

32101 077772554

Elizabeth Foundation.

LIBRARY

OF THE

College of New Jersey.

XIV 2865-241

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM.

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE
PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;
ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIUM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR GUARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANter
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,
PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,
LOCOS, LINGVAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA,
JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET
FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDIT NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE IN-
TRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE
MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR,
COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AM-
PLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XXXV.

S. GREGORIUS NAZIANZENSIS.

EXCEDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

SÆCULUM IV.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

SANCTI PATRIS NOSTRI

GREGORII THEOLOGI

VULGO NAZIANZENI, ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

OPERA QUÆ EXSTANT OMNIA,

AD MSS. CODICES GALLICANOS, VATICANOS, GERMANICOS, ANGLICOS, NEC NON AD ANTIQUIORES
EDITIONES CASTIGATA, MULTIS AUCTA ET ILLUSTRATA,
CURA ET STUDIO MONACHORUM ORDINIS S. BENEDICTI & CONGREGATIONE S. MAURI,

ACCEDUNT

VARIORUM COMMENTARII ET SCHOLIA IN OMNIA OPERA SANCTI GREGORII;

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE

TOMUS PRIMUS.

VENIUNT QUATUOR VOLUMINA FRANCIS GALLICIS

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1837

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUÆ IN HOC TOMO XXXV CONTINENTUR.

S. GREGORIUS THEOLOGUS, ARCHIEPISCOPUS CONSTANTINOPOLITANUS.

Jrationes.

col 393

2550

.643

v. 35

PRÆFATIO GENERALIS.

Præclara duo Ecclesiæ Græcæ sidera, Gregorium Nazianzenum et Basilium Magnum, eadem tellus eodem tempore tulit. Ambo sanctissimis editi parentibus, ambo ipsi sanctitate insignes, ambo dicendi copia præstantissimi, ambo denique paribus studiis universam Ecclesiam quam late patet, scriptis illustrarunt, moribus ornaverunt.

Plures jam anni sunt, ex quo eximia Basilii scripta castigata et pristinae reddita integritati in lucem emissa sunt. Spes erat Gregorium Nazianzenum proximo secuturum intervallo. Id fuit in votis; et certe idem sperare licebat ab iis, qui tam præclaram in emendandis ad veterum codicum fidem tum Græcorum tum Latinorum Patrum scriptis pervenerant operam. Cum enim primum ad opus istud animum appulissent nostri, novasque in diem e prelo exeuntes priscorum monumentorum editiones placere bonis omnibus conspexissent, id sibi negotii crediderunt dari, ut maximos quosque utriusque Ecclesiæ, Græcæ scilicet et Latine, Patres in lucem emitterent. Ad opus tam arduum strenue aggressi sunt. Quo successu norunt omnes. Insignes quatuor Latini Patres, Augustinus, Ambrosius, Hieronymus, Gregorius, prodire; tres quoque e Græcis, Athanasius, Basilus, Chrysostomus. Unus hactenus expectabatur; unum omnes desiderabant: extremum hoc munus postulabant. Quæ tantæ Gregorium moræ tenerent mirabantur. Nihil necesse est causas percurrere, quæ tandiu Gregorium retardarunt. Varii eventus, morsque ipsa impedimento fuit. Dominus Fr. Louvard istud opus aggressus fuerat, vir acris ac vehementis ingenii et « quasi ignis » multa jam congesserat, innumeras ex variis manuscriptis codicibus lectiones descripserat ipse, et describi curaverat; sed tot jactatus est tempestatibus, ut incepto desistere coactus sit. Tum ejus serinia, et quæcunque paraverat, in amici manus pervenere, quo non erat quisquam ex nostris ad opus istud perficiendum magis idoneus. Nostrum dico Prudentium Maran, qui in Basilii epistolarum editione elaboranda, aliisque præclaris operibus, maximam laudem adeptus est: qui Græce Latineque luculenter sciebat: qui in versandis diurna nocturnaque manu sanctorum Patrum, maxime Græcorum, scriptis, vitam omnem consumpserat. Sed heu! dum nimium operi manum admovere moratur, aliisque in dies elaborandis scriptis occupatur, morte correptus, imperfectum istud relinquit. Audacior profecto videbitur, quisquis inchoatum tam difficile opus susceperit. Nec dubium quin temerarius audiat, ac in sui comparatione defuncti desiderium excitet. Verumtamen si quis temeritatis notam inurat, justa nobis esse potest excusatio. Quantum enim licuit, onus tam impar viribus nostris suscipere recusavimus; sed reluctantibus, et tenuitatem nostram causantibus imposita nobis hæc est provincia ab his, quorum imperia detrectare nefas fuisset. Jubentibus itaque cessimus: admota deinceps operi manu, nec curis nec laboribus pepercimus ut jussa faceremus. Nemo non intelligit quantum laboris et operæ impendendum fuerit in emendanda, saltem pluribus in locis, veteri editione, in sellegendis variis lectionibus, vertenda carminum parte maxima, disponendis ordine chronologico epistolis, in adornanda S. Gregorii Vita, exponenda ejus doctrina, in enodandis variis difficultatibus, rebusque in aliis pluribus quas accurata editio postulat.

PARS PRIMA.

§I. DE VARIIS S. GREGORII OPERUM EDITIONIBUS.

Primum quidem doctorum virorum, qui opera Gregorii in lucem proferre studuerunt, labores sunt commemorandi. Alii plura, alii pauciora: alii Græce, alii Latine tantum, alii

¹ Eccli. XLVIII, 4.

Græcæ simul et Latine; alii quasdam tantum orationes, aut carminum partem aliquam, vel epistolarum. Non enim omnia simul, dispersa hinc inde sancti doctoris opera prodire poterant, sed per particulas, quatenus in hominum studiosorum manus et cognitionem venerunt. Sua singulis laus reddenda; quippe qui, tametsi imperfectum reliquerint opus quod aggredimur, nobis tamen præeundo viam monstraverint, et ad perficiendum non-nihil contulerint.

Editiones Græcæ.

I. Ut de Græcis editionibus primum dicamus, quod quidem ordo videtur postulare, prima sese offert illa, qua continentur « Gregorii Nazianzeni orationes lectissimæ xvi Græcæ ex editione M. Musuri: Venetiis in ædibus Aldi 1516, in-8° (a). »

Epistolæ nonnullæ Gregorii, una cum epistolis Basillii, typis excusæ sunt primum Haganonæ anno 1528 in-8°, deinde Venetiis anno 1532 curis Obsopæi, in-fol.

Gregorii Nazianzeni Theologi orationes ix elegantissimæ prodierunt anno 1536 in ælibus hæredum Aldi, in-8°.

Easdem orationes typis mandavit Vechelius Parisiis anno 1544.

Paulo post longe locupletior vulgata est editio Operum Gregorii; quæ non modo orationes, si minus omnes, saltem earum partem maximam; verum etiam lxxx epistolas, et permulta carmina complectebatur. Anno Christi 1550 prodit Basileæ, sumptibus Joannis Hervagii, Græca illa editio; quam proxime, eodem scilicet anno, subsecuta est eorundem operum elaborata variis ab auctoribus Latina interpretatio. Exstat in Regia Bibliotheca hujus Græcæ editionis exemplar cum notis ad oram libri scriptis. In hac editione recensetur inter Opera Gregorii tragœdia, *Christus patiens*, quæ jam bis Græcæ prelo exierat: Romæ, anno 1542, in-8°, per Antonium Bladum Asulanum; et Lovanii anno 1544, per Rutgerum Rescium: utriusque editionis hujus tragœdiæ non meminit Fabricius. Eodem anno editio Bladi Parisiis in officina Christiani Vechelii recusa est.

Sententias et regulas vitæ ex Gregorii Nazianzeni scriptis collectas, Græcæ; ejusdem iambos aliquot, Græcæ etiam, studio Joannis Sambuci, Antuerpiæ in lucem emisit Plantinus anno 1568, in-8°.

Nec vero prætermittenda *Selecta carmina ab Hieronymo Brunello S. J.* edita, cum Georgio Piside et Synesii ac Clementis Alexandri hymnis: Romæ anno 1590, in-8°.

Addenda etiam poemata quædam a Davide Hœschelio, Lugduni Batavorum anno 1591, in-8°, ex officina Plantiniana, cum paraphrasi Græca, quam Hœschelius Nicetæ opus esse arbitratur.

Denique, geminæ Gregorii in Julianum imperatorem invectivæ, Græcæ, cum scholiis Græcis; ejusdem oratio in *Martyres et contra Arianos*; decem novæ epistolæ, testamentum Gregorii: omnia ex Bibliotheca Henrici Savillii edita sunt Etônæ, in-4°. anno 1610, cura et studio R. Montagu, typis Joannis Norton.

Editiones Latine.

Gregorii Nazianzeni carmina, ad bene beateque vivendum utilissima, Latine, ex editione Aldi Manutii Romani et Petri Candidi monachi. Venetiis, Aldus Manutius, in-4°, 1504.

Anno 1508, decem Gregorii orationes, ex earum numero quas a Rufino Latine redditas ferunt, vulgatæ sunt Argentorati, cum ipsius Præfatione ad Apronianum, per Joannem Knoblauch. Hæ sunt orationes, olim i, xii, xv, xvii, xxviii, xxxiii, xxxviii, xxxix, xliv, l.

Eodem anno, alias septem orationes, Latine a se redditas, Augustæ Vindelicorum OEcopolampadius vulgavit.

Anno 1522, alia quarundam Gregorii orationum editio Lipsiæ prodit in-8°: at illa non differt ab Argentoratensi.

Anno 1531, Bilibaldus Pirkheimerus, qui tribus ante annis Gregorii Apologeticum Latinitate donatum in lucem emiserat, triginta octo orationes, quas Latine verterat, Basileæ prelo supposuit. Necdum inde exierant, cum mors abstulit interpretem; cujus « non mortem deplorandam, ait Erasmus, sed desendendam publicam studiorum jacturam. » Quippe, Pirkheimerus, ut festina mors obstitisset, « eximium Christianæ philosophiæ præconem

(a) Cat. Bibl. Reg., tom. I, pag. 340. n. 204.

Gregorium Nazianzenum sic Latine loquentem nobis » daturus fuisset, ut Græci sermonis sonos nemo desideraturus fuisset. Joannes Straub, Bilibaldi gener, translatas a socero suo orationes edendas curavit Basileæ ex officina Frobeniana, anno 1531. Editioni, quæ plurima alia Gregorii opera complectitur, præfixa est elegantissima Erasmi epistola in qua laudes interpretis prosequitur.

Anno sequenti, Claudius Chevallon Parisiis vulgavit Gregorii Nazianzeni cognomento Theologi orationes xxxviii, tractatus, sermones et libros aliquot Latine, Bilibaldo Pirkheimero, Rufino presbytero, et Petro Mosellano interpretibus, ex editione Joannis Straub et Desiderii Erasmi. Hujus Parisiensis editionis anni 1532 non videtur meminisse Fabricius.

Aliam anno 1550 Volfangus Musculus, Basileæ, apud Joannem Hervagium, præfixa epistola nuncupatoria Augustanæ reipublicæ præfectis consulibus, adornari curavit editionem, quæ Latine exhibet quidquid Græce complectitur editio ejusdem anni apud eundem Hervagium; scilicet xxxviii orationes a Pirkheimero Latine redditas, orationes quinque de Theologia a Petro Mosellano, quatuor autem ab ipso Musculo, nempe I, xli, xlv et xlvii; demum tragœdiam, *Christus patiens*, ex versione Sebastiani Guldebeccii Tigurini, et alia poemata cum interpretatione Aldi Manutii.

Anno 1550, orationem de pauperibus amandis et benignitate complectendis, cum duabus Gregorii Nysseni orationibus ejusdem argumenti, ex interpretatione Petri Francisci Zini edidit Parisiis Vascosanus, in-4°.

Anno 1569, prodiit Parisiis apud Claudium Fremy prima Operum Gregorii, adornata a Jacobo Billio Prunæo Sancti Michaelis in eremo abbate, editio, sive interpretatio. Aliud enim est editio, aliud interpretatio. Id sensit ipse Billius, librumque suum inscripsit: *Gregorii Opera nova translatione donata*, etc., cum commentariis Nicetæ Serronii, etc. Non una novæ hujus interpretationis fuit editio. Vel ipso anno sequenti prodiit Colonis, pluriesque deinceps recusa est. De hac versione, quæ cæteris longe præstat, mox plura dicemus.

Quo tempore Billius Gregorii Operibus Latine vertendis incumberebat, Leuvenklaius, hortantibus amicis, eundem laborem susceperat; cumque de Billii labore certior factus fuisset, manum de tabula tollere cogitabat. At eo deinceps edito sententiam mutavit, cum cerneret se quam multa non prius visa, quibus caruisset Billius, congestisse; maximo vero quod nactus esset Eliæ Cretensis archiepiscopi in Nazianzenum commentarios, quibus ducibus ad eruendos abstrusos in plerisque locis Nazianzeni sensus uti se posse magna cum utilitate conspexit. Præterea egregia scriptorum Nazianzeni exemplaria, quibus usus est, celebrat, inter quæ duo summis effert laudibus; alterum Choniatae Acuminati manu scriptum; alterum longe antiquius, litterarum elegantia præstans, et scriptio- nis integritate; tanta scilicet diligentia exaratum, nullum ut in eo verbum perperam scriptum reperiat. Is codex Basileam, ubi etiamnum magna veneratione asservatur, allatus tempore concilii Basileensis, plurimas exhibet picturas, hasque inter elegantem Gregorii imaginem. Horum exemplariorum ope depravata plurima se correxisse, et mutila integritati restituisse asserit Leuvenklaius. Prodiit illa editio Basileæ anno 1571 ex officina Hervagiana, eaque tam diuturnis vigiliis tantisque curis elaborata, ut in prima libri pagina hæc inscribere non dubitaverit: « Nec deinceps aliam expectari locupletio- rem posse de proœmio lector intelliget. » Num Germanus interpres plus æquo sibi indulgeat, ex dicendis declarabitur.

Leuvenklaius editionem in tres omnino distribuit tomos: quorum primus orationes xx cum Elianis commentariis continet, totusque ipsius debetur industriæ, qui eum de Græco in Latinum sermonem transtulit. Alter reliquas orationes xxxii, cum epistolis et poematiis hactenus editis complectitur; quæ quidem sumpsit ex Billiana editione. Huic tomo præfatiunculam Billio honorificam præfixit, hisque verbis eum alloquitur: « Quapropter mihi polliceor te virum sapientem ac doctum optimam in partem consilium nostrum interpretaturum. Debet enim abesse, cum omni ab hominum genere, tum a litteratis potissimum invidia; quibus esse nihil antiquius par est, quam ut et ipsi juvandæ totis viribus reipublicæ studeant, » etc. Sua Leuvenklaium spes sefellit: nam male est a Billio habitus, et a

Billianæ interpretationis anni 1583 Parisiensibus editoribus, tum in præfatione, tum in notis, in quibus plerumque acrioribus verbis repulsus et increpitus est. In tertium et ultimum tomum, « qui totus, » inquit Leuvenklaius, « itidem noster est, » ea refert Gregorii poemata, quæ hactenus non erant luce donata. Præterea Nicetæ commentarium in Gregorii sententias, tam quaternis quam singulis versibus inclusas, adjecit, et egregium Pselli Christiani philosophi de difficilium Nazianzeni locorum intellectu librum : demum dialogos, quos Cæsario falso ascriptos ne quidem suspicatur.

Július Gabrielis Eugubinus tres Gregorii orationes, scilicet 1° *Apologeticum*, 2° *De amore erga pauperes*, 3° *In natalem diem Salvatoris nostri*, Latine redditas edidit anno 1573; Antuerpiæ, typis Plantinianis, in-8° : quas etiam scholiis, sive commentariis illustravit. Addidit præterea emendationes ex multis vetustissimis ac probatissimis exemplaribus erutas in Græca omnia Gregorii opera, quæ editione Basileæ anni 1530 continentur. Præfixa est nuncupatoria Antonio Carafæ cardinali epistola.

Billiana versio iterum Parisiis apud Nivellium et Nicolaum Chesneau, anno 1583, ex secunda Billii recognitione, qui operi immortuus est : verum auctior illa atque emendatior recusa est cura et studio Genebrardi, qui eam Gregorio XIII Pontifici dicavit. In duos distincta est tomos, propter novam plurimorum librorum accessionem. Accessere siquidem Nicetæ Serronii, Pselli, Eliæ Cretensis commentarii, epistolæ plusquam centum quinquaginta, tam Græcæ quam Latinæ

Anno 1753, Venetiis sumptibus Antonii Zatta Latine prodierunt omnia Gregorii Nazianzeni Opera ex eadem versione et cum iisdem commentariis et scholiis; quibus accessere Latine tantum quæ a Jacobo Tollio et Muratorio utraque lingua jam edita fuerant, ut postea dicemus.

Editiones Græco-Latinæ.

Primum occurrunt Gregorii Nazianzeni carmina ad bene beateque vivendum utilissima, e Græco in Latinum ad verbum conversa ab Aldo Manutio Romano, et ejusdem typis excusa Græcæ et Latine, Venetiis, anno 1504, in-4°. Laudandus Aldus, qui primus partem aliquam Gregorii carminum vertere tentavit; quamvis enim crassa et ineleganti ea veste donaverit, donavit tamen, et aliis viam aperuit.

Gregorii quædam et sancta carmina cum Joannis Langi Silesii interpretatione, et ejusdem Langi poemata aliquot Christiana : Basileæ, 1561, in-8°, per Joannem Oporinum. Versus Græcos Latinis totidem versibus non inelegantibus reddit interpretes.

Anno 1568, Henricus Stephanus in lucem emisit, cum Synesii hymnis, Gregorii Nazianzeni odas aliquot Græcæ et Latine, ex versione et cum notis Francisci Porti : Parisiis, in-24(a).

Ibidem anno 1570, Joannes Benenatus vulgavit Gregorii Nazianzeni odas Græcæ, cum Latina versione, in-8° (b). Ibidem, Gregorii Nazianzeni odæ aliquot Græcæ et Latine, ex versione et cum notis Francisci Porti, apud Claudium Morellum, 1618, in-24 (c).

Opuscula quædam tunc primum in lucem edita, aliaque item versibus reddita, magna ex parte Cyri Dadybrensis episcopi commentariis illustrata, cum prævia epistola ad cardinalem Sirletum, interprete Jacobo Billio, in-8°, 1575, Parisiis, apud Joannem Benenatum.

Anno 1582, Lipsiæ typis Joannis Steiman prodiit in-8° (d), oratio Gregorii Nazianzeni *De Pentecoste* Græcæ et Latine, ex editione et cum scholiis Matthei Dresseri.

Anno 1591, S. Gregorii Nazianzeni definitiones rerum simplices incerti auctoris, et Maximi monachi definitiones, Græcæ et Latine ex versione Joannis Leuvenklaii, ex editione et cum notis Davidis Hoeschellii : Heidelbergæ, ex officina Santandreana in-8° (e).

Anno 1596, Nonni Panopolitani... et S. Gregorii Nazianzeni tetrasticha, disticha, monastica carmina cum versione Latina e regione, ex interpretatione Erhardi Hedenecii : Basileæ ad Lecythum Valdkirchianum, in-8 (f.)

(a) Cat. Bib. Reg., tom. I, pag. 330, sub num.
302.
(b) Ibid., n. 303.
(c) Ibid., n. 304.

(d) Ibid., n. 208.
(e) Ibid., n. 208 et n. 258.
(f) Ibid., n. 230.

Anno 1608, Gregorii Nazianzeni *Threododia*, seu poemation elegiacum de animi sui affectibus et miseriis, Græce et Latine : Ingolstadt, Adam Satorius, 1608, in-8°.

Anno 1619, Epistolæ Gregorii Nazianzeni : Ingolstadt. Elegantissima hæc est Epistolarum editio.

Anno 1658 prodit liber, cui titulus Ἐμπόρευμα εὐσεβείας, varia ex Patribus Græcis collectanea exhibens, atque inter ea « Gregorii Nazianzeni carmina quædam... » Omnia Græce cum interpretatione Latina et ex editione Joannis Gaspari Suiceri : Tiguri, Joan. Jacob. Bodmerus, in-12 (a).

Anno 1696, *D. Gregorii Nazianzeni theologi Carmina cygnea inedita*. Hæc continentur in libro, cui titulus : *Jacobi Tollii insignia itineris Italici* : Trajecti ad Rhenum, 1696, in-4°.

Anno 1709, carmina, sive epigrammata ccxxviii S. Gregorii Nazianzeni : Patavii, in-4°. inter *Anecdota Græca*, quæ Antonius Muratorius, ducis Mutinæ bibliothecarius, publici juris fecit.

Anno 1716, collecta D. Gregorii Nazianzeni plurima poemata in Latinum conversa, auctore Dionysio Gauller : Parisiis, in-12.

Editiones Vulgari sermone.

Quatrains sententieux de S. Grégoire de Nazianze, avec une brève exposition, tournés en vers français par Jacques de Billy : Paris, Guillaume Chaudières, 1576, in-8°.

1693. Orationes omnes Gallico idiomate versæ sunt per Nicolaum Fontaino, ut notatur in *Catal. Reg. Bibl. Parisiis*, 2 vol. in-8°, apud Joannem Pralard.

1735. Geminas orationes contra Julianum desertorem, a se Gallice redditas, cum notis edendas curavit ecclesiasticus Gratianopolitanus : Lugduni, in-12, apud Duplain

1747. Oratio I, sive *Apologeticus*, Gallice cum notis : Parisiis, apud Ludovicum Lottin, in-12.

De editione Græco-Latina Parisiensi 1630.

Nunc ad Græco-Latinam editionem, quæ Græcum Gregorii, et Latinam Billii interpretationem complectitur, veniamus. Non una est hæc editio. Prodiit primum anno 1609, deinde anno 1630, Parisiis, denique Coloniae, vel potius Lipsiæ; quæ editio ab aliis hoc solo discrepat, quod pluribus scateat mendis. Hanc magnifice commendat Fredericus Morellus « ut a nunquam satis laudato Billio diligenter collatam cum Regiis mss., et cum Medicæis Reginæ matris, necnon quos illustrissimus cardinalis Sirletus ex Italia miserat, denique cum codice quem ultro commodavit vir clarissimus Paulus Petavius, curiæ supremæ senator integerrimus; in cujus libri ora marginali variantes quidem lectiones, conjecturas et emendationes Billius operosa sedulitate adnotaverat, » etc. Hæc et alia mira prædicat. Rem tamen propius considerantes, fidem habere detrectant. Imo Parisiensibus typographis, pro laudibus tam impense dilectæ editioni concessis, « eos nihil minus præstitisse, quam quod polliciti erant (b), » a Montacutio objectum est, qui præclarum elogium irridet et depellit sic proseguendo : « Habebant fortasse, habere sane poterant, Regios, Regineos, Petavii libros, Sirleti, etc., sed, ut ille Epicteti lucernam, ad ostentationem, non ad usum; quippe qui deformarunt magis Gregorium quam fuerat in editione prima. »

Quid tum Parisienses, et fortassis ipse Morellus? ab ipsis audiamus : « Nec molestum, nec injucundum tibi, (lectori φιλαληθεῖ) inquirunt in præfatiuncula, si propositi consiliique nostri, ac non dubiæ destinationis in D. Gregorii Nazianzeni operibus Græce et Latine edendis te paucis admonemus. Sic igitur habeto, nos in animo habuisse hujus sanctissimi et eloquentissimi antistitis operum διγλωττων editionem aggredi ex codice Basiliensis εκδόσεως anni 1550 apud Hervagium, quem clarissimus vir Jacobus Billius, utriusque linguae peritissimus, cum Regiis codicibus Gallicis et cum Italicis accurate contulerat.... Verum enim quoniam non ubique cum ipsius Latina interpretatione conveniebant ejus emendationes et εἰκασμοί, multaque ab illo fuerant in textu deleta, quæ idem rursus δευτέρων ἀμεινόνων reponenda ἀναπισθεῖς censuerat, et contra sustulerat in Latina interpretatione, quæ in Græcis relicta erant; tantum sibi assumere noluit præfectus διορθώσασαι, ut de tanti

(a) Cat. Lib. Reg. tom. I, n. 271.

(b) Greg. Naz., in *Jul. invec.* duæ.

viri opere et ἀρχινολῶς sententiam ferret; maluitque de hoc sibi tradito exprimere, ac deinde in notis ac scholiis collectas varias lectiones repræsentare, quæque magis cum interpretum oratione consentirent, vel cum auctoris sensu convenirent, in locis ambiguis indicare.»

Quodnam autem «traditum illud, de quo bona fide correctioni præfectus exprimere maluit? Si traditum illud, is erat emendatus a Billio codex probe collatus et castigatissimus effectus;» cur ad calcem rejectæ Billii lectiones? Hominem quippe credas, quod solet, quodque prorsus hic operis necessarium, præ manibus habuisse Billii quoddam autographum; si minus «castigatissimum,» at e quo diligens saltem et acutus typographus expedire se utcunque posset. Sed neutrum usquam affirmat Genebrardus. Igitur «si traditum» illud nihil est nisi Hervagiana editio Basiliensis, unius, ut constat, Billii manu, liturisque tam confusa, tam perturbata, «ut quam λέξιν καὶ ῥῆσιν magis probaret, quam rejiceret, διαβήθη» nunquam exprimeret,» quod ipse fatetur atque etiam scribit Morellus; cur insertæ passim atque suffectæ Billii seu lectiones, seu conjecturæ; cum fatente Morello, ne obscure quidem, nec ullo modo unquam expresserit, quid probaret, quid rejiceret? Denique quis Hercules ad hoc «Augiæ» plusquam «stabulum repurgandum?» Et tamen huic operi admovetur «præfectus correctionibus typographicis;» qui forsitan vix, ut fere fit, Græce legere norat

Venia tamen digni videntur Parisienses editores. «Quid enim hic agas,» ut Morelli verbis utar, «ubi quam λέξιν καὶ ῥῆσιν magis probaret, quam rejiceret diserte nunquam (Billius) exprimeret? Ubi non ubique,» quod aiunt in altera præfatione, «cum Latina interpretatione conveniebant emendationes et conjecturæ: ubi multa in textu deleta, quæ idem Billius reponenda censuerat; et contra sustulerat in Latina interpretatione, quæ in Græcis relicta erant:» uno verbo, ubi nec Latina cum Græcis, nec Græca cum Latinis convenirent. Quid agas, inquam, nisi, nec Basiliensia, quæ plerumque deleta aut perturbata, nec Billiana quæ dubia penitus et incerta, sed inconditum quoddam, informe et ambiguum opus edas?

Ecce jam, non «propositum,» non «consilium ac destinatio,» sed opera Parisiensium editorum. Hoc eorum opus, ipsis fatentibus. Hinc mirari subit qui falso Græcis inscriptum doctissimi Billii nomen doctos pariter et indoctos in errorem induxerit, ut in hac editione, Græca meliora quam in Basiliensi sibi persuaderent. Inde Gregorius sub falsi Billii nominis umbra neglectus incultusque jacet, quia summa cura collatus cum mss. et emendatus a Billio temere prædicatur.

De correctione seu codice Billii.

Præ manibus habemus famosum Billii volumen, de quo tam mira Genebrardus, Morellus, alique prædicant. Chatardi primum, cui bibliothecam Billius legarat, tum Genebrardi, deinde in Petavii manus venit is codex. A Petavio senatore Parisiensi ad Richerios Sorbonicum doctorem alterum, alterum medicum fratris ejus filium, demum ad bibliopolas transiit. Hunc emptum vir clarus, librorum et litterarum amans, D. Baron Senonensis metropolis canonicus et promotor, cum de nova Gregorii operum editione cogitare nostrum audisset Louvardum, ipsi statim ultro obtulit librum, atque etiam generosius misit.

Liber editus est Basileæ apud Hervagium anno 1550. «In ora,» non tantum, ut Morellus ammonerat, sed intra lineas longe frequentius; «nec emendationes, conjecturas, lectiones» duntaxat, verum glossemata etiam, synonyma, et id genus alia, manu sua adnotavit Billius. Sed intra lineas ita plerumque hæc inserta, tam male picta, tanta confusione ascripta sunt, ut nec aperte, nec obscure, nulloque prorsus modo pernoscas, non dicam, quæ spuria sit, quæ germana lectio, sed ut ne divinando quidem assequaris, an illa lectio sit e manuscriptis eruta, aut e quibusnam, an glossa, an conjectura, an emendatio. Credo equidem, ne Billius ipse redivivus, quid sibi tum vellet, modo posset explicare. Pura puta sunt adversaria, in quæ aliud agentes scriptores cursim ac festinanter ex tempore mentem exonerant, sine serie, sine ordine, sine distinctione, ut nisi cito, aut perendie digerant, quid sibi voluerint, ipsi postea non intelligant.

Versionem suam primo quidem magnæ, tum secundis curis summa sedulitate Billius ad-

ornavit; ad idque consilii lectiones, scholia, glossas, conjecturas, emendationes in edito suo promiscue congescit. Verum de Græcis edendis, seu desperarit omnino, quod insinuat Genebrardus; seu quod verius, serio nunquam cogitarit; iis certe neque studium, neque curam ullam impendit; imo sic perturbata reliquit, ut quid rejiciendum, quid retinendum, ipsi editores non potuerint agnoscere nec quisquam possit intelligere. Nunquam Græca Gregorii Opera edere destinatum illi animo fuit: et certe, si id serio cogitasset, si operi manum admovisset, si quid promovisset, cur eo statu saltem Græca Nazianzeni non reliquit, quo Isidori Pelusiotæ epistolas, quas e Billii schedis triennio post ejus obitum Græce et Latine Chatardus excudi curavit: imo quo statu reliquit centum viginti septem ejusdem Gregorii epistolas, quæ Græce pariter et Latine ipso pene quo mortuus est anno prodire? Quid Chatardus, qui et in elogio Jacobi Billii, et in epistola ad Godefridum Billium ejus fratrem, deposita apud se Billii inedita opera, « velut posthumos » quosdam « libros » pollicitus erat, hunc nobis unum, et natu majorem, et parenti chariorem, et merito præstantiorem invidit? Primo namque conceptus a Billio fetus hic fuit, vixque Græcæ linguæ tyrocinia excesserat ille, « (a) Cum incescit ei cupiditas Latinitate hunc (Gregorium) donandi et an innumeris quibus scatebat mendis et salebris repurgandi. Totus erat (Billius) in Gregoriano illo opere, quod non immerito pistrinum suum, in quo diu ei molendum fuit, alicubi appellat.» Addit infra Chatardus: « Cupiebat et ipse (Billius) impense, dum superstes erat, ut Græcus sanctorum illorum Patrum quos transtulit, contextus ab ipso recognitus et ab innumeris mendis vindicatus recuderetur, maximeque D. Gregorii Nazianzeni... in quo castigando, convertendo et illustrando diu multumque se torsit... Sed hoc a bibliopolis nunquam consequi potuit, qui a Græcis et Hebræis edendis plane abhorrent. »

Id quidem impense Billius, et a primis fere Græcæ linguæ tyrocinii cupiebat, nullus dilito: Operi par erat, et confusa licet parata materia, feliciter tamen perfecisset inceptum, si spes edendi aliqua tum affulsisset. Verum cum nulla affulgeret, in Græcis operæ tantum collocavit, quantum interpretationi suæ conducere judicavit. Hoc fuit opus Billii circa Græcum Gregorii: hic unus labor, « in quo totus fuit, » cui etiam immortalis est. Cum autem Chatardus ait in elogio Billii: « Omnia D. Gregorii Nazianzeni Opera repurgata et multo auctiora facta, conquisitis nimirum undequaque veteribus Græcis exemplaribus, multisque ad eum missis... typis mandat, » etc.: ex his verbis discimus, quænam a Billio « repurgata, » et cui rei « conquisita, » missaque exemplaria Græca; nimirum « castigandis, recognoscendis, repurgandisque » pauculis Græcis, et Latine ipsius interpretationi editionique Gregorii perficiendæ, qualem extrema manu politam moriens anno 1582 Billius reliquit quæque anno sequenti e prelo egressa est: at Græcis orationibus, carminibus, et epistolis plus operæ præterea nihil impendit.

Si Græcus contextus a Billio est « collatus, recognitus, repurgatus, castigatissimusque » effectus, ut narrant Genebrardus et Chatardus; cur, quæso, viri docti Billioque conjunctissimi opus « castigatissimum » præ cæteris mandari typis non curarunt? Ergone id a bibliopolis consequi non potuerunt; qui recalescentibus paulo post Græcarum Hebraicarumque litterarum studiis, ipsius Nazianzeni plurima, tum Isidori volumen integrum, omnia, Græce et Latine vulgaverunt? Quin etiam haud ita multo post, ipsa Gregorii Nazianzeni omnia aliorumque bene multorum opera Græce et Latine typis elegantissimis edita sunt. Unum duntaxat addam: textus ille « expurgatus et castigatissimus, » quem Chatardus et Genebrardus viderunt, ille ipse est, quem exhibet emptum a D. Baron Senonensis metropolis canonico, missumque D. Francisco Louvard exemplar; quod opportune servatum non ex-cidit. Hinc certo discimus correctionem Billianam nusquam exstare, nusquam exstitisse, adeoque Parisiensem editionem non majori in honore, quam Basileensem habendam, de qua Billius: « Hervagianus codex, qui unus suppetebat, tot tamque sædis erroribus scatebat, ut ad hoc Augiæ stabulum repurgandum non uno Hercule opus esset. Nulla oratio, nulla propemodum pagina gravissimis mendis vacabat. Ὀλοσώματος, ut ita dicam, erat hæc plaga. » Chatardus etiam hæc de Billio scribit ad fratrem ejus Laudunensem abbatem, cui Bil-

(a) Elog. Billii, epist. ad Godef. Billium, oper. Gregor. ed. an. 1583, p. 1530.

lianum Isidorum nuncupat. « Pudebat enim eum, quod Græcia... tam doctum, tam disertum, tamque facundum auctorem et oratorem suum haberet tam mutilum ac lacerum, totque plagis confossum, ut semivivus relictus videretur. » Quæ cum vera sint, atque in Parisiensem editionem possint retorqueri, ut ex dictis constat, inde quoque constare debet necessariam esse novam Operum Gregorii Nazianzeni editionem; maxime cum nulla sit quæ omnia ejus Opera contineat, nulla quæ non innumeris mendis scateat. Ad novam igitur Operum Gregorii editionem adornandam nostri sunt aggressi. Primus operi manum admovit D. Jacobus Frischius; quo paulo post extincto, operi successit D. Franciscus Louvard; verum tot tempestatibus jactatus est ut rem infectam relinquere coactus sit. Tum partes illas suscepit D. Prudentius Maran, sed e transverso mors incurrens virum doctum abstulit, priusquam opus promovere, nedum perficere potuerit. Demum nos, licet impares tanto oneri, « in eorum labores, » inviti sed jussi, intravimus. Quid singuli in hac editione præstiterint, nunc exponendum.

§ II. QUID NOSTRI IN HAC EDITIONE OPERUM GREGORII ADORNANDA PRÆSTITERINT EXPONITUR.

Stadium istud qui prior ingressus fuerat, Jacobus Frischius morte statim est sublatus; quasdam tantum variantes lectiones reliquit.

D. Franciscus Louvard, qui successit operi, diu multumque insudavit, nulli pepercit labori. Ardentis ingenii impetum secutus, undequaque conquirebat quidquid propositum suum juvare posset. Quo factum est, ut immensam rerum ad Gregorii editionem necessariarum copiam congesserit. Omnes pene editiones comparavit, sive Græcas, sive Latinas, sive Græco-Latinas; ad quas, « omnia, si paucula quædam excipias, » a se exacta fuisse Gregorii Opera testatur. Has omnes longo ordine recenset, Basileenses, Billianas, etc., lectiones, quæ ad calcem editionum rejiciuntur: atque etiam si quas lectiones vel notas a viris doctis in ora librorum scriptas novit, tanta diligentia exquisivit, ut tandem reperit. Famosissimum volumen Basileensis editionis, in quo lectiones et emendationes, quæ e manu Billii ad oras et intra lineas scriptæ sunt, sponte sua benigne obtulit, ut jam dictum est, vir clarissimus D. Baron. Aliud ejusdem editionis exemplar, « cum emendationibus et adnotationibus scriptis manu viri docti » accepit a D. Naulin, viro cætera docto, atque imprimis Scripturarum studio clarissimo, in curia Parisiensi advocato. Exemplar istud Hervagianæ editionis, in Heinsii Bibliothecæ catalogo Lugduni Batavorum edito an. 1682, p. 7, n. 129 inscriptum est. Lectiones et emendationes sunt eleganter pictæ, sed Anglum, Calvini discipulum, sapiunt, ni fallor. Quasdam emendationes, quas in ora Parisiensis editionis anni 1630, olim apposuit doctissimus de Barcos abbas Sancygiranus, describi et ad se mitti, emendationes quoque ac notas a doctissimo Tillemontio ad oram Parisiensis editionis scriptas, et a domino Tronchai oblatas exscribi curavit.

Tandem copiosissimas lectiones, quas e Regiis, Colbertinis Mazarinæisque manuscriptis collectas, ad oram Græco-Latinæ editionis Parisiensis anni 1630 manu propria appinxit vir doctissimus, ac de litteris Græcis optime meritus R. P. Combefistus, Dominicanus, ipse sua exscripsit noster Louvardus: cui præterea R. P. le Quien doctrius, eruditione, scriptis clarissimus, e Dominicana familia, Parisiis ad vicum Sancti Honorati, sui decus maximum ordinis, emendationes et notas censorias in Billianam omnem operum Gregorii interpretationem, ab eodem Patre Combefistio elaboratas benigne tradidit; et quidem eo majori benignitate, quod ipse pene statuerat edere Gregorium, propter singularem theologi affinitatem cum Damasceno, cujus tum editionem adornabat.

Primum autem nostro Louvardo studium fuit scrinia bibliothecarum revolvere, et quidquid e re sua erat describere. Scriptorum manu codicum tantam reperit copiam, ut in his deligendis operæ plus insumptum, quam in inveniendis fatratur, atque ex iis immensam variarum lectionum copiam sive propria, sive aliena manu collegit.

His omnibus comparatis, præfationes, vitam auctoris, præfigendas singulis orationibus admonitiones, quidquid demum accuratam solet atque etiam debet editionem comitari, cumma diligentia ac celeritate parabat, atque eo progressu, ut fastigium operi imposuis-

set, ni continuis molestiis et impedimentis conflictatus fuisset. Demum incepto desistere coactus, nihil absolvit. Tum pependit interrupta Gregorii operum editio, minæque ingentes operum. Minæ, inquam, ingentes operum; nam præter Grægorii Opera, Eliæ in novemdecim orationes, easque insigniores ac theologicas; Nicetæ item in sexdecim alias Orationes commentaria; Basillii, medio sæculo decimo Ecclesiæ Cæsariensis episcopi longe optimi scholiastæ, in duas supra quadraginta orationes scholia; demum simul cum operibus Gregorii, plus septem scriptorum, quorum ne quidem nota sunt nomina, felus edere, imo præmittere statuerat. Pleraque parata erant, et quidem prelo maturiora quam ipsa Gregorii Opera.

Intermissum diu opus, tandem longo post tempore in nostri Prudentii manus pervenit, viri eruditione et laboribus Ecclesiæ utilitati impensis, nempe edendis sanctorum Patrum scriptis, clarissimi. Nemo certe e nostris ad Gregorii editionem concinnandam, et ad inceptum opus istud perficiendum magis idoneus. Verum suscepto operi serius manum admovit, nec multum acceleravit. Delectum quemdam variarum lectionum, quarum florem libaverat, ejus manu scriptum, et plurima carmina, quæ stricta oratione verterat Billius, ab ipso soluta oratione reddita reperimus.

Multum adhuc operæ et laboris impendendum supererat, ad perficiendam Operum Gregorii editionem. Collati quidem erant manu exarati codices orationum, epistolarum et carminum; sed variæ lectiones adhuc dissipatæ, in chartis tantum descriptæ, necdum ad oram exemplaris edendi appictæ. Quemadmodum priusquam domus ædificetur, res ad ædificandum necessariæ, materia, calx, cæmenta, ligna, et quæcunque ædificanti sunt necessaria, præparantur; sic quæ ad editionem Gregorii necessaria, præparata quidem, sed nondum tractata et elaborata: variæ lectiones sanandis Græci textus locis depravatis præsto erant, sed nondum adhibitæ; adeoque emendandus supererat textus, emendanda quoque Billii interpretatio. Concinnanda erat vita Gregorii; ad quod opus fragmenta Gallica Tillemontii commentariorum, quæ omnes vitæ ipsius annos minime complectuntur, præcipue suppetebant. Notæ sive observationes, aliaque plurima quæ requiruntur ad editionem, nondum elaborata: hæc omnia pro viribus præstare conati sumus.

Primum id nobis studium fuit varias lectiones cum edito Gregorii textu Græco conferre, loca corrupta sanare, ut sua textui puritas restitueretur, suisque nitor redderetur. Ad interpretationem quod spectat, Billius vir utriusque linguae peritissimus, Gregorii Opera tam felici successu Latine reddidit tantoque apud omnes in honore est ejus interpretatio, ut temerarius certe auditurus sit, quisquis novam adornare tentaverit. Nihil tamen eo de Billiana interpretatione judicio deterritus noster Louvardus, aliam sibi elaborandam putaverat, et in vertendis duabus orationibus, nempe prima et secunda, al. 1^a et 41^a, rei periculum fecerat: verum mutata sententia incepto destitit, et Billianam interpretationem servare decrevit. Idem fuit consilium nostro Prudentio. Utriusque vestigiis inherentes, eam e regione Græci contextus sartam tectam servavimus; et si quando a mente Gregorii Billiana interpretatio aberrare aut eam non satis assequi visa est, aliam textui inserere non dubitavimus, vel in notis subjicere, lectorem monendo. Id autem de orationibus tantum et epistolis intelligendum; nam de carminibus aliud fuit consilium. Cum enim Latina Billii carmina Græcis Gregorii carminibus non satis respondeant, visum est Græca pedestri sermone reddere, Latinis Billii versibus ad marginem inferiorem rejectis.

Priusquam autem ulterius progrediamur, hic obiter exponendum quoniam sint manu exarati codices, excusi a D. Louvardo, quibus usi sumus.

§ III. NOTITIA VETERUM CODICUM, AD QUOS GREGORII ORATIONES EMENDAVIMUS.

Plurimos et quidem probatissimæ notæ codices in consilium adhibuimus. Hos inter unus est Regius, olim num. 1809, nunc autem num. 510 tota republica litteraria famosissimus, qui solus e Gallicanis omnibus cunctas Gregorii orationes continet. De quo Billius: « Tuli, inquit, amplissimum codicem capitalibus litteris exaratum, tantum antiquitatis præ se ferentem, ut ipsius Gregorii propemodum ætate scriptus esse videretur, qui præter epistolas et versus, omnia ipsius Opera continebat. Quem cum paucissimis diebus incre-

dibili celeritate perlegissem, ex eoque innumera loca, quæ in impresso vitiose legebantur integritati suæ restituissem, statim eum Athenas (quo enim alio nomine incomparabile illud bonarum omnium litterarum gazophylacium appellem?) referendum habui. » Quantum festinaret Billius, hic ex ipso discimus, ac de Græcis « integritati suæ restituendis » eum non cogitasse, nisi quoad versionem suam satis haberet.

Famosi illius codicis, omnium quotquot in Regia bibliotheca Græci asservantur ornatisissimi, formam ex catalogo bibliothecæ Regiæ expressam oculis subjicere, nec molestum nobis, nec forsani ipsi ingratum lectori. Membranaceus codex est, totus a capite ad calcem uncialibus litteris oblongis et ad sinistram paululum deflexis elegantissime descriptus, cum accentibus prima manu. Columnis duabus paginæ distinctæ: tituli orationum in membrana aurea exarati: singulæ ferme distinctiones majores, aut periodi, litteris aureis, pictisve figuris incipiunt. Initio imagines quinque paginas singulas occupant: primæ, tertiæ et quartæ membrana cærulea; secundæ vero et quintæ, aurea.

I^a Christus in cathedra sedens, et sinistra manu librum resignatum tenens. In libro hæc leguntur: *Ειρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι*, id est, *Pacem meam do vobis*^a. Cætera deleta.

II^a Tres figuræ stantes cum diadematis et aliis imperii insignibus. In medio Eudocia Augusta, dextra sceptrum, sinistra globum tenens. Juxta duo filii; hinc Leo Despotæ, inde Alexander. Uterque sinistra globum gestat. Imaginem ambit limbus quidam cæruleus, in quo hi versus albis litteris sunt scripti.

Εὐκκληματοῦσαν ἄμπελόν σε τοῦ κράτους
 Βότρυς φέρουσαν τοὺς γαληνοὺς δεσπότης
 Βασίλειος πρόηξε Ῥωμαίων ἀναξ
 Μεθ' ὧν προλάμπεις, Εὐδοκία φωσφόρος.
 Felicem te palmitibus vitem imperii
 Racemos ferentem, serenos scilicet principes,
 Basilius promovit Romanorum imperator
 Cum quibus præfulges, Eudocia lucifera.

III^a et IV^a cruces duæ aureæ gemmatæ cum simbris utrinque pendentibus et hac inscriptione *IC XC ΝΙΚᾶ*. « Jesus Christus vincit. »

V^a. Tres figuræ stantes. In medio Basilius cum imperii insignibus. Dextra Elias propheta, rosei seu lucidi coloris veste indutus, labarum manu elatum tenens, et Basilio quasi porrigens. Læva Gabriel archangelus, alatus et habitu imperatorio, diadema Basilii capiti imponens. Imaginem totam ambit inscriptio, seu tetrastichon, cujus versus primus deletus est: reliqui tres etiamnum legi possunt.

Νικῆν κατ' ἐχθρῶν Ἥλιας ὑπογράφει·
 Ὁ Γαβριὴλ δὲ τὴν χάραν προμηνύει,
 Βασίλειε, στέφει σε κόσμου προστάτην.
 Victoriæ de hostibus Elias designat,
 Gabriel autem gaudium annuntians,
 O Basili, coronat te orbis rectorem.

Ex his figuris apparet scriptum esse hunc codicem ante annum 886, quo anno obiit Basilius imperator, cognomento Macedo, maritus Eudociæ, Leonis Sapientis et Alexandri pater

Præterea in eodem codice una et quadraginta imagines sunt amplissimæ; totque olim erant, quot orationes. Sed ex illis integræ novem desiderantur. Ex iis quæ supersunt novem decemve ad historiam ecclesiasticam, maxime Gregorii nostri, pertinent. Orationum ordo in hoc manuscripto ad chronologicum proxime accedit, initio maxime. Prima namque est, « in Pascha et tarditatem, » quæ male in editis *XLII* est.

Codicem hunc cum omnibus editis orationibus noster Louvardus contulit, quem his litteris designat *b m*, quia tempore Basilii Macedonis scriptus ipsique oblatas.

Longum esset ire per singula: sat erit codicum quibus usi sumus, quique a nostro Louvarde collati sunt seriem texere, cum notis quibus indicantur.

^a Joan. XIV, 27.

Catalogus mss. codicum, quibus in emendandis Gregorii Operibus usi sumus.

NOTÆ INDICES.

REGII.		
	Olim. nunc.	
a.	1914. 512.	Membranaceus, Francisci I Parisiensibus editoribus 1 ^{us} . Maximam partem manu antiqua ineunte sæc. xi exaratus videtur.
b.	1916. 517.	Olim Medicæus, ante annos saltem 700 videtur scriptus; sed Oratio in pascha et tarditatem, nunc 4, recentiori manu.
c.	2296. 550.	Codex sæculo xiii elegantii manu scriptus, litteris aureis initio orationum, et picturis ornatus. E Bibl. Petaviana in Regiam transiit.
d.	2297. 542.	Circa decimum sæculum; præfert nomen Joan. Gaddi.
e.	1915. 571.	Olim Medicæus, xv sæculi.
f.	2311. 541.	Codex optimæ notæ, olim Mazarinæus, ante annos 700 ad minus, scriptus elegantissime.
g.	4820. 1173.	Olim monasterii Cryptæ Ferratæ, anno 950 descriptus; inter multa sanctorum Patrum opuscula, septem Gregorii orationes continet.
h.	2426. 858.	Duas tantum Gregorii orationes, variorum opusculis permistas habet: xii sæc. exaratus videtur.
l.	2886. 984.	Chartaceus, xiv sæc.
m.	4913. 573.	Membran. Basiliï scholia in orationes Gregorii quadraginta quinque continens: xi, ut creditur, sæculo exscriptus.
n.	2315. 570.	Chartaceus xiv sæc.
o.	2885. 996.	Anonymi scholia in Gregorii orationes quatuordecim continens, xii sæc.
ph.	1917.2. . . . 523.	x vel certe xi ineunte sæc. videtur exaratus. Longe optimæ notæ liber, qui passim ac ubique pene cum famosissimo cod. 510, olim 1809 consonat; vel eo etiam emendatior. Paucissimis amanuensium sphaematibus dehonestatur: xvi tantum orationes representat. Ludovico magno, anno 1701, ab archiepiscopo Philippopolitano oblatus est hic codex.
q.	1917.1. . . . 518.	Membranaceus, Francisci I sub finem x sæc
r.	1918. 516.	Item Francisci I. Parisiensibus II ^{us} , x sæc.
t.	2299. 554.	Membranaceus, xiii sæc. orationes decem et septem continens, quarum initio leguntur carmina argumentum explicantia: editis in omnibus fere concors. Henrici IV nomen et insignia præfert.
u.	2308. 524.	Ante annos 500 exaratus, optimæ notæ, et optimis lectionibus refertus. Ideo hac nota, Cypr. quandoque designatus, quod Vauslebius huic emit Nicosiæ in Cypro, et in bibliothecam Regiam detulit, anno 1671.
Vel Cypr.		
v.	2310. 540.	Membranaceus, olim Mazarinæus, xii sæc.
x.	2312. 553.	Olim Mazarinæus, novem tantum orationes habens, quibus Nicetæ commentarii accedunt, xiii sæc.
y.	4921. 526.	Membranaceus, xi sæc. ex Oriente in bibliothecam Regiam, anno 1669 illatus.
z.	2300. 536.	Membranaceus, xiii sæc. Quibusdam orationibus addita sunt scholia.
bm.	1809. 510.	Celeberrimus codex, de quo supra dictum est.
hu.	2302. 552.	Membranaceus, xiii sæc. ex bibliotheca Huratii Boistalerii in Regiam illatus.
Chrys. 543.	xii sæc. exaratus, et Ludovico XV oblatus a Chrysanto patriarcha Hierosolymitano.

NOTÆ INDICES.

COLBERT.

Codices olim Colbertini dein Regii.

Vel.		Olim. nunc.
a	1. 3062.	2294. 576. 3.3.
b	2. 2696.	1917. 528. 5.5.
c	3. 2695.	1918. 545. 3.3.
d	4. 4241.	2891. 977. 3.5.
e	5. 2776.	1918. 529. 5.5.
f.	6. 2792.	2308. 547. 4.4.
g.	g. 2194.	2297. 575. 2.
h.k.	8. 4542.	2501. 569. 3.
i.	9. 642.	1914. 552. 5.
l.	10. 929.	2348. 766. 3.
m.	11. 4248.	2308. 515. 5.

Alii codices manuscripti.

- Or. 1. 74us inter cod. mss. Oratorii Domini Jesu in vico Sancti Honorati, Paris.
Jes. 65us inter mss. cod. collegii Ludovici Magni, via Jacobæa.

- Pass.** Cod. mss. eminentissimi cardinalis Passionæi.
Val. Cod. mss. ex bibliotheca Vaticana.
Coisl. Cod. mss. D. de Coistin, nunc in bibl. S. Germani a Pratis.

Codices excusi.

- Ald.** Aldi Manutii editio anni 1516.
Bas. Basilii Scholiastæ lectiones.
Bil. Billius, Billianæ editiones, ac lectiones mss.
Bod. Bodleianus codex in Montacutio.
Comb. Combefisii lectiones.
El. Cret. Elias Cretensis.
Gab. Gabrielii lectiones.
Heins Heinsiani codicis lectiones.
Herv. Basileensis editio apud Hervagium, 1550.
Leuv. Leuvenklai editio.
Mont. Montacutius.
Ox. Oxoniensis codicis lectiones apud Montacutium.
Par. Parisiensium editio 1609 ac deinceps.
Sav. Savilius.
Saucig. Saucigyransensis emendationes.
Sch. Andreae Schotti in Montacutio Schedæ.
Syr. Syrleti mss. in Bill. lect.
Th. Codex mss. D. Thomson in Montac.
Till. DD. Tillemontius.
Tr. Codex mss. S. Trinitatis apud Montac.
Vaq. Vaquerii codex in notis Parisiensibus.

Hi sunt libri majoris momenti, tam manu scripti, quam excusi, quorum subsidio novam Gregorii Operum editionem adornare, inceptumque opus et diu interruptum prosequi et absolvere tentavimus. Multo plures codices manuscriptos evolvimus, quorum seriem integram ibi texere longum fuisset: præcipuos designare satis visum est; cæteros acervatim generali nuncupatione in notis appellavimus, maxime dum in eandem lectionem convenirent. Optimas quasque ex omnibus variis lectionibus selegimus, easque vel textui inseruimus, ut corruptis mæderemur, si eas in contextum referri vulnus postulavit, apposita ad marginem nota quæ lectorem emendationis commonefaceret, vel in margine inferiori subjecimus. Sunt aliquando longiores notæ, cum explananda difficultas occurrit, vel spinæ, quas sibi non recidi lector ægre ferret. Orationum, quæ ordine temporum collocantur, fronti præfixæ sunt admonitiones, in quibus tempus quo habita quæque est astruitur, et argumentum exponitur. Exspatiantur illæ nonnunquam fortassis longius, sed rei gravitas, vel difficultates, quæ intra notarum angustias concludi vel dissolvi non poterant, brevioribus esse non permisit. Orationes in capita, seu numeros divisæ, ac temporum ordine sunt collocatæ. Minutus autem earum numerus, nedum auctus: quippe ex illarum numero reseclas quatuor, inter spurios fetus amandarimus. Geminas quoque ad Cleonium litteras, et unam ad Neclarium ex orationum classe remotas, ad propriam sedem inter epistolas revocavimus.

Tandem præfari desinam, postquam virorum doctorum, qui amicam porrexerunt manum, officia commemoravero. Primus sese offert vir e Regia numismatum, inscriptionum, humaniorumque litterarum Academia clarissimus, ejusdemque Γραμματεὺς, D. Dupuy, in quovis scientiarum genere et linguarum, maxime Græcæ, versatissimus et peritissimus; qui non perfunctorie, sed diligenter censoris vices agens, singula prout subjecta prelo exibant folia, nihil cunctatus, ea legere solitus et expendere; atque ut vir ille bonus et prudens, de quo Horatius, culpabat dura, mutanda notabat, ambigue dicta arguebat, parum claris addere lucem monebat, etc. Quantum ipsi debeamus vix dicere, nedum gratias, quantas debemus, possimus referre.

Vigilantissimi et doctissimi Regiæ bibliothecæ curatores, D. Caperonier et D. Bejot, ditissimum hunc thesaurum peramanter pro more reserarunt; nec modo uti permiserunt, sed et manu exaratos codices, quos vellem, ad nutum benigna manu suppeditarant.

Vellem nec ego cunctis, qui suppetias contulerunt, imprimis bibliothecarum præfectis, non tantum Gallicanarum, sed etiam exterarum, grates pro suis in nos beneficiis dignæ rependere.

Eminentissimus cardinalis Passionæus, qui dum viveret litteras amabat et fovebat, litteris ipse ornatissimus, his nostris favebat studiis, ut argumento sunt plures datæ ad nostrum Franciscum Louvardum et Prudentium Maranum litteræ, quibus propensa in nos nostraque studia, ac contestata humanitas, et amor litterarum, quas ipse non colere solum, sed ornare studebat. Permultas ex variis codicibus manu scriptis, non tantum suæ ipsius bibliothecæ, sed etiam Vaticanæ, lectiones varias, tam orationum, quam epistolarum, atque etiam carminum describendos eleganter, ipsisque mittendas curavit. Ad opus strenue agendum cohortabatur, significans summum pontificem (is erat felix memoriæ Benedictus XIV) in magno hujus editionis esse desiderio, et Sanctitatem Suam una secum de illo opere frequentem habere sermonem.

Insignis abbatæ S. Germani bibliothecarius, e charissimis nostris sodalibus unus, D. Patert, ex pluribus codicibus scriptis manu, non tantum S. Germani, sed etiam Regiæ, Claromontanæ, etc., varias lectiones, et quidem elegantissima manu et sagaciter descriptas liberaliter subministravit D. Prudentio Maran. Alias quoque alter e nostris, a se descriptas, D. Andreas Brion peramanter obtulit.

Nec tacitum relinquam dilectissimum sodalem D. Danielem Labbat, qui diligent et multo labore indices locupletissimos adornavit, nec D. Dionysium d'Olive, qui menda typographica corrigendi libenter in se curam suscepit, et operam studiose prosecutus est. Jam faxit Deus ut noster hic quantuluscunque labor in usus cedat Ecclesiæ catholicæ, cui quidquid fecerim totum consecro, quidquid scripserim totum submitto.

SECUNDA PARS.

DEFENSIO GREGORIANA.

§ I. DEFENSIO GREGORII ADVERSUS TOLLIIUM.

Plures non tantum ex heterodoxis, quod mirum non est, sed etiam ex Catholicis, Gregorio parum æquos se præbuerunt, imo eum conviciis lacessere, calumniis atque etiam falsis criminibus insimulare ausi sunt, quorum petulantiam frangere et contumelias juvat retundere. Singulorum tamen calumniis et dieteriis in Gregorium refellendis non immorabor. Missis igitur Dallæi, Clerici, Basnagii, etc., sat erit Tollium qui eos imitatus est, castigare, et diluere quæ adversus Gregorium falso et inverecunde scripsit. Is quidem in scriptis Theologi versatissimus, sed in auctorem iniquissimus, tam multa huc illuc, tamque injuriosa viro sancto sparsit in argumentis et notis quorundam carminum, quæ ipse vulgavit anno 1690, ut omnia proferre longum foret : præcipua tamen delibare, et falsa ostendere, animus est.

Primum quidem in argumento, sive « causa scripti » carminis, quod Gregorius « de se ipso et adversus episcopos » condidit, quodque Tollius Græcæ primus vulgavit, sic amaris salibus poetam carpit : « Cum vero omni vita, tum et cultu victuque monachum potius severissimæ integritatis, quam tantæ dignitatis ageret ac referret episcopum ; ad hæc et altiores ob eruditionem defensamque SS. Trinitatis doctrinam spiritus gerere videretur, Ciceronianæque imbecillitati affinis, ut ille consulatum suum et expulsum urbe Catilinam omnibus tantum non horis memorabat, ita et ipse contusos Arianos et suam Triadem assidue prædicaret, ingentem sibi quorundam suorum presbyterorum, aliorumque episcoporum conflavit invidiam . . . Sero sapiunt Phryges. Gregorius, qui promptissimum hunc assensum non exspectarat ; propria se captum videns ingenuitate animi, quanquam statim facti pœnitebat, pudore tamen adductus, in sententia perstitit . . . Hinc statim natæ hæc querelæ, hinc illæ, ut ita dicam, lacrymæ et cæteri thrœni, in quibus et patientiam, et animi robur, ac moderationem in tam probo viro desideres . . . Ciceronem sane nemo

melius expressit vita, moribus, eloquentia, fortuna, usque in exsilium; et in exsilio, uter mollior vix quisquam dixerit.»

Neque vero his contentus Töllius, Gregorium adhuc gravius perstringit in notis ad carmina a se vulgata. Ad primum versum carminis adversus episcopos (p. 4) : « Est in hisce vir, inquit, sanctissimus aliquid humani passus; optimi quidem consilii atque voluntatis, sed in ferendis injuriis aliquanto quam oportebat mollior, minusque a conviciis et acerbitate, quæ Christianum dedecet, temperans. » Quin et hæc scripta esse dixerat Töllius, aucto ex pœnitentia et adversariorum ludibriis dolore, irritatique inde in hanc veluti vindictiam ægri jam nimis animi perturbatione. Ad versum 18 ejusdem carminis, ubi ait Gregorius : « Neminem in iis quæ dicam indicabo; attamen », inquit Töllius (p. 5), « id carmine de vita sua impigre et peracerbe fecit; » id est, nominavit. Addit insuper Töllius (p. 6) : « Ita exacte iis designatis, quos perstringit, ut nominasse non opus fuerit; sed et alibi Maximum nominat . . . ejus comam adeo satyricè exagitat et adeo aspere, ut nihil supra. Quid? inquit, laqueum proponere inimico ad suspendium, ut nihil de conviciis istis dicam, hominisne est Christum sectantis? Non videtur. Denique » ad carminis 5, vers. 1, (p. 84) « Capistrum ori suo impositum, præreptamque docendi publice facultatem Gregorius gravissime tulit et. . . acerbis questibus deplorat; ergo nunc in adversarios suos, qui eum malis artibus ad episcopatus abdicationem compulerant, satyricè invehitur. »

Gregorio æquior non fuit Dupinius, qui de eo talia scribere non est veritus (a) : « Gregorius quidem piissimus fuit, sed homo paulo minus consideratus, et negotiis ineptus. Tanto solitudinis desiderio flagrabat, ut nullo, quod ab ea retrahebat, officio diu fungi posset. Aggredi res arduas, moxque susceptas relinquere pernix. Cum tres episcopatus habuerit, ne unum quidem legitime habuisse dici potest. Ingenio erat Gregorius moroso et satyrico, et ita ad jocandum procax ut nemini parceret, ac ne quidem episcopis, quibus erat apprime infensus. Ita, quem impense prius laudarat, Maximi famam atris admodum et ad stuporem infuscavit coloribus ac denigravit. »

Vellem ut eruditi viri qui hæc de Gregorio sentiunt et dicunt, nomina eorum, quorum famam maligno dente prosciderit, in medium proferrent. Nam quod spectat Maximum, quem unum opponunt, nihil moror. Interea vero nobis fas est his conviciis et calumniis omnia Gregorii opera tam orationes, quam epistolas et carmina opponere. Legantur, inquam, orationes, maxime quas habuit de moderatione in disputationibus servanda, etc. Legantur epistolæ, in quibus, velut in filio, parentis imago resplendet. Ibi liberales joci, jucundissimus in jocando lepos, argutiæ meræ ac venteres, sed satyræ nullæ. Legantur epistolæ ad Theodorum et ad Theoctenum (b), quorum iram, desideriumque vindictæ suo ipsius exemplo comprimit. Legantur etiam carmina (c) : legantur, inquam, vel ea ipsa unde calumniandi ansam arripuit Töllius. Hanc sibi statim regulam statuit Gregorius : « Conviciis quidem exagitare fas non est quemquam; et ut homines cuncti ab eo abhorrent, ita peculiariter ipse vitium hoc odi. » Vel, ut ipse vertit Töllius (p. 5) : « Neminem vero in his quæ dicam, indicabo, veritus ne quemquam calumniari videar; quæ res et per se illicita est, et mihi præ primis exosa. Non enim quemquam designabo, ne proferre videar in lucem quæ occultanda erant. » Et paulo post (d) : « Et quinara sint mali patebit deinceps, ubi meam orationem oppugnans manifesto te tuimetipsius accusatorem declaraveris. » Nimirum, ut cum Tullio loquar (e), « ego neminem nomino. Quare irasci nemo mihi poterit; nisi qui ante de se voluerit confiteri. » Quæ verba Hieronymus ad Nepotianum (f) de clericorum vitiis et ipse disputans usurpat, ut ad Rusticum (g), ex prologo libri tertii, Phædriana : « Qui generalem de vitiis disputationem in suam referunt contumeliam . . . suam indicant conscientiam; » vel ipsissimis Phædri verbis elegantius, « stulto nudabunt animi conscientiam. » Unde Hieronymus *contra Rufinum* generaliter pronuntiat (h) : « Quando sine nomine contra vitia scribitur; qui irascitur, accusator sui est. »

(a) *Bibl. eccles.*, t. II, p. 655

(b) *Epist. al.* 81 et 198.

(c) *Carmin. de seipso et adversus episcopos*, v. 10 et seqq.

(d) Vers. 29.

(e) *Pro lege Manil.*, c. 15.

(f) *Hier. ep.* 35, t. IV, par. II, p. 266.

(g) *Id.*, *ibid.*, *epist.* 95, p. 771.

(h) *Adv. Ruf.*, lib. I, t. II, part. II, p. 361.

Conticescant igitur atque erubescant, qui Gregorio crimina inferunt, quæ oderat, et a quibus « peculiariter abhorrebat. » Neminem quemquam conviciis, vel satyris lacessivit, nec nisi generalis ejus de vitiis est disputatio. At nominavit Maximum, inquires. Quidni nominasset Proteum illum, lupum, Christiani orbis totius fabulam, notumque perturbatorem? Hoccine demum est denigrare hominem? Hoccine famam ejus atris admodum et ad stuporem coloribus infuscare? Imo vero, qui talia fatur, nivem aspergit nigredine, ut Æthiopem lavet; et viro sanctissimo infamiam inurit, ut perditam impio famam restituat. Quid quod longe graviora de Maximo reticet Gregorius?

Verum (a) « cæteros ita designat, ut nominasse non opus fuerit. » Fatemur id quidem. Qua vero cautione, quæso, attendas. Primo namque, ne in episcopalem ordinem dicenda derivarentur et redundarent admonet Gregorius: « Non omnium, inquit (b), mentionem faciam . . . Nam multos etiam novi, de quibus loquendum est honestius. Verum quisquis improbus est, et plusquam improbus, vinci se domarique patiatur (c). Mali quidquid est vulnerabit orationis gladius; imo sicarios et homicidas, qui falsis sermonibus atque figmentis, » pastores ipsamque doctrinam infamantes, « innoxium animarum sanguinem effundebant. » Verbo dicam, lupos pastores insectatur, doctores spurios et adulterinos. Putasne vero nunquam licere, laudabile nunquam esse, ovinam pellem ac larvam lupis detrahere, ut detecti cognoscantur? « Si reipublicæ interest cognosci malos; » profecto interest Ecclesiæ, minus catholicos, falsosque pastores cognoscere. Et qui larvam detrahit, ut cognoscantur, ne mactent et furentur, is laudabilis est.

Id præstitit Gregorius, qui posthabito privato commodo, periclitantium saluti animarum Ecclesiæque totius consulens, in improbos et vitia calamum strinxit; nihil nisi claritatem, nisi pacem spirans (d). Ista flens potius quam mordens scripsit; imo « ludens » nonnunquam, quia ridiculum acri res fortius ac melius plerumque secare noverat. Miror virum, alioqui ingenio perspicaci, lusum non intellexisse, ubi Gregorius, dubium de coma quid faciat ac propemodum desperantem cynicum fingens, sermonem jam tritum ei proverbium festive suggerit: « Reliqui tibi præter malam crucem jam video nihil. » Quis vanam Tollii (e) exclamationem risu non excipiat? Cui, inquam, risum non moveat hæc verborum Gregorii acceptio? « Quid? Laqueum proponere inimico ad suspendium, hominisne est Christum sectantis? » Quis enim mitior Gregorio? Etiamsi scripta tacerent facta, ipsa Maximi historia, acta concilii, sicarii, lapides quos excepit, nec quemquam ulcisci passus est.

In his quæ objiuntur Gregorii carminibus, nihil, aut fere nihil quod in *Apologetico* suo et alibi passim ad populum orationibus non reperiatur; imo nihil quod in suis *De sacerdotio* libris non scripserit paulo post Chrysostomus. Non igitur animi « imbecillitate, » non « ægritudine, » non « impositi capistri » dolore, non abdicati « pœnitentia » episcopatus, quæ nulla fuit, illa conscripsit Gregorius. Figmenta hæc sunt ab heterodoxis prolata, male a quibusdam Catholicis repetita. Apage ergo, Tolli, lepidam hanc tuam, imo injuriosam in Gregorium comparisonem, qua Theologum cum Cicerone componis; hoc est, « ita animo perculso et abjecto, ut sine sermone ullo, sine cogitatione ulla jaceret, » ut « (f) mentis errore teneri » vulgo crederetur (g). Quid confers violentum coactum Tullii exsilium, cum voluntaria Gregorii, et expetita, atque etiam extorta ab imperatore, et omnium ælatum admiratione digna, Constantinopolitanæ sedis abdicatione? (h) Quid puerum tantum non ejulantem, et fletibus, ne scriberet, « impeditum, » cum athleta et glorioso « confessore » componis (i)? Legesis omnes ad Atticum epistolas, quæ libro tertio continentur, Liviique Historiarum librum cxx, et tuæ te pudeat comparisonis.

Denique quid ambitiosa illa Ciceronis et usquequaque fusa jactantia, cum assidua, cum modesta, cum necessaria et religiosa prædicatione Trinitatis? Quid Christi ad Belial?

(a) Toll. not. ad v. 24 carm. 1, p. 6.

(b) Vers. 23 et seqq.

(c) Carm. al. 12, v. 12, 15-17.

(d) Carm. al. 1, v. 6.

(e) Vers. 939.

(f) *Ad Attic.*, lib. III, epist. 2.

(g) *Ibid.*, ep. 12.

(h) *Ibid.*, ep. 14.

(i) *Ibid.*, ep. 10.

Quid hic theologo sanctissimo cum oratore profano? Quid humilitatis Christi discipulo, cum turpi et abjecto gloriæ mancipio, quem gloriolam, veritatis dispendio, corrogare non pudet? *Ardeo*, inquit epistola ad Luceium (a), « cupiditate incredibili. . . . nomen ut nostrum illustretur, et celebretur tuis. . . . Itaque te plane etiam atque etiam rogo, ut et ornes ea vehementius etiam quam fortasse sentis. . . . amorique nostro plusculum etiam, quam concedit veritas, largiare. » Item ad Atticum epistola 58. « Epistolam, inquit, Luceio quam misi, quares meas ut scribat rogo, fac ut ab eo sumas; valde bella est; eumque ut appropere adhorteris, et quod mihi ita se facturum rescripsit, gratias agas. » Quis tulerit cum homine tam glorioso Gregorium componi? Nequidem ratione eloquentiæ comparari posse concederem. Argutum namque, acutum, et plane laconicum scribendi genus, sectatus est Gregorius; Tullius vero, ut scribit auctor (pag. 78), « obstetricis animorum » Edm. Richerius, « Asianum et redundans » potius quam atticum et pressum affectavit. In Dialogo de oratoribus, « elumbem et enervatam Ciceronis eloquentiam » vocat Brutus. Diutius forsitan his refellendis immoror, quæ ridenda potius et contemnenda, quam serio erant refellenda. Veruntamen cum lectores nonnulli sint, quibus plus religionis quam scientiæ inest, et quorum conscientia infirma ac timida lædi posset carminibus adversus Maximum et episcopos scriptis; juvat hos ex animis scrupulos evellere, quinam illi sint episcopi, quos exagitavit Gregorius, ostendendo; ut merito exagitatos, atque etiam dure increpitos, quilibet intelligat.

Primo quidem nemo nescit correctionis fraternæ præceptum esse tam in veteri quam in nova lege: « Non oderis fratrem tuum, » ait Moyses ³, « sed publice argue illum, ne habeas super illo peccatum; » Matth. xvii, 16, 17: « Si autem te non audierit (frater tuus), adhibe tecum adhuc unum, vel duos testes. . . . Quod si non audierit eos: dic Ecclesiæ. » Quin et ante legem scriptam, naturæ vi et charitatis, eo quisque officio tenebatur, imprimis præpositi, parentes, magistri, pastores. Ab ipsa enim natura et charitate, qua proximi salus nobis cordi esse debet, hujus præcepti necessitas fluit.

Potest itaque, atque etiam debet et tenetur, qui scientia, dignitate, et officio eminet, arguere peccantes, « dure » etiam interdum « increpare, » maxime « ut sani sint in fide⁴, » ut vitentur improbi⁵, idque nominatim ut discipulus, quem diligebat Jesus⁶; vel graphice, ut apostolorum Princeps⁷, ac Jud.⁸, perstringere, atque etiam publice traducere. « Manifesta enim peccata, » ut inquit Gregorius alter et ipse Magnus (b), « non occulta correctione purganda; sed palam sunt arguendi, qui palam nocent. » Apostolo præcipiente: « Peccantes coram omnibus argue⁹: » quod Christus docuit et fecit, « acerbe et amare, » ut ait Augustinus (c); « sed amando, » quos arguebat Judæos. Hoc a prophetis et apostolis egregie præstitum nemo nescit.

Ecclesiæ certe interest « hypocritas, falsos propnetas, » lupos sub ovina pelle latentes dignosci, ut in odium adducantur et fugiantur a simplicioribus, ut nemini noceant (d). Hæc omnia charitatis erga proximum, erga Deum et Ecclesiam, officia fuere in Christo, in Joanne, in Stephano, cui « lingua ferox, lene cor; » qui « sæviebat et amabat. » Hæc etiam in Theologo aliisque viris sanctis, quos aliquando Dei gloria, zelus domus Dei, imminetia simplicibus mala, oppressa calumniis innocentia, religio, acrioribus verbis impios exagitare compulerunt, charitatis officia fuisse dubium non est.

Nunc qui et quales fuerint episcopi, quos Gregorius in carminibus exagitat, et quæ facies Ecclesiæ totius fuerit, dicamus (e). Theodosius magnus anno 380 sacro fonte ab Ascholio Thessalonicensi episcopo lustratus « aureum ad populum urbis Constantinopolitanæ » edictum dedit, quo sancivit « judicandos plectendosque hæreticos, » qui « quom pontifex Damasus Petrusque Alexandriæ episcopus sequebantur, fidem non amplecterentur. » Tunc itaque in palatium redeunte ac dominante catholica fide, ad eam quoque rediere

³ Levit. xix, 17. ⁴ Tit. i, 13. ⁵ II Tim. ii, 17; iii, 5. ⁶ III Joan. 9. ⁷ II Petr. ii, 1 sqq. ⁸ Jud. 4. ⁹ I Tim. v, 20.

(a) Cicer., *Ep. fam.*, lib. v, ep. 15.

(b) Greg. Mag., ep. 17, lib. xiv, tom. II, pag. 1280.

(c) Aug., serm. 317, tom. V, p. 1270.

(d) Aug. serm. 313, tom. V, p. 1262.

(e) Socr., lib. v, c. 6; Soz., lib. vii, c. 7; *Cod. Theodos.*, tit. 1, leg. 2. Gothof.

et aulici præsules, qui ex principum favore metuque penduli, omni facile vento doctrinæ circumlati, dubio animo et fide, momento huc illuc impellebantur: « Misera, inquit Gregorius (a), et abominanda vitæ ludibria: quod fidem attinet, partem in utramque parati, non Dei legum, sed temporum observantes. Euripi doctrinæ, hinc inde reciproce fluctuantes, adultores, dulcia mulierum venena, parvis leones, at rerum potentibus canes. » In carmine *De vita sua* « aleatores » vocat hos episcopos, κυβισται, chamæleontes, χαμαιλεόντων, και τρόπον πολυπόδων.

Tales episcopi, qui inter Arianos et Catholicos medii, utrique parti, pro temporum ratione, se venditabant, ab Ecclesia cum episcopatus dignitatisque, quam obtinuerant, honore et gradu suscepti, improborum jam episcoporum ita numerum auxerant, ut bonis episcopis, atque etiam in conciliis aliquando prævalerent. Hinc illæ Gregorii, qui zelum et indignationem continere non valebat, justæ querelæ. Hinc suam ipsius, vel suo potius nomine, collegarum in sacerdotio facilitatem in hujusmodi episcopis admittendis deplorat his verbis (b): « Proposuimus voce præconis, pro foribus sanctuarii omnibus denuntiavimus: Ingredietur qui volet, bis licet, aut etiam sæpius fidem, pro occasione, mutaverit. Adest tempus nundinarum, nemo abeat nihil operatus, » etc.

Quisquis hæc et alia similia in aliis Gregorii carminibus legerit, is profecto intelliget quinam fuerint episcopi, de quibus tacere non potuerit, nec debuerit. Excusandæ tam præposteræ benignitati ac facilitati tales episcopos admittendi, Alexandrinæ synodi anno 362 habitæ, vel certe Athanasii de recipiendis hæreticis decretum procul dubio prætendebant. Verum, ut observat Annalium eminentissimus parens, Alexandrinis Patribus « magna ratio, quod multiplex illorum, » qui recipi jubebantur, episcoporum « numerus esset, qui in concilio » Ariminensi, vel nescientes, vel coacti, Arianis consenserant; ipsique, qui ab Arianis partibus tum redibant, sincero veritatis amore odioque perfidiæ, quippe qui sub Juliano Apostata ad id adduci videbantur. Præterea, ut ait Hieronymus (c), « huic assensus est Occidens; et per tam necessarium concilium, Satanæ faucibus ereptus est mundus. »

Longe vero dispar ratio sub Theodosio, aliaque Ecclesiæ facies. Ex iis enim episcopis, qui spe vel metu redibant, plerique omnes ab Arianis, Constantio mortuo, desciverant, Nisdemque iterum sese adjunxerant sub Valente, « bis ac sæpius, » ut ait Gregorius, « fidem mutantes, et alearum instar, » sicut arundinis momento versati. Unde facilitas illa episcopos lapsos recipiendi, quæ, Hieronymo teste (d), laudi Athanasio quondam, vitio probroque tunc data est Petro Alexandrino præsuli. « Præsto » ei concilio, inquit Baronius (e) de concilio generali Constantinopolitano primo loquens, « fuerunt plures ex illis, qui antea, Valentis tempore, pulsus orthodoxis, Arianorum favore, vacantes sedes acceperant. Hi enim temporis inservientes, sub catholico imperatore æque catholicæ fidei defensores se præbuere, cum antea vel gratia ducum exercitus, vel favore aliorum magistratuum, in episcopatum omnino licet indigni nihilominus irrepsissent. De quibus omnibus fusius ipse Gregorius Nazianzenus. » Hæc Baronius, qui, expressa horum episcoporum imagine, sic prosequitur (f): « Intelligis, puto, quales, exceptis paucis, tunc esse solerent episcopi Orientalis Ecclesiæ; quomodo fidem habere consueverint pro ratione temporis mobilem, et nonnisi ad privatum commodum accommodatam. Cujus quidem rei non Gregorius duntaxat, sed et Basilius suis scriptis locuples testis accedit, ut suo loco superius est demonstratum. » Alios bene multos adhibere testes, maxime Chrysostomum et Hieronymum, poterat Baronius; qui, postquam narravit quam male atque indigne Gregorium habuerint: « Ex his, inquit (g), disce alia, nempe quam vera sint quæ in eodem Gregorius conscripsit. »

Id quidem optime et apposite auctor eminentissimus. Nam palam, vivis illis et audien-

(a) Carm. 1, Toll., v. 334-338.

(b) Carm. 1 *De vita sua*, v. 17-27.

(c) *Dial. adv. Lucif.*, tom. IV, part. II, pag. 362.

(d) *Chron.* an. 374.

(e) An. 331, § 22.

(f) § 49.

(g) § 82.

tibus, vates sanctissimus vera se dicere professus est nec quisquam ausus est contradicere: 'Ὡς ἀπόδρα χρώμεθ' ἀναξίους τοῖς προσητάταις! Βοήσομ' οὐ ψευδῆ μὲν, οὐχ ἕδιστα δέ (a). « Quam indignos habemus antistites! Elatiore quidem voce dicam, non falsa quidem, sed auditu non jucunda. » Si vera hæc sunt, ut vera esse constat; quis tam gravia, tam aperta Ecclesie probra atque scandala, simpliciorum dispendio et periculo animarum, tacenda audeat asserere? Quid? quod multo pejores adhuc erant illi, de quibus loquitur Gregorius? Nam de iis Gregorius pleraque tacet. Maximus, qui cane pejor et angue, ac vipera fabulosa, quæ se foveat in sinu enecavit, omnes facile sceleribus, iisque publicis, et impudentia superabat. Ipsi non diffitentur adversarii. Unde mirari subit, cur Tollius, qui huic monstro parvum vellet, Juliani Apostatæ non etiam contra Gregorium defensionem ausus sit suscipere. Verum, quod ausus non est Tollius, audet clericus, quod mirum non est; imo e Catholicis, quod luctuosum valde, sunt nonnulli, quorum nomini parco, qui Apostatæ adversus Theologum patrocinantur, atque Juliani laudes prædicare non verentur.

Plures etiam ex orthodoxis episcopis vitiis gravibus laborantes, quorum minimum erat « ignorantia, quæ quidem ipsa malum est » (b), ἀγνοια γὰρ κακὸν μὲν, ἀλλ' ἥσσον κακόν' qui vix baptismo expurgati, « priora vitia, » (c) τὰ πρὶν κακά, virtutes nullas ad episcopatum afferbant. De his sic habet Gregorius (d): « Pudet me quidem dicere quo pacto res nostræ comparatæ sint, sed canam tamen. (e) Cum ordinati constitutique simus virtutis doctores, omnium malorum officina sumus. (f) Antistes facili momento reperitur, qui nihil antea præstiterit, et novitius ad dignitatem accedat. (g) Res divinæ modo sunt jactus alearum, cuborumque.... (h) Heri oratoris munere fungens, jus fasque venale habebas..... (i) nunc autem subito iudex et Daniel factus es..... (j) Ne vestimentum quidem tam facile mutare quis queat, ut tu mores mutas..... (k) Heri Simon Magus eras, hodie Simon Petrus. Heu nimiam celeritatem! Heu! pro vulpecula leo prodisti. » Ii sunt episcopi de quibus in carmine *De vita sua* scribit (l): « Hoc brevissimum dari potest præceptum, et optimum ne salute excidas documentum, ut qua illi præeunt, ne sequaris: quorum thronus accusator est morum; et cancelli atque supercilium potius quam vita hos a plebe secernunt. » Horrida sane hæc pastorum hujus temporis imago; quos ea tantum ratione utiles dicit Ecclesie Gregorius, ut, quo non eundum sit, eorum exemplo fideles agnoscant.

Eligant jam nunc adversarii. Vel hæc falsa esse probent, vel contendat ea non esse hujusmodi, quæ acri et publica etiam reprehensione digna videantur; vel, si vera esse fateantur, quod quidem fateantur necesse est, ostendant a nemine unquam, ne quidem a pastoribus, etiam episcopis, ita debere, aut posse, illæsa charitate, exagitari: quod sacris Scripturis adversatur, et fraternæ correctionis præceptum evertit. Salutaris enim pudor nonnunquam incutiendus, et peccantes corripiendi sunt, tum propriæ ipsorum, tum salutis eorum causa, quos scandalis, prava doctrina, pravisque exemplis pessundant. « Quasi tuba, ait Scriptura¹⁰, exalta vocem tuam, et annuntia populo meo scelera eorum, et domui Jacob peccata eorum. » Reis ergo annuntianda sunt peccata; justaque, necessaria et sancta indignatio et verborum acrimonia; nec injuriosus et contumeliosus est habendus, qui duris et probrosis increpationibus peccatores coercet.

An vero Gregorius, Chrysostomus, et alii passim viri sancti, non noverant, quæ illa sit acerbitas, quam Christus damnat, quæ maledicentia; quid sit alicui detrahere, quid denigrare? Quam iniqui sanctorum nos sumus æstimatores! Ab iis exercendi zeli et correctionis leges accipiendæ, non a nobis damnandi, qui eodem spiritu non agimur et igno-

¹⁰ Isa. LVIII, 1.

(a) *Adv. episc.*, v. 357, 358.
 (b) *Ibid.*, v. 331.
 (c) *Ibid.*, v. 446, 448.
 (d) *Ibid.*, v. 361 et seq.
 (e) *Ibid.*, v. 393.
 (f) *Ibid.*, v. 394.

(g) *Ibid.*, v. 396.
 (h) *Ibid.*, v. 415.
 (i) *Ibid.*, v. 449.
 (j) *Ibid.*, v. 424.
 (k) *Ibid.*, v. 430.
 (l) *Carm.* 36, 37, 38.

ſumus quid ſit « zelatum eſſe pro Domino Deo exercituum », et quæ Chriſtiana libertas eſſe debeat; ignoramus, inquam, licet et apoſtolos viroſque apoſtolicos, imo Agnum ipſum manſuetum ita fuiſſe locutum legamus et audiamus.

Non ergo culpandus, ſed laudandus Gregorius, qui Chriſtiana libertate utens, apoſtolorum et Chriſti ipſius veſtigia ſecutus, « zero zelatus eſt pro Domino Deo exercituum, » ac peccatores dure increpavit. Non « imprudenti nimium fervore, » ut ſomniavit Tollius, « ſucceſſorem ſibi petivit; » ſed ardenti ac ſincero vitæ privatæ et ſolitudinis deſiderio. Non eum « ſtatim, » nec unquam pœnituit, quod ſedem Conſtantinopolitanam abdicaret. Nullæ inde « querelæ, » nullæ « lacrymæ, » nulli « threni, in quibus patientiam et animi robur ac moderationem in tam probo viro deſideres. » Id omne in viro ſancto miramur: æquiores tantum in Tollio rerum æſtimatores deſideramus. Fabulæ et ſomnia hæc ſunt: longe aliæ ſunt querelarum Gregorii et lacrymarum cauſæ. Dolebat, ſi doluit, derelictas oves, quas unice diligebat, imo quos in Chriſto genuerat filios; hos alieno, qui nec amore patrem ſatis, nec ſollicitudine paſtorem referret traditos dolebat, fame, ſiti arentes, hæreſique prope dominantibus expoſitos. Id quidem, et merito dolebat Gregorius. Hinc illæ lacrymæ fuere: non aliunde; non, ut male ſanus fingit Tollius (p. 84 in not.) quod « caſtrum ori ſuo impoſitum, præreptamque docendi publicæ facultatem, » graviffime ferret. Nihil a veritate magis alienum fingi poteſt; ſi quidem adeo ſilentii tenax erat Gregorius, ut hoc ipſo etiam tempore, ne verbum quidem per totam Quadrageſimam ſit prolocutus; et ad loquendum alias ſic tardus, ut ad id vix ac ne vix quidem compelli poſſet.

Dolebat etiam tamen ſuaviſſimos ſibi præreptos familiares et amicos; non autem ſe verbo « captum, » et abdicatorem proponenti citius quam vellet episcopos aſſenſiſſe, ſedemque Conſtantinopolitanam deſeruiſſe, quam gaudens reliquit; ut argumento ſunt plurimæ poſt reditum ſcriptæ a Gregorio epiſtolæ, maxime vero xiv ad Amasonium data. Si iis de rebus dolere, mœrere et indignari crimen eſt, Gregorii crimen eſſe, nec ab eo facile liberari poſſe lubenter fatemur. Cætera vero nihil dolebat, nec relictarum rerum ullo tenebatur deſiderio.

Tantorum itaque Eccleſiæ, quam Deus « acquisivit ſanguine ſuo », malorum dolore Gregorius, non ſecus ac Athenis Apoſtolus incitatus, pie ſibi temperare non poterat, neque etiam debuit, ut teretibus ac teneris auribus conſuleret, veritatis ac religionis diſpendio, ſermonem emollire. Habent enim molliores illæ elocutiones nescio quid frigidi flaccidique, quo veritati ſemper nonnihil perit. Movent profecto aliter propria rerum nomina, propriiſque inuſta notis crimina: nec ſatis, ſi molliter innocentia, religio, fides defenditur; pene deſeritur, ſi non etiam proditur. Nihil veri nimium videri debet adverſus innocentiam et veritatis hoſtes: traducendi palam ii ſunt, et nativis pingendi coloribus, ut agnoſcantur, agnitiſque vitentur ac fugiantur. Hæc ratione ſimplicibus conſulitur, mendacium revincitur, error repellitur, vincit et triumphat veritas. Non jam immoramur falſis criminationibus propulſandis quæ in Gregorium congeſſit D. Dupin., cum et ſatis ex modo dictis refellantur, et Dupinus ipſe in ſua ad DD. archiepiſcopum Parienſem declaratione, ut temere confictas damnaverit et revocaverit.

§ II. PERPETUA GREGORII VIRGINITAS CONTRA BEVEREGIUM ET MURATORIUM ASSERTITUR.

« Poſt Nicænum concilium, inquit Beveregius (a), Spiridionem, Gregorium Nyſſerium ut Nazianzenum, tam patrem quam filium Theologum matrimonio copulatos fuiſſe, nemo in antiquitate verſatus nescit. » Hæc confidenter ſcribere auſus eſt Beveregius, nulla ratione, nullaque nixus auctoritate. Tam inauditam et inſanam opinionem dormitanti ſcriptori excidiſſe, dixerit quilibet in ſola theologi lectione verſatus fuerit; vel potius id a Beveregio ſcriptum in gratiam episcoporum ſuæ gentis, pro ſua in matrimonium devotione.

Tale commentum notare ſat eſſe, nec ullam huic refellendo operam impendendam arti-

¹¹ III Res. xix, 10. ¹² Act. xx 28.

(a) In notis ad canonem v apoſt.

trarer, nisi malum serpere longius, et virum clarissimum, e Catholicis unum, Muratorium (a), qui mirabatur olim confidentiam Beveregii, præter quem « nullus adhuc affirmavit Nazianzenum filium unquam sese matrimonio obstrinxisse, » ipsius postea errorem amplexum fuisse cernerem. Non tamen absolute amplexus est, sed suspicatus « Beveregii sententiam cum veritate consentire. » Qui etiam de Theosebia hæc ait : « Aut Nazianzeno nupsit, » quod « simillimum vero arbitror. » Itaque commentum Beveregii et pravæ Muratorii suspicionis fundamenta simul convellenda sunt.

Ut a Muratorio incipiamus, verba, quæ viro docto fucum fecerunt, hæc sunt in epigrammate Theosebiæ, quod ipse vulgavit : Γρηγορίου μεγάλου σύζυγε ἀτρικέως · « Gregorii Magni vere conjux. » Ex his plurima colligit Muratorius : primo, Gregorii Nysseni uxorem non fuisse Theosebiam ; id quidem optime deinde ; Gregorium, qui « Magnus » ibi appellatur, Theologum esse, cujus uxor, eaque germana, Theosebia fuerit ; id vero pessime : denique hinc epigramma Theologi esse non posse. Quæ quidem ut penitus convellamus, primo statuendum, quod caput est, nullius unquam conjugii vinculis Theologum irretitum, nedum Theosebiæ copulatum ; 2° deinde nihil adeo impedire, quominus epigramma tribuatur Gregorio Nazianzeno, 3° neque ex epitaphio, neque ex epistola alias xcvi sequi Nysseno Theosebiam nupsisse. Sic Gregorium utrumque a conjugio liberum, et cælibem vitam duxisse constabit.

Muratorius inter Theologum et Theosebiam matrimonium fuisse suspicatus, Theosebiam « cum viro Nazianzeno castitatem potius, quam thori conjunctionem servare voluisse » conjiciebat : mox idem « inter utrumque carnis communionem » admittit, sed ad breve tempus, et arbitratur « recenti huic opinioni suffragari posse versum illum Theologi, ita scribentis in carmine iv de animæ suæ calamitatibus : Ἀὐτὰρ ἔπειτα γάμοιο βαρὺν ζυγὸν ἔκτος ἔθηκα. Deinde vero grave jugum matrimonii a me seposui. » Nihilominus tamen hæc ita se habere asserere non ausus est Muratorius. Amamus virum doctum quod præ verecundia rem tam inauditam pro certe non affirmat.

Nos vero omne prorsus matrimonium a Gregorio propulsamus. Ipse Muratorius (b), argumenta suppeditabit : « Cur enim Gregorius, inquit, qui tam sæpe ac tot verbis, vel minuta vitæ suæ monimenta versibus clausit, hoc unum non levis momenti præterisset, aut tam jejunos commemorasset ? » Neque vero id tantum silentio, et argumento, ut vocant, negante ; quanquam id genus argumenti valere debet, ubi quid habet, quod facti vim et locum obtineat : hic autem habet, si unquam habuit ; cum qui rerum suarum historiam, non uno, sed multiplici poemate, non obiter, sed dedita opera accurateque texere se profiteretur, rem tamen unam e præcipuis, si non etiam ex omnibus præcipuam silet, quæ ad vitæ varietates, quas litteris mandat quam maxime facit, quale profecto est vitæ genus et cursus, quem Gregorius tenere decreverat. Ubi enim de genere vitæ diligendo Nazianzenus agebat, ibi sane debuit agere de matrimonio, si posthabita cælibe vita ad nuptias convolvit.

Neque vero eos, qui matrimonii vinculis astrictum fuisse Gregorium censent, istud matrimonium collocaturos esse arbitror postquam presbyter creatus est. Ad confictas itaque Theologi nuptias tempus id unum superest, quod ante sacerdotium ejus effluxit. Consentit Muratorius et ait (c) : « Non diu constitisse carnis communionem inter Nazianzenum et Theosebiam ; sed utrumque castitatem jam pridem elegisse, ut sacerdotium ille iniret, ut inter diaconissas ista cooptaretur. » Verum tempus illud ipsum est, in quo accurata Gregorii narratio nullum ullo vitæ ipsius momento consistere matrimonium patitur. Ut enim fingas Theosebiam, aliamve quamlibet Gregorium uxorem duxisse, quidquid et quoquo modo finxeris, id omne ruit et penitus subvertitur disertissimis Gregorii verbis, vitam suam describentis, ibique accuratissime ubi de vitæ genere deligendo.

Gregorii parentes non ipsi auctores fuerunt ut animum ad uxorem appelleret ; parentes, inquam, qui non modo filii votum castitatis ac propositum norant, sed eum ipsi, prius-

(a) Murat. notæ in epigr. 32 *Theoseb.* a se editum, p. 131, 132, 134.

(b) *Ibid.*

(c) *Ibid.*

quam nasceretur, Deo dicaverant, et natum obtulerant, adeo ut « ab utero matris Deo sacer, ac puer oblatus » fuerit, et quidem ad altare, solemniter tactisque sacræ Scripturæ libris: quod ipse scribit Gregorius (a), qui « parentis votum ac desiderium ratum habuit, » et præstare quovis tempore studuit, atque etiam præstitit. « (b) Devinxit me sibi amica castitas, inquit, et carni vincula iniecit, simulque ardentem divinæ sapientiæ ac vitæ monasticæ amorem iniecit; vitæ, quæ dici potest futuræ primitiæ; quippe quæ costa non indiget, quæ corpus circumplectatur suum, verbisque deceptum blandis ad amara degustanda adducat: » hæc sunt conjugii vincula, quibus Gregorius a puero copulatus est. Conjux ipsius, non Theosebia, sed perpetua castitas; conjux sapientia fuit, ac utriusque socia et adiutrix « monachi vita, cujus amorem ipsi » iniecit castitas, quam in naufragii periculo vovit, et quam toto vitæ tempore, quantum licuit ac penes ipsum fuit, professus est.

Innumera ex Gregorii scriptis alia proferre testimonia facillimum esset, quibus illum nullo unquam matrimonio constrictum fuisse, sed ejus, quam amabat unice, « castitatis jugo colla perpetuo firmiterque submisisse » manifestum fieret (c). Legatur narratio somnii quod sanctissimus doctor fuse describit (d), et in quo adhuc « puer, nec tamen admodum puer, verum ea ætate qua boni et mali imaginibus animus informatur, » castitas et sapientia sibi visæ sunt humana specie, tantaque ex ipsarum afflatu et colloquio puritatis dilectio in cor emanavit ipsique semper inhæsit, ut vecordes, ne quid dicam amplius, merito videantur, qui de Gregorii perpetuo cœlibatu vel tantisper dubitaverint (e). Unde vir factus Gregorius, et cum Athenis reversus deliberaret, non de vitæ cursu, verum de via, qua expeditus ad propositum finem certius perveniret, hoc primum ponit: « (f) Jam olim mihi certum erat, ac veluti lege sancitum, quæ carnis sunt in profundum ea projicere; idque tum magis ac magis ardebat. »

Quid igitur sibi vult Gregorius his verbis (g), « grave jugum matrimonii a me seposui? » Non impositum hoc onus abjecit, sed ab eo semper declinavit, a se amovit, ab eo abhorruit, amore castitatis et vitæ monasticæ. Sic grave onus matrimonii excussit, haud quidem impositum unquam; sed a se amovendo ne imponeretur. Non aliter Gregorius excussit onus matrimonii, quam caute fugiendo quidquid hoc vitæ genus spectat, utpote contrarium proposito servandæ virginitatis et voto monasticæ vitæ. Certe Gregorius, qui vitam monasticam iterato voto se amplexurum promiserat, uxorem sibi adjungere non poterat, quin datam Deo fidem falleret, scelusque maximum in se admitteret. Absit igitur ut virum tam sanctum, pietate insignem, tantum scelus perpetrasset; absit, inquam, ut Gregorium spreto servandæ virginitatis voto, quo obstrictus erat, qui « ab utero matris sacer erat, qui matris votum ac desiderium ratum habuerat, » uxorem duxisse arbitremur, aut suspicemur. Talis suspicio tam in Gregorium injuriosa, quam contraria veritati.

Constare debet ex dictis Gregorium nullis unquam nuptiis, nec cum Theosebia, nec cum alia qualibet femina alligatum fuisse. Quo disputationis capite posito, ac eorum, quæ sequuntur, fundamento, jam sponte sua sequitur Theologum non esse eum, qui in epitaphio Theosebiæ « Magnus » dicitur, et cujus Theosebia « vere conjux » comparve appellatur. Hinc efficitur, nihil obstare quominus hoc epitaphium a Gregorio elaborari potuisse credatur. Imo non tantum potuit, sed reipsa ab ipso elaboratum esse ex epistola al. xcv manifestum est; quæ quidem epistola cum epitaphio rebus et verbis ita consonat, ut utriusque, vel neutrius, auctor agnoscendus sit Gregorius. Fatentur autem omnes epistolam, germanum esse Theologi fetum ad Gregorium Nyssenum scribentis. Pro certo itaque habendum, Theologum nec Theosebiæ, nec ulli alii unquam connubio junctum, eundemque esse auctorem epitaphii. Præterea Muratorii, qui epitaphio, ut et epistola ad Gregorium Nyssenum, perpetuam Theologi virginitatem labefactari suspicatus est, rationes evanescent et funditus corruunt.

(a) Carm. al. 2, v. 426, 433, 448, 449.

(b) Ibid., v. 456, etc.

(c) Carm. 5, v. 110.

(d) Ibid., v. 205, 206, 207, 208 ad 313.

(e) Carm. al. 1, v. 280 et seq.

(f) Ibid., v. 284, 285.

(g) Carm. al. 5, v. 283.

Jam vero si quæras, quis ille sit Gregorius, qui in epitaphio « Magnus » dicitur, ultro respondebimus, nullum alium esse quam Nyssenum. Quod autem Theosebiam spectat : in epistola « sacerdotis conjux » comparve appellatur ; in epitaphio sacerdotis illius nomen declaratur ; rursusque ejus sacerdotis et ejus Gregorii fuerit « compar » Theosebia denuntiatur. Quisquis illas litteras legerit, non dubitabit quis ille sit Gregorius. Ejus enim ipsius sacerdotis, ut est in epistola, ejus Gregorii, ut disertius habet epitaphium, Theosebia « compar, » vel si mavis, « conjux, » a quo illam in epistola commendat laudatque Theologus ; ejus iterum sacerdotis, cui et virtute « par » et honore Theosebia prædicatur, ejusque adeo sacerdotis, ejus Gregorii « compar, » ad quem pertinent illæ laudes, ad quem datæ sunt litteræ. Quæ cum sint ad Nyssenum scriptæ, ipsissimus ille Gregorius habendus est, cujus et « soror » et « conjux, » seu magis « compar, » ut in epitaphio Theosebia designatur. Et certe cum Nysseni, et non sacerdotis alterius *σύζυγον* Baronius, continuatores Bollandi, Rivetus et alii senserint Theosebiam in epistola dictam, eandemque sororem ; quid incommodi esse potest idem admittere in epitaphio, quod in epistola admittitur ?

Superest, ut quo sensu Nysseni « soror et conjux, » *σύζυγος*, Theosebia dicatur, exponamus. Primo quidem, significatione propria utrumque dici non potuit ; ab obvio igitur et proprio sensu vox deducenda, et quærenda interpretatio. Theosebia in epitaphio *τέκνη Εμμελίου*, Emmeliæ filia dicitur ; quod si « nurum » interpreteris, ad Baronii, Henschenii et Papebrochii, Riveti aliorumque, qui Nyssenum connubio junctum cum Theosebia fuisse volunt, sententiam accedes ; nec a consuetudine, qua nurus « filia » plerumque appellantur ab iis, quas socrus habent, penitus recesseris, a veritate autem prorsus abscesseris. Neque enim sinit epistola, de qua toties, illam epitaphii vocem ullo modo sollicitare, atque etiam huc et quam maxime cum epitaphio epistola concurrat, ut « Basilii soror, » quod præ se ferit epitaphii titulus, et Emmeliæ filia, quo in ipso est epitaphio, germanaque adeo ac proprie Nysseni soror Theosebia astruatur. Epistolæ verba sunt : « Te admiror ob eam tolerantiam ac philosophiam, quam discessu beatæ sanctæque sororis vestræ præstare te audio : » quæ quidem verba illud epitaphium alio prohibet detorqueri. Et paulo inferius prædicat Theosebiam, « Ecclesiæ decus, Christi ornamentum, ætatis illius bonum, feminarum fiduciam, Theosebiam in tanta fratrum pulchritudine formosissimam et clarissimam ; » fratrum, inquam, quinque, et sororum totidem. Quibus egregie concinit in Emmeliam epitaphium cxxx apud Muratorium. Mitto quæ ex iis laudibus pro Theosebiæ perpetua virginitate colligi possint, quam quidem si professa non esset, digna profecto non esset quæ tot inter fratres ac sorores virgines « clarissima, et Christi ac Ecclesiæ decus et ornamentum » diceretur.

In epistola Theologi ad Nyssenum hæc observanda maxime sunt verba : « Theosebiam meam ; meam enim voco, quæ ut Dei legibus consentaneum erat vixit ; quandoquidem spiritalis cognatio corpoream antecellit. » Tantam hæc verba vim habent ad probandum Theosebiam sororem esse germanam Nysseni, et ad arcendum penitus cum ab eo, tum a Nazianzeno conjugium, ut mirum valde sit viros doctos ex his verbis ansam arripuisse alterutri Gregorio cum Theosebia matrimonium affingendi, ex quibus contrarium statuerent debuerant.

Certe Gregorius, cum « cognationi corporeæ, » qua Nyssenum Theosebia attingebat, « spiritalem » opponit qua ad se ipsum pertinebat ; cum « spiritalis » hujus « cognationis » causas ac rationes reddit, quod nimirum Theosebia « Dei legibus consentaneæ vixit, » omnem prorsus a se et a Nysseno matrimonii suspicionem propulsat. Theosebia soror erat Nysseni, cognatione corporali ; soror vero Nazianzeni, « cognatione spiritali ; » neutrius autem uxor. Nec movere debet vox ista *σύζυγος*, qua usus est auctor epitaphii. Idem enim hac voce significare voluit Gregorius, quod in epitaphio xli apud Muratorium p. 40 : *Καρτέριον τῆς τῆς σύζυγον εὐσεβίης*. « Rapuisti, inquit, Nicomedes, Carterium tuæ pietatis socium. » Nazianzeno certe licuit quod cuique licet, vocibus iis abuti, quibus voluerit, modo dehniat, novamque quam iis affingit significationem exponat. Quod sane disertissime præstitit, Theosebiam sororem Nysseni germanam esse confirmans, ejus-

demque diaconissam his verbis astruens, quibus aptiora non sunt ad designanda diaconissæ merita et munia: « Theosebiam vere sacram, atque adeo sacerdoti comparem et parem honore et magnis mysteriis dignam. »

Præterea vox Græca *σύζυγος* non proprie significat eos, quos Latine conjuges vocamus, maritum et uxorem; sed eos generatim, qui operis ejusdem socii, idem veluti jugum trahere censentur. Ita consilii participem vocat *σύζυγον* Aristophanes in *Pluto*: ita quoque Plato. Sic e nostris, Macarius Ægyptius monachus *σζύγους* nominat discipulos, quos binos Dominus misit, tanquam conjugales. Eo etiam sensu Theosebia *σύζυγος* Gregorii Nysseni fuit et dici potuit, quod illi « par honore, » *ὁμότιμον*, quod « magnis digna mysteriis, » *τῶν μεγάλων μυστηρίων ἀξίαν*, iisque ministrandis fratrem soror, sacerdotem diaconissa adjuvabat, et conjuncta opera collaborabat. Hæc autem de voce *σύζυγος* disputavimus, salvo Basilii patris ejusdemque episcopi connubio cum Emmelia, et Gregorii patris cum Nonna. Emmelia enim et Nonna, sanctissimæ feminæ, vere conjuges, altera Basilii patris, altera Gregorii patris fuere, quod aliis et plurimis argumentis constat. Neutra cum marito consanguinitatis ullo gradu erat conjuncta, ut vocem a nativa significatione deducere opus sit.

Nemo jam non intelligit quo ordine habenda sit vana Muratorii de matrimonio Theologi suspicio, et quanto in errore versatus sit Beveregius, qui confidenter asserit neminem in antiquitate versatum nescire Gregorium Theologum matrimonio copulatum fuisse. Imo nemo in antiquitate versatus id unquam cogitavit: unus Beveregius natum ex se tam inauditum commentum protulit. Certum igitur et inconcussum maneat nullis alligatum unquam nuptiis fuisse Theologum, qui, ut ait Theodulus monachus in Gregorii Theologi laudatione (p. 153), « nuptias non attingit, verum in perpetua virginitate vixit. » Certum quoque et inconcussum maneat Gregorium Nyssenum connubio junctum non fuisse cum Theosebia, quæ quidem soror ipsius erat, non autem conjux; adeoque et ipsum, si alio non fuerit conjugio implicatus, liberum et cælibem perpetuo vixisse. Sane qui eum nuptias attingisse voluerunt, non aliam quam Theosebiam eum uxorem habuisse statuerunt, nec alio nisi fundamento quæm epistola al. xcv; quæ cum aliam præ se ferat sententiam, ruit omnino nuptiarum Nysseni fundamentum, victrix est opinio Centuriatorum (a), qui eum perpetuo cælibem vixisse volunt, et laudant orationem Gregorii al. xx in Basilium Magnum,

Librum *De virginitate* scripsit Nyssenus (p. 117), in quo hæc sunt verba: « Veluti quodam terræ hiatu prohibemur, quominus ad hanc virginitatem accedamus; » quæ verba amissæ virginitatis quamdam suspicionem videntur injicere. Verum hæc verba ipsa, et comparationes quas adhibet si perpendas, suspicio evanescet. Non enim virginitatem ipsam, sed illius vitæ commoda, utilitates, quietem deplorat. Non, inquam, nudam ac simplicem virginitatem in eo tractatu proponit Nyssenus; sed vitam Deo devotam, liberam curis ac cælestem, cujus adjutrix in primis et socia virginitas. Negotiis autem sæcularibus distracta primum, dein episcopali sollicitudine Nysseni vita cum fuerit, nihil mirum ab eo, qui tantis bonis carebat, sortem suam deplorari. Qui vel prologum legerit, ubi accuratum totius libri argumentum, rem intelliget.

§ III. DE VITA MONASTICA QUAM PROFESSUS EST GREGORIUS.

Monasticæ vitæ professione astrictum fuisse Gregorium, nec non Basilium, Chrysostomum constans est omnium retro sæculorum sententia. Cum id negari absolute non possit, novam quamdam opinionem, apud antiquos inauditam prorsus, doctus Thomassinus invenit, ut monachum non fuisse Gregorium, nec Basilium ostenderet. Hujusmodi figmentum arrisit celeberrimo abbati Trapensi, monachorum studia impugnanti (b); ne, si Gregorium, Basilium, Chrysostomum, etc., monachos fuisse agnosceret, monachis fas esse studio incumbere, agnoscere cogeretur. Hæc Hieronymi epistolæ ad Principiam verba, hujus novæ opinionis fundamentum statuit Thomassinus (c): « Suburbanus vobis ager pro monasterio fuit, et rus electum pro solitudine . . . Quis hoc crederet, ut con-

(a) Cent. iv, c. 10, verbo *Greg. Nyss. centur.* p. 322.

(b) *Rép. aux étud. monast.*, p. 178.

(c) *Discip. ec.*, part. II, lib. I, cap. 46.

sulum pronepos (Pammachius, quem Hieronymus appellat ἀρχισπάτηρον monachorum) « inter purpuras senatorum furva tunica pullatus incederet? » Hoc totum est, si fides Thomassino (a), mysterium monasticæ professionis Gregorii, Basilio, Chrysostomi, etc., nimirum furva tunica pullatum incedere, rure versari. Non aliam in his sanctis vitæ monasticæ professionem agnoscit Thomassinus, simulque negat « vere monachum esse, nisi qui se ad totum vitæ tempus astringat, seque omnibus professionibus spoliet ac nudet. » — « Verum difficile non erit, inquit noster Prudentius Maranus, Thomassinum refellens, utrumque de Basilio astruere; et quod eruditus Thomassinus statuit, ut eum monachum non fuisse probet, id convertere in argumentum veræ illius monasticæ professionis. » Quod de Basilio difficilius non est, de Gregorio difficilius non erit, cujus scripta amplam segetem suppeditant.

Vereor ne actum agere videar, et supervacaneo incumbere labori, si de Gregorio id probare aggrediar, quod de Basilio probavit ejus epistolarum editor. Qui enim unius vitæ monasticæ professionem probat, utrumque monachum fuisse ostendit. Aggrediar tamen, si quidem hanc provinciam noster Prudentius « sodali operum Gregorii editionem elaboranti » reliquit, nihil ipse « in his quæ ad sanctum Gregorium Nazianzenum spectant immoratus. »

Ut quis vere et proprie monachus sit, requirit Thomassinus ut « se ad totum vitæ tempus astringat, seque omnibus possessionibus spoliet ac nudet. » Utrumque præstitisse Gregorium, Gregorius presbyter, ejus Vitæ scriptor, disertis verbis testatur (p. 8 et 9). « Iose sibi consulebat ut, quemadmodum in vitæ discrimen adductus promiserat, Deo sese offerret, et a mundo sejunctus, cum eo qui solus purissimus est, vitæ consuetudine jungeretur, atque ex librorum sacrorum lectione veritatis splendorem hauriret. »

« Idque etiam per omnem vitam facere non destitit, monachus esse potius habens quam mundanus, et pauper quam quæstuarium: μοναστής ἀντὶ κοσμικοῦ. » Quidquid igitur Thomassinus requirit, ut quis proprie dicatur et vere sit monachus, id omne Gregorius præstitit; imo plura quam postulat.

Quidquid objicitur a Thomassino, adductum crederes ad probandum monasticam vitam professum fuisse Gregorium. Opponit tamen vir doctus, Gregorio fontem et hortum fuisse, adeoque ipsum suorum sibi reservasse partem bonorum et propterea vere et proprie monachum non fuisse. Hæc Gregorii verba sunt in carmine post abdicatam Constantinopolitanam sedem condito (quod quidem observare plurimum interest), in quo se monachum appellat, quod dissimulat Thomassinus (b) : « Nuper quidam, inquit, stultus, deliciis perditus, dives atque insolens, delicias mihi vitæque mollitiem objectabat, cum alia multa dicens, tum etiam illud, me divitem et copiosum esse, ut qui et hortum, et otium, et mediocrem fontem habeam. » Hinc concludit Thomassinus, Gregorium non omnia bona abjecisse, adeoque non proprie monachum fuisse. An serio, an jocosè et ridere volens hoc dixerit vir doctus, dubitari posset : mirum enim virum doctum talibus momentis, si momenta licet appellare, rem tam apertam impugnare. Gregorius hortum habuit et parvum fontem; quæ quilibet, ut quotidie videmus, habet eremita : quis inde serio colligat, Gregorium suorum sibi partem bonorum reservasse? Idem etiam posset dicere cum « stulto deliciisque perditto, » Gregorium divitem et copiosum fuisse. Quem Gregorius sic refellit (c) : « Si fontem, vel hortulum, vel umbrosum nemusculum... possideamus, id delicias interpretamini, » magis nostrorum nobis partem bonorum reservasse arbitramini. « Quid vero, inquam, o miser, lacrymasne taces, et ventris frenum, et genuum vulnera, noctesque insomnes, quibus monachi sua corpora conficientes enecant? » Hæc Gregorius : quem omnia abjecisse, seque omnibus possessionibus spoliasset ac nudasset, quod requirit Thomassinus ut quis vere monachus dici et esse possit, certum est ipsiusmet verbis. Omnia dimisit, nihil sibi servans, etiam facundiæ labores : « Omnia ei qui me in sortem accepit et servavit dono dedi, possessiones, κτήνη, » etc. : eadem passim repetit Gregorius in orationibus et in carminibus.

(a) N. 13, 14 et 15, p. 165.

(b) Carm. al. 59, v. 1-4.

(c) Ibid., v. 15 et seq.

Quod autem Gregorii testamentum spectat, nihil in eo reperias, quod nostræ adversetur sententiæ, imo nihil quod non faveat. Ut enim omittam tunc temporis non tantum testari, sed etiam hæreditates adire monachis licitum fuisse, legibusque concessum : bonorum, de quibus in testamento statuit, non dominus, sed procurator tantum et administer fuit. Hæc enim omnia jam dudum abjecerat : « Omnemque meam substantiam catholicæ Nazianzi consecravi, inquit, ad pauperum, qui sub eadem sunt Ecclesia, ministerium ; » atque ita omnia abjecit, ut « ea de causa tres alendis pauperibus curatores instituerit. » Non de rebus suis, quæ nullæ erant, quippe omnia abjecerat, testamento suo statuit, sed confirmat, quod jam pridem destinaverat, sanctorumque parentum voluntati obsequitur. Veniam sibi dari postulat, quod nihil possit dare Alypianæ dulcissimæ filiæ ; rationem hanc addit : « Quippe qui omnia jam pauperibus destinavi, aut potius beatissimis parentibus, qui ita polliciti erant, obsecutus sum, quorum voluntatem irritam reddere, nec sanctum, nec tutum arbitror. »

Hæredem suum hoc testamento instituit Gregorium monachum : « Hæres meus esto Gregorius monachus ; » additque postea : « ita quidem ut ipse meam omnem substantiam, mobilem et immobilem, sanctæ catholicæ Nazianzi Ecclesiæ restituat... sciensque... in eam rem se institutum hæredem, ut per ipsum Ecclesiæ omnia sine fraude conserventur (a). » Poterat ergo Gregorius, quamvis monachus esset, et omnia abjecisset, fontem et exiguum hortum habere. Sic Gregorii testamentum confirmat eum vitæ monasticæ professioni addictum fuisse, difficultatesque omnes dissolvit, nedum impedimento esse et difficultatem possit aliquam parere.

Achillæum Thomassini argumentum, ad expugnandam Gregorii monasticam professionem, sunt hæc Gregorii verba (b) :

Μέσσην τιν' ἤλθον ἀζύγων καὶ μιγάδων.
 Τῶν μὲν τὸ σύνουον, τῶν δὲ τὸ χρηστὸν φέρων.
 Media inter illos hosque procedo via,
 Meditans ut isti, commodum illorum æmulans.

Quæ verba, si viro docto fides, significant Gregorium, cum deliberasset quodnam vitæ genus inter solitudinem monachorum et vitam in media civitatum turba sequeretur, mediam iniisse viam, ut aliis prodesset, nec sibi perniciem inveniret, si ita Gregorii verba licet interpretari, fas sit dicere cum poeta :

Nil intra est oleam, nil extra est in nuce duri (c).

Quam longissime Thomassinus aberrat a mente Gregorii ! quam si velimus esse sequi, paulo superiora repetenda sunt verba (d) :

Πρῶτον δὲ τοῦτο φιλοσοφῆσαι προυθέμην,
 Ῥίψαι Θεῷ καὶ τέλλα, καὶ πόνους λόγων,
 Ὡς οἱ παρέντες μηλοδότους τὰς οὐσίας,
 Ἢ χρυσὸν ἀθροίσαντες εἰς ἕλμησ βύθους.

Primum quidem philosophari staueram,
 Ut Deo projicerem et alia omnia, et faciendi labores,
 Velut qui agros pecudibus pascendos reliquerunt,
 Vel aurum congresserunt in maris profundum.

Gregorius his certe verbis declarat, se jamdudum omnia abjecisse in perpetuum, desiderio philosophiæ, id est, ut monachi vitam exerceat ; quod ad vitam monasticam requirit et sufficere fatetur ipse Thomassinus : neque enim plura fas est requirere. Id autem decreverat Gregorius jamdudum, id fixum statutumque erat (e) :

Τὸ μὲν τὰ σαρκὸς ἐς βύθους βίψαι, πάλαι
 Δεδογμένον τ' ἦν, καὶ τότε ἤρρασκε πλέον.

Ea quidem quæ carnis sunt, in profundum projicere
 Dudum statutum erat, tuncque placebat magis.

Hoc fixum animo Gregorii sedebat, votoque sanctissimus præsul astrictus tenebatur (f),

(a) Orat. 2, p. 50.

(b) Carm. *De vita sua*, v. 310, 311.

(c) Horat., *Ep.* lib. II, ep. 1.

(d) Carm. *De vita sua*, v. 270 et seq.

(e) *Ibid.*, v. 282, 283.

(f) Orat. 2, al. 1.

quod « in maximis gravissimisque periculis, » cum Athenas mari peteret, « Deo voverat. » Nulla jam de eo deliberatio.

Quid igitur illud erat, de quo Gregorius intus amicos (a) ad consilium vocat?

Ἐνδὸν καθίζω τῶν φίλων κριτήριον,
Ἐμῶν λογισμῶν, γνησίων παραινετῶν.

Intus amicos in consilium voco,
Meas cogitationes, quæ sinceræ sunt hortatores.

Scilicet Gregorius « (b) inter ea quæ præstantiora sunt, id quod præstantius est quærebat; nam quæ carnis sunt in profundum abjicere dudum statutum erat, tuncque placebat magis. Consideranti autem vias quæ ad Deum ducunt, quænam melior esset, invenire non facile erat. Aliud enim, aliorum habita ratione, bonum aut malum videbatur, ut sæpe fit, ubi quid agendum est. Longam veluti quamdam peregrinationem meditabatur. Navigationem quidem effugerat, et maris labores, sed investigabat quænam expeditior esset via. Magnificiebat Eliam Thesbiten, Carmelum, desertum Joannis præcursoris, filiorum Jonadab vitam sine apparatu: verum rursus eum tenebat sacrorum Librorum amor, res cum deserto et quiete non quadrans. In utramque partem sæpe delatus, tandem inter sua desideria sic litem diremit, mentisque agitationem cohibuit: videns enim eos, quos actiosa delectabat vita, aliis quidem utiles, sibi autem inutiles ac malis agitari; eos autem qui vale sæculo dixerunt, stabiliores quidem esse, ac in Deum placida mente respicere, at sibi solis prodesse, angusta charitate, vitamque insolitam et asperam traducere: mediam inter utrosque viam iniiit, meditari ut hi, prodesse ut illi statuens. » Hinc Gregorio eremitarum atque etiam anachoretarum vivendi genus arridebat, hinc cœnobarum. Sed in illis, quod sibi solis utiles essent, in iis vero quod aliis quidem utiles, sibi vero essent inutilis, displicebat. Itaque mediam iniiit viam inter eremitas et migades, id est inter eremitas et cœnobitas, illorum ad cœlestia conversionem, et istorum charitatem retineus, ut sibi et aliis utilis, maxime parentibus, esset.

Ea igitur fuit deliberatio Gregorii, utram ex duobus monachorum generibus, eremitarumne an cœnobarum vitam sequeretur. Ac veluti qui in aliquo periculo gravi constitutus se vitam religiosam professurum Deo pollicitus, etiam voto se obstrinxisset; deinde secum reputans, quomodo promissum faciat, varia hujus temporis virorum religiosorum instituta et leges, Trappistarum scilicet, Mendicantium, etc., perpendit; demum, habito secum consilio, vitam trappisticam ut asperiorē refugit, Mendicantium autem ut nimis actuosam et sibi minus utilem respuit, Deo militare sub regula sancti Benedicti mavult: isne monachus dicendus, et vitam monasticam amplexus videri posset? Credo equidem. Atqui hoc ipsum est quod præstitit Gregorius, cum habita secum deliberatione utrum vivendi genus, an eremitarum, an migadum sequeretur, unum ex utroque temperatum amplexus est cum Basilio; qui vitam solitariam et cœnobiticam præclare inter se reconciliaverat et permiscuerat, exstructis monasteriis quæ sociata vitæ utriusque commoda, nulla autem permista habebant incommoda.

Hoc si non statim atque optasset, certe quam primum licuit, vitæ genus secutus esset Gregorius; et recessit ad Basilium, unaque cum eo Ponticam solitudinem incoluit: « Degebant tamen singuli, » inquit *Annalium ecclesiasticorum* parens ex Rufino (c), « in singulis cellulis separatis, ita tamen inter se distantes, ut non incommoda sæpius conveniendi daretur facultas. Id etenim ex Gregorii epistola (d), quam tunc in eremo agens ad Amphiloichium, in eadem solitudine philosophantem, scripsit, facile potest intelligi.

« Qualis autem fuerit ejus habitatio et victus, pergit Baronius, ex his etiam assequimur, quæ idem ad Basilium, postquam inde recesserat, ludens scribit his verbis: « Quoniam quæ jocando ad te scripsimus, æquo animo fers, ea quoque quæ deinceps sequuntur adjiciemus, ex Homero autem initium ducetur: Nunc age, progrediens interruam

(a) Ibid., v. 278, 279.

(b) Ibid.

(c) Apud. Boll., 9 Maii, in *Vita Gregorii*, c. 5,

p. 887.

(d) Ep. al. 12.

« concine, quæso, ornatum; tugurium videlicet et tecto et januis carens, focum ignis et
 « fumi expertem, parietes igne exsiccatos, ne luti guttis impetamur, Tantalus-similes, ea-
 « demque pœna multati, nimirum in aquis sitientes, miserandas illas epulas et jejunas,
 « ad quas e Cappadocia, non tanquam ad Lotophagorum paupertatem, sed veluti ad Alci-
 « noi mensam, nos novi et ærumnosi naufragi vocati sumus. Memini enim panes illos et
 « juscula, sic enim nominabantur, semperque meminero, dentibus circa fragmenta colla-
 « bescentibus, ac postea erectis, velutque e cœno retractis; quæ sublimius tu amplifica-
 « bis, propriis calamitatibus videlicet orationis magnitudinem tibi suppeditantibus. Qui-
 « bus nisi illa magna, et pauperum vere studiosa, mater tua nos quam celerrime liberasset,
 « nobisque tempestate jactatis velut portus exstitisset; jampridem apud vivos esse desiis-
 « semus, fidei Ponticæ nomine non majorem laudem consequentes, quam miserationem
 « moventes (a). »

Hæc licet joco Gregorius, seria tamen describit. Quanta enim vitæ austeritate, cum ipse, tum cæteri monachi eandem solitudinem incolentes vixerint, ex his, quæ de sibi subjectis monachis ad Hellenium scribit, satis apparet (b) : « Ipsi enim, inquit, partim in antris solitariisque, et ad terram stratis rudibusque cubilibus delectantur; a domibus abhorrent, cognatamque cœlestis sapientiæ quietem amplectuntur : partim ferreis compedibus sese excruciant, ut vitium una cum corpore conficiant. Alii rursus ferarum ritu parvis angustisque domibus inclusi, ne mortalis quidem cujuscumque vultum aspiciunt, ac sæpe etiam totos viginti dies, totidemque noctes, a cibo abstinent, dimidiaque ex parte Christi jejunium imitantur; utque nonnihil ipse gloriosi prædicem, quidam illorum mei gregis ovis erat, hinc parvo quodam oppido egressus. Sunt insuper qui garrulam linguam quasi vinculis quibusdam astringunt, labiaque silentio comprimunt, summæque illi Monti laudis sacrificium sola mente offerunt. Est etiam qui annos integros in templo stans, puras ad Deum manus expanderit, nec, quod vix cuiquam fidem facturum est, vel tantillum obdormierit, sed vivi lapidis instar Christo delixus steterit, ac velut obriguerit. Huic porro exigui cibi reliquias vicinus corvus impertiebat, panemque integrum, si duo forte essent, afferebat. Quin etiam quo tempore Christus salutifero illo supplicio perfectus mortales reliquit, inventus est quidam, qui hinc ad divinum montem ascenderet, ibique et sermone, et mente, et membris immotus stans, ventis nivibusque jactaretur; nec, quanquam alioqui plures viri pii enim circumstarent, et ab eodem obnixe contendere, ut aliquam sui corporis rationem haberet, precibus tamen nullis moveretur; sed Christum regem fortissime consertis, ut dici solet, manibus retineret. »

Alibi de Ponticis monachis hæc habet Gregorius (c) : « Plerique sub ferreis vinculis ingeniscunt; alii rursus pro cibo cineres habent; sunt quibus potus lacrymis temperatur; alii hibernis nivibus impetiti, quadraginta dies, totidemque noctes, velut arbores quædam perstant, corde nempe e terra migrantes, Deumque solum in mente habentes... Quid denique eos commemorem, qui oculos claudunt, et aures velut pessulo quodam obdunt, ne aculeus quisquam mortis furtim irrepat? At hæc medicamenta carni hosti meo propino. » Hæc Gregorius, qui hæc etiam alibi fusius (d) : « Carnem meam ætatis flore lascivientem et æstuantem multis ac crebris laboribus attrivi, ventris satietatem vicinamque rabiem sustuli, oculos temperantiæ adjumento palpebris infixi, iram abrui, membra devinxi, risum deploravi; omnia Christo cesserunt, priora omnia conciderunt. Terra mihi lectus fuit, asperrima vestis membra contexit; pervigilia etiam et lacrymarum imbres adhibui : interdiu labori humeros subjunxi : hymnis tota nocte concinendis corpus instar statuæ defixi; nullam omnino humanam voluptatem nec in animum quidem et cogitationem admittens. Atque hoc quodam mihi vitæ institutum erat. »

Sic mediam viam iniiit Gregorius inter eremitarum et migadum vivendi rationem, cœnobiticam amplexus ex utraque temperatam a Basilio. Is primus omnium cœnobitas in Oriente instituit, legesque condidit, quas etiam exemplo docuit una cum Gregorio, qui

(a) Ep. al. 8.

(b) Carm. al. 47.

(c) Carm. al. 4.

(d) Carm. al. 54.

Basilio in condendis cœnobitarum regulis atque etiam servandis socius fuit, ut constat. Itaque ambo jure ac merito cœnobitarum patriarchæ habendi sunt, qui leges monachis condidere, monasteria exstruxerunt et vitam monachi exercuerunt, ut Benedictus in Occidente.

Præter privatas cujusque exercitationes, quas ex Rufino (a) describit Baronius (b), erant communia utriusque exercitia; a quibus cum aliquando abstractus fuisset Gregorius, hæc ingemiscens scripsit: « Quis mihi dabit ut pristinorum dierum afflictionem, in quibus tecum jucundissime vixi, vel mensem unum ferre liceat? quoniam res tristes, quæ sponte feruntur, coactis deliciis potiores habentur. Quis dabit mihi psalmodias illas, et vigiliis, et ad precandum recessus, vitamque illam quasi spiritualem et incorpoream? Quis fratrum, qui a te in pietate instituuntur et in sublime eriguntur, unanimitatem dabit et concordiam? Quis virtutis certamen et acumen, quod præscriptis modis et canonibus stabiliebamus? Quis divinatorum oraculorum exercitium, inque illis cum spiritus moderamine inventam lucem? aut, ut minora ac leviora dicam, quis dabit quotidianas illas et manuarum operas? Quis lignorum findendorum, comportandorum, ac componendorum laborem et lapidicinas? Quis consitiones et irrigationes plantarum? Quis platanum illam auream, Xercis platano præstantiorem, in qua non rex mollis et enervatus, sed monachus afflicto et debilitatus? quam ego plantavi, Apollo rigavit, hoc est excellentia tua, Deus autem in honorem nostri provexit. »

Quo tempore Gregorius in solitudine versabatur, et monachi vitam cum Basilio exercebat, crebris suorum litteris cum Basilio Cæsaream revocaretur, respondit (c): « Nunc quoniam per gratiam Dei voti nostri pro viribus compotes facti sumus, organum benedictum puteumque profundum adepti, Gregorium, os illud dico Christi; parumper nobis, obsecro, parumper hanc morulam indulgete, quam non ad hoc petimus, ut urbium sectemur delicias, sed ut fruamur sanctorum convicta. » Gregorium quoque pietas erga parentes solitudinem relinquere et Nazianzum reverti compulsi; nec tamen interea quod voverat, id est, monachi vitam, in paterna domo agere cessavit: « Adeo ut, inquit (d), philosophiam quoque ipsam, qua nec possessio ulla, nec nomen ullum mihi charius est, contempserim; vel, ut verius loquar, hoc primum studuerim, ut ne philosophantis speciem præberem. » Quod externum est in vita monachi, vel, ut ipsius verbis utar, « philosophantis speciem, » amore parentum despexit, ὡς καὶ φιλοσοφίας ὑπεριδεῖν αὐτῆς · sed intus vere monachi vitam agebat: ut enim ait ipse Gregorius (e): « Morum est, non corporum, vita monastica: »

Τρόπων γὰρ εἶναι τὴν μονήν, οὐ σωμάτων.

Observare juvat Gregorium a solitudine abductum (f) metu ne « benedictionem paternam amitteret: » οὐκ ἤνεγκα... καταλυθῆναι τὴν εὐλογία· quo postea metu depulso, nempe post sanctorum mortem parentum et abdicatam sedem Constantinopolitanam, totam « philosophiam, qua nec possessio ulla, nec nomen ullum ipsi charius erat, » id est, ipsam « philosophantis speciem » et nomen amplexus est; et tam exterius quam interius, « ruri, » ut scribit Hieronymus, « vitam monachi exercuit. »

Priusquam hinc discedamus, et Gregorii locum, qui obicitur ex carmine primo, relinquamus; voces quædam explanandæ sunt, ut vitiligatoribus occurratur. Ἀζύγων, ἄζυγος, « injugatus, cælebs, » vulgo redditur: verum apud Gregorium, qui hanc vocem huic voci μιγάδων opponit, accipi debet de eremita, anachoreta, vel quolibet monacho, qui omnino solus est, nec ullum habet socium. Ideo Bollandistæ interpretantur *Solitarios*: Leuvenklaius ad marg. γρ. καὶ ἐρημικῶν. Aliter interpretari vocem hanc non sinunt, quæ præcedunt et quæ sequuntur in Gregorio. Vereor, ne doctus Sirmundus in Vita sancti Theodori Studitæ, num. 5, p. 7, minus recte verterit hæc verba: Τοῦ κοινωνικοῦ βίου τὸν ἀζυγὰ προτιμήσαντας, « cælibem vitam conjugio anteponentes: » Κοινωνικὸς βίος namque in Gregorio orat. 21, n 19, de vita cœnobitica sunt accipienda.

(a) Ruf. lib. II, c. 9.

(b) Bar., apud Boll., 9 Maii, p. 388. Epist. al. 9.

(c) Apud Boll., 9 Maii, p. 388.

(d) Or. 2, p. 59.

(e) Carm. *De vita sua*.

(f) Or. 2, p. 59.

Μιγάδων, alia vox exponenda est, si quidem viros doctos in errorem impulit. Μιγάδες accipit Gregorius pro cœnobitis; quo sensu vox illa a pluribus accipitur, in quorum numero sunt sanctus Chrysostomus, hom. *in falsos prophetas*; Theophylactus *in Marcum* c. 1v. "Ἄλλοι μὲν εἰσι παρθένοι καὶ ἔρημικοί· ἄλλοι μιγάδες καὶ ἐν κοινωσίῳ· ἕτεροι λαϊκοὶ καὶ ἐν γάμφῳ· id est, « Alii quidem virgines sunt et solitarii : alii misti et in cœnobio; rursus alii laici et in conjugio viventes. » Verum a nullo alio certius ac melius discere possumus quam ab ipso Gregorio quid significare voluerit voce μιγάδων. Primum quidem in oratione secunda n. 29, conjugatos a continentibus secernit, hosque inter eremitas cœnobitis aut mistis opponit : « Quantum, inquit, intervallum inter conjugatos et cœlibes... quantum ex his rursus inter eremitas et cœnobitas, qui permisti communiter degunt, » id est, migades. In oratione XXI eadem utitur distinctione, sed mutatis verbis, ut magis illucescat oppositio : Οἱ τῆς ἔρημίας... οἱ τῆς ἐπιμειξίας. In eadem oratione eremitas eos esse ait, « qui vitam prorsus solitariam, et ab hominum societate remotam agunt, sui ipsorum tantum et Dei colloquio fruentes; » quibus opponit cœnobitas : « alii autem charitatis legem per communionem et societatem colentes, solitarii simul et cœnobitæ sunt, » etc.; ἔρημικοὶ τοῦ θεοῦ καὶ μιγάδες. Equis jam erit, qui cœnobitas fuisse μιγάδες, et Gregorium qui inter eremitas et migades mediam inivit viam, vitam monasticam exercuisse negaverit? Nisi forte qui velit monachos non fuisse eremitas et cœnobitas, quos cum Athanasius exsul peragraret Ægyptum, consociavit; nec Basilii discipulos, quos, ex eremitis et migadibus præclare inter se reconciliatis, congregavit; quibus etiam leges condidit, asceteria et monasteria exstruxit.

§ IV. CUJUSNAM ECCLESIE EPISCOPUS HABENDUS DICENDUSQUE SIT GREGORIUS, QUI VULGO NAZIANZENSIS APPELLATUR, INVESTIGATUR.

Primo quidem Sasimensis Ecclesie, quæ recens a Basilio sedes erecta erat, episcopus consecratus fuit Gregorius ab ipso Basilio et patre Gregorio compellentibus. Huic ordinationi, si minus animum, saltem cervicem inflexit : sed cum ad cæpessendam sedem nullus paterat aditus, quam scilicet Anthimus armatis militibus occupatam tuebatur, abjectis Sasimis, in solitudinem se contulit; nec oblationem, nec ordinationem, nec quidquam eorum quæ apud episcopos in more et instituto sunt, Sasimis peregit, ut ipse testatur; sed simul atque consecratus est episcopus, fugam quam animo conceperat, arripuit.

Deinde revocatus e solitudine, regimen Ecclesie Nazianzenæ, jubente iterum patre, qui præ ætate huic administrandæ impar erat, verum ea conditione, ut mortuo patre liber esset abire quo vellet, suscepit. « Ad breve tempus, » inquit ipse Gregorius (a), « et quasi hospites, præfecturam suscepimus : » accepit quidem, sed mortuo patre eam abjecit.

Denique Constantinopolim accersitus ab episcopis Thraciæ et orthodoxis, ut causam fidei contra grassantes lateque dominantes in regia civitate Arianos, Macedonianos aliasque veritatis pestes tueretur, cum advenisset, fideique causam defendisset, hæreticos profligasset, errores fugasset, collapsam fidem restituisset, et omnium animos sibi conciliasset; totius populi clerique consensu, annuente Theodosio imperatore, in sede Constantinopolitana, pulso Demophilo, pulso etiam Maximo, non tamen repugnans ut antea, collocatus est a sancto Meletio, concilii generalis, quod tum celebrabatur, præside. Ortis deinde querelis inter episcopos, arrepta occasione, Gregorius abdicat se episcopatu, effringit vincula, et gaudio gestiens patriam repetit, optata solitudine se fruiturum sperans.

Quo tempore, Constantinopoli relicta, in patriam reversus est Gregorius, adhuc pastore destituta erat Nazianzena Ecclesia, Apollinaristarum insidiis patens. Hujus periculo permotus Gregorius, rogantibus episcopis et universo populo, illius curam, donec præficere- tur episcopus, se suscepturum promisit : quo præfecto, fugit iterum in solitudinem.

Esto nunc iudicium lectoris, cujusnam Ecclesie Gregorius habendus et appellandus sit episcopus, et an tres episcopatus habuerit. Nemo, opinor, dicturus est eum fuisse Sasimensis Ecclesie præsulem. Certe nusquam scripsit Gregorius se hujus Ecclesie episcopum renuntiatum fuisse, ut ipse loquitur, κηρυχθέντα, hoc est, ullo præconii genere declaratum.

(a) Ep. al. 42.

Designatum quidem, propositum, inauguratum etiam hujus Ecclesiæ episcopum se fate-
tur in oratione nona undecimaque passim et in epistola al. 44. « Non Nazianzi, inquit,
sed Sasimorum (episcopus) designati, » seu mavis, « propositi sumus: » Σασίμων δὲ προσεβλή-
θημεν. Id enim hoc verbum eo loci sonat, sensu sæpius a voce « prædicari et renuntiari »
diverso; quod vel ex Sozomeno patet, *Hist.* lib. v, cap. 8, et Socrate lib. v, c. 8, nec non
et Cyro Prodomo, in titulo epigrammatum suorum in hanc ordinationem Gregorii :

Εἰς Γρηγόριον προβαλλόμενον εἰς Σάσιμα.

At neque hic, neque usquam alibi episcopum Sasimensi renuntiatum se Gregorius dixit;
imo attendenti certo negasse videtur. Quemadmodum enim Nazianzi « designatum, » pro-
positumve episcopum hic se negat, ac Sasimorum fatetur; sic ille Nazianzo se renuntia-
tum epistola al. 225 fatetur, ac de Sasinis negat, quorum « designatum propositumque »
episcopum fuisse sese concesserat. « Ego certe, inquit, si corpore quidem ita me habe-
rem, ut Ecclesiæ possem Nazianzenæ præesse, cujus ab initio præsul sum renuntiatum,
minus autem Sasimorum, ut vobis haud recte nonnulli suadent. » Hæc sunt Gregorii
verba, quæ non bene velus interpres reddidit.

Porro nihil obest, imo plurimum juvat, renuntiationem illam « ab initio, seu primam »
Gregorio vocari, cum Sasimorum, ob quæ primum ad episcopatum assumptus, designa-
tus ante fuisset quam Nazianzo renuntiatum : multo obsit minus de renuntiatione tacita
tantum aut non publica; id a Gregorio aliis in locis explicatum. Quin inde colligas,
nullo Sasimis, nec taciti quidem, nedum solemnem genere præconii renuntiatum : quippe
de Nazianzo concedit Gregorius, de Sasimis expresse negat; de illis vicissim quod affirmat,
negat de Nazianzo.

Erant itaque diversi generis renuntiationes episcoporum, publicæ et canonicæ aliæ, aliæ
non ita. Vulgata res est, maxime in Oriente, « populi totius suffragiis, » ψήφῳ τοῦ λαοῦ παντός,
tunc temporis electos esse episcopos, uti de Athanasio scribit Gregorius (a); vel ut habet
concilium Chalcedonense, actione 16, « pascendorum omnium calculis. » Exempla longius
petenda non sunt : Nectarius in sede Constantinopolitana Gregorio subrogatus est, « com-
munibus, » inquit Sozomenus (b), « synodi suffragiis; » ipsique Constantinopolitani Pa-
tres (c) « ad episcopos Romæ congregatos » eundem a se scribunt ordinatum « universi
cleri totiusque suffragiis civitatis, » παντός τε τοῦ κλήρου, καὶ πάσης ἐπιψηφισομένης τῆς πόλεως.
Moxque de Flaviano Antiocheno : « Canonicæ, » vel, « uti canones jubent, tota illa Ecclesia
suffragante, ordinarunt episcopi illius provinciæ et dioceseos Orientalis. » Οἱ τε τῆς
ἐπαρχίας καὶ τῆς ἀνατολικῆς διοικήσεως... κανονικῶς ἐχειροτόνησαν πάσης συμφήρου τῆς Ἐκκλησίας.
In concilio Chalced. act. 11, Stephanus Ephesinus se canonicè electum probat, his verbis
quia, « et populus, inquit, et clerus, et episcopi, » episcopum me constituerunt. Idem
concilium, act. 16, non alios agnoscit episcopos, præter eos, « qui decreto facto a clericis
uniuscujusque metropolis et possessoribus, κτητόρων, et clarissimis viris, super hæc et a
reverendissimis episcopis provinciæ omnibus aut pluribus » instituti sunt. S. Athana-
sius (d) Gregorium negat esse episcopum Alexandrinum, quia « neque plebi cognitus,
neque postulatus a presbyteris fuerat. » Manifestius de Lucio Theodoretus ait (e) : « Non
in orthodoxorum episcoporum synodo, non suffragio legitimorum clericorum, non postu-
latione plebis, ut Ecclesiæ leges præcipiant, ordinatus est. »

Nunc vero de constituendis erigendisve novis episcopatibus, veluti Sasimensi, ad quem
potissimum collimat hæc oratio, quid Patres definierint ut constet, ecce concilii Sardi-
censis canon sextus : « Provinciæ episcopi debent in iis urbibus episcopos constituere, ubi
etiam prius episcopi fuerunt. Si autem urbs aliqua inveniat tam populosa, ut ipsa epi-
scopatu digna judicetur, accipiat, » iisdem profecto legibus, et a provinciæ suffragantibus
episcopis; quod vel conciliis definitum. In Carthaginensi secundo, can. 5, de novis sedi-
bus erigendis præscribitur, ut « populus Dei multiplicatus sit; » deinde « ut desiderave-
rit, » seu postulaverit episcopum; tum ut fiat « cum ejus voluntate in cujus potestate est

(a) Orat. 21, p. 590.

(b) *Hist.* l. vii, c. 7.

(c) *Conc. Const.* 1, Ep. Syn., t. II. *Conc.* p. 966.

(d) *Apol.* 2.

(e) *Hist.* lib. iv, c. 22.

diœcesis. » Concilium vulgo dictum Africanum addit (a) : « Placuit ut plebes, quæ nunquam habuerunt proprios episcopos, nisi ex plenario concilio uniuscujusque provinciæ et primatis, atque consensu ejus ad cujus diœcesim eadem Ecclesia pertinebat, decretum fuerit, minime accipiant. » Ad confirmanda hæc omnia vel sufficeret epistola Gregorii, alias 22, ubi de Basilii Magni electione : sed ad astruendam Occidentalis Ecclesiæ hæc in re cum Orientali consensionem, Sidonius Apollinaris, lib. iv, ep. 25, et lib. v, ep. 5, 8 et 9, hujus renuntiationis specimen exhibet : « In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, Simplicius est, quem provinciæ nostræ metropolitanum, civitati vestræ (Bituricis) summum sacerdotem fieri debere (Sidonius) pronuntio. Proclamationum formulas, quo nomine appellat Morinus, plurimas ipse suppeditat, *De sac. ordin.* exerc. 1, c. 3. Insignior autem illa est, quam ex *Euchologio* Cryptæ Ferratæ idem profert : « Suffragio et approbatione Deo maxime amabiliū episcoporum, et sanctissimorum presbyterorum et diaconorum, divina gratia... promovet hunc... in episcopum urbis, » etc., etc. E Vaticano exemplari aliam exhibet, in qua dicitur « suffragio et approbatione SS. metropolitanorum, archiepiscoporum, episcoporum, » etc., atque ex Cedreno relatam in translatione episcoporum formulam eandem adducit. « Hæc est, inquit vir doctus, electionis legitimæ jam factæ denuntiatio publica, fieri solita cum episcopus ad ordinationem, » adde, et ad inthronizationem « accinctus est. »

Tales erant in Ecclesiis omnibus publicæ, legitimæ, canonicæ electiones, renuntiationes, ordinationes episcoporum ; tacitæ vero, et ut ita dicam, interpretativæ, quales irritas esse decrevit Antiochena synodus anno 341, can. 16, qui citatur in conc. Chalced. act. 11(b). « Si quis episcopus vacans in Ecclesiam vacantem prosiliat, sedemque pervadat, absque integro perfectoque concilio, hic abjiciatur, etsi cunctus populus quem diripuit, eum habere delegerit. » Et infra can. 21 (c) : « Nec vi coactus a populis, neque si etiam hoc ei ab episcopis suadeatur, » vacantis ecclesiæ, « qui propriam deseruit, » habetur episcopus. « Ubique integræ et plenariæ synodi decretum » requiritur, et ut « nullas ordinatio secus facta vires habeat » canone 19 decernitur. His expositis, facile dijudicare est an episcopus Sasimorum Gregorius habendus sit.

Magni Basilii factum, quanquam a pluribus minime probatum, arguere non ausim : at certe, quod Sardicense concilium postulat ad novos episcopatus constituendos, Πληθύνουσα πλις, « Populosa plebs, » nequaquam erant Sasima : « non multiplicatus Dei populus, » ut Carthaginense requirit ; episcopum nec postulaverat, nec desideraverat plebs Sasimorum ; ejusdem Ecclesiæ cleri ac populi nulla convocatio, coitio nulla ; nec episcoporum provinciæ plenaria synodus, ut Antiochenum et Africana sanciant, ulla intervenerat ; nullus « consensus » ejus, « in cujus potestatem diœcesis, » tum dubii juris, postea tandem, ipso consentiente Basilio, cessit. Adeo primatis suffragium non accesserat, ut armata prope modum manu repugaret Anthimus, quem « martium et pugnacem » virum festive Gregorius appellat (d). Itaque episcopum eundem epistola, alias 33, adversus ordinationem suam, cum aliis quibusdam episcopis, multa causatum, scribentem, minitantem, postulantemque synodum inducit. Unde Baronius (e) : « Existimamus, inquit, quod Anthimus alium Sasimis, quæ sibi vindicasset, episcopum ordinaverit ; et Basilius, ad dirimendas Ecclesiæ controversias inter Catholicos periculoso illo tempore obortas, Anthimo pugnaci homini loco cesserit. »

Hinc fortasse referri possit illud epistolæ, alias 33, « epinicium » quod de Gregorio « quasi devicto (f) » concinebat Anthimus ; illique etiam versus (g), quibus Ægyptii præsules suggillantur : « Leges versantes jam pridem mortuas, a quibus quam maxime et manifesto eramus liberi. » Et quidem liber, etiamsi vera fuissent quæ illi objiciebant, Sasimorum præsulem eum esse renuntiatum, unde ad Sasima revocabant ; sed frustra certe,

(a) Can. 65.

(b) Εἰ τις ἐπίσκοπος σχολάζων ἐπὶ σχολάζουσαν ἐκκλησίαν ἑαυτὸν ἐπιβήσας ὑφαρπάξει τὸν θρόνον διχα συνόδου τελείας, τοῦτον ἀπόβλητον εἶναι, καὶ εἰ πᾶς ὁ λαὸς, ὃν ὑφαρπάσεν, ἔλοιτο αὐτόν.

(c) Μήτε ἀπὸ λαῶν ἐκβιαζόμενον, μήτε ὑπὸ ἐπι-

εκόπων ἀναγκαζόμενον.

(d) Ep. al. 31, ἀρτίον Ἄνθιμον.

(e) Baron. an. 371 n. 107.

(f) Ὡς περὶ ἐπινικίων τινα... ὡς ἡττημένων.

(g) Caru. *De vita sua*, v. 1813, 1814.

his etiam positis : quanto magis si falsa sint, ordinato in ejus locum suffectoque episcopo, vel novo certe episcopatu extincto ?

Constat enim alioqui cum Anthimo Basilium in concordiam postea rediisse. Et qua, quæso, conditione, pacato Anthimi bello, Gregorius per bellum istud ex Antiocheni concilii canone 18 hucusque liber, liber esse perseveravit, idque palam ac « manifesto, » nisi alterutra ex his conditionibus accepta ; vel ut Anthimi, cujus provinciæ Sasima cedebant, ordinatio valeret, vel sane locus episcopo careret ? Alioqui si ejus loci renuntiatus erat episcopus, quod objiciebant adversarii, jam nec occultis nec cognitis rationibus liber, sed tunc Ecclesiæ Sasimensi manifesto Gregorius illigatus ; imo et « communione privandus » ex ejusdem Antiocheni concilii canone 17, « si ad Ecclesiam sibi commissam, » remotis jam impedimentis, « ire non acquievisset. » Liber itaque a Sasimis Gregorius ac liberrimus semper fuit, tum ante, tum post factam cum Anthimo pacem ; etiamsi ad eam Ecclesiam fuisset publice et canonice renuntiatus. Superest igitur ut tacita et occulta, si dici liceat, renuntiatione, Sasimorum episcopus Gregorius fuerit : verum ne id quidem ulla ratione defendi potest. Neque enim conniventibus vel tacite probantibus episcopis, clero, populis, quæ tacita renuntiatio est, unquam hanc Ecclesiam administrasse ullo modo dici potest ; quam forte nec adivit unquam, nec a limine salutavit, in qua nec sedit, nec ut sederet ulla vi cogi potuit et adduci. « Certamen iniit pater, » inquit ipse (a), « ut in Sasimensi sede me collocaret : ut autem non valuit, » etc. Paulo post : « Datam autem ne minimum quidem Ecclesiam attigi ; ita ut nec unum ibi sacrificium Deo obtulerim, vel preces una cum populo fuderim, nec clericorum cuiquam manus imposuerim. »

Ex his tum factis, tum dictis liquet, quis in Gregorio « renuntiationis et proclamationis » sensus : ille nimirum, qui hodieque initæ possessionis, et ut vocant, beneficii cujuspiam « investituræ ; » seu fuerit illa « tacita, » cum alicui sedem invadenti, aut eorum ad quos conferendi beneficii non omnino jus pertinet precibus, vel etiam vi quadam Ecclesiam administranti connivent, silentque veri patroni ac legitimi collatores beneficii ; seu fuerit « renuntiatio » ad juris apices formamque legibus sancitam, lectis et expositis patroni, regisve « diplomate » conferentis, seu, ut vocant, provisionibus, et « bulla, » si qua sit, papæ, aut « visa, » atque a promovente, in sede ut plurimum eo qui promovetur collocato, aliisque de more peractis, quibus hodie quis vel episcopatus, vel alterius beneficii possessor firmatur, aut certe, si alius intercedat, « denuntiatur, et prædicatur, » quod Græca ipsa *κηρύσσεται* sonant ; quanquam non eo id in Oriente, quo in his partibus, modo fieret. Sensus hunc exhibent verba Gregorii, contraria et opposita de Nazianzo Sasimisque scribentis (b) : Sasimis « propositum, » designatum, ac si velis, nominatum antistitem, non autem Nazianzo ; contra vero Ecclesiæ Nazianzenæ non propositum, non designatum, non ordinatum episcopum, sed renuntiatum tamen, idque « (c) primum et ab initio, » quanquam « non publico, » sed tacito tantum genere renuntiationis : quæ quidem specie tenus pungantia, hac ratione conciliari et intelligi possunt.

Ecclesiæ alicujus pastor non is censetur, nec in pastorum numerum refertur, qui ad eam electus, promotus, vel etiam ordinatus, jure tandem cadit ; sed qui victa causa possessionem adit atque obtinet. Qua igitur ratione Sasimensis Ecclesiæ episcopus dici posset Gregorius, qui Sasima non attigit quidem, nec illic episcopalis muneris vices ulla obiiit ? Si Sasima dixit « sua, » id non nisi ironice : egregium illud Basilianæ amicitiam munus ridet et exprobrat. Vel etiam « sua » dicere potuit, quia sibi attributa, sibi oblata, sibi data, sed a dubio possessore.

Priusquam Sasima dimittamus, exemplo rem illustrabimus. Beneficium, ut vocant illud, cui animarum cura incumbit, vulgo curatum, uni clerico patronus ; alter pro patrono se gerens alteri præsentet conferatque ; aut certe in curia Romana quivis alius obtineat. Possessione jura sua firmet alter ; alter aut arceatur, aut segnius agat. Dum interim sub iudice lis est, intra annum, ut fit, sacerdotio uterque initiatur ea mente et consilio, ut officio suo fungi valeat. Ad Ecclesiam eandem ordinati ambo vel interea paciscantur, vel senatus

(a) *Carm. De vita sua*, v. 497, et seq.

(b) *Epist. al. 42.*

(c) *Epist. al. 225.*

consulto possidenti jus asseratur, vel alter denique, minime contentiosus, nec litium amans, æmulum ultro sinat possessorem, ipsique suo jure cedat. Sacerdos quidem is erit, propositus etiam, designatus, ordinatusque ad Ecclesiam illam, velut ad Sasimensem Gregorius Num idcirco dicetur illius loci sacerdos, et in pastorum hujus Ecclesiæ catalogum unquam referetur? Minime sane; quia dubio semper aut controverso jure suo cecidit aut sponte cessit.

Quod ætate nostra « præsentationes, provisiones, collationes » vocant, hoc majores nostri ad hanc vel illam Ecclesiam ordinationes appellabant; quia tunc nemo sine titulo ordinabatur. Quæ si alicunde cassæ haberentur et irritæ, nullum, ut ita loquar, ad extra sortiebantur effectum: et qui nullius loci sacerdos aut episcopus manebat, « Vacans, » *σχολάζων*, dicebatur. Talis fuit, ut ex dictis patet, ordinatio Gregorii ad Sasima.

Fuerit ergo Gregorius ad Sasima propositus, designatus, inauguratusque episcopus, ordinationi suæ consenserit, Sasimensis tamen episcopus nec fuit, nec dici potest, nisi ab invidis et calumniatoribus; quippe qui nec aperte, nec tacite, non canonica, non alia quavis ratione loci illius episcopus fuerit renuntiatus, nedum unquam in Sasimensi sede collocatus et firmatus.

Quæ hactenus disputavimus, aperta, vera, certa, necessaria erant ad propulsandas a Gregorio nostro calumnias; apta etiam et commoda ad abstergendam a textu Græco corruptionis notam, atque ad tollendam ab innumeris locis, qui pugnare inter se videntur, repugnantiam. Hac via nimirum iniquæ de translatione ad sedem Constantinopolitanam quæstiones; de tribus episcopatibus, simulque nullo, meræ veteris invidiæ ac recentioris cujusdam scriptoris seu calumniæ seu commenta (a); de corrupto epist. ccxxv textu conjecturæ evanescent; veraque sunt et expedita, quæ in epistola alias xlii et iterum in epistola alias ccxxv, et in aliis locis legenti negotia facescebant: quod amplius sequenti dissertatione de episcopatu Nazianzeno patebit. Hanc claudet testimonium Nicetæ Paphlagonis tom. VI Bibl. Concionatoriæ parte prima sub finem, quo quidem testimonio tota propemodum hæc præsentatio præsens ac proxima continetur.

Postquam narravit orator (b), quomodo episcoporum, Antiocheni in primis magni Meletii votis, Gregorius fuerit in sede Constantinopolitana collocatus, objectioni occurrit pergitque: « At nemo illegitime, contraque ac sacra Ecclesiæ regula statutum est, ad tertiam eum arbitretur transferri sedem. Nam neque ea res translatio est, sed electio, primaque ac unica in urbe Augusta pro episcopi dignitate, atque munere sedis collocatio. Nam quod primo Sasimis, uti dicebam, præfectus est, id solum promotionis causa fuit, cum neque sedem receperit, nec omnino illic ordinaverit, ullamve mysticam initiationem pro antistitis partibus celebraverit; quod nempe viculus ad sustentandam episcopalem sedem esset omnino ineptus. Nazianzenam autem cathedram quondam curavisse, cum pater illius episcopus esset; at non ejus creatum esse episcopum, aut sedem illam unquam suscepisse. Solum autem patris hortatu ac jussu ut sacri ministerii defectum impleret, sic Ecclesiæ curam suscepisse, ut senectæ fulcrum ac paternæ imbecillitatis sustentaculum audiret. Ita vero se rem habere, etiam ex iis perspicuum est, quæ ipse ad Gregorium sibi cognominem scribit (c): « Inter omnes etenim constat me non Nazianzi, sed Sasimorum antistitem creatum, (propositum, *προεβλήθημεν*) fuisse, tametsi in patris reverentiam et eorum qui supplices « hoc a me contenderunt, ad breve tempus, quasi hospites præfecturam suscepimus. » Quod igitur pater mortalem vitam divina commutaverat, vacantem jam inventum divina Spiritus gratia, vitæque ac doctrinæ humana majore præstantia postea clarissimum effectum, in urbis Augustæ solio quantum oculis conspicuum erat, constituit; quantum autem animo aspectabile, orbis terrarum bonum pastorem magnumque antistitem præficit. »

Rejecto Sasimensi episcopatu, rejiciendus quoque Nazianzenus, et Constantinopolitanus est asserendus: id quidem exsequimur. Abjectis Sasimis, Gregorius in solitudinem se contulit, e qua retractus, roganti, vel jubenti patri id tantum concessit (d) ut « collaborans cum

(a) Dupin. *Bibl. eccl.* tit. GREGORIUS.

(c) Ep. al. 42.

(b) Tom. VI, p. 631, col. 2, ex orat. in Gregorium.

(d) Carm. *De vita sua*, v. 500.

eo curam Ecclesiæ Nazianzenæ « susciperet; » ea lege ac conditione, ut ne huic astringeretur Ecclesiæ, et parente mortuo (a), « pennam spiritui quo vellet et quomodo vellet suam permitteret deferendam, nec quisquam foret, qui se cogere posset, aut alio traducere repugnantem. » Mirum est, Gregorium Nazianzenæ Ecclesiæ episcopum appellatum fuisse, cum tantopere precaverit, ut ne huic Ecclesiæ alligaretur: multi tamen scriptores, veteres et recentiores, Theologo reclamante, eum Nazianzenum appellant, Socrates, Sozomenus, Gregorius ejus Vitæ scriptor, Baronius, Bellarminus. Vetus et communis error est manuscriptis, qui nunc exstant, longe antiquior, ipsique Gregorio suppar. Rufinus in prologo ad orationes Gregorii Latine versas scribit: « Defuncto patre succedit in episcopatum apud Nazianzum; » et *Hist.* lib. II, c. 9, « in locum patris eumdem subrogatum » asserit. Imo Hieronymus (b), qui familiariter cum eo Constantinopoli versatus est, et qui eo magistro Scripturas se didicisse gloriabatur: « Gregorius, inquit, primum Sasimorum, deinde Nazianzenus episcopus. »

Quin etiam, notante Baronio ad annum 371, et in Vita Gregorii apud Bollandum cap. 9, « ejus adversarii id ei dabant crimini, eumque ob contumeliam appellabant triepiscopum, cum jam sedis Constantinopolitanæ fuisset electus episcopus. » Sed tam diserte Gregorius negat se fuisse Nazianzi episcopum, ut ipsi fides adhibenda sit: « Manifestum est, inquit (c), omnibus me non Nazianzi designatum episcopum esse. » Non certum duntaxat et indubitatum, sed manifestum; non amicis solum et paucis, sed « omnibus » omnino debuit esse « manifestum. » In carmine autem *De vita sua* (d): « Postquam, inquit, parentes excessere vita, et hac ego calamitate liber sum relictus, datam equidem Sasimensis Ecclesiam nullatenus attingi.... Paternæ vero.... exiguo sane tempore, velut hospes alienæ, curam aliquam gessi, non dissitebor: id ipsum usque denuntians episcopis, poscens instar beneficii ex imo corde, ut urbi virum aliquem præficerent episcopum. Hinc illud quidem vere affirmans, nondum ullam a me acceptam fuisse publica renuntiatione (Ecclesiam).... Cum autem non persuaderem alium ut præficerent, quia hi quidem præ magno mei desiderio retinere volebant, illi verò forte despiciebant; nulli autem causabantur non esse liberum: primum Seleuciam fuga me contuli, atque ibi in Parthenone celeberrimæ martyris Theclæ non exiguo tempore commemoratus sum (e).

Nec dicas Gregorium fateri ac scribere, episcopum Nazianzi se renuntiatum: « Ego si certe corpore quidem ita me haberem, ut Ecclesiæ possem Nazianzenæ præesse, cujus ab initio sum præsul renuntiatum, minus autem Sasimorum, ut vobis haud recte nonnulli suadent, non adeo sum (f), » etc. Scripsit quidem Gregorius non semel se Nazianzi episcopum renuntiatum, sed de publica renuntiatione non est intelligendus: vere, inquit, post obitum patris, « affirmabam nondum ullam acceptam a me fuisse publica renuntiatione ecclesiam: » scripsit iterum ep. alias CCXXII, « ea se non teneri renuntiatione, » qua Nazianzi renuntiatum sese eo. alias CCXXV scribit, « ea non astringi, » uti rursus carm. *De vita sua*, v. 523.

Postquam Constantinopoli in patriam reversus est Gregorius, Nazianzenam iterum administrare Ecclesiam, anarchia laborantem, ab Apollinaristis misere laceratam, cleri populique precibus et lacrymis coactus est; sese iterum administrationi « concessit (g), jugum subiit (h), vinci ac vinciri » se iterum passus est, ἡττηθῆν, δέσμιος ἔρχομαι. Verum sicut prius a patre victus, ita tum, non « in plenario concilio renuntiatum » ab episcopis, sed a civibus tantum amicisque coactus, ob patris, (i) « cujus solvi labores dolebat, et eorum qui hoc a se precibus contendebant reverentiam, ad breve tempus præfecturam quasi hospes (j) accepit, ac veluti peregrinus. » Iterum (k), non « proprias, » proprius ut episcopus, « habenas, » sed « alienas, » ξένην ἡγῶν, suscepit; quippe qui eo ipso loco alterius gregis pedum,

(a) Or. 12, al. 8.

(b) Ad Pamun. et epist. 51, Lib. I cont. Jov. et *De script. eccl.*

(c) Epist. al. 42.

(d) Carin. *De vita sua*, v. 528 et seq.

(e) *Ibid.*, v. 554.

(f) Ep. al. 225.

(g) Ἐπιδιδωμι. Ep. al. 222.

(h) Ἀρχὴν ἔλαμψα. Carin. 7, v. 80.

(i) Carin. 145, v. 191, et Ep. al. 42.

(j) Ὡς ξένος. Epist. al. 42.

(k) Carin. 145, v. 105 et 189.

ἄλλου ποιμνίου, scilicet Constantinopolitani, suscepisse se fateatur (a). Unde ne id quidem, nisi «*quandiu valeret, »* concessit; atque iterum discessit quasi liber, recrudescente paulo post ægritudine: «*Constrictum, inquit (b), me morbus tenet, et ab Ecclesiæ gubernaculis celerius abduxit. »*

Quod vero omnem tollit dubitationem, Eulalio tandem renuntiato publice et episcopo Nazianzi canonice ordinato, Nysseno præsulī et iis qui canones objiciebant, respondet Gregorius (c): «*Quod si quis est, qui putet episcopo vivente alium institui non debere, is sciat se ne hac quidem in parte nobis causa superiorem esse. Apud omnes enim liquido constat, me non Nazianzi, sed Sasimorum antistitem propositum esse; »* id est, ne Nazianzi quidem «*propositum, »* nedum publice ac canonice renuntiatum esse episcopum. Exspirantis tamen vitæ reliquias, si per valetudinem licuisset, ipse Ecclesiæ Nazianzenæ consecratorum se epist. cccxxv profitetur, potius quam Sasimensi, cui nunquam, inquit Bollandenses, se credit obligatum, cui nullo unquam præconii genere renuntiatum erat: quamquam id molestiæ facessendæ gratia quidam invidi per calumniam et «*contentionem, »* ut ibidem loquitur, objiciebant.

Innocuum quo ludebat Gregorius cum adversarios, tum amicos, artificium quis non miretur? Cum ad Nazianzenam Ecclesiam tacita saltem objectabatur renuntiatio, Sasimensem protinus designationem regerebat, ut epist. cxlii, eique Ecclesiæ, a qua, vel impleta vel abolita sede, nihil penitus timebat, plus illigatus quam Nazianzo videri volebat. Cum autem ad Sasima, ut epist. cccxxv, revocabatur, aut magis contemptus causa relegabatur; Nazianzenam illico «*renuntiationem »* objiciebat, «*qua se teneri »* nihilominus non timeret. Genuinum hunc esse epistolarum sensum, præter gravissima quæ jam attulimus momenta, probant eadem epistolæ xlii, liv, lxxxiii, cccxv, in quibus omnibus eos salse ridet qui, ut Ecclesiæ probarent alterutri vere addictum, frustra canones opponebant.

Ad cumalium accedat jam palmaris locus, qui Sasimensem Nazianzenumque simul episcopatum Gregorii vel unus possit ad fabulas amandare. Locum illum exhibet carmen 1 editum a Tollo, vers. 93: «*Cæterum posteaquam accessissem »* Constantinopolim, «*relicta Cappadocia, quæ fidei propugnaculum esse plerisque videtur, nequaquam deserto populo, cui aliqua necessitudine obligatus essem: οὐ λιπὼν λαόν, οὐδὲν τῶν ἀναγκαίων ἔμει·* nam illa sunt hostium meorum figmenta, falsique sermones, invidiæ velamenta quædam ingeniose excogitata. »

At, inquires, Gregorius se fatetur propriam habuisse Ecclesiam, aliam a Constantinopolitana, his verbis (d): «*In gratiam porro cum veritate redeant, qui nos alienam uxorem expetivisse aiunt, cum ne propriam quidem habere voluerimus. »* Quæ Thomassinus (e) ad Sasima trahit, quamvis Nazianzum perinde spectare possint. Sed Basilii scholiastes hæc verba, «*alienam uxorem a nobis expetitam esse, »* sic interpretatur: *ἦτοι καὶ αὐτὸ τοῦτο, ὡς συκοφαντησάντων οἰητέον τῶν ἐναντίων· ἢ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν Κωνσταντινουπόλεως ἀληπιτέον·* hoc est: «*Vel idipsum per inimicorum calumniam objectum fuisse putandum est, vel sane de Ecclesia Constantinopolitana accipiendum. »* De Ecclesia itaque dicta hæc etiam intelligantur, Ecclesiæ tamen alteri mancipatum unquam Gregorium inde non magis sequitur, quam eundem uxorem aliquando duxisse quam reliquerit postea, ex interpretatione priori sequatur. Sequitur tantum uxore ac Ecclesiæ cura liberam solutamque vitam et matrimonio anteposuisse et episcopatu, priusquam ad Constantinopolitanam sedem eveheretur. Sunt versus nonnulli carminis 1, qui cum hoc loco quamdam habent affinitatem (f): Ἄλλ' οὐκ ἔμὸν γὰρ τῇ βίᾳ κάμψαι γόνυ, οὐδ' ἀσπάσασθαι τὴν ἄθεσμον ἔδρασι, ὅς οὐδὲ τὴν ἔνθεσμον ἠναγκασμένος: quos versus Cardonus, apud Bollandum (g), paraphrasticè et soluta oratione feliciter sic reddit, quam Billius strieta: «*Sed non iis ego sum moribus, ut violentiæ ulli facile cedendum existimem, aut occupandam cathedram, non rite et sicut oportet colla-*

(a) Ep. al. 222.

(b) Ep. al. 88.

(c) Ep. al. 42.

(d) Orat. al. 27, nunc 36, n. 6.

(e) Discip. eccl. part. 1, l. II, c. 25, n. 9

(f) V. 4071 et seqq.

(g) ix Mail, p. 459.

tam, qui nulla ratione passus sum in ea me collocari, quam jure æquissimo obtinere poteram. »

Legitimam enim illam, ut ita loquar, « inthronizationem, » Ἐνθρόνον ἱθροῦσιν, non factam, sed oblatam; non traditam, ut Billius reddit, sed tradendam uxorem Gregorius, si fas est dicere, dereliquit. Nec incerta res: illam probant versus carminis *De vita sua* 541 et seq. Et certe nemini dubium esse potest, quin universi, non tantum provinciæ, sed orbis totius, quam late patet, præsules ad evehendum Gregorium ad episcopatum, seu Sasimensem, seu Nazianzenum libenter conspirassent, si ipse consensisset. « Nec enim, inquit de se ipso (a), adeo episcopis contemptui sumus, ut alium manente me renuntiarent: » eo sensu ne « propriam quidem uxorem, » sedemve legitimam, « habere » voluisse credendus est. Leviora sunt quæ objiciuntur, quod Gregorius « suos » appellat Nazianzenos (b): « sui » profecto erant, patria, habitatione, affectu, cura ac sollicitudine eorum, quam pluries suscepit, sive dum pater senio confectus superstes esset, sive post mortem ipsius, sive post abdicatam sedem Constantinopolitanam, sed nunquam ut proprius eorum episcopus. Sat de Sasimensi et Nazianzeno episcopatibus dictum, atque etiam plura forsitan quam necesse erat.

Amotis Sasimensi et Nazianzeno episcopatibus, quos nunquam a Gregorio occupatos fuisse demonstratum nobis videtur, superest ut vel nullius, vel sane urbis Constantinopolis, nec nisi Constantinopolis episcopus renuntiatus fuerit Gregorius. Constantinopolitani episcopi titulum plerique manu exarati codices præferunt; Constantinopolitanum revera episcopum fuisse res ipsa loquitur, loquuntur acta scriptaque omnia. Tanta fuerunt « plebis, possessorum, » ut canones præscribunt, « clarissimorum, imperatoris, cleri, episcoporum, » virorum etiam ac mulierum, Gregorium præsulem postulantium studia et vota, ut nemo satis, nisi Gregorius ipse, verbis expresserit. Cum Theodosius urbis Constantinopolitanæ ecclesias Catholicis restituit, unaque cum eo majorem basilicam Theologus subit, qui prius erat in nubilo sol refulsit. « Ibi, » inquit Gregorius (c), « cum hoc spectaculo subiisset animos fiducia, » quæ aderat multitudo « clamare totis viribus ac deprecere nos, in præsentiarum » haud aliter « ac si hoc unum defuisset; princepsque ac maximum a summo principe hoc civitati fore thronis ipsis anteponendum munus, si urbis solio » episcopali « ab ipso donaremur. Hoc viri dignitate præcipui, hoc infimum vulgus agitabat. Omnes ex æquo rem desiderabant, pari flagrabant desiderio: hoc alta voce mulieres inclamabant, pene amplius quam mulieres deceret. Incredibile quoddam, repercusso fragore, tonitru audiebatur. »

Tunc quidem vicit Theologi modestia (d), neque tum cogi potuit ut episcopale solium conscenderet: verum ad agendas uni Deo gratias populi studia vir divinus, θεολογικός, provida dexteritate convertit (e). Tam unanimi omnium ordinum postulationi, tam ardentibus votis et clamoribus, episcoporum, plenariique concilii provinciæ non tantum, sed Orientis etiam pene totius et œcumenicæ synodi suffragia solemniter accesserunt. « Quidquid Oriens, inquit (f), habebat, excepta Ægypto, populi antistitum ad Romam usque secundam, terræ marisque ex recessibus intimis concitatum coit. His præsidebat vir pietate maximus..... moribus mellitus (Meletius) et nomine. Hi me collocant firmantque, πηξοντες, in augusta sede clamantem gementemque, una tamen de causa non plane repugnantem. »

Sed nec Ægyptiorum etiam defuisse videtur consensus, quos quidem maxime his verbis alloquitur Gregorius (g): « Heri, ut ita dicam, inthronistæ, hodie persecutores, ac e throno, in quo me collocastis, deturbantes. » Conjecturam astruunt carminis ejusdem versiculi 1810 et 1811, quibus testatur Ægyptios minime voluisse in throno Constantinopolitano alterum a se collocare: quin et contraria Gregorio ipsi omnino persuadere conabantur, adeo ut nullius in toto concilio generali consensus atque suffragium defuisse videatur.

(a) Ep. al. 42.

(b) Carin. *De suis calamit.*

(c) *De rebus suis*, v. 1374 et seqq.

(d) Carin. *De vita sua*, v. 1393.

(e) Theodoret. *Hist.* lib. v, c. 8.

(f) Carin. *De vita sua*, v. 1507.

(g) *Ibid.*, v. 1931

Gregorius autem, qui binos episcopatus fugerat, Constantinopolitanum suscepit spe pacis conciliandæ; eaque desperata deseruit, ut in solitudine, Deo contentus, expetita pace frueretur. Ita quod schismate laborantibus Corinthiis vir apostolicus Clemens epistola priori suadebat (a), ut « Si quis esset generosus, si quis misericors, si quis charitatis plenus, diceret: Si propter me seditio et discordia et schismata, discedo.... solum ovile Christi in pace degat, » etc.; ad quod paratum se esse post exemplum Theologi Chrysostomus profitebatur (b): id Gregorius Nazianzenus reipsa præstitit, qui ut seditioni obviam iret, postquam ad Constantinopolitanam sedem admotus esset, protinus Ecclesiæ repudiavit præfecturam, nec aliam « vir generosus, » ut verbis S. Clementis utar, « vir misericors et plenus charitatis, » vita divina insignis, Christianæ in Ecclesia pacis martyr et hostia (c), discedens ab imperatore poposcit gratiam, nisi ut ad concordiam adduceret episcopos, contestatus se mundi gratia, quæ patiebatur patî facile, et ad conciliandam mundo pacem urbem thronoque excedere libenter, paci denique omnia litare: « Quin etiam scis, » inquit (d), alloqui pergens imperatorem Theodosium, « quam reluctantem in throno me collocasti. »

Nunquam Sasimensem, nunquam Nazianzenum episcopum se dixit dicere passus est Gregorius, sed semper in carminibus et epistolis vehementer reclamavit: Constantinopolitanam vero sedem se accepisse fatetur, in ea se collocatum fuisse testatur, seque ipse nominat illius urbis episcopum. Certe nec major nec apertior ulla potest esse auctoritas quam istud authenticum testamenti principium et finis. Ac principium quidem: « Gregorius, inquit, episcopus catholicæ Constantinopolis Ecclesiæ, vivens ac prudens... » In fine vero subscriptio hæc est: « Gregorius episcopus catholicæ Constantinopolis Ecclesiæ relegei testamentum, et omnia approbans subscripsi manu mea, et vim obtinere volo et jubeo. »

Denique inter episcopos Constantinopolitanos in episcoporum hujus urbis serie sic recensetur: « Gregorius Theologus, Sasimorum primum episcopus (designatus), Constantinopolitanus sub Theodosio Magno renuntiatus est, eique hæc sedes, veluti qui multa laborasset, ac Ecclesiam ab injuria vindicasset in libertatem, est a synodo confirmata: » Ἐπιτομὴ τῶν ἀποστόλων τοῦ θρόνου παρὰ τῆς συνόδου.

Nullum jam circa episcopatum Gregorii dubium videtur superesse, nec evellendus restat scrupulus. Siquidem ex dictis constare debet eum, nec Sasimorum, nec Nazianzi, sed solius Constantinopolis Ecclesiæ episcopum renuntiatione publica et canonica, communibus totius cleri ac populi votis et suffragiis, necnon plenarii concilii Patrum omnium consensu, fuisse renuntiatum. Non aliud igitur huic nostræ Gregorii operum editioni titulum præfigere licebat, quam qui præfixus est: « Sancti Patris nostri Gregorii Theologi, archiepiscopi Constantinopolitani, opera. » Hunc sibi in manuscriptis pens omnibus Orationes omnes, hunc sibi Carmina, hunc sibi Epistolæ titulum præscribunt.

§ V. DE AMPHILOCHIO, CUM PATRE, TUM FILIO, EPISCOPO ICONIENSI, TOTAQUE GREGORII MATERNA COGNATIONE, AD QUAM PERTINERE AMPHILOCHIUS DEMONSTRATUR.

Amphilochium illum, cujus uxor Livia fuit, ab Iconiensi hujus nominis præsule diversum statuit quidem vir clarissimus Muratorius in notis ad epitaphium xxxi, pag. 31. At nihil ille præterea, nec ei de utriusque Amphilochii cum Gregorio nostro consanguinitate aut suboluit quidquam, aut certe quid sentiret vir doctus non aperuit. Verum Amphilochium filium, de quo in epigrammatibus, Iconiensem esse episcopum celeberrimum illum ac vulgo eo nomine cognitum, tametsi non ita fortasse constet; constat tamen certissime Amphilochios, de quibus hic agitur, Gregoriæ sanguine conjunctissimos fuisse: ac patrem quidem avunculum Gregorii, filium vero Amphilochium ex avunculo fratrem aut amitinum. Quod postremum ubi probaverimus, partem alteram attingemus.

Mitto Amphilochium, Amphilochii Euphemiique parentem, et Liviæ conjugem, natum

(a) Ep. 1 S. Clem., p. 176, ed. Cotel.

(b) Hom. xi, ad Eph.

(c) Vers. 1891 et 1898.

(d) Vers. 1899.

Diocæsareæ, id est Nazianzi. Is Amphilocheus dicitur « (a) magna Philtati et Gorgoniæ proles : » *υἷα Φιλτατίου Γοργονίας τε μέγαν*. Porro Philtati filia appellatur Nonna (b), quæ alia esse non potest, quam mater Theologi ; quippe quæ Nonna in testamento Gregorii vocatur, Alypium et Gorgoniam juniorem parentes habuit, sororemque Alypianam.

Hoc vel uno momento constat Nonnæ, Theologi matris, Amphilochium fuisse ex Philtatio et Gorgonia parentibus germanum fratrem. Hinc ad Nonnæ filiam manavit Gorgoniæ nomen, quemadmodum ab avia Basilii magni soror dicta est Macrina, imo ipsius Gorgoniæ junioris filia ab avia quoque, matre Theologi, Nonna vocata : et ab avo, aut proavo Philtatio, Philtati, (c) de qua in quodam epitaphio, quem ex Gregorii familia fuisse nemo dubitaverit.

Jam vero quantum lucis hæc affundant singulis epigrammatibus, totique historiæ et genti Gregorii attendat lector. Hinc primo apparet cur vir se ipso adeo commendabilis Amphilochius, suis nobilitetur parentibus. Nimirum isti, Gregorio quoque avi erant, illaque « radix sancta, » unde orta Nonna « sanctior, » Gregorii mater, toties in carminibus atque orationibus hoc nomine a filio commendata.

Deinde planum est, quid hæc verba epitaphii xxix (d) significent : *πηοῖς πάντα πέπασσεν*. Agitur enim de doctrina et scientiæ bonis, quæ consanguineis et affinis, eos docendo, paraverat Amphilochius. Unde iterum in epitaphio xxx (e), doctrinam idem ipse dicitur « auxiliium et robur fuisse cognatis, piis, nobilibus, litteratis, verbique dator, » id est eloquentiæ, seu ut in alio (f) « Rhetoricæ » magister « eximius : » quod quidem Græca sonant.

Quippe ex discipulis Amphilochii patris et necessariis, Gregorius non unus solum erat, ἀταλρων σῶν ἐνός : verum ex propinquis etiam, et sanguine conjunctissimus. Hinc adeo sic epitaphium xxx claudit : « Gregorius hæc scripsi, orationem oratione, quam a te, Amphilochie, edidici, mutuam rependens. » Didicerat porro Gregorius, utique in patria, sub patre primum et avunculo, priusquam ad externos, velut ad mercaturam bonarum artium proficisceretur.

Antequam vero longius progrediamur, operæ pretium fuerit observare, quod Muratorius (g) in epitaphii titulum xxxi conjiciebat, jam ut certissimum esse habendum, scribendumque, εἰς Ἀμφιλόχιον ἄλλο, « in Amphilochium aliud, » scilicet epitaphium : non autem, « in Amphilochium alium. » Idem enim est Amphilochius, Gregorii avunculus, de quo in epitaphiis 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, etc., in quibus « (h) vim igneam dicendi habuisse, ῥήτρων πυρρῶσαν, omnesque Cappadocas superasse eloquentia » dicitur. Is, inquam, unus idemque Amphilochius : nec dubium cuiquam esse potest, quin ille Amphilochius, qui in posterioribus sub novo titulo epitaphiis ab eloquentia tantopere commendatur, ille ipse sit, qui « fons eloquentiæ omnibus, » Gregoriique magister prioribus in epitaphiis audire meruit.

Plana demum est et aperta totius Gregorianæ gentis ex matre series, hucusque prope modum ignota. Quam enim exhibet Baronius in Vita Gregorii, ea mendosa, et præterea ab aliis perturbata et adulterata fuit. Sic igitur, lector, habeto.

Ex Philtatio et Gorgonia ejus uxore orta est Nonna, Gregorii mater, ejusdemque avunculus Amphilochius, Nonnæ germanus frater. Natu majorem fuisse Nonnam id penè persuadet, quod Gregorius (i) Amphilochii filios, non nisi quia ætate minores erant, « filiorum » nomine compellere soleat, sequè ipse « senem » appellare. De Amphilochii sobole primum dicamus.

Amphilochius, Gregorii avunculus, uxorem habuit Liviam, μάκαιρα δάμαρ Ἀμφιλόχου Λιβη· « (j) Beata Amphilochii uxor Livia. » Tres ex ea liberos Amphilochius suscepit : σῶν τριῶν τεκνέων, « (k) tuorum filiorum trias. » Hi filii fuere « (l) Euphemius et Amphilochius : » υἱέες Ἀμφιλόχου Εὐφήμιος, Ἀμφιλόχος τε. De tertii nomine postea dicemus.

(a) Apud Mur., ep. 35, p. 33.

(b) Ibid., ep. 115, p. 106.

(c) Epist. 136 lib. II.

(d) Apud Mur., ep. 29, p. 29.

(e) Ibid., ep. 30, p. 29.

(f) Ep. 34, p. 30.

(g) Ep. 30, p. 31.

(h) Ep. 32, p. 32. Ep. 33, p. 34.

(i) Epist. 23, al. 106.

(j) Murat., ep. 17, p. 17.

(k) Ep. 19, p. 20.

(l) Ep. 20, p. 20.

Liviæ matri hos tres liberos superstites fuisse probat epitaphium xix (a), in quo « liberorum trias maritusque tumulo Liviam illustrasse » dicuntur. Primus omnium mortuus est Euphemius, quem pluribus epitaphiis celebravit Gregorius (b), quibus epitaphiis belle consonat epistola Gregorii ccxxx, alias cxiv, ad Theodosium sive Theodorum, cujus filia Euphemio jam desponsata, nuptiis proxima, ibi (c) non describitur aliter ac in epitaphio XXI, conjux ejus Euphemius.

Si alia non suppeterent momenta, ea satis essent ad demonstrandam Euphemii, ejusque patris Amphilochii et Amphilochii fratris cum Gregorio cognationem. Scribit enim epistola mox laudata Gregorius Theodosio jamjam futuro Euphemii vitrico : « Nunc genera copulantur, » et inferius, cognationis gradum ut intelligas : « Et tu nos per suavissimum filium nostrum Euphemium habe, et nos item per suavissimam filiam vestram vos habemus. » Mox Theodosii filiam, suam quoque ob matrimonium ducens : « Patris (de se ipso loquitur) benevolentia par erga liberos. »

Utrum autem Euphemius iste, de quo in Epistola ccxxx, al. cxiv, ille ipse sit, cujus fit mentio in Epistola lxxxiii, al. cxlix, an ille quoque de quo circa finem testamenti agitur, non ita perspicuum est. Si unum tantum admittas Euphemium, occurrunt difficultates, quæ solvi non possunt. Satius ergo arbitramur, imo necessarium, duos Euphemios distinguere; unum, de quo epitaphia et epistola ccxxx, alias cxiv ad Theodosium; alterum, de quo testamentum Gregorii loquitur, utrumque tamen affinitate Gregorio conjunctum.

Tres Amphilochio ex Livia fuisse liberos diximus, Euphemium et Amphilochium : quis sit tertius, quærendum. Epitaphium (d), in quo « trias liberorum » Amphilochio tribuitur, tertii nomen silet. In Epitaphio xx (e) duorum duntaxat filiorum Amphilochii fit mentio : Euphemii jam defuncti, et Amphilochii superstitis. Primo quidem Philtatium tertium eura esse filium suspicabamur; verum Gregorius nodum hunc ipse solvit in carmine ad Olympiadem, his verbis (f) : Ἔστι σοι, ὦ χαρίεσσα, θεοδόσις [θεοῦ-δόσις] · ἡ δὲ προκείμεθα παντός σοι μύθοιο καὶ ἔργματος ἔμπροσ εἰκῶν.... αὐτοχασίγνητή μέγ' ἀμύμονος ἀρχιερέως Ἀμφιλόχου. « Est tibi, o elegantissima mulier, Theodosia, quæ tibi omnis sermonis et operis vivum exemplar proposita sit..... soror innocentissimi antistitis Amphilochii. » En tertia Amphilochii progenies. Amphilochius vero, cujus soror Theodosia dicitur, non alius est quam Iconiensis episcopus; Amphilochius, inquam, Euphemii ex Amphilochio et Livia frater germanus. Omnia conveniunt; patria, genus, vitæ et morum sanctitas.

Patriam Amphilochii Iconiensis fuisse Cappadociam testatur Basilius epistola alias cccxciv, et maxime Hieronymus, qui epistola ad Magnum lxxxiii, alias lxxxiv, inter viros doctos Cappadociæ Basilium, Gregorium et Amphilochium recenset. Amphilochio parenti, ejusque filiis, Diocæsarea, id est, Nazianzum, patria assignatur in epitaphio xxxi (g).

De genere quoque sibi consentiunt omnia, epitaphia, epistolæ, poemata. In epitaphiis Amphilochius ille, qui Gregorii ex avunculo frater dicitur, parentem ejus nominis Amphilochium habuit : habuit et Iconiensis Amphilochius, ut ex epigraphe epistolæ lxii, alias clxi optime Tillemontius eruit et astruit nota priori in Vitam Amphilochii et eruditi concedunt.

Gentem vero ac familiam Amphilochii eandem atque Gregorii sapiunt epitaphia, ut vidimus, propemodum omnia; sapiunt et epistolæ. Epistola namque xiii, alias clx ad Amphilochium, quem Iconiensem postea episcopum fuisse nemo negaverit, Gregorius ait : « Non multum una fuimus, quanquam illud omnino oportuit, cum propter nos ipsos, tum propter tractatam ad nos a parentibus amicitiam. » Ac paulo post Nicobulus, ex Gregorii sorore Gorgonia filius, non Gregorii solum, sed Amphilochii pariter, tametsi inferiori gradu, filius dicitur : « Filius noster, » ἡμῶν, amborum, « Nicobulus. » Epistola lxii, alias clxi, certissime ad Amphilochium Iconiensis episcopi patrem scripta, cognationem Amphilochii cum Gregorio a capite ad calcem aut diserte exprimit, aut non obscure signi-

(a) Murat., ep. 19.

(b) Ep. 20 et seq.

(c) Murat., ep. 21.

(d) Murat., 19.

(e) Murat., 20.

(f) Carm., ad Olymp. v. 97 et seq.

(g) Murat., ep. 31, p. 30.

ficat; maxime vero illa comparatione inter funus Gregorii patris, quem Theologus sibi morte sublatum dolet, et amissionem Amphilocho filii, quem Amphilocho pater ademptum sibi queritur; illaque etiam, jure utique propinquitatis, debita consolatione, quam Amphilocho pater, et Gregorius filius a se mutuo expectare ac reposcere poterant. Clarius adhuc his ad Amphilocho verbis illud declarat Gregorius: « Nos accusas, inquit.... minime detrimentum agnoscere, quod amici omnes et cognati, συγγενεῖς, acceperunt; atque ego in primis, » etc. : disertissime porro exprimit, ubi Iconiensem episcopum æque vocat Amphilocho, ad quem scribit, « filium ac suum ipsius fratrem : filium tuum, fratrem autem nostrum, » etc. Τὸν οὖν υἱόν, ἡμέτερον δὲ ἀδελφόν. Has ob causas consolationem a Theologo expectare debuerat Amphilocho pater de filio sibi adempto, nempe Amphilocho Iconiensi, cujus ex avunculo frater erat Gregorius.

Tam clara sunt isthæc et firma, ut jam pigeat epistolam ad Themistium xxiv, alias cxl. adjicere, ubi hæc leguntur : Σὺ φίλος πατρόςθεν ὁ ἐμὸς Ἀμφιλόχιος. Hæc verba sive cum interprete sic reddideris : « A paterno latere tibi amicus est meus Amphilocho; » sive magis ad litteram, « tibi amicus est, meus a parentibus Amphilocho; » vim certe aut verborum horumce, aut sententiæ prioris haud effugeris. Dicere enim voluit seu interpretes, seu Gregorius, minime degenerem ab eloquentia patris Amphilocho esse; qua Themistio « eloquentiæ regi » charus pater cum esset, charus eidem et filius esse debebat. Quæ quidem avunculo Gregorii, ejusque filio, qui in epitaphiis tantopere ob eloquentiam celebrantur, egregie conveniunt. Unde in eadem epistola mox subjicit Gregorius : « Addam etiam, quod ejusmodi est, » nempe Amphilocho, « qui nec majorum generi, nec nostræ amicitiae dedecori sit. » Sic enim reddenda Gregorii verba, πατέρων γένει non ut interpretes, « paterno generi; » alioqui πατρός dixisset Gregorius, non πατέρων. Ita autem loquitur, ut genus Amphilocho, suum quoque fuisse, majoresque eisdem significet. Simili prorsus et sententia et ratione in carmine 57, vers. 103, « decus suum » Iconiensem episcopum Amphilocho Gregorius vocat (a). Decus autem esse poterat Gregorii Amphilocho, vel ut tanti magistri discipulus, vel ut communis stirpis et originis ornamentum. Præstat hæc vero sententia priori, cum Amphilocho epistola xiii, alias clx, scribentem Gregorium viderimus : « Non multum una fuimus, » etc., quæ a disciplina quam longissime remota sunt. Ita quoque epitaphio apud Muratorium xxxvi, Nicomedem « decus meum » ait; quia sanguinis particeps ejusdem, gentem et ipse Gregorianam illustrabat.

Nec minus ad rem nostram faciunt testamentum Gregorii, et plures epistolæ; xxii, alias cx; xxiii, alias cvi; in quibus Amphilocho sive honore, sive amore dignissimum, vel reverendissimum, sane ob episcopatus dignitatem, filium suum appellat : Τὸν τιμιώτατον υἱόν, ἀδελφιμώτατον, etc. Euphemium quoque, Amphilocho, postea Iconiensis episcopi, germanum fratrem, filium suum appellat Gregorius. Si rationem quæras, cur amitinos Gregorius noster eo nomine donaverit, epistola xxiii, alias cvi, quæ pro Amphilocho ipso scripta est, docebit : « Ipse tibi, inquit Gregorius, charissimum filium nostrum Amphilocho offero, virum probitatis nomine usque adeo nobilem, etiam præter quam ætas ferat; ut ipse, qui et senex et sacerdos.... præclare mecum agi existimaturus sim, si eam hominum existimationem obtinerem. » Ætatis igitur dignitatisque prærogativa, hoc usus esse vocabulo Gregorius videtur, et amitinos appellavit, modo fratres, modo filios.

De Nonnæ, Gregorii matris, nepotibus nunc dicamus. Nonna tres liberos procreavit, Gregorium, Cæsarium, et filiam nomine Gorgoniam. Cælebs obiit Cæsarius; Gregorius virginitatem perpetuo coluit, vitamque monasticam exercuit. Sola posteros reliquit Gorgonia, quæ nupsit Alypio. Nullum jam conjecturis locum de marito Gorgoniæ, quem Baronius in Vita Gregorii Vitalianum fuisse conjiciebat, Tillemontius modeste suggerebat esse Meletium, relinquit epitaphium lxx (b). In eo siquidem Alypius Gorgoniæ maritus appellatur :

(a) Carm. ad Olympiad.

(b) Murat., ep. 70, p. 65.

Κτῆσιν ἔην, σάρκας τε καὶ ὀστέα, πάντ' ἀναθεῖσα
 Γοργόνιον Χριστῷ, μόνον ἀφήκε πόσιν,
 Οὐ μὴν οὐδὲ πόσιν δηρὸν χρόνον· ἀλλ' ἄρα καὶ τὸν
 Ἠρπασεν ἑξαπίνης κύδιμον Ἀλύπιον.

Censum suum, carnes et ossa, omnia cum sacrasset
 Gorgonium Christo, solum reliquerat sponsum,
 Veruntamen non diu sponsum. Sed profecto et ipsum
 Illustrem Alypium ex improviso rapuit.

Ad Alypium sine controversia scriptæ sunt epistolæ, LXXXII, alias CXLVIII; LXXXIII, al. CXLIX; LXXXVI, al. CL, cum in postremo laudata sororis suæ mentionem sic faciat Gregorius, ut uxorem Alypii facile agnoscas. Ad eundem datæ sunt epistolæ, LXXXIV et LXXXV, al. CLI et CLII: neque tamen Alypium illum Cappadociæ præsidem constituere necesse est. Num ad Alypium eundem epistola LXI, alias LXXX, verisimile non est. Repugnat omnino iudicibus, quæ in oratione funebri Gorgoniæ Alypius conjux ornatur, et epitaphio LXX (a), de eo Alypio scriptas esse epistolas CCVII et CCVIII, al. CXLVI et CXLVII. Alypius enim, de quo his in litteris, Simpliciam uxorem habuerat, et viduam moriens reliquerat. Gorgoniæ vero conjux Alypius, et uxori superstes fuit, et ita ei superfuit baptizatus. ut ad secundas nuptias convolandi nec animum nec tempus habuerit.

Baronius Gorgoniæ, præter Alypianam filiam, filios quoque duos, Petrum et Phocam tribuit eodem errore, quo Vitalianum, cujus filii Petrus et Phocas fuere, ei sponsum assignavit. Filios itidem duos Gorgonia natos in orationem octavam, alias XI, num. 14, Elias Creteñsis affirmat; nomina autem reticet, et ambos tantum « ad episcopatus fastigium erectos » asserit: quod vix credere sinit scriptorum omnium de his silentium. Veri longe similis est Gorgoniam, præter Alypianam, de qua constat vel ex epigraphe epistolæ XII, alias CLV, et maxime ex carmine 50 (b), ubi Alypianæ filius Nicobulus Gregorium vocat « matris avunculorum, » δέρκεο μητρός ἐμῆς μητρῶν μέγαν· verisimilius, inquam, præter Alypianam geminas alias Gorgoniam enixam filias, Eugeniam et Nonnam.

Etenim Gregorius Alypianæ « filiæ suæ dulcissimæ, » ut vocat, Eugeniam et Nonnam ita in testamento adjungit, ut eodem illas atque Alypianam gradu fuisse dubitare non sinat hic loquendi modus: « Alypianam filiam meam dulcissimam (cæterarum enim Eugeniam et Nonnam exigua ratio habenda est), etc. hæc ad ipsius Alypianæ liberos pertinere volo; » et: « nulla in re ipsam, vel sorores ejus, » nempe Eugeniam et Nonnam, « molestas esse. » Quid clarius ut demonstretur Alypianam illam, non virginem eam esse de qua epistola CLVIII, al. CCXXXII, sed quæ Nicobulo nupsit, et sorores ejus germanas fuisse Eugeniam et Nonnam? Quas quidem virgines permansisse nihil necesse est credere. Quod enim de Gorgonia dictum est in oratione VIII, alias XI, « corporis fructum, hoc est liberos et nepotes spiritus fructum effecit, » de baptismo et consecratione quæ ex eo fuit, potest et debet accipi: alioqui virginitate consecrasset filias suas omnes Gorgonia dicenda esset, quod quidem absurdum et facto contrarium; siquidem Alypiana nupsit Nicobulo, Eugenia quoque, vel Nonna, Meletio. Is est Meletius, qui in testamento Gregorii γαμβρός dicitur, quod ejus sororis filiam uxorem duxisset.

Ex Nicobulo, ad quem plures Gregorii epistolæ, et Alypiana Nicobulus alter natus est, et Alypiana virgo, de qua epistola CLXXXI, al. CXXXII. De Nicobulo certa res est, vel ex carmine quod Nicobuli nomen sibi præscripsit, et ex patris Nicobuli responsione, itemque ex epistola CXCV, alias XLIV; unde discimus alios Nicobulo juniore germanos fratres fuisse, quorum vel nomina penitus ignoratur.

Sunt alii bene multi Gregorio nostro affines et consanguinei; in quorum numero est Euphemius, alter ab Amphilocho filio. De eo in testamento, ubi res inter affines agitur.

Helladium Eulaliumque fratres epistola XV, alias CXCV, Gregorius vocat « consobrinos » suos, aut patruales, ἀνεψίτους, nisi mavis ex sorore aut propinquorum aliquo nepotes, pro varia vocis significatione.

Georgius et Basilissa soror ejus germana epitaphio L (c), necnon Eusebius, qui utrius-

(a) Murat., ep. 70, p. 65.

(b) Carn., ad Nicob. patr.

(c) Murat., ep. 50.

que frater omnino videtur (a), una cum Nonna matre Theologi ex veriis epitaphiis eo tumulo conditi (b), qui Gregorii et Nonnæ sanguini paratus erat, εἶμα τὸ Γρηγορίου, Νόννης τε μεγακλέος, ab eodem alieni genere esse non possunt.

Nicomedes, in quem tria sunt epitaphia (c), cujus etiam laudes plenius celebrantur in Carmine al. XLVIII (d), ex eodem cretus sanguine videtur.

Jam de Philtatii adolescentis cum Gregorio affinitate dubitare vix nomen sinit, quod ab avo Gregorii manasse videatur. Suadet etiam epitaphium XLV, Murat. p. 42, ac penitus persuaderent hæ voces « sacra tellus, » si tumulum certo significarent. « Verisimillimum, inquit Muratorius, necessarios Nazianzeni fuisse Philtatio. » Huic adolescenti adolescentulus alter adjungendus, Gregorius nomine, Gregorii ex sorore nepos aut abnepos, de quo epitaphium CXXXIII apud Murat. Hos omnes præter stemmatis seriem recensemus, quia quo ordine illi ac loco statuendi sint ignoramus. Sit igitur a matre, Gregoriani stemmatis ista delineatio.

PHILTATIUS ET GORGONIA.

AMPHILOCHIUS et ejus uxor LIVIA.			NONNA et GREGORIUS conjux.		
EUPHEMIUS mortuus sine liberis paulo ante nuptias.	AMPHILOCHIUS postea Iconiensis episcopus.	THEODOSIS Olympiadis educatrix.	GREGORIUS Theol.	GORGONIA conjux ejus ALYPIUS.	CÆSARIUS sine liberis.
			ALYPIANA cujus conjux NICOBULUS.	EUGENIA.	NONNA.
		NICOBULUS junior.	ALYPIANA virgo.	Fratres multi, nomine ignoto.	

PRÆTER ORDINIS SERIEM SUNT

Euphemius alter ab Amphilochii filio, de quo in Testamento.
Meletius maritus Eugenix, aut certe Nonnæ junioris.
Helladius et Eulalius Nazianzi episcopus, fratres.
Eusebius, Georgius, Basilissa germani et ipsi.
Nicomedes ac filii duo.
Philtatius adolescens.
Gregorius juvenis.

(a) Ep. 46, p. 43.

(b) Murat., ep. 49, p. 45; ep. 50, p. 46; ep. 66, p. 61.

(c) Ep. 36, 37, 38.

(d) Carm. ad Hellen. vers. 143 et seq.

TERTIA PARS.

DE VARIIS GREGORIANÆ DOCTRINÆ CAPITIBUS.

Quamvis Gregorius diu multumque patuerit invidiæ, quamvis plurimos vitæ toto tempore acerbosque expertus sit adversarios, nunquam ex iis quisquam ausus est eum erroris insimulare et ipsius doctrinam carpere. « Hujus, inquit Rufinus, neque vita aliquid probabilius et sanctius, neque eloquentia clarius et illustrius, neque fide purius et rectius, neque scientia plenius et perfectius inveniri potest; utpote qui solus sit, de cujus fide ne dissidentes quidem inter se, ut fieri solet, partes et studia disputare potuerint; sed id obtinuerit apud Deum et Ecclesias Dei meriti, ut quicumque ausus fuerit doctrinæ ejus in aliquo refragari, ex hoc ipso quia ipse magis sit hæreticus arguatur. Manifestum namque indicium est non esse rectæ fidei hominem, qui in fide cum Gregorio non concordat. » Adeo pura enim et sincera, et omni prorsus vitio carens ejus doctrina, ut inde Theologi nomen unus post apostolum Joannem sit adeptus.

Plura tamen sive Clericus ad Sociniana commenta, de tribus naturis in Deo per antiquos orthodoxos excogitatis, fovenda, prave detorsit; sive Barbeiracus quædam moralis doctrinæ capita acriter et insulse reprehendit. Quid mirum in hominibus qui, auctoritatis jugo omni excusso, nihil non experti sunt, nihil sacrum in fide reliquerunt? At inter ipsosmet Catholicos Petavius, vir eruditione præstans, Gregorium ut male de adversariis quos confutat triumphum agentem traducit: sed ipse in venerandos Patres nimium iniquus, et a Bullo Anglicano scriptore bene castigatus, censuræ acerbitate tantis viris non nocuit; imo potius propriæ gloriæ, jam inde simulationibus quibus usus est in causa pergravi obnubilatæ, labem æternam inussit. Hæc omnia exponere et exagitare si animus esset, ultra hujus voluminis fines protenderetur oratio: in sequens igitur diligens et exacta querelarum omnium consideratio, quæ in doctrinam sanctissimi doctoris congestæ sunt, extrahenda. Quidquid tunc occurrerit quod offendere infirmos, vel in deterius posset accipi, elucidabimus, et scrupulos si qui sint studiose evellemus. Satis nunc erit si præcipua doctrinæ Gregorii capita in unum collecta lectori exhibeamus; ut vel sic pateat quam accurate et alte de divinis disserat, ac recte Theologus nuncupari meruerit: hinc apparebit quanta ipsius injuria, quantaque veritatis offensa, erroris potuerit insimulari.

De Deo.

Quo tempore docendi munus Gregorie impositum est (a), tanta de divinis rebus disputandi prurigo animos incusserat, ut omnia loca, ne gynæceis quidem exceptis, hujusmodi contentionibus ac tumultu personarent. Cui malo medicam ut manum adhiberet, « Non cujusvis est, inquit (b), o viri, de Deo disserere, non, inquam, cujusvis; non adeo vilis ac protrita hæc res est, et eorum qui adhuc humi reptant... His duntaxat hoc muneris incumbit, qui exactissime explorati sunt, ac contemplando longe processerunt... aut, ut parcissime loquar, jam hoc agunt, ut se a vitiorum labe purgent. Sed nec cujusvis temporis illud est; nec apud quosvis, nec de quibusvis, sed certo tempore, et apud certos homines, et aliquosque hoc faciendum. » De his omnibus, tum oratione vicesima septima, quæ theologiarum velut exordium est, tum aliis in locis, saluberrima præcepta dedit.

De Deo præclare et subtiliter disputat, nihilque magnificentius et ad persuadendum accommodatius quam argumenta quæ ex naturæ miranda structura ac eleganti forma deprompsit: « Etenim, inquit (c), quod Deus sit, ac princeps quædam causa, quæ res omnes procreavit atque conservet, tum oculi ipsi, tum lex naturalis docent; illi, dum rebus in aspectum cadentibus aciem affigunt, easque et pulchre fixas et stabiles esse, et progredi, atque immote, ut ita dicam, moveri volvique perspiciunt: hæc autem, dum per res oculis subjectas, ac recto ordine collocatas, auctorem earum certa ratione colligit atque assequitur. Quonam enim modo universa hæc rerum moles vel producta unquam fuisset, vel consisteret, nisi Deus omnia in rerum natura protulisset, atque conservaret? » Hoc omnes et singulæ creaturæ conclamant (d), « nobisque ipsius numen declarant, non secus videlicet ac solis in aquis umbræ atque simulacra infirmis oculis solem repræsentant. » Quis etiam instrumenti musici concinnitatem aspiciens, aut cantum audiens, conditorem ipsius, aut citharistam, facie licet ignotum, mente non reputet? Plurima ejusdem generis argumenta tractat, quibus mundi cursum et rerum aspectabilium ordinem casui vel fortunæ ascribere, non nisi summæ dementiæ dandum manifesto evincit. Sed si ex rerum natura divinitas animis tam perspicue elucet, num ipsa mens et mundo latior, et creaturis omnibus supereminetior, Deum auctorem suum sibi ipsi non melius indicabit et exhibebit? « (e) Sic igitur ratio quæ ex Deo est, et cunctis insita, et prima in pectoribus nostris condita lex, cunctisque mortalibus innexa, nos ab iis rebus, quæ oculis cernuntur, ad Deum subvexit. »

Interea quid ait Deus si petas, cave ne tibi ex cæteris creaturis visibilibus, quæ Deum undique celebrant, aliquid verisimile fingas. « (f) An corpus eum esse dices? Quonam ergo modo immensus, infinitus, figuræ expers est, ac denique ejusmodi, ut nec tangi ne-

(a) Orat. 27, n. 3.

(b) Ibid.

(c) Orat. 28, n. 6.

(d) Orat. 28, n. 3.

(e) Ibid., n. 16.

(f) Ibid., n. 7.

oculis cerni queat? An hæc quoque in corpora cadunt? O licentiam! non enim nec corporum natura est. An vero corpus quidem esse statues, immensum vero atque infinitum, cæteraque hujus generis esse negabis? O crassitiam! ut nulla re nobis Deus præstet. Quid enim afferri potest, cur colatur atque adoretur, si circumscriptus est? aut quid causæ esse dicemus, quin ex elementis conflatus sit, atque in eadem denuo redigatur, aut etiam prorsus intereat? Compositio quippe pugnæ initium est, pugna autem dissidii, dissidium solutionis: solutio porro nullo modo in Deum ac primam illam naturam cadit.»

Transcendere itaque necesse est omnem naturam sensibilem et cogitare «(a) Deum omnium quæ sunt pulcherrimum et sublimissimum esse, nisi quis tamen eum malit supra omnem essentiam ponere, aut in ipso, quidquid est, collocare: utpote a quo alia quoque, ut sint, acceperint.» Et quantum de ineffabili loqui fas est, paucis totum complectitur dum vocat Deum «(b) Pelagus quoddam essentiæ immensum et interminatum.» Quid aliud enuntiat nomen quod Deo perexcellenter tribuitur? Ens siquidem dicitur, quod et a se sit et in se ipso entis habeat fontem inexhaustum. «(c) Quantum nobis assequi concessum est, Ens et Deus magis quodammodo essentiæ nomina sunt: ex iisque etiam vox Ens, ad eam indicandam aptior est; non hoc solum nomine quod ipse, cum Moysi in monte oraculum ederet.... ita seipsum appellavit; sed etiam quia nomen illud magis proprium esse comperimus..... Naturam ejusmodi exquirimus, quæ ipsum esse per se habeat, ac non cum alio quopiam copuletur. Ens vero, proprium sane est Dei, ac totum, nec priore aliqua re, nec posteriore (nec enim erat, aut erit) definitum ac circumcisum.»

At quantumlibet et rerum universitas et mens opificem suum profiteantur, inconsiderate et periculose quis, hoc uno fultus præsidio, ad eum sese certo erigere putaverit; nec mirum si tot docti et sapientes, solo lumine naturali ipsum quærendo cogitationum suarum fuco decepti, a Deo magis ac magis aberraverint: ut enim Deus recte a nobis percipiatur, neque orbis aspectus, neque ipsamet ratio satis nos erudiunt, «(d) sed nunc, et semper opus fuerit Spiritu, per quem solum Deus et intelligitur, et exponitur, et auditur.» Verumtamen quidquid de Deo sentiamus, licet altum quid et sublime excogitaverimus; quantumvis crescat in hac vita cognitio, essentiæ Dei nunquam assequemur. «(e) Quid tandem Deus natura sua et essentiæ sit, nec hominum quisquam unquam invenit, nec invenire potest.» Hinc Gregorius Eunomiano fatue se jactanti omnia scire, et arroganter ab orthodoxis, «quænam esset Dei essentiæ» quærenti: «Tuæ, inquit (f), dementiæ est hoc dicere, qui generationem quoque ipsam anxie perscruteris: nobis autem abunde magnum atque amplum fuerit, si in posterum quoque discamus, soluta videlicet hac caligine et crassitie, ut pollicitus est is qui non mentitur.» Nunc vero Theologus ille merito censetur, «(g) non qui in totum, quid Deus sit, invenerit.... sed qui ampliorem ipsius speciem mente conceperit, ampliusque veritatis simulacrum, vel adumbrationem, vel quocunque tandem alio vocabulo uti quis malit, in seipso collegerit.» Et ne ab hac regula vel ipsos Patres antiquos excipias, vel prophetas qui Deum aliquando vidisse in Scripturis narrantur. «(h) Si quis enim Deum cognovit, aut, Scriptura teste, cognovisse dicitur, eatenus cognovisse censendus est, quatenus uberioris splendoris particeps sit.... Ita exsuperantia hæc, perfecta cognitio existimata est, non ad ipsius rei veritatem, sed ad aliorum modulum et facultatem perpensa.»

Nec mirum si mortale, tam angustis circumscriptum terminis, divinum et immensum non capiat: quoniam enim pacto totam illius naturam ratio humana apprehendere poterit, cum «(i) omne creatum, sive cæleste, sive supercæleste, licet sublimiori quam nos natura præditum, Deoque vicinius, longiori tamen intervallo a Deo, ac plena illa et absoluta cognitione distat, quæm quo compositam hanc nostram, et abjectam atque humi vergentem massam superat?» Nihil interea expostulandum, si Deus, a nobis non (j) «plene perfecte-

(a) Orat. 6, n. 12.
 (b) Orat. 45, n. 3.
 (c) Or. 30, n. 18.
 (d) Orat. 2, n. 39.
 (e) Or. 28, n. 17.

(f) Or. 29, n. 11.
 (g) Or. 30, n. 17.
 (h) Or. 28, n. 17.
 (i) Ibid., n. 3.
 (j) Or. 45, n. 3.

que comprehendi queat, » dum tam multa oculis etiam subjecta, manibus sæpe contrita, rationis captum superare quotidiana experientia discamus, et varia naturæ arcana post tantas inquisitiones abscondita et tectissima permaneant. Nonne prope infinita rerum, creaturarum mysteria, quæ mortales undique circumstant, monent, ne *altiora se quærant* ^{12, 13}, aut tot mirabilium suctorem scrutari præsumant, ne *a magnitudine gloriæ ipsius opprimantur* ¹⁴? Hæc sanctus doctor eximie et fuse prosecutus est (a), totus in sua oratione incumbens « ut ostendat, ne ipsam quidem secundarum rerum naturam hominis mente atque ingenio comprehendi posse, nedum primam illam ac solam, vereor enim dicere, omnibus rebus excelsiorem. » Sic et animi dotes, mentis et corporis in homine societatem, membrorum inter se concinnitatem, elementorum ordinem, animantium et germinantium species perlustrat, eos qui philosophiæ principatum sibi vindicant egregie compellens, ut vel singularum proprietatum, quas elegantissime describit, recondita principia detegant, aut tandem divinis rebus, ob intelligentiæ difficultatem, detrahendi finem faciant.

De Trinitate.

Quoad vixit Gregorius, accuratioris doctrinæ circa Trinitatem prædicator indefessus fuit et defensor acerrimus contra Arianos et Macedonianos; ita ut omnia ejus scripta, sive orationes, sive epistolæ, sive carmina, Trinitatem resonent et suscepta pro Trinitatis defensione contra quoslibet adversarios certamina: unde ejus æmuli hoc ipsum vitio vertebant et objiciebant, prout etiamnum objicere Gregorio Clericum et Tollium non puduit, quod « assidue suam Trinitatem prædicaret et omnibus tantum non horis memoraret » obita pro Trinitate certamina, et exantlatos labores. Si quæcunque ad exponendam et defendendam Ecclesiæ catholicæ fidem circa Trinitatis mysterium scripsit Gregorius, hic animus esset referre, maxima ejus scriptorum pars exscribenda esset, nequidem ullo prætermisso: verum pauciora excerptere et insigniora sat erit. Itaque Trinitatis mysterium his verbis exponit (b): « Unus Deus retinendus est, et tres hypostases, sive tres personæ, confitendæ, et quidem unaquæque cum sua proprietate. » Et in alia oratione (c): « At unum Deum agnoscere oportebat principii expertem et ingenitum, et unum Filium ex Patre genitum, et unum Spiritum ex Deo substantiam habentem, cædentem Patri ingenti proprietatem, Filio vero generationem; de cætero autem ejusdem omnino naturæ, dignitatis, honoris, gloriæ. Hæc, inquam, agnoscere oportebat, hæc confiteri. » Trinitati accommodat hæc Joannis verba de Filio: « *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* ¹⁷. Erat lux vera . . . Pater. Erat lux vera . . . Filius. Erat lux vera . . . alius Paracletus. Erat, et erat, et erat: sed unum erat. Lux, et lux, et lux: sed lux una, Deus unus. » Quælibet persona est ab æterno (d): « Patrem vere dicimus, ac multo quidem verius, quam qui apud nos id nomen obtinent; tum quia proprio et singulari modo Pater est, non autem sicut corpora; tum quia solus, non enim ex conjunctione; tum quia solius, nempe unigeniti; tum quia solus, nec enim ipse priusquam Pater esset, Filius fuit; tum quia in totum et totius Pater, quod de nobis certo affirmari nequit; tum quia ab initio, nec enim posterius Pater esse cœpit. Filium vere Filium, quod et solus sit, et solius, ac singulari modo, et solum; non enim Pater quoque simul est, et in totum Filius, et totius, et a principio, hanc scilicet rationem habens, ut nunquam Filius esse cœperit; non enim ex pœnitentia est deitas, neque ex profectu deificatio, ut ille aliquando Pater, hic aliquando Filius esse desinat. Spiritum sanctum vere sanctum: neque enim alius talis est, nec eodem modo, neque ex accessione sanctitatem habet, sed est ipsamet sanctitas, nec magis et minus, nec, quoad tempus, originem unquam habuit, nec finem habiturus est. Hoc enim Patri et Filio et Spiritui sancto commune est, quod minime creati sunt, atque ipsa divinitas. Hoc autem Filio et Spiritui sancto, quod uterque eorum ex Patre est. At vero Patris proprietas hæc est, quod ingenitus sit: Filii quod genitus: Spiritus sancti quod procedat. » Hæc generatio et processio, quæ nullis verbis potest explicari, scrutanda non est: « Hoc tantum sciamus Trinitatem in unitate, et unitatem

^{12, 13} Eccli. III, 22. ¹⁴ Prov. XXV, 27. ¹⁷ Joan. I, 9.

(a) Or. 28, n. 31, in fine.

(b) Or. 32, n. 5.

(c) Or. 31, n. 3.

(d) Or. 25, n. 46, 47.

in Trinitate adorandam. Colamus Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, tres proprietates, unam divinitatem, nec gloria, nec honore, nec essentia, nec regno divisa (a). »

Tres vero personæ, licet reipsa distinctæ, ita sunt sibi invicem cohærentes ut quisquis vel unam excindere tentaverit, tres simul ac totam prorsus deitatem sustulerit; siquidem una sine altera esse nunquam potest (b). « Si fuit tempus, cum non esset Pater, fuit quoque, cum non esset Filius. Si fuit tempus, cum non esset Filius, fuit quoque, cum ne Spiritus quidem esset. Si unum illud a principio erat, utique et tria. Si unum dejicis, audax hoc dicam, ne duo quidem superiore loco colloces. Quæ enim imperfectæ deitalis utilitas? Imo quæ deitas, si imperfecta? Perfecta autem quomodo erit, in qua ad perfectionem aliquid desideretur? Desideratur enim, si sanctitate careat. Hanc porro quomodo habere queat, ni Spiritum habeat? Si enim alia quædam præter illum sanctitas est, quæ tandem illa intelligenda sit, dicat quispiam: aut, si quidem eadem hæc est, quid afferri potest, quamobrem non jam inde a principio fuerit? Quasi vero præstiterit Deo, aliquando imperfectum exstitisse, ac Spiritus expertem. »

Quis autem pergrande mysterium valeat vel saltem subolere? Nobis semper inaccessum fuisset, nisi Scripturæ divinitatis thesauros mortalibus expandissent. At Ecclesiæ doctores tantam majestatem, captui humano nimis præcellentem et cujus fulgore mens perstringitur, variis comparationibus delineare et adumbrare aggressi sunt, ut vel sic quamdam Trinitatis notionem nobis suppeditarent. Hoc Gregorius exsequitur dum nomen ad se ipsum advocat, et in intimo animæ impressam mysterii imaginem ad contemplandum allicit. Mens siquidem, sermo et spiritus in una ejusdem hominis natura, licet ab invicem secernantur, non tamen tres essentias, sed unam numero substantiam constituunt. « Nos autem, » ut loquitur sanctus doctor (c), « unam et eandem deitalis naturam teneamus, quæ ex principii experte, et generatione, et processione agnoscitur; quemadmodum id quod nobis inest, mente, sermone, ac spiritu intelligitur (d). »

Multæ sunt aliæ comparationes, quarum ope infirmum animum sublevare scriptores nostri conati sunt: sed quam parum ad rei veritatem accedunt, ut Gregorius testatur (e) ! « Cum mentis curiositate multum diuque mecum considerassem, rei tantæ imaginem quamdam exquirens, cui tandem rerum inferarum divina illa natura comparanda sit, reperire non potui. Quamvis enim exiguam aliquam similitudinem invenerim, major tamen me pars fugit, humique relinquit. » Cavendum itaque ne terrenis cœlestia metiendo, dignitatem mysterii deprimamus; ideoque ex singulis similitudinibus apage quidquid vel nimis abjectum, vel dispar prorsus fuerit (f): « In summa nihil est in quo mens mea gradum figere queat, dum, quod imaginor, in exemplis considero; ni forte quispiam ex animi æquitate sit, ut, cum unum aliquid ex proposita imagine acceperit, reliqua projiciat. »

Tritheïæ crimen quod in Gregorium increpabant Ariani ita diluit, ut mirum sit fuisse deinceps qui unam substantiam specie tenus adinvisisse ipsum incusarent (g). « Si Deus, et Deus, et Deus, » sciscitabantur Ariani, « quid causæ esse potest, quin tres sint Dii? » Ad hæc Gregorius (h): « Nobis inquit, Deus unus est, quoniam una deitas; atque ad unum, ea quæ ex eo sunt, referuntur, etiamsi tres personas credimus. Neque enim hoc magis, illud minus est Deus; nec hoc prius, illud posterius. Nec voluntate scinduntur, aut potentia dividuntur, aut denique quidquam eorum, quæ dividuis rebus contingunt, hic quoque reperitur. » Et quo veram et integram in deitate unitatem asserat, non simulatam aut imperfectam, ab hac unitate amovere satagit quidquid vel in cœlestibus, vel in humanis, male ipsi exæquare contenderent (i). « Quid autem, dixerint fortasse, nonne apud ethnicos quoque deitas una est, ut docent qui plenius apud illos perfectiusque philosophantur, atque apud nos genus universum, humanitas una? Et tamen plures sunt dii, et non unus, sicut etiam multi homines. At illic communitas unitatem habet, quæ

(a) Or. 31, n. 28.

(b) Ibid., n. 4.

(c) Or. 25, n. 1.

(d) Ὁς νῦν τῶ ἐν ἡμῖν, καὶ λόγῳ καὶ πνεύματι.

(e) Or. 31, n. 31.

(f) Ibid., n. 33.

(g) Or. 31, n. 13.

(h) N. 14.

(i) N. 15.

cogitatione sola considerari possit. » Contra vero perfectam unitatem tribus æque personis absque ullo discrimine congruere statuit sanctus doctor, aureis hisce verbis præsensu altitudine non satis perscrutandis (a) : « At nostræ doctrinæ non eadem est ratio; sed horum (nempe divinorum suppositorum) quodlibet unitatem habet, non minus ejus, cum quo conjungitur, quam sui ipsius respectu, propter essentiæ et potentiæ identitatem : » τῷ ταυτεῷ τῆς οὐσίας, καὶ τῆς δυνάμεως. Sed verbis quid opus est, ut Gregorium purgemus? cum Eunomium, qui divisionem in paternam substantiam inducere orthodoxos ut probaret, tanto studio laborabat, omnibus nervis propulsare intendat. Quæ sane animis bene affectis plus æquo sufficiant, ne quid vel levissimum de fide eximii doctoris suspicentur.

De Patre.

Deum Patrem divinitatis Filii et Spiritus sancti causam, quod idem valet ac principium apud Latinos, Gregorius edocet : « Parvorum certe, inquit (b), ipsoque indignorum principium fuerit Pater, nisi deitatis ejus, quæ in Filio et Spiritu sancto consideratur, causa sit. » Ut a Patre Filius et Spiritus sanctus emanant et perinde ad eum referuntur, sic unitatis in Trinitate origo et fons Pater est (c) : « Una his tribus natura Deus est : unio vero est Pater, ex quo, et ad quem ea, quæ deinceps sequuntur, referuntur, non ut confundantur ac permisceantur, sed ut cohæreant. » Si quandoque Pater solus Deus nominatur, et Christus ipsum sic alloquitur (d) : « Ut cognoscant te solum verum Deum ¹⁰; » Gregorius hoc « ad eorum, qui, quanquam falso, dii tamen appellantur, sublationem dici » existimat. Major utique Pater solus Filio dici potest ¹¹, non ob aliquam in natura disparitatem, sed quatenus Pater Filii causa et principium esse dignoscitur. Majorem etiam asserere possumus, si Filii humanitatem attendamus : sed hæc interpretatio sancto doctori non multum arridet, ut minus honorifica : « Nonne perspicuum est, inquit (e), majoris vocem ad causam referendam esse?... Quod ratione humanitatis Pater Filio major intelligendus sit, vere quidem dici potest, sed non perinde honorifice. »

De Filio.

Nullus unquam Filii divinitatem magis strenue propugnavit, sive argumentando, sive objecta adversariorum convellendo, sive difficiliora explanando. Singulis quibusque proferendis non immorabimur, pauca ex tam multis delibare contenti. Primum unde acceperit Filii divinitatem ostendit, plurima Scripturarum loca congerendo quæ ipsam aperte declarant. « Nos, inquit (f), ex magnis et excelsis vocibus Filii divinitatem percipimus, ac prædicamus. Quibus tandem? His nimirum, Deus, Verbum, quod in principio erat, et cum principio, et principium; ut in his locis : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* ¹⁰. Et, *Tecum principium* ¹¹ : et, *Qui vocat eam & generationibus principium* ¹². Ad hæc Filius unigenitus dicitur : *Unigenitus Filius*, inquit, *qui est in sinu Patris, ipse enarravit* ¹³; *Via, Veritas, Vita, Lux : Ego sum via, veritas et vita* ¹⁴; et, *Ego sum lux mundi* ¹⁵. *Sapientia, Potentia : Christus Dei potentia et Dei sapientia* ¹⁶. *Splendor, Character, Imago, Sigillum, ut in his verbis : Qui cum sit splendor gloriæ : et, Character substantiæ ipsius* ¹⁷ : et, *Imago bonitatis* ¹⁸... Et, *Qui erat, qui est, et qui venturus est, omnipotens ille* ¹⁹... Quæ perspicue de Filio dicuntur, sicut et alia plura, quæ eandem vim habent, quorum nihil ascititium est, nec Filio, aut Spiritui sancto posterius accessit, quemadmodum nec Patri. Neque enim ex accessione perfectio ipsis comparata est. Non enim Pater Verbi unquam expers fuit; nec unquam fuit quin Pater esset; nec denique unquam veritate, sapientia, viribus, vita, splendore, aut bonitate caruit. »

Sed quid? Nonne qui divinitatem Filio abrogant, et ipsi plurima Scripturæ loca in sui erroris patrociniū afferunt? His sanctus doctor obviam it, regulam constituendo, cujus

¹⁰ Joan. xvii, 3. ¹¹ Joan. iv, 28. ¹² Joan. i, 1. ¹³ Psal. cix, 3. ¹⁴ Eccli. xxiv, 14. ¹⁵ Joan. i, 18. ¹⁶ Joan. xiv, 6. ¹⁷ Joan. v, 10. ¹⁸ I Cor. i, 24. ¹⁹ Hebr. i, 3. ²⁰ Sap. vii, 26. ²¹ Apoc. i, 14; iv, 8.

(a) Or. 31, n. 16.
(b) Or. 20, n. 6.
(c) Or. 42 n. 15.

(d) Or. 30, n. 13.
(e) Ibid., n. 7.
(f) Or. 29, n. 17.

ope intricata emodantur, cujus lumine obscura dilucidantur, et umbræ quibus veritatem error oblegere nitebatur, evanescent. Ipsum audire juvat. « (a) Multa etiam alia congerere queas... Quamquam autem unumquodque horum sigillatim persequi, pioque sensu? explicare minime difficile est, atque offendiculum illud, quod in Litteris existit, repurgare et eximere, si modo vere offendis, ac non potius de industria peccas; ut tamen rem summam contraham, hoc tibi faciendum est, ut subliliores voces divinitati, ac præstantiori illi et incorporeæ naturæ, passionibusque superiori attribuas: humiliores autem, composito, et tua causa inanito, atque incarnato... ut tu videlicet intelligas quæ prioris illius naturæ sit ratio, et quæ assumptæ humanitatis. »

At ne errorem minus intolerandum aut peccatum non tam immane censeas, negare Filio divinitatem, ex Gregorii sensu offensæ atrocitas est statuenda. « (b) Deitati fidem abrogas? hoc ne dæmones quidem ipsi fecerunt. O dæmonibus incredulior, et Judæis insipientior! Isti enim Filii nomen æqualitatis vocem esse censebant: hi autem eum, a quo fugabantur, Deum norant.

De Spiritu sancto.

Nec minori ardore ac zelo Spiritus sancti divinitatem astruit contra Macedonianos. Spiritum sanctum Deum aperte confitetur, quo tempore etiam inter Catholicos non pauci erant, qui quamvis Spiritus sancti divinitatem agnoscerent, eum tamen Deum aperte non dicebant, nec dici volebant. Tam aperta prædicatione non tantum Arianorum et Macedonianorum, sed etiam nonnullorum Catholicorum offensam incurrit, adeo ut ipsius adversarios ad eum e sede Constantinopolitana deturbandum, hoc etiam nonnihil moverit et adjuverit (c). « Fortasse Spiritus impetitur: » Ἰσως τὸ Πνεῦμα βάλλεται hoc est, inquit Billius, fortasse hac de causa oppugnor et exagitor, quia Spiritus sancti, cui bellum isti indixerunt, divinitatem assero et prædico. Pergit Gregorius: τὸ Πνεῦμα (ἀκούσαθ') ὡς Θεός, πάλιν λέγω· ἐμοὶ Θεός σὺ· καὶ τρίτον βοῶ, Θεός· « Spiritus ut Deus, audite, iterum dicam: tu mihi Deus, et tertio clamabo, Deus est, » etc. Quod in defendenda Filii divinitate Athanasius præstitit, id Gregorius in defendenda Spiritus sancti divinitate. Si tot et tantas non est expertus persecutiones, quot et quantas perpessus est Athanasius, non nisi id accidit, quia occasio defuit, non autem animus et voluntas. Est tamen aliquid in ejus scriptis, quod mirationem facit. Sibi, nomine hæreticorum, objicit, (d) « Spiritus sancti divinitatem nullo Scripturæ loco proditam haberi; » quod quidem refellit duplici ratione; primo affirmans (e) « Scripturæ testimonio admodum confirmatam esse Spiritus divinitatem, iis quidem certe, qui non nimis stolidi et obtusi fuerint, atque a Spiritu aversi. » Deinde ipse innumera Scripturæ profert testimonia, quibus ostenditur Spiritus sancti divinitatem in Scripturis proditam haberi (f). « Spiritus Dei dicitur, Spiritus Christi, mens Christi, Spiritus Domini, ac Dominus ipse, Spiritus adoptionis... scientiæ, pietatis... omnia essentia sua implens, omnia continens, » etc.

Præterea, hoc etiam posito, quod Spiritus sancti divinitas nullo Scripturæ loco prodita haberetur, illud impedimento esse non deberet quominus Spiritum Deum esse confiteremur, siquidem alia plurima credimus quæ in Scripturis non apparent. « Undenam, » inquit (g), alloquens adversarium, « tu arces illas tuas, Ingenitum aut Anarchum accepisti, aut nos etiam immortalis vocem? Hoc nominatim et expresse ostende, vel ea rejiciemus, quia in Scriptura non exstant, vel expungemus... Nonne perspicuum est, hæc de iis sumpta esse, ex quibus colliguntur, tametsi minime dicantur? »

Hujus responsionis dilucidandæ causa, Gregorius comparisonem instituit. « Duæ, inquit (h), ex omni ævo illustres vitarum mutationes exstiterunt, quæ etiam duo Testamenta, atque ob rei celebritatem, terræ motus appellantur; altera a simulacrorum cultu ad legem, altera a lege ad Evangelium. Ac tertium etiam terræ motum Scriptura nobis annuntiat, nempe migrationem ab hac vita ad alteram illam motus omnis et jactationis

(a) Or. 20, n. 18.

(b) Or. 38, n. 15.

(c) Carm. al. 123, v. 33

(d) Or. 31, n. 21.

(e) Ibid., n. 29.

(f) Ibid.

(g) Ibid., n. 23.

(h) Ibid., n. 25.

expertem. Idem porro duobus Testamentis accidit. Quid illud? Non repente, nec ad primam aggressionis impulsione commutata sunt. Quamobrem? Id enim scire operæ pretium est: ut ne vi pertraheremur, sed persuasione adduceremur. Quod enim voluntarium non est, ne diuturnum quidem est. . . . Ergo prima lex sublatis simulacris sacrificia permisit. Secunda submotis sacrificiis, circumcisionem minime prohibuit. Ac postea, ut semel subtrahi sibi aliquid æquo animo tulerunt homines, rebus etiam sibi concessis, hoc est, illi sacrificiis, hi circumcisione abstinerunt; atque ut ex ethnicis Judæi, ita ex Judæis Christiani facti sunt, per mutationes quasi furtim ad Evangelium allecti (a). . . . Huic exemplo divinitatis doctrina comparari potest, nisi quod contrario modo res procedit. . . . Sic enim se res habet: Vetus Testamentum Patrem aperte prædicabat, Filium obscurius. Novum autem nobis Filium perspicue ostendit, et Spiritus divinitatem subobscurè quodammodo indicavit. Nunc vero Spiritus ipse nobiscum versatur, seseque nobis apertius declarat. Neque enim tutum erat, Patris divinitate nondum confessa, Filium aperte prædicari; nec, Filii divinitate nondum admissa, Spiritum sanctum, velut graviorem quamdam, si ita loqui fas est, sarcinam nobis ingeri. . . . Quin tacitis potius accessionibus, et, ut David loquitur, ascensionibus, atque ex gloria in gloriam progressionibus et incrementis, Trinitatis lumen splendidioribus illuceret. . . . Quin etiam ab ipso Jesu paulatim declaratur. . . . « Rogabo enim Patrem, inquit, et alium Paracletum mittet vobis, Spiritum veritatis ²⁰. » . . . Habebat quædam Salvator, quæ a discipulis, licet alioqui multiplici doctrina implerentur, tunc tamen portari posse negabat, ob eas forsitan, quas attuli, causas, atque idcirco ea ipsis occultabat. Ac rursus dicebat fore, ut ab adveniente Spiritu omnia edocerentur. Ergo unum ex eorum numero esse censeo, ipsam Spiritus sancti deitatem, in posterum apertius declarandam, tam videlicet, cum jam post Salvatoris in integrum restitutionem, matura et perceptibilis esset ipsius cognitio, utpote cui ob tam insigne miraculum fides non jam abrogaretur (b). »

Ex superioribus Gregorii verbis de Filii divinitate obscure in Veteri, perspicue in Novo Testamento cognita; item de Spiritu subobscurè tantum in Novo Testamento significato: ex his, inquam, verbis, id sequitur tantum et colligendum, præter Scripturam, traditionem non scriptam fuisse necessariam, cujus ope Filii ac Spiritus sancti divinitas in Scripturarum testimoniis subobscurè expressa, perspicue et aperte declararetur. Quod quidem alibi (c) Gregorius docet expressius: « Præclarum depositum, quod a patribus nostris accepimus, custodientes; Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum adorantes; in Filio Patrem, in Spiritu Filium cognoscentes, in quorum nomine baptismi aqua tincti sumus. » Et or. xxxi (n. 21): « Identidem sæpiusque inculcas Spiritus sancti divinitatem nullo Scripturæ loco proditam haberi. Enimvero quod nec novus ac peregrinus, nec introductitius ipse sit, verum et a priscis, et hujus ætatis hominibus agnitus et patefactus, quanquam a pluribus jam ostensum est, qui de hac re disseruerunt, atque in divinis Scripturis nec ignave, nec perfunctorie versati sunt, sed litteram penetrantes, atque intro prospicientes, reconditam pulchritudinem divino beneficio viderunt, scientiæque luce collustrati sunt, » etc. Quæ certe confirmant necessariam esse traditionem ut Scripturæ intelligantur, fideique dogmata definiantur ab Ecclesia, penes quam est depositum istud, quod acceptum ab apostolis servat et semper servabit.

Si quædam sunt, quæ mira videri possint, dicta a Gregorio ad defendendam Spiritus sancti divinitatem; mirum adhuc magis quod ait, tunc temporis nonnullos fuisse, etiam ex Catholicis, qui quamvis Spiritum sanctum æqualem Patri et Filio, consubstantialemque crederent, ipsum tamen Deum appellare nollent: quod quam absurdum sit, nemo non intelligit; nec tamen in dubium revocari potest, cum tam diserte asserat ac dicat, se libere prædicante Spiritum sanctum Deum esse, commotam fuisse terram.

²⁰ Joan. xiv, 16.

(a) Or. 31, n. 26.

(b) Ibid., n. 27.

(c) Or. 6, n. 22.

Οὐδὲν γὰρ οὕτως οὐποτε
 Ὀλὴν ἔσεισε γῆν
 Ὡς Πνεύματος παρῆρσία
 Θεοῦ βοωμένου.
 Ὁ καὶ προσάντη τοῖς φίλοις
 Τέθεικεν, οἶδαμεν.

(a) Nihil enim sic unquam
 Totam commovit terram,
 Ut libertas, qua Spiritus
 Palam Deus prædicatur :
 Quod et invisum me amicis
 Effecit, id scimus.

Quæ tamen verba sic accipienda esse arbitror, ut iis significare voluerit mirabilem Constantinopoli mutationem factam, cum in ea urbe, quæ metropolis et propugnaculum erat Macedonianorum, Soiritus sancti divinitas ipsius Gregorii opera singularique animi fortitudine prædicata est

Inanis autem ille scrupulus, de prædicatione Spiritus sancti divinitatis, non nisi in quibusdam Orientis partibus grassatus est, maxime Cæsareæ; ita ut etiam Basilius, cum firmissimis argumentis Spiritus sancti divinitatem demonstraret, eum esse Deum non aperte prædicaret, ne animos efferaret, ne novis dissidiis, novisque vexationibus ansam præberet, quod fuse prosequitur Gregorius oratione quam habuit in laudem Basilii (b) : in Occidente vero nunquam; nemo enim illic Spiritum sanctum Deum dicere et prædicare dubitavit.

Quamvis de processione Spiritus non agat Gregorius, pura tamen in ejus scriptis sunt loca, ex quibus conjicere licet, eum a Patre et a Filio Spiritum sanctum procedere arbitratum fuisse, ut ista (c) : Προσκυνοῦντες Πατέρα ἐν Υἱῷ, καὶ Υἱὸν ἐν ἁγίῳ Πνεύματι. « Adorantes Patrem in Filio, et Filium in sancto Spiritu. » Quibus verbis id supponitur quemadmodum Filius substantiam suam a Patre trahit, sic suam a Filio Spiritus sanctus.

De Incarnatione.

Incarnationis non minus accurate quam Trinitatis mysterium explicat Gregorius. Tam enim diligens et accuratus in eo exponendo, ut ex immensa illa hæresum circa Incarnationem cohorte, quæ terris incubuit, nulla sit quam calamo non confixerit, natas pariter et nascituras. Nestorianorum enim, Eutychianorum et Monothelitarum impia dogmata, quæ necdum eruperant, convellit, oppositas his dogmatibus veritates prædicans. Ac primo quidem non aliam agnoscit Incarnationis causam (d), quam humani generis restaurationem : Τίς δὲ τῆς ἀνθρωπότητος, ἦν δι' ἡμᾶς ὑπέστη Θεός, αἰτία; Τὸ σωθῆναι πάντως ἡμᾶς· τί γὰρ ἕτερον; Docet Verbum animæ proxime unitum fuisse (e), mediaque anima corpori : Διὰ τοῦτο Θεός σαρκὶ διὰ μέσης ψυχῆς ἀνεκράθη, καὶ συνεδέθη τὰ διεστῶτα τῇ πρὸς ἄμφω τοῦ μεσιτεύοντος οἰκειότητι. Divinitas et corpus, res discrepantes ita conjunctæ sunt, animæ interventu (f). Apollinaristæ Jesum Christum Dominicum hominem appellabant; quo nomine e sanctis Patribus usi sunt Athanasius, Epiphanius, Cassianus, etc.; verum longe alio sensu, hominem scilicet perfectum intelligentes. Apollinaristæ autem hominem in Christo admittebant, modo anima carentem, modo intelligentia, cujus scilicet vices divinitatem supplere volebant; quos sic refellit Gregorius (g) : « Neque hominem a divinitate separamus, inquit, sed unum et eundem profiteremur, » etc. Duæ exscribendæ essent ad Cleoniam epistolæ, quæ olim inter orationes numerabantur, quas inter LI et LII occupabant sedem, et orat. XXXVIII (n. 13). « Qui est, fit : qui creatus non est, creatur; qui nullo loco contineri potest, per interventum animæ intellectualis, inter divinitatem et carnis crassitiam, continetur. Qui locupletes alios ditat, paupertate afficitur : carnis enim meæ paupertatem subit, ut ego divinitatis ipsius opes consequar. Qui plenus est, exinanitur : sua enim gloria non nihil exinanitur, ut ego plenitudinis ipsius particeps efficiar... Christus humana omnia, excepto peccato suscipit, conceptus quidem ex Virgine, animo et corpore a Spiritu præpurgata; nam et generationem honore affici, et virginitatem præferri oportebat. » Virginem Mariam, quæ Dominum concepit et peperit, non semel θεοτόκον παρθένον appellans (h), anathema dixit Nestorio priusquam nasceretur, iisque omnibus qui hanc honorificam appellationem beatæ Virgini adimunt.

(a) Carm. al. 145, v. 13 et seq.

(b) Orat. 43, n. 68, 69.

(c) Or. 24, n. 19.

(d) Or. 30, n. 2.

(e) Or. 2, n. 23.

(f) Socrat., l. II, c. 46, p. 161.

(g) Epist. 1 ad Cleoniam, olim or. 51.

(h) Or. 35, n. 4.

De angelis.

Quod angelos spectat, hærere videtur Gregorius circa eorum creationem, naturam, statum, et varios eorum ordines : in ea tamen cum antiquis Patribus Græcis fuisse sententia videtur, ut crederet ante mundum creatos esse angelos. « (a) Quoniam autem bonitati » divinæ « nequaquam satis erat sua ipsius solum contemplatione moveri, sed bonum diffundi ac propagari oportebat, ut plura essent, quæ beneficio afficerentur, id enim summæ bonitatis erat, primum angelicas et cœlestes virtutes cogitavit : atque illa cogitatio opus erat, quod Verbo conficiebatur, ac Spiritu explebatur. Atque ita secundi splendoris procreati sunt, primi splendoris administri ; sive intelligentes spiritus, sive ignem velut materiæ expertem et incorporeum, sive aliam quamdam naturam eos existimare oportet. » Verumtamen angelos « (b) simplici quadam natura » præditos, et « puras naturas » sanxit. « Ignem » vero ipsos nuncupat (c), non quod corpoream substantiam vel tenuissimam eis affingat, sed ob munera quibus erga nos funguntur. Sic Deus « ignis » etiam in Scripturis vocatur, vel ob nimiam puritatem, vel ob flagrantissimum justitiæ studium quo peccata exurit, pravos mores sive immutando, sive plectendo. His annuit sanctus doctor, et interpretationi suffragatur. « Spiritus, inquit (d), atque ignis angelus appellatur ; illud, quia intellectili natura est præditus, hoc, quia purgandis animis nostris adhibetur ; quandoquidem primaria quoque illa essentia (Deus) iisdem nominibus in Scripturâ nuncupatur. » Videtur alicubi (e) angelos natura sua omni peccato prorsus immunes opinari. « Quoniam omni peccati labe carere, Dei est, primæque et incompositæ naturæ (simplicitas enim pacata est, atque ab omni dissidio remota) ; audacter etiam addam, et angelicæ, quæ aut prorsus extra peccandi aleam est, aut ad id certe ob eam propinquitatem, quam ad Deum habet, proxime accedit. » Verum sententiam aut temperare, aut saltem explanare sequentibus dicere nihil vetat « (f) Gestit quidem animus dicere ad malum immobiles » angelos, « atque ad bonum duntaxat agitationem habentes, utpote Deum circumstantes, ac primario Dei fulgore collucentes ; verum ut non omnino immobiles, sed ægre mobiles existimem ac dicam, mihi persuadet ille ob splendorem Lucifer, qui propter superbiam caligo, et effectus est, et nominatur, ac subjectæ ipsi rebelles potestates, quæ per boni fugam vitium effecerunt, illudque nobis contraxerunt. » Angelos hic attendit quales erant, dum de futura sorte adhuc inscii, et nondum in sanctitate constabiliti, libero poterant arbitrio a prima sententia in aliam deflectere, licet ad justitiam mentis affectu tunc troclives, promptiores ad bonum quam ad malum essent.

« (g) Angelicæ potestates divinæ voluntatis ministræ sunt, roboreque non modo naturali, sed etiam adventitio pollent, loca omnia peragrant, tum ob ministerii promptitudinem, tum ob naturæ levitatem. Aliæ aliam quamdam orbis partem complectuntur, aut certe aliis quædam pars commissa est, ut novit qui hæc ordinavit ac distinxit. Ad unum rerum omnium Conditoris nutum omnia in unum jungunt. Divinas laudes canunt, ac sempiternam illam gloriam sempiternæ intuentur, etc. (h) Nobis » etiam « ad optima quæque adjumento sunt. »

De anima ejusque immortalitate et origine.

Animam ex Deo et immortalem esse docet (i) : « Anima ex Deo est, atque divino, supernæque nobilitatis particeps, ad eamque properans ; tametsi viliori interim ac deteriori sit astricta.... (j) De animæ salute periclitamur, quæ beata et immortalis est, atque immortalibus, vel suppliciis, vel laudibus, ob vitium aut virtutem afficietur. » Patres, carnis tantum sunt patres :

Οὐχ ἔλου ἀνθρώποιιο πατήρ βροτῶς, ὡς ἐνέπουσιν,
 Ἄλλ' ὅσπον σαρκός τε καὶ αἵματος· ἀμφοτέρων μὲν
 Ὀλλυμένων, ψυχὴ δὲ Θεοῦ κρατέοντος ἄημα,
 Ἐκτοθεν εἰσπίπτουσα χόος πλάσει. Οἶδεν ὁ μίξας,
 Ἰῶς τὸ ποῦτον ἔπνευσε, καὶ εἰκόνα μίξατο γαίῃ.

(a) Or. 38, n. 9.
 (b) Or. 31, n. 15.
 (c) Or. 28, n. 31.
 (d) Ibid.
 (e) Or. 40, n. 7.

(f) Or. 58, n. 9.
 (g) Or. 28, n. 31.
 (h) Or. 40, n. 56.
 (i) Or. 2, n. 47.
 (j) Ibid., n. 28.

(a) Non totius hominis homo pater est, ut dici solet,
Sed tantum carnis et sanguinis, quorum utrumque
Peribit. Anima autem Dei omnipotentis spiraculum est,
Extrinsecus incidens in terrestre figmentum. Novit qui miscuit
Quomodo primum allavit, ac imaginem terræ miscuit.

Peccatum originale.

Originale peccatum apertissime confitetur: « Totus cecidi, inquit (b), atque ob primi hominis inobedientiam et diaboli fraudem condemnatus sum . . . (c) Quemadmodum in veteri Adamo mortui sumus, ita in Christo vivamus²¹; dum nimirum cum Christo et nascimur, et cruci affligimur, et sepelimur, et resurgimus. Pulchra enim in contrarium mutatio mihi subeunda est, ut quemadmodum ex secundis rebus molestæ venerunt, sic etiam ex molestiætæt et jucundæ redeant. « Ubi enim abundavit peccatum, superabundavit et gratia²²: » et si gustus condemnavit, quanto magis Christi passio justificavit? » Locum hunc exscripsit Augustinus l. 1 *cont. Jul.* c. 5, p. 505, tom. X. Triplicem nativitatem Gregorius, Scripturarum auctoritate, numerat et decernit, quarum duæ priores vitium originis nostræ declarant; cum una quæ sit per corpus, servilis sit et libidinosa; altera quæ per baptismum nobis confertur, malum primæ nativitatis depellere, et damnum resarcire monstratur. « (d) Triplex nativitatis genus agnoscit Scriptura, primum ex corporibus, alterum ex baptismo, tertium ex resurrectione. Horum primum nocturnum et servum est, ac cum libidine conjunctum: alterum diurnum et liberum, ac depellendarum vitiosarum affectionum vim habens, omne id, quod a nativitate contractum est, velamen amputans, et ad supernam vitam nos revocans, » *πρὸς τὴν ἀνω ζωὴν ἐκανάγουσα*. Radix tamen peccati extincta penitus non est. « Utinam, inquit (e), funditus pereat vitium, et primum illius semen, ac pravus ille, qui dormientibus nobis zizania superseminavit²³ . . . Hæc nobis lignum illud invexit, et amarus esus, et invidus serpens, et lex violata, quæ nobis hanc pœnam irrogavit, ut in vultus sudore nobis victus sit parandus²⁴. . . E paradiso dejectus sum, atque ad terram, ex qua assumptus fueram, aversus sum, in unum deliciarum loco habens, quod calamitates meas cognitatas habeam: et pro exigua voluptate, perpetuo mœrore damnatus sum; eamque pœnam pendo, ut mihi cum eo qui male in meam amicitiam irrepsit, ac per arboris gustum in fraudem me induxit, bellum gerere sit necesse. Hinc factum est ut in labore et ærumna nascar, et vivam, ac moriar. Hinc indigentia nata est; ex indigentia cupiditas habendi, ex cupiditate bella, ex bellis porro tributa, quibus in divina condemnatione nihil gravius est et acerbius. » S. Augustinus, pluribus ad confirmandam fidem catholicam prolatis Gregorii testimoniis, sic Julianum alloquitur (f): « Sed non tibi deerit magni nominis et fama celeberrima illustris episcopus etiam de partibus Orientis, cujus eloquia ingentis merito gratiæ, etiam in linguam Latinam translata usquequaque claruerunt. Sedeat ergo cum istis patribus etiam sanctus Gregorius, et cum eis tuæ criminationis inanem patiatur invidiam: dum tamen cum eis contra novitiam pestem vestram, medicinalem proferat et ipse sententiam . . . An tibi parva in uno Gregorio episcoporum orientalium videtur auctoritas? Est quidem tanta persona, ut neque ille hoc nisi ex fide Christiana omnibus notissima diceret, nec illi eum tam clarum haberent atque venerandum, nisi hæc ab illo dicta ex regula notissimæ veritatis agnoscerent. »

De baptismo et confirmatione.

Baptismum appellat « omnium Dei beneficiorum præclarissimum et præstantissimum (g): Donum, inquit (h), vocamus, gratiam, baptismum, unctionem, illuminationem, incorruptionis indumentum, regenerationis lavaerum, sigillum, ac denique excellentissimum quovis nomine appellamus. Donum dicitur, quia iis, qui prius nihil contulerunt, datur. Gratia, quia etiam debentibus. Baptismus, quia peccatum in aqua sepelitur.

²¹ I Cor. xv, 22. ²² Rom. v, 20. ²³ Matth. xiii, 25. ²⁴ Gen. iii, 19.

(a) Carm. in laud. Virg., v. 592 et seq.

(b) Or. 22, n. 15.

(c) Or. 38, n. 4.

(d) Or. 40, n. 2.

(e) Or. 19, n. 14.

(f) S. August., l. 1 *cont. Jul.*, pag. 504 et 505, l. X.

(g) Or. 40, n. 3.

(h) *Ibid.*, n. 3, 4.

Unctio, quia sacer et regius. . . . Illuminatio, quia splendor et claritas. Indumentum, quia ignominie nostrae velamen est, » etc. Tandem quodlibet peccatum purgat et abstergit. « (a) Hæc baptismi gratia et facultas est, non orbem terrarum ut olim obruens, sed uniuscujusque hominis peccatum purgans, easque obstructions vel maculas, quæ vitio contrahuntur, prorsus abstergens. »

Collatum a laicis baptismum irritum videtur existimasse Gregorius: saltem colligi ex eo potest quod narrat de se, cum Cæsarea navigaret Athenas. « Orta gravi tempestate, in periculum miser veneram, inquit (b), ne non initiatus e vita discederem, spiritualem aquam inter exitiosas et mortiferas undas desiderans; ac proinde clamabam, obsecrabam, breve quoddam temporis spatium expectabam: clamabant etiam in communi licet vitæ discrimine, qui simul navigabant. » Verebatur Gregorius, ne baptismi gratia privaretur: remedium tamen erat ipsi perfacile, si existimasset manu laici baptismum posse conferri. Non enim dubium quin plures tunc adfuerint, eadem fide informati: « (c) Quippe omnes ad unum fletibus genas rigabant; junctique Christum voce gemebunda vocabant. » Hæc tamen apud eum legere est, quæ primam sententiam infirmare viderentur: « (d) Quivis tibi initiator sit, qui modo eadem fide informatus est. »

Existimat sanctus doctor (e) eos qui, non quidem per contemptum, ad baptismi gratiam non pervenerint, sed moras producentes ante susceptum baptismum morte correpti fuerint, « leviores penas duros, utpote qui non tam animi pravitate, quam stultitia, a baptismo aberrarint. » De adultis et infantibus, propter inopinatum et violentum casum, non suscepta baptismi gratia, mortuis hæc habet: « (f) Postremi denique, nec cœlesti gloria, nec suppliciis a justo Judice afficientur, utpote qui licet signati non fuerint, improbitate tamen careant, atque hanc jacturam passi potius fuerint, quam fecerint. » Hæc vero non sic accipienda, quasi censuerit Gregorius originalis peccati penas infantes non luere. Revera infantes suppliciis non afficientur quod baptismum caruerint, sicut nec adulti, si desidia vel contemptu ad baptismum non accesserint: siquidem defectus ille baptismatis non eis crimini verti posset. Interea licet adulti non puniantur ob omissum baptismum, penas tamen exsolvent de peccatis quæ in vita perpetrarunt; sic et infantes natura filii iræ et peccato originali obnoxii, merito plectentur, misere a Deo in æternum repulsi, ut Gregorius docet: « (g) Hominem invidia diaboli, atque acerbo peccati gustu, a Deo conditore misere separatim despiciere, a Deo alienum est. »

Hortatur parentes, ut infantibus suis baptismum conferri curent, et eos ab infantia sanctificari. « (h) Infans tibi est? Ne occasionem improbitas arripiat: ab infantia sanctificetur, ab ipsis unguiculis Spiritui consecratur. At propter naturæ imbecillitatem sigillum metuis? Quam imbecillis animi mater es, pusillæque fidei! Anna vero Samuelem, prius etiam quam procreatus esset, Deo vovit, atque in lucem editus statim consecravit²⁵. » Non vult pueros prima ætate baptizari, nisi quod urgeat periculum. « (i) De reliquis ita censeo, ut triennio expectato, aut aliquanto breviori vel longiori temporis spatio (nam tum, et mystici quiddam audire, et respondere possunt, ac si minus plene et exacte intelligunt, imbuuntur tamen et informantur), ita demum, magno perfectionis sacramento et animas et corpora sanctificent. . . . (j) Propter inopinosos et repentinos periculorum impetus, quique nulla ope atque auxilio propulsari queant, lavacro communiri omnino conducibilis est. » Objurgat eos qui baptismum differunt, subvertitque inanes, quas obtrudunt causas. « (k) Omne tibi tempus ad ablutionem idoneum est, quandoquidem nullum tempus mortis periculo vacat. » Verum solemne baptismum, in Cappadocia, non nisi diebus Paschæ, Pentecostes et Epiphaniæ conferebatur. Primus Gregorius dissi Epiphaniæ meminit: sed in Oriente mos iste vigeat. (l) Imperante Justiniano, rex Herulorum, Gethes nomine, Con-

²⁵ I Reg. 1, 41, 28.

(a) Or. 40, n. 7.

(b) Or. 18, n. 31.

(c) Carm. De vita sua.

(d) Or. 40, n. 26.

(e) Ibid., n. 25.

(f) Ibid.

(g) Or. 39, n. 13.

(h) Or. 40, n. 17

(i) Ibid., n. 28.

(j) Ibid., n. 16 et seqq.

(k) Ibid., n. 13.

(l) Paul. Diac., Hist., l. xvi, pag. 272, tom. XIII

Bibl. Patr.

stantinopolim venit, et die Épiphaniæ baptismum suscepit, ac pro sacro fonte sponsor illius ipse fuit imperator.

Fœdus cum Deo in baptismo contractum fideliter servandum docet Gregorius his verbis (a) : « Nihil aliud esse vim et facultatem baptismi existimare debemus, quam secundæ vitæ ac purioris vivendi rationis pactum cum Deo initum. Ac proinde vel maximo in metu omnes esse, atque omni custodia nostras animas servare debemus, ne mendacio fidem pactumque violasse comperiamur. Nam cum ad mutua hominum pacta firmanda Deus medius adhiberi soleat, quantum, quæso, periculum est, ne fœdera cum Deo ipso contracta perfregisse reperiamur; ac, præter alia peccata, ipsius quoque mendacii apud Veritatis tribunal rei peragamur? »

De confirmationis sacramento hoc unum in scriptis Gregorii reperimus : necessarium (b) esse, ut perfecti simus Christiani, ἐπιζητείται πρὸς τὴν τελείωσιν. (c) atque sacramentum istud in nomine Spiritus sancti conferri

De Eucharistia.

Quod Eucharistiæ sacramentum spectat, realem Christi in Eucharistia præsentiam tam multis et tam perspicuis testimoniis agnoscit Gregorius, ut nullum de ejus fide circa mysterium istud dubium esse possit. « O Dei cultor sanctissime, » inquit (d), Amphilochio scribens, « ne cuncteris orare et intercedere pro nobis, quando dicto allicis Verbum Dei; quando incruenta sectione corpus et sanguinem Dominicum secas, vocem adhibens pro gladio. » Et oratione XLV (n. 19) : « Lex, inquit, fulcientem baculum tibi præscribit, necubi animo titubes, dum sanguinem Dei, et passionem, ac mortem audis, ac dum Dei patronus ac defensor videri cupis, impie corruas. Quin potius sine pudore ac dubitatione corpus ede, sanguinem bibe, si modo vitæ desiderio teneris, nec sermonibus de carne fidem abrogans, nec ad eos, qui de passione habentur, impingens. Innixus sta, firmus et stabilis, atque ita comparatus, ut nulla in re quatiaris ab adversariis, nec verborum lepore atque illecebris abripiaris. »

In Eucharistiæ consecratione verum agnoscit sacrificium, cum ait episcopos et presbyteros incruentas hostias offerre, atque altaria nostra ita appellari, quod super ea incruenta sacrificia offerantur : « (e) O sacerdotes, qui hostias incruentas offertis... (f) O genua, o palmæ, purissimis Deum quæ placabatis hostiis, Carterii, quomodo cessastis? » Magnas virtutes in eo requirit, qui sacrificium istud ad altare supernum transmittit, qui externum sacrificium, illud magnorum mysteriorum antitypum, offert. « (g) Quo tandem modo externum illud sacrificium... Deo offerre auderem, aut quo modo sacerdotis habitum et nomen subire, priusquam sanctis operibus manus purificassem? » — « Per externum autem sacrificium, illud, quod per panem et vinum peragitur, intelligit Gregorius, quæ quidem in sacra mensa proposita, per ineffabilem quamdam omnipotentis Dei vim et facultatem, in Christi corpus et sanguinem vere commutantur... Nec vero, quin hoc verum sit, ullo pacto ambige, cum ipse aperte dicat, «Hoc est corpus meum,» et «Hic est sanguis meus²⁶.» Quin potius Salvatoris sermonem fide accipe. Nam cum verus sit, minime mentitur. » Hæc Elias Cret. in Orat. al. 1, nunc 2, tom. II, apud Bill. p. 200, 201.

Per incruentum hoc sacrificium, nos Christi participes effici docet Gregorius (h) : « Per quod (incruentum sacrificium) nos Christo ipsiusque passionibus et divinitati communicamus. » Sunt alia Gregorii verba, ex quibus, ut observat Muratorius (i), probari potest, apud veteres sacrificia et preces pro iis qui decesserunt in signo fidei, et dormiunt in somno pacis, viguisse; sic enim in epitaphio cxviii inducit mortuos Gregorium et Nonnam loquentes : « Nos pii parentes Gregorii, qui et senectutem reddidit suis laboribus levem nostram, et nunc prosequitur nos sacrificiis; » καὶ νῦν ἀμφιέπει θυσίας. Nec minus oblatione sacrificii ægros ex morbo recreatos asserit et repræsentat sanctus doctor. In exemplum profert patrem suum Gregorium, nec non Gorgoniam sororem suam, quorum alter : « (j) Illud

²⁶ Math. xxvi, 26, 28, et alibi

(a) Or. 40, n. 8.

(b) Or. 34, n. 14.

(c) Or. 53, n. 17.

(d) Epist. al. 240

(e) Carm. al. 11, v. 1.

(f) Apud Murat. epist. 40.

(g) Or. 2, n. 95.

(h) Or. 4, n. 52.

(i) *Anecd. Græc.*, p. 112.

(j) Or. 18, n. 35.

quidem cum aliis hominibus commune habuit, quod ægrotaret; hoc autem non item commune, sed admodum peculiare, aliisque miraculis consentaneum. Nam cum nunquam dolore non premeretur, et quidem persæpe singulis diebus, atque interdum etiam horis, ex sola liturgia robur concipiebat, ac morbus, tanquam ex edicto et imperio fugatus, se subducebat... (a) Illa vero (Gorgonia) cum caput suum pari cum clamore, lacrymisque, quibus abundabat, mulierculæ illius instar, quæ olim Christi pedes rigavit, altari admovisset, nec se prius illud dimissuram esse denuntiasset, quam sanitatem obtinisset; ac deinde hoc suo pharmaco corpus totum perfudisset, et si quid uspiam antityporum pretiosi corporis aut sanguinis manus recondiderat, id lacrymis admiscuisset (o rem admirandam), statim liberatam se morbo sentit, atque et corpore, et animo, et mente levis discedit. »

Nec vero quemquam movere debet, quod Gregorius, de Eucharistia loquens, figuras et antitypa appellat. Movit tamen id, aut certe movere visum est nonnullos. Neque enim, inquit ministri Claudius et Albertinus, his nominibus fuisset usus Gregorius si vere et realiter Christi corpus et sanguinem in Eucharistia contineri existimasset. Elias Cretensis (b) hæc nomina de Eucharistia interpretatur, ac de vero Christi corpore et sanguine exponit. Sed et inanes Claudii et Albertini objectiones refellit, ac funditus evertit auctor operis *De perpetuitate fidei*, lib. I, c. 5, p. 49, tom. III.

De pœnitentia.

Justitiam amitti posse et recuperari, satis tot lapsorum experientia didicerat sanctus doctor; attamen ne qui innocentia baptismi exciderent, nova contrahendo peccata, sibi de venia nimis blandirentur, aliud eis non superesse remedium præter lacrymas denuntiat Gregorius, « nunc aliud remedium extra lacrymas nullum prorsus scio. » Quin ut homines a peccato magis deterreat et in justitia stabilius confirmet, monet eos pœnitentiam laboriosum esse pharmacum, difficiliorem et molestiorem disciplinam : « (c) Grave est facilioris medicinæ loco difficiliorem et molestiorem adhibere, ac, projecta misericordiæ gratia, supplicii seipsum obnoxium reddere, atque ex delicti ratione emendationem æquare. Quantam enim lacrymarum vim impendemus, ut ea cum baptismi fonte exæquari possit? Quis autem sponsor erit, fore, ut vitæ finis curationem exspectet, ac non potius adhuc ære alieno pressos, atque illius ignis ardore opus habentes, tribunal illud suscipiat? Tu quidem fortasse, bone et humane agricola, dominum supplex rogabis, ut ficulnæ adhuc parcat, nec eam sterilitatis accusatam adhuc succidat, verum tibi permittat ut stercora undique in eam injicias », hoc est lacrymas, gemitus, preces, chameunias, vigiliis, animæ et corporis macerationem, ac denique correctionem eam, quæ ex peccati confessione, contemptiorique vitæ genere existit; at incertum est, an Dominus illi parcat, utpote quæ etiam locum otiose occupet, cum interim alius misericordia egeat, atque ob longanimitatem, quæ ipsi exhibetur, deterior fiat. »

Licet Gregorius (d) purgationem animæ ac instaurationem in pristinum statum rarissimam esse agnoscat, et ægre tandem post assiduos gemitus, longosque labores vulneribus cicatricem obduci, acriter tamen Novatianorum sævitiam coarguit. « Tu vero quid ais? inquit; quam legem statuis, o nove Pharisæe, ac nomine, non autem animi proposito, pure ac Novati dogmata cum eadem infirmitate nobis efflans? Pœnitentiam non admittis? luctibus locum negas? lacrymas lacrymis non prosequeris? Utinam talem tibi judicem experiri non contingat! Benignitate Jesu non moveris, qui infirmitates nostras suscepit, et morbos nostros portavit », qui non venit vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam », qui misericordiam mavult quam sacrificium », qui septuagies septies peccata condonat »? Quam beata esset sublimitas tua, si puritas ea esset, non autem fastus, leges supra hominis captum instituens, ac morum correctionem per desperationem tollens! In eodem enim vitio sunt, indulgentia omnino animadversionis expers, et condemnatio omni venia carens; illa omnes habenas laxat, hæc ob vehementiam strangulat. »

^a Luc. XII, 6-9. ^b Isa. LIII, 4. ^c Marc. II, 17. ^d Matth. IX, 13; XII, 7. ^e Matth. XVIII, 22.

(a) Or. 8, n. 18.

(b) In or. al. 1, nunc 2 apud Bill., tom. II, pag. 201.

(c) Or. 40, n. 9.

(d) Or. 39, n. 18.

Prosequitur Gregorius (a) urgens Novatianos : « Quid ? ne pœnitentem quidem Davidem admittis , cui propheticam quoque gratiam pœnitentia conservavit ? Nec magnum illum Petrum , qui circa Salvatoris passionem humani aliquid perpessus est ? At Jesus eum suscepit , ac per triplicem interrogationem et confessionem ⁴² , triplicem abjuratorem ⁴³ sanavit. Quid... nec eum (admittis) qui scelere sese in Corintho devinxit ? At Paulus charitatem etiam erga eum firmavit , simul atque eum ad meliorem vitæ frugem rediisse perspexit , istamque causam affert : ne « abundantiori tristitia absorbeatur ⁴⁴ , » etc. Quod ait Gregorius de Novatianis (b) : « In altero ævo igni fortasse baptizabuntur , qui postremus est baptismus , nec solum acerbior , sed et diuturnior , qui crassam materiam instar feni depascitur , vitiique omnis levitatem absumit ; » forte sperabat Gregorius Novatianos errorem suum agnituros , quapropter verba de igne purgatorio , non de æterno igne , ut putat Nicetas (c) , videntur intelligenda.

De ordinis sacramento.

De ordinis sacramento non multa dogmatice tractata in Gregorii scriptis reperias , nisi quod episcopis in ordinatione Spiritum sanctum conferri testatur. « Num tu , inquit (d) , Spiritus sancti non es particeps ? atqui maxime te hoc ipso effers. » Jure divino pastores a populo secerni et præesse docet (e). « Quemadmodum in corpore aliud principatum tenet , ac veluti præsidet , aliud subest et regitur : ad eundem quoque modum Deus , vel æquitatis lege , quæ meritum cujusque perpendit , vel etiam providentiæ , per quam omnia inter se velut devinxit , hoc in Ecclesiis constituit , ut alii pascantur et parent , quibus videlicet id utilius est , ac tum sermone , tum opere , ad officium dirigantur : alii autem ad Ecclesiæ perfectionem pastores ac magistri sint , nimirum qui virtute , conjunctioneque et familiaritate apud Deum , vulgo sublimiores sunt , rationem animæ ad corpus , aut mentis ad animam obtinentes , ut hæc duo , hoc est et id quod deficit , et id quod redundat , inter se , velut in membris , composita et compacta , spiritusque compage connexa et colligata , unum corpus , omni ex parte perfectum , atque ipso Christo , qui caput nostrum est , omnino dignum existant. » Ritus tandem quibus inaugurabatur pontifex , sic describit , eum a quo consecratus fuerat alloquens (f). « Me pontificem ungis , ac podere cingis , capitique eidarum imponis , atque holocausti spiritualis altari admoves , et initiationis vitulum mactas , manusque spiritui consecras , et Sancta sanctorum spectatum introducis , verique illius tabernaculi , quod non homo , sed Deus finxit ⁴⁵ , ministrum efficis. »

Meminit lectoris officii Gregorius , ubi narrat (g) Gallum et Julianum , qui postea fuit apostata , in clerum seipso ascripsisse : « Adeo ut divinos quoque libros lectitarent plebi , non minus amplum id sibi et honorificum esse existimantes , quam aliud quidvis , imo omnium ornamentorum maximum præstantissimumque pietatem esse censes. »

Agnoscit disertissime primatum Petri , quem discipulorum omnium charissimum appellat (h). « Non modo suo Christus , sed etiam Petri , discipulorum omnium charissimi , nomine didrachmum pendit ⁴⁶. (i) Petrus apostolorum princeps , sed Ecclesiæ petra , non ut piscator , sed ut fervoris scatens. (j) Vides quemadmodum ex Christi discipulis , magnis utique omnibus et excelsis , atque electione dignis , hic petra vocetur , atque Ecclesiæ fundamenta in suam fidem accipiat ⁴⁷. » Hinc a Gregorio (k) , « Petrus Ecclesiæ columnen dicitur. »

Hunc primatum ad Petri successores manasse declarat sanctus doctor , Romanum pontificem orbis Christiani præsidem , et unitatis catholicæ vinculum designans :

Τούτων δὲ πίστις, ἣ μὲν ἦν ἐκ πλείονος
καὶ νῦν ἔσ' ἔστιν εὐδρομος, τὴν Ἑσπέραν

⁴² Joan. xxi, 15-17. ⁴³ Matth. xxvi, 69-75. ⁴⁴ II Cor. ii, 7. ⁴⁵ Hebr. viii, 2. ⁴⁶ Matth. xvii, 25.
⁴⁷ Matth. xvi, 18.

(a) Or. 39, n. 1

(b) Ibid., n. 19.

(c) Apud Bill., t. II, p. 1057.

(d) Carm. adv. episc., apud Toll., p. 27.

(e) Or. 2, n. 3.

(f) Or. 10, n. 4.

(g) Or. 4, n. 25.

(h) Or. 19, n. 13.

(i) Carm. adv. episc., apud Toll., p. 25.

(j) Or. 32, n. 18.

(k) Or. 9, n. 1.

Πᾶσαν δέουσα τῷ σωτηρίῳ λόγῳ,
Καθῶς δίκαιον τὴν πρόθερον τῶν ἔλων
*Ὀλὴν σέβουσαν τὴν Θεοῦ συμφωνίαν.

(a) Quod spectat ad illarum fidem; vetus quidem (Romæ) jamdudum
Atque etiam nunc recte currit. Occidentem
Totum devinciens salutari doctrina,
Quemadmodum par est, ut quæ universis præsidet,
Totam colat Dei concordiam.

De sacramento matrimonii.

Bonum esse matrimonium, sed tamen virginitati posthabendum censet Gregorius (b). « Bonum est matrimonium, inquit; sed quod virginitate præstantius sit, dicere non possum. Neque enim magnum aliquid esset virginitas, nisi re aliqua bona melior et præclarior esset. Nolite hoc moleste ferre, quæ matrimonii jugo subjectæ estis: « *Obedire Deo oportet magis quam hominibus* »⁴⁸. » Cæterum facite, ut inter vos quasi vinculo constringamini, et virgines et uxores, atque unum sitis in Domino, mutuumque aliæ aliarum ornamentum. Non esset cælebs, nisi matrimonium esset. Unde enim in hanc vitam virgo prodiisset? Nec esset honorificum et venerandum matrimonium, nisi virginem proferret, tum Deo, tum vitæ. »

Secundas nuptias non videtur probare. « Si enim duo Christi sunt, inquit (c), duo quoque viri sint, et duæ uxores. Si autem unus Christus, unum Ecclesiæ caput, una etiam caro sit, secunda autem respnatur. Quod si secundam prohibeat, de tertia quid dicendum est? Primum lex est, secundum venia et indulgentia, tertium iniquitas. Qui autem hunc numerum excedit, porcinus plane est, utpote ne multa quidem vitii exempla habens. » Ex his verbis critici nonnulli minus recte existimarunt Gregorium damnasse secundas nuptias: sed immerito, si quidem Novatum ita sentientem impugnat et refellit (d). « Anne juvenibus quidem viduis, propter ætatis lubricum, ineundi matrimonii potestatem facis? At Paulus hoc facere minime dubitavit ».... (e) At hæc minime post baptismum, inquis. Quo argumento id confirmas? Aut rem ita se habere proba, aut si id nequis, ne condemnes. Quod si res dubia est, vincat humanitas et facilitas. »

Impudicam quidem mulierem expellendam censet Gregorius (f), cum id Christus permiserit; reliquis autem omnibus in rebus animi æquitate et patientia uti jubet. Si fucos illitos et cerussa colores et pigmenta perspexerit vir, hoc ornatu mulierem spoliaret, cæteraque inhonesta coerceat et reprimat.

Adulterii causa uxorem dimittere viro permittitur; mulieri autem virum dimittendi non eadem datur facultas: hanc legem non probat Gregorius, eamque impugnat: « Quid enim causæ fuit, inquit (g), cur mulierem coercerent, marito contra indulgerent?... Et mulier quidem, quæ improbum consilium adversus viri sui cubile susceperit, adulterii piaculo constringatur, acerbissimisque legum pœnis excrucietur; vir autem qui fidem uxori datam per adulterium violaverit, nulli supplicio obnoxius sit? Hanc legem haudquaquam proba.... Viri erant, qui hanc legem sanxerunt, ac propterea adversus mulieres lata est. »

Episcopos præcipuos matrimonii fuisse ministros, sæpiusque interfuisse dum celebraretur, sequentibus confirmari potest. Cum Gregorio non liceret adesse Olympiadis nuptiis, scribit Procopio (h): « Quantum ad voluntatem attinet, et adsum, et simul festum celebret; juvenilesque dextras inter se jungo, atque utrasque Dei manui. »

De invocatione sanctorum.

Invocationis sanctorum, atque imprimis beatæ Virginis, testis locupletissimus est Gregorius, ubi hæc narrat (i) de beata Justina martyre, quæ « desperatis omnibus aliis remediis ad Deum confugit, atque adversus detestabilem amorem sponsum suum patronum ac defensorem assumit.... Christum.... Virginemque Mariam supplex obsecrans, ut pericli-

⁴⁸ Act. v, 29. ⁴⁹ 1 Tim. v, 14.

(a) Carm. *De vita sua*, v. 571 et seqq.

(b) Or. 37, n. 10.

(c) Ibid., n. 8.

(d) Or. 39, n. 18.

(e) N. 19.

(f) Or. 37, n. 8.

(g) Ibid., n. 6.

(h) Epist. al. 57.

(i) Or. 24, n. 10, 11.

tanti virgini suppetias ferret, jejunii et chameuniæ pharmaco sese communit; partim ut formæ venustatem tanquam insidiosam obscuraret, sicque flammæ materiam subtraheret, ac libidinis fomitem absumeret; partim ut per fidem et humilitatem propitium sibi Deum et exorabilem redderet. Neque enim Deus ulla re perinde, atque voluntaria corporis afflictatione, conciliatur, lacrymisque misericordia vicissim rependi solet. » Dubium Gregorio non erat quin sanctis in cœlo nota essent et vota nostra, et plurima quæ hic agimus; sic enim de Athanasio jam vita functo loquitur (a): « Nos autem utinam ipse benignus desuper et placidus aspicias, atque hunc populum gubernes, perfectum perfectæ Trinitatis, quæ in Patre et Filio et Spiritu sancto intelligitur et colitur, adorantem; meque, siquidem res pacatæ futuræ sint, in vita teneas, gregemque mecum pascas: sin autem Ecclesia bellis flagrata est, reducas, aut assumes, tecumque et cum tui similibus colloces, tametsi magnum sit quod postulo. » Non tantum Athanasium, sed et Basilium invocat et Cyprianum (b); sanctique martyris cineribus morbos et dæmones depelli scribit (c). Sanctorum reliquiarum cultum, invocationem, intercessionem, tam sæpe tamque aperte proficitur Gregorius, ut id negare cum hæretici non possint, piam hanc consuetudinem cæcam in divos superstitionem appellare ausi sint. Ita Dallæus (d): « Cæca in divos superstio, quam hic ipse Gregorius non parum promovisse suis et verbis et exemplis videtur, »

De gratia.

Quam optime Augustino et Latinis Græci Patres in causa gratiæ assentiant, satis confirmatum est, maxime a doctissimo Meldensi episcopo; et vel unus Gregorius, in tanto apud Græcos habitus honore, hoc suo suffragio evinceret. Plura jam ab Augustino adversus Pelagianos nostri Theologi testimonia prolata sunt, quædam ex deperditis libris, et singula tam perspicua, tam ad controversiam expediendam apta, ut Augustinus ipse in Gregorio loqui, et Gregorius Pelagianos tot ante annos confutare voluisse crederetur. Hæc lectori mox constabunt, si ad doctrinæ capita quæ exhibentur paulisper animo attendat.

Nihil sane magis auxilii divini necessitatem arguit, quam ignorantæ quotidianæ difficultates, et libidinis, vel in ipsis justificatis, miserandæ commotiones, quas Gregorius et palam confessus est, et amare ingemuit. « Invidia diaboli, inquit (e), persecutio adversus Dei figmentum excitata est: idcirco Dei imago probro ac dedecore affecta, et quemadmodum mandato parere recusavimus, ita licentiæ erroris traditi sumus. » Bellum hoc intestinum, quod ex variis et militantibus invicem contrariis desideriis intra nos frequenter exurgit, tam vividis coloribus depinxit, tam nervose expressit, ut Augustinus, adversus Pelagianos de hac re agens (f), Gregorium testem adhibere non dubitaverit, cujus verba (g) sic Billius reddidit: « Nondum de interno bello, atque in nobismetipsis et in affectibus sito, verba facio, quo nocte ac die, partim occulte, partim aperte, ab humilitatis corpore divexamur; et ab ea quæ nos per sensus, atque alia hujus vitæ oblectamenta, sursum deorsumque versat, jactatione, atque a luto fæcis, cui infixi sumus, et a peccati lege spiritus legi repugnante, regiamque in nobis imaginem, et quidquid divinæ defluxionis nobis inspersum est, corrumpere conante. Vix porro quisquam, nec nisi diuturna philosophia seipsum domuerit, atque animæ nobilitatem et claritatem ab eo quod humile est et cum tenebris conjunctum, paulatim abriperit, vel Deum propitium nactus sit, aut etiam ambo hæc habuerit, atque ad oculos sursum erigendos quam maxime sese exercuerit, deprimentem materiam superare queat. » Si congerere omnia quæ sanctus doctor de hoc argumento disseruit susciperemus, volumen pene integrum exscribendum esset: siquidem, ad intimos pietatis sensus cordibus instillandos, nihil aptius in humanis judicavit quam frequentem, quæ nos undique premunt, miseriarum enumerationem; cum et superbiam retundere et ad humilitatem orationemque accendere tam salubriter valeant. Legendum maxime carmen flebile quod *De animæ suæ calamitatibus* inscriptum est, cujus hæc pauca promamus.

(a) Or. 21, n. 37.

(b) Or. 43, n. 81.

(c) Or. 24, n. 19 et 18.

(d) *Adv. Lat. trad. De rel. cultu*, p. 55

(e) Or. 39, n. 7.

(f) *Lib. II cont. Jul.*, n. 7.

(g) Or. 2, n. 91.

(a) Inest quippe mihi, inest lex duplex, quarum altera quidem bona Bonum sectatur; altera autem deterior sectatur quæ mala sunt.
 Ac ea quidem, quæ mentis est, parata est
 Ad obediendum Christo, gradiens ad lucem:
 Altera autem, quæ carnis est et sanguinis, prompta est
 Ad excipiendum Belial, dum ad tenebras trahitur...
 His autem pugnantibus inspector venit cœlitus.
 Spiritus magni Dei, et menti manum dedit;
 Corporis perniciosi solvens tumultum, atque atrorum
 Compescens vitiorum fluctum assurgentem.
 Sed tamen rabidum retinet furorem, nec bello
 Desistit caro, inclinaturque huc et illuc pugna.
 Interdum quidem mente caro domatur. Rursus alias
 Fortem carnem mens sequitur, non volens;
 Sed illud quidem concupiscit quod melius est. Quod autem odit,
 Id dum facit, perniciosam deplorat servitutem,
 Et patris primigenii deceptionem, et matris nefandam
 Transgressionem, nostræ matrem stultitiæ⁸⁰.

Tantas ærumnas vitæ humanæ mira varietate et intimis gemitibus lamentari non defatigatur, tot malis et fletibus et querelis solamen aliquantum ac medelam conferre satagens. At unde levamen speraret nisi a spiritu gratiæ, quem tam altis suspiriis, ac votis ferventibus sollicitat, et ad se allicere nititur? Sicut igitur innumeras animæ infirmitates non neglexit, sed satis deflevit; sic medicum bonitate et potentia solum morbis tam acutis et tenacibus curandis idoneum non desinit appellare: et quemadmodum voluntatis languorem et inertiam ad bonum ubique expertus et confessus est; ita quidquid boni fit in nobis et a nobis, ad Deum cordis humani motorem efficacem referre et ipsi ascribere non hæsit. Bonum omne a Deo initium sumere et ad finem perduci, paucis sed decretoriis testatur: «Deus, inquit (b), a quo bonum omne initium ducit, atque ad finem perducitur, orationi opitulator accedat.»

Principium boni operis, justitiæ et bonitatis in homine fons et origo, haud dubie sincera fides, cujus initium et profectum absque ulla cunctatione Gregorius Deo assignat: «Trinitatem, inquit (c), o viri, unius Deitatis esse fateamini, aut, si magis placet, unius naturæ; atque hanc vocem (Deus) a Spiritu vobis postulabimus. Dabit enim profecto secundum, qui primum dedit.» Jam enim Spiritum sanctum Patri et Filio consubstantialem crediderant, sed Deum profiteri inficiabantur. Hoc testimonio usus est Augustinus, lib. *De dono perseverantiæ*, sed interpretis oscitantia non nihil depravatam, ut bene notarunt ejus editores novissimi.

Quid mirum inde si sanctus doctor errantes a Deo illuminari et immutari postulet, cum fides, quam a Deo nobis donari declaravit, sola infidelitatis tenebras discutiat? «Qui autem, inquit (d), ligata exponit, et nexus dissolvit, ac nobis in mentem induxit, ut violentorum dogmatum obliquitates solveremus, maxime quidem optarim ut hos (Arianos) immutet, ac pro argutoribus pios, et pro iis, qui nunc appellantur, Christianos efficiat.»

Nec qui fidem acceperint, sibi jam satis esse arbitrentur ut deinceps quoslibet pietatis actus exerant; sed adhuc et semper ipsis auxilio divino opus esse, ut recte velint recteque agant, sanctus doctor, ne fallaci confidentia cæcutiant et cadant, eos potenter commonefacit, explanando hoc Salvatoris effatum: «Non omnes capiunt verbum hoc, sed quibus datum est⁸¹.» Postquam (e) a voluntatibus humanis omnem fatalem necessitatem repulit, libertatem asserendo; jam ut eorum qui sibi de propriis viribus nimium blandiuntur frangat superbiam, verba Pauli magnis intonat vocibus: «Non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei⁸²»; ex quibus sic infert: «Quoniam enim nonnulli sunt, qui ob recte facta ita animis efferuntur, ut id totum sibi ipsis ascribant, nec quidquam Creatori, et sapientiæ eorum auctori, ac honorum omnium suppeditatori acceptum ferant, his verbis eos docet Paulus, quod ipsum etiam recte velle divino indigeat auxilio; imo, ut rectius loquar, voluntas quoque ipsa, et electio eorum, quæ recta et cum officio conjuncta sunt, divinum

⁸⁰ Rom. vii, 15-25. ⁸¹ Matth. xix, 11. ⁸² Rom. ix, 16.

(a) Carm. 4, v. 71 et seqq.

(b) Or. 6, n. 1°.

(c) Or. 41, n. 8.

(d) Or. 29, n. 21.

(e) Or. 37, n. 13.

quoddam beneficium est, atque a Dei benignitate manans.... Idcirco ait: « non volentis, » id est, non solum volentis, « nec currentis » solum, « sed » etiam « miserentis Dei. » Ita quoniam velle quoque ipsum a Deo est, optimo jure totum Deo assignavit. Quantumlibet curras, quantumlibet certes, opus habes eo qui dat coronam. « Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam⁵². » Scio, inquit, quod nec velocium cursus est, nec bellum fortium, nec pugnantium victoria, nec prospere navigantium portus; sed Dei est, et victoriam afferre, et incolumem scapham in portum perducere.»

Quid plura? et quid sibi arrogare humana voluntas præsumat, cum et ipsa bona voluntas, et electio ad recte agendum, et labor et cursus et victoria et incolumitas, et quidquid cogitari potest usque ad triumphum et plenam post pericula securitatem, totum Deo sit optimo juretribuendum? Hinc si Deo munera, grati animi obsequia, offerre studeamus, non a nobis tanquam ex nobis hæc promamus, sed tanquam dona ipsius munificentiae, prout sunt, dicemus ei et voveamus; quod et pietatis officium Deo gratissimum est nobisque saluberrimum. « Alius, inquit (a), minus quidem, alius majus, omnes tamen citra exceptionem offeramus, in opus perfectum, in habitaculum Christi, in templum sanctum, architectonica Spiritus arte constructi et coagmentati. Illud quidem minime dubium est, quin, etiamsi omnia contulerimus, minus tamen collaturi simus, quam accepimus. Quandoquidem divini beneficii est quod sumus, quod Deum cognoscimus, quodque etiam, quod offeramus, habemus. » Tandem quemlibet profectum in virtute fecerimus, quantumvis immutemur in melius, non nobis gratulemur, sed Deo gratias referamus, cujus dextera fit hæc quotidiana morum emendatio, ut Gregorius confirmat hæc verba Scripturæ interpretando: « *Non apparebis in conspectu meo vacuus*⁵³ »: « Verum si quid pulchri habes, tecum feres. At nunc, inquit (b), diverso modo novus appare, sic nempe, ut totus immuteris.... Huic festo, muneris loco, præclaram mutationem offer, ac ne sic quidem magnifice de te sentias, verum dic cum Davide: « Hæc mutatio dexteræ Excelsi⁵⁴, » a quo promanat quidquid ab hominibus recte et cum laude geritur. »

Quis autem inter tot pericula, tot tentationum prælia firmus et securus gradietur, si solus contra hostes tam formidandos pugnare cogatur? Nunc ergo sollicitationes mundi, impulsus diaboli, carnis titillationes, cupidinum æstus, et quidquid animum a virtute dejicere potest, superare, comprimere et extinguere, nullus sane potest nisi ope divina munitus et adjutus, ut Gregorius docet (c):

Si tremis, quia stipulam scintilla levis accendit:
Confide. Imber e caelo refrigerabit ingentem flammam.

Quibus addenda quæ Augustinus (d) ex deperdito opere Gregorii decerpit et protulit: « Anima namque, cum in laboribus fuerit et in angustiis, cum hostiliter urgetur a carne, tunc ad Deum refugit, et cognoscit unde debeat auxilium poscere. »

Jam vero ut sibi supernam virtutem conciliet, quid sapientius, quid salubrius languens et invalidus excogitaret, quam totum divinæ gratiæ se committere, suis conatibus nullo modo subnixum? Nec minus probandum si, quidquid potest, quidquid valet, Christo libenter omnia concedat.

(e) In te, Christe, plus habeo fiduciæ quam in conatibus meis...
(f) Ex te, in te, Beate, rursus intueor robur meum...
(g) Rex Christe, tu mihi patria, robur, divitiæ, omnia.

Et quanta sit gratiæ virtus, quanta ejus in corde movendo efficacitas, nobis graviter inculcat, dum toties profert miracula quæ Christus corporibus sanandis edidit, ut ejus potentiam illustrius demonstret. « Jesum videbis, inquit (h), angelorum ministerio uti, et morbos omnes ac languores curare, et mortuos ad vitam revocare, quemadmodum utinam te quoque fidei pravitate mortuum. » Tantam divinæ gratiæ fiduciam, tantam de sua effi-

⁵² Psal. cxxvi, 1. ⁵³ Exod. xxxiv, 20. ⁵⁴ Psal. lxxvi, 11.

(a) Or. 19, n. 8.

(b) Or. 44, n. 8.

(c) Carm. al. 3, v. 66, 67.

(d) Aug., l. xi cont. Jul., n. 7.

(e) Carm. 97.

(f) Carm. 8, v. penult.

(g) Carm. De reb. suis, circa finem.

(h) Or. 58, n. 16.

caecitate opinionem et existimationem in mente habuit, ut carmine *De rebus suis* ea virtute qua olim Christus morbos depulit, daemones exturbavit, mortuos ab inferis excitavit, simili operatione vim gratiæ in suam animam exerere ardentissime exoptet.

(a) Fortem tuam manum
Mitte, et dolorum fer remedium, ac in me omnia
Miracula, et prodigiorum virtutem, ut olim, ostende.
Dic, et celerrime fluxus sanguineus desinat.
Dic, et porcorum gregem in furorem agat legionis
Spiritus, et in mare cadat, et a me recedat.
Lepram tristem remove, lumen accedat
Oculis cæcis, et aures sonum audiant.
Aridam manum meam extende. Vincula linguæ
Rumpe, et pedum firma gressum debilem.
Ex modico pane satia. Sterne mare
Terribile. Splendidius sole corusca.
Fige membra ingravescentia, et ex mortuis
Rursus suscita foetentem; nec me infructuosum,
Postquam veluti ficum videris, arefacias.

Igitur miracula quæ Christus edidit corporibus sanitatem restituendo, nonnisi umbra e; figuræ miraculorum quæ quotidie operatur, dum homines ad salutem reducit; nec minori virtute ac potentia in animas agit quam in corpora, quinimo majori, cum et voluntatis repugnantiam compellere necesse sit, et ejus libertatem permulcere ac tractare, ut pravos cordis affectus non cogendo, sed mira suavitate immutando, animum ad se efficaciter convertat.

Si gratiæ necessitatem et vim tantis attollat studiis, æqualiter saluberrima quæ exinde oriantur pietatis monita prodere ipsi cura est, ut sic sincera grati animi reverentia ac cordis humilitate gratiam ad nos pelliciamus, et assidua oratione summaque vigilantia eam in nobis foveamus et adaugeamus.

(b) Gravior, non sine præmii spe, inter currendum membra protendens,
Christum habens pro afflatu, Christum pro robore, pro opibus amplissimis:
Qui mihi et perspicaces oculos, et prosperos cursus præstat.
Sine ipso omnes vana ludibria sunt mortales,
Et mortui viventes, foetidi peccatis
Neque enim sine aere vidisti volantem avem;
Neque sine aqua maris cursor natavit delphinus.
Sic nec sine Christo mortalis pedem attollit.
Quamobrem ne nimium glorieris, nec tuæ
Viribus mentis confidas, etsi magnopere sapiens fueris:
Neque aliquem videns abjectiorem, in altum attollaris,
Quasi omnibus superior sis, et ad metam propius accedas.

Hæc procul dubio satis evincunt Græcos Patres, et maxime Gregorium, de gratia tam docte et luculenter quam Latinos disserere, nec minus ipsam prædicare et commendare sollicitos fuisse.

De fide.

Per fidem via salutis capescitur, salusque comparatur. Doctorum pariter et indoctorum est fides; « (c) Nam si in eruditos tantum viros caderet fides, nihil Deo minus dives foret: » *Ἐὶ δ' εἰς σοφοὺς ἐπιπτεν ἡ πίστις μόνον, Θεοῦ παρ' ἡμῶν οὐδὲν ἦν πνεύστερον.* Sermonem simplicis fidei sufficere docet Gregorius: *Λόγος γὰρ ἀρκεῖ καὶ ψιλλῆς τῆς πίστεως, μεθ' ἧς ἀτέχνως τὸ πλεόν σώζει θεός;* « (d) Nam sermo simplicis fidei sufficit, cum qua pars hominum maxima salutem comparat. » *Mysteria autem, maxime vero Trinitatis, penitus cognoscere non præsumendum, et perscrutari nefas. « Ne Patris naturam inquiras, inquit (e), Unigeniti ortum, Spiritus sancti gloriam et potentiam; unam, inquam, et eandem in tribus personis deitatem et claritatem, individuum illam naturam, ac confessionem, et gloriam, spemque hominum fide præditorum. Verba illa, quibus simul cum lacte imbutus es, mordicus retine: sermonis autem et disputationis curam eruditioribus manda. Satis superque tibi est fundamentum habere: superstruat architectus. » Non cujusvis esse ait de Deo disserere; sed his duntaxat hoc muneris incumbit, qui exactissime sunt explorati. « Non cujusvis est, inquit (f) de Deo disserere, non, inquam, cujusvis.... Addam etiam non cujusvis*

(a) Carm. *De reb. suis*, circa finem.
(b) Carm. 59, v. 98 et seqq.
(c) Carm. *De vita sua*, v. 1250.

(d) Ib., v. 1228.
(e) Or. 32, n. 21.
(f) Or. 27, n. 3.

temporis, nec apud quosvis, nec de quibusvis, sed certo tempore et apud certos homines... Non cujuslibet quidem, quoniam his duntaxat hoc muneri incumbit, qui exactissime explorati sunt, ac contemplando longe processerunt, priusque etiam et corpus, et animam a vitiorum sordibus purgarunt; aut, ut parcissime loquar, jam hoc agunt, ut se a vitiorum labe purgent... Quando autem? tum videlicet, cum ab externo luto et tumultu quietem agimus, nec princeps nostri pars improbis vagisque simulacris confunditur... Apud quos porro? Nempe apud eos, qui rem hujusmodi studiose ac serio amplectuntur, quique non ut quidpiam aliud, sic hoc quoque ineptâ nugacitate prosequuntur, post circenses ludos et spectacula, post cantiones, post denique quam ventri et iis quæ sunt sub ventre indulserint. Qui quidem ita perditæ affecti sunt, ut hoc quoque in oblectamentorum parte numerent, nimirum de divinis rebus nugari, atque arguta disputatione concertare. Jam de quibus, et quousque disputandum? De his solum, quæ ingenii nostri modulum, atque auditoris captum non excedunt... (a) Neque vero hæc quisquam ita accipiat, quasi Deum perpetua memoria colendum esse negem... Nec enim tam sæpe spiritum ducere, quam Dei meminisse debemus; imo, si dici potest, aliud nihil quam hoc faciendum... Quocirca, ne quis perpetuo Deum memoria teneat, haud veto, sed ne de Deo disputet; imo nec hoc prohibeo, id enim pium est, sed ne intempestive. »

Quod autem maxime prohibet Gregorius illud est, ne de mysteriis nostris immoderate dicendi vel scribendi studio irreverenter disputemus. « (b) Illud saltem inter nos conveniat, ut mystica mystice, et sancta sancte proloquamur, nec in profanas aures, quæ in vulgus efferri nefas est, projiciamus; nec patiamur religiosiores quam nos videri eos, qui dæmones adorant et turpium fabularum ac rerum cultum profitentur. »

De lectione librorum ethnicorum.

Juveni ethnicorum librorum lectioni incumbenti hæc consilia dat Gregorius: « (c) Diligenter optimis disciplinis incumbe, et in libris poetarum, historicorum commentariis, fluente oratorum facundia, subtilibus philosophorum meditationibus temet exerce; sic tamen, ut prudenter in omnibus hisce verseris. Debes enim sapienter ex eis colligere quæcunque sunt utilia; contraque solerti judicio vitare quidquid in singulis est noxium, adeoque apertè arguere industriam imitari. Nam ea quibuslibet floribus insidere cum consueverit, de singulis utilia tantum decerpit, singulari quadam sapientia naturam ipsam magistram secuta. Tu vero rationem sequens alia quidem largiter decerpe, si quæ prodesse possunt: si autem aliquid ejusmodi sit ut detrimentum afferat, celeriter intellecta rei pravitate avola. Quippe mens hominibus data est ejus celeritatis, ut velociter admodum avolare possit. Quapropter quidquid ab iis perscriptum est, vel ad virtutis laudem atque prædicationem, vel e diverso ad vitiorum reprehensionem; ea tu velim singulari studio cognoscas, ac tum mentem et sensum eorum retineas, tum dictionis elegantiam. Quæ autem de diis scripserunt, insignes nugæ continentia, verbi gratia, fabulas inhonestas ac fædas, malorum geniorum doctrinas, fabulas, inquam, tum risu tum lacrymis dignas; hæc omnia tanquam laqueos et decipulas aversare. Cumque simul utraque legeris, deos ipsorum et orationes, deos ridiculos, et orationes amabiles; deos quidem illos voluptuarios respue, verum orationes maximi facito: quasi scilicet de eodem frutice spinas caveto, et rosas decerpito. Atque hæc quidem optima de doctrinis extraneis lex fuerit. » Eadem præscribit Basilius Magnus libros ethnicorum legentibus.

De potestate temporali et ecclesiastica.

Quid de potestate temporali cogitare debeamus, atque etiam quid cogitare debeant ipsi, qui ea insigniti sunt, his verbis significat Gregorius: « (d) Imperatores, purpuram revereamini... Cognoscite quantum id sit, quod vestræ fidei commissum est, quantumque circa vos mysterium. Orbis universus manui vestræ subjectus est, diademate parvo atque exiguo panno retentus. Supera quidem solius Dei sunt; infæra autem vestra etiam sunt. Subditis vestris deos vos præbete; liceat enim audacius aliquid dicere: « Cor regis in manu Dei est », ut ex Scriptura audimus ac credimus. Hic imperium vestrum sit, non autem

⁹⁹ Prov. xxi, 1.

(a) Or. 27, n. 4.

(b) Ibid., n. 5.

(c) Carm. ad Seleucum, v. 35 et seqq.

(d) Or. 36, n. 11.

in auro et in exercitiis. Aulici, proceres, ac sublimibus thronis et dignitatibus insignes, ne ob potentiam magnopere animos efferatis, nec de mortalibus rebus tanquam immortalibus cogitetis. Fidem imperatoribus servate, sed prius Deo, propter quem his etiam quibus commissi et traditi estis. »

Ecclesiasticam potestatem agnoscit, hisque verbis coram præfecto provinciæ prædicat et tuetur : « (a) Vos quoque imperio meo ac throno lex Christi subjicit. Imperium enim nos quoque gerimus; addo etiam præstantius ac perfectius: nisi vero æquum sit spiritum carni, et cœlestia terrenis cedere. » Nec minus tamen principibus parendum esse docet (b) : « Submittamus nos, tum Deo, tum alii aliis, tum iis qui in terris imperium gerunt: Deo quidem omnibus de causis, alii autem aliis propter charitatis fœdus: principibus denique, propter ordinem publicæque disciplinæ rationem; idque tanto etiam magis, quanto facillioribus illis ac benignioribus utimur. »

De hierarchia et cœlibatu presbyterorum.

Quod attinet hierarchiam, ubi Gregorius de clero Constantinopolitano verba facit, episcoporum, presbyterorum, diaconorum et lectorum tantum meminit (c). « Vide presbyterorum concilium, civitatis et prudentia ornatorum, diaconorum modestiam..... lectorum concinnitatem. » Primos in hierarchia ecclesiastica gradus episcopi, secundos occupant sacerdotes: ad episcopatum non nisi per inferiores gradus ascendebatur. Quoad Ecclesia floruit, et vigor disciplinæ stetit incolumis, quisquis ad supremum sacerdotii honorem promovendus erat, ob sanctitatis meritum assumebatur, ac diligenter de ejus vita, moribus et doctrina exquirebatur. Verum quo tempore nefanda Arianorum hæresis omnia miscuit, hic ordo perturbatus, conculcatæ leges. Hinc illæ Gregorii querelæ (d) : « Nos vero cunctos, facile collocamus in antistitem solia, modo ipsi velint: nequaquam recentium, aut priscorum, vel actiones considerantes, vel doctrinam, vel conversationem..... Non eos antistites facimus, qui aliquo temporis spatio fuerint examinati; sed qui suomet judicio digni videntur. » Hinc tam tristes, tam luctuosæ hujus temporis episcoporum imagines, tam nigris coloribus ab ipso in carminibus efformatæ. Sic in oratione de hoc argumento (e) : « Aliorum me puduit, qui cum plerisque nihilo meliores sint, atque utinam non etiam multo pejores, illotis, ut dici solet, manibus, profanisque animis in sanctissima mysteria sese inferunt, ac priusquam digni sint, qui ad res sacras accedant, sacrarium ipsum ambiunt, et circum sacrosanctam mensam sese invicem premunt ac protrudunt, tanquam non virtutis exemplum, sed victus parandi occasionem et subsidium hunc ordinem esse judicantes, ac non munus referendis rationibus obnoxium, sed imperium ab omni censura immune. »

In Oriente presbyteri non tam stricte cœlibis vitæ legem observasse videntur, quin ab ea aliqui recederent, quod ipse significat Gregorius, ubi scribit esse quosdam qui baptismum ab eo presbytero velint suscipere, (f) « qui cœlebs sit, qui continentia laude atque angelica vivendi ratione floreat. »

De causis ecclesiasticis.

Causarum ecclesiasticarum iudices erant episcopi; et si quando res ecclesiasticæ publicis prætoriis traducebantur, id ægre ferebant, et exinde querimonias apud iudices habebant, ut epistola Gregorii de episcopo Bosphorio argumento est. « Hanc tibi, » inquit scribens Nectario (g), « precepcionem ausus sum offerre pro reverendissimo episcopo Bosphorio..... Controversiam certe de circumstantibus exortam ipse nimirum dissolves juxta Spiritus gratiam, quæ in te est, et canonum tenorem. Illud autem minime ferendum tuæ reverentiæ videatur, quod nostra publicis prætoriis traducantur. Nam tametsi sint Christiani, ut certe Dei benignitate sunt, ejusmodi negotiorum iudices; quid commune gladio et spiritui? Quod si etiam concesserimus, quomodo aut ubinam justum, disputationem de fide cum aliis controversiis implicari? » Quod hac epistola postulabat Gregorius, conse-

(a) Or. 17, n. 8.

(b) Ibid., n. 6.

(c) Or. 42, n. 41.

(d) Carm. adv. episc., apud Toll., p. 39.

(e) Or. 2, n. 8.

(f) Or. 40, n. 26.

(g) Ep. al. 227.

cutus videtur, occasionemque dedisse rescripto Theodosii, dato 4 Febr. an. 384 vel 385, ad Optatum Ægypti præfectum, quo sancitur, « (a) ne nomen episcoporum, vel eorum qui Ecclesiæ necessitatibus serviunt, ad judicia sive ordinariorum sive extraordinariorum pertrahatur. Habent illi iudices suos, nec quidquam his publicis commune cum legibus : quantum ad causas tamen ecclesiasticas pertinet, quas decet episcopali auctoritate decidi. Quibuscunque igitur mota fuerit quæstio quæ ad Christianam pertineat sanctitatem, eos decebit sub eo iudice litigare, qui præsul est in suis partibus omnium sacerdotum, » etc.

De virginibus et monachis.

Notatione dignum maxime quod ait Gregorius de virginibus Deo consecratis, deque iis omnibus, qui post nuncupata Deo vota, promissa non curant persolvere, aut graviter officium deserant :

(b) Qui virginitatem Christo regi obtulit, :
 Rationale sacrificium, victimam incruentam,
 Nuptias si deinceps quæsierit, non jactura tantum illi, verum gravissimus
 Est casus, morti proximus, ac præterea opprobrium indelebile...
 Quis vero audiens Sapphiram infelicem et Ananiam
 Lucro qui suo malam mortem commutarunt ⁸⁷,
 Non vereatur vel leviter promissa violare?
 Regulam etiam quis auream cum furtim subripuisset
 E populi primoribus, inscio duce,
 Vestem et pecuniæ modicum; toti nocuit populo.
 Talis est, qui virginitatem amplexus, retro graditur; aut etiam deterior.

Nazianzi monachorum exercitia sic describit Gregorius (c) : « Vigiliæ, jejunia, preces, lacrymæ, callosa genua, pectoris converberationes, suspirium ex imo manans, pernoxio statio, mentis ad Deum peregrinatio, tenuis inter orandum fletus, audientium animos ad compunctionem incitans, psallentes, Dei gloriam celebrantes, legem Domini diu noctuque meditantes, exaltationes Dei in gutturibus ⁸⁸ ferentes; atque hæc etiam vitæ Deo gratæ pulchra indicia et argumenta, tacitique præcones, sordida nimirum et squalida coma, pedes nudi, et apostolicos imitantes, nihil mortuum ferentes, apta et moderata tonsura, amictus fastium coercens, zona ob ornatus neglectum culta et ornata.... oculus minime vagus, subrisus blandus.... silentium sermone præstantius, laudatio sale condita, non ad blanditias comparata, sed ad meliora dirigens, objurgatio laudatione optabilior.... modus tum in commune prodeundi, tum secedendi, hoc ut ipsi Spiritus mysteriis imbuantur; atque ita utrumque, ut et in communi solitudinem servent, et in solitudine fraternam benevolentiam et charitatem; et, quæ his adhuc majora et sublimiora sunt, opes in paupertate, possessio in peregrinatione, gloria in contemptu, potentia in infirmitate, fecunditas in cælibatu, siquidem præstantiores fetus illi sunt, qui secundum Deum existunt, quam qui a carne ortum ducunt : qui deliciis minime studere pro deliciis habent; qui regni cælestis causa humiles sunt, qui nihil in mundo habent et supra mundum existunt, qui etiam in carne extra carnem vivunt, qui pro portione Deum habent, qui propter regnum inopia laborant, et propter inopiam regnant. »

De monachis et virginibus Deo sacris sic iterum in carmine iambico (d) :

Sed quod semper ac omnibus notissimum est,
 Cernis insomnes virginum psalmodias,
 Virorum ac mulierum naturæ obliorum,
 Quot et qualium! quam ad Divinitatem accedentium
 Continentem et angelis respondentem chorum
 Duplicem, in cælo et in terra ordinatum,
 Divinæ laudatorem majestatis et naturæ.

Non una omnium virginum vita, eademque vivendi instituta :

(e) Αἱ μὲν ὁμηγερέες ξυὸν πόθον ἀμφιπέπουσαι
 Οὐρανοῦ ζωῆς, ἴσα τε μέτρα βίου.

Aliæ quidem simul congregatæ, sub uno conclavi commune vivendi institutum servabant commune desiderium foventes cælestis vitæ, similesque vivendi modos secutæ.

Αἱ δ' ἄρ' ἑοῖς ταχέεσσι παρήμηναι ἀδρανέουσιν,
 Ἦὲ κασιγνήτοις μάρτυσι σωφροσύνης.

⁸⁷ Act. v, 4-11. ⁸⁸ Psal. cxxix, 6.

(a) Lege 3, apud Sirmundum, in appendice *Codicis Theod.*, tom. I oper. variorum, p. 720.

(b) Carm. 4, *De præc. ad virgines.*

(c) Or. 6, n. 2.

(d) Carm. *De virtute.*

(e) Carm. 48, ad Hellenium.

Aliæ vero intra paternas domos infirmis assidebant parentibus, quorum curam suscipiebant, atque etiam affinium, quos suæ continentiæ testes habebant. Sic Marcellina, sancti Ambrosii soror, sacra Deo fuit virgo in paternis domibus; sic Eustochium, sic Principia, aliæque non paucae, Hieronymiano calamo celebratæ, quæ nullis se monasteriis addixerant, et sub una parentum cura degebant. Progrediente tempore, abusus irrepserunt: nonnullæ ex his virginibus interdum, aut parentibus fratribusque orbatæ, aut infirmitate, aut paupertate, aut aliis incitatæ rationibus, clericos vagosque monachos in contubernium asciverunt; atque ita factum est ut parentum ac fratrum loco succederent clerici sive monachi, *συνετακτοι*, introducti, qui etiam honestis nominibus talem et tam noxiam consuetudinem obtinebant. Hinc agapetorum et agapetarum origo, quibus nominibus tam periculosam vivendi normam decorabant. Hinc sanctorum Patrum, maxime Hieronymi querelæ deplorantis indictum virginitati vulnus; in epist. *De custodia virginitatis* ad Eustochium: « Pudet dicere, inquit, pro nefas! triste, sed verum est. Unde in Ecclesiis agapetarum pestis introiit? Unde sine nuptiis aliud nomen uxorum? Imo unde novum concubinarum genus? » etc. Tantis malis sancti Patres querelis suis, admonitionibus et scriptis, nec non concilia severis edictis obviam ire non cessarunt; quæ quidem si singula commemorare animus esset, longa nobis texenda esset historia. Hæc dixisse sat est; qui plura volet, legat Antonii Muratorii *Disquisitionem de Synisactis et Agapetis* in *Anecdotis Græcis*, etc., Patavii in-4°, an. 1709, p. 218.

Observationes circa Ecclesiæ disciplinam ex Gregorii scriptis.

Plurima in Gregorii scriptis observatione digna occurrunt, tam circa Ecclesiæ disciplinam, quam circa morum regulas. Ecclesiæ asylum iis erant, qui ad eas confugiebant; unde nemini eos extrahere licebat. Insigne profert exemplum Gregorius in oratione de Basilio (a). « Mulieri cuidam amplissimo loco natæ, cujus maritus haud pridem extremo vitæ die functus erat, iudicis assessor vim afferebat, invitamque ad nuptias pertrahebat. Ista autem, cum nulla ratione hanc vim effugere posset... ad sacram mensam confugit, Deumque adversus hanc injuriam propugnatorem sibi adoptat. Quid igitur... faciendum fuit, non dico Magno Basilio, qui de his rebus leges quoque omnibus statuerat, sed alii cuiquam longe illo inferiori, dum tamen sacerdoti? Quid aliud, nisi ut eam assereret, retineret, omni cura tueretur, Dei clementiæ et legi, quæ altaribus honorem haberi jubet, manum porrigeret, omnia denique prius faceret et pateretur, quam ut inhumanius ullum adversus eam consilium iniret; sicque et mensam sacrosanctam, et fidem etiam illam cum qua supplex erat, contumelia afficeret? » Non passus est Basilius ullam piæ viduæ injuriam inferri, sed eam adversus ejus persecutorem, quamvis Dominicæ Augustæ præsidio fretum, omni ope et opera tutatus est.

Præcis Ecclesiæ temporibus Christianorum mos erat, ut quilibet propriis manibus Eucharistiæ materiam efficeret, hique panes omnes in divina mensa offerrentur. Ne imperator quidem ab hoc usu liber erat, ut exemplo Valentis discimus: « Cum dona, quæ ipsemet, ut scribit Gregorius (b), effecerat, divinæ mensæ offerenda essent, » etc.

Omnes simul fideles, viri ac mulieres, psalmos in Ecclesia decantantes sedebant: « Nos cum vetulis sedemus et psallimus (c). » Signum crucis in quovis casu efficax remedium habebatur. Quanta sit hujus signi vis, manifestum est ex eo quod Juliano de rebus suis dæmones consulenti contigisse narrat his verbis Gregorius (d): « Ut autem egregium virum progredientem terrores adoriri cœperunt, ac subinde plures ac formidabiliores sonos quosdam insuetos, aiunt, tetrosque odores atque ignea spectra, et nescio quas nugæ et deliramenta, rei novitate percussus... ad crucem vetusque remedium confugit, hocque se adversus terrores consignat, eumque, quem persequebatur, opitulatorem asciscit... Valuit signaculum, cedunt dæmones, pelluntur timores. Quid deinde? Respirat malum; rursus audaciam concipit, rursus aggreditur, rursus iidem terrores urgent, rursus signaculum adhibetur, ac dæmones conquiescunt. Hæret consilii inops discipulus. » Sacros jejunii dies fideles observabant, quidam etiam ultra vires. « Christus, inquit Gre-

(a) Or. 43, n. 56.

(b) Ibid., n. 52.

(c) Or. 5, n. 25.

(d) Or. 4, n. 55, 56.

gorius (a), paulo ante tentationem jejunavit; nos ante Pascha... Ille totos quadraginta dies a cibo abstinuit, utpote Deus; nos autem ad virium nostrarum modulum jejunium attemperavimus, etiamsi quidam, zelo impulsus, ultra virium facultatem in jejunando prosiliant. » Qui sacra jejunia non celebrabant, arguebantur. Sic Gregorius acriter præfectum, ob violatam jejunii legem, increpat (b) : « Inique agis, o iudex, qui non jejunas. Et quomodo leges humanas servabis, qui divinas contemnis, et pro nihilo ducis? »

Mortuorum corpora magno apparatu fideles tumulo componebant, ut, exemplo est Constantius imperator. « Ille igitur, ut narrat Gregorius (c), publicis præconis faustisque omnibus, ac celebri pompa deducitur, religiosisque etiam his nostris officiis, hoc est, nocturnis cantionibus, ac cereorum ignibus, quibus nos Christiani pium e vita discessum ornandum existimamus. » Sic etiam exsequias describit Gregorius (d). « Nobis magnus ille Cæsarius servatus est, cinis pretiosus, mortuus laudatus, hymnis sibi succedentibus deductus, ad martyrum sacraria cum pompa ductus, sanctis parentum manibus honoratus, matre candida veste induta pietatem incærori subrogante, lacrymis a philosophia superatis, psalmodiis luctum sedantibus... (e) Atque alia quidem persolvimus, alia vero dabimus, anniversarios honores et commemorationes offerentes, ii quidem certe, qui superstites erunt. » Hinc patet consuetudinem fuisse etiam, ut honores anniversarii et commemorationes ab iis, qui superstites erant, offerrentur.

Præter festa præcipua, nempe Natalis Domini, Epiphaniæ, Paschæ, Pentecostes, festa etiam apostolorum Constantinopoli celebrabantur, nec non martyrum, quos inter numerabantur Machabæi. Apostolorum namque festa ibi se celebrasse, etsi non sæpe, inter valedicendum testatur Gregorius (f). « Valete, apostoli, præclara colonia, certaminis mei magistri, etsi minus sæpe festa vestra celebravi. » In festum sancti Cypriani martyris orationem ad populum habuit Gregorius, nec non aliam in festum Machabæorum, quorum dies festus Constantinopoli agebatur : « Qui quamvis (g), apud multos non honorentur, quia non post Christum decertarunt, digni sunt tamen qui ab omnibus honore afficiantur, quoniam pro legibus institutisque patriis fortem animum præstiterunt. Qui porro ante Christi passionem martyrium subierunt, quid tandem facturi erant, si post Christum persecutionem passi fuissent, ejusque mortem salutis nostræ causa susceptam ad imitandum propositam habuissent? » Quibus virtutibus pietatisque operibus festa sanctorum, præcipue martyrum, cohonestentur, digno caractere exprimit, et exinde in hæc verba prosequitur (h) : « Si ita convenimus, aut concurrimus, revera festum hunc diem, ut Christo gratum est, celebramus, revera martyres honore affecimus, aut afficiemus, revera triumphalem choream agimus. Sin autem eo convenimus, ut ventris voluptatibus indulgeamus, et fluxis ac brevi perituris deliciis fruamur, eaque, quæ mox evacuatur, inferamus; atque hæc loca, non temperantiæ, sed crapulæ, et hæc tempora, non spiritualis ascensus, ac (nisi hoc a me audacius dictum videatur) divinitatis consequendæ, cujus mediatores sunt martyres, sed rerum gerendarum et negotiationum tempora esse arbitremur : primum quidem quod hoc tempori conveniat, haud agnosco. Quid enim valeat cum tritico? quid carnis voluptati cum martyrum certaminibus? »

Hospitales erant Christianis excipiendis domus, quæ ut perfugium adversus humanam infirmitatem atque adversus miseras paupertatis habebantur. Unam Basilus extra urbem Cæsaream ædificavit, cujus descriptionem a Gregorio factam huc referre juvabit, nec legere pigebit (i) : « Paululum extra civitatem pedem effer, ac novam civitatem conspice, illud pietatis promptuarium, commune locupletum ærarium, in quo, non modo redundantes ac superflue opes, sed jam necessariæ quoque facultates per illius cohortationes reconducuntur... in quo morbus æquo animo toleratur, et calamitas beata censetur, et misericordia exploratur... Mihi vero nulla res perinde admirabilis videtur, atque compendiaria hæc ad salutem via, facilis in cælum ascensus. »

(a) Or. 40, n. 30.

(b) Epist. al. 74.

(c) Or. 5, n. 16.]

(d) Or. 7, n. 15.

(e) Ibid., n. 17.

(f) Or. 42, n. 26.

(g) Or. 15, n. 1.

(h) Or. 11, n. 5.

(i) Or. 43, n. 63.

Julianus nem nullam Christianæ religioni, quæ ipsi erat invisissima, tam honorificam esse, quam hospitales domos et pauperum curam animadvertens, nec ulla re tam crevisse, statuit hujusmodi domus construere, datisque litteris ad quemdam gentilem sacerdotem, Arsacium nomine, jussit crebra in singulis civitatibus xenodochia constitui. Apostatam audire juvat. «(a) Religio gentilium nondum ex animi nostri sententia viget, culpa eorum qui illam profitentur. Nam ea quidem quæ ad deos pertinent, præclara sunt atque magnifica, omnique voto ac spe majora.... Quid ergo? putamusne nos ista sufficere? Nec attendimus quid Christianorum religionem auxerit, humanitas scilicet in peregrinos, et in sepeliendis mortuis sollicita diligentia, et simulata morum gravitas. Quorum singula a nobis exercenda esse existimo. Nec sufficit quod tu hujusmodi sis, sed quotquot in Galatia sunt flamines tales esse decet... Singulos flamines hortare, ut nec ad theatrum accedant, nec in tabernis bibant, nec artem ullam, aut opificium turpe ac probrosum exercent.... Crebra in singulis civitatibus xenodochia constitue, ut peregrini non ex nostris solum, sed ex aliis etiam, si pecunia forte opus habuerint, humanitate nostra perfruantur. Porro unde sumptus tibi suppetant, a me jam provisum est...! Turpe enim ex Judæis neminem mendicare, impios vero Galilæos, præter suos pauperes, etiam nostros alere: nostros autem mendicos nostra ope ac subsidio destitutos videri. »

Circa morum regulas.

Bibliothecæ ecclesiasticorum scriptorum auctor scribit, Gregorium morum disciplinam docere ratione, quæ philosopho magis quam populo conveniat: quod quidem, si verum foret, non laudi sed vitio vertendum esset episcopo, qui, cum artem callere debeat docendi omnes, sic orationem suam auribus auditorum accommodet; necesse est, ut tam rudes quam doctos cœlestibus imbuat disciplinis. Quisquis tamen legerit Gregorii sermones, si diligenter attendat quomodo varia circa mores doctrinæ capita proponat et explicet coram frequenti populo, facile noscet Gregorium, fidelem in domo Dei dispensatorem, provida manu frumenta patrisfamilias singulis ita erogasse, ut nullus, ne pauperculus quidem, fame laboraret; et sapientiæ fontes tanta reserasset prudentia, ut omnes, sive parvi, sive magni, sitim possent restinguere. Paucis juvat exemplis rem demonstrare.

1° Si quæras a Gregorio, quomodo quis sermonem, vel rem aliquam auspicari debeat? « Optimus hic ordo est, inquit (b), ut qui vel sermonem, vel rem aliquam auspicatur, a Deo initium ducat, et in Deo conquiescat. » Hæc omnium actionum nostrarum norma.

2° Quid Deo offerendum? « (c) Unusquisque Deo, quod poterit, offerat, quovis tempore, quovis genere vitæ et fortunæ, pro præsentis facultatis modulo, pro gratia sibi concessa, ut per omnes virtutis modos, omnes cœlestis regni mansiones impleamus. »

3° Tam benignus, tam clemens est Deus, ut vel minima lubens accipiat, si voluntatem cupiditas non comprimat, et angustiis pectoris munera non coarctentur: « (d) Nihil eorum quæ Deo offeruntur, tam parvum est, quamvis etiam minimi momenti sit, quamvis longe infra illius dignitatem, quod non omnino accipiat, gratumque habeat.... Illud quidem minime dubium est, quin, etiamsi omnia contulerimus, minus tamen collaturi simus, quam accepimus. Quandoquidem divini beneficii est, quod sumus, quod Deum cognoscimus, quodque etiam, quod offeramus, habemus. Atque illud pulcherrimum humanissimumque censendum est, quod Deus largitionem, non oblatæ rei pretio et dignitate, sed offerentis affectu et facultate metitur. »

4° Quid maxime postulet a nobis, totum gravi sententia et memoratu digna inculcat. « (e) Dixit abbas Gregorius Theologus: Tria hæc exigit Deus ab omni homine baptizato, fidem rectam ex animo; veritatem in lingua et temperantiam de corpore. »

5° Quibus ex causis, quo fine præclara facinora quisquis aggrediatur optime constituit, omnem aditum vanæ gloriæ obstruendo. « (f) Si gloriæ cupiditate, ac non veritatis studio et amore nos pericula adire existimabat (Julianus), hæc sane apud illos ludant Empedocles, et Aristæi,

(a) Sozom. l. 5, c. 16, p. 619.

(b) Or. 2, n. 1.

(c) Or. 19, n. 7.

(d) Ibid., n. 8.

(e) Apoph. Pat. apud Cotel., p. 410, t. II Mon. Ec. Græc.

(f) Or. 4, n. 50.

et Empedotimi quidam, ac Trophonii, atque hujusmodi miserorum hominum chorus... (a) At Christianis jucundius est pietatis causa pati, etiamsi nemo id resciturus sit, quam aliis cum impietate ~~serere~~, atque in gloria versari. Hominibus quippe placere, parum admodum curamus; id ~~unum~~ expetentes, ut honorem a Deo consequamur; imo sublimius etiam assurgimus. (De iis loquor, qui vere philosophi, veroque Dei amore præditi sunt). Quippe qui bono conjungi propter ipsum bonum exoptamus, non autem propter honores in altero ævo reconditos. Secundus enim hic honestorum et laudabilium virorum gradus est, pretio ac mercede aliquid facere; quemadmodum in tertia classe collocandi sunt, qui pœnæ metu a scelere et maleficio deterrentur. »

6° Leges amicitiae ita describit, ut ad perpetuam hominum concordiam et societatis incolumitatem nihil amplius desiderandum, si mores ad illud exemplar informarentur: « (b) Apud Christianos lex et norma amicitiae quisque ipse est, atque eadem proximis velle quæ et sibi ipsi. Crimen autem, non modo malum extitisse, sed etiam a malo parum abfuisse, cum cupiditas ipsa pene ut actio plectatur; apud quos tantum pudicitiae studium est, ut oculus quoque frenetur ac reprimatur; et manus sanguinaria et mortifera ita longe arcetur, ut ira etiam ipsa coerceatur; perjurium autem adeo atrox et nefarium censetur, ut jusjurandum quoque ipsum nobis solis interdictum sit. »

7° Benignitatem erga pauperes non tantum suadet, sed maximis urget momentis. (c) « An tu benignitatem, non necessariam, sed tibi liberam esse putas? Ac non legem, sed consilium? Hoc quoque ipse magnopere vellem et existimarem. Sed me sinistra illa manus terret, et hædi, et probra, quæ ab eo, a quo illic collocati sunt, conjiciuntur; non quia manus alienis bonis attulerunt, nec quia templa diripuerunt, aut abulterium perpetrarunt, aut aliud quiddam ex aliis quæ interdicta sunt, admisserunt, hoc ordine mulcati, sed quia Christum per pauperes minime curarunt. »

8° Tandem Christianum beneficiis divinis aut cumulatum, aut multum egentem seipsum intueri cogendo, egregie ad charitatis officia accendit. « (d) Habes beneficium, quod te multorum mandatorum submoneat: ne contemptim prætereas. Pauper accessit? In mentem tibi veniat, ex quam gravi paupertate ad quantas divitias proventus es. Pane carens, aut potu, atque etiam fortasse Lazarus quispiam ad domus tuæ fores provolutus? Moveat te mystica mensa, ad quam accessisti; moveat te panis ille cujus particeps factus es, calix ille, quem accepisti, cum Christi passionibus initiareris. Peregrinus ad genua tua procubuit, domo carens, advema? Per hunc eum excipe, qui propter te peregrinatus est, idque in propriis, quique per gratiam ad te immigravit, teque ad cœleste domicilium pertraxit. Zachæum imitare⁹⁹, illum, inquam, heri publicanum, hodie animi magnitudine et liberalitate præditum. Facultates omnes tuas ingredienti Christo offer, ut, licet corporali statura pusillus, animo tamen eveharis, Christum egregie conspicatus. Ægrotus prostat, ac saucius? Moveat te sanitas tua, et vulnera quibus te Christus liberavit. Si videris nudum, operi eum, tuum incorruptionis indumentum, hoc est, Christum honore prosequens: quotquot enim in Christum baptizati sumus, Christum induimus¹⁰⁰. Si debitorem nactus sis ad pedes tuos sese abjicientem, syngrapham omnem, tam justam, quam injustam rescinde. Decem illa talentorum millia, quæ tibi Christus remisit, in memoriam revoca. Noli te acerbum minoris debiti exactorem præbere, et quidem conservis, cum tibi a Domino major summa condonata sit; ne humanitatis quoque illius, quam tibi in exemplum propositam haudquaquam imitatus es, pœnæ a te expetantur¹⁰¹. »

Plurima sunt in operibus Gregorii historiam spectantia, quæ singula referre longum foret. Pauca e multis seligam. In oratione xxxiii (n° 11) scribit Petrum in Judæa Evangelium prædicasse, Lucam in Achaia, Andræam in Epiro, Joannem Ephesi, Thomam in India, Marcum in Italia.

⁹⁹ Luc. xix, 2-9. ¹⁰⁰ Gal. iii, 27. ¹⁰¹ Matth. xviii, 24-35.

(a) Or. 4, n. 60.
(b) Or. 4, n. 123

(c) Or. 14, n. 39.
(d) Or. 40, n. 31.

Videtur inter victimas pro Christo cæsas recensere SS. Lucam et Joannem. « (a) Non victimas pro Christo cæsas veritus es? nec magnos pugiles extimasti, Joannem illum, Petrum, Paulum, Jacobum, Stephanum, Lucam, Andræam, Theclam, eos qui et post illos, pro veritate periculis se objecerunt. Qui cum igni, et ferro, et belluis, et tyrannis, et præsentibus malis, » etc. Joannes tamen et Lucas, quamvis crucis mortificationem jugiter in suis corporibus pertulerint, et permultas propter Christum et ejus Evangelium calamitates passi sint: « Haudquaquam, ut scribit Elias Cretensis (b), Comment. in orat. ¹II, nunc ¹IV, interempti sunt, verum in pace ad eum, qui pacis Deus est ², reversi sunt. »

Scribit Gregorius Petrum lupinis unico asse emptis vitam tolerasse: « Pulchra res victus tenuitas, inquit (c): documento mihi est. . . Petrus qui lupinis unico asse emptis alebatur. » — « Hoc autem, ait Nicetas, Comm. in orat. al. XVI, p. 659, ex quodam libro desumptum est in ecclesiasticum canonem minime recepto. » Gregorius hæc verba Petro ascribit in epistola al. XVI, p. 778: « Ægra anima vicina est Deo, ut eximie alicubi loquitur Petrus. » Annotat Elias hunc locum sumptum esse ex eo libello, qui *Doctrina Petri* inscribitur: Commentario in orat. al. XVII, p. 684. Hæc autem verba: « (d) Petrum dicentem audiamus: Erubescite qui aliena detinetis, Deique æquitatem vobis imitandam proponite, et nemo erit pauper: » ex libro *Apostolicarum questionum*, quem postea sexta synodus improbavit, tanquam ab hæreticis depravatum et adumbratum, sumpta esse scribit Nicetas, Comment. in orat. al. XVI, p. 672.

Scribit Gregorius (e) Theclam virginem necis flammæque periculo primum ereptam, dein morsibus unguibusque leonum, qui generosos virginis artus dente premere et discerpere minime ausi sunt, e tyranno ipsius proco ope Christi servatam. (f) Quamvis eam pro Christo sanguinem suum fudisse non asserat, hanc tamen numerat inter cæsas et illustres pro Christo victimas: hanc alii martyrem appellant. Sacrum egregiæ huic virgini templum erat Seleuciæ, quo, abdicata sede Constantinopolitana, Gregorius sese recepit.

De Judæis hæc, digna quæ observentur, habet Gregorius (g): « Una utique illis calamitatis columna totus terrarum orbis est, per quem varie fusi sparsique sunt, divinusque cultus compressus et extinctus, ipsumque adeo Jerosolymitanæ urbis solum, quod vix jam agnoscitur, atque hactenus duntaxat illis patet, idque duntaxat fructus ex veteri sua gloria et amplitudine capiunt, ut per diem conspicui facti solitudinem lugeant. » Eadem et plura etiam de Judæis plurimi narrant scriptores, maxime Hieronymus qui ait (h), usque ad sua tempora Judæos prohiberi Jerusalem ingredi; eosque, qui Christi sanguinem emerant, emere lacrymas suas, id est pecunia facultatem obtinuisse ut quo die a Românis capta dirutaque et eversa fuit Jerusalem, illi campos ubi Jerusalem fuerat, veniant, et eis ruinam civitatis flere liceat. Eusebius testatur lib. IV *Hist.*, cap. 6, universam gentem Judæorum in regionem circa Hierosolyma sitam pedem inferre prohibitam fuisse constitutione Adriani imperatoris; adeo ut ne prospicere quidem e longinquo patrium solum ipsis liceret. Quod tamen postea concessum, vel potius pecunia emptum, ut notat Gregorius.

Ex ipso discimus Maximinum crudeliori adversus Christianos persecutione grassatum, quam Diocletianum, et ejus successorem Maximianum. (i) « Persecutio erat, et quidem persecutionum omnium atrocissima, maximeque horrenda. His loquor, quibus Maximini persecutio nota est; qui, cum post multos, qui paulo ante exstiterant, ingruisset, hoc effecit, ut omnes humani ac faciles fuisse viderentur. » Præclaram hanc vocem dictam refert a Constantini Magni patre Constantio, principe optimo, qui cum

² Philipp. IV, 9.

(a) Or. 4, n. 49.

(b) In edit. Bill., t. II, pag. 222, 223.

(c) Or. 14, n. 4.

(d) Or. 14, n. 24.

(e) Carm. De præc. ad virgines.

(f) Or. 24, n. 10.

(g) Or. 6, n. 18.

(h) In cap. 1 *Sophon.*, t. III, p. 1655.

(i) Or. 43, n. 5.

ad persecutionem Christianis movendam his verbis inter alia a malevolo impellere-
tur (a) :

Τί τῆς μελίσης ἐστὶν ἡμερώτερον ;
'Ἄλλ' οὐδ' ἐκείνη τῶν τρυγῶντων φείδεται :

Estne animal ape mitius ?
Sed nec illa favos auferentibus parcit ;

Constantius respondit :

Πῶς οὐκ οἶδας, ὦ βέλτεστε σὺ,
'Ὡς οὐδ' ἐκείνη κέντρον ἐστὶν ἀσφαλές ;
Παίει μὲν, αὐτῇ δ' εὐθέως ἀπόλλυται.

An te fugit, vir optime,
Quod ipsius aculeus periculo non vacat ?
Ipse quidem pungit, sed illa statim moritur.

Plurima de Constantio honorifice prædicat; imperatorem piissimum, Christi amantissi-
mum, qui Deo adjunctus sit, qui cœlestis gloriæ hæreditatem acceperit, qui moriens
imperium cum meliore commutarit. Non hæc Hilarius, non hæc Athanasius, non Theo-
doretus, alique scriptores ecclesiastici. Sed jam in Præloquio ad orationem quartam
hæc diligenter excussa sunt. Monitum, si velit, adeat lector; nobis semel dicta retra-
ctandi otium non est; quin etiam cum voluminis tunc temporis angustiae nos cogunt ut
præfandi terminum hic tandem habeamus.

(a) Carm. adv. iram.

VITA

SANCTI GREGORII THEOLOGI

EPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI

EX IPSIUS POTISSIMUM SCRIPTIS ADORNATA.

Gregorius Nazianzenus, qui ab eximia rerum A divinarum scientia *Theologi* nomen solus post apo-
stolum Joannem invenit, quis, qualis et quantum fuerit, omnes uno ore Græci et Latini melioris notæ
scriptores ecclesiastici honorificentissime testati sunt; pauciora tamen de ejus vita rebusque gestis
litteris mandarunt. Verum ipse Gregorius proprio calamo supplevit, tum in prolixo et egregio carmine
quod de suis rebus ipse scripsit, tum variis in locis, seu carminum cæterorum, seu orationum et episto-
liarum, in quibus plurima de seipso commemorat. Quare scripta Gregorii, Vitæ ipsius, ac eorum quæ
de ipso scribimus, basis sunt ac fundamentum.

I. *Gregorii patria : an Nazianzum, an Arianzum pagus.*

Nazianzum Cappadociæ civitatem, haud procul a B Cæsarea, in cujus diœcesi erat, Gregorii esse pa-
triam, indeque Nazianzenum eum dictum fuisse plerique existimant. Sunt tamen qui eum, non
Nazianzi, sed Arianzi natum arbitratur. Arianzum autem pagus erat in regione Tiberina situs, quem
doctissimi Tillemontius et Gothofredus Hermantius

suburbanum Nazianzo censi putant : idque inde colligunt, quod, cum ea regio grandine vastata
fuisset, Nazianzenos ad pœnitentiam hortatus sit Gregorius, ut quos ea calamitas propius spectaret.
Id haustum est ex collatione 5 Synodi v, ubi Euphrantas episcopus Thyansensis ait : « Arianzum
quidem prædium est, unde ortus fuit Gregorius, sub Nazianzo constitutus (b). » Bollandistæ aiunt se non
intelligere « cur hæc debeant ad nativitatem referri, cum sufficiat, si ex illo suæ possessionis prædio
Gregorii pater, aut avus, in ipsam Nazianzenam civitatem migravit, ibique Gregorium filium peperit
mater. » Præterea inquirunt : « Arianzum non prædium fuisse videtur, sed pagus, in quo prædium
habuit Gregorius a quodam Rhegino emptum. » Leviora hæc sunt quam ut iis immoremur diutius; ac
parum interest, natusne sit Gregorius Nazianzi, an Arianzi; maxime cum constet Arianzum vicinum
fuisse Nazianzo.

II. *Mala veterum de Cappadociæ incolis opinio.*

Patriam igitur, ut ait Gregorius presbyter in ejus *Vita*, secundam Cappadocum provinciam habuit.

(b) 9 Maii, p. 376.

urbem Nazianzum. Juvat observare Nazianzum, ut ex Hieronymo, libro *De scriptoribus ecclesiasticis*, et ex Gregorio discimus (a), appellatam olim fuisse Diocæsaream. Parva quidem urbs et obscura, Nazianzum, nullo in honore, imo communi cum cæteris Cappadocibus infamia laborans. Ubique enim terrarum pessime audiebant Cappadoces: nec ullus est scriptor, sive e nostris, sive ex profanis, qui eos conviciis non lacescat; quæ etiam proverbio, melius dixerim, veteri *σρχάστω, τρία ΚΚΚ χάκιστα*, increbuerunt. Unum inter multos audiamus Isidorum de Cappadocibus loquentem (b): « Subdola atque improba magna ex parte hæc natio est. Pace offenditur, contentionibus ac dissidiis alitur, eundemque dulcis et amari fontem habet. In congressu blande ac benigne loquitur, in absentia obtretrat. Fallax est, impudens, temeraria, meticulosa, cavillatrix, illiberalis, versuta, inhumana, superba et contumax, in secundis amicorum rebus mœsta, in adversis læta et insatiabilis. Sub pietatis larva mulierculus in captivitatem redigit, atque insanæ auri amore Babylonium superat. Ad mentium proclivis est, ad pejerandum celer. Ac denique qualem habes improbissimum ac prorsus exosum gigantium, tales omnes Cappadoces esse existima, ac pro certo habe (c)... Quid tibi cum genere belluinis moribus prædito? Quid tibi cum barbara natione? Quid te cum ignobilibus commisceas? Quid cum Cappadocibus collideris?... Quid tuam ipsius existimationem commaculas, cum illis te conferens, quibus nec ut mancipiis quisquam mente præditus uti velit? » Hæc erat antiquorum de Cappadociæ incolis opinio, adeoque de Nazianzi civibus, quippe quæ pars ejus erat, secundæ nimirum Cappadociæ obscura civitas. Verum a Gregorio nostro « adeo nobilitata... est, verba sunt ejus biographi, ut apud extremos etiam orbis terrarum fines propter eum clara atque illustris exstiterit. Neque enim Pella ob Alexandrum celebrior est, inquit, aut Persæ propter Cyrum ad tantam gloriæ splendorisque magnitudinem evecti sunt; quantum hæc propter magnum Gregorium assecuta est. Quocirca ipsi quoque ob educatum Gregorium abunde persolutam esse mercedem existimo, quippe quæ et Indis et Britannis ex diametro inter se oppositis æque inclaruerit. »

Quamvis autem Isidorus tam male de Cappadocibus senserit et scripserit, in altera tamen epistola (d), postquam Priscum Cappadocem sic allocutus est: « Vereor ne tu illius Cappadocum partis sis, quæ omni vitiorum genere injusta est; » hæc addit: « Altera enim rursus Cappadocum pars est quam optima, *πανάριστος*, ex qua illi exstiterunt, qui vitæ suæ ac præceptorum luce orbis terrarum

finibus præluxerunt, *δαδουχῆσαντες*. » Quibus verbis non alios certe quam Gregorium magnumque Basilium significare voluit Isidorus, ut et istis in epistola cccLii (e): « Ego vero sanctos illos e Cappadocia exstitisse assentior. Atque hoc potissimum istorum improbitatis argumentum est; » nempe Cappadocum, quorum mores indigni veterum sanctorum Patrum virtute tunc decantabantur.

Gregorius tamen Cappadociæ non illibenter meminuit, eamque, ut sese dat occasio, laudibus effert. De Georgio Cappadoce, qui Athanasio infensissimum se præbuerat, verba faciens, sic ait (f): « Atque hic mihi charissimum solum, patriam, inquam, meam, omni crimine solutam velim: improbitas enim, non patriæ, sed iis, qui animi inductione ipsam elegerunt, assignanda est. Illa enim sacra, et apud omnes pietatis laude clara et illustris est. » Alibi (g) Cappadociam venerationem patriam suam vocat, nec minus juvenem, quam equorum bonam nutricem. Et in fine carminis ad Nemesium (h), « Cappadoces suos » dicit, et hoc nomine se gloriari profitetur.

III. Parentes Gregorii.

Parentibus ortum esse nobilibus Gregorium asserit ejus Vitæ scriptor; quod quidem incertum est de patre ipsius Gregorio; nisi quis inde illud colligere velit, quod Gregorius noster in oratione, qua defuncti patris laudes prosequitur, his verbis incipiat (i): « Ille igitur, ut patriam, genus, corporis dotes, externum splendorem, et alia, ob quæ homines magnifice de se sentiunt, ad encomiorum leges remittam, » etc. Dum enim ait Gregorius se genus patris, corporis dotes, externum splendorem ad encomiorum leges remittere, nonne indicare videtur sibi ista in laudibus parentis ponere licuisse; adeoque eum et genere, et corporis dotibus, et externo splendore, et aliis, ob quæ homines magnifice de se sentiunt, præstitisse? Nisi enim iis præstitisset, orator certe tali exordio risum movisset.

IV. Hæresis Hypsistariorum.

Hypsistariorum sectam profitebatur Gregorius pater; quæ secta « Ex gentili errore, inquit noster Gregorius (j), et legali vanitate conflata erat; quarum utriusque partes quædam fugiens, ex quibusdam partibus conflata et constituta est. Etenim illius quidem simulacra et sacrificia rejicientes, ignem et lucernam colunt: hujus autem Sabbatum et jejunam quædam a nonnullis cibis abstinentiam venerantes, circumcisionem aspernantur. » Ex his patet Gregorium non fuisse omnino idololatram, quamvis Gregorius, carmine *De rebus suis*, hunc « sub idolis » vixisse scripserit. Qua quidem voce non deorum aut animalium simulacra, ut Joanni

(a) Hier., *De scrip. eccl. Greg.*, Ep. ad Hellen. ad Olymp.

(b) Isid. Pelus., lib. 1, epist. 281, p. 101.

(c) Ibid., p. 125, ep. 351.

(d) Lib. 1, ep. 158, p. 64.

(e) Ibid., p. 124.

(f) Or. 21, n. 14.

(g) Or. 43, n. 5.

(h) Carm. 62.

(i) Or. 18, n. 5.

(j) Or. 18, n. 5.

Clerico visum est, sed ignis aut lucernarum elementa Gregorium intellexisse, in monito ad orationem XVIII ostendimus (P. 329); idque ex relatis Gregorii verbis aperte declaratur. Quod autem Hypsistariorum nomen spectat, Græco fonte cadit, nempe voce ὕψιστος, quæ altissimum sonat; sibi que Hypsistariorum nomen vindicant, quod solum Altissimum adorent. De hac hæresi nihil legitur apud Epiphanium, Augustinum, cæterosque qui de hæresibus scripsere. Consimilia tamen fere de Euphemitis, seu Massalianis, narrat Epiphanius, hæresi LXXX; ait enim illos ex gentilibus, nec Judaismo, nec Christianismo attendentes, deos quidem dicere; nullum autem adorare, sed unum solum venerari, quem omnipotentem vocant. Quamdã etiam similitudinem habent Hypsistarii cum subortis postea Cœlicolis Africæ, de quibus Augustinus, epistola CLXIII; *Codex Theodosianus*, lib. XLIII, *De hæreticis*, et lib. XIX, *De Judæis Cœlicolis et Samaritanis*.

V. Mores Gregorii patris.

Longo Gregorius pater tempore in Hypsistarium errore, nimirum ad quadragesimum quintum ferme ætatis suæ annum, versatus est. Verumtamen priusquam religionem Christianam profiteretur, moribus erat Christianus. « Ille enim, inquit Gregorius noster (a), ante etiam quam ad nostram causam se contulisset, noster erat. Mores quippe ipsum nobis asciscabant. Ut enim multi ex nostris nobiscum non sunt, quos scilicet a communi corpore vita remouet; sic contra multi exterorum ad nos spectant, quicumque nimirum fidem moribus anteverunt, ac solo nomine carent, cum rem ipsam teneant. Quo in numero meus quoque pater erat; ramus quidem ille alienus, cæterum vita et moribus ad nos propendens. » Pudicitæ laude excellabat Gregorius; idem simul amabilissimus et castissimus, quæ duo haud facile in unum concurrunt. Justitiæ tam tenax fuit, ut in magnis reipublicæ muneribus versatus, ne teruncio quidem facultates suas auxerit. Sed his omissis, ad annum, quo Christo nomen dedit, ac Christianam religionem professus verasque virtutes est assecutus, veniamus. Is fuit annus, quo habita est synodus Nicæna, post Virginis partum 325. Etenim ab episcopis, qui illuc contendebant ut Arii furoribus obsisterent, præcipue vero a Leontio, qui tum metropolim gubernabat, cum sponte sua desiderium suum confessus fuisset, communisque salutis auxilium poposcisset, catechesis sermonibus imbutus, baptismum suscepit.

VI, VII. *Gregorius pater baptismum suscipit ab episcopo Nazianzeno. — Patrium fugere cogitur ab irata matre.*

Anno igitur 325 baptizatus est Gregorius, aut aliquanto post tempore; siquidem, teste Gregorio nostro (b), « Ad lavacrum accessit, cum se pro viribus suis prius purgasset; atque tum animo, tum

⁶⁰ I Cor. vii, 14.

(a) Or. 18, n. 6.
(b) Ibid., n. 15.

A corpore, multo magis, quam qui olim a Moyse tabulas accepturi erant, purificasset. » Ex his patet Gregorium tempus aliquod impendisse, ut sordes elueret priusquam aquis baptismi purgaretur, quo purgatio prævia purgationis dono firmitatem assereret, seu gratiam in tuto poneret. Egressum ex aqua lumen circumfulsit: quo miraculo percussus episcopus, Gregorium sibi in episcopatu successurum palam ac publice clamavit. Id argumento est eum Nazianzi ab ejus Ecclesiæ episcopo baptismum suscepisse, non vero a Leontio Cæsariensi, ut putat Baronius, quem sequitur Papebrochius. Quod cum mater ejus, fictorum numinum cultui addicta, indigne ferret, patriam fugere coactus est (c), « Patriis cœlestis ac veræ hæreditatis causa, et matre, et facultatibus aliquandiu carere sustinens, atque hanc ignominiam æquius et facilius quam alii summos honores tulit. »

VIII. *Episcopus creatur.*

Quod de Gregorio e lavacro ascendente prænuntiatum fuerat, contigit. Creatus est episcopus anno 329, vel 328, ut placet Gothofrido Hermant, annus natus ferme quinquaginta; cumque Nazianzenam Ecclesiam per quadraginta quinque annos sapientissime administrasset, exactis pene centum annis, plenus dierum, sanctissime obiit anno 373 exeunte, vel ineunte 374.

IX. *Nonna, mater Gregorii, e radice sancta prodiit,*

Ipsi non diu superstes fuit piissima conjux Nonna: tali digna sponso erat, ut ipse tali dignus sponsa; atque, ut pii filii verbis utar (d), « Si quis ab ultimis terrarum finibus, atque ex universo hominum genere, præstantissimum conjugium conciliare studuisset, nullum usquam hoc præstantius aptiusque reperiri potuisset. Ita enim virorum ac mulierum optima et præclarissima quæque in unum confluxerant, ut hoc matrimonium, non minus virtutis, quam corporum nexu esset. » Habuit Nonna, quod ex editis a doctissimo Muratorio epigrammatibus discimus, patrem nomine Philtatium; matri nomen fuit Gorgonia, fratri Amphilocheus, ex quo ortus magnus ille Amphilocheus Iconii episcopus. Nonna ex radice sancta prodiit; acceptamque a parentibus virtutis hæreditatem ita pietate sua præclaris actionibus auxit, ut si singula percurrere animus esset, de illis volumen impleretur. Sed ea suavius leget, et ex ipso fonte hauriet lector, versans Gregorii nostri scripta, in quibus sæpius Nonnæ sit mentio. Legenda imprimis oratio XVIII, quæ tota de Gregorio patre, et de Nonna; carmina I et II, etc. Unum duntaxat referam, quod prætermittere nefas esset. Nonnæ ascribenda est sui ab Hypsistariorum secta sponsi ad Christianam religionem transitio, quam assiduis ad Deum precibus, dies ac noctes cum lacrymis et jejuniis obsecrando, impetravit: *Sanctificatus est vir infidelis per mulierem fidelem* ⁶¹. Non-

(c) Or. 18, n. 5.
(d) Ibid., n. 7.

næ ascribendi sunt abundantes ipsius in episcopatu fructus; Nonnæ ascribenda est natorum pietas, quos enixa non minus spiritu quam carne, Deum unum timere et amare docuit; quos tam egregiis moribus ac præceptis informavit atque imbuit, ut singulos, aspirante gratia, ardens ad sidera virtus erexerit, atque inter sanctos ipsi numerentur cum sanctis parentibus; nimirum Gorgonia, quæ forsitan natu maxima fuit; Gregorius, de cuius vita, rebus gestis, et scriptis dicturi sumus, et Cæsarius.

X. Quo anno natus sit Gregorius.

Risce ergo parentibus natus est Gregorius (a), et atque ad Deum a vulva ipsa projectus, et ex materna pollicitatione ipsi donatus. Etenim Nonna, cupiens masculam prolem, cum eam crebris precibus a Deo impetrasset, ut olim Anna Samuelem, voti compos facta pia mater, filium sibi dono Dei concessum illi a quo acceperat, Annam æmulata, consecravat¹. Quo anno id contigerit gravis est difficultas, et certant inter se scriptores. Quamvis nostrum non sit tantas lites componere, quid tamen sentimus dissimulare lex operis non sinit: sed prius diversarum opinionum expendenda sunt momenta. Doctissimus ac piissimus Tillemontius, cum aliis pluribus, Gregorium nec citius nec serius anno ter centesimo vicesimo nono natum esse statuit ex pluribus Gregorii ipsius verbis, quo certe non est alius ætatis suæ testis locupletior. Palmaria imprimis videntur hæc Gregorii patris verba filium ad suscipiendum munus pastoritium impellentis (b):

Ὅπως τοσοῦτον ἐκμεμέτηρχας βίον,
Ὅσος διήλθε θυσίων ἐμοὶ χρόνος.

*Nondum tot annos vita percurrit tua,
Quot mi in sacris jam sunt peracti victimis.*

His duobus versiculis manifestum est Gregorium Nazianzenum natum esse, cum jam Deo ejus pater victimas offerret; sive victimas eas intellexeris quas quilibet Christianus ex corde puro offert, sive quas solius est sacerdotis aut episcopi, ut ministri, offerre. Cum autem Gregorius non ante annum 328 creatus sit sacerdos et episcopus, necesse est ut Gregorius filius ex patre episcopo sit procreatus, si victimas quas obtulit, priusquam nasceretur filius, eas esse credideris, quas soli sacerdoti offerre competit, adeoque non ante annum 328 aut 329, quo creatus est episcopus.

XI-XIII. Bollandi sententia de anno, quo natus est Gregorius. Quot annis Gregorius Athenis eloquentiæ operam dedit. Refellitur opinio Bollandi.

Reclamant Bollandistæ (c), interpretes accusant, verba Græca ab ipsis male reddita Latine queruntur, et absurdissimum esse clamant, si Gregorius Nazianzenus dicatur patre sacerdote vel episcopo editus. Id quidem mirum et prorsus insolitum. nec

A cum legibus ecclesiasticis valde consonum. Sed verba Græca aliter intelligere, ne vel ipsimet Papebrochio possibile est (d); quippe qui aliter ea interpretari nequit, nisi mutando Gregorii verba Græca arbitrio suo, nullius scriptoris, nullius codicis manu exarati auctoritate. Quod mirum videri possit in viro, qui de versionibus expostulat, atque interpretes nimium curiosos fuisse, ubi eos maxime scrupulosos esse oportuisset, clamitat?

Legendum igitur ἐτησιων προθυσίων conjicit:

Ὅσος διήλθε ἐτησιων ἐμοὶ χρόνος.

Quod etesiarum transitit tempus mihi.

Quæ lectio nullo nititur fundamento, nec ulla ei subest notio. Quis enim credat Gregorium patrem significare voluisse, nondum tot annos vixisse Gregorium filium, quot ipse vixerit? Nam sic ipse interpretatur Papebrochius (e):

Ἡ ἄετις περακτὰ τὰμ λὸνγὰ νὸνδὸμ ἐστὶ τὸ βί, Ἡ Quot, etc.

Sed correctionis suæ et licentiam, sic enim ipse appellat, agnovit postea; confessus est etiam vir candidus eam nullius manuscripti auctoritate fulciri, ac demum pollicitus hanc se libenter dimissurum, cum vel aliam magis fundatam certamque invenerit quispiam, vel explicandæ phraseos istius rationem aptiorem. Aliam ipse Papebrochius lectionem invenit (f), seu potius finxit; cujus non major quam prioris auctoritas esse potest, cum nullius ipsa codicis auctoritate fulciatur; et quæ suo, si admitteretur, plus noceret, quam faveret fabricatori: sic igitur legendum suggerit:

Ὅσος διήλθε εἰς τὸν ἐμοὶ χρόνος.

Bis quantum eundo labitur tempus mihi.

Satius est, ut ait noster Prudentius Maran in *Vita sancti Basilii* (p. 38), et cum Tillemontio fieri, legem ecclesiasticam de continentia episcoporum nondum in omnibus omnino Ecclesiis viguisse, quam apertissimum locum ejusmodi conjecturis attemptare. Recte, si prius demonstrari posset legem illam in Cappadocia non viguisse, quod quidem probare non facile fuerit.

Est alius Gregorii textus, qui ad confirmandam sententiam Tillemontii de anno quo vir sanctus natus est, non minus idoneus videtur: ait namque Gregorius, cum Athenis in patriam reditum parabat anno 355, se longum tempus studio eloquentiæ impendisse, ac se jam circiter triointa annos natum. Hæc sunt ejus verba:

Καὶ γὰρ πολλὸς τέτριπτο τοῖς λόγοις χρόνος.

Ἢδη τριακοστὸν μοι σχεδὸν τοῦτ' ἦν ἔτος (g).

Verum ex adverso occurrunt Bollandistæ (h), atque in eo disputant. Gratis, inquit, præsumitur signari annus ætatis, ubi annus studii, acquirendæ eloquentiæ Athenis impensi, multo congruentius potest intelligi.... Alias enim quomodo tempus au-

¹ I Reg. i, 11, 28.

(a) Or. 2, n. 77.

(b) Carm. De vita sua, v. 512.

(c) 9 Maii, p. 370, 371.

(d) 9 Maii, p. 371.

(e) Tom. II Maii, p. 845.

(f) Tom. VII Maii, p. 657.

(g) Carm. De vita sua, v. 256.

(h) 9 Maii, p. 371.

norum octo vel decem (nec enim plures tunc numerare posses, si solum erat tricenarius), longum dixisset ad eam exercitationem, cui plurimi totam dicabant vitam, neque vel extrema ætate oratoricæ artis perfectionem se assecutos credebant? Ergo ne decem vel octo anni eloquentiæ studio Athenis impensi, viro Christiano, qui jam antea per plures annos, tum Nazianzi a parentibus, tum Cæsareæ, aliisque in locis a doctissimis magistris in omni litterarum et scientiarum genere fuerat institutus, satis superque erant, ut ipsi dicere liceret se longum tempus in eo curriculo trivisse? An vero necesse est, ut vitam quis totam dicaverit studio eloquentiæ, quo vere possit dicere se longum tempus huic exercitationi impendisse? Potuit ergo dicere Gregorius, quod eum dixisse manifestum est. Imo miror Gregorium tot annos Athenis versatum; Gregorium, inquam, quem mater a Deo precibus impetrarat, pollicita se ei dicaturam, si votis annueret; quem a vulva ipsa ad Deum projecerat; qui se a matre Deo dicatum norat; cui, cum jam pueritiæ ætatem transisset, divinæ Scripturæ exempla instillarant, quibus significarat parentum vota, Abrahæ historiam et Isaac, Annæ et Samuelis; quem, cum eum Deo puerulum obtulit, sic affata erat (a) :

Nate, ego te vivum Christo, charissime, munus Offero, quo matris votum promissaque firmes; Quæ te concepi precibus. quæque optimus ut sis Et vita eximius, flagrantibus expeto votis. Hoc genitricis erat votum: cui protinus ipse Cedendum, in tenera quamvis ætate, putavi.

Ecquis, hæc serio perpendens, in animum induxerit Gregorium, qui pietatem a parentibus cum lacte hauserat, ad annum usque ætatis LV acquirendæ eloquentiæ operam delisse: nec ipsi, post impensos huic studio Athenis octo vel decem annos dicere licuisse se longum tempus impendisse?

XIV. Imberbis Gregorius rediit Athenis.

Adeo autem annum LV non attigerat, cum Athenis rediit Gregorius, ut se tunc et Basilium et ex Imberbibus viros factos se fuisse dicat. Ὡς δ' οὖν ἐπανήκαμεν, μικρὰ τῷ κόσμῳ καὶ τῇ σκητῇ χαρισάμενοι, καὶ ὅσον τὸν τῶν πολλῶν πόθον ἀφοσιώσασθαι (οὐ γὰρ αὐτοὶ γε εἶχόμεν θεατρικῶς, οὐδ' ἐπιδεικτικῶς), τάχιστα ἐγενόμεθα ἡμῶν αὐτῶν, καὶ τελοῦμεν εἰς ἄνδρας ἐξ ἀγενεῶν, ἀνδρικώτερον τῇ φιλοσοφίᾳ προσβαίνοντες. An vero imberbem se esse dicere potest vir LV annos natus? Et igitur, inquit Gregorius (b), domum reversi sumus, cum aliquantulum mundo ac scenæ serviissemus, quantum scilicet satis erat, ut plurimorum obsequeremur cupiditati (neque enim ipsimet ad theatrum et ostentationem propendebamus), continuo facti sumus juris nostri, et ex imberbibus facti viri ad philosophandum nos contulimus generosius. Quid ad hæc Bollandistæ? Solertes sibi videntur, verba Gregorii in metaphoricum sensum detorquentes,

(a) Carm. De rebus suis, v. 445, et seqq.
(b) Or. 47, n. 25.
(c) 9 Maii, p. 371.

A quod etiam signant addita particula et tanquam ex imberbibus. Sic, inquit (c), nec quod et ex imberbibus, dicat (Gregorius), factos viros, debet cum respectu ad ætatem accipi, sed referri ad animum; qui tunc primum viriliter erigi cœpit ac roborari, cum seposito aliis placendi studio, quod imperfectorum est, ad veram solidamque virtutem, quæ est virorum perfectorum, conatum suum intenderunt. Hæc profecto a Bollandistis inconsiderate dicta, fas sit dicere; nec injuriam se Basilio et Gregorio facere cogitarunt, cum aiunt, et tunc primum, scilicet cum annum ætatis quinquagesimum quintum attigissent, eorum animos et viriliter erigi cœpisse ac roborari, et seposito aliis placendi studio, ad veram solidamque virtutem conatum intendisse. Egregia vero laus Basilio et Gregorii! Imo maxima contumelia. Tantorum virorum animus, non nisi exactis LV annis, et viriliter erigi cœpit et ad veram solidamque virtutem conatum intendere? Considerent Bollandistæ quid scripserint.

XV Objecta Bollandi.

Plurima objicit Papebrochius: 1° Qui fieri possit ut Gregorius, qui vix quadragenario major erat secundum Tillemontii calculum, cum paulo post fratris Cæsarii et Gorgoniæ sororis mortem carmen de rebus suis scripsit, queratur (d) et jam caput canis albescere, rugosaque membra ad tristici vite occasum prona ferri? 2° Quomodo Nonna quinquagenaria filium peperit? Eam enim Gregorius, non solum ἐμόζυγον, et conjugem, et verum etiam ὁμόχρονον, et cœtaneam se fuisse asserit, τὴν πολιτὴν τε καὶ ἡθεσι, et moribus et canitie æqualem. 3° Quomodo id tacitum prætermisisset filius in oratione, qua parentum laudes prosequitur, multa longe minutiora expendens? Suis quidem non caret difficultatibus Tillemontii opinio, sed quæ tamen solvi possint. Age ergo, 4° mirum esse non debet senectutis incommoda circumvenisse Gregorium priusquam ad eam ætatem, quæ senectus appellatur, pervenisset. Id enim non tam illius annis, quam infirmitatibus, studiorum ac poenitentiae laboribus, quibus jam fractum ipsius erat corpus, et senectutis incommoda supervenerant, tribuendum. Quod autem aiunt, Gregorium silentio non fuisse prætermisurum, si ex matre tam provecæ ætatis esset natus; ut id concedamus, certe silentio non prætermisit, si minus in oratione, qua parentes laudavit, saltem in carmine De Vita sua. Ibi enim narrans, quomodo sua eum mater statim ab utero obtulerit Deo; ac deinde iterum offerens, cum jam rationis esset particeps, consecratis sacrorum librorum tactu ipsius manibus, quibus verbis eum allocuta fuerit, sic prosequitur (e) :

Jam carum filium aliquis divinitus datum bonum, [optimus,

(d) V. 507 et 308
(e) Carm. De rebus suis, v. 442 et seqq.

Properantem ut sacra victima feret, ad aram ad-
Saræ tardiparæ prolem. . . .
Nunc ego te vivum Deo munus, ut promisi,
Offero.

Suam namque matrem conferens Gregorius cum tardipara Sara, eam quoque, ut ipsius verbis utar, *ὀψιτροζον*, tardiparam fuisse satis indicat.

XVI. *In sententia Tillemontii gravissima est difficultas.*

Verum ana longe gravior est in opinione Tillemontii difficultas, quæ maxime scrupulum movet Papebrochio, nec immerito, atque etiam nobis ipsis. Vix enim adduci possumus, ut patre episcopo, qui quinquagenario major erat cum episcopale munus suscepit, natum esse credamus Gregorium. Nihil tale apud omnes hujus sæculi scriptores, qui de Gregorio verba fecere, reperitur. Nihil apud Hieronymum, qui hujus doctoris consuetudine usus est, quo etiam magistro se Scripturas sacras didicisse gloriatur. Si patre episcopo natus esset Gregorius, quomodo Hieronymus, qui id profecto non ignorasset, his verbis Pammachio scripsisset: « Episcopi, presbyteri, diaconi, aut virgines eliguntur, aut vidui, aut certe post sacerdotium in æternum pudici? » Quomodo idem sanctus doctor Jovinianum sic alloqui ausus fuisset (a): « Certe confiteris non posse esse episcopum, qui in episcopatu filios faciat; alioquin, si deprehensus fuerit, non quasi vir tenebitur, sed quasi adulter damnabitur? » Nec vero Hieronymum de consuetudine tantum Occidentalis Ecclesiæ loqui respondere licet, si quidem contra Vigilantium disputans: « Quid faciunt, inquit, Orientis Ecclesiæ, quid Ægypti, et sedis apostolicæ, quæ aut virgines clericis accipiunt, aut continentes; aut si uxores habuerunt, mariti esse desierunt? » Innumeros conciliorum canones, veterumque Patrum testimonia fas hic esset subijcere, quibus sacerdotes quarto sæculo ab uxoribus abstinuisse manifestum est, quique non sinunt credere Gregorium patre episcopo natum esse. E medio si abesset is, qui est in Tillemontii opinione, scrupulus, hanc per obstantes difficultates sequeremur, quæ quidem leviores sunt quam quæ in aliorum opinionibus occurrunt.

XVII. *Contrariæ opinionis incommoda.*

Suidas scribit Gregorium nonagenario majorem obiisse, adeoque natum anno 299; ex quo sequeretur Gregorium octogenarium fuisse, cum Constantinopoli ad defendendam catholicam fidem profectus est. Sed quis credat virum octogenarium illic ea præstitisse, quæ præstitit; paresque tantis laboribus subeundis hac ætate vires habuisse, tanta vi dicendi valuisse et efficacia, ut auditores omnes, non modo catholicæ fidei addictos, sed ipsos etiam hæreticos sibi devinceret? Ex ipso enim Gregorio discimus,

nullum fuisse, quamcunque religionem profiteretur, qui ejus sermonibus, ad quos concursu magno accedebant, non delectaretur. Quid si addiderimus Gregorium, postquam relicta Constantinopoli in otia tuta recessit, longum *De Vita sua* carmen, hujusque carminis veluti quamdam appendicem (sic enim nobis appellare licet conditum in episcopos eorum temporum), carmen acri ac vehementi stylo, imo immensam aliorum carminum, quæ « Carmina cygnæa » vocant, copiam condidisse? Deinde, ut cætera omittam, Gregorius, qui anno 562 ad sacerdotalem dignitatem evectus est una cum Basilio, annos sexaginta tres habuisset ex Suidæ calculo, videlicet natus anno 299. Queritur tamen maturius se factum sacerdotem, in oratione secunda. « Ne extrema quidem senectus, inquit (b), huic rei præstituta, longum tempus censi debet. » Quibus verbis manifeste satis indicat se juniorem fuisse quam oportuisset; posteaque hæc, ad confirmandum quod dixerat, affert verba Salomonis: « Væ tibi civitas, cujus rex junior est ⁶⁴. » Vir certe sexagenario major queri non potest, nec debet, se citius sacerdotale munus suscepisse.

Quod spectat Bollandistas, in sua *Chronologia Vitæ S. Gregorii expensa et innovata*, Suidæ opinionem amplectuntur; quam ut tueantur, omnibus nervis contendunt in vertendis explicandisque quibusdam Gregorii testimoniis, quæ ipsis incommo-
 C
 dant; nec tamen feliciter, si quidem vela dare retrorsum, novasque subinde interpretationes afferre coguntur, quæ vel ipsis non admodum placent. Quapropter sibi non constant, nisi in eo, quod Gregorium patre episcopo natum constanter negent. Candidè fateatur Papebrochius (cujus animi candoris alia laude digna habemus testimonia), cum eruditioribus quibusdam amicis nonnulla eorum, quæ proposuit innovandæ chronologiæ fundamenta, communicasset; se non omnes æque assentientes habuisse. « Erant, inquit (c), quibus videbatur superstitiosa sollicitudo cavendi, ne ex patre jam episcopo natus crederetur Nazianzenus; metuebantque ne ex nostræ ac paulo superioris ætatis præjudicio procederet illa, hæreticis nupturientibus risum motura, » etc. Demum postquam diu disputa vit, modo huc, modo illuc inclians, ipsi alternanti fere potior videtur Baronii sententia « Interim, inquit (d), qui nihil mutatum volet, eo, quod Ἐχθραὶ ipsi non videantur pro « anni curriculo » posse per metaphoram accipi, sequatur « Baronii sententiam. »

XVIII. *Baronii sententia.*

Ea autem est Annalium parentis sententia; per hyperbolen locutum fuisse Gregorium patrem, cum his verbis, « nondum tot annos, etc., » suadere filio conaretur, ut pastoritiam curam susciperet;

⁶⁴ Eccli., x, 3.

(a) Lib. 1 *adv. Jovin.*
 (b) N. 72.

(c) App. ad t. VII Maii, p. 844.
 (d) *lucil.*, 845, col. 1.

quomodo sæpe non multum grandiores natu tantillo se junioribus dicunt, se id de quo agitur scivisse priusquam nascerentur alii. Hac ratione scrupulum iis ex animo evellit, qui ut credant Gregorium patre episcopo natum esse adduci non possunt. Censet (a) namque eum etiam « patre nondum Christiano natum. » Verum Baronius scrupulum simul sua interpretatione donat et aufert. Illis quidem aufert, qui censent Gregorium patre episcopo natum non esse; donat autem aliis, atque imprimis Tillemontio, qui Gregorium absque mendacio sic loqui non potuisse, et tali hyperbole graviter offendi veritatem affirmat.

XIX. Quælibet opinio suis laborat difficultatibus. Minoribus urgetur quæ statuit Gregorium patre christiano, sed nondum episcopo natum.

Nulla ex his omnibus est opinionibus, quæ non multis gravibusque difficultatibus laboret. Illa porro, nobis omnia meditantibus incommoda, minoribus urgeri visa est, quæ Gregorium patre nondum episcopo, sed jam Christiano natum anno 325 aut ineunte 326 statuit ex ipsius Gregorii verbis. « Annus mihi, » inquit (b) « jam pene tricesimus erat, » cum Athenis, anno 355 vel 356, discedere cogitabat. Nasci ergo debuit anno 325 exeunte, aut ineunte 326, ut trigesimus illi annus esset is quo Athenas reliquit. Ejus pater nondum erat episcopus; sed eum Christianum tunc fuisse, quamvis contra sentiat Baronius, colligimus ex carmine quinto ubi ait Gregorius se natum statim a Nonna Deo oblatus: deinde addit, « et a parentibus susceptus donum: » καὶ ἐκ τοῦτων ὑπέβητο δῶρον. Igitur ipse quoque Gregorius pater filium vero Deo obtulerat, proindeque eum tunc colebat. Carmine etiam alio (c), postquam narravit quomodo vix natus Deo dicatus fuerit et oblatus, instar vituli vel agni; « non enim dicere audeo, ut novus quidam Samuel, nisi ad eorum qui dederunt desiderium respiciam. »

XX. Alia verborum Gregorii patris interpretatio ex Memor. Trev. Apr. 1707, art. L, p. 711.

Jam vero si roges qua ratione Gregorii textum interpretemur, ex quo alii eum patre episcopo natum colligunt, accipe. Verba ipsa huc revocanda et oculis subjicienda.

Ὅσῳ τοσοῦτον ἐκμετρήσας βίον,
Ὅσος παρῆλθε θυσιῶν ἐμοὶ χρόνος.

*Nondum tot annos vita percurrit tua,
Quot mi in sacris jam sunt peracti victimis.*

Gregorii verba sic reddunt qui eum patre episcopo natum esse contendunt: verum hi addunt in sua interpretatione, quod in Græco textu non apparet, nempe « peracti. » Porro textui nihil addatur nec detrahatur, sed ad verbum reddatur. Sic optime reddidit auctor epistolæ, in commentariis Trevoltianis, ex qua hæc hausimus:

(a) 9 Maii, p. 375, col. 1, n. 9.

(b) Carm. *De anim. suæ calam.*, v. 199.

(c) Carm. *De vita sua*, v. 88.

**A Nondum tantam emensus es vitam,
Quantum præterit mihi sacrificiorum tempus.**

Non ait Gregorius facta a se, sive ut sacerdotem, sive ut episcopo, sacrificia; sed filium suum tantam nondum vitam esse emensum, quantum sibi ipsi sacrificiorum tempus « præterisset. » Quid porro vetat quominus dicamus sacrificia ea esse sacra mysteria, quibus post susceptum baptismum interfuerat, quorum particeps fuerat, imo quæ etiam, si minus ut sacerdos, saltem ut Christianus suo modo per aliquot annos obtulerat, quemadmodum fideles offerre solent, juxta hæc Missæ canonis verba: *Memento etiam, Domine... et omnium circumstantium, quorum tibi fides cognita est et nota devotio, pro quibus tibi offerimus, vel qui tibi offerunt hoc sacrificium laudis?* etc. Ex quo ergo suscepit baptismum Gregorius, sacris mysteriis interfuerat, horum particeps fuerat, exinde « sacrificiorum » tempus ipsi fluere cœperat, ut ipsi dicere licuerit filium alloquendo: « Nondum tantam emensus es vitam, quantum præterit mihi sacrificiorum tempus. » Quod quidem longe verissimum erat.

Quin, Theologus ipse, carmine *De Vita sua* (d), sic Deum affatur: « Precor, si quando te pater et veneranda mater aut victimis puris et sanctis munerati sunt; » victimarum nomine pia opera ex charitatis affectu Deo oblata haud dubie intelligens; et carm. xi (e), « animæ victimas incruentas » memorat: quid igitur obstat, quominus eodem sensu Gregorius pater sacras victimas intellexerit; idque solum versibus illis declaraverit; videlicet non tot vitæ annos decurrisset filium, quod ipse in offerendis Deo Christianis operibus impenderat?

XXI. Gregorii verbis mendacii nota non debet inuri.

Præterea, cum Baronio licet dicere, per hyperbolen sic locutum fuisse Gregorium; quod illæsa veritate potuit poeta. Certe Gregorius pater his verbis nec sefellit filium, nec fallere intendit, aut potuit, nec aliud demum significare voluit quam quod filio notissimum erat. Mirum profecto est his Gregorii verbis mendacii notam inuri ab iis, qui fatentur cum Bollandistis Gregorio licuisse dicere absque mendacio, matrem suam coætaneam fuisse patri, ἴσον πολὴν τε καὶ ἥθεον, quamvis annis decem atque etiam amplius eam juniorem fuisse concedant.

XXII. Patre nondum episcopo natus est Gregorius.

His omnibus expensis, arbitramur Gregorium patre nondum episcopo natum, et Gregorium patrem per hyperbolen locutum fuisse, nec ejus verbis ulla tenus veritatem attentari. An vero Gregorius Gorgonia sorore junior, seniorve fuerit, dubitant nonnulli, nec facile est definire, ut Papebrochio placet. « Potuit certe, » inquit, primo partu nata femina, « in matre acuisse desiderium proli masculæ. » Sed levissimam, imo nullam hanc esse difficultatem quis

(d) V. 416, 419.

(e) Carm. *De div. vitæ generib.*, v. 40.

non intelligat? An vero in Anna, quam cum matre sua conferre solet Gregorius, et illic quidem potissimum, « primo partu nata semina acuit desiderium prolis masculæ? » Ut ergo stet comparatio Nonnæ cum Anna, rectius Gorgoniam juniorem fratre Gregorio fuisse inferretur; quod plures Scholiastæ (a) confirmant.

XXIII. Gregorius nascitur. Prima educatio in domo paterna.

Itaque natus videtur Gregorius (sive senior, sive junior Gorgonia fuerit) anno 325 vel 326, patre nondum episcopo, sed Christiano, ut jam diximus. Ab ipsis incunabulis pie a piis parentibus educatus est, qui regendæ ipsius pueritiæ curam ipsi suscipere. Cum eam ætatem, quam dicunt rationis expertem, pertransisset, eum mater, quem jam statim ab ortu Deo obtulerat, atque etiam priusquam nasceretur dicaverat, iterum obtulit et dicavit; sacris litteris pueri manus lustravit, libros divinos teneris manibus tractandos exhibendo; quibus eum votis obstrinxisset significavit, atque hortata est ut matris promissa factis expleret. Ipse protinus annuit, quamvis in tenera ætate, rataque omnia habuit, ac perficere semper studuit (b). Optimis in domo paterna, ubi præclara virtutum exempla præ oculis habebat, præceptis informatus, gravitatis senum aliquid præferbat, ætate simul et ratione crescens. Crescebat et boni cupiditas, quemadmodum ex nubibus nubes coire solent. Librorum, qui de rebus divinis tractant, lectione oblectabatur. Cum viris probis frequens erat. Sic tenera mens optimis imbuebatur moribus, formamque pietatis inducibat, donec tempus adesset, quod eum sacro fonte abluendum esse Christus notum faceret; qui singulari beneficio servum suum affectit, eumque verbis compellere dignatus est (c). Castitati alligavit, carnem frenavit, flagrantem sapientiæ divini amoris inspiravit, ac vitæ monasticæ, *μοναχου βιωτου*, quæ vitæ futuræ præludium est.

XXIV. Ardor servandæ pudicitie.

Divinus quidam incessit juvenis animum ardor servandæ pudicitie, quem visum cæleste ipsi in somnis ostensum magis magisque firmavit. Hæc sunt, ut ego quidem opinor, miracula, quæ Deus, qui sic piis mentes ad salutem trahit, ejus desiderio calcare addidit, ut ipse scribit Gregorius (d), dubitans an ea tegere debeat, quod animi parum grati est, an prædicare, quod fastum videtur sapere. Rem tamen ipse totam aperit in carmine *De animæ suæ calamitatibus* (e), nocturnumque visum narrat, quo Deus ipsi castioris vitæ amorem inmisit, « cum adhuc puer parvulus esset, nec tamen omnino parvulus, » sed ea ætate qua boni et mali imagines in animo inscribuntur, mensque nondum

A certis cogitationibus formam accipit. His Gregorii verbis manifestum est, id contigisse cum adhuc in domo paterna, non autem cum jam Athenis versaretur, ut Rufinus perperam scripsit.

XXV. Visum nocturnum quo castitatis amore accenditur.

Virgines duas videre sibi videbatur propius stantes, candidisque vestibus collucentes, ambas formosas, ejusdemque ætatis, quibus ornamento erat inornata forma. Quærenti Gregorio quænam essent, et unde venissent, altera se castitatem esse dixit, altera temperantiam: cumque ipsum hortatæ essent, ut mentibus mentem et faciem facibus jungeret, quo eum miro fulgore splendentem in cælum ferrent, protinus in cælum evolarunt. Cum igitur viso nocturno incensus esset Gregorius, amor castitatis, cujus fulgor intimis animi recessibus contineri non poterat, in eo splenduit.

XXVI. Piorum virorum consuetudinem expetit.

Primum igitur congressum piorum virorum appetivit, qui matrimonii vincula fugerant, seque a terrenis hominibus sejunxerant, ut Christum regem animi penitus sequerentur (f). Hos unice amans et toto corde complectens, spei cælestis duces habuit (g). Postea grave matrimonii jugum excussit, præclaram eorum, qui perpetua virginitate florent sortem exoptans. Non convivia, et quæcunque juvenibus curæ esse solent, ipsi placebant; non mollis vestis, non petulans risus, non scopuli et montes, non equi et canes venatici. Ea omnia missa fecit; projectaque omni vitæ hujus felicitate, austeræ temperantiæ collum submisit. Ex singulari illo, quem tunc hausit animo, castitatis amore, condita postmodum ab eo fuisse illa insignia poemata, quibus laudes virginitatis et præcepta ad virgines continentur, recte cum Papebrochio colligas.

XXVII. Gregorii studia extra limen proferuntur.

Postquam intra domum paternam sic primum instituta fuit Gregorii pueritia, sacrarumque litterarum studiis et omni virtutum genere informata, extra limen prolata sunt ejus studia (h). Quamvis enim nihil unquam antiquius sacris litteris habuerit, externas tamen investigare et comparare non est dedignatus, eo nimirum consilio, ut veris litteris per nothas ferret open; ne superbe jactitarent se, qui nihil præter inanem eloquentiam in gutture et suavibus vocum sonis sitam norunt; neve sophismatum nexibus implicaretur. Itaque, « Cum ætate jam adolevisset, inquit ejus Vitæ scriptor (i), Cæsaream profectus, illicque cum præstantibus quibusdam magistris consuetudine habita, doctrinaque non exigua collecta, in Palæstinam navigavit. »

(a) Elias Cret., in edit. Bill., t. II, p. 761.

(b) Carm. *De vita sua*, v. 95 et seq.

(c) Carm. *De rebus*, v. 455.

(d) Carm. 4 *De vita sua*, v. 105 et seq.

(e) Carm. 5, v. 205.

(f) Ib., v. 281.

(g) Ib., v. 505.

(h) Carm. *De vita sua*, v. 112 et seq.

(i) *Vita Greg.*, p. 4.

XXVIII. *Cæsaream Cappadociæ proficietur.*

Nullus certe ambigendi locus, utram Cæsaream petierit Gregorius. Etenim Cæsaream, quæ in Cappadocia sita est, non Palæstinam ubi altera est Cæsarea, tunc navigavit: Viri tamen docti plures Cæsaream Palæstinæ intelligunt, imprimis Billius, Baronius, atque etiam ipse Tillemontius; quorum opinionem auctor *Vitæ Basilii* (p. 40, 41). novæ editioni operum sancti doctoris præviæ, validissimis momentis impugnat et refellit.

XXIX. *In Cappadocia primum amicitiam cum Basilio junxit Gregorius.*

Narrat Gregorius Nazianzenus (a) se et Basilium, e Ve uti fluxum quemdam fluminis, ex eodem patriæ fonte in diversas regiones doctrinæ cupiditate dissectos, rursus, velut ex composito, Deo videlicet ita impellente, Athenis coivisse. » Uterque ergo in Cappadocia conjunctus fuerat, quod perperam negat Papebrochius (b), qui etiam asserit Gregorium et Basilium primum Athenis mutuo se novisse: uterque inde in varias regiones profectus non alter e Ponto, alter e Cappadocia. Id confirmatur verbis Gregorii in eadem oratione (c), ubi Athenas sibi e vere aureas, dicit, ac si cuiquam alii, honorum parentes. Nam illæ mihi hominem, non illum quidem ante ignotum, sed tamen plenius noscendum præbuerunt. » Ἐκεῖναι γὰρ μοι τὸν ἄνδρα τοῦτον ἐγνώρισαν τελεώτερον, οὐδὲ πρὶν ἀγνωστούμενον.

Idem efficitur vel ex ipsis Gregorii verbis, quibus post Billium et Baronium Tillemontius Cæsaream in Palæstina indicari arbitratur. Hæc sunt Gregorii verba in *Oratione De Basilii laudibus* (d), habita Cæsareæ: Ἐπὶ τὴν Καισαρέων πόλιν ἐπειγεται, τῶν τῆδε μεθέξων παιδευτηρίων· ταύτην δὲ λέγω τὴν περιφανῆ τε καὶ ἡμετέραν, ἐπεὶ καὶ τῶν ἐμῶν λόγων αὐτῆ καθηγεμῶν καὶ εἰδασκαλός, τὴν οὐχ ἤττον λόγων μητρόπολιν ἢ τῶν πόλεων, ὧν ὑπέρχεται, καὶ καθ' ὧν ἔχει τὴν δυναστείαν· ἦν εἰ τις τοῦ ἐν λόγοις κράτους ἀποστερήσειεν, ἀφρηκῶς ἔσται αὐτὸ τὸ κάλλιστόν τε καὶ ἰδικώτατον. Ἄλλαι μὲν γὰρ τῶν πόλεων ἄλλοις ἀγάλλονται καλλωπίσμασιν, ἢ παλαιαῖς ἢ νέαις, ὅπως ἂν, οἶμαι, τῶν διηγημάτων ἔχωσιν, ἢ τῶν ὀρωμένων· τῆ δὲ λόγοι, τὸ γνῶρισμα, ὡσπερ ἐν τοῖς ὄπλοις ἢ τοῖς δράμασι τὰ ἐπίσημα. e Cæsaream, ut scholarum illius civitatis princeps esset, contendit; hanc, inquam, illustrem civitatem, et nostram: nam meorum quoque studiorum dux et magistra exstitit; quæ non minus litterarum atque doctrinæ, quam urbium, quibus præcellit et domiuatur, metropolis; quam si quis doctrinæ palma spoliaverit, rein omnium pulcherrimam ipsique maxime propriam eriperit. Nam, cum aliæ civitates aliis ornamentis, vel antiquis, vel novis glorientur, prout, opinor, vel historiis, vel

A rebus quibusdam visendis ornatæ sunt; hanc contra, ut arma vel tragœdias notæ quædam atque insignia, sic litterarum gloria nobilitat illustremque reddit. »

XXX. *Cæsaream Cappadociæ litteris fuit insignis.*

Nihil est in his verbis, ut observat noster Prudentius Maran (e), quod non optime conveniat Cæsareæ Cappadocum. Aptè quidem Gregorius urbem, in qua loquebatur, et voce et manu designans, dicebat: « Hanc, inquam, illustrem civitatem, et nostram; » Ταύτην δὲ λέγω τὴν περιφανῆ τε καὶ ἡμετέραν. Non putat Tillemontius hanc Cæsaream a studiis litterarum, ut a præcipuo urbis ornamento, laudari potuisse. Sed, ut omittam Eusebium, qui Cappadociæ præsules doctrinæ inter alios enituisse testatur (f), ipse Basilius Gregorii testimonio suum adjungit, et litteris inter patriæ ornamenta dat palmam. Sic enim loquitur (g) de eo statu in quæm divisione Cappadociæ redacta erat: « Spectaculum foedissimum facta est, quæ prius tum de literatis viris... gloriabatur. » Similiter in alia epistola (h), litterarum studia inter ea quæ civitati nomen et famam pepererant, præcipue commemorat. An vero Gregorius, pronuntiato nomine Cæsareæ, admonere poterat auditores, Cæsaream, de qua loquebatur, non eam esse in qua orationem habebat, sed illustrem illam in Palæstina Cæsaream designari? Certe si de Cæsarea Palæstinæ locutus fuisset Gregorius, auditorum animos offensusset, nedum benevolentiam captasset, meritoque expositulandi ansam præbuisset Cappadocibus, qui litterarum et eloquentiæ laudem nec Cæsariensibus Palæstinæ, nec aliis civitatibus concedebant. Quomodo etiam Cæsaream Palæstinæ e civitatem nostram » dicere licuisset, imo e patriam » appellare, ubi ait (i), e ex eodem patriæ fonte....dissectos....Athenis coivisse? »

Addit (j) hæc verba Gregorius, quæ lient dirimunt: e Jam quæ sequuntur, ii exponant, qui et eum apud se erudierunt, et fructum ex ipsius eruditione ceperunt; quantus videlicet magistris, quantus æqualibus esset. » Quis ambigendi locus, utris Cæsariensibus narranda Gregorius relinquat? Isne, qui longe remoti erant, nec majorem ex Basilii eruditione utilitatem quam aliæ civitates perceperant; an iis quos alloquebatur, quique et Basilii studiorum meminisse poterant, et qui ejus doctrina per tot annos imbuti fuerant? Cum igitur his verbis manifeste Cæsarea Cappadocum dignoscatur, immerito quærit Tillemontius, quod pace tanti viri dixerim, cur Gregorius, qui Cæsareæ perorabat, Basilium in hanc urbem venisse conceptis verbis non dicat; cur non eam designet, nisi ejusmodi notis, quæ saltem ei cum altera Cæsarea communes sint. Quod autem objicit Tillemontius ex eo quod Gre-

(a) Or. 43, n. 15.

(b) 9 Mail, p. 379, col. 2, not

(c) Or. 43, n. 14.

(d) Ibid., n. 13.

(e) Vita Basil., ibid.

(f) Vita Const. c. 43, p. 548.

(g) Epist. 76.

(h) Epist. 74.

(i) Or. 43, n. 13.

(j) Ibid., n. 13.

gorius Cæsaream, de qua loquitur, « civitatem nostram » appellet, quia « ipsius studiorum dux et magistra exstitit; » quod, inquam, objicit vir doctus, ut probet hæc verba non esse accipienda de Cæsarea Cappadociæ, quam Gregorio « suam » aliis de causis, atque imprimis quod suæ provinciæ metropolis esset, appellare licebat, in ipsum regeritur. Etenim, cum Cæsaream Gregorius ob disciplinas, quas ibi hauserat, non solum ob metropolitica jura, « suam » diceret; rationem addere debuit, cur eam singulari modo suam appellaret, alioqui nemo non existimasset eum ad jura metropolis respicere (a).

XXXI. Litterarum amore in Palæstinam se confert.

Idem litterarum amor, qui Basilium et Gregorium Cæsareæ Cappadocum conjunxerat, alterum ab altero distraxit. Basilium namque inde profectus est Constantinopolim, Gregorius vero in Palæstinam navigabit; « Ob artis oratoriæ amorem in Palæstinæ scholis, tum florentibus, moratus. (b) » Illustres enim erant scholæ illæ ac florentissimæ, in quibus ex Christianis olim, Pamphilus martyr, Eusebius, alique doctissimi viri professi fuerant; his autem temporibus, Thesperiū Gregorius, ut scribit Hieronymus, rhetorem, eloquentiæ præceptorem habuit; et inter socios Euzoium, qui postea, imperante Valente, patrocinio Arianorum creatus episcopus, Cæsariensem sedem occupavit.

XXXII. Alexandriam petit.

Aliquandiu commoratus in Palestina Gregorius Alexandriam se contulit, cujus urbis scholas olim illustrant Clemens, Origenes, alique viri pietate et scientia commendandi, et quas demum Didymus celebriores reddidit. Adhuc noster Gregorius, licet ex voto Deo oblati, erat catechumenus, ex usu, seu potius abusu illorum temporum, antiquis Ecclesiæ moribus traditionibusque apostolicis adversante, quem ipse postmodum Gregorius, Basilium, Gregorius Nysenus graviter insectati sunt.

XXXIII-XXXIV. Athenas navigat et gravi tempestate jactatur. — Validitas baptismi per laicos collati non satis nota Græcis.

Demum haustus utriusque Cæsareæ et Alexandriæ scientiarum fontibus, majori animi ardore Athenarum flumina sitiens, moræque impatiens, conscensa navis Ægina circa medium Novembrem, quo tempore periculosissimæ tempestates exoriri solent, in Græciam per mare Pæthenicum navigat. Itaque vix jam paululum navis processerat, cum gravis exorta

(a) Scrupulum aliquem mihi injiciunt verba Gregorii orat. in laudem Cæsarii (or. 7, n. 6), ubi postquam de prima educatione Cæsarii, suaque ipsius mentionem fecit, sic prosequitur: « Cum jam peregrinationis tempus esse videretur, ac tum primum alter ab altero distracti sumus; ego nimirum ob artis oratoriæ amorem, in Palæstinæ scholis, tum florentibus, moratus, ille autem Alexandriam profectus. » Si cum primum Gregorius et Cæsarius alter ab altero distracti sunt, Gregorius Palæstinam petit, et in scholis est moratus, Cæsarea Palæstinæ,

A est tempestas, quam egregio metro recinit (c). Omnia præsentem omnibus mortem intentabant: Gregorio autem mors animæ longe majorem formidinem afferebat. « In periculum enim miser veneram, inquit (d), ne non initiatus e vita discederem, spirituales aquas inter exitiosas et mortiferas undas desiderans. » Clamabat, obsecrabat, breve quoddam temporis spatium expetebat; tantos demum gemitus eiebat, ut ceteri, quod vix credibile est, omissis quisque propriis calamitatibus, suas Gregorii ejulatibus preces jungerent, ejus infortunio condolentes. Omnes, etiam qui Deum ante non norant, Deum invocabant, ut scribit Gregorius (e); quod certe argumento est plures in ea navi fuisse fideles Christianos, baptismo initiatos, a quibus et ipse Gregorius necessitate compulsus eum petere et suscipere poterat (f): quod quidem licere docent Tertullianus, Hieronymus, Augustinus, alique doctores, atque etiam approbat Ecclesia. Quomodo ergo ipsi in mentem non venit, ut a vectorum quopiam baptismum peteret? Validitas baptismi per laicos collati non satis nota fuisse Græcis videtur. Sic Basilium, post Cyprianum et Firmilianum, in epistola canonica, canone 1º: « Quare eos, inquit (g), qui ab ipsorum partibus stabunt, tanquam a laicis baptizatos, jusserunt verè Ecclesiæ baptismate ad Ecclesiam venientes expurgari. » Quibus verbis liquet collatum a laicis baptismum irritum apud Græcos habitum fuisse.

XXXV-XXXVI. Promittit Gregorius se Deo victurum si sospes evadat. — Parentum se precibus servatum agnoscit.

Per viginti dies sævit tempestas, totidemque diebus gehennæ supra puppim jacuit Gregorius, Deum supplex exorans, pollicitus si maris periculo liberaretur, atque expetito baptismo frueretur, ei, a quo salutem accepisset, sese consecraturum. « Tuus sum, inquam (h): antea jam eram, et nunc iterum. Tu me bis accipies, pretiosam tibi possessionem, terræ marisque munus, tibi consecratum voto parentis et metu gravissimo. Tibi vivam, si duplex periculum effugerō. Si me perire siveris, cultor tibi peribit. Expergiscere mihi, aut gradere, et metum compesce. » Vix hæc dixerat, cum statim sedata est et commutata in auram procella. Servatum se agnoscit Gregorius (i) precibus parentum, qui in somnis admoniti quem in casum adductus esset filius, orationibus ac lacrymis Deum obsecraverant ut periclitanti opem ferret. Quin et in ipsa periculi flamma, juveni cuidam ex vectori-

non Cappadocum est intelligenda, nisi dixerimus utrumque tunc versatum Cæsareæ Cappadocum, unde alter Palæstinam, alter Alexandriam petit.

(b) Or. 10, p. 163, A.

(c) Carm. De Vita sua, v. 151 et seq.

(d) Or. 18, n. 131.

(e) Boll., 9 Maii, p. 379.

(f) Tillem., t. IX, p. 326.

(g) T. III novæ edit., p. 270.

(h) Carm. De Vita sua, v. 194 et seq.

(i) Or. 18, n. 31.

bus, qui Gregorio charissimus erat, visa est in somnis mater ejus Nonna mare conscendere, arreptaque navim ad terram protrahere : qua visione perspecta et narrata, statim consecuta est tranquillitas (a). Tum vectores omnes, quotquot infideles erant, se Dei, quem colebat Gregorius, benignitate servatos agnoscentes et confitentes, Christianam religionem ex animo amplexati, duplicem nacti sunt salutem. « Hujus ipsi periculi, inquit Gregorius (b), donum exstitimus : ut enim nos Deo voveramus, si discrimen effugeremus ; ita periculo liberati, nos etiam ipsos obtulimus. » Quibus verbis Gregorius, si Baronio fides (c), se et vectores sacro baptismate tum fuisse initiatos significat.

XXXVII. *Athenas advenit circa annum 350.*

Interim navis tranquillum per æquor Rhodum appulit, Rhodo Æginam, indeque solvens secundis fluctibus tandem expetitas Athenas pervenit. Quo autem anno pervenerit, certo definire difficile fuerit. Tantummodo ex ipso discimus, eum imberbem adhuc fuisse, cum litterarum amore incensus Athenas petiit. His enim verbis narrare incipit tempestatem, quæ in hanc urbem nave tendenti supervenit :

(d) *Lanugo nondum genas texerat, tamen
Me litterarum ceperat servens amor, etc.*

In oratione quoque XLIII, n. 25, ait se et Basilium Athenis in patriam reduces « ex imberbibus viros factos, » καὶ τελοῦμεν εἰς ἀνδρας ἐξ ἀγε-
velων. Quod certe funditus evertit eorum opinionem, qui enim triginta annos Athenis studio eloquentiæ impendisse sentiunt. Verba tamen Gregorii, ut verum fatear, sic accipi et quidem recte possunt, ut imberbem fuisse existimemus, cum primum paternam donum reliquit ut plurimas urbes peragraret studiorum causa, Cæsaream utramque, Alexandriam, et tandem Athenas, quas potissimum adire cupiebat, tanquam litterarum sedem et domicilium. Has igitur, ut verisimile est, adiit circa annum 350 ; si quidem Athenis jam versabatur, cum eo venit, anno 351, Basilium, cujus adventum jam fama nuntiabat, magnamque omnibus expectationem moverat, præcipue autem Gregorio, qui Athenas Basilii adventu « aureas » sibi factas singulari amoris declaratione significabat : « Athenas mihi vere aureas, inquit, (e), ac, si cuiquam alii, bonorum parentes. Nam illæ mihi hominem, non illum quidem ante ignotum, sed tamen plenius noscendum præbuerunt. Ac doctrinam exquirens, beatitudinem reperi ; mihique dispari modo idem quod Sauli accidit, qui patris asinas querens, regnum invenit.... Habebant nos Athenæ, velut fluxum quemdam fluminis, ex eodem patriæ fonte in diversas regiones doctrinæ cupiditate dissectos, rursusque velut ex composito, Deo videlicet ita impellente, coeuntes. »

A XXXVIII-XL. *Stolido ritui subducit Basilium Gregorius. — Opem fert contra Armenios. — Arcetissima Basilium inter et Gregorium necessitudo.*

Omnibus humanitatis officiis Basilium suscepti Gregorius ; gratamque imprimis ei operam adveniienti præbuit, virum gravem et modestum subducendo stolidæ ludificationi Athenis usitatæ erga novos discipulos, qui in hanc urbem se conferebant. Insanum hunc ritum, in oratione *De Basilii laudibus*, eleganter describit Gregorius ; qui mox adversus Armenios quosdam non minorem amico opem tulit. Hi nimirum Armenii Basilii olim sub ipsius patre condiscipuli, invidis oculis ejus laudes conspicientes, tanquam Athenis diutius commorati, temere lacescebant Basilium, a quo facile refellebantur. Gregorius quidem, Athenarum amans, ipsarum æstimationem in Armeniis a Basilio superatis periclitari ægre ferens ; veritus ne civitas aliquid dedecoris acciperet, si novus accola antiquiores superaret, primo Armeniis opem ferebat ; at ubi perfidum eorum esse consilium perspexit, totum se ad Basilium vertit, eoque juvante Armenii penitus profligati. « (f) Hæc altera, Basilio et Gregorio, amicitia non jam scintilla, sed fax clara et sublimis accenditur. » His namque amicitia officiis Gregorius adeo sibi Basilium conciliavit, Basilium autem morum gravitate adeo Gregorium devinxit, ut unanimes simul effecti, sibi quisque felicissimus videretur quod talem tantumque nactus esset amicum. Hæc sunt arcetissimæ Basilium inter et Gregorium amicitia fundamenta. Perfectissimum istud est amicitia Christianæ exemplar, quo noti ac celebres fuere, tum hominibus suæ ætatis, tum omnibus retro sæculis.

XL. XLII. *Crescit amicitia inter Gregorium et Basilium. Una utrique anima esse videbatur. Unum utrique studium erat virtus.*

Crevit adhuc progressu temporis tam sancta amicitia voluntatum ac studiorum consentione. Cum enim mutuum inter se confessi fuissent desiderium sectandæ philosophiæ, tum uterque alteri quidvis erat, contubernalis, convictor, concors, unum spectans, iisdem rebus gaudens. Quis digne scripserit præclaros tam eximia necessitudinis fructus ? Ecce tanta dicendi copia, ut utriusque tum in litteris, tum in pietate progressus enarrare queat ? Unus id posset exsequi Gregorius. « Par spes doctrinæ, inquit (g), hoc est, rei omnium invidiosissimæ, nos ducebat : et tamen aberat invidia, æmulatio autem in pretio habebatur. Hoc utrique certamen, non uter primas ferret, sed uter alteri eas concederet, uterque enim alterius gloriam pro sua ducebat. Una utrique anima videbatur, duo corpora ferens.... Unum utrique opus et studium virtus erat, et ad futuras spes vivere, nosque ita comparare, ut,

(a) *Vit. Greg.*, p. 5.

(b) *Or.* 48, n. 31.

(c) 9 *Maii*, p. 378.

(d) *Carum. De Vita sua*, v. 112.

(e) *Or.* 43, n. 14 et 15.

(f) *Ibid.*, n. 15, 17.

(g) *Ibid.*, n. 20.

ante discessum ex hac vita, hinc migraremus. Quod quidem nobis ob oculos ponentes, vitam actionesque omnes nostras dirigebamur, tum divini præcepti ductum sequentes, tum alter alteri virtutis studium exacuentes; atque, nisi hoc arrogantius dicere videar, uterque alteri norma et amussis eramus, qua rectum a pravo discernitur. Non enim cum sodalium nostrorum petulantissimis et impudicissimis, sed cum castissimis consuetudinem habebamus; nec cum pugnacissimis, sed cum pacatissimis, iisque, quorum consuetudo maximos fructus afferebat: illud nimirum exploratum habentes, facilius esse vitium contrahere, quam virtutem impertiri; quemadmodum etiam facilius esse morbo alieno infici, quam sanitatem largiri. Disciplinis porro, non tam jucundissimis, quam optimis oblectabamur: nam hinc quoque, vel ad virtutem, vel ad vitium, juvenes informantur. »

XLIII-XLV. *In sacris domibus assidui. Christiani et esse et nominari volunt. Pestiferæ aliis Athenæ, nihil illis nocent, sed ad fidem confirmant.*

« Duæ nobis viæ notæ erant: altera prima et præstantior, altera secunda et inferioris pretii: illa nempe, quæ ad sacras nostras domos, eosque qui illic erant doctores, ferebat; hæc autem, quæ ad externos præceptores. Cæteras omnes, quæ ad festa, spectacula, celebres conventus, epulas ducebant, æquo ac libenti animo aliis reliqueramus... Jam cum aliis alia quædam cognomenta sint, vel a parentibus accepta, vel ex seipsis, hoc est ex propriis vitæ studiis institutisque comparata: nobis contra magna res et magnum nomen erat, Christianos et esse et nominari... Atque, ut rem in pauca contraham, pestiferæ quidem aliis, quod ad animæ salutem attinet, Athenæ sunt... nobis autem nihil detrimenti ab iis allatum est, utpote qui animo communiti et obsepti eramus. Quin potius hinc ad fidem confirmati sumus. » hinc contigit, ut egregium illud par amicorum, non in universa Græcia solum, sed extra Græciam celebraretur; et cum eorum magistri famam Athenarum adæquarent, ipsi quoque, ubicunque noti erant magistri, in hominum ore versarentur, et Oresti ac Piladi longe ab omnibus præferrentur.

Quidquid præterea de Basilio privatim Gregorius honorifice prædicat, de ipso quoque Gregorio intelligendum esse nemini dubitare licet, quamvis id silentio prætermittat vir tam modestus, ut (a) « laudes suas ne ab alio quidem unquam prædicari pateretur. » Dicere ergo liceat, cum Vitæ ipsius scriptore, de Gregorio, quod ipse Gregorius noster de Basilio scripsit; nempe Gregorium his præditum fuisse moribus, qui etiam sine doctrina laudem habuissent; sed ad hos mores et egregiam indolem tantam accessisse doctrinæ copiam, ut nemo cum eo comparandus esset, sive in rhetorica, quæ linguam ad Græcismum format, historiam colligit, metris præ-

est, et carminibus leges præscribit; sive in omnibus philosophiæ partibus: ne geometriam quidem ab eo neglectam fuisse, nec astronomiam, nec arithmeti- cam; sed iis relictis, quæ ad pietatem prodesse non poterant, tantum ex iis disciplinis sibi sumpsisse, quantum satis erat, ut ab iis, qui sese in hoc genere venditabant, exagitari non posset.

XLVI. *Præceptores quibus usus est Athenis.*

Præceptores, quibus usus est Athenis Gregorius, apud tot homines celebres erant, apud quot Athenæ ipsæ. Hi fuere Himerius et Proæresius: primus gentilis erat, alter vero Christianus. Is, ob dicendi copiam, primum in Gallias, inde Romam a Constantio missus, illic ex senatusconsulto donatus est statua ejusmodi inscriptione nobilitata: **REGINA RE- RUM ROMA REGI ELOQUENTIÆ.** Christianum hunc diximus, quidquid scripserit Eunapius, qui hunc ut gentilem sibi vindicat. Proæresius enim Christianæ religioni sic addictus fuit, ut cum Julianus, lege data ne Christiani liberalium artium doctores essent, ipsi Christianos docere permisisset, scholam sponte deseruerit: quod ex Hieronymo discimus. Quin ipse Eunapius scribit, Proæresium sententia Juliani a lectione remotum fuisse. An vero Julianus, ethnicorum philosophorum studiosissimus, sententia sua a lectione removisset Proæresium, nisi Christianam religionem fuisset professus?

XLVII. *De Juliano Gregorii augurium.*

Habuit Athenis Gregorius, inter studiorum socios, Julianum exæquatorem, quem in oratione decima nona (n. 12 et 16) alloquitur; alterum item Julianum longe famosio- rem. Is erat Julianus, Constantii Augusti successor, sua a religione Christiana defectione notissimus, omnibusque retro sæculis execrandus. Cum Athenas venisset circa annum 355 medium, ubi primum cum eo congressus est Gregorius, hominem novit; et quidquid postea infelix comprobavit eventus, perspexit et prænu- tiare non dubitavit his verbis (b): « Quale Romanorum regio malum alit! » Οἷον κακὸν ἢ Ῥωμαίων τρέφει πόλις.

XLVIII. *Reditum in patriam meditatur.*

Non diu post Juliani adventum, Gregorius et Basilus, plena doctrinæ mercibus nave, reditum in patriam, ut initum sanctioris instituti consilium perficiant, meditantur (c). « Aderat discessus dies, et quidquid ad discessum pertinebat, extremæ allocutiones, prosecutiones, revocationes, genitus, complexus, lacrymæ. » Tum eos circumstat sodalium (d), æqualium, ac magistrorum etiam nonnullorum chorus: negant se eis abeundi potestatem facturos; obsecrant, vim faciunt, hortantur, spondent se calculis suis daturus eloquentiæ principatum Gregorio: nihil non efficiunt ut reditum intercludant. Omnia perrumpit Basilus; sed Gregorius, partim amicorum precibus emollitus, partim ab ipso Basilio proditus, sic enim ipse Basilium inco-

(a) Or. 45, n. 22.

(b) Or. 5, n. 24.

(c) Or. 43, n. 24.

(d) Carm. De vita sua, v. 243 et seq.

sat, victus est, et invitus Athenis remansit. Verum cum diu ab animæ suæ dimidio separari ægre ferret, et præterea patriæ parentumque desiderio teneretur, paulo post furtim se subduxit et ad suos reversus est. « Nec tamen in longum, inquit (a), mihi producta est hæc calamitas... Sed non ita multo tempore Athenis postea commoratus, velut præ animi desiderio equum illum Homericum imitor, perfractisque eorum, a quibus retinebar, vinculis, campos pedibus pulso, atque ad sodalem meum impetu feror. » Id contigit anno 356, aut forsane ineunte 357.

XLIX. Ad parentes cum fratre Cæsario simul redit.

Digressus Athenis Gregorius Constantinopolim terra petiit; quam in urbem Cæsarius ejus frater Alexandria profectus, eodem tempore appulit. Quod quidem Gregorius non temere ac fortuito, sed singulari Dei providentia, parentum votis favente, contigisse observat (b). « Pia namque mater, materno quodam voto, atque amoris erga filios pleno, hoc optabat, quemadmodum ambos eodem tempore emiserat, sic ambos quoque simul redeuntes cerneret. » Itaque Cæsarius, spreto honoribus quibus princeps civitas ipseque imperator eum retinere nitentur, proposito nobili matrimonio oblataque senatoria dignitate, itineris socium ac comitem fratri se adjunxit, atque ita ad paternam domum, unde simul emissi fuerant, simul rediere.

L. Rogatus a parentibus et civibus, mundo aliquantulum temporis impendit. Pietas erga parentes domi retinet Gregorium, ibique monasticam vitam agit.

Redux in patriam Gregorius, ut Basilium in suam, mundo et scenæ aliquantulum temporis impendit, quamvis ab ambitione et theatra ingenii ostentatione quam maxime abhorretet; sed civibus et amicis rogantibus, ut comportatas ab exteris regionibus opes promeret, ingenii sui specimina denegare non licuit; et, ut ipsius verbis utar (c), *amicis saltavit, τοῖς φίλοις ὀρχησάμην*. Propositum namque ipsi erat ab initio, projectis omnibus, etiam facundiae laboribus, uni philosophiæ operam dare, seu vitam monasticam amplecti. Si Rufino (d) credendum, Gregorius vero magnificentius contempsit. Basilio etiam, cum Athenis versarentur, promiserat, se cum eo in eandem solitudinem recessurum. Verum in ædes paternas reversum ætas senilis parentum domi manere compulit, ut eorum curam haberet, datamque amico fidem debitæ parentibus pietati posthabere coegit. « Promissis non steti, fateor, » inquit querelis Basilli respondens (e): « quippe jam inde ab Athenis illiusque loci amicitia et animorum connexionone (nec enim aptius verbum occurrit) fa-

Acturum me receperam ut tecum vitæ consuetudinem haberem, simulque philosopharer. Fidem autem fefelli, haud sponte ac libenter: verum quod lex legem superarit, ea nimirum, quæ parentes colere jubet, legem sodalitatæ ac familiaritatæ. » Interea tamen Gregorius, quantum ipsi licuit, quod Deo promiserat, vitæ genus est secutus; cumque ipsi in solitudinem sese recipiendi facultas non daretur, ab amici consortio abstractus sic vitam in paternis ædibus instituit, ut media quadam via incedens, cum actioni tum contemplationi vacaret. Quippe media hæc via, tametsi illud vitæ genus non esset, quod se in solitudine cum Basilio acturum promiserat, minime tamen a propositæ philosophiæ scopo aliena erat. Imo vita ipsa monastica erat, si minus corpore in deserto et solitudine acta, saltem mente et moribus. « Morum enim est vita monastica, non corporum, » ut ipse Gregorius his verbis testatur (f), ubi viam illam mediam describit: *Τρόπος γὰρ εἶναι τὴν μονήν, οὐ σωματίων*. Sic etiam Sozomenus, *φιλοσοφούντας*, monachos appellat non tantum eos « qui in solitudine delituerunt, » verum etiam eos, « qui, licet in media civitatum turba, vixerint viles et abjecti, nec a vulgo ullatenus discrepantes (g). » Veram igitur monachi vitam in domo paterna, nondum in eremo, agebat Gregorius; vereque monachus, non corpore, sed vita et moribus fuit.

LII. Vitam monasticam se amplexturum, etiam voto se astrinxerat.

Quis enim vero piura, quam quæ præstitit Gregorius, requirat ut quis vitam monasticam egisse credatur, et monachus existimandus sit, eo maxime tempore quo nondum erat in usu solemnium votorum Deo nuncupatio? Sua enim mater Deo dicavit, a quo acceperat; quæcunque mater fuerat pollicita, Gregorius rata habuit. Ipse non semel se Deo obtulit et addixit; vitam monasticam amplexturum etiam voto se astrinxit, cum tempestate jactatus in periculo, quod precibus et voto propulsavit, versaretur. Promissa fideliter perfecit (h). Omnia, etiam facundiae labores, contempsit non secus ac illi duo philosophi, quorum alter prædia sua dereliquit, alter collectum ex venditis agris argentum in mare projecit (i). Missum fuit matrimonium, castitatem vovit, quam amplecti fixum ipsi immotumque semper fuit: *Πάλαι δεδογμένον τ' ἦν*; omnibus se penitus exiit: « Cætera quidem, inquit (j), mandato et Spiritui reliqui; ac pretiosam margaritam cum omnibus iis, quæ quondam habebam, commutavi; factusque sum, aut, ut rectius loquar, fieri opto magnus ille negotiator, qui exiguis rebus atque omnino perituris magua et æterna emit. »

(a) Or. 43, n. 24.

(b) Or. 7, n. 8.

(c) Carm. De vita sua, v. 274.

(d) Hist., lib. 11, c. 9.

(e) Epist. ad 5.

(f) Carm. De vita sua, v. 329.

(g) Sozom., l. III, c. 17, p. 528.

(h) Carm. De vita sua, v. 273.

(i) Ibid., v. 283.

(j) Or. 6, n. 5.

LIII. *Baptisma suscipit. Quo tempore non constat.*

Tam perfectum vitæ genus haud dubie aggressus est Gregorius post susceptum baptisma; quod quo tempore susceperit, inter scriptores non convenit. Arbitratur Baronius (a) id contigisse cum Athenas navi peteret, postquam e periculo liberatus fuit. « Quod autem ait (Gregorius) e periculo liberatum ex voto statim se Deo obtulisse, haud aliud putamus id esse, quam quod baptismum tantopere expectatum sit assecutus. » Gregorii Vitæ scriptor censet, eum distulisse baptisma usque ad tricesimum ætatis annum, cum Athenis est reversus in patriam. « Nos, inquit Papebrochius (b), neque ad linem commorationis Atheniensis baptismum dilatum fuisse putamus, neque statim susceptum post naufragii periculum, sed post alterum vitæ discrimen a terræ motu. » Idem Papebrochius (c), in appendice ad diem nonam Maii, fingit Gregorium Athenis excurrisse Antiochiam, ut Libanium audiret, eaque occasione Nazianzo iter habuisse ut susceptum patriæ episcopatum patri gratularetur, ejusque manibus baptismum suscepisse, atque iterum Athenas se contulisse. Sed figmenta hæc sunt, quæ nullo penitus nituntur fundamento. Præterea Libanius Antiochiæ non nisi post annum 351 docuit. Itaque standum est, ut nobis videtur, Gregorii presbyteri sententiæ, qui scribit (d) Gregorium nostrum patriæ restitutum, primum divino baptismo tinctum, vi et facultate jam ante collustratum.

LIV. *Nunquam jurandi legem sibi indicit et servat.*

Tum sibi legem nunquam jurandi, quandiu in hac vita versaretur, quam etiam usque ad extremum diem servavit, indixit. Tum sibi consulens, Deo se obtulit, ut a mundo sejunctus, cum eo qui solus purissimus est vitæ consuetudine jungeretur, atque ex sacrorum librorum familiari lectione veritatis splendorem hauriret. Quod etiam per omnem vitam facere non destitit. « monachus esse potius habens, » inquit ejus Vitæ scriptor, « quam mundanus, et pauper quam quæstuaris. » Tunc ei, qui eum in sortem accepit et servavit, omnia dono dedit, opes, splendorem, etc. « Nam cæteris in rebus, inquit (e), me quovis homine segnior ac languidiorem esse non inficior, omnem enim cupiditatem abjeci, ex quo Christo nomen dedi, » ἅπ' οὗ Χριστοῦ συνεταξάμην; « neque ex omnibus rebus, quæ aliis jucundæ et expetendæ videri solent, ulla teneor, non opibus, » etc. Plurima alia fas hic esset referre de vita gestisque Gregorii post susceptum baptisma, cujus gratia eo uberior fuit (f), quod simul se asceticæ vitæ consecravit et

A omnibus se exuerit, quod dudum statuerat, προθέμην βίψαι, ut Christum totus indueret.

LV. *Non affectu tantum, sed reipsa se exiit Gregorius.*

Nec vero affectu tantum, ut quibusdam visum est, sed reipsa omnibus se bonis exiit Gregorius. Nihil contra ex ipsius testamento objici potest; siquidem, pro temporum illorum consuetudine, parentum hæreditatem ipsi adire licebat (g). Præterea non idcirco hæreditatem adiit, ut eam sibi servaret; sed ut piorum parentum, qui facultates suas pauperibus erogandas reliquerant, extremas voluntates exsequeretur. Quinimo, ne in episcopatu quidem minus pauper exstitit. Factus Sasimorum episcopus, nec panem quidem habere se ait (h), quem hospiti offerat, μηδ' ἄρτον ἕξων τῷ ξένῳ διακλάσαι. Neque ditior fuit Constantinopoli. « Pecunias, » inquit (i), « eripient? Si meas quidem, ipsi eadem opera penas etiam, quibus minime indutus sum, abscondant. » In carne, quo Julianum exæquatorem rogat, ut rem familiarem vectigilibus eximat, ait (j) suas se opes pauperibus, studio ferendæ crucis, erogasse, easque communem navigantibus portum esse, commune indigentibus auxilium. Alio in carmine (k) se ipse interrogans ubi sint opes, respondet: « Partem Deus habet, partem alteram sceleratus livor rapacibus manibus tradidit. » Scribens amico qui nonnullos ab eo libros poposcerat, his eum verbis alloquitur (l): « Quod si tibi videtur minime philosophicum esse librorum pretium postulare, tu mihi pecuniam solve, objectionem autem tuam solvent pauperes. » Quæ quidem omnia Gregorium omnibus se facultatibus exuisse liquido demonstrant.

LVI, LVII. *Omnia, litteras quoque, Christo dimisit. Alia vana, alia est utilis eloquentia, famula verbi. Hanc sibi et amicis exoptat Gregorius. Hanc solam complectitur: hac quam maxime delectatur.*

Nihil enim sibi ex omnibus servavit præter eloquentiam, quam tanto labore, peragratis pluribus Orientis atque Occidentis regionibus comparaverat; « Unum mihi in amoribus fuit, inquit (m), litterarum decus, quas mihi compararunt Oriens et Occidens, et Græciæ ornamentum, Athenæ. In his diu multumque laboravi; sed et illas pronas coram Christo demisi, humique affixi, cedentes magno Dei Verbo, quod omnem humanæ mentis varium et mutabilem sermonem longe superat. » Cætera quidem omnia volentibus reliquit, opes, generis nobilitatem, gloriam, etc.; at eloquentiam solam complexus est, nec suscepti, ut eam sibi compararet, laboris eum unquam pœnituit. Ut enim vana et

(a) Boll., 9 Maii, p. 378, col. 1.

(b) 9 Maii, p. 379.

(c) Tom. VII Maii, p. 659, col. 1 et 2.

(d) Vit. p. 8.

(e) Or. 24, n. 3.

(f) Carm. De vita sua, v. 270.

(g) Till., t. IX, p. 337.

(h) Carm. De Vita sua, v. 470.

(i) Or. 26, n. 16.

(j) Carm. al. 49, ad Julianum.

(k) Carm. al. 8, ad seipsum.

(l) Ep. al. 199.

(m) Carm. De reb. suis, v. 98 et seq.

inutilis est eloquentia, quæ in verbis duntaxat sita est, quam aspernatur et damnat Gregorius; sic alia est cujus utilitatem agnoscit, et patrocinium adversus Julianum suscipit, quem in nulla re magis iniquum et sceleratum se præbuisse existimat, quam cum sermones eripere Christianis tentavit. « Unde igitur, » inquit Julianum alloquens (a), « homo omnium levissime, hoc tibi in mentem venit, ut sermones Christianis eriperes? » Sic Christianam eloquentiam tuetur contra Apostatam; hanc sibi et amicis exoptat: « (b) Atque utinam mihi, amicisque meis sermonum robur adsit! » Hanc solam se complecti, utpote verbi famulam, nec unquam libenter neglecturum hanc possessionem fatetur; quin potius eam et colere et exosculari, majoremque ex ea voluptatem capere, quam ex omnibus aliis rebus in unum collectis, quibus plerique delectantur: hanc sibi totius vitæ sociam, ut probum consiliarium, atque congerronem, et ducem viæ in cælum ferentis, ac promptum commilitonem adsciscere. Et quia jucunditatem omnem huius sitam aspernabatur, omnis illius amor post Deum in eloquentiam Christianam effusus est, vel potius in Deum quoque, quandoquidem ad Deum cum prudentia rapit, per quam etiam Deus sincere percipitur, et conservatur, atque in nobis adolescit.

LVIII. *Fidem datam Deo non fefellit Gregorius: quo modo datam Basilio fefellerit.*

Sed quo nos rapit oratio, de Gregorii effuso in eloquentiam amore disserentes? Ad ipsum Gregorium revertamur, quem Athenis reducem in domo paterna reliquimus, media incedentem via quam inierat, ut simul voti sponsonem, qua Deo obligatus erat, impleret, et debitæ parentibus pietati faceret satis, sic agendo, vitamque instituendo ut alterum alteri non postponeret, sed utrumque expleret. Basilii quidem querelis respondens Gregorius, fatetur se promissis non stetisse, et fidem fefelisse. Verum promissa hæc et fidem datam Basilio intelligit, cui Athenis se cum ipso in solitudinem, ut vitam ageret solitariam, recessurum promiserat. His promissis, ut jam memoratum est, non stetit, hanc fidem fefellit: « (c) Haud sponte ac libenter; sed quod lex legem superarit, ea nimirum, quæ parentes colere jubet, legem sodalitatis ac familiaritatis. » Sed fidem datam Deo nullatenus fefellerit, promissisque stetit, eam primum in ædibus paternis vitam agendo, quam in solitudine acturum se fuerat pollicitus; ac deinde in eremo, in quam ubi primum licuit se recepit.

LIX. *Vitam quoque solitariam egisse Gregorium in Tiberina, in qua situm erat Arianzum, credibile est.*

Quin etiam credibile est Gregorium, cum Athenis in ædes paternas rediisset, hinc in Tiberinam regionem se contulisse, ubi Arianzum rus, ejus natale solum, situm erat non longe a Nazianzo; ut simul

(a) Or. 4, n. 101.

(b) Ibid., n. 100.

(c) Ep. al. 5.

(d) *Vita Basil.*, p. 46.

A et vitam solitariam ageret, et parentibus debitam charitatem posset exhibere; ac præterea datam fidem Basilio servaret, quem ut in hanc solitudinem se conferret litteris invitavit. Illuc venisse Basilium verisimile est, quamvis longas non duxerit moras. Novæ editionis epistolarum Basilii auctor agnoscit, primo Basilium in Tiberinam recipere sese voluisse, quod his epist. 14 verbis confirmat (d): « Nunc igitur intelligis, quo ego periculi stultus venerim, qui locum ejusmodi cum Tiberina, orbis terrarum barathro, commutare contenderim. »

LX-LXII. *Nihil minus esse videbatur Gregorius in domo paterna, quam quod reipsa erat. Molestias parit Gregorio rei familiaris cura. Basilium invitavit ut ad se veniat, ut omnia sint communia.*

B Quo ergo tempore Gregorius confectorum annis parentum curam gessit, nihil minus esse videbatur quam quod reipsa erat. Pars namque ejus philosophiæ hæc fuit, « (e) Non videri primariæ vitæ labores exantlare, magisque esse quam videri Deo amicium. Sed major eum tenebat monachorum amor, quamvis videretur inter multos versari. » Nec minus interea parentibus omnem exhibebat sollicitudinem, eorum senectam fovens, nihil magis pium ratus quam primum post Deum parentibus honorem præstare. Verumtamen rei familiaris curam sibi maximas fatetur attulisse molestias. « (f) Parentes quidem observans et fovens laborantes, spebus animi deliniebam, inquit, ut optimum aliquid adimplens, et imposito fungens a natura officio. Certo constat barathris refertam esse improborum viam, quandoquidem mihi etiam ex bono malum evenit. Nam multæ me et molestæ sollicitudines, quæ mentem ac niembra die ac nocte rodunt, e cælo animam in terras dejiciunt. Primum quidem servis imperare quale exitii rete? qui acerbos quidem dominos semper oderunt, pios autem impudenter conculcant; nec malis placidi, nec bonis dociles. . . Deinde vero rem familiarem administrare, et Cæsaris pondus humeris semper sustinere, ac duram audire exactoris vocem... Posthac autem circa frequentis fori tumultum, et sedes excelsas, miseris litibus sollicitos versari, et sermonum detigantium strepitu obtundi, ac legum volubilibus laqueis molestias pati; ubi pugnae et labores, ac malis plus tribuitur quam bonis, ipsique legum arbitri utrisque venales; et improbus si ditior sit, is optimus est. » Licet tota hæc Gregorii ratio in vitæ instituto, laude atque admiratione digna videatur, dubitat tamen vir sanctus (g), an hinc sibi omnis vitæ difficultas asperitasque fluxerit, per quam incommodum ac salebrosam ad philosophiam iter habuerit, nec desiderio suo aumique proposito satis dignum. Quare Basilio scribens objectanti, quod una secum in solitudinem sese non recepisset, quemadmodum ab Athenis se facturos mutuo promiserant, da-

(e) Carm. *De vita sua*, v. 525.

(f) Carm. *De reb. suis*, v. 157 et seq.

(g) Or. 43, n. 25.

tuncque fidem sefellisset, id ultro fatetur, ac promittit deinceps se fidem servaturum. « Fidem sefelli, inquit (a). . . non autem prorsus fallam, siquidem hoc gratum tibi futurum est. Partim enim nos tecum erimus, partim ipse nobiscum esse ne, quæso, graveris, ut omnia sint communia, et æqualis amicitia. Sic enim fiet, ut nec parentes mœrore afficiamus, et te fruamur. » Ita Gregorius amicum invitat ut ad se veniat, scilicet in solitudinem Tiberinæ regionis, quæ cum Nazianzo vicina esset, id moleste non ferrent parentes, quibus etiam posset sollicitudinem impendere, et simul cum amico solitariam vitam agere, ut pollicitus fuerat. Non igitur Basilius Gregorio, ut visum Bollandistis (b), sed Gregorius Basilio suadere conatus est ut in Tiberinam regionem secederet. Recte tamen aiunt se non dubitare, quin Arianismum excurrerit Basilius ad visendum amicum.

LXIII. Basilius, exstructo monasterio, Gregorium allicere conatur.

Interea Basilius, qui docendi munus apud Cæsarienses abjecerat, ad quod eum piissima soror Macrina, nec non Gregorius impulerant, varia in Oriente et Ægypto invisit monasteria, et circa annum 358 in patriam reversus, nulla interposita mora, in solitudinem sese recipit, ardens studio præclara virtutum exempla imitandi, quæ in monasteriis Ægypti, Palæstinæ, Cœlesyriæ et Mesopotamiæ, non sine stupore conspexerat. Idoneum secessui locum ad ripam Iridis fluvii, qui ex Armenia ortus Pontum irrigat, ab omni prorsus hominum consuetudine remotum elegit e regione monasterii, quod ad alteram ejusdem fluvii ripam Macrina construxerat.

LXIV. In solitudinem ad Basilium se confert: ambo vitam asceticam agunt. Vitæ austeritas, rerum inopia, manuum labor, etc.

Illic primus omnium in Cappadocia vitam cœnobicam, quam solitariæ longe præferendam existimabat, instituit Basilius. Optaverat fratrem aliquem reperire, qui vitam asceticam profiteretur, ut una cum eo brevem hujus vitæ fluctum pertransiret. Speraerat se cum Gregorio victurum; sed imposita amico fovendæ parentum senectutis necessitas impedimento fuit, quo minus id quod inter se, cum Athenis versarentur, pacti fuerant, exsequerentur. Quapropter eo destitutus præsidio, postquam varia lustravit monasteria, solus in solitudinem se recipit; cujus delicias ubi primum delibavit, datis ad Gregorium litteris, perjuvanda loci descriptione eum allicere conatus est. Gregorius amici et solitudinis desiderio flagrans, quam primum licuit, in Pontum ad Basilium se contulit, anno 358 vel 359 (c). Illic miratur et laudat eximiam fratrum, quos ad pietatem Basilius instituebat, concordiam; suavem psalmodiarum et hymnorum cantum, quo magnopere delectatus fuit; vitam pauperem, quæ illic

agebatur, et quam ipse traduxit, cum panis adeo durus apponeretur, ut dentes frangeret; tantaque erat rerum omnium inopia, ut nisi mater Basillii opportune succurrisset, moriendum fuisset. Commemorat etiam Gregorius laborem manuum, Augiæ solum e domo exportatum ut horti fertiles redderentur, ac immane plaustrum sua et Basillii cervice manibusque tractum. His addit lignorum comportationes et lapicidas. arborum consitiones et irrigationes.

LXV. Studio sacrarum litterarum incumbit, eoque studio mirifice delectatur Gregorius.

Quod supererat otii ab asceticæ vitæ muniis, Scripturarum meditationi impendebant. Id longe gratissimum erat Gregorio, cui de vitæ instituto consultantis ac fluctuanti utrum eligeret, illud præ aliis eligendum visum fuerat, in quo frequentius ac liberius sacros libros versare ac meditari posset. Ambo igitur concordibus animis, pari studio parique successu sacræ huic lectioni incumbunt, atque eos fructus percipiunt, qui non modo in suam ipsorum, verum etiam in Ecclesiæ totius utilitatem redundarunt. Nullus dubito quin hæc ad primum Gregorii secessum pertineant, nec dubitare sinunt hæc verba ipsius Gregorii Basilio scribentis, et post aliquot annos pristinas illas delicias, quas cum ipso in secessu degustaverat, desiderantis (d): « Quis me secundum pristinorum illorum dierum statum constluet, in quibus ego tecum afflictionem pro deliciis habebam?... Quis psalmodias illas et vigiliis dabit, atque ad Deum per orationem peregrinationes, illamque velut materia vacantem et incorpoream vitam? Quis fratrum eorum, qui a te diu efficiebantur atque in altum evehebantur, concordiam animorumque conjunctionem? Quis virtutis certamen, et ad eam incitationem, quam scriptis legibus ac regulis obfirmavimus? Quis divinarum oraculorum studium, lucemque in ipsis ductu atque auspiciis Spiritus sancti inventam? » Cum autem in Scripturarum studio plus antiquis scriptoribus quam ingenio proprio tribuerent, plurima ex Origene collegerunt observatione digna, quæ in unum corpus redacta *Philocaliam* appellantur.

LXVI. Philocalia et Regulae monasticæ sunt fructus studiorum Basillii et Gregorii.

In ediscendis Scripturis Basilius et Gregorius mutuam sibi operam præstabant, familiares etiam de his inter se sermones conferendo, cum in eremo, ubi testantur eas se didicisse, versarentur. Sed præcipuum in divinarum oraculorum studio magistrum habuere Spiritum sanctum, cujus ductu et auspiciis lucem in ipsis a se inventam declarant. Præter *Philocaliam*, alius exstat fructus commorationis Gregorii in monasterio Basillii, et commune ntriusque opus, ut ex ipso Gregorio discimus, nempe leges monasticæ et regulæ. « Quis da-

(a) Ep. al. 5.

(b) 9 Maii p. 385, col. 4, not. B.

(c) Greg. ep. al. 9.

(d) Ep. al. 9.

bit virtutis certamen, et ad eam incitationem, quam scriptis legibus ac regulis obfirmavimus? Quæ Gregorii verba dubitare non sinunt, quin ad has leges regulasque vitæ monasticæ scribendas suam cum Basilio operam contulerit. Quod ni fecisset, certe vir modestus de se non prædicaret.

LXVII. *Voti compos fit Gregorius, mediam carvens viam inter anachoretas et mygades.*

Sic in Basillii monasterio quiete ac solitudine fruebatur. Hanc ab initio adamarat, eam in maximis gravissimisque periculis Deo voverat. Voti compos factus, mediam carpebat viam, quam dudum animo conceperat, inter anachoretas, et mygades; cum illis meditari, cum istis Scripturas versare et aliis prodesse; cum illis contemplari, cum iatis agere poterat. Psalmis, hymnis, orationibus, vigiliis, inediæ, meditationi Scripturarum die nocteque vacabat. Quid plura? Habebat quod tota mente perterat, eoque vitæ genere, licet asperrimo, sic oblectabatur, ut peractis in eo annis duobus, se « nonnihil attigisse quod optaverat, ac velut in lamine esse » dicat (a), « atque ex ipso gustu majore desiderio exarsisse. » Illis namque verbis utitur pro eo, quo solitudinis amore flagrabat; cujus desiderio ita tenebatur, ut plures etiam anni breve tempus visi fuissent.

LXVIII. *Gregorium ab eremi deliciis in domum paternam revocat pius ergo parentes.*

Haud tamen credimus tredecim annos, ut narrat Rufinus, Gregorium in Basillii monasterio versatum fuisse, in quod se receperat anno 358 vel 359, et ex quo extractus est anno 360 aut 361, ut ad patrem se conferret, qui tali auxilio se destitui ægre patiebatur. Sic pietas erga parentes, quæ reversum Athenis Gregorium Nazianzi retinuerat, eum ab eremi deliciis ægre avulsus rursus Nazianzum revocavit. Primus hic Gregorii secessus ab altero, qui contigit postquam presbyter creatus fuit, discernendus est, ut recte observant Bollandistæ adversus Baronium, quem etiam refellunt.

LXIX. *Gregorium revocare conatur Basilius.*

Gregorium absentem, datis ad eum litteris, in solitudinem revocare conatus est Basilius, cui amicus rescripsit. Hinc jocosæ illæ utriusque litteræ utro citroque datæ: Gregorii laudantis suam Tiberinam, et Ponticas silvas posthabentis; Basillii vero cavillantantis Tiberinam, et Ponticas solitudines celebrantis. Sed quamvis jocaretur Gregorius, quam maximo tamen relicta solitudinis desiderio se teneri dissimulare non potuit, hisque verbis declaravit (b): « Quæ de Pontica commemoratione prius scribebam, joco, non serio scribebam: quæ autem nunc scribo, admodum serio scribo. Quis me secundum pristinorum illorum dierum statum constituet, in quibus ego tecum afflictionem pro deliciis habe-

A bam?... Sed hæc optare quidem perfacile, consequi autem non perinde facile. At tu mihi adesto... Equidem ipse te magis quam aerem spiro, idque solum vivo, quod tecum sum, vel coram, vel absens per animi simulacrum. »

LXX, LXXI. *Presbyter creatur, et fugit in Pontum. Revertitur ad diem festum Paschæ, primamque habet orationem. In longiori postea, fugæ et redditus rationem reddidit.*

Citius tamen, quam spes erat, id consecutus est Gregorius. Cum enim suus eum pater invitum ac reluctantem presbyterum creasset, hac tyrannide, sic enim appellat (c), offensus, ad Basilium recurrit, tum ut dolorem suum amici colloquiis leniret, tum etiam ut quid sibi agendum esset cum eo deliberaret. Eum vicesima quinta Decembris, quæ Natalis erat Domini dies, ordinatum fuisse, atque in Pontum fugiæ die festo Luminum, qui paucis post diebus celebratur, arbitramur cum Niceta et Tillemontio: sed brevissimo post tempore in patriam reversus est, nempe ad diem Paschæ. Unde in oratione quam habuit, « Mysterium, inquit (d), unxit me: mysterio paulisper cessi, ut me ipsum inspicerem et explorarem; cum mysterio etiam simul introeo. » Quibus verbis significat, se die festo, cum creatus fuisset presbyter, discessisse, et die etiam festo rediisse. Quod annum spectat, is erat 362; si quidem Julianus nondum in Cappadociam venerat, nec in Christianos adhibuerat eam crudelitatem, cujus horrenda reliquit monumenta in regionibus, quas Constantinopoli profectus mense Maio anno 362, Antiochiam petens, peragravit, quibus postea cumulum in Oriente imposuit. Gregorius namque in *Apologetico*, quem scripsit, vel declamavit, exponens quas ob causas, postquam presbyter creatus fuerat, in Pontum fugisset, ac rursus Nazianzum rediisset, hæc de Juliano verba facit (e): « Nec vero externum bellum metuo, nec feram illam, quæ nunc adversus Ecclesias impetum fecit, etiamsi ignem minetur, etiamsi gladios, » etc. His perspicue liquet, nondum Apostatam in Cappadociam venisse, et crudelitatem exercuisse, sed tantum minas intentasse, ex quibus Gregorius quid facturus esset suspicatus hæc scripsit. Gregorius igitur creatus est presbyter die 25 Decembris anni 361: cumque fugisset in Pontum, inde ad suos reversus est ad diem Paschæ anni 362, eoque die brevem de festo habuit orationem; sed paulo post prolixam exaravit seu declamavit, in qua cur in Pontum fugerit ac inde redierit rationem reddit.

LXXII. *Bis e solitudine avulsus Gregorius.*

Itaque bis in Ponticam eremum sese contulit Gregorius; bis amata solitudine avulsus est, et Nazianzum e Ponto ad suos redire coactus. Primo quidem circa annum 361, secundo ad diem Paschæ anni 362, cum die xxv Decembris anni proxime

(a) Or. 2, n. 6.

(b) Ep. al. 9.

(c) Carn. *De vita sua*, v. 351.

(d) Or. 1, n. 2.

(e) Or. 2, n. 87.

elapsi creatus fuisset presbyter. Secundæ in Pontum profectionis et reditus causas ipse in oratione, quæ primum olim, nunc secundum occupat locum, prosequitur. Cur vero pater eum e Basilii monasterio extraxerit, et Nazianzum redire anno 361 compulerit, perinde non est perspicuum. Nihil moror quæ Baronius in sua Gregorii Vita scripsit. Is enim utramque Gregorii nostri in Pontica solitudine commorationem confundens, et perturbans tempora, quod Bollandistæ non semel observant, ad Valentis usque imperium, « (a) Qui Arianae perfidiae favens, adversus Catholicos concitavit turbas, Gregorii reditum promovet. Fuit id in causa, inquit Baronius, ut pater Gregorii vehementius ageret, ut filium ab eremo revocaret. Erat enim jam longo senio hebetior, et ut subeundis laboribus impar eum precibus urgebat, ut pater jussis, ac denique ut episcopus cogebat imperio. Licet enim diutius surdo, ut aiunt, fabulam ingessisset, flexit tandem, coegit extorsitque ab invito, revocaturque filium Nazianzum. Qui reversus in patriam, habuit egregiam illam orationem, quæ inscribitur *Apologeticus*... Dixit etiam tunc præclaram eam orationem, cujus est titulus, *In sancta lumina*, » etc. Hæc Baronius. Egregia oratio, quæ inscribitur *Apologeticus*, habita est sub Juliano, non vero sub Valente; oratio autem *In sancta lumina*, non « tunc, » ut vult Baronius, sed anno pene elapso.

Haud negaverim turbas ab Arianis excitas in causa fuisse cur Gregorius Nazianzum redierit; sed, ut id concedam, certe non has esse turbas arbitrator, quæ a Valente sunt excitatæ, ut visum est Baronio. Vix etiam adduci possum ut credam cum doctissimo Tillemontio, Gregorium patrem formulæ Ariminensi tunc subscripsisse, et jam ab ejus communionem Nazianzenos monachos discessisse, cum ejus filius, relictis Ponticæ solitudinis deliciis, Nazianzum rediit anno 361; idque causæ fuisse cur rediret, ut opem ferret longævo patri, qui Ariminensi formulæ subscripsisset, quo e luto emergeret.

J.LXXIII-LXXV. Turbas Ariani excitant. Fraus Arrianorum. Multos in fraudem impellunt.

Magnas quidem turbas anno 360 excitant Ariani, qui post luctuosas synodos, Ariminensem in Occidente, Seleucianam in Oriente, habitas anno 359, item etiam Constantinopoli anno 360, Constantii Augusti præsidio freti, vi et arte rem agebant; omnesque episcopos, in tota quam late patebat Ecclesia, formulæ, quæ ipsorum impietatis totum virus artificiose tectum continebat, subscribere cogebant. Fuit enim ea fallacia et dolus Arianorum, ut *ἁποούσιον* subscribendum ac profitendum traderent, unius litterulæ mutatione magnam sensus discrepantiam adducentes; Filium nempe non ejusdem substantiæ cum Patre, quod *ἁποούσιον* signifi-

cat, sed similis dicerent, *ἁποούσιον*, hoc est consimilem Patri et non consubstantialem prædicarent. « Erat autem, inquit Gregorius (b), in promptu atramentum, et calumniator a tergo. Ea res per multos e nobis, invictos alioqui viros, in fraudem impulit; qui quamvis mente nequaquam prolapsi fuerint, tamen subscriptione transversus acti sunt, et cum illis, utroque nomine sceleratis, consenserunt; ac si non flammæ, fumi certe participes fuerunt. » Tanta inde secuta est Ecclesiæ catholicæ tempestas, ut qui videbantur esse templi columnæ, prostrati, vel saltem concussi sint, si quidem etiam nolentes seducti sunt; atque, ut Hieronymi verbis utar, ingemuerit orbis, et Arianum se esse miratus sit.

LXXVI. Formulæ Ariminensi post medium annum 362 subscripsit Theologi pater.

In eorum tamen numero, qui Ariminensi formulæ tum subscripserunt, scilicet Constantii imperatoris tempore, non fuisse Gregorium, nec eum nisi post medium annum 362 subscripsisse, ortamque esse inter episcopum et monachos Nazianzenos discordiam tam multis probatur momentis, ut nullum de ea re dubium esse possit. Primo quidem Gregorius noster non ait (c), jussa Constantii imperatoris, aut rerum perturbationem, quæ tunc summa fuit, subscribendi causam suo fuisse patri, sed desiderium pacis et cum nonnullis ineundæ communionis. Secundo ante istud dissidium, Ecclesiam Nazianzenam arcam Noe vocari solitam esse, ut quæ universi orbis diluvium sola effugisset, testatur Gregorius (d). Testis profecto mendax foret, si Nazianzenus episcopus dolis Arianorum deceptus fuit tempore Constantii; falsoque dixisset commune universi orbis diluvium effugisse Nazianzenam Ecclesiam, cujus Ecclesiæ episcopus ipse artificiosis verbis circumscriptus in oravam societatem pertractus fuisset.

LXXVII-LXXVIII. Schisma monachorum ob subscriptionem Gregorii patris, non contigit sub Constantio. Brevis fuit hæc discordia.

At longe graviora suppetunt momenta. Cum Gregorius e Ponto Nazianzum reversus est ad diem festum Paschæ anni 362, summa pace fruebatur Ecclesia Nazianzena, quam magnis effert laudibus: nec veretur dicere (e) se non concessurum, ut « amplissimæ civitates, gregesque numerosissimi ulla in re Nazianzenæ Ecclesiæ præferantur. » Nulla ergo Nazianzi discordia fuit anno 362, nec ulla etiam Gregorii patris tunc erat subscriptio, e qua dissidium erupit. Quinimo recens erat tumultus, cum Gregorius noster primam contra Julianum orationem scriberet, ut his verbis manifestum est (f): « Atque utinam ille quoque cœtus ad chorum nostrum se adjungeret, qui, cum prius cantionem haudquaquam adulterinam atque ignobilem nobis-

(a) 9 Maii, p. 388.

(b) Or. 21, n. 23.

(c) Or. 18, n. 18.

(d) Ibid., n. 47.

(e) Or. 3, n. 6.

(f) Or. 4, n. 10.

cum Deo accineret, ac dextro quondam ordine dignus haberetur, atque etiam brevi, ut confido, haberetur. haud scio qua re commotus, repente tantum in diversum mutat, alioque gradu atque ordine sese collocat; ac ne ob communem quidem lætitiā, quod etiam magis miror, adduci potest ut nobiscum conjungatur. » Hæc profecto verba, « cum prius cantionem ... nobiscum Deo accineret ... repente tantum in diversum mutat, » dissidium monachorum recens ortum fuisse indicant satis; nec non spes illorum reditus, lenitas qua eos ut membra sua complectitur Gregorius (a); ac demum quod non semel ait (b) monachos omnium postremos discessisse. Ex his etiam pariter conficitur recentem quoque fuisse Gregorii subscriptionem, vel certe eum non longe antea subscripsisse. Etenim si sub Constantio, anno 360 vel 361, subscripsisset episcopus Nazianzenus, quomodo monachi indignationem suam ad annum usque 363 corde pressissent? Aut si tandiu presserunt, cur discessionem subito et præcipiti consilio tribuit Gregorius? Quomodo, inquam, indignationem suam tam longo tempore pressissent monachi, quos ipse (c) « ferventiorē Ecclesiæ partem appellat? Qui, » ut idem Gregorius ait in alia oratione (d), « tametsi alioqui pacati ac moderati sint, hac tamen in re lenes et faciles esse non sustinent, cum per silentium et quietem Dei causa proditur; verum hic admodum bellaces sunt, atque in confligendo acres et feroces, hujusmodi enim zeli æstus est, citiusque aliquid, quod non oporteat, tentaverint, quam quod ex officio sit prætermiserint. » Videant, qui Gregorium patrem, sub Constantio, Ariminenſi formulæ subscripsisse arbitrantur, ex quo sequeretur monachos per duos aut etiam tres annos indignationem suam dissimulasse, quomodo hæc conciliare valeant; maxime vero cum ex Gregorio breve fuerit dissidium. « Eos enim, qui ob pietatis zelum dissidebant, inquit (e), et sibi et cæteris reconciliavit (Gregorius pater) postremos a vobis sejunctos, et primos reversos. » Brevissima, inquam, illa fuit divisio, teste Gregorio, qui « eam calamitatem hactenus durasse scribit (f), ut per hoc dissidium, quantum pacis bonum esset, qui divisi fuerant, intelligerent, statimque odium illud odio haberent ac detestationi. Qua pacis celeritate subreptum penè fuit et obscuratum, quod in medio contigit. » Ecquis autem resarcitum tam « celeriter » et redintegratum, vix ut exstitisse credatur, atque etiam breve dissidium putet quod annis tribus ad minimum aut quatuor perseveraverit? Quis credat tot annis indignationem suam pressisse monachos, quos « admodum bellaces atque in confligendo acres et feroces » scribit Gregorius noster (g)?

Quid plura? Quandiu discissa fuit Nazianzena

(a) Or. 6, n. 10.
 (b) Or. 18, n. 28.
 (c) Ibid.
 (d) Or. 21, n. 25.
 (e) Or. 18, n. 18.

A Ecclesia, Gregorius obmutuit, ut ipse testatur. Nondum ergo discissa erat, cum primos tres ad populum sermones habuit anno 362. Idque etiam inde patet, quod non modo nihil in his orationibus contra dissidium, nihil de pace dicat Gregorius, quod profecto non omisisset orator pacis amantissimus; verum etiam Nazianzenam Ecclesiam (h) « uno eodemque animo unum idemque sentientem » laudet.

LXXIX. *Sub Juliani finem subscripsit impiæ formulæ, sed illæsum cor servavit.*

Non igitur sub Constantio, sed vergente ad finem Juliani imperio, formulæ minus orthodoxæ videtur subscripsisse Gregorius, deceptus Arianorum dolis, qui, absente filio, nacti opportunam senem circumveniendi occasionem, specie pacificationis eum in pravam societatem pertraxerunt. Dixi, absente filio, qui interdum paternæ domus sollicitudini se subtrahens, in amicam Ponti solitudinem ad Basilium evolare solebat; nunquam enim eo præsentem patri insidias struere ausi fuissent. Magnas in Ecclesia Nazianzena turbas excitavit Gregorii scriptio, et statim monachi ab ejus communione discesserunt; quod anno 363 contigit, si quidem nondum discesserant, cum anno 362 Nazianzenæ Ecclesiæ concordiam laudaret Gregorius; recens autem erat discessio, cum primam contra Julianum jam extinctum invectivam scriberet. Denique dissidio, quod diuturnum non fuerat, sedato, composito, etc., instaurata est concordia anno 364. Monachos enim a se « ob pietatis zelum » dissidentes sibi et cæteris reconciliavit Gregorius, tum ob ipsius reverentiam, tum ob dogmatis paritatem. « Solus namque, ut ait Gregorius noster (i), illæsam mentem, minimeque simul cum atramento infectam animam habere creditus est, tametsi per animi simplicitatem abreptus fuisset, dolumque ob animi sinceritatem ab omni dolo alienam minime cavisset. » Ita gravis Ecclesiæ Nazianzenæ tempestas sedata est Gregorii episcopi precibus et admonitionibus, nato interim pietatis et operæ socio; qui cum patri ad omne bonum comes et adjutor esset, ac velut a latere curreret, hic Dei beneficio multo maximam laboris studique partem contulit.

LXXX. *Theologus loquitur perinde ac si reus ipse foret, quod pietati erga patrem tribuendum est.*

Miretur forsitan quispiam cur Gregorius, de seditione adversus patrem suum excitata a ferventiore Ecclesiæ parte verba faciens, perinde loquatur ac si ipse reus esset et cum patre in pravam societatem pertractus fuisset: « Nam cum, inquit (j), a ferventiore Ecclesiæ parte ob eam causam seditio in nos excitata esset; quod scripto

(f) Or. 6, n. 9 et 12.
 (g) Or. 21, n. 25.
 (h) Or. 3, n. 6.
 (i) Or. 18, n. 18.
 (j) Or. 18, n. 18.

quodam et artificiosis verbis circumscripti, in pravam societatem pertracti fuisset. » Verum absit ut arbitremur Gregorium nostrum, doctrinæ catholicæ pugilem egregium, simul cum patre ab Arianis deceptum fuisse. Id enim pietati erga parentem et humanitati datum videri debet, quod de culpa velut communi loquatur. Cum autem non seipsum, sed solum patrem excuset, « (a) qui solus illæsum cor habere, nec simul animam cum atramento fœdassee creditus est, » indicat seipsum non subscripsisse, adeoque nec externa actione errasse. Præterea observandum, culpam subscriptionis paternæ præcipue derivatam in filium, quod cum patre, ut videbatur, lapso communionem retineret, nec ab eo se se, uti ferventiores, separaret.

LXXXI. *Præclara Gregorii in hanc rem sententia.*

Huic nostræ de dissidio Nazianzenæ Ecclesiæ et instaurata pace disquisitioni finem imponamus præclara in hanc rem Gregorii sententia : « Nihil, » ut observat vir sanctus in oratione quam de pace habuit (b), « eos, qui sincero animi affectu Deum colunt, æque inter se conciliat, atque consentiens de Deo doctrina; quemadmodum contra nihil ad dissidium ita promptum ac paratum est, ut diversa in hac re animorum sententia. Hic enim, etiam qui aliis in rebus æquissimus et facillimus est, ferventissimus existit; ac mansuetus vere pugnax efficitur, cum se per lenitatem Dei jacturam facere, imo, ut rectius loquar, per prolapsionem suam, Deum, qui nos et pro divitiis habet et divites reddit, damno afflicere conspiciat. Sic igitur, nos in ipsa quoque contentione moderatius nos ipsos gessimus; adeo ut concordia disjunctione ipsa clarior fuerit, ac per ea, quæ utrinque læta et commoda exstiterunt, id, quod in medio contigit, pene subreptum et obscuratum. »

LXXXII. *Nascenti in Ecclesia Cæsariensi discordiæ mederi satagit Gregorius, et orationes in Julianum elaborat*

Quo tempore discissa erat Nazianzena Ecclesia, aliud schisma non minus exitiale Cæsariensi Ecclesiæ impendebat, et jamjam erat oriturum ex similitudinibus, quas Eusebius Cæsariensis episcopus, præsul licet morum honestate clarus et pietate insignis, adversus Basilium exercebat; cujus rei causa optimorum quorumque, præcipue vero monachorum, in se odium concitavit. Hi namque, iniquo animo ferentes ducem suum Basilium ab Ecclesiæ administratione removeri atque injuria affici, statim audaci facinore ab episcopi communionem recedere statuunt, secumque partem plebis et honoratorum non exiguam abstrahunt. At Basilium, filium pacis, non is erat, qui sua causa Ecclesiam lacerari pateretur; consiliario et hortatore Gregorio utens, una cum illo in Ponticam solitudinem secessit : « Nobis, in-

A quit, Gregorius (c), hac in re consultoribus ac sinceris monitoribus usus, nobiscum in Pontum profugit. » Secessionem illam anno 364 exeunte, aut in-eunte 365, collocandam esse probat auctor *Vite sancti Basilii*, cap. 9, n. 6 : itaque jam extincto schismate Nazianzeno contigit.

Basilium autem presbyterio nondum initiatum, et in solitudine agentem, anno 363, Gregorius convenerat : sublato scilicet e vivis Juliano Apostata, et adhuc flagrante Nazianzeno schismate; ibique ambas in Apostatam orationes scripserat, adjuvante seu consiliante Basilio, ut ex his secundæ Steleuticæ (sic enim illæ nuncupantur) verbis colligunt eruditi : « Hæc tibi Basilius et Gregorius, » etc. Non imprudenter, ut Petro Cuneo videtur, Julianum, B « tanquam in scena, palam omnibus ludibrium fecit; » sed multis et magni momenti rationibus Apostatam publice proscindere compulsus est. Præcipuas tantum cæteris, brevitatis causa prætermittis, exhibemus. (d) Primo igitur oportebat, hoc exemplo eos in veritate confirmari, qui cum universarum quidem rerum Deum confiteantur, tamen ob animæ suæ levitatem, superbiente impio, cogitationibus incenduntur, peccatorum pacem non ferunt, nec Dei consilium expectare sustinent. (e) Deinde Juliani facinorum enarratione gentilibus ostendendum erat, « quid illos dæmones doceant. » (f) Tandem ipsi fideles, eorum quæ passi fuerant expositione, commonendi fuerunt, ne tempestatis in tranquillitate obliviscerentur, « nec morbi in sanitate, nec captivitatis, incolumes in Jerusalem reversi, nec Ægypti post Ægyptum. » Ex his orationibus duæ præterea discimus, quorum prius ad historiam Gregorii et Basilii pertinet; alterum fidelibus, qui sub impio rege vivunt, erudiendis idoneum est. Itaque Gregorius se et Basilium postremos ad persecutionem a Juliano reservatos esse docet, sic eum compellans (g) : « Hæc tibi Basilius et Gregorius... quos cum et vita et sermone, et mutua concordia claros et celebres jam inde a Græcia nosces... postremos ad persecutionem reservabas. » Fortunæ templum a Cæsariensibus Cappadociæ sub Juliano eversum, pœnas factum ob illud ab eis sumptas memorat et propriam eo de negotio sententiam in prima Steleutica Gregorius aperit hoc modo (h) : « Quæ » Julianus « in Cæsarienses nostros admisit, hos, inquam, animi magnitudine præditos, ac pietatis studio ferventes, ita ab eo exagitatos, ac per contumeliam vexatos, fortasse ne objicere quidem æquum fuerit. Etenim ob Fortunam, fortunatiori tempore infortunio affectam, justa indignatione commotus, ad hanc ultionem progressus esse videbatur : quandoquidem injustitiæ dominantis nonnihil concedendum est. » Cæterum in proscindendo Apostata Gregorium nultatenus modum excessisse, et in Montis jam deum

(a) Boll., 9° Maii, p. 385.

(b) Or. 6, n. 12.

(c) Or. 43, n. 29.

(d) Or. 4, n. 8.

(e) Or. 5, n. 36.

(f) Ibid., n. 34.

(g) Or. 5, n. 39.

(h) Or. 4, n. 92.

stratum fuit; et si quid superest dicendum, in prolegomenis tomi secundi addetur.

Orationibus illis ad finem perductis, (a) cum Basilius Cæsaream venisset, atque ab Eusebio civitatis episcopo, mense Septembri anni 364, presbyter creatus esset, dolorem inde conceptum, datis ad Gregorium litteris, significavit; cui Gregorius ita respondit (b): « Epistolæ tuæ procemium laudo. Quid autem tuorum non est laudandum? Ac tu captus es, quemadmodum nos quoque circumscripti: quandoquidem ad presbyteri gradum pertracti sumus... Hoc non fieri fortasse quidem præstitisset... Quoniam autem factum est, ferre necesse est, ut mihi quidem videtur, ac præsertim ob tempus istud, quod multas nobis hæreticorum linguas invehit. » Hoc tempus ad Valentis imperatoris initia referendum esse, cum scilicet Ariani ejus patrocinio freti omnia ex arbitrio suo successura sperarent, auctor *Vitæ sancti Basilii* (c) certissimis argumentis comprobavit. Non multo post evenere Basilii cum Eusebio episcopo suo simulatas, antea memoratæ; quarum quidem componendarum hæc fuit occasio.

LXXXIII. *Ad spiritualem conventum sive ad diem festum ab Eusebio invitatur Gregorius.*

Gregorius ab Eusebio ad aliquem conventum spiritualem, sive diem festum, perhonorifice vocatus rescripsit (d), et de illata Basilio injuria libere conquestus est. « Honore quidem me abs te affici lætor... Verum contumeliam charissimo fratri Basilio a tua pietate illatam esse, atque etiamnum inferri moleste fero... Tu dum eo contempto nos honore afficis, perinde mihi facere videris, ac si quis unius viri caput altera manu demulceat, altera malam feriat; aut etiam convulsis domus fundamentis parietes pingat, atque externas partes exornet. Proinde si quid mihi obtemperandum putabis, hoc facies. Ut autem obtemperes, abs te peto atque contendo: æquum est enim. Si illum, ut par est, colueris, ipse quoque ab eo vicissim observaberis. Nos autem sequemur, quemadmodum umbræ corpora, utpote parvi et ad pacem propensiores. » In contumeliam accepit Eusebius libertatem Gregorii, qui rescripsit (e), se non contumeliose, sed accommodate ad leges spiritus, scripsisse; æquum enim esse, ut sibi Eusebius, quamvis gradu superior sit, justam libertatem concedat. Mox in alia epistola (f) Eusebio significavit Gregorius, se nullam animo offensionem suscepisse; sed etiamsi suscepisset, libenter depositurum cum videat feras in Ecclesiam irruentes, et generose resistentem Eusebium; cui se venturum, si ita ipsi videatur, promittit, ut cum eo adversus hæreticos pugnet.

LXXXIV. *Inter Eusebium et Basilium pacem componit Gregorius.*

Non ingratham fore operam suam Eusebio certior factus Gregorius, ad eum illico se contulit; cumque

(a) *Vita Basil.*, c. 9, n. 11.

(b) *Epist.* al. 11.

(c) *Cap.* 4, n. 1.

(d) *Epist.* al. 20.

A ipsum tempore mollitum, ut ferrum igne, et ad redendam Basilio benevolentiam propendere, imo ad scribendum ut eum placaret, haud dubiis testimoniis intellexisset, id amico quantocius significavit, atque cum hortatus est Gregorius, ut episcopum occuparet, aut adveniendū aut scribendo, simulque itineris se comitem futurum pollicetur. Annuit Basilius, et confestim eum Gregorius (g) e Pontica solitudine in arenam certaminis educit. Tam prudenti consilio, de Basilio, de Eusebio, de Ecclesia Cæsariensi optime meritus est Gregorius; extinctæ namque sunt simultates, instaurata concordia, profligati Ariani, qui cum alias jam Ecclesias vicissent, alias oppugnabant, alias victuros se sperabant; nec ulla re magis ad spem evertendæ Cæsareæ, cui Valens imperator agmine Arianorum episcoporum stipatus imminebat anno 365, erigebantur, quam Basilii absentia et ducis imperitia. Reportata ex Valente Arianisque episcopis victoria, cujus pars magna fuit ipse Gregorius, Basilium cum Eusebio tam arcte conjunxit, ut nec episcopo molestum esset ab eo, quem dignitate superabat, scientia et eloquentia et consilio et virtute superari; nec Basilius ideo episcopum minus coleret et observaret, quod eo tot esset partibus superior ac præstantior. Tillemontius, Hermantius, Pagius, Baronius, Bollandistæ, alii aliis annis hæc contigisse arbitrantur. Nos vero cum novissimo Basilii epistolarum editore, Basilium anno 364, vel ineunte 365, secessisse, et eodem anno Gregorii operam et consilio Cæsaream rediisse, ac de Valente Arianoque agmine victoriam reportasse existimamus.

LXXXV. *Ætas et morbi parentum abesse Gregorium non sinunt.*

Non diuturna fuit hæc postrema Gregorii in Pontica solitudine commoratio, cujus nequidem mentionem facit in carmine *De vita sua*. Neque enim tam necessario filii auxilio provecta parentum ætas longo tempore destitui patiebatur, atque etiam frequentes morbi, quibus eorum senectus patebat; quique Gregorium domo exire non sinebant; vel eum, si quando aberat, revocabant. Sic Basilio instanti ut in solitudinem se conferret, excusat se, morbum matris afferens. « Assidemus enim, inquit (h), dominæ matri, gravi jampridem morbo laboranti. Quam si non dubio et ancipiti statu relicturi sumus, tua præsentia mihi crede haudquaquam carebimus. » Gravem quoque patris morbum in oratione decima octava, qua laudes ejus prosequitur, narrat; quo singulari Dei beneficio repente liberatus est, adeo ut quo die moriturus putabatur, consurgens synaxin cum populo celebraverit. In eadem oratione, matrem gravi morbo laborantem, insperato nec minori miraculo, ut quoddam visum ei divinitus ostensum docuit, ab ea ægritudine qua detinebatur, refert convaluisse.

(e) *Ep.* al. 169.

(f) *Al.* 170.

(g) *Ep.* al. 19.

(h) *Epist.* al. 4.

LXXXVI. *Ingentem Gregorio dolorem parit Cæsarii fratris mors; et post ejus obitum molestissimis est obrutus negotiis.*

Si parentibus senio confectis, atque graviter interdum ægotantibus, curam sollicitudinemque frequenter impendere coactus est Gregorius; longe graviores curas, seu molestias ipsi Cæsarii fratris, thesaurorum præpositi in Bithynia, mors attulit. Cum Nicæa, terræ motu longe post hominum memoriam maximo, tota pene subversa est die undecima Octobris anni 568, solus ex viris insignibus, aut certe cum admodum paucis, mirabili divinæ providentiæ beneficio Cæsarius incolumis evaserat. At non diu vitam produxit, quippe mortuus eodem anno desinente, vel incipiente proximo, seu 25 Januarii 569, ut volunt Bollandistæ. Cæsarii obitu, Gregorius, cui rei familiaris cura incumbabat, invisus negotiis obrutus fuit. Cum enim munere publico fungeretur Cæsarius, quo tempore mortuus est, suaque omnia pauperibus eroganda reliquisset, mox ut extremum halitum efflavit, « (a) Hostes, » nempe curiales illi harpagonæ, « impetum fecerunt, ejusque facultates liberrime et insolentissime diripuerunt. Erat thesaurorum custos, » ait Gregorius (b); « medio autem in munere moritur, canumque multitudo assillit in defuncti pecuniam; et quidquid reliquerat, omnia dilacerant famuli, extranei, amici. Quis enim collapsam non prædatur quercum? » Basilius, qui res Gregorii suas esse ducebat, scribens Sophronio Constantinopolis præfecto (c), narrat mortui pretiosissima quæque servos aliosque homines servis non meliores diripuisse, et paucissima parentibus reservata, quæ statim pauperibus erogata fuerunt ex mortui voluntate, qui moriens dixerat: « Mea omnia volo esse pauperum. » Addit Basilius, plurimos prodiisse commentitios creditores, qui Cæsarium a se pecuniam accepisse dicerent; quibus numeratum fuerat quidquid petebant, unde nonnullos poenituerat quod plus non petissent: at crescente ejusmodi sycophantarum numero, negare quod petebant necesse fuisse; repulsam passos lites intulisse, ac Gregorium in maximas ærumnas conjectum, a quibus ut eximatur, Sophronium rogat Basilius. De Cæsarii pietate, rebus gestis, eruditione, etc., dicendi forsitan hic locus esset; sed de his satis Gregorius in oratione quam de eo habuit coram parentibus. Hanc legat lector, si velit. Gorgoniæ sororis, aliquanto post Cæsarium e vivis sublatae, præstantissimas virtutes oratione funebri similiter ornavit.

LXXXVII. *Gregorius Basilium minus caute electioni Cæsariensis episcopi providentem reprehendit.*

Anno 370, Gregorius singularem in re maximi momenti prudentiam animique fortitudinem ostendit, ac perruptis omnibus quæ obstabant, ad felicem exitum rem perduxit. Ipsi enim potissimum

opera Basilium Cæsareæ episcopum electum fuisse constat. Nemo quidem tanta sede dignior erat Basilio, cujus administrandæ jam plurimas partes ab Eusebio sibi commissas sustinuerat. Quanta ipsius pietas, quam eximia doctrina, quanta demum essent merita in Ecclesiam Cæsariensem, neminem latebat. Verumtamen plurima obstiteret, quæ ni sua Gregorius prudentia removisset, in irritum recessisset. Basilius ipse, cum media jam morte Eusebii teneretur, ne suspicatus quidem in se oculos conjectum iri, amicum suum Gregorium accersivit, his verbis scribens, ac veluti ipæ extremos spiritus ageret, atque supremum vale moriens amico dicere cuperet. Gregorius, acceptis litteris, vim lacrymarum profudit, ingemuit, et ad iter se accinxit. Verum cum postea episcopos ad urbem accurrere sensisset, Basilius consilium intellexit, navigii proram convertit, ac proficisci detrectavit. Tum datis ad Basilium litteris, quam incaute se gereret libere significavit. « Videris tu quidem mihi, inquit (d), viri constantis et solidi atque animi firmitate præditi existimationem habere: multa tamen simpliciter magis quam caute et circumscripte consultare atque exsequi. Nam qui a vitio liber est, is quoque ad suspiciendum vitium segnior esse consuevit. Cujusmodi quiddam nunc quoque contigit. Ad metropolitanam urbem nos accivisti, cum de episcopo creando consultatio proposita esset. » Quibus præmissis, sic prosequitur carpens quod incaute a Basilio actum videbatur: « Demirari cœpi, primum si quid deceret atque honestum esset non perspiciebas, nec improborum linguis occurrendum putabas, quæ simplicissimis quibusque celerrime calumniam struunt. Deinde, si non eodem tibi ac nobis convenire existimas, quibus et vita, et doctrina, et reliqua omnia communia sunt, nimirum a Deo ita jam inde a prima ætate consociatis. Tertio, liceat enim hoc quoque dicere, si piorum Deique metu præditorum hominum hujusmodi electiones esse judicasti, non autem potentium et apud vulgus gratiosorum. » His de causis Gregorius se navigii proram convertisse, et proficisci detrectasse significat Basilio, cui auctor est ut prudenti secessu tumultus et pravas suspiciones fugiat. Huic consilio paruisse Basilium, ac latebras quæsiisse, dum electio perageretur, verisimile est.

LXXXVIII, LXXXIX. *Gregorius uterque operam navat, ut Basilius Ecclesiæ Cæsariensi præficiatur. Nihil ab iis prætermisum ut res prospere cederet.*

Nec minus interea Gregorius uterque nituntur, ut in Eusebii locum subrogetur Basilius. Gregorium episcopum Cæsaream invitarunt præsules, qui jam in urbem sese contulerant; sed adeo invenusto ac impolite, ut nec illum adesse oportere, nec quam ob causam, nec quo tempore significaverint. Recri-

(a) Greg. ep. 18.

(b) Carn. *De vita sua*, v. 370 et seq.

(c) Ep. 52 nov. edit.

(d) Ep. Greg. al. 21.

bens (a) episcopis venerandus senex factam sibi injuriam non dissimulavit, nec tamen adesse detrectavit. At cum varia fore hominum studia in eligendo episcopo non dubitaret, notum fecit episcopis neminem se habere quem Basilio, ob ejus vitæ sanctitatem ac doctrinæ præstantiam, præferre possit; nec vero illius corporis debilitatem impedimento esse debere, cum episcopus, non athleta quæretur. Promittit se adfuturum, si suffragium istud recipiant, ac operam eis daturum vel spiritu vel corpore; sin autem certis conditionibus via capessenda sit, ac factiones contra æquitatem conflentur, gavisurum se quod fuerit contemptus. Eadem episcopus Nazianzenus de Basilio, quem præ cæteris omnibus eligendam decernit, Ecclesiæ Cæsariensi scripsit (b), quæ honorifice eum invitavit. Nihil prætermissum ab optimo sene, ut prospere res cederet. « Litteras scribebat (quod argumento est plures ab eo fuisse scriptas, quam supersunt), monebat, conciliabat populum, sacerdotes, et reliquos, quotquot erant clerici, obtestabatur, suffragium ferebat, ordinabat etiam adhuc absens, canitiæ suæ hoc dabat, ut apud alienos, tanquam apud suos, auctoritate uteretur (c). » Hanc sollicitudinem a Gregorio postulare videbatur Ecclesiæ Cæsariensis status, in qua animorum magna erat dissensio. Omnibus præferebant Basilium, populi pars selectissima, universus clerus, ascetæ. Verum invidiebant et obnitebantur magistratus, ac infimæ plebis perditissimi quique cum magistratibus conjuncti, imo ipsi episcopi, quod iocandi materiam religionis hostibus præbebat.

XC. Eusebium Samosatensem accersunt ab Oriente.

Præterea cum ab Arianis periculum esset, ne laborantem dissidiis Ecclesiam Cæsariensem occuparent atque everterent, Gregorius (d), qui nondum adesse poterat, magnum ex Oriente lumen accersit sanctum Eusebium Samosatensem, missis per Eustathium diaconum litteris, in quibus quanto versaretur in periculo Cæsariensis Ecclesia declarabat. Accurrit sanctus martyr in Cappadociam, quod asserit Basilius (e), et confirmat Gregorius (f), qui Spiritum sanctum ab exteris regionibus viros pietate insignes zeloque flagrantés ad ungendum Basilium excitasse testatur.

XCI. Basilius electus est Cæsariensis episcopus, Gregorii utriusque opera.

Quid plura? Cum eorum numero episcoporum, qui Basilium erant proclamaturi, unus deesset ad canonicam electionem; Nazianzi episcopus, « (g) non solum senectute, sed etiam morbo fractus, ac pene animam agens, iter aggredi non dubitavit, ut calculo suo electionem juvaret, Spiritus videlicet

A ope atque auxilio fretus. » Proficiscenti patri Gregorius noster litteras (h) ad sanctum Eusebium dedit, cujus zelum, sudores, gratamque Deo libertatem laudat, atque ei acceptam refert renovatam patris senectutem, unde etiam rem ex sententia successuram sperat. « Senectus renovatur, morbus superatur, lecto affecti exiliunt, infirmi potentia accinguntur. Quæ res mihi conjecturam asserunt, negotia nostra ex animi sententia successura esse. Ac patrem quidem, tum suo, tum nostro nomine habes, pulchrum universæ vitæ et venerandæ canitiæ finem impositurum, nimirum præsentem hanc pro Ecclesia dimicationem. At certum habeo fore, ut precibus vestris, quibus fretus nemo non sibi quidvis polliceri debet, firmiorem eum valentiorque recipiamus. » Spes Gregorii irrita non fuit. « Fieri aliter non poterat, ut ipse ait (i), quin Spiritus sanctus vinceret; atque adeo abunde vicit. » Basilius electus fuit Cæsariensis episcopus, ordinatus, et in throno collocatus. Quibus peractis, Gregorius qui profectus fuerat, « (j) vehiculo non secus ac mortuus feretro impositus, juvenis redit, firmus ac valens, oculos erectos habens, a manuum impositione et unctione, addo etiam, et ab illius, qui ungebatur, capite roboratus. Hoc igitur ad prisca narrationes accedat, quod labor sanitatem affert, et animi alacritas mortuos excitat, et exilit senectus Spiritu delibuta. » Sic Basilius, Gregorii utriusque et sancti Eusebii Samosatensis opera, Ecclesiæ Cæsariensis episcopatum suscepit anno 370, ut multis argumentis confirmat noster Prudentius Maran (k) post Petavium et Tillemontium: nec audiendi sunt Bollandistæ et Baronius, qui Basilium anno 369 ordinatum scribunt; multo autem magis repellendus est Pagius, qui ejus ordinationem ad annum usque 371 differt.

XCII. Gregorius nec electioni Basili interfuisset, nec eum post electionem invisit; Basilio querenti se neglectum respondit.

Nemini dubium fuit, quin Gregorius, qui electioni Basili non interfuerat, electo gratulaturus Cæsaream occurreret. Verum Christianæ modestiæ consulens, atque horum temporum invidiam fugiens, represso amicam videndi desiderio, domi se continuit, datis interea litteris, quibus se summa perfunctum lætitia fuisse fatetur (l), cum lucernam a Spiritu sancto victore supra candelabrum positam intellexit; simulque causas cur statim ad ipsum non advolaverit, exponit, ac ne id a se exposcat precatur. Gregorii orationes, seu excusationes non accepit Basilius, sequæ ab eo parvipendi ac negligi conquestus est. Basili querelis sic peracute respondit (m): « Si nobis propterea succensés, quod te

(a) Greg. Ep. al. 23.

(b) Or. 18, n. 36.

(c) Or. 45, n. 37.

(d) Ep. 47, inter Basilianas, p. 140

(e) Ep. 48.

(f) Or. 45, n. 37.

(g) Or. 18, n. 36; or. 43, n. 37.

(h) Ep. al. 29.

(i) Or. 45, n. 37.

(j) Ibid.

(k) Vita Bas. c. 13, p. 83.

(l) Ep. al. 24.

(m) Ep. al. 10.

minus, quam tua virtus meretur, suspicimus et admiramur, omnibus quoque mortalibus succenseas oportet. Neque enim alius quisquam satis te laudavit, aut laudaturus est, præter te tuamque in dicendo sublimitatem; si quidem fieri posset ut quispiam suas ipse laudes prædicaret, idque sermonum lex ferret. Quod si contemptum tui nobis objicis, quin prius insaniam? At quod philosophamur indignaris? Liceret mihi cum bona tua venia dicere, hoc unum doctrina quoque tua et eruditione sublimius est et præstantius. » Cessit tandem Basilius, et amici prudentiam judicio suo comprobavit; quemadmodum cum postea Cæsaream venisset Gregorius (a), atque oblatam sibi ab amico insigniorem inter presbyteros sedem repudiasset, hoc factum non accusavit, sed laudavit Basilius.

XCIII. De Valente adversus Ecclesiam Nazianzenam impetum faciente, una cum patre victoriam reportat.

Sub finem anni 371 videtur contigisse, quod de patris zelo narrat Gregorius (b), qui magna animi constantia « sese hæreticis opposuit, cum illi una cum imperatoria impietate expeditionem adversus Nazianzenam Ecclesiam susceperunt, tanquam nos quoque, inquit Gregorius, in potestatem suam redacturi, aliisque jam fere omnibus servitute oppressis adjuncturi. »—« Imperatoriam impietatem » intelligit Valentem, qui, composita cum Gothis pace, ad impugnamdam catholicam fidem imperii vires convertit, et hæretico agmine cinctus in Cappadociam se contulit. Intentus potissimum erat Valentis arcus in Basilium; sed Cæsaream petens, exeunte anno 371, vel inde forsitan discedens anno sequenti, Nazianzo iter habuit, confectumque senio aggressus est episcopum, qui gloriosum de eo triumphum reportavit. Magnam profecto in eo triumpho partem habuit Gregorius noster, quod quidem ipse, vir licet modestissimus, fateri coactus est, cum ait Gregorium patrem suum « magno adjumento » fuisse decertantibus Nazianzenis adversus imperatoriam impietatem, « tum per se ipse, tum per nos etiam fortasse, inquit Gregorius (c), de seipso loquens, quos, velut non ignavos ac degeneres catulos, in illos hæreticos velut in sævissimas feras immittebat, ad pietatem nimirum hac ratione nos exercens. »

XCIV. Adversus eundem Valentem certanti Basilio socius est Gregorius.

In egregio quoque Basilio certamine adversus eundem imperatorem socius fuit Gregorius, ejusque consors in nobili triumpho quem de devictis et expugnatis catholicæ fidei hostibus retulit exeunte anno 371 et ineunte anno 372. His certaminibus interfuisse Gregorium ex ipso discimus. Etenim se in ecclesiam una cum Basilio ingressum testatur (d),

A ejusque voces audisse quas « Dei voces » appellare non dubitat, cum alloqueretur imperatorem qui semel et iterum in eam se contulerat, ut Basilio colloquio, quod jam pridem expetebat, frueretur. Nec vero tantum Basilio colloquiis cum imperatore, verum etiam habitis antea cum præfecto et præposito coquorum, qui artis suæ gladios minabatur, « atque ad ignem sibi congruentem transmissus » est, ut festive jocatur Gregorius (e), concertationibus eum interfuisse certum nobis videtur. Eum invitaverat Basilius, ut sibi adesset ad propositum certamen, venturum se promiserat; itaque eum venisse pro certo habendum. Arbitratur Tillemontius matris Gregorii morbum attulisse moras, et causam fuisse cur a Basilio vocatus statim non venerit. Verum, ut omittam chariorem fuisse Gregorio Ecclesiæ utilitatem, quam ut, ea posthabita, ægrotanti matri assideret, atque ad defendendam Ecclesiam accurrere detrectaret; certe in his litteris, quibus nitiur Tillemontius, nihil legitur de gravissimis veniendi causis, nihil de Gregorii promissis, qui cum pugnandi tempus adesset, adfuturum se pollicitus fuerat; sed tantum desiderio videndi Basilium se teneri significat, cui satisfactorum se ait (f), si sua mater Basilio precibus sanetur. Quare hæc ad aliud tempus pertinet epistola; et quæcunque narrat Gregorius (g) de Basilio proluxa et acri cum præfecto Modesto concertatione, suis ipse auribus credendus est hausisse.

C XCV. In aliis Basilio præliis partes suas agit Gregorius.

Idem etiam dicendum de variis Basilio præliis cum cæteris ab imperatore præmissis, sive « ex judicum classe, » sive « ex militari ordine, » sive « ex gynæceo. » In his omnibus Basilio socius fuit Gregorius, qui lætus et alacer victoris latus cingebat, strenue commissas sibi a Basilio partes agens. Hanc namque, propter temporis angustias, rationem inierat Basilius, ut ipse quidem sibi verbi dispensationem vindicaret; Gregorio autem, quem ob nominis obscuritatem [sic loquitur vir modestus (h)], nemo esset accusaturus et in exilium ejecturus, loquendi libertatem committeret. Atque ita, inquit, Evangelium nostrum firmum validumque erat, auxilio utriusque suffultum. Ex his intueri licet quantos labores, quam difficilia ac periculosa onera sustinuerit Gregorius, cum adversarios cominus adortus manusque cum illis conserens, acrius illorum in se odium excitavit. Plura de his dicere supervacaneum fuerit, cum nullus pene sit scriptor antiquus, qui præclara hæc Basilio certamina, egregiamque ipsi a Gregorio præstitam in his certaminibus operam, non longius prosequatur. Verum lectorem monitum volumus, recentiores, in

(a) Or. 43, n. 45.

(b) Or. 18, n. 57.

(c) Ibid.

(d) Or. 43, n. 53.

(e) Ibid., n. 47.

(f) Ep. 4.

(g) Or. 43, n. 48 et seq.

(h) Ibid., n. 47.

disponenda harum rerum serie, nonnunquam aberrare. Ne Tillemontius quidem, quo non alter cautior ac diligentior, ab omni errore immunis est. Locus quidam Gregorii nostri minus recte intellectus in maximas angustias virum doctum conjecit. Postquam Gregorius retulit Valentem Basilii admiratione perculsum, vetuisse ne vis ei inferretur, et dum dona offerret mirum in modum titubasse, cumque rursus in ecclesiam venisset, intra velum divinas Basilii voces audivisse; postquam, inquam, hæc narravit Gregorius, sic proseguitur (a) : Ἀὐτὴ γίνε-
ται τῆς τοῦ βασιλέως περὶ ἡμᾶς φιλανθρωπίας ἀρχή, καὶ κατάστασις πρώτη, τοῦτο τὸ λῆμμα τῆς τότε διοχλοῦσης ἐπιρρείας τὸ πλεῖστον, ὥσπερ τι βεῦμα διέλυσεν : « Hoc exstitit imperatoris erga nos humanitatis et clementiæ principium; hæc prima rerum sedatio, hæc occasio maximam impressionis illius, qua tum vexabamur, partem, non secus ac fluctus quosdam, fregit ac dissolvit. » Hæc ad secundum Valentis in ecclesiam ingressum refert Tillemontius, indeque colligit Basilium ac omnes etiam Cappadociæ Ecclesias reliquo Valentis imperatoris tempore, vel saltem diu satis post Valentis cum Basilio colloquium, pacem retinuisse. Verum pax illa nequaquam conciliari potest cum persecutione, quam post secundum Valentis in ecclesiam ingressum consecutam esse auctor est Gregorius. Conjecturis Tillemontius hanc difficultatem solvere nititur. Sed quid conjecturis opus est, cum res per se plana sit et expedita? Hæc enim verba Gregorii : « Hoc fuit imperatoris erga nos humanitatis initium, hæc prima rerum sedatio, » non ad Valentis intra velum cum Basilio colloquium, sed ad illam Basilii virtutis admirationem, qua perculsus Valens vetuit ei vim afferri, referenda sunt : quod quidem ex tota rerum serie patet. Etenim Gregorius ait Valentem, auditis quæ gesserat Basilius, in tantam illius virtutis admirationem venisse, ut vim ei inferri vetuerit, eique satisfaciendi causa in ecclesiam venerit, ubi ad solum Basilii conspectum contremuit, ac postea rediens longum videndi Basilium desiderium explevit. Quod ergo statim addit Gregorius, hanc primam fuisse tempestatis sedationem, referri debet ad jussum Valentis, qui miratus summam Basilii constantiam in certamine adversus præfectum, quæ ipsi a præfecto narrata fuerat, ne vis illi inferretur vetuit, atque in ecclesiam se conferre et cum ipso colloqui statuit. Præterea idem probant hæc verba Gregorii : καὶ κατάστασις πρώτη, « hæc prima sedatio, » quæ Billius non reddidit. Certum namque est, tunc primum sedatam fuisse tempestatem, cum Valens vetuit ne vis Basilio inferretur, quod profecto vetuit priusquam in ecclesiam se conferret. Hæc monuisse sat est. Qui plura volet, legat *Vitam Basilii* novæ operum sancti doctoris editioni præfixam, cap. 20, p. 164, n. 8.

(a) Or. 43, n. 55.

(b) Ep. al. 25.

A XCVI. *Operam suam offert Basilio adversus Anthimum Tyanensem.*

Hic etiam legere licebit egregie tractata in capite 23, quæcumque spectant orta, post Valentis discessum, inter sanctum Basilium et Anthimum Tyanensem episcopum dissidia, ex divisione Cappadociæ in duas provincias; et quæ gessit Gregorius, ut amici partes tueretur, et jura defenderet contra Anthimum. Ubi primum Gregorius audiit Basilio molestias exhiberi, suam ei sponte operam obtulit (b), seque Cæsaream pollicitus est venturum, tum ut eum consilio juvaret, tum ut contumelias cum eo partiretur, quamvis pro certo haberet Basilium nihil prorsus facturum quod philosophia sit indignum. Quæ verba satis indicant epistolam al. 25, scriptam fuisse hujus dissensionis causa, in qua non de fide aut doctrina agebatur, sed de reditu et sedis amplitudine. Divisionem civilem Cappadociæ, quæ sub initium hiemis anni 372 instituta fuit, non statim secuta est ecclesiasticæ provinciæ divisio, quæ non nisi post Valentis discessum, circa mensem Martium hujus anni, videtur contigisse. Tum vero Anthimus, Tyanensem civitatem, quæ secundæ Cappadociæ metropolis facta fuerat, eodem jure in rebus ecclesiasticis esse debere contendit, easque parœcias, quæ novæ provinciæ nuper adjunctæ fuerant, ut jam sibi attinentes et a Basilio distractas, vindicavit. contra Basilium veteri consuetudini, atque huic divisioni, quæ olim a Patribus facta fuerat, inhærebat. Partes Anthimi sequebantur perique Cappadociæ episcopi : « Tres quidem erant causæ, inquit Gregorius (c), cur multi etiam ante parum leni et candido erga eum (Basilium) animo essent. Prima, quod in fidei negotio cum eo minime consentiebant, nisi quantum id ipsis, cogente multitudine, necessario faciendum erat. Altera, quod dolorem ex ipsius electione conceptum nondum omnino ex animis ejecerant. Postrema, quod se longe multumque ab eo gloria superari acerbissime ferrent; tametsi id confiteri turpissimum esset... Ex hac contentione permulta mala partim jam accidebant, partim impendebant. Subtrahabantur conventus a novo metropolitana. proventus diripiebantur, » etc.

XCVII. *Gregorius Cæsaream venit, Basilio addit se socium, et interest pugnae prope Sasima contra Anthimum.*

His auditis, Gregorius debitum huic tempori officium non prætermitit, suamque protinus, ut jam dictum, Basilio operam profertur; quod amico pergratum fuit. Nec mora, Basilius rogat Gregorium ut quantocius ad se veniat; qui cum venisset, ambo simul profecti sunt ad montem Taurum, ubi locus quidam erat, sive ecclesia sub sancti Orestis nomine, unde annuus reditus capiebat Cæsariensis episcopus. Dum redirent, Anthimus, quem Taurici reditus maxime in furorem agebant, quippe quos in trans-

(c) Or. 43, n. 58.

itu Cæsaream portari iniquo animo cernebat, cum prædatoria manu angustias occupat; transeuntis Basiliis mulis, qui rebus ex Sancto Oreste perceptis onusti erant, iter intercludit, ne ultra progrediantur. Commissa hæc pugna prope Sasima. Nam Gregorius (a) non sine stomacho jocatur in Basilium, quod se Sasimorum episcopum constituisset, ut cum Anthimo bellum gereret, si quando is Basiliis nulos arriperet angustias tenens, et velut Amalec Israellem coercens. Datum se etiam Sasimis ait in carmine *De vita sua*, quia bellicam fortitudinem ad Basiliis causæ defensionem ostenderat: quod argumento est eum pugnae prope Sasima interfuisse.

XCVIII. *Gregorius Sasimorum episcopus consecratur Nazianzi, non Cæsareæ, anno 372.*

Istud tamen dissidium ad Ecclesiæ utilitatem convertit Basilius multiplicando episcopatus: « Ex quo, inquit Gregorius (b), tres præclarissimæ res secutæ sunt. Nam et animarum cura major suscepta est; et quælibet civitas proventus suos habuit; et bellum hac ratione compressum et extinctum est. » Harum in numero sedium episcopaliū, quas erexit Basilius, fuere Sasima, ignobilis quidem locus, cui Gregorium nostrum præficere episcopum statuit; eumque reluctantem, atque episcopale onus reformidantem ac prorsus fugientem cedere, et, si minus animum, saltem caput ordinationi submittere, adjuvante Gregorii patre, compulsi. Hæc ordinatione non Cæsareæ, ut vult doctissimus Tillemontius, sed Nazianzi peracta est, ut ipse testatur Gregorius (c), qui Basilium venisse Nazianzum manifeste asserit: « Sed venit ad nos amicorum charissimus Basilius, » etc. Ἄλλ' ἦκεν ἡμῖν τῶν φιλοῦ ὀφιλτατος Βασιλῆως. Tum narrat, quomodo, patre Basilium adjuvante, deceptus fuerit. Præterea, quo die ordinatus est, orationem coram patre et Basilio aliisque episcopis, qui eum ordinaverant, habuit. Quis credat Gregorium patrem senio confectum Cæsaream venisse hujus ordinationis causa; aut si venerit, id silentio prætermisurum fuisse Gregorium, qui simile patris iter, Basiliis causa susceptum, ut summæ animi fortitudinis in effeto corpore specimen admiratur? Ordinatus est Gregorius Sasimorum episcopus ante Pascha, quod anno 372 incidit in diem vii Aprilis: siquidem sanctus Eusebius Samosatensis, litteris paulo post Pascha anni illius datis respondens, hanc sibi ordinationem non placuisse significat.

XCIX. *Invisitur a Gregorio Nysseno, quem misit Basilius.*

Perpaucis post ordinationem diebus, Gregorium nostrum invisit Gregorius Nyssenus, ab amico missus, ut cognominem suum solaretur. Hunc amicum esse sanctum Eusebium Samosatensem aut sanctum Meletium arbitratur Tillemontius: verum is amicus non alius est quam ipse Basilius. Postquam enim Gregorius in orationis exordio, quam coram Nys-

seno habuit, sibi amicum ab amico venire dixit, ab auditoribus postulat num rem clarius exponi velint, et statim Moysen et Aaron in medium profert; iisque peracute inter se comparatis, iterum postulat, annon perspicue cognominem suum, id est Gregorium, et unanimum, id est Basilium, oratio effinxerit: « Horum alter, inquit (d), nos unxit, et latentes in medium produxit.... non ut dignum erat, eo spiritu qui in ipso est.... Alter venit ut nos consoletur, ac confirmet, spirituique mansuescat. » Cum ergo missus sit a Basilio Gregorius Nyssenus, quod manifestum est ex dictis, advenire non potuit postridie ordinationis, ut Baronio visum est, atque perperam legitur apud Billium in interpretatione tituli orationis undecimæ: verumtamen paucioribus post ordinationem diebus advenit. In ista oratione, ut in ea quam ante coram Basilio habuerat, vim sibi illatam conqueritur, sed tamen obsequium suum profitetur. Dolet quod Nyssenus serius venerit, veluti post cladem auxilium, post tempestatem gubernator, post cicatricem medicina: verum se nunc cedere et fiduciam concipere declarat, quod argumento est hanc habitam orationem priusquam fuga elapsus in solitudinem se contulerit.

C. *Querelæ Basiliis contra Gregorium, et Gregorii contra Basilium.*

Vix Nyssenus Nazianzo discesserat, cum Gregorius deceptum se esse sentiens, fugit iterum, solitudinisque deliciis perfuitur. Basilius consilia sua conspiciens Gregorii fuga penitus correre, cum eo graviter expostulavit. At Gregorius jam altum gerens cordi inflictum vulnus, ex quo per vim ordinatus fuerat a Basilio, non minus acriter respondit. Hinc illæ litteræ, haud quidem jocosæ ut antea, sed stomachosæ ac vehementes, ultro citroque datæ, quibus, dum suam quisque causam tueretur, suas etiam animis cælestibus esse iras docent; quæ si longius processissent, non tam perfectum Christianæ amicitie exemplar in Basilio et Gregorio haberemus.

CI, CII. *Queritur Gregorius fraudem sibi factam. A pluribus culpatur Basilius.*

Acceptis Basiliis litteris, rescripsit atque his verbis exorsus est Gregorius (e): « Desinesne tandem nos maledictis incessere, ut insulos ac rusticos, et ab amicis inopes, et ne vita quidem dignos, quoniam ea, quæ passi sumus, intelligere ac persentire ausi sumus?... Fraudem in quam inducti sumus, serius quidem quam oportuit, sed tamen aliquando agnovimus. Atque hujus rei culpam in episcopalem thronum conferimus, utpote qui te repente supra nos evexerit... Hoc omnium, quæ patimur, maxime ridiculum est, vel potius miserandum, nimirum quod iidem et injuria afficiuntur, et accusantur. » Vituperationem non effugit Basilius, quod fidissimum amicum ac optime de se meritum in episco-

a) Or. 43, n. 58.

b) Ibid., n. 59.

c) Carm. *De vita sua*, v. 389.

d) Or. 11, n. 3.

e) Ep. al. 51.

pales curas, præter ipsius voluntatem, coniecisset: A et quod minus excusatione dignum erat, virum pietate et eloquentia insignem, qui Ecclesiæ egregiam dare operam poterat, in obscurissimum angulum ac omnibus vitæ commodis destitutum relegasset. Objiciebant alii aliud quidpiam, prout vel moribus comparati erant, vel Gregorii causa irascebantur: « benignissimi autem » quique neglectum et contemptum a Basilio fuisse Gregorium, et postquam ipsius opera usus fuerat, veluti vas quoddam ignobile projectum. Declarat Gregorius (a) se arma ferre non posse, et « pro lactentibus et avibus tanquam pro animabus et canonibus digladiari. » Rogat ut ipse cum Anthimo bellum gerat, ac sibi omnium rerum loco quietem concedat. Demum his verbis, quæ ejus dolorem maxime indicant, epistolam claudit: « Quocirca tu quidem viriliter age, et confortare, omniaque ad tuam ipsius gloriam, quemadmodum fluvii torrentes, trahere; nec amicitiam, nec vitæ consuetudinem et familiaritatem virtute ac pietate potiore habens, nec quæ ex his rebus hominum de te opinio futura sit, quidquæ curans, seu undantaxat te Spiritui addicens. Nos vero id undantaxat lucri ex amicitia tua capiemus, ut amicis posthac minime fidamus, nec Deo quidquam præferamus. » Haud equidem crediderim ea ingressisse Basilium maledicta, quæ prioribus epistolæ verbis continentur; sed ea ex ejus dictis consequi Gregorius præ nimio dolore existimavit. Scriptam hanc epistolam, non tantum post ordinationem, sed etiam post fugam inde patet, quod Gregorius fraudem sibi factam se sensisse dicat, atque omnium rerum loco quietem sibi a Basilio concedi postulet. Ipsa etiam maledicta, quibus se petitum a Basilio queritur, eum jam fugisse probant. Scripta quoque in recessu epistola tricesima secunda (b), in qua indignatur Gregorius se inertiae accusari quia Sasima non accepit, otio et quiete unice se gloriarum proficitur.

Inter hæc jurgia scriptam arbitratur Tillemontius epistolam Gregorii ad Nicololum (c); sed immerito. Mittens Gregorius Nicolulo litteras Basili cum suis, his quæ Basili erant priore loco positæ, suas subjunxit, sese quidem cum Basilio ubique conjugere volens, sed eum sibi anteponeus. Minus videtur intellexisse Tillemontius (d) hæc verba: « Cum Basilium Magnum mihi semper prætulerim, tametsi illi contrarium videatur: tum nunc quoque præfero, » etc., id est, inquit Billius, « tametsi ille me sibi anteferat. » Non enim hæc verba ita accipienda sunt, quasi Basilium existimet Gregorius plus sibi tribuere quam ipsi.

⁶⁶ Psal. xxxiii, 3. ⁶⁶ Psal. lxxvi, 3.

(a) Epist. al. 31.

(b) Ep. al. 32.

(c) Ep. al. 2.

(d) In Bus., p. 179.

CIII. *Gregorius de solitudine revocatus a patre, Basilio instante, coram utroque habet orationem.*

E solitudine, in quam se post ordinationem receperat Gregorius, cito retractus est jubente patre et instante Basilio; quapropter in oratione (e), quam post reditum coram utroque habuit, eo utitur exordio: « Nihil senectute fortius, nihil amicitia venerabilis. Ab his ego ad vos ductus sum, vincens in Christo, non ferreis catenis, sed tenacissimis Spiritus vinculis constrictus. » Alicunde se venire his verbis declarat Gregorius; proinde hæc oratio non statim post ordinationem, ut visum est Tillemontio, habita, sed post reditum ex fuga: Deinde addit se antea aliis omnia reliquisse, ut secum philosopharetur, et Eliæ Carmelum ac Joannis desertum cogitasse; quod ei dicere non licuit quo die ordinatus fuit Sasimorum episcopus, si quidem hanc ordinationem non solitudo, sed impensus in juvando patre sacerdotii labor subsecutus est. Præterea disertis verbis solitudinem, in quam se receperat, indicat, cum ait (f) se, « ne his quidem sui amantissimis ac fratribus sermones impertire sustinuisse, ut ab omni negotio feriatum secum philosopharetur. » Quid plura? Recantat (g) quidquid post ordinationem præ dolore in Basilium asperius dixerat: « Jam enim iram abjicio, audiant mansueti et lætentur ⁶⁶; manumque hanc, quæ mihi vim attulit, placido vultu conspicio, ac Spiritui arrideo, mihi que commotum pectus sedatur, reditque ratio; atque amicitia, instar flammæ consopitæ et extinctæ, rursus ex parvo igniculo reviviscit et excitatur. Renuerat consolari anima mea, et anxietate afficiebatur in me spiritus meus ⁶⁶. Dixi, nunquam in posterum amicitia fidem habebō. » Nulla sane ante ordinationem jurgii causa Basilium inter et Gregorium extitit; sola ordinatio rixas movit: hæc verba, quæ fatetur se dixisse Gregorius, « nunquam in posterum amicitia fidem habebō, » leguntur ad calcem epistolæ tricesimæ primæ, quam post abjectum regendæ Sasimorum Ecclesiæ consilium scripsit. Quæ quidem omnia, orationem nunc decimam habitam non fuisse post ordinationem, sed postquam ex fuga rediit Gregorius, manifeste demonstrant.

CIV. *Gregorius in oratione sua mutatum se profiteretur. Anthimus in suas partes Gregorium pestrahere frustra conatur.*

In ea oratione sinceram mutationem profiteretur Gregorius, rataque omnia habet, ac tandem Ecclesiæ sibi commissæ gubernacula capescere in animum videtur induxisse. Itaque Sasima ira constituit, sed priusquam ad iter se accingeret, Doaris, quæ novæ Cappadociæ civitas erat, Eulalium episcopum una

(e) Or. 10, n. 1.

(f) Ibid.

(g) Ibid., n. 2.

cum Gregorio patre aliisque nonnullis episcopis ordinavit, tumque orationem habuit quæ nunc tertia decima est. Hæc vero cum fierent absente ac forte etiam ignorante Basilio, qui se pro metropolita et capite utriusque Cappadociæ adversus Anthimum gerebat, necdum finita esset controversia, verendum erat ne ordinationem istam velut in contumeliam sui factam haud æquo ille animo interpretaretur. Occurrit amici querelis Gregorius his verbis (a): «Non venimus in magni illius pastoris contemptum et ignominiam, qui splendide civitati præsidet. Honorabilem sciimus, caput agnoscimus... Sacerdotes et præsules augere studuimus, non subtrahere; hæreticos evertere, non orthodoxos imminuere.» Cum Gregorius Sasima aut venisset, aut venire pararet, sua ejus consilium diligentia præripuerat Anthimus, et Sasimorum paludes ante occupaverat. Quinetiam prohibenti et comminanti Gregorio, conviciis probrisque refertam scripsit epistolam, veluti triumphum in victum canens. «Fortissimus Anthimus ad nos,» inquit Gregorius (b), «cum episcopis quibusdam venit; sive ut patrem meum inviseret (nam id quoque præ se ferebat), sive ut quæ egit ageret. Cumque multis modis animum nostrum tentasset, parcercias commemorans, et Sasimenses paludes, et nostram ordinationem, nunc blande alloquens, nunc postulans, nunc minas intentans, nunc expostulans, nunc laudans, nunc vituperans, variis denique orationis circulis, strophis atque ambagibus utens, tanquam ipse solus nobis ob oculos proponendus esset, novaque metropolis, utpote major ac præstantior.» Hæc Anthimus, qui, cum nulla in re cedere Gregorium conspexisset, rebus infectis iratus abscessit, *Basilium* ei veluti *Philippissimum* quemdam exprobrans. Non multo post, Gregorium ad synodum vocavit Anthimus; quod cum Gregorio permolestum esset, atque injuriam fieri clamaret, Anthimus eum rogavit, ut saltem ejus opera Basilius ad deliberandum ea de re secum adduceretur. Id pollicitus est Gregorius, et scripsit Basilio, rem totam ejus judicio permittens. Hæc Gregorii litteræ ad nos non pervenerunt.

CV. *Novas Basilii querelas aliis Gregorius querelis repellit.*

Quamvis Basilii causam strenue satis, ut videtur, defendisset Gregorius, illius tamen litteris offensus est Basilius, et cum eo iurgavit quasi Anthimo faveret. His verbis respondit Gregorius (c), jocando quidem, sed acriter carpens Basilius: «Quam ferociter, et equinorum pullorum more, exsilis in tuis litteris! Nec mirum te ad gloriam nuper eventum ostentare nobis velle quam gloriam nactus sis, ut hac ratione teipsum angustiozem reddas, quemadmodum pictores, qui eximias formas depin-

gunt.» Deinde breviter exponit quid ejus causa gesserit, æquumque non esse demonstrat, ut cum Basilii causa in offensionem Anthimo venerit, Basilio displiceat veluti in Anthimum propensior. Denique sic epistolam claudit: «Quod si ostentationis gloriæque nimio studio teneris, atque e loco superiore nos alloqueris, velut metropolitanus parvæ civitatis incolas, vel etiam nullius, nobis quoque supercilium est, quod opponamus. Hoc enim omnibus facillimum est, ac fortasse æquius.»

CVI. *Abjectis Sasimis Gregorius repetit solitudinem.*

Ceterum propositam ab Anthimo conditionem, ut de restituenda pace communis iniretur deliberatio, non repudiavit Basilius, imo libenter accepit. Interea Gregorius, cum nullum sibi ad capessendam sedem, quam occupaverat atque armatis militibus tuebatur Anthimus, accessum patere cerneret, ac nollet obscura spe et cæca expectatione exitus deliberationis de pace componenda pendere, amatam diuque optatam solitudinem repetit. Gregorius presbyter in ipsius *Vita* scribit eum ad agrorum domicilium confugisse, εἰς ὑποκίθριον ἀσθενῶν καταφύγει. Tum addit: «Ferunt autem eum, nec oblationem, nec ordinationem, nec quidquam aliorum, quæ apud episcopos in more et instituto posita sunt, Sasimis peregrisse; verum simul atque episcopus ordinatus fuit, fugam animo concepisse.»

Sic tam grave onus excussit Gregorius, sic invisam abjecit Sasima, quæ tot ei molestias, et quas nulla unquam dies, quoad vixit, exhanrire potuit, pepererunt: Sasima, inquam, ex quibus Gregorio, ut ipsius verbis utar (d), «omnis vitæ inconstantia et perturbatio manavit.» Quis et qualis ille sit locus, Gregorii calamitatibus, quarum fons et origo fuit, atque etiam carminibus tam famosis, ex ipso Gregorio discimus.

CVII. *Sasimorum descriptio.*

*Statio quædam est in medio pervulgatæ viæ,
In terra Cappadocum, quæ scinditur in triplicem viam.
Sine aqua, sine virore, nihil habens liberale,
Horridus valde et angustus pagus.*

*Omnia hic pulvis, et strepitus, et currus,
Lamenta, ejulatus, exiectores, tormenta, compedes;
Populus vero, quotquot peregrini et erronei.*

*Hæc erat Sasimorum meorum Ecclesia.....
Quid igitur, per Deum, facere me æquum fuit?
Contentum esse? maiorum excipere incursus,*

*Ense feriri, suffocari luto?
Nec habere ubi hoc senium colloquem,
Dum semper e tecto per vim exturbor?*

Nec panem habiturus eram, quem hospiti frangerem.....]

*Rursus fugitivus quidam et cursor in montem,
Surrapiens amicum vitæ genus, delicias meas.
Sed quid sum lucratus? non enim constans fugitivus
Eram, ut apparet. Sed cum omnia perferre sciam,
In hoc uno ignavus sum: patris iram non sero (e), etc*

(a) Or. 13, n. 2.

(b) Epist. al. 33.

(c) Epist. al. 33.

(d) Or. 43, n. 59.

(e) Carm. De Vita sua, v. 489 et seq.

CVIII. *Gregorius Nazianzenæ Ecclesiæ regimen suscipit, jubente patre, ea conditione ut eo mortuo liber sit abire quo velit.*

Itaque Gregorius, abjectis Sasimis, in solitudinem sese recepit; sed aliud ipsi subeundum fuit certamen cum patre, qui cum ab eo ut Sasima teneret obtinere nullatenus potuisset, saltem precibus jussisque est consecutus ut Nazianzum rediret, eamque Ecclesiam, cui regendæ per ætatem impar erat, administrandam susciperet. Ea autem lege vicariam præfecturam Nazianzenæ Ecclesiæ, cogente patre, suscepit ut tantummodo his nexibus teneretur obligatus, dum pater superstes esset; eo autem e vivis sublato, sibi liberum esset abire quo vellet. His ipse testatur verbis in oratione, quam ad populum Nazianzenum habuit (a): « Nunc quidem cum præclaro parente curam hanc suscipere non recuso, velut magnæ aquilæ et altissime volanti pullus non incommodus e propinquo advolans. Postea vero pennam meam Spiritui, quo volet, et quoquo modo volet, ferendam dabo; nec quisquam erit, qui me cogere, aut aliorum traducere possit, cum eo consultantem.... Hæc habui, viri Nazianzeni, quæ simplici animo benevolentiaque pleno ad vos dicerem, atque hoc est animi mei arcanum. » In carmine *De vita sua* Nazianzenam Ecclesiam se suscepisse jussu parentis declarat, ita secum reputantem ac dicentem (b):

*Neque enim res ista invitum me constringit,
Qui nec ulla denuntiatione, nec ullo promissa teneor:*

*Ὁὐ γὰρ καθέξει τοῦτ', ἐφηρ, ἀνορτά με,
Ὅρ ὅτε κήρυγμα, ὅθ' ὑλόσχεσις κρατεῖ·
Ὁὕτως ἀρήγαγέ με νικήσας φόβος.*

Sic me victrix formido reduxit.

Ex hac Gregorii præfectura, qua, patre adnidente, iavitus administrandæ Ecclesiæ Nazianzenæ curam suscepit, non pauci eum hujus Ecclesiæ ordinatum fuisse episcopum arbitrati sunt. Sed quidquid ea de re scriperint veteres ac recentiores, loqupler non est alius testis quam Gregorius; nec alii ulli major quam ipsi fides habenda est. Hæc ipsius sunt ad Gregorium Nyssenum scribentis verba (c): « Inter omnes etenim constat, me non Nazianzi, sed Sasimorum antislitem creatum fuisse, tametsi in patris reverentiam, et eorum qui supplices hoc a me contenderunt, ad breve tempus præfecturam quasi hospites suscepimus, » etc.

CIX. *Gregorius Basilium defendit, a quodam monacho accusatum, quod Spiritum sanctum Deum non appellasset.*

Post susceptam a Gregorio Ecclesiæ Nazianzenæ administrationem, habitamque orationem duodecimam, contigisse videtur jurgium quod inter ipsum et quemdam monachum extitit de Basilio. Rem sic narrat Gregorius in epistola al. 26: « Convivium quoddam erat, in quo plurimi clarissimi viri nobisque amicitia conjuncti accumbabant, atque inter eos vir

A quidam pietatis nomen habitumque præ se ferens. Nondum ad pocula ventum erat, cum, ut in convivii fieri solet, de nobis sermo excitatur. Omnibus porro virtutes tuas amplissimis laudibus effertibus, nosque etiam, ut iisdem vitæ studiis deditos, adjungentibus... indigne tulit hic philosophus. Et quidnam hoc est, inquit, admodum furiose exclamans, o viri, quam valde mendaces et adulatorum estis! Cætera quidem laudentur sane viri illi, si ita lubet, nihil repugno: verum quod maximum est, illis non concedam. Orthodoxiæ nomine frustra laudatus Basilius, frustra Gregorius; ille, quia sermonibus suis veritatem prodit; hic, quia patientia sua eandem simul prodit. » Tum his Gregorius conviciatorem verbis redarguit: « Unde hoc, o homo vane, atque arrogantia nomine, nove Dathan et Abiron? Unde nobis dogmatum promulgator venis? Siccine tantarum rerum judicem teipsum efficies? Tum ille: ex Euppsychii martyris synodo nunc venio, eamque dicti mei testem habeo (sic enim res se habebat), atque illic Basilium Magnum audivi, de Patre quidem et Filio optime et perfectissime, atque ut vix quisquam alius facile queat, disserentem: Spiritum sanctum autem convellentem ac distortentem, » etc. Igitur philosophus ille Basilium vituperabat eo quod Spiritum sanctum Deum non appellasset concionando; ac veluti a veritate declinaret, eamque politice magis quam pie prædicaret. Basilii partes strenue defendit Gregorius, causasque reddidit cur Spiritum sanctum expresse et palam Deum non diceret; quamvis eum esse Deum, non secus ac Filium, crederet, ac verbis etiam ostenderet, nimirum in insidiis esse hæreticos, observantes si quam ex ejus ore nudam vocem possent arripere, ut eo ejecto Ecclesiam occuparent, cæterasque Ecclesias popularentur; itaque satius esse unam vocem, sententia in tuto posita, prætermittere, quam Ecclesiam in tantum discrimen adducere. Temperamentum istud, quod probavit postea Magnus Athanasius, iis qui aderant displicuit, ipsumque Gregorium clamoribus insectati sunt, ut ignavia magis quam sanæ doctrinæ consulentem.

CX, CXI. *Gregorius Basilio controversiam ejus causa susceptam significat, rogans ut ipse doceat quousque liceat uti œconomia, ut contradicentes possit repellere. Epistolam Gregorii pejorem in partem accipit Basilius.*

Datis ad Basilium litteris, rem totam narravit Gregorius, rogans ut doceret quousque in disputatione de Spiritu sancti divinitate progredi, quasque voces usurpare, et quousque œconomia uti liceret; haud equidem sua causa, qui omnium esset miserimus et stolidissimus, si dubitaret de Basilii sententia, sed ut contradicentibus responderet. Has Gregorii litteras, tametsi adhibita cautione quam maxima, omnibusque honoris atque amoris significationibus refertas, pejorem in partem accepit Ba-

(a) Or. 42, n. 5 et 6. (b) V. 523. (c) Epist. al. 42.

silius; qui etiam Gregorio respondens, mirari se ait, non quod monachus hoc dixisset, sed quod germanissimos suos fratres, suos et amicos auditores habuisset ac discipulos. Illis respondere delignatur, et cum Gregorio expostulat, quod ad se non veniat; aditum enim non habituras calumnias, si magnam anni partem simul traducerent. Quanto in honore esset apud Basilium Gregorius ex hac perhonorifica eum invitandi ratione liquet: « Si enim tantum appareas, inquit, suppresses ipsius impetum, eosque qui ad patriæ res evertendas conspirant dissipabis, ubi ipsis notum fuerit te Dei gratia nostri cœtus ducem esse, » etc.

CXII. Gregorius Basilio scribit eum immerito litteris suis offensum.

Basilio rescripsit Gregorius; ipsum immerito offensum fuisse litteris suis, non malo et subdolo, sed simplici animo, et ea qua solebat benevolentia scriptis; eumque admonuit satius incommodis medicinam afferre, quam consilium danti succensere. Cæterum se venturum promittit, et Basilio duce libenter dimicaturum: « Quis enim, inquit (a), langueat, imo quis non magno et fidenti animo futurus sit, te duce ac socio de veritate disputans, atque contendens? »

CXIII. Quis ille sit hostis, contra quem rogat Gregorium Basilium, ut veniat auxilium laturus.

Existimat vir clarissimus Tillemontius, quem sequitur noster Prudentius Maranus (b), contentionem Gregorium inter et monachum Basilium crimen proditæ veritatis inferentem, contigisse anno 371: suam viri docti opinionem confirmant his Basilii verbis (c), quibus Gregorium rogat ut veniat auxilium laturus contra hostem qui bellum inferebat: « Ipse vero exorari te sine, ut nobiscum ad propositum certamen allabores, ac nobiscum occurras ei, qui bellum nobis infert. Si enim tantum appareas, suppresses ipsius impetum, » etc. Hostem hunc non alium esse quam Valentem contendunt. « Nullum enim aliud tempus occurrit, inquit noster Prudentius, in quo instantem hostem exspectaverit Basilium, et exsilium aut aliquid gravius ex prælio speraverit. Appropinquantem Valentis adventum designat Gregorius (d) cum ait in convivio, « ingens circa Basilium esse bellum, vicinis omnibus captis et subjugatis. » Præterea, si jam Basilium cum Valente pugnasset, num ignaviæ crimen futuri prælii promissione refelleret (e)? Quibus enim illius fidem præterita certamina non approbassent, multo minus nondum commissa approbarent. Aliam rationem addit Tillemontius, scilicet Basilium post Sasimenses molestias dicere non potuisse: se nullius sibi in Gregorium, « neque parvi, neque magni delicti esse conscium. » Verum hanc rationem ipse noster Prudentius, quamvis idem sentiat ac Tillemontius, refellit

(a) Epist. al. 27.

(b) *Vita Basil.*, p. 96.

(c) *Bas. ep.* 71, p. 164.

(d) *Vita Bas.*, p. 96.

A « Sed non video, inquit, cur Basilius etiam post turbas Sasimenses hanc amicitiae nunquam violatæ laudem sibi vindicare non potuerit, cum præsertim Gregorius pluribus locis dicat amicitiam hac in re Basilium spiritui posthabuisse. » Sic in oratione *De laudibus Basilii* loquens de turbis Sasimensibus, quas nondum pectore excusserat: « Nisi quis tamen, inquit (f), hoc a me pro illius apologia accipiat, quod sublimiora, quam pro hominis conditione, sentiens, atque hinc prius etiam quam vita excederet, digressus, omnia ad Spiritum referebat; atque amicitiae officia, quæ alioqui sancto colebat, hic solum aspernabatur, ubi Deum anteponi oportebat. » In altera oratione coram Basilio: « Quandoquidem, inquit Gregorius (g), ut nos pluris fortasse, quam alios omnes ducis; ita rursus Spiritum nobis longe anteponis. Non passus es talentum in terra defossum atque obrutum latere, » etc. Potuit ergo Basilius, etiam post Sasimenses turbas, dicere se nullius sibi in Gregorium, « neque parvi, neque magni delicti esse conscium. » Et certe id dicere licuit Gregorio, cui acerbiora in Basilium verba excidere: quanto magis Basilio?

CXIV. Ille hostis, non Valens.

Nunc vero expendendum, an hostis qui bellum inferebat Basilio, is Valens imperator esset; an certamen, ad quod Basilius Gregorium accersebat, ut una secum pugnaret, illud fuerit certamen, quod imminere sibi ex adventuro Cæsaream Valente arbitrabatur. Id quidem volunt doctissimus Tillemontius et noster Prudentius, quos, ob egregias virtutes et scientiam singularem, observantia quam maxima colimus. Hic tamen ab eorum opinione discedimus; neque enim Gregorii et Basilii verba de Valente debere intelligi nobis videntur. Basilius ad certamen contra hostem advocans Gregorium, his eum verbis compellat. « Si enim tantum appareas, ipsius suppresses impetum, eosque qui ad patriæ res evertendas conspirant, dissipabis, ubi ipsis notum fuerit te Dei gratia nostri cœtus ducem esse. » Itane, amabo, scribere, et hæc de Valentis impetu dicere licuit Basilio? An vero Basilius unquam existimavit Gregorium, vel imperatori, vel præfecto, vel coquorum magistro, adeo aut terribilem aut acceptum esse, ut vel auctoritate vel gratia, imo sola sui præsentia, et cum Basilio societate, tantos confestim impetus retardare, ne dicam « dissipare » penitus posset? Quin his certaminibus cum præfectis ab imperatore præmissis, et cum ipso Valente adfuit Gregorius: quid porro tale præstitit, quale præstiturum confidit Basilius?

CXV. Eustathius Sebastenus intelligendus est Basilio infensus.

Non ergo de Valente intelligenda sunt Basilii verba. sed de ejus suffraganeis aliisque episcopis.

(e) Epist. al. 26.

(f) Or. 43, n. 59.

(g) Or. 10, n. 3.

Inprimis Eustathio Sebasteno, qui Sabellii et Apollinaris errores Basilio affingebat. Præterea ob eam, qua de Spiritu sancto verba faciens utebatur Basilius, œconomiam, alii timiditatis, alii proditæ aut etiam innovatæ fidei notam inurebant; quam adventu suo Gregorius et communione cum Basilio abstergere penitus et eluere poterat, quippe quem divinitatis Spiritus sancti liberrimum et præ cæteris omnes propugnatores agnoscebant. Propterea Basilius Gregorium advocat, his verbis: « Si tantum appareas, ipsius supprimes impetum, eosque qui ad res patriæ evertendas conspirant, dissipabis, » etc.

Nec vero ex sequentibus colligas Valentis « impetum » significari. Expectare namque Basilius etiam tum potuit, ut ab ecclesia paternisque ædibus ejiceretur, non tantum ab Arianis, qui id anno 372, iterumque anno 376 tentarunt; verum a Catholicis etiam pluribus, qui et ipsi cæco zelo abrepti Basilio adversabantur. Præterea Eustathius Sebastenus, homo versipellis, qui cum Arianis erat tum communione et in Basilium odio conjunctissimus, Eustathianique famosis libellis Cæsariensem episcopum lacerabant; adeo ut a multis male audiret, etiam orthodoxis, atque ejus in fide dubia esset integritas.

CXVI. *Episcopum tunc fuisse Gregorium constat.*

Quin etiam Gregorium nostrum tunc episcopum fuisse, ex his ejusdem epistolæ, quam ad eum scripsit Basilius (a), verbis certo colligi posse nobis videtur: *Ἐὶ γὰρ κατὰ τῆς ἀρχαίας συνθήκας, καὶ κατὰ τὴν ὀφειλομένην νῦν, ταῖς ἐκκλησίαις παρ' ἡμῶν ἐπιμέλειαν, τὰ πολλὰ τοῦ ἐνιαυτοῦ μετ' ἀλλήλων διήγομεν.* « Si enim ex veteri pacto, ac juxta eam, quam nunc debemus ecclesiis, curam et sollicitudinem, sæpius per annum convenissemus, » etc. Hæc certe verba Gregorium non secus ac Basilium fuisse episcopum denotant, novamque ac parem jam nunc incumbentem ambobus Ecclesiarum curam. Unde sequitur, *τὰ πολλὰ τοῦ ἐνιαυτοῦ μετ' ἀλλήλων διήγομεν*, quæ recte vetus interpret sic Latine reddidit: « Sæpius per annum convenissemus, » quod episcopos maxime juvat, probantque frequentes synodi. Quapropter Basilius malorum causam inde repetit, quod non una convenient: *τούτων δὲ αἴτιον ἔχειν. . . τὸ μὴ συντυγχάνειν ἡμᾶς.* Demum hæc ejusdem epistolæ verba, episcopum fuisse tunc Gregorium confirmant: *ὅτι αὐτὸς τῆ τοῦ Θεοῦ χάριτι τοῦ καθ' ἡμᾶς συλλόγου κατὰρχεις, vel ut vetus editio κατὰρξεις.* « Conventui nostro, seu synodo, præsidebis; » vel ut Tillemontius, « Ecclesiæ nostræ caput te præbeas ac comonstres: » quod episcopis duntaxat proprie convenire nemo nescit.

(a) Epist. 71, p. 165.

(b) Or. 12, n. 6.

A CXVII. *In epistola 26 Gregorii fit mentio orationis 12 quo constat post orationem scriptam esse epistolam.*

His jam ad cumulum accedat (quod opinion suæ incommodare non dissimulat Tillemontius), orationem Theologi habitam anno 372, posteaquam abjectis Sasimis Nazianzenæ Ecclesiæ administrationem, jubente patre, suscepit Gregorius, laudari in epistola 26, de qua agitur: « Simulque, inquit (b), vocem quamdam meam commemoravit (monachus qui in Basilium atrociter invehebatur), cum ego, ut in frequentissimo cœtu, de divinitate verba faciens pervulgatum illud de Spiritu sancto interfatus essem: Quousque lucernam abscondemus sub modio? » Quæ totidem verbis in oratione B habentur. Ex quo sequitur hæc contigisse post orationem, quæ habita est anno 372; proindeque epistolam 26 non anno 371, sed anno 372 scriptam esse, idque post Septembrem, quem in mensem incidit beati martyris Euphsychii sive memoria, sive conventus, unde calumniandi Basilium occasionem monachus arriperat. Neque etiam citius hoc anno Hellenius, qui Gregorii litteras Basilio reddidit, exæquandis Nazianzi tributis præpositus, Cæsaream profectus est.

Cæterum quo tempore Gregorius una cum patre Nazianzenam Ecclesiam administrabat, sive ante, sive post exortam cum monacho de Basilio controversiam, Cæsaream se contulit, ibique eximiam illam orationem (c) habuit quæ *De pauperum amore* inscribitur. Eorum causa potissimum habita est, quæ in hospitali domo, alendis pauperibus a Basilio Magno constructa, sacro morbo laborabant. Ad hoc etiam tempus pertinent orationes sequentes; videlicet decima quinta *in laudem Machabæorum*, quorum passionem non ex libris sacris qui Machabæorum nomen habent, sed ex Josephi libro *De imperatrice ratione*, exponit et eloquentiæ suæ floribus exornat. Decima sexta, *in patrem tacentem propter plagam grandinis*, qua Tiberina regio, Gregorii natale solum, anno circiter 373 afflicta fuit. Decima septima, *ad cives Nazianzenos gravi timore percussos*, ob delictum alias incognitum, et ad præfectum irascentem.

D CXVIII. *Mors Gregorii senioris et Nonnæ ejus conjugis.*

Quomodo, abjectis Sasimis, Gregorius solitudinem iterato petierit, eaque retractus Ecclesiæ Nazianzenæ curam susceperit, rogante vel jubente patre, jam narravimus. Ea autem, ut dictum est conditione vicariam præfecturam suscepit, ut, morte sublato patre, discedere et quo vellet abire sibi liceret.

Non ita longo post tempore Gregorius noster, parentis utriusque obitu, Nazianzenæ Ecclesiæ regimen excussit seque sibi vindicavit. Anno siquid-

(c) Or. 14.

dem 374, circa vernum tempus, Gregorium patrem annos natam pene centum, cum ex iis quadraginta quinque Nazianzenæ Ecclesiæ præfuisset, mors abstulit. Nec multo post, Nonna Gregorii senioris conjux, ejusdem pene ætatis, morte sublata est. Licet enim quandiu superstes fuerit compertum non habeatur, diu tamen eam superstitem non fuisse indas est conjicere, quod Theologus se cito post susceptam Nazianzenæ Ecclesiæ curam parentibus orbatum fuisse scribat (a). Forsan die Augusti quinto, quo ejus memoria tum apud Græcos, tum apud Latinos colitur, obiit. Eam certe anno sequenti jam mortuam constat, cum Seleuciam petiit Gregorius.

CXIX. Parentibus orbatu Seleuciam se confert Gregorius.

Assertit Baronius « Gregorium parentibus orbatum nullatenus adduci potuisse, « ut vel diem unum in administratione Ecclesiæ Nazianzenæ perseveraret, » rogante licet Basilio, aliis simul episcopis, et civibus precibus importunis id ipsum efflagitantibus; a quibus omnibus, captata fuga, se abripuit profectus Seleuciam pietatis ergo ad memoriam sanctæ Theclæ, quo frequens fidelium peregrinatio esse solebat. » Rectius vero scribit Tillemontius (b), hujus Ecclesiæ regimen, Basilio aliorumque episcoporum ac civium precibus victum suscepisse Gregorium, et in eo aliquandiu perseverasse (c). Nec tamen interea cessabat rogare episcopos, ut huic Ecclesiæ pastorem præficerent, quam ipse regendam, non nisi quoadusque præpositus esset episcopus, susceperat. (d). Cum autem Gregorii precibus non moverentur, nec quod rogabat obtineret, fuga elapsus Seleuciam se contulit, cum Ecclesiam Nazianzenam tribus tantum circiter annis ante et post mortem patris rexisset.

Seleuciæ non exiguo tempore commoratus est Gregorius, ut ipse testatur (e); nimirum usque ad Valentis obitum, qui victus a Gothis, sagitta percussus, incensa agresti casa, in quam delatus fuerat, ultricibus flammis absumptus fuit die nona Augusti anni 378. Illic tamen optata pace et otio quod speraverat, frui non licuit: « Nihil boni, » ut ejus verbis utar (f), « prorsus reperit; imo negotia, quæ effugere in animo habuerat, velut ex composito incurrerunt, vinque attulerunt. » Quænam illa fuerint negotia definire non licet: forsitan his verbis significat se ab hæreticis vexatum fuisse. Gregorii vitæ scriptor Theologum scribit Nazianzum rediisse, nec ullis civium precibus flecti potuisse; quod ex iis verbis colligit, ut videtur, quibus Gregorius in se solitas recidisse calamitates, postquam fuga Seleuciam petiit, ipsemet fatetur.

(a) Carm. De Vita sua, v. 527.

(b) Ad an. 372, t. IV, p. 331.

(c) Vita Greg., art. 39, p. 398; art. 42, p. 404.

(d) Carm. De Vita sua, v. 550.

(e) Καί μοι διήλθεν ὡς βραχὺς πῆδε χρόνος.

A CXX. Basili morte cumulus accedit ad Gregorii calamitates.

Anno sequenti 379, Gregorius adhuc Seleuciæ consedebat, et quidem gravi ac periculoso morbo detentus, cum Basili Magni mors ipsi nuntiata est. Quantum in deslenda tam chari capitis morte dolorem conceperit Gregorius, ipse solus enarrare sufficit. Ex morte Basili cumulus ad suas calamitates ipsi accessisse visus est. « Hoc quoque, » exclamat in epistola, qua de Basili obitu fratrem ejus Gregorium Nyssenum consolatur (g), « hoc quoque ærumnosæ huic vitæ reliquum erat, ut Basili mortem andirem, » etc. In alia epistola: « Quæris, » inquit, Eudocium alloquens, « quo statu res nostræ sint? Admodum acerbo, Basilium non habeo; Cæsarium non habeo, fratrem meum secundum carnem et spiritum: pater meus et mater mea dereliquerunt me, ut cum Davide loquar. Corpus adversa valetudine laborat, senectus caput premit: curæ aliæ aliis intextunt. Incursant negotia, infidi amici, Ecclesiæ res pastore et gubernatore carent. Pereunt bona, nuda et aperta sunt mala, navigatio in nocte, sax nusquam, Christus dormit. Quid faciam? Una mihi malorum depulsio, mors. At res etiam alterius vitæ mihi formidolosæ sunt, ex hujus vitæ rebus conjecturam ducenti (h). » Morbus, quo laborabat Gregorius, fuit impedimento quominus in hoc tristi eventu communibus amicis adesset, et sanctos Basili cineres exoscularetur. Cæsariensis Ecclesiæ, tanto ornamento spoliata, solitudo, spectaculum erat Gregorio prorsus intolerabile. Ipse dimidia sui parte mortuus et dissectus sibi videbatur, amisso tali socio; a quo etiam per nocturnas visiones, ut olim cum viveret, admonebatur et castigabatur, si quid fecisset minus decore. Basili funus stricta et pedestri oratione prosecutus est Gregorius. Etenim carmen funebre, duodecim epigrammatibus constans, sui in Basilium amoris et desiderii monumentum esse voluit; sed multo uberius, cum Constantinopoli reversus eximiam de Basili laudibus habuit orationem, in qua omnes ingenii vires et eloquentiæ flores profudit. Si Baronio (i) fides in Vita Gregorii, is « cum de infirmitate, qua detinebatur, aliquantulum allevatus esset, nobilissimam illam panegyrim in laudem Basili conscripsit, qua vitam ejus exacte monumentis perpetuis consignavit. »

CXXI. Gregorius proficiscitur Constantinopolim, ab Thraciæ episcopo et orthodoxis accersitus.

Quamvis præclara sint quæcunque hactenus de Gregorio narravimus, longe præclariora supersunt dicenda, ea scilicet quæ duobus vel tribus annis gessit Constantinopoli; sive illic a synodo Antiochenâ, ut Baronio videtur, missus fuerit, sive ro-

(f) Carm. De Vita sua, v. 553.

(g) Epist. al. 37.

(h) Epist. al. 39.

(i) Apud Boll., ad diem 9 Maii, p. 398.

gantibus Constantinopolitanis se contulerit. Credo equidem episcopos veritatis defensores, quibus, postquam fidei perduellis exstinctus est Valens, ad suas ecclesias revertendi facultatem dedit Gratianus, consilia iniisse, ut illatas Ecclesiis plagas ab Arianis sanarent, tristesque ruinas repararent: credo etiam in eam rem habitas fuisse synodos. Haud tamen crediderim cum Baronio (a) Gregorium nostrum, Antiochenæ synodi decreto, eadem de causa jussum esse Constantinopolim proficisci; sed accersitum ab episcopis Thraciæ et ab orthodoxis, qui in urbe regia versabantur. Id ipse testatur Gregorius, cujus verba non significant eum jussu Antiochenæ synodi Constantinopolim petiisse, ut Baronio placet.

*Ἐπέμφθη ἡμᾶς ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος,
Πολλῶν καλούτων ποιμένων καὶ θρημμάτων,
λαοῦ βοηθοῦς καὶ λόγου συλλήπτουρας.*

*Ad hos gratia Spiritus, multis advocantibus
Et pastoribus et ovidibus, nos misit,
Populi adjuutores et doctrinæ defensores (b).*

Gregorii biographus eodem quo nos sensu verba illius interpretatur, quamvis erret in Basilio qui jam tum obierat, cum ait, nulla synodi Antiochenæ facta mentione, eum Constantinopolim statim adfuisse, « Basilio luminari magno, ipsius cupiditati alacritatique quasi faces quasdam subdente, atque ad spiritualia certamina ipsum inungente, aliisque compluribus episcopis, principisque urbis civibus, fidei pietate præditiis, ab eo obnixè contendentibus, ut ipsis auxilio egentibus malorum se depulsorem præberet. » Id ipse Gregorius in carmine *De vita sua* (c) confirmat, ubi scribit Constantinopolitanorum in se civium amorem inde natum, quod ab ipsis accitus, et « eorum opus esset: »

Οὐδ' ὡς ταυτῶν ἔργον εἶχον ἀσμένως.

In altero autem earmine, narrans quomodo a suis deliciis bonisque omnibus abreptus et longe abductus, Constantinopolim se conferre coactus sit, meminit quidem Gregorius « conventuum episcoporum: »

*Τὸ δ' οὖν πρόδηλον, σύλλογοι τε ποιμένων,
καὶ λαὸς ὀρθόδοξος...*

Verum nihil opus est hæc verba, ut recte observat Tillemontius (d), de synodo Antiochena, quæ non nisi exeunte anno 379 coacta est, interpretari, cum de Thraciæ episcoporum conventibus commode et recte possint atque etiam debeant intelligi. Demum ab amicis etiam, inter quos, præter Basilium, fuere Meletius, Bosphorus Colonix episcopus, et alii plures, Constantinopolitanis auxilium ferre compulsus fuit Gregorius. Sic profectus aliquanto post Basilii mortem tempore, « non sua sponte, sed coactus, » ut ipse testatur (e):

Ὅτω μὲρ ἤλαθον οὐχ ἐκῶν, etc.

Eadem passim repetit, maxime in oratione quam tum ad Arianos habuit: « Ego, inquit (f), parvu-

(a) Bar., ib., p. 399, col. 1.

(b) Carm. *De Vita sua*, v. 598.

(c) Ibid., v. 1131.

(d) Adv. episc.

(e) Carm. *De Vita sua*, v. 610.

lus ille, obscura et ignobili patria natus, ad vos accessi, idque non ulro, nec me ipsum offerens, ut moris est hodie plerisque, qui ad Ecclesiæ gubernacula temere prosiliunt, sed acceitus ac vi compulsus, et timori Spirituique obsecutus. Quod si falsa loquor, hoc mihi pro sceleris pœna imprecor, ut diutius hic belli molestias incassum sustineam, nec quemquam errore liberem, sed voti sui compotes fiant, qui animæ meæ sterilitatem imprecantur. »
CXXII. *Deploratus Constantinopolitanæ Ecclesiæ status.*

Luctuosa tunc omnium Ecclesiarum facies, sed nullius luctuosior quam Constantinopolitanæ, in qua jam ab annis quadraginta grassata fuerat Ariana lues, sub pontificibus hæreticorum antesignis, atque etiam ipsis novorum dogmatum conditoribus; sub principibus, quales fuere Constantius et Valens, qui hæreticorum partes tuebantur, Catholicos vexabant, et pro errore contra veritatem toto, ut ita dicam, imperii corpore certabant. Quam deploratus esset Ecclesiæ Constantinopolitanæ status, quivis facile colliget auditis tantum eorum nominibus, qui sedem illam tenuerunt ab anno 339, quo Arianis, cæso vindice fidei orthodoxæ pontifice Paulo, impune in ea grassari licitum est. Hanc, relicta sede Nicomediensi, Ariani dux agminis confestim eo anno invasit Eusebius, post quem in Macedoniam manus infelix hæc Ecclesia devenit. Expulso ab ipsismet Arianis, anno 360, ob inauditam crudelitatem doctrinæque inconstantiam Macedonio, Eudoxius sæx hæreticorum, idemque perditissimus hæresiarcha, Aetii Arianorum longe impiissimi discipulus, suffectus est. Is anno 370 impietatis cursum absolvit.
CXXIII. *Ariani late dominantur in urbe: templa occupant: alia commutata in sepulcra.*

Tum vero respirare paululum visi sunt Catholici, sibi que Evagrius episcopum jam cooptarant. Sed mox Valens imperator, Arianae tutela perfidiæ, pulso in exilium Evagrius cum Eustathio presbytero, qui ipsius electionis auctor fuerat, Eudoxio Demophilum æque impium ac nefandum substituit. Ita Ariani summa rerum Ecclesiæ potiti, vix pietatis « reliquias, » et excitandæ a Gregorio fidei « semina » reliquerant. Templorum alia ab hæreticis occupata, atque in primis amplissimum illud (g), « Sophia cognominatum, » tunc « diaboli propugnaculum » magis quam ecclesia, ubi « suos ille milites ac defensores collocarat; » imo ubi « dæmonum exercitus, furiarumque ac spirituum legiones aderant immundorum. » Alia (h), « ex templis in sepulcra commutata, alia cruore sanctorum aspersa profanataque: presbyteri exusti; » Catholici « contumeliis » vexati, « honorum direptione, exsilio; ecclesiis, domibus, ipsis etiam pulsi solitudinibus... (i) grex exiguus ac ne grex quidem, sed par-

(f) Or. 33, n. 13.

(g) Or. 35, n. 3.

(h) Or. 42, n. 23.

(i) Ibid., n. 2.

vum quoddam et tenue grægis vestigium, aut reliquæ; præclare secum agi putabant, si salutem suam surripere liceret. »

CXXIV. Variæ hæreses Constantinopoli grassabantur præter Arianam.

(a) Neque solum Ariana lues Constantinopoli grassabatur, verum ibi quoque Novatiani, Macedoniani, Photiniani, Marcelliani, Sabelliani, Eunomiani, jamjamque Apollinaristæ pullulantes, veritati ac fidei una cum Catholicis exsulanti bellum indixerant. His etenim, inquit Baronius (b), e portis inferi eductis legionibus, et Constantinopoli velut in stativis collocatis, antiquus hostis fidem catholicam oppugnabat.

Tam tristi, atque etiam « tristori statu, » si Gregorium ipsum audias (c), Constantinopolitanæ Ecclesiæ res erant, cum ab episcopis et a populis ob eam, quæ mare transierat, scientiæ ac sanctitatis famam, qua precibus, qua obtestationibus vocatus accitusque, Constantinopolim antiquæ rursus fidei conditor Theologus venit.

CXXV. Quibus armis pugnaturus contra hæreticos instructus venit Gregorius.

Venit autem « cum potestate minime sane contemnenda, » cumque ipsius, ut quidam interpretantur, auctoritate imperatoris; quanquam Davidis nostri contra Goliath et Philisthæos arma non carnalia sed potentia Deo⁶⁷. Nec enim præsentia corporis quidquam infirmius (d): « Peregrinus præco et exterius; parva civitate ac ne civitate quidem, sed arido, inamæno, infrequenti loco natus, obscuro terrarum angulo abditus hucusque; contractis senectute membris, et curvato humi corpore, vultu haud elegantis, rugis aratus, fletu tabidus et fame, agresti voce et aspera, viliori veste; pauperrimus, nec pecunia quam alis instructor. » Sic se ipse in carminibus et orationibus depingit Gregorius. Corpore vir tantulus, sed Spiritu potens opere et sermone, principum hujus sæculi potestatumque munitiones, consilia, et quæ adversus scientiam Dei se extollebat, altitudinem omnem destructurus progreditur⁶⁸, « Theologi triumphale nomen, » ut cum Baronio loquar, inde merito sibi comparaturus.

CXXVI. A cognatis hospitio exceptus. Pia erat domus, in quam conveniebant orthodoxi.

Constantinopolim igitur veniens Gregorius anno 379, a cognatis quibusdam suis hospitio exceptus est. Nulla enim tum Catholicis in ea urbe erat ecclesia, adeo Arianorum factio invaluerat. De domo, quæ Theologum excepit, hæc scribit (e): « Domus quædam pia, amore Dei flagrans, non secus atque Eliseum Sunamitidis domus⁶⁹, nos refocillavit; domus, inquam, hominum corporis spiritusque necum cognatione conjunctorum; apud quos populus hic quoque compactus est, cum furtim orthodoxam si-

⁶⁷ II Cor. x, 4. ⁶⁸ ibid. 5. ⁶⁹ IV Reg. iv, 1, seqq.

(a) Socr. l. II, c. 38. Sozom., p. 571.

(b) Boll., 9 Maii, p. 403.

(c) Carm. al. 1, v. 391.

(d) Or. 33, n. 15.

dem persecutionibus vexatam atque afflictam hauriret; nequaquam libere nec sine periculo. »

CXXVII. Exiguus ille locus, ob restitutam fidem dictus postea Anastasia.

Exiguus erat ille locus, ubi tunc primum convenit populus, et in ecclesiam mutatus; idemque est qui laxatus, ob restitutam ac velut a mortuis excitatam in ea catholicam fidem, Anastasia subinde est appellatus.

Ἀναστασία, γαῶν ὁ τιμιώτατος,

Ἡ πίστις ἐξήγειρας ἐν γῆ κειμένην.

Anastasia, templorum maxime venerabile,

Quæ jacentem humi fidem exsuscitasti (f).

Quam etiam appellationem confirmatam nonnulli volunt, apud Sozomenum, resurrectione femine ejusque fetus, quem utero gestabat; et sanctæ martyris Anastasiæ reliquiis postea depositis ad *rostra Domini*, sive, ut aliis placet, *porticum*, ubi Anastasiæ templum ab eruditis collocatur. Verum quidquid sit de resurrectione femine ejusque fetus, et de depositis a Gennadio patriarcha in hac æde reliquiis; constat Anastasiam inde dictam esse, quod collapsa fides illic excitata est; quod iterum atque iterum testatur Gregorius, et tam disertè, ut nullum esse possit dubium. Jam nunc res ejus præclare gestas Constantinopoli prosequamur.

CXXVIII. Ita crescit Anastasia, ut brevi omnes Constantinopolitanas amplitudine et magnificentia superet ecclesias. In hac nova Bethlehem omnes hæreticos oppugnat fugatque Gregorius.

Exiguus, ut jam diximus, primum locus fuit Anastasia; sed mutatus in ecclesiam ita crevit brevi tempore, ut jam ab anno 398 marmora, quibus ornaretur, quæretet Nectarius, atque etiam sacras ædes Constantinopolitanas magnificentia et amplitudine, Socratis et Sozomeni tempore (g), superaret. In hac itaque « nova Bethlehem, » quo nomine eam appellat Gregorius, ob angustos loci ambitus, Christi antiqua fides revixit, et « intermortua » ad vitam rediit. Demum in hac « Silo, quadraginta annis circumacta in deserto, incertisque vagata sedibus, arca fixa est, ac requievit arca Noe altera, novi mundi et orthodoxorum seminarium ferens » et conservans. « Tam angusto foramine, ut optime Baronius (h), perinde ac si in latissimo campo, adversus fidei hostes certabat Theologus; uno rotatu gladii circume circa positos hæreticos, Arianos, Macedonianos, Photinianos, Sabellianos, Apollinaristas, ac Novatianos perurgebat profligabatque... Erant manus ejus contra omnes, ac manus omnium contra eum; sicque exaltata sunt opera Dei, ut unus non tantum mille fugaret, sed et decem millia⁷⁰. Exstat adhuc, pergit eminentissimus scriptor, appensus in ecclesia pallio involutus post Ephod gladius ille, quo noster coryphæus manu fortis Philistinorum turmas in fugam vertit. Exstant, inquam, sublimes

⁷⁰ I Reg. xviii, 7.

(e) Or. 26, n. 17.

(f) Carm. De Vita sua, v. 4083.

(g) Socr., l. v, c. 7, p. 263. Soz., l. vii, c. 5.

(h) Ap. Bol., 9 Maii, p. 400.

illæ Gregorii orationes, pretiosissima Dei Ecclesiæ suppellectilia, quibus prædictas hæreses oppugnauit; inter quas illæ celebriores habentur, quæ *De theologia* sunt inscriptæ, » etc.

CXXIX. *Fidei causam egregie defendit Gregorius. Tali defensore tempus egrbat.*

His eloquentissimis sermonibus egregie fidei causam defendit Gregorius, Catholicos docet, hæreticos refellit. Tali defensore tempus egrbat; tam peritum oratorem, ad defensionem fidei catholicæ, luctuosus Ecclesiæ Constantinopolitanæ status requirebat; eaque causa fuerat, cur in hanc urbem se conferret, vel potius cur in eam mitteretur. Civitas quæ, Arianis aliisque hæreticis plena, adueniente Gregorio esserbuerat, (a) commota ejus orationibus in eum exarsit. Quam ex iis orationibus quæ supersunt, veram de Trinitate fidem nuntiandi exordium sumpserit, haud constat. Oratio quæ nunc vicesima est, olim vero vicesima nona, non immerito prima videri possit, aut saltem una ex prioribus quas Theologus Constantinopoli habuit.

CXXX, CXXXI. *Qua ratione res divinas tractat Gregorius. Gregorii ratio disputandi contra hæreticos; placido animo disputat, mira urbanitate demulcet. Nihil de veritate deterit, leniter disputando.*

Res divinas suis in sermonibus leniter, moderate, prudenter tractabat orator Christianus; non disputando, sed docendo; non ut philosophus, verum ut apostolorum discipulus; non ut profanus, sed ut sacer orator atque Evangelii præco. Perniciosa hæreticorum dogmata refellebat, non conviciis lacessendo, neque enim quemquam vel sermone læsit unquam, sed invictis rationibus et argumentis pugnando, ita ut aut suaderet, aut elingues redderet. Bellum indixit erroribus, non hominibus; perversa dogmata insectabatur, non ipsos homines; quorum salutis tanto desiderio tenebatur, « ut anathema etiam a Christo esse, ac nonnihil, ut damnatus, perpeti non recusasset; modo secum adjungerentur (b), communibusque animis Trinitatem celebrarent (c). » Ex ipso discimus Gregorio, quam in defendenda veritate, refellendisque hæreticorum dogmatibus, viam secutus fuerit. « Vultis, » inquit Patres concilii Constantinopolitani alloquens (d), « aliquid juvenilius adjiciam? Videtisne adversarias linguas mitescentes, et eos qui divinitati bellum indixerunt, nihil jam nobis turbarum facessentes? Id quoque Spiritus, id quoque agriculturæ nostræ est. Non enim ineruditè docemus, neque adversarios conviciis et contumeliis incessimus, quemadmodum plerique faciunt, non cum dogmate sed cum dogmatis assertoribus configentes, ac rationum et argumentorum infirmitatem maledictis interdum contegentes; non aliter ac sepias ante se atramentum vomere aiunt, ut piscatores effugiant.

(a) *Carm. De Vita*, v. 656.

Πολλοὶ συνηγήθημεν ἐλθόντες κακοῖς.

Πρώτον μὲν ἐξέλεσε καθ' ἡμῶν ἡ πόλις.

Ὡς εἰσαγόντων ἀνθ' ἑνὸς πλείους Θεοῦς.

(b) Ὡστε καὶ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ Χριστοῦ, καὶ πα-

A Verum nos pro Christo bellum gerere hoc argumento declaramus, quod secundum illum pacificum et clementem Christum, ac nostras infirmitates portantem, dicamus. » Hæc fuit Gregorii de rebus fidei disputandi ratio: id placido animo, a jurgiis temperans, mira quadam eos urbanitate et lepore demulcens, agere solebat. Insignem in eo genere orationem, *De moderatione in disputatione servanda*, Constantinopoli pronuntiavit. At non is erat qui, ut moderationis famam sibi colligeret, aliquid de veritate, mollius contendendo, dederet. « Neque enim, » inquit (c), « cum veræ atque orthodoxæ fidei pernicie paci studemus, nonnihil de animorum contentione remittentes, ut moderationis et æquitatis colligamus (non enim quod bonum est male aucupamur), atque interim tamen pacem colimus, legitime nimirum pugnantes, atque intra limites nostri Spiritusque regulam nosmet continentes. Ac de his quidem ita sentio, cunctisque animarum dispensatoribus rectæque doctrinæ arbitris legem statuo: ut nec asperitate sua adversariorum animos exulcerent, nec submissione insolentiores efficiant; sed prudenter et consulte in fidei causa se gerant, nec in alterutro horum mediocritatis lineas transiunt. »

CXXXII. *Accurritur ab universis Catholicis, hæreticis, infidelibus, ad ejus sermones.*

Omnes concursu magno ad talem oratorem audiendum accedebant, non modo Catholici, verum etiam hæretici, cujusvis sectæ, imo exteri et a fide alieni; alii ejus doctrina, alii ipsius eloquentia illecti. Exultabant gaudiis sanctæ fidei sectatores, cum cernerent veritatem, quæ tot annis urbe exularat, et extincta videbatur, relucem et redivivam libere prædicari; hæreticos autem, qui tandiu grassati fuerant, tanta dicendi copia, tam firmis expugnari argumentis et obrui, ut ne mutire quidem auderent, et ad Theologi verba aures suas vel pervicacissimi inflecterent.

CXXXIII. *Non tantum dei dogmata confirmat, et errores refellit Gregorius, sed morum quoque præcepta tradit.*

Nec vero tantum errores refellere, perversa dogmata convellere, qui quidem præcipuus fuit Gregorii scopus, verum etiam morum præcepta tradere satagebat. In quo dicendi genere sic compositus erat, ut quæ prodessent audientibus, illorum aurbus ingereret. Commonefaciebat ut se in Dei lege exercerent, alendo pauperes et hospites, morbo laborantibus opem ferentes, in hymnis Deum celebrando, in precibus, gemitibus, lacrymis; humi cubando, sensus colibendo; gulam, risum, iram, carnem frenando; linguæ temperando, ut nec omnia, nec ubique, nec apud quosvis, sed quantum, quando et ad quos loqui esset opportunum, loquerentur. Hæc et alia plurima, non ad ingenii et do-

Οὐκ ἐν τῷ ὡς κατάκριτος δέγομαι· μόνον εἰ σταλάξῃ μεθ' ἡμῶν καὶ κοινῇ τὴν Τριάδα δοξάσαιμεν.

(c) Or. 41, n. 8.

(d) Or. 42, n. 13.

(e) Or. 42, n. 13.

ctinæ ostentationem, sed ad pietatem excitandam plebemque permovendam tractabat minime sicutæ eloquentiæ vi. Hæc erat Gregorii circa institutionem morum ratio dicendi et docendi: ex quo colligi potest permultas hujus generis orationes Constantinopoli habitas periisse.

CXXXIV, CXXXV. *Ad verba oratoris accedente exemplo, et ad orationes vitæ sanctitate, viros habet fructus. Hos se fructus habiturum speraverat, ipsique Deus forsitan ostenderat.*

Cum autem ad verba exemplum, ad orationes vitæ sanctitas accederet, dictisque facta congruerent, mirum quantos successus habuerit Gregorius; quam multos e Catholicis ad meliorem vitam et hæreticos ab errore ad sanam doctrinam reducerit; quot oves perditas ad ovile reportaverit, quot lupos deposita sævitie inter oves recensuerit, quam immensum denique gregem ex exiguo conspexerit. Id quidem, priusquam accideret, speraverat, cum Arianos Constantinopoli late dominari cerneret: serum enim cogitans, his se verbis et spe melioris temporis solabatur (a): « Domos Ariani habent, nos hospitem; hi templa, nos Deum, idque præterea quod viva Dei vivi templa sumus, victimæ vivæ... Hi populos habent, nos angelos; hi temeritatem et audaciam, nos fidem; hi minas, nos preces et orationes; hi ferendi insolentiam, nos patientiam; hi aurum et argentum, nos purgatam fidei doctrinam... At mihi grex exiguus? Sed ad præcipitia non fertur. At angusta mihi caula? Sed lupis inaccessa... Nec dubito quin eam quoque aliquando latiore prospecturus sim. Multi enim ex his qui nunc in luporum numero sunt, a me inter oves recensebuntur, ac fortasse etiam inter pastores. » Addit Gregorius: « Hoc mihi annuntiat feliciter bonus ille Pastor, propter quem ego animam meam pro ovibus pono. » Quibus significare videtur se Dei beneficio, quorundam quæ futura essent honorum visione ac promissione recreatum fuisse.

CXXXVI. *Hi fructus non eloquentiæ, quæ tamen maxima erat, sed oratoris pietatis et patientiæ tribuendi. Tales fructus unius justî persecutione vexati precibus aliquando Deus concedit.*

Tam felices exitus non tam eloquentiæ Gregorii, quæ maxima erat, quam ipsius pietatis et patientiæ ascribendi sunt. Hos uberrimos prædicationis fructus percepit, illo dante incrementum (b), « (b) qui pauperem facit et ditat, qui mortificat et vivificat (c), qui sola voluntate omnia facit et immutat... idque plerumque unius justî diuturna persecutione vexati precibus permotus. » Vir ille ipse fuit Theologus, qui diuturna Arianorum persecutione vexatus; qui non modo diceris, scommatibus, calumniis, injuriis

(a) I Cor. v. 6. (b) I Reg. ii, 7. (c) Act. viii, 59.

(a) Or. 53, n. 15.

(b) Or. 42, n. 5.

(c) Apud Boll., 9 Maii, p. 402.

(d) Epist. ad Pammach.

laccessitus, verum etiam ad iudicium tribunal raptus, ac veluti cædis reus, demum saxis impelitus, patienter tulit, dicens cum Stephano: *Domine, ne statuas illis hoc peccatum* (d), uberes benedictiones pro maledictis rependit, pro persecutoribus preces fudit. Tanta patientia complurium perdiderum animos sibi conciliavit, idque conerutus est ut victos hostes ad catholicam fidem amplectendam provocaret. Quæ profecto res hominibus nostris documento esse debet, licet ad convertendas ad Christum animas ingenii ac doctrinæ præsidia requirantur, tamen conspecta vitæ morumque innocentia et patientia plus multo quam litteris aut concertationibus profici.

CXXXVII. *Permotus Gregorii fama Hieronymus, e Syria Constantinopolim venit, ut ejus sui discipulus.*

Tot et tam præclare pieque rebus gestis Gregorii fama longe lateque diffusa est, adeo ut Hieronymus e Syria, tam longinquo terrarum spatio, Constantinopolim se contulerit. Res plane admiratione digna est, ut cum Baronio loquar (e), « hominem, quem ob insignem eruditionem consulerent Occidentales episcopi, qui orbem doceret, tam longa et difficilia itinera peragrasset, ut Gregorii mereretur esse auditor, ac sub tanto magistro posset profiteri discipulum; inde sibi summum gloriæ decus conciliaturum existimans cum accessione doctrinæ. Imo eo nomine, ut regalibus quibusdam insignibus ac præclarissimo quodam ornamento, gloriari consuevit. « Ego eo magistro glorior et exulto, » inquit. Et ad Pammachium scribens (f), se eo explicante sacras didicisse Scripturas affirmat, eumque præceptorem suum appellat. Præceptor quondam meus, Gregorius Nazianzenus, inquit, rogatus a me ut exponeret quid sibi vellet in Luca (g) δευτερόπρωτον eleganter lusit: « Docebo te, » inquit, « super hac re in ecclesia, in qua mihi omni populo acclamante, cogeri invitus scire quod nescis; aut certe si solus tacueris, solus ab omnibus stultitiæ condemnaberis. » Quo tempore adhaerebat Gregorio Hieronymus, tanto duce ac magistro obscurissimam visionem illam Isaia: de Seraphim exponere tentavit, ut is ipse verbis testatur (h): « De hac visione ante annos circiter triginta, cum essem Constantinopoli, et apud virum eloquentissimum Gregorium Nazianzenum, tunc ejus urbis episcopum sanctum, Scripturarum studiis erudirer, scio me brevem dictasse subitoque tractatum, ut experimentum caperem ingenioli mei, et amicis juvenibus obalirer. » Episcopus ergo tunc erat Gregorius Constantinopolis, cum eo magistro usus est Hieronymus, ut ipse asserit; qui si in hanc urbem se contulerit anno 379, ut putat Baronius, necesse est

(e) Primum a die secundo azymorum; ab hoc enim die septem Sabbata, sive sept. hebdomadæ numerandæ erant.

(f) Comm. in Isa., c. 6.

ut tribus fere annis in hac urbe versatum fuisse A
 Hieronymum concedamus : anno siquidem 381
 Gregorius hujus urbis Ecclesiæ præfectus est epi-
 scopus. Id non ægre Baronio concederemus, si suæ
 opinionis firmas afferret rationes ; verum nullas
 affert.

CXXXVIII. *Orti inter orthodoxos dissidii occasione, hæretici ipsis insultandi ansam arripiunt, quos Gregorius refellit.*

Interea dissidium inter orthodoxos Constantino-
 poli exortum est, unde ipsis insultandi ansam arri-
 piebant hæretici, quos gemina oratione *De pace*
refellit Theologus. Dissidium illud non aliud nobis
 videtur fuisse, quam Meletii et Paulini de Antio-
 cheno episcopatu contentio, cujus causa non urbs B
 modo Constantinopolitana, verum etiam orbis uni-
 versus contraria in studia scindebatur. De his dicitur
 satis in monito ad utramque orationem ; ambæ
 enim sunt de eodem argumento. Altera Theologus
 ad pacem dissentientes hortatur, altera compositam
 pacem gratulatur. Alias orationes habuit eodem
 anno 379 Gregorius, sed de his commodius in no-
 titis cuique præviis.

CXXXIX. — *Maximus philosophus Constantinopolim venit. Quis et qualis Maximus. Benignissime excipitur a Gregorio, quem dolis et mendaciis ita decipit, ut in ejus laudem habuerit orationem.*

Acto tot tempestatibus Gregorio alia adhuc gra-
 vior et molestior supervenit : de turbamentis Ec-
 clesiæ Constantinopolitanæ a Maximo excitatis C
 anno 380 loquimur. Latissima quidem hujus anni
 fuerant initia. (a) Theodosius imperator, jam de-
 bellatis hostibus firmatoque solio, baptizatus ab
 Ascholio Thessalonicensi episcopo catholico, lego
 data 28 Februarii, fidem quam Damasus Romæ,
 Petrus Alexandria profiterentur, tenendam sanc-
 rat. Mutatis in melius Catholicorum rebus, aliqua
 Gregorio spes erat se tandem pace fruiturum, cum
 Maximus novam et periculosiorem excitat tempe-
 statem. Patria is Alexandrinus erat, philosophus,
 secta cynicus, professione, habitu et moribus,
 Constantinopolim venerat, habitu corporis, baculo,
 pallio, barba et proluxa coma ostentans philoso-
 phum, verbis autem Christianum ; martyrum fi-
 lium, seque martyrem jactans ; catholicæ fidei D
 causa verberibus cæsum, atque in oasim vastam
 illam solitudinem se relegatum fuisse mentitus,
 cum revera ob fœdissima scelera in exilium
 missus esset, ut Gregorius testatur. Quid plura ?
 Gregorius dolis et mendaciis deceptus hunc hu-
 manissime exceperat, mensa et tecto dignatus,
 veneratus ut martyrem, et demum pro concione
 laudarat : dixit enim in laudem ejus orationem
 illam, cui titulus in laudem *Heronis*, quæ forsan
 exeunte anno 379 habita est. Hunc alio profecturum
 rogavit Gregorius, ut Constantinopolim rever-

teretur. Redux ex itinere, benignissime iterum a
 Gregorio suscipitur, inter amicos numeratur, et
 beneficiis cumulatur. Fallitur tamen *Gregorii ritæ*
 scriptor, cum ait Maximum ab eoin clerum ascriptum
 fuisse. Tunc enim primum proluxam comam depo-
 suit, cum episcopus a suis fuit ordinatus.

CXL, CXLI. *Gregorium e sua seae deturbare eamque invadere tentat Maximus. Cum suum scelus perficeret Maximus, operique incumberet, deprehensus, ejectus est civitate.*

Quibus dolis et fraudibus nefarium istud consi-
 lium, quod jam diu mente conceperat, perficere
 conatus sit homo nequissimus, longe lateque pro-
 sequitur Gregorius in carmine *De vita sua* : nobis
 sat erit summa rerum sequi fastigia. Postquam
 Maximus, (b) « peritus scelerum artifex et machi-
 nator, » suis mendaciis circumvenit Theologum,
 virum candidum, minime suspicacem, aliisque
 longe artibus occupatum et assuetum, sua eum
 sede deturbare, et eam invadere aggreditur. Huic
 se facinori aptaverat, avertendo paulatim non-
 nullos a Gregorio, quos ab ipso alienos noverat ;
 asciscendo sibi sceleris consortem e Gregorii sa-
 cerdotibus unum, natione barbarum et moribus,
 qui licet beneficiis a Gregorio cumulatus, veteri
 in eum odio et invidia urebatur. Hi ambo ingrati
 contra Gregorium una conjurant ; viros seditiosos
 et ad quodlibet scelus paratos, nautasque emptos
 pecunia ad se convocant. Pecuniam suppeditavit
 quidam presbyter, qui ex Naxo insula Constanti-
 nopolim venerat ad emendas pro ecclesiæ suæ usu
 marmoris Proconesii tabulas. Petrum Alexandri-
 num a Gregorio divellunt, et in suam sententiam
 pertrahunt ; Petrum, inquam, abducunt, suisque
 fraudibus perficiunt, ut qui per litteras nuper
 Gregorium Ecclesiæ Constantinopolitanæ episcopum,
 præfecerat, huic Ecclesiæ Maximum, abjecto Gre-
 gario, præficere laboret, mittatque episcopos Ægy-
 ptios, qui episcopatum illi decernant. His ita pa-
 ratis, jam facto opus erat, et extrema sceleri, seu
 iniquæ molitioni, manus admovenda. Rem aggre-
 diuntur per amicas noctis tenebras, opportunam
 nacti occasionem, cum Gregorius in morbum inci-
 disset. Ecclesiam invadunt, Maximum consecrare
 et in solium collocare festinant. Prius tamen quam
 absolvissent, res tam nefaria innotuit, omne-que,
 non modo orthodoxos, verum ipsos etiam Arianos
 horrore affecit. Concurrere omnes ad ecclesiam,
 deprehendunt in epus peregrinos incumbentes
 episcopos, in eos conclamant. Quibus conclaman-
 tibus, Maximus cum suis effugit Ægyptiis : tum in
 sordidam Choraulæ domunculam ingressi, clancu-
 lum scelus inchoatum absolvunt. Hæc fuit Maximi
 ordinatio, qui furente plebe, totaque in eum plu-
 stra conviciorum effundente, ejectus est civitate.
 Repulsam quoque a Theodosio passus est, quem

a) *Cod. Theod.* xvi, c. 1, l. 2, p. 45.

(b) *Carm. De Vita sua*, v. 1000.

cum suis episcopis Maximus, opem imploraturus, adiiit Thessalonicæ circa mensem Augustum anni 380. Tum Alexandriam petit, ipsumque Petrum hujus urbis episcopum aggreditur, et ab eo postulat, ut vel sedem Constantinopolitanam adipisci faciat, vel suum ipsi solium tradat; sed prætor cum manu militari superveniens Maximum expulit.

CXLII. Percussus dolore Gregorius, solabatur spe discedenti copiam se consecuturum

Interea Gregorius, quam maximo percussus dolore, id tamen solatii habebat, quod spes aliqua affligebat id se consecuturum, ut sibi ab urbe discedendi copia daretur. Cujus consilium cum populus cognovisset ex quibusdam verbis, queis ut suorum memores essent laborum hortabatur; (a) tum facto agmine, viri, mulieres, juvenes, virgines, senes, nobiles, ignobiles, circumstantes queruntur, vim pene inferunt, suum ejulando præsulem a sententia demovere nituntur. Quod cum constanter recusaret, precibus exorant ut saltem maneat, nec trucibus lupis gregem addicat: sicque ipsi concessum est urbe egredi, ut corporis animique vires ea tempestate nonnihil læsas in villa aliquantum restauraret. Non ita multo post redux orationem, olim xxviii, nunc xxvi, habuit, quæ miram pastoris erga oves charitatem spirat.

CXLIII-CXLV. Theodosius Constantinopolim venit. Honorifice Gregorium excipit: Demophilum ejicit: ecclesias Catholicis restituit. Majorem basilicam ingreditur Gregorius una cum Theodosio: cælum, quod antea nubilum erat, serenatur ad ingressum Gregorii in templum.

Hic erat rerum status, cum Theodosius Thessalonica Constantinopolim venit die Novembris 24, anni 380. Ab ipso imperii sui initio nihil antiquius habuerat quam de fide catholica bene mereri: « Justissimis et misericordissimis legibus, » ut Augustini verbis utar (b), « adversus impios laboranti Ecclesiæ subvenire » non cessaverat, quam Valens hæreticus, impense favens Arianis, vehementer afflixerat; cujus Ecclesiæ « membrum esse, magis quam in terris regnare gaudebat. » Gregorium quam honorificentissime Theodosius excipit, amplectatur, benigne alloquitur, præcipuam urbis ecclesiam, nimirum Sanctæ Sophiæ, quam annis quadraginta occupaverant Arianis, tradit his verbis eum compellens (c): « Dat tibi Deus et tuis laboribus per nos templum istud, » etc. Demophilum, qui Eudoxio Ariano Arianus ipse successerat in Constantinopolitana sede, accersit imperator, monet ut abdicata hæresi fidem catholicam cum suis profiteatur; quod eo negante, jussit Theodosius hæreticos ecclesiis excidere, quas orthodoxis restituit. Hæc 26 Novembris contigisse auctor est Socrates; mense vero Decembri Marcellinus in

A Chronico. Mox imperator una cum Gregorio majorem basilicam ingreditur: quo simul ut ingressi fuere, sol, qui prius erat in nubilo, refulsit. « Ibi, » inquit Gregorius, « cum hoc spectaculo subiisset animos fiducia, quæ aderat multitudo infinita, clamare totis viribus ac deprecere nos impræsentiarum haud aliter ac si hoc unum defuisset; princepsque ac maximum a summo principe civitati thronis ipsis anteponendum munus, si urbis solio (episcopali) ab ipso donaremur. Hoc viri dignitate præcipui, hoc infimum vulgus agitabat. Omnes ex arquo rem desiderabant. Hoc alta voce mulieres inclamabant, pene amplius quam mulieres deceret. Incredibile quoddam repercusso fragore tonitru audiebatur. »

B CXLVI. CXLVII. Episcopale solium ut conscenderet, quamvis omnes peterent, cogi non potest. In sede Constantinopolitana Gregorius collocatur.

Tunc quidem victrix fuit Theologi modestia, nec cogi potuit ut episcopale solium conscenderet: verum ad agendas Deo gratias populi studia « vir divinus, » Theodoretî verba sunt (d), provida dexterritate convertit. Fredebant Arianis, sed circumstantes milites hos in officio continuere: « Unus tantum ensis nudatus fuit et postea reconditus, fractaque plebis audacia. » Aliquanto post tempore, cum unanimi omnium ordinum postulationi, votis et clamoribus, suffragia episcoporum plerariiue, non provinciæ solum, sed Orientis etiam pene totius et œcumenici concilii quod Theodosius convocarat, renuntiatio solemniter accessisset, in sede Constantinopolitana clamans et gemens collocatus est Gregorius. « Quidquid Oriens, » inquit (e), « habebat, excepta Ægypto, populi antistitum ad Romam usque secundam, terræ marisque ex intimis recessibus concitatum coiit. His præsidebat vir pietate maximus... moribus melius et nomine (Meletium significat). Ille me collocant firmantque in augusta sede clamantem et gementem, una tamen de causa non plane repugnantem.

CXLVIII. Summo consensu Gregorius in sede Constantinopolitana collocatus, nullius pene suffragium defuit.

Ne quidem Ægyptiorum consensus videtur defuisse; quos scilicet, maxime his verbis, alloquitur Gregorius: « Heri inthronistæ, hodie persecutores; » e throno nimirum, in quo vos ipsi me collocastis heri, hodie dejicientes. Itaque nullius propemodum in toto concilio generali consensus suffragiumve defuit. Demum non defuit ipsius Gregorii consensus, « una tamen de causa non repugnantis. » Hinc apparet quam legitime et canonicis convenienter Constantinopolitanæ Ecclesiæ episcopus creatus sit Gregorius, atque habendus.

CXLIX. Gemens et clamans, non tamen plane repugnans collocatur Gregorius.

Quænam autem illa una fuit causa, cur vir tam

(a) Καὶ τῶν ἐμῶν μέμνησθε, φίλτατοι, πόνων. Carm. De Vita sua, v. 1064.

(b) Lib. v De civit., c. 26.

(c) Carm. 1, v. 1515.

(d) Theod., l. x Hist., c. 5 et 6.

(e) Carm. De Vit., v. 1517.

modestus regendæ Ecclesiæ curam, quod toties detrectaverat, suscipere non recusaverit? Pacis studium. Quo enim Sasimensem primum fugit episcopatum, deinde Nazianzenum, hoc eodem pacis amore Constantinopolitanum suscepit. Spes erat illi quippe conciliandorum regia in urbe animorum, et extinguendæ discordiæ, quæ exorta erat occasione schismatis Antiochenæ Ecclesiæ. Quid gesserit Gregorius, quid præstiterit Constantinopoli, ex ipso juvat aut lire (a) : « Laboravi, populum in medio luporum collegi, gregi aqua carenti de meæ doctrinæ fonte potum præbui, feci sementem ejus fidei, quæ est in Deo fundata, Trinitatis lumen illis patefeci, qui prius in tenebris versabantur. Adeoque quasi coagulatum quod tam eram in lacte persuasionis vi cogentis pharmacum. Et alios quidem jam constrictos tenebam, alii prope aberant, alii statim idem facturi erant : in omnibus autem iracundia flectebatur, quæ prius in eis fervebat. et doctrina mea jam benevolentia quadam erat temperata. Idem de toto populo sperandum videbatur, » etc. Uti fuere Gregorii successus Constantinopoli; hæc felix rerum mutatio ipsius curis et laboribus parata; hæc nova et splendida fidei et religionis facies, quæ horrida erat cum in urbem se contulit, ejus omnes ecclesias per quadraginta annos occupaverant Arianorum antesignani, imperatorum facti potentia. Hæc vero cum certa sint ex historicis Græcis, etiam tes inonio suo Ambrosius in libro *De Spiritu sancto* confirmat.

CL. Gregoriana gesta in urbe Constantinopolitana.

Quæ Gregorio in urbe regia vivendi ratio fuerit, quæ in eum paratæ insidiæ, quæ adversariorum ejus de eo querimonie, quæ demum ejus defensiones, Gregorius ipse tum in carminibus, tum in orationibus enarrare compulsus est :

Haud scio, inquit, quibus verbis enarrem quæ secuta sunt.

Cum ingentem rerum ac negotiorum molem secum trahunt...

Dicam tamen quam potero moderatissime (b).

Primo apud se statuit (c) non eos imitari, qui regnum et magnatum januis assidebant; et accusando, vel pietatis quæstum ambiendo indecore se gerebant; desiderari potius quam odio haberi maluit; ex raritate venerationem sibi meratus est. Quos auxios vidit ob ea in se commissa, quorum sibi conscii erant, alios beneficentia prosecutus est, alios pecuniis juvit; omnes metu liberavit. Sicarium in cubiculum ejus ingressum, et consilii sui atrocitate permoitum, in genua provolutum et lacrymantem, his verbis coram omnibus affatus est :

Servet te Deus; me autem qui serratus sum.

Lenem videri in sicarium non magna res est.

Memum te fecit audacem; vide

Quomodo et me, et Deo dignus fuis (d).

(a) Carm. *De episc.*

(b) Carm. *De Vit.*, v. 1400 et seq.

(c) *Ibid.*

(d) *Ibid.*, v. 1406.

(e) *Ibid.*

Hoc audito civitas omnia quæ, ob trancita orthodoxis templa et ejectos Arianos, (e) « ingemiscebat, et ut gigas ille fertur qui fulmine ictus in monte Ætna fumum et ignem e profundo emittebat, statim emollita est, ut ferrum ignis violentia. »

Tantæ porro Ecclesiæ præsul institutus, provenusque et infinitam omnis generis eximiamque suppellectilem consecutus, ne unica quidem drachma hujus facultates suas auxit; cum tamen maximam talentorum copiam, si ita ipsius voluntas tulisset, colligere potuisset. Ne reddituum quidem et administrationis rationem ab iis, qui Ecclesiæ negotia procurassent, repetivit; haud tamen ignarus id ab iis improbatum iri qui pecuniis inferiores sunt, et quam indecora sit in Ecclesiæ ministris avaritiæ suspicio, non intelligunt. Ipsi etiam exprobratum est quod nec mensa lauta et opipara, nec maguifera veste uteretur, nec splendide in publicum prodiret, nec eos qui eum adibant graviter et cum fastu exciperet. Quam quidem accusationem in oratione valedictoria coram universali concilio ita diluit (f) : « Nesciebam scilicet nobis cum consulibus, et præfectis, clarissimisque belli ducibus, qui tot opibus copiisque circumflunt, ut, quo sua projiciant, non habeant, amulationem et certamen esse; illudque oportere, ut et nobis, pauperum bonis ad luxum et debetias abutentibus, venter undique comprimatur, et necessaria in res superfluas effundantur, atque altaria ipsa rucibus nostris contaminentur. Nesciebam nos equis insignibus et lascivis ferri, sellisque et curribus magnifice attolli, ac cum fastu et pompa deduci, velutque blanda manu demulceri oportere, atque omnes nobis, perinde ac beluis, de via decedere, et a utranque viam pariter scindi et distrahi, aut etiam tantam præventionem turbam esse, ut procul incessus noster conspicuus appareat. » Cum autem multi essent quos hæc apologia perstringeret, inde est quod Gregorius se a multorum moribus alienum esse profiteatur, nec se miraturum, si quando vinculis ut incommo- dus et morosus astringatur, aut etiam musto plenus censeatur, ut Christi discipuli cum lingua loquerentur : (g) « Ignotante scilicet multitudine id Spiritus vi et facultate fieri, non mentis aberratione. » Aliunde loquutus quibusdam oblectamentis labores suos levare solitus esset : « Inambulabam, inquit (h), ego solus, vergente jam ad occasum sole. Locus porro in quo spatibam, maris ripa erat. Semper enim soleo ejusmodi oblectamentis labores dissolvere ac relaxare; quandoquidem nec perpetuam contentionem nervus ferre potest. »

Quo pacto se adhiberet erga eos qui persecutionis tempore lapsi erant, ipse Gregorius docet his verbis (i) : « Ne ipse quidem eos recipio, qui vel nullo modo, vel non satis deprimuntur, nec patrato cri-

(f) Or. 42, n. 24.

(g) *Ibid.*, n. 22.

(h) Or. 26, n. 8.

(i) Or. 39, n. 19.

mini parem vitæ emendationem afferunt; cunque recipio, convenientem ipsis locum assigno. »

CL. Concilium generale convocat Theodosius an. 381.

Proposita quasi universa Gregorî in urbe Constantinopolitana episcopatus summa, nunc singula recenseamus. Post restitutas orthodoxis ecclesias, convocatum a Theodosio concilium diximus. Ex toto Oriente Constantinopolim episcopi convenere numero cti, ut fidem Nicenam confirmarent, et regiæ urbi episcopum præficerent. Nullum forte celebratum unquam est concilium, ad quod tot præsules sanctitate insignes convenerint. Hos inter eminebant sanctus Meletius Antiochenus, sanctus Gregorius Nyssenus ejusque frater sanctus Petrus Sebasteus, sanctus Amphiloehius, etc. Alii vero non pauci aderant longe dissimiles, et valde moribus dispares, quos Gregorius noster asperius tractat. Ex his erant nonnulli, qui Valentis tempore, pulsus in exilium præsulibus orthodoxis, Arianorum favore vacantes sedes occupaverant. Hujusmodi pontifices, temporî servientes, sub Arianis principibus Ariani erant, sub orthodoxis fidem orthodoxam profitebantur.

CLII. In eo concilio Maximi irrita ordinatio declaratur. Maximus ab Ecclesia ejectus. Electio Gregorii confirmata. Præfuit concilio, sultem post Meletii mortem. Mors Meletii.

In hoc concilio, quod secundo generale est, et primum Constantinopoli habitum, causa Maximi Cynici, qui in sedem Constantinopolitanam irrepere tentaverat, tantasque turbas exilarat, agitata est. Communi omnium consensu irrita Cynici ordinatio habita fuit, sancitum est Maximum nec fuisse nec esse episcopum; et qui ab ipso ordinati essent in quocunque Ecclesiæ gradu, clericos non esse habendos. Uno verbo quæcunque circa ipsum, vel ab ipso acta fuerant, a concilio improbata ac rescissa sunt, ejectusque Maximus ab Ecclesia, et a fidelium consortio remotus. Quibus peractis, Theologi electio communi Patrum calculo probata et confirmata, ipse in sede Constantinopolitana multum quidem gemens, non tamen ut antea repugnans, collocatus est a sancto Meletio concilii præside, qui jam vel ante concilium in urbem venisse creditur, ut Gregorî electionem confirmaret, et « aponsum sponsæ daret, » ut loquitur Nyssenus, qui hac die orationem habuit. Gregorius noster concilii præses fuisse videtur, si minus statim atque in solio episcopali constitutus fuit, saltem postquam mors abstulit Meletium, bonis omnibus flebilem, nulli vero flebiliorum quam Gregorio. Insignis hoc sæculo moribus, pietate, scientia præsul fuit Meletius, maxime vero certaminibus pro defendenda veritate adversus hæreticos susceptis, sub imperatoribus Constantio, Juliano, Valente, a quibus sæpe in exilium pulsus fuit. Ecclesiæ pacem sanctus

præsul moriens episcopis commendaverat, Gregorio teste; qui et ipse pacis studiosissimus, hac una causa in sede Constantinopolitana locari se passus fuerat, ut Orientales et Occidentales, quorum alii pro Meletio, alii pro Paulino stabant, ad concordiam revocaret, et luctuosum schisma, quo catholicus orbis scindebatur, exstingueret.

CLIII-CLV. Gregorius in hac erant sententia, ut Meletio successor non ordinaretur. Sed ad hoc non persuasit, ut omnium pene odia in se concitaverit. Vincti juniorum factio episcoporum, qui etiam seniores in suam pertrahunt sententiam: et Flavianus presbyter Antiochenus Meletii successor electus est. Orientales et Occidentales episcopi, variis de causis, Gregorio sedem suam relinquere volenti, non aduersantur.

Sublato igitur e vivis Meletio. Gregorî sententia fuit, pacta esse servanda, nec Meletio ordinandum esse successorem; siquidem antea convenerat, ut illi qui prius moreretur, sive Paulinus, sive Meletius foret, nullus subrogaretur, et superstes alter Antiochenam sedem occuparet. Hæc, inquam, fuit Gregorî sententia, cui quidem si cæteri parvisent, magna illa lis composita fuisset. Suadere conatus est, ut succederet Paulinus, jam senio confectus, paucis diebus quibus vita superstes foret, solus Antiochenam sedem occupare; quo defuncto, in ejus tunc locum subrogarent Orientales quem vellent. Hæc ejus fuere verba ad concilii Constantinopolitani Patres (a): « Thronum retineat qui tenuit ad hunc diem (nempe Paulinus): quid hoc nocebit, » etc. Nihil tam prudenti sententia profecit Gregorius, adeoque non persuasit quod volebat, nec dissidentes ad concordiam revocavit, ut etiam omnium in se odia incenderet. In sua tamen sententia, vir justî rectique tenax, constanter perseveravit, contestatus se throno episcopali potius cessurum, quam ut eorum, si prava decernerent, sequeretur. Quæ Gregorî contestatio indecoris excepta est clamoribus (b): « Clamitant illi undique, ut gratulorum turba, » etc. Itaque vicî juniorum episcoporum factio, qui seniores in suam pertraxere sententiam; atque etiam, haud quidem per se, sed per Gregorî familiares, ipsius constantiam tentare ausi sunt, ut suaderent id quod de Flaviano in Meletii locum substituendo cogitabant. Sed repulsam passi sunt. « Quid necesse est dicere, quibus vobis ab his amicis nostra carities fuit tentata? » Hæc et alia plura Gregorius, qui indignabundus « e medio pedem cœpit eximere; » imo et e domo sua in aliam migravit, extrahens seipsum « a profundo ecclesiæ, » ubi domus erat episcopalis, ut procul esset « a malis sermonibus et conventibus. » Ut audivit populus domum a Gregorio commutatam esse, pene incredibile est quibus gemitibus, quot et quantis lacrymis pastorem suum omnes Catholici deferent, quibus orationibus, ut a proposito desisteret, cum eo contendere. His quidem

(a) Carm. De Vita sua, vers. 1627, etc.

(b) Ibid., vers. 1635.

movebatur Gregorius, sed tamen nondum a prima sententia desistere potuit. Cum autem a concilio discessisset, tum Flavianus presbyter Antiochenus, Meletii successor electus est communibus eorum omnium qui remanserant votis; sicque discordia Orientales inter et Occidentales perseveravit: quod tantum Gregorio mœrorem incussit, ut sedem Constantinopolitanam deserere firmus statuerit. Assensi sunt omnes concilii Patres; tum Orientales, Gregorio infensi ob denegatum Flaviano suffragium; tum Occidentales, Ægyptii nempe et Macedones, recens Constantinopolim advenit, qui pro sua in Orientales æmulatione, Gregorium, licet Paulini causam tueretur, ipsisque adeo faveret, non ob aliud eum throno episcopali cedere passi sunt, quam quod ab Orientalibus in eo fuisset collocatus, ac quidquid ab ipsis actum fuerat cassum irritumque esse velent.

Hinc illorum querere adversus Gregorii promotionem, et non tam ipsius odio, vel ut alium in throno collocarent, quam ut molestiam aliquam his, qui eum in illo collocaverant, parerent, negotiumque facerent. « Saltem remotis arbitris, » inquit Gregorius (a), « hoc mihi interdum asserbant. » Certe Ægyptii ac Macedones, qui Occidentalium partes tuebantur, non poterant nisi bene velle Gregorio, qui tam strenue pro componenda pace adversus Orientales decertans, episcoporum Occidentalium patrocinium susceperat. Itaque Orientalibus episcopis odio erat Gregorius, eo quod causam Occidentalium defendisset; Occidentales vero, in odium Orientalium, de sede in qua ab Orientalibus collocatus fuerat, ac veluti non legitime occupata, Gregorio negotium conflabant.

CLVI-CLVIII. *Gregorius abdicat se episcopatu. Facultatem discedendi a Theodosio facilius obtinet Gregorius. Non sine lacrymis quisquam legerit extremum vale, quod gregi suo lacrymis perfuso dixit Gregorius in orat. coram episcopis, nunc 42.*

Hæc ubi moveri intellexit Gregorius, arrepta occasione et effringit vincula. In medium progressus, episcopos alloquitur, ad pacem et concordiam hortatur. Tum subjungit (b): « Quæ quidem ad me spectant parvi pendite... Ego Jonas propheta ero. Trado me ipse ad salutem navis, quamvis procellæ nulla in me causa resideat. Sublatum me sortis exitu projicite. Hospitale me ex profundo cete excipiet. » Sic mirando inauditoque honorum ac sui ipsius contemptu, nec non raro et singulari pacis concordieque studio, Gregorius episcopatu Constantinopolitano sese abdicat. Protinus e conventu egressus adit Theodosium, a quo enixis impetrat precibus ut abdicationi acquiescat. Pius quidem imperator, qui Gregorium ob singularem eloquentiam maximi faciebat, et ob eximiam pietatem impense venerabatur, (c) « baud libenter, ut ferunt,

A ejus votis cessit, cessit tamen. » Non solum autem pacis amor et concordie, sed alia bene multa in causa fuere, cur episcopatum deponeret Gregorius. Id cernere est in variis Theologi carminibus et epistolis, sed potissimum in egregia illa oratione, quam, accepta a Patribus concilii et ab imperatore discedendi facultate, in primario urbis templo coram centum quinquaginta episcopis populoque Constantinopolitano habuit, priusquam discederet. Hanc qui legerit, vix temperet a lacrymis: nihil enim hac oratione eloquentius, nihil ad permovendum aptius; maxime vero cum extremum vale gementi lacrymisque perfuso gregi dicit et dilectissimæ Anastasie, quæ in medullis ipsi hærebat, et hæsit semper; adeo ut semper in ejus mente esset, in ore versaretur, atque etiam dormienti per somnia repræsentaretur. Tanta vi omnes adversariorum querelas diluit, tam diserte et manifesto suam ipsius innocentiam, charitatem, pastorem sollicitudinem oculis omnium exhibuit, ut mirum si ejus detractores pudore non suffunderentur, et singuli, ejus discessum lamentantes, eum a proposito deterrere non conarentur.

CLIX, CLX. *Anno 381, labente mense Julio, Constantinopolim reliquit. Fuere episcopi qui id ægre tulerunt, auresque obstruxerunt, et effugerunt ne alium in throno Gregorii sedentem cernerent.*

Sic Gregorius Constantinopolim reliquit anno 381, labente Julio, post triennii in urbe commorationem; cujus sedem non nisi per aliquot hebdomadas tenuerat, ex quo scilicet in ea a concilio generali, ab imperatore, toto spectante et plaudente populo, fuerat collocatus. Hinc Gregorius sic episcopos alloquitur (d): « Heri locastis in throno, hodie dejecistis. » Quamvis autem nimium faciles episcopi ejus votis annuerint, nonnullos tamen id ægre tulisse, auresque obstruxisse, atque etiam effugisse ne alium in ipsius throno sedentem conspicerent, ex Gregorio discimus: quorum nomina, licet taceat, hos episcopos fuisse credimus Amphilochem, Gregorium Nyssenum, Petrum Sebastenum ejus germanum, Helladium, ceterosque præsules singulari pietate et scientia commendandos, qui cum Gregorio familiaritate jamdudum conjuncti erant, ejusque virtutem norant.

CLXI. *Testamentum condit Gregorius.*

Nostrum non est institui cætera, quæ in concilio Constantinopolitano gesta sunt post Gregorii discessum, prosequi; quæ licet magni sint momenti, a proposito nostro, ad quod etiam non videntur pertinere, nos longius abducerent. Gregorium urbe discedentem et patriam repetentem sequamur. Quo tempore Constantinopoli digressus sit non patet; ac credibile est eum, quam primum potuit, profectum esse, nec expectasse donec alter in ejus locum sub-

a) Carm. *De Vit.*, v. 1810.
 (b) *Ibid.*, v. 1827 et 1841.

(c) Carm. *De Vita sua*, v. 1901.
 (d) *Ibid.*, v. 1936.

rogaretur. Priusquam discederet, testamentum A
condidit, quod etiamnum exstat, appositis plurimum
episcoporum nominibus, qui tunc Constantinopoli
versabantur. « Sane testamentum hoc, » inquit
Possevinus (a), « dignissimum est, in quod epi-
scopi, quique sacerdotia pingua tenent, serio in-
spiciant, eumque initentur, si velint procul a
carne et sanguine sibi et animarum saluti serio con-
sulere.

CLXII. Nazianzum revertitur Gregorius.

Gregorius, tot gloriosis adversus hæreticos de-
functus præliis, tot exantlatis laboribus ad reparan-
dam fidem antiquam, quæ pene collapsa erat Con-
stantinopoli, denique tot rebus præclare gestis,
gaudio gestiens patriam repetit, in qua se otio ac
quiete optataque solitudine fructurum sperabat. B
Gaudio tamen permistus erat dolor: non enim sic-
cis oculis dulces natos, quos in catholica fide ge-
nerat, et claram liquit Anastasiam. In natale solum
æger advenit, nec idcirco suam abdicationem
pluribus tunc approbavit, licet præclarum facinus
tanta sui oblivione decretum, tanta animi elatione
consummatum, omnes posthac mirati sint. Amico-
rum variae de hac re opiniones Gregorium non la-
tuerunt. Philagrio, viro spectabili, semetipsum per
litteras excusanti quod eum non invideret, ac ti-
mere se significanti non nimis inconsiderate suam
ipse Gregorius Ecclesiam deseruisset, ita respon-
dit (b): « Et me scito admodum afflictæ esse vale-
tudine... Nobis haudquaquam parva levisque mo-
menti sunt ea, de quibus scripsisti: proinde nec C
ipsi perfunctorie et negligenter, sed perquam ac-
curate, considerata re atque perpensa, ad hoc ju-
diciam venimus. Fessi ac fracti sumus, cum in-
vidia, et cum sacris episcopis communem concordiam
dirimentibus, fideique causam privatis contentioni-
bus posteriorem habentibus, concertantes. Quocirca
navigii proram, ut dici solet, convertere, nosque...
In nos ipsos colligere decrevimus: atque alios qui-
dem enim spectare mutuo se impetentes. »

CLXIII. Episcopum Nazianzi constituere frustra
conatur.

Attamen in patriam reverso ea frui requie, cui
tantopere studebat, nec domestico statim licuit
otitari. Vacabat per id temporis Ecclesiæ Nazianze-
næ sedes, nequicquam Sozomeno contrarium scri-
bente. Hanc enim sibi charissimam Ecclesiam, na-
vis instar ductore carentis, mediis in fluctibus
errantem, procellis actam et Apollinaristarum
incurisibus patentem, a se inventam Gregorius
ipse testatur iambico carmine olim xxiii, nunc
CLX (c):

*Cum enim venissem, peregrinæ
Linqvens sedem terræ,
Dulcemque plebem
Ut vidi, statim menti occurrit
Arca, quæ sola
Effugit inundationem...*

(a) Appar. sac., p. 671.

(b) Epist. al. 63.

*Hanc enim, cum defecisset
Pene vera doctrina,
Servavit ligno
Magnus pater mens,
Totius totam Trinitatis
Cultricem reddens.
Hanc afflictam absque præsula,
Velut navem in alto,
Carentem gubernatore
Jactatam tempestate
Maximorum malorum,
Extrahere e gurgite volebam.*

Cum vero navis pene contractæ clavum nec te-
nere ipsi animus esset, nec per valetudinem liceret;
memor tamen pii parentis in hac gubernanda et in-
stauranda laborum, eam penitus naufragio perire
non ferebat. Itaque virum frangendis æstantium
undarum incurisibus idoneum ei præficere curavit,
virum quidem adhuc laicum atque ararii ecclesiæ
custodem recens constitutum, cætera virtutibus,
quales in episcopo requiras, insigniter ornatum et
abunde instructum. Verum spem mentitus est exi-
tus, flagrante invidia presbyterorum Ecclesiæ; qua-
rum pars a Gregorio Sarcotarum appellata (Til-
lemontius Apollinaristas interpretatur) palam aper-
teque repugnabat; pars obsecundantis specie clan-
culum adversabatur: quodque magis mirere, anti-
stites qui se Gregorii amicos profitebantur, qui
suam illi hac in re opem erant professi, fidem
datam sefellerunt. Quam porro graviter id tulerit,
his atque aliis verbis in eodem carmine signifi-
cat:

*Verumtamen deceptus sum, o Trinitas
A me prædicata!
Periit fides in Deum,
Periit ex hominibus.
Quo quis se conferat? et quibus
Jungat se socium?*

CLXIV. Arianzum se recipit, et inde Cæsaream
se confert.

Tum vero Gregorius, commissa Cledonio presby-
tero Nazianzenæ Ecclesiæ cura, Arianzum, in do-
mum paternam, valetudinis causa et solitudinis
amore se recepit, nec ante medium circiter annum
382 Nazianzum reversus est. Cæsaream interea se
contulit, ut Basilio Magno, tribus abhinc prope an-
nis ad superos evocato, justa persolveret: quod
quidem in oratione nunc xlii sic exsecutus est, ut
in præclaris amici facinoribus enarrandis omnes
D eloquentiæ Christianæ opes profunderet, atque ob-
trectatoribus qui Basilii indolem accusare, aut ejus
de Spiritu sancto doctrinam, et in ea prædicanda
morem carpere ausi fuerant, os in perpetuum oc-
cluderet.

CLXV. Quid in solitudine ageret.

In solitudine quo pacto se haberet Gregorius,
quibus rebus vacaret, quo sensu amicos, quo etiam
inimicos prosequeretur, scribens ad Amazonium
ipsemet declarat his verbis (d): « Si quis commu-
nium amicorum, quos permultos esse confido, ex
te percontetur, ubi nunc Gregorius, et quid rerum

(c) Lib. vii, cap. 7.

(d) Epist. al. 73.

agat, dicere ne dubites eum quiete ac tranquille philosophari, non magis eos, a quibus injuria ipsi lata est, curantem, quam eos, de quibus, in lucem et vitam prodierint, ignotum atque obscurum est: adeo invicto est animi robore. Quod si te rursus idem roget, quomodo amicorum disjunctionem ferat, non jam fidenter respondeas eum philosophari, verum animo esse perquam humili et abjecto. Alii enim in aliis rebus molliores sunt, ego autem in amicitia et amicis. »

CLXVI. *Calamitates quibus tunc temporis afflictabatur Ecclesia.*

Hæc dum ageret ille, optatoque frueretur otio, vehementibus Ecclesia procellis agitabatur, hinc Antiochæno schismate dilacerata, illinc Apollinaristarum turbata conatiis; qui licet ab Oriente et Occidente rejecti, disseminandis nunc palam, nunc occulte suis erroribus nihilo segnius allaborabant. Ad hæc cynicus ille, qui turpiter e sede Constantinopolitana depulsus, in Ægyptum primo se receperat, eamque calumniando sus deque verterat, Italiam concitabat iisdem artibus. Quibus malis quanto citius occurrendum ratus pontifex Damasus, generale concilium Romæ haberi decrevit. Ast imperator rem in Oriente peragi satius dicens, Constantinopoli synodum indixit, cui Gregorium præsertim interesse summo cupiebat. Cujus voti per Procopium certior factus Gregorius, infelici omnium quibus adfuerat synodorum exitu ad memoriam revocato, suas quominus Augusto pareret infirmitates obtulit. « Ego, inquit (a), si vera scribere oportet, hoc animo sum, ut omnium episcoporum conventum fugiam: quoniam nullius concilii suam lætiam et fastum vidi, nec quod depulsionem malorum potius, quam accessionem et incrementum habuerit... Huic quoque meo iudicio patronus morbus accedit, quippe qui me ita distortat, ut quotidie fere extremos spiritus essem, nec ulla re in ipso uti queam. » Excusationem, quam sictam arbitrabatur, adeo non admisit imperator, ut novis per Icarium virum illustrem et Olympium Cappadociæ rectorem Gregorio insisteret mandatis: quibus acceptis Olympio sic rescripsit vir mentiri nescius (b): « Hoc mihi morbo ipso gravius est, quod cum æger sim, agrotare tamen non credar, verum peregrinationem ita longam inire, atque in medios tumultus me ipsum impellere jubeat: a quibus secessisse tam mihi gratum fuit, ut hoc nomine gratiam quoque corporis afflictioni propemodum habeam... Hoc et illustrissimo quoque Icario non ita pridem scripsi, cum idem ab eo jussum accepissem; et nunc a tua animi magnitudine peto, ut pro nobis quoque id scribere non gravetur. » Vicit tandem Gregorii modesta recusatio, qui jam antea statuerat nunquam latere episcoporum conciliis, ut iose fatetur ad

(a) Epist. al. 53.
 (b) Epist. al. 76.
 (c) Epist. al. 84.
 (d) Epist. al. 78

Theodorum episcopum Tyanensem scribens. « Vocas? inquit (c). Nos vero properamus. Properamus autem, ut soli cum solo congregiamur. Synodos enim atque colloquia procul salutamus; ex quo scilicet tempore multa eorum, ut parce loquar, improba et flagitiosa esse comperi. »

Quamvis synodos vitaret Gregorius, eum tamen, non secus ac orbi præcesset, omnium Ecclesiarum tenebat sollicitudo, semper intentus iis quæ ad hæresim extinctionem aut propagationem fidei spectare conspiceret. « Omnia, inquit (d), apud nos Dei beneficio recte se habent, hoc uno excepto, quod de Ecclesiis auxilii et solliciti sumus tam sæde perturbatis. » Sua eum imprimis angebat Nazianzena, quam non modo corrumpere, sed et invadere tentabant Apollinaristæ. Dum enim ad Xauxaridas thermas longius Gregorium morbus abduxisset, suæ factionis hominibus, quos Nazianzi habebant, contra jus fasque episcopum constituere præsumserunt. Hos lenitate sua mansuetos placidoque reddere voluerat et paulatim emollire; at peiores eos effecit: « Non enim, inquit (e), pravos homines lenitas inflectit. » Cum autem absens malo mederi non valeret, litteras sibi vicarias substituit, scribens Olympio præfecto his verbis (f): « Mali homines, episcopos quosdam, quibus dignitas ab universali concilio abrogata fuerat, accersentes, aut transeuntibus alutentes, imperialibus omnibus constitutionibus atque omnibus vestris edictis violatis, cuidam impii et adulterini sui gregis episcopi nomen imponerunt, nulla re, ut opinor, perinde freti, atque summa mea imbecillitate. » Deinde sceleris hujus ultionem petiit, mitiorem tamen quam tanta audacia mereretur.

CLXVII. *Ecclesiæ Nazianzenæ curam gerit.*

Anno 382 circiter exeunte, rogantibus episcopis et universo populo, pusillis ac magnis vociferantibus et obsecrantibus, ut assumpto Ecclesiæ Nazianzenæ clavo eam ab imminente servaret naufragio, cessit. « Tuæ pietati, » inquit Gregorius (g), datis ad Bosphorium Coloniensem litteris, « hoc denuntio, nos manus dare et cedere, atque Ecclesiæ curam, Deo dante, suscepturos esse, quandoquidem hoc contenditis, ac præsertim urgente hac tempestate, propter imminentem, ut ipse scribis, adversariorum incursionem, humileque hoc corpus Deo comodaturos esse, quando durabit, viresque nostræ ferent, » etc. Hæc verba, « quando durabit, viresque ferent, » satis evincunt epistolam non ad annum 374, ut vult Tillemontius, esse referendam, quo Gregorius defuncto patre Ecclesiæ Nazianzenæ « curam aliquam gessit; » siquidem tunc temporis non pollicitus fuerat Nazianzi se mansurum quandiu vires ferrent, sed tantum donec episcopus alter eligeretur.

(e) Epist. al. 77.
 (f) Ibid.
 (g) Epist. 138, al. 14, Bosphorio.

CLXVIII. *Patriam ab ingenti periculo liberat Gregorius.*

Circa idem tempus Nazianzenos cives ab ingenti periculo, atque urbem ipsam ab excidio liberavit, quam solo se æqnaturum minabatur Cappadociæ præfectus in ultionem gravissimi facinoris. « Audax facinus, fatetur Gregorius (a), verum nequaquam a communi consilio, sed a temerario quorundam adolescentum impetu profectum. » Ob irrogatum forsitan gravius quoddam tributum, ventum erat ad seditionem; protervi quidam juvenes, violato Cæsaris decreto, etiam hominem occiderant. Interea Gregorius morbo laborans, cum adire præfectum non posset, litteras scripsit, ut eum ad misericordiam flecteret. His litteris atque precibus Gregorii liberata est civitas. Ea occasione habitam fuisse orationem xvii coram præfecto (is erat Olympius), quæ inscribitur, *Ad cives Nazianzenos trepidantes et præsidem iratum*, existimavit Baronius (b); sed falli videtur. Hæc enim oratio, cum adhuc Gregorii pater superstes esset, habita est: præterea culpa Nazianzenorum, de qua in oratione agitur, non perinde gravis est ac illa, de qua in epistola ad Olympium.

CLXIX. *Eulalium Nazianzi episcopum præfæi curat.*

Gregorium tandiu Nazianzi in urbe permansisse, donec illi firma securitas redderetur, et optinus illic præficeretur antistes, scribit Baronius (c); simulque egisse apud Helladium Cæsareæ Cappadociæ episcopum metropolitanum, ut Eulalium virum probatissimum præficeret Ecclesiæ Nazianzenæ, dum ipse interim secessum in solitudinem meditabatur. Rem paulo aliter contigisse ab ipso Gregorio discimus. Ecclesiam quidem Nazianzenam regendam susceperat, quandiu vires ferrent; et eam aliquandiu rexit. Cum autem gravi morbo laboraret, datis litteris ad Theodorum Tyanensem significavit se morbo ab Ecclesiæ gubernaculis abductum fuisse, ipsique Theodoro hanc curam incumbere: quod si non audiat, addit se omnibus publice prædicaturum, Ecclesiam hanc pastore indigere (d). « Testificor coram Deo et electis angelis, Dei gregem indigna pati, ut qui ob perditam valetudinem meam nec pascatur, nec visitetur... Cum autem pietas tua superiore loco sita sit, ad te oculos coniectos habere necesse est. Ecclesiam tuam, quo pacto tibi videbitur, cura... Quod si hæc dicens ac scribens minime audiar... perspicuum reddam quod Ecclesia episcopo indigeat. » Quod minabatur se facturum præstitit Gregorius, gubernacula Ecclesiæ Nazianzenæ abdicavit, nec cogi ultra potuit ut ea susciperet. Nequidquam Bosphorus Coloniensis, cui primum cesserat, iterum hortatus est ut remaneret tantisper, donec ejus loco episcopum constituerent: repulsam passus

⁷⁴ II Cor. xii, 7. ⁷⁵ I Cor. ii, 2.

(a) Ep. al. 49.

(b) Apud Boll. 11 Maii, p. 421.

(c) Ibid. p. 422.

(d) Epist. al. 88.

A est. Quare coacti sunt episcopi Ecclesiæ Nazianzenæ pastorem dare, et Eulalium, vir insignis pietate, episcopus creatus est. Quo ordinato, falsus rumor increbuit Gregorium Nazianzena sede privatum fuisse ab Helladio Cæsariensi; qua calumnia Helladium, cæterosque episcopos qui Eulalium ordinaverant, liberavit, eos in epistola ad Gregorium Nysseum excusans (e), simulque denunciando se nunquam Ecclesiæ Nazianzenæ creatum fuisse episcopum.

CLXX. *Vita Gregorii in solitudine.*

Ex eo tempore Gregorius in rure paterno, voti compos factus, latuit abditus, totosque, quotquot superferunt vitæ dies, traduxit; atque, ut cum Hieronymo loquar, « monachi vitam exercuit. » A mulierum consuetudine sic alienus, ut cum propinquus ejus quidam, Valentinianus nomine, sedem in vicinia cum mulieribus posuisset, locum ipse mutaverit, scripta subinde ad eum epistola conquestus his verbis (f): « Per summum scelus ejicimur... Multo melius erat, tabula publice proposita, nobis secessionem indicere, quam per mulieres, quas e regione nostra collocasti... Nisi hoc dictu audax est, nos quoque per Evam e paradiso expulisti. » Sic sibi fuga consulebat Gregorius, non tantum ut ab oculis removeret scandalum; verum etiam ne stimulus carnis, angelus Satanzæ qui ipsi datus fuerat ⁷⁶, letale vulnus infligeret. Mirum sane quod homo gravissimis fatigatus angustiis et ærumnis, senio confectus, morbo laborans, in eremo consistens, carnem continuis domans jejuniis ac vigiliis, cum spiritu fornicationis manus cessare fuerit coactus; ipsi tamen fides habenda, cum hoc iterum atque iterum lugens profiteatur. « Furibundo robore sævit caro, inquit (g), nec unquam a bello quiescit... Quamobrem in luctu et squalore versor, cælestemque illum Regem, qui omnia imperio tenet, supplex obtestor, ut corporis animæque controversiam disceptet, bellumque comprimat. » Dum belli hujus exitum semper timeret, non solis gemitibus amoris Christum, ut sedaret tempestatem hostemque depelleret, urgebat: « Perniciosos, inquit, fluctus extimescens, ventri claustra impono, animum mæore conficio, lacrymarum vim effundo, sempiterno Regi debitata genua flecto, et sordidatus incedo. » Eodem animi ardore beatus senex, nihil sciens nisi Christum, et hunc crucifixum ⁷⁷, novum sibi mortificationis genus invenit. Ætate gravis fractusque morbo, aliquid de vitæ austeritate remiserat licet invitus: ut autem mysticum semper cum Christo sacrificium ageret et huic mundo jugiter moreretur; ut eris delicta senumque pecudiare vitium, qui quandoque nimium loquuntur, purgaret, continuam silentium toto Quadragesimæ tempore sibi imperavit. « Sic ego, inquit (h), præcipitis sermionis impetum conspiciens excedere

(e) Ep. al. 42.

(f) Ep. al. 196.

(g) Carm. *De calamitatibus suis*.

(h) Carm. 55.

modum et regulam... inveni optimum remedium; scilicet comprimens totum sermonem excelsio pectore, ut discat lingua quæ dicenda et quæ non dicenda sint discernere. »

CLXXI. *Nectario scribit adversus Apollinaristas.*

Hoc temporis tractu, hæretici caput extulerunt in urbe regia, adeo ut libere conventus agerent, et dogmata sua prædicarent. Alii quidem sola episcoporum aut præfectorum tolerantia id agebant; Apollinaristæ vero, tacita vel expressa licentia, se ipsos orthodoxis æquiparare, et eadem cum ipsis libertate frui sinebantur. Quibus auditis Gregorius, Nectario, quem in se benevolam jam expertus erat, epistolam scripsit, quæ inter orationes numero XLVI censebatur, et de concessa Apollinaristis licentia vehementissime conquestus est: « Quod autem, inquit, ex omnibus ecclesiasticis calamitatibus acerbissimum, Apollinaristarum licentia est, quod haud scio quomodo pietas tua conventuum æque ac nos habendorum auctoritatem sibi arrogasse atque usurpasse passa fuerit. » Hæreticos illos, errorem suum occultando, Nectario fucum fecisse conjicimus ex eo quod Gregorius claram dogmatum illorum expositionem epistolæ suæ inserendam crediderit; cui expositioni ista subjunxit: « Si illis, ut et pie sentientibus (nimirum, utpote qui pie sentiant), ea quæ sentiunt docere libereque promulgare permittitur, quis non videt Ecclesiæ doctrinam condemnari, perinde ac veritate ab illorum partibus stante? Neque enim rerum natura fert duas de eadem re contrarias doctrinas veras esse. » Non ex eo tantum quod tolerentur, sed ex eo quod pie sentientes judicentur Apollinaristæ, concludit Gregorius Ecclesiæ doctrinam condemnari. Qua quidem observatione falsi convincitur, quod Barbeiracus in hoc sancti doctoris ratiocinium protulit.

Alias ad Nectarium litteras dedit Gregorius pro Bosphorio episcopo Coloniensi, de erroribus circa fidem, ac de infractis canonibus insimulato. Verendum erat, ne hujusmodi causa in publico prætorio ageretur; quod ne fieret, obnixè rogavit Gregorius: « Illud autem, inquit (a), minime ferendum tuæ reverentiæ videatur, quod nostra publicis prætorii traducantur. Nam tametsi sunt Christiani, ut certe Dei benignitate sunt, ejusmodi negotiorum iudices: quid commune gladio et spiritui? Quod si etiam concesserimus, quomodo aut ubinam justum, disputationem de fide cum aliis controversiis implicari? »

CLXXII. *Scribendis epistolis et condendis versibus occupatur.*

Sic Gregorius, post abdicatam Ecclesiæ Nazianzenæ curam, nil minus decoris domus Dei flagrans desiderio, catholicis utilitatibus totus incumberebat; nec inertem in solitudine vitam illius fuisse satis testantur tot carmina, quorum pars maxima ab eo tunc condita sunt; tot epistolæ, quibus innocentiae adversus oppressores patrocinium suscipit; quibus

fidem adversus hæreticos aut defendit ipse, aut alios, ut defendant, hortatur. Quæ quidem omnes epistolæ argumento sunt, quantum in eo fidei studium fuerit, quanta sollicitudo circa res Ecclesiæ, quantum amor proximi, quantum pacis studium, etc.

Longum esset hæc per singula enarrare; sed silentio prætermittere nefas quod sanctus pontifex egit, salutem animarum semper intentus, ut Nemesium ad Christum alliceret. Vir erat omni liberali doctrina politissimus, summæ eloquentiæ, et in foro celeberrimi nominis. Mox illustris factus, Cappadociæ præfecturam primam obtinuit, et integra mente magnaue reverentia res provinciæ administravit; sed quantumvis et eruditus et prudens, adhuc idolorum cultui addictus erat. Interea, vir litterarum amans, doctorem maximum singulari honore prosequi non destitit, ipsique necessaria levandæ senectuti et infirmitati juvandæ subsidia generose suppeditavit. Gregorius, ut episcopum decebat, non laudes amplificando, sed monita salutis tribuendo, beneficiorum memorem se digne comprobavit. Ingenio hominis exquisitæ litteraturæ obsequens ipsi egregium poema dedicavit, quo ei simulacrorum vanitatem et mendacium exprobraret, et ad unius Dei cultum præsidem tot præclaris dotibus ornatum traduceret. Nemesius tanti magistri præcepta æquo animo excepit, ad sanctum doctorem se contulit, cum eo de religione disseruit; satisque verisimile est, pontificis sermonibus edoctum et sanctitate percussum, idola ejurasse, ipsumque philosophum hunc esse Christianum, Nemesii nomine, qui *De anima* opus edidit, quod inter opera Gregorii Nysseni vulgatum est.

Talibus negotiis in solitudine distentus erat Gregorius et condendis carminibus, quæ nihil nisi Christum pietatemque spirant, tutissimaque dogmata et morum præcepta complectuntur. Pia ubique argumenta, vel animæ et corporis purgatio, vel theologia, vel preces ad implorandam opem divinam adversus carnem et malum dæmonem ad scelus sollicitantem; vel gemitus viri pii, ærumnas suas lugentis Christumque orantis, ut vitæ finem afferat. Cantare non cessavit vates piissimus ad extremum usque vitæ spiritum, morbi quærens solatia; quo quidem in dies ingravescente, et appropinquante morte, ludere versibus, et carmina quæ cycnea vocant, componere pergebat.

CLXXIII. *Moritur Gregorius.*

Quamvis autem asperam semper, victuque horridam duxisset vitam, sæviens in corpus, carnem vigiliis, jejuniis aliisque pœnitentiæ laboribus afflicans, extremæ vitæ certamen imminere sentiens, jamjam « tartarum caligine horrendum » videre sibi videbatur, et « ignis flammam, altissimamque noctem. » Tum supplex ad sidera palmas tendebat, inclamans beatorum choris ut opem sibi ferrent, totoque corde ad Deum aspirans, Christum

(a) Ep. 21. 227.

enixe rogabat ut se exciperet, et imaginem suam non desereret. Ita beatissimus senex (a) proxime moriturus, cyneo cantu Domino cantans, purissimum Deo spiritum reddidit, ac optatam quietem cum agminibus beatorum adeptus est. Mortuum hunc esse anno undecimo Theodosii imperatoris, sive anno 389, ex Hieronymo discimus, qui in libro *De scriptoribus ecclesiasticis* de Gregorio scribit: « Decessit ante hoc ferme triennium sub Theodosio imperatore. » Porro Hieronymus testatur se hoc opus scripsisse anno ejusdem imperatoris decimo quarto, ex quo sequitur Gregorium, qui triennio ante decesserat, obiisse anno undecimo Theodosii, adeoque anno 389.

CLXXIV, CLXXV. Qua statura corporis fuerit Gregorius. Dies festus Gregorii.

Corpore robusto fuit Gregorius, sed assiduis morbis vitæque molestiis, prætereaque jejuniis, vigiliis, chameuniis ita fracto ac debilitato, ut sibi senectutem, quod ipsemet testatur, acceleraverit. Anonymus Græcus, a Baronio laudatus (b), qua statura fuerit his verbis exprimit in codice 540 Bibl. Vat.: « Statura mediocri erat, pallidus aliquantulum, non tamen citra venustatem: depresso naso, superciliis in rectum protensis, aspectu blando et suavi, altero oculo nempe dextro subtristis, quem cicatrix quædam contrahebat, barba non promissa, sed densa tamen. Qua parte calvus non erat, nam subcalvus erat, albos crines habebat, summas item barbæ partes velut fumo obsitas ostendebat. » Gregorii autem animi effigies ex rebus gestis, quas enarravimus, necnon ex ipsius scriptis, in quibus ipse sese depingit, satis perspicitur. Suum ipse sibi epitaphium paraverat, quod præcipuos vitæ ipsius eventus duodecim versibus elegiacis complectitur. Dies festus Gregorii agitur nono Maii apud Latinos; apud Græcos autem Januarii tricesimo, una cum sancto Basilio et sancto Chrysostomo. Sed peculiaris Gregorio soli sacer et solemnus apud eosdem Græcos est mensis Januarii vicesimus quintus dies.

CLXXVI. Quanta apud omnes Gregorii existimatio.

Quanta fuerit olim apud veteres, hodieque etiamnum sit apud recentiores, Gregorii ejusque operum existimatio, inde constat, quod Patres omnes non tantum Græci, verum etiam Latini, ac theologi, necnon Scripturarum interpretes, in astruendis fidei dogmatibus, oppugnandis erroribus et exponendis Scripturis, ipsius auctoritatem passim adhibeant. Exemplo esse potest, et instar omnium sit Augustinus, qui lib. 1 *Contra Julianum* (c), peccatum originale adversus Pelagianos Gregorii auctoritate astruit: « Sed non tibi deerit magni nominis et fama celeberrima illustris episcopus etiam de partibus Orientis, cujus eloquia ingentis merito gratiæ, etiam in linguam Latinam translata usquequaque clarue-

(a) Apud Boll., 9 Maii, p. 427.

(b) Ibid., p. 428.

(c) Cap. 5, n. 15, tom. X, p. 504.

runt: sedeat ergo cum istis Patribus etiam sanctus Gregorius, et cum eis tuæ criminationis inanem patiatur invidiam: dum tamen cum eis contra novitiam pestem vestram, medicinalem proferat et ipse sententiam. » Hæc de Gregorio nostro Augustinus; qui, prolatis pluribus Gregorii testimoniis, ita prosequitur (d): « An tibi parva in uno Gregorio episcoporum Orientalium videtur auctoritas? Est quidem tanta persona, ut neque ille hoc nisi ex fide Christiana omnibus notissima diceret; nec illi eum tam clarum haberent atque venerandum, nisi hæc ab illo dicta ex regula notissimæ veritatis agnoscerent. »

CLXXVII. Translatio.

Sacræ Gregorii reliquiæ e Cappadocia Constantinopolim translatae sunt, imperante Constantino Porphyrogenito, qui epistolam a se Gregorio Nazianzeno scriptam iis tradidit, quibus sacri thesauri Constantinopolim devehendi cura fuerat commendata. Hac autem epistola Gregorium rogabat, ut ne Constantinopolim venire gravaretur. « Tu ad nos accedere ne dubita, a quibus spiritu ac favore tuo nunquam absis, qui plane orphanus et essemus non es passus... Votis igitur piis annue, ad nos te inclina, revertere ad eum qui tanto tui desiderio tenetur gregem, populum tuum benignus revise, in urbem eam ingredi, in qua periclitantem religionis orthodoxæ causam egregie quondam confirmasti. » Exstat hæc epistola in oratione habita de translatione, quam orationem ex ms. Græco regis Sardiniae Latine vulgaverunt Bollandistæ, p. 448, etc., Græco quoque, p. 769, etc. hi vero qui missi fuerant, Gregorii ossa plane integra reppererunt, insolitam et inexplicabilem odoris fragrantiam spirantia, eaque loculo ad id parato imposita læti detulerunt. Imperator cum sacerdotibus, omnibusque magnæ urbis incolis, honorifice obviam profecti sunt sacris reliquiis, quæ primum intra regias ædes, in palatii ecclesia, seu oratorio, depositæ, posteaque in Apostolorum templo juxta sancti Chrysostomi corpus repositæ sunt.

CLXXVIII. Altera translatio corporis Gregorii CP. Romam.

Alteram corporis sancti Gregorii translationem Constantinopoli Romam factam, firma certa que traditione didicimus, inquit Baronius (e), eam ob causam, quod grassantibus barbaris in eas regiones, sanctimonialia feminæ, in quarum ecclesia tantus thesaurus erat conditus, fuga suæ pudicitiae consulentes, acceptum venerandum corpus, impositumque navigio, ad tutum pietatis asylum Romam confugientes, detulerunt; atque in templo Sanctæ Mariæ in Campo Martio, sibi ab apostolica sede concessa, condiderunt; ibique in adjacente domo, in qua habitabant, more patrio divinas laudes per dies singulos persolvebant. Quibus jam vita

(d) Ibid., n. 16.

(e) Boll., 9 Maii, p. 454.

functis, cessit locus Romanis virginibus, quæ A ibidem non sub Regula sancti Basilii, ut illæ olim, sed sub institutis sancti Benedicti hactenus perseverant. Hæc Baronius, qui addit hanc translationem « subobscuram » fuisse. Subobscura sane; nam tam densis tenebris involuta, tam gravibus intricata difficultatibus, ut eas depellere et solvere difficillimum sit.

CLXXIX. *Translatio corporis Gregorii facta a Gregor. XIII summo pontifice.*

Denique alia est, et celeberrima quidem illa, translatio corporis Gregorii, quod Gregorius XIII, summus pontifex, ex ecclesia Dei Genitricis ad Campum Martium, in capellam a se in basilica Sancti Petri magnificentissime exornatam, summa celebritate transtulit 1x mensis Junii anni 1578. Hujus translationis historiam ex ms. libro bibliothecæ Vaticanæ vulgarunt Bollandistæ ad diem nonam Maii, p. 457. Veneti tamen corpus Gregorii Nazianzeni integrum Constantinopoli devectum Venetias apud se in ecclesia Sancti Zachariæ asservari gloriantur. Alterutrum ex his corporibus forsitan esse Gregorii patris corpus cum Bollandistis dicere fas est.

CLXXX. *Sanctorum Basilii et Gregorii characteres adumbrantur.*

Ad hujus historiæ coronidem consentaneum forte quibusdam videbitur, ut cum in ea frequens adeo Basilii mentio injecta fuerit, arctissimoque doctor eximius societatis vinculo, veritatis amore ac virtutum digna æmulatione Gregorio conglutinatus fuerit, diversos utriusque, comparatione quadam inter eos instituta, characteres adumbremus; ut sic singulis eorum velut collectis lineamentis, amborum perfectam imaginem, quantum tenui penicillo fas est, exprimamus.

Illud quidem patiatum scriptorum profanorum conditio, ut quorum virtutes nihil excedunt humanæ naturæ vires, eos ratio inter se mutuo conferre utcumque possit. Sed longe major est mea erga sanctissimos illos præsentis veneratio et observantia, quam ut id oneris in me suscipiam. Quibus enim inter se conveniant quibusve differant dotibus, solus hic novit qui eos, quibus voluit, pro summa sua sapientia distinxit donis, vel pares fecit.

Nemo tamen non mirabitur quæ in eorum libris solidum eloquentiæ robur, quam ingeniose politèque scribendi copia, quam acuta sententiarum venustas, eam ut solitudo non obscuraverit, non exstinxerit austerioris vitæ asperitas. Quanquam hoc quidem inter utrumque discrimen reperitur, quod plus admodum seria sit Basilii oratio, Gregorii vero plus habeat vivi salis, plus gratiæ.

Id sibi magis sumebat ille, ut animos moveret flecteretque; hic vero magis etiam ut delectaret. Orationem ille magis copiosam, uberibusque sententiis plenioribus effundebat; hic vero plus abundabat lepore, plus argutiis. Suavis quidem et fortis, sed nativa plane, et nihil ab arte mutuata præsidii, sese ultro Basilii prodebat eloquentia. Iluc vero

etiam adjiciebat animum, et quasi in parte officii ponebat Gregorius, ut suam alioqui splendidissimam exereret.

Ille in exigendis ad Christianæ disciplinæ rigorem moribus adeo religiosus fuit, ut vel severior videretur. Hic vero summam vitæ austeritatem divino delibutus gaudio adeo colebat, eam ut omnibus esse vel maxime amabilem insinuaret.

Majestatem spirabat moderata lenisque Basilii iudoles: contra micabat in Gregorio ignea quædam ingenii vis, et vivax perspicacia. Gravitate alter et modestiæ adeo diligens fuit, ut quamvis ipsi suppeteret argutissimus in jocando lepos, ab iis tamen prorsus abhorruerit quæ vel levissimam joci speciem præ se ferrent. Jocos alter eo pietatis succo respersit, ut sales inter et facetias virtutem animis instillaret. Basilii denique hominum observantiam sibi magis conciliabat, ac pene cultum; Gregorius vero suavi morum amœnitate omnium amorem sibi et studia magis promerebatur.

Elucet divina quædam in Gregorii orationibus majestas, nihil ut videam aut ornatus aut sublimius quod fieri unquam potuerit, quo sua mysteriis nostris vindicetur auctoritas, sua servetur reverentia, suum decus asseratur. Quorum vis et robor quanta sint, vel ex hoc intelligi maxime potest, quod inde Theologus, quasi omnium exceptione major, fuerit appellatus. Atque adeo male quis ex Gregorii litteris nativum ejus characterem duxerit.

C Secus vero Basilium suæ totum referunt litteræ, quæ tam suaves illecebras habent, eas ut omnes vincant quas Græca retro omnis antiquitas ad nos usque transmisit.

Nihil hic stricta oratione condidit, sed quidquid politioris humanitatis hocce scribendi genere veteres consignarunt, sagaci cum judicio et exquisito delectu lustravit, pluraque disseruit saluberrimis præceptis referta, quibus tutam in legendis hujusmodi libris juvenibus viam sterneret; ne vel, ut sæpe fit, latentibus undequaque scopulis impingerent, vel nihil inde perciperent utilitatis. Neque hoc satis.

Longe etiam majora nobis Gregorius adjumenta contulit. Utile enim dulci miscuit, ut sanctissimas virtutis præceptiones, dulci quodam voluptatis sapore conditas libentius degustaremus; atque adeo varia ipse eaque excultissima scripsit poemata, quorum si ad argumentum spectas, omnia prorsus seria, nil nisi Christum pietatemque spirant: si ad stylum, nihil concinnius faciliusve, ut Homerum possis agnoscere. Carmina vero Gregorii cum appello, ea non appello, quæ micant fictitio poetarum fuco, mendacibusque fabularum pigmentis illita, sed quæ sincera veritatis luce splendescunt; quæ miram, simplice sub cultu, promunt artificis inventionem cum singulari sermonis elegantia conjunctam; quæ demum nativam sapientiam felicitis cujusdam ingenii amœnitatem, nemini facile parabilem,

quæ tamen in Gregorio non labore quæsita, sed a que amplificanda ærumnæ, spectata denique orbi innata atque insita videatur. Christiano sanctitatis fama felicissime consociarunt; in id etiam quasi mutuo inter se animo diceres conspirasse, ut ne quid in studiis peccemus, leges alter nobis statueret quas tuto sequeremur; nobis alter pietatis plenam studendi materiam subministraret.

Hinc adeo doctissimos illos Ecclesiæ Patres quos morum sanctimonia atque integritas vitæ, solitudinis litterarumque amor, veritatis studium, eloquentiæ laus eximia, sudati pro Christo in episcopali munere labores, haustæ pro religione tutanda at-

que amplificanda ærumnæ, spectata denique orbi Christiano sanctitatis fama felicissime consociarunt; in id etiam quasi mutuo inter se animo diceres conspirasse, ut ne quid in studiis peccemus, leges alter nobis statueret quas tuto sequeremur; nobis alter pietatis plenam studendi materiam subministraret.

MONITUM IN VITAM SEQUEMTEM

A Gregorio presbytero scriptam.

Quis sit ille Gregorius, plures exquisierunt et disputarunt; sed nihil certi aut de persona aut de ejus ætate proditum est. Bollandus (a), Vossius et alii Vitam hanc ascribunt Georgio Cæsareæ Cappadociæ presbytero, qui in *laudem Patrum Nicænorum* orationem habuit. At quo tempore vixerit Georgius iste, auctores inter se non consentiunt. Bollandus quidem, ineunte septimo vixisse putat; Vossius vero (b), cui favent Henschenius et Papebrochius (c), medio circiter sæculo decimo floruisse probare nititur, sed frustra; nec ad nos spectat hæc disceptatio, cum nulla saltem probabili ratione concludi possit Georgium hunc nostrum esse Gregorium Theologi biographum. Interea licet quo tempore scripta fuerit ejus vita non pateat, constat tamen sæculo decimo eruditis optime notam fuisse, ut satis enuntiat oratio, sub initium hujus sæculi, in prima sancti doctoris translatione recitata, quæ hanc ipsius vitam sic commendat: « Hic igitur (de Theologo loquitur [d]), ut conscriptæ de ipso Vita discere cupientibus manifestum facit, natale solum nactus Cappadociam. » Liqueat hinc jamdudum editam fuisse hanc Vitam, lateque diffusam tunc temporis. In magno Ecclesiæ consessu, encomii vice, jubente episcopo lecta est, quod exordii verba referunt. Male suspicatur Adrianus Baillet in translationis gratiam decimo sæculo peractæ adornatam fuisse, cum ne minimis quidem momentis hoc colligi possit. Mox ut vulgata, cito e Græco in Latinum versa est; sed ad nos usque non pervenit ejus interpretatio, de qua Billius hæc edidit: « Hanc Gregorii Vitam sexaginta plus minus annis post nongentesimum a Christo nato annum primus, quanquam prorsus barbare, transtulit Anastasius quidam, ut annotatum vidi in libro quodam manuscripto Dionysianæ bibliothecæ. » Potuit tamen advertere Billius, ut observat Combefisius, Anastasium hunc Bibliothecarium esse, qui multa alia Latine reddidit Græca monumenta, nec prorsus ita barbare, ut ipsius labor non desideretur aut sit inutilis. Vixit Anastasius ille sæculo nono; hinc recte conjicitur, cum interpretationis sit auctor, Gregorii Vitam saltem sæculo octavo fuisse conscriptam.

(a) 13 Januar., p. 781.

(b) *De historic. Græc. et Latin.*

(c) 9 Maii, p. 369.

(d) Bolland., 9 Maii, p. 450.

ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

(1) ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ,

Συγγραφεὶς ὑπὸ Γρηγορίου πρεσβυτέρου.

VITA S. PATRIS NOSTRI GREGORII

THEOLOGI, EPISCOPI NAZIANZENI,

A Gregorio presbytero Græce conscripta.

Ad spirituale sermonum convivium, o viri auditores, præclarus ille Gregorius, cognomentum a theologia consecutus, nos invitat. Ipse nimirum proponitur nobis velut exquisita confectio quæ extra materiam est, deliciæque corruptione omni superiores. Nec vero mirum vobis videatur, me eo audaciæ progressum esse, ut et meæ imbecillitatis, et excellentis illius ingenii atque indolis memoriam abjecerim, qui propter incomparabilem virtutis præstantiam ad hunc ferme diem silentii honore apud omnes ornatus est; nec quisquam adhuc existit, qui vitam ipsius exposuerit, ac serie quadam et ordine res ejus præclare gestas et virtutes ad nos ipsius posteros transmiserit; quemadmodum ipse, et in Basilio Magno, et in aliis beatis episcopis et martyribus, vitam ipsorum argumento integro prosecutus præstitit. Primum quidem nulla ratione venerando Patri, huic nimirum nobiscum considenti, adversari poteram, qui orationem, velut aliud quoddam debitum, exigebat, et ad sancti Gregorii laudes celebrandas paterna et herili auctoritate etiam atque etiam excitabat, sibi que, ut morem gererem, imperabat, seque alioqui nullum

Α Συγχαλεῖ μὲν ἡμᾶς (2), ὧ ἄνδρες, Γρηγόριος ὁ πᾶν-
υ, ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος (3), εἰς τὴν πνευματικὴν πανδαισίαν (4) τῶν λόγων πρόκειται δὲ αὐτὸς ἀύλος καρυκεία (5), καὶ τρυφὴ φθορᾶς ἀπάσης ὑψηλοτέρα. Μὴ θαυμάσητε δὲ, εἰ πρὸς τοσοῦτον (6) θράσους ἐξῆλθον, ὡς καὶ τῆς οικείας ἀσθενείας, καὶ τῆς ἐκείνου μεγαλοφυΐας ἐπιλελῆσθαι, ὅς διὰ τὸ τῆς ἀρετῆς ἀπρόσιτον μέχρι τῆς σήμερον ὀλίγου δεῖν σιωπῆ παρ' ἅπασιν (7) τετιμηται· καὶ οὐδεὶς ἀποδέδεικται τῆς αὐτοῦ πολιτείας ὑψηγῆτης καὶ διδάσκαλος, ἀκοουθία τινὲ καὶ τάξει τὰ τῷ ἀνδρὶ κατωρθωμένα παραπέμφας ἡμῖν τοῖς μετέπειτα, ὡς περ αὐτὸς πεποίηκεν, ἐπὶ τε Βασιλείῳ τῷ Μεγάλῳ καὶ ἑτέροις μακαρίοις ἐπισκόποις, καὶ μάρτυσιν, ὅλην ὑπόθεσιν τὸν βίον αὐτῶν (8) ἐνοστήσαμενος. Ἄλλὰ πρῶτα (9) μὲν οὐχ οἶδόν τε ἦν ἀντιλέγειν τιμῆ γεννήτορι, τοῦ-
τη δὲ τῷ σὺν ἡμῖν (10) ἐνθάδε καθιδρυμένῳ, ὡς περ ἄλλο τι χρέος ἀπαιτοῦντι τοὺς λόγους, καὶ πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ Γρηγορίου εὐφημίαν, λίαν παρορμῶντι πατρικῶς τε καὶ δεσποτικῶς, τὴν ὑπακοὴν ἐγκλειουμένῳ, καὶ οὐ μεθήσειν ἐπαπειλοῦντι, καὶ τῆς εἰς ἐμὲ γεννήσεώς τε καὶ τροφῆς ταύτην ἀντίδοσιν εἰσπρατομένῳ· ἔπειτα οὐδὲ ὅσιν (11) δοκεῖ μοι τοσαύτης

(1) Libri manuscriptorum habent Ναζιανζῶ· sed Gregorius nunquam fuit episcopus Nazianzenus, ut demonstravimus in Dissertatione prævia. Sasimis fuit designatus episcopus; Nazianzeno episcopo patri suo factus est coadjutor; at Constantinopolis tantum publico præconio proclamatus episcopus; errore tamen antiquo vocatur Nazianzenus episcopus. Vide Baronium ad annum 374.

(2) Sic Colb. 1, 2, et Comb. Sic et cod. DD. du Poirier Turonensis, Ambæsiani, doct. med. Montisp. qui varias codicis, quem præ manibus habuit, lectiones transmisit domino Louvard: hunc deinceps codicem designabimus littera P. In edit. ἡμᾶς.

(3) Γρηγόριος ὁ πᾶν, ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος, hoc est, κατ' ἐξοχὴν ὁ θεολόγος, seu, ut explicat Sophronius Hierosolymorum patriarcha, epistol. 4 apud Photium in Biblioth. : Ὁ τῆς θεολογίας μυσταγωγός.

(4) Cod. P. in nota marg. τράπεζαν, mensam.

(5) Cod. P. in not. marg. ἄρτυμα, ὄψοφαγία, ἢ ἡδύτης τῶν ζωμῶν· *pulmentum, deliciosum opsonium, jusculum jucundi saporis*. Quid sit *καρυκεία*, docent vulgares lexicographi, imo et Favorinus, a quo et doctiss. Ducangius; at quid revera sit *καρυκεία* ἄλλος, ut non docuerit, sic et doctissimus Billius in versione sua non attigit. Non R. P. Combessii interpretationem versioni inseruimus. Aliam proponunt veteres edit. nempe: *Ipse in cibum materiæ experientem offertur, epulumque corruptione omni sublimius*.

(6) Cod. Or. habet τοσοῦτω.

(7) Colb. et Comb. legunt παρὰ πάντων.

(8) Αὐτῶν deest in cod. Colb. 2 et Comb.

(9) Cod. Colb. 1 et Or. πρώτων. Cod. P. πρώτων μὲν οὐ δύνατον.

(10) Ita Colb. 1, 2, Or. et Comb. In edit. ἡμῖν.

(11) Colb. 2 et Comb. habent ὅσιν. Colb. 1, 2, et Comb. δοκεῖ· in edit. τῶν ὁσίων ἐδέκει.

ἡμᾶς ἀρετῆς ἀλογῆσαι, ἢ, τῷ βίῳ προτιθεμένη, πολ-
 λούς ἂν προτρέψειεν εἰς τὴν μίμησιν, καὶ οὐκ ἔασει
 τὸ καλὸν ἐξίτηλον (12) γενέσθαι, λόγοις τοῖς καθ'
 ἡμέραν καινοποιοούμενον.

Φέρε δὴ οὖν, τὴν ἀναβολὴν ἀποθέμενος, ἀπαρχῇ
 τῶν ἐμῶν λόγων, οἷόν τισι νεοδρέπτοις γεννήμασι
 στεφανώσω τὸν Θεολόγον, εἰ καὶ τῆς ἀξίας καταδεέ-
 στερον (13), ἀλλὰ τῆς προθυμίας οὐδὲν ἐλλείπον. Οἴ-
 μαι δὲ, ὡς ἐν πᾶσι τέλειος ὁ ἀνὴρ, καὶ τοῦτο με-
 τριάσει τὸν παρ' ἐμοῦ ἔπαινον· ἐπειδὴ καὶ φιλα πα-
 τράσι τὰ τῶν νηπιῶν ψελλίσματα, ἐξ ἀτέχνου μάλιστα
 προϊόντα τῆς διανοίας, ἢ τῶν τελείων οἱ ἐμδριθέστε-
 ροι (14) λόγοι καὶ τὰ σοβαρὰ λαρυγγίσματα. Ἔσται
 δὲ αὐτῷ καὶ οικειοτάτῃ (15) ἢ διὰ τῶν λόγων τιμῇ (16).
 Οἷς γὰρ ἕκαστος ἡδέται, τούτοις δῆπου καὶ τιμώμε-
 νος γάννυται (17). Καὶ εἰ ζῶν ἐτι (18) σωματικῶς
 πάντων κτημάτων τὸς λόγους ἠλλάξατο, καὶ τὴν
 σοφίαν περιλαβὼν καὶ ἐρασθεὶς αὐτῆς, καὶ τηρη-
 θεὶς ὑπ' αὐτῆς, παροϊμακῶς εἰπεῖν· πῶς οὐχί, καὶ
 τῶν τῆδε ἀπολειφθεὶς, καὶ πρὸς τὴν καθαρὰν καὶ
 φρονήσει πλησιάζουσαν ζωὴν μεταθέμενος τὰ παρ-
 όντα, τούτοις γαυροῦται τε πλέον (19) καὶ ἀγάλλεται;
 Ἰμᾶς δὲ αἰτοῦμαι, ὡ ἱερά πανήγυρις. μὴ πρὸς
 ἀκρίθειαν τὸ πλῆθος τῶν ἐκείνῳ κατωρθωμένων δι-
 ερευνᾶσθαι· πρῶτον μὲν, ὅτι μὴ κατ' ἐμὴν δύναμιν ἢ
 ὑποσχέσθαι τοῦτο, ἢ ἀπαιτεῖσθαι· ἔπειτα, ὅτι μηδέ
 τις τὰ κατ' αὐτὸν ἡμῖν γεγραφῶς καταλέλοιπεν· ἀλλὰ
 σποράδην ἐκ τῶν αὐτοῦ συλλέξας λόγων τὰ κατ' αὐ-
 τὸν, μιμοῦμαι τὸς λιθολόγους, οἱ, κατασμιχρὸν τὰς
 ψηφίδας συνηθοικότες, εἰς μίαν οἴκου συμπλήρωσιν
 ἅπαντας (20) συναρμύζουσιν.

Ἐξ μετὰ vires sunt, ut vel hoc ipse polliceri queam,
 vel vos a me exigere debeatis. Deinde, quia nec il-
 lius vitam quisquam litteris consignatam nobis reliquit;
 verum ipsius vita ex ejus scriptis sparsim collecta,
 latomos imitor, qui posteaquam lapides paulatim ag-
 gesserunt, ita demum ad unam eandemque do-
 mum construendam et absolvendam eas omnes accommodant.

Ἀρχὴ δὲ τῷ λόγῳ (21), ὅθεν ἀρχεσθαι προπεπώ-
 στατον (22). Πατρίσι μὲν αὐτῷ ἢ δευτέρῳ τῶν Καπ-
 παδοκῶν, πόλις δὲ Ναζιανζός (23)· ἦτις τοσοῦτω πε-
 ριφανεστέρα γέγονεν ἐξ ἐκείνου, ὡς μέχρι τερμάτων
 τῆς οἰκουμένης δι' ἐκείνου γνωρίζεσθαι. Οὐ γὰρ μά-
 λον δι' Ἀλέξανδρον εὐκλεσεστάτῃ Πέλλῃ, ἢ Πέρσαι
 διὰ Κύρον πρὸς δόξαν τοσοῦτον ἠρθησαν, ὅσον αὐτῇ
 διὰ τὸν μέγαν Γρηγόριον. Ὡστε μοι δοκεῖν (24) καὶ
 ἀπέχειν αὐτὴν τὰ τρωφεῖα διὰ τὴν ἀρετὴν τοῦ ὄσιου

¹⁶ Prov. iv, 6.

(12) Cod. P. in not. marg. τὸ ἐγγὺς ἀφανι-
 μοῦ.

(13) Cod. Or. ὑποδεέστερον.

(14) Cod. P. in not. marg. στερεώτεροι. Mox ad
 hanc vocem σοβαρά, h. cod. etiam in not. marg. τὰ
 ὑψηλὰ καὶ ἐπαρόμενα λόγια.

(15) Cod. P. τιμωτάτῃ.

(16) In edit. mox sequiebantur hæc verba: Εἰ γὰρ
 τὸ οικεῖον πιέζει πᾶν, κατὰ Πίνδαρον. Hæc verba
 quæ reperiuntur orat. iv, p. 132, conjicit Billius ex
 glossemate in textum irrepsisse: cum autem illa nec
 legerit in variis codd. nec in versione sua admiserit,
 delenda judicavimus, siquidem desunt in ipsis quos

urgendi finem facturum minabatur, atque hanc in-
 dultæ mihi originis educationisque mercedem ef-
 flagitabat. Deinde, ne pium quidem et fas mihi
 esse videtur, nullam tantæ virtutis rationem habe-
 re, quæ, si vitæ humanæ proponeretur, multos fortasse ad æmulationem provocaret, nec virtutem
 ipsam dilabi atque evanescere sineret, quotidianis nimirum sermonibus subinde efflorescentem.

Age igitur, cunctatione omni posita, sermonum
 meorum primitiis, quasi fructibus quibusdam re-
 cens decerptis, coronam Theologo nectam, si qui-
 dem illius merito ac dignitati imparem, at certe
 viribus nostris, animique alacritate, haudquaquam
 inferiorem. Ac futurum opinor, ut vir ille, quem-
 admodum in omnibus perfectus est, ita quoque lau-
 dationem hanc nostram æquo animo accipiat: quandoquidem et balbutientium infantium sermuni-
 culi, a simplici maxime animo prodeuntes, paren-
 tibus jucundiores esse solent, quam robustiores
 adultorum sermones, et graves ac phaleratæ ora-
 tiones. Quin et ipse sermonum honor illi quam pul-
 cherrime congruet. Quibus enim rebus quisque de-
 lectatur, iisdem quoque profecto honorari mirifice
 gaudet. Cumque, corpoream adhuc vitam agens,
 doctrinæ et eloquentiæ studia omnibus opibus fa-
 cultatibusque prætulit, sapientiamque complexus
 atque amore prosecutus, ab eaque, ut est in Pro-
 verbiis ¹⁶, conservatus fuerit: eccui tandem du-
 bium esse possit, quin nunc quoque, cum res hu-
 manas reliquerit, ac præsentem vitam cum pura
 illa ac intelligentiæ propinqua commutarit, oratio-
 nibus et impensius gestiat et exsultet? A vobis
 autem peto, sacrosancte cœtus, ne virtutum illius
 multitudinem accuratius exactiusque perscrutau-
 dam atque indagandam putetis. Primum, quia non
 ex meæ vires sunt, ut vel hoc ipse polliceri queam,
 vel vos a me exigere debeatis. Deinde, quia nec il-
 lius vitam quisquam litteris consignatam nobis reliquit;
 verum ipsius vita ex ejus scriptis sparsim collecta,
 latomos imitor, qui posteaquam lapides paulatim ag-
 gesserunt, ita demum ad unam eandemque do-
 mum construendam et absolvendam eas omnes accommodant.

Orationis porro initium hinc ducemus, unde eam
 auspicari maxime deceret. Patriam igitur ipse se-
 cundam Cappadociam habuit, urbem Nazianzum (25):
 quæ quidem ab eo adeo nobilitata est, ut propter eum
 ad extremos usque orbis terrarum fines claritatem
 suam protulerit. Neque enim Pella ob Alexandrum
 celebrior est, aut Persæ propter Cyrum ad tantam
 gloriæ splendorisque magnitudinem evecti sunt,
 quantam hæc propter magnum Gregorium assecuta

vidimus codicibus manuscriptis.

(17) Cod. P. in not. marg. λαμπρύνεται.

(18) Ἔτι deest in cod. Or.

(19) Ita Combef. Cod. P. τούτοις γὰρ εἰ τι πλέον
 In edit. τέ deest.

(20) Ita cod. P. In edit. ἅπαντα.

(21) Cod. P. Ἀρχὴ δὲ τοῦ λόγου.

(22) Sic legunt cod. Or. et P. Colb. 1 et 2. In
 edit. προπεπώστερον. Colb. 1 mox habet τούτω πατρὸς
 μέν.

(23) Cod. P. πόλις δὲ αὐτῷ.

(24) Colb. 1 et cod. P. Ὡστε μοι δοκεῖ.

(25) Vide oration. De vita Basilii.

est. Quocirca ipsi quoque propter sancti virtutem A educationis illius mercedem abunde persolutam esse existimo : quippe quæ et Indis et Britannis, ex diametro inter se oppositis, æque illustris reddita sit.

Parentibus ortus est nobilibus, justitiæque præditis, animorumque puritate, quam corporum nexu arctius inter se conjunctis (26). Ac pater quidem, Abrahæ cuiuspiam instar, solo patrio idolisque relictis ad pietatis cultum migravit, excussaque Hypsistariorum superstitione ac impostura, sincerus divinæ gratiæ discipulus eluxit; ovis quidem primum, postea vero peritus quoque Ecclesiæ Nazianzenæ pastor institutus. Mater autem et ipsa sacra, et a progenitoribus sacris originem traxit, atque, ut aliorum honorum, ita pietatis quoque patrimonium hæreditate accepit. Quæ cum masculæ prolis cupiditate flagraret, supplex Deum hujusmodi beneficiorum auctorem precata est, ut se desiderii compotem faceret: eique ante conceptionem (o fidem incredibilem! o prædicandum animi fervorem!) se filium, qui exoriretur, oblatoram spondet, quemadmodum Anna Samuelem⁷⁷. Quid igitur ille, qui voluntatem timentium se facit⁷⁸? Per nocturnum visum ei filium nondum procreatum præmonstrat, puerique vultum et nomen indicat. Hæc vero ipsum haud ita multo postquam in lucem editus fuerat, Deo consecravit, maternos partus largiendi magnificentia superans.

At puer, cum parentum moribus imbueretur, C egregia naturæ indole ingenique dexteritate æquales omnes adeo præcedebat, ut immatura ætas nullo ipsi ad eorum, qui adulta ætate erant, mores disciplinasque percipiendas impedimento esset. Ac ludos quidem, et pueriles lascivias, cursusque et saltationes, ut inutiles, meliorumque rerum studio nœram afferentes, prorsus contempsit. Ut enim præsens fœtor unguenti suavitatem inficit: ita vitium quoque virtutis adeptionem interscindit. Cum autem ætate jam adolevisset, litterarum amore succensus, Cæsaream profectus est, illicque cum præstantissimis quibusque magistris congressus, doctri-næque haud exigua collecta, in Palæstinam navigavit, non ille quidem ut rhetorum mores, sed ut verborum elegantiam dicendique artem addisceret. Hinc Alexandriam, quæ ad Pharum sita est, perrexit, ut multas urbes multorumque hominum prudentiam, sapientiæ doctrinæque coacervandæ causa, ut eruditus quidam dixit, cognosceret. Qua etiam ex urbe cum plurimum utilitatis percepisset, Athenas tandem, litterarum parentem, petit, navi Æginææ vectus.

⁷⁷ I Reg. 1, 11. ⁷⁸ Psal. cxxiv, 19.

(26) Vide orat. quam habuit in funere patris.

(27) Cod. P. in not. marg. τὰ γυμνάσια τῶν παλδων. τὰ πρῶτα, καὶ τοὺς δρόμους.

(28) Cod. P. πάντι.

(29) Cod. P. in not. marg. παῖς, νέος ἐν αὐτῇ τῇ ἀκμῇ. Juvenis, in ipso flore juventutis.

(30) Addit Coll. 1, Ταύτην δὲ λέγω τὴν ἡμετέ-

Patéres δὲ αὐτῷ εὐπατρίδαι τε καὶ δίκαιοι, καὶ πλείω τῶν σωμάτων καθαρότητι ψυχῶν ἀδιαίρειτοι. Ὃν ὁ μὲν πατὴρ οἶόν τις Ἀβραάμ, καταλιπὼν γῆν τε πατρίαν καὶ εἰδωλα, γίνεται μετανάστης πρὸ θεοσέβειαν· καὶ τὴν τῶν Ὑψισταρίων ἀποσεισάμενος δεισιδαιμονίαν καὶ πλάνην, γνήσιος μύστης ἀνεφάνη τῆς χάριτος, πρόβατον μὲν ἐν πρώτοις, ἔπειτα δὲ καὶ ποιμὴν ἐπιστήμων τῆς Ναζιανζοῦ καταστάς Ἐκκλησίας. Ἡ δὲ μήτηρ ἱερά τε καὶ ἐξ ἱερῶν τῶν προγόνων. Καὶ τοῦτο μετὰ τῶν λοιπῶν κληρονομήσασα τὴν εὐσέβειαν, αὐτὴ παιδὸς ἄβρενος ὀρεγομένη, ἰκείαν προσάγει τῷ θεῷ τῶν τηλικούτων θεῶν τυχεῖν τῆς ἐφέσεως. Ὡς τῆς πίστεως· ὡς τῆς θερμότητος· πρὸ συλλήψεως ὑποσχομένη αὐτῷ τὸν ἐσόμενον προσοίσειν, καθάπερ Ἄννα τὸν Σαμουὴλ. Τί οὖν ὁ τὸ θέλημα τῶν φοβουμένων αὐτὸν ποιῶν; Διὰ νυκτερινῆς ὕψεως προδείκνυσιν αὐτῇ παιδα τὸν ἐπιμέλλοντα, εἶδός τε καὶ κλήσιν τοῦ παιδὸς ἐμφανίσας. Ἡ δὲ τεχθέντα μετ' οὐ πολὺ τῷ θεῷ καθιέρωσε, προθυμίᾳ πίστεως, μητρικᾶς τε ὠδίνας καὶ γυναικῶν ὀλιγωρίαν τῇ τῆς ἐπιδόσεως μεγαλοφυχία νικήσασα.

dolores fidei alacritate, muliebremque socordiam Ὁ δὲ παῖς, ἐν τοῖς ἡθεσι τῶν πατέρων τρεφόμενος, εὐκκληρίᾳ φύσεως ἐκράτει τῶν ὀμηλικῶν ἐπιτοσοῦτον, ὥστε τὴν ἀωρίαν τῆς ἡλικίας ἐμποδῶν αὐτῷ μὴ γενέσθαι πρὸς τὰ τῶν τελείων ἡθῆ τε καὶ μαθήματα. Παιδιάς (27) μένουσιν καὶ τωθασμοὺς μερακιώδεις, ἄπειν τε καὶ φέρεσθαι δρόμοις, πάντη (28) διέπτυσεν, ὡς ἄχρηστά τε καὶ ἀσχολίαν ἐμποιοῦντα τῇ σπουδῇ τῶν ἀμεινόνων. Ἀρετῆς γὰρ κτήσιν ἐπικόπτει κακία· ἐπεὶ καὶ μύρον ἡμαύρωσε δυσωδία παρούσα. Ἐφθοσ (29) δὲ ἦδη γενόμενος, καὶ λόγων κατασχεθεὶς ἔρωτι, εἰς τὴν Καισαρέων ἦκε (30)· κἀνταῦθα τοῖς ἀρίστοις τῶν παιδευτῶν (31) ὀμιλήσας, καὶ παιδείας οὐ βραχὺ συναθροίσας, ἐπὶ τὴν Παλαιστίνην ἐπλεῖ (32), ῥητορικῆς ἐπιέμενος, κάλλος φράσεως, οὐκ ἦθος ταύτης ἐκπαιδευθῆναι. Κἀκεῖθεν ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρου ἀφικνεῖται, τὴν πρὸς τῇ Φάρῳ, πολλὰς τε πόλεις καὶ πολλῶν ἀνδρῶν καταμαθεῖν φρόνησιν, εἰς συναγυρμῶν σοφίας, ὡς τις ἔφη σοφός. Πλεῖστον δὲ κἀντεῦθεν καρπωσάμενος τὴν ὠφέλειαν, τὴν μητέρα τῶν λόγων τὰς Ἀθήνας μεταδιώκει, ἐπὶ νηὸς ἀναχθεὶς Αἰγυπίας (33).

ran, quibus verbis discernitur Cæsarea Cappadocia ab urbe ejusdem nominis quæ sita erat in Palæstina.

(31) Plures mss. παιδευμάτων.

(32) Cod. P. Παλαιστίνην ἐπλεῖ.

(33) Cod. P. Αἰγυπίας.

Πλέοντι δ' οὖν (34) τὸ Παρθένιον πλάγος ἐν καιρῷ Α παραυδαί τε καὶ οὐκ ἔχοντι εὐπλοίαν, ἐξαίφνης ὑπελθὼν πνεῦμα ἐξάσιον, τὸν περὶ ψυχῆς ἔφερε κίνδυνον. Σκότος δὲ πόντον αἰθέρα τε καὶ οὐρανὸν συνεκάλυπτεν, οὐδὲν τῆς ἐννάτης τῶν Αἰγυπτίων πληγῶν (35) ἀνεκτότερον. Πάντων οὖν τὸν σωματικὸν ὀδυρομένων θάνατον, αὐτῆς τὴν τῆς ψυχῆς ἐδεδίαί πανολεθρίαν. Οὐδέπω γὰρ ἦν σφραγισθεὶς τῷ βαπτίσματι· καὶ ἔφθανε τὴν ἐξ ὕδατος σωτηρίαν ὃ ἐν ὕδασι θάνατος. Τί οὖν ποιεῖ ὁ μέγας ἐκεῖνος, καὶ πρὸ τῆς ἀναγεννήσεως ἑαυτὸν μορφώσας τῇ ἀληθείᾳ; Τὴν ἐσθῆτα περιβήξάμενος, καταπλήσσει (36) βοαῖς τε καὶ ὀδυρμοῖς τοὺς συμπλέοντας, ὡς πάντας τῶν (37) καθ' ἑαυτοῦς ἀλογήσαντας, τὸν τούτου θρήνον συνεργάζεσθαι. Ὁ δὲ, ὑπομνήσας Θεὸν τῶν αὐτοῦ θαυμασιῶν, ὅσα τε ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ὅσα κατὰ τὴν Ἑρημον (38) ἢ πολλαχοῦ γῆς ἢ θαλάσσης ἔδρασαν· (οἶον, Ἐρυθρὰς (39) διάστασιν, καὶ αὐθις ἐπίκλωσιν· ὅπως τε ἐκ πέτρας ὕδωρ ἐπήγαγε (40), καὶ Μεβρὰν ἐγλύκανεν· Ἀμαλθεῖ ἐθανάτωσε χερσὶν ἀόπλοις τὸν σταυρὸν μνηνοῦσαις· τελεῖα καθέλειεν Ἱεριχοῦντια καὶ ἄνευ μηχανημάτων· προφήτην ἔσωσεν ἐκ σπλάγγων κήτους· καὶ τᾶλλα ὅσα περὶ ἱερᾶ βίβλοι φέρουσιν,) ὑποσχόμενος ἡμᾶ, εἰ περιωθεῖται τοῦ πελάγους, καὶ τύχοι τῆς ἐφέσεως τοῦ βαπτίσματος, τῷ σώσαντι (41) αὐτὸν ἀναθήσειν· κάμπτει ταῖς ἰκεταῖς αὐτῶν, ὧν τὸν τε θάνατον, καὶ τὰς αἰτήσεις φθάνοντα τῷ μελιχίῳ τῆς φύσεως. Καὶ ὁ μὲν κλύδων αὐτίκα ἐλώφησεν· ἡ δὲ καταγιγίς εἰς αὐρανὸν μετεποιήθη (42), καὶ ἡ τῶς ἀγρία κατεστορέσθη θάλασσα. Ὁ μὲν ἐν τούτοις ἦν (43). preces anteverit. Ita tempestas statim sedata est, ac

Itaque Parthenium mare turbulento atque incommo tempore naviganti, coortus repente gravissimus ventus summum vitæ periculum intulit : atque et mare, et æthera, et cælum obducere cœperunt nona illa Ægyptiorum plaga nihilo leniores tenebræ ⁷⁹. Omnibus igitur corporis mortem deflentibus, ipse animæ exitium extimescebat. Nondum enim baptismo obsignatus erat : ac mors in aquis salutem ex aquis antevertebat. Quid igitur facit magnus ille vir, qui, etiam ante regenerationem, sese ad veritatem informarat? Vestem laccerans clamoribus querelisque vectores omnes exterrit, adeo ut nemo esset, qui non, omni sui ipsius cura posthabita, illius luctui socium sese adjungeret. Ipse autem Deo miracula ea omnia commemorans, quæ, tam in Ægypto quam in deserto, ac plerisque aliis terra marique locis ediderat (velut Rubri maris divisionem ⁸⁰, ejusdemque rursus eluviem; quo item modo aquam ex petra velut ex fonte duxisset ⁸¹, et Maram edulcasset ⁸²; Amalecitas inermibus manibus, crucem indicantibus, oppressisset ⁸³; muros Jericho, nullis etiam admolis tormentis, evertisset ⁸⁴; prophetam ex ceti visceribus salvum et incolumem extraxisset ⁸⁵; cæteraque omnia quæ sacrosanctis libris continentur), simulque se facturum recipiens, ut, si maris periculo liberaretur, atque expetito baptismo frueretur, ei a quo salutem accepisset, seipsum consecraret : precibus ipsum flectit, qui ipse placidus ac propitius est, et naturæ suæ suavitate nostras ipse procella in auram mutata ⁸⁶; mareque prius ferum et truculentum consopitur. Atque hic eo rerum statu erat.

Οἱ δὲ αὐτοῦ γονεῖς δι' ὄνειρου κατεμνησθόντο τὰ συμβαίνοντα τῷ παιδί· καὶ οἷα πατέρες (τί γὰρ δεῖ πλέον εἰπεῖν;) εὐχαίριε τε καὶ δάκρυσι τὸν Θεὸν ἐλιπάρουν βοήθησαι τῷ κατὰ θάλασσαν κινδυνεύοντι. Εὐθύς οὖν μετὰ τὴν ἰκεσίαν καθ' ὑπνον ἐώρα τὸν υἱὸν ἐρινύνην τινα (44) δαίμονα κολαστήριον χειρῶσάμενον, ὅστις αὐτῷ (45) ἐπαυτεῖνετο θλεθρόν. Ταῦτα δὲ μετὰ τὴν πρὸς αὐτοῦς ὑποστροφὴν αὐτῷ διηγουμένων τῶν γονέων ἀκούσας, ἀνωμολογεῖτο τῷ σώσαντι. Καὶ ταῦτα μὲν ὕστερον. Τῶν δὲ συμπλεόντων τις νεανίας, ὃς ἦν αὐτῷ θυμηρέστατος, ἐώρα νυκτὸς ἐν ἀκμῇ τοῦ κινδύνου τὴν μητέρα τοῦ μακαρίου τῆς θαλάσσης ἐπιβᾶσαν, καὶ τῆς νηὸς λαβομένην (46), ἐξέλακιν ἐπὶ τὴν ἡπειρόν. Ταύτης δὲ δευχθείσης καὶ ἐξηγηθείσης τῆς ὄψεως, εὐθύς γαλήνην τε ἀκολουθήσαι, καὶ πάντας

Parentes autem ipsius, quem in casum adductus esset filius, per somnum didicerunt : atque, ut parentes (quid enim pluribus verbis opus est?), votis et lacrynis Deum obsecrabant, ut filio in mari periclitanti opem ferret. Confestim itaque post orationem filium in somnis vident, furiam quamdam ac supplicii præpositum dæmonem, qui ipsi perniciem intentabat, subactum tenentem. Quæ cum ipse domum reversus ex eorum narratione accepisset, laudes et gratias Servatori agebat. Sed hæc posterius. Ex iis autem qui eadem navi vehebantur, adolescens quidam, ipsi charissimus, in ipsa periculi flamma, beati viri matrem conspiciebat, conscenso mari, arreptam navem in terram pertrahentem. Qua visione perspecta et narrata, tranquil-

⁷⁹ Exod. x, 21. ⁸⁰ Exod. xiv, 16 ⁸¹ Exod. xvii, 6. ⁸² Exod. xv, 25. ⁸³ Exod. xvii, 11. ⁸⁴ Jos. vi, 5 seq. ⁸⁵ Jou. ii, 11. ⁸⁶ Psal. cvi, 25.

(34) Colb. 1. Πλέοντι δ' οὖν αὐτῷ.

(35) Colb. 1, 2, nec non Or. et P. πληγῆς.

(36) Colb. 2 et Comb. καταπλήσσει.

(37) Colb. 1, et Or. τοῦ καθ' ἑαυτοῦς. Colb. 2. ὡς πάντων τῶν καθ' ἑαυτοῦς. Cod. P. τοῦ καθ' ἑαυτόν.

(38) Colb. 1, et Or. Ἑρημον πολλαχοῦ γῆς. Colb. 2, et Combef. ἢ ἀλλαχοῦ γῆς.

(39) Addit cod. P. τῆς θαλάσσης.

(40) Colb. 1, cold. P. et Or. πέτραν ἐπήγαγε.

(41) Ita Colb. 2 cold. P. et Or. Ii. e. i. i. σώσαντι.

(42) Cod. P. in not. marg. ἔπαυσε εἰς λεπτήν πνοήν. Mox idem cod. ad hoc verbum κατεστορέσθη, in not. marg. κατεστορέσθη, ἢ ὑπεστρώθη.

(43) Colb. 1, 2, et P. legunt : Ὁ μὲν οὖν ἦν ἐν τούτοις.

(44) Cod. P. in not. marg. καταχθονίων τιμωρητικόν.

(45) Ὅστις αὐτῷ. Colb. 2, cold. P. et Or. habent ἦτις αὐτῷ. Vnterat Billius : Eriunym quendam ac dæmonem pestiferum. Combef. interpretationem secuti sumus.

(46) Λαβομένην. Colb. 1, ἐπιλαβομένην.

litas statim consecuta est, vectoresque omnes ad Drum Gregorii fide accurrerunt, periculi tanti depulsorem eum agnoscentes atque confitentes. Hoc vero quid magni illius Eliæ miraculo cedit? qui Sidoniæ reginæ, vesanæ idolorum cultrici, obsistens, sacrificio insolita et cœlesti flamma consumpto, Israelitas ad veri Dei fidem induxit: ita ut admiratione correptus populus diceret: *Vere Dominus Deus, hic est Deus*⁸⁷. Talis fere Gregorius erat, per insperatam ex tempestate salutem, eos qui variis et multifidis erroribus tenebantur, ad unam fidei semitam ducens.

Posteaquam autem in Græciam, ac nobilem florentemque Athenarum urbem se contulit, quid referre necesse est qua hominum lætitia exceptus fuerit, præstantissimus statim in litteris et a præceptoribus et a discipulis iudicatus? Non multum tempus fluxerat, cum magnus ille Basilius Byzantio, ejusdem eruditionis gratia, Athenas appulit. Itaque et vitæ consuetudinem, et contubernii necessitudinem inter se contraxerunt. Ex mutua porro eorum conjunctione, animorumque concordia, ne exprimi quidem oratione facile potest, quantum emolumentum ad utrumque redierit. Is namque qui solus est, quamvis mentis acumine quidpiam intellexerit, sibi tamen ipsi minime fudit, ac proinde circumiens aliquem quærit, cum quo fulciatur et confirmetur. At cum duo, una animi conspiratione, ad unam eruditionis cupiditatem velut coaluerint, mutuo adminiculo nituntur, duas nimirum personas in sese complexi, nempe et ejus qui veritatem invenit, et ejus qui eandem confirmat.

Atque, ut multa incidam, præclarum quoddam amicorum par efficitur. Nam et una eademque fide collustrati erant, et pari virtutis amore flagrabant, concordii motu currentes; et quemadmodum aratores aut agricolæ, pari animi promptitudine sapientiæ arum proscindentes et seminantes, multiplicemq; messem colligentes. Fortitudine quidem, et in adversis rebus preferendis constantia, omnes ferme æquales suos anteibant. Hoc enim fere juvenum vitium est, ut, quemadmodum equulei strepitus et umbras, sic ipsi quoque ingruentes adversos casus ægre ac moleste ferant. Ipsi contra ea firmitate erant, ut ea, quæ repente plerumque ac præter morem accidebant, tranquillis atque immotis animis exciperent: adeo ut etiam terræ motu Græciam invadente, fortes animique magnitudine præstantes apud omnes inventi sint, dignique qui propheticis verbis uterentur: *Propterea non timebimus, dum turbabitur terra*⁸⁸.

⁸⁷ III Reg. xviii, 59. ⁸⁸ Psal. xlv, 5.

(47) Έαντιν restituendum putant Montac. et Combef. in notis suis.

(48) Combef. legit: 'Ο Θεός τοιοῦτός ἐστιν. Colb. 1, 2, et Or.: 'Ο Θεός οὗτός ἐστι Θεός.

(49) Έκτριχυμίας. Comb. legendum censet ex τριχυμίας.

(50) In edit. et in codd. quibusdam πολυσχεδεῖ, sed Montac. et Combef. melius judicant πολυσχιδεῖ. Nam apud Theodoretum: ἀπλή γὰρ ἀλήθεια, πολυσχιδές τὸ ψεῦδος καὶ πολύτροπον· simplex enim et candida veritas, mendacium multifidum et versutum.

Α τὸς συμπλωτῆρας τῇ πίστει προσδραμεῖν τῷ τοῦ Γρηγορίου Θεῷ, καὶ ἑαυτὸν (47) εἶναι ὁμολογοῦντας ἐπίκουρον. Τί τοῦτο τοῦ κατὰ τὸν μέγαν Ἡλίαν θαύματος ἀτιμότερον; ὅς, τῇ εἰδωλομανίᾳ τῆς Σιδωνίας ἀντιτασσόμενος, ξένῳ πυρὶ καὶ οὐρανίῳ τὴν θυσίαν ἐδαπανήσας, εἰς πίστιν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἐνήγχε τὸν Ἰσραὴλ· ὥστε θαυμάσαντα τὸν λαὸν εἶπεῖν· Ἀληθῶς Κύριος ὁ Θεός (48), οὗτός ἐστιν ὁ Θεός. Τοιοῦτός τις ἦν ὁ Γρηγόριος, τῇ ἐκτριχυμίας (49) ἀδοκίμῳ σωτηρίᾳ τοὺς πολυσχιδεῖ (50) πλάνῃ κατεχομένους εἰς μίαν ἄγων τριβὸν καὶ ὁδηγίαν τῆς πίστεως.

Ἐπεὶ δὲ αὐτὸν ἡ Ἑλλάς εἶχε καὶ τὸ εὐκλεές Ἀθηνῶν ἔνομα, τί δεῖ λέγειν μεθ' ὅσης προσεδέχθη τῆς θυμηδίας; κράτιστος εὐθύς ἐν λόγοις, παιδευταῖς τε καὶ φοιτηταῖς ἅμα κρινόμενος. Χρόνου δὲ οὐ πολλοῦ παρρηχότος, ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Βασιλείος ὁ μέγας Ἀθήναζε παρεγένετο, τῆς Ἰσῆς χάριν παιδείσεως, σύσσιτοί τε ὁμοῦ καὶ ὁμορρόφοι καθίστανται ἀλλήλοις. Ἡ γ' οὖν ἀμφοτέρων συζυγία καὶ συμφυα οὐδὲ παραστήσαι βῆδιον ὅσον ἐκάτερον ὤνησεν. Ὁ μὲν γὰρ μόνος, κἂν τι νοῆσῃ, μὴ καταπιστεύων ἑαυτῷ, περιέρχεται (51) ζητῶν μεθ' οὗ βεβαιώσεται· ὅτ' ἂν δὲ συγγραθῶσιν ἀμφοτέρω μίαν ἐπιθυμίαν παιδείσεως, ἀλλήλων ἀποδείκνυνται στήριγμα, τὸν τε εὐρίσκοντα ἐν μέρει (52) καὶ τὸν βεβαιούντα τὴν ἀλήθειαν συνεληφότες ἐν ἑαυτοῖς.

καὶ ἑκατέρωθεν ἐπιθυμίαν ἀποδείκνυνται στήριγμα, τὸν τε εὐρίσκοντα ἐν μέρει (52) καὶ τὸν βεβαιούντα τὴν ἀλήθειαν συνεληφότες ἐν ἑαυτοῖς. καὶ ἑκατέρωθεν ἐπιθυμίαν ἀποδείκνυνται στήριγμα, τὸν τε εὐρίσκοντα ἐν μέρει (52) καὶ τὸν βεβαιούντα τὴν ἀλήθειαν συνεληφότες ἐν ἑαυτοῖς. καὶ ἑκατέρωθεν ἐπιθυμίαν ἀποδείκνυνται στήριγμα, τὸν τε εὐρίσκοντα ἐν μέρει (52) καὶ τὸν βεβαιούντα τὴν ἀλήθειαν συνεληφότες ἐν ἑαυτοῖς. καὶ ἑκατέρωθεν ἐπιθυμίαν ἀποδείκνυνται στήριγμα, τὸν τε εὐρίσκοντα ἐν μέρει (52) καὶ τὸν βεβαιούντα τὴν ἀλήθειαν συνεληφότες ἐν ἑαυτοῖς.

Καὶ ἵνα συντέμω τὰ πλείονα, ζηλωτῆ γίνεται ξυνωρίς (53). Πίστει τε γὰρ ἦσαν μιᾷ πεφωτισμένοι. καὶ ἀρετῆς ὁμότιμοι ἔρασταί, σύνδρομα θέοντες, καὶ καθάπερ ἀροτῆρες ἢ γεητόνοι, ἰσοσθενεῖ τῇ προθυμίᾳ τὴν ἀρουραν τῆς σοφίας τέμνοντές τε καὶ σπεύροντες, καὶ πολὺχον ἀμώμενοι τὸν καρπὸν. Ἀνδρείᾳ μὲν οὖν καὶ τῇ πρὸς τὰ δεινὰ καρτερίᾳ μικροῦ πάντων ὁμηλικῶν (54) ἐκράτησαν. Φιλεῖ γὰρ ἡ νεότης, ὥσπερ (55) οἱ πῶλοι τῶν ἵππων πρὸς τοὺς ψόφους καὶ τὰς σκιάς, οὕτω τοῖς ἐπιγινομένοις αὐτῇ δυσχεραίνειν καὶ ἀνίστασθαι. Αὐτοὶ (56) τούναντίον ἦσαν πάγιοι καὶ δυσκίνητοι πρὸς τὰ ἀθρόως πολλακίς καινοτομούμενα· ὡς καὶ σεισμοῦ τὴν Ἑλλάδα κατεληφότος μεγαλοφύχους αὐτοὺς παρὰ πᾶσιν ἀποδειχθῆναι, καὶ τῶν προφητικῶν ἀξίους φωνῶν· Διὰ τοῦτο οὐ φοβηθησόμεθα ἐν τῷ ταρασσεσθαι τὴν γῆν.

Διὰ τοῦτο οὐ φοβηθησόμεθα ἐν τῷ ταρασσεσθαι τὴν γῆν.

Cod. P. similiter habet πολυσχιδεῖ, et in not. marg. πολυμερῇ, εἰς πολλὰ ἐσχισμένον.

(51) Legendum existimat Combef. βεβαιώσεται.

(52) Post Montac. legit Combef. ἐν μέρει, ita cod. P. In quibusdam edit. ἐν μερῶ.

(53) Colb. 1, et cod. P. γίνονται ξυνωρίς.

(54) Πάντων ὁμηλικῶν, sic in edit.; at codd. P. Colb. 1, 2, et Or. ὁμηλικῶν.

(55) Ita Colb. 1. In edit. ὡς. Mox cod. P. οἱ πολλοί.

(56) Sic Colb. 1. In edit. autem, Αὐτοὶ δέ.

Ἐγκράτειαν δὲ ἐκ νέου τοῦ σώματος ἤσκησαν τοῖς ἀναγκαίοις (57) ἀρκοῦμενοι, κατὰ Ἑλλάν τε καὶ Ἰωάννην τὸν ἐξ ἀκροδρύων βιοῦντα (58) · τὰ δὲ ὅσα πρὸς τρυφὴν τε καὶ κολακείαν γαστρὸς, πάντα διαπύοντες καὶ χαιρεῖν ταῖς ἡδοναῖς φράζοντες. Τί δ' ἂν λέγοιμι σωφροσύνην, ἣ μέχρι παντὸς αὐτοῦς τοῦ βίου ἀγνοῦς καὶ καθαρὸς πᾶ Θεῷ συνετήρησεν; ὡς μικροῦ τούτων ἠττάσθαι τὸν Ξενοκράτην ἐκείνον καὶ τὸν Πολέμωνα (59). Ὃν ὁ μὲν, ἑταιρίδος συγκαθευδούσης, ἀκίνητος ἦν · ὁ δὲ μικροῦ καὶ ἀπρόσιτος ταῖς ἐκ τῶν χαμαιτυπείων ὑπῆρχε, λίαν δεδοικυίας τὴν αὐστηρίαν τοῦ φιλοσόφου. Ἄρα οὖν ταῦτα μὲν οἱ ἄνδρες ἐπιτοσοῦτον κατώρθωσαν, δικαιοσύνης δὲ καὶ ἀκτησίας ἤττον ἐφρόντισαν (60); Οὐ μὲν οὖν ἄλλα κάταυθα τὸν Ἀριστείδην (61) μιμούμενοι, οὐκ ἀρετῆς ἐξωνοῦμενοι χρήματα, οὐδὲ μισθαρίαν τὴν φιλοσοφίαν ποιούμενοι, προῖκα χρηστοὶ τοῖς πᾶσιν ἦσαν ἐξίσου (62), μειονεξίαν τε καὶ πλεονεξίαν ἀποδιδράσκοντες, καὶ ἐν ὅροις τοῦ καλοῦ μένοντες. Ἀκτησίας δὲ τοσοῦτον αὐτοῖς τὸ περιὸν (63), καὶ

°° III Reg. xvii, 3, 4. °° Matth. iii, 4.

(57) Montac. addit *μόνοις, quemadmodum codd. P. et Colb. 1.*

(58) Colb. 1, τοὺς ἐξ ἀκροδρύων βιοῦντας. Olim nonnulli legebant ἀκρίδων, et ea voce significari volebant summas olerum partes, ut Isidorus Pelus., lib. 1, epist. 132: *Αἱ ἀκρίδες οὐ ζῶα εἰσιν, ἀλλ' ἀκρέμονες βοτανῶν ἢ φυτῶν. Ἀκρίδες non animalia sunt, verum herbarum aut plantarum summitates.* Nirephorus lib. 1 *Hist.*, cap. 4, tenerioribus arborum frondiumque summitatibus vesci solitum Joannem scribit, id est, ut annotat interpres, *ἄκρος δρυῶν*, quæ in Evangelio dicuntur ἀκρίδες. Ita placuit quibusdam: alii aliam sententiam sequuntur, et ne vel iota unum a sacro textu, quod nefarium ipsis videretur, discedendum putant. Hi volunt locustas Joannis fuisse cibum, proferuntque S. Clementis Alexandrini testimonium, qui constanter asserit, *Pædag.* lib. 11, quod Joannes in deserto locustis victitavit: Καὶ μὲν ἐσθίει καὶ τὰς ἀκρίδας. Præterea constat ex Levitici xi, 22, locustam secundum speciem suam ex mundorum animalium censu in usum escamque populo Dei concessam: Καὶ ταῦτα φάγεσθε, καὶ τὴν ἀκρίδα · sic interpretes LXX. Sed et versiones tum veteres, tum novæ, locum Matthæi ubi Ἡ δὲ τροφή αὐτοῦ ἦν ἀκρίδες, per *locustas* reddiderunt. Suus itaque sacris oraculis utriusque Testamenti sensus integer asseratur, et lis doctos inter mota dirimitur.

(59) In cod. P. addit nota marg. Ἐλληνες οὗτοι τὴν ἀρετὴν ἀσχέσαντες, *Græci illi virtutem coluerunt.* Venerandam Polemonis philosophi, et ad philosophiam compositam imaginem, infame scortum fugasse Gregorius noster, ut inauditum præclarumque facinus, memoriæ prodidit carm. iamb. *De virtute*:

*Meretricem accersivit juvenis intemperans:
Illa autem ubi ad atrium, ut narrant, prope accessit,
Prominentem Polemonis imaginem,
Quæ venerabilis erat, conspicata,
Statim ipso visu superata, ubi,
Ut vivum reverita eum qui pictus erat.*

In eodem carm. refert Gregorius factum Xenocratis his verbis:

*Xenocratem ferunt, cum meretrix quædam
Ei noctu dormienti immissa esset
Quorumdam tentamento; ubi id persensit,
Neque territum fuisse novitate injuria,*

Frugalitatem porro jam inde ab ineunte ætate coluerunt, necessario victu contenti, Eliæ instar °°, et Joannis °° arboris baccis victitantis; ea autem omnia, quæ ad luxum ventrisque lenocinium spectabant, respuentes, voluptatesque longum valere jubentes. Nam quid de castitate dicam, quæ per omnem vitæ cursum eos puros et sanctos Deo conservavit? ut pene hac parte Xenocrates ille et Polemon ipsis cedere cogantur: quorum alter, scorto ad laus ipsius cubante, nullis libidinis stimulis ad venerem incitatus est: alter vitæ asperitate ita meretrices perterrefaciebat, ut vix etiam ad eum propius accedere auderent. Verum his quidem fortasse virtutibus illi tantopere floruerunt: cæterum justitiæ ac inopiæ curam non perinde habuerunt? Profecto minime. Nam hic quoque, quod de Aristide memoriæ proditum est, non virtutem pecuniæ commutabant, nec philosophia ad quæstum abutebantur: sed cunctis ex æquo a se sponte humani officiosique erant, defectum et excessum fugientes, ac intra

*Nec surrexisse aut fugere dignatum fuisse.
Utrumque enim esse indignum Xenocrate.
Sic autem invictus et invulnerabilis fuit,
Ut illa fugiens festive clamaret:
Mortuo me copulantes decepistis.*

Venerabilis effigies Polemonis meretrices arceat, per me licet; haud secus ac umbra fraxini serpentes fugare dicitur. At mirandam Xenocratis continentiam pluris esse faciendam nullus non dixerit, quanquam virtutem hanc ethnicam, falsam prorsus futilemque, utpote justitiæ ac charitatis exsortem, Christianus quivis asserat.

(60) Cod. P. ἐφρόνησαν.

(61) Aristides tanta justitiæ laude floruit, ut hinc etiam cognomentum invenerit. De cuius paupertate vide Plutarchum in ejus Vita. Hæc Billius in notis ad carmen iambicum *De virtute*, in quo Gregorius meminit Aristidis his verbis:

*Is qui tributa Græcis aliquando exæquavit,
Lysimachi filius (Aristides) aliasque inter principes*

In rebus publicis agendis ac militaribus expedi-

(Ac illum quidem nomen ex agendi ratione ha-

*Ut qui justus fuerit, et justus hactenus vocatur,
Libens omitto) ita pecunia visus est altior,*

*Ut civitas ære publico et illius filius
Collocaverit, præclaræ pauperiuti honorem ha-*

Et ipsum sepelierit non habentem unde sepeliretur.

(62) Cod. P. ἐξίσου βίον ἄξιαν τε καὶ πλεονεξίαν ἀποδιδράσκοντες.

(63) Cod. 1, τοσοῦτον ἦν αὐτοῖς τὸ περιὸν, καὶ οὕτως Ἀντισθένης. Hanc lectionem secutus est Billius, alioquin vertere debuisset: *Adeoque inopiam superabant Antisthenis, etc.* Inter philosophos quos ethnici plurimi faciebant, numerat Gregorius in oratione iv Antisthenem, Diogenem et Cratetem; sed et duos posteriores, necnon illorum inopiam Gregorius ipse versibus suis sic celebravit in carmine iambico *De virtute*:

*Quis ignorat Sinopensem illum canem?
Is ita erit
Paucis contentus et in victu moderatus,
Ut rem unam possideret, nempe baculum,
Ac domum sub dio in media civitatis,*

virtutis fines consistentes. Inopia autem ita excelebant, tantoque Antisthenem, et Diogenem, et Cratetem, intervallo præcedebant, ut eorum laudes magnificentique tituli pro meris nugis haberentur. Neque enim minus quam illi opes aspernabantur: et ostentationem interim, inanisque gloriæ studium procul ablegabant: quo vitio admirandi illi canes tenebantur, publicis præconiis, reliquorumque hominum contemtionem, philosophiæ gravitatem labefactantes et obtrectantes.

Jam de prudentia et sapientia quid attinet dicere? Cum omnis vita, una illis meditatio esset, ac cupiditas noctu diuque ejus adipiscendæ desiderio intenta, non secus atque iis, qui *thesaurum effodiunt*⁶⁴, ut verbis Job utar. Probe etenim noverant egregii viri laborem in meditatione prius impensum, in perseverantia scientiæque ubertate et copia, vim suam proferre. Ex quo assequebantur, ut non modo æquales suos, sed et plurimos natu majores nominis splendore superarent, tum propter laborem et industriam naturæque bonitatem, tum etiam quia in honestarum tantum laudabiliumque rerum studium incurbebant. Atque in tota quidem grammatica nihil omnino eos fugit, non metrorum scientia, non poetici scopi et tropi, non historiæ copia, non forensis dictionis puritas. In rhetorica autem eam rationem habuerunt, ut verborum elegantia decerpta atque collecta, falsitatem ipsius mentiendique libidinem vitarent. Philosophiam porro, tam eam quæ in moribus, quam quæ in placitis et doctrina, medicæque indicatione et ratiocinatione versatur, non liberali tantum eruditione tenus perceperunt, ne indoctis duntaxat superiores essent: verum quemadmodum præceptores quidam, præstantissimi que doctores. Jam in musica ita se compararunt, ut quidquid in ea antiqui et concinni est addiscentes, eam animæ partem, in qua irarum exsistit ardor effrenisque impetus, emollirent: quidquid autem ad voluptatem impellit, ad theatra relegarent. Quinetiam numerorum supputationes, et geometriæ æquitatem, siderumque situm ac motum, velut novi Moyses et Daniel, edocti sunt: ita tamen ut non tam ab illis ducerentur, quam, quod ait Scriptura, *intellectum omnem in captivitate redigerent in ob-*

⁶⁴ Job III, 21.

Dotium versatile, ventorum vi expositum;
Quod quidem ei domibus auro tectis erat
Præciosius.....

Crates similiter, cum divitiis altiozem
Se præberet, ac opes suas pecori pascendas reli-
[quisset,

Ut nequitæ administras ac corporum;
Aram ascendens, magno præconio
Seipsum ut in media Olympia renuntiavit,
Mirabile illud dictum proclamans:
Crates Cratetem Thebæum libertate donat;
Servitutum esse ducens amorem pecuniæ.

At quis virtutes philosophorum illorum veras esse virtutes; quis illos rem bonam bene secutos dixerit? Non certe Gregorius qui paulo infra sic loquitur:

Πρώτον μὲν οὐ καλῶς τὸ καλὸν μετήσαν·
Πλείον γὰρ ἢ ἐνδείξεις ἢ καλῶς πόθος.

A οὗτω τῆς Ἀντισθένης καὶ Διογένης καὶ Κράτητος (64) ὑπερήρθσαν, ὡς παιδιὰν ἀποφῆναι τὰ ἐκείνων σεμνολογήματα. Ἦσαν γὰρ ἐξίσου μὲν ἐκείνοις κτημάτων ὑπερφρονῶντες, ἀλαζονείαν δὲ καὶ κενόδοξίαν (65) ἀποσειόμενοι· αἷς (66) οἱ θαυμαστοὶ κύνες ἐάλωσαν, δημοστοῖς κηρύγμασι καὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ὑπεροφίᾳ τὸ τῆς φιλοσοφίας σεμνὸν λυμηνάμενοι (67).

Φρονήσεως δὲ ἐνεκεν τί χρῆ καὶ λέγειν; οἷς μία μελέτη ἅπας ὁ βίος (68), καὶ ἐφεσις ἀληθοῦς περὶ τὴν αὐτῆς κτῆσιν ἐτέτατο καὶ νύκτωρ καὶ καθ' ἡμέραν, ὡσπερ θησαυρὸν ἀνορύττουσι, καθά φησιν Ἰώβ ὁ μακάριος. Εὖ γὰρ ἤδεισαν οἱ γεννάδαι, ὅτι ὁ ἐν τῇ μελέτῃ προδανεισθεὶς πόνος ἐν τῇ διαμονῇ καὶ τῷ πλῆθει τῆς γνώσεως τὴν ἰσχὺν ἀποδέδωκεν. Οὕτω μὲν οὖν ὑπῆρξεν αὐτοῖς τῶν τε καθ' ἑαυτοὺς καὶ πλείστων ἀρχαιότερων εὐκλεσετέρους γενέσθαι πόνω τε καὶ εὐκληρίᾳ φύσεως, καὶ τῷ περὶ τὰ καλὰ μᾶνα ἐσπουδακέναι. Γραμματικῆς μὲν οὖν αὐτοῖς οὐδοσιῶν παρεῖτο λαθόν, οὐ μέτρων ἐπιστήμη, οὐ ποιητικὸν σκοποὶ καὶ τρόποι, οὐχ ἱστορίας πλῆθος, οὐ πολιτικῆς λέξεως καθαρότης· βῆτορικῆς δὲ τὸ τῆς φράσεως κάλλος ἀπανθησάμενοι, τὸ ψεῦδος ἐξέκλιναν· φιλοσοφίας δὲ ἠθικῆς, καὶ ὅση ἐν δόγμασι καὶ ἱατρικῆς ἐνδείξει, καὶ ἀναλογισμῶν, οὐ μέχρις ἐλευθέρου μετέσχον παιδεύσεως, ὡς ἂν μὴ ἰδιωτῶν μόνον τὸ πλεόν ἔχοιεν, ἀλλὰ καθάπερ τινὲς παιδεύται καὶ διδάσκαλοι ἄριστοι (69). Τῆς δ' αὖ μουσικῆς ὅσον μὲν ἀρχαῖον καὶ ἐναρμόδιον ἐκμαθόντες, τὸ τῆς ψυχῆς θυμοειδὲς τε καὶ δυσκάθεκτον ἐξεμάλασσον· τὸ δ' ὅσον πρὸς ἡδονὴν φέρει ταῖς σιγμαῖς ἀπεπέμφσαντο. Ἀριθμῶν δὲ λογισμοῦς, καὶ γεωμετρίας ἰσότητα, καὶ ἀστρων θέσιν καὶ κίνησιν, καθάπερ νέοι Μωῦσῆς τε καὶ Δανιὴλ, ἐκπαίδεύονται, οὐ πρὸς ἐκείνων μᾶλλον ἀγόμενοι, ἀλλ' αἰχμαλωτίζοντες κατὰ τὸ γεγραμμένον *πάν κτήμα εἰς τὴν ὑπακοήν τοῦ Χριστοῦ*· κάλλος τε καὶ σκέπη τῆς πρώτης σοφίας ταύτην τιθέμενοι. Καὶ διὰ πάντων, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἐβάδισαν, βελτιόνων τε καὶ χειρόνων· ὥστε τὰ μὲν εἶναι φυγεῖν, τὰ δὲ ἐλέσθαι μετὰ συνέσεως. Ἐπαινώ γὰρ τὸν εἰπόντα, ἂν θύραθεν ἔστηκε τῆς ἡμετέρας αὐλῆς· Οὐ γὰρ τό γε (70) γῶναί τι τῶν μὴ καλῶν ἄτιμον·

D *Primo quidem non recte rectum secuti sunt;*
Magis enim erat ostentatio, quam studium virtutis.

(64) Pro Κράτητος, cod. P. habet Σωκράτους.

(65) Cod. P. καινοδοξίαν.

(66) Ita Coll. 2. In edit. οἷς.

(67) Cod. P. λοιμευόμενοι, contagione inficientes.

(68) Οἷς μία, etc. Billius sic reddiderat: *Cum ipsi toto vitæ spatio nihil aliud meditati sint, cupiditatemque omnem suam in ejus adeptione noctu atque interdium defixam habuerint.*

(69) Codd. Or. et P. καὶ διδασκάλων οἱ ἄριστοι.

(70) Cod. Or. τότε. Sic verterat Billius: *Minime turpe atque ignominiosum esse, aliquid eorum quæ minus honesta sunt, cognitum habere.* Brevior Coubesii interoretatio, quam adoptavimus.

ἀλλ' ἴασιν ἐξ αὐτοῦ συμβαίνεισθαι (71) τοῖς μὴ φθόνῳ Δ *sequium Christi* **, atque hanc primariæ sapientiæ τὰ λεγόμενα, ἀλλ' εὐνοίᾳ δεχομένους.

omnia, ut ita loquar, tam meliora quam deteriora, grassati sunt, ut cum iudicio ea partim fugere, partim amplectari possent. Mihi enim magnopere probatur, quod quidam, licet a nostra caula extraneus, dixit : Haud enim turpe ea nosse quæ minus honesta sunt : quin potius curationem ex eo contingere, iis utique qui non invido, sed candido ac benevolò animo ea quæ dicuntur, accipiunt. *

Ἄλλὰ τί ἐπαθόν, ὦ φίλοι ; Μεταξὺ γὰρ προῖών ὁ λόγος, συναρκάσας τὸν λέγοντα, καθάπερ Ἴππος τὸν ἐπιβάτην, εἰς τοὺς ἐπαίνους κατέστησε Βασιλείου τοῦ μακαρίου. Μικρὸν οὖν ἐπισχῶν, οἷόν τισι ρυτῆρσιν (72) ἀναστειλω τὸν λόγον, καὶ τὴν τόλμαν ἐφέξω, μὴ πρόσω φέρεσθαι. Οἱ γὰρ τῶν ὑπὲρ δύναμιν ἐφιέμενοι καὶ τῶν μετρίων ἀποτυγχάνουσιν. Ἄλλὰ Βασιλειος μὲν (73) τὴν καλὴν πραγματείαν ἐμπορευσάμενος, οἰκαδὲ ἔκετο· Γρηγόριος δὲ ἀπρὲξ (74) κατεῖχετο τοῖς Ἀθηναίων φοιτηταῖς, μήτε τὴν ἐξοδὸν αὐτῷ συγχωροῦσι, καὶ παιδεύειν αὐτοὺς ἐκλιπαροῦσι, τὸν τε σοφιστικὸν θρόνον παρακαλοῦσι δέχεσθαι. Ὁ δὲ πρὸς μὲν ὀλίγον, τὴν πρὸς αὐτοὺς χάριν ἀφοσιούμενος (75), ἔμεινε· μικρὸν δὲ ὕστερον, ἀπαντας τοὺς ἐκείσε φίλους ἀντιβολήσας, καὶ πείσας, ὡς ἀναγκαῖα εἶη αὐτῷ ἢ πρὸς τοὺς τεκνόντας ἔρις, τριακοστὸν ἤδη πληρώσας ἔτος ἐν τοῖς μαθήμασιν, οὕτω τῇ πατρὶδι ἑαυτὸν ἀποδίδωσι.

Καὶ πρῶτον μὲν τὸ θεῖον λαμβάνει βάπτισμα, ὁ καὶ πρῶτην τῇ δυνάμει πεφωτισμένος· καὶ τίθησιν ὅρον ἑαυτῷ μήποτε ὁμόσειν, μέχρις ἂν τῷ βίῳ τούτῳ ἐμπολιτεύηται· ὃν καὶ εἰς τέλος ἐφύλαξεν· ἔπειτα πᾶσιν γονέων καὶ φίλων ἀποπληροῖ, τῶν αὐτοῦ λόγων ἐφιεμένων ἀκούσαι· οὐ γὰρ αὐτὸς εἶχε περὶ τοῦτο φιλοτιμίαν. Συμβουλευόντων δὲ δημοσίοις τε καὶ οἰκείοις ἐγκαλινδεῖσθαι κακοῖς (οὕτω γὰρ ὀνομάζω τὴν ἐν τοῖς ὕλοις περιφάνειαν), αὐτὸς ἑαυτῷ συνεβούλευε δοῦναι ἑαυτὸν, καθάπερ ὑπέσχετο κινδυνεύων θεῷ, κόσμου τε χωρισθῆναι, καὶ μόνῳ τῷ καθαρῳτάτῳ συνεῖναι· καὶ ταῖς ἱεραῖς βίβλοις καθομιλοῦντα, ἐκείθεν ἔλκειν τῆς ἀληθείας τὴν ἑλλαμψίν. Ὁ δὲ καὶ ποιῶν διετέλει, μοναστῆς ἀντὶ κοσμικοῦ, καὶ ἀκτῆμων ἀντὶ χρηματιστοῦ εἶναι ἐλθμενος.

rum sacrorum familiari lectione veritatis splendorem hauriret. Id quod per omnem vitam facere non destitit, monachus esse potius habens quam mundanus, et pauper quam quæstuarus.

Πολλάκις γοῦν καὶ Χριστὸν ἐώρα ἐναργῶς ἐν ὕπνοις (76) καὶ ἐν μελέτῃ νυκτερινῇ, καθὼς φησι ἢ βίβλος ἢ ἱερὰ, ταύτην τῆς καθαρότητος λαμβάνων ἀντίδοσιν. Μακάριοι γὰρ, φησὶν, οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ· ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὁρῶντα. Καθαρὸν γὰρ τοῦτον φησὶν ὁ Κύριος, ὅποιος ἦν ὁ μέγας Γρηγόριος, καταλιπὼν πόλεις, ἀγορὰς, θέατρα, σοφιστῶν τυφόν·

** II Cor. x, 5. ** Job xxxiii, 15. ** Matth. v, 8.

(71) Colb. 1, 2, P. et Or. codd. συμβαίνει γίνεσθαι.

(72) Ita Colb. 1 et 2; in edit. ρυτῆρσιν. Cod. P. pariter habet ρυτῆρσιν, et in not. marg. ἱμάσιν.

(73) Μέγ' deest in cod. Or. qui mox habet οἰκαδὲ ἔκετο. Sic et cod. P. domum cupiebat. In edit. vero οἰκαδὲ ἔκετο.

pulchritudinem tegumentumque statuerent. Ac per omnia, ut ita loquar, tam meliora quam deteriora, grassati sunt, ut cum iudicio ea partim fugere, partim amplectari possent. Mihi enim magnopere probatur, quod quidam, licet a nostra caula extraneus, dixit : Haud enim turpe ea nosse quæ minus honesta sunt : quin potius curationem ex eo contingere, iis utique qui non invido, sed candido ac benevolò animo ea quæ dicuntur, accipiunt. *

Sed quid mihi accidit, o amici ? Interea enim progrediens oratio, velut equus sessorem, sic me hæc dicentem abripuit, atque in beati Basilii laudibus collocavit. Parum igitur insistens, velut quibusdam habenis orationem reprimam, temeritatemque compescam, ne ulterius præceps feratur. Etenim qui viribus majora concupiscunt, ne mediocria quidem assequuntur. Ergo Basilium præclare negotiatus, domum se recepit : Gregorius autem a studiosa Atheniensium juventute, omni studio detinebatur, ut nec discedendi facerent facultatem, ac docendi provinciam subire, sophisticamque cathedram accipere, obnixè rogarent et obsecrarent. Ille vero, nè in ipsorum gratiam nihil facere velle videretur, aliquantisper mansit. Verum haud multo interjecto tempore, cum omnes amicos, quos in ea urbe habebat, exorasset, suæque ad parentes perfectionis necessitatem ipsis probasset, ita demum, tricesimo jam anno in artium studiis exacto, patriæ sese restituit.

Ac primum divino baptismate tingitur, qui jam ante potentia vique illuminatus esset : legemque sibi indicit nunquam Jurandi, quandiu in hac vita versaretur : quam etiam ad extremum usque diem servavit. Deinde, ut parentum et amicorum, qui ipsum verba facientem audire gestiebant, cupiditati satisfaceret (neque enim id ipse ambitiose affectabat), hoc quoque munere defungitur. Verum cum iidem auctores ipsi essent, ut publicis domesticisque malis (sic enim rerum terrenarum splendorem amplitudinemque voco) seipsum involveret : ipse contra sibi consulebat, ut, quemadmodum in vitæ discrimen adductus promiserat, Deo sese offerret, et a mundo se junctus, cum eo, qui solus purissimus est, vitæ consuetudine jungeretur, atque ex librorum

Ac sæpenumero ipsi accidit, ut Christum quoque perspicue in somnis, nocturna que ut Scriptura loquitur, ** meditatione conspiceret, eamque puritatis mercedem ferret. Beati enim, inquit, mundo corde : quoniam ipsi Deum videntur **. Mundum enim eum dicit Dominus, qualis erat magnus Gregorius, qui urbes, fora, theatra, sophistarum fa-

(74) Cod. P. in not. marg. ισχυρῶς, ἀσφαλῶς, βίβλ.

(75) Cod. P. in not. marg. προσποιούμενος δῆθεν, videlicet dissimulans.

(76) Quæ sequuntur desunt in Colb. 1, qui sic habet : Ἐν ὕπνοις τὴν τῆς καθαρότητος.

atum, principum et magistratum contumaciam, A
judicium iniquas causarum inflexiones, litigantium
rixas, rhetorum mendacia, furum insidias, inexple-
bilem negotiatorum avaritiam, couponum juramenta,
divitum arrogantiam, pauperum fraudes et faci-
nora, ingluviem, temulentiam, gloriam fluxam et
fragilem, vestes magnificas, egregiam suppellectilem
auro et argento confectam, domos pictura et mar-
moreis tabulis insignes, ac calculis exornatas,
aliaque omnia reliquerat, quæ animi puritatem tur-
bant, purissimæque luci aditum intercludunt. At-
que in juvenali ætate hujusmodi nobis erat Grego-
rius.

Posteaquam autem pater filium, quem, invitum
et repugnantem ægreque cedentem, presbyterum
creaverat, præsulē quoque instituere aggressus
est, quid facit? Ab Ecclesia clam se proripit, ut
curas, mentem humi detorquentes ac deprimentes,
effugiat, atque in Pontum profectus, cum egregio
illo Basilio philosophatur. Nam cum simul in litteris
instituti, atque ad breve tempus alter ab altero dis-
tracti fuissent, ad se invicem rursus accurrerunt,
nempe et morum concordia, et mutua pollicitatione
impulsi ac incitati: adeo ut in ipsius dictum illud
impleretur: *Ubi duo vel tres in nomine meo congregati fuerint, illic sum in medio eorum* 99.

Hic porro commorantes, et mutua exstimulatione
virtutem augebant, et vitæ monasticæ leges piis
Deoque devotis hominibus, atque a mundi societate
disjunctis, ferebant, Lycurgi legibus pacatioris,
Solonis graviore, Minois æquiores. Ino vero, ut
de his viris sublimius aliquid dicam, Mosē imitan-
tur, nubeque oblecti, atque, ut a tumultuaria et
turbulenta hac vita procul se removerent, in mon-
tem secedentes, legislatoris officio fungebantur. At
vero pater, et canitie, et curis gravis, ac præterea
Cæsarii filii luctu mœstus et afflictus, solitudinem
non ferens, gravibus nec mutire in contrarium
sinentibus litteris Gregorio suadet reditum. Ipse
igitur formidolosum esse ratus patri non obsequi,
præsertim sacerdoti, et natu grandi, ad reditum se
accingit, partim invitus, partim æquo animo ac
lubenti. Ut enim tranquillæ vitæ amor eum, ut in
Ponto maneret, hortabatur: ita eundem altera ex
scribens.

Cum autem Cæsarius, cui provincia maxima

99 Matth. xviii, 20.

(77) Ita cod. Or. et Combef. et Colb. 2. In edit. D
μετακλήσεις.

(78) Cod. P., ῥητόρων ἔψεις, κλεπτῶν ἐπιβασίας.

(79) Sic cod. Or. et melius forte quam in edit., ubi τύπον, siquidem jam paulo ante legitur σοφιστῶν τύπον.

(80) Πεποιημένα. Quibusdam edit. placeret magis πεποιημένα, suppellectilem variegatam: paulo post pro γραφῇ Montac. legendum putat γραφαίς.

(81) Cod. P. προὐβάλλετο.

(82) Cod. P. ἤξαντα.

(83) Cod. P. φιλοσόφου.

ἀρχόντων ἀπονοίας, δικαστῶν μετακλήσεις (77), δι-
καζομένων ἔριδας, ῥητόρων ψεύδη (78), κλεπτῶν ἐπι-
βουλάς, ἐμπόρων ἀπληστίαν, καπήλων ὄρκους, πλου-
σιῶν ἔπαρσιν (79), ἐνδεῶν κακουργίας, κόρον, μέ-
θην, δόξαν τὴν ἀπανθοῦσαν, ἐσθῆτα πολυτελεῆ, κειμή-
λια ἐκ χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου πεποιημένα (80),
οἴκους γραφῇ τε καὶ πλάξι μαρμάρων διαπρεπίς,
καὶ ψήφισι διηριθισμένους: ἄλλα τε ὅσα, τὸ τῆς δια-
νοίας καθαρὸν ἐπιθολοῦντα, τῷ καθαρωτάτῳ φωτὶ
οὐκ ἐπιτρέπει τὴν εἰσοδόν. Ταῦτα ἡμῖν ὁ Γρηγόριος
ἐν νέᾳ τῇ ἡλικίᾳ.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ πατὴρ εἰς ἱερέα προβάλλεται (81) τὸν
υἱὸν, χειροτονήσας πρεσβύτερον βίξ τε καὶ μόλις
εἰζάντα (82), τί ποιεῖ; Τῆς Ἐκκλησίας ὑπέξεισι, τὰς
κατασπώσεις τὸν νοῦν μερίμνας ἀποδιδράσκων: καὶ
γενόμενος ἐν Πόντῳ μετὰ Βασιλείου τοῦ πάνυ φιλο-
σοφεῖ (83). Ἄμα γὰρ παιδευθέντες, καὶ πρὸς ὀλίγον
διαιρεθέντες, πάλιν ἀλλήλοις προσέδραμον (84), τρῶ-
πων τε κοινωνία καὶ τῇ πρὸς ἑαυτοὺς ὑποσχέσει συν-
ελαυνόμενοι: ὡς ἐν αὐτοῖς πληρωθῆναι τὸ εἰρημέ-
νον: Ὅπου δ' ἂν ὦσι (85) δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι
εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν.

Διέτριβον οὖν τὴν (86) τε ἀρετὴν τῇ παραθήξει
συναυξάνοντες (87), καὶ θεσμούς ἀσκήσεως τοῖς φι-
λοθέοις ἀσκηταῖς καὶ (88) κόσμου χωρισθεῖσι τιθέμε-
νοι, τῶν Λυκούργου μὲν εἰρηνικωτέρους, τῶν δὲ Σό-
λωνος σεμνοτέρους, καὶ δικαιοτέρους τῶν Μίνως·
μᾶλλον δὲ, ἵνα τι λέξω περὶ τῶν ἀνδρῶν ὑψηλότερον,
Μωῦσέα μιμῶνται, νέφει τε καλυπτόμενοι καὶ ὄρους
ἀναχωρήσει τοῦ παραχώδους βίου πόρῳ ἑαυτοὺς
καθιστῶντες, ἐνομοθέτου. Ὁ δὲ πατὴρ, πολὺν τε
βαρυνόμενος καὶ φροντισίν, ἔτι δὲ καὶ πένθει τοῦ
ιοῦ Καίσαριου πιεσθεῖς, οὐ φέρων τὴν μόνωσιν,
ἐπιστολαῖς δυσωπητικαῖς (89) τὸν Γρηγόριον πέλθει
πρὸς τὴν ἐπάνοδον. Ὁ δὲ, φοβερὸν κρίνας παρακοὴν
πατρὸς, καὶ ἱερέως, καὶ πρεσβύτου, ἐπάνεισι, πῆ
μὲν ἄκων, πῆ δὲ καὶ βουλόμενος. Ἦσυχίας μὲν γὰρ
πόθος ἐν τῷ Πόντῳ μένειν ἀνέπειθεν: ἀλλ' ἀνθεὶλκυσ
σκοπὸς εὐσεβῆς πατρικῆς θεραπείας.

parte pietas trahebat, inserviendum patri esse præ-

Ἐπεὶ οὖν Καίσαριος, ἀοχὴν μεγίστην πεπιστευ-

(84) Πάλιν ἀλλήλοις προσέδραμον. Billius in-
terpretatur, inter se rursus mira celeritate juncti sunt.
Textui consona magis videtur versio Combefisii.

(85) Colb. 1, Ὅπου δ' ἂν ὦσι, ἔφη, δύο, ubicunque
fuerint, inquit, duo. Cod. P. δύο ἢ τρεῖς ἐξ ὑμῶν.

(86) Cod. Or. διέτριβον δὲ τὴν.

(87) In codd. Or. et P. συναύξοντες, ita etiam
Montac. et alii.

(88) Καὶ deest in Colb. 2.

(89) Cod. P. δυσωπῶν. Hunc locum reddimus cum
Combef. Billius vertit: *Eas ad Gregorium episto-
lus scripsit, quibus ipsum pudore quodam et reveren-
tia ad reditum impelleret.*

μένος, ἐπιμελητῆς τῶν θησαυρῶν (90) καταστάς, καὶ ταμίαις τῶν δημοσίων χρημάτων (91), ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀρχῆς ἐτελεύτα τὸν βίον· ἔδει δὲ κατὰ νόμους τῆς τε οὐσίας τοῦ παιδὸς τὸν πατέρα κληρονόμον ἀναδειχθῆναι (92), καὶ τὰς ἐναγωγὰς τῶν κινουμένων κατὰ τοῦ οἰχομένου ἐφ' ἑαυτὸν μεταστήσασθαι συνέβη πολλῶν ταραχῶ τὸν μέγαν ἐνειληθῆναι Γρηγόριον, πολλῶν κομιδῆ, οἷα κυνῶν ἐπιδραμόντων τῇ θήρᾳ, ἐρήμην οἰομένων λήψεσθαι τὴν οὐσίαν τοῦ τελευτήσαντος. Καὶ ὁ μὲν πατήρ, γῆρα τε καὶ νόσῳ καμφθεὶς, ἐννεμήκοντα ἤδη διηνοῦχος ἔτη, τὴν ἐκ τῶν δικαιοτήριων συντριβὴν φέρειν οὐκ ἔσθενεν· εἰς τοῦτον δὴ οὖν πᾶσα ἡ φρονεῖς περιεστάτο. Πλὴν γε δὴ ἡ πρὸς γονεῖς θεραπεία καὶ τὰ δυσχερῆ κατεμέριζεν ἐλπίδι τῶν ἐναποκειμένων μισθῶν (93), οἱ τοῖς εἰς γονεῖς εὐσεβήσασιν ἐπηγγέθησαν.

Ἐγένετο δὲ καὶ τι τοιοῦτον τῆς Ἀρειανικῆς (94) αἰρέσεως διὰ τῶν πνευμάτων τῆς πονηρίας ἐπικλυζούσης τὴν Ἐκκλησίαν. Πολλοὶ τῶν ἀρχιερέων τῶν πόλεων ὑπερῳρίσθησαν, αἰχλαίαι τε πολυτρόποις καὶ συκοφανταῖαις ἐκδεδομένοι· ἱερεῖς τε καὶ λαοῦ παμπληθῆ συστήματα ἐν ὑπάθρῳ ἐταλαιπωροῦντο, οὔτε οἴκους προσευχῆς ἔχοντες, οὔτε τῆς ἐκ τῶν νόμων δικαιοσύνης τοῖς ἀσεβέσιν ἐξ Ἰσοῦ μεταλαμβάνοντες, πάντα σχεδὸν τῆς αἰρέσεως ἐπιλαβούσης τὰ πέρατα, βασιλικῆ τε χειρὶ καὶ ἀσεβείᾳ θρασυνομένης. Ἐδόθη δ' οὖν παρῆρησία τοῖς ὀλεθρίοις ποιμέσι, καὶ τῷ ἡμέρῳ κωδίῳ (95) τὸν λύκον περικαλύπτουσι, ἐξωθεῖν τοὺς πιστοὺς ἀρχιερέας, καὶ τοῦ πρώτου ποιμένος ἀξιόλους Χριστοῦ. Ταύτῃ γοῦν ἔνιοι μὲν φόβῳ (96) καταπλαγέντες, οἱ δὲ κολακείαις μαλακισθέντες, ἢ χρήμασιν ἠττηθέντες, ἕτεροι δὲ ἀπλότῃ τρέπων φανακισθέντες, τὸ δέλεαρ τῆς αἰρέσεως καταδέχονται, γραφῆ τε χειρὸς καὶ κοινωνία συναφθέντες τοῖς ὑπεναντίοις (97). Ὡν εἷς ἦν καὶ ὁ τοῦ μακαρίου πατρὸς, ἀκεραιότητι γνώμης τῷ ἀγκίστρῳ περιπεσὼν (98). Τοῦτον (99) οἱ τῆς χώρας μονασταὶ μὴ ἀνασχόμενοι, τῆς κοινωνίας αὐτοῦ ἀποτέμνονται, συναπέστη δὲ αὐτοῖς καὶ τοῦ λαοῦ μέρος οὐ τὸ βραχύτατον, τῇ ἀξιοπιστίᾳ τῶν ἀσκητῶν ἀτεχνῶς ἐξακολουθήσαντες (1).

Τί οὖν ὁ τοῦ Θεοῦ θεράπων; Τὰ μὲν πρῶτα λιταῖς τε καὶ παννυχίαι τὸν Θεὸν ἐξευμενίζετο, δοῦναι λύσιν τοῦ κακοῦ, καὶ τῆς διαιρέσεως (2) γενέσθαι συνούλωσιν, σωπῆν τε τοῦ λέγειν ἑαυτῷ ἐπιτάξας, καὶ οὕτω τὸ σκυθρωπὸν ἐνδεικνύμενος· εἶτα νοθεύσας τὸν πατέρα συγγνώμῃ αἰτῆσαι τοῦ πταίσμα-

A commissa, ac thesaurorum cura, publicarumque pecuniarum quaestura mandata fuerat, dum magistratum gereret vitam cum morte commutasset; ac patrem, ut leges ferebant, simul et filii haereditatem declarari, et actiones eorum, qui litem defuncto movebant, excipere atque in se transferre necesse esset: magnis gravibusque tumultibus Gregorio involvi contigit, permultis videlicet instar canum ad praedam accurrentibus, ac mortui facultates nullo obsistente se arrepturos existimantibus. Nam pater, et senectute et morbo fractus (nonaginta enim jam vitae annos expleverat) judiciorum turbis molestias perferre minime valebat: ob idque ad hunc tota curarum moles devolvebatur. Ceterum parentum cultus molestias levabat, spei eorum praemiorum adferens, quae filiis, parentes officiose pieque colentibus, promissa sunt.

Hic quoque hujusmodi quiddam ab Ariana haeresi, quae per nequitiæ spiritus Ecclesiam obruebat, accidit. Plerique antistites in exilium acti sunt, multiplicibusque tormentis calumniisque vexati: sacerdotes, ac numerosissimi populi cœtus sub dio afflictabantur, ne domos quidem orationis habentes, nec legum aequitate cum impiis ex æquo fruentes, haeresi nimirum omnes fere orbis fines occupante, impiique imperatoris ope atque auxilio subnente ac ferociente. Concessa est itaque licentia perniciosi pastoribus, et sub mansueta pelle lupum tegentibus, fideles episcopos, et Christo primo pastore dignos, exturbandi. Quo factum est, ut alii verborum illecebris deliniti, aut pecuniis subacti, alii morum simplicitate decepti, haeresis escam susceperint, chirographo suo et communionem cum adversariis conjuncti. Quo in numero beati quoque hujus viri pater erat, animi simplicitate in hamum prolapsus. Quod illius factum cum provinciales monachi ferre non possent, ab ipsius se communionem abscindunt; simulque abscessit pars populi haud exigua, monachorum auctoritatem aperte secuta.

Quid igitur hic consilii capit Dei servus? Primum orationibus et vigiliis Deum placare studet, ab eoque impetrare ut hoc malum aboleat, dissidiumque exortum cicatrice obducat: silentiumque sibi indicit, ut animi mœstitiam hac ratione declaret. Postea patrem ad veniam culpæ petendam,

(90) Cod. Or. habet τῶν βασιλικῶν θησαυρῶν, *imperatoris thesaurorum cura.*

(91) Cod. P. πραγμάτων.

(92) Montac. et alii edit. volunt ἀποδειχθῆναι, ita etiam cod. Or. scilicet *demonstrari.*

(93) Sic Colb. 1 et 2. In edit. ἐλπίδι καὶ τῶν ἐναποκειμένων. Cod. Or. ἀποκειμένων.

(94) Cod. Or. Ἀρειανῆς.

(95) Καὶ τῷ ἡμέρῳ κωδίῳ, et sub mansueta pelle, velut alludens ad Evangelium, sub ovina pelle: Bililius vertit sub nostra pelle; sane quemadmodum nonnullis placuit edit. legit ἡμετέρῳ.

(96) Colb. 1, et Or. codd. Ταύτης γοῦν ἔνιοι μὲν φόβῳ. Illius igitur licentiæ alii quidem metu.

(97) In edit. quidusdam sicut et in Colb. 2, ἐναντίοις.

(98) Cod. Or. τῷ ἀγκίστρῳ περιπαρεῖς, hamo transfixus.

(99) Cod. Or. τοῦτῳ.

(1) Colb. 1 et cod. P. ἀτεχνῶς ἐξακολουθήσαν.

(2) Cod. Or. διαστάσεως.

(3) Ita codd. Or. et P. ita et Montac. In edit. συμβάσαι.

veritatemque pure et sincere profitendam, hortatur: atque eos qui secesserant, ad consensum et concordiam adducit: sicque suum Ecclesiae ornatum reddit, veneratione nimirum sui utrosque permovens, patrem nempe, ac pium gregem. Quin etiam orationibus de pace habitis celebritatem exhilarat, distracta ac divisa membra conglutinans, et medendi celeritate oblivionem morbi asserens. Crates quidam Thebanus solitus esse fertur dissidentes domos adire, controversiasque lenibus et pacificis verbis disceptare. At hic noster longe superior; non enim privatim quibusdam, ut ille, sed universae patriae concordiam reduxit: quodque maximum est, non de pecuniis aut injuriis contententibus arbitrum se praebuit (ubi persaepe vel levis cohortatio facile prodest), sed de fide pugnantibus, ubi rixandi studium rei magnitudinem aequare solet, ac proinde quantumvis prudens et erudita oratio ad componenda dissidia parum aegre proficit.

Enimvero postquam Christianorum perversitas ac dissoluta ignavia, Dei mandatorumque ipsius contemptu, quasi morbo quodam laborans, eoque grassans, imperatorem Christo infensum nobis suscitavit (Julianum tyrannum dico, qui avitam Constantini Magni fidem ac virtutem contrariis viis superare studuit, eamque ob causam Christianis omnibus juris praesidiis spoliare, non quidem publico edicto Christianorum persecutionem promulgans, sed voluntate, iisque rebus, quas tacitus adversus eos perpetrabat, profana eruditione atque doctrina ipsis interdicens). Dei itaque aequanimitas, quae nefarium et execrandum hominem diutius efferrī atque insolescere permiserat, postquam ipsius improbitatem nulla omnino poenitentia frangi perspexit, *gladium vibrans*⁹⁶, quas ipsius impietas merebatur, poenas exegit, in barbarorum finibus barbaram ipsius et belluinam vitam abrumpens. Mox magnus Gregorius ipsius scelus et impietatem invectiva oratione proscindit, ac Sybariticas Graecorum obscenitates, veteresque fabulas, ac multiplicitate divinitatis errorem detegens, atque omnibus ob oculos ponens, commune ludibrium cordatis viris proposuit. Sed quid magnas et excelsas hujus viri laudes orationis brevitate imminuere ac dedecore afflicere aggredior, planeque in contrarium ire, quam orationis institutum ferat, idque laudationis tempore (quo potissimum in hoc elaborandum est,

⁹⁶ Psal. vii, 13.

(4) Codd. Or. P. et Colb. 1, τῆς ἀβρωστίας.

(5) *Ge* deest in codd. Colb. 1, 2, et Or.

(6) Ita codd. P. Colb. 1, 2, et Or. Combef. In edit. ἀνύει.

(7) *Δέ* deest in codd. Colb. 1, 2, et Or. Paulo post iidem codd. Θεοῦ τε καί.

(8) Cod. P. νοήσασα.

(9) *Δέ* deest in codd. Colb. 1, et Or.

(10) Colb. 1, δημοσίῳ πράγματι.

(11) Cod. Or., ἀληθέριον.

(12) Cod. Or., ἀμετανόητον. Cod. P., ἀμεταμελί-

τος, καὶ ὁμολογήσαι καθαρῶς τε καὶ εὐκρινεῶς τὴν ἀλήθειαν, τοὺς τε ἀποστάντας συμμιδάσας (3) πρὸς συγκατάβασιν καὶ ὁμόνοιαν, ἀπέδωκε τὸν κόσμον τῇ Ἐκκλησίᾳ, αἰδέσιμος ἀμφοτέροις φανεῖς, πατρὶ τε καὶ ποιμνίῳ θεοσεβεί. Φαιδρύνει δὲ λόγοις εἰρηνικοῖς τὴν πανηγυριν, συνάψας τὰ διεστῶτα, καὶ τῷ τάχει τοῦ ἰάματος λήθην ἐμποιήσας τοῦ ἀβρωστήματος (4). Κράτης μὲν οὖν λέγεται ὁ Θηβαῖος, τοῖς στασιάζουσιν οἴκοις ἐπιφοιτῶν, λόγοις εἰρήνης διακρίνειν τὰς ἐριδας· ἀλλ' ἐνταῦθα τὸ μείζον πρόσεστιν· οὐ γὰρ ἰδίᾳ τισὶν, ὡς περ ἐκεῖνος, ἀλλὰ κοινῇ τῇ πατρὶδι τὴν ὁμόνοιαν ἐπανήγαγε· καὶ τό γε μέγιστον, ὅτι οὐ περὶ χρημάτων ἢ ὕβρεων ἀμισοθητοῦσιν ἐβράβευσεν (ὅπου γε (5) πολλάκις καὶ ἡ τυχοῦσα παραίνεσις βραδίως ὤνησεν), ἀλλὰ περὶ πίστεως στασιάζουσιν, ἐνθα φιλεῖ τῷ μεγέθει τοῦ πράγματος συνεξισούσθαι καὶ τὸ φιλόνοιον, ὡς καὶ τοὺς ἄγαν σοφοὺς λόγους μικρὸν καὶ μόλις ἀνύειν (6) δύνασθαι πρὸς τὸ συνάψαι τὰ διεστῶτα.

Ἐπειδὴ δὲ (7) ἡ Χριστιανῶν κακία καὶ ἔκλυσις, καταφρόνησιν Θεοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ ἐντολῶν νοσήσασα (8) τε καὶ μελετήσασα, ἐπήγειρεν ἡμῖν τὸν μισόχριστον αὐτοκράτορα (Ἰουλιανὸν δὲ (9) λέγω τὸν τύραννον, ὃς τὴν προγονικὴν πίστιν καὶ ἀρετὴν Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου τοῖς ἐναντιοῖς ὑπερικήσασιν ἐφιλονέκησε, καὶ διὰ τοῦτο πάντων δικαίων ἀπεστέρει Χριστιανούς, εἰ καὶ μὴ δημοσίῳ προστάγματι (10) τὸν τῶν Χριστιανῶν διωγμὸν προκηρύξας, ἀλλ' οὖν τῷ βουλήματι, καὶ οἷς τε σωπῶν κατ' αὐτῶν ἔδρασε, καὶ οἷς ἐνομοθέτησεν Ἑλληνικῶν λόγων καὶ παιδευμάτων ἀμύλους εἶναι Χριστιανούς). Ἡ οὖν ἀνοχὴ τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ πολὺ τὸν ἀλιτήριον (11) ὑψωθῆναι παρακέρησασα, ὡς ἑώρα παντελῶς αὐτοῦ τὴν πονηρίαν ἀμεταμέλητον (12), *στειλώσασα τὴν ρομφαίαν*, ἀξίαν τῆς ἀσεβείας δίκην εἰσπράττεται, ἐν ὄροις βαρβάρων τὴν βάρβαρον αὐτοῦ καὶ θηριώδη ζωὴν διαβρήξασα (13). Αὐτίκα ὁ μέγας Γρηγόριος στηλιτεύει μὲν αὐτοῦ τὴν κακίαν καὶ τὴν ἀσέβειαν, τὰς δὲ Συβαριτικὰς (14) Ἑλλήνων αἰσχρολογίας, καὶ τοὺς παλαιοὺς μύθους, καὶ τὴν πολυθεῖον πλάνην ἐν ταῖς ἀπάντων ἀπογομνώσας ὕψει, κοινὸν τοῖς σωφρονοῦσι προὔθηκε γέλωτα. Ἀλλὰ τί δὴ τὰ μεγάλα τοῦ ἀνδρὸς καὶ ὑπέρογκα βραχεὶ λόγῳ ἐγγχειρῶ καθυβρίζειν, καὶ εἰς τὸ ἐναντίον ἵναί τοι ἐνεστῶτος σκοποῦ, καὶ ἐν καιρῷ ἐγκωμιῶν (15), ὅτε δεῖ μάλιστα τὸν ἐπαινούμενον, τῇ διεξόδῳ (16) τῶν πεπραγμένων ἐπιδοξότερον γίνεσθαι, ἐξὸν ἐντυχόντα τοῖς στηλιτευτικοῖς λόγοις θαυμάσαι τό τε

τως.

(13) Cod. Or., ἀποβρήξασα.

(14) Συβαριτικὰς. *Mulles*, *voluptuosas*. Colb. 1, τὰς δὲ ὑβριστικὰς Ἑλλήνων, *flagitiosas*, in *luxuriam protrahentes*. Cod. Or. habet Συβαριτικὰς, et ad marginem legitur: τρυφλοῦς, φιληδόνοος, *delicibus, libidini servientes*.

(15) Cod. P. ἐγκωμιῶν.

(16) Ita Colb. 1, 2, Or. P. et Combef. nec non antiqui edit. Billius ἐξόδῳ.

πλήθος τῆς ἱστορίας καὶ τὴν ἁρμονίαν, ὅσῃν τε εἶχε A ut is, ejus laudes prædicantur, rerum gestarum
 τοῦ λέγειν δύναμιν ;

commemoratione clarior fiat), eam cuius liceat, ex invectivarum orationum lectione, tum historia-
 rum corpiam, tum orationis concinnitatem, ejusque in dicendo vim et facultatem admirari ?

Πρὸς δὲ τὴν θαυμασίαν τοῦ τυράννου νομοθεσίαν
 τὴν προστάτουσάν μὴ δεῖν Χριστιανοὺς τὰ Ἑλλήνων
 μνεῖσθαι μαθήματα, ὁρᾶτε τοῦ μακαρίου τὴν σύνε-
 σιν. Χρησάμενος ἡρωϊκοῖς τε καὶ ἱαμβικοῖς (17), καὶ
 ἐλεγείοις, καὶ τριμέτροις, καὶ ἑτέροις πολλοῖς, χαρα-
 κτηρῶσι τε τριγυθίας καὶ κωμυθίας, καὶ ἀπάσης συγ-
 γραφικῆς ἰδέας (18), ὀλίγου δεῖν πᾶν εἶδος παιδεύσεως
 τοῖς ἰδίοις λόγοις ἀπετυπώσατο, ὑποθέσεις θεοσε-
 θεῖς (19) πανταχοῦ ἐνοστησάμενος, ἢ ἀρετῆς ἔπαινον,
 ἢ ψυχῆς τε καὶ σώματος κάθαρσιν, ἢ θεολογίαν, ἢ
 προσευχάς (20), ἢ τὰ τοιαῦτα ἅττα (21) λογογραφῆ-
 σας ἐμμέτρως· φυγῶν μὲν παντάπασιν ἀσελείας
 τε καὶ λήρους μύθων, καὶ θεῶν τερατείας, ὥσπερ
 εἰκός, πάνσοφον δὲ διδασκαλίαν Χριστιανοῖς ἐνοστησά-
 μενος (22)· ὥστε μὴδὲν ὀφελος δεχθῆναι (23) τῆς
 τοῦ ἀσεθεῦς ἀθέσμου νομοθεσίας, Χριστιανοῖς ἐπι-
 τῆ παιδεῖζ βαρκαίνοντος (24), ἀλλὰ καὶ τοῦναντίον
 ἀλῶναι καὶ προσζημιωθῆναι. Τοιοῦτον γὰρ ὁ φθό-
 νος (25) μικρὰ ἢ οὐδὲν ἀδικήσας τοὺς φθονηθέντας,
 μεγάλως τοὺς αὐτὸν γεννήσαντας ἐλώδησατο (26).

Ἦδη δὲ καὶ ἐν Ἀθήναις αὐτὸς τε διατρίδων, συν-
 ἔβαλλε τῷ Ἰουλιανῷ κομιδῇ (27) νέω ὄντι, καὶ οὐπω
 τῆς βασιλείας ἐπισημμένῳ, ἀλλ' εἰς διδασκάλους
 φοιτῶντι, καὶ τοῖς φίλοις προκατεμήνυνεν, ὑπουλόν τε
 καὶ ἀπιστον, καὶ ἀσεθεῖς (28), καὶ πρὸς κακίαν πᾶ-
 σαν εὐκόλον, προλέγων ἔσεσθαι τὸ μειράκιον· τεκμή-
 ρια λαμβάνων χαρακτηρῶς μὲν (29) ταραχῶδες κα-
 τάστημα, καὶ γέλωτα προπετῆ, βλέμμα τε θηριῶδες,
 καὶ ἅπαν τὸ σῶμα ἕπτόν (30) τε καὶ φερόμενον καὶ
 πλήρη ἀνοίας ἡρμῆματα (31), διαλέξεις τε ἀσεθείας
 μετὰς, κἂν σχήματι γυμνασίας δῆθεν παρεκαλύ-
 ποντο, καὶ ὅτι ἦσαν αὐτῷ πονηροὶ τε στεργόμε-
 νοι (32), καὶ οἱ τῆς ἀρετῆς ἐπαινέται καταφρονούμε-
 νοι. Ταῦτα ἐνορῶν, προῦλεγεν ἅπασιν τὴν ἐκεῖθεν
 κακίστην ἐσόμενὴν ἐκρηξίν καὶ φανέρωσιν. Δεῖναι
 γὰρ αἱ καθαφαί φύσεις τεκμηριώσασιν τὸ μᾶλλον, καὶ
 τοῖς ἀμυδρῶς δεικνυμένοις εἰστοχίξαι καὶ συνέσει τοῦ
 ἐσομένου καταστοχάσασθαι. Ἄλλ' ὁ μὲν κακὸς ἀπη-
 λέγχθη (33), ἀνομήσας διακενής, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἢ
 ὕλην καλᾶσεως ἐαυτῷ θησαυρίσας.
 raius quidem ille deprehensus est, frustra que inique ac scelerate se gessit, nihilque aliud profeci-
 cit, quam ut pœnarum materiam sibi ipse congereret.

Γρηγόριος δὲ μετ' οὐ πολὺν χρόνον στίφους αἰρετι· D Gregorius autem haud multo post tempore hære-

(17) Codd. Colb. 2, et Or. Ἡρωϊκοῖς μέτροις τε καὶ ἱαμβικοῖς· deest in Or. καὶ ἐλεγείοις.

(18) Cod. Or. εἰδέας. Mox Colb. 2, ὀλίγου δεῖ.

(19) Cod. P. θεοσεθεῖας.

(20) Codd. P. Colb. 1, 2, et Or. ἢ προσευχῆν.

(21) Cod. P. τινά.

(22) Cod. P. ἀναστησάμενος.

(23) Codd. Or. et P. nec non antiqui edit. volunt δεχθῆναι.

(24) Cod. P. in not. marg. φθονήσαντος.

(25) Colb. 1, Τοιοῦτο γὰρ ὁ φθόνος.

(26) Cod. P. in not. marg. ἐβλαψεν.

(27) Ita codd. P. Colb. 2, et Or. In edit., κομιδῆν.

(28) Cod. Or. ἀσεθενῆς.

(29) Mox erat in edit. sed delet Montac. nec non et cod. Or. cod. P. in not. marg. σημεῖα, στοχάσματα.

(30) Cod. P. in not. marg. πηδῶντα.

(31) Πλήρη ἀνοίας ἡρμῆματα, vertit Billius, progressibus recordiæ plenius.

(32) Colb. P. in not. marg. ἀγαπώμενοι.

(33) Colb. 2, κακῶς ἀππλέγχθη.

ticorum agmine Cæsaream populante, Eusebio quidem, pio viro, adhuc metropolis clavum gubernante, cæterum cum magno Basilio, qui presbyter erat, atque in Ponto philosophabatur, inimicitias gerente, hæreticorum conjurata arma impetumque reformidans, quod antistes aciem contra educere non posset (quanquam enim ille vitæ integritate præstabat, theologiæ tamen rudis erat et imperitus), ad Basilium, illustre illud sidus, scribit, eumque obtestatur, ne ullam inimicitiarum rationem habeat, sed animarum periculum mente reputans, metropolitane Ecclesiæ sine ulla mora suppetias ferat: simul etiam se affuturum, bellique societatem cum eo coiturum pollicetur. Qua oratione eximium ducem ad bellum suscipiendum impellit. Profectus igitur ipse quoque, susceptaque cum eo expeditione, in hæreticorum præsidium et arcem irrumpit, concisisque iniquorum hominum ac profligatis dogmatibus tropæum simul cum Basilio erigit, hostibus ignaviæ suæ imbecillitatisque conscientia in fugam versis. Ac talia Deus per servos efficit: qui cum immodice excrescentem atque exundantem hominum iniquitatem cernit, præstantissimi atque charissimi signenti miseratione permotus, viros omnibus virtutis numeris absolutos excitat, auxilium quoddam disciplinamque iis, quorum salus periclitatur, procurans; ne futuræ atque adminiculi penuria humanum genus noxam contrahat et labefactetur: quemadmodum tum quoque fecit, hos viros excitans, ac velut coagulium quoddam lacti injectum in medium ponens; atque ita eos qui se dissiti erant, in unam amicitiam concordiamque

Non multum temporis intercesserat, cum prædictus ejus Ecclesiæ antistes ad meliorem vitam migravit. Magnus porro labor Gregorio subeundus fuit, tum privatim quibusdam, tum publice universis urbis civibus scribenti, atque, et patris, et suo nomine suadenti ut Basilium in archiepiscopatus throno collocarent. Præclare id quoque atque perfecte. Neque enim ut amici commodis inserviret, hanc operam suscipiebat, sed ut publicæ utilitati prospiceret. Norat enim perspicue, norat opitulatorem Spiritu sancto dignum: ob eamque causam non aut impetum remisit, quam, quod recte proposuerat, ad exitum perduxisset, quemadmodum etiam perduxit. Ac Basilius quidem Cæsariensium gubernacula tenebat. Invidia autem, domnandique cupiditate gliscentibus, Cappadocia, quæ ante id tempus una agnoscebatur, in duas divisa est, ac

κῶν καταδραμόντος τῆς Καισαρέων, Εὐσεβίου μὲν τοῦ ὀπίου ἐτι πηδαιουχοῦντος τὴν μητρόπολιν, πρὸς δὲ τὸν μέγαν Βασίλειον πρεσβύτερον ἴντα, καὶ ἐν τῷ Πόντῳ φιλοσοφοῦντα, ἔχθραν ἀνηρημένου, δέισας τῶν αἰρετικῶν τὸν συνασπισμὸν, καὶ τὴν ἔφοδον τοῦ προσετώτος μὴ σθένοντος παρατάττεσθαι (34), (ἦν δ' οὗτος, εἰ καὶ τὸν βίον σεμνός, ἀλλ' οὖν πρὸς θεολογίαν ἀγύμναστος), ἐπιστέλλει Βασιλείῳ, τῷ φωστῆρι, τῆς ἔχθρας μὲν (35) ἀντιβολῶν ἀλογῆσαι, τὸν κίνδυνον δὲ τῶν ψυχῶν ἐνοήσαντα ταχέϊαν ἐπικουρίαν (36) ἑαυτὸν κομίσει τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς μητροπόλεως ἅμα καὶ τὴν (37) ἑαυτοῦ παρουσίαν καὶ συμμαχίαν ὑποσχόμενος. Ταῦτα εἰπὼν, πέλθει τὸν ἄριστον στρατηγὸν ἀνελέσθαι τὸν πόλεμον. Ἐλθὼν οὖν καὶ αὐτός, καὶ συνεκστρατεύσας (38) αὐτῷ, εἰς τὸ ὄχυρῶμα τῶν αἰρετικῶν παραδύεται (39), καὶ τὰ τῶν ἀσεβῶν δόγματα κατατέμνων καὶ διαλύων, συνεγείρει τὸ τρόπαιον, φυγάδας ἀπελέγξας τοὺς πολεμίους, τῆς αὐτῶν ἀναδρίας λαθόντας συναίσθησιν. Τοιαῦτα διὰ τῶν ἑαυτοῦ θεραπόντων θεὸς κατεργάζεται· ὅς, ὅταν ἴδῃ πολλὴν ἐπιπολάζουσαν τῶν ἀνθρώπων παρανομίαν, οἰκτιρῶ τοῦ τιμωτάτου πλάσματος ἐξεγείρει τελείους ἄνδρας ἐπικουρίαν τινὰ καὶ παιδαγωγίαν τοῖς κινδυνεύουσι προμηθεύμενος, ἵνα μὴ τοῦ στηρίζοντος ἢ ἀπορίας τὸ γένος λυμῆνται· καθὰ καὶ τότε πεποίηκε, τούτους διαναστήσας, καὶ οἶόν τινα ὄπῃ τὸν ἐμβαλλόμενον γάλακτι τούτους εἰς μέσον τίθει (40) τοὺς τῇ πολυσχιδεῖ πονηρίᾳ καὶ ἀσεβείᾳ πλείστον ἀλλήλων ἀφροστηκότας (41) εἰς μίαν συνδεῖ φίλιαν καὶ ἀομοίαν.

multifida improbitate et impietate plurimum inter constringens.

Ὁὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ ὁ μὲν εἰρημένος πρόεδρος τῆσδε Ἐκκλησίας (42) πρὸς τὴν ἀμείνω μετανέστη ζωὴν (43)· πολὺς δὲ πόνος τῷ Γρηγορίῳ καθίσταται γράφοντι πρὸς τὴν πόλιν, καὶ ἰδίᾳ τοῖς, καὶ κοινῇ πᾶσι, καὶ πειθόντι τὰ μὲν διὰ τοῦ πατρὸς, τὰ δὲ δι' ἑαυτοῦ τῷ θρόνῳ τῆς ἀρχιερωσύνης ἐγκαθιδρῦσαι Βασιλείων· λίαν καὶ τοῦτο τελείως. Οὐ γὰρ ὡς φίλῳ χαρίζομενος ἔπραττεν, ἀλλὰ τοῦ κοινοῦ προνοῶν. Ἥδει γάρ, ἤδει σαφῶς τὸν τοῦ Πνεύματος ἄξιον παραστάτην· διὰ τοῦτο οὐκ ἀνῆκε, πρὶν εἰς τέλος ἀγάγῃ (44) τὸ προσηκόντως βεβουλευμένον· καὶ μέντοι καὶ ἤγαγεν. Ὁ μὲν οὖν Βασίλειος εἶχε τῆς Καισαρέων τοὺς οἰακας. Φθόνου δὲ καὶ φιλαρχίας ἐπαυξηθέντων, διαίρειται εἰς δύο ἡ Καππαδοκῶν, μέχρι τότε μία τῆσδε (45) γνωριζομένη· καὶ ἀντιδιαίρειται τῆς Καισαρέων τὰ Τύανα, ὡς λοιπὸν ἐκδικεῖσθαι παρ' ἀμφοτέρων (46), καὶ τὰς πολίχνας ἀμφισθητούντων,

(34) Ita cod. P. et sic legendum monet Montac. nec non et Combef. In edit. quibusdam, σπαράττεσθαι.

(35) Μέγν deest in codd. Colb. 2, et Or., moxque Colbert. 1, et Or. legunt, ἀλογῆσαι, καὶ τὸν κίνδυνον.

(36) Cod. Or., ταχέϊα ἐπικουρίᾳ.

(37) Colb. 2, et Or. ἅμα δὲ καὶ τὴν.

(38) Colb. 1, et Or. Ἐλθὼν οὖν καὶ συνεκστρατεύσας.

(39) Colb. 1, ἀποδύεται.

(40) Colb. 2, et Or., εἰς μέσον τίθει.

(41) Cod. P., πλείστον ἀλλήλων ἀφροστητότων.

(42) Colb. 1, 2, et Or. cod., τῆσδε τῆς Ἐκκλησίας.

(43) Colb. 1, μετέστη ζωὴν, ad meliorem translationem est vitam.

(44) Cod. P., ἀγάγει. Cod. Or., ἀγαγεῖν.

(45) Τῆσδε deest in Colb. 2.

(46) Ita legendum moment antiqui editi; ita etiam cod. P. et Or. Colb. 2 habet ἐκδικεῖσθαι τῶν παρ' ἀμφοτέρων. Billius ἐκδημεῖσθαι.

ὄποταν ἐκατέρως εἶναι χρεῶν. Πολλή γοῦν ἐντεῦθεν ἄ
ἐξήχθη (47) φιλονεικία, πρόφασιν μὲν ἔχουσα πί-
στιν (48) καὶ τὴν ψυχῶν δῆθεν κηδεμονίαν, σπουδῆν
δὲ πλεονεξίαν καὶ φιλαρχίαν, σεμναῖς κλήσεσι πειρω-
μένων κατακρύπτειν τὰ ἀσχη.

animarum obtentu ac prætextu, quasi fidei negotio atque
avaritiam dominandique libidinem; hominibus nimirum res turpes et foedas honestis nominibus
obvelare conantibus.

Καινοτομούμενος δὲ, καὶ τῶν οικείων ἀποστερού-
μενος (49) ὁ μέγας Βασίλειος, ἐννοεῖ καταστήσαι τοῖς
Σασίμοις ἐπίσκοπον, ἴνα, κοινοποιήσας (50) τὸ
σχίσμα, τὴν ἄλλοθεν αὐτῷ παραγενομένην ζημίαν
ἐντεῦθεν λάσῃται· καὶ ἅμα τὴν χώραν ἐπισκόποις
καταπαυκνῶσας, ἐπιμέλειαν ταῖς Ἐκκλησίαις μᾶλλον
χαρίσεται. Οὐδὲς οὖν ἐδόκει Βασιλεῖω χρησιμώτερος
τοῦ Γρηγορίου, καὶ ἰσχυρότερος ἐπισκοπῆς καινουρ-
γηθείσης ἀντιλαβέσθαι (51). Τοῦτο βουλευσάμενος
μετὰ τοῦ πατρὸς Γρηγορίου τοῦ θαυμασίου, προσ-
άγει βιασάμενος τῇ χειροτονίᾳ (52) τὸν ἄνδρα· καὶ
τὸ μὲν ἔργον εἶχε τέλος. Ὁ δὲ, καθὰ πολλάκις εἰρή-
καμεν, σκοπὸν ἔχων ἡσυχίας τε καὶ πραγμάτων
ἐλευθερίας, ἠνιάτο, ἐδυσφόρει, ἑαυτῷ προσέχειν καὶ
ιδιάζειν ἀναγκαῖον εἶναι οἰόμενος. Πρὸς δὲ καὶ τὸ
χωρῶν, τὰ Σάσιμα λέγω, ἦν αὐτῷ ἀνεπιτήδειον, οἷα
ζάλης τε καὶ ἀστικῶν θορύβων πεπληρωμένον. Λεω-
φόρου (53) γὰρ βασιλικῆς μέσον κείμενον, καὶ τοῦ
δημοσίου δρόμου ἔχον τὰ ἵπποστάσια, δονεῖται τοῖς
παροῦσι (54), πολλὴν μὲν ἀνίαν φέρον τοῖς ἡσυχίοις,
ἀπολαυσιν δὲ ἢ ὠφέλειαν οὐδὲ τὴν τυχοῦσαν σχεδὸν
παρεχόμενον. Ταῦτα ἐνιδῶν (55), εἰς φροντιστήριον
ἀσθενῶν καταφεύγει, διακονίᾳ τε καὶ λόγοις πατρι-
κοῖς τὸ δυσανάθετον (56) τῆς ἰσοσύου καταπραῦνον, καὶ
φιλοσοφίας τὸν καιρὸν (57) ἐγγυμναστήριον τίθεται.
Λέγεται οὖν (58) μὴδὲ προσφορὰν ἢ χειροτονίαν (59),
ἢ ἕτερόν τι τῶν συνήθων τοῖς ἐπισκόποις, ἐν τοῖς
Σασίμοις (60) ἐπιτελέσαι, ἀλλ' ἅμα τῇ χειροτονίᾳ τὸν
Φρασμὸν (61) ἐννοῆσαι.

constituit. Ferunt autem eum, nec oblationem, nec ordinationem, neque quidquam aliud eorum
quæ apud episcopos consueti munii sunt, Sasimis peragisse: verum simul atque episcopus ordinatus
est, fugam animo concepisse.

Ὁ δὲ πατὴρ πολὺ μὲν ἦν ἀντιβῶλον αὐτὸν (62)
τὰ Σάσιμα δέχεσθαι· ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦ σκοποῦ ἀπ-
ετύχανε, δευτέρον ποιεῖται ἀνθ' ἑαυτοῦ κείνον τῆς
Ἐκκλησίας (63) Ναζιανζοῦ ἀνελέσθαι τὴν ἐπιμέλειαν.
Καὶ τοῦτο ἐπραττεν οὐ νοουσίᾳ μόνον, ἀλλ' ἤδη

A Tyanensis civitas a Cæsarea distrahitur, eique
opponitur: adeo ut deinceps de oppidis quoque
inter utrosque controversia moveretur, inter se
contententes, utri potius metropoli ea asserenda
essent. Atque hinc contentio exorta est: hoc qui-
dem obtentu ac prætextu, quasi fidei negotio atque
animarum cura moverentur: re autem ipsa, propter
avaritiam dominandique libidinem; hominibus nimirum res turpes et foedas honestis nominibus
obvelare conantibus.

At vero magnus Basilius, novo atque inusitato
exemplo suis oppidis spoliatus, episcopi Sasimis
constituere proponit, ut, quod abscissum erat,
commune faciens, detrimentum aliunde acceptum
hac ratione sarciret; simulque regione episcopis
obfirmata, Ecclesiarum administrationi melius
consuleret. Nemo porro ei ad moderandas episcu-
patus recens creati habenas Gregorio commodior
firmiorisque animi videbatur. Ac proinde consilio
cum viri admirandi patre habito, invitum hominem
ac repugnantem pontificali gratia consecratum, ejus
Ecclesie clavo admovet; ac res quidem opere per-
ficitur. Cæterum ille, ut sæpe diximus, tranquillia-
tem, negotiorumque immunitatem sibi propositam
habens,angebatur animo, permolestaque rem hujus-
modi ferebat, sibi ipsi animum attentum habere, ac
privatam vitam colere necessarium esse existimans.
Huc accedebat loci incommoditas, utpote procellis
urbicisque tumultibus pleni. Sasimorum enim oppi-
dum in regie et militaris viae medio situm, ac
veredariorum equorum stationes habens, prætereun-
tium tumultibus undique perstrepit et agita-
tur; atque ingentem quidem molestiam hominibus
tranquillæ vitæ studiosis gignit, fructum autem
atque utilitatem ne minimam quidem propemodum
affert. Quod cum ille perspiceret, ad ægrotorum
domicilium confugit, ministerio verbisque paternis
morbi difficultatem gravitatemque leniens: ac
philosophiæ exercitamentum tempus illud sibi
peragisse: verum simul atque episcopus ordinatus

Hic vero pater multum quidem diuque eum, ut
Sasima teneret, obsecravit. Cum autem quod pro-
ponebat minime assequi posset, hoc secundo egit,
ut pro se ille Ecclesie Nazianzenæ curam admini-
strationemque susciperet. Ad eamque rem, non

(47) Cod. Or. P. et Colb. 1, ἐντεῦθεν ἐξήχθη, hinc
accensa est.

(48) Πίστιν deerat, sed in versione sua Billius
restituit; sic volunt alii edit. nec non et Codd. P. et
Colb. 1.

(49) In cod. P. desunt hæc verba: καὶ τῶν οικ-
είων ἀποστερούμενος.

(50) Cod. Or. habere videtur καινοποιήσας, refi-
ciens. Cod. P. τὸ σχῆμα.

(51) Cod. P. addit. πλὴν τοῦ Γρηγορίου.

(52) Προσάγει χειροτονίᾳ· readit Billius, electio-
ni admovet, quod nihil ecclesiasticum sonat. Sic pas-
sim per χειροτονίαν electionem intelligit; Combefi-
sius vero, quem sequimur, munium impositionem,
consecrationem.

(53) Cod. P., λαοφόρου.

(54) Δονεῖται τοῖς παροῦσι, hæc verba restitui-
mus ex cod. Colb. 2 quæ reddidit in versione sua
Billius.

(55) Colb. 1, et cod. Or. Ταῦτ' ἰδῶν. Combef.,
ταῦτ' οὖν ἰδῶν.

(56) Colb. 1, τὸ δυσανάθετον. Cod. Or., τὸ δυσ-
αχθές.

(57) Colb. P., φιλοσοφίαν τῶν καιρῶν.

(58) Colb. 1 et 2, Λέγεται γοῦν. Cod. Or., Λέγεται
δ' οὖν.

(59) Sic cod. Or. in edit. χειροτονίαν.

(60) Colb. 2 habet tantum τῶν συνήθων τοῖς Σασί-
μοις.

(61) Codd. Or. et P. τὸ δρᾶσειν.

(62) Αὐτόν deest in cod. Or.

(63) Ἐκκλησίας deest in cod. Or.

admonitionem tantum et cohortationem afferebat, sed jam etiam imprecationem quamdam admiscebat, ex senectutis contemptu proficiscentem. Hic autem simul quidem et vitam nullis occupationibus interpellatam sibi procurans, et magni momenti rem esse censens morem patri gerere, his verbis eum alloquitur : « Pater, tametsi mihi molesta sunt quæ imperas, in gratiam tamen tui haudquaquam recuso. Nazianzi curam suscipio. Hoc tamen velim sancta tua religiosissimaque prudentia cognoscat, nulla ratione fieri posse, ut te ex hac vita subtracto Ecclesiam retineam. » Præveniens igitur pater : « Ita sane, inquit, o filii, mihi viventi scipionis vice esto, senectutem meam suffulciens, paternisque precibus animi arbitrato res tuas constitue. »

His auditis, assiduo ipsi adhærebat, præclarissime curans tum ipsius canitiem, jam ad centesimum annum accedentis, tum matris senectutem, non multum ab ea ætate distantis; quorum uterque, ut probabile est, magna cura et a labore requie opus habebat, præsertim jam defuncto Cæsario, et Gorgonia sorore sanctissima femina, atque ambobus ad vitam senii expertem æternamque beatitudinem translatis, quos etiam funebribus orationibus decoravit, solus relictus senectutis solatium, infirmitatis medicina, piorum parentum, si ita loqui fas est, melior successio, abundeque ampla majoribus suis gloria ad propagandam eorum memoriam, et cum orbis incolumi statu porrigendam. Ecquis autem majori pietatis laude domesticis præfuit, scientia et pietate domum moderans, vel optimus quispiam procurator, quæ cuique commoda erant, distribuens, cognatis, amicis, famulis, hospitibus : atque ita rursus Ecclesiæ negotia administrans, ut ejus pascendi gregis ratio omnibus velut recta amussis proposita esset? Commodè autem a Paulo dictum est : *Si quis domesticis præessa nescit, quomodo Ecclesiæ Dei curam habebit* ?⁷¹ Etenim qui unum prudenter rexit, hic utique et domum servare queat : qui autem domum, idem et Ecclesiam : qui rursus Ecclesiam, is et civitatem. Nam et domus, contracta quædam respublica est : et civitas, perfectior quædam domus descriptio. Ejusdem enim scientiæ est, et multos, et paucos, sed sola quantitatè ratione hujusmodi res inter se differunt.

Enimvero cum Gregorius pater (sic enim ipse

⁷¹ I Tim. III, 5.

(64) Codd. Or. P. et Colb. 1, διατίθει.

(65) Combef. γηρωκομῶν.

(66) Cod. Or. P. et Colb. 1, μεταλλαχθός, cum defunctus fuerit Cæsario, vel vitam mutaverit.

(67) Ita codd. Or. et P.; in edit. ἀποληφθεις.

(68) Cod. P. in not. marg. κυκλεύειν, διὰ μακρόθεν γυρεύειν.

(69) Cod. P. συμπαρατείνεσθαι.

(70) Cod. Or. τῶν οἰκῶν.

(71) Cod. P. προσεικόντως, et in not. marg. ἐφ' ὁμοίως ἢ πρέπον.

καὶ ἀρὰν τινα προσμιγνύς ἐκ πρεσβυτικῆς ὀρμημένην ὀλιγωρίας. Ὁ δὲ, τό τε ἀπερισπίστον ἐαντῷ διοικούμενος, καὶ τῷ πατρὶ πειθαρχεῖν μέγα κρίνων, φησὶ πρὸς αὐτόν : « Ὁ πάτερ, κἀν ὅτι δυσχερῆ μοι τὰ προσταττόμενα, ὁμῶς δὲ σὴν χάριν οὐκ ἀνανεύω. Δέχομαι τὴν φροντίδα Ναζιανζοῦ. Γινωσκέτω δὲ σου ἡ ἱερὰ καὶ θεοφιλὴς σύνεσις, ὡς οὐχ οἶδόν τέ με, σοῦ τοῦ τῆδε βίου χωριζομένου, τῆς Ἐκκλησίας ἀντέχεσθαι. » Ὑποφθάσας οὖν ὁ πατήρ. « Ἐμοὶ μὲν, ἔφη, ὦ πατ. ζῶντι βακτηρία γαροῦ, τὸ γῆρας ὑποστηρίζων, καὶ ταῖς πατρικαῖς εὐχαῖς στηριζόμενος. Τελευτήσαντος δὲ, ὡς ἂν ἦ σοι φίλον, διατίθεσο (64) τὰ πράγματα. »

vicissim fultus. Cum autem e vita excessero, pro

Β Τούτων ἀκούσας, προσέμενε γηρωκομῶν (65) ἄριστα· αὐτόν τε ἤδη ἑκατὸν ἔτεσι πλησιάσαντα, καὶ τὴν μητέρα τοῦτον βραχὺ τι ἀποδέουσαν, πολλῆς, ὡς εἰκός, θεραπείας καὶ ἀναπαύσεως χρῆζοντα, καὶ μάλιστα ἤδη Καισαρίου τὸν βίον μετεληχτός (66), καὶ Γοργονίας τῆς ὀσιωτάτης ἐν γυναιξὶν ἀδελφῆς, ἀμφοτέρων μετατεθέντων πρὸς τὴν ἀγήρω ζωὴν καὶ ἀληκτον εὐδαιμονίαν, οὗς καὶ λόγοις ἐπιταφίους ἐτίμησε, μόνος ἀπολειφθεις (67) γῆρας παραμυθία, ἀσθενείας ἰατρεία, γονέων εὐσεβῶν, εἰ μὴ μέγα εἰπεῖν, ἀμείνων διαδοχῆ, καὶ ἀρκοῦσα τοῖς προγόνοις εὐκλεία, ὥστε αὐτῶν δολιγεύειν (68) τὴν μνήμην, καὶ τῇ συστάσει τοῦ κόσμου συμπαρακτείνεσθαι (69). Τίς μὲν οὖν θεοσεβέστερον οἰκείων προέστη, ἐπιστήμη οἰκονομῶν, καὶ φιλοθετὰ τὸν οἶκον (70), ὥσπερ τις ἄριστος οἰκονόμος, ἐκάστῳ νέμων τὰ πρόσφορα, συγγενέσι, φίλοις, οἰκέταις, ξένοις· τὰ δὲ τῆς Ἐκκλησίας οὕτως, ὡς κανόνα προκείμεθα δίκαιον ἄπασιν τὴν ἐκείνου ποιμαντικὴν; Προσηκόντως (71) δὲ εἴρηται τῷ θεῷ Παύλῳ· *Εἰ δὲ τις τῶν οἰκείων (72) προσεῖναι οὐκ οἶδε, πῶς Ἐκκλησίας Θεοῦ ἐπιμελήσεται*; Ὁ γὰρ ἔνα (73) παιδαγωγήσας μετὰ συνέσεως, οὗτος δῆπου καὶ οἶκον σώσειεν (74)· ὁ δὲ οἶκον, καὶ Ἐκκλησίαν· ὁ δὲ Ἐκκλησίαν, καὶ πόλιν. Οἶκός τε γὰρ ἐστὶ πολιτεία συνεσταλμένη· καὶ πόλις ἂν εἴη οἶκου τελειωτέρα (75) περιγραφῆ. Τῆς δὲ αὐτῆς ἐπιστήμης πολλοὺς τε σώσειεν καὶ ὄλιγους, ἢ ἔνα, καὶ οὐ τῷ ὄλῳ καὶ παντὶ, ἀλλὰ τῷ ποσῷ μόνῳ (76) διαφέρει τὰ τοιαῦτα.

D

Τοῦ δὲ πατρὸς αὐτῷ (77) ἰρηγορίου ἰούτως ἄρ

(72) Cod. Or. τῶν ἰδίων, privatas res. Cod. P. et δὲ τι, τὸν ἴδιον οἶκον.

(73) Cod. Or. Ὁ δὲ ἔνα.

(74) Σώσειεν· ὁ δὲ οἶκον καὶ ἐκκλησίαν· ὁ δὲ ἐκκλησίαν καὶ πόλιν. Hæc reddiderat Billius, et restituiimus ex consensu antiquorum edit. et omnium codd. manusc.

(75) Cod. P. τελειωτέρα.

(76) In edit. πόνῳ, sed cod. omnes volunt μόνῳ.

(77) Cod. Or. habet αὐτοῦ.

καὶ αὐτὸς ὀνομάζεται) τὸν βίον μεταλλάξαντος, τῆς μήσας τὸν πατέρα λόγους ἐπιταφίους, τὴν τε θεοφιλῆ μητέρα Νόνναν ἐγκωμιάσας ἐτι ζῶσαν· ὁσα γὰρ ποιῶν καὶ ὅσα εἰδὸς τὸν φιλοπάτορά τε καὶ φιλομήτορα, καὶ φιλόχριστον, καὶ ἀντιλαμβάνομενος αὐτῆς ἐν χηρείᾳ καὶ πολλῇ βαθεῖα θεομένης ἐπικουρίας τε καὶ ἀνέσεως, μετὰ τὴν αὐτῆς τελευτὴν τῆς Ἐκκλησίας ὑπανεχώρησε· καὶ καταλαβὼν τὴν Σελεύκειαν, τῷ παρθενῶν τῆς πανάγνου Θεῆλης ἐνδiciaται (78), καιρὸν ἐνδοῦς (79) ἐπίσκοπόν τινα καταστήσαι Ναζιανζοῦ. Ὡς δὲ ὑποστρέψας ἐν τοῖς ὁμοίοις ἦν, μήτε ποιμένος προβληθέντος, καὶ τοῦ λαοῦ μετὰ δακρύων αὐτὸν ἱκετευόντων, οὐ κάμπτεται πρὸς τὴν αἵτησιν, ἀλλ' ἔμενεν ἀκλήνης, οὐχ ἤττον ἢ δρῦς (80) πρὸς ἐμβολὰς ἀνέμων ἀτίνακτος.

Ὅ δὲ αὖ μικροῦ (81) παρέδραμε (82) τὴν ἐμὴν μνήμην, μέγιστον ὄν, τοῦτο ὑμῖν διηγῆσθαι, ἐκείνη γὰρ εἰς εὐφημίαν οὐκ ἔλαττον ἢ ὑμῖν εἰς εὐεργεσίαν. Πᾶν γὰρ καλὸν καὶ ζηλωτὸν δέχου· τὸ δὲ ζηλωτὸν καὶ ποριστικὸν ἀρετῆς· ἢ δὲ πρὸς Θεὸν φέρει τοὺς ἐπομένους. Ὁρῶν ὁ μέγας Βασίλειος τοὺς λωθευμένους (83) ἀδελφοὺς λίαν μὲν ἐλεεινοὺς καὶ συμπαθείας ἀξίους, ἥκιστα (84) δὲ οἰκτερομένους, καὶ ὡς ἄγος (85) τι, καὶ μίλασμα, καὶ ἀποτρόπαιον τοῖς πολλοῖς ὄντας δι' ἀμάθειαν καὶ μισανθρωπίαν, καὶ εἰς ἔννοιαν τῆς φύσεως ἐλθὼν, βουλὴν προτίθεται εὐσεβῆ, καὶ τῆς ἐκείνου φιλαδελφίας ἀξίαν. Οἴκους παμμεγέθεις ἀναδειμάμενος, καὶ προσόδους ἐτησίας (86) τάξας, ἃς ἐκ τῶν εὐπόρων περιποίησαστο, προτρέψας συνέσεως λόγοις πρὸς τὴν ἐπίδοσιν, πάντας τοὺς ἀσθενεῖς εἰς ταῦτ' ἠθροισε, φροντιστήρια ταῦτα καλέσας πτωχῶν. Τούτων συνεργὸς καὶ συναγωνιστὴς ὑπῆρχε Γρηγόριος, καθὰ δηλοῖ ὁ περὶ φιλοπτωχίας λόγος, ὅσῃν περὶ τὸ πρᾶγμα σπουδὴν Βασιλεὺς τῷ μεγάλῳ συγκατέβαλετο, μεγίστην δειξας τῶν ἐντολῶν πτωχοτροφίαν, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλειότητος καὶ φιλανθρωπίας ἀξίαν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἰς τοσοῦτον, ὅσον τοῦ μὴ δόξαι παραλελειφθαι τοσοῦτον κατέρθωμα.

maximum omnium mandatorum esse ostendens, alendorum pauperum studium, Deique magnificentia et benignitate dignum. Atque hæc quidem hactenus : ne adeo præclarum facinus prætermisisse videamur.

Τῆς δὲ Ἀρειανικῆς (87) αἵρέσεως ἐκ πολλῶν χρόνων πιεζούσης τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ βασιλικῇ χειρὶ καταστρεφομένης τὰ τοῦ Θεοῦ ὀχυρώματα, τῷ πρὸς ἀσέθειαν ὑποπάσασθαι τοὺς ἀπλουστέρους, μέγα τε Θεὸν τὸν Πατέρα καὶ μικρὸν τὸν Υἱὸν, καὶ χτίσμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα δογματιζούσης, ἐπεφύη, ὅῃν ἐξ ὕδρας τινὸς νεοθαλῆς κεφαλῆ, τῶν πνευματομάχων ἢ αἵρεσις, περὶ μὲν τὸν Υἱὸν εὐγνωμονοῦσα, καὶ ἴσον

vocabatur) ex hac vita migrasset, funebris orationis eum honore affecit, Deoque dilectam matrem Nonnam adhuc viventem laudibus prosecutus est ; pie id quidem faciens, atque ut hominem decebat, et patris, et matris, et Dei amantem, ipsiusque curam amplectens, in viduitate et profunda canitie summa ope et quiete opus habentis. Post cujus excessum ex Ecclesia se proripuit, Seleuciamque profectus, in castissimæ virginis Theclæ parthenone commoratus est : ut videlicet, interim dum ipse abesset, episcopus quidam Nazianzenæ urbi præficeretur. Ut autem Nazianzum reversus est, eodem statu omnia reperit, nec pastorem ullum institutum : ac quamvis plebs cum lacrymis ipsum obsecraret, precibus tamen minime flectebatur, sed firmus et immobilis manebat, non secus ac quercus quæ nullo ventorum impetu concuti potest.

Quod autem mihi pene memoria effluxit, hoc jam commemorabo, utpote maximum momentum habens, tam illi ad laudem, quam vobis ad utilitatem. Quidquid enim honestum et præclarum est, id quoque æmulationem gignit : quod autem æmulationis studium gignit, idem etiam ad comparandam virtutem confert : virtus porro sui studiosos ad Deum ducit. Magnus itaque Basilius fratres lepræ lue infectos, licet admodum calamitosos et commiseratione dignos, minima tamen miseratione animos hominum permovere, imo etiam plerisque, qua erant stoliditate et immanitate, velut nefas quoddam et placulum, horrendumque spectaculum haberi perspicens, naturæque humanæ conditionem animo reputans, pium consilium dignumque ipsius charitate destinatum et proponit. Amplissimis enim ædibus extractis, annuisque proventibus constitutis, quos a divitibus et copiosis hominibus solerti oratione ad largitionem impulsis collegerat, ægrotos omnes in unum coegit, pauperum gymnasia ac sacras domos hæc loca appellans. Huic ea in re adjutor laborisque particeps fuit Gregorius. Ex ea quippe, quam de pauperum amore habuit, oratione (88), liquido constat quanto studio in eam rem cum Basilio incubuerit, alendorum pauperum studium, Deique magnificentia et benignitate dignum. Atque hæc quidem hactenus : ne adeo præclarum facinus prætermisisse videamur.

μένους. Cod. P. λωθευμένους καὶ βλαπτομένους.

(84) Cod. P. οὐδαμῶς.

(85) Cod. P. βδέλυγμα.

(86) Cod. Or. αἰτησίας.

(87) Cod. Or. et P. Ἀρειανῆς.

(88) Orat. xiv, p. 257.

(78) Cod. P. ἐνδiciaται.

(79) Cod. Coll. 1, P. et Or. καιρὸν διδοῦς.

(80) Cod. Or. ἢ δρῦς τις.

(81) Cod. P. μικρὸν.

(82) Cod. Or. προέδραμε mox in eod. cod. et cod. P. deest μέγιστον ὄν.

(83) Ita codd. Coll. 1, 2, et Or. In edit. λελωθευ-

Verbum Patri cœquale statuens, cæterum Spiritum sanctum blasphemis verbis impetens, idque bifariam. Alii enim creaturam aperte ipsum asserebant: alii nec creaturam, nec Deum, sed liberum, quos proinde Semarianos ille vocabat, nomen scilicet eorum opinioni congruum et appositum ipsis imponens; quippe qui ita Filium in honore haberent, ut interim Spiritum sanctum aspernarentur.

Igitur huiusmodi contentione per totam Romanl imperii ditionem gliscente, magisque etiam Byzantii vigente ac obtinente, Dens eos, qui pestifera hac doctrina exstinguebantur, miseratus, *sanctum Gregorii Theologi spiritum excitat*⁹⁰, ac velut ad Moysæm ait⁹¹: *Videns vidi afflictionem populi mei, qui in Ægypto est* (Ægyptus autem Hebræorum quidem lingua *tenebras* sonat, nunc vero offusam ac detinentem hæresum caliginem significat), *et gemitum eorum audivi, atque ad eos liberandos descendendi. Quocirca nunc veni; in Ægyptum te mittam.* Atque hac cohortatione permotum, Spiritusque sancti numine impletum, Byzantium mittit, ut pro Spiritu diuicaret. Protinus igitur ille, magno illo luminari Basilio ipsius cupiditati alacritatique quasi faces quasdam subdente, atque ad spiritualia certamina ipsum inungente, aliisque compluribus episcopis, principisque urbis civibus, fidei pietate præditis, ab eo obnixè contendentes, ut ipsis auxilio egentibus malorum se depulsores præberet, Constantino-polim venit, terrena quidem omni substantia et luxu ac divitiis carens, cæterum Spiritu plenus. Exceptus autem a quibusdam, et generis et pietatis afinitate cum eo conjunctis, Ecclesiam offendit, *quasi matum navis in monte, aut quasi signum in colle*, ut prophetæ⁴ verbis utar, hoc est, numero perexiguam atque obscuram (quod videlicet piis viris libertas omnis ab eo qui imperium tenebat, sublata esset), sacras etiam omnes ereptas ædes, ac per vim occupatas. Una sanctæ Anastasiæ ædicula orthodoxis patebat, fortasse etiam quia propter ambitus et circumscriptiõnis angustiam contemptui habebatur: quemadmodum norant, qui vetus hoc fanum con-

⁹⁰ Dan. xiii, 45. ⁹¹ Exod. iii, 7 et seq. ⁴ Isa. xxx, 17.

(89) Codd. Or. et P. ἐκεῖνος ἐτοίμως· Colb. 1, et Comb. ἡμιαρετους ἐτοίμως ὠνόμαζε· Colb. 2, ἐτύμως ὠνόμαζε.

(90) Cod. P. εἰπών. Mox ὡς deest in cod. Or.

(91) Ita cod. P. Or. et Colb. 1 et 2. In edit. τῆν τῶν Ῥωμαίων.

(92) Τοῦ. Deest in Colb. 1; mox idem et cod. Or.

τῷ Πατρὶ τιθεμένη τὸν Λόγον, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημοῦσα, καὶ τοῦτο διχῶς. Οἱ μὲν γὰρ κτίσμε φανερῶς ἰδογματίζον, οἱ δὲ οὔτε κτίσμα οὔτε Θεὸν, ἀλλ' ἐλευθερον· οὗς Ἡμιαρετους (89) ἐκεῖνος ὠνόμαζε, πρόπευσαν τῇ δόξῃ αὐτῶν τὴν προσηγορίαν ἐπειπὼν· ὡς τιμῶσι μὲν (90) τὸν Ἰῶν τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀτιμᾶζουσι.

Τῆς οὖν τοιαύτης ἐριδος πᾶσαν ὑπολαβούσης τὴν ὑπὸ Ῥωμαίους (91) ἀρχὴν, πλέον δὲ τοῦ Βυζαντίου κατακρατούσης, ἐξεγείρει ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ἐλεήσας τοὺς ἀπολλυμένους ὑπὸ τῆς φθοροποιῦ τῆσδε διδασκαλίας· καὶ εἶον πρὸς Μωϋσέα φησιν· Ἰδὼν εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ (σκότος δὲ ἡ Αἰγυπτὸς λέγεται τῇ φωνῇ τῶν Ἑβραίων· δηλοῖ δὲ νῦν τῶν αἰρέσεων τὴν κατασχόντα ζόφον), καὶ τοῦ στεναγμοῦ αὐτῶν ἤκουσα· καὶ κατέβην τοῦ (92) ἐξελεῖσθαι αὐτούς. Καὶ νῦν δεῦρο ἀποστελῶ σε εἰς Αἰγυπτὸν. Καὶ τοιαύτη παρακαλεῖσει κινήσας τὸν ἄνδρα, εἰς τὸ Βυζάντιον ἀποστέλλει πληρώσας Πνεύματι, ἵνα ὑπερμαχήσῃ τοῦ Πνεύματος. Ὁ δὲ αὐτίκα, Βασιλείου τοῦ μεγάλου φωστῆρος τὴν ὁρμὴν αὐτῷ συνεπιτείνοντος, καὶ πρὸς τοὺς πνευματικὸς ἀγῶνας ἀλειφοντος, ἄλλων τε πλείστων ἀρχιερέων, καὶ τῶν πιστῶν τῆς βασιλίδος ἀντιβολούντων αὐτοῖς ἀλεξίκακον (93) γενέσθαι χρηζουσιν ἐπικουρίας τῆ βασιλίδι παρῆν· ὕλης μὲν ἀπάσης, καὶ τρυφῆς καὶ πλουτοῦ ἄπορος, ἀλλὰ Πνεύματος πλήρης. Ὑπεδέχθη δὲ παρὰ συγγενῶν καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν εὐσέβειαν, εὖρε δὲ τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς Ἰσδὸρ ἐπ' ὄρους, ἢ ὡς σημαίαν ἐπὶ βουνοῦ, προφητικῶς εἰπεῖν, βραχίσταν, καὶ εὐαριθμητον, καὶ λανθάνουσαν, διὰ τὸ πάσης παρῆρησίας ὑπὸ τοῦ κράτους ἀποστερεῖσθαι· οἶκος δὲ ἱεροῦς ἄπαντας διηρησασμένους, καὶ βίᾳ κατεχομένους. Μόνη δὲ ἡ ἅγια Ἀναστασία τοῖς ὀρθοδόξοις ἀνεῖτο· τάχα μὲν καὶ αὕτη καταφρονηθεῖσα διὰ σμικρότητα περιγραφῆς, ὡς εἶδειεν ἂν οἱ θεασάμενοι τὸ παλαιὸν αὐτῆς τέμενος.

quemadmodum norant, qui vetus hoc fanum con-

Εὐθύς οὖν αὐτὸς, ὡς περ τις Δαβὶδ, παρατάττεται· καὶ σφενδονᾶ τὰ ἀλλόφυλα δόγματα λόγων στεβρότητι, καὶ τοῖς πιστοῖς πιστῶς ἐπανάγει τὴν παρῆρησίαν, καθ' ἡμέραν προσλαμβάνων, καὶ αἰχμαλωτίζων τῷ Θεῷ τοὺς κακῶς ἐπαναστάντας τῇ ἀληθείᾳ. Ὀλίγου τοίνυν χρόνου διαδραμόντος (94), τοσαύτην τοῦ πλήθους τὴν ἐπίδοσιν ἐποίησατο, ὡς μὴ εἶναι ταῦτα (95) συγκρίνειν τοῖς πρότερον· κἀνατᾶθα (96) τὸ ἱερὸν τελειοῦσθαι γράμμα· Ὁ οἶκος Δαβὶδ ἐκορυεῦτο, καὶ ἐμεγαλύνετο· ὁ δὲ οἶκος Σαοὺλ ἐπο-

ἀποστελῶ σε.

(93) Cod. P. in not. marg. ἀποκωλυτικὸν τῶν κακῶν, ἴσως α παλὶς prohiberet. Billius vertit ἀλεξίκακον, quasi Herculem quemdam Alesiacum se præberet.

(94) Cod. P. παραδραμόντος.

(95) Colb. 2, ὡς τε μὴ εἶναι ταῦτα.

(96) Colb. 1, ἀλλὰ κἀν ταῦτα.

ρεύετο, και ἡσθένει. Ἦν ὄρῳ οὖν ποικίλην τινὰ τῶν σωζομένων τὴν εὐταξίαν (97). Οἱ μὲν γὰρ ἤδη ἐσαγηνεύθησαν, οἱ δὲ ἔμειλλον· οἱ δὲ, ἤδη τελεωθέντες, ἄλλων ἦσαν θηρευταὶ καὶ διδάσκαλοι. Ἐπὶ τοῦ τοῖς τίς ἂν ἕτερος ἤνεγκε τῶν μὲν Ἀρειανῶν τὴν ὄργην, τῶν δὲ πέλας τὴν βασκανίαν; Οἴτινες, δέον ἐπικουρεῖν, καὶ ἀγωνιζομένων συναγωνίζεσθαι, τοῖς κατορθώμασιν αὐτοῦ ἐδυσχέρανον (98), ἔξαμμα τοῦ φθόνου τῆς Ἐκκλησίας ποιούμενοι τὴν ἐπίδοσιν, καὶ τοῖς ἴσοις κρατεῖν οὐκ ἰσχύοντες, ἢ οὐ βουλόμενοι (99) κακίᾳ τὴν ἀρετὴν ὑπερβαλεῖν ἡμιλλήθησαν. facem et incentivum facientes : et cum iisdem rebus

illud Scripturæ impleteret : *Domus David ibat et incresecebat ; domus autem Saul ibat et decrecebat* ². Ac varium quemdam eorum, qui salutem consequerentur, lepidum ordinem cernere erat. Alii enim jam sagena inclusi tenebantur, alii jamjam capiendi erant : alii etiam jam perfectionem adepti, aliorum venatores ac magistri erant. Verum enimvero quis alius hinc Arianorum iram, hinc propinquorum invidiam ferre potuisset ? Qui quidem, cum ipsi opem ferre ac decertantem adjuvare deberent, ipsius recte factis offendebantur, Ecclesiæ incrementum livoris superiores ipso esse vel nequirent, vel nolent, virtutem scelere superare contendebant.

Ὅσῳ δὲ τοῦτου λωφίσαντος τοῦ κακοῦ, ἐπιφύεται ὁ Σύρος Ἀπολλινάριος, ἴδιαν τινὰ καινίζων κακοδοξίαν. Τὴν γὰρ ἐνανθρώπησιν ἀληθῆ μὴ δοξάζων, σαρκὸς πρόσληψιν καὶ ψυχῆς ἀλόγου μόνῃν ἐδίδοσκε, ψυχῆς νοερᾶς τὴν οἰκονομίαν ἀποτεμνόμενος. Ἐλλόγιμος δὲ ὦν τὴν τῶν Ἑλλήνων παιδείουσιν, κλέπτει παλλοῦς τῇ ποικιλίᾳ τῶν λόγων. Παρήσαν οὖν ἀπαταχοῦ γῆς μαθηταὶ τῆς αἰρέσεως, ἔλκοντες τοὺς ἀμαθεῖς, ὡσπερ ἀγκίστροις εἰς τὴν ἀπώλειαν. Ἄθθεις οὖν ἀγῶνι δυσμάχῳ συνελθετο, ἐλέγχων, ἐπιτιμῶν, παρακαλῶν, τοὺς μὲν ἐν τῇ πίστει διαφυλάττων, τοὺς δὲ ἐπανάγων, ὅθεν ἐξέπεσον. Οἷα δ' οὖν πέφυκε συμπύπτειν ἐν τοῖς τοιοῦτοις, ἢ τῆς τελείας ὁμολογία σαρκώσεως εἰς δύο υἱοὺς ἐνομισθῆ τοῖς ἀπαιδεύτοις διαίρεσις. Ἄει οὖν τῷ δῆμῳ προσκαθεζομένων τῶν φαιτητῶν Ἀπολλινάριου, καὶ ταῦτα τοῦ ὁσίου κατηγοροῦντων, ἰσχυσεῖν ἢ ἐπήρεια. Ἐπιπύπτει γὰρ ἐνδελεχοῦσα κοιλαίνει πέτραν. Καὶ ἐπειδὴ τὰ τοιαῦτα τῆς τῶν πολλῶν ἀκοῆς ὑψηλότερα, μὴ δυναμένων συνιέναι τῆς οἰκονομίας τὸ βάθος, λύκοι μὲν ἐπιστεύοντο· ὁ δὲ ποιμὴν ὑπῆρχεν ἐν ὑποψίᾳ, τὴν ἀλήθειαν ἐκπαίξευον. Οἱ οὖν τῆς Ἀρείου δόξης ὑπέρμαχοι, ὡσπερ σῦες (1) ἄγριοι κατὰ τοῦ ὁσίου πάλαι τὴν ὄργην παραθῆγοντες (2), προσλαβόντες δὲ καὶ τὴν ἐπαναστάσαν αὐτῷ παραχρῆν καὶ συκοφαντίαν ἐκ τῶν δοξαζόντων τὰ Ἀπολλινάριου, ἐξάψαντες τὸν δῆμον ψευδέσι λόγοις, λίθοις μὲν τὸν ἄνδρα κατέλευσαν, ὡς ποτε Ἰουδαῖοι τὸν Στέφανον· πλὴν γε ἀστοχοὶ αὐτῶν γεγονάσι αἱ βολαὶ (3), Θεοῦ σκέποντος τὸν αὐτοῦ πρόμαχον.

nam, quemadmodum olim Judæi Stephanum ⁴; insectantur. Verum Deo militem suum causæque suæ defensorem tegente, frustra in eum saxa conjecerunt.

Συλλαβόμενοι δὲ αὐτὸν, τῷ τοῦ ὑπατικοῦ παρέστησαν βήματι, ὡς τινα παραχρῶν καὶ στάσεων αἴτιον. Ὡ τῆς ἀναληθίας ! ὦ ἰσχύος (4) τοῦ ψεύδους, εἰ Γρηγόριος περὶ τοιοῦτων ἐκρίνετο, ὁ καὶ τῆς τῶν ἄλλων ὄργης τε καὶ ἀταξίας ἡπιώτατος ἱατρὸς, ὁ τῆς εἰρήνης βραβευτής, ὁ Χριστοῦ μαθητής, τοῦ πρῶτου καὶ ταπεινοῦ καὶ νομοθετοῦντος τὴν ἐπιείκειαν ! Αὐτὸς δὲ, καίπερ

Nondum hoc malum sedatum erat, cum exortus Apollinarius Syrus peculiarem quamdam et novam hæresim in lucem effert. Christum enim haudquam vere factum hominem sentiens, carnem tantum animamque rationis expertem ab eo assumptam esse docebat, animam intelligentia præditam ab ipsius humanitate abscindens. Cumque profana eruditione excelleret, multos verborum lenocinio infraudem inducebat. Aderant igitur ubique terrarum hæresis discipuli, indoctos homines quasi hamis quibusdam in exitium trahentes. Rursus igitur difficulti certamine constrictus tenebatur Gregorius, arguens, increpans, obsecrans ², alios in fide retinens, alios eo unde exciderant reducens. Ut autem in hujusmodi rebus accidere solet, perfectæ incarnationis confessio ab imperitis ita accepta est, quasi Christus in duos filios divideretur. Ac proinde Apollinarii discipulis nunquam non plebi assidentibus, piumque virum accusantibus, vim habuit calumnia. Gutta enim continenter decidens cavat lapidem. Et quoniam hujusmodi disputationes vulgi captu sublimiores erant, quippe quod incarnationis divinæ profunditatem assequi non posset : idcirco lupi fide et auctoritate apud multitudinem valebant : pastor contra, veritatem docens suspicione laborabat. Quocirca Arianæ sententiæ propugnatores, qui velut apri truculenti iram suam jam pridem adversus sanctum acuerant, accedente jam eo tumultu et calumnia, quæ ipsi ab Apollinarii assecis confata erat, falsis sermonibus inflammata plebe, lapidibus hominem, quemadmodum olim Judæi Stephanum ⁴; insectantur. Verum Deo militem suum causæque suæ defensorem tegente, frustra in eum saxa conjecerunt.

Tum vero correptum ipsum ad consulare tribunatū sistunt, velut quemdam tumultuum et seditionum auctorem. O stuporem admirandum ! o vim mendacii insignem, si Gregorius de his rebus causam dicendam habebat ; ille, inquam, etiam alienæ iræ et perturbationis lenissimus medicus, ille pacis arbiter, ille Christi, mansueti et humilis, mansuetudinem-

¹ II Reg. III, ² II Tim. IV, 2. ³ Act. VII, 58.

(97) Colb. 1, τὴν ἀταξίαν.

(98) Cod. Or. ἐδυσχέρανον.

(99) Cod. P. οἶον βουλόμενοι, superiores ipso esse nequirent quomodo vellent.

(1) Cod. P. ὄες, et in not. marg. χοῖροι.

(2) Cod. P. παροξύνοντες.

(3) Combef. αἱ βολαὶ, irrita fuerunt eorum consilia.

(4) Cod. Or. ὦ τῆς ἰσχύος ?

que nobis lata lege promulgantis, discipulus! At vero ipse, tametsi tot tantisque rerum acerbitatibus premeretur, hæc tamen sentiebat ac proloquebatur propter nomen tuum, Christe: *Etiamsi ambulæro in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es*⁵. Hinc igitur a iudice sine verberibus et tormentis dimissus est, martyr sine periculis, et sine vibicibus laureatus, cum hoc unum præstulisset, ut ex animo et voluntate perferret, quæ ipsum pati Christus minime permisit.

Hujusmodi itaque certaminibus clarissime perfunctus, jam apud omnes clarus erat, beatusque, tum ob liberam veræ doctrinæ promulgationem, tum ob virtutem, totque exantlato labores censebatur: illustri etiam et conspicuus ob Ecclesiæ multitudinem. Quo factum est ut Petrus, magnæ urbis Alexandrinæ episcopus, egregiique illius Athanasii in pastoralis munere successor, ad Gregorium Magnum scripserit, Constantinopolitanæ Ecclesiæ imperium ei confirmans. Et quidem rectissime et æquissime, eum episcopum esse, qui labores ante impenderat, quam ad dignitatem perveniret, thronumque, non humano favore, sed pro sudorum præmio et mercede acceperat. Quanquam autem rerum ab eo gestarum copia repente in animum subiens orationis seriem perturbat, ac velut in reciproca fluctuum agitatione, sequentium impetus priora obruit: quoniam tamen ad dicendum semel aggressus sum, non prius abscedam quam ad finem pervencero, Gregorii Deum infirmitatis meæ opitulatorem assumens, vestramque humanitatem et facilitatem intuens.

Erat in regia civitate Maximus quidam, genere Ægyptius, moribus barbarus, novus quispiam Janes⁶, adversus Gregorium, velut adversus Moysen, aciem instruens. Hic, cum cynicam philosophiam amplexus esset, baculoque et coma et pallio gravitatis speciem præ se ferret, haectenusque philosopharetur; cæterum ingluvie et cupiditate atque impudentia canis potius quam cynicus esset, Antisthenis sectatoribus contrarius, talisque, qualem Scriptura Nabal describit⁷: ad sacrum pastorem accedit, atque ab eo fidei Christianæ rudimentis imbutus, impietatem dediscens, pars Ecclesiæ efficitur sacro baptismate renatus; fictaque pictatis specie ita episcopum cepit, ut eadem cum eo domo eademque mensa uteretur, atque ipsi quidvis esse censeretur, sincerus minister, doctrinæ sermonum-

ατληκούτοις χαλεποῖς συνεχόμενος, ἐκεῖνα ἐφάρηται τε καὶ ἐφθέγγετο (5) ἔνεκεν τοῦ ὀνόματός σου, Χριστέ· Ἐάν καὶ πορευθῶ ἐν μέσῳ σκιᾶς θανάτου, οὐ φοβηθήσομαι κακὰ, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ. Κάντεῦθεν γοῦν (6) μαστίγων καὶ αἰκίας χωρὶς ἀπελύετο, μάρτυς ἄνευ κινδύνων (7), καὶ δίχα μωλιώπων στεφανηφόρος, τοσοῦτον μόνον εἰσενεγκίων, ὅσον ὑπομείναι τῇ προαιρέσει, ἀ μὴ παθεῖν Χριστὸς συνεχώρησε.

Τοιούτοις οὖν (8) διαλάμφας ἀγῶσιν, ἤδη πᾶσαν ὑπῆρχε καταφανής· ζηλωτὸς μὲν τῇ παρῆρησίᾳ τῆς ἀληθείας, ζηλωτὸς δὲ τῇ ἀρετῇ καὶ τοῖς τοσοῦτοις (9) πόνοις· ἀπόδλεπτος δὲ τῷ πλήθει τῆς Ἐκκλησίας. Ὅστε καὶ Πέτρον, ἐπίσκοπον ὄντα τῆς Ἀλεξανδρέων μεγαλοπόλεως, Ἀθανασίου τοῦ πάνυ τὴν ποιμαντικὴν ἐκδεξάμενον (10), ἐπιστεῖλαι Γρηγορίῳ τῷ μεγάλῳ τὴν Κωνσταντινίου πόλεως ἀρχὴν βεβαιοῦντα (11). Καὶ λίαν γε ὀρθῶς καὶ δικαίως, τοῦτον ἐπίσκοπον (12) εἶναι, τὸν τοὺς πόρους προεἰσενεγκόντα τοῦ ἀξιώματος, καὶ μισθὸν ἰδρῶτων τὸν θρόνον, ἀλλὰ μὴ χάριν ἀνθρωπίνην ἀπενεγκάμενον. Τὸ μὲν οὖν πλήθος τῶν πεπραγμένων αὐτῷ ἀθρόως, ἐπεισιὸν μου τῇ διανοίᾳ, συγγεῖ τὴν ἀκολουθίαν, καὶ καθάπερ ἐν κυμάτων ἐπαναπτᾶσαι τῶν δευτέρων ἢ φορὰ καλύπτει τὰ φθάσαντα. Ἄλλ' οὖν ἅπαξ καταστάς εἰς τὸν λόγον, οὐ προαποστήσομαι τοῦ τέλους, τὸν Γρηγορίου Θεὸν λαμβάνων τῆς ἀσθενείας (13) ἐπίκουρον, καὶ εἰς τὸ σύγγνωμον ἁωροῶν τῆς ὑμετέρας ἐπεικειας.

Ἐγένετό τις ἐν τῇ βασιλίᾳ Μάξιμος, τὸ γένος Αἰγύπτιος, τὸν τρόπον βάρβαρος, Ἰαννῆς τις νέος, οἷον κατὰ τοῦ Μωϋσεῶς Γρηγορίῳ παραταττόμενος· οὗτος φιλόσοφος ὡν κυνικὸς τῇ βακτηρίᾳ, καὶ τῇ κόμῃ, καὶ τῷ τρίβῳ σμυνούμενος, καὶ μέχρι τούτου (14) ἔχων τὸ φιλοσοφεῖν· τὴν δὲ γαστριμαργίαν, καὶ τὴν πλεονεξίαν, καὶ τὴν ἀναίδειαν κύων μᾶλλον ἢ κυνικὸς, καὶ τῶν Ἀντισθένης γυωρίμων ἀντίθετος· καὶ οἷον τὸν Νάβαλ, ἀκούομεν προσελθὼν τῷ ἱερῷ ποιμένι, καὶ παρ' αὐτοῦ κατηχηθεὶς, μεταμαθὼν τὴν ἀθεταν, μέρος τῆς Ἐκκλησίας καθίσταται, ἀναγεννηθεὶς τῷ βαπτίσματι. Εὐλάβειαν δὲ ὑποκρινόμενος, ὁμορφίος (15) καὶ ὁμοτράπεζος τοῦ ἀρχιερέως καθίσταται, πάντα αὐτῷ εἶναι (16) νομιζόμενος, γνήσιος ὑπηρετής, λόγων ἐπαινήτης. εὐ-
νους Χριστιανοῖς (17), οὐ φαυλότατος. Ὡς δὲ πείραν

⁵ Psal. xxii, 4. ⁶ Exod ii, 11; II Tim. iii, 8. ⁷ I Reg. xxv, 3 sqq.

(5) Cod. P. ἐδίδασκεν.

(6) Codd. Or. et Colb. 2, Τογαροῦν, Colb. 1, Τογούον. Mox cod. P. καὶ αἰτίας, sine culpa.

(7) Cod. P. ἄνευ μαστίγων.

(8) Colb. 1, τοσοῦτοις οὖν, tantis igitur.

(9) Ita cod. Colb. 1, 2, Or. et Combef. In edit. τοιούτοις.

(10) Sic Colb. 2, et Combef. cum antiquis edit. Cod. Or. εἰσεδέξαμενον. In edit. ἐκδεξάμενον, sed perperam; nam Petrum, de quo Gregorius loquitur, certum est post Athanasium Alexandrinam Ecclesiam rexisse.

(11) Codd. P. Colb. 1 et 2, ἀργιερῶσύνην αὐτῷ βεβαιοῦντα, summum sacerdotium ei confirmans.

(12) Codd. Or. P. et Colb. 1, τοῦτον ἐπισκοπεῖν.

(13) Cod. Or. τῆς ἀληθείας.

(14) Colb. 1, μέχρι τούτων.

(15) Colb. 2, ὁμορφίος τε, cod. Or. ὁμόμορφος.

(16) Εἶναι δεest in cod. Or. et P.

(17) Cod. Or. Χριστιανός, cum qua lectione verendum esset, sermonum laudator benevolus, Christianus non vulgaris. Ita et cod. P. ornamenti solviti difficultatem, dum in eo legitur οὐ φαυλότατος Χριστιανός.

αὐτῶν χρόνῳ διδοῦς, ἕξιν ἐνομιόθη θεῷ βήματος, τη-
νικαῦτα τῷ κλήρῳ ἐγκαταλέγεται· καὶ τὸν Ἰούδαν
ζηλώσας, ἀπόστασιν ἐνοεῖ κατὰ τοῦ διδασκάλου
ἐπιστρατεύων, συνεργῶ χρώμενός τινα πρεσβυτέρῳ
τῆς Ἐκκλησίας, ὅς, μὴδὲ ἐπιτιμηθεὶς πώποτε, ἀλλὰ
καὶ λαὸν ἐν τοῖς τιμίῳις ὑπάρχων, τῷ Μαξίμῳ τὸ
δράμα συνεσκαίωραι (18). Τὸ δὲ ἦν ἐπίσκοπον κα-
ταστῆσαι τοῦ Βυζαντίου τὸν Μάξιμον. Ἐπεὶ δὲ καὶ
χρυσίου ἔδει πρὸς τὰ τοιαῦτα, πόθεν ὁ πόρος, ἀκού-
σατε. Πρεσβύτερός τις νησιώτης ἐκ Θάσσου, τῷ
Βυζαντίῳ προσορμισθεὶς, ἐκόμιζε χρήματα, πλάκας
μαρμάρου (19) Προκονησίας ἐμπρορευσόμενος. Τοῦ-
τον ἐλόντες, καὶ ὑποσχέσας (20) δολοφάντες (εὐ-
πιστον γὰρ ἢ κουφότης πρὸς ἀπάτην καθίσταται),
λαμβάνουσι τὸ χρυσίον τῆς κακουργίας συνέμπορον,
καὶ πέμφαντες εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, πείθουσι Β
τὸν Πέτρον ἀποστεῖλαι ἀνδρας χειροτονῆσαι τὸν
Μάξιμον.

f.cile in fraudem impelluntur), auram scelervis adminiculum accipiunt, atque Alexandriam mittentes, Petrum eo adducunt, ut certos mittat homines ad Maximum creandum episcopum.

Καὶ δὴ θάττον λόγου ταῦτα ἐπράττετο. Παρῆσαν
ἀπ' Αἰγύπτου οἱ τὴν ἐπισκοπὴν δώσοντες (21). Οὗτος
ὁ Ἡέτρος ἐκεῖνος, ὁ πρὶν μὲν Γρηγόριον ἐνθρονίσας,
νῦν δὲ χειροτονῶν Μάξιμον, καὶ οὐδὲ τὸ ἑαυτοῦ
γράμμα δυσωπηθεὶς, εἰ μὴ τι τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀν-
δρός καὶ τὸ κλέος. Ὡς δ' οὖν ἦκον οἱ παρ' αὐτοῦ
σταλέντες, ὄρθρος ἦν, καὶ αὐτοὶ παρῆσαν εἰςω τῆς
ἐκκλησίας, οὐ τῷ ποιμένι (22) ταῦτα γνωρίσαντες,
οὐ πρεσβύτεροις, οὐ κλήρῳ, οὐ τῶν ἐν τέλει τινι,
οὐ λαῶ πιστῷ, ἀλλ' αὐτίκα τῆς χειροτονίας εἶχοντο. C
Ἀκοῆς δὲ γενομένης ἀθρόως, παρῆσαν ἱερεῖς, κλη-
ρος, λαὸς ἐκκριτός, αἰρετικῶν σμῆνος. Πάντες γὰρ
ἐχθροὶ τε ὁμοίως καὶ φίλοι ὑπὸ μανίας ἀνήφθησαν
τὴν ἀταξίαν αὐτῶν καὶ τὴν μοχθηρίαν (23) καταπλα-
γέντες. Κακία γὰρ ἄμαχος καὶ τοὺς ἐχθροὺς
πολλάκις τοῦ πάσχοντος πρὸς ἄμυναν διανίστησιν.
Ὡς δ' ὑπ' ἀνάγκης ἀνήνυστα ἦν αὐτῶν (24) τὰ βου-
λεύματα (ἢ γὰρ προπέσεια τὸν δῆμον αὐτοῖς ὑπε-
τείχισαι [25]), τί δρωσιν; Ἐξεληθόντες τῆς ἐκκλη-
σίας, εἰς οἶκον ἀφικνοῦνται χοραύλου (26) τιδὸς,
κακεῖ χειροτονοῦσι τὸν Μάξιμον, συνεργοὺς ἔχοντές
τινας τοῦ λαοῦ καὶ συλλήπτορας, ἐπ' αἰτίαις ἀτα-
ξίας τῆς Ἐκκλησίας ἐκβεβλημένους. Καίρουσι γὰρ
εἰ τοιοῦτοι ταῖς αἰφνιδίους μεταβολαῖς, πρὸς μὲν τὰ
καθεστηκότα τῶν πραγμάτων ἀπεχθανόμενοι, ἀεὶ δὲ D
καινοτομίας ἐρῶντες. Ἡ δ' οὖν πόλις θυμῷ ζέουσα,
τί ἂν τις λέγοι, ὁπόσης λοιδορίας τοῦ Μαξίμου κατ-
έχειον (27), μεμφόμενοι καὶ αὐτῷ Γρηγορίῳ, ὁπό-
σης εὐνοίας (28) τὸν Μάξιμον καὶ παρρησίας

que laudator, nec vulgari benevolentis erga Chri-
stianos affectus. Ut autem progressu temporis,
experimentum sui præbens, dignus jam iudicatus
est qui in ecclesiasticum ordinem cooptaretur, tum
vero in clerum ascribitur, ac Judam æmulatus, a
præceptore suo perfide deficere, atque adversus
eum expeditionem suscipere, in animum inducit;
cujusdam Ecclesiæ presbyteri opera usus, qui cum,
non modo nunquam a Gregorio objurgatus duriusve
appellatus, sed et inter singulares amicos habitus
fuisset, fabulam hanc cum Maximo cudebat, hoc
videlicet agens, ut Maximus Byzantii episcopus
constitueretur. Ac quoniam ad ejusmodi res auro opus
erat, unde id suppeditatum fuerit, audite. Presby-
ter quidam insulanus Thasso Byzantium appulsus,
pecunias ferebat, ut marmoreas tabulas Proconesias
emeret. Hoc arrepto, ac pollicitationum illecebris
delinito (leves enim homines nimia credulitate
Maximum creandum episcopum.

Et quidem hæc dicto citius gerebantur. Aderant
ab Ægypto, qui episcopatum Maximo darent. Talis
Petrus ille erat, qui, cum prius Gregorium in throno
collocasset, postea Maximum episcopum institue-
bat, ne litteras quidem eas, quas ad Gregorium
scripserat, veritus; nedum ipsius virtutem, nomi-
nisque splendorem. Postquam igitur advenere qui
ab eo missi fuerant, sub exortum diei ecclesiam
ingrediuntur; reque nec pastori, nec presbyteris,
nec clero, nec cuiquam ex magistratibus, nec de-
nique piæ plebi patefacta, statim in ordinationem
incumbunt. "Verum hujus rei fama per urbem
sparsa, repente adfuere sacerdotes, clerus, plebs
selecta et orthodoxa, hæreticorum etiam examen.
Omnes enim, amici juxta et inimici, præ animi
furore exarserant, temeritate eorum perversitate-
que obstupefacti. Perdita enim et profligata nequi-
tia hostes etiam persæpe ejus, qui injuria afficitur,
ad ultionem excitat. Ut autem consilia sua infecta
relinquere coacti sunt (petulantia enim sua populi
favorem sibi præcluserant), quid faciunt? Ecclesia
egressi, in choraulæ cujusdam domum se conferunt,
illicque Maximum episcopum ordinant, plebei ordinis
quosdam, qui ob perturbatum ordinem ab
Ecclesia proscripti fuerant, socios habentes, faci-
norisque participes. Hujus enim generis homines
repentinis mutationibus delectantur, tranquillum
compositumque rerum statum ægre ferentes,
perpetuoque novarum rerum studio flagrantis.

(18) Cod. Or. συνεσκευέρι, cod. P. συνεσκευέρι, *machinabatur*. Mox iidem codd. καταστῆναι.

(19) Cod. Or. μαρμάρων· Colb. 1, μαρμάρου Προκονησίας. Antiqui edid. legendum putant Προκονησίας· et alii: Insula hæc Propontidis, unde Cyzicenum marmor, Ptolemæo est Προκόννησος, Proconnesus; Leuvenclaus idcirco vertit *tabulas Proconesii marmoris*; at Straboni est Προκόννησος, lib. xiii, et Plinio, Proconnesus, lib. v, c. 32.

(20) Cod. Or. ὑποσχέσει.

(21) Cod. Or. ἀπιδύσαντες.

(22) Cod. P. οὕτω ποιμένι.

(23) Αὐτῶν καὶ τὴν μοχθηρίαν textui reddidimus ex consensu tum veterum edit. tum omnium manuscr.

(24) Cod. Or. et Colb. 2, αὐτῷ.

(25) Colb. 2, ἐπετείχισαι.

(26) Cod. P. in not. marg. κηθαριστοῦ, ἢ παραγωδοῦ, ἢ τῶν ἄλλως πως τὴν ἀοιδίαν.

(27) Sic volunt antiqui edit. et eodd. P. Colb. 1 et 2, sic etiam legit Billius. In edit. καταστῆναι.

(28) Ita eodd. P. Colb. 1, 2, et Combef. necnon antiqui edit. In edit. ὁπόσης ἐνοίας.

Urbs porro ira aestuans, dici non potest quot conviciorum plaustra in Maximum effuderit, ipsi quoque Gregorio succensens, qui tanta benevolentia et familiaritate nefarium hominem complexus fuisset. Itaque jam eo res ipsi reciderat, ut et ipse sui exulceratos plebis animos orationis medicamento

A ἤξιου; Περίστη γοῦν αὐτῷ κἀνταῦθα, εἰς ἀπολογία (29) ἀγῶνα τὸ δρᾶμα. Τοιγαροῦν τοῦ δήμου τὸ πλεγμαῖνον τῇ φαρμακείᾳ τῶν λόγων (30) καταπραῦνων, φησὶ πρὸς αὐτούς·

purgandi laborem subire cogeretur. Ac proinde, ut leuiret, ita eos affatus est :

« Nolite, o viri, mihi patri vestro succensere. Si enim ego, quod me benignum illi ac liberalem præbuerim, culpæ obnoxius sum, quia malitiam non præscivi : quid tandem ille fuerit, qui benignitate mea et beneficio usus, hanc mihi gratiam rependit, ut vitæ meæ insidias strueret? Neque enim fraudem non prævidisse, crimini dari debet : hoc enim solius Dei est. Ac præterea legis præscripto viscera omnibus aperire jubemur, paternoque affectu et benevolentia eos, qui fide prælitii sunt, amplecti ac tueri. *Eum enim, qui venit ad me*, ait Christus, *non ejiciam foras*^a. Magnum quiddam mihi erat, Maximus a Græcorum superstitione ad baptismum accedens, et Trinitatem Herculis loco adorans. Amplum ac præclarum videbatur, homo virtuti studens, etiamsi in postremis rebus prioris vitæ hypocrisim luculenter ostendit. Sed nostrum non est hæc explorare. Non enim in hominum cogitationes penetramus, nec futuros eventus perspectos habemus, nisi sapientissimo Dei consilio atque munere id nobis tribnatur. *Nos enim videmus in faciem : Deus autem cor ipsum intuetur*^b, quemadmodum audistis. » Hac oratione multitudinis iracundia sedata atque repressa est, majorique benevolentia pontifici adjuncta.

Jam vero imperatore Theodosio, qui genus ex Hispania ducebat, in Macedoniam cum exercitu profecto, bellumque cum Occidentalibus quibusdam barbaris gerente, Maximus, Ægyptiorum præsulum, a quibus episcopus designatus fuerat, agmen accipiens, ac Thessalonicam profectus imperatorem adit, atque augustæ urbis episcopatum ab eo petit. Quoniam enim in legibus sanctionibusque ecclesiasticis nihil habebat quo niteretur, imperatorio edicto sacerdotium vindicare cogitabat, ut qui non sacerdotem, sed tyrannum agere in animum induxisset. Verum illinc ejiciuntur, imperatore eos iraminiisque vehementibus insectante. Quid igitur Maximus (vix enim frangi et expugnari potest ambitio)? Alexandriam navi petit, cumque iisdem technis quosdam Petri familiarium auro pellexisset, ipsum quoque pari improbitate aggreditur. « Aut enim mihi, inquit, augustæ civitatis episcopatum assere, aut a tuo non abstinerebo. » Et quidem in apertum malum audax hominis facinus desiisset,

« Μή μοι, ὦ ἄνδρες, τῷ πατρὶ χαλεπαίνητε. Εἰ γὰρ ἐγὼ, χρηστὸς ἐκείνῳ φανείς, αἰτίας ἔνοχος, μὴ προγνοὺς τὴν κακίαν, τί ποτ' ἂν εἴη ὁ τῆς χρηστότητος ἀπολαύσας, καὶ ἐπιβουλαῖς ἀμειψόμενος; Οὐ γὰρ τὸ μὴ προιδέσθαι τὴν κακίαν ὑπεύθυνον· τοῦτο γὰρ μόνου Θεοῦ. Πρὸς δὲ καὶ νόμος ἡμῖν ἐστὶν ἅπασιν ἀνοίγειν τὰ σπλάγχνα, καὶ στοργῇ πατρικῇ τῶν πιστευόντων ἀντιλαμβάνεσθαι. *Τὸν γὰρ ἐρχόμενον πρὸς με*, Χριστὸς φησὶν, *οὐ μὴ ἐκβάλω ἐξ ἑω*. Μέγα μοι ἦν ἐξ Ἑλλήνων Μάξιμος βαπτισόμενος, καὶ Τριάδα λατρεύων ἀνθ' Ἡρακλέους. Μέγα μοι ἦν ἀνὴρ μεταποιούμενος ἀρετῆς, εἰ καὶ ἐν τοῖς τελευταίοις ἔδειξε τὴν ἐν τοῖς πρώτοις ὑπόκρισιν. Ἄλλ' οὐχ ἡμῶν δοκιμάζειν ταῦτα. Οὐ γὰρ ἐνθυμημασιν ἐμβατεύομεν, οὐδὲ τὸ μέλλον ἴσμεν πλὴν ἐπιφροσύνη (31) Θεοῦ τοῦτο χαρίζαιτο. *Ἡμεῖς μὲν οὖν ὀρώμεν εἰς πρόσωπον· Θεὸς δὲ ὀρᾷ εἰς καρδίαν*, ὅπερ ἠκούσατε. » Τούτοις τοιγαροῦν κατεστάλη τὸ πλῆθος, καὶ τῇ εὐνοίᾳ μᾶλλον τῷ ἀρχιερεὶ προσετέθησαν.

Τοῦ δὲ βασιλέως Θεοδοσίου, ὃς ὑπῆρχεν ἐκ τῆς Ἰσπανίας τὸ γένος, ἐν τῇ Μακεδονίᾳ στρατοπεδεύσαντος, καὶ τισὶ τῶν ἐσπερίων πολεμοῦντος βαρβάρων, λαβὼν Μάξιμος τὸ σίτερος τῶν Αἰγυπτίων ἐπισκόπων, τῶν προχειρισαμένων αὐτὸν εἰς ἱερέα, ἐλθὼν εἰς Θεσσαλονίκην, τῷ αὐτοκράτορι πρόσεισιν, αὐτῶν τῆς βασιλίδος τὴν ἐπισκοπὴν. Ἐκ γὰρ θεσμῶν ἐκκλησιαστικῶν τὸ ἰσχύειν οὐκ ἔχων, προστάγματι βασιλικῷ ἐρατεῦεν διενεθῆθαι, ὥστε οὐχ ἐρατεῦεν, ἀλλὰ τυραννεῖν ἡρημένος (32). Ἀπειλῶνται δὲ ἐκεῖθεν, τοῦ βασιλέως αὐτούς ὀργῇ τε καὶ ἀπειλαῖς σφοδραῖς ἐκδιώξαντος. Τί οὖν ὁ Μάξιμος (δύσμαχον γὰρ ἢ φιλαρχία); Ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἔπλει, καὶ τοῖς αὐτοῖς ἐγγειρήμασι τινὰς τῶν οὐκ εὐκλείων τοῦ Πέτρου ὑποκλέψας χρυσίῳ, κάκεινῳ ἐκ τῆς Ἰσῆς μοχθηρίας προσφέρεται. « Ἦ γὰρ μοι, φησὶ, τῆς βασιλίδος τὴν ἐπισκοπὴν περιποίησαι, ἢ τῆς σῆς οὐκ ἀφέξομαι. » Καὶ δὴ ἂν εἰς προὔπτον κακὸν ἐτελεύτησεν ἡ τόλμα, εἰ μὴ ὁ τῆς Ἀλεξάνδρειας ὑπαρχος δέει στάσεως καὶ φόνων (33) τὸν

^a Joan. vi, 37. ^b I Reg. xvi, 7.

(29) Codd. P. et Colb. 1, εἰς ἀπολογία καὶ ἀγῶνα, ita antiqui edit... Vertit Billius: *ut facti sui purgationem quærendam haberet.*

(30) Cod. Or. τοῦ λόγου.

(31) Sic legunt antiqui edit. et cod. Colb. 2. Alii alio modo, Comhef. ἐπιφροσύνη, cod. Or. ἐπιφροσύνη. Colb. 1, πλὴν εἰ μοι Θεοῦ σωφροσύνη τούτου.

Cod. P. πλὴν Θεοῦ ἐπιφροσύνη. Billius vertit: *Nisi Dei prudentia et beneficio hoc nobis concessum fuerit.* In edit. ἐπὶ σωφροσύνη.

(32) Ita cod. omnes nec non edit. ant. olim προηρημένος. Cod. P. οἰόμενος.

(33) Cod. Or. δέει στάσεως καὶ φόνου.

Μάξιμον τῆς πόλεως ἤλασεν. Ὁ μὲν οὖν (34) ἄξια Α
τοῦ θράσους ἐδέξατο τὰ ἐπιχειρα.

Γρηγόριος δὲ, τῷ πληθεὶ τῶν πόνων πιεσθεὶς (35),
καὶ ἀπειρηκῶς πρὸς τὰς ποικίλας φροντίδας, οἰκαδε
λετο, τὰ ἐξετήρια τῷ λαῷ προσφεγγόμενος, νοου-
τήσας αὐποῦς τηρεῖν τὴν πίστιν, ἣν παρειλήφασιν,
ἐργάζεσθαι τὴν ἀρετὴν, ἣν αὐτοῖς (36) ἔργω τε καὶ
λόγῳ ὑπέδειξεν. Ἐπειδὴ τούτων ἤκουσαν κληρὸς τε
καὶ λαὸς, μία βοή (37) παρὰ πάντων ἤρθη, τὴν
ἐκοδημαῖαν τοῦ ποιμένος ὄδυρομένων· ἦν τε ἰδεῖν
ἐλευθέρων θέαμα, ἀνδρας, γυναῖκας, (38) νέους, γέ-
ροντας, ἄλλογίμους καὶ ἀμαθεῖς, ἀρχοντας, ἰδιώτας,
ἅπαντας οἰμωγῇ συμφῶνως κατεχομένους, καὶ τὴν
δραχνίαν οὐ φέροντας· ὥστε τινὰ, τὴν φωνὴν ἀραντα,
τολμήσῃ εἰπεῖν· « Ὁ Πάτερ, συνεκβάλλεις σε-
αυτῷ (39) τὴν Τριάδα. » Ταύτης ἀκούσας τῆς φω-
νῆς ὁ γεννάδας, ἐλώφησε τῆς ὀρμῆς, καὶ ὑπέσχετο
συμπαρμένειν αὐτοῖς, μέχρις ἂν ἐπισκόπων παρ-
ουσία (καὶ γὰρ ἦν ἐλπίζομένη) προβάλληται (40)
τινα τῆς ἐπισκοπῆς ἄξιον, ὃς αὐτὸν φροντίδων ἐλευ-
θερώσει, ἐπιτρέψει τε ἅμα τὴν ἐξοδον. Οὕτως οὖν
διελύθησαν τῇ ὑποσχέσει θαρβήσαντες, ὄρκω μὲν
οὐ (41) βεβαιωθέντες, τῷ δὲ παγίῳ τοῦ τρόπου κα-
ταπιστεύσαντες.

Τῶν οὖν δεινῶν εἰζάντων, καὶ σχολῆς ἐνδοθείσης
τοῖς πράγμασιν, αἰθῆς ἀνέλαμπε τῆς Τριάδος τὸ
δόγμα, διδασκαλίᾳ καὶ πόνους τοῦ μακαρίου πλατυ-
νομένης εἰς πάντας τῆς πίστεως, ἣν ἐγεώργει κάλ-
λιστά τε καὶ τῆς Νῦε γεωργίας τιμιωτέραν. Γεη-
πονῶν γὰρ τῆς Ἐκκλησίας τὴν ἀρουραν, τὰς μὲν (42)
ψυχὰς οἷον ἱροτρία τῶν ἀκανθῶν ἀπαλλάττων τῆς
ἀσεβείας, τὰς δὲ ὠμάλιζε, προφητικῶς εἰπεῖν. Ἄλ-
λαις ἐσπεῖρε τὸν θεῖον λόγον· αἱ δὲ ἀρτίως ἐφύοντό
τε καὶ ἐρρίζουντο· αἱ δὲ ἤδη ἐπόαζόν τε καὶ οἷον
γόνασι διεζώννυντο· ἄλλαι πρὸς στάχυν ἀπετυ-
ποῦντο· ἕτεραι δὲ ἐπεπαίνοντο, καὶ πρὸς ἀμνητὸν
ἦσαν ἐτοιμότεραι· τὰς δὲ ἄλως εἶχε, τὰς δὲ θημῶν
τις· ἄλλαι τῇ λικημίᾳ τὸ ἀχυρῶδες καὶ ἀλογίας
ἄξιον τῶν δογμάτων ἀπέβαλλον (43), Χριστῷ κα-
θαιρόμεναι· ἕτεραι δὲ ἦσαν ἐνδον τῶν ἀποθηκῶν
ἄξια· αἱ δὲ ἄρτος ἤδη κατεργασμένους. Τοῦτο γὰρ
πέρας τῆς γεωργίας, σκοπὸν ἐχούσης τῆς τροφῆς (44)
τὴν μετάληψιν, καὶ διὰ τοῦτο πονούσης τε καὶ τὸν
ἀμνητὸν εὐθύμως κομιζομένης.

Ἄλλ' ὁ μὲν ἰδρῶς τῷ ἀνθρώπῳ (45) τοῦ Θεοῦ

¹⁰ Gen. ix, 20. ¹¹ Isa. xl, 4.

(34) Colb. 1. Ὁ μὲν οὖν οὗτος, coa. Or. Ὁ μὲν
οὖν οὗτος.

(35) Ita Montac. et Combef. in edit. πιεσθεὶς.

(36) Coli. Or. ἦν αὐτός.

(37) Coli. Or. μία φωνή.

(38) Hæc voluit editi. antiqui, hæc codd. omnes,
hæc etiam ipse Billius; licet in editi. verba ἀνδρας,
γυναῖκας deessent.

(39) Ita Montac. et alii, nec non cod. Colb. 1 et 2.
In editi. εαυτῷ.

(40) Montac. et alii volunt προβαλλομένη, et huic
lectioni consentiunt omnes codd. manuscripti; at

nisi Alexandriae præfectus seditionis et cædium
metu Maximum urbe exturbasset. Atque ille quidem
præmia temeritate digna tulit.

Gregorius autem laborum multitudine oppressus,
variisque curis confectus ac debilitatus, in patriam
reditum parabat, plebem extremum allocutus, atque
hortatus ut fidem, quam acceperant, conservarent,
et ut virtutem, quam ipsis opere pariter ac ser-
mone ostenderat, colerent. Quæ cum et clerus et
populus audiissent, unus omnium clamor sublatus
est pastoris discessum lugentium: ac triste specta-
culum cernere erat, viros et mulieres, juvenes et
senes, eruditos et indoctos, principes et privatos,
omnes concordii detentos fletu nec orbitatem ferentes,
adeo ut quispiam sublata voce dicere non dubi-
taret: « O Pater, Trinitatem tecum ejicis. » Qua voce
audita vir egregius discedendi cupiditatem repres-
sit, tantisperque se apud eos mansurum recepit,
quoad episcopi, quorum adventus in spe et exspe-
ctatione erat, aliquem episcopatu dignum elegissent,
sibi que curis liberato facultatem abeundi fecis-
sent. Atque ita dimissi sunt, nihil omnino dubi-
tantes, quin ille pro sua gravitate, morumque con-
stantia, promissi sui fidem, licet nullo jure iurando
firmatam, expleret.

Depulsis itaque periculis, et quiete rebus resti-
tuta, Trinitatis dogma rursus effulgebat, ac beati
viri doctrina et laboribus fides ad omnes porrige-
batur: quam pulcherrime excolebat, præstantius-
que, quam ut agricultura Noe ¹⁰ cum ea comparari
possit. Ecclesie enim arvom excolens, animas
quasdam velut aratro proscindebat, impietatis spi-
nis eas liberans, alias, ut prophete verbo utar, com-
planabat ¹¹, aliis divinum verbum inserebat, aliæ
recens enascebantur, radicesque agebant, aliæ jam
herbescebant, ac velut geniculis præcingebantur,
aliæ ad culmum informabantur, aliæ maturescebant,
atque ad messem paratiores erant, aliæ in area
erant, aliæ in acervo quodam, aliæ, quæ Christo
purgarentur, viles et contemnendas dogmatum pa-
leas pro ventilationem excutiebant, aliæ jam domi
horreis dignæ erant, aliæ denique panis jam confe-
ctus erant. Illic enim agriculturæ finis est, quippe
quæ cibi sumptionem pro scopo habeat, ob idque
labores suscipiat, messemque alacri animo cou-
gerat.

Ac labor quidem hominis Dei tantus erat, tan-

Colb. 1 sic habet: προβαλλομένη τινὰ τῆς ἐπισκο-
πῆς ἄξιον, αὐτὸν φροντίδων ἐλευθερώσει, ἐπιτρέψει
τε. Mox. cod. P. pro ἐξοδον habet εἰς ὁδόν.

(41) Cod. P. ὄρκω μὲν οὖν.

(42) Colb. 1, τὰς μὲν τῶν ψυχῶν.

(43) Ita Colb. 2 et cod. Or. In editi. ἀπέβαλον.

(44) Cod. Or. τῆς τροφῆς.

(45) Sic legendum proponit Montac. licet repu-
gnent codd. manuscripti præter cod. P.: hanc tam-
men lectionem secutus est Billius. In editi. τῶν ἀν-
θρώπων.

ταque multitudinis salutem sibi proponebat : cæterum fructus nequaquam labori respondebat. Non enim instar agricolæ fructus percipiebat, sed gratuito benignus erat. labores quidem serens, verum sine sumptu Evangelium sibi constituens¹². Ex quo hoc assequabatur, ut ardentius amaretur, atque ex ardentiori amore libentius audiretur, pluresque ad Deum adduceret, non ex ira percutiens, sed lenitate ignorantiam et rusticitatem evellens, animabusque bonam ex sermone et doctrina habitudinem afferens. Alii enim orationis lenocinio capiebantur; alii accuratam et exactam dogmatum tractationem amplectebantur; alii, viri laboribus ac tolerantiaæ eadebant; alii mansuetudinem venerationi habebant; alii ob simplicem et inexquisitam philosophicamque vitæ rationem arctius ipsi conjungebantur; alii, quod ipsum accivissent, velut prædam tenentes, confovebant, suum in eo calculum tuentes ac sententiam. In hoc porro clarius lucebat ipsius solertia animique perspicacia, quod non omnibus omnia committibat, verum uniuscujusque vires, non secus ac præstantissimus medicus ægrotantium habitudinem, explorabat, congruentem cujusque morbo medicinam distribuens, eamque rationem tenens, ut nec profanis aut infirmis auribus perfectissima mysteria concrederet, nec perfectis quidquam occultum haberet, quos ipsorum utilitati invidens. Alios publice arguebat, quos nimirum probro ad pœnitentiam cogi opus erat: aliis rursus privatim errata commonstrabat. Alios objurgabat, cum id e re ipsorum esse arbitrabatur: alios contra, quos officio fungi videbat, paterne consulteque laudabat. Nec enim hoc agebat, ut eos adulatione permulceret, sed ut viam virtuti strueret, et ad majora recte factorum approbatione proveheret. Hoc quippe nomine rethorica a philosophia differt. Illa enim sordida et cauponaria assentatione ac laudatione ad hominum benevolentiam irreperere solet: hæc contra eorum utilitatem spectans, laudibus quasi melle sermonem edulcat, ac per

Dogmatum porro sublimitate ac theologia usque adeo excelebat, ut quamvis permulti viri doctrinae laude celebres variis sæculis theologiae rei operam dederint, hic tamen solus post Joannem evangelistam Theologi nomine insignitus sit, atque hoc cognomentum velut proprium et peculiare sit consecutus. Et quemadmodum omnem aliam virtutem ac laudem animi sibi complexus erat, ita nec in futurum vaticinandi ei gratia deerat. Nec vero du-

¹² I Cor. ix, 18.

(46) Sic legit Billius, sic volunt antiqui editi. et codi. manuscr. P. Colb. 1, et Or. Colb. 2, εἰς τοσοῦτων σωτηρίας. In edit. εἰς τοσοῦτον σωτηρίας.

(47) Καὶ κατέχοντες, etc. Clarior nobis videtur Combefisii interpretatio, quam sequimur; vertit Billius, velut prædam suam convectis manibus retinebant, eoque tuendo judicium suum fovebant.

(48) Cod. P. μετάνοιαν.

(49) 'H deest in cod. Or.

(50) 'H deest in cod. Or.; sed Montac., Combef. e. Colb. 2, ὡς καὶ ποικιλῆ ἐφ' αὐτήν. Cod. P. 'H

Α τοσοῦτος, καὶ εἰς τοσοῦτων σωτηρίαν (46) ἐσπουδασμένος· ἡ δὲ ἀπόλαυσις οὐχ ὁμοία. Οὐ γὰρ ὡς γεωργὸς μετείχε τῶν γεννημάτων, ἀλλὰ προίκα χρηστὸς ἦν, τοὺς μὲν πόνους καταβαλλόμενος, ἀδῶπανον δὲ τὸ εὐαγγέλιον ἐαυτῷ τιθεῖς. Ὅθεν συνέβαινε αὐτῷ πλεον στέργεσθαι, πλεον δὲ στεργομένῳ μᾶλλον ἀκούεσθαι, καὶ τῷ Θεῷ προσάγε: πλείονας, οὐ θυμῷ πλησσοῦναι, ἀλλ' ἐπιτακίει τὴν ἀμάθειαν ἐμμοχλεύοντι, καὶ εὐεξίαν ταῖς ψυχαῖς ἐμποιοῦντι διὰ τοῦ λόγου. Οἱ μὲν γὰρ τῇ γλυκύτητι τοῦ λόγου ἠλίσκοντο, οἱ δὲ ἠσπάζοντο τῶν δογμάτων τὸ ἀκριβές· ἄλλοι τοὺς πόνους τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῇ καρτερίᾳ ὑπέκυπτον· ἕτεροι δὲ τὸ πρῶον αὐτῷ δι' αἰδοῦς εἶχον· τοὺς δὲ τὰ ἀνεπιτήδευτον τοῦ ἀνδρὸς καὶ φιλόσοφον συνῆπτε πλεον· οἱ δὲ, ὡς κατέσαντες, καὶ κατέχοντες (47) τὸ θήραμα ἐθαλπον, τὴν ἐαυτῶν περιέποντες ψῆφον. Καὶ τὸ δὴ μείζον αὐτοῦ τῆς ἀγγιολίας, οὐ πᾶσιν ἅπαντα κατεπίστευον· ἀλλὰ τῆς δυνάμεως ἐκάστου κατεστοχάζετο, ὡς τις ἀριστος ἱατρὸς τῆς τῶν καμνόντων ἐξεως, κατ'ἀλλήλον τὴν φαρμακίαν διανέμων ἐκάστῳ, καὶ μήτε βεβήλους ἢ ἀσθενέσιν ἀκοαῖς καταπιστεύων τοῦ μυστηρίου τὰ τέλεια, μήτε τῶν τελείων ἀνδρῶν ἀποκρύπτων τι, ὅσον βασκαίνων αὐτοῖς τῆς ὠφελείας, τοὺς μὲν ἤλεγχε δημοσίᾳ, ὄσους αἰσχύνῃ πρὸς μετ'ἄμελον (48) ἤγε· τοὺς δὲ ἰδίᾳ τὰ πταισμάτα ἐνεφάνισεν· τοὺς δὲ ἐπετίμα, οἷς τοῦτο λυσίτελές εἶναι ᾤετο· τοὺς δὲ, κατορθοῦντας ἐπῆννε πατρικῶς τε καὶ κηδεμονικῶς. Οὐ γὰρ πρὸς θωπέαν ἐσκόπει, ἀλλ' ὠδοποεῖ τῇ ἀρετῇ διὰ τῆς ἀποδοχῆς ἄγων εἰς προκοπήν. Ταύτη γὰρ ἡ (49) ῥητορικὴ διαφέρει φιλοσοφίας. Ἡ μὲν γὰρ κολακίᾳ ὡς (50) καπηλικῆ ἐφ' ἐαυτὴν τοὺς ἐγκωμίοις κλέπτει τῶν πέλας τὴν εὐνοίαν· ἡ δὲ, τὴν ὠφέλειαν τῶν ἀνθρώπων περισκοποῦσα, ὅσον μέλιτι τοῖς ἐπαίνοις τῶν λόγων (51) καταγλυκαίνουσα, τῇ ἡδονῇ τῶν ἐπαίνων πρὸς ἀρετὴν ἔλκει τοὺς ἐντυγχάνοντα.

ac laudatione ad hominum benevolentiam irreperere solet: hæc contra eorum utilitatem spectans, laudibus quasi melle sermonem edulcat, ac per

Ἐν δὲ δογμάτων ὕψει καὶ θεολογίᾳ τοσοῦτον αὐτῷ: τὸ περιὸν τῆς δυνάμεως, ὥστε, πολλῶν κατὰ τοὺς χρόνους (52) θεολογησάντων ἀνδρῶν ἐπὶ σοφίᾳ γνωρίμων, μόνον τοῦτον μετὰ τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην θεολόγον ὀνομασθῆναι (53)· καὶ ὅσον ἐξαιρετον αὐτῷ. ταύτην ἀποκληρωθῆναι προσηγορίαν. Ἄπαν (54) τε καλὸν ἐν τῇ ἐαυτοῦ καρδίᾳ συνεληφώς, οὐδὲ τοῦ (55) προφητεύειν ἀπελιμπάνετο. Καὶ τὴν λόγον, εὐ οἶδα, πιστοῦσθε, ὅσοι τοῦ ἀνδρὸς τῆς σοφίας κατατρυφᾶτε.

μὲν γὰρ κολακίᾳ καπηλικῆ.

(51) Antiqui editi. volunt τὸν λόγον, et sic reddidi Billius.

(52) Cod. Colb. 2, et Or. κατὰ πολλοὺς τοὺς χρόνους

(53) Ita Montac. et alii editi. Sic legit Billius et volunt eodd. P. Colb. 1, 2, et Or. In edit. ἀναφανῆναι.

(54) Combef. Ἐπὶ τὴν καλὴν· Colb. 2, Ἄπαν δὲ καλὸν· mox cod. Or. ἐν τῇ αὐτοῦ.

(55) Οὐδὲ τοῦ προφητεύειν, etc. Vertit Billius, itane a prophetiæ quidem gratia deserebatur.

Καλὸν δὲ τοῖς αὐτοῦ ῥητοῖς καὶ τὴν συγγραφὴν (56) τῶν αὐτῶ παπραγμένων τήνδε κατακοσμεῖσθαι. Ἔχει δὲ ἡ λέξις οὕτως ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὴν παρουσίαν τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα (57) ἐπισκόπων· «Τοιοῦτό ποτε τοῦτο τὸ ποιμνιον, καὶ τοιοῦτο νῦν, οὕτως εὐεκετοῦν τε καὶ πλατυνόμενον· εἰ δὲ μήπω τελείως, ἀλλ' εἰς τοῦτό γε ταῖς (58) κατὰ μέρος ὁδεῦον προσθήκαις· προφητεύω δὲ, ὅτι καὶ ὁδεῦσον. Τάδε μοι προλέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἴ τι προφητικὸς ἐγὼ, καὶ βλέπων τὰ ἔμπροσθεν. » Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ καὶ τὸ προφητευόμενον ἐπληροῦτο, μικροῦ θαλάσσης ψάμμον (59) τῷ πλήθει τῆς Ἐκκλησίας μιμησαμένης καὶ τὸ παράδοξον τῆς προφητείας τὸ θαῦμα τῆς ἐκδόσεως ἐπιστοῦτο. *isæ maris multitudinem propemodum æquante; eventus miraculum comprobabat.*

Ἐπεὶ δὲ, βασιλέως εὐσεβοῦς ἀνακηρυχθέντος τοῦ ἡδὴ εἰρημένου Θεοδοσίου, πῶς ἐλεύθερον τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπέλαμψε, τί δεῖ λέγειν, ὅσα πανηγύρεις λόγους ἐφαῖδρονεν, ὅσων (60) ὀρθοδόξων θυμὸν κατεπράδυνεν, ἀντιμετρήσαι τοῖς αἰρετικοῖς τὴν ποτε κακίαν ἀμιλλωμένων, καὶ τοὺς ἐν καιρῷ δυναστείας διώξαντας τε καὶ αἰκισαμένους ἐν καιρῷ μεταβολῆς τοῖς ἴσοις ἀντιλυπῆσαι; Τί οὖν ὁ μακάριος ἔλεγεν; «Οὐ ταῦτα, ὦ ποιμνιον ἐμὸν, Χριστὸς ἀπαιτεῖ· οὐδ' οὕτως ἡμᾶς διδάσκει τὸ Εὐαγγέλιον. Καιρὸς οὗτος ἐπιστρέψαι πεπλανημένους. Γνώτωσαν διδασκόμενοι τὰ ἁμαρτήματα προσεπάστωσαν τῷ Κυρίῳ· ἐξαγγεῖλάτωσαν τὴν ἀσέθειαν, καὶ τῇ ποιμνῇ μιχθήτωσαν. Τοῦτο ἐμοὶ ἐκδικησις, σωθῆναι τοὺς ἀδικήσαντας (61), καὶ ὁμολογήσαι καλὰ εἶναι ἃ πρόφην ἐδίωκον. Μακροθυμήσατε, τέκνα. Ἄνθρωπος μακρόθυμος πολὺς ἐν φρονήσει. Καλῶς ποιήσατε τοῖς πιστοῖσιν ὑμᾶς, καὶ ἄρετε αὐτοῖς τελείως τὰ παραπτώματα. Εἰ δὲ λίαν ὁ θυμὸς περιζεῖ (62), καὶ δυσκόθετος ἡ ὀργή, γενέσθω παρ' ὑμῶν καὶ τὸ ἐσύτερον (63). Ἐάσατε ταῦτα Χριστῷ, καὶ τῷ ἐκεῖσε δικαστηρίῳ παραπέμψατε. Ἐμὸν γὰρ ἐκδικησις, ἐγὼ ἀναποδώσω (64), λέγει Κύριος. » Τοιοῦτοις δὲ λόγοις ἄγειν πείθει τὴν ἡσυχίαν (65.)

ad futurum tribunal transmittite. Mihi enim vindictam, ego retribuam, dicit Dominus ¹². » Quibus verbis iras sedare persuasit.

Τοῦ δὲ πολέμου λωφῆσαντος, ὃς πρὸς τοὺς ἐσπερίους βαρβάρους συνέστη, καὶ κατὰ νοῦν ἐκβεθηκότος τῷ αὐτοκράτορι, δίκην τε αὐτοῖς εἰσπραξαμένῳ τοῦ θράσους ἔβλεψαν, ἀχιμαλίους τε λαβόντι καὶ φόρους τάξαντι τοῖς ἡττημένοις, συνέθη παραεῖναι τῇ βασιλίδι, τοῖς θριάμβοις ἐπλημένῳ καὶ γαυρουμένῳ

¹² Prov. xiv, 29. ¹³ Matth. v, 44. ¹⁴ Deut. xxxii,

(56) Ita corrigendum volunt Montac. et alii; sic habet Colb. 1. In edit. τῇ συγγραφῇ.

(57) Ἐκατὸν πεντήκοντα desunt in cod. P. Or. et in Colb. 1.

(58) Ταῖς deest in cod. Or.

(59) Cod. P. ψάμμον· mox idem cod. μιμησαμένων.

(60) Codd. P. Or. Colb. 1 et 2, ὅσων.

(61) Hanc lectionem ex variis codd. proponunt Montac. et alii edit.; hanc in versione admisit Billius, et exhibent nobis codd. Or. et P. In edit. ἐκδικήσαντας.

A bito quin apud vos, qui ipsius sapientia majorem in modum oblectamini, fidem hæc oratio inveniat. Sed tamen operæ pretium fuerit hanc de rebus ab eo gestis historiam ipsiusmet verbis ornari. Sic autem ad verbum habetur in ea oratione, quam habuit in præsentia centum quinquaginta episcoporum: « Talis ante hic grex noster erat, talisque in præsentia, tamque succulentus, lateque porrectus, ac si nondum perfectionem assecutus, ad eam tamen quotidianis incrementis progrediens, atque etiam, ut auguror, progressurus. Hoc mihi vaticinatur Spiritus sanctus, si quid vaticinandi arte valeo, futuraque prospicio. » Nec vero longo post tempore, quod prædixerat explebatur, Ecclesia nimirum are prophetiamque ab hominum opinione remotam,

B Cum autem pio Theodosio, cujus jam a nobis mentio facta est, imperatore creato, liberum Ecclesiæ lumen affulsisset, quid commemorem quot publicos conventus orationibus suis exhilararit, quot orthodoxorum iracundiam mitigarit, qui hæreticis eam, qua quondam usi erant, perversitatem injuriamque rependere, atque eos, a quibus, cum rerum potirentur, afflicti et ex cruciati fuerant, conversis jam temporis vicibus, iisdem molestiis afflicere contendebant? Qua igitur oratione vir beatus utitur? « Non hæc, o grex, Christus postulat: non ita nos Evangelium docet. Hoc tempore aberrantes in viam reducere convenit. Curandum ut peccata sua intelligant, Domini pedibus advolvantur, impietatem enuntient, gregique admisceantur.

C Hoc ego pro ultione habeo, ut ii, a quibus injuria lacessiti sumus, salutem consequantur, præclaraque ea esse constentur, quæ non ita pridem insectabantur. Animi æquitatem habete, Filii. Vir animi æquitate præditus affluit prudentia ¹². Beneficere afflicte eos qui vos oderunt ¹³, iisque delicta perfecte condonante. Quod si nimium ira infervescit, ejusque ægre impetus coerceri potest: quod secundum est, præstate. Christo hæc relinquite, atque

Cum autem bellum illud, quod cum occidentali bus barbaris gestum fuerat, sopitum esset atque imperatori ex animi sententia cessisset, ab iisque ille, quas eorum audacia merebatur, pœnas exprætiisset, captivosque cepisset, et victis tributa imposuisset, ad urbem augustam venit, triumphis ela-

35; Rom. xii, 19.

(62) Cod. Or. περιζεῖ.

(63) Colb. 1, καὶ τὸ ἐσύτερον.

(64) Cod. P. Combef. et in edit. quousdam ἀναποδώσω.

(65) Hunc locum varie varii edit. legerant. Montac. ἡσυχίαν ἄγειν πείθει τὴν Ἐκκλησίαν. *Persuasit Ecclesiæ ut conquiesceret.* Louvenclius: *Ecclesiam mirifice in suam sententiam pertrahit.* Quam resitimus videtur Billius lectionem admisisse: hanc nobis exhibent codd. P. Or. et Colb. 1. Colb. 2. ἄγειν πείθει τὴν ἡσυχίαν: *illa oratione mirifice persuadet ut quiescant.* In edit. ἄγειν πείθει τὴν Ἐκκλησίαν.

ius et gestiens. Ac tum pontificem Gregorium, pro eo ac laboribus illius dignum erat, honorifice accepit, prolixiorique alloquio suam erga eum benevolentiam animique alacritatem declaravit; ac postremo hæc ad eum verba habuit: « O Pater, Deus tibi, tuisque sudoribus, per me Ecclesiam committit. Ea sacram ædem et thronum tibi trado. » Beatus porro Gregorius, mirifica lætitia perfusus, cum imperatorem salutasset, ac votis precibusque remuneratus esset, pedem aula extulit. Ariani autem, qui ad hoc usque tempus sacrosanctam ædem tenebant, sicariorum manum parabant, pro ea cum beato viro armis decernere constituentes. Itaque ab imperatore quidem precibus contendebant, ne templum sibi auferri sineret, quod videlicet ipsius imperio resistere vererentur: cæterum pio viro, iisque qui partibus ipsius studebant, mortis metum intentabant, tum publice armis instructi, tum privatim subornato quodam, qui ad pontificem accederet, ejusque pectus ense trajiceret. Atque hæc erat hostium conspiratio.

Mane itaque, cum populus Dei simul cum pastore ad sacram ædem recipiendam perrexissent, non minus gravis, quam si civitas hostili impetu expugnaretur, tumultus excitatus est, multis hominibus in vicis et distegis ac tristegis cum armis stantibus, mulieribusque et pueris gravem ejulatum permittim edentibus. Ipse quoque imperator templam una cum beato Gregorio ingressus est. Ut autem multa in rebus humanis casu evenire solent, nubibus solis orbem sub auroram subeuntibus, tenebræ repente coortæ sunt. Quæ res, ut a festo hujusmodi que hilaritate aliena, Arianos majorem in modum recreabat, perinde ac si Deus sacræ ædis translationem minus gratam haberet: fidelium contra animas intolerabilis dolor cruciabat. Verum simul atque episcopus et imperator sacras valvas ingressi sunt, atque omnes unam eandemque laudationis vocem sustulerunt, manusque cum lacrymis extenderunt, confestim, Dei providentia, subducta nube, fulgentes solis radii sacram domum splendore perfuderunt; aereque collustrato homines animi mœrorem in lætitiâ commutarunt, atque imperatorem, ut episcopum in throno collocaret, obsecrare atque obstari cœperunt. At Gregorius, cum ab illa sede abhorreret, nec præ vitæ continentia, et corporis infirmitate, vocem in tanto hominum numero efferre posset, per quemdam his verbis multitudinem affatur: « O filii, nunc tempus est ut beneficii memores, ob ea quæ largita Trinitas est,

καὶ τῆνικαῦτα προσδέξασθαι τὸν ἀρχιερεῖα Γρηγόριον ἐντίμως τε καὶ τῶν αὐτοῦ πόνον ἐπαξίως, καὶ διαλέξει πλατυτέρῃ τὸ περὶ αὐτὸν ἐνδείξασθαι πρῶτον, καὶ τέλος εἰπεῖν· « Ὁ πάτερ, σοὶ τε καὶ τοῖς ἰδρώσι τοῖς σοῖς δι' ἡμῶν ὁ θεὸς ἐγχειρίζει τὴν Ἐκκλησίαν. Ἰδοὺ δίδωμι σοὶ τὸν οἶκον τὸν ἱερὸν καὶ τὸν θρόνον. » Ὁ δὲ μακάριος, περιχαρείας πληρωθεὶς (66), ἀπασάμενος τὸν αὐτοκράτορα, καὶ εὐχαῖς ἀμειψάμενος, ἐξῆει (67) τῶν βασιλέων. Οἱ δὲ Ἀρειανοὶ (μέχρι γὰρ τοῦ χρόνου τοῦδε τὸν ἱερὸν κατεῖχον οἶκον) παρετάττοντο ξιφῆρεις, ὑπὲρ αὐτοῦ πολεμεῖν ἡρημένοι πρὸς τὸν μακάριον. Καὶ τὸν μὲν βασιλεῖα ἰκέτευον μὴ ἀφαιρεθῆναι (68) τὸν οἶκον, δεδουκότες ἀντιβαίνειν τῷ κράτει· τῷ δὲ ὅσω καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ θάνατον ἐπητειλοῦν, δημοσίᾳ τε ὀπιθόντες, καὶ ἰδίᾳ τινὲς ὑποθέμενοι, λάθρα προσελθόντι διὰ τῶν σπλάγγων τοῦ ἀρχιερέως ὠθεῖν τὸ ξίφος. Καὶ ἡ μὲν σύστασις τῶν πολεμίων τοσαύτη

Πρωίας δὲ γενομένης, ὁ λαὸς τοῦ θεοῦ ἅμα τῷ ποιμένι ἦσαν (69) τὸν ἱερὸν οἶκον ἀποληψόμενοι· ἦν οὖν θροῦς τε πολὺς καὶ τάραχος, οὐχ ἦττον ἢ πόλεως πορθουμένης ἐκ πολεμίων ἐφόδου, πολλῶν ὀπλοφόρων ἐν πλατείαις τε καὶ διωρόφοις καὶ τριπώροφοις ἐνταῦθα, πολλῆς τε οἰμωγῆς γυναικῶν καὶ παιδῶν συμμιγνυμένης. Εἰσῆει (70) δ' οὖν καὶ ὁ βασιλεὺς ἅμα τῷ μακαρίῳ εἰς τὸν νεῶν. Οἷα δὲ πολλὰ συμβαίνει ἐν (71) ἀνθρωπίνοις πράγμασι, πρωίας οὐσης γίνεται σκότος, νεφέλης τὸν ἥλιακὸν κύκλον ὑποδραμούσης (72). Καὶ τὸ συμβᾶν, ἐροτῆς τε καὶ φαιδρότητος τοιαύτης ὑπάρχον ἀλλότριον, τοὺς μὲν Ἀρειανούς ἐποίει φαιδρότερος, ὡς τοῦ θεοῦ μὴ εὐδοκοῦντος τῇ μεταθέσει τοῦ οἴκου· ψυχὰς δὲ πιστῶν ἀνία ἐπέιζεν ὑποσμύχουσα (73). Ὡς δὲ τῆς ἱερᾶς κιγκλίδος ὁ τε ποιμὴν καὶ ὁ βασιλεὺς εἰσω παρέδυσαν (74), ἦρθη τε φωνὴ μία παρὰ πάντων αἰνέσεως, δάκρυά τε καὶ χειρῶν ἔκτασις. Ἀθρόως τοῦ νέφους ὑπεξεληθόντος προνοία θεοῦ, ἐκλάμψαν (75) ἥλιακὸν σέλας τὸν ἱερὸν οἶκον κατηύγασε· καὶ τῷ ἀέρι φωτισθένει αἱ τῶν ἀνθρώπων διάνοιαι τὴν δυσθυμίαν (76) εἰς φαιδρότητα συμμέταλον, τὸν τε βασιλεῖα ἰκέτευον ἐγκαθιδρῦσαι (77) τὸν ἀρχιερεῖα τῷ θρόνῳ. Ὁ δὲ μακάριος, μὴ βουλόμενος ἐκεῖσε καθιδρυνθῆναι, αὐτὸς ἐν τοσοῦτος ἔκφωνεῖν ὑπὸ τῆς ἐγκαταλείας καὶ τῆς ἀσθενείας οὐκ οἶδ' ἐν ὧν, προσφωνεῖ τῷ πληθει διὰ τινος λέγων αὐτοῖς· « Ὁ τέκνα, νῦν καιρὸς εὐγνωμονοῦντας τὴν χάριν ὁμολογεῖν ἐφ' οἷς ἐχαρίσατο ἡμῖν ἡ Τριάς. Περὶ δὲ τοῦ θρόνου εἰσαῦθις ἀναβαλόμεθα (78). » Ταῦτα ε

(66) Montac. et alii edit. volunt πληθεῖς.

(67) Cod. Or. ἐξῆει.

(68) Sic volunt antiqui edit. et codd. nostri. In edit. ἀφεθῆναι.

(69) Cod. Or. ἦσαν· mox Colb. 2, ἀπολειψόμενοι. Cod. P. κατερχόμενοι, ad sacram domum descendissent. In quibusdam edit. ἀποκληψόμενοι.

(70) Cod. Or. et P. εἰσῆει.

(71) Ἐν deest in cod. Or.

(72) Ita montac. et alii edit. nec non omnes codd. nostri. In edit. περιδραμούσης.

(73) Hanc lectionem exhibent codd. Or. Colb. 1 et 2, nec non Combef. In edit. ἀνίατα ἐπέιζεν ὑποσμύχον.

(74) Sic omnes codd. nostri. In edit. παρέδυσαν.

(75) Ita Montac. et omnes codd. nostri ac Combef. In edit. ἐκλάμψαν.

(76) Cod. Or. δυσσημίαν.

(77) Cod. Or. καθιδρῦσαι.

(78) Codd. Colb. 1 et 2, εἰσαῦθις ἀναβαλλόμεθα, in posterum differamus.

μὲν λαὸς δεξάμενος, ἐπαυνετο ὁ αὐτοκράτωρ δὲ τῆς Α μετριότητος (79) τοῦ ἀνδρὸς κατεπλήττετο. Καί οὕτως μὲν ἡ πανήγυρις διελύθη, εὐφροσύνην τε πλείστην παρασχομένου Χριστοῦ καὶ ἀσφάλειαν, ὥστε κατευνασθῆναι τῶν τε ὄπλων τὴν παρασκευὴν καὶ τῆς μανίας τὸ ζέον· ἐν δὲ μόνον γυμνωθὲν ξίφος ἀναιμωτὶ πάλιν ἐμβληθῆναι τῇ ξιφοθήκῃ.

Πλὴν γε οὐκ εἰς τέλος συνεχωρήθη μὴ ἐνδρυνθῆναι τῷ θρόνῳ. Καίπερ γὰρ οὐκ ἐθέλοντα, καὶ ἰσχυρῶς ἀναινόμενον, ὅμως ἐνίδρυσεν τῆς ἀρχιερωσύνης τοῖς θώκοις ἀρχιερέων πληθῆς. Ταῦτα δὲ μικρὸν ὑστερον. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς τῷ ἀνδρὶ ἐγεγῆθει, πατρὸς αὐτῷ τιμὴν καὶ αἰδῶ ἀπονέμειν. Καὶ γὰρ ἦν, εἰ καὶ παιδεύσεως ἀμοιρος, ἀλλ' οὖν εὐσεβὴς ὁ ἀνὴρ καὶ πρῶτος, εἰ περ (80) τις ἄλλος. Αὐτὸς δὲ Θεῷ σχολάζειν μᾶλλον ἢ βασιλεῖ τῶν καλῶν εἶναι οἴομενος, οὐ συχνῶς ὤμιλει τοῖς βασιλεῖσι. Φιλαργυρίαν δὲ τοὺς παρισταμένους τῷ βασιλεῖ νοσοῦντας ὄρων, καὶ τοὺς δῶρα χαριζομένους ἀποδεχομένους, τῶν δὲ, οἷος ἦν αὐτὸς (81), μάλα καταφρονούντας· διὰ τοιαῦτα ταῖς προσευχαῖς καὶ ἀγρυπνίαις καὶ διδασκαλίαις προσεῖχε, καὶ ἀσθενῶν θεραπείαις καὶ ἐπισκέψει, Θεῷ τούτοις καθαιρῶν ἑαυτὸν καὶ τὸ ποιμνιον· ποτὲ δὲ καὶ πρὸς ἀγροὺς ὑπανεχώρει, τὴν ἡσυχίαν ποθῶν, καὶ τὸ συνεχὲς τῶν πόνων ταύτην ἰώμενος, ὡς ἂν αὐτῷ τὸ σῶμα πρὸς τοὺς ἐφεξῆς πόνους μὴ ἀποκάμοι. Αὐλαῖς δὲ βασιλείων χρονίως ἐνέβαλλε (82), τὸ τῆς Παροιμίας εὖ καὶ πρεπόντως ἐκμελετήσας· *Σπᾶριον εἰσαγε σὸν πόδω πρὸς σὸν φίλον, ἵνα μὴ πλησθῆις σου* (83) μισήσῃ σε.

Τοσαύτης δὲ ποιμῆν Ἐκκλησίας ἀποδειχθεὶς, καὶ παραλαβὼν προσόδους τε καὶ παντοδαπῶν κειμηλίων πληθῆς, μίαν δραχμὴν ἐντεῦθεν οὐ προσεκτήσατο· καίτοι γε βουλομένη καὶ ταλάντων ἀφθονίαν αὐτῷ περιποιεῖσθαι ἂν ἐξεγένετο, οὐ λογισμοὺς προσόδων καὶ διοικήσεως (84) παρὰ τῶν οικονομησάντων τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐπέζητησεν, οὐκ ἀναγραφὴν σκευῶν ἱερῶν, καπηλικῶν μᾶλλον ἢ ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν τὸ ἔργον (85) τοῦτο ὑπολαβὼν, καὶ ἀρχόντων οὐκ ἐπισκόπων· τούτοις ἅπαντας ἐκπαιδεύων Θεῷ (86) καθαρότητα προσφέρειν τῆς συνειδήσεως, καὶ μὴ ἀνθρώπων περιρᾶσθαι λογοθετοῦντας πείθειν.

Συνεχεῖς δὲ πόνων, γήρῃ τε καὶ ἀσθενείᾳ ἤδη καμπόμενος, ἀρβρωσθήσας ἐπὶ τοῦ σκίμποδος ἦν. Καὶ 3ῃ τοῦ δήμου πληθὸς ἀθρόως ἐπεισῆλθε τῷ δωματίῳ, ἐνθα κατέκειτο. Ὁ δὲ, οἷα φιλεῖ συμβαλεῖν τοῖς πτοουμένοις (87), ἐπιστρέψας ἐπὶ τοῦ σκίμποδος τοὺς πόδας, εἰς τοῦδαφος οὕτως ἐκαθέζετο, τί βού-

¹⁰ Prov. xxv, 17.

(79) Colb. 1, τὴν μετριότητα.

(80) Cod. P. εἰ καὶ τις.

(81) Codd. Colb. 2, et Or. οὗτος.

(82) Ita codd. Colb. 2, et Or. In edit. ἐνέβαλλε.

(83) Σοῦ deest in Colb. 2, ἵνα in cod. Or. qui habet φίλον, μήπως πλησθῆις.

(84) Codd. Or. et P. διοικήσεων, mox cod. P. ἐξή-

gratias referamus. De throno autem alias agemus. Hæc verba audiens populus mitæcebat; imperator vero hominis modestiam ad stuporem usque mirabatur. Sic concio soluta est, Christo lætitiæ summam securitatemque afferente; ita ut et armorum apparatus consopitus fuerit, et furoris ardor extinctus, atque unus duntaxat ens exertus sine ulla cruoris effusione rursus vagina conditus.

Cæterum ei ad extremum usque obsistere non licuit, quominus in throno collocaretur. Pontificum enim multitudo eum, quamvis nolentem vehementerque recusantem, in archiepiscopali sede constituit. Sed hæc aliquanto posterius. Interea imperator hominis consuetudine delectabatur, eumque pro parente colebat. Quamvis enim doctrinæ expertus esset, pius tamen vir erat, morumque lenitate præditus, ut si quispiam alius. Verum Gregorius Deo, quam imperatori, operam dare præcarius existimans, haud frequenter in aula versabatur, eos qui imperatoris latus cingebant, avaritiæ morbo teneri, atque ut eos qui munera afferebant, caros habere, ita sui similes admodum aspernari perspicens. Quocirca preceationibus et pervigiiliis, atque doctrinis, ægrotisque curandis et invisendis incumbere, Deo sese his rebus gregemque purgans: interdum etiam ruri secedebat, solitudinem expetens, eaque perpetuis laboribus afflictum corpus recreans, ne ad sequentes labores fatisceret. Ad aulam autem raro commeabat, illud Proverbiorum recte congrueque permeditatus: *Raro pedem tuum infer ad amicum, ne forte satiatus oderit te* ¹⁰.

Tantæ porro Ecclesiæ præsul institutus, provenusque et infinitam omnis generis eximiamque suppellectilem consecutus, ne unica quidem drachma hinc facultates suas auxit: cum tamen maximam talentorum copiam, si ita ipsius voluntas tulisset, colligere potuisset. Ne reddituum quidem et administrationis rationem ab iis, qui Ecclesiæ negotia procurassent, repetivit, nec suppellectilis sacræ descriptionem cauponum verius, quam ecclesiasticorum virorum, id esse statuens, ac præfectorum, non episcoporum: atque his rebus omnes erudiens, ut conscientiæ puritatem potius Deo offerrent, quam ut rationibus referendis muneri sui administrationem hominibus probare niterentur.

Tandem assiduis laboribus, et senio, corporisque imbecillitate fractus, urgente vi morbi, grabato se tenebat. Ac multitudo populi ingens, cubiculum in quo jacebat repente ingressa est. Ipse igitur, ut solent qui strepitu aliquo commoventur, ad se collectis in sella pedibus, in eum modum in pavimento

τησεν.

(85) Τὸ ἔργον deest in cod. Or.

(86) Ita Montac. Cod. P. et Combef. In edit. Θεοῦ.

(87) Sic volunt Montac. codd. Or. P. et Combef. hanc lectionem secutus est Billius. In edit. quibusd. ποιουμένοις. Mox Colb. 1, ἐπιτρέψας ἐκ τοῦ σκίμποδος. Billius vertit, *conversis in sella pedibus*.

sedebat, quid sibi eorum adventus vellet percunctans. Illi autem cum et ob ea quæ acciderant gratias Deo egissent, ac pro imperatoris salute, ob receptum templum, aliasque sacras ædes, orthodoxorumque ecclesiam, vota fecissent, ipsunque horum omnium auctorem et architectum professi fuissent, lati cubiculo excesserunt. Adolescens vero quidam relictus, manibusque suis beati viri pedes comprimens, ab eo cum lacrymis et lamentationibus sceleris veniam suppliciter postulabat. Gregorio autem sciscitante quid sibi hoc sermone vellet, nihil responsi dabat: sed tantum iugebat, ac veniam petebat. Tum quidam ex iis qui astabant, ita locutus est: « Ille est ille carnifex tuus, o pater, qui a nonnullis subornatus ferrum tibi in præcordia defixurus erat, nisi Christus perspicue tibi auxilio fuisset. Quod autem ad eorum voluntatem attinebat, facinus perpetratum est. Proinde nunc ad pedes tibi procumbens clamat, suscepti sceleris pœnitentiam affectus. » Confestim autem Pater, ut patrem æquum erat, adolescentem ita alloquitur: « Propitius tibi Christus sit, o charissime, tibi que ipse ignoscat, qui me quoque servavit. Hoc solum ad facinoris excusationem et purgationem a te peto, ut meus fias, hæresim exsecratus, atque ad Deum accedas, ipsique sinceram et voluntariam servitutem facta esset civitas, ardentiori erga eum amore incensa est.

Sub id vero tempus ex omni Romanorum imperio, præterquam ex Ægypto et occiduis partibus, sancta episcoporum centum et quinquaginta synodus coacta est, tum ut pium præsulem augustæ urbi præficerent, tum ut hæreses quæ interim, dum Ariarum potirentur, exortæ fuerant, œcumenici concilii decreto ab Ecclesia extruderentur. Enimvero, quæ ad hæreses profligandas pertinebant, multo ante magnus Gregorius præstruxerat, velut insidiosas bestias ab Ecclesiæ ovili arcens: atque in ipsa etiam sacrosancta synodo pari animi contentione cum aliis decertavit. Sancta autem synodus eum episcopum constituit, antesignanum et ducem habens magnum illum Antiochensium pastorem Meletium, virum pia fide præditum, qui que florentibus Arianorum rebus Ecclesia pulsus fuerat, multisque calamitatibus exhaustis diuturno mulctatus exsilio. Quibus autem moribus præditus esset, quid referre necesse est? Idem enim et mansuetus erat et rebus gerendis solers et efficax, temperans, justus, fortis, sapiens, atque omni virtutum genere perpolitus. Hujus consilio atque hortatu Gregorio augustæ urbis episcopatus concilii decreto confirmatus est. Ipse autem, quavis alioquin ab episcopatu alie-

latai, πυνθανόμενος, ἡ αὐτῶν παρουσία. Οἱ δὲ, χάριν ὁμολογήσαντες (88) τῷ Θεῷ ἐπὶ τοῖς γεγενημένοις, καὶ ὑπὲρ τοῦ βασιλέως ὑπερευξάμενοι (89), ἔνεκεν τοῦ νεῦ, καὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν οἰκῶν, καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῶν ὀρθοδόξων, πάντων δὲ τούτων αἰτίων προσσιπόντες τὸν ποιμένα, γαληθότες ἀπήσαν (90). Νεανίας δὲ τις ὑπολεπθεὶς, καὶ ταῖς ἑαυτοῦ χερσὶ συμπίεσας αὐτοῦ τοὺς πόδας, ὀδυρμοῖς καὶ δάκρυσιν ἰκέτευε τὸν μακάριον συγγῶναι αὐτῷ τὸ πλημμέλημα. Τοῦ δὲ πυνθανομένου τί τὸ λεγόμενον εἶη, οὐδὲν ἀπεκρίνατο, πλην τοῦ θρηγεῖν, καὶ συγγνώμην αἰτεῖν. Τῶν δὲ περισταμένων τις ἔφη: « Οὐτός ἐστιν ὁ σὸς φονεὺς, ὧ (91) πάτερ, ὃς ἐμελλεν ἐκ σκαυρίας τινῶν κατὰ τῶν σῶν ἐγκάτων ἐλαύνειν ξίφος (92), καὶ ὁ Χριστὸς σου σαφῶς ἀντελάβετο. Γνώμη δὲ τῆς αὐτῶν ἔνεκεν τὸ δῶρα ἐξετελέσθη. Ταῦτη τοι προσπίπτων βοᾷ ἐπὶ τῇ τόλμῃ μεταμελόμενος. » Ἀντίκα δὲ ὁ Πατήρ, οἷα πατήρ (93), τάδε φησί: « Γένοιτό σοι Χριστὸς (94) εὐμένης, ὧ φίλτατε, καὶ δέησαι συγγνώμην αὐτῶν, ὃ καμὲ περισύσας. Μόνον εἰς ἀπολογίαὶν τῆς τόλμης ἐμὸς γένου, τὴν αἴρεσιν βδελυξάμενος, Θεῷ τε πρόσειθε, καὶ δούλευε αὐτῷ δουλείαν εἰλικρινῆ καὶ (95) ἐκούσιον. » Ἡ οὖν πόλις, ἀκούσασα τῆς ἀποκρίσεως τὸ μακρόθυμον, πλέον ἐπ' αὐτῷ ἐξήφθη φιλοστοργία.

servias. » Cujus jam lenis responsi cum certior

Ἰπὸ δὲ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐκ πάσης τῆς ὑπὸ Ῥωμαίων (96) ἀρχῆς, πλην Αἰγύπτου καὶ τῆς ἑσπερίας, συνῆλθεν ἡ τῶν ἑκατὸν πενήτηντα ἀγία σύνοδος, ἀρχιερέα καταστήσασα τῇ βασιλίδι πιστὸν, καὶ τὰς αἰρέσεις τὰς ἐν τῷ μεταξὺ τῶν Ἀρειανικῶν (97) χρόνων ἀναφυσείσας ἐξωθήσασα τῆς Ἐκκλησίας ψήφῳ οἰκουμένης συνελεύσεως. Τὰ μὲν οὖν κατὰ τῶν αἰρέσεων προωδοποίησεν ὁ μέγας Γρηγόριος ἐκ πολλῶν τῶν χρόνων, ὥσπερ θήρας ἐπιθούλους τοῦ ποιμνίου τῆς Ἐκκλησίας ἀποδιώκων· καὶ αὐτῆς δὲ παρουσίας τῆς ἁγίας συνόδου, ὁμοίως συνηγωνίσαστο. Ἡ δὲ ἁγία σύνοδος αὐτὸν ἐνεθρόνισεν, ἡγεμόνα ἔχουσα τὸν μέγαν ποιμένα τῆς Ἀντιοχείων, Μελέτιον, ἄνδρα εὐσεβῆ μὲν τῇ πίστει καὶ ἐν ταῖς χρόνις τοῦ Ἀρειανικοῦ κράτους ἐξελαθόντα (98) τῆς Ἐκκλησίας, πλεῖστα τε κακοπαθήσαντα, συνέθη ἐξορία πολυχρονίῳ παραδοθῆναι· τὸν δὲ τρόπον τί δεῖ λέγειν, ὁποῖός τις ὑπήρχειν; Ὁ γὰρ αὐτὸς πρῶτος, τε ἦν καὶ δραστήριος, σώφρων (99), δίκαιος, ἀνδρεῖος, σοφὸς, καὶ πρὸς πᾶν τῆς ἀρετῆς (1) κάλλος ἀπεξεσημένος. Τοῦτου δὲ εἰσηγήσει καὶ συμβουλίᾳ συνοδικῆ ψήφος ἐκύρωσε τὴν προεδρίαν τῆς βασιλίδος τῷ Γρηγορίῳ. Ὁ δὲ, καίπερ τὰ ἄλλα δυσχεραίων πρὸς τὴν ἐπισκοπὴν, πόθῳ μέντοι τῆς ποιμνῆς, καὶ τῷ νομίζεῖν, εἰ τῆς βασιλίδος κρα-

(88) Codd. Colb. 1, 2 et Or. ὁμολογήσαντες.

(89) Codd. Or. et Colb. 1 et 2, ὑπερευξόμενοι.

(90) Codd. Or. et P. ἀπήσαν.

(91) Ὡ δεest in cod. Or. Mox codd. P. et Colb. 1, σκαυρίας.

(92) Cod. Or. τὸ ξίφος.

(93) Οἷα πατήρ desunt in cod. P.

(94) Cod. Or. σοῦ Χριστός.

(95) Καὶ deest in edit., sed restituendum Montac.

judicavit.

(96) Edit. quidam volunt Ῥωμαίους, Montac. Ῥωμαίους, et sic habet Colb. 1.

(97) Cod. Or. Ἀρειανῶν.

(98) Cod. P. ἐξελαθόντα.

(99) Σώφρων deest in cod. Or.

(1) Ita codd. Or. Colb. 1 et 2. In edit. tantum πρὸς ἀρετῆς.

τήσειε, δυνατὸς ἔσεσθαι τὰς ἐν κύκλῳ τῆς οἰκουμένης
Ἐριδας, ὡσπερ ἀπὸ σκοπιᾶς τινος καταμανθάνων,
διαλύειν, καὶ πρὸς ἕνωσιν ἀμφοῖν ταῖν χεροῖν ἄγειν
διεστῶσας τὰς Ἐκκλησίας, εἴλετο δέξασθαι τὴν ἐπι-
σκοπήν.

Τοῦ δὲ ὁσίου Μελετίου τελευταίαν τὸν βίον ἐν
τῇ βασιλίδι, γίνεται αὐτῷ τιμὴ προπεμπτήριος, ὥστε
πάσαν ἐπ' αὐτῷ ἐκχυθῆναι τὴν βασιλίδα, πολλὰ δὲ
καταγαγεῖν δάκρυα, καὶ τμηκαῦτα ἐν πρώτοις, ὅσον
εἴη πλῆθος ἐπιγνωσθῆναι τοῦ ἁσπεως. Αὐθις φιλο-
νεικία περὶ τοῦ θρόνου, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐξυγομά-
χουν ἐπίσκοποι. Καὶ οἱ μὲν τὰ ψηφισθέντα δίκαια
εἶναι κρίνοντες, βέβαια μείναι ταῦτα ἐβούλοντο· οἱ
δὲ ἀντέπιπτον πρὸς τὰ ἤδη δεδογμένα καλῶς. Ὁ δὲ
Γρηγόριος, ὡς (2) ἀπαξ τὴν καθέδραν δεξάμενος, με-
εποιεῖτο αὐτῆς, πρὸς αὐτοὺς χρώμενος τοιοῦτο δό-
γος· « Ἐγὼ, ποιμένες ἱεροὶ καὶ τίμιοι, τὴν ἀρχὴν
οὐκ ἤθελον τῆς βασιλίδος ἠγῆσασθαι· ἀλλὰ καὶ εἰ
πόνους τε καὶ ἰδρωῖν ἐμοῖς ἐπάγη τε καὶ ἠῤῥῆθη
τῶν τῆδε ἡ Ἐκκλησία, ἤρκει μοι ταῦτα τῷ Θεῷ θη-
σαυρίζειν παρ' αὐτοῦ τὴν ἀντίδοσιν ἀναμένοντι. Ἐπεὶ
δὲ πόθος τε ποίμνης καὶ ὑμῶν κοινή ψῆφος δέξασθαι
με τὴν (3) καθέδραν ἐξεβιάσατο, οὐ μοι δοκεῖτε τοῦτο
ὀρθῶς νῦν πράττειν, ἀνατρέποντες τὰ οἰκεία πρὸς
τῷ (4) μηδὲ ἅπαντας συμφωνεῖν· ἀλλὰ τοῖς μὲν δο-
κεῖν κρατῆσαι τὰ ἤδη δόξαντα, τοῖς δὲ οὐ δοκεῖν.
Ἐγὼ δὲ οὐ πλούτου, οὐδὲ ὑψηλῆς ἐπιέμενος καθέ-
δρας, τάδε φημὶ, οὐδὲ βασιλίδος χρηματίζειν ἐπί-
σκοπος· ἀλλὰ πρῶτον μὲν ὄρφανίαν τέκνων φέρειν
ἀπαθῶς δυσχερέστατον, καὶ ἡλιθίον τὸ πάθος· ἔπειτα
μὴ δόξητε ὑμεῖς φθόνῳ τινὶ ἢ κουφότητι ἕτερα πράτ-
τειν τῶν πρώην ἐγνωσμένων. Εἰ δὲ νικᾷ παρ' ὑμῖν
τὰ νῦν, καὶ τὰ πρώην ὡς ἔωλα καταφρονεῖται (5),
ἀλύπτως τῆς ἐπισκοπῆς ἐξίσταμαι. Βουλεύεσθε, πράτ-
τετε τὰ καθ' ἑαυτοῦς, τὰ περιστάμενα. Ἐμοὶ δὲ ἀγα-
πητὸν ἢ ἐρημία καὶ πάλαι καὶ νῦν. Οὐ γὰρ καὶ Θεοῦ
εἰρξοῦσιν οἱ τὸν θρόνον ἀποστερήσοντες. »
sunt, ac res haud pridem constitutas velut obsoletas
scopatu me abdo. Consilium inite, res vestras
quidem solitudo et olim chara fuit, et nunc est. Non
ablaturi sunt. »

Ταῦτα εἰπὼν, καὶ αἰσθόμενος τοὺς πολλοὺς προδο-
λῆν ἄλλου σπουδάζοντας, αὐτὸς, ἀπολιπὼν τὸν οἶκον,
ἐνθα κατέμενε, ἄλλον περισκοπεῖ πῶρῳ τῆς Ἐκ-
κλησίας, τοὺς τε θορόβους ἀποδιδράσκων καὶ τὰς
ὀχλήσεις τῶν συνελεύσεων. Πολλοὶ γοῦν τοῦ λαοῦ (6)
ἐκεῖσε συνέβρεον, δακρύνοντες, ἰκετεύοντες, ἀντιβο-
λοῦντες ἐλεῆσαι τὸ ποίμνιον, ὃ πόνους τε καὶ ἰδρωῖσι
τοσοῦτοις ἐξέθρεψέ τε καὶ ἠῤῥησε. « Δὸς τὴν χάριν,
Ἐλεγον, τοῖς σοῖς φιλάτοις, καὶ οἷς τὸ ἀκμαῖόν σου
τῆς ζωῆς προανάλωσας ἡμῖν, διώρησαι καὶ τὸ λειπό-
μενον· ἵν' ἔχοιμεν (7) λείψανον τὸ σὸν σῶμα, οἱ τῇ σῇ
διδασκαλίᾳ πεφωτισμένοι. » Τούτοις, οἷα φιλότεκνος

A num animum haberet, gregis tamen amore, et quia
futurum existimabat, ut si urbem augustam teneret,
contentiones per orbem terrarum oborientes, velut
e specula quadam perspexerat, exstingueret, dissi-
dentesque Ecclesias ambabus, ut dicitur, manibus
ad unionem concordiamque adduceret, episcopatum
accipere non recusavit.

At vero Meletius extremo vitæ die Constantino-
poli perfuactus, adeo celebri atque honorifico fu-
nere effertur, ut ad ipsum urbs tota sese effunde-
ret, maximamque lacrymarum vim emitteret, ac
tum imprimis, quanta civium multitudo esset, agno-
scretur. Rursus itaque de throno contentio exci-
tata est, atque inter se altercabantur episcopi. Alii
enim, quæ suffragiis statuta fuerant, justa esse judi-
cantes, firma ea manere volebant. Alii iis, quæ jam
recte decreta fuerant, adversabantur. At Gregorius,
ut qui semel cathedram admisisset, eam vindicabat,
hujusmodi ad eos oratione utens : « Ego, pastores
sacri et venerabiles, primum augustæ urbis præ-
fecturam accipere recusabam : ac licet hæc Ecclesia
laboribus sudoribusque meis congmentata atque
amplificata fuisset, mihi tamen satis superque erat
hæc Deo thesaurizare, atque ab eo mercedem ex-
spectare. Postquam autem et gregis amore, et com-
munibus vestris calculis, cathedram accipere con-
actus sum, mihi handquaquam recte agere videmini,
qui, quod ipsi fecistis, convellit atque abrogatis :
ut interim laceam, quod ne inter omnes quidem
satis convenit ; verum alii ea quæ jam constituta
sunt, rata esse debere censent ; aliis secus videtur.
Nec vero hæc a me eo dicuntur, quod vel opes, vel
sublimem cathedram expetam, vel augustæ urbis
episcopus nominari concupiscam. Sed primum fi-
liorum orbitatem tranquillo animo ferre difficilli-
mum est, nec nisi recordis cuiuspiam hominis pla-
neque stupidi. Deinde illud metuendum, ne invidia
quadam aut levitate res nuper decretas immutare
videamini. Quod si vobis præsentia magis cordi
et frivolas contemnitis, haud mæsto animo epi-
agite, et quidquid vobis in mentem venerit. Mihi
enim a Deo quoque nos arcebunt, qui thronum

Hæc oratione habita, cum plerosque in alterius
episcopi creationem studiose incumbere sensisset,
ipse domo ea, in qua manebat, relicta, aliam ab
Ecclesia procul dissitam circumspectat, ut tumultus,
molestosque et importunos hominum congressus
effugeret. Permulti quippe ex plebeio ordine
illuc confluebant, cum lacrymis eum orantes atque
obstantes, ut gregis, quem tot tantisque laboribus
ac sudoribus aluerat atque provexerat, miseret.
« Da hoc charissimis tibi hominibus, in-
quiebant, et quibus vitæ tuæ vigorem prius impen-
disti, iisdem quoque, quod vitæ superest, largire :

(2) Ὡς deest in cod. Or.

(3) Ita codd. Or. et P. In edit. tantum δέξασθαι τὴν.

(4) Cod. Or. πρὸς τὸ

ut qui doctrina tua collustrati sumus, tui etiam corporis reliquias habeamus. » His verbis molliabatur quidem indulgentissimus Pater; cæterum ancipitis erat animi quid ageret, Deumque supplex orabat ut, quod sibi maxime conveniret, disponderet. Quæ cum ita se haberent, affuere episcopi, tum ex Ægypto, tum ex Macedonia, Byzantium vocati, cum adhuc supradicta synodus in urbe consisteret. Et quidem illi, quoniam Gregorius citra eorum sententiam throno repositus fuerat, humano affectu obsessi, decreto repugnabant: non quod eum odio haberent (quemadmodum occultis ei significationibus confirmabant), sed ut eos, qui ipsum præfecerant, ulciscerentur: ut qui sine eorum sententia archiepiscopali sede Gregorium donassent. At vir concilio stans, ad hunc modum verba facit:

« Viri collegæ, et compastores sacrosancti gregis Christi, turpe fuerit, prorsusque a vobis alienum, si, qui ad pacem alios eruditus, intestinum ipsi bellum inter vos excitetis. Quonam enim modo alios ad concordiam adduxeritis, ipsi circa sententias vestras et decreta discrepantes? Ac vos per Trinitatem ipsam obsecro, ut vestra negotia præclare et pacifice inter vos transigatis. Quod si vobis ullo modo dissidii causa sum, Jonam prophetam vitæ integritate non supero. *Mittite me in mare, et cessabit a vobis tumultuum procella*¹⁷. Quidquid vobis visum fuerit, tametsi a culpa immunis, vestræ concordie causa, libenter perpetiar. Throno exturbate, urbe ejicite. *Tantum veritatem et pacem*, ut cum Zacharia loquar, *diligite*¹⁸. Valetate, sacri pastores, meorum laborum memoriam perpetuam conservate. » Hæc eo prolucato, pudore quodam ipsi tenebantur, ejus oratione compuncti. Tum ipse in Cappadociam perrecturus e concilio excessit, voluptate simul et mœnore affectus: illud, quod laborum requiem invenisset; hoc, propter gregem, quonam modo ipsum relinqueret.

In aulam autem profectus, beneficium ab Imperatore postulabat, his verbis prius eum affatus: « Tibi quidem, o Imperator, pro tuis erga Ecclesiam meritis retribuatur Christus in die retributionis. Beneficium autem, quod nunc a te peto, potentissime princeps, dare ne graveris. Non pro pecuniis tibi sum supplex; non pretiosa altarium tegumenta concupisco; non cognatis dignitates ambio; sed, ut laboribus liberer, obsecro. Cesset etiam invidia; pacem colant episcopi; tu maxime in eam rem admittere; sacerdotum bellum comprime, qui barbaro-

¹⁷ Jon. i 12. ¹⁸ Zach. viii, 19.

(8) Cod. Or. δράσει.

(9) Cod. Or. έπειθον.

(10) Ita cod. Or. Colb. 1, et 2. In edit. γνώμων· mox in eisdem δεδωκότες, sed lectionem cod. Or. amplectimur.

(11) *Μάρτων* deest in cod. Or.

(12) Cod. P. τῶν συλλόγων.

(13) Cod. Or αἰσχρὸν μὲν ἂν εἴη.

πατῆρ, ἐμαλάσσετε μὲν, ἤπόρει δὲ ὁ τι δράσει (8), καὶ τὸν Θεὸν ἐξελιπάρεῖ τὸ αὐτῷ πρέπον οἰκονομησαί. Τούτων ἐχόντων τὸν τρόπον τοῦτον, παρῆσαν ἐπίσκοποι: κεκλημένοι ἔκ τε Αἰγύπτου καὶ Μακεδονίας εἰς τὸ Βυζάντιον, ἔτι τῆς εἰρημένης ἐνδημούσης συνόδου. Καὶ δὴ οὗτοι, ὡς χωρὶς τῆς αὐτῶν γνώμης καθιδρυθέντος τοῦ μακαρίου Γρηγορίου, πάθει ἀνθρωπίνῳ κατασχεθέντες, ἀντέλεγον τῇ ψήφῳ οὐχὶ Γρηγόριον μισοῦντες (ὡς αὐτὸν συνέπειθον (9) κρυφίους δηλώμασιν), ἀλλὰ τοὺς καθιδρύσαντας ἀμυρόμενοι, ὡς διχα γνώμης (10) αὐτῶν δεδωκότες τὸν θρόνον. Ὁ δὲ μακάριος ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάντων (11) συναθροισθέντων τῶν ἐπισκόπων, καταστάς ἐν μέσῳ τῷ συλλόγῳ (12), τάδε φησί·

beatus, omnibus episcopis in unum coactis, in medio

« Ἄνδρες συμποιμένες τῆς ἱερᾶς ποίμνης Χριστοῦ, αἰσχρὸν μὲν εἴη (13) καὶ παντελῶς οὐχ ὑμῶν, εἰ, τοὺς ἄλλους εἰρήνην παιδεύοντες, αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλους πόλεμον ἤρασθε. Πῶς δ' ἂν ὁμοιοῦσιν ἑτέρους πείσητε (14), αὐτοὶ ὄντες περὶ τὰ δοκοῦντα ἀσύμφωνοι; Ἄλλ' ἰκετεύω ὑμᾶς πρὸς τῆς Τριάδος αὐτῆς καλῶς τε καὶ εἰρηνικῶς διαθέσθαι τὰ πρὸς ἀλλήλους. Εἰ δέ τι ὑμῖν ἐγὼ τῆς διαστάσεως αἰτίας, οὐκ εἰμὶ σεμνότερος Ἰωανῶ τοῦ προφήτου. *Βάλετέ με εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ παύσεται ἀφ' ὑμῶν ὁ κλύδων τῶν ταραχῶν* (15). Αἰροῦμαι παθεῖν ὁ τι ἂν βούλησθε, καίπερ ἀθῶος ὢν, τῆς ὑμῶν ἔνεκεν ὁμοιοῦσας. Θρόνον ἐξώσατε, πόλεως ἀπελάσατε. *Μόρον τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν εἰρήνην*, ὡς ὁ Ζαχαρίας φησὶν, *ἀγαπήσατε*. Ἐβῆσθε, ἱεροὶ ποιμένες, καὶ τῶν ἐμῶν πόνων μνημονεύοντες, μὴ ἀπολήξητε. » Ταῦτα εἰπόντος, αἰδέως τις αὐτοὺς εἶχε τοῖς εἰρημένοις καταναγένας (16). Ὁ μὲν οὖν ἐπὶ τὴν Καππαδοκῶν βαδιούμενος ἐξῆει (17) τοῦ συλλόγου, συμμιγῆς χαρᾶ τε καὶ κατηφείας· τὸ μὲν, ὅτι τῶν πόνων ἀνάπαυλαν ἤυρατο (18), τὸ δὲ τοῦ ποιμνίου χάριν, ὅπως αὐτὸ καταλείψειεν.

Ἐλθὼν δὲ εἰς τὰ βασίλεια, ἦγει χάριν τὸν αὐτοκράτορα, τοιάδε εἰπὼν πρότερον· « Σὺ μὲν, ὦ βασιλεῦ, ὢν τὴν Ἐκκλησίαν εὐηργέτησας, ἀντιμετρήσαι σοι Χριστὸς ἐν ἡμέρᾳ ἀναποδόσεως· ἦν δὲ νῦν αἰτῷ χάριν, ὦ κράτιστε, δοῦναι μὴ ἀπαρνήσῃ. Ὁ δὲ περὶ χρημάτων ἰκετεύω· οὐδὲ ποθῶ πολυτελεῖ θυσιαστηρίων σκεπάσματα, οὐ συγγενῶν ἀρχάς· ἀλλ' ἰκετεύω τῶν πόνων ἀνεθῆναι. Ληγέτω δὲ καὶ (19) φθόνος, εἰρηνεύετωσαν οἱ ἐπίσκοποι, σοῦ μάλιστα τοῦτο σπουδαίοντος. Παῦσον τῶν ἱερῶν τὸν πόλεμον, ὁ στήσας βαρβάρων θράσος· τὰ μέγιστα τρόπαια τοῦ σοῦ κράτους ἐνὶ κό-

(14) Colb. 1, πείσοιτε.

(15) Codd. Or. P. Colb. 1 et 2, τῶν συμφορῶν.

(16) Cod. Or. καταναγένας. Cod. P. κατανοίγένας.

(17) Cod. Or. ἐξῆει.

(18) Cod. Or. εὔρατο, Colb. 1. εὔρατο. Col. P. ἤρατο.

(19) Δὲ καὶ desunt in cod. Or.

σησον, τῆ συμφωνίᾳ (20) τῶν ἐπισκόπων. Ταύτην ἐγὼ δωρεάν αἰτούμαι· ταύτην τελευταίαν μοι (21) παρέχεις χάριν. » Θαυμάσας δὲ τὰ εἰρημένα ὁ τε (22) αὐτοκράτωρ καὶ οἱ τῆς συγκλήτου βουλῆς, οἷα (23) σφοδρῶ τῷ περὶ αὐτὸν πόθῳ συντετηκότες, μάλιστα ἀπέλυσαν αὐτὸν (24), τὴν ἔξοδον ἐπιτρέψαντες.

Ἐνδηροῦντος δὲ αὐτοῦ ἐτι τῆ βασιλίδι, καθίσταται εἰς τὴν αὐτοῦ Ἐκκλησίαν ὑπὸ τῆς συνόδου Νεκταρίου τις ἐπίσκοπος, Ταρσεὺς ὑπάρχων τῆς Κιλικίας. Αἰσθὺς δὲ προσκαλεσάμενος (25) τὸν κλῆρον καὶ τοῦ λαοῦ τοὺς ἐκκρίτους (26), νοθετήσας τε αὐτοὺς φυλάσσειν τὴν παρακαταθήκην τῆς πίστεως, καὶ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ κατεργάζεσθαι, ἀσπασάμενος, πολλὰ τε κινήσας ἅπασιν δάκρυα, τῆς ὁδοπορίας εἰχθετο. Ἐρχεται δὲ εἰς Ἀριανζὸν, χωρίον Καππαδοκίας, ὅπερ ἐκέκτητο (27) ἐκ πατρικοῦ κλήρου, κατελθὼν εἰς αὐτόν. Πολλοῦ δὲ χρόνου παρωχηκότος, ἀφ' οὗ Βασίλειος ὁ μέγας πρὸς τὸν Θεὸν ἐνεδήμησεν ἐκ τοῦ βίου τούτου, πρὸς ὑψηλοτέραν ζωὴν μεταθέμενος τὰ παρόντα, γράψας τὸν ἐπ' αὐτῷ ἐπιτάφιον, εἰς τὴν Καισαρέϊαν ἤκε τὴν ἱερὰν μητρόπολιν· καὶ προσφωνήσας τὸν λόγον τῆ Ἐκκλησίας, ἐδάδιζεν οὕτως καθε.

Χρόνον δὲ πλεῖστον τῆς πατρίδος αὐτοῦ ἀπολειφθέντος διὰ τὴν ἐν τῆ βασιλίδι διατριβὴν (δύο γὰρ καὶ δέκα ἔτη λόγος αὐτὸν ἐν τῷ Βυζαντίῳ πεποιηκέναι), συνέβη τῶν Ἀπολλιναρίου μαθητῶν τινος εἰς τὴν δευτέραν ἐπαρχίαν τῶν Καππαδοκῶν (28) πολλοὺς μὲν ἐξαπατήσασιν τοῖς λόγοις τῆς ἀσεβείας, τολμησάσιν δὲ μέχρι καὶ τοῦδε (29) προσελθεῖν, ὥστε καὶ ἐπισκόπους ἐν τῇ χώρᾳ χειροτονῆσαι, καὶ αὐτῆς δὲ τῆς Ναζιανζοῦ. Καθαίρει μὲν οὖν (30) τὴν Ναζιανζοῦ τοῦ τοιοῦτου ἄγους ὡς τάχιστα· λίαν δὲ ἰκετευόμενος προσετῆναι τῆς πατρίδος, οὐ δέχεται τὴν ἐπισκοπὴν (μάλα γὰρ τὸν ἡσύχιον μετεδίωκε βίον)· καὶ τινὰ Εὐλάλιον τῆς Ναζιανζοῦ ποιμένα κατέστησεν, ὃν ἔσχεν ἄγαν ἐν τοῖς τιμίαις, θεραπεύοντά τε αὐτὸν, καὶ μέτριον τὸ ἦθος τυγχάνοντα (31). Αὐτὸς δὲ ἐν ἀσθενείᾳ κρατούμενος, ἐν Ἀριανζοῖς ἀνέψυχεν (32).

Ὁδοιπορεῖν οὐκ ἐτι οἷός τε ὦν, ἐπέστελλε Κληδονίῳ τῷ πρεσβυτέρῳ, ἀνδρὶ θεοσεβεῖ καὶ θεράποντι γνησίῳ Θεοῦ, καὶ ἑτέροις τισίν, ὥστε μὴ παραδέχεσθαι τὸν λοιμὸν τῆς αἰρέσεως, τὰς τε χειροτονίας

A rum audaciam compescuisti : maxima imperii tui trophæa una re exorna, nimirum episcoporum concordia. Hoc ego donum a te peto : hoc mihi beneficium ultimum porrigere. » Hac oratione Imperator, et qui senatorii ordinis erant, in admirationem rapti, ut pote acerrimo ipsius amore contabescentes, abeundi facta facultate vix a se dimiserunt.

Cæterum illo adhuc in augusta urbe agente, Nectarius quidam, Tarso Ciliciæ civitate ortus, Ecclesiæ ipsius a synodo episcopus constituitur. Ipse autem cum clerum ac præstantissimum quemque ex populi multitudine accivisset, eosque, ut fidei depositum servarent, Deique præcepta exsequerentur, admonuisset, complexusque fuisset, multasque omnibus lacrymas movisset, itinere se dedit, tandemque Arianzum pervenit. Cappadoeciæ autem is locus est, quem ex paterna hæreditate ad se devotum possidebat. Cum autem multum temporis fluxisset, ex quo Basilius magnus ex hac vita ad Deum evolarat, ac præsentia cum sublimiore vita commutaret, funebri oratione in ipsius laudem conscripta sacram Cæsariensium metropolim adiit, Ecclesiæque nuncupata ac dicata ea oratione domum se recepit.

Sed cum per diu ipse a patria, propterea quod in imperatoria urbe commoraretur, abfuisset (duodecim namque ipsum Byzantii annos egisse ferunt), accidit ut quidam Apollinarii discipuli in secunda Cappadocum præfectura suis impietatis sermonibus multos in fraudem inducerent, eoque audaciæ progredierentur, ut ad hunc quoque accederent, atque episcopus in ea regione crearent, ne ipsi quidem Nazianzo parcentes. Ipse vero Nazianzum quidem hoc piaculo quam celerrime purgavit. Cum autem obnixis precibus rogetur, ut patriæ antistes esse vellet, adduci non potuit ut episcopatum acciperet (tranquillam enim vitam mirifice consecrabatur); verum Eulalium quemdam, quem, ut sui cultorem, moderatumque hominem, imprimis charum habebat, Nazianzi episcopum constituit. Ipse autem infirmitate pressus Arianzi corpus refocillabat.

Cum autem iam itar facere non valeret, Cleodonium presbyterum, virum pium, verumque Dei cultorem, aliosque nonnullos per litteras admonuit, ne hæresis pestem susciperent, sed Apollinarista-

(20) Ita volunt Montac. et alii edit. Ita codd. nostri. Or., Colb. 1, 2., P., Inconon et Comb. In edit. κόσμισον τὴν συμφωνίαν.

(21) Sic Colb. 1, et cod. Or. In edit. μοι deest : mox codd. P. et Colb. 1, παρέχοις, quam lectionem indicat Montac.

(22) Ita Colb. 1 et 2, ὅτε deest in edit.

(23) Cod. Or. οἷω σφοδρῶ, mox idem cod. συνεστηκότες.

(24) Μάλιστα ἀπέλυσαν αὐτόν, etc. Nobis Combesisii interpretatio magis arridet quam versio Billii qui sic reddidit : « vix discedendi potestatem ipsi fecerunt. »

(25) Sic Montac. et alii volunt edit. : sic codd. Or., P., Colb. 1, 2, et Combef. In edit. Αὐτὸν δὲ προσκαλεσάμενος.

(26) Cod. Or. ἐκκρίτους, νοθετήσας αὐτοὺς φυ-

D λάττειν τὴν παραθήκην.

(27) Ita Montac. et alii edit. volunt : ita codd. P., Or., Colb. 1 et 2. In edit. ἐκέκτησεν.

(28) Montac. cui non repugnant alii edit. : Forte, inquit, deest ἐπεισθόντας, αὐτὸς ἐπεισελθόντας· nam de iis in prima ad Cleodonium epistola Gregorius ait οἱ νῦν ἐπεισθόντες, vel ut est in scriptis, ἐπεισελθόντες.

(29) Sic Montac. et alii edit. quorum lectionem confirmant codd. P., Or., Colb. 1 et 2, in quibusdam προσελθεῖν.

(30) Ita Montac. et alii edit. Ita codd. Colb. 1 et 2. In edit. οὖν deest.

(31) Montac. et alii edit. ὑπάρχοντα, ita etiam codd. P., Colb. 1, 2. Mox duo posteriores habent, αὐτὸς δὲ ἀσθενεῖα.

(32) Cod. P. ἀνέψυχεν.

rum ordinationes, ut nefarias et ab Ecclesia Catholica alienas, pro irritis haberent. Nec vero satis habebat nuda et simpliciter contestatione ad eos uti: verum plenius uberiusque scribebat, singula abortivæ Apollinarii hæresis impietatisque capita evertens atque opprimens, quemadmodum liquido ostendunt tum duæ illæ ad Cleodonium epistolæ, tum præcipue tractatus poetici, quos reliquit. Porro in poeticis lucubrationibus, quarum etiam ante meminimus, duplex illi scopus propositus erat: alter, ut impiam tyranni Juliani legem, qua Christiani a profanis disciplinis arcebantur, puerilem atque infirmam et ridiculam esse ostenderet: alter, quoniam Apollinarium multos libros variis carminum generibus texuisse, iisque, utpote eruditum hominem, dicendique facultate præstantem, multos ad hæresim suam illexisse perspiciendam, necessario sibi faciendum putavit, ut Ariani post reditum suum quiescens, atque ab omnibus negotiis occupationibusque feriatas, cudendis versibus animum adjiceret. Atque hinc uberrima mihi lux orationis materia collecta est.

Cum autem nonnihil temporis illic solitarius egisset, vitamque philosophia purgasset, ac majori contemplationi animum addixisset, in extrema tandem senectute caducam hanc vitam cum meliori et sublimiori rerum statu, cujus hic pertenuis etiam species vix reperiri queant, permutavit. Atque ornandi quidem Gregorii munere pro virili mea perfunctus sum, quantum ad id attinebat, ut et boni Patris et eorum, qui vitam illius audire gestiebant, votis satisfacerem, atque ut exiguam quamdam vitæ descriptionem breviter comprehensam haberemus. Nam omnes illius laudes vitæque ornamenta exponere, aut pro rei dignitate tractare, adeo difficile atque arduum fuerit, ut haud scio an quisquam, eorum etiam qui summam eruditionis laudem consecuti sunt, hoc præstare possit. Tu vero, Pater beate, *verique illius tabernaculi*³³ inspector et conscie, ubi *exsultationis et salutis vox*³⁴ laudantium Deum angelorum pariter ac sanctorum, Gregorii tui, qui exiguam hanc orationem elaboravit, memor esto. Quamvis enim ob virum imbecillitatem virtutibus tuis parem orationem non attulerim, idque de te verba faciens; promptitudinem tamen animi haudquaquam accusabis. Tua enim vox illa sacra est, Deo id gratum esse, quod viribus respondet.

³³ Hebr. viii, 2. ³⁴ Psal. cxvii, 15.

(33) Montac. et alii edit. sic volunt, nec non codd. P. et Colb. 2. In edit. καταλέλιπε.

(34) Cod. P. πρῶτον μὲν.

(35) Cod. P. δεύτερον δέ.

(36) Montac. et alii edit. ac codd. Colb. 2, et P. γράψαντα.

(37) Ita Montac. et alii edit., nec non codd. P., Colb. 1, 2, ac Combef. In edit. ἄγων δεest.

(38) Codd. Colb. 1 et 2 μῆτις.

A ἀθετεῖν τῶν Ἀπολλιναριστῶν, ὡς ἀθέσμους καὶ ἀλοτρίας τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἦδη δὲ οὐ μέχρι τοῦ ψιλλῆ διαμαρτυρία πρὸς αὐτοὺς χρήσασθαι, ἀλλὰ καὶ διεξοδικώτερον ἔγραφε, καθ' ἐν ἀνάτρεπτον τὰ τῆς ἀσεθείας Ἀπολλιναρίου ἀμβλώματα. Τοῦτο δὲ δεικνύουσι σαφῶς αἱ τε πρὸς Κληδόνιον δύο ἐπιστολαὶ, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ οἱ ἔμμετροι λόγοι, οὓς καταλέλοιπε (33). Περὶ δὲ τῶν ἔμμετρων, ὧν ἐμνήσθη καὶ πρῶτον, διττὸς αὐτῷ γέγονεν ὁ σκοπός· πρῶτος μὲν (34), ὅπως τὴν ἀθεσμον Ἰουλιανοῦ τοῦ τυράννου νομοθεσίαν μειρακιώδη καὶ ἀνίσχυρον ἀπελέγξῃ, κελεύουσαν μὴ μετεῖναι Χριστιανοῖς τῆς Ἑλλήνων παιδείας· δεύτερος δὲ (35), ἐπεὶ ἔώρα Ἀπολλινάριον γράψαντα (36) πολυστίχους βίβλους ἐκ διαφόρων μέτρων, καὶ τούτοις κλέψαντα τοὺς πολλοὺς εἰς τὴν αἵρεσιν, ὡς ἐλλόγιμον δῆθεν, ἀναγκαῖον ψῆθῃ, ἐν Ἀριανοῖς ἡσυχάζων μετὰ τὴν ὑποστροφὴν καὶ σχολὴν ἄγων (37), ὅσα πραγμάτων ἀπληλαγμένους, ττηνικαῦτα γράψαι τὰ ἔμμετρα, ὅθεν μοι εὐρηται ἡ πλείστη ὕλη τῆσδε τῆς ὑποθέσεως-

Ἐνταῦθα ἡρεμήσας χρόνον, καὶ καθάρας τὸν βίον φιλοσοφίᾳ, γενόμενός τε ἐν θεωρίᾳ μέλζον, μετατίθεται τὴν ἐπίκηρον τήνδε ζωὴν ἐν βαθείᾳ τῇ πολιᾷ πρὸς τὴν ἀμείνω καὶ ὑψηλοτέραν κατάστασιν, ἧς ἐνταῦθα μόλις (38) ἀν εὐρεθείη καὶ τὰ ἰνδάλματα Ἔμοι μὲν οὖν (39) τῆς εἰς αὐτὸν τιμῆς εἰς δύναμιν ἀφωσλίωται ὅσον τὸν πόθον ἀποπληρῶσαι Πατρός τε ἀγαθοῦ καὶ τῶν τὰ ἐκείνου ποθοῦντων, καὶ ὥστε, ἐν ὀλίγῳ συνειληφότας, ἔχειν βραχεῖάν τινα τοῦ βίου ἀναγραφῆν. Τὸ γὰρ ἅπαντα ἐκδιηγείσθαι, ἢ πρὸς ἀξίαν, οὐκ οἶδα εἰ τις καὶ τῶν ἄγαν ἐπὶ σοφίᾳ θαυμαζομένων ποιῆσαι ἰσχύσειεν· σὺ δὲ μοι, ὦ μακάριε Πάτερ, καὶ τῆς σκηρῆς τῆς ἀληθινῆς ἐπόπτε καὶ μύστα, ἐνθα φωνῆ ἀγαλλιᾶσεως καὶ σωτηρίας, ὕμνουμένων Θεῶν ἀγγέλων τε καὶ ἀγίων (40), μέμνησο Γρηγορίου τοῦ σοῦ, βραχέα σοι τάδε φιλοσοφῆσαντος. Εἰ γὰρ καὶ τῆς δυνάμεως ἐνδένω (41) τῆς ἀξίας ἀπολιμπάνομαι, καὶ (42) ταῦτα περὶ σοῦ (43) λέγων, ἀλλ' οὐ μέμψη τῇ προθυμίᾳ. Σὴ γάρ ἐστιν ἐκείνη ἡ ἐερά φωνή, καὶ Θεῷ λέγουσα φίλον εἶναι τὸ κατὰ δύναμιν (44).

attulerim, idque de te verba faciens; promptitudinem tamen animi haudquaquam accusabis. Tua enim vox illa sacra est, Deo id gratum esse, quod

D

(39) Colb. 1 et 2, ac Combef. habent τὰ τῆς εἰς. Mox cod. P. κατὰ δύναμιν.

(40) Cod. P. καὶ ἀνθρώπων.

(41) Ἐνδένω δεest in cod. P.

(42) Orat. in Basilium.

(43) Colb. 2, ὑπὲρ σοῦ. Mox cod. P. αλλ' οὖν οὐ μέμψη.

(44) Cod. P. addit, ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

SELECTA VETERUM TESTIMONIA.

IN LAUDEM SANCTI GREGORII.

Ex Basilio (epist. 8).

Σκεῦος ἐκλογῆς καὶ φρέαρ βαθύ· λέγω δὲ τὸ τοῦ Ἀ
Χριστοῦ στόμα Γρηγόριον.

Vas electionis, et puteus profundus, os dico Christi
Gregorium:

Ex Hieronymo, Catalogo script. eccles., n. cxvii, tom. IV, part. II, pag. 126.

Gregorius, primum Sasimorum, deinde Nazian-
zenus episcopus, vir eloquentissimus, præceptor
meus, a quo Scripturas explanante didici, ad tri-
ginta millia versuum omnia opera sua composuit,
e quibus illa sunt: *De morte fratris Cæsarii; Περὶ
φιλοπρωχίας· Laudes Machabæorum; Laudes Atha-
nasii; Laudes Maximi philosophi*, post exsilium re-
versi, quem falso nomine quidam Heronis super-
scripserunt: quia est et alius liber vituperationem
eiusdem Maximi continens; quasi non licuerit eum-

dem et laudare et vituperare pro tempore. Et liber
hexametro versu, virginitatis et nuptiarum contra
se disserentium. *Adversum Eunomium* liber unus;
De Spiritu sancto liber unus; *contra Julianum impe-
ratorem* libri duo. Secutus est autem Polemonem
dicendi caractere: vivoque se episcopum in loco
suo ordinans, ruri vitam monachi exercuit. De-
cessitque ante hoc ferme triennium, sub Theodosio
principe.

Ex Rufino. Prologo in orat. Gregorii, quas Latine reddidit.

Gregorius, vir per omnia incomparabilis, qui
verbo et operibus clarus; splendidissimum lumen
scientiæ Christi Ecclesiis præbuit, dum ea docuit
quæ fecit, nec seipsum condemnavit agendo con-
traria quam docebat. *Et nullis interjectis*: Hujus
neque vita aliquid probabilis et sanctius, neque
eloquentia clarius et illustrius, neque fide purius
et rectius, neque scientia plenius et perfectius in-

veniri potest, utpote qui solus sit de cuius fide ne
dissidentes quidem inter se (ut fieri solet) partes et
studia disputare potuerint: sed id obtinuerit apud
Dominum et Ecclesias Dei meriti, ut quicumque au-
sus fuerit doctrinæ ejus in aliquo refragari, ex hoc
ipso quia ipse magis sit hæreticus arguatur. Mani-
festum namque indicium est, non esse rectæ fidei
hominem, qui in fide Gregorio non concordat.

Ex Theodoro Studita. Iamb. LXVII, pag. 766, edit. Sirmondi.

Ἐροτῶν τὰ θεία τῇ βοῇ τῶν δογμάτων,
Ἦγησας ὄντως τὴν ὑπογράμιον· μάκαρ
καὶ πάσας ἀπρίξ μωράνας τὰς αἰρέσεις,
τὸν κόσμον ἐστήριξας ἐν τοῖς σοῖς λόγοις.

Que tu potenti voce fudisti tonans
Oracula, omnis, dive, mundus audiit:
Perimensque cunctas hæreses radicitus,
Orbem universum sermo firmavit tuus.

Idem ibid. Antirrhethico II adversus Iconomachos, pag. 123.

καὶ ἴδη ἀκουσόμεθα τῶν κορυφασιότατων Πατέρων,
Γρηγορίου μὲν τοῦ Θεολόγου. . . . Βασιλείου δὲ τοῦ
Μεγάλου.

Audiemus certe ipsos Patrum coryphæos, Grego-
rium Theologum. . . . Basilium quoque Magnum.

Ex τῶν Σουῖδα.

Γρηγόριος, Ναζιανζοῦ ἐπίσκοπος (σταθμὸς δὲ
ἐστὶν οὗτος Καππαδοκίας), ἀνὴρ ἐλλογιμώτατος,
ἀναγκαῖος φίλος Βασιλείου τοῦ τῆς Καισαρείας ἐπι-
σκόπου, τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ. Οὗτος οὐ μόνον γραμ-
ματικὸς καὶ τὰ ἐς τὴν ποίησιν δεξιὸς, ἀλλὰ πολλῶ
πλείον καὶ εἰς φιλοσοφίαν ἐξήσκητο, καὶ ῥήτωρ ἦν
ἀμφιδέξιος. Οὗτος ἔγραψε καταλογάδην πολλὰ. Εἰς
γὰρ τρεῖς μυριάδας στίχων τὰ συντάγματα αὐτοῦ
συνέθεκεν· ἀφ' ὧν εἰσι τὰδε· *Περὶ τῆς τελευταίας
τοῦ ἀδελφοῦ Καισαρέλου*, ἐπιτάφιος εἰς τὸν αὐτοῦ
πατέρα, ἕτερος εἰς τὴν ἀδελφὴν Γοργονίαν, *Περὶ φι-
λοπρωχίας*, *Ἐπαινοὶ τῶν Μακκαβαίων*, *Ἐπαινοὶ
Κυπριανοῦ*, *Ἐπαινοὶ Ἀθανασίου*, *Ἐπαινοὶ Ἡρω-
νος φιλοσόφου*. Κατὰ Ἰουλιανοῦ τοῦ βασιλέως
λόγοι δύο, *Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος* λόγος εἰς,
πανηγυρικοὶ λόγοι δέκα, καὶ ἕτεροι πλείστοι, καὶ
πᾶσι γινώριμοι. Ἠκολούθησε δὲ τῷ Πολέμωνος γα-

Ex Suida, Lexic. tom. I, pag. 496.

Gregorius, episcopus Nazianzenus (est autem Na-
zianzus statio Cappadociæ), vir eloquentissimus, sum-
mus amicus Basilii Cæsareæ Cappadociæ urbis epi-
scopi. Hic non modo grammaticæ poeticesque laude
florebat, sed multo magis philosophiam excoluerat,
atque in oratoria facultate insignis erat. Prosa ora-
tione permulta conscripsit. Ad triginta enim ver-
suum millia opera sua contexuit, ex quibus sunt
hæc: *De morte Cæsarii fratris*, funebris oratio in
obitu patris, altera in funere Gorgoniæ sororis, *De
pauperum amore*, *Laudes Machabæorum*, *Cypriani*,
Athanasii, *Heronis philosophi*, *adversus Julianum*
orationes duæ, *De Spiritu sancto* liber unus, pæne-
gyricæ orationes decem, aliæque complures ac cui-
vis notæ. Secutus est in scribendi genere Polemo-
nem Laodicensem, qui Smyrnæ rhetoricam docuit,
atque Aristidis oratoris præceptor exstitit. Alium:

quoque tractatum heroico carmine scripsit, in quo virginitatem et vitam conjugatam per se disserentes inducit, aliaque etiam argumenta omni carminum genere complexus est, quæ quidem ad summam subducta, triginta versuum millia conficiunt. Hujus porro Gregorii Arianus quoque Philostorgius in sui temporis historia mentionem facit his verbis: « Ea tempestate Gregorius in urbe Nazianzena florebat (est autem Nazianzus statio Cappadociæ), Basilus in Cæsarea Cappadociæ urbe, et Apollinarius in Laodicea Syriæ. Hi tres viri pro homouoio, id est consubstantiali, adversus eos qui Filii essentiam a Patris essentia diversam esse protulerant, decertabant, longeque omnes eos antecellebant, qui vel prius vel post, ad meam usque ætatem hujusce sectæ patrocinium susceperunt: adeo ut præ ipsis Athanasius puer censeretur. Namque et in summam illi externæ doctrinæ magnitudinem evaserant, et in sacris Scripturis, quantum ad lectionem et expeditam memoriam conducebat, non vulgarem experientiam habebant, ac potissimum Gregorius. Jam vero in suo quisque scribendi genere maxima facultate præditus erat. Apollinarius quippe in commentario dicendi genere præcellebat. Basilus autem in panegyrico insigniter eminebat. At vero Gregorio in utroque licet exercitato, ad conscriptionem tamen magis tendebat oratio. Atque ut Apollinario in dicendo grandior ac plenior, ita rursus Basilio firmior erat. Cumque tanta eorum esset tum in dicendo tum in scribendo facultas, tum vero ita moribus comparati erant, ut vel solo aspectu plerosque ad se allicere facillime possent. Itaque partim ipso intuitu, partim sermonibus, partim editis lucubrationibus ad suas partes familiaritatemque suam eos pertrahabant, qui aliqua harum rerum facilius capi poterant. Hæc de illis obiter Philostorgius, isque Arianus, litteris mandavit. Adhuc porro superstes Gregorius, subrogato sibi in Ecclesia Nazianzena episcopo, ruri vitam monasticam egit. Atque ad nonaginta annos et ultra ætate provecus, Theodosio decimum tertium imperii annum agente, vitam cum morte commutavit, hoc unum indignum virtute sua passus, quod principis urbis cathedra expulsus est, improbique potius electi sunt, quam qui virtute ac vitæ splendore omnes anteibat.

A ρακτῆρι τοῦ Λαοδικεύως, τοῦ σοφιστεῦσαντος ἐν Σμύρνῃ, ὃς ἐγεγονεὶ διδάσκαλος Ἀριστείδου τοῦ ῥητοροῦ. Ἐγράφη δὲ αὐτῷ καὶ ἑτέρα βιβλος δι' ἐξαμέτρων, παρθενίας καὶ γάμου καθ' ἑαυτοὺς διαλεγόμενων· καὶ εἰς ἑτέρας ὑποθέσεις ἐν παντοίοις καὶ διαφόροις μέτροις, ἅτινα συνάγονται εἰς ἐπὶ ἑπτὰ μυριάδας τρεῖς. Τοῦ δὲ Γρηγορίου τούτου καὶ Φιλοστόργιος ὁ Ἀρειανὸς ἐν τῇ κατ' αὐτὸν ἱστορίᾳ μνήμην πεποιήται, καὶ φησὶ· « Γρηγόριος γὰρ ἤκμαζε κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἐν τῇ Ναζιανζῷ (σταθμὸς δὲ οὗτος ὁ τόπος Καππαδοκίας), καὶ Βασίλειος ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας, καὶ Ἀπολλινάριος ἐν τῇ Λαοδικείᾳ τῆς Συρίας. Τρεῖς δὲ οὗτοι τότε ἄνδρες τοῦ ὁμοουοίου προῦμάχου κατὰ τοῦ ἑτερουοίου, μακρῷ πάντας παρενεχόντες τοὺς πρότερον καὶ ὕστερον ἄχρισ ἐμοῦ τῆς αὐτῆς αἰρέσεως προστάτας· ὡς καί τῃ παρ' αὐτοῖς κριθῆναι τὸν Ἀθανάσιον. Τῆς τε γὰρ ἐξωθεν καλουμένης παιδεύσεως ἐπιπλεῖστον οὗτοι προσηλύθεισαν, καὶ τῶν ἱερῶν Γραφῶν, ὅποσα εἰς ἀνάγνωσιν καὶ τὴν πράξειρον μνήμην ἐτέλει, πολλὴν εἶχον τὴν ἐμπειρίαν, καὶ μάλιστα γὰρ αὐτῶν ὁ Γρηγόριος. Καὶ μὴν καὶ συγγράφειν ἕκαστος αὐτῶν εἰς τὸν αὐτοῦ τρόπον ἦν ἱκανώτατος. Τῷ μὲν γὰρ Ἀπολλινάριῳ τὸ ὑπομνηματικὸν εἶδος τῆς λέξεως μακρῷ ἄριστα εἶχε· Βασίλειος δὲ πανηγυρίσαι λαμπρότατος ἦν· τῷ δὲ γὰρ Γρηγορίῳ, καὶ παρ' ἀμφοτέροις ἐξεταζόμενῳ, μείζω βάσιν εἰς συγγραφὴν εἶχεν ὁ λόγος. Καὶ ἦν εἰπεῖν Ἀπολλινάριου μὲν ἀρότερος, Βασίλειου δὲ σταθερώτερος. Τσαύτης δὲ αὐτοῦ ἐν τῷ λέγειν καὶ γράφειν δυναμείως οὔσης, καὶ τὸ ἦθος οὐδὲν ἤττον οἱ ἄνδρες παρείχοντο πρὸς τὴν τῶν πολλῶν θεῶν ἐπαγωγότατον. Ὅστε καὶ οἷς ἐρωῶντο, καὶ οἷς ἔλεγον καὶ ὅποσα γράφοντες διεδίδουσαν, διὰ πάντων ἤρουν εἰς τὴν ἑαυτῶν κοινωνίαν τοὺς καθ' ὅτι οὐκ αὐτῶν εὐμαρέστερον ἀλλοκεσθαι δυναμένους. Τσαῦτα περὶ αὐτῶν ὡς ἐν παραδρομῇ Φιλοστόργιος, καὶ ταῦτα Ἀρειανὸς ἔν, ἔγραψεν. Ἔει γοῦν περιῶν εἰς τὸν οἰκίον τόπον ὁ Γρηγόριος, ἐπίσκοπον καταστήσας ἐν τῇ λαχούσῃ αὐτὸν Ἐκκλησίᾳ, αὐτὸς ἐν ἀργῷ τινὶ βίῳ μοναδικῶν ἀπηνέγκατο. Ἐλάσας δὲ περὶ τὰ ἐννενηκόντα ἔτη καὶ ἐπέκεινα, Θεοδοσίῳ τρίτῳ καὶ δέκατον ἔτος ἄγοντος, καταλίπει τὸν βίον, ἀνάξιον τοῦτο τῆς αὐτοῦ παθῶν ἀρετῆς, καὶ τῆς καθέδρας ἀποκρουσθῆναι τῆς βασιλευούσης τῶν πόλεων, καὶ προκριθῆναι μᾶλλον τοὺς φαυλοτέρους, ἢ τὸν ἐπ' ἀρετῇ καὶ λαμπρότητι βίου πάντων μᾶλλον ὑπερέχοντα.

Ex Simeone Metaphraste.

Magnus hic Gregorius Theologus vitam ipse suam exposuit in iis funebribus orationibus, quibus Basilium Magnum, Gregorium patrem, Cæsarium fratrem, et Gorgoniam sororem ornat. Ac proinde qui vitam illius conscripserunt, non aliunde quam ex ipsius operibus dicendi argumentum acceperunt. Hoc unum necessario dicendum, quod siquidem apud homines existere necesse erat effigiem quandam et columnam ex omnibus virtutibus constantem, hoc erat Gregorius. Nam cum vitæ splendore

eos qui actionis laude florebant, superasset, eo rursus contemplationis progressus est, ut omnes illi sapientiæ doctrinæque laude cederent, tam ejus quæ in verbis quam quæ in fidei dogmatibus versatur. Unde etiam Theologi cognomentum adeptus est. Quantum autem ad corporis formam aminor, statura mediocri erat, pallidus aliquantulum, non tamen citra venustatem, depresso naso, superciliis in rectum protensis, aspectu blando et suavi, altero oculo, nempe dextro, subtristis, quem etiam cica-

tuix quædam contraherat, barba non promissa, A calvus erat) albos crines habebat, summas item densa tamen. Qua parte calvus non erat (nam sub- barbæ partes velut fumo obsitas ostendebat.

Canon de sancto Basilio, apud Bolland. Append. ad tom. II Junii, ode VII.

Ἡ σύμπνοια τοῦ ἱερά τε ἑνωρῆς, ἡ ὡσπερ μὲν ψυχὴ ἐν δυοῖν σώμασιν ἀδιάρητος, ἐν Γρηγορίῳ Βασίλειος, πόθῳ θεϊκῷ συνημμένοι, ἐν Βασιλεῖ Γρηγόριος· νῦν ἔχετεύσατε Χριστὸν ὑπὲρ τῆς ποίμνης ἡμῶν.

O consensio animorum et sancta societas! qua velut unus et individuus in gemino corpore spiritus, in Gregorio Basilius divino amore unitus, in Basilio Gregorius fuit. Orate nunc pro grege nostro Christum.

His subnectere potuissem testimonia Haimonis Halberstatensis, cap. 4, lib. x. Histor. Eccles.; Adonis Viennensis episcopi in Chronic. ætate sexta; Goffridi Viterb. Chronic. parte sexta, ubi de Juliano verba facit; Petri de Natalibus in catalogo sanctorum, lib. 11, cap. 69; Petri Crinitii, lib. VII, cap. 4, De honest. discipl.: Trithemii De scriptor. ecclesiast.; Mantuani, lib. 1, Fast. Sabellici Enneade 7, lib. 1x. Sed quia hi omnes non aliunde haurire potuerunt, quam ex his quos supra citavimus, nulla mihi causa visa est, quam-obrem eandem crambem toties tibi obruderem. Quare hic finem imponam, non tamen ante quam Pselli Cyri Græci scriptoris epigramma de Nazianzeno nostro Latine utcumque reddidero, ac coronidis vice, magni illius Erasmi de eodem iudicium apposuero.

PSELLI EPIGRAMMA.

Divinæ sophiæ decus immortale canamus
Gregorium, viguit quo nova Roma duce.
Viribus eloquii valuit, linguæque disertæ:
Mellifluos dulci protulit ore sonos.
Maxima laus in eo doctrinæ utriusque refulsit,
Sive profana velis dogmata, sive sacra.
O salve conjunx charissimæ virginitalis,
Quæ prius in summo numine, deinde choris
Angelicis, purisque hominum complexibus hæret:
Assidueque tuum læta cubile fovet.

B Christicolæ columen defensor maxime gentis;
Stentoreo Triadis numen in ore ferens.
Hæreticæ salve manijæ certissima pestis,
Qua simul oppressi Lybs Macedoque cadunt.
Quæque Arium perimis, cujus sanctissima primum est.
Horribili ac stygio secta furore Trias.
Salve doctrinæ Antistes, atque unica cura
Pieridum, eloquii rhetoricesque decus.
Saltator lugens, Triadis qui numine plenus
Hanc quoque terrigēnis omnibus eloqueris.

ERASMI DE GREGORIO NAZIANZENO JUDICIUM.

Epist. præfixa edit. Claudii Chevallonii, an. 1532.

In Gregorio Nazianzeno pietas propemodum ex C modavit, eoque fusior est, ac simplicior; et in lo-
aquo certat cum facundia; sed amat significantes cis communibus spatari maluit, quam in difficilli-
argutias, quas eo difficilium est Latine reddere, quod nis versari quæstionibus. Hos triumviros una tulit
pleræque sunt in verbis sitæ. Tota vero phrasis ætas apud Græcos, pietate pares, nec dispares eru-
nonnihil accedit ad structuram Isocraticam. Adde ditione, sed dictionis caractere dissimiles. Quos si
quod de rebus divinis, quæ vix ullis verbis huma- cum nostris conferre velis, Chrysostomus non dissi-
nisi explicari possunt, libenter ac frequenter philo- milis est Augustino, Gregorius Ambrosio, qui si
sophatur. Frater hujus Basilius suavi quodam et Græce scripsisset, plurimum negotii fuisset exhibi-
inaffectato dictionis fluxu, et pietatem, et eruditio- turus interpreti. Quem Basilio conferam nondum
nem, et acumen, sicubi res postulat, et perspicui- invenio, nisi si quis Scripturarum cognitionem,
tatem, et jucunditatem, et si quam aliam virtutem quam habuit Hieronymus, cum Lactantii felici faci-
in oratore Christiano quisquam desiderare possit, litate copulet. Me certe a vertendo Gregorio semper
complectitur. Joannes Chrysostomus Basilius quem- deterruit dictionis argutia, et rerum sublimitas, et
admodum in litteris, sic etiam in professione sin- allusiones subobscuræ. Eam provinciam eximio
cerioris vitæ socius, atque (ut ita loquar) Achates, quodam pietatis ardore sibi sumpsit Bilibaldus no-
quidquid fere scripsit, ad popularem captum accom- D ster, cui et immortalis est.

Qui apud veteres auctores Nazianzeni meminerint ex illiusque scriptis testimonium protulerint.

Vix ullus in tota Græcia scriptor exstitit, de ecclesiasticis loquor, qui non perhonorificam Gregorii mentionem fecerit, ex ipsiusque operibus testimonia produxerit. Damascenus certe non contentus scripta sua ipsius auctoritate sæpenumero confirmare, sexcentis locis ita eum compila-

vit, ut bonam partem librorum suorum de fide Orthodoxa ex ejus libris consuerit, totas plerumque periodos nullis verbis immutatis in volumina sua transferens. Id quod productis quibusdam locis planum facere constitueram, ni id ipsi tam frequens esse comperissem, ut prima fronte furtum depre-

hendi posset. Quid de Theodoro dicam, qui ipsam quoque theologi phrasim affectavit? Quemadmodum ex unico capite libri quarti *Hæret. subularum* apertissime liquet, ubi ex variis Gregorii scriptis orationem suam concinnavit. De Nestorio enim loquens (45), "Ἄλλην ἐξ ἑλλης ἀμείβων χώραν, καθάπερ Αἰγυπτιακή τις μάστιξ, τῇ μεγάλῃ τῶν Ἀντιοχείων ἐνέσκηψε πόλει· ἐν ταύτῃ λόγων ἐλευθερίων μετρίως μετεσχικώς...., τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ προῦτων εἰσεφθάρη. Et paulo inferius: Ἐνταῦθα μοι λοιπὸν καὶ τὰ δράματα, ὧν μικροῦ πλήρης πᾶσα γῆ τε καὶ θάλαττα. Annon hæc duo loca ad verbum transcripta sunt ex Athanasiana Gregorii oratione? Rursus hæc verba, Τῆς κατὰ Κωνσταντινούπολιν τῶν ὀρθοδόξων καθολικῆς Ἐκκλησίας τὴν προεδρίαν πιστεύεται, οὐδὲν δὲ ἤττον καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης. Ipsissima sunt verba Gregorii, etsi locum nunc non satis memini. Quod et aliis verbis ita effert in Basiliana, Διὰ μιᾶς τῆς Καισαρείως πόλεως τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ πυρσεύειν. Jam cum idem Theod. eodem loco ait, Ὡς γὰρ τὸν μέγιστον ἐξείνων κατέλαβε θρόνον, καθάπερ τινὰ τυραννίδα τῆς ἀρχιερωσύνης τὴν προστασίαν ἀρπάσας· proculdubio hæc a Gregorio accepit, cujus in Athanasiana hæc verba sunt, Οὐ γὰρ ἐμοῦ τε καταλαμβάνει τὸν θρόνον, ὥσπερ οἱ τυραννίδα τινὰ τῇ κληρονομίαν παράδοξον ἀρπάσαντες. Rursus illa, οἱκοὶ τὰ πολλὰ βέλτοις προσανέχων, καὶ καθ' ἡσυχίαν ἑαυτῷ συγγινόμενος, ex oratione ad Arianos sumpta sunt. Sed de hoc satis. Quantæ autem famæ atque auctoritatis in universa Ecclesia ipsius monumenta fuerint, nullo argumento apertius demonstrari potest, quam quod Latini ne punctum quidem temporis iis carere sustinuerint, sed statim in Latium transferenda curarint, eorumque testimoniis libros suos illustrarint. Nos cæteris omissis ipsa tantum lumina proferemus.

Hieronymus (46) eum præceptorem suum facit in *Catalogo scriptorum ecclesiast.* et in *Apologia priore adversus Rufinum*: « An injuria, inquit, tibi facta est, quod pro te Apollinarium, Didymumque sectatus sum? Nunquid in illa epistola Gregorium virum eloquentissimum non potui nominare? Quis apud Latinos par sui est? Quo ego magistro glorior et exulto. » Sui autem imparem apud Latinos Gregorium videtur dicere, ut notet Rufinum: qui cum ipse apud suos esset eloquentissimus, Rufinus in interpretatione aliquot illius orationum parum gnæviter se gesserat, neque satis feliciter tantæ eloquentiæ responderat.

Idem Hieronymus (47), explicans illud Ephes. v. 32, *Sacramentum hoc magnum est: ego autem, etc.* « Gregorius Nazianzenus, inquit, vir valde eloquens, et in Scripturis apprime eruditus, cum de hoc mecum tractaret loco, solebat dicere: Vide quantum istius capituli sacramentum sit, ut Apostolus in

A Christo illud, et in Ecclesia interpretans, non se ita asserat, ut testimonii postulabat dignitas, expressisse, sed quodammodo dixerit: Scio quia locus iste ineffabilibus plenus sit sacramentis, et dividum corquerat interpretis. »

Augustinus (48) epistola cXLVIII ad Fortunatianum, citatis quibusdam ex Athanasio, « Gregorius etiam, inquit, sanctus episcopus Orientalis apertissime dicit, Deum natura invisibilem, quando patribus visus est, sicut Moysi, cum quo facie ad faciem loquebatur, alicujus conspicibilis materiæ dispositione assumpta, salva sua invisibilitate videri potuisse. » Citat postea Ambrosium.

Idem (49) lib. I *Contra Julianum Pelagianum*, de peccato originali, post citatos Occidentis episcopos, sic de Gregorio Nazianzeno, quem primum inter Orientis episcopos nominat: « Sed non tibi deerit magni nominis et fama celeberrima illustris episcopus etiam de partibus Orientis, cujus eloquia ingentis merito gratiæ, etiam in linguam Latinam translata usquequaque claruerunt. Sedeat ergo cum istis Patribus (Latinis scilicet) etiam sanctus Gregorius, et cum eis tuæ criminacionis inanem patiatur invidiam: dum tamen cum eis contra novitiam pestem vestram, medicinalem et ipse proferat sententiam. Audi ergo quid dicat: Imago, inquit, Dei labem corporeæ inundationis expurget, et conjunctam sibi carnem Verbi Dei sublevet pennis. Et quamvis, » etc. Citat et postea ex oratione *De baptismo*, « An tibi parva in uno Gregorio episcoporum Orientalium videtur auctoritas? Est quidem tanta persona, ut neque ille hoc nisi ex fide Christiana omnibus notissima diceret: nec illi eum tam clarum haberent atque venerandum, nisi hæc ab illo dicta ex regula notissimæ veritatis agnoscerent. »

Idem lib. II adversus eundem pag. 530 citat et explicat Nazianzenum ex lib. *Apologetico*. Et lib. *De dono perseverantiæ* cap. 19, ex oratione in *Pentecosten* testimonium profert: ubi tamen pro « deprecabitur, » vertendum fuerat, « deprecabimur. »

Gregorius Papa (50), in prologo tertiæ partis *Pastoralis curæ*, Theologum nostrum ita citat: « Ut longe ante nos reverendæ memoriæ Gregorius Nazianzenus edocuit. Non una eademque cunctis exhortatio congruit, quia non cunctos par morum qualitas astringit. » Hæc porro verba sunt Gregorii nostri: *Apologet.*

Leo Papa (51), Magni cognomento honoratus, qui pontificatum suscepit circa annum Domini 441, epistola cXXXIV ad Leonem Augustum contra blasphemias Nestorii et Eutychetis, sancti Gregorii episcopi Nazianzeni in homilia *De Epiphania* hæc verba citat: « Cum ergo processisset ex Virgine Deus, in ea, quam assumpserat humana natura, unum et duobus sibi invicem contrariis existens, carne et

(45) Tom. IV, pag. 244.

(46) Tom. IV, part. II, p. 363.

(47) Tom. IV, part. I, p. 393.

(48) Tom. II, p. 500.

(49) Tom. X, p. 504.

(50) Tom. II, p. 33.

(51) S. Leo, edit. in-fol. p. 353.

spiritu, aliud in Deum assumitur, aliud deitatis gratia præstat. Idem infra : Missus est quidem, sed ut homo. Duplex enim erat in eo natura. Inde denique et laboravit ex itinere, inde et esuriit, et sitivit, et contristatus est, et flevit, humani corporis lege. » Citat postea Basilium episcopum Cappadocum.

Vincentius Lirinensis fere ad finem libri, quem docte adversus profanas novitates conscripsit, in Ephesina synodo suo tempore contra Nestorium celebrata, scripta Nazianzeni recitata scribit. « Adhibita sunt etiam, inquit, illa Cappadociæ lumina, sanctus Gregorius episcopus et confessor de Naziando vel Nazianzo : sanctus Basilius Cæsareæ Cappadociæ episcopus et confessor. »

Quæ autem in ea synodo ex Nazianzeno recitata sint, sic Rusticus diaconus contra Accephalos commemorat, ubi de differentia inter Unus et Unum, Alius et Aliud. « Sua, inquit (52), dogmata confirmavit (Ephesina scilicet synodus) inter beati Nazianzeni Gregorii lectiones, dicens ita : Alius quidem et Aliud ex quibus Salvator : siquidem non idem invisibile visibili, et id quod intemporale illi quod subtemporale. » Quæ verba ex priore ad Cleodonium epistola sumpta sunt, quam in eodem libro pluribus locis citat; atque etiam hæreticos (ut illi nihil intentatum et incorruptum relinquunt) et maxime Nestorianos Nazianzeni sententias quasdam ad sui erroris confirmationem detorquere tentasse. Sic enim ibi hæreticus, qui loquens inducitur, objicit : « Hominem quem Apostolus velut in duo partitus est, sanctæ memoriæ Gregorius unum modis omnibus nominat, ne Christo eum conferens, duos videatur Christos asserere, » etc. Et post : « Dixit alicubi Apostolus : *Quia quanto iis qui foris* ²¹, » etc. Subjicitur inde explicatio locorum Pauli et Nazianzeni. Ibi enim contra hæreticos pluribus explicatur ista Theologi sententia : Sic ex duabus naturis Christus, sicut ex anima et corpore homo. Illam enim hæreticus ut a suis partibus stantem in medium proponebat, ut et nonnullas alias, quas Rusticus ipse eodem libro pluribus explicat.

De operibus et scriptis Nazianzeni.

Omnia quæ Nazianzeni nomine inscribuntur, citra controversiam ipsius sunt præter metaphrasin in *Ecclesiasten*, quæ ipsi falso tribuitur, ut in argumento ex Hieronymo docuimus : et significationem in *Ezechielem*, quæ aut illius non est, aut certe ab eo non edita.

Duæ exstant orationes illius a Rufino Latine factæ, quæ non sunt in Græco exemplari. (Perperam Gregorio orationes istas tribuit Billius, ut in præloquio notavimus.)

Ex docta illius in dictum Evangelii homilia videtur multas alias ejus generis composuisse : ut quem certum sit et Nazianzi et Constantinopoli et alibi

²¹ I Cor. v, 13.

(52) *Bibl. Patr.* tom. IV.

(53) *Id. ibid.*

Gelasius de duabus in Christo naturis adversus Eutychem et Nestorium, multa veterum theologorum, ut Ignatii, Eustathii, Hippolyti, Athanasii, Eusebii Pamphili citans testimonia, et hæc Gregorii Nazianzeni in Natali Domini laudat (53) : « Duplex erat Christus, homo quidem quod videbatur, Deus vero quod non videbatur, comedens quidem ut homo vere et sicuti nos. Habuit enim carnis similem passibilitatem sicuti nos. » Ibidem etiam ex ejusdem priore ad Cleodonium epistola permulta profert, quemadmodum et ex epistola ad Nectarium.

Joannes episcopus Romanus, tribus Justiniani imperatoris quæstionibus respondens, ut probet Christum unam esse ex personis Trinitatis, post Augustinum hæc Gregorii Nazianzeni ex sermone de Epiphania citat (54) : « Deum cum dico, omnino uno lumine illustramur simul et tribus, uno quidem secundum uniuscujusque proprietates sive substantias, sicut placet aliquibus dicere, sive personas (nihil enim pro vocabulorum diversitate dissidendum est, cum ad eundem sensum nominum diversitas provocet et intellectum) unum autem secundum substantiam, vel deitatis ratione. Dividitur ergo, ut ita dicam indivisibiliter, conjungitur divisibiliter, una est in tribus deitas. »

Justinianus Imperator, Edict. adversus tria Capitula, ut duas naturas et unitatem personæ asserat in Christo, sanctum Gregorium Theologum semel et iterum nominat. *Concil.* tom. V, p. 695, 698.

Sanctus Theodorus Studita pluribus in locis (55) Gregorii profert testimonia, vel in suæ sententiæ patrocinium, vel ut verba sancti doctoris a pravus hæreticorum interpretationibus vindicet. Sic Antirrhético II *adversus Iconomachos*, tom. V Oper. Sirmondi, p. 107. Item, *ibid.* pag. 125, 126, 127. Item *Refutatione impiorum poematum*, pag. 193. Rursus *Adversus Iconomachos*, cap. VI et VII, pag. 213 et seq. Iterum epist. lib. II, epist. XXXVI, pag. 445. Ac deum epist. CLIV, p. 623.

sæpius e suggestu ad populum concionatum. Ac fortasse in sacros libros commentarios edidit, Epistolamque Pauli ad Philippenses videtur scriptis suis illustrasse. In fine enim Anathematis morum Cyrilli sic legitur, D. Gregorii episcopi in *Epistola ad Philippenses*. Atque hoc fragmentum hic ascribitur : *Hoc sapiatur, inquit, quod et in Christo Jesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse æqualem Deo : sed semetipsum exinanivit, formam servi suscipiens* ²². « Quid pauperius in Deo, quam forma servi? Quid humilior in Rege cunctorum, quam ad communionem pauperis nostræ naturæ sponte venire? Rex regum et Domi-

²² Philipp. II, 5-7.

(54) *Epist. 3 ad Sen.*, t. IV *Conc.*, p. 1751.

(55) *Edit. Sirm.*

nus dominantium induitur forma servi : iudex omnium fit subditus postestatis creaturæ : Dominus in spelunca deponitur : qui omnia continet, in diversorio non invenit locum, sed in præsepe projicitur jumentorum ; mundus et immaculatus sordes suscipit humanæ naturæ, et per omnia paupertatem nostram transiens, usque ad mortis venit experimentum. Considerate paupertatis spontanæ mensuram : vita mortem gustat : Judex deducitur ad iudicium ; vitæ omnium existentium Dominus subditur sententiæ judicantis ; rex omnium virtutum, quæ ultra mundum sunt, spiculatorum non respuit manus. » Hæc ibi ex Gregorio episcopo, qui videri

A possit Nazianzenus noster, quando statim aliud subjicitur ex Basilio Magno, de fructu passionis Christi testimonium. Nyssenus autem et Neocæsariensis, quod sciam, nihil in hanc Pauli Epistolam scripserunt.

Baptista Guarinus Guarini viri doctissimi filius in Latinum vertisse dicitur Gregorii Nazianzeni ad Christum et Mariam orationes in appendice : *Catalogi scriptorum ecclesiasticorum* Trithemii et Bibliotheca Lycosthenis, ut et beatus Rhenanus duas epistolas ejusdem ad Themistium. At illæ neque Græce neque Latine in manus meas adhuc incidere poterunt.

Hæc sunt quæ Billius collegit et aornavit in laudem et illustrationem esimii Doctoris. Pauca adjecimus, Billio vel ignota, vel nondum in lucem edita. Jam superest ut Billii, Leuvenklaii, Genebrardi, et aliorum qui Gregorii operibus manum adhibuerunt præfationes hic subjiciamus. Billii epistolam Carolo Lotharingo cardinali nuncupatam, priorique editioni præfixam, forsitan detrahere licuisset. At tanti viri reverentia, libellum in quo calamitosas tempestates sui ævi tam eleganter describit, tam amare luget, cæteris ejus ingenii monumentis connectere decrevimus, maxime ut ne minimum quid vel ex antiquis editionibus desiderare lectorem sinamus.

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI AC DOMINO D. CAROLO LOTHARINGO
CARDINALI, AC PRINCIPI ILLUSTRISSIMO,
JACOBUS BILLIUS ABBAS S. MICHAELIS IN EREMO, S. D.

Quod ait ille totius philosophiæ antistes Plato (56), summæ atque effrenatæ libertatis extremam plerumque servitutem assecutam esse, quod etiam Hippocrates (57), corporum habitudines ad extremum bonitatis perductas, periculosas esse : hoc in Christiana nostra republica non sine maximo piorum omnium dolore hæc misera tempestate unusquisque nostrum experitur. Nam si quis florentissimum illum statum, quo Patrum memoria religio erat, cum eo quem his perditissimis temporibus videmus, composuerit, profecto quantum distat *Ortus ab Occidente* ⁵⁵, tantum inter utrumque statum interesse comperiet. Nec vero in re adeo manifesta longa oratione opus esse puto. Illud potius dolendum atque ingemiscendum, nos tam præclaram hæreditatem a majoribus acceptam tenere non potuisse. Sed scilicet verum est quod dici solet, satietatem contumeliæ atque insolentiæ matrem esse.

Nos prosperarum rerum velut nectare quodam obruti, bona nostra ignoravimus, nec μέγαν ἔλεον, ut de Tantalò ait Pindarus (58), καταπέψαι (59) potuimus : idemque nobis accidit quod Judæis olim sæpe usu venisse legimus, qui simulatque *incrassati, impinguati, dilatati* sunt, protinus *recalcitrarunt* ⁵⁶, ut quod Appius ille de Romanis dicebat, negotium illis melius, quam otium committi posse, in nos non immerito torqueri possit, Ecclesiæque his Ezechiæ verbis commode uti queat : *Ecce in*

C *pace amaritudo mea amarissima* ⁵⁵. In tanta tranquillitate somnus iis obrepsit, qui ad Ecclesiæ gubernacula sedebant. Non litterarum sacrarum studiis incumbere, non plebem sibi commissam salutifera doctrina pascere, non vitæ integritate ac sanctimonia cæteris prælucere ; sed vel dormire, vel sibi ipsis tantum vigilare, et quidem ita vigilare, ut altum dormire præstiterit. Qualis porro gubernator, tales prætore, tales nautæ, tales vectores ; et, ut ait Scriptura, *qualis sacerdos, talis et populus* ⁵⁶, malæ sementis mala seges, malorum magistrorum mali discipuli, mali exempli mala expressio. Omnes declinavimus, et inutiles facti sumus ⁵⁷. Pastores inertia languerunt : populus quales merebatur, talés pastores habuit.

D Interim versipellis noster inimicus, « (59) qui inferioris hujus mundi scabiem ac languentium ulcera scalpit atque ablingit, qui ubi quid vitii et corruptelæ est, cadaveribus assidet putredinesque contractat, » pastoribus in officio cessantibus, in agrum Domini furim ingressus zizania superseminavit ⁵⁸, tantamque justissimo Dei judicio tempestatem rerumque omnium perturbationem excitavit, ut a jactis religionis nostræ fundamentis, vix ulla gravior acerbiorque exstiterit : quoque majorem stragem in Dei castris ederet, angeli lucis personam sibi induendam putavit, ut quo tectius, hoc quoque nocentius perniciosiusque virus suum sim-

⁵⁵ Psal. cii, 12.

⁵⁶ Deut. xxxii, 15.

⁵⁷ Isa. xxxviii, 17.

⁵⁸ Ose. iv, 9.

⁵⁹ Psal. lxi, 4.

⁶⁰ Matth. xiii, 25.

(56) Lib. *De rep.*, c.

(57) Lib. i, aph. 3.

(58) *Olymp.*, od. 1.

(59) Id est *ingentem felicitatem conquære.*

(59) Ap. Cyprian., in *App.*, p. cvii.

plicioribus animis instillaret. Sub hac larva ita omnia confudit ac sursum deorsumque jactavit, ut in antiquum chaos pene reciderint, *facti que simus quasi in principio cum Deus nostri non dominaretur, nec invocaretur nomen ejus super nos* ²². Terris salutem longam dixisse videtur charitas; improbitati atque impudentiæ habentiæ omnes remissæ sunt. Plena omnia odii, rixarum et maledicentiæ, plena livoris et virulentæ contentionis. Amicorum et hostium nullum discrimen. Nemo seipsum propius inspicit, sed salutem suam in tuto versari existimat, dum alios omni animi acerbitate atque amarulentia insectetur. «Pereunt bona, ut ait noster Gregorius (60), nuda et aperta sunt mala, navigatio in nocte, fax nusquam, Christus dormit.» *Refrigescente* vel potius *extincta charitate abundat in orbe iniquitas* ²³. Exundante porro atque in immensum excrecente iniquitate, vindicem Dei gladium ardentisque illas sagittas ²⁴ in nos cadere non est mirum.

Itaque haud scio an non multo commodius de hoc nostro tempore dicere nobis liceat, quod Epiphanius (61) olim de sua tempestate ob eandem causam dicebat. «Mirandum est hoc tempore, et non mirandum. Mirandum, quod nostro sæculo omnia implentur: non autem mirandum, quia impleri ea necesse est.» Et paucis verbis interjectis: «Quo progressa est meus hominis prona ad malum ab adolescentia sua? Quas fidei partes non perdidit? In quibus disputationibus utilitatem non perturbavit consilii perversitas?» Quid enim? An non deploratissimam hanc ætatem velut digito indicare videtur vir ille sanctissimus, in qua vel nova quotidie dogmata feruntur, vel jam olim oppressa et sepulta in lucem revocantur? Neque enim satis habuit Satan inferioribus telis adversus nos uti, nisi etiam venena, ut ait ille, cœlo peteret, atque ex saluberrimis vitæ fontibus a se vitiatas, mortem nobis propinaret, sagittaque illa per diem volante ²⁵, hoc est, ut per hæreticos in sanctarum intelligentia Scripturarum, Ecclesiam convulneret.

Hinc illæ tot tamque dissectæ sectæ, quas per suos satellites toto orbe Christiano spargit, qui utinam ipsi tum suæ tum aliorum salutis minus prodigi essent! Utinam fastum illum suum atque arrogantiam comprimerent, nec antiquitatem universam cæcitate atque ignorantia damnare mallent, quam errorem suum confiteri! Sed habet hoc imprimis *φλαυτα*, hæresum omnium parens certissima, quod iis, qui hoc vitio infecti sunt, oculos prorsus morbi que sensum omnem eripit, planeque eodem modo eos afficit, quo Harpastem fatuam suam Seneca (62) laborasse scribit, quæ cum vi-

dere desiisset, se tamen cæcam esse nesciebat, sed in domum tenebrosam id rejiciebat, alioque migrare velle dicebat. Ex quo efficitur ut nemini prorsus cedere sustineant, verum cerebri sui fligmenta ita perditæ ament atque amplectentur, ut a visceribus suis potius avelli, quam a concepta semel opinione abstrahi patiantur. (63) «Ita perditæ perdunt, et depravati errorem pravitatis infundunt,» ac virus suum quaquaversum spargere moliantur: ut non abs re Cyprius ille episcopus (64) eos *ἐκθαμβητάς τῶν προβάτων καὶ πύργας τῶν περιστερῶν, καὶ σοβητάς τῶν τοῦ Χριστοῦ ἀρνητῶν καὶ θρημμάτων* vocet. Sic impurus hostis fructum omnem memorabilis illius supplicii, quod Christus in cruce pertulit, *ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum* ²⁶, funditus tollere atque evelere modis omnibus conatur. Nihil enim eum gravius angit et excruciat, quam pax aliorum et concordia, cujus se suo scelere expertem videt. Nihil est quod avidius expetat, atque in quo vehementius elaboret, quam ut nobile illud amoris ac benevolentia legatum, quod Christus Ecclesie suæ testamento reliquit, nobis extorqueat. Ac proinde quas potest contentiones in domo Dei serit, et quod de morte Hieronymus aiebat (65), «fratres dividit, et charissima inter se nomina crudelis et durus dissociat.»

Hæc proh dolor! non jam auribus, sed oculis ipsis haurimus: non jam legimus, sed sentimus, quamque *κακίστην δαιμόνων*, ut Euripidis verbo utar, sit hæresis, non tam ex annalium memoria, quam ex nostrismet ipsi calamitatibus cognoscimus. Multas quidem gravesque hæresum procellas in veterum monumentis descriptas videmus: sed multo gravius nos afficiunt, quas ipsi cernimus ac sentimus. Ut enim res procul ab oculis dissita multo minores videntur, quam quæ propiori intervallo spectantur, eodem modo fieri non potest, quin præsens calamitas multo graviorem nobis dolorem inurat, quam quas in historicorum libris velut in tabula quadam pictas intuemur. Et sane æquum erat, ut qui vicinorum nostrorum tristissimis exemplis erudiri negleximus, ipsi tandem aliis in exemplum proponeremur, cæterique ex nobis documentum caperent, quid sibi esset in eadem causa pertimescendum. Atque utinam verberibus saltem, ut Phryges, et quidem iterum ac tertio repetitis, meliores efficeremur, ac non potius ad tam duras plagas obstupesceremus. Sed, quod vix sine lacrymis dici potest, ad doloris sensum obdruisse videmur. *Dissipati enim sumus*, ut inquit Propheta, *et non compuncti* ²⁷. *Percussit nos Dominus, et non doluimus; attrivit nos, et tenuimus ac-*

²² Isa. LXIII, 19. ²³ Matth. XXIV, 12. ²⁴ Psal. VII, 17. ²⁵ Psal. XC, 6. ²⁶ Joan. XI, 52. ²⁷ Psal. XXXIV, 16.

(60) *Epist. ad Eudoxium*. al. XXXIX.

(61) *Lib. III, tom. II, Adversus Antidic.*, p. 1054.

(62) *Senec. in Hercul. Orlæo*.

(63) *Cyprian. lib. De idol. van.*, p. 226.

(64) *Epiph. lib. III, tom. II, p. 1009.*

(65) *Epist. 35, t. IV, part. II, p. 267.*

capere disciplinam ³⁶. Bellæ si quando e laqueis evaserint, ea omnia loca, in quibus laqueos esse suspicantur, sedulo fugiunt; nos hardi et vecordes ad eundem quotidie lapidem impingimus, et pyraustarum in morem, ambusta jam toties ac fere jam adusta corpora flammis adhuc admovemus.

Quotusquisque est enim, qui in tam denso calamitatum agmine meliorem mentem induat, et concipiat, ac quasi parturiat spiritum salutis ³⁶? Omnes pene hisdem vestigiis insistimus, vitiis nostris indulgemus, ea mordicus retinemus, novisque quotidie flagitiis cumulamus, nec, ut cum lyrico loquar (66), per nostrum patimur scelus iracunda Jovem ponere fulmina. Hanc rerum acerbitatem deploramus, hanc temporis infelicitatem accusamus, cujus ipsi unici fabri atque artifices sumus. Ad flagra murmuramus, qui scorpionum ³⁷ ictus memur. Dolemus omnia plus quam feralibus odiis ardere, et cum Deo in gratiam redire non curamus. Quasi vero certa pax inter eos coalescere queat, qui a Deo pacis sese averterunt; atque ii membra tenere queant, qui *caput*, ut est apud Apostolum ³⁸, *non tenent*. Ut enim in circulo quo longius a centro lineæ protrahuntur, hoc quoque longioribus intervallis inter se distant: ad eundem modum quo quisque longius a Deo discedit, eo etiam magis a fraterna charitate, imo etiam a seipso removetur.

Nam quid de iis dicam, qui ab Ecclesiæ corpore nefarie se præciderunt, qui *inconsultem* ³⁹ illam Christi vestem, cui immanissimi etiam carnifices perpercerant, in infinitas partes sciderunt, tantaque amentia præcipites feruntur, ut quemadmodum salamandra in igne, sic ipsi in dissidiis funestisque conflictationibus vivant, atque adversus publicam orbis concordiam conjurasse videantur? « (67) Nisi enim pacem odissent, in unitate certe permansissent. » I. summa miseria summam felicitatem, in maxima perturbatione jucundissimam quamdam quietem vel simulat, vel opinionis errore sibi confingunt. Extra arcam esse gaudent, ac velut de certa salute sibi gratulantur. Sic nimirum ægroti quidam nusquam non quietiores se fore, quam in stratis suis arbitrantur. Perire miseri non recusant, dum alios in eandem secum perniciem trahant. Idemque si non ore, reipsa tamen clamant, quod ille apud tragicum (68), « Hæc ipsa pollens inelyti Pelopis domus ruat vel in me, dummodo in fratrem ruat. »

Itaque qui non ita pridem (tantum in eis simulationis artificium erat) nil nisi pacem concordiamque spirare plerisque videbantur, iidem nunc aperta fronte, et regno Parides, et optimo cuique Phalarides, sacri etiam ordinis hominibus plus quam

³⁶ Jer. v, 3. ³⁶ Isa. xxvi, 18. ³⁷ III Reg. xii, 14. ³⁸ Matth. iii, 7. ³⁹ Psal. lxxix, 14. ⁴⁰ I Petr. v, 8, xi, 4.

(66) Horat., lib. i *Carm.*, od. 3.

(67) August. in *psal.* cxix, l. IV, p. 1371.

A tigrides se præbent. Christi, cujus admirabilem quemdam zelum præ se ferebant, templa disurbant, patrimonium diripiunt, ministros obruncant. Regis, cujus auctoritatem imperiumque sibi sacrosanctum esse alternis prope verbis affirmabant, urbes vi atque armis expugnant, tributa legunt, sceptrum etiam, si possint, extorquere contendunt. Populi, cujus causa, populares videlicet homines, anno superiori ad arma se invitos trahi testabantur, fortunas omnes per crudelissimum latrocinium eripiunt, eique pro libertate promissa gravissimam tyrannidem invexerunt, pro ligneo jugo ferreum imposuerunt? Unde autem fures agnosceremus, nisi furarentur, et maclarent, et perderent ⁴⁰? Unde lupos, nisi sanguinem sitirent? Unde viperarum progeniem ⁴¹, nisi matrem arroderent? Unde apros solitarios ⁴², nisi pulcherrimam illam vineam pervastarent? Unde leonis rugientis ⁴³ catulos, nisi obvium quemque devorarent? Unde denique ejus, qui jam inde a prima rerum origine homicida fuit ⁴⁴, liberos, nisi cruore atque omni feritatis genere pascerebantur?

Quis interpretari potest iniquiusne bellum susceperint, an crudelius et rapacius gerant? Quibus opibus hæc barathra, quo sanguine hæc hirudines, ante quas, ut Scripturæ verbis utar, *quasi nihilum est sanguis* ⁴⁵, expleri queant? Habent certe unde in confusione sua glorientur. Vicerunt omnes omnium artatum hæreticos. Vicerunt impudentia, scelere, impertunitate, rapinis, crudelitate. Non extruendo, ut Babylonici ædificatores ⁴⁶, sed vastando, evertendo, exurendo nomen suum celebrare, immortalemque sui memoriam posteris relinquere moluntur. Quanquam credetne unquam posteritas tantum furoris in Francis hominibus, iisque defæcatæ religionis titulo sese venditantibus, exstitisse? Non credet, imposturam sibi factam clamabit, nisi expressa tantæ amentię monimenta in templorum ruinis viderit. Mihi quidem non in publica modo, sed etiam in privata calamitate, quam nihil in illis, non dicam Christiani, sed ne hominis quidem esset, abunde experiri contigit. Nam, ut Regiensis insulæ vastitatem præteream (in qua, quandiu superiores fuimus, licuit illis suo ritu vivere, facultatibus suis libere tranquilleque frui: simulatque autem vicinæ Rupellæ perfidia basiliscum illum, quem tot annis parturierat, peperit, illico templis flammæ injectæ, fortunis nostris, domesticisque omnibus, quos quidem arripere poterunt, manus allatæ sunt), quis Michaelini nostri cœnobii cladem ulla quamlibet tragica oratione pro rei atrocitate deplorare queat?

Domus ea antiquissima et illustrissima erat, at que ipsa quoque structuræ specie religionem quan-

⁴⁰ Coloss. ii, 19. ⁴¹ Joan. xix, 23. ⁴² Joan. x, 10. ⁴³ Joan. viii, 44. ⁴⁴ Eccli. viii, 19. ⁴⁵ Genes.

(68) Senec. in *Thyesti*.

dam spectatoribus incullebat. Ea multis calamitosis solatio, pietatis causa exsulantibus perfugio ac præsidio, et ut cum Job ⁴⁷ dicam, *oculus cæco, pes claudo, mater pauperi* plerumque fuerat. Præcipuum autem ipsius decus erat, quod in hoc animarum diluvio sola pene, velut arca Noe, diluvii vim minime senserat. Bis obsessa, bis de hostibus triumpharat.

Felix heu! nimium, felix si littora tantum

Anglorum nunquam tetigissent nostra carinæ.

Quamprimum enim Rupellani pro vino et sale aliisque rebus ad vitæ usum necessariis, æneas machinas ingentis magnitudinis ab Anglis acceperunt, statim tertia expeditio adversus domum nostram suscipitur. Accurrunt undique hostes ex oppidis et pagis, ex insulis, Deus bone, quam truci vultu, quam impotenti furore, quam inaudita animorum rabie! Nostris quidem primo nec animus ad resistendum, nec vires deerant. Sed, posteaquam immanes illæ bombardæ dirutis omnibus propugnaculis muros jam ipsos dejicere cœperunt: quemcunque Deus voluisset eventum exspectare maluerunt, quam ultimum deditiois verbum apud eos habere, quos quidquid promisissent non alia quam Punica fide præstituros esse certissimum habebant. Idibus ergo Januarii, quem diem Rupellæ defectio superiore anno toti Galliæ nefastum reddidit, hostis per disjectas muri partes irrumpens, promiscuam cœnobitarum, domesticorum meorum, ac rusticorum stragem edidit. Optato tamen nox adveniens finem cædibus attulisset, si cum iis hostibus res nostris fuisset, qui non nisi in primis expugnationis tumultibus, animi ferociam adhibere consueverunt. Sed cum monstris, cum furiis, cum terribis omnis humanitatis hostibus res erat.

Itaque postero die, cum jam per noctis quietem ira deferbuisse debuerat, inchoatas cædes sequuntur, ac fusos per templum, passimque tota domo, nequidquam eorum misericordiam, quæ nulla in ferreis pectoribus erat, implorantes necant. Multi, quibuscum de vita pretio redimenda transactum fuerat, statim jussu ducum contra jus belli, fasque omne, trucidati. Multis etiam ad importunam victoris libidinem laqueo fractæ cervices. Direpta mox, atque incensa domus: direptus etiam pagus, et quidem tam inhumane, ut viduis et orphanis, quibus nunc solis propemodum constat, nihil præter acerbissimam famem lacrymasque relictum sit. Sed, o beatos, qui propter Christum (nam is quoque, ut veris et sempiternis opibus nos cumularet, in egestate vixit ⁴⁸) facultatum suarum naufragium æquo animo ferunt! Longe vero beatiores, qui stolas suas in agni sanguine laverunt, quibusque non alia mortis causa fuit, quam quod nec adulteram pro sponsa, nec semen Chanaan pro semine Juda, nec Absalomem aut Jeroboam aut Ta-

A belehem pro legitimo principe agnoscere voluerunt. At tu, filia Babylonis misera, tu vesana carnis, tu mortis filia, atque in medio umbræ mortis habitans, quid egisti? Ubi est victoria tua? Diruendo ruisti, perdendo periisti. Cælum habent, quibus terram; patriam habent, quibus exilium invidisti. O beatæ animæ, quam pretiosus in conspectu Domini transitus vester, a luto facis ad locum pascuæ, a terra deserta invia et inaquosa ad terram fluentem lacte et melle, a torrente amaritudinis ad torrentem voluptatis, ab igne et aqua ad refrigerium! Quam dulce est vobis in Agni comitatu esse, Christo frui, sub magnæ illius gallinæ alis requiescere, nulla jam scandala, nullam gladiatorum aciem, nullos venantium laqueos, nullam vim bombardarum extimescere! Quam præclarum negotiationis genus, pro exiguis sanguinis guttis regnum cœlorum, pro carbonibus thesaurum, pro stercoribus margaritam accipere!

Sed profecto (ne diutius extra curriculum feratur epistola) nec nostra domus, nec tot templorum millia in hoc regno conflagrassent, nisi *vulpibus* istis, quæ vineas demoliuntur ⁴⁹, *foveas habere* ⁵⁰, vespis istis favos (69), id est, hæreticis Ecclesias facere nimium diu licuisset. Hinc gravissima illa apud Basilium Magnum querela: Baptizant, inquit (70), illi, mortuos efferunt, ægrotos invisunt, etc. Quis hic non ingemiscat? Quis non lacrymarum fontem cum Jeremia ⁵¹ requirat, ut tantam calamitatem pari fletu prosequatur? Hic enim tota vis mali versatur. Nam cum altare adversus altare erigitur, ac veræ sponsæ loco pellex inducitur, infirmi quique addubitare incipiunt, utram tandem pro vera conjugæ agnoscant: idemque propemodum aiunt, quod Tullius ex tragœdia, Πῶς σάφος τὸ τῶν Ἀτρείδων; Ex quo efficitur, ut velut duabus sellis sedeant, quodque de Dioscuris antiquitas finxit, nunc apud superos sint, nunc apud inferos: ac desultoria quadam levitate nunc ad hos nunc ad illos se conferant. Nunc Deum Israel sequuntur, nunc Baal; nunc de mensa Domini comedunt, nunc de mensa Jezabel, imo dæmoniorum; nunc filiorum vel potius angelorum pane vescuntur, nunc porcorum siliquis herbisque illis amaris, quæ in mortis olla coquantur; nunc de Jordane bibunt, nunc de Mara, de Amana et Pharphar fluviis Damasci; nunc de fontibus Salvatoris aquas hauriunt, nunc de cisternis dissipatis. Et quemadmodum animalia quædam sunt, quæ in utroque elemento degunt, ob eamque causam a Græcis ἀμφίβια nominantur, et monstra quædam interdum existunt, altera corporis parte humanam, altera belluinam formam præferentia; eodem modo ipsi nec plane orthodoxi, nec aperte hæretici sunt, sed mediam quamdam inter utrosque conditionem tenent. Ita vel cum Zacharia obmutescunt, vel cum dubitante Petro incergi incipiunt,

⁴⁷ Job xxix, 15. ⁴⁸ II Cor. viii, 9. ⁴⁹ Cant. ii 15. ⁵⁰ Luc. ix, 58. ⁵¹ Jerem. ix, 1.

(69) Tertul., l. iv *adv. Marc.*

(70) Basil. 1 epist.

jam jamque naud dubie pessum ituri, nisi Christus A eos manu arreptos in naviculam retraxerit.

Sunt alii, qui tametsi ab omni hæresi abhorreant, perinde tamen atque eos orthodoxiæ pudeat, veritatis patrocinium deserunt, ac ne quid odii sibi apud homines conflent, impias adversus Deum blasphemias surdis auribus transmittunt : quasi vero non ut corde ad justitiam creditur, sic ore quoque confessio ad salutem fieri⁵⁵ debeat. Ad quos accedunt, qui ad adversariorum gratiam aditum sibi muniunt, ac velut amicos parant, qui, si forte defecerint, recipiant eos in sua tabernacula⁵⁶. His non paulo sceleratioribus habendi sunt, qui sub ovium pelle lupos celant; quorum vox quidem vox Jacob est, sed et manus et animus Esau sunt; qui in Ecclesiæ corpore ita sunt, ut Sinon in urbe Trojana, vel ut Judas in cæna. Nemo est qui oratione assequi possit, quantam isti versutis suis consiliis perniciem reipublicæ Christianæ quotidie afferant. Plus artibus suis efficiunt, quam ferrum omne, quam vis omnis armorum. Ac propterea illis cum totius mundi scandalo a suis coryphæis permittitur, religionem, quam morte pejus oderunt, simulare, orthodoxorum templa adire, rei sacræ interesse, aliaque omnia, quæ secta exsecratur, facere; dummodo hac simulatione factionem provehant. Hic profecto mihi succurrit illud Augusti, qui ex tota ea suppellectile quam moriens quidam Romanus immenso ære alieno obrutus reliquerat, lectum solum emendum curavit, quod fieri non posse diceret, quin longe optimus esset, in quo homo tanta æris alieni mole oppressus somno frueretur. Consimili enim modo firmissimas ac robore triplicique ære, ut ille ait (71), obsequias esse hujusmodi conscientias necesse est, quæ in tanto scelere securæ conquiescunt.

Est aliud hominum genus quorum salus spe exigua extremaque pendet, ac prope deplorata est, ut non tam medico, quam Christo, qui mortuos suscitavit, opus habere videantur. De his loquitur quos aptissimo nomine ἀποληγνύστας Apostolus vocat⁵⁸, qui ut in Nili catadupis ad ruentis fluminis fragorem incolæ obsurdescunt : ita illi perpetuarum disputationum tædio fracti atque enecti, omnes in universum religiones peræque aversantur, atque in pestilenti derisorum cathedra sibi sedem figunt⁵⁹. Hi tantum abest ut hac rerum omnium perturbatione commoveantur, ut etiam ex publicis calamitatibus uberrimam risus messem faciant. Omnes, quos Ecclesiæ causa serio afficit, pro stultis et insanis habent, ac de lana caprina contendere atque inter se altercari aiunt. Compendiarium viam ad tranquillitatem esse censent ἀθέτως, ejusque beneficio se ex gravissima servitute in li-

bertatem vindicatos esse gloriantur, eum qui emit eos negantes, ac superducentes sibi celerem perditionem⁵⁶. Ridendo pereunt, jocando serium exitium sibi accersunt. Hi sunt veri gigantes, qui blasphemam linguam in cælum mittunt, ac Deum omnipotentem impio bello lacescunt : quos in Satanæ peculio jam esse quispiam non immerito dixerit, quippe qui æternas inimicitias cum eo susceperint, qui solus ipsis mederi poterat. Hos non minus quam Epiphanius Anomæos (72), « virgini corruptæ, cæcæ, surdæ, et mutæ comparare possumus, quam nemo corruptam esse nescit : » rogata autem a quo corrupta sit, non audit, quia surda, nec eum vidit, quia cæca, nec dicere potest, quia muta.

Quantum quid mutos eos appello, qui non jam, ut olim, impietatem pectore clausam tenent, non in angulis, ut nuper, effundunt, sed in omnium plerumque oculis atque conspectu ex ore terribissimo evolvunt, portasque aperiant non justitiæ⁵⁷, sed atheismi. Hi si superis placet, Scripturas quoque proferunt, quas rident, nec serio se agant, sed tantum disputare velle profitentur : ac Christum osculantur, ut prodant; hoc est, doctrinam sacram allegant, ut evertant. Quorum hac tempestate tantus proventus est, ut non sine causa apud nostrates in proverbium abierit, Noxias herbas cito excrescere. « (73) Sic inanes palæ tempestate jactantur, et invalidæ arbores turbinis incursione evertuntur. » Sed quantum nulla capitalior pestis ab infestissimo generis nostri hoste excogitari potest, quam hæresis : ex ea tamen hoc commodi percipitur, quod hinc elucet, qui probi, qui fucati atque adulterini Christiani sint. Necesse est, inquit Apostolus⁵⁸, hæreses esse, ut qui probati sunt, manifesti fiant. Rebus tranquillis et pacatis, fortis et generosus miles ab ignavo et timido internosci non potest. At exorto bello quid inter utrumque discriminis sit facile perspicitur. Alter statim abjecto scuto turpiter se in fugam conjicit : alter periculis omnibus magno atque intrepido animo sese offert. Quot homines superioribus hisce annis vidimus, qui cum orthodoxiæ speciem omni vita præ se tulissent, ad primas noctis tenebras in Christo scandalizati sunt, eoque relicto fugerunt⁵⁹, imo transfugerunt? Et qui plus quam trabali, ut aiunt, clavo in Ecclesia fixi esse videbantur, seque Israeli pro muro futuros ostendebant, ipsi primi fœdissime corruerunt?

Hoc ergo bonum attulit hæresis, quod et horum simulationem prodidit, et bonorum constantiam animique magnitudinem declaravit. Fuit ergo illa quasi lapis quidam heraclius verum aurum a falso discernens, quasi ignis contrarias materias distin-

⁵⁵ Rom. x, 10. ⁵⁶ Luc. xvi, 9. ⁵⁷ Ephes. iv, 19. ⁵⁸ I Cor. xi, 19. ⁵⁹ Math. xxvi, 56.

(71) Horat. l. i Carm., od. 5.
(72) Lib. iii, t. i, pag. 990.

(73) Cypr., De unit. Eccl., p. 197.

guens, quasi ventiflabrum paleam a tritico separans ⁶⁰, denique quasi ventus et pluvia quibus perspicuum fieret, qui in levi arena, qui in firma petra fidei suæ fundamenta jecissent ⁶¹. Rebus lætis in adulatorum turba sinceri amici latent: æstate qui parietes, quæ tecti partes vitiosæ sunt, quæ contra vitio careant non facile dignoscitur: tranquillo mari vix discerni potest, quæ pars navis integra sit, quæ naufragium minetur. Rebus autem afflictis, et orta hieme, atque urgente tempestate statim discrimen effucescit, tolliturque omnis dubitatio. Certus Christianus in re incerta cernitur: hieme non ruit, sed firmiore etiam quam antea gradu consistit, periculisque ipsis roboratur, atque ut eleganter ait poeta (74), Ab ipso ducit opes animumque ferro. Et quemadmodum egregiæ gemmæ in noctis tenebris clarius quam in mediâ luce micant: sic ille in persecutionum caligine illustriora pietatis suæ documenta præbet. Etiam si in Ecclesia zizania videat: non ideo tamen Ecclesiam deserit. Expectandam esse messem non ignorat: alioqui periculum impendere, ne simul cum zizaniis triticum etiam evellatur. Delet quidem ipsi noxias herbas in optimo agro pullulare: sed non hoc sibi temere superbe arrogat, quod soli Dei Filio reservatur, nimirum zizania a tritico separare, areamque perpergare. Scit quidem ea in area esse posse, in horreo non posse. Quoties hæreses enatas videt, toties declarandæ virtutis constantiæque suæ occasionem sibi oblatam sentit.

Cur autem ob hæreses nutet illius fides, quæ nisi existerent, verbis Christi fides non constaret, veritasque ipsa falsi convinceretur? Nonne Christus ne nos inopinata mala perturbarent, exsurrecturos pseudochristos et pseudopphetas prædixit, tantaque etiam miracula edituros, ut si fieri possit, electi quoque in errorem impellantur ⁶²? Ut quisquis miretur hæreses esse, idem nihil aliud mirari videatur, quam rem a Christo tanto ante prædictam repræsentari. Quid quod expedit plerumque hæreses exoriri, ut intermortuum pietatis studium remouetur, collapsa ac prope deleta morum disciplina erigatur et instauretur, ac denique, quod ait Augustinus, pigritia hominum excutitur. Certe cum Themistocle nobis optimo jure dicere licet, Perieramus, nisi periissemus. Tanto veterno oppressi tenebamur, ut non nisi durissimo hoc baculo expergefieri possemus, atque ab inertia ad laborem doctrinæque studium revocari. Hæc itaque tempestas nobis innumerabiles heroas procreavit, qui partim optimæ ac probatissimæ vitæ exemplo, partim eruditissimis suis lucubrationibus Ecclesiam adversus furiosos hæreticorum impetus acerrime defenderunt. Quos equidem ipse pro eo ac meretur singularis eorum pietas et virtus, unice admiror ac su-

A spicio, immortalique laude dignos existimo: quippe qui omnes ingenii doctrinæque opes ad ornatum templi Dei, hoc est Ecclesiæ conferant, nulla hominum odia, nullam invidiam extimescant, nullas hostium minas insidiasque reformident, modo rempublicam Christianam ab omni errore puram atque integram tueantur. O quantam illis laboris operæque mercedem propheta pollicetur: *Fulgebunt, inquit, quasi splendor firmamenti, et quasi stellæ in perpetuas æternitates* ⁶³.

Quid igitur de iis dicemus qui in summa juveniæ Ecclesiæ facultate, dum præsentis otio consulunt, aut, quod sceleratius est, hominibus displicere timent, sacri hujus belli otiosos se spectatores præbent, nec ad hujusmodi incendium restinguendum guttulam unam aquæ afferre curant? Sed ut his omissis ad institutum sermonem redeam, eximium illud ac singulare erga nos Christi beneficium fuit, quod hæreses fore prænuntiavit, ut adversus eas, tanquam adversus infestissimum atque immanissimum hostem animi nostri arcem multo ante muneremus. Accedit etiam illa, et quidem maxima consolatio, cum cogitamus ab Ecclesiæ incunabulis usque ad hanc ætatem vix ullum tempus exstitisse, quo non ei adversus fidei hostes decertandum fuerit: ut non sine causa militans Ecclesia appelletur. Ne aurea quidem ætas ab hujusmodi fluctibus immunis fuit. Ipsa quoque suos habuit Hymenæos et Alexandros, suos Nicolaos et Cerinthos, qui vix in lucem editam adhucque lactentem opprimere ac de medio tollere conati sunt. Vix ex his fluctibus emergerat, cum aliis aliisque subinde procellis jactari cœpit. *Sæpe, inquit, expugnaverunt me a juventute mea, sed quid? non potuerunt mihi* ⁶⁴. *Adversum me ne ipsæ quidem inferi portæ prævaluerunt, nec unquam prævalebunt* ⁶⁵.

Quanto ergo solatio perfundi debet Christiani pectus, cum tristissimam hujusce tempestatum imaginem in veterum monumentis ita ad vivum depictam videt, ut sub eorum persona res nostra geri videatur? Nam si ægroto ea demum consolatio gratissima esse solet, quæ ab eo affertur, qui eodem morbi genere aliquando conflictatus est: quid tandem causæ esse potest, quin in gravissima hac calamitate magno solatio Christiani hominis dolor mitigetur, cum mentis oculos ad prisca sæcula convertit, ac cum sanctissimis viris, qui in iisdem rerum acerbitatibus versati sunt, velut colloquitur? Nam cum illos ex tot tantisque afflictionibus Dei benignitate tandem aliquando extractos fuisse legit, tamne impie vel de summi numinis potentia, vel de ipsius erga nos amore cogitabit, ut aut manum ejus abbreviatam esse ⁶⁶, nec jam salvare posse, aut ejus ergo nos charitatem refrixisse arbitretur? Quid in hujusmodi librorum lectione aliis accidat, pronun-

⁶⁰ Matth. III, 12. ⁶¹ Matth. VII, 25-27. ⁶² Matth. XXIV, 11-24. ⁶³ Dan. XII, 3. ⁶⁴ Psal. CXXVIII, 2.
⁶⁵ Matth. XVI, 18. ⁶⁶ Isai. I, 2.

is nequeo. De me certe affirmare possum, eam mihi plerumque magno solatio atque utilitati fuisse. Ex quo factum est, ut Græcos Latinis conjungens, in nobile illud amicorum par tandem incidere, Basilium Magnum et Gregorium Nazianzenum dico: in quorum scriptis tantum veræ pietatis, tantum doctrinæ atque eloquentiæ lucret, ut nescio an apud Græcos Latinosque inveniri possint, qui plus eruditionis cum majori dicendi facultate copularint.

Me certe Nazianzenus gravi illo ac sublimi scribendi genere ita affecit, ut incredibilem quamdam oblectationem ex ejus lectione semper ceperim. Quocirca mihi jampridem haud mediocriter dolebat, tantum virum minus frequenter hominum manibus teri, quam singularis ipsius facundia atque doctrina merebatur. Cujus rei cum eam causam esse intellexissem, quod ita Latinitate donatus esset, ut theologorum studia minimum juvare posset, operam suscepi, quam rei theologicæ utilem nescio, mihi certe admodum arduam ac difficilem, ut quantum labore ac diligentia consequi possem, hunc auctorem ita verterem, ut si non elegantior, minus saltem obscurus in lucem prodiret. Potui certe in anterioribus, mihi que longe gravioribus scribendi argumentis versari, sed vicit publicæ utilitatis studium, cui pro virili parte optimus quisque inservire debet. Nec vero eorum labores, qui in hoc pistrino ante me desudarunt, elevabo ac suggillabo, ad quorum eloquentiam doctrinæque laudem me minime aspirare posse sentio, ingenueque fateor. Hoc tantum dicam eos gravioribus studiis addictos, nec fortasse nisi recreandi animi causa in hac translatione versatos, tot locis ab auctoris sententia recessisse, ut mihi neminem fore persuadeam, qui inutilem ac supervacaneam hanc secundam versionem fuisse dicat. Hunc porro laborem cum, cujus potissimum nomini consecrarem, necum ipse dispicerem, statim unus occurristi, cui pluribus de causis merito nuncupandus videretur.

Primum enim, si personas ipsas spectemus, cui nam quæso congruentius offerri potuit hoc optimi, eruditissimi, atque imprimis eloquentis episcopi volumen, quam archiepiscopo et cardinali, singulari virtute, doctrina ac rara quadam et eximia dicendi facultate prædito? Deinde cum eos omnes, qui de re litteraria bene mereri student; benevolentia tua et comitate semper complexus fueris, quacunque potueris ratione juveris, exveris; profecto litteræ ipsæ in tuum, tanquam in optimi parentis et patroni sinum confugere gestiunt: non tam ut te illustrent (nec enim aquis Oceanus eget) quam ut ex illustrissimo tuo nomine splendorem ipsæ trahant. Huc accedunt multa tua et præclara in quosdam meorum beneficia, quos cum æque ac vitam ipsam amem, non minus certe me magnitudini tuæ debere censeo, quam si in meipsum ea contulisses. Sed nullo

A nomine me tibi obstrictiorem agnosco, quam quod in Ecclesiæ, Christianissimi regis, totiusque hujus afflictissimi regni causam tanta animi sollicitudine incumbis, tot curas, tot æumnas suscipis, eo denique omnia tua studia refers, ut truncatis (quandoquidem nec sanari volunt, nec sine certa corporis perniciæ ultra retineri queunt) putridis membris, reliquæ partes conserventur. Quis autem non videt, quantum tibi laboris perferendum sit, quantum dimicationis subeundum, ut tot Achitophelium sub vulpe latentium consilia dissipet; et dum alii in aperto bello egregiam reipublicæ operam navant, provideas interim, ne quid ab occultis hostibus ea detrimenti patiatur? Est quidem omnino grave ac molestum ei, qui ex publicorum negotiorum tumultibus ad studiorum vitæque tranquillitatem (cujus dulcedinem nemo scit, nisi qui gustavit) sese assuerit, ex hoc quietis velut paradiso quodam exturbari, atque ad publicarum rerum administrationem, tot molestiis refertam, tot hominum odiis, invidiæque expositam, trahi.

Verum hominis est vere Christiani, cum Paulo quærere, non quod sibi, sed quod multis utile est⁶⁷, seque totum reipublicæ Christianæ commodis devovere. Atque illud satis animadvertit insignis tua prudentia, multiplices illas omnis generis dotes, quibus te Dominus exornavit, non in hoc tibi creditas fuisse, ut eas vel sudario obvolutas ac reconditas habeas, vel terræ infodias; sed ut magno sænore augeas et amplifices, atque ut fabulosus ille Atlas cælum, sic tu Ecclesiam, quæ regnum cælorum a Christo appellatur⁶⁸ quæque te in cardinum suorum numerum ascivit, pro virili tua parte sustinere cures. Id quod sane summo studio facis: et quia facis, idcirco improborum omnium oïlia in te concitasti. Quotusquisque enim est hodie patriæ fideique hostis, qui non simul quoque te acerbissimo odio insectetur? Quis famosus libellus his novem annis in lucem prodiit, in quo nominis tui fama perpetuis sædissimisque conviciis non sit lacerata? Quanquam quid mirum te virulentis linguis peti, cum et Elias Israelis perturbator, et apostoli temulenti, et Paulus insanus, et paterfamilias ipse Beelzebub, appellati sint? Quid autem, per Deum immortalem, tibi ad laudem illustrius accidere queat, quam quod eosdem hostes habes, quos Christus, quos religio, quos patria, quos omnes boni? Quod iis displices, quibus placere nemo sine perfidia possit? Quod ab iis omni conviciorum genere proscinderis, qui Ecclesiam prius, vel potius seipsos ab Ecclesia sciderunt? Quos tu optima hercule ratione ulcisceris, cum impurissima eorum maledicta contemnis, teterrimasque linguas, quæ bene loqui non didicerunt, male loqui sinis. Disrumpuntur enim miseri, cum te nihilo magis eorum calumniis, quam elephantos Indicos pulicum morsibus, commoveri vident. Satis graves iniquissimi in te

⁶⁷ I Cor. x, 33. ⁶⁸ Matth. xiii, 41, 33, 45.

odii pœnas pendunt, cum te, quem de summæ auctoritatis gradu deicere, atque omnibus hominibus invisum reddere conati sunt, et stare et florere, quodque Palladium Trojæ, id te Franciæ nostræ esse conspiciunt.

Quocirca noctuis istis, quæ, quoniam male agunt, merito lucem oderunt, nec nisi in tenebris mordent, forti animo contemptis, in pulcherrimo eo munere, quod tibi, tanquam pœoni, languens patria imposuit, constanter persevera. Medicis illis obsiste, qui non tam imperitia, quam malitia, vulnus nostrum nondum suppuratione ac percuratum, cicatrice obducere nituntur, ac cinere doloso ignem obtegere, quo mox tota Gallia rursus exardescat. Chananæos in medio Israelis habitantes observa. Bonum certamen certa⁶⁹: pugna consilio, auctoritate, opibus omnibus, adversus eos, qui tot jam cladibus patriam affecerunt, ut stultitiæ sit sperare, iis salvis rempublicam salvam esse posse. Maneant qui volent in Siceleg, subsistant etiam ignavi ad sarcinas: tu nec oculis tuis somnum, nec palpebris dormitationem prius dato⁷⁰, quam cum Davide Amalecitas, regni spoliis exultantes, assecutus fueris⁷¹, atque ita freezeris, ut non levem tantum pacis umbram et inane simulacrum, sed veram ac solidam pacem videamus.

Sed quid ego hæc ad te? Quasi vero aut mea, aut cujusquam cohortatione opus habeas, qui tua sponte curris, et ut vaccæ illæ Palæstinæ, arcam Dei gestantes, in directum graderis, nec ad dextram aut sinistram declinas⁷²: in hoc certe cum alios omnes fratres tuos clarissimos principes, tum præsertim incomparabilem illum heroem, illud belli fulmen, illum Israelis currum et aurigam⁷³, domusque Dei murum haud dubie abeneum⁷⁴ referens, Martium, inquam, illum Franciscum, qui simul et Domini et regis sui prælia præliabatur, aquila velocior, leone fortior, rupe firmiter, plenus victoriis ac triumphis. Cujus nisi singularis quædam ac prope divina virtus incredibilem hostibus terrorem attulisset, nunquam sane tam nefarie paricidio sese devinxissent, nec toties salutare

A Galliæ sidus exstinxissent. Qui si cothurnus, si Euripus, si Proteus quispiam, aut arundo vento agitata⁷⁵ exstitisset, viveret quidem adhuc fortasse in hoc fœcis luto, sed turpis et inglorius, et ut illi qui vitam suam in mundo diligere malunt, quam in vitam æternam custodire⁷⁶. Quod quia non fuit, per summum scelus nobis ereptus est: ita tamen, ut quemadmodum Elias melotem⁷⁷, vel, ut aptiori exemplo utar, Judas Machabæus Jonathan⁷⁸, sic ipse nobis Aumalæum fratrem, præstantissimum belli ducem reliquerit, qui per eadem vestigia ad eandem immortalitatem grassatur, nuncque adversus Germanicas Harpyas (quæ Franciæ vulneribus feros ungues intigunt, acetum pro oleo infundunt, eique pene jam œsangui, quidquid reliquum erat sanguinis, detrahunt) cum militum robore procedit, ita animo comparatus, ut etiamsi in hoc belli discrimine vita ipsi ponenda sit, præclare secum actum iri putet, dum hujusmodi pestes a patriæ cervicibus avertat.

Perge itaque, amplissime cardinalis, cum fortissimo tuo germano, senescentem Galliam fovere, atque, ut Græci dicunt, ἀντιπελαργεῖν. Quod autem ad Nazianzenam nostram translationem attinet, tametsi non eram nescius, eam haud admodum dignam esse, quæ in tuo nomine appareret, ob idque, ne ad te cum tantillo munere accederem, pudore nonnullo deterrebar: fecit tamen perpetua tua humanitas, propensaque erga studiosos omnes voluntas, ut hunc metum abstergerem, cum mecum cogitasset, magnorum principum esse, non minus libenter parva accipere, quam magna dare, diisque, ut quidam in simili causa dicebat (75), non solum thure, sed etiam mola salsa litari. Accipe ergo grato ac libenti animo hoc quidquid est muneris, illustrissime cardinalis, mihi que, si importuna quadam tui interpellatione publicis commotis moram attuli, velim ignoscas. Dominus Jesus te quam diutissime Ecclesiæ suæ incolumem servet. Nannetibus 15 Kalend. Januar. anno a saluti-fero partu quingentesimo sexagesimo nono supra millesimum.

Πρὸς τὸν αὐτὸν ἐπιφανέστατον τῆς κατὰ τὴν Φραγκίαν Ἐκκλησίας προστάτην καὶ εὐγενέστατον ἀρχοντα, τοῦ αὐτοῦ.

Ἔργα Θεοῦ κομέεις, κομέεις δὲ τε καὶ βασιλῆος,
• Ὡστε ῥόος ποταμοῦ ἀνδιχα τεμνόμενος.

Πιστὸν ἔχει θεράποντα Θεός, καὶ πιστὸν ἀνάκτωρ,

Πιστὸν ἔχει πρόμαχον πίστις, ἔρισμα πατρις.

Ἡ δ' ἀρετὴ μελέτημα τῶν, Χριστοῦ τε σώμα

Σχίζοντας βαλέειν, αἰμοχαρεῖς τε λύκους.

Τοῦνεκεν, εἰ πάντεςσιν ἀπήχθεο τοῖσι κακίστοις,

Οὐδὲν θαῦμα· κύνας γὰρ στυγέουσι λύκοι.

D Idem ad eundem illustrissimum Ecclesiæ Gallicanæ antistitem et nobilissimum principem.

Res cœli tractas, tractasque negotia regni,

Ambas in paries finditur ut fluvius.

Fidum te præbes regisque Deique ministrum,

Tu vallum fidei, tu columen patriæ.

Hæc tua cura, decus virtutis, sternere Christi

Corpus scindentes, mortiferosque lupos.

At te non moveant odii turbata veneno

Corda: lupum jungunt foedera nulla cani.

⁶⁹ I Tim. vi, 12. ⁷⁰ Psal. cxxxi, 4. ⁷¹ I Reg. xxx, 4 sqq. ⁷² I Reg. vi, 12. ⁷³ IV Reg. ii, 12. ⁷⁴ Jer. i, 18. ⁷⁵ Matth. xi, 7. ⁷⁶ Joan. xii, 25. ⁷⁷ IV Reg. ii, 15. ⁷⁸ I Machab. ix, 30, 31.

In te non mirum livor si torqueat arma :
 Virtuti semper tristia bella ciet.
 Invida tabescant vis agmina; turba dolore
 Angatur rabido dogmata prava serens?
 Certamen certa fidei; virtutis, ut olim,
 Perge viam; fer opem consiliumque throno.
 Igne suos uret livor: disrupta, furoris
 Occidet esca sui, gens inimica Deo.

Ejusdem alia.

Pandoram divum donavit copia mundo :
 Pandorum nobis te dedit Omnipotens.
 Illi in perniciem nostram (nam perniciosos
 Perniciosa decet mittere dona deos).
 Hic vero ad generis certissima commoda nostri :
 Commoda quippe bonus dat sua dona Deus.

*In Nazianzenam D. Jacobi Billii abbatis Michaelini translationem God. Billius frater,
 abbas Vincentius.*

Gregorius quondam patria tellure fugatus,
 Appulerat sedes exsul ad Occiduas.
 Excepere virum quidam: sed balba loquentes
 Hunc etiam balbe conducuere loqui.

*G Genebrardus Theologus Parisiensis, ad D. Jacobum Billium cœnobiarcham, trium
 linguarum peritissimum, Gregorii Nazianzeni interpretem.*

Gregorium ob versum nostra te voce salutat
 Pieris et Charitum nuda corona trium.
 Quin et Gregorius tanto pro munere summas
 Cum superum grates agmine gratus agit.
 Nam cum barbaricis olim graderetur in arvis,
 Arte tua jam nunc regna Latina tenet.

*Joannis Chatardi Aquipersani ad Mecœnatem suum D. Jacobum Billium, Sancti Michaelis in
 Eremo Abbatem ornatissimum, et D. Gregorii episcopi Nazianzeni interpretem fidelissimum,
 epigramma.*

Ut Tobiaꝝ lucem soboles perchara parenti
 Restituit¹⁰, sic tu lumina Gregorio.
 Ille quidem patris ex oculis caligine pulsa,
 Tu vero a toto corpore Gregorii.
 Illum nam veluti fœde cæcarat hirundo,
 Hunc ita mendorum versio plena prior.

Ejusdem Chatardi ad lectorem.

Squalidus in cæce Iosephus carcere, dignus
 Vix erat aspectu régis, et alloquio.
 Inde sed eductus, lædo squallore remoto,
 Principis et populi dignus amore fuit.
 Sic quoque Gregorius dum sordidus ante jaceret
 Obsitus, indignus qui legeretur, erat.
 Nulla etenim gravibus vitis pagella carebat
 Et sine mente sonum singula verba dabant.
 Ast tibi purus adest, et quovis purior auro,
 Ut primum accessit Biblica docta manus.
 Nunc oculis regum, nunc summo dignus honore,

A Οὐδὲ, τὴν ἀρετὴν ὅτι βράσκανον ὄμμα τιταίνει,
 Θαυμά μ' ἔχει· καλοῖς ὁ φθόνος ἔχθρὸς ἀεί.
 Τήκεσθαι φθονερούς ἐθέλεις, καὶ ἀνάσσει φύλα
 Αἰρετικῶν κρατεροῖς ἄλγεσιν ἐμπελάειν;
 Εὐσεβεῖ προμάχιζε λόγῳ· χαλαρήσων ἀνακτι·
 Παντοῖης ἀρετῆς, ὡς τοπάρουθεν, ἔχου.
 Δὴ τότε καὶ φθονερούς τήξει φθόνος· ἀντιθέους τε
 Ὅψεται αὐτοφόνῳ βοσκομένους μανίη.

Τοῦ αὐτοῦ ἕτερον.

Πανδῶρην ποτὲ δῶκε θεῶν χορὸς ἡμεροῖσι·
 Πάνδωρὸν σε μέγας ἡμῖν ἔδωκε Θεός.
 Οἱ μὲν ἐπ' ἀργαλέῳ μερῶπων κακῷ· ὡς γὰρ ἐψέει,
 Οὐλομένους πέμπειν οὐλῖα δῶρα θεοῦ·
 B Ὅς δ' ἐπὶ τῷ πάντων ἀγαθῷ· καὶ γὰρ παναρτίστου
 Πάντα Θεοῦ χθονίοις χρήσιμα δῶρα πέλει.

Condoluit frater profugo, docuitque rogantem
 Mollius Ausoniis verba sonare modis.
 Miratur jam Gregorius, dubitatque Pelasgum
 Dicere se posthac debeat, an Latium.

Διάν σου κεφαλὴν ἀσπάζοντ' ἐννέ' ἀδελφαί,
 C Ταυτὶ τε γυμνοχρόων δρῶσι γένη Χαρῖτων.
 Γρηγόριος δ' αὐτὸς ζαθέαν δι' ἐμοῦ χάριν οἶδεν,
 Ὅττι μὲν ὡς Ἑρμῆν ἔσχε σε Αὐσόνιον.
 Ἐν χώραις πρόπλαι γὰρ ἐνψέει βαρβαροφώνους,
 Νῦν δὲ ἔχει διὰ σοῦ σκῆνα Ῥωμαϊκά.

Sed tu præterea vocem cum lumine reddis,
 Ut modo cum Græcis verba Latina sonet.
 Sic per te (præclara duo miracula) nuper
 Cæcus et elinguis nunc videt, et loquitur.
 Vis referam majus? Toto jam fulget in orbe,
 Qui velut in tenebris ante sepultus erat.

D Dignus qui volitet cuncta per ora virum.
 Billius, idque libens magno sudore peregit
 Unus, quod multi non potuere simul.
 Præstitis hic labor est, quo non præstantior alter,
 Pluresque ingenii qui tibi servet opes :
 Ex his quas facile fulvum velut ungue leonem
 Primitis, lector candide, nosse potes.
 Noscit et extinctus (dictu mirabile) præsul,
 Præsulis alterius jam redivivus ope.
 Atque ita qui clara florebat in Hellade tantum,
 Nunc etiam tota floret in Ausonia.

¹⁰ Tob. xi, 13-15.

JACOBUS BILLIUS, ABBAS S. MICHAELIS IN EREMO,

PIO LECTORI S

En habes, pie Lector, eximium illum Orientalis Ecclesiæ doctorem Gregorium a nobis Latinitate donatum : ex cujus lectione utinam tantum fructus tibi capere contingat, quantum laboris ac molestiæ fuit nobis in eo vertendo subeundum. Vix enim cuiquam credibile futurum est, quam invitus hic auctor apud nos peregrinetur, nisi qui hujus rei periculum fecerit. Hoc vero te exorandum habeo, ne me aut nimis supini cujusdam otii notandum censeas, qui velut rem actam, ut dici solet, non sine magno temporis dispendio rursus egerim ; aut parum candidi animi esse judices, qui in labores aliorum introierim, ipsisque meritiæ laudis argumentum eripere sim conatus. Quorum utrumque facile, a te, ut opinor, obtinebo, si modo tantum tibi a gravioribus tuis studiis otii fuerit, ut eorum, qui ante me in hoc negotio versati sunt, translationem cum hac nostra, et utramque ad exemplar Græcum, tanquam ad Lydium lapidem, explorare vacet. Quod si feceris, non equidem dubito, quin ita sis existimaturus, laborem hunc nostrum non modo non inane ac supervacaneum, sed etiam prope necessarium fuisse. Neminem insector, nullius errata traduco. Barbarum est sugillandis aliorum laboribus ingenii doctrinæque laudem aucupari. Monstrum, non hominem esse statuo, qui piis aliorum conatibus studiisque non favere, sed obtractare cupit, eorumque lapsus crudeliter potius detegere atque omnium oculis exponere conatur, quam fraterne obvelare, vel saltem excusare. Sed ut nefarium in primis habendum est, ex alienarum lucubrationum insectatione ac depressione crescere, aditumque sibi ad hominum famam munire velle : ita cum publici commodi causa id postulat, nemini vitio verti debet, rem ab aliis tractatam retractare, ac velut sub incudem revocare. Nimis enim profecto sibi arrogat qui contumelia se affici censeat, si quis vel quæ ipse scripserit, emendare ac perpolire, vel etiam eidem materiæ, si id e re litteraria fore videatur, secundam manum admoliri audeat : modo duæ illæ teterrimæ pestes procul arceantur, livor et obtractandi studium. Quod cum in omni scriptorum genere hactenus licuerit (nec enim sine causa Græcorum proverbio dicitur, δευτέρας φροντίδας σοφωτέρας εἶναι), tum vero in traductionibus multo justius concedendum est ; quarum copia atque diversitas, ut nihil aliud utilitatis pariat, hoc certe commodi affert, quod ex plurium interpretum collatione auctoris sententia clarius elucescit. Sic videmus a priscis illis Ecclesiæ doctoribus libenter factitatum esse, ut præter nobilem illam septuaginta

A Interpretum translationem, cujus tum toto orbe sacrosancta erat auctoritas, Aquilam etiam et Symmachum et Theodotionem plerumque consulerent : ut si quid ipsis caliginis oboriretur, hujusmodi collatione discuti posset.

B Quod quidem ad me attinet, potui hoc tempus, quod Gregorianæ versionis datum est, longe amœnioribus mihi que jucundioribus studiis impendere : sed quorundam consilio atque auctoritati cedendum putavi, qui doctissimo quidem viro, cæterum apud Latinos nimis, ut aiebant, obscuro, sui que, ut Hieronymus loquitur, dispari, lucis aliquid ex hac nostra traductione accessurum mihi certo pollicebantur. Hanc itaque provinciam suscepi, quam utilem nescio, mihi certe ita gravem ac molestam, ut inchoatum opus abrumpere ac perpetuis tenebris damnare non semel cogitarim. Quod si vires meas probe exploratas habuissem, atque ut Dominus in Evangelio admonet, sumptus ad rem hujusmodi necessarios computassem⁶⁰ ; si summam operis difficultatem, corporis plusquam vitream valetudinem, doctrinæque tenuitatem animo perpendissem, nunquam, ita me Deus amet, huic traductioni manum adjecissem. Sed vera est Thucydidis sententia, Ἀμαθία θράσος, ὁ λογισμὸς δ' ἄδικρον φέρει. Nec abs re τὸ Γνωθὶ σεαυτὸν, tanti ab erudita antiquitate factum est, ut id non mortali cuiquam, sed Deo, et deorum sapientissimo attribuendum existimaret. Ac mihi idem prorsus accidisse sentio, quod navigandi insolentibus usu venire solet ; qui allubescente e terra maris aspectu mira cum animi voluptate navim ingrediuntur, læti etiam et alacres littora legunt, quoad in altum pervecti, subducta jam omni illa amœnitatis specie, in gravissimos capitis dolores incidunt, nauseaque misere divexantur. Ad eundem enim ipse quoque modum in hac traductione, cum primi aditus facilitate illectus et inescatus, juvenili quodam animi ardore ac præcipiti impetu stadium unum atque alterum emensus fuissem : ita repente lubrica omnia gressumque fallentia, ita aspera et salebrosa reperi, ut nec regredi jam præ pudore, nec progredi sine periculo possem. Tantum in me temeritas valuit, quæ non minus quam ebrietas, spes jubet esse ratas, in prælia trudit inermem ! Inermem enim plane me esse fateor, quod quidem ad id attinet, ut cum tanto Mitouæ quantus est noster Gregorius facundiæ certamine dimicare queam, eximiasque ipsius dotes Latina oratione repræsentare. Atque haud scio an quisquam sit tanta dicendi facultate ac verborum copia præditus, qui tam uberes et profusas eloquentiæ opes ita e Græcia in Latium

⁶⁰ Luc. xiv, 28.

asportare possit, ut non mutuum illis gratiæ pretii- que ex hujusmodi transvectione decedat, cogaturque tandem hoc Homeri versu uti,

Δυστήνων δέ τε παῖδες ἐπὶ μένει ἀντιώωσι.

Nam cum nulla lingua tam inops atque jejuna sit, quin permultas voces habeat, quæ in aliam linguam sine molesto verborum circuitu atque elegantizæ dispendio transferri nequeant, quid hic cum eo auctore interpretes faciet, qui in copiosissima ac sine dubio omnium locupletissima lingua verborum argutias undecunque captat : ut quot ejusmodi voces orationi asperserit, tot pene cruce interpreti fixisse videatur.

Quid de prolixis illis periodis dicam, quæ ut Græco sermone ob connectendi facilitatem non parum gratiæ atque ornamenti afferunt, ita cum Latine efferruntur, nimium diu suspensum lectoris animum tenent, nec sine quodam fastidio transmittuntur. Jam vero brevissimæ illæ allusiones quæ toto opere undique sparsæ sunt, quam attentum ac diligentem, quam non modo multæ lectionis, sed etiam felicitis cujusdam memoriæ interpretem requirunt, utpote quæ vel ignoratæ vel neglectim transcursæ, tantas nonnunquam interpreti tenebras offundunt, ut psittaci more quid loquatur nesciat, atque ut Jobi verbis utar, ἄλλοις νήχεται λόγοις, seque velut in alieno cælo esse arbitretur? Ex quo satis apparet quibus præsiidiis instructum eum esse oporteat, qui in hujusmodi scriptis transferendis specimen sui præbere cupit. Huc accedit, quod peculiarem quamdam phrasim habet Gregorius, disertissimam quidem illam atque in primis eruditam, sed quæ vel perspicacissimos interpretis oculos sæpenumero perstringat, ut nisi summam curam animadversionemque adhibuerit, quemadmodum Ixion ille pro adamata Junone nubem, sic ipse pro vera auctoris sententia non nisi levem quamdam et inanem verborum umbram amplectatur. Ut enim Dædali statuas, nisi firmissimis vinculis astringerentur, fugam corripere solitas esse scribit Plato : ita germanus Theologi sensus nisi arctissima attentione ac diligentia vinciatur, interpreti quasi de manibus elabitur. Quæ omnia cum me miris modis torserint, tum illud longe vehementius animum excruciauit, quod Her-
vagianus codex, qui unus suppetebat, tot tamque fœdis erroribus scatebat, ut ad hoc Augiæ stabulum repurgandum non uno Hercule opus esset. Nulla oratio, nulla propemodum pagina gravissimis mendis vacabat; ὀλοώματος, ut ita dicam, erat hæc plæga. Quocirca cum deploratis morbis medicam manu amovere medici velent, ne ipse quidem causam ullam esse putavi, cur in tam corrupto atque insanabili codice diutius me inani labore conficerem.

Tantisper itaque mihi ab incepta versione quietem imperavi, quoad ab amico quodam certior fa-

ctus sum, permulta eaque castigatissima exemplaria in illustrissimæ reginæ bibliotheca esse, quorum ope atque adjumento insanabilibus alioqui vulneribus medicinam afferre possem. Quo nuntio supra quam dici queat oblectatus, per doctissimum atque humanissimum virum Ludovicum Ruzæum, regium confessorem, haud magno negotio a regina impetravi, ut mihi liceret codicem unum (nec enim plures simul passa est) ex ipsius bibliotheca mecum efferre. Tuli igitur amplissimum codicem capitalibus litteris exaratum, tantum antiquitatis præ se ferentem, ut ipsius propemodum Gregorii ætate scriptus esse videretur : qui, præter epistolas et versus, omnia ipsius opera continebat. Quem cum paucissimis diebus incredibili celeritate perlegissem, ex eoque innumera loca quæ in impresso vitiose legébantur, integritati suæ restituissim, statim eum Athenas (quo enim alio nomine incomparabile illud bonarum omnium litterarum gazophylacium appellem?) referendum habui, ut alterum exemplar inde rursus auferrem. In hoc sexdecim duntaxat orationes erant, doctissimis Nicetæ Serronii commentariis illustratæ, intextis etiam quibusdam Pselli enarrationibus in obscuriora loca secundæ orationis *De Paschate*. Quo quidem volumine cum mihi pro animi arbitratu uti liceret, non modo ad ea quæ inchoaveram ac velut pro derelictis habebam, prosequenda, sed ad ea etiam quæ Nicetas commentatus fuerat Romano sermone donanda me accinxi. Nec enim a publicis commodis alienum fore putavi, si commentator Latine loqueretur, qui Græcum hominem Græcus ipse interpretandum duxisset. Quod autem non omnes ejus commentarios, sed eos solum, quos in panegyricas orationes ediderat, in totum converti, hoc non tam laboris fugiendi causa feci, quam quod vererem, ne nimia hæc nostra sedulitas plus tibi tædii quam utilitatis afferret. Sic itaque negotium temperavi, ut eas quidem enarrationes, quæ ad rem potius quam verborum explicationem facere videbantur, totas Latinas facerem : ex iis autem quæ non tam res ipsas exponebant, quam orationis verba aliis verbis exprimebant, utilissima tantum exciperem, atque in scholiorum formam redigerem. Ubi etiam si quid mihi occurrit, quod Nicetæ expositioni non incommode adjici posse videretur, id quoque inserere non dubitavi : affixo tamen fere semper asterisco, ut nostra a Nicetanis facilius internoscantur. Quod quidem consilium nostrum tibi facile probatum iri confido. Atque hic quoque verum esse comperi quod proverbio Græco dicitur (76), Πόνος πόνῳ πόνον φέρει. Ut enim primus ille Gregorianæ versionis labor alterum laborem suscipere, hoc est, Nicetam Latinis auribus exhibere me coegit : ita secundus hic labor, quasi quidam Eurysteus, mihi novi laboris suscipiendi necessitatem imposuit. Venit enim in mentem subverendum esse, ne parum sibi constaret hic noster labor, si quibusdam orationibus, partim

(76) Soph., *Ajac.*, v. s. 878.

contractiore expositione, partim integro commentario explanatis, reliquæ velut nothæ sine ullo annotationum comitatu prodirent, cum tamen ipsæ quoque compluribus locis lumen aliquod explicationis haud dubie flaglarent.

Ergo in has etiam scholla elucubravi, prolixitatem ubique quantum licuit vitans: ut si forte Nicetæ interpretatio prolixitate aliqua animum tuum interdum suboffendat, hæc molestia scholiorum nostrorum brevitate diluatur. De quibus nihil aliud dicam, nisi me summa cura diligentiaque contēdisse, ut hic auctor aliquanto clarior et apertior in manus tuas perveniret. Adjeci præterea Nonni opusculum, quo profanas historias et fabulas exponit, de quibus in Invectivis adversus Julianum Apostatam mentionem facit Gregorius: quod etiam ipsum de Græco in Latinum convertimus. Illud autem velim, mihi fraudi ne sit, quod multa loca Veteris Testamenti aliter verti, quam in Vulgata traductione habeantur. Nam cum mihi cum eo homine res esset, qui non alia quam LXX Interpretum translatione uteretur, decuit me profecto, imo omnino oportuit, ipsius vestigiis in versione mea insistere, atque eandem translationem sequi. Alioqui innumeris prope locis nec Gregorii explicatio cum Scripturæ textu, nec Nicetæ expositio cum Gregorii, Scripturæque verbis ullo modo quadrasset; verum aliud tibi, ut vulgo dici solet, cecinisset, aliud pes saltasset.

Hæc sunt, Lector, quæ ad D. Gregorii, imo ad templi Dei, cujus ille lapis vivus fuit, exornationem a nobis collata sunt: quæ si ad virium nostrarum modulum exigantur, non parva fortasse; si autem ad excellentem auctoris dignitatem perpendantur, minus quam pili caprarum, pellesque arietum ru-

bricatæ futura sunt, atque ut Græci aiunt: Οὐδὲν ὁ βωμὸς πρὸς τὸ ἱερόν. Ingenuè enim et sine ullo verborum furo fatëor, tantum inter Græcum Nazianzenum et nostram versionem interesse, ut si res in contentionem veniat, non magis hæc ad illius splendorem, quam noctua ad meridianos solis radios consistere possit. Sed cum Christus duo illa pauperis viduæ minuta, amplissimis etiam divitum muneribus, quæ opum nonnisi περισσεύματα, et, ut Plauti verbo utar, præsegmina quædam erant, pluris æstimarit: debet profecto tibi quoque gratum esse τὸ κατὰ δύναμιν libet enim hoc loco Gregorii nostri verba usurpare. Iniqua enim prorsus mihi abs te gratia rependetur, si pro tanto labore utilitatis tuæ causa suscepto, nihil aliud quam obtrectationem laborisque nostri suggillationem referas. Longe enim æquius ac Christiano homine dignius est ob multa bene dicta ad quædam errata connivere, quam ob quædam errata totum opus lacerare, ac scarabæos imitari, qui unguentis minus delectati putida consectantur. Quanquam non tam peto ut ad errores lapsusque nostros conniveas, quam ut ab obtrectatione et maledicentia temperes. Admonendo vel etiam corrigendo ea in quibus errasse videbimur, rem et mihi non ingratam, et aliis utilem facies: oblatrando et calumniando nec aliis præderis, et gravi crimine teipsum obstringes. Nam cum Christus iis etiam a quibus injuria nobis orta est, vicem referre prohibeat: quanto tandem atrocior eos pœna manet, qui bene de se merentes, aut certe mereri studentes rabido dente insectantur? A quo vitio utinam te Deus semper incolumem servet. Bene vale, optime Lector, et laborem hunc nostrum boni consule.

ΙΑΚΟΒΟΣ Ο ΒΙΛΛΙΟΣ ΤΟΙΣ ΕΝΤΕΥΞΟΜΕΝΟΙΣ ΕΥ ΗΠΑΤΤΕΙΝ.

Κάλλιστα μὲν καὶ φιλοσοφώτατα τῷ Σιράχ εἴρηται, Μὴ βιάζεσθαι δεῖν ροῦν ποταμοῦ· ἐγὼ δὲ προσθεῖην ἂν οὐκ ἀπεικόντως, ὅτι μὴδὲ τὴν φύσιν. Τοῦτο δὲ λέγω οὐχ ἀπλῶς εἰκάζων, οὐδὲ τοῖς ἄλλων ὑποδείγμασι πεισθεὶς, ἀλλ' αὐτῇ τῇ πείρᾳ μαθὼν, ὅσῃ ἐστὶν εὐηθείας καὶ ματαιότητος τὴν πρὸς ἐπιτήδευμά τι προσφόρως καὶ οικειῶς ἔχουσαν ψυχὴν ἐφ' ἐτέραν τινὰ τοῦ βίου ἰδέαν ἀποτρέπειν, καὶ βίᾳ μεθέλκειν.

Ἐπειδὴ γὰρ τρίτον ἦδη ἔτος εἰς τὰ οἴκοι διδασκαλεῖα φοιτήσας ἄλλῃ ἔχειν ἔδοξα τῆς ἐγγωρίου στοιχειώσεως, ἐπὶ τὴν Λουτηκίαν ἐπέμφθη, ὡς δὴ μεθέξων τελειώτερας παιδείσεως, καὶ μείζονα τὴν ἀπὸ τῶν λόγων ὠφέλειαν καρπωσόμενος. Ἐγὼγε οὖν αὐτίκα μὲν τοῖς τὴν Ῥωμαίων, ὀλίγω δ' ὕστερον καὶ τοῖς τὴν Ἑλλήνων διδάσκουσιν ἑμαυτὸν φέρων παρέδουκα. Καὶ ἤδη καὶ ἐντὸς οὐ πολλοῦ χρόνου, εἰ μὴ περιττὴν τινὰ καὶ θαυμασίαν, ἀλλὰ τσαφῆ τὴν γε ἐν

JACOBUS BILLIUS LECTORIBUS FELICITATEM (77).

Rectissime et sapientissime Sirach dicit: *Ne coneris contra ictum fluvii* ⁶¹. subjunxissem, non absurde, neque contra naturam et indolem. Illud autem non ex conjectura temere profero, non aliorum edoctus exemplis; ipsa namque experientia didici quam inane sit et iniquum retrahere mentem ab utilibus amicisque studiis, et invitam ad aliud D vitæ genus convertere.

Jam domi per tres annos scholas frequentaveram, cum patriis rudimentis, aliorum judicio, satis instructus, Lutetiam missus sum, ut perfectioris institutionis socius et particeps majorem ex studiis fructum utilitatemque perciperem. Protinus igitur Latine et paulo post Græce docentibus libenter memetipsum tradidi. Et quidem intra breve tempus, si non supra modum admirationemque, at certe tantum in utraque lingua profeci, ut, absit a me

⁶¹ Eccli. iv, 32.

arrogantia, nec Tempensi mei causa pretii parentes, nec suscepti ut me informarent laboris institutores ac ludimagistros peniteret. Integros sex annos postquam illis in scholis perseverassem, accersivit me pater, et apud se haud diu detentum Pictavium misit, urbem his diebus in omni Gallia præstantissimam florentissimamque jurisprudentiæ scientia.

Ecquis exprimeret verbo quæ mihi voluptas et quæ fuerit lætitia in societatem jus legesque colentium ascribi? Hoc enim fere juvenum vitium est, ut assuetis satiati nova semper captent et totis insequantur viribus. Sed evanescere cito voluptatis illecebræ. Primis legum elementis imbutus (nam sua Themis non aperit mysteria nisi prius initiatis) intus quasi transgresso limine admissus sum: verum in interiora penetranti sic aspera omnia, sic ardua et inaccessa præter spem apparuere, ut quod venerim Pictavium, mihi nequaquam ignoscerem, urbemque illam vocarem vanæ sedem felicitatis. Ipsi tamen ingenio vim inferens, ultra progredi omni ope tentabam, et juxta illud Apostoli, *ad ea quæ anteriora erant meipsum extendere*⁹¹. At illa quid mihi profuit animi contentio? Ad expetitam non perveni juris scientiam; quin et ipsa prior institutio plurimum detrimenti pertulit. Spem enim meam non modo sefellit jurisprudentia, pene totum etiam effluxit quod in magna urbe comparaveram. Et idem fere mihi contigit quod iis quibus vitiatum est palatum: cibum aliquem illis offeras, ægre ferunt; quemlibet deinde apposueris, pariter respiciunt aspernantes: sic et nos spe sublata jurisprudentiæ, et erga eam male affecti, omnes ex æquo litteras aversati sumus et horruimus, cujuslibet eruditionis fastidiosi.

Longum igitur valere studio cum dixissem litterarum, meipsum deliciis et comessionibus totum addixi, mollitiei voluptatique serviens omnino, pro musæis frequentans sphæristeria, donec prava et immoderata vivendi consuetudine in gravem obstinatumque morbum incidi, qui me per quatuor menses in lecto retinuit jacentem et pene confecit. Morbo quiescente et fugata feбри, vehiculo, nec enim equitare præ nimia infirmitate poteram, impositus sum et domum paternam relatus. Illic et multo tempore, et cura non minima, necnon arte medicorum opus habui ut deperdita valetudo reficeretur. Vix autem e morbo recreatum, corporis viribus reparatis, ad studium litterarum continuis sermonibus incitavit me pater: etsi enim illitteratus, at certe litteratorum amantissimus et fervens laudator, ut si quispiam alius. Cui inter alia reponendam ad excolendas, altiores scientias me paratum

Ἀκατέρα τῶν γλωττῶν προκοπῆν ἐποιήσαμην, ὥστε, ἴνα μηδὲν φορτικὸν εἶπω, μηδὲ τοῖς γονεῦσι μεταμέλειν τῆς ἐπ' ἐμοὶ θαπάρης, μηδὲ τοῖς καθηγγηταῖς καὶ διδασκάλοις ὧν ἐπὶ τῇ ἡμετέρᾳ παιδεύσει ἐμόχθησαν. Ἐξ δὲ ἔτεσιν ὅλοις ἐναπομείναντά με τοῖς ἐκεῖσε παιδευτηρίοις μεταπεμφόμενος ὁ πατήρ, καὶ βραχὺν τινα χρόνον παρ' ἐαυτῷ κατασχών, ἐπὶ τὸ Πικτάδιον ἀπέστειλεν, πόλιν τῆς κατὰ τὴν νομικὴν ἐπιστήμην εὐκλείας τότε τὰ πρωτεῖα φερομένην ἐν ἀπάσῃ τῇ Γαλλίᾳ.

Καὶ τίς ἂν τῷ λόγῳ παραστήσειεν ὡς ἡδέως καὶ μεθ' ὄσης τῆς περιχαρείας τοῖς τὴν τέχνην τῆδε μετιούσιν ἐμαυτὸν ἐγκατέλεξα; Φιλεῖ γὰρ ἡ νεότης, τοῖς εἰθισμένοις ἀπαρσχομένη, τὸ καινὸν ἀεὶ θηρᾶσθαι καὶ κατὰ κράτος διώκειν. Ἄλλ' οὐκ ἐπὶ πολλῷ παρετάθη μοι τὸ τῆς ἡδονῆς. Ὡς γὰρ, τὰ προτέλεια τῆς τέχνης κατηχηθεὶς (οὐ γὰρ θέμις κοινωρεῖν τῶν μυστηρίων τοῖς μὴ πρότερον μυηθεῖσι), καὶ οἶονεὶ τὰ πρόθυρα διαβάς, ἔυδον ἐγενόμενῃ, τοῖς βαθέσιν αὐτοῖς ἐμβατεύων, οὕτω δύσκολα πάντα, οὕτω τραχέα καὶ δυσέφικτα παρὰ τὴν ἐμὴν ἐλπίδα κατέλαβον, ὥστε πολλὰ ἐμαυτὸν μέμφεσθαι τῆς ἐπὶ τὸ Πικτάδιον ἐπιδημίας, καὶ κενὴν μακαρίαν τὴν πόλιν ἐκεῖνην ἀποκαλεῖν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὴν φύσιν αὐτὴν βιαζόμενος ἐς τὸ πρόσω χωρεῖν, καὶ, τὸ τοῦ Ἀποστόλου, εἰς τὰ ἔμπροσθεν ἐπακτείνεσθαι, κατὰ πάντα τρόπον ἐπεχειρῶν. Τί δὲ τῆς βεβιασμένης ταύτης σπουδῆς ὀνόμα; Πρὸς τῷ τῆς διωχθείσης τέχνης ἀποτυχεῖν, ἐτι καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν παιδευσιν ἐζημιώθη· οὐ μόνον γὰρ τῆς ἐπισθεθείσης ἐπιστήμης διήμαρτον, ἀλλὰ καὶ σχεδὸν τι διεβρύθη πᾶν τοῦτο, ὅπερ μοι συνειλεγμένον ἦν ἐν τῇ μεγαλοπόλει. Καὶ παραπλήσιόν τι πέπονθα τοῖς τὴν γεῦσιν διεφθαρμένοις, οἱ, ἐπειδὴν πρὸς τι τῶν ἐδωδῶν εἶδος δυσχεράνωσι, καὶ πρὸς ὀτιοῦν ὁμοίως τῶν προσφερομένων ἀηδῶς ἔχουσι· τοῦτον γὰρ καὶ ἡμεῖς τρόπον τῆς ἡλιπίζομεν νομικῆς ἀποσφαλέντες, καὶ πρὸς ταύτην θυσαρσθήσαντες, πάντας ἐπίσης τοὺς λόγους ἐμισήσαμεν, καὶ ἀπεστρεψάμεθα, καὶ πρὸς πᾶν παιδείας γένος κακοσῶτως διετέθημεν.

Πολλὰ τοίνυν χαίρειν φρόσας τῇ φιλολογίᾳ, ὅλον ἐμαυτὸν τρυφῇ καὶ κώμοις ἐκδοτὸν ἐποίησα, τὸ ἀβρὸν καὶ ἐφῆδον ἐξ ἅπαντος θεραπεύων, καὶ τὰ σφαιριστήρια ἀντὶ τῶν μουσείων ἐλόμενος, ἀχρις οὐ ἐκ μοχθηρᾶς καὶ πλημμυλοῦς διαίτης εἰς χαλεπὴν τινα καὶ δύσμαχον ἀβρωστίαν ἐνέπεσον, ἐξ ἧς τέτταρας μῆνας ἐπὶ κλίνης κατακείσθαι μοι συνέθη καὶ παρὰ μικρὸν ἀποθανεῖν. Λωφθάνοντες δὲ τοῦ ἀβρωσθηματος, καὶ τοῦ πυρετοῦ ἐκ ποδῶν γενομένου, φορέϊν τινὲν ἐντεθεῖς· οὐ γὰρ ἱππεύειν οἶδός τε ἦν ὑπὸ τῆς ἄγαν ἀσθενείας· ἐς τὸν πατρῶον οἶκον ἀπηνέχθη. Ἐνθα μοι καὶ πολλοῦ χρόνου, καὶ πολλῆς ἐπιμελείας, καὶ παρὰ τῶν ἱατρῶν ἐπικουρίας ἐδέησε πρὸς τὸ τὴν ὑγίαιαν ἀπελθεῖν ἀνακαλέσασθαι. Μόλις δὲ ἐκ τῆς νόσου ἀνενεγκῶν, καὶ τὴν τοῦ σώματος δύναμιν ἀναλεξάμενος, συνεχέσει λόγοις παρορμῶντός με τοῦ γεννήσαντος πρὸς τὴν φιλολογίαν (ἦν γὰρ, εἰ καὶ λόγων ἄμοιρος, ἀλλ' οὖν τῶν περὶ λόγους ἐσπουδακῶτων

⁹¹ Philipp. iii, 15.

ἔραστῃ καὶ θερμῷ ἔπαινετῆς, εἰ καὶ τις ἄλλος), τὰ μὲν ἄλλα ἔτοιμος εἶναι ἔφασκον τοῖς καλλίστοις τῶν μαθημάτων ἐφιλοπονεῖν, τὴν δὲ νομικὴν μόνην παρητούμην, ἅτε πρὸς αὐτὴν ἄλλοτρίως καὶ παντελῶς ἀνεπιτηδείως ἔχων, καὶ μᾶτην αὐτῇ δύο ἔτη προσαναλώσας. Ἀντιτεινόντος δὲ τινος τῶν κατὰ γένος προσηκόντων, εἰκειν ἠναγκάσθη, καὶ τὴν ἐπαχθεστάτην μοι τέχνην αὐθις ἀσπάζεσθαι καὶ περιέπειν, ὡς μήποτε ὄφελον.

Ἀπὸ γὰρ τῶν προσφυστέρων ἐπὶ τὰ οὐκ οἰκεῖα μεθελκυσθεὶς, ἐπτά καὶ δέκα μῆνας ἐν τῇ Αὐρηλῳ εἰς οὐδὲν χρήσιμον ἀνήλωκα, τοῖς ἡλικιώταις συμμεινόμενος, καὶ, ἵνα συνελὼν εἴπω, τὸ παίξεν ἀντὶ σπουδῆς ἔχων, καὶ ταῖς τοῦ σώματος ἡδοναῖς ἐγκαλινοῦμενος. Ὁ δὲ πατήρ, τὰ κατ' ἐμὲ πυθόμενος, καὶ πάνυ μετανοῶν ἐφ' οἷς ἄκοντά με τῇ νομικῇ πάλιν συγκατείρξας ἔτυχεν, αὐτίκα δὴ μάλα πρὸς ἑαυτὸν ἐπανελθεῖν ἐκέλευσεν, ἵνα τὸ δυσάθεκτόν μου τῶν ὁρμῶν καὶ πρὸς πᾶν εἶδος φλυαρίας κεχυμένον οὕτως ἀναστείλῃ, καὶ οἴονεὶ δεσμοῖς τισιν ἐπισφίγγῃ.

Τότε δὴ ὡσπερ ἐκ βαθέος ὕπνου διαναστάς, καὶ τοῦ ἀθλίως ἀπολωλότος χρόνου εἰς συναίσθησιν ἐλθὼν, καὶ τῆς νεότητος πάσης ἐν τοῖς ματαίοις διατριφείσης ἔννοιαν λαμβάνων, μεγάλῳ πένθει συνεσχέθη, καὶ τῇ φιλολογίᾳ καταλλάττεσθαι καὶ ταύτης περιέχεσθαι διέγνω. Τοιγαροῦν ταῖς βίβλοις νύκτωρ καὶ μεθήμεραν συγγινόμενος, καὶ πρὸς τοδὶ τὸ ἔργον συνεχῶς ἐμαυτὸν κατεπειρών, ἐν βραχεῖ μετρίαν τινα τὴν ἐν τοῖς λόγοις δύναμιν συνέλεξα. Τό γε μὴν τῆς παροιμίας, τῆς ἀλωτὰ πάντα πόνῳ καὶ ἐπιμελείᾳ εἶναι λεγούσης, ἀληθῶς ἔχειν, ἐν τε τῇ τῶν Ἰταλῶν καὶ πολλῶ μᾶλλον ἐν τῇ τῶν Ἑλλήνων γλώττῃ κατέμαθον ἦν, παντάπασιν ἀπορρῦεισαν, καὶ τῷ τῆς λήθης βυθῷ καταποθείσαν, μεγίστοις πόνοις σὺν Θεῷ μόνῳ πάλιν ἐκτησάμην, ὅσον γε πρὸς τὸ τῶν Ἑλληνιστῶν φθεγγομένων συγγραμμάτων ὁπωσιεῖν ἐπατεῖν, καὶ οὐ πάνυ τι τοῦ ἐρμηνέως δεῖσθαι.

Τοῦ δὲ πατρὸς ἐν λιπαρῷ τῷ γήρᾳ τὸν βίον καταστρέψαντος, καὶ τὴν ἀναγκαίαν εἰσφορὰν τῇ φύσει λειτουργήσαντος, ἐπειδὴ πολλὰ ἦν τὰ τὸν ἡμέτερον νοῦν ὀρυβοῦντα, καὶ τῆς ἐρωμένης μοι φιλομαθείας πρὸς βίαν ἀποσπῶντα, οὐκ ἤνεγκα τυραννοῦμενος, καὶ τῶν κοσμικῶν πραγμάτων ἐν μέσῳ στρεφόμενος. Διὰ τοῦτο πάντας τοὺς ἀπὸ γένους μοι ὄντας λαθῶν, ὡς εἶχον τάχους, εἰς τὴν Ἀθηνῶνα φυγὰς ὤχόμην. Ἐκεῖ δὲ μακρὰ τινι νόσῳ προσπαλαίσας, καὶ τέλος αὐτὴν καταπαλαίσας, τοῖς βιβλίοις προσεχείμην, καὶ ἐπὶ μαθήσει λόγων ἐμαυτὸν τοῖς πόνοις κατέτρυχον.

Ἐν τούτοις δὲ ὄντι μοι, καὶ τῶν λόγων φιλοτιμίας ἀντιποιουμένῳ, ἀγαθῇ τινι τύχῃ ἐγνωρίσθη Πέτρος ὁ Γαλισαρδός, τῶν ἐκεῖ θεολογούντων ὁ κορυφαῖος, οὗ τὴν φίλιαν ἐν τῆς ἐμῆς εὐδαιμονίας μέρει τιθεὶς οὐ παύσομαι. Μὴ γὰρ πῶποτε γένοιτό με οὕτω μαίνεσθαι, ὥστε τῆς τιμῆς ἐκεῖνης κεφαλῆς ἀμνημονεῖν, καὶ ἐπιλανθάνεσθαι ὧν πρὸς αὐτοῦ εἰ πέπονθα. Οὗτος γὰρ πλανωμένην μου τὴν φιλοπορίαν, καὶ ἀτάκτως φερομένην εἰς εὐθείαν ὁδὸν καὶ ἀνήγαγε, καὶ, εἰ μὴ μέγα μοι τὸ τοῦ Αἰσχύλου εἰπεῖν, νήπιον ὄντα

A expeditumque, una tantum excepta legum disciplina, cum ad eam ineptus ab eaque alienus essem omnino, ipsique frustra duorum annorum labores impendissem. Sed repugnavit ex parentibus quidam: ideo cedere, mihi que molestissimas leges iterum salutare coactus sum et amplecti; quod ultimam non fecissem

Etenim remotis studiis in quæ propensior insoles, ut ipsi contrariis attenderem, Aureliæ septem et decem menses incassum perdidit, cum coætaneis simul insaniens, et, ut paucis dicam, ludi tantum flagrans amore, voluptatibusque corporis involutus. Hæc audit pater: statim qua decreverat ut invitum me rursus ad jurisprudentiam compelleret damnat sententiam, jubetque quam primum ad se reverti, ut effrenatas effusasque in omne petulantia genus tandem meas coerceat cupiditates, et velut quibusdam vinculis constringat.

His permotus excutior velut e gravi somno: mox infeliciter tritum tempus animo volvens, omnemque reputans nugis deditam juventutem, alto premor dolore, in gratiam redire cum litteris instituo easque colere. Nec mora: diu noctuque cum libris conversatus, et ad laborem sine intermissione memetipsum exacuens, brevi nonnullos litterarum fructus collegi. Quod autem dicit proverbium: Studio et opera facile omnia comparari possunt, illud verum esse cognovi ex Italica et maxime ex Græca lingua. Hanc quippe mortuam prorsus mersamque oblivionis profundo plurimis laboribus, Deo solo juvante, revocavi scivique quantum sane mihi opus erat ut Græcos auctores quomodocumque intelligerem et sine interpretis auxilio.

Porro cum pater in bona senectute vitæ finem implevisset, necessariumque solvisset naturæ tributum, eorum quæ mihi sæpius obstrepabant, et per vim allevabant mentem a familiari discendi cupiditate, non tuli tyrannidem, nec temporalium negotiorum quæ latus mihi cingebant molestiam. Ea propter, insciis omnibus cognatis, ut potui celerime, Avenionem profectus sum. Illic diuturno quodam cum morbo decertavi; quo tandem superato, impallui libris assiduus, invictusque vires exhausit labor.

Eo res devenerant: litteras autem appetens enixæ, benigna quadam fortuna consuetudinem junxi cum civitatis illius theologorum principe Petro Galisardo, cujus amicitiam in numerum eorum quæ felicitatem mihi pepererunt referre non desinam. Ea enim procul a me semper insipientia, ut honorandi illius viri obliviscar, et ex animo meo beneficiorum quibus me cumulavit excidat memoria. Nam in studiis ipse me vagantem inordinate reduxit in viam rectam; et, si mihi fas est illud

usurpare, ex stulto et imprudente prudentem reddidit et mentis compotem. Tanta erat illius in me humanitas, ut sæpe, depositis quæ habebat in manibus, mihi daret operam, et quæ utilitati meæ conducere suis ipsius studiis præponeret. Invisibam igitur eum quantum et quotiescunque mihi libebat, majoremque diei partem cum eo ducebam, plurimis variisque ditior semper eruditionibus.

Ille quidem, vir omni doctrina propemodum excultus, multa libenter, libentius vero rhetoricæ doctus rhetoricam me docebat. Ut autem a theologia, cujus erat arbiter, omnino non recederet, artis oratoricæ præcepta, de quibus inter nos colloquium, inspicienda monstrabat in interpretibus sacræ Scripturæ et iis qui pia orationis argumenta instituerunt. Hæc eadem laudabat indicabatque in aliis omnibus qui sermonis virtute et elegantia nomen sibi compararunt, at præcipue in Gregorio Nazianzeno cujus in dicendo eloquentiam et sublimitatem maxime mirabatur. Ipsi tamen operum Gregorii lectio molestiæ non nihil creabat. Eum enim dolore multum afficiebat obscuritate referta interpretatio, quæ pluribus in locis vitiosa, instar nulis cujusdam, offundebat viro doctissimo tenebras, et non solum facundiam ejus, sed scriptorum etiam sensum obnubilabat. Quandoque igitur librum indignabundus projiciebat in pavementum; quandoque etiam a me postulabat ut quæ obscura videbantur accuratius dilucidiusque redderem et explanarem. Denique cum omnis ei stomachum moveret versio, me rogabat ut secundam manum adjicerem Gregorio, et illud onus humeris imponerem, publicæ prospiciens utilitati. Ast ego meæ partim conscius imbecillitatis, quam ipse pro nimia in me benevolentia non persenserat, partim operis arduum metuens fugiensque, mente cæterum rebus aliis tunc intentus, nequaquam potui precibus flecti; sed quæ sæmel proposueram consertisque tenebam manibus, in his perstiti tenax. Illic igitur non modico tempore transacto domum me recepi.

Multis postea diversisque percussus vulneribus, simul ut remissionem quamdam et otium impetravi a Dei clementia, dimisi quæ mihi amœniora erant et arridebant magis, ad opus memet admovi deficiente meliori interprete, et in illud summa cum alacritate et diligentia incubui. Sed non multo post cognovi me miserum viribus impar onus suscepisse: hinc mihi succensebam quod illud tractare non reformidassem. Etenim mihi primum, velut e portu solventi, serena omnia tranquillaque videbantur, ita ut et mihi de incepto gratularer: at longius abductum tanta me tempestas tamque gravis jactavit procella, ut vicinum immineret naufragium. Et certe perissem submersus, nisi emendati quidam augustissimæ reginæ libri jam fluctibus abreptum reduxissent. Ubi adjutores mihi venere, tum secare undas, multis quidem cum sudoribus, et pelagus interpretationis trajicere.

Α τὸ πρῶτον, ἔνουν ἐθῆκε, καὶ φρενῶν ἐπίβολον. Τοσοῦτον γὰρ ἦν αὐτῷ τὸ περιὸν τῆς εἰς ἐμὲ φιλανθρωπίας, ὥστε καὶ τῶν ἐν χερσὶ πολλὰκις ἀφέμενον, ἐμοὶ σχολάζειν, καὶ πλείονα τῆς ἐμῆς ὠφελείας ἢ τῆς ἑαυτοῦ πραγματείας λόγον ποιήσασθαι. Χρῶμενος οὖν τάνδρῃ ὅσα καὶ ὁσάκις βουλομένη μοι ἦν, τὸ πολὺ τῆς ἡμέρας μετ' αὐτοῦ ἤμην, ἀεὶ τι κατὰ παιδείαν ἐμπορευόμενος.

Β Ὁ δὲ καὶ πολλὰ μὲν ἄλλα ἀσμένως ἐμοὶ παρεδίδου (πάσης γὰρ παιδείουσεως εἰς αὐτὴν σχεδὸν ἐφθάκει τὴν ἀκρότητα) ἀσμενέστερον δὲ τὴν ῥητορικὴν ἐδίδασκεν, ἧς πλείστην εἶχε τὴν ἐμπειρίαν. Ἴνα δὲ μὴ πάμπαν, ἧς ἐπέστρευεν, ἀποσταίη τῆς θεολογίας, τὰ τῆς τέχνης παραγγέλματα κινούμενα θεωρεῖν παρεῖχεν ἐν τοῖς τῆς ἱερᾶς Γραφῆς ἐξηγηταῖς, καὶ εὐσεβεῖς τῶν λόγων ὑποθέσεις ἐνοστησαμένοις. Ἐποίει δὲ τοῦτο καὶ ἐν πᾶσι μὲν ἄλλοις τοῖς ἐπὶ λόγων δυνάμει καὶ καλλιφωνίᾳ εὐδοκίμοῦσιν, ἐξαιρέτως δὲ ἐν τῷ Ναζιανζηνῷ Γρηγορίῳ. οὗ τὴν περὶ τὸ λέγειν δεινότητα καὶ ὑψηγορίαν διαφερόντως θαύμαζεν. Οὐ μὴν ἀμιγῆς ἀηδίας παντελῶς ἦν αὐτῷ τῶν τούτου συνταγμάτων ἢ ἀνάγνωσις. Ἐλύπει γὰρ αὐτὸν οὐ μετρίως ἢ μετὰ φρασὶς ἀσαφείας ἀνάπλευς οὔσα, καὶ ἐν πολλοῖς ἐσφαλμένη, νεφέλης τινὸς δίκην ἐλλογιμωτάτῳ ἀνδρὶ ἐπιπροσθῦσα, καὶ οὐχὶ τὴν εὐέπειαν αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν νοῦν τῶν γεγραμμένων συγκαλύπτουσα. Διὸ καὶ ἀγανακτῶν, ποτὲ μὲν καὶ αὐτὴν τὴν βίβλον εἰς τοῦδαφος ἀπέβριπτε, ποτὲ δὲ μετὰ σκοτεινῶς ἔχειν δοκοῦντα τρανώτερον ἐξηγεῖσθαι καὶ διασαφηνίζειν ἐκέλευε. τέλος δὲ καὶ πρὸς ὅλην τὴν μετὰ φρασιν δυσχεράνας, παρεκάλει με χεῖρα δευτέραν ἐπάγειν τῷ Γρηγορίῳ, καὶ τοῦ κοινῆ συμφέροντος χάριν τότε τὸ ἀχθος ἐπ' ὤμων ἄρασθαι. Ἐγὼ δὲ, πῆ μὲν πρὸς τὴν ἐμὴν ἀσθένειαν ἀφορῶν, ἦν αὐτὸς διὰ τὸ πρὸς μὲ φίλτρον οὐκ ἐσείδε, πῆ δὲ τὸ τοῦ ἔργου δυσχερὲς εὐλαδοῦμενος, καὶ ἄμα πρὸς ἄλλοις ἔγων τότε τὸν νοῦν, πρὸς τὴν αἰτησιν οὐκ ἐκάμθη. ἀλλ' οἷς ἅπας προειλόμην ἐνεκαρτέρησα, τῶν ἐν χερσὶν ἀπρὶξ ἐχόμενος· συχνοῦ δὲ χρόνου ἐκεῖ διεληλυθότος ἐπανῶν οἶκαδε.

Γ Πολλὰς τε καὶ ποικίλας παρὰ τοῦ καιροῦ προσβολαῖς πληγῆς, ἐπειδὴ ἀνέσειώς τινος καὶ σχολῆς παρὰ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ τυχῶν, τῶν προὔργιατέρων ἀπηλλάγην, τηνικαῦτα δὴ κατὰ βελτίονος ἐρμηνέως ἐρημίαν τὸ ἔργον ἐπεθαλόμην, καὶ μετὰ πάσης προθυμίας ἐπὶ τούτῳ ἐπέκυψα. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἠσθόμην ἄθλιος, μεῖζον ἢ κατὰ μὲ φορτίον ἀράμενος, καὶ πολλὰ ἑμαυτὸν τῆς τολμηρᾶς ταύτης ἐγχειρήσεως κατεμεμψάμην· καὶ γὰρ τοι τι μὲν πρῶτον ὡσπερ ἐκ λιμένος ἀνάγοντί μοι εὐδία πάντα καὶ γαλήνης μεστὰ ἐφαίνετο, ὥστε καὶ τοῦ ἐγχειρήματος ἑμαυτῷ συνῆδεσθαι· πορρωτέρω δὲ προϊόντα με τοσοῦτος χειμῶν καὶ οὕτω δεινὴ ζάλη κατέλαβεν, ὥστε καὶ μικρὸν ἀπέλειπον τοῦ μὴ καταδύεσθαι. Καὶ πάντως ἂν καταδύομαι εἶδον, εἰ μὴ ἐπληρωμένα τινα τῆς πάνυ βασιλίσσης βιβλία καθ' ὑδάτων ἦδη φερόμενον ἐπεκούφισαν· ὑφ' ὧν βοηθούμενος, τοῦ κλύδωνος μόγις ὑπερῆρα, καὶ τὸ τῆσδε τῆς μεταφράσεως πέλαγος διεπέρασα.

Πολλοῦ δ' ἂν ἐτιμησάμην εὐρεῖν τινα τῶν τυπο- A
 γραφούντων, ὅστις ἅμα τῷ Ῥωμαίῳ καὶ τὸν Ἑλ-
 ληνικὸν Γρηγόριον ἐκτυποῦν ἐβούλετο, ἵνα τῶν ἐπ-
 ανορθώσεων ἐκεῖνων, ἃς ἐκ τῶν τῆς βασιλείας ἀντι-
 γράφων ἔλαβον, αὐτῷ μεταδοίην. Ἐπεὶ δὲ τοιοῦτω
 τινὶ ἐντυχεῖν οὐκ ἐξεγένετό μοι, ὃ λοιπὸν ἐστὶ, τὸν
 Ῥωμαῖον ἐκδίδομι, εἰ μὲν πρὸς τὴν τοῦ Γρηγορίου
 λογιώτητα καὶ μεγαλοφωνίαν παραμετροῖτο, παραβ-
 ριφθησόμενον, εὖ οἶδα, ὡς οὐδενὸς ἄξιον· εἰ δὲ πρὸς
 τὴν ἡμετέραν δύναμιν, οὐ μικρὸν ἰσως φανησόμενον.
 Ἐπεικῶν δὲ ἀνθρώπων ἐστὶ τὸ κατὰ δύναμιν ἀπαι-
 τεῖν, καὶ μηδὲν πῶρρον ἐπιζητεῖν. Ἐρρωσθε, ὦ φίλοι
 κεφαλαί, καὶ πρὸς τὴν ὀποιοῦν ἐργασίαν ἡμῶν
 εὐγνωμονεῖτε.

Mirum porro me tenuit desiderium typographi
 qui una cum versione prelo subficere vellet textum
 Gregorii Græcum, ut illas ipsi traderem quas erue-
 ram e reginæ exemplaribus emendationes. At voti
 minime compos, diligenter quæsitum non offendi :
 quod igitur superest, interpretationem Latinam
 emitto. Si perpendatur ad facundiam Gregorii et
 elocutionis dignitatem, nullus dubito quin repu-
 dietur, ut nullius pretii; si vero exigatur ad virium
 nostrarum modulum, non contemnenda fortasse
 videbitur. Vir bonus id exigit quod viribus respon-
 det, nihil ultra. Valet, amici, et qualiscunque
 nostri laboris memores vos gratosque præbeate.

JOANNIS LEUVENKLAII

*Ad reverendissimum et illustrissimum Principem D. Joannem, Monasteriensium, Osnabru-
 giorum et Paderboniorum antistitem, nobilissima comitum Hoianorum gente natum,
 dominum suum clementissimum, in Gregorii Nazianzeni editionem suam.*

PROCEMIUM.

Inter alia, quæ primis ab annis supra res cæte- B
 ras animo meo fuerunt in deliciis et amoribus,
 reverendissime ac illustrissime Princeps, semper
 occulta quadam et incredibili naturæ propensione
 tam litterarum, quam antiquitatis Græcæ studiosum
 me fuisse fateor : qua quidem lingua omnis generis
 doctrinarum, et sapientiæ thesaurus amplissimos
 contineri animadverterem. Hac usos tum priscos
 illos philosophos, tum recentiores eorum interpre-
 tes, qui se scholæ Platonice successores Athenis
 appellabant, quidquid de arte disserendi, de orato-
 ria, de civili prudentia, de moribus, de natura
 rerum, de geometricis astronomicisque disciplinis
 tradi potest, litterarum monumentis complexos esse
 videbam : hac maximarum per orbem gestarum
 rerum historias comprehendere : hac artis medicinæ C
 arcana memoriæ prodi : hac illustrium Ecclesiæ
 veteris hominum de sacris rebus accuratissimas
 disputationes esse expositas : in hanc denique juris
 etiam civilis, quo utimur, libros ita transcriptos
 esse, ut multa loca, cæteroque obscurissima, sin-
 gulare quoddam ex interpretatione Græcorum lumen
 accipiant. Quod sane postremum, tametsi de libris
 quibusdam hactenus editis perspicere satis possit; ta-
 men longe planius apparebit, ubi Lx librorum Βασι-
 λικῶν epitome locupletissima, quam a clarissimo
 viro, Joanne Sambueo, Cæsareæ familiæ domestico,
 homine mihi amicissimo nactus sum, in lucem opera
 nostra prodierit.

Hæc ego posteaquam Græcis contineri litteris per
 ætatem intelligere cœpi, sic ejus me linguæ studio
 dedi, nullam ut tempus abire cernerem, quo non
 aliquos in ea percipienda progressus facerem. Ista
 qualiquali diligentia mea cum tandem usum ejus

aliquem, aliorum quoque judicio, consecutus vide-
 rer : liberali quodam animi desiderio, et ambitiose
 honesta (fatebor enim quod res est) excitatus, in
 hoc totis viribus incumbendum duxi, ut si qui vete-
 rum Græcorum libri vel Latinam in linguam hacte-
 nus conversi non essent, vel in bibliothecarum
 tenebris delitescerent necdum lucis usuram acce-
 pissent, meo studio tum Latinam vestem induerent,
 tum ea exornati publice hominum oculis sese
 spectandos exhiberent. Hoc modo consecuturum
 me sperabam, ut non ignavæ pecudis in morem
 vitam hanc transirem, sed emolumentum aliquid affer-
 rem rei litterariæ, quam a puero meorum auctori-
 tate jussuque coluissem; et apud bonos optabilem
 mihi nominis existimationem pararem.

Itaque meum hoc institutum ut eo feliciter urge-
 rem, in hanc clarissimam urbem me contuli, quæ
 ob insignium typographorum officinas, non in Ger-
 mania modo nostra, sed omni etiam Europa longe
 lateque merito celebratur. Hic dum publicandis
 egregiis quibusdam priscorum monumentis invigilo,
 annus jam mihi quintus agitur (quo publica rei
 fructu nescio), non sine meis laboribus ærum-
 nisque maximis, quæ hactenus mihi cum aliquo
 nonnunquam valetudinis detrimento sunt exantlatæ.
 Inter alios autem scriptores, quos certo judicio
 delectos librorum non editorum accessione ampli-
 ficandos, et in sermonem Latinum transcribendos
 existimavi, facile principem sibi locum Gregorius
 hic noster vindicat, cui ob summam rerum divina-
 rum peritiam, secundum Joannem apostolum ex
 priscis doctoribus soli, Theologi cognomentum pecu-
 liariter est concessum. Ejus præclarissima ingenii
 monumenta, quæ quidem typis expressâ prodie-

raat, quia miserum in modum ab interprete sic tractata videbam, ut exiguo cum hominum fructu (ne quid gravius dicam), cæteroque longe utilissima, læctitarentur: cœpi tandem hortantibus amicis, qui tanti viri tam barbæ garrientis apud nos vicem dolerent, ad ejus interpretationem animum adjicere. Factum hoc est ante totos quatuor annos, id quod et Guillelmi Canteri, et Martini Crusii, clarissimorum virorum, ac plerorumque hujus academix doctorum testimoniis ostendere possum.

Cum autem id omnino facere cum animo meo constituiissem, ita mihi elaborandum hoc opus existimabam, ut et legentum exspectationi satisfaceret, et sui auctoris libros illos quoque secum in medium proferret, qui alicubi bibliothecarum adhuc carceribus clausi continerentur. Ad hanc rem perfiendam temporis aliquod spatium fuisse necessarium, perspicere facile abs quovis potest. Interim in Galliis vir doctissimus, Jacobus Billius, archimandrita Michaelinus, itidem uti nos, Gregorii sortem acerbam miseratus, eundem exornandi ejus scripta laborem, et quidem eodem mecum tempore suscipit. De hoc cum ex Canteri nostri litteris certior factus essem, eisi jam complures orationes Latine descripsissem, tamen de tabula (quod aiunt) manum tollere cogitabam, quod gauderem alterius labore scriptorem illum, qui aliam in linguam traduci se perinvite pateretur, in hominum manus pervenire. Nec deerant alia quædam scripta, de quibus certam mihi laureolam polliceri possem, præsertim antehac prorsus ignotis, et tamen apprimè utilibus.

Verum ubi deinceps edito labore Billii, satis cernerem, quam multa prius non visa, quibus ipse caruisset, hinc inde congeasissem; minime committendum putavi, ut viri boni ac Nazianzeni amantes egregio thesauro fraudarentur. Feci hoc eo quoque lubentius, quod Eliæ Cretensis archiepiscopi commentariorum in Nazianzenum libros XIX nactus, illis ipsis ducibus ad eruendos abstrusos in plerisque locis Nazianzeni sensus uti me posse magna cum utilitate viderem. Nec præterea parum erat, habere tot egregia Nazianzeni scriptorum exemplaria, pluribus ante sæculis manu exarata. Nam ut dem Billium etiam de bibliotheca reginx suæ libros vetustissimos accepisse, quemadmodum res ipsa docet: tamen longe nos integrioribus usos esse, vel inde perspicias licet, quod non solum ea, quæ Billius notat, in nostris reperiantur; verum etiam bene longæ periodi passim in versione Billiana desiderantur, quas exemplaria nostra suppeditant. Patebit hoc de Annotationibus nostris in Nazianzenum, quas sub tertii tomi finem lectori daturi sumus.

Inter alia vero exemplaria, quibus sumus usi, duo præcipue celebrari merentur. Eorum alterum scriptum est manu Choniatae Acominati ante aliquot sæcula, ejus qui imperatorum Byzantinorum res gestas compluribus libris est complexus, quos

A Hieronymus Wolfius, vir clarissimus, Græcæ et Latine ex interpretatione sua publicavit. In eo me minime falli, duobus argumentis docere possum. Primum ipse Choniatas quodam loco versiculum hunc ascripsit:

Θεοῦ τὸ δῶρον, καὶ πόνος Χωνιάτου.

Quo versu indicari, rem quidem ipsam Dei donum esse, verum scriptionis laborem Choniatae deberi, quivis animadvertere potest. Deinde sparsim more suo quædam epigrammata, senariis iambicis facta, Nazianzeni orationibus præstixit: quod ipsum in sua quoque fecit historia, sicut editio Wolfiana demonstrat. Ea nos Latine exposita suis locis inseruimus, in annotationibus Græca daturi, de quibus agnoscere Choniatas plane poterit. In eodem libro extremo fragmentum publicarum litterarum cernitur, quibus manu sua Joannes Cantacuzenus imperator rubrica, pro more, subscripsit, sequentibus etiam longa serie subscriptionibus antistitum: Callisti, patriarchæ Byzantini; Philothei Heracliensis, qui se *πρόεδρος τῶν ὑπερέμων* appellat, et πάσης *Θράκης καὶ Μακεδονίας ἐξάρχου* Gregorii Thessalonicensis, ἐξάρχου πάσης *Θεσσαλίας* Macarii Philadelphensis, ἐξάρχου πάσης *Λυδίας*, qui se etiam *καθολικὸν κριτὴν τῶν Ῥωμαίων* nuncupat: multorum denique aliorum, quorum nomina titulosque referre prolixum fuerit.

C Alterum autem exemplar longe hoc etiam videtur antiquius. Litterarum quidem elegantia multis modis præstat, cui plane respondet scriptionis integritas: etenim tanta exaratum est diligentia, nullum ut verbum in eo perperam scriptum reperitur. Ejus utendi potestas a Basiliensis academix doctoribus, viris et eruditione summa, et humanitate eximia præstantibus, quorum exstat in bibliotheca publica, benigne mihi facta est. Constat ante annos CL, tempore concilii Basiliensis huc allatum esse, ac deinceps magna veneratione asservatum. Interspersæ sunt passim picturæ quædam, quibus Græcorum vestitus et habitus eleganter exprimitur. Eodem imago Gregorii continetur, ita prorsus efficta, quemadmodum ejus tum faciei lineamenta, tum aliorum membrorum formam Simeon ille Metaphrastes descripsit, cujus verba Vitæ Nazianzeni subjecta sequentur. His ergo nos exemplaribus freti, et depravata plurima correximus, et mutila integritati suæ restituimus.

De Eliæ commentariis aliud nihil dicam, nisi opus ipsum bonitatem suam abunde demonstraturum. Fuit certe vir ille, quandocunque tandem vixit (nihil enim de hoc nobis constat), maximus et philosophus et theologus, qui omnium philosophorum, poetarum, oratorum, historicorum, aliorumque libros diligentissime lectitarat, tam veteres quam novos, præsertim Platonicos, Porphyrium, Iamblichum, Proclum, cæteros: id quod facile de thesinum communium, quam multis locis pulcherrimas et præclara doctrina refertas inseruit, tractatione deprehendi potest. Nihil commentario in ora-

tionem *De recta disserendi de Deo ratione*, quam nos in ordine secundam fecimus, legi perfectius eruditiusve potest. Et scripsit omnia phrasi sane pereleganti, munda, minime barbara, cujusmodi est Græcorum, qui proximis sæculis vixerunt, oratio : de quo licet æstimare, non usque adeo recentem Eliam hunc nostrum esse, sed ante pluscula sane sæcula vixisse.

Faciet ipsius commentariorum lectionem id quoque jucundiorē, quod eis fragmenta quædam scriptorum veterum contineantur, quorum nos hodie libros integros non habemus. Inter alios est summus ille Maximus, cujus Lutetiæ publicatus est in Dionysii scripta commentarius. Exstat ejusdem apud Græcos adhuc τῆς θείας λειτουργίας ἐρμηνεία. Liber ad Thalassium, ab eodem scriptus, a Micaelo Glyca citatur, cujus Annales necdum editos hoc tempore interpretamur : itemque κατήχησις, et θείων δογμάτων κεφάλαια, cujus libri noster Elias quoque meminit. Multis etiam in locis Elias indicat, se alias quoque Nazianzeni orationes perpetuis commentariis enarrasse. Quapropter et Nicetas Serronius, et Gregorius Palamas, et alii bucula hujus arasse videri possunt ; furta quidem esse facta, multis locis deprehendi potest. Citat passim de Nazianzeni poematis versus quosdam, qui cum in editis prorsum non exstarent, nos ad manuscriptos poematum libros nostros recurrentes, universos reperimus : id quod divino beneficio factum crediderim, ut quo tempore Nazianzeni opera illa nactus essem, ne quis ea ipsius esse inficiaretur, hominis certi testimonio commode uti possem. Consimile quiddam in Cæsario, Nazianzeni germano fratre, mihi usuvenit. Eum ante quatuor annos divina mihi largitas obtulit ; cumque de scripto nonnihil dubitarem, propterea quod Cæsarium aulicis negotiis et quæstorio munere occupatum, matureque rebus humanis exemptum fuisse, de Gregorii fratris oratione funebri accepissem : ecce superiori anno testem Glycam invenio, qui de illis ipsis Cæsarii dialogis, quos nunc primum Gregorii nostri monumentis tomo tertio subjicimus, ad verbum nonnulla citat.

Quod si hoc quoque addendum est de Elia, equidem existimo vixisse id temporis hominem, cum Creta per Sarracenos occupata, et Byzantinis imperatoribus esset adempta, nimirum annis ab ævo nostro plus minus sexcentis. Scribit enim in præmio commentariis præmisso, ab se in exsilio scriptum hoc elaboratum fuisse, quod exsiliū sane in hos ipsos annos sævitæ Sarracenicæ incidere videtur.

Tot talibusque scriptis cum sic et expoliri et augeri posse Nazianzeni libros videremus, parum ut ab illa perfectione, quam in editionibus priscorum monumentorum requirimus, abessent : Billiano labore non contenti, pristinum ad institutum de integro animum adjecimus. Ne vero quispiam id, quod de operum Nazianzeni perfectione pollicemur,

A temere vaneque dici, more nunc pervulgato, quo emptoribus imponatur, existimet : libet hoc loco pauca quædam subjicere, de quibus et vere nos id prædicare lector intelligat, et editionis nostræ rationem perspiciat.

Statim ab initio præmii sui tradit Elias, ab Nazianzeno tantum orationes sive commentationes (nam vox λόγος generatim a veteribus usurpatur, de quovis scripto atque tractatu) numero LII esse publicatas, quas inter et epistolæ certæ referri debeant, cujus generis illæ sunt, quas ad Nectarium, Evagrium, Cledonium perscripsit. Hoc Eliæ dictum cum animo meo insedisset altius, primum ea me liberari opinione animadverti, quam Billium secutum fuisse video. Putat enim Gregorium haud dubie plures ad populum ejus generis orationes habitas edidisse, cujus est illa, qua dictum Christi ex Evangelio Mathæi explanat. Quod si verum esset, perquirendæ nobis essent bibliothecæ, ut eas orationes, si non omnes, saltem plerasque publici usus causa proferremus. At hoc toto labore molestiaque me verbum hoc unicum Eliæ levat, cui qui fidem detrahat, arbitror fore neminem.

Hoc primum considerato, cæpi deinceps aciem animi mei dirigere ad faciendum de orationibus iis, quotquot exstarent, Judicium : quo viderem, essentne germani fetus hujus auctoris omnes, an sub ejus nomine suppositiū quidpiam latitaret. In hac censura deprehendo, duobus in scriptis ante me Billium id animadvertisse, quod res est, nimirum ea Nazianzeno tribui nequaquam debere ; in tertio tam ipsum, quam cæteros omnes hactenus allucinatos fuisse. Priora duo sunt, metaphrasis in *Ecclesiastem*, quæ Hieronymi testimonio Gregorii Neocæsariensis est ; et annotatio in *Ezechielum* vatem, quæ tantum abest, ut Nazianzeni sit, vix ut homini mediocriter docto tribui debeat. Metaphrasin retinendam propterea putabamus, quod Eliam crederemus communi fortassis errore ductum, inter Gregorii libros eam numerasse : quod si maxime verum sit, mirum nemini videri debet, quando vix mortuo Gregorio titulus orationis in *Heronem* mutatus fuit, ut Hieronymus, Gregorii coætaneus, monet. Quod si hac ratione lectori non satisfaciemus, restat ut polliceamur, omni nos studio genuinum Gregorii scriptum pervestigaturos, quod hujus loco substituat. Annotationem in *Ezechielum* prorsus ex editione nostra, seu spuriam, ejiciendam statuebamus : cujus locum ut germanum aliquod Gregorii scriptum occuparet, libros veteres diligenter evolvendo, tandem id quod optabamus, adepti sumus. Nam in libro Choniatae manu exarato panegyricam Gregorii orationem, habitam in honorem testium veritatis, Arianorumque furorem graphicè describentem, reperimus : quam extra dubitationem omnem hujus auctoris esse, tum dicendi character, tum rerum ipsarum facies ostendit.

Tertium denique scriptum illud, cujus modo mentionem feci, est *Exhortatio ad virginem*. Hoc

inter orationes hactenus relatum est, et Nazianzeno A tributum : quorum alteri parum repugnans, alterum plane perperam factum aio. Nam si quidem est aliqua rhythmorum ratio, quam Aurelius Augustinus in libro *De musica* tradit, et vero consentaneum est priscis in usu fuisse, facientibus ejus mentionem tum Aristotele, tum Athenæo, et aliis, dabo equidem Nazianzeni hoc scriptum esse, quemadmodum et Choniatas credidit, et exemplaria vetustissima testantur : verum haudquaquam inter orationes, sed poemata referri debere volo. Nam totum meris rhythmis constat, uti res ipsa declarat :

Παρθένε σύμφη Χριστοῦ,
Δόξαζέ σου τὸν νυμφίον·
Ἄει κάθαιρε σαυτὴν
Ἐν λόγῳ καὶ σοφίᾳ, etc.

Quod quidem apud nos a nemine deprehensum hactenus, in antiquissimo libro poematum Nazianzeni meo notatum paucis verbis inveni, quæ Latine proferam : « In hoc scripto Syrracusium Gregorius imitatur, qui solus poetarum rhythmis atque colis usus est, omni alia scribendorum versuum poetica ratione neglecta. » Error ex ambiguitate vocis λόγος, quæ passim in librorum lemmatis reperitur, ortus est. Nam ea non orationem tantum significat, uti jam antea quoque monuimus : sed in genere quamvis commentationem atque scriptum. Quo ipso fit, ut Elias noster Gregorii poemata λόγους ἐμμέτρους vocet. Hoc modo quibusdam resectis, et oratione *De martyribus* restituta, quinquaginta et duos Nazianzeni tractatus habemus, quem illorum esse numerum integrum, Elias memoriæ prodidit. Quapropter hic quidem quod amplius desideremus, nihil est.

Sequuntur epistolæ, quas una tantum adjecta de libris manu scriptis auximus : addituri aliquando plures, quas hoc tempore nancisci non potuimus, tametsi non ignoremus, ubi locorum supersint. Poemata vero tantopere nunc studio nostro excresecunt, ut jam prodeuntia prius editorum magnitudinem numero versuum æquent, bonitate pietateque longe superent. Unus restat adversus Apollinari-um liber, versibus a Gregorio scriptus, quem adhuc Romæ in Vaticana bibliotheca exstantem ut describi curaremus, jampridem operam dedimus, D sumptum etiam aliquem impensuri, sed frustra. Quapropter hoc scriptum alio tempore perquiretur a nobis, in Italiam (si Deo visum fuerit) iter suscipientibus. Nam in eadem Vaticana tractatus Gregorii duos extremos, quorum alter est de fide, alter de fide Nicæna, superesse Græce accepimus : quos modo Latine tantum a Rufino conversos legimus.

De hac commemoratione nostra lector intelligere potest, non esse abs re, quod hanc editionem quam proxime ad operum Gregorii perfectionem accedere diximus. Ea vero tres omnino in tomos distribuere certis de causis visum est, quorum primus orationes xx cum Elianis commentariis continet, totusque nostræ debetur industriæ, qui eum do

Græco in Latinum sermonem transcripsimus. Alter reliquas xxxii orationes cum epistolis et poematis hactenus editis complectitur : quæ quidem omnia de editione Billiana sumpsimus, ne prius versa retexendo, actum agere videremur. In tertium et ultimum tomm, qui totus iidem noster est, ea Gregorii poemata referimus, quæ nunc primùm a nobis luce donantur : præterea Nicetæ commentarium in Gregorii sententias tam quaternis quam singulis versibus inclusas adjicimus, et egregium Pselli, Christiani philosophi, de difficultum Nazianzeni locorum intellectu librum. Accedit ad hos Cæsarius quoque, germanus Nazianzeni frater, cujus antehac nihil omnino scriptorum prodidit. Ejus Dialogos propterea potissimum Gregorii scriptis addendos putavi, quod in eis Cæsarius Gregorium fratrem a seipso, Leontio, Gregorio Nysseno, Domno, et aliis familiaribus interrogatum, de quæstionibus gravissimis toto quadriduo respondentem introduxit. Huic et Annotationes in Gregorii scripta, quibus lectionum varietas continetur, et Indicem necessarium subjicimus.

Cur autem in orationibus collocandis ordinem a Billio præscriptum secuti non simus, causæ multæ sunt, æque graves. Nam duum omnino generum sunt Nazianzeni orationes. Aliarum tempus, quo vel scriptæ sint, vel pronuntiatæ, sciri potest : aliarum non potest. Primi generis sunt, orationes *De pace, contra Maximum*, ad Basilium et patrem aliquot, purgatio fugæ in Pontum, pleræque laudationes funebres, et aliæ : secundi, orationes *ad Eunomianos, de recta disserendi de Deo ratione, De recta doctrinæ sententia, De Filio duæ, De Spiritu sancto, De moderata disserendi ratione, De Machabæis*, et aliæ complures. Quod cum ita sit, in collocationis serie temporis haberi ratio certa nequit : uti profecto ne a Billio quidem accurate habita est, si recto rem consideremus.

Nam ratione temporis (si quidem Eliæ Cretensi et Nicetæ Serronio credimus) esse prima debet, non ea qua fugam in Pontum suam prolixè purgat, sed altera, cujus inscriptio notat, habitam fuisse ad illos qui ipsum initio acciverant, nec postquam senioris munus ei commissum fuisset, venerant. Etenim ea pronuntiatæ fuit id temporis, quo primum sacerdos factus est ; ac secundum hanc actionem in Pontum aufugit, a qua fuga reversus, in Pascha et tarditatem orationem habuit (quæ hoc nomine secundum sibi locum vindicabit), illaque dicta, per otium fugæ Ponticæ purgationem conscripsit. Jam Billius et illam orationem, quæ pronuntiatæ est in electione Doarensium antistitis Eulalii, post eam collocavit, quæ in concilio cl. episcoporum est habita. Atqui prior dicta est vivo etiamnum Basilio, posterior eo jamdudum rebus humanis exempto. Funebris in *Basilium* oratio postrema fuit omnium, sive scriptionem, sive recitationem spectes, pronuntiatæ Cæsareæ Cappadocum in extrema senecta, cum relicta Constantinopoli Gregorius in

patriam reverteretur. Atqui hæc locum inter priores A invenit. E contrario duæ in *Julianum Augustum* in- vectivæ loco postremo ponuntur, quæ prius fuere scriptæ, quam vel Gregorius, vel Basilius antistitum munere fungi cœpissent.

Hæc mihi mecum expendenti visum fuit, primum iis orationibus in editione nostra locum tribuere, quas egregie noster Elias hactenus incognitus enar- rasset: atque illis deinceps alias subjicere, Billii labore Latina veste donatas. Hanc autem spatio non exigui temporis absolutam, et magno quidem cum labore lucubrationem, cur ad reverendissimam ex- celsitatem tuam potissimum mittam, illustrissime Princeps, variis ac gravibus sane rationibus mo- veor. Primum tam clari antistitis opera nemini rectius, quam claro iudem antistiti putabam offerri B debere. Deinde patronum mihi censoremque litteris excultum deligere volui, contra plerorumque mo- rem, qui lucubrationes suas hominibus plane litte- rarum imperitis inscribere non verentur.

Hoc vero consideranti, non occurrebat in toto nostræ nationis imperio quisquam virorum princi- pum, quem illustri præstantiæ tuæ præferreim. Etenim non eximia tantum doctrinæ laus omnium consensu tibi tribuitur: sed etiam plerisque per omnem Europam admirationem merentibus linguis sane quam eleganter uteris. Accedit ad hæc, quod ei regioni cum imperio potestateque præsis, e qua mihi avita patriæque origo ducitur. Summam enim tum potentiam, tum auctoritatem obtines in occi- C dua Saxoniam, quæ recenti appellatione Vestualia dicitur, cum vera sit ac vetus Saxoniam, quemadmo- dum Cranzius Saxo multoties in historiis suis in- culcat. Habes episcopatum Monasteriensem, a ma- joribus nostris Mimingrodensem appellatum, qui tertio loco in Saxoniam imperatoris Cæsaris Caroli Magni Augusti studio constitutus est. Ejus semper magna fuit dignitas, quæ vel inde potest æstimari, quod cum aliquando Bremonensis archiepiscopus hunc peteret, non prius impetravit, quam archie- piscopatum illi postponeret, et in commendam (uti superioribus annis barbare loquebantur) acciperet. Es autem huic optimo jure præfectus, vel ob insi- gnem sapientiam tuam, vel prisca nobilissimæ fa- miliaæ tuæ merita. Nam Otho Mimingrodensis antistites numero XII, comes Hoianus, agnatus tuus, Tekeneburgensi comite, aliisque domitis, qui Eccle- sia possessiones contra jus fasque invaserant, im- mortale nomen (ut ipsius historici verbis utar) apud suos reliquit, propter additas diocesi ditiones,

et auctoritatem ejus revocatam, quæ jam apud multos in contemptum pene venerat. Habes et di- tionem Paderæbornensem, in qua idem Carolus Magnus episcopatum, Saxonum gente devicta, con- stituit. Habes Osnabrugicam denique, primam omnium in Saxoniam sedem antistitum Christiano- rum, ejusdem imperatoris auctoritate munitam: in cujus immunitatibus, quæ privilegia vocant, quiddam merito memorandum ad omnem posterita- tem continetur.

Lubet autem ipsa Carolinæ constitutionis verba certis de causis hoc loco ponere, quæ hodieque publicis diplomatis inscripta supersunt. « Eidera episcopo, inquit Carolus ille Magnus imperator, ejusque successoribus libertatem perpetuam con- cedimus, et ab omni regali imperio absolutionem: nisi forte contingat, ut imperator Romanorum, et rex Græcorum, conjugalia fœdera inter filios eorum contrahere disponant. Tunc enim Ecclesiæ illius episcopus cum sumptu a rege vel imperatore adhi- bito laborem simul et honorem illius legationis assumet. Et ea de causa statuimus, ut in eodem loco Græcæ Latinæque scholæ in perpetuum ordi- natione nostra maneant: nec unquam clericos utriusque linguæ gnaros defuturos confidimus. »

Hoc majorum instituto motus haud dubie supe- riori anno dominus noster, imperator Cæsar Maxi- milianus II Aug. filiam suam regum Christianorum maximo desponsam per te potissimum deduci voluit: quo quidem in munere obeundo magnam industriae prudentiæque laudem invenisti. Quod si recte rem æstimare velimus, majorem in iis locis potestatem a multis annis habuit nemo: quam quidem felici- tatem boni omnes eximia virtuti tuæ debitam fa- tentur, ac tibi gratulantur. Quorum in numero ut me quoque arbitreris esse, ac meam hanc velut acclamationem benigne accipias, etiam atque etiam rogo. Fortassis offerretur aliquando mihi occasio mei erga tuam excelsitatem animi venerationem illustriori quodam argumento declarandi. Interea summopere peto, ut studium in hoc genere publicis commodis serviendi, quod animo meo pluribus ab annis insi- det, non modo gratum habeas atque probes, uti sane facturum te confido: sed etiam favore tuo be- nignitateque magis excites, quam exhaustis gravi- bus molestiis experiri jucundum est. Vale, claris- sime Princeps, meque per hanc lucubrationem re- verendissimæ excelsitati tuæ se tradentem, in eorum numerum, quos gratia benevolentiaque tua digna- ..8, recipito.

ΕΙΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ ΤΟΝ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΝ
ΙΩ. Ο ΑΕΓΓΚΛΑΙΟΣ.

DE GREGORIO NAZIANZENO JOANNES LEUVENKLAUS.

Γρηγορίου λόγους, μέγα χρέμα καὶ Ἀττικοεργέες
Ἀτρεκέως, ἐν ἐμῆς ἡνίκα χερσὶν ἔχω.

Gregorii quoties Hyblæ redolentia nectar
In manibus verso scripta diserta meis: ;

Non me oratores fraude amplius illice præsci,
 Quos tulit argutos Attica terra, movent.
 Rursum Gregorii cum dia poemata vatis
 Pellego, Mæonidæ mox abit omnis amor.
 Vilius æs auro velut est; ut cedere plumbum
 Argento, ut superis inferiora, patet:
 Gregorius priscos palma sic vicit adempta
 Carminibus vates, rhetoras eloquio.

Aliud.

Tellus Cappadocum, quondam semibarbara,
 Superavit ipsas inde Athenas Atticas,
 Ubi Basilius et Gregorius doctissimi
 Suavisonam Cecropidarum eloquentiam,
 Et cuncta totius ornamenta Græciæ,
 Suae intulere, seu victores, patriæ.
 Quis te ergo non ob hos beatam prædicet,
 Tellus Cappadocum, talium virum parens

De Cæsario, ejusdem.

Nicæam terræ cum motæ succuteret vis,
 Cæsarius jacuit pondere pressus humi.
 Sed Deus e latebris saluum produxit, eique
 Vivendi spatium longius inde dedit.
 Consimilis casus monumenta excepit, obisset
 Postquam immaturo funere Cæsarius.
 Et tamen hæc etiam divino munere profert
 Cura Leontonychii, semisepulta prius.
 Salve iterum atque iterum, terræ bis operte cavernis,
 Et dono in lucem bis revocate Dei.

De Elia Cretensi antistite.

Ejusdem.

Gregorii obscuro scriptorum inquirere sensus
 Antea res magni plena laboris erat,
 Donec ab Elia lux illis est data, summa
 Gregorii explicuit qui monumenta fide.
 Hactenus ignotum toti quem scilicet orbi,
 Nunc iterum donat luce Leontonychus.
 Doctrinæ egregium thesaurum sumite grati,
 Quos bona, quos pariter plurima nosse juvat.
 Scipionis Carteromachi, interprete Leuvenklaiio.
 Inspirare animis divina poemata Musas,
 Vate magis Chio Gregorius docuit.
 Imo stabat huic potius diviniore aura,
 Deberet Musis cum sua Mæonides.

A Οὐ μάλα θαυμάζω τοὺς ῥήτορας, οὓς ποτ' Ἀθηνῶν
 Ἔσχε πόλις, δολερῆς Ἰθμονας εὐεπίης·
 Ὡς δ' ἀναγινώσκοντα ποιήματα Γρηγορίου
 Οὐκ ἐπέων τις ἔχει Μηρονίδαο πόθος.
 Χρυσὸς ὅσον χαλκοῖο, μολύβδου τ' ἀργυρος αὐθι·
 Κρείττων, οὐρανίων χεῖρονα τὰ χθόνια·
 ῥήτορες ἀρχαῖοι τόσον ἤττωνται καὶ αἰδοῖ
 Γρηγορίου τ' ἔπεισι, Γρηγορίου τε λόγους.

Ἄλλο.

Γῆ Καππάδοσσα τοπρὶν ἡμιδάρβαρος,
 Αὐτὰς ὑπερέβη τὰς Ἀθήνας Ἀττικὰς,
 Ἐξ οὗ Βασίλειος Γρηγόριός τε τῷ σῶφῳ
 Τὴν ἠδύφθογον Κεκροπιδῶν εὐγλωττίαν
 Πάσης μετήνεγκάν τε κόσμον Ἑλλάδος
 Εἰς Καππάδοσσαν γαῖαν, ὡς νικηφόροι.
 B Τίς οὐ μακαρίσειέ σε γὰρ εὐτεκνίας,
 Γῆ Καππάδοσσα, μητὲρ ἀνδρῶν κυδέμων;
 Εἰς τὸν Καισάριον; τοῦ αὐτοῦ.
 Ἦνίκα Νικαίης μεγάλῳ σεισμῷ πτολιέθρον
 Κάππεσε, Καισάριος ζῶν ὑπὸ γῆν ἐκρύβη.
 Ἄλλὰ θεὸς νιν αἶον ἔης ἐξήγαγε χερσὶ,
 Καὶ λυκάθαντας ἔτι δῶκε βίου πλέονας.
 Ὡσαύτως ὅτε Καισάριος τέθηκε πρόωρος,
 Αἰψ' ἐγένοντ' ἀφανεῖς Καίσαριο λόγοι.
 Δημοσιοὶ δὲ Λεοντόνουχος θεῖα πάλι μοῖρα
 Κρυπτοῦς Καίσαριος τοῦσδε πάροιθε λόγους.
 Χαῖρε, μάκαρ, δις ἐνὶ γαίῃς κευθμῶσι καλυφθεῖς,
 Καὶ δις ἀναστρέψας θεῖοθεν εἰς τὸ φάος.
 Καίσαριῳ καὶ Γρηγορίῳ, μακάρεσσιν ἀδελφοῖς,
 Ταῦτα Λεοντόνουχος θῆχ' ἐπὶ γραμμάτια.

C Εἰς Ἠλίαν τὸν Κρήτης μητροπολίτην.
 Τοῦ αὐτοῦ.

Θείων Γρηγορίου δυσέφικτα νοήματα βίβλων
 Τοπρὶν ἀνιχνεύειν ἦν ἄρα παγγάλεπον,
 Ἄμμιν ἕως ἐφάνη περιδέξιος ἔρμηνευτῆς
 Ὁ Κρής Ἠλίας Γρηγορίου λόγων.
 Ὅν περ ἔοντα τέως θνητοῖς ἀγνωστον ἅπασιν,
 Εἰς φῶς αὐθις ἄγει νυκτὶ Λεοντόνουχος.
 Θησαυρὸν σοφίης ἐριούνια δόγματ' ἔχοντο
 Δέξασθ', οἷς γνῶναι πολλὰ καὶ ἐσθλὰ φίλων.
 Σκιπώνος τοῦ Καρτερομάχου.
 Γρηγόριος Μούσας πολλῶ πλέον ἤπερ Ὅμηρος
 Θεωτάτων ἐπέων δεῖξεν ὑπηρετίδας
 Ἦ μάλλον τόγε πᾶν Μουσῶν ὑπο λέξεν Ὅμηρος,
 Γρηγορίῳ δ' ἔπνει πνεῦμ' ἄρα θεϊότερον.

Joannes Leuvenklaius S. D. Jacobo Billio V. C.

Annus hic quartus est, Jacobe Billi, ex quo primum ad interpretationem præstantissimorum Gregorii Nazianzeni scriptorum hortantibus amicis animum adjeci, de causis lisdem fere, quas eodem tempore (nisi fallor) impulisse te idem ad institutum scribis. Cum autem numero non paucas orationes cum Eliæ Cretensis antistitiis, eximii tum philosophi

tum theologi, commentariis absolvissem, visum est relaxandi, quod ex continua mensium aliquot scriptura obrepserat, tædii causa quiddam laboris alterius suscipere: quo posteaquam defunctus essem, ita deinde pristinum illud opus velut interpolatum, majore cum aliorum fructu, voluptateque mea perficeretur. Et facta nobis præterea de quibusdam Na-

zianzeni libris non editis spes erat, quos dum apiceremur, in alio versari malebamus interpretationis genere, quo paratiores ad Nazianzenum rediremus: itaque Xenophonteam interea lucubrationem publicavi, et Gregorii Nysseni xv orationes in *Canticum canticorum*, Constantinique Manassis *Chronicon* interpretatus sum. Quibus omnibus expoliendis dum occupatus est animus meus, seque totum alacriter ad elaborationem institutæ Gregorii conversionis parat; commodum Theologus noster Latina veste vigiliis tuis ornatus prodit. Quæ res non tantum non molesta (quod usuvenire perisque solet, ægre ferentibus officere quasi luminibus suis alios) accidit animo meo; sed etiam voluptati fuit, præsertim posteaquam inspecto libro, et eleganter abs te versa, nec sine judicio pleraque viderem. Verum ubi deinceps ad tua collatis iis, quæ ipse Latinam in linguam transcripsissem, in orationibus xix præclare ab Elia Cretensi enarratis multa cum ob varias nostrorum codicum antiquissimorum lectiones, tum acutas admodum Eliæ declarationes, longe aliter a me traducta, quam tuis in libris reperirentur, animadverterem: minime tibi molestum fore putabam, si hac quidem in parte pro tuis nostra cum Elianis commentariis conjuncta reponerem: cætera vero, quæ partim Nicetæ adjutus opera, partim per te feliciter ac studiose transtulisses, in editione Nazianzeni nostra prorsus uti abs te facta fuissent, retinerem. Atque hoc quidem citra omnem invidiam eo fieri a me posse confidentius existimabam, quod nonnulla jam Nazianzeni scripta nactus essem, quibus nunquam hactenus nostra sane me-

A moria publice visis rectius impendi laborem interpretationis amici judicabant; quam si abs re prius elaborata quasi retexerentur. Accessere deinceps et alia quædam, hinc inde congesta partim industria nostra, partim amicorum ope, quæ ipsa quoque cum Nazianzeno in lucem proferenda necessario viderentur. In quo genere Nicetæ commentarium in sententias tam singulis quam quaternis inclusas versibus, Pselli de difficultum Nazianzeni locorum intellectu librum, Cæsarii germani Nazianzeni fratris dialogos iv, tomo tertio exhibebimus: ut taceam de multorum locorum restitutionibus, quæ libris aliquot venerandæ vetustatis studio nostro collectis et collatis debentur. Quapropter equidem mihi polliceor, te virum sapientem ac doctum, optimam in partem consilium nostrum interpretaturum. Debet enim abesse cum omni ab hominum genere, tum litteratis potissimum invidia: quibus esse nihil antiquius par est, quam ut et ipsi juvandæ totis viribus reipublicæ studeant, et alios idem institutum urgentes non modo non livore quodam impediunt; sed etiam ultro benevolis cohortationibus excitent. Qua de re pluribus agerem, nisi te probaturum editionem hanc plane considerem, et lubenter etiam agniturum, conjunctam hanc esse non tam meæ cum famæ propagatione (nam illam ego minime spectavi, sed utilitatem publicam potius), quam honore dignitateque tua: quem de tot orationum poematumque conversione merito boni omnes et Nazianzeni monumentorum studiosi amabunt. Vale. Basilea. a. d. 3 Non. Jan. anno Domini 1571

Orthodoxo lectori Jacobus Billius salutem.

Cum in Basiliensi Gregorii nostri editione Joannem Leuvenklaium orationes aliquot, Elianis Commentariis explanatas, transtulisse vidissem, atque insuper ad operis calcem annotationes quasdam adjecisse, in quibus, laureolam scilicet in mustaceo quærens, si quid, in quo auctoris mentem non satis ei assecutus esse videar, animadvertit, idque non tam ex suo ingenio, quam ex Eliæ aliusque cujusdam Græci scholiastæ vestigiis vix dici potest, quam libenter ac læto animo id proferat. Equidem aliter existimare non poteram, quin, qui in erratis aliorum notandis ac publicandis tam sedulum et diligentem se præbuisset, in iis, quæ ipse transtulisset, non summam quamdam doctrinam atque industriam, καὶ πάντων τῶν μῶμου βελῶν ἀνωτέραν, præstitisset. Sed tamen cum ita fere natura comparatum esse scirem, ut qui in aliorum scriptis censendis et carpendis lubenter versantur, interdum in suis cæcutiant, in mentem mihi venit experiri, an ipse hoc in genere αὐτῷ τῷ μέτρῳ, ut Hesiodi verbo utar, gratiam ei remetiri possem. Neque enim arlitrabar, non dico quemquam alium, sed ne ipsum

quidem Leuvenklaium, iniquo animo laturum, si, quod ille juris in me sumpsisset, idem quoque in eum usurparem. Hujus porro rei, non ex omnibus, quæ ex hoc auctore transtulit (nimis enim hoc longum fuisset, nec animus erat bonas horas tam male collocare), sed ex unico opusculo periculum facere placuit, et quidem ex eo, quod totius voluminis frons erat: ut proinde mihi parum verisimile esset, multa illic offendi posse, quæ quantumvis moroso lectori minus satisfacerent: quandoquidem, si quid est in ullo homine ingenii, si quid industriæ, ac diligentiae, id in operis principio potissimum elucere solet: nec fere quisquam, nisi plane stupidus, tam cito dormitare, nedum stertere incipit. Hanc igitur Vitam cum attentissime perlogissem, cum eaque ipsius translationem contulissem, magna sane admiratione repente sum affectus. Plane etenim, ut cum Gregorio nostro loquar, εὐρον ἄριστα. Etenim, ut versus ipsos non καλῶς (ut de Platone Gorgias dicebat), sed χάριστα prorsus λαμβίζοντας, atque ubique παρανομοῦντας, omittam, inveni eum, qui aliorum offensa cula tam sedulo explorat, in ipso limine plusquam

centies, non leviter offendentem, sed turpissime A corruentem eum, qui me, si quid forte in Græcis suis codicibus invenerit, quod a meis dissentiat, id, nullo adhibito iudicio, tanquam ἐρματιον arripiens, petulanter in me insultat; ita hebetem atque obtusum, ut non modo nullum mendosum vocabulum per se animadvertere, nedum emendare possit, sed etiam in levissimis quibusque interpunctionum Græcarum vitiis misere hæreat, atque in sensum ab auctoris mente alienissimum præceps ferat: eum denique, qui etiam celeberrimos quosque historiæ ecclesiasticæ scriptores exagitat, in historia ita rudem et hospitem, ut ne quidem in quo Arii error consistat, perspectum habeat, verum eum velut διφυή quemdam Cecropem, simul et teterrimum hæresiarcham, et orthodoxum nobis per summam inscitiam pingat. Quanquam illud postremum minus mirum videri debet, in homine præsertim ita cachectico, ut ei magis placeat Zosimus ethnicus, in optimos imperatores, ac de Christiana religione præclare meritos, caninam suam rabiem evomens, quam pii scriptores, a quibus eorum laudes litterarum monumentis commendatæ sunt. Testis est vesana illa planeque sacrilega, et ex Christiani orbis sinibus cum perpetua parentis sui ignominia exterminanda Apologia, in qua ita se gerit, ut quemadmodum de Milesiis olim quidam dicebat, eos stultos non esse, sed eadem, quæ stultos facere, ita de eo non minus commode dici possit, Leuvenklaium gentilem non esse, sed eadem quæ gentiles facere.

Quid enim ethnicus, quantumlibet Christiano nomini infestus et infensus hostis, acrius pro gentili scribere, ac furiosius contra Christianos debacchari potuisset, quam is facit, qui se Christianum, et quidem defæcatum, profitetur? Sed ut ad rem redeam, cum in iis Annotationibus quas huic Vitæ subiecimus, quam sæpe δοκησισοφος iste interpret, et in vertendis Græcis erraverit, et in corrigendis cæcus fuerit et in iis, quæ ad historiam pertinent, inscitiam suam prodiderit, meridiana luce clarius demonstrato, tum vero lectori conjiciendum relinquam, cum in una quaternione, et quidem primo toties peccarit, quanta, si omnia quæ ipse transtulit, ad eundem modum examinare atque colligere voluissem, errorum lias et colluvies exstitisset. Hæc si Leuvenklai molesta lectu sunt, discat περιφρονεῖν, et cum se ἀπὸ τοῦ ἀναμαρτήτου tam longe remotum esse perspiciat, necessariam potius in suis recognoscendis, quam in aliorum, qui, dum vivunt, sibiipsis fortasse mederi possunt, erratis, iisque plerumque perquam levibus, traducendis atque insectandis operam ponat, seque deinceps ex eorum numero eximere studeat, qui, ut de Arianis dicebat Nazianzenus, lenes sibi sunt iudices, aliis autem severi censores; vulnera habent, et aliis vibices obijciunt; turpiter cadunt, et aliorum offensusculas exagitant; in cæno volutantur, et ex aliorum maculis voluptatem sibi fingunt; denique oppressos trabibus oculos habent, et festucas aliis probro vertunt.

SANCTISSIMO AC BEATISSIMO PAULO V, PONTIFICI MAXIMO,

S. ET HUMILLIMA PEDUM OSCULA.

(Ex Edit. 1609.)

De Sanctorum Patrum tam Græcorum, quam C Romanorum scriptis, beatissime Pater, jure ac merito dici potest, quod de Historia sua scribit Thucydides, Κτῆμα ἐς ἀεὶ μᾶλλον ἢ ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρῆμα ἀκούειν εὐγκεῖται, perpetuum monumentum potius exstare, quam quod animi causa in præsentia audiatur. Enimvero ejusmodi sacrarum mularum fetus ab ingeniis maximis et mentibus purissimis Deoque afflatis exprompti, genio optimo comitati Canescent seclis innumerabilibus: et cum iis auctores illorum ac parentes parte sui meliore, ut cælis ævo sempiterno fruuntur, sic in terris fama veri conscia vivent, quandiu piorum studiosorumque genus consistet, et quæ μακαρίζεται illi memoriæ prodidere, diurna nocturnaque manu versabit: siquidem hos thesauros (ut aiebat Domitius Piso) D censere oportet, non libros. Idcirco D. Hieronymus Ecclesiæ Romanæ doctorum celeberrimus, ecclesiasticos scriptores in ordinem digerere, eorumque catalogum texere, Dextri prætorio præfecti cohorta-

tionem, non est dedignatus: cujus vestigiis Gennadius Massiliensis insistens, in reliquis scriptoribus enumerandis elaboravit. Hæc tantorum virorum opera, omnis generis doctrinæ, ac cælestis et divinæ potissimum, gazis referta, et in linenda cædro, et tenui servanda cupresso, arcubus, χειμηλοῖς, bibliothecis, a pontificibus ac principibus litteras litteratosque amantibus et pietate insignibus, magnifice structis, magna ex parte sarta lecta sunt conservata: et typographicæ demum artis librorum promæ condæ beneficio ab injuria temporis hominumque vindicata quotidie reviviscunt.

Nec minus hodie in Galliis quam in ullis aliis Christiani imperii oris, hæc litterariæ reipublicæ cura et gloria viget; sub Henrico IV, rege Christianissimo clementissimoque, ut armis invicto, ita pacis artium amantissimo, cujus felicibus auspiciis reverendissimi Galliæ episcopi, antistites, et clerus Franciæ regni, uno consensu, summo studio, singulari benignitate ac liberalitate, optimam operam

In hac optima re collocarunt, ut pii probatique A utriusque linguæ scriptorum auctores sedulo, nitide, culte, castigateque typis elegantioribus ederentur; atque hoc præclarissimum cœptum et institutum usque adeo processit, ut ex typographica radice imbre aureo irrigata optimorum codicum διγλωττων, densissima silva pullulare incipiat.

In his vero fere principem locum tenent absolutissima scripta beati Gregorii Nazianzeni theologorum Orientalis Ecclesiæ κορυφαϊοτάτου, quem D. Hieronymus præceptorem suum virum eloquentissimum prædicat, eoque scripturas explanante se didicisse constat. Hæc utraque lingua Regiis typis Græcis nunc accurate quoad ejus fieri potuit edita, et quodam etiam epistolarum hactenus non editarum corollario a nobis cumulata, cujusnam augustioris B nominis tutiore præsidio munita prodirent in publicum, quam tuo, Pater sanctissime, quo uno Ecclesiæ militantis acies recreatur?

Nonne reverendissimus Sancti Michaelis cœnobiarca Jacobus Billius, a quo pererudito ac fidei interprete ejusdem Gregorii Nazianzeni scripta, primum Latinitate donata, et Gregorio XIII, pontifici Maximo dedicata fuerant, si hodie, volente Deo, ad hanc vitam revocaretur, ultro libentissimeque versionem editionemque Gregorianam Græco-Latinam eidem felicissimo Nomini tuo consecraret, cum

In Sanctitate Tua tot clarissima virtutum omnium sidera conspiceret? Hoc certe in votis fuisse constat nobilissimis illius μακαρίτου consanguineis, inter quos pietate atque eruditione non vulgari eminent reverendissimus episcopus et dux Laudunensis, pat Franciæ, Jacobi frater ἀποκασίγητος.

Equidem ita feci ac lubens, ut tot doctrina ac probitate insignium virorum consensu, antistitem hunc et Orientis theologorum solem radiis nativæ Attici leporis et ascitiis Romani tui pontificatus tempora illustrare gaudentem, Sanctitati Tuæ tot heroicarum cœlestiumque gratiarum luminibus undique fulgenti dicatum producerem. Nec vero dubitare fas est, beatissime Pater, quin placido vultu, quo Christianum orbem, tempestates Ecclesiæ, cœlumque serenas, hunc mystagogorum Hyperionem in augustissima D. Petri cathedrâ sacraria benigne intromittas, acceptissimumque habeas. Hoc prout nolis persuasissimum est, sic nos Deus bene amet, ut Sanctitas Tua votis suis divinis, cunctus autem piorum cœtus te optimo maximo suo pontifice perdiu potiatur. Lutetiæ Parisiorum XII Kal. April. MDCIX.

Tuæ Beatitudinis

Humillimus servus FED. MORELLUS,
profess. et interpres regius.

AD LECTOREM.

(Ex Edit. Morel. 1609 et 1630.)

Scio quo tendas et properes, suavissime rerum; C quia cras serum est sapere et discere, discere et sapere vis hodie. Quominus certe id facias, in me mora non erit ulla. Vacuis et religiosis auribus tuis dare nihil constitui, quo offendantur. Si patientiam paulisper accommodare non piguerit, forte an brevis hujus proloquii meminisse juvabit. Ad tui similes φιλορητορους, « Quique sui memores alios fecere merendo, » te voco. Sic igitur habeto.

Cum novam Gregorii Nazianzeni operum editionem utraque lingua aggredi constitutum fuisset, e re fuit, imo operæ pretium Græcos codices vetustos comparare. Hos nobis augustissima regis Christianissimi Bibliotheca suppeditavit; et amplissimus vir Jacobus Augustinus Thuanus, curiæ supremæ præses, vetustissimum optimæque notæ manuscriptum e librario penu suo perbenigne, quo in litteras est animo, exhibuit. Alium codicem cum variis manuscriptis in Belgio eruditissimorum virorum cura studioque collatum, nobis vir doctissimus Antonius Vaquerius Noviodunensis communicavit. Ex iis codicibus quos reverendissimus Jacobus Billius Sancti Michaelis abbas, Latinæ versionis hujus scriptoris auctor, legisse, aut certe contulisse non

videtur, collectæ sunt variæ lectiones quædam, non infrugiferæ.

Jam vero editionem Græcam Germanicam ab eodem nunquam satis laudato Billio diligenter cum Regiis manuscriptis collatam, et cum Medicæis reginæ matris; iisque quos illustrissimus cardinalis Siretius ex Italia miserat, τὴν παρακαταθήκην, ultro nobis commodavit V. C. Paulus Petavius, Parisiensis curiæ supremæ senator integerrimus. In ejus autem libri ora marginali, variantes quidem lectiones, conjecturas et emendationes Billius operosa sedulitate adnotaverat: verumtamen academicam ἐποχὴν, atque assensionis retentionem tam caute constanterque adhibuerat, ut quam λέξιν καὶ ῥῆσιν magis probaret, quam rejiceret, διαβῆδην nunquam D exprimeret. Quid hic agas? An, ut olim factum, a Philippo tacito et sopito ad Philippum excitatum attentumque provocas? Nimirum ab interpretatione ejusdem Latina omnium ferme eruditorum theologorum calculo jamdudum approbata receptaque, ut Mercuriali quadam virga, dijudicandum solerter fui quæ potissimum lectio, ut germana, sequenda esset. At hic opus, hic labor erat. Ἐν οἷς μάλιστα μεγάλο τὰ διαφέροντα, ἦν τι πταίσωσιν οἱ κρίναντες.

praesertim ubi *προσμίξῃ δεῖ τὴν ἀλήθειαν.*

Occurrit divina quasi virgula qui te, qui φιλαλήθεις omnes, hoc fasce levaret, reverendissimus Pater Fronto Ducæus, Societatis Jesu theologus, tanto nomine dignus, et utriusque linguæ peritissimus: hic indefesso labore in republica Christiana et literaria juvanda, in hoc opere palmario assiduam optimamque operam optime collocavit; tametsi eodem tempore in *Χρυσσοστομείων* Latina versione et editione bilingui distineretur; sed utrumque ἀσχολίας ὑπέρτερον πρᾶγμα existimavit. Quid autem præstiterit, magna cum animi tui voluptate, si mentem adhibueris, facile perspicies.

Quid tu, Morelle, inquires, nullamne huc symbolam contulisti? Equidem operam denegare meam in ejus auctoris scriptis edendis, qui mihi ab adolescentia in deliciis fuit, religioni habuissem. Spicilegium saltem aliquod seu racemationem contulimus: est ubi in Græcis maxime mendi suspectis qua ab interpunctione, qua a litterarum traiectione, medicas adhibere manus conjectura vel ope mss.

A tentavimus: et corollarium epistolarum ἀνεκδότων adjecimus cum versione nostra cuicumodi sit, extemporanea certe, et unico nostro manuscripto antiquo magnam partem fulta, ταχυγράφου potius cujusdam quam καλλιγράφου manu exarato: ut bene agatur cum eo qui vertit, si « intra spem veniæ cautus, vitavit culpam, non laudem meruit; ex opera nimium celeri curaque carente. » Nisi ejus animum perpendas, qui nihil tam suum esse duxit, quam quod esset publicum.

Cæterum, si hoc quoque scire aves, ὡς οὐδὲν γλυκύτερον ἢ πάντα εἶδέναι, consulto sejunctæ sunt perdoctæ Billii adnotationes, et cum Nicetæ aliorumque scholiastarum commentariis in secundum tomum commodius rejectæ; qui sacra Gregorii nostri poemata, et scholia quæ exstant in ejus opera Græce pariter et Latine continebit. Vive, vale, et quæ dantur, æqui bonique consule, et muneris atque operis hujus auctores, adjutores, συνεργούς ama: memor illius Pythagoræ dicti, |

Μὴ ἔχθαιρε φίλον σὸν ἀμαρτάδος εἶνεκα μικρῆς.

LECTORI ΦΙΛΑΛΗΘΕΙ MORELLUS.

(Ex Edit. 1509, tom. II, ad calcem.)

Non fugit nos pectoris tui candor, qui facit ut omnia æqui bonique consulas, et calculo tuo comprobés quæ bono publico suscipi ac perfici vides. Idcirco nec molestum nec injucundum tibi fore duximus, si propositi consiliique nostri ac non dubiæ destinationis in D. Gregorii Nazianzeni operibus Græce et Latine in lucem edendis te paucis admoneremus. Sic igitur habeto, nos in animo habuisse hujus sanctissimi et eloquentissimi antistitis operum διγλωττων editionem aggredi ex codice Basilienſis ἐκδόσεως, an. 1550, apud Hervagium, quem clarissimus vir Jacobus Billius S. Michaelis in Eremo quondam abbas meritissimus, utriusque linguæ peritissimus, cum regis codicibus Gallicis, et cum Italicis, ab illustrissimis cardinalibus Carolo Lotharingo, et Guil. Sirleto secum communicatis, accurate contulerat, ut doctissimus Gilb. Genebrardus in præfatione sua refert, dum a summo pontifice obnixis precibus contendit, ut sumptibus suis auctorem illum excudi curaret. Verum enim D quoniam non ubique cum ipsius Latina interpretatione conveniebant ejus emendationes et εἰκασμοί, multaque fuerant ab illo in textu deleta, quæ idem rursus, δευτέρων ἀμεινόνων, reponenda ἀναπεισθεὶς censuerat: et contra susulerat in Latina interpretatione, quæ in Græcis relicta erant; tantum sibi assumere noluit præfectus διορθώσεσι typographicis, ut de tanti viri opere et ἀγγινοῖξ sententiam ferret; maluitque bona fide de hoc sibi tradito exprimere, ac deinde in notis ac scholiis collectas varias lectiones representare, quæque magis cum interpretum oratione consentirent, vel cum auctoris sensu convenirent, in locis ambiguis indicare. Ilas porro notas, ut in more positum

est, in tomum secundum rejiciendas censuerat: quippe qui cæteras Nicetæ, Pselli, Nonni, Eliæ Cretensis annotationes et commentarios complexurus erat, una cum Gregorii poematis: ex quibus quoniam mille circiter ac ducenti versus iambici desiderabantur in regiæ Bibliothecæ codicibus, quos Joannes Lewenclaus in Germania Latine tantum, et soluta oratione, ante multos annos ediderat; proinde danda opera fuit, ut ne hanc quidem partem operum ejus, ὡς οὐκ ἐλάχιστον μέρος τῶν ἱερῶν, editio Gallica prætermitteret. Cum igitur diligenter per omnes Europæ bibliothecas ea metra κείμενα conquisita essent, nusquam reperiri potuerunt illi codices ex quibus illa quondam Lewenclaus exscripserat, et Latine verterat. Verum Roma tandem nobis missa sunt (ut τὸ ζητούμενον ἀλωτὸν fieret) illustrissimi card. Maffei Barberini studio, cura et impensa, Vaticanis e libris, aliisque Bibliothecis Romanis exscripta: deinde alterum eorumdem ἀπόγραφον ab humanissimo doctissimoque viro Davide Hoeschelio missum accepimus; quod a Judæo Francofurti feliciter pretio redemptum fuerat. Interim tamen dum secundi tomi editionem hæc perquisitio moratur, ecce tibi novum ex Anglia monitorem, qui ut in alio opere curiosus, ἀλλοτριεπισκοπος, tantæ dilationis impatiens, duas orationes στηλιτευτικὰς contra Julianum, cum scholio Græco edere voluit, et notas attexuit, quibus varias lectiones complexus est variis e libris collectas, simulque typographicos errores, σφάλματα, nævos, editionis Parisiensis observavit et indicavit. Fuerunt quippe olim ab Anglis amanuensibus eruditissimi viri Henrici Savilii lustrati codd. manuscripti; et ille

ipse Billii manu emendatus, qui nunc est penes clarissimum senatorem Parisiensem Paulum Petavium : perinde ac si de nostri alterius tomi editione spem omnem deposuissent, non tulerunt tantam correctionum segetem sibi δεινοπαθοῦσι perire; quasi in iis fortunæ Græciæ consisterent. Inventus tandem est κοινὸς Ἑρμῆς, Richardus Montacutius, qui suum illis obsequium deferret, et laureolam in mustaceo quærens diceris ac lepidis salibus illorum observationes condiret, ac pauculis mensibus notas nostras antevertit. Verum accidit ut dum nimis σοβαρῶς, προπετῶς, et iracunde in nos fertur, hominem quoque se fuisse proderet, ut errare posset; adeoque cæco præceps impetu rueret, ut in illos ipsos quos nobis objiciebat errores incurreret. **B** Exempli gratia : exciderat operis nostris error pag. 349, ὦ οὔτος, spiritu denso nimirum pro leni : ergo legendum monet Montacutius eodem plane modo, non ὦ οὔτος, ut ratio recta postulat : p. 350, ἀφροντες, cum spiritu Æem aspero. Sæpenumero etiam veteres errores Aldinæ aut Basiliensis editionis a Billio prætermissos novis erroribus corrigi; ut cum pag. 342, ἔθνους τε πλήρεις, emendat, ἔθνους τε πλήρης· quasi πλήρης, cum voce seq. λέβητας possit congruere. Pag. 370, λογισθέν, legit pro ζηλωθέν. Pag. 354, νικήσαντος, corrigit κινήσαντες, pro κινήσαντος, atque absurditatem sanare vult absurditate. Pag. 379, ὡς οὖν νεκρῶν, pro ὡς οὐ· pag. 346, legi vult τῷ Ἰωνᾷ, prorsus inepte; quis enim sensus esset, ἔπασχε τῷ Ἰωνᾷ. Etiam **C** τὰ τῆς γραμματικῆς ignorare se ostendit, cum pag. 751, emendat ἐδύνατο, quasi mendosum esset τὸ ἡδύνατο, duplici augmento, per Atticismum. Τίς ἐμφράζει τοῦτι τὸ στόμα; Emendationes porro et varias lectiones ex lib. Billii falso perperamque profert : ut pag. 397, ἐπανάγοις legi asserit, ubi scriptum est διεξάγοις· atqui illa correctio Billiana, ἐπανάγοις est referenda ad lin. d. c. 2, ubi legebatur in Basil. ἀπάγοις, et correxit Billius ἐπ-

ανάγοις. Nonnunquam vero, quia multa exscripserat ex scholiis Græcorum Billius, et in libri sui margine adjunxerat, eo factum est, ut non modo corrigere, sed etiam augere se posse Gregorii libros autumarit Montacutius, ac ejusmodi glossemata in textum inseruerit, ut ostendimus in pag. 152; et contra ex genuino textu quædam temere expunxit, tanquam glossemata, quæ plane sunt necessaria, ὧν ἄνευ οὐ τὸ εὔ, ceu liquet ex notis in pag. 212. Fatetur sæpe quamplurimos typographiæ errores ex collatione cum Billii Latino textu corrigi posse : attamen notandis λεπτομερέστατα ex accentuum ac spirituum, incisorumque omissione seu παραράσει paginas impendit totas; cum ipsius interim notæ Augiæ stabulo similes, ita mendis scateant, ut vix una sit, in qua decem vel duodecim pueriles lapsus non occurrant. Sexcenta possemus loca proferre falso ex Gabrieli, Billioque et Regiis codicibus prolata, vel etiam ex Basiliensi editione, quæ nusquam in illis possunt inveniri, denique ἄλλων ἱατρῶς αὐτὸς ἔλκεσι βρούων. Jam calumnias ejus quis enumeret? cum ea quæ fuerant a Billio deleta finxit a nobis erosa, ut pag. 359, p. 212, Τίς ἐκκόψει τὸ κέντρον τῆσδε διαβολῆς;

Hoc duntaxat agit, ut nostram hanc Parisiensem editionem falso tanquam mendosam accuset : tametsi nihil tale in ea reperiatur, quale ipse somniat : « Nec mente innocens, » ut D. Ambrosius scribit, « et manu feralis. » Interim cymba nostra κύμασι συχοφαντικοῖς agitata fluctuat. Sed hæc sigillatim, lector æquissime, ex notarum nostrarum lectione penitus cognosces. Unum illud addam, cum ille nobis Epicteti lucernam exprobrat, jure nos posse Diogenis potius lucernam assumere, ut hominem in ejus scriptis quæramus : nihil enim in his humanitatis, nihil ἐπαιχειας occurrit; cum vel levissima σφάλματα, tanquam monstra quædam obstupescendo detestetur, et ex musca gignat elephantum.

EJUSDEM FED. MORELLI

PHALEUCHI.

Paulum Christigeni gregis supremum
Pastorem in cathedra Petri sedentem,
Ingens Gregorius, decus Pelasgum,
Antistes pius ille Nazianzi,
Romam Parisiis petens relictis,
Et Graio decoratus et Latino
Cultu lætus adit, salutatur, oratur
Ut Roma incolumi stet ipse utraque,
Casta ut scripta legantur orbe toto.

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI AC DOMINO, DOMINO RICHARDO, CANTUARIENSI ARCHIEPISCOPO,
TOTIUS ANGLIÆ PRIMATI ET METROPOLITANO.

(Ex Edit. Montacut. Etonæ 1610.)

Antiquorum Ecclesiæ Patrum scripta (quod tu minime ignoras, reverendissime Pater) multum intererit rei Christianæ, quam emendatissima circumferri. Nam, et *οἱ ἐξ ἐναντίας* Patres crepant, ut juratos in causam suam testes, et ad Patres, ut ad supremum tribunal, semper in omni quæstione solent provocare: et nos libenter in controversis dogmatibus, eos facile admittimus diribitores. Nam sunt religionis Christianæ proceres, doctrinæ revelatæ promi-condi, quam ab apostolis derivatam, perpetua praxi confirmatam ad nostra usque tempora transmiserunt. Quocirca, rem ipsis gloriosam, Deo procurant perplacentem, reipublicæ utilem et communi causæ, qui in evolvendis Patrum scriptis, atque illis emaculandis, et nunc et olim desudarunt. Quo quidem in genere prima laus debetur illustrissimo et doctissimo D. Savilio, qui summa fide et diligentia, labore etiam indefesso, Chrysostomi scripta, quotquot haberi possunt Græce, innumeris in locis correxit, supplevit, elucidavit. Confidenter dico, reverendissime Domine, post inventam typographiam, nemo veterum aut recentium scriptorum, tanta fide et religione, tam emaculate, in manus hominum prodiit, quam prodibit apud nos *ὁ χρυσορρήμων*. Interim vero, dum urgetur opus, quod ad tertium jam processit tomum, καὶ σὺν Θεῷ εἰπεῖν, ad septimum procedet aut octavum, præluit illi Nazianzenus, mellitissimo scriptori orator vehemens, et Græcorum Patrum *μαγαλοφωνότατος*. Sic enim solent *οἱ ἐστιάτορες*, convivas bellariis invitare, dum lautiores epulæ apparantur. Præluit quidem, nec injuria: fuerat in episcopatu antecessor qui est ad vulgus anteambulo. Nec id ferendum videri possit, ut e duobus episcopis Constantino-

A in squalore despectus jaceat. Anno ediderunt Nazianzenum Parisientes Latino-Græcum, sed nec integrum, et plurimis mendis per summam negligentiam deformatum. Actum, quod dicitur, nolimus agere, at castigationes valde necessarias, ex multis membranis collectas in omnes orationes edimus et epistolas, quibus Augiæ stabulum purgavimus, et Gregorio nitorem restituimus. Prætermissa nonnulla supplevimus, adhuc publice non visa: et illas in *Julianum* invectivas, inter omnes orationes *κορυφαϊοτάτας*, qua a Nonno, qua a scholiaste vetere et erudito ornatiores, qua a mendis innumeris correctiores multo quam ante fuerant, emittimus. Hoc quidquid est opellæ, reverendissime Pater, sub tuo nomine, sub tuis auspiciis in lucem B prodit. Nam si quid in hoc genere elaboratur, videris tibi jure vindicare, cui nos, qui sumus *ερατικοῦ βήματος* (cum ipso loquor Nazianzeno) nos et nostra comprobare *κατὰ μεγάλην ἐντολήν* obligamur. Deinde, videbatur consentaneum ut ad archipræsulem festinet archiepiscopus, Gregorius, dicam libere, ad Gregorium. Quod si et locum in illo tuo *φροντιστηρίῳ*, instructissima quam adornas bibliotheca, Nazianzenus hic noster sortiatur, nec illum pudebit ab homine novo transiisse, nec hunc in posterum pœnitebit se suosque labores in hac parte Ecclesiæ consecrare. Quod superest, *ὁ μέγας μητροπολίτης*, et magnus totius orbis patriarcha, unigenitus Dei Jesus Christus vestram, Reverendissime, paternitatem, diu- C tissime Ecclesiæ, et bonis omnibus conservet et tueatur.

Reverendissimæ Vestræ Paternitati
humiliter deditissimu

RICHARDUS MONTACU.

AD LECTOREM.

(Ex Edit. Montacutii Etonæ 1610.)

Invectivas hasce duas orationes, τὴν τοῦ Ἰουλιανοῦ πολιτεῖαν στηλιτευούσας, tibi, mi lector, se-junctim Græce, cum scholiis Græcis, et nonnullis ejusdem Gregorij ἀνεκδότοις exhibemus. Nam cum Nazianzeni opera revocari sub prelo correctiora, et studiosius conduceret et auctori, quod et illa editio Basileensis depravatissime prodiisset, atque etiam distractis exemplaribus apud officinas non prostaret

D amplius: D. Savilius, *ὁ πᾶν*, ut est de litteris optime meritis, de editione cœperat cogitare. Et quidem post Chrysostomum τὸν πολυγραφώτατον, quem magnis impensis per omnes bibliothecas perquisitum, ad tertium jam tomum subjecit prelo, ad hanc provinciam exornandam undiquaque acciverat adjumenta: sed intervenit hæc cogitanti editio nupera Latino-Græca, a Parisiensibus typographis

specioso frontispicio lemniscata; qui nihil minus præstant quam pollicentur. Habebant fortasse, habere sane poterant, Regios, Regineos, Petavii libros, Syrleti, Thuani, Vaquerii codices; sed, ut ille Epicteti lucernam, ad ostentationem non ad usum, quippe qui magis deformarunt Gregorium, quam fuerat in editione prima. Hinc tibi, mi lector, intercisum, de edendo Gregorio, consilium prius, ne tamen possis carere penitus quibus nequit carere Nazianzenus, visum est clarissimo illi viro, hæc quæ nunc damus communicare; qui, quo me solet amore prosequi, ad hanc vicariam ipsi locandam operam impari oneri, et imparatum protraxit. Quocirca ut scias quid præstitum sit a nobis in hac istorum ἀποσπασμάτων ἐκδόσει, textum Nazianzeni Græcum, cum variis collatum manuscriptis, quam possumus emendatissimum exhibemus, scholia ad-junximus non inutilia, de cod. descripta per-vesto collegii beatæ Mariæ Magdalænæ in Acad. Oxon. Nonnum huic scholiastæ quem adjunximus, τὸν ἐξηγητήν, καὶ τῶν ἱστοριῶν συναγωγέα sup-peditavit Casarea Viennensis bibliotheca, ex scriptore diligentissimo Samuele Slado. Aberrant interdum uterque, fateor, alicubi sunt manifeste corrupti, sed de iis solliciti noluimus esse, tantum contenti τὰ ἀπόγραφα fideliter ubique expressisse, cætera eru-dito lectori permittimus. De epistolis et oratione ἀνεκδότοις, et de testamento correctius edito, in loco diximus ad notas. Jam vero quas damus casti-gationes in orat. epist. et ipsius Vitæ, de variis συνηρανίσαιμεν manuscript. quas per litteras initiales in singulis pag. designamus; R. notat cod. Reginæ matris Medicæ e bibliotheca illa περιβοήτῃ. P. varietatem lectionum, quas olim doctissimus Jaco-

bus Billius, ad sui libri marginem adnotaverat, ex Italicis et Gallicis exemplaribus, qui liber nunc est Pauli Petavii senatoris Parisiensis. *Syrl.* optimæ notæ M. S. a G. Syrleto cardinale apud Petavium in libro Billii. *Tr.* denotat cod. satis vetustum col-legii Sanctæ Trinitatis in Oxon. Academia, quem ad librum, ipse D. Savilius, xvi illas orationes exegerat, in quas scripsit Nicetas Commentator. Porro vir doctissimus Richardus Thomson, et Au-gustinus Lindsel amicissimus, suas huc symbolas contulerunt. Hic enim castigationes Julii Gabriellii, ad omnes ep. et orat. e Vaticanis membranarum ad me misit, editas illas apud Plantinum, sed Parisiensibus non visas: atque is est liber quem vocamus G; ille autem suum cod. communicavit, cum scri-ptis collatum in Italia: atque is est quem per *Th.* intelligimus. *Ox.* notat membranas Magdalenses, xxxii orat. et scholia perpetua continent. *Pal.* illum Palatinæ bibliothecæ cod. quem vir eruditus P. Felckmannus citat ad illam Gregorii εἰς Ἀθανάσιον. *Bas.* est editio Basileensis: *Bill.* interpres Jacobus Billius: *El.* interpres Elias Cretensis. *Sch.* notat schedas ab Andrea Schotto: et *Bod.* codicem, sane memorabilem, bibliothecæ Bodleianæ Oxon.; nam et omnes Nazianzeni epistolas habet, prius editas, et quas primi damus: et præterea Basillii aliquot decadas, omnes adhuc ἀνεκδότους, quas hinc descriptas habemus nos. Has autem lectiones et castigationes concinnavi ad Parisiensem editionem, illius methodum in orationibus, orationum paginis, paginarum numeris sic secutus, ut utrosque libros comparanti non sit difficile, κατὰ πόδα sequi. Tu autem his, lector, utere, fruiere ad tuam utilitatem comparatis. Vale.

GREGORIO XIII PONTIFICI MAXIMO TOTIUSQUE ECCLESIE PATRI SANCTISSIMO,]

GILBERTUS GENEBRARDUS ET JOANNES

CHATARDUS, T. DD.

Ex Edit. Nivel. 1583, Morel. 1609 et 1630.)

Multis gravibusque causis adducti sumus, sanctissime Pontifex, ut in tuo sanctissimo nomine hanc novam, plenam, perfectam D. Gregorii Nazianzeni conversionem apparere faceremus. Primum hæc perpetua fuit et constans doctissimi et uobilissimi interpretis Billii voluntas, cujus supremis votis minime parentare nefas esse duximus, præsertim cum neque æquorem suæ eruditionis patronum, neque potentiorum suorum laborum propugnatorem, neque vehementiorem sui Nazianzeni cultorem, neque similiorem suæ virtuti anti-stitem nancisci posset. Deinde quoniam te mirifice recreat ac reficit hujus Gregorii nomen, ut Romæ Gregorianum sacellum a te augustissime et munificentissime excitatum declarat, ut sanctissima pulvinaria huic divo splendidissime a te consecrata

D ostendunt, ut sancti monumenta undique tuis ingentibus sumptibus conquisita testantur; quidquid reliquiarum ejus adipisci potuimus, in tuum sacrum ærarium ipsi etiam comportamus, ac apud te, tanquam fidissimum custodem, religiose deponimus. Godofredus Billius Jacobi interpretis frater, sancti Vincentii Laudunensis abbas, a nobis expectit: cæteri ejus consanguinei non modo generis stemmate et præcipuis regni honoribus insignes, verum etiam catholica professione, tota Gallia conspicui, hanc sui vulneris e tantis propinqui obitu accepti levationem et solatium esse interpretantur, si se apostolica benedictione perfusos, si sui sanguinis exuvias ab apostolico throno, cujus sunt studiosissimi, bene habitas, si sui Billii pientissimi ac doctissimi cœnobiarchæ recordationem aliquanti

tactam a doctissimo doctissimorumque anantissimo pontifice intellexerint.

Accipe igitur communibus omnium nostrum optatis Billii Gregorium, imo vero tuum, qui eum tam magnificis ædibus, tam augustis honoribus, tam pretiosis donariis prosequeris : quorum etiam causa addidimus, consilio venerabilis Sanctitatis Vestræ nuntii Joannis Castellii Ariminensis episcopi, Gregorianum Laurentii Frizolii sacellum, ut posteri illius dedicationem tibi omnino fuisse debitam norint, ad cujus perpetuandam exornandamque venerationem tot tantaque insumpsisti, et cum tot seminariis toto orbe Christiano sumptuosissime excitatis, cum tot tamque variarum linguarum typis Romæ cusis theologiam ab ipso traditam tabulis signisque instruxisti. Gratulaberis, sat scimus, interpreti, qui eo præsertim tempore auctoris elegantissimam editionem fidelissimamque orbi Latino exhibuit, quo erat utilissima ac prope necessaria. Isto videlicet, quo Calviniana pestis totum terrarum nostrarum orbem depasci conata, cuncta illa monstra, quæ theologus olim labore plusquam Herculeo domuerat, et in orcum transmiserat, ex inferorum antro eduxit. Profudit enim nobis Valleum et ejusmodi atheos, quibus omnis religio est fabula. Peperit Natalem Jorinetum ludimagistellum hoc anno Metis in vincula conjectum, et fortassis suorum commilitonum ope evasurum, qui librum contra patriarchas, prophetas, apostolos condidit, eosque ut imposteros ac falsarum religionum auctores præconesque traducit. Genuit Bezam Nestorianæ duas hypostaticas uniones in Christo constituentem : Langum, Eutychis ritu, carnem Christi vere et essentialiter deificatam asserentem : Brochardum Manichæa musica Calvinistarum furores demulcentem. Protulit scholam Genevensensem Ariane et Macedoniane sanctissimam saluberrimamque precatiunculam, « Sancta Trinitas unus Deus, miserere nostri, » damnantem, ut inconsulte a Patribus dictam, ut periculosam, ut barbaram, ut impropiam.

Quis posteriorum tantam copiam in blasphemando credet : cui deinceps ad istam impie fandi licentiam non horrebunt pili? Procreavit Calvinianus vomicas, hanc enuntiationem a Patribus Nicænis contra inferorum portas dulcissime personatam, « Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, » ut duram, ut impropiam, ut maxime periculosam abhorrentes. Iuduxit per Lemanicam colluviem, novam personæ sive hypostaseos definitionem, qua non jam persona divina subsistat per se, sed per essentiam et in essentia; non jam per sese cohæreat, sed de communi quadam substantia pendeat, eique more accidentium inhæreat. Quid addam Autotheanos temere pronuntiantes Filium et Spiritum sanctum nihil substantiæ a Patre consecutos, sed a se deos esse?

A Quid Trinitarios, Deitas, Tredeitas, (tot enim prodigiosa vocabula propter prodigiosam impietatem sunt sortiti) quibus tres dii existunt, nunc æqui et pares, nunc inæquales et impares? Quid Antitrinitarios his contraria sentientes, atque ita unum Deum conantes, ut inter istos et Sabellium vix quidquam discriminis percipiatur? Quid Valentinum, Paulum Alciatum, Blandratum, Mahometanum belluam in suam communionem recipientes ac mysteria divinissimæ fidei e diabolico Alcorano deducentes, atque Alcoranum, Evangelium et propheticam Scripturam, tanquam tria θεόπνευστα portentosissime jungentes? Quid reliqua humani generis, nedum Christiani, dedecora, quæ theologiæ omnis sensum pene ex hominum conscientiis exstirparunt. Nam non jam inter ipsos de rebus ad Deum pertinentibus impure quæritur, verum de Deo ipso summo rerum parente sceleratissima ardet lis atque contentio.

Quibus omnibus cum vel unus efficacissime et fortissime occurrat theologus, suscepti a Billio labores ad illum nobis contra istas furias pugnaturis fide ac pure exhibendum, apud te potissimum, cui provincia divinitus commissa est videndi, ne quid detrimenti religio capiat, inibunt, opinamur, gratiam quam maximam. Accedit ad istos labefactandos et universa Ecclesia penitus exturbandos, nullum videri remedium præsentius, quam ut cognominem hunc tuum patriarcham æmuleris, ac quo pacto se ille adversus sui temporis sectarios gessit, eodem adversum istos emulare. Verbo Dei illos repluit, litteras coluit et promovit, eas præcipue, quibus istorum audacia et temeritas frangitur. Eulalium et alios probos doctosque episcopos constituit, qui verbo, exemplo, scriptis istorum blasphemias, improbitati, imperitiæ resisterent. Basilium magnum magna contentione jovit ad Cæsariensem archiepiscopatum consequendum, ut in Cappadocia serpens Pneumatomachorum et amentium Apollinaristarum cancer restingeretur. Theodosii Christianissimi imperatoris opem imploravit ad retundendam Arianorum, Macedonianorum, Apollinariorum impudentiam, qui verbo Dei se persuadendos non præbebant. Olympium, Sophronium, Asterium, Victorem, Modarium, Eutropium, Amphiloichium, Julianum, Candianum, principes præfectosque ad perdendos istos, ac ea quæ sunt pacis ecclesiasticæ præstanda impulit. Pacem fovit inter principes et pastores catholicos, ut Christiana acies contra impios esset firmior. Gladium spiritus et ferri miscevit, atque cum Apostolo modo in virga venit, modo in charitate et spiritu mansuetudinis⁸³, ut Ecclesiam hæresibus corruptam suæ puritati restitueret. Charitatem coluit cum omnibus, sui etiam nominis et throni dispendio. Projicite me, inquit, in mare, si propter me orta est tempestas : indeque, et quidem Cæsare aliisque piis gementibus

⁸³ I Cor. iv, 21.

Nectario, summo ac ditissimo patriarchatu, nempe A Constantinopolitano, post apostolicum amplissimo cessit, ne vel minimum schismatis inter episcopos cerneret.

Cætera scriptorum ejus lectio copiosissime docebit, quæ eo futura est gravior ac probior, quo meliorem nacta est interpretem: nempe eum, in quo tantum videtur eloquentiæ, ut per alium Gregorius tuus eloquentius Latine dicere vix possit; tantum doctrinæ, ut per alium doctius et eruditius præsentari vix queat; tantum sanctitatis ac virtutis, ut Spiritum sanctum sui organi sensa libenter ei inspirasse consentaneum sit; tantum diligentiae et studii, ut ipse neque vitæ, ad volvendos libros suo Instituto commodos, neque fortunis ad parandos indulserit. Et sane, ut prima editione recte ab ipso B est annotatum, eum qui in hoc auctore transferendo, specimen sui præbere vult, multis magnisque præsidii instructum esse oportet. In eo enim verborum argutiæ undecunque captatæ, ubique pene cruce signantur interpreti. Prolixæ periodi, ut Græcæ locutioni ob connectendi facilitatem non parum gratiæ atque ornamenti afferunt, ita ad Latinas aures non sine animi suspensione et fastidio transfunduntur. Brevissimæ allusiones crebris locis sparsæ non modo plurimæ lectionis, verum etiam felicissimæ memoriæ interpretem exigunt, quibus vel ignoratis vel neglectum decursis, necesse sit peregrinari, velutque in alieno solo versari, ac quemadmodum habet Job, ἄλλοις νῆχεσθαι λόγους. Peculiaris quædam phrasis, et quidem Polemonica Hieronymo, Isocratica Suidæ, C disertissima omnibus Græcæ scientibus, inprimisque eruditæ vel perspicacissimos oculos sæpius perstringit, ut nisi summa cura animadversioque adhibeatur, vera scriptoris mens, in levem quamdam et inanem umbram, ut ab Ixione adamata Juno in nubem migret. Ut enim Dædali statuas, nisi firmissimis vinculis astringerentur, fugam corripere solitas retulit Plato, ita genuina hujus sententia, nisi arctissima attentione et diligentia vinciatur, vertenti quasi de manibus elabitur.

Difficultatem auxit Græcus codex impressus, qui cum unicus suppetat, tot tantique momenti mendis scatet, ut ad hoc Augiæ stabulum repurgandum non uno Hercule opus fuerit. Nulla prope pagina gravissimis vulneribus vacat, quibus sanandis aliter succurri non potuit, quam vel nanciscendo doctissimos Nicetæ, Pselli, Nonni, Eliæ Cretensis commentarios hactenus in tenebris abditos, vel evocando codices castigatiores manuscriptos, id est, Regios, a rege Christianissimo exquisitos; Regineos, a regina matre impetratos; Italicos, ab aliquot illustrissimis cardinalibus et aliis summis viris sponte oblatos. Inter quos illustrissimus ille cardinalis Sirletus primas

tenet partes. Nam interpretem, dum viveret, non modo amicissime coluit, verum etiam consilio, sententia, recondita sua eruditione, omni denique qua potuit re ac studio juvit, missis etiam ex Urbe exemplaribus Græcis penes nos adhuc depositis, quibus vel corrupti loci emendarentur, vel obscuri illuminarentur, vel opus ipsum novorum commentariorum, orationum, epistolarum, carminum nunquam antea editorum accessione valde locupletaretur. Ex quibus omnibus cum suum jam unum probe collatum et castigatissimum effectum absolverit, optime mereris, Pater sanctissime, de re Christiana, atque adeo de ipso Gregorio, quem pie colis et ad pie colendum omnes excitas, si eum de integro ex ipsius emendato codice excudi imperares, ac illum typis tuis elegantissimis, quibus concilium Florentinum et pleraque alia emittenda curasti, traderes. Alioqui nostri typographi torpent, nec Græcas primæ notæ editiones facile suscipiunt, sive quod privatim minor tantis sumptibus sufficiant, sive quod lucrum e Latinis et vernaculis præsens publicæ utilitati anteponant. Græcorum enim venditionem lentiolem esse causantur, haud dubie propter bella et hæreses, quorum causa linguæ et solidiores disciplinæ ubique nisi a te foveantur, languere incipiunt; ut taceamus avaritiam, quæ non sinit homines his litteris incumbere, quæ opes neque magnas, neque faciles conciliant. Tibi erit maximo ornamento, tibi cedet immortalis gloriæ, si eas conserves, ac, ut cœpisti, eruditos libros suis primis linguis characteribusque restituas, atque ad posteros transmittas.

Habes domesticum exemplum Nicolai quinti nunquam satis celebrati pontificis, cujus opibus, largitionibus, potentia, auctoritate Græcæ litteræ, quæ in Italia atque adeo universo Latino orbe septingentis prope annis occiderant, spiritum et sanguinem resumpserunt; Hebraicæ tantæ factæ sunt, ut quinque aurcorum millia Evangelium D. Matthæi Hebraicum ad ipsum deferenti sint promissa. In quo se vere catholicæ Ecclesiæ antistitem præstitit. Ecclesia enim proprie catholica dicitur ab universitate gentium, quas ipsa suo gremio complectitur, et cum quibus per linguas, præsertim eruditas, grammaticas, titulo crucis Dominicæ consecratas longe lateque communicat et loquitur: non ut Judaicæ, quæ uno fere populo circumscribatur, vel hæreticæ, quæ angustis paucarum gentium finibus concluditur. Verum, ne videamur de tua in eas propensione dubitare, ad institutum revertimus, teque obsecramus, ut memoriæ tam præstantis interpretis faveas, ac nos, qui ejus monumenta a labe vindicamus, et ad tuos postes, fratrum ipsius nobilissimorum et religiosissimorum jussu, affigimus, apostolica benedictione prosequare. Lutetiæ Kalendis Julii an 1582.

ELOGIUM REVERENDI PATRIS D. JACOBI BILLII PRUNÆI, ABBATIS SANCTI MICHAELIS
IN EREMO PIENTISSIMI ET ERUDITISSIMI CUM TUMULO.

Joanne Chatardo, priore Tossiniaco, auctore.

Ad nobiles defuncti propinquos et amicos.

LECTORI.

(Ex Edit. Nivel. 1583, tom. II, pag. 1548 et seq.)

OPERÆ pretium me facturum putavi, si hic insereretur Elogium istud, quale editum est in ipsius Billii morte, quam obiit dum hoc Gregorianum opus pro secunda editione typis mandaret, exornaret et amplificaret; ut hinc paucis ac velut compendio quodam vitæ mortisque ipsius (nam ex ejus variis doctissimis et piissimis scriptis plura nosse poteris) intelligeres, quis, qualisve et quantus fuerit fidus ille D. Gregorii Interpres. Cujus non modo doctrinæ, sed et morum vitæque sanctissimæ verus discipulus ac imitator fuit: haud dubium quin et qui similem vitam in terris egerunt, et totam per Dei Ecclesiam profuderunt, in cælis quoque simul fruuntur ejus gloria, quem ad extremum vitæ spiritum sincere coluerunt, et cujus ampla talenta tam diligenter et alacriter, tam pie et sancte atque feliciter impenderunt ac multiplicarunt. Vale et frue.

POSTERITATI.

JACOBO BILLIO PRUNÆ, NOBILISSIMA ET CLARISSIMA BILLIORUM FAMILIA ORTO, ABBATI SANCTI MICHAELIS IN EREMO PIENTISS. SACRÆ ET POLITIORIS LITERATURÆ CALLENTIS S. LINGUARUM HEBRAICÆ, GRÆCÆ, ET LATINÆ PERITISS. SANCTORUM GRÆCORUM PATRUM INTERPRETI FIDISS. CATHOLICÆ FIDEI PROPUGNATORI ACERR. PAUPERUM PATRI CHARISS. IN CUNCTIS RELIGIONIS ET PIETATIS OPERIBUS EXERCITATISS. OMNI DENIQUE VIRTUTUM GENERE CUMULATISS. MULTIS LIBRIS GRÆCIS, LATINIS, ET GALLICIS SUMMA PIETATE ET DOCTRINA REFERTIS, PROSAQUE ET METRO EDITIS CELEBERR. JOANNES CHATARDUS MULTAS OB CAUSAS MÆRENS POSUIT.

Librorum quos scripsit Elenchus.

COLLECTIONES consolationum, et salutaria fidelis animæ documenta, ex volumine D. Augustini in *Psalms* excerpta, Gallice conscripta.

De secundo Domini adventu libri sex, Gallicis versibus editi, cum tractatu D. Basilii *De Dei judicio*.

D. Gregorii Nazianzeni tetrasticha, cum brevi et familiari expositione Gallica.

Anthologiæ sacræ ex probatissimis utriusque linguæ Patribus collectæ, atque octastichis comprehensæ, ac brevi commentario illustratæ libri duo, adjectis ad calcem aliquot octastichis Græcis.

Quos duos libros alii duobus odis Gallicis spiritalibus summa ingenii dexteritate reddidit: adjectis etiam Gallicis commentariis ex solis fere antiquis theologis collectis, cum aliquot aliis poeticis tractatibus ejusdem argumenti.

D. Gregorii Nazianzeni cognomento Theologi opuscula quædam nunc primum in lucem edita, aliaque item versibus reddita, magna ex parte Cypri Dadrybrensis commentariis illustrata.

Locutionum Græcarum in communes locos per alphabeti ordinem digestarum volumen.

D. Joannis Damasceni opera multo quam antehac auctiora, magna ex parte nunc de integro conversa.

Ex D. Joanne Chrysostomo translata multa, ejusque variis scriptis inserta, ut explanatio in *psal. L.*, desumpta ex bibliotheca illustriss. Catharinæ Medicæ reginæ Matris. De pœnitentia commentarius. Item, explicatio *psal. LII.*, et enarratio in *psal. C.*, et septem sequentes, et in *psal. CXVIII* et proœmium. Liber epistolarum e bibliotheca Cujacii jurisconsulti. Nova denique interpretatio narrationis ipsius Chrysostomi in *II Pauli Epistolam ad Corinthios*.

D. Gregorii Nazianzeni cognomento Theologi opera omnia, quæ quidem exstant, nova translatione donata; una cum doctissimis Nicetæ Serronii commentariis in sexdecim panegyricas orationes; Eliæ Cretensis in aliquot alias; Pselli in secundam orationem *De Paschate*; Nonni *De historiis et fabulis* quæ in invectivis *adversus Julianum Apostatam* reperiuntur, adjectis etiam ubique brevibus scholiis.

Multa alia reliquit opera eadem pietate et erudi-

tione, quæ ve. ut posthumi liberi, Deo auspice, magno Christianæ reipublicæ commodo brevi prodibunt. Ex his vero omnibus qualis, quantusve fuerit, sive eximiam ejus doctrinam, et multiplicem rerum et linguarum cognitionem, Tullianamque eloquentiam, sive singularem ejus pietatem, vitæque et morum integritatem, sive quidquid aliud oratores, poetæ, historici, philosophi ac theologi desiderare et commendare solent, spectemus, facile perspicitur. Ipsi quippe muti magistri (qualis enim vir, talis oratio) quos condidit et ad posteros transmisit, de his loquuntur fusius et elegantius veriusque testificantur, quam ullus quamlibet facundus orator possit: ita ut supervacaneum putarim de his longiorem texere narrationem. Quis vero fuerit, et quis vitæ ejus cursus, quosve progressus fecerit, si quis scire desideret, ex hac narratiuncula paucis intel- liget.

Anno 1535, nobilissimis et clarissimis parentibus Ludovico Billio et Maria Brichantæ Guisæ natus est, quo tempore generosissimus ipsius pater Ludovicus Billius Corvillæus (sic enim a paterno et insigni pago Corvillæo, ut postea a nobili sua Prunæa domo et vico ad Carnutum sito, Prunæus nuncupabatur) ibi proregis officio fungebatur. Admodum puer, ut a teneris annis bonis litteris ac disciplinis informaretur, et velut cum lacte nutricis imbueretur, Lutetiam Parisiorum venit. Unde, jactis Latinarum litterarum (nam Græcæ tantum attingerat) fundamentis, a parentibus revocatus, vix annos natus xviii, Aureliam et Pictavum mittitur, ut jurisprudentiæ navaret operam. Sed hanc lusisse, in illaque nihil, aut parum promovisse, sive reluctante et invita ejus minerva, sive obstante juniore illa ætate ad juveniles lusus propensiore, sive etiam Deo ad sublimiora eum studia destinante, ingenue fateri solebat, eamque temporis (quo nihil tandem habuit charius) jacturam sæpiuscule lugebat.

Postmodum parentibus orbatus Lugdunum et Avinionem (ea quærens loca in quibus a nemine agnosceretur, quo liberius et familiarius mansuetioribus musis frueretur) proficiscitur, ubi incredibili litterarum Græcarum amore flagrare cœpit. In quibus nullo pene præceptore usus, sua industria (ut sagacis erat ingenii, memoriæ tenacis, et peracris judicii) indefessoque labore ita brevi profecit, ut cœvos suos omnes anteverterit, longoque post se intervallo reliquerit, imo et paucos suo sæculo pares habuerit: super senes nimirum (ut Scripturæ verbis utar ⁸⁶) intellexisse videtur, maxime in sacris et antiquis intelligendis, enucleandis, interpretandis et traducendis Græcis auctoribus. Inter quos summopere delectatus est D. Gregorio Nazianzeno Theologo, cum propter summam ejus eloquentiam, tum ob singularem ejus pietatem et doctrinam: unde tunc temporis incessit ei cu-

piditas Latinitate hunc donandi, et ab innumeris, quibus scatebat, mendis et salebris repurgandi atque illustrandi. Quod nullus unquam alius agredi ausus est, vel ea sane elegantia et nitore sermonis, eaque felicitate et fide, et oratoria et metrica qua ipse, præstare potuit.

Ibi ergo dum delitescit, et mirabilem Græcarum litterarum sitim die nocteque explet, et linguæ Hebraicæ sub Judæo quodam rudimenta ponit, ecce, vix exacto Avinioni biennio a reverendo et pientiss. fratre Joanne Billio abbate Sancti Michaelis in Eremo, et divæ Mariæ in Regiensi insula accersitur et revocatur. Tum enim de abbatibus illis, deque amplo et nobili patrimonio (quippe qui fratrum natu erat maximus) et de ipso relinquendo sæculo, deque novo vitæ genere instituendo et deligendo, nempe Chartusiano (ut via actiore quidem, sed etiam ad vitam cœlestem compendiosiore) meditabatur, ac vehementer cupiebat in suum locum Jacobum fratrem sufficere, ac sibi successorem relinquere, non tam ratione fraternæ necessitudinis, aut carnis et sanguinis (quæ jam illi viderant), quam illius singularis pietatis et eruditionis, quæ in ipso omnibus affulgebat, concepta de eo, velut de segete in herbis spe (haud sane inani) eum tantum aliquando fore, qui Dei Ecclesiam magnopere juvaret et exornaret. Sed vix adduci potuit adolescens nondum annos natus quinque et viginti, ut hæc sacerdotia susciperet, sua contentus Ferrariensi abbatiuncula, suoque (quo me tandem magna sua erga me benevolentia ornavit et locupletavit) prioratu Tossiniaco, quod existimaret his oneribus sustinendis impares se habere humeros, ipsosque amplos proventus sæpius esse impedimento litterarum studii (quorum solo desiderio tenebatur) quam adjumento. Verum precibus fratris et amicorum victus ea suscipit, non sine frequenti postea tædio ac mœrore. Ita autem in ipsis se gessit, atque in omni pietatis genere excelluit, ut non modo cœnobitis suis, sed et omnibus vicinis, illucque adventantibus velut juvenis alter Daniel admirationi et exemplo esset.

Sed hanc nobis et Dei Ecclesiæ invidens felicitatem ille qui sua invidia mortem invexit in mundum, secundis bellis civilibus ad defectionem a rege et Ecclesia Rupellanos (eos excipio quibus inerat scintilla quædam pietatis et amoris erga litteratos) velut ex orco suo et tanquam alacres et peraccommodos nefarii sui instituti administratos suscitavit, quorum ministerio id erga novum abbatem effecit, quod olim erga Jobum servum Dei eximium. Nam duo ejus monasteria illi exusserunt, diruerunt et solo adæquarunt. Arbores etiam (nam illic erat in litore maris lucus arboribus perpetuo virescentibus consitus, et peramœnus, musisque aptissimus) partim succiderunt, partim radicitus avulserunt: et quotquot in Sanmichaelina arce et

⁸⁶ Psal. cxviii, 100.

templo viros religiosos, milites ac subditos (quos A ibi velut præsidarios privatis sumptibus alebat) admotis bellicis tormentis expugnato repererunt, crudeliter trucidarunt, alios gladiis conscindentes, alios laqueo præfocantes, alios præcipitio collidentes, alios semineces ac vivos in puteos projicientes. Hanc enim suam primo rabiem in vicinos evomuerunt, eoque crudelius sævierunt, quo sanctior erat locus et sanctiores ipsi incolæ (cibus enim ipsius Satanæ, ut ait propheta⁸⁵, electus); invisus nimirum illis erat tam pius abbas, quippe qui splendore virtutis suæ noctuas istas perstringeret. Ipse tamen tunc aberat.

Nam paulo ante (ægre quidem, sed utiliter, ac cœnobarum et amicorum suorum consilio et impulsu, ut sibi magis ad litterarum studia et pacem, B quam ad arma nato consuleret, seque Dei Ecclesiæ ad meliora servaret) Nannetas se receperat. Ubi aliquanto post tempore hac tam truculenta ac harbara strage ab illustriss. Martignio Britannicæ prorege, qui tum ibi aderat, et cui in via forte fortuna occurrerat, primum audita, domum rediit, et in lacrymas prorupit. Ad quem dum accedo ei pro virili aliquid solatii impertiturus, voce faucibus præ angore hærente in lacrymas simul etiam erumpo, quibus uterque tam miserabilem cædem affatum persecutus est, fuitque utriusque tum quædam flere voluptas. Sed tandem arescentibus illis, et pene exhaustis, collectisque animis, Deus (in- quiebat ille), venerunt gentes in hæreditatem tuam, C posuerunt templum sanctum tuum in pomorum cultodiam, posuerunt morticina servorum tuorum escas velatilibus cœli, carnes sanctorum tuorum bestiis terræ, effuderunt sanguinem ipsorum tanquam aquam, et non erant qui sepeliret⁸⁶. Altaria tua, Domine, suffoderunt, et servos tuos occiderunt gladio, et ego ex Michaelinis nostris relictus sum solus⁸⁶. Et quemadmodum David, audita tam misera clade Saulis jussu et manu Doeg Idumæi perpetrata occisorum octoginta quinque virorum ephod lineo vestitorum, dicebat ad Abiathar filium Achimelis, qui solus ad ipsum ex ea effugerat: *Ego sum reus omnium animarum domus patris tui*⁸⁷: ita et ipse, Ego, inquit, reus sum omnium animarum istarum. Sed luctuosus illis etiam verbis ego eum solabar, quod D ei idem quod Davidi viro innocenti et secundum cor Domini contigisset, eodemque pene telo cum eo confusus fuisset.

Post hanc ruinam et cædem Nannetibus menses aliquot commoratur, non procul (quia propius accedere non licebat) a cœnobio suo, similis avibus illis quæ nidis etiam in terram excussis circumvolitare solent, nec longe abscedere. Nihil unquam ei funestius ac tristius contigisse, nulloque graviore casu et dolore in vita perculsum fuisse meminimus: quanquam multa ei tristitia et luctuosa maxime sævientibus bellis civilibus acciderint. Nam

præter innumerorum consanguineorum et amicorum, quam in ipsis fecit, jacturam, amisit primis tumultibus in Drocensi pugna avunculos duos viros illustrissimos, Brichanteum Bellovacum et Givrium, fratres, qui in prima acie cum magistro equitum fortiter pugnantes ceciderunt: hic quidem in ipso conflictu, ille ex vulnere ibi accepto aliquanto post tempore; Prunæum etiam fratrem Claudium Billium in prælio ad Jarnacum commisso, dum fractos ac fugientes hostes longius et acrius persequitur; Ludovicum Billium Vertronæum alterum fratrem in obsidione Pictavensi urbem regi et civibus protegentem; alios etiam duos fratres in Drocensi prælio: quorum tres priores fuere equites Torquati, et Cataphractorum equitum duces inclyti ac fortissimi; alii strenui et generosi adolescentes peditibus imperabant. Horum, inquam, (quorum ipse etiam in *Anthologia* sua sacra meminit) et aliorum propinquorum et amicorum quamplurimorum interitus eum magno perculit dolore, summaque affecit tristitia: sed quæ mox in lætitiâ vertebatur, dum cogitaret eos velut alios Machabæos pro aris et focis, pro Ecclesia, pro rege et republica fortiter dimicando occubuisse, et ex sua familia et cognatione velut ex equo Trojano tot viros fortes et de republica bene meritos exsiliisse.

Sed tristitia illa de crudeli et cruenta Michaelitana cæde et ruina (de qua ipse in nuncupatoria illa epistola ad Carolum Lotharingum cardinalem amplissimum, quam operi Nazianzeno præfixit, verba faciens: Quis, inquit, Michaelini nostri cœnobii cladem ulla quamlibet tragica oratione pro rei atrocitate deplorare queat?) ut major erat, ita cordi ejus et animo penitus ac diutius inhæsit. Postea regione illa exturbatus, huc et illuc vagari cœpit, et peregrinorum more cupidius expectare et inquirere civitatem illam futuram statam et nulli bellorum ac temporum vi et injuriæ perviam. Secessit primo Laodunum ad charissimum fratrem et reverendum cœnobii Sancti Vincentii abbatem, in quo, et Sandionysiaco (ubi etiam summi prioris munere fungebatur), aliquot annos transegit propriis cœnobiis pulsus, et redivitibus D spoliatus. Verum semper cupidus revisendi Michaelini soli, inita pace et sedatis utcumque tumultibus, modo Lutetiam, modo Oysonvillam, modo Nannetas, modo ad Turonicum Tossiniacum nostrum perrexit, spe ulterius progrediendi, et illuc perveniendi. Sed renascentibus civilibus bellis, vel potius illic perseverantibus: vel morbis, quibus profligabantur, obstantibus, ac resstantibus procellosæ nostræ reipublicæ ventis, illuc nunquam appellere potuit ante postremam ætatem, aliquot ante mensibus quam tributum naturæ penderet.

Interea vero valetudinarius licet, et miserrimi nostri sæculi fluctibus huc et illuc jactatus, nus-

⁸⁵ Habac. i, 16. ⁸⁶ Psal. LXXVIII, 1-3. ⁸⁷ III Reg. XIX, 10. ⁸⁸ I Reg. XXII, 22. 7

quam fuit otiosus (otium enim et desidiam tanquam lethale quoddam venenum, ipsosque desides, ut reipublicæ inutiles ac perniciosos summopere oderat); quin plura, et doctiora, utilioraque edidit opera, quam ullus suæ fortasse ætatis alius: ut cum Paulo dicere potuerit: *Tunc potens sum, cum infirmor: virtus enim in infirmitate perficitur*⁸⁰. Nihil enim ei excidebat, ne momentum quidem temporis, nec diem ullam labi sinebat sine linea, imo nec sine exarata saltem pagina aliqua. Nam morbo etiam laborans (ut frequentibus erat obnoxius, maxime articulari, et fluxionibus) relaxato vel intermisso dolore versus aliquos vel Græcos, vel Latinos, vel etiam Gallicos, aut aliud quidpiam semper condebat. Etenim silvam etiam quandam sibi paraverat sententiarum et argumentorum, quæ in lecto, ubi non licebat multos libros volvere, versaret animo, et amanuensi dictaret. Quin etiam cum aliquando equitaret, a comitatu sæpe secedebat ut meditationi vacaret, et ea quæ in animo habebat, apud se agitaret, quorum capita pugillaribus inscribere solebat, idque raptim et furtim.

A me namque potissimum sese subducebat, quod ei sæpius objicerem, ac velut bellum inferrem, quod se non respiceret, et animum litterarum studiis velut arcum semper intensum nunquam relaxaret. Non enim ob aliud inter nos obortum est dissidium, et quod nimia inedia et crebrioribus jejuniis (nullum enim, præter alia spontanea, ex his quæ indixit Ecclesia, intermittebat) tabescens corpus, tenue ac macilentum, atque σκελετῶν pene simile conficeret. In vase enim fictili et admodum fragili magnus erat repositus thesaurus, eratque ejus animus velut pretiosus lapillus anulo vitreo inclusus, ac sub villosis Esau integumentis verus latitabat Jacob. Enimvero ut pacis erat amantissimus, et ipsa litterarum studia otia et secessum quærunt, magnopere cupiebat locum aliquem quietum et tranquillum nancisci, in quo bibliothecam statueret et instrueret, et mansuetiores musas liberius amplexaretur, foveretque tutius.

Quod plerique intelligentes et spe quæstus (nam de annuo suo reditu multum ille remittere volebat) affecti ad eum adventarunt, et crebro cum eo sermonem instituerunt de permutandis illis suis abbatiis. Sed quia alii, vel suspecti erant hæreseos, vel arma proflabantur, vel non carebant suspicione Simonæ (quam velut malorum nostrorum lernam imprimis detestabatur) maluit cum periculo suæ valetudinis, et studiorum suorum dispendio huc et illuc perpetuo ferri, quam nomini suo vel minimam maculam inurere, et quam conscientiam (in qua pura servanda erat vigilantissimus) vel tantillum lædere. Quin et sæpe illi fuit animus relinquendæ alterius suæ abbatiæ, quod ei bigamia illa non placeret: sed id commode fieri non potuit ob adversa tempora et loca quæ nullum ibi abbatem vel

monachum tolerare poterant. Ad episcopatu frequenter sibi oblato tanquam a letali scopulo semper profugit, se tanto munere indignum ratus, multis fretus sanctorum et doctissimorum antiquorum Patrum exemplis, et magno animæ imminente periculo deterritus. Animo autem sæpe angebatur, ferebatque indignissime quod episcopi, abbates, reges, ac pontifices sacerdotia tam male locarent, et Christi oves tanto pretio redemptas lupis sæpe ac leonibus (addo etiam) et lenonibus committerent.

Ex cujus Christi schola ut omnis generis virtutes, maxime vero ipsius propriam perdidicerat, tantoque cupidius, quanto magis oderat vitium illi contrarium, quod angelos ipsos de cælo deturbavit. Cum humilibus repebat humi, cum superbis et elatis male cohærebat. Generis sui nobilitatem, quæ clarissima erat, nusquam ostentavit (quod vani passim solent, et ea intumescere), nullam veram aliam existimans quam quæ virtute pararetur aut fulciretur. Doctrinam pariter suam et multiplicem rerum ac linguarum cognitionem, quæ multis cristas erigere, et supercilium attollere consuevit, nunquam extulit, quin eam depressit potius. Erat enim ei velut innata illa charitas, quæ non inflat, sed ædificat⁸¹, ut ex ejus scriptis, nihil certe aliud spirantibus, liquet: sicut et ex ipsius quotidianis sermonibus et colloquiis cuius etiam novum ac perspicuum erat. In quibus familiaris, comis, ac facetus, creber sententiis, et pietate et eruditione semper insignis fuit.

De republica Christiana et Gallica vir publici amantior quam sui, frequenter et ex animo verba faciebat, juxta vulgatum proverbium, ubi vulnus, ibi manus: ubi plaga, ibi lingua. Deplorabat enim quotidie miserrimum ejus hodiernum statum, nec aliud sperandum dicebat, quam brevem quamdam ipsius eversionem, ac eam pene (quod Deus opt. max. avertat) quæ sub Phaethonte accidit, conflagrationem. Tanta autem erat prudentia, tamque acri et perspicaci ingenio et judicio, ut ex antegressis futura etiam conjectaret, ac sæpe divinaret, eaque velut ex alta quadam specula prævideret. Ut litterarum, ita et litteratorum erat amantissimus; sed eorum præsertim qui rempublicam litterariam, et Dei Ecclesiam juvarent. Nam eorum, qui ei infesti erant, consortium diligenter vitabat, et ab eorum libris abstinebat. Oderat vir castissimus poetas et scriptores spurcos et obscenos, eosque omnes qui Dei talentis abuterentur, et ea impenderent in celebrandis potius Bacchi et Veneris, vel etiam immeritorum hominum laudibus, quam Christi.

Lectissima ejus domus velut sanctum quoddam cœnobium et xenodochium, scholaque virtutis erat, quod ex bene moratis et pacificis ejus domesticis innotescebat, adeo ut ex ipsis agnosceretur patrisfamilias prudentia: qualis videlicet rector civitatis, tales habitantes in ea. Viris piis, doctis et religiõsis

⁸⁰ II Cor. xii, 10, 9. ⁸¹ I Cor. viii, 1.

(nempe sui similibus) patens et pervia, atque Christi pauperibus, quorum perpetuo fuit amantissimus, et pater locupletissimus. Ideo eum gregatim et passim sequebantur, juxta illud Evangelicum : *Ubicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ* ⁹⁰. Dignus qui cum Joanne Eleemosynario conferretur, et cum Jobo jure diceret : *Oculus sui cæco, pes claudus, pater pauperum* ⁹¹. Quos etiam moriens testamento hæredes suarum facultatum reliquit, maxime earum quæ ex Christi patrimonio ei supererant, sacrilegium quoddam arbitratus si alio transferrentur. Ejus mensa læta et lauta : sed eo lætior ac lautior quo spiritalibus epulis, animum magis quam corpus reficientibus ac saginantibus erat instructor. Symposia ejus Platonicis tanto præstantiora, quanto theologia, et Christiana philosophia (qua dapes suas condire et aspergere solebat) Platoniam antecellit. Quod si quid in eis a virtute aversum aliquibus, ut nobilibus et arma profitentibus (quibus sæpe minus est curæ pietas et Christiana religio, et a quibus, ut nobilissimis et clarissimis parentibus ortus, invisebatur) excideret, mox eos ita amice corripiebat, tantaque cum venustate et sale, ut ipsos statim dicti aut facti pœniteret. Norat enim ille alter evangelicus Samarites oleum lenitatis, et vinum austeritatis ita miscere et temperare, ac vulneribus peccatorum infundere, ut illis facile ac sine dolore melderetur. Quare ad eum postea meliores redibant, et ab ejusmodi abstinebant.

Amicis fuit amicissimus et officiosissimus. Ad conciliandos inter se dissidentes paratissimus, nulli inimicus, pacem cum omnibus, quantum fieri potuit, colens. Quod si quid dissidii sive disputando, sive quid aliud faciendo, forte suboriretur, mox illud componere studebat, ac diligenter cavebat, ne sol occideret super iracundiam. Longius excurreret narratio si singula (de quibus alias fortasse fusius, nam pro viri dignitate et merito nihil mihi hæcenus dictum videtur satis. Tanto enim ampliora meretur laudum suarum præconia vita functus, quanto magis ea superstes, ac modestus aversabatur) in quibus vir tantus excelluit, ac se laudabilem et admirabilem præbuit, commemorare vellem. Hoc unum tantum adjiciam, non sibi, sed Ecclesiæ natum fuisse, totumque ei addictum et consecratum. Quare cum nihil ardentius cuperet, quam quidquid haberet ingenii, doctrinæ, opum, et virium in ejus utilitatem et obsequium profundere, timeretque no morte quam illi frequentes morbi minitabantur, præreptus labores suos et studia posteritati relinquere non posset, et Turonensi Tossiniaco nostro nondum bene obfirmata valetudine, ex alvi profluvio debilitata, mira animi alacritate in hanc urbem se contulit.

Ubi cum iterum omnia divi Gregorii Nazianzeni opera repurgata et multo auctiora facta (conquisitis nimirum undecumque veteribus Græcis exemolari-

bus, multisque ad eum Roma missis ab illustrissimis cardinalibus Pelvæo, Sirleto, Caraffa, Baro subdatario, Gerardo Ursio, Morino, aliisque ei nomine pietatis et litterarum conjunctissimis, quos et ipse scriptis suis celebravit) typis mandat, et hoc opus ob grassantem pestem pridem intermissum urget, renascitur alvi profluvium, quod mox comitantur parotis et catarrhus ubertim in pulmones defluens : phthisi quippe interiit. Sentiens autem Ingravescere morbum aliquot ante dies quam extremum clauderet, quasi cum Ezechia audisset ab Isaia : *Dispone domui tuæ, cras enim morieris* ⁹², sacris primo postulatis, et pie sumptis, atque postea repetitis, (nam dum bona valetudine frueretur in celebrandis tremendis mysteriis creberrimus et religiosissimus erat) de singulis sive quæ ad animam, sive quæ ad corpus, sive quæ ad rem domesticam, et temporaria pertinerent, ita disposuit, ut nihil pene intactum reliquerit, eique fere omnia ad animi voluntatem fluxisse viderentur. Quanta vero fide, quam ardenti charitate, quam profunda et abjecta (sed spe meliorum erecta) humilitate hoc sacrum viaticum, in quo summum semper præsidium collocaverat, et quo se in cœlestem montem invitatis omnibus hostibus ascensurum sperabat, sumpserit, vix sermone explicari potest.

Duo autem, dum alia multa prætereo, tum maxime præstitit. Alterum, quod, viso Domino, ei de tot tantisque ab eo acceptis beneficiis gratias ex animo, et quantas potuit, egerit, ac potissimum quod peropportune et ad vitæ extremum (quasi videret in se adimpletum, quod summis votis David posebat his verbis : *Ne projicias me in tempore senectutis, cum defecerit virtus mea, ne derelinquas me* ⁹³) Dominus servum, Deus creaturam, rex subditum, summus medicus ægrotum, vita morientem invisere, et sub tectum suum intrare dignatus sit, ac cum eo velut in lecto decumbere, qui cum Josepho fuerat in carcere, et cum Jona in piscis ventre : Amicus quippe certus in re incerta cernitur. Alterum, quod commissa sua gravissime detestatus, eorum veniam summa cum penititudine et cordis contritione petierit. In quibus tam piis et elegantibus verbis, aut velut cygneo quodam cantu usus est, ut astantes in sui admirationem raperet, ac eis lacrymas excutere

Pridie vero quam piam efflaret animam sacro etiam oleo inungi voluit strenuus Christi athleta, qui bonum certamen certaverat, cursum consummaverat, fidem servaverat, ne qua parte comprehendendi posset ab inimicis illis, qui toto quidem vitæ tempore, sed maxime calcanco nostro insidiosi solent. In qua sacra et extrema unctione cum a Sanseveriano curione suo Jacobo Prevotio theologo eximio de more sanctissimæ Triadis misericordia, et cœlitum imploraretur patrocinium, in singulis ea spe et fiducia respondebat, ut eorum paratam

⁹⁰ Matth. xxiv, 28. ⁹¹ Job xxix, 15. ⁹² Isa. xxxviii, 4. ⁹³ Psal. lxx, 9.

sibi opem, et cum Jacob castra Dei⁹⁶, vel, cum Elisabetho igneo et auxiliare circa se equos et currus videre videretur⁹⁷: *Angeli enim Domini in circuitu timentium eum*⁹⁸. Unde nullo unquam metu mortis consternatus apparuit, quin eo vegetior et alacrior, quo se majori et potentiori comitatu stipatum, et portui, post trajectum hujus sæculi procellosum et periculis plenum fretum, propinquiorem sentiebat.

In hoc autem postreimo suo morbo patientissimus ut aliis in omnibus semper fuit, nihilque aliud quam de Deo, deque summa ejus erga peccatores misericordia, velut vastum quoddam mare omnia peccata obruente, audire volebat. Cumque de ea sæpius verba facerem, et de sæculi hujus miseriis, deque eis oppositis gaudiis cœlestibus quæ hinc emigratos solari et exhilarare solent, jubebat ut de peccati etiam gravitate et fœtore dicerem, quo magis suorum (quæ certe vel nulla, vel paucissima, eaque quæ humanitus admitti solent, et a quibus vix optimus quisque se vindicare potest, in eo unquam animadverti: sed *justus est prior accusator sui*⁹⁹) eum tæderet, majorique dolore et horrore concuteretur. Gaudebat et Psalmographi hemistichii ad excitandam suam et mentem, et memoriam eorum quæ ipse sanus ad mortis (quam lætus et pervigil expectabat: quippe cui vivere Christus, et mori lucrum esset¹⁰⁰) viaticum sibi paraverat. Nam paucis auditis (siquidem plura ejus cerebrum ferre non poterat) ipse postea sublatis semper in altum oculis hæc apud se meditans, et more mundorum animalium ruminans velut in cœlum rapiebat. Cumque illi perpetuo assiderem, et quid ageret tacitus aliquando contemplarer, ipse meditando vel precando fessus: Age vero, inquiebat, dic aliquid. Tum ego de thesauro biblico proferebam modo nova quædam, modo vetera¹⁰¹, eosque animi cibos, quibus eum libenter vesci, palatoque ejus arridere ad Rebeccæ imitationem noveram. Dicebam et de salutiferæ crucis mysterio, cujus imaginem, ut verum serpentem zœneum ab omnibus venenatis antiqui serpentis moribus curantem, fixis oculis intuebatur¹, osculabatur, amplexabatur: hæcque, velut scala Jacob, ad Dominum ipsi innixum et sufflum, ac sibi quasi manum inde porrigentem rapi, et in cœlum ascendere videbatur². Accersi et ipse jussit amicos, aliosque theologos viros doctos et pios, quorum consolationes libentissime excipiebat.

Ita prorogata est illi vita (nam toto pene Adventus tempore in lecto decumbens, eo, velut suggesto in prædicandis Dei laudibus usus est) in sanctam

A Natalem Domini diem. De cujus mysterio postquam nulla me dicentem audisset, et plura ipse meditatulus fuisset (nam vox illi impediende fluxione libera non erat) hora nona serotina, pulsante Sorbonæ campana, velut se ad somnum compositurus: Subvehite me, ait astantibus. Mox ego, qui ex ejus verbis aliquam dicendi occasionem semper captabam, et vultum ejus jam immutari videbam: En, aio, subvectus es: sed altius, et in cœlum ipsum subvehendus. Ecce chorus angelorum, et ille cœlestis militiæ exercitus, qui hodie de cœlis in mundum descendit ad personandas Dei laudes, et ad pios omnes exhilarandos, ad te etiam accessit, teque circumstat, illi adjuncto fratre tuo a Gallione. (Erat enim ei frater ille prior novæ Charthusiæ Gallionensis charissimus et desideratissimus, cum propter naturæ et magnæ necessitudinis, quæ illis ab infantia intercesserat, vinculum, tum propter singularem animi ejus candorem, et summam vitæ integritatem.) En, ecce, aio, hi te omnes apertos sinu et obviis ulnis excepturi expectant, eo erga te, quo erga Lazarum, functuri officio, utque hinc cum illis in cœlum migres. Tum, Amen inquiens (præsente et audiente communi amico Genebrardo) obdormivit in Domino inter meos amplexus, postquam annos plus viginti continuos simul amicissime et in utraque fortuna versati sumus,

Dicere enim aliquando solebat cum de me aliis sermones sereret, nos dextras societatis (sic enim de alumno suo amice loqui solebat) dedisse, nulla nisi mortis disjungendas. Quod summo Dei beneficio inter alia multa mihi contigit. Nec enim ullo alio unquam diutius et familiarius usus est, nec alteri cuiquam (ni fallor) sua libentius ac fidelius arcana commisit. Quas ob res, et in grati animi testificationem hoc ejus elogium scripsi, eique luctuosissime parentavi. Obiit autem servus Domini, et litterarum decus anno ætatis suæ quadragesimo septimo, Lutetiæ Parisiorum, in ædibus amici Gilberti Genebrardi theologi Parisiensis, divinarum Hebraicarum litterarum professoris, anno salutis MDCXXXI hora nona serotina diei illius quo Christus Dominus in mundum venit, ut eum, cæterosque pios ejus similes in cœlum assumeret. Ejus corpus multis studiis, vigiliis, ac laboribus pro Dei Ecclesia dum viveret protritum et exhaustum, in choro ædis Sancto Severino sacræ ad magni altaris dextram dormit in pulvere, donec a Domino excitetur, ac beatæ animæ sanctorum laborum suorum sociæ et consorti iterum uniatur.

⁹⁶ Gen. xxxii, 2. ⁹⁷ IV Reg. ii, 11. ⁹⁸ Psal. xxxiii, 8. ⁹⁹ Prov. xviii, 17. ¹⁰⁰ Philipp. i, 21. ¹⁰¹ Matth. xiii, 52. ¹ Num. xxi, 8. ² Gen. xlviii, 12, 13.

SIMILIA QUIBUS D. GREGORIUS NAZIANZENSIS IN SUIS IPSIUS SCRIPTIS EST USUS

ORDINE LITTERARIO DIGESTA

A

- Equalitas rerum omnium apud Deum : et in corporibus eminentes ac demissæ partes ex quibus pulchritudo nascitur, seu etiam quæ se in terra efferrunt, et quæ subsidunt, 280.
 Amicitia, et flamma ignis, 259.
 Amicorum disjunctorum redintegratio; et plantarum per vim in diversum tractarum rennio, 185.
 Amicus post afflictionem, et post hostilem impetum suppetiæ, seu etiam post tempestatem gubernator, post cicatricem medicina, 245.
 Amores corporum, et flores veris, seu etiam flamma, 785.
 Anima versuta ac fide dubia prædita, et vulpes, 497.
 Anima multiplici virtutis et disciplinæ genere ornata, et navis omnis generis mercibus onerata, 202.
 Animarum curandarum ratio, et corporum medicina, 25.
 Animi nobilis et egregia indoles, vanis studiis occupata, et imperiti athletæ aerem plus quam corpora ferientes, 389.
 Animus, et via, 33.
 Antistes, et qui multiplicem ac variam belluam cicurare ac ducere aggreditur, 33.
 Athanasius, et adamas, sive magnes, 406.
 Avarus, et facultates raptu collectæ, 881.
 Avarus, et infernus, ignis. mare, et si qualia impleri nequeunt 314.

B

- Baptismi ministri probi vel mali; et annuli diversæ materiæ, 712.
 Ad baptismum accedentes, et febricitantes, 699.
 Basilius, et aquila, 251.
 Basilius adhuc juvenis, et pullus equinus vel vitulus, 779.
 Basilius officio probe functis benignus, peccantibus autem severus, et leo, seu etiam histrio, 819.
 Basilius, et sol, 821.
 Bellum civile ac domesticum foventes, et qui proprias carnes morsibus appetunt, 438.

C

- Calamitates, et ignis, 320.
 Caritas, et plantæ, per vim in diversum tractæ, et deinde laxatæ, 425.
 Christiani in virtute quotidie non proficientes, et trochi scutiæ vi in orbem rotati, 147.
 Christiani Catholici, et milites ejusdem exercitus invicem se ex armorum signis agnoscentes, 625.
 Christiani Catholici inter se dissidentes, et furentes qui in proprias carnes sæviunt, 158.
 Christiani mortui qui loco male atque improbe distrahuntur, cum doctrinæ vinculo constricti sunt : et oculi distorti unam eandemque rem cernentes; ac non obtutu, sed situ duntaxat inter se dissidentes, 758.
 Christianorum linguæ, et Nili cataractæ, vel etiam solis radius, 174.

- A Christus aliorum salus, et aliorum ruina; et regula recto parcens, et superfluum resicans; itemque sol sanis oculis splendorem afferens, et imbecilles obscurans, 322.
 Christus Judæis quædam permittens; et medicis ægrotis, 572.
 Concio gravidam mentem feriens, et ferrum siliicem, 32.
 Constantes in adversis, et petra, 478.
 Contentio et flamma per stipulam currens, 417.

D

- De Dei natura disputantes : et qui aerem totum haurire tentant, 552.
 Deum cognoscere cupientes, sine corporearum ac sensilium rerum adminiculo; et qui umbram suam antevertere, vel etiam oculos rebus in aspectum cadentibus citra intermediam lucem et aerem conjungere, aut pisces extra undas volvere conantur, 505.
 Deus, et sol, 235. 497. 693.
 Deus animæ morbum adventu suo indicans, et sol oculorum imbecillitatem prodens, 255.
 Deus, hujus universi conditor : et citharæodus, seu citharæ confector, 499.
 Deus muneribus nostris vinci nequit : et umbram suam nemo præterire, ut nec corporis magnitudo supra caput sese efferre potest, 272. 273.
 Deus Pater essentia trinus, et fons quinam bifidus ac bifidus, *Vide infra* Tribitas.
 Disputantes acrius pro verbo quam par sit : et insani, 492.
 Ex disputationis unius tædio, ad cæteras omnes nauseantes, et qui ex unius cibi fastidio eihos omnes aversantur, 557.
 Disputationibus stringendis vel solvendis dediti, et qui in theatris certamina proponunt, 488.
 Dissidii compositio, et membrorum corporis consensus, 184.
 Dissidium Christianorum, et nocturna pugna, 51.
 Doctrina, et cibus, 317.
 Doctrina jejuna ac minuta, et araneorum telæ, 468.
 Doctrinam adulterantes, et qui vinum aquæ miscent, 34.

E

- Ecclesia, et corpus humanum, 586.
 Ecclesia Dei, et Mosis tabernaculum, 568.
 Ecclesia recte composita, et hortus, cælum, et corpus, 250.
 Ecclesiæ pastores, et membra corporis, 12.
 Episcopatum ambientes lucris causa, et navigantes quæstus gratia, 641.
 Episcopi, et in pendulo et sublimi fove gradientes, 28.
 Episcopi, et pastores, 16.
 Episcopus vel concionator evangelicus : et belluæ multorum capitum moderator, 34.
 Ethnici a divino afflatu constitutionis suæ robur non habentes, et radices quæ quod stabili loco minime fixæ sint undis feruntur, 140.

F

Felicitatis præsentis conservatio, et ægrorum corporum curatio, 170.
 Fidei desertores, et semen supra petram siccam seminatum, 82.
 Fidem nostram irridentes ut incertam, et qui oculorum vel aurium vitio laborant, 33.
 Filius Dei, et solis splendor, 382.
 Filius Dei homo factus, et sol nube tectus, 903.
 Filius Dei iniquitates nostras in se suscipiens, et ignis ceram conficiens, aut etiam solis radius terre vaporem absorbens, 543.
 Filius Dei, et Spiritus sanctus, et lumen ex sole, 467.
 Fortunarum omnium suarum periculo dimicans, et malus pugili seu etiam gubernator navis, 152.

G

Gregorius acerbitate et mœstitia impletus, et puerorum ad fulgetra affectio, 256.
 Gregorius et silix ex quo latens ferro excutitur ignis, 365.
 Gregorius cum amicis in gratiam rediens, et plantæ per vim in diversum tractæ, ac deinde laxatæ, 185.
 Gregorius maledictis impetitus, et arbor excelsa onam auræ circumfluunt, 420.
 Gregorius Basilii laudes celebrans: et athletæ currentes, 777.
 Gregorius de disciplinis et litteris locuturus, et qui quod in aere et terra est aut utile aut gratum decerpunt: aut etiam qui igne, cibo vel ferro utuntur, 778.
 Gregorius, et polypus, 785.
 Gregorius Ecclesiam Constantinopolitanam suscipiens, et navi periclitanti, vel urbi obsidione cinciatæ opem ferentes, vel etiam ædibus flammis conflagrantibus aquam injicientes, 639.
 Gregorius ad suum rediens episcopatum: et fluvius, qui non nisi coactus per accliviam fertur, sed per decliviam celerrime labitur, 472.
 Gregorius oblectamentis labores dissolvens, et cornuum arcus laxatio, 477.

H

Hæresis, et letale poculum, 898.
 Hæresis contrita paululum adhuc et languide palpitans, et serpentis intercisæ cauda, 620.
 Hæretici Ecclesiæ gloriam detondentes, et qui Sampsoni crinem abstulerunt, vel etiam arcem quamdam expugnantes, 402.
 Hæretici Catholicorum erratis imminentes, et muscæ vulneribus, 491.
 Homines sub imperio, et membra corporis, 113.
 Hominis passiones, et anni partes, 840.
 Homo prudens ac cordatus, et aurum, 17.
 Homo sapiens in sermone, peritus autem animo, et sepulera, 301.
 Homo erectus incedens, et qui navigat, 277.
 Homo fortis et generosus, et equus, 581.

I

Improbitas, et flamma, 426.
 Impuri de Deo disputantes, et qui ægris oculis solis radios intuentur, 489.
 Inconstantes, et polypi, 641.
 Inimicitias exercentes, et eadem terra, quæ sanis innota, et vertigine laborantibus videtur instabilis, 417. Seu etiam idem columnarum intervallum, quod his qui propius majus, qui longius remoti sunt, minus videtur, *ibid.*
 Iratus, et Ætna, 129

A

J

Julianus, et Rapsaces, 138, et simia, 139.
 Julianus, et qui sementem facit, aut qui ignem excitat, 157.
 Julianus, et Ætneus ignis, 120.
 Julianus, et Chamæleon, 105, vel etiam Proteus, *ibid.* et 118.
 Julianus adversus Christianos, et venator, 106.
 Julianus, et ii qui cibis toxicum immiscent, 117.
 Julianus multiplices Christianis persecutiones parans, et draco, atque etiam fulmen, 128.
 Julianus suam occultans impietatem, et ignis in obscura et crassa materia latens, vel fontes per specus quosdam fluentes, 90.
 Juventus imperita, et temeritas inconsulta, 48.

L

B

Lex vetus, et medicus, vel etiam prucens equorum domitor, 854.
 Lex vetus, et maceria, 854.

M

Machabæi septem martyrium patientes, et fluctuum jactatio, 296.
 Machabæorum septem fratrum mater suos filios cernens in tormentis, et avicula pullos suos ab angue arripi contuens, 294.
 Martyres, et nodi, 366.
 Martyrum gloria ex mysteriis istis migrantium, et sol ex nube qua obducebatur prius liberatus, et ver post hiemem, atque etiam sedatis ventis æquor, 440.
 Mens quæ id quod sentit verbis exprimere nequit, et incessus hominum torpore laborantium, 780.
 Mœror, et zizania, 256.
 Mors, et portus, 352.
 Mortui, et peregrini qui in patriam redierunt, 332.
 Multitudo populi, et instrumentum musicum multis flidibus constans, 31.
 Multitudo cupiditates suas coercens, et ignis in materia latens, aut amnis repressus, 122.

N

Nomæ Gregorii matris pietas, et sol, 357.

O

Officium suum deserentes, et athletæ leges palæstræ non servantes, item et ægroti medico maledicentes, 322.

P

Pastores imperite docentes, et sepix, 757.
 Pastoris functio, et cibus, 250.
 Peccator, et aspis surda obturans aures suas, 22.
 Peccatores seipsos gravissimis malis afficientes, et qui carnes proprias commordent, 22.
 Philosophantes extra tempus, et athletæ extra arenam præstantissimos se jactantes, vel etiam gubernatores artem suam in tranquillitate magni facientes, 478.
 Philosophi in speciem sciti et elegantes, et mureculæ nativa pulchritudine destitutæ, ad colores confugientes, 345.
 Pietatis cultores ab orthodoxis non in parvis dogmatis præcisi, et aqua quæ manu comprehensa per digitos effluit, 409.
 Præcepta sapientum, et stimulus, 891.

Præfeci ecclesiastici, et subterraneæ aquæ, A	
	757.
Præfectorum ac subditorum conditio, et varii variorum animalium motus atque impetus, sicut et ætatum ac qualitatum inter homines discrimen,	401.
Prosperitas, et venti, aut etiam litteræ in arena scriptæ,	270.

S

Salutis viæ, et vitæ humanæ instituta,	604.
Sapientiæ defectus et excessus, et regulæ additio aut subtractio,	584.
Seminis germina, et venti naufragia,	425.
Senectus prudens, et considerata tarditas,	48.
Sermo, et musicus concentus,	155.
Sermo, et cibus,	317.
Sermo de rebus suavissimis, et oculi spectacula cernentes,	781. B
Sophistarum contentionibus qui oblectantur, et qui equestribus certaminibus lætantur,	781.
Tudium præceps, et semina quæ in petras ceciderunt, et fundamentum in arena jactum.	48.
Trinitas, et margarita undique surgens,	657.
Trinitas, et sol, radius, atque lux,	576.

V

Verba stulta, quibus nugacitas conjuncta es, et variæ animæ curæ quas multiplex insomniorum species subsequitur,	881.
Verba vana, et magna insomniorum ars,	881.
Via impura iter facientes, ac sese leviter inquinantes, et qui compedibus vincti non nihil progrediuntur,	705.
Violentia ac necessitate expressum, et planta per vim manibus inflexa,	19.
Vir parvus onus aliquod subiens, et qui turrim ædificat,	59.
Virgo tota Deo amore conjuncta, et aquarum profluvia pluviæ canalibus inclusa,	653.
Virtutem amplectentes, et qui clarissimæ lucis tempore iter faciunt,	876.
Virtutum præstantissima, et prati florum fragrantissimus, et pulcherrimus,	258.
Vita, et carcer, seu etiam stadium,	323.
Vita hominum, et torrentium transitus,	874.
Vita activa et contemplativa, et mare ac terra,	817.
Vita humana, et mare,	477.
Vitæ humanæ vanitas, et avis volatus, navis in mari, pulvis, vapor, ros matutinus, flos,	211.
Vitiose implicant, et qui in obscura caligine oberrant,	45.
Vitium, et aqua, sive etiam festuca,	425.
Vitium, et absinthium,	18.

PROVERBIA QUÆ SCITE ET APPOSITE CITAVIT D. GREGORIUS NAZIANZENSUS.

A		C	
Absalonis manus,	394.	Luto lutum purgare,	466.
In abyssi vestigiis deambulantes,	504.	Luto margaritam committere,	736.
Auri imbecillæ tonitruum sonum committere,	736.	M	
B		Manibus vinctis linguam armare,	492.
Bilis etiam aliqua utilitas,	426.	N	
Briarei manus,	334.	Nudo capite in tragitium prorumpere,	22.
C		O	
Crates Cratetem Thebanum libertate donat,	810.	Obolo nihil præstantius,	145.
F		P	
Ferrum quandiu calet, frigida obduretur,	711.	Pedites ad Lydum currum,	787.
Figulinam in dolio discere,	35.	Phœbus sine ære non divinat,	145.
In fonte medio siti cruciari,	709.	S	
Frontem perfricare,	22.	Saul num inter prophetas?	16. 235.
G		Solem infirmis oculis committere,	736.
Gutta cavat lapidem sæpe cadendo,	337. D	Sus in cæno provoluta,	101.
H		U	
Hirundo una non facit ver,	687.	Ultra Gades transmeare non omnibus concessum,	789.
L		V	
Lacte adhuc utentibus solidum cibum committere,	736.	Vestem hanc Histæus consuit, induit autem Aristagoras; de Samiorum tyrannide,	157.
Leonem ab unguibus laudare, et statuam ab ambra,	225.	Vulneribus scatenis, aliis mederi temptat.	18.

MONITUM IN SEQUEMTEM ORATIONEM ⁽⁷⁸⁾.

—

I. Inter orationes Gregorii primam illa sibi sedem vindicat, quæ quadragesimo primo loco ab editoribus Parisiensibus numeratur; quamvis in omnibus pene codicibus cæteris præmissa sit orationibus. Regii namque plusquam quadraginta sunt codices, in quibus ordine prima est *Oratio in Pascha et tarditatem*. Primum quoque locum tenet in Anglicanis, imperatoriis, etc., ut vel ex editis catalogis notum. Quin ipsa orationis verba eam omnium primam esse ostendunt satis. Ἀναστάσεως ἡμέρα, καὶ ἡ ἀρχὴ δεξιὰ. « Resurrectionis, inquit, dies faustumque principium. »—« Principium, inquam, sermonum et initi pastoralis officii. » Ἀρχὴ τῶν λόγων μου, καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ διδάσκειν καὶ τοῦ προσηλασθαι. Ita post veterem scholiastam Nicetas. Ἐντεῦθεν γάρ, ait apud Lambecium (79) ille, ὁ θεϊότατος οὗτος Πατήρ τῶν ἑαυτοῦ λόγων ἀπήρξατο. Id est: « Hinc enim divinissimus ille Pater sermonum suorum initium duxit. »

II. Idem astruit Basilus insigni scholio, quod in commentario exhibetur: imo ineditus alter scholiasta, qui in Colb. cod. 3063, in orationem secundam in Pascha, hæc verba: Ὁ λόγος Θεοῦ, « O verbum Dei, » etc., sic commentatur (80): « Habes itaque nunc orationem hanc nostram, non quidem primitias, neque primam, ut illa (quæ sic incipit) Resurrectionis dies. » In eam denique sententiam cum veteres tum recentiores iverunt. Nec enim moror quod Leuvenklaius in sua nuncupatoria epistola ait: « Ratione temporis, siquidem Eliæ Cretensi et Nicetæ Serronio credimus, esse prima debeat oratio, » quæ in Parisiensi Græco-Latina editione ordine secunda est. Etenim longe aliam esse Nicetæ mentem modo vidimus. Eliæ vero sententiam alibi refellemus, quam interim explodit satis utriusque orationis principium, et finis istius: ubi Theologus: « Jam sermones, inquit (81), habetis, quorum desiderio tantopere flagrabatis; » sermones hucusque denegatos, quorum studio eo amplius ardebant, quo diutius illi differebantur. Quæ quidem interpretatio non nostra, sed ipsius est Gregorii, ut tota oratio tertia, alias secunda, probat, atque in eam admonitio demonstrabit.

III. Hæc igitur prima omnium scripta dictaque fuit oratio anno Christi 362, pridie Kalendas Aprilis, qua die, juxta Bucherium, hoc anno festum Paschæ incidit. Qua vero occasione quibusve de causis, infra commodius admonitio in *Apologeticum magnum* declarabit. Brevis illa quidem oratio: verum certe, rerum habita ratione, amplissima; tametsi temere fluens et dissipata forsitan prima fronte videatur. In ea resurgentis Christi mysteria, cum defensione tarditatis suæ, et utrumque cum præceptis morum ita conjungit, ita singulis singula miscet, ut oratio panegyrica tota, tota moralis, apologetica tota pene possit appellari. In ea se idem accusat et defendit, demittit et extollit, paret et imperat, benevolentiam captat et objurgat. Denique dum esse pastor bonus exoptat, ipsum quem esse exoptabat, se demonstrat, et Christo alacriter commorientem et una simul resurgentem, novum hominem, quem pastorem oves sequi debeant et audire. Munerum autem injecta mentio, quam artificiosa, quam apta festo, præceptis morum, laudibus patris, sibi ipsi tam magnifice quam modeste ac necessario, novo sub patre pastori vicario, commendando! Atque hæc est prima Gregorii, et, si Basilio credimus extemporalis oratio.

(78) In omnibus pene mss. hæc oratio primam sedem occupat.

(79) Lambec. in catal. ad cod. 97.

(80) Νῦν μὲν ἔχεις τὸν λόγον τοῦτον, οὐκ ἀπαρχὴν, οὐδὲ πρῶτον, ὡς τὸ, ἀναστάσεως ἡμέρα.

(81) In *Monito* ad orat. 3.

—

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ (82)

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΛΟΓΟΙ.

S. P. N. GREGORII THEOLOGI
ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI
ORATIONES.

ORATIO I^a.

3 *In sanctum Pascha et in tarditatem.*

I. Resurrectionis dies, faustumque principium. Hac celebritate exsplendescamus, ac mutuo nos complectamur. Dicamus, fratres, his etiam qui nos oderunt ^a, nedum his qui per charitatem aliquid fecerunt, vel passi sunt. Resurrectioni omnia condonemus; veniam alii aliis demus, tum ego qui laudabilem vim perpessus sum, hoc enim nunc adjicio, tum ^b vos qui laudabiliter vim attulistis, si quid est quod mihi tarditatis causa succenseatis. Quandoquidem ea fortassis apud Deum melior est atque præstantior quam aliorum celeritas. Bonum enim est, et Deo parumper sese subducere, ut Moyses ille olim ^c, ac postea Hieremias ^d, et rursus ad vocantem prompte atque impigre accurrere, quemadmodum Aaron ^e et Isaias ^f, modo utrumque pio animo fiat, alterum ob propriam infirmitatem, alterum ob vocantis potentiam.

II. Mysterium unxit me; mysterio paululum secessi, quoad ipse me explorassem; cum mysterio etiam simul introeo, præclarum timiditatis infirmitatisque meæ adiutorem, diem hunc asciscens, ut, qui hodierno die a mortuis surrexit, idem me quo-

^a Isa. lxvi, 5. ^b Exod. iv, 43. ^c Jerem. i, 6. ^d Exod. iv, 27. ^e Isa. vi, 8.

^a Alias XLI, quæ autem I erat, nunc 2.—Habita anno 562.

(82) Θεολόγου. Gregorio nobile Theologi cognomen ascribunt ducenti saltem manu exarati codices. Vide in Præf.

(83) Τὸ ἅγιον Πάσχα. Sic Par.; deest in pluribus.

(84) Δι' ἀγάπην. Billius, « propter charitatem et benevolentiam. »

(85) Μέμφουσθε. Par. cod. μέμφεσθε.

A

ΛΟΓΟΣ Α'.

Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα (83) καὶ εἰς τὴν βραδυτῆτα.

A'. Ἀναστάσεως ἡμέρα, καὶ ἡ ἀρχὴ δεξιᾶ, καὶ λαμπρυνθῶμεν τῇ πανηγύρει, καὶ ἀλλήλους περιπτυσώμεθα· εἴπωμεν, ἀδελφοί, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς, μὴ ὅτι τοῖς δι' ἀγάπην (84) τι πεποιηκόσιν, ἢ πεπονηόσι· συγχωρήσωμεν πάντα τῇ ἀναστάσει· δῶμεν συγγνώμην ἀλλήλοις, ἐγὼ τε ὁ τυραννιθεὶς τὴν καλὴν τυραννίδα, τοῦτο γὰρ νῦν προστίθημι, καὶ ὑμεῖς οἱ καλῶς τυραννήσαντες, εἰ τί μοι μέμφουσθε (85) τῆς βραδυτῆτος, ὡς τάχα γε κρείττων (86) αὕτη καὶ τιμιωτέρα Θεῷ τῆς ἐτέρων ταχυτῆτος· ἀγαθὸν γὰρ καὶ ὑποχωρῆσαι Θεῷ τι μικρόν, ὡς Μωϋσῆς ἐκεῖνος τὸ παλαιόν, καὶ Ἱερεμίας ὑπερῶν, καὶ προσδραμεῖν ἐτοίμως καλοῦντι, ὡς Ἀαρὼν τε καὶ Ἡσαΐας, μόνον εὐσεβῶς ἀμφοτέρω, τὸ μὲν διὰ τὴν οἰκειαν ἀσθένειαν (87), τὸ δὲ διὰ τὴν τοῦ καλοῦντος δύναμιν.

B'. Μυστήριον ἔχρισέ με, μυστηρίῳ μικρόν ὑπεχώρησα (88), ὅσον ἐμαυτὸν ἐπισκέψασθαι· μυστηρίῳ καὶ συνεισέρχομαι (89), καλὴν ἐπαγόμενος τῆς ἐμῆς δειλίας καὶ ἀσθενείας ἐπίκουρον τὴν ἡμέραν, ἔν' ὁ σήμερον ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς κάμει καινοποίησιν τῷ

(86) Ὡς τάχα γε κρείττων. « Quandoquidem. » Sic Bas., rectius quam Nicetas, quem secutus est Bil. qui veritit « quanquam. »

(87) Ἀσθένειαν. Bil. « imbecillitatem. »

(88) Ὑπεχώρησα. Bil. « cessi ut meisum inspicere et explorarem. »

(89) Συνεισέρχομαι. Par. συνέρχομαι.

πνεύματι, καὶ πᾶν καινὸν (90) ἐνδύσας ἄνθρωπον, δὴ ἅ
τῇ καινῇ κτίσει (91), τοῖς κατὰ Θεὸν γεννωμένοις,
πλάστην ἀγαθὸν καὶ διδάσκαλον Χριστῷ καὶ συννεκρού-
μενον προθύμως καὶ συνανιστάμενον.

Γ'. Χθὲς ὁ ἀμνὸς ἐσφάζετο, καὶ ἐχρίοντο αἱ φιλαι,
καὶ ἐθρήνησεν Αἴγυπτος τὰ πρωτότοκα, καὶ ἡμᾶς
παρήλθεν ὁ ὀλοθρευτὴν, καὶ ἡ σφραγὶς φοβερά καὶ αἰ-
δέσιμος, καὶ τῷ τιμῷ αἵματι ἐτειχίσθημεν (92)· σή-
μερον καθαρῶς ἐφύγομεν Αἴγυπτον, καὶ Φαραῶ τὸν
πικρὸν δεσπότην, καὶ τοὺς βαρεῖς ἐπιστάτας, καὶ τοῦ
πηλοῦ καὶ τῆς πλινθείας (93) ἠλευθερώθημεν (94)·
καὶ οὐδεὶς ὁ κυλώσων ἡμᾶς ἐορτάζειν Κυρίῳ τῷ Θεῷ
ἡμῶν ἐορτὴν τὴν ἐξόδιον, καὶ ἐορτάζειν, οὐκ ἐν ζύ-
μη παλιῷ κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις
ἐλικρινείας καὶ ἀληθείας, μηδὲν ἐπιφερομένους (95) B
Αἰγυπτιακοῦ καὶ ἄθεου φαρμάκου.

Δ'. Χθὲς συνεσταυρούμην Χριστῷ, σήμερον συνδο-
ξάζομαι· χθὲς συνεθαπτόμην, σήμερον συνεγείρομαι. Ἀλλὰ
καρποφορήσωμεν (96) τῷ ὑπὲρ ἡμῶν παθόντι (97) καὶ
ἀναστάντι. Χρυσὸν με ἰσως οἴεσθε λέγειν, ἢ ἄργυρον,
ἢ ὑφάσματα, ἢ λίθους τῶν διαφανῶν καὶ τιμίων, γῆς
βέουσαν ὕλην, καὶ κάτω μένουσαν, ἥς ἀεὶ τὸ πλεῖον
ἐχουσιν οἱ κακοὶ καὶ δοῦλοι τῶν κάτω καὶ τοῦ κοσμο-
κράτορος (98). Καρποφορήσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς, τὸ τι-
μιώτατον Θεῷ κτῆμα καὶ οἰκειότατον (99)· ἀποδώμεν
τῇ εἰκόνι (1) τὸ κατ' εἰκόνα, γνωρίσωμεν ἡμῶν
τὸ ζῆλωμα, τιμῆσωμεν τὸ ἀρχέτυπον, γινώμεν τοῦ
μυστηρίου τὴν δύναμιν, καὶ ὑπὲρ τίνος (2) Χριστὸς C
ἀπέθανε.

Ε'. Γενώμεθα ὡς Χριστὸς, ἐπεὶ καὶ Χριστὸς ὡς
ἡμεῖς· γενώμεθα θεοὶ δι' αὐτὸν, ἐπειδὴ κάκεινος δι'
ἡμᾶς ἄνθρωπος. Προσέλαβε τὸ χεῖρον, ἵνα δὴ τὸ βέλ-
τιον· ἐπτώχευσεν (3), ἵν' ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ
πλουτήσωμεν· δούλου μορφήν ἔλαβεν, ἵνα τὴν ἔλευ-

⁹⁰ Ephes. iv, 25, 24. ⁹¹ Joan. i, 15. ⁹² Rom. vi, 8.

que spiritu innovet, novoque indutum homine ⁹⁰,
novæ creaturæ, hoc est iis qui secundum Deum
nascuntur ⁹¹, fictorem bonum et magistrum donet
cum Christo alacri animo et morientem et resur-
gentem ⁹².

III. Heri agnus mactabatur, et postes ungebantur,
luxitque primogenita Ægyptus, ac nos extermina-
tor præteriit, signaculum quippe terrori ipsi ac ve-
nerationi fuit, pretiosoque sanguine protecti sumus.
Hodie Ægyptum omnino fugimus, et amarulentum
illum dominum Pharaonem, et acerbos præfectos;
ac luto et lateritio opere liberati sumus, nec quis-
quam est, qui nos Domino Deo nostro exitus fe-
stum celebrare prohibeat; et quidem celebrare, non
in fermento veteri malitiæ et nequitiae, sed in azymis
sinceritatis et veritatis ¹¹, nihil Ægyptiaci atque
impii fermenti nobiscum ferentes.

IV. Heri cum Christo in crucem agebar, hodie
simul glorificor; heri commoriebar, hodie simul vi-
vificor; heri consepeliebar, hodie simul resurgo.
Itaque ei, qui pro nobis passus est ac resurrexit,
offeramus. Aurum fortasse dicere me putatis, aut
argentum, aut texturas, aut pellucidos et ingentis
pretii lapides, fluxam fragilemque terræ materiam,
humique manentem, cujus majorem partem impro-
bi fere et servi rerum ⁵ terrenarum ac mundi
principis possident. Imo vero nosmetipsos offera-
mus, hoc est possessionem Deo pretiosissimam,
maximeque propriam. Imagini reddamus quod ima-
gini congruit, dignitatem nostram agnoscamus,
exemplar honore prosequamur, mysterii vim intel-
ligamus, et cujus rei gratia Christus morte functus
est.

V. Simus ut Christus, quoniam Christus quoque
sicut nos. Efficiamur dii propter ipsum, quoniam
ipse quoque propter nos homo. Assumpsit quod
deterius erat, ut daret quod præstantius est. Ege-
nus factus est, ut illius nos inopia divites esse-

¹¹ I Cor. v, 8.

(90) Τὸν καινόν. Coisl. 1, τὸν νέον.

(91) Κτίσει. In edit. Par. κτήσει, mennoose.

(92) Ἐτειχίσθημεν. «Quasi muro vallati sumus.»

(95) Καὶ τῆς πλινθείας. Bil. «et laterum con-
fectione.»

(94) ἠλευθερώθημεν. Par. cod. ἠλευθερώμεθα.

(95) Ἐπιφερομένους. Ἐπιφέροντες. «Nihil in-
ferentes Ægyptiaci atque impii fermenti.» Impium
Arii dogma intelligit, ut observat Nicetas.

(96) Ἀλλὰ καρποφορήσωμεν. «Jam vero offera-
mus.» Mos olim fuit, ut in celebratibus, tum sa-
cris, tum profanis, dona offerrentur Deo, imperatori,
victori. Quam quidem in Ecclesia consuetudinem
viguisse canones passim et historiae loquuntur. Deus
ipse sibi dona offerri præcepit populo suo his ver-
bis, ubi de celebrandis tribus præcipuis festis leges
statuit: «Non apparebis in conspectu meo vacuus.»
(Exod. xxiii, 15; xxxiv, 20; Deut. xvi, 16.) Eadem
non semel repetit. Credo equidem Gregorii sermo-
nem ad hæc Moysis verba spectare. Sic etiam Do-
rotheo Archimandritæ visum est. «Quandoquidem,»
inquit, doctrina 22, Bibl. PP. Græco-Lat. ed. Par.
1624, t. II, p. 858, «in festivis et panegyricis cœ-
libus Domino dona filii Israel ex lege quondam offe-

rebant, hortatur S. Gregorius, ut quemadmodum
illi, ita et nos festum agamus.» Ἐπειδὴ τὸ παλαιὸν
οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐορταῖς ἢ ταῖς πανηγύρεσι προσέφε-
ρον δῶρα τῷ Κυρίῳ κατὰ τὸν νόμον.... παραινεῖ ἡμῖν
ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἐορτάσαι ὡσπερ ἐκεῖνοι.

(97) Παθόντι. Coisl. 1, ἀποθανόντι. Sic Apost.
II Cor. v, 15.

(98) Κοσμοκράτορος. Diabolus «mundi princeps»
appellatur, non quod mundi rerumque terrenarum
illū sit imperium; sed quod eos, qui scelerate vi-
vunt, in sua potestate habeat. Nicetas.

(99) Τὸ τιμιώτατον Θεῷ κτῆμα καὶ οἰκειότατον.
«Possessionem Deo pretiosissimam.» Sic Billius in
prima editione, melius quam in postrema. Sic etiam
Nicetas: «qui possessio sumus Deo longe pretiosis-
sima maximeque propria.»

(1) Τῇ εἰκόνι. «Imagini quod imaginis est,» vel,
«quod secundum imaginem est, reddamus.» Billius
autem, «imaginis decus imagini reddamus.»

(2) Ὑπὲρ τίνος. Billius, «pro quo.»

(3) Ἐπτώχευσεν. «Egenus factus est,» sic II
Cor. viii, 9, «ut illius inopia divites essetis.» Bil-
lius vero, «mendicus factus est, ut illius mendicitate
dicatur.»

mus¹². Servi formam accepit¹³, ut libertatem reciperemus. Descendit, ut everheremur. Tentatus est, ut vinceremus. Contemptus est, ut nos gloria donaret. Mortuus est, ut salutem nobis afferret. Ascendit, ut peccati lapsu huius iacentes ad seipsum traheret. Omnia quispiam donet : omnia ei, qui seipsum redemptionis pretium pro nobis¹⁴, ac commutationem dedit¹⁵, offerat : nihil autem daturus est tantum, quantum si se ipse obtulerit huius mysterii rationem probe intelligentem, ac propter illum est.

VI. Ac vobis quidem, ut cernitis, pastor hic bonus, qui animam posuit pro ovibus¹⁶, pastorem offert ; hoc enim sperat, et in votis habet, et a vobis, qui subestis, postulat, duplicemque pro simplici seipsum vobis tradit, ac baculum senectutis¹⁷ baculum spiritus facit ; et inanimato templo animatum adjungit ; huic, inquam, peregrino et cœlesti, alterum quaecumque tandem illud et quantumcumque, cæterum ipsi charissimum, multis etiam sudoribus ac laboribus absolutum : atque ultimam laboribus dignum adjicere liceat ! suaque omnia vobis proponit. O miram animi magnitudinem, vel, ut verius loquar, paternum amorem ! Canitiem, juventutem, templum, pontificem, testatorem, heredem, sermones, quorum desiderio flagrabatis ; ac sermones quidem, non temere et in aerem fluentes, nec ultra aures audientium sese porrigentes, sed quæ spiritus describit, tabulisque lapideis sive carneis imprimit¹⁸, non leviter ac superficialitèr insculptos, et qui facile deleri queant, sed altissime consignatos, non atramento, sed gratia.

VII. Atque hæc omnia vobis offert venerabilis hic Abraham, patriarcha ille, illud charum et augustum caput, illud virtutum omnium domicilium, virtutis norma, sacerdotii perfectio : qui voluntarium hodie Domino sacrificium offert, unigenitum illum ex promissione¹⁹. Vos autem et Deo et nobis id muneris loco offerte, ut recte pascamini, in loco pascuæ collocati, et super aquam refectionis educati²⁰, ut recte pastorem cognoscatis, et ab eo cognoscamini, et pastoris in modum ac libere vocantem per ostium sequamini ; alienum autem non sequamini²¹, qui, latronum et insidiatorum more, caulam

A θερίαν ἡμεῖς ἀπολάβωμεν (4) · κατῆλθεν, ἵν' ὑψωθῶμεν · ἐπειράσθη, ἵνα νικήσωμεν · ἠτιμάσθη, ἵνα δοξάσῃ · ἀπέθανεν, ἵνα σώσῃ · ἀνήλθεν, ἵν' ἐλκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν κάτω κειμένους ἐν τῷ τῆς ἁμαρτίας πτώματι. Πάντα δίδωσι τις, πάντα καρποφορεῖτω τῷ δόντι ἑαυτὸν λυτρὸν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἀντάλλαγμα (5) · δώσει δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ὅσον ἑαυτὸν τοῦ μυστηρίου συνιέντα, καὶ δι' ἐκεῖνον πάντα ὅσα ἐκεῖνος δι' ἡμᾶς γενόμενον (6).

omnia factum, quæcumque ipse propter nos factus

B Γ'. Καρποφορεῖ μὲν ὑμῖν, ὡς ὄρατε, ποιμένα · τοῦτο γὰρ ἐλπίζει καὶ εὐχεται, καὶ παρ' ὑμῶν αἰτεῖ τῶν ὑπὸ χεῖρα ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, ὁ τιθεὶς τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων · καὶ διπλοῦν (7) ἀνθ' ἀπλοῦ δίδωσιν ὑμῖν ἑαυτὸν · καὶ ποιεῖται τὴν βακτηρίαν (8) τοῦ γῆ-ρωος βακτηρίαν τοῦ πνεύματος · καὶ προστίθησι τῷ ἀψύχῳ ναψὶ τὸν ἐμψυχον, τῷ περικαλλεῖ, τῷ δὲ καὶ οὐρανῷ, τὸν ὁποιοῦν καὶ ἡλίκον, ἀλλ' οὖν τὸν ἑαυτῷ τιμιώτατον, καὶ αὐτὸν ἰδρῶσι πολλοῖς συντελεσθέντα, καὶ πόνοις, εἴη δὲ εἰπαῖν, ὅτι καὶ τῶν πόνων ἄξιον · καὶ πάντα προστίθησιν (9) ὑμῖν τὰ ἑαυτοῦ. Ὡς τῆς μεγαλοφυχίας, ἣ, τὸ γε ἀλθρότερον εἰπεῖν, τῆς φιλοτεχνίας · τὴν πολιάν, τὴν νεότητα, τὸν ναόν, τὸν ἀρχιερέα, τὸν κληροδότην, τὸν κληρονόμον, τοὺς λόγους, οὓς ἐποθεῖτε · καὶ τούτων οὐ τοὺς εἰκῆ, καὶ εἰς ἀέρα βέοντας, καὶ μέχρι τῆς ἀκοῆς ἰσταμένους, ἀλλ' οὓς γράφει τὸ πνεῦμα, καὶ πλαξὶν ἐντυποῖ λιθί-ναις, εἴτουν σαρκίνοις, οὐκ ἐξ ἐπιπολῆς χαρασσομέ-νους, οὐδὲ βράδιως ἀπαλειφομένους, ἀλλ' εἰς βάθος ἐν-σημαιομένους, οὐ μέλανι, ἀλλὰ χάριτι (10).

Z'. Ταῦτα μὲν οὖν (11) ὑμῖν ὁ σεμνὸς Ἀβραάμ ὄ-τος, ὁ πατριάρχης, ἡ τιμὰ κεφαλὴ καὶ αἰδέσιμος, τὸ πάντων τῶν καλῶν (12) καταγωγίον, ὁ τῆς ἀρετῆς κανὼν, ἡ τῆς ἱερωσύνης τελείωσις, ὁ τὴν ἐκούσιον θυσίαν προσάγων τῷ Κυρίῳ (13) σήμερον, τὸν μονο-γενῆ, τὸν ἐκ τῆς ἐπαγγελίας. Ὑμεῖς δὲ καρποφορεῖτε καὶ Θεῷ καὶ ἡμῖν τὸ καλῶς ποιμαίνεσθαι, εἰς τόπον χλόης κατασκηνούμενοι, καὶ ἐπὶ ὕδατος (14) ἀναπαύ-σεως ἐκτρεφόμενοι, γίνωσκοντες καλῶς τὸν ποιμένα, καὶ γίνωσκόμενοι, καὶ ἐπόμνοι καλοῦντι ποιμενικῶς καὶ ἐλευθερῶς διὰ τῆς θύρας · ἄλλοτρίῳ δὲ μὴ ἀκολου-θοῦντες ὑπερβαίνοντι διὰ τῆς αὐλῆς, ληστρικῶς τε καὶ

¹² II Cor. vii, 9. ¹³ Philipp. ii, 7. ¹⁴ Matth. xx, 28. ¹⁵ Matth. xvi, 26. ¹⁶ Joan. x, 15. ¹⁷ Tob. x, 4. ¹⁸ Ezech. xxxvi, 26 ; II Cor. iii, 2, 3. ¹⁹ Gen. xxi, 2 ; Gal. iii, 16. ²⁰ Psal. cxii, 4. ²¹ Joan. x, 14, 5.

(4) *Τὴν ἐλευθερίαν ἡμεῖς ἀπολάβωμεν*, « ut libertatem reciperemus. » Ita Billius in 4 edit. qui non raro feliciter reddit, quam secundis curis. Vox est Apostoli, Rom. viii, 21, non minus Latina, teste Tullio.

(5) *Ἀντάλλαγμα*. « Culpæ nostræ succidaneum. » Ita Billius.

(6) *Γενόμενον*. Sic Regii plerique.

(7) *Διπλοῦν*. « Duo templa, inquit, Pater vobis dono dedit, alterum inanime, quod Nazianzi extruxit, alterum animatum ; » sic seipsum appellat. Ita Nicetas.

(8) *Βακτηρίαν*. « Baculum. » Billius, « subsidi-um. »

(9) *Προτίθησιν*. Sic plures mss. : sed Reg. in optima notæ, et Collb. in qui omnium instar esse possit, Basilius in schollis : *προστίθησι*. Comb. servat *προτίθησι*, et sic vertit : « sua omnia vobis proponit utenda et fruenda : suorum omnium vobis copiam facit, sui ipsius, templi, filii. »

(10) *Χάριτι*, « gratia. » Billius, « spiritu. »

(11) *Ὅν* deest in pluribus mss., verum in codicibus melioris notæ legitur.

(12) *Καλῶν*, « virtutum. » Bil. « bonorum. »

(13) *Τῷ Κυρίῳ*. Comb. τῷ Θεῷ.

(14) *Ἐπὶ ὕδατος*. Coisl. 1, ἐπ' ὕδατος. Billius sic vertit : « Quod quidem futurum est, si in loco pascuæ habitetis, et in aqua refectionis educemini. »

ἐπιβούλως, μηδὲ ξένης φωνῆς ἀκούοντες, ὑποκλιπτούσης καὶ διασπειρούσης ἀπὸ τῆς ἀληθείας εἰς ὄρη, καὶ ἐρημίας, καὶ βέραθρα, καὶ τόπους, οὓς οὐκ ἐπισκοπεῖ Κύριος, καὶ ἀπὸ μὲν τῆς ὑγιούς πίστεως ἀπαγούσης, τῆς εἰς Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τὴν μίαν θεότητά τε καὶ δύναμιν, ἧς ἤκουσεν ἀεὶ φωνῆς (15), καὶ ἀκούει τὰ ἐμὰ πρόβατα, λόγοις δὲ κιβδηλοῖς καὶ κατεφθαρμένοις συλαγωγούσης καὶ διασπῶσης ἀπὸ τοῦ ἀληθινοῦ καὶ πρώτου ποιμένος ὧν εἶη πάντας ἡμᾶς, καὶ ποιμένας καὶ ποιμνιον, ὡς νοσερᾶς (16) πῶς καὶ θανασίμου πόρρω, καὶ νεμομένου καὶ νέμοντας, ἐν εἶναι πάντας ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ νῦν τε καὶ εἰς τὴν ἐκείθεν ἀνάπαυσιν· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας (17). Ἀμήν.

¹⁵ Ezech. xxxiv, 5, 6. ¹⁶ Joan. xvii, 21.

(15) Ἦς ἤκουσεν ἀεὶ φωνῆς, « quam vocem semper audierunt. » Bil. vero, « quam vocem semper audivi. » Minus recte.

(16) Νοσερᾶς. Sic omnes pene mss. : ed. Par.

A transcendit; nec peregrinam vocem audiat, suffragantem et a veritate in montes, et solitudines, et voragines, et loca, quæ non visitat Dominus, dispergentem ¹⁵, atque a sana quidem fide abducentem (quæ est in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unam et divinitatem et potentiam, quam vocem semper audierunt, audiantque utinam oves mææ), adulterinis autem sermonibus et corruptis deprædantem, atque a vero et primo pastore distrahentem, a quibus opto, ut nos omnes, tam pastores quam ovile, velut a morbida et pestilenti herba, procul pascamur atque pascamus, unumque omnium sicut ¹⁶ in Christo Jesu, nunc et in alterius vitæ requie : cui gloria et imperium in sæcula.

B Amen.

νοσερᾶς.

(17) Αἰῶνας. Add. plures cod. τῶν αἰώνων, et ita legit Bill.

7 MONITUM IN ORATIONEM II.

I. (18) « Post priorem in Pascha, » inquit Basilius, « scripta hæc oratio videtur. Ex tempore siquidem ac breviter fusa post impositas sibi manus in presbyterum, postque fugam illa pronuntiata est. Hæc autem per otium subinde maturius fusiusque digesta. » Consentiant melioris notæ scripti codices, cujusmodi est Regius 1809, alique permulti, in quibus proximum oratio ista post primam occupat locum.

II. Concinit Elias Cretensis in hujus orationis argumento, quod Billius sic vertit : « Post autem (priorem in Pascha), ingentem hunc apologeticum per otium conscripsit. » Id rursus Elias, in argumento secundæ invectivæ contra Julianum præfixo, his verbis confirmat : « Nam et illic, inquit, cum amplissimum argumentum esset, nec in oratione, quæ : *In Pascha et tarditatem*, inscribitur, comprehendi posset, in duas orationes eam divisit; nimirum et in hanc, quam modo diximus, et in eum apologeticum, qui magnus appellatur; et hic rursus, cum Juliani perversitatem infamia notandam suscepisset, in duas item orationes ob malignitatis illius magnitudinem rem totam divisit. » Qua ratione traditam ab Hermogene artis rhetoricæ legem, ut ob accusationis aut defensionis magnitudinem causa dividatur, « seculum Gregorium Elias astruit. Hinc non male colligas, ad utramque orationem, sive ad geminas defensionis partes paratum e Ponto accessisse Gregorium; verum de industria aut ex necessitate alteram ab altera fuisse divisam, quod in orationibus, » In lumina et In baptisma « factum constat, ac Elias videtur affirmare. Hæc fusius idcirco prosequimur, quod clarissimus vir Tillemontius (19) has orationes, seu potius binas unius ejusdemque orationis partes divellit, quamvis separari nec debeant nec possint. Jam vero dicendum, qua occasione quibusvæ de causis habita sit hæc oratio. »

III. Cum « vi » quadam ac « tyrannide » presbyter creatus fuisset Gregorius, velut æstro percitus, inopinatoque percussus fulmine, in Pontum ad amicum Basilium fuga se contulit. Hæc ipse in eleganti carmine prosequitur (20). (21) « Ordinatus namque presbyter, » ut legitur in celeberrimi codicis Regii 1809, scholio (22), « religioso quodam metu secessit in Pontum, ubi non ita pridem vitam solitariam egerat. Tum inde rediit apologiam edidit; » hanc nimirum orationem habuit, qua, cum rediisset, se de fuga ac recusato presbyteri munere purgavit; vel, ut cum scholiasta loquar (23), « quod presbyteri munus non suscepisset. » Itaque Gregorius in solitudinem se recepit, non ut sacerdotii dignitatem fugeret, quam invitus licet ac reluctans suscepserat; neque § etiam ut, ne ad episcopatum cogere, quorum alterum nonnulli scholiastæ significare videntur, alterum a Billio conflictum. Verum fuga elapsus Ponti solitudinem petiit, ut formidandum angelicis humeris

(18) Ἔοικεν οὗτος ὁ μετὰ τὴν εἰς τὸ Πάσχα πρῶτον γεγραμμένος ἐκείνος μὲν γὰρ αὐτοσχεδίως ἐκδέδεται, καὶ συντόμως μετὰ τὴν τοῦ πρεσβυτέρου χειροτονίαν καὶ τὴν φυγὴν ἐκπεφώνηται· οὗτος δὲ ἐν ὑστέρῳ συντέτακται, καὶ μετὰ πλείονος τῆς σχολῆς καὶ ἐπιτάσεως.

(19) Vita Greg. § 21.

(20) Carm. I, vers. 346, et or. xi, n. 6.

(21) Χειροτονηθεὶς γὰρ πρεσβύτερος ἀνεχώρησεν ὑπ' εὐλαθείας ἐπὶ τὸν Πόντον, ἔνθα τὸ πρῶτον ἐμίνασεν· εἶτα ἐπανελθὼν ἀπελογήσατο.

(22) Idem scholium exhibent duo Colb. 2695 et 4248.

(23) Διὰ τὸ μὴ καταδέξασθαι τὸν πρεσβύτερον.

onus declinaret, Ecclesiæ regimen et animarum, verbo dicam, sacerdotis pastorisque munus; quod, ut cum viro docto (24) loquar, « veluti vicario summo et generali, » hac ordinatione sibi a patre imponi sentiebat. »

IV. Hoc et Elias Cretensis vidit optime: « Divinus ille vir, inquit (25)', quoniam haud læbenti animo suscepto presbyteri gradu.... Ecclesiæ illius (Nazianzenæ) curam suscipere, ac eas partes, quas ille (pater) obire non poterat, explorare cogebatur: ipse quidem religioso metu ductus hinc abscedit atque in Pontum migrat, ubi prius, etc.... Hic itaque cum tempus aliquod exegisset.... atque illud statuisset, grave esse in inobedienciæ periculum incidere, e Ponto in patriam revertitur die ipso Paschæ (26). » Religioso igitur metu Theologus solitudinem petierat, rursusque eum metus e Ponto in patriam revocavit, metus, inquam, ne inobedienciæ crimen incurreret.

V. Cum autem plurimos offendisset Gregorii fuga, qui jam « apud Christianos aliquid esse » cœperat, in sui defensionem hanc orationem scripsit (27). « Ostendit, » verba sunt jam laudati scholiastæ, « se freni tam impatientem contumacemque fuisse, ut etiam offensioni fuerit nonnullis, quibus ædificationi quondam ipse fuerat; ob eosque illi apologia opus fuit, qua inobedienciæ timiditatisque causas declararet (28). » Itaque, « ne suspicione quidem peccati » hujusmodi laborare tutum ratus, seu fuga, seu reditu « vulneratos » hac apologia « sanare » necessarium habuit. Ex illis enim, « alii levitatem et imprudentiam, » alii « contemptum ordinis; » nonnulli etiam, perinde ac Augustino paulo post, « altioris gradus cupiditatem » objiciebant, aut suspicabantur.

VI. Quapropter longiorem hanc apologeticam orationem scripsit, in qua, ut ait Elias (29), « illud ostendit, nec metum et cessionem suam, nec rursus animi promptitudinem et reversionem reprehendendam esse; » seu quod priori oratione proposuit, « utrumque bonum esse, et Deo subducere se nonnunquam, et vocanti rursus interdum occurrere (30). » Primam partem spectant ea, quibus describit sacerdotum, sive pastorum munera, virtutes, officia, difficultates, pericula, Dei in eos minas, prophetarum et apostolorum oracula, exempla, quæ de suo solitudinis amore tradit, quæ de tempestate qua sub Juliano tunc temporis Ecclesia jactabatur: non quod (31) « feram illam, ignes, gladios, præcipitia, voragines, ab exteris denique bellum ullatenus formidaret (32). Sed bellum hæreticorum, Christianorum vitia, sacerdotum pugnas, episcoporum dissidia, » jure metuebat (33). Huic bello « imparem se sentiebat ac ultro fatebatur. Hæc metu carnes conficiebant, mentem contrahebant, linguæ vinculum injiciebant, et terga dare » merito persuadebant.

(34) Ad alteram partem, qua reditus causas breviter exponit, pertinent, in cives amor, parentum cura, inobedienciæ timor ac periculum, Jonæ exemplum; quibus omnibus « victus, » tandem, onus subire se profitetur, haud quidem episcopatus, sed sacerdotii, seu pastoris.

¶ VII. Etenim « de episcopatu, » ut recte observat doctus Combefisius, « nullus hic ex instituto est sermo, ad quem necdum assumptus Gregorius. » Addere liceat, nec assumendum se tunc cogitabat. Quamvis Billius in argumento hujus orationis, uti et in summariis ac notis passim, affirmet, hic « exponi causas cur episcopatu repudiato in Pontum Gregorius fugerit; » et ideo fugisse quod « præter opinionem ad episcopatum postulabatur. » In eandem opinionem inductus, forsitan ab interprete, videtur Augustinus (34'), qui postquam iterum verba Gregorii ex *Apologetico* descripsit, subjungit: « Hæc dicebat beatus Gregorius, non inter principia emendationis suæ, sed jam episcopus. » Quin et ipse Petavius (35), contra Salmasium, adductis ex apologetico testimoniis, conatur ostendere « episcopatum » a Gregorio vocatum ibidem « principatum, magistratum, præfecturam, imperium, » etc., adeoque « curationem solam, simplexque munus » non esse. Errat vir doctus, dum putat Gregorium de episcopatu verba facere; at nihilominus firmum stat ejus argumentum adversus Salmasium, imo firmiter evadit. Etenim si sacerdotium generatim a Gregorio dictum est « principatus, magistratus, præfectura, » etc., quanto magis id de episcopatu dici potest ac debet!

Alii plures in eundem scopulum impeerunt, ut crederent cum Billio, in Gregorii *Apologetico* de episcopatu ex instituto sermonem esse, quorum errorem sic breviter refellimus. Gregorius initio et in fine orationis profitetur se suscipere quod fugerat: igitur necesse est, ut episcopatum tunc suscepit, si, « episcopatu repudiato, » ut vult Billius, in Pontum fugerit. Deinde hinc etiam sequitur, quod non minus absurdum est, Gregorium, priusquam Sazimorum episcopus crearetur, Nazianzi episcopum fuisse consecratum; vel denique concedendum est, hanc dictam non esse orationem, nec impleta quæ in

(24) Thomass. *De disc. eccl.* pag. 2, lib. II, c. 7, n. 3.

(25) Elias, arg. *in hanc orat.*

(26) *Orat.* II, n. 111 et 112.

(27) *Or.* II, n. 11.

(28) Ἐμφάνει, ὅτι τοσοῦτον ἀφηγίασεν, ὥστε καὶ τ.νας πληγῆναι τῶν πάλαι οἰκοδομουμένων εἰς αὐτὸν, δι' οὓς καὶ τῆς ἀπολογίας ἐδέχθη αὐτῷ, δηλοῦσης τὰς αἰτίας τῆς ἀπειθείας καὶ τῆς δευλίας.

(29) Prolog.

(30) *Or.* I, n. 4.

(31) *Or.* II, n. 87.

(32) *ib.* n. 79 ad 88.

(33) N. 90.

(34) N. 101 ad 109.

(34') *Lib. Op. imp. cont. Jul.* n. 69, p. 912.

(35) Petav. *De eccles. hier. cont. Salmas.* lib. III, c. 9, n. 11 et 12.

ea narrantur, nisi postquam Sezimorum episcopatu repudiato, Nazianzeni episcopi munia loco patris obeunda suscepit. Quæ quam sint absurda et ab historiæ veritate aliena nemo non intelligit.

VIII. Alia via aggreditur Gabrielius, ut statuat de episcopatu sermonem esse : « Quoniam, inquit (35*), sacerdotium commune est sacerdotis ac presbyteri munus, estque fundamentum episcopalis consecrationis..... congruenter factum est, ut simul in eadem oratione declararetur, quæ, quantaque sit sacerdotii professio, et qualem oporteat esse episcopum. » Insinuat præterea Gabrielius, « consuevisse veteres, eosdem episcopos, » et « presbyteros vocare. » Verum etsi viro docto concederemus, quod ex qualibet communionem eruditi scriptores fatentur, ab initio « communem et promiscuam (36), synonymam (36*), indistinctam (37), initio (37*) ac primis Ecclesiæ temporibus (38), » seu apostolorum « diebus (38*), » vel etiam « primo et secundo ineunte sæculo (39), » communem episcopi et presbyteri appellationem fuisse; « post primum attemen sæculum, » fatentibus ipsis Salmasio et Blondello, « distingui cœperunt (39*), secundoque inclinato et ad finem vergente sæculo (40), » ne Dallæo quidem negante, vel « secundo exeunte (41), » 10 tertioque ineunte, ac maxime ab Aerii damnatione medio sæculo quarto, de qua hæresi Epiphanius et Augustinus (42), ita distincta sunt ea nomina, ut ea promiscue deinceps sumere nemini liceret. Hinc orationis titulum Gabrieli explicacione non indigere, eaque gravari nedum juvari, constare debet.

IX. Verum rejecta inscriptionis illa parte : *Και ὅποιον εἶναι δεῖ τὸν ἐπίσκοπον*, « et qualem esse oporteat episcopum, » quæ profecto Gregorii non est, aperta ac certa res est, et cum erudito Combefisio fas est asserere, « de episcopatu nullum hic ex instituto sermonem esse. » Quid ergo? Creatus presbyter Gregorius pastoris munus refugerat, nunc illud suscipit. Sua erat ordinatione pastor, ut cæteri sacerdotes; qui, ut Chrysostomi (43) verbis utar, « docendi potestatem acceperunt, atque ut Ecclesiæ præsent. » Suscepto igitur Gregorius munere, quod refugerat, pastorum omnium munia hac in oratione prosequitur. Ad omnes igitur sacerdotes pertinet egregium istud opus; et quamvis ex instituto de episcopatu sermo non sit, quæcunque orator de pastorum sive sacerdotum muniis tam eloquenter quam vere prædicat, ad se pertinere præ cæteris existimare possunt atque etiam debent episcopi, qui sacerdotii arcem occupant. Merito proinde codices optimæ notæ hanc Gregorii orationem, librum *De sacerdotio Περὶ ἱερωσύνης*, generatim inscribunt, quo vocationis ecclesiasticæ ac sacerdotii regulæ sanctiores legesque, « pauca » vero dogmatica continentur, ut omnium accuratissimus Colb. ms. 4248 annotavit.

X. Ex tam eximio opere, sex itidem libros *De sacerdotio* Chrysostomus, quatuor etiam *Curæ pastoralis* Gregorius magnus, ita hauserunt ac velut ex archetypo expresserunt, ut propemodum nihil aliud præstitisse videantur, quam dilatasse et amplificasse quæ a Theologo acutius, brevius nervosiusque dicta fuerant. Et certe, quod ante nos observavit vir nomine et ingenii monumentis, atque imprimis edito Gregorio clarus, non eodem solum argumento, verum etiam simili occasione, opera de sacerdotio in suo quæque genere egregia, trias illa Patrum elaboravit. Expostulantibus amicis respondent omnes; et cur sacerdotium fugerint reddita ratione, fugæ apologiam condunt. Omnes regimen Ecclesiæ captantium insaniam, officii difficultatem et pericula ostendunt. Qua scientia, qua sapientia, qua prudentia, qua perfectione, qua sanctitate et arte opus sit, ut animæ curentur, regantur, et ad cælum usque evehantur, exponunt. Quin et Gregorium nostrum habere se ac sequi Gregorius magnus ab initio statim libri tertii declarat his verbis : « ut enim longe ante nos reverendæ memoriæ Gregorius Nazianzenus edocuit, non una eademque cunctis exhortatio congruit, » etc. Idem sanctus pontifex, lib. I, c. 1, celeberrimam illam sententiam, « Ars artium et scientia scientiarum » est « hominem regere, » ab hoc Theologi opere, num. 16, mutuatus est. Nec vero quisquam existimet Gregorii magni laudem idcirco minui. Ista enim apologetica oratio tam eximium opus est, ut dignum sit ex quo Gregorius magnus multa excerptisse videatur. Ipse Augustinus ex eodem libro arma contra Pelagianos deprompsit. Denique Facundus Hermianensis, Eulogius Alexandrinus, alique bene multi Ecclesiæ Patres et doctores ex eodem fonte bene multa hauserunt.

(35*) Schol. in or. II, n. 1.

(36) Petav. Append. *De eccles. hierar.*, l. II, c. 1, n. 2.

(36*) Blondel. *Apol.*, p. 52.

(37) Bever., *Cod. Can. Eccl. prim. vind.*, l. II, c. 3, n. 3.

(37*) Petav., *ibid.*, c. 6, n. 3.

(38) *Ibid.*, c. 1, n. 2.

(38*) Bever., *ibid.*, l. II, c. 9, n. 2 et 4.

(39) *Ibid.*, n. 4.

(39*) Petav., *ibid.*, l. II, c. 2, n. 5.

(40) Bever., l. II, c. 2, n. 3.

(41) *Ibid.*, c. 9, n. 4.

(42) Epiph., hæc. LXXV; Aug., hæc. LIII.

(43) Hom. 2 in I ad Tim. : Καὶ γὰρ καὶ αἱ τοὶ διδασκαλίαν εἰσὶν ἀναδεγμένοι καὶ προστασίαν τῆς Ἐκκλησίας.

ORATIO II^a.

A

ΛΟΓΟΣ Β'.

II *Ejusdem apologetica, in qua causas exponit, ob quas, post sibi impositam sacerdotii dignitatem, in Pontum fugerit, ac rursus Nazianzum redierit, et quæ sui sacerdotii professio.*

I. Victus sum, et me victum fateor; *subditus sum Domino, et oravi eum*²⁴. Libet enim a beatissimo Davide sermonis initium sumere, vel ab eo potius, qui in Davide locutus est, ac per eum etiamnum loquitur. Quoniam etiam optimus hic ordo est, ut qui vel sermonem, vel rem aliquam auspicatur, a Deo initium ducat, et in Deo conquiescat. Causam vero vel prioris contentionis, ac *pusillanimitatis*, ob quam *elongari fugiens*²⁵, peregreque a vobis haud exiguo fortasse tempore, iis quidem certe, qui mei desiderio tenebantur, abfui; vel præsentis lenitatis ac mutationis, ob quam me rursus vobis tradidi, alii quidem aliam quampiam, pro suo in nos, vel odio vel amore, suspicentur, atque in medium afferant; illi nimirum me culpa minime liberantes, hi contra laudibus etiam efferentes. Nihil enim hominibus adeo suave ac jucundum est, ut de rebus alienis sermonem habere: idque præsertim, si vel benevolentia quadam vel odio trahantur, a quibus veritas plerumque subripi solet. Ego vero nihil veritus, rem, ut se habet, in medium proferebam, atque utrique parti æquum me arbitrum præbebo, nempe et iis qui me accusant, et iis qui prompto et alacri animo causæ meæ patrocinium partim meipsum accusent, partim etiam purgem ac defendam.

²⁴ Psal. xxxvi, 7. ²⁵ Psal. lxxv, 8.

^a Alias prima; quæ autem 2 erat, nunc 3. Habita anno 362.

(44) *Μετά. Jes. habet διά, sic etiam Reg. a, qui C pro ἐπάγγελμα legit μέγεθος.*

(45) Addunt nonnulli codd. et editi: Καὶ οὖν εἶναι δεῖ τὸν ἐπίσκοπον, « et qualem esse episcopum oporteat. »

(46) *Καὶ τὴν ἤτταν ὁμολογῶ.* Bill. « idque agnosco, et fateor. »

(47) *Ἰκέτευσα.* « Obsecravi, obtestatus sum. » Alludit hic Greg. ad verba Psalmistæ: « Subditus esto Domino, et ora eum (Psal. xxxvi, 7). »

(48) *Μοι.* Deest in Reg. a.

(49) *Ἀρχομένῳ.* Ita Reg. r, sed a habet ἀρχομένου.

(50) *Ἀναπαύεσθαι.* Combef. legit ἐπανάγεσθαι. Sic etiam legisse videtur Rufinus. Gabriellus sic vertit hunc locum: « ut a Deo incipias, et in Deum pariter desinas. » Observat hujus rei insitam et quasi consignatam in animis notionem ita habuisse omnes, ut externi quoque sapientes idem ferme suis monumentis testatum reliquerint. Sic Theocr., idyll. 17, vers. 4.

Ἐκ Διὸς ἀρχώμεθα, καὶ εἰς Δία λήγεται, Μοῖσαι.

Ab Jove incipiamus, et in Jovem desinunt, Musæ.

Sic etia Demosthenes, epist. 4, Παντὸς ἀρχομένου σπουδαίου λόγου καὶ ἔργου ἀπὸ τῶν θεῶν ὑπολαμβάνω προσήκειν πρῶτον ἀρχεσθαι. « Quicumque velit ad graviorem aliquam orationem aut actionem aggredi, eum decere existimo a diis primum exordiri. » Id cum illis de fictis diis plane persuasum esset, quid nobis tandem faciendum est, quibus veri Dei cognitio, eo ipso menti nostræ in tantis tenebris clarissimum lumen præferente, illuxit?

Τοῦ αὐτοῦ ἀπολογητικὸς τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς ἐρεκεν, καὶ αὐθις ἐπανόδοῦ ἐκείθεν, μετὰ (44) τὴν τοῦ πρεσβυτέρου χειροτονίαν, ἐν ᾧ εἶ τὸ τῆς ἱερωσύνης ἐπάγγελμα (45).

A' Ἦττημαι, καὶ τὴν ἤτταν ὁμολογῶ (46)· ὄπα-ετάρην τῷ Κυρίῳ, καὶ ἰκέτευσα αὐτόν (47)· ὁ γὰρ μοι (48) μακαριώτατος Δαδὶδ ἀρχέτω τοῦ λόγου· μᾶλλον δὲ ὁ ἐν τῷ Δαδιδ φθεγγόμενος, καὶ εἰσέτι καὶ νῦν δι' αὐτοῦ φθεγγόμενος. Ἐπειδὴ καὶ τάξις ἀρίστη παντὸς ἀρχομένῳ (49) καὶ λόγου καὶ πράγματος, ἐκ θεοῦ τε ἀρχεσθαι, καὶ εἰς θεὸν ἀναπαύεσθαι (50). Τὸ δὲ αἴτιον ἡ τῆς πρωτοῦ στάσεως (51) καὶ ὀλιγοψυχίας, δι' ἣν ἐμάκρυνα φυγαδεύω, καὶ ἠύλισθην ἀφ' ὑμῶν χρόνον οὐ μικρὸν ἴσως τοῖς γε ποθοῦσιν, ἢ τῆς νῦν ἡμερότητος καὶ μεταβολῆς, δι' ἣν αὐθις ἐμαυτὸν ἔδωκα φέρων ὑμῖν (52), ἄλλος μὲν ἄλλο τι οἰέσθω τε καὶ λεγέτω τῶν ἢ μισούτων ἢ ἀγαπῶντων ἡμᾶς· ὁ μὲν οὐκ ἀφίεις αἰτίας (53), ὁ δὲ καὶ προσταποδεχόμενος (54)· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἡδύ τοῖς ἀνθρώποις ὡς τὸ λαλεῖν τὰ ἀλλότρια, καὶ μάλιστα ἔαν τύχωσιν ὑπ' εὐνοίας τινὸς ἢ μίσους ἐλκόμενοι, ὑφ' ὧν καὶ φιλεῖ κλέπτεσθαι ὡς τὰ πολλὰ ἡ ἀλήθεια. Ἐγὼ δὲ τάληθές (55) εἰς μέσον θήσω, μηδὲν αἰσχυρθεῖς, καὶ διαιτήσω δικαίως ἀμφοτέροις τοῖς μέρεσιν, ὅσοι τε κατηγοροῦσιν ἡμῶν, καὶ ὅσοι ὑπεραπολογοῦνται προθύμως· τὸ μὲν τι κατηγορήσας ἐμαυτοῦ, τὸ δὲ ὑπεραπολογησάμενος.

suscipiunt: eam videlicet rationem tenens, ut

(51) *Στάσεως.* Billius in prima edit. « quietis » verterat. Gabr. reddit, « secessionis. » Constantius Sebastianus Olivetanus interpretatur, « dissensionis. » Comb. « renitentia, » non absurde forsitan « inobedientia. » Satis nihil horum satis. Observat Tillemontius adversariorum sensum et verba, imo et scelus esse, cujus culpam in se transfert Theologus. Vertendum igitur, « seditio, » et alidendum, « ut aiunt. » Lucem his affert non modicam Philæ epigramma in margine operum Gregorii, Lambecio et Tollio testibus.

*Τὸν ἀστικὸν θόρυβον οὐ στέργων, πάτερ,
εἰς Πόντον ἐκπλεῖς· ἀλλ' ὑποστρέφεις πάλιν,
Ἐκεῖθεν ἡμῖν ἄλβον οὐ φαῦλον φέρων.*

*Urbis tumultum non ferens, o pater,
In Pontum navigas; at rames rursus,
Hinc nobis opes non contemnendus advehens.*

His patet « tumultum » ex seditione ortum.

(52) *Ἰμῖν.* Coisl. 2 et alii edd. ἡμῖν, mendose.

(53) *Ἀφίεις αἰτίας.* Gregorio usitata eloquentia; sic in eadem oratione: Οὐκ ἀφήσει τοῦ τῆς ἀπειθείας ἐγκλήματος. « Inobedientia culpa minime liberabit. »

(54) *Προσταποδεχόμενος.* « Alii vero benigne etiam excipientes, defensionem etiam suscipientes. »

(55) *Ἐγὼ δὲ τάληθές.* Sic Reg. r, sed Jes. et Pass. ἐγὼ δὲ τὸ ἀληθές.

Β. Καὶ ἵνα γε καθ' ὄδδον ὁ λόγος ἡμῖν περιῆ, περὶ ἅτης δειλίας προτέρας οὐσης καὶ διαλέξομαι· οὐδὲ γὰρ ἀνέχομαι πλήττεσθαι τινὰς ἐν ἔμοι τῶν πάντα τηρουμένων ἐπιμελῶς τὰ ἡμέτερα, εὐ τε καὶ ὡς ἐτέρως ἔχοντα· ἐπειδὴ τι τὸ καθ' ἡμᾶς εἶναι Χριστιανοῖς εὐδόκησεν (56) ὁ Θεός, καὶ τοὺς ἤδη πεπληγότας, εἰπερ τινὲς εἶσι, διὰ τῆς ἀπολογίας ἰάσονται· καλὸν γὰρ μήτε ἀμαρτάνοντα, μήτε ὑπονοούμενον, ἕως ἂν οἶόν τε ἦ, καὶ ὁ λόγος αἰρῆ (57), τιθέναι πρόσκομμα τοῖς πολλοῖς ἢ σκάνδαλον· εἴπερ καὶ τοῖς ἕνα τῶν μικρῶν σκανδαλίσασιν ἴσμεν ἔπως ἀπαραίτητος καὶ βαρυτάτη παρὰ τοῦ ἀψευδοῦς ἢ τιμωρία.

Γ. Ἐγὼ γὰρ ἔπαθον τοῦτο, ὦ ἄνδρες, οὔτε ὡς ἀπαίδευτος καὶ ἀσύνετος (58), ἀλλὰ μάλλον, ἵνα καὶ μικρὸν τι καυχῆσωμαι (59), οὔτε ὡς ὑπερόπτης τῶν θείων νόμων καὶ διατάξεων. Ὅτι καθάπερ ἐν σώματι τὸ μὲν τι (60) ἄρχον ἐστὶ καὶ οἶον προκαθεζόμενον, τὸ δὲ ἀρχόμενον καὶ ἀγόμενον οὕτω κὰν ταῖς Ἐκκλησίαις διέταξεν ὁ Θεός ἰσότητος νόμου τῆς ἐχούσης τὸ κατ' ἀξίαν (61), ἢ καὶ πρνοίας, ἢ (62) τὰ πάντα συνέδησε (63), τοὺς μὲν ποιμαίνεσθαι τε καὶ ἀρχεσθαι (64), ὅσοις τοῦτο λυσιτελέστερον, καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ πρὸς τὸ δέον ἰθυνομένους (65)· τοὺς δὲ εἶναι ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῆς Ἐκκλησίας, ὅσοι τῶν πολλῶν εἰσιν ἀνωτέρω κατ' ἀρετὴν καὶ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν οικειώσιν (66), λόγον ψυχῆς πρὸς σῶμα, ἢ νοῦ πρὸς ψυχὴν ἐπέχοντας (67)· ἐν ἀμφοτέροις συντεθέντα ἀλλήλοις καὶ συγχαθέντα, τὸ τε ὑστεροῦν καὶ τὸ πλεονάζον, ὡσπερ ἐν μέλεσι, καὶ τῇ ἁρμονίᾳ τοῦ πνεύματος συμβιβασθέντα καὶ συνδεθέντα ἐν ἄρτιον ἀποδειχθῆ (68) σῶμα, καὶ αὐτοῦ Χριστοῦ τῆς κεφαλῆς ἡμῶν ὄντως ἄξιον.

Δ. Οὔτε οὖν τοῖς ἄλλοις ἀναρχίαν καὶ ἀταξίαν λυσιτελεστέραν οἶδα τάξεως καὶ ἀρχῆς, οὔτε ἀνθρώπους· ἀλλὰ τοῦτοις καὶ πάντων οὐχ ἥμισα (69), ὅσῳ καὶ

⁵⁶ Matth. xviii, 6. ⁵⁷ I Cor. xii, 12. ⁵⁸ Ephes. iv, 11. ⁵⁹ ibid. 16. ⁶⁰ I Cor. xi, 20. ⁶¹ Ephes. iv, 15.

(56) *Εὐδόκησεν*. Comb. ἡδύδοκησεν.

(57) *Αἰρῆ*. Codices nonnulli αἰρῆ, sed meliores ut addidimus: « ac ratio sinit. » Sic Billius in prima edit.

(58) *Καὶ ἀσύνετος*. Desunt in Jes. et in sex Colb., sed in aliis pluribus optimæ notæ, tum Regiis tum Colb. leguntur; et, quod est maximi momenti, in Basilio. Πρὸς τὸ [οὔτε ὡς ἀπαίδευτος καὶ ἀσύνετος] ἔδει ἀκολουθῶς εἰπεῖν, ἀλλὰ μάλλον, ὡς πεπαιδευμένος καὶ συνετός. « Post illud, » non ut imperito et insipienti « consequens erat ut diceret, imo ut admodum peritio ac sapienti. » Quapropter sic vertendum, ut Gregorii reticentia intelligatur; « imo vero, ut et ego modicum quid gloriar, contra magis; » ἀλλὰ μάλλον, quod Billius prætermisit.

(59) *Καυχῆσωμαι*. Jes., Pass. in ed. Καυχῆσωμαι.

(60) *Τὸ μὲν τι*. « Aliud quoddam. » Rufin., Bill., Galbr. « aliud membrum » interpretantur, non recte. Siquidem Gregorius his verbis, τὸ μὲν τι, « aliud quoddam principatum tenet, » animam intelligit, ut ex sequentibus manifestum est: « vulgo sublimiores sunt, rationem animæ ad corpus, aut mentis ad ani-

II. Atque ut recta via oratio nostra progrediatur, de timiditate, quæ prior existit, priore quoque loco disseram. Neque enim ferre possum nonnullos ex iis, qui res nostras, tam recte, quam secus se habentes, sedulo explorant, in me offendi, quandoquidem nobis benigna Dei voluntate aliquid apud Christianos esse contigit; et iis, qui jam vulnus acceperunt, si qui sunt, facti mei defensione medebor. Pulchrum est enim, nec peccando, nec suspicionem subeundo, quando fieri potest, ac ratio sinit, offendiculum aut scandalum multis ponere: quippe cum iis etiam, qui unum ex pusillis offenderint

III. Mihi siquidem, o viri, non ut imperito et insipienti, imo ut nonnihil gloriar, contra magis, nec ut divinarum legum et constitutionum contemptori hoc accidit. Nam quemadmodum in corpore aliud principatum tenet, ac velut præsidet, aliud subest et regitur: ad eundem quoque modum Deus, vel æquitatis lege, quæ meritum cujusque perpendit, vel etiam providentiæ, per quam omnia inter se velut devinxit, hoc in Ecclesiis constituit (26*), ut alii pascantur et pareant (quibus videlicet id utilius est), ac tum sermone, tum opere, ad officium dirigantur: alii autem ad *Ecclesiæ perfectionem pastores ac magistri sint* 27, nimirum qui virtute, conjunctioneque et familiaritate apud Deum, vulgo sublimiores sunt, rationem animæ ad corpus, aut mentis ad animam obtinentes; ut hæc duo, hoc est et id, quod deficit, et id quod redundat, inter se, velut in membris, composita et compacta, spiritusque compage connexa et colligata 28, unum corpus 29, omni ex parte perfectum, atque ipso Christo, qui caput nostrum est 30, omnino dignum existant.

IV. Quamobrem nec aliis solutam atque effrenatam licentiam et confusionem ordine ac principatu conducibiliorem esse censeo, nec ipsis hominibus,

mam obtinentes, » etc.

(61) *Τῆς ἐχούσης τὸ κατ' ἀξίαν*, « quæ uniuscujusque dignitatis rationem habet. »

(62) *Ἡ*. Comb. ἦ. Bas. ἦτις.

(63) *Συνέδησε*. Jes. et Pass. συνέδησεν.

(64) *Ἀρχεσθαι*. Reg. 1, ἄρχεσθαι.

(65) *Ἰθυνομένους*. Colb. m, in margine εὐθύνου- μένους.

(66) *Οικειώσιν*. Combef. οικειότητα, et vertit « necessitudine. »

(67) *Ἐπέχοντας*. Sic Pass. et quinque Colbert., alii ἐπέχοντες. Prave ig editis ἐπεσχόντας.

(68) *Ἀποδειχθῆ*. Reg. r, ἀποδειχθῆναι.

(69) *Οὐχ ἥμισα*. Id est, interprete Basilio, μά- λιστα δ' ἐν ἀνθρώποις, « imo, quam maxime hominibus. » Τοῦτο γὰρ τὸ οὐχ ἥμισα βούλεται. « Hoc enim sibi vult, non minus. » Videntur hæc a Theologo scripta ad imitationem Platonis, lib. xii *De legibus*: Μελετητὸν εὐθύς ἐκ τῶν παιδῶν ἀρχεῖν τε ἄλλων, ἀρχεσθαι θ' ὑπ' ἐτέρων· τὴν δ' ἀναρχίαν ἐξαιρετέον ἐκ παντός τοῦ βίου ἀπάντων, τῶν ἀνθρώπων τε καὶ τῶν ὑπ' ἀνθρώπων θηρίων. Curandum est statim a pueris, ut et imperent aliis, et aliorum im-

imo etiam **13** his tanto minus id conducit, quod A gravioribus in rebus periclitantur: quibus magnum illud atque amplum est, si minus id, quod rationis primum est, servant, hoc est ut nihil peccent; at certe id, quod posterius est, cum peccant, emendari atque in viam reduci. Quod quoniam præclarum ac justum esse visum est, par meo quidem iudicio malum est, ac peræque inordinatum, et omnes præesse atque imperare velle, et neminem id suscipere. Nam profecto, si omnes hoc, sive ministerium dicere oportet, sive imperium defugiant, maxima ex parte claudicabit, nec jam pulchritudinem suam retinebit pulchrum illud Ecclesiæ complementum. Ubinam porro, et a quibusnam Deus mysticis illis ac sursum ferentibus sacris coleretur, quibus nec majus quidquam, nec præstantius apud nos est, si nec B rex, nec præfectus esset, nec sacerdotium, nec sacrificium, nec alia omnia, quibus olim inobedientes homines et contumaces ingentia peccata multati sunt?

V. Nec velo alienum ac præposterum est, multos ex iis, qui divinarum rerum studio dediti sunt, e subditorum classe atque ordine ad imperium evehi, nec ab usitatis philosophiæ legibus remotum, ac cum probro et dedecore conjunctum: quemadmodum nec probro nautæ proretam esse, nec proretæ, qui ventos recte et cum laude observavit, clavum regendum suscipere, et, si lubet, forti ac strenuo militi cohorti præesse, et ei, qui cohorti recte præfuerit, exercitum ducere, totiusque belli principium suscipere. Sed neque id, quod homines quidam plane improbi et absurdi, quique aliorum res propriis affectibus perpendunt, existimare fortasse queant, hujusce honoris gradus ob altioris cupidi-

perata faciant. Eliminanda est anarchia ex omni vita omnium, tum hominum, tum pecudum quæ hominum imperio subjacent.

(70) *Ὅς μέγα, κἄν εἰ τὸ πρῶτον*, etc. « Nam etsi minus, quod primum est rationis, servaverint, ut nihil omnino peccent; at iis tamen præterea magnum, quod ab illo proximum est, ut a peccatis revocentur. » Obscuro huic loco parum affert lucis Billiana interpretatio. Particula *εἰ* hic redundat, teste Elia.

(71) *Ἐμοί*. Deest in Reg. r, Jes. et quinque Colb.

(72) *δέχεσθαι*. Billius ita scripserat ad oram Bas. ed., sed *ἀρχεσθαι* integrum in textu reliquerat: *δέχεσθαι* optimum est, ut ait Combefisius; in tribus Vaticanis codicibus aliisque paucioribus legitur, sed et in Basilio plenus: *Καὶ μηδένα δέχεσθαι τὴν ἀρχήν*. Verum, ut hoc fateamur, certe plerique manu exarati codices, Vaticani, si tres excipias, Regii fere omnes, Pass., Coisl. 2, Or. 1, etc., habent *ἀρχεσθαι*: quæ vox si tollatur, perit in verbis lusus Gregorio familiaris. Præterea quid prohibet quominus active sumatur, ut apud Homærum *Iliad.* β, v. 345: *Ἄρχεν Ἀργείοισι*, « impera Argivis. » Sic evanesceat quidquid a Gabriello objicitur.

(73) *Πλήρωμα*. « Complementum, » vox illa durior videtur Combefisio, qui vertit, « cœtus. » Mallem, « plenitudo. »

(74) *Ποῦ δ' ἄρ' ἐστὶ*. Depravatum hunc fuisse locum queritur novus interpret Gallicus hujus orationis, et male intellectum ab iis, qui Gregorius sive in Latinum, sive in Gallicum sermonem vertere studuerunt. Vetus interpret Gallicus Græca male intellecta male reddidit: Latinus vero non satis perspicue est

περὶ μειζόνων αὐτοῖς ὁ κίνδυνος ὅς μέγα, κἄν εἰ τὸ πρῶτον (70) τοῦ λόγου μὴ σώζοιεν, τὸ μὴ ἐν ἀμαρτάνειν, ἀλλὰ τὸ γε δεύτερον ἐκείνου, τὸ ἀμαρτάνοντας ἐπανάγεσθαι. Ἐπειδὴ τοῦτο καλὸν ἐφάνη καὶ δίκαιον, ἴσον ἐμοί (71) κακὸν καὶ ὁμοίως ἀπακτον, πάντας τε ἀρχεῖν ἐθέλειν, καὶ μηδένα δέχεσθαι (72) ὥς, εἰ γε πάντες φεύγοιεν ταύτην τὴν εἴτε λειτουργίαν χρῆ λέγειν, εἴτε ἡγεμονίαν, χωλεύοι ἂν τῷ μεγίστῳ μέρει, καὶ οὐδ' ἂν καλὸν ἐτι μένοι τὸ καλὸν τῆς Ἐκκλησίας πλήρωμα (73). Ποῦ δ' ἂν ἐτι (74) καὶ παρὰ τίνων θρησκευοῦτο ἡμῖν ὁ Θεὸς τὰ μυστικά καὶ ἄνω φέροντα, ὃ δὴ μέγιστόν ἐστι τῶν ἡμετέρων καὶ τιμωτάτων, οὐκ ἔντος βασιλείως, οὐδὲ ἔντος ἀρχοντος, οὐδὲ ἱερατείας, οὐδὲ θυσίας, οὐδ' ὅσα ὡς μέγιστα ἐπὶ μεγάλοις τοῖς πταίσμασιν, οἱ πάλοι (75)

B ἀπειθεῖς κατεκρίθησαν;

sacrificium, nec alia omnia, quibus olim inobedientes homines et contumaces ingentia peccata multati sunt?

E'. Ἄλλ' οὐδὲ ξένον τι καὶ ἀπὸ τρόπου τοῖς πολλοῖς τὰ θεῖα φιλοσοφοῦσιν (76) ἐπὶ τὸ ἀρχεῖν ἀναβαίνειν ἀπὸ τοῦ ἀρχεσθαι, οὐδὲ ἔξω τῶν νομομισμένων τῆς φιλοσοφίας (77) ὄρων, καὶ φέρον εἰς βνειδος ὥσπερ οὐδὲ ναύτη τῶν εὐδοκίμων τὸ πρῶρατεῦσαι, καὶ πρῶρεῖ καλῶς τοὺς ἀνέμους τηρήσαντι τὸ πιστευθῆναι τοὺς ὄλακας ἢ εἰ δὲ βούλει, στρατιώτῃ γενναίῳ τὸ ταξιαρχῆσαι, καὶ ταξίαρχῃ καλῶ τὸ στρατηγῆσαι τε καὶ πολέμου παντός ἡγεμονίαν ἐγχειρισθῆναι. Οὐ μὴν οὐδ', ὅπερ ἂν ὑπολάβοι τις ἴσως τῶν πάντα ἀτόπων καὶ μοχθηρῶν, οἱ χρίνουσι τὰ τῶν ἄλλων τοῖς οικείοις πάθεσιν, ἡσχύνθην τοῦ βαθμοῦ τὴν τάξιν ἐπιθυμία τῆς μέζονος (78) οὐχ οὕτως ἐγὼ ἢ τοῦ θεοῦ μεγέθους, ἢ τῆς ἀνθρωπίνης ταπεινώσεως ἀπειρος,

C interpretatus. Is autem est Gregorii sensus: *Si desint ministri, sacra atque augusta mysteria, quibus nihil in Christiana religione præstantius, interibunt. Sicque continget ut, cum simus absque rege, absque sacerdotio, iisdem involtamur malis, quibus olim contumaces Judæi ob ingentia scelera multati sunt, juxta Osee prophetiam III, 4: « Sine rege, sine principe, sine sacerdotio, sine sacrificio. »*

(75) *Οἱ πάλοι*. Ita Regii; in edit. oʒ, male.

(76) *Πολλοῖς τὰ θεῖα φιλοσοφοῦσιν*. Sav. τῶν τὰ θεῖα φιλοσοφούντων.

(77) *Φιλοσοφίας*. Nec a constitutis philosophiæ finibus. Externam profanamque philosophiam intelligunt Elias et Basilius. Annon potius eam significat Gregorius, de qua mox loquitur adversus monachorum æmulos, qui forsam jam tum Christianam philosophiam, seu professionem monasticam sacerdotio repugnare causarentur?

(78) *Ἐπιθυμία τοῦ μέζονος*. Nempe βαθμοῦ. Ita natura comparati sunt homines, ut credere nequeant quemquam honores ac dignitates vere et humilitatis causa rejicere, sed statim suspicentur eum simulate id facere. Itaque cum Gregorius creatus fuisset presbyter, atque in Pontum fugisset, nonnulli id eum pinguioris dignitatis cupiditate fecisse suspicati sunt. Quam suspicionem vir sanctus a se removet. In eandem aliquot post annos suspicionem venit Augustinus. Possid., cap. 4. Nam cum eum Valerius presbyterum creasset, idque ipse permoleste ferret, atque etiam « ubertim fleret, nonnulli lacrymas » ejus ex inanis gloriæ cupiditate promanare suspicabantur, et tanquam eum consolabantur ac dicebant, quia locus presbyterii, licet ipse majori dignus esset, appropinquaret tamen episcopatu, eum contra longe

ὅς μὴ μέγα νομίζειν πάση γεννητῇ φύσει, καὶ ὁπωσ-
οῦν (79) πλησιάζειν Θεῷ τῷ μόνῳ φανασάτῳ καὶ λαμ-
πρωτάτῳ, καὶ ὑπερέχοντι πάσης ὑλικῆς τε (80) καὶ
ἀδύλου φύσεως καθαρότητι.

nis est, naturamque omnem, tum materia constantem, tum a materia secretam, puritate superat, vel quoquo modo appropinquare.

Γ'. Τί οὖν ἔστιν ὃ πέπονθα; καὶ τίς ὁ λόγος τῆς
ἐμῆς ἀπειθείας; Οὐδὲ γὰρ ἐδοξα τοῖς πολλοῖς ἐν
ἐμαυτῷ τότε μένειν, οὐδ' εἶναι ὡσπερ (81) ἐγνωσκό-
μην, ἀλλ' ἕτερος ἐξ ἑτέρου τις γεγενῆσθαι, καὶ πλεόν
ἢ καλῶς εἶχεν ἀντιτείνειν καὶ αὐθαδιάζεσθαι (82).
Τούτου δὴ τὰς αἰτίας ἀκούουσ' ἂν ἤδη πάλαι ποθοῦν-
τες. Μάλιστα μὲν τῷ ἄδοκῆτῳ πληγῆς, ὡσπερ οἱ τοῖς
αἰφνυίοις τῶν ψόφων καταπλαγέντες, οὐ κατέχον
τοὺς λογισμούς· καὶ διὰ τοῦτο ἔλυσα τὴν αἰδῶ (83),
πάντα τὸν χρόνον ταύτῃ συνειθισμένος. Ἐπειτὰ μέ
τις ὑπείσθηε ἔρωσ (84) τοῦ καλοῦ τῆς ἡσυχίας καὶ
τῆς ἀναχωρήσεως· ἥς ἐρατῆς γενόμενος ἐξ ἀρχῆς,
ὡς οὐκ οἶδ' εἰ τις ἄλλος τῶν περιλόγους (85) ἐσπου-
δακῶτων (86), καὶ ἦν ἐν τοῖς μεγίστοις καὶ χαλεπω-
τάτοις κινδύνοις καθυποσχόμενος τῷ Θεῷ, καὶ τι (87)
καὶ προσαψάμενος ταύτης, ὅσον ἐν προθύροις γενέ-
σθαι, καὶ πλεονά μοι τὸν πῶθον ἐξαφθῆναι διὰ
τῆς πείρας, οὐκ ἤνεγκα τυραννοῦμενος καὶ εἰς μέ-
σους τοὺς θορούβους ἰωθούμενος, καὶ οἷον ἀπὸ ἱεροῦ τι-
νος ἀτύλου τοῦ βίου τούτου πρὸς βίαν ἀποσπώ-
μένος.

Z'. Οὐδὲν γὰρ ἐδόκει μοι τοιοῦτον οἷον μύσαντα τὰς
αἰσθήσεις, ἔξω σαρκῆς καὶ κόσμου γενόμενον (88), εἰς
ἐαυτὸν συστραφέντα, μηδένος τῶν ἀνθρωπίνων προσ-
απτόμενον, ὅτι μὴ πᾶσα ἀνάγκη, ἐαυτῷ προσλαλοῦν-
τα καὶ τῷ Θεῷ. ζῆν ὑπὲρ τὰ ὀρώμενα, καὶ τὰς θείας
ἐμφάσεις ἀεὶ καθαράς ἐν ἐαυτῷ φέρειν ἀμιγεῖς τῶν
κάτω χαρακτήρων καὶ πλανωμένων, ὄντως ἔσοπτρον
ἀκηλίδωτον Θεοῦ καὶ τῶν θείων καὶ ὄν (89) καὶ ἀεὶ

⁸¹ I Cor. xiv, 28.

alia de causa fieret. Hinc Augustinus, ep. al. 148, nunc 21. « Multis sermonibus, qui ad vulnus meum non pertinerent, dolorem meum bono animo consolati sunt. » Oneris videlicet magnitudinem vir optimus ac summa humilitate præditus extimescebat; at illi ut ambitionis morbo laboranti medicinam adhibebant.

(79) Ὀπωσοῦν. Scripti codices vulgo ὅπως ὧν divisim.

(80) Ὑλικῆς τε. Ita Reg. cum quinque Colb.

(81) Ὀσπερ. Coisl. 1, ὄπερ. Sic Colb. 5. Jes. ὁσπερ.

(82) Αὐθαδιάζεσθαι. Coisl. 1 et 2, Colb. 5.

(83) Αἰδῶ. Codices nonnulli sic acunt, αἰδῶ.

(84) Ἐρωσ. Sic legendum ex aliis Gregorii verbis forsitan quis inferat. Mox namque, quasi repetita voce qua usus fuerat, numero proxime sequenti ait: Ἐἴ τις ὧν τούτῳ τῷ ἔρωσι. Verumtamen omnes manu exarati codices, si paucissimos excipias, pro ἔρωσ habent, ἔλεος. Ipse Billius agnoscit, qui in margine e. l. Basil. scripsit: ἔλεος in antiquis; et infra ἔλεος τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἡσυχίας. Si roges quo sensu Gregorius dixit ἔλεος· eo scilicet, quem Basilius exponit: Τίνος ἔλεος; Ἐμαυτοῦ, φησὶ, οἴου καλοῦ, τῆς ἡσυχίας ἀναγαγεῖν ἐμελλον. Il est: « Cujusnam misericordia? Mei ipsius, inquit, quanto hono, quiete, caritatus esse attendens. » Sic Basilius, qui non

A tatem 14 me puduit. Non enim ita vel divinæ sublimitatis, vel humanæ pusillitatis ignarus sum, quin magnum esse existimem omni procreatæ naturæ, ad Deum, qui solus clarissimus et splendidissimus est, naturamque omnem, tum a materia constantem, tum a materia secretam, puritate superat, vel quoquo modo appropinquare.

VI. Quid igitur illud est, quod mihi accidit? quæque inobediendiæ meæ causa fuit? Per multis enim tunc a me quoque ipso descivisse visus sum, nec id, quod existimabar, esse, verum ex alio in alium quempiam migrasse, ac plus æquo reluctari, nimisque pertinacem me præbere. Hujus itaque rei causas, jampridem avide expetitas, accipite. Maxime quidem inopinato rei eventu percussus, quemadmodum qui ad repentinos sonitus metu percelluntur, rationem tenere non potui: ac propterea pudorem, cui per omne vitæ tempus assueveram, solvi ac propuli. Deinde animum subibat amor quidam illius boni, quod in quiete ac solitudine inest: quam cum jam inde ab initio adamassem, sicut vix quispiam alius eorum, qui litteris operam dederunt, eamque in maximis gravissimisque periculis Deo vovissem, imo jam eam quoque nonnihil attigissem, hactenus scilicet, ut velut in limine essem, atque ex ipso gustu majore desiderio exarsissem, non tuli me velut tyrannide quadam premi, atque in medios tumultus impelli, ab hacque vita, perinde atque ab asylo quodam per vim avelli.

VII. Nihil enim mihi tam optandum cuiquam esse videbatur, quam ut oclusis sensibus, atque extra carnem mundumque positus, et in seipsum collectus, nec, nisi quantum necessitas exigit, quidquam humanarum rerum attingens, atque secum ipse, et cum Deo colloquens⁸¹, superiorem iis rebus, quæ in aspectum cadunt, vitam agat, divinasque species puras semper, nec terrenis ullis et errantibus formis

secus ac Rufinus, τὴν ἀναχώρησιν, « a bono quietis, » seu a monastica vita recessum, impedimentum videatur interpretari. Eandem vocis ἔλεος interpretationem suppeditat Gregorius Nyssenus episcopus orat. 5 *De beatit.*: « Ἐλεός ἐστιν ἐπίτασις τῆς ἀγαπητικῆς διαθέσεως τῷ κατὰ τὴν λύπην πάθει συμμιγμένῃ; » « Misericordia est intentio et vehementia affectionis diligendi, cum affectu tristitiæ commista. » Talis profecto erat tum affectus Theologi erga solitudinem, a qua abstracti se per vim atque avelli miserabiliter dolebat. Porro « misericordiam in se ipsum quisque » facere potest, ut Augustini, lib. x *De civ.*, cap. 6, verbis utar, quod sanctus doctor his Scripturæ verbis confirmat: « Miserere animæ tuæ plavens Deo (*Eccl.* xxx, 24). »

(85) Τοὺς λόγους. Litteras intellige sæculares, et eloquentiam, ut in orat. vii, al. x, num. 16 et 20; item orat. xliii, al. xx.

(86) Ἐσπουδακῶτων. Deest in septem Regg. et quinque Colb., item in orat. 1.

(87) Καὶ τι. Ita Reg. r, Jes. et Pass: ed. καὶ τοι.

(88) Post γενόμενον, habent editi καὶ, quam voculam delevimus auctoritate sex codd. Regg.

(89) Καὶ ὄν. Ita omnes Regii, Or. 1, Jes., Colb. septem. Billius in ora Herv. scripsit ὄντα, quod secuti sunt Parisienses editores.

admistas, in seipso circumferat, Deique ac rerum 4
divinarum 15 purum omnino speculum sit, in
diesque efficiatur, ac lucem per lucem excipiat,
clariorem per obscuriorem: jamque futuri ævi
bonum spe percipiat, et cum angelis versetur, ac
licet adhuc in terris sit, terram deserat, atque a
spiritu sursum collocetur. Si quis vestrum hoc
amore correptus tenetur, quid dicam, intelligit,
atque affectui ei, in quem tum incidi, facile igno-
scent. Nam apud plerosque ne fidem quidem fortasse,
hæc dicens, nanciscar, qui risui etiam et ludibrio
rem eam habere videntur, male utique ac perni-
ciosa affecti; sive propriæ eorum amentia tribuen-
dum sit, sive iis ascribendum, qui eo vitæ genere,
quod profitentur, indigni sunt: qui rei bonæ ac
præclaræ malum nomen imposuerunt, philosophiæ B
nimirum cenodoxiam, hoc est inanem gloriam,
opitulatrice assumpta invidia, vulgiquæ improbitate,
semper in pejus proclivior, ut de duobus peccatis in
alterutrum omnino incidant, ut vel malum per-
petrent, vel bono fidem abrogent.

VIII. Ad hæc, totum enim animi arcanum apud
vos efferam, mihi res accidit, rustico, an ingenuo
viro digna haud scio, sed accidit tamen. Aliorum
me puduit, qui cum plerisque nihilo meliores sint,
atque utinam non etiam multo pejores, illotis, ut
dici solet, manibus, profanisque animis in sanctis-
sima mysteria sese inferunt, ac priusquam digni
sint, qui ad res sacras accedant, sacrarium ipsum
ambiant, et circum sacrosanctam mensam sese in-
vicem premunt ac protrudunt, tanquam non virtutis
exemplum, sed victus parandi occasionem et subsi-
dium hunc ordinem esse judicantes, ac non munus
referendis rationibus obnoxium, sed imperium ab
omni censura immune. Qui etiam eos quibus præ- C
sunt, numero jam fere superant; ob pietatem uti-
que miseri, ob splendorem infelices. Itaque 16

(90) Ταῖς ἑλλοίσι. Deest in sex Colb. et sept.
Reg., Or. 4.

(91) Καταλιπόντα. Non pauci habent καταλείποντα.

(92) Εἰ τις ὑμῶν. « Si quis vestrum, » etc., ita
Aug., tract. xxvi in Joann., c. 6, n. 4: « Da amian-
tem... et sentit quod dico, » etc.

(93) Πρῶγμα δοκεῖ. Sic Reg., Colb., Or. 4, Jes.;
ed. vero πρῶγμα εἶναι δοκεῖ.

(94) Εἴτε ὑπὸ τῆς ἰδίας. Elias, « sive per se,
ob stoliditatem suam et dementiam, sive ab aliis
depravati et decepti. Malorum enim magistrorum
malæ sunt disciplinae. »

(95) Πράγματι καλῶ. Elias, « honestæ rei, » hoc
est, monasticæ vitæ ac recessui a mundo.

(96) Ἴν' ἔν γέ τι πάντως αὐτοῖς ἀμαρτάνη-
ται. Billius: « quo fit, » etc. Gabr. « ita ut, » etc.
Melius Elias: « hoc porro eo faciunt, qui ejusmodi
professione indigni sunt, ut ex his duobus pec-
catis alterutrum omnino admittant. » Jam si roges
qui sint quos peccare asserit Gregorius: vel ipsa
multitudo improba; vel invidi et irrisores, quod
præ se ferre videtur textus; vel indigni profes-
sione sua monachi, ut Eliæ placet; demum ipsi
sæculares cum Tillemontio possunt intelligi. Quid
vero peccant? Nimirum vulgus et invidi irrisores a
vita monastica deterrent, et sese aliosque mundo
adducunt, aut secessionis bono fidem detrahunt.
Deinde pravi monachi, si illos intelligas, hoc multi
perpetrant, ut impune sibi licere putent mundo
ac rebus humanis adhærere, atque etiam adhæ-
reant, etc. Haud absimilis loquendi modus occurrit

γινόμενον, φωτὶ προσλαμβάνοντα φῶς, καὶ ἀμαυρο-
τέρῳ τρανότερον, ἤδη τὸ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀγαθὸν
ταῖς ἑλλοίσι (90) καρπούμενον, καὶ συμπεριπολεῖν ἀγ-
γέλοις. Ἐτι ὑπὲρ γῆς θυτα καταλιπόντα (91) τὴν γῆν,
καὶ ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἄνω τιθέμενον. Εἰ τις
ὑμῶν (92) τούτῳ τῷ ἔρωτι κάτοχος, οἶδεν δὲ λέγω,
καὶ τῷ τότε πάθει συγγνώσεται· τοὺς γὰρ πολλοὺς
οὐδ' ἂν πείσαιμι λέγων ἴσως, ὅσοις καὶ ἐν γέλωτι τὸ
πρῶγμα δοκεῖ (93), κακῶς διατεθεῖσιν εἴτε ὑπὸ τῆς
ἰδίας (94) αὐτῶν ἀνοίας, εἴτε ὑπὸ τῶν ἀναξίων τοῦ
ἐπαγγέλματος· οἱ πράγματι καλῶ (95) κακὸν περι-
τεθεικασιν θύομα, τῇ φιλοσοφίᾳ τῶν κενοδοξίαν, συν-
εργὸν λαβόντες τὸν φθόνον καὶ τὴν τῶν πολλῶν κα-
κίαν πρὸς τὸ χεῖρον οὖσαν ἐτοιμοτέραν· ἴν' ἔν γέ τι
πάντως αὐτοῖς ἀμαρτάνηται (96), ἢ τὸ κακὸν ἐνερ-
γούμενον, ἢ τὸ καλὸν ἀπιστούμενον.

H'. Πρὸς δὲ τούτοις πρῶγμα ἔπαθον, ἐκλαλήσω γὰρ
πρὸς ὑμᾶς πᾶν τὸ ἀπόρρητον, οὐκ οἶδ' εἴτε (97)
ἀγροικον εἴτε ἐλευθερον, ἔπαθον δ' οὖν· ἤσχυθητιν
ὑπὲρ τῶν ἄλλων, ὅσοι, μηδὲν τῶν πολλῶν βντες βελ-
τίους, μέγα μὲν οὖν (98), εἰ καὶ μὴ πολλῶ χείρους,
ἀνίπτοις χερσίν, ὁ δὴ λέγεται, καὶ ἀμυήτοις ψυχαῖς
τοῖς ἀγνωτάτοις ἑαυτοῦς ἐπεισάγουσι· καὶ πρὶν
ἄξιοι γενέσθαι (99) προσιέναι τοῖς ἱεροῖς, μεταποι-
οῦνται τοῦ βήματος (1), θλιβόνται τε καὶ ὠθοῦνται
περὶ τὴν ἀγίαν τράπεζαν, ὡσπερ οὐκ ἀρετῆς τύπον,
ἀλλ' ἀφορμὴν βίου τὴν τάξιν ταύτην εἶναι νομίζον-
τες, οὐδὲ λειτουργίαν ὑπεύθυνον, ἀλλ' ἀρχὴν ἀνεξ-
έταστον. Καὶ εἰσὶ σχεδὸν τι πλείους κατ' ἀριθμὸν ἢ
ὀπίσσω ἀρχοῦσι· δειλαῖναι τῆς εὐσεβείας, καὶ ἀθλιοῖ
τῆς λαμπρότητος (2)· ὥστε ἔμοιγε δοκοῦσι, προῖόν-
τος τοῦ χρόνου καὶ τοῦ καχοῦ, μηδὲ ἔχειν λοιπὸν ὧν

In Admonitione Agapeti ad Justinianum imperato-
rem, num. 12: Ἴνα δυοῖν θάτερον αὐτοῖς ἀμαρτάν-
ηται, ἢ τὸ κακὸν ἐπαίνουόμενον, ἢ τὸ καλὸν ὑβριζό-
μενον. Quod interpret sic reddit: « Ut de duobus
alterum ab ipsis committatur, vel pravorum laus,
vel contumeliosus bonorum contemptus. »

(97) Οἶδ'. Reg. r et Jes.: in ed. οἶδα.

(98) Μέγα μὲν οὖν. « Imo satis superque
fuerit. »

(99) Γενέσθαι. Deest in sex Reg. et quinque Colb.

(1) Μεταποιοῦνται τοῦ βήματος. « Sacrarium
ambiant. » Præclare Combefisius ad hæc verba scri-
bit: « De presbyteris accipit (Gregorius), quos
jam plures dicit quam sint subditi. Nec bene in
Billio ubique margini ascriptum de episcopis, ac
si unus hic tangat Gregorius, non ipsos simplices
sacerdotes, quorum ipsorum ἀρχὴ et προεδρία tum
maxime cum non ordiabantur sine titulo, ac, quam
regerent, plebe. »

(2) Δειλαῖοι τῆς εὐσεβείας, καὶ ἀθλιοῖ τῆς
λαμπρότητος. Locus is a nullo nobis videtur, ne
quidem a novissimo interprete Gallico, intellectus
aut explicatus. Non male primis curis Billius ver-
tisse, si nota mentem suam aperuisset, videri pos-
sit: « Pietate miseri, dignitatis splendore infeli-
ces. » Sed ininus recte, posterioribus curis reddi-
dit, « ob pietatem miseri. » Latine certe non he-
braizat Billius, ut pietatis defectum, qui hujus loci
sensus est, his verbis exprimat; quomodo in psal-
cviij, n. 24: « Caro mea immutata est propter
oleum, » id est, « propter iacopiani olei. » D. de Barce

ἄρξουσι, πάντων διδασκόντων ἀντὶ τοῦ διδασκούς εἶναι θεοῦ, ὡς φησὶν ἡ ἐπαγγελία (3), καὶ πάντων προφητεούντων, ὥστε εἶναι καὶ Σαοὺλ ἐν προφήταις, κατὰ τὴν παλαιὰν ἱστορίαν καὶ παροιμίαν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω πολὺ κατ' οὐδὲνα καιρὸν οὗτ' ἐστίν, οὗτ' ἐγένετο, ἀλλοτε ἄλλων ἀκμασάντων τε καὶ ληξάντων, ὡς νῦν Χριστιανοὶς τὰ τοιαῦτα καὶ ὄνειδη καὶ ἀμαρτήματα. Ὡς εἰ καὶ στήσαι τὴν φορὰν κρεῖσσον ἢ καθ' ἡμᾶς, ἀλλὰ τό γε μισεῖν καὶ αἰσχύνεσθαι μέρος εὐσεβείας οὐ τὸ σμικρότατον.

peccata. Quorum etsi impetum comprimere, majus certe visisse, ac pudore affici, pietatis pars est non

Θ. Ὁ δὲ τελευταῖον καὶ μείζον τῶν εἰρημένων, εἶμι γὰρ ἐπ' αὐτὸν ἤδη τὸν κολοφῶνα (4) τοῦ λόγου, καὶ οὐ ψεύσομαι· οὐδὲ γὰρ θέμις τοῖς περὶ τριλοκοῦτων (5) ποιουμένοις τὸν λόγον· οὐκ ὤμην ἴσον εἶναι, οὐδὲ νῦν ὀλομαι, ποίμνης ἄρχειν ἢ βουκόλου, καὶ ἀνθρώπων ἐπιστατεῖν ψυχῶν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἔξαρχαν, ὅτι παχύτατον καὶ πύοτατον (6) ἀποδείξει τὸ βουκόλιον ἢ τὸ ποίμνιον· καὶ πρὸς τοῦτο ὄρων ὃ τε βουκόλος καὶ ὃ ποιμὴν τῶν τε χωρίων ἐπισκέπεται τὰ ἐνυδρα (7) καὶ ἐπίνομα, εἰσελάσει τε καὶ ἐξελάσει ἀπὸ τε νομῶν καὶ ἐπὶ νομάς, ἀναπαύσει τε καὶ ἀποκινήσει καὶ ἀνακαλέσει, ὀλίγα μὲν τῇ βακτηρίᾳ (8), τὰ πολλὰ δὲ τῇ σύριγγι. Ἄλλο δὲ οὐδὲν ἔργον εἶναι τῷ ποιμένι ἢ τῷ βουκόλῳ πλὴν ὅσον βραχέα προσπολεμηῆσαι τοῖς λύκοις, καὶ ποῦ τι (9) καὶ ἄβρωστοῦν ἐπισκέψασθαι· τὰ πολλὰ δὲ αὐτῷ μελήσει δρῦς, καὶ σκιά, καὶ δόνακες, καὶ ἐν καλῷ τῆς πᾶσ κατακλιθῆναι, καὶ παρὰ ψυχρὸν ὕδωρ, καὶ

²² Isa. lrv, 13; Joan. vi, 45. ²³ I Cor. xiv, 24; Num. xi, 29. ²⁴ I Reg. x, 11; xix, 24.

Sancigiranus abbas : « Miseri ob ipsam pietatis speciem, quam habent, qua se ipsos decipiunt, et ad tantum munus aspirare audent; et infeliciores ob claritatem et famam talibus pietatis ostentationibus partam, qua aliis tantis muneribus digni videntur et ad ea assumuntur. » Ut intelligatur hic locus, observandum est id quod antea dixit Gregorius. Itaque ait esse homines, qui cum aliis nihil meliores, imo pejores sint, sacerdotium velut principatum ambiunt; deinde dixit ipsos tam multos esse, ut jam numero superent eos, quibus imperant, atque etiam brevi futurum, ut neminem habeant cui præsint. Tum denique Theologus exclamavit : « Miseri pietate, » quam aut vulgarem vix, aut forte nullam habent; et « dignitate infelices, » seu imperio, seu splendore, quem jam fere nullum, ac brevi omnino nullum habituri sunt. « Diaconos, » inquit Hieronymus, ep. 401, al. 85, « paucitas venerabiles, presbyteros turba contemptibiles facit. » Hac interpretatione plana sunt omnia; omnia coherent, superiora cum mediis, media cum et proxime sequentibus.

(3) Ὡς φησὶν ἡ ἐπαγγελία. Deest in pluribus Regg., Jes. et Or. 1.

(4) Τὸν κολοφῶνα. « Colophonem, ait Gabriellus, pro extrema cujusque rei parte poni, nemo est qui uestiat. » Tum refert σχόλιον, quod reperit in vetustissimo codice : Κολοφῶνα λέγουσι τὸ ἀκρότατον καὶ τὸ κεφάλαιον ἀπὸ ταύτης ἱστορίας, etc. (Scholium istud non in uno tantum vetustissimo codice, sed in plurib. Regiis et Colb.) « Colophonem vocant extremam ac summam cujusque rei partem. » Hinc veteres proverbii loco dixerunt κολοφῶνα ἐπιτιθέσθαι, « fastigium imponere. » Sic Demosthenes, ep. 3 ad Dionysium. Alia addi possent exempla. Verum

A malo hoc una cum tempore progressum ac vires capiente, ne habituri quidem mihi videntur, quibus præsint, omnibus videlicet, pro eo ut a Deo, quem admodum divina promissio ferebat, edoceantur ²², docentibus et vaticinantibus ²³, adeo ut, juxta veterem historiam et parcemiam, Saul quoque inter prophetas sit ²⁴. Neque enim tanta ullius rei ubertas aut nunc est, aut unquam fuit, cum alia alias viguerint, ac tandem finem acceperint, quam nunc apud Christianos crebra sunt hujusmodi probra et est, quam pro virium nostrarum facultate; ac

IX. Postrema causa, et quidem omnibus, quas supra commemoravimus, major graviorque hæc fuit; ad ipsum quippe orationis colophonem jam me confero, nec mentiar; non enim fas est, eum qui de tantis mysteriis verba faciat, mentiri. Haudquamquam idem esse existimabam, ac ne nunc quidem existimo, gregi aut armento præesse, et hominum animas gubernare. Illic enim quam pinguisimas et obesissimas oves ac boves reddere sufficit: idque sibi, et pastor, et bubulcus, ob oculos ponens, irrigua et compascua loca explorabit, gregemque et ad pascua ducet, et a pascuis educet, fessumque recreabit, et alio movebit, ac revocabit, aliquoties quidem pedo, ut plurimum autem fistula. Nihil porro aliud negotii pastor aut armentarius habet, quam ut cum lupis nonnunquam pugnet, atque interdum etiam agram ovem aut bovem visitet. Magna autem temporis parte quercus ipsi, et umbra, et fistulae curæ

hic gravis occurrit difficultas, quomodo Theologo dicere licuerit, se ad « summam extremamque partem » orationis pervenisse, cum ne quidem sit pars decima? vix enim iuitium istud est, nedum apex et fastigium. Quapropter malim cum Billio vertere: « Colophona vocant quod velut arx et caput est. » Sin autem vocem λόγου non « sermonem » vel « orationem » interpreteris, sed « rationem, » quam reddit fugæ suæ Gregorius, intelligis, favet τὸ τελευταῖον Gregorii, et Basilii verba. Ὁ δὲ τελευταῖον καὶ μείζον αἴτιον δηλονότι τῆς ἀπειθείας· ἐπ' αὐτὸν φησὶ, τὸν κολοφῶνα τοῦ λόγου παραγέγονα· ἐκ παροιμίας καὶ τοῦτο· εἰρηται δὲ ἐπὶ τῶν μεγάλων καὶ ἀσυντιβήτων, καὶ μεγάλην ἰσχὺν ἔχόντων. « Postrema, et quidem cæteris major, causa nimirum inobedientiæ. Ad ipsum jam, inquit, Colophonem orationis jam deveni. Proverbium istud est, diciturque de gravissimis minime dubiis ac sine controversia, et quæ vim longe maximam habent. » — Proverbii κολοφῶνα ἐπιτιθέσθαι, colophonem addere, originem inde Strabo deducit (14 ante med.) quod Colophonii in bellis adeo equitatu præstabant cæteris nationibus, ut quocumque accessissent in auxilium, victoriam parerent et bello finem imponerent. FORCELLINI ad vocem.

(5) Τηλοκοῦτων. Ita Coisl. 1 et sex Colb.: ed. τηλοκοῦτον.

(6) Καὶ πύοτατον. Glossa videri possit addita a Parisiensibus ex Billio. Hanc tamen duo codices exhibent.

(7) Ἐνυδρα. Coisl. 2, εὐδρα, sic Or. 1 et Elias.

(8) Βακτηρία. « Pedo, » minus proprie de armentario. Ruf. « virga. » Gab. « bacillo. »

(9) Καὶ ποῦ τι. Cum unico accentu plures habeat codd.

erunt, et in pulchra herba corpus sternere, atque prope gelidam aquam et sub lenissima aura lectulum ex tempore compingere, amatorium etiam quiddam cum **17** cissybio cantillare, ac oves vel boves alloqui, et ex his etiam pinguisimas quasque comedere, aut pretio addicere. Virtutis vero gregum aut armentorum ne levissima quidem ullum unquam cura tetigit. Quæ enim virtus eorum esse voluptatem suam spectavit?

X. At vero homini cum difficile sit scire parere, tum multo difficilins esse videtur, scire hominibus imperare, ac præsertim in hoc nostro imperio, quod in lege divina situm est, et ad Deum ducit: cujus quo majus est fastigium, majorque dignitas, eo etiam majus periculum est, prudenti utique homini et cordato. Quippe cui primum illud curandum erit, ut argenti atque auri instar, omni ex parte versatus, atque in omnibus temporibus et rebus, nusquam adulterinum aut subæratum quiddam tinniat, nihilque deterioris materiæ, flammaque acriori dignæ, in seipso gestet²²: nam alioqui tanto gravius malum fuerit, quanto pluribus imperarit. Si quidem major est ea improbitas, quæ ad multos serpit, quam ea quæ in uno defixa hæret.

XI. Neque enim vel indelebilem tincturam panis, vel fœtidum aut suavem odorem res admotæ ita facile contrahunt, vel exitialis quidam vapor tam facile in aerem diffunditur, ac per aerem animantia occupat, quod quidem pestis et est et appellatur, quam subditi, antisitiis improbitate celerrime impleri solent, et quidem multo facilius quam virtute. Hoc enim est, in quo improbitas probitatem maxime superat, et quod ipse mecum reputans, indignissime atque acerbissime fero; quod cum res quædam ad imitandum prona et expedita sit improbitas, nec quidquam tam facile sit, quam malum fieri, etiamsi nemo ducem se nobis ad vitium præbeat, rara tamen et ardua est virtutis adeptio, quamlibet etiam multa sint, quæ nos ad eam trahant et invitent. Quod etiam ipsum a beatissimo

• ²² I Cor. iii, 12 et seq.

(10) *Μετὰ τοῦ κισσυβίου.* Deest in octo Reg., quatuor Colb., Jes., Or. 1, etc. « Cum cissybio, » haud quidem ut organo musico, sed eo ad latus pendente; nam cissybium est poculi genus pastorum proprium, ἀπὸ τοῦ κισσοῦ, quod ab hedera fieri vel circumdari solet.

(11) *Θοιήσασθαι.* Exponunt Colb. m et Or. 1, τροφήν προσενέγκασθαι, id est, « cibos et pabula præbere. »

(12) *Οὐδεὶς πω ποιμνίων.* « Virtutis vero gregum, » etc. Sic Elias, Rufin. Oliv. et Gab. Gregorii verba interpretantur. Billius vero curam ad gregem refert, et sic vertit: « Virtutis porro ne levissima quidem cura gregem ullum aut armentum unquam tetigit. »

(13) *Τίς τὸ ἐκείνους.* Deest τίς in sex Reg. perisque Colb.: Jes., Or. 1, habent tamen alii non pauci. Pro ἐκείνους, Reg. 1 habet ἐκείνης, nempe πολυμνῆς.

(14) *Κινδυνεύει.* Coisl. 1, κινδυνεύσει.

(15) *Ἀρχὴν ταύτην.* Petav. t. III, lib. *Eccles. hier.*, n. 11, p. 857, « præsertim tali imperii ge-

ἄπὸ ταῖς αὔραις σχεδιάσαι στιβάδα, καὶ ποῦ τι καὶ ἔρωτικὸν ἄσαι μετὰ τοῦ κισσυβίου (10), καὶ προσλαλῆσαι ταῖς βουσίην ἢ τῇ ποίμνῃ· καὶ τούτων αὐτῶν θοιήσασθαι (11) ἢ ἀποδοῦσθαι τὸ πιότατον. Ἄρετῆς δὲ οὐδεὶς πω ποιμνίων (12) ἢ βουκολίων ἐφρόντισε. Τίς γὰρ καὶ ἀρετὴ τούτων; ἢ τίς τὸ ἐκείνους (13) καλὸν πρὸς τῆς ἰδίας ἡδονῆς ἐσκέψατο;

queat? aut quis eorum commodum potius quam

I. Ἀνθρώπῳ δὲ χαλεποῦ ὄντος τοῦ εἰδέναι ἄρχεισθαι, κινδυνεύει (14) πολλῶ χαλεπότερον εἶναι τὸ εἰδέναι ἄρχειν ἀνθρώπων, καὶ μάλιστα δὴ ἀρχὴν ταύτην (15) τὴν ἡμετέραν, τὴν ἐν νόμῳ θεῷ, καὶ πρὸς θεὸν ἀγούσαν, ἧς ὅσον τὸ ὕψος καὶ τὸ ἀξίωμα, τοσοῦτος καὶ ὁ κίνδυνος τῷ γε νοῦν ἔχοντι. Ὅν γε πρῶτον μὲν δεήσει, καθάπερ ἄργυρον ἢ χρυσόν, πανταχόθεν στρεφόμενον, καὶ ἐν παντοίοις (16) καιροῖς καὶ πράγμασι, μηδαμῶ κίβδηλον ἔχειν ἢ ὑπόχαλκον, μηδέ τι φέρειν ἐν ἑαυτῷ ὕλης τῆς χείρονος, καὶ θερμότερου πυρὸς ἀξίας· ἢ τοσοῦτῳ μείζον ἔσται καλόν, ὅσῳ περ ἂν ἀρχὴ πλείονων (17)· εἴπερ καὶ μείζων τῆς περὶ ἕνα ἰσταμένης πονηρίας ἢ εἰς πολλοὺς ὀδεύουσα.

IA'. Οὐ γὰρ οὕτως οὔτε δευσοποιοῦ βαφῆς μεταλαμβάνει ῥηδίως ὕψασμα, οὔτε δυσωδίας ἢ τοῦ ἐναντίου τὸ πλησιάζαν, οὔτε νοσερά τις οὕτως εὐκόλως ἀναγίεται εἰς τὸν ἀέρα, καὶ διὰ τοῦ ἀέρος ὀμιλεῖ τοῖς ζώοις ἀμῖς, δὲ ἢ λοιμὸς ἐστὶ τε (18) καὶ ὀνομάζεται, ὡς φιλεῖ τάχιστα τῆς τοῦ προσετώτος (19) κακίας ἀναπίμπλασθαι τὸ ὑπήκον, καὶ πολλῶ γε ῥῆξον ἢ τοῦ ἐναντίου, τῆς ἀρετῆς. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὁ μάλιστα (20) πλεονεκτεῖ τὴν καλοκαγαθίαν ἢ πονηρίαν, καὶ ὁ μάλιστα ἐγὼ δυσχεραίνω κατανοῶν, ὅτι ἐξήλωτον μὲν τι καὶ πρῶχειρον (21) πρᾶγμα ἢ μοχθηρία, καὶ οὐδὲν οὕτω ῥᾶδιον, ὡς τὸ γενέσθαι καλόν, κἂν (22) εἰ μὴ τύχοι πρὸς ταύτην (23) ἡμᾶς ἄγων μηδεὶς· σπάνιον δὲ ἢ τοῦ ἀγαθοῦ κτήσις καὶ πρόσαντες, κἂν εἰ πολὺ τὸ μετέλκον εἶη καὶ προκαλούμενον. Καὶ τοῦτό ἐστὶν ὁ μοι δοκεῖ καὶ ὁ μακα-

ner, cujusmodi est nostrum, quod in lege divina positum est, et ad Deum perducit. Cujus imperii quanta est sublimitas, » etc. Quibus verbis sacerdotii potestatem contra Salmasium demonstrat.

(16) *Παντοίοις.* « In cujusvis generis temporibus et negotiis, » Combef.

(17) *Ἀρχὴ.* Reg. r, ἄρχει, non male.

(18) *Λοιμὸς ἐστὶ τε.* Alii codices, λοιμὸς ἐστὶ τε.

(19) *Προσετώτος.* « Antisitiis, » quæ vox de omnibus qui præsumt, sive episcopis, sive sacerdotibus est intelligenda. Hinc Gabrielius magis adhuc generatim: « Principum vitiiis inflicti solet tota civitas. »

(20) *Ὁ μάλιστα.* Sic sept. Regg., Colb. quatuor, Or. 1, Jes. Bas. Chrys., hom. 2, *De statuis*: « Ev ἐστὶν, ὁ δοκεῖ τῆς πενίας πλεονεκτεῖν ὁ πλοῦτος. Alii habent ὡ μάλιστα. Sed perinde est.

(21) *Πρῶχειρον.* Similia habes in Or. al. 23, nunc 14, n. 6.

(22) *Κἂν.* Alii codices καὶ εἰ.

(23) *Πρὸς ταύτην.* Coisl. 1, πρὸς τοῦτο.

πρώτατος Ἀγγαλιος κατανοήσας ἐπὶ τὴν θαυμασίαν ἐκείνην ἐλθεῖν καὶ ἀληθεστάτην εἰκόνα· Ἐρωτήσατε, ἱερεῖς (24), νόμον, λέγων· Ἐἰ κρέας ἁγίον ἐν ἱματίῳ βρωτοῦ τινος, ἢ ποτοῦ, ἢ σκεύους ἀψάμενον εὐθὺς ἀγιάσει τὸ πλῆσιδάσαν· τῶν δὲ ἀποφασάντων· Ἐρωτήσατε πάλιν εἰ καὶ ἀκαθαρσία τούτων τι προσομιλήσαν, μὴ παραχρήμα μετέλαβε τοῦ μιάσματος; ὡς ἐρούντων γε μεταλαμβάνειν, καὶ μὴ καθαρὸν μένειν τῇ κοινωνίᾳ.

IB. Τὶ τοῦτο λέγων (25)· ὅπερ ὁ ἐμὸς λόγος· ὅτι δὲ ὁλοκρῶτον μὲν τὸ ἀγαθὸν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ὡσπερ καὶ πῦρ ὕλη τῇ ὑγροτέρᾳ· ἔτοιμοι δὲ πρὸς τὴν τοῦ κακοῦ μετουσίαν οἱ πλείστοι καὶ ἐπιτήδριοι, καλὰ μὲν τις (26) πρὸς σπινθήρα, οἶμαι, καὶ ἔνεμον βρδῖως ἐξαπτομένη καὶ δαπανωμένη διὰ ξηρότητα· θάπτου γὰρ ἂν τις ὀλίγη κακίας μεταλάβοι πλουσίως ἢ ἀρετῆς βαθείας κατὰ μικρὸν. Ἐπεὶ καὶ μέλιτι μὲν μικρὸν ἀψίνθιον ὡς τάχιστα (27) μεταδίδωσι τοῦ πικροῦ· μέλι δὲ οὐδὲ τὸ διπλάσιον ἀψίνθιου τῆς ἑαυτοῦ γλυκύτητος· καὶ μικρὸν μὲν ὑποσπασθεῖσα φηφίς ποταμὸν ὄλον ἐλκύσειεν ἂν (28) ἐπὶ τὸ πρηνές· ἐπισηεῖν δὲ ἢ ἀνακόψαι μόλις ἂν δυναθῆι καὶ τὸ κριτερώτατον ἔρυμα.

infundat; ac parvo quidem lapide submoto flumen firmissimo etiam aggere cohiberi reprimique vix potest.

II. Πρῶτον μὲν δὴ τοῦτο (29), ὡς εἶπομεν (30), εὐλαβεῖσθαι ἄξιον, μὴ φαινόμεθα (31) εἰς θαυμασίας ἀρετῆς κακοὶ ζωγράφοι, μάλλον δὲ ζωγράφων οὐ φαῦλον Ἰσως, τῶν δὲ πολλῶν φαῦλον ἀρχέτυπον (32)·

²⁴ Agg. II, 12, 13. ²⁷ ibid. 14.

(24) Ἐρωτήσατε ἱερεῖς, etc. LXX habent ἐπερώτησον τοὺς ἱερεῖς, νόμον, λέγων, etc. Legem ex arbitrio interpretari non licet, sed adeundi sacerdotum. « Labia enim sacerdotis custodient scientiam, et legem requirunt ex ore ejus (Malach. II, 7). »

(25) Τὶ τοῦτο λέγων; « Quorsum hæc illius spectat oratio? nempe eodem quo mea. »

(26) Καλὰ μὲν τις. Non immerito Gabrielius Gregorius ad hæc psal. LXXXII, 12, verba, « sicut stipulam ante faciem venti, » alludere arbitrat.

(27) Ὡς τάχιστα. Sic Reg. I, I, Colb. I, m, etc. : ὡς deest in Bas. et Par.

(28) Ἐλκύσειεν ἂν. Reg. I, ἐλκύσει ἐπὶ· abest ἂν a Reg. I et Colb. I, m.

(29) Πρῶτον μὲν δὴ τοῦτο, etc., locus quidem ille intellectu difficilis, et multum interpretes torsit. Sic illum vertit Gabrielius : « Primum igitur eorum, quæ diximus, id opere pretium est cavere, ne virtutis quæ summa est admiratione digna, mali videamur esse pictores, vel potius pictorum non malorum fortasse, multorum certe quidem, malum exemplar, neve illud in nos cadat proverbium : Qui alios curare profitentur, ipsi scatent ulceribus. » Legendum ὡς εἶπομεν conjiciebat vir doctus. Sic « sensus apertus, » ipsi videbatur, et « commodus. » Quod ille optavit, reperimus in Reg. I, δ εἶπομεν, istud δ, certe eundem, vel etiam meliorem sensum efficit. Cæterum hæc verba : « primum illud quod diximus, » etc., manifeste referuntur ad illa n. 10, « primum illud curandum, » etc.

Abbas Sancygiranensis Billii versionem sic emendat : « Pictores fortasse non mali, totius autem

A Aggæo animadversum mihi fuisse videtur, cum admiranda illa et verissima imagine uteretur : Interrogate legem, sacerdotes : Si tulerit homo carnem sanctificatam in vestimento suo, et tetigerit cibum aliquem **18** aut potionem, aut vas denique aliquod, nunquid sanctificabit id quod admotum fuerit ²⁶ ?

Quod cum pernegassent : Interrogate rursus, inquit, si quid horum rei pollutæ admotum fuerit, nunquid non contaminabitur ²⁷ ? tanquam videlicet id immunditiæ particeps esse, atque ob hujusmodi contactum puritatem suam amittere, haud dubie affirmaturi sint.

XII. Quibus verbis, mea quidem sententia, hoc significat, hanc virtutis naturam esse, ut eam homines non facili negotio consequi possint : quemadmodum nec humida materia ignem facile concipere solet; contra ad vitium contrahendum homines maxima ex parte promptos et idoneos esse, non secus, ut opinor, ac stipula quædam ad scintillam et ventum ob nature siccitatem facile accenditur atque consumitur. Citius enim exiguum vitium uberrime largissimeque quispiam perceperit, quam ingentem et copiosam virtutem parce ac tenuiter. Nam et parum absinthii amaritudinem suam melli celerrime impertit : cum contra mel, ne dupla quidem parte copiosius, dulcedinem suam absinthio totum in pronum trahitur : ejusdem autem impetus

XIII. Hoc igitur primum ex his quæ diximus cavendum est, ne admirandæ virtutis mali pictores existamus, aut, ut rectius loquar, pictorum non fortasse malorum, multorum quidem certe, malum

populi malum exemplar. » Planior interpretatio, sed mutandus esset textus.

Basiliius eodem pene sensu sic exponit : « Ut prælati pictores, imo pictoribus non malis exemplaria virtutis sermone quidem existant; at opere multis iidem sint archetypum pravitalis. » Eo fere redit optimum codicis Or. I allixum margini scholium : « Ὅτι ὁ ζωγράφος τὴν εἰκόνα πρὸς τὸ παράδειγμα, ἦγουν ἀρχέτυπον, ἐργάζεται· ὅμοιος δὲ οὐκ εἰκόνες ἐστὲ, ἀλλὰ αὐτὰ τὰ παραδείγματα, ἦγουν ἀρχέτυπα εἰς τὸ κακόν. » Ad exemplar namque, sive archetypum imaginem pictor exprimit. Vos autem non imagines, verum ipsa quoque exemplaria, seu pravitalis archetypa estis. »

Combefisius vero, in Gregorii recensiti superstitionibus schedis nondum editis, sic vertit : « Hoc igitur primum ex his quæ diximus, cavendum est, ne admirandæ virtutis mali pictores existamus; aut, ut rectius loquar, pictorum non fortasse malorum, multorum certe malum exemplar, » etc.

Denum sic recte intelligi potest hic locus repetendo ἀρχέτυπον, « ut prælati sermone quidem sint probis hominibus, seu pictoribus, exemplar virtutis, adeoque bonum; opere vero multitudini, quæ non verbis, sed exemplis movetur, archetypum pravitalis existant. »

(30) Ὡς εἶπομεν. Sic omnes fere codices. Unus tamen Reg. I habet ὁ εἶπομεν, quæ lectio melior videtur.

(31) Φαινόμεθα. Duo Colb. φαίνόμεθα.

(32) Φαῦλον ἀρχέτυπον. Reg. I et Colb. m habent, φαῦλον ὄντως ἀρχέτυπον.

exemplar : aut a parcemia non longe recedamus, A alii mederi tentantes, cum ipsi ulceribus scateamus.

XIV. Deinde, ut etiam sese aliquis ab omni peccati labe purum conservet, aut quam 19 maxime; haud tamen scio idne ei sufficiat, qui alios ad virtutem erudire parat. Neque enim ab eo qui hanc curam suscepit, hoc solum requiritur, ut malus non sit; malum enim esse, plerique etiam e vulgo turpissimum censent: verum etiam ut virtute præset, juxta illud Scripturæ præceptum, *quo declinare a malo, et bonum facere* 20 jubemur. Nec ut vitiosas animæ notas duntaxat expungat, verum ut meliores etiam inscribat, ita ut magis virtute antecellat, quam honore ac dignitate superet; nec modum sibi ullum honeste vivendi, atque altius ascendendi B constituat; nec lucro potius, id quod arripuit, quam damno 21, id quod effugit, deputet: verum quod præ pedibus est, gradum ad id quod deinceps sequitur, esse arbitretur; nec virtute vulgus anteire, magnopere amplum atque illustre judicet; verum detrimento ducat, si a suscepti muneris dignitate absit; sicque se comparet, ut, quod ex virtute gerit, ad legis divinæ normam 22, non autem ad alios, sive mali illi sint, sive nonnihil in virtute optimo maximo, a quo omnia, et in quem omnia 23, debetur, exigua lance ponderet.

XV. Nec eadem omnibus convenire putet, quemadmodum nec staturæ omnibus eadem sunt, nec oris lineamenta, nec animantium naturæ, nec terræ C qualitates, nec eadem siderum omnium pulchritudo et magnitudo 24; verum privati quidem hominis vitium esse existimet, turpia supplicioque digna, et quorum lex dura et gravis domina est, perpetrare: præfecti autem vel antistitis, non quam optimum esse, nec novas subinde virtutum accessiones facere; si quidem virtutis suæ præstantia multitudinem ad mediocritatem tracturus sit, ac non per vim imperaturus, sed persuasione allecturus. Nam quod vi ac necessitate exprimitur, præ-

η τῆς παροιμίας μὴ πῆρρω θέωμεν, ἄλλους ἰατρῶ-
εἶν (35) ἐπιχειροῦντες αὐτοὶ βρῦοντες ἔλκασαι.

1Δ'. Δεύτερον δὲ, εἰ καὶ τις ἀγνὸν (34) ἑαυτὸν ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας τηρήσειεν, ἢ ὡς μάλιστα (35), οὐκ οἶδα μὲν, εἰ καὶ τοῦτο αὐταρκες τῷ μέλλοντι τοῦς ἄλλους παιδεύειν πρὸς ἀρετὴν (36)· οὐ γὰρ μὴ κακὸν εἶναι δεῖ μόνον τὸν τοῦτο πεπιστευμένον, τοῦτο μὲν γὰρ καὶ τῶν ὑπὸ χεῖρα τοῖς πολλοῖς αἰσχιστον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἀγαθῷ διαφέροντα, κατὰ τὴν, *ἐκκλίθειν ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιεῖν ἀγαθόν*, κελεύουσιν ἐντολῆν· οὐδὲ τοῦς φαυλοῦς ἐξαλείψαι τῆς ψυχῆς τύπους μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦς ἀμείνους ἐγγράψασθαι, ὡς πλεον κατ' ἀρετὴν προέχειν, ἢ ὅσῳ περιέσῃν ἀξιώματι· καὶ μηδὲν μέτρον εἰδέναι τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἀναβά-
B σεως, μηδὲ κέρδος μᾶλλον τὸ κρατηθῆν ἢ ζημίαν τὸ διαφεῦγον· ἀλλ' ἐπίδασιν αἰεὶ ποιεῖσθαι τὸ ποῖ τοῦ ἐξῆς (37)· καὶ μὴ μέγα νομιζέειν ἂν τῶν πολλῶν διαφέρωμεν, ἀλλὰ ζημίαν ἂν τῆς ἀξίας λειπώμεθα (38)· καὶ τῇ ἐντολῇ παραμετρεῖν, ἀλλὰ μὴ τοῖς πέλας, τὸ κατορθούμενον, ἂν τε ὡς κακοὶ, ἂν τε ἀρετῆς ἐπὶ ποσὸν ἤκοντες· καὶ μὴ μικροῖς σταθμοῖς (39)· ταλαντεύειν τὴν ἀρετὴν, τῷ μεγίστῳ (40), καὶ παρ' οὐ τὰ πάντα, καὶ εἰς ὃν τὰ πάντα χρωστούμενην.

debetur, exigua lance ponderet.

1Ε'. Μηδὲ τὰ αὐτὰ πᾶσιν ἀρμόζειν οἴεσθαι, ὡς περ οὐδὲ ἡλικία πᾶσιν (41) αἱ αὐταί, οὐδὲ προσώπων χαρακτῆρες, οὐδὲ ζῶων φύσεις (42), οὐδὲ γῆς ποιότητες, οὐδὲ κάλλη τε καὶ μεγέθη λαμπτήρων· ἀλλ' ἠγεῖσθαι ἰδιώτου μὲν εἶναι κακίαν τὸ φαῦλα πράσσειν, καὶ ὅσα κολάσεως ἄξια (43), ὣν καὶ ὁ νόμος (44) βαρὺς δεσπότης· ἄρχοντος δὲ ἢ προσοτώτος τὸ μὴ ὡς ἄριστον εἶναι, καὶ αἰεὶ τῷ καλῷ προβαίνοντα (45), εἴπερ μέλλοι τῷ περιόντι τῆς ἀρετῆς ἔλξειν τοῦς πολλοὺς εἰς τὸ μέτριον, καὶ μὴ βίᾳ κατάρξειν (46), ἀλλὰ πειθῆι προσάξεισθαι. Τὸ μὲν γὰρ ἀκούσιον, πρὸς τὸ (47) τυραννικὸν εἶναι, καὶ οὐκ ἐπαινετὸν, οὐδὲ μόνιμον (48)· φιλεῖ γὰρ τὸ βιασθῆν, ὡς περ φυτὸν βίᾳ

20 Psal. xxvi, 27. 21 Phil. iii, 7. 22 II Cor. x, 12, 13. 23 I Cor. viii, 6. 24 I Cor. xv, 41.

(35) Ἄλλους ἰατρῶσειν. Alludit ad hæc verba cujusdam poetæ apud Plut. *De dignoscendo assentatore ab amico*: Ἄλλων ἰατρὸς, αὐτὸς ἔλκασαι βρῦων. « Aliorum medicus, ipse ulceribus scateatens. »

(34) *Ἐὶ καὶ τις ἀγνόν*. Illic Or. 1 ad marginem: Τὰ τοῦ ἀληθῶς ἐπισκόπου ἰδιώματα. « Ejus qui reipsa (non nomine tantum) est episcopus, proprietates. »

(35) Ἡ ὡς μάλιστα. « Aut quam maxime; » id est juxta Eliam, « et quam maxime. »

(36) *Πρὸς ἀρετὴν*. Ita Reg. 1, Comb. vero εἰς ἀρετὴν, in Reg. r utraque deest præpositio, sicut et paulo post, δεῖ.

(37) Ἐξῆς. Plures codices habent ἐφεξῆς.

(38) *Λειπώμεθα*. Sic septem Reg. quatuor Colb. Or. 1. Sic Bilius emendaverat in Bas. in quo sicut et in Par. legitur ἀπολειπώμεθα, quod nec a Montanutio, nec a Parisiensibus observatum.

(39) *Σταθμοῖς*. Colb. 1, μέτροις.

(40) *Τῷ μεγίστῳ*. Reg. a, καὶ τῷ.

(41) Ἠλικία πᾶσιν. Reg. n habet πᾶσαι, « æta-

tes omnes. »

(42) *Φύσεις*. « Naturæ. » Comb. « indoles. »

(43) Ἄξια. Deest in sex Regg., in Colb. septem, Jes., Or. 1. Præclaram hanc sententiam ad verbum pene descripsit in sua *Ad imperatorem admonitione* Agapetus: « Privati quidem, ait, hominis vitium habendum esse, mala et supplicio digna facere, principis autem et præsentis non vel optimum esse. »

(44) *Καὶ ὁ νόμος*. Alludit ad hæc verba Apost. ad Gal. v, 23, « adversus hujusmodi non est lex. »

(45) *Προβαίνοντα*. Duo Regii, Comb. διαφέροντα, quæ vox significantior: « ut non solum proficiat, sed ut proficiendo etiam excellat. »

(46) *Κατάρξειν*. Sic quatuor Regii, duo Colb., Coisl., Pas. Billius ad oram Bas. scripserat καθέλκειν, « per vim cohibiturus, » quod nimium faciles admiserunt Parisienses.

(47) *Πρὸς τό*. Sic plures cod. Coisl. 1. Edit. πρὸς τῷ.

(48) *Μόνιμον*. Reg. r νόμιμον, non male forsitan, si æννομώτατον sequens attendas. Unde Gabr. « maxime legitimum. »

τὸν (49) βίᾳ χειρῶν μετασπώμενον, εἰς ἑαυτὸ πάλιν ἀφελθὲν ἀνατρέχειν· τὸ δ' ἐκ προκαρέσεως ἐννομώτατόν τε ἕμα καὶ ἀσφαλέστατον, εὐνοίας δεσμῶν τηρούμενον. Ὅθεν δὴ καὶ μάλιστα ποιμαίνειν τὸ ποιμνιον ἐκουσῶς, ἀλλὰ μὴ ἀναγκαστῶς, ὃ ἡμέτερος διακελεύεται νόμος καὶ νομοθέτης.

ΙΓ'. Ἄλλ' ἔστω τις μήτε κακὸς, καὶ ἀρετῆς ἤκων εἰς τὸ ἀκρότατον· οὐχ ὄρω, τίνα λαβὼν ἐπιστήμην, ἢ ποῖα δυνάμει πιστεύσας, ταύτην ἂν θαρβόησιν τὴν προστασίαν· τῷ ὄντι γὰρ αὕτη μοι φαίνεται τέχνη τὴς εἶναι τεχνῶν, καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν, ἀνθρωπῶν ἄγειν, τὸ πολυτροποτάτων (50) ζῶων καὶ ποικιλώτατον. Γνοίη δ' ἂν τις τῆ τῶν σωμάτων θεραπείᾳ, τὴν τῶν ψυχῶν ἰατροίαν ἀντεξετάσας· καὶ ὄσω (51) μὲν ἐργώδης ἐκείνη καταμαθὼν, ὄσω δὲ ἡ καθ' ἡμᾶς ἐργωδεστέρα προσεξετάσας, καὶ τῆ φύσει τῆς ὕλης, καὶ τῆ δυνάμει τῆς ἐπιστήμης, καὶ τῷ τέλει τῆς ἐνεργείας τιμιωτέρα. Ἡ μὲν γὰρ περὶ σώματα (52) πονεῖται, καὶ τὴν ἐπίκρητον ὕλην καὶ κάτω βέουσαν, πάντως λυθησομένην καὶ πεισομένην τὸ ἑαυτῆς (53), καὶ νῦν τῆ συμμαχίᾳ τῆς τέχνης κατακρατήσῃ τῆς ἐν αὐτῇ (54) στάσεως· ἢ γὰρ νόσος ἢ χρόνος ἔλυσεν, εἴψασαν τῆ φύσει, καὶ τοὺς ἰδίους ὄρους οὐχ ὑπερβαίνουσιν.

ΙΖ'. Τῆ δὲ περὶ ψυχὴν ἢ σπουδῆ, τὴν ἐκ Θεοῦ καὶ θεῖαν, καὶ τῆς ἀνωθεν εὐγενείας μετέχουσαν, καὶ πρὸς ἐκείνην (55) ἐπειγομένην, εἰ καὶ τῷ χεῖρονι συνεδέθη· τάχα μὲν καὶ δι' ἄλλας αἰτίας, ἃς μόνος οἶδεν ὁ συνδήσας Θεός, καὶ εἰ τις ἐκ Θεοῦ τὰ τοιαῦτα ἀσοφίσθη μυστήρια· ὄσον δ' οὐν ἐμὲ γινώσκειν καὶ τοὺς κατ' ἐμὲ, δυοῖν ἔνεκεν· ἐνὸς μὲν, ἵνα δι' ἀγῶνος καὶ πάλης, τῆς πρὸς τὰ κάτω, τῆς ἀνω δόξης κληρονομήσειεν, ὥσπερ χρυσὸς πυρὶ (56), τοῖς τῆδε βασιανθεῖσα, καὶ ἀρετῆς ἄθλον, ἀλλὰ μὴ Θεοῦ ἔκδορον μόνον ἔχη τὰ ἐπιζόμενα· καὶ τοῦτο δὲ ἦν (57) ἀρετῆς ἀκρια ἀγαθότητος, ποιῆσαι τὸ ἀγαθὸν

* 1 Petr. v, 2. ** Ephes. vi, 12.

(49) Ὅσπερ φυτὸν. Elegans hic plantæ similitudo, qua non semel usus est Greg. Vide orat. vi, al. xii, num. 8, et orat. xxiii, al. xiii, num. 1. Ut enim, orat. xii, al. viii, num. 5, βουλομένων, οὐ τυραννομένων ἐστὶ τὸ τῆς σωτηρίας μυστήριον, «volentium, non coactorum est salutis mysterium:» ita et or. xxxi, al. xxxvii, num. 25, « nihil enim est tam voluntarium quam religio. »

(50) Πολυτροποτάτων ζῶων. Vera et plana lectio, quamvis altera, τῶν ζῶων in pluribus legatur codicibus.

(51) Ὅσω. Reg. h, m, utrobique ὄσον. Post alteram ὄσον, Reg. l, et Colb. m, δ' habent.

(52) Σώματα. Comb. τὰ σώματα. Ita Reg. l.

(53) Τὸ ἑαυτῆς. Sapienter et caute observat Elias, dictum illud esse propter « veterem primorum nostrorum parentum transgressionem, unde fluxit illa sententia: « terra es, et in terram revertaris. » Nam alioqui « Deus creavit hominem inexterminabilem (Sap. II, 25). »

(54) Ἐν αὐτῇ. Reg. b, m, ἐν αὐτῇ.

PATROL. GR. XXXV.

terquam quod tyrannicum est, minimeque laudandum, ne firmum quidem ac stabile est. Solet enim id cui vis adhibita est, non secus ac planta per vim manibus inflexa, simul ut dimissum fuerit, ad se rursus redire: quod autem a libera voluntate proficiscitur, æquissimum ac firmissimum esse solet conservatum. Ac proinde vel maxime id lex nostra

XVI. Sed sit sane aliquis, non modo a vitiorum contagione purus, verum ad summum etiam virtutis fastigium evectus; haud equidem video quam scientia instructus, aut quibus viribus fretus, huiusmodi præfecturam intrepide suscipere queat. Nam profecto ars quædam artium, et scientia scientiarum mihi esse videtur, hominem regere, animal omnium maxime varium et multiplex. Id porro hac demum ratione quispiam perspexerit, si animarum curandarum rationem cum corporum medicina contulerit, quantoque hæc nostra laboriosior quam illa sit, expenderit, ac, tum materiæ natura, tum artis facultate, tum actus fine, præstantior. Illius enim labor circa corpora versatur, fragilemque hanc et humi labentem materiam, omnino tandem interituram, eaque, quæ fert ipsius conditio, perpressuram, etiamsi artis subsidio dissidium illud, quo laborant, nunc superet. Eam enim, aut morbi vis, aut tempus exstinguet naturæ legi cedentem, nec fines suos excedentem.

XVII. At huius studium atque opera in anima ponitur, quæ ex Deo est, atque divina, supernæque nobilitatis particeps, ad eamque properans; tametsi viliori interim ac deteriori astricta sit. Cujus rei multæ quoque aliæ fortasse causæ sunt, quas solus Deus, qui hæc astrinxit, cognitas et exploratas habet, aut si quis huiusmodi mysteriorum scientiam divinitus est consecutus: quantum autem ego, meique similes, cognitione assequimur, duplici causa id factum est; altera ut per concertationem et collocationem cum rebus inferioribus ad supernæ gloriæ hæreditatem perveniat, rebus scilicet fluxis

(55) Καὶ πρὸς ἐκείνην. Citat hæc Justinianus Augustus ad Menam. Conc. ed. Lab. tom. IV, pag. 320.

(56) Πυρὶ. Delevimus τῷ auctoritate quinque Regg. codic., sex Colb., Or. 1.

(57) Τοῦτο δὲ ἦν. Comb. τοῦτο γὰρ ἦν. Sic Billius hunc locum verterat, Gregorii mentem non assecutus: « Quod etiam ipsum summæ ac singularis Dei bonitatis argumentum est, nimirum facere, ut virtus nostra quoque aliqua ex parte sit, » etc. Quasi vero Deus boni partem faciat, nos alteram faciamus. Haud ita Gregorius. Sed « summa bonitas, » quam Deus est, omnia opera nostra in nobis operatur, et efficit ut bonum suum etiam sit nostrum, præbendo vires libero arbitrio, ut bonum operetur, et nostrum sit: « summa bonitate » ita volente, non tantum « aliqua ex parte. » Nam ut Bernardi verbis utar, « non partim gratia, partim liberum arbitrium, sed totum singula opere individuo peragunt. Totum quidem hoc, et totum illa; sed ut totum in illo, sic totum ex illa. » De grat. et lib. arb., n. 47.

et fragilibus, non secus atque aurum igne, probata et explorata, eaque, quæ in spe posita sunt, non solum ut Dei beneficium, sed etiam ut virtutis præmi-um obtineat. Atque hoc ipsum erat summæ bonitatis, efficere ut bonum esset **21** quoque nostrum, non natura tantum insertum, sed etiam per voluntatem, liberique arbitrii in utramque partem motiones, excultum : altera rursum, ut deteriorem quoque partem crassitiæ suæ paulatim solutam, ad se est animæ, hoc anima sit corpori, posteaquam scilicet materiam, qua ministra utitur, domuerit, consecrumque suum Deo adjuverit.

XVIII. Enimvero medicus, loca, et tempora, et ætates, et tempestates, cæteraque hujus generis inspiciet, medicamenta etiam exhibebit, victusque rationem præscribet, ac noxia observabit, ut ne ægroti cupiditates arti obsistant. Ignem etiam interdum et ferrum, atque asperiora remedia nonnullis adhibebit : quæ tametsi perquam laboriosa et molesta esse videantur, nihil tamen eorum perinde arduum ac difficile est ut mores, et affectus, et vitas, et studia atque instituta, et si quid aliud eorum, quæ in nobis sunt, his simile est, conspiciere ac medicari, atque quidquid agreste ac ferinum est, a conjunctione nostra expellere, quidquid autem mansuetum, ac Deo charum est, inducere et confirmare, atque animæ et corporis causam juste disceptare : sic nempe, ut id, quod præstantius est, deterioris imperio premi, quæ injustitia omnium maxima est, minime patiamur; verum ut ei, quod imperium, ac principatum tenet, id, quod natura inferius est, subjiciamus : quæ quidem lex Dei est, in omnibusque rebus ab ipso conditis, tam quæ aspectu sentiuntur, quam quæ oculorum sensum fugiunt præclarissime constituta.

XIX. Quin etiam illud mecum considero, quod ea omnia, quæ modo enumeravi, ut quæ a medico observentur, ut natura se habent, sic manent, nec contra quidquam versute moliantur, atque iis, quæ ab arte admoventur, subdole sese opponunt : quin potius materiam ipsam medicina colligit : nisi forte ægroti culpa aliqua et temeritas incidat, quam etiam ipsam cavere ac reprimere haud magni negotii fuerit. At nobis sagacitas et præposterus nostri amor, et, quod facile cuiquam credere, nec scimus, nec sustinemus, plurimum ad virtutem impedimenti

καὶ ἡμέτερον, οὐ φύσει φθὸν κατασπειρόμενον, ἀλλὰ καὶ προαιρέσει γεωργούμενον, καὶ τοῖς ἐπ' ἄμφω τοῦ αὐτεξοισίου κινήμασιν· ἐτέρου δὲ ὡς (58) ἂν καὶ τὸ χεῖρον ἐλαύσειε πρὸς ἑαυτὴν καὶ ἄνω θείῃ, λύσασα κατὰ μικρὸν τῆς παχύτητος· ἴν', ὅπερ ἐστὶ θεὸς ψυχῆ, τοῦτο ψυχῆ σώματι γένηται παιδαγωγή-σασα δι' ἑαυτῆς τὴν ὑπηρετικὴν (59) ὕλην, καὶ οἰκειώ-σασα Θεῷ τὸ ὁμόδουλον.

pertrahat, atque in sublimi collocet : ut, quod Deus

III'. Χώρας, καὶ καιροῦς, καὶ ηλικίας, καὶ ὥρας, καὶ τὰ τοιαῦτα ὁ ἰατρὸς ἐπισκέπεται· φαρμακεύσει τε καὶ διαιτήσῃ, καὶ τηρήσει τὰ βλαβερά, ὡς ἂν μὴ ἀντιβῆναι τῇ τέχνῃ τὰς τῆς ἀβήρωσις ἐπιθυμίας· καὶ που καὶ καύσει, καὶ τομαῖς, καὶ τοῖς αὐστηροτέροις τῆς θεραπείας, ἔστιν ἕτε καὶ ἐφ' ὧν χρῆσται· ὧν οὐπω τοσοῦτον οὐδὲν, κἂν ἐπίπονα σφόδρα (60) καὶ χαλεπὰ φαίνηται, ὅσον ἔβη, καὶ πάθη, καὶ βίους, καὶ προαιρέσεις, καὶ εἰ τι ἄλλο τοιοῦτο (61) τῶν ἐν ἡμῖν, κατοπτεύσαι τε καὶ ἰατρεῦσαι, καὶ πᾶν ἔσον θηριῶδες καὶ ἄγριον (62) ἐξορίσαντας τῆς συζυγίας τῆς ἡμετέρας, πᾶν ὅσον ἡμερον καὶ Θεῷ φίλον ἀντεισαγαγεῖν τε καὶ βεβαιώσασθαι, καὶ βραβεύσαι δικαίως ψυχῆ τε καὶ σώματι· μὴ τῷ χεῖρονι τὸ κρείττονον δυναστεύεσθαι συγχωρήσαντας, ἤπερ ἀδικιῶν ἢ μεγίστη· τῷ δὲ ἄρχοντι καὶ ἡγεμονικῷ τὸ τῇ φύσει δεύτερον ὑποτάξαντας· ὡσερ δὴ νόμος θεῖος, καὶ κάλλιστα ἔχων ἐπὶ πάσης αὐτοῦ τῆς κρίσεως, ὅση τε ὁρατῆ, καὶ ὅση ὑπὲρ (63) τὴν αἴσθησιν.

IV'. Σκοπῶ δὲ κάκεινο, ὅτι ἐκείνων μὲν ἕκαστον ὧν (64) ἀπηριθμησάμεν ὡς τῷ θεραπευτῇ τηρουμένων (65) ὅπως ἔχει (66) φύσεως, οὕτω μένει καὶ οὐδὲν ἀντιτεχνᾶται παρ' ἑαυτοῦ πανούργως, οὐδ' ἀντισοφίζεται (67) τοῖς παρὰ τῆς τέχνης προσαγομένοις (68)· ἀλλὰ καὶ περιίστησι μάλλον τὴν ὕλην (69) ἢ ἰατρειά· πλὴν εἰ που βραχεῖα τις παρεμπέσει τοῦ κάμωντος ἀταξία, ἣν καὶ φυλάξαι καὶ ἀνακόψαι οὐ χαλεπὸν. Ἡμῖν δὲ ἡ σύνεσις (70) καὶ τὸ φιλαυτον, καὶ τὸ νικᾶσθαι βραδίως μὴτ' εἰδέναι, μὴτ' ἀνέχεσθαι (71), μέγιστον πρὸς ἀρετὴν ἔστιν ἐμπόδιον, καὶ οἶόν τις παρά-

(58) Ἐτέρου δὲ ὡς. Ita Regii omnes, quinque D Collb., Or. 1, Jes. Sed Par. et Bas. δὲ πάνιν.

(59) Ὑπηρετικὴν. Reg. 2, ὑπηρετικὴν.

(60) Ἐπίπονα σφόδρα. Reg. lu, πᾶν. Collb. 5, utrumque πᾶν σφόδρα καὶ.

(61) Τοιοῦτο. Sic septem Regg., plures Collb., Bill. Alii τοιοῦτον.

(62) Ἄγριον. Reg. 1, ἄγριοικον.

(63) Καὶ ὅση ὑπὲρ. Regg. καὶ ὅση κατὰ τὴν αἴσθησιν σκοπιώμεν.

(64) Μὲν ἕκαστον ὧν. Sic duo Regg. bm, t.

(65) Τηρουμένων. Modeste Billius in margine, « forte τηρούμενον. » Audacius editores Billii conjecturam, quam ipse transverso calamo eraserat, in textum inserere non dubitarunt. Plures tamen Regg. et Collb. codd., Or. 1, Coisl. 4, habent τηρουμένων.

(66) Ὅπως ἔχει. Sic sex Regii, totidem Collb.

(67) Οὐδ'. Sic Regg. bm, optima notæ, et 1,

D Collb. 5.

(68) Προσαγομένοις. Reg. 1, εἰσαγομένοις.

(69) Περιίστησι μάλλον τὴν ὕλην. « Materiam quasi circumstando medicina coercet. » Oliv. « vincit et superat. » Gabr. « subigit. » Comb. « Quin etiam medicina in contrariam corpus affectionem mutat et qualitatem. » Deinde subjicit : « hic verus sensus. Quid enim illud Billii : Materiam colligit ? » Et alio loco, « vis ipsa vocis est : velut obsidet expugnatque et cogit. » Denique τὴν ὕλην, inquit, « ipsum corpus humanum dicit, ut in superiori-bus. »

(70) Σύνεσις. Nicetas ironice dictum censet, pro « stoliditate ; » et φιλαυτον pro « irrationali erga corpus amore. » Quis hoc credat ?

(71) Ἀνέχεσθαι. Olivetanus videtur legisse, ἀπέχεσθαι, et vertit : « a quibus abstinendum sit non abstinere. »

ταξίς κατὰ τῶν συμμαχοῦντων γίνεται· καὶ ὁσπιν εἰσφε-
ρειν ἔδει σπουδὴν γυμνοῦν τὴν νόσον τοῖς θεραπεύου-
σι, τοσαύτην (72) ὥστε τὴν ἰατρειάν φεύγειν εἰσφερό-
μεθα, καὶ ἔσμεν ἀνδρείοι καθ' ἑαυτῶν, καὶ κατὰ τῆς
ὕγιαιας (73) ἡμῶν ἐπιστήμονες.

Κ'. Ἡ γὰρ δουλοπρεπῶς τὴν ἀμαρτίαν ἐκλέψαμεν,
ὡσπερ τι πάθος ὑποῦλον καὶ (74) κακότηδες ἐν τῷ
βάθει τῆς ψυχῆς συγκαλύπτοντες, ὡς καὶ τὸν μέγαν
λήσοντες ὀφθαλμὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς δικῆς, ἂν τοὺς
ἀνθρώπους λάθωμεν· ἢ προφασίζόμεθα (75) προφά-
σεις ἐν ἀμαρτίαις, λόγους συνηγόρους (76) τοῖς πά-
θεσιν ἀνευρίσκοντες· ἢ τὰς ἀκοὰς ἀποφράξαντες ἀσπί-
δος κωφῆς καὶ τὰ ὄτια βουούσης τρέπον, μὴ ἀκοῦσαι
φωνῆς ἐπιδόντων φιλονεικούμεν, μηδὲ φαρμακευθῆ-
ναι (77) σοφίας φαρμάκοις, οἷς ἀβήρωστα ψυχῆς θε-
ραπεύεται· ἢ τὸ τελευταῖον, οἱ γὰρ τολμηρότεροι
ἡμῶν καὶ γενναίωτεροι (78), καὶ φανερώς ἀναισχυν-
τοῦμεν (79) πρὸς τε τὴν ἀμαρτίαν καὶ τοὺς ταύτης
θεραπευτάς, γυμνῆ τῇ κεφαλῇ, τὸ δὴ λεγόμενον, χω-
ροῦντες πρὸς πᾶσαν παρανομίαν ὡς τῆς παραπλη-
ξίας, ἢ εἰ τι ἄλλο τῷ τοιοῦτῳ πάθει κυριώτερον νο-
μαί καὶ οὐς ἀγαπᾶν ὡς εὐεργέτας ἐγρήν, τούτους ὡς
ἐχθροὺς ἀμυνόμεθα, μισοῦντες ἐν πύλαις ἐλέγχοντας,
καὶ λόγον ὄσιον βδελυσσόμενοι· καὶ οἰόμεθα μᾶλλον
πολεμήσειν τοὺς ἡμῖν εὐνοῦς, ἂν ὅτι μάλιστα (80)
ἡμᾶς αὐτοὺς κακῶς δρᾶσωμεν, ὡσπερ οἱ τῶν ἰδίων
σαρκῶν ἀπτόμενοι (81) τὰς τῶν πέλας δαπανᾶν νο-
μίζοντες.

si nosmetipsos plurimis gravissimisque malis affecerimus, iis profecto non dissimiles, qui carnes ipsimet suas commordent, cum alienas absumere sibi videantur.

ΚΑ'. Ταῦτ' ἔστιν, οἷς ἐγὼ τὴν καθ' ἡμᾶς ἰατρικὴν C
(82) τῆς περὶ τὰ σώματα ἐργωδεστέραν τίθεμαι μα-
κρῶ, καὶ διὰ τοῦτο τιμιωτέραν· καὶ ὅτι ἐκείνη μὲν,
ὀλίγα τῶν ἐν τῷ βάθει κατοπτρευομένη, περὶ τὸ φαινό-
μενον ἢ πλείων (83) τῆς πραγματείας· ἡμῖν δὲ περὶ
τῶν κρυπτῶν τῆς καρδίας ἀνθρωπῶν ἢ πᾶσα θερα-
πεία τε καὶ σπουδὴ, καὶ πρὸς τὸν ἔνδοθεν (84) ἡμῖν
ἀντιπολεμοῦντα καὶ ἀντιπαλαιόντα ἢ μάχη, ὅς ἡμῖν
αὐτοῖς ὄπλοις καθ' ἡμῶν χρώμενος, τὸ δεινότερον,
τῷ τῆς ἀμαρτίας θανάτῳ δίδωσι. Πρὸς οὖν ταῦτα
πολλῆς μὲν καὶ παντελοῦς τῆς πίστewς (85), μείζω-
νος δὲ τῆς παρὰ Θεοῦ συνεργίας, οὐκ ὀλίγη δὲ τῆς
ἐμετέρας ἀντιτεχνήσεως (86) (ὡς γὰρ ἔμαυτὸν πε-

⁸² Psal. CXL, 4. ⁸³ Psal. LVII, 6. ⁸⁴ Amos v, 10.

(72) *Τοσαύτην*. Ita Regii, Colbertique omnes, D
Coisl., Pass., etc.

(73) *Ὑγιαιας*. Alii codices ὕγιαιας.

(74) *Καί*. Sic Regg. et Colb. omnes, Pass., etc.
Deest in ed. Par.

(75) *Προφασίζόμεθα*. Sic legendum. Male ed. Par.
προφασίζόμεθα.

(76) *Λόγους συνηγόρους*. « Rationes quæ vitiiis
nostris suffragantur. » Gabr.

(77) *Φαρμακευθῆναι*. Μηδὲ θεραπευθῆναι σοφίας.
Coisl. 4, Jes. Lectio vulgaris ad marginem.

(78) *Γενναίωτεροι*. Novus interpres Gallicus red-
dit, *les grands du siècle*; qui majore supercilio, de
nobilitate gloriantes, flagitiis et voluptatibus, quod
certe non est magni animi, sed abjecti, se tradunt.

A asserti, ac velut instructa quædam acies adversus
eos, qui **22** nobis opem ferunt, existit: quan-
tumque studium a nobis adhiberi conveniebat, ut
morbum medicis detegeremus, tantum ad medici-
nam fugiendam adhibemus, atque in nostram per-
niciem fortes sumus, et adversus sanitatem nostram
periti.

XX. Aut enim servilem in modum peccatum
suffuramur, non secus ac malignum quemdam et
subputridum morbum in intimis animæ recessibus
ocultantes, perinde ac magnum quoque Dei, vis-
que illius ultricis, oculum fugituri, si homines fe-
llexerimus: aut excusationes in peccatis excusa-
mus ⁸², verborum patrociniū vitiiis nostris exqui-
rentes: aut etiam obstructis auribus, instar aspi-
dis surdæ, et obturantis aures suas, obstinato stu-
dio in hoc incumbimus, ut ne incantantium vocem
audiamus ⁸³, ac sapientiæ remedii, quibus animæ
morbus depelli solet, curemur. Aut postremo, qui
majore inter nos animo atque audacia sunt, ad pec-
catum hujusque medicos frontem aperte perfrica-
mus, nudo capite, ut est in proverbio, in flagitium
omne prorumpimus. O insignem stuporem, aut si
quo alio aptiori nomine hujusmodi affectus appel-
lari potest! Quosque, ut præclare de nobis me-
rentes, amore prosequi decebat, eos ut hostes ul-
ciscimur, odio eos, qui nos in portis corripunt,
habentes, ac verbum sanctum abominamur ⁸⁴, ea-
que demum ratione futurum existimamus, ut ho-
mines nobis amicos et benevolos magis oppugne-
mus, quam nosmetipsos plurimis gravissimisque malis affecerimus, iis profecto non dissimiles, qui carnes ipsimet suas commordent, cum alienas absumere sibi videantur.

XXI. Atque hæc causæ sunt, quæ me, ut nostram
medicinam corporea medendi ratione longe diffi-
liorem, ac proinde præstantiorem, existimem, im-
pulerunt. Huc accedit, quod illa pauca omnino ex
iis, quæ in ipsius corporis partibus sunt, in-
spectat, magna ex parte circa ea, quæ in
aspectum cadunt, occupatur. At nobis circa oc-
cultum et internum hominem curatio omnis et stu-
dium versatur; atque cum eo hoste dimicandum
habemus, qui nos interne oppugnat, et certamine
laccessit, ac nobismetipsis, quo nihil miserius est,
tanquam armis in perniciem nostram utens, peccati
morte nos afficit. Ergo adversus **23** ista, tum ma-

(79) *Ἀναισχυντοῦμεν*. Comb. αἰσχυντοῦμεν.

(80) *Μάλιστα*. Ita Regg. l, 1, Colb. m. At plures
alii codices, et ed. pleïsta.

(81) *Ἀπτόμενοι*. Alii cum leni spiritu ἀπτομενοι.

(82) *Τὴν καθ' ἡμᾶς ἰατρικὴν*. « Nostram hanc
medendi artem, quæ circa corpora versatur, » etc.

(83) *Ἡ πλείων*. Tillem. « forte ἢ πλείων. »

(84) *Τὸν ἔνδοθεν*. Sic omnes codices; Billius ipso
scripserat.

(85) *Πίστewς*. Duo Regg. νήψewς. Comb. παντε-
λοῦς πίστewς: « Quod Paulus, » inquit, « *I Cor.* xiii,
2, πᾶσαν πίστιν. »

(86) *Ἀντιτεχνήσεως*. Comb. « Nostra in contra-
rium molitione et opera. »

gna perfecta quo fide opus est, tum majori Dei auxilio, nec parva, ut mihi quidem persuadeo, contentione nostra quæ partim sermone, partim opere spectietur : si quidem id nobis propositum est, ut animæ, quibus nihil præstantius habemus, probe curentur atque purgentur, maximeque suis præcii.

XXII. Jam quod utriusque medicinæ fines attinet, id enim nobis conferendum adhuc superest : illa nihil aliud spectat, quam ut sanitatem, aut bonam carnis habitudinem, vel præsentem conservet, vel absentem revocet : quorum nondum certum est an aliquid iis profuturum sit, qui ea consecuti fuerint ; quippe cum res contrariæ majorem plerumque dominis suis utilitatem afferant, quemadmodum opes et paupertas, gloria et ignominia, splendor et humilitas, cæteraque alia, quæ suapte natura in medio posita, nihiloque magis in hanc, quam in illam partem propendunt, ex dominorum usu, animique instituto, vel virtutis, vel vitii nomen accipiunt. Huic contra scopus est, animæ pennas addere, ac mundo eam eripere, Deoque dare, divinamque imaginem ⁸⁸, aut manentem conservare, aut periclitantem fulcire, aut dilapsam in pristinum statum revocare, Christumque per Spiritum sanctum in matrem dicam, eum, qui superni agminis sit, Deum efficere, ac supernam beatitudinem ipsi comparare.

XXIII. Huc magistra lex ⁸⁹ tendit : huc inter Christum et legem interjecti prophetæ : huc spiritualis legis consummator et finis Christus ⁹¹. Huc exinanita deitas. Huc assumpta caro : huc nova illa mistio, Deus, inquam, et homo : unum ex utroque, et utrumque per unum. Ob hanc causam Deus animæ interventu carni junctus est, ac res inter se ⁹² Gen. 1, 26. ⁹³ Ephes. III, 17. ⁹⁴ Gal. III, 24.

(87) *Θεωρουμένης*. Addunt Pat. εἶτα καὶ προσ-
αγομένης, quamvis Billius scripserit in ora Bas.
« non habentur in antiquo, nec in Carl. » Quin
etiam desunt in novem Regg., quinque Colb. et in Or.
1, prorsusque addititia videntur. Ea tamen agnoscit
Gabrielius ; atque ea sic reddit Sanci-cyranensis ab-
bas : « quæ in verbis et operibus nostris palam cer-
natur, aliis admoveatur a vobis. »

(88) *Ἡμῖν*. Reg. 1, ἡμῶν, non incommode, sed
alieno sensu : ita etiam Coisl. 1.

(89) *Υγιειαν*. Ita Reg. r, Jes., etc. Ed. vero,
ὕγιαν.

(90) *Ὡς οὐκ*, etc. Totum hunc locum malle-
m sic reidere : « quæ an iis, qui ea fuerint adepti,
profutura sint, necne, nondum sane constat ; cum
eorum contraria sæpe his qui habuere, plus utilitatis
attulerint... ex habentium usu animoque boni vel
mali nomen accipiunt. » Or. 1, in margine scho-
lium hujusmodi exhibet : « Ὅτι πένια καὶ πλοῦτος,
δόξα τε καὶ ἀδοξία, καὶ ὅσα τοιαῦτα μέσα ἦντα παρὰ
τὴν χρῆσιν γίνεται ἀγαθὰ ἢ κακὰ. Μέσα δὲ λέγεται
τῶ ὁμοίως διεστηκέναι τοῦ λόγου γε καὶ ἐπαίνου.
« Quod paupertas atque divitiæ, gloria pariter at-
que ignominia, ac id genus cætera, quæ media sunt,
usu bona vel mala evadunt. Media porro dicta sunt
idcirco quod tum a laude tum a vituperio ex æquo
remota sint. »

(91) *τὰ ἐναντία*. Reg. hu, τὰναντία.

(92) *Πτερῶσαι*. « Pennas aptare. » Gregorius, or.
al. xx, nunc autem xlii, n. 81, Basilium τὸν τῆς
ἀρημίας πτερῶσιν appellat, quasi qui solitudinis
studiosis ad pennas aptandas idoneus esset. Apud
Plat., *Polit.*, lib. v, πτερῶσαι significat : « equites e

θω), χρεῖα, τῆς καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ θεωρουμένης
(87), εἰ δὲ καλῶς ἡμῖν (88) θεραπεύεσθαι καὶ ἀπο-
καθαίρεσθαι, καὶ ὡς πλείστου ἀξίας εἶναι, τὸ τιμιώ-
τατον ὧν ἔχομεν, τὰς ψυχὰς.

probe curentur atque purgentur, maximeque suis

KB. Τὰ γε μὴν ἀμφοτέρων τῶν θεραπειῶν τέλη,
τοῦτο γὰρ ἡμῖν εἰς τὴν ἐξέτασιν εἶτε λείπεται, τῇ μὲν
ὕγιαν (89), ἢ εὐξείαν σαρκὸς, ἢ οὐρανὴν φυλάξαι, ἢ
ἀπελθοῦσαν ἀνακαλέσασθαι, ὧν οὐκ (90) ἄλλο, εἰ
τι συνοίσει τοῖς κεκτημένοις· ἐπεὶ καὶ τὰ ἐναντία (91)
πολλάκις πλείω τοὺς ἔχοντας ὤνησεν, ὥσπερ πένια
τε καὶ πλοῦτοι, δόξα τε καὶ ἀδοξία, ταπεινότητες καὶ
λαμπρότητες, καὶ ὅσα ἐν μέσῳ κείμενα κατὰ τὴν φύ-
σιν, καὶ οὐδὲν μᾶλλον τῆδε ἢ τῆδε νεύοντα, τῇ χρῆ-
σει καὶ τῇ προαιρέσει τῶν κεκτημένων τὸ βέλτιον ἢ
τὸ χεῖρον λαμβάνει· τῇ δὲ τὸ προκείμενον πτερῶσαι (92)
ψυχὴν, ἀρπάσαι (93) κόσμου, καὶ δοῦναι (94) θεῷ,
καὶ τὸ κατ' εἰκόνα ἢ μένον τηρῆσαι, ἢ κινδυνεῦον
χειραγωγῆσαι, ἢ διαβρῦν ἀνασώσασθαι, εἰσοικί-
σαι (95) τε τὸν Χριστὸν ἐν ταῖς καρδίαις διὰ τοῦ
Πνεύματος· καὶ τὸ κεφάλαιον, θεὸν ποιῆσαι, καὶ
τῆς ἀνω μακαριότητος, τὸν τῆς ἀνω συντάξεως (96).
pectoris domicilium admittere ⁹⁵ ; atque, ut sum-

KG. Τοῦτο ἡμῖν ὁ παιδαγωγὸς βούλεται νόμος· τοῦ-
το οἱ μέσοι Χριστοῦ καὶ νόμου προφήται· τοῦτο ὁ τοῦ
πνευματικοῦ νόμου τελειωτῆς καὶ τὸ τέλος Χρι-
στός (97)· τοῦτο ἡ κενωθεῖσα (98) θεότης· τοῦτο ἡ
προσληφθεῖσα σὰρξ· τοῦτο ἡ καινὴ μέλις, θεὸς καὶ
ἄνθρωπος, ἐν ἐξ ἀμφοῖν, καὶ δι' ἐνὸς ἀμφοτέρω (99).
Διὰ τοῦτο θεὸς σαρκὶ διὰ μέσης ψυχῆς ἀνεκρά-
⁹⁰ Hebr. xii, 2.

pedibus constituere. »

(93) *Ἀρπάσαι*. Ed. Reg. l, et Colb. m, habent
καὶ ἀρπάσαι. Verum istud καὶ abest a septem
Regg., tribus Colb. et Or. 1.

(94) *Δοῦναι*. Bas. δοθῆναι.

(95) *Εἰσοικίσαι*. Jes. εἰσοικίσαντα. Reg. r, εἰσοι-
κίσαντα, sed melius ed. Gregorius enim videtur
adumbrare locum Apostoli, Eph. iii, 16, 17, « vir-
tute corroborari per Spiritum ejus in interiore
hominem Christum inhabitare, » nisi quod προ-
κατοικῆσαι quo usus est Apostolus, dicit εἰσοικίσαι, quod
significat, « habitare facere, facere ut inhabitet. »

(96) *τὸν τῆς ἀνω συντάξεως*. « Qui et ipse su-
perni ordinis est. » Ad hoc enim a Deo creatus fuit
homo, quod recte observat Elias, « ut supernis or-
dinibus annumeraretur. »

(97) *Χριστός*. Sic maxima pars codicum, qui nec
ὁ, nec τὸ habent.

(98) *Κενωθεῖσα*. « Id ostendit, » inquit Elias,
« totam divinam naturam in una suarum hypostasium
toti naturæ humanæ copulatam fuisse. »

(99) *Ἐν ἐξ ἀμφοῖν, καὶ δι' ἐνὸς ἀμφοτέρω*.
« Unum ex utrisque, et per unum utraque. » Hæc
verba sunt « vere gladius ex utraque parte acutus. »
ut loquitur Gabrielius, « adversus hæreticos, una
enim percutit lalialiter Nestorium divina ab ho-
mine dividendam, altera Eutychetem in divinis hu-
mana vacuam. » Eadem dixerunt Elias, cujus pro-
fecto hæc sunt verba in margine Regg. cold. a et l :
« Ρομφαία δίστομος κατὰ τῶν αἰρετικῶν. Τὸ γὰρ, ἐν
ἐξ ἀμφοῖν, πλησσει κενῶς τοὺς ἀπὸ Νεστορίου δύο
ὑποστάσεις λέγοντας· τὸ δὲ, δι' ἐνὸς ἀμφοτέρω, ἀντι-
πλησσει τοὺς ἀπὸ Σεβήρου τὰς δύο φύσεις, ἐν τῷ ἐνὸς

θι (4), καὶ συνεδέθη τὰ διεστώτα τῆ πρὸς ἄμφω τοῦ A
 μωσιτεύοντος οικειότητι· καὶ πάντα (2) ὑπὲρ πάντων
 ἦλθεν εἰς ἓν, καὶ ὑπὲρ ἑνὸς τοῦ προπάτορος· ἡ ψυχὴ διὰ
 τὴν παρακούσασαν, ἡ σὰρξ διὰ τὴν ὑπουργήσασαν
 καὶ συγκατακριθεῖσαν· ἡ μὲν ψυχὴν, ἡ δὲ σὰρκα· ὁ
 Χριστὸς διὰ τὸν Ἀδάμ τὸν γενόμενον ὑπὸ τὴν ἁμαρ-
 τίαν, ὁ κρείττων (3) ἁμαρτίας καὶ ὑψηλότερος.

animam, ista propter carnem; Christus denique propter

peccato factus est, is, qui peccato sublimior ac
 ΚΔ'. Διὰ τοῦτο ἀντείσχηθη τῷ παλαιῷ τῷ νέον· καὶ
 διὰ πάθους ὁ παθὼν ἀνεκλήθη, καὶ ὑπὲρ ἐκάστου τῶν
 ἡμετέρων ἕκαστον τοῦ ὑπὲρ ἡμᾶς ἀντεδόθη (4)· καὶ
 γέγονε καινὸν μυστήριον ἢ περὶ τὸν πεσόντα δι' ἀπει-
 θίαν ἐκ φιλανθρωπίας οἰκονομία. Διὰ τοῦτο γέννη-
 σις (5) καὶ Παρθένος· διὰ τοῦτο φάτνη καὶ Βηθλεὲμ· ἢ B
 γέννησις ὑπὲρ τῆς πλάσεως· ἢ Παρθένος ὑπὲρ τῆς γο-
 ναικός· ἢ Βηθλεὲμ διὰ τὴν Ἑδέμ· ἢ φάτνη διὰ τὸν
 παράδεισον· τὰ μικρὰ καὶ φαινόμενα ὑπὲρ τῶν μεγάλων
 καὶ κρυπτομένων (6). Διὰ τοῦτο ἄγγελοι δοξάζοντες
 τὸν οὐράνιον, εἶτα ἐπίγειον· καὶ ποιμένες δόξαν (7)
 ὀρῶντες ἐπὶ τῷ ἄμνῳ καὶ ποιμένι· καὶ ἀστὴρ ἡγούμενος,
 καὶ μάγοι προσπίπτοντες καὶ δωροφοροῦντες, ἔν' εἰδωλολατρεία
 καταλυθῆ. Διὰ τοῦτο Ἰησοῦς βαπτιζόμενος, καὶ
 ἀνωθεν μαρτυρούμενος, καὶ νηστεύων, καὶ πειραζόμενος,
 καὶ νικῶν τὸν νικήσαντα (8). Διὰ τοῦτο δαίμονες ἐλαυνόμενοι,
 καὶ νόσοι θεραπεύονται, καὶ τὸ μέγα κήρυγμα μικροῖς ἐγχειρι-
 ζόμενον καὶ κατορθούμενον.

vicerat, devincit⁸⁸. Idcirco dæmones ejiciuntur⁸⁹, et

parvis hominibus committitur, et cum laude administratur.

ΚΕ'. Διὰ τοῦτο ἔθνη φρουασσόμενα, καὶ λαοὶ μελε- C
 τῶντες κενά· διὰ τοῦτο ξύλον κατὰ τοῦ ξύλου (9),
 καὶ κατὰ τῆς χειρὸς χειρὸς, τῆς ἀκρατῶς ἐκταθείσης
 αἱ γενναίως ταθεῖσαι· τῆς ἀνειμένης αἱ τοῖς ἦλοις
 δεθεῖσαι· τῆς ἐκβαλοῦσης (10) Ἀδάμ αἱ τὰ πέρατα
 οικειούμεναι (11). Διὰ τοῦτο ὕψος κατὰ τοῦ πτόμα-
 τος· καὶ χολή (12) κατὰ τῆς γεύσεως, καὶ στέφανος
 ἀκάνθινος κατὰ τοῦ πονηροῦ κράτους (13), καὶ θάνα-
 τος κατὰ τοῦ θανάτου, καὶ σκότος ὑπὲρ τοῦ φωτός,

⁸⁸ Gen. ii. 7. ⁸⁹ I Cor. xv. 49. ⁹⁰ Luc. ii. 14. ⁹¹ Matth. ii. 9 et 11. ⁹² Matth. iii. 15-17. ⁹³ Matth. ix. 2. ⁹⁴ ibid. 3 sqq. ⁹⁵ Luc. viii. 50. ⁹⁶ Matth.

Χριστῷ ἀρνούμενος. Hæc adversus hæreticos et gladius sunt utraque parte acutus; hæc enim verba, et unum ex ambobus, Nestorianis, qui unum Christum in duas hypostasias dividunt, letiferam plagam infligunt. Illa autem, et per unum ambo, Severianos rursim qui duas in Christo naturas negant, easque in unam naturam contrahunt, aliosque non parcus ferunt.

(1) Ἀνεκράθη. Κράσις, ἀνάκρασις, vox catholica in Gregorio est frequens. Ea tamen abusi postea hæretici. Idcirco rejecta est in concil. Chalced. Act. v, ed. Lab. t. IV, p. 565. Vide Petav., Dog. theol., t. IV, lib. iii, n. 8.

(2) Καὶ πάντα, etc. Sic omnes fere codices: et atque in unum omnia pro omnibus et pro uno protoparente coierunt.

(3) Κρείττων. Ita codices. Fortior peccato, ut Billius vertit in Elia.

(4) Ἀντεδόθη. Repensum, quasi et compensatione, pretio et permutatione. Petav. De Incarn. l. iv, cap. 15, n. 2.

(5) Γέννησις. Ita quinque Regg., septem Colh., Or. 1, Jes., etc. Γένεσις quidem, ea est fictio, ut

disjunctæ ac dissidentes per interpositæ rei cum utraque earum affinitatem et cognationem copulatæ sunt: atque omnia propter omnia, et pro uno illo generis nostri principe in unum coierunt; anima nimirum propter eam, quæ præcepto divino minime paruit; caro, propter eam, quæ animæ cupiditatibus obsecuta est, simulque condemnata, illa propter eum, qui sub peccato factus est, is, qui peccato præstantior erat.

XXIV. Ob hanc etiam causam veteri novum substitutum est, et per passionem, is, qui passus fuerat, in pristinum statum revocatus, ac pro unaquaque rerum nostrarum, unaquaque res ejus, qui nobis sublimior est, repensa: novumque mysterium factum est illa, quæ circa eum, qui per inobedientiam cecidit, per benignitatem contigit dispensatio. Idcirco generatio et virgo: idcirco præsepium et Bethleem: generatio propter effractionem⁹¹, virgo propter mulierem, Bethleem propter Eden, præsepium propter paradisum, res parvæ et conspicuæ propter magnas et ab oculis remotas. Idcirco angeli, cœlestis primum, ac deinde terreni⁹², gloriam prædicantes, et pastores ob agni et pastoris ortum gloriam cernentes⁹³, et stella præiens, et Magi sese prosternentes, ac munera offerentes⁹⁴, ut scilicet idolorum cultus everteretur. Idcirco Jesus baptismi aqua tingitur, et superno testimonio coornatur⁹⁵, et jejunit⁹⁶, et tentatur, et eum, qui morbi depelluntur⁹⁷, et magnæ prædicationis munus

XXV. Idcirco gentes frementes, et populi inania meditantés⁹⁸. Idcirco lignum adversus lignum, et manus adversus manum; illæ, inquam, fortiter extensæ, adversus incontinenter extensam; illæ clavis confixæ, atque constrictæ, adversus remissam et solutam; illæ orbis unæ conjungentes, adversus eam, quæ Adamum e paradiso exturbavit⁹⁹. Idcirco sublimitas adversus lapsum, 25 et sel adversus gustum, et spinea co-

ait Elias, et quæ ex Deo primum fluxit; γέννησις vero, nostra est generatio, qua per mortis condemnationem alii ex aliis gignuntur.

(6) Ὑπὲρ τῶν μεγάλων καὶ κρυπτομένων. His verbis, si Eliæ fides, suam de paradiso sententiam Gregorius indicat.

(7) Δόξαν. Gloriam. Malim cum Erasmo, claritatem.

(8) Νικήσαντα. Πειράζοντα habent quinque Regg. codd., Coisl. 1, Pass. Colb. 8, tres alii, et Or. 1, ad marginem.

(9) Τοῦ ξύλου. Τοῦ deest in Reg. a, Or. 1, sicut et τῆς ante χειρὸς.

(10) Ἐκβαλοῦσης. Reg. 1, ἐκβαλοῦσης.

(11) Πέρατα οικειούμεναι. Extrema quæque conciliant. Neque enim ea solum, et quæ in terris, sed et quæ in cœlis sunt; Christus in se velut in capite adunavit (Ephes. i. 10).

(12) Καὶ χολή. Sic novem Regg., Col. tres, Or. 1, Pass.

(13) Τοῦ πονηροῦ κράτους. Contra maligni, nempe et diaboli imperium.

sona adversus pravum imperium, et mors adversus mortem, et tenebræ propter lumen, et sepultura adversus illam in terram reversionem, et resurrectio propter resurrectionem. Hæc omnia divinx cujusdam erga nos disciplinæ loco erant, infirmitatisque nostræ velut medicina quædam, veterem Adamum eo, unde exciderat, reducens, et ad illud vitæ lignum adducens, a quo scientiæ lignum intempestive atque incommode perceptum nos removerat.

XXVI. Ac nos hujus medicinæ ministri et adjuutores sumus⁶³, quicumque aliis præsidemus : quibus, cum magnum atque amplum sit propria vitia morbosque perspicere, iisque mederi, quanquam nondum id magnum censi debet; verum multorum hujus ordinis hominum improbitas, ut ita loqueremur, effecit; multo tamen majus et præclarior est aliorum morbos curare, ac scite repurgare posse, atque ut utrisque utile sit, nempe et iis, qui curatione indigent, et iis, qui medendi scientiam profitentur.

XXVII. Itane autem corporum medici labores, et vigilias, et curas, quas nemo ignorat, subibunt, atque ex alienis calamitatibus, ut quidam ex iis, qui apud illos sapientes habiti sunt, pronuntiavit, proprios mœrores carpent; atque alia quidem ipsi suo labore investigantes et indagantes, alia autem ab aliis corrogantes et colligentes, ægrotis porrigent; nec quidquam tam parvum ab ipsis vel excogitatum vel prætermissum est, etiam si minimum illud sit, quod non magnum, vel ad salutem, vel ad periculum momentum habere censeatur : idque quam tandem ob causam? ut homo pluribus in terra diebus vivat, atque hic ne probus quidem fortasse, sed pessimus et sceleratissimus, cui, utpote malo, jampridem e vivis excessisse fortasse utilius fuerat, ut vitio, morbo omnium maximo, liberaretur. Atque ut probum honestumque esse demus, quando tandem victuro? semperne? aut quid ex

⁶³ I Cor. iv, 4; I Cor. iii, 9.

(14) Ὑπὲρ τῆς ἀναστάσεως. Sancig. « Resurrectio propter resurrectionem, » quasi id pertineat ad Adamum contra Deum insurgentem. Quæ sequuntur, ita extulit Augustinus *De vera religione*, num. 52 : « Tota vita ejus in terris per hominam, quem suscipere dignatus est, disciplina morum fuit. »

(15) Ὡς ἂν ἀμφοτέροις λυσιτελοῖη. « Ut utrisque utile sit. » Præclara Eliæ in hanc rem verba juvat referre. « Quin ne his quidem, qui non totos se ipsos Deo consecrarunt, nec carnis affectum extinxerunt, ac divini amoris igne deflagrant, utilis est aliorum curatio. Periculum enim est, ne cum seculum sint, per vitiorum ejus, cui medicinam faciunt, recordationem, concupiscentiæ carbonem in se ipsi accendant, atque in flammæ eorum igne comburantur. Hæc sunt, quæ significavi, cum dixit : « ut utrisque utile fuerit. »

(16) Πεπιστευμένοις. « Quibus alios curandi onus commissum. »

(17) Εἶτα. « Deinde. »

(18) Ὁς ἐξῆ τ.ς. Is est auctor libri qui inscri-

καὶ ταφὴ κατὰ τῆς εἰς γῆν ἀποστροφῆς, καὶ ἀνάστασις ὑπὲρ τῆς ἀναστάσεως (14). Ταῦτα πάντα παιδαγωγία τις ἦν περὶ ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς ἀσθενείας ἰατρειὰς ἡμετέρας, τὸν παλαιὸν Ἀδάμ ὄθεν ἐξέπεσεν ἐπανάγουσα, καὶ τῷ ξύλῳ τῆς ζωῆς προσάγουσα, οὗ τὸ ξύλον ἡμᾶς τῆς γνώσεως, οὐ κατὰ καιρὸν, οὐδ' ἐπιτηδείως μεταληφθὲν, ἧλλοτρίωσε.

ΚΓ'. Ταύτης ἡμεῖς τῆς θεραπείας ὑπηρετοῦμεν καὶ συνεργοί, ὅσοι τῶν ἄλλων προκαθεζόμεθα· οἷς μέγα μὲν τὸ τὰ ἴδια πάθη καὶ ἀρρώστια καὶ γινώσκωμεν καὶ θεραπεύωμεν· μᾶλλον δὲ οὕτω μέγα, πλὴν τοῦτο λέγειν ἡμᾶς ἢ τῶν πολλῶν κακία πεποίηκε, τῶν ἐπὶ ταύτης ὄντων τῆς τάξεως· πολλῶν δὲ μείζον τὸ τὰ τῶν ἄλλων ἴσθαι δύνασθαι καὶ ἀνακαθαίρειν ἐπιστημόνως, καὶ ὡς ἂν ἀμφοτέροις λυσιτελοῖη (15), τοῖς τε τῆς θεραπείας χρήσοι καὶ τοῖς ἰατροῦν πεπιστευμένοις (16).

ΚΖ'. Εἶτα (17) οἱ μὲν τῶν σωμάτων θεραπευαῖ πόνους τε καὶ ἀγρυπνίας καὶ φροντίδας, ἅς ἴσμεν, ἔξουσι· καὶ τὸ ἐπ' ἄλλοτρίαις συμφοραῖς ἰδίας καρποῦσθαι λύπας, ὡς ἐφη τις (18) τῶν παρ' ἐκείνοις σοφῶν· καὶ τὰ μὲν αὐτοὶ μοχθοῦντες (19) καὶ ἀνευρίσκοντες, τὰ δὲ παρ' ἄλλων ἐραυρίζομενοι καὶ συνεισφέροντες (20) προσοίσουσι τοῖς δεομένοις· καὶ οὐδὲν οὕτω μικρὸν αὐτοῖς ἢ εὐρεθὲν ἢ διαφυγόν, οὐδὲ τῶν ἐλαχίστων, ὡς μὴ μέγα πρὸς τὴν τῆς ὑγιείας (21) βροπῆν, ἢ τοῦ κινδύνου τούναντιον ὑποληφθῆναι (22)· καὶ ταῦτα ὑπὲρ τίνος; ἐν ἄνθρωπος ζῆσι πλείους τὰς ἐπὶ γῆν (23) ἡμέρας, καὶ οὗτος οὐδὲ τῶν ἐπεικῶν ἴσως, ἀλλὰ καὶ τῶν μοχθηροτάτων, ὧν τὸ πάλαι (24) τεθνάναι ἴσως ἀμεινον ἦν, ὄντι κακῶ, ἵνα τοῦ μεγίστου τῶν ἀρρώστημάτων, τῆς κακίας (25), ἀπαλλαγῆ· εἰ δὲ καὶ τῶν καλῶν θεΐημεν, ἐπὶ πόσον (26) βιωσόμεν; τὸν ἅπαντα χρόνον; ἢ τί τῆς ἐνταῦθα κερδαίνοντι ζωῆς, ἢς τὸ λυθῆναι ζητεῖν (27), τῶν καλῶν

bitur : *Περὶ φυσῶν, De flatibus*, quisquis ille sit, sive Hippocrates, cui tribuitur, sive alius; nam medici certant quis hunc librum emisit.

(19) Μοχθοῦντες. Reg. l, et Comb. ποιοῦντες.

(20) Συνεισφέροντες. Regg. a, b, m, Colb. 7 J. s. συμφέροντες.

(21) Τῆς ὑγιείας. In Reg. r, deest τῆς. Reg. t, ac Jes. habent ὑγιείας.

(22) Ὑποληφθῆναι. Regg. l, u, r, et Jes. ὑπολειφθῆναι. Idem hu, in quo is ordo verborum : Ἡ τούναντιον τοῦ κινδύνου ὑπολειφθῆναι.

(23) Ἐπὶ γῆν. Sic Regg. hu, t, x, Colberti, m, etc. Bas. vero, Par. et non pauci codd. ὑπὲρ γῆς.

(24) Τὸ πάλαι. Addidimus τὸ ex Reg. t.

(25) Τῆς κακίας. Ita Regg. a, l, et Colberti.

(26) Ἐπὶ πόσον. Sic Regg. t, l, Colb. m.

(27) Ζητεῖν. Pro ποθεῖν καὶ ἐπιθεῖν. « Optare. » Elias et Basil.

τὸ πρῶτον καὶ ἀσφαλέστατον (28), καὶ ἀνδρὸς ὄντως ἀγιοῦ· καὶ νοῦν ἔχοντος ;

ΚΗ'. Ἡμῖν δὲ, οἷς τὸ κινδυνευόμενον ἔστι σωτηρία ψυχῆς, τῆς μακαρίας τε καὶ ἀθανάτου, καὶ ἀθάνατα κολασθησομένης, ἢ ἐπαινεθησομένης, διὰ κακίαν ἢ ἀρετὴν, πόσον χρὴ δοκεῖν εἶναι τὸν ἀγῶνα, ἢ ὁδοῦ δεῖν τῆς ἐπιστήμης ἱατροῦσαι καλῶς, ἢ ἱατροεθῆναι (29), καὶ τὴν ζωὴν μεταθέσθαι, καὶ δοῦναι τὸν χοῦν τῷ πνεύματι ; Οὐ γὰρ τῶν αὐτῶν οὔτε λόγων (30) οὔτε ὁρμῶν, οὔτε τὸ θῆλυ τῷ ἀρρενι, οὔτε γῆρα νεότης, οὔτε πενία πλοῦτος (31), οὔτε εὐθυμῶν ἀθυμοῦντι, οὔτε ὁ κάμων τῷ ὑγιαίνοντι, ἀρχοντές τε καὶ ἀρχόμενοι, σοφοί τε καὶ ἀμαθεῖς, δεῖλοί τε καὶ θρασεῖς, ὀργίλοι καὶ πρᾶοι (32), κατορθοῦντες καὶ πίπτοντες (33).

ΚΘ'. Κἂν ἔτι ἀκριβῶς (34) ἐξετάσης, ὅσον τὸ μέσον τῶν ἐν συζυγαίαις πρὸς τοὺς ἀγάμους, κἂν τοῦτοις πάλιν τῶν τῆς ἐρημίας πρὸς τοὺς κοινωνικούς καὶ μιγάδας (35) τῶν ἐξητασμένων (36) καὶ διαβεβηκῶτων ἐν θεωρίᾳ πρὸς τοὺς ἀπλῶς κατευθύνοντας, ἀστεικῶν τε αὐτῶν καὶ τῶν ἐκ τῆς ἀγροικίας, ἀκραιότερων τε καὶ πανουργοτέρων, τῶν ἐν πράγμασι πρὸς τοὺς ἡσυχάζοντας, τῶν μεταβολῇ (37) πληγέντων πρὸς τοὺς εὐδρομοῦντας καὶ ἀμαθεῖς τοῦ χεῖρονος· τούτων γὰρ ἕκαστοι πλεῖον ἀλλήλων ἔστιν ὅτε ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ ταῖς ὁρμαῖς ἢ κατὰ τὰς τῶν σωμάτων ἰδέας διαφέροντες· εἰ δὲ βούλει, τὰς τῶν στοιχείων μίξεις καὶ κρᾶσεις, ἐξ ὧν συνεστήκαμεν, οὐ βέλτερον ἔχουσι τὴν οἰκονομίαν.

corporum figuris et lineamentis ; aut, si mavis, elementorum, et ex quibus constamus, mistionibus et temperamentis : ac proinde nec facile regi gubernarique possunt.

Λ'. Ἄλλ' ὡσπερ τοῖς σώμασιν οὐ τὴν αὐτὴν φαρμακείαν τε καὶ τροφήν προσφέρονται, ἄλλοι δὲ ἄλλην (38), ἢ εὐεκτοῦντες ἢ κάμωντες, οὕτω καὶ τὰς ψυχὰς διαφόρῳ λόγῳ καὶ ἀγωγῇ θεραπεύονται. Μάρτυρες δὲ τῆς θεραπείας, ὧν καὶ τὰ πάθη (39) τοὺς

(28) *Ἀσφαλέστατον*. Aldred Bas. ed. et Par. ὡς ἐμοὶ δοκεῖν, quæ desunt in omnibus tum Regg. tum Colh. præter unum, et in Or. 1.

(29) *ἱατροεθῆναι*. Rectius videtur interpretari Combelsius quam cæteri : « Ant ipsi curentur, vitamque in melius commutent, ac terram spiritui addicant. » Hic enim non agitur de ipsius medici propria curatione, sed ovium quæ, ut supra dixit Gregorius, « curari nec sciunt, nec sustinent. » Quæ præcedunt, et quæ sequuntur, hanc interpretationem confirmant.

(30) *Ὅτις λόγων*. Billius, « eadem rationes, » quod eo sensu Latine non dicitur. Mallem : « nec enim mens eadem et ratio. » Favet Tullius *Offic.* lib. 1, cap. 28 : « Duplex est enim vis animorum... una pars in appetitu posita est, quæ est ὁρμή Græcæ... altera in ratione, » etc.

(31) *Πενία πλοῦτος*. Bill. « Divitiarum et paupertatis. »

(32) *Πρᾶοι*. Reg. 1, πραεῖς.

(33) *Κατορθοῦντες καὶ πίπτοντες*. Gab. « felicitis et infelicitis. » Sed hic de his qui recte vitam instituant, agitur ; proindeque melius verteretur « stantis et cadentis. »

A *hujus vitæ usura lucri facturo, cujus finem exoptare, primum, ac tutissimum bonum est, virique, haud dubie, sani, et mente præditi.*

XXVIII. Nobis autem, qui de animæ salute periclitamur, quæ beata et immortalis est, atque immortalibus, vel suppliciis, vel laudibus, ob vitium aut virtutem afficitur ; quantum tandem certamen propositum esse, quantaque arte opus esse existimandum est, ut recte curemus, aut ipsi curemur, et vitam in melius commutemus, ac terram spiritui addicamus ? Non enim eadem rationes, nec iidem animorum impetus sunt maris et feminæ, senectutis et adolescentiæ, divitis et pauperis, hilaris et mœrentis, sani et ægrotantis, principum et subditorum, eruditorum et indoctorum, audacium et timidorum, mansuetorum et iracundorum, munere suo præclare fungentium, et cadentium.

XXIX. Quod si accuratius rem expendas, quantum intervallum inter conjugatos et cælibes interjectum reperies ? Ex his rursus, quantum inter eremitas et cœnobitas, qui permisti communiter degunt, discriminis erit ? quantum inter eos, qui in contemplatione longe processerunt, et eos qui duntaxat rectum vitæ iter tenent ? quantum rursus inter urbanos et rusticos, inter simplices et callidos, inter eos, qui in rebus publicis gerendis versantur, et quietis studiosos, inter eos quorum res in deterius mutatae sunt, et eos qui prospero cursu feruntur, nec duriore unquam fortuna conflictati sunt ? Horum enim singuli cupiditatibus nonnunquam et affectibus magis inter se differunt, quam

XXX. Quin potius, quemadmodum non eadem medicamenta, nec eadem alimenta corporibus quibusvis adhibentur, sed alia aliis, habita videlicet vel sanitatis eorum vel adversæ valetudinis ratione : eodem quoque modo animæ diversa ratione

(34) *Ἐτι ἀκριβῶς*. Quatuor Regg. ἔτι ἀκριβῶς. Billius hæc omnia reddit ininterrogando, quoniam nulla sit interrogatio nota in Græcis. Nec opus est quidquam supplere. Sed vertendum : « Quin id etiam diligenter expendas, velim, quantum, » etc.

(35) *Τῶν τῆς ἐρημίας πρὸς τοὺς κοινωνικούς καὶ μιγάδας*. Communis est omnium interpretum lapsus in his vertendis. Nullum excipimus, nec Latinum, nec Gallicum. Billius : « Inter solitudinis amantes, et eos qui sodalitiis vitæque societate gaudent. » Nihil hac in interpretatione, et cæteris, quas referre nihil est necesse, quod sæcularibus solitudinis amantibus non conveniat. Manifestum tamen est Gregorii verbis significari monachos, quorum duo genera agnoscit, eremitarum scilicet et cœnobitarum.

(36) *Ἐξητασμένων*. « Qui versati, » vel, « exercitati sunt et longe processerunt. »

(37) *Τῶν μεταβολῇ*. Reg. hu. τῶν ἐν μεταβολῇ.

(38) *Ἀέ ἄλλη*. Quidam, ut Regg. 1, 1, δ' ἄλλη. Hic plerique codd. ad marg. *Διάφοροι τρόποι τῶν ψυχικῶν φαρμάκων*. « Remediorum animi varia genera. »

(39) *Πάθη*. Male πάθει in Par.

ac disciplina curantur. Si porro curationis testes A sunt, qui morbis hujusmodi vexantur. Alios sermo ducit; alii exemplo componuntur. Alii calcaribus opus habent, alii freno. Nam qui segnes sunt atque ad bonum ægre impelluntur, hi verborum stimulis excitandi sunt, qui vero spiritu, quam par sit, ferventiores sunt; atque effrenato quodam animorum impetu feruntur, velut equulei generosi procul a meta currentes, hos utique orationis freno coercere ac cohibere præstiterit.

XXXI. Aliis laudatio utilitati fuit, aliis reprehensio, utraque videlicet tempestive adhibita: aut contra detrimento, non tempestive et cum ratione adhibita. Alios cohortatio ad officium dirigit, alios o'jurgatio: atque hæc rursus alios, si palam arguantur; alios, si remotis arbitris admoneantur. Sunt enim qui privatas admonitiones contemnunt, publica autem reprehensione ad officium revocentur: sunt rursus, qui liberius reprehensi, pudorem omnem abstergant, contraque occulta objurgatione meliores reddantur, iisque, quos vicem suam dolere perspiciunt, hoc muneris vicissim rependant, ut eorum admonitionibus pareant.

XXXII. Quidam etiam ad minima usque ac levis- B sima observandi sunt; nimirum qui eo quod peccata sua obscura et incognita esse putant (quando quidem id moliantur), tanquam sapientiores animis inflantur; in quibusdam rursus ad nonnulla connivere satius fuerit, ita ut videntes non videamus, et audientes non audiamus, quemadmodum dici solet, C ne alioqui eos nimis crebris objurgationibus tanquam fluctibus obruentes, ad desperationem incitemus, ac dissoluto tandem pudore, quod persuasionis pharmacum est, ad quodvis facinus audaciores reddamus. Quin etiam cum nonnullis ita agendum est, ut non irascentes irascamur, non contemneutes contemnamus, 28 non desperantes desperemus: quatenus videlicet eorum natura id

(40) Διεγερτέον. Reg. I, θεραπευτεον. Comb. et Sermonis ictu curandi. »

(41) Οὐδὲ βελτίους ἂν ποιήσειεν. « Quos sermo, quavis habens coercens ac reprimens, meliores effecerit. »

(42) Διελεγχόμενος. Sic Elias increpationem ab objurgatione distinguit: « increpatio, » ut inquit D Chrysostomus, « ad peccatoris correctionem adhibetur: exprobratio autem ad ejus, qui deliquit, confusionem et ignominiam. »

(45) Κρύβδην νουθετούμενος. E regione horum verborum, codices Regii plures et Colb. appingunt: Πῶς δὲ ἐπιτιμᾶν καὶ διορθοῦσθαι τοὺς ἱερεῖς. « Qua ratione increpari corrigique sacerdotes debeant. »

(44) Συμπαθείας. « Commiserationi obedientiam repentes. »

(45) Λανθάνειν. Male in Par. λανθάνει.

(46) Τῶν δ' ἔστιν. Sic melioris notæ codices. Alii, τῶν δὲ ἔστιν. « Hi porro sunt, » ut interpretatur Elias, « qui servilem quemdam in modum peccatum subripiunt metuuntque evulgari. Dissimulanda porro quæ gravissima non sunt, ne increpationis assiduitate, ea extimulari desinant. »

(47) Ἀπόνοιαν. « Contumaciam » interpretatur

αὐτῶν. « Hi porro sunt, » ut interpretatur Elias, « qui servilem quemdam in modum peccatum subripiunt metuuntque evulgari. Dissimulanda porro quæ gravissima non sunt, ne increpationis assiduitate, ea extimulari desinant. »

AA'. Τοὺς μὲν ἔπαινος ὤνησε, τοὺς δὲ ψόγος, ἀμφοτέρα μετὰ τοῦ καιροῦ ἢ τοῦναντίον ἐβλάψεν ἕξω τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ λόγου. Τοὺς μὲν παράκλησις κατορθοί, τοὺς δὲ ἐπιτίμησις· καὶ αὕτη, τοὺς μὲν ἐν τῷ κοινῷ διελεγχόμενους (42), τοὺς δὲ κρύβδην νουθετούμενους (43). Φιλοῦσι γὰρ οἱ μὲν καταφρονεῖν τῶν ἰδῶ νουθετημάτων, πληθους καταγνώσει σωφρονιζόμενοι· οἱ δὲ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐλέγχων ἀναισχυντεῖν, τῷ τῆς ἐπιτιμήσεως μυστηρίῳ παιδαγωγούμενοι, καὶ ἀντιδιδόντες τῆς συμπαθείας (44) τὴν εὐπειθειαν.

AB'. Τῶν μὲν πάντα τηρεῖν ἐπιμελῶς ἀναγκαῖον μέχρι καὶ τῶν μικροτάτων, ὅσους τὸ υφεσθαι λανθάνειν (45) (ἐπειδὴ τοῦτο τεχνάζουσιν) ὡς σωωτέρους ἐφύσησε· τῶν δ' ἔστιν (46) ἃ καὶ παρορᾶν ἄμεινον, ὥστε ὄρωντας μὴ ὄρᾶν, καὶ ἀκούοντας μὴ ἀκούειν, κατὰ τὴν παροιμίαν, ἴνα μὴ πρὸς ἀπόνοιαν (47) αὐτοὺς ἐρεθίζωμεν, τῷ φιλοπόνη τῶν ἐλέγχων καταβαπτίζοντες (48), καὶ τέλος πρὸς πάντα ποιήσωμεν τολμηροὺς, τὸ τῆς πειθοῦς φάρμακον τὴν αἰδῶ διαλύσαντες. Καὶ μέντοι καὶ ὀργιστέον τισὶν, οὐκ ὀργιζόμενους· καὶ ὑπεροπτεῖν, οὐκ ὑπερορῶντας· καὶ ἀπογνωστέον, οὐκ ἀπογινώσκοντας, ὅσων (49) τοῦτο ἢ φύσις ἐπιζητεῖ. Καὶ ἄλλους ἐπιεικέα (50) θεραπευτέον καὶ ταπεινότητι, καὶ τῷ συμπεροθυμῆσθαι δὴ περὶ τὰς χρηστοτέρας ἐλπίδας. Καὶ τοὺς μὲν νι-

Gabrielius juxta Augustini et Gregorii Magni sententiam, ac contendit nusquam apud Theologum ἀπονοίαν « desperationem » significari, sed « contumaciam, » aut « arrogantiam, » aut « dementia. »

(48) Καταβαπτίζοντες. Sic editi libri, sed frustra quæsieris in scriptis. Alii habent καταπιέζοντες, quæ verior lectio videtur, « deprimentes, concutiantes. » Sic duo Coisl., tres Reg i, tres Colb. Alii, καταπιέσαντες. Ita tres Colb., Or. 4, etc. Vulgatum tamen lectionem retinere visum est, quod ipsi favet iste Gregorii Magni locus: « Cum vero, inquit, pravus quisque impudenter innotescit, quo liberius omne facinus perperat, eo etiam licitum putat, et quod licitum suspicatur, in hoc procul dubio multiplicius mergitur. » In parte Curæ seu Regul. past., cap. 51, admon. 52, ed. Par. 1705.

(49) Ὅσων. Alii codices habent, ὅσων. Hinc Elias: « quoniam autem in nonnullis, inquit, exemplaribus, per o hæc vox ὅσων scripta reperitur, sic sensus hic fuerit: ob nonnullos tantum irascendum ac desperandum esse, quantum licet, ac vera rei natura exigit. »

(50) Ἐπιεικέα. « Jus infractum, » inquit Elias, id est, quod de severitate aliquid remittitur; ut enim Tullius, « summum jus, summa injuria. »

καὶ τῶν δὲ ἡττάσθαι πολλάκις λυσιτελέστερον· καὶ τὸν μὲν εὐπορίαν καὶ δυναστείαν, τῶν δὲ πέναν ἢ δυσπραγίαν, ἢ ἐπαινεῖν ἢ ἀπεύχεσθαι (51).
 rumque utilius fuerit: atque aliorum opes et potentiam, aliorum inopiam et calamitatem, vel laudare, vel deprecari.

ΑΓ'. Θύ γὰρ ὡσπερ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς ἔχει καὶ τῆς κακίας, τὴν μὲν καλλίστην εἶναι καὶ ὠφελιμωτάτην αἰεὶ καὶ πᾶσι, τὴν δὲ χειρίστην τε καὶ βλαβερωτάτην οὕτω καὶ (52) τῆς φαρμακείας τῆς ἡμετέρας, ἔν τε καὶ τὸ αὐτὸ ὑγιεινότερον (53), ἢ ἐπισφαλέστατον αἰεὶ καὶ τοῖς αὐτοῖς ἀποδέδεικται (54)· ὅσον τὸ αὐστηρὸν, ἢ τὸ πρᾶον (55), ἢ τῶν ἄλλων ὧν ἀπειριθμησάμην ἕκαστον. Ἄλλὰ τοῖς μὲν τοῦτο καλὸν καὶ χρήσιμον, τοῖς δὲ τούναντιον (56) πάλιν, ὅπως ἂν, οἶμαι, συμπίπτωσιν (57) ὅς τε καιροὶ καὶ τὰ πράγματα, καὶ ὁ τῶν θεραπευομένων ἐπιδέχεται τρόπος. Ἄ πάντα μὲν διελέσθαι λόγῳ, καὶ συνιδεῖν ἐπὶ τὸ ἀκριδέστατον (58), ὥστε καὶ κεφαλαίῳ (59) τὴν θεραπείαν περιλαθεῖν ἀμήχανον, κἂν ἐπὶ πλεῖστον ἐξίκηται τις ἐπιμελείας τε καὶ συνέσεως· ἐπὶ δὲ τῆς πείρας αὐτῆς καὶ τῶν πραγμάτων τῷ θεραπευτῇ λόγῳ καὶ ἀνδρὶ (60) καταφαίνεται.

ΑΔ'. Καθόλου δὲ ἡμῖν ἐκεῖνο γνώριμον, ὅτι, καθάπερ τοῖς ἐπὶ κάλου (61) μετεώρου καὶ ὑψηλοῦ βαινουσι τῆδε ἢ τῆδε ἀποκλίνει οὐκ ἀσφαλές, οὐδὲ εἰς μικρὴν φέρουσα ἢ ῥοπή, κἂν μικρὰ φανήται, ἀσφάλεια (62) δὲ αὐτοῖς ἡ ἰσορροπία καθίσταται· οὕτω κἂν τοῦτοις ὀποτέρωσιν νεύσῃ (63) τις, εἴτε διὰ κακίαν, εἴτε δι' ἀμάθειαν, κίνδυνος οὐχ ὁ τυχῶν αὐτῷ τε καὶ τοῖς ἀγομένοις τοῦ τῆς ἀμαρτίας πτώματος. Ἄλλ' ὁδῷ βασιλικῇ πορευτέον ὄντως, καὶ περισκεπτέον, μήτε εἰς δεξιὰ μήτε εἰς ἀριστερὰ, καθὼς αἱ Παροιμίαι φασίν, ἐκκλίνοντας. Οὕτω μὲν δὴ τὰ (64) τῶν παθῶν ἔχει τῶν ἡμετέρων, καὶ τοσοῦτον ἐναυθὰ τὸ ἔργον τῷ ἀγαθῷ ποιμένι, τῷ γνωστῶς (65) γνωστομένῳ ψυχῆς ποιμνίου, καὶ ἀφηγησομένῳ κατὰ λόγον ποιμαντικῆς, τῆς γε ὀρθῆς καὶ δικαίας, καὶ τοῦ ἀληθινοῦ ποιμένου ἡμῶν ἀξίας.

ΑΕ'. Αὐτὴν δὲ τὴν τοῦ λόγου διανομήν, ἵνα τελευ-

⁶¹ Prov. iv, 27. ⁶² Prov. xxvii, 25.

(51) Ἀπεύχεσθαι. Bill. in 4 ed. «Exsecrari,» D Gahr. «detestari,» Oliv. «Culpare.»

(52) Οὕτω καὶ. Tres Colb. οὕτως οὐκ ἔχει καὶ τῆς.

(53) Ὑγιεινότερον. Sic Regii omnes et Colb. i, Coisl. 1. Or. 1. Jes. In ed. ὑγιαινότερον.

(54) Ἀποδέδεικται. Reg. hu, ἀποδείκνυται.

(55) Ἡ τὸ πρᾶον. Reg. t, καὶ τό, Comb. «austerritas» vel «lenitas.»

(56) Τούναντιον. Alii nonnulli τὸ ἐναντιον.

(57) Συμπίπτωσιν. Sic omnes codices. In ed. συμπίπτουσιν.

(58) Ἐπὶ τὸ ἀκριδέστατον. Regg. bm, hu, Coisl. 1. melioris notæ, εἰς τό. Reg. t, et Coisl. 1, ἀκριδέστερον.

(59) Καὶ κεφαλαίῳ. Regg. cold. l, x, z, Colb. 7, Pass. habent ἐν κεφαλαίῳ.

A requirit. Alii rursus lenitate et humilitate curandi sunt, atque alacri animo una cum illis meliorem spem induendo. Alios vincere, ab aliis vinci plerumque

XXXIII. Neque enim, quemadmodum in virtute ac vitio res se habet, ut illa quidem semper pulcherrima et omnibus utilissima sit, hoc autem turpissimum et perniciosissimum sit; eodem modo medicinæ quoque nostræ ratio ea est, ut unum idemque medicamentum iisdem semper vel saluberrimum sit, vel periculosissimum: verbi gratia, acerbitas aut clementia, aut unum quodque aliorum, quæ modo a nobis enumerata sunt. Verum aliis hoc medicinæ genus bonum atque utile fuerit, aliis autem rursus contrarium medendi genus; prout, opinor, vel res vel occasio tulerit, vel ægroantium denique mores admiserint. Quæ quidem omnia sermone distinguere, atque ita exacte perspicere, ut tota medendi ratio in summam colligatur, impossibile est, quantacunque cura et diligentia ingeniique sagacitate quispiam polleat: in rebus tamen ipsis et experimentis curatrici rationi et medico perspicua fiunt.

XXXIV. In universum autem illud apud nos constat, quod quemadmodum in sublimi et pendulo fune gradientibus, in hanc vel illam partem deflectere, minime tutum est, nec etiam parva inclinatio parvum periculum affert, verum eorum salus in æquilibrio posita est: ad eundem quoque modum utramvis in partem quispiam, sive ob vitæ improbitatem, sive ob imperitiam propenderit, haud leve periculum, tum ipsi tum iis quibus præest, imminet, ne in peccatum prolabantur. Quocirca via procul dubio regia ipsis incedendum est, ac circumspiciendum, ne vel ad dexteram, vel sinistram, velut in Proverbiis est, declinent ⁶⁴. Ac talis morborum nostrorum natura est, tantusque bono pastori labor incumbit, qui gregis animas scite cogniturus est, perspectasque habiturus, eisque juxta pastoralis artis leges præiturus, duntaxat rectæ et justæ, ac vero pastore nostro dignæ ⁶⁵.

29 XXXV. Jam ipsam verbi distributionem, ut

(60) Θεραπευτῇ λόγῳ καὶ ἀνδρὶ. Billius in Elia vertit, «e medico sermone et viro.» Viro pro «exemplo» positum videtur.

(61) Ἐπὶ κάλου. Regg. codd. u optimæ notæ et x, et Gahr. ἐπὶ κάλῳ. Item Coisl. 1.

(62) Ἀσφάλεια. Bill. in prima ed., «salus et securitas.»

(63) Νεύσῃ. Ita Regg. bm, l, z, Colb. 3, m, et Jes. Lectio melior, quamvis rarior. In ed. νεύσει.

(64) Μὲν δὴ τὰ. Colb. i, μὲν οὖν. Reg. a, μὲν δὴ καὶ τὰ. Emphatica lectio.

(65) Γνωστῶς. «Non leviter et perfunctorie, verum sedulo et diligenter.» Sic exponit Elias; Gahr. vero, «non modo exterius, verum etiam interius plane cognititas oves habere, ut vocet eas nominatim.»

quod nostrorum omnium primum est, postremo A
leo dicam, divini, inquam, verbi et excelsi distribu-
tionem, quam omnes hac ætate proficiuntur, si
quis est alius, qui præsentis animo suscipiat, aut
cujusvis ingenii esse censeat, hunc ego solertiæ
nomine admiror, ne dicam stultitiæ. Mibi quidem
res minime vulgaris, parvique spiritus esse videtur,
verbi, perinde ac tritici⁶⁶, mensuram tempestive cui-
quo dare, et dogmatum nostrorum veritatem cum
iudicio dispensare. Hoc est, ea omnia, quæ sacra
philosophia, de mundis, vel de mundo disseruit, de
materia, de anima, de mente, et intelligentibus
naturis, tam melioribus quam deterioribus, de pro-
videntia omnia constringente atque gubernante,
tum quæ modo rationi consentaneo evenire videntur,
repugnante accidere videntur.

XXXVI. Quæ de prima nostra constitutione et B
postrema reflectione, de typis et veritate, ac testa-
mentis, de Christi adventu tam primo quam secun-
do, de incarnatione et cruciatibus et reversione, de
resurrectione, de fine, de iudicio, ac retributione,
tam tristiore quam splendidiore: et quod caput est,
quæcumque de principe ac beata Trinitate credenda
sunt. Qua quidem in re, iis quibus alios illuminandi
munus commissum est, periculum omnium maxi-
mum objicitur, ne vel in unam personam contractus
sermo, dum multos deos inducere veremur, nuda
et inania nobis nomina relinquat, eundem videlicet
Patrem et Filium et Spiritum sanctum esse sen-
tientibus: vel in tres alienas et ceteras, aut inor-
dinatas et principii expertes, atque, ut sic loquar,
adversarias divisus, in idem malum per contraria C
prolabatur: non secus ac distorta planta, cum in
alteram partem nimis inflectitur.

XXXVII. Nam cum tres sint hoc tempore circa
theologiam morbi, athcia nempe, Judaismus, et
multorum deorum cultus, quorum primi Libycus
Sabellius propugnator 30 fuit; alterius, Alexan-

⁶⁶ Luc. xii, 42.

(66) Ὑψηλοῦ καὶ ὀν νῦν. Ita quinque Regg., Colb.
1, Jes., Or. 1. Alii nonnulli οὐ. Comb. ὕψηλοῦ καὶ ὀν
γε νῦν. In ed. ὕψηλοῦ καὶ ὀν νῦν.

(67) Τῶν φανλοτάτων. « Hominum non vulga-
rium. »

(68) Περὶ κόσμων. « De mundis, » etc. Imma-
teriali uno et invisibili, materiali altero et visibili;
quorum ille primum, iste deinde creatus est. Hunc
esse sensum Gregorii ex aliis orationibus liquet:
orat. xviii, al. xix, in Patrem, n. 3; or. xxvii, al.
xxxiii, adversus Eunomianos, n. 40; or. xxviii, al.
xxxiv, secunda De theologia, n. 31; or. xxxviii, in
Christi nativitate, n. 40, ubi aperit quid per invi-
sibilem mundum intelligat; orat. xl, De baptisate,
n. 45.

(69) Δευτέρας. Quæ sequuntur usque ad ὄσα, de-
sunt in Reg. l.

(70) Καὶ ἀναλύσεως. Comb. « de profectio-
ne, morte, transitu, migratione. » Sed Eñas, Gabrielis
aliique de reversione Christi ad Patrem cum carne
intelligent, et consequenter, id quod sequitur, περὶ
ἀναστάσεως, non ad Christum, sed ad universum
genus humanum referunt.

(71) Ὅσα τε. Deest τε in pluribus codicibus; at

ταῖον εἶπω τὸ πρῶτον τῶν ἡμετέρων, τοῦ θεοῦ λέγω
καὶ ὕψηλοῦ, καὶ ὀν νῦν (66) πάντες φιλοσοφοῦσιν, εἰ
μὲν τις ἄλλος θαρρεῖ, καὶ πάσης διανοίας ὑπολαμβά-
νει, θαυμάζω τούτον ἐγὼ τῆς συνέσεως, ἵνα μὴ λέγω
τῆς εὐθελας· ἐμοὶ δ' οὖν πρᾶγμα φαίνεται οὐ τῶν
φανλοτάτων (67), οὐδὲ ὀλίγου τοῦ πνεύματος, διδόναι
κατὰ καιρὸν ἐκάστῳ τοῦ λόγου τὸ σιτομέτριον, καὶ
οἰκονομεῖν ἐν κρίσει τὴν ἀλήθειαν τῶν ἡμετέρων
δογμάτων· ὅσα περὶ κόσμων (68) ἢ κόσμου πεφιλο-
σόφηται, περὶ ὕλης, περὶ ψυχῆς, περὶ νοῦ, καὶ τῶν
νοερῶν φύσεων, βελτιόνων τε καὶ χειρόνων, περὶ τῆς
τὰ πάντα συνδέουσης τε καὶ διεξαγούσης προνοίας,
ὅσα τε κατὰ λόγον ἀπαντᾶν δοκεῖ, καὶ ὅσα παρὰ λόγον
τὸν κάτω καὶ τὸν ἀνθρώπινον.

tum quæ modo terrenæ atque humanæ rationi
ΛΓ'. Ἐτι τε ὅσα περὶ τῆς πρώτης ἡμῶν συστά-
σεως, καὶ τῆς τελευταίας ἀναπλάσεως, τύπων τε καὶ
ἀληθείας, καὶ διαθηκῶν, καὶ Χριστοῦ παρουσίας
πρώτης τε καὶ δευτέρας (69), σαρκώσεώς τε καὶ πα-
θημάτων, καὶ ἀναλύσεως (70), ὅσα τε (71) περὶ ἀναστά-
σεως, περὶ τέλους, περὶ κρίσεως καὶ ἀναποδό-
σεως (72), σκυθρωποτέρας τε καὶ ἐνδοξότερας (73)
καὶ τὸ κεφάλαιον (74) ὅσα περὶ τῆς ἀρχικῆς (75) καὶ
μακαρίας Τριάδος ὑποληπτέον· ὅσπερ (76) δὴ καὶ
κινδύνων μέγιστος τοῖς φωτίζειν (77) πεπιστευμένοις,
ὡς μήτε εἰς μίαν ὑπόστασιν συναيرهθέντα τὴν λό-
γον (78) δέει πολυθείας, ψιλὰ καταλιπεῖν ἡμῖν τὰ
ὀνόματα, τὸν αὐτὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦ-
μα ὑπολαμβάνουσι· μήτε εἰς τρεῖς, ἢ ἐκφυλοῦς καὶ
ἀλλοτρίας διαιρεθέντα, ἢ ἀτάκτους καὶ ἀνάρχους,
καὶ ὅσον εἰπεῖν, ἀντιθέους (79), πρὸς καθὼν ἴσον ἐκ
τῶν ἐναντίων μεταπερεῖν· ὡσπερ φυτοῦ διαστροφῆς
ἐπὶ θάτερα πολὺ μετακλινομένης.

ΛΖ'. Τριῶν γὰρ ὄντων τῶν νῦν περὶ τὴν θεολογίαν
ἀρρώστημάτων, ἀθείας, καὶ Ἰουδαϊσμοῦ, καὶ πολυ-
θείας, ὧν τῆς μὲν Σαβέλλιος προστάτης ὁ Λίβυς ἐγέ-
νετο, τῆς δὲ Ἄρειος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, τῆς δὲ τινες

non pauci, nec inutiliter, retinent.

(72) Ἀναποδόσεως. Tres Regii, totidem Colb.,
Or. 1, Pass. ἀναποδόσεων.

(73) Σκυθρωποτέρας τε καὶ ἐνδοξότερας. Regg.
n, optimæ notæ et x, Colb. 3, et li, Pass. σκυθρω-
ποτέρων καὶ ἐνδοξοτέρων. Ruf. « de retributione vel
tristitium vel honorum. » Gab. « pœnæ vel gloriæ. »

(74) Καὶ τὸ κεφάλαιον. Sic Regg. hu, l, i, et Or.
1, καὶ deest in pluribus codd. et in edit.

(75) Ἀρχικῆς. Addunt editores Paris. καὶ τῆς
βασιλικῆς, quæ non agnoscunt Regii codd. nec
Colb.

(76) Ὅσπερ. Reg. z, ὡσπερ.

(77) Φωτίζειν. Baptisimum hic significari censet
Comb. Aliter Elias, qui vocem hanc a pseudo-Dio-
nysio mutuatam asserit, quamvis isto scriptore an-
tiquiorem esse Theologum hodie constet apud eru-
ditos.

(78) Συναيرهθέντα τὸν λόγον, etc. Hic locus ma-
gnam affert lucem iis quæ in variis orationibus
iisdem pene verbis tradit Gregorius; or. in Bas. n.
39; or. 1 De theol. n. 5, In nat. n. 45, etc.

(79) Ἀντιθέους. Oliv. « pugnantibus inter se
deos. »

των ἄγαν παρ' ἡμῖν ὀρθοδόξων (80). Τίς ὁ ἐμὸς λόγος; τῶν τριῶν ὅσον ἐστὶ βλαβερὸν διαφυγόντας, ἐν ὄροις μένειν τῆς εὐσεβείας, καὶ μήτε πρὸς τὴν Σαβελλίου (81) ἀθεΐαν ἐκ τῆς καινῆς (82) ταύτης ἀναλύσεως ἢ συνθέσεως ὑπαχθῆναι, μὴ μᾶλλον (83) ἐν τὰ πάντα ἢ μηδὲν ἕκαστον εἶναι ὀριζομένους (84)· φεύγει γὰρ εἶναι ὅπερ ἐστὶν εἰς ἄλλα μεταχωροῦντα καὶ μεταβαίνοντα· ἢ σύνθετόν τινα καὶ ἄτοπον ἡμῖν Θεόν, ὡσπερ τὰ μυθώδη τῶν ζῶων σκιαγραφοῦντας καὶ ἀναπλάττοντας· μήτε τὰς φύσεις τέμνοντας κατὰ τὴν Ἀρείου (85) καλῶς ὀνομασθεῖσαν μανίαν, εἰς Ἰουδαϊκὴν πενίαν (86) κατακλεισθῆναι, καὶ φθόνον ἐπεισάγειν τῇ θεῷ φύσει, μόνῳ τῷ ἀγεννήτῳ τὴν θεότητα περιγράφοντας, ὡσπερ δεδοικότας μὴ διαφθείροιο (87) ἡμῖν ὁ Θεός, Θεοῦ Πατρὸς ὡν ἀληθινοῦ καὶ ὁμοιῶν τὴν φύσιν· μήτε τρεῖς ἀρχὰς ἀλλήλαις ἀντεπεξάγοντας (88) ἢ συντάσσοντας πολυαρχίαν εἰσαγεῖν (89) Ἑλληνικὴν, ἣν πεφεύγαμεν (90).

ΑΗ'. Δέον μῆτε οὕτως εἶναι τινὰς φιλοπάτορας, ὡς καὶ τὸ εἶναι Πατέρα περιαιρεῖν (91)· τίνος γὰρ ἂν καὶ εἴη Πατὴρ, τοῦ Υἱοῦ τὴν φύσιν κειχωρισμένου καὶ ἀπεξενωμένου μετὰ τῆς κτίσεως; οὐ γὰρ τοῦτο Υἱὸς τὸ ἀλλότριον ἢ συναλειφομένου πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ συγχεομένου, ἴσον δὲ εἶπειν, καὶ συγχεομένου· μήτε τοσοῦτον φιλοχρίστους, ὡς μήτε τοῦτω φυλάττειν τὸ εἶναι Υἱῷ (92)· (τίνος γὰρ ἂν καὶ εἴη (93), μὴ πρὸς ἀρχὴν ἀναφερόμενος τὸν πατέρα;) μήτε τῷ Πατρὶ τὸ τῆς ἀρχῆς ἀξίωμα, τῆς ὡς πατρὶ καὶ γεννήτορι· μικρῶν γὰρ ἂν εἴη καὶ ἀναξίων ἀρχῆ, μᾶλλον δὲ μικρῶς τε καὶ (94) ἀναξίως, μὴ θεότητος ὡν ἀρχὴ καὶ ἀγαθότητος, τῆς ἐν Υἱῷ καὶ Πνεύματι θεωρουμένης· τῷ μὲν ὡς Υἱῷ καὶ Λόγῳ, τῷ δὲ ὡς προόδῳ καὶ οὐ διαλύτῳ (95) Πνεύματι· ἐπισιδῆ γε ἀναγκαῖον καὶ τὸν ἕνα Θεόν τηρεῖν, καὶ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ὁμολογεῖν, καὶ ἐκάστην μετὰ τῆς ἰδιότητος.

(80) Ὀρθοδόξων. «Ironice» dictum putat Elias.

(81) Σαβελλίου. Sic quidem Collb. 3, 7, aliquo nonnulli. Verumtamen melior videtur lectio, Σαβέλλειον, quam exhibent Regg. codd. a, et e, et quam ipse Billius in ora Bas. ascripserat. Porro, ut observat Gab., Gregorius Sabellii hæresim atheiam non ideo nuncupat, quod Deum nullum esse omnino putaret... sed quod ita divinas hypostasces resolveret, vel componeret, ut non magis unum omnes, quam nihil singulas esse definiret. «Nam id quod sunt,» ut ait Billius, «esse desinunt, cum in sese mutuo confluentes, proprietates amittunt suas.»

(82) Καινῆς. Sic Reg. hu., aliique permulti, et sic legendum ex Or. in Athan. colligitur, ubi Gregorius ait, Σαβελλίου καινοτομίας. Habent nonnulli, καινῆς.

(83) Μὴ μᾶλλον, etc. «Non magis unum omnia, quam nihil esse singula definientes.» Ita vertit Petav. l. II, c. 6, n. 3, p. 34.

(84) Ὀριζομένους. Reg. n., ὀριζομένης, non male.

(85) Ἀρείου. «Arius,» inquit Elias, «a belli cupiditate et furioso demone Marte nomen duxit. Quia,» pergit Gabriellius, «die festo Ἄρεος, id est, Martis, natus esse fertur.»

(86) Πενίαν. Sic omnes pene ad unum codices.

A drinus Arius; tertii, quidam e nostris nimis orthodoxi: quænam mea ratio est? nimirum, ut quidquid in his tribus noxii est, fugientes, intra pietatis metas consistamus, ac neque in Sabellii atheiam ex hac nova resolutione aut compositione devolvamur, non magis omnia hæc unum, quam unumquodque horum nihil esse constituentes; id enim, quod sunt, esse desiderint, in tuto inter se commentitia et transeuntia; aut mistum quemdam et absurdum nobis Deum, quemadmodum fabulosa quædam animalia, consingentes et adumbrantes: nec rursus juxta Arii pulchre nominatum furorem, naturas secantes, in Judaicam inopiam redigamur, atque in divinam naturam invidiam inducamus, solo ingenito deitatem circumscribentes; perinde ac vereamur, ne Deus nobis corrumpatur, si Dei veri et natura æqualis Pater esse credatur; nec denique tria principia inter se opponentes, vel construentes, gentile multorum imperium quod fugimus, invehamus.

XXXVIII. Cum contra oporteat, nec quosdam Patris amore ita affici, ut etiam ab eo quod Pater sit auferant: cujus enim Pater fuerit, si Filius natura disjungatur, atque una cum rebus creatis semoveatur? non enim Filius est, quod externum atque alienum est: aut cum Patre permisceatur, atque confundatur, eumque pariter confundat: nec rursus ita Christi amantes esse, ut nec ei filii nomen servent, (cujus enim Filius fuerit, si ad Patrem tanquam ad causam non referatur?) nec Patri principii servetur dignitas, quæ ei ut Patri et genitori competit. Parvorum enim sane et indignorum principium fuerit, vel, ut rectius loquar, parve et indigne, nisi divinitatis et bonitatis illius causa sit, quæ in Filio et Spiritu sancto consideratur; in illo, inquam, ut Filio et Verbo, in hoc autem ut procedente, ac minime solubili Spiritu. Quandoquidem et Deum unum retinere necesse est, et tres 31 personas confiteri, atque cum sua quamque proprietate.

Reg. μανίαν, non recte.

(87) Διαφθείροιο, etc. «Ne pereat nobis Deus, si sit Pater Dei veri et natura sibi æqualis.»

(88) Ἀντεπεξάγοντας. «Sumpta, ni fallor,» inquit Gabriellius, «metaphora a bello; ἀντεπεξάγειν enim proprie de copis dici videtur.»

(89) Εἰσάγειν. Sic plerique codd. Male Par. εἰσαγαγεῖν.

(90) Πεφεύγαμεν. In paucis codicibus, quos inter Pass. sequitur: μήτε εἰς τρεῖς ἐκφύλους καὶ ἀλλοτρίας διαιρεθῆντα ἀτάκτους καὶ ἀνάρχους καὶ οἷον εἰπεῖν ἀντιθέους. Verum hæc adjectitia sunt nec in melioris notæ codicibus leguntur.

(91) Ὃς καὶ τὸ εἶναι Πατέρα περιαιρεῖν. «Ut ab eo id etiam quod Pater sit, auferant,» Quod ait Billius: «Patris nomen ipsi adimant,» non satis est contra Sabellium, qui Patris nomen non detrabebat. Oliv. «ut ei esse Patrem,» etc.

(92) Τὸ εἶναι Υἱῷ. «Quod sit Filius, esse Filium, conservetur.»

(93) Εἴη. Addit Coisl. 1, υἱός.

(94) Μικρῶς τε καί. Habent permulti Regg., Collb., Or. 1, Jes., Pass., Bill. μικρῶς ἄτε καί.

(95) Ὃς προόδῳ καὶ οὐ διαλύτῳ. «Processione,» seu «processionis termino,» Gab. «ut in eo, qui indissolubilitate procedit, Spiritu.»

XXXIX. Sed ad hæc intelligenda, et satis com-
mode ac pro dignitate declaranda, longiori oratione
opus fuerit, quam præsentium institutum, atque adeo
vita hæc ferat. Quin ad id potius, et nunc, et sem-
per, opus fuerit Spiritu, per quem solum Deus, et
intelligitur, et exponitur, et auditur. Puri enim
duntaxat est, id attingere quod purum est, sui que
semper simile. Hæc autem idcirco in præsentia
paucis commemoravimus, ut istud planum fiat, ei,
qui de tantis rebus disputationem habeat, præser-
tim apud multitudinem, quæ ex variis ætatibus ani-
mique affectionibus confusa est, ac musici cujus-
dam instrumenti multis fidibus constantis in mo-
dum, variis pulsibus opus habet. difficile ejusmodi
orationem invenire, quæ omnes concinnare ac scienti-
æ lumine collustrare possit: non modo quod, cum
in tribus his rebus periculum versetur, hoc est in
mente, et sermone, atque auditu, si non ad omnia,
ad unum certe aliquod horum offendere necesse
est; aut enim mens minime illuminata est, aut
sermo elanguit, aut denique auris haud satis pur-
gata minime exceptit: atque ex horum uno peræque
atque ex omnibus veritas claudicat necesse est.
Verum etiam quia id quod his, qui aliud quoddam
sermonem reddit, hoc est auditorum religio, in detrimentum et periculum hic cedit.

XL. Ut enim de Deo, ac re omnium maxima,
atque ipsa salute, et prima omnibus spe, certamen
habentes, quo fervidiore fide præditi sunt, eo etiam
acrius orationi adversantur, ac veritatis proditionem,
non autem pietatem, obedientiam esse inter-
pretantes, prius omnia projecerint, quam opiniones
eas quas domo secum afferunt, et dogmatum, qui-
bus innutriti sunt, consuetudinum: atque hic affe-
ctus, de quo adhuc 32 loquor, moderatiorum ho-
minum est, nec prorsus malorum, qui etiamsi a

(96) Καθαρῶ γάρ. etc. Comb. sic vertit: «Puri enim est duntaxat enim attingere qui purus est, et eodem se modo habet,» nempe Θεός.

(97) Οὗ δ' εἴνεκα. Edit. οὗ δὲ εἴνεκα.

(98) Κρουμάτων. Ita novem Regg., sex Colb., Or. 4, Pass. et Comb. Ed. habent, χροσμάτων.

(99) Λαμπρῶναι. Reg. lu, Jes., Colb. 3, 4, λαμπρῶναι.

(1) Διανοία. «Mente,» malim, «intelligentia.»

(2) Πάντα. Colb. h, πρὸς πάντα.

(3) Ἐνελάμψθη. Reg. lu, ἐνελλάμψθη. Sic scripserat Billius in Herv.

(4) Ὁμοίως. Monet Gabrielinus hac voce, «æqualitatem usquequaque non significari; quemadmodum nec in orat. de amore erga pauperes: Πάντες πτωχοὶ ὁμοίως ἔλεεον. Alii enim aliis sunt miserabiliores, sed eorum nullus est, qui non aliqua misericordia dignus sit. Licet ergo plus claudicat veritas, si in duobus aut etiam si in tribus offendas, quam si in uno: æque tamen ad efficiendum ut claudicat, satisque est, si vel uni tantum e tribus impingas.»

(5) Ὅτι καὶ δ. Deest δ in duob. Colb.

(6) Ἡ τῶν ἀκούστων εὐλάβεια. Pietas religiosa demissos, obsequentes, et citra curiositatem audientes homines reddit, cum de moribus, de iudicio, ceterisque huiusmodi sermo est; verum eadem pietas eos efficit suspiciosos, curiosos, cantos, reluctantes, si quis de rebus fidei disputet. «Hoc autem ea ratione fit,» inquit Elias, qui hæc observat. «quod illic quidem ex morali disciplina utilitatem

ΛΘ. Ταῦτ' οὖν μακροτέρου μὲν ἢ κατὰ τὸν παρ-
όντα κριτὸν, οἶμαι δὲ καὶ βίον, τοῦ λόγου καὶ
νοῆσαι καὶ παραστῆσαι ἱκανῶς τε καὶ ὄσον ἄξιον·
μᾶλλον δὲ καὶ νῦν καὶ αἰ τοῦ Πνεύματος, ᾧ μόνῳ
θεὸς καὶ νοεῖται καὶ ἐρμηνεύεται καὶ ἀκούεται. Κα-
θαρῶ γάρ (96) μόνον ἀπτεόν τοῦ καθαροῦ καὶ ὡσαύ-
τως ἐχόντος· οὗ δ' εἴνεκα (97) νῦν ἐν ὀλίγῳ διετηλύ-
θαμεν, ἵν' ἐκεῖνο δηλώσωμεν, ὅτι χαλεπὸν ἐν πληθει-
μάλιστα, περὶ τηλικούτων διαλεγόμενον, ἐκ παντο-
δαπῆς συγκειμένῳ καὶ ἡλικίας καὶ ἕξως, ὅσον ὄρ-
γάνῳ τινὶ πολυχόρῳ διαφόρων δεομένῳ καὶ τῶν
κρουμάτων (98), εὐρεῖν τινα τὸν πάντας καταρτίσαι
δυνάμενον λόγον, καὶ λαμπρῶναι (99) τῷ φωτὶ τῆς
γνώσεως· οὐ μόνον ὅτι ἐν τρισὶ τούτοις τοῦ κινδύνου
σαλεύοντος, διανοεῖ (1) καὶ λόγῳ καὶ ἀκοῇ, ἀναγκαῖον
B περὶ ἕν γέ τι τούτων, εἰ καὶ μὴ πάντα (2), προσπατῆ-
σαι· ἡ γὰρ οὐκ ἐνελάμψθη (3) νοῦς, ἡ λόγος ἡσθη-
σεν, ἡ οὐκ ἐχώρησεν ἀκοῇ μὴ κεκαθαυμένη· καὶ
ὁμοίως (4) ἐξ ἑνὸς τούτων καὶ πάντων χωλεύειν
ἀνάγκη τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' ὅτι καὶ δ (5) τοῖς ἄλλοις
τι διδάσκειν ὑπισχυόμενοις ῥᾶστον ποιεῖ τὸν λόγον καὶ
εὐπράδεκτον, ἡ τῶν ἀκούστων εὐλάβεια (6), τοῦτο
ἐνταῦθα ἡ ζημία καθίσταται καὶ ὁ κίνδυνος (7).

doctrinæ genus profitentur, facilem et plausibilem

M'. Ὡς γὰρ περὶ Θεοῦ καὶ τοῦ μεγίστου τῶν ὄν-
των ἔχοντες τὸν ἀγῶνα, καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῆς,
καὶ τῆς πρώτης πᾶσιν ἐλπίδος (8), ὅσα τὴν πίστιν
εἰσὶ θερμοῦτεροι, τοσοῦτο προσαντέστεροι τῷ λόγῳ,
καὶ προδοσίαν τῆς ἀληθείας, οὐκ εὐσέβειαν τὴν εὐ-
C πείθειαν ὑπολαμβάνοντες, πάντα πρόνοι' (9) ἂν
πρότερον ἢ τοὺς οἰκοθεν λογισμοὺς, (10), μεθ' ὧν ἐρ-
χονται, καὶ τῶν δογμάτων οἷς συναναστράφησαν (11)
τὴν συνήθειαν καὶ τοῦτο ἐτι λέγω (12) τῶν μετριωτέ-
ρων καὶ οὐ πάντῃ κακῶν τὸ πάθος, οἱ ἂν τῆς ἀληθείας

omni periculo vacuam ad se manare conspiciunt;
istic vero, de spe ipsaque salute certantes, suam
ipsorum obedientiam, fidei proditionem existimant;
unde sit ut citius quidvis prodiderint contempere-
runtque, quam eas sententias, quas domo secum
afferunt, ac dogmatum eorum, in quibus educati
sunt, consuetudinem.) In his Elias, atque etiam
Gregorii verbis, traditæ semel sanæ fidei mutandæ
impossibilitas, ut ita dicam, mirabiliter elucet; at-
que etiam ab erroribus, quibus mens semel imbuta
est, emergendi quanta sit difficultas.

(7) Ὁ κίνδυνος. Deest in Jes.

(8) Πρώτης πᾶσιν ἐλπίδος. Coisl. πρώτης πάν-
των ἐλπίδος. «Prima spes,» inquit Elias, «est spes
in Deum; secunda, est salutis expectatio.» Sed
rectius Gabr. qui ad hæc eadem verba ait: «Ita
appellare consuevit Theologus excelsum illum Tri-
unitatem, Patrem, Filium et Spiritum sanctum.»
Et est vere hic Gregorii sensus, ut ipse exponit or.
xxii, al. xxvi, De moderatione servanda: Τὸ μέγισ-
τον, ἡ Πατὴρ, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐπι-
γνώσις, καὶ ὁμολογία τῆς πρώτης ἡμῶν ἐλπίδος. «Id
quod maximum est, Patris, et Filii, et Spiritus sancti
cognitio, confessioque primæ nostræ fidei.»

(9) Πρόνοι'. Reg. z, πρόνειντο.

(10) Ἐρχονται. Reg. 1, ἐρχονται.

(11) Συναναστράφησαν. Reg. 1, Comb. συνα-
εστράφησαν, quæ forsitan est germana lectio.

(12) Καὶ τοῦτο ἐτι λέγω. Comb. «Addo præter-
ea.»

επαμαρτάνωσιν, ἀλλὰ τῷ γε (13) δι' εὐλάβειαν τοῦτο πάσχειν. καὶ ζῆλον μὲν ἔχειν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν, τυχόν ἔσονται τῶν οὐ σφόδρα (14) κατακρινομένων, οὐδὲ πολλὰς δερομένων (15), ὡς οἱ θεὸς κακίαν καὶ (16) πονηρίαν τοῦ δεσποτικοῦ θελήματος ἀποπίπτοντες. Καὶ (17) τάχα ἀν οὗτοι μεταπεισθεῖεν ποτε, καὶ μεταβληθεῖεν ὑπὸ τῆς αὐτῆς εὐλαβείας, ὑφ' ἧς καὶ ἀντέβαινον, εἴ τις αὐτῶν ἄψαιτο (18) λόγος, ἢ οἴκοθεν ἢ ἐξωθεν κρούσας καιρίως (19), ὡσπερ σιδήρος πυρίτιν (20), λίθον, τὴν ἐγκύμονα καὶ ἀξίαν (21) φωτὸς διάνοιαν· ἐν ἧ καὶ τάχιστα ἀν ἐκ μικροῦ σπινθήρος ὁ τῆς ἀληθείας πυρὸς ἐκλάμψει (22).

fortasse ex parva scintilla veritatis flamma explendescat.

MA'. Τί δ' ἂν εἴποι τις (23) περὶ τῶν διὰ κενδοξίαν ἢ φιλαρχίαν, ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος (24) λαλούντων, Ἰαννοῦ (25) τινοῦ ἢ Ἰαμβροῦ μεγαληγορίας, οὐ κατὰ Μωυσέως (26), τῆς δ' ἀληθείας ὀπιζομένην, καὶ τῆς ὑγιαίνουσας κατεξανισταμένην διδασκαλίαν; ἢ τῆς τρίτης μοίρας τῶν δι' ἀπαιδεύσαν καὶ τὴν ἐπομένην ταύτῃ θρασύτητα (27) ὁμοίως (28) παντὶ λόγῳ χωρούντων συῶδει πάθει, καὶ καταπατούντων τοὺς καιοὺς μαργαρίτας τῆς ἀληθείας;

MB'. Ἡ ὅσοι μηδεμίαν μὲν οἴκοθεν ὑπόληψιν φέροντες, μηδέ τινα τύπον τῶν περὶ Θεοῦ λόγων ἢ χεῖρονα ἢ βελτίονα, πᾶσι δὲ ὑποτιθέντες ἑαυτοὺς λόγοις καὶ διδασκάλοις, ὡς ἐξ ἀπάντων ἐκλεξόμενοι τὸ κρεῖττον καὶ ἀσφαλέτερον, καὶ κριταῖς οὐ καλοῖς τῆς ἀληθείας σφίσιν αὐτοῖς (29) πιστεύσαντες (30)· ἔπειτα ὑπὸ τῆς πιθανότητος (31) ἄλλοτε ἄλλης (32) περιφερόμενοι καὶ στρεφόμενοι, καὶ παντὶ λόγῳ καταπιυθέντες καὶ πιτηθέντες (33), πολλοὺς ἀμείψαντες διδασκάλους καὶ πολλὰ γράμματα, ὡσπερ χοῦν ἀνέμοις βράδιω ἀποβαλόντες, τέλος ἀποκαμόντες καὶ ἀκοήν καὶ διάνοιαν, (34) (ὦ τῆς ἀλογίας!) πρὸς πάντα λόγον ὁμοίως δυσχεραίνουσι, καὶ μοχθηρὸν τύπον ἑαυτοῖς ἐγγράφουσιν, αὐτῆς καταγελάῃ ἡμῶν καὶ καταφρονεῖν ὡς ἀστάτου καὶ οὐδὲν ὑγιᾶς ἐχούσης τῆς πίστεως, μεταβαίνοντες ἀπαιδεύτως ἀπὸ τῶν λεγόντων ἐπὶ τὸν λόγον· ὡσπερ ἂν εἴ τις τοὺς ὀφθαλ-

⁶⁷ Rom. x, 2. ⁶⁸ Luc. xii, 47. ⁶⁹ Psal. lxxii, 8.

(13) Τῷ γε. Reg. r, Jes., Coisl. 1, τὸ γε.

(14) Οὐ σφόδρα. Reg. lu, οὐ πάνυ τι.

(15) Δερομένων. Regg. a, et l, δαιρομένων. Quod ad evangelicæ verbum magis accedit.

(16) Κακίαν καὶ. Reg. i, κακίαν ἢ.

(17) Καί. Addidimus ex octo Regg., totidem Colb., Or. 1.

(18) Ἀψαιτο. Reg. z, Colb. 3, 4, m, Jes. Billius ad oram Herv., ἀψηται.

(19) Καιρίως. Reg. i, καιρίαν.

(20) Πυρίτιν. Sex Regg. Coisl. 1, Or. 1, prima manu, πυρίτιν.

(21) Καὶ ἀξίαν. Hæc desunt in sex Regg., quinque Colb., Or. 1, Jes.

(22) Ἐκλάμψει. Colb. 6, ἀνάψει.

(23) Εἴποι τις. Regg. a, et l, εἴποις.

(24) Εἰς τὸ ὕψος. Gabr. e ad excelsam Trinitatem. Elias, e ad Dei majestatem.

(25) Ἰαννοῦ, etc. Orig., in Matth., tract. xxxv, n. 117, sic loquitur: « Quod ait Apostolus, » Il Tim. cap. iii, 8, « Sicut Jannes et Mambres resistenterunt Moysi, non invenitur in publicis Scripturis, sed in

A veritate aberrant, tamen quia ob religionis studium, et quod zelum quidem habeant, sed non secundum scientiam ⁶⁷, hoc patienter, ex eorum fortasse numero erunt, qui non tam graviter condemnabuntur, nec multis vapulabunt ⁶⁸, quemadmodum qui ob improbitatem et pravitatem, a Domini voluntate exciderunt. Atque hi quoque fortasse de sententia quandoque deduci, et ab eadem illa religione, ob quam prius repugnabant, immutari queant, si quis sermo eos attingat, qui, aut interne, aut externe, ut ferrum silicem, sic gravidam mentem ac luce dignam opportune feriat: in qua etiam celerrime

XLI. Quid autem de illis dixeris, qui ob inanis gloriæ cupiditatem aut dominandi studium iniquitatem in Excelsum loquuntur ⁶⁹, de Jannis, inquam, et Janibris arrogantia ⁷⁰, non adversus Mosem, sed adversus veritatem arma induentium, atque adversus sanam doctrinam insurgentium? Quid etiam de tertia classe, hoc est, eorum qui ob imperitiam, ejusque comitem temeritatem, adversus omnem sermonem, porcorum in modum, ruunt, ac pulchras veritatis margaritas conculcant ⁷¹?

XLII. Quid postremo de iis qui nullam quidem opinionem, nec ullam de divinis sermonibus vel deteriorem vel meliorem formam secum afferentes, verum quibuslibet sermonibus et magistris sese subjicientes, tanquam ex omnibus id quod melius certiusque sit, electuri, ac sibi ipsis, hoc est, malis veritatis iudicibus, confidentes; deinde alia atque alia sermonis probabilitate circumacti, et undique versati, atque omni sermonum genere obruti et protriti ⁷², postquam multos magistros commutarunt, ac multas litteras, pulveris instar, in ventos facile abjecerunt, auribus tandem et animo defatigati, (o ingentem rationis penuriam!) ⁷³ sermones omnes ex æquo fastidiunt, ac pravam formam sibi ipsis insculpunt, ipsam videlicet fidem nostram, ut incertam, nihilque sani habentem, irridentes et aspernantes, stultique ab his qui ser-

⁷⁰ Il Tim. iii, 8. ⁷¹ Matth. vii, 6. ⁷² Ephes. iv, 14.

libro apocrypho, qui inscribitur: *Jannes et Mambres liber*; unde ausi sunt quidam epistolam ad Tim. repellere, » etc. Non omitendum Jannis et

D Mambres portenta, ab Elia pro præstigiis haberi

(26) Μωυσέως. Plerique Regg. Μωσέως.

(27) Θρασύτητα. Videatur alludere Gregorius ad illud quod est apud Tim. Ἀμαθεία θράσος, ὁ λογισμὸς δ' ἔκνον φέρει. « Insuetitia imprudentiam parit, prudentia metum et cunctationem. » Bill. in 1 ed.

(28) Ὁμοίως. « Accipitur apud veteres, » inquit Elias, « pro ὁμοῦ, simul, et rursus pro ἀναλώως, impudenter atque aperta fronte. »

(29) Ἀπό τις. Pass., Colb. m, Herv. ἐαυτοῖς.

(30) Πιστεύσαντες. Reg. l, Comb. πιστεύοντες.

(31) Πιθανότητος. Reg., bu, et Bill., πιθανότητος.

(32) Ἄλλης. Reg. i, et l, ἄλλως, sicque omnem dandum contemdit Comb.

(33) Πατηθέντες. Duo Colb., καταπατηθέντες.

(34) Ὡ τῆς ἀλογίας! « Proh stoliditatem! »

monem habent, ad doctrinam transeuntes : non secus videlicet, ac si quis, vel oculorum, vel aurium vitio laborans, solem aut voces accuset, illum ut obscurum ac minus fulgentem, has ut absonas et imbecilles.

XLIII. Ac proinde minoris est negotii rudi adhuc animæ veritatem primum, instar cere nondum signatæ, imprimere, quam super litteras, hoc est pravas doctrinas et dogmata, pium sermonem scribere, ita ut posteriora cum prioribus confundantur et perturbentur. Ut enim præstat planam et tritam viam calcare, quam asperam nullisque pedum vestigiis impressam, arvumque colere aratro jam sæpe proscissum et emollitum, ita commodius quoque fuerit animum pingere, cui nondum vitiosa jam aliqua doctrina impressa sit, improbareque litteræ altissime consignatæ. Alioqui pio scriptori duplex hic labor suscipiendus erit, ut et priores formas deleat, et probatores dignioresque quæ maneat, ipsi substituat. At tot quidem sunt, tum quantum ad reliquas affectiones, tum quantum ad sermonem ipsum, pravi, et pravi illius typi et characteres : tantumque ei negotium incumbit, cui hæc animarum institutio et præfectura commissa est, ac plura etiam oratio, ne modum excederet, prætermisit.

XLIV. Quemadmodum igitur, si quis variam quamdam et multiplicem belluam, ex multis belluis, magnis juxta parvisque, ferisque ac mitibus, conlatam cicurare et ducere aggrediatur, huic in natura adeo præpostera et prodigiosa gubernanda maximus procul dubio labor subeundus sit, maximeque dimicatio; quippe cum nec vocibus iisdem, nec alimentis, nec manuum blanditiis, ac sibilis, nec reliquis denique institutionis modis, belluæ omnes delectentur, sed aliæ aliis, pro sua quæque natura et consuetudine, vel gaudeant, vel offendantur: ut qui ejusmodi belluæ curam susceperit, eum varia omnino et multiplici scientia ornatum instructumque esse oporteat, 34 et eam, quæ cuique apta sit, curationem adhibere, si quidem belluam cum laude ducere atque conservare cupit. Eodem modo cum commune hoc Ecclesiæ corpus instar compositæ cujusdam et inæqualis belluæ, ex pluribus variisque moribus et rationibus consti-

μους κακῶς διακείμενος. ἢ τὰ ὅσα διεφθαρμένως, κατηγοροῖ τῶν ἡλίου ἢ τῶν φωνῶν, τοῦ μὲν ὡς ἀμαυροῦ καὶ οὐ στίλβοντος, τῶν δὲ ὡς ἐκμελῶν καὶ ἀτόνων.

ΜΓ'. Καὶ διὰ τοῦτο βῆλον ἔρτι καινοτομεῖν ἀλήθειαν ψυχῆ, ὡς περ κηρὸν εὐπω κεχαραγμένον, ἢ γράφειν κατὰ γραμμάτων, πονηρῶν λέγω διδασμάτων (35) τὰ καὶ δογμάτων, εὐσεβῆ λόγον, ὡς συγγεῖσθαι καὶ ἀτακτεῖν τοῖς προτέροις τὰ δεύτερα. Ὅδον μὲν γὰρ (36) πατεῖν ἀμεινον τὴν λείαν καὶ τετριμμένην ἢ τὴν ἀτριβῆ καὶ τραχείαν, καὶ γῆν ἀρούνην πολυλάκις ἀροτρον ἔεμεν καὶ ἡμέρωσεν· ψυχὴν δὲ γράφειν, ἢν εὐπω λόγος ἐχάραξε μοχθηρῶς, οὐδὲ εἰς βάθος τὰ τῆς κακίας ἐνεσημάνθη γράμματα· δύο γὰρ ἂν οὕτω τὰ ἔργα γίνοντο (37) τῷ θεοσεβεῖ καλλιγράφῳ, ἐξαλείφειν τε τοὺς προτέρους τύπους, καὶ μετεγγράφειν τοὺς δοκιμωτέρους τε καὶ τοῦ μένειν ἀξιωτέρους. Τοσοῦτοι μὲν δὴ καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ πάθη, καὶ κατὰ τὸν λόγον αὐτὸν, οἱ πονηροὶ καὶ τοῦ πονηροῦ (38) τύποι καὶ χαρακτήρες· τσοῦτον δὲ τὸ ἔργον τῷ ταύτην πεπιστευμένῳ τὴν τῶν ψυχῶν (39) παιδαγωγίαν καὶ προστασίαν καὶ τὰ πλείω παρήκεν ὁ λόγος, ἵνα μὴ περιττότερος ἢ τοῦ δέοντος.

ΜΔ'. Ὅσπερ οὖν εἴ τις θηρίον ἐκ πολλῶν θηρίων συγκαίμενον πολυειδὲς (40) καὶ πολύμορφον, μειζῶνων τε καὶ μικροτέρων, ἡμερωτέρων τε καὶ ἀγριωτέρων, ἀγειν ἐπιχειροῖ καὶ τιθασσεύειν, πάντως ἂν ἦν ἔργον αὐτῷ, καὶ οὐ μικρὸν τὸ ἀγώνισμα, οὕτως ἀνομάλου καὶ ἀλλοκότου προστατεῖν φύσεως, οὔτε φωναῖς ταῖς αὐταῖς, οὔτε τροφαῖς, οὔτε χειρῶς (41) ἐπαφαῖς (42), οὔτε συρίμασιν (43), οὔτε τοῖς τῆς ἄλλης ἀγωγῆς τρόποις ἐκάστου τῶν θηρίων χαίροντος, ἄλλων δὲ ἄλλοις ἡδομένων, ἢ ἀγθομένων, ὡς ἢ φύσις ἐκάστου καὶ ἡ συνθήκη· καὶ τί ἂν ἔδει (44) ποιεῖν τὸν τοιοῦτου (45) θηρὸς ἐπιστάτην; τί δ' ἄλλο γε ἢ πολυειδῆ τε εἶναι καὶ ποικίλον τὴν ἐπιστήμην; καὶ κατάλληλον ἐκάστῳ προσάγειν τὴν θεραπείαν, ὡς ἂν ἀγοῖτο καλῶς αὐτῷ τὸ θηρίον καὶ διασώζοιτο; οὕτως ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων καὶ ἡθῶν καὶ λόγων, καθάπερ ἐνὸς ζώου συνθέτου καὶ ἀνομοίου, τοῦ κοινοῦ τούτου τῆς Ἐκκλησίας συγκαίμενου σώματος, πᾶσα ἀνάγκη καὶ τὸν προστάτην ἀπλοῦν τε εἶναι (46)

(35) Διδασμάτων. « Moralem disciplinam » intelligit Elias: et dogμάτων « fidei doctrinam. »

(36) Ὅδον μὲν γὰρ. « Viam enim planam, tritamque præstat calcare, quam asperam, etc.; animam vero, quæ nondum pravus imbuta est doctrinis, bonis informare est facilius. »

(37) Γίνονται. Sic Billius, sex Regg., duo Colb., Or. 1, Jes. Nonnulli γίνονται. Reg. z, γίνονται. In editis, γίνονται.

(38) Πονηροῦ. « Malignum vocat ipsum dæmonem, » inquit Gab. alluditque Gregorius, opinor, ad Matth. vi, 13.

(39) Τὴν τῶν. Sic Regg. hm, hu, melioris notæ codices. Combef. τῶν ταύτην πεπιστευμένων. Decet τῶν in ed.

(40) Πολυειδὲς. Reg. hu, πολυειδὲς τα.

(41) Χειρῶς. Jes. χειρῶν.

(42) Ἐπαφαῖς. Significat, inquit Gab., gestum illum quo solentis pecudibus aut etiam hominibus blandiri, dorsum eorum aut caput contrectantes.

(43) Συρίμασιν. Reg. l, συρίμασιν. Montac. σοφίσμασιν.

(44) Καὶ τί ἂν ἔδει, etc. « Et quid oporteat facere hujusmodi bestię præfectum? Quid aliud profecto quam curare ut multiplex sit ac varius scientia, » etc.

(45) Τὸν τοιοῦτου. Reg. r, τοῦ τοιοῦτου.

(46) Ἀπλοῦν τε εἶναι. « Simplicem, » inquit Elias, « quantum ad dogmata et actionis rectitudinem. » Brevius oral. in Athan. Gregorius se ipse exponit: ἀπλοῦς τὸν τρόπον, πολυειδὲς τὴν κυβέρνησιν. « Moribus simplex, gubernandi arte multiplex. » Vide Chrys., lib. vi De sacerdot., c. 5.

τὸν αὐτὸν κατὰ τὴν ἐν πᾶσιν (47) ὁρθότητα· καὶ ὅτι μάλιστα παντοδαπὸν καὶ ποικίλον κατὰ τὴν πρὸς ἕκαστον οἰκειώσιν, καὶ τὸ τῆς ὁμιλίας πρὸς πάντας ἐπιτηδεύειν τε καὶ πρόσφορον.

ME'. Οἱ μὲν γὰρ δεόνται γάλακτι τρέφεσθαι, τοῖς ἀπλουστέροις καὶ στοιχειωδεστέροις τῶν διδαγμάτων, ὅσοι τὴν ἔξιν (48) νήπιοι καὶ ἀρτιπαιεῖς, ὡς ἂν εἴποι τις, τὴν ἀνδρείαν τοῦ λόγου τροφήν οὐ φέροντες· ἦν εἰ προσάγοι τις παρὰ δύναμιν, τάχα ἂν καταπιεσθέντες (49) καὶ βαρηθέντες (50), οὐκ ἐξαρκούσης τῆς διανοίας, ὡσπερ ἐκεῖ τῆς ὕλης (51) τὸ ἐπιεισελθὸν ἐλκῶσαι καὶ οἰκειώσασθαι. ζτημιωθεῖεν ἂν καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν δύναμιν· οἱ δὲ τῆς ἐν τοῖς τελείοις λαλουμένης σοφίας χρῆζοντες καὶ τροφῆς τῆς ὑψηλοτέρας καὶ στερέροτέρας (52), τῷ πρὸς διακρισιν ἀληθοῦς τε καὶ ψευδοῦς ἰκανῶς (53) γεγευμένασθαι τὰ ἁλοθηρία, εἰ γάλα ποτίζοιντο καὶ τρέφονται λαχάνοις, ἀσθενῶν βρώματι, δυσχεραίνουσιν ἂν· καὶ μάλ' εἰκότως, οὐ δυναμούμενοι (54) κατὰ Χριστὸν, οὐδὲ αὐξοῦντες τὴν ἐπαινετὴν αὐξήσιν, ἣν ἐργάζεται λόγος τελειῶν εἰς ἄνδρα, καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας ἄγων πνευματικῆς, τὸν καλῶς τρεφόμενον. carientes, quod sermo divinus affert⁷⁷, eum, qui tualis ætatis mensuram ducens⁷⁸.

MC'. Καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἰκανός; Οὐ γὰρ ἔτμεν ὡς οἱ πολλοὶ κατηλεύειν δυνάμενοι (55) τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, καὶ ἀναμιγνύειν τὸν οἶνον ὕδατι· τὸν εὐφραίνοντα καρδίαν ἀνθρώπου λόγον τῷ πολλῷ καὶ εὐώνῳ καὶ χαμὰ συρομένῳ καὶ ἐξητήλῳ καὶ εἰκῆ βέοντι, ὥστε αὐτοὶ τὴν παρακερδαίνειν (56) ἐκ τῆς κατηλείας, ἄλλο τε ἄλλως ὁμιλοῦντες τοῖς πλησιάζουσι καὶ πᾶσι πρὸς χάριν· ἐγγαστριμυθοὶ (57) τινες ὄντες καὶ κενολόγοι, τὰς ἑαυτῶν ἡδονὰς θεραπεύοντες (58) λόγοις ἐκ γῆς φωνουμένοις καὶ δυσμέ-

⁷⁵ Hebr. v, 12; I Cor. iii, 1, 2. ⁷⁶ I Cor. ii, 6. ⁷⁷ Ephes. iv, 13. ⁷⁸ II Cor. ii, 16. ⁷⁹ ibid. 17. ⁸⁰

(47) Ἐν πᾶσιν. Deest in Reg. r.

(48) Ἐξιν. Reg. hu, addit, εἰσι.

(49) Καταπιεσθέντες. Reg. r, n, Colb. 3, 4, Or. 1, prima manu, καταπιεσθέντες. Colb. 6, 5, καταπιεσθέντες.

(50) Βαρηθέντες. Ita novem Regg., octo Colb., Or. 1, Jes., Par. vero βαρυθέντες.

(51) Ἰλῆς. Observat Comb. hæc voce, « corpus » D a Gregorio passim significari.

(52) Στερέροτέρας. Reg. hu, Bill. in marg. στερέροτέρας, « solidiori. »

(53) Ἰκανός. « Sufficenter, abunde. »

(54) Δυναμούμενοι. Reg. hu, δυνάμενοι.

(55) Κατηλεύειν δυνάμενοι. « Qui possimns adulterare verbum veritatis. » Billius non reddidit δυνάμενοι, nec Gabriellus; quam tamen vocem magni esse momenti, et sic vertendam censet novus interpret Gallicus: « qui potentes sunt avaro atque fraudulenter tractare verbum veritatis, illudque corrumpere, ac vinum aqua miscere. » Deinde Gregorius 1° alludit ad hæc Isaiæ verba, c. i, 22, Οἱ κἀπηλοὶ σου μίσγοι τὸν οἶνον ὕδατι. « Caupones tui miscent vinum aqua; » et ad hæc Apost. II Cor. ii, 17, κατηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, « adulterantes verbum Dei; » 2° voce δυνάμενοι significare videtur pravos pastores, qui sua utuntur potestate ad verita-

tem sit, summopere quoque necesse est, antistitem simul et simplicem esse, quantum ad eam, quam ad res omnes adhibere debet, rectitudinem; et rursus quam maxime varium ac multiplicem, quantum ad id attinet, ut uniuscujusque animum sibi adjungat, ætque ad apposite omnes alloquatur.

XLV. Quidam enim lactis alimonia opus habent, hoc est, simplicioribus et elementariis doctrinis, nimirum qui puerili animi habitudine sunt, recensque, ut sic dicam, compacti, nec virilem sermonis cibum ferunt⁷⁵: quem si quis ipsis præter vires admoverit, ejus pondere oppressi fortasse atque obruti, animo ad id quod transmissum est, attrahendum sibi accommodandum haud satis virium habente, quemadmodum nec corpore in cibis materia constantibus, pristinas etiam eorum vires labefactabit. Alii, quod sensus ad verum a falso intrenscentium ac secernendum exercitatos habeant, ac proinde sapientia ea quæ inter perfectos exponitur⁷⁶, sublimiorique et firmiori cibo indigeant⁷⁶, si quis lac illis propinet, olcibusque, hoc est, infirmiorum cibo, eos alat⁷⁶, molesto animo id laturi sunt: ac merito sane, utpote nihil Christiani roboris colligentes, nec laudabile illud augmentum pulchre alitur, in virum perficiens, atque ad spiri-

XLVI. Et ad hæc quis idoneus⁷⁹? Non enim plorisque similes sumus, qui veritatis doctrinam adulterant⁸⁰, ac vinum aquæ miscent⁸¹; hoc est, doctrinam cor hominis exhilarantem⁸², cum vili et vulgari, humique serpente, et evanida, frustra que et tomere sumente, ut ipsi ex hac cauponandi ratione obiter aliquid elucrentur, aliaque alio modo cum iis qui ad ipsos accedunt, verba 35 faciunt, omnibusque assentantur, ventriloqui sane quidam et vaniloqui, voluptatibus suis servientes, verbis e terra⁷⁸ Hebr. v, 14. ⁷⁶ Rom. xiv, 2. ⁷⁷ Coloss. ii, 19. ⁷⁸ Isa. i, 22. ⁸² Psal. ciii, 15.

tem corrumpendam, et alludere simul ad hæc verba ps. li, 3, Τί ἐγκαυχᾷ ἐν κακίᾳ, ὁ δυνατὸς ἀνομιῶν; « Quid gloriaris in malitia qui potens es in iniquitate? »

(56) Παρακερδαίνειν. De his Apostolus I Tim. vi, 5, « Qui existimant quæstum esse pietatem. » Eodem sensu ac Greg. S. Hieronymus in II Cor. ii ait: « omnem doctorem, qui auctoritatem Scripturarum, per quam potest audientes corrigere, vertit ad gratiam... vinum sanctarum Scripturarum violare atque corrumpere sensu suo. »

(57) Ἐγγαστριμυθοὶ. Vox illa, quam Vulgata « pythones » interpretatur, sæpe occurrit in Scripturis. Hic autem Gregorius alludit ad hæc Is. cap. viii, 19, verba: Ζητήσατε τοὺς ἐγγαστριμύθους καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς φωνοῦντας, τοὺς κενολογοῦντας, οἳ ἐκ τῆς κοιλίας φωνοῦσι. Quos ventriloquos appellat Isaias, eosdem Vulgata « pythones, magos, divinos, » etc. Antiquos gentiles e terra fundi oracula credidisse patet, inquit Gab. ex illo Ciceronis loco, De div., in lib. i, ubi ait: « Credo etiam anhelitus quosdam fuisse terrarum; quibus inflatæ mentes oracula sunderent. »

(58) Θεραπεύοντες. Oliv. « venantes, » Bill. prima edit. « aucupantes. » Uterque videtur legisse θηρῶντες.

propterea et in terram pessimentibus; ut maximam apud vulgus gloriam et nominis celebritatem consequantur, maximis ipsos damnis efficiunt, aut etiam omnino perdentes, atque innoxium simpliciorum animarum cruorem effundentes, de manibus nostris aliquando requirendum⁵⁹.

XLVII. Quin potius illud scimus, melius esse aliis qui artis peritia præsent, salutis nostræ habenas concedere, quam imperitos aliorum aurigas esse, atque aurem potius æquam submittere, quam imperitam linguam movere. Hæc cum nobiscum ipsi, non pessimis fortasse consiliariis, benevolis quidem certe, collocuti, præstabilius esse duximus, cum quæ dicenda et facienda essent, nesciremus, ea addiscere, quam nescientes docere. Præclare enim cum eo agitur, cui vel in profundam senectutem canus sermo veniat, eamque vim habens, ut recenti adhuc in pietate animæ adiumento esse possit. Nam certe alios docere aggredi, priusquam ipsi satis edocui simus, ac figulinam, ut dici solet, in dolio discere, hoc est in aliorum animabus pietatem meditari et exercere, valde stultorum aut temerariorum hominum esse mihi videtur: stultorum si ne inscitiam quidem suam agnoscunt: temerariorum, si cum eam cognitam habeant, hoc tamen negotium aggredi non verentur.

XLVIII. Enimvero Hebræorum sapientes hanc olim Hebræis legem fuisse narrant, in primis rectam et laude dignam, qua non cuivis ætati quivis Scripturæ liber concedebatur, nam ne hoc quidem utilius esse, quandoquidem nec tota statim a quolibet percipi possit, ac, quod in ea reconditius est, ob externam speciem imperitioribus plurimum detrimenti afferre possit; verum 36 alii libri ab initio cunctis patebant, et communes erant, hoc est quo-

⁵⁹ Ezech. iii, 20; xxxiii, 8.

59) *Εὐδοκιμοῦμεν*. Sic octo Regg., Pas., Or. 1, quinq. Colb. et Jes., Coisl. 1, εὐδοκίμοι ἤμεν. Nonnulli εὐδοκιμοῦμεν. Par. et Bas. εὐδοκιμοῦσιν. Sic legit Billius et vertit « celebritatem consequantur » pro « consequamur; » et fortasse omnia quæ præcedunt prima persona rectius verterentur.

(60) *Αὐτούς*. Sic Billius emendaverat in Bas. et Tillem. quod plurimi codices confirmant. Billius tamen, ut et Gabriellus, vertit « seipos. » In ed. ἐαυτούς.

(61) *Ἐκζητηθῶμενον*. Ita Jes. In edit. ἐκζητητόμενον.

(62) *Ἐβροῖς*. Sequitur in ed. Bas. διὰ τοῦτο, quæ a Billio deleta sunt, « quia, inquit, deerrant in Card. » Addimus, et in cæteris codicibus.

(63) *Εἰδότες*. Coisl. 1, εἰδότες, ut postea ἀγνοῦντας.

(64) *Πολὺς*. Elias, « canitie dignus. » Bas. πρόπων πεπολυμένῳ ἀνδρὶ τοῦτ' ἔστι, συνετός. « Homine cano dignus, » hoc est, sapiens et « intelligens. »

(65) *Αὐτούς*. Reg. hu, πρὶν ἂν αὐτούς. Coisl. 1; et Colb. iii. πρὶν αὐτός.

(66) *Κεραμεῖαν*. Sic septem Regg., Or. 1, Jes. Κεραμειαν vero habent non pauci, Basilus et editi libri, et Proverbium istud, « juxta Basilium et Eliam, « in eos est, qui majora, priusquam minora, docentur aut addiscunt. » Nec enim in dolio, verum

νοῖς εἰς γῆν ὡς ἂν μάλιστα εὐδοκιμοῦμεν (59) παρὰ τοῖς πολλοῖς, ὅτι μάλιστα ζημιοῦντες αὐτούς (60). ἢ ἀπολλύντας, καὶ αἷμα ἀθῶων ἀπλουστέρων ψυχῶν ἐκχέοντες ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἐκζητηθῶμενον (61).

MZ'. Ἄλλ' εἰδότες ἐτέροις βέλτιον εἶναι τὰς ἐαυτῶν ἡνίας ἐνδιδόναι τεχνικωτέροις, ἢ ἄλλων ἡνιόχους εἶναι ἀνεπιστήμονας, καὶ ἀκοήν ὑποτιθέναί μᾶλλον εὐγνώμονα, ἢ γλώσσαν κινεῖν ἀπαίτεον ταῦτα διαλεχθέντες ἡμῖν αὐτοῖς, καὶ ἰσως οὐ φαύλοισι συμβούλοισι, εἰ δὲ μή γε, ἀλλ' οὖν εὖνοις (62), καὶ τὰ ῥητέα καὶ τὰ πρακτέα μαθεῖν οὐκ εἰδότες (63), μᾶλλον ἢ διδάσκειν ἀγνοοῦντες, ἐδοκιμάσαμεν. Ἄγαπητὸν γὰρ ὅτω κἄν εἰς βαθύ γῆρας λόγος ἀφίκατο πολὺς (64), καὶ ὠφελῆσαι νέαν ἐν εὐσεβείᾳ ψυχὴν δυνάμενος. Ὡς τὸ γε παιδεύειν ἄλλους ἐπιχειρεῖν, πρὶν αὐτούς (65) ἱκανῶς παιδευθῆναι, καὶ ἐν πίθῳ τὴν κεραμεῖαν (66) μανθάνειν, τὸ δὴ λεγόμενον, ἐν ταῖς τῶν ἄλλων ψυχαῖς ἐκμελετᾶν τὴν εὐσέβειαν, λίαν εἶναι μοι φαίνεται ἀνοήτων ἢ τολμηρῶν ἀσυνέτων μὲν, εἰ μὴδὲ αἰσθάνονται (67) τῆς ἐαυτῶν ἀμαθείας ἠρασέων δὲ, εἰ καὶ (68) συνιέντες, κατατολμῶσι (69) τοῦ πράγματος

MH'. Ἐβραίων μὲν οὖν οἱ σοφώτεροι λέγουσιν, ὡς ἄρα ἦν τις πάλαι νόμος (70) Ἐβραίοις, ἐν τοῖς μάλιστα εὖ ἔχων καὶ ἐπαινούμενος, μὴ πᾶσαν ἡλικίαν πάσῃ Γραφῇ ἐνδοῖσθαι ἢ μὴδὲ γὰρ (71) εἶναι τοῦτο λυσιτελέστερον, ὅτι μὴδὲ πᾶσαν εὐθέως εἶναι παντὶ ληπτὴν, καὶ τὰ μέγιστα ἂν τοὺς πολλοὺς κακῶσαι τῷ φαινομένῳ, τὴν βαυυτέραν ἢ ἀλλὰ τὰς μὲν ἀπ' ἀρχῆς ἀνείσθαι πᾶσι καὶ εἶναι κοινὰς, ὧν καὶ τὸ σωματικὸν (72) οὐκ ἀδόκιμον τὰς δὲ μὴ ἄλλοις

in minoribus vasculis, velut ollis aut cyathis, in quibus tanti non est peccare, figulinam figuli docent'.

(67) *Αἰσθάνονται*. Alii, αἰσθάνονται.

(68) *Et καὶ*. Κατὰ deest in omnibus penes codicibus.

(69) *Κατατολμῶσι*. Male in ed. κατατολμᾶσι.

(70) *Νόμος*. « Consuetudinem » interpretatur Elias, recte quidem. Nam in lata lege prohibitum non reperias. Eas autem tantum Scripturæ partes, quarum profundior erat sensus, ut prima Ezechielis capita de cherubim, postrema de instauratione templi, Canticum canticorum, legere usus non erat; alias autem partes cunctis fas erat versari. Quapropter non satis accurate totum hunc locum vertisse Billius videtur; imprimis, cum hæc usurpat verba, « tota, alia libri, » etc., cum de libris totis non sit sermo, sed de librorum partibus, quarum sensus reconditior erat, quam ut a nonnullis capi posset, atque etiam nonnullis posset nocere.

(71) *Μὴδὲ γὰρ*. Reg. a, et Col. 1, Μὴ γὰρ. MH' Reg. i, εἶναι οὐκ ἰμῖτι; et paulo post Reg. i, τὰ μέγιστα ἂν.

(72) *Τὸ σωματικόν*. « Quod corporeum est. Unde, » inquit Orig., hom. 5 in *Lor.*, « est corpus inæcess scripturæ et animam ac spiritum intelleximus. » Et idem Orig., *Philoc.*, c. 1, τῆς οὐρανῆς σαρκὸς τῆς γραφῆς, « ut simplicior intelligatur ab ipsa voluit carne scripturæ. »

ἢ τοῖς ὑπὲρ εἰκοστὸν καὶ πέμπτου γεγονόσιν ἔτος πιστεύεσθαι, ὅσαι δι' εὐτελοῦς τοῦ ἐνδύματος τὸ μυστικὸν κάλλος περικαλύπτουσιν, ἄθλον φιλοπονίας καὶ λαμπροῦ βίου, μόνους τοὺς κεκαθαρμένους (73) τὸν νοῦν ὑπαστρέπτον καὶ φανταζόμενον, ὡς μόνης (74) δυναμένης τῆς ἡλικίας ταύτης ὑπὲρ τὸ σῶμα γενέσθαι, καὶ ἀναβῆναι καλῶς ἐπὶ τὸ πνεῦμα ἀπὸ τοῦ γράμματος.

ΜΘ. Ἡμῖν δὲ (75) οὐδεὶς ὁρος τοῦ παιδεύειν καὶ τοῦ παιδεύεσθαι, ὡς περ οἱ λίθοι (76) πάλαι ταῖς ὑπὲρ τὸν Ἰορδάνην καὶ ταῖς ἐντὸς Ἰορδάνου φυλαῖς· οὐδὲ τίσι μὲν ἐκείνο, τίσι δὲ τοῦτο ἐπιτρεπτόν· οὐδέ τις κανὼν (77) τῶν ἕξεων· ἀλλ' οὕτω τὸ πρᾶγμα ἔρριπται καὶ συγκέχεται, καὶ οὕτω κακῶς διακείμεθα, ὥστε οἱ πλεῖους ἡμῶν, ἵνα μὴ λέγω πάντας, πρὶν ἀποθέσθαι (78) σχεδὸν τὴν πρώτην τρίχα καὶ τὸ τὰ παιδικὰ ψελλίζεσθαι, πρὶν παρελθεῖν εἰς τὰς θείας αὐλάς, πρὶν τῶν ἱερῶν βίβλων γνῶναι καὶ (79) τὰ ὀνόματα, πρὶν Καινῆς καὶ Παλαιᾶς χαρακτῆρα (80) γνωρίσαι καὶ τοὺς προστάτας (81)· οὕτω γὰρ λέγω πρὶν ἢ τὸν βόρβορον ἀποπλύνασθαι, καὶ τὰ τῆς ψυχῆς ἀσχη ὅσα ἡ κακία ἡμῖν προσεμάξατο, ἂν δύο ἢ τρία ῥήματα τῶν εὐσεβῶν ἐξακῆσωμεν, καὶ ταῦτα ἐξ ἀκοῆς, οὐκ ἐντεύξεως, ἢ τῷ Δαβὶδ βραχέα καθομιλήσωμεν, ἢ τὸ τριθῶνιον εὐ περιστειλώμεθα (82), ἢ μέχρι τῆς ζώνης φιλοσοφῆσωμεν, εὐσεβείας τι πλάσμα καὶ εἶπν ἡμῖν αὐτοῖς περιχρῶσαντες (83)· βαβαί (84) τῆς προεδρίας καὶ τοῦ φρονήματος! Ἰερὸς καὶ ἐκ σπαργάνων ὁ Σαμουὴλ (85)· εὐθύς ἔσμεν σοφοὶ καὶ διδάσκαλοι, καὶ ὑψηλοὶ τὰ θεῖα, καὶ γραμματέων τὰ πρῶτα καὶ νομικῶν, καὶ χειροτονοῦμεν ἡμᾶς αὐτοὺς οὐρανοῦς, καὶ καλεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων βαββί ζητοῦμεν, καὶ οὐδαμῶς τὸ γράμμα, καὶ πάντα δεῖ νοηθῆναι πνευματικῶς, καὶ λῆρος (86) πλατῦς τὰ

^{82,83} I Reg. II, 41. ⁸⁴ Matth. XIII, 7.

(73) *Τοῖς κεκαθαρμένοις.* Omissum in Reg. I.

(74) *Μόνης.* Regii quatuor, totidem Colb., Or. 4, Jes., Pass. habent μόλις, « vix; » et quidem ea vox optinuum exhibet sensum.

(75) *Ἡμῖν δέ.* Pass. ἡμῶν. Mex οὐδέ εἶς, Jes. divisim.

(76) *Λίθοι.* « Limitanei lapides. » Nulla hic difficultas. Gregorius his verbis significat, singulas tribus defixis in terram lapidibus distinctas fuisse, quod Elias et Basilius ipsi etiam testantur. Certe in lib. Jos. capp. xv, xvi, xvii, uniuscujusque tribus limites accurate describuntur.

(77) *Οὐδέ τις κανὼν.* In prima ed. Billius, melius quam secundis curis, « nec ad ullam normam hominum pretia qualitatesque perpendimus. » In Gregorio subtilius quid latet. Spectat namque ὃ ult. cap. v Hebr.

(78) *Πρὶν ἀποθέσθαι,* etc. Elias : « antequam infantiam et puerilem ætatem excesserim. »

(79) *Κᾶν.* Sic plerique scripti et editi libri. Par. καί.

(80) *Χαρακτῆρα,* Reg. I, tres Colb. Coisl. 4, χαρακτῆρας.

(81) *Προστάτας.* Gab. « propugnatores et quasi patronos » Comb. « duces et auctores. » Basilius optime τῆς παλαιᾶς Γραφῆς τοῦς συγγραφεῖς λέγει, « instrumenti veteris (utriusque, » Elias) « scriptores dici. »

A rum ne id quidem, quod corporeum est, laude caret : alii autem his duntaxat qui vicesimum quintum ætatis annum excessissent, committebantur, hoc est qui sub vili indumento mysticam pulchritudinem obtegunt, laboris et industriæ, ac luculentæ vitæ præmium, solis iis, qui mente purgati sint, fulgentem et conspicuam, quod scilicet sola hæc ætas supra corpus assurgere, atque a littera ad spiritum recte ascendere queat.

XLIX. At nobis nullus docendi ac discendi terminus est constitutus, velut olim lapides tribus, quæ ultra Jordanem et intra Jordanem erant; nec quibusnam illud, quibusnam rursus hoc committendum sit; nec norma ulla, ad quem habitus exigamus : verum ita projecta et confusa hæc res est, tamque male afficimur, ut quam plurimi ex nobis, ne omnes dicam, prius fere quam primam comam abjecerimus, puerilique more balbutire desierimus, priusquam in divina atria introierimus, priusquam sacrorum librorum vel nomina ipsa noverimus, priusquam novi veterisque Testamenti characterem et auctores cognitos habuerimus; nondum enim dico priusquam cœnum, et animæ labes, quas peccatum nobis impressit, eluerimus; si duo aut tria pia verba edidicerimus, eaque non ex lectione, sed auditione sola hausta, aut Davidi paulum operæ dederimus, aut pallium scite contraxerimus, aut zona tenus philosophati fuerimus, pietatis speciem quamdam et larvam nobis illinentes : o præfecturam ! o elatum animum ! Sacer etiam ab incunabulis Samuel^{84,85} : statim sapientes et magistri sumus, et in divinis rebus sublimes, et scribarum ac legisperitorum primi, ac cœlestes nos ipsos designamus, et vocari ab hominibus Rabbi expetimus⁸⁶, nec usquam littera, sed omnia spirituali modo intelligantur oportet, ac meræ nugæ somnia sunt, at-

(82) *Περιστειλώμεθα.* « Est vere contrahere. Studiose venusteque circumponere : » τὸ ἐπιμελῶς καὶ κοσμίως περιβεβλησθαι. Sic Basil. interpretatur.

(83) *Περιχρῶσαντες.* Reg. u, et Col. I, ἐπιχρῶσαντες.

(84) *Babaί,* etc. « Papæ ! quam egregii præsides ! » Ambitiosorum objectio est cum indignatione relata, et ironice refutata. Εἶτα θαυμαστικῶς, εἰ βούλει, καὶ σχετλιαστικῶς ἀνεφώνησεν· Ὡς θαυμαστοὶ πρόεδροι οἰησόμεθα εἶναι καὶ τὴν φρόνησιν ὑψηλοί. « Deinde cum admiratione, vel indignatione, si mavis, exclamavit : Quam admirandi præsides, quam sapientia sublimes esse videbimur ! » Quem verborum sensum non satis reddit Billii interpretatio.

(85) *Σαμουὴλ.* Tillem. « Quasi Samueles quidam essemus universi. » Billius, prima edit. « Protinus Samuelem... in ore habemus. »

(86) *Καὶ λῆρος,* etc. Alii arbitrantur hæc esse hominum illorum verba, quibus objecta sibi Samueles charisma rejiciant. Alii, ut Elias, ea ut Gregorii verba iudicium suum interponentis agnoscunt : « Sed nugæ et somnia crepamus. » Noster Louvardus sic sibi videtur assequi : « Et quæ somniana veræ nugæ sunt, quæque dividendum, somnia; cum ipsi tamen, nisi laudibus offeramur, indigemur. »

que, nisi magnis laudibus efferamur **37** indignatione afficimur. Atque hæc, qui benigniores inter nos et simpliciores sunt : quid porro ii qui magis spirituales sunt, ac generosiores? Multum nos, si ita visum fuerit, condemnantes et vexantes, ac miseris modis exagitantes, nec loco ullo ac numero ponentes, abscedunt, societatem nostram, velut haud piorum hominum aspernantes.

L. Quod si cupiam eorum dicamur leniter ad hunc modum, ac disserendo, eum provehentes : Dic mihi, vir admirande, vocasne aliquid saltare, et tibia canere? Maxime vero, inquiet. Quid sapientiam, et sapientem esse, quod nos divinarum humanarumque rerum scientiam definimus? Id quoque concedet. Age vero censesne artes illas sapientia meliores et sublimiores esse, an hanc potius illis? **B** Mihi quidem non est dubium, quin hanc omnibus etiam præstantiorem esse dicturi sint, atque hactenus æqui et candidi iudices sint. Utrum igitur, saltationis quidem et cantus tibiarum doctrina quædam et disciplina est, ad idque, et diuturno tempore, et plurimis laboribus ac sudoribus opus est, atque interdum etiam mercedem persolvere oportet, et perductores adhibere, longasque peregrinationes suscipere, cæteraque omnia facere et pati, quibus artis peritia comparatur : sapientiam autem, quæ omnibus præest, ac bona omnia complexu suo tenet, adeo ut ipse quoque Deus, quamvis permultis nominibus vocetur, hoc tamen nomine impensius quam ullis aliis delectetur, rem usque adeo levem et protritam esse existimabimus, ut ad hoc, ut quispiam sapiens sit, voluntas sola requiratur? Magnæ profecto stultitiæ hoc fuerit. Si hæc ad eos dicamus, erroremque paulatim repurgemus, aut alius quispiam doctiorum et prudentiorum, hoc nimirum illud fuerit supra petras seminare⁹⁴, atque in aures non audientium loqui⁹⁵. Ita ne hactenus quidem sapientes sunt, ut inscitiam suam cognitam habeant. Ac mihi commodum esse videtur illud Salomonis de ipsis **38** usurpare : *Est matum quod vidi sub sole, virum qui sibi sapiens esse videtur*⁹⁶ : et quod pejus est, alios erudiendos suscepit, qui ne inscitiam quidem suam persentit.

⁹⁴ Luc. viii, 6. ⁹⁵ Eccli. xxv, 12. ⁹⁶ Eccli. x, 5; Prov. xxvi, 12.

(87) *Πνευματικοί*. In margine Colb. καθ' ὑπόκρισιν, « per hypocrisim ac fecte. »

(88) *Μάλλον*. Deest in septem Regg. aliisque nonnullis. Legitur tamen in pluribus optimæ notæ codicibus.

(89) *Προβιβάζοντες*. Sic Regg. b, l, m, Colb. m, etc., cuius vocis vis hæc est, « ratiocinando gradatim urgentes. » Alii codices habent *συμβιβάζοντες*. Ed. Bas. *προσβιβάζοντες*.

(90) *Τι δαί*. Plerique Regg. Jes. et plures Colb. τι δέ.

(91) *Εὐ οὐδ'*. Εὐ deest in quatuor Regg., septem Colb. et Or. 1.

(92) *Καὶ ἀλλήσεως*. etc. Sic Horat. *Arte poet.* v. 413 et seq.

Qui Pythia cantat

Tibicen, didicit prius, extimuitque magistrum.

Nec satis est dixisse, ego mira poemata pango.

(93) *Καταβαλεῖν*. Comb. *καταβάλλειν*.

(94) *Προσαγωγῶν*. Comb. « qui aditum præsent,

ἀνεύρατα · καὶ ἀγανακτοῦμεν ἄν, εἰ μὴ σφόδρα ἐπαίνομεθα. Τοῦτο ἡμῶν οἱ χρηστότεροι καὶ ἀπλούστεροι · τί δὲ οἱ πνευματικοὶ (87) μᾶλλον (88) καὶ γενναιότεροι; Πολλὰ κατακρίναντες ἡμᾶς, ἄν οὕτω δόξῃ, καὶ βασιανίαντες, καὶ οὐδαμοῦ θέντες, ἀπήλθον, καὶ τὴν κοινωνίαν ὡς οὐκ εὐσεβῶν διαπτύσαντες.

N. "An δέ τινα αὐτῶν λέγωμεν οὕτως πρᾶως καὶ λογικῶς προβιβάζοντες (89) · Εἰπέ μοι, ὦ θαυμάσια, καλεῖς τι τὸ ὀρχεῖσθαι, τὸ τε αὐτεῖν; Πάνυ γε εἰποιεν ἄν. Τί δαί (90) σοφίαν τε καὶ σοφὸν εἶναι, τοῦθ' ὃ δὴ θεῶν τε καὶ ἀνθρωπίνων ἐπιστήμην τιθέμεθα; Καὶ τοῦτο δώσουσι. Πότερον δὲ κρεῖττον εἶναι καὶ ὑψηλότερον, ταῦτα σοφίας, ἢ τούτων μακρῶ τὴν σοφίαν; Καὶ πάντων εὐ οὐδ' ὅτι (91) φήσουσι · καὶ μέχρι τούτων εἰσιν εὐγνώμονες. Ἄρ' οὖν ὀρχήσεως μὲν καὶ αὐλήσεως (92) ἐστὶ διδασκαλία καὶ μάθησις, καὶ χρόνον πρὸς τοῦτο δεῖ, καὶ ἰδριῶτων συγχῶν καὶ πόνων, καὶ μισθοὺς καταβαλεῖν (93) ἔστιν ὅτε, καὶ προσαγωγῶν (94) δεηθῆναι, καὶ ἀποδηῆσαι μακρότερα, καὶ τᾶλλα (95) τὰ μὲν ποιῆσαι πάντα, τὰ δὲ παθεῖν, οἷς ἐμπειρία συλλέγεται · τὴν δὲ σοφίαν, ἢ πᾶσιν ἐπιστατεῖ (96), καὶ πάντα ἐν ἑαυτῇ τὰ καλὰ συλλαβοῦσα (97) ἔχει, ὡς καὶ τὸν θεὸν αὐτὸν τοῦτο μᾶλλον ἢ τι ἄλλο χαίρειν ἀκούοντα, ἐπειδὴ καλεῖται πολλοῖς ὀνόμασιν, οὕτω κοῦφόν τε καὶ πεπατημένον πρᾶγμα ὑποληψόμεθα, ὥστε θελήσαι δεῖν (98) μόνον καὶ εἶναι σοφόν; Πολλῆς (99) τοῦτο τῆς ἀμαθείας. Ἄν ταῦτα λέγωμεν αὐτοῖς, καὶ κατὰ μικρὸν τὴν πλάνην ἀνακαθαίρωμεν (1), ἢ τις ἄλλος τῶν εὐμαθεστέρων καὶ συνετατέρων, τοῦτο ἐκεῖνο κατὰ πετρῶν σπείρειν, καὶ λαλεῖν εἰς ὧτα μὴ ἀκούοντων. Οὕτως οὐδ' αὐτὸ τοῦτο εἰσι σοφοί, τὴν ἑαυτῶν γινώσκειν ἀπαιδεύσαν. Καὶ μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν τὸ τοῦ Σολομώντος περὶ αὐτῶν εἰπεῖν (2) · Ἔστι πορθηρία, ἢν εἶδον ὑπὸ τὸν ἥλιον, ἄνδρα δόξαντα παρ' ἑαυτῶ σοφὸν εἶναι · καὶ ὁ τούτου πονηρότερον, παιδεύειν ἄλλους πεπιστευμένον τὸν μηδὲ τῆς οἰκείας ἀμαθείας ἐπαισθανόμενον.

conciatores. » Bill. prima editione, « commendatores. »

(95) *Τᾶλλα*. In Reg. l, desideratur : in Reg. l, et Colb. m, legitur : Καὶ τὰ μὲν ποιῆσαι, τὰ δὲ παθεῖν.

(96) *Ἐπιστατεῖ*. « Quæ in omnibus primatum tenet (Eccli. xxiv, 10). »

(97) *Συλλαβοῦσα*. Ita Regg. lu, l, et Colb. 3, m.

(98) *Δεῖν*. Sic Reg. l. In ed. δεῖ.

(99) *Πολλῆς*. Addit Mont. ὅπως. Verit Billius, « magnæ Hercle, » quam vocem non satis piam expunximus. Quid enim Christiano cum jurato Hercule?

(1) *Ἀνακαθαίρωμεν*. « Expurgare tentaverimus. »

(2) *Περὶ αὐτῶν εἰπεῖν*. Is ordo verborum est in melioris notæ codicibus. In ed. εἰπεῖν περὶ αὐτῶν.

ΝΑ'. Τοῦτο δακρύων μὲν καὶ στεναγμῶν, εἴπερ Α
 τε ἄλλο, τὸ πάθος ἄξιον· ὃ καὶ πολλάκις ἐγὼ κατ-
 ηλέησα, εἴ εἰδῶς, ὅτι τὸ οἰεσθαι τοῦ εἶναι τὸ πλεῖ-
 στον ἀφαιρεῖται, καὶ μέγα τοῖς ἀνθρώποις ἡ κενο-
 δοξία (3) πρὸς ἀρετὴν ἐμπόδιον· ἰάσασθαι δὲ καὶ
 στήσαι τὴν νόσον Πέτρου ἂν (4) εἴη τινὸς ἢ Παύλου,
 τῶν μεγάλων Χριστοῦ μαθητῶν, καὶ μετὰ τῆς ἐν
 λόγῳ καὶ ἔργῳ κυβερνήσεως εὐληφόντων τὸ χά-
 ρισμα (5), καὶ πᾶσι πάντα γινόμενων, ἵνα τοὺς
 πάντας (6) κερδήσωσιν· ἡμῖν δὲ τοῖς ἄλλοις μέγα,
 καὶ εἰ καλῶς κυβερνοῦμεθα καὶ ἀγοῦμεθα πρὸς τῶν
 ἐπανορθοῦν τὰ τοιαῦτα καὶ διευθύνειν πεπιστευ-
 μένων.

ΝΒ'. Ἄλλ' ἐπειδὴ γε Παύλου καὶ τῶν κατ' ἐκεῖ-
 νον ἐμνήσθημεν, ἀφέντες, εἰ δοκεῖ, τοὺς ἄλλους Β
 ἅπαντας, ὅσοι κατὰ νομοθεσίαν, ἢ προφητείαν, ἢ
 στρατηγίαν, ἢ τινα τοιαύτην ἄλλην οἰκονομίαν τοῦ
 λαοῦ προσεβλήθησαν, οἷον τὸν Μωσῆν, τὸν Ἀαρῶν
 ἐκεῖνον, τὸν Ἰησοῦν, τὸν Ἡλίαν, τὸν Ἐλισσαῖον, τοὺς
 κριτὰς, τὸν Σαμουὴλ, τὸν Δαβὶδ, τῶν προφητῶν τὸ
 πλῆθος, τὸν Ἰωάννην, τοὺς δώδεκα μαθητὰς τοὺς ἐπ'
 ἐκείνοις ὕστερον (7), οἱ πολλοὶ ἰδρῶσι καὶ πόνοις
 διεξῆλθον τὴν προστασίαν κατὰ τοὺς ἑαυτῶν χρόνους
 ἕκαστοι· τούτους ὑπερβάντες ἅπαντας, Παῦλον προ-
 σθησάμεθα μόνον τοῦ λόγου συνίστορα (8), καὶ τούτῳ
 θεωρήσωμεν, ὅσον ἐστὶ καὶ ψυχῶν (9) ἐπιμέλεια, καὶ
 εἰ βραχείας τῆς πραγματείας, ἢ μικρὰς τῆς συν-
 ἕσεως. Ὡς ἂν δὲ ῥᾶστα τοῦτο γνοίημεν καὶ κατῆλοι-
 μεν, τί Παῦλος αὐτὸς περὶ Παύλου φησὶ, ἀκούσωμεν. C

ΝΓ'. Ἐὼ λέγειν (10) τοὺς πόρους, τὰς ἀγρυ-
 πνίας, τοὺς φόβους, τὰς ἐν λιμῷ καὶ δίψει κακοπα-
 θείας, τὰς ἐν ψύχει καὶ (11) ἐν γυμνότητι, τοὺς ἐξωθεν
 ἐπιβουλεύοντας, τοὺς ἐνδοθεν ἀντιπράττοντας. Ἀφ-
 ἦμι τοὺς διωγμοὺς, τὰ συνέδρια, τὰ δεσμοκτήρια,
 τὰ δεσμὰ, τοὺς κατηγοροὺς, τὰ δικαστήρια, τοὺς
 καθ' ἡμέραν καὶ ὥραν θανάτους, τὴν σαργάνην, τοὺς
 λιθασμοὺς, τοὺς ραβδισμοὺς, τὴν περίοδον, τοὺς
 κατὰ γῆν κινδύνους, τοὺς κατὰ θάλασσαν, τὸν βυ-
 θόν, τὰ ναύγια, κινδύνους ποταμῶν, κινδύνους λη-
 στῶν, κινδύνους ἐκ γένους, κινδύνους ἐν ψευδαδέλ-
 φοις, τὸν ἐκ χειρῶν βίον, τὸ ἀδάπανον εὐαγγέλιον,
 ὡς (12) θέατρον ἦν καὶ ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους,
 μέσος Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἰστάμενος· ὑπὲρ μὲν
 τῶν (13) ἀγωνιζόμενος, τῷ δὲ προσάγων καὶ οικειῶν D

¹⁰ I Cor. ix, 22. ¹¹ II Cor. xi, 27. ¹² ibid. 23-26, 33; I Cor. iv, 12; ix, 18. ¹³ I Cor. iv, 9.

(3) *Κενοδοξία*. Colb. m. κενὴ δόξα.

(4) *Πέτρου ἀν*. Sic novem Regg., octo Colb., Jes. Or. 1, Pass. Deest ἂν in ed.

(5) *Εὐληφόντων τὸ χάρισμα*. De gratia cura-
 tionum exponit Elias. Tillem. de gratia miracu-
 lorum.

(6) *Πάντας*. In prima ad Cor ix, § 22, legitur
 πάντως. Quod Vulgata reddidit « omnes. »

(7) *Τοὺς ἐπ' ἐκείνοις ὕστερον*. « Hos qui postea
 subsequuti sunt. »

(8) *Συνίστορα*. Deest in melioris notæ codicibus;
 in septem Regg., totidem Colb., Or. 1, Jes. et certe
 sine dispendio sententiæ posset exsulare. Nonnulli
 tamen retinent. Comb. vertit, « testem et assertorem
 prædicamus. »

(9) *Ὅσον ἐστὶ καὶ ψυχῶν*. Sic septem Regg., tot-

LI. Hoc malum lacrymis quidem et luctibus, si
 quod aliud, dignum est; quod etiam ipse sæpe mi-
 seratus sum, non ignorans opinionem plurimum de
 re ipsa auferre, inanisque gloriæ studium homini-
 bus magno ad virtutem impedimento esse. Morbum
 autem sanare ac reprimere, Petri cujusdam, aut
 Pauli fuerit, magnorum, inquam, illorum Christi
 discipulorum, qui una cum gubernatione, tam in
 sermone quam in opere, gratiam acceperunt, omni-
 busque omnia facti sunt, ut omnes lucrifacerent ¹⁷.
 Nobis autem aliis magnum atque amplum fuerit, si
 ab iis, quibus emendandarum et dirigendarum hu-
 jusmodi rerum cura commissa est, recte guberna-
 mur atque ducamur.

LII. Ac quoniam Pauli, ejusque similium mentio-
 nem fecimus, relictis, si ita videtur, omnibus aliis,
 qui ob leges ferendas, vel ob prophetiæ munus, vel
 ob rei militaris imperium, vel ob aliam quamdam
 ejusmodi administrationem, populi antistites fue-
 runt, velut Moses, Aaron, Josue, Elias, Elisæus, Judi-
 ces, Samuel, David, prophetarum multitudo, Joannes
 duodecim apostoli, eorumque posteri, qui non sine
 multis laboribus et sudoribus præfecturæ munus
 suis quisque temporibus obierunt; his, inquam,
 omnibus prætermissis, Paulum unum sermonis nos-
 tri conscium proferamus, atque in eo, quanta et
 qualis res sit animarum cura, et an parum negotii
 parumque solertiæ requirat, consideremus. Quod
 quo facilius intelligi perspicique possit, quid Paulus
 ipse de Paulo dicat, audiamus.

LIII. Mitto labores, vigiliis; timores, vexationes
 in fame et siti, in frigore et nuditate ¹⁸, eos qui vel
 externe insidiabantur, vel interne obsistebant. Mitto
 persecutiones, concilia, carceres, vincula, accusa-
 tores, tribunalia, mortes in dies atque horas incur-
 santes, sportam, lapidationes, virgarum ictus, cir-
 cuitum, pericula in terra, pericula in mari, profun-
 dum, naufragia, pericula fluminum, pericula latro-
 num, pericula ex genere, pericula in falsis fratri-
 bus, victum manuum labore quæsitum, Evangelium
 sumptus ¹⁹ expers ²⁰; quemadmodum etiam specta-
 culum esset et angelis et hominibus ¹, medius inter
 homines ac Deum constitutus; pro illis videlicet di-
 micans, huic autem peculiarem populum concilians
 et adjungens: præter hæc, quæ extrinsecus ipsi

idem Colb. Jes. vero ὅσον τι. Or: 1, ὅσον τι.

(10) *Ἐὼ λέγειν*. Reg. e, Colb. m, εὼ γάρ.

(11) *Τὰς ἐν ψύχει καὶ*. Perinulti codices, el-
 gantī repetitione: *Τὰς ἐν ψύχει, τὰς ἐν γυμνό-
 τητι*.

(12) *Ὅς*. Reg. 1, ὅς.

(13) *ὑπὲρ μὲν τῶν*, etc. Combefisius ex Reg.
 Medic. singulariter legit: *ὑπὲρ μὲν τοῦ ἀγωνιζό-
 μενος, τοὺς δὲ προσάγων, et vertit: « Pro illo dec-
 certans, hos vero, populum peculiarem adjungens
 ac concilians. »* Quæ quidem lectio melior est.
 Certe Reg. 1, habet τοὺς δέ. An vero idem sit, quem
 Combefisius Regium Medicæum appellat, nobis non
 liquet. « Omnes tamen, » inquit noster Louvardus,
 « vidisse possumus affirmare. »

accidēbant. Quis enim satis digne quotidianam ipsius animadversionem commemoret? quis singulorum curam? quis Ecclesiarum omnium sollicitudinem², commiserationem erga omnes, et fraternam charitatem? Offendebat aliquis; et Paulus infirmitate laborabat: alius scandalizabatur, et Paulus urebatur³.

LIV. Jam quid de dicendi labore atque industria dicam? quid de multiplici medendi ratione? quid de benignitate? quid rursus de asperitate? quid de utriusque mistione et temperamento? ut nec per benignitatem homines molles ac languidos redderet, nec per acerbiteriam exasperaret. Heris ac servis leges statuit, præfectis⁴ et subditis, viris et mulieribus⁵, parentibus et liberis, matrimonio et cœlibatui, deliciis et continentia, sapientia et inscitia, circumcisioni et præputio, Christo et mundo, carni et spiritui⁶. Pro his gratias agit: illos perstringit. Hos gaudium suum et coronam nominat⁷: illos dementia accusat⁸. His, rectum iter tenentibus, comitem se adjungit, atque alacritatis socium se præbet: alios male incedentes reprimit. Nunc a piorum cœtu præscribit⁹: nunc charitatem firmat¹⁰: nunc luget, nunc lætitia afficitur: nunc tac propinat: nunc mysteria attingit; nunc ad alios se demittit: nunc eos secum erigit: nunc virgam aminatur¹¹; nunc lenitatis spiritum offert¹²; nunc sublimibus elatum, nunc humilibus humilem se præbet; nunc apostolorum minimus est¹³; nunc experimentum pollicetur Christi in se loquentis¹⁴; nunc ex hac vita discessum exoptat, ac delibatur¹⁵. Nunc propter suos magis necessarium esse censet in carne permanere¹⁶. Non enim, quod suum

λαὸν περιούσιον, χωρὶς τῶν παρεκτός (14). Τούτων τις ἂν ἀξίως (15) διέλθοι τὴν καθ' ἡμέραν ἐπιστάσταν (16), τὴν τῶν καθ' ἕκαστον κηδεμονίαν, τὴν μέριμναν πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν, τὸ πρὸς πάντας συμπαθὲς καὶ φιλάδελφον; Προσέκοπτε τις, καὶ Παῦλος ἠσθένει· καὶ ἄλλος (17) ἐσκανδαλίζετο, καὶ Παῦλος ἦν ὁ φλεγόμενος (18).

NA. Τὸ δὲ τῆς διδασκαλίας φιλόπονον; τὸ δὲ ποικίλον τῆς θεραπείας; ἡ φιλανθρωπία δέ; τὸ δὲ αὐστηρὸν πάλιν; ἡ δὲ ἐξ (19) ἀμφοτέρων μίξις καὶ κράσις; ὡς μήτε τῇ χρηστότητι μαλακίζειν (20), μήτε τραχύνειν τῇ χαλεπότητι. Νομοθετεῖ δούλοις καὶ δεσπόταις, ἄρχουσι καὶ ἀρχομένοις, ἀνδράσι καὶ γυναιξί, γονεῦσι καὶ τέκνοις, γάμψυ καὶ ἀγαμιά, ἐγκρατεῖα καὶ τρυφή, σοφία καὶ ἀμαθειά, περιτομῇ καὶ ἀκροβυστία, Χριστῷ καὶ κόσμῳ (21), σαρκὶ καὶ πνεύματι. Ὑπὲρ μὲν τῶν εὐχαριστεῖ, τῶν δὲ καθάπτεται. Τοὺς μὲν χαρὰν καὶ στέφανον ὀνομάζει, τοὺς δὲ θνοίαν ἐγκαλεῖ· τοὺς μὲν συνοδεύει καὶ συμπροθυμεῖται ὀρθομοῦσι, τοὺς δὲ ἀνακόπτει κακῶς ἔδεύοντας. Νῦν ἀφορίζει, νῦν ἀγάπην κυροῖ· νῦν θρηνεῖ· νῦν εὐφραίνεται· νῦν γάλα ποτίζει, νῦν μυστηρίων ἀπτεται· νῦν συγκατέρχεται, νῦν ἑαυτῷ συνοψοῖ· νῦν βλάβδον ἀπειλεῖ, νῦν προτείνεται πνεῦμα πραότητος· νῦν ἐπαίρεται τοῖς ὑψηλοῖς, νῦν ταπεινοῦται (22) τοῖς ταπεινοῖς· ἄρτι τῶν ἀποστόλων ἐστὶν ἐλάχιστος, ἄρτι δοκιμὴν ὑπισχνεῖται τοῦ ἐν αὐτῷ λαλοῦντος Χριστοῦ· ἄρτι τὴν ἐκδημίαν ποθεῖ καὶ σπένδεται· ἄρτι παραμειναι τῇ σαρκὶ δι' αὐτοὺς ἀναγκαιότερον δοκιμάζει (23)· οὐ γὰρ ζητεῖ τὸ ἑαυτοῦ, ζητεῖ δὲ τὸ τῶν τέκνων, οὗς ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐγέννησεν. Οὗτος ὁρος πάσης πνευματικῆς προστάσις, πανταχοῦ τὸ καθ' ἑαυτὸν (24) παρορᾷν πρὸς τὸ τῶν ἄλλων συμφέρον.

² II Cor. xi, 28. ³ ibid. 29. ⁴ Ephes. vi, 9; Col. iii, 22. ⁵ Col. iii, 19, 18. ⁶ Rom. ii, 23 et seq. Philipp. iv, 1. ⁷ Gal. iii, 1. ⁸ I Cor. v, 5. ⁹ II Cor. ii, 8. ¹⁰ I Cor. iv, 21. ¹¹ ibid. ¹² I Cor. xv, 9. ¹³ II Cor. xiii, 3. ¹⁴ Philipp. i, 25, 24.

(14) *Παρεκτός*. Vocem hanc acunt, et majori distinctione claudunt sex Regg. codd. octo, Colb., Or. 1, Jes. Sicque τούτων, quod sequitur ad periodum sequentem pertinet, atque ita vertendum: « ea vel cursim recensere pro dignitate quis possit, » etc. Sin autem, sublata interpunctione, legas: *Παρεκτός τούτων*, optime cum Rufino reddideris: « Præter ergo hæc omnia, quis, » etc.

(15) *Ἀξίως*. Plures codd. melioris notæ habent: *Ἐπὶ τῶν ἀξίαν*.

(16) *τὴν καθ' ἡμέραν ἐπιστάσταν*. « Instantiam quotidianam. » Hic aperte alludit Gregorius ad hæc Apost. verba, II Cor. c. xi, 28, ἡ ἐπιστάσις μου ἢ καθ' ἡμέραν, quæ Vulgata reddit, « instantia mea quotidiana. » Quamvis hæc vox Apost. ἐπιστάσις, non proprie significet « instantiam, » sed potius « incursum, » quemadmodum interpretati sunt, non modo Græci, sed et ipse August. *De doctr. Christ.* lib. iv, c. 7, ubi ait, « Incursum meus quotidianus; » attamen nullatenus dubitamus quin Gregorius legerit ut vulgatus interpres; adeoque vertendum cum ipso « instantiam, » seu « attentam considerationem, sollicitudinem et assiduitatem; » quod maxime etiam convenit Apostoli proposito. Ipsi siquidem, cum plurima perstrinxisset, quæ corpus exterior vexabant, propositum erat transire ad ea, quæ animum interius cruciabant, quod præ-

clare exprimitur verbo, *ἐπιστάσις*, non autem illo, *ἐπισύστασις*, cujus loco, ἡ ἐπίστασις μοι se in duobus codicibus legisse testatur Gabrielius.

(17) *Καὶ ἄλλος*. Deest καὶ in Regg. a et h.

(18) *Φλεγόμενος*. In Reg. r, πυρούμενος, quod est Apost. verbum.

(19) *Ἡ δὲ ἐξ*. In pluribus deest ἐξ. In aliis, ἡ δ' ἐξ, in aliis vero, ἡ δ' ἀμφοτέρων legitur.

(20) *Μαλακίζειν*. Ruf., Oliv., Elias, ut Billius, ad homines referunt. Gabrielius ad Paulum: « Ne esset aut lenitate mollior, aut acerbitate durior. » Sententiam utramque Græca et Latina sic exhiberent; « ut esset sine mollitie lenitas, et sine acerbitate severitas. »

(21) *Χριστῷ καὶ κόσμῳ*. Hoc est, inquit optime Elias, « his qui Christi sunt, et his qui mundi. »

(22) *Ταπεινοῦται*. Comb. συνταπεινοῦται.

(23) *Δοκιμάζει*. Reg. l, et Coisl. l, δογματίζει.

(24) *τὸ καθ' ἑαυτὸν*. Reg. Or. r, 1, τὸ ἑαυτοῦ. Imo cujuscunque administrationis publicæ is esse debet finis, ut Plato præcipit, et post Platonem Tullius i *Offic.* c. xxv, n. 120. « Omnino qui reip. præfecturi sunt duo Platonis præcepta teneant: unum ut utilitatem civium sic tueantur, ut quæcunque agunt ad eam referant obliiti commodorum suorum, » etc.

est, quaerit, sed quod filiorum, quos in Christo per Evangelium genuit ¹⁶. Hic enim spiritualis omnis imperii finis est, ubique, privata utilitate neglecta, commodis aliorum consulere.

NE'. Ἐγκαυχᾶται ταῖς ἀσθενείαις καὶ ταῖς (25) θλίψεσιν ὡς ἄλλω (26) τινὶ κόσμῳ, τῇ Ἰησοῦ νεκρώσει ἐγκαλλωπίζεται· ὄψιμός ἐστι τὰ σαρκικά, καὶ τοῖς πνευματικοῖς ἀγάλλεται· οὐκ ἰδιώτης τὴν γνῶσιν, καὶ βλέπειν φησὶ δι' ἐσπέτρου καὶ ἐν ἀνίγμاتي. Θαρρῆν τῷ πνεύματι (27), καὶ ὑποπιάζει (28) τὸ σῶμα καθαιρῶν (29) ὡς ἀντίπαλον· τί διδάσκων ἡμᾶς ἐν τοῦτοις, καὶ τί παιδεύων; μὴ φρονεῖν τοῖς κάτω, μὴ φυσιοῦσθαι τῇ γνώσει, μὴ τὴν σάρκα ἐπεγεῖρειν τῷ πνεύματι. Πάντων ὑπερμαχεῖ, πάντων ὑπερευχεταί, ζηλοῖ πάντας, ἀνάπτειται ὑπὲρ πάντων, τῶν ἔξω νόμου, τῶν ὑπὸ νόμον· κήρυξ ἔθνῶν, Ἰουδαίων προστάτης. Ἐτόλμησέ τι καὶ μείζον ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ τῶν κατὰ σάρκα, ἵνα τολμήσω τι καὶ αὐτὸς οὕτω λέγων· ἀντεισταχθῆναι (30) τοῦτους ἑαυτοῦ Χριστῷ διὰ τὴν ἀγάπην εὐχεται. Ὡς τῆς μεγαλοφυίας (31) ἡ τῆς τοῦ πνεύματος ζήσεως! Μιμεῖται Χριστόν, τὸν γενόμενον ὑπὲρ ἡμῶν κατάραν, τὸν τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἀναλαβόντα (32), καὶ τὰς νόσους βαστάσαντα· ἢ, τὸ γε μετριώτερον εἰπεῖν, παθεῖν τι ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ ὡς ἀσεβῆς, δέχεται, πρῶτος ἀπὸ Χριστοῦ, μόνον εἰ οὗτοι σώζοιντο.

NC'. Καὶ τί λέγω καθ' ἑκάστον; ζῶν γὰρ οὐκ ἑαυτῷ, Χριστῷ δὲ καὶ τῷ κηρύγματι, καὶ κόσμον ἑαυτῷ σταυρώσας, καὶ σταυρωθεὶς (33) κόσμῳ καὶ τοῖς ἄρρωστοῖς, πάντα ἡγεῖται μικρὰ καὶ τῆς ἐπιθυμίας ἐλάττωνα· κἂν ἀπὸ Ἱερουσαλήμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πληρώσῃ τὸ εὐαγγέλιον, κἂν ἐπὶ τὸν τρίτον οὐρανὸν φθάσῃ δι' ἀρπαγῆς (34), κἂν τοῦ (35) παραδείσου γένηται ἀπατῆς, κἂν τῶν ἀρρήτων ἡμῖν (36) ῥημάτων ἀκροατῆς. Ταῦτα Παῦλος, καὶ εἰ τις κατ' ἐκεῖνον τῷ πνεύματι. Ἡμεῖς δὲ δεδοίκαμεν

¹⁶ I Cor. iv, 15. ¹⁷ II Cor. xi, 21. ¹⁸ Rom. ix, 3. ¹⁹ Gal. iii, 13. ²⁰ Isa. liii, 4. ²¹ Gal. vi, 14. ²² Philipp. iii, 8. ²³ Rom. xv, 19. ²⁴ II Cor. xii, 23.

(25) Καὶ ταῖς. Deest καὶ in novem Regg., etc. (26) Ὡς ἄλλω. Gabr. legiit, ὡς καλῶ, et vertit, « tanquam pulchro quodam ornamento. » Sic etiam videtur legisse Ruf. « velut pretioso quodam monili. » (27) Θαρρῆν τῷ πνεύματι. Comb. « fudit spiritui, securus spiritui est, » id est, « mentis sensu. » (28) Καὶ ὑποπιάζει. Sic Reg. a, r, bm, t, tres Colb., etc. Regii tamen hu, n, u, Or. 1, optimæ notæ. ὑπωπιάζει. Alii duo Regii, duoque Colb., Coisl. 1, habent, ὑποπιέζει.

(29) Καθαιρῶν. Billius melius primis curis vertit, « velut adversarium profligat. »

(30) Ἀντεισταχθῆναι. Rufinus hic plura de suo addit : « Audet aliquid ultra quam fas est... ultra mandatum Dei nititur; nam proximos suos non sicut se, sed plus quam se diligit. Denique, se etiam abjecto, illos pro se introduci orat ad Christum... et eligit extra pietatem fieri pro pietate. » Gabr. « optat... suum in locum suffectos Christo exhiberi. » Nihil aliud his verbis significat Gregorius, nisi Paulum optasse pro Christo interfici, vel devoveri, ut Judæos lucrifaceret et ad Christum introduceret. Anathema a Christo esse, id est, pro Christo; quo sensu particula « ab » a Cicerone ipso sumitur : « ab reo dicere, » id est, « pro reo, in rei gratiam dicere. » Potuit etiam optare Apostolus, in

LV. In infirmitatibus et afflictionibus gloriatur. In mortificatione Jesu, tanquam in alio quodam ornamento sibi placet. In carnalibus sublimis est, et ob spiritualia exsultat. Imperitus non est scientia : et tamen se per speculum duntaxat et in ænigmate videre ait. Spiritui confidit : et tamen corpus castigat, tanquam adversarium ejiciens. Quid autem in his rebus nos docet atque admonet? nempe, ne ob terrena essemur, ne ob scientiam inflamur, ne carnem adversus spiritum excitemus. Pro omnibus dimiteat, pro omnibus precatur, zelo omnes persequitur, pro omnibus inflammatur, tam a lege alienis, quam legi subjectis, gentium concionator, Judæorum patronus. Quin etiam majus aliquid ¹⁷ pro suis secundum carnem ¹⁸ fratribus ausus est, ut ipse quoque aliquid audeam hoc dicens, eos ad Christum loco suo introduci, pro sua charitate optat. O ingentem animi præstantiam! o ingentem spiritus fervorem! Christum, qui nostra causa maledictum factus est ¹⁹, qui infirmitates nostras suscepit, et morbos portavit ²⁰, imitatur; aut, ut moderatius dicam, primus post Christum, eorum causa, etiam tanquam impius, aliquid perpeti non recusat, modo ipsi salutem consequantur.

LVI. Quid singula commemoro? ipse enim, non sibi, sed Christo et prædicationi vivens, mundumque sibi ipsi crucifigens, ac mundo ²¹, et rebus illis quæ in aspectum cadunt, crucifixus, parva omnia et cupiditate sua inferiora existimat ²²: quamvis ²³ etiam ab Hierusalem, et per circuitum, usque ad Illyricum, Evangelium impleverit, quamvis ad tertium cælum per raptum pervenerit ²⁴, quamvis paradisi spectator fuerit, quamvis arcanorum verborum auditor ²⁵. Hæc Paulus, et si quis eodem spi-

Ecclesia Christi contemptissimus haberi, modo Judæus ad veram justitiam perduceret. Demum, si quid difficultatis hic esset, verbis quæ sequuntur penitus tollitur : « imitatur Christum qui factus est pro nobis maledictum. » Optavit Paulus pro fratribus suis, id esse, et pati, quod fuit et passus est Christus pro nobis. Optavit. Frustra in erroris sui patrocinium hæc Gregorii verba trahere conantur novi Hesychiastæ, quos egregie refellit illustrissimus et doctissimus Meldensis episcopus in libro qui Gallice est inscriptus : « Divers écrits ou mémoires sur le livre, qui a pour titre : Explication des Maximes des Saints, » etc.

(31) Μεγαλοφυίας. Habent pauci, μεγαλοφυίας.

(32) Ἀναλαβόντα. Regg. novem, plures Colb., Jes. Or. 1, λαβόντα.

(33) Σταυρωθεὶς. Reg. 1, Colb. m, Comb. σταυρωθεὶς : « una crucifixus. »

(34) Δι' ἀρπαγῆς. Colb. 5, uno verbo, διαρπαγῆς, et in margine δι' ἀρπαγῆς.

(35) Κἂν τοῦ. Habet Reg. hu, καί, et paulo post idem. Regg. a, t, x, Colb. 1, 7, m. Or. 1, Gabr. καὶ τῶν.

(36) Ἀρρήτων ἡμῖν. Regg. a et u, ἀπορρήτων, « arcanorum verborum, quæ nobis loqui non licet (II Cor. xii, 4). »

ritu præditus est. Nos autem veremur, ne, si cum inis comparemur, stulti quidam principes Taneosimus³⁷, aut exactores spicas legentes, aut populum falso beatum dicentes³⁸; addam etiam beati dicti, et pedum vestrorum viam turbantes: aut illusores dominantes³⁷, aut juvenes antistites³⁸ ac prudentia minime adulti, ne panem quidem et vestimentum³⁹, ad hoc ut quibusdam regendis præsimus, habentes; aut prophetæ iniqua docentes⁴⁰, aut principes inobedientes, et digni qui cum patris ob famis duritiam⁴¹ male audiamus. Aut sacerdotes longe ab eo remoti, ut ad cor Hierusalem loquamur⁴², quæ omnia Isaias; per Seraphim et carbonem purgatus⁴³, pulchre exprobrat, et constat.

LVII. Sed fortasse tantum quidem est hoc opus, tamque molestum et laboriosum cordi sensu prædito, et mœrenti, ac vere linea ossium⁴⁴ viro prudenti. Verum parvum est periculum, aut casus levis et contemnendus? At enimvero magnum mihi terrorem injiciunt, hinc beatus Oseas, adversus nos sacerdotes et præfectos iudicium esse dicens, quia laqueus speculæ facti sumus, et quasi rete extensum super Itabyrium⁴⁵, quod ab iis fixum est, qui humanas animas venantur, minitansque se facturum, ut malos prophetas demetat⁴⁶, ac iudices eorum igne absumat⁴⁷, seque paulisper contineat, ne reges et principes ungat, quoniam sibi ipsis ac non per ipsum regnarunt⁴⁸.

LVIII. Hinc autem divinus Micheas, Sion in sanguinibus ædificari non ferens, utrumvis sanguinem intellexeris, et Hierusalem in injustitiis, præfectis nimirum ejus⁴⁹ in muneribus judicantibus, et sacerdotibus ejus mercede respondentibus, et prophetis in pecunia divinantibus; pro quibus rebus quid futurum? nempe ut Sion quasi ager aretur, et Hierusalem ut pomorum custodia sit, et mons

³⁷ Isa. xix, 1P. ³⁸ Isa. ix, 16. ³⁹ Isa. iii, 12. ⁴⁰ ibid. 4. ⁴¹ ibid. 7. ⁴² Isa. ix, 15. ⁴³ Isa. viii, 21. ⁴⁴ Isa. xl, 2. ⁴⁵ Isa. vi, 6. ⁴⁶ Prov. xiv, 30. ⁴⁷ Ose. v, 1, 2. ⁴⁸ Ose. vi, 5. ⁴⁹ Ose. vii, 7. ⁵⁰ Ose. viii, 4.

(37) Καλαμώνιοι. « Exactores ad spicam usque spoliantes, » ut in Is. iii, 12.

(38) Ἡ νεανίσκοι προστάται. « Aut pueri principes. »

(39) Μηδ' ὄσον, etc. « Ne quidem tantum habentes, quantum satis sit. »

(40) Πατρῶν. « Cum paternis, familiis » scilicet « aut capitibus. » Vulgata et Hebr. « Diis aut iudicibus. »

(41) Καθαρθεῖς. Regg. bm, r, u, tres Colb., Or. 4, καθαρισθεῖς.

(42) Ἀρ' οὖν τό. Sic omnes codd.; τό deest in ed.

(43) Τῇ σκοπιᾷ. Delevimus præpositionem, ἐν, quam in nullis reperimus codicibus. Non legitur etiam in ipso Scripturæ textu, nec in edit. Romana, Veneta, etc.

(44) Ἰταβύριον. Thabor, ut habent Hebræa, Aquila, Symmachus. Codex Barberinus in margine: ἐπὶ Θαβῶρ. Joseph. Antiq. l. v, c. 4, habet Ἰταβύριον. Porro « mons in Galilæa, » ut scribit Hier. lib. i, Comm. in Osee c. v, et libro De nom. Hebr. « nemorosus ille, in quo aucupes exercebantur, » testibus Grotio et Kimkhi; quibus Scholium ad

A παρὰ τούτους, μὴ μωροὶ τινες ὄμεν ἄρχοντες Τάνεως, ἢ πράκτορες καλαμώνιοι (37), ἢ μακαρίζοντες τὸν λαὸν ψευδῶς· προσθήσω δὲ, καὶ μακαρίζοντες, καὶ τὴν τρίτον τῶν ποδῶν ὑμῶν ταράσσοντες· ἢ ἐμπαίχεται κυριεύοντες, ἢ νεανίσκοι προστάται (38) καὶ ἀτελεῖς τὴν φρόνησιν, μηδ' ὄσον (39) ἄρτου καὶ ἱματίου πρὸς τὸ καθηγεῖσθαι τινῶν εὐποροῦντες· ἢ προφήται διδάσκοντες ἄνομα, ἢ ἄρχοντες ἀπειθοῦντες, καὶ κακῶς ἀκούειν μετὰ τῶν πατέρων (40) ἄξιοι διὰ λιμοῦ σκληρότητα· ἢ ἱερεῖς τοῦ λαλεῖν εἰς τὴν καρδίαν Ἱερουσαλήμ πλείστον ἀπέχοντες, ἀ δὴ πάντα ὁ τῷ Σεραφίμ καὶ τῷ ἀνθρακί καθαρθεῖς (41) Ἡσαίας ὀνειδίζει καλῶς καὶ μαρτύρεται.

B NZ'. Ἀρ' οὖν τὸ (42) μὲν ἔργον τοσοῦτον, καὶ οὕτως ἐπίπονον τῇ αἰσθητικῇ καρδίᾳ καὶ λυπηρᾷ, καὶ ὅντως σὴς ὀστέων τῷ γε νοῦν ἔχοντι. Μικρὸς δὲ ὁ κίνδυνος, ἢ τὸ πτώμα εὐκαταφρόνητον; Ἀλλὰ μοι πολλὴν ἐπανατείνεται φόβον ἔνθεν μὲν ὁ μακάριος Ὡσηὲ, πρὸς ἡμᾶς εἶναι τὸ κρίμα λέγων τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς ἄρχοντας, ὅτι παλὶς ἐγενήθημεν τῇ σκοπιᾷ (43), καὶ ὡς δίκτυον ἐκτεταμένον ἐπὶ τὸ Ἰταβύριον (44), ὃ καταπεπῆχθαι (45) ὑπὸ τῶν ἀνθρωπίνων ἀγρευόντων ψυχᾶς, ἀποθερίζειν (46) τε τοὺς φαύλους ἀπειλῶν προφήτας, καὶ πυρὶ (47) καταναλισκεῖν τοὺς κριτὰς αὐτῶν, ἐφέξειν (48) τε μικρὸν τοῦ χρίειν βασιλέα καὶ ἄρχοντας· ὅτι ἑαυτοῖς ἐβασίλευσαν, ἀλλ' οὐκ εἰς αὐτοῦ.

C NH'. Ἐνθεν δὲ ὁ θεῖος Μιχαίας οὐ φέρων οἰκοδομουμένην Σιών ἐν αἱμασιν, ὁποτέρους βούλει, καὶ Ἱερουσαλήμ ἐν ἀδικίαις, τῶν ἡγουμένων αὐτῆς μετὰ δώρων κρινόντων, καὶ τῶν ἱερέων μισθοῦ (49) ἀποκρινομένων, καὶ τῶν προφητῶν μετὰ ἀργυρίου μαυτευομένων· ἀνθ' ὧν τί γενήσεσθαι (50); Σιών ὡς ἀγρὸν ἀροτριάθησεσθαι (51), καὶ Ἱερουσαλήμ ὡς ὄπωροφυλάκιον ἔσεσθαι, καὶ τὸ ἕρος τοῦ οἴκου εἰς

oram cod. Or. 1, ascriptum mirifice faveat. Ὅρος ὑψηλὸν, οὕτω καλούμενον, μίαν ἔχον πηγὴν, ἐν ἣ τὰ θηρία συνέργεται πίνειν ὕδωρ. Ἔστι δὲ ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, ἐνθα ἐθήρευον τὰ ἕρνεα καὶ τὰ κτήνη. « Mons altus ita dictus; fontem habens, in quo aquam bibituræ coeunt feræ. Est autem in Galilæa, ubi volucres ac pecora venabantur. » (Silvestria nimirum, ut indicat Bas. per vocem ἀγρῶν), quod non nisi locis nemorosus convenit.

(45) Καταπεπῆχθαι. Sic Regii omnes et Colb. Savilius vero apud Montac. καταπέπηχται.

(46) Ἀποθερίζειν τε. Reg. z, pro τέ, habet δέ.

(47) Καὶ πυρὶ. Hæc quidem vox non est in prophetâ; verum cum « Clibanis » verbo utatur hic, appellatis etiam uribus quæ igne perierunt, potuit Gregorius hac voce uti, et illam proposito suo accommodare.

(48) Ἐφέξειν. Reg. r, ἐφέλξειν.

(49) Μισθοῦ. Coisl. 1, μισθῶ.

(50) Τί γενήσεσθαι. « Quid futurum? » Bill. « Quid fore? »

(51) Ἀροτριάθησεσθαι. Reg. r, ἀροτριάθησεσθαί. Colb. 5, ἀροτριάθησεσθαί.

ἄλσος δρυμοῦ λογισθήσεσθαι· θρηγῶν τε τὴν ἐρημίαν τῶν κατορθούντων (52), ὡς μόλις που καλάμην ὑπολείπεσθαι ἢ ἐπιφυλλίδα (53)· ὁπότε καὶ τὸν ἀρχοντα αἰτεῖν, καὶ τὸν κριτὴν λόγους πρὸς χάριν λαλεῖν, καὶ σχεδὸν τὰ αὐτὰ τῷ μεγάλῳ Δαβὶδ φθεγγόμενος· Σὺ σὸν με, Κύριε, λέγοντι, ὅτι ἐκλέλοιπεν ὄσιος· ἐξ οὗ καὶ τὰ ἀγαθὰ ἐπιλείπειν αὐτούς, ὡς (54) ὑπὸ σιτῶς δαπανώμενα.

ΝΘ. Ἰωὴλ δὲ ἡμῖν καὶ θρηγῶν (55) διακελεύεται, καὶ κόπτεσθαι βούλεται τοὺς λειτουργούντας τῷ θυσιαστηρίῳ, λιμοῦ πιέζοντος· τοσοῦτον ἀπέχει τρυφῶν ἐπιτρέπειν ἐν τοῖς τῶν ἄλλων κακοῖς· καὶ πρὸς τῷ ἀγιάζειν (56) νηστεῖαν, καὶ κηρύσσειν θεραπείαν, κυναγαγεῖν πρεσβυτέρους, νήπια, ἡλικίας ἑλεεινὰς, ἔτι καὶ αὐτοὺς τὸ ἱερὸν καταλαβόντας ἐν σποδῷ καὶ σάκκοις (57), καὶ λίαν ταπεινῶς κατὰ γῆς ἐβρίμμενους, διότι τεταλαιπωρήκει πεδία τῇ ἀκαρπίᾳ, καὶ ἐξῆρτο ἐξ οἴκου Κυρίου σπονδὴ καὶ θυσία, ἔλκειν· τῇ ταπεινώσει τὸν ἔλεον.

Ξ. Τί δαὶ ὁ Ἀμβακούμ (58); Οὗτος μὲν καὶ θερμότερον ἄπτεται λόγων, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀποδυσπετεῖ τὸν Θεὸν, καὶ οἶον καταβοᾶ τῷ χρηστοῦ (59) δεσπότην διὰ τὴν τῶν κριτῶν ἀδικίαν· Ἔως τίνος, Κύριε, κενράξομαι, λέγω, καὶ οὐ μὴ εἰσακούσεις (60); φοήσομαι πρὸς σὲ ἀδικούμενος, καὶ οὐ σώσεις; Ἴνα τί μοι ἔδειξας κόπον καὶ πόνον, ἐπιβλέπειν ἐπὶ (61) τάλαιπωρίαν καὶ ἀσέθειαν; Ἐξεναντίας μου γέγονε (62) κρίσις, καὶ ὁ κριτὴς λαμβάνει. Διὰ τοῦτο δισκέδασται νόμος, καὶ οὐ ζιεξάγεται εἰς τέλος κρίμα. Ἐἴτα ἢ ἀπειλή, καὶ ἢ ἐπὶ τούτοις· Ἴδετε, οἱ καταφρονηταί, καὶ ἐπιβλέψατε, καὶ θαυμάσατε θαυμάσια (63), καὶ ἀφανίσθητε, διότι ἔργον ἐγὼ ἐργάζομαι. Καὶ τί χρὴ πάντα ἐπιφέρειν τὰ τῆς ἀπειλῆς; Ἀλλὰ μικρὸν ἐμπροσθεν (64)· τοῦτο γάρ μοι δοκεῖ βέλτιον εἶναι προσθεῖναι (65) τοῖς εἰρημμένοις πολλοὺς ἀνακαλεσάμενος καὶ ἀποκλαυσάμενος τῶν περὶ τὴν ἀδικίαν καὶ πονηρῶν, τέλος ἀνακαλεῖται (66) καὶ τοὺς τῆς μογηρίας ἡγεμόνας καὶ διδασκάλους, ἀνατροπὴν μὲν

A domus in nemus silvæ reputetur³⁹. Simul etiam eorum qui officio recte funguntur, paucitatem deplorens, quæ tanta sit ut vix alicubi stipula aut racemulus supersit : quippe cum princeps etiam postulet et iudex ad gratiam loquatur⁴⁰, atque iisdem propemodum verbis cum magno Davide utens : *Sandum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus*⁴¹; hincque fore denuuntians, ut bona eos deserant, tanquam a tinea consumpta.

LIX. Joel porro luctum etiam nobis indicit, atque altaris ministros, premente fame, in planctu versari jubet⁴²; tantum abest ut in aliorum calamitatibus eos deliciis indulgere permittat; ac præter quam quod jejuniū sanctificat, et curationem prædicat⁴³, ac seniores et parvulos, miserandas, inquam, ætates congregat, insuper ipsos quoque sacerdotes hortatur, ut templum ingressi, atque in cinere et saccis, ac perquam demisse et abjecte in terram prostrati⁴⁴, quoniam agri sterilitate afflicti fuerint, ac sublatum de domo Domini libamen et sacrificium, humilitate misericordiam atrahant.

LX. Quid autem Habacuc? Illic quidem acriori etiam oratione utitur, atque adversus Deum ipsum stomachatur, ac benignum Dominum propter Judicium iniquitatem velut clamoribus insequitur, dicens : *Usquequo, Domine, clamabo, et non exaudies? Vociferabor injuriam patiens, et non salvabis? Quare ostendisti mihi labores et ærumnas? videre afflictionem et impietatem? In conspectu meo factum est iudicium, et iudex capit. Propter hoc dissipata est lex, et non pervenit usque ad finem iudicium*⁴⁵. Deinde comminatio; ac deinceps, *Videte contemptores, et respicite, admiramini mirabilia, et disperdimini, quia opus ego operor*⁴⁶. Sed quid totam illam comminationem subungere necesse est? Verum paulo ulterius; hoc enim mihi satius esse videtur ad ea quæ dicta sunt adjungere : cum multis eorum qui in re 43 aliqua improbi et iniqui erant, appelleret ac deduceret, ad extremum ipsos quoque improbitatis duces et magistros appellat, subversionem quidem turbidam ac mentis ebrietatem et

³⁹ Mich. III, 10 seqq. ⁴⁰ Mich. VII, 3. ⁴¹ Psal. XI, 1. ⁴² Joel I, 13. ⁴³ ibid. 14. ⁴⁴ Isa. LVIII, 5. ⁴⁵ Habac. I, 2-4. ⁴⁶ ibid. 5, 6.

(52) *Κατορθούντων*. « Qui corrigant, » ut in LXX D Nobilius. Nempe « qui corrigant se, » vel « vitam suam. » Non enim propheta et theologus, de prælati tantum, quorum est alios corrigere; sed de omnibus omnino loquuntur.

(53) *Ἐπιφυλλίδα*. In Scripturæ textus, et omnes mss. Male in Par. ἐκφυλλίδα.

(54) *Ὁς*. « Tanquam, quasi. » Bill. « nimirum. »

(55) *Θρηγῶν*. Duo Regg. θρηγῶν. Comb. θρηγῶν.

(56) *Καὶ πρὸς τῷ ἀγιάζειν*. Tres Reggii, quatuor Colb., duo Coisl. πρὸς τό. At pro ἀγιάζειν, iidem Regg. habent, ἀγειν.

(57) *Σάκκοις*. Coisl. 1, σάκκω.

(58) *Ἀμβακούμ*. Reg. I, Ἀββακούμ.

(59) *Χρηστοῦ*. Sic decem Regg., septem Colb., duo Coisl. In Par. vero Χριστοῦ.

(60) *Εἰσακούσεις*. Quatuor Reggii, tres Colb. Irs. habent εἰσακούσῃ. Alii pene totidem εἰσακούσῃς.

(61) *Ἐπὶ*. Præpositio hæc deest in tribus Regg., sept. Colb., Coisl. 1, et Or. 1.

(62) *Γέγονε*. Unus Reg. ἐγένετο.

(63) *Καὶ θαυμάσατε θαυμάσια*. Sic LXX, decem Regg., sex Colb., Coisl. 1, et Pass. In Par. vero ed. θαυμάσατε, καὶ ἴδετε θαυμάσια.

(64) *Ἀλλὰ μικρὸν ἐμπροσθεν*. « Verum paulo ulterius; » id est, « paulo post; » et hic est vere sensus hujus vocis, ἐμπροσθεν, ut patet ex orationis serie. Quæ enim adjungit ex propheta Gregorius, non præcedunt, sed subsequuntur ea quæ prius posuerat, cum desumantur ex c. II. Habac. priora vero in c. I, reperiuntur. Eodem sensu hæc voce utitur Apost. Philipp. III, 14. Non bene igitur Billius, qui vertit, « Verum enim vero aliquanto ante. »

(65) *Προσθεῖναι*. Sic plures Regg. Alii, προσθῆναι.

(66) *Ἀνακαλεῖται*. Comb. « inelamat, quadam vocis contentione appellat. »

errorem vitium vocans : his autem proximos ἄβ A
ipsis potari dicens, ut respiciant ad tenebras animæ
ipsorum, et speluncas serpentum ac beatiarum, hoc
est, improbarum cogitationum domicilia. Atque hi
quidem tales sunt, et cum talibus doctrinis ad nos
sermonem habent.

LXI. Malachiam autem quonam modo dignam fue-
rit præterire, nunc quidem et graviter et acerbè
sacerdotes accusantem ac probris incessentem, ut
Domini nomen despicientes, quibusque in rebus,
adjungentem, in eo nempe, quod pollutos panes ad
altare afferant, cibos non primitias, et quæ ne du-
cum quidem ulli offerrent, aut, si offerrent, infamia
efficerentur⁶⁷, ea tamen factis votis omnium regi
offerant, hoc est, clauda, et ægra, et corrupta, pro-
susque profana et despuenda. Nunc autem divini
cum Levitis pacti eos submonentem (erat autem
illud vitæ et pacis), ac timore timere Dominum, et
a facie nominis ejus pavere⁶⁸. *Lex veritatis*, inquit,
erat in ore ejus, et iniquitas non est inventa in labiis
ejus. In pace rectum iter tenens ambulavit mecum,
et multos convertit ab iniquitate, quoniam labia sa-
cerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex
*ore ejus*⁶⁹. Causa autem quam præclara simul et
formidanda ! quia *Angelus Domini omnipotentis est*⁷⁰.
Atque maledictiones quidem eas quæ deinceps se-
quuntur, vitandi mali ominis causa, prætereo : ve-
ritatem autem pertimesco. Quod vero dictu mode-
ratiis simul et utilius est, *An dignum est*, inquit, *ut*
respiciam ultra ad sacrificium vestrum, aut suscipiam
*acceptabile de manibus vestris*⁷¹ ? tanquam scilicet
maxime stomachans, ac sacrificium ipsorum ob
ipsorum improbitatem repudians.

LXII. Nam Zachariæ quidem quoties 44 me-
mini, falcem perhorresco, atque item ea quæ ipse
adversus sacerdotes contestatur ; atque ea quidem
quæ de insigni illo Jesu, magno sacerdote, subindi-
cat ; quem cum sermone suo sordida et indigna
veste exuisset, splendidam et sacerdotalem postea
ipsi imponit ; et quæ etiam angelum ad Jesum di-

⁶⁷ Malach. i, 6-8. ⁶⁸ Malach. ii, 5. ⁶⁹ ibid. 6, 7.

(67) *Μέθην και πλάνην*. Reg. η, optimæ notæ.
πλάνην και μέθην. Forte Habac. ii, 16, sed verbis
mutatis.

(68) *Λέγων*. Deest in plerisque codicibus.

(69) *Θηρίων*. « Hæresum auctores, » non male
interpretantur Elias et Gabrielinus.

(70) *Παιδευμάτων*. Ita Colb. 3, et Coisl. 3.

(71) *Ἐν τῶν*. In Reg. l, et Colb. m, deest. In
quibusdam interrogative legitur, ut in sacro textu.

(72) *Νῦν δὲ τῆς*, etc. Reg. a, νῦν δὲ πρὸς
τοὺς Λευίτας τῆς τοῦ Θεοῦ. Reg. alter, τῆς τοῦ
Χριστοῦ.

(73) *Στέλλεσθαι*. « Contrahere se, » præ timore.

(74) *Νόμος... ἦν ἀληθείας*. In LXX νόμος ἀλη-
θείας ἦν.

(75) *Γνώσκιν*. Duo Regg. et Coisl. 1, habent,
χρῖσιν.

(76) *Βλάσφημον*. « Quod posset offendere ; quod

θολερὰν τὴν κακίαν ἀποκαλῶν και τοῦ νοῦ μέθην και
πλάνην (67)· ποτίζεσθαι δὲ λέγων(68)τούτοις ὅπ' αὐτῶν
τοὺς πλησίον, ὅπως ἐπιβλέπωσιν ἐπὶ τὸ σκότος αὐτῶν
τῆς ψυχῆς, και τὰ σπηλαία ἐρπετῶν και θηρίων (69),
λογισμῶν πονηρῶν οἰκητήρια. Οὗτοι μὲν δὴ τοιοῦτοι,
και μετὰ τοιούτων ἡμῖν διαλεγόμενοι τῶν παιδευμά-
των (70).

ΞΑ' Μαλαχίαν δὲ πῶς παριδεῖν ἄξιον ; νῦν μὲν ἐγκα-
λοῦντα πικρῶς τοῖς ἱερεῦσι, και ὀνειδίζοντα ὡς τὸ
ὄνομα Κυρίου φαυλιζοῦσι· και προστιθέντα ἐν
τίσιν (71), ἐν τῷ προσάγειν πρὸς τὸ θυσιαστήριον
ἄρτους ἠλισγημένους, βρώματα οὐκ ἀπάργματα,
και ἃ μηδ' ἂν τῶν ἡγουμένων τιμὴ προσενέγκοιεν, ἢ
ἀτιμασθεῖεν ἂν προσενεγκόντες, ταῦτα προσφέρειν τῷ
Β βασιλεῖ τῶν ὄλων εὐχὴν εὐχάμενος, χωλὰ, και
ἀρρώστα, και διεφθαρμένα, και βέβηλα παντελῶς,
και ἀπόπτυστα· νῦν δὲ τῆς (72) πρὸς τοὺς Λευίτας
τοῦ Θεοῦ διαθήκης ὑπομνήσκοντα, (ἢ δὲ ἦν τῆς
ζωῆς και τῆς εἰρήνης), και φόβῳ φοβεῖσθαι τὸν Κύ-
ριον, και ἀπὸ προσώπου τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ στέλλε-
σθαι (73). *Νόμος (74), φησὶν, ἦν ἀληθείας ἐν τῷ*
στόματι αὐτοῦ, και ἀδικία οὐχ εὐρέθη ἐν τοῖς
χείλεσιν αὐτοῦ. Ἐν εἰρήρῃ κατευθύνων ἐπορεύθη
μετ' ἐμοῦ, και πολλοὺς ἐπέστρεψεν ἐξ ἀδικίας,
ὅτι χεῖλη ἱερέως φυλάσσεται γνώσκιν (75), και νό-
μον ἐκζητήσουσιν ἐκ στόματος αὐτοῦ. Και ἢ
αἰτία ὡς τιμὰ τε ἅμα και φοβερά ! διότι ἄγγελος
Κυρίου παντοκράτορος ἐστίν. Και παραιτούμαι
μὲν τῶν ἐπὶ τούτοις ἄρῶν τὸ βλάσφημον (76)· φο-
δοῦμαι δὲ (77) τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' ὃ μέτρον τε
ἅμα (78) εἰπεῖν και συμπερον· Εἰ ἐτι ἄξιον, φησὶν,
ἐπιβλέψαι εἰς θυσίαν ὁμῶν (79), ἢ λαβεῖν δεκτὸν
ἐκ τῶν χειρῶν ὁμῶν ; ὡς ἂν μάλιστα δυσχεραίνων,
και τὴν ἱερουργίαν αὐτῶν διὰ τὴν κακίαν ἀποπεμπό-
μενος.

ΞΒ' Ζαχαρίου μὲν γὰρ ὅτ' ἂν μνησθῶ, φρίσσω τὸ
δρέπανον, ὁμοίως και ἃ κατὰ τῶν ἱερέων μαρτύρε-
ται οὗτος (80)· ἃ μὲν περὶ Ἰησοῦ τοῦ πάνυ, ἱερέως
τοῦ μεγάλου, παραδηλοῖ, ὃν περιδύσας (81) τῷ λόγῳ
τὴν βυπαρὰν ἐσθῆτα και ἀναξίαν, τὴν ἱερατικὴν και
λαμπρὰν περιτίθησιν· ὅσα τε ὁ ἄγγελος αὐτῷ λέγει
πρὸς τὸν Ἰησοῦν και ἐπισκήπτων πεποίηται (82)·

⁷⁰ ibid. 7. ⁷¹ ibid. 13.

D durum et contumeliosum esset prætereo. »

(77) *Φοβοῦμαι δέ*. Ita Regg. omnes, Pass., Jes. et
Or. 1. Deest δὲ in ed.

(78) *Μέτρον τε ἅμα*. Ita Regg. decem, aliique
plures.

(79) *Θυσίαν ὁμῶν*. Deest ὁμῶν in octo Regiis,
Colb. quatuor, et Or. 1.

(80) *Ὀῦτος*. In plerisque codicibus vocem hanc
antecedit major distinctio ; in aliis sequitur, quod
commodius est. Clarius in Reg. l, αὐτὸς μαρτύ-
ρεται.

(81) *Ὅν περιδύσας*. « Quem cum exuisset, »
nempe jubendo, ut auferretur, quemadmodum ha-
bet sacer textus Zach. iii, 4, Ἄφέετε τὰ ἱμάτια
τὰ βυπαρὰ ἀπ' αὐτοῦ. « Auferte vestimenta sordida. »
Eadem est vis vocis περιδύω, ac ἐκδύω, uti etiam
περιαιρέω aufero, detraho. Bill. « induisset. »

(82) *Πεποίηται*. Reg. l, et Comb. πεποίηται.

ταῦτα μὲν, εἰς μεῖζονα (83) καὶ ὑψηλότερα ἴσως ἢ ἀκατὰ τοὺς πολλοὺς ἱερέας ἀναφερόμενα, σιωπῇ τιμᾶσθω· πλὴν ὅτι καὶ τούτου ἐκ δεξιῶν ὁ διάβολος εἰστήκει τοῦ ἀντικεισθῆαι αὐτῷ· πρᾶγμα ἔμοι γούν οὐ μέτριον, οὐδὲ ὀλίγου φόβου καὶ φυλακῆς ἄξιον.

ΣΓ'. Ἄ δὲ τῶν λοιπῶν κατηγορεῖ ποιμένων ἐπιμελῶς καὶ καθάπτεται, τίς οὕτω τολμηρὸς καὶ τὴν ψυχὴν (84) ἀδαμάντινος, ὥστε μὴ τρέμειν ἀκούων, καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ γίνεσθαι μετρώτερος; Φωνῆ, φησί, θρηγούτων ποιμένων, ὅτι τεταλαιπώρηκεν ἡ μεταλλοσύνη αὐτῶν· φωνῆ ὠρουμένων λέοντων, ὅτι τὰδε πεπόνθασιν. Μονοῦ ἀκούει (85) τῶν θρῆνων ὡς ἤδη παρόντων, καὶ συνθρηγεῖ τοῖς πάσχουσιν. Ἔτι δὲ μικρὸν ἔμπροσθεν (86) πληκτικώτερον καὶ σφοδρότερον· Ποιμαίνετε, φησί, τὰ πρόβατα τῆς σφαγῆς, ἃ οἱ κτησάμενοι κατέσφαζον (87), καὶ οὐ μετεμελοῦντο (88)· καὶ οἱ πωλοῦντες αὐτὰ ἔλεγον. Εὐλόγητός Κύριος, καὶ πεπλουτήκαμεν· καὶ οἱ ποιμένες αὐτῶν οὐκ ἔπασχον οὐδὲν (89) ἐπ' αὐτοῖς. Διὰ τοῦτο οὐ φοίσομαι οὐκ ἔτι (90) ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν, λέγει Κύριος παντοκράτωρ· καὶ πάλιν· Ῥομφαία, ἐξεγέρθητι ἐπὶ τοὺς ποιμένας, καὶ πατάξατε τοὺς ποιμένας, καὶ ἐκσπάσατε τὰ πρόβατα· καὶ, ἐπάξω τὴν χεῖρά μου ἐπὶ τοὺς ποιμένας, καὶ ὠργίσθη ὁ θυμὸς μου ἐπὶ τοὺς ποιμένας (91), καὶ ἐπὶ τοὺς ἀμνοὺς ἐπισκέψομαι· προστιθεὶς (92) ἤδη τῇ ἀπειλῇ καὶ τοῦ λαοῦ τοὺς προέχοντας. Οὕτω φιλοπόνως προσκαθέζεται τῷ λόγῳ καὶ οὐδὲ ἀπαλλαγῆναι δύναται βραδίως τῶν πειλῶν· ὥστε δέδοκα μὴ καὶ αὐτὸς ἀπευκτὸς ὦ, οὕτως.

ΣΔ'. Ἰνα δὲ τοὺς ἐν τῷ Δανιὴλ παραδράμωμεν πρεσβυτέρους· καὶ γὰρ παραδράμοιμεν, καὶ τὸ τῷ δεσπότῃ περὶ αὐτῶν καλῶς (93) εἰρημένον καὶ προηγορευμένον (94), ὅτι ἐξῆλθεν ἀνομία ἐν Βαβυλῶνος ἐκ πρεσβυτέρων κριτῶν (95), οἱ ἐδόκουν κυβερνᾶν τὸν λαόν· πῶς ὀσομεν (96) Ἰερικιῆλ, τὸν τῶν μεγάλων ἐπόπτην καὶ ἐξηγητὴν μυστη-

⁸³ Zach. iii, 1 sqq. ⁸⁴ Zach. xi, 3. ⁸⁵ ibid. 4-6. ⁸⁶ Zach. xiii, 7. ⁸⁷ Zach. x, 3. ⁸⁸ Dan. xiii, 5.

(83) *Eis meizonas*. Sic decem Regg., septem Colb. et Or. 1. Paris. vero, et Gabr. ὡς μεῖζονα. Colb. 3, utrumque, ὡς εἰς μεῖζονα. Hæc autem Gregorii verba non sic accipiendā, ac si contemptu et multorum sacerdotum, dicta sint. Elias idcirco locutum sic fuisse theologum censet, quia et soli Christo, non autem iis et qui plures facti sunt sacerdotes) (Hebr. vii, 23), id convenire existimavit. Unde vox et multos, quasi et soli opposita accipi debet. Favet Rufinus, vertendo: et ad homines pertinere, et etc. et mox: et humani sacerdotii, et etc., qui genuinus est sensus.

(84) *Tolmēros kai tēn psuchēn*. Deest καὶ in Reg. l, t, Colb. m. Sed ejus loco, post ψυχὴν, ἢ ponitur. Comb. legit, τολμηρὸς τὴν ψυχὴν καὶ ἀδαμάντινος, et vertit: et tam audax animo et adamantinus.

(85) *Μονοῦ ἀκούει*. Sic plerique codices. Nonnulli, οὐκ ἀκούει. Reg. lu, μονονουχὶ καὶ ἀκούει.

(86) *Ἔτι καὶ μικρὸν ἔμπροσθεν*. Solus Billius redidit; et paulo ante. et Gabrieli: et atque etiam

centem ac mandantem inducit; ea, inquam, ut ad majora fortasse et sublimiora quam multorum sacerdotum captus ferat, tendentia, silentio commendatur; nisi quod a dextris etiam ipsius diabolus stabat, ut ei obsisteret: res, meo quidem iudicio, non parva, nec parvo metu et cautione digna.

LXIII. Quæ autem, reliquos pastores studiose accusando et insectando ait, ecquis tam audax est, tamque adamantino animo, qui ea audiens non contremiscat, et seipso moderatior reddatur? Vox, inquit, lugentium Pastorum, quia afflicta est magnificentia eorum. Vox rugentium leonum, quia hæc passi sunt. Ipsos quoque propemodum luctus, velut jam præsentēs, audit, atque una cum iis qui cruciantur, luget. Ac paulo post acrius adhuc et vehementius: *Pascite*, inquit, *oves occisionis, quas qui possidebant, jugulabant, nec pœnitentia ducebantur: et qui vendebant eas, dicebant, Benedictus Dominus, quia divites facti sumus: et pastores earum nihil doloris ob eas capiebant. Propterea non parcam ultra super habitantes terram, dicit Dominus omnipotens*; ac rursus, *Framea, suscitare super pastores*; et, *Percutite pastores, oves extrahite, et inducam manum meam super pastores*; et rursus, *Iratus est furor meus super pastores, et super agnos visitabo*; jam scilicet ipsos quoque populi præsidēs in comminatione adjungens. Tanto studio in hac oratione insidet, nec a minis facile abduci potest. Itaque vereor, ne ipse quoque in odium incurram, omnia ordine commemorans. Verum Zacharias quidem ad hunc modum. πάντων ἐξῆς μεμνημένος. Ἄλλ' ὁ μὲν Ζαχαρίας

45 LXIV. Ut autem illos apud Daniele senes prætereamus; etenim prætereamus, et quod pulchre de iis a Domino dictum ac prædictum est, nempo quod *egressa est iniquitas ex Babylone a senioribus iudicibus, qui populum regere videbantur*; quo tandem modo Ezechielem feremus, illum, inquam, magnorum mysteriorum et visionum conspectorem

paulo post. et Comb. et adhuc paulo ulterius.

(87) *Κατέσφαζον*. Reg. l, κατέσφαξαν.

(88) *Μετεμελοῦντο*. Octo Regii, tres Colb., Or. 1, Jes. habent, μετεμελοντο.

(89) *Οὐκ ἔπασχον οὐδὲν*. Reg. l, t, u, Colb. m, οὐδὲν ἔπασχον ἐπ' αὐτοῖς.

(90) *Οὐκ ἔτι*. In Reg. r, οὐκέτι.

(91) *Ἄργισθη ὁ θυμὸς μου ἐπὶ τοὺς ποιμένας*. Hæc desunt in omnibus pene codicibus, in octo regiis, sex Colb., Or. 1, et Jes. Habent tamen nonnulli. Pro ὠργίσθη, legitur in sacro textu, παρωξύνθη.

(92) *Προστίθεις*. Colb. 3, in marg. προστίθησι. Billius in not. προστίθησι δὲ ἤδη. Elias, et Reg. l, ita etiam habent, omisso tamen ἤδη.

(93) *Περὶ αὐτῶν καλῶς*. Reg. l, καλῶς περὶ αὐτῶν.

(94) *Καὶ προηγορευμένον*. Abest a pluribus Regg., Colb., etc.

(95) *Κριτῶν*. In permultis codicibus deest.

(96) *Ὀίσομεν*. Duo Regg. et Jes. οἴσομεν.

et interpretem? Quomodo quæ pastoribus præcipit, hoc est ne vitium gladiumque ipsi supervenientem silentio dissimulent? quod nimirum hoc nec ipsis, nec iis qui peccant, utile futurum sit; contra autem, prævidere ac prænuntiare, utrisque utilitatem allaturum sit⁸⁸; si illi quidem dixerint, hi autem audierint: sin minus, at iis certe qui denuntiariint.

LXV. Quo item modo alium eum impetum, quem in pastores facit, nunc in his verbis, *Væ super væ erit, et nuntius super nuntium, et visio a propheta requiretur, et lex a sacerdote peribit, et consilium a senioribus*⁸⁹; nunc rursum in his, *Fili hominis, dic ipsi, Tu es terra non compluta, nec pluvia venit super te in die iræ: cujus præfecti in medio ejus velut leones rugientes, rapientes rapinas, devorantes animas in potentia*⁹⁰. Et nonnullis interjectis: *Sacerdotes ejus contemnebant legem meam, et polluebant Sancta mea: inter profana et sancta, inquit, nihil discriminis statuebant, sed omnia unum eis erant, et a Sabbatis meis oculos suos operiebant, et in medio eorum coinquinabar*⁹¹. Consumpturumque se, et parietem, et eos qui eum liniunt, minatur⁹², hoc est, eos qui peccant, et eos qui peccantium delicta obtegunt: quod malorum principum et sacerdotum est, ac domum Israelis in transversum agentium, secundum corda sua, abalienata in cupiditatibus suis.

LXVI. Mitto quæ de iis disserit, qui seipsos pascunt, et lac comedunt, et lanis teguntur, et quod crassum est, jugulant, gregem autem non pascunt, nec, quod infirmum est, corroborant, nec, quod confractum, alligant, nec, quod errat, reducunt, nec, quod periit, requirunt, nec, quod firmum est, conservant⁹³, sed labore conficiunt, ac de industria enecant: sic, ut oves ob pastorum **46** inopiam, per omnem campum et montem dispersæ sint, atque omnibus avibus et bestiis prædæ fuerint, quod non esset, qui requireret ac reduceret⁹⁴. Quid postea? *Vivo ego, dicit Dominus, pro eo quod hæc ita se habent, atque oves meæ in prædam fuerunt, ecce ego super pastores, et requiram oves meas de manibus eorum*⁹⁵, atque eas quidem colligam mihi que asseram; illi

ρίων και θεαμάτων (97); Πῶς μὲν ἂ τοῖς σκοποῖς (98) διακελεύεται, μὴ κατασιωπῆν τὴν κακίαν, καὶ τῆ ἐπερχομένην (99) ταύτη ρομφαίαν; ὡς οὐτε αὐτοῖ, τοῦτο λυσitelouñ, οὐτε τοῖς ἁμαρτάνουσι· τοῦ δὲ προιδέσθαι καὶ προκηρῦσαι (1) ἄμφοτέρους ὀνήσουτος, εἰ οἱ μὲν εἴποιεν, οἱ δὲ ἀκούσαιεν, ἢ πάντως γε τοὺς μὴνύσαντας.

ΞΕ'. Πῶς δὲ τὴν ἄλλην καταδρομὴν, ἣν ποιεῖται κατὰ τῶν ποιμαίνοντων, νῦν μὲν ἐν τούτοις τοῖς ῥήμασιν· *Ὀυαὶ ἐπὶ οὐαὶ ἔσται, καὶ ἀγγελία ἐπὶ ἀγγελίαν, καὶ ἐκκλητηθήσεται δρασις ἐκ προσήτου, καὶ νόμος ἀπολείται ἐξ ἱερέως, καὶ βουλή ἐκ πρεσβυτέρων*· νῦν δὲ ἐν ἐκείνοις πάλιν· *Υἱὲ ἀνθρώπου, εἶπον αὐτῇ· Σὺ εἶ γῆ οὐ* (2) *βρεχομένη, οὐδὲ ὑετὸς ἐγένετο ἐπὶ σέ ἐν ἡμέρᾳ ὄρητις· ἦς οἱ ἀζητούμενοι ἐν μέσῳ αὐτῆς, ὡς λέοντες ὠρυόμενοι, ἀρπάζοντες ἀρπάγματα, ψυχὰς κατεσθλοτρεις ἐν δυναστείᾳ· καὶ μετ' ὀλίγα· Οἱ ἱερεῖς αὐτῆς* (3) *ἠθέτουν νόμον μου, καὶ ἐδεθήλουν τὰ ἁγία μου· βεθήλουις τε καὶ ἁγίοις, φησὶν, οὐ διέστειλλον, ἀλλὰ πάντα ἦν αὐτοῖς ἐν, καὶ ἀπὸ τῶν σαβάτων μου παρεκάλυπτον τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ ἐδεθηλούμην ἐν μέσῳ αὐτῶν*· συντελεῖν τε τὸν τοῖχον, καὶ τοὺς ἀλείφοντας αὐτὸν ἀπειλῶν· τὸ δὲ ἔστι, τοὺς ἁμαρτάνοντας (4) καὶ τοὺς συγκαλύπτοντας· ὅπερ εἶναι κακῶν ἀρχόντων καὶ ἱερέων, καὶ πλαγιαζόντων (5) τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ κατὰ τὰς καρδίας αὐτῶν τὰς ἀπληλοτριωμένας ἐν τοῖς ἐπιθυμήμασιν (6) αὐτῶν.

ΞΖ'. Καὶ σιωπῶ λέγειν ὅσα περὶ τῶν βοσκόντων ἑαυτοὺς διαλέγεται, τὸ γάλα κατεσθιόντων, καὶ τὰ ἔρια περιβαλλομένων, καὶ τὸ παχὺ σφαζόντων (7), ἀλλὰ μὴ ποιμαίνοντων τὰ πρόβατα, τὸ ἡσθενηκὸς οὐκ ἐνισχυόντων, καὶ τὸ συντετριμμένον οὐ καταδεσμούντων, καὶ τὸ πλανώμενον οὐκ ἐπιστρεφόντων, καὶ τὸ ἀπολωλὸς οὐκ ἐκζητούντων, καὶ τὸ ἰσχυρὸν οὐ φυλαττόντων, ἀλλὰ μόχθῳ κατεργαζομένων, καὶ κατὰ σπουδὴν ἀπολλόντων· ὡς διεσπάρθαι τὰ πρόβατα κατὰ παντὸς πεδίου καὶ βρους, παρὰ τὸ μὴ εἶναι ποιμένας, καὶ γενέσθαι κατάθρομα πᾶσι πετεινοῖς καὶ θηριοῖς (8), οὐκ ὄντος τοῦ ἐκζητούντος καὶ ἐπιστρέφοντος. Εἶτα τί; Ζῶ ἐγὼ, φησὶ (9), *λέγει Κύριος, ἀντὶ τοῦ ταῦτε οὕτως ἔχει, καὶ γενέσθαι τὰ πρόβατά μου εἰς προρομήν, ἰδοὺ ἐγὼ*

⁸⁸ Ezech. xxxiii, 2-6. ⁸⁹ Ezech. vii, 26. ⁹⁰ Ezech. xii, 24, 25. ⁹¹ ibid. 26. ⁹² Ezech. xiii, 15. ⁹³ Ezech. xxxiv, 2-4. ⁹⁴ ibid. 8. ⁹⁵ ibid. 10, 11.

(97) Θεαμάτων. « Visionum, » malim, pro more Scripturæ, quam « spectaculorum, » ut Billius.

(98) Μὲν ἂ τοῖς σκοποῖς. Ad oram Reg. u, scriptum: Ἐνταῦθα τοὺς ἀρχιερεῖς λέγει. Imo, inquit, Comb. « Speculatores, qua voce nihil communis in Ezechiele. »

(99) Ἐπερχομένην. Regg. l et t, ἐρχομένην ἐπὶ ταύτη.

(1) Προκηρῦσαι. Duo Regg. et Comb. addunt ἦ.

(2) Γῆ οὐ. Omnes pene codices et LXX habent, γῆ ἢ οὐ.

(3) Αὐτῆς. In Reg. y, ad oram scribitur, αὐ-

τῶν.

(4) Τοὺς ἁμαρτάνοντας. Sic mss. omnes. Decst τούς in Paris. edit.

(5) Πλαγιαζόντων. « In obliquum flectunt. »

(6) Ἐπιθυμήμασιν. Vulgata, « in cogitationibus. »

(7) Σφαζόντων. Comb. κατασφαζόντων.

(8) Πᾶσι πετεινοῖς καὶ θηριοῖς. Verba sunt ex Is. xviii, 6, aut Jer. xxxiv, 20, aut Ezech. xxxviii, 4 et xxxix, 17. Duo Regg. post πετεινοῖς, addunt τοῦ οὐρανοῦ.

(9) Φησὶ. Decst in duobus Regg.

ἐπὶ τοὺς ποιμένας, καὶ ἐκζητήσω τὰ πρόβατά μου ἅ
ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν, καὶ τὰ μὲν συνάξω καὶ
περιποιήσομαι (10)· οἱ δὲ τὰ καὶ τὰ πείσονται, ἃ
εὐδὲς κακοὺς ποιμένας εἰκός.

ΕΖ'. Ἄλλ' ἵνα μή, τὰ πάντων καὶ πάντας ἀπαρι-
θμούμενος τοὺς προφήτας, μακρὸν ἀποτεῖνω λόγον (11),
ἐνδὲς ἐπιμνησθεὶς ἔτι τοῦ πρὸς τῆς πλάσεως ἐγνωσμέ-
νου, καὶ ἐκ μήτρας ἡγιασμένου (Ἰερεμίας ἦν οὗτος),
τοὺς λοιποὺς ὑπερβήσομαι. Ζητεῖ μὲν οὗτος ὑπὲρ
κεφαλῆς ὕδωρ, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς πηγὴν δακρύων,
ἵνα κλαύσῃ πρὸς ἀξίαν τὸν Ἰσραὴλ· ὀδύρεται δὲ οὐχ
ἦττον καὶ τῶν προσεστώτων τὴν μοχθηρίαν.

ΕΗ'. Λέγει μὲν αὐτῷ διελεγχόμενος (12) πρὸς τοὺς
ιερεῖς ὁ Θεός· Οἱ ἱερεῖς οὐκ εἶπαν, ποῦ ἐστὶ Κύ-
ριος; καὶ οἱ ἀντεχόμενοι τοῦ νόμου μου οὐκ ἠπί-
στατό με, καὶ οἱ ποιμένες ἠσέβουν εἰς ἐμέ. Λέ-
γει δὲ αὐτοὺς πάλιν· Ποιμένες ἤρρονεύσατο, καὶ
τὸν Κύριον οὐκ ἐξεζήτησαν (13), καὶ διὰ τοῦτο οὐκ
ἐνόησε (14) πᾶσα ἡ νομὴ, καὶ διεσκορπίσθησαν. Ποι-
μένες τε, φησὶ, πολλοὶ διεφθειραν τὸν ἀμπελῶνά
μου· ἐμόλυναν τὴν μερίδα μου τὴν οὖσαν ἐπιθυ-
μητήν, δεδόσθαι εἰς τὴν ἔρημον (15) ἄδατον. Ἐἴτα
πρὸς αὐτοὺς (16) πάλιν ἀποτείνεται τοὺς ποιμένας·
Ὁ, οἱ ποιμένες οἱ ἀπολλύντες καὶ διασκορπίζον-
τες τὰ πρόβατα τῆς νομῆς μου· διὰ τοῦτο τάδε
λέγει Κύριος ἐπὶ τοὺς ποιμαίνοντας τὸν λαόν
μου· Ὑμεῖς διεσκορπίσατε τὰ πρόβατά μου, καὶ
ἐξεώσατε αὐτά, καὶ οὐκ ἐπεσκέψασθε αὐτά· ἰδοὺ
ἐγὼ ἐκδικιῶ ἐφ' ὑμᾶς, κατὰ τὰ πονηρὰ ἐπιτηδεύ-
ματα ὑμῶν. Ἀλαλάζειν τε βούλεται τοὺς ποιμέ-
νας (17), καὶ κόπτεσθαι τοὺς κριοὺς τῶν προβάτων,
δοῦναι ἐπληρώθησαν αἱ ἡμέραι αὐτῶν εἰς σφαγὴν.

ΕΘ'. Καὶ τί μοι τὰ παλαιὰ (18) λέγειν; Τίς δὲ, τοῖς
Παύλου κανόνι καὶ ὁροις ἑαυτὸν παρεκτείνων, οὐς περὶ
ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων ἔταξε, νηφαλίους (19),
σώφρονας εἶναι, μὴ παροίους, μὴ πλήκτας, διδακτι-
κοὺς, ἀλήπτους ἐν πᾶσι καὶ ἀνεπάφους (20) τοῖς πο-
νηροῖς, οὐ πολὺ τὸ διαφεύγον εὐρήσει τὴν τῶν κα-
νόνων εὐθύτητα; Τί δὲ (21) ἃ τοῖς μαθηταῖς Ἰη-
σοῦς ἐπὶ τὸ κήρυγμα πέμπων νομοθετεῖ; ὣν τὸ κεφά-
λαιον, ἵνα μὴ τὰ καθ' ἕκαστον λέγω, τοιοῦτους εἶναι
τὴν ἀρετὴν, καὶ οὕτως εὐσταλεῖς (22) καὶ μετρίους,
καὶ ἔτι (23) συντόμως εἰπεῖν, οὐρανίους, ὥστε οὐχ
ἦττον διὰ τὸν τρόπον αὐτῶν, ἢ διὰ τὸν λόγον τρέχειν
τὸ Εὐαγγέλιον.

quam ob sermonem atque doctrinam Evangelium currat?

⁶⁶ Jerem. i, 5. ⁶⁷ Jerem. ix, 1. ⁶⁸ Jerem. ii, 8.

⁶⁹ Jerem. x, 21. ⁷⁰ Jerem. xii, 10. ⁷¹ Jerem. xliii, 1, 2. ⁷² Jerem. xxv, 54. ⁷³ I Tim. iii, 2, 3; Tit. i, 7, 9. ⁷⁴ Matth. x, 9; Luc. ix, 3.

(10) Περιποιήσομαι. « Acquiram, » quod Scri-
pturæ est verbum; vel forte ex Isaia, « redimam; »
vel, « servabo, tutabor. »

(11) Λόγον. Reg. γ, τὸν λόγον.

(12) Διελεγχόμενος. Budæus: « disceptans cum
sacerdotibus. »

(13) Ἐξεζήτησαν. Comb. « exquisierunt. »

(14) Οὐκ ἐνόησε. Comb. legit οὐκ ἐνόησαν, καὶ
πᾶσα νομὴ, etc. « Non intellexerunt, et omnis grex
dissipatus est. » Sic Vulgata et Nobil.

(15) Εἰς τὴν ἔρημον. Deest τὴν in omnibus pene
codicibus.

(16) Πρὸς αὐτούς. « In ipsos pastores. » Græcum
non habet καχοὺς, « malos, » ut reddit Bill.

A autem, hæc et illa patientur, quæ videlicet malos
pastores pati consentaneum est.

LXVII. Sed ne omnium voces, atque omnes pro-
phetas enumerans, sermonem in longum protraham,
postquam unius adhuc Jeremiæ, antequam formaretur,
cogniti, et ab ipsa vulva sanctificati⁶⁶, mentio-
nem fecero, reliquos omnes præteribo. Quærit qui-
dem hic capiti aquam, et oculis fontem lacryma-
rum, ut Israel pro dignitate lugeat⁶⁷: non minus
autem antistitem etiam improbitatem deplorat.

LXVIII. Ac Deus quidem sacerdotes coarguens,
his ad eum verbis utitur: Sacerdotes non dixerunt,
Ubi est Dominus? et qui legem meam complecteban-
tur, nesciebant me: et pastores impie agebant adver-
sum me⁶⁸. Ipse autem rursum ait: Pastores stulte
egérunt, et Dominum non quæsierunt: ac propterea
grex universus non intellexit, et dispersi sunt⁶⁹. At-
que alio loco: Multi pastores demoliti sunt vineam
meam; contaminaverunt partem meam desiderabi-
lem; adeo ut in inviam solitudinem redacta sit⁷⁰.
Mox in malos pastores rursum invehitur: Væ pa-
storibus, qui disperdunt et dispergunt gregem pascuæ
meæ. Ideo hæc dicit Dominus ad eos qui pascunt
populum meum: Vos dispersistis gregem meum, et
ejecistis eos, et non visitastis. Ecce ego ulciscar super
vos, secundum malitiam studiorum vestrorum⁷¹.
Quin etiam pastores ululare, atque arietes ovium
plangere jubet, quoniam impleti sunt dies eorum,
ut interficiantur⁷².

LXIX. Verum quia antiqua colligo? Quotusquis-
que est, qui si ad canones eos et regulas seipsum
exigat, quas Paulus de episcopis et presbyteris con-
stituit, nempe 47 ut sobrii et pudici sint, non vi-
nolenti, non percussores, ad docendum idonei, irre-
prehensibiles in omnibus rebus⁷³, atque hujusmodi,
ut ab improbis attingi nequeant, non sese a cano-
num rectitudine permultum abesse comperiet? Quid
ea referam, quæ Jesus discipulis suis, ad prædicationem
eos mittens, præscribit⁷⁴? quorum ne singula
explicem, hæc summa est, ut virtute tales sint, at-
que ita expediti ac modesti, et, ut uno verbo dicam,
cælestes, ut non minus ob eorum vitam et mores,

(17) Τοὺς ποιμένας. Reg. ι, καὶ τοὺς ποιμέ-
νας.

(18) Τὰ παλαιά. « Quia antiqua commemoro? »
Nonnulli habent: Τί πολλά; « Quid multa? »

(19) Νηφαλίους. Reg. ι, νηφαλέους.

(20) Ἀνεπάφους. Non male Comb. « extra om-
nem improborum calumniam. »

(21) Τί δὲ. Alii, τί δέ.

(22) Εὐσταλεῖς. Comb. « frugi homines ac mo-
desti. Nec bene Billius, » inquit, expediti; « melius
Budæus, quem sequor. »

(23) Καὶ ἔτι. Ita decem Regg. sex Colb., Jes., Or,
4, et Pass. Par. ed. καὶ εἰ δεῖ.

LXX. Mibi vero timorem incutiunt etiam Pharisæi probris onerati, et scribæ redarguti: quibus cum nos virtute longe superiores esse debeamus, quemadmodum nobis præceptum est, si modo cælorum regnum consequi cupimus, turpe profecto fuerit, si ipsis etiam peiores inveniamur; adeo ut ipsi quoque, serpentes appellemur, et gemina viperarum, et duces carci, culicem colantes, et camelum deglutientes, et sepulcra externe quidem pulchra, interne autem sordida, et paropsides in speciem mundæ⁷⁹, aliaque omnia, quæ illi et sunt et nominantur.

LXXI. In his ego cogitationibus dies noctesque versor: hæc medullas etiam meas eliquant, et carnes conficiunt, nec me audacem esse sinant, ac sublata facie incedere. Hæc animum meum dejiciunt, et mentem contrahunt, et linguæ vinculum injiciunt, facientque, ut non de præfectura, nec de corrigendis et gubernandis aliis cogitem, id quod exuberantis cujusdam facultatis est; sed quomodo ipse venientem iram effugere, atque a vitii rubigine nonnihil meipsum abraderere queam. Purgari prius oportet, deinde purgare; sapientia instrui, atque ita demum alios sapientia instruere; lux fieri, et alios illuminare; ad Deum appropinquare, et ita alios adducere; sanctificari, et postea sanctificare; cum manibus ducere, cum prudentia consilium dare.

LXXII. Quando igitur hæc erunt, inquit homines ad omnia celeres, nec satis cauti, facile ædificantes, et diruentes? Quando lucerna supra candelabrum⁷⁸? Ubi talentum⁷⁷? sic enim gratiam vocant. Hæc ii, qui amicitia quam religione fervidiores sunt. Quando hæc erunt, et quæ mea est ratio, quæritis, viri fortissimi? Ne extrema quidem senectus huic rei præstituta, longum tempus censeri debet. Senectus enim cum prudentia conjuncta imperitæ juventuti præstat, et considerata tarditas inconsultæ temeritati, et breve regnum, diuturnæ tyrannidi; quemadmodum et exigua portio maximi pretii, multis vilibus et periculosis opibus, et parum auri multis plumbi libris, et parva lux densissimis tenebris.

LXXIII. Alioqui verendum est, ne lubrica hæc celeritas, præceptisque studium, seminibus illis non

U'. Ἐμὲ δὲ φοβοῦσι καὶ ἀνεπιζόμενοι Φαρισαῖοι καὶ γραμματεῖς ἐλεγχομένοι· ὧν αἰσχρὸν, εἰ πολὺ περιεῖναι δέον τὴν ἀρετὴν, ὡς διατετάγμεθα, εἰ τι δεόμεθα τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας, καὶ τὴν κακίαν φαινοίμεθα (24) χεῖρους· ὥστε καὶ ὄφεις εἰκότως ἂν (25) ἀκούσῃσι, καὶ γεννηήματα ἐχιδνῶν, καὶ ὄδηγοὶ τυφλοῖ, τὸν κίνωπα διυλίζοντες, καὶ τὴν κάμηλον καταπίνοντες, καὶ τάφοι ῥυπαροὶ τὰ ἔνδον, μετ' εὐπρεπείας τῆς ἐξωθεν καὶ παροψίδες καθαροὶ τὸ φαινόμενον, καὶ τὰλλα ὅσα ἐκείνοι καὶ εἰσὶ καὶ ἀκούουσι.

OA'. Τούτοις ἐγὼ σύνειμι καὶ νύκτωρ (26) καὶ μεθ' ἡμέραν τοῖς λογισμοῖς· ταῦτά μοι (27) τὸν μυελὸν ἐκτῆχει, καὶ δαπανᾷ τὰς σάρκας, καὶ οὐκ ἔξ θρασῦν εἶναι καὶ ἄνω βλέποντα (28)· ταῦτά μοι ταπεινοὶ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸν νοῦν συστέλλει, καὶ τῇ γλώσῃ δεσμὸν ἐπιτίθει (29), καὶ οὐ περὶ προστασίας εἶναι ποιεῖ τὸν λόγον, οὐδὲ τοῦ κατορθοῦν (30) ἄλλους καὶ διευθύνει, ὃ πολλῆς ἐστὶ τῆς περιουσίας· ἀλλ' ὅπως ἂν αὐτὸς τὴν ἐρχομένην ὀργὴν (31) διαφύγοιμι, καὶ μικρὸν τι τοῦ ἰοῦ τῆς κακίας ἐμαυτὸν ἀποξέσαιμι. Καθαρθῆναι (32) δεῖ πρῶτον, εἶτα καθᾶραι· σοφισθῆναι, καὶ οὕτω σοφίσαι· γενέσθαι φῶς, καὶ φωτίσαι· ἐγγίσει Θεῷ, καὶ προσαγαγεῖν ἄλλους· ἁγιασθῆναι, καὶ ἁγιάσαι· χειραγωγῆσαι (33) μετὰ χειρῶν, συμβουλεύσαι μετὰ συνέσεως.

OB'. Πότε οὖν εἶσται ταῦτα, φασὶν οἱ ταχεῖς τὰ πάντα, καὶ οὐκ ἀσφαλεῖς, οἱ ῥαδίως οἰκοδομοῦντες, καὶ καταλύοντες; Καὶ πηλίκᾳ ὁ λόγος ἐπὶ τὴν λυχνίαν; Καὶ ποῦ τὸ τάλαντον; οὕτω τὸ χάρισμα λέγοντες. Ταῦτα οἱ θερμότεροι τὴν φιλίαν ἢ τὴν εὐλάβειαν. Πότε ταῦτα, καὶ τίς ὁ ἐμὸς λόγος, ὃ γενναϊότατοι; Οὐ μακρὰ προθεσμία, οὐδὲ γῆρας τὸ ἔσχατον. Κρείσσων γὰρ πολὺ μετὰ φρονήσεως ἀπαιδεύτου νεότητος, καὶ λελογισμένη βραδύτης τάχους ἀπερισκέπτου· καὶ ὀλιγοχρόνιος βασιλεία μακρᾶς τυραννίδος· ὡς καὶ ὀλίγη μερὶς τιμῆς πολλῆς κτήσεως (34) ἀτίμου καὶ σφαλερᾶς (35), καὶ χρυσὸς ὀλίγος μολύβδου πολυταλάντου, καὶ πολλοῦ σκότους ὀλίγον φῶς.

OG'. Τὸ δὲ ταχὺ τοῦτο καὶ σφαλερὸν, καὶ λίαν κατεσπουδασμένον (36), μὴ τῶν σπερμάτων ἐκείνοις (37);

⁷⁸ Matth. xxiii, 23-25. ⁷⁹ Matth. v, 15. ⁷⁷ Matth. xxv, 15.

(24) *Φαινοίμεθα*. Sic Regii undecim, quatuor Colb., Jes. Or. 1, Pass. et Comb. Ed. φαινόμεθα.

(25) *Εἰκότως ἂν*. Ita Reg. et Colb. In ed. ἂν εἰκότως.

(26) *Καὶ νύκτωρ*. Ita octo Regg. sex Colb., Or. 1, etc. Deest καὶ in ed.

(27) *Ταῦτά μοι*. Alii, μου.

(28) *Εἶναι καὶ ἄνω βλέποντα*. Sic legitur in octo Reg., septem Colb., Jes., Or. 1, etc., omisso, οὐδὲ πορεύεσθαι. Habent tamen Reg. 1, 1, et Colb. m, καὶ πορεύεσθαι ἄνω.

(29) *Ἐπιτίθει*. Reg. γ, ἐπιτίθει.

(30) *Κατορθοῦν*. Comb. ε ad virtutem componere et dirigere.

(31) *Ὀργὴν*. Reg. 1, ῥομφαλῶν.

(32) *Καθαρθῆναι*. Reg. 1, addit γάρ. Additio necessaria, si post καθαρθῆναι legas δεῖ, cum Billio, Par., Gab. et mss. Regiis hm, 1, 1, x, Colb. 7, m. Alioquin hiulca foret oratio. Sin autem legeris καθαρθῆναι δέ cum Bas. mss., Reg. a, hu, n, r, u, z, Colb. 3, 4, h, i, et Pass., constabit sensus.

(33) *Χειραγωγῆσαι*. Gab. ε manibus deducere, prudentia consulere.

(34) *Κτήσεως*. In ed. κτίσεως, prave.

(35) *Σφαλερᾶς*. ε Fallacibus.

(36) *Κατεσπουδασμένον*. Comb. κατεσπευσμένον.

(37) *Μὴ τῶν σπερμάτων ἐκείνοις*. Sic novem Regg., sex Colb., Or. 1, Jes. et Pass. In ed. Par. μὴ τῶς

ἐποικὸς ἤ, ἃ κατὰ τῶν πετρῶν παρόντα, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν βάθος γῆς, εὐθὺς ἀνακύψαντα, οὐδὲ τὴν πρῶτην ἠνεγκε τοῦ ἡλίου θερμότητα· ἢ τῶ κατὰ τῆς ψάμμου θεέντι θεμελίω, μηδὲ ὀλίγον ἀντισχόντι πρὸς τὴν βροχὴν καὶ τὰ πνεύματα. *Οὐαί σοι, πόλις, ἧς ὁ βασιλεὺς σου νεώτερός ἐστι, φησὶ Σολομῶν (38)· καὶ, Μὴ ἴσθι ταχὺς ἐν λόγοις, τοῦ αὐτοῦ Σολομῶντος φωνῆ, πρᾶγμα τι Ἐλαττον (39), λέγοντος, τὸ περὶ λόγον τάχος τῆς περιπρᾶξιν θερμότητος. Καὶ τίς ἐστι παρὰ ταῦτα (40) ὁ τὸ τάχος ἀπαιτῶν πρὸ τῆς ἀσφαλείας καὶ τοῦ συμφέροντος; Τίς ὁ πλάττων, καθάπερ αὐθήμερον τοὺς πηλίνοὺς, τὸν τῆς ἀληθείας προστάτην, τὸν μετὰ ἀγγέλοις στησόμενον, καὶ μετὰ ἀρχαγγέλων δοξάσοντα, καὶ ἐπὶ τὸ ἄνω θυσιαστήριον ἀναπέμφοντα τὰς θυσίας, καὶ Χριστῶ συνιερύσοντα (41), τὸν ἀναπλάσοντα τὸ πλάσμα, καὶ παραστήσοντα τὴν εἰκόνα, καὶ τῶ ἄνω κόσμῳ δημιουργήσοντα (42), καὶ τὸ μείζον εἰπεῖν, Θεὸν ἐσόμενον, καὶ θεοποιήσοντα;*

ΟΔ'. Οἶδα τίνος ἐσμὲν λειτουργοί, καὶ τοῦ καίμενοι, καὶ τοῦ πέμποντες· οἶδα τοῦ Θεοῦ τὸ ὕψος, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, καὶ τὴν δύναμιν πάλιν· *Οὐρανὸς ὑψηλός, γῆ δὲ βαθεῖα. Καὶ τίς ἀναθήσεται τῶν ἐβριμμένων τῇ ἀμαρτίᾳ; Τίς περικείμενος ἐτι τὸν κάτω ζόφον καὶ τῆς σαρκὸς τὴν παχύτητα ὄλω νοὶ καθαρῶς ἐποπτεύσει νοῦν ὄλον, καὶ μιγήσεται τοῖς ἐστίωσι καὶ ἀσάτοις ἐν τοῖς ἀσάτοις καὶ ὀρωμένοις; Μόλις γὰρ ἂν τις ἐνταῦθα τῶν σφόδρα κεκαθαυμένων καὶ εἰδωλον (43) τοῦ καλοῦ θεωρήσειεν, ὡσπερ οἱ τὸν ἥλιον ἐν τοῖς ὕδασι. Τίς ὁ μετρήσας τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακί; Τίς ἐστῆσε τὰ ὄρη σταθμῶν, καὶ τὰς τάπας Κυρῶ; Τίς τόπος τῆς κατυπαύσεως αὐτοῦ, καὶ τίνι τῶν πάντων ὁμοιωθήσεται;*

ΟΕ'. Τίς ὁ ποιήσας τὰ πάντα ἐν λόγῳ, καὶ τῇ σοφίᾳ κατασκευάσας ἄνθρωπον, καὶ εἰς ἐν ἀγαθῶν τὰ διεσπῶντα, καὶ μίξας τὸν χόον τῶ πνεύματι, καὶ συνθεὶς ζῶον ὁρατὸν καὶ ἀόρατον, πρόσκαιρον καὶ ἀθάνατον, ἐπίγειον καὶ οὐράνιον, ἀπτόμενον Θεοῦ καὶ οὐ περιδρασόμενον, ἐγγίζον καὶ μακρυνόμενον; *Εἶπα, σοφισθήσομαι, φησὶν ὁ Σολομῶν, καὶ αὐτὴ ἐμακρύνθη ἀπ' ἐμοῦ μακρὸν ὑπὲρ ὃ ἦν, τὴν σοφίαν λέγων (44). Καὶ ὄντως ὁ προστιθεὶς γνώσειν προστιθήσειν ἀλγῆμα· οὐ μᾶλλον εὐφραίνοντος τοῦ*

⁷⁸ Matth. xiii, 5; Luc. viii, 6. ⁷⁹ Luc. vi, 48; Matth. vii, 26. ⁸⁰ Eccle. x, 16. ⁸¹ Prov. xxix, 20. ⁸² Prov. xxv, 31. ⁸³ Isa. xl, 12. ⁸⁴ Isa. lxvi, 1. ⁸⁵ Isa. xl, 18, 25. ⁸⁶ Psal. xxxii, 6. ⁸⁷ Eccle. vii, 24. ⁸⁸ Eccle. i, 18.

σπέρμασιν. Cæterum iste Gregorii locus, qui difficultate non caret, sic reddi potest: « verum hæc celeritas parum etiam tuta, ac periculum est, ne quod sit præcipitii studio, vel iis illorum seminum simile sit, » etc. Posset etiam quis, καὶ κατεσπουδασμένον, sic interpretari: « licet maxima cura adhibeatur, »

(38) *Σολομῶν*. Deest in quinque Regg., septem Colb., Or. 1.

(39) *Ἐλαττον*. « Minus aliquid. » His verbis significat Gregorius, celeritate loquendi, minus quam

absimile sit, quæ in petras ceciderunt; et quia terra altitudinem non habebant, statim exorta, ne primum quidem solis calorem ferre potuerunt⁷⁸: aut etiam fundamento in arena jacto, quod pluvix ac ventis ne tantillum quidem restitit⁷⁹. *Væ, tibi civitas*, ait Salomon, *cujus rex junior est*⁸⁰: idemque, *Ne sis celer in verbis*⁸¹: minorem scilicet rem esse asserens celeritatem in verbis, quam ferventem in actione festinationem. Et quis est, qui contra hæc omnia celeritatem potius quam securitatem et utilitatem exposcat? Quis est qui veritatis propugnatorem, unius dieculæ spatio, velut e luto statuum fingit: illum, inquam, qui cum angelis stabit, cum archangelis glorificabit, ad supernum altare sacrificia transmittet, cum Christo sacerdotio fungetur, B signum instaurabit, imaginem exhibebit, superno mundo opificemaget, et, ut, quod majus est, dicam, deus erit, aliosque deos efficiet?;

LXXIV. Scio, cujus ministri sumus, et ubi jacentes, et quo mittentes. Scio, quæ Dei sublimitas, quæ humana infirmitas, ac rursus potentia sit. *Cælum excelsum, terra autem profunda*⁸². Et quisnam eorum ascendet, qui peccato prostrati sunt? Quis infernam caliginem et carnis crassitiam adhuc gerens, tota mente totam illam mentem pure spectabit, rebusque stabilibus et ab oculorum aspectu remotis inter instabiles oculisque subjectas miscbitur? Vix enim quisquam hic eorum qui majorem in modum C purgati sunt, etiam ipsum summi illius boni simulacrum cernere queat, non secus atque ii qui solem in aquis intuentur. *Quis mensus est aquam manu, et cælum palmo, et universam terram pugillo? Quis statuit montes in pondere, et silvas in statera*⁸³? *Quis locus requietis ejus*⁸⁴, et cui ex omnibus rebus assimilabitur⁸⁵?

LXXV. Quis est qui omnia in verbo effectit⁸⁶, et sapientia hominem condidit, ac res inter se dissitas copulavit, terramque spiritui miscuit, animalque visibile et invisibile composuit, caducum et immortale, terrestre et cæleste, Deum attingens nec comprehendens, appropinquans et procul recedens? *Dixi: Sapiens efficiar*, ait Salomon: *at ipsa multo quam ante longius a me recessit*⁸⁷, nempe sapientiam dicens. Ac sane qui addit scientiam, addit dolorem⁸⁸. Quippe cum non plus lætitiæ afferat id quod

agenat, peccari.

(40) *Παρὰ ταῦτα*. Gab. « his neglectis. »

(41) *Συνιερύσοντα*. Quinque Regg., et Colb. 1, συνιερτεύσοντα.

(42) *Δημιουργήσοντα*. « Qui superiori mundo operam suam præstabit. »

(43) *Καὶ εἰδωλον*. Sic octo Regg., Colb. quæque, Jes., Or. 1, « Vel ipsum simulacrum. » Ed. xii, εἰδωλον.

(44) *Τὴν σοφίαν λέγων*. Hæc omisit in versione Billius.

inventum est, quam molestiæ, id quod effugit : quo modo, iis, ut opinor, usu venire solet, qui, cum adhuc siti laborent, ab aquis abstrahuntur; aut qui id quod se habere existimant, manibus tenere nequeunt; aut quos fulgetri splendore perstrictos lux statim deseruit.

LXXVI. Hoc me inferiori loco tenebat, humilemque reddebatur, in eamque mentem impellebat, ut melius esse censerem laudis vocem audire⁸⁹, quam earum rerum, quæ vires meas superarent, explanatorem me profiteri: nempe majestas, et altitudo, et dignitas, et puræ naturæ, vix Dei splendorem capientes, quem abstraxerit⁹⁰, cujus tenebræ latibulum sunt⁹¹, utpote luminis purissimi ac plerisque inaccessi; qui et in universo, et extra universum est; qui et pulchritudo omnis est, et supra omnem pulchritudinem; qui mentem illuminat, et mentis celeritatem ac sublimitatem effugit; quantumque percipitur, tantumdem semper se subducit, amantesque sui, ex eo quod fugit, ac velut jam comprehensus se proripit, ad superna illicit.

LXXVII. Ac tantum quidem et tale est id quod expetimus, et quod consequi studemus; talemque esse oportet animarum nymphagogum ac pronubum. Mihi vero periculum est, ne etiam manibus et pedibus vincis a thalamo extrudat, ut qui nuptiali veste haudquaquam indutus sim⁹², verum impudenter meipsum iis qui illic recumbunt, immiscuerim. Quamquam ab ipsa juventute accitus sum; libet enim aliquid multis incognitum efferre, atque ad Deum⁵⁰ a vulva ipsa projectus⁹³, et ex materna sollicitatione donatus, ac postea periculis confirmatus; simulque desiderium crevit, et ratio concurrat, omniaque ei, qui me in sortem accepit, et servavit, dono dedi, opes, splendorem, valetudinem, sermones ipsos, ex quibus hunc duntaxat fructum cepi, quod eas contempsi, ac quædam habui quibus Christum anteponerem. Ac *dulcia mihi facta sunt eloquia Dei, ut sapor mellis*⁹⁴: et prudentiam advocavi, ac sapientiæ dedi vocem meam⁹⁵. Aliaque etiam hæc adjungi, nempe iræ moderari, linguam frenare, oculum coercere, ventrem regere, gloriamque humi manentem calcare. Insipienter hoc quidem, sed tamen dicam; his rebus plerisque fortasse haud deterior factus sum.

LXXVIII. At vero hoc philosophari, majus est

⁸⁹ Psal. xxv, 7. ⁹⁰ Psal. ciii, 6. ⁹¹ Psal. xvii, 12. 103; xviii, 11; Prov. xvi, 24. ⁹² Prov. ii, 3.

(45) *Εὐρηθέτος*. Sic Reg. l, t, et Colb. m. Cæteri *αἰρεθέντος*.

(46) *Ταπεινὸν ἐποίησι*. Ita Reg. l, t, x, Colb. m. In aliis desunt.

(47) *Ὅς καλὸν ἐστὶν ἅπαν*. « Qui est omne bonum. » Ut Exod. xxxiii, 19.

(48) *Κλέπτεσθαι*. Ita codicum pars maxima. Reg. l, κρύπτεσθαι. Bas. ed. βλέπεσθαι.

(49) *Δέος*. Additur apud Montac. *ἔπεισι*.

(50) *Ἐμαντόν*. Reg. hu, ii, et Jes. *ἐαυτόν*.

(51) *Δοσός*. Apud Montac. additur τῷ Θεῷ.

(52) *Ὁ πόθος*. « Desiderium, amor. » Non apte

εὐρηθέντος (45) ἢ ἀνεύχοντος τοῦ διαφεύγοντος· ὄπρ, οἶμαι, φιλεῖ συμβαίνειν τοῖς ἐτι διψῶσιν ἀποστειμένοις ὕδατος· ἢ κρατεῖν τι οὐ δυναμένοις, ἔχειν νομίζουσιν· ἢ οὐς ἀπῆλθεν εὐθὺς ἀστραπῇ περιλάμψασα.

ΟΓ'. Τοῦτό με .στη κάτω, καὶ ταπεινὸν ἐποίησι (46), καὶ εἶναι βέλτιον ἔπειθεν ἀκούειν φωνὴν αἰνέσεως, ἢ ἐξηγητὴν εἶναι τῶν ὑπὲρ δύναμιν· ἢ μεγαλειότης, καὶ τὸ ὕψος, καὶ τὸ ἀξίωμα, καὶ αἱ καθαραὶ φύσεις μῶλις χωροῦσαι Θεοῦ λαμπρότητα, ὃν ἄβυσσος καλύπτει, οὐ σκότος ἀποκρυφῆ, φωτὸς τοῦ καθαρωτάτου καὶ ἀπρσίτου τοῖς πλείοσιν· ὃς ἐν τῷ παντὶ τῷδε, καὶ τοῦ παντός ἐστιν ἔξω· ὃς καλὸν ἐστὶν ἅπαν (47), καὶ ἅνω παντός καλοῦ· ὃς νοῦν φωτίζει, καὶ διαφεύγει νοῦ τάχος καὶ ὕψος, ὑποχωρῶν ἀεὶ τοσοῦτον, ὅσον καταλαμβάνεται, καὶ ὑπάγων πρὸς τὰ ἄνω τὸν ἔραστην τῷ φεύγειν, καὶ τῷ ὅλον κρατούμενος κλέπτεσθαι (48).

ΟΖ'. Τοσοῦτον μὲν δὴ καὶ τοιοῦτον ἡμῖν τὸ ποθοῦμενον καὶ σπουδαζόμενον· τοιοῦτον δὲ εἶναι χρὴ τὸν νυμφαγωγὸν τῶν ψυχῶν καὶ προμνήστορα. Ἐμοίγε μὴ δέος (49), μὴ καὶ τοῦ νυμφώνος ἔξω ριφῶ δεθεῖς χεῖρας καὶ πόδας, ὡς οὐκ ἐνδεδυμένος ἐνδυμα γάμου, ἀλλὰ τολμηρῶς παρενεύρας ἑμαυτὸν (50) τοῖς ἐκεῖσε ἀνακειμένοις· καίτοι προσεκληθῆν μὲν ἐκ νεότητος, ἴν' εἴπω τι τῶν τοῖς πολλοῖς ἀγνοουμένων, καὶ ἐπ' αὐτὸν ἐπεβρίβην ἐκ μήτρας, καὶ ἐδόθην δοτὸς (51) ἐκ μητρικῆς ὑποσχέσεως, καὶ μετὰ τοῦτο τοῖς κινδύνοις ἐβεβαιώθη· καὶ ὁ πόθος (52) συνηξήθη, καὶ ὁ λογισμὸς συνέδραμε, καὶ πάντα ἔδωκα φέρων τῷ λαχόντι καὶ σώσαντι, κτήσιν, περιφάνειαν, εὐεξίαν (53), τοῦ λόγου αὐτοῦ, ὧν τοῦτο ἀπῆλαυσα (54) μόνον, τὸ παριδεῖν καὶ ἐσχηκεῖν ὧν Χριστὸν προετίμησα. Καὶ ἠδύνθη μοι τὰ τοῦ Θεοῦ λόγια, ὡς κηρία μέλιτος· καὶ τὴν σύνεσιν ἐπεκαλεσάμην, καὶ τῇ σοφίᾳ ἔδωκα φωνήν μου. Καὶ τὰλλα δὴ ταῦτα (55), ὅλον θυμὸν μετρησαί, καὶ γλῶσσαν χαλινῶσαι, καὶ ὄφθαλμὸν σφραγίσαι, καὶ γαστέρα παιδαγωγῆσαι, καὶ δόξαν πατήσαι τὴν κάτω μένουσαν. Παραφρονῶν λέγω (56), ἀλλ' οὖν εἰρήσεται· ταῦτα μὲν οὐ τῶν πολλῶν ἴσως ἐγενόμεν φραυλότερος.

ΟΗ'. Τοῦτο δὲ (57) φιλοσοφῆσαι κρεῖττον ἢ καθ'.

⁹² Math. xxii, 13. ⁹³ Psal. xxi, 14. ⁹⁴ Psal. cxviii,

Billius, « cupiditas. »

(53) *Εὐεξίαν*. Reg. g, ἀξίαν.

(54) *Ἀπῆλαυσα*. Ita Reg. hm, Colb. m, 4, 5, Gab. Billius. Alii vero ἀπέλαυσα.

(55) *Καὶ τὰλλα δὴ ταῦτα*. « Atque hæc etiam alia, nempe hunc fructum cepi, ut iræ moderarer, » etc.

(56) *Παραφρονῶν λέγω*. « Ut minus sapiens dico. » II Cor. xi, 23.

(57) *Τοῦτο δέ*, etc. « At vero majus, quam pro viribus nostris, est alterum istud philosophiæ genus. »

ἡμᾶς, δέξασθαι ψυχῶν ἡγεμονίαν καὶ προστασίαν, καὶ μὴ πω μὴδὲ ποιμαίνεσθαι καλῶς μαθόντας ἡμᾶς, μὴδὲ καθαρθέντας τὴν ψυχὴν ὅσον ἄξιον, ἔπειτα ποίμνης ἐπιστατεῖν πιστευθῆναι· καὶ ταῦτα ἐν καιροῖς τοιούτοις, ἐν οἷς ἀγαπητὸν ὀρῶντα τοὺς ἄλλους ἄνω καὶ κάτω στρεφομένους (58) τε καὶ ταρασσομένους, φυγόντα φυγῆ ἐκ τοῦ μέσου (59), ὑπὸ σκέπη ἀναχωρήσαντα, λαθεῖν (60) τοῦ πονηροῦ τὴν ζῆλην καὶ τὴν σκοτόμαιναν· ἦνίκα πολεμεῖ μὲν ἀλλήλοις τὰ μέλη, οἴχεται δὲ τῆς ἀγάπης, εἰ καὶ τι ἦν λείψανον, ὄνομα δὲ κενὸν ἄλλως ὁ ἱερεὺς, ἐκχυθείσης ἐπ' ἄρχοντας ἐξουθενώσεως, ὥσπερ εἴρηται.

Θθ'. Καὶ εἶθε κενόν (61)· νυνὶ δὲ τρέποιο (62) εἰς κεφαλὰς ἀθέων ἢ βλασφημία. Φόδος δὲ ἅπας ἐξῴρισταί τῶν ψυχῶν· ἀντεσῆχται δὲ ἀναίδεια· τοῦ βουλομένου (63) δὲ ἡ γνῶσις, καὶ τὰ βάθη τοῦ Πνεύματος· πάντες δὲ ἔσμεν (64) εὐσεβεῖς ἐξ ἑνὸς μόνου τοῦ καταγινώσκειν ἄλλων (65) ἀσέβειαν. Χρῶμεθα δὲ δικασταῖς τοῖς ἀθέοις (66), καὶ ριπτοῦμεν τὰ ἄγρια τοῖς κυσὶ, καὶ βάλλομεν τοὺς μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων, βεβήλοισι ἀκοαῖς καὶ ψυχαῖς τὰ θεῖα δημοσιεύοντες· καὶ τὰς τῶν ἐχθρῶν εὐχὰς ἐπιμελῶς ἐκπληροῦμεν οἱ δειλαιοὶ, καὶ πορευόμενοι ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν ἡμῶν οὐκ αἰσχυνόμεθα. Μωαβῖται δὲ καὶ Ἀμμωνῖται, οἳ οὐδ' ἐξῆν παρῖναι (67) εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου (68), τοῖς ἀκρωτάτοις ἡμῶν ἐμβατεύουσιν. Ἦνοῖξάμεν δὲ πᾶσιν οὐ πύλας δικαιοσύνης, ἀλλὰ θύρας λοιδορίας τε καὶ τῆς κατ' ἀλλήλων θρασυτήτος· καὶ οὗτος ἄριστος ἡμῖν, οὐχ ὅς ἂν (69) μὴδὲ ῥῆμα πρόηται ἀργὸν φόβῳ Θεοῦ, ἀλλ' ὅς ἂν τύχη πλεῖστα τῶν πλησίον εἰπῶν κακῶς, ἢ διαβρῆδην, ἢ ἐν αἰνίγμασι· καὶ ὑπὸ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ στρέφων κόπον καὶ πόνον, ἢ ἰὸν ἀππίδων, εἰπεῖν οἰκειότερον.

Π'. Τηροῦμεν δὲ τὰς ἀλλήλων ἀμαρτίας, οὐχ ἵνα θρηνησώμεν, ἀλλ' ἵνα ὀνειδίσωμεν· οὐδ' ἵνα θεραπεύσωμεν, ἀλλ' ἵνα προσπλήξωμεν (70), καὶ ἀπολογίαν ἔχωμεν (71) τῶν ἡμετέρων κακῶν τὰ τῶν πλησίον τραύματα. Κακοὺς δὲ καὶ ἀγαθοὺς οὐχ ὁ τρόπος, ἀλλ' ἡ διάστασις καὶ ἡ φίλια (72) χαρακτηρίζει· καὶ ἡ σφ-

A quam ut ipsi præstare possimus, nimirum animarum imperium ac præfecturam accipere, cumque ne recte quidem pasci adhuc sciamus, nec animo, quantum par est, purgati simus, gregi gubernando præfici: idque hujusmodi temporibus, in quibus præclare cum eo agitur, qui alios sursum deorsumque jactari ac perturbari conspiciens, effuso cursu de medio fugiat, ac sub locum aliquem a periculo tutum secedens, pravi illius tempestatem et caliginem vitet. Hoc, inquam, tempore, quo membra inter se pugnant, et si quid charitatis supererat, abscedit, atque inane jam nomen est sacerdos, effusa videlicet, ut Scripturæ verbis utar, in ipsos quoque principes contempione⁹⁶

LXXIX. Atque utinam inane esset; nunc vero vertatur in impiorum capita blasphemia. Cæterum metus omnis ex animis pulsus est, in ejusque locum subrogata impudentia: estque cujusvis scientia, et profunda Spiritus⁹⁷: atque omnes ex hoc uno pii sumus, quod alios impietatis damnamus. Judicibus porro iis utimur⁹⁸, qui Deo bellum indixerunt, canibusque sancta projicimus, atque ad porcorum pedes margaritas mittimus⁹⁹, profanis auribus et animis divinam doctrinam evulgantes: atque hostium, vota miseris ædulo explemus, et in adinventionibus nostris sine ullo pudore⁵¹ fornicamur¹. Moabitæ vero et Ammonitæ, quibus ne Domini quidem Ecclesiam ingredi licebat², in ea quæ apud nos sanctissima sunt, irrumpunt. Ac nos omnibus, non justitiæ portas³, sed maledicentiæ, mutuæque in nos ipsos audaciæ januas aperuimus. Atque hic apud nos optimus habetur, non qui, Dei metu præditus, ne verbum quidem otiosum plurimis maledictis, vel aperte, vel occulte fixerit; ac sub lingua laborem et dolorem⁴, aut, ut aptius loquar, venenum aspidum⁵ versaverit.

LXXX. Huc accedit, quod alii aliorum peccata observamus, non ut lugeamus, sed ut exprobremus; neque ut medicinam afferamus, sed ut novum vulnus infligamus, atque a proximorum vulneribus excusationem vitiis nostris petamus. Jam vero malos et bonos, non vita, sed dissensio, vel amicitia,

⁹⁶ Psal. cvi, 40. ⁹⁷ I Cor. ii, 10. ⁹⁸ I Cor. vi, 1, 7. ⁹⁹ Matth. vii, 6. ¹ Psal. cv, 39. ² Deut. xxiii, 3. ³ Psal. cxvi, 19. ⁴ Psal. x, 7 seqq. ⁵ Psal. xiii, 3, et LXXXIX, 4.

(58) *Στρεφομένους*. Ita Reg. undecim, octo Colb., Or. 1, Jes. Coisl. 1, etc. Edit. vero Bas. et Par. φερομένους.

(59) *Ἐκ τοῦ μέσου*. Reg. α, ἐκ μέσου.

(60) *Λαθεῖν*. In ora Reg. biii, appingitur φυγεῖν. In Ccib. 7, intra lineas veteri manu, ἢ φυγεῖν.

(61) *Καὶ εἶθε κενόν*. Gregorius sic loquitur, juxta Eliam, eo quod principes ac pontifices, quos insectatur, non modo omni virtute destituti, sed vitiis omnibus referti essent.

(62) *Τρέποιο*, etc. Comb. « Vertat Deus omen in capita impiorum. »

(63) *Βουλομένου*. « Volentis cujuslibet est scientia. » Ita supra num. 50, « nobis satis est voluisse, ad sapientiam. »

(64) *Πάντες δὲ ἔσμεν*. Alii scribunt δὲ ἐσμὲν. Alii δ' ἔσμεν.

(65) *Ἄλλων*. Pass. ad marg. ἀλλήλων. Sic Bas. ed. et Gabrielius: « alter alterius damnamus. »

(66) *Ἀθέοις*. « Impiis, quibus nec Deus sit. » Comb. « infidelibus, impiis, Græcis, ut bene Elias, « provinciarum rectoribus. »

(67) *Παρῖναι*. Ita septem Regg., Colb. omnes., Jes., Herv. Alii vero quatuor Regg. Coisl. Coisl. 1, παραῖναι.

(68) *Κυρίον*. Pass. ad marg. Θεοῦ.

(69) *Ὅς ἄρ*. Deest in ed. ἄν.

(70) *Προσπλήξωμεν*. Gabrielius vertit, « exulceremus. »

(71) *Ἐχωμεν*. Sic omnes pene codices. Pauci, ἔχομεν.

(72) *Φίλια*. Septem Regg., octo Colb., Coisl. habent ὁμοδοξία, « consensio opinionum. » Ipse Billius expunxit φίλια in ed. Bas., et scripsit ὁμοδοξία.

tanquam notis quibusdam insigniant : et quæ hodie laudamus, eadem crastino die vituperamus : et quæ apud alios infamia notantur, eadem apud nos admirationi sunt : omniaque flagitia impietatem amplectentibus facile condonantur. Usque adeo in vitio magnanimi sumus !

LXXXI. Facta denique omnia sunt, ut ab initio, cum nondum mundus erat, nec pulchra ea constitutio et formatio, quam nunc cernimus : sed omnia confusa et incondita, formatricem manum et potentiam requirebant. Aut, si mavis, non secus atque in nocturna pugna, obscurisque lunæ radiis hostium et amicorum vultus non internoscentes ; vel sicut in navali conflictu et tempestate, ac ventorum impressionibus, et stridentis undæ fervore, ac fluctuum incursionibus, et navium collisionibus, et contorum impulsibus, et celestarum vocibus, et cadentium gemitibus undique personantes, atque consilii inopia oppressi, nec virtutis declarandæ tempus habentes (heu gravem calamitatem !), inter nos incidimus, atque a nobis ipsis mutuo conficimur.

LXXXII. Nec vero populus quidem ita se habet, verum aliter sacerdos. Quin potius illud nunc mihi prorsus expleri videtur, quod in maledictione olim dicebatur : **52 Factus est sacerdos sicut populus** *. Nec rursum vulgus quidem ita se gerit, populi autem optimates, ac præsidēs contrario modo : quin potius hi aperte quoque bellum sacerdotibus inferunt, subsidium ad persuadendum habentes pietatem. Quamquam ii quidem qui de fide ac supremis et primariis quæstionibus pugnant, ita sane afficiantur : nec ego reprehendo, imo, si vere loquendum est, insuper etiam laudo, iisque gratulor. Atque utinam ex eorum numero sim, qui pro veritate decertant, atque in offensionem et odium incurruni, imo etiam in hoc numero esse gloriabor. Melius enim est laudabile bellum, pace a Deo disjuncte : ob eamque causam lenem et mansuetum hominem

* Isa. xxiv, 2 ; Ose. iv, 9.

(75) Ἑπτὰ. Septem Regg. ἡμῶν.

(74) Τῷ ἀσεβεῖν. Sic omnes ferme codices. Reg. 1, τῷ ἀσεβεῖν.

(75) Τὴν κακίαν. Sic Reg. plerique et Colb. Coisl. 1 et Pass. Ed. Par. δὴ κακίαν.

(76) Γέγονε ἐξ πάντα. Non pauci, τὰ πάντα. In duobus Colb. et Or. 1, exstat scholium in quo quæritur ; « quomodo ante conditum mundum, cum nihil esset, potuerit esse confusio rerum, de qua hic Theologus ; » et his verbis respondetur : Τάχα κόσμον ἐνταῦθα λέγει τὴν τελειωσιν τῶν κατ' εἶδος γεγονότων. « Hic fortasse dicit perfectionem eam quam iuxta speciem suam creatæ res consecutæ sunt. »

(77) Φέγγειν. Sic omnes codices. Par. σφέγγειν.

(78) Καὶ πνευμάτων. Deest καὶ in plerisque. Habent tamen nonnulli.

(79) Ὑπερηχόμενοι. Reg. r, ὑπερηχόμενοι.

(80) Περιπίπτουσιν. « Irruimus alter in alterum. »

(81) Ἐν κατάρῳ. Verba prophetarum inverso ordine refert Gregorius ; minusque verba, quam natum profert proverbium.

μερον ἐπαινοῦμεν, αὐριον ἐκακίσαμεν · καὶ ἂ παρ' ἄλλοις στηλιτεύεται, παρ' ἡμῖν (73) θαυμάζεται · καὶ πάντα συγχωρεῖται προθύμως τῷ ἀσεβεῖν (74). Οὕτω τὴν κακίαν (75) ἐσμὲν μεγαλόψυχοι !

ΠΑ'. Γέγονε δὲ πάντα (76) ὡς τὸ ἀπαρχῆς, ὅτε οὐπω κόσμος ἦν, οὐδὲ ἡ νῦν εὐταξία καὶ μόρφωσις · ἀλλὰ συγκεχυμένον τὸ πᾶν καὶ ἀνώμαλον ἐδεῖτο τῆς εἰδοποιῦ χειρὸς καὶ δυνάμεως. Εἰ βούλει δὲ, ὡς ἐν νυκτομαχίᾳ καὶ σελήνης ἀμυδροῖς φέγγειν (77), ἐχθρῶν ἢ φίλων ἔφεις οὐ διαγιγνώσκοντες · ἢ ὡς ἐν ναυμαχίᾳ καὶ ζάλῃ, καὶ πνευμάτων (78) ἐμβολαῖς, καὶ ῥοβίῳ ζέοντι, καὶ κυμάτων ἐπιδρομαῖς, καὶ νηῶν ἀραγμοῖς, καὶ κοντῶν ὀπισθομοῖς, καὶ κελυστῶν φωναῖς, καὶ πιπτόντων οὐραγῶν ὑπερηχόμενοι (79) τε καὶ ἀπορούμενοι, καὶ τῆς ἀνδρείας καιρὸν οὐκ ἔχοντες, φεῦ τοῦ πάθους ! ἀλλήλοισι περιπίπτομεν (80), καὶ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλισκόμεθα.

ΠΒ'. Καὶ οὐχ ὁ λαὸς μὲν οὕτως, ὁ δὲ ἱερεὺς ἑτέρως ἀλλὰ μοι νῦν ἐκεῖνο πληροῦσθαι δοκεῖ καθαρώς, τὸ. *Γέγονεν ὁ ἱερεὺς καθὼς ὁ λαὸς*, ἐν κατάρῳ (81) πάλαι λεγόμενον. Καὶ οὐχ οἱ πολλοὶ μὲν οὕτως, οἱ δὲ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ (82) καὶ προέχοντες ἐναντίως · ἀλλ' οὗτοι γὰρ καὶ φανερώς πολεμοῦσι τοῖς ἱερεῦσιν, ἐφ' ὅδιον ἔχοντες εἰς πειθῶ τὴν εὐσέδειαν (83) · καὶ ὅσοι μὲν περὶ πίστεως τοῦτο πασχόντων (84), καὶ τῶν ἀνωτάτω (85) ζητημάτων καὶ πρώτων οὐδ' ἐγὼ (86) μέμφομαι, ἀλλ' εἰ δεῖ τάληθες εἰπεῖν, καὶ προσεπαῖνω. καὶ συνήδομαι. Καὶ τούτων εἰς εἴην τῶν ὑπὲρ ἀληθείας ἀγωνιζομένων (87) καὶ τῶν ἀπεχθανομένων (88) · μᾶλλον δὲ καὶ εἶναι καυχώσομαι. Κρεῖττων γὰρ ἐπαινετὸς πόλεμος εἰρήνης χωριζούσης Θεοῦ · καὶ διὰ τοῦτο τὸν πρᾶν μαχητὴν ὀπλιζοῖ τὸ Πνεῦμα, ὡς καλῶς πολεμεῖν δυνάμενον.

Spiritus ad pugnam armat, ut qui bellum recte ge-

(82) Λαοῦ. Adjunct nonnulli codices, et editi libri, καθὼς εἴρηται, quæ cum desunt in novem Regiis, Colb. septem, Jes. Or., 1, rescanda esse judicavimus.

D (83) Εἰς πειθῶ τὴν εὐσέδειαν. Multa hic addit Rufinus in monachos, de quibus nihil, aperte saltem, Gregorius. Imo cum monachi, fidei causa, a Patre dissiderent, hos non potuit vituperare Theologus, ubi laicos pro fide pugnantes laudat, et unus ex ipsis esse cupit.

(84) Πασχόντων. In ora Reg. r, scriptum, πάσχοιεν. Sed vulgatam lectionem confirmat codicum consensus ; et in marg. Reg. u, Glossa sequens : Ἄντι πασθέντων Ἀττικῶς, id est, « attice, » πασθέντων. Till. « forte » πάσχοιεν.

(85) Ἀνωτάτω. Sic omnes codices. Par. ἀνωτάτων.

(86) Οὐδ' ἐγὼ. Sic meliores notæ exemplaria.

(87) Ἀγωνιζομένων. « Periclitantur. » Vocem hanc passive hic accipiendam, quod Demostheni familiare est, contendit Combellsius.

(88) Καὶ τῶν ἀπεχθανομένων. Non habet Reg. t. Deest τῶν in ed.

ΠΓ' Νῦν ἐξ εἰσὶ τινες οἱ καὶ περὶ μικρῶν πολε-
μοῦντες, καὶ εἰς οὐδὲν ὄφελος, καὶ κοινωνοῦς, ὅσους
ἂν δύνωνται, τοῦ κακοῦ προσλαμβάνοντες, λίαν ἀμα-
θῶς καὶ θρασεῶς. Εἶτα (89) ἐπὶ πᾶσιν ἢ πίστις, καὶ
τοῦτο τὸ σεμνὸν ὄνομα (90) ταῖς ἰδίαις αὐτῶν φι-
λονεικίαις παρασυρόμενον. Ἐκ δὲ τούτων, ὡς τὸ εἰ-
κὸς, μισοῦμεθα μὲν ἐν τοῖς ἔθνεσι, καὶ ὁ τούτου χα-
λεπώτερον, οὐδὲ εἰπεῖν ἔχομεν, ὡς οὐ δικαίως· δια-
βεβλήμεθα δὲ καὶ τῶν ἡμετέρων τοῖς ἐπιεικεστέροις·
οὐδὲν γὰρ θαυμαστὸν εἶ τοῖς πλείοσιν, οἳ μάλιστα ἂν τι
καὶ τῶν καλῶν ἀποδέχονται (91).

ΠΔ' Τεκταίνουσι δὲ ἐπὶ τῶν νῶτων (92) ἡμῶν οἱ
ἀμαρτωλοὶ· καὶ ἃ κατ' ἀλλήλων ἐπινοοῦμεν, κατὰ
πάντων ἔχουσι· καὶ γεγόναμεν θεάτρον καινὸν (93),
οὐκ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις, οἷον ὁ γενναϊότητος τῶν
ἀθλητῶν (94) Παῦλος, πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξου-
σίας ἀγωνιζόμενος, ἀλλὰ πᾶσι μικροῦ τοῖς πονηροῖς,
καὶ ἐπὶ παντὸς καιροῦ καὶ τόπου, ἐν ἀγοραῖς, ἐν πό-
τοις (95), ἐν εὐφροσύναις, ἐν πένθεσιν. Ἡδὴ δὲ προ-
ήλθομεν καὶ μέχρι τῆς σκητῆς, ὁ μικροῦ καὶ δακρύω
λέγων (96), καὶ μετὰ τῶν ἀσελγαστάτων γελώμεθα·
καὶ οὐδὲν οὕτω τερπνὸν τῶν ἀκουσμάτων καὶ θαυμά-
των, ὡς Χριστιανὸς κωμωδούμενος.

ΠΕ' Ταῦτα (97) ἡμῖν ὁ πρὸς ἀλλήλους πόλεμος·
ταῦτα (98) οἱ λίαν ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ πλάου μα-
χόμενοι· ταῦτα οἱ πλέον (99) ἀγαπῶντες τὸν Θεὸν ἢ
ὅσον συμφέρει· καὶ παλαίειν μὲν οὐκ ἔξεστιν ἔξω τῶν
νενομισμένων, οὐδ' ἄλλο τι ἀγωνίζεσθαι· ἢ καταδοθί-
σεται (1) καὶ ἀτιμασθήσεται, καὶ ἀπολεῖ τὴν νίκην ὁ
ἐκπαλαίων (2), ἢ ἄλλο τι μὴ καλῶς ἀγωνιζόμενος, μηδὲ
κατὰ (3) τοὺς κειμένους ὁρους τῆς ἀγωνίας, κἂν (4)
ὅτι γενναῖος ἢ καὶ τεχνικώτατος· ὑπὲρ Χριστοῦ (5)
δὲ ἀγωνιέται τις οὐ κατὰ Χριστὸν, ἔπειτα χα-
ριεῖται (6) τῇ εἰρήνῃ, πολεμῶν ὑπὲρ αὐτῆς ὡς οὐκ
ἔξεστι;

ΠΖ' Καὶ οἱ μὲν δαίμονες φρίττουσιν εἰς ἔτι καὶ
νῦν Χριστοῦ καλουμένου, καὶ οὐδὲ ὑπὸ τῆς κακίας
ἡμῶν ἐξίτηλος γέγονεν ἢ τοῦ ὀνόματος τούτου δύνα-

Psal. cxxviii, 3. * 1 Cor. iv, 9. * Ephes. vi, 12. * Jac. ii, 19.

(89) *Εἶτα*. Bill. in prima ed « hisque omnibus
postmodum. » Et in Elia, « et post hæc omnia. »
(90) *ὄνομα*. Nomen, « fidei, » vel, ut vult Elias,
« Christiani, » dum se quisque Catholicum jactat,
vel etiam « Christi, » ut disertè n. 86. Vel potius
« sacerdotis, » juxta num. 78, idque forsitan sequen-
tia postulant, cum iis moderatorios laicos opponat.
« Isuid ergo nomen distortetur ac præpostere
trahitur, » ait Comb., « dum illud quisque sibi vin-
dicat, nominis probro, καθυβριζόμενος, ut ipse post-
modum Gregorius explicat. »

(91) *Ἀποδέχονται*. Colb. m, ἀποδέχονται.
(92) *Ἐπὶ τῶν νῶτων*. Coisl. 1, τῶν νῶτον.
(93) *Καινόν*. Regg. plures, κοινόν « commune, »
quod præfert Comb.
(94) *τῶν ἀθλητῶν*. Deest in Reg. 1.
(95) *Ἐν πότοις*. Habent nonnulli τόποις. Sed
prave.
(96) *Δακρύω*. Alii δακρύων. Sic Apostolus ad Philipp.
iii, 18, κλαίων λέγω, « flens dico. »

LXXXIII. Nunc autem nonnulli sunt, qui de par-
vis etiam rebus, nec quidquam utilitatis asserenti-
bus, digladientur, sociosque mali, quoscumque pos-
sint, admodum imperite ac temere asciscant. Post-
eaque his omnibus fides prætextitur, atque sanctum
et venerandum hoc nomen privatis eorum conten-
tionibus distrahitur. Ac proinde, ut consentaneum
est, odio quidem apud gentes flagramus, quodque
gravius est, causam nullam asserere possumus, quin
jure ac merito. Apud nostros autem, etiam probio-
res et faciliores, infamia laboramus. Non enim
mirum, si apud multitudinem, quæ vix aliquid boni
probarit.

LXXXIV. Suprà dorsa nostra fabricant peccato-
res †, et quæ alii in alios excogitamus, ea adversus
omnes habent: ac spectaculum novum facti sumus,
non angelis et hominibus †, ut ille athletarum fortis-
simus Paulus, adversus principatus et potestates †
certans; sed omnibus propemodum improbis, et
omni tempore ac loco, in foris, in conviviiis, in vo-
luptatibus, in luctibus. Jam autem etiam ad scenam
usque prodiiimus, quod pene lacrymans dico, et cum
impudicissimis ridemur: nec ullum tam jucundum
acroama, et spectaculum est, quam cum Christianus
comiçis cavillis incessitur.

53 LXXXV. Hæc nobis intestinum bellum attu-
lit: hæc ii qui pro bono illo et mansueto Immodice
pugnant: hæc ii qui Deum plus amant, quam utile
sit. Et quidem præter ea quæ legibus statuta sunt,
luctari, vel aliud quoddam certaminis genus obire
non licet; aut alioqui omnium clamoribus exagita-
bitur, ignominiaque afficietur, ac victoriæ jacturam
faciet, qui perperam luctatus fuerit, aut aliud quod-
dam certaminis genus non recte obierit, nec juxta
constitutis certaminis regulas, quantumvis alioqui
fortis sit, artisque peritissimus: pro Christo autem,
non ut Christo gratum est, quispiam pugnet, ac
deinde gratum paci faciet, pro ea, non ut licet, bel-
lum gerens?

LXXXVI. Ac dæmones quidem etiamnum vocato
Christo contremiscunt †, nec ob nostram improbita-
tem hujus nominis vis imminuta et exstincta est:

(97) *Ταῦτα ἡμῖν*. Comb. Ταῦθ' ἡμῖν.

(98) *Ταῦτα οἱ*. Alii ταῦθ' οἱ.

(99) *Πλέον*. Reg. hm, πλέον.

(1) *ἢ καταδοθήσεται*. Regg. g, l, et Colb. m, ἢ γὰρ
καταδοθήσεται. Sic etiam videtur legisse Gab. qui
vertit, « explodetur. » Item Coisl. 1, et Pass. in
marg.

(2) *Ἐκπαλαίων*. Comb. « qui aliter luctatur ac
gymnastica: leges permittunt. » Ita Heins., Elias, et
Gab.

(3) *Μηδὲ κατὰ*. Male Par. ed. contra omnium co-
dicum fidem, μετὰ.

(4) *Κἂν ὅτι γενναῖος*. Regg. quinque, Colb. qua-
tuor, ὁ γενναῖος.

(5) *ὑπὲρ Χριστοῦ*. Regg. n, et Jes. ὑπὲρ
Θεοῦ.

(6) *Χαριεῖται τῇ εἰρήνῃ*. « Gratum faciet paci.
Hoc est, » inquit Elias, « ipsi Christo, qui est pax
nostra. »

nos vero rem nomenque adeo venerandum contumelia afficere non veremur : idque, cum aperte propemodum ac singulis diebus clamantem eum audiamus : *Nomen meum propter vos inter gentes blasphematur* ¹⁰.

LXXXVII. Nec vero externum bellum metuo, nec feram illam, quæ nunc adversus Ecclesiam impetum fecit, ac diaboli complementum, licet ignem mineatur, licet gladios, licet feras, licet præcipitia et voragine, licet omnes, qui unquam furore præcipites acti sunt, sævitia et crudelitate superet, licet jam inventis suppliciis acerbiora alia comminiscatur. Unum adversus hæc omnia remedium habeo, unum ad victoriam iter : *In Christo gloriabor* ¹¹, nimirum ut pro Christo mortem optetam.

LXXXVIII. Quod autem ad meum bellum attinet, quo me vertam, nescio, quod subsidium excogitem, quam sapientem orationem, quam gratiam, qua armatura adversus pravi illius astus instruar ¹². Quis Moses hunc devinctet, manus in monte extendens, ut crux efformata, et ante indicata, palmam obtineat ¹³? Quis Josue post eum, cum divini exercitus imperatore simul in aciem prodians ¹⁴? Quis David, vel psallens ¹⁵, vel funda pugnans ¹⁶, potentiaque ad bellum a Deo accinctus digitisque ad **54** prælium exercitatus ¹⁷? Quis Samuel, pro populo orans et sacrificans, eumque, qui victoriam adipisci poterat, in regem ungens ¹⁸? Quis Jeremias hæc pro dignitate deplorabit, lamentationes pro Israel litteris mandans ¹⁹?

LXXXIX. Quis clamabit : *Parce, Domine, populo tuo, et ne des hereditatem tuam in opprobrium, ut dominentur eis nationes* ²⁰? Quis Noe pro nobis orabit, et Job, et Daniel, illi, inquam, qui simul orant ac numerantur ²¹ : ut bellum nobis paulum conquiescat, ut ad nosipsos redeamus, ut alii alios tandem agnoscamus, ut pro uno Israele, non amplius Judas et Israel simus, non amplius Roboam et Hieroboam, non amplius Hierusalem et Samaria, quæ vicissim propter peccata hostibus traduntur, ac vicissim deplorantur?

¹⁰ Isa. iii, 5; Rom. ii, 24. ¹¹ Philipp. iii, 3. ¹² I Reg. xvi, 16. ¹³ I Reg. xvii, 49. ¹⁴ Psal. cxliiii, 21. ¹⁵ Ezech. xiv, 14, 20.

(7) *Καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν.* Hæc desunt in D Reg. l. In Colb. 5 desunt tantum καί.

(8) *Βλασφημεῖται.* In Regg. l, t, præcedunt δι' ἡμᾶς.

(9) *Θῆρα.* Codices pene omnes ad marg. habent « Julianum. »

(10) *Τοῦ πονηροῦ.* Coisl. 4, τοῦ διαβόλου.

(11) *Ὀπλισώμαι.* Sic Reg. r, et Jes. Ed. ὀπλίσομαι.

(12) *Τίς νικήσει τούτον Μωϋσῆς.* Bas. ed. Τίς νικήσει τούτον; Μωϋσῆς, etc. « Quis vincet hunc? Moyses, » etc. Reg. a. hu. Τίς νικήσει τούτον Μωϋσῆς. Cæteri melius ad finem usque periodi interrogationis notam differunt. Non displicet tamen Comb. si legatur : Τίς νικήσει τούτον; « Quis eum vincet? Moyses, » etc., Ruf. non male, « quis bella ista colibeat, » referens τούτον ad πόλεμον, non ad πορνῶν.

(13) *Σφενδύνας.* Reg. z, prima manu σφενδόνη.

μισ· ἡμεῖς δὲ οὐκ αἰσχυρόμεθα τὸ σεμνὸν οὕτω καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα καθυβρίζοντες· καὶ μονοῦ φαμερῶς αὐτοῦ βοῶντες ἀκούοντες καὶ καθ' ἑκάστην (7) ἡμέραν· Τὸ γὰρ δρομὸν μου βλασφημεῖται (8) δι' ἡμᾶς ἐν τοῖς ἔθνεσι.

ΠΖ' Καὶ τὸν μὲν ἐξῴθεν οὐ δέδοικα πόλεμον, οὐδὲ τὸν νῦν ἐπαναστάνα ἠῆρα (9) ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ τοῦ πονηροῦ τὸ πλήρωμα, κἂν πῦρ ἀπειλή, κἂν ξίφη, κἂν θῆρας, κἂν χρημνοὺς, κἂν βάραθρα, κἂν πάντων γέννηται τῶν πώποτε μανέντων ἀπανθρωπῆτατος, κἂν ταῖς οὐσαις τιμωρίαις προσεξέυρη χαλεπωτέρας. Ἐν ἔχω πρὸς πάντα φάρμακον, μίαν ὁδὸν εἰς νίκην· Ἐν Χριστῷ *καυχῆσομαι*, τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ θάνατον.

ΠΗ' Πρὸς δὲ τὸν ἐμὸν πόλεμον οὐκ ἔχω τίς γένωμαι, τίνα συμμαχίαν ἐξεύρω, τίνα λόγον σοφίας, τί χάρισμα, ποῖα πανοπλίᾳ πρὸς τὰς τοῦ πονηροῦ (10) μεθοδείας ὀπλισομαι (11). Τίς νικήσει (12) τούτον Μωϋσῆς ἐκτεῖνας τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ δρους, ἵν' ὁ σταυρὸς ἰσχύση τυποῦμενος καὶ προμηνοῦμενος; Τίς Ἰησοῦς μετὰ τούτον, τῷ ἀρχιστρατήγῳ τῶν θείων παρατάξεων συμπαταττόμενος; Τίς Δαβὶδ, ἢ ψάλλων, ἢ πολεμῶν ἐν σφενδόναϊς (13), καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ περιεξωστῆμένος δύναμιν εἰς πόλεμον, καὶ τοὺς (14) δακτύλους εἰς παράταξιν γυμναζόμενος; Τίς Σαμουὴλ, καὶ προσευχόμενος (15) τοῦ λαοῦ καὶ προθυμῶν (16), καὶ χρίων εἰς βασιλεία τὸν νικῶν δυνάμενον; Τίς θρηγήσει ταῦτα πρὸς ἀξίαν Ἰερεμίας, θρήνους γράφων ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ;

ΠΘ' Τίς βοήσεται (17), *Φεῖσαι, Κύριε, τοῦ λαοῦ σου, καὶ μὴ δῶς τὴν κληρονομίαν σου εἰς δεινός, τοῦ κατάρξαι αὐτῶν* (18) *ἔθρη;* Τίς περὶ ἡμῶν προσεύξεται Νῶε, καὶ Ἰώβ, καὶ Δανιὴλ, οἱ συνευχόμενοι καὶ συναριθμοῦμενοι, ἵνα κοπάσῃ μικρὸν ἡμῖν ὁ πόλεμος, ἵνα γενώμεθα ἡμῶν αὐτῶν, ἵν' ἀλλήλους (19) ποτὲ γνωρίσωμεν, ἵνα μηκέτι ὤμεν ἀνθ' ἑνὸς τοῦ Ἰσραὴλ (20) Ἰουδας καὶ Ἰσραὴλ, μηκέτι Ῥοδοᾶμ καὶ Ἰεροδοᾶμ, μηκέτι Ἰερουσαλήμ καὶ Σαμάρεια, αἱ ἐν μέρει (21) διὰ τὰς ἀμαρτίας παραδιδόμεναι, καὶ ἐν μέρει θρηνοῦμεναι;

¹⁰ Ephes. vi, 11. ¹¹ Exod. xvii, 41. ¹² Jos. v, 14. ¹³ I Reg. vii, 5. ¹⁴ Thren. i-v. ¹⁵ Joel ii, 17.

(14) *Καὶ τοὺς.* Sic codices. Male in Par. ἢ τοὺς.

(15) *Προσευχόμενος.* Regg. bm, x, Jes., Colb. h, m, ed. Bas. etc. προσευχόμενος.

(16) *Προθυμῶν.* Comb. legit, προθυμούμενος, et veriti, « eique (populo) studens. »

(17) *Βοήσεται.* Coniicit Gab. addendum Ἰωήλ. « Quis Joel clamabit? »

(18) *Ἀνθ'.* Nonnulli. αὐτῆς.

(19) *Ἰν' ἀλλήλους.* Reg. u, t, x, Pass. ad marg. Ed. Bas. καὶ ἀλλήλους.

(20) *Ἰσραὴλ.* Addit editio Par. καί, quod expensivus novem Regg. aliorumque mss. auctoritate. Porro quis sit horum verborum sensus, ex aliis Gregorii locis discimus. Orat. vi, num. 7, orat. xxxii, num. 4.

(21) *Ἐν μέρει.* Comb. « per vices. » Gab. « separatim. » Nonne rectius, « partim. » Vult enim, ut fallor, Gregorius non omnes, sed aliquos, et eorum

ἢ Ἐγὼ μὲν γὰρ ἀσθενέστερος εἶναι τοῦ πολέμου A
τούτου ὁμολογῶ, καὶ διὰ τοῦτο ἔδωκα τὰ νῶτα (22),
καλύψας (25) τὸ πρόσωπον ἐν τροπῇ, καὶ καταμόνα-
καθεσθῆναι, ὅτι πικρίας ἐνεπλήσθη, ἐξήγησα καὶ
σιωπῆσαι, συνιών (24), ὅτι ὁ καιρὸς πονηρὸς ἐστίν·
ὅτι ἀπελάκτισαν οἱ ἡγαπημένοι, ὅτι γεγόναμεν υἱοὶ
ἀφροσύνης, ἢ ἀμπελος ἢ εὐκληματοῦσα, ἢ ἀμπελος
ἢ ἀληθινή, πᾶσα καρποφόρος, ὡραία πᾶσα, καλῶς
ταῖς σταγόσι ταῖς ἀνωθεν ἀνατέλλουσα (25)· ὅτι
ἐστράφη (26) εἰς ἀτιμίαν ἐμοὶ τὸ δῆδγμα τοῦ κά-
λλους (27), τὸ ἀποσφράγισμα τῆς ἐμῆς δόξης, ὁ τῆς
καυχήσεως στέφανος· εἰ δέ τις πρὸς ταῦτα τολμηρὸς
καὶ γενναῖος, μακάριος οὗτος ἐμοὶ τοῦ θάρρους καὶ
τῆς γενναϊότητος.

ἘΑ' Καὶ οὕτω λέγω τὸν ἔνδον (28) καὶ ἐν ἡμῖν αὐ-
τοῖς, τὸν ἐν τοῖς πάθεσι πόλεμον, ὃν πολεμοῦμεθα νυ-
κτὸς καὶ ἡμέρας ὑπὸ τῆς ταπεινώσεως σώματος,
τὰ μὲν κρύβδην, τὰ δὲ φανερώς· καὶ τῆς ἀνω καὶ
κάτω κυμαινούσης ἡμᾶς καὶ στροβούσης, διὰ τε αἰ-
σθήσεως (29) καὶ τῶν ἄλλων τερπνῶν τοῦ βίου τούτου
περιφορᾶς (30), τοῦ τε πηλοῦ τῆς ἰλῆος, ᾧ ἐμπεπή-
γμεθα, καὶ τοῦ νόμου τῆς ἀμαρτίας ἀντιστρατευόμε-
νου τῷ νόμῳ τοῦ πνεύματος, καὶ διαφθεῖρειν ἐπιχει-
ροῦντος (31) τὴν βασιλικὴν ἐν ἡμῖν εἰκόνα, καὶ ὅσον
τῆς θείας (32) ἀποδόξιας ἡμῖν συγκρατέβληται· ὡς
μόλις ἂν τις ἑαυτὸν ἢ μακρὰ φιλοσοφία παιδαγωγή-
σας, καὶ ἀποδόξην κατὰ μικρὸν τὸ τῆς ψυχῆς (33)
εὐγενὲς καὶ φωτεινὸς τοῦ ταπεινοῦ καὶ τῷ σκό-
τει (34) συνεξευγμένον, ἢ Θεοῦ τυχὼν ἴδω, ἢ καὶ
ἄμφω ταῦτα, καὶ μελέτην ὅτι μάλιστα ποιούμενος
ἀνω βλέπειν τῆς κατασπώσης ἕλης (35) ἐπικρατή-
σει. Πρὶν δὲ ταύτην ὑπερσχεῖν ὅση δύναμις καὶ ἀνα-
καθάραι ἱκανῶς τὴν διάνοιαν, ὑπὲρ τε τοὺς ἄλλους
μακρῶ γενέσθαι τῇ πρὸς Θεὸν ἐγγύτητι, ἢ ψυχῶν
προστασίαν δέξασθαι (36), ἢ μεσαιάν Θεοῦ καὶ ἀν-
θρώπων (τοῦτο γὰρ ἴσως ὁ ἱερεὺς), οὐκ ἀσφαλὲς εἶναι
γινώσκω.

ἘΒ' Καὶ ὅθεν εἰς τοῦτο ὑπήχθη τὸ δέος; ἴνα μὴ
με τοῦ (37) δέοντος δειλότερον ὑπολαμβάνετε, ἀλλὰ

²² Thren. iii, 28. ²³ Thren. i, 20. ²⁴ Mich. ii, 5. ²⁵ Deut. xxxii, 15. ²⁶ Jerem. iii, 14. ²⁷ Ose. x, 4. ²⁸ J. rem. ii, 21. ²⁹ Jerem. xi, 16. ³⁰ Psal. lxxv, 39. ³¹ Ose. iv, 7; Sap. v, 17. ³² I Cor. ix, 2. ³³ I Thess. ii, 19. ³⁴ Philipp. iii, 21. ³⁵ Psal. xxxix, 5. ³⁶ Psal. lxxviii, 5. ³⁷ Rom. vii, 25.

partem tradendam deplorandamque, aut sane tra-
ditam; quippe qui num. 83 dixit: « nonnullis tan-
tum ita affectos esse. »

(22) *Τὰ νῶτα*. Abest τὰ a pluribus.

(23) *Καλύψας*. « Operiens confusione faciem meam. » Psal. lxxviii, 8.

(24) *Συνιών*. Deest in Reg. a. In aliis plerisque circumflectitur.

(25) *Ἀνατέλλουσα*. « Pullulans, germinans. » Oliv. « efflorescens. »

(26) *Ἐστράφη*. Ita mss. omnes. In ed. εἰσε-
στράφη.

(27) *Τοῦ κάλλους*. Ita plerique codices, exceptis duobus Regiis et uno Colb. Par. ed. τοῦ ἐμοῦ κά-
λλους.

(28) *Ἐνδον*. Regii u, x; or. 1, Pass. Ἐνδο-
θεν.

(29) *Αἰσθήσεως*. Regg. l, t, et Comb. αἰσθή-
σεων.

(30) *Τούτου περιφορᾶς*. In Col. l. 1, et in uno
Regio legitur, καὶ τῆς κάτω περιφορᾶς.

XC. Etenim ego huic bello imparem me esse
fateor, ac propterea terga dedi, oblectoque præ
pudore vultu me in fugam converti, et solitarius
sedere ²², quia amaritudinæ impletus sum ²³, ac si-
lere quæsi vi, tempus malum esse cognoscens ²⁴ :
quoniam calcitrarunt dilecti ²⁵, quoniam filii deser-
tores facti sumus ²⁶, nos, inquam, vinea illa pul-
chris palmitibus prædita ²⁷, vinea vera ²⁸, tota
fructifera, tota speciosa ²⁹, et supernis imbribus
pulchre exorients ³⁰ : quoniam in ignominiam mihi
conversum est diadema decoris ³¹, signaculum glo-
riæ meæ ³², gloriationis corona ³³. Quod si quis ad
hæc audax et fortis est, hunc ego præfidentiaæ ac
fortitudinis nomine beatum esse censeo.

XCI. Nondum de interno bello, atque in nobis-
B
ipsis et in affectibus sito, verba facio, quo nocte ac
die, partim occulte partim aperte ab humilitatis
corpore ³⁴ divexamur; et ab ea quæ nos per sensus,
atque alia hujus vitæ oblectamenta, sursum deor-
sumque versat, jactatione, atque a luto sæcis ³⁵,
cui infixi sumus ³⁶, et a peccati lege spiritus legi
repugnante ³⁷, regiamque in nobis imaginem, et
quidquid divinæ defluxionis nobis inasperum est,
corrumpere conante. 55 Vix porro quisquam, nec
nisi diuturna philosophia seipsum domuerit, atque
animæ nobilitatem et claritatem ab eo quod humile
est et cum tenebris conjunctum, paulatim abru-
perit, vel Deum propitium nactus sit, aut etiam
ambo hæc habuerit, atque ad oculos sursum erigen-
dos quam maxime sese exercuerit, deprimentem
materiam superare queat. Prius autem quam eam
pro virili sua quispiam superarit, mentemque,
quantum sat sit, repurgarit, longeque supra alios
ad Deum appropinquaret, animarum curam et im-
perium suscipere, ac mediatorem inter Deum et
homines agere (hoc enim fortasse sacerdos est)
minime tutum esse censeo.

XCI. Unde autem in hunc metum inductus sum ?
ne me timidiores quam par sit, existimetis, sed

³¹ Thren. iii, 28. ³² Thren. i, 20. ³³ Mich. ii, 5. ³⁴ Deut. xxxii, 15. ³⁵ Jerem. iii, 14. ³⁶ Ose. x, 4. ³⁷ Rom. vii, 25.

(31) *Ἐπιχειροῦντος*. Reg. γ, in ora, ἐπιθυ-
μοῦντος.

(32) *Τῆς θσλας*. Sic omnes pene codices. Ita etiam
ed. Bas. et Comb. Deest τῆς in Par. ed.

(33) *Τὸ τῆς ψυχῆς*. Ita Regii et Colb. codices,
paucissimis exceptis, or. 1, Jes. Sic Tillem. legen-
dum conjicit, et Comb. reddit, « animæ nobilem
partem ac lucidam paulatim, » etc. Abest τὸ a Par.
ed.

(34) *Τῷ σκότει*. In quibusdam deest τῷ. In aliis,
τοῦ, legitur.

(35) *Υλγος*. Terrenum et crassum corpus est.
Juvat hic observare, ab initio hujus numeri, ad hæc
usque, omnia Augustinum, ex Rufini interpreta-
tione, intexere lib. *contra Julianum*, cap. 3, n. 7. p.
530 et 531. Iterumque lib. 1 *Op. imp.*, n. 69, p. 914;
ac tertio, l. vi, n. 14, p. 1310, ubi Gregorium bis
a se laudatum commemorat Augustinus.

(36) *Δέξασθαι*. Quatuor Regg., Colb. m, Coisl. l,
Comb. ἀναδέξασθαι.

(37) *Μὴ με τοῦ*, Reg. u. i., μήτε τοῦ.

consillium potius meum et prudentiam magnopere A
probetis. Audio quidem ex ipso Mose, quo tempore
Deus ipsi oracula edebat, quod cum plures ad mon-
tem acciti fuissent, inter quos Aaron etiam erat,
duobus filiis, iisque sacerdotibus, comitatus, et se-
ptuaginta seniores senatus ³⁸, cæteri quidem omnes
e longinquo adorare iussi sunt, Moses autem solus
appropinquavit, plebs vero simul non ascendit :
tanquam videlicet non omnium esset ad Deum ap-
propinquare, sed eorum duntaxat, qui Dei gloriam,
Mosis instar, capere possent. Atque etiam ante hæc,
cum primum lex ferretur, alios quidem buccinæ, et
fulgura, et tonitrua, et caligo ac mons totus fumo
circumfusus, et horrendæ minæ ³⁹, etiam si *bestia
montem tetigerit, lapidibus opprimetur* ⁴⁰, atque alii
hujusmodi terrores inferiori loco sistebant, abunde-
que amplum ipsis erat vel solam Dei vocem audire,
idque cum apprime seipsos purificassent : Moses
autem et ascendit, et nubem ingreditur ⁴¹, et leges
ac tabulas accipit; vulgo quidem, litteræ; iis autem,
qui supra vulgus assurgunt, spiritus ⁴².

XIII. Audio item de Nadab et Abiud, quod cum
solum alieno igne thura adolevissent, alieno quoque
igne assumpti fuerint ⁴³, per id nimirum, quo im-
pium facinus **56** perpetrarant, puniti, atque idem
exitii quod et impietatis, tempus ac locum nacti.
Ac ne pater quidem Aaron, qui secundum Mosem
primas apud Deum obtinebat, salutis ipsis esse po-
tuit. Quin illud compertum habeo, et Heli sacerdo-
tem, et aliquando postea Ozani; illum quidem sceleris
filiorum, quod adversus sacrificia committebant,
ollas ante tempus delibantes, pœnas pendidisse, id-
que cum eorum impietatem non modo non probaret,
sed etiam persæpe ipsos objurgasset ⁴⁴: hunc autem,
quod arcam a bove distractam tantummodo conti-
gisset, eam quidem servasse, ipsum autem periisse,
Deo nimirum hac ratione arcæ suæ venerationi
consulente ⁴⁵.

XIV. Illud insuper scio, ne corporum quidem
labes in sacerdotibus, aut sacrificiis, a censura im-
munes existisse, verum legibus ita sancitum fuisse,
ut perfecti perfecta offerrent ⁴⁶, ad significandam,
ut opinor, animæ integritatem. Nec sacerdotalem
stolam, aut vas aliquod sacrum cuivis attingere li-
cuisse. Nec sacrificia ipsa a quibus, et quo tem-

³⁸ Exod. xxiv, 1-9. ³⁹ Exod. xix, 16; Hebr. xii, xxiv, 15-18. ⁴⁰ II Cor. iii, 6-8. ⁴¹ Lev. x, 1, 2. ⁴² I Reg. ii, 12, 14, 23. ⁴³ II Reg. vi, 6-8. ⁴⁴ Levit. xxi, 17; xxii, 18 et seq.; Deut. xviii, 13.

(58) *Ἐπαυήτε*. Jes. Colb. m, ἐπαυήτε.
(59) *Προμηθείας*. Or. 1, et duo Reg. προθυμίας.
In Coisl. 1, aliisque nonnullis, sequitur, φράσω καὶ
πρὸς ὑμᾶς, « indicare vobis de-beo. » Agnoscit Rufi-
nus, recipit Comb., respuit Gabriellus.

(40) *Μωσέως*. Mss. Μωυσῆς, et Μωυσέως.
(41) *Πρεσβυτέρων τῆς γερουσίας*. LXX, « Senes
de senioribus; » Oliv. « e Senatu. »

(42) *Ὁὐ πάντων ὄντος*. Reg. a, οὐ πάντων ὄλων
ὄντων Θεοῦ. Reg. l, πάντας ὄλόν τε Θεοῦ. Reg. t,
pariter prima manu, et in margine ὄλόν τε. Se-
cunda vero manu ὄλων τε. Reg. z, ὄντως Θεοῦ.

(43) *Μόνης*. Tres Colb. μόνοις.
(44) *Ξένω*. Reg. a, ξένως.
(45) *Καὶ Ἡλὲλ*. In pluribus deest καὶ. Reg. bm,

καὶ σφόδρα ἐπαυήτε (38) τῆς προμηθείας (39).
'Ακούω μὲν αὐτοῦ Μωσέως (40), ἤντικα ἐχρημάτιζεν
αὐτῷ ὁ Θεὸς, ὅτι, πλείονων εἰς τὸ δρος προσκεκλη-
μένων, ὧν εἰς ἦν καὶ Ἀαρὼν σὺν τοῖς παισὶ τοῖς δύο
τοῖς ἱερεῦσι, καὶ ἔβδομηκοντα πρεσβυτέρων τῆς γε-
ρουσίας (41), οἱ μὲν λοιποὶ προσκυνῆσαι πῶρῶθεν
ἐκελεύσθησαν, ἐγγίσει δὲ Μωσῆς μόνος, οὐ συνανα-
θῆναι δὲ ὁ λαὸς, ὡς οὐ πάντων ὄντος (42) Θεοῦ γενέ-
σθαι πλησίον, πλὴν εἰ τις κατὰ Μωσέα Θεοῦ χωρῆ-
σαι δόξαν δυνάμενος· καὶ ἐτι πρὸ τούτων ἐν ἀρχῇ
τῆς νομοθεσίας, τοὺς μὲν ἄλλους σάλπιγγες, καὶ
ἀστραπαὶ, καὶ βρονταὶ, καὶ γνόφος, καὶ ἔλον καπνι-
ζόμενον τὸ δρος, καὶ ἀπειλαὶ φρικώδεις, καὶ θηρίων
θλίγη τοῦ ὄρους, λιθοβοληθήσεται, καὶ ἄλλα τοιαῦτα
δείματα ἴσθη κάτω, καὶ μέγα ἦν αὐτοῖς, μόνης (43)
B ἀκούσαι τῆς τοῦ Θεοῦ φωνῆς, εὐ μάλα ἀγνισαμένοις·
Μωσῆς δὲ καὶ ἀνεῖσι, καὶ τῆς νεφέλης εἰσω χωρεῖ,
καὶ νομοθετεῖται, καὶ δέχεται πλάκας· τοῖς μὲν πολ-
λοῖς τὰς τοῦ γράμματος, τοῖς δὲ ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς
τὰς τοῦ πνεύματος.

ΛΓ. Ἀκούω δὲ Ναδὰβ καὶ Ἀβιουδ, ὅτι, ξένω πυρὶ
θυμιάσαντες μόνον, ξένω (44) καὶ ἀνηλώθησαν κο-
λασθέντες δι' ὧν ἠσέθησαν, καὶ τὸν αὐτὸν εὐρόντες
τῆς ἀπωλείας, ὃν καὶ τῆς ἀσεβείας καιρὸν καὶ τύπον·
καὶ οὐδὲ Ἀαρὼν ἤρκασε πρὸς σωτηρίαν αὐτοῖς ὁ πα-
τήρ, ὁ Μωσέως παρὰ Θεῷ δευτέρως. Γινώσκω δὲ καὶ
Ἡλὲλ (45) τὸν ἱερέα, καὶ μικρὸν ὑστερον Ὁζᾶν, τὸν
μὲν ὑπὲρ τῶν παίδων παρανομίας ἀπαιτηθέντα
δικην, ἦν ἐτόλμων κατὰ τῶν θυσιῶν πρὸ καιροῦ τῶν
λεβήτων ἀπαρχόμενοι (46), καὶ ταῦτα οὐκ ἀποτρέψ-
μενον αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν, ἀλλὰ πολλὰ (47) πολλάκις
ἐπιτιμήσαντα· τὸν δὲ, ὅτι, ψαύσας τῆς κίβωτοῦ
μόνον περισπασθείσης (48) ὑπὸ τοῦ μόσχου, τὴν μὲν
περιεσώσατο, αὐτὸς δὲ ἀπώλετο, φυλάσσοντος τοῦ
C Θεοῦ τῆ κίβωτῷ τὸ σεβάσιμον.

ΛΔ' Οἶδα δ' ἔγωγε μὴδὲ τοὺς ἐν τοῖς σώμασι μώμους
τῶν ἱερέων, ἢ τῶν θυμάτων ἀνεξετάστους μένοντας,
ἀλλὰ τλειούσας τέλεια προσάγειν (49) νομομισμένον (50),
σύμβολον, οἶμαι, τοῦτο τῆς κατὰ ψυχὴν ἀριότητος·
μὴδὲ στολής τῆς ἱερατικῆς, ἢ σκευοῦς τινὸς τῶν
ἀγίων ψαύειν παντὶ θεμιτὸν ὄν· μὴδὲ τὰς θυσίας
αὐτὰς, ὅφ' ὧν, καὶ ὅτε, καὶ οὐ μὴ (51) καθῆκον ἦν,
48. ⁴⁰ Exod. xix, 12, 13; II-br. xii, 20. ⁴¹ Exod.
II Reg. vi, 6-8. ⁴² I Reg. ii, 12, 14, 23. ⁴³ II Reg. vi, 6-8.

D r, δὲ Ἡλὲλ. Gabr. Ἡλὲ
(46) *Ἀπαρχόμενοι*. Reg. r, ἀπτόμενοι. « Carnium
primitias præcipientes. »

(47) *Πολλά*. Deest in Regg. r, t, Jes. et ed.
Bas. Reg. vero l, et Comb. πολλά καὶ πολλά-
κις.

(48) *Περισπασθείσης*. Reg. l, et Comb. περιτρα-
πέσεισης.

(49) *Προσάγειν*. Sic Regii undecim, cæterique pene
omnes codd. Ita etiam Pass. etc. In ed. Par. προσα-
γαγεῖν.

(50) *Νερομισμέρον*. « Sancitum. » Billius, « com-
paratum. »

(51) *Καὶ οὐ μὴ*. Sic mss. omnes, ip' aque Billii
versio postulat. Par. ed. καὶ οὐ μὴ.

ἀναλόκεσθαι· μηδὲ τὸ ἔλαιον ἀπομυμείσθαι τῆς χρίσεως, μηδὲ τὸ θυμίαμα τῆς συνθέσεως· μηδὲ (52) εἰς τὸ ἱερὸν εἰσεῖναι, ὅστις ἢ ψυχὴν ἢ σῶμα οὐ καθαρὸς, μέγρι καὶ τῶν μικροτάτων· τοσοῦτου δεῖ (53) εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων προσφοιτῆν θαρβρῶντα, ὧν ἐνὶ καὶ ἄπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ μόνον ἐπιβατὸν ἦν· τοσοῦτου δεῖ τὸ καταπέτασμα, ἢ τὸ ἰλαστήριον, ἢ τὴν κιθωτὸν, ἢ τὰ χερουθίμ, ἢ προσδλέπειν (54) εἶναι παντὸς, ἢ προσάπτεσθαι.

Ἡ' Ταῦτα οὖν εἰδὼς ἐγὼ, καὶ οἱ μὴδεις ἀξίως τοῦ μεγάλου καὶ Θεοῦ (55, καὶ θύματος, καὶ ἀρχιερέως, ὅστις μὴ πρότερον ἑαυτὸν παρέστησε τῷ Θεῷ θυσίαν ζῶσαν, ἅγιαν (56), μηδὲ τὴν λογικὴν λατρείαν εὐάρεστον ἐπεδείξατο, μηδὲ ἔθυσσε τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως καὶ πνεῦμα συντετριμμένον, ἦν μόνον ὁ πάντα δοῦς ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν θυσίαν, πῶς ἔμελλον θαρβρῆσαι προσφέρειν αὐτῷ τὴν ἐξωθεν, τὴν τῶν μεγάλων μυστηρίων ἀντίτυπον (57)· ἢ πῶς ἱερέως σχῆμα (58) καὶ ὄνομα ὑποδέσθαι, πρὶν ὁσίοις ἔργοις τελειῶσαι τὰς χεῖρας; πρὶν τὸν ὀφθαλμὸν ἐθῆσαι βλέπειν ὑγιῶς (59) τὴν κτίσιν, καὶ εἰς θαῦμα μόνον τοῦ κτίσαντος, ἀλλὰ μὴ ζημίαν τοῦ πλάσαντος (60); πρὶν τῇ παιδείᾳ Κυρίου ἱκανῶς ἀνοιγῆναι τὰ ὦτα, καὶ προστεθῆναι μοι (61) ὥτιον μὴ βιβρέως ἀκούειν δυνάμενον, ἀλλὰ ἐνώτιον χρυσοῦν (62) σαρκίῳ πολυτελεῖ δεθῆναι, λόγον σοφοῦ (63) εἰς οὐς εὐήκοον; πρὶν τὸ στόμα, τὰ χεῖλη, τὴν γλῶσσαν, τὸ μὲν ἀνοιγῆναι καὶ ἐλκύσαι πνεῦμα, ἢ πλατυθῆναι καὶ πληρωθῆναι τῷ πνεύματι λαλομένων μυστηρίων τε καὶ δογματῶν· τὰ δὲ αἰσθῆσαι (64) θεῖα, κατὰ τὴν σοφίαν εἰπεῖν, δεθῆναι, προσθεῖν δ' ἂν ὅτι καὶ ἐν καιρῷ λυθῆναι· τὴν δὲ πλησθῆναι ἀγαλλιάσεως, καὶ θείας μελωδίας γενέσθαι πληκτρον, ἐξεγειρομένην τῇ δόξῃ, συνεγειρομένην ὀρθριον, καὶ μέχρι τοῦ κολληθῆναι τῷ λάρυγγι κάμνουσαν; πρὶν ἐπὶ πέτραν στήναι τοὺς πόδας μου, καταρτισθέντας ὡς ἐλάφων, καὶ κατευθυνθῆναι μοι τὰ κατὰ Θεὸν διαθήματα (65), μὴ παρ' ὀλίγον μὴδ' ὄλως ἐκχεόμενα; πρὶν ἅπαν μέλος ὄπλον γενέσθαι δικαιοσύνης, καὶ ἀποθέσθαι πᾶσαν νεκρότητα, καταποθεῖσθαι ὑπὸ τῆς ζωῆς, καὶ ὑποχωρήσασθαι τῷ πνεύματι;

⁵⁷ Lev. viii, 31. ⁵⁸ Exod. xxx, 9, 25. ⁵⁹ ibid. 40. ⁶⁰ Lev. xvi, 54; Hebr. ix, 7. ⁶¹ Rom. xii, 4. ⁶² Psal. xlix, 14. ⁶³ Isa. l, 5. ⁶⁴ Isa. vi, 10. ⁶⁵ Prov. xxv, 12. ⁶⁶ Psal. cxviii, 131. ⁶⁷ Psal. lxxx, 11. ⁶⁸ I Cor. xiv, 2. ⁶⁹ Prov. xv, 7. ⁷⁰ Psal. cxxv, 2. ⁷¹ Psal. lvi, 9. ⁷² Psal. cxxxvi, 6. ⁷³ Psal. lxxii, 2; xxxix, 3. ⁷⁴ Psal. xvii, 34.

(52) *Μηδὲ εἰς*. Plures sic scribunt, μηδ' εἰς.

(53) *Δεῖ*. Nonnulli δεῖν. « Ad Sancta sanctorum frequenter auderet accedere. »

(54) *Προσδλέπειν*. Sic plerique codices. Par. ed. προσδλέπειν.

(55) *Μεγάλου καὶ Θεοῦ*. Deest καὶ in Regg. a et hu.

(56) *Ἄγιαν*. Reg. hu, καὶ ἅγιαν.

(57) *Μεγάλων μυστηρίων ἀντίτυπον*. Nempe, « Christi in cruce immolationis. »

(58) *Ἱερέως σχῆμα*. « Personam, dignitatem, nomen. Non itaque, » hic ait Tillem., « jam antea sacerdos Gregorius. »

(59) *Ἰγιῶς*. « Salubriter. » Alludit forte ad hæc verba Prov. iv, 25, « Oculi tui recta videant. »

(60) *Πλάσαντος*. « Fictoris. » Regii quinque, Coisl.

pore ac loco minime conveniebat, consumere⁵⁷: nec unctiois oleum imitari, nec compositionis thymia-
ma⁵⁸: nec denique templum ingredi cuiquam libe-
rum fuisse, nisi et animo et corpore, vel ad minima
usque purus esset: tantum aberat, ut ad Sancta
sanctorum audacter accederet, quæ uni duntaxat,
ac semel quotannis adire licebat⁵⁹; tantum aberat,
ut cuivis jus esset, velum, aut propitiatorium, aut
arcam, aut cherubim, vel prospicere, vel attin-
gere.

XCV. Hæc igitur cum ego nossem, illudque in-
super, neminem magno, et Deo, et sacrificio, et
pontifice, dignum esse, nisi qui prius seipsum Deo
hostiam viventem, sanctam exhibuerit, rationabile
obsequium⁶⁰ gratum atque acceptum ostenderit,
Deoque sacrificium laudis⁶¹, ac spiritum contritum
obtulerit, quod solum sacrificium, is qui omnia de-
dit, a nobis exposcit; quo tandem modo externum
illud sacrificium, illud magnorum mysteriorum anti-
typum ipsi offerre auderem, aut quo modo sacerdotis
habitum et nomen subire, priusquam sanctis operibus
manus purificassem? priusquam rebus creatis, sane,
atque ad Creatoris solum admirationem, non autem
ad figmenti damnum aspiciendis, oculos **57** assue-
fecissem? priusquam per Domini disciplinam aures
meæ satis apertæ fuissent⁶², ac mihi adjuncta esset
auricula, quæ non graviter audire posset⁶³, atque
aurea inauris pretioso Sardinio alligata⁶⁴, hoc est sa-
pientis sermo, auri recte audienti? priusquam os,
labia, et lingua, illud quidem apertum fuisset, ac
Spiritum attraxissem⁶⁵, aut dilatatum et impletum
Spiritu⁶⁶ exponendis mysteriis et dogmatibus⁶⁷:
hæc autem divino sensu, ut Sapientiæ verbis utar,
ligata fuissent⁶⁸, addam etiam tempestive soluta:
ac denique lingua exsultatione impleta fuisset⁶⁹, di-
vinæque melodiæ plectrum effecta, a gloria excitata,
diluculo exsurgens⁷⁰, atque eoque laborans, ut
faucibus ipsis adhereret⁷¹? priusquam statuti es-
sent ad petram pedes mei⁷², perfecti tanquam cer-
vorum⁷³, meique secundum Deum gressus directi
essent, ita ut nec pene, nec ullo omnino modo ef-
funderentur? prius denique quam omnia membra

D et alii habent, πλάσματος. Sic etiam legendum pro-
nuntiat Gabriellus. Billius quoque scripsit, πλάσμα-
τος in margine ed. Basil. et vertit « figmenti, » quam-
vis in Elia reddat: « Creatorem damno afficiunt, »
Basiliius vero legit πλάσαντος.

(61) *Μοι*. Deest in octo Regiis, sex Colb., Jes., or. 4. Billius ipse delevit in Basil. ed.

(62) *Χρυσῶν*. Deest in sex Regiis, tribus Colb., or. 4, Jes. Habetur tamen Prov. xxv, 12.

(63) *Δόγον σοφοῦ*. Alii legunt, λόγον σοφόν, ut in Prov. xxv, 12, juxta LXX, « Sermo sapiens in aurem bene audientem. » Sic Comb.

(64) *Αἰσθῆσαι*. Sancyg. « rerum divinarum sensationi alligata. »

(65) *Διαθήματα*. Sequitur in editis, καί, quod auctoritate omnium pene nuss. delevimus.

justitiæ arma ⁶⁶ effecta fuissent, omnemque mortalitatem abjecissent, a vita scilicet absorptam ⁶⁷, ac spiritui cedentem ?

XCVI. *Ecquis porro, cum nondum castis et igne A* examinatis Dei eloquiis ⁶⁸ corde incensus sit, dum Scripturæ ipsi aperiuntur ⁶⁷, nec ea super latitudinem cordis tripliciter descriperit, ut Christi mentem habeat ⁶⁸, nec in thesauros multitudini absconditos, et invisibiles ac tenebrosos ingressus sit ⁶⁹, ut opes in ipsis conditas spectet, aliosque ditare queat, spiritualia spiritualibus comparans ⁷⁰.

XCVII. *Ecquis, cum Domini voluptatem non-* dum, ut videre dignum est, viderit, templumque ipsius visitaverit ⁷¹, vel potius vivum Dei vivi templum factus sit ⁷², Christi que in spiritu habitaculum ⁷³. *Ecquis, cum figurarum et veritatis cognationem et discrimen nondum agnovit, atque ab illis quidem secesserit, huic autem sese adjunxerit, ut B* litteræ vetustate fugiens spiritus novitati serviat ⁷⁴, pureque ad gratiam a lege transeat, spiritualiter impleta in corporis evacuatione.

XCVIII. *Ecquis, cum nondum, et opere 58* et contemplatione, per omnes Christi appellationes et virtutes perrexerit, tam sublimiores illas ac primas, quam humiliores propter nos et ultimas: nimirum Dei, Filii, Imaginis, Verbi, Sapientiæ, Veritatis, Lucis, Vitæ, Virtutis, Vaporis, Deffuxionis, Splendoris, Factoris, Regis, Capitis, Legis, Vitæ, Ostii, Fundamenti, Petræ, Margaritæ, Pacis, Justitiæ, Sanctificationis, Redemptionis, Hominis, Servi, Pastoris, Agni, Pontificis, Hostiæ, Primogeniti ante res conditas, Primogeniti ex mortuis, Resurrectionis: *ecquis, inquam, hæc nomina et res incassum audiens, necdum ullam cum Verbo nactus communicationem, nec ipsius quatenus unum-* quodque horum, et est, et appellatur, particeps factus.

XCIX. *Ecquis, cum nondum vacaverit, ac Dei sapientiam in mysterio absconditam, loqui didicerit ⁷⁵, sed parvulus adhuc sit, adhuc lacte alatur ⁷⁶, adhuc ex iis sit qui inter Israelitas non numeran-*

⁶⁶ Rom. vi, 13. ⁶⁷ II Cor. v, 4. ⁶⁸ Psal. xi, 7. ⁶⁹ I Cor. ii, 13. ⁷⁰ Psal. xxvi, 4. ⁷¹ II Cor. vi, 16. ⁷² Ephes. ii, 22. ⁷³ Rom. vii, 6. ⁷⁴ I Cor. ii, 7. ⁷⁵ I Cor. iii, 2.

(66) Λογίοις. Nonnulli, λόγοις.

(67) Τρισσώς. Advertere juvat a Gregorio dictum τρισσώς, quia bis in tabulis lex scripta est, semel autem in corde per Spiritum.

(68) Τὸν ναόν. Duo codices addunt, τὸν ἅγιον.

(69) Χριστοῦ. Quatuor Regii, or. 4, Colb. m, Θεοῦ. Jes. Χριστοῦ Θεοῦ.

(70) Συγγένειαν. « Cognationem. » Ed. « cognitionem. »

(71) Σώματος. Regii quinque, duo Colb., ed. Bas. γράμματος.

(72) Ὁδεύσας. Gab. « peragraverit. » Porro horum Christi nomen pene omnium rationem et commentarium, ipso Theologo interprete, habes,

ΛΓ' Τίς μήπω τοῖς ἀγνοῖς καὶ πεπυρωμένους τοῦ Θεοῦ λόγοις (66) καὶ τὴν καρδίαν ἐν τῷ διανοιγῆναι αὐτῷ τὰς Γραφάς· μηδὲ ἀπογραφάμενος αὐτὰ τρισσῶς (67) ἐπὶ πλάτος τῆς καρδίας, ὥστε νοῦν ἔχειν Χριστοῦ· μηδὲ τῶν τοῖς πολλοῖς ἀποκρούφων καὶ ἀοράτων καὶ σκοτεινῶν θησαυρῶν εἰσὼ γενόμενος, ὥστε τὸν ἐν αὐτοῖς κατοπετεῦσαι πλοῦτον, καὶ ἄλλους πλουτίζειν δύνασθαι, πνευματικὰ συγκρίνων πνευματικοῖς;

ΛΔ' Τίς μήπω θεωρήσας, ὡς θεωρεῖν ἄξιον, τὴν τερπνότητα Κυρίου, καὶ ἐπισκεψάμενος τὸν ναόν (68) αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ ναὸς γενόμενος Θεοῦ ζῶντος καὶ ζῶν κατοικητήριον Χριστοῦ (69) ἐν πνεύματι; τίς μήπω τύπων καὶ ἀληθείας ἐπιγνοῦς συγγένειαν (70) καὶ διάκρισιν, καὶ τῶν μὲν ἀναχωρήσας, τῇ δὲ προσθέμενος, ἵνα. τὴν τοῦ γράμματος φυγῶν παλαιότητα, τῇ καινότητι δουλεύσῃ τοῦ πνεύματος, καὶ μεταβῇ καθαρῶς ἐπὶ τὴν χάριν ἀπὸ τοῦ νόμου πληρουμένου πνευματικῶς ἐν τῇ καταργήσει τοῦ σώματος (71);

ΛΕ' Τίς μήπω διὰ πασῶν ὁδεύσας (72) τῶν τοῦ Χριστοῦ προσηγοριῶν καὶ δυνάμεων, καὶ ἔργων καὶ θεωριῶν, τῶν τε ὑψηλοτέρων καὶ πρώτων, καὶ τῶν δι' ἡμᾶς ταπεινοτέρων καὶ τελευταίων, τοῦ Θεοῦ, τοῦ Ἰησοῦ, τῆς Εἰκόνης, τοῦ Λόγου, τῆς Δοξίας, τῆς Ἀληθείας, τοῦ Φωτός (73), τῆς Ζωῆς, τῆς Δυνάμεως, τῆς Ἀτιμίδος, τῆς Ἀπορροίας, τοῦ Ἀπαυγασματος, τοῦ Ποιητοῦ, τοῦ Βασιλέως, τῆς Κεφαλῆς, τοῦ Νόμου, τῆς Ὁδοῦ, τῆς Θύρας, τοῦ Θεμελίου, τῆς Πέτρας, τοῦ Μαργαρίτου, τῆς Εἰρήνης, τῆς Δικαιοσύνης, τοῦ Ἀγιασμοῦ (74), τῆς Ἀπολυτρώσεως, τοῦ Ἀνθρώπου, τοῦ Δούλου, τοῦ Ποιμένου, τοῦ Ἀμνοῦ, τοῦ Ἀρχιερέως, τοῦ Θύματος, τοῦ Πρωτοτόκου πρὸ κτίσεως (75), Πρωτοτόκου ἐκ τῶν νεκρῶν, τῆς Ἀναστάσεως· τίς τούτων τῶν ὀνομάτων τε καὶ πραγμάτων ἐπακούων (76) εἰκῆ, καὶ μήπω κοινωνήσας (77) τῷ Λόγῳ, μηδὲ μεταλαβὼν αὐτοῦ, καθ' ὃ τούτων ἕκαστόν ἐστὶ τε καὶ κέκληται;

ΛϚ' Τίς, μήπω σχολάσας, μηδὲ μαθὼν λαλεῖν (78) Θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἐπι νήπιος ὢν, ἐπι τρεφόμενος γάλακτι, ἐπι τῶν οὐκ ἀριθμωμένων ἐν τῷ Ἰσραὴλ, οὐδὲ καταλεγόμενων εἰς

D orat. xxx, quæ est secunda de Filio, num. 21 et 22.

(73) Τοῦ φωτός. Sequitur in Reg. r, τῆς Δόξης.

(74) Ἀγιασμοῦ. Colb. i, Ἀγιασματος.

(75) Πρὸ κτίσεως. Reg. a, ἐκ κτίσεως.

(76) Ἐπακούων. Reg. hu, et Colb. 5, ambo optima notæ, ἐπι ἀκούων εἰκῆ, « adhuc incassum audiens. »

(77) Μήπω κοινωνήσας, etc. « Necdum illam cum Verbo nactus communicationem. » Billius, « necdum commercio ullo cum Verbo habito. »

(78) Λαλεῖν. Sic omnes codices. Male, λαλεῖν in ed. Paris. et Bas., in qua tamen Billius emendaverat.

(79) Ἐν τῷ. Deest ἄν in Reg. hu.

Θεοῦ παράταξιν, μήπω τὸν Χριστοῦ σταυρὸν ὡς ἀνὴρ Α
αἴρειν δυνάμενος, μήπω μὴδὲ (80) ἄλλοις μέλοισιν ἰσως
τῶν τιμιωτέρων, ἔπειτα εἰς κεφαλὴν καταστῆναι
Χριστοῦ πληρώματος δέξεται χαίρων καὶ προθυμού-
μενος; Οὐκ ἔμοιγε κριτῆ καὶ συμβούλῳ (81)· ἀλλ'
οὗτος ὁ φόβων μέγιστος, οὗτος ὁ κινδύνων ἔσχατος
παντὶ τῷ συνιέντι καὶ τοῦ κατορθουμένου τὸ μέγεθος,
καὶ τῆς διαμαρτίας τὸν βλεθρον.

P' Ἄλλος μὲν οὖν πλείω κατ' ἐμπορίαν, ἔλεγον,
καὶ (82) τὰ μακρὰ διαπεραιούσθω πελάγη, καὶ συμ-
φερέσθω τοῖς ἀνέμοις ἀεὶ καὶ τοῖς κύμασι μεγάλα
καὶ κερδῆσαν, ἂν οὕτω τύχη, καὶ κινδυνεύσων, ὅστις
πλευσιτικώτατος ἢ ἐμπορικώτατος (83)· ἐμοὶ δ' οὖν
αἰρετώτερον ἐπὶ γῆς ἀνέχοντι (84), βραχεῖαν αὐλακα Β
τέμνοντι· καὶ γλυκεῖαν, πόρρωθεν ἀσπαζομένῳ κέρδη
καὶ θάλασσαν, ζῆν οὕτως ὅπως ἂν δύνωμαι σὺν ὀλίγῃ
καὶ μικρᾷ τῇ μάζῃ, καὶ βλῶν ἔλκειν ἀσφαλῆ καὶ
ἀκύμαντον (85), ἢ μακρὸν ἀναβρίπτειν (86) καὶ μέ-
γαν ἐπὶ μεγάλοις κέρδεσι κίνδυνον.

PA'. Ὑψηλῶ μὲν γάρ ζημία τὸ μὴ ἐγχειρεῖν με-
ζοσι. μὴδὲ (87) εἰς πλείους διατείνειν τὴν ἀρετὴν,
ἀλλ' ἐπὶ μικρῶν ἴστασθαι, ὅσον μεγάλῳ φωτὶ μικρὸν
οἶκον αὐγάζοντα, ἢ ναοπλῆξ νεανικῆ σῶμα παιδικὸν πε-
ρισκέποντα· μικρῶ δὲ (88) ἀσφάλεια μικρὰ φορτίζεσθαι,
ἀλλὰ μὴ, τοῖς ὑπὲρ δύναμιν ἑαυτὸν ὑποτιθέντα (89),
γέλωτά τε ὀφλισκάνειν ὁμοῦ, καὶ προστιθέναι τὸν
κίνδυνον· ὡσπερ γε καὶ πύργον οἰκοδομεῖν οὐκ ἄλλω C
τινὶ προσῆκεν (90) ἢ ὅς ἔχει τὰ πρὸς ἀπαρτισμὸν, ὡς
ἠκούσαμεν.

AB'. Ἐχετε τὴν ἀπολογίαν τὴν ὑπὲρ τῆς φυγῆς,
καὶ ἰσως οὐ μετρίαν. Ἄ μὲν οὖν με ἀφ' ὑμῶν ἀπή-
γαγεν, ὧ φίλοι καὶ ἀδελφοί, λυπηρῶς μὲν ἐμοὶ καὶ
ὑμῖν ἰσως, ἀναγκαίως δ' οὖν, ὡς γοῦν ἑμαυτῶ τότε
ἔδοκουν, ταῦτά ἐστιν· ἐπανάγαγε δέ με (91) μάλιστα
μὲν ὁ πρὸς ὑμᾶς πόθος, καὶ τὸ ἀντιποθούντων αἰσθά-
νεσθαι· οὐδὲν γάρ οὕτως ἰσχυρὸν πρὸς ἀγάπην, ὡς
ἀντιτιδομένη διάθεσις.

PG'. Δεύτερον δὲ ἢ ἐμὴ φροντίς, τὸ ἐμὸν ἔργον, ἢ D
τῶν ἱερῶν γονέων πολιὰ καὶ ἀσθένεια, ἐπ' ἐμοὶ πλέον
ἢ τῷ χρόνῳ καμνόντων, Ἄδραμ τοῦδε τοῦ πατριάρ-
χου, τῆς τιμᾶς ἐμοὶ κεφαλῆς καὶ μετ' ἀγγέλων (92)

⁷⁷ Numi. 1, 3. ⁷⁸ Luc. xiv, 28.

(80) *Μηδέ*. Alii *μηδ'*.

(81) *Συμβούλω*. Regg. r. Addit *χρῶμενος*, sed re-
centiori manu.

(82) *Καὶ*. Deest in Regg. t, z, et Colb. 3, m.

(83) *Πλευσιτικώτατος καὶ ἐμπορικώτατος*. Mal-
lem sic reddere: « Navigandi et faciendæ merca-
turæ desiderio flagrans. » Non enim de peritio, ut
videtur, sed de temerariis loquitur Theologus.

(84) *Ἀνέχοντι*. Colb. h, ἂν ἔχοντι, divisim.

(85) *Ἀκύμαντον*. Colb. h, καὶ ἀκίνδυνον. Forsan
glossema.

(86) *Ἀναβρίπτειν*. Colb. m, in margine, ἀνα-

tur"; nec in Dei castris recensentur, nondam de-
nique Christi crucem tanquam vir ferre queat, ac
ne aliud quoddam fortasse præstantiis membrum
sit, læto tamen alacrique animo se Christiano cœ-
tui caput constitui patietur? Non profecto, si qui-
dem consilio meo ac iudicio standum putabit. Est
quippe hic metus omnium maximus, hoc periculum
omnium gravissimum, huic quidem certe, qui et
operæ præclare navatæ magnitudinem, et rei infe-
liciter gestæ perniciem intelligit.

C. Alius igitur, mecum ipse dicebam, mercaturæ
causa naviget, et longa maria trajiciat, et cum ven-
tis ac fluctibus perpetuo confligat, magna vel lucra
facturus, si ita casus tulerit, vel pericula subiturus,
quisquis nimirum vel navigandi peritia, vel nego-
tiandi arte excellit: mihi vero potius atque optabi-
lius est, in terra degenti, atque exiguum arvom et
dulce sulcanti, ac lucra et mare procul salutanti,
vivere ut potero cum pauca et exigua maza, vitam-
que tutam et tranquillam ducere, quam ob ingen-
tes quæstus grave ac diuturnum periculum susci-
pere.

CI. Etenim sublimi quidem viro detrimentum est,
59 res magnas non aggredi, nec virtutem ad mul-
tos propagare, sed in parvis consistere, non secus
ac si magno lumine parvam domum illustret, aut
virilibus armis puerile corpus obtegat. Parvo autem
salus in eo consistit, ut parvum onus subeat, nec
iis rebus quæ vires ipsius excedunt, seipsum subji-
ciens, simul et risum moveat, et periculum adjun-
gat. Quemadmodum scilicet nec alii cuiquam turrim
ædificare convenit ⁷⁸, quam ei qui ea habeat quæ
ad perficiendum requiruntur, ut ex Scriptura audi-
vimus.

CII. Habetis nostram de fuga purgationem, ac
fortasse plus æquo prolixam. Hæc sunt, o amici et
fratres, quæ me, mihi quidem moleste, ac vobis
etiam fortasse, sed tamen necessario, ut saltem
mihi tum temporis videbatur, a vobis abduxerunt.
AI vero me ad reditum impulerunt, maxime qui-
dem vestri desiderium, et quia vos mutuo mei de-
siderio teneri sentiebam: neque enim quidquam
ad amorem ita firmum ac robustum est, ut mutuos
affectus.

CIII. Deinde mea hæc cura, meus hic labor, hæc
est, sanctorum parentum canities et infirmitas,
mea causa magis quam senectute, laborantium,
hujus, inquam, patriarchæ Abrahæ, venerandi mihi

λαμβάνειν. Sed prima vox retinenda et vertenda,
« me in periculum conjicere. »

(87) *Μηδέ*. Comb. *μηδ'*.

(88) *Μικρῶ δέ*. Comb. *μικρῶ δ'*

(89) *ὑποτιθέντα*. Comb. legit, ὑποτιθέντα χρεώ-
στην, et vertit, « sese obnoxium faciat ac subijciat. »

(90) *Προσῆκεν*. Reg. hm, et Comb. *προσ-
ῆκειν*. Non male.

(91) *Ἐπανάγαγε δέ με*. « Me autem reducerunt. »
Sic plures Reg. codd. In ed. me deest.

(92) *Μετ' ἀγγέλων*. Ruf. « Angeli instar aspectus. »

capitis, atque cum angelis numerandi, et Sarræ, nos in fidei doctrina spiritualiter parturientis : quorum senectutis baculus esse, atque infirmitatem ope fulcire, cum inter prima novissem, idque etiam pro virili mea præstitissem, adeo ut philosophiam quoque ipsam, qua nec possessio ulla, nec nomen ullum mihi charius est, contempserim, vel, ut verius loquar, id imprimis philosophatus, ne philosophari viderer, non tuli, ob unum vitæ propositum laboris mei fructum mihi interciderere, ac benedictionem exstingui, quam etiam sanctus quidam olim subripuisse dicitur, patre per cibum ac pilorum figmentum circumvento, ac re bona, non bene, per insidias captata ⁷⁹. Ac duas quidem has causas habui, cur manus tandem darem, lenemque et placidum me præberem. Nec fortasse absurdum fuit, rationem ipsam duabus his causis credere, quandoquidem cedendi quoque tempus est, ut et alius cujusvis rei : præstatque **60** honeste vinci, quam periculose et nefarie vincere.

CIV. Accessit et alia causa, eaque maximi momenti, quam cum adhuc exposuero, reliquas omnes silentio præteribo. *Memori sui dierum antiquorum* ⁸⁰, atque ad veterem quamdam historiam ascendi, illincque mihi ipsi consilium ad res præsentis traxi. Neque enim nobis in mentem veniat, existimare, ea temere litterarum monumentis commendata fuisse, atque inanem quamdam rerum et verborum turbam esse, ad oblectandos audientium animos compositam, ac velut quamdam aurium illecebram, ultra voluptatem haud sese porrigentem. Hæc sane ludant fabulæ, et gentiles; qui de veritate parum solliciti, figmentorum venustate, ac verborum lenocinio quasi præstigias quasdam auribus atque animis offundunt.

CV. At nos, qui spiritus diligentiam vel usque ad levem apicem et lineam trahimus, nunquam, nec enim fas est, ne minimas quidem actiones ab iis a quibus memoriæ proditæ sunt, temere perscriptas et elaboratas, memoriaque ad hæc usque tempora conservatas esse concedemus : verum ut mos submonitiones et documenta in promptu habe-

⁷⁹ Gen. xxvii, 21 seqq. ⁸⁰ Psal. cxlii, 5.

(93) *Τῆς καί*. Sic Regg. quinque et totidem Colb. aliique. Bis ex matre, carne scilicet et spiritu, genitium se significat Gregorius. Deest καί in Par.

(94) *Ταύτην*. Reg. I, αὐτήν.

(95) *Τὸ μὴ φιλοσοφεῖν*, etc. « Ostendit hic Gregorius, » inquit Gabr., « se quidem nunquam litterarum studii operam dare destitisse, sed ita id egisse, ut aliud agere videretur. » Colb. 7, in margine sic exponit : Τοῦτο πρῶτον ἐφιλοσόφησα, τὸ μὴ δοκεῖν εἶναι φιλόσοφος.

(96) *Τῶν πάλαι*. Reg. I, τῶν παλαιῶν.

(97) *Ὁὐ καλῶς*. In Reg. II, et Colb. 3, et m, istud scholium legitur : Κατὰ τὸ φαινόμενον δηλονότι τοῦ γράμματος, οὐ κατὰ τὸ νοούμενον καὶ κρυπτόμενον τοῦ πνεύματος. Quo significatur de Jacobi facto statuendum ita esse, « specie nimirum ac secundum litteram, non autem secundum spiritum, illudque quod intelligitur ac latet. » Ut ut sit, « patet, » inquit Combef., « Gregorio minime probatam esse patri factam a Jacobo fraudem, quam isti scholiastæ, Augustini vestigiis inhærentes, excusare volunt. »

Ἀριθμουμένης, καὶ Σάρρας, τῆς καί (93) πνευματικῶς ὠδινούσης ἡμᾶς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς πίστεως, ὧν γενέσθαι βακτηρία τῷ γήρα, καὶ ὑπεριδεῖν τὴν ἀσθένειαν, τῶν πρώτων εὐχὴν εὐξάμενος, καὶ μέντοι καὶ πληρώσας ταύτην (94), ὁπόση δύναμις ὡς καὶ φιλοσοφίας ὑπεριδεῖν αὐτῆς, τοῦ πάντων ἐμοὶ τιμητάτου κτήματος καὶ ὀνόματος, ἢ τὸ γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, τὸ μὴ φιλοσοφεῖν (95) δόξαι πρῶτον φιλοσοφῆσας, οὐκ ἤνεργα διαπεσεῖν μοι τὸν μόχθον ἐκ μιᾶς ὑποθέσεως, οὐδὲ καταλυθῆναι τὴν εὐλογίαν, ἣν καὶ κλέψαι τις ἤδη τῶν πάλαι (96) ὀσίων λέγεται, βρώματι τὸν πατέρα καὶ τριχῶν πλάσματι σοφισάμενος, καὶ τὸ καλὸν οὐ καλῶς (97) δι' ἐπιβουλῆς θηρασάμενος. Δύο μὲν δὴ ταῦτα τῆς ἐμῆς ἤττης καὶ ἡμερότητος αἴτια. Καὶ Ἰσως οὐκ ἄτοπον, ἀμφοτέροις ἐκείνοις (98) εἶξαι καὶ ὑποχωρῆσαι τοὺς λογισμοὺς, ἐπεὶ καὶ τοῦ νικᾶσθαι καιρὸς (99), ὥσπερ οἶμαι καὶ παντὸς πράγματος (1) καὶ κρείττον ἠτᾶσθαι καλῶς ἢ νικᾶν ἐπισηαλῶς καὶ ἀθέσμως.

PD' Τρίτον δὲ δ καὶ μέγιστον, καὶ δὴ τοῦτο εἰπὼν ἔτι, τὰ λοιπὰ σιωπήσομαι. *Ἐμνήσθη ἡμερῶν ἀρχαίων*, καὶ πρὸς τινα τῶν παλαιῶν ιστοριῶν ἀναδραμῶν, ἐκεῖθεν εἰλκυσσα συμβουλῆν (2) ἐμαυτῷ πρὸς τὰ παρόντα ἢ μὴ γὰρ εἰκὴ ταῦτα συγγεγράφθαι (3) νομίζωμεν, μηδὲ ὄχλον ἄλλως εἶναι βημάτων τε καὶ πραγμάτων, ψυχαγωγίας ἕνεκα τῶν ἀκούοντων συγκεῖμενα, καὶ οἷον ἀκοῆς τι δέλεαρ μέχρι τῆς ἡδονῆς ἰστάμενον. Ταῦτα μὲν παιζόντων (4) μῦθοι καὶ Ἑλληνες, οἱ, τῆς ἀληθείας ὀλίγα φρονιζόντες. τῷ κομφῶ τῶν πλασματῶν καὶ τῷ λίγην τῶν λέξεων καὶ ἀκοῆν καὶ ψυχὴν γοητεύουσιν.

PE' Ἡμεῖς δὲ, οἱ καὶ μέχρι (5) τῆς τυχοῦσης κεραιῆς καὶ γραμμῆς (6) τοῦ πνεύματος τὴν ἀκρίβειαν (7) ἔλκοντες, οὔποτε δεξόμεθα, οὐ γὰρ (8) ὄσιον, οὐδὲ τὰς ἐλαχίστας πράξεις εἰκὴ σπουδασθῆναι τοῖς ἀναγράψαι, καὶ μέχρι τοῦ παρόντος μνήμη διασωθῆναι ἢ ἀλλ' ἢ ἡμεῖς (9) ἔχωμεν ὑπομνήματα καὶ παιδεύματα τῆς τῶν ὁμοίων, εἴ ποτε συμπέσοι και-

(98) *Ἐκείνοις*. Sic Reg. I, Coisl. 2, et Colb. m, qui in notulum glossæ ascribit : ὑποχωρῆσαι καὶ χύσαι.

(99) *Νικᾶσθαι καιρὸς*. Reg. I, νικᾶσθαι καλῶς.

(1) *Παντὸς πράγματος*. Coisl. 1, παντὶ πράγματι.

(2) *Συμβουλῆν*. Reg. y, συμπλοκῆν.

(3) *Συγγεγράφθαι*. Reg. a, et Colb. I, συγγραφεσθαι.

(4) *Παιζόντων*. Attice, pro παιζέτωσαν. Sic Billius, ac certe Basilii; παιζόντων ἀντὶ τοῦ παιζέτωσαν.

(5) *Οἱ καὶ μέχρι*. Reg. I, Colb. m, οἱ μέχρι καὶ τῆς.

(6) *Γραμμῆς*. Malim reddere « litterulam, » vel cum Gabrielis, « minimam litteram. »

(7) *Ἀκρίβειαν*. Bill. « sinceritatem. »

(8) *Ὁὐ γάρ*. Reg. I, Colb. m, Comb. Οὐδὲ γάρ.

(9) *Ἄλλ' ἢ ἡμεῖς*. Sic Regg. septem, etc.

ρδς, διασκέψεως ὥστε τὰ μὲν φεύγειν, τὰ δὲ αἰρεῖσθαι, οἷον κανόνι τισὶ καὶ τύποις, τοῖς προλαβοῦσιν ἐπόμενοι παραδείγμασι.

ΚΖ' Τίς οὖν ἡ ἱστορία καὶ πόθεν ἡ συμβουλή; οὐδὲ γὰρ χεῖρον Ἰσως ἀσφαλείας (10) ἔνεκεν τῶν πολλῶν διελθεῖν. Ἐφευγε καὶ Ἰωνᾶς ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ, μᾶλλον δὲ φεύγειν ἔπετο· ἀλλὰ κατελήφθη (11) πελάγει, καὶ χειμῶνι, καὶ κλήρῳ, καὶ γαστρὶ κήτους, καὶ τριημέρῳ ταφῆ, τύπον ἐχούση μυστηρίου μελίζονος. Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν, ἵνα μὴ τὴν σκυθρωπὴν καὶ ἀτοπὸν ἀγγελίαν ἀγγελῆ (12) τοῖς Νινευταῖς, καὶ μετὰ τοῦτο ψεύστης ἀλῶ, σωθείσης τῆ μετανοίᾳ τῆς πόλεως· οὐ γὰρ τῆ σωτηρίᾳ (13) τῶν πονηρῶν ἐδυσχεραίνειν, ἀλλὰ τὴν διακονίαν τοῦ ψεύδους ἠσχύνετο, καὶ οἷον ἐξηλοτῦπει τῆς προφητείας τὸ ἀξιόπιστον, διπερ ἐν αὐτῷ καταλυθῆναι (14) κίνδυνος ἦν, οὐ δυναμένων τῶν πολλῶν συνιδεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ ταῦτα οἰκονομίας τὸ βάθος.

quæ quidem, ne in ipso exstingueretur, periculum erat, nimirum imperita multitudine quæ divini in hujusmodi rebus consilii altitudinem perspicere non valet.

PZ' Ὡς δὲ ἐγώ (15) τινος ἤκουσα σοφοῦ περὶ ταῦτα ἀνδρὸς, οὐκ ἀτόπως βοηθοῦντος τῷ φαινομένῳ τῆς ἱστορίας ἀτόπως, καὶ ἱκανοῦ καταλαβεῖν ἀνδρὸς προφήτου βαθύτητα, οὐδὲ ταῦτα ἦν ἢ τὸν μακάριον Ἰωνᾶν ἐποίει φυγάδα, καὶ εἰς Ἰόππην ἤγαγε, καὶ ἐξ Ἰόππης ἀνήγαγεν ἐπὶ Θαρσεῖς, πελάγει πιστεύσαντα τὴν ἑαυτοῦ κλοπὴν (16)· οὔτε γὰρ ἀγνοεῖν τοῦ Θεοῦ τὴν ἐπινοίαν, προφήτην γε ὄντα, εἰκὸς αὐτὸν ἦν· οἱ διὰ τῆς ἀπειλῆς, τὸ μὴ παθεῖν τὰ τῆς ἀπειλῆς Νινευταῖς ἐπραγματεύετο κατὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ σοφίαν (17), καὶ κατὰ τὰ ἀνεξερεύνητα αὐτοῦ κρίματα, καὶ τῶν ὁδῶν αὐτοῦ τὸ ἀνεξιχνίαστον τε καὶ ἀκατάληπτον· οὔτε, εἴπερ ἠπίστατο, μὴ ἀκολοθῆσαι Θεῷ, δι' οὐ περ ἐβούλετο τρόπου τὴν σωτηρίαν ἐκείνοις μηχανωμένῳ (18). Τὸ δὲ δι' καὶ οἰεσθαι, ὡς ἀποκρύψειν (19) ἑαυτὸν τῷ πελάγει ἤλπισεν Ἰωνᾶς, καὶ τὸν μέγαν ὀφθαλμὸν τοῦ Θεοῦ διαλήσεσθαι τῆ φυγῆ, μὴ καὶ παντελῶς ἀτοπὸν ἦ καὶ ἀπαίδευτον, καὶ οὐχ ὅπως περὶ προφήτου πιστεύεσθαι (20) δίκαιον, ἀλλ' οὐδὲ περὶ ἄλλου τινὸς τῶν νοῦν ἐχόντων,

¹¹ Jon. 1, 3 et seqq. ¹² Rom. xi, 33.

(10) Ἀσφαλείας. Exponit Elias: « Ne plerique Desunt, fugæ meæ, vel reditus causam ignorantem. »

(11) Κατελήφθη. In hanc vocem major est codicum et interpretum consensus, quam ut retineamus κατελήφθη, quod habent editi.

(12) Ἀγγελίᾳ. Tres Regii, duo Colb. ἀναγέλει.

(13) Τῆ σωτηρίᾳ. Reg. n, in ora, τὴν σωτηρίαν.

(14) Καταλυθῆναι. « Quæ ne labefactaretur, periculum erat. »

(15) Ὡς δὲ ἐγώ, etc. In quodam Græco scholiasta legitur: Ὀριγένην σαφῶς αἰνίττεται, οὗ καὶ ἐξηγησὶν ἐπιφέρει, εὐρισκομένην σαφῶς ἐν τοῖς κατὰ τὸν Ἰωνᾶν ἐξηγημένους. « Palam Origenem significat, cujus etiam expositionem adjungit, quæ aperte in illius in Jonam commentario occurrit. » Hæc eadem habent alii plures scholiastæ in codd. Regiis,

Amus, quibus de iisdem rebus, si ita tempus tulerit, consultemus; atque alia fugiamus, alia amplectamur, priora videlicet exempla, non secus ac canones quosdam et regulas, sequentes

CVI. Quæ igitur hæc historia est, et unde hoc consilium? neque enim incommodum fortasse fuerit, hoc, ut complurium securitati consulatur, oratione complecti. Fugiebat quoque Jonas a facie Domini, vel potius fugere putabat; verum a mari, et tempestate, ac sorte, ceterique ventre, atque tri-duana sepultura, majoris mysterii figuram gerente, comprehensus est ¹¹. Hæc porro ineundæ fugæ causa ipsi erat, quod vereretur, ne cum tristem et præposterum Ninivitis nuntium tulisset, periculo postea per pœnitentiã liberata civitate, mendax inveniretur. Non enim improborum hominum salutem ægre ferebat, sed mendacii ministerium obire præ pudore non sustinebat, ac prophetiæ fidem et auctoritatem velut zelotypia quadam prosequeretur, erat, nimirum imperita multitudine quæ divini in

CVII. Ut autem a viro quodam in his rebus erudito accepi, absurditati ei, quam historia præ se ferebat, non absurde succurrente, atque ad intimos prophetæ sensus percipiendos idoneo, ne hæc quidem causa beatum Jonam in fugam conjiciebat, atque in Joppem, et ex Joppe rursum in Tharseis ducebat, sui ipsius furtum mari committentem. Neque enim verisimile est, eum, cum propheta esset, Dei consilium ignorasse; pro ingenti nimirum sibi sapientia, et inscrutabilibus judiciis viisque impervestigabilibus atque incomprehensibilibus ¹², id per minas agentis, ut ne ea, quæ minæ ferebant, Ninivite paterentur: nec, si quidem hoc perspectum habebat, Deo obsequi recusasse, quo volebat modo, salutem illis procuranti. Illud porro existimare, Jonam in spem inductum fuisse, fore, ut mari sese absconderet, magnumque Dei oculum falleret, an non ineptum prorsus et absurdum fuerit, atque indignum, quod non dicam de propheta, credatur, sed ne de alio quidem ullo inerte prædito, ac divi-

Colb., etc. Basilius vero et Elias hunc virum sapientem esse Methodium Tyri episcopum discrete affirmant. Ex quibus manifestum est, quo tempore scribebat Elias, existitisse Methodii commentarium in Jonam, siquidem hanc interpretationem se in Methodii commentario legisse testatur. Combefisius nec Origenem, nec Methodium a Gregorio intelligi putat, sed alium ipsius temporis virum doctum, a quo id audierat, sive is vir doctus in Origene legerat, sive ipse invenerat.

(16) Κλοπήν. Reg. γ σωτηρίαν, et ad oram κλοπήν.

(17) Κατὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ σοφίαν. Hæc desunt in Regg. novem et sex Colb.

(18) Μηχανωμένῳ. Colb. 1, μηχανωμένου.

(19) Ἀποκρύψειν. Regg. 1, ἀποκρύπτειν.

(20) Πιστεύεσθαι. Reg. 1. et Comb. πιστευθῆναι.

nam super omnia potentiam mediocriter agnoscen-

CVIII. Norat profecto Jonas, et quidem magis quam quivis alius, aiebat vir ille, qui hoc dicebat, mibique fidem faciebat, quo prædicatio hæc Nini- vitis tenderet; quodque consilium fugæ iniens, lo- cum quidem mutaret, Deum autem haudquaquam effugeret, nam nec mortalium ullus alius id potest, sive in terræ sinibus, aut maris profundo se occultet; sive pennis, si qua arte id consequi possit, sublevetur, atque in cælum evolet, sive ad imas inferni partes se conferat, sive crassa nube se conte- gat, sive denique quidvis aliud ad fugam in tuto collocandam animo agitet⁶². Solus quippe ex omni- bus rebus Deus est, qui nec fuga vitari, nec superari potest, cum aliquem arripere, ac sub manum et potestatem redigere voluerit. Celeres antevertit, prudentes decipit, fortes subvertit, sublimes con- trahit, audaciam mitigat, potentiam premit.

62 CIX. Non ergo potentem Dei manum, quam aliis comminabatur, Jonas ignorabat, nec hoc in animum inducebat, fore, ut divinum numen prorsus effugeret; absit a nobis hæc persuasio: verum quia Israelis prolapsionem perspiciebat, gratiamque pro- pheticam ad gentes migrare sentiebat, idcirco præ- dicationem defugit, atque imperata facere cuncta- tur; ac gaudii specula relicta, nam Joppæ apud Hebræos hoc significat, id est veteri fastigio et dignitate, in mæroris pelagus se projicit. Ac pro- pterea tempestate jaclatur, et dormit, et naufragi- um patitur, e somno excitatur, et sorte capitur, et fugam fatetur, et in mare demergitur, atque a cæto absorbetur quidem, sed non absumitur; verum Dei opem illic implorat, simulque cum Christo, res mira! die tertio educitur. Verum hæc de Jona oratio hoc loco expectet, accuratius brevi, si Deus donet, a nobis expolienda et pertractanda.

CX. Nunc autem, ut ad institutum sermonem redeam, subibat animum hæc cogitatio; quod illi quidem nonnihil fortasse veniæ tribuendum erat, ob eam, quam attuli, causam, prophetiam detre- ctanti: mihi vero quænam tandem oratio, aut quis defensionis locus reliquus foret, si diutius ad fre- num contumax essem, atque hoc ministerii jugum, leve an grave dicere oporteat, nescio, mihi quidem certe impositum recusarem?

⁶³ Psal. cxxxviii, 8 et seq.

(21) *Μετρίως αίσθανομένων Θεοῦ.* « Qui sapiat, ac vel modice Deum ejusque super omnia poten- tiam sentiat. » Comb. « tantillum Dei sensum ha- bente. »

(22) *Τὸν λόγον εἰπὼν.* Hæc verba argumento sunt, audivisse Gregorium in colloquio quæ narrat, ac proinde virum doctum non esse Origenem, nec Methodium.

(23) *Καὶ ἐγὼ πείθομαι.* « Et persuasum habeo. » Hæc verba videntur esse ipsius viri docti, non vero Gregorii, ut Basilii interpretatur.

(24) *Ἐφερε.* Coisl. 1, φέρεται.

(25) *Κατωτάτω.* Regg. n. et i. κατωτάτους. Ita in marg. Colb. m.

(26) *Περιβαλλόμενος.* Tres Regg. Colb. quinque, περιβαλλόμενος.

A καὶ μετρίως αίσθανομένων Θεοῦ (21) καὶ τῆς ὑπερ πάντα ἐνδύμεως.

PH' 'Αλλ' ἤδει μὲν τοῦτο παντὸς μᾶλλον ὁ Ἰωνᾶς, φησὶν ὁ τὸν λόγον εἰπὼν (22), καὶ ἐγὼ πείθομαι (23), εἰς ὃ τι ἔφερε (24) τοῖς Νινευίταις τὸ κήρυγμα, καὶ ὅτι, τὸν δρασμὸν βουλεύων, τόπον μὲν ἤμειβε, Θεὸν δὲ οὐκ ἔφευγεν· οὐδὲ γὰρ ἄλλος τις ἀνθρώπων, οὐ γῆς ἑαυτὸν κατακρύψας κολποῖς, οὐ θαλάσσης βάθε- σιν, οὐ πετεροῖς κρυφισθεῖς, εἴ τις ἐπίνοια, καὶ ἀνα- δραμῶν εἰς ἀέρα, οὐχ ἕδου τοῖς κατωτάτω (25) προσ- ομιλήσας, οὐ νέφους παχύτητα περιβαλλόμενος (26), οὐκ ἄλλο τῶν ἀπάντων οὐδὲν εἰς ἀσφάλειαν τοῦ δρα- σμοῦ βουλευσάμενος· ἀλλὰ τοῦτο μόνον τῶν πάντων ἀφευκτότατόν τε (27) καὶ ἀμαχώτατον Θεός, κατα- σχεῖν καὶ ὑπὸ χεῖρα λαβεῖν θελήσας, φθάνει (28) τοὺς ταχεῖς, σφάλει τοὺς συνετοὺς, περιτρέπει τοὺς ἰσχυροὺς, συστέλλει τοὺς ὑψηλοὺς, ἡμεροὶ θράσους, πᾶζει δύναμιν.

PΘ' Οὐ τοίνυν ἠγνόει τοῦ Θεοῦ τὴν κραταῖαν χεῖρα ὁ τοῖς ἄλλοις (29) ταύτην ἀπειλῶν Ἰωνᾶς, οὐδὲ ὡς φευξόμενος εἰς ἄπαν διανοεῖτο τὸ θεῖον, μὴ τοῦτο πιστεύσωμεν (30)· ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν ἔκπτωτον ἑώρα τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ μεταβαίνουσαν εἰς τὰ ἔθνη τὴν προφητικὴν χάριν ἠσθάνετο, διὰ τοῦτο ὑποχωρεῖ τῷ κηρύγματι, καὶ ἀναβάλλεται τὸ ἐπίταγμα· καὶ τὴν κατασκοπὴν τῆς χαρᾶς ἀφείξ, τοῦτο γὰρ Ἑβραίοις ἢ Ἰόπη δύναται, τὸ παλαιὸν ὑψὸς λέγω (31) καὶ τὸ ἀξίωμα, εἰς τὸ τῆς λύπης ἑαυτὸν ἐβόησε πέλαιος· καὶ διὰ τοῦτο χεῖμάζεται, καὶ καθυέθει, καὶ ναυαγεῖ, καὶ ἐξυπνίζεται, καὶ κληροῦται, καὶ ὁμολογεῖ τὴν φυγὴν, καὶ καταποντίζεται, καὶ ὑπὸ τοῦ κήτους κα- ταπίνεται μὲν, οὐκ ἀναλίσκεται δέ· ἀλλ' ἐκεῖ τὸν Θεὸν ἐπικαλεῖται, καὶ τὸ θαῦμα, Χριστῷ τριήμερος συνεχῆσθαι. 'Αλλ' ὁ μὲν περὶ τοῦτου λόγος ἀναμει- νάτω, μικρὸν ὑστερον (32), ἐν διδῶ Θεός, φιλοπο- νώτερον ἐξεργασθησόμενος.

PI' Νῦν δὲ (33) ὁ μοι λέγειν ὁ λόγος ὠρμήθη, σκοπεῖν ἐπεισὶ μοι καὶ ὑπολαμβάνειν, ὅτι ἐκείνῳ μὲν τάχα τι καὶ συγγνώμης ἦν, δι' ἣν εἶπον αἰτίαν ἄκουσιν τὴν προφητείαν· ἐμοὶ δὲ τίς ἔρα λόγος, ἢ τίς ἀπολογίας ὑπέλειπετο (34) τόπος ἐπὶ πλέον ἀφη- νιάζοντι, καὶ τὸν οὐκ οἶδ' (35) εἴτ' ἐλαφρὸν εἴτε βα- ρὸν εἰπεῖν χρῆ, ἀλλὰ τὸν γε τεθέντα ζυγὸν τῆς λει- τουργίας ἀνανομένην (36);

(27) *Ἀφευκτότατόν τε.* Decem Regg., sex Colb., or. 1. Jes. Comb. Billius, ἀφευκτόν τε, habent.

(28) *Φθάνει.* Duo Regg. ὅς φθάνει.

(29) *Ἄλλοις.* Reg. i. πολλοῖς.

(30) *Πιστεύσωμεν.* Reg. z, νομίσω. Regii itidem x. y. Itemque Reg. u, in marg. cum solito γρ. νο- μίσωμεν.

(31) *Λέγω.* Abest a Reg. 1. et Colb. m.

(32) *Μικρὸν ὑστερον.* Id Gregorium præstitisse, ait Elias, « in Ezechielis prophetæ historia, » sed nobis non exstat.

(33) *Νῦν δέ.* Reg. a, νυνὶ δέ.

(34) *ὑπέλειπετο.* Tres Regg. et unus Colb. ὑπο- λείπεται.

(35) *Οὐκ οἶδ'.* Plures Regg. οὐκ οἶδα εἴτε.

(36) *Ἀνανομένην.* Reg. a ἀπανομένην.

PIA' Εἰ γὰρ, ὁ μόνον ἐν τούτοις ἰσχυρόν ἐστιν αἰπεῖν τοῦτο δολῆ τις, ὅτι πολλῶ κατωτέρω κείμεθα τοῦ ἱερατεῖν (37) Θεῷ, καὶ ὅτι τῆς Ἐκκλησίας ἄξιον εἶναι χρῆ πρῶτον. εἶτα τοῦ βήματος, καὶ τούτου πρῶτον, εἶτα (38) τῆς προεδρίας· τάχα ἕτερος ἡμᾶς οὐκ ἀφήσει τοῦ τῆς ἀπειθείας ἐγκλήματος. Δεινὴ δὲ ἀπειθείας ἀπειλὴ (39), καὶ δεινὰ ταύτης τὰ ἐπιτίμια, ὥσπερ γὰρ καὶ τῆς ἑτέρας μερίδος, μηδὲν ὀκνεῖν, μηδὲ ἀναδύσθαι, μηδὲ, ὥσπερ ὁ Σαοὺλ ἐκείνος, τοῖς σκεύεσιν ὑποκρύπτεσθαι τοῖς πατρικοῖς (40), καὶ πρὸς ὀλίγον καλούμενον (41) ἐπὶ προστασίαν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τι πρᾶγμα κοῦφον καὶ ῥᾶστον χωρεῖν ἐτόιμως, οὐ μηδὲ μεταθέσθαι ἀσφαλῆς (42), μηδὲ βουλή δευτέρᾳ θεραπεύσαι τὴν προλαβοῦσαν.

PIB' Διὰ τοῦτο ἔκαμνον ἐγὼ τοῖς λογισμοῖς τὸ δέον ἀνερευνώμενος, καὶ μέσος δύο φόβων ἱστάμενος, τῷ τε καταπύοντος καὶ τοῦ ἀνάγοντος. Καὶ ἐπὶ πλείστον τούτοις ἐναπορήσας, καὶ ἀμφοτέρωθεν ἐμαυτὸν ταλαντεύσας, ἢ ὥσπερ βεῦμα ἀστάτοις πνεύμασι (43), τῆδε κίχαισε μετακλιθεὶς, τέλος ἐγενόμην τοῦ σφοδρότερου, καὶ με νικήσας, ἔχει παρασύρας ὁ φόβος τῆς ἀπειθείας. Καὶ σκοπεῖτε ὡς ὀρθῶς καὶ δικαίως δαιτώ (44) τοῖς φόβοις, μήτε τῆς οὐ δεδομένης (45) ἐπίσθαι προστασίας, μήτε ἀπωθεῖσθαι τὴν δεδομένην. Τὸ μὲν γὰρ εἶναι θρασέων, τὸ δὲ ἀπειθῶν, καὶ ἀπαιδέων ἀμφοτέρα. Καὶ μέσος εἰμὶ τις τῶν τε ἄγαν τοληρῶν καὶ τῶν λίαν δειλῶν· τῶν μὲν πάσαις ἐπιπηδῶντων δειλότερος, τῶν δὲ φευγόντων πάσας θαρσαλεώτερος. Οὕτως ἐγὼ περὶ τούτων γινώσκω.

PIΓ' Καὶ, ἐτι διελεῖσθαι σαφέστερον τῷ μὲν φόβῳ τῆς προστασίας, τάχα ἂν βοηθήσειε καὶ ὁ νόμος τῆς εὐπειθείας, τοῦ Θεοῦ τὴν πίστιν (46) ἀμειβομένου διὰ τῆς αὐτοῦ χρηστότητος, καὶ εἰς προστάτην τέ-

^a I Reg. x, 22.

(37) Τοῦ ἱερατεῖν. « Quam ut Deo sacerdotio fungamur. »

(38) Εἶτα, etc. Sic plures Regii. Alii non pauciores : Εἶτα τοῦ βήματος τούτου· εἶτα τῆς προεδρίας· « Prius ecclesia, tum sacrario, ac postea sedis principatu. » Quæ quidem simul presbyterum et episcopum spectant. Ecclesia et sacrarium etiam ministrorum sunt. Hancque unam προεδρίαν καὶ προστασίαν Gregorius tota hac oratione intendit. Adeoque ab ipsius mente aberrant, qui eam de episcopatu interpretantur. In sacerdote requirit primo, ut « Ecclesia » dignus sit, id est ut iis omnibus pastori necessariis dotibus ac virtutibus sit præditus : deinde dignus « Sacrario, » seu, ut Elias exponit, « instar angeli in corpore mortali : » denique « sedis principatu, » id est ut eos quibus præest, summa et singulari virtute superet. « Ut enim, » inquit Elias, « armentarius, aut pastor, nec ovis, nec bos est, sed sublimioris ac præstantioris naturæ ; eodem modo, qui hominibus præest, quantum ad virtutem et conjunctionem cum Deo, supra hominem esse debet. »

(39) Ἄπειλῆ. Regg. a, l, m, hu, ἡ ἀπειλή. Antea Colb. m, δι' ἀπειθείας.

(40) Πατρικοῖς. Male ed. Bas. πνευματικοῖς.

(41) Πρὸς ὀλίγον καλούμενον. Reg. l, ἐπικαλούμενον. Reg. i, προσκαλούμενον. Billius hæc ver-

CXI. Si enim, quod unum in his rebus firmum et validum proferrī potest, hoc quispiam concesserit, nos multo inferius sitos esse, quam ut sacerdotio apud Deum fungamur; ac prius oportere ut quispiam Ecclesia dignus sit, ac deinde sacrario; priusque hoc, ac postea sedis principatu: alter fortasse nos inobedientiæ crimine minime liberabit. Graves porro minæ gravesque pœnæ adversus inobedientiam intenduntur; quemadmodum scilicet in alteram quoque partem, hoc est eorum qui nihil refugiant, ac recusant, nec ut Saul ille, sub paternis vasis paulum saltem se occultant^a, cum ad præfecturam vocantur; verum **63** tanquam ad levem quamdam rem et perfacilem, prompto animo se conferunt, quam ne deponere quidem tutum est, B nec posteriore consilio priori medicinam asferre.

CXII. Ac proinde ipse variis cogitationibus laborabam, quid factu opus esset exquirens, mediusque inter duos timores hærens, quorum alter me deprimebat, alter erigebat. Cumque diu in his dubio et ancipiti animo fuissem, atque in utramque partem meipsum librassem, aut fluminis in modum dubiis ventis huc atque illuc inclinatus fuissem, tandem vehementiori cessi, meque victum et abstractum tenet inobedientiæ metus. Ac videte, quam recte quamque juste inter utrumque timorem negotium transigam, nimirum ut nec minime oblatam præfecturam appetam, nec oblatam repudiem. Illud enim temerarium hominum est, hoc inobedientium, utrumque autem imperitorum. Atque ipse inter nimis audaces, et nimis timidos quodammodo omnes prosiliunt, timidior, et iis rursus qui omnes

CXIII. Atque, ut dilucidius adhuc hæc distinguam, timori quidem suscipiendæ præfecturæ lex quoque obedientiæ fortasse opem ferre queat, Deo videlicet pro sua benignitate fidem remunerante, eum-

tendo, non animalvertit Græca verba, πρὸς ὀλίγον, ad breve Saulis imperium pertinere. Itaque sic reddenda, « etiamsi ad modici temporis præfecturam postulenter. » Non enim ad tempus quod latuit Saul, sed quod regnavit, alludit Gregorius.

(42) Οὐ μηδὲ μεταθέσθαι ἀσφαλῆς. Hæc desunt in Colb. 5. At vero non sic intelligenda, ac si tutum non sit prælaturæ onus deponere; non ea est mens Gregorii. Sed Theologus id vult, eos, ne deposita quidem prælatura, in tuto esse. « Una enim, » ait Elias, « medicina est iis, qui ad huiusmodi dignitatem indigne prosiliunt, ab ea abscedere, ac per diuturnam pœnitentiam Deum placare. » De iis etiam loquitur Gregorius, « qui nihil refugiant ac recusant, cum ad præfecturam vocantur, sed prompto animo se conferunt. »

(43) Πνεύμασι. Colb. h, κύμασι.

(44) Δαιτώ. « Arbitrum agam, causam decido. »

(45) Δεδομένης. Reg. hu, δεδομένης. « Qui minime oblatam non appetierim, et nunc delatam non repudiem præfecturam, » Billius, « appetam, » quasi de episcopatu sermo sit.

(46) Τὴν πίστιν. Deest in Reg. l, « Deo remunerante, » nempe « obedientiam. »

que in perfectum ac numeris omnibus absolutum A
Antistitem componente, qui fiduciam in ipso ac spes
suas omnes positas habuerit : at inobediencie pe-
riculo haud scio quisnam opitulari aut quænam
ratio ad fiduciam hortari possit. Verendum enim
est, ne de iis qui fidei nostræ commissi sunt, hoc
audiamus : *Animas eorum de manibus vestris requi-
ram* ⁸⁵. Et : *Quemadmodum repulistis me, ne populi
mei duces et principes essetis, ita et ego repellam vos,
ne sim vobis in regem* ⁸⁶. Ac rursus : *Quemadmodum
non audivistis vocem meam, sed dedistis tergum du-
rum, et inobedientes fuistis : sic erit, cum invocaveris
me, ego autem non respiciam ad orationem vest-
ram nec exaudiam.* Absit ut hæc voces nobis a
justo Iudice veniant, cui quamvis misericordiam
cantemus, tamen iudicium quoque procul dubio B
simul canimus ⁸⁷!

CXIV. At enim rursus ad historiam feror, 64
ac veterum probatissimos quosque considerans, eos
omnes, quos divina gratia, vel ad gubernandam
plebem, vel ad prophetiæ munus unquam elegit,
partim alacri animo vocationi paruisse, partim
oblatae gratiæ moram injecisse reperio : nec, vel
eorum, qui pedem subduxerunt, culpandam timi-
ditatem, vel eorum, qui ad impositum sibi munus
obeundum impigre se accinxerunt, reprehenden-
dam alacritatem. Illi quippe ministerii magnitudi-
nem extimuerunt, hi contra vocantis ope confisi
paruerunt. Aaron promptus erat, Moyses autem re-
pugnabat. Isaias impigre obedivit; at Jeremias
juvenilem ætatem metuebatur, nec prophetiæ munus C
prius subire ausus est, quam et pollicitationem, et
pisset.

CXV. His rationibus meipsum incanto, ac mili
animus ferri instar paulatim cedit et emollitur : ac
tempus rationum socium assumo, et consilium Dei
justificationes ⁸⁸, quibus universam meam vitam
commissi. Propterea non renuo neque contradico ⁸⁹,
ut ait Dominus meus, cum non ad præfecturam
vocaretur, sed tanquam ovis ad occisionem duceretur
⁹⁰; verum et procido et sub potenti Dei manu
humilior ⁹¹, ac pristinæ socordiae et inobedienciæ,
si quid hac in re criminis admisi, veniam peto.
Tacui, sed non semper tacebo. Subdixi me ali-
quantisper, ut ipsum inspicerem, ac nocerori sola-
tium afferrem, sed nunc in Ecclesia plebis ipsum

⁸⁵ Ezech. III, 18. ⁸⁶ Ose. IV, 6. ⁸⁷ Psal. C, 1.
⁸⁸ I Petr. V, 6.

(47) *Ὁ θαρβῆν διακελευόμενος λόγος.* Gab. D
« Quænam ratio succurrere, quidve fiduciam et ala-
critatem afferre possit. »

(48) *Τούτο γε ἀκούσωμεν.* Deest γε in pluribus
eoid. qui etiam habent ἀκούωμεν pro ἀκούσω-
μεν.

(49) *Τῶν ψυχῶν.* « Animas. » In Ezech. c. III, 18,
juxta LXX legitur : τὸ αἷμα, « sanguinem. » Sed
hic semel observandum, sæpissime non tam verba
Scripturarum, quam sensum a Gregorio proferri,
ut hic apparet.

(50) *Ὁ. Coih. m. Comb. et Coisl. I, 65.*

(51) *Πρόβάλλετο.* Reg. r, προβάλλετο. « Præ-
fecit. »

λειον καταρτίζοντος, τὸν αὐτῷ θαρβήσαντα, καὶ πάσας
θέμενον ἐπ' αὐτὸν τὰς ἐλπίδας· τῷ δὲ κινδύνῳ τῆς
ἀπειθείας, οὐκ οἶδα τίς ἔσται ὁ βοηθῶν, ἢ τίς ὁ
θαρβῆν διακελευόμενος λόγος (47). Φόδος γὰρ μὴ
τοῦτο γε ἀκούσωμεν (48) περὶ ὧν ἐπιστεύθημεν, ὅτι
τὰς ψυχὰς (49) αὐτῶν ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν ἐκλή-
τήσω· καὶ καθὼς ἀπόσασθέ με τοῦ εἶναι εἰς
ἡγουμένους τοῦ λαοῦ μου καὶ ἀρχοντας, οὕτω
κατῶ ἀπόσομαι ὑμᾶς τοῦ εἶναι ὑμῖν εἰς βασιλεῖα·
καὶ, καθὼς οὐκ εἰσηκούσατε τῆς φωνῆς μου,
ἀλλ' ἐδώκατε ῥῶτον σκληρὸν, καὶ ἠπειθήσατε·
οὕτως ἔσται, ὅταν ἐπικαλέσησθέ με· ἐγὼ δὲ οὐκ
ἐπιβλέψω ἐπὶ τὴν προσευχὴν ὑμῶν, οὐδ' εἰσα-
κούσομαι. Ταύτας μὴ γένοιτο ἔλθειν ἡμῖν παρὰ τοῦ
δικαίου κριτοῦ τὰς φωνάς, ᾧ (50) κἂν τὸν ἔλεον
ἔδωμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν χριστὸν γε πάντως συναδο-
μεν.

PIA' Ἀλλὰ γὰρ πάλιν ἐπὶ τὴν ιστορίαν φέρομαι,
καὶ τῶν παλαιῶν τοὺς εὐδοκίμητάτους ἀνασκοπῶν,
εὐρίσκω ὅσους πώποτε εἰς ἐπιστάσιαν ἢ προφητείαν
ἢ χάρις προὔθλατο (51), τοὺς μὲν ἐξαντας προθύ-
μως τῇ κλήσει (52), τοὺς δὲ ἀναβαλλομένους (53) τὸ
χάρισμα· καὶ οὐδετέρων (54) μεμπτήν, οὕτε τῶν
ὑποχωρησάντων τὴν δεξιάν, οὕτε τῶν ὀρησάντων τὴν
προθυμίαν. Οἱ μὲν γὰρ (55) τῆς διακονίας τὸ μέγεθος
ἠλάθηθησαν· οἱ δὲ τῷ καλοῦντι πιστεύσαντες ἠκολού-
θησαν. Πρόθυμος ἦν Ἀαρὼν· ἀλλὰ Μωϋσῆς ἀπεμάχητο·
ὑπήκουσεν Ἡσαίας ἐτόίμως· ἀλλ' ἐδεδοίκει τὸ νέον
Ἰερεμίας, καὶ οὐ πρότερον τὴν προφητείαν ἐθάρήτη-
σεν, ἢ παρὰ Θεοῦ λαβεῖν καὶ ὑπόσχεσιν καὶ δύναμιν
τῆς ἡλικίας κρείττονα.

viu ac facultatem ætate præstantioreri a Deo acce-

PIE' Τούτοις ἐμαυτὸν ἐγὼ κατεπέδω τοῖς λογι-
σμοῖς, καὶ μοι κατὰ μικρὸν εἶκει τε καὶ μαλάσσεται,
ὥσπερ σίδηρος, ἢ ψυχὴ· καὶ συνεργὸν λαμβάνω τῶν
λογισμῶν τὸν χρόνον, καὶ συμβουλίαν τὰ τοῦ Θεοῦ (56)
δικαιώματα, οἷς πᾶσαν τὴν ἐμαυτοῦ ζωὴν κατεπί-
στευσα. Διὰ τοῦτο οὐκ ἀπειθῶ, οὐδὲ ἀντιλέγω, φησὶν
ὁ ἐμὸς Δεσπότης (57), οὐκ ἐπὶ προστασίαν καλούμε-
νος, ἀλλ' ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἀγόμενος· ἀλλὰ
καὶ προσπίπτω καὶ ταπεινούμαι ὑπὸ τὴν κραταιάν
τοῦ Θεοῦ (58) χεῖρα, καὶ συγγνώμην αἰτοῦμαι τῆς
πρὶν ἀργίας καὶ ἀπειθείας, εἰ τί μοι τοῦτο ἐγκλημα-
· Εσώπησα μὲν, ἀλλ' οὐκ αἰεὶ σιωπήσομαι. Ὑπεχώ-
ρησα μὲν τι μικρὸν, ὅσον ἐμαυτὸν ἐπισκέψασθαι, καὶ

⁸⁸ Psal. cxviii, 24. ⁸⁹ Isa. I, 5. ⁹⁰ Isa. LIII, 7.

(52) *Κλήσει.* Male ed. Par. κλίσσει.

(53) *Ἀναβαλλομένους.* Tres Regg. ἀναβαλλομέ-
νους.

(54) *Οὐδετέρων.* Duo Regg. οὐδ' ἐτέρων.

(55) *Οἱ μὲν γάρ,* etc. « Nam illi quidem mini-
sterio magnitudinem pie sunt reveriti, isti autem
vocanti confidentes obscuiti sunt. »

(56) *Τὰ τοῦ Θεοῦ.* In Coisl. I, τὰ τοιαῦτα.

(57) *Φησὶν ὁ ἐμὸς Δεσπότης.* « Ait Dominus
meus, non ad præfecturam vocatus, sed sicut ovis
ad occisionem ductus. » Non ea protulit, sed per-
fecit, quando ad mortem ductus est Christus.

(58) *Τοῦ Θεοῦ.* In paucis desideratur.

τῆ λύπῃ δοῦναι παράκλησιν· ἀλλὰ νῦν ὑψοῦν αὐτὸν ἐν Ἐκκλησίᾳ λαοῦ, καὶ ἐν καθέδρᾳ πρεσβυτέρων (59) αἰνεῖν ἐδεξάμην. Εἰ ἐκεῖνα κατηγορίας, ταῦτα συγκνώμης ἄξια.

PIQ' Τί δεῖ μακροτέρων ἡμῖν τῶν λόγων; Ἔχετε ἡμᾶς, ὡ ποιμένες καὶ συμποιμένες· ἔχετε, ὡ ποιμνιον ἱερὸν καὶ Χριστοῦ τοῦ ἀρξιοποιμένος ἄξιον· ἔχεις, ὡ πάτερ, εἰς πάντα νενικημένον, καὶ κατὰ τοὺς τοῦ Χριστοῦ (60) νόμους πλέον ἢ τοὺς ἐξωθεν (61) ὑπακούσιον. Ἔχεις τὴν εὐπειθειαν, ἀπόδος τὴν εὐλογίαν. Χειραγώγησον καὶ σὺ ταῖς εὐχαῖς, ὀδήγησον τῷ λόγῳ, τῷ πνεύματι στήρισον (62). Εὐλογία πατρὸς στηρίζει οἶκος τέκνων· καὶ στηριχθεῖται ἐγὼ τε καὶ ὁ πνευματικὸς οἶκος οὗτος (63), ὃν ἡρετισάμην, ὃν μοι καὶ γενέσθαι κατάπαυσιν εἰς αἰῶνα αἰῶνος εὐχομαι (64), ἀπὸ τῆς ἐντεῦθεν Ἐκκλησίας, ἐπὶ τὴν ἐκείθεν (65) παραπεμφθέντι, καὶ πανήγυριν πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς.

PIZ' Ἡ μὲν δὴ (66) πρεσβεία τοσαύτη, καὶ οὕτως εὐλογος (67)· ὁ δὲ θεὸς τῆς εἰρήνης, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφοτέρα ἐν, καὶ ἀποδοὺς ἡμᾶς ἀλλήλοις, ὁ καθίζων βασιλεῖς (68) ἐπὶ θρόνων, καὶ ἀπὸ γῆς ἐγεῖρων πτωχόν, καὶ ἀπὸ κοπρίας ἀνυψῶν πένητα· ὁ ἐκλεξάμενος Δαβὶδ τὸν δοῦλον αὐτοῦ, καὶ ἀναλαβὼν ἐκ τῶν ποιμνίων τῶν προβάτων, ἐλάχιστον ὄντα ἐν τοῖς υἱοῖς Ἰεσσαὶ καὶ νεώτατον· ὁ διδοὺς βῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ πρὸς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου τελείωσιν, αὐτὸς κρατήσκει τῆς χειρὸς (69) ἡμῶν τῆς δεξιᾶς, καὶ ἐν τῇ βουλῇ αὐτοῦ ὀδηγήσκει, καὶ μετὰ δόξης προσλάβοιτο, ποιμαίνων ποιμαίνοντας (70), καὶ ὀδηγῶν ὀδηγοῦντας· ὡς ἂν ποιμαίνομεν τὸ ποιμνιον αὐτοῦ μετ' ἐπιστήμης, ἀλλὰ μὴ ἐν σκευεῖσι ποιμένος ἀπείρου, τὸ μὲν ἐν εὐλογίᾳ (71), τὸ δὲ ἐν κατάρξ τοῖς πάλαι κείμενον· αὐτὸς δόξῃ (72) δυνάμει καὶ κραταίωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ· καὶ παραστήσειεν αὐτὸς (73) ἑαυτῷ λαμπρὰν τὴν ποιμνὴν καὶ ἀσπίλον, καὶ τῆς ἀνω μάνδρας ἄξιαν, ἐν τῇ κατοικίᾳ τῶν εὐφραينوμένων, ἐν τῇ τῶν ἁγίων λαμπρότητι· ὡς ἂν ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ πάντες λέγωμεν δόξαν, ποιμνη τε ὁμοῦ καὶ ποιμένες, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν (74)· ὃ πᾶσα δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

⁵⁹ Psal. cvi, 32. ⁶⁰ I Petr. v, 4. ⁶¹ Eccli. iii, 41. ⁶² I Petr. ii, 5. ⁶³ Psal. cxxxi, 14. ⁶⁴ Hebr. xii, 22, 23. ⁶⁵ Rom. xv, 33. ⁶⁶ Ephes. ii, 14. ⁶⁷ I Reg. ii, 8; Psal. cxii, 7. ⁶⁸ Psal. lxxvii, 70. ⁶⁹ I Reg. xvii, 14. ⁷⁰ Psal. lxxvii, 12. ⁷¹ Psal. lxxii, 24. ⁷² Zach. xi, 15. ⁷³ Psal. lxxvii, 36. ⁷⁴ Ephes. v, 27. ⁷⁵ Psal. lxxvii, 7. ⁷⁶ Psal. cix, 3. ⁷⁷ Psal. xxviii, 9

(59) *Ἐν καθέδρᾳ πρεσβυτέρων.* « In cathedra seniorum, quorum est, » inquit Combef., « σύνθρονος cum episcopo suo. »

(60) *Τοῦ Χριστοῦ.* Deest τοῦ in plerisque codicibus.

(61) *Τοὺς ἐξωθεν.* « Externas leges. » Observat hic Gabr. Gregorium sic vocare leges civiles, « quæ et ipsæ, ex Romanorum instituto, decernunt illios ex justis nuptiis susceptos in patris esse potestate. »

(62) *Στήρισον.* Sic Regg. bm, hu, melioris notæ codices, et sex Colb. Nonnulli tamen cum Par. habent στήριξον.

(63) *Οἶκος οὗτος.* Nazianzenum presbyterium intelligit Gregorius.

(64) *Εὐχομαι.* Reg. hu, ἀπεύχομαι.

A exaltare, et in cathedra seniorum laudare ⁵⁹, animum induxi. Si illa reprehensionem, hæc certe veniam promerentur.

CXVI. Quid longiori oratione nobis opus est? Habetis nos, o pastores et collegæ: habes nos, o grex sancte, ac Christo principe pastorum ⁶⁰ digne: habes, o Pater, ad omnia victum, magisque secundum Christi leges quam externas, tuæ potestati subjectum. Obedientiam habes; benedictionem reddere. Duc tu quoque precibus tuis, præi sermone, fulci spiritu. Benedictio enim Patris firmat domos filiorum ⁶¹. Atque utinam firmemur, tam ego quam spiritualis hæc domus ⁶², quam elegi, quamque mihi requiem ⁶³ in sæculum sæculi ⁶⁴ fieri opto, ab hac Ecclesia ad cœlestem transmissa, atque ad celebrem illam præsidentium frequentiam, qui in cœlis descripti sunt ⁶⁵.

CXVII. Talis quidem deprecatio nostra est, tamque æqua et honesta; Deus autem pacis ⁶⁶, qui fecit utraque unum ⁶⁷, nosque nobis invicem reddidit, qui reges in thronis collocat, et pauperes a terra excitat, atque inopes e stercore erigit ⁶⁸; qui elegit David servum suum, et de gregibus ovium sustulit ⁶⁹, cum inter filios Jesse minimus natu esset ⁷⁰; qui ad Evangelii perfectionem dat verbum evangelizantibus virtute multa ⁷¹, ipse dexteram nostram manum teneat, et voluntate sua deducat, et cum gloria suscipiat ⁷², pastores pascens, et ductores ducens; ut ipsius gregem scite pascamus; non autem in vasis imperiti pastoris ⁷³, quorum alterum in benedictione, alterum in maledictione apud veteres positum erat: ipse det virtutem et fortitudinem plebi suæ ⁷⁴, et exhibeat sibi splendidum gregem, et immaculatum ⁷⁵, ac cœlesti caula dignum, in lætantium habitatione ⁷⁶, in sanctorum splendore ⁷⁷: ut in templo ejus omnes dicamus gloriam ⁷⁸, grex simul ac pastores, in Christo Jesu Domino nostro, cui omnis gloria in sæcula sæculorum. Amen

ἡμῶν (74)· ὃ πᾶσα δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.

(65) *Ἐκείθεν.* Sic plerique codd. Ed. ἐκεῖσε.

(66) *Ἡ μὲν δὴ.* Reg. i, Ἡ μὲν οὖν.

(67) *Εὐλόγος.* « Rationi consentanea. »

(68) *Βασιλεῖς.* Tres Regg. δυνάστας. Ruf. veritit: « potentes. »

(69) *Τῆς χειρὸς,* etc. Reg. i et Colb. m, τῆς δεξιᾶς ἡμῶν χειρὸς.

(70) *Ποιμαίνοντας.* Reg. r, τοὺς ποιμαίνοντας, non male.

(71) *Εὐλογία.* Regg. i, t, Colb. m, et Comb. addunt, τοῖς πάλαι.

(72) *Δόξῃ.* Reg. y, in marg. habet, δώσει.

(73) *Αὐτός.* Reg. i, αὐτοῦς.

(74) *Κυρίῳ ἡμῶν.* Reg. i, addit: Μεθ' οὗ πρόκειται τῷ Πατρὶ τιμὴ καὶ κράτος ἕμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας, etc.

66 MONITUM IN ORATIONEM III.

I. De hac oratione Leuvenklaius in epistola nuncupatoria, seu procæmio, ut vocat, in Gregorii opera, hæc habet : « Ratione temporis, si quidem Eliæ Cretensi et Nicetæ Sermonio credimus, esse prima debebat oratio, non ea, qua fugam in Pontum prolixè purgat; sed altera cujus inscriptio notat habitam fuisse ad illos, qui ipsum initio acciverant, nec postquam (75) senioris munus ei commissum fuisset, venerant. »

II. Licet ea sit Leuvenklai mens, nihil tamen necesse est ordinem, quem in monitis 1° et 2° statuimus, immutare. Longe enim aliam esse Nicetæ mentem, in monito priori vidimus. Quod Eliam spectat, fatemur, favet Leuvenklai. In eandem etiam sententiam ipse concedit Billius ultimis argumenti verbis in *Apologeticum magnum*. Sed quem iste citat testem, nullus est; nec enim hujusmodi quidquam apud Gregorium presbyterum reperias. Eliam forsitan dicere cum Leuvenklai voluit Billius. Verum, quid ex Elia contra Gregorium confici possit? Nimirum Gregorius, ut in monito nostro primo legere est, orationem, quam primam posuimus, « faustum principium » appellat, ἀρχὴν δεξιάν, exhibetque tandem Nazianzænæ plebi « sermones, quorum desiderio tantopere flagrabant. » Quin et in hac ipsa oratione tertia, priorem a se jam antea dictam aperte significat. (76) « Ecquid causæ est, inquit, cur, quod accipere cupiebatis, id jam acceptum negligitis? » Sermones nimirum, de quibus, in oratione prima iisdem omnino verbis. Moxque : (77) « Nec ut novum negotium aggredientibus manum porrexistis. (78) Hoc est, » inquit Basilii paraphrasi explicando, « sive dignitatis ac magisterii, sive ministerii nostri iulicia cum poneremus. »

III. Clarius adhuc circa medium, jam pronuntiatam a se orationem his verbis declarat Gregorius : (79) « Nihilque propius factum est, quam ut sermonem, quem loco muneris nuptialis offerre constitueram apud me continerem. » Qui sic loquitur, testatur se non continuisse, sed orationem habuisse, quam parum abfuit quin contineret. His adde quæ carmine *De Vita sua*, vers. 345 ad 360, cecinit Gregorius, ordinatione, seu « tyrannide, » ut vocal, adeo percitum et perturbatum animo se fuisse, ut « velut asili spiculo ineitatus, mox sine mora parentes, propinquos, sodales, patriam deseruerit; » de sermone habendo; de « festiuitate, » de « nuptiis celebrandis, » quemadmodum hic ille loquitur nihil procul dubio cogitans.

IV. Quid quod in ipso Paschate et dictam esse orationem, et eos, qui hic objurgantur, non occurrisse, manu exarati codices passim, ut modo videbimus, affirmant; expressiusque scholium vetus ad oram Regii codicis 2308 confirmat? 67 (80) « Orationem hanc dixit, postquam presbyter factus est. Adhuc enim monachum indutus, Nazianzi primum, cujus episcopus tum pater erat, manu impositione (presbyter) consecratur. Ille vero in Arianzi pago, unde et ortus erat, solitarie debebat. Rogatus autem a Nazianzenis clericis, ut Paschatis die festum una secum ageret, adit ille quidem, illi vero defuerunt. » Unde præter cætera discimus, necdum ullo presbyteri officio functum Gregorium, nedum ante Paschatis diem, quo primam orationem habuit, publicè docuerit : deinde sermonem hunc ipsum, ex paschalibus diebus uno aliquo die, ἐν τῷ Πάσχα, paulo post alterum, eodem anno, habitum esse. Qui quidem, si prior foret, dictus necessario fuisset, vel in Natali Domini, quo die Nicetas ordinatum Gregorium censet, et quidem merito; vel certe ante Luminum festum, quo juxta eundem Nicetam, recessit Gregorius, Paschatis die rediturus. Neque tum abesse potuissent, qui eum ad sacerdotii gradum « tyrannice » promoverant.

V. Duo scholiastæ, unus in codice Colb. 2695, et alter cujus fragmentum exhibet Lambecius ad codicem 97, affirmant Gregorium in Natali Domini diaconum duntaxat ordinatum, in Luminum festo fugisse; ac non nisi Paschatis die, quo certo certius habita est oratio prima « in Pascha et tarditatem » sacerdotem consecratum. Quæ si vera sint, orationem De Paschate et tarditate, non modo nulla alia antecessit, sed nec potuit antecedere.

VI. Singularis est doctissimi viri de hac oratione tertia conjectura. « Putem, » inquit Combesius, « hanc primam a Gregorio habitam orationem, ubi primum rediisset, quam secuta sit oratio quadragesima prima (id est oratio nunc prima), utraque in Pascha, paulo latius accepta ea voce, non pro uno Dominicæ resurrectionis die. » Verum hæc conjectura nec cum iis quæ jam dicta sunt, nec cum oratione in « Pascha et tarditatem, » quam ipso die

(75) Senioris. Id est, « presbyteri. » Vox « Senioris » usitata apud recentiores hæreticos.

(76) Πῶς δ λαβεῖν ἐποθεῖτε, περιφρονεῖτε λαβόντες;

(77) Οὐδ' ὡς ἀρχομένους χειραγωγήσατε.

(78) Τοῦτ' ἐστίν, ἀρχὴν ἔχοντος τῆς προστασίας, ἢ λειτουργίας.

(79) Καὶ μὲρον μὲν ἀνέσχον τὸν λόγον ὃν δωροφορεῖσαι διενούμην τῷ γάμῳ.

(80) Μετὰ τὸ γενέσθαι πρεσβύτερος λέγει τὸν λόγον. Ἐπὶ γὰρ τὸ μοναδικὸν σχῆμα περιβεβλημένος, χειροτονεῖται ὑπὸ τοῦ ἰδίου πατέρος πρεσβύτερος πρῶτον ἐν Ναζιανζῷ, ἧς καὶ ἐπίσκοπος ὁ πατὴρ ἐτύχχανεν. Ὁ δὲ τὴν ἡσυχίαν φιλοσοφῶν ὤκει ἐν κώμῃ λεγομένῃ Ἀριανζῷ, ἀφ' ἧς καὶ ὠρμητο. Τῇ δὲ ἡμέρᾳ τοῦ Πάσχα παρεχάλεσαν αὐτὸν οἱ κληρικοὶ Ναζιανζοῦ συνορτάσαι αὐτοῖς. Καὶ ὁ μὲν παρεγένετο, οἱ δὲ ἀπελειφθησαν.

Paschæ dictam legenti patet, conciliari potest. Singula quippe orationis verba præsentem ipsum Resurrectionis diem, hesternam Dominicæ passionis celebritatemque sapiunt. Præterea vir doctus his movetur verbis Gregorii, « veteri et novo pastori, » ac se nescire profiteretur, an hæc in presbyterum simplicem quadrent, an in episcopum, qui jam communibus curis cum patre Ecclesiam Nazianzenam reget. Levior hæc difficultas, quam ut virum perinde doctum morari debuerit. Quippe qui cum ecclesiasticæ antiquitatis esset peritissimus, æprime norat nomen « pastoris, » imo « præsulis, prælati, præsidis, antistitis » nomina, non ita, iis maxime temporibus, episcopo fuisse propria, ut secundi ordinis sacerdotibus non convenirent. Ipse Combefisius, in suis ad *Apologeticum magnum* notis, Billium reprehendit frequenter, quod ea episcopis singulariter tribuat, quæ a Gregorio tam sacerdotibus quam episcopis ascribuntur. Nec vero tantum in hac oratione tertia iis ulitur verbis Gregorius, quæ Combefisio scrupulum injiciunt, sed et in oratione prima, n. 6 et 7, et in orat. 11, n. 116 et 117, eadem a Gregorio de se ipso dicta reperias. Has autem orationes ante ejus episcopatum scriptas nemo est qui 68 non fateatur. In his non de se duntaxat hæc ait, qui parentis episcopi quasi vicarius et adiutor, verum etiam de cæteris sacerdotibus, quos « æque pastores et compastores » vocat. Denique in hac oratione tertia de Nazianzenis ubique et ad Nazianzenos est sermo, quibus nunquam Gregorius noster episcopus fuit ordinatus. Juliani etiam Apostatæ persecutionem circa finem non obscure designat, qui tamen imperator pœnas impiæ desertionis ante luerat, quam Gregorius ad episcopatum proveheretur.

VII. Si quis inde sequi contendat, non nisi post orationem istam *Apologeticum magnum* politius elaboratum esse, non multum repugnabimus; modo is concedat, eum commode satis post priorem in Pascha, velut orationis ejusdem, ut ait Elias, partem alteram, collocatum. Quin et si temporis, quo *Apologetico* extrema manus admota est, habenda sit ratio, post orationes plerasque, atque etiam fortassis omnes, statuendus videri possit. Quis namque facile sibi persuadeat, ex iis orationibus eam unam esse, quam majori cura et limatius expolivit Gregorius. Denique orationis argumentum, tempus et occasio ex titulo et scholio superiori satis agnoscuntur. Expostulatoria primum est oratio, deinde laudatoria, demum hortatoria. Mira Gregorius arte, ingeniose et peramanter conqueritur, laudat, hortatur; veteri, seu longævo parenti, ac sibi novo pastori, Nazianzenorum benevolentiam, suam ipsis exhibendo, conciliat, animisque simul ad virtutem stimulos addit.

ΛΟΓΟΣ Γ'.

A

Πρὸς (80') τοὺς καλέσαντας, καὶ μὴ ἀπαντήσαντας.

A' Πῶς βραδεῖς ἐπὶ τὸν ἡμέτερον λόγον, ὦ φίλοι καὶ ἀδελφοί, καίτοι γε ταχεῖς εἰς τὴν τυραννήσαι, καὶ τῆς ἡμετέρας ἀκροπόλεως ἀποσπᾶσαι τῆς (81) ἐρημίας, ἦν ἐγὼ πάντων μάλιστα ἠσπασάμην, καὶ ὡς συνεργὸν καὶ μητέρα τῆς θείας ἀναβάσεως, καὶ θεοποιὸν, διαφερόντως ἠγάσθην τε καὶ παντὸς τοῦ βίου προεστησάμην (81'); Πῶς δ' λαβεῖν ἐποθεῖτε περιφρονεῖτε λαβόντες, καὶ βελτίους ἐφάνγητε ποθεῖν ἀπόντας, ἢ ἀπολαβεῖν παρόντων, ὡς περ κρατῆσαι μᾶλλον (82) τῆς ἡμετέρας φιλοσοφίας ἢ θναοῦν ταύτης θελήσαντες; Ἡ καλὸν μοι καὶ τοῦτο εἰπεῖν· ἐγενήθημεν ὑμῖν εἰς κλησμορῆν, πρὶν γευσθῆναι, καὶ πείραν δοῦναι· τὸ παραδοξότατον.

sophiæ nostræ compotes essetis, quam ut ullum ex

ORATIO III

Ad eos qui ipsum acciverant, nec occurrerant.

I. Quidnam hoc rei est, o amici et fratres, quod tam lente et segniter ad sermonem nostrum acceditis: cum præsertim ad vim afferendam, nosque ab arce nostra extrahendos, hoc est a solitudine (quam ex omnibus rebus maxime complexus eram, ac velut sociam et administram, divinæque ascensionis matrem, ac Deum ex homine efficientem, mirifice suspexeram, totiusque vitæ ducem et moderatricem mihi statueram), ita prompti celeresque fueritis? Ecquid causæ est, cur, quod accipere cupiebatis, id jam acceptum negligitis, melioresque visi estis absentis desiderio teneri, quam præsentem

B frui, tanquam id vobis propositum fuisset, ut philosophiam caperetis? Ac mihi sane hoc quoque di-

* Al. secunda. quæ autem 3 erat, nunc 4. — Habita anno 362, circa festum Paschæ.

(80') Πρὸς τοὺς καλέσαντας, etc. Sic Colb. 1. In Reg. a. ad orationis calcem scribitur: Πρὸς τοὺς καλέσαντας ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ πρεσβύτερου, καὶ μὴ ἀπαντήσαντας ἐν τῷ Πάσχα. Billius vero huic orationi hunc præfixit titulum: Πρὸς τοὺς καλέσαντας ἐν τῇ ἀρχῇ, καὶ μὴ ἀπαντήσαντας μετὰ τὸ γενέσθαι πρεσβύτερον. « Titulum, » inquit Combefisius, « ex Elia Billius supplevit, ni magis corrupti. Quid enim sibi vult, μετὰ τὸ γενέσθαι πρεσβύτερον, ac si de Gregorii ordinatione sermo esset, non de revocatione e solitudine, quo se receperat, mox ut fuerat ordinatus. » Censet ergo vir doctissimus, defendenda

esse præpositionem μετὰ, vel scribendum παραγενέσθαι, « qui non occurrerant cum advenisset. » Basilii legit: μὴ ἀπαντήσαντας ἐν ἀρχῇ μετὰ τὴν πρεσβύτερον. Plures Regg. et Colb. necnon or. 1, et Pass. addunt: ἐν τῷ Πάσχα. Cæterum lectione Colb. 1, ut simpliciore, prætulimus.

(81) Ἀποσπᾶσαι. « Abstrahendos. »

(82) Πρωτὸς τοῦ βίου προεστησάμην. « Onni vitæ generi anteposueram. » Agitur enim de monastico instituto.

(83) Κρατῆσαι μᾶλλον. « ut meam potius philosophiam expugnaretis, quam, » etc. Id rectius, quandoquidem « eos victores suos » appellat.

cere licet : *Facti sumus vobis in saturitatem*¹², antequam gustum ullum nostri specimenque præbuissemus ; quod valde mirandum est.

69 II. Nec vero nos ut hospites collegistis¹³, aut a nobiscum, ut aliquid, quod majorem commiserationem præ se ferat, dicam, collecti estis, si nulla alia re, ac certe præcepto divino commoti : nec ut novum negotium aggredientibus manum porrexistis, nec ut timidis animum addidistis, nec ut vim perpersis solatium attulistis : sed infestivam, vereor dicere, sed dicendum est tamen, nobis festivitatem reddidistis, præludiisque minime faustis nos excepistis, ac celebratam mœstidia diluistis, utpote vobis, quod ad cumulandum gaudium maximi momenti erat, victoribus meis, non enim vere dixerim amatoribus carentem. Adeo facile in contemptum venit, quidquid facile superatur : atque ut coli et facile contemnitur, qui Deo se humilem ac submissum præbet.

III. Quid vultis ? Judicione ut vobiscum contendam, an ut vester ipse sim judex ? sententiam ut feram, an ut accipiam ? Nam utrumque futurum spero, ut sive de me judicium feratur, victor discendam : sive de causa pronuntiem, juste ac merito vos condemnem. Crimen autem vestrum illud est, quod nequaquam in amore nobis respondetis ; nec pro eo quod vobis morem gessimus, nobis vicissim honorem rependitis ; nec eam nunc animorum alacritatem affertis, quæ mihi ad bene de vobis in posterum sperandum pignoris loco sit : idque cum etiam si ipsa accesserit, vix tamen satis locuples sponsor esse queat officii in futurum præstandi : quoniam acrior ac ferventior quivis esse solet, cum aliquid auspiciatur. Quin potius alii alia habetis, quæ et veteri et novo pastori præferatis, nec canitiem honore prosequentes, nec juvenilem ætatem excitantes.

IV. Enimvero in Evangeliiis lauta et magnifica cœna est¹⁴, et bonus ac festivus convivator, et amici, et convivium, ut in filii nuptiis¹⁵, jucundissimum. Convocantur illi, nec tamen veniunt : quam rem ipse acerbè ferens, ut iis quæ intermedia sunt, mali ominis vitandi causa, prætermittis, minus asperè loquar, aliis hominibus convivium suum implendum curat¹⁶. Hoc quidem utinam Deus a vobis avertat : sed tamen, quomodo id leniter proloquar ? sublimius aut insolentius necum egistis, quam illi qui, 70 cum invitati essent, cœnam insultando repudiarunt, atque invitantem contumelia affecerunt : vos namque, cum nec extranei, nec ex eorum, qui ad nuptias invitantur, numero sitis, qui me potius ipsi

B'. Καὶ οὐδὲ ὡς ξένους ἡμᾶς συνηγάγητε, ἢ συνήχθητε μεθ' ἡμῶν, ἵν' εἴπω τι συμπαθέστερον, ταύτην, εἰ μὴ τι ἄλλο, τὴν ἐντολὴν αἰδεσθέντες (82*)· οὐδὲ ὡς ἀρχομένουσιν ἐχειραγωγῆσατε, οὐδὲ ὡς δειλοῦσιν ἐθαρσύνετε, οὐδὲ ὡς βιασθέντας παρεκαλέσατε· ἀλλ' ἀέροτον ἡμῖν, ὀκνῶ μὲν εἰπεῖν, εἰρήσθω δὲ ὁμοῦ, πεποιθήκατε τὴν ἑορτὴν, καὶ προσιμίοις οὐκ ἀγαθοῖσιν ἡμᾶς ἐδεξιώσασθε (83)· καὶ τῇ πανηγύρει κατήφριαν κατεμίξατε, τὸ μέγιστον εἰς ἡδονὴν οὐκ ἐχούση τοὺς ἑμοὺσιν νικητὰς ὑμᾶσιν, οὐ γὰρ ἐραστάσιν εἰπεῖν ἀληθῆσιν. Οὕτως εὐκαταφρόνητον ἅπαν τὸ βραδίως νικώμενον· καὶ θεραπεύεται μὲν τὸ ὑψηλὸν, ἀτιμάζεται δὲ τὸ Θεῷ ταπεινούμενον.

observari solet, qui altos spiritus gerit ; ita contra

Γ'. Τί βούλεσθε ; Κριθῶ (83*) πρὸς ὑμᾶσιν, ἢ κριτῆσιν γένωμαι ; ἐνέγκω ψῆφον, ἢ δέξωμαι ; Καὶ γὰρ νικῆσειν ἐλπίζω, κρινόμενος, καὶ καταψηφισθεῖσθαι δικαίως ἀποφαινόμενος. Τὸ δὲ ἔγκλημα, ὅτι μὴ τοῖσιν ἰσοῖσιν μέτροις (84) ἀμείβεσθε τῆσιν ἀγάπησιν ἡμᾶσιν, μὴδὲ τῆσιν εὐπειθείασιν τὴν τιμὴν ἀντιδίδοτε, μὴδὲ τὸ μέλλον (84*) ἐγγυᾶσθε τῇ νῦν προθυμίᾳ, μόγις καὶ μετὰ ταύτης πιστευθῆναι δυνάμενον· ἐπειδὴ θερμότερος ἅπασιν ἀρχόμενος. Ἄλλοσιν δὲ ἄλλο τι προτιμότερον τιθεσθε καὶ τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου ποιόμενος (85), μὴτε τὴν πολιὴν ἀδοῦμενοι, μὴτε τὴν νεότεραν προσκαλοῦμενοι.

Δ'. Δείπνόν ἐστιν ἐν τοῖσιν Εὐαγγελίοισιν λαμπρὸν, καὶ δεξιὸν ἐστιατῶν, καὶ φίλον, καὶ τὸ συμπόσιον ἡδιστόν· υἱοῦ γὰρ γάμου. Καὶ ὁ μὲν συγκαλεῖ (85*), οἱ δὲ οὐ συνέρχονται· ὁ δὲ ἀγανακτεῖ· καὶ παρήκμι τὰ ἐν μέσῳ διὰ τὸ δύσφημον· ἀλλ' ὁ μέτριον εἰπεῖν (86), δι' ἄλλων πληροῖ τὸ συμπόσιον. Τοῦτο μὲν οὖν ἀπευχόμεθα· ὑμεῖσιν δὲ τοσοῦτον ἐκείνων γεγονατέ μοι (πῶσιν εἴπω πρῶσιν) ; ὑψηλότεροι (87) ἢ θρασύτεροι, ὅσον οἱ μὲν κεκλημένοι τοῦ δείπνου κατεξανίστανται, καὶ κατὰ τοῦ κεκληκότος ὑβρίζουσιν· ὑμεῖσιν δὲ, οὐ τῶν ἐξωθεν ὄντες, οὐδὲ τῶν κεκλημένων ἐπὶ τοὺσιν γάμοσιν, ἀλλ' αὐτοὶ συγκαλέσαντες ἡμᾶσιν, καὶ τῇ ἱερᾷ (88) ταύτῃ τραπέζῃ προσδήσαντες, καὶ τοῦ νυμφῶνος τὴν λαμπρότητα παραδείξαντες, ἔπειτα

¹² Isa. i, 14. ¹³ Matth. xxv, 35. ¹⁴ Luc. xiv, 16.

¹⁵ Matth. xxii, 2. ¹⁶ ibid. 10.

(82*) *Αἰδεσθέντες*. « Divinum præceptum reverenti. »

(83) *Ἐδεξιώσασθε*. Gabr. *ἐδεξιώσατε*.

(83*) *Κριθῶ*. « Judicer. »

(84) *Μὴ τοῖσιν ἰσοῖσιν μέτροις*. « Quod non parem nobis amorem rependitis. Non pari mensura. »

(84*) *Μὴδὲ τὸ μέλλον*, etc. « Atque de futuro ne ea nunc quidem alacritate spondetis, quæ futuri fidei vel ipsa præsens præstare vix possit. »

(85) *Καὶ τοῦ νέου ποιόμενος*. Hic hæret Combesius, et ignorare se fateitur, an hæc simplici presbytero conveniat, an potius episcopo, qui jam communibus curis cum patre Ecclesiam Nazianzenam

regeret, postquam Sazimorum episcopus ordinatus fuerat. « Forsitan Gregorius, » inquit vir doctus, « relicto Sazimis, in solitudinem se contulit, e qua a patre et amicis revocatus, sic in frequenti conventu apud suos cœpit verba facere. »

(85*) *Καὶ ὁ μὲν συγκαλεῖ*. « Ac ille quidem invitavit, ipsi autem non veniunt, ille autem indignatur, » etc.

(86) *Ἄλλ' ὁ μέτριον εἰπεῖν*. Comb. τὸ μέτριον, « quod dictu mitius est. »

(87) *Ἵψηλότεροι*, etc. « Majori facta et audacia. »

(88) *Τῇ ἱερᾷ*. « Sacræ huic mensæ. »

καταλιπόντες ἡμᾶς τοῦτο γὰρ ὑμῶν τὸ γενναίωτα- A
τον (89) ὁ μὲν ἐπὶ τὸν ἴδιον ἀγρὸν, ὁ δὲ ἐπὶ τὸ ζευ-
γρὸς τῶν βοῶν τὸ νεώνητον (90), ὁ δὲ ἐπὶ τὴν γυναικα
τὴν νεόνυμφον, ὁ δὲ ἄλλος ἐπ' ἄλλο τι τῶν μικρῶν
διασπάργετε καὶ ἀπεπηθήσατε, μικρὰ τοῦ νυμφῶνος
(91) καὶ τοῦ νυμφίου φροντίσαντες.
ponderis negotium prosiliistis, ac dispersi eatis, parva
suis etiam sponsi.

Εἴ. Διὰ τοῦτο ἀθυμίας ἐνεπλήσθη (92) καὶ ἀπο-
ρίας ὅου γὰρ ὁ πέπονθα, σιωπήσομαι· καὶ μικροῦ
μὲν ἀνέσχον τὸν λόγον, ἐν δωροφορῆσαι διενουούμην τῷ
γάμῳ, τὸ κάλλιστον ὧν εἶχον καὶ τιμιώτατον· μι-
κροῦ δὲ ὑμῖν ἐπαφῆκα τοῖς ποθουμένοις (93), ἐπει-
θὴ γε ἀπαξ ἐξεβιάσθη (94)· ἀτε δὴ λαμπρᾶς οὕτω
λαβόμενος ὑποθέσεως, καὶ τοῦ φίλτρου τὴν γλῶσ- B
σαν θήγοντος, ὁ δὴ θερμότατον εἰς κατηγορίαν καὶ
εὐπορώτατον, ὅταν γένηται ζῆλος, λύπην ἐκ τῆς
ὑπεροφίας προσλαβῶν (95) ἀπροσδόκητον. Εἰ τις ὑμῶν
οἴστρον πληγῆς ὑπερώφθη, γνωρίζει τὸ πάθος, καὶ
συγγνώσεται τοῦτο παθοῦσι, καὶ ταύτης ἐγγὺς γενο-
μένοις (96) τῆς ἀπονοίας.
œstro percilius se neglectum sensit, is nimirum vim
sis, atque in hanc amentiam fere prolapsis ignoscei.

Γ'. Ἄλλ' ἐμοὶ μὲν οὐτε νῦν θεμιτόν ἐστιν ὑμῶν
τι καθάψασθαι, μήτ' ἄλλοτε γένοιτο. Καὶ ταῦτα ἴσως
ὑπὲρ τὸ μέτριον (97) καθηψάμην, τῆς ἱερᾶς ποί-
μνης (98), τῶν ἐπαινετῶν Χριστοῦ θρεμμάτων, τῆς
θείας κληρονομίας, δι' ἣν (99) πλοῦσιος σὺ (1), κἀν
ἤς πένης. Κάκεινά σοι πρέπειν ἡγοῦμαι τὰ ῥήματα·
Ἐχούρια ἐπέπεσέ (2) σοι ἐν τοῖς κρατίστοις· καὶ
γὰρ ἡ κληρονομία σου κρατίστη σοὶ ἐστι· καὶ οὐ C
παρήσω ταῖς ἀριθμουμέναις τῶν πόλεων, οὐδὲ τῶν
ποιμνίων τοῖς πλατυτάτοις ἔχειν τι πλεόν ἡμῶν τῶν
ὀλίγων τῆς ἐλαχίστης φυλῆς ἐν υἱοῖς Ἰσραὴλ, τῶν
ὀλιγοστῶν ἐν χιλιάσιν Ἰούδα, τῆς μικρᾶς Βηθλεὲμ
ἐν πόλεσιν, ἐν ἣ Χριστὸς γεννᾶται, νῦν τε καὶ ἀπ'
ἀρχῆς καλῶς καὶ γνωσκόμενος καὶ σεβόμενος· παρ'
οἷς Πατὴρ ὑψοῦται, καὶ Ἰῆδς ἰσάζεται, καὶ Πνεῦμα
ἅγιον συνδοξάζεται· συμψύχοις, τὸ ἐν φρονούσι, μη-
δὲν τῆς Τριάδος ζημιουμένοις, ἣ ὑπερτιθεῖσιν, ἣ
ἀποτέμουσιν· ὡς οἱ κακοὶ διαίτηται καὶ μετρηταὶ
(3) τῆς θεότητος, δι' ὧν ἐν τι πλεόν, ἣ καλῶς ἔχει,
σεμνύουσι, τὸ πᾶν ἐλαττοῦντες καὶ καθυβρίζον-
τες.

¹⁷ Luc. xiv, 48 sqq. ¹⁸ Psal. xv, 6. ¹⁹ I Reg. ix, 21. ²⁰ Mich. v, 2; Matth. ii, 4 seqq. ²¹ Philjpu.
ii, 2.

(89) *Γενναίωτατον*. « Summæ ingenuitatis faci- D
nus. » Dictum ironice, velut fraude potius quam
simplici animo invitaverint.

(90) *Τὸ νεώνητον*. Sic melioris notæ codices,
quinque Regii, Colb. quatuor, etc. Pauciores cum
Par. τῶν νεώνητων. « Non ergo, » inquit Sancyg.
« tam quod se deseruerint, quam quod ad res fluxas
abierint cupiditatibus suis abstracti, arguit. »

(91) *Τοῦ νυμφῶνος*. Deest in septem Regg. et
Pass.

(92) *Ἐνεπλήσθη*. Reg. 1, Col. 1, m, et Comb.
ἐπλήσθη.

(93) *Τοῖς ποθουμένοις*. « Quibus præ amore cupiebam adesse. » Non satis expressit Billius per
« amicos. »

(94) *Ἐξεβιάσθη*. Colb. 3. ἐβιάσθη.

PATROL. GR. XXXV.

convocaveritis, ac sacrosanctæ mensæ astrinxeritis
thalamique nuptialis splendorem ostenderitis nobis
subito relictis (hoc enim facinus vestrum est præcla-
rissimum) : alius ad agrum suum, alius ad par boum
recens emptum, alius ad uxorem nuperrime in ma-
trimonium acceptam ¹⁷, alius ad aliud quodpiam levis
ratione habita, cum thalami connubialis, tum ip-
sius etiam sponsi.

V. Propterea mœrore atque animi anxietate im-
pletus sum; nec enim quid mihi acciderit, silentio
tegam; nihilque propius factum est, quam ut sermo-
nem, quem loco muneris nuptialis offerre consti-
tueram, quoque nec pulchrius nec præstantius quid-
quam habeo, apud me continerem : nihil rursus
propius, quam ut ejusdem aculeum in vos amicos
meos, quando mihi semel vis allata est, stringerem :
tam luculentum scilicet orationis argumentum na-
ctus, ac simul amore linguam acuente, qui quidem
ad accusandum acerrimus copiosissimusque est,
cum ob mœrorem ex inopinato contemptu suscep-
tum in zelotypiam exarserit. Si quis vestrum amoris
hujus affectus intelligit, ac proinde nobis hoc pas-
situm.

VI. Verum nec me hoc tempore quidquam aspe-
rius in vos dicere fas est, nec alias unquam acci-
dat velim. Atque etiam plus æquo fortasse vos hac
oratione perstrinximus, vos, inquam, sacrum gre-
gem, præclaras Christi oves, divinam hæreditatem,
propter quam copiosus es et locuples, o Pater,
tametsi alioqui opibus careas. Ac verba illa Scri-
pturæ tibi convenire arbitror : *Funes ceciderunt
tibi in præclaris : etenim hæreditas tua præclara est
tibi* ¹⁸. Nec vero concedam, ut amplissimæ civitates,
gregesque latissimi, nobis ulla in re præferantur,
qui exiguo numero sumus, qui minimæ tribus inter
filios Israel, qui paucissimi in millibus Juda ¹⁹, qui
Bethlehem parvæ civitatis, in qua Christus nasci-
tur ²⁰, recteque, et nunc, et a principio cognoscitur
et colitur : **71** apud quos Pater extollitur, et Filius
æqualis prædicatur, et Spiritus sanctus conglorifi-
catur : qui uno eodemque animo sumus, unum
idemque sentimus ²¹, nec ullam, vel præponendo, vel
abscindendo, Trinitatis jacturam facimus : quem-
admodum malis divinitatis arbitris ac dimensoribus

(95) *Προσλαβῶν*. Pass. λαβῶν.

(96) *Ἐγγὺς γενομένοις*. « Propius delatis. »

(97) *Μέτριον*. Quatuor Colb. μέτρον.

(98) *Ποίμνης*. Subdunt Gab. et Comb. quod etiam
pluribus mss. confirmatur : ὅσον ἐπὶ τῷ πόθῳ τοῦ
κοινού πατρός. « Gregem (ad communis patris amo-
rem quod attinet) laudatas Christi oves. »

(99) *Δι' ἣν*. Reg. 4, Colb. m, δι' ἣς.

(1) *Πλοῦσιος σὺ*, etc. Reg. ii, in marg. τοῦτο
πρὸς τὸν πατέρα φησὶ, etc. « His patrem alloqui-
tur. »

(2) *Ἐπέπεσε*. Regg. quinque, Colb. duo, Or. 1,
Pass. ἐπέπεσον. Reg. i, ἐπέπεσόν σοι ἐν τοῖς κρατί-
στοις σου. Tillem. moi.

(3) *Μετρηταὶ*. Reg. r μερισταί.

usu venit, qui dum unum quoddam, plusquam par sit, attollunt, universum imminuunt, injuriaque efficiunt.

VII. Vos vero si quid mihi gratificari est animus, A vos inquam agricultura mea²², vinea mea²³, viscera mea²⁴, aut communis potius Parentis hujus nostri, a quo per Evangelium in Christo geniti sumus²⁵, nos quidem etiam ipsos colite atque observate; æquum est enim, cum vos omnibus rebus prætulimus: vos testes estis, et qui hoc sive imperium sive ministerium fidei nostræ commiserunt. Et, si ei qui plus amavit, plus debetur²⁶, quam mensura charitatem eam metiar, qua vos mihi charitas mea tanquam ære alieno devinxit? Imo vobismetipsis magis, commissæque imagini, et ei qui commisit, et Christi passionibus, et spei vitæ futuræ honorem habeatis. Id porro assequemini, si eam quidem fidem teneatis, quam accepistis, et in qua educati estis, et cum qua non modo ipsi servari, sed aliis B etiam salutem afferre credimini; quæ quidem vestra laus hujusmodi est, ut non multi eam sibi vindicare possint. At vero pietatem non in multum et sæpe de Deo loquendo, sed ut plurimum tacendo, positam esse judicetis; lingua enim, nisi ratione gubernetur, in lapsum facile homines impellit, semperque minus periculosum esse audire, quam loqui existimetis, ac proinde lubentius de Deo quidpiam discatis, quam doceatis: vosque ita comparetis, ut exactiore harum rerum examinatione dispensatoribus Verbi relicta, sermone minimum, operibus majori ex parte Deum colatis, magisque legis observatione, quam legislatoris laude et prædicatione vestrum erga eum amorem declaretis, nimirum vitia fugientes, virtutem consecrantes, spiritu viventes²⁷, spiritus vestigiis ingredientes, eoque cognitionem attrahentes²⁸, fundamento fidei superstruentes, non lignum, non fenum, non stipulam²⁹, levem materiam facileque consumendam, cum actiones nostræ igne judicabuntur, aut purgabuntur; sed aurum, argentum, lapides pretiosos, res firmas et stabiles.

72 VIII. Hæc velim faciat, atque hujusmodi nos honoris genere complectamini, sive sermonibus nostris adsitis, sive abesse malitis, sive orationum nostrarum cupiditate ducamini, sive quid aliud hujus rei studio antiquius habeatis: ac filii Dei puri, et sine reprehensione, in medio pravæ ac perversæ

²² I Cor. III, 9. ²³ Isa. V, 1. ²⁴ Philem. 12. ²⁵ I Cor. III, 14, 12.

(4) *Χαρίζεσθε*. Tres Regg. *χαρίζοσθε*. Colb. m, D *χαρίζεσθα*.

(5) *Ὅθεν... ἐγέννησεν*. « A quo... geniti sumus. » Sic profecto vertendum, non vero, ut Billius, « geniti estis; » alioquin « communis parens » non esset.

(6) *Ἀιδείσθε*. « Reveremini. »

(7) *Ἡλείον*. Nonnulli πλέον. Ed. Bas. πλείστον.

(8) *Ὁφείλεται*. Duo Reggii, ὀφείλετε.

(9) *Ἐποχρέους*. « Qua vos obstrictos mea charitate accepi. »

(10) *Ἀιδείσθε*. « Honorem habeatis. » Billius, « habebitis. »

(11) *Πίστιν*. « Fidem. » Billius addit: « minime dubiam, » quæ cum a Græco absint, delevimus.

(12) *Ὅσπερ τι*. Sic quatuor Reggii, et totidem Colb. Comb. Ὅς ἔστι: *μανθάνειν*. Reg. γ, ὥστε τὸ.

(13) *Ὀλίγα*. Reg. g, ὀλίγη. Sic vertit Comb.

Z'. Ὑμεῖς δὲ, εἴ τι χαρίζεσθέ (4) μοι, τὸ ἐμὸν γέωργιον, ἢ ἀμπελος ἢ ἐμή, τὰ ἐμὰ σπλάγχνα, μᾶλλον δὲ τοῦ κοινοῦ Πατρὸς ἡμῶν, οὗς (5) οὗτος ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγέννησεν, αἰδεῖσθε (6) μὲν καὶ ἡμᾶς· δίκαιον γάρ, οἱ πάντων ὑμᾶς προετιμήσαμεν· ὑμεῖς μάρτυρες, καὶ οἱ ταύτην ἡμῖν ἐγγχειρίσαντες τὴν εἴτε ἡγεμονίαν, εἴτε διακονίαν· καὶ εἰ τῷ πλείον (7) ἀγαπῆσαντι πλεονόφειλεται (8), πῶς μετρήσω τὴν ἀγάπην, ἧς ὑποχρέους (9) ὑμᾶς διὰ τῆς ἐμῆς ἔλαβον; αἰδεῖσθε (10) δὲ πλεον ὑμᾶς αὐτοὺς, καὶ τὴν πιστευθεῖσαν εἰκόνα, καὶ τὸν πιστεύσαντα, καὶ τὰ Χριστοῦ πάθη, καὶ ἃ ἐκεῖθεν ἐλπίδας, πίστιν (11) μὲν ἔχοντες ἦν παρειλήφατε, καὶ ἣ συνετράφητε, μεθ' ἧς καὶ σώζεσθε, καὶ σώζειν ἄλλους πιστεύεσθε· οὐ γὰρ πολλῶν, εὖ ἴστε, τὸ ὑμέτερον καύχημα. Τὸ δὲ εὐσεβὲς μὴ ἐν τῷ πολλάκις B περὶ Θεοῦ λαλεῖν, ἀλλ' ἐν τῷ τὰ πλείω σιγᾶν εἶναι τιθέμενοι· γλώσσα γὰρ ὀλισθος ἀνθρώποις μὴ λόγῳ κυβερνωμένη· καὶ ἀκινδυνότεραν ἀκοὴν ἀεὶ λόγου νομίζοντες, ὥστε (12) τι μανθάνειν ἡδίων, ἢ διδάσκειν περὶ Θεοῦ· τὴν μὲν ἀκριβεστέραν τούτων ἐξέτασιν τοῖς οἰκονόμοις τοῦ λόγου παραχωροῦντες· αὐτοὶ δὲ λόγῳ μὲν εὐσεβοῦντες ὀλίγα (13), ἔργῳ δὲ πλείονα, καὶ τῇ τηρήσει τῶν νόμων μᾶλλον ἢ τῷ θαυμάζειν τὸν νομοθέτην (14) τὸ περὶ αὐτὸν (15) φιλοτρον ἐπιδεικνύμενοι, φεύγοντες κακίαν, διώκοντες ἀρετὴν, πνεύματι ζῶντες (16), πνεύματι (17) στοιχοῦντες (18), τούτῳ τὴν γνώσιν ἔλκοντες, ἐποικοδομοῦντες τῷ θεμελίῳ τῆς πίστεως, μὴ ξύλον (19), μηδὲ χόρτον, μηδὲ καλάμην, ὕλην ἀσθενῆ καὶ βραδίως δαπανωμένην, ἥντινα ἂν πυρὶ κρίνηται τὰ ἡμέτερα, ἢ καθαιρήται (20)· ἀλλὰ χρυσόν, ἄργυρον, λίθους τιμίους, τὰ μένοντα καὶ ἰστάμενα.

H'. Ταῦτα πράσσετε, καὶ τούτοις ἡμᾶς (21) δοξάζετε εἴτε παρόντες εἴτε ἀπόντες, εἴτε μεταποιούμενοι τῶν ἡμετέρων λόγων, εἴτε ἄλλο (22) τι προτιμότερον ἔχοντες· καὶ γίνοισθε (23) τέκνα Θεοῦ καθαρὰ καὶ ἀμώμητα, ἐν μέσῳ γενεᾶς σχολῆς καὶ διεστραμμένης· καὶ μὴ περιπλέκοιτο ὑμῖν τὰ τῶν κύκλω πε-

²⁶ I Cor. IV, 15. ²⁷ Luc. VII, 43. ²⁸ Rom. XII, 11.

« Paucis sermone pietatem jaclantes, majori ex parte opere præferentes. »

(14) *Νομοθέτην*. Reg. 1, νόμον.

(15) *Αὐτόν*. Reg. γ, αὐτῶν.

(16) *Ζῶντες*. Billius in marg. forte ζέοντες, « spiritu ferventes. »

(17) *Στοιχοῦντες*. « Incedentes, » seu « ambulantes. » Galat. V, 25.

(18) *Τούτῳ*. Reg. α, τούτων.

(19) *Ξύλον*. Septem Regg., quatuor Colb., Jes. ξύλα. Μοχ μὴ χόρτον pro μηδὲ χόρτον.

(20) *Καθαίρηται*. Abest a Reg. 1.

(21) *Ἡμᾶς δοξάζετε*. Duo Colb. ὑμᾶς δοξάζετε.

(22) *Ἄλλο τι*. Sic quatuor Reggii, etc.

(23) *Γίνοισθε*. Reg. α, Colb. w, γένοιθε. Billius ex Elia γινώσκησθε.

ριπατούντων ἀσεβῶν σχοινία, μηδὲ σειραῖς τῶν οικειῶν (24) ἀμαρτιῶν περισφιγγοῖσθε, μηδὲ ταῖς βωτικαῖς μερίμναις συμπνίγοιτο ὑμῖν ὁ λόγος (25), καὶ ἄκαρτοι γίνοισθε· ἀλλ' ὁδῶ πορεύοισθε (26) βασιλικῆ, μὴ ἐκκλίνοντες (27) εἰς δεξιὰ, μηδὲ εἰς ἀριστερά, καὶ διὰ τῆς στενῆς ὡς πλατείας ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ὁδηγοῦμενοι· καὶ τὸ ἡμέτερον εὖ ἔξει νῦν τε καὶ εἰς τὴν ἐκείθεν ἐξέτασιν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

A generationis efficiamini²⁰; neque unquam impiorum in circuitu ambulantium²¹ funibus impliciti, aut peccatorum vestrorum catenis constricti²² teneamini, nec denique committatis, ut hujus vitæ curis divinus sermo suffocetur, vosque fructu careatis²³ quin potius, via regia incedatis, nec ad dextram nec ad sinistram deflectentes²⁴, ac per angustam tramitem quasi per latam viam²⁵, duce Spiritu gradiamini. Hoc si feceritis, præclaro statu res vestræ erunt, cum in hac vita, tum in alterius sæculi censura, in Christo Jesu Domino nostro: cui gloria in sæcula. Amen.

²⁰ Philipp. II, 15. ²¹ Psal. XI, 9. ²² Prov. V, 22. ²³ Matth. XIII, 22. ²⁴ Num. XXI, 22. ²⁵ Matth. VII, 13.

(24) Οικείων. Reg. I, 181ων.

(25) Ἰμῖν ὁ λόγος. Reg. I, ὑμῶν ὁ λογισμὸς· Colb. m, ὑμῖν ὁ λογισμὸς.

(26) Πορεύοισθε. Reg. u, πορεύεσθε.

(27) Μὴ ἐκκλίνοντες. In Reg. u, in marg. γρ. μὴ ἐκκλίνοντες δεξιὰ, μηδὲ ἀριστερά. Colb. m sic habet in textu. Reg. I, ἡ ἀριστερά.

MONITUM IN ORATIONES IV ET V.

73 I. « Non obscurus est, » ut cum Basilio loquar (28), « oratoris scopus: quippe qui Apostatæ impietatem publice, quasi in columna sculptam, infamia notat. Nec designatis tantummodo ab eo sceleribus hunc petit, sed ipsis etiam ferit, quibus ille veluti quibusdam alis ad cælum usque efferrî sibi videbatur, fabulis, historiis dolosisque sophismatibus, præstigiis, sacrificiis, fraudibusque dæmonum et oraculis, quæ, per summam adversum nos et Christum injuriam, eructabat. Abundans autem et varia illa tota materia cum sit, varium quoque ac multiplex dicendi genus et artificium Pater adhibet. Panegyrico modo, modo judiciali, tum deliberativo dicendi genere procedens, in omnem, quam ars patitur, formam sese vertit, ut varietur oratio. »

II. Geminas « contra Julianum » invectivas primis pueritiæ suæ temporibus a Gregorio scriptas Camerarius existimavit; quod quidem, ut optime observat Billius, respuit orationis gravitas pondusque sententiarum, atque etiam certissime narrata ibidem Apostatæ funesta mors et exsequiæ (29). Ac certe jam Athenis Gregorius anno circiter suæ ætatis tricesimo, de Juliano, quem ibi versantem norat, tam male quam vere ominatus, excesserat. Mox illa, ut loquitur (30), grassante « bellua, » eximium « De Sacerdotio » librum elaborabat; nec ergo potuit has utrasque orationes conscribere, nisi postquam ejuratæ religionis impietatisque pœnas Apostata luit. Mortuus est scilicet ea nocte, quæ anno 363, diem Junii vicesimam sextam cum vicesima septima committebat. Nec ita multo post, adeoque ut videtur, labente anno 363, quod ostendit satis Steleuticæ prioris exordium ac posterioris clausula, Gregorius in Ponti solitudinem tertio secedens, (31) non jam « Augiæ stabulum » una cum Basilio, non « plastrum » curavit aut « platanum (32); » non « lapides quoslibet, » sed « herculeis sublimiorem insignioremque columnam » duplici scopo excidit et ornavit, quam non uni fixam, sed omni mobilem loco ac tempore, et Apostatæ sceleribus, et posteriorum admonitioni statuere cogitabat. Id namque Gregorius de Orationibus suis consecutus est, ut explosis laudibus, quas in Julianum Eunapius, Libanius, Callistus, cæterique adulatores perverse congesserant, æternam novini ejus notam inureret. In hujus laboris ac gloriæ societatem aliquam vocare Basilius, eo cum Baronio (33) veremur minus, quod, animo atque etiam loco tum conjuncti, ambo in iis Orationibus loqui videantur: « hæc tibi, » inquit (34), « Basilius et Gregorius conatus tui adversarii, etc. » Utroque certe sunt dignæ « Orationes, quarum excellentiam, » inquit Baronius (35), « haud satis digne 74 laudare queant clarissimi oratores; easque prudens quisque dixerit duo fulmina magno cum fragore tonitruï, veritatis luce corusca, in horrendum monstrum valido impetu cœlitus missa. »

III. Facessant igitur, et si quis pudor, latebris sese occultent temerarii scriptores, ne

(28) Οὐκ ἀδηλος ὁ σκοπός. Τὴν τοῦ παραβάτου Β στηλιτεύων κακίαν, καὶ πολλοῖς αὐτὸν βάλλων τοῖς ἔργειρήμασιν· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τοῖς αὐτοῦ πτεροῖς κατατοξεύων, οἷς ὁ ἐκεῖνος ἐπήρθη, καὶ μύθοις, καὶ ἱστορίαις, καὶ σοφίσμασι δολεροῖς, γοητείαις τε καὶ θυσίαις, καὶ δαιμόνων ἀπάταις τε καὶ χρησμοῖς, καθ' ἡμῶν τε καὶ Χριστοῦ ἐξυβρίσας, ἐπετρούξατο. Πλείστον δὲ ὅσης τῆς ὕλης ὑποκειμένης, πολὺς ἐστὶ ἐν πατρὶ καὶ ὁ τῆς τέχνης σχηματισμὸς. Πῆ μὲν γὰρ πανηγυρικῶς, πῆ δὲ δικανικῶς, πῆ δὲ καὶ συμβουλεύ-

τικῶς πρόεισι, κατὰ πᾶν εἶδος τῆς τέχνης στρεφόμε-
νός τε καὶ ποικιλλόμενος.

(29) Vita Greg. et carn. I, v. 241.

(30) Or. v, n. 24; orat. II, n. 87.

(31) Ep. v.

(32) Ep. vi.

(33) Bar. ad annum 363, t. IV, p. 146.

(34) Or. v, n. 40.

(35) Ann. 363, p. 144.

quid acerbius dicam, qui Eunapii, Zozimi, Libanii vestigiis inhærentes, miserum Apostatam non modo maximis laudibus efferunt, verum etiam eam laudationem cum sanctorum Patrum vituperatione ac Christiani nominis injuria, conjungunt. Quis tulerit Petrum Cunnæum (36) asserentem « viros pietate insignes, studio partium obcæcatos et perquam acerbos fuisse; » indeque accidisse, « ut cum de iis, qui olim vixere, principibus judicium fertur, multum nos decipiat veterum quorundam, quos in Ecclesia Dei claros atque illustres fuisse scimus, auctoritas. » Me pudet cætera prosequi quæ in sanctos Patres per calumniam evomit, ac quæ gloriose prædicat de Juliano, quem Constantino longe præstantiorem non veretur asserere, et eo usque progreditur impietatis, imo amentię, ut dicat, « subiisse animum suum Juliani venerationem; » viri nimirum cujus execranda omnibus retro sæculis fuit, eritque semper memoria. Clericus (37) eodem ac Cunnæus delirio vexatus, Theologo « acerbiter animi et impotentiam. » affingit. Vox Libanio et Zozimo digna, atque iis, qui a catholica religione defecerunt. Iis sanctissimos Ecclesiæ Patres aspernari, et Apostatam laudare concessum est. At unde, quæso, illis de Juliani virtutibus constat? Non aliunde profecto, si vera fateri velint, quam ex ipsius de se Juliani testimonio (38), vel Libanii, Zozimi, Ammiani Marcellini, ethnicorum nempe scriptorum, qui pro suo in religionis Christianæ desertorem amore atque in Christianos odio ac livore, plurima de eo sunt mentiti. Quo jure? qua æquitate, ethnicis scriptoribus sanctissimi ac doctissimi Ecclesiæ Patres posthabentur? An vero graviore ac luculentiores sunt veritatis testes Libanius et Zozimus, gentiles, quam Gregorius noster et Cyrillus Alexandrinus? Hæc serio perpendant illi et nostris, qui inconsiderate de Juliano plura nimium gloriose, nec sat recunde de SS. Patribus, maxime Gregorio, scripserunt. Legant Apostatæ laudatores, quid scripserit Augustinus (39) adversus Donatistas, qui, oblato huic imperatori supplicii libello, ejus justitiam laudaverant, ne quidem passus S. Doctor vel unius justitiæ laudem Juliano tribui, nec id Christianos decere ratus, acriter objurgat atque exagitat Donatistas. Hæc a nobis nostra in sanctos Patres observantia, et debitum religioni studium elicit.

IV. Posthabito igitur adulterio ethnicorum de Apostata testimonio, vera esse quæ de ipso scripsere sancti Patres, atque inprimis Theologus, agnoscamus. Hæc firma, hæc inconcussa manent; et jam cum clarissimo « Annalium ecclesiasticorum » parente (40) mirari subit, quam graphica sub adumbrata hominis apostatæ forma, ipsius Juliani singula quæque lineamenta Scriptor sacer expresserit hisce verbis: « Homo apostata, vir inutilis, graditur ore perverso, annuit oculis, terit pede, digito loquitur, pravo corde machinatur malum, et omni tempore jurgia seminat. Huic extemplo veniet perditio sua, et subito conteretur, nec habebit ultra medicinam ».

V. In prima Steleutica, « hominis, » ut ipse ait Gregorius, seu Juliani « improbitas ac perversitas abunde ostenditur, tam per ea quæ adversus Catholicos 75 perpetravit, quam per ea quæ facere parabat. » In altera autem Invectiva, seu oratione quinta (41), quæ est pars altera et appendix hujus operis, alium sibi orator scopum proponit, eumque, « tum apud Deum sanctiorem, tum auditoribus jucundiorem, atque adeo posteris utiliorem; nimirum ut ad ea quæ superius dicta sunt, justas Dei lances adjungat, easque pœnas quibus improbitas compensatur et exercetur » describat. Is est scopus alterius invectivæ, in qua Juliani mortem prosequitur. Duo igitur nobis expenda supersunt. Primum quidem, de Orationibus, an scriptæ tantum, an dictæ quoque fuerint: alterum de Constantii laudibus, quæ non paucorum animos offenderunt olim, hodieque etiam offendunt.

VI. Has Orationes factas scriptasque, ut coram populo declamarentur, exordium prioris, aliaque passim verba videntur demonstrare; at re ipsa pronuntiatas non fuisse, ex ipso Gregorio credere cogimur: quippe qui, divisit « a Patre » discissisque monachis, sermonem se abjecisse, neminique concessisse, iterum atque iterum profitetur (42). Illa autem divisio perseverabat, et de Nazianzenæ Ecclesiæ schismate dolor, qui (43) « veluti nubes aliqua cor Gregorii subiens sermonis radios obtegebat, » cum Invectivas scriberet. Quod quidem manifestum est his verbis Gregorii, quibus non alios quam monachos fidei zelo ferventiores, et a Gregorio patre idcirco dissidentes notat (44). « Atque utinam ille quoque cœtus ad chorum nostrum se adjungat, qui cum prius cantionem haudquaquam adulterinam et ignobilem (atque idcirco non Arianam) Deo accineret, ac dextro quondam ordine (quo statuebantur honoris causa monachi) dignus haberetur, atque etiam, ut confido, brevi habebitur, haud scio qua re commotus, repente cantum in diversum mutat, alioque gradu atque ordine se collocat; ac ne ob communem quidem lætitiâ adduci potest, ut nobiscum conjungatur, » etc. Hæc nullatenus Arianis, sed monachis optime conveniunt, uti permulta alia. Istorum « se retineri fide, » ne zelum in eos exerceat, eosdem, « ut membra sua fovere se adhuc atque complecti, » ait Theologus (45). Itane de Arianis locutus fuisset? De monachis igitur a patre Gregorio dissidentibus hæc sunt intelligenda; diassi-

³⁶ Prov. vi, 12-15.

(36) Petr. Cunnæus, Præf. in *Juliani Cæsares*.
 (37) Clericus Bibl. univ. t. XVIII, ann. 1690, art. 1, p. 34.
 (38) Præf. edit. Oper. Juliani ann. 1630.
 (39) Aug. eontr. Epist. Parmen. lib. 1, c. 12, n. 49, p. 25, t. IX.

(40) Bar. ad an. 363, t. IV, p. 144.
 (41) Or. v, n. 1.
 (42) Or. vi, n. 3.
 (43) Ib. n. 2.
 (44) Or. iv, n. 10.
 (45) Ib.

dium autem istud tantam Theologo molestiam attulit, ut, quandiu perseveraverit, sermonem omnem abjecerit, ac nemini concesserit. Inde sequitur geminas « contra Julianum » Invectivas quas scripsit Gregorius quo tempore tronachi Nazianzeni ab episcopo suo dissidebant, scriptas tantummodo, non autem coram frequenti populo habitas.

VII. Jam vero quod ad Constantii laudes attinet, Gregorii de eo præconiis plures olim, ut jam dictum, offensi sunt, atque etiam hodie offenduntur; eoque progressi sunt complures, teste Baronio (46), « ut Gregorium inverecunde atque admodum temere in crimen vocarent proditoris veritatis. » Iniquiorem certe Catholicis, et Arianæ hæreseos defensoribus faciliorem se præbuit Constantius, quam ut excusari, nedum absolvi possit: excusari tamen et defendi potest Gregorius, qui eum laudavit. Primo quidem observandum est, non tanto apud veteres odio flagrasse Constantium, quanto apud nos flagrat. Hodie namque Constantii nomen vix ac ne vix quidem aliud sonat, præter Christi ac veritatis hostem, Ecclesiæ persecutorem, 76 ac pene Antichristum. Indulgentiores fuere veteres, qui nonnullas hujus imperatoris egregias dotes, ac præclara quædam facinora conspicientes, mitiorem de eo sententiam tulerunt, atque etiam laudibus ornarunt. Cujus rei ut unum e multis, gravissimum testimonium proferam. Ambrosius de eo sic honorifice loquitur scribens Valentiniano (47). « Constantius Augustæ memoriæ nondum sacris initiatus mysteriis, contaminari se putavit, si aram illam videret; jussit auferri; non jussit reponi. » Id quidem Romæ accidit, cum Constantius ascendens Capitolium, aram Victoriæ inde tolli præcepit.

VIII. Præconia Gregorii de Constantio in iis occurrunt Orationibus, quas contra Julianum ejus successorem scripsit. Quis porro adeo severum ac rigidum oratoris censorem se exhibebit, ut nihil ei concedendum putet, si comparans cum Juliano Constantium, illum deprimat, hunc extollat? Hac igitur ratione, licuit Gregorio comparatione Juliani laudare Constantium, et in laudando excusationem mereri potest, si nimius fuerit. Comparatione pessimi interdum laudari malum usu venit.

IX. Commendari etiam potuit Constantius, citra adulationem et mendacium, ex pietate, seu ex cultu erga religionem exhibito. Luculentissima certe testimonia sunt illius in Christianam religionem cultus, promulgatæ a Constantio ea de causa leges, et sancita adversus idololatrias, supersticiosos, incantatores, magosque edicta; quibus patri suo Constantino, aliisque compluribus orthodoxæ fidei principibus minime impar videri possit. Si in crimen vocatur Gregorius, eo quod laudavit Constantium, vocandus etiam erit S. Hilarius Pictaviensis; ille ipse præsul, quo non alter ferventior catholicæ fidei defensor contra Arianos. Laudat namque Hilarius (48) Constantium, « a singulari et admirabili sapientia, a beata et religiosa voluntate. » — « Vere te, Domine Constanti Imperator, » inquit, « admiror fidem tantum secundum ea quæ scripta sunt desiderantem; et merito plane ad illa ipsa Unigeniti Dei eloquia festinans, ut imperatoriæ sollicitudinis capax pectus etiam divinorum eloquiorum conscientia plenum sit. » Si laudasse Constantium crimen est, magnus Athanasius in crimen vocabitur, invictus ille orthodoxæ fidei propugnator, in quo annis pluribus catholica fides inclinata recumbere visa est: quippe qui « humanum et pium imperatorem » appellat Constantium. « Illi, » inquit, de Arianis episcopis loquens (49), « præter mentem Constantii imperatoris humani et pii pro libidine quæ volunt promulgant, » etc. Cujusmodi plurima alia in Apologiis Athanasii reperias (50); quanquam ab eo, ut ab Hilario, patronus impietatis, hæreseos imperator et Antichristus non semel audierit. Hinc colligere est, quam vere Gregorius hæc de infelici principe scripserit (51). « Qui quidem (Constantius), si quid molestiæ nobis exhibuit, non nostri contemptu id fecit, nec ut nos contumelia afficeret, nec ut aliis quibusdam potius quam nobis indulgeret; sed ut omnes in unum coiremus animorumque consensione conjungeremur, nec perschismata internos dirempti atque dissecti essemus. » Et in Steleutica secunda (52): « Nam etsi a recta fide non nihil declinare visus est, hoc tamen crimen importunitati procerum fideique parvitati tribuendum est, » etc.

77 X. Deceptus nimirum, tametsi, teste Hilario (53), cupidissimus audiendæ veritatis, bonus princeps Catholicos nesciens urgebat, atque in eos sævire compellebatur. Quia ii non erant, qui, prodita veritate atque conscientia, falsam pacem emerent. Eoque credibilis istud evadit, quod Theodoretus scribit (54): « Etsi Constantius deceptus ab iis, quibus se regendum permiserat, consubstantialis vocabulum non admisit, sensum tamen ejus sincere confessus est. » Quæ profecto, si vera sunt, minuenda est Constantii culpa, quam absolvi penitus non possit.

XI. Hunc tamen videtur absolvere Gregorius, atque etiam in cælis collocare. Sed error ignoscendus, cum ignorans facti Constantium putaverit pœnitentem; quippe quem audiverat morientem doluisse, quod novis studuisset dogmatibus. Pro certo habebat Gregorius, cum invectivas scriberet (55), « Constantium pio line vitam clausisse. Quod si vere, prout ipse putavit, inquit Baronius (56), accidisse contigerit; haud abhorret a fide, quod relatione multorum fuerat diffamatum de audito cælitus cantu, cum gaudium fiat in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente. »

(46) Bar. ad ann. 361, t. III, p. 838.

(47) Epist. xviii, n. 32.

(48) Lib. I, ad Const. n. 2, pag. 4219; lib. II, n. 8.

(49) Hist. Arian. n. 45.

(50) Ibid. n. 74 et 75.

(51) Or. IV, n. 37.

(52) Or. V, n. 17.

(53) Lib. II ad Const. n. 1 et 2.

(54) Hist. I, III, c. 1, p. 120.

(55) Or. V, n. 18.

(56) Bar., ad ann. 361, § 31.

XII. Mirum nemini profecto videri debet, si Gregorius, quo tempore *Invectivas* scripsit, minus noverit quæcunque Constantius in gratiam Arianorum, contra catholicam fidem ejusque defensores gesserat. In tenerrima adhuc ætate erat, cum Constantius imperium est adeptus, atque toto ejus imperii tempore, laicus et a mundi hujusce rebus propemodum alienus, studiisque litterarum deditus, aut etiam in eremo, et in domo paterna, non secus atque in solitudine, abditus vixit. Quin forte ignoravit ab Ruzoio Constantium in extremis baptismum suscepisse, et demum credidit imperatorem jam jam moriturum pœnituisse quod novis dogmatibus studuisset. Id vero credidisse Gregorium necesse est, qui pro certo habuit, ut scribit Baronius, « pio fine vitam clausisse Constantium. » Verum posteaquam is illi notior fuit imperator, aliter de eo sensit et scripsit. Quod quidem constat ex *Oratione xxv*, ubi de Constantio hæc habet. (57) « Rursus malum imperium, et rursus malum reviviscit... gravesque lupi, alii aliunde nos intercipientes, Ecclesiam discerpunt. Armantur sacerdotes adversus sacerdotes, plebs adversus plebem furibundo impetu fertur. Imperator ipse impietati auctoritatem præbet, atque adversus orthodoxam doctrinam leges instituit; iique præterea, qui nec in virorum, nec in mulierum numero censendi sunt, quorum magna apud eum erat potentia. Quis vero temporis illius mala pro dignitate deplorare queat? Exsilia, bonorum proscriptiones, » et cætera quibus gravissimam illorum temporum tempestatem, miserandumque Ecclesiæ statum, imperante Constantio, perfecte exprimit. Hic « malum » vocat « imperium, » quod olim rerum ignarus « justum » appellaverat. Exsilia, proscriptiones bonorum, ipsumque « imperatorem, qui impietati auctoritatem » præbuerit, sic insectatur, ut laudes, quibus ante Constantium cumulaverat Gregorius, postmodum recantasse merito videri possit.

(57) Or. xxv, n. 9.

ORATIO IV^a.

A

ΛΟΓΟΣ Δ'.

78 *Adversus Julianum imperatorem prior Invectiva.*

τ. *Audit: hæc, omnes gentes, auribus percipite omnes qui: habitatis orbem*³⁷. Omnes enim, quasi ex edita quadam et mediterranea specula, magno ac sublimi præconio appello. Audite, populi, tribus, linguæ³⁸, homines omnes, cujusvis generis et ætatis, tam qui nunc estis, quam qui postea eritis; atque quo latius præconium pateat, omnis cælorum virtus, omnes angeli, quorum opera tyrannus extinctus ac deletus est, non Seon ille rex Amorithæorum, neque Og, rex Basan³⁹, exigui principes, atque Israel, hoc est, parvam orbis partem, vexantes; verum draco ille⁴⁰, apostata ille, magna illa mens, Assyrius ille, ille communis omnium inimicus atque hostis⁴¹, qui et multum furorem, multasque minas in terra profudit, et multam iniquitatem in excelsum locutus ac molitus est⁴².

II. *Audi cælum, et auribus percipe, terra*⁴³. Jam enim mihi tempus est, ut iisdem verbis utar, qui-

³⁷ Psal. XLVIII, 1. ³⁸ Dan. v, 19. ³⁹ Num. XXI, 26, 33. ⁴⁰ Ezech. XXI, 3. ⁴¹ Isa. XXXVII, 36 seq.

⁴² Psal. LXXII, 8. ⁴³ Isa. I, 2.

⁴⁴ Al. tertia, quæ autem 4 erat, nunc 5. — Scripta C circa finem anni 365 vel initium ann. 364.

(58) *Κατὰ Ἰουλιανῶν*. Regg. b. hu, Oxon. Pass., etc., κατὰ Ἑλλήνων καὶ κατὰ Ἰουλιανῶν. Id quidem recte; nam Greg. non tantum Julianum, sed etiam gentilium superstitiones exagitat. Colb. 6, κατὰ Ἰουλιανῶν καὶ κατὰ Ἑλλήνων. Socrates *Hist.* III, c. 23, vocat λόγον πρὸς Ἑλλήνας, id est, « contra Gentiles. »

(59) *Βασιλέως*. Deest in pluribus Regg. et Colb.

(60) *Στηλιτευτικῶς*. Vox in nonnullis præmissa, in aliis postposita. Λόγος subauditur; sed a plerisque exprimitur. Reddi potest: « Sermo in columna inscriptus. » Id est, « Oratio infamatrix, seu invectiva, in qua, velut in cippo, flagitia alicujus inscripta omnium oculis exponuntur. »

Κατὰ Ἰουλιανῶν (58) *Βασιλέως* (59) *Στηλιτευτικῶς* (60) *πρώτος*.

A' *Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη, ἐνωπίσασθε πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην*· καλῶ γὰρ ἄπαντας, ὡσπερ ἐξ ἀπόπτου τινὸς· καὶ μεσαιτάτης περιωπῆς (61), μεγάλῃ καὶ ὑψηλῇ τῷ (62) κηρύγματι· ἀκούσατε, λαοί, φυλαί, γλώσσαι, πᾶν γένος ἀνθρώπων (63), καὶ ἡλικία πᾶσα, ὅσοι τε νῦν ἐστε, καὶ ὅσοι γενήσεσθε· καὶ ἵν' ἤ μοι μείζον τὸ κήρυγμα, πᾶσα δύναμις τῶν οὐρανῶν, πάντες ἄγγελοι, οἳ ἐργον ἢ τοῦ τυράννου καταλύσις, οὐ τὸν Σηῶν (64) καθελούσι τὸν βασιλέα τῶν Ἀμορβαίων, οὐδὲ τὸν Ὀγ βασιλέα τῆς Βασάν, μικροῦς δυνάστας, καὶ μικρὸν (65) μέρος τῆς οἰκουμένης κακοῦντας τὸν Ἰσραὴλ· ἀλλὰ τὸν δράκοντα, τὸν ἀποστάτην, τὸν νοῦν τὸν μέγαν, τὸν Ἀσσύριον (66), τὸν κοινὸν ἀπάντων ἐχθρὸν καὶ πολέμιον, τὸν πολλὰ μὲν ἐπὶ γῆς μανέντα καὶ ἀπειλήσαντα, πολλὴν δὲ ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος λαλήσαντά τε καὶ μελετήσαντα.

B' *Ἄκουε, οὐρανέ, καὶ ἐνωπίζου, γῆ*· καιρὸς γάρ μοι τὰ αὐτὰ τῷ μεγαλοφωνοτάτῳ τῶν προφητῶν

(61) *Περιωπῆς*. Reg. I, περιωπῆς.

(62) *Τῷ*. Deest in duob. Regg. et Or. 1.

(63) *Πᾶν γένος*, etc. « Omne genus hominum et ætas omnis. »

(64) *Οὐ τὸν Σηῶν*, etc. « Qui non Seon sustulerunt, » etc.

(65) *Καὶ μικρὸν... Ἰσραὴλ*. « Exiguam... Israellem devexantes, sustulerint, sed, » etc.

(66) *Τὸν Ἀσσύριον*. Reg. hm, tres Colb. τῶν Ἀσσυρίων. Alludit ad hæc Isaia: verba c. x, 12, juxta LXX, Ἐπισκέψομαι, vel, ut in aliis libris legitur: Ἐπάξει ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν, ἐπὶ τὸν ἄρχοντα τῶν Ἀσσυρίων. « Visitabo, vel, inducet super sensum magnum, super principem Assyriorum. »

Ἰσαΐα συμφθεγξασθαι. Πλὴν ὅσον ὁ (67) μὲν ἐπὶ τῷ Ἰσραὴλ ἀθετήσαντι ταῦτα καλεῖ καὶ μαρτύρεται· ἐγὼ δὲ ἐπὶ τυράννῳ, καὶ ἀθετήσαντι καὶ πεσόντι πτώμα τῆς ἀσεβείας ἄξιον.

Γ' Ἄκουε, καὶ ἡ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίου ψυχή, εἰ τις ἀσθησις (68), ὅσαι τε (69) πρὸ αὐτοῦ βασιλέων φιλόχριστοι· τοῦ δὲ (70) καὶ πάντων μάλιστα, ὅσῳ τῇ Χριστοῦ κληρονομίᾳ συναυξηθεὶς, καὶ αὐξήσας ταύτην εἰς δύναμιν, καὶ χρόνῳ βεβαιωσάμενος, ὥστε καὶ πάντων διὰ τοῦτο γενέσθαι τῶν πώποτε βασιλέων ὀνομαστότατος, (ὡ τῆς ἐπιθρείας (71)!) ἀγνόημα ἠγνόησε σφῆδρα τῆς οικείας εὐσεβείας ἀνάξιον· ἔλαθεν ἐπιτρέφων Χριστιανοῖς τὸν Χριστοῦ πολέμιον, καὶ τοῦτο μόνον τῶν ἀπάντων οὐ καλῶς ἐφιλανθρωπεύσατο, καὶ σῶσαι καὶ βασιλεῦσαι (72) τὴν κακῶς καὶ σωθέντα καὶ βασιλεύσαντα· καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα ἀν ἡσθεῖη, ὥσπερ τῇ καταλύσει τῆς ἀσεβείας, καὶ τοῖς Χριστιανῶν πράγμασιν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἐπανελθοῦσιν, οὕτω δὴ καὶ τῷ λόγῳ. Λόγον γὰρ ἀναθήσω τῷ Θεῷ χαριστήριον, πάσης ἀλόγου θυσίας ἱερώτερόν τε καὶ καθαρώτερον, οὐ κατὰ τοὺς ἑναγεῖς ἐκείνου λόγους καὶ λήρους, καὶ τὰς ἑναγεστέρας θυσίας, ὧν ἡ περιουσία (73) καὶ τὸ δυνατὸν ἀσεβείας ἦν δύναμις, καὶ ἄσφορος, ἐν' οὕτως ὀνομάσω, σοφία· ἐπεὶ καὶ (74) πᾶσα ἡ τοῦ αἰῶνος τοῦτου δύναμις τε καὶ παίδευσις ἐν σκότει διαπορευομένη, καὶ τοῦ τῆς ἀληθείας φωτὸς πόρῳ πλίπτουσα· ἐκείνη μὲν δὴ τοιαύτη καὶ παρὰ τοιοῦτοις, καὶ τοιαύτας ἔχουσα τὰς ἐπικαρπίας, ὡσεὶ χόρτος ταχὺ ἀποξηραίνουμένη, καὶ ὡσεὶ λάχανα χλόης ταχὺ ἀποπύπτουσα, καὶ συναπιούσα τοῖς πατράσιν ἀπολλυμένοις μετ' ἡχοῦ, καὶ περιφανεστέροις τὴν πτώσιν ἢ τὴν ἀτέθειαν.

decidens ⁶⁸, ac simul cum parentibus suis abscedens, cum sonitu percuntibus ⁶⁹, atque ob ruinam clario-

ribus quam ob impietatem. Δ' Ἐμοὶ δὲ θύοντι θυσίαν αἰνέσεως σήμερον, καὶ τὴν ἀνάμακτον τῶν λόγων τιμὴν (75) ἀνάπτουσι, τίς θέατρον περιστήσει (76) τῇ χάριτι παρισούμενον; ἢ τίς συνηχῆσει γλῶσσα τοσοῦτον, ὅσῳ καὶ βούλομαι; Τίς ἀκοῇ τῷ λόγῳ συμπροθυμηθήσεται (77); Καὶ γὰρ οὐ τῷ Λόγῳ μόνον ἡ διὰ λόγου (78) χάρις εἰκειοτάτη μετὰ τῶν ἄλλων ὧν ὀνομάζεται, καὶ ταύτη χαίρουσι τῇ προσηγορίᾳ διαφερόντως καὶ τῇ δυνάμει τῆς κλήσεως· ἀλλὰ κάκεινη πρέπουσα δίκη, λόγῳ

⁶⁶ Psal. LXXXI, 5. ⁶⁸ Psal. XXXVI, 2. ⁶⁹ Psal. IX, 7. ⁷¹ Psal. XLIX, 23.

(67) Ὅσον ὁ. Ita quatuor Regg., tres Colb. et edit. D lor.) Aldi Man. Deest ὁ in Par.

(68) Εἰ τις ἀσθησις. « Si quid defuncti sentiant. » Sic Isocrates iisdem verbis, sed paulo fusius: Εἰ τις ἔστιν ἀσθησις τοῖς τετελευτηκόσι περὶ τῶν ἐνθάδε γιγνομένων. « Si quid eorum quæ hic fiunt defuncti sentiant. » Or. funebri in laudem Evagoræ.

(69) Ὅσαι τε. Combef. ὅσαι τε.

(70) Τοῦ δέ, etc. Combef. τοῦ δέ γε. « Illius enim vero maxime omnium, quanto una cum Christi hæreditate adauctus, eaque pro viribus adaucta, ac temporis diuturnitate confirmata. »

(71) Ὁ τῆς ἐπιθρείας! Bill. « o gravem impressionem! » Comb. « onoxam! » Edit. Bas. « proli do-

bus Isaias vocis sublimitate prophetas omnes antecellens. Hoc unum interest, quod ille ob Israellem, qui Dei legem rejecerat, ea vocat atque contestatur: ego autem ob tyrannum, qui et eam rejectit, et misere, ut ipsius impietas merebatur, occidit.

III. Audi hæc etiam Constantii magni anima, si quis mortuis sensus est, omnesque eorum, qui imperium ante ipsum tenuerunt, πᾶς Χριστικῆς ἀμαντες animæ: verum ille præ cæteris, qui cum simul cum Christi hæreditate crevisset, eamque pro viribus auxisset, temporisque diuturnitate confirmasset, adeo ut eo nomine omnes, qui unquam imperio potiti fuerant, splendore gloriaque superasset (o injuriam ac nefas!), ignoratione lapsus est, ipsius pietate admodum indigna: Christianis Christi ⁷⁹ hostem insciens aluit, in eoque uno haud recte humanitate ac benignitate usus est, quod eum et servavit et ad imperium evelit, qui male ac funeste et servatus est et imperium administravit. Atque hac potissimum de causa eum creūdiderim, ut ex impietatis oppressione rerumque Christianarum ad pristinum splendorem reditu, sic etiam ex hac oratione maximam voluptatem capturum. Sermonem enim Deo in grati animi significationem dicabo, omni rationis experte victima puriorem et sanctiorem, non juxta nefarias illius orationes ac nugas, magisque nefaria sacrificia, quorum præstantia et potentia impietatis potentia erat, et insipiens, ut sic loquar, sapientia; siquidem omnis hujus sæculi potentia et eruditio in tenebris ambulat ⁶⁴, atque a veritatis luce præcul excidit. Atque illa quidem talis est et apud tales, taliaque operæ pretia habet, quasi fenum velociter arescens, et quemadmodum olera herbarum cito cum sonitu percuntibus ⁶⁵, atque ob ruinam clario-

IV. Mihi autem hodierno die sacrificium laudis sacrificanti ⁶⁷, atque incruentum sermonum honorem Deo consecranti, quis ejusmodi theatrum exhibebit, quod accepti beneficii magnitudinem adæquet? aut quæ lingua, pro eo ac cupio, simul insonabit? Quæ auris parem sermoni alacritatem allatura est? Neque enim duntaxat Verbo, ea grati animi significatio, quæ per verba rependitur, aptissima et congruentissima est, utpote præter alia vocabula,

(72) Βασιλεῦσαι.

Schol. Βασιλεῦσαι κατῆσαι. Recte quidem ad Gregorii mentem et ad Scripturæ sensum. I Reg. VIII, 22.

(73) Ὁ ἡ περιουσία. « Quorum copia. et. vis, impietatis vis erat. »

(74) Ἐπεὶ καὶ. « Siquidem. » Bill. « velut etiam. »

(75) Λόγον τιμῆν. « Sermonum holocaustum. »

(76) Περιστήσει. Schol. κύκλω στήσει, « auditorum coronam exhibebit. » Reg. bm, Colb. 3, παραστήσει.

(77) Συμπροθυμηθήσεται. Regg. a, b, Or. 1, συμπροθυμηθήσεται.

(78) Ἡ διὰ λόγου. Reg. bm. ἡ λόγου. Bill. ex Card. ἡ τοῦ λόγου.

quibus appellatur, hoc quoque nomine, ac nominis A
vi et facultate singulariter gaudenti : verum etiam
pœna hæc illi pulchre convenit, ut pro eo scelere,
quod in sermones admisit, sermone crucietur. Nam
cum illi omnium ratione præditorum communes sint, eos tamen ipse tanquam sibi peculiare Chris-
tianis invidet, stolidissime sane de sermonibus cogitans, homo, iudicio suo, mortalium omnium
facundissimus.

V. Primum quia subdole ac improbe nomen ad
opinionem traduxit, quasi sermo Græcus, non lin-
guæ, sed religionis sit : atque ob eam causam, vel-
ut alieni boni fures, a sermonibus nos abegit : per-
inde ac si nos quoque artibus illis, quæ apud 80
Græcos inventæ sunt, uti prohibuisset, idque sua
interesse, propter vocis homonymiam, iudicasset.
Tum, quia nobis obscurum esse putavit, id se mi-
nime eo consilio facere, ut insigne quoddam et pri-
mariū bonum nobis eriperet, quippe qui hos ser-
mones maiorem etiam in modum aspernemur : ve-
rum quia impietatis confutationes extimescebat, vel-
ut in dictionis elegantia verborumque lenocinio ro-
bur habentes, ac non potius in veritatis cognitione
atque argumentis, a quibus minus compesci ac re-
primi possumus, quam inhiberi, ne Deum confitea-
mur, cum linguam habeamus ; quandoquidem una
cum aliis rebus sermonem etiam immolamus, quem-
admodum et corpora, quoties res ita nata fuerit,
ut his quoque pro veritatis defensione dimicare ne-
cesse sit. Quare, qui hoc edixit, Attice quidem et
elegantē loqui prohibuit : at, ne vera loqueremur,
suam prodidit, nec confutationes effugit : imo vero
imprudens sese his magis subiecit atque implicuit

VI. Neque enim hominis erat, vel religionis suæ C
causæ, vel ipsis etiam sermonibus confidentis, ser-
mones nostros comprimere : perinde ac si quis
athletarum omnium fortissimus sibi videatur, ac
publico præconio omnibus præferri postulet, qui
edixerit, ne fortium ac strenuorum virorum ullus
certamen ineat, atque in arenam descendat, vel qui
membrum aliquod amputarit, id quod timiditatis
potius, quam fortitudinis argumentum est. Coronæ

(79) Μετέθηκεν ἐπὶ τὸ δοκοῦν. « Ad opinionem
traduxit. » Id est, de cognato vocabulo, Ἕλληγ,
« Græcus, » non linguæ, sed religionis vocabulum
duxit, ut « Græcam » religionem sic subdole a
« Christiana » religione secerneret.

(80) Τῶν λόγων ἡμῶν ἀπήλασεν. Lege lata
Julianus Christianis interdixit sive docendis, sive
discendis humanioribus litteris. Baronius, sprete
veterum omnium auctoritate, existimavit, aliis tan-
tum docendis interdictum fuisse Christianis, non
vero discendis. Dixi, « sprete veterum omnium au-
toritate ; » nam Baronius ipse contra se citat Ru-
sinum, Socratem, Sozomenum, Augustinum. « Et
quis, » inquit Montacutus, « talibus et tantis viris
non credat ? Quis non credat Gregorio Nazian-
zeno ? » (quem etiam contra se potuerat Baronius
citare) qui litteras, λόγους, disciplinas, scholas pro-
hibitos Christianis omnibus proficitur ; adeoque
tam discere quam docere litteras Christianos pro-
hibuit Julianus. Et certe si litteras discere ipsis
permisisset, et docere tantum prohibuisset, im-
merito Gregorius tam acerbis Julianum verbis exagi-
taret, et tanquam litterarum hostem execraretur.
Iniquus in Julianum vel ipse fuisset ejus admirator
Ammianus Marcellinus, qui bis lib. XXI, p. 222 ;
lib. XXV, p. 294, « inclemens et perenni silentio

καλάζεσθαι ὑπὲρ τῆς εἰς λόγους παρανομίας· ὡν
κοινῶν ὄντων λογικοῖς ἅπασιν, ὡς ἰδίων αὐτοῦ,
Χριστιανοὺς ἐφθόνησεν, ἀλογώτατα περὶ λόγων δια-
νοηθεῖς, ὁ πάντων, ὡς ζετο, λογώτατος.

Ε'. Πρῶτον μὲν, ὅτι καχοῦργως τὴν προσηγορίαν
μετέθηκεν ἐπὶ τὸ δοκοῦν (79), ὡς περ τῆς θρησκείας
ἔντα τὸν Ἕλληνα λόγον, ἀλλ' οὐ τῆς γλώσσης· καὶ
διὰ τοῦτο, ὡς ἀλλοτρίου καλοῦ φῶρας, τῶν λόγων
ἡμῶν ἀπήλασεν (80)· ὡς περ ἂν εἰ καὶ τεχνῶν εἶρξεν
ἡμῶν, ὅσαι παρ' Ἕλλησιν εὐρηναται, καὶ τοῦτο (81)
διαφέρειν αὐτῷ διὰ τὴν ὁμωνυμίαν ἐνόμισεν· ἔπειτα,
ὅτι λανθάνειν ἡμῶν ὑπέλαθεν, οὐκ ἀγαθοῦ τινος τῶν
πρῶτων (82) ἀποστερήσειν μέλλων, οἱ γε καὶ σφόδρα
τούτους περιφρανοῦμεν τοὺς λόγους· ἀλλὰ τοὺς ἐλέγ-
χους τῆς ἀσεθείας (83) φοβούμενος, ὡς περ ἐν τῇ
κομφεῖᾳ τῆς λέξεως τὴν ἰσχὺν ἔχοντας, ἀλλ' οὐκ ἐν
τῇ γνώσει τῆς ἀληθείας καὶ τοῖς ἐνθυμήμασιν, ὡν
ἐπισχεῖν ἡμῶν ἀδυνατώτερον (84) ἢ τὸν Θεὸν ὁμολο-
γεῖν (85) γλώσσαν ἔχοντας· ἐπεὶ καὶ τοῦτο μετὰ τῶν
ἄλλων ἰερούργουεν τὸν λόγον, ὡς περ τὰ σώματα,
ἦν καὶ ἂν καὶ τούτοις ἀγωνίζεσθαι δεῖν περὶ τῆς ἀλη-
θείας· ὡστε ὁ τοῦτο προστάξας Ἀττικίζειν μὲν ἐκώ-
λυσε, τὸ δὲ ἀληθεύειν οὐκ ἔπαυσε· καὶ τὸ μὲν ἑαυ-
τοῦ σαθρὸν ἤλεγξε, τοὺς ἐλέγχους δὲ οὐ διέφυγεν·
ὅτι μὴ καὶ μᾶλλον τούτοις ἑαυτὸν ὑποθεῖς ἠγώνησεν.

handquaquam impedivit : simulque et imbecillitatem

Γ'. Οὐ γὰρ θαρρόυντος ἦν οὔτε τοῖς ὑπὲρ τῆς
θρησκείας δικαίους, οὔτε τοῖς λόγοις αὐτοῖς τὸ τοὺς
ἡμετέρους ἐπίσχειν λόγους· ὡς περ ἂν εἴ τις κρᾶ-
τιστον ἑαυτὸν νομίζοι τῶν ἀθλητῶν, καὶ ἀξιότη κατὰ
πάντων κηρύττεσθαι, μὴδὲ καταβαίνειν εἰς τὸ στάδιον ἐπιτάξας,
ἢ τι τῶν μελῶν περικόψας (86), ὅπερ ἀνανδρίας
μᾶλλον ἢ βίωμης τεκμήριον. Κατὰ γὰρ τῶν (87)
ἀγωνιζομένων, οὐ τῶν ἀνω καθεζομένων (88) οἱ
obruendum » appellat Juliani « decretum, » de quo
tamen Apostatæ gratulari debuerat, si Christianis
tantum docendi munus interdixisset.

(81) Καὶ τοῦτο, etc. Regg. a, b, Colb. 6, τούτῳ
διαφέρειν. Billius : « Easque propter ejusdem no-
minis appellationem suas esse duxisset. » Verum
ut stet ipsius versio, legendum pro τοῦτο, ταῦτας,
ei αὐτῷ pro αὐτῷ, vel subaud. cum Comb. post
τοῦτο, λόγων καλόν. Vide n. 101.

(82) Τῶν πρώτων. In pluribus Regg. et Colb.
desunt.

(83) Ἀσεθείας. Edit. Ald. et Herv. εὐσεθείας.
Non spernenda lectio, quam tamen in nullo codice
reperimus.

(84) Ἀδυνατώτερον. Sancyg. οὐ δυνατώτερον.

(85) Τὸν Θεὸν ὁμολογεῖν. Schol. μὴ ὁμολογεῖν.

(86) Ἢ τι τῶν μελῶν περικόψας. Ita Coisl. 1,
Pass., Elias et Savil. Hæc omiserat Billius.

(87) Κατὰ γὰρ τῶν, etc. « De iis enim qui pu-
gnant, coronæ reportantur, non autem de illis qui
in superiori gradu sedent. » Deridet Gregorius Ju-
lianum, qui, sublato Christianis litterarum studio,
inepte eos ac victurum sperabat.

(88) Καθεζομένων. Hic Ἀγωνοθέτας, id est,
« Certaminum iudices ac præsides » intelligit Gre-
gorius

στέφανοι· καὶ τῶν πάσῃ τῆ· βώμῃ χρωμένων, οὐ τῶν περιηρημένων τὸ πολὺ τῆς δυνάμεως. Εἰ δὲ ἔλις συμμίξαι καὶ εἰς χεῖρας ἔλθειν ἀφοδότης, αὐτῷ τούτῳ τὴν ἤτταν ἐδειξας, καὶ νικᾶν ὑπῆρξέ μοι (89) μὴδὲ ἠγωνισμένῳ, ὃν (90) ἠγωνίσω μὴ ἀγωνίσασθαι. Ταῦτα μὲν ὁ σοφὸς ἡμῖν βασιλεὺς τε καὶ νομοθέτης, ὡς περ (91) ἵνα μὴδὲν αὐτοῦ τῆς τυραννίδος ἄμοιρον ᾖ, καὶ προκηρῦξεν τὴν ἀλογίαν ἐν ἀρχῇ (92) τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας, τυραννήσας πρὸ τῶν ἄλλων τοὺς λόγους· ἡμῖν δὲ καλὴν καὶ ὑπὲρ τῶν λόγων αὐτῶν ὁμολογεῖν τῷ Θεῷ χάριν, τὴν ἐλευθερίαν ἀπολαβόντων· καὶ μάλιστα μὲν καὶ τοῖς ἄλλοις τιμᾶν αὐτὸν ἀναθήμασι φειδομένους (93) μηδενὸς, μήτε χρημάτων μήτε κτημάτων, ἀ, τοῦ καιροῦ γενόμενα καὶ τῆς τυραννίδος, ἢ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ διεσώσατο. Τιμᾶν δὲ πρὸ τῶν ἄλλων τοῖς λόγοις, τῇ δικαίᾳ καρποφορίᾳ καὶ κοινῇ πάντων, ὅσοι τῆς χάριτος μετελήφασιν. Ἄλλ' ὁ μὲν (94) ὑπὲρ τῶν λόγων λόγος τοσοῦτος· ἵνα μὴ, μακρότερον ἀποτείνοντες, ἔξω τοῦ καιροῦ (95) πίπτωμεν, καὶ ἄλλο τι μᾶλλον σποσδάξιν δοκῶμεν ἢ οὐ χάριν συνελθύθαμεν (96).

pro sermonibus institutus sermo finem habeat, ne eum longius producentes, mediocritatis fines excedamus, atque aliud quiddam potius agere videamur, quam id cuius causa convenimus.

Z. Ἡδὴ δέ μοι τηθεῖ καὶ ἵσται πρὸς πανηγυρισμὸν ὁ λόγος, καὶ τοῖς ὀρωμένοις συμφαιδρύνεται, καὶ καλεῖ πάντας εἰς χορείαν πνευματικὴν, ὅσοι τε νηστείας καὶ κλαυθμῷ, καὶ δεήσει (97) προσέκειντο, C νυκτὸς καὶ ἡμέρας αἰτούμενοι (98) λύτρωσιν τῶν κατεχόντων ἀναιρῶν, καὶ δεξιῶν ἐν τοῖς κακοῖς φάρμακον, τὴν οὐ κατασχύνουσαν ἐλπίδα ποιούμενοι· ὅσοι τε, μεγάλους ἀνατλάντες ἀγῶνας καὶ ἀθλους, καὶ πολλαῖς πληγέντες καὶ χαλεπαῖς τοῦ καιροῦ προσβολαῖς, θέατρον ἐγενήθησαν τῷ κόσμῳ, καὶ ἀγγέλοις, καὶ ἀνθρώποις, κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου φωνήν· καὶ τὰ μὲν σώματα κάμνοντες, τὰς δὲ ψυχὰς ἀήτητοι διαμειναντες, καὶ πάντα ἰσχύοντες ἐν τῷ δυναμοῦντι (99) αὐτοῦς Χριστῷ· ὅσοι τε (1), κοσμικὴν ἀποθέμενοι κακίας ὕλην καὶ δυναστείαν, ἢ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων μετὰ χαρᾶς προσδεξάμενοι, ἢ τῆς ἑαυτῶν, ὃ δὴ λέγεται, φυγαδευθέντες ἀδίκως, ἢ ἀνδρῶν, ἢ γυναικῶν, ἢ γονέων, ἢ τέκνων, ἢ ὄσους ἄλλοις ὀνόμασι τῆς μικρᾶς οικειότητος κατεχόμεθα, D τούτων πρὸς ὀλίγον διαζευχθέντες, καὶ τῷ Χριστῷ

A quippe adversus pugnantes, non autem supra sedentes, comparantur: et adversus eos, qui robur omne suum ad certamen adhibent, non qui magna virium parte truncati sunt. Quod si omnino signa conferre, manusque conserere veritus es, hoc ipso te victum esse declarasti, mihi que etiam sine ulla dimicatione palmam adipisci licuit, dum tantopere abs te dimicatum est, ne dimicationem subires. Atque hæc quidem sapiens noster imperator et legislator; qui, ne tyrannidis suæ quidquam expers esset, verum brutæ stoliditatis edictum proponeret,

81 in imperii sui auspiciis, ante omnia alia, sermones tyrannide oppressit. Nobis autem honestum et præclarum fuerit pro ipsis quoque sermonibus, quibus libertas restituta est, Deo gratias agere, eumque tum votivis muneribus honorare, nec pecuniis parcendo, nec opibus et fortunis, quas sub temporis et tyrannidis potestate constitutas, Dei misericordia conservavit; tum præsertim sermonibus, hoc est justa oblatione, omnibusque, qui gratiæ participes fuerint, communi. Atque hic sane eum longius producentes, mediocritatis fines excedamus,

VII. Enimvero mihi jam exsilit atque ad panygrysmum gestit oratio, simulque cum his, quæ cernimus, hilarescit, atque ad spirituale choream omnes vocat, tum qui jejuniis, et lacrymis, et orationi addicti erant, prementium molestiarum depulsionem finemque noctu diuque postulantes, ac commodum in malis pharmacum efficientes nimirum spem non confundentem⁴⁸, tum qui magnis certaminibus et ærumnis exantlatis, nullisque et gravibus temporis insultibus percussi atque vexati, mundo et angelis, et hominibus, ut Apostoli verbis utar, spectaculum exstiterunt⁴⁹: ac corporibus licet fracti et debilitati, animis tamen invicti permanserunt, omniaque in Christo ipsos confortante potuerunt⁵⁰: tum qui mundana vitii materia et suavioritate ac potentia deposita, vel bonorum rapina cum gaudio suscepta⁵¹, vel (patria) sua, ut quidem dicitur, per injuriam pulsi, vel a viris, aut uxoribus, aut parentibus, aut liberis, aut quibuscunque tandem aliis parvæ necessitudinis nominibus

⁴⁸ Rom. v, 5. ⁴⁹ I Cor. iv, 9. ⁵⁰ Philipp. iv, 13.

⁵¹ Hebr. x, 34 et seqq.

(89) Ὑπῆρξέ μοι. Ita Comb. Neest μοι. in edit.

(90) Ὅρ. Sic Reg. I, et Sav. Bill. vero δὲ ὄν. Gabr. φ. Comb. sic reddit: « In quem sic tibi dimicatum est, ut a dimicatione removeres. »

(91) Ὅσπερ. Prætermissum a Billio. Sic reddit optime Comb. « Velut hoc consilio, ne, » etc.

(92) Ἐν ἀρχῇ. Non igitur cum Antiochiæ versaretur, Persis bellum illaturus.

(93) Φειδομένους. Savil. φειδομένους.

(94) Ἄλλ' ὁ μὲν. Bas. edit. ἀδύτ γάρ, quod Bill. et Savil. abjiciunt.

(95) Ἐξω τοῦ καιροῦ. « Ab eo quod temporis ratio postulat, excidamus: » aliud nimirum agentes, quam quod temporis, presentisque est insti-

tuti.

(96) Συνελθύθαμεν, etc. Sancyg. ad hæc verba in marg. scripsit: « Ergo habita est in publico cœtu. » Scripta quidem a Gregorio, ut haberetur; dicta tamen non videtur.

(97) Δεήσει. Nonnulli, δεήσει.

(98) Αἰτούμενοι. Comb. καὶ ἀπεκδεχόμενοι, « atque exspectantes. »

(99) Ἐδυναμοῦντι. Sic quatuor Regg., duo Comb., Comb., edit. Ald. et Herv. In Par. δυναμοῦντι.

(1) Ὅσοι τε. Reg. I, addit ἢ τινα. Reg. hm. omisissis vocibus, ὅσοι τε, habet, ἢ τινα.

retinemur, ad breve tempus disjuncti, Christi sanguini passionibus pro Christo obtulerunt, ob idque nunc commode illud dicere et cantare queant: *Imposuisti homines super capita nostra: transivimus per ignem et aquam: et eduxisti nos in refrigerium* 52.

VIII. Quin alteram quoque partem ad festum diem agitandum voco, eos nimirum qui cum universarum quidem rerum Deum consteantur, atque hactenus animo sani sint, cæterum ad providentiæ rationes minime penetrant; quæ plerumque ex contrariis meliora procurat, ac per benignitatem ad resipiscentiam invitat 53; verum ob animæ paupertatem et levitatem, dum superbit impius in cogitationibus, incenduntur 54 atque inflammantur, ac peccatorum pacem, ut cum Davide loquar, non ferunt 55, nec Dei consilium exspectare sustinent 56, nec ad extremum usque animi æquitatem præstant; verum cum præsentibus rebus et in aspectum cadentibus perpetuo serviant, hujusmodi miraculis in veritate confirmantur.

IX. Jam eas quoque animas voco, quæ hujusmodi scenam, et magnum hoc theatrum ad stuporem usque mirantur, et quidem his Isaïæ verbis: *Mulieres a spectaculo venientes, huc adeste, animique oculo ab externa oberratione reducto atque collecto, vacate et cognoscite, quoniam ipse est Deus, qui exaltatur in gentibus, et exaltatur in terra* 57, semper ille quidem in omnibus miraculis et prodigiis, quæ fecit, at in præsentibus clarius et expressius.

X. Atque utinam ille quoque cœtus ad chorum nostrum se adjungeret, qui, cum prius cantionem haudquaquam adulterinam atque ignobilem nobiscum Deo accineret, ac dextro quondam ordine dignus haberetur, atque etiam, ut confido, brevi habebitur, aut scio qua re commotus, repente cantum in diversum mutat, alioque gradu atque ordine sese collocat: ac ne ob communem quidem lætitiā, quod etiam magis miror, adduci potest ut nobiscum jungatur: quin potius privatim choream quamdam parum modulatam ac numerosam et concinnam instituit: hoc enim mihi bona eorum venia fortasse dicere licebit: quamnam autem, et qualem? zelus quidem, ut dicam, me incitat, fides autem retinet: ac sermonis molestiam ob spem, qua moveor, comprimam. Adhuc membra mea foveo atque complector: adhuc majorem pristinæ charitatis, quam præsentis contemptus rationem habeo; atque idcirco leniorem me præbeo, ut acrius postea

A καρποφορήσαντες αἵματι (2) τὰ ὑπὲρ Χριστοῦ πάθη, νῦν ἂν ἐκεῖνο λέγοιεν καὶ ἄδοιεν (3) ἐν καιρῷ, τὸ, Ἐπεβίβασας ἀνθρώπους ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν διήλθομεν διὰ πυρός καὶ ὕδατος· καὶ ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχήν.

H'. Καλῶ καὶ τὴν ἑτέραν μοῖραν εἰς τὴν πανήγυριν, ὅσοι, τὸν μὲν τῶν ὄλων ὁμολογοῦντες Θεὸν, καὶ μέχρι τούτου τοὺς λογισμοὺς (4) ὑγιαίνοντες τοῖς δὲ τῆς προνοίας λόγοις οὐκ ἐμβατεύοντες (5), ἐκ τῶν ἐναντίων πολλάκις τὰ βελτίω διοικουμένης, καὶ τῇ χρηστότητι προκαλουμένης (6) τὴν ἐπανόρθωσιν, ἀλλὰ διὰ πτωχείαν ψυχῆς καὶ κουφότητα, ἐν τῷ ὑπερφανεύεσθαι τὸν ἀσεβῆ τοὺς λογισμοὺς, ἐμπυριζόμενοι τε καὶ ἀναπτόμενοι, καὶ εἰρήνην ἀμαρτωλῶν οὐ φέροντες, ὃ δὴ φησὶν ὁ ψαλμὸς, οὐδ' ὑπομένοντες τοῦ Θεοῦ τὴν βουλήν, καὶ πρὸς τὸ πέρας μακροθυμοῦντες· δοῦλοι δὲ ὄντες ἀεὶ τῶν παρόντων καὶ τῶν ὄρωμένων, τοῖς τοιοῦτοις θαύμασι βεβαιοῦνται πρὸς τὴν ἀλήθειαν.

Θ. Καλῶ καὶ τὰς ἐποτημένας ψυχὰς περὶ τὴν τοῦ κόσμου τοῦδε σκηνὴν καὶ τὸ μέγα θέατρον· καὶ καλῶ γε τοῖς Ἡσαΐου ῥήμασι· *Γυναῖκες* (7) ἐρχόμεναι ἀπὸ θεάς, δεῦτε, καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ὄμμα ἐκ τῆς ἐξω-περιπλανήσεως ἐπιστρέψασαι, σχολάσατε καὶ γνῶτε, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ Θεὸς, ὑψούμενος ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὑψούμενος ἐν τῇ γῆ, ἀεὶ ποτε ἐν πᾶσιν οἷς ἐποίησα θαυμασίους (8) καὶ τέρασι, καὶ τοῖς νῦν ἐναργέστερον.

Γ'. Ἐἶθε μοι (9) τοῦ χοροῦ μέρος ἦν κάκεινο τὸ σύστημα, ὃ, σὺν ἡμῖν τῶν Θεῷ προσᾶδον οὐ κίβδηλον ᾄδῃν, οὐδὲ ἀδόκιμον, ἀλλὰ καὶ τῆς δεξιᾶς ποτε στάσεως ἀξιούμενον, πιστεύω δὲ, ὅτι καὶ μετ' ὀλίγον ἀξιωθησόμενον, οὐκ οἶδ' ὅ τι παθὼν, ἐξαίφνης μεθαρμόζεται τε καὶ μετατάττεται· καὶ οὐδὲ ὑπὸ τῆς κωνῆς (10) εὐφροσύνης, ὃ καὶ θαυμάζω μᾶλλον. εἰς ταυτὴν ἔρχεται· ἀλλ' ἰδίαν ἴσθησιν οὐκ εὐρυθμόν τινα ταύτην χορείαν, οὐδὲ ἐναρμόνιον· τοσοῦτον γὰρ ἴσως εἰπεῖν καὶ αὐτοὶ δώσουσιν· ἀλλ' ὅποιαν καὶ τίνα; εἰ καὶ κινεῖται λέγειν ὁ ζῆλος, ἀλλ' ἡ πίστις κρατεῖ· καὶ καθέξω τοῦ λόγου τὸ ἀπῆδες αἰδοῖ τῆς ἐλπίδος. Ἐτι μου περιέπω τὰ μέλη· Ἐτι δίδωμι πλέον τῇ πρὶν ἀγάπῃ τῆς παρουσίας ὑπεροφίας· καὶ διὰ τοῦτο γίνομαι μακροθυμότερος, ἢν' ὀνειδίσω θερμότερον.

D et ferventius objurgem.

52 Psal. Lxv, 12. 53 Rom. II, 4. 54 Psal. ix, 25. 55 Psal. Lxxii, 3. 56 Psal. cv, 13. 57 Psal. xlv, 11.

(2) Αἵματι. Combef., et in ora Reg. I, ὀνόματι.

(3) Ἄδοιεν. Regg. a, b, et Or. 1, habent, ἄδοιεν καὶ λέγοιεν. Editi. λέγοιεν καὶ ἄδοιεν.

(4) Τοῖς λογισμοῖς. Colb. 6 et Combefisius τοῖς λογισμοῖς.

(5) Ἐμβατεύοντες. Reg. hm, Colb. 3 et Comb. ἐμβατεύσαντες.

(6) Προκαλουμένης. Videtur interpres legiisse, προκαλουμένης, ut habet Reg. codex.

(7) Γυναῖκες. c. Mulieres opulentæ, surgite, et

audite vocem meam; filiæ confidentes, percipite auribus eloquium meum. Sic in Isa. xxxii, 9

(8) Θαυμασίους. Sic tres Regg., Pass., edit. Bas. et Comb. Ed. Par. θαύμασι.

(9) Ἐἶθε μοι, etc. Monachi nazianzeni tum a Patre Gregorio divisi; non vero Arianii, qui nulli erant Nazianzeni, uti gloriatur Theologus. hic sunt intelligendi.

(10) Κωνῆς. c. Regg. b, l, Colb. 3, 6, Pass. Deest in edit. Par.

ΙΑ'. Μίαν μοῖραν, ἐν ψυχῶν γένος ἀποκηρύττω τῆς Α πανηγύρεως, στένων μὲν καὶ ἀλγῶν, καὶ οὐδὲ ἐπαυ-
 τας (11) ἰσως πενθῶν, οὐδ' αἰσθανομένους τῆς ἑαυ-
 τῶν ἀπωλείας ἀποδυρόμενος· τοῦτο γὰρ τῆς πληγῆς
 αὐτῶν τὸ ἐλαυνότατον· ἀποκηρύττω δ' ὁμως, οἷ,
 ἐπαρέντες οὐκ ἐπὶ τὴν στερεὰν πέτραν καὶ ἄσειστον,
 ἀλλ' ἐπὶ τὴν ξηρὰν τε καὶ ἀγονοῦ· εἰσὶ δὲ οἱ τῷ λόγῳ
 προσελθόντες ἐπιπολαίως καὶ ὀλιγόπιστοι, καὶ διὰ τὸ
 μὴ ἔχειν. βάθος γῆς, εὐθέως ἐξανατείλαντες, καὶ
 προκύψαντες (12), ἵνα τοῖς πλησίον ἀρέσωσιν (13),
 ἔπειτα ὑπὸ βραχείας τοῦ πονηροῦ προσβολῆς καὶ
 ὀλίγου πειρασμῶν καύσωτος (14), ἐξηράνθησαν καὶ
 ἀπέθανον. Καὶ τούτων ἔτι χεῖρους, καὶ μᾶλλον ἀπο-
 κτηρυκτεῖο τῆς πανηγύρεως, ὅσοι μὴδὲ πρὸς ὀλίγον
 ἀντέθησαν τῷ καιρῷ, καὶ τοῖς τὴν κακὴν αἰχμαλω-
 σίαν ἡμᾶς αἰχμαλωτίζουσιν ἀπὸ τοῦ ἀναβάντος εἰς Β
 ὕψος, καὶ καλῶς ἡμᾶς αἰχμαλωτίσαντος· ἀλλ' ἐκ
 περιουσίας ἐφάνησαν πονηροὶ τε καὶ εὐνοιοὶ (15), οὐδὲ
 πρὸς ὀλίγον ἀντισχόντες, οὐδὲ γενομένης τινὸς αὐτοῖς
 θλίψεως, ἢ πειρασμοῦ, διὰ τὸν Λόγον (16) σκανδαλι-
 σθέντες, ἀλλὰ προσκαίρου κέρδους, ἢ θερπείας, ἢ
 δυναστείας μικρᾶς, οἱ δελταιοὶ τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν
 ἀπεμπολήσαντες.
 cum brevi quodam et caduco quæstu, aut obsequio, aut
 exigua potentia salutem suam miseri commu-

16. Ἐπεὶ δὲ ἀνεκαθήραμεν τῷ λόγῳ τοῦ χοροῦ τὸ
 πλῆρωμα, φέρε, ὅση δύναμις, ἀγνισάμενοι καὶ σώ-
 ματα, καὶ ψυχὰς, καὶ μίαν ἀναλαβόντες φωνὴν, ἐνὶ
 συναρμωσθέντες Πνεύματι, τὴν ἐπινίκιον ἄδωμεν
 ἐκείνην ᾠδὴν, ἣν ποτε ἤσεν ὁ Ἰσραὴλ ἐπὶ τοῖς Α
 Αἰγυπτίοις, τῇ Ἐρυθρᾷ καλυφθεῖσι θαλάσση (17), ἐξαρ-
 χούσης Μαρίας, καὶ ἀνακρουομένης τὸ τυμπανον·
 Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται·
 Ἰππον καὶ ἀναβάτην ἐβρίψεν, οὐκ εἰς θάλασσαν,
 τοῦτο γὰρ μεθαρμόζω τῆς ᾠδῆς, ἀλλ' ὅποι (18) φίλον
 ἦν αὐτῷ, καὶ ὅπως αὐτὸς ἐδικαίωσεν· Ὁ ποιῶν
 πάντα καὶ μετασκευάζων, εἰπέ που τῆς ἑαυτοῦ προ-
 φητείας Ἄμως φιλοσοφῶν ἐνθεώτατα· ὁ ἐκτρέπων
 εἰς τὸ πρῶτ' οὐκίαν θανάτου (19), καὶ ἡμέραν εἰς
 νύκτα συσκοτάζων, καὶ οἶονεὶ διὰ κύκλου τινὸς εὐ-
 θέων (20) καὶ διεξάγων τὸν ἅπαντα κόσμον, καὶ τὰ
 ἡμέτερα, σαλευόμενά τε ὁμοῦ καὶ μὴ σαλευόμενα,
 ταῖς μεταβολαῖς κινούμενα καὶ περιτρεπόμενα, καὶ
 ἄλλοτε ἄλλως ἔχοντα· τῇ τάξει δὲ τῆς προνοίας πά-
 για καὶ ἀκίνητα, κἂν διὰ τῶν ἐναντίων ὀδεύῃ, τῷ
 Λόγῳ μὲν δῆλων, ἡμῖν δὲ ἀγνοουμένων· ὁ καθαίρων (21)
 δυνάστας ἀπὸ θρόνων, καὶ ἀνυπονόητον κοσμῶν δια-

XI. Unam classem, unum animiarum genus ab
 hac læta celebritate abdicco atque propello, gemens
 quidem et dolens, nec gemitum forte (meum) au-
 dientes, nec exitium suum sentientes deflens. Hoc
 enim totius eorum plagæ maxime miserabile est ;
 sed tamen abdicco, eos nempe, qui non supra firmam
 et stabilem petram, sed supra siccam et sterilem
 seminati⁸⁸. Hi autem sunt 83 qui leviter ac de-
 functorie ad pietatis doctrinam accesserunt, atque
 exigua fide præditi sunt, quia altas in terra radices
 non egerant, confestim exorti sunt, ac prospici-
 entes, ut aliis placerent, postea ad brevem et exi-
 gum diaboli assultum, parvumque tentationum
 æstium exaruerunt et emortui sunt. Atque his etiam
 adhuc pejores, magisque ab hoc fausto et læto
 conventu proscribendi sunt, qui tempori, atque iis
 qui nos ab eo qui in altum ascenderat, pulchreque
 captivos nos duxerat, in malam et funestam capti-
 vitationem abducebant⁸⁹, ne tantillum quidem obsti-
 terunt, verum ultro ac sponte improbos ac venales
 se præbuerunt, ut qui ne paulisper quidem repu-
 gnarint, aut oborta ipsis ob Verbum aliqua cala-
 mitate aut tentatione scandalum passi sint, verum
 aut exigua potentia salutem suam miseri commu-

XII. Postquam autem chorum universum sermon⁹⁰
 repurgavimus, age, corporibus atque animis, quoad
 ejus fieri poterit, purificatis, voceque una assum-
 pta, atque uno eodemque Spiritu concordēs redditi,
 triumphale illud carmen canamus, quod olim Is-
 raelitæ propter Ægyptios mari Rubro coopertos
 atque obrutos, auspicante Maria, tympanumque
 pulsante, cecinerunt : *Cantemus Domino : gloriose
 enim magnificatus est : equum et ascensorem proje-
 cit, non in mare*⁹¹, hoc enim ex carmine illo im-
 muto, verum ubi ipsi gratum fuit, et quemadmodum
 ipse justum censuit ; qui, ut quodam prophetiæ suæ
 loco Amos divinissimè philosophans, ait : *Omnia
 facit atque immutat : qui mortis umbram in dilu-
 culum vertit, et diem in nocturnas tenebras mu-
 tat*⁹², ac velut per circulum quemdam mundum
 hunc universum gubernat ac moderatur, resque
 omnes nostras, fluctuantes simul minimeque flu-
 ctuantes, ut quæ per mutationes quidem moveantur,
 ac sursum deorsumque agitentur, aliasque aliter se
 habeant ; at quantum ad divinæ providentiæ ordi-
 nem et constitutionem fixæ et stabiles sint, etiamsi

⁸⁸ Matth. vii, 24. ⁸⁹ Psal. lxxvii, 49 ; Ephes. iv, 8. ⁹⁰ Exod. xv, 4. ⁹¹ Ainos v, 8.

(11) Καὶ οὐδὲ ἐπαύττας, etc. Billius : « ac ne audientes quidem fortasse lugens. »

(12) Προκύψαντες « Erumpentes, » velut ἐμδρουον vulva προκύπτειν, ait Plutarchus.

(13) Ἀρέσωσιν. Sic Reg. quinquæ, Pass., etc. Edit. ἀρέσωσι.

(14) Πειρασμῶν καύσωτος. Sic Reg. hm et Colb. 5. Edit. πειρασμοῦ καὶ καύσωτος.

(15) Εὐνοιοὶ. « Venales. » Billius, « viles. »

(16) Διὰ τὸν Λόγον. « Ob fidei doctrinam. »

(17) Καλυφθεῖσι θαλάσση. Sic Coisl. 4, et duo

Colb. Deest θαλάσση in pluribus mss. et in Par. edit. quæ habet, κατακαλυφθεῖσιν. Bas. edit. καταλη-
 φθεῖσιν.

(18) Ὅποι. Regg. hm, 1, ὅπη. Ald. et Herv. ὅπερ.

(19) Θανάτου. Hæc vox a Græco textu vulgare abest ; in omnibus tamen Gregorii mss. et in bibliorum codicibus non paucis legitur.

(20) Εὐθέων. Reg. 1, Colb. 6, διευθύνων. Oxon. ὀθύνων.

(21) Καθαίρων. Colb. 3, καθελών.

per contraria gradientur, Verbo quidem clara et perspicua, nobis autem incognita et obscura : qui potentes de sedibus deponit⁶³, et insuspicabilem diademate ornat⁶⁴; nam id quoque a divina Scriptura accipio : qui *infirmis et invalidis genibus fortitudinem imponit*⁶⁵, ac peccatoris et maligni brachia confringit⁶⁶ : **Σ** etenim hæc quoque ex alio sumo cantico, prout quodque memorizæ occurrit : multis videlicet locis cantionem mihi conficientibus, atque ad contexendam gratiarum actionem aliquid erogantibus. Qui dat ut impius nunc supra cedros habitum redactus : si quidem ipsius impietatem casto

XIII. Equis eorum, qui res divinas narrant, hæc pro dignitate decantabit, atque narrabit? *Quis loquatur potentias Domini, auditas faciet omnes laudes ejus*⁶⁷? Qua voce, aut qua dicendi facultate hoc miraculum adæquabit? Quis arma, et gladium, et bellum confregit⁶⁸? Quis capita draconum in aqua contrivit⁶⁹? Quis eum populis illis, quibus traditus est, in *escam dedit*? Quis procellam in auram statuit⁷⁰? Quis dixit mari, *Tace, obmutesce*⁷¹? et, in te confringentur fluctus tui⁷²: atque adeo confregit, cum haud diu intumuisse atque inferbuisse? Quis hoc nobis dedit, ut calcemus supra serpentes et scorpiones⁷³, non jam calcaneum occulte observantes⁷⁴, quemadmodum fert condemnatio, verum perspicue insurgentes, caputque, cujus proculcatione damnati sunt, attollentes? Quis iudicium et justitiam inopinato fecit⁷⁵? Quis virgam peccatorum non prorsus emisit, audendumne est dicere, in sortem justorum⁷⁶? an, quod eo moderatius est, in sortem eum cognoscentium?

XIV. Non enim ut justii traditi atque afflicti sumus : hoc enim paucis et raro contigit; ut, velut fortes athletæ, tentatorem ignominia perfundant : verum ut peccantes condemnati, ac postea misericordiam consecuti sumus, provide nimirum et patenter hactenus percussi, ut prudentiores efficeremur, atque hactenus castigati, ut ad eum nos ipsos convertamus. Argeit enim, sed non in furore : et corripuit, sed non in ira⁷⁷ : per utrumque videlicet benignitatem suam ostendens, hoc est, et per submonitionem, et per indulgentiam. Quis ille est, qui vindictam fecit in nationibus, increpationes in populis⁷⁸? Dominus fortis et potens, Dominus potens in bello⁷⁹.

⁶³ Luc. i. 52. ⁶⁴ Eccl. xi. 5. ⁶⁵ Job iv. 4. ⁶⁶ Psal. ix. 36. ⁶⁷ Psal. xxvii. 35. ⁶⁸ Psal. cv. 2. ⁶⁹ Psal. lxxv. 4. ⁷⁰ Psal. lxxiii. 13, 14. ⁷¹ Psal. cvi. 29. ⁷² Marc. iv. 39. ⁷³ Job xxxviii. 11. ⁷⁴ Luc. x. 19. ⁷⁵ Gen. iii. 15. ⁷⁶ Psal. cxviii. 121. ⁷⁷ Psal. cxiv. 3. ⁷⁸ Psal. vi. 2 : xxxvii. 2. ⁷⁹ Psal. cxlix. 7. ⁸⁰ Psal. xxxiii. 8.

(22) *Περιτιθείς.* « Circumponit, præstat. »

(23) *ᾠδῆς.* Sic Regg. hm, l, tres Colb. Deest in edit. Billius, « scripturæ loco. » Combefisius qui varias lectiones colligit, hanc sibi vocem, *ᾠδῆς*, non placere testatur, nec congruere putat cum his quæ ex Isaia, ut ipsi videtur, præcedunt; sed fallitur. Nihil hic descriptum ex Isaia, sed ex Job iv. 4, vel ex psal. xxxvi. 17, atque hæc ex alio cantico petita scribit Gregorius, respiciens ad verba cantici Moysis et Mariæ. Sicque ex diversis canticis et Scripturæ locis, prout occurrebant, suum se ait conficere *χαριστήριον*.

δῆμασι· παρὰ γὰρ τῆς θαλάσσης καὶ τοῦτο λαμβάνω Γραφῆς· ὀνόμασι ἐδυνατοῦσι θάρσος περιτιθείς (22), καὶ συντριβῶν ἀμαρτωλοῦ καὶ ποτηροῦ βραχίονας καὶ ταῦτα παρ' ἄλλης ᾠδῆς (23), ὅπως ἂν ἕκαστον ἐπὶ τῆ μνήμῃ, πολλῶν συμπληρούμετων μοι τῶν ᾠδῶν, καὶ συνερανίζόντων (24) τὸν χαριστήριον (25)· ὁ διδοὺς ὁρᾶσθαι τοῦ ἀσεβοῦς καὶ τὴν ὑπὲρ τὰς κέδρους ἔπαρσιν, καὶ τὴν εἰς τὸ μηκέτι εἶναι καθαίρασιν· ὅταν αὐτοῦ παρελθεῖν δυνηθῶμεν τάχει· καὶ ἀσφαλεῖα ποδῶν τὴν ἀσέβειαν.

elatus conspiciatur⁸⁰, nunc dejectus, atque in nihil ac celeri pede præterite possimus.

II'. Τίς ταῦτα πρὸς ἀξίαν ἔσεται, καὶ διηγήσεται τῶν τὰ θεῖα διηγουμένων; *Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας τοῦ Κυρίου, ἀκουστάς ποιήσει πάσας τὰς αἰτήσεις αὐτοῦ*; τίνα φωνὴν, ἢ τίνα λόγου δυναμιν ἐξισώσει τῷ θαύματι; *Τίς συνέτριψεν ὄπλον* (26), καὶ *ρομφαίαν*, καὶ *πόλεμον*; *Τίς συνέθλασε τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος*; *Τίς ἔδωκεν αὐτὸν βρῶμα λαοῖς*, οἷς καὶ *παρέδωκε*; *Τίς ἔστησεν εἰς ἀβραν καταίγδα*; *Τίς εἶπε τῇ θαλάσῃ, Σιώπη, πεφίμωσο*; καὶ, Ἐν σοὶ συντριβήσεται σου τὰ κύματα· καὶ μέντοι καὶ συντριψάς, οὐκ ἐπὶ πολὺ μετεωρισθέντα καὶ ἀναξέσанта; *Τίς ἐπάνω ὕφειν καὶ σκορπίων πατεῖν ἐδωρήσατο*, οὐκ ἔτι λάθρα τὴν πτέρηναν τηρούντων, ὡς ἡ κατάκρισις, ἀλλὰ φανερώς (27) ἐπανισταμένων καὶ διαιρόντων τὴν κεφαλὴν, ἣν πατεῖσθαι κατεδικάσθησαν; *Τίς ὁ ποιήσας κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἀδόκητον*; *Τίς ὁ μὴ παντελῶς ἔπαφαις τὴν ῥάβδον τῶν ἀμαρτωλῶν, ἄρα θαρρήσαι γοῆ τῶν κλήρω τῶν δικαίων εἰπεῖν*; ἢ, ὁ τοῦτου μετριώτερον, τῶ κλήρω αὐτῶν (28) γινωσκόντων;

III'. Οὐ γὰρ ὡς δίκαιοι παρεδόθημεν, τοῦτο γὰρ ὀλιγοὶ καὶ ὀλιγάκις (29)· ἐν', ὡς ἀθληταὶ γενναῖοι, τὸν πειραστὴν κατασχύνωσιν (30)· ἀλλ' ὡς ἀμαρτάνοντες κατεκρίθημεν, εἶτα ἠλεήθημεν κηδεμονικῶς (31) τε καὶ πατρικῶς, ὅσον σωφρονισθῆναι, πληγέντες, καὶ ὅσον πρὸς αὐτὸν ἐπιστρέφαι νοουθετηθέντες. Ἠλεγξε μὲν γὰρ, οὐ τῷ θυμῷ δέ· καὶ παιδεύκε μὲν, οὐ τῇ ὀργῇ δέ· δι' ἀμφοτέρων δεικνύς τὸ φιλόνηρον καὶ τῆς ὀπομνήσεως, καὶ τῆς ἀνέσεως. *Τίς ὁ ποιήσας ἐκδίκησιν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ἐλεγμοὺς ἐν τοῖς λαοῖς, Κύριος κραταῖς καὶ δυνατός,* D *Κύριος δυνατός ἐν πολέμῳ.*

(24) *Συνερανίζόντων.* « Simul conferentibus. »

(25) *Χαριστήριον.* Subaud. λόγον.

(26) *Ὅπλον.* « Scutum. » Billius, « arma. »

(27) *Φανερώς.* « Palam, aperte. »

(28) *Αὐτόν.* Vitiose τὸν αὐτόν, in Herv. et Par. edit.

(29) *Ὀλιγάκις.* Par. in notis ex Oxon. et aliis duobus addunt. πάσχουσι.

(30) *Κατασχύνωσιν.* Reg. h, κατασχύνωμεν. melius.

(31) *Κηδεμονικῶς.* « Provide, benigne, salubriter. »

1Ε'. Μίαν εὐρίσκω φωνήν, ἐν μέλος, των παρόντων πως ἄξιον, ἣν Ἰσαίας πρὸς ἡμῶν ἀνεφθέγγετο, σφόδρα τῷ νῦν καιρῷ πρόπουσαν, καὶ τῷ μεγέθει τῆς εὐεργεσίας ἀμιλλώμενην· Εὐφραίνεσθω (32) ὁ οὐρανὸς ἄνωθεν, καὶ αἱ νεφέλαι βραδέτωσαν δικαιοσύνην· ῥηξάτω (33) τὰ ὄρη εὐφροσύνην, καὶ οἱ βουνοὶ ἀγαλλίασιν· ἐπαὶ καὶ κτίσις πᾶσα, καὶ δυνάμεις οὐράνιοι, καὶ τῶν τοιούτων, ὡς γε δὴ ὁ ἐμὸς λόγος, συνεπαισθάνονται· οὐ γὰρ συστενάζει μόνον καὶ συνωδίνει δουλεύουσα τῇ φθορᾷ, τοῖς κάτω λέγω γινόμενοις τε καὶ ἀπογινόμενοις, ἀποκαταδοκοῦσα τὸ τέλος τούτων καὶ τὴν ἀποκάλυψιν, ἵνα καὶ αὐτὴ τότε τύχῃ τῆς ἐλπίζομένης ἐλευθερίας, ὡς νῦν ἀκουσα τούτοις προσδεδεμένη διὰ τὴν τοῦ δημιουργήσαντος δύναμιν, ἀλλὰ καὶ συνδοξάζει καὶ συναγάλλεται τοῖς τοῦ Θεοῦ τέκνοις εὐφραينوμένοις.

1Γ'. Τοιγαροῦν, οὐ γὰρ ἀφέξομαι θείων φωνῶν θεῖαν ἐξηγουμένους δύναμιν, ἀγαλλιάσθω ἔρημος, καὶ ἀνθεῖται ὡς κρίνον, ἡ χήρα χθὲς καὶ πρῶτη, ὡς γε ἐδόκει, καὶ ἀνανδρὸς Ἐκκλησία, καὶ πᾶς ὁ τῷ φθονερῷ καὶ ἀτερπεῖ χειμῶνι τῆς ἀσεβείας τέως συνεσταλμένος· ὅτι ἠλέησε Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ οὐκ ἐγκαταλείπειν· ὅτι ἐποίησε θαυμαστὰ πρᾶγματα, βουλήν ἀρχαίαν ἀληθινήν· ἡ δὲ ἦν, εὐδοκεῖν ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτὸν, καὶ τοὺς ἐλπίζοντας ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ· ὅτι συνέτριψε πύλας χαλκᾶς, καὶ μοχλοῦς σιδηροῦς συνέθλασεν· ὅτι διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐταπεινώθημεν, ἀλλ' ἀνεκλήθημεν (34), καὶ, τῆς παγίδος συντριβείσης, ἐβρῦσθημεν ἐν χέρτι τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς, καὶ τοὺς ταπεινοὺς τῇ καρδίᾳ παρακαλοῦντος Θεοῦ.

1Ζ'. Ὅρατε ὅπως πλέκω τὴν ψῆφον θεοῖς καὶ ῥήμασι καὶ διανοήμασι; καὶ οὐκ οἶδ' ὅπως ἄλλοις ἐπαίρομαι τε καὶ καλλωπίζομαι, καὶ ὡς περ ἐνθους ὕψ' ἡδονῆς γίνομαι· ἀτιμᾶζω δὲ ἅπαν ταπεινὸν καὶ ἀνθρώπινον, ἀλλὰ ἄλλοις συμβιδάζω καὶ συναρμύζω, καὶ εἰς ἐν ἅγῳ τὰ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος;

1Ε'. Πρῶτερον μὲν οὖν ἰδεῖν τοῦ Θεοῦ τὰ θαυμάσια Ἐνὼχ μετατιθέμενος, Ἥλιος ἀναλαμβανόμενος, Νῶε διασωζόμενος, καὶ διασωζόντων τὰ σπέρματα τῶν γένων (35), ἐν μικρῷ ξύλῳ τὸν κόσμον, φυγόντων οἰκουμένης ἐπίπλουςιν, ἐν ἡ γῆ κοσμηθῆναι πάλιν εὐσεβεστέροις οἰκητορσιν· Ἀβραὰμ καλούμενος, καὶ παιδί D παρ' ἠλικίαν τιμώμενος, εἰς πίστιν ἐτέρου τοῦ ἐπηγελημένου σπέρματος, καὶ τὸν μονογενῆ προσφέρων θυσιᾶν πρόθυμον, καὶ ἱερεῖον ξένον (36) ἀντὶ (37) τοῦ παιδὸς κομιζόμενος· παράδοξος (38) ἀσεδῶν ἀπώλεια,

³² Isa. xlv, 8; xlix, 13; Psal. lxxiv, 13. ³¹ Rom. xiii, 14. ³⁰ Isa. xxv, 4. ²⁹ Psal. cxlvi, 11. ²⁷ ²⁸ Galat. i, 15; II Cor. vii, 6. ²⁶ Gen. v, 24. ²⁵ ²⁴ et seq. ²³ Gen. xviii, 10 ²² Galat. iii, 16.

(32) *Εὐφραίνεσθω*. In Isaiā legitur, *Εὐφραίνεσθω*.

(33) *Ῥηξάτω*. Billins: « effundant. »

(34) *Ἀνεκλήθημεν*. « Revocati sumus. » A Billio omisium.

(35) *Γενῶν*. Alii: ἰδῶν.

(36) *Ἱερεῖον ξένον*, etc. « Alienam victimam, »

XV. Unam vocem, unum carmen, presentibus beneficiis quodammodo dignum reperio, illud scilicet, quod Isaias ante nos pronuntiavit, huic temporis mirifice congruens, et cum beneficii magnitudine contendens. Laetetur caelum desuper, et nubes stillent justitiam. Erumpant montes laetitiam, et colles exsultationem³⁰; quandoquidem etiam res omnes conditae, et caelestes virtutes, mea quidem sententia, huiusmodi rerum sensu afficiuntur: neque enim creatura simul tantum ingemiscit, et paritur, corruptioni serviens³¹, hoc est, iis qui in terra nascuntur, et intereunt, finem eorum et revelationem exspectans, ut ipsa quoque tunc sperata libertate potiatur, velut nunc his invita propter Creatoris potentiam alligata: sed simul etiam cum Dei B filiiis laetantibus gloriam ipsius praedicat, et exultat.

XVI. Quocirca, neque enim a divinis vocibus abstinebo, divinam potentiam commemorans, exsultet deserta, et floreat sicut lilium³², hoc est, Ecclesia, heri et nudius tertius, ut quidem videbatur, vidua, et viro carens, atque omnes, quos invida et inamœna impietatis hiems antea contraxerat: quoniam Deus plebem suam miseratus est³³, et hereditatem suam non dereliquit³⁴: quoniam res mirabiles fecit, consilium antiquum verum³⁵; hoc est, ut beneplacitum esset ipsi super timentes eum, et in iis qui sperant in misericordiis ejus³⁶: quoniam contrivit portas aereas, et vectes ferreas confregit³⁷: quoniam propter iniquitates nostras humiliati sumus³⁸, sed revocati sumus, ac laqueo contrito³⁹, per gratiam Dei qui nos vocavit, et humiles corde consolatur, liberati sumus⁴⁰.

XVII. Videtisne quo pacto divinis verbis ac sententiis canticum texam? atque haud scio quonam modo alienis me offeram et ostentem, ac prae voluptate velut numine corripiar; quidquid vero humile atque humanum est, contemniam, alia cum aliis compingens atque concinnans, eaque, quae ejusdem sunt Spiritus, in unum colligens?

XVIII. Ac prius quidem Dei miracula testabatur: Enoch, dum transferretur⁴¹; Elias, dum in sublime assumeretur⁴²: Noe, dum conservaretur, ac generum semina conservaret, in exiguo ligno mundum, orbis universi diluvium fugientium, ut terra rursus sanctioribus incolis ornaretur⁴³: Abraham, dum vocaretur⁴⁴, ac filio praeter aetatem donaretur⁴⁵, ad confirmationem nempe alterius seminis promissi⁴⁶, atque unigenitum offerret, sacrificium promptum et alacre, alienamque victimam

viii, 92. ³⁹ Isa. xxxv, 1. ³⁸ Psal. cii, 13. ³⁷ Psal. cvi, 16. ³⁶ Psal. cv, 43. ³⁵ Psal. cxliii, 7. ³⁴ IV Reg. ii, 11. ³³ Gen. vii, 1 sqq. ³² Gen. xii, 1

in comparatione filii, « inexpectatam; » nulla enim erat usitatio victimam quam aries. Non ergo beue Bill. « inusitatam. »

(37) *Ἀντὶ*. Akd., Herv., Par. καὶ ἀντὶ. Sed abest καὶ ab omnibus codd.

(38) *Παράδοξος*. « Stupendus, novus ac mirabilis. »

filii .oco accēpiens ⁹⁷: mirabilis impiorum interitus, **86** igne et sulphure obrutorum, mirabilis etiam piorum furtum, et salis columna, conversionem ad vitium traducens, de eaque velut triumphum agens: Joseph item, dum venderetur, et amaretur, et pudicitiam coleret, sapientiaque a Deo donaretur, et liberaretur, et potentiam obtineret ⁹⁸, majorisque dispensationis causa, dispensatoris munere fungeretur ⁹⁹: Moses, dum Dei conspectu dignus haberetur ¹, legesque acciperet, et ferret ², et Pharaonis Deus efficeretur, et Israelitis ad promissionis terram dux esset: numerosa Ægyptiorum flagra, atque eorum, qui laboribus premebantur, inter medios Ægyptos conservatio ³. Mare item, tum ad virgæ ictum cedens, tum ad sermonem mittens, hos autem, ut ipsius natura ferebat, inundans atque obruens. ⁴

XIX. Aliaque omnia quæ hæc secuta sunt; nimirum nubis columna interdiu obumbrans, ignis columnam noctu splendorem asserens, atque ambæ iter præmonstrantes ⁵: panis in deserto pluvie instar fusus, obsonium e cælo missum; ille necessitati correspondens, hoc etiam supra necessitatem impertitum ⁶: aqua e petra, partim emanans, partim edulcata ⁷: Amalec per orationem atque arcanam et mysticam manuum figuram victus et profligatus ⁸. Sol stans, et luna retenta ⁹, et Jordanis cursus interciscus ¹⁰; muri sacerdotum circuitu, ac tubarum clangore, numerique viribus concussi atque subversi ¹¹. Terra et vellus, vicissim compluta, et sicca remanentia ¹²: in crinibus situm robur, integro exercitui par ¹³: pauci delecti milites lambentes, qui victores fore creduntur, ac juxta spem de se conceptam vincunt, exiguus, inquam, muneris multa hominum millia ¹⁴. Quid autem me omnia sigillatim enumerare necesse est, quæ per Christum ipsum, salutiferæ præsentis suæ atque incarnationis tempore; quæ etiam post illum ac per illum a sacrosanctis ipsis Apostolis verbique ministris mirifice gesta sunt? Quot ea libri et memorie circumferunt?

XX. At, quæ nunc acciderunt, *venite, audite, et narrabo, omnes qui timetis Deum* ¹⁵. ut divinæ po-

Α πυρι καὶ θείῳ (39) κατακλυσθέντων (40), εὐσεβῶν κλοπῇ (41) παραδοξότερα, στήλη ἀλδς τὴν πρὸς τὸ κακὸν ἐπιστροφῆν θριαμβεύουσα· Ἰωσήφ τε πιπρασκόμενος, καὶ ἐρώμενος, καὶ σωφρονῶν, καὶ παρὰ Θεοῦ σοφισζόμενος, καὶ ἐλευθερούμενος, καὶ δυναστεύων, καὶ σιτοδοτῶν (42) ἐπ' οἰκονομίᾳ μείζονι· Μωϋσῆς θεοφανείας ἀξιούμενος, καὶ νομοθετούμενος καὶ νομοθετῶν, καὶ Θεὸς Φαραὼ γινόμενος, καὶ πρὸς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας τῷ Ἰσραὴλ ἐξηγούμενος· Αἰγυπτίων τε ἀριθμούμεναι μάστιγες (43), καὶ σωτηρία τῶν πονουμένων ἐν μέσοις τοῖς Αἰγυπτίοις· θάλασσα τε ὑποχωροῦσα ῥάβδῳ (44), καὶ συνιοῦσα λόγῳ, καὶ τοὺς μὲν ὡς ξηρὰ παραπέμπουσα, τοὺς δὲ (45) κατὰ τὴν φύσιν ἐαυτῆς ἐπιβρέουσα.

B 19. Τὰλλα τε, ὅσα (46) τούτοις ἐπηκολούθησε, στύλος νεφέλης ἐπισκιάζων ἡμέρας, στύλος πυρὸς φωτίζων νυκτὸς, καὶ ὀδηγοῦντες ἀμφότεροι· ἄρτος ὑόμενος ἐν ἐρήμῳ, ἕβρον ἐξ οὐρανοῦ πεμπόμενον· ὁ μὲν τῇ χρεῖᾳ σύμμετρος, τὸ δὲ καὶ ἕπῃ τὴν χρεῖαν· ὕδωρ ἐκ πέτρας, τὸ μὲν ἐκδιδόμενον, τὸ δὲ γλυκαίνόμενον· Ἀμαλὴκ εὐχῇ καταπολεμούμενος, καὶ χειρῶν ἀποβρῆτῳ καὶ μυστικῷ σχήματι (47)· Ἡλίας τε (48) ἰστάμενος, καὶ σελήνην κατεχομένην, καὶ Ἰορδάνης ἀνακοπτόμενος· τελεῖα κατασειόμενα ἱερέων περιόδῳ, καὶ σαλπύγγων ἤχη, καὶ ἀριθμῶ δύναμιν ἔχοντι (49)· γῆ καὶ πόκος, ἐναλλάξ ὑόμενα τε καὶ ἄβροχα διαμένοντα· δύναμις ἐν θριβί, στρατιᾶς ὄλης ἀντίρροπος· λογάδες ὀλίγοι λάπτοντες, καὶ νικᾶν πιστευόμενοι, καὶ νικῶντες, κατὰ τὰς ἐλπίδας, ὁ βραχὺς ἀριθμὸς (50) τὰς πλείονας χιλιάδας. Τί με δεῖ καταριθμεῖν ἕκαστα, ὅσα δι' αὐτοῦ Χριστοῦ (51) κατὰ τὴν σωτήριον αὐτοῦ παρουσίαν καὶ σάρκωσιν, ὅσα μετ' ἐκείνων τε καὶ δι' ἐκείνου τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις αὐτοῦ, καὶ ὑπηρέταις τοῦ λόγου τεθαυματούργηται; Πόσαι ταῦτα καὶ βίβλοι καὶ μνήμαι φέρουσι;

C K' Τὰ δὲ δὴ νῦν (52), δεῦτε, ἀκούσατε, καὶ διηγήσομαι (53), πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Θεόν,

⁹⁷ Gen. xii, 10-13. ⁹⁸ Gen. xix, 24, 26. ⁹⁹ Gen. xxxvii, 28; xxxix, 8; xli, 41 sqq. ¹ Exod. iii, 2. ² Exod. ix, 2 seqq. ³ Exod. vii, 1 et seqq. ⁴ Exod. xiv, 21, 27. ⁵ Exod. xiii, 21. ⁶ Gen. xvi, 14. ⁷ Exod. xvii, 6; xv, 25. ⁸ Exod. xvii, 11. ⁹ Josue x, 12. ¹⁰ Josue iii, 13. ¹¹ Josue vi, 6. ¹² Jud. vi, 37. ¹³ Jud. xvi, 17. ¹⁴ Jud. vii, 5. ¹⁵ Psal. lxxv, 16.

(39) Πυρι καὶ θείῳ. « Igne et sulphure. » Billius: D « sulphureo igne. » Verum cum Gregorius Scripturæ verba religiose servaverit, hæc itidem servare debuisset interpretis.

(40) Κατακλυσθέντων. « Quasi diluvio obrutorum. »

(41) Κλοπή. Clarius in Elia Billius, « subductio. » Lothi nempe ac ejus familiæ, qui per angelos quasi furtim educti sunt.

(42) Καὶ σιτοδοτῶν. « Frumenta annonamque distribueret. »

(43) Ἀριθμούμεναι μάστιγες. « Celebria Ægyptiorum flagella. » Sic orat. iii, n. 6, suam parviam Bethlehem opponit τῆς ἀριθμουμένης τῶν πόλεων, « claris urbibus. »

(44) Ὑποχωροῦσα ῥάβδῳ. « Virgæ cedens. » Non legitur a Moyse virga mare percussam.

(45) Τοὺς δέ. Reg. b et Montac. τοὺς δέ.

(46) Τὰλλα τε ὅσα. Plerique codd. et Reg. l, τὰλλα δ' ὅσα.

(47) Μυστικῷ σχήματι. Par. et Montac. in notis de crucis signo interpretantur.

(48) Ἡλίας τε. Sic scripti libri. Deest τε in Par.

(49) Ἀριθμῶ δύναμιν ἔχοντι. Combef. « Septenario nimirum ac mysticæ significationis, ex qua illi vis inerat. »

(50) Ὁ βραχὺς ἀριθμὸς. Colb. k, οὐ πολὺς ἀριθμὸς.

(51) Δι' αὐτοῦ Χριστοῦ. Montac. διὰ τοῦ Χριστοῦ.

(52) Τὰ δὲ δὴ. Regg. a, d, Ταῦτα δὲ δὴ.

(53) Διηγήσομαι. Addunt editi omnes, ὅμην. Deest tamen in omnibus penè codicibus.

δπως ἀν γνῶ γενεὰ ἑτέρα, καὶ διαδοχαὶ γενεῶν, τῆς τοῦ Θεοῦ δυναστείας τὰ θαύματα. Ἐπεὶ δὲ οὐχ οἶόν τε ταῦτα δηλῶσαι, μὴ τὸ τοῦ κινδύνου παραστήσαντας μέγεθος· τοῦτο δὲ οὐχ οἶόν τε, μὴ τὸ τοῦ τρόπου κακότηδες διελέγξαντας, καὶ ἐξ οἶων ἀρχῶν καὶ τῆς κακίας σπερμάτων ἐπὶ τὴν κακοδαιμονίαν τοσαύτην ἐξέπεσε, κατὰ μικρὸν (54) τὴν ἀσέβειαν συναυξήσας, ὡς περ τὸν ἰὸν τῶν ἐρπετῶν καὶ τῶν θηρίων ὅσα πικρότατα, πάντα μὲν οὖν (55) ἐκτραγυδεῖν τὰ ἐκείνου βίβλους καὶ ἱστορίαις παρήσομεν· οὐ γὰρ ἡμῖν γε σχολὴ μακρότερα τῆς παρουσίας ὑποθέσεως βραχυδεῖν· αὐτοὶ δὲ ὀλίγα ἐκ πολλῶν διελθόντες, στηλογραφίαν ὡς περ τινὰ τοῖς μεθ' ἡμᾶς καταλείβομεν ἐπὶ τὰ κυριώτατα καὶ περιφανέστατα (56) τῶν κατ' ἐκεῖνον τῷ λόγῳ χωρήσαντες.

KA'. Ἐκεῖνος ἐν μὲν καὶ πρῶτον (57), ὑπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίου σωθεὶς, ἄρτι παρὰ τοῦ πατρὸς διαδεξαμένου τὸ κράτος (ἤνικα τὸ στρατιωτικὸν ἐξωπλίσθη κατὰ τῶν ἐν τέλει, καινοτομοῦν φόβῳ καινοτομίας, καὶ διὰ νέων προσπατῶν καθίστατο τὰ βασιλεία) καὶ σωθεὶς γε (58) σὺν τῷ ἀδελφῷ σωτηρίαν ἄπιστον καὶ παράδοξον, οὔτε τῷ Θεῷ χάριν ἔσχε τῆς σωτηρίας, οὔτε τῷ βασιλεῖ, δι' οὐ σέσωστο· ἀλλ' ἀμφοτέροις ὤφθη κακός, τῷ μὲν ἀποστασίαν ὠδίνων, τῷ δὲ ἐπανάστασιν.

KB'. Ὁ δὲ μοι πρὸ τούτων (59) εἰπεῖν ἀναγκαῖον, διαίτης μὲν καὶ θεραπείας ἐν τινι τῶν βασιλικῶν (60) χωρίων ἤξιοῦντο βασιλικῆς παρὰ τοῦ φιλανθρωποτάτου βασιλέως, ὡς τοῦ γένους λείψανα τῆ βασιλείᾳ τηροῦμενοι· ὁμοῦ μὲν ἀπολογίαν ἐπινοοῦντος τῶν νεωτερισθέντων ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας, ὡς οὐ κατ' ἐκεῖνου γνώμην τετολμημένων· ὁμοῦ δὲ καὶ τὸ μεγαλόψυχον ἐπιδειξασθαι ζητοῦντος τῆ κοινωνία τῆς βασιλείας· καὶ τρίτον, τὴν ἀρχὴν καταστήσασθαι ταῖς προσθήκαις βεβαιωτέραν, ἔπερ ἦν (61) διανοουμένου ῥηστότερα ἢ σοφώτερα.

KΓ'. Ἐπεὶ δὲ ἦγον ἀπὸ πάντων (62) σχολὴν, τῆς

¹⁶ Psal. LXXVII, 6.

(54) Κατὰ μικρὸν. Reg. bm, κα. κατὰ μικρὸν.
(55) Πάντα μὲν οὖν. Ita Colb. k. Deest οὖν, in Par.

(56) Περιφανέστατα. « Notissima, famosissima, atrocissima. » Billins, « nobilissima. » Minus recte, cum hic agatur de flagitiis viri, qui nihil dignum laude gessit.

(57) Ἐκεῖνος ἐν μὲν καὶ πρῶτον. Sic magno consensu codices : « Ille, quod quidem unum primumque est, a magno Constantio servatus. » Savil. legit ἐκεῖνο.

(58) Καὶ σωθεὶς γε. Quo tempore, anno videlicet 338, cædes principum Constantinianæ familiæ contigit, Julianum tam septennis servatus est, vel annuente, vel dissimulante Constantio. Nec enim jubente eo servatum Julianum, dicere sinunt scriptores, qui cædem principum in Constantium rejiciunt; non modo Zozimus, et Julianus ipse *Ad Athenienses*, p. 497, verum etiam Athanasius *Ad monachos*, Hieronymus in *Chronico*, etc. Servatus

A *tentia miracula cognoscat generatio altera* ¹⁶, et generationum successiones. Quoniam autem ea, nisi periculi magnitudine velut ob oculos posita, declarari **87** nequeunt; hoc vero fieri non potest, nisi morum istius pravitatem ostenderimus, quibus que ex principiis, vitiique seminibus, in perditam hanc et profligatam amentiam prolapsus fuerit, impietatem suam, non secus ac sævissimi quique serpentes et feræ venenum, paulatim augens, omnia quidem illius scelera tragicis verbis exaggeranda ad libros historiasque remitteremus; neque enim nobis vacat longius quam præsentis instituti ratio ferat, sermonem producere; ipsi autem pauca e multis commemorantes, quasi in columna insculptam ipsius ignominiam posteris relinquemus, ad præcipua illius notissimaque flagitia sermonem conferentes.

B **XXI.** Unum igitur et princeps illius facinus hoc est, quod a magno Constantio, qui patri nuper in imperio successerat, salutem consecutus (tum scilicet, cum exercitus, rerum novarum metu res novas moliens, adversus proceres arma cepit, ac per novos præfectos aulicæ res constituebantur); et quidem salutem inopinatam et incredibilem cum fratre consecutus, nec Deo ob salutem, nec imperatori, per quem salutem acceperat, gratiam habuit: ne rum utriusque nequam et improbum se præbuit, illi mimirum defectionem, huic rebellionem parturiens.

C **XXII.** Quod autem necessario mihi prius exponendum est, splendidissimo quidem victu cultuque in imperatoria quadam domo ab humanissimo imperatore digni habebantur, ac velut generis reliquiæ ad imperium servabantur. Id autem ea mente faciebat, primum ut se de iis rebus quæ in imperii sui auspiciis designatæ fuerant, purgaret, tanquam de ipsius consilio ac voluntate haudquaquam perpetratis; deinde ut eos ad imperii societatem ascendendo magnitudinis animi argumentum præberet; postremo, ut principatum his incrementis firmiter redderet: quod quidem hominis erat benigne magis quam sapienter cogitantis.

XXIII. Cum autem omni negotio vacarent, tum

D porro Julianus in primis cura Marci Arethusi, de quo Gregorius postea n. 91; cui consentiunt acta Basilii presbyteri Ancyran, quæ Bollandus refert in diem Martii 22, ubi S. martyr his verbis Apostolatam increpat: « Non es reveritus altare, quo salvatus fuisti. » Deinde Frumentino comiti Scutariorum, de Juliano: « Non est recordatus, quomodo (Deus) eruerit eum a morte per sanctos suos sacerdotes, abscondens eum sub sancto et admirabili ecclesiæ altari. »

(59) Πρὸ τούτων. Reg. bm, περὶ τούτων.

(60) Ἐν τινι... βασιλικῆς. Deest βασιλικῆς in Reg. bm. Vocem hanc legit Socrat., *Hist.*, lib. v, c. 2, additque « donum illam fuisse palatium in macello ad Argæum montem haud procul ab urbe Cæsarea. »

(61) Ὁσπερ ἦν. Sic codd. Mallet Montac. ἄπερ ἦν.

(62) Ἦγον ἀπὸ πάντων, etc. « Cum vitam privatam procul ab omni publico munere agerent, tum quod imperium abesset, » etc.

quod imperium eos ad huc moraretur, atque in cogitatione duntaxat et meditatione esset, tum quod aetas et spes nondum eos secundis dignitatibus admo-
veret, **SS** utebantur illi quidem aliarum quoque artium præceptoribus, nempe patruo imperatore omni orbicularis disciplinæ genere ipsos erudiante. Verum nostræ philosophiæ impensius operam dabant, non huic solum, quæ in verbis et doctrina versatur, sed illi etiam quæ pietatem in moribus positam habet. Atque et cum optimis quibusque viris consuetudinem habebant, et elegantissimis actionibus, ac luculentum virtutis specimen præ se ferentibus, incumbebant. Quinetiam in clerum se ipsos ascripserunt, adeo ut divinos quoque libros plebi lectitarent, non minus id sibi amplum et honorificum esse existimantes, quam aliud quidvis, imo omnium ornamentorum maximum præstantis-

μὲν βασιλείας μελλούσης ἔτι καὶ μελετωμένης, τῆς δὲ ἡλικίας ἅμα καὶ τῆς ἐλπίδος ταῖς δευτέρας τῶν ἀρχῶν (63) οὐ προσαγοῦσης, ἐχρῶντο μὲν καὶ τῶν ἄλλων παιδευταῖς (64) μαθημάτων, πᾶσαν τὴν ἐγκύκλιον παιδευσιν (65) ἐκπαιδευόντος αὐτοῦς τοῦ θεοῦ (66) καὶ βασιλέως· ἐχρῶντο δὲ καὶ τῇ καθ' ἡμᾶς φιλοσοφίᾳ πλέον, οὐ τῇ περὶ λόγους μόνον, ἀλλ' ὅση καὶ διὰ τῶν ἡθῶν ἔχει τὸ εὐσεβές· ἀνδρῶν τε τοῖς σπουδαιωτάτοις (67) προσομιλοῦντες, καὶ πράξεων ταῖς χαριεστάταις (68), καὶ πολλὴν ἐχούσαις τῆς ἀρετῆς τὴν ἐπίδειξιν· τῷ μὲν γὰρ κλήρῳ φέροντες ἑαυτοῦς ἐγκατέλεξαν, ὥστε καὶ τὰς θείας ὑπαναγινώσκειν τῷ λαῷ βίβλους, οὐδενὸς ἑλαττον εἰς δόξαν αὐτοῖς τοῦτο εἶναι νομίζοντες, ἀλλὰ καὶ πάντων μείζον καλλώπισμα τὴν εὐσεβείαν.

XXIV. Jam sumptuosissimis quoque martyrum monumentis et votivorum donorum munificentis, omnibusque aliis rebus, quibus divinus timor insignitur, sapientiæ studium Christi que amorem declarabant: alter quidem vere et serio pietatem profectens; quamvis enim natura ferocior ac fervidior esset, vere tamen ac sincere pietatem colebat; alter autem tempus redimens, ac sub mansuetulinis specie atque obtentu morum pravitate occultans. Quod quidem ex eo conicere licebit, neque enim miraculum, quod tum accidit, silentio præterire queam, utpote memoria inprimis dignum, atque possit.

ΚΔ'. Μαρτύρων τε μνήμασι (69) πολυτελεστάτοις, καὶ ἀναθημάτων φιλοτιμίαις, καὶ πᾶσιν οἷς ὁ θεὸς φόβος χαρακτηρίζεται, τὸ φιλόσοφον καὶ φιλόχριστον κατεμήνυον· ὁ μὲν, καὶ κατ' ἀλήθειαν εὐσεβῶν· καὶ γὰρ ἦν, εἰ καὶ τὴν φύσιν θερμότερος, ἀλλ' οὖν γνήσιος εἰς εὐσεβείαν· ὁ δὲ, τὸν καιρὸν ἐξωνοῦμενος, καὶ κρύπτων ἐν ἐπιεικείας πλάσματι (70) τὸ κακόηθες. Τεχμήριον δὲ· καὶ γὰρ οὐκ ἂν δυναίμην παραδραμεῖν τὸ συμβᾶν θαῦμα, σφόδρα τε δν (71) μνήμης ἄξιον, καὶ πολλοὺς παιδεύσαι τῶν ἀσεβῶν δυνάμενον.

XXV. Martyribus, ut diximus, ambo laborabant, munificentiaque et liberalitate præclare inter se contendebant, tum multarum manuum opera, tum multis impensis ædem sacram exstruentes. Verum quoniam non pari voluntate animique instituto in hoc opus incumbebant, idcirco nec in eundem quoque finem labor utriusque progrediebatur. Etenim alterius, hoc est, fratris natu majoris, opus perficiebatur, atque ex ratione procedebat, Deo videlicet manus illud libenter admittente, velut Abelis sacrificium, recte et oblatum et divisum¹⁷: atque hæc oblatio veluti quædam primogeniti consecratio

ejusmodi, ut impiorum multis documento esse

¹⁷ Gen. iv, 4.

(63) Δευτέρας τῶν ἀρχῶν. Cæsaris dignitatem, vel militaria imperia significat, quibus ob teneram ætatem impares erant.

(64) Παιδευταῖς. Nicole in Grammatica, Ecebolio in Rhetorica, juxta a Socrate, lib. iii, c. 1.

(65) Ἐγκύκλιον παιδευσιν. Disciplinarum orbem, « Encyclopediam » appellant.

(66) Τοῦ θεοῦ. « Patruo, » non « avunculo » cum Bill. Siquidem non materna, sed paterna erat cognatio. Utriusque enim parentes gerunt fratres erant; nempe Constantinus pater Constantii, et Julius Constantius pater Juliani; sicque fratres patruales erant Julianus et Constantius.

(67) Σπουδαιωτάτοις. « Cum optimis » atque etiam « doctissimis. » Utrumque Græca significant.

(68) Χαριεστάτοις. Tres Colb. γρηγοριώτατοις, idque etiam scribitur in ora Reg. bu.

(69) Μαρτύρων τε μνήμασι. In ora Reg. y,

μνήμασι. Theod., Hist., lib. iii, c. 2, σηκὸν ἰδομήσατο, « Basilicam exstruxit. » Sozom., lib. v, c. 2, τάφον Μάμα τοῦ μάρτυρος, « sepulcrum Mamæ, » vel, « Mamantis martyris, » etc.

(70) Πλάσματι. Juliani hypocrisis non tantum Gregorius, Socrates, Sozomenus, verum etiam ipsi Juliani laudatores testantur, ut Ammianus lib. xxii, p. 208, et Libanius Or. 12.

(71) Σφόδρα τε δν. Sic Regg. hu, I, Colb. 3. Deest in nonnullis δν, in aliis τε, in paucis utrumque.

(72) Ξεῖρι πολλῇ. Comb. « Operarum copia et sumptu. »

(73) Πρωτοτόκου. Reg. I, Colb. 3, Coisl. 1, πρωτοτόκων.

(74) Ἀτιμίαις. Colb. 3, τιμωρίας.

(75) Μαρτυρομένης. Sic Regg. I, bm, etc. Editi vero omnes, et codices pauci, μαρτυρουμένης.

καὶ μικροῖς μηνύμασι τὰ μεγάλα προκηρυττούσης, ἄλλως περὶ τὴν Κρίν θυσίαν ὁ τῶν μαρτύρων Θεὸς ἀπέμπετο.

ΚΓ'. Καὶ ὁ μὲν ἐπόνει, ἡ δὲ γῆ (76) τὸ πονηθὲν ἀπεσείετο. Καὶ ὁ μὲν ἐφιλονεῖκει μᾶλλον, ἡ δὲ ἀπηξίου δέχεσθαι θεμελίους τοῦ σαθροῦ (77) πρὸς εὐσέβειαν, οἷα βοῶσα τὸν ἐσόμενον ἐξ ἐκείνου σεισμὸν (78), καὶ τιμῶσα τοὺς μάρτυρας τῆ περὶ τὸν ἀσεβέστατον ἀτιμία. Τοῦτο τὸ ἔργον προφητεία τις ἦν τῆς ὑστερον (79) τοῦ ἀνδρὸς αὐθαδείας καὶ ἀπονοίας, καὶ τῆς εἰς μάρτυρας ἀτιμίας, καὶ περὶ τοὺς ἁγίους οἴκους παρανομίας· τοὺς μὲν ἄλλους λαμβάνουσα, τὸν δὲ διώκτην πύρρῳθεν προδιώκουσα, καὶ τὰ τῆς ἀσεβείας ἐπιχειρήματα προσημαινουσα (80).

ΚΖ'. Ὁ ψυχῆς σοφῆς εἰς τὸ κακοποιῆσαι, τὴν δὲ ἰδίαν οὐ φευγούσης βίανον! Ὁ Θεοῦ τὸ μέλλον κηρύττοντος, ἵνα ἡ ἀνακόψῃ (81) τὴν ἀσέβειαν, ἡ δείξῃ τὴν πρόγνωσιν! Ὁ παραδίδου μὲν, ἀληθοῦς δὲ (82) πλεον ἢ παραδίδου θαύματος! Ὁ τῆς τῶν μαρτύρων φιλαδελφίας (83)! Οὐκ ἐδέξαντο τιμὴν τοῦ πολλοῦ μάρτυρας ἀτιμάσαντος· οὐ προσήκοντο (84) δῶρον τοῦ πολλοῦ ἀθλητῆς ἀποδείξαντος, μᾶλλον δὲ φρονήσαντος (85) καὶ αὐτῆς (86) τῆς ἀθλήσεως· ἡ, τό γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, οὐκ ἤνεγκαν μόνοι μαρτύρων ὑβρίζεσθαι, τῶν ἄλλων (87) ὁσίοις χεραὶ τεθησομένων τε καὶ θεραπευθησομένων, οὐδὲ δοῦναι τῷ σοφιστῇ τῆς κακίας ταῖς ὑβρεσιν ἐγκαυχήσασθαι· ἵνα μὴ παρὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς τὰ μὲν ἀνιστῆται μαρτύρων μνήματα, τὰ δὲ καταλύηται· καὶ οἱ μὲν τιμῶνται μάρτυρες, οἱ δὲ ἀτιμάζονται (88), μικρὸν φθασούσης τῆς ἐν σχήματι τιμῆς τὴν ἀληθινὴν ἀτιμίαν· μηδὲ πρὸς τῷ μεγέθει τῆς ὑβρεως καὶ σοφῆς εἶναι νομίση παρ' ἑαυτῶν, λαθάνων, ὡσπερ ἀνθρώπους, οὕτω καὶ Θεὸν τὸν πάντων δεύτατον καὶ σοφώτατον, καὶ δρασσόμενον τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν, διὰ τοῦ φαινομένου προβλήματος· ἄλλὰ γινώσκωνοῦμενος, καὶ μὴ ὑπεραίρηται καταλαβανόμενος.

Ita Deum, qui omnium acutissimus et sapientissimus est, ac sapientes in astutia sua comprehendit¹⁰, per externam speciem fallens: verum consilia sua patere intelligeret, minimeque animo efferretur fraudem suam teneri sentiens.

¹⁰ Job v, 15.

(76) Ἡ δὲ γῆ. Sic melioris notæ codices. Par. ἡ γῆ δέ.

(77) Σαθροῦ. Billius, « ægra pietate præditi. » Comb. « exulcerati in pietatem. » Mallet, « pietate earentis. »

(78) Σεισμὸν. Non video, ait Comb., quid velit Billius qui vertit, « terræ motum. » Ecclesiæ potius, quam terræ motus fuit ingens illa tempestas, quam Julianus excitavit. Melius ergo sic reddideris: « Quasi futurum illo auctore motum clamans. »

(79) Τῆς ὑστερον. Collb. 6, τῆς εἰς ὑστερον.

(80) Προσημαινουσα. « Indicio prodens. »

(81) Ἴνα ἡ ἀνακόψῃ. Sic melioris notæ codices. Regg. a, b, quatuor Collb., Pass., ἐν ἡ. Reg. bu, ἐν ἀποκόψῃ, pro ἀνακόψῃ. Par. ed. ἐν ἀνακόψῃ.

(82) Ἀληθοῦς δέ, etc. « Verius, quam ut sua no-

erat. Alterius autem munus, proh implorum in hac quoque vita ignominiam, futuris rebus testimonium præbentem, ac per parva iudicia res magnas prænuntiantem, non secus ac Caini sacrificium, Deus martyrum repudiabat.

XXVI. Itaque ille quidem laborabat, sed terra, quod elaboratum fuerat, excutiebat. Ille vehementius adhuc obnitebatur; hæc hominis in pietate corrupti fundamenta capere detrectabat, tanquam motum eum, quem ipsius scelus allaturum erat, proclamans, ac per impiissimi hominis dedecus martyres honore afficiens. Hoc opus insequentis ipsius arrogantis et contumaciæ, ignominiaque in martyres, scelerisque in ædes sanctas vaticinium quoddam erat: aliis quidem incognitum, cæterum persecutorem eminens persequens, atque impietatis pœnas ante significans.

XXVII. O sapientem animam ad malefaciendum, suam autem cruciatum minime fugientem! O singularem Dei providentiam futura proclamantem, ut vel impietatem compesceret, vel præscientiam suam demonstraret! O miraculum, novum illud quidem et mirandum, sed tamen verius quam mirabilium! O insignem martyrum inter se charitatem! Honorem illius, qui multos martyres ignominia et dedecore affecturus erat, recusarunt: donum illius, qui multos athletas effecturus erat, vel potius ipsos quoque palæstra et decertatione per invidiam prohibiturus erat, non admisit: imo, ut verius loquar, non tulerunt sibi solis ex omni martyrum numero contumeliam inferri, cum aliæ ædes sacræ piis manibus construendæ atque colendæ essent, nec pravitate artificis ansam præbere de contumeliis sibi inustis gloriandi: ne ab eadem manu martyrum monumenta partim erigerentur, partim everterentur; ac martyrum alii quidem honore, alii autem contemptu et dedecore afficerentur, ficto nimirum ac simulato honore veram ignominiam paulum antevertente; neve præter contumeliæ magnitudinem sibi quoque ipsi sapiens videretur, ut homines,

vitæ existimationem hæcque hominum excedat. » Comb.

(83) Φιλαδελφίας. « O fraternam martyrum charitatem! »

(84) Προσήκοντο. Reg. u, προσήκον τὸ δῶρον.

(85) Φρονήσαντος. Ita Regg. b, hm, hu, l, duo Collb. Nonnulli vero cum ed. φρονήσαντος.

(86) Καὶ αὐτῆς. Alii legunt αὐτοῖς. Idem sensus, utro modo legas. Billius legit αὐτοῖς. Si legas αὐτῆς, vertendum: « Ipsius quoque palæstræ gloriam invideret. »

(87) Τῶν ἄλλων, etc. « Cum alii (martyres) piis manibus deponendi et colendi essent, extractis scilicet illorum monumentis, illatisque in ea sacris pignoribus. » Ita Comb. Recte quidem, ex tota rorum serie, constat.

(88) Ἀτιμάζονται. Alii, ἀτιμάζονται.

XXVIII. Et si enim ille martyr Deus **90** impietatem non repressit, nec scelus, quod meditabatur atque animo premebat, velut malum quoddam profluvium statim exsiccat, aut inhibuit, ob eas causas quas ipse pro ineffabili sua potentia gubernandique ratione cognitas et exploratas habet, per quam Amorrhæerum quoque iniquitatem cumulari atque expleri certo consilio permittebat ²⁰; tamen ut plerisque consuleretur, pravitatem illam odio et detestationi esse conveniebat, honoremque hunc rejici, ac Dei erga omnia quæ ipsi offeruntur, æquitatem et puritatem demonstrari.

XXIX. Nam qui Israeli impie se gerenti dixit, *Si obtuleris siliginem, vanum est; suffimentum abominatio mihi est* ²⁰: quippe etiam eorum Neomenias et Sabbata et diem magnum repudiat: neque enim se, cum plenus sit, ulla re humana et parva opus habere, ut indigne etiam oblati muneribus delectetur: et iniqui hominis oblati sacrificium, quamvis etiam vitulum mactet, quasi canem exsecratur ²¹, et thus quasi blasphemiam, ac meretricis mercedem a templo exterminat atque excutit, unumque illud sacrificium in pretio habet, quod puræ manus, et mens excelsa et ab omni vitiorum labe expiata, purissimo numini offerunt; quid mirum, si idem ne honorem quidem eum, quem iste scelerate ac scelestata mente offerebat, suscepit; ille, inquam, qui non humano more conspici, nec speciem externam spectat, verum occultum hominem ²², atque internam vitii vel virtutis officinam intuetur? Atque hoc quidem tale est. Quod si quis mihi minus fidei habendum putat, eos ipsos, qui spectaculo interfuere, testes producam: nam multos habeo, qui et ad nos hoc miraculum transmiserunt, et ad posteros transmittent.

XXX. Posteaquam autem ad virilem ætatem jam progressi, philosophiæ placita degustarunt (quod utinam nunquam fecissent!) dicendique facultatem, quæ ut probis et honestis virtutis instrumentum ac subsidium est, ita improbis et flagitiosis vitii stimulus efficitur, insuper assumpserunt, minime jam omni ex parte verbum prorsus secum ipse solus meditari poterat. Quin potius, quemadmodum ignem in materia latentem, etiamsi nondum in luculentam flammam attollatur, emicantes tamen scintillæ quædam, aut fumus e profundo subindicant; aut, si mavis, quemadmodum fontes illi, qui per specus **91** quosdam cum flatu volvantur, ac deinde arctissime compressi, nec liberum exitum habentes, multis terræ locis vaporem in sublime mittunt, taci-

²⁰ Gen. xv, 16. ²¹ Isa. i, 13. ²² Deut. xxiii, 18.

(89) *Ῥεῦμα*. Montac. legit *ρεῦματι*.

(90) *τὴν τε*. Bill. in Orat. Bas. τὴν γε.

(91) *Ἰὼν πολλῶν*. « Ut vulgo consuleretur ac multitudini. »

(92) *Προσφέρητε*. Reg. a, b, *προσφέρης*. Montac. *προσφέρεις*. In Isa. *φέρητε*.

(93) *Ὡς κυνός*. Kex. l, et Comb. *ὡς κύνα*.

(94) *Ὡς ἄνθρωπος*. Reg. bm, Comb. alii que non-

KH. Et si enim etiam tamen impietatem non repressit, nec scelus, quod meditabatur atque animo premebat, velut malum quoddam profluvium statim exsiccat, aut inhibuit, ob eas causas quas ipse pro ineffabili sua potentia gubernandique ratione cognitas et exploratas habet, per quam Amorrhæerum quoque iniquitatem cumulari atque expleri certo consilio permittebat ²⁰; tamen ut plerisque consuleretur, pravitatem illam odio et detestationi esse conveniebat, honoremque hunc rejici, ac Dei erga omnia quæ ipsi offeruntur, æquitatem et puritatem demonstrari.

KΘ. Ὁ γὰρ εἰπὼν ἀσεβοῦντι τῷ Ἰσραὴλ· Ἐὰν προσφέρητε (92) *σεμιδαλιν, μάταιον· οὐμίλαμα βδέλυγμά μοι ἐστὶ*· τὰς τε Νουμηνίας αὐτῶν καὶ τὰ Σάββατα, καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐ προσιέμενος· μηδὲ γὰρ δεῖσθαι, πλήρης ὡν, μηδεὶς τῶν ἀνθρωπίνων τε καὶ μικρῶν, ἵνα χαίρη καὶ τοῖς ἀναξίως προσφερομένοις· τὴν τε τοῦ ἀνόμου θυσίαν, κἂν ἢ μόσχος, ὡς κυνός (93) βδελυτόμενος, καὶ ὡς βλασφημίαν τὸν λίθον, καὶ ἀλλαγμὰ πόρνης ἐξηρῶν τοῦ ἱεροῦ καὶ ἀποσειόμενος, μόνην δὲ θυσίαν τιμῶν, ἣν καθαρὰ τῷ καθαρῶτάτῳ προσφέρουσι χεῖρες, καὶ νοῦς ὑψηλός τε καὶ ἡγνισμένος· τὸ θανατοῦν, εἰ μηδὲ τὴν ἐκεῖνου τιμὴν προσεδέξατο πονηρῶς τε καὶ μετὰ πονηρᾶς τῆς διανοίας προταγομένην, ὃ μὴ καθορῶν ὡς ἄνθρωπος (94), μηδὲ εἰς τὸ φαινόμενον βλέπων, ἀλλ' εἰς τὸν κρυπτόν ἄνθρωπον, καὶ εἰς τὸ ἔνδον τῆς καρδίας ἢ τῆς ἀρετῆς ἐργαστήριον; Τοῦτο μὲν δὴ τοιοῦτο· καὶ εἰ τις ἀπιστεῖ, τοὺς θεοαμύνομας αὐτοὺς ἐπιμαρτυροῦμεθα· πολλοὶ δὲ εἰσιν, οἳ καὶ ἡμῖν καὶ τοῖς ἔπειτα τὸ θαῦμα τοῦτο παρέπεμψάν τε καὶ παραπέμψουσιν

Λ. Ἐπεὶ δὲ εἰς ἄνδρας προΐοντες ἤδη τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ δογμάτων ἤψαντο (ὡς μήποτε ὤφελον!) καὶ τὴν ἐκ τοῦ λόγου προσελάμβανον δύναμιν, ἣ τοῖς μὲν ἐπιεικέσιν ἀρετῆς ὄπλον, τοῖς δὲ μοχθηροτέροις κέντρον κακίας γίνεται, οὐκέτι κατέχειν ὅλην τὴν νόσον οἶός τε ἦν, οὐδὲ παντελῶς τὸν τῆς ἀσεβείας ὄλον ἐν ἑαυτῷ μόνῳ φιλοσοφεῖν· ἀλλ' ὡς περ πῦρ ἐμφωλεῖον ὕλη, κἂν μήπω πρὸς φλόγα λαμπρὰν ἀρθῆ, σπινθηρὲς τινες ἐξάπτοντες (95) ἢ καπνὸς; ἐκ βάθους ὑποσημαίνουσιν· εἰ βούλει δὲ, τῶν πηγῶν αἱ σφραγῆδες τινὰς ὑποτρέχουσαι μετὰ πνεύματος, εἴτ' εὐρυχωρίαν οὐκ ἔχουσαι, οὐδὲ διέξοδον ἐλευθέραν, πολλαχοῦ τῆς γῆς ἀναφυσῶσι καὶ ὀπηχοῦσι κάτωθεν, ὑπὸ μὲν τῆς (96) τοῦ πνεύματος ἀνωθούμεναι, ὑπὸ δὲ τῆς ἀνωθεν βίας κατεχόμεναι τε καὶ ἀνακοπόμεναι· οὕτω καὶ αὐτὸς τὸ μὲν πολὺ τῆς ἀσεβείας κατ-

²² I Petr. iii, 4.

nulli addunt κατιδοί. « Qui non ita videt, ut homo perviderit. »

(95) *Ἐξάπτοντες*. Ita quinque Regii alii que plures. Reg. bm et Colb. k habent *ἐξάπτονται*.

(96) *τῆς*. Non inelegans hic articulus qui ad βίας referri potest; hunc tamen in nullo codice reperimus.

ἐκρυπτεν ὑπὸ τοῦ καιροῦ (97) καὶ τῆς τοῦ κρατοῦντος παιδαγωγίας· οὕτω γὰρ τὸ φανερώς ἀσεβεῖν ἦν ἀσφαλές· ἔστι δὲ ὅποι (98) καὶ παρεγύμνου τὸ τῆς γνώμης ἀπόρρητον τοῖς ὀξευτέροις τὴν ἀσέθειαν ἢ τὴν σύνεσιν· Ἐν τε τοῖς (99) πρὸς τὸν ἀδελφὸν λόγοις πλέον ἢ καλῶς εἶχεν, ὑπὲρ Ἑλλήνων διατεινόμενος (προφάσει δὴθεν ὡς τὸν ἦττω γυμνάζων λόγον, τὸ δὲ ἦν ὄντως γυμνασία κατὰ τῆς ἀληθείας), καὶ πᾶσι χαίρων οἷς ἀσεθῆς τρόπος χαρακτηρίζεται.

disputationibus quas cum fratre habebat, plus quam æquum erat, pro ethnicis contendens (hoc quidem prætextu quasi inferiore doctrinam exercitationis causa tueretur, cæterum revera adversus veritatem seipsam exercens); tum omnibus iis rebus gaudens, quibus morum impietas quasi certissimis quibusdam notis exprimitur.

ΑΑ'. Ἐπεὶ δὲ τὸν μὲν ἀδελφὸν ἢ φιλανθρωπία τοῦ αὐτοκράτορος ἀποδείκνυσι (1) βασιλέα, καὶ μέρος οὐκ ὀλίγον ἐγχειρίζεται (2) τῆς οἰκουμένης, τῷ δὲ ὑπῆρχε κατὰ πολλὴν ἐξουσίαν καὶ ἄδειαν, καὶ λόγων καὶ διδασκάλων τοῖς ὀλεθριωτάτοις (3) προσομιλεῖν (Ἀσία δὲ ἦν αὐτῷ τὸ τῆς ἀσεθείας διδασκαλεῖον, ὅση τε περὶ ἀστρονομίαν καὶ τὰς γενέσεις, καὶ φαντασίαν προγνώσεως τερατεύεται, καὶ τὴν ἀπομένην τούτοις γοητικῆν)· Ἐν εἰ τι λείπον ἦν (4), προστεθῆναι τῇ ἀσεθείᾳ καὶ δύναμιν. Οὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ ταύτην δίδωσιν αὐτῷ καθ' ἡμῶν ἢ πληθυνθείσα τῶν πολλῶν (5) ἀνομία, καὶ ἢ ἐπ' ἄκρον (6), ὡς ἂν εἴποι τις, Χριστιανῶν εὐεξία, τὴν ἐναντίαν ζητούσα μεταβολὴν (7), καὶ ἢ ἐξουσία καὶ ἢ τιμὴ (8), καὶ ὁ κόρος δι' ὃν (9) ὑβρίσαμεν.

ΑΒ'. Τῷ ὄντι γὰρ κινδυνεύει χαλεπώτερον (10) εἶναι τὸ κατασελεῖν τὰ ἀγαθὰ τοῦ μὴ παρόντα κτήσασθαι· καὶ βῆρον ἀπελθοῦσαν φήμεριαν ἀνακαλέσασθαι δι'

(97) Ἐπὶ τοῦ καιροῦ. Billius: « ob temporis incommoditate. » Combef. pressius ac melius, « per temporis rationem et imperatoris disciplinam. »

(98) Ὅποι. Sic Reg. lum. Alii autem non pauci cœdices. et Herv. ὅπι.

(99) Τοῖς. Ita scripti et editi libri, præter Par.

(1) Ἀποδείκνυσι. Pas. ἀναδείκνυσι. Quod hic benignitati imperatoris tribuit Gregorius, id malitiæ ascribit Zoëmus: « εἴτε (ὅπερ ἀληθὲς ἦν) πρόφασιν τῆς αὐτοῦ ἀναίρεσεως· « sive, quod quidem verum erat, in eo mortis causam invenire voluerit. »

(2) Ἐγχειρίζεται. Plerique codices habent ἐγχειρίζει. Non tantum Oriens, sed etiam Thracia, adeoque Constantinopolis ipsa, commissa est Gallo. Quod D ignem anno 351 contigit.

(3) Διδασκάλων τοῖς ὀλεθριωτάτοις. « Perniciosi hi magistri » fuere (ut Libanium omittam, quem mirifice coluit, licet enim non audierit). Maximus Ephesinus, qui Valentiniani jussu, ob magicas artes, interfectus est, ut ex Socrate, lib. iii, c. 1; Sozom. lib. v, c. 2; Liban. orat. 12, discimus; Edesius ejusque discipulus Eusebius, ipse quoque Jamblichus, qui sub Valente obiit, ad quem plures Apostata scripsit epistolas; denique Priscus et Chrysanthus. « His imperii cupiditate, » ait Theodoretus, Hist. lib. iii, c. 3, « Julianus addictus, pietatem exiit. » Et Augustinus lib. v De civit. Dei, c. 21, « Ejus egregiam indolem decepit amore dominandi sacrilega et detestanda curiositas. »

(4) Ἀείπων ἦν. Reg. h, λειπόμενον.

(5) Πληθυνθείσα τῶν πολλῶν. Comb. « accumulata vulgi hominum iniquitas. »

A tumque ab ima parte strepitum edunt; a flata quidem sursum impulsus, cæterum a superna vi retenti et coerciti: eodem quoque modo ipse, tametsi ob temporis necessitatem, ejusque, qui rerum potiebatur, auctoritatem atque disciplinam, majorem impietatis partem occultaret; nondum enim impietatem aperte profiteri tutum erat; interdum tamen iis qui impietate quam prudentia acutiores erant, mentis arcanum aperibat; tum in

XXXI. At postquam imperatoris benignitas fratrem Casarem creavit, partemque orbis terrarum haud exiguam ei commisit; huic autem pro animi libidine ac sine ullo metu perniciosissimis et studiis et præceptoribus operam dare licebat (ipsi porro Asia impietatis schola erat, tam quæ circa siderum scientiam et genituras, inanemque præscientiæ speciem vanissime occupatur, quam quæ circa præstigiarym artem, earum asseclam, versatur); unum hoc jam scilicet restabat, ut ad impietatem vis ac potestas accederet. Non multum porro temporis intercessit, cum hanc quoque illi adversus nos concedit exundans multorum iniquitas. Christianorumque, ut sic loquar, ad summum bonitatis provecta valetudo, contrariamque mutationem quærens, licentiam ac honor, et saturitas, ob quam in insolentiam ac petulantiam prolapsi sumus.

XXXII. Vere enim difficilium esse videtur præsentia bona tueri ac retinere, quam absentia adipisci: faciliusque est sublatam ex oculis felici-

(6) Ἄκρον. Sic tres Regii codd. Non pauci cum editis, ἄκρων.

(7) Τὴν ἐναντίαν ζητούσα μεταβολὴν. Basil. in hæc verba: « Bonus ad summum corporis habitudines, periculosos medici pronuntiant. Motis enim, sive in bonum, sive in malum omnibus, molique et corpora et negotia moveri mutarique necesse est, hincque petulantiam parentem saturitatem vocant... ad summum itaque bonæ, ut ita dicam, valetudinis provecta res Christiana; nec enim ad meliora proficere poterat, in pejora atque contraria ruit ac mutata est: » Τὰς εἰς ἄκρον εὐεξίας σφαλερὰς ἰατρῶν παῖδες λέγουσι, etc.

(8) Καὶ ἡ τιμὴ. Hæc desunt in tribus Reg., nec agnoscit Combef.

(9) Δι' ὃν. Sic plerique codd. Nonnulli tamen cum Par. habent, δι' ὧν.

(10) Χαλεπώτερον. In or. 4C De baptisate, num. 31, sic habet Gregorius: Τῆς αὐτῆς ἐστὶ δυσχερέας καὶ κτήσασθαι τι τῶν ἀγαθῶν οὐκ ὑπάρχον, καὶ κτηθῆν διασώσασθαι. « Eiusdem est difficultatis, et bonum aliquod, quo prius carebas, adipisci, et, cum adeptus fueris, conservare. » Sententia Demosthenis hæc est, juxta Eliam et Heinsium, qui laudant Olynthiacam secundam, ubi tamen contraria sententia legitur circa finem: Πολὺ γὰρ βῆρον ἔχοντας φυλάττειν ἢ κτήσασθαι πάντα κέρως. « Multo enim facilius, quæ habeas, defendi solent omnia, quam parari. » Ad Gregorii sententiam propius accedit Q. Curtius lib. iv, c. 11: « Facilius est quædam vincere quam tueri.. Expeditius manus nostræ rapiunt, quam continent. »

tatem studio et cura recuperare, quam præsentem A conservare. Atque contritionem quidem præcedit contumelia²³, ut præclare habetur in Proverbiis, gloriam autem humilitas²⁴: aut, ut dilucidius loquar, quemadmodum calamitas insolentiam, ita splendor et gloria humilitatem comitatur. *Dominus enim superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*²⁵, atque contrariis contraria vicissim inducit, qui omnia juste admittitur. Quod ipse quoque David perspectum et exploratum habens, hoc in bonorum numero collocat, quod animo contractus et depressus fuerit: gratiamque habet ei, a quo depressus est, tanquam hinc divinarum justificationum cognitio ipsi accesserit. *Præusquam*, inquit, *humiliaver, ego deliqui: propterea eloquium tuum custodivi*²⁶: dejectionem scilicet inter delictum et resipiscentiam interponens, utpote ab illo quidem genitum, hanc autem parientem. Peccatum enim dejectionis parens est; dejectio autem, resipiscentiæ. Nos quippe, cum probi et moderati essemus, in altum sublatis, coque paulatim proveci ut in hanc rerum speciem hominumque multitudinem Dei opo ac favore pervererimus, posteaquam incrassati sumus, recalcitravimus: et posteaquam dilatati fuimus²⁷, in arcum redacti sumus: quamque in persecutionibus et adversis gloriam potentiamque collegeramus, eam in secundis rebus dissipavimus, quemadmodum deinceps oratio decla-

XXXIII. Ac Cæsari quidem, et imperium, et vita C finem accipit; quæ enim interea acciderunt, silentio premam, tam ejus gratia qui fecit, quam ejus qui passus est: quorum utriusque pietatem venerans, temeritatem haudquaquam laudo. Quoniam enim oportebat, ut cum homines essent, peccati aliquid admitterent, hoc illud est quod fortasse quispiam in utroque reprehenderit: nisi tamen hic quoque, dum alterum accusamus, alterum crimine liberemus. Julianus autem statim fratri in imperio, sed non in pietate; paulo autem post ei quoque, a quo imperator creatus fuerat, succedit; partim volenti, partim a communi sine coacto, atque ita superato, ut ea clades orbi universo funesta et exitiosa fuerit

93 XXXIV. Quid tibi accidit, o imperatorum D diviniissime; Christique amantissime? (eo enim provehor, ut tecum velut cum præsentem atque audientem exposulem, etsi multo præstantiorem te esse scio,

²³ Prov. xvi, 48. ²⁴ Prov. xv, 33. ²⁵ Jac. iv, 6.

(11) Ὑβρις. Vulgata minus æquivoce vertit, «superbia.»

(12) Ἐπιμετρῶν. Reg. i, ἀντιμετρῶν.

(15) Πλημμελείας τε. Deest τε in plerisque codd. Hunc locum sic reddidit Comb.: «Inter delictum et emendationem mediam interponens resipiscentiam.»

(14) Γεννωμένην. Comb. «quæ ex illo orta sit, hincque parens.»

(15) Ὡς εἰς τόδα τὸ σχῆμα. «Ut in hanc dignitatem.»

(16) Τὰ γὰρ ἐν μέσῳ σιωπήσομαι. «Gregorius, » ut cum Basilio loquar, «ait se silentio præterire quæ interim contigerunt, reveritus amborum, utpote Christianorum, pietatem. Alludit ad facinus, quo

ἐπιμελείας, ἢ τὴν ὑπάρχουσαν διασώσασθαι· καὶ πρὸ μὲν συντριβῆς ἡγείται ὕβρις (11), αἱ Παροιμίαι· καλῶς φασί, πρὸ δὲ δόξης ταπεινώσις· ἢ, ἵνα σαφέστερον εἴπω, ὕβρις μὲν ἔπεται συντριβῆ, ταπεινώσει δὲ εὐδοξία· Κύριος γὰρ ὑπερῆφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν, καὶ ἀντεισάγει τὰ ἐναντία τοῖς ἐναντίοις ὁ πάντα δικαίως ἐπιμετρῶν (12). Ταῦτα εἰδὼς καὶ ὁ θεὸς; Δαβὶδ, ἐν τι τῶν ἀγαθῶν καὶ τὸ συνεσθλῆται ἐπίσται· καὶ χάριν ὁμολογεῖ τῷ συστειλαντι, ὡς τοῦ τὰ δικαίωματα μαθεῖν ἐντεῦθεν προσγινομένου· καὶ, Πρὸ τοῦ με ταπεινωθῆναι, φησὶν, ἐγὼ ἐπλημμέλησα· διὰ τοῦτο τὸ λόγιόν σου ἐφύλαξα· μέσην πλημμελείας τε (13) καὶ διορθώσεως τιθεὶς τὴν ταπεινώσιν, ὡς ἐκ μέρους ταύτης γεννωμένην (14), τὴν δὲ γεννήσασαν· ἀμαρτία μὲν γὰρ ταπεινώσεως μήτηρ, ἐπιστροφῆς δὲ ταπεινώσις. Ἡμεῖς γοῦν, ὕψωθέντες, ὅτε ἤμεν ἐπικεικέλις τε καὶ μέτριοι, καὶ κατὰ μικρὸν αὐξηθέντες, ὡς εἰς τόδα τὸ σχῆμα (15) καὶ πλήθος σὺν χειραγωγία Θεοῦ προελθεῖν, ἠλίκα ἐλιπάνθημεν, ἐσχιρτήσαμεν· καὶ ἠλίκα ἐπλατύνθημεν, ἐστενοχωρήθημεν· καὶ ἦν ἐν τοῖς διαγωμοῖς καὶ ταῖς θλίψεσι συνελεξάμεθα δόξαν καὶ δύναμιν, ταύτην εἰς πράττοντες καταλύσαμεν· δηλώσει δὲ τὰ ἐξῆς τοῦ λόγου.

ΛΓ. Ὅρον μὲν ἡ βασιλεία τῷ Καίσαρι καὶ ὁ βίος λαμβάνει· τὰ γὰρ ἐν μέσῳ σιωπήσομαι (16) φειδοὶ καὶ τοῦ πεποιηκότος καὶ τοῦ πεπονητότος· ὡν ἀμφοτέρων αἰδούμενος τὴν εὐσέβειαν, οὐκ ἐπαίνῳ τὴν θρασύτητα. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδει τι καὶ ἀμαρτεῖν, ὅντας ἀνθρώπους, τοῦτό ἐστιν ὃ τάχα ἂν τις ἀμφοτέρων οὐκ ἐπαινεσείεν· εἰ μὴ κἀνταῦθα δι' ὧν τοῦ ἐτέρου κατηγορήσομεν, τὸν ἕτερον αἰτίας ἀψήσομεν (17). Ὁ δὲ εὐθύς μὲν κληρονόμος τῆς τοῦ ἀδελφοῦ βασιλείας, ἀλλ' οὐκ εὐσεβείας· μικρὸν δὲ ὕστερον καὶ τοῦ βασιλεύσαντος αὐτὸν γίνεται, τὸ μὲν ἐκόντος (18), τὸ δὲ βιασθέντος τῷ κοινῷ τέλει, καὶ ἠτηθέντος; ἦταν παντὶ τῷ κόσμῳ κακὴν καὶ ἀλόγητον.

ΔΔ. Τί τοῦτο, ὦ θεοτάτε βασιλέων (19) καὶ φιλοχριστότατε (προάγομαι (20) γὰρ ὡς παρόντι καὶ ἀκούοντι μέμψασθαι, καὶ εἰ πολὺ κρείττονα γινώσκω τῆς ἡμετέρας μέμψεως, μετὰ Θεοῦ (21) τεταγμένον,

²⁶ Psal. cxviii, 67. ²⁷ Deut. xxiii, 45.

Gallus res novas est molitus, et ad mortem quam huic intulit Constantinus. Si enim alterum accusasset Gregorius, alterum culpa liberari necesse erat. Quapropter, misso utriusque facinore, quæ in medio dicenda erant, silentio se premere profiteretur. »

(17) Ἀψήσομεν. Vix unum reperias codicem, qui aliter habeat. Ed. ἀψήσωμεν.

(18) Τὸ μὲν ἐκόντος, etc. «Constantio volente, fratri suo successit Julianus; ipsi vero Constantio morte coacto et superato.»

(19) Βασιλέων. Reg. p. Βασιλεῦ.

(20) Προάγομαι. Reg. i, προσάγομαι.

(21) Μετὰ Θεοῦ. Sic omnes codices. Ed. μετὰ τοῦ Θεοῦ.

καὶ τῆς ἐκαὶ δόξης κληρονομήσαντα, καὶ τοσοῦτον μεταχωρήσαντα, ὅσον μεταθέσθαι τὴν βασιλείαν· τίνα ταῦτα ἐβουλεύσω βουλῆν, πάντων συνέσει καὶ ἀγχινοῖα κατὰ πολὺ διαφέρων, οὐ τῶν ἐπὶ σοῦ (22) βασιλείων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἔμπροσθεν; ὁ τὸ βαρβαρικὸν ἀνακαθαίρων κύκλιψ, καὶ τοὺς οἴκοι τυράννων χειρούμενος, τοὺς μὲν τοῖς λόγοις, τοὺς δὲ τοῖς ὄπλοις, καὶ τούτων ἐκάτερον ὡς μηδὲν ὑπὸ τοῦ ἐτέρου διοχλούμενος· οὐ μεγάλα μὲν τρόπαια τὰ μεθ' ὄπλων καὶ μάχης, μείζω δὲ καὶ περιφανέστερα τὰ ἀναίμακτα· πρὸς ὃν καὶ αἱ πανταχόθεν πρῆσβειαι καὶ ἰκεσίαι· ἦ, τὰ μὲν (23) ὑπήκουε, τὰ δὲ ἐμελλε (24)· πᾶν δὲ ἦν τὸ ἐλπισθὲν ἴσον τῷ χειρωθέντι· ὁ χειρὶ Θεοῦ πρὸς πᾶσαν καὶ βουλῆν καὶ πράξιν ὀδηγούμενος· οὐ μᾶλλον μὲν τῆς χειρὸς ἢ συνέσει, μᾶλλον δὲ τῆς συνέσει ἢ χειρὶ ἐθαυμάζετο· πλέον δὲ τῆς ἐν ἀμφοτέροις εὐδοκίμησεως ἢ εὐσέβεια.

quorum expugnatio in spe posita erat, ac si jam domiti atque in potestatem redacti essent: qui Dei manu ad omnia consilia resque omnes gerendas utebaris: cujus denique et prudentia majorem sui admirationem movebat, quam manuum vires; et rursus vires majori admirationi erant, quam prudentia: atque utroque præclarior illustriorque erat pietatis gloria.

ΛΕ'. Πῶς οὖν ἐνταῦθα μόνον ἀμαθῆς ἐφάνης (25) καὶ ἀπερίσκεπτος; Τί τὸ τάχος τῆς ἀπανθρώπου φιλανθρωπίας; Τίς συνεισῆλθε δαιμόνων (26) τῷ σκέμματι; Πῶς τὸν μέγαν κληρον καὶ τὸ πατρῶον καλλώπισμα, τοὺς ἐπώνυμους λέγω Χριστοῦ, τὸ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐκλάμψαν ἔθνος, τὸ βασιλεῖον ἱεράτευμα, τὸ πολλῶν πόνη καὶ πολλοῖς ἰδρῶσι συναυξηθὲν, οὕτως ἐν ὀλίγῳ καὶ ἀκμῇ βραχείᾳ καιροῦ τῷ κοινῷ παλαμναίῳ φέρων παρέδωκας;

XXXV. Quonam igitur modo hic solum imperitus minimeque circumspectus exististi? Quæ hæc inhumanæ humanitatis celeritas? Quis dæmonum ad hanc deliberationem simul irrepsit? Quomodo magnam illam hæreditatem, ac patrium decus et ornamentum, eos dico, qui a Christo cognomentum habent, gentem illam toto passim orbe licentem, regale sacerdotium²⁵, multo labore multisque sudoribus auctum, tam brevi atque exiguo temporis puncto communi huic pesti et furæ tradidisti?

ΛΖ'. Τῶς τι καὶ ἀσεβεῖν ὑμῖν, ἀδελφοί, φαίνομαι, καὶ ἀγνωμονεῖν ἐν τοῖς λόγοις τούτοις, καὶ ὅτι μὴ ταχὺ τοῖς τῆς κατηγορίας βήμασιν ἐπάγω τὰ τῆς ἀληθείας. Καίτοι γε ἱκανῶς ἀπολελόγημαι, καὶ δι' αὐτῶν ὧν ἐγκέκληκα, εἴ τι τῇ κατηγορίᾳ τῶν νοῦν προσέχετε· κἀνταῦθα μόνον (27) ἡ κατηγορία τῆς ἀφῆσιν ἔχει· χρησιμότητα γὰρ εἰπῶν, τὴν ἀπολογίαν ἐδήλωσα. Τίς γὰρ οὐκ οἶδε καὶ τῶν μετρίως ἐκείνων ἱπισταμένων, ὅτι ἕνεκα μὲν εὐσεβείας καὶ τοῦ περὶ ἡμᾶς φίλτροι, καὶ τοῦ βούλεσθαι πᾶν ἡμῖν ἀγαθόν, μὴ ὅτι ἐκείνων (28) παρσίδεν ἂν, ἢ γένους ὅλου τιμῆν, ἢ προσθήκην τῆς βασιλείας, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς βασιλείας (29), καὶ πάντων τῶν ὄντων, καὶ τῆς ψυχῆς αὐτῆς, ἧς οὐδὲν οὐδενὶ τιμιώτερον, τὴν ἡμετέραν ἀσφάλειάν τε καὶ σωτηρίαν οὐκ ἂν χαλεπῶς ἠλλάξαιτο;

XXXVI. Sed fortasse vobis, fratres, impie facere videor, atque in hoc sermone iniqui et ingrati animi specimen exhibere, quod non statim accusationis verbis veritatis verba subnectam. Quanquam per ea quoque quæ objeci, satis ipsius causam egi, cumque purgavi, si modo accusationi nostræ attentum animum præbuissem; atque hic duntaxat accusationi absolutio conjuncta est. Nam cum benignitatem dixi, id aperte 94 dixi quod eum crimine omni ac culpa liberet. Cui enim, vel ex iis quibus non perinde cognitus erat, dubium est, quin ipse ob pietatem amoremque erga nos, ac propensissimam bene de nobis merendi voluntatem, non modo illum, aut totius generis honorem, imperiique incrementum neglexisset, verum imperio quoque ipsi D omnibusque fortunis, atque ipsi denique vitæ, nostram ac salutem haud illibenti animo prætulisset?

²⁵ I Petr. II, 9.

(22) *Τῶν ἐπὶ σοῦ.* « Tuæ ætatis, tibi æqualium. »

(23) *Ἡ τὰ μὲν, etc.* Ita plerique codd. Paucissimi cum ed. ὧν. Bill.: « Cui nationes omnes partim jam dicto audientes erant, partim janijam futuræ erant. »

(24) *Τὰ δὲ ἐμελλε, etc.* Comb. sic locum hunc vertit: « Mox futurum erat, ut in eadem causa essent, tum quorum expugnatio in spe posita erat, tum qui jam in potestatem redacti erant. »

(25) *Ἐθνοῦ.* Deest in plerisque non infimæ notæ codicibus.

(26) *Δαιμόνων.* Colb. 2, δαίμων.

(27) *Κἀνταῦθα μόνον, etc.* « Atque hic accusationi, etiamsi sola esset, absolutio conjuncta est. Nam cum lenitatem dixi, » etc.

(28) *Ἐκείνων.* « Illum, » scilicet « Julianum. »

(29) *Ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς βασιλείας.* Hæc deest in duobus Regiis optimæ notæ. In aliis deest tantum τῆς ante βασιλείας.

XXXVII. Neque enim quisquam aliquando ullius A rei tam acri amore atque cupiditate cōrreptus est, quam ille Christianos crescere, atque in summam gloriæ potentiaque amplitudinem pervenire cupiebat. Ac neque domitæ et subactæ gentes, nec respublica præcariis legibus constituta et gubernata, nec pecuniarum copia, nec gloriæ magnitudo, nec quod rex regum et esset, et appellaretur, nec omnia alia, quibus hominum felicitas declaratur; nec denique quidquam ex omnibus rebus tantum ipsi voluptatis afferebat, quantum, ut et nos per ipsum, et per nos ipse, tum apud Deum, tum apud homines forem, ac firma semper et stabilis nobis potentia permaneret. Illud enim probe perspiciebat, altius videlicet magisque regie quam plerique soleant, de his cogitans, cum Christianorum rebus B Romanorum quoque res incrementum simul cepisse, atque cum adventu Christi imperium simul ingressum fuisse, cum nondum prius hoc evicisset, ut in unius principatum plane deveniret. Ob idque, et merito quidem, res nostras magis amplecti mihi videbatur. Qui quidem, etsi quid nobis molestiæ exhibuit, non nostri contemptu id fecit, nec ut nos contumelia afficeret, nec ut aliis quibusdam potius quam nobis indulgeret; sed ut omnes in unum co-

XXXVIII. Sed, ut dicebam, parum cauta est simplicitas, ac benignitati adjuncta est imbecillitas; minimeque is improbitatem suspicatur, cuius animus ab improbitate liber ac purus est. Propterea, C quod futurum erat, ignoratum est, nec fucus et simulatio deprehensa, sensimque obrepit impietas, ac duæ benignitates inter se occurrerunt, altera erga pium genus, altera erga omnium hominum impiissimum, maximumque divini 95 numinis contemptorem. Quid ille, qui cum nihil haberet, quod de Christianis quereretur, nihil quod doctrinam nostram improbaret, nihil rursus quod ex gentiliū dogmatibus eximium et excellens existimaret, atque ejusmodi, ut sermone vix convelli posset, nec denique ullius majorum suorum exemplum hac in re sequeretur, nobilissimum sese ex impietate reddidit, novoque modo cum eo, a quo Cæsar designatus fuerat, certavit? Nam cum eum virtute rebusque præclaris superare non posset, contrario

ΛΖ'. Οὐδὲν γὰρ οὐδενὸς οὕτω πώποτε πράγματος ἔρωσ θερμὸς ἐνέσκηψεν, ὡς ἐκείνῳ Χριστιανοὺς αὐξήθηναί, καὶ εἰς πλείστον (30) καὶ δόξης προελθεῖν καὶ δυνάμει· καὶ οὕτε ἔθνη χειρούμενα, οὕτε τὸ κοινὸν εὐνομούμενον, οὐ πλῆθος χρημάτων, οὐ δόξης περιουσία (31), οὐ τὸ βασιλεῖα βασιλέων καὶ εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι, οὐχ ὅσοις ἄλλοις ἀνθρώπων εὐδαιμονία γνωρίζεται· οὐδὲν οὕτω τῶν πάντων ἐκείνον ἠψφραῖνον, ὡς τὸ δι' ἑαυτοῦ μὲν ἡμᾶς, διὰ δὲ ἡμῶν ἐκείνον, καὶ παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις (32) εὐδοκίμειν, καὶ ἀκατάλυτον ἡμῖν εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον παραμεῖναι τὴν δυναστείαν· καὶ γὰρ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκείνο ἦδει σαφῶς, ὑψηλότερον τε (33) καὶ βασιλικώτερον ἢ κατὰ τοὺς πολλοὺς περὶ τούτων διανοούμενος, ὅτι τοῖς Χριστιανῶν πράγμασι τὰ Ῥωμαίων συνήρῃσε, καὶ συνεσιγήθη τῇ ἐπιδημίᾳ Χριστοῦ τὸ κράτος, οὕτω πρότερον τελείως (34) εἰς μοναρχίαν νενικηκός (35)· καὶ διὰ τοῦτο πλέον ἐδόκει μοι περιέπειν εὐ ποιῶν τὰ ἡμέτερα· ὅς γε, καὶ εἰ τι παρελύθησεν ἡμᾶς, εὐ περιφρονῶν, οὐδὲ ὑβρίζων, οὐδὲ ἄλλοις τισὶ πρὸ ἡμῶν χαριζόμενος (36), ἀλλ' ὥστε πάντας ἐν εἶναι, καὶ συμφρονεῖν παρελύθησε, καὶ μὴ διακεκόφθαι, μηδὲ διστάναί τοις σχίσμασιν.

per schismata inter nos dirempti atque dissecti

ΛΗ'. 'Αλλ' ὅπερ εἶπον, ἀφύλακτον ἡ ἀπλότης, καὶ μετὰ τοῦ σαθροῦ (37) τὸ φιλόνητον, καὶ ἥμισυ κακίαν ὑφορᾶται τὸ κακίας ἐλεύθερον· διὰ τοῦτο ἠγνοήθη τὸ μέλλον, καὶ τὸ πλάσμα οὐκ ἐφωράθη, καὶ παρεσιγήθη κατὰ μικρὸν ἡ ἀσέβεια, καὶ δύο χρηστότητες συνεσιγήθησαν ἀλλήλαις, ἡ τε περὶ τὸ εὐσεβὲς γένος καὶ τὴν ἀσεβέστατον πάντων καὶ ἀθεώτατον. Ὅς, τί (38) μεμψόμενος Χριστιανοῖς, τί δὲ οὐκ ἐπαίνειν ἔχων τῶν ἡμετέρων, τί δὲ τῶν παρ' Ἑλλήσι δογμάτων ὑπερφωὲς νομίσας, καὶ δυσκίνητον λόγῳ, πολὺ δὲ καὶ ἀκολουθῶν ὑποδείγματι, γνωριμώτατον (39) ἑαυτὸν ἐξ ἀσεβείας κατέστησε, καὶ καινότερον τρόπον ἡμιλλήθη τῷ ἀναδείξαντι; Ἐπειδὴ γε ὑπερβάλλειν οὐκ (40) ἦν ἀρετῇ καὶ τοῖς κρείττοσι, διὰ τοῦ ἐναντιοῦ φανῆναι φιλονεικήσας (41) τῆς εἰς δυσσεβείαν ἀμετρίας, καὶ τῆς περὶ τὸ χεῖρον φιλοτιμίας. Ἡ μὲν οὖν ὑπὲρ Χριστιανῶν τοῦ ἀνδρός, καὶ πρὸς Χριστιανοὺς ἀπολογία τοιαύτη, καὶ οὕτω δικαία τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν.

(30) *Εἰς πλείστον*. Sic plerique codices. Ed. ἐπὶ D le. , etc.

(31) *Οὐ πλῆθος χρημάτων, οὐ δόξης περιουσία*. Hæc exciderunt Par. editoribus.

(32) *Καὶ ἀνθρώποις*. Comb. καὶ παρὰ ἀνθρώποις.

(33) *Τε*. Deest in codicibus non paucis.

(34) *Τελείως*. Codices communiter τελείως.

(35) *Νενικηκός*. Comb. κενικηκός.

(36) *Χαριζόμενος*. Billius, primis curis, « gratificari, » rectius quam in edit. Paris. quæ habet, « commendare. »

(37) *Μετὰ τοῦ σαθροῦ*. Hic optime convenit quod ait Tullius, n. *Tusc.* n. 21, 47: « In animis omnium est fere natura molle quiddam, demissum, humile, enervatum quodammodo et languidum, seni-

(38) Ὅς, τί. Hic, et in sequenti membro, τί δὲ οὐκ, habent nonnulli codices, ut alibi non raro, τί δαί. Græca hæc per interrogationem videntur reddenda: « Qui, quid in Christianis causatus? Quid in nostris non laudandum inveniens? Quid in Græcorum dogmatibus eximium et non facili negotio sermone convellendum arbitratus? Quod porro exemplum secutus, famosissimum sese ex impietate constituit? »

(39) *Γνωριμώτατον*. Superscriptum, ὀνομαστότατον, « celeberrimum. »

(40) *ὑπερβάλλειν οὐκ ἦν*. In mss. non paucis et in Basil. legitur, οὐκ ἦν ὑπερβαλεῖν.

(41) *Φιλονεικήσας*. Reg. f. ἐφιλονεικήσας.

modo, hoc est, per immodicam quamdam et effrenatam impietatem, pervicaxque vitii studium, nominis splendorem sibi conciliare obnixus est. Ac de Christianis, et ad Christianos, talis est Constantii purgatio, tamque æqua et justa, his quidem certe qui mente præditi sunt.

ΑΘ. Ἐπει δὲ (42) εἰσὶ τινες, οἳ, κἂν ταύτης ἡμᾶς ἀπολύσωσι τῆς αἰτίας, ἑτέρας οὐκ ἀφιέντες, ἀλλὰ κατηγοροῦντες εὐήθειαν, ὅτι τῷ δυσμενεστάτῳ καὶ πολεμιωτάτῳ τὴν ἀρχὴν ἐνεχείρισε, καὶ τὸν αὐτὸν ἐχθρὸν πρότερον, εἶτα ἰσχυρὸν κατεσκεύασε, τὴν μὲν ἐχθρὰν διὰ τῆς τοῦ ἀδελφοῦ σφαγῆς προκαταβαλόμενος, τὴν δὲ δύναμιν διὰ τῆς βασιλείας προσθείς· ἀναγκαῖον καὶ περὶ τούτου βραχέα διεξελθεῖν (43) καὶ δεῖξαι μὴ παντάπασιν ἄλογον τὸ φιλόφθονον, μηδὲ ἔξω τῆς βασιλικῆς μεγαλοπίας καὶ προμηθείας· καὶ γὰρ ἀναίσχυνοίμην, εἰ, τοιαύτης παρ' αὐτοῦ τυχόντες τιμῆς, καὶ τοσοῦτον αὐτὸν εὐσεβεῖα διαφέρειν πεπιστευκότες, μὴ τὰ (44) δίκαια συνηγορήσαιμεν· ὃ καὶ τοῖς μηδὲν εὐεργετηκόσιν (45) ὀφείλεται παρ' ἡμῶν, τῶν λόγου καὶ Ἀληθείας θεραπευτῶν· καὶ ταῦτα μετὰ τὴν ἐντεύθεν ἀπαλλαγὴν, ἥνικα καὶ τὸ κολακεῦσιν δοκεῖν ἐκπεφεύγαμεν, καὶ πονηρὰς ἐλευθεροῦς ὑπονοίας ὁ λόγος.

Veritatis cultum profitemur, præstari debet; idque præsertim post illius e vita discessum, cum jam verendum non est, ne in assentationis opinionem oratio.

Μ'. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἤλπισεν, εἰ μὴ τι ἄλλο, ταῖς τιμαῖς ποιήσῃ αὐτὸν ἡμερώτερον; Τίς δὲ οὐκ ἐκ τῆς πίστεως, ἣν ἐπιστεύθη (46) καὶ παρὰ τὸ εἰκὸς, δικαιοτέρων; ὡς ἀμφοῖν δικαίᾳ καὶ βασιλικῇ κρίσει, τοῦ μὲν ἐπιτιμηθέντος, τοῦ δὲ προβληθέντος· ὃ γὰρ τὸν δεύτερον τιμήσας, οἷς οὐκ ἂν τις ἤλπισεν, οὐδὲ αὐτὸς ὁ τυχὼν τῆς τιμῆς, δῆλον, ὡς οὐδὲ τὸν πρότερον ἀνευ δικαίας ὀργῆς ἐκολάσατο· καὶ τὸ μὲν τῆς ἐκείνου προπετείας ἦν, τὸ δὲ τῆς τοῦ τετιμηκότος φιλοφροσύνης.

αδfectus est, temeritati assignandum esse; alterum autem, illius, a quo honore affectus fuerat, humanitati.

ΜΑ'. Καὶ ἅμα τὸ θαρρῆειν εἶχεν, εἰ δεῖ τὸ μείζον εἰπεῖν, οὐ τοσοῦτον ἐκ τῆς ἐκείνου πίστεως, ὅσον ἐκ τῆς ἰδίας δυνάμεως· ἥ μοι δοκεῖ καὶ Ἀλέξανδρος θαρρῆσας ὁ πάνυ δοῦναι μὴ μόνον τὸ ζῆν ἡττημένῳ Πύρῳ, καὶ ταῦτα ναυικῶς οὕτως ἡγωνισμένῳ περὶ τῆς βασιλείας, ἀλλὰ καὶ τὴν βασιλείαν αὐθις Ἰνδῶν· ὡς τὸ μεγαλόφυχον. (47) οὐκ ἄλλως ἢ οὕτως ἐπιδειξόμενος, ᾧ κρατηθῆναι (48) χεῖρον ἐνόμιζεν Ἀλέξανδρος ὢν ἢ τοῖς ὀπλοῖς· τοῦ δὲ, εἰ κακὸν λάθοι, χειρώσασθαι πάλιν ἐπ' αὐτῷ τυγχάνοντος. Καὶ ἦν αὐτῷ ἡ περιουσία τοῦ θαρρῆειν τὸ φιλόφθονον.

ΜΒ'. Καίτοι τί τοῦτο ἀγωνίζομαι, σφόδρα ἐνὸν κρατεῖν καὶ ἡττημένον; Εἰ γὰρ ὁ πιστεύσας κακῶς,

(42) Ἐπει δὲ. Ita plerique codd. Ed. ἐπειδὴ δὲ.

(43) Διεξελθεῖν. Tres Colb. διελεθεῖν.

(44) Μὴ τὰ. Combef. legit μηδὲ τὰ.

(45) Εὐεργετηκόσιν. Reg. I, Or. 1, Combef. etc. εὐεργετηκόσιν.

(46) Ἦν ἐπιστεύθη. Reg. bm, Colb. b, ἤς ἐπιστεύθη.

XXIX. Quoniam autem nonnulli sunt, qui, quamvis nos hoc crimine liberent, altera tamen culpa minime solvunt, verum stultitiæ propterea insimulant, quod ipse inimicissimo homini hostique accerrimo imperium commiserit, atque eundem primo hostem effecerit, deinde robur ipsi compararit, nimirum per fratris cædem inimicitia fundamentum jaciens, post autem per imperium eidem vires addens; de hac quoque re pauca necessario mihi dicenda sunt, illudque ostendendum, nequaquam omnino inconsultam atque a ratione alienam hanc clementiam existitisse, nec ab imperatoria animi præstantia providentiæque remotam. Etenim pudore suffunderer, si, cum tantum ab eo honorem acceperimus, eumque tanta pietatis laude excellisse persuasum habeamus, justum illi patrocinium nequaquam asseremus; quod iis quoque, qui nihil beneficii in nos contulerunt, a nobis, qui Verbi et

XL. Quis enim non spem habuisset, fore ut, si nihil aliud, honoribus certe ipsum mitiorem efficeret? Quis non ex fide, quæ illi etiam præter æquum habita est, justiore? tanquam justo et imperatorio iudicio alter pœnam luisset, alter electus fuisset. Nam qui natu minorem iis honoribus affecerat, quos nemo sperasset, ne ipse quidem qui honorem acceperat; perspicuum utique est, eum, ne in priorem quidem, nisi iusta ira commotum, animadvertitisse: alterumque 96 ejus, qui supplicio

XLI. Ad hæc, ut, quod majoris momenti est, dicam, non tam istius fide quam suis opibus et potentia nitentur: quibus etiam, ut opinor, fretus magnus ille Alexander, victo Poro non modo vitam dedit, idque cum de imperio adeo strenue dimicasset, sed Indorum etiam regnum ipsi restituit: perinde atque non alia ratione magnanimitatis specimen editurus, qua vinci, cum Alexander esset, turpius existimabat, quam armis superari: præsertim cum in sua potestate esset, eum, si malum beneficiique immemorem comperiret, rursum sub ditionis suæ jugum mittere. Ita benignitas hæc ab ingenti quadam animi præsentia manabat.

XLII. Sed quid in hac re tantopere laboro atque contendo, cum mihi causam facile obtinere liceat,

(47) Μεγαλόφυχον. Edit. et mss. nonnulli addunt μέν. Sed deest in melioris notæ codicibus.

(48) ᾧ κρατηθῆναι. Ad hæc verba Reg. u, appingit: αὐτῷ μεγαλόφυχῳ· κρατησάι γὰρ τούτῳ, ἀλλ' οὐ κρατηθῆναι ἐβούλετο. (Ipsa magnanimitate, qua vincere magis quam vinci volebat.) Rem nartrat Plutarch. in Vita Alex.

etiam superato? Etenim si is malus est, qui credit, quid tandem præ eo ille, cui fides habita est? Et, si mores illius non prævidisse, in crimine ponendum est, vitium ipsum ubi tandem collocabimus? Sed profecto res quædam considerationis exars est improbitas: nec ulla ratio iniri potest, qua homines nequam et improbos quisquam meliores efficiat. Quippe cum iste, quibus ex rebus majorem benevolentiam concipere, ac si quos improbitatis igniculos habebat, eos extinguere debebat, ex his ad majus odium incensus sit, idque spectarit, ut bene de se meritum ulcisceretur.

XLIII. Hæc ipsum Platonem, et Chryssippi, et clarus Peripatus, et veneranda Stoa, et scita illa venusta sonoro gutture fundentes edocuerunt. Hæc geometricæ æqualitas et de justitia sermones, illudque, eligendum potius esse injuriam accipere, quam inferre. Hæc cgregii magistri, et imperii defensores et legislatores, quos ex trivii et barathris sibi colligerat; quorum non vitam ac mores laudaverat, sed secundiam suspexerat: ac ne hanc quidem fortasse, sed impietatem solam, ut sat idoneam 97 consiliariam, rerumque gerendarum vel omittendarum magistram.

XLIV. Quidni autem hos admirari par est, qui civitates etiam, quæ reipsa consistere non possunt, sermone fingunt, quique splendidas tyrannides modo non adorant, et cum superba gravitate supra deos obolum efferunt; quorum alii, ne Deum quidem omnino esse, alii rerum humanarum cura non tangi, sed temere et fortuito omnia ferri censent; alii autem sideribus duci, necessariisque et fatalibus figuris, haud scio unde et a quo ductis; alii vero omnia voluptatem appetere, idque vitæ humanæ finem arbitrantur? Virtus porro ipsis speciosum duntaxat nomen est, nec ultra hanc vitam porrigitur, nec ulla postea rerum in hac vita gesta-

(49) Ἀσυλλόγιστος, etc. « Gregorius, » juxta Eliam, « dixit improbitatem esse ἀσυλλόγιστον, vel quia non facile animadverti ac deprehendi potest... vel quia ratiocinando non assequitur id quod justum est. » Ex Phocylidis scriptis desumpta hæc sententia; dicit enim:

Ἀσυλλόγιστος ἔστιν ἡ πονηρία,
« inconsiderata est improbitas, » id est, « nec jus, nec æquum perspicit vir improbus. » Hac sententia utitur Theologus ad significandum quod prius insinuat Elias; id nimirum impietatis esse, ut ratiocinationes fallat omnes, nihilque ab ea expectandum, quod in aliis necessario consequitur. Unde nihil mirum expectatione sua frustratum fuisse Constantium.

(50) Δίκαιος. Reg. l, δίκαιον.
(51) Ἐκ τούτων. Savilius, ὁ δ' ἐκ τούτων, quæ priora verba censet retinenda, quamvis desint in melioris notæ codicibus.

(52) Ἀμύνηται. Regg. a, b, etc. ἀμύνατο.
(53) Λαμπρὸς Περιπάτος. Sic quinque Regg. alii- que plures. In edit. σεμνός.

(54) Σεμνή Στοά. Ita plerique codd. Deest σεμνή in ed.

(55) Χρήμας ἀδικεῖσθαι, etc. « Eligendum... injuriam pati. » Billius: « Optandum... injuriam ferre. » Paulo aliter Plato in fine Gorgiæ: Εὐλαβη- τέον ἔσται τὸ ἀδικεῖν μᾶλλον ἢ ἀδικεῖσθαι. « Ma-

τι ποτ' ἀν εἴη παρ' ἐκείνων ὁ πιστευθεῖς; Καὶ εἰ τὸ μὴ προῖδέσθαι τὸν τρόπον ὑπάτιον, αὐτὴν γε τὴν κακίαν τοῦ θήσμενος; Ἄλλ' ὄντως ἀσυλλόγιστος (49) τι πρᾶγμα ἢ πονηρία; καὶ οὐκ ἔστιν ᾧ τοὺς μοχθη- ροὺς ἀν τις βελτίους ποιήσειεν · ὁπότε κάκεινος ἐξ ὧν εὐνοώτερος φανῆται δίκαιος (50) ἦν, καὶ εἰ τι κακίας εἶχεν ἐμπύρευμα τοῦτ' ἀνελεῖν, ἐκ τούτων (51) εἰς μεῖζον ἀνήφθη μῖσος, καὶ ὅπως ἀν ἀμύνηται (52) τὴν εὐεργέτην ἐσκόπει.

ΜΓ'. Ταῦτα Πλάτωνες αὐτὸν, καὶ Χρῦσιπποι, καὶ ὁ λαμπρὸς Περιπάτος (53) καὶ ἡ σεμνή Στοά (54), καὶ οἱ τὰ κομψὰ λαρυγγίζοντες ἐξεπαίδευσαν · ταῦτα ἡ τῆς γεωμετρίας ἰσότης, καὶ οἱ περὶ δικαιοσύνης λό- γοι, καὶ τὸ χρῆναι ἀδικεῖσθαι (55) μᾶλλον αἰρεῖσθαι ἢ ἀδικεῖν · ταῦτα οἱ γενναῖοι διδάσκαλοι, καὶ τῆς βα- σιλείας συναγωνιστὰι τε καὶ νομοθέται, οὓς ἐκ τῶν (56) τριόδων καὶ τῶν βαράθρων ἐαυτῶ συνέλε- ξατο · ὧν οὐ τὸν τρόπον ἐπῆνεσεν, ἀλλὰ τὴν εὐγλωτ- τίαν ἐθαύμασε · καὶ οὐδὲ ταύτην ἴσως, ἀλλὰ ἀσέβειαν μόνην, ὡς σύμβουλον ἰκανὴν καὶ τῶν πρακτέων καὶ μὴ διδάσκαλον (57).

ΜΔ'. Πῶς ἐξ οὗ θαυμάζειν ἄξιον τοτούς, οἱ καὶ λόγῳ πλάττουσι πόλεις, τὰς ἐργῶ συστήναι μὴ δυ- ναμένας, καὶ τὰς σεμνὰς τυραννίδας (58) μονῶν προσχυνοῦσι, καὶ τὸν ὄβολον ὑπὲρ τοὺς θεοὺς δρῶσι μετὰ τῆς ὀφρῦος (59) · καὶ οἱ μὲν οὐδὲ εἶναι θεοὺς τὸ παράπαν, οἱ δὲ (60) οὐ προνοεῖν τῶν τῆδε ἰσχυροῦσιν, ἀλλ' εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχε τὸ πᾶν φέρεσθαι, οἱ δὲ ἀστράτιν ἀγεσθαι καὶ σχηματισμοῖς ἀνάγκης (61), οὐκ οἶδ' ὑπὸ τίνος ἀγομῆνοισ καὶ ὄθεν · οἱ δὲ εἰς ἡθου- νὴν τὸ πᾶν φέρειν (62), καὶ τοῦτο εἶναι πέρας ζωῆς ἀνθρωπίνης ὑπολαμβάνουσιν; Ἡ ἀρετὴ δὲ αὐτοῖς ἄλλως ὄνομα εὐπερέπης, καὶ οὐδὲν τοῦ παρόντος βίου μακρότερον, οὐδὲ τις ἐξέτασις τῶν ἐνταῦθα βε-

gis cavendum est injuriam facere quam pati. » Rationem superius attulerat: Δυσὶν οὖν ὄντων, τοῦ ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι, μεῖζον μὲν κακὸν φαμεν τὸ ἀδικεῖν, ἔλαττον δὲ ἀδικεῖσθαι. « Cum dicitur igitur sint hæc res, injuriam facere et pati, majus quidem ma- lum esse dicimus facere quam pati injuriam. »

(56) Οὗς ἐκ τῶν, etc. Porphyrium et L-baniam intelligit Elias; quibus recte addideris impietatis magistros.

(57) Καὶ μὴ διδάσκαλον. Non is est horum verborum sensus, quem reddidit Billius, ut videatur Tille- montio, sed iste, « impietatem operis tantum sociam; » non vero magistram fuisse Juliano, quippe qui per se satis sciret. In Regg. tamen cold. optimanot. r, hm, hu, etc., cum hac distinctione, quæ Billio favet, legitur, καὶ μὴ διδάσκαλον.

(58) Καὶ τὰς σεμνὰς τυραννίδας. Hic Platonem capiti, qui pecunie cupiditate ductus ad Dionysium navigasse fertur, atque ad ejus pedes se provolvisse, ipsique assentari consuevisse, ut hinc ferri aliquid referret, atque obolum pluris quam gentilium deos fecisse. Deinde Epicureos cavillis petit, qui Providentiam negabant, etc.

(59) Μετὰ τῆς ὀφρῦος. Billius, « cum supercilio. »

(60) Οἱ δὲ. Reg. l. et Billius, εἰ οὐδέ.

(61) Ἀνάγκης. Colb. k, ἀναγκαλοῖς. Eadem in Theologo de providentia reperias.

(62) Φέρεται. Montac. mavulὶ βέταιν.

διωμένων υστερον τὴν ἀδικίαν συστέλλουσα. Ἡ γὰρ οὐ συνειδὲ τις ταῦτα τῶν παρ' ἐκείνοις σοφῶν, ἀλλὰ βαθεῖ βορβόρω, τὸ δὴ λεγόμενον, καὶ ἀφεγγεῖ ζόφῳ πλάνης καὶ ἀγνοίας (63) συνεκαλύφθη, μὴδ' ὅσον προσβλέψαι ταῖς τῆς ἀληθείας αὐγαῖς καθαρθεὶς τὴν διάνοιαν, ἀλλὰ περὶ τὰ κάτω (64) καὶ τὴν αἴσθησιν λυσσώμενος, καὶ μὴδὲν ὑπὲρ τοὺς δαίμονα; φαντασθῆναι δυναθεὶς, καὶ διαρθῆναι (65) τοῦ πεποιτηκότος ἀξίως· ἢ εἰ τις διέθλειψε καὶ μικρὸν, ὡς ὀδηγῶ λόγῳ, καὶ μὴ Θεῷ χρώμενος, ὑπὸ τοῦ πιθανωτέρου παρεσύρη, καὶ τοῦ μάλλον τοὺς πολλοὺς ἔλκοντος δι' ἐγγύτητα.

ME. Τί οὖν θαυμαστὸν τὸν ἐκ τοιούτων μὲν ὀρμώμενον δογματῶν, ὑπὸ τοιούτων δὲ κυβερνητῶν εὐθουόμενον, οὕτω καὶ τῷ πεπιστευκότι φανῆναι κακὸν τὸν πιστευθέντα (66), καὶ τῷ τιμῆσαντι τὸν τιμηθέντα; Εἰ γὰρ δεῖ τι καὶ διὰ τῆς κατηγορίας ἀπολογησασθαι, οὐ μοι δοκεῖ τοσοῦτον ὑπεραλγῶν τοῦ ἀδελφοῦ, ἔν γε καὶ πολέμιον ἐκ τῆς θρησκείας ἐγίνωσκεν, ὅσον τὰ Χριστιανῶν οὐ φέρων ἀξανάμενα, καὶ λυσσῶν κατὰ τῆς εὐσεβείας, τοῖς καθεστηκόσιν ἐπιτολμῶν, καὶ ζητεῖν ἐλευθερίαν τῇ ἀπονοίᾳ· χρῆναι γὰρ φιλοσοφίαν καὶ βασιλείαν, ὡς ὁ ἐκείνων λόγος, εἰς ταυτὸ (67) συνελθεῖν· οὐχ ἵνα πύσωνται κακῶν αἱ πόλεις, ἀλλ' ἵνα πλησθῶσι.

MC. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον αὐτῷ τῆς ἀσθαλείας καὶ ἀπονοίας ἑαυτὸν ἀναδῆσαι (68), καὶ τῇ μεγάλῃ προσηγορίᾳ τιμῆσαι (ἦν οὐχ ἄρπαγμα τύχης, ἀλλ' ἀρετῆς ἄθλον ἢ χρόνος ἢ ψῆφος βασιλείως χαρίζεται, ἢ τῆς συγκλήτου βουλῆς, ὡς τὸ παλαιὸν, κριταίς), καὶ οὐ ποιεῖται τοῦ μέτρου τῆς τιμῆς κύριον τὸν τῆς βασιλείας· δεύτερον δὲ (καὶ γὰρ ἀναγκαίαν ἑαυτῷ τὴν (69) ἀπόνοιαν ἐκ τῶν ἡδὴ τετολμημένων ἤδει πεποιτηκῶς), τί διανοεῖται; καὶ ποῖ πρόβεισιν ἀσεβείας τε καὶ θρασυτήτος; Ἡ τῆς μανιώδους ἐκείνης ψυχῆς! Ἐπ' αὐτὸν ἐκστρατεύει, καὶ τῆς δύσεως ἀπαν-

(63) *Kal ἀγνοίας*. Deest in tribus Regg. et Or. 1.

(61) *Περὶ τὰ κάτω*, etc. Billins, « circa terrena atque in sensum cadentia provolutus. »

(65) *Διαρθῆναι*. Heins. διαρθῆσαι.

(66) *Τὸν πιστευθέντα*. Haec desunt in septem Regg., tribus Colb. et Or. 1.

(67) *Εἰς ταυτὸ*, etc. Nonnulli codices ταυτὸν. Or. 1. ταυτὸ. Hic advertendum discrimen, quod inter Socratem et Julianum reperitur. Volebat Socrates reges philosophari, vel philosophos regnare, « ut bene esset civitatibus; » e contra Julianus, « ut malis replerentur. »

(68) *Ἐαυτὸν ἀναδῆσαι*. Acrius verbis hic in Montacutium invehuntur Parisienses, eo quod scripserit ab Amimiano negari id quod affirmat Gregorius, « diadema sibi Julianum arrogasse. » Major certe fides habenda scriptori pio pariter et docto, quam ethnico, qui Apostatae impense favet. Verum utrumque conciliare facile est; nec enim multum dissecantur Amimianus ipse scribit lib. xx, Julianum coactum fuisse, ut Augusti nomen et diadema acci-

rum censura injustitiam reprimens. Aut enim quispian eorum qui apud illos in sapientum numero habentur, hoc non intellexit, sed in alto caeno, ut dici solet, atque obscura erroris et ignorantiae caligine obrutus haesit, ne eatenus quidem purgatus, ut veritatis radios intueri posset, verum in terrestrium et sensibilibum caeno provolutus, nec supra daemones quidquam animo concipere valens, sublimiusque, ut Creatore dignum est, ferri: aut si quis vel leviter prospexit, quia non Deum, sed humanam rationem ducem sequeretur, ab eo quod probabilius erat, pertractus est, quodque promiscuam multitudinem ob propinquitatem magis alliciebat.

B XLV. Quid mirum igitur, si is, qui ab hujusmodi placitis prodibat, atque ab hujusmodi gubernatoribus regebatur, erga eum qui fidem ipsi habuerat, honoreque ipsum affecerat, malum ac sceleratum se praebuit? Nam si per accusationem quoque ipsius causa nonnihil defendenda est, non tam quod fratris interitum doleret, quippe quem hostem quoque propter religionem duceret, quam quod Christianorum res augeri permoleste ferret, atque adversus pietatem fureret, rerum statum convellere aggressus esse, ac contumaciae suae libertatem quaesivisse videtur. Oportere enim philosophiam et imperium, juxta illorum sententiam, in unum coire; non ut civitates miseræ esse desinant, sed ut malis potius impleantur.

C 98 XLVI. Ac primum quidem illius arrogantiae atque audaciae facinus fuit, quod sibi ipse diadema imposuit, magnoque nomine seipsam ornavit (quod non fortunæ praedam, sed virtutis praemium, vel tempus, vel imperatoris calculus largitur, vel, ut moris prisci fuit, senatus judicium), nec honoris modum ad imperatoris arbitrium revocavit. Deinde (siquidem ob ea, quae jam ausus fuerat, in omnem audaciam providendi necessitatem se sibi imposuisse norat), quid cogitat? et quo, tum impietatis, tum temeritatis progreditur? O furiosam mentem!

peret. Igitur sibi arrogavit licet coactus; deinde si coactus accepit, cogi se curavit, « corruptis largitione, » ut ait Zonaras, « et humanitate tribunis et centurionibus; » qui, ut auctor est Zosimus, gentilibus scriptor, lib. in, sparsis libellis animos militum commoverant. Itaque Julianus specie tenus coactus fuit, et cum diadema sibi arrogasse recte vereque scripsit Gregorius. Id etiam confirmant « objurgatoria et mordaces litterae » Juliani ad Constantium secreto datae, non apologeticae facti, et responsa Constantii quae coram armata multitudine, quam de industria convocarat, legi curavit Julianus. Denique, si invitus diadema accepit, quare jubenti Constantio, ut illud deponeret, parere deservit? Haec omnia ipse Amimianus memoriae mandavit lib. xx et xxi, et disertis verbis scripsit, « sibi ipsi Julianum imposuisse diadema. » Ergone Gregorio scribere non licuit, nulla habita ratione seu veræ, seu fictæ coactionis, « Julianum diadema sibi arrogasse? » (69) *Τῆν*, etc. In ora edit. Montacutii scribitur, τὴν τοιαύτην ὑπόνοιαν ἤδει πεποιτηκῶς. Abest ἤδει a Reg. hu, ac ita legit Comb.

Adversus eum expeditionem suscipit, atque ab Occidente pedem movet : in speciem quidem, quasi se de arrepto diademate purgare vellet, adhuc enim audaciam suam occultare videbatur, revera autem, ut totum imperium ad se traduceret, ac per improbitatem et ingratitude suam in hominum admirationem veniret. In eoque spe sua minime falsus est.

XLVII. Nec tamen hoc mirentur, qui Dei rationum, quibus omnia reguntur, altitudinem omni conjectura sublimiorem non assequuntur, nec opifici gubernatione cedere sustinent, nobis quidem certe sapientiori, suaque, et quo, et qua vult, ratione ducenti, non dubium autem quin ad id quod melius est, atque ad morborum sanationem, quantumvis ii quibus medicina sit, indigentur. A quibus rationibus non ille quidem ad malum excitatus est : Deus enim nullo modo mali causa est, quippe natura bonus, vitiumque ejus est qui elegit ; haud tamen ab impetu suo repressus est. Verum cum ingenti celeritate, tum regionem suam, tum nonnullam barbaricæ oræ partem peragrasset, transiitque, fallente potius quam vincendo, rapuisset, aulæ imminere incipit : ut quidem narrat qui partes ejus tuentur, futuri prænotione ad hanc expeditionem ineundam elatus, dæmonumque impulsu atque hortatu, prosperum eventum pollicentium, rebusque mutationem decernentium : ut autem aiunt, qui vera loquuntur, 99 ad tempus arcano atque occulto facinori præstitutum adveniens, atque ad mortem, cujus ipse architectus erat, properans, conatum interim suum per domesticorum quemdam celans. Ita facinus illud, non præscientia, sed scientia erat, scelerisque opus, non dæmonum beneficium : qui quidem, quam in his rebus sciti ac solertes sint, Persia luculenter ostendit. Ac finem tandem faciant, qui illius celeritatem

XLVIII. Quod nisi tyranni adventum et impressionem mors imperatoris antevertisset, plusque obscurum bellum, quam aperta manus potuisset, intellexisset fortasse consceleratus ille ac nefarius

(70) Προφάσει. Plures codi. πρόφασιν.

(71) Ὡς. Colb. 3, ὡς ἄν.

(72) Καὶ μὴ. Ita Reg. lu, Colb. 3, Or. 1, Pass. Deest μὴ in ed.

(73) Τὰ τῆς. Plures codi. τὸ τῆς. Calvinum his ferri vel ipse Montacutius notat.

(74) Ὁχθῆς ἔστιν. Reg. u, et Pass. ὀχθῆς ὅση ἔστιν.

(75) Τῷ λαθεῖν. Regg. nonnulli et Colb. Or. 1, τὸ λαθεῖν μὲν ἢ τὸ κρατῆσαι. P. ss. τὸ κρατεῖν. Sic iter Juliani describunt Mamertinus, Libanius orat. 2, Zosimus et Ammianus lib. xxi, p. 188.

(76) Ἐκστρατείας. Regg. a, b, hm, ἐκστρατίαν.

(77) Παρῶν, ἀλλ'. Ita Reg. hm. Colb. quatuor. et Or. 1. Alii tres Regii ἀλλά. In pluribus deest sicut in ed.

(78) Κλέψας τιμὴ τῶν ἔνδοσιν τὴν ἐπιχείρησιν. « Domesticorum unius opera rem furtim aggressus, » nempe per illum lcuto Constantium ve-

latastatat. προφάσει (70) μὲν, ὡς (71) ἀπολογησάμενος ὑπὲρ τοῦ διαδήματος. Ἐτι γὰρ ἐδόκει κρύπτειν ἑαυτοῦ τὴν ἀπόνοιαν· τὸ δὲ ἀληθές, ὡς μεταστῆσων εἰς ἑαυτὸν ἅπαν τὸ κράτος, καὶ διὰ τῆς ἀγνωμοσύνης θαυμασθῆσόμενος· καὶ οὐκ ἐφεύσθη γε τῆς ἐλπίδος.

MZ'. Μὴ θαυμαζέτωσαν οἱ τῶν τοῦ Θεοῦ λόγων, ὅφ' ὧν τὸ πᾶν φέρεται, τὸ ἀτέκμαρτον μὴ ἐπιστάμενοι βάθος, καὶ μὴ (72) παραχωροῦντες τῷ τεχνίτῃ τῆς κυβερνήσεως, ἡμῶν γε πάντως συνεωτέρω. καὶ ἄγοντι τὸ οἰκεῖον ὄπη καὶ ὅπως βούλεται· πάντως δὲ πρὸς τὸ κρείττον καὶ τὴν ἰατρειάν, κἂν οἱ θεραπεύμενοι δυσχεραίνωσιν· ὅφ' ὧν λόγων κάκεινος οὐκ ἐπὶ ἤρθη μὲν εἰς τὴν κακίαν· ἀναίτιον γὰρ παντάπασιν κακῶν τὸ θεῖον, ἀγαθὸν τῇ φύσει τυγχάνου, καὶ τοῦ προελομένου τὰ τῆς (73) κακίας· οὐ μὴν ἐπεσχέθη γε τῆς ὀρμῆς· ἀλλὰ τάχει πολλῶ τὴν τε οὐκείαν, καὶ τῆς βαρβαρικῆς ὀχθῆς ἔστιν (74) ἣν διαδραμῶν, καὶ τῷ λαθεῖν (75) μᾶλλον ἢ τῷ κρατῆσαι τὴν πάροδον ἀρπάσας, πλησίον τῶν βασιλείων γίνεται· ὡς μὲν οἱ τὰ ἐκείνου φρονούντες, κατὰ πρόγνωσιν ἐπὶ τὴν ἐκστρατείαν (76) ἄρθεις, καὶ δαιμόνων κίνησιν τὸ μέλλον ὑπισχυομένων, καὶ μεταβολὴν κρυτανευόντων τοῖς πράγμασιν· ὡς δὲ ὁ τῶν ἀληθευόντων λόγος, κατὰ προθεσίαν παρῶν, ἀλλ' (77) ἀπορόρητοτέραν τε καὶ βαθυτέραν, καὶ σπεύδων ἐπὶ θάνατον, οὐ δημιουργὸς αὐτὸς ἦν, κλέψας τιμὴ τῶν ἔνδοσιν τὴν ἐπιχείρησιν (78)· ὥστε εἶναι μὴ (79) πρόγνωσιν, ἀλλὰ γινώσιν, καὶ ποιηρίας ἔργον, ἀλλὰ μὴ δαιμόνων εὐεργέτημα τὸ γινόμενον· οἱ γε πῶς εὐστοχοὶ τὰ τοιαῦτα, Περσὶς σαφῶς ἔδειξε (80). Καὶ παυσάσθωσαν οἱ τὸ ἐκείνου τάχος τοῖς δαίμοσιν ἐπιφημιζόντες· εἰ μὴ γε (81) καὶ αὐτὸ τὸ κακὸν εἶναι τοῦτοισι προσθήσομεν.

dæmonibus ascribunt : nisi hoc quoque insum, sceleratum esse, his adjungamus.

MH'. Εἰ μὲν οὖν μὴ προύλαβε (82) τὴν ἐφοδὸν τοῦ τυράννου τὸ τέλος τοῦ βασιλείως, μὴ δὲ ὁ ἀφανὴς πόλεμος τῆς φανερᾶς χειρὸς πλεῖον ἴσχυσε, τάχα ἂν ἔγνω καθ' ἑαυτοῦ ταχύνας ὁ ἀλιτήριος· καὶ πρὶν ὑπὸ

D neno extincturus, ut ad præstitutum diem ipse adveniens, in demortui locum, imperium adiret. Ita locum hunc intelligit Comb. De veneno tamen nihil Gregorius, nihil Elias, nihil scholiasta. Iste proditoris tantum meminit Juliano indicantis, quo tempore rem aggredi opportunum esset. Elias vero strictas Constantii vitæ insidias commemorat ; quænam autem illæ fuerint, silet. Non aliud forsân vult Gregorius, quam Juliano certum fuisse, Constantio necem consciscere, dolo, proditione, veneno, aliisque modis occultioribus, et jam ad facinus diem condictum.

(79) Ὅστε εἶναι μὴ. Sic Regg. melioris notæ codd. a, b, u, hm. In ed. μὴ εἶναι.

(80) Ἐδειξε. Colb. k, ἐδίδαξε.

(81) Εἰ μὴ γε, etc. « Nam si hoc dæmonibus concedamus, etiam hoc ipsum quod Julianus nequam et improbus sit, ascribemus. »

(82) Προὔλαβε. Mss. nonnulli, προέλαβε.

Περσῶν τὴν ἐμπληξίαν (83) σιωφρονισθῆναι τῆς ἀπονοίας, ἔδωκεν ἂν δίκην ἐν ὄροις Ῥωμαίων, ὧν κακῶς κατετόλμησε· τεκμήριον δέ· καὶ γὰρ ἔτι προῖον καὶ ἀγνοούμενος, ὡς ἐνόμιζεν, ὑπὸ τοῦ γενναιοτάτου βασιλέως (84) στρατιᾶ περιλαμβάνεται προὔποτεμονούσῃ καὶ τὴν φυγὴν, ὡς δῆλον γέγονεν ἐκ τῶν ὕστερον· καὶ γὰρ ἦδη τὸ κράτος ἔχοντι, τὸ κρατῆσαι ταύτης οὐ μικρὸν ἔργον ἐγένετο· νῦν δὲ ὁ μὲν θυμῷ ζέων κατὰ τῆς ἀπονοίας ὁμοῦ καὶ τῆς ἀσεβείας, καὶ τὸν σοφώτατον ἔχων ἐν ἄρκυσιν, ὡς τῆς ἡμετέρας κακίας (85)! ἐν ἀκμῇ τῆς ὁδοῦ καταλύει τὸν βίον, πολλὰ (86) καὶ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ φιλανθρωπίας ἀπολογησάμενος, καὶ διὰ τῆς ὀρμῆς (87) δειξάς Χριστιανοῖς τὴν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας κίνησιν.

numi hominem laqueis irrelitum tenens, [proh diem vitæ extremum claudit, cum de benignitate excusasset, ac per cœpta sua et conatus testatum studio incitaretur.

ΜΘ. Ὅδε δὲ τι (88) δάκρυον ἐπέρχεται μοι χαρᾶ B συμμιγῆς διὰ τὰ ἐξῆς τοῦ λόγου· καὶ οἶον ποταμοῦ καὶ πελάγους μάχη, καὶ μέγιστος, καὶ στάσις, ἀλλήλοισ ἀντιστατούντων, καὶ συνόντων· ἐκ μὲν γὰρ τῶν τελευταίων πάσχω τὰ (89) τῆς ἡδονῆς, ἐκ δὲ τῶν προλαβόντων τὸ δάκρυον· οὐχ ὑπὲρ Χριστιανῶν μόνον καὶ τῆς συμπεσοῦσας αὐτοῖς ἐπιρρείας, ἢ παρὰ τοῦ πονηροῦ προσπεσοῦσας, καὶ (90) παρὰ Θεοῦ συγχωρηθείσης δι' ἃς οἶδεν αἰτίας, καὶ τυχὸν διὰ τὴν ἔπαρσιν ἡμῶν δεομένην καθάρσεως (91)· ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ αὐτῆς τῆς ἐκείνου ψυχῆς, καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ συναρπασθέντων πρὸς τὴν αὐτὴν ἀπόλειαν.

Ν. Οἱ μὲν γὰρ τὰς τελευταίας αὐτῶν πληγὰς καὶ τὰς ἐντεῦθεν βασάνους δδύρονται· οἷς τὸ ζῆν τοῦτο νομίζεται (92) μόνον, καὶ οὐκ ἐξικινούνται τῇ διανοίᾳ C πρὸς τὰ ἐκεῖθεν, οὐδὲ εἶναι τινα νομίζουσι τῶν τῆδε βεβιωμένων λογισμῶν (93) καὶ ἀντιδοσιν· ἀλλὰ ζῶσι βίον ἀλόγων, τὸ πρὸς ἡμέραν καὶ τὸ παρὸν ἀεὶ βιοτεύοντες, ἐν τούτῳ, τῇ ἐντεῦθεν βρῆστώνη μετροῦντες τὸ εὐδαιμονεῖν, καὶ τῷ ἐναντίῳ τὸ κακοδαιμονεῖν τοῖς ἀντιπίπτουσιν· ἐμοὶ δὲ πλέον θρηνεῖν αὐτοῖς ἐπεισι τῶν ἐκεῖθεν βασάνων, καὶ τῆς ἀποκειμένης τοῖς πονηροῖς κολάσεως. Καὶ οὕτω λέγω τὸ μέγιστον, αὐτὸ τὸ ἐξωσθῆναι Θεοῦ, πηλίκον αὐτοῖς εἰς κλάσιν.

(83) *Τὴν ἐμπληξίαν.* Sic octo Regg., quatuor D Cill., Or. 1, etc. Ed. τῆς ἐμπληξίας.

(84) *Βασιλέως.* Sex Regg. aliique nonnulli, βασιλέων. quod majorem emphasis habet.

(85) *Ὁ τῆς ἡμετέρας κακίας!* « Proh malum nostrum! » id est : « Nostro vitio effectum est, ut Constantius ante moreretur, quam Julianum vinceret » etc.

(86) *Πολλά,* etc. Vult hic Gregorius Constantium morientem suæ in Julianum benignitatis pœnituisse. Ammianus vero scribit eum statuisse « voce suprema et integro sensu, ut suus esset successor Julianus. » Uterque forsitan est verax. Promoti Juliani pœnitentia potuit Constantium, eumque re ipsa pœnituisse argumento est suscepta contra eum expedi-

A se in capitis sui perniciem hac celeritate usum fuisse; ac priusquam Persæ de ipsius vesania supplicium sumpsissent, amentię pœnas in Romanorum finibus, in quos impetum facere non dubitaret, persolvisset; quod vel hinc conjectura colligi potest. Nam cum adhuc progredere, atque obscuram et incognitam expeditionem suam esse existimaret, præstantissimus imperator ita eum toto exercitii circumfudit, atque undequaque cinxit, ut fugam quoque omnem ipsi præcideret, quemadmodum ex his quæ postea secuta sunt, liquido demonstratum est. Nam cum jam etiam imperio potiretur, ad hunc tamen exercitum superandum non parum negotii habuit. At nunc ille adversus eudaciam simul et impietatem furore ardens, ac sapientissimum et peccatum nostrum! in medio itinere sua, tum Deo tum hominibus, multis verbis se Christianis reliquisset, quanto pietatis tuendæ

XLIX. Atque hic mihi ob ea quæ deinceps sequuntur, lacrymæ gaudio permixtæ subeunt; ac velut fluminis et maris pugna, commistioque et dissidium, inter se contententium, ac coentium. Quemadmodum **100** enim ex postremis voluptas, ita ex iis quæ præcesserunt, mihi lacrymæ oriuntur; non ob Christianos tantum, eamque, quæ ipsis accidit, vexationem, aut a diabolo invecata est, et a Deo propter judicia, quæ ipse novit, permissa, ac fortasse propter elationem nostram, purgatione indigentem; verum etiam ob ipsam illius animam, eorumque qui ad eandem perniciem ab eo simul abrepti sunt.

L. Quidam enim extremas duntaxat eorum plagas, pœnasque in hoc sæculo persolutas deplorant; nimirum ii qui hujus tantum vitæ rationem habent, nec ad futura supplicia mente penetrant, nec ullam rerum in hac vita gestarum reddendam rationem atque mercedem fore arbitrantur; sed brutorum animantium ritu in diem atque in præsens semper vivunt, ac sola hujus vitæ tranquillitate beatitudinem metiuntur, contraque adversis rerum casibus infelicitatem definiunt. Mihi vero gravius eos lugere subit ob sequentis vitæ cruciatus, eaquo quæ improbos et sceleratos manent, supplicia. Nondum enim quod maximum est dico, nempe hoc ipsum, a Deo ejici, quam dura et acerba illis pœna sit.

tio. Idem potuit nihilominus imperium Juliano asserere, quod jam auferre non valebat, idque ut tum publicæ tranquillitati, tum imperatrici Faustine et fructui, quo gravis erat, consuleret.

(87) *Διὰ τῆς ὀρμῆς,* etc. « Ex ipsa aggressionem, suscepta pietatis causa expeditione, » etc.

(88) *Ὅδε δέ.* Deest δέ in multis codd.

(89) *Τελευταίων πάσχω τὰ.* Sic plures mss. Regg.; sic Coisl. et Pass.; sic etiam legunt Sav. et Combef. Deest πάσχω in ed.

(90) *Καί.* Sic Regg. septem pro ἢ, quod prave habent editi.

(91) *Καθάρσεως.* Plerique codd. καθαιρέσεως.

(92) *Νομίζεται.* Mont. scribit, λογίζεται.

(93) *Λογισμῶν.* Billius, « censuram. »

LI. Quis potero miserum illum non lacrymis prosequi? qui potero non et eos amplius lugere, qui sua sponte accurrerunt, quam quos ille persecutus est? et rursus eum amplius deslere, qui alios secum in exitium traxit, quam eos qui sua sponte ad malum cucurrerunt? Quin potius, Christianis quidem haudquaquam triste et calamitosum est, quod pro Christi nomine passi sint, imo omnium beatissimum, non propter futura tantum praemia, sed propter hujus etiam vitae gloriam et libertatem, quam ipsi per pericula sibi pepererunt. His contra repositum ac impendentium suppliciorum quasi praedium quoddam sunt ea quae jam perpassi sunt: satiusque ipsis fuisset diuturnioribus in hac vita doloribus excruciarī, quam ad alterius vitae tribunalia reservari. Atque haec mihi propter eam legem dicta sunt, quae de inimici casu testari nos velat⁹⁹, atque ab iis qui stant commiserationem exposcit. Nunc ad ipsum rursus oratio referenda est.

LI. Quodnam hoc tam pertinax mali studium? Quis tantus impietatis amor? quis tam effusus ad exitium cursus? Unde tam infestus Christi hostis, qui Christi discipulus fuerat, qui tot tantisque veritatis sermonibus assueverat, multaue ad salutem spectantia, partim dixerat, partim audiverat? **IOI** Vix enim imperii haereditatem adire coeperat, cum impietatem palam libereque profiteretur, periinde atque hoc quoque nomine erubescens, quod Christianus aliquando fuisset, aut ea de causa Christianis succensens, quibus nominis societate junctus fuerat. Atque hinc quidem facinora sua auspicatur, quemadmodum narrant, qui ipsius arcanis gloriantur (proh, in quos sermones incurrere cogor!) impuro et nefario sanguine lavacrum abstergit, initiationi nostrae execrabilem initiationem opponens, sus videlicet in caeno provoluta, sicut est in proverbio: manusque suas profanat, ut nimirum eas ab incremento sacrificio, per quod nos Christo ipsiusque passionibus et divinitati communicamus, elueret ac repurgaret. Per incisiones autem et imperii consiliariis utens.

LIII. Ac quoniam incisionum, superstitionisque, aut, ut aptius loquar, diabolicæ vesaniæ qua ad res hujusmodi ferebatur, mentionem feci, nondum satis constitutum habeo, litterisne hoc miraculum, quod

⁹⁹ Prov. xxiv 17.

(94) *Ἐκεῖ δικαιοῦστροις*. Alibi δικαστροῖς. In Heins. et Montac. γρ. ἐκεῖθεν δικαστροῖς.

(95) *Νόμον, τὸν τῷ*. In plerisque codicibus, νόμον τῷ.

(96) *Ἀντόν*. Billius, ἐκπτόν.

(97) *Τοσαύτη*. Sic tres Regg., duo Coll., Or. 1, Pass. etc. In ed. τοσαύτη.

(98) *Ἀγαγνίζεται*. «Sanctitatem exuit, abstergit.» Infandus hic Apostata Christianismi professionem sic est execratus, ut quidquid in ea sanctitatis contraxerat, tum per baptismum quem susceperat, tum per Eucharistiam quam acceperat, elueret et eradere modis omnibus conatus sit.

(99) *Δε' ἦς*, etc. Insurgit ille locus ad sacramenti simul et sacrificii eucharistici veritatem astruendam. Non tantum enim ait nos per Eucharistiam «communicare Christi passionibus,» seu Christo in cruce passo, cruentoque ejus sacrificio; verum id

NA'. Πῶς μὴ θαυμάσω τὸν ἄθλιον; πῶς μὴ πλὴν τῶν ἐδωγμένων τοὺς προσδραμόντας; πλὴν δὲ τῶν αὐτομολησάντων εἰς τὴν κακίαν θρηνησῶ τὸν συναρπάσαντα; Μᾶλλον δὲ τοῖς μὲν οὐδὲν δεῖνόν τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ παθεῖν, ἀλλὰ καὶ πάντων μακαριτότατον, οὐ διὰ τὰ ἐκεῖθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐντεῦθεν εὐδοξίαν καὶ παρῆρσιαν, ἣν διὰ τῶν κινδύνων ἑαυτοῖς ἐχαρίσαντο· τοῖς δὲ προοίμιον τῶν ἀποκειμένων καὶ ἀπειλουμένων, ἅπερ ἔδη πεπόνθασι· καὶ βέλτιον ἦν αὐτοῖς, εἰ ἐντεῦθεν μακρότερον ἐκολάσθησαν ἢ τοῖς ἐκεῖ δικαιοῦστροις (94) ἐταμειύθησαν. Ταῦτα μὲν οὖν διὰ τὸν νόμον, τὸν τῷ (95) πτώματι τοῦ ἔχθρου μὴ ἐπιχαίρειν καλεῖοντα, καὶ τὸ συμπαθὲς ἀπαιτοῦντα παρὰ τῶν ἐστηκότων· ἐμοὶ δὲ πάλιν πρὸς αὐτὸν (96) ἐπανακτέον τὸν λόγον. Nunc ad ipsum rursus oratio referenda est.

NB'. Τίς ἡ τοσαύτη (97) τοῦ κακοῦ φιλονεικία; Τίς ὁ τῆς ἀσεθείας ἔρωσ; τίς ὁ δρόμος τῆς ἀπωλείας; Πόθεν οὕτω μισόχριστος ὁ Χριστοῦ μαθητῆς, ὁ τοσοῦτοις λόγοις τῆς ἀληθείας προσομιλήσας, καὶ τὰ μὲν εἰπὼν, τὰ δὲ ἀκούσας τῶν φερόντων εἰς σωτηρίαν; Οὐ γὰρ ἔφη κληρονομήσας τὴν βασιλείαν, καὶ παρῆρσιάζεσθαι τὴν ἀσέβειαν, ὡσπερ καὶ τὸ γενέσθαι ποτὲ Χριστιανὸς αἰσχυνόμενος, ἢ μνησικακῶν ὑπὲρ τούτου Χριστιανούς, οἷς τοῦ δνόματος ἐκονώρησε. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον αὐτῷ τῶν τολμημάτων, ὡς οἱ τοῖς ἀπορρήτοις ἐκείνου καλλωπιζόμενοι (εἰς οἷους ἐμπέπτειν ἀναγκάζομαι λόγους!), αἵματι μὲν οὐχ ὀσίῳ τὸ λουτρὸν ἀπορρῦπτεται, τῇ καθ' ἡμᾶς τελειώσει τὴν τελείωσιν τοῦ μύσου ἀντιτιθεῖς, ὅς ἐν βορβόρῳ κυλισθεῖς, κατὰ τὴν παροιμίαν· καὶ τὰς χεῖρας ἀγαγνίζεται (98) τῆς ἀναιμάχτου θυσίας ἀποκαθαίρων δι' ἧς ἡμεῖς Χριστῷ κοινωνοῦμεν (99), καὶ τῶν παθημάτων καὶ τῆς θεότητος· ἐντόμοις (1) δὲ καὶ θυσίαις καθιστᾶ (2) τὰ βασίλεια, κακοῖς συμβούλοις κακῆς ἀρχῆς χρώμενος.

sacrificia imperialem aulam constituit, malis malis

NI'. Ἄλλ' ἐπειδὴ γε ἐντόμων (3) ἐμνησθην, καὶ τῆς περὶ τὰ τοιαῦτα τοῦ ἀνδρὸς δεῖσιδαιμονίας, ἢ κκεδαιμονίας εἰπεῖν οικειότερον, οὐκ οἶδα πότερον γρατῆ (4) παραδῶ τὸ θρυλλούμενον θαῦμα, ἢ ἀπι-

etiam quod in liturgia peragitur, esse «sacrificium,» illudque «incrementum,» per quod euento ejus sacrificio communicatur. Igitur tam in altari sacrificium est, quam in cruce, et in utroque Christus. Quod autem de Juliano ait, non «manus suas ab incremento sacrificio repurgasse:» non aliud quidquam intelligit, quam quod Cyrillus, atque alii passim veteres, de recipiendo nuda manu sacro Christi corpore, tradunt.

(1) *Ἐντόμοις*. «Casis victimis et sacrificiis.»

(2) *Καθιστᾶ*. Coll. k, Pass. καθίσταται. Recte Sozomenus, lib. v, c. 2, videtur interpretari, ubi ait Julianum tum publice et palam aruspicina et victimis usum fuisse.

(3) *Ἐντόμων*. Comb. «cresarum memini hostiarum, extorumque inspectionis, ac viri superstitionis; vel, ut aptius loquar, miseræ et infortunii.»

(4) *Οὐκ οἶδα πότερον γρατῆ*, etc. Ex his inferri

στήσω τοῖς λήγουσι. Καὶ γὰρ αὐτὸς (5) ταλαντεύομαι τὴν γνώμην, καὶ οὐκ ἔχω ὁποτέρωσι (6) νεύσω, μεμιγμένων τῶν δικαίως ἢ πιστευθέντων τοῖς οὐκ ἀξίοις πίστεως· τὸ μὲν γὰρ ἐπιστημῆναι τι τῇ τοσαύτῃ τοῦ κακοῦ καινοτομία καὶ δυσσεβείῃ τῶν οὐκ ἀπίστων (7), ἀλλὰ καὶ πολλάκις ἦδη συμβεβηκότων περὶ τὰς μεγίστας μεταβολάς· τὸ δὲ καὶ (8) τὸν τρόπον τοῦτον σφόδρα ἐμοὶ γούν θαύματος δεξιόν, καὶ πᾶσι ταῖς καθαρῶς δηλοῦσθαι τὰ καθαρὰ βουλομένοις τε καὶ νομιζουσι.

quidem admiratione cum primis dignum videtur, atque omnibus, qui res puras pure declarari volunt, ac declarandas existimant.

ΝΔ'. Τὸ δ' οὖν λεγόμενον, ὅτι θυομένῳ τὰ σπλάγγνα τὸν σταυρὸν ἀναδείκνυσαι στεφανούμενον, ὃ τοῖς μὲν ἄλλοις φρίκην παρέσχε, καὶ ἀγωνίαν, καὶ τοῦ ἡμετέρου κράτους συναίσθησιν (9)· τῷ δὲ διδασκάλῳ τῆς ἀσεβείας· καὶ θάρσος δῆθεν, ὡς περιγεγραμμένων ἡμῶν καὶ συνειργημένων (10)· οὗτο γὰρ τὸν σταυρὸν καὶ τὸν κύκλον παρεσεβίασε. Τοῦτο μὲν δὴ τὸ ἐμὸν θαῦμα· καὶ εἰ μὲν ψευδὲς, αὐραὶ φέροιεν· εἰ δὲ ἀληθὲς, πάλιν Βαλαάμ προφητεύει, καὶ Σαμουὴλ ἔλκεται, ἢ δοκαί (11), δι' ἔγγαστριμύθου, καὶ δαίμονες ὁμολογοῦσι τὸν Ἰησοῦν ἄκοντες, καὶ διὰ τῶν ἐναντικῶν, ἵνα καὶ (12) πιστευθῇ μᾶλλον, ἢ ἀλήθεια δαίκενται· τυχόν (13) κάκεινον ἐπισηθῆναι τῆς ἀσεβείας· διὰ τούτων ἐπυρτανεύετο· πολλὰς γὰρ καὶ παραδόξους ὁδοὺς σωτηρίας οἶδα τὸ θεῖον καινοτομεῖν, νεῦον πρὸς τὸ φιλόανθρωπον· ὃ δὲ λέγεται ὑπὸ πλειόνων, καὶ πιστεύειν οὐκ ἀπὸ τρόπου (14).

pietatem ei misericordiam propendens. Quod autem a pluribus commemoratur, nec a fide alienum est, orationè persequar.

ΝΕ'. Κατῆι μὲν εἰς τι τῶν ἀδύτων τῶν τοῖς πολλοῖς ἀβάτων καὶ φοβερῶν (ὡς ὠφέλιον γε (15) καὶ τὴν εἰς ἄδου φέρουσαν, πρὶν εἰς τοιαῦτα κακὰ προελθεῖν), συμπάροντος αὐτῷ καὶ τοῦ πολλῶν ἀδύτων ἀξίου, τοῦ σοφοῦ τὰ τοιαῦτα, εἶπουν (16) σοφιστοῦ· ἔστι γὰρ δὴ καὶ τοῦτο εἶδος μαντείας αὐτοῖς, ζόφῳ τινὶ καὶ ὑποχθονίοις δαίμοσι περὶ τῶν μελλόντων συγγίνεσθαι· εἴτε ὡς σκότῳ χαίρουσι μᾶλλον, ἢ παρὶ καὶ εἰς σκότος, καὶ σκότους δημιουργοὶ τῆς κακίας· εἴτε ὡς φεύγουσι τὰς ἐπιμειξίας τῶν εὐσεβῶν ὑπὲρ γῆς (17), καὶ διὰ ταύτας ἀσθενεστέροις· ὡς δὲ προύοντα (18) τὴν γεννάδα προσβάλλει τὰ δέσματα (19), καὶ αἰεὶ πλείω καὶ φοβερώτερα, ἤχους τινὰς φατὶν ἀθήεις (20), καὶ ὀδμὰς τῶν ἀηδῶν, καὶ πυραυγῆ φάσματα, καὶ οὐκ οἶδ' ὅστινας ὕθλους καὶ

²⁰ Num. xxii, 7. ²¹ I Reg. xxviii, 12. ²² Marc. i, 34; Luc. iv, 41.

potest, hanc orationem coram populo habitam non Duisse. Hic etiam cernere est, quam caute Gregorius se gereret, rebusque miris fidem adhiberet.

(5) Καὶ γὰρ αὐτός. Sic melioris notæ codices Regii hu, l, u, etc. Par. ed., καὶ γὰρ αὐτὸς καί.

(6) Ὁποτέρωσι. Regg. hu, l, u. ποτέρωσι.

(7) Ἀπίστων. Reg. l, et Pass. addunt, ἐστίν.

(8) Τὸ δὲ καί. Deest καί in pluribus.

(9) Τοῦ ἡμετέρου κράτους συναίσθησιν. Comhef. « nostræ sensum potentie ac victoriæ injicit. » Hoc est, ominari ferit, fore ut res Christianorum crescerent Græcisque ritibus superiores evaderent. Quod quidem narrat Sozom., lib. v, c. 2.

(10) Συνειργημένων. Colb. 3, συνηρημένων.

(11) Ἡ δοκαί. « Vere aut apparenter evocatur. »

(12) Ἴνα καί. Deest καί in nonnullis.

(13) Τυχόν. Reg. f, Colb. r, Pass., Comb., καὶ τυχόν.

(14) Τρόπον. Pass. et Reg. l, addunt δέξασθε δεηγούμενον. « Accipite rem ut audivi. »

(15) Ὡς ὠφέλιον γε. « Atque utinam ducentem in orcum viam capessivisset prius, » etc.

(16) Εἶπουν. Plures codd. εἶπ' οὖν.

(17) Ὑπὲρ γῆς. Sav. ἐπὶ γῆς.

(18) Προύοντα. Reg. hu, προσιόντα, « virum fortem ac strenuum in malo, » ut ait Elias, vel ironice.

(19) Δέσματα. Reg. a, δέγματα.

(20) Ἀθήεις. Deest in Colb. r.

LIV. Ferunt igitur, cum ipse sacrificaret, victimarum exta coronatam crucem ostendisse. Quæ res B alios quidem horrore atque anxietate perfudit, effecitque ut potentiam nostram agnoscerent : at impietatis magistro animum videlicet addidit, tanquam circumscripti atque undique conclusi essemus.

102 Sic enim crucem et circulum ex tempore interpretatus est. Atque hoc sane est, quod miraculi instar habeo. Quod si falsum est, in auras abeat : si autem verum, rursus Balsam vaticinatur ²⁰, et Samuel per ventriloquam trahitur, aut trahi videtur ²¹, et dæmones Jesum inviti constentur ²², ac per contraria, quo plus fidei atque auctoritatis habeat, veritas demonstratur. Ac fortasse his rebus id agebat providentia, ut illius impietatem compesceret. Multas enim et mirabiles salutis vias Deus inusitato modo aperire novit, ad humanitatem ei misericordiam propendens. Quod autem a pluribus commemoratur, nec a fide alienum est,

LV. Descendebat in quoddam adytum vulgo inaccessum et horrendum (quemadmodum utinam in infernum quoque, priusquam in hujusmodi scelera prorumperet!) comitem cum habens, qui multis adytis dignus erat, hoc est, hominem in hujusmodi rebus sapientem aut sophum, vel potius sophistam et impostorem. Nam hoc quoque apud ipsos divinationis genus est, ut in caliginoso quodam specu cum subterraneis dæmonibus ob res futuras congregiantur : sive quia tenebris magis oblectantur, ut qui ipsi tenebræ quoque sint, ac tenebrarum vitii artifices ; sive quia piorum hominum, qui in terra sunt, societatem et congressum fugiunt, ex eisque infirmiores redduntur. Ut autem egregium virum progredientem terrores adoriri cæperunt, ac subinde

plures et formidabiliores evaserunt (sonos quosdam insuetos audiri aiunt, tetrosque esse odores, atque ignea spectra, et nescio quas nugas et deliramenta), rei novitate percussus, harum enim rerum studium sero amplexus fuerat, ad crucem vetusque remedium confugit, hocque se adversus terrores consignari, eumque, quem persequabatur, opitulatorem asciscit. Ac quæ sequuntur, magis

LVI. Valuit signaculum, cedunt dæmones, peluntur timores. Quid deinde? Respirat malum; rursus audaciam concipit, rursus aggreditur, rursus iidem terrores urgent: rursus signaculum adhibetur, ac dæmones conquiescunt. Heret consilii inops discipulus: ac sacrorum antistes, ipsius lateri hærens, veritatem sinistre interpretatur: « Abominatióni illis fuimus, inquit, non terrori: vincit quod pejus est. » Hæc enim loquitur, et locutus persuadet, persuasumque **103** discipulum ad exitii voraginem ducit. Nec mirum videri hoc debet. Improbis enim promptius ac libentius malum sequitur, quam a bono cohibetur. Quæ porro dixerit aut fecerit, aut quibus imposturus elusus sit, priusquam sursum remitteretur, norint ii, qui mysteriis hisce partim alios initiant, partim ipsi initiantur. Cæterum ascendit, tum animo arreptitius, tum rebus ipsis, ac furioso oculorum obtutu satis significans, quos coluisset: nisi tamen ab eo quidem die, quo tam nefaria in animum induxit, dæmonibus oppletus est. Verum id apertius tunc patuit; ut ne scilicet incassum descendisse, ac dæmonum particeps factus fuisse videretur, quem illi enthusiasmum commutantes. Hæc prima ipsius facinora exstiterunt.

LVII. Cum autem jam, quod parturiebat, continere non posset, persecutioque erumperet, quiddam animadvertere cepit, sapienti in vitio atque in impietate excellenti viro dignum; aut certe ab iis qui ipsum ad eam acuebant, ac velut inungebant, edoctus est. Sic enim secum reputavit, si bellum aperte susciperet, seque impietatis ducem profiteretur, præterquam quod id nimis temerarium atque imperitium futurum esset, huic insuper scopo, ad quem collimabat, omnino contrarium fore. Nos enim, si vis inferretur, acriori contentione in victoriam incubituros, ac tyrannidi obnixum pietatis tuendæ studium objecturos cogitavit. Solent enim fortes

λήρους, τῷ ἀδοκῆτῳ πληγείς, καὶ γὰρ ἦν θήματα τὰ τοιαῦτα, ἐπὶ τὸν σταυρὸν καταφεύγει, καὶ τὸ παλαιὸν φάρμακον, καὶ τούτῳ ⁽²¹⁾ σημειοῦται κατὰ τῶν φόβων, καὶ βοηθὸν ποιεῖται τὸν διωκόμενον· καὶ τὰ ἐξῆς φορικωδέστερα.

terrores consignari, eumque, quem persequabatur, terrenda.

Ν5'. Ἰσχυσεν ἡ σφραγίς, ἤττωνται οἱ δαίμονες, λύνονται οἱ φόβοι. Εἶτα· τί· Ἀναπνεῖ τὸ κακὸν. θρασύνεται πάλιν, ἀθίσις ὀρμή (22), καὶ οἱ αὐτοὶ φόβοι, καὶ ἡ σφραγίς πάλιν, καὶ ἡρεμοῦντες οἱ δαίμονες· καὶ ὁ μύστης ἐν ἀπορίᾳ· καὶ ὁ μυσταγωγὸς ἐγγύθεν παρεξηγούμενος τὴν ἀλήθειαν· Ἐβδελύχθημεν, λέγων, οὐκ ἐφοβήσασμεν (23)· νικῶ τὸ χεῖρον· λέγει γὰρ ταῦτα, καὶ εἰπὼν πείθει, καὶ πείσας ἄγει τὸν μαθητὴν ἐπὶ τὸ τῆς ἀπωλείας βάραθρον. Καὶ θαυμαστὸν οὐδέν· πρόχειρος (24) γὰρ ἡ πονηρία τῷ κακῷ μᾶλλον ἀκολουθεῖν ἢ ὑπὸ τοῦ κρείττονος ἀνακόπτεσθαι. Ἄ μὲν οὖν εἰπὼν, ἢ ποιήσας, ἢ ἐξαπατηθεὶς ἀναπέμπεται, εἶδεναι ἂν οἱ τὰ τοιαῦτα τελούντες τε καὶ τελούμενοι· ἀνεῖσι δ' οὐν καὶ τῇ ψυχῇ δαιμονῶν καὶ τοῖς πράγμασι, καὶ τῷ μανιώδει τῶν ὀφθαλμῶν ἐπισημαίνων οὓς ἐθεράπευσεν· εἰ μὴ γὰρ καὶ ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἐπλήσθη δαιμόνων, ἀφ' ἧς οὕτω πονηρὰ προῦθετο· ἀλλὰ τότε καὶ περιφανέστερον· ἵνα μὴ μάτην ἢ κατεληλυθὼς, καὶ τῶν δαιμόνων μετεληφώς (25), ὃν ἐνθουσιασμῶν ἐκείνοι καλοῦσι, μεταποιούντες σεμνῶς τὰ δνόματα. Τὰ μὲν δὲ πρῶτα τοιαῦτα.

appellant, honeste nempe ac spreiose vocabula

NZ'. Ἐπεὶ δὲ ἡ ὥδις ἐκράτει, καὶ ὁ διωγμὸς ἐξεβρήγνυτο, εἶδεν τι (26), εἶτ' οὖν ἀνδρὸς σοφοῦ τὴν κακίαν καὶ περιττοῦ τὴν ἀσέβειαν, εἶτ' οὖν ἐδιδάχθη παρὰ τῶν εἰς ταύτην αὐτὸν ἀλειφόντων. Ὡς τὸ μὲν φανερωῶς ἀνελέσθαι τὸν πόλεμον, καὶ προκαθεσθῆναι (27) τῆς ἀσεβείας αὐτόχειρα, πρὸς τῷ (28) λίαν εἶναι θρασὺ καὶ ἀπαίδευτον, εἶτι καὶ ἐναντιώτατον τῇ σκοπῷ παντελῶς· φιλονεικοτέρους γὰρ ἂν ἡμᾶς γενέσθαι βιαζομένους, καὶ ἀντιθέσειν τῇ τυραννίδι τῇ ὑπὲρ εὐσεβείας φιλοτιμίαν. Φιλεῖ γὰρ τὰ γενναῖα φρονήματα πρὸς τὸ βίξ κρατοῦν ἀθαδιάζεσθαι (29)· καὶ καθάπερ φιλῆς ὑπὸ ἀνέμου ριπιομένη, τοσούτῳ μᾶλλον ἀνάπτεσθαι, ὅσῳ περ ἂν σφοδρότερον κατα

(21) Τούτῳ. Regg. bm, h, Or. 1, τοῦτο.

(22) Ὀρμή. Coisl. 2, ὀρμεῖ, quod magis arridit Parisiensibus.

(23) Ἐβδελύχθημεν. Sic Magus Juliani magister discipulum delusit. Quantam autem ad fugandos dæmones vim habeat signum crucis, duplex portentum, quod hic narrat Gregorius, probat satis, ut dicere liceat cum Augustino, « Magna res est signum, et crux Christi. » Vim illam crucis signi uno ore prædicant Græci Latineque Patres. Nec id unquam negatum nisi ab ethnicis et hæreticis.

(24) Πρόχειρος, etc. Id est: « Facilius namque vir improbus sceleratum hominem, a quo ad malum impellitur, quam virum bonum, qui eum a malo retrahit, sequitur. »

(25) Δαιμόνων μετεληφώς. Comb. « dæmonum commercio donatus, quod illi divinum afflatum,

D seu enthusiasmum vocant. »

(26) Εἶδεν τι. Regg. bm, εἶδέν τι. Reg. x, ἴδε τί « Porro hujus loci sensus est, » inquit Basilus, « sive hoc a se ipse invenierit, nec ab aliis acceperit qui ipsum quomodocumque ad impietatem inungebant. » Εἶτ' οὖν ἐδιδάχθη, τουτέστιν ἀφ' ἑαυτοῦ συνεῖδεν. ἀλλ' οὐ παρὰ τῶν εἰς ἀσέβειαν ἀλειφόντων ἐδιδάχθη.

(27) Προκαθεσθῆναι ... αὐτόχειρα. Regg. u Colb. k, Or. 1, illi in textu, iste in ora, προκαθεσθῆναι ... αὐτόχειρ, « præesse et quasi præsidere sui ipse manibus pugnans. » Regg., a, b, l, y, προκαθεσθῆναι αὐτόχειρα. Regg. bm, αὐτόχειρον.

(28) Πρὸς τῷ. Sic sex Regg. Or., 1, etc. Alii cum Par., πρὸς τό.

(29) Ἀθαδιάζεσθαι. Regg. l, u. Herv., Ald., Oxon ἀθαδίζεσθαι.

πνέηται. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐκ τῶν λογισμῶν εὔρισκε (30) Ἀ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς προλαβοῦσι διωγμοῖς εἶχε γινώσκειν, οἱ τιμιώτερον τὸν Χριστιανισμὸν πεποιήκασι θάττον ἢ ἀσθενέστερον, ῥώσαντες τὰς ψυχὰς εἰς εὐσέβειαν, καὶ ὡσπερ σίδηρον θερμῶν ὕδατι, τοῖς κινδύνοις στομιώσαντες. Εἰ δὲ μετὰ τῆς τέχνης στρατεύσειε, καὶ τῷ πείθειν τὸ (31) βιάζεσθαι χρώσειεν, ἢ καθάπερ χαλκῷ περιβάλλοι (32) δέλεαρ τῇ τυραννίδι τὸ προσηγῆς, σοφὸν τε οὕτως ἂν (33) ἅμα καὶ δυνατὸν γενέσθαι αὐτῷ τὸ ἀγώνισμα.

rumque blanditiis illineret, aut tyrannidi clementiam tanquam hamo escam circumponeret, ita demum non solum prudentem, sed validam quoque sibi concertationem fore.

NH'. Καὶ γὰρ πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ τῆς τῶν μαρτύρων τιμῆς ἐφθόνηι τοῖς ἀθληταῖς· καὶ διὰ τοῦτο μηχανάται αὐτοὺς μὲν καὶ βιάζεσθαι, καὶ μὴ δοκεῖν, ἡμᾶς δὲ καὶ πάσχειν, καὶ μὴ τιμὴν ἔχειν (34) ὡς ὕπερ Χριστοῦ πάσχοντας. Ὡ τῆς εὐηθείας! Πρῶτον μὲν εἰ λανθάνειν ἐνόμισεν ὑπὲρ τίνος οἱ κίνδυνοι, καὶ συγκαλύψει τὴν ἀλήθειαν τοῖς σοφίσμασιν, ἀλλ' οὐχ ὅσῳ κατὰ τῶν τιμῶν ἐπιανέει, τοσοῦτω μείζονος αὐτῆς ποιήσει καὶ λαμπροτέρας.

LVIII. Etenim, ut alia, ita eum quoque, quo martyres afflicti solent, honorem athletic 104 invidabat. Ac proinde id molitur, ut ipse quidem et vim afferat, et interim afferre non videatur; nos contra et supplicia perferamus, et eo interim honore, qui pro Christi nomine patientibus haberi solet, careamus. O singularem hominis stultitiam! Primum si cuius causa pericula a nobis adirentur latere existimabat, facturumque se putabat, ut artifice bellum gereret, ac vini persuasione verborumque blanditiis illineret, aut tyrannidi clementiam tanquam hamo escam circumponeret, ita demum non solum prudentem, sed validam quoque sibi concertationem fore.

bus suis callidissimisque consiliis veritatem obtegeret, ac non potius, quo plura adversus honores illos comminisceretur, hoc eos majores clarioresque redderet.

NΘ'. Δεύτερον δὲ, εἰ δόξης ἐπιθυμῆζ κινδυνεύειν ἡμᾶς, ἀλλὰ μὴ τῆς ἀληθείας, ὑπέλαθε· ταῦτα μὲν παιζέτωσαν (35) παρ' ἐκείνοις Ἐμπεδοκλεῖς (36), καὶ Ἀρισταῖοι, καὶ Ἐμπεδοτῖμοι τινες, καὶ Τροφώνιοι, καὶ τοιοῦτων δυστυχῶν ἀριθμὸς· ὧν ὁ μὲν τοῖς Σικελικοῖς κρατήρσιν ἑαυτὸν θεώσας, ὡς ἦτο, καὶ εἰς τὴν κρείττονα λῆξιν ἀφ' ἡμῶν (37) ἀναπέμφας, τῷ φιλάτῳ σανδάλῳ κατεμνησθῆ παρὰ τοῦ πυρὸς ἐκθρασθέντι· καὶ οὐ θεὸς ἐδείχθη (38) μετ' ἀνθρώπων (39), ἀλλ' ἀνθρώπος κενόδοξος, καὶ ἀφιλόσοφος μετὰ θάνατον, καὶ οὐδὲ τὰ κοινὰ συνετός· οἱ δὲ ἀδύτοις τισὶν ἑαυτοὺς ἐγκρύψαντες ὑπὸ τῆς αὐτῆς νόσου καὶ φιλαυτίας (40), εἴτ' ἐλεγχθέντες, οὐ μᾶλλον ἐκ τῆς κλοπῆς ἐτιμήθησαν ἢ ἐκ τοῦ μὴ λαθεῖν καθυβρίσθησαν

LIX. Deinde, si gloriæ cupiditate, ac non veritatis studio et amore nos pericula adire existimabat: hæc sane apud illos ludant Empedocles, et Aristæi, et Empedotimi quidam, ac Trophonii, atque hujusmodi miserorum hominum chorus. Ex quibus ille, cum per Sicula foramina divinitatem, ut sibi opinione fingebat, comparasset, seque ad meliorem sedem transmisisset, charissimo calceo ignis æstu ejecto, proditus est: atque ita non deus post hominem ostensus est, verum homo inanis gloriæ studiosus, philosophiæque post mortem expertus, ac ne communi quidem sensu præditus. Hi autem, cum eodem morbo gloriæque amore affecti, in penitissimos quosdam terræ recessus sese abdidiissent, deprehensa postea fraude, non plus honoris ex hujusmodi furtivo secessu adepti sunt, quam contumeliæ ob compertam fraudem.

Ξ'. Χριστιανοῖς δὲ ἥδιον (41) ὑπὲρ εὐσεβείας τὸ πάσχειν, ἢ πάντας λανθάνωσιν, ἢ ἄλλοις τὸ εὐδοξεῖν μετὰ τῆς ἀσεβείας· τοῦ μὲν γὰρ ἀνθρώποις ἀρέσκειν βραχὺς ἡμῖν ὁ λόγος· τῆς δὲ παρὰ Θεοῦ τιμῆς ἢ πᾶσα ἐφείσι· μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ ταύτην (42), ὅ γε ἀληθῶς φιλόσοφοι καὶ φιλόθεοι, τὴν πρὸς τὸ κα-

LX. At Christianis jucundius est pietatis causa pati, etiamsi nemo id resciturus sit, quam aliis, cum impietate florere, atque in gloria versari. Hominiibus quippe placere, parum admodum curamus: id unum expetentes, ut honorem a Deo consequamur: imo sublimius etiam assurgimus (de iis

(30) *Εὔρισκε*. Flures codd. *ἠβρισκε*.

(31) *Τό*. Reg. *bm*, τῷ.

(32) *Περιβάλλοι*. Regg. *bm* et *l*, περιβάλλοι.

(33) *Ἄρ*. *West* in Reg. *bm*.

(34) *Καὶ μὴ τιμὴν ἔχειν*. Combef. sic reddit: « nec, velut qui pro Christo pateremur, honorem habereamus. »

(35) *Παιζέτωσαν*. Bill. « velut animi causa faciant. »

(36) *Ἐμπεδοκλεῖς*, etc. Empedocles inanis gloriæ studio, ut sibi divinitatis opinionem, quasi in cælum raptus, colligeret, in ardentem Ætnam se præcipitum dedit. Sic enim Horat. *Arte poet.*:

...*Deus immortalis haberi*

Dum cupit Empedocles, ardentem frigidus Ætnam Insilit, etc.

Trophonius, Empedotimus et Aristæus Thehani vates, in subterraneos quosdam specus se abdidit, ut in cælum rapi existimarentur, ac dii haberentur; verum illie fame extincti sunt.

(37) *Ἄφ' ἡμῶν*. « A nobis, » sive, « a mortali-bus. »

(38) *Ἐδείχθη*. Reg. *l*. et *Mont.* in ora γρ. ὤφθη, « apparuit. »

(39) *Μετ' ἀνθρώπων*. « Cum hominem exisset. »

(40) *Φιλαυτίας*. « Cæco sui amore. »

(41) *Ἅδιον*. Nonnulli codd. *ἔδιον*, « proprium. »

(42) *Ὑπὲρ ταύτην*. *Ald.* et *Herv.*, ὑπὲρ ταύτης.

loquor, qui vere philosophi, veroque Dei amore præditi sunt: quippe qui bono conjungi propter ipsum bonum exoptamus, non autem propter honores in altero ævo reconditos. Secundus enim hic honestorum et laudabilium virorum gradus est, pretio ac mercede aliquid facere; quemadmodum in tertia classe collocandi sunt, qui pœnæ metu a scelere et maleficio deterrentur. Ac nostræ quidem res ad hunc modum se habent; idque promptum et proclive est pluribus argumentis demonstrare, si cui

LXI. Hic vero perinde ac si Christianos insigni quodam honore spoliatus esset (pletiq̄ue enim homines alios affectibus suis metiuntur), ante alia gloriam nostram nominisque celebritatem insecutatur. Nec vero strenuo ac generoso animo, ut aliis persecutoribus moris erat, impietatem edicto profestetur; nec, si non imperatorie, tyrannice saltem omnino de nobis consilium inicit: ut insigne atque honorificum ipsius scelus sit, orbis populo vim intulisse, doctrinamque omnibus doctrinis superiorem tyrannide oppressisse: verum turpiter admodum et ignave pietatem vexat, animique fraudes et versutias persecutioni, quam adversus nos excitabat, induxit. Quocirca cum potentia in persuasionem et coactionem divisa sit, ita se comparavit, ut quod inhumanus erat, hoc est, vim et tyrannidem, populari turbæ civitatibusque permitteret, ut quarum vesana audacia propter temerarios animorum motus præcipitesque ad omnia impetus effrenator esse videretur: idque haud publico edicto, verum ex eo quod impetum audaciamque minime reprimebat, promulgans.

LXII. Quod autem lenius atque humanius erat, magisque imperatorem decebat, id sibi videlicet assumit, nempe suadendi atque illicendi partes. Nec tamen id quidem usquequaque retinuit. Non enim natura ferebat ut vel pardus distinctas macularum

(43) Τὸ καλόν. « Bono, » non ut vertit Billius, « summo bono. »

(44) Πράττειν. Sic codices communis. Ed., πράσσειν.

(45) Ὁμοίως. In Montac., γρ. ὁμοίως.

(46) Ἀπογράφεται. « Edicto profestetur. » Addidimus « edicto, » quod quidem Græca videntur postulare.

(47) Ἴν' ἧ. Reg. bm, ἔνθ' ἧ.

(48) Βιάζεσθαι. Quinque Regg., tres Colb., βιάσασθαι.

(49) Τυραννῆσαι. Sic omnes, quos vidimus, codices. Ed., τυραννεύσαι.

(50) Δουλοπραπέως. « Servili admodum atque ignavo animo. »

(51) Πλοκάς. Sic Reg. 1. et Coisl. 2. Quæ lectio videtur ceteris præferenda, tum ob sequens διπλόας, tum ob similia Gregorii loca in aliis orationibus, maxime orat. xxx, n. 1, ἐπειδὴ ἐκ τῶν λογισμῶν στοργὰς καὶ πλοκάς ἰκανῶς διεστρίψαμεν, ubi πλοκάς Billius recte « nexus » interpretatur. Nam Latine nihil ex æquo respondet. Locum, de quo agitur, rectius in Elia quam in oratione reddidit Billius. Græca sine reddi possunt: « fraude et malitia rem agit contra pietatem; et quæ in ratiocinationibus intricate ac implicite esse possunt, aut duplici sensu argutiæ, eas persecutioni quam adversum nos exci-

λόν (43) οικειώσιν ἀγαπῶντες δι' αὐτὸ τὸ καλόν, οὐ τὰς ἀποκειμένας ἐντεῦθεν τιμὰς· δευτέρα γὰρ αὐτῆ τάξις τῶν ἐπαινετῶν, τὸ μισθοῦ τι πράττειν (44) καὶ δι' ἀντίδοσιν ὡσπερ τρίτῃ τῷ φόβῳ κολάζεως φεύγειν τὴν μοχθηρίαν. Τὰ μὲν οὖν ἡμέτερα τοιαῦτα καὶ οὕτως ἔχοντα· καὶ ὀβριον τοῦτο ἐκ πλειόνων ἐπιδειξαι τοῖς βουλομένοις.

ΞΑ'. Ὅ δὲ, ὡς μεγάλης τιμῆς ἀποστερήσειν μέλλων Χριστιανούς (κρίνουναι γὰρ οἱ πολλοὶ τὰ τῶν ἄλλων τοῖς ἰδίαις πάθει), τοῦτο διώκει πρὸ τῶν ἄλλων τὴν εὐδοκίμησιν. Καὶ οὐδὲ μεγαλοφύχως, τοῖς ἄλλοις διώκταις ὁμοίως (45). ἀπογράφεται (46) τὴν ἀσέβειαν· οὐδ', εἰ μὴ βασιλικῶς. τυραννικῶς γε παντάπασιν διανοεῖται περὶ ἡμῶν, ἔν' ἧ (47) μεγαλοπραπέως αὐτῷ τὸ ἀσέβημα βιάζεσθαι (48) λαβὴν οικουμένης, καὶ τυραννῆσαι (49) δόγμα πάντων δογματῶν ὑπερανεστηκός· δουλοπραπέως (50) δὲ λίαν καὶ ἀγεννῶς κακουργεῖ τὴν εὐσέβειαν, καὶ τὰς περὶ τοὺς λογισμοὺς πλοκάς (51) καὶ διπλόας τῷ καθ' ἡμῶν διωγμῷ φέρων ἐπειθήγαγε. Τοιγαροῦν εἰς δύο ταῦτα διηρημένου τοῦ κρατεῖν (52), τὸ πείθειν καὶ τὸ βιάζεσθαι, ὃ μὲν ἦν ἀπανθρωπότερον, δῆμιος ἐφῆκε (53) καὶ πῶλεσι τὸ τῆς τυραννίδος, ὧν καὶ μάλλον ἀληπτος (54) ἢ ἀπόνεια διὰ τὴν ἀλογίαν, καὶ τὴν ἀπερίσκεπτον ἐπὶ πάντα φορᾶν· καὶ τοῦτο οὐ προστάγματι: (55) δημοσίῳ. τῷ δὲ μὴ ἀνακρίπειν τὰς ὀρμὰς ἀγγραφον προθεῖς νόμον τὸ βούλεσθαι (56).

velut proposita quadam lege non scripta, id se velle

ΞΒ'. Ὅ δὲ ἡμερώτερον καὶ βασιλικώτερον, εἰς αὐτὸν δῆθεν φέρει, τὸ τῆς πειθοῦς· οὐ μὴν εἰς τὸ παντελὲς τοῦτο γε διεσώσατο· οὐδὲ γὰρ εἶχε (57) φύσιν ἢ πάροδον ἀποθέσθαι τὸ κατὰστικτον, ἢ Αἰθιοπία τὸ μέλαν, ἢ πῦρ τὸ καίειν, ἢ τὸν πονηρὸν (58) τὴν

tabat, superinduxit. » Par. e-l., κλοπάς.

(52) Τοῦ κρατεῖν. « Cum victoria, qua quis alium superat, in duobus sita sit, suasionem et vi. »

(53) Ἐφῆκε. Reg. h. et Pass., ἀφῆκε.

(54) Ἀληπτος. Sic plerique codices. « Inexpugnabilis, effrenata, » vel « inculpabilis, » seu « minus culpabilis, » ut apud Thucydidem, ἀληπτόστροι, « minus culpabiles: » ἀλήπτως apud Suidam ἀκαταγνώστως. Sic Combefisius, cui Billius hic non placet, locum hunc reddit: « quarum vesana audacia minus nocens; » seu magis a culpa immunis, « quod ratione caret et caeco impetu abripiatur. » Hac arte Julianus a se persecutionis invidiam removere satagebat: nullo adversus Christianos proposito edicto, sed saventis in eos populi furorē non cohibendo, atque adeo quasi lege non scripta probando.

(55) Προστάγματι. Addunt tres Regg., Pass., Sav., Coisl. κατορθοῖ, « id prastat; » quæ vox necessaria nobis non videtur. Legunt tamen qui velint.

(56) Προθεῖς νόμον τὸ βούλεσθαι. « Veluti legem, agendi pro libidine ac voluntate licentiam denuntians. »

(57) Εἶχε. Duo codices ἔχει. « Forte, ait Heinsius, ἔσθ' φύσις. »

(58) Τὸν πονηρὸν. Reg. bm, τῶν πονηρῶν.

μισανθρωπίαν ἀπαρχῆς ἀνθρωποκτόνον τυγχάνοντα, ἢ ἐκείνον τὴν πονηρίαν, ἀφ' ἧς καθ' ἡμῶν ὄρμησεν· ἀλλ' ὡσπερ τὸν χαμαιλέοντα λόγος παντοῖον γίνεσθαι βροῖως, καὶ πάσας μὲν ἀναλαμβάνειν (59) χροῶς, πλὴν μίαις τῆς λευκότητος, τὸν γὰρ Πρωτέα παρήμι τὸν τοῦ μύθου τὸν Αἰγύπτιον σοφιστήν, οὕτω κάκεινος πάντα ἦν καὶ ἐγένετο Χριστιανοῖς, πλὴν ἡμερότητος, καὶ ἦν λίαν ἀπάνθρωπον αὐτῷ τὸ φιλόανθρωπον, καὶ τὸ πιθανὸν βίαιον, καὶ ἀπολογία τῆς ἀγριότητος ἢ χρηστότης· ἐν' εἰκότως δοκῆ βιάζεσθαι, τοῦ πείθειν ἀποτυγχάνων.

tem acerbitali crudelitateque suæ excusationem quaerebat : ut non sine causa vim asferre videretur, cum blandiendo et alliciendo nihil profecisset.

ΞΓ'. Καὶ τοῦτο δῆλον ἐξ ὧν βραχὺ μὲν παρ' αὐτῷ τὸ τῆς πειθοῦς, πλείον (60) δὲ τὸ τῆς βίας εὐθύς ἐπόμενον ἦν· ἔν', ὡσπερ ἐν ταῖς θήραις, ἢ ταῖς πάγαις ἀλώμεν, ἢ τοῖς διώγμασι, καὶ εἰς γε τρόπος πάντως ἡμᾶς χειρώσεται. Οὕτω δὲ διανοηθεὶς τε καὶ διελόμενος, δευτέρον ἐκεῖνο στρατηγεῖ, καὶ μόνον ἀσφαλῶς, εἰ καὶ ἀσεβῶς λίαν, ἐκ τῶν ἐγγυτάτω (61) καὶ τῆς περὶ αὐτὸν χειρὸς, ὃ πᾶσι διώκταις σύνηθες, τῆς κακίας ἀρχεται· καὶ γὰρ οὐδὲ οἶόν τε (62) τοῖς ἐκτὸς ἐχειρήσαι (63), μὴ τούτων οἰκειωθέντων, ὡσπερ οὐδὲ στρατὸν ἐπάγειν (64) ἐχθροῖς, πρὸς τὸν στρατηγὸν στασιάζοντα.

nisi his sibi conciliatis atque adjunctis ; quemadmodum nec exercitum adversus hostes ducere, cum imperatore contententem et dissidentem.

ΞΔ'. Καὶ διὰ τοῦτο μεταποιεῖ μὲν τὰ βασίλεια, τοὺς μὲν θανάτῳ προὔπεξαγαγὼν πρότερον, τοὺς δὲ παρ' αὐτῷ ὡσάμενος· οὐχ ὡς εὐνοῦς τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ (65) μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς εὐνοστέρους (66) τῷ μεῖζονι, καὶ ἀλυσιτελεῖς αὐτῷ κατ' ἀμφοτέρα· ὑποποιεῖται (67) δὲ τὸ στρατιωτικὸν, τὸ μὲν δι' ἑαυτοῦ, τὸ δὲ διὰ τῶν ἐν τέλει (68), ὃ καὶ μᾶλλον εὐπιστον ὑπελάμβανε, τὸ μὲν τῶν τιμῶν ἠετώμενον, τὸ δὲ ἀπλότῳ παρασυρόμενον, καὶ νόμον ἕνα γινώσκον μόνον, τὴν τοῦ βασιλέως βούλησιν.

partim per animi simplicitatem abriperentur, nullamque aliam legem quam principis voluntatem agnoscerent.

ΞΕ'. Μᾶλλον δὲ τοῦ στρατιωτικοῦ μέρος (69) οὐκ ἐλάχιστον, καὶ ὅσον εὖρε παθρὸν καὶ νοσῶδες, τοῦ χειροῦ δοῦλον καὶ τότε καὶ πρότερον· οὐ τὸ μὲν δεδούλωτο, τὸ δὲ ἤπιεν. Οὐ γὰρ δὴ τὸ πᾶν ὑφέλειν, οὐδὲ τοσοῦτον ἔδωκεν αὐτῷ καθ' ἡμῶν ὃ δι' ἐκείνου διώκτης (70)· ἀλλ' ἔμειναν ὑπὲρ τοὺς ἑπτακισχιλίους, οἱ μὴ κάμφαντες γόνυ τῇ Βαῶλ, μηδὲ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσῇ προσκυνήσαντες, μηδὲ ὑπὸ τῶν ὄψεων τρωθέν-

⁵⁹ Jer. xiii, 23. ⁶⁰ Joan. viii, 44.

(59) Ἀναλαμβάνειν. Septem Regg. Or. 1, tres Colb. πάσας μεταβάλλειν χροῶς. Alii duo Colb., μεταλαμβάνειν.

(60) Πλείον. Sic pene omnes codices. Pass. πλείον. Par. πλείω.

(61) Ἐγγυτάτω. Pass. ἐγγυτάτων.

(62) Οἶόν τε. Regg. biii. l, addunt ἦν. Pass. οὐχ οἶον τε ἦν.

(63) Ἐχειρήσαι. Reg. bii, ἐχειρήσαι.

(64) Ἐπάγειν. Pass., ἐπαγαγεῖν.

(65) Μεγάλῳ βασιλεῖ. « Constantium » hic intelligit Theologus, ei paulo post, τῷ μεῖζονι, « Christianum. »

(66) Εὐνοστέρους. Tres Colb., εὐνοσοστέ-

notas, vel Æthiops atrum colorem ⁵⁹, vel ignis ardorem, vel diabolus qui homicida est ab initio ⁶⁰, hominis odium, vel iste improbitatem, qua adversum nos impellebatur, abjiceret. Verum quemadmodum chamæleonem sicut in quidvis facile mutari, atque omnes subinde colores, candore uno excepto, suscipere, fabulosum enim illum Proteum Ægyptium sophistam prætereo, sic etiam ille Christianis, præter clementiam, in quidvis se vertebat ac perquam crudelis erat ipsius lenitas, et violenta persuasio, atque per hujusmodi **106** benignitatem

LXIII. Idque ex eo perspicuum est, quod non multum suasionem utebatur, sed plus violentiæ confestim sequebatur : ut, quemadmodum in venatione, aut laqueis aut persecutionibus caperemur, atque alterutro omnino modo in ipsius potestatem veniremus. Quod cum in animum induxisset, negotiumque ita partitus esset, alterum ipsius stratagemata hoc fuit, solumque ex omnibus cautam et circumspertum, tametsi alioqui valde impium, ut a domesticis et satellitum manu, quod omnibus persecutoribus familiare est, sceleris exordium duceret. Neque enim fieri posse, ut externos aggredieretur.

LXIV. Atque ob hanc causam aulam totam commutat, aliis morte prius subductis ac de medio sublatis, aliis submotis et expulsis ; non tam quia benevolens erga magnum imperatorem animo fuerant, quam quod majori erga majorem imperatorem benevolentia afficerentur, ac proinde utroque nomine ipsi incommodi essent. Milites etiam, et per se ipse, et per eos qui magistratus gerebant, allici, quos etiam ad persuadendum faciliores esse arbitrabatur, quod partim honoribus dediti essent,

LXV. Imo, si rectius loquendum est, militum partem non minimam ad se pertraxit, et quotquot ex iis ægros et imbecilles invenit, temporisque, et tum, et jam antea servos ; quos vel jam in potestatem redegerat, vel redacturum se sperabat. Non enim omnes pertraxit, nec tantum illi adversum nos dedit, qui per eum persecutionem excitabat : verum plus quam septem hominum millia reliqui

ρους. Ammianus ipse, lib. xxii, p. 206 et 207, longo ordine recenset quos Julianus submovit ; ubi narrat Julianum, quamvis a pueritia in nomen cultum esset inclinatio, animi tamen arcana, non nisi abolitis quæ verebatur, patefecisse.

(67) Ὑποποιεῖται. « Sibi subjicit, » vel, ut Elias, « suos efficit. »

(68) Τῶν ἐν τέλει. « Præfectus, duces exercitus. »

(69) Μέρος. Regg. bii, l, Colb. 3, μέρος. Negatio οὐκ, quæ sequitur, deest in nonnullis codicibus.

(70) Διώκτης. « Diabolus » intelligit.

fuert, qui non flexerunt genu coram Baal²⁵, nec auream imaginem adorarunt²⁶, nec a serpentibus vulnerati sunt²⁷; quod serpentem illum suspensum Christique passionibus oppressum atque confectum intuerentur; multi scilicet proceres, altissimisque dignitatibus præditi, quos minus etiam mirum fuisset, tum **107** periculorum metu, tum honorum spe, cedere ac manus dare; multi etiam plebei ordinis, ac numero solo cogniti, quos cum adortus esset, non aliter repulsus est, quam levis quædam machina a firmissimo muro. Cæterum eo animo gereret, quam utpote furore percitus, ob eos qui spe conceptum erat, quasi jam manibus teneretur.

LXVI. Quiu jam etiam adversus magnum illud vexillum audacia effertur, quod cum cruce magnifice præcedit, in altumque elatum, exercitum ducit, laborum solvendorum vim habens, hincque apud Latinos nomen trahens, principatumque, ut ita dicam, in reliqua omnia vexilla teuens; tam quæ imperatorum imaginibus, atque expassis texturis, in variis uncturis ac litterarum picturis, decorantur, velutque exsultant, quam quæ horrendis draconum hiatibus super summam lanceas elatis inflata, et per tractus contextis squamis distinctos agitata, jucundissimum simul et horrendum spectaculum oculis præbent. Posteaquam autem res domesticas ex animi sententia confecit, ac periculum illud, quod in manibus erat, ut existimabat, depulit, ditur.

LXVII. Homo stultissime, et impiissime, et in magnis rebus imperitissime! Tune adversus tantam sortem, ac per totum orbem fusam Ecclesiam, quæ per sermonis vilitatem, prædicationisque, ut ipsi fortasse dixeritis, stultitiam²⁸, omnes terræ fines complexa est, quæ sapientes vicit, et dæmones oppressit, et tempus superavit; eadem velut simul, et nova, ut vos deorum quemdam portentose conflingitis; illa paucis, hæc promiscuæ multitudini; illa adumbratione, hæc perfectione mysterii ad sua tempora reservati? Tune (quis autem, et quantum, et unde?) adversus magnam Christi hæreditatem? magnam, inquam, illam, nec, etiam si quidam majori quam tu furore atque insania præ-

²⁵ III Reg. xix, 48; Rom. xi, 4. ²⁶ Dan. iii, 48.

(71) Ὁφιν. «Serpentem suspensum.» De «diabolo» interpretatur Elias.

(72) Πολλοὶ μὲν τῶν ἐν δυναστείαις. Hos inter generosos confessores, Jovianus et Valentinianus numerantur.

(73) Οὐκ ἦντι μᾶλλον, etc. «Non plus mœroris ac molestiæ ob eos, qui ejus manus effugerant, capiebat, quam fiducia perfundebatur ob eos quos jam cœperat; ex quibus hoc assequeretur, ut ne de illis quidem desperaret; verum voluntas ipsi quod spe conceperat, jam acceptum repræsentaret.»

(74) Καμάτων. «Laborum.» Sic Bill. in prima edit. melius quam, «ærumnarum.»

(75) Πεπτασμένοις. Plures regii codices, Or. 1, Pass. πεπταμένοις.

(76) Ἐμπνεόμενα. Sic legunt Elias, Mont. et Gab. Codices tamen pene omnes habent ἐμπνέ-

τας, ἐκ τοῦ βλέπειν εἰς τὸν ὄφιν (71) τὸν κρεμασθέντα, καὶ καταλυθέντα τοῖς Χριστοῦ πάθεσι· πολλοὶ μὲν τῶν ἐν δυναστείαις (72) καὶ ὑφῆσιν, οὓς καὶ μᾶλλον εἰκὸς ἦν ἠτηθηγαίαι καὶ διὰ φόβον, καὶ δι' ἐλπίδας· πολλοὶ δὲ τῶν κάτω καὶ ἀριθμῷ μόνῳ γνωριζομένων, οἷς προσδαλῶν ἀπεκρούσθη, καθάπερ ὑπὸ γενναίου τείχους μηχανήματι τῶν οὐ καιρίων. Πλήθον οὐκ ἦντι μᾶλλον (73) τὸ διαφεύγον ἢ ἐθάρσυνεν, ὡς ἂν λυσσῶντα, τὸ ἀλισχόμενον· καὶ τὸ βούλεσθαι παρίσθη τὸ ἐλπισθὲν ὡς κρατούμενον.

erat, ut non magis ob eos qui ipsi effugiebant, accipiebantur, præfideret: voluntasque ipsa, id quod repræsentabat.

ΕΓ'. Τομᾶ δὲ ἤδη καὶ κατὰ τοῦ μεγάλου συνθήματος, ὁ μετὰ τοῦ σταυροῦ πομπεύει, καὶ ἄγει τὸν στρατὸν εἰς ὕψος αἰρόμενον, καμάτων (74) λυτήριον ὄντε καὶ κατὰ Ῥωμαίους ὀνομαζόμενον καὶ βασιλεύον, ὡς ἂν εἴποι τις, τῶν λοιπῶν συνθημάτων· ὅσα τε βασιλέων προσώποις ἀγάλλεται, καὶ πεπετασμένοις (75) ὑφάσμασιν ἐν διαφόροις βαφαῖς καὶ γραμμασίαις, ὅσα τε δρακόντων φοβεροῖς χάσμασιν ἐμπνεόμενα (76) ἐπ' ἀκρων δοράτων αἰωρουμένοις, καὶ διὰ τῶν ὀκνῶν ῥιπιζόμενα φύλλισιν ὑφανταῖς καταστίχτων, ἤδιστόν τε ὁμοῦ καὶ φρίκτόν θέαμα προσπίπτει ταῖς ὕφῆσιν. Ὡς δὲ εἶχεν αὐτῷ κατὰ νοῦν τὰ πλησίον, καὶ τοῦ ἐν χερσίν, ὡς ἔρετο, κινδύνου κρείττων ἐγένετο, οὕτως ἤδη πειράται (77) καὶ τῶν ἐξῆς.

ita demum ea quæ deinceps sequentur, aggre-

ΕΖ'. Εὐθθέστατε, καὶ ἀσεδέστατε, καὶ ἀπαιδευτότατε τὰ μέγιστα! σὺ κατὰ τοσοῦτου κλήρου καὶ τῆς οἰκουμένης καρποφορίας (78), τῆς πάντα διαλαβοῦσης τὰ πέρατα, διὰ τῆς εὐτελείας τοῦ λόγου καὶ τῆς μωρίας, ὡς ἂν αὐτοὶ φαίητε, τοῦ κηρύγματος, ὁ σοφοῦς ἐνίκησε, καὶ δαίμονας ἔπαυσε (79), καὶ χρόνον ὑπερηκόντισε, τὸ αὐτὸ παλαιὸν τε ὁμοῦ τυγχάνον καὶ νέον, ὡς ὁμεῖς τῶν θεῶν τινα (80) τερατεύεσθε· τὸ μὲν τοῖς ὀλίγοις, τὸ δὲ τοῖς πολλοῖς· καὶ τὸ μὲν τῇ σκιαγραφίᾳ, τὸ δὲ τῇ τελειώσει τοῦ μυστηρίου καιροῖς ἰδίως ταμειυθέντος; Σὺ κατὰ τῆς μεγάλης τοῦ Χριστοῦ (81) κληρονομίας; (ὁ τις, καὶ πόσος, καὶ πόθεν;) τῆς μεγάλης καὶ οὐ παυσομένης, οὐδ' ἂν πλέον ἢ σὺ μανῶσι τινες, ἀλλ' ἐπὶ πλείον (82) ἀεί-

²⁷ Num. xxi, 9. ²⁸ I Cor. i, 21.

μένα. «Volitantia.»

(77) Πειράται. «Aggreditur,» nempe religionem Christianam evertere.

(78) Καρποφορίας. Billius, post Eliam, «de Christi oblatione» interpretatur hanc vocem, quæ nihil aliud sonat quam «orbis totius messem» frugumque ubertatem, ut bene Comb.: «Vitis illa est, quæ orbem implevit, cujus umbra operuit montes.» Christi profecto hæreditas est Ecclesia, quæ per prædicationis stultitiam omnia pervasit, quæ quidem prædicatio «sapientes vicit,» etc.

(79) Δαίμονας ἔπαυσε. «Dæmonibus silentium indixit.»

(80) Τῶν θεῶν τινα. Mss. non pauci in marg. Διόνυσον, «Bacchumi.»

(81) Τοῦ Χριστοῦ. Reg. bm., τοῦ Θεοῦ

(82) Ἐπὶ πλείον... ὀρυμένοις. Bill. «longius

βαδισομένης τε καὶ ἀρθροσπομένης· πιστεύω γὰρ ταῖς A
προβήσεται καὶ τοῖς ὀρωμένοις· ἦν ὡς θεὸς ἐποίησε,
καὶ ὡς ἄνθρωπος ἐκκληροδόμησεν· ἦν νόμος ἐτύπωσε,
καὶ χάρις ἐπλήρωσε, καὶ Χριστὸς ἐνεκαίνισεν (85)·
ἦν προφηταὶ συνέπηξαν, καὶ ἀπόστολοι συνέδησαν,
καὶ εὐαγγελιστὰι κατηρτίσαντο (84);
dicavit; quam prophetæ coagmentarunt, et apostoli
meris omnibus absolverunt?

ΞΗ'. Σὺ κατὰ τῆς Χριστοῦ θυσίας τοῖς σοῖς μιάσμα-
σι; Σὺ κατὰ τοῦ πόν κόσμον καθήραντος (85) αἵματος
τοῖς σοῖς αἵμασι; Σὺ πόλεμον (86) κατὰ τῆς εἰρήνης;
Σὺ χεῖρα κατὰ τῆς ὑπὲρ σοῦ ἠλωθείας τε καὶ διὰ
σέ; Σὺ κατὰ τῆς χολῆς τὴν σὴν γέυσιν; κατὰ τοῦ
σαυραροῦ τρέπαιον; κατὰ τοῦ θανάτου κατάλυσιν (87);
κατὰ τῆς ἀναστάσεως ἐπανάστασιν; κατὰ τοῦ μάρ-
τυρος οὐδὲ μάρτυρας (88); μετὰ Ἡρώδη διώκτης (89).
καὶ μετὰ Ἰούδαν προδότης; πλὴν ὅσον οὐκ ἀγγόνη
τὴν μετόνοιαν εἰδείξας ὡσπερ ἐκεῖνος· καὶ Χριστο-
κτόνος μετὰ Πιλάτον, καὶ μετὰ Ἰουδαίους μισό-
θεος;

ΞΘ'. Οὐκ ἠδέσθης τὰ ὑπὲρ Χριστοῦ (90) σφάγια;
οὐδὲ ἐροβήθης τοὺς μεγάλους αγωνιστάς, τὸν Ἰωάν-
νην ἐκείνον, τὸν Πέτρον, τὸν Παῦλον, τὸν Ἰάκωβον,
τὸν Στέφανον, τὸν Λουκᾶν, τὸν Ἀνδρέαν, τὴν Θέκλαν,
τοῦ; ἐπ' ἐκείνοις τε καὶ πρὸ ἐκείνων τῆς ἀληθείας
προκινδυνεύσαντας; οἱ πυρὶ, καὶ σιδήρῳ, καὶ θηροῖ,
καὶ τυράννοις προθύμως ἀντηγωνίζαντο, καὶ παρ-
αῦσι κακοῖς καὶ ἀπειλούμενοις, ὡσπερ ἐν ἄλλοτρίοις
σώμασιν ἢ σώματι; τίνας ἐνεκεν; ἵνα μὴ (91) προ-
δῶσι μὴδὲ μέγχι βήματος τὴν εὐσέβειαν. Ὡν αἱ
μεγάλαι τιμαὶ καὶ πανηγύρεις· παρ' ὧν δαίμονες
ἐλαύνονται, καὶ νόσοι θεραπεύονται· ὧν αἱ ἐπιφά-
νειαί, καὶ ὧν αἱ προβήσεις· ὧν καὶ τὰ σώματα
μόνον ἴσα δύνανται (92) ταῖς ἀγλαῖς ψυχαῖς, ἢ ἐπ-
κρῶμενα, ἢ τιμώμενα· ὧν καὶ βανίδες αἵματος μόνον,
καὶ μικρὰ σύμβολα πάθους ἴσα δρῶσι (93) τοῖς σώ-
μασι.

Υ. Ταῦτα οὐ σέβεις, ἀλλ' ἀτιμάζεις· ὁ τὴν Ἡρα-
κλέους θαυμαζῶν πυρᾶν (94) τὴν ἐξ ἀτυχῆματος, καὶ

progressuram, altiusque assurrecturam, mihi enim
et prophetarum oracula, et ea quæ cernimus, fidem
faciunt. »

(83) Χριστὸς ἐνεκαίνισεν. Hæc interpreti, vel
typographo exciderant. Desunt in Reg. lu, in Ald. D
et Bas. sed mss. fere omnes agnoscunt.

(84) Κατηρτίσαντο. Mont. Ald. et Bas., κατηρ-
τίσαντο. Quamvis hic theologus nonnihil immutet
scripturæ verba, præ oculis tamen habet quæ Apo-
stolus de Ecclesia scribit. Eph. iv, 16; Col. ii, 19;
I Cor. xii, 12 et seq.

(85) Καθήραντος. Reg. l, Colb. k, καθάρων-
τος.

(86) Πόλεμον. Reg. q, Pass. Sav. addunt, ἡγει-
ρας.

(87) Κατάλυσιν. Locus iste intellectu difficilis;
putamus tamen Gregorium hic agere de Christi
morte, cujus pretium et merita dissolvere ac ever-
tere excogitabat Julianus. Comb. « adversus mortem
mortis interitum. »

(88) Οὐδὲ μάρτυρας. « Habuit Julianus, etsi im-
pium ac nefarium, » ait Billius, « quod Christo op-
poneret, ut sanguinem adversus sanguinem, sacri-
ficia adversus sacrificium; at quos martyres oppo-

semper ac magis progressuram, altiusque assurre-
cturam; fidem enim habeo et iis quæ prædicta
sunt, et iis quæ cernimus; quam ut Deus creavit,
et ut homo hæreditate consecutus est; quam 108
lex adumbravit, et gratia explevit, et Christus de-
quasi vinculis constrinxerunt, et evangelistæ nu-

LXVIII. Τῆνε adversus Christi sacrificium cum
tuis piaculis? Tune adversus eum cruorem, quo
mundus purgatus est, cum tuis cruoribus? Tune
bellum adversus pacem? Tune manum adversus
eam quæ, et pro te, et propter te, clavis transfixa
est? Tune adversus fel, gustum tuum? adversus
B cruceam, trophæum? adversus mortem, dissolutio-
nem? adversus resurrectionem, insurrectionem et
rebellionem? adversus martyrem, ne martyres qui-
dem? post Herodem persecutor, et post Judam
proditor? nisi quod non laqueo ut ille, penitentis
animi significationem dedisti; post Pilatum Christi-
cida, post Judæos Dei hostis?

LXIX. Non victimas pro Christo cæsas veritus
es? nec magnos pugiles extimuiisti, Joannem illum,
Petrum, Paulum, Jacobum, Stephanum, Lucam,
Andream, Theclam, eos qui, et post illos, et ante
illos, pro veritate periculis se objecerunt? qui cum
igni, et ferro, et belluis, et tyrannis, et præsentibus
malis et denuntiatis, alacri animo, velut in
alienis corporibus, imo quasi corporum expertes,
dimicarunt? Cur ita? ne pietatem vel verbotenus
proderent. Quibus præclari honores et festa consti-
tuta sunt: a quibus dæmones propelluntur, et mor-
bi curantur; quorum apparitiones et prædictiones;
quorum vel sola corpora idem, possunt quod ani-
mæ sanctæ, sive tangantur, sive honorentur: quo-
rum vel solæ sanguinis guttæ, atque exigua passio-
nis signa idem possunt quod corpora.

LXX. Hæc non collis, sed contemnis; qui Hercu-
lis rogam, ex calamitate injuriisque mulieribus il-

meret, nullos omnino habuit. »

(89) Μετὰ Ἡρώδη διώκτης. Elias putat per He-
rodem, non tetrarcham, sed ipsius patrem, ovæμο-
rum carnificem, esse intelligendum.

(90) Ὑπὲρ Χριστοῦ. Deest ὑπὲρ in quinque τεκκ.
duob. Colb. et Or. l, Reg. u; in ora, Ἡ οὐκ ἠδέ-
σθης.

(91) Μὴ. Deest in quinque Regg. aliisque pluri-
bus.

(92) Δύνανται. Non pauci codd. et Sav. δύνα-
ται.

(93) Δρῶσι. « Idem præstant. » Deest in pluribus
codd.

(94) Ἡρακλέους ... πυρᾶν. Hercules ex Jove
et Alcmena natus, matrimonioque cum Dejanira
conjunctus, in maximas calamitates ob eam incidit.
Cum enim Nessus centaurus vim ei inferre pararet,
sagitta hydræ sanguine infecta ab Hercule confossus
est. Nessus autem se morientem sentiens, Dejaniræ
vestem proprio sanguine perfusam dono dedit, quam
ipsa postea ad Herculem misit. Eam cum induisset
Hercules, veneno excandescens, et in furorē ver-
sus, congesta ingenti lignorum strue, ac magno
rogo excitato, in eum insiliit, et seipsum combussit.

latius excitatum admiraris; et Pelopis Ianiationem, A illam, inquam, vel hospitalem, vel a deorum amore profectam, ex qua Pelopidæ ab humeris et ebore nobilitati sunt: qui etiam Phrygum, qui tibiæ suavitate mulcentur, et post tibiæ cantum contumelia afficiuntur, exsectiones; et in Mithræ sacris adhibitos cruciatus, justasque aut etiam mysticas ustiones; et hospitum apud Tauros cædem, illudque apud Trojam puellæ regis sacrificium, et Menœcei pro Thebanis fuscum sanguinem, posteaque filiarum Scedasi in Leuctris: qui Spartanos adolentes virgines sese lacerantes laudas, et aram cruore respersam, deam castam et virginem oblectantem: qui Socratis cicutam extollis, et Epicteti crus, et Anaxarchi utrem; quorum patientia coacta potius ac necessaria, quam libera et voluntaria erat: qui Cleombroti Ambraciotæ salum, ad quem ex libelli *De anima* lectione impulsus est: qui Pythagoricam illam pro fabis contentionem, et Theanus, aut nescio cuius alius ex iis qui Pythagoricis mysteriis initiati erant ejusque dogmata sequentur, mortis contemptionem.

Hunc Julianus rogum, tanquam animi magnitudine factum admirabatur. Gregorius vero demonstrat id Herculi ex infortunio et calamitate contigisse.

(95) Πέλοπος. Reg. hm, Πέλωπος. Tantalus Pelopem filium coctum diis hospitibus in mensa apposuit. Illi vero ab esu abstinuerunt, et Pelopem ad vitam revocarunt junctis partibus, præter humerum a Cerere voratum, cujus loco additus est cburneus.

(96) Τὰς Φρυγῶν ἐκτομὰς. « Phrygum exsectiones. » In Phrygia Rheæ templum erat, in quo, cum dies festi agebantur, nefanda in pueros crudelitas adhibebatur, ac tibiis caneant, ut eorum dolores lenirent.

97) Μετὰ τὸν αὐλῶν. Permulti codices, Ald. et Bas. ed. μετὰ τῶν αὐλῶν.

(98) Ἐν Μίθρῳ βασάνους καὶ καύσεις ἐρδίκους. Reg. l et Pass. τὰς ἐνδίκους, ἢ καὶ μυστικὰς. Hanc lectionem sequitur Bill. Melius vero Combef. videtur reddere Græca ut nunc sunt: « justasque ustiones, mysticas illas et ex sacrorum ritu, » etc. Porro, Μίθρῳ, « solem, » teste Elia, plurimi interpretantur. Qui Mithræ sacris initiandi erant, per duodecim cruciatus ducebantur, nimirum per ignem, per frigus, per famem, per sitim, per flagra, per itineris molestiam, aliaque id genus.

(99) Ἐν Ταύροις. In Taurica Chersoneso, ad Pontum Euxinum, erat insigne templum Dianæ consecratum, in quo ipsi homines immolabantur, præsertim si qui naufragio ad istas oras ejecti fuissent.

(1) Ἐπὶ Τροίας ... τῆς βασιλικῆς κόρης. Sunt nonnulli qui, per « regiam puellam, » intelligant Iphigeniam Agamemnonis filiam, quam pater, ut Dianam Græcis iratam placaret, in Aulide immolavit. Verum notandum est, quod si ea esset Gregorii mens, non ἐπὶ Τροίας, « apud Trojam, » sed ἐπὶ Τροίαν, « adversus Trojam, » scripsisset. Unde plerique reperiuntur interpretes, qui hic intelligant Polyxenam Priami filiam, quam Pyrrhus Achillis manibus immolando consecravit. Ita censet Elias, qui hanc historiam veriore esse judicat, et magis Gregorii sermonibus congruentem.

(2) Μεναικέως. Menœceus Creontis Thebanorum regis filius erat. « Cum autem, » inquit Elias, « ipsius patria bello premeretur, atque oraculum datum esset, fore ut bellum exstingeretur, et hostes in fu-

τῶν περι γυναικάς ἀδικημάτων · καὶ τὴν Πέλοπος (95) κρουργίαν, τὴν φιλόξενον, ἢ φιλόθεον, ἐξ ἧς ἐπίστημοι Πελοπίδαι παρὰ τῶν ὕμνων καὶ τοῦ ἐλέφαντος · καὶ τὰς Φρυγῶν ἐκτομὰς (96), τῶν ὑπ' αὐλοῦ κηλουμένων, καὶ μετὰ τὸν αὐλῶν (97) ὑβρίζομένων · καὶ τὰς ἐν Μίθρῳ βασάνους καὶ καύσεις ἐνδίκους (98) τὰς μυστικὰς · καὶ τὴν ἐν Ταύροις (99) ξηνοκτονίαν, καὶ τὴν ἐπὶ Τροίας θυσίαν τῆς βασιλικῆς κόρης (1) · καὶ τὸ Μεναικέως (2) ὑπὲρ Θηδῶν αἷμα, καὶ τὴν Σκεδάτου θυγατέρων (3) ἐν Λεύκτροις ὕστερον · ὁ τοὺς Λακωνικοὺς ἐπαίνων ἐφήθους ξαινομένους (4) ταῖς μάστιγι, καὶ τὸ ἐπιβώμιον αἷμα τέτροπον θεῶν ἀγνήν καὶ παρθένον · ὁ τὸ Σωκράτους ἐπαίρων (5) κώνειον, καὶ τὸ Ἐπικτιῶτον σκέλος (6), καὶ τὸν Ἄναξάρχου θύλακον (7), ὡνάναγκαια μᾶλλον ἢ ἐκούσιος ἡ φιλοσοφία · καὶ τὸ Κλεομβρότου πῆδημα τοῦ Ἄμβρακιώτου (8), τῷ Περὶ Ἰνυχῆς λόγῳ φιλοσοφηθέν · καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν κυδῶμων Πυθαγορικῆν (9) ἔνστασιν, καὶ θανάτου περιφρόνησιν Θεανοῦς (10), ἢ οὐκ οἶδ' οὐτινος τῶν τὰ ἐκείνου τετελεσμένων ἢ φιλοσοφῶντων.

gam verterentur, si quis e regia familia necaretur, recognita ille, inscio patre, se in mortem dedit. »

(3) Τῶν Σκεδάτου θυγατέρων. « Scedasi filiarum, » quæ a quibusdam Lacedæmonii vi fuerunt corruptæ, atque etiam ferro occisæ. Hanc historiam narrat Plutarchus.

(4) Τοὺς Λακωνικοὺς ... ξαινομένους, etc. « Spartaneos ... quorum corpora flagris dilaniantur; » non quidem ipsi seipos, aut alii alios, ut reddit Billius, cæderent, sed ab eis qui huic Ephoborum carnificinæ præerat dilaniarentur. Ita fere Combef. Apud Lacedæmonii in honorem Dianæ quoddam celebrabatur festum, in quo adolentes, fortitudinis nimirum speciem preferentes, flagris proscindebantur, et aram sanguine respangebant.

(5) Σωκράτους ἐπαίρων. Ita Regg. u, x, y, Collb. 3, et Or. 1. Quæ lectio orationis scopo convenientior quam ἐπαίνων, quod tamen cum editis, codices non pauci exhibent. Socrates morte damnatus, quod nova quædam dæmonia induceret ac prædicaret, epota cicuta interiiit.

(6) Ἐπικτιῶτον σκέλος. « Epicteti crus. » Cum a tyranno quodam victus fuisset Epictetus, diuturno post tempore interrogatus, utrum solvi vellet? « quid? » inquit, « an victus sum? »

(7) Ἄναξάρχου θύλακον. « Anaxarchi utrem. » Anaxarchus philosophus ab Archelao tyranno comprehensus, cum in mortario injectus tunderetur ut hordeum: « Tundite, » inquit, « Anaxarchi utrem; neque enim Anaxarchum tunditis. »

(8) Κλεομβρότου πῆδημα τοῦ Ἄμβρακιώτου. Cleombrotus, lecto Platonis libro *De animorum immortalitate*, tanto ejus amore exarsit, ut statim præcipitio vitam finiret. Aug., *De civ. Dei*, l. 1, c. 22

(9) Τὴν ... Πυθαγορικῆν, etc. « Pythagoricam illam pro fabis contentionem. » Pythagoras a fabis abstinere sectatores suos jubeat, cujus rei alii alias afferunt rationes. Sunt qui existimant Pythagoram nihil aliud voluisse, quam ut suos dehortaretur, ne judicium munereungerentur. Veteres namque in judiciis ferendis fabis utebantur.

(10) Θεανοῦς. Theano a tyranno comprehensa, ne cruciatibus patriæ arcana enuntiare cogeretur, contemtu mortis commorsam linguam, ac dentibus excisam in tyrannum expuit.

ΟΑ. Σὺ δὲ, εἰ μὴ ἐκεῖνα. τὰ γε παρόντα θαύμασον, ὡς ἂν ῥιλοσοφώτατε καὶ γενναϊότατε, καὶ τοὺς Ἐπαμινώνδας κτείνους καὶ Σκιπίωνας τῇ καρτερίᾳ βλέπων· ὁ συμβαλλίζων τῷ στρατῷ, καὶ οἷα αἰρούμενος σχέδια, καὶ τὴν χότουργὸν ἐπαινῶν στρατηγίαν. Ἔστι τοι γενναίου καὶ φιλοσόφου ψυχῆς μὴδὲ πολεμίων ἀρετὴν ἀτιμάζειν, καὶ πλεῖον νέμειν ἐχθρῶν γενναϊότητι ἢ κακίᾳ τῶν οἰκειοτάτων καὶ μαλακίᾳ. Ὅρᾳς τοὺς ἀδίκους τούτους καὶ ἀνοστίους, καὶ ἀσάρκους μικροῦ καὶ ἀναίμονας, καὶ θεῶν κατὰ τοῦτο πλησιάζοντας; τοὺς ἀνιπτόποδας καὶ χαμαιεύνας, ὃ φησιν (11) ὁ σὸς Ὅμηρος, ἵνα τινὰ δαιμόνων τιμῆσιν τῷ πλάσματι (12), τοὺς κάτω (13) καὶ ὑπὲρ τὰ κάτω; τοὺς ἐν ἀνθρώποις, καὶ ὑπὲρ τὰ ἀνθρώπινα; τοὺς δεδεμένους, καὶ ἐλευθέρους; τοὺς κεκρατημένους, καὶ ἀκρατήτους; ὧν οὐδὲν ἐν κόσμῳ, καὶ πάντα τὰ ὑπὲρ κόσμον; ὧν διπλοῦν τὸ ζῆν, τὸ μὲν ὑπερορώμενον, τὸ δὲ σπουδαζόμενον; τοὺς διὰ τὴν νέκρωσιν ἀθανάτους, τοὺς διὰ λύσιν (14) θεῶν συνημμένους; τοὺς ἐξω πόθου (15), καὶ μετὰ τοῦ θεοῦ καὶ ἀπαθοῦς ἔρωτος; ὧν ἡ πηγὴ τοῦ φωτὸς, καὶ ὧν ἦδη τὰ ἀπαυγάσματα; ὧν αἱ ἀγγελικαὶ ψαλμοφθαῖαι, καὶ ἡ πάννουχος στάσις, καὶ ἡ τοῦ νοῦ πρὸς θεὸν ἐκδημία προαρπαζομένου; ὧν ἡ κάθαρσις, καὶ ὧν τὸ καθαίρεσθαι (16), μὴδὲν μέτρον εἰδότεων ἀναβάσεως καὶ θεώσεως; ὧν αἱ πέτραι, καὶ ὧν οἱ οὐρανοί; ὧν τὸ ἐρρέφθαι, καὶ ὧν οἱ θρόνοι; ὧν ἡ γυμνήτης, καὶ ὧν ἀφθαρσίας ἔνδυμα; ὧν ἡ ἐρημία, καὶ ὧν ἡ ἐκείθεν πανήγυρις; ὧν τὸ τυραννίσθαι τὰς ἡδονάς, καὶ ὧν ἡ ἀπόλαυσις (17) ἡ ἄλυτος (18) καὶ ἀνέκφραστος; ὧν τὸ δάκρυον ἀμαρτίας κατακλυσμός, κόσμου καθάρσιον; ὧν ἑκτασις χειρῶν φλόγα σβέννυσι, θῆρας κοιμίζει, ἀμβλύνει ξίφη, κλίνει φάλαγγας, ἐπιστομίζει (19) καὶ τὴν σὴν ἀσέβειαν, εὖ ἴσθι, κἀν πρὸς ὄλιγον ἀρῆθης, καὶ παλιῆς τὸ τῆς ἀσεβείας δρᾶμα μετὰ τῶν σῶν δαιμόνων;

στριπτῆς voluptates, et quorum perpetua omnemque sermonis facultatem excedens animorum oblectatio? quorum lacrymæ peccati diluvium, et mundi piamentum? quorum extentæ manus flammæ exstinguunt, feras consopiant, gladium aciem retundunt, instructas acies in fugam vertunt²⁰, tuamque etiam impietatem, mihi crede, compressuræ sunt, etiamsi ad aliquod tempus extollaris, impietatisque fabulam cum tuis dæmonibus ludas?

ΟΒ'. Πῶς οὐδὲ ταῦτά σοι φοβερά, ὡς λίαν τολμηρὸς σὺ καὶ θανάτων (20), εἴπερ ἄλλος τις; Πῶς οὐκ αἰδέσιμα; Ταῦτα μὲν ἦδη, καὶ πολλῶν τιμιώτερα τῆς Σόλωνος (21) ἀπληστίας τοῦ σοφοῦ τε καὶ νομοθέτου,

²⁰ Hebr. xi, 53 seqq.

(11) Ὅ φησιν, etc. Pass., ὧς φησιν ὁ σὸς Ὅμηρος. *Iliad.*, lib. xvi, vers. 236.

Σοὶ ναίουσ' ὑποφῆται ἀνιπτόποδες, χαμαιεύ-
[ραι.
[tes.

(12) Τῷ πλάσματι. Nonnulli codices, τοῖς πλάσμασι.

(13) Τοὺς κάτω, etc. Billius, « hos humiles et supra infera. »

(14) Διὰ λύσιν. « Per dissolutionem, » nempe « corporis. »

(15) Τοὺς ἐξω πόθου, etc. Billius, « hos ab amore alienos, et divino atque omni vitiosa affectione vacuo amore flagrantes. »

(16) Καὶ ὧν τὸ καθαίρεσθαι. Billius : « et quorum purgari; » malim, « qui purgati sunt et pur-

LXXI. Quod si tu superiora illa nostra non miraris, at certe præsentia mirare, o omnium sapientissime et fortissime, qui Epaminondas illos et Scipiones tolerantia ratione intuearis; qui simul cum exercitu iter carpis, et victum tenuem ac obvium amplecteris, et eam gerendi belli rationem laudibus effers, in qua dux omnia per se administrat. Est quippe generosi et sapientis 110 animi, ne hostium quidem virtutem contemnere, verum hostium fortitudini plus tribuere quam suorum, etiam familiarissimorum, ignavia atque languori. Videsne hos vitæ facultatibus carentes, et laris expertes, ac carne ferme et sanguine destitutos, eoque ipso ad Deum propius accedentes? hos, inquam, pedibus illotos, et humi cubantes, quod ait tuus Homerus, ut hoc sigmento dæmonum quemdam ornet; hos in terra positos et terrenis celsiores? hos inter homines et supra humana? astrictos simul ac liberos? qui teneantur, et retineri nescios? quorum nihil in mundo, et omnia sunt, quæ supra mundum sunt? quorum duplex vita est, altera contempta, altera studiose culta et expedita? hos, inquam, per mortificationem immortales, per dissolutionem Deo conjunctos? hos a cupiditate alienos, amore vero qui divinus est, et animi perturbatione vacuus, accensus? quorum fons lucis, et quorum jam illius radii? quorum angelici psalmi cantus, et pernox statio, et mentis jam raptæ in cælum, ad Deum excessio? quorum purgatio, et quorum studium ut purgentur, quippe qui nullum ascensus et deificationis agnoscunt modum? quorum rupes, et quorum cæli? quorum abjici et consternari, et quorum throni? quorum nuditas, et quorum incorruptibilitatis indumentum? quorum solitudo, et quorum sæculi alterius celebritas? quorum compressæ atque con-

LXXII. Quonam modo ne hæc quidem pertimescis, homo audacissime, atque, ut si quis alius, ad mortem præceps? Quonam modo non veneraris? Hæc jam sane et sapientis illius ac legislatoris So-

D gantur. »

(17) Ἡ ἀπόλαυσις. Deest ἡ in plerisque codicibus.

(18) Ἡ ἄλυτος. Sic plures codd. In pluribus tamen Regg., Colb., Pass., etc. legitur, ἡ ἀναλλοίωτος, « nulli obnoxia mutationi. »

(19) Ἐπιστομίζει, etc. « Tuæque ipsius impietatis os obturabit. » Ex his liquet nondum morte sublatum Apostatam, cum hæc scripsit Gregorius.

(20) Θανάτων. Heinsius, « forte, ἀναίσχυντων, » « impudentissime. »

(21) Τῆς Σόλωνος, etc. « Solonis inexplebili cupiditate. » Non legimus Solonem a quoquam avaritiæ insinulatum fuisse, imo potius narratur ipsum Cræsi opes sprevisse, hancque ob causam a Cræso turpiter expulsum fuisse.

lonis inexplebili cupiditate, quam Cræsus auro Ly- A
dio coarguit, multo præstantiora sunt, et Socratico
pulchri amore; vereor enim puerorum **ΙΙΙ** amo-
rem dicere, etiamsi honestiore vocabulo callide ob-
tegatur; et Sicala Platonis liguritione, ob quam
etiam ipse venditur, ac ne ab ullo quidem discipulo-
rum, imo nec ab aliquo Græcorum redimitur; et
Xenocratis voracitate; et Diogenis illius dolium
Incolentis dicaritate, per quam tragicis tyrannis
hospites, hoc est placentis viles panes, loco cedere
jubet; et Epicuri philosophia, quæ nullum voluptate
superius bonum constituit. Magnus apud vos est
Crates: vere enim philosophicum est, pecudibus
depascenda prædia sua reliquisse, nostrisque phi-
losophis consimile. At publico præconio libertatem
ostentat, perinde ac quispiam, non sapientiæ magis B
quam gloriæ studiosus. Magnus ille, qui, cum na-
vis tempestate jactaretur, atque omnia in mare
projicerentur, gratias Fortunæ agebat, tanquam ad
philosophici pallii angustias eum redigenti. Magnus
Antisthenes, quod a petulanti quodam atque au-
daci homine toto ore contusus, in fronte duntaxat,
quasi in statua artifex, percussoris nomen inscrip-
sit; fortasse ut acerbius accusaret. Laudas etiam
quemdam eorum qui non longe ante nos fuerant,
quod toto die stans soli preces adhibuerit: for-
tasse id tempus captarat, quo propinquier terris
esse solet. ut orationem contraheret, eamque simul

ἢν Κροῦτος ἤλασγε τῷ Λυδίῳ χρυσῶ· καὶ τῆς Σωκρά-
τους (22) φιλοκαλίας· αἰδοῦμαι γὰρ εἰπεῖν παι-
δραστίας, καὶν σεμνοποιῆται ταῖς ἐπινοαῖς· καὶ τῆς
Πλάτωνος (23) λιχθείας τῆς Σικελικῆς, δι' ἣν καὶ
πιπράσκειται, καὶ οὐδ' ὑπὸ τινος ἐξαινεῖται τῶν αὐτοῦ
μαθητῶν, ἢ ὅπως Ἑλληνας· καὶ τῆς Ξενοκράτους (24)
ὀψοφαγίας· καὶ τῆς Διογένους (25) στωμυλλίας, τοῦ
τὸν πίθαν οἰκούντος, ὅψ' ἦς τοὺς ξένους ὑπεξίστησε
τοῖς τυράννοις ἐκ τῆς τραγωδίας, τοὺς εὐτελεῖς
ἄρτους τοῖς σησαμοῦσι (26)· καὶ τῆς Ἐπικούρου (27)
φιλοσοφίας, οὐδὲν ὑπὲρ τὴν ἰδωθῆν ἀγαθὸν ὀριζομέ-
νης (28). Μέγας ὁμῖν ὁ Κράτης (29)· καὶ γὰρ ὄντως
φιλόσοφον τὸ μηλόδοτον ἀρεθῆναι τὴν οὐσίαν, καὶ
τοῖς παρ' ἡμῖν φιλοσόφοις ὅμοιον. Ἀλλὰ πομπεύει
τὴν ἐλευθερίαν τῷ κηρύγματι, ὡς ἂν τις οὐ φιλόσοφος
μᾶλλον ἢ φιλόδοξος (30). Μέγας ὁ, τῆς (31) νηὸς
χειμαζομένης, καὶ πάντων ἐκριπτουμένων, χάριν
ὁμολογῶν τῇ τύχῃ συστελλούσῃ εἰς τὸ τριδῶνιον.
Μέγας ὁ Ἀντισθένης (32), δι, τὸ πρόσωπον συντρι-
θεὶς ὑπὸ τινος τῶν ὑδριστῶν καλθρασειῶν, ἐπιγράφει
τῷ μετώπῳ (33) μόνον, ὥσπερ ἀνδριάντι δημιουρ-
γῶν (34), τὴν παίσαντα, ἵσως ἵνα κατηγορήσῃ θερμό-
τερον. Ἐπαινεῖς τινα καὶ τῶν οὐ πολὺ (35) πρό-
ῆμῶν, δι, πανημέριος ἐστὼς τῷ ἡλίῳ προσηύξατο·
ἵσως αὐτὸν τηρήσας καὶ προσγειότερον, ἵνα καὶ συν-
ἔλῃ τὴν εὐχὴν, δυομένη (36) συγκαταλύσας· καὶ
τὴν ἐν Ποτιδαῖα (37) στάσιν, τὴν ἐν χεῖμερι τῇ ὥρῃ,
πάννυχον τῇ θεωρίᾳ προσφιλοπονήσαντος (38), ὥστε

(22) Τῆς Σωκράτους, etc. « Socratico pu- C
cari amore. » Socrateum hoc nomine persæpe insectatur
Lucianus.

(23) Τῆς Πλάτωνος, etc. « Platonis liguritione. »
Lucianus in Dial. *De parasito* scribit nullam aliam
Platoni causam fuisse in Siciliam navigandi, quam
ut Dionysio parasitaretur, eumque ob hujus artis
imperitiam in maximas calamitates incidisse.

(24) Τῆς Ξενοκράτους, etc. « Xenocratis voracitate. »
Xenocrati objecta non legitur voracitas; imo
frugalitatis laude donatur a scriptoribus.

(25) Τῆς Διογένους... ἐν τῆς τραγωδίας. Hæc
ultima verba desunt in Reg. u, et Or. 1. Combefisius
sic vertit: « Dicacitate qua salse usurpata ex tra-
gœdia voce tyrannis hospites cedere, » etc. Cum
Diogenes aliquando apud quemdam cœnaret, eique
simul et placentæ et hordeacei panes apponerentur,
submotis panibus, in placentas manus injecit, non
infestive illud tragicum proferens:

Ἦ ξένοι, τυράννοις ἐκποδῶν μεθίστασο.

O hospes, tyrannis cede locum.

id est, « melioribus et præstantioribus cede. » Sic
Diogenes per tyrannos « placentas, » per hospites
significans « viles panes, » quos melioribus cedere
jubebat.

(26) Τοῖς σησαμοῦσι. « Placentis ex sesamo,
melle et oleo. »

(27) Τῆς Ἐπικούρου, etc. « Epicuri philo-
sophia. » Deum et Providentiam ejiciens Epicurus,
omnis boni finem voluptatem statuebat.

(28) Ὀριζομένης. Reg. l, ὀρισσμένου. Pass. ἀρι-
σαντος.

(29) Κράτης. Crates Thebanus, pecunias populo
projecit, ac prædia μηλόδοτα, id est « ovium pabu-
la, » fieri permisit. Deinde consensu sublimi loco,
publico præconio hæc verba pronuntiavit: « Crates
Thebanum Cratem libertate donat. »

(30) Φιλόδοξος. « Gloriæ studiosus. » Ex his pa-

tet, quam vere Tertullianus philosophos « gloriæ
animalia » appellavit. Ipse Lucianus frequenter phi-
losophorum vitia irridet.

(31) Μέγας ὁ τῆς, etc. Ad Zenonem hic alludit
Gregorius. Ille enim philosophus, cum navis tem-
pestate jactaretur, atque merces in mare projiceren-
tur, Fortunæ gratias agebat, ut quæ eum ad pallium
compulisset.

(32) Ὁ Ἀντισθένης. Antisthenes a petulanti
quodam homine toto ore contusus, ut injuriam ul-
cisceretur, percussoris nomen in fronte inscrip-
sit.

(33) Μετώπῳ. Pass. προσωπῳ.

(34) Δημιουργῶν. Ita ed. Alii, δημιουργόν. Opti-
ma lectio, quæ sic reddi potest, « fronti inscripsit
percussorem, ut statuæ artificem; » id est « percus-
soris et opificis nomen. » Elias sic exponit, « accepta
charta, in eaque inscripto percussoris nomine, eam
fronti agglutinavit, hac videlicet ratione ipsum per-
spicuum reddens, non secus ac si quis in statuæ
sculptoris nomen inscriberet. »

(35) Πολύ. Sic omnes codd. Par. ed. addit τό.

(36) Δυομένη συγκαταλύσας. « Utpote quam
una cum sole occumbente finiret. » Is est Eliæ sen-
sus, qui sic de isto philosopho historiam refert,
« Cum Roma, inquit, quondam a barbaris bello ve-
xaretur, Romanus quidam philosophus sub solis or-
tum stans, per totum diem in oratione versatus est;
ac delapso de cœlo igne una cum barbaris ipse quo-
que crematus est. »

(37) Ἐν Ποτιδαῖα. « Potidææ. » Id excederat in-
terpreti. Combef. Ποσιδαῖα. In Eliæ legitur, « Poi-
dææ urbs est ad Thraciam sita. Philosophus quidam
Potidæates, cum precandi causa stetisset, ac dein-
de in contemplatione extra se raptus fuisset, tota
nocte ita in oratione perstitit, ut vim frigoris nullo
modo persentiret. »

(38) Προσφιλοπονήσαντος. « Addito ad stu-

μηδὲ ἐπαισθάνεσθαι (39) τοῦ κρύους διὰ τὴν ἔκστα-
σιν· ἢ καὶ τὴν Ὀμήρου φιλομάθειαν περὶ τὸ Ἄρ-
καδικὸν (40) ζήτημα, καὶ τὴν Ἀριστοτέλους (41)
φιλοσοφίαν καὶ προσεδρίαν ἐπὶ ταῖς τοῦ Εὐρίπου
μεταβολαῖς, ὅφ' ὦν (42) τεθνήκασι· καὶ τὸ Κλεάν-
θους (43) φρέαρ, καὶ τὸν Ἀναξαγόρου (44) ἰμάντα,
καὶ τὴν Ἡρακλείτου (45) κατῆφειαν.

moram ad reciprocos Euripi æstus, quibus uterque
gurgæ cingulum, et Heracliti mæstitiam.

ΟΓ'. Πόσοι ταῦτα, καὶ μέχρι τίνος; Τὰς δὲ παρ'
ἡμῖν οὐ θαυμάζεις χιλιάδας καὶ μυριάδας· καὶ ταῦτα
καὶ τούτων ἔτι θαυμασιώτερα φιλοσοφούντων ἐν
παντὶ τῷ βίῳ (46) καὶ κατὰ (47) πᾶσαν, ὡς εἰπεῖν,
τὴν οἰκουμένην, ἀνδρῶν τε ὁμοίως (48) καὶ γυναι-
κῶν, εἰς ἀνδρείαν (49) ἀμιλλωμένων, κἀνταῦθα μό-
νον ἐπιλανθανομένων τῆς φύσεως, οὐ δεῖ θεὸν
οἰκτιροῦσθαι δι' ἀγνείας καὶ καρτερίας· οὐ τῶν ἀγεν-
νῶν (50) μόνον, καὶ τῶν ποιεῖν συνειθισμένων διὰ τὴν
ἀπ' ἀρχῆς εὐτέλειαν, ἀλλὰ καὶ τῶν λίαν ὑψηλῶν
ποτε καὶ λαμπρῶν, καὶ περιουσίᾳ, καὶ γένει, καὶ
δυναστείᾳ, καινοτομοούντων τὸ δυσπαθεῖν (51) διὰ τὴν
Χριστοῦ μίμησιν· ὦν, κἀν ὁ λόγος μὴ ἦ (52) (διὰ
τὸ μηδ' ἐν λόγῳ τίθεσθαι τὴν εὐσέθειαν, καὶ τῆς ἀπὸ
τοῦ στόματος σοφίας βραχὺν εἶναι τὸν καρπὸν, ὡς
καὶ τῶν παρ' ὁμῖν τινι ποιητῶν ἔδοξεν), ἀλλὰ τὸ
εὐλογον πλεῖον, καὶ † ἐν τοῖς πράγμασι παιδείουσιν.

ΟΔ'. Ἄλλ' ὅμως, ἅπαντα παριδὼν ταῦτα, καὶ πρὸς
ἐν τούτῳ μόνον ἰδὼν, ὅπως ἂν χαρίσασθαι τοῖς κατ-
ενεγκοῦσι πολλάκις αὐτὸν ἀξίως (53) δαίμοσι, πρὶν
ἄλλο τι καταστῆσασθαι τῶν κοινῶν, ἐπὶ Χριστιανούς-
φέρεται. Καὶ δύο μὲν ταῦτα ἦν αὐτῷ τὰ σπουδαζό-

dium labore. » Montac. præfert, προσφιλοσησάν-
τα, sed male tuetur. Hanc vocem non reddidit Bil-
lius.

(39) Ἐπαισθάνεσθαι. Ita Sav. Combef. Ald.
Bas. et Codices. In Par. ed. ἐπαισθέσθαι.

(40) Τὴν Ὀμήρου... περὶ τὸ Ἀρκαδικόν, etc.
Arcades piscatores cum aliquando obvios habuisset
Homerus, his verbis interrogavit :

Ἄνδρες ἀπ' Ἀρκαδίας ἀλιήτορες, ἦ ῥ' ἔχομέν τι ;
Viri Arcades piscatores nunquid piscati sumus ?

Qui respondentes hunc versum illi regesserunt :

Ὅς ἔλομεν λιπόμεσθ', οὐς δ' οὐχ ἔλομεν, φερόμε-
[σθα.

Quoscumque cepimus, reliquimus, quos vero non ce-
[pimus nobiscum portamus.

mimirum, cum nihil piscium capere possent, in lit-
tore residentes, pediculis quærendis operam dede-
rant. Horum quotquot ceperant, abjacerant ; quos
autem non invenerant, domum retulerant. Quod
ænigma solvere cum non potuisset Homerus, præ-
mœrore obiit, ut scribit Plutarchus ; sunt tamen qui
d negant.

(41) Τὴν Ἀριστοτέλους, etc. « Aristoteles cum
Euripi Chalcidici naturam investigare non posset,
maximo ex dedecore et ignominia dolore percussus,
vitam reliquit. » Οὐδὲ τοῦ Εὐρίπου φύσιν τοῦ ἔντος
ἐν Χαλκίδι γινῶναι δυνήθει, τὴν πολλὴν ἀδοξίαν καὶ
αἰσχύνην λυπηθεὶς, μετέστη τοῦ βίου. Sic Justinus
Mariyr cohort. ad Græcos, p. 33.

(42) Ἦφ' ὦν. Reg. † addit, καί.

A cum ipsius occasu finiret. Quin illum etiam laudi-
bus afficit, qui Potidææ hiberno tempore, addito ad
studium labore, pernox in speculatione quadam
stetit, ita ut ne vim quidem frigoris propter men-
tis abstractionem sentiret. Laudas insuper in Ho-
mero discendi amorem circa Arcadicam quæstio-
nem, et in Aristotele 112 philosophiam et diutinam
occubuit. Effers etiam Cleanthis puteum, et Anaxa-

LXXIII. Quot vero homines his virtutibus excel-
luerunt, et quandiu? Infinitam autem illam apud
nos hominum multitudinem non miraris ac suspi-
cis, qui et hæc et his sublimiora philosophantur,
in omni vitæ genere et instituto, atque in omnibus,
in omni vitæ genere et instituto, atque in omnibus,
ut sic loquar, terrarum oris, viri juxta ac mulie-
res, virtutis æmulatione certantes, atque hic soluta
sexus obliviscentes, ubi Deus per castitatem et to-
lerantiam conciliandus est : nec obscuri solum et
ignobiles, et propter pristinæ conditionis tenuita-
tem laboribus assueti, sed etiam valde quondam
sublimes et splendidi, tum opibus, tum nobilitate,
tum potentia, Christi imitandi studio sese præter
morem afflictales : qui, etsi sermone elegantia
careant (quod ne in sermone quidem pietatem
constituant, parvusque, ut cuidam etiam poetarum
vestrorum placuit, sapientiæ ab ore manantis fru-
ctus sit), præstantiores tamen sunt prudentia atque
doctrina in actione.

LXXIV. Sed tamen his omnibus contemptis ac
pro nihilo habitis, unumque id spectans, ut a dæ-
monibus, a quibus sæpe, ut æquum erat, prostrat-
us fuerat, gratiam iniret, priusquam negotiorum
publicorum aliud quidquam constituisset, in Chri-

(43) Τὸ Κλεάνθους, etc. « Cleanthis puteum. »
Tanto philosophiæ amore flagrasse dicitur « Clean-
thes, » ut noctu aquam in hortis hauriret, indeque
non nihil pecuniæ colligeret, qua diuturna tempora
litterarum studiis daret.

(44) Τὸν Ἀναξαγόρου, etc. « Anaxagoræ cingul-
um. » Anaxagoras librum de difficilibus quæstioni-
bus edidit, quem « lorum » nuncupavit, putans fore
ut ii qui huic librum legerent, difficultatibus illiga-
rentur.

(45) Καὶ τὴν Ἡρακλείτου. Heraclitus philoso-
phus Ephesinus, qui, quoties domo egrediebatur,
flere solitus erat, humanam miseriam prospici-
ens.

(46) Ἐν παντὶ τῷ βίῳ. « Per omnem vitam, »
quod opponitur, μέχρι τίνος; « et quandiu? » De mo-
nachis hic præcipue est sermo.

(47) Καὶ κατὰ. Pass. aliique plures, καὶ τῶν
κατὰ.

(48) Ὀμοίως. Reg. hm, et Montac. ὁμοῦ.

(49) Εἰς ἀνδρείαν. Heinsius, « forte, » τοῖς ἄν-
δρασιν. Bill. interpretatur « cum viris. » Combef.
« virilis animi laude. »

(50) Οὐ τῶν ἀγεννῶν. Ita Reg. hm, et Sav. Edd.
οὐκ ἀγεννῶν. Tres Regg., οὐκ ἀγενῶν.

(51) Τὸ δυσπαθεῖν. Sic omnes codices. Deest
τὸ in editis Combef. « novo sibi vitæ genere duram
corporis tractationem atque labores indicendo. »

(52) Κἀν ὁ λόγος μὴ ἦ. Pass. κἀν ὁ λόγος ἀπῆ.
Alii, κἀν οὐ λόγος ἦ. « Quibus etsi dicendi facultas
desit et eruditio. »

(53) Ἀξίως. Deest in quatuor Regg. Or. 1, etc.

asianos impetu fertur. Ac duo quidem ista eum sollicitum habebant, Galilæi nempe, sic enim ipse contumeliæ causa nos appellabat, et Persæ; magna tolerantia in gerendo bello perstantes: verum usque adeo majori cura animique studio et contentione in perniciem nostram incumbendum esse ducebat, at Persicum bellum instar nugarum et ludi cuiusdam haberet. Quod licet non aperte declararet, non tamen obscure ferebat. Tanta enim in eo furoris magnitudo erat, ut apud quosvis id confiteri nunquam desineret. Ac ne hoc quidem perspiciebat vir omnium sagacissimus, optimusque reipublicæ antistes, quod prioribus quidem persecutionibus idcirco parva perturbatio et convulsio sequebatur, quia nondum dogma nostrum ad multos propagatum erat, sed in paucis adhuc hominibus veritas hærebat, splendoremque desiderabat: nunc autem salutari doctrina longe lateque fusa, et apud nos præsertim dominante, religionem Christianam immutare, atque in diversum movere conari, nihil aliud erat quam Romanorum imperium convellere, ac de rerum summa periclitari, eaque, quibus ne hostes quidem gravius quidquam nobis imprecari possint, a nobismetipsis perpeti, atque ab hac nova et admiranda philosophia, et principatu, propter quem nos scilicet beati sumus, atque ad auram illam ætatem gerendæque reipublicæ rationem rediimus, illam, Inquam, seditionis et pugnæ omnino expertem.

LXXV. An vero tolerabilis cursus gubernationis, et tributorum relaxatio, et magistratum delectus, et furtorum castigatio, aliaque omnia, quæ brevis et momentanea felicitatis ac pompæ sunt, magnam quamdam reipublicæ utilitatem allatura erant, atque harum rerum laudibus aures nostras personare oportebat: populorum autem atque urbium dissidia, et concertationes, et familiarum divisio, et domorum dissensio, et matrimoniorum diremptio, quæ omnia hoc malum secururæ esse verisimile erat, atque etiam æcæta sunt, vel illi insignem quamdam gloriam, vel reipublicæ securitatem affererent? Quis tam vel ad impietatem proclivis, vel communi sensu captus est, ut hoc assentiat? Quemadmodum enim in corporibus, cum unum aut alterum membrum ægrum est,

αμενα, Γαλιλαίοι τε, ὡς αὐτὸς (54) ἐφουβρίζων ἐκάλει, καὶ Πέρσαι τῷ πολέμῳ καρτερῶς παραμένοντες· οὕτω (55) δὲ τὸ ἡμέτερον μείζων (56) καὶ περισπουδαστότερον (57), ὥστε λῆρον καὶ παιδιὰν αὐτῷ τὸ κατὰ Πέρσας νομίζεσθαι. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐκφαίνει (58) μὲν, οὐ κρύπτει δέ· ἀλλὰ τοσοῦτον ἦν αὐτῷ τὸ περιὸν τῆς μανίας, ὥστε αἰεὶ καὶ πρὸς πάντας ὁμολογῶν οὐκ ἐπαύετο. Καὶ οὐδὲ τοῦτο συνείδεν ὁ πάντων συνετώτατος καὶ ἄριστος τοῦ κοινοῦ προστάτης, ὅτι τοῖς μὲν προτέροις διωγμοῖς ὀλίγον ἦν τὸ συγγεόμενον καὶ παρακινούμενον, οὕτω τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος ἐπὶ πολλοὺς (59) φθάσαντος, ἀλλ' ἔτ' ἐν ὀλίγοις ἵσταμένης τῆς ἀληθείας, καὶ δεομένης ἐκλάμψεως· νῦν δὲ ἦδη τοῦ σωτηρίου λόγου χεθέντος (60), καὶ περὶ ἡμᾶς· μάλιστα δυναστεύσαντος, τὸ πειρᾶσθαι τὰ Χριστιανῶν μετατιθέσθαι καὶ παρακινεῖν, οὐδὲν ἕτερον ἦν ἢ τὴν Ῥωμαίων παρασαλεύειν ἀρχήν, καὶ τῷ κοινῷ (61) παντὶ κινδυνεύειν, καὶ ὧν οὐδ' ἂν εἰ ἐχθροὶ χεῖρόν τι καθ' ἡμῶν εὐξαινο (62), ταῦτα πάσχειν ὑφ' ἡμῶν αὐτῶν, καὶ τῆς νέας ταύτης καὶ θαυμαστῆς φιλοσοφίας καὶ βασιλείας, ὑφ' ἧς (63) ἡμεῖς εὐδαίμονες, καὶ πρὸς τὴν χρυσὴν ἐκείνην γενεάν τε καὶ πολιτείαν ἐπανεληλύθαμεν (64), τὴν ἀστασιαστὸν τε καὶ ἄμαχον.

οὗτος δὲ ὁ δρόμος (65) μὲν ἀνεκτῶς διοικούμενος, καὶ φόρων ἀνεσις, καὶ ἀρχόντων ἐκλογὴ (66), καὶ κλοπῶν (67) ἐπιτίμησις, καὶ ἅλλα ὅσα τῆς προσκαίρου καὶ ἀκαριαίας μακαροῦτος καὶ φαντασίας, μεγάλην ἐμελλε τῷ κοινῷ παρέξειν τὴν ὠφέλειαν, καὶ περιθρυλλεῖσθαι ἡμῶν ἔδει τὰ ὅσα τούτων ἐπινοούμενων (68)· δῆμοι δὲ στασιάζοντες καὶ πόλεις, καὶ γένη βηγνύμενα, καὶ οἰκταὶ διστάμενοι, καὶ συζυγία σχιζόμενοι, ἢ τῷ κακῷ πάντα ἦν εἰκὸς ἀκολουθεῖν ἐκείνῳ, καὶ μέντοι καὶ ἠκολούθησε σφόδρα, ἢ πρὸς εὐδοξίαν ἐκείνῳ κάλλιστα εἶχεν, ἢ τῷ κοινῷ πρὸς ἀσφάλειαν (69); Καίτοι τίς οὕτως ἢ πρὸς ἀσέθειαν εὐκολος, ἢ τῶν κοινῶν ἕξω λογισμῶν, ὅστις ἂν ταῦτα συμψήσειεν; Ὅσπερ γὰρ ἐν τοῖς σώμασιν, ἐνὸς μὲν ἢ δυοῖν (70) μελῶν ἀσθενέστερον διακειμένον, οὐ

(54) Ὡς αὐτὸς. Reg. hu, Colb. 3, et Pass., οὗς D αὐτὸς.

(55) Οὕτω. Hensius, « forte, τούτων. »

(56) Μείζων. Reg. bin, μείζω.

(57) Περισπουδαστότερον. Pass. περισπουδαστέρον.

(58) Οὐκ ἐκφαίνει, etc. Sic Schol. « ex hoc nec divulgat, nec dissimulat. » Montac. οὐ κρύπτει, ἐκφαίνει δέ. « Non celat, imo declarat. »

(59) Ἐπὶ πολλοὺς. Colb. 3, ἐπὶ πολὺ.

(60) Χεθέντος καί, etc. In ora Montac. γρ. Χεθέντος περὶ ἡμᾶς καί.

(61) Τῷ κοινῷ. Ita editi et mss. In Par. ed. τὸ κοινῷ.

(62) Εὐξαινο. Pass. ἠξαινο.

(63) Ὑφ' ἧς, etc. « Cujus nos auspiciis beati. » Savil. ὑφ' ὧν.

(64) Ἐπανεληλύθαμεν. Reg. hm. συνεληλύθαμεν.

(65) Ἡ δρόμος. Sic fere omnes codices. Combef. « an publici cursus tolerabilis æquitate gubernatio. »

D Pass. Ἡ δῆμος. Alii, ἡ δῆμος, « populi, » aut « plebis gubernatio. »

(66) Ἀρχόντων ἐκλογὴ. Pass. ἐκλογαί. Crudelissimi et impiissimi erant hi magistratus, ut ex scriptoribus discimus.

(67) Κλοπῶν, etc. Montac. ex Gabr. γρ. κλεπτῶν. Cæterum rerum publicarum administratos intelligit Montacutius, qui Julianum laudat. Verum monere debuerat, illam judiciorum curiam Julianicæ justitiæ, ipsius etiam adoratoribus lacrymis dignam aliquando visam fuisse, quam « ipsa feret justitia. » Neque enim in magistratibus deligendis, sed « ne in amicis quidem, » teste Eutropio, tam solers ac diligens erat Julianus, qui, ut ipse fatetur Ammianus, lib. xxi, « suo, non legum arbitrio agebat. »

(68) Ἐπινοούμενων. Loisl. 2, aliique nonnulli adiunt, καὶ τῷ κοινῷ τιμωρούμενων.

(69) Ἀσφάλειαν. « Securitatem. » Billius: « tranquillitatem. »

(70) Δυοῖν. Alii cum editis legunt δυεῖν.

χαλεπῶς ἀναφέρει τὰ λοιπὰ, καὶ συντηρεῖται τὸ τῆς ἁρεσκείας (71) ἀγαθὸν τῷ πλείονι, ἢ τάχα ἂν κάκεινα πρὸς τὸ βέλτιον ἐπανέλθοι· τοῦ δὲ πλείονος στασιάζοντος καὶ πικρῶς ἔχοντος, οὐδὲ μία μηχανὴ μὴ τὸ πᾶν ἔχειν κακῶς, καὶ κίνδυνος ἦδη τὸ τοιοῦτο (72) σαφῆς· οὕτω γὰρ τοῖς ἀρχομένοις τὰς μὲν καθ' ἕνα-στον ἀβήρωσις συμβαίνει τῷ κοινῷ κρύπτεσθαι κρείσσον ἔχοντι· τῶν πλείονων δὲ σαθρῶς (73) ἔχόντων, τῷ παντὶ κίνδυνος. Ὁ μοι δοκεῖ ἄλλον μὲν ἂν ἰδεῖν, καὶ τῶν σφόδρα μισούντων ἡμᾶς ἐν τῷ νῦν καιρῷ, καὶ τῇ τοσαύτῃ τῶν Χριστιανῶν ἐπιδόσει. Τοῦ δὲ ἡ πονηρία τοῖς λογισμοῖς ἐπεσκοτίσει (74)· καὶ διὰ τοῦτο μικροῖς τε ὁμοίως καὶ μεῖζοσι πλέκει τὸν διωγμὸν.

rum istius improbitas rationi et consilio tenebras persecutionem molitur.

OC'. Ἐκεῖνο μὲν οὖν καὶ σφόδρα μεираκιῶδες καὶ κοῦφον, καὶ οὐχ ὅπως βασιλέως ἀνδρὸς, ἀλλ' οὐδὲ ἄλλου τινοῦ τῶν καὶ μετρῶς σιθαρῶν τὴν διάνοιαν, ὅτι, τῇ μεταθέσει τῆς κλήσεως ἐψέσθαι νομίσας τὴν ἡμετέραν διάθεσιν, ἢ ἀσχυρεῖν γε ἡμᾶς ὡσπερ τι τῶν ἀσχιστων (75) ἔγκαλουμένους, εὐθὺς καινοτομεῖ περὶ τὴν προσηγορίαν, Γαλιλαίου ἀντὶ Χριστιανῶν ὀνομάσας τε καὶ καλεῖσθαι (76) νομοθετήσας (77)· ἔργῳ δηλῶν, ὅτι (78) μέγιστον εἰς δόξαν καὶ τιμιώτατον ἢ τοῦ Χριστοῦ (79) κλήσις, ἐξ ὧν ἀποστερήσαι ταύτης ἡμᾶς ἐπενόησεν· ἢ φοβούμενός γε τὴν δύναμιν τῆς προσηγορίας, ὡσπερ οἱ δαίμονες, καὶ διὰ τοῦτο μεταβαίνων ἐφ' ἕτερον ὄνομα τῶν οὐκ εἰωθῶτων οὐδὲ γνωρίμων.

OZ'. Ἡμεῖς δὲ οὐ παρακινήσομεν αὐτοῖς τὰ ὀνόματα· οὐδὲ γὰρ ἔστιν εἰς ὃ τι μεταθεῖται ἂν ἄλλο γελοϊότερον, τοὺς φαλλοὺς (80), καὶ τοὺς ἰθυφάλλους, καὶ τοὺς μελαμπύγους, καὶ τοὺς ἀπύγους (81), καὶ τὸν τραγόπουν, καὶ τὸν σεμνὸν Πᾶνα (82), τὸν ἐκ πάντων μνηστήρων ἕνα θεόν, καὶ ὄνομα λαβόντα τὴν ὕβριν, ὡσπερ ἦν ἄξιον. Δεῖ γὰρ ἢ ἀδικεῖν (83) παρ' ἐκείνοις εἰς πολλὰς (84) ἕνα καὶ τὸν κράτιστον, ἢ ἐκ πολλῶν γίνεσθαι (85) καὶ τὸν ἀσχιστον· οὐκοῦν φθονήσομεν αὐτοῖς οὕτε τῶν πραγμάτων οὕτε τῶν

(71) Ἐρεσκείας. Pass. συζυγίας, « concordia. » Non spernenda lectio quæ optimum sensum efficit.

(72) Κίνδυνος ἦδη τὸ τοιοῦτο. Pass. κίνδυνος ἦδη ἔχει τὸ τοιοῦτον. Coisl. 2, κίνδυνος ἦδη ἔχει τὸ τοιοῦτο. Bill. τῷ τοιοῦτῳ.

(75) Σαθρῶς. Plerique codices, σαθρόν.

(74) Ἐπεσκοτίσει. Sic pars codicum maxima. Ed. ἐπεσκοτίσει.

(75) Ἀσχιστων. Pass. Coisl. 2, aliique non pauci χειριστων. Comb. vertit : « ac si turpissimum inde criminum rei teneretur. » De his Juliani ineptiis legendus Theodoretus, *Hist.*, lib. III. c. 21.

(76) Καλεῖσθαι. Deest in edit. Ald. et Herv.

(77) Νομοθετήσας. Addunt Pass. Reg. I, et Coisl. 1, ὡς ἀσχιρόν τι καὶ ἀπρεπέστερον, « tanquam aliquid turpe ac indecorum. »

(78) Δηλῶν, ὅτι. Alii δηλώσας. Par. cu. δηλονότι.

(79) Τοῦ Χριστοῦ. Reg. I et q, Comb. et Pass. Χριστιανῶν.

A reliqua membra haud magno negotio emergunt, par- tique majori sanitatis bonum conservatur, cujus etiam ope interdum ægræ partes in meliorem statum redeunt : at cum pleraque membra inter se dis- sident, et graviter afficiantur, fieri jam non potest, quin totum corpus ægrotet, atque in perspicuo peri- culo sit : ad hunc modum in iis quoque, qui sub imperio sunt, singulorum morbos commodiori totius reipublicæ valetudine occultari contingit ; pluribus autem exulceratis et morbo affectis, tota jam respu- blica in periculo versatur. Quod meo quidem judicio alius, etiam nobis infensissimus et infestissimus, animadvertisset, præsertim hoc tempore, atque ic- tanta Christianorum amplitudine et incremento. Ver- um istius improbitas rationi et consilio juxta ac magnis

B LXXVI. Atque illud sane perquam juvenile ac leve, atque ne ullo quidem alio homine, vel medio- cri animi gravitate prædito, nedum imperatore dig- num, quod, simul cum nominis mutatione, animo- rum quoque nostrorum mutationem secuturam esse arbitratus, aut certe nobis id pudori fore, quasi tur- pissimi cujusdam criminis accusatis, novandum nobis cognomentum statim censuit, Galilæos pro Chri- stianis nominans, atque, ut ita vocemur, publica lege decernens. Ex quo perspicue ostendit Christi appellationem perhonorificam esse, maximeque ad gloriam momenti, quoniam eam nobis eripere cogitavit. Nisi fortasse hoc ea ratione fecit, quod hu- jusce nominis vim et potestatem, instar dæmonum, reformidaret, ac proinde ad alterum nomen minus notum et vulgare transierit.

C LXXVII. Nos vero nomina ipsis haudquaquam in- vertemus ; nec enim quidquam magis ridiculum ex- cogitari potest, in quod ea commutare queamus ; phallos et ithyphallos, et melampygos, et apygos, et hircopedem, et venerandum Pana, illum ex om- nibus procis unum deum, atque a contumelia no- men, ut par erat, consecutum. Apud illos enim vel unum et potentissimum multas injuria afficere oportet, vel ex multis unum eumque deformissimum pro- creari. Quocirca nec res iosis, nec nomina invade-

(80) Τοὺς φαλλοὺς, etc. « Phallos, ithyphallos, melampygos, apygos, » etc. Turpia hæc nomina quid significent, exponere pudor non sinit ; quæ quidem Gregorius Juliano, non nisi ut ruborem ipsi eliciat, objicit.

(81) Καὶ τοὺς ἀπύγους. « Et apygos. » Sic duo Regg. Pass. etc. ; desunt in pluribus codd. et in editis.

(82) Πᾶνα. Pan, contumeliæ nomen est. Signifi- cat : « ex omnibus esse generatum. » Unde, apud poetas, ipsi aliquid ex tota rerum natura tribue- batur.

(83) Ἀδικεῖν. Regg. novem, tres Colb., Pass., Coisl. 1, Or. 1, etc. ἀτυχεῖν, quæ vera lectio vide- tur, quamvis non satis perspicue appareat hic Gregorii mens.

(84) Πολλὰς. Heins. « forte πολλοὺς, multos. » Alii πολλὰ.

(85) Γίνεσθαι. Heinsius addit ἕνα. Ita Billius in versione ; idque ad Gregorii mentem.

binus. Per nos sane sua illis stultitia frui liceat, et ob res turpissimas magnifice gloriari. Quin etiam ipsis, si velint, Buthenam prætermitemus, et **115** Trivesperum, ut majorem apud eos gratiam ineamus; eum, inquam, et ita progenitum, et adeo magnifice progredientem, ac pro decimo tertio certamine, unius noctis spatio, quinquaginta Thestii filias comprimentem, ut ex iis rebus dei nomen adipiscatur. Etenim, si hujusmodi nominibus innovandis animum adjicere liberet, multa profecto nomina etiam adversus eum, ab ejus vita petita, Christianis suppetent, tum turpiora, tum magis apposita et congruentia. Quid enim prohiberet, quominus nos quoque, Romanorum, atque adeo orbis universi, quemadmodum ipse dæmonium fraude circumventus existimabat, imperatorem, eodem ludo ulciscentes, Idolianum, et Pisæum, et Adonæum, et Tauricrenium vocaremus, ut jam nonnulli quoque nostrum, lepidi et festivi homines, appellarunt, quandoquidem mira est hujus rei facilitas, et alia quælibet ipsi objicienda nobis historia porrigit?

LXXVIII. Hoc vero omnium absurdissimum, quod cum Salvator ipse, omniumque rerum Dominus, et mundi hujus opifex atque gubernator, ille magni Patris Filius, et Verbum, et conciliator, et pontifex, et throni consors; qui pro nobis, qui ipsius imaginem ignominia adsceramus, atque in terram projecti eramus, eoque redacti, ut magnum hujusce conjunctionis mysterium ignoscere, non solum ad servilem usque formam se dejecerit ⁴⁰, sed etiam crucem conscenderit, peccatumque meum secum, ut illic interiret, duxerit: cum hic, inquam, Judæis eum Samaritanum vocantibus ⁴¹, et quod multo sceleratius est, quasi dæmonis intemperis agitatum accusantibus ⁴², nec erubescat, nec de conviciatoribus suis queratur; idque, cum ipsi per angelorum exercitum ⁴³, vel sermone solo, pravos homines ulcisci promptum esset; verum leniter admodum et placide contumeliosos homines amandet, ac pro eorum, a quibus in crucem agebatur, salute lacrymas fundat ⁴⁴; cum hæc, inquam, ita se habeant, nonne absurdissimum est, existimare, nobis Galilæorum nomen, vel dolori, vel pudori fore, nosve ob eam causam ab obnixio virtutis stu-

⁴⁰ Philipp. II, 7. ⁴¹ Joan. VIII, 48. ⁴² ibid.

(86) *Bouθoinav*. « Buthenam. » Buphagus dictus est Hercules, quod aratori Lindio boves duos, quibus tota ipsius spes terræ colendæ nitebatur, sustulisset atque in una cæna devorasset.

(87) *Τριέσπερον*. Herculis epitheton, quod tribus vespers in unam conjunctis, Jupiter cum Alcmena concubuerit, unde, juxta poetam, natus est Hercules.

(88) *Και πολλὰ*. Addidimus καὶ ex pluribus codd.

(89) *Πισαῖον*. Regg. b et bm, Colb. 3 et 6, *Πισαῖον*. *Pisæus* a Jove *Pisæo* forsitan dictus Julianus. Etenim celebre fuit præ cæteris *Pisæ* templum Jovis Olympii.

(90) *Καὶ τὸν Κανσίταυρον*. Amm. I, XII, p. 227, « victimarium » reponit, ubi Antiochensium di-

ονομάτων· ἀλλ' ἀπολαύεωσαν τῆς ἑαυτῶν εὐθειας, καὶ τοὺς αἰσχίλους ἐγκαλλωπιζέσθωσαν· εἰ βούλοιντο δὲ, καὶ τὸν Βουθοῖναν (86) παρήσομεν αὐτοῖς, καὶ τὸν Τριέσπερον (87), ἵνα καὶ μᾶλλον αὐτοῖς χαρισώμεθα· τὸν καὶ γεννώμενον οὕτω, καὶ γεννῶντα μεγαλοπρεπῶς, καὶ ἄθλον ποιησάμενον τρισκαίδέκατον, ἐν μιᾷ νυκτὶ, τὰς Θεστίου πεντήκοντα θυγατέρας, ἵν' ἐκ τούτων ὀνομασθῆθαι θεός· ἐπεὶ βουλομένοις γε τὰ τοιαῦτα καινοτομεῖν, καὶ πολλὰ (88) κατ' ἐκείνου κλήσεις ἐκ τῶν ἐκείνου Χριστιανοῖς αἰσχίλους τε ἅμα καὶ οἰκειοτέροι. Τί γὰρ ἂν κωλύσειε καὶ ἡμᾶς τῷ βασιλεῖ κατὰ τὸ ἴσον ἀντιπαίζοντας Ῥωμαίων, ὡς δὲ ἔπειτα, καὶ τῆς οἰκουμένης, ἠπατημένος τοῖς δαίμοσι, τὸν Εἰδωλιανὸν καλεῖν, καὶ τὸν Πισαῖον (89), καὶ τὸν Ἀδωνάτον, καὶ τὸν Κανσίταυρον (90), ὅπερ καὶ ἦδη τινὲς αὐτὸν τῶν παρ' ἡμῖν κομφῶν ὀνομάκασιν, ἐπειδὴ ῥαστώνῃ πολλῇ τοῦ πράγματος, ὅσα τε ἄλλα παραποιεῖν ἢ ποιεῖν ἐκ τῆς ἀληθείας ἡ ἱστορία δίδωσι;

vel inflecteremus nomina vel euderemus, quæ vere

OH. Πάντων δὲ ἀτοπώτατον, τὸν μὲν Σωτῆρα καὶ Δεσπότην ἀπάντων, τὸν τοῦδε τοῦ παντός δημιουργόν τε καὶ κυβερνήτην, τὸν τοῦ μεγάλου Πατρὸς καὶ Υἱὸν (91), καὶ Λόγον, καὶ Προσαγωγέα (92), καὶ ἄρχιερέα, καὶ σύνθερον· τὸν ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἀτιμασάντων αὐτοῦ τὴν εἰκόνα, καὶ πρὸς τὸν χοῦν ἀπεινηγμένων, καὶ ἀγνοησάντων τὸ μέγα τῆς συζυγίας (93) μυστήριον, μὴ μόνον εἰς δούλου καταθάντα μορφήν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἀναθάντα, καὶ συναγαγόντα τὴν ἐμὴν ἁμαρτίαν τεθηξομένην· ταῦτον μὲν Σαμαρείτην ἀκούοντα, καὶ ὁ πολλῶν χειρῶν, δαιμονῶν ἐγκαλούμενον, μήτε αἰσχύνεσθαι, μήτε ἐγκαλεῖν τοῖς ὑβρίζουσιν· ὧ καὶ ταῖς ἀγγελικαῖς παρατάξεσι, καὶ λόγῳ μόνῳ (94) ἀμύνεσθαι τοὺς πονηροὺς ῥάδιον ἦν· ἀλλ' ἡμέτερος πάνυ καὶ πρᾶως τοὺς ὑβρίζοντας ἀποπέμπεσθαι, καὶ ὑπὲρ τῶν σταυρούτων αὐτὸν ἀφιέναι δάκρυον, ἡμᾶς δὲ οἰεσθαι ἀλγῆσειν οὕτω καλοῦμενοι, ἢ αἰσχυνεῖσθαι, ἢ τῆς ὑπὲρ τοῦ καλοῦ φιλοτιμίας διὰ τοῦτο ἀποστήσεσθαι, καὶ πλείω ποιήσεσθαι (95) λόγον τῶν ὕβρων τούτων· ἢ τῶν ψυχῶν καὶ σωμάτων, ὧν καταφρονεῖν ἴσμεν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας (96); Ἀλλὰ τοῦτο μὲν, ὅπερ (97) εἶπον, γελοῖον μᾶλλον ἢ λυπηρὸν, καὶ εἰς τὴν σκη-

⁴³ Matth. XXVI, 53. ⁴⁴ Luc. XXIII, 34.

D eteria in Julianum recenset. Basilium « Tauricrenium » a Gregorio ideo vocari Julianum scribit, « quod assidue taurogum holocausta offerret: » ὅτι πολλάκις ταύρους ὠλοκαύτου.

(91) *Καὶ Υἱόν*. Ita mss. Deest καὶ in editis

(92) *Προσαγωγέα*. « Qui aditum præbet. Per quem habemus accessum (Rom. V, 2). »

(93) *Συζυγίας*. « Conjunctionis mysterium, » scilicet « corporis cum anima. »

(94) *Μόνῳ*. Plerique codices Regg. bm, l, Or. 1, P. ss. μόνον.

(95) *Ποιήσεσθαι*. Ita Reg. l, et Or. 1. Edit. ποιήσεσθαι.

(96) *Ἀληθείας*. Reg. a, εὐσεβείας, « piet. tis. »

(97) *Ὅπερ*. Sav. ὡςπερ.

νήν (98) ἀποπεμπόμεθα πάντως οὐ ποτ' ἂν ὑπερ- A
βαλλοίμεθα (99) τοὺς βραδίως ἐκεῖ κατὰ τῆς κόρ-
ρης (1) τὰ γε τοιαῦτα παιζομένους, καὶ παίζον-
τας.
ut dixi, ridiculum potius, quam grave et molestum, atque ad scenam et theatra id remittimus. Neque enim profecto iis unquam superiores fuerimus, qui facile illic in maxillam res huiusmodi ludunt, simulque luduntur.

Θ'. Ἐκεῖνο δὲ ἤδη καὶ λίαν πονηρὸν καὶ κακότηδες, B
ἔτι, τὸ μὲν φανερώς πείθειν οὐκ ἔχων, τὸ δὲ βιάζεσθαι
τυραννικῶς αἰσχυνόμενος, τῇ λεοντῇ τὴν κερδα-
λὴν (2) ἐγκρύπτων, εἰ βούλει δὲ, τῷ Μίνωος προσ-
ωπεῖν τὸν ἀδικιώτατον (πῶς ἂν εἴποιμι κυρίως (5);)
ἐπεικῶς (4) ἐβιάζετο. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα τοῖς βουλο-
μένοις ἱστορεῖν τε καὶ γράφειν παρήσω, τοῦ λόγου
σπεύδοντος· πολλοῖς δὲ οἶμαι σπουδασθήσεσθαι τοῦ
τότε καιροῦ τὴν εἶτε τραγωδίαν χρῆ λέγειν, εἶτε
κωμωδίαν, οἷς μέρος εὐσεβείας δοξεῖ λόγῳ βάλλειν
τὸν ἀλιτήριον· ὡς καὶ τοῖς ἔπειτα παραδοθῆναι
πράγμα τοσοῦτον, καὶ ἥμισυ τοῦ λαθεῖν ἄξιον· αὐ-
τὸς δὲ ἀντὶ πάντων ἐν ἧ δύο δειγματος ἐρῶ χάριν
τοῖς σφόδρα τὰ ἐκείνου θαυμάζουσιν, ἵν' εἰδῶσι τοῦ-
τον (5) ἐπαινεῖν ἄξιούντες, οὐ μὴδὲ ψόγον ἔστιν εὐ-
ρεῖν ἄξιον.
tantopere admirantur, exponam, ut se eum virum vituperatio excogitari potest.

Π'. Νόμος ἐστὶ βασιλικός, οὐκ οἶδα μὲν εἰ καὶ πᾶσιν
ἀνθρώποις παρ' ὅσοις (6) τὸ βασιλεύεσθαι, Ῥωμαῖοις
ἔξ καὶ τῶν λίαν σπουδαζομένων εἰκόσι δημοσίαις
τιμᾶσθαι τοὺς βασιλεύοντας· οὐ γὰρ ἐξαρκούσιν οἱ C
στέφανοι καὶ τὰ διαδήματα, καὶ τὸ τῆς ἀλουργίδος
ἄνθος, οἱ τε ἀριθμούμενοι λογχοφόροι (7) καὶ τὸ τῶν
ἀρχομένων πλῆθος, συγκροτεῖν τούτοις τὴν βασι-
λειαν· ἀλλὰ δεῖ καὶ προσκυνήσεως αὐτοῖς, ὡς
ἦς (8) σεμνότεροι δόξωσιν (9)· οὐχ ἦν (10) αὐτὰ
προσκυνῶνται μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐν κλάσμασι τε
καὶ χρεμασίν, ἵν' ἦ τὸ σέβας αὐτοῖς ἀπληστότερον τε
καὶ τελεώτερον. Ταύταις ταῖς εἰκόσιν ἄλλοι μὲν ἄλλο
τι τῶν βασιλέων προσπραγαράφασθαι χαίρουσιν· οἱ
μὲν τῶν πόλεων (11) τὰς λαμπροτέρας δωροφορού-
σας, οἱ δὲ νίκας ὑπὲρ κεφαλῆς στεφανούσας· οἱ δὲ
τοὺς ἐν τέλει προσκυνούντας, καὶ τοῖς τῶν ἀρχῶν
τιμωμένους συνθήμασιν· οἱ δὲ θηροφονίας καὶ εὐστο-
χίας· οἱ δὲ βαρβάρων ἠττημένων, καὶ ὑπὸ τοῖς πο-

dio abscessuros, majoremque harum contumeliarum
quam animarum et corporum 116, quæ pro ve-
ritatis defensione contemnere ac pro nihilo putare
consuevimus, rationem habituros? Cæterum hoc,

LXXIX. Jam vero illud admodum pravum ac
malignum, quod cum nec aperte nos allicere pos-
set, nec tyrannice cogere præ pudore sustineret,
leoninæ pelli vulpinam, aut, si mavis, Mirois lar-
vam summæ injustitiæ prætexens (quibus verbis
proprie id exprimam?) leniter vim afferebat. Atque
alia quidem memoriæ prodenda litterisque man-
danda volentibus relinquemus, festinante jam vide-
licet nostra oratione. Multos autem summo studi-
o elaboraturos existimo in condenda illius temporis,
sive tragœdia illa dicenda est, sive comœdia, qui-
bus pietatis pars esse videbitur, impium illum et
sacrilegum oratione insectari, ut ad posteros quo-
que res tanta minimeque digna quæ in obscuro
jaceat, transmittatur. Ego autem pro omnibus unum
aut alterum, exempli causa, iis qui vitam illius
laudare velle intelligant, cujus nulla satis digna

LXXX. Est hoc in regio more positum, laud
quidem scio an apud omnes quoque alios homines,
qui imperio subsunt, cæterum apud Romanos stu-
diosissime observatum, ut publicis statuis impe-
ratores ornentur. Nec enim coronæ ac diademata,
et purpuræ nitor, et numerosi satellites, et subdi-
torum multitudo, ad constituendum ipsis imperium
sufficiunt: verum adorationem quoque accedere
oportet, per quam augustiores appareant: non eam
solum qua adorantur ipsi, sed eam etiam quæ in
imaginibus picturisque præstetur, quo cumulator
ipsis perfectiorque veneratio reddatur. His porro
imaginibus alii imperatores aliud quiddam præterea
appingi gaudent; quidam clarissimas quasque urbes
dona offerentes; alii victorias, caput eorum co-
rona cingentes: nonnulli magistratus adorantes, et
dignitatum notis exornatos; alii ferarum cædes et
scitas jaculationes; alii barbarorum 117 domito-

(98) Σκητήν. Heinsius legit: ἀποπεμπόμεθα πάν-
τως. Οὐ γὰρ ποτ' ἂν, etc.

(99) Ὑπερβαλλοίμεθα. Regg. bm, l, Or. 1,
ὕπερβαλλοίμεθα.

(1) Κατὰ τῆς κόρης. Alii μετὰ τῆς κόρης. Sch.
Κόρην δὲ λέγει τὴν κεφαλὴν, ἣν εἰῶθαι πατάσσειν
οἱ μίμοι παίζοντες· « Caput appellat, quod mimi in
scenicis ludis solent percutere. »

(2) Κερδαλὴν. Heins. ἀλωπεκῆν, « vulpem. »

(3) Κυρίως. Pass. quatuor Regg. totidemque Colb.
Or. 1, etc. κυρίως, « opportune. »

(4) Ἐπεικῶς ἐβιάζετο. « Ea leni specie vim cru-
deliter afferebat. »

(5) Εἰδῶσι τοῦτον. « Ut intelligant se velle lan-
quare, quem ne vituperare quidem pro meritis satis
quis potest. » Reg. bm, et Pass. εἰδῶσιν οἱ τοῦ-
τον.

(6) Παρ' ὅσοις. Sic Regg. l, γ, et Or. 1. In Regg.

D y. ascriptum in ora, παρ' ὅσον, et in textu βουλεύε-
σθαι pro βασιλεύεσθαι.

(7) Λογχοφόροι. In Regg. a et b, in textu ponitur,
pro νόμοι καὶ φόροι, quod habent eddii. Or. 1, et
Reg. γ, uterque ad oram γρ. λογχοφόροι. Quæ pro-
fecto vera nobis videtur lectio. Quid enim sibi vo-
lunt hic « numerosæ leges? » ut vertit Billius. Ne-
que enim tanta legum copia initio statim imperii
principem decet.

(8) Ὑψ' ἦς. Codd. nonnulli ὕψ' οἷς.

(9) Δόξωσιν. Ita Regg. bm, l, u, etc. Alii δό-
ξουσι.

(10) Οὐχ ἦν. Ita sex Regg. Or. 1, et Mont. Billius
legit οὐχ ἔν, et sic reddidit: « parumque habent ipsi
adorari, nisi idem quoque sibi in imaginibus præ-
stetur. »

(11) Τῶν πόλεων. Decet τῶν in pluribus mss.

rum, atque ad pedes jacentium, aut caesorum varias multiplicisque figuras. Neque enim rerum eorum, ob quas magnifice de se sentiunt, veritatem solum amant, sed earum quoque simulacra.

LXXXI. Quid autem iste comminiscitur? et quam firmioribus Christianis fraudem nocet? Nimirum quemadmodum qui cibis toxicum miscet, ita hic usitatis imperatorum honoribus impietatem admiscere instituit, ritusque Romanorum cum idolorum adoratione conflare. Proinde cum daemones, velut alias quasdam consuetas picturas, imaginibus adjunxisset, tum demum populis et civitatibus, ac praesertim provinciarum praefectis, imagines illas proponebat, ut nulla omnino ratione malum vitari posset: verum aut cum imperatorum honore daemones honor conjungeretur, aut horum fuga imperatores contumelia afficerentur, mista scilicet adoratione. Hanc fraudem, atque hunc ita callide excogitatum impietatis laqueum, pauci quidem ex iis, qui majori pietate et sagacitate praediti erant, effugerunt, qui etiam sagacitatis poenas luerunt: hoc quidem praetextu, quasi adversus imperatoris honorem deliquissent: at revera pro vero imperatore ac pro pietate in periculum adducti. Permulti autem ex simplicioribus et imperitioribus capti sunt; quibus etiam fortasse ob ignorantiam venia tribui queat, utpote arte et fraude ad impietatem abreptis. Atque hoc sane tale est, ut vel unum ad perpetua infamia notandum imperatoris istius voluntatem animique inductionem abunde sufficiat. Neque enim res easdem principibus ac privatis convenire existimo: quandoquidem nec ejusdem utriusque sunt dignitatis. Privato enim homini astute quoque aliquid facere fortasse concedemus; nam qui vim aperte adhibere nequit, hic si vafre et callide aliquid faciat, veniam aliquam meretur. Imperatori autem, cum vi et potentia superari admodum turpe sit, tum vero turpius, ut opinor, et indignius est, conatus suos et propositum arte occultare.

LXXXII. Alterum jam superioribus adjiciam; quod ut ejusdem animi ac propositi est, ita magnitudine longe atrocius, magisque impium, nimirum malo ad plures permeante. Imperatoriae largitionis dies aderat, sive anniversarius, sive tunc ab 118 imperatore pro sua improbitate ac versutia ex tempore ita institutus: atque adesse militares ordines oportebat, ut pro suo quisque gradu et dignitate donativum acciperent. Rursus illiberalitatis sceua: rursus impietatis fabula. Etenim benignitate quadam crudelitatem condire studet, militum-

σιν ἐβρίμμένων η κτεινομένων (12) πολυειδῆ σχήματα· φιλοῦσι γὰρ οὐ τὰς ἀληθείας τῶν πραγμάτων μόνον (13) ἐφ' οἷς μέγα φρονοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ τούτων ἐνδάλματα.

ΠΑ'. Ὁ δὲ τί μηχανᾶται; καὶ τίνα τῶν Χριστιανῶν τοῖς στεβρότεροις ἰστοῖσι δόλον; Ὅσπερ οἱ τοῖς βρώμασι καταμιγνύντες τὰ δηλητήρια, μίξαι ταῖς ἐξ ἔθους τῶν βασιλέων τιμαῖς τὴν ἀσέβειαν, καὶ εἰς ἐν ἀγαγεῖν νόμους Ῥωμαίων καὶ εἰδώλων προσκύνησιν· καὶ διὰ τοῦτο ταῖς εἰκόσι συμπαραγράφων τοὺς δαίμονας, ὡς δὴ τινὰς ἄλλας τῶν ἐξ ἔθους γραφὰς προὔτθει (14) δῆμοις καὶ πόλεσι, καὶ μάλιστα τοῖς τῶν ἔθνῶν ἀρχοῦσι τὰς εἰκόνας, ὡς κακοῦ γέ του πάντως (15) μὴ εἶναι διαμαρτεῖν· ἀλλ' ἢ τῇ τῶν βασιλέων τιμῇ τὴν τῶν εἰδώλων συμφέρεσθαι, ἢ τῇ τούτων φυγῇ τοὺς βασιλέας ὑβρίζεσθαι, μικτῆς οὐσίας τῆς προσκυνήσεως. Τοῦτον τὸν δόλον καὶ ταύτην τὴν οὐτω σοφιστικῶς ἐπινοηθεῖσαν πάγην τῆς ἀσέβειας ὀλίγοι μὲν διέφυγον τῶν εὐλαβεστέρων καὶ συνευτέρων, οἱ καὶ δίκην (16) ἔβασαν τῆς συνέσεως· πρόσχημα μὲν ὡς εἰς τιμῆν βασιλέως παρανομήσαντες (17), τὸ δὲ ἀληθὲς ὑπὲρ τοῦ ἀληθινοῦ βασιλέως καὶ τοῦ εὐσεβοῦς (18) κινδυνεύσαντες. Πολλοὶ δὲ ἤλωσαν τῶν εὐθεστέρων καὶ ἀποουστέρων· οἷς καὶ συγγνώμη τυχὸν τῆς ἀγνοίας, τέχνη συναρπασθεῖσιν εἰς τὴν ἀσέβειαν. Τοῦτο μὲν δὴ τοιοῦτον, ὃ καὶ μόνον ἐξήρκει στηλιτεῦσαι βασιλέως προαίρεσιν· οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ βασιλευσῖτε· καὶ ἰδιώταις πρέπειν ὑπολαμβάνομεν· ὅτι μὴδὲ τῆς αὐτῆς ἀξίας ἀμφοτέρα (19). Ἰδιώτη μὲν γὰρ καὶ τεχνικῶς πράττειν τι συγχωρησάμεν (20)· ὅ γὰρ τὸ φανερῶς βιάζεσθαι μὴ δυνατόν, τούτῳ συγγνωστὸν τὸ τῆς περινοίας βασιλεὶ δὲ, τοῦ δυνάμει κρατεῖσθαι (21) λαν ἀσχροῦ τυγχάνοντος, ἔτ' ἀσχιον, οἶμαι, καὶ ἀπρεπέστερον τὸ τέχνη κλέπτειν τὰς ἐγχειρήσεις καὶ τὰ προκείμενα.

ΠΒ'. Ἔτερον δὲ ὃ διανοίας μὲν ἐστὶν καὶ προαιρέσεως τῆς αὐτῆς, τῷ μέτρῳ δὲ πολὺ χειρὸν καὶ ἀσθεστερον, εἰς πλείους (22) τοῦ κακοῦ φθάνοντος, τούτο προσθήσω τοῖς εἰρημένους. Δωρεᾶς βασιλικῆς ἦν ἡμέρα, εἴτ' οὖν ἐτήσιος, εἴτε τριηκᾶυτα τῷ βασιλεὶ σχεδιασθεῖσα διὰ τὴν κακουργίαν, καὶ παρεῖναι τὸ στρατιωτικὸν ἔδει τιμηθησομένων, ὡς ἕκαστος ἀξίας εἶχεν ἢ τάξεως. Πάλιν ἢ τῆς ἀνελευθερίας σκηνῆ· πάλιν τὸ δρᾶμα τῆς ἀσέβειας· φαρμαχθῆναι φιλανθρωπία τινὲ τὸ ἀπάνθρωπον, καὶ χρήμασι δειλεασθῆναι στρατιωτικὴν ἀλογίαν σὺν ἀπηρησίᾳ, μεθ' ὧν τὰ

(12) Ἐβρίμμένων ἢ κτεινομένων. Ita plures Reg. tres Colb. Pass. Coisl. 2. In paucis vero et editis drest, ἢ κτεινομένων.

(13) Μόνον. In quibusdam deest.

(14) Προὔτθει. In Or. 1 fuit olim, προὔτθῃσι.

(15) Κακοῦ γέ του πάντως. Sic mss. In ora Reg. h. τοῦ ἀντὶ τινός. Ald. et Herv. πάντας.

(16) Δίκην. Plerique codices, δίνας.

(17) Παρανομήσαντες. Reg. 1, ὑβρίσαντες, « in iuria afflicientes. »

(18) Τοῦ εὐσεβοῦς. In Or. 1, ad marg. δόγματος. Comb. « pro fide ac pietatis doctrina. »

(19) Ἀμφοτέρα. Sav. ἀμφοτέροι.

(20) Συγχωρησάμεν. Reg. b, l, aliique nonnulli, συγγνωσάμεν.

(21) Κρατεῖσθαι. « Superare; » active scilicet. ut Elias; « sibi subijcere, opprimere. »

(22) Πλείους. Reg. hm, πολλούς. De historia, quam hic adumbrat Gregorius, legendus Theod. Hist. lib. iii, cap. 15 et 16; et Sozom. lib. v, cap. 16.

πολλά βιοτεύουσιν. Ο μὲν οὖν προὔκαθητο, (23) λαμ-
πρῶς πανηγυρίζων κατὰ τῆς εὐσεβείας, καὶ μέγα
φρονῶν τοῖς τεχνάσμασι· Μελάμπους (24), οἶμαι, τίς,
ἢ Πρωτεύς, πάντα καὶ ὦν καὶ γινόμενος, καὶ βῆδ' ἰως
ἐαυτὸν ὑπαλλάττων τοῖς εἰδεσι· τὰ δὲ περὶ αὐτὸν οἶα,
καὶ ὄσων (25) ὀδουρῶν τοῖς εὖ φρονοῦσιν ἄξια, οὐ
τοῖς τότε παροῦσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς νῦν ἀκοῆ δε-
χομένοις ἐκεῖνο τὸ θέαμα;

erant, qualia tandem quantisque luctibus et querelis
qui tum affuere, sed iis etiam qui nunc spectaculum

III'. Προβκεῖτο χρυσός, προβκεῖτο λίθανος, ἐγγύ-
θεν τὸ πῦρ, οἱ κελουσταὶ πλησίον· καὶ τὸ σχῆμα
ὡς πιθάνον, βασιλικῆς δωρεᾶς τοῦτον εἶναι δοκεῖν (26)
τὸν νόμον, τῆς γε ἀρχαιοτέρας τε καὶ τιμιωτέρας.
Εἶτα τί; Θυμιᾶν εἶδει κατὰ τοῦ πυρός, καὶ δέχεσθαι
παρὰ τοῦ βασιλέως τὸν τῆς ἀπωλείας μισθόν, οὕτως
ὄλιγον τοσοῦτου πράγματος, ψυχῶν ὄλων καὶ τῆς εἰς
θεὸν ἀσεβείας. Φεῦ τῆς πραγματείας! φεῦ τῆς ἀντι-
δόσεως! Στρατὸς ὄλος (27) ἐνὸς τεχνάσματος ὄλιος ἦν·
καὶ οἱ τὴν οἰκουμένην παραστησάμενοι μικρῷ πυρὶ
καὶ χρυσῷ, καὶ διὰ κνίσσης (28) ὀλίγης ἐπιπτον,
οὐδὲ τὴν ἐαυτῶν σφαγὴν εἰδότες οἱ πλείους τοῦτο γὰρ
ἦν τὸ βαρῦτατον. Παρθεῖ τις ὡς κερδανῶν, καὶ οὐδὲ
ἐαυτὸν εἶχε μετὰ τὸ κέρδος· προσεκύνει δεξιάν βασι-
λέως, καὶ τὸν αὐτόχειρα προσκυνῶν οὐκ ἠπίστατο.
Τοῖς δὲ καὶ γινώσκουσιν οὐδὲν ἦν πλεόν, ἅπαξ τῷ
κακῷ προκατειλημμένοις, καὶ νόμον ἄλυστον ἠγούμε-
νοις τὴν πρώτην ἄνοιαν. Ποῖαι ταῦτα (29) Περσῶν
μυριάδες, τίνες τοξόται, τίνες σφενδονῆται (30) κατ-
ῶρθωσαν, ποῖος σιδηροῦς στρατιωτῆς (31) καὶ παν-
ταχθεὶν ἄπρωτος, τίνα κατὰ τῶν τειχῶν μηχανήματα,
οἶα χεῖρ μία, καὶ καιρὸς εἰς, καὶ βουλή μιὰρὰ κατ-
επράξατο;

a vulneribus tutus, quæ tormenta diruendis muris admota, ea
tempus unam, et nefarium consilium perfecit?

IV'. Μίξω τοῦτοις τι (32) διήγημα τῶν εἰρημένων
ἐπεινότερον. Λέγονται τοι τῶν ἀλότων τινὲς ἐξ
ἀγνοίας, ἐπειδὴ τοῦτο ἐπαθον· καὶ ἀνεχώρησεν (33) οἶκα-
δε, τοῖς συσσίτοις κοινωεῖν τραπέζης· εἶτα τοῦ πότου
προελθόντος (34) εἰς τὴν συνθήη ψυχροποσίαν (35), ὡς

(23) Προὔκαθητο. Duo Reg. Or. 1, προὔκαθε-
ζετο.

(24) Μελάμπους, etc. « Melampus. » Melanipus
et Proteus juxta Eliam, præstigiatores vates fuerunt,
in quavis formam facile se immutantes.

(25) Ὄσων. Reg. hm, ὄσων.

(26) Δοκεῖν. Deest in duobus Reg. duobus Colb.
et in Or. 1. Heinsius expungendum censet.

(27) Ὄλος. Male in editis ὄλω;

(28) Κνίσσης. Plerique codd saltem melioris
notæ, κνίσσης.

(29) Ταῦτα. Heins. τοιαῦτα.

(30) Σφενδονῆται. Sic acuunt quidam. Alii σφεν-
δονῆται. Alii σφενδονῆται.

(31) Σιδηροῦς στρατιωτῆς. « Cataphractus mil-
es. » Billius : « ferreus exercitus. »

(32) Μίξω τοῦτοις τι. Alii μίξω τι τοῦτοις.

(33) Ἐπαθον καὶ ἀνεχώρησαν. Quatuor Reg.
Or. 1. Ed. Ald. et Herv. etc., παθεῖν καὶ ἀναχωρή-
σαντες.

(34) Προελθόντος. Reg. hu, 1, Or. 1. Ald. Herv.
προελθόντος. Alii vero Regii quinque, duo Colb.
Mont. Pass. Comb. παρελθόντος, quæ vox videtur
aprior, ac sic vertitur a Comb. : « In orbem recur-

A que vecordiam et avaritiam, quas magna ex parte
vitæ comites habent, pecuniis allicere atque in-
escare. Ille igitur splendidus præsidebat, splendide
adversus pietatem festum diem agens, atque ob
asiuta sua consilia magnopere animo elatus. Me-
lampum quemdam aut Proteum suspicari posses :
ita in omnia vertebatur, facileque seipsum in di-
versas formas immutabat. Quæ autem circa ipsum
apud cordatos homines digna, non iis solum
illud auribus usurpant?

LXXXIII. Proponebatur aurum, proponebatur
thus, in propinquo erat ignis, hortatores ad latus.
Porro quam plausibilis species, ut imperatoriæ lar-
gitionis hic mos esse videretur, antiquioris utique
et præstantioris. Quid deinde? Thus incendere
oportebat, atque ita exitii mercedem ab imperatore
accipere, tantillam tantæ rei, hoc est, ipsarum
animarum impietatisque adversus Deum. O mise-
rum quæstum! o miseram mercedem! Exercitus
totus unica techna et fraude venalis prostabat; et
qui universum orbem terrarum armis subegerant,
parvo igne atque auro, ac per exiguum suffitum
corruebant, magna ex parte ne suam quidem nec-
em, quod omnium gravissimum erat, agnoscentes.
Aderat quispiam, ut lucrum facturus, ac post lu-
crum ne seipsum quidem habebat : dextram impe-
ratoris adorabat, nec se carnificem suum adorare
norat. Quod si qui etiam id agnoscerent, nihil
tamen propterea hinc ipsis accedebat : quippe malo
semel occupatis, ac primam stoliditatem pro ejus-
modi lege, quam infringi nefas esset, ducentibus.
Quæ Persarum myriades, qui sagittarii, qui fundi-
bularii, quis cataphractus miles atque undequaque

LXXXIV. Hic narrationem quamdam admiscebo,
superioribus tristio rem et miserabilio rem. Ferunt,
quosdam eorum qui per ignorationem capti ac
circumventi fuerant, 119 postquam contracta
hac calamitate domum se recepissent, una cum

rente frigida hac computatione, » militari utique
sobrietate.

(35) Ψυχροποσίαν... ψυχροπόρῳ κύλιμ. Billius
non videtur intellexisse, nec recte has reddidisse
voces, dum vertit, « frigidæ potationem, et aquæ
poculum. » Certe Basilii de « meraco, » seu « vino, »
quod Billius de « aqua, » interpretatur. Hæc sunt
Basilii verba : Μετὰ τὴν πολλὴν χειραμένην οἶνο-
ποσίαν τῇ συνθήῃ ἐκέχρητο ἀκρατοποσία ψυχροῦ
οἴνου· εἶτα εἰς ὀνόματά τινες ἀναβλέψαντες Χριστὸν
εὐφῆμως ἀνεῖπον· ἔπειτά τις τῶν συμποταζόντων·
Μετὰ τὴν ἀρνησιν, ἔφη, Χριστὸν ἐπικαλεῖσθε; etc.
« Post longam misti vini et temperati computationem,
meracum de more frigidumque adhibuerunt.
Deinde ad invocationes conversi, quidam Christum
pie cæperunt appellare. Tum combibonum aliquis :
Quid, inquit, postquam negastis Christum, eundem
invocatis? » etc. Quantum distet a sententia Basilii,
interpretatio Billii, nemo non intelligit. Revera voce
ἀκρατον apud antiquos aquam significari novimus; at
nunquam nisi addito ὕδωρ, ut anceps tollatur sen-
sus. Qui nosse cupit quæ veterum sit sententia de
calidis frigidisque potionibus, legat Jul. Poll., lib.
ix; Plin., lib. xxxi, c. 3; Athen., *Dipsosoph.*, lib. iii,

contubernalibus suis in mensam accubuisse : A deinde, cum convivium ad consuetam frigidum vini potationem processisset, non secus ac si nihil gravius ipsis accidisset, ad meraci vini poculum, sublati in altum oculis, Christum cum crucis signo appellasse. Cumque contubernalium quidam id miratus fuisset, dixissetque : *Quidnam hoc est? Christum post abjuratorem invocatis?* illos statim, his verbis abjuratorem, dixisse : *Quo tandem modo abjuravimus? et quidam hic novus sermo est?* hunc vero respondisse, *Quoniam ad ignem thus adolovistis: quod idem est, docebat ille, ac Christum abnegasse.* Tum vero illos nulla interposita mora e convivio exsistentes, velut furiosos et mente captos, ac zelo et iracundia æstuantes, per forum currere, clamare et dicere : *Christiani, Christiani animo sumus: audiant omnes mortales, et ante omnes Deus, cui et vivimus, et moriemur. Fidem tibi datam, Christe Salvator, non fregimus: beatam confessionem non abjuravimus. Si quid manus peccavit, mens certe minime secuta est. Imperatoris fraude circumventi, non auro sauciati sumus. Impietatem exnimus, jam-jam cruore purgamur. Posteaque ad imperatorem celeriter profectos, atque aurum forti et strenuo animo projicientes, ad hunc modum vociferari: Non dona accepimus, imperator: sed morte damnati sumus. Non honoris causa vocati, sed ignominia notati sumus. Da hoc beneficium militibus tuis; Christo nos immola, cujus unius imperio subijcitur. Ignem igni repende; pro cinere illo in cinerem nos redige. Manus amputa quas scelerate porreximus: pedes, quibus male* **120** *cucurrimus. Alios auro dona, quos accepisse postea non pœniteat. Nobis satis superque est Christus, quem instar omnium habemus. Quam cum orationem habuissent, simulque alios hortarentur, ut fraudem intelligerent, atque ab hac temulentia se colligerent et evigilarent, Christoque sanguine suo satisfacerent; tum vero imperatorem ira incensum, aperte quidem*

c. 34, 35. Sed maxime lib. xv, c. 5, ubi oculus occurrit, qui ad illustrandum Gregorium, et Basilii scholiastæ confirmandam interpretationem scripturam videri possit : Οἱ Ἕλληνες τῷ μὲν παρὰ δαίπνον ἀκράτῳ προσδοκίμῳ τὸν ἀγαθὸν ἐπιφωνοῦσι δαίμονα, τιμῶντες τὸν εὐρόντα δαίμονα· ἦν δὲ οὗτος ὁ Διόνυσος· τῷ δὲ μετὰ δαίπνον κεκραμένῳ πρῶτῳ προσδοκίμῳ ποτηρίῳ Δία Σωτῆρα ἐπιλέγουσι. « Græci cum tenentium inter cœnandum mensa: inferunt, elato clamore bonum deum invocant, illum venerantes qui reperit. Is autem fuit Bacchus. Cum vero post cœnam primum aqua temperatum poculum ministratur, Jovem Servatorem exsultantes acclamant. » Et lib. x, c. 6, ait : Τοῖς οὖν θεοῖς, κατὰ τὸν Πλάτωνα, ὡς ἐν Φιλήτῳ φησὶν, εὐχόμενοι κερανώμεν, εἴτε Διόνυσος, εἴθ' Ἥφαιστος, εἴθ' ὅστις ταύτην τὴν τιμὴν εἰληχεν τῆς συγχράσεως. « Deos igitur precari, quod ait Plato in *Philebo*, vinum miscemus, seu Bacchus, seu Vulcanus, seu quisvis alius eorum hunc sortitus est honorem, cum vinum miscetur; » seu, ut ex altero Athenæi loco liquet, atque ex historia quæ hic narratur, « inventæ mystionis honorem sortitus est. » Hic observare juvat, in conviviis primum meraco et temeto potatum, procedente vero potatione, ac « post cœ-

οὐδενὸς ὄντος αὐτοῖς δεινῷ, τῆ ψυχροφόρῳ κύλικι Χριστὸν ἐπειπεῖν μετὰ τῆς σφραγίδος (36) ἀνω βλέψαντας. Τῶν δὲ συσσίτων τινὲς θαυμάσαντος, καὶ *Τί τοῦτο; εἰπόντος, Χριστὸν ἐπικαλεῖσθε μετὰ τὴν ἀρρησιον; Πῶς ἠρνήσθηθα* (37); φάναι τοὺς ἡμιθνήτας, καὶ *τί τὸ καιρὸν τοῦτο* (38) ἀκουσμα; Τοῦ δὲ, Ὅτι κατὰ τοῦ πυρός ἐθιμάσατε, φήσαντος, καὶ τοῦτο εἶναι διδάξαντος τὴν ἀρρησιον, εὐθὺς ἀναπηδήσαντες (39) τοῦ συμπόσιου, καθάπερ ἐκμανεῖς καὶ παραπλήγεις, ζήλω καὶ θυμῷ ζέοντες, διὰ τῆς ἀγορᾶς θέειν βοῶντες καὶ λέγοντες· *Χριστιανοί, Χριστιανοί τὰς ψυχὰς ἡμεῖς ἀκουέτω πᾶς ἄνθρωπος, καὶ πρὸ πάντων θεός, ᾧ καὶ ζῶμεν καὶ τεθρηξόμεθα. Οὐκ ἐψευσάμεθά σε, Σῶτερ Χριστέ· οὐκ ἠρρησάμεθα τὴν μακαρίαν ὁμολογίαν. Εἰ τι καὶ ἡ χεὶρ ἔπαισεν, ἀλλ' ἡ διάκρισις γὰρ οὐκ ἠκολούθησεν. Βασιλεῖ κατεσφραγίσθημεν, οὐ χρυσοῦ τραυματῆαι γερύομεν. Ἀπεκδυόμεθα* (40) τὴν ἀσέβειαν, αἵματι καθαίρομεθα. Εἴτα τῷ βασιλεῖ προσδραμόντες, καὶ τὸν χρυσοῦν προσρίψαντες λίαν νεανικῶς· *Οὐ δῶρα δεδέγμεθα, βασιλεῦ, βοῆν, ἀλλὰ θάνατον κατακεκρίμεθα· οὐκ εἰς τιμὴν ἐκλήθημεν* (41), ἀλλ' ἀτιμίαν κατεψφίσθημεν. Δὸς χάριν τοῖς σοῖς στρατιώταις· *Χριστῷ σφραγισσοῦ* (42) ἡμᾶς, ᾧ μόνῳ βασιλευόμεθα· ἀντίδος πῦρ τοῦ πυρός· *τέξτραν ἀντὶ τῆς τέξτρας ἐκελεῖνης ποίησον. Ἀποκόψον χεῖρας, ἃς κακῶς προὔτειναιμεν* (43)· *πόδας, οἷς κακῶς ἐδράμομεν.* Ἄλλους τῷ χρυσῷ ἐτίμησον, οἷς οὐ μεταμελήσει λαβοῦσιν· *ἡμῖν δὲ ἀρκεῖ Χριστός, ὃν ἀντιπάντων ἔχομεν* (44). Ταῦτα λέγειν τε (45) ὁμοῦ, καὶ τοῖς ἄλλοις διακαλεῦσθαι γινῶναι τὴν ἀπάτην, ἀνανῆσαι τῆς μέθης, ἀπολογησασθαι τῷ Χριστῷ δι' αἵματος· ἐφ' οἷς ἀνακτήσαντα τὸν βασιλέα, τὸ μὲν φανερώς κτείνειν φυγεῖν, ἵνα μὴ μάρτυρας ἐργάσῃται τοὺς ὅσον τὸ ἐπ' αὐτοῖς μάρτυρας, ἐξορίᾳ δὲ παραδόντα, οὕτως ἀμύνασθαι, καὶ μεγίστην εὐσεργίαν καταθέσθαι, τὸ πόρρω στήσεσθαι (46) τῶν ἐαυτοῦ μισμάτων (47) καὶ τεχνασμάτων.

nam, » pocula fuisse vulgo temperata.

(36) *Μετὰ τῆς σφραγίδος.* « Juxta mandatum, » ἐν πᾶσιν εὐχαριστοῦντες, « in omnibus gratias agentes. » Hæc Montacutius, a quo veritas extorquet, ut plurima, de salutiferæ crucis signo, catholice fidei consentanea candidè fateatur. Utinam parem in cæteris confessionem a Montacutio extorsisset, atque ab ejus popularibus etiamnum extorqueret veritatis amor et candida fides!

(37) *ἠρνήσθηθα.* Reg. hu, ἠρνησάμεθα.

(38) *Τί τὸ καιρὸν τοῦτο.* Ita melioris notæ codices. Par. ed. τί τοῦτο τὸ καιρὸν.

(39) *Ἀναπηδήσαντες.* Pass. ἀποπηδήσαντες.

(40) *Ἀπεκδυόμεθα,* etc. « Impietatem exuti, cruore purgab mur. »

(41) *Ἐκλήθημεν.* Colb. k, κελήμεθα.

(42) *Σφραγισσοῦ.* In Ald. et Herv. prave σφραγίσσον.

(43) *Προὔτειναιμεν.* Pass. προετίναμεν.

(44) *Ἐχομεν.* Pass. ἔχωμεν.

(45) *Λέγειν τε.* Pass. λέγειν θ'.

(46) *Στήσεσθαι.* Tres Reg. Or. 1, στήσαι. Alii, στήναι.

(47) *Μισμάτων.* Reg. b, duo Colb. Or. 1, addunt, τε.

illos interficere noluisse, ne martyres efficerentur, qui, quantum in ipsis erat, martyres erant, exsilio tamen multasse ac pœna ea vindictam sumpsisse, maximoque eos beneficio affecisse, quos a piaculis suis versutisque consiliis procul removisset.

ΠΕ'. Καίπερ δὴ (48) οὕτως ἔχων ἀρμῆς, καὶ πρὸς Ἀ πολλὰ τῇ κακονοίᾳ χρησάμενος· ὁμως, οὐ γὰρ εἶχε πῆξιν τοῦ ἀνδρός ἢ διάνοια, οὐδὲ τῶν οἰκείων λογισμῶν μᾶλλον ἢ ἢ τῆς φορᾶς τοῦ δαίμονος, οὐ διεφύλαξεν εἰς τέλος τὴν γνώμην, οὐδὲ τὸ τῆς πονηρίας ἀπόρρητον διεσώσατο· ἀλλ' ὥσπερ τὸ Αἰτναῖον πῦρ λόγος τοῖς πυθμῆσι τῆς Αἰτνης (49) ἐγχερούπτεσθαι, κάτωθεν πλημμυροῦν καὶ βίᾳ κρατούμενον, εἴτε τι ἄλλο τοῦτό ἐστιν, εἴτε ἄσθμα κολαζομένου γίγαντος, τέως μὲν φοβερὸν ὑπῆρχεῖν, καὶ καπνὸν τοῦ κακοῦ μῆνυμα τῆς κορυφῆς ἀπερεύγεσθαι· εἰ δέ που πλεονάσαν τύχοι καὶ δυσκάθεκτον γένοιτο, τῶν οἰκείων κόλπων ἀποδρασθὲν, ἄνω φερόμενον καὶ ὑπὲρ τοὺς κρατῆρας χέομενον, ἔστιν ἂ καὶ τῆς ὑποκειμένης γῆς φθεῖρειν ἀπίστῳ (50) καὶ φοβερῷ βέῤυματι· οὕτω κά- ἔστιν ἔστιν εὐρεῖν, ἄχρι μὲν τινος ἑαυτοῦ (51) κρα- τούντα καὶ τοῦ σοφιστικοῦ δόγματος, ἀπάτη τε διατιθέντα (52) κακῶς τὰ ἡμέτερα· εἰ δέ που τὸ ἀκρατὲς τῆς ὀργῆς ὑπερβλύσειε, μηδὲ κρύπτειν δύνασθαι τὸ κακόηδες, ἀλλὰ γυμνῶ χρῆσθαι τῷ διωγμῷ κατὰ τοῦ θείου καὶ εὐσεβοῦς ἡμῶν συντάγματος.

res nostras incommodis afficientem : cæterum, si quando iræ impotentia redundantior esset, tum vero me animi quidem perversitatem premere ac dissimulare posse, verum adversus pium divinumque nostrum agmen nuda et aperta persecutione grassari.

ΠΖ'. Ἴνα γὰρ ἐάσω τὰ κατὰ τῶν ἁγίων οἰκῶν προστάγματα, δημοσίᾳ τε προτιθέμενα καὶ ἰδίᾳ πληρούμενα, καὶ σύλησιν ἀναθημάτων τε καὶ χρημάτων, οὐ μᾶλλον ἐξ ἀσεβείας (53) ἢ ἀπληστίας, καὶ σκευῶν ἱερῶν ἀρπαγῆν, χερσὶ βεβήλοισι ὑβρίζομένων, τοὺς τε ὑπὲρ τούτων ἀγομένους (54) καὶ στρεβλομένους, ἱερεῖς τε καὶ ἀρχομένους, καὶ τοὺς πλήρεις αἱμάτων κίονας ταῖς τούτων χερσὶ κυκλομένους, καὶ ζωννυμένους, ξαινομένους ταῖς μαστίξι, τοὺς τε διαθέοντας τοξότας κατὰ πόλεις καὶ χώρας ὠμοτέρους (55), καὶ θερμοτέρους τοῦ ταῦτα ἐπιτάττοντος, ὡς ἂν ἀντι Περσῶν καὶ Σκυθῶν καὶ τῶν ἄλλων βαρβάρων παραστήσωνται· ἵνα μὴ ταῦτα λέγω, τίς οὐκ οἶδε τὴν Ἀλεξανδρέων ἀπανθρωπίαν; οἱ πρὸς πολλοῖς ἄλλοις, οἷς ἐνεανειύσαντο (56) καθ' ἡμῶν ἀμέτρως τῷ καιρῷ χρησάμενοι, δῆμος ὄντας στασιώδης φύσει καὶ μανικῶς, ἐτι καὶ τοῦτο λέγονται προσθεῖναι (57) τοῖς ἀσεβήμασιν, αἵματος διπλοῦ τὸν ἱερὸν οἶκον ἡμῶν ἐμπλήσαι, ὅσος τε θυσιαῶν καὶ ὅσος ἀνθρώπων·

LXXXV. Sed quanquam ea mente esset, hæcque animi malignitate ac vafritie ad multa iteretur, tamen, ut qui nullam animi firmitatem et constantiam haberet, nec tam cogitationes ac rationes suas, quam dæmonis impetum sequeretur, nequaquam ad extremum usque in sententiam mansit, nec pravitatis arcanum retinuit. Verum, quemadmodum Ætnæum ignem narrant Ætnæ radicibus abscondi, ab ima parte exundantem, ac vi resantum atque compressum, sive hoc aliud quidpiam est, sive gigantis pœnas dantis anhelitus, prius quidem horrendum quemdam sonum edere, fumumque, propinqui mali iudicem, vertice suo evomere : quod si forte amplior et exuberantior fuerit, rapidiorque, quam ut coerceri queat, tum vero sinibus suis æstu vehementi extrusum, sursumque tendentem, ac supra foramina sua sese effluentem, adjacentes quoque nonnullas terræ partes incredibili illo et horribili fluxu pervastare : eodem quoque modo illum reperire licet, aliquantisper quidem et seipsum, sophisticum suum decretum in potestate tenentem, ac per fraudem

quando iræ impotentia redundantior esset, tum vero me animi quidem perversitatem premere ac dissimulare posse, verum adversus pium divinumque nostrum agmen nuda et aperta persecutione grassari.

LXXXVI. Ut enim edicta ea præteream, quæ adversus ædes sacras, tum publice proponebantur, tum privatim explebantur, et votivorum donorum ac pecuniarum expilationem, non magis ab impietate quam ab avaritia manantem, et sacrorum vasorum, quæ profanis manibus petulanter et contumeliose tractabantur, direptionem, sacerdotes etiam subjectamque plebem, qui pro his rebus abstraherentur, acerbissimeque torquebantur, columnas quoque cruoris plenas, horum manibus atque complexu, dum virgis conciderentur, per orbem cinctas, denique sagittarios per urbes et regiones discurrerent, atque ipso etiam, qui hæc imperabat, acriores et crudeliores, quo nos videret licet pro Persis et Scythis aliisque barbaris in ditionem suam atque imperium redigerent; ut hæc, inquam, omnia prætermittam, eccui tandem Alexandrinorum credulitas ignota est? qui præter multa alia, quæ adversus nos designarunt, temporis licen-

(48) Καίπερ δὴ. Pass. Καίπερ δ'.

(49) Τοῖς πυθμῆσι τῆς Αἰτνης. « Ætnæ radibus. » Virg. *Æneid.* iii :

Fama est, Enceladi semivestium fulmine corpus Urgeri mole hac, ingentemque insuper Ætnam Impositam, ruptis flammam exspirare caminis. Ovidius vero, lib. v *Metamorph.* non Enceladum, sed Typhæum hunc vocat gigantem.

Degravat Ætna caput, sub qua resupinus arenas Ejectat, flammamque sero vomit ore Typhæus. Hæc interposuit Gregorius, inquit Elias, ut Græcorum futiles nugæ sugillet.

(50) Ἀπίστῳ. « Or. 1, in ora γρ. ἀπλέ- τῳ, quod secutus videtur Billius.

(51) Ἐαυτοῦ, etc. Comb. sic reddit : « sui com-

potem ac decreti sophistici tenacem. »

(52) Διατιθέντα. Sic quinque Regii, Or. 1, et Colb. 8, διατεθέντα. Edit. διατιθέντα. Heinsius sic legit, ἀπάτη χρώμενον διατιθέντα.

(53) Ἀσεβείας. Duo Reg. ἀπιστίας.

(54) Ἀγομένους. Comb. « qui ducebantur et torquebantur; diris modis habitis idcirco quod his rebus obstant. »

(55) Κατὰ πόλεις καὶ χώρας. « Per urbes et regiones. » Sic melioris notæ codices. Ed. κατὰ χώρας καὶ πόλεις.

(56) Ἐνεανειύσαντο. « Quæ adversum nos ausi sunt : » vel, « petulanti licentia; » vel, « rerum novarum studio adversum nos designarunt. »

(57) Προσθεῖναι. Reg. hm, προσθεῖναι.

tia immoderate abutentes, plebs etiam alioqui A seditiosa et furiosa, hunc quoque impietatis suis cumulum addidisse referuntur, ut sacrosanctum templum nostrum duplici cruore, hoc est, victimarum et hominum, implerent, idque imperatorii cuiusdam philosophi ductu atque auspiciis perpetrasset, ab his tantum rebus nominis famam consecuti? Ecceii Heliopolitarum concursio incognita est? ecceii Gazæorum, qui apud eum in admiratione et honore erant, propterea quod ipsius magnificentiam probe persentiebant, effrenis audacia? Ecceii ignobiles essent, ab eo tempore perquam etiam notio actio celebritatem parit, sed etiam improbitas,

LXXXVII. Illi enim, ut unum ex multis commemorem, quod etiam atheis horrorem incutere queat, virgines castas et mundo sublimiores, quæque vix etiam unquam viris in conspectum venerant, in medium productas, vestibisque nudatas, ut per aspectum contumeliam ipsis prius inferrent, ac postea proscissas atque dissectas, o Christe, quomodo tuam illius temporis patientiam feram! partim propriis etiam dentibus comminutas edisse, atque, ut eorum execrandum furorem decebat, crudis hepatibus sese ingurgitasse feruntur, ac cibo illo perfunctos, communem et usitatum admisisse: partim palpitantibus adhuc visceribus suillum pabulum inspersisse, ferocissimisque porcis immissis hoc spectaculum 122 objecisse, ut simul cum hordeo carnes laniari atque exedi perspicerent, mistum alimentum, ac tum primum conspectum et auditum: quo sane is solum dæmones suos alere merebatur, qui horum scelerum architectus erat; quemadmodum etiam, ut par erat, et sanguine illo et vulnere aluit, quod in præcordiis accepit: etiamsi miseri homines ad res hujusmodi sensu careant, ac præ impietate ne mentis quidem sint compotes.

LXXXVIII. Jam vero, illud eximii viri, Marci, et

(58) *Τινος ἐνός*. Sic plures codd. Mont. ἐνός τινος præfert, atque in eo disputat. Pass. ἐνός, demptio τινός. Alii τινός sublato ἐνός, quod periinde est; nam unum sufficit. Reg. bm aditit, Πυθιδώροσ ὄτος ἦν « Pythiodorus is erat, » quod non agnoscunt mss., sed Billius approbat.

(59) *Ἐυστροφή*. « Factiosa coitio. » Quam furiosa fuerit, litteris mandavit Sozom., lib. v, c. 9, Theod., *Hist.*, lib. iii, c. 6. De Gazæis vide etiam Sozom. ibid.

(60) *Καὶ τιμωμένων*. Deest in Reg. bm.

(61) *Ἥσθητο*. Reg. l, ἡσθάνοντο.

(62) *Ἐκείνου δέ*. Sic codices insigniores. Deest δέ in editis.

(63) *Ἐπιγινωσκομένων*. Ita habent melioris notæ codd. In editis γινωσκομένων.

(64) *Ἀλλὰ καὶ κακία*, etc. Comb. « sed improbitas, quæ ipsa pravorum hominum gloriam majori immanitate exsuperat. »

(65) *Προαγαρόντες*. Non pauci, ἀγαγόντες.

(66) *Κακῶς*. « Scelerate, infando crimine. » Deest in quinque Reg. et aliis plerisque codicibus.

(67) *Θερμότερον*. Colb. k, θερμότερους.

(68) *Ὅλον ἀγαγεῖν*, etc. Heinsius legit, οἶον ἀρα γούν ἐκείνο τὸ θέατρον; conjicit doctissimus censor legendum cum parenthesi (ἀπαγὲς ἐκείνο τὸ

καὶ ταῦτα ἐργάσασθαι, στρατηγούντος τινος ἐνός (58) τῶν βασιλικῶν φιλοσόφων, ἐκ τούτων μόνον ὄνομασθέντος; Τίς ἀγνοεῖ τὴν Ἡλίου πολιτῶν συστροφήν (59); τίς τὴν Γαζαίων ἀπόνοιαν, τῶν ὄπ' ἐκείνου θαυμαζομένων καὶ τιμωμένων (60), ὅτι καλῶς αὐτοῦ τῆς μεταλοπρεπείας ἡσθοντο (61); τίς τὴν Ἀρεθουσιανμανίαν, τῶν τέως ἀγνοουμένων, ἐξ ἐκείνου δέ (62) τοῦ κειροῦ καὶ λίαν ἐπιγινωσκομένων (63); Ποιεῖ γὰρ περιδοήτους οὐ δεξιὰ πρᾶξις μόνον, ἀλλὰ καὶ κακία (64), καὶ ὡσα πονηρῶν εὐδοκίμησι.

ac celebres fuerunt? Nec enim præclara duntaxat, quæ pravorum hominum gloriam superat.

B ΠΖ'. Οἱ μὲν γὰρ λέγονται, δεῖ γὰρ ἔν ἐκ πολλῶν εἰπεῖν, φρίκης καὶ τᾶς ἀθείοις ἄξιον, παρθένους ἀγνάς καὶ ὑπερκοσμίου, ἀφάστους μικροῦ καὶ ὀφθαλμοῦ ἀβρόνων, εἰς μέσον προαγαρόντες (65), καὶ τῆς ἐσθῆτος γυμνώσαντες, ἵνα τῇ θεᾷ πρότερον ἐνυδρίσωσι, εἴτ' ἀνακείραντες, καὶ διχάσαντες (ὡ πῶς ἐνέγκω σου, Χριστὲ, τὴν τότε μακροθυμίαν!) οἱ μὲν καὶ ἰδίοις ὁδοῦσι κακῶς (66) ἐστιαθῆναι, καὶ τῆς ἐαυτῶν κακοδαμονίας ἀξίως, ὡμῶν τῶν ἡπάτων ἐμφορηθῆναι, καὶ μετ' ἐκείνην τὴν τροφήν ἄλλην προσενέγκασθαι, τὴν κοινήν τε καὶ νενομισμένην· οἱ δὲ σπείρουσιν ἐν τοῖς σπλάγχνοις συώδη τροφήν ἐπισπείραντες, καὶ σῶν ἐπαφέντες τοὺς θερμότερους (67), οἶον ἀγαγεῖν (68) ἐκείνο τὸ θέατρον σάρκας ἰδεῖν κριθαῖς συνεσθιομένας, καὶ σπαραιομένας, τροφήν ἀνάμικτον, καὶ τότε πρῶτον ὀφθεῖσαν καὶ ἀκουσθεῖσαν· ἦν θρέψαι μόνον τοὺς ἐαυτοῦ δαίμονας, ὁ τούτων δημιουργός ἄξιός ἦν· ὡς μὲν οὖν (69) καὶ καλῶς ἔθρεψεν ἐκ τοῦ αἵματος ἐκείνου καὶ τῆς πληγῆς, ἦν κατὰ τῶν (70) σπλάγχχνων ἐδέξατο· καὶ ἀναίσθητος ἔχρωσι πρὸς τὰ τοιαῦτα οἱ δειλοῖοι, καὶ μηδὲ τὸ φρονεῖν ἐκ τῆς δυσσεβείας ἔχοντες.

ΠΗ'. Τὸ δέ γε Μάρκου τοῦ θαυμασίου (71) καὶ

θέατρον) « ut viderent (apage immane hoc spectaculum) una cum hordeo discerpas carnes et comesas. »

(69) *Ὅς μὲν οὖν*. Mont. γρ. ὄντων μὲν οὖν καλῶς ἔθρεψεν. Ita habuisse quædam exemplaria Elias testatur. Pass. ἄξιός ἦν, εἰ μὴ καλῶς ἔθρεψεν. De Juliano hic loquitur, qui eorum scelerum architectus, dæmones humani sanguinis cupidus colebat, et dignus erat, qui eos suo pasceret sanguine, ut revera aluit, accepto in præcordiis vulnere.

(70) *Ἦν κατὰ*. Reg. hu, ἦ κατὰ. Reg. bm, ἦν κατὰ.

(71) *Τοῦ θαυμασίου*. Ita Reg. quatuor, Or. 4, Pass. etc. In errore facti lapsus videtur Gregorius, qui « virum eximium » appellat Marcum Arethesium, quem Arianis partibus fuisse addictum certis monumentis constat. Etenim Marcus, ut discimus ex Athanasio, t. II, part. II, *De Syn.*, initio, num. 25, p. 737, « unus ex iis fuit, qui, » anno 341, vel 342, « legati, cum quarta fidei formula, ad Constantem Augustinum missi sunt. » Idem Marcus, juxta Hilarium, fragm. 3, p. 4324, « Arianorum decreto, quod Sardicæ conditum mentiti sunt, subscripsit. » Et fragm. 6, p. 4338, ipse etiam « apud Sirmium et perlidicæ consignatoribus, qui omnes hæretici erant, » unus fuit. Tertiam Sirmii formulam, teste eodem Hilario, fragm. 15, p. 4363, eandem propo-

Ἄρεθουσίω, τίς οὕτως ἔξω τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης, ὥστε ἀγνοεῖν. καὶ μὴ φθάνειν τῇ διηγῆσαι τὸν μνημονεύοντα; Οὗτος ἐπὶ Κωνσταντίου τοῦ πάνυ, κατὰ τὴν τότε δεδομένην ἔξουσίαν Χριστιανοῖς, δαιμόνων τι καθελὼν οἰκητήριον, καὶ πολλοὺς Χριστιανῶν ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς πλάνης μεταστήσας εἰς σωτηρίαν οὐχ ἤτεον διὰ τὴν τοῦ βίου λαμπρότητα ἢ τὴν τοῦ λόγου δύναμιν, ἦν μὲν ἐκ πλείονος ἐν ὀργῇ τοῖς Ἄρεθουσίαις, μᾶλλον δὲ Ἄρεθουσίω (72) τοῖς φιλοδαμοσιν. Ἐπεὶ δὲ τὰ πράγματα ἐκινήθη Χριστιανοῖς, καὶ τὰ τῶν Ἑλλήνων φλεγμαίνειν ἤρξατο, τὴν τοῦ καιροῦ δυναστείαν οὐκ ἔφυγε. Φιλοῦσι γὰρ οἱ δῆμοι, κἄν πρὸς τὸ παρὸν κατάσχωσι τὰς ὀργάς (73), ὥσπερ πῦρ ἐμφωλεῦον ὕλαις, ἢ ῥέυμα βίᾳ κρατούμενον, εἰ καιροῦ λάθοιντο, ἀνάπτεσθαι τε καὶ ἀναρῆθηνυσθαι. Ὁρῶν οὖν τὴν τοῦ δήμου κίνησιν ἐπ' αὐτόν (74), οὐδὲν μέτριον ἢ ἐννοούντων, ἢ ἀπειλούντων, τὰ μὲν πρῶτα φρασμὸν βουλευέται, οὐ δι' ἀνανδρίαν μᾶλλον ἢ τὴν ὑποχωρεῖν τοῖς διώκταις· χρῆναι γὰρ μὴ τὰ ἑαυτῶν σκοπεῖν μόνον (75) Χριστιανούς ὄντας, μηδὲ εἰ λίαν εἶεν ἀνδρείωτατοι (76) τε καὶ καρτερικώτατοι, ἀλλὰ καὶ τῶν διωκόντων φεῖδεσθαι, ὡς, τό γε εἰς αὐτοὺς ἦγον μέρος, μὴ τῷ κινδύνῳ τι συνεισφέρειν (77) τῶν πολεμίων. Ἐπεὶ δὲ ἤπθετο πολλῶν μὲν δι' αὐτὸν ἐλκομένων καὶ ἀγομένων, πολλῶν δὲ τῶν περὶ ψυχῆς τρεχόντων διὰ τὴν τῶν διωκόντων ὀμότητα, οὐκ ἠνέσχετο τῷ καθ' ἑαυτὸν ἀσφαλεῖ (78) τοὺς ἄλλους περιόρῃ κινδυνεύοντας· καὶ διὰ τοῦτο βουλευέται βουλὴν ἀρίστην τε καὶ φιλοσοφωτάτην· ἐκ τῆς φυγῆς ἐπάνεισι, καὶ τῷ δήμῳ φέρων ἑαυτὸν ἐκδίδωσι· χρῆσθαι ὅτι βούλονται (79), καὶ πρὸς τὴν τοῦ καιροῦ παρατάσσεται δυσκολίαν. Ἐνταῦθα τί μὲν ἀπὴν τῶν δεινῶν; τί δὲ οὐκ ἐπενόητο βρῦύτερον; ἄλλων ἄλλο τι (80) συνεισφερόντων πρὸς ἐνὸς κακοῦ συμφωνίαν, οὐδὲ τὸ φιλόσοφον τοῦ ἀνδρὸς αἰδομένου, εἰ μὴ τι ἄλλο/ τῶν ἐγκειμένων (81)· διὰ τοῦτο μὲν οὖν καὶ πλέον ἀγανακτούτων, ὅτι περιφρόνησιν αὐτῶν μᾶλλον ἢ ἀνδρείαν πρὸς τοὺς κινδύνους τὴν τοῦ ἀνδρὸς παρουσίαν (82) ἐνόμιζον.

imminebant: quin potius hoc quoque nomine vehementius incandescerent, quod illius reditam ac praesentiam, non tam fortitudinem adversus pericula, quam ipsorum contemptam interpretarentur.

⁴³ Matth. x, 23.

modum ac famosam Ariminensem, ipse Marcus Arethusius dictavit anno 338. Haec profecto Gregorius si novisset de Marco Arethusio, nunquam eum, « virum eximium » appellasset, nec tam multa de eo honorifice praedicasset. In Marco Arethusio igitur Gregorius, perinde atque in Constantio Augusto, ignorantia facti erravit. Vel postmodum audierat, Marcum ante finem vitae impietatem abjurasse, et ad Ecclesiae fideliumque communionem rediisse, quod arbitratur Baronius.

(72) *Μᾶλλον δὲ Ἄρεθουσίω*. Bill., « vel potius Arethusiorum impiissimo cuique, daemonumque amantissimo. »

(73) *Τὰς ὀργάς*. « Iras. » Montac. τὰς ὀργάς, « impetus, » et in ora γρ. ὀργάς. Mss. nostri nihil praeter edita exhibent.

(74) *Ἐπ' αὐτόν*. Duo Reg., Colb. 3, duo Coisl., Pass. Combef. addunt, *λοῦσαν*.

(75) *Σκοπεῖν μόνον*. Ita Reg. I, tres Colb., etc.

PATROL. GR. XXXV.

Arethusiorum, quis tam ab orbe nostro remotus est, ut ignoret, ac commemorantem narratione non antevertat? Hic cum, insigni illo Constantio imperante, pro ea potestate, quae tum Christianis concessa fuerat, domicilium quoddam daemonum evertisset, ac multos nunc Christianos a gentili errore ad salutem, non minus ob vitae splendorem, quam ob dicendi facultatem atque doctrinam traduxisset, jampridem odio Arethusiis erat, vel iis potius qui inter Arethusios erant, daemonum amantes et cultores. Posteaquam autem mutatis Christianorum rebus, gentilium res timere et assurgere coeperunt, temporis potentiam haudquaquam effugit. Multitudo quippe, etiamsi in praesens impetus cupiditatesque suas coerceat, quemadmodum ignis in materia latens, aut amnis repressus, oblata tamen occasione accendi atque erumpere consuevit. Quocirca, cum populum adversum se incitatum, nec moderati quidquam vel cogitantem, vel comminantem cerne- ret, primum consciscendae fugae consilium in- nit, non tam ignavia fractus, quam praeepto illo permotus, quo e civitate in civitatem fugere, et persecutoribus cedere jubemur ⁴³. Neque enim Christianos, quantumvis fortes, ac singulari tolerantia praeditos, sui tantum rationem habere oportet, sed persecutoribus quoque parcere, ut ne, quantum in ipsis est, ad hostium periculum et damnationem ex seipsis aliquid **I 23** conferant. At postquam multos sua causa duci ac trahi, multos etiam ob persequen- tium credulitatem in animae periculo versari intel- lexit, tum vero alios, eo quod ipse in tuto, pericli- tantes negligere minime sustinuit, ac proinde praestantissimum maximeque philosophicum con- silium capit. Ex fuga enim redit, seseque ultro ple- bis arbitrio tradit, atque adversus temporis difficul- tatem velut aciem instruit. Hic vero quid acerbitalis aberat? quid non etiam atrocius excogitabatur? cum scilicet alii aliud pari consilio ad unius mali conspirationem conferrent, nec, si nulla alia re, saltem hujus viri constantia moverentur, qui illi

D In ed. μόνον post ὄντας.

(76) *Ἀνδρείωτατοι*. Reg. bm, I, Colb. k, Pass. ἀνδρικώτατοι.

(77) *Συνεισφέρειν*. Eandem ob causam Chry- sostomus fugiendam esse persecutionem docet exemplo Davidis, qui fugit, ne, innoxium Saulis sanguinem fundendo, reus fieret.

(78) *Καθ' ἑαυτὸν ἀσφαλεῖ*. Billius; « ob cautio- nem suam. »

(79) *Βούλονται*. Tres Regg. Colb. 8, βούλονται. Reg. bm, βούλονται.

(80) *Ἄλλων ἄλλο τι*, etc. Billius, « ex iis, qui illi imminebant, alii aliud quidpiam ad unius mali contentum afferrent. »

(81) *τῶν ἐγκειμένων*. Sic plerique codd. Duo autem Regg., Pass., duo Coisl. τῶν ἐκείνου... Duo Colb. τῶν ἐν ἐκείνῳ pro τῶν ἐγκειμένων.

(82) *Παρουσίαν*. Mont. γρ. παρήρσιαν.

LXXXIX. Ducebatur senex sacerdos, athleta A voluntarius, per mediam civitatem, omnibus, præter persecutores et carnifices, tum ob ætatem venerabilis, tum ob vitæ probitatem venerabilior. Ducebatur porro ab omnibus, cujuslibet ætatis, et conditionis ac fortunæ, omnibus æque urgentibus, viris, feminis, adolescentibus, senibus, tam qui publica negotia administrabant, quam qui honoribus ac dignitatibus præditi erant. Atque hoc unum certamen cunctis propositum erat ut furoris adversus senem immanitate sese mutuo superarent; omnibusque pietatis pars esse censebatur, quam plurimis eum malis afficere, pugilemque senem adversus totam civitatem decertantem superare. Raptabatur per plateas, protrudebatur per cloacas: erinibus, et quavis alia corporis parte, admista nempe tormento contumelia, ab iis trahabatur, qui in Mithræ sacris hujusmodi suppliciis juste cruciantur. A pueris ad pueros pendulus remittebatur, qui sillis generosum illud corpus excipiebant, atque hanc tragœdiam instar ludi habebant. Tormentis etiam tibix illius ad ipsa usque ossa comprimebantur: lineis filis aures amputabantur, et quidem tenuissimis et firmissimis. Ipse interim 124 sporta in altum sublatus, melle et garo undique perfusus, apibus et vespis meridiano tempore pungebatur, ardentissimo sole lucente, atque luic quidem carnes colliquante, illis autem beatarum illarum carniū, non enim dixerim miserarum, morsum acriorem efficiente. Hic enimvero, ut hoc quoque litteris mandem, senex ille, idemque ad certamina juvenis (nam ne in tormentis quidem animi hilaritatem reliquerat, verum ex ipsis etiam cruciatibus delicias capiebat) celebratum illud et memorabile dixisse fertur: nimirum signum illud sibi placere, quod sublimem se perspiceret, illos contra abjectos atque humi sitos. Usque adeo superior iis erat, a quibus tenebatur, adeoque a do-

ΠΘ'. ἤγετο γέρον ἱερεὺς, ἀθλητὴς ἐθελοντῆς διὰ μέσης τῆς πόλεως, αἰδέσιμος τὴν ἡλικίαν, τὴν πολιτείαν (85) αἰδεσιμώτερος, πᾶσι πλὴν τῶν διωκόντων καὶ τυραννούντων ἤγετο δὲ ἡλικίᾳ πάση καὶ τύχῃ (84), οὐ τῷ μὲν, τῷ δ' οὐ· πᾶσι δὲ ὁμοίως, ἀνδράσι, γυναιξί, νέοις, πρεσβύταις, ὅσοι τε τὰ πολιτικὰ διέκλυον, καὶ ὅσοι τῶν ἐπ' ἀξίας (85). Ἀγῶν δὲ ἦν ἅπασιν εἰς ἀλλήλους ὑπερβαλέσθαι (86) τῇ περὶ τὸν πρεσβύτερον θρασυτητι· καὶ μέρος εὐσεβείας ἅπασιν ἐνομιζέτο, ὅτι (87) πλεῖστα ἐκείνον ἐρᾶσαι (88) κακὰ, καὶ γέροντα νικῆσαι ἀθλητὴν κατὰ πάσης ἀγωνιζόμενον τῆς πόλεως· εἴλκετο διὰ πλατειῶν, ὠθεῖτο καθ' ὑπόνομον τῶν τριχῶν εἴλκετο, οὐκ ἔστιν ὅτου μὴ μέρους τοῦ σώματος, μιγνυμένης τῇ αἰκίᾳ τῆς ὕβρεως, παρὰ τῶν ἀξίως ἐν Μίθρου (89) ταῦτα κολαζομένων· παισὶν ἐκ παίδων μετέωρος ἀντεπέμπετο, γραφίσιν (90) ὑποδεχομένων τὸ γενναῖον σῶμα, καὶ παύγιον ποιουμένων τὴν τραγῳδίαν· πίεσμαι τὰς κνήμας ἐθλίβητο μέχρις ὁστέων αὐτῶν· λίνοις τὰ ὕδα διατέμετο, καὶ τούτων τοῖς στεβρότατοις καὶ λεπτοτάτοις· σαργάνῃ πρὸς ὕψος αἰρόμενος, μέλιτι καὶ γάρῳ (91) διάδροχος (92), σφηξὶ καὶ μελισσῶν ἐξαίνετο (93) μεσοῦσης ἡμέρας, ἡλίου τὸ φλογώδες ἐλλάμποντος· καὶ τοῦ μὲν (94) τὰς σάρκας ἐκτῆκοντος, τοῖς δὲ θερμότεραν ποιῶντος τὴν βρῶσιν τῶν μακαρίων ἐκείνων σαρκῶν, οὐ γὰρ ἀθλῶν ἀν εἰποίμι. Ἐνταῦθα δὴ λέγεται, ὡς ἀν καὶ τοῦτο ἀξιωδότη γραφῆς, ὁ πρεσβύτερος ἐκείνος καὶ νέος πρὸς τοὺς ἀγῶνας. (μηδὲ γὰρ ἐν τοῖς δεινοῖς τὸ φαιδρὸν ἀπολιπεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐντρυφῆν ταῖς βισάνοις (95)), τὸ μνημονευόμενον ἐκεῖνο καὶ ἀδόμιμον ἐπειπεῖν ὡς ἐπαινοῖν (96) τὸ σύμβολον, ἑαυτὸν μὲν ὕψηλὸν ὄρων, ἐκείνους δὲ ταπεινοὺς καὶ κάτω κειμένους· τοσοῦτον περιτὴν τῶν κρατούντων, καὶ οὕτως ἦν πόρρω τῶν λυπηρῶν (97), ὡς ἄλλω παρῶν κινδυνεύοντι, καὶ ποιητῶν ἄλλ' οὐ συμφορᾶν τὸ παῖδινα ποιούμενος.

(85) Πολιτείας. Pass., Colb. 3, πολιάν.

(84) Πάση καὶ τύχῃ. Codices nonnulli τύχῃ πάση. Alii omittunt πάση, et ad oram ascribunt scholium istud: ἀντὶ τοῦ, πλουσίῳ καὶ πένητι, καὶ ἀρχοντι καὶ ἀρχομένῳ, καὶ δούλῳ καὶ ἐλευθέρῳ, « pro, divite et inopē, principe et subdito, servo et libero. » Mox, οὐ τῷ μὲν, τῷ δ' οὐ. « Ducebatur porro. . . non ab illo quidem, ab illo vero minime, sed omnibus æque, » etc.

(85) Ἀξίας. Reg. hu, duo Colb. ἀξίαις.

(86) Ὑπερβαλέσθαι. Sic quinque Regg., Or. 1, Pass. Editi vero et mss. non pauci ὑπερβάλλεσθαι.

(87) Ὅτι. Pass., Coisl. 2, aliique nonnulli ἔστις.

(88) Δρᾶσαι. Idem codices δρᾶσαι. . . νικῆσαι ἀθλητὴν νικῆν ἀσχίστην· « turpissimo victoriae genere superaret. » Sic etiam legunt Sav. et Comb.

(89) Μίθρου. Per « Mithram, » solem quidam intelligunt, in cuius honorem festa celebrantur; et qui ipsius sacris initiandi erant, per duodecim tormentorum genera ducebantur, hoc est per famem, per ustionem, per flagra, etc.

(90) Γραφίσιν. « Stilis, » quibus scribebant in pugillaribus; nec bene Billius, ex hujus temporis usu, « cultris pennariis. » Neque enim Gregorii tempore pennarum usus erat ad scribendum.

(91) Γάρῳ. « Garo. » Bill. « jusculo; » sic « ga-

rum » reperimus a Valerio interpretatum in Theodoro: et ipse Billius in Elia verterat. Est autem « garum » liquamen muscis ac vespis artissimum.

(92) Διάδροχος. Coisl. 1, διαδρεχόμενος.

(93) Ἐξαίνετο. Theod. ἐστῶμενος, quasi « discerpebatur, erodebatur, punctum lacebatur. »

(94) Τοῦ μὲν, etc. Tres Regg., totidem Colb. et Or. 1, ad oram, καὶ τῷ μὲν. Billius etiam τῷ, sed subiecto τοῦ. « Ego malim, » ait Heinsius, « τοῖς μὲν priori loco, et posteriori τῷ δὲ, id est, μέλιτι καὶ γάρῳ, vel τῷ μὲν, id est, φλογώδει, τοῖς δὲ, id est, μέλιτι καὶ γάρῳ, » sive potius, ut nobis videtur, σφηξὶ καὶ μελισσῶν. Elias autem videtur legisse, τοῦ, ut ex versione patet. Quo nimirum viri sancti carnes colliquescerent, et animalia ad eas edendas excitarentur.

(95) Ταῖς βισάνοις. Pass. ἐν ταῖς βισάνοις.

(96) Ὡς ἐπαινοῖν. In hunc locum Heinsius: « Primum lego, inquit, ὡς ἐπάνω ἦν τὸ σύμβολον, et subijcio verba Christi: "Ὅστις ὕψώσει ἑαυτὸν, ταπεινωθήσεται· καὶ ὅστις ταπεινώσει ἑαυτὸν, ὕψωθήσεται. Quicumque se exaltaverit, humiliabitur; et quicumque se humiliaverit, exaltabitur. » (Matth. xxiii, 12.)

(97) Τῶν λυπηρῶν. Ita melioris notæ codices. Deest τῶν in editis.

loribus et molestiis remotus, non aliter ac si alienis periculis interesset, suppliciumque suum pom-
pam, non calamitatem, esse duceret.

Κ'. Καίτοι ταῦτα τίς οὐκ ἂν ἠδέσθη τῶν καὶ με- A
τρῶς ἐπεικῶν τε καὶ φιλανθρωπῶν; 'Αλλ' οὐκ
ἐκείνους γε εἶασεν ὁ καιρὸς, οὐδὲ ἡ τοῦ βασιλέως
ὄρμη, τὸ ἀπάνθρωπον ἀπαιτοῦσα καὶ δήμους, καὶ
πόλεις, καὶ ἄρχοντας, εἰ καὶ μὴ τοῖς πολλοῖς ἐδόκει
τῶν ἀγνοούντων τὸ βάθος τῆς ἐκείνου κακοηθείας.
Τοιαῦτα ἡμῖν τὰ τοῦ στεβροῦ γέροντος. Καὶ ταῦτα
ὑπὲρ τίνος; ἕνα χρυσοῦν (98) ἕνα μὴ πρόηται τοῖς
βασανισταῖς· ᾧ καὶ δῆλον, ὡς ὑπὲρ εὐσεβείας· διεκαρ-
τέρει (99). "Ἐως μὲν γὰρ, βαρυτάτην ποιησάμενοι
τοῦ ναοῦ τὴν ἀποτίμησιν, τὸ πᾶν ἤτουν χρυσοῦν, ἡ
αὐτόν γε ἀναθείμασθαι τὸν νεῶν (1) ἐκέλευον, ἐδόκει
τὸ ἀδύνατον τοῦ ἐπιτάγματος μᾶλλον ἢ τὸ εὐσεβὲς τῆς
ψυχῆς ποιεῖν ἐκείνῳ τὴν ἔνστασιν· ἐπεὶ δὲ νικῶν
αὐτοὺς κατὰ μικρὸν (2) τῇ καρτερίᾳ, καὶ ὑφαιρῶν
ἀεὶ τι τῆς ἀποτιμῆσεως, τελευταῖον εἰς τοῦτο κατ-
έστησεν, ὡς κομιδῇ μικρὸν εἶναι τὸ αἰτούμενον, καὶ
ὅσον βῆστον καταβαλεῖν· καὶ ἴσως ἀγῶν ἦν τοῖς μὲν
νικῆται τῷ καὶ ὀτιοῦν (3) λαβεῖν, τῷ δὲ μὴ κρατη-
θῆναι τῷ μὴδὲ ὀλως καταβαλεῖν, καίτοι πολλῶν ὄν-
των τῶν καὶ πλεον συνεισφέρειν προθυμουμένων οὐ
μόνον διὰ τὴν εὐσεβείαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ τοῦ ἀνδρὸς
ἀνάλωτον καὶ ἀήτητον· τῆνικαῦτα ἐδείχθη σαφῶς (4)
οὐ περὶ χρημάτων, ἀλλὰ περὶ τοῦ εὐσεβοῦς τὸν ἀγῶνα
τιθέμενος.

expugnabili ejus fortitudine commoti, ampliore etiam summam erogare pararent; tum vero liquide
declaratum est, eum non pro pecuniis, sed pro pietate certamen inisse.

ΚΑ'. Ἄρ' οὐν ἐπεικειας ταῦτα καὶ ἡμερότητος,
ἡ τὸν ἀντίον θράσους καὶ ἀπάνθρωπιᾶς ἐστὶ γνωρί-
σματα, λεγέτωσαν ἡμῖν οἱ τὸν φιλόσοφον βασιλέα
θαυμάζοντες. Ἐγὼ μὲν οὐδένα τῶν πάντων ἀπορεῖν
οἶμαι τῆς (5) δικαίας καὶ ἀληθοῦς ἀποκρίσεως (6).
Καὶ οὕτω προστέθεικα, ὅτι τῶν σεσωκότων (7) τὸν
ἐξάγιστον, ἦνίκα τὸ γένος αὐτῷ πᾶν ἐκινδύνευε, καὶ
διὰ κλοπῆς ὑπεξαγαγόντων, εἰς οὗτος ἦν ὑπὲρ οὗ
τάχα μόνου δικαίως ταῦτα ἐπασχε, καὶ πλείω προσ-
παθεῖν ἄξιός ἦν, ὅτι κακὸν τοσοῦτο τῇ οἰκουμένῃ πάση
σώζων ἐλάθανε. Φασὶ τοι διὰ ταῦτα καὶ τὸν τῆν-
καῦτα ὑπαρχον (8) (γενέσθαι γὰρ ἄνδρα "Ἐλληνα, καὶ
κατὰ τοὺς ἀριστοὺς τῶν πάλαι καὶ νῦν ἐπαινουμένων),
ἐκεῖνο πρὸς τὸν βασιλέα μετὰ παβήρησις εἰπεῖν, οὐ
φέροντα τὸ πολυειδὲς τῆς τοῦ ἀνδρὸς αἰκίας καὶ καρ-
τερίας· Οὐκ αἰσχυνόμεθα, βασιλεῦ, παρὰ τοσοῦτον
ἡττώμενοι (9) πάντων Χριστιανῶν, ὡς μηδέ (10)

(98) Ἰνα χρυσοῦν. Plures codices, et Herv. ἕνα D
μη χρυσοῦν.

(99) Διεκαρτέρει. Alii, ἐκαρτέρει.

(1) Νεῶν. Regg. bm, l, et Bill. ναόν.

(2) Κατὰ μικρὸν. Reg. lu, Colb. a, 2, et Pass.
κατὰ μέρος.

(3) Τῷ καὶ ὀτιοῦν. Sav. τῷ ὀτιοῦν.

(4) Ἐδείχθη σαφῶς. Sav. γρ. διεδείχθη.

(5) Οἶμαι τῆς. Subauditur περὶ, vel, ἐνεκα τῆς,
σοῦ observatur ad oram Reg. cod. u.

(6) Ἀποκρίσεως. Sav. addit in marg. μηδὲν με-
τεῖναι φιλανθρωπίας, « omnis expertem humanitatis
esse. » Quod agnoscunt nonnulli codices, Pass.,
Coisl. 2, etc.

(7) Ὅτι τῶν σεσωκότων, etc. Auctor anim

XC. Et quidem quem tandem hæc reverentia
non novissent, etiam exigua lenitate atque
humanitate præditorum? Sed hoc illis per tempus,
et imperatoris cupiditatem, tum a populis, tum ab
urbibus et præfectis crudelitatem exposcentis,
etiamsi plerisque improbitatis ipsius arcanum
ignorantibus secus videretur, minime licuit. Hæc
firmus senex et constans pertulit. Si causam qua-
ris, ut ne nummum unum aureum tortoribus pro-
jiceret. Ex quo perspicue intelligi potest, eum pie-
tatis causa cruciatus tolerasse. Nam quandiu Are-
thusii gravissima templi æstimatione facta, totam
auri summam poscebant, aut ipsum certe templum
redficere jubebant, videri poterat ille idcirco potius
obsistere, quod jussa exequi non posset, quam
B quod pietatis studio duceretur. Posteaquam autem
tolerantia sua eos paulatim vincens, atque ex
æstimatione aliquid semper detrahens, eo tandem
rem adduxit, ut perquam exiguum id esset, quod
ab eo postulabatur, ac persolvere facillime posset;
parique certamine inter se contenderent, illi, ut
vincerent, hic, ne vinceretur; hoc est, illi, ut vel
tantillum pecuniæ acciperent, hic ne quid omnino
numeraret, quamvis alioqui multi essent, qui, par-
tim pietate adducti, 125 partim invicta et in-
mitem pietate adducti, 125 partim invicta et in-

XCI. Au vero hæc lenitatis et mansuetudinis,
aut contra furoris et crudelitatis argumenta sint,
nobis velim exponant, qui philosophum imperato-
rem admirantur. Ego quidem certe neminem fore
existimo, cui justa et vera responsio defutura sit.
Necdum illud adjeci, hunc ex iis unum fuisse, qui
sceleratum illum et execrandum, tum, cum genus
ipsius totum periclitaretur, servarant, fortimque
subdlexerant: quo etiam solo nomine merito for-
tasse hæc perpetiebatur, ac plura perpeti mereba-
tur, quod tantum malum universo terrarum orbi
imprudens servarat. Ob id enimvero, qui tum præ-
fecti munereungebatur (quamquam enim reli-
gione gentilis, moribus tamen gentili sublimior
erat, ac præclarissimis quibusque et laudatissi-
mis, tam veteris quam nostræ memoriæ viris com-
parandus), multiplicem hominis hujusce cruciatum
ac tolerantiam non ferens, illud ad imperatorem

versionum quæ ad oram Heinsiani codicis leguntur,
hic se Auglum prodiit, et reformatæ, ut aiunt, re-
ligioni nomen dedisse; qui Marco Julianum ser-
vanti, Cramnerum suum Mariam reginam servan-
tem, his verbis comparat: « Sic Cramnerus noster
Maria, reginam postea Angliæ, magno et suo et
aliorum malo, ab imminente capitis periculo ser-
vavit. »

(8) Ὑπαρχον. Bill. « Hyparchum » vertit, Combe-
fatio non placet. In Sozour. redditur, « Præfectus
prætorii. »

(9) Ἡττώμενοι. Pass. ἡττημένοι.

(10) Ὅς μηδέ. Sic quatuor Regg. et Sav.; Par.
ὥστε μηδέ.

fidenter ac libere dixisse memoratur : Non nos pudet, imperator, usque adeo Christianis omnibus inferiores esse, ut ne senem quidem unum superare poterimus, per omnia tormentorum genera grassatum ? Et quem vincere haud magnum et honorificum, an non extremæ calamitatis est ab eo victos discessisse? Ita iisdem rebus, ut apparet, hinc præfecti erubescabant, hinc imperatores gloriabantur. His porro quidnam miserius, non tam iis qui patiebantur, quam qui faciebant, contingere potuit? Atque Arethusiorum quidem facinus ad hunc modum se habuit, ut jam parva sit Echeti et Phalaridis crudelitas, si cum illorum sævitia et immanitate conferatur, vel ejus potius quo auctore et impulsore hæc committebantur : siquidem seminis sunt germina, et venti naufragia.

XCVII. Alia autem qualia, quæso, quamque **126 B** gravia! Quis mihi Herodoti ac Thucydidi otium linguamque suppeditabit, ut istius improbitatem futuro quoque tempori tradam, atque hujus temporis historiam quasi in columna insculptam posteris relinquam? Tacebo Orontem, et nocturnas cædes quas hic socia imperatoris opera occultabat cadaverum acervis compressus, atque obscure necem afferens. Hoc enim loco poetæ verba usurpare aptius fuerit. Præmittam etiam concavas et semotissimas aulæ partes, quæque etiam in lacubus, et puteis et fossis, malis thesauris mysteriisque scatebant; non modo dissectorum puerorum et virginum, ad animarum evocationem et divinationem, sacrificiaque minime legitima, sed eorum etiam qui pietatis causa in peri-

A γέροντος ἐνδὲς κρατεῖν δυνηθῆναι πάσας διεξελοθέντος βασιάνους; Καὶ οὐ κρατήσῃαι μὴ μέγα, τοῦτου πῶς οὐ τῆς ἐσχάτης συμφορᾶς ἀπελθεῖν (11) ἡττημένους; Καί, ὡς ἔοικε, τοῖς αὐτοῖς ὑπαρχοὶ μὲν ἤσχύοντο, βασιλεῖς δὲ ἐκαλλωπιζόντο. Τοῦτων τί ἂν γένοιτο τοῖς δρωσί μᾶλλον ἀβλιώτερον ἢ τοῖς πάσχουσι; Τὰ μὲν δὴ τῶν Ἀρεθουσίων τοιαῦτα καὶ οὕτως ἔχοντα, ὡς μικρὰν (12) εἶναι τὴν Ἐχέτου καὶ Φαλάριδος (15) ἀπανθρωπίαν πρὸς τὴν ἐκείνων ἐμότητητα, μᾶλλον δὲ τοῦ ταῦτα πεῖθοντος καὶ κατασκευάζοντος· εἴπερ τοῦ σπέρματος τὰ βλαστήματα, καὶ τοῦ πνεύματος τὰ ναυάγια (14).

126 B. Τάλλα δὲ (15) οἶα καὶ ὄσα; Τίς ἂν μοι δοθῇ τὴν Ἡροδότου καὶ Θουκυδίδου σχολὴν τε καὶ γλώτταν, ἵνα καὶ τῷ μέλλοντι χρόνῳ παραδῶ τὴν τοῦ ἀνδρὸς πονηρίαν, καὶ στηλιτευθῇ τοῖς μετέπειτα τὰ τοῦ καιροῦ διηγήματα; Σιωπήσομαι τὸν Ὀρόντην (16) καὶ τοὺς νυκτερινούς νεκρούς (17), οὓς τῷ βασιλεῖ συνέκρυπτεν οὗτος στεινόμενος (18) νεκύεσσι, καὶ κτείνων ἀδῆλως (19)· ἐνταῦθα γὰρ τὰ τοῦ ἔπους (20) εἰπεῖν οἰκειότερον. Παραδραμοῦμαι καὶ τῶν βασιλείων τὰ κόλλα καὶ ἀπωτάτω, ὅσα τε ἐν λάκχοις (21) καὶ φρέασι, καὶ διώρυξι κακῶν γέμοντα θησαυρῶν τε καὶ μυστηρίων· οὐ μόνον τῶν ἀνατεμνομένων παίδων τε καὶ παρθένων ἐπὶ ψυχαγωγίᾳ καὶ μαντείᾳ, καὶ θυσίαις οὐ νενομισμέναις, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπὲρ εὐσεβείας κινδυνευόντων. Συγχωρήσωμεν (22), εἰ δοκεῖ, ταῦτα, οἷς κάκεινος ἤσχύνοτο,

(11) Ἀπελθεῖν. Ita editi et mss. Male omissum C in Par. ed.

(12) Μικρὰν. Nonnulli, μικρον.

(13) Ἐχέτου καὶ Φαλάριδος. Echetus et Phalaris ambo tyranni, ille Epirotarum, hic Agrigentinarum, crudelitatis nomine celebres. De Echeto autem apud Hom. *Odys.* σ, vers. 82 legimus; Ἄλ κέν σ' οὗτος νίκησῃ, κρείσσων τε γένηται, Πέμφω σ' Ἥπειρόνδε, βελῶν ἐν νηϊ μελαίνῃ· Εἰς Ἐχέτον βασιλῆα, βροτῶν δηλήμονα πάντων, Ὅς κ' ἀπὸ θῖνα τάμῃσι, καὶ οὐατα νηλέϊ χαλκῷ, etc.

Si te hic vicerit, superiorque fuerit, Mittam te in Epirum, conjectum in navem migrum, Ad Echetum regem, omnium hominum nequissimum, Qui narem et aures sævo ære abscindet, etc.

De Phalaride vero apud Ovid. in *Ibin.* vers. 459.

Ære Perillæo veros imitere juvencos, Ad formam tauri conveniente sono; Utque ferox Phalaris, lingua prius ense resecta, More bovis, Paphio clausus in ære genus.

(14) Τὰ ναυάγια. Sic melioris notæ codices. In Par. ed. τὰ ναυάγιον.

(15) Τάλλα δέ. Tres Regg. et Or. 1, τὰ δ' ἄλλα.

(16) Ὀρόντην. Alii, Ὀρένταν, alii, Ὀρέντα. Est autem Orontes Antiochiæ fluvius.

(17) Νυκτερινούς νεκρούς. Billius, « nocturnos mortuos. » Nonnulli codices habent, νυκτερινούς τοὺς κατ' ἐκείνου νεκρούς, « Nocturna ex ipso profecta cadavera, » vel « per ipsum devoluta. »

(18) Στεινόμενος. Quatuor Reg. et Or. 1. στενούμενος.

(19) Ἀδῆλως. Duo Regg. ἀρδῆλως, « perspicue, » quod a Gregorii scopo est alienum. In *Iliad.* φ, ut videre est in sequenti nota, legitur, ἀδῆλως, quod Suidas exponit, ἀφανιστικῶς, « evanide, obscure, » etc. Ita etiam, ἀδῆλον πῦρ, « ignis edax, »

quod res quas absumit, ex oculis et conspectu tollat.

(20) Τὰ τοῦ ἔπους, etc. Hic alludit Gregorius ad hunc Hom. locum, *Iliad.* φ, vers. 214, in quo Scamander Phrygiæ fluvius, Achilli iratus, ob fluentia ingentibus Trojanorum cadaverum acervis abrupta, eum his verbis increpat :

ὦ Ἀχιλεῦ.
 Εἴ τοι Τρῶας ἔδωκε Κρόνου παῖς πάντας ὀλέσσαι,
 Ἐξ ἐμέθεν γ' ἐλάσας, πεδίον κἀτα μέγμερα βέξειν.
 Πλήθει γὰρ δὴ μοι νεκῶων ἑρατεινὰ βέαθρα·
 Οὐδέ τί πη δύναμαι προχέειν ῥόον εἰς ἄλα δίαν,
 Στεινόμενος νεκέεσσι· σὺ δὲ κτείνεις ἀδῆλως.
 Ἄλλ' ἄγε δὴ καὶ ἔασον· ἀγῆ μ' ἔχει, etc.
 O Achilles.

Si tibi concessit Saturni filius Trojanos omnes per-

Ex me saltem cum exegeris, per campum ardua pa-
 Referta enim jam sunt mihi cadaveribus amæna
 Neque prorsus aliquo possum effundere undas in
 Angustatus cadaveribus; tu autem penitus interficis
 Quin agedum et desiste, stupor me occupai, etc.

Nemo est qui hic ingeniose obvolutam Orontis cum Scamandro similitudinem a Gregorio exhibitam non videat.

(21) Λάκχοις. Duo Regg. totidemque Coisl. τόλχοις. Pass. τύχοις. Quæ hic attingit Gregorius, Iusius narrantur a Theod., *Hist.*, l. iii, c. 22.

(22) Συγχωρήσωμεν. Combel. συγχωρήσομεν

τοῦτ᾽ ἔτι ποιῶν μέτριον δῆλον (23) δὲ τῷ χρούπειν ἄ
ἐπιχειρεῖν, ὡς οὐκ εὐπρεπὲς ὄν τὸ ἄγος δημοσιεύ-
σθαι· τὰ μὲν γὰρ Καισαρέων (24) τῶν ἡμετέρων,
τούτων δὲ τῶν μεγαλοφυῶν καὶ θερμῶν εἰς εὐσέ-
θειαν, οὕτως ὑπ' αὐτοῦ περιεληλαμένων καὶ ὑβρισμέ-
νων, ἴσως οὐδὲν (25) ὀνειδίξειν ἄξιον· ἐδόκει γὰρ
ὑπὲρ τῆς τύχης ἐνδίκως ἀγανακτῶν ἐν καιρῷ τῆς
εὐτυχίας (26) ἀτυχησάσης, ἐπὶ ταύτην προεληλυθέ-
ναι τὴν ἀντίδοσιν· ἐπειδὴ δεῖ τι καὶ συγχωρεῖν καὶ
ἀδικίᾳ κατακρατούση.

tiori tempore infortunio affectam, justa indignatione commotus, ad hanc ultionem progressus esse videbatur : quandoquidem injustitiæ dominanti nonnihil concedendum est.

4Γ. Ἄλλὰ τίς οὐκ οἶδεν, ὡς, δήμου τινὸς ἐπιμα-
νέντος Χριστιανοῖς, καὶ πολὺν μὲν ἐργασαμένων
φόνον, πλείω δὲ ἀπειλούντων, ἐπειδὴ μέσση βαδίζων
ὁ τοῦ ἔθνους ἄρχων τοῦ καιροῦ καὶ τῶν νόμων (τῷ
μὲν γὰρ δουλεῦειν ζῆτο δεῖν, τοὺς δὲ μετρίως ἤσχύ-
νετο), καὶ διὰ τοῦτο πολλοὺς μὲν ἀπαγαγὼν (27) Χρι-
στιανῶν, ὀλίγους δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐπιτιμήσας, εἴ-
ἀναχθεὶς (28) τῷ βασιλεῖ, κατηγορίας γενομένης,
ἄτιμος καὶ ἀνάρπαστος (29) περὶ τούτων ἐκρίνετο·
καὶ τοὺς νόμους προὔβαλλετο, καθ' οὓς ἐπιστεύθη
δικάζειν, μικροῦ μὲν ἀπήχθη τὴν ἐπὶ θανάτῳ τέλος
δὲ, φιλανθρωπίας τυχὼν, ἐξορίαν κατακρίνεται ; Καὶ
ἡ ἀπόφασις ὡς θαυμασία τε καὶ φιλόανθρωπος ! Τί
γὰρ μέγα, φησὶν ὁ δίκαιος δικαστὴς, καὶ μὴ διώκων
Χριστιανούς, εἰ Γαλιλαίους δέκα μίλια χεῖρ Ἑλλη-
νικῆ κατεργάσατο ; Ταῦτα οὐκ ὀμώτης περιφανής ;
ταῦτα οὐ πρόγραμμα διωγμοῦ, καὶ πολὺ γὰρ τῶν
δημοσιᾶ προτιθεμένων ἐναργέστερον καὶ (30) φοβε-
ρώτερον ; Τί γὰρ διαφέρει τοῦ κίνδυνον προγράψαι
Χριστιανούς τὸ τοῖς διώκταις Χριστιανῶν ἡδόμενον
φαίνεσθαι, καὶ μέγα ἐγκλημα ποιῆσθαι τὸ μετριά-
ζειν ; τὸ γὰρ βούλεσθαι βασιλέως ἀγραφὸς ἐστὶ νό-
μος, τῷ κράτει συνηγορούμενος, καὶ πολὺ γὰρ τῶν
γραπτῶν ἰσχυρότερος, τῶν οὐ δυναστεία βοηθουμέ-
νων.

utī? Velle etenim imperatoris, lex est non scripta, imperii et potentiae patrocinio septa, et quidem scriptis legibus, quæ potentia non fulciuntur, longe firmitior atque valentior.

4Δ. Οὐ, φασὶν οἱ τὰ ἐκείνου σέβοντες, καὶ τὸν νέον
ἡμῖν θεὸν ἀναπλάττοντες, τὸν ἡδὺν καὶ φιλόανθρωπον·
ἀλλ' ὅτι μὴ δημοσίᾳ, δικασθεῖσθαι Χριστιανῶν, προῦ-
θηκε, καὶ πάντα πασχέτωσαν, ὅσα δοκεῖ τοῖς διώκου-
σιν, ἀφιέντες αὐτὸν τῆς τοῦ διώκειν αἰτίας. Τὴν
ὑδραν (31) δὲ οὐδεὶς πώποτε εἶπεν ἤμερον, ὅτι ἐννεᾶ
κεφαλὰς ἀντὶ μιᾶς προὔβαλλετο, εἰ τι τῷ μύθῳ

(23) Ἀῆλον. Pass. δηλῶν.

(24) Καισαρέων, etc. « In urbe Cæsariensi, » in-
quit Elias, « erat templum quoddam, et statua For-
tunæ, quam majorem in modum colebant gentiles,
atque imprimis Julianus, omnium mortalium super-
stitiosissimus. Hoc autem templum simul cum sta-
tua, Cæsariensis quispiam, acriori pietate præditus,
incendit atque in cinerem redegit. Iratus Cæsariensibus
Julianus, eos contumeliis affectos diuturnis
multavit exsiliis, ipsamque urbem, Cappadociæ
metropolim, e civitatum catalogo expunxit. »

(25) Οὐδέ. Tres Regg., unus Colb. et Or. 1, οὐδέ. Pass. omitit.

(26) Ἐν καιρῷ τῆς εὐτυχίας. Billius, « melioris fortunæ tempore. »

(27) Ἀπαγαγὼν. Billius, « abductis ; » Elias,

culum vocabantur. Condonemus ista, si placet, utpote quorum ipsum etiam pudebat, in hoc certe moderatum. Id enim hinc liquido constat, quod hoc scelus, ut inhonestum ac turpe, omninoque indignum quod evulgaretur, premere atque occultare satagebat. Nam quæ in Cæsariensibus nostros admittit, hos, inquam, animi magnitudine præditos, ac pietatis studio ferventes, ita ab eo exagitatos, ac per contumeliam vexatos, fortasse ne objicere quidem æquum fuerit. Etenim ob Fortunam, fortuna-

XCIH. At vero quis est nescius, cum promiscua plebs furenter in Christianos impetum fecisset, atque ingenti cæde perpetrata, plura etiam comminaretur, gentis præfectum, quoniam media via inter tempus et leges incedens (ut enim tempori serviendum putabat, ita etiam leges quoque 127 mediocriter verebatur), multis Christianorum in judicium raptis, in nonnullos etiam gentilium animadvertisset, orta postea accusatione, ad imperatorem ductum esse, ac summa cum ignominia judicium subiisse : cumque se legibus, ex quarum præscripto sibi judicandi provincia commissa fuerat, tueretur, nihil propius factum esse quam ut ad mortem raperetur : ad extremum autem imperatoris clementia exsilio duntaxat mulctatum esse? Porro quam præclara et humana sententia! Quid enim grave, inquit justus iudex, minimeque Christianos persequens, si manus una gentilis decem Galilæos interfecit? Hæc vero annon perspicua crudelitas? annon persecutionis edictum, et quidem iis quæ publice proponuntur, multo expressius et formidabilius? Quid enim interest, periculum Christianis edicas atque promulges, an te Christianorum persecutoribus delectari præ te feras, magnique criminis loco ducas, moderatione quadam erga eos imperii et potentiae patrocinio septa, et quidem

XCIV. Non ita est, inquit, qui res illius venerantur, novumque deum illum nobis effingunt, suavem, inquam, illum et benignum : verum quia nequaquam aperte promulgavit, ut Christiani vexarentur, atque ea omnia paterentur, quæ persecutoribus collibitum esset, idcirco eum a persecutionis crimine vindicant. Atque hydram nemo unquam

« procul a solo patrio pulsus. »

(28) Ἀραχθεὶς. « Delatus ad imperatorem, » sive, « ad imperatoris tribunal tractus. »

(29) Ἀνάρπαστος. Prætermissum a Billio; agnoscunt tamen mss. et excusi omnes. Non male hunc locum sic reddideris : « cujus rei causa, iudicio abrogata ei dignitate, officio motus est. »

(30) Ἐναργέστερον καὶ. Plerique codd. ἐναργέστερον τε καὶ.

(31) Τὴν Ὑδραν. « Hydra, » juxta poetas, erat serpens immanis in Lerna palude, prope Argos. Huic septem capita sic uni collo inserebantur, ut cum unum excinderetur, alia multa repullularent. Omnia simul eodem ictu Hercules abscedit, aut igne, ut alii tradunt, exussit.

lenem et mansuetam dixit, quod novem capita pro uno proferret, si quid fidei fabulæ habendum est : nec Pataricam chimæram, quod tria ac diversa, ut terrorem majorem afferret : aut illum apud inferos Cerberum, quod totidem et similia : aut Scyllam, æquoream pestem, quod sex in orbem maximeque horrenda : et tamen superiores ipsius partes suaves et humanas fuisse narrant, nec aspectu injucundas ; virgo enim erat, cognationis cujusdam necessitudine nobiscum devincta : at reliqua capita canina erant, et belluina, atque omnino perniciosa, classes **128** totas corripientia, nec, quantum ad periculum, ab opposita Charybdi quidquam differentia. An tu etiam sagittariorum et funditorum sagittas ac lapides, non autem funditores ipsos et sagittarios accusabis ? An venatorum canes, et venescorum toxica, et cornupetarum boum, et dilanantium ferarum cornua et unguis : qui autem iis utuntur, extra culpam ponentur, nec criminis earum rerum, quas perpetrarint, participes erunt ? Magnæ profecto hæc stultitiæ fuerint, ac sophista procul dubio opus habuerint, qui vitiorum suorum patrocinium suscipiat, viribusque eloquentiæ veritatem obtegit. Sed nulla unquam ratione seipsum occultabit, ne si in omnem quidem partem se verset, ac per varritiam suam in omnes formas immutet ; atque Orci galeam, ut dici solet, induat, aut Gygis annulo et palæ conversatione sese suffuretur. Ino contra, quo magis elabi atque effugere tentat, hoc magis comprehendit et convincitur apud veritatis tribunal, ac prudentissimos quosque earum rerum judices, utpote hæc faciens atque committens, quæ ne ipse quidem, ut justa defendere queat. Adeo expugnato facilis pugnât.

XCV. Nec putandum est, ea quidem, quæ faciebat, talia fuisse, tamque ab imperatoria nobilitate et magnificentia remota ; ea vero quæ facere instituebat, humaniora, et imperatore digniora. Magno profecto æstimandum esset, si non iis quæ comme-

(32) Πειστέον. Tres Regg. πιστέον. Reg. u. πιστευτέον.

(33) Τῆρ Παταρικὴν Χίμαιραν. « Patara » Lyciæ urbs, cui mons quidam ignivomus imminet ; in cuius cacumine leones, in medio capræ, in radicibus autem serpentes habitant. Unde factus est locus fabulæ, « Chimæram » monstrum esse quod flammis evoinat, caput leonis habens, ventrem capræ et caudam draconis, aut, ut alii, tria capita, unum leonis, alterum capræ, et tertium serpentis.

(34) Ἀνομοίους. Addit Pass. κεφαλὰς, et pro ὡστε sequente legit, ὡς.

(35) Κέρβερον. Inferorum canis est « Cerberus, » qui tria habere capita fingitur.

(36) Τῆρ Σκύλλαν. « Scylla » est scopulus in mari Siculo naufragiis famosus, ad quem illi fluctus latratus canum imitantur. In hunc mutata est Scylla Phorci filia, quæ, ut fabulantur poetæ, mulier formosa superne, in piscem vel in horrendum serpentem desinebat.

(37) Οὐδενός, etc. Septem Regg., duo Colb. οὐδὲν ἦσαν ἀγαθού. « nihil habebant boni : omnis boni expertia. »

(38) Τῆς ἀντιθέτου Χαρυβδέως. Par. ed. τοῖς, etc. « Charybdis » erat gurgis verticosus in freto Siculo.

πειστέον (32)· οὐδὲ τὴν Παταρικὴν Χίμαιραν (33), δὲ τρεῖς καὶ ἀνομοίους (34), ὡστε εἶναι φοβερωτέραν τὸν ἐν ἕδω Κέρβερον (35), ὅτι τοσαύτας τε καὶ ὁμοίας· ἢ τὸ θαλάττιον κακὸν τὴν Σκύλλαν (36), δὲ ἔξ ἐν κύκλῳ καὶ φευκτοτάτας· καίτοι γε τὰ ἀνω φασὶν, αὐτῆς χρηστὰ καὶ φιλόθροπα, καὶ εἰς θῆλη οὐκ ἀγῆ· κόρη γὰρ ἦν πρὸς ἡμᾶς τι συγγενὲς ἔχουσα· αἱ δὲ ἀπὸ τοῦτου κυνώδεις κεφαλαὶ καὶ θηριώδεις οὐδενός (37) ἦσαν ἀγαθού, στόλους ὅλους ἀρπάζουσαι καὶ μηδὲν εἰς κίνδυνον διαφέρουσαι τῆς ἀντιθέτου Χαρυβδέως (38). Ἡ καὶ τῶν τοσοῦτων σὺ καὶ τῶν σφενδονιτῶν (39) τὰ βέλη καὶ τοὺς λίθους κατατιτάσῃ ἀλλ' οὐ τοὺς σφενδονῶντας καὶ τοὺς τοξεύοντας ; ἔτ δὲ τῶν κυνηγετῶν (40) τοὺς κύναι, καὶ τῶν φαρμακείων τὰ δηλητήρια, καὶ τῶν κεραττόντων (41) βοῶν καὶ σπαρττόντων θηρίων τὰ κέρατα καὶ τοὺς θρυχᾶς· οἱ δὲ χρώμενοι τοῖς ἐκτὸς στήσονται (42) καὶ οὐ μεθέξουσι τῆς ὧν τολμῶσιν αἰτίας ; Πολλῆς ταῦτα τῆς ἀλογίας, καὶ ὄντως σοφιστοῦ (43) δεόμενα, τοῖς ἑαυτοῦ συνηγοροῦντος κακοῖς, καὶ τῆ τοῦ λόγου δυνάμει τὸ ἀληθὲς συγκαλύπτουτος. Ἄλλ' οὐκ ἔστι ὅπως ἑαυτὸν ἀποκρύψει (44), οὐδ' ἂν πολλὰ στραφῆ. καὶ παντοῦς γένηται ταῖς ἐπινοίαις, οὐδ' εἰ τῆ Ἄιδος κυνέην (45), ὃ δὴ λέγεται, περιθέμενος, ἢ τῆ δακτύλῳ Γύγου (46), καὶ τῆ στροφῆ τῆς σφενδόνης χρησάμενος, ἑαυτὸν ἀποκλέψει (47)· τοῦναντίον μὲν οὖν, ὅσῳ φεύγειν ἐπιχειρεῖ καὶ διαδιδράσκειν, τοσοῦτω πλέον ἀλλίσκεται παρὰ ἀληθείᾳ δικαζούσῃ, καὶ τοῖς συνετωτέροις τοῦτων κριταῖς, ὡς ταῦτα πράττων τε καὶ τολμῶν, οἷς οὐδ' ἂν αὐτὸς ὡς δικαίως πραττομένοις ἔχη συνηγορεῖν· οὕτως εὐάλωτόν ἐστιν ἡ πονηρία, καὶ πανταχόθεν ἑαυτῆ περιπίπτουσα.

res est improbitas, atque undecunque secum ipsa

λε'. Καὶ οὐκ ἂ μὲν ἔπραττεν ἤδη, τοιαῦτα καὶ ὅστις πόρρω βασιλικῆς εὐγενείας καὶ μεγαλοπρεπειᾶς· ἃ δὲ διανοεῖτο πράξειν, ἡμερώτερά τε καὶ βασιλικώτερα. Πολλοῦ μὲν' ἂν ἔξιον ἦν, εἰ μὴ πολὺ τῶν εἰρημένων ἀπανθρωπότερα. Ὡσπερ γὰρ δράκοντος κινουμένου

Scyllæ oppositus.

(39) Σφενδοιτῶν. Quatuor Regg., duo Colb. σφενδονιτῶν.

(40) Δὲ τῶν κυνηγετῶν. Quatuor Regg., Colb. 8, Or. 1, ex quibus alii δέ, alii δαὶ τῶν κυνηγῶν.

(41) Κεραττόντων. Sex Regg., or. 1, κυριττόντων. Sic etiam putat legendum Budæus, vel, κερατιζόντων. Reg. y, κηριττόντων. Bill. et Colb. d, κηριττόντων. Pass. σχηπτόντων.

(42) Ἐκτὸς στήσονται. Colb. 3, ἐκστήσονται.

(43) Σοφιστοῦ. Libanium hic carpit Gregorius.

(44) Ἀποκρύψει. Reg. bm, et Savil. ἀποκρύψει. Combef. ἀποκρύψει.

(45) Τῆρ Ἄιδος κυνέην. « Orci galeam. » Hoc de iis dici solet, inquit Erasmus, Prov. 74, qui se arte quapiam, quasi caliginosa galea, occultant.

(46) Τῷ δακτύλῳ Γύγου. « Gygis annulo. » A poetis narratur Gygen Lydiæ pastorem, cum in speluncam descendisset, illicque æneum equum, in quo hominis cadaver, et annulum, cuius pala flexilis erat, invenisset, secum annulum abstulisse, cuius virtute, occultata pala, ipse quoque occultabatur.

(47) Ἀποκλέψει. Savil. ὀποκλέψει. Bil. et Montac. ἀποκρύψει, « furtim sese oculis subducatur. »

φολίδες, αἱ μὲν ἤδη φρίσσουσιν, αἱ δὲ επιφρίσσουσιν, αἱ δὲ μέλλουσι, τὰς δὲ οὐκ ἔστι μὴ κινήθηται, ἀν ἡρεμούσαι τείως τυγχάνωσιν· εἰ βούλει δὲ, ὡσπερ κεραυνῷ, τὰ μὲν ἤδη κατέχεται (48), τὰ δὲ προμελαίνεται, μέχρις ἂν καὶ ταῦτα ἐπέλθῃ τοῦ κακοῦ δυναστεύοντος, οὕτω κάκεινω τὰ μὲν ἤδη παρηνομεῖτο, τὰ δὲ ὑπεγράφετο ταῖς ἐλπίσι καὶ ταῖς καθ' ἡμῶν ἀπειλαῖς· καὶ ταῦτα οὕτως ἔκτοπα, καὶ πόθρῳ τῶν εἰθισμένων, ὡς τῆς ἐκείνου διανοίας εἶναι μόνης, ταῦτα καὶ βουλευσασθαι, καὶ εἰς ἔργον ἀγαγεῖν ἐβέλῃσαι, καίτοι πολλῶν πρὸ αὐτοῦ γεγενημένων (49) διωκτῶν καὶ πολεμίων Χριστιανοῖς.

mentem hoc cadere posset, ut hęc cogitaret, et efficere nonum persecutores et hostes exsistissent.

129. Ἄ γὰρ μήτε Διοκλητιανὸς, ὁ πρῶτος (50) B ἐνυθρίσας Χριστιανοῖς, μήτε ὁ τοῦτον ἐκδεξάμενος (51) καὶ ὑπερβαλὼν Μαξιμιανὸς ἐνεθυμήθη πῶποτε, μήτε Μαξιμίνος, ὁ μετ' ἐκείνους, καὶ ὑπὲρ ἐκείνους διώκτης (οὗ τὰ σύμβολα (52) τῆς ἐπὶ τούτῳ πληγῆς αἱ εἰκόνες φέρουσιν ἔτι δημοσίᾳ προκειμέναι, καὶ στηλιτεύουσαι τὴν λύβην τοῦ σώματος), ταῦτα ἐκείνος διενόεῖτο μὲν, ὡς οἱ τῶν ἀπορρήτων ἐκείνου κοινωνοὶ καὶ μάρτυρες· ἐπεσχέθη (53) δὲ τῇ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία, καὶ τοῖς Χριστιανῶν (54) δάκρυσι, ἀ πολλὰ δὴ καὶ παρὰ πολλῶν ἐχέθη (55), τοῦτο μόνον ἐχόντων κατὰ τοῦ διώκτου φάρμακον· ταῦτα δὲ ἦν πάσης μὲν παρῆσιας ἀποστερεῖσθαι Χριστιανούς, πάντων δὲ αὐτοῦς εἰργεσθαι συλλόγων, ἀγορῶν, πανηγύρεων, τῶν δικαστηρίων αὐτῶν· μὴ γὰρ ἐξεῖναι C κεχρησθαι τούτοις, ὅστις μὴ κατὰ τῶν βωμῶν θυμιάσειεν ἐμπροσθεν κειμένων (56), καὶ μισθὸν δόλη μέγαν οὕτω καὶ τοσοῦτου πράγματος. Ὡ νόμοι, καὶ νομοθέται, καὶ βασιλεῖς, οἱ καθάπερ οὐρανοῦ κάλλος, καὶ ἡλίου φῶς, καὶ ἀέρος χύσις, ἅπασιν πρόκεινται φιλανθρωπία κοινή τε καὶ ἀφθονος, οὕτω δὲ καὶ τὴν τῶν νόμων μετουσίαν προθέντες ἅπασιν ἐλευθέρους, ἴσῃ τε καὶ ὁμότιμον! ἦς ἐκείνος ἀποστερήσειν (57) διενόεῖτο Χριστιανούς· ὡς μήτε τυραννομένους δίχας ἐξεῖναι λαβεῖν, μήτε ζημιουμένους εἰς χρέηματα, μήτε ἄλλο τι πάσχειν μικρὸν ἢ μεῖζον τῶν ἀπηγορευμένων (58) ἐπικουρεῖσθαι (59) τοῖς νόμοις· ἀλλ' ἐξορίστους εἶναι, καὶ ἀναρεῖσθαι, καὶ μικροῦ τῶν ἀνα-

moravimus, multo inhumaniora et crudeliora fuissent. Quemadmodum enim cum draco moveri incipit, squamæ ejus partim jam horrescunt, partim superhorrescunt, partim mox horrescent, partim denique non possunt non tandem moveri, etiamsi in præsens quietæ ac tranquillæ sint : aut, si mavis, quemadmodum fulmine aliæ partes jam occupantur, aliæ nigrore prius inficiuntur, quoad eas malo quoque dominante pervaserit : sic etiam ab eo alia jam inique et scelerate patrabantur, alia spe et minis, quas nobis intendebat, velut adumbrabantur, eaque ita absurda et inusitata, ut in illius duntaxat vellet, tametsi alioqui multi ante eum Christianorum persecutores et hostes exsistissent.

129 XCVI. Nam quæ nunquam In animum induxerunt, nec Diocletianus, qui primus Christianos contumeliis affecit, nec Maximianus, qui ei successit, eumque superavit ; nec denique Maximinus, qui, ut tempore illis posterior, ita persecutionis atrocitate superior fuit (cujus signa plagæ ob eam rem acceptæ, imagines et statuæ ferunt publice adhuc prostantes, foedamque corporis mutilationem sempiterna infamia notantes), hæc ille quidem cogitabat, ut narrant qui arcanorum illius participes ac testes erant : verum Dei benignitate inhibitus atque repressus est, Christianorumque lacrymis, quas multas multi profuderunt, hoc unum adversus persecutorem medicamentum habentes. Christianos enim omni libertate et fiducia spoliare, eosque ab omnibus conventibus, foris, publicis cœtibus, ipsisque adeo tribunalibus arcere constituebat. Neque enim fas esse quemquam his uti, qui ad aras ante propositas thura non adolevisset, tantamque tantulæ rei mercedem hac ratione pendisset. O leges, et legislatores, et principes ; qui, quemadmodum cœli pulchritudo, et solis lumen, et aeris fusio, communi et perenni beneficentia omnibus patent, sic legum quoque usum liberis omnibus hominibus æquo proposuistis ! quem tamen ille Christianis eripere in animo habebat : ut nec per vim oppressis injurias suas judicio persequi liceret, nec ii, qui pecuniarum atque opum detrimento, aut alio quo-

(48) Κατέχεται. Coisl. 2, et Pass. καίεται, « aiæ partes jam ardent. »

(49) Γεγενημένων. Combef. γενομένων.

(50) Ὁ πρῶτος. Schol. πρῶτος τῶν ἐν ἐκείνῳ διωγμῶν, τοῦτ' ἔστι, τῷ ἐσχάτῳ. « Primus in illa persecutione, id est, posteriori, » seu, decima, quam movit Diocletianus ; vel, « cuius principium fuerat, » ut cum Lactantio loquar cap. 10. *De morte persec.* Tres namque atrocissimæ Diocletiani, Maximiani et Maximini persecutiones sine ulla intermissione Christianos amixerunt. Primus autem dicitur Diocletianus, « non quod temporis ratione, » ait Elias, « persecutorum omnium primus exsisterit ; multi enim ante ipsum Christianos persecuti sunt, sed quia primus illam persecutionem excitavit, quæ sub ejus successoribus Maximiano et Maximino protracta est. »

(51) Ἐκδεξάμενος. Coisl. 2, et Pass. διαδεξάμενος.

(52) Οὗ τὰ σύμβολα. « Divina ira, » inquit Elias, « eum (Maximinum) persecuta est, virgamque suam

in eum immisit..... ac plagæ divinitus ipsi ob libidinem et impietatem inflictæ signa et notas, tum statuæ ferunt, publiceque prostantes infamiam ei incurrunt, tum historiarum volumin de eo tanquam triumpham agunt. »

(53) Ἐπεσχέθη. Duo Regg. ἐσχέθη.

(54) Τοῖς Χριστιανῶν. Reg. 1, τοῖς τῶν Χριστιανῶν.

(55) Ἐχέθη. Ita sex Regg., tres Colb. et Pass. Paris. ed. ἐχύθη.

(56) Θυμιάσειεν... κειμένων. Duo Regg. et Pass., θυσιάσειεν... προκειμένων. « sacrificasset. »

(57) Ἀποστερήσειν. Tres Regg. et Or. 1, ἀποστερεῖν.

(58) Τῶν ἀπηγορευμένων. « Ex his quæ interdicta sunt. »

(59) Ἐπικουρεῖσθαι. Restituimus vocem hanc, quam præferunt quatuor Regii codices, Colb. 3, Pass. etc. adeoque mutanda versio Billii, qui, sublato ἐπικουρεῖσθαι, duas in unam sententias compingens, sic reddidit : « ut nec per vim oppressis, nec iis...

piam malo sive parvo sive magno legibus prohibito, A πρωῶν εἰργεσθαι· ἃ τοῖς μὲν πάσχουσι πλείω φιλοτι-
affecti fuissent, legum subsidio juvari possent, ve-
rum patris ipsi finibus pellerentur et interficerentur, respationeque etiam ipsa pene prohiberentur. Quæ, ut iis qui patiebantur, majorem gloriam fiduciamque apud Deum afferebant, ita iis qui faciebant, majorem iniquitatem et infamiam importabant.

XCVII. Porro quam scita et acuta ratio carnificis illius et patroni, legum transgressoris et legislatoris, aut, ut aptius loquar, inimici et ultoris ⁴⁶, quemadmodum noster sermo loquitur! Hoc enim lege nostra sanciri, ne injuriam acceptam ulciscamur, **130** nec litem intendamus, nec quidquam omnino possideamus, propriumque ducamus ⁴⁷: verum alibi vivamus ⁴⁸, ac præsentia, ut vana et inania, contemnamus et pro nihilo putemus. Nec vero cuiquam licere malum pro malo referre, nec, si quis colaphum in genam unam impegit, alteri parcere, verum eam quoque percutienti porrigere; ac præter pallium tunicam etiam exuere oportere ⁴⁹. Adjiciet autem fortasse, eam quoque illud præscribere, ut pro iis a quibus injuriam accipimus, preces ad Deum adhibeamus, iisque, qui nos persequuntur, optima quæque exoptemus ⁵⁰. Quidni autem hæc apprine nosset, qui divinorum oraculorum auctus et ornatus, quique martyres templis et fanis lector quondam fuerat, magnique sacrarii honore honorabat?

XCVIII. Cujus hoc primum demiror, quoniam pacto, cum in his libris diligenter et accurate versatus esset, illud tamen non legerit, aut consulto præterierit: *Malus male perdetur* ⁵¹? hoc est, quisquis divinum Numen ejuravit, quodque gravius est, C eos, qui in ipsius confessione perstant, exagitet, atque in hujusmodi calamitates conjiciat, in quas ipse incidere merebatur. Enimvero, si, quemadmodum nobis hoc præscribit, ut tales simus, atque in constitutis legibus maneamus, sic illud etiam demonstrare potest, sibi, ut sceleratissimus sit, indictum et imperatum esse, aut diis suis id honestum et præclarum videri: et cum habitus in virtutem et vitium divisi sint, nobis quidem meliorem partem assignatam et attributam, deteriorem autem ipsis projectam fuisse: hoc dicat, et ita, testibus etiam nostris hostibus, iisque qui res nostras insectantur, causam obtinebimus. Sin autem ipsi quoque probitatis aliquid et lenitatis, si non rebus ipsis, D verbo saltem, sibi vindicant; nec, tametsi alioqui per-

⁴⁶ Psal. viii, 5. ⁴⁷ Act. iv, 32. ⁴⁸ Philipp. iii, 20.

qui malo legibus interdicto affecti fuissent, injurias suo judicio persequi liceret.

(60) Προστάτου. Ita septem Regg., Or. 1, etc. Hæc siquidem lectio melior videtur quam si legatur, ut in ed. ἀποστάτου. Quin etiam hanc lectionem ipsa postulat antithesis.

(61) Ἐχθροῦ. Regg. a, bm, et Or. 1, ad marg. ἐχθροῦ καί, etc.

(62) Μῆτε κεκτήσθαι τίτην ἀρχήν. « Nec quidquam possideamus jure dominii. » Omne scilicet dominii jus, et judiciarii numeris genus Christianis interdictum fuisse volebat Julianus; quod quidem probant hæc num. sequentis verba: Τίνας ἀρχῶν ἀπῆλάσαμεν, καὶ τῶν τιμῶν, etc.

(63) Ἴδιόν τι. Deest τι in quatuor Regg., duobus

ΛΖ'. Καὶ ὁ λόγος ὡς πανσοφὸς τοῦ ζουεντοῦ καὶ προστάτου (60), καὶ παρανόμου καὶ νομιθέτου, ἢ, ἴν' οἰκειότερον εἴπω, τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐχθροῦ (61) κατὰ τὸν ἡμετέρον λόγον· εἶναι γὰρ τοῦ ἡμετέρου νόμου μῆτε ἀμύνεσθαι, μῆτε δικάζεσθαι, μῆτε κεκτῆσθαι τι τὴν ἀρχήν (62), μῆτε νομίζεῖν ἴδιόν τι (63)· ἀλλὰ ζῆν ἐτέρωθεν, καὶ τῶν παρόντων καταφρονεῖν ὡς οὐκ ὄντων· κακοῦ δὲ μὴ ἀντιδιδόναι, μὴδὲ ἐξεῖναι (64)· κακὸν μὴδὲ (65) τὴν παρειὰν παιομένους φεῖδεσθαι τῆς ἐτέρας, ἀλλὰ καὶ ταύτην (66) ἐμπαρέγειν τῷ παλοντι, καὶ τὸν χιτῶνα τῷ ἱματίῳ προσαποδύεσθαι. Προσθήσει δὲ ἰσως, ὅτι καὶ ὑπερέχεισθαι τῶν ἀδικούντων, καὶ τὰ κάλλιστα βούλεσθαι τοῖς διώκουσι. Τί δὲ (67) οὐκ ἐμελλε ταῦτα γινώσκειν ἀκριβῶς ὁ τῶν θείων ὑπαναγνώστης ποτὲ λογίων, καὶ τῆς τοῦ μεγάλου βήματος ἡξωμένος τιμῆς, καὶ τοὺς μάρτυρας τιμῶν σηκοῖς τε καὶ τεμένεσιν;

lector quondam fuerat, magnique sacrarii honore honorabat?

ΛΗ'. Οὐ τοῦτο πρῶτον θαυμάζω, πῶς τούτοις μὲν ἀκριβῶς καθωμίλησεν, ἐκεῖνο δὲ οὐκ ἀνέγνω, ἢ ἐκὼν παρέδραμεν· ὅτι *Κακὸς κακῶς ἀπολεῖται*; πᾶς ὁ τὸ Θεῖον ἐξαρησάμενος, καὶ ὁ τούτου μελίζων ἐστὶ, τοὺς ἐμμένοντας τῇ ὁμολογίᾳ περιωθῶν, καὶ τοιούτους κακοῖς περιβάλλων, οἷς αὐτὸς περιπεσεῖν ἦν ἄξιος. Εἰ μὲν οὖν ὡσπερ ἡμᾶς τοιούτους εἶναι νομοθετεῖ, καὶ τοῖς ὠρισμένοις ἐμμένειν, οὕτω δύναται δεῖξαι, καὶ αὐτῷ (68) τὸ κάκιστον εἶναι προστεταγμένον, ἢ τοῖς αὐτοῦ θεοῖς ἐν καλῷ τοῦτο τυγχάνον· καὶ εἰς δύο ταῦτα διηρημένων τῶν ἔξεων, ἀρετὴν τε, φημί, καὶ κακίαν, ἡμῖν μὲν ἀποκεκρίσθαι τὴν κρείσσω μοῖραν, αὐτοῖς δὲ ἀπεβρίφθαι τὴν χείρωνα· λεγέτω τοῦτο, καὶ οὕτω νικήσομεν ὑπὸ μάρτυσι τοῖς ἐχθροῖς (69), καὶ τοῖς διώκουσι τὰ ἡμέτερα· εἰ δὲ καὶ αὐτοὶ τι μεταποιούνηται κολοκάγαθιας καὶ ἡμερότητος, λόγῳ γούν, εἰ καὶ μὴ τοῖς ἐργοῖς αὐτοῖς, καὶ οὐχ οὕτως εἰσὶν ἀναίσχυντοι, ἂν σφόδρα ὡς κακοὶ (70), καὶ πονηροῖς θεοῖς χαίροντες, ὥστε φάσκειν ὡσπερ ἄλλον τινὰ κληρὸν προσθήκειν αὐτοῖς τὴν κακίαν· δει-

Colb. et Or. 1.

(64) Μὴδὲ ἐξεῖναι. Tres Regg. optimæ notæ, Pass. μηδενί, quæ lectio est optima. Duas inter virgulas Ald. clauditi, μὴδὲ ἐξεῖναι, et quidem recte. Sic autem reddideris: « nec in malum pro malo, neque ei in licere, reddere. »

(65) Μὴδέ. Ita mss. non pauci. Editi μῆτε.

(66) Φεῖδεσθαι τῆς ἐτέρας, ἀλλὰ καὶ ταύτην. Ita septem Regg., Colb. 8, Or. 1, et Montac. Edit. vero, φεῖδεσθαι ταύτης, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐτέραν.

(67) Τί δὲ. Mss. nonnulli et Mont. Τί δαί.

(68) Αὐτῷ. Or. 1, ad τῷ, et paulo post, τοῖς αὐτοῦ θεοῖς.

(69) Ἐχθροῖς. Pass. addit χρώμενοι.

(70) Κακοὶ. Pass. κακοῖς.

ξάτωσαν πῶς ἢ ποῦ δίκαιον ἡμᾶς· μὲν καὶ πάσχοντας καρτερεῖν, αὐτοὺς δὲ μηδὲ φειδομένων φειδῆσθαι· σκόπει (71) γὰρ οὕτω. Τῶν μὲν ἡμῖν γεγονότων καιρῶν τοῦ δύνασθαι, τῶν δὲ ὑμῖν ἄλλοτε ἄλλως τούτων περιτρεχόντων τε (72) καὶ μεθισταμένων, τί τοιοῦτο παρὰ Χριστιανῶν ποτε (73) συνέβη τοῖς ὑμετέροις, οἷα παρ' ὑμῶν πολλάκις Χριστιανοῖς; Ποίας παρῆρσις ὑμᾶς ἀπεσετήραμεν; Τίσι δὴμοῦς ἐπανεστήραμεν ζέοντας; τίσιν ἄρχοντας, πλείω τῶν ἐπιταττομένων ὑπηρετούντας; Τίσι τὸν περὶ ψυχῆς ἐπηγάγομεν κίνδυνον; Μᾶλλον δὲ τίνας ἀρχῶν ἀπηλάσσαμεν, καὶ τῶν ἄλλων τιμῶν αἰ' τοῖς ἀρίστοις ὀφείλονται; Καὶ συνελόντα (74) φάναί, τίνοι τι τοιοῦτον ἐπενηνόχαμεν, ἵνα πολλά παρ' ὑμῶν τὰ μὲν ἐτολμήθη, τὰ δὲ ἠπειλήθη; Ἄλλ' οὐδ' ἂν αὐτοὶ (75) φαίητε, οἱ ἐδ' ἡμερον ἡμῖν (76) ἐγκαλοῦντες καὶ τὸ φιλόδηρον.

quibusque viris debentur, submovimus? Atque, ut

ἰθ. Ἐπειτα πῶς ἐκεῖνο (77) οὐ λογιζῆ, ὡ σοφώτατε πάντων καὶ συνετώτατε, ὁ περὶ τὸ τῆς ἀρετῆς ἄκρον συγκλείων Χριστιανούς, ὅτι τῆς ἡμετέρας νομοθεσίας τὰ μὲν ἀνάγκη ἔχει τοῖς ἐπιταττομένοις, ἃ καὶ μὴ φυλάττουσι κίνδυνος (78)· τὰ δὲ οὐκ ἀνάγκη, αἴρῃσιν δέ· ἃ φυλάττουσι μὲν, τιμῆν καὶ ἀντίδοσιν (79), μὴ φυλάττουσι δὲ, οὐδ' ὄντιν' οὖν (80) κίνδυνον; Εἰ μὲν γὰρ οἶδ' ἦν (81) ἅπαντας ἀρίστους εἶναι, καὶ τοῦ ἄκρου τῆς ἀρετῆς ἐπιβαίνειν, τοῦτ' ἂν ἦν κράτιστόν τε καὶ τελειώτατον· ἐπεὶ δὲ χωρὶς τὰ θεῖα τῶν ἀνθρωπίνων, καὶ τοῖς μὲν οὐκ ἔστιν ὅτου (82) μὴ τῶν καλῶν μέτεστι, τοῖς δὲ μέγα, κὰν εἰ τοῦ μέσου τυγχάνοιεν, τί σοι βούλεται τὸ ταῦτα νομοθετεῖν, ἃ μὴ τῶν πάντων ἔστιν, ἢ κατακρίτους εἶναι τοὺς οὐ φυλάσσοντας; Ὡσπερ γὰρ ὅστις (83) οὐ κολάσεως ἄξιός, ἦδη καὶ ἀναρρήσεως· οὕτως ὅστις (84) οὐκ ἀναρρήσεως, ἦδη καὶ τιμωρίας· ἄλλ' ἐν ὅροις δεῖ μένοντας τῆς ἡμετέρας φιλοσοφίας, καὶ τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως (85), οὕτως ἀπαιτεῖν καὶ τὸ κατορθούμενον.

statim laudem et prædicationem meretur; eodem modo nec quisquis laude et prædicatione dignus non est, idem confestim pœnam quoque commeretur: sed philosophiæ nostræ virtutumque humanarum finibus nos ipsos continere debemus, sicque id, quod recte et ex virtute geritur, exigere.

P' Ἄλλ' ἀνακτέον μοι πάλιν τὸν λόγον ἐπὶ τοὺς

(71) *Σκόπει*. Reg. hm, Comb., Sav. σκοπεῖτε.

(72) *Περιτρεχόντων τε*. Sic duo Regg. et Pass. Deest τε in ed.

(73) *Χριστιανῶν ποτε*. Ita Regii quatuor, duo Colb., Or. 1. Gab., alii servato, alii rejecto accen- tu; Reg. 1, Pass. et Savil. πώποτε. Deest ποτε in editis.

(74) *Συνελόντα*. Alii, συνελόντι.

(75) *Αὐτοὶ*. Pass. addit ταῦτα.

(76) *Ἡμῖν*. Deest in duobus Regg. et Or. 1.

(77) *Πῶς ἐκεῖνο*. Pass. et alii, πῶς οὐκ. Par. πῶς ἐκεῖν' οὐ.

(78) *Κίνδυνος*. Montac. legendum putat, κίνδυνον, ut referatur ad φέρει, quod subaudiendum censet. Quidni vero ad ἐστὶ, quod subaudiri solet? Favent omnes codices.

(79) *Τιμῆν καὶ ἀντίδοσιν*. Subaudiendum, φέρει,

A quam mali sint, pravisque diis gaudeant, ita tamen impudentes sunt, ut vitium perinde atque aliam quamdam hæreditatem, ad se attingere contendant: ostendant velim, quonam pacto æquum sit, aut ubi hoc exstet, nos quidem, etiam iniuriis affectos, constanter ferre debere, ipsos autem ne parceptibus quidem parcere. Sic enim rem expende. Cum non defuerint tempora quibus nos potentia floruerimus, quibus vos autem, his nimirum alias aliter rotantibus, atque in diversum labentibus, **131** quid tandem simile vestri a Christianis perpassi sunt, qualia sæpenumero Christiani a vobis pertrulerunt? Quam libertatem vobis eripuimus? In quos plebem furemtem concitavimus? In quos nostri præsides, plura etiam quam ipsis imperatum esset, exsequentes?

Quibus vitæ periculum creavimus? Imo quosnam præturis aliisque honoribus, qui præstantissimis summatim dicam, eccui aliquid simile iutulimus, quæ- lia multa a vobis partim patrata, partim denunciata sunt? Sed ne ipsi quidem hoc dixeritis, qui nobis mansuetudinem et humanitatem crimini vertere soletis.

XCIIX. Ad hæc quomodo illud non animadvertis, omnium sapientissime et ingeniosissime, qui ad virtutis arcem et verticem Christianos cogis, quod in legibus nostris, alia parendi necessitatem imponunt, nec sine periculo prætermitti possunt; alia non necessitate constringunt, sed in arbitrio et voluntate posita sunt: ac proinde hanc rationem habent, ut qui ea custodierint, honore et præmiis afficiantur; qui autem minus ea expleverint, nihil periculi pertimescant? Etenim, si fieri posset ut quam optimi omnes essent, atque ad summum virtutis fastigium pervenirent, hoc quidem præclarissimum et perfectissimum esset. Quoniam hæc autem divina ab humanis dirempta sunt, atque alii quidem nullo non virtutis genere excellunt, alii autem bene secum agi putant, si vel mediocritatem assequantur, quæ hæc tua ratio est, dum ea indicis et præscribis, quæ non omnium sunt; aut eos pro damnatis habes, qui non custodiunt? Quemadmodum enim quisquis supplicio haud dignus est, non idem C. At mihi rursus faciendum est, ut orationem

D vel repetendum ἔχει.

(80) *Οὐδ' ὄντιν' οὖν*. Reg. hu, Ald., Her. μηδ' ὄντιν' οὖν. Regg. hm, l, οὐδ' ὄντινα οὖν. Basil., ὄντιν' οὖν.

(81) *Οἶδ' ἦν*. Ita plerique codices. In ed. οἶδ' ἦν.

(82) *Ὅσων*. Reg. h, ὅσω.

(83) *Ὅστις*. Paris., οὐχ ὅστις. Delevimus οὐχ, quod a codicibus fere omnibus abest.

(84) *Ὅστις*. Illic iterum expunximus οὐχ ante ὅστις.

(85) *Ἀνθρωπίνης δυνάμεως*. Reg. hu, Ald., Herv. ἡμετέρας. Mallem hunc locum sic reddere: « Oportet igitur philosophiæ nostræ virinumque humanarum finibus continere se, ac ita demum quod recte et ex virtute geritur, exigere. »

ad sermones rocoem; neque enim mihi temperare possum, quin hoc identidem replicem, enitendumque, ut ipsis pro virili opem feram. Nam cum multa et gravia sint quæ odium illi merito conflare debeant, nihil tamen est in quo magis quam in hac re, iniquum ac sceleratum se præbuisse **132** videatur. Ac mecum, velim, indignetur, quisquis sermonibus doctrinæque studiis delectatur, huicque parti addictus est, quo in numero me quoque esse non inficior. Nam cætera quidem omnia volentibus reliqui, opes, generis nobilitatem, gloriam, potentiam cæteraque, quæ terrenæ hujus jactationis sunt, et vanæ somniisque similis oblectationis. At sermones solos complector: nec habeo, quod labores tum terra tum mari susceptos incusem, qui eos mihi compararunt. Atque utinam mihi, amicisque meis, sermonum robor adsit: quod primum, post id quod primum est, amplexatus sum, atque etiam nunc amplexor, hoc est, post divina, et spes ab oculorum sensibus remotas. Quare, si sua quemque premunt, ut est apud Pindarum, mihi quidem certe de his sermonem habere necesse est: maximeque, ut haud sciam an quidquam aliud, æquum est, instituta pro sermonibus oratione gratiam sermonibus referre.

Cl. Unde igitur hoc tibi in mentem venit, homo omnium levissime et inexplebilissime, ut sermones Christianis eriperes? hoc enim ex eorum numero erat, quæ non in minis posita, sed jam decreta et lege sancita erant. Unde, et qua ex causa? Quis logicus Mercurius, ut ipse dixeris, hoc tibi in mentem immisit? Qui pravi Telchines, et invidi dæmones? Si placet, hujus quoque rei causam afferemus. Nimirum oportebat, ut cum multa et nefaria scelera tentares, huc tandem impellereris, atque in teipsum perspicue incurreres: ut qua re tibi maxime gloriandum existimabas, in eadem imprudens maxime ineptires, ac brutæ stoliditatis notam subires. Responde enim: Quid tibi hoc decretum vult? quæque te ratio movit, ut circa sermones aliquid novandum duceres? Quod si justus aliquid afferre visus fueris, dolebimus quidem, at minime te reprehendemus. Quemadmodum enim cum ratione dicimus.

CII. *Nostris sunt sermones, inquit, et nostrum est*

(86) Προσκείμενος. Schol. τυγχάνει.

(87) Συνεπόρισαν. Reg. hm, συνεπόρησαν.

(88) Λόγων κράτος. « Sermonum vicioria, principatus, præcipuum decus. »

(89) Τὰς ἔξω. Mont. mavult, τὰς ἄνω. Sed repugnant scripti codices. Utrumvis autem legeris, eadem est sententia. Vide II Cor. iv, 18, Τὰ δὲ μὴ βλέπομενα αἰώνια, « quæ autem non videntur, æterna sunt. »

(90) Εἰ τὸ οἰκείον. Hæc apud Pindar. Nemeorum Ode 1, στροφ. γ', ἐπωδ., κώλ. η'.

Τὸ γὰρ οἰκείον πιέζει

Πάνθ' ὁμῶς· εὐθύς δ' ἀπήμων καρδία

Κάδος ἀμφ' ἀλλότριον.

Mala enim propria premunt
Unumquemque pariter; verum cor statim mæroris
Cum de alieno iusto agitur.

λόγους· οὐ γὰρ φέρω μὴ τοῦτο πολλάκις ἀνακυκλεῖν, καὶ πεπρατέον συνηγορῆσαι τούτοις εἰς δύναμιν· πολλῶν γὰρ καὶ δεῖνῶν ὄντων, ἐφ' οἷς ἐκεῖνος μισεῖσθαι δίκαιος, οὐκ ἔστιν ὃ τι μᾶλλον ἢ τοῦτο παρανομήσας φαίνεται. Καὶ μοι συναγανακτεῖται πᾶς ὅστις λόγους χαίρων, καὶ τῇ μοίρᾳ ταύτῃ προσκείμενος (86), ὧν εἶναι καὶ αὐτὸς οὐκ ἀρνήσομαι. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα παρήκα τοῖς βουλομένοις, πλοῦτον, εὐγένειαν, εὐκλειαν, δυναστείαν, & τῆς κάτω περιφορᾶς ἔστι καὶ ὄνειρώδους τέρψεως· τοῦ λόγου δὲ περιέχομαι μόνου· καὶ οὐ μέμφομαι χερσαίοις τε πόνοις καὶ θαλασσίαις, οἱ τούτους μοι συνεπόρισαν (87). Ἐμοὶ γοῦν εἴη, καὶ ὅστις ἐμοὶ φίλος, τὸ τῶν λόγων κράτος (88)· ὃ πρῶτον μετὰ τὸ πρῶτον ἠσπασάμην τε καὶ ἀσπάσομαι, τὰ θεῖα λέγω, καὶ τὰς ἔξω (89) τῶν ὀρωμένων ἐλπιδας. Ὡστε εἰ τὸ οἰκείον (90) πιέζει πᾶν, κατὰ Πίνδαρον, ἀναγκαῖος ὁ περὶ τούτων ἔμοιγε λόγος· καὶ μάλιστα δίκαιον, ὡς οὐκ οἶδ' εἴ τι τῶν (91) ἄλλων, λόγῳ τὴν ὑπὲρ λόγων χάριν ἀποδιδόναι τοῖς λόγοις.

de his sermonem habere necesse est: maximeque,

PA'. Πόθεν οὖν ἐπιπλήθει σοι τοῦτο, ὡ κουφότατε πάντων καὶ ἀπληστότατε, τὸ λόγων ἀποστέρησαι Χριστιανούς; τοῦτο γὰρ οὐ τῶν ἀπειλουμένων (92) ἦν, ἀλλὰ τῶν ἤδη νενομοθετημένων. Πόθεν, κάκ τινοῦς αἰτίας; Τίς Ἐρμῆς σοι λόγιος (93), ὡς ἂν αὐτὸς εἴποις, τοῦτ' ἐπὶ νοῦν ἤγαγε; Τίνες Τελχίνες (94) πονηροὶ, καὶ βάσκανοι δαίμονες; Εἰ βούλει (95), καὶ τούτου τὴν αἰτίαν ἡμεῖς παραστήσομεν. Ἐδεῖ γὰρ σε πολλοῖς ἐγχειροῦντα καὶ παρανόμοις κακοῖς, εἰς τοῦτο ὑπαχθῆναι· τελευτῶντα, καὶ σαυτῷ προδῆλω περιπεσεῖν· ἔν' ᾧ (96) μάλιστα φρονεῖν ἔου δεῖν, τούτῳ (97) μάλιστα λάθης ἐνασχημονῶν, καὶ ἀλογίαν κατακρινόμενος. Ἀπόκριται (98) γάρ· τί σοι τὸ δόγμα βούλεται; καὶ τίς ὁ λόγος τῆς περὶ λόγους καινοτομίας; Κἂν τι δίκαιον δόξης λέγειν, ἀνιστόμεθα μὲν, οὐ μεμψόμεθα δέ· καὶ γὰρ ὥσπερ σὺν λόγῳ νικᾶν, οὕτω καὶ νικᾶσθαι καλῶς μεμαθήκαμεν.

vincere, sic etiam honeste ac laudabiliter vinci dicimus.

PB'. Ἡμέτεροι, φησὶν, οἱ λόγοι, καὶ τὸ Ἑλλη-

D (91) Εἰ τι τῶν, etc. Reg. hm, et Bill. εἴ τι τῶν ἄλλων λόγων τὴν ὑπὲρ λόγον. Postea vero Billius λόγων εἰ λόγον exprunxit. Pass. εἴ τις τῶν ἀλόγων λόγῳ τὴν, etc.

(92) Ἀπειλουμένων. Montac., ἠπειλημένων.

(93) Λόγιος. Ald. et Herv. λόγος. Combef. reddit: « quis eruditæ linguæ Mercurius? » vel, « sermonum præses? »

(94) Τελχίνες. « Præstigiatores. » Vox derivata a θέλω, « mulceo. »

(95) Εἰ βούλει. Ald., Herv., Montac. addunt δέ. Decst et, in Colbert. 3, Or. 1, etc. Regius l, ἢ βούλει.

(96) Ἐν' ᾧ. Colb. 8, ἐν' ὃ.

(97) Τούτῳ. Reg. hm, τοῦτο.

(98) Ἀπόκριται. Quatuor Colb. ἀπόκρινε. Ita etiam Pass. qui addit μοι.

ρίζειν, ὧν καὶ τὸ σέβειν (99) *θεοῦς· ὁμῶν δὲ ἡ* A *Græcari, utpote quorum etiam sit deos venerari: ve-*
stræ autem est stoliditas et rusticitas, nec quidquam
aliud, quam, Crede, 133 sapientiæ vestræ est. At-
qui hoc, ut opinor, non irriserint, qui apud vos
Pythagoræ philosophiam colunt, quibus illud, Ipse
dixit, dogmatum omnium primum est et maximum,
aureisque, imo plumbeis carminibus præstantius.
Etenim post primam illam, atque apud eos, qui
illius placitis initiabantur, celebratissimam silentii
philosophiam, ut sermonis moderationem tacendo
condiscerent, solemne et usitatum erat, de quocun-
que dogmate interrogarentur, rationemque poscer-
entur, nihil aliud respondere, quam quod Pytha-
goræ ita placuisset: rationemque dogmatis esse, id
quod illi in mentem venisset, ab omni examine ac
censura liberum atque immune. Ita, licet in aliis
syllabis et verbis, eodem tamen recidit illud, Ipse
dixit, quo nostrum Crede, quamvis id sugillare ac
morsibus appetere non desinatis. Hoc enim sermone
id intelligimus, non licere iis quæ ab hominibus
divino Numine afflatis dicta sunt, fidem abrogare,
verum pro sermonis et doctrinæ confirmatione, il-
lorum auctoritatem esse, omni logica facultate at-
que contradictione validiorem.

PI'. Ἐστω δὲ καὶ τοῦτο τῶν ἡμετέρων εὐεπη-
 ρέαστον· πῶς δὲ (10) σὺ δείξεις τοὺς λόγους σοι
 διαφέροντας; Εἰ δὲ καὶ σοὺς, πῶς τούτων ἡμῖν οὐ
 μετὸν (11) κατὰ τὴν σὴν νομοθεσίαν καὶ ἀλογίαν;
 τίνοσ (12) γὰρ τοῦ Ἑλληνίζειν εἰσὶν οἱ λόγοι, καὶ
 τοῦ πῶς λεγομένου καὶ νοουμένου (13); "Ἴν' ἐγὼ σοι
 διέλω τὴν τοῦ ὀνόματος δύναμιν, ὧ περὶ τὰς ὁμνου-
 μίας ἔχων σὺ, καὶ τὰ δηλούμενα, ἢ μιᾶ προσηγορίᾳ
 διάφορα, ἢ διαφόροις ταυτὰ (14), ἢ ἑτέροις (15) ἕτερα·
 ἢ γὰρ τῆς θρησκείας εἶναι τοῦτο φήσεις, ἢ τοῦ ἔθ-
 νους δηλαδὴ, καὶ τῶν πρώτων (16) εὐρισκομένων τῆς
 διαλέκτου τὴν δύναμιν. Εἰ μὲν οὖν τῆς θρησκείας (17),
 δεῖξον ποῦ καὶ παρὰ τίσι τῶν ἱερέων (18) τὸ Ἑλλη-
 νίζειν ἔνομον, ὡσπερ καὶ τὸ (19) θύειν ἔστιν ἄ καὶ

(99) *Σέβειν.* Heins.; σέβεσθαι.

(1) *Αὐτὸς ἔφα.* « Ipse dixit. » Solemne ac usita-
 tum apud Pythagoræ discipulos responsum. Cum
 enim de dogmate quodam, quod a magistro accepis-
 sent, interrogarentur, cumque ejus causa ac pro-
 ba i'o ex eis requireretur, nihil aliud omnino respon-
 dere solitum, quam, *Αὐτὸς ἔφα,* « Ipse dixit, ita
 ipsi visum est. » Quod quidem apte et opportune
 Julianus objicit Gregorius, ut ipsius cavillationes ad-
 versus istud Christianorum, Πίστευσον, « Crede, »
 retundat. Christianam enim fidem impie irridens
 Apostata, religiosi fidei asseclis « stoliditatis ac
 rusticitatis » notam inurere conabatur.

(2) *Μολιῶν.* Heins. « Id est, » *μολιθῶν.*

(3) *Φιλοσοφίαν· τῆς σιωπῆς.* « Silentii philoso-
 phiam. » Alludit hic Gregorius ad Pythagoram, qui
 discipulos suos per quinquennium tacere jubebat.
 Hic enim erat veluti primus ipsius philosophiæ
 gradus.

(4) *Ἐπειτ' ἀποφαινομένοις,* etc. Duo Colb. et
 Pass. *εἰτ' ἀποφαινομένοις,* « ac ubi respondissent,
 rationem cum rogarentur. »

(5) *Μηδέν.* Duo Regg., tres Colb., οὐδέν.

(6) *Παραστὰν ἐκείνῳ.* Colb. 3, *παραστάν.* Pass.
ἐκείνον.

(7) *Ἀνεύθυνόν τε.* « Nullis rationibus obnoxium,
 censura liberum. »

(8) *Κωμωδοῦντες.* « Comice sugillantes; vel
 etiam in theatris ac comædiis. »

(9) *Πάσης,* etc. Conheb. « omni dialectica arguta-
 que disputandi ac contradicendi facultate validio-
 rem. »

(10) *Πῶς δέ.* Ita Pass. alique plures codices.
 Deest δὲ in ed.

(11) *Μετόν.* Pass. *μεθεκτόν.* Juxta Basilium,
μετόν usurpatur pro *μέτεστι,* sicut *ἔξόν* pro *ἔξεστι,*
 id est participium pro indicat. præsentī: *Τὸ μετόν,*
 inquit, *μέτεστι* σημαίνει, ὡς τὸ *ἔξόν,* *ἔξεστι.*

(12) *Τίνοσ,* etc. Billius: « Cujus enim Græcismi
 sermones sunt? et quo pacto intellecti atque usurpa-
 ti? »

(13) *Λεγομένου καὶ νοουμένου.* Codices vulgo,
νοουμένου καὶ λεγομένου. In Reg. hm, deest *λεγομέ-*
νου.

(14) *Ταυτὰ.* Pass. τὰ αὐτὰ.

(15) *Ἐτέροις.* Pass. *ἑτέροις.*

(16) *Τῶν πρώτων.* Sic duo Reg., Or. 1. Non mu-
 ci, πρώτων. Mox quinq. Regii, tres Colb. *εὐρο-*
μένων. Pass. *εὐραμένων.*

(17) *Θρησκείας.* Pass. addit τοῦτο εἶναι φήσεις,
 « hoc esse dixeris. »

(18) *Τῶν ἱερέων.* Tres Regg. et Or. 1, *ιερέων.*

(19) *Καὶ τὸ.* Deest καὶ in plerisque mss.

et apud quos sacerdotes, Græcari lege præscriptum sit, quemadmodum quasdam victimas et quibusdam dæmonibus mactare. Neque enim **134** omnibus easdem licet, neque uni omnes, neque eodem modo, quemadmodum vestris sacrorum interpretibus videtur, iisque qui de sacrificiis pertractarunt. Ubina autem, ut apud Lindios, Buthænam execrari ac diris devovere pium habetur, sicque deus ille optime colitur, si convicia in eum et maledicta conjiçantur? aut apud Tauros hospites necare, aut apud Lacedæmonios ad Dianæ aram virgis lacerari, aut apud Phryges castrari tibiarum cantu delinitos, ac saltando eviratos, aut apud alios, pueros ad amare, aut apud alios, scortari, aut, ne singula percenseam, omnia quæ in aliis mysteriis peragi solent, sic etiam Græcari deorum aut dæmonum cuiuspiam proprium atque selectum est? Et certe hinc perspicue constaret hoc ad gentiles pertinere, aut dæmonum privatim attributum esset, quemadmodum pleraque etiam alia quæ communia sunt mactare legibus sancitum est.

CIV. Quod si hoc non dicas, verum linguam hanc tanquam vestram vindices, atque idcirco nos ab ea, quasi a paterna hæreditate, nihilque ad nos attinente, procul submoveas, primum non video, qua ratione id facere possis, aut quomodo hoc ad dæmones referre queas. Non enim, si eosdem et lingua et religione Græcari contigit, protinus sermones quoque religionis esse consequetur, eaque de causa ab ea jure depellemur. Nam ne hoc quidem ita colligi posse censent, qui apud vos de disserendi arte scripserunt. Non enim si duo circa idem versentur, ambo proinde eadem inter se sunt: pari enim alioqui ratione, si aurificem eundem et pictoremINGEREMUS, auri fusio in picturam, aut pictura in auri fusionem recideret, ac circumstisteret: quæ profecto nimium frivola et inepta sunt.

CV. Ad hæc sciscitabor ex te, o Græcismi et sermonum amans, utrum: ab omni Græcismo nos arcebis, hoc est, a pervulgatis his et pedestribus verbis, atque in multitudinis usu positis, an ab elegantioribus duntaxat et sublimioribus, utpote ad quæ nemo, nisi excellenti doctrina præditus, aspirare queat? Si a posteriori hoc Græcismi **135** genere,

(20) *Ἱεροφάνταις*. Schol. Montac: Ἱεροφάντης, D παρὰ τὸ τὰ ἱερὰ ἐκφαίνειν. « Hierophantes, quasi qui sacra docet, patefacit, » vel « interpretatur. »

(21) *τῷ Βουθολίῳ*. Illic « Hercules » intelligitur. Quæ vero apud « Tauros, Laced. » etc., perpetrabantur, vide in notis, p. 409.

(22) *τὸ κατατέμνεσθαι*. Ita Pass. et alii quam multi codices. Deest τὸ in editis. Tam impura silentio prætermittenda viderentur, nisi ad cæcæ gentilitatis probrum ea referre compulsus fuisset Gregorius.

(23) *Ὅσα τῶν ἄλλων*. Collb. 3, ὅσα ἄλλα.

(24) *Ἐκκριτον*. Tres Regg., ἔγκριτον.

(25) *Εἰ τοῦτ' ἦν*. Sic plerique codices. Pass. vero aliique nonnulli, εἰς τοῦτο.

(26) *Ἦ τι*. Sic magno consensu codices, præter Collb. 3, 6. Billius tamen et Comb. legunt εἴ τι.

(27) *Θήσεις ἡμᾶς*. Pass. θήσεις Χριστιανούς ἡμᾶς. Reg. 1, θήσεις Χριστιανούς, omisso ἡμᾶς.

οἷς τῶν δαιμόνων· οὔτε γὰρ πᾶσι τὰ αὐτὰ, οὔτε ἐν τὰ πάντα, οὔτε τὸν αὐτὸν τρόπον, ὡς τοῖς παρ' ὑμῖν Ἱεροφάνταις (20) δοκεῖ, καὶ τοῖς τῶν θυσίων τεχνολόγοις. Ποῦ δὲ, ὡς περ Λινδίοις, εὐσεβὲς τὸ καταρᾶσθαι τῷ Βουθολίῳ (21), καὶ τοῦτο εἶναι θεοῦ τιμῆν, τὰς εἰς αὐτὸν λοιδορίας; ἢ Ταύροις τὸ ξενοκτονεῖν, ἢ Λάκωσι τὸ ἐπιβώμια ξαίνεισθαι, ἢ Φρυξί τὸ κατατέμνεσθαι (22) ὑπ' αὐλῶν κηλουμένους, καὶ ἀνανδρουμένους ὑφ' ἄλματος, ἢ τὸ παιδεραστεῖν ἄλλοις, ἢ τὸ πονρνεῦεν ἐτέροις, ἢ ὅσα τῶν ἄλλων (23) μυστηρίων ἐστίν, ἵνα μὴ λέγω καθ' ἕκαστον, οὕτω δὲ καὶ τὸ Ἑλληνίζειν ἐκκριτόν (24) τινος θεῶν ἢ δαιμόνων; Καίτοι κἂν εἰ τοῦτ' ἦν (25), οὐπω δῆλον, ὡς Ἑλληνικὸν ἦν, ἢ τι (26) τῶν παρ' ὑμῖν θεῶν ἢ δαιμόνων τὸ κοινὸν ἀπεκρίθη, ὡς περ καὶ ἄλλα πολλὰ τῶν κοινῶν θύειν νενομοθέτηται.

quamvis hoc etiam ita se haberet, nondum tamen si quod commune est, cuiuspiam vestrorum deorum

ΠΔ'. Εἰ δ' οὐχὶ τοῦτο φήσεις, τῆς γλώσσης δὲ ὡς ὑμετέρας μεταποίησι, καὶ διὰ τοῦτο πόρρω θήσεις ἡμᾶς (27), ὡς περ κλήρου πατρικοῦ, καὶ οὐδὲν ἡμῖν διαφέροντος, πρώτων μὲν οὐχ ὁρῶ τίς ὁ λόγος, ἢ πῶς τοῦτο προσάξεις τοῖς δαίμοσιν. Οὐ γὰρ, εἰ τοὺς αὐτοὺς τὴν τε γλῶσσαν Ἑλληνίζοντας καὶ τὴν θρησκείαν εἶναι: (28) συμβέβηκεν, ἥδη καὶ τῆς θρησκείας οἱ λόγοι, καὶ διὰ τοῦτ' ἂν εἰκότως ἔξω ταύτης ἡμεῖς γραφείημεν· ἀλλὰ τοῦτό γε καὶ ἀσυλλόγιστον δοκεῖ τοῖς καθ' ὑμᾶς (29) τεχνολόγοις· οὐ γὰρ, εἰ περὶ ταυτὸν ἄμφω, καὶ ἀλλήλοις ἄμφω ταυτὰ· ἢ οὕτω γε, εἰ χρυσοχόον τὸν αὐτὸν καὶ ζωγράφον θεῖημεν, τὸ χρυσοχοεῖν εἰς τὸ ζωγραφεῖν, ἢ τὸ ζωγραφεῖν εἰς τὸ χρυσοχοεῖν (30) περιστήσεται· πολλῶν ταῦτα τῶν ληρημάτων.

PE' Ἐπειτα (31) ἐρήσομαι σε, ὦ φιλέλλην σὺ καὶ φιλόλογε, πότερον παντὸς εἰρήσεις ἡμᾶς τοῦ Ἑλληνίζειν, οἷον δὴ καὶ τῶν ἐν μέσῳ καὶ περὶ τούτων ῥημάτων, καὶ τῆς τῶν πολλῶν χρήσεως, ἢ τοῦ κομψοῦ τε καὶ ὑπεραίροντος, ὡς οὐκ ἄλλοις ἐφικτοῦ (32) ἢ τοῖς κατὰ παιδευσιν διαφέρουσιν (33); εἰ μὲν γὰρ τούτου, τίς ἢ ἀποκλήρωσις, τὸ μὲν *σμερδαλέον* (34)

(28) *Θρησκείαν εἶναι*, etc. Ita Pass. Quæ lectio certe melior videtur. Ed. θρησκείαν ἥδη συμβέβηκεν εἶναι τῆς θρησκείας τοὺς λόγους.

(29) *Καθ' ὑμᾶς*. Quatuor Regg. καθ' ἡμᾶς.

(30) *Εἰς τὸ χρυσοχοεῖν*. Quatuor Regg., duo Collb., Pass. et Or. 1, in ora, εἰς χρυσοχοικίην.

(31) *Ἐπειτα*. Pass. Ἐἴτα.

(32) *Ὅς οὐκ ἄλλοις ἐφικτοῦ*. Sic Pass. Ita etiam legunt Sav. et Comb. Editi δὲ οὐκ ἄλλοις ἐφικτός.

(33) *Ἦ τοῖς κατὰ παιδευσιν διαφέρουσιν*. Ita habent septem Regg., duo Collb., Pass., sicque legendum, ut plana et expedita sit syntaxis ac littera. Editi, ἢ τοῦ ... διαφέρουσιν.

(34) *τὸ μὲν σμερδαλέον*, etc. Hæc sunt verba poetica ex Homero collecta, quæ singula Elias sic exponit: « σμερδαλέον, « horrendum; » κοναβίζειν, « strepere, tinnire; » μῶν, « nunt; » δῆπουθεν, « utique, profecto; » ἄττα, « cum aspiratur, « quæ quidem; » cum tenuatur, « alia quædam; » ἀμωσγέ-

καὶ τὸ κοναβίξειν, καὶ τὸ μῶν, καὶ τὸ δῆπουθεν, καὶ τὸ ἄττα, καὶ τὸ ἀμωσγέπως εἶναι τῆς διαλέκτου μόνης, τἄλλα δὲ (35) ἀπεβρίφθαι εἰς Κυνόσαργες (36), ὡς περ τὸ πάλοι τοὺς νόθους; εἰ δὲ καὶ τὸ εὐτελὲς τοῦ λόγου καὶ ἀκαλλύπιστον ὁμοίως τοῦ Ἑλληνίζειν ἐστὶ, τί μὴ καὶ τούτων ἀποστρεφεῖτε ἡμᾶς, καὶ ἀπλῶς (37) πάσης Ἑλλάδος φωνῆς, ὅποια πότε ἂν ᾦ, καὶ ὡς ἂν ἔχουσα τύχη (38); τοῦτ' ἂν ᾦν ὑμῶν φιλανθρωπότερον καὶ τελειῶς (39) τῆς ἀμουσίας τῆς ὑμετέρας.

PC'. Ἐχει γὰρ οὕτως, ἵνα σοι φιλοσοφήσω περὶ τούτων, ὑψηλότερον τε καὶ τελειώτερον. Εἰ μὲν καὶ θεαί τινές εἰσι φωναί (40) φωνητικοῖς ὄργανοις ἐκπορευόμεναι (41), καὶ διὰ τοῦ ἀέρος χεόμεναι τε (42) καὶ ἀκοαῖς εἰσρέουσαι, τῶν ἡμετέρων χρεῖτους καὶ εὐσημότεραι (γελῶ γὰρ ὑμῶν τῶν σεμνῶν τὸ Μῶλυ, καὶ τὸν Ξάνθον, καὶ τὴν Χαλκίδα), ἣ δὲ (43) γυμνῶν ἀλλήλοισι συγγίνονται τῶν ἐνοειῶν καὶ τῶν τυπωμάτων, οὐχ ἡμέτερον λέγειν· τὸ δ' οὖν ἡμέτερον τοιούτων ἐστίν· οὐτε φωνῆ τῶν εὐρομένων μόνον (44) ἐστίν, ἀλλὰ πάντων τῶν μετεχόντων· οὕτε τέχνη τις ἢ ἐπιτήδευσις, ἣν ἂν ἐνθυμηθῆναι θελήσῃς· ἀλλ' ὡς περ ἐν ἀρμονίᾳ τεχνικῆ τε καὶ μουσικῆ ἄλλος μὲν ἦχος ἄλλης τινὸς τῶν νευρῶν συντεταμένος, ἢ ἀνειμένος (45), πάντα δὲ τοῦ ἐνὸς ἀρμοστοῦ καὶ τεχνίτου, πρὸς ἐν τι κάλλος ἀρμονίας συντείνοντα· οὕτω καὶ τούτοις ὁ τεχνίτης καὶ δημιουργὸς λόγος ἄλλον μὲν ἄλλης τινὸς ἐπιτηδευσεως ἢ τέχνης εὐρετήν (46) προὔστησται, πάντα δὲ εἰς μέσον προὔθηκε πᾶσι τοῖς βουλομένοις, τῶ κοινωτικῶ καὶ φιλανθρώπων συνδέων τὸν βίον ἡμῶν, καὶ ποιῶν ἡμερώτερον.

C licet rerum artifex ac conditor Verbum, alium alius cuiuspiam instituti vel artis inventorem elegerit, omnia tamen omnibus in medium proposuit, ut scilicet per societatem et communicationem ac benignitatem, veluti quibusdam vinculis vitam nostram astringeret ac mitiorem redderet.

PZ'. Σὺν τῷ Ἑλληνίζειν; εἰπέ μοι· τί δέ; οὐ Φοινίκων τὰ γράμματα; ὡς δὲ τινες, Αἰγυπτίων; ἢ τῶν ἔτι τούτων σοφωτέρων Ἑβραίων; οἳ καὶ πλαξὶ θεοχαράκτοις ἐγγραφήναι (47) τὸν νόμον παρὰ

πως, « partim, quadamtenus. » Billius in hæc verba observat Gregorium hæc mutuatum videri a Luciano, ubi lib. *De conscrib. hist.* salissime irridet ineptissimum hominem sesquipedalium, exoletorum et Demosthenicorum verborum affectatorem, qui sibi facundia Demosthenem æquare videbatur, quod illius verbis uteretur.

(35) *Τἄλλα δέ*, etc. « Cæteræ vero dictiones rejiciantur et pro spuris habeantur. »

(36) *Κυνόσαργες*. Locus erat Athenis ignobilis, in quem spurii conjiciebantur.

(37) *Καὶ ἀπλῶς*. Quæ sequuntur usque ad hæc verba, Ἐχει γὰρ, desunt in Reg. hu, et in edit. Ald. et Her.

(38) *Τύχη*. Colb. 3, et Comb. τύχοι.

(39) *Τελειῶς*. Savil. τελειωσις.

(40) *Εἰ μὲν καὶ θεαί τινές εἰσι φωναί*, etc. Hic poetas ac præcipue Homerum, aliosque fabularum amatores, qui diis voces attribuebant, irridet Gregorius. In exemplum profert quasdam deorum voces, quas ipse Homerus sinit, nempe « Moly, Xanthum et Chalcidem, quarum prima, » inquit Elias, « radix stirpis cujusdam est, altera Juvius, tertia avis, his verbis utens : Moly hanc dii vocant : quem Xanthum dii vocant, homines autem Scamandrum :

quæ tandem hæc partitio est, ut hæc verba, *μερδαλέον, κοναβίξειν, μῶν, δῆπουθεν, ἄττα, ἀμωσγέπως*, solius linguæ sint, reliqua autem in Cynosargæ, ut olim spurii, relegentur? Si autem viles etiam et inornatæ atque inelegantes dictiones quæ Græcismi sunt, quin has quoque nobis, atque omnes in universum Græcas voces, quoque tandem illæ et qualescunque sint, adimitis? hoc enim majus in vobis humanitatis ac supremæ inscitæ argumentum esset.

CVI. Etenim, ut de his rebus altius ac perfectius tecum agam, sic se res habet : Si quædam etiam deorum voces sunt, e vocalibus organis exeuntes, ac per aerem fusæ, auribusque influentes, vocibus nostris præstantiores et significantiores (rideo enim hominum gravium, quales haberi vultis, hæc verba, Moly, et Xanthum, et Chalcidem), aut per nudas cogitationes et informationes commercium inter se habent, haudquaquam nostrum est pronuntiare. Quod autem ad nos attinet, ita se, ut dicturus sum, res habet. Nam nec vox tantummodo eorum est qui eam invenerunt, sed omnium qui ejus sunt participes : nec ars ulla aut vitæ studium atque institutum, quodcumque cogitare volueris ; quin potius, quemadmodum in concentu artificioso et musico, alia quidem chorda alium sonum edit, prout videlicet, vel contenditur, vel remittitur, cæterum omnia unius ejusdemque sunt concinnatoris et artificis, atque ad unam quandam concentus elegantiam referuntur : ad eundem modum in his quoque rebus,

C licet rerum artifex ac conditor Verbum, alium alius cuiuspiam instituti vel artis inventorem elegerit, omnia tamen omnibus in medium proposuit, ut scilicet per societatem et communicationem ac benignitatem, veluti quibusdam vinculis vitam nostram astringeret ac mitiorem redderet.

136 CVII. Dic mihi : tum est Græcari? Quid autem? Nonne Phœnicum sunt litteræ, vel, ut nonnullis placet, Ægyptiorum, aut his adhuc sapientiorum Hebræorum, qui etiam legem in tabulis a

Chalcidem dii vocant, homines autem Cymindin, » etc. Hæc est ergo Gregorii sententia : si quæ sunt deorum voces, ut nugatur Homerus, meum non est pronuntiare. Quod autem ad homines pertinet, nec vox, nec ars ulla cujusquam propria est, sed cuilibet volenti ad usum æque patet.

D (41) *Ἐκπορευόμεναι*. Ita Reg. I, Colb. 3, Pass. et Comb. Editi vero et plures mss., *ἐκπορεύεται*.

(42) *Χεόμεναι τε*. Sic Pass. Deest τε in edit.

(43) *Ἡ δὲ*. Sic Oxon. hancque lectionem verba proxime sequentia postulant, quamvis editi, et omnes quos vidimus codices habeant, *οὗ δὲ*.

(44) *Εὐρομένων μόνον*. Regg. bn, q, y, *εὐραμένων*. Alii duo Regg., *μόνων*. Utrumque Savilio placet.

(45) *Συντεταμένος, ἢ ἀνειμένος*. Ita omnes codices, fatente Mont. qui tamen mallet, *συντεταμένης*, etc., sed perinde dicitur, « sonus intensus » aut « remissus, » ut « chorda intensa » aut « remissa. »

(46) *Εὐρετήν*. Mendose in Herv. *ἀρετήν*. Quæ lectio nullatenus defendi potest, quidquid dicat Montacutius.

(47) *Θεοχαράκτοις ἐγγραφήναι*. Malim, « divinis characteribus exaratam. »

Deo inscriptam esse persuasum habent? Tuum Attice loqui? Quid? Calculis uti, et numerare, et digitis supputare, mensuræ item et pondera, atque ante hæc etiam aciei instructio et res militaris, cujus sunt? nonne Eubæorum? si modo Eubæus erat ille multarum rerum inventor Palamedes, invidiaque ob id impetitus, atque adeo in judicium ob sapientiam vocatus, ab iisque qui adversus Ilium expeditionem susceperant, morte multatus? Quid igitur? Si Ægyptii, et Phœnices, et Hebræi, quibus ad eruditionem nostram utimur, si qui Eubæam insulam incolunt, hæc, tanquam sua, juxta tua principia, vindicant, quid faciemus? aut quid ad eos causificari poterimus, nostrismet legibus capti atque constricti? Nonne nos omnino his rebus privari necesse erit, nobisque idem quod graculo, evenire, hoc est, ut alienis plumis nobis detractis, nudi ipsi ac turpes simus?

CVIII. Tuas sunt poemata? Quid autem? An non potius anus illius, quæ cum quidam concitatore gressu ex adverso incedens, ipsius humerum concussisset, sic enim narrant, ipsaque postea eum conviciis incesseret, impetus vehementia carmen effudit; quod cum juveni valde arrisisset, atque accuratius in numeros astrictum fuisset, admirabilem tibi hanc poesim creavit? Quid de cæteris? Si enim ob arma gloriaris, a quibus tandem, o fortissime, arma tibi venerunt? An non a Cyclopiibus, a quibus ars ferraria nata est? Si autem magna quædam res, imo omnium maxima, tibi purpura videtur, ex qua tu sapiens evasisti, atque hujusmodi legum promulgator, quid? num eam Tyrri abjecis, a quibus pastoralis ille canis prodiit, qui exeso murice, labiisque cruore perfusus, pastori florem indicavit, ac per eos vobis imperatoribus pannum illum improbis lucuosum et superbum porrexit? jam vero quid dicturi sumus, si ab agricultura naviumque exstructione Athenienses nos arceant, Cereres, et Triptolemos, et dracones 137 commemorantes, ac prætereà Celeos, et Icarios, omnemque in istis mythologiam, quæ etiam vobis res istas turpi et obscuro mysterio, ac nocte sane digno, celebrandas dedit?

CIX. Atque, ut aliis prætermisissis, ad ipsum recordiæ tuæ, seu potius impietatis, caput ascendam,

(48) *Παρά Θεοῦ*. Deest in Reg. lu, in Ald. et Herv.

(49) *Πεπτεύειν*. Ita vulgo mss. In ed. πεπτεύειν.

(50) *Τίρος*. Sic plerique codices. Edit. τίνων.

(51) *Ἐχοντες*. Septem Regg., Colb. 3, Coisl. 2 Pass. et Or. 1, ὡλοῦντες.

(52) *Μεταποιῦνται*. Quinque Regg., Herv., Comb., Sav., μεταποιῶνται.

(53) *Καὶ τὸ τοῦ κολοιοῦ πάσχειν*. De cornicula Horatius, lib. 1, epist. 3, ait:

*Ne, si forte suas repetitum venerit olim
Greæ avium plumas, moveat cornicula risum
Furtivis nudata coloribus.*

(54) *Περιαιρεθέντας περῶν*. Reg. a, περιαιρεθέντων περῶν.

(55) *Τῆς τράος*. «Mulier quædam,» ait Elias,

Θεοῦ (48) πιστεύουσι; Ἐν τὸ Ἀττικίζειν; Τὸ πεπτεύειν (49) δὲ καὶ ἀριθμεῖν, καὶ λογίζεσθαι δακτύλοις, μέτρα τε καὶ σταθμὰ, καὶ ἔτι πρὸς τούτων, τὰ τακτικὰ καὶ πολεμικὰ, τίνος (50); οὐκ Εὐβοῶν; εἰπερ Εὐβοῆος ὁ Παλαμήδης, ὁ πολλῶν εὐρετῆς, καὶ διὰ τοῦτο ἐπίφθορος, καὶ μέντοι καὶ δίκαιος τῆς σοφίας ἀπαιτηθεὶς, καὶ κατακριθεὶς τοῖς ἐπὶ Ἰλίου στρατεύσασι; Τί οὖν; ἂν Αἰγύπτιοι, καὶ Φοίνικες, Ἑβραῖοί τε, οἷς ἡμεῖς συγχρώμεθα πρὸς τὴν ἡμετέραν παιδείαν, τί δ' ἂν οἱ τὴν νῆσον ἔχοντες (51) Εὐβοίαν μεταποιῶνται (52) τούτων ὡς αὐτοῖς διαφερόντων, κατὰ τὰς σὰς ὑποθέσεις, τί δράσομεν; ἢ τί δικαιολογησόμεθα πρὸς αὐτοὺς, τοῖς οικείοις ἐαλωκότες νόμοις; Ἡ πᾶσα στέρεσθαι τούτων ἀνάγκη, καὶ τὸ τοῦ κολοιοῦ πάσχειν (53), γυμνοὺς εἶναι τῶν ἀλλοτρῶν περιαιρεθέντας περῶν (54) καὶ ἀσχημονας;

PH'. Σὲ τὰ ποιήματα; τί δέ; οὐ τῆς γράδος (55) μᾶλλον ἐκείνης, ἢ, τὸν ὦμον σεισθεῖσα παρὰ τινος συντόμως ἀντιπαρίντος, ὡς λόγος, εἴτ' ἐνυθρίζουσα τῷ σφοδρῷ τῆς ὀρμῆς, ἔπος ἐφθέγγετο· καὶ τοῦτ' ἄρῃσαν τῷ νεανία λίαν (56), καὶ φιλοπονώτερον μετρηθὲν τὴν θαυμασίαν σου ταύτην ἐδημιούργησε ποιήσιν; Τί τᾶλλα (57); Εἰ δὲ τοῖς ὄπλοις μέγα φρονεῖς, παρὰ τίνων σοὶ τὰ ὄπλα, ὦ γενναῖοτατε; Οὐ τῶν Κυκλώπων, ἐξ ὧν τὸ χάλκευειν; Εἰ δέ σοι μέγα καὶ μέγιστον τῶν ὄντων (58) ἡ ἀλουργίς, ἐξ ἧς σοφὸς σὺ, καὶ τῶν τοιοῦτων νομοθέτης· τί; οὐκ ἀποθήσῃ ταύτην Τυροῖς, παρ' ὧν ἡ ποιμενικὴ (59) κῶλον, ἢ τῇ κόχλῳ βρωθείση, καὶ τὰ χεῖλη καθαίμαξάση, τῷ ποιμένι τὸ ἄνθος γνωρίσασα, καὶ διὰ τούτων (60) παραδοῦσα τοῖς βσιλεύουσιν ὑμῖν τὸ πένθιμον τοῖς κακοῖς βράχοις καὶ ὑπερήφανοις; Γεωργίας δὲ καὶ ναυπηγίας, τί φήσομεν, ἂν ἀπλανῶσιν ἡμᾶς Ἀθηναῖοι, τὰς Δήμητρας καὶ τοὺς Τριπτολέμους διηγούμενοι, καὶ τοὺς δράκοντας, ἔτι δὲ Κελεοῦς τε καὶ Ἰκαρίους, καὶ πᾶσαν τὴν περὶ ταῦτα μυθολογίαν, ἢ καὶ μυστήριον ὑμῖν αἰσχροὺς ταῦτα ἐποίησε, καὶ νυκτὸς ἔντως ἄξιον;

PΘ'. Βούλει, τᾶλλα παρῆς, ἐπ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιον ἀναδράμω τῆς σῆς ἐμπληξίας, εἴτ' οὖν θεοδλα-

« ab adolescente quodam properanter transeunte in humero succussa est. Hæc autem petulantius adversus adolescentem incitata, conviciis eum affecit, pronuntiato quodam versu, quo vehementem illius impetum perstringebat. Erat autem hoc dictum versus numeris astrictum. Qui contentus cum adolescente, iisque, qui tum aderant, arrisisset, versus hujusce modus in artem redactus ad omnes diminavit. »

(56) *Alav*. Deest in tribus Regg., Colb. 3, Or. 1 et Herv.

(57) *Τᾶλλα*. Nonnulli mss., τᾶλλα, et τ' ἄλλα.

(58) *Τῶν ὄντων*. Pass. τῶν ἄλλων.

(59) *Ποιμενικὴ*. Colb. k, ποιμαινικὴ.

(60) *Διὰ τούτων*. Colb. 3, διὰ τοῦτο. Colb. a, 4, διὰ τούτου.

σεας (61); αὐτο σε ποθεν σοι τὸ μυσθῆσαι, καὶ τὸ
 μυσθῆσαι (62), καὶ τὸ θρησκείην; Οὐ παρὰ Θρακῶν,
 καὶ ἡ κλήσις πειθέτω σε; Τὸ θύειν δὲ οὐ παρὰ Χαλ-
 δαίων, εἴτ' οὖν Κυπρίων; Τὸ ἀστρονομεῖν δὲ οὐ Βα-
 βυλωνίων (63); Τὸ δὲ γεωμετρεῖν (64) οὐκ Αἰγύπτιον;
 Τὸ δὲ μαγεύειν οὐ Περσικόν; Τὴν δὲ δι' ὀνειρώτων μαν-
 τικῆν τίνων ἢ Τελμησεῶν ἀκούεις; Τὴν οἰωνιστικῆν
 δὲ τίνων (65); οὐκ ἄλλων ἢ Φρυγῶν, τῶν πρώτων (66)
 περιεργασαμένων ὀρνίθων πτήσιν τε καὶ κινήματα;
 Καί, ἵνα μὴ μακρολογῶ, πόθεν σοι τὸ καθ' ἕκαστον;
 ὡς ἔν ἐξ ἑκάστων; ὧν πάντων εἰς ταυτὸ συνελθόν-
 των, ἐν δεισιδαιμονίας συνέστη μυστήριον; Τί οὖν;
 ἀεξόμεθα, πάντων ἀποχωρησάντων εἰς τοὺς πρώτους
 τε καὶ τοὺς (67) εὐρομένους, μῆδὲν ἔχειν ἡμέτε-
 ρον (68) πλὴν τῆς κακίας, καὶ τῆς περὶ τὸ θεῖον
 ταύτης καινοτομίας; Πρώτος γάρ (69) Χριστιανῶν
 ἐπανάστασιν τῷ Δεσπότῃ, καθάπερ οἱ δοῦλοι ποτε
 τοῖς Σκύθαις, ὡς φασιν, ἐπενόησας. Πολλοῦ μέντ'
 ἂν (70) ἄξιον ἦν, εἰ σοι διελύθη (71) τὸ πονηρὸν τοῦτο
 σύνταγμα, κατὰ τοὺς σοὺς ὅρους καὶ νόμους, ἵν'
 ἡμεῖς ἤμεν (72) πραγμάτων ἀπηλλαγμένοι, καὶ πάλιν
 ἐπὶ τῆς ἀρχαίας (73) εὐδαιμονίας τῆν Ἑρωμαϊκῆν
 ἀρχὴν ὄρῃν ὀπῆρχε, πάσης ἀπηλλαγμένην ἐμφυλίου
 στάσεως· ὃ τοῦ παρὰ τῶν ἔξωθεν πολέμου πολλῶν
 φευκτότερον ἔστι καὶ φοβερώτερον, ὅσα τὰς οικίας
 δαπανῶν σάρκας τῶν ἀλλοτρῶν φευκτότερον (74).

dissidio solum: quod 138 quidem externo bello

ac proprias carnes morsibus appetere horribilius est, quam alienas.

Pl. Et δὲ ταυτὰ σοι κακουργίας εἶναι δοκεῖ τὸ

(61) Ἐμπληξίας, εἴτ' οὖν θεοβλαβείας. Comb. C
 «Dira mentis a Deo percussæ stoliditas, quasi læsæ
 a Deo mentis stupor.» Nimirum utraque vox, ἐμπλη-
 ξία et θεοβλάβεια, idem sonat, nisi quod secunda
 auget et primam explicat.

(62) Καὶ τὸ μυσθῆσαι. Sic duo Regg. et Pass. Deest
 τὸ ἐν εἰ.

(63) Βαβυλωνίων... Αἰγύπτιον. Pass. cum aliis
 quibusdam, Βαβυλωνίων... Αἰγύπτιον.

(64) Γεωμετρεῖν. Comb. legit, γοητεύειν, et ver-
 tit: «nonne incantatio Ægyptiorum?» Nullum pro-
 fert codicem; sed has rationes edit, quod geomet-
 ria ad impietatem non pertineat, ut cætera quæ
 hic a Gregorio recensentur; deinde quod Elias
 geometriæ non opponit μαγείαν, uti in Billio le-
 gitur; deinum quod adversantes Moysi præstigi-
 tores hic respiciat Gregorius.

(65) Τίνων. Pass. πῶν.

(66) Τῶν πρώτων. Duo Regg. τῶν πρώτων.

(67) Πρώτους τε καὶ τοὺς. Ita Reg. lu, Sav., D
 Alil. et Herv. Pass. πρώτους εὐραμένους. Alii, πρώ-
 τους καί, rejecto τε. Par. ed. cum quibusdam, πρώ-
 τους εὐρομένους.

(68) Ἠμέτερον. Heinsius mavult ὁμέτερον. Fa-
 venit sequentia, sicque videtur legisse Billius in
 prima versione: «Quid igitur, an fateberis... te
 nihil habere quod tuum sit?»

(69) Πρώτος γάρ, etc. Difficilis est hic locus,
 quem idcirco corruptum aut mancum suspicatur
 Savilius. Binus tamen expositiones affert Elias.
 Neutram probat Billius; imo utramque refellit; et
 suam ipse afferens, censet hæc priora verba: Πολ-
 λοῦ μέντ' ἂν ἄξιον ἦν, εἰ σοι διελύθη τὸ πονηρὸν
 τοῦτο σύνταγμα, ironice esse accipienda, et
 posteriora ista: ἵν' ἡμεῖς ἤμεν, etc., Juliano tri-
 buenda, ita ut is sit horum verborum sensus:
 «Quam magni scilicet æstimandum esset, sic sce-
 leratum hoc Christianorum agmen, ut quidem as-

hoc ipsum initiari, atque initiare, et deus θρησκείην
 id est, colere, unde ad te promanavit? Nonne a Thra-
 cibus, ut ipsum quoque nomen ostendit? Sacrificare
 autem, nonne a Chaldæis, sive Cypriis? Jam astro-
 nomia, nonne Babyloniorum inventum est? Nonne
 geometria, Ægyptiorum? Nonne magia, Persarum?
 Porro divinatio ea quæ in somnis sita est, a quibus
 aliis, quam a Telmessibus orta est? Augurandi
 item disciplina a quibus aliis quam a Phrygibus,
 qui primi avium volatum ac motum curiosius
 observarunt? Ac, ne sim longior, unde singula
 habes? nonne unum ab unoquoque? quibus omnibus
 in unum coactis, unum superstitionis mysterium
 conflatum et constitutum est? Quid igitur? an illud
 admittemus, omnibus rebus ad primos et eos, qui
 auctores fuerunt, recedentibus, nos nihil omnino
 habere, præter vitium, atque hanc circa divinum
 Numen novationem? Primus enim Christianorum,
 ut adversus Dominum rebellares, quemadmodum
 feuntur quondam Scytharum servi adversus Scy-
 thas dominos suos, in animum induxisti. Magni
 vero hoc æstimandum fuisset, si pravum hoc, juxta
 leges tuas ac regulas, et sceleratum agmen a te
 dissolutum fuisset, ut negotiorum molestiis libe-
 raremur, prorsusque in prisca felicitate Romanum
 imperium cernere liceret, omni civili et domestico

multo odiosius est magisque metuendum; non se-

CX. Quod si ea vobis versutata improbitatem

serebas, et constituebas, deletum et extinctum
 esset, ut jam negotiis omnibus liberati, lætam et
 beatam, ut olim florente paganismo, vitam agerētis,
 nec ullis, ob contrariam Christianorum religionem,
 dissidiis agitatam, etc. Quartam nobis liceat ex-
 positionem afferre. Primo quidem existimamus hæc
 verba: πρώτος γάρ Χριστιανῶν, etc., «primus enim
 Christianorum,» etc., esse expositionem vocis præ-
 cedentis, καινοτομίας, quod certe nemo negaverit.
 Deinde hac expositione, veluti clausa parenthesi,
 et ad suæ orationis terminos revocata in sua com-
 paratione pergit orator. Quod enim modo, ἐν δεισι-
 δαιμονίας μυστήριον, «unum superstitionis myste-
 rium» appellabat, idem nunc, σύνταγμα, «agmen
 sceleratum» dicit, Græcarumque illud superstitio-
 num corpus et coagmentationem, vel ab ipso Ju-
 liano, vel ipsius Juliani legibus esse dissolvendum.
 si nimirum ille suis auctoribus et inventoribus
 unumquodque restitisset, aut si ipsi suo jure re-
 petiissent, quemadmodum linguam Græcam sibi
 vindicabat Julianus. Quibus ostendit Gregorius
 quam insulsa et inconsequens esset Juliani mens
 et ratiocinatio. Nec jam ambigua istius loci sen-
 tentia, nec dubius esse potest horum verborum
 sensus: κατὰ τοὺς σοὺς ὅρους καὶ νόμους, «juxta
 leges ac regulas tuas,» id est, juxta Juliani ratio-
 cinationem et principia, quibus adversus Chris-
 tianos utebatur, ut litteras ipsis interdiceret. Hac
 expositione plana sunt omnia. Porro diximus?
 Juliano, vel ab aliis superstitionum agmen dissolven-
 dum; idque suadet orationis series et argumentatio

(70) Μέντ' ἄν. Pass. μέντοι ἂν.

(71) Εἰ σοι διελύθη. «Totum esset unaque dis-
 sipatum.»

(72) Ἠμεν. Pass. ὤμεν.

(73) Ἐπὶ τῆς ἀρχαίας. Or. 1, ἐπὶ ταῖς ἀρχαίαις.

(74) Φευκτότερον. Reg. l, et Sav. addunt, εἶεν
 ita Elias in Billio.

lenitate tectam sapere, atque ab imperatoria magnificentia procul remota esse videntur, age, his adhuc astutiora proferemus. Nam cum doctrinam nostram, dogmatibus quidem et cœlestibus testimoniis magnam et excelsam esse perspiceret, eandemque veterem simul et novam; veterem, inquam, quantum ad prædictiones, ac sublucentes deitatis motus; novam autem, ratione posterioris Dei adventus, ac miraculorum eorum quæ tum ex ea, tum circa eam designata sunt; cæterum majorem et insigniorem ob Ecclesiæ formas nobis traditas, atque in hunc usque diem conservatas: ut ne hoc quidem ipsius malignam versutiam effugeret, quid comminiscitur, et quid facit? Rapsacem illum Assyrium, qui pro Sennacherib Assyriorum rege bellum administrabat⁸², imitatur. Nam cum ille in Judæam cum exercitu profectus, maximis copiis et viribus Hierosolymam obsideret, atque ante urbem castra haberet, nec vi atque armis eam expugnare posset, nec sibi quidquam rerum urbicarum per proditores patere vidisset, lenibus verbis ac vernacula lingua cives allicere ac sibi conciliare aggressus est. Quod cum obsessi intellexissent, hoc primum recusarunt, postulantes, ut Syriaca lingua, non Hebraica, verba ad ipsos faceret, ne forte

rentur. CXI. Idem igitur hic quoque cogitans, scholas quidem in omnibus civitatibus, et sacraria, subselliaque, partim altiora, partim humiliora extruere parabat, profanorum etiam dogmatum lectiones et explicationes instituere, tam quæ mores componerent, quam quæ in abstrusiorum rerum tractatione versarentur: tum precationum alternam commendarum formam, ac prææ in eos qui peccarent, pro delicti modo constituendæ: initiationum item et perfectionis, atque omnia, quæ nostræ laud dubie disciplinæ sunt. Diversoria etiam et hospitales domos ædificare, monasteria item et virginum cœnobita instituebat, simulque humanitatem et benignitatem erga pauperes adungere, cum in aliis rebus, tum in commendatiis epistolis sitam, quibus eos, qui inopia premuntur, ex

no in nostris rebus præsertim admiratus fuerat. CXII. Atque hæc quidem novus iste dogmatistes et sophista in animo habebat. Quod autem illius conatus inanis et irritus fuerit, minimeque in opus

⁸² IV Reg. xviii, 28.

(75) Παλαιόν τε. Reg. I, addit, ὁμοῦ, « simul. »
(76) Κινήμασι. Sic omnes ad unum codices. Ed. Paris. νόημασι. Porro « motus » appellat Gregorius transitorias Dei apparitiones, sive per miracula, sive per speciem oculis objectam, quas opponit posteriori in carne, seu Christi adventui.

(77) Συναχηρέμ. Alii, Συναχηρέν.

(78) Ἐπειδὴ μήτε. Mss. communius, ἐπεὶ μήτε.

(79) Συνέντας. Regg. hu, q, Ald. et Herv. συνέντας.

(80) Κελεύσαντας. Ita libri omnes editi et scripti. Ed. Par. κινδυνεύσαντας. « Quod periculum esset. »

(81) Ἐπικούψεως. « Quæ sunt allegorici sensus

λειον ἡμφιεσμένης, καὶ πόρρω βασιλικῆς μεγαλοπρεπείας, φέρε, σοι παραστήσω καὶ τὰ τούτων ἐτι κερδαλέωτερα. Ὅρων γὰρ τὸν ἡμέτερον λόγον μέγαν μὲν ὄντα τοῖς δόγμασι καὶ ταῖς ἀνωθεν μαρτυρίαις, τὸν αὐτὸν παλαιὸν τε (75) καὶ νέον· παλαιὸν μὲν ταῖς προβόήσεσι, καὶ τοῖς ὑπαστράπτουσι κινήμασι (76) τῆς θεότητος· νέον δὲ τῇ τελευταίᾳ θεοφανείᾳ, καὶ τοῖς ἐκ ταύτης τε καὶ περὶ ταύτην θαύμασιν· ἐτι δὲ μείζω καὶ γνωριμώτερον τοῖς παραδεδομένοις, καὶ εἰς τόδε τετηρημένοις τύποις τῆς Ἐκκλησίας· ἵνα μὴδὲ τοῦτο ἀκακούρητον μένη, τί μηχανᾶται, καὶ τί ποιεῖ; Μιμῆται Ῥαψάκην τὸν Ἀσσύριον· ἐστρατήγει δὲ ἄρα τῷ βασιλεῖ τῶν Ἀσσυρίων Συναχηρέμ (77). Οὗτος, ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν στρατεύσας, καὶ δυνάμει πολλῇ καὶ χειρὶ τὰ Ἱεροσόλυμα πολιορκῶν, καὶ τῇ πόλει προσκαθεζόμενος. ἐπειδὴ μήτε (78) δυνάμει παραστήσασθαι τὴν πόλιν οὐδὲς τε ἦν, μήτε τι τῶν ἔδων αὐτῷ παρὰ τῶν προδοτῶν ἐνεδίδοτο, λόγοις ἡμέροις καὶ ὁμογλώσσοις ὑποποιεῖσθαι τὴν πόλιν ἐπιχειρεῖ. Ὅ δὲ συνέντας (79) λέγεται τοὺς πολιορκουμένους, τοῦτο παραιτησάσθαι πρῶτον, Συριστὶ λαλεῖσθαι αὐτοῖς, ἀλλὰ μὴ Ἑβραῖστὶ κελεύσαντας (80), ὡς τάχα ἂν εἰς δουλείαν κλαπέισιν τῷ ἡμέρῳ τῆς διαλέξεως.

orationis suavitate in servitatem furtim inducerentur. PIA'. Τοῦτο δὲ καὶ οὗτος διανοηθεὶς, διδασκαλεῖα μὲν ἰδρύσασθαι κατὰ πᾶσαν πόλιν ἔτοιμος ἦν, βήματά τε καὶ προεδρίας, καὶ ὑφεδρίας, Ἑλληνικῶν τε δογμάτων ἀναγνώσεις καὶ ἀναπτύξεις, ὅσαι τε ἤθος ρυθμίζουσι, καὶ ὅσαι τῆς ἐπικρύψεως (81) εὐχῶν τε τύπον ἐν μέρει, καὶ τῆς τῶν ἀμαρτανόντων κατὰ μέτρον ἐπιτιμῆσεως (82)· προτελείων τε (83) καὶ τελειώσεως, καὶ ὅσαι τῆς ἡμετέρας σαφῶς ἐστὶν εὐταξίας· ἐτι δὲ καταγωγήια πῆξασθαι καὶ ξενῶνας, ἀγνευτήριά τε (84) καὶ παρθενῶνας, καὶ φροντιστήρια, καὶ τὴν εἰς τοὺς δεομένους φιλανθρωπίαν, τὴν τε ἄλλην ὀπίση, καὶ τὴν ἐν τοῖς ἐπιστολιμαίοις (85) συνθήμασιν, οἷς ἡμεῖς ἐξ ἔθνους εἰς ἔθνος τοὺς χηζόντας παραπέμπομεν· ἃ δὲ καὶ μάλιστα τῶν ἡμετέρων εἶχε θαυμάσας.

ex gente ad gentem transmittimus: quæ videlicet D PIB'. Ταῦτα διανοεῖτο (86) μὲν ὁ καινὸς δογματιστὴς τε καὶ σοφιστὴς· μὴ ἐπιτελεῖ δὲ γενέσθαι, μὴδὲ εἰς ἔργον ἀχθῆναι τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἐγγείρησιν, οὐκ οἶδ',

ac mystici. »

(82) Ἐπιτιμῆσεως. Non bene Billius, « supplicii, » quæ vox durior, nec unquam usitata ubi de pœnis canonicis agitur.

(83) Προτελείων τε. Sic omnes mss., « initiationum ritus et perfectionis. » Ed. προτελείων δέ.

(84) Ἀγνευτήριά τε, etc. Comb. « Religiosæ exercitationis extra sæculi turbas loca et gymnasia, castitatis puræque mentis palestra. »

(85) Ἐν τοῖς ἐπιστολιμαίοις. Vulgo, « litteræ formatæ. »

(86) Διανοεῖτο. Hæc in animo habuisse Apostatam scribit probatque Sozomenus, lib. v, c. 15, prolata Juliani ipsius ad Arsacium epistola.

εἶτε ἡμῖν κέρδος, τοῖς ἐκείνου τε (87) καὶ τῶν ἐκείνου θάττον ἀπηλλαγμένοις, εἶτε τῷ προελθόντι μέχρι τῆς ὄνειρώξεως· ἐδείχθη γὰρ ἂν τίνα μὲν ἀνθρώπων κινήματα, τίνα δὲ πιθήκων μιμήματα. Ἐπεὶ καὶ οὗτοι μιμῆσθαι (88) μὲν λέγονται τῶν ἀνθρωπίνων τινὰ δειλασμάτων, κακοτέχνως προτιθεμένων· τούτοις μέντοι καὶ ἀλίσκονται, μὴ δυναμένης ἐξικέσθαι (89) τοῦ ἡμετέρου σοφοῦ τῆς μιμήσεως. Οὐ γὰρ μᾶλλον ἵππος Θεσσαλική (90), καὶ γυνή Λακεδαιμονία, καὶ ἄνδρες οἱ τῆς Ἀρεθούσης πίνοντες, οἷον δὴ λέγω Σικελιώτας, ὡς ὁ περὶ αὐτῶν χρησμός, τὸ ἔκκριτον (91) τῶν ὁμογενῶν ἔχουσιν, ἢ Χριστιανοὶς τὰ τοιαῦτα εἶθι τε καὶ νομοθετήματα τῶν προπεωδεσάτων (92) ἐστί· καὶ οἷα ὑπ' οὐδενὸς ἂν ἄλλου ζηλωθέντα τῶν ἡμῖν ἔπασθαι βουλομένων· ἐπειδὴ μὴ ἀνθρωπίναις ἐπινοίαις (93) μᾶλλον ἢ θεῖα δυνάμει καὶ χρόνου βεβαίωτη τὰ τοιαῦτα (94) νενίκηκεν.

non magis humanis ingeniis atque inventionibus, ademptæ sunt

ΠΓ'. Οὐδὲν δὲ οἷον καὶ τὴν θαυμασίαν (95) αὐτῶν ταύτην ἀνάπασιν (96) ἢ μεταπασιν ὡς ἐπὶ σκηρῆς θεωρῆσαι καὶ καταμαθεῖν (97), τίς μὲν ἂν ἦν (98) ὁ τῆς διδασκαλίας τρόπος αὐτοῖς, τί δὲ τὸ πέραν τῶν συνελύσεων· ἴν', ὃ φησι Πλάτων περὶ τῆς ἐν λόγῳ πόλεως, ὤωμεν κινουμένην (99) αὐτῶν τὴν ἐπινοίαν. Εἰς δύο γὰρ ταῦτα διηρημένης πάσης φιλοσοφίας, θεωρίαν τε λέγω καὶ πράξιν· καὶ τῆς μὲν ὑψηλοτέρας οὐσίας, δυστεκμάρτου δὲ· τῆς δὲ ταπεινοτέρας (1), χρησιμωτέρας δὲ· ἡμῖν μὲν ἀμφοτέρω δι' ἀλλήλων εὐδοκίμει· καὶ γὰρ θεωρίαν συνέκδημον πρὸς τὰ ἐκείθεν (2) ποιούμεθα, καὶ πράξιν θεωρίας

(87) Ἐκείνου τε. Sic plerique codices. Deest et in edit.

(88) Μιμῆσθαι. Pass. aliique nonnulli, σχηματίζεσθαι. Locus difficilis, inquit Montacutius, qui nec Eliæ nec Billii probat interpretationem. Verum fallitur Montacutius, dum putat Gregorium allusisse ad Historiam, de qua Nyssenius in *Vita Moysis* de simiis regis Ægyptiorum. Historia namque de qua hic agitur, ea est de qua Nyssenius, non in *Vita Moysis*, sed in tractatu *De nomine et professione Christiana ad Harmonium*, t. III, p. 268 et 269, ubi non de simiis regis Ægyptiorum, sed de simia circulatoris cuiusdam et prestigiatoris Alexandrini. « Is circulator, » ut narrat Nyssenius, « exercuerat ac docuerat simiam, ut agilitate quadam in formam et habitum saltatricis sese componeret, eique saltatricis apposerat personam, ac vestem circumdederat exercitio convenientem.... simia ad numerum sese flectebat et contorquebat, ac per omnia quæ et faciebat et facere videbatur, naturam occultabat. Cum autem capti essent rei novitate spectatores, quidam cæteris astutior, simiam esse simiam ludo quodam ostendit. Acclamantibus enim cunctis et applaudentibus agilitati simiæ, ad cantum et modulationem apte se moventis et circumagentis, projecit in orchestra e bellariis ea quæ talium bestiarum ingluvium attrahunt atque invitant; illa vero nihil concitata, ut vidit ante chorum dispersa amygdala, oblita saltationis accurrit ad ea, et manuum palmis collegit; personam, ne impediendo esset, ori detraxit.... atque ita pro laudibus et admiratione risum abunde movit spectatoribus.» Hæc est narrata a Nysseno historia, quam haud dubie oratoris nostri verba spectant; quæ idcirco sic vertenda, aut sic verti posse existimem: « Liquido enim patuisset, propositis vafre quibusdam illecebris... Nam

A prodierit, constituere neque, num id nobis lucro atque utilitati deputandum sit, quippe qui, et illo et illius sceleribus citius defuncti simus; an contra illi, qui non ultra cogitationis somnium processerit. Liquido enim patuisset quinam hominum motus, et quænam simiarum imitationes sint. Nam hæc quoque humana quædam, illecebris vafre propositis, imitari dicuntur; verum per hæc quoque ipsa produntur, quod solertiam nostram imitatione assequi non possint. Neque enim magis equa Thessala, et mulier Lacæna, et viri Arethusæ æquam hibentes, hoc est, Siculi, ut fert editum de ipsis oraculum, principem inter eos, qui ejusdem generis sunt, laudem obtinent, quam hujusmodi ritus et sanctiones Christianis aptissime congruunt: talesque sunt, ut nullus eorum qui vestigiis nostris insistere cupiunt, eas æmulari possit: quandoquidem quam vi divina temporisque firmitate vigorem

XXIII. Nec vero quidquam commodius fuerit, quam admirandam hanc eorum fictionem, vel potius transfictionem, tanquam in scena spectare, atque cognoscere, tum quæ ipsorum in docendo ratio, tum quis conventuum finis esset: ut, quod de civitate illa in verbis sita Plato inquit, **140** præditum eorum consilium aspiciamus. Nam cum tota philosophia in duas partes, hoc est, in contemplationem et actionem, divisa sit; quarum altera ut sublimior, ita difficilior; altera humilior quidem atque abjectior, cæterum fructuosior; apud nos utraque alterius ope atque adjumento floret. Ut

C hæc quoque (simiæ) humanas quasdam actiones et motus æmulari dicuntur; verum per hæc, illis nimirum captæ, produntur.

(89) Ἐξικέσθαι. Colb. 3, et Pass. ἐξικνεσθαι.

(90) Ἴππος Θεσσαλική, etc. Sensus est: quemadmodum equa Thessala cæteris omnibus antecellit, et mulier Lacæna omnibus aliis mulieribus, et viri Siculi omnibus viris; ita Christiani, in religiosis ritibus et sanctionibus, mortales omnes antecellunt, nec eos imitari possibile est.

(91) Ἐκκριτον. Pass. ἔκκριτον. Sav. ἐξαιρετον.

(92) Προπεωδεσάτων. In Reg. hm, et Mont. γρ. προπεωδεστέρων.

(93) Ἐπινοίαις. In Bill. et Montac. γρ. ἐννοίαις.

(94) Τοιαῦτα. Reg. hm, in textu; Billius et Montac. in ora, ταῦτα.

(95) Θαυμασίαν. Colb. k, θαυμαστήν.

(96) Ἀνάπασιν. « Reformationem: » μεταπασιν, « transformationem, æmulam alieni ritus ac Christiani fictionem.»

(97) Ἐπὶ σκηρῆς, etc. « Socrates, » apud Platonem in *Tim.*, « post fundatam instructamque legibus civitatem, cupere se ait eam motu incitatum videre, » hoc est, « juxta legum suarum præscriptum regi ac gubernari.» Eodem modo Gregorius ait se optare, ut illa Christianorum rituum imitatio a Juliano excogitata, in opus tandem prodeat, quo magis ridicula appareat.

(98) Τίς μὲν ἂν ἦν. Colb. Ald. Herv. τίς μὲν ἂν ὁ τῆς.

(99) Κινουμένην. Mont. γρ. ἐνεργούσαν. Alii, ἐνεργουμένην.

(1) Ταπεινοτέρας. Pass. addit, μὲν.

(2) Πρὸς τὰ ἐκείθεν. Bill. « ad cælestium rerum studium conitum.»

enim contemplationem ascensus ad cœlestia comitem asciscimus, ita vicissim actio nobis ad contemplationem gradus ac velut scala est. Neque enim fieri potest, ut sapientiæ compotes sint, qui sapienter non vixerint. Apud illos autem, haud scio utra res magis ridicula atque infirma videbitur; ut qui a divino afflatu coagmentationis et constitutionis suæ robur haudquaquam habeant, radicibus illis non absimiles, quæ, quod stabili loco minime fixæ sint, undis feruntur. Ergo in beatam eorum jaciamus, ut cum ipsis ludentibus, et fabulantibus, quemadmodum in plerisque scenicis ludis fieri solet, nos quoque paulum ludamus: atque ad illud *flentibus flere* ⁵³ admonemur, hoc quoque adjungatur, ut cum nugantibus nugari sustineamus. Nam et poetæ risum in lacrymis persæpe agnoscunt.

CXIV. Sit igitur apte paratum theatrum: nam quo B alio nomine templum suum vocari jusserint, nescio: præcones clament; populus confluat, præsideant, vel qui ætate, et canitie, ac vitæ integritate præstant, vel qui generis splendore ac gloria conspicui sunt, eaque sapientia quæ terrenis nectatur, et quæ jucunditatis plus habeat quam vera pietas. Id enim eorum arbitrio permittemus. Quid deinde agent? Ipsi præsidēs suos et antistites describant. Purpura eos ornabit, et vittæ, et floridæ ac pulchræ coronæ: quandoquidem plerisque in rebus gravitatem et majestatem ab ipsis affectari comperi, idque eos studere, ut supra privatos ac plebeios emineant: tanquam videlicet id quod commune atque humile est, facile in contemptum veniat: quod autem elatum et tumidum, atque assecutu difficile, auctoritatem afferat. An hic quoque ad nos usque se demittent, ac sublimitatem, non magis in gestu ac specie, quam in moribus sibi convenire, nostri instar, existimabunt? **141** Nos enim externam quidem speciem, ac velut picturam, parum admodum curamus: in interno autem homine multo plus operæ studiiue ponimus, idque potissimum studemus, ut spectatorem ad ea quæ animo cer-

CXV. Atque hæc ad hunc modum se habeant.

⁵³ Rom. xii, 15.

(3) Ἀναστραφέοντας. Reg. b, Colb. k, ἀναστρέφοντας.

(4) Τὸ δυνατόν. Combef. « sui cœtus robur. »

(5) Βάλλωμεν εἰς τὴν μακαρίαν αὐτῶν. Ita plerique codices. Editi. βάλλωμεν. Pass. Καὶ δὲ καὶ εἰσβάλλωμεν, et post αὐτῶν addit, Ἐκκλησίαν. Quæ vox glossema est, quod in textum irrepsit. Cæterum parœmia hæc est ex Aristophane in *Equitibus*: Βάλλ' ἐς μακαρίαν, « aufer te in beatam, » id est, « in beatitudinem. » Hic sermo per antiphrasim, juxta Eliam, est a Gregorio usurpatus, ita ut « beatitudinis » nomine, veram « miseriam » intelligat; « atque idem est, » ut cum Billio loquar, « ac si diceret: foedissimam illorum religionem examinemus et insectemur, quam tamen pro beata et veneranda habent. »

(6) Συμπαίξωμεν. Ita Pass. alii que omnes. Editi. συμπαίζωμεν.

(7) Ποιητάι. Pass. addit, πολλάκις, « sæpe. »

(8) Θέατρον εὐτρεπέες. « Aptè paratum sit theatrum. » Sic Pass. cæterique codices. Editi, εὐτρε-

πέσασιν· οὐδὲ γὰρ οἶόν τε εἶναι σοφίας μετέχειν μὴ σοφῶς ἀναστραφέοντας (3). τοῖς δὲ οὐκ οἶδ' ὀπότερον δόξει γελοιότερόν τε καὶ ἀσθενέστερον, οὐκ ἔχουσι ἐκ θείας ἐπιπνεύσεως τὸ δυνατόν (4) τοῦ συστήματος, ὡσπερ τῶν ριζῶν, αἱ καθ' ὕδατος ἐχούνται, πῆξιν οὐκ ἔχουσαι. Καὶ δὴ βάλλωμεν εἰς τὴν μακαρίαν αὐτῶν (5), ἐν ὀλίγα καὶ αὐτοὶ παίζουσιν αὐτοῖς καὶ μυθολογοῦσιν, ὡσπερ ἐν πολλοῖς τῶν δραμάτων, συμπαίξωμεν (6)· καὶ προστεθεῖ τῷ χαίρειν μετὰ χαϊρόντων, καὶ κλαλοῦσι συνδακρύειν, τὸ καὶ ληραίνουσι συλληρεῖν ἀνέχεσθαι· καὶ γέλωτα ἐν δακρύοις ποιηταὶ (7) γινώσκουσιν.

Scripturæ, quo cum *gaudentibus gaudere, et cum*

PIA'. Ἔστω τὸ θέατρον εὐτρεπέες (8)· ἢ οὐκ οἶδ' ὅ τι καὶ καλεῖν τὸν οἶκον αὐτῶν κελεύουσιν (9)· οἱ κήρυκες βοάτωσαν· ὁ λαὸς συνίτω· τὴν προεδρίαν ἐχέτωσαν εἴτε οἱ πολιτῶν, καὶ χρόνῳ, καὶ τῷ τῆς πολιτείας ἐξειλεγμένῳ προέχοντες, εἴτε οἱ γένει καὶ δόξῃ περιβλεπτοῖ, καὶ σοφίᾳ τῇ κάτω πλεκομένη (10), καὶ πλεῖον ἐχούση τὸ τερπνὸν τῆς ἀληθοῦς (11) εὐσεβείας· τοῦτο γὰρ ἐπ' αὐτοῖς ποιησόμεθα (12). Τί ποιήσουσι τὰ ἐξῆς; Αὐτοὶ τοὺς ἑαυτῶν προέδρους γραψάτωσαν. Ἀλουργίς αὐτοὺς κοσμήσει, καὶ ταινία, καὶ στεφάνων ἄνθος καὶ κάλλος· ἐπειδὴ πολλοῦ τὸ σεμνὸν ἔγνων αὐτοῖς σπουδαζόμενον, καὶ τὸ ὑπεράνω τοῦ ἰδιώτου· ὡς τοῦ μὲν κοινοῦ καὶ πεζοῦ τὸ εὐκαταφρόνητον ἔχοντος, τοῦ δὲ ὑπερόγκου καὶ δυσεφίχτου τὸ ἀξιώπιστον. Ἡ κἀνταῦθα μέχρις ἡμῶν καταθῆσονται, μὴ τὸ ἐν τοῖς σχήμασιν ὑψηλὸν (13) μᾶλλον ἢ τὸ ἐν τῷ τρόπῳ πρέπειν αὐτοῖς, ὡσπερ ἡμεῖς, νομίζοντες; Ἡμεῖς γὰρ τοῦ μὲν φαινομένου καὶ γραφομένου (14) βραχύς ὁ λόγος· ἢ πλείων δὲ πραγματεία περὶ τὸν ἐντὸς ἀνθρώπων, καὶ μεθέλκειν τὸν θεατὴν (15) ἐπὶ τὸ νοοῦμενον, ᾧ καὶ μᾶλλον τοὺς πολλοὺς ἐκπαιδεύομεν.

PIE'. Ταῦτα μὲν δὴ ταύτη· τί δὲ τὸ ἐντεῦθεν; Παρ-

πέες, « speciosum, decore eximium. »

(9) Κελεύουσιν. Ita quatuor Regg. Or. 1, Ald. et Herv. In edit. Paris. κελεύουσιν.

(10) Σοφία τῇ κάτω πλεκομένη. Bill. « humi contexta sapientia. » Reg. q, et Pass. πλεονεκτωμένη, « superiori, præstantiori sapientia. »

(11) Τῆς ἀληθοῦς. Plerique codices, τῆς εὐσεβείας, « pietatis, » quod magis probat Comb.

(12) Ποιησόμεθα. Addunt Pass. alii que nonnulli: Τί φήσουσι τὰ ἐξῆς; « quid postea dicent? »

(13) Μὴ τὸ ἐν τοῖς σχήμασιν ὑψηλόν, etc. Melius in Elia Billius: « Magis sibi morum ac vitæ, quam externam et in specie duntaxat ac fuco positam sublimitatem judicantes. »

(14) Τοῦ μὲν φαινομένου καὶ γραφομένου. Combef. « Parum curamus quod oculis subjectum est ac litteris deformatum; » id est, quod videtur, et in cortice est litteræ, cui opponitur, τὸ νοοῦμενον, « quod mente intelligitur. » Nihil hic de pictura.

(15) Τὸν θεατὴν. Reg. q, Colb. 3, et Pass. τὸν ἀκροατὴν, « auditorem. »

ἔξεις (16) αὐτοῖς ὑποφῆτας δηλαδὴ θεοφόρων λογίων, ὡς ἂν αὐτοὶ φαίητε (17), καὶ βίβλους ἀνελέξεις θεολογικάς τε καὶ ἠθικάς. Τίνας ταύτας, εἰπέ μοι, καὶ τίνων; Καλὸν προσάδεσθαι τὴν Ἡσιόδου *Theogoniam* αὐτοῖς καὶ τοὺς ἐκεῖ πολέμους καὶ κλύουσι, τοὺς Τιτᾶνας, τοὺς Γίγαντας, μετὰ τῶν φοβερῶν ὀνομάτων τε καὶ πραγμάτων; Κότος (18), Βριάρεως, Γύγης, Ἐγκέλαδος, οἱ δρακοντόποδες ὕμῶν, οἱ κεραυνοφόροι θεοὶ, αἱ τούτοις ἐπαφιέμεναι νῆσοι, βέλη τε ὁμοῦ καὶ τάφοι τοῖς ἀπαντήσασιν· τὰ πικρὰ τούτων γεννήματα καὶ προβλήματα, Ὑδραὶ, Χίμαιραι, Κέρβεροι, Γοργόνες (19), φιλοτιμία παντὸς κακοῦ. Ταῦτα ἔστω τῶν Ἡσιόδου καλῶν ταῖς ἀκοαῖς προτιθέμενα. Ὀρφεὺς παρίτω μετὰ τῆς κιθάρας καὶ τῆς πάντα ἐλκούσης ψῆδης, ἐπιθρεμέτω Διὶ τὰ μεγάλα καὶ ὑπερφυῆ τῆς θεολογίας ῥήματα καὶ νοήματα.

Ζεῦ κύδιστε, μέγιστε θεῶν, εἰλυμένε (20) κόπρω,

ᾧσα τε μηλείη (21), ᾧσα τε Ἰππων, ᾧσα τε ἡμιόνων, ἔντεῦθεν, οἶμαι (22), δεῖχθῆ τὸ ζωογόνον τοῦ θεοῦ καὶ φερέσβιον· οὐ γὰρ ἄλλως οἶόν τε ἦν· καὶ μηδὲ τῆς ἄλλης φείδεσθαι (23) μεγαληγορίας.

Ὡς εἰποῦσα θεὰ, δαιούσις ἀνεσύριμο μήρουσ,

ἵνα τελέσῃ τοὺς ἐραστάς, ἃ καὶ νῦν ἔτι τελεῖ (24) τοῖς σχήμασιν. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Φάνης τε καὶ ὁ Ἥρικαπαῖος, καὶ ὁ πάντας καταπίνων τοὺς ἄλλους, εἶτ' ἀναδιδούς θεοὺς, ἵνα γένηται πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Ταῦτα ἐπεισχυκλείσθω τοῖς θαυμαστοῖς τῆς θεολογίας ἀκροαταῖς, εἶτ' ἐπινοείσθω τούτοις ἀλληγορήματα καὶ τερατεύματα· καὶ τῶν προκειμένων ἐκπίπτων ὁ λόγος εἰς βάραθρα χωρεῖτω, καὶ κρημνοῦς θεωρίας οὐκ ἔχουσι τὸ στάσιμον.

PIΓ'. Ὀμηρον δὲ ποῦ θήσεις, τὸν μέγαν τῶν θεῶν σου (25) κωμωδιογράφον, εἴ τ' οὖν τραγωδοποιὸν (26); Ἀμφότερα γὰρ εὐρήσεις ἐν τοῖς θαυμαστοῖς αὐτοῦ ποιήμασι· τὰ μὲν συμφορᾶς, τὰ δὲ γέλωτος ἔξια. Καὶ γὰρ ὄντως οὐ μικρὰς τῆς φροντίδος ἐκεῖνο ἴδεις, πῶς μὲν Ἄκεανὸς Τηθύϊ καταλλαγήσεται δι' Ἥρας πορνικῶς κοσμουμένης· ἐπειδὴ κίνδυνος τῷ παντὶ χρόνον εἰνὰ σωφρονούντων αὐτῶν· εἶτ' οὖν τὴν ξηρὰν φύσιν καὶ τὴν ὑγρὰν καταλλάττεσθαι δεοί, μὴ τῷ πλεονασμῷ τοῦ ἐτέρου τὸ πᾶν συγγεθῆ (27)· εἶτε τι ἄλλο τούτων (28) ἐπινοεῖς ἀτοπώτερον. Τίς δὲ ἡ θαυμασία μίξις τοῦ νεφεληγερέτου (29) καὶ τῆς σεμνῆς Ἥρας, ἠνίκα ἀσχημονεῖν αὐτὸν ἀναπειθεῖ μεσοῦσης ἡμέρας,

(16) Παρέξεις. Reg. q, Pass. παράξεις.

(17) Ὡς ἂν αὐτοὶ φαίητε. Hæc in uno Reg. q, reperimus.

(18) Κότος. Alii, Κόττος.

(19) Γοργόνες. Reg. hu., Γοργόναί.

(20) Εἰλυμένε. Reg. hm, et alii, ἰλυμένε. Edit. εἰλυμένε. Cæterum hic versus et sequens, ὡς εἰποῦσα, etc. non reperiuntur in editis Orphei carminibus.

(21) Μηλείη. Tres Reg. et Colb. κ, μηλίη.

(22) Οἶμαι. Deest in Pass.

(23) Φείδεσθαι. Tres Reg. Or. 1, et Montac.

Quid postea? Præbebis ipsis scilicet divinorum, ut ipsi dicere soletis, oraculorum interpretes; ac libros, tum theologicos, tum morales evolves et explicabis. Quosnam tandem hos, dic, quæso, et quorum? Præclarum erit Hesiodi Theogoniam ipsis accini, et bella illic descripta, et tumultus, Titans, Gigantes, nominibus simul ac rebus horrendos? Proferentur Cotus, Briareus, Gyges, Enceladus, angipedes vestri, diique fulmen gestantes, et insulæ in eos injectæ, quæ tela simul et sepulcra illis ad prælium occurrentibus exstiterunt: tum acerbi atque immanes eorum foetus ac soboles, Hydræ, Chimæra, Cerberi, Gorgones, omnis denique mali colluvies. Hæc sint egregia illa, quæ auditoribus ex Hesiodo proponuntur. Orpheus jam cum cithara, et cantu omnia trahente prodeat, Jovique magna illa et eximia theologiæ verba et cogitata infremat:

Jupiter augustissime, deorum maxime qui te volvis in fimo,

tum ovium, tum equorum, tum mulorum, ut videret hinc vitalis et secunda dei vis declaretur; neque enim aliter poterat; quin nec alii quidem hujusmodi grandiloquentiæ parcere:

Ubi dea locuta est, utramque coxam detexit,

ut amasios suos initiaret, quæ quidem nunc quoque adhuc per signa et gestus celebrantur. Ad hæc omnia Phanes accedat, et Ericapæus, et qui omnes alios deos devorat, ac postea egerit, ut deorum atque hominum pater efficiatur. Hæc eximiis et admirandis divinitatis auditoribus inculcentur, posteaque bis allegoriæ ac portentosæ interpretationes excogitentur; atque a propositis rebus aberrans oratio, in prærupta contemplationis, quæ nihil stabile ac solidum habeat, feratur.

CXVI. At vero Homerum quo tandem loco ponès, magnum, inquam, illum deorum 142 tuorum comœdiarum dicam an tragœdiarum scriptorem? Utrumque enim in mirificis illius versibus reperies, alia nempe tristia et calamitosa, alia risu digna. Neque enim profecto levis illud curæ est videre quemadmodum Oceanus, Junonis meretricio more cultæ instructæque opera, in gratiam cum Thetide rediturus sit: quandoquidem rerum universitati periculum imminerebat, si ipsi aliquantisper a rebus veneris abstinerent: sive his verbis hoc intelligas, naturam siccam cum humida in concordiam reduci oportere, ne alterutrius redundantia mundus per-

φείδεσθε. Schol. φείδεσθε οἱ Ἕλληνες ὕμεις.

(24) Ἐτι τελεῖ. Reg. hm. Bill. Elias ἔτι τελεῖται. Tres Reg. Pass. καὶ νῦν ἐπιτελεῖ. Sav. Ald. ἐπιτελεῖται.

(25) Τῶν θεῶν σου. Billius: « Divinarum. »

(26) Τραγωδοποιόν. Duo Regg. τραγωδιοποιόν.

(27) Συγγεθῆ. Ita Regg. omnes, Or. 1; Pass., etc. Mont. vero, Par. et Sav. συγγυθῆ.

(28) Τούτων. Sic plerique codices. Pauci cum editis τοούτων.

(29) Τοῦ νεφεληγερέτου. « Nubium congregatoris, » nempe, « Jovis. »

turbetur : sive aliud quiddam his absurdius excogites. Jam , quis admirandus Jovis illius , ac venerandæ Junonis congressus , cum hoc ipsa ei persuadet , ut medio ipso die obscenæ rei daret operam , utcumque poetæ carminibus suis ipsi blandiantur , lotum roscidum substernentes , et crocum atque hyacinthum e terra producentes ? Unde hæc , et quæ horum est ratio ? Quo etiam pacto vestra Juno , illa magni Jovis soror et conjux , illa ulnarum candore , roseisque digitis insignis , nunc in æthere et nubibus pendet , ferreisque incudibus deprimitur , aureisque manicis vincitur , adeo ut ne diis quidem veniam ei a Jove impetrare contententibus , periculi expers hujusmodi humanitas esset : nunc autem universum amorum cestum assumit , lascivoque ornatu Jovem ita allicit , ut ipse quoque omnes suos omnium feminarum amores hoc uno multis partibus inferiores esse consiteatur ? Quis præterea hic metus , ne diis pro Lacæno scorto incitatis , cæloque intonante , terræ quidem sedes rumpatur , mare autem invertatur , et Orci regia patefiat , atque ea , quæ diuturno tempore oblecta fuerant , in aperium veniant ? Quis porro ille nigrorum superciliorum nutus , et divinorum crinium commotio olympum totum concutens ? Quis etiam Mars ille vulneratus , aut æneo carcere conclusus ? ille , inquam , aureæ Veneris illepidus amator , adulterque minime circumspectus , atque a loripede Vulcano correptus et constrictus , deorumque theatrum ob turpitudinem suam et obscenitatem colligens , exiguoque pretio dimissus ?

CXVII. Cum hæc omnia , atque his plura , ita scite et varie composita atque prorsus inusitata se habeant , quis apud vos **143** ita magnus et sublimis est , ac vere Jovi consilio par , ut , supra nubes elatæ contemplationis , mentisque nostræ captum et modulum superantis rationibus , ea honesta et decora reddere possit ? Et quidem , si hæc vera sunt , non erubescant illi , sed potius glorientur , aut ea turpitudine carere probent . Quid enim necesse est eos ad fabulam , tanquam ad turpitudinis integumentum perfugere ? Neque enim præfidentium , sed metuentium ac terga vertentium est fabula . Si autem falsa , primum nudos theologos nobis ostendant , ut cum his disputationem ineamus . Deinde dicant , annon stultum sit , quibus ut fictis et fabulosis erubescunt , iisdem , ut firmis , sese jactare ; et quæ multitudini obscura atque incognita esse potuissent , non enim omnium est eruditio , hæc , tum per signenta , tum

A κᾶν οἱ ποιηταὶ μετὰ τῶν μέτρων αὐτῶν κολακεύωσι , λωτῶν ὑποστρωπώνοντες ἐρσήντα , καὶ κρόκον ἀναφύοντες ἐκ τῆς γῆς καὶ ὑάκινθον ; Πόθεν ταῦτα , καὶ τίς τούτων ὁ λόγος ; Πῶς δὲ ἡ αὐτῆ καθ' ἑμᾶς Ἥρα , ἡ τοῦ (30) μεγάλου Διὸς ἀδελφὴ καὶ ὁμόζυγος , νῦν μὲν ἐν αἰθέρι καὶ νεφέλαις κρεμαμένη , καὶ σιδηροῖς ἀκμοσὶ καθελκομένη , καὶ χρυσαῖς τιμωμένη χειροπέδαις , ἡ λευκώλενός τε καὶ ῥοδοδάκτυλος , ὡς μὴδὲ τοῖς παραιτεῖσθαι βουλομένοις τῶν θεῶν ἀκίνδυνον εἶναι τὴν φιλανθρωπίαν · νῦν δὲ ὄλον τὸν τῶν ἐρώτων κεστὸν ἐφ' ἑαυτὴν (31) ἔλκουσα διὰ τῶν πρὸς τὸν Δία καλλωπισμάτων , ὡς καὶ πάντας ὁμολογεῖσθαι αὐτῶ τοῖς ἐπὶ πάσαις ἔρωτας ἐνδὸς τούτου παραπολὺ (32) λειπομένους ; Τίς δὲ ὁ φόβος , μὴ τῶν θεῶν κινουμένων ὑπὲρ τῆς Λακαίνης μοιχάδος (33) , καὶ οὐρανοῦ σαλπίζοντος (34) , ἀναβράγῃ μὲν γῆς ἔδρα , μεθαρμοσθῆ δὲ θάλασσα , δημοσιευθῆ δὲ ἄδου βασιλεία , καὶ εἰς τοῦφανὲς ἔλθῃ τὰ τῶ μακρῶ χρόνῳ κεκαλυμμένα (35) ; Τίς δὲ ἡ τῶν κυανέων ὀφρύων ἐπίνευσις , καὶ ἡ τῶν ἀμβροσίων τριχῶν συγκίνησις , ὄλον Ὀλυμπον κατασειοῦσα (36) ; Τίς δὲ ὁ τιτρωσκόμενος Ἄρης , ἡ χαλκῶ κεράμῳ κατακλειόμενος ; ὁ τῆς χρυσῆς Ἄφροδίτης ἀφυῆς ἐραστής , καὶ μοιχὸς ἀπερίσκεπτος καὶ τῶ Ἀμφιγυήντι (37) κρατούμενος , καὶ θέατρον τῶν θεῶν ἐφ' ἑαυτῶ συλλέγων ἀσχημονοῦντι , καὶ μικροῖς χρήμασιν ἀφιέμενος ;

B suam et obscenitatem colligens , atque a loripede Vulcano correptus et constrictus , deorumque theatrum ob turpitudinem suam et obscenitatem colligens , exiguoque pretio dimissus ?

PIZ'. Ταῦτα πάντα καὶ πλεω τούτων οὕτω σοφῶς καὶ πολυτρόπως συγκείμενα , καὶ παντάπασιν ἔξω τῶν νομομισμένων , τίς οὕτως (38) ἡμῖν ὑψηλός τε καὶ μέγας , καὶ ὄντως Διὶ μῆτιν ἀτάλαντος , ὡς εἰς τὸ εὐπρεπὲς ἀγαγεῖν (39) λόγοις θεωρίας ὑπερνεφούς , καὶ ὑπὲρ τὰ ἡμέτερα μέτρα τῆς καταλήψεω ; (40) ; Καίτοι ταῦτα εἰ μὲν ἀληθῆ , μήτ' αἰσχυνέσθωσαν , καὶ φιλοτιμείσθωσαν , ἢ , ὅτι μὴ αἰσχρὰ , πεπιθέτωσαν καὶ τί δεῖ καταφεύγειν αὐτοὺς ἐπὶ τὸν μῦθον , ὡς τῆς αἰσχύνης (41) συγκάλυμμα ; οὐ γὰρ θαρβρόντων , ἀλλ' ὑποχωρούντων ὁ μῦθος (42) · εἰ δὲ ψευδῆ , πρῶτον μὲν ἐπιδεικνύτωσαν ἡμῖν τοὺς γυμνοὺς θεολόγους , ἵν' ἢ πρὸς ἐκεῖνους ἡμῖν ὁ λόγος · Ἐπειτα λεγέτωσαν πῶς οὐκ εὐθρες , οἷς ὡς μυθικοῖς αἰσχύνονται (43) , τούτοις ὡς ἰσχυροῖς καλλωπιζέσθαι · καὶ ἅ τοὺς πολλοὺς λαμβάνειν δυνατὸν ἦν , οὐ γὰρ πάντων ἡ παιδείσις , ταῦτα δημοσιεύειν ταῖς ἀπάντων ὕψεσιν ἐν πλάσμασι (44) τε καὶ σχήμασι , καὶ τὸ δεινότατον , μεθ'

(50) Ἥρα ἡ τοῦ. Sic Mont. Bill. Pass. et cæteri mss. Deest ἡ in Par. edit.

(31) Ἐφ' ἑαυτὴν. Herv. ἐφ' ἑαυτῆς.

(32) Παραπολὺ. Merique codices , παρὰ πολὺ.

(33) Ἰπὲρ τῆς Λακαίνης μοιχάδος. « Pro Lacæno scorto. » De Argivæ Helenæ raptu hic sermo est.

(34) Σαλπίζοντος. « Quasi tuba signum dante. »

(35) Κεκαλυμμένα. Reg. I. συγκεκαλυμμένα.

(36) Κατασειοῦσα. Pass. κατασειοῦσα.

(37) Ἀμφιγυήντι. Pass. ἀμφιγυή. Reg. bm , ἀμφιγυή. Alii , ἀμφιγυέι , ἀμφιγυί , ἀμφιγυή.

(38) Τίς οὕτως. Reg. bm , τίς οὕτος.

(39) Εἰς τὸ εὐπρεπὲς ἀγαγεῖν. « Ut ea ad honesti ac decori speciem trahere possit. »

(40) Μέτρα τῆς καταλήψεως. Pass. καταλήψεως μέτρον.

(41) Αἰσχύνης. Reg. hu, duo Colb. et Pass. ἀσχημοσύνης.

(42) Ὁ μῦθος. Pass. ἔστιν ὁ μῦθος. Colb. k, ὁ μῦθος ἔστιν. In alijs omittitur , ἔστιν , vel scribitur ante , aut post , ὁ μῦθος.

(43) Αἰσχύνονται Ita melioris notæ codices. Edit. αἰσχύνονται.

(44) Πλάσμασι , etc. Comb. vertit : « per vultura et ceremonias et gesticulationes. »

δους τῆς εἰς χρήματα ζημίας, ἐν τε ναοῖς καὶ βωμοῖς, καὶ ἰδρύμασι (45), καὶ ἀναθήμασι, καὶ θυσίαις πολυταλάνοις, καὶ ἀζημίως (46) ἐνὸν εὐσεβεῖν, ἀσεβεῖν αἰρεῖσθαι μετὰ ζημίας;

PIH. Εἰ δὲ ταῦτα μὲν ποιητῶν εἶναι φήσουσι πλάσματα καὶ ληρήματα, δύο τούτοις προσχωμένων εἰς τὸ τερπνὸν τῆς ποιήσεως, μέτρῳ καὶ μύθῳ, καὶ οἷον καταγλυκαιόντων τούτοις τὴν ἀκοήν, αὐτοῖς δὲ ἀπορρήτοτερον εἶναι καὶ βαθυτέρον τὸν ἐναποκειμένον τούτοις νοῦν, καὶ διαβατὸν ὀλίγοις τῶν σοφωτέρων, σκοπεῖτε, ὡς ἀπλῶς καὶ δικαίως περὶ τούτων ἐγὼ διαλέξομαι. Πρῶτον μὲν πῶς ἐπαινοῦσι τοὺς ὦν σέβουσιν ὕβριστὰς (47), καὶ μικροῦ τῶν ἰσοθέων ἀξιοῦσι τιμῶν, οἷς τὸ μὴ δοῦναι δίκην τῆς ἀσεβείας κέρδος αὐταρχεῖς ἦν; Εἰ γὰρ τοῖς εἰς ἓνα (48) θεὸν αὐτῶν καὶ ἰδίᾳ καὶ μικρὰ (49) βλασφημήσασι θάνατος ἢ ζημία (50) παρὰ τῶν νόμων, τί πάσχειν ἔδει τοὺς πᾶσιν ὁμοῦ καὶ δημοσίᾳ, καὶ ἐπὶ τοῖς αἰσχίστοις ἐπαφιέντας τὴν ποίησιν, καὶ μακρῶ χρόνῳ παραδόντας τὴν κωμῳδίαν; Ἐπειτα καὶ τοῦτο λογίζεσθαι ἀξιόεισι καὶ παρ' ἡμῶν κατ' ἐπιχρυψίν λόγοι τινὲς, οὐκ ἀρνήσομαι, ἀλλὰ τίς ὁ τρόπος (51) αὐτῶν τῆς διπλόης, καὶ τίς ἡ δύναμις; Οὐτε τὸ φαινόμενον ἀπρεπές, καὶ τὸ κρυπτόμενον θαυμάσιον (52) καὶ ὑπέρλαμπρον τοῖς εἰς τὸ βάθος εἰσαγομένοις, καὶ ὡσπερ τι σῶμα καλὸν καὶ ἀπρόσιτον, οὐ φάυλη τῇ ἐσθῆτι περικαλύπτεται· δεῖ γὰρ, ὡς γοῦν ἔμοιγε δοκεῖ, τῶν θείων μηδὲ τὰς ἐνδείξεις (53), καὶ τὰς ἐμφάσεις ἀπρεπεῖς εἶναι καὶ ἀναξίας τῶν δηλουμένων, μηδὲ οἷαις ἂν καὶ (54) ἀνθρώποι λεγομέναις περὶ αὐτῶν συσχεραίνωιεν· ἀλλ' ἢ τὸ κάλλιστον πάντως ἔχειν, ἢ μὴ τὸ ἀσχιστον, ἵνα τὸ μὲν τοὺς σοφωτέρους εὐφραίνῃ, τὸ δὲ μὴ (55) βλάβη τὸς πλείονας.

species inhonestas esse convenit, rebusque significatis indignas, ac denique tales, ut homines quoque ipsi eas de se prædicari permolestè laturi sint; bere, aut certe a summa turpitudine abesse, ut minime labefactent.

PII. Ὑμῖν δὲ οὐτε τὸ νοούμενον ἀξιοπίστον, καὶ τὸ προβεβλημένον ὀλέθριον. Καὶ τίς ἡ σύνεσις διὰ βορβόρου (56) πρὸς πόλιν ἄγειν, ἢ διὰ προβόλων τε καὶ ὑφάλων εἰς ὄρμον ἐπιγεσθαι; Τί γὰρ ἐκ τούτου (57) συμβήσεται; καὶ τί τῶν λόγων τὸ πέρας; Σὺ μὲν ληρήσεις, καὶ ἀλληγορήσεις τὰς σὰς ἀτυχίας ἢ φαντασίας· ὁ δὲ πεισόμενος οὐκ ἔσται· τὸ γὰρ ὀρώμενον πιθανώτερον. Οὐτε οὖν τὸν ἀκροατὴν ὤνησας, καὶ τὸν θεατὴν ἀπόλεσας μετὰ τοῦ φαινομένου

(45) Ἰδρύμασι. Pass. ἰδρύμασι.

(46) Ἀζημίως. Colb. k, ἀζημίως.

(47) Πῶς ἐπαινοῦσι τοὺς ὦν σέβουσιν ὕβριστὰς; Bene Billius in prima edit. « cur numinum suorum conviciatores laudant? » In Paris. prætermissum. ὦν σέβουσιν.

(48) Εἰς ἓνα. Deest εἰς in duobus Regg. Pass. etc.

(49) Ἰδίᾳ καὶ μικρὰ. Hic adverbialiter posita.

(50) Ἡ ζημία. Sic Reg. γ, codex optimæ notæ, quem sequi non dubitamus. In edit. ἡ ζημία.

(51) Τίς ὁ τρόπος. Reg. ν, Colb. k, Sav. Comb.

A per figuras, ob omnium oculos ponere, quodque gravissimum est, non sine maximo pecuniarum detrimento, in templis, aris, statuis, donariis, ac sumptuosissimis sacrificiis, cumque citra rei familiaris dispendium pietatem colere liceat, inipium esse malle cum detrimento?

CXVIII. Quod si dixerint hæc quidem esse figmenta et nugamenta poetarum, qui duo hæc, carmen scilicet et fabulam, ad conciliandam poesi jucunditatem, adhibere, atque iis aurem velut demulcere voluerint; cæterum vero altiore et abstrusiore in iis sensum reconditum esse, atque ejusmodi, ut sapientiorum pauci ad eum penetrare possint: videte quam simpliciter et æque de his rebus disseram. Primum, cur eos qui suis numinibus contumelias inferunt, laudant, divinisque pene honoribus afficiunt, quibus impietatis pœnam non solvente satis amplum lucrum erat? Nam si in eos, qui unum quempiam deorum suorum privatim etiam ac levi maledicto affecerint, vel multa vel capitalis pœna legibus constituta sit, quas tandem eos penecere oportebat, qui in omnes simul et publice, et ob fœdissima flagitia poesis suæ aculeos strinxerunt, atque hanc comœdiam posteris in longum tempus tradiderunt? Tum hoc quoque considerare operæ pretium fuerit: sunt etiam apud nos abditi quidam et allegorici sermones, nec id negavero, verum quænam duplicis eorum sensus est ratio, et quæ vis ac potestas? Nec externa species indecora et inhonestæ est, et quod occultatur, admirandum est, iisque, qui in penetrabilia ipsa inducuntur, mire splendidum, ac pulcherrimi instar cujusdam corporis inaccessi, haud aspernanda veste contegitur. Rerum enim divinarum, mea quidem sententia, ne indicationes quidem ipsas externasque verum aut maximam omnino pulchritudinem partim eruditiores oblectent, partim vulgi animos

CXIX. Apud vos contra, nec quod intelligendum proponitur, fidem meretur, et quod externe oculis objicitur, funestum et exitiosum est. Quæ porro prudentia est per cœnum ad urbem ducere, aut per saxa et scopulos ad stationem contendere? Quid enim ex eo accidet, et quis verborum finis futurus est? Tu quidem nugaberis, tuosque errores aut animi figmenta, sensu allegorico explicabis: qui autem tibi fidem habeat, non erit. Nam quod oculis

τίς ὁ λόγος.

(52) Θαυμάσιον. Reg. f, Colb. k, et Pass. addunt, καὶ ὑψηλόν, « et sublime. »

(53) Ἐνδείξεις. Pass. ἐπιδείξεις.

(54) Ἡ καὶ. Hæc desunt in duobus Regg.

(55) Τὸ δὲ μὴ. Colb. k, τὸ δὲ ἵνα μὴ.

(56) Διὰ βορβόρου, etc. « Per cœnum ad urbem ducere. » Proverbialis locutio commode usurpata adversus eos, qui per obscenas fabulas ad allegoricos sensus ducunt.

(57) Τούτου. Savil. τούτων.

cernitur, majorem ad persuadendum vim habet. A Sicque nullam auditori utilitatem attuleris, et spectatorem perdidideris, qui nimirum ei quod oculis ohtlatis cernit, præbeat assensum. At contemplationis quidem locus apud eos talis est, tamque ab hypothesis remotus, ut prius omnia inter se copulare quis possit, atque ea quæ longo intervallo disjuncta sunt, in unum adducere, quam ut hæc affirmet, fragmenta nimirum et eorum involucra.

CXX. Quid autem dixeris de ea ipsorum disciplina parte, quæ circa mores versatur? Unde, et a quibus rebus ordientes, quibusque rationibus utentes, ad virtutem eos informare, consiliisque suis et præceptis quam optimos efficere poterunt? Verbi gratia: optima res est concordia, optima res pari animorum consensu inter se civitates, et populos, et familias, et singulos homines jungi, legem videlicet ordinemque naturæ sequentes, quæ omnia divisit simul atque constrinxit, ac totam hanc rerum molem, mundum unum ex pluribus rebus effecit. Quibus autem exemplis hoc illi docebunt? An deorum bella narrantes, et dissidia, et rebelliones, malorumque multitudinem, quæ privatim ipsi publiceque, partim aliis inferunt, partim ab aliis perpetiuntur, 145 quibus omnes fere historiarum et poemata plena sunt? Citius profecto ex pacatis bellaces, et ex sapientibus excordes ac dementes, quam contra ex audacibus et stolidis moderatos atque prudentes hujusmodi exemplis reddiderint. Etenim quos, remotis etiam vitiorum illecebris, a malo avertere, atque a deteriori parte ad meliorem traducere difficile est, quis tandem his, ut placidi et moderati sint, persuaserit; cum deos vitiosarum affectionum duces et patronos habeant: ubi vitiosum esse, non modo non turpe, sed honorificum etiam existimatur (utpote deorum aliquem defensorem ac patronum assumens, qui vitiosa hac affectione laboret), atque æris et sacrificiis ornatur, legitimamque libertatem nactum est? Hoc enim omnium indignissimum est, quod, quæ legibus vindicantur, ea illi, ut divina, venerentur: tanta est apud ipsos injustitiæ ubertas et amplitudo.

CXXI. Secundo, honor et reverentia erga parentes ipsis proponatur: illudque, primam ortus causam statim post primam colendam ac venerandam esse: hoc et ratio doceat, et theologia persuadeat. Quidni autem hoc Saturnus persuadeat, Cælo genitalis partes amputans, ne deos gignat, verum hoc

γενόμενον. Ἄλλ' ὁ μὲν θεωρητικὸς τρόπος (58) αὐτοῖς τοιοῦτος, καὶ οὕτω πόρρω τῶν υποθέσεων, ὡς πάντα πρότερον εἶναι συμβαλεῖν (59) ἀλλήλοις, καὶ εἰς ἐν ἀγαγεῖν τὰ μακρῶ κεχωρισμένα, ἢ ταῦτα συνθεῖναι καὶ συναρμόσαι, καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀνδρὸς εἶναι φῆσαι. τὰ μυθολογήματά τε λέγω (60) καὶ τὰ σκεπάσματα.

componat atque conciliet, ejusdemque viri esse

PK'. Τί δ' ἂν εἴποις περὶ τοῦ ἠθικοῦ μέρους αὐτῶν; Πόθεν, καὶ ἐκ τίνων (61) ὁρμώμενοι, καὶ τίσι χρώμενοι λόγοις, πλάττειν αὐτοὺς εἰς ἀρετὴν δυνήσονται, καὶ πλείστου ποιεῖν ἀξίους ταῖς παραινέσεσιν; Ἄριστον ὁμόνοια, καὶ τὸ συμφρονεῖν ἀλλήλοις πόλεις, καὶ δήμους, καὶ οἰκίας, καὶ τοὺς καθ' ἕκαστον, νόμῳ καὶ τάξει φύσεως ἐπομένους, ἢ πάντα διεϊλέ τε καὶ συνέδησε, καὶ τὸ πᾶν τοῦτο κόσμον ἕνα ἐκ πλείονων πεποίηκε. Τίσι τοῦτο διδάξουσιν ὑποδείγματα; Ἄρα τοὺς πολέμους λέγοντες τῶν θεῶν, καὶ τὰς στάσεις, καὶ τὰς ἐπαναστάσεις, καὶ τῶν κακῶν τὸ πλῆθος, ὧν αὐτοὶ τε ἔχουσι, καὶ ἀλλήλοις (62) παρέχουσιν, λέγει τε καὶ δημοσίᾳ, ὧν μικροῦ πᾶσα πεπληρωται συγγραφῆ τε καὶ ποιήσεσιν; Θάττον μὲν ἂν ἐξ εἰρηνικῶν μαχίμους, καὶ παραπλήγας ἀντὶ σοφῶν, ἢ τούναντιον μετρίους καὶ σώφρονας ἀντὶ θρασέων καὶ ἀπαιδεύτων τοῖς τοιοῦτοις ἂν ἐργάσαιτο παραδείγματα. Οὐδ' γὰρ καὶ δίχα τῶν εἰς τὸ χεῖρον ἐλκόντων χαλεπὸν μεταθεῖναι (63) κακίας, καὶ πρὸς τὴν κρείσσω μεταστήσαι μοῖραν ἀπὸ τῆς χείρονος, τοῦτους τίς ἂν πείσειεν ἡμέρους εἶναι καὶ καθεκτοῦς, θεοῖς χρωμένους (64) ὁδηγοῖς τῶν παθῶν καὶ προσταταῖς· ἔνθα τὸ κακὸν εἶναι καὶ τιμίον, ὡς θεῶν τινα προϊστάμενον, οὗ τὸ πάθος ἐστὶ βωμοῖς τε καὶ θυσίαις τιμώμενον, καὶ παρῆρησιαν εἰληφὸς ἔννομον; Τοῦτο γὰρ τὸ δεινότατον, ὅτι ἂ τοῖς νόμοις κολάζεται, ταῦτα ὡς θεῖα σέβεται (65)· τοσαύτη τις ὁμὴν τῆς ἀδικίας ἢ περιουσία.

PKA'. Δεύτερον αὐτοῖς προκείσθω γονέων αἰδῶς καὶ τιμῆ, καὶ τὸ τὴν πρώτην (66) αἰτίαν τοῦ εἶναι σέβειν μετὰ τὴν πρώτην· τοῦτο (67) καὶ λόγος εισηγεῖσθω (68), καὶ θεολογία πειθέτω. Πῶς δὲ οὐ πείσει Κρόνος Οὐρανὸν ἐκτεμῶν, ἢ ἄγονος ἢ θεῶν, καὶ δῶ κύμασιν ἀποτελεῖσαι θεὸν, ἀφροῦ γέννημα·

(58) Τρόπος. Reg. u, Montac. et Savil. τρόπος, D
modus.

(59) Συμβαλεῖν. Colb. k, συμβάλλειν. Mont. γρ. συμβαίνειν. Ita Reg. l in textu.

(60) Μυθολογήματά τε λέγω. Deest, λέγω in Pass. qui innox pro, σκεπάσματα, habet, σκέμματα, « excogitationes. »

(61) Καὶ ἐκ τίνων. Non pauci, καὶ τίνων.

(62) Ἀλλήλοις. « Puto, » ait Billius, ἄλλοις.

(63) Μεταθεῖναι. Reg. hu, Colb. 3, Ald., Hervag. μεταστήσαι.

(64) Θεοῖς χρωμένους, etc. Augustinus lib. ii. c. 7, De civitat. Dei, eadem gentilibus objicit: « Omnes cultores talium deorum, inquit, mox ut eos libido pepulerit ferventi, ut ait Persius, tiucta veneno, ma-

gis intuentur, quid Jupiter fecerit, quam quod docuerit Plato, vel Cato censuerit. » Profert etiam, inter alia, illud Terentiani Chereæ, qui, cum in flagitiosa libidine versaretur, « deos se imitari jactabat. »

(65) Κολάζεται.. σέβεται. Reg. x, Mont. κολάζετε.. σέβετε.

(66) Πρώτην. Mallem, δευτέραν, « secundam. » Mox, μετὰ τὴν πρώτην. Par. ed. addit αἰτίαν, quam vocem delevimus, utpote quæ in nullo codice legitur.

(67) Τοῦτο. Deest in duobus Reg. totidemque Colb.

(68) Ἀγέρας εισηγεῖσθω. Pass. ὁ λόγος ἡγεῖσθω.

καὶ Κρόνῳ Ζεὺς ἐπανιστάμενος, κατὰ μίμησιν τοῦ πατρὸς, ὁ γλυκὺς λίθος καὶ πικρὸς τυραννοκτόνος· αἴτε τι ἄλλο τοιοῦτον αὐτοῖς εἰς τιμὴν τῶν γεννησάμενων αἰ βίβλοι φέρουσι. Τρίτον αὐτοῖς ἔστω χρημάτων ὑπεροψία, καὶ τὸ μὴ πανταχόθεν κερδαίνειν, μηδὲ τοῦ δυστυχεῖν ἀρβὰδῶνα, τὸ κακῶς κτᾶσθαι λαμβάνειν. Πῶς οὖν ὁ Κερδῶς (69) αὐτοῖς σταθίσεται, καὶ τὸ σακέλλιον (70) προσληθήσεται, καὶ ἡ κλεπτικὴ τοῦ θεοῦ δύναμις τιμηθήσεται, καὶ τὸ Ἄρευ (71) χαλκοῦ Φοῖβον μὴ μαντεύεσθαι, μηδὲ εἶναι τι τοῦ ὀβολοῦ τιμιώτερον; Ταῦτα γὰρ αὐτῶν τὰ σεμνὰ καὶ σεβάσματα.

PKB'. Τί ἐτι; Σωφροσύνην διδασκέτιωσαν, ἐγκράτειαν εἰσηγεῖσθωσαν· καὶ ὁ πείθων ἑγγὺς, πάντα γινόμενος διὰ τὰς γυναῖκας, ὁ Ζεὺς, καὶ Φρυξὶ μειρακίσκοις (72) ἀετὸς ἐραστής ὁ φιλιτατος (ἐν ᾧ ὡς ἕδιστα συμποσιάζοιεν οἱ θεοί, τοῖς Διὸς οἰνοχοῦμενοι παιδικόις)· καὶ ταῖς πεντήκοντα θεστοῦ θυγατράσιν ἐναθλεύων Ἡρακλῆς ἐν μιᾷ νυκτὶ ὁ Τριῖσπερος, καὶ τρισκαίδεκατον ἄθλον τοῦτον ἐπιτελέσας, οὐκ οἶδ' ὅπως τοῖς ἄλλοις γε οὐ συναριθμούμενον. Ἐπικοπέτω τὸν θυμὸν Ἄρης (73), μέθην Διόνυσος, μισοξενίαν Ἄρτεμις, ἀπάτην ὁ Λοξίας (74) αὐτῶν χρησμολόγος, γέλωτος ἀμετρίαν ὁ καταχλεύων θεός, τῶν θεῶν λυπούμενον, καὶ ἀραιαῖς ταῖς κνήμας ἐπιβρώννυμενος· γαστριμαργίαν ὁ Ζεὺς ἐπὶ δαίτα λιπαρὰν τρέχων μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπίης σὺν τοῖς λοιποῖς δαίμοσιν· ὁ Βουθολίας (75), τὸν γεωργὸν τυραννήσας, καὶ τὸν ἀρότην βούν λαφύξας, καὶ τὴν κλῆσιν λαβὼν ἐκ τῆς πράξεως, καὶ πάντες ταῖς κνίσσαις καὶ ταῖς λοιθαῖς ἐπιτρέχοντες.

PKΓ'. Καίτοι πῶς ταῦτα τῶν ἡμετέρων ἑγγὺς, οἷς ὄρος μὲν φίλλας (76) αὐτὸς ἕκαστος, καὶ τὸ τὰ αὐτὰ βούλεσθαι τοῖς πλησίον ἃ καὶ σφῖσιν αὐτῶν· Ἐγκλημα δ' οὐ μόνον τὸ γενέσθαι κακῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ μελλῆσαι (77) μικροῦ, καὶ τῆς ὀργῆς (78) κολαζομένης, ὡς πράξεως· οἷς σωφροσύνη μὲν οὕτω σπουδάζεται, ὥστε καὶ ὀφθαλμὸς ἀναστέλλεται· χεῖρ δὲ φονικὴ τοσοῦτον πῶρρωθεν εἰργεταὶ ὥστε καὶ θυμὸς σωφρονίζεται· ἐπιλοκρον δὲ ὁμοῖαι (79) οὕτω δεινὸν καὶ ὑπέρογκον, ὥστε καὶ τὸν

(69) Κερδῶς. « Lucrus, » Mercurii epithetum, ad subindicandam ipsius in quaestu faciendū dexteritatem; quamobrem a priscis pingebatur accinctus pera, quam a sacco, sacculum appellabant. Habetur etiam ut lucri ac furturni praeses.

(70) Σακέλλιον. Mallet Montacutius, σακύλλον, sed displicet Combesio, quia grammaticis inauditum.

(71) Ἄρευ, etc. Sic codd. et editi. Herv. vero in textu, et Montac. in ora, ἀνευθε. Erat id Apollinis oraculum.

(72) Φρυξὶ μειρακίσκοις. Ita pene omnes mss. Editi vero, Φρυξὶ μειρακίοις. Alludit hic Gregorius ad Ganimedem raptum.

(73) Θυμὸν Ἄρης. Quinque Reg. Or. 1, et Combes. legunt: θυμὸν μὲν Ἄρης.

(74) Λοξίας. Sic Apollo appellatus, quod obscura

fluctibus det, ut deam, spumæ fetum, efficiant; et Jupiter adversus Saturnum, patris sui exemplo, insurgens, dulcis (inquam) ille lapis, et sævus tyrannicida: aut si quid aliud hujusmodi ad parentum honorem voluminibus eorum continetur? Tertium ipsis sit, pecunias despiciere atque aspernari, nec undecunquē lucrum captandum esse, nec facultatibus injusta ratione quaerendis, calamitatis arrhabonem accipere. Quomodo igitur Lucrus ipsis constituetur, et sacculus proferetur, et furax dei vis atque facultas honorabitur: illudque etiam, Sine ære Phæbum minime vaticinari, nec obolo quidquam esse præstantiæ? Hæc enim graves eorum ac venerandæ sunt sententiæ.

CXXII. Quid præterea? Pudicitiam doceant, continentiam suadeant. In propinquo est qui persuadeat, Jupiter nimirum, ob feminarum amorem quamlibet formam subinde induens, et Phrygibus adolescentulis amatrix aquila factus (ut dii, Jovis cinædis vinum fundentibus, 146 quam suavissime compotarent): ac Trivesperus ille Hercules, in quinquaginta Thestii filiabus una nocte certans, ac decimum tertium hoc certamen conficiens, quod haud scio quare in certaminum ipsius numero fuerit prætermisum. Iram Mars reprimat, temulentiam Bacchus, hospitum odium Diana, fraudem obliquus ille ipsorum vates, risus petulantiam deus ille, mœrentibus aliis diis, claudicans, rarisque et tenuibus tibiis innitens: ingluviem Jupiter, pinguis convivii causa, simul cum reliquis dæmonibus ad inculpato Aethiopes currens; Buthœnas etiam, qui agricolæ vim attulit, et bovem aratorem voravit, atque ex eo facinore nomen accepit; dii denique omnes, ad carniū nidores et libamina summa festinatione properantes.

CXXIII. An vero hæc ad nostram religionem et doctrinam accedunt, apud quod lex et norma amicitia? quisque ipse est, atque eadem proximis velle quæ et sibi ipsis: crimen autem, non modo malum exstitisse, sed etiam a malo parum abfuisse, nimirum cupiditate quoque ipsa pene, ut actione, pœnam luente; apud quos tantum pudicitia studium est, ut oculus quoque frenetur ac reprimatur; et manus sanguinaria et mortifera ita longe arcetur, ut ira etiam ipsa coerceatur: perjurium autem adeo

D et ambigua oracula redderet, quæ plurimos in errorem et maximas calamitates induxerunt.

(75) Βουθολίας. Ita cognominatus Hercules. Vide col. 603, not. 86.

(76) Φίλλας. Montacutius conjicit legendum φιλοσοφίας. Sed nullos favere codices asserit variarum lectionum collector; verum hallucinatur; Coisl. namque 2 habet, φιλοσοφίας.

(77) Μελλῆσαι. Reg. γ, μελλῆσαι.

(78) Καὶ τῆς ὀργῆς, etc. « Ipso animi motu ac cupiditate pene, » etc.

(79) Ἐπιλοκρον δὲ ὁμοῖαι. Ita Reg. quatuor, et duo Colb. Edit. ἐπιλοκρον δὲ χωρῆσαι ἢ ὁμοῖαι. Alii vero plures ἐπὶ ὄρκον δὲ χωρῆσαι ἢ ὁμοῖαι, quæ lectio non spernenda, sed tamen nostræ posthabenda.

atrox et nefarium censetur, ut iurjurandum quoque ipsam nobis solis interdictum sit? Jam vero pecuniae, multis ne unquam quidem ullae fuerunt: multi rursus hoc uno nomine multa libenter habuerunt, ut multa contemnerent, extremam inopiam instar omnium opum colentes. Ventre porro, tanquam acerbo quodam et delestabili domino, malorumque omnium parente, ad crassum vulgus abjecto; non sane magnum fuerit hoc de ipsis dicere, quod eam sibi vim adhibeant, ut pene carnis quoque omnino expertes esse videantur, nimirum id quod mortale est, per id quod immortale, absumentes: ac virtutis ipsis haec una lex est, ne levissimis quidem vitiis, atque ab omnibus neglectis, succumbere. Nihil etiam praeclearius ac praestantius, quam nos principia quoque ipsa plectimus, ac velut malum fluvium multo ante cohibemus.

147 CXXIV. Ubinam autem, quaeso, et apud B quos homines, sancitum est, ut qui maledicuntur, benedicant ⁶⁶, qui blasphemantur, obsecrent ⁶⁷, quod scilicet non tam objectum crimen, quam veritas ipsa nos laedat, qui persecutionem patiuntur, cedant, qui vestibus spoliantur, amplius adhuc se exuant, qui maledictis et execratione afficiuntur, pro maledictibus orent: atque, ut uno verbo dicam, audaciam et importunitatem benignitate vincant, eosque, a quibus injuriam accipiunt, patientia sua meliores efficiant? Atque ut hoc demus, eos sicuti suis praecceptis vitium reprimere, quo tandem modo ad virtutis et doctrinae nostrae gradum pervenerint, qui, non in virtute proficere, nec ex veteribus subinde novos effici, sed eodem statu haerere, in vitio ponimus? Ita enim nobis idem quod trochis, accideret, quos in orbem volvi, non sicutem progredi, videmus, atque immote, ut sic loquar, scuticae vi impulsos rotari. Quocirca nos ista constitutam habere vitae rationem oportet, ut virtutes, partim jam exsequamur, partim in eas incumbamus, partim cupide appetamus, quousque ad finem ac deificationem illam pervenerimus, ob quam creati sumus, et ad quam properamus, si modo animo excelso et in altum penetrante sumus, atque aliquid Dei magnificentia dignum speramus.

⁶⁶ Matth. v, 44. ⁶⁷ I Cor. iv, 13.

(80) *Οὐδ' ἐγένετο.* Quia nimirum vel oblatas opes adire noluerunt, vel comparare neglexerunt. Alioqui coacta et ex necessitate paupertas a Gregorio minime commendatur.

(81) *Τῷ ἀθανάτῳ.* Mendose in Par. edit. τὸ ἀθανάτῳ.

(82) *Κακηγορίας.* Ita Reg. quinque et Or. 1. Non pauci tamen cum editis, κατηγορίας. Potest reddi: « utpote quos male objectum crimen non magis quam veritas laedat. »

ἄρχον μόνοις ἡμῖν τυγχάνειν ἀπώμοτον; Χρήματα δὲ τοῖς μὲν πολλοῖς οὐδ' ἐγένετο (80)· πολλοῖς δὲ διὰ τοῦτ' ἂν ἦν ἡδέως πλείω καὶ μόνον, ἵνα κλειῶνων ὑπερίδωσι, τὸ μὴδὲν ἔχειν ἀντι παντὸς πλοῦτου φιλοσοφούντες· γαστέρα δὲ τοῖς πολλοῖς ἀπορρίψαντες ὡς πικρὰν δέσποιναν καὶ ἀπόπτυστον, καὶ πάντων κακῶν μητέρα· οὐ μέγα φῆσαι, ὅτι μὴδὲ σάρκες εἶναι βιάζονται, τῷ ἀθανάτῳ (81) τὸ θνητὸν ἀναλίσκοντες· καὶ νόμος εἰς αὐτοῖς ἀρετῆς, τὸ μὴδὲ τῶν μικρῶν ἠττᾶσθαι, καὶ πᾶσι παρορωμένω. Τὸ γὰρ κάλλιστον, ὅτι, τῶν ἄλλων τὰ τέλη τιμωρομένων κατὰ τοὺς νόμους, ἡμεῖς καὶ τὰς ἀρχὰς κολάζομεν, ὥσπερ τι βέυμα πονηρὸν καὶ δυσκάθεκτον πῶρῳθεν ἀναστέλλοντες.

quod, aliis scelerum fines juxta leges vindicantibus, quoddam, quodque vix sisti ac reprimi queat, pro-

PKΔ'. Ποῦ δὲ καὶ παρὰ τίσιν ἀνθρώπων, εἰπέ μοι, τὸ λοιδορούμενος εὐφημεῖν, βλασφημούμενος παρακαλεῖν, ὡς οὐ τῆς κακηγορίας (82) βλαπτούσης μάλλον ἢ τῆς ἀληθείας, διωκομένους ὑποχωρεῖν, γυμνομένους προσαπεκδέσθαι (83), καταρωμένους ὑπερεῦχεσθαι τῶν ἀρωμένων· ἐνὶ λόγῳ, χρηστότητι νικᾶν θρασύτητα, καὶ βελτίους ποιεῖν τοὺς ἀδικούντας, οἷς καρτεροῦμεν πάσχοντες; Καίτοι κἂν εὐ κακίαν δοίημεν αὐτοῖς (84) κολάζειν ταῖς τοῦ πλάσματος παραινέσεσι, ποῦ τὸ φθάσαι πρὸς τὰ μέτρα τῆς ἡμετέρας ἀρετῆς καὶ παιδείσεως, οἷς καὶ τὸ μὴ προβαίνειν (85) τῷ καλῷ, μὴδὲ νέους ἀντὶ παλαιῶν ἀεὶ γίνεσθαι, ἀλλ' ἐν ταυτῷ μένειν κακία δοκεῖ; Στρώμδων τὸ πάθος περιτρεχόντων, οὐ προϊόντων, καὶ στάσιμον κινουμένων, ἔν' οὕτως εἴπω, τῇ βίᾳ τῆς μάστιγος. Καὶ δεῖ τὸ μὲν (86) ἡμῖν ἐξηγῆσθαι τῶν καλῶν, τοῦ δὲ ἔχεσθαι, τοῦ δὲ ἐφίεσθαι μέχρι τοῦ τέλους καὶ τῆς θεώσεως, ἐφ' ἣ γεγόναμεν καὶ πρὸς ἣν ἐπιειγόμεθα, οἱ γε διαβατικοὶ τὴν διάνοιαν, καὶ τι τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλονοίας ἐπιζῶντες βξιοῦν.

(83) *Προσαπεκδέσθαι.* Sic Reg. et Colb. plures, Pass. et Montac. Editi vero, προσαποδέσθαι.

(84) *Δοίημεν αὐτοῖς.* Plures Reg. et Or. 1, δοίημεν αὐτοῖς. Alii, δοίημεν κολάζειν αὐτοῖς.

(85) *Προβαίνειν.* Ita omnes nostri codices, praeter Reg. q, qui cum edit. habet, προσβαίνειν.

(86) *Καὶ δεῖ τὸ μὲν,* etc. « Oportet ut nos, cum quae recta sunt alia opere compleverimus, in alia incumbamus. »

ORATIO V^a.

Secunda in Julianum imperatorem invectiva.

I. Ac primum quidem sermonum meorum certamen confectum et absolutum est. Etenim hominis

• Alias iv, quae autem 5 erat, nunc 10. — Scripta initio anni 364.

(87) *Βασιλέως.* Deest in octo Reg. tribus Colb.

ΛΟΓΟΣ Ε'.

Κατὰ Ἰουλιανοῦ βασιλέως (87) στηλιτευτικὸς δευτέρος.

A. Οὗτος μὲν δὴ τῶν ἐμῶν λόγων ὁ πρῶτος ἀεθλος (88) ἐκτετέλεσται καὶ διήνυσται· καὶ γὰρ Or. 1, et Jes. 1.

(88) *Ὁ πρῶτος ἀεθλος.* Ita mss. omnes. Editi πρῶτ' ἀεθλος.

ἐπαδειξάμην ἰκανῶς τὴν τοῦ ἀνδρὸς κακοθείαν ἐν οἷς ἔδρασέ τε καθ' ἡμῶν, καὶ οἷς ἐμελλεν, ἀεὶ τῶν παρόντων ἐπινοῶν βαρύτερον. Νῦν αὖτε σκοπὸν ἄλλον, ὃν οὐκ οἶδ' εἰ τις βέβληκεν, ἤδη τοῦ λόγου προστησόμεθα, Θεῶ τῶν ἰερώτερον, καὶ ἡμῖν ἡδίω, καὶ τοῖς ἔπειτα χρησιμώτερον· τοῖς εἰρημένους προσθεῖναι (89) τὰ δίκαια τοῦ Θεοῦ σταθμῖα (90), καὶ οἷς ἀντιταλαντεύεται πονηρία (91), τοῖς μὲν αὐτόθεν (92) ἀπαντῶσα, τοῖς δὲ καὶ μικρὸν ὑστερον· ὅπως ἂν, οἶμαι, τῷ τεχνίτῃ Λόγῳ δοκῆ, καὶ ταμίᾳ τῶν ἡμετέρων (93)· ὃς οἶδε συμφορὰν μὲν ἐπικόπτειν ἐλεῖν, θράσος δὲ ἀτιμίᾳ σωφρονίζειν καὶ μάλιστα, οἷς αὐτὸς ἐπίσταται μέτροις (94) παι-

deusibus. misericordia reprimit, ita etiam ignominia et flagris, pro eo animadversivis modo, quem ipse perspicuum et exploratum habet, temeritatem ac insolentiam coercet.

B. Νόσους μὲν δὴ τῶν ἀσεβῶν ἐνδίκους, καὶ ῥήξεις οὐκ ἀφανείς, καὶ πολυτρόπους ἄλλας πληγὰς καὶ μάλιστα, οἷς τετολημάσαι παραπλησίας (95), καὶ θανάτους οὐ κατὰ τὸ εἰωθὸς χωρήσαντας, καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς τοῖς δεινοῖς ἐξαγορεύσεις, καὶ ἀνοήτους μεταμελείας, τὰς τε δι' ὄνειράτων (96) παιδεύσεις, καὶ τὰ καθ' ὕπαρ (97) φαντάσματα, τίς ἂν ἀξίως ἐκτραγῶδησειεν; ὅσα τε ἢ περὶ τοὺς θεοὺς οἴκους παρανομήσαντι, ἢ περὶ τὰς ἱερὰς τραπέζας ἐξυθρίσασιν (98), ἢ περὶ τοὺς μυστικὸς κρατήρας (99) μανείσιν, ἢ τῶν σωμάτων ἡμῶν ἀνέδην (1) ἐμπορουμένοις, ἢ τὰλλα πάντα ὅσα τετολημάσαι, νεανειουσαμένοις αὐτοῖς ἀπήνησε, τῆς τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν τοιοῦτων ἕργῃς ἐναργῆ καὶ φανερά (2) γνωρίσματα; Ταῦτα μὲν οὖν ἐκῶν ὑπερβήσομαι, οὐκ ἀπιστῶν τοῖς ὀρωμένοις, καὶ λεγόμενοις, οὐδὲ αὐτομάτῃ τινι φορᾷ καὶ συντυχίᾳ διδοῦς τὰ συμβαίνοντα, κατὰ τοὺς εἰρη τὰ τοιαῦτα ὑπολαμβάνοντα, ἀλλ' ἵνα μὴ περὶ τὰ μικρὰ διατρίβειν δόξω, παρὲς τὰ μεῖζω καὶ ὀνομαστότερα (3)· τὸ δ' οὖν περιβόητον πᾶσι θαῦμα, καὶ οὐδὲ τοῖς ἀθέοις αὐτοῖς ἀπιστούμενον λέξω ἐργομαι.

vero miraculum, quod omnium ore celebratur, ac caret, oratione prosequar.

Γ. Ἐμάλιντο καθ' ἡμῶν ἀεὶ τι πλεον, ὥσπερ κύμασιν ἐπεγεῖρων κύματα, ὃ καθ' ἑαυτοῦ πρῶ-

A improbitate ac perversitate abunde ostendi, tam per ea quæ adversus nos perpetravit, quam quæ facere parabat, sic videlicet animo comparatus, ut ad præsentēs acerbitates aliquid quotidie gravius excogitaret. Nunc vero alium jam orationis scopum, ad quem haud scio an quisquam collimarit, tum apud Deum sanctiorem, tum nobis jucundiorem, atque adeo posteris utiliorem, nobis proponemus: nimirum ut ad ea quæ superius a nobis dicta sunt, justas Dei lances adjungamus, easque pœnas quibus improbitas compensatur, aliis nimirum statim, aliis autem aliquanto post occurrens; prout, opinor, artificii Verbo, rerumque nostrarum arbitro et moderatori visum fuerit: qui, ut calamitatem pro eo animadversivis modo, quem ipse perspicuum et exploratum habet, temeritatem ac insolentiam coercet.

II. Enimvero quis justos impiorum morbos, minimeque obscuras corporum ruptiones, ac multiplices alias plagas et flagra, eorum sceleribus congruentia, mortesque haudquaquam usitato more obortas, eorumque inter ipsos cruciatus confessiones, et inutiles pœnitentias, easque quæ tum per insomnia, tum per vera visa contigerunt, castigationes, pro dignitate narrare atque exaggerare sufficiat? quæque, vel ob flagitia circa sacras ædes admissa, vel ob sacras mensas contumeliis affectas, vel ob mystica pocula furiose contaminata, vel ob ventrem corporibus nostris projecta quadam impudentia saturatum, vel ob omnia alia scelera perpetrata ipsis acciderunt, clara utique et perspicua divinæ adversus hujusmodi homines iræ signa et argumenta? Verum hæc consulto præteribo, non quod iis quæ in hominum oculis atque sermone posita sunt, fidem abrogem, aut rerum eventus temerario cuidam motui fortunæque tribuam, quemadmodum illi, qui res hujusmodi temere sentiunt, sed ne, majoribus atque insignioribus rebus prætermissis, levioribus immorari videar. Illud ne apud eos quidem, qui Deum nullum putant, fide

III. rureat ille in dies adversus nos vehementius, non secus ac fluctus super fluctus excitans,

(89) Προσθεῖναι. « Lego, » ait Heinsius, οὖν προσθεῖναι θέλω.

(90) Σταθμῖα. Tres Reg. Colb. k, Or. 1, σταθμῖα.

(91) Πονηρία. In Mont. γρ. πονηρία, quod habent Ald. et Herv. Hunc locum sic reddidit Comb. « Et quibus iniquitas rependitur pondera appendamus, ipsa nimirum, » etc.

(92) Αὐτόθεν. Reg. q, Colb. 3, αὐτίκα. Or. 1, ad marg. αὐτόθεν ἀπαντῶσα. Mont. censet legendum, ἀπαντῶντα.

(93) Ἡμετέρων. « Subaudi λόγων, » inquit Mont. « non πραγμάτων, ut Billius. »

(94) Οἷς αὐτὸς ἐπίσταται μέτροις. Oxon. καὶ οἷς Pass. μάλιστα αἷς αὐτὸς ἐπίσταται, καὶ οἷς μετροῖς. Sic etiam Comb. qui vertit: « Quibus ipse novit flagris et quibus animadversivis modis. »

(95) Παραπλησίας. « Flagella sceleribus ausisque affinia. »

(96) Δι' ὄνειράτων. « Per insomnia. » Sic casti-

gatus est Abimelech rex Geraræ, cum Saram Abraham uxorem abstulisset. Gen. xi.

(97) Καθ' ὕπαρ. « Verisique visis oblata spectra. » Editi, ὑπέρ. Sic Balthasaro impendens calamitas per verum visum præsignata est. Daniel. v.

(98) Ἐξυθρίσασιν. Reg. l, et Or. 1, ἐξυθρίσασιν.

(99) Μυστικὸς κρατήρας. « Mystica pocula. » Julianus prefectus, Apostatae avunculus, et Felix regalis ærarii quæstor, cum sacra Deo vasa temerassent, exemplo horribili morbo correpti, miserima morte interierunt. Rem narrant Niceph. Hist. l. x, c. 29, t. II, pag. 67. Chrysostomus quoque hom. 4, in laudem populi, et Theodoret. l. III, c. 12

(1) Ἀνέδην. Mss. non pauci, ἀναδην, « impudenter. »

(2) Φανερά. Pass. φοβερά. « Horrenda. »

(3) Ὀνομαστότερα. Reg. b, ὀνομαστότατα.

qui in seipsum primum insanierat, et sancta protri-
 verat, Spirituique gratiæ contumeliam intulerat ⁶⁶.
 Jeroboam apposite dixerimus, aut Israelitam
 Achab, homines iniquissimos, aut Ægyptium illum
 Pharaonem, aut Assyrium Nabuchodonosor, vel
 hæc omnia contrahentes, unum atque eumdem nomi-
 nabimus : quandoquidem eum omnium vitia in sese
 collegisse constat, defectionem nempe **149** Jeroboam ⁶⁷,
 credulitatem Achab ⁶⁸, duritiam Pharaonis ⁶⁹,
 sacrilegium Nabuchodonosoris ⁷⁰, omnium denique
 in unum collectorum impietatem. Cum autem per
 alia omnia fuisset grassatus, atque omne tyrannidis
 in nos et crudelitatis genus, ut leve et abjectum,
 contempsisset (nec enim ulla unquam natura ad
 malorum inventionem illius natura fecundior et
 uberior fuit), ad extremum, Judæorum quoque
 nationem in nos immisit, tum veteri eorum levitate,
 tum inveterato nostri odio in ipsorum pectoribus
 clam flagrante, ad id, quod moliebatur, perficiendum,
 adiutoribus usus; ipsi nimirum in patriam
 redire ac templum instaurare, patriorumque rituum
 vigorem renovare, ex ipsorum scilicet libris et
 arcanis fatale esse affirmans, ac benevolentia specie

IV. Postquam autem hæc in animum induxit,
 ipsisque persuasit (facile enim imposturam facit,
 quidquid delectat), illi quidem ad templi exstruc-
 tionem se comparare, atque in id opus, et manu
 multa, et animi alacritate ac labore incumbere.
 Illud enim narrant, qui eorum res admirantur,
 uxores quoque ipsorum non modo matronalem
 omnem mundum corporisque ornatum prompto
 animo detraxisse, atque in operis structuram la-
 borantiumque opem contulisse, verum eo quoque
 animo fuisse, ut, terram sinu efferentes, ac nec
 vestibus præclaris et exquisitis, nec teneris mem-
 bris parentes, pietatis officio sese fungi existima-
 rent, omniaque hoc conatu inferiora ducerent. Ut
 vero, sævo turbine ac repentina æstuantis terræ
 agitatione simul una repulsi, ad propinquum quod-
 dam templum perrexerunt, alii orationis causa,
 alii, ut in hujusmodi rebus accidere solet, eo,
 quod offerebatur, ad periculi propulsationem uten-
 tes, alii cum tumultu una proruentes, ac cum cur-
 rentibus simul illabentes; sunt qui eos ne a tem-

τον (4) μανείς και πατήσας τὰ ἅγια, και τὸ Πνεῦμα
 τῆς χάριτος ἐνουβρίσας. Ἰεροβοάμ εἰπεὶν οικειότερον,
 ἢ Ἀχαάβ τὸν Ἰσραηλίτην (5), τοὺς παρανομοῦτάτους,
 ἢ Φαραῶ τὸν Αἰγύπτιον, ἢ Ναβουχοδονόσορ τὸν Ἀσ-
 σήριον, ἢ ταῦτα πάντα (6) συνελόντες, ἕνα και τὸν
 αὐτὸν ὀνομάσομεν (7). ἔπει και τὰς πάντων κακίας
 εἰς ἑαυτὸν συλλεξάμενος φαίνεται, Ἰεροβοάμ τὴν
 ἀποστασίαν, Ἀχαάβ τὴν μαιφονίαν, Φαραῶ τὴν
 σκληρότητα, Ναβουχοδονόσορ τὴν ἰεροσυλίαν, πάντων
 ὁμοῦ τὴν ἀσέβειαν. Ἐπεὶ δὲ πάντα διεξελθὼν
 τὰλλα (8), και πᾶν εἶδος τῆς καθ' ἡμῶν τυραννίδος,
 ὡς μικρὸν τι και ἀγεννὲς ἀτιμάσας (οὐ γὰρ ἐγένετο
 ποριμωτέρα φύσις ἐκεῖνης (9) εἰς κακῶν εὗρεσιν
 και ἐπίνοιαν), τέλος ἐπαφῆκε και τὸ Ἰουδαίων φύλον
 ἡμῶν τὴν παλαιάν τε αὐτῶν κουφότητα, και τὸ καθ'
 ἡμῶν ἀνωθεν ὑποσμουχόμενον ἐν αὐτοῖς μῖσος συνερ-
 γὸν λαθῶν τοῦ τεχνάσματος, ἐπιθειάζων (10) τε δῆ-
 θεν ἐκ τῶν παρ' αὐτοῖς βίβλων και ἀπορρήτων, ὡς
 νῦν αὐτοῖς ἀποκειμενον εἴη καταλθεῖν εἰς τὴν ἑαυ-
 τῶν, και τὸν νεὼν ἀναδειμάσθαι, και τῶν πατρίων
 τὸ κράτος ἀναδύσασθαι, και ἀποκυρπτόμενος εὐ-
 νοίας πλάσματι τὴν ἐπίνοιαν.

commentium hoc occultans.

Δ'. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα και διενοήθη και ἔπεισεν (εὐκο-
 λον γὰρ εἰς ἀπάτην τὸ πρὸς ἡδονὴν ἄπαν), οἱ μὲν ὡς
 ἀναστήσοντες διενουοῦντο τὸ ἱερὸν, και χειρὶ πολλῇ
 και προθυμίᾳ περὶ τὸ ἔργον ἐταλαιπύρουν· φασὶ γέ-
 τοι και τὰς γυναῖκας αὐτῶν οἱ τὰ ἐκείνων θαυμάζον-
 τες, οὐ μόνον ἅπαντας τοὺς περὶ τὸ σῶμα κόσμους
 περιελομένας ἐτοιμίως συνεισφέρειν τῷ ἔργῳ και τοῖς
 πονουμένοις, ἀλλὰ και τοῖς κόλπῳ τὸν χοῦν ἐκφε-
 ρούσας, και οὔτε πολυτελοῦς ἐσθῆτος, οὔτε μελῶν
 ἀπαλότῃτος φειδομένας, εὐσεβεῖν οἰεσθῆαι και πάντα
 ἐλάττω νομίζειν τοῦ ἐγγειρήματος. Ὡς δὲ ὑπὸ ἀγρίας
 λαλαπος και βρασμοῦ γῆς ἀφω συνελαθέντες (11),
 ἐπὶ τι τῶν πλησίων ἱερῶν, οἱ μὲν ὡς ἰκετεύουσιν
 ὤρμησαν, οἱ δὲ, ὅπερ (12) ἐν τοῖς τοιοῦτοις φιλεῖ συμ-
 βαίνειν, τῷ παρόντι χρώμενοι πρὸς βοήθειαν, οἱ δὲ
 ἄλλως τῇ παραγῆ συμπερόμενοι, και τοῖς θεοῦσι συν-
 εισπίπτοντες. Εἰσὶ μὲν οἱ λέγουσιν, ὡς οὐδὲ τὸ ἱερὸν
 αὐτοῦ προσεδέξατο, ἀλλ' ἀναπεπταμέναις προσελ-
 θόντες ταῖς πύλαις, ἐπικλεισθείσαις (13) ἐνέτυχον ἕκ-
 τινος ἀοράτου και (14) ἀφανοῦς δυνάμεως, ἢ τὰ τοι-
 αῦτα (15) τερατοῦργεῖ πρὸς τὴν τῶν ἀσεβῶν (16) κα-

⁶⁶ Hebr. x, 29. ⁶⁷ III Reg. xii, 26. ⁶⁸ III Reg. xxii, 26. ⁶⁹ Exod. vii, 22. ⁷⁰ IV Reg. xxv, 9.

(4) Ἐαυτοῦ πρώτον. Ita tres Reg. Alii vero tres D
 Reg. et Or. 1 ad marg. πρώτου.

(5) Ἰσραηλίτην. Sic omnes codices, « quasi rex
 schismaticus et tyrannus. » Suspiciatur Mont. legen-
 dum, Ἰσραηλιτών, « Regum Israel sceleratissimos. »
 Quæ lectio non displicet, sed nulli favent codices.

(6) Ἡ ταῦτα πάντα. Colb. 3, ἢ τὰ πάντα.

(7) Ὀνομάσομεν. Reg. hm, ὀνομάσωμεν. Notam
 interrogationis hic ponendam arbitratr Heiusius.

(8) Τὰλλα. Mss. communius, τὰ ἄλλα.

(9) Φύσις ἐκεῖνης. « Ingenium, indoles. » Savil.
 ἐκεῖνου.

(10) Ἐπιθειάζων. « Per Deum obtestans, divino-
 que ex eis afflatu, quem fingebat, monens, » etc.

(11) Συνελαθέντες. Colb. 3, συναλασθέντες.

(12) Ὅπερ. Reg. a, ὡςπερ.

(13) Ἐπικλεισθείσαις. Sic vulgo codd. Edit. vero,
 ἐπιτεθείσαις.

(14) Ἀοράτου και. Ita mss. et editi. In Par.
 deest, και.

(15) Ἡ τὰ τοιαῦτα. Reg. hm, ἢ ταῦτα.

(16) Τῶν ἀσεβῶν. Reg. a, b, hm, et Or. 1, τῶν
 ἀσεβούντων. Porro de his miraculis consentientes
 habemus, non tantum Theodoretum, Sozomenum,
 Rufinum, Chrysostomum, Ambrosium, Hierony-
 mum, etc., sed etiam Juliani adoratorem Ammianum,
 imo Judæos ipsos. Unde Sozomenus, lib. v, c. 21,
 ait : « Judæi ipsi ac gentiles fidem faciunt, qui opus
 imperfectum dimiserunt, aut, ut verius dicam, ne
 inchoare quidem potuerunt. » Addamus, nisi quan-
 tum necesse fuit, ut « ne lapis super lapidem relin-
 queretur, » egesta scilicet etiam e fundamentis

τάπληξιν, καὶ τῶν εὐσεβῶν ἀσφαλειαν· ὃ δὲ ἅπαντες ἤδη καὶ λέγουσι καὶ πιστεύουσιν, ὅτι βιαζομένους αὐτοὺς καὶ φιλονεικοῦντας περὶ τὴν εἴσοδον, πῦρ ἔσπησεν ἀπαντήσαν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, καὶ τοὺς μὲν κατέφλεξε καὶ ἀνήλωσεν (ὡς ὁμοίον τι περὶ αὐτοὺς συμβῆναι τοῖς Σοδομιτῶν πάθεσιν, ἢ τῷ περὶ Νάδαβ καὶ Ἀβιδουδ θαύματι ξένως καὶ θυμιάσασι καὶ κινδυνύσασι), τοὺς δὲ τῶν καιρῶν ἀκρωτηριάσαν (17), στήλην ἀφῆκεν ἐμφύχον τῆς τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν ἁμαρτωλῶν ἀπειλῆς καὶ κινήσεως. Τοῦτο μὲν δὴ τοιοῦτο, καὶ ἀπιστεῖτω μηδεὶς, ὅτι μηδὲ (18) ταῖς ἄλλαις τοῦ Θεοῦ δυνάμεσιν· ὃ δὲ ἐστὶ τούτου (19) παραδοξότερον καὶ περιφανέστερον, ἔστη φῶς ἐν τῷ οὐρανῷ (20) τὸν σταυρὸν περιγράφον (21), καὶ τὸ πρότερον ἐπὶ γῆς ἀτιμαζόμενον τοῖς ἀθέοις καὶ σχῆμα καὶ ὄνομα νῦν ἐν οὐρανῷ δεικνύεται πᾶσιν ἐπίσης, καὶ γίνεται

τρόποιον τῷ Θεῷ τῆς κατὰ τῶν ἀσεβῶν νίκης, τροπαίου παντὸς ὑψηλότερον.

Ε'. Πρὸς ταῦτα τί φήσουσιν οἱ τοῦ αἰῶνος τούτου σοφοί, καὶ τὰ παρ' αὐτοῖς ἀποσεμνύοντες, οἱ τὰς βαθείας ὑπῆνας ἔλκοντες, καὶ τὸ κομψὸν περισύροντες (22) ἡμῖν τριδώνιον; ἀντιδιγγησαί μοι καὶ σὺ τὰ σά, ὃ τοὺς μακροὺς λόγους γράφων, καὶ τὰς ἀπίστους συντιθεὶς ἱστορίας, καὶ κεχηγῶς πρὸς τὰ ἄνω (23), καὶ τῶν οὐρανῶν καταφευδόμενος, καὶ πλέκων ἐκ τῆς πῶν ἀστέρων (24) κινήσεως τὰς γενέσεις καὶ τὰ συμβαίνοντα; Λέγε μοι καὶ σὺ τοὺς σοὺς ἀστέρας, τὸν Ἀριάδνης στέφανον, καὶ τὸν Βερενίκης πλόκαμον, καὶ τὸν ἀσελγῆ Κύκνον, καὶ τὸν ὕδριστὴν Ταῦρον· εἰ δὲ βούλει, τὸν Ὀφιοῦχόν (25) σου, καὶ τὸν Αἰγόκερον (26), καὶ τὸν Λέοντα, ἄλλους τε ὅσους τε ἐπὶ τῷ κακῷ (27) γνωρίσας, ἢ θεοὺς ἢ ἀστέρας ἐποίησας. Ποῦ σὺ τοῦτον (28) ἔχεις τὸν κύκλον ἐν τοῖς σοῖς μαθήμασι; Ποῦ δὲ τὸν ἐπὶ Βηθλεὲμ δραμόντα πρότερον ἐκ τῆς ἐφ᾽ ἄστέρα, τὸν ὀδηγὸν τῶν σῶν Μάγων καὶ πρόξενον; Ἐχῶ τι καὶ γὰρ λέγειν ἐκ τῶν οὐρανῶν· ἐκεῖνος τὴν Χριστοῦ παρουσίαν ἀνεδήλωσεν (29) ὁ ἀστήρ· οὗτος τῆς Χριστοῦ νίκης ὁ στέφανος.

⁶¹ Gen. xix, 24. ⁶² Levit. x, 2. ⁶³ Matth. ii, 1 seqq.

humo. ita impii Apostatae spes, qua, ut cum Theodoro loquar, *Hist.*, lib. iii, c. 17, « sese falsi praedictionem Domini convicturum esse sperabat, » impleta est, ut stultis ipse suis contra Deum consiliis, nescius, invitatusque adimplendae servierit praedictioni, quae alioqui ad amissim necdum completa erat, cum decimanam quintam catechesim scriberet Cyrillus Hierosolymitanus.

(17) Ἀκρωτηριάσαν. Ita mss. omnes. Edit. ἀκρωτηριάσας.

(18) Ὅτι μηδέ. Sic Pass. aliique plures codices; « Quandoquidem, » etc. Vel, « si modo aliis... fidem non abrogat. » Edit. Par. Ald. et Herv. ἐτι μηδέ.

(19) Ὅ δὲ ἐστὶ τούτου. Sic mss. omnes. Deest in Par. edit. τούτου.

(20) Τῷ οὐρανῷ. Deest, τῷ, in pluribus.

(21) Περιγράφον. « Crucem describens, » aut,

plu quidem admissos fuisse commemorari, sea cum ad apertas fores accessissent, repente easdem clausas pessuloque obductas offendisse, potentia quadam invisibili, quae ad impiorum terrorem ac piorum incolunitatem huiusmodi prodigia efficit. Hoc autem uno jam ore omnes referunt, ac pro certo habent, **150** quod eos summa vi atque contentione ingressum sibi aperire conantes, ignis e templo occurrens inhibuit, et alios quidem exussit et absumpsit (ut simile quiddam ipsis, quod Sodomitis, acciderit ⁶¹, aut etiam quod Nadab et Abiud ⁶², qui inusitato more et thus adoleverunt, et oppressi sunt), alios vero praecipuis corporis partibus truncatos, vivam columnam divinae adversus peccatores comminationis et motionis reliquit. Atque hoc quidem ad hunc modum se habuit, nec fidem quisquam deroget, nisi qui eadem ratione aliis quoque Dei miraculis nullam fidem habendam putet. Quod autem hoc etiam mirabilius clariusque fuit, lux in caelo stetit crucem in orbem describens, ac nomen illud et figura, quae in terra prius impiis contemptui fuerat, in caelo nunc omnibus ex aequo ostenditur, Deoque victoriae adversus impios trophaeum efficitur, trophaeo omni sublimius et praestantius.

V. Ad haec porro quid dicturi sunt hujus saeculi sapientes, suaque magnificis verbis exornantes, qui profundas barbas gestant, ac scitum et venustum pallium trahunt? Tu quoque tua mihi ex adverso narra, qui prolixas orationes conscribis, historiasque a fide abhorrentes conficis, atque ad supera inhias, falsaque de caelestibus loqueris, atque nativitates et rerum eventus ex astrorum motu contexis? Sidera quoque tua mihi expone, Ariadnes coronam, et Berenices comam, et salacem Cygnum, et petulantem Taurum; atque etiam, si ita vis, Ophiuchum tuum, et Capricornum, et Leonem, aliosque omnes, quos, ob malum cognitos, vel in deorum, vel in siderum numerum ascripsisti. Ubi tu hunc circulum in tua mathesi habes? Ubi etiam stellam illam, Magorum tuorum ducem et auspicem, quae prius ab ortu in Bethlehem currit ⁶³? Ipse quoque nonnihil habeo quod de caelestibus disseram: stella illa Christi praesentiam indicavit: haec victoriae Christi corona fuit.

D « delineans. » Quid sit crux in orbem descripta non video. Miraculum istud testimonio suo confirmant Chrysostomus, Rufinus, Theod., Sozom., Socrat., etc.

(22) Περισύροντες. « Circumferunt. »

(23) Πρὸς τὰ ἄνω. Reg. a, εἰς τὰ ἄνω.

(24) Ἀστέρων. Duo Reg. Colb. k, Or. 1, ἀστρων.

(25) Ὀφιοῦχόν σου. « Serpentarium. » Pass. σοι. Sunt qui Aesculapium intelligant, quod anguem manu tenens pingeretur.

(26) Αἰγόκερον. Ita plerique codices. I'ar. edit. Αἰγόκερον.

(27) Ἐπὶ τῷ κακῷ. « Ab insigni malo notos, celebres. »

(28) Τοῦτον. Coisl. 2, τούτων.

(29) Ἀνεδήλωσεν. Codices. communius, ἐδήλωσεν. Coisl. 2, ἐμήνησεν.

VI. Atque hæc mihi de cœlestibus atque superis, A quæ pro magna ea, quæ in universo elucet, concordia et necessitudine rebus nostris condescunt, dicta sint. Quæ vero sequuntur, Psalmistes jam mihi expleat: *Et 151 civitates destruxisti*⁴⁰ (ut veteres illas obeasdem impietates), inter ipsas, quibus in nos atebantur, iniquitates, partim mari obrutas, partim terræ motu prostratas et eversas, ut propemodum id quod reliquum est, dicere possim: *Periit memoria earum cum sonitu*⁴¹, et claro ac celebri exitio. Tanta enim ruina est tantaque confRACTIO earum ac illarum quæ e vicino sunt, inaximeque harum quæ impietate delectantur, ut si quis etiam earum instaurationem aggredi audeat, multo tempore ad eam rem opus futurum sit.

VII. Ac terræ quidem et cœli hæc ostenta fuerunt: cæterum aer huiusmodi tempore nihilne inasigne edidit, nec passionis Christi signis sanctificatus est? Proferant nunc quoque vestes suas, qui huius miraculi spectatores et conscii exstiterunt, illas, inquam, crucis notis tunc inustas et consignatas. Simul enim ac quispiam, sive nostrorum, sive exterorum hæc narrabat, aut narrantes audiebat, statim hoc miraculum, vel in seipso, vel in vicino suo peraspiciebat, stellatus nimirum ipse notisque distinctus, vel illum talem in vestimentis intuens, omnem textorii artificii elegantiam, aut summa cura elaboratam picturam varietate superantem. Quæ res spectantium animos tanto stupore affecit, ut omnes ferme, quasi ex signo uno, atque una voce, Christianorum Deum invocarent, eumque multis laudibus precibusque placare studerent; multi etiam non in longius rem extrahentes, sed eodem ipso tempore, quo hæc acciderunt, ad sacerdotes nostros properantes, adhibitis multis precibus in Ecclesiam admissi, ac sublimioribus mysteriis imbuti sint, sacro baptismate purificati, atque utilitatem ex timore consecuti.

VIII. Ita quidem se res habebant. Julianus vero furoris sensim ingravescentis œstro percitus et agitated, ad ipsum calamitatis suarum caput tandem devenit. Ut enim Christianorum res ex animi sententia se habere existimavit, atque ex his, quæ jam

⁴⁰ Psal. ix, 7. ⁴¹ ibid.

(50) *Ψαλμός*. Reg. hu, Ald. et Herv. *ψαλ-*
μυδός.

(51) *Αὐτῶν*. Duo Reg. αὐτοῦ.

(52) *Τοιοῦτο*. Sic mss. Edit. vero, τοιοῦτον.

(53) *Τῶν ἐκ γειτόνων*. Pass. et Schol. Montac. τῶν
ἐν γειτόνων.

(54) *Ἀσθελεῖα*. Ita Pass. aliique codices, et
sensus postulat. Editi autem, εὐσεβεία, « pie-
tate, » quod tolerari poterat, si abesset, μάλι-
στα, quia in impiorum ruina, vel piissimo cuique
vicino metuendum esse, probant, Sodomitarum et
Abironis pereuntium exempla, et adhibetæ tum ab
angélis, tum a Moyse cautiones.

(55) *Ἦς*. Pass. ὥστε.

(56) *Πρός*. Pass. aliique, εἰς.

(57) *Ἄηρ*. Male Ald. et Herv. ἀνήρ, « vir. »

(58) *Ἐτι*. Mont. εἰς ἔτι.

(59) *Κατσημανθείσας*. Pass. ἐπισημανθείσας.

Γ'. Ταῦτα μὲν ἐκ τῶν οὐρανίων καὶ τῶν ἀνω συμ-
παχόντων τοῖς ἡμετέροις, κατὰ τὴν μεγάλην τοῦ
παντὸς ἁρμονίαν τε καὶ οἰκείωσιν· τὰ δὲ ἐξ ἧς ὁ
ψαλμός (50) συμπληροῦται μοι· ὅτι *καὶ πόλεις καθ-
εἴλες* (ὡς τὰς παλαιὰς ἐκείνας ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἀσε-
βήμασιν), ἐν αὐταῖς ταῖς καθ' ἡμῶν παρανομίαις, τὰς
μὲν πελάγεσιν ἐπικλυσθείσας, τὰς δὲ σεισμῶ κατ-
ενεχθείσας, ὡς μικροῦ καὶ τὸ λειπόμενον ἔχειν εἰπεῖν,
ὅτι *Ἀπώλετο τὸ μνημόσυνον αὐτῶν* (51) *μετ' ἤχου*
καὶ περιδοῆτου τῆς ἀπωλείας· τοσαύτη γὰρ αὐτῶν ἡ
πτῶσις, καὶ τοιοῦτο (52) τὸ σύντριμμα, καὶ τῶν ἐκ
γειτόνων (53), καὶ μάλιστα τῇ ἀσθελεῖα (54) περιχαι-
ρόντων, ὡς (55) πολλοῦ χρόνου δεῖν αὐταῖς, εἴ
τις ἄρα καὶ τολμήσειε τούτο πρὸς (56) ἐπανόρ-
θωσιν.

B Z'. Ἄρ' οὖν γῆ μὲν οὕτω καὶ οὐρανός· ἄηρ (57) δὲ
οὐκ ἐπισημαίνει τοῖς τοιοῦτοις καιροῖς, οὐδὲ ἡγιάσθη
τότε τοῖς σημεῖοις τοῦ πάθους; Ἐπιδειξάωσαν
ἔτι (58) καὶ νῦν τὰς ἐσθῆτας, οἱ τοῦ θαύματος ἐκεί-
νου θεαταὶ καὶ μύσται, τὰς τότε κατασημανθείσας (59)
τοῖς τοῦ σταυροῦ στίγμασιν. Ὁμοῦ τε γὰρ ταῦτα
διηγεῖτό τις, εἰτ' οὖν τῶν ἡμετέρων, εἰτ' οὖν τῶν
ἐξωθεν (40), ἧ διηγουμένων ἤκουε, καὶ τὸ θαῦμα
ἑώρα παρ' ἑαυτῷ, ἧ τῷ πλησίον γινόμενον, κατὰστε-
ρος ὢν, ἧ ἐκείνον ὁρῶν τοιοῦτον ἐν τοῖς ἐσθῆμασι,
πάσης ἰστορυγικῆς ψηφίδος ἧ περιέργου ζωγρα-
φίας (41) ποικιλώτερον. Ἐκ τούτου τί γίνεται; Το-
σαύτη τῶν ὁρωμένων κατὰπληξίς, ὡς μικροῦ μὲν
ἄπαντας ὥσπερ ἐξ ἐνὸς συνθήματος (42) καὶ μιᾶς
φωνῆς τὸν τῶν Χριστιανῶν ἀνακαλεῖσθαι θεόν, εὐ-
φημίαις τε πολλαῖς καὶ ἰκεσίαις αὐτὸν ἐξῆλάσκεισθαι·
πολλοὺς δὲ οὐκ εἰς ἀναβολὰς, ἀλλὰ παρ' αὐτὰ τῶν
συμβάντων προσδραμόντας τοῖς ἱερεῦσιν ἡμῶν, καὶ
πολλὰ καταδεηθέντας τῆς τε Ἐκκλησίας γενέσθαι
μέρος, καὶ μυηθῆναι τὰ τελεώτερα (43), τῷ ἱερῷ (44)
καθαγισθέντας βαπτισματι, καὶ διὰ τὸν φόβον (45)
ὠφελῆθέντας.

H'. Εἶχε μὲν οὖν οὕτω ταῦτα· ὁ δὲ, ταῖς κατὰ μι-
κρὸν μανίαις οἰστρηλατούμενος καὶ δονούμενος, ἐπὶ
αὐτὸ τὸ κεφάλαιον ἀπαντᾷ τῶν ἐαυτοῦ συμφορῶν. Ὡς
γὰρ κατὰ νοῦν ἔχειν αὐτῷ τὰ Χριστιανῶν ἔρωτο, καὶ
οἷς ἤδη κατεῖργαστο (46), τὸ καὶ πᾶν ἄλωτων εἶναι

(40) *Τῶν ἐξωθεν*. Sic magno consensu mss. Edit.
Par. ξένων.

(41) *Ζωγραφίας*. Reg. nu, Colb. 3, Ald. et
Herv. addunt ἀμπεχόμενον. Pass. Reg. I, ἀμπισχο-
μενον. Ita etiam Comb. qui vertit, « majori varietate
amictum. »

(42) *Ἐξ ἐνὸς συνθήματος*. Comb. « quasi ex una
lessera, » vel, « quasi ex condicto. »

(43) *Τελεώτερα*. Ita mss. Editi, τελειώτερα.

(44) *Ἱερῷ*. Sic codices omnes. Edit. Par.
θεῖω.

(45) *Διὰ τὸν φόβον*. Pass. διὰ τῶν φοβερῶν ὠφε-
ληθέντας τὸ μὴ φοβεῖσθαι· « atque id utilitatis ex rebus
timendis consecuti ut nihil timerent. » Sed hæc non
agnoscunt plerique codices, nec vertit Billius. Herv.
διὰ τῶν φόβων.

(46) *Κατεῖργαστο*. Sic Pass. cæterique mss. Mont-
vero et edit. Par. κατεργάσαστο.

θελήσαντι μόνον (47) ἐλπίας, καὶ τινα κατὰ τῶν Ἀ
ἐσπερίων βαρβάρων εὐήμεριαν ἀρπάσας, μίαν βου-
λεύεται ταύτην βουλήν συνετωτάτην τε καὶ φιλανθρω-
ποτάτην. Ἄρας διττὸν ἐνθένδε στρατὸν, τὸν μὲν (48)
ὀπλιτῶν, τὸν δὲ τῶν ἀγόντων αὐτὸν δαιμόνων, ᾧ καὶ
μᾶλλον εἶχε θαρβεῖν, ἐπὶ Πέρσας στρατεύει, θράσους
ἀλογίᾳ μᾶλλον ἢ βρώμης ἀσφαλείᾳ πιστεύσας· καὶ οὐδ'
ἐκεῖνο συνειδὲν δυνήθεις ὁ σφώτατος, ὅτι θάρσος καὶ
θράσος (49), καὶ εἰ τοῖς ὀνόμασι πλησιάσαι, πλείστον
ἀλλήλων τῇ δυνάμει κεχώριστα, ἀνδρῖα τε ἦν φαμέν
καὶ ἀνανδρῖα. Τὸ μὲν γὰρ ἐν τοῖς τολμητέοις θαρβεῖν
ἀνδρῖας ἐστίν, ὥσπερ τὸ ὑφέσθαι δειλιάς· οὐ δὲ
πλείων ὁ κίνδυνος, ὁμόσε χωρεῖν καὶ ὠθίζεσθαι, ἀλλὰ
μὴ κατέχεσθαι, θράσους, ὥσπερ τὸ ὑποχωρεῖν ἀσφα-
λείας. Καὶ οὐ τοῦ αὐτοῦ λόγου θετέον φυλάξαι τὰ
ὄντα, καὶ τῶν οὐκ ὄντων τι προσλαθεῖν· τὸ μὲν γὰρ
B μάλιστα καὶ πρῶτον τοῖς νοῦν ἔχουσι τιμητέον· τὸ
δὲ, ἂν μὲν ὑπάρχη μετὰ βρασιώνης, δεκτέον· ἂν δὲ
ἀντιπίπτῃ, περιοπτέον. Ὁ δὲ ὑπὲρ τοῦ κτήσασθαι τι
τῶν ἐλπιζομένων πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσι κινδυνεύων
λίαν ἀνόητος (50). Καὶ μοι προσοικένας δοκεῖ πύκτη
κακῶ τὴν τέχνην, πρὶν τὴν στάσιν εὖ θέσθαι, προ-
βαλλομένῳ· ἢ κυβερνήτῃ λελυμένης αὐτῷ τῆς νῆδος,
καὶ οὐ πλοῦμῳς (51) ἔχούσης, αὐτὴν καταδύοντι (52)
πολεμίαν, ἢ καταδύειν ἐσπουδακότε. Ἐν μοι δοκεῖ
μηδὲν ἐκεῖνος ἐνθυμηθεὶς, ἐγχειρεῖν ἀπερισκέπτως
τοῖς ἐγνωσμένοις, ἔτι τῶν Ῥωμαϊκῶν ὠδινόντων
αὐτῷ (53), καὶ κακῶς διακειμένων τῷ διωγμῷ μᾶ-
λιστα, τὴν ἀλλοτριαν περινοῶν καὶ Σαλμωνεύς (54)
εἶναι τις ἐκ βύρσης βροντῶν, πρὸς τοὺς Τραϊανούς βλέ-
C πων ἐκείνους καὶ τοὺς Ἀδριανούς (55), ὧν οὐχ ἦτορ
τῆς ἀνδρείας τὸ ἀσφαλὲς ἐθαυμάζετο. Τὸν Κάρων δὲ
οὐκ ἐνενοεῖ ἐκεῖνον, οὐδὲ τὸν Οὐαλεριανὸν (56), οἳ δίκας
ἔδοσαν ἕρμῆς ἀλογίστου, ἔν', ὃ φησιν ἢ τραγῳδίᾳ, μὴ
ὄνειδίζω τὰς τύχας, ἐν Περσῶν ὄροις, ἐν ἀκμῇ τῆς
εὐτυχίας καταλυθέντες.

aggreditur, rebus Romanis adhuc exulceratis, maleque,
affectis, alienam regionem cogitans; ac Salomoneum quemdam,
e corio tonantem nobis referens, Trajanosque illos et
Adrianos sibi ob oculos proponens, quorum minus cautio et
prudencia, quam animi magnitudo admirationi esse solebat.
Ac ei, nec Cari illius in mentem veniebat sors, nec Valeriani,
qui impetus inconsulti pœnas dederunt (ne, quemadmodum ait
tragicus (57), *fortunas exprobrem*), in Persarum finibus
in medio felicitatis cursu oppressi.

Θ. Ἄλλ' οὖν ἔδοξε ταῦτα, καὶ τῆς ὁρμῆς ἦν
πᾶσαν μαντείας καὶ γοητείας, ρητῆς τε καὶ ἀρήρητου

(47) *Μόνον*. Plures codices habent, οὐ μόνον. D
Pass. οἱ, Reg. I, οἱ, forsitan pro, οὐ, vel, οἱ,
« sibi. »

(48) *Τὸν μὲν*, etc. Or. I, Mont. τῶν μὲν... τῶν
δέ.

(49) *Θάρσος καὶ θράσος*. « Fiducia et audacia
suo parum differunt, at significatione multum. »

(50) *Ἀνόητος*. Reg. quatuor, Colb. k, Bill. ἀνόη-
τος, ἴσος μοι δοκῶν πύκτη κακῶ, etc. Budæus ita
hunc locum legit : Καὶ μοι προσοικένας δοκεῖ πύκτη
τε κακῶ τὴν τέχνην, καὶ, πρὶν τὴν στάσιν εὖ θέσθαι,
προβαλλομένῳ. Quod sic reddidit : « Mihi que assimilis
esse videtur pugili artis ignaro, qui priusquam sta-
tum stabilito pede composuit, pugnos in adversarium
intendit. »

(51) *Ὁ πλοῦμῳς*. Reg. a, οὐκ εὐπλοῦμῳς.

(52) *Καταδύοντι*. Ita Pass. alii que plures; alii
vero καταδύονται.

A confecerat, in eam spem adductus est, nihil esse,
quod, modo vellet, 152 superare et expugnare non
posset, ac præterea prosperi cujusdam adversus
Occiduos barbaros bellici successus occasionem ra-
piens, hoc unum consilium, prudentissimum simul
et humanissimum capit. Duplicem enim inde exer-
citurum movens, alterum militum, alterum dæmonum,
a quibus ducebatur, et in cujus ope ipsius fiducia
magis nitebatur, adversus Persas expeditionem sus-
cipit, præcipiti temeritate potius quam virium fir-
mitate fretus : ac ne illud quidem perspicuus vir
sapientissimus, fiduciam et audaciam, licet nomi-
nis ratione inter se vicinæ sint, potentia tamen et
facultate plurimum inter se distinctas esse, et di-
stare plus quam fortitudo distat ab ignavia. Etenim
B in rebus arduis præfidentem animum gerere, ma-
gnanimitatis est; quemadmodum contra, periculum
detrectare, timiditatis et ignaviæ. At ubi plus peri-
culi imminet, tum obviam procedere, seque in dis-
crimen obtrudere, non autem reprimere ac retine-
re, temeritati ducendum est; quemadmodum e con-
trario, cedere, cautioni et prudentiæ. Nec eodem
loco ponendum est, ea quæ adsunt, tueri, et eorum
quæ non habeas, aliquid adipisci. Illius enim præ-
cipua et primaria ratio cordatis viris habenda est :
hoc vero, siquidem tuto facileque liceat, amplecten-
dum; sin autem in contrarium cedat, contemnen-
dum. Qui vero, ut aliquid eorum, quæ spe conce-
pit, assequatur, fortunarum omnium suarum peri-
culo dimicat, in magna stultitia versatur. Ac mihi
malo pugili non dissimilis esse videtur, artem suam,
priusquam gradum recte fixerit, profcreanti : aut
gubernatori, soluta nave sua, nec ad navigandum
idonea, navem hostilem deprimenti, aut certe de-
primere conanti. Quorum ille nihil, ut mihi qui-
dem videtur, reputans, inconsulte ea quæ statuerat,

153 IX. Verum hæc ipsius animo insederant,
totusque in eam expeditionem ferebatur, omni di-

(53) *ὠδινόντων*. Bud. « nondum pacatis rebus
domi, » vel, « adhuc laborantibus, sibi que velut
parturientibus. »

(54) *Σαλμωνεύς*. Salomoneus, apud poetas, Elidis
rex, qui ut deus haberetur, super ponte æreo cur-
rum agitans fulmine armatus, fulminantem Jovem
imitari voluit. Sed enim Jupiter ad inferos fulmine
detrusit. Vide Virg., *Æneid.* vi, vers. 585.

(55) *Τραϊανός... καὶ τοὺς Ἀδριανός*. « Tra-
janus et Adrianus Romani imperatores, qui, » ut lo-
quitur Elias, « ad fortitudinem, animumque magnitu-
dinem prudentiæ quoque laudem adjunxerunt. »

(56) *Τὸν Κάρων... τὸν Οὐαλεριανόν*. Carus et
Valerianus imperatores Romani, cum in summa fe-
licitate versarentur, stolidi ac temerarii impetus
pœnas dederunt, in Persarum finibus oppressi ac
deleti.

(57) Euripides in Oreste.

inationis et præstigiæ, dicendorumque et tacendorum sacrificiorum portentosa vanitate in unum collecta, ut tota ea scilicet brevi deleteretur. Porro votiva victima, quam magna quamque eximia, o Christe, et Verbum, et impatibilis passionis, totiusque orbis mysterium! universam Christianorum gentem dæmonibus subjicere, si modo propositi compos existeret. Ac conatus quidem ipsius principia perquam strenna, et quæ plerisque eorum qui ipsius partibus student, magnis vocibus celebrantur, sunt hujusmodi. Nam cum totam eam Assyriæ partem, quam perluens Euphrates ac Persidem præterlabens, illic cum Tigride miscetur, cepisset et pervastasset, nonnullaque castella omni præsidio destituta diruisset; sive quod Persas incursionis celeritate fefellisset, sive quod ab iis consulto ita duceretur, sensimque ad ulterius procedendum alliceretur (utrumque enim dicitur), ita demum progressus, atque exercitu a latere proficiscente, navibusque frumentum et vasa per fluvium convehentibus, paucis interjectis diebus ad Ctesiphontem castra ponit; cujus urbis tanto desiderio tenebatur ut vel ad maret.

X. Hinc vero jam, velut arena pedibus subtracta, aut tempestate in navem illisa, res ipsi retro fluunt. Ctesiphon enim arx firma est, captuque haud facilis, muris cocto latere conditis, et alta fossa, palustrisque ac limoso amne communita. Hanc porro arx quoque altera firmiorem reddit, Cochen appellant, pari tam naturæ quam artis præsidio constructa, alteri arci ita conjuncta, ut unius tantum civitatis speciem ambæ præbeant: quippe quæ fluminis tantum divortio inter se dividantur. Quas cum nec repente incursu atque impetu expugnare, nec obsidione capere, atque in potestatem redigere posset, nec vero ulterius cum exercitu, ac præsertim cum navalibus copiis, procedere (periculum enim erat, ne e loco superiori telis utrinque peteretur, transituque prohiberetur), hoc demum modo eas a tergo relinquit. Nam cum Euphratis fluminis omnium maximi, partem haud minimam dirupisset, ac per fossam quamdam (cujus vetera etiam vestigia existere aiunt), tantum ex eo circumduxisset, ut gestandis navibus par esse posset, atque hac paulo superius cum Tigride 154 commisisset, ita demum naves conservat, e fluvio ad fluvium tuto pervectas. Ita

(58) Πάθη. In Montac. γρ. πάθους

(59) Μυστήριον. Savil. καθάρσιον. « Piaculum, expiatio. »

(60) Κωλύσοντας. Ita mss. omnes. Edit. Par. κωλύοντας.

(61) Οὕτω στρατηγούμενος. Heins. καταστρατηγούμενος. « Sic imperatoria arte (Stratagemate) circumveniretur. » Bud.

(62) Τοῦμπροσθεν. Reg. I. et Colb. 3, τὰ ἔμπροσθεν.

(63) Σιτηγούσας. Ita magno consensu mss. Par. vero σιταγωγούσας.

(64) Οὐ μικρόν. « Non minimo intervallo. »

(65) Τείχει τε. In edit. τείχει δέ.

(66) Ὀχυροτέρων. Edit. Par. ἰσχυροτέρων.

A θυσίας τερατεῖαν εἰς ἓν ἀγαγών, ἔν' ἐν βραχεὶ πᾶσα καταλυθῆ. Καὶ τὸ καλλιέρημα ὡς μέγα καὶ ὑπερφυῆς, ὡ Χριστὲ, καὶ Λόγε, καὶ πάθη (58) τοῦ ἀπαθούς, καὶ κόσμου παντός μυστήριον (59)! ὅλον τὸ Χριστιανῶν γένος παραστῆναι τοῖς δαίμοσιν, εἰ τοῦ προκειμένου κρατήσσει. Τὰ μὲν οὖν πρῶτα τῆς ἐγχειρήσεως αὐτῷ, καὶ λίαν νεανικά, καὶ πολλοῖς τῶν τὰ ἐκείνου φρονούντων περιδωόμενα ταῦτα. Τὴν γὰρ τῶν Ἀσσυρίων ὄσσην διαδρῆεν ὁ Εὐφράτης, καὶ τὴν Περσίδα παραμειθόμενος, ἐκέισε τῷ Τίγριδι μίγνυται, ταύτην ἔλων καὶ τεμών, καὶ τινα τῶν φρουρίων ἐξελών κατὰ πολλὴν τοῦ κωλύσαντος (60) ἐρημίαν, εἰτ' οὖν λαθὼν διὰ τὸ τῆς ἐπόδου τάχος, εἰτε ὑπὸ Περσῶν οὕτω στρατηγούμενος (61), καὶ κατὰ μικρὸν ὑπαγόμενος εἰς τοῦμπροσθεν (62) (λέγεται γὰρ ἀμφοτέρα), οὕτω γοῦν προῖων, καὶ τῷ στρατῷ παραπορευομένῳ, καὶ ταῖς ναυσὶ διὰ τοῦ ποταμοῦ σιτηγούσας (63) τε καὶ σκευαγωγούσας, οὐ μικρὸν (64), τὸ ἐν μέσῳ, καὶ Κτησιφῶντι προσβάλλει· ἤς καὶ τὸ πλεῖστον γενέσθαι νίκης μέρος αὐτῷ διὰ τὸν πόθον ἐνομίζετο.

eam propius accessisse, victoriæ partem existimaret.

I. Ἐντεῦθεν δὲ ἦδη, ὡσπερ ψάμμου ποδῶν ὑποσπασθείσης, ἢ νηὶ ζάλης ἀντιπρασούσης, εἰς τοῦπίσω χωρεῖ τὰ πράγματα. Ἡ γὰρ Κτησιφῶν φρούριόν ἐστι καρτερόν καὶ δυσάλωτον, τείχει τε (65) ὀπτιῆς πλίνθου, καὶ τάφρω βαθεῖα, καὶ τοῖς ἐκ τοῦ ποταμοῦ τεναγέσιν ὠχυρωμένη. Ποιεῖ δὲ αὐτὴν ὀχυροτέραν (66) καὶ φρούριον ἕτερον, ᾧ προσηγορία (67) Κωχῆ, μετὰ τῆς ἰσῆς ἀσφαλείας συγκείμενον, ὄση τε φυσικὴ καὶ ὄση χειροποίητος, τοσοῦτον ἐνούμενον, ὡς (68) μίαν πόλιν δοκεῖν ἀμφοτέρων, τῷ ποταμῷ μέσῳ διειργόμενας ταύτας· οὕτε γὰρ ἐξελθὼν οἶόν τε ἦν ἐξ ἐπιδρομῆς ἀθρόας, ἢ πολιορκία (69) παραστήσασθαι, οὕτε διεξέλθαι καὶ τῷ ναυτικῷ μάλιστα (κινδυνεύσαι γὰρ ἂν ἐξ ὑπερδεξίων, ἀμφοτέρωθεν βαλλόμενον, καὶ εἰργόμενον), κατόπιν ἑαυτοῦ ποιεῖται, καὶ ποιεῖται (70) τὸν τρόπον τοῦτον. Τοῦ Εὐφράτου ποταμῶν ὄντος (71) μεγίστου μέρος οὐκ ἐλάχιστον ἀπορρήξας (72), καὶ περιαγαγών, ὅσον ναυσὶν εἶναι πλῆθον ἐκ διώρυγος (73) (ἤς καὶ ἀρχαῖά φασιν ἔχνη φαίνεσθαι), καὶ ταύτη (74) τῷ Τίγριδι συμβαλὼν μικρὸν ἔμπροσθεν, οὕτω διασώζει τὰς ναῦς ἐκ τοῦ ποταμοῦ τῷ ποταμῷ δοθείσας ἐν ἀσφαλείᾳ. Ὡδε μὲν οὖν τὸν ἐκ τῶν φρουρίων τού-

(67) Προσηγορία. Male in Herv. et Par. προσηγορίαν.

(68) Ὡς. Reg. hm. Pass. ὡστε.

(69) Πολιορκία. Duo Regg. πολιορκίας.

(70) Καὶ ποιεῖται. Sic plerique codices.

(71) Ὅντος. Reg. hm. ὄντως.

(72) Ἀπορρήξας. Reg. y, γρ. διαρρήξας.

(73) Διώρυγος. Regg. septem, Or. 1, διώρυχος.

(74) Καὶ ταύτη. Sic mss. omnes, et editi, præter Paris. et Mont. qui legunt, καὶ τοῦτο. Hos sequitur Comb. qui refert τοῦτο ad μέρος superius, et vertit: « atque hanc (scissam partem) cum paulo superius Tigridi conjunxisset, commisissetque, » etc.

των διαδιδράσκει κίνδυνον. Ὡς δὲ προϊόντι Περσικῆ δύναμις παραφανείσα, καὶ ἀεὶ τις τῆ οὐσῆ προσιγομένη, κατὰ μετώπου (75) μὲν ἴστασθαι, καὶ διακινδυνεύειν οὐκ ἔβητο δεῖν διχα μεγάλης ἀνάγκης, ἐνὸν ἐκ περιουσίας κρατεῖν· ἐκ δὲ τῶν λόφων καὶ τῶν στενῶν ἢ παρείκοι, βάλλουσα καὶ τοξεύουσα, καὶ τὰ καίρια τῆς διόδου προκαλαματῆδουσα, βραδίως εἶργε τοῦ πρόσω· τηνικαῦτα ἐν ἀπορία τε ἦν ἤδη πολλῆ, καὶ οὐκ ἔχων ὄπη (76) τράπηται. λύσιν εὐρίσκει πονηρὰν τοῦ βουλευματος.

vero in magna animi anxietate versabatur; nec, sui exitum reperit.

ΙΑ'. Ἄνηρ γὰρ τις τῶν οὐκ ἀδοκίμων ἐν Πέρσαις, τὸν ἐπὶ Βαβυλῶνι πρὸς Κύρον (77) Ζώπυρον μιμησάμενος, ὡς δὴ τι τῷ Περσῶν (78) βασιλεῖ, μᾶλλον δὲ μέγιστα καὶ ἐπὶ μεγίστοις προσεκερνώκως, καὶ δύσους μὲν τοῖς ἐκείνου μάλιστα, εὐνοὺς δὲ τοῖς Ῥωμαίων πράγμασι διὰ τοῦτο τυγχάνων, καὶ τὸ πιστεύεσθαι λαθῶν ἐκ τοῦ πλάσματος· *Τι ταῦτα, φησὶν, ὦ βασιλεῦ; Πῶς οὕτω σιθρῶς περὶ τοσούτου βουλευσθεσθε πράγματος; Τίς ὁ νηϊτης οὗτός σοι σίτος καὶ ὁ περιττός φόρτος, ὁ τῆς ἀνανδρίας διδάσκαλος; Οὐδὲν γὰρ οὕτω δύσμαχον (79) καὶ φιλόνηκον, ὡς γαστήρ, καὶ τὸ ἐν χερσὶν ἔχειν τὴν σωτηρίαν. Ἄλλ' εἰ τι ἐμοὶ κείθῃ, τὸ μὲν ναυτικὸν τοῦτο χαίρειν ἔάσεις, καὶ τὴν ἐπομένην ἐκλυσίω τῷ γενναίῳ σουτῷ στρατῷ· αὐτὸς δὲ δι' ἄλλης ὁδοῦ εὐπορωτέρας τε καὶ ἀσφαλεστέρας, ἧς ἐγὼ σοὶ καθηγήτης (ἐμπειρος δὲ εἰ τις ἄλλος φημί τῆς χώρας εἶναι τῆς Περσικῆς), ἐμβαλεῖς τε εἰς τὴν πολεμίαν, καὶ τῶν κατὰ γνώμην τυχῶν ἐπανηξείεις· ἡμῶς δὲ τηνικαῦτα εὐ ποιήσεις, ἡνῖκα ἂν ἔργῳ (80) πεῖραν λάβῃς τῆς ἡμετέρας εὐνοίας καὶ παραινέσεως.*

ΙΒ'. Ὡς δὲ εἶπε ταῦτα, καὶ εἰπὼν ἔπεισεν, εὐπιστον γὰρ ἢ κουφότης, καὶ τοῦ Θεοῦ μάλιστα συναυθύνοντος, ἅπαντα ἦν ὁμοῦ τὰ δεινά· τὰς μὲν ναῦς εἶχε τὸ πῦρ, καὶ ὁ σίτος οὐκ ἦν, καὶ προστῆν ὁ γέλως· αὐτόχειρ γὰρ ἢ σφαγή σχεδόν· τὰ δὲ τῶν ἐλπίδων (81) φροῦδα, καὶ ὁ ὁδηγός (82) συναπῆλθε ταῖς ὑποσχέσεσιν. Ἐν κύκλῳ δὲ οἱ πολέμιοι, καὶ περιβρέτων ὁ πόλεμος· ἢ τε πρόοδος οὐ βραδία, ἢ τροφή δὲ οὐκ εὐπορος· ἐν ἀθυμίῃ δὲ ὁ στρατός, καὶ δι' ὀργῆς εἶχον (83) τὸν βασιλεῖα· ἐλείπετο δὲ χρηστής ἐλπίδος οὐδέν· μία δὲ ὡς ἐν τοῖς παροῦσιν ἐδόκει μόνη, τῆς πονηρᾶς ἀπαλλαγῆναι βασιλείας καὶ στρατηγίας.

(75) Κατὰ μετώπου. Mont. γρ. κατὰ μέτωπον

(76) Ὀπη. Plerique codices, ἕποι.

(77) Κύρον. Non Cyrus, sed Darius Hystaspis, ut ex Herodoto et Plutarcho discimus.

(78) Τῷ Περσῶν. Ita tres Regg., duo Colb. et Or. 1. Pau: cum editis, τῶν Περσῶν.

(79) Οὗτω δύσμαχον. In Pass. ac plerique codices. Par. edit. ἐπίμαχον. Nonnulli, οὕτως ἐπίμαχον, quos sequitur Comb. qui sic reddit hunc locum: « Nihil æque ad pugnam segne atque rixosum, ac ventier, suamque præ manibus salutem habere. » Eodem

A castrorum horum periculum effugit. Ut autem progredienti Persicæ copiæ in conspectum venientes, quotidieque augescentes, eam gerendi belli rationem tenere cœperunt, ut adversa quidem acie nequaquam sibi standum, nec, cum copiarum exuberantia vincere liceret, nisi magna necessitate urgente, tentandam sibi pugnae aleam judicarent; cæterum e tumulis et locorum angustiis, ubi facultas daretur, hostes sagittis impeterent, atque opportunissimis viæ transitibus occupatis, eos facillime, ne porro progredierentur, inhiherent: tum quo se verteret, habens, pravum tandem consilii

XI. Vir enim quidam, inter Persas non ignobilis, Zopyri illius erga Cyrum, in Babylonis obsidione, facinus imitatus, quasi ob gravissimas quasdam causas in gravissimam offensionem Persarum regi venisset, ob idque in eum pessime animatus, contraque erga Romanos optime affectus esset, ac per hujusmodi fucum et simulationem fidem sibi conciliasset: *Quid hæc, inquit, imperator? Quid tam ignavum atque imbecillum de tanti momenti negotio consilium initis? Quorsum hæc navale frumentum, ac superfluum onus, ignaviae magistrum? Nihil enim ad expugnandum difficilius, nihil pervicacius est, quam venter, sitamque in manibus habere spem salutis. Quocirca, si quid me audies, nauticum huic apparatus valere jubebis, languoremque ex eo ad fortissimum hunc exercitum redeuntem: tu autem via faciliore et tutiori, cujus tibi me ducem fore profiteor (nam Persicæ regionis tam peritus sum quam quivis alius), in hostium terram impressionem facies, rebusque ex animi sententia confectis ad reditum te accinges. Me autem tunc demum beneficio afficies, cum te ipsa benevolentia erga te mea consilii que documentum ceperis.*

XII. Hac oratione cum id quod proponebat, Juliano persuasisset, credula enim est levitas, præcipueque etiam Deo impium exagitante, omnibus simul incommodis premi cœpit exercitus. Naves igni conflagrabant, frumentum nullum erat, ac risus insuper accedebat; idem enim ferme erat, **155** ac si manus sibi ipsi necemque attulisset, spes omnes evanidæ, duxque itineris cum promissis suis abscesserat. In orbem porro hostes instabant, bellum circumfluebat: progressus non facilis, victus ægre parabilis: languebat exercitus, animisque conciderat, in imperatorem accensus erat: nihil

sensu exponit δύσμαχον Budæus in Plutar. Symp. Voluit profecto impostor suadere Juliano, militare robur frangi, ac rixosum fieri, cum diffluit deliciis; et præstidentem atque incautum plerumque labefactari, cum in manibus salus esse videtur.

(80) Ἠνῖκα ἂν ἔργῳ. Sic mss. et editi. Montac. et Par. ἐν ἔργῳ.

(81) Τῶν ἐλπίδων. Pass. ἐλπισθέντων.

(82) Ὁ ὁδηγός. Ita Pass. et alii plerique codd. Dersl. ὁ, in editis.

(83) Εἶχον. Comb. εἶχε.

bonæ spei reliquum erat ; hæc una, ut in præsentî rerum statu salutis ratio patere videbatur, nimirum scelerato imperio et militari præfectura defungi.

XIII. Quæ autem hucusque gesta sunt, ita se habent; quæ vero sequuntur, non uno modo ab omnibus exponuntur, sed alius alii sermoni assentitur, ac subscribit, non minus eorum quibus certamini interesse, quam quibus abesse contigit. Nonnulli enim a Persis eum jaculo confixum fuisse aiunt, temere in hostes excursantem, atque huc et illuc vesane præsaltantem; idemque ipsi quod Cyro Parysatidis filio accidisse, qui cum adversus Artaxerem fratrem cum ingenti exercitu ascendisset, ac fortiter pugnaret, temeritate tandem sua victoriam amisit. Alii hujusmodi quemdam de eo sermonem commemorant : Cum in sublimem quemdam tumulum ascendisset, ut velut e specula exercitum oculis usurparet, quantusque bello superfuisset, cognosceret, magnasque copias, speque sua ampliores vidisset : *Quam grave et indignum fuerit, dixisse, si hos omnes ad Romanorum terram reducerimus* : quasi videlicet ipsis salutem invidentem. Quibus verbis commotum militem quemdam, iraque præcipitem actum, nulla salutis suæ habita ratione, in ipsius viscera gladium adegisse. Alii rursus facetum et ridiculum quemdam Barbarum (quales in militum comitatu, tum ad leniendas animorum molestias, tum ad exhiberanda convivia esse solent), hoc facinus perpetrasse ferunt. Nec desunt qui Saraceno cuiquam gloriam hanc ascribant. Utcunque se res habet, le-

(84) *Τούτου*. Pass. et plerique codices, *τούτων*.

(85) *Κατηκοντίσθαι*. Hieronymus, Ep. ad Magnam oratorem ait : « Conito ilia perfossus. » Damascenus Or. 1, *De imaginibus*, Elladio auctore, *δόρυ*, « hastam » vocat. Ita Sozom. I, vi, c. 1, Ammianus, « equestrem hastam » appellat.

(86) *Ἀτάκτους ἐκδρομαῖς*. Reg. v, ἐκδρομοῖς. Reg. b. *τακτικῶς ἐκδρομοῖς*.

(87) *Ἐμπληξία*. Quatuor Regg. Colb. k. Sav. Pass. ἐμπληξία. Cui sententiæ favet Eutrop., *Hist. Rom.*, l. x. Imo August., l. iv *De civit.* c. 29, et l. v, c. 21, ubi Julianus dicitur, « merito temeritatis et hostili vulnere extinctus. » Id etiam supponunt extrema morientis ad circumstantes verba.

(88) *Τοῖς μυριοῖς*. « Cum ingenti exercitu, » nec bene Billius, « cum decem hominum millibus. » Quis enim hic tantulus exercitus, qui potentissimo Persarum regi esset negotium factururus? Cyrus non solum « decem millia Græcorum, » sed alias etiam plures in auxilium copias habuit. Reg. b, Colb. 3, et Pass. *ὅστις τοῖς μυριοῖς*.

(89) *Ἐπειδή οἱ*. Ita melioris notæ codices, Regg. hu, lu, aliique plures. Mont. *ἐπειδή οἱ*. Pass. *ἐπέτῳ φανῆναι*.

(90) *Ἦσαι*. Schol. subaud. *ξίφος*, « ensis, gladius. »

(91) *Στρατιώταις*. Reg. q, Combef. *στρατοῖς*, « exercitus. »

(92) *Εἰσι δὲ οἱ καὶ Σαρακηνῶν τιτι*, etc. « Sunt autem qui Saraceno, » etc. Hic advertendum est, nihil certum de Juliano interfectore apud scriptores reperiri. Varii, ut Gregorius noster, varias opiniones recensent. Vide Chrysost., lib. *De S. Babyla.*; Damascenum orat. 1 *De imaginibus*; Theodoret., *Hist.*, lib. III, c. 25; Socrat., lib. III, c. 21; Sozom., lib. VI, c. 1, 2, etc. Libanius orat. funebri in *Julianum* sic loquitur : « Fortasse aliquis nosse cupit, quistam illum occiderit; ego vero nomen quidem

A Π'. Τὰ μὲν δὴ μέχρι τούτου (84) τοιαυτα· τὰ δὲ ἐν τεύθεν οὐχ εἰς λέγεται λόγος, ἄλλος δὲ ἄλλω συμφέρεται καὶ συντίθεται, τῶν τε παρόντων ὁμοίως τῇ μάχῃ· καὶ τῶν ἀπόντων. Οἱ μὲν γὰρ ὑπὸ Περσῶν αὐτὸν κατηκοντίσθαι (85) φασὶν ἀτάκτους ἐκδρομαῖς (86) χρώμενον, καὶ ἄττονα τῆδε χάκεισε σὺν ἐμπληξίᾳ (87)· καὶ ὁμοίον τι περὶ αὐτὸν συμβῆναι τῷ Κύρου τοῦ Παρυσάτιδος, ὅς, τῶς μυριοῖς (88) συναναελθὼν ἐπὶ τὸν ἀδελφὸν Ἀρταξέρξη, καὶ νεανικῶς μαχόμενος, θράσει τὴν νίκην διέφθειρεν· οἱ δὲ τοιοῦτόν τινα ἐπ' αὐτῷ διηγῶνται λόγον· Ἐπὶ τινα λόγον τῶν ὑψηλῶν ἀνελθὼν, ὡς ἐκ περιωπῆς τὸν στρατὸν εἶπει λαβεῖν, καὶ ὅσος ὑπελείφθη τῷ πολέμῳ μαθεῖν, ἐπειδὴ οἱ (89) φανῆναι πολὺ τὸ πλῆθος, καὶ τῆς ἐλπίδος ἀφρονώτερον· Ὡς δεινὸν, εἰπεῖν, εἰ πάντα τῇ *Ῥωμαίων*

B γῇ τούτους ἐπαράξομεν· ὡς ἂν τις βασιλεύων αὐτοῖς τῆς σωτηρίας. Ἐφ' ᾧ τινα τῶν στρατιωτῶν χαλεπήναντα, καὶ οὐ κατασχόντα τὴν ὀργήν, ὥσαι (90) κατὰ τῶν σπλάγχων, ἀλογήσαντα τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας. Ὡς δὲ ἄλλοι, τῶν γελοιστῶν βαρβάρων τινὰ τοῦτο τολμήσαι (οἱ τοῖς στρατιώταις (91) ἔπονται, λύουσι τε ψυχαγωγία καὶ πόσις ἡδυσμα). Εἰσι δὲ οἱ καὶ Σαρακηνῶν τινι (92) τὸ κλέος τοῦτο δίδοσσι. Πλὴν δέχεται πληγὴν καιρίαν ὄντως, καὶ παντὶ τῷ κόσμῳ σωτήριον, καὶ μὴ τομῇ σφαγῆς (93), πολλῶν σπλάγχων ἀπαιτεῖται δίκην κακῶς πιστευθέντων. Ὁ καὶ θαυμάζω, πῶς, πάντα γινώσκων ὁ μάταιος ἐντεῦθεν οἰόμενος,

C nescio. Ab hoste tamen interfectum non fuisse, certissimum illud argumentum est, quod nemo ex hostibus ob vulnus illud honore affectus est, quamvis rex Persarum auctorem cædis, per præconem ad præmium vocaverit. » Deinde innuit Julianum a quodam « milite Romano, » etiam « Christiano » percussum cecidisse. Id non veretur Libanio concedere Sozomenus, atque a culpa liberare videtur interfectorem, « qui propter Deum, et propter eam quam colebat religionem strenuum facinus edidit. » Absit ut in hac re Sozomeno assentiamur. A tali tamque inaudito sermone abhorrent aures vere Christianæ. Semper et ubique regibus ac etiam tyrannicis fidele, constans ac perpetuum debetur obsequium. Dei hominumque odio premendus est, quisquis in regum aut etiam tyrannorum vitam, quacunque ex causa sacrilegas manus injicit. Nos eum gravissimi sceleris reum, ac acerbissimis suppliciis morteque turpissima plectendum judicamus. Absit etiam ut ex Theodoro, qui, *Hist.*, lib. III, c. 25, ait : « Sed sive homo, sive angelus gladio eum (Julianum) percussit, certum est, quicumque tandem id fecerit, eum divinæ voluntatis administrum fuisse : » absit, inquam, ut inde colligamus Juliani interfectorem quisquis ille fuerit, utpote « divinæ voluntatis administrum, » fuisse innoxium. Divinæ enim voluntatis administri « fuere Herodes et Pontius Pilatus, qui, » ut in Act. IV, 27, 28, « conveniunt facere quæ manus et consilium Dei decreverunt fieri ; » Quis tamen eos dixerit a crimine immunes? nullus certe qui verissima et inconcussa Christianæ fidei religionisque principia toto corde fovet ac tuetur.

(93) *Μὴ τομῇ σφαγῆς*. « Per unam interfectionis incisionem. » Pass. Combef. aliique, *μὴ τόλμη*, subleto, *σφαγῆς*, « uno audaci facinore. » Utramque lectionem agnoscit Elias. Billius præfert *τομῇ*

ἐν τούτῳ τὴν κατὰ τῶν ἑαυτοῦ σπλάγγνων πληγὴν **A** thale **156** certe orbique universo salutare vulnus accipit, ac per unicam incisionem, multorum viscerum,

quibus male crediderat poenas exsolvit. Quod et ipsum miror, quo modo homo vanus, qui omnia hinc se scire existimabat, hoc unum ignoravit, nimirum vulnus visceribus suis infligendum.

ΙΔ'. "Ἄξιον δὲ μὴδὲ τοῦτο παραδραμεῖν τοῦ ἀνδρός, μεγίστην τῆς ἐκείνου κακοδαιμονίας (94) ἐπὶ πολλοῖς ἔχον ἀπόδειξιν. Ἐκείτο μὲν ἐπὶ τῆ ὄχθῃ τοῦ ποταμοῦ, καὶ πονηρῶς εἶχε τοῦ τραύματος· πολλοὺς δὲ εἰδῶς τῶν πρὸ αὐτοῦ δόξης ἡξιωμένων, ὡς ἀνὴρ ὑπὲρ ἀνθρώπων νομισθεῖεν, τέχνας τιτὼν ἐξ ἀνθρώπων ἀφανισθέντας, καὶ διὰ τοῦτο θεοὺς νομισθέντας ἔρωτι τῆς αὐτῆς δόξης ἐάλωκώς, καὶ ἅμα τῷ τρόπῳ τῆς τελευτῆς διὰ τὸ τῆς ἀβουλίας ἄδοξον αἰσχυνόμενος, τί μὴ γὰρ ἀναστῆναι, καὶ τί ποιεῖ; οὐδὲ γὰρ τῷ βίῳ συναλλίσσεται πονηρία· βίβηαι κατὰ τοῦ ποταμοῦ πειρᾶται τὸ σῶμα, καὶ πρὸς τοῦτο ἐχρησθῆναι τῶν πιστῶν ἑαυτοῦ συνεργῶν καὶ μύσταις τῶν ἀποβήτων. Καὶ εἰ μὴ τῶν βασιλικῶν εὐνοῦχων τις, τὸ πρᾶγμα αἰσθόμενος, καὶ τοῖς ἄλλοις καταμηνύσας, μίσει τοῦ κακούργηματος τὴν ὄρμην διεκώλυσε, ἀν ἐφάνη τις ἄλλος τοῖς ἀνοήτοις θεός νεός ἐξ ἀτυχήματος. Ἄλλ' ἐκεῖνος οὕτω μὲν βασιλεύσας, οὕτω δὲ στρατηγήσας, οὕτω καὶ καταλύει τὸν βίον (95).

ΙΕ'. Διαδεξάμενος δὲ τὴν βασιλείαν εὐθύς (96) μετ' ἐκείνων, ὁ μετ' ἐκείνων ἀναβήθητις ἐν αὐτῷ τῷ στρατοπέδῳ (97), καὶ τῆ τῶν κινδύνων ἀκμῆ ἀναγκαίως ἐπιζητούση τὸν ἡγήσόμενον, ἀνήρ ἐπιφανῆς τὰ τε ἄλλα καὶ τὴν εὐσέβειαν, καὶ τὸ εἶδος, ἀληθῶς τυραννίδος ἄξιός (98), τὸ μὲν εἰς χεῖρας ἵνα Πέρσαις, ἢ προῖεναι οὐδαμῶς οἶός τε ἦν, καίτοι γε ἀνδρείας καὶ προθυμίας οὐδὲν ἐλλείπων, τοῦ στρατοῦ παρεικότος (99) τὰς χεῖρας καὶ τὰς ἐλπίδας, ἐζήτει δὲ τὴν ἀνάξουσην· καὶ ὅπως ἀν ἀσφαλῶς τύχοι (1) ταύτης ἐσκόπει, ὥσπερ οὐ βασιλείας, ἀλλ' ἤττης γερονδὸς κληρονόμος. Εἰ μὲν οὖν μὴ Πέρσαις τῆ νίκῃ μετριάζοντες (καὶ γὰρ νόμος οὗτος αὐτοῖς εἰδέναι μετρεῖν εὐπραγίαν [2]), ἢ τι δεῖσαντες ἄλλο τῶν λεγομένων, εἰς συμβάσεις ἐτρέποντο, καὶ ταύτας ἀδοκίτους οὕτω καὶ φιλανθρώπους, οὐδὲν ἐκώλυε μὴδὲ πυρφόρον (3), ὃ δὴ φασιν, ὑπολειφθῆναι τῷ στρατῷ· τοσοῦτον εἶχον αὐτοὺς οἱ Πέρσαις διὰ χεῖρός, ἐν γῆ τε ἰδίᾳ μαχόμενοι, καὶ προσεπηρμένοι τοῖς γεγονόσιν· ἱκανὸν γὰρ τὸ τι προσλαβεῖν (4) εὐμερίας, καὶ πρὸς τὴν ἐλπίδα τοῦ μέλ-

XIV. Sed ne hoc quidem prætereundum est, quod præter alia multa, maximum perditæ illius amentia argumentum habet. In fluminis ripa jacebat, graviter ex vulnere ægrotans : cum autem permultos eorum, qui ante ipsius ætatem gloriam consecuti fuerant, ut humana conditione majores censerentur, artibus quibusdam ex hominum oculis sese subduxisse, eamque ob causam pro diis habitos fuisse sciret, ejusdem gloriæ cupiditate captus, simulque mortis suæ modum propter temeritatis infamiam erubescens, quid molitur? quid facit? neque enim **B** simul cum vita improbitas exstinguitur: in profluentem corpus suum projicere conatur, ad eamque rem nonnullorum, quos maxime fidos arcanorumque conscios habuerat, opera utebatur. Quod nisi quispiam ex aulicis eunuchis, hac re cognita, scelerisque odio et detestatione aliis patefacta, huic conatui obstitisset, novus utique alius ex calamitate deus stolidis hominibus exstitisset. Atque ille quidem, cum sic et imperium gessisset et bellum administrasset, sic quoque e vita discedit.

XV. Statim autem post ipsius mortem imperium excipiens, qui post illum in ipsis castris, atque in ipsa periculorum flamma, ducem necessario requirente, renuntiatus fuerat, vir, ut aliis rebus, ita pietate clarus et insignis, atque oris majestate, regno profecto digna præditus, cum nec manus cum Persis conserere, nec progredi ullo modo posset; licet alioqui animi magnitudinis atque alacritatis nullæ partes deessent, quamvis milites manibus et spe fracti debilitatique essent, castra movere, copiasque reducere satagebat : idque, ut tuto sibi facere liceret, laborabat, perinde atque non imperii sed cladis hæres effectus. Quod nisi Persæ in victoria moderate se gerentes (hoc enim apud eos in more positum est, **157** ut animi moderationem in prosperitate adhibeant), aut aliud quiddam eorum, quæ fama ferebantur, metuentes, ad ineunda cœdera, et quidem adeo inopinata et humana, sese convertissent, ne ignifer quidem, ut dici solet, exercitui superfuisset; usque adeo eos ad manum Persæ habebant, tum in terra sua dimicantes, tum etiam ob

(94) *Κακοδαιμονίας*. Combef. « fanatici illius animi. » Malini : « malo genio agitati. »

(95) *Καταλύει τὸν βίον*. Ammianus, lib. xxv, p. 291, « vita est absolutus medio noctis horrore, sexto Kal. Jul., anno ætatis 32 inchoato. »

(96) *Εὐθύς*, etc. Reg. b, in textu, alii plerique in margine Ἰοβιανός, « Jovianus. » Pass. et Colb. k, prætermittunt, μετ' ἐκείνων.

(97) *Στρατοπέδῳ*. Duo Regg. addunt, *πλανωμένῳ*. Regg. u, y, Colb. k, habent tantum *πλανωμένῳ*, et in marg. Reg. u, γρ. τῷ πολέμῳ. In Reg. hu, γρ. καὶ τῷ πλάνῳ. Pass. ἐν αὐτῷ τῷ πλάνῳ, misso, μετ' ἐκείνων.

(98) *Ἄξιός*. Duo Regg. et Pass. ἄξιον. Verba sunt Euripidis.

(99) *Παρεικότος*. Schol. παρειμένους.

(1) *Τύχοι*. Nonnulli, τύχη.

(2) *Εὐπραγίαν*. Pass. aliique nonnulli, εὐπραγίαν.

(3) *Πυρφόρον*, etc. « Igniferum, » id est, juxta Eliam, « sacerdotem, qui sacrum ignem ad sacrificia consumenda olim in bello gestabat. His igniferis necem inferre nefas erat, atque ipsis victores maxime parcebant, quod deorum cultui et obsequio erant consecrati. Id autem in proverbii consuetudinem venit, et per hyperbolen dictum est de iis, qui in prælio ita ad inter necionem cæsi ac deleti sunt, ut ne is quidem, qui apud eos hujusmodi ignem gestat, cladi superfuisset. »

(4) *Προσλαβεῖν*. Bill. et Savil. « forte, προλαβεῖν. »

ca quæ contigerant, animis altius elati. Felix enim quispiam successus eam vim habet, ut spem quoque lætam futuri afferat. At nunc, ut jam dixi, ille totus in eo erat, ut exercitum servaret, nervosque Romanis relinqueret : nervi enim erant, etsi rem male gesserant, ob ducis potius temeritatem quam suam ignaviam. Persæ vero, conditionibus turpibus sane, Romanorumque manu et potentia, ut brevissime dicam, indignis, sædus pepigerunt ; quarum nomine si quis, absoluto illo, hunc criminandum censeat, meo iudicio perquam iniquus est eorum quæ tum acciderunt, æstimator. Non enim ejus qui messuit, spica est, verum illius qui sementem fecit : nec ei incendium assignandum est, qui ignem extinguere non potuit, sed qui excitavit. Atque illud Herodoti ⁶⁶ de Sæmiorum tyrannide commode dixerim : *Calceum hunc Histiaæ quidem consuit, induit autem Aristagoras, qui antecessoris rebus successit.*

XVI. Quid reliquum erat, nisi ut impii cadaver ad Romanos referretur, etiamsi ita e vivis excessisset? Quoniam autem nos etiam exanime corpus habemus, hunc scilicet, qui ante ipsum e vita migravit; videamus hic quoque, quantum inter utrumque imperatorem discriminis fuerit : si quid hoc etiam ad defunctorum felicitatem et infelicitatem conferat. Ille igitur publicis præconiis, faustisque omnibus, ac celebri pompa deducitur, religiosisque etiam his nostris officiis, per totam scilicet noctem productis cantibus, et accensis facibus, quibus nos Christiani piæ et vitæ discessum ornandum existimamus. Atque **158** corporis elatio conjunctam cum mœröre celebritatem habet. Quod si cui fidem narratio facit, id quoque in multorum auribus disseminatum est, quod cum corpus Tauri juga superaret, ut ad patriam civitatem, hanc, inquam, illis cognominem ac celeberrimam, referretur, vox quædam e summis locis a nonnullis exaudiebatur, velut psallentium et prosequentium (angelicarum opinor virtutum) : quod ⁶⁶ *Hist.*, lib. vi.

(5) *Καταμέμφοιτο*. In Montac. γρ. καταμέμφοιτο.

(6) *Ἀγνώμων*. « Rudis, imperitus rerum æstimator. »

(7) *Λογιστής*. Reg. a, Or. 1, Pass. λογιστής.

(8) *Τὸ τοῦ Ἡροδότου*, etc. Quod de Sæmiorum tyrannide, de calceo, de Histiaæ qui illum consuit, et de Aristagora qui eum induit, scripsit Herodotus, sic exponit Elias : « Histiaæ, genere Sæmius, cum Dario Persarum rege versabatur. A quo cum patriam adeundi potestas ipsi facta esset, Aristagoram nepotem suum, qui Sæmios gubernabat, monet ut ipsis et Ionibus in animum inducat defectionem moliri. Posteaquam autem illi a Persarum imperio defecerunt, Histiaæ Dario persuadet, ut sibi per eum liceat ad eos, qui defecissent, se conferre ; dicebat enim posse se eos rursus ad regis partes traducere. Cum igitur eo perrexisset, atque a satrapa Artapherne ipsius fraus agnita esset, hunc sermonem audivit, qui etiam in proverbii consuetudinem venit. Per calceum autem significabatur defectio, quæ ab Histiaæ, ob consilium datum, concinnata fuerat, incerta vero ab Aristagora, qui eam executus fuerat. » Hæc ad Julianum et Jovianum detorquet Gregorius. Julianus est, qui « seminavit, » qui « incendium excitavit, » qui « calceum » cladis

Α λοντος· νῦν δὲ ὁ μὲν, ὅπερ εἶπον, ἐνδὸς ἦν τοῦ διασωσασθαι τὸν στρατὸν, καὶ τὰ νεῦρα Ῥωμαίοις ὑπολιπεῖν· νεῦρα γὰρ ἦσαν, καὶ εἰ κακῶς ἔπραξαν ἀβουλίᾳ μᾶλλον τοῦ στρατηγήσαντος ἢ σφῶν αὐτῶν ἀνανδρίᾳ. Οἱ δὲ ἐπὶ ταῖς συνθήκαις ταύταις συνέθησαν, ταῖς οὕτως αἰσχραῖς τε καὶ ἀναξίαις τῆς Ῥωμαίων χειρὸς, ἵν' εἴπω τὸ συντομώτατον· ὧν εἴ τις, ἐκεῖνον ἀφείδης τῆς αἰτίας, τοῦτον καταμέμφοιτο (5), λίαν ἐστὶν ἀγνώμων (6) ἔμοιγε λογιστῆς (7) τῶν τότε συμβεβηκότων. Οὐ γὰρ τοῦ ἀμῆσαντος ὁ στάχυς, ἀλλὰ τοῦ σπείραντος· οὐδὲ τοῦ κατασβέσαι μὴ δυναθέντος ὁ ἐμπρησμός, τοῦ δὲ ἀνάψαντος· καὶ τὸ τοῦ Ἡροδότου (8) περὶ τῆς Σαμίων τυραννίδος καιρὸς εἰπεῖν, ὅτι *Τοῦτο τὸ ὑπόδημα* (9) *ἔβραψε μὲν Ἰστιάιος* (10), *ὑπεδύσατο* (11) *δὲ Ἀρισταγόρας, ὁ τὰ τοῦ προσιληφότος ὑποδεξάμενος*

ΙΓ'. Τί λοιπὸν ἦν (12) ἢ τὸ σῶμα Ῥωμαίοις ἐπαναχθῆναι τοῦ δυσσεβοῦς, καίπερ οὕτω καταστρέψαντος ; Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡμῖν ἐστὶ νεκρὸς ὁ πρὸ αὐτοῦ καταλύσας τὸν βίον, ἴδωμεν κἀναυθὰ τοῖν βασιλείων ἀμφοῖν τὸ διάφορον, εἴ τι καὶ τοῦτο φέροι πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ κακοδαιμονίαν (13) τοῖς ἀπελθούσιν. Ὁ μὲν γὰρ (14) παραπέμπεται πανδήμοις εὐφημαῖς τε καὶ πομπαῖς, καὶ τούτοις δὴ τοῖς ἡμετέροις σεμνοῖς, ψδαῖς παννύχοις (15) καὶ δροχουλαῖς, αἷς Χριστιανοὶ τιμᾶν μετὰστασιν εὐσεβῆ νομίζομεν· καὶ γίνεται πανήγυρις μετὰ πάθους ἢ ἐκκομιδῆ τοῦ σώματος. Εἰ δὲ τῷ πιστῶς ὁ λόγος, καὶ τοῦτο διεδόθη ταῖς τῶν πολλῶν ἀκοαῖς, ὅτι, ἐπειδὴ τὸν Ταῦρον ὑπερέβαλλοι (16) τὸ σῶμα πρὸς τὴν πατρίαν αὐτῷ πόλιν διασωζόμενον, ταύτην δὴ τὴν ὀμώουμον ἐκείνοι, καὶ μεγαλώνουμον, φωνή τις ἐκ τῶν ἀκρων ἐστὶν οἷς ἐξηκούετο, οἷον ψαλλόντων τε καὶ παραπεμπόντων, ἀγγελικῶν οἶμαι δυνάμεων, γέρας τῆς εὐσεβείας ἐκείνῳ, καὶ ἀντίδοσις ἐπιτάφιος. Καὶ γὰρ εἰ τὴν ὀρθὴν δόξαν (17) παρακινεῖν ἔδοξεν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο

acceptæ « consuit ; » Jovianus autem, « qui induit. »

(9) *ὑπόδημα*. Non bene Billius, qui reddidit : « vestem. » Debuisset enim cum Herodoti interprete vertere : « calceum. »

(10) *Ἰστιάιος*. Pass. Ἐστιαῖος.

(11) *ὑπεδύσατο*. In quinque Regg. Or. 1, Montac. et Comb. γρ. ὑπέδησατο, « subligavit. » Ita etiam Herodotus.

(12) *Ἦρ*. Deest in pluribus.

(13) *Ἡ κακοδαιμονίαν*. Ita plerique codices. In nonnullis deest.

(14) *Ὁ μὲν γὰρ*. Sic omnes fere codd. Ed. Ὁ μὲν γὰρ.

(15) *ψδαῖς παννύχοις*. Billius : « nocturnis canticibus. » Hic juvat observare in exsequiis fidelium, antiquo Christianorum more, producta in totam noctem cantica, et accensas faces.

(16) *ὑπερέβαλλοι*. Ita plerique codices. Pauci cum editis, ὑπερέβαλλει.

(17) *Καὶ γὰρ εἰ τὴν ὀρθὴν δόξαν*, etc. Hæc, et quæ sequuntur ad ista usque verba, ὡς δὲ πλησιάζοι, etc., desunt in sex Regg. duobus Colb. et Or. 1. Leguntur tamen ad latus, aut in margine inferiori, præmissis interdum verbis, ἐν ἄλλῃ. Regg. hu, q, x, Colb. 3, optimæ notæ, necnon editti omnes

τῆς τῶν ὑποδυναστευόντων σκαιότητος καὶ κακο- A
δοξίας τὸ ἐγκλημα, οἱ, ἀπλήν (18) καὶ ἀπαγῆ εἰς
εὐσέβειαν παραλαβόντες ψυχὴν, οὐ προορωμένην
τὰ βάραθρα, ἀπήγαγον ἥπερ ἐβούλοντο, καὶ προ-
σχηματι ἀκριβείας (19) τὸν ζῆλον κακίαν (20) εἰρ-
γάσαντο.

IZ. Ἄλλ' οὖν ἡμεῖς, τὸ κοινότερον, τὸν τε πατέρα
ἐννοοῦντες τὸν βαλόμενον τὴν κρηπίδα (21) τῆς
βασιλικῆς τῷ Χριστιανισμῷ (22) δυναστείας καὶ
πίστεως, καὶ τὸν εἰς αὐτὸν κατελθόντα κληρὸν τοῦ
δόγματος, ἐγεραίρομεν τὰ εἰκότα τὸ σκῆνος τοῦ δι-
καίᾳ (23) βασιλείᾳ συζήσαντος, καὶ τὸν βίον κατα-
λύσαντος τῷ ὅσιω (24) τέλει, καὶ τὸ κράτος ἡμῖν
καταλείψαντος. Ὡς δὲ πλησιάζοι τῇ μεγάλῃ καὶ B
βασιλίδι πόλει, τί δεῖ λέγειν δορυφορίας τε τοῦ
στρατοῦ παντός, καὶ τάξιν ἐνόπλιον, ὡς ζῶντι τῷ
βασιλεῖ γινομένην, ἢ τῆς λαμπρᾶς πόλεως ἔκχυσιν,
ὀνομαστοτάτην τῶν πώποτε γενομένων ἢ ἐσομένων;
Ἄλλ' ὁ θρασὺς καὶ γεννάδας ἐκεῖνος, καὶ νέε τῇ
πορφυρίδι καλλωπιζόμενος, καὶ διὰ τοῦτο, ὡς τὸ
εἰκόσ, μέγα φρονῶν, μέρος γίνεται καὶ αὐτὸς ἐκεῖνω
τῆς προπομπίου τιμῆς, τὴν αὐτὴν καὶ ἀντιδι-
δοῦς (25) καὶ ἀντιλαμβάνων χάριν, τὸ μὲν τι βια-
σθεῖς, τὸ δὲ ἐκῶν, ὡς λέγουσιν. Ὁ γὰρ στρατὸς
ἅπας, εἰ καὶ τοῦ παρόντος ἤττητο κράτους, ἀλλ'
οὖν πλεῖον (26) τῷ κατοχομένῳ νέμων αἰδοῦς
(ἐπειδὴ καὶ πεφύκαμεν εὐνούστεροί πως εἶναι τοῖς
ἐτι προσφάτοις πάθεσι, τῷ φίλτρῳ προσπάσχοντες,
καὶ τὸν Ἐλεον τοῦτ' (27) προσάπτοντες), καὶ διὰ G
τοῦτο οὐκ ἀνεχόμενοι τὸ μὴ οὐχ ὡς (28) βασιλεῖα
τιμηθῆναι τοῦτον (29), καὶ προσδεχθῆναι πελθουσι
τὸν ἀποστάτην, καὶ συναναγκάζουσιν ὑπαντῆσαι τῷ
νεκρῷ μετὰ τοῦ προσήκοντος σχήματος· τὸ δὲ ἦν,
ἀποκοσμήσαντα τὴν κεφαλὴν τοῦ διαδήματος, καὶ
ὑποκύψαντα τῷ βασιλεῖ τὰ εἰκότα, οὕτως ἐπὶ τὸν
τάφον συμπαραπέμψαι τοῖς ἄγουσι, καὶ τὸν αἰδι-
μον (30) τῶν Ἀποστόλων σηκῶν, οἱ δὲ τὸ ἱερὸν
γένος καὶ ὑπεδέξαντο καὶ διαφυλάττουσι (31), μι-

sic locum integrum in textu habent. Hunc etiam
agnoscit et exponit Basilius. Denique nihil fere hic
de Constantio scribit Gregorius, quod in priori ad-
versus Julianum Invectiva non dixerit. Billius putat
glossema esse, quod temporis tractu in textum ir-
repsit.

(18) Ἄπλήν. Mss. communius ἀπαλήν, « tene-
ram, mollem, » etc., quod Combefisius sequitur.

(19) Ἀκριβείας. Reg. I, Montac. et Comb. εὐσε-
βείας.

(20) Τὸν ζῆλον κακίαν. Ita plerique codices.
Editi, κακίας, unde Billius, « vitii zelum effecerunt.
» Observat Comb. his verbis Gregorii, « Con-
stantium nonnihil a culpa liberari, etsi non omnino
purgetur. »

(21) Κρηπίδα. Sic plerique codices. Nonnulli,
κρηπίδα.

(22) Τῷ Χριστιανισμῷ. Deest in Or. 1.

(23) Τῷ δικαίᾳ, etc. Comb. « qui justitia et
æquitate imperium rexisset. » Crediderim Grego-
rium nihil aliud significare, quam legitimum ac non
usurpatum imperium.

(24) Τῷ ὅσιω. Ita plerique codd. Reg. I, ὀσιωτά-
τω. Deest τῷ in edit.

A pietatis illi præmium erat ac funebri remuneratio.
Nam etsi rectam fidem nonnihil luxare visus est,
hoc tamen crimen importunitati procerum fideique
pravitati tribuendum est, qui simplicem, parumque
in pietate firmam animam, minimeque barathra
prospicientem, nacti, eam, qua libuit, abduxerunt,
atque accuratoris doctrinæ prætextu, zelum in vi-
tium verterunt.

XVII. At nos, id quod communius est, tum pa-
trem, a quo imperatoriæ potentia fideique funda-
menta Christianismo jacta sunt, tum etiam fidei
hæreditatem ad filium devolutam cogitantes, ejus,
qui juste semper in imperio vixerat, pioque sine vi-
tam clauserat, ac principatum nobis reliquerat, ta-
bernaculum, ut par erat, honore complectebamur.

Ut autem ad magnam et imperatoriam urbem præ-
cipuus accessit, quid totius exercitus satellitium, et
armatorum ordines sese imperatori, tanquam vitæ
usura fruenti, exhibentes commemorare attinet, aut
splendidæ civitatis effusionem, omnium, quæ un-
quam fuerunt, aut futuræ sunt, celeberrimam? At
fortis ille et audax, novaque purpura ornatus, ea-
que de causa, ut probabile est, elatus atque insolens,
funeris ipse quoque honorem ei pro parte sua im-
pendit, eandem gratiam dans, vicissimque accipiens,
partim vi et necessitate, partim sponte, ut fama est.
Exercitus enim universus, tametsi præsentis imperii
sese submitteret, majori tamen honore defunctum
prosequens (quandoquidem recentibus adhuc cala-
mitatibus majorem quamdam benevolentiam præ-
nobis ferre solemus), ac pro ingenti suo amore mæ-
stitia affectus, et misericordia commotus, ac proinde
eum minime ut imperatorem honorari 159 ac suscipi
non ferens, apostatam, ut exanimi corpori cum con-
gruenti habitu obviam procedat, monent, atque adeo
cogunt : hoc est, ut detractò a capite diademate,
demissoque, ut decebat, ante imperatorem aspectu,
ita deinde eum simul cum iis qui efferebant, ad
sepulcrum nobileque illud Apostolorum fanum, qui
sanctum genus, æquos propemodum honores car-

(25) Ἀντιδιδοῦς. Codices non pauci et Herv. διδοῦς.

(26) Πλεῖον. Reg. I, Colb. 3, πλεῖονος. Pass. πλεῖω.

(27) Τοῦτ' προσάπτοντες. Desunt in Reg. bui,
et Colb. k.

(28) Τὸ μὴ οὐχ ὡς. Non pauci, μὴ ὡς.

(29) Τοῦτον. Edit. Par. addit δέ, quod abest a co-
dicibus.

(30) Καὶ τὸν αἰδιμον. De sepulcro Constantini
Magni, sive imperatorum sepulcris, celeberrimoque
Apostolorum templo, legas, si lubet, quid scripserit
Euseb., lib. iv *De vita Const.*, cap. 59 et 60; So-
crat., lib. i, c. ult.; Sozom., l. ii, c. ult.; et auctor
anonymus *De Constantinopolitanis antiquitatibus*,
editus notisque illustratus a D. Bandurio Benedicti-
no. Porro sepulcrum non in ipso templo, sed in por-
ticu templi ac vestibulo fuisse, ἐν τοῖς προθύ-
ροις, ut scribit Chrysost. *Adversus gentiles*, hom. 26.
« Locum hunc ipse sibi post mortem designaverat
Constantinus, » inquit Eusebius, lib. iv, cap. 60,
« incredibilem fidei alacritatem ... quo scilicet precatio-
num, quæ in honorem apostolorum ibi celebrandæ
erant, etiam mortuus participes fieret. »

(31) Ὑπεδέξαντο καὶ διαφυλάττουσι. Pass.
ὑπεδέξατο καὶ διαφύλαξε.

pens, et susceperunt et custodiunt, prosequeretur. A Tale fuit imperatoris nostri funus.

XVIII. Huic contra, cum turpis et fœda expeditio (exagitabatur enim a populis et urbibus, publicisque et scurrilibus vocibus, quarum nunc quoque permulti meminerunt), tum vero turpior atque ignominiosior reditus contigit. Quæ porro hæc ignominia erat? Mimi et histriones eum ducebant, probrisque a scena petitis, ac ludibriis incessebant, eique fidei abjurationem, et cladem, vitæque sinem exprobrantes. Quid enim ex iis non fecerunt ac dixerunt, quæ hujusmodi homines, qui petulantiam pro arte habent, perpetrare consueverunt, quoad eum tandem Tarsensis civitas excipit, haud scio quomodo, et quam ob causam, hac contumelia multata? Hic illi fanum ignobile, tumultusque impurus, templumque execrandum, ac ne piorum quidem oculis spectabile.

XIX. Atque hæc, ut maxima et gravissima illius crimina, sermone complexus sum, non alioqui neciscus, duobus aut tribus aulicis adulatoribus, eique impietate paribus (alios enim consulto prætereo), tantam impietatis mercedem persolutam esse, ut nulla res obstitura videretur quominus ipsi brevi terras omnes et maria Romanorum imperio subiecta essent expilaturi, nisi secundior rebus exitus maturius contigisset. Adeo latrocinii et avaritia veteres illos Centimanos vincebant. Provinciarum porro imperia non optimis et moderatissimis, sed crudelissimis hominibus mandabantur: 160 atque ad honorem et dignitatem aliquam obtinendam unum suffragium erat, a fide defectio; et ut ab eo dona consequerentur, qui sibi ipsis pessime consulissent.

XX. Quid causarum immutationes inflexionesque commemorarem, quæ plerumque interjecta duntaxat una nocte commutabantur ac convertebantur, non æcus ac fluctuum reciprocationes; quandoquidem et jus dicere volebat vir egregius, omnia videlicet ob gloriæ studium sibi arrogans? Parva fortasse et perquam exigua crimina colligere videar, ac maximis per exigua dedecus inferre. Cæterum illud fatendum est, hæc Elysiis campis minime digna esse,

(32) Οὕτως δ. Reg. bm, οὗτος δ.

(33) Οἱ πολλοί. Plerique, et potiores codices non agnoscunt, οἱ.

(34) Καταυλούμενος, etc. Græca sonant: «cum tibiæ cantu ac saltationum motibus ejus pompa turpiter deducebatur,» etc.

(35) Κακῶν. Sic quatuor Regg. Editi, κακόν.

(36) Ὑποδέχεται. Pass., Herv. et Sav., ὑπεδέχεται.

(37) Δέ οἱ. Ita plerique codices. Sav., δέ οἱ.

(38) Ναός. Deest in Oxon. in sex Regg., Or. 4, etc. Agnoscunt tamen bonæ notæ codices. Redundare Combelsio non videtur. Omisit Billius.

(39) Ὀς. Sav. etc. Colb. k, ὡς μέγιστον.

(40) Ὅτι δυνσί, etc. Plerique codices, ὡς δυνσί. Ita emendaverat Billius. Cæterum qui sint illi duo, vel tres aulici adultores, non consentiunt scriptores. Nobis alii non videntur, quam Ecclesiarum expilatores, de quibus num. 11 imprimis Julianus Orientis comes, Felix et Elpidius. Vide Eutrop. Libaniū, p. 307 et seq., Amm., l. xii, p. 220.

ακροῦ τὰ ἴσα γέρα καρπούμενον. Οὕτως ὁ ἡμέτερος (32).

III. Τῶν δὲ αἰσχρὰ μὲν τὰ τῆς ἐκστρατείας (ἡλαύνετο δῆμοις καὶ πόλεσι, καὶ φωναῖς δημοσίαις καὶ βωμολόχοις, ὧν ἔτι καὶ νῦν οἱ πολλοὶ (33) μνημονεύουσιν), ἀδοξότερα δὲ ἡ ἐπάνοδος. Τίς δὲ ἡ ἀδοξία; Μῖμοι γελοίων ἦγον αὐτὸν, καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς σκηνῆς αἰσχεῖν ἐπομπεῦετο καταυλούμενός τε καὶ κατορχούμενος (34), καὶ τὴν ἀρνησιν, καὶ τὴν ἤτταν, καὶ τὸ τέλος ὀνειδιζόμενος. Καὶ τί γὰρ οὐ πάσχων κακῶν (35); τί δὲ οὐκ ἀκούων οἷς οἱ τοιοῦτοι νεανειούνται, τέχνην τὴν ὕβριν ἔχοντες, ἕως ἡ Ταρσέων αὐτὸν ὑποδέχεται (36) πόλις, οὐκ οἶδ' ὅπως καὶ ἀνθ' ὅτου τὴν ὕβριν ταύτην κατακρίθεισα; Ἐνθα δὲ οἱ (37) τέμενος ἀτιμον, καὶ τάφος ἐξάγιστος, καὶ ναός (38) ἀπόπτυστος, καὶ οὐδὲ θεατὸς εὐσεβῶν βίβει.

10'. Καὶ ταῦτα διήλθον ὡς (39) μέγιστα τῶν ἐκείνου κατηγορημάτων καὶ κυριώτατα, οὐκ ἀγνοῶν, ὅτι δυσὶ (40) μὲν καὶ τρισὶ τῶν περὶ τὰ βασίλεια κολάκων, καὶ τὴν ἀσέθειαν ὁμοτίμων (τοὺς γὰρ δῖλους ἐκὼν παρήμι), τοσοῦτος ἐδόθη τῆς ἀσέθειας μισθός, ὥστε οὐδὲν ἐκώλυεν ἐντὸς ὀλίγου χρόνου, πᾶσαν αὐτοῦ ἀνελίττασθαι τὴν ὑπὸ Ῥωμαίοις γῆν τε καὶ θάλασσαν (41), εἰ μὴ θάπτον πέρας ἐδόθη τοῖς πράγμασι δεξιόν· τοσοῦτον ὑπερέβαλλον ληστεῖα καὶ ἀπληστία (42) τοὺς πρὶν ἐκατοντάχειρας (43)· αἱ δὲ τῶν ἔθνων ἀρχαὶ οὐ τοῖς ἐπιχειροτάτοις, ἀλλὰ τοῖς ἀπανθρωποτάτοις ἐνεχειρίζοντο· καὶ μία ψῆφος ἦν εἰς ἀρχὴν, ἡ παράβασις, καὶ τὸ τυχεῖν τῶν παρ' ἐκείνου δωρεῶν, τοὺς τὰ κάκιστα περὶ ἑαυτῶν (44) βουλευσαμένους.

K'. Τί δ' ἂν εἰ λέγοιμι (45) δικῶν μεταθέσεις καὶ μετακλίσεις (46) διὰ μέσης (47) νυκτὸς πολλάκις μεταβαλλομένων καὶ περιτρεπομένων, ὡσπερ ἀμπώτιδας (48)· ἐπεὶ καὶ δικάζειν ὁ γεννάδας ἡξίου, πάντα ἑαυτοῦ διὰ φιλοτιμίαν ποιούμενος; Τάχα ἂν (49) μικρὰ λαν ἐγκαλεῖν δόξαιμι, καὶ τὰ μέγιστα τοῖς μικροῖς καθυβρίζειν. Πλὴν γε ὁμολογήσθω (50), ὅτι οὐκ Ἠλυσιῶν πεδίων ἔβια ταῦτα, οὐδὲ τῆς Παδαμάνθους ἐκεῖσε δόξης, ἧς μοίρας ἀξιοῦσιν ἐκεῖνον οἱ

(41) Γῆν τε καὶ θάλασσαν. Sic plerique codd. Desunt in Reg. bm.

(42) Ἀπληστία. «Insatiabili habendi cupiditate.»

(43) Ἐκατοντάχειρας. Sic plerique codd. Ed. ἐκατόγχειρας.

(44) Ἐαυτῶν. Savil. et Par. addunt, καὶ τῶν ἄλλων.

(45) Τί δ' ἂν εἰ λέγοιμι. Quidam, Τί δ' ἂν λέγοιμι. Alii, Τί δὲ εἰ, vel, Τί δέ, vel, Τί δαί λέγοιμι.

(46) Μετακλίσεις. Reg. bm, Colb. k, μετακλήσεις.

(47) Διὰ μέσης. Reg. bm, διὰ πάσης. In Montac. γρ. μεσοῦσης.

(48) Ὅσπερ ἀμπώτιδας. Colb. 3, Pass. ὡσπερ φησὶν. Reg. l, φασὶν.

(49) Τάχα ἂν, etc. Non pauci, Τάχ' ἂν. «Obiicere videar.» Bill. prioribus curis, «maximaque parvis dedecorare et elevare.»

(50) Ὅμολογήσθω. Pass. ὁμολογήτωσαν.

τῆς αὐτῆς πατρίας τε καὶ τάξεως. Ἐν τῶν ἐκείνου A
θαυμάζειν ἔχω· πολλοὺς γὰρ τῶν αὐτῷ συνήθων τε
καὶ γνωρίμων, ἐκ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν διατριβῶν
μάλιστα, ἐκάλει μὲν κατὰ πᾶσαν σπουδὴν, ὡς δρᾶ-
σον θαυμάσια, οἷα καὶ ταῖς ἐλπίσιν ἐπτέρου, μεμνη-
μένους τῶν ὑποσχέσεων· ἐπεὶ δὲ παρεῖεν, τοῦτο
ἐκείνο (51) αἰ τῶν ψήφων κλοπαί, καὶ τῶν ὄψεων (52)
ἀπάται· τοὺς μὲν τοὺς δὲ τὸν (53) τρόπον, τοὺς δὲ
τὸν διαπαίζων· ἔστι δὲ οὗς καὶ τραπέζῃ φιλοφρονού-
μενος, καὶ πολὺ τὸ Ἐταῖρε προπίνων, καὶ λαρυγ-
γίζων (54) ἀντ' ἄλλου τινὸς δελεάσματος (55), ἀπρά-
κτους ἀπέπεμπεν, οὐκ ἔχοντας ὅτῳ μέμφονται (56)
πλέον, ἐκείνῳ τῆς ἀπάτης ἢ σφίσιν αὐτοῖς τῆς κου-
φότητος.

rebus dimittebat, haud satis constitutum habentes, illiusne fraudem magis, an suam ipsorum levitatem accusarent.

KA'. Ἐκείνο δὲ πῶς οὐκ ἐπαινετὸν (57) τῆς τοῦ B
φιλοσόφου παιδείσεως, ὅτι τοσοῦτον ἀόρητος ἦν,
καὶ τῶν παθῶν ὑψηλότερος, κατὰ τοὺς πῶποτε τῶν
βασιλέων ἀτρέπτους καὶ ἀκινήτους, καὶ μὴδ' ἂν. εἴ
τι γένοιτο, τοῦ προσώπου τι παρατρέψαντας (58),
ἢ πάθους ἔχνος ἐπισημαίνοντας (59)· ὥσθ' ὅτι μὲν
βοῶν καὶ σεισμῶν ἐπλήρου τὰ βασιλεία δικάζων,
ὡςπερ αὐτὸς ὦν ὁ τυραννόμενος καὶ ζημιούμενος,
οὐκ ἄλλοις ταῦτα πάσχουσιν, ἐπαμύνων; Ταῦτα μὲν
οὐδὲ λόγου τινὸς ἀξιώσομεν· τοῦτο δὲ τίς ἀγνοεῖ τῶν
ἀπάντων, ὅτι πολλοὺς προσιώντας οἱ (60) δημοσίᾳ
καὶ τῶν ἀγροικοτέρων, ὥστε τυχεῖν τινος ὦν ἀνθρω-
ποι βασιλέων δέονται, παίων πῦξ δημοσίᾳ καὶ λάξ
ἐναλλόμενος οὗτω διετίθει κακῶς, ὥστ' ἀγαπᾶν ἐκεί-
νους τὸ μὴ τι παθεῖν χαλεπώτερον;

ratoribus petere solent, aliquid consequerentur, ita mulctabat, palam pugno feriens, calcibusque impe-

KB'. Τὰς δὲ φουρήσεις τε καὶ ἀντιφουρήσεις, δὲ ὁ C
θαυμάσιος ἐκεῖνος, καὶ τὰ ἡμέτερα διασύρων, τοῖς
γραῖδιλοις ἀντεπεδείκνυτο, τὸ ἐπιβώμιον πῦρ ἀνάπτων,
τοῦ λόγου θήσομεν (61); Ἡ καλὸν (62) γε τοῦ Ῥω-
μαίων βασιλέως τὰς γνάθους ὀρᾶν ἀσχημονούσας,
καὶ γέλωτα πολὺν παρεχούσας, οὐ τοῖς ἔξωθεν μόνον,
ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς, οἷς ταῦτα ποῶν ἀρέσκειν ἔμετο. Τὴν
Ἀθηναῶν δὲ οὐκ ἤκουε, τὴν ἑαυτοῦ θεὸν (63), ὅτι καὶ
τοῖς (64) αὐλοῖς κατηράσατο, οἷς ἐνασχημονούσαν
ἐκυτὴν κατεμάθανεν (65), ἀντ' ἐσόπτρου χρῆσα-
μένη (66) τῷ ὕδατι. Τὰς δὲ προπόσεις τε καὶ φιλο-
^α Virg., *Aeneid.*, vi.

(51) Τοῦτο ἐκείνο. Colb. k, τοῦτο ἐκείνῳ.

(52) Καὶ τῶν. Reg. l et Mont., καὶ αἰ τῶν.

(53) Τοὺς δὲ τόν. Ita inss. et ed. Par. Ed. τὸν δὲ τόν.

(54) Λαρυγγίζων. Combef. vertit, «gutturē acclamans, suaviter e gutture fundens.»

(55) Δελεάσματος. Duo Regg. δελεάματος.

(56) Μέμφορται. Sav. μέμφονται.

(57) Ἐπαινετόν. Duo inss. et Pass. ἐπαινεῖται.

(58) Παρατρέψαντας. Sav. παρατρέποντας.

(59) Ἐπισημαίνοντας. Duo eodd. ἐπισημάνον-
τας. Sic observandum Regium codicem l omittere
distinctionis notam, quæ inter ἐπισημαίνοντα et
ὥστε subsequens reperitur.

(60) Προσιόντας οἱ. Par. edit. προσιώντας αὐτῷ οἱ.
Alii, προσιώντας αὐτῷ, sed αὐτῷ utrobique redun-
dant.

nec ea, qua illic Rhadamanthus fruitur, gloria : qua parte dignum eum censent, qui ejusdem sunt sodalium atque ordinis⁶⁷. Hoc unum ex illius rebus habeo quod admirem : nam multos quidem eorum qui ipsi noti ac familiares fuerant, ac præsertim ex Asiaticis scholis, summo studio, quasi mirificis quibusdam beneficiis eos ornaturus, accersebat, ac spe animos eorum erigebat, vetera ipsius promissa in memoriam revocantes. At cum adessent, hoc illud videlicet, calculorum præstigiæ, et oculorum ludificationes ; hos enim hoc modo, illos alio eludens ; quosdam etiam mensa comiter accipiens ; ac multum illud, *Sodalis*, propinans, et pro alia quadam illecebra diducto gutture clamitans, infectis tandem

XXI. Illud vero an non in philosophi hujus doctrina laudabile, quod adeo ab ira alienus erat, ac turbulentis animi permotioibus sublimior ; instar nimirum eorum regum ac imperatorum qui tranquillitatis et constantiæ laude quondam florebant, nec, etiam si quid molestiæ ipsis accidisset, vultum tamen ullo modo immutabant, aut perturbationis vestigium ostendebant ; ut quod, dum judicis munere fungeretur, aulam clamoribus ac strepitu impleret, non aliter ac si ipse esset cui vis et damnum inferretur, ac non aliis potius hæc patientibus succurreret ? Hæc certe ne oratione quidem complecti estimus. Hoc autem eccui ex omnibus ignotum est, quod multos etiam e rusticioribus, qui ad eum publice accedebant, ut eorum, quæ populi ab impe-

XXII. Jam sufflationes et reflationes, quas admirandus ille vir, doctrinæque nostræ sugillator, vetulis mulierculis in contrarium ostentabat, altaris ignem accendens, quo tandem orationis loco ponemus ? Præclarum enim profecto erat, cernere imperatoris Romani buccas indecore tumentes, ac excitantes ingentem risum, non externis tantum, sed iis etiam, quibus hac ratione placere se putabat. Minervam autem deam suam non audiebat, quæ tibias exsecrata dicitur, posteaquam, aquis speculi vice usa, eas dedecori sibi esse perspexit. Propina-

D (61) Θήσομεν. Duo Regg. et Or. 4, in marg. θήσεις.

(62) Ἡ καλόν. Montac. « forte, » Ἡ καλόν. Deinde observat hunc locum sic ab Elia accipi, quasi Julianus tantum, hac imitatione, Christianorum insufflationes in baptismatis ritibus irridere voluisset. Verum censet vir doctus, Julianum præcipue hic a Gregorio redargui, quod, cum esset imperator, non erubuerit se cum mulierculis de trivis et scortis, ad vilia et deridenda, circa sacra sua, ministeria demittere. Non male quidem ; etenim Montacutii sententiæ favent Chrysost. in *gent.*, Prudent. Liban., or. x ; Ammian., lib. xxii, p. 225, etc.

(63) Θεόν. Coisl. 2, et Pass., θεόν.

(64) Καὶ τοῖς. Ita plerique codd. Deest καὶ in edit.

(65) Κατεμάθανεν. Reg. bm, κατέμαθεν

(66) Χρησαμένην. Reg. b, χρησαμένην.

tionones vero, et pocula, quibus meretrices palam publiceque provocabat, vicissimque provocabatur, mysterii obtentu petulantem libidinem obvelans, quis non laude et admiratione prosequatur?

XXIII. Hæc aliis quidem experientia ipsa, et dominatio licentiam adepta, declaravit; a me autem longe ante perspecta quodammodo fuerunt, ex quo Athenis cum eo versatus eram. Nam illuc quoque statim post ea quæ adversus fratrem designata fuerunt, profectus est, ab imperatore hoc ipsum deprecatus. Duplicem autem eo proficiscendi causam habebat: unam honestiorem, ut Græciam ejusque scholas viseret; alteram tectiorem, paucisque notam, ut regionis ipsius aruspices et impostores qui illic erant de rebus suis consuleret, impietate videlicet nondum libertatem ac fiduciam adepta. Tunc igitur me non malum de hoc viro conjectorem fuisse memini, quanquam alioquin non ex eorum numero sim, qui in hujusmodi rebus sciti atque ingeniosi sunt. Sed me morum ac gestus ipsius inæquabilitas, atque ingens quædam mentis emotio, vatem efficiebat; **162** si quidem vates ille optimus est, qui recte conjicere novit. Neque enim mihi boni quidquam significare videbantur, cervix minime firma, humeri quos subinde agitabat et attollebat, oculus vagus et oberrans, ac furiosus obtutus, pedes instabiles et titubantes, nasus contumeliam et contemptum spirans, vultus configurationes ridiculæ idem significantes, risus immoderatus et exæstuanus, natus et reputus omni ratione carentes, sermo hærens spirituque intercisus, interrogationes inordinatæ et imperitæ, responsiones his nihilo meliores; aliæ in alias insulantes, non sibi constantes, nec eruditionis ordine progredientes.

XXIV. Quid singula describere necesse est? Talem ante opera conspicatus sum, qualem in operibus

(67) *Ἀντιπροϋπνέτο*. Reg. b. Colb. 4, ἀντεπρωϋπνέτο. Quidquid de Juliani castitate dicant ejus adulatores Ammianus, Liban., etc., ipse se prodit *Misop.*, p. 69, et epist. 40. Nam etsi legitimos non haluerit liberos, illegitimos tamen non paucos procreavit.

(68) *Προλαβούσα*. Reg. l, Montac. Combef. προσλαβούσα.

(69) *Ἦλθε γάρ*, etc. Hæc a Billio male reddita contendit Combefisius, et sic ipse vertit: « Nam illuc quoque se contulit, statim atque frater ipsius, qui Cæsar creatus fuerat, rebellavit, hoc ipsum deprecatus, vel, ipsius petita facultate; » nempe ut paris rebellionis a se suspicionem amoveret. Vox enim illa, νεωτερίζειν, non videtur Combefisio significare, « rebellionem cohibere; » sed, « rebellis esse; » sicut nec ista, βασιλέα, ad Constantium, sed ad Gallum pertinere. Verum hæc interpretatio cum historia consentire nequit. Non enim Julianus, statim atque germanus frater res novas molitus est, seu rebellavit, Athenas se contulit; nec Gallus illic eundi facultatem dedit. Id constat ex ipso Juliano, Or. ad Athen., p. 501, etc.; ex Ammian., lib. xv, p. 34, ex Liban., or. xii; ex Sozomen., l. v, c. 2, etc. Igitur Gallo Cæsar exauctorato, anno 354, mense Octobri, ut testantur Idacius, Socrates, Sozomenus, Eusebius, Scaligerus, Petavius, etc. Julianus, Eusebiæ imperatricis ope, crimine absolutus, ac liber, Athenas petiit medio circiter anno

τῆς τῆς, ἃς δημοσίᾳ ταῖς πόρνοις προϋπνέ τε καὶ ἀντιπροϋπνέτο (67), ὑποκλέπτων τὸ ἀσελγὲς μυστηρίου προσχήματι, πῶς οὐ θαυμάζειν δεξιόν;

KΓ'. Ταῦτα τοῖς μὲν ἄλλοις ἡ πείρα παρέστηκε, καὶ ἡ δυναστεία προλαβούσα (68) τὴν ἐξουσίαν· ἐμοὶ δὲ καὶ πόρρωθεν τρόπον τινὰ ἔωρατο, ἐξ οὗ τῷ ἀνδρὶ συγγενόμενῳ Ἀθήνησιν. Ἦλθε γὰρ (69) κάκεισε, ἄρτι τῶν κατὰ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ νεωτερισθέντων, τὸν βασιλέα τοῦτο αὐτὸ παραιτησάμενος. Διττὸς δὲ αὐτοῦ τῆς ἐπιδημίας ὁ λόγος· ὁ μὲν εὐπρεπέστερος, καθ' ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐκεῖσε παιδευτηρίων· ὁ δὲ ἀπορρήτοτερος, καὶ οὐ πολλοῖς γινώριμος, ὥστε τοῖς ἐκεῖ (70) θύταις καὶ ἀπατεῶσι περὶ τῶν καθ' ἑαυτὸν συγγενέσθαι, οὕτω παρῆρσιαν ἐχούσης τῆς ἀσεβείας. Τότε τοίνυν οὐ φαῦλος ἐγὼ τοῦ ἀνδρός εἰκαστῆς οἶδα γενόμενος, καίτοι γε οὐ τῶν εὐπεφυκότων περὶ ταῦτα εἰς ὧν. Ἄλλ' ἐποίησε με μανικὸν ἢ τοῦ ἥθους ἀνωμαλία, καὶ τὸ περιττὸν τῆς ἐκστάσεως (71)· εἴπερ μάντις ἄριστος, ὅστις εἰκάζειν (72) οἶδε καλῶς. Οὐδένης γὰρ ἐδόκει μοι σημείων εἶναι χρηστοῦ αὐχὴν ἀπαγῆς, ὧμοι παλλόμενοι καὶ ἀνασηκούμενοι (73), ὀφθαλμοὶ σοθούμενοι καὶ περιφερόμενοι, καὶ μανικὸν βλέπων, πόδες ἀστατοῦντες καὶ μετοχλάζοντες, μυχτῆρ ὕβριν πνέων καὶ περιφρόνησιν, προσώπου σχηματισμοὶ καταγέλαστοι τὸ αὐτὸ φέροντες (74), γέλωτες ἀκρατεῖς τε καὶ βρασματοῦδες, νεύσεις καὶ ἀνανεύσεις σὺν οὐδενὶ λόγῳ, λόγος ἰστάμενος καὶ κοπτόμενος (75) πνεύματι, ἐρωτήσεις ἄτακτοι καὶ ἀσύνητοι, ἀποκρίσεις οὐδὲν τούτων ἀμείνους, ἀλλήλαις ἐπεμβαίνουσαι καὶ οὐκ εὐσταθεῖς, οὐδὲ τάξει προῖοῦσαι παιδεύσεως.

KΔ'. Τί ἂν τα καθ' ἕκαστον γράφοιμι; Τοῦτον (76) πρὸ τῶν ἔργων ἐθεασάμην, ὃν καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων

355, cum, mox a fratris cæde, coram Constantio imperatore, ad objecta sibi crimina Mediolani respondisset.

(70) *Ἐκεῖ*. Reg. hu, l, alique nonnulli, ἐκεῖσε.

(71) *Καὶ τὸ περιττὸν τῆς ἐκστάσεως*. « Et in-compositus corporis habitus. » Rectius quam, « incredibilis mentis excessus, » ut vertit Valesius; aut, « emotio, » ut reddit Billius. Etenim exteriora erant ea ex quibus de Juliano sic conjiciebat Gregorius juxta hæc Scripturæ verba: *Amictus corporis, et risus dentium, et ingressus hominis enuntiant de illo (Eccli. xix, 27)*.

(72) *Εἰκάζειν*. Duo Regg. Or. 1, Mont. γρ. εἰκάζει.

(73) *Ἀνασηκούμενοι*. Mont. γρ. ἀνακοπόμενοι. Sic Socrates. Valesius interpretatur, « humeros libratos. » Budæus, « vibrati ad modum libræ, cum lances vicissim subeunt et pessum eunt. » Mont. putat hoc esse quod ait Cicero, « gestum agere humeris, et quodammodo de lintre loqui exserto humero, et rursum quasi ad æquilibrium depresso. »

(74) *Φέροντες*. Mont. γρ. φρονούντες, ac ita Socrates.

(75) *Κοπτόμενος*. Mont. γρ. περικοπόμενος, et ita Socrates.

(76) *Τοῦτον*. Mont. γρ. τοιοῦτον, ac ita Socrates.

ἐγνώρισα. Καὶ εἴ μοι παρῆσάν τινες τῶν τηνικαῦτα συνόντων καὶ ἀκουσάντων, οὐ χαλεπῶς ἀνεμαρτύρησαν· οἷς, ἐπειδὴ ταῦτα ἔθεασάμην, εὐθύς ἐφθεγξάμην· *Ὀλον κακὸν ἢ Ῥωμαίων* (77) *τρέψει!* καὶ *προαγορεύσας* (78), καὶ γενέσθαι ψευδόμαντις ἐμαυτοῦ *κατευξάμενος* (79). Κρείσσον γὰρ ἢ τούτων (80) πλησθῆναι τήνοικουμένην κακῶν, καὶ τοιούτων ἀναφανῆναι τέρας, ὅσον οὐπω πρότερον (81)· πολλῶν μὲν ἐπικλισμῶν θρυλλουμένων, πολλῶν δὲ ἐμπρησμῶν, καὶ βρασμῶν (82) γῆς, καὶ χασμάτων, ἔτι δὲ ἀνδρῶν ἀπανθρωποτάτων (83) καὶ θηρίων ἀλλοκότων τε καὶ συνθέτων, ὧν ἡ φύσις ἐκαινοτόμησε (84). Ταύτη τοι καὶ τέλος ἄξιον ἡνέγκατο τῆς ἀπονοίας· ἐνταῦθα μόνον οὐκ ἀνασχομένου τοῦ θεοῦ τῆς συνήθους μακροθυμίας, ἔνθα πολλοὶς κακὸν ἦν τὸ φιλάνθρωπον, καὶ πολλὴν μὲν ἔμελλε παρέξειν ἀθυμίαν τοῖς κατορθοῦσι, πολλὴν δὲ τοῖς ἀμαρτάνουσι καταφρόνησιν· ὡς οὐκ ἐφορῶντος (85) οὐδενὸς τὰ ἡμέτερα, οὐδὲ οὐσης τινὸς κυβερνήσεως ἢ ἀντιδόσεως (86), ἀλλὰ τοῦ αὐτομάτου τὸ πᾶν φέροντός τε καὶ περιτρέποντος· ὃ διανοίας ἐστὶ πονηρᾶς καὶ λαν ἐπισφαλῶς περὶ τῶν μεγίστων διακειμένης.

tuito mundus ferretur, et volveretur; quod pravæ mentis

ΚΕ'. Ταῦτα τῶν Γαλιλαίων ἡμῶν, ταῦτα τῶν ἀτίμων τὰ διηγῆματα· ταῦτα οἱ τὸν ἐσταυρωμένον προσκυνοῦντες ἡμεῖς, ταῦτα οἱ τῶν ἀλιέων μαθηταὶ καὶ τῶν ἀπαιδεύτων, ὡς αὐτοὶ λέγουσι· ταῦτα οἱ τοῖς γραῖδις συγκαθεζόμενοι, καὶ συμπύλλοντες· ταῦτα οἱ ταῖς μακραῖς νηστειαῖς ἐκτετηγμένοι καὶ ἡμιβηῆτες (87)· ταῦτα οἱ μάτην ἀγρυπνοῦντες ἡμεῖς, καὶ ταῖς παννύχιοις στάσεσι παραληροῦντες, καὶ ὕμᾶς (88) καταβάλλοντες. Ποῦ εἰσιν οἱ γραμματικοί; ποῦ εἰσιν οἱ σύμβουλοι; Ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν τινος ἀσφῶν, ὡς γούιν ὕμιν δοκεῖ, λαμβάνω τὸν ἐπινίκιον. Ποῦ αἱ θυσίαι, καὶ τελεταὶ, καὶ μυστήρια; ποῦ σφάγια φανερά τε καὶ ἀφανῆ; ποῦ τέχνη κατὰ τῶν ἐντόμων ἐπαινουμένη (89); ποῦ τερατεία προγνώσεως καὶ σημεῖα ἐγγαστριμύθων; ποῦ Βαβυλὼν ἡ ἔνδοξος θρυλλουμένη, καὶ οἰκουμένη πᾶσα περινοουμένη (90) δι' ὀλίγου· καὶ ἔναγος αἷματος; ποῦ δὲ οἱ ἐν τῇ χειρὶ κρατούμενοι Πέρσαι καὶ Μῆδοι; ποῦ δὲ οἱ προπεμπόμενοι καὶ παραπέμποντες (91), καὶ προπολεμοῦντες καὶ συμ-

⁸⁶ Isa. xxxiii, 18; 1 Cor. i, 20. ⁸⁷ 1 Cor. x, 20.

(77) *Ἡ Ῥωμαίων*. Nempe, πολιτεία, vel, βασιλεία. Billius, « Romanorum regio, » quod Combefisio non placet.

(78) *Προαγορεύσας*. Ita plerique codd. Edit. προσαγορεύσας.

(79) *Κατευξάμενος*. Mont. γρ. κατευξάμην. Unde Valesius: « Cumque id prædixissem, Deum precastus sum ut falsus vates essem. »

(80) *Τούτων*. Mss. communium τοιούτων.

(81) *Πρότερον*. Plures mss. addunt, ἦν.

(82) *Βρασμῶν*. Vertit Vales. « terræ motus, » moxque, « ad hæc hominum inhumanæ species ac belluinæ; feræ denique, » etc.

(83) *Ἀπανθρωποτάτων*. Ita omnes codices. Locus hic omnino corruptus in Socrate Par. ἀπανθρωπίων.

(84) *Ἡ φύσις ἐκαινοτόμησε*. Quinque Regg. Or. 4, φύσεις καινοτομηθεῖσαι.

(85) *Ὅς οὐκ ἐφορῶντος*, etc. Claudianus eandem fere sententiam habet:

A posteaprehendi. Quod si qui ex iis, qui tum simul erant, atque audiebant, mihi nunc præsto essent, haud ægre testimonium exhiberent. Ad quos, ut hæc conspexi, statim his verbis usus sum: *Quantum malum sibi alit Romanum imperium!* præfatus licet, ac mihi, ut falsus vates essem, imprecatius. Præstabilius enim id fuerat, quam tantis malis orbem terrarum impleri, taleque monstrum existere, quale nunquam antea visum fuerat; etiamsi alioqui diluvia multa, et incendia multa, terræque velut ebullitiones, et hiatus, ac multi insuper crudelissimi homines, belluxque prodigosæ, et ex variis generibus conflata, quas natura novo more produxit, sermone jactantur. Ac proinde finem quoque amen-

B ac longa patientia uti non sustinente, ubi multis pernicioza futura erat prorogata benignitas, ac tum iis qui honeste et ex officio vivunt animi dejectionem multam, tum peccantium contemptum et petulantiam non parvam allatura: tanquam videlicet nemo esset qui res nostras inspiceret, præniacque et pœnas cuique pro merito rependeret, sed temere ac fortuito est, valdeque periculose de maximis rebus sentientis.

163 XXV. Hæc nostræ, hoc est, Galilæorum, hæc contemptorum et abjectorum hominum narrationes. Hæc nos, qui Crucifixum adoramus: hæc piscatorum, et, ut ipsi aiunt, imperitorum discipuli. Hæc nos, qui cum vetulis sedemus et psallimus. Hæc nos longis jejuniis confecti, ac semianimes. Hæc nos, qui frustra vigilamus, atque in nocturnis stationibus nugamur, et tamen vos prosternimus. Ubi sunt grammatici? ubi consiliarii ⁸⁷? Libet enim ab inductorum nostratum quodam, ut quidem vobis videtur, triumphalem hymnum mutuari. Ubi sacrificia, et sacra, et mysteria ⁸⁸? ubi victimæ, tam apertæ quam occultæ? ubi aruspiciæ ars, quæ laude ac prædicatione effertur? ubi præscientiæ vanitas, et ventriloquorum signa? ubi clara illa Babylon sermone celebrata, et universus terrarum orbis per exiguum et execrandum sanguinem cogitatione perceptus? ubi Persæ illi et Medi, qui manibus tenebantur? ubi dii illi, qui præbant et qui-

Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentem.
Curarent Superi terras, an nullus inesset
Rector, et incerto fluerent mortalia cursu.

(86) *Ἀντιδόσεως*. Reg. hu. Pass. ἀνταποδόσεως.

(87) *Ἡμιβηῆτες*. Colb. k, ἡμιβηῆτοι.

(88) *Ἵμᾶς*. Herv. ἡμᾶς.

(89) *Ἐπαινουμένη*. Sic Regg. septem, Colb. tres, Pass. etc. Pauci, ἐπινοουμένη. « Ars quæ de cæsis extis ac visceribus excogitata est. »

(90) *Περινοουμένη*. « Orbis universus animi destinatione præceptus. » Sic Plut. in *Phocione*, μεγάλα ταῖς ἐλπῖσι περινοῶν « Spe magna animi complexus. »

(91) *Οἱ προπεμπόμενοι, καὶ παραπέμποντες*. Editi addunt: καὶ προπεμπόντες, quod delevimus auctoritate sex Regg. Or. 4, etc. Agnoscit tamen Combef. et vertit, « Dii illi honoris causa deducti, et deducetes ac comites. »

comites erant, qui et ante et una pugnabant? ubi illa adversus Christianos oracula, et minæ, nostrique ad præstitutum diem, etiam ad ipsum usque nomen, oppressio? Evanuerunt omnes, irritæ fuerunt, diffluxerunt, somnio similes exstiterunt impiorum jactationes.

XXVI. Ac quidem Ezechias rex Juda, cum adversus eum barbarorum quidam rex cum ingentibus copiis venisset, atque exercitu Hierosolymam cinxisset, impiaque et contumeliosa verba, tum adversus regem, tum adversus Deum ipsum acerbe projecisset⁷⁰, perinde scilicet atque ille, quidquid moliretur, urbem tamen ex ipsius manibus ac potentia extrahere atque conservare minime posset, in templum se contulit, vesteque lacerata, magnaque lacrymarum vi profusa, manibusque in cælum extensis, blasphemix Sennacherib Deum testem vocavit, atque, ut superbarum illius minarum vindex esset, his verbis rogavit: *Vidisti, Domine, quot probra in te Israelis Deum alienigena iste conjecerit: vidisti, Domine, ne sileas*⁷¹. Nec vero petitione sua falsus ac delusus est. Nam impius ille Dei hostis, suam ipse insaniam furoremque ipsa re persensit, infestisque rebus cum suis minis discessit, invisibilis cujusdam virtutis repentino impetu, maximaque exercitus parte mulctatus, atque ob tristem et acerbum nuntium **164** pedem referre coactus, obsidionem spesque suas inopinato solventem. Hæc Ezechias ille, magna alioqui potentia cinctus, ille, inquam, rex magnæ Hierusalem, qui suismet quoque fortasse viribus hostem propulsasset ac propulisset. Nos autem, quibus arma, et murus, et præsidium atque defensio una est spes in Deum, utpote omni humano subsidio prorsus destitutus et accisis, quem tandem alium aut precum auditorem, aut minarum depulsorem habituri eramus, quam *Deum, qui jurat contra superbiam*

⁷⁰ IV Reg. xviii, 1 et seqq. ⁷¹ Isa. xxxvii, 17.

(92) *Ὁ μὲν οὖν*. Deest οὖν in nonnullis. Par. ed. *Ὁ μὲν δὲ οὖν*. Expunximus δὲ, quod abest a plerisque codd.

(93) *τὸν Θεὸν τῆς*, etc. Ita mss. Deest τῆς in editis.

(94) *Ὁὕτος*. In paucis deest.

(95) *τάχα ἄν*. Sic Pass. aliique codices, omissio τὸν ἔχλον, quod in sola Par. ed. legitur. Quo servato, sic reddideris: « hostiles copias erat fortasse propulsaturus suis ipse viribus. »

(96) *Ὅς μόνον*, etc. Billius: « quibus nulla alia arma, nec muri, nec præsidia, præter spem in Deum, reliqua erant, utpote omni humano subsidio prorsus destitutus ac truncatus. »

(97) *Πᾶσαν ἀνθρωπίνην περιηρημένους καὶ περιεκομμένους ἐπικουρίαν*. Pass. πάσης ἀνθρωπίνης περιηρημένοι ἐπικουρίας, rejecto, vel omissio, καὶ περιεκομμένοι. Coisl. 2, περιηρημένοι καὶ περιεκομμένοι, quæ lectio optima.

(98) *τίνα*. Deest in pluribus.

(99) *κατὰ τῆς ὑπερηφανίας Ἰακώβ Θεόν*; Ita plurimi codd. juxta Amos viii, 7: *Ὁμνύει Κύριος κατὰ τῆς ὑπερηφανίας Ἰακώβ*, « jurat Dominus contra superbiam Jacob. » Reg. hu, Colb. 3, Pass. κατὰ τῆς ὑπερηφανίας Θεὸν Ἰακώβ; Par. edit. κατὰ τῆς Ἰακώβ Θεὸν ὑπερηφανίας; Basil. ἢ τὸν ὀμνύοντα κατὰ τῆς Ἰακώβ ὑπερηφανίας Θεόν; « quia eum

πολεμοῦντες θεοί; ποῦ αἱ κατὰ Χριστιανῶν μαντεῖαι, καὶ ἀπειλοὶ, καὶ ἡ κατὰ προθεσμίαν κατάλυσις ἡμῶν μέχρις ὀνόματος; Οἴχεται πάντα, διέψευσται, διεβρύχην, θναρ ἐφάνη τῶν ἀσεβῶν τὰ κομπάσματα.

ΚΓ'. Ὁ μὲν οὖν (92) τοῦ Ἰούδα βασιλεὺς Ἐζεκιᾶς, ἐλθόντος ἐπ' αὐτὸν δυνάμει πολλῇ τῶν ἀλλοφύλων τινὸς βασιλέως, καὶ στρατοπέδῳ κυκλώσαντος τὴν Ἱερουσαλήμ, λόγους τε βλασφημικούς καὶ ἀσεβεῖς κατὰ τε τοῦ βασιλέως καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ πικρῶς ἀποβρίψαντος, ὡς οὐδ' ἂν ὀτιοῦν γένηται, περισώσοντος ἐκ τῆς αὐτοῦ δυναστείας τὴν πόλιν, ἐπὶ τὸ ἱερὸν ἐλθὼν, καὶ τὴν ἐσθῆτα περιβρῆξάμενος, δακρύων τε προχέων πηγὰς, καὶ τὰς χεῖρας εἰς οὐρανὸν ἀνατείνας, τὸν Θεὸν τῆς (93) Συναγωγῆς βλασφημίας ἐπιμαρτύρεται, κάθεινον ἐκδικον γενέσθαι τῆς τῶν ἀπειλουμένων ὑπερηφανίας ἐπιζητεῖ. *Εἶδες, Κύριε, λέγων, ἕσα ὠνειδισέ σε ὁ ἀλλόφυλος οὗτος* (94) *τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ· εἶδες, Κύριε, μὴ παρασιωπήσῃς· καὶ οὐκ ἐψεύσθη γὰρ τῆς αἰτήσεως· ἀλλ' ἤσθετο ἔργῳ τῆς ἑαυτοῦ μανίας ὁ θεομάχος, καὶ ἀπῆλθεν ἀπρακτος μετὰ τῶν ἀπειλῶν ὑπὸ τίνος ἀοράτου δυνάμεως ἐπιπεσοῦσης ἄφνω, καὶ τὸ πολὺ τῆς στρατιᾶς ἀποβαλὼν, καὶ ἀγγελίᾳ πικρᾷ μεταναστὰς, ἀδοκῆτως λουούση καὶ τὴν πολιορκίαν, καὶ τὰς ἐλπίδας. Ταῦτα Ἐζεκιᾶς, ὁ τὴν πόλιν περιβεβλημένος δυνάμει, ὁ τῆς μεγάλης βασιλείας Ἱερουσαλήμ; ὁ τάχα ἂν (95) ἀποκρουσόμενος καὶ δι' ἑαυτοῦ τὸν πολέμιον. Ἡμεῖς δὲ, οἷς μόνον (96) καὶ ὅπλον, καὶ τεῖχος, καὶ ἄλλο πᾶν ἀμυντήριον, ἢ πρὸς τὸν Θεὸν ἐλπίς ὑπέλειπετο, πᾶσαν ἀνθρωπίνην περιηρημένοις καὶ περιεκομμένοις ἐπικουρίαν (97) παντάπασι, τίνα (98) ἄρα ἕτερον ἢ τῆς εὐχῆς ἀκροατὴν, ἢ κωλυτὴν τῶν ἀπειλουμένων ἔξειν ἐμέλλομεν, ἢ τὸν ὀμνύοντα κατὰ τῆς ὑπερηφανίας Ἰακώβ Θεόν (99); Ἄ τῶν ἀπίστων διηγημάτων! Ἄ τῆς τῶν ἐλπίζομέ-*

qui jurat per superbiam Jacob Deum? » id est, « sive eum qui jurat per Jacob. In quem porro? in illum, qui supereminet omnibus, ac super omnia videtur, Deum; sive Deum qui jurat per Jacob fidem et magnitudinem, ut ipse Jacob ait, non per dæmones jurabat, sed per Deum, » etc. *Ἦτοι τὸν ὀμνύοντα κατὰ τὸν Ἰακώβ· εἰς τίνα; Εἰς τὸν τῆς ὑπεροχῆς καὶ ὑπεράνω πάντων φαινόμενον Θεόν· ἤτοι τὸν ὀμνύοντα Θεὸν κατὰ τῆς Ἰακώβ καὶ πίστεως καὶ μεγαλοφροσύνης, ὡς περ φησὶν ὁ Ἰακώβ, οὐ κατὰ δαιμόνων ὠμνύεν, ἀλλὰ κατὰ Θεόν. Quæ Basilii interpretatio, si minus forte ad Gregorii mentem, certe ad sensum Scripturæ accedit. Siquidem « superbia Jacob » plerumque significatur « excellentia, celsitudo, gloria, magnificentia, » ut videre est in plurimis Scripturæ locis, ac præcipue in hoc Amos viii, 7, in quo voce Hebraica *יָבִל* qua utitur Propheta, intelligitur Israelitarum gloria singularis, qua Dei hæreditas et peculium erant, juxta illud Psalmi xlii, 4, *Elegit nobis hæreditatem suam, speciem Jacob quam dilexit*. Alii Deum ipsum aut templum interpretantur. Gregorius vero id velle videtur, quod Deus impiorum superbiam adversus Jacob detestetur. Quid autem, si pro, ὀμνύοντα, logetur ἄμνύοντα, « qui opitulatur, qui ulciscitur? »*

νων (1) θρασύτητος! Ἐπηγγέλθημεν ἀντ' ἄλλου τινός A *Jacob* 72? O incredibiles narrationes! O rerum spe
 ιερείου τοῖς δαίμοσι· καὶ ἡ μεγάλη τοῦ Θεοῦ κληρονο-
 μία, τὸ ἄγιον ἔθνος, τὸ βασιλειον ἱεράτευμα,
 μᾶς ἄθλον ἐλπίδος, καὶ ἐνδὸς πολέμου (2) νικητήριον
 ἐγεγόμεθα.

KZ. Ταῦτα Χριστιανοῖς παρὰ σοῦ ἀνθ' ὧν ἐσώθης
 δι' αὐτῶν κακῶς τὰ ἐπίχειρα (3); Ταῦτα Κυριῶ τῷ
 Θεῷ σου ἀνταπέδωκας; Πρῶτερον μὲν οὖν (4), ἦνίκα
 εἶ ἀνεῖχε καὶ ἀνεβόλλετο τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ὀργὴν ὁ
 Θεός, καὶ οὕτω πάντα τὸν ἑαυτοῦ ζῆλον ἐξέκαυ-
 σεν (5), ἀλλ' ὑψηλὴν ἔτι κατὰ τῶν ἀσεβῶν εἶχε τὴν
 χεῖρα, καὶ τὸ τόξον ἐνέτεινε μὲν καὶ ἠτοίμασε (6),
 κατεῖχε δὲ βίβη, καὶ ὥσπερ τι νόσημα ὑπουλον καὶ
 κακώθης ἐκραγῆναι πρῶτερον (7) ὄλην αὐτοῦ τὴν
 πονηρίαν ἀνέμενον, ὥσπερ δὴ (8) Θεοῦ κρίσεως νό-
 μος, ἐν ᾗ ἡ σῶσις τῆ μετανοῶ αἰ κολάσθεται δικαιοτέ-
 ρον· τότε μὲν, δυσανασχετοῦντες τοῖς γινομένοις, καὶ
 πρὸς τὸ μέλλον κάμνοντες (οὐ γὰρ ἐφέρομεν τὴν
 ἀποκριπτομένην αὐτοῦ τοῖς οἰκειοῖς χρηστότητα),
 ἐκείνας ἠφιέμεν (9) πρὸς τὸν Θεὸν τὰς φωνάς, τὰ
 μὲν (10) ὡς δεσπότην ἐπικαλούμενοι, τὰ δὲ ὡς πρὸς
 πατέρα χρηστὸν ποτινῶμενοι, τὰ δὲ ὅλον ὀνειδίζοντες
 καὶ δικαιολογοῦμενοι πρὸς αὐτὸν, οἶα τὰ τῶν ἀλ-
 γούτων· *Ἰνα τί ἀπόσω, ὁ Θεός, εἰς τέλος; ὡρ-
 γίσθη ὁ θυμὸς σου ἐπὶ πρόβατα νομῆς σου; Καὶ
 κινήσῃ τῆς συναγωγῆς σου, ἧς ἐκτίσω ἀπ'
 ἀρχῆς, ἣν περιποιήσω τοῖς τοῦ μονογενοῦς Λόγου
 σου πάθεσιν, ἣν τῆς μεγάλης σου διαθήκης ἡξίωσας,
 ἣν καὶ ἐλκυσας εἰς οὐρανοὺς (11) τῷ καινῷ μυστη-
 ρίῳ, καὶ τῷ ἀβραάωνι τοῦ Πνεύματος· καὶ, Ἐπα-
 ρον τὰς χεῖράς σου ἐπὶ τὰς ὑπερηφανίας αὐτῶν
 εἰς τέλος, ὑπομιμνήσκοντες (12) ὅσα ἐποίηρέ-
 σαντο κατὰ τῶν ἀγίων σου οἱ ἐχθροί, καὶ κατὰ
 τῶν ἑορτῶν σου ἐκαυχῆσαντο· τὴν βρομφαλὴν τε
 προσεκαλούμεθα (13), καὶ τὰς Αἰγυπτιακὰς μάστιγας,
 καὶ δικάσαι τὴν ἑαυτοῦ δίκην ἡξιοῦμεν, καὶ διανα-
 στῆναι (14) ποτε διεκελευόμεθα κατὰ τῶν ἀσεβῶν·
*Ἔως πότε ἀμαρτωλοὶ, Κύριε, λέγοντες, ἕως πότε
 ἀμαρτωλοὶ καυχῆσονται, τὸν τε λαόν σου τα-
 πεινώσουσι, καὶ τὴν κληρονομίαν σου κικῶ-
 σουσι; καὶ μὴν κἀκείνας ἔτι τὰς γοεράς καὶ τούτων
 οικειοτέρας (15) φωνάς· Ἔβου ἡμᾶς εἰς ἀντιλο-**

conceptarum temeritatem! Dæmonibus, instar cu-
 jusdam alius victimæ, promissi fueramus : ac
 magna illa Dei hæreditas, gens illa sancta, regale
 sacerdotium 72, unius spei præmium, atque unius
 belli palma facti eramus.
 XXVII. Hæc tu scilicet Christianis ob salutem
 per eos male acceptam præmia retulisti? Hæc tu
 Domino Deo tuo rependisti? Ac prius quidem cum
 Deus suam pro nobis iram adhuc sustineret, atque
 differret, necdum zelum omnem suum inflammas-
 set, verum sublimem adhuc adversus impios ma-
 num haberet, atque arcum, tametsi jam adductum
 et paratum, per vim retineret, tantisperque exspe-
 ctaret, dum tota illius improbitas, quasi supputri-
 dus et malignus quidam morbus, erupisset; hic
 enim divini judicii mos est, ut vel per pœnitentiam
 salutem afferat, vel Justiori titulo puniat; tum
 nos ea, quæ siebant, ægre et acerbe ferentes, atque
 ad futurum animis fatiscences (nec enim ipsius
 benignitatem suis absconditam ferebamus); has
 ad Deum voces emittebamus, partim ut dominum
 invocantes, partim ut apud benignum et facilem
 patrem conquerentes, partim 165 velut expro-
 brantes, et cum eo expostulantes, ut solent qui in
 dolore versantur : *Ut quid, Deus, repulisti in finem?*
iratus est Juror tuus super oves pacuæ tuæ? Memor
esto congregationis tuæ, quam possedisti ab initio 74,
quam unigeniti Verbi tui passionibus tibi compa-
rasti, quam magno tuo sædere dignatus es, quam
per novum mysterium et Spiritus arrham in cœlum
traxisti; et : Levâ manus tuas in superbias eorum in
finem, in memoriam revocantes, quanta essent ma-
lignati adversus sanctos tuos inimici, et adversus
solemnitates tuas gloriati 75; *gladium etiam, et*
Ægyptiacas plagas provocabamus, atque, ut cau-
sam suam ipse judicaret, tandemque aliquando
adversus impios exsurgeret, rogabamus, Usquequo,
Domine, dicentes, usquequo peccatores gloriabuntur,
populumque tuum humiliabunt, et hæreditatem tuam
vezabunt, iniquitatemque et loquentur et perpetra-
bunt 76? *Quin has quoque luctuosas et superioribus*
aptiores voces adjungebamus : Posuisti nos in con-
tradictionem et probrum vicinis nostris, in similitu-

72 Amos VIII, 7. 73 Petr. II, 9. 74 Psal. LXXIII, 1, 2. 75 ibid. 3, 4. 76 Psal. XCIII, 3-5.

(1) Ἐλπιζομένων. In Montac. et Combef. γρ. D edit. ἐφέμεν.
 ἐπηγγελημένων. « O votorum temeritatem! voto
 enim devoti eramus, » etc.
 (2) Καὶ ἐνδὸς πολέμου. « Unius belli ac prælii
 piacularis hostia atque victima facti eramus. »
 (3) Τὰ ἐπίχειρα; Sic in mss. scribitur cum in-
 terrogationis nota.
 (4) Οὐδὲ. Deest in plerisque codicibus.
 (5) Ἐξέκασεν. Sic Pass. aliique plures. Par.
 ἐξέκαιεν.
 (6) Ἠτοίμασε. Ita Regg. quatuor, Colb. 3. Pass.
 etc. Ed. Par. ἠὺτρέπιζε.
 (7) Πρῶτερον. Sic restituumus auctoritate codi-
 cum. Par. πρῶτον.
 (8) Ὅσπερ δὴ. Reg. b. Mont. Ὅσπερ δὴ.
 (9) ἠφιέμεν. Sic codices. Pass. ἠφῆμεν. Par.

(10) Τὰ μὲν. Sic emendavimus, et deinceps, ubi
 ed. Par. habet, τὰς.
 (11) Ἦν καὶ... εἰς οὐρανοὺς. Pass. ἦν καὶ... εἰς
 οὐρανόν. Par. καὶ ἦν, etc.
 (12) Ὑπομιμνήσκοντες. Ita Regg. septem, Colb.
 quatuor, Pass., etc., quæ vox refertur ad ἠφιέμεν,
 « voces emittebamus... in memoriam revocantes. »
 Mont. ὑπομιμνήσκων. Ed. Par. ὑπέμεινες, « susti-
 nuisti. »
 (13) Προσεκαλούμεθα. Pass. προσεκαλούμεθα.
 (14) Διαναστῆναι, etc. Billius : « excitaretur,
 hortabamur. »
 (15) Οἰκειοτέρας. Comb. legit, οἰκτροτέρας.
 « Luctuosas voces, majoremque miserationem mi-
 ventes. »

dinem gentibus, in risum omnibus hominibus⁷⁷ : vineam etiam quamdam commemorabamus, ex Ægypto, hoc est, ex tenebrosa impietate, translata⁷⁸, atque in fidei pulchritudinem magnitudinemque auctam, ac deinde maceria, id est, Dei inspectione, qua prius muniebatur, privatam et nudatam, viatoribus omnibus, hoc est, sceleratis principibus in prædam objectam, atque devastatam a fero et agresti apro, qui propriam sibi fecit malitiam, hujusque cæno singulariter est refertus⁷⁹.

XXVIII. Hæc quidem ipse prius et cogitabam et ad Deum clamabam. Nunc autem quam diversas voces assumo! impiorum exitium deinceps lugeo, ilsque, qui nos odio habent, benignum me præbeo, atque hujusmodi verbis utor : *Quomodo facti sunt in desolationem? subito defecerunt, perierunt propter iniquitatem suam⁸⁰, tanquam pulvis quem turbo abstraxit⁸¹, tanquam lanugo quæ a vento disjicitur⁸², tanquam ros matutinus⁸³, tanquam emissæ sagittæ stridor, tanquam tonitruï impetus, tanquam fulgur emicans. Quod si nunc saltem sententiam mutant, et ad meliorem mentem traducantur, atque ingenti errori ac temulentia¹⁶⁶ finem imponentes, veritatem consecretur, fortasse ex ipsa quoque calamitate nonnihil fructus ad eos redierit : quandoquidem ipsa castigatio, iis qui malo aliquo afficiuntur, commodo sæpe atque utilitati est, sin autem in eadem sententia manserint, atque idolorum cultum adhuc amplectentur, ne ipsa quidem calamitate, quæ vel stolidos crudire solet, meliores fient. Hierosolymam quidem Jeremias usque adeo lugeat, ut rebus quoque inanimis luctum imperet, ac muros ad lacrymas invitet⁸⁴. His vero quis satis dignus luctus invenietur? Aut quis præsentibus eorum pœnas defeat, ac non potius futurum cruciatum deploret, pro eo quod stulte egerunt, et procul recesserunt⁸⁵, ac creaturam præ Creatore coluerunt⁸⁶ : nec eo contenti, adversus etiam Dei cultores impetum fecerunt, manumque impiam atque hujusmodi malis dignam, intenterunt?*

XXIX. Verum hoc, quemadmodum Deo gratum erit, ita se habeat. Ecquis novit num Deus, qui solvit compeditos⁸⁷, gravemque et humi vergentem a portis mortis in altum subvehit⁸⁸, qui peccatoris mortem non vult⁸⁹, sed reditum, qui nos etiam ipsos in tenebris et umbra mortis sedentes, illuminavit⁹⁰, ac sapientia instruxit, hos quoque tandem

ἄγριαν καὶ ὕβριν τοῖς γείτοσιν ἠβῶν, παραβολὴν τε τοῖς ἔθνεσι, καὶ γέλωτα πᾶσιν ἀνθρώποις· ἀμπελὸν τέ τινα ἐλέγομεν, καὶ ἐξ Αἰγύπτου μετενηγεγμένην τῆς σκοτεινῆς ἀθείας, καὶ εἰς κάλλος πίστεως αὐξηθεῖσαν καὶ μέγεθος, εἶτα τὸν φραγμὸν περιηρημένην, τὴν φρουρούσαν ἡμᾶς τέως ἐπισκοπὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ πᾶσι τοῖς διαδεύουσιν ἐκκειμένην πονηροῖς δυνάσταις, καὶ λελυμασμένην (16) ἀγρίῳ σὺ τῷ τὴν κακίαν ἰδιάζονται πονηρῷ, καὶ κακίας βορβόρου γέμοντι.

KH. Ταῦτα μὲν οὖν πρότερον καὶ διανοούμενη καὶ ἀνεβδὼν πρὸς τὸν Θεόν· νυνὶ δὲ οἷα ἀνθ' οἷων μεταλαμβάνω φωνάς! θρηνώ λοιπὸν τῶν ἀσεβῶν τὴν ἀπώλειαν, καὶ γίνομαι φιλόθρωπος τοῖς μισοῦσι, καὶ τοιαῦτα φθέγγομαι· Πῶς ἐγένοντο εἰς ἐρήμωσιν; ἐξάπινα ἐξέλιπον, ἀπώλοτο διὰ τὴν ἀνομιαν αὐτῶν, ὡς κοριορτὸς ἐν ὑφέλλετο (17) λαλάψ, ὡς χροῦς ὑπ' ἀνέμου διαβρίπτουμένος, ὡς ἐωθιῆθ' ἄρσος, ὡς ροίζος πεμφθέντος βέλους, ὡς προσβολὴ βροντῆς, ὡς ἀστραπὴ διάπτουσα. Εἰ μὲν οὖν νῦν (18) μεταπεισεθεῖεν, καὶ, τῆς πολλῆς παυσάμενοι (19) πλάνης καὶ μέθης, μεταδιώξαιεν τὴν ἀλήθειαν, τάχα ἂν τι γένοιτο κέρδος αὐτοῖς καὶ τοῦ πτώματος· ἐπειδὴ καὶ τὸ παιδευθῆναι (20) πολλὰκις εἰς καλὸν τοῖς πάσχουσιν· εἰ δ' ἐπὶ τῆς αὐτῆς μένοιεν γνώμης, καὶ περιέχοντο τῶν εἰδώλων ἔτι, μηδὲ, ὃ καὶ τοὺς ἡλιθίους παιδεύει (21), σωφρονισθεῖεν τῇ συμφορᾷ. Τὴν μὲν Ἰερουσαλὴμ θρηνεῖ τοσοῦτον Ἰερουσαλὴμ, ὥστε καὶ τοῖς ἀψύχοις διακελεύεται θρῆνον, καὶ τῶν τειχῶν προκαλεῖται δάκρυον. Τοῦτοις δὲ τίς εὐρεθήσεται θρῆνος ἐπάξιος; Ἥ τις ἂν ὀδύραιτο τὰ παρόντα (22), ἀφεις τὰ τῆς μελλούσης δακρύειν κολάσεως, ἀνθ' ὧν ἤφρονεῦσαντο, καὶ ἐμακρύνθησαν, καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τοῖς λατρεύουσι τῷ Θεῷ ἐπανέστησαν, καὶ χεῖρα ἐπανετείλαντο δυσσεβῆ καὶ τοιούτων κακῶν ἄξιαν;

KΘ. Τοῦτο μὲν οὖν, ὅπῃ τῷ Θεῷ φίλον, οὕτως ἐχέτω. Τίς οἶδεν εἰ ὁ λύων τοὺς πεπεδημένους Θεός, καὶ ἀνάγων ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου τὸν βαρὺν τε καὶ κάτω νεύοντα, ὃ μὴ βουλόμενος τοῦ ἁμαρτωλοῦ τὸν θάνατον, ἀλλὰ τὴν ἐπάνοδον, ὃ καὶ ἡμᾶς καθημένους (23) ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου φωτίσας καὶ συνετίσας (24), καὶ τούτους ποτὲ ἀναλήψεται, καὶ ποιμανεῖ

⁷⁷ Psal. LXXIX, 7; Psal. XLIII, 15. ⁷⁸ Psal. LXXIX, 9. ⁷⁹ ibid. 14. ⁸⁰ Psal. LXXII, 19. ⁸¹ Job XXI, 18. ⁸² Sap. V, 15. ⁸³ Osee VI, 4. ⁸⁴ Thren. II, 8. ⁸⁵ Jerem. X, 21. ⁸⁶ Rom. I, 25. ⁸⁷ Psal. CXLV, 7. ⁸⁸ Sap. XVI, 13. ⁸⁹ Ezech. XXXIII, 11. ⁹⁰ Luc. I, 79.

(16) *Λελυμασμένην*. Sav. in marg. et Pass. λυμαινομένην.
 (17) *Ἐφέλλετο*. Sic Pass. aliique codices communius. Editi, ὑφέλλετο.
 (18) *Εἰ μὲν οὖν νῦν*. Pass. aliique plures, γοῶν. Mox Pass. Regg. et Colb. plures, μεταβληθεῖεν καὶ μεταπεισεθεῖεν. Alii non pauci habent tantum, μεταβληθεῖεν, pro μεταπεισεθεῖεν. Et certe alterutrum sufficit.
 (19) *Παυσάμενοι*. Regg. quatuor, Colb. k, Or. 1, etc., ἀνανήψαντες, « ad sese redeuntes, ad sanam mentem. » Vaquerii codex, ἀνακούψαντες, « emergentes. » Caeteri ut editi.

(20) *Παιδευθῆναι*. Sic omnes mss. Eu. vero, παιδεύεσθαι.
 (21) *Μηδὲ δ καὶ τοὺς ἡλιθίους παιδεύει*. Omnes codices nostri, et Pass. καὶ ὃ μηδὲ τοὺς ἡλιθίους παιδεύει. Deest in omnibus μή, quod sequitur in editis, ac videtur redundare.
 (22) *Τὰ παρόντα*. Pass. et alii plerique, τῶν παρόντων, ἀφεις τὰ τῆς μελλούσης, etc., « ommissa futuri supplicii deploratione. »
 (23) *Καθημένους*. In Reg. hm et Montac. γρ καθεζομένους.
 (24) *Συνετίσας*. Deest in Reg. l.

τῆ ποιμαντικῆ βάρβω, τὴν βαρεῖαν καὶ σιδηρᾶν κα-
 ταθέμενος; Ἐμοὶ δὲ πάλιν πρὸς τὸν αὐτὸν ἐπιτίθειον
 ἀναδραμεῖται ὁ λόγος· Ἐπέσε Βῆλ, συνετριβῆ Δα-
 γῶν, ἔλη ἐγένετο ὁ Σαρὼν, κατησχύνθη ὁ Αἰθα-
 ρος. Οὐκ ἔτι (25) εἴπωσι τῷ μωρῷ ἄρχειν, τῷ ἀκι-
 νῆτῃ καὶ ἀναισθήτῳ τῶν εἰδώλων συντάγματι· οὐδὲ
 ζητήσουσι μυῖαν θεὸν Ἀκκαρῶν, ἣ εἰ τι ταύτης
 ἐστὶ γελιοῦτερον· οὐκ ἔτι τὰ ἄλση περινοήσουσι καὶ
 τὰ ὑψηλά, καὶ πᾶν ὄρος εὐκομον καὶ κατάσκιον· οὐκ
 ἔτι θύσουσι τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας τοῖς
 δαιμονίοις, ὅπερ πάλαι ὁ Ἰσραὴλ ὑπὸ τῶν προφητῶν
 ὠνειδίζετο. Ἄλλὰ τί τούτων ἐμοί; Πρὸς τὰ παρόντα
 καὶ ἡμέτερα τρέφομαι. Οὐκ ἔτι τοῖς ἱεροῖς οἴκοις
 ἡμῶν πονηρὸν (26) ἐμβλέψουσιν· οὐκ ἔτι μιανούσιν
 αἵματι μιαρῷ (27) τὰ τῆς καθαρότητος καὶ ἀναι-
 μάκτου θυσίας ἐπώνυμα θυσιαστήρια· οὐδὲ βω-
 μοῖς (28) ἀθέοις τὰ ἄβασα καταισχυνούσιν· οὐκ ἔτι
 συλῆσουσι καὶ βεβηλώσουσιν ἀναθήματα, πλεονεξίαν
 ἀσεβεία μίξαντες· οὐκ ἔτι καθυβρίσουσι πολὴν
 ἱερέων (29), σεμνότητα διακόνων, αἰδῶ παρθένων·
 οὐκ ἔτι σπλάγγνοις (30) ἀγίων ἀνατμηθέντων ἐπα-
 φήσουσι σὺν μιαρῶν, ἔν ὁμοῦ τε τῆς τροφῆς καὶ
 τῶν σπλάγγνων ἐμπορηθῶσιν· οὐκ ἔτι προσάξουσιν
 πῦρ μαρτύρων μνήμασιν, ὡς ἄλλων (31) ἐφέζοντες
 ἄθλησιν ταῖς κατ' αὐτῶν ἀτιμίας· οὐκ ἔτι πυρὶ κα-
 αναλώσουσιν ἀγίων λείψανα, ὅσοις ἀτιμοτάτοις
 συνατιμάσαντες, καὶ τοῖς ἀνέμοις δώσουσιν, ἵνα καὶ
 τῆς ὀφειλομένης τιμῆς τοῖς τοιοῦτοις ἀποστερήσω-
 σιν (32)· οὐκ ἔτι καθέδραν λοιμῶν συγκροτήσαν-
 τες (33), ταῖς κατ' ἐπισκόπων, καὶ πρεσβυτέρων,
 ἔτι δὲ καὶ προφητῶν, καὶ ἀποστόλων, καὶ αὐτοῦ τοῦ
 Χριστοῦ βλασφημίας ἐντροφήσουσιν· οὐκ ἔτι πανη-
 γυρίσουσι καθ' ἡμῶν, νόμῳ τῆς κιβδήλου παιδεύσεως
 ἀποκλείσαντες, ὡς ὁμοῦ τούτῳ καὶ τὰς γλώσσας
 ἡμῶν ἐμφράζοντες.
 agent, legis interdicto ab adulterina doctrina nos
 quoque nostras obstructuri.

Α'. Δός μοι τοὺς λόγους σου τοὺς βασιλικούς τε καὶ
 σοφιστικούς, τοὺς ἀφύκτους συλλογισμούς σου καὶ τὰ
 ἐνθυμήματα· ἴδωμεν ὅσα καὶ παρ' ἡμῖν οἱ ἄλιεῖς καὶ
 ἄγροικοὶ φθέγγονται: (34). Μετάστησον ἤχον ὧδῳ

¹¹ Psal. II, 9.

¹² Isa. XLVI, 1; XXXIII, 9.

¹³ IV Reg. I, 2.

¹⁴ Jer. II, 20.

¹⁵ Psal. CV, 37.

¹⁶ Psal. I, 1.

(25) Οὐκ ἔτι. Nonnulli codd. et Par. ed. addunt, D
 οὐ μή.

(26) Πονηρὸν. Ita plerique codd. Nonnulli vero
 et Par. ed. ποτηρῶς.

(27) Αἵματι μιαρῷ. Quatuor Regg. Or. 1, etc.,
 ἀκαθάρατον, « immundio. »

(28) Οὐδὲ βωμοῖς, etc. Combef., « neque græca-
 nicæ superstitionis aris sacra penetralia dedecore
 afficient. »

(29) Ἱερέων. Reg. hm, Bill., Montac. πρεσβυτέρ-
 ων, « presbyterorum. »

(30) Οὐκ ἔτι σπλάγγνοις, etc. « Apud Ascalonem
 et Gazam, inquit Elias, virorum et feminarum, quæ
 perpetuæ virginitatis voto se obstrinxerant, ventres
 lacerarunt, hordeoque impletos porcis vorandos
 objecerunt; quorum etiam viscera et cruorem sce-
 leratissimi illi degustarunt. Eodem modo in Seba-
 stia urbe præcursoris loculum aperientes, ipsius
 reliquias igni tradiderunt, earumque cineres dissipar-
 runt, aliaque plurima contumeliarum genera, tum

A recipiet, depositaque gravi illa et ferrea virga¹¹,
 pastorali virga pascet? Mihi vero rursus ad trium-
 phale canticum sese referet oratio: *Cecidit Bel,
 contritus est Dagon, palus factus est Saron, pude-
 factus est Libanus*¹². Nec ultra dicent stulto, ut
 princeps sit, hoc est, idolorum agmini motus et
 sensus experti: nec muscam quærent, deum Ac-
 caron¹³, aut si quid ea magis est ridiculum. Non
 jam lucos et excelsa loca mente concipient, mon-
 temque omnem frondosum et umbrosom¹⁴. Non
 jam filios suos et filias dæmonii immolabunt¹⁵,
 quod olim Israeli a prophetis objiciebatur. Sed
 quid hæc colligo? Ad præsentia et nostra me con-
 vertam. Non jam in sacras nostras ædes pravos
 oculos injicient. Non jam aras a purissimo et ia-
 cruento sacrificio nomen habentes scelesto san-
 guine contaminabunt: nec loca sacra, per impia
 altaria, probro ac dedecore afficient. Non jam sa-
 crilega manu votiva dona diripient et profanabunt,
 impietatem avaritia cumulantes. Non jam sacerdo-
 tum canitiem, diaconorum sanctitatem, virginum
 pudorem contumelia perfundent. Non jam in san-
 ctorum incisorum viscera fædos et impuros **167**
 porcos immittent, ut simul et pabulo et visceribus
 saturerent. Non jam martyrum sepulcris ignem
 a Imovebunt, ut per eorum ignominiam alios a cer-
 tamine deterreant. Non jam sanctorum reliquias
 cum vilissimis ossibus per contemptum permistas,
 flammis absument, et in ventos spargent, ut eo
 honore, qui ejusmodi hominibus debetur, ipsos pri-
 vent. Non jam cathedram pestilentia¹⁶ construentes,
 maledicta et convicia adversus episcopos, et pre-
 sbyteros, atque etiam prophetas, et apostolos,
 Christumque adeo ipsum, conjecta, pro deliciis habe-
 bunt. Non jam adversum nos festos ac lætos dies
 excludentes, perinde atque eadem opera linguas

XXX. Age, imperatorias tuas et sophisticas ora-
 tiones, atque inevitabiles tuos syllogismos et en-
 thymemata deprome: videamus, qualia etiam pi-
 scatores et rustici apud nos loquantur. *Transfer*

D in sanctorum templa, tum in ipsa divina adyta de-
 signarunt. » Hæc confirmantur testimonio Sozom.,
 I. III, c. 6; Ruf., I. XI, c. 28; Philost., I. VII, c. 4.
 Quid autem esset dicturus Gregorius, si eo tem-
 pore vixisset, quo viri Christiani eadem ac majora
 etiam facinora quam gentiles perpetrarunt, sub-
 versis ædibus sacris, reseratis ac profanatis sancti-
 monialium monasteriis, martyrum reliquiis igno
 absumptis, etc. Etenim eo usque furoris et amentia
 tum proruperunt Calvinistæ, maxime in Gallia.

(31) Ὡς ἄλλων, etc. Heins. codex, « ut illorum
 contumeliis, aliorum ad martyrium subeundum
 impetum retunderent. »

(32) Ἴρα καὶ τῆς ὀφειλομένης, etc., « ut eo
 etiam honore privent, qui vel hujusmodi homini-
 bus, » nempe vilissimis, « debetur. »

(33) Συγκροτήσαντες. « Cathedram, » seu « con-
 ciliium conflantes, cogentes. »

(34) Καὶ ἄγροικοὶ φθέγγονται. Non pauci, φθέγ-
 γονται. Deest καὶ in Par. edit.

*dinem gentibus, in risum omnibus hominibus*⁷⁷ : vineam etiam quamdam commemorabamus, ex Ægypto, hoc est, ex tenebrosa impietate, translata⁷⁸, atque in fidei pulchritudinem magnitudinemque auctam, ac deinde maceria, id est, Dei inspectione, qua prius muniebatur, privatam et nudatam, viatoribus omnibus, hoc est, sceleratis principibus in prædam objectam, atque devastatam a fero et agresti apro, qui propriam sibi fecit militiam, hujusque cæno singulariter est refertus⁷⁹.

XXVIII. Hæc quidem ipse prius et cogitabam et ad Deum clamabam. Nunc autem quam diversas voces assumo! impiorum exitium deinceps lugeo, iisque, qui nos odio habent, benignum me præbeo, atque hujusmodi verbis utor : *Quomodo facti sunt in desolationem? subito defecerunt, perierunt propter iniquitatem suam*⁸⁰, *tanquam pulvis quem turbo abstraxit*⁸¹, *tanquam lanugo quæ a vento diijcitur*⁸², *tanquam ros matutinus*⁸³, *tanquam emissæ sagittæ stridor, tanquam tonitruum impetus, tanquam fulgur emicans. Quod si nunc saltem sententiam mutent, et ad meliorem mentem traducantur, atque ingentium errorum ac temulentiarum* 166 *finem imponentes, veritatem consecutentur, fortasse ex ipsa quoque calamitate nonnihil fructus ad eos redierit : quandoquidem ipsa castigatio, iis qui malo aliquo afficiuntur, commodo sæpe atque utilitati est, sin autem in eadem sententia manserint, atque idolorum cultum adhuc amplectentur, ne ipsa quidem calamitate, quæ vel stolidos erudire solet, meliores fient. Hierosolymam quidem Jeremias usque adeo lugeat, ut rebus quoque inanimis luctum imperet, ac muros ad lacrymas invitet*⁸⁴. His vero quis satis dignus luctus invenietur? Aut quis præsentibus eorum pœnas defleat, ac non potius futurum cruciatum deploret, pro eo quod stulte egerunt, et procul recesserunt⁸⁵, ac creaturam præ Creatore coluerunt⁸⁶ : nec eo contenti, adversus etiam Dei cultores impetum fecerunt, manumque impiam atque hujusmodi malis dignam, intenterunt?

XXIX. Verum hoc, quemadmodum Deo gratum erit, ita se habeat. Ecquis novit num Deus, qui solvit compeditos⁸⁷, gravemque et humi vergentem a portis mortis in altum subvehit⁸⁸, qui peccatoris mortem non vult⁸⁹, sed reditum, qui nos etiam ipsos in tenebris et umbra mortis sedentes, illuminavit⁹⁰, ac sapientia instruxit, hos quoque tandem

ἄγλαρ καὶ ὕβρις τοῖς γέλοιον ἤπλων, παραβολὴν τε τοῖς ἔθνεσι, καὶ γέλωτα πᾶσιν ἀνθρώποις· ἀμπελὸν τέ τινα ἐλέγομεν, καὶ ἐξ Αἰγύπτου μετενηγεμένην τῆς σκοτεινῆς ἀθείας, καὶ εἰς κάλλος πίστεως ἀξήθεισαν καὶ μέγεθος, εἶτα τὸν φραγμὸν περιηρημένην, τὴν φρουρούσαν ἡμᾶς τέως ἐπισκοπὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ πᾶσι τοῖς διωδύουσιν ἐκχειμένην πονηροῖς δυνάσταις, καὶ λελυμασμένην (16) ἀγρίῳ οὐτὶ τῷ τὴν κακίαν ἰδιάζοντι πονηρῷ, καὶ κακίας βορβόρου γέμοντι.

KH. Ταῦτα μὲν οὖν πρότερον καὶ διεννοούμενη καὶ ἀνεβόων πρὸς τὸν Θεόν· νυνὶ δὲ οἷας ἀνθ' οἷων μεταλαμβάνω φωνάς! θρηνώ λοιπὸν τῶν ἀσεβῶν τὴν ἀπώλειαν, καὶ γίνομαι φιλόανθρωπος τοῖς μισοῦσι, καὶ τοιαῦτα φθέγγομαι· Πῶς ἐγένοντο εἰς ἐρήμωσιν; ἐξάπινα ἐξέλιπον, ἀπώλοντο διὰ τὴν ἀνομιαν αὐτῶν, ὡς κοριορτὸς ὃν ὕφειλετο (17) λαλαψ, ὡς χροῦς ὑπ' ἀνέμου διαδριπτούμενος, ὡς ἐσθιρὴ δρόσος, ὡς ροῖζος πεμφθέντος βέλους, ὡς προσβολὴ βροντῆς, ὡς ἀστραπὴ διάπτουσα. Εἰ μὲν οὖν νῦν (18) μεταπεισθεῖεν, καὶ, τῆς πολλῆς παυσάμενοι (19) πλάνης καὶ μέθης, μεταδιώξαιεν τὴν ἀλήθειαν, τάχα ἂν τι γένοιτο κέρδος αὐτοῖς καὶ τοῦ πτώματος· ἐπειδὴ καὶ τὸ παιδευθῆναι (20) πολλάκις εἰς καλὸν τοῖς πάσχουσιν· εἰ δ' ἐπὶ τῆς αὐτῆς μένοιεν γνώμης, καὶ περιέχοντο τῶν εἰδώλων ἔτι, μηδὲ, ὃ καὶ τοὺς ἡλιθίους παιδεύει (21), σωφρονισθεῖεν τῇ συμφορᾷ. Τὴν μὲν Ἱερουσαλήμ θρηνεῖ τοσοῦτον Ἱερεμίας, ὥστε καὶ τοῖς ἀψύχοις διακελεύεται θρῆνον, καὶ τῶν τειχῶν προκαλεῖται δάκρυον. Τοῦτοις δὲ τίς εὐρεθήσεται θρῆνος ἐπάξιος; ἢ τίς ἂν ὀδύραιτο τὰ παρόντα (22), ἀφείς τὰ τῆς μελλούσης δακρῦειν κολάσεως, ἀνθ' ὧν ἔψφρονεύσαντο, καὶ ἐμακρύνθησαν, καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τοῖς λατρεύουσι τῷ Θεῷ ἐπανεστήσαν, καὶ χεῖρα ἐπανετείναντο δυσσεβῆ καὶ τοιούτων κακῶν ἀξίαν;

KΘ. Τοῦτο μὲν οὖν, ὅτι τῷ Θεῷ φίλον, οὕτως ἐχέτω. Τίς οἶδεν εἰ ὁ λύων τοὺς πεπεδημένους Θεός, καὶ ἀνάγων ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου τὸν βαρύν τε καὶ κάτω νεύοντα, ὃ μὴ βουλόμενος τοῦ ἁμαρτωλοῦ τὸν θάνατον, ἀλλὰ τὴν ἐπάνοδον, ὃ καὶ ἡμᾶς καθημένους (23) ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου φωτίσας καὶ συνετίσας (24), καὶ τούτους ποτὲ ἀναλήψεται, καὶ ποιμανεῖ

⁷⁷ Psal. LXXIX, 7; Psal. XLIII, 15. ⁷⁸ Psal. LXXIX, 9. ⁷⁹ ibid. 14. ⁸⁰ Psal. LXXII, 19. ⁸¹ Job XXI, 18. ⁸² Sap. V, 15. ⁸³ Osee VI, 4. ⁸⁴ Thren. II, 8. ⁸⁵ Jerem. X, 21. ⁸⁶ Rom. I, 25. ⁸⁷ Psal. CXLV, 7. ⁸⁸ Sap. XVI, 13. ⁸⁹ Ezech. XXXIII, 11. ⁹⁰ Luc. I, 79.

(16) *Λελυμασμένην*. Sav. in marg. et Pass. λυμαινομένην.

(17) *Υφείλετο*. Sic Pass. aliique codices communius. Editi, ὕφειλατο.

(18) *Εἰ μὲν οὖν νῦν*. Pass. aliique plures, γοῦν. Mox Pass. Regg. et Colb. plures, μεταβληθεῖεν καὶ μεταπεισθεῖεν. Alii non pauci habent tantum, μεταβληθεῖεν, pro μεταπεισθεῖεν. Et certe alterutrum sufficit.

(19) *Πανσάμενοι*. Regg. quatuor, Colb. k, Or. I, etc., ἀνανήψαντες, « ad sese redeuntes, et sanam mentem. » Vaquerii codex, ἀνακίψαντες, « emergentes. » Cæteri ut editi.

(20) *Παιδευθῆναι*. Sic omnes mss. Ea. vero, παιδεύεσθαι.

(21) *Μηδὲ ὃ καὶ τοὺς ἡλιθίους παιδεύει*. Omnes codices nostri, et Pass. καὶ ὃ μηδὲ τοὺς ἡλιθίους παιδεύει. Deest in omnibus μή, quod sequitur in editis, ac videtur redundare.

(22) *Τὰ παρόντα*. Pass. et alii plerique, τῶν παρόντων, ἀφείς τὰ τῆς μελλούσης, etc., « ommissa futuri supplicii deploratione. »

(23) *Καθημένους*. In Reg. bm et Montac. γρ καθεζομένους.

(24) *Συνετίσας*. Deest in Reg. I.

τῆ ποιμαντικῆ ράβδῳ, τὴν βαρεῖαν καὶ σιδηρᾶν κα-
ταθέμενος; Ἐμοὶ δὲ πάλιν πρὸς τὸν αὐτὸν ἐπινίκιον
ἀναδραμεῖται ὁ λόγος· Ἐπεσε Βῆλ, συνετριβήθη Ἰα-
βὼν, ἔλη ἐγένετο ὁ Σαρὼν, κατησχύνθη ὁ Λίβανος.
Οὐκ ἔτι (25) εἴπωσι τῷ μαρῷ ἄργειν, τῷ ἀκι-
νήτῳ καὶ ἀναισθήτῳ τῶν εἰδώλων συντάγματι· οὐδὲ
ζητήσουσι μυῖαν θεὸν Ἀκκαρῶν, ἣ εἴ τι ταύτης
ἔστι γελιοότερον· οὐκ ἔτι τὰ ἄλση περινοήσουσι καὶ
τὰ ὑψηλά, καὶ πᾶν ὄρος εὐκομον καὶ κατάσκιον· οὐκ
ἔτι θύσουσι τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας τοῖς
δαιμονίοις, ὅπερ πάλαι ὁ Ἰσραὴλ ὑπὸ τῶν προφητῶν
ὠνειδίετο. Ἀλλὰ τι τούτων ἔμοι; Πρὸς τὰ παρόντα
καὶ ἡμέτερα τρέφομαι. Οὐκ ἔτι τοῖς ἱεροῖς οἴκοις
ἡμῶν πονηρῶν (26) ἐμβλέψουσιν· οὐκ ἔτι μανοῦσιν
αἵματι μιαρῷ (27) τὰ τῆς καθαρωτάτης καὶ ἀναι-
μάχτου θυσίας ἐπώνυμα θυσιαστήρια· οὐδὲ βω-
μοῖς (28) ἀθέοις τὰ ἄβατα καταισχυνούσιν· οὐκ ἔτι
συλήσουσι καὶ βεβηλόσους ἀναθήματα, πλεονεξίαν
ἀσεβείᾳ μίξαντες· οὐκ ἔτι καθυβρίσουσι πολὺν
ἱερέων (29), σεμνότητα διακόνων, αἰδῶ παρθένων·
οὐκ ἔτι σπλάγχνοις (30) ἁγίων ἀνατηθέντων ἐπα-
φήσουσι συῶν μιαν, ἴν' ὁμοῦ τε τῆς τροφῆς καὶ
τῶν σπλάγχνων ἐμφορηθῶσιν· οὐκ ἔτι προσάξουσιν
πῦρ μαρτύρων μνήμασιν, ὡς ἄλλων (31) ἐφέζοντες
ἄλλοισιν ταῖς κατ' αὐτῶν ἀτιμίαις· οὐκ ἔτι πυρὶ κατα-
ναλώσουσιν ἁγίων λείψανα, ὅσοις ἀτιμοτάτοις
συνατιμάσαντες, καὶ τοῖς ἀνέμοις δώσουσιν, ἵνα καὶ
τῆς ὀφειλομένης τιμῆς τοῖς τοιούτοις ἀποστερήσω-
σιν (32)· οὐκ ἔτι καθέδραν λοιμῶν συγκροτήσαν-
τες (33), ταῖς κατ' ἐπισκόπων, καὶ πρεσβυτέρων,
ἔτι δὲ καὶ προφητῶν, καὶ ἀποστόλων, καὶ αὐτοῦ τοῦ
Χριστοῦ βλασφημίας ἐντροφῆσουσιν· οὐκ ἔτι πανη-
γυρῶσιν καθ' ἡμῶν, νόμῳ τῆς κιβδήλου παιδείσεως
ἀποκλείσαντες, ὡς ὁμοῦ τούτῳ καὶ τὰς γλώσσας
ἡμῶν ἐμφράζοντες.

agent, legis interdicto ab adulterina doctrina nos
quoque nostras obstructuri.

Α'. Δός μοι τοὺς λόγους σου τοὺς βασιλικούς τε καὶ
σοφιστικούς, τοὺς ἀφύκτους συλλογισμούς σου καὶ τὰ
ἐνθυμήματα· ἴδωμεν οἷα καὶ παρ' ἡμῖν οἱ ἄλιεῖς καὶ
ἄγροικοὶ φθέγγονται· (34). *Μετὰστῆσον ἤχρον ὧδῶν*

²¹ Psal. II, 9. ²² Isa. XLVI, 1; XXXIII, 9. ²³ IV Reg. 1, 2. ²⁴ Jer. II, 20. ²⁵ Psal. CV, 37. ²⁶ Psal. I, 1.

(25) Οὐκ ἔτι. Nonnulli codd. et Par. ed. addunt, D
ὡ μῆ.

(26) Πονηρῶν. Ita plerique codd. Nonnulli vero
et Par. ed. πονηρῶς.

(27) Αἵματι μιαρῷ. Quatuor Regg. Or. 1, etc.,
ἀκαθάρτῳ, « immundo. »

(28) Οὐδὲ βωμοῖς, etc. Combef, « neque græca-
nicæ superstitionis aris sacra penetralia dedecore
afficient. »

(29) Ἱερέων. Reg. hm, Bill., Montac. πρεσβυτέρ-
ων, « presbyterorum. »

(30) Οὐκ ἔτι σπλάγχνοις, etc. « Apud Ascalonem
et Gazam, inquit Elias, virorum et seminarum, quæ
perpetuæ virginitatis voto se obstrinxerant, ventres
lacerarunt, hordeoque impletos porcis vorandos
objecerunt; quorum etiam viscera et cruorem sce-
leratissimi illi degustarunt. Eodem modo in Seba-
stia urbe præcursoris loculum aperientes, ipsius
reliquias igni tradiderunt, earumque cineres dissipa-
runt, aliaque plurima contumeliarum genera, tum

recipiet, depositaque gravi illa et ferrea virga²¹,
pastorali virga pascet? Mihi vero rursus ad trium-
phale canticum sese referet oratio: *Cecidit Bel,
contritus est Dagon, palus factus est Saron, pude-
factus est Libanus*²². Nec ultra dicent stulto, ut
princeps sit, hoc est, idolorum agmini motus et
sensus experti: nec muscam quærent, deum Ac-
caron²³, aut si quid ea magis est ridiculum. Non
jam lucos et excelsa loca mente concipient, mon-
temque omnem frondosum et umbrosam²⁴. Non
jam filios suos et filias dæmonii immolabunt²⁵,
quod olim Israeli a prophetis objiciebatur. Sed
quid hæc colligo? Ad præsentia et nostra me con-
vertam. Non jam in sacras nostras ædes pravos
oculos injicient. Non jam aras a purissimo et im-
cruento sacrificio nomen habentes scelesto san-
guine contaminabunt: nec loca sacra, per impia
altaria, probro ac dedecore afficient. Non jam sa-
cilega manu votiva dona diripient et profanabunt,
impietatem avaritia cumulantes. Non jam sacerdo-
tum canitiam, diaconorum sanctitatem, virginum
pudorem contumelia perfundent. Non jam in san-
ctorum incisorum viscera sædos et impuros **167**
porcos immittent, ut simul et pabulo et visceribus
saturentur. Non jam martyrum sepulcris ignem
a movebunt, ut per eorum ignominiam alios a cer-
tamine deterreant. Non jam sanctorum reliquias
cum vilissimis ossibus per contemptum permistas,
flammis absument, et in ventos spargent, ut eo
honore, qui ejusmodi hominibus debetur, ipsos pri-
vent. Non jam cathedram pestilentiæ²⁶ construentes,
maledicta et convicia adversus episcopos, et pre-
sbyteros, atque etiam prophetas, et apostolos,
Christumque adeo ipsum, conjecta, pro deliciis habe-
bunt. Non jam adversum nos festos ac lætos dies
excludentes, perinde atque eadem opera linguas

XXX. Age, imperatorias tuas et sophisticas ora-
tiones, atque inevitabiles tuos syllogismos et en-
thymemata deprome: videamus, qualia etiam pi-
scatores et rustici apud nos loquantur. *Transfer*

in sanctorum templa, tum in ipsa divina adyta de-
signarunt. » Hæc confirmantur testimonio Sozom.,
I. III, c. 6; Ruf., I. XI, c. 28; Philost., I. VII, c. 4.
Quid autem esset dicturus Gregorius, si eo tem-
pore vixisset, quo viri Christiani eadem ac majora
etiam facinora quam gentiles perpetrarunt, sub-
versis ædibus sacris, reseratis ac profanatis sancti-
monialium monasteriis, martyrum reliquiis igne
absumptis, etc. Etenim eo usque furoris et amentię
tum proruperunt Calvinistæ, maxime in Gallia.

(31) Ὡς ἄλλω, etc. Heins. codex, « ut illorum
contumeliis, aliorum ad martyrium subeundum
impetum retunderent. »

(32) Ἴνα καὶ τῆς ὀφειλομένης, etc., « ut eo
etiam honore privent, qui vel hujusmodi homini-
bus, » nempe vilissimis, « debetur. »

(33) Συγκροτήσαντες. « Cathedram, » seu « con-
cilium conflantes, cogentes. »

(34) Καὶ ἄγροικοὶ φθέγγονται. Non pauci, φθέγγονται. Deest καὶ in Par. edit.

sonum cantionum tuarum et psalmum organorum tuorum 77, quemadmodum te propheta meus hortatur. David autem rursus libere cantet, ille, inquam, qui sublimem illum et arrogantem Goliath mysticis lapidibus prostravit 78, qui per mansuetudinem multos superavit, et per spiritualem concentum Sauli, cum a pravo dæmone strangularetur, medicinam fecit 79. Ignem facifer tuus exstinguat; prudentes et sacre virgines lampades suas sponso accendant 80. Meretriciam stolam hierophantes exuat; sacerdotes, pro acedix spiritu, justitiam gloriæque stolam induite, ac magnam illam immaculatam Christi tunicam, decus nostrum et ornamentum.

XXXI. Præco tuus turpia et obscena taceat; divina meus præco loquatur. Præstigiosos tuos et fatidicos libros preme; prophetici autem soli et apostolici evolvantur. Fœdas tuas et tenebris plenas noctes cohibe; ego contra sacra et luculenta pervigilia excitabo. Adyta tua et vias in Tartarum ferentes obstrue: ego perspicuas et in cœlum ducentes præibo. Quot tandem armorum apparatus, ac machinarum inventiones; quot virorum myriades et instructæ acies, ea perficere potuissent, quæ nos precibus solis, et Deus voluntate sua perfecit? Verbo tenebras depulit, verbo lucem produxit, terram firmavit, cœlum tornavit, stellas ordine constituit, aerem sparsit, mari limites imposuit, fluvios traxit, animantes vita atque anima donavit, hominem ad formam suam effluxit, ornata res circumcinxit omnes: verbo etiam, soluta præsentis caligine, omnia in lucem atque ordinem eundemque concentum reduxit. Non jam liguritores et fraudulentis dæmones rerum potiuntur: non jam sub honoris obtentu contumelia creaturæ inferunt, dum pro Deo adoratur. Dejice jam Triptolemos tuos, et Celeos, et mysticos dracones. Pudeat te tandem librorum Orphei, theologi tui; temporis beneficio utere, turpitudinem tibi contegentis. Quod si hæc fabulæ et signenta sunt, ego tua noctis mysteria patefaciam.

XXXII. Non jam quercus loquitur; non jam lebes vaticinatur; non jam Pythia impletur, haud scio quibus, fabulis certe et deliramentis. Rursus Castalia siletur, ac silet, atque unda est, non vaticinia edens, sed risum excitans. Rursus mnta statua Apollo; rursus Daphne arbor est fabulis deplorata. D

77 Amos v, 25. 78 I Reg. xvii, 49. 79 I Reg. xvi, 25. 80 Matth. xxv, 7.

(35) *Μυστικοῖς*. Colh. 3, et Pass. μυστικῶς.

(36) *Πραότητος*. Pass. alii que non pauci, πραυτήτος.

(37) *Ἀποθέσθω τὴν πορνικὴν ἱεροφάντης*. Meretriciam stolam hierophantes exuat, id est, Juliani morte, jam mutata est rerum facies; ethnicus sacrorum antistes, deposita meretricia veste, vestem lugubrem induat. Non jam festa celebrabunt ethnici, nec in lætitia versabuntur miseriis nostris insultantes.

(38) *Χριστόν*. Christum. Sic mss. omnes.

(39) *Προφητικαί*. Mss. non pauci, προφητικαί τε καί.

(40) *Σκοτους*. Ita plerique codd. Reg. vero μν,

σου, καὶ ψαλμῶν ὀργάνων σου, διακελεύεται σοὶ προφήτης ἐμός· ἄδῃτω δὲ αὖθις σὺν ἐλευθερίᾳ Δαβὶδ, ὁ τὸν ὑψηλὸν Γολιάθ λίθοις μυστικοῖς (35) καταβάλων, ὁ διὰ τῆς πραότητος (36) νικήσας πολλοὺς, καὶ διὰ τῆς πνευματικῆς ἁρμοῦνίας θεραπεύσας Σαούλ τὸν τῷ πονηρῷ δαίμονι συμπιγνόμενον. Σβεσάτω τὸ πῦρ ὁ δαυοῦχος· ἀππέτωσαν τῷ νυμφίῳ αἱ φρόνιμοι καὶ ἰσραὶ παρθένοι τὰς ἑαυτῶν λαμπάδας· ἀποθέσθω τὴν πορνικὴν ἱεροφάντης (37) στολὴν· ἱερεῖς ἐνδύσασθε δικαιοσύνην, καὶ καταστολὴν δόξης ἀντὶ πνεύματος ἀκηδίας, καὶ τὸν μέγαν καὶ ἀσπίλον χιτῶνα Χριστοῦ (38), τὸ ἡμέτερον κόσμημα.

ΛΑ'. Σιγάτω σὸς κήρυξ τὰ ἔτιμα· φθεγγέσθω κήρυξ ἐμός τὰ ἐνθεα. Παῦσόν σου τὰς γοητικὰς καὶ μαντικὰς βίβλους· αἱ προφητικαὶ (39) δὲ καὶ ἀποστολικαὶ μὴ ἀνελιττέσθωσαν. Ἐπίσχεσ σου τὰς αἰσχρὰς καὶ σκότους (40) γεμούσας νύκτας· ἀντεγερῶ τὰς ἰσρὰς ἐγὼ καὶ λαμπρὰς παννυχίδας. Φράξον τὰ ἄδυτά σου καὶ τὰς εἰς ἄδου φερούσας δόους· ἐγὼ τὰς φανεράς καὶ φερούσας πρὸς οὐρανὸν (41) ἐξηγήσομαι. Πόσαι ταῦτα (42) κατέπραξαν ἂν ὄπλων παρασκευαὶ καὶ μηχανημάτων ἐπίνοιοι; πόσαι μυριάδες ἀνδρῶν καὶ φάλαγγες, ὅσα ἰκετεύοντες μόνον ἡμεῖς, καὶ θεὸς βουλευθεὶς κατειργάσατο; Λόγω τὸ σκότος ἔλυσε, λόγῳ τὸ φῶς ὑπέσθησατο (43), ἤδρασε γῆν, ἐγύρωσεν οὐρανὸν, ἀστέρας ἔταξεν, ἔσπειρεν ἀέρα, θάλασσαν ὤρισεν, ποταμοὺς εἰλωσε, ζωὰ ἐθύχωσεν, ἄνθρωπον πρὸς ἑαυτὸν ἐμόρφωσε, κόσμον τοῖς ἅπασι περιέθηκε· λόγῳ καὶ τὴν νῦν σκοτόμηναν (44) λύσας, εἰς φῶς ἅπαντα καὶ τάξιν καὶ ἁρμονίαν τὴν αὐτὴν ἐπανήγαγεν. Οὐκ ἔτι μὲν λήθοι καὶ ἀπατηλοὶ δαίμονες δυναστεύουσιν· οὐκ ἔτι δὲ καθυβρίζεται κτίσις ἐν σχήματι τιμῆς ἀντὶ θεοῦ προσκυνουμένη. Κατάβαλε τοὺς Τριπτολέμους σου, καὶ τοὺς Κελεοὺς, καὶ τοὺς μυστικούς δράκοντας· αἰσχύνθητί ποτε ταῖς τοῦ θεολόγου σου βίβλοις Ὁρφέως· δέξαι τοῦ καιροῦ τὸ δῶρον, τὴν ἀσημησοσύνην σοὶ συγκαλύπτοντος. Εἰ δὲ ταῦτα μῦθοι καὶ πλάσματα, ἐγὼ σου τὰ τῆς νυκτὸς ἀποκαλύψω μυστήρια (45).

ΛΒ'. Οὐκ ἔτι φθέγγεται δρῦς (46)· οὐκ ἔτι λέβηθς μαντεύεται· οὐκ ἔτι Πυθία πληροῦται, οὐκ οἶδ' ὧν τινων, πλὴν μύθων καὶ ληρημάτων. Πάλιν ἡ Κασταλία σεσίγηται, καὶ σιγῇ, καὶ ὕδωρ ἐστὶν οὐ μαντευόμενον, ἀλλὰ γελώμενον· πάλιν ἀνδριάς (47) ἄφωνος ὁ Ἀπόλλων, πάλιν ἡ Δάφνη φυτὸν ἐστὶν μῦθῳ θρηνοῦ-

Or. 1, et Par. σκότου. Mox plerique etiam, φράξον, pro, φράξον.

(41) *Πρὸς οὐρανόν*. Reg. hm, Or. 1, εἰς. Pass. ἀεὶ πρὸς οὐρανόν.

(42) *Πόσαι ταῦτα*. Alii, πόσαι ἂν ταῦτα.

(43) *Ἐπέσθησατο*. Nonnulli, ὑπέσθησεν.

(44) *Σκοτόμηναν*. Plerique codd. σκοτόματαν.

(45) *Ἐγὼ σου τὰ... μυστήρια*. Reg. hm, Pass. ἐγὼ σοι. Reg. hm, alii que tres Regg. τὸ... μυστήριον.

(46) *Οὐκ ἔτι*, etc. Eadem legere est apud Theodoretum, *De curatione Græcarum affectionum*, orat. x.

(47) *Ἀνδριάς*. Pass. ἀδριάς.

μενον· πάλιν ἀνδρόγυνος ὁ Διώνυσος, καὶ χορὸν (48) Ἀ
 μεθούτων ἐξηρητημένος, καὶ τὸ μέγα σου μυστήριον
 ὁ φαλλός, καὶ Προσύμψ (49) τῷ καλῷ θεὸς παθαίνο-
 μενος· πάλιν Σεμέλη κεραυνῷ βάλλεται· πάλιν ἀμ-
 φιγυθεὶς Ἥφαιστος, ἀλλὰ ταχὺς εἰς μοιχῶν εὐρεσιν, καὶ
 καὶ θεὸς κατηθλασμένος, εἰ καὶ κλυτοτέχνης, καὶ
 θεοσέτης Ὀλύμπιος· πάλιν δεσμώτης Ἄρης διὰ
 μοιχείαν μετὰ τοῦ δαίμου (50), καὶ τοῦ φόβου, καὶ τῶν
 κυδοιμῶν, καὶ τραυματίας διὰ θρασύτητα· πάλιν
 Ἀφροδίτη πόρνη γενομένη τε αἰσχρῶς, καὶ γάμων
 αἰσχρῶν ὑπηρέτις· πάλιν Ἀθηναῖα παρθένος τέ ἐστι,
 καὶ τίθει δράκοντα· πάλιν Ἡρακλῆς μαίνεται,
 μᾶλλον δὲ μαινόμενος πέπαιται· πάλιν τὰ πάντα
 γίνεται δι' ἀσέλγειαν καὶ ἀκαθαρσίαν ὁ Ζεὺς, ὁ τῶν
 θεῶν μῆστωρ (51) καὶ ὕπατος, καὶ μόνος μὲν πάντας
 σὺν πᾶσι τοῖς οὐσιν ἀνέλκων θεός, αὐτὸς δὲ ὑπὸ
 πάντων οὐ καθελκόμενος. Πάλιν τοῦ Διὸς τάφος ἐν τῇ
 Κρήτῃ δείκνυται. Ἀν ἴσω σου τὸν Κερδῶον, καὶ τὸν
 Λόγιον, καὶ τὸν Ἐναγωνιον (52), συγκρούπτω (53)
 τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ παρατρέχω σου τὸν θεὸν αἰδοῖ
 τοῦ θεάματος· σὺ δὲ μοι προσκύνει τὸ σύντονον τοῦ
 λόγου καὶ τὸ σακέλλιον· Ἐν σου μόνον αἰδέσιμον, αἰ
 παρ' Αἰγυπτίοις δι' ἀνδρόγυνων τιμαὶ τοῦ Νεῖλου, αἶ
 τε Ἴσιδες, καὶ οἱ Μενδήσιοι θεοὶ (54), καὶ οἱ Ἀπι-
 δες, τὰλλὰ τε ὅσα πλάττεις, ἢ γράφεις, θηρία σύνθετα
 καὶ ἀλλόκοτα. Γελῶ σου τὸν Πᾶνα, καὶ τὸν Πριά-
 πον (55), καὶ τὸν Ἐρμαφρόδιτον, καὶ τοὺς ὑπὸ μανίας
 περικεκομένους ἢ διεσπασμένους (56) θεούς. Ἄλλὰ
 ταῦτα μὲν τῇ σκηρῇ (57) παρήσω, καὶ τοῖς κοσμοῦσιν
 αὐτοὺς ποιηταῖς· ἐγὼ δὲ εἰς παραίνεσίν τινα κατα-
 λίσσω τὸν λόγον.

ΛΓ'. Ἄνδρες ὁμοῦ καὶ γυναῖκες, νέοι τε καὶ πρεσβύ-
 ται, ὅσοι τε εἰς τὸ βῆμα τοῦτο τελεῖτε, καὶ ὅσοι
 τὴν κάτω τέταχθε χώραν, πάντες ὅσου, (58) ἐλυ-
 τρώσατο Κύριος, πρότερον μὲν ἐκ τῆς πλάνης καὶ τῆς
 ἀθελας, νυνὶ δὲ τῆς ἐπινασάσεως τῶν ἔθνῶν, καὶ
 τῶν ἤδη γε παρόντων κακῶν καὶ προσδοκωμένων,
 ἀκούσατε λόγον ἀνδρὸς οὐ μετρίως τὰ τοιαῦτα παι-
 δευμένου, ἐκ τε τῶν ὁσημέραι συμβαινόντων, καὶ τῶν
 παλαιῶν ιστοριῶν, καὶ βίβλων (59), καὶ πράξεων.
 Μέγα μὲν τὸ μηδενὸς πειραθῆναι τῶν δυσχερῶν· ἴσως
 δὲ οὐδὲ μέγα, εἴπερ ἀληθὲς ὁ λόγος, ὅτι Ὁρ ἀγαπᾷ
 Κύριος παιδεύει, καὶ οὐ κηδεύει· Ἄλλὰ μέγα μὲν τὸ μηδὲ
 τὴν ἀρχὴν τυχεῖν διαμαρτόντας (60), ἢ μὴ τὰ μέ-

¹ Prov. iii, 12; Hebr. xii, 6.

(48) Χορὸν. Ita Regg. quatuor, Colb. 2, Sav.,
 Alb. et Herv. Par. ed. cum paucis codd. χορός.

(49) Προσύμψ. « Prosumnum » vocat Clemens
 Alex. Pausanias vero et Nonnus, « Polymnum. »

(50) Δαίμου. Regg. hm, lu, Colb. k, ipse Billius,
 ἕμου, « cum populo, » id est, « exercitu. »

(51) Μῆστωρ. Sex Regg. et Pass. μήστωρ.

(52) Ἐναγωνιον. Billius reddidit, « ac veluti Logii,
 seu Mercurii, nomen esset. » Comb. « Mentis anxium,
 non solum sermonis contentione, sed etiam turto-
 rum disciplina. » Mont. Ἐναγώνιος, « Palæstrites; »
 nam Mercurius palæstris præerat. Quare in ipso
 ingressu stadii Olympici ara fuit Mercurio Ἐναγω
 νίω dicata, ut scribit Pausanias.

(53) Συγκρούπτω. Reg. hm, et Sav. συγκρούπτω.

A rursus androgynus Bacchus, atque ebriorum chorum
 secum trahens, et magnum tuum illud mysterium
 Phallus, deus in pulchri Proshymni amorem propen-
 sus. Rursus Semele fulmine feritur. Rursus utroque
 pede claudus Vulcanus, verum in deprehendis
 adulteris idem celer, et deus fuligine obsitus, tam-
 etsi clarus artifex, ac Thersites Olympius. Rursus
 Mars cum suo timore et terrore ac tumultibus ob
 adulterium vinctus, et ob temeritatem saucius.
 Rursus meretrix Venus, tum turpiter progenita, tum
 turpium nuptiarum administra. Rursus Minerva
 virgo est, et draconem parit. Rursus Hercules furit,
 imo furere desiit. Rursus Jupiter ob libidinem et
 spurcitiem quidvis efficitur, ille, inquam, deorum
 consiliarius et princeps, eamque vim habens, ut so-
 lus deos omnes cum omnibus 169 rebus sursum
 attrahat, ipse autem ab omnibus detrahi nequeat.
 Rursus Jovis sepulcrum in Creta ostenditur. Quoties
 Lucrium tuum, et Logium, et Enagonium intueor,
 oculos obtego, ac spectaculi pudore deum tuum
 prætereo. Tibi vero per me sane liceat sermonis
 contentionem et sacculum adorare. Unum solum in
 tuis rebus est, quod venerationem mereatur, nimi-
 rum honores ii, qui apud Ægyptios Nilo per andro-
 gnos habentur, et Isides, et Mendesii dii, et api-
 des, cæteræque omnes bestię ex diversis generibus
 conflatae et prodigosæ, quas conflagis et pingis.
 Pana tuum, et Priapum, et Hermaphroditum rideo,
 deosque illos, qui præ furore membris truncati aut
 discerpti sunt. Verum hæc quidem scenæ, ac poetis
 eos exornantibus, relinquam: ego autem admo-
 nitione quadam orationem concludam.

XXXIII. Viri simul et feminæ, juvenes item et
 senes, tam qui ad hoc sacrarium asciti estis, quam
 qui inferiorem locum tenetis, omnes denique, quos
 Dominus, ut prius ab errore et impietate, ita nunc
 a gentium insultu et impressione, malisque, par-
 tim jam urgentibus, partim imminentibus libe-
 ravit, audite orationem viri quem tum quotidiani
 rerum eventus, tum veteres historię et libri,
 et res gestæ, non mediocriter in hujusmodi
 rebus erudierunt. Magnum quidem est, nihil
 molesti degustasse, imo nec magnum fortasse,
 si modo verus hic sermo est: Quem Deus amat,
 castigat; et flagellat omnem filium quem recipit, et
 cuius curam habet². Illud vero magnum, ne omnino

(54) Μενδήσιοι θεοί. « Mendesii dii. » Hircum
 adorabant Ægyptii, et eorum lingua hircus « men-
 din » vocabatur: unde vox, Μενδήσιος, derivata
 videtur; vel forsan loci nomen est. Cæterum hic
 ironice loquitur Gregorius.

(55) Πριάπων. Mss. non pauci scribunt, Πρή-
 πον.

(56) Περικεκομένους ἢ διεσπασμένους. « Le-
 gebatur olim, » inquit Combef. περιπλεκόμενους,
 « complicatos. » In Pass. deest, ἢ διεσπασμένους.

(57) Τῇ σκηρῇ. Deest in duobus Regiis codd.

(58) Ὅσους. Reg. hm, οὐς.

(59) Καὶ βίβλων. Deest in quinque Regg., Or. 1,
 Pass., etc.

(60) Τὴν ἀρχὴν τυχεῖν διαμαρτόντας. « Magnum

quidem peccasse, aut certe non gravissime; quandoquidem eum vitæ statum qui omni prorsus peccato vacet, Deus supra humanæ naturæ modum constituit. Proximum autem, ut mihi videtur, illud est, ut cum admissis aliquo peccato castigati fuerimus, ac postea soluti et indulgentius habiti, in disciplinæ saltem sensu permaneamus, ac secunda ob secundum peccatum verbera caveamus.

XXXIV. Quocirca nos quoque divinam animadversionem serio agnoscamus. Dignos nos ostendamus, non iis quæ prius perpessi, sed quæ postea consecuti sumus. De calamitate ea quæ nos invasit, nonnihil nos purgemus, nempe quod, non ut facinorosi et scelerati gentibus traditi, sed ut filii castigati sumus. Ne tempestatis in tranquillitate obliviscamur; nec morbi, in sanitate; nec captivitatis, incolumes in Hierusalem reversi; nec Ægypti, post Ægyptum. Ne afflictionis tempus tranquillitatis tempore melius faciamus: faciemus autem, si tum quidem demissi et moderati eramus, omnesque spes nostras in cœlum erectas habebamus, nunc vero in sublime attollamur et emolliamur, atque ad eadem peccata recurramus, ob quæ in eas calamitates quæ nobis evenerunt, induci sumus. *Ne ita, filii, ne ita*, velut quodam loco ait Heli sacerdos, filios suos in Deum peccantes increpans; verum hoc exploratum habentes, minoris esse negotii, sublatam ex oculis felicitatem revocare, quam quæ Dei beneficio obvenit, incolumem conservare (illam enim prudentia et moderatio reducit, hanc socordia dissipat): illudque insuper, ægra corpora remediis quidem et inedia relevari, ac sanitati restitui, restituta autem, per incuriam et ingluviem paulatim rursus defluere, atque in eosdem morbos relabi. Hæc, inquam, comperta et explorata habentes, alique alios docentes, ad nos ipsi redeamus, atque hoc tempus prudenter ac moderate constituamus.

XXXV. Ac primum quidem, fratres, festum celebremus, non corporis nitore, non vestitus mutatione ac magnificentia, non comessionibus et ebrietatibus, quarum fructum cubilia et impudicitias esse didicistis, nec floribus vicos cingamus, nec unguentorum turpitudine mensas et vestibula or-

† 1 Reg. 11, 24

est ne peccati quidem initia vel leviter attigisse, » D etc.

(61) Ἔμοιγε. Deest γε in plerisque codd.

(62) Ἐπανθεντίας. Or. 4, et Pass. ἐπανελθόντας. « Quasi reparato statu, » inquit Comb. « solutive castigatione. »

(63) Ἐν αἰσθήσει. Reg. bm, ἐν συναίσθησει.

(64) Φεύγειν. Nonnulli, φυγεῖν. Billius, « fugiamus. »

(65) Τοιγάρτοι. . . . ἐπισθώμεθα. Malim sic reddere: « Quocirca divinam nos sensisse animadversionem operibus comprobemus. »

(66) Ἀπολογησώμεθα. Ita mss. Billius etiam et Comb. sic emendarunt. Par. ed. ἀπολογησώμεθα.

(67) Τοῦ τῆς ἀρέσεως. Comb. « remissionis, in-

γιστα · ἐπειδὴ τὸ παντελῶς ἀναμάρτητον ὑπὲρ τῆν ἀνθρωπίνην φύσιν ἔταξεν ὁ Θεός· δεύτερον δὲ, ὡς ἔμοιγε (61) δοκεῖ, τὸ πταισάντας τι καὶ παιδευθέντας, εἶτα ἐπανθεντίας (62), ἐν αἰσθήσει (63) γούν διαμειναι τῆς παιδαγωγίας, καὶ φεύγειν (64) δευτέραν ἐκ δευτέρας κακίας μάστιγα.

ΑΔ'. Τοιγάρτοι (65) καὶ ἡμεῖς ἔργῳ τῆς θείας παιδείσεως ἐπισθώμεθα. Δείξωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ἀξίους οὐχ ὧν πρῶτον πεπόνθαμεν, ἀλλὰ ὧν ὕστερον τετυχήκαμεν. Ἀπολογησώμεθα (66) τι περὶ τῆς κατασχούσης ἡμᾶς συμφορᾶς, ὅτι οὐχ ὡς κακούργοι τοῖς ἔθνεσι παρεδόθημεν, ἀλλ' ὡς παῖδες ἐσωφρονίσθημεν. Μὴ ἐπιλαθώμεθα τῆς ζήτησιν ἐν τῇ γαλήνῃ, μὴδὲ τῆς ἀβρωστίας ἐν τῷ καιρῷ τῆς ὑγείας, μὴδὲ τῆς αἰχμαλωσίας, ἀνασωθέντες εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, μὴδὲ τῆς Αἰγύπτου μετὰ τὴν Αἰγύπτου μὴ ποιήσωμεν ἀμείνω τὸν τῆς κακοπαθείας καιρὸν τοῦ τῆς ἀρέσεως (67)· ποιήσωμεν δὲ (68), εἰ φαινοίμεθα τότε μὲν συνεσταλμένοι καὶ μετριάζοντες, καὶ πάσας εἰς οὐρανὸν ἀνατείνοντες (69) τὰς ἐλπίδας, νυνὶ δὲ ἐπαίρομενοι (70) καὶ χαυνούμενοι, καὶ πάλιν εἰς τὰς αὐτὰς ἀνατρέχοντες ἀμαρτίας, ἐξ ὧν εἰς τὰς συμπεσούσας ἡμῖν συμφορὰς ὑπήχθημεν. Μὴ οὕτω, τέκνα, μὴ, λέγει που νοουθετῶν ὁ ἱερεὺς Ἥλεις (71) τοὺς ἑαυτοῦ παιδᾶς εἰς Θεὸν ἀμαρτάνοντας· ἀλλ' εἰδότες, ὅτι ῥᾶν ἔστιν εὐπραγίαν ἀπελθοῦσαν (72) ἀνακαλέσασθαι, ἢ παραγενομένην ἐκ Θεοῦ διασωσάσθαι (τὴν μὲν γὰρ τὸ σφραγεῖν ἐπανάγει, τὴν δὲ διαλύει τὸ ῥάθυμον)· καὶ ὅτι τὰ σώματα κάμνοντα μὲν ταῖς θεραπειαῖς ἀναφέρει καὶ ταῖς ἐνδελαις, ἀνενεγκόντα δὲ ταῖς κατὰ μικρὸν ἀμειλίαις καὶ ταῖς πλησμοναῖς, πάλιν ὑπορρέει, καὶ πρὸς τὰς αὐτὰς ἀβρωστίας ἐπάνεισι. Ταῦτα εἰδότες, καὶ ἀλλήλους διδάσκοντες, γενώμεθα ἡμῶν αὐτῶν, καὶ σωφρόνως τὸν καιρὸν διαθώμεθα.

ΑΕ'. Πρωτον μὲν, ἀδελφοί, πανηγυρίσωμεν, μὴ φαιδρότητι σώματος, μὴδὲ ἐσθῆτος ἐξαλλαγῆς καὶ πολυτελείας (73), μὴδὲ κώμοις καὶ μέθαις, ὧν κοίτας καὶ ἀσελγείας τὸν καρπὸν ἐμάθετε (74)· μὴδὲ ἄνθεσι στέψωμεν ἀγυῖας, μὴδὲ μύρων αἰσχύναις τραπέζας, μὴδὲ ποδῶνα καλλωπίσωμεν (75)· μὴ τῷ αἰσθητῷ

dulgentiæ, prosperioris successus tempore. »

(68) Ποιήσωμεν δέ. Sic plerique codd. Edit. ποιήσωμεν.

(69) Ἀνατείνοντες. Plerique, ἀνατείναντες.

(70) Ἐπαίρομενοι. Non pauci ἐπηρμένοι, « nunc autem animis elati, mollesque, » etc.

(71) Ἥλεις. Reg. bm, Ἥλι.

(72) Εὐπραγίαν. Ita plerique codd. Edit. Par. εὐπραξίαν. Paulo post, monet Comb. vocem, παραγενομένην, « motum » sonare.

(73) Πολυτελείας. Mss. non pauci, ποικιλίας, « varietate. »

(74) Ἐμάθετε. Regg. tres, ἔμαθετε.

(75) Καλλωπίσωμεν. Pass. καλλωπίζετε, μὴδὲ τῷ. Sic mss. plerique. Reg. bn, καλλωπίζεσθαι, πρῶ, καλλωπίζεσθε.

φωτὶ καταλαμπέσθωσαν αἰ οἰκίαι (76), μηδὲ συναυλαῖς A καὶ κρότοις περιχεῖσθωσαν (77)· οὗτος μὲν γὰρ Ἑλλη-
 ληνικῆς ἱερομηνίας ὁ νόμος (78)· ἡμεῖς δὲ μὴ τοῦτοις
 τὸν Θεὸν γεραίρωμεν, μηδὲ τὸν παρόντα καιρὸν ἐπαί-
 ρωμεν, οἷς οὐκ ἄξιον, ἀλλὰ ψυχῆς καθαρότητι, καὶ
 διανοίας φαιδρότητι, καὶ λύχνους τοῖς ὅλον τὸ σῶμα
 φωτίζουσι τῆς Ἐκκλησίας, θεοῖς λέγω θεωρήμασι
 καὶ νοήμασιν, ἐπὶ τε τὴν ἱερὰν λυχνίαν ἐγειρομένους,
 καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην (79) καταλάμπουσι. Μι-
 κρόν μοι πρὸς τοῦτο τὸ φῶς, πάντα ὅσα ἰδίᾳ τε καὶ
 δημοσίᾳ πανηγυρίζοντες ἀνάπτουσι ἀνθρώποι. Ἔχω
 τι καὶ μύρον, ἀλλ' ὧ χρίονται μόνον (80) ἱερεῖς τε
 καὶ βασιλεῖς, ὄντι ποικίλῳ τε καὶ πολυτελεῖ, καὶ δι'
 ἡμᾶς κενωθέντι, ἀλλὰ (81) μεγάλου μυρεψοῦ τέχνη
 συγκεῖμενον. Εἴθε μοι γένοιτο τοῦτου τοῦ μύρου τὴν
 εὐωδίαν (82) προσθάλειν τῷ Θεῷ! Ἔχω καὶ τρά-
 πεζαν τὴν πνευματικὴν ταύτην καὶ ἔνθεον, ἣν ἤτοι-
 μασέ μοι Κύριος ἐξεναντίας (83) τῶν θλιθόντων με,
 ἧ προσαναπαύομαι καὶ τρυφῶ, καὶ οὐδὲν ἐξ-
 υβρίζω (84) διὰ τὸν κόρον, ἀλλὰ καὶ κοιμίζω πᾶσαν
 πάθῳ ἐπανάστασιν. Ἔχω καὶ ἄνθη, πάντων ἑαρινῶν
 εὐανθέστερα τε καὶ μονιμώτερα (85), τοῦ ἀγροῦ τοῦ
 πλήρους, ὃν εὐλόγησε Κύριος, τοὺς ἱεροὺς (86) καὶ
 εὐώδεις ποιμένας καὶ διδασκάλους, καὶ τοῦ λαοῦ ὅσον
 καθαρόν τε καὶ ἔκκριτον. Τοῦτοις στεφανωθῆναι βού-
 λουμαι καὶ πομπεύειν, τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἀγωνισά-
 μενος, καὶ τὸν δρόμον τελέσας, καὶ τὴν πίστιν τη-
 ρήσας, κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀπόστολον. Ἀναλάβωμεν
 ὕμνους ἀντὶ τυμπάνων, ψαλμῶδιν ἀντὶ τῶν αἰσχυρῶν
 λυγισμάτων τε (87) καὶ ἀσμάτων, κρότον εὐχαρι-
 στήριον ἀντὶ κρότων θεατρικῶν, καὶ χειρῶν πρᾶξι-
 ν ἐυχηρον, σύνοιον (88) ἀντὶ γέλωτος, ἀντὶ μέθης
 ἐμφρονα λόγον (89), ἀντὶ θρῦψεως σεμνοπρέπειαν.
 Εἰ καὶ ὀρχήσασθαι δεῖ σε, ὡς πανηγυριστὴν καὶ
 φιλέορτον, ὀρχησαί μὲν, ἀλλὰ μὴ τὴν Ἡρωδιάδος
 ὀρχησιν τῆς ἀσχήμονος, ἧς ἔργον Βαπτιστοῦ θάνατος·
 ἀλλὰ τὴν Δαβὶδ ἐπὶ τῇ καταπαύσει (90) τῆς κιβωτοῦ,

ἃ Cant. i, 2. ἄ Psal. xxii, 5. ἑ Gen. xxvii, 27.

(76) *Αἰ οἰκίαι*. Ita Pass. alii que plures. Deest
 at in edit.

(77) *Περιχεῖσθωσαν*. Ita sex Regg., tres Collb.,
 Or. 1. Regius unus aut alter, Mont. et ed. Par. ἀσχη-
 μονεῖτωσαν, « indecore perstrepant. »

(78) *Ἱερομηνίας*. Reg. b, Mont. γρ. *ἱερομανίας*.
 Quod pene praeulerimus. Illic enim de ludorum
 festorumque omnium profanorum, non Neomenia-
 rum tantum celebritate sermo est. Hic porro refel-
 lendum Suiceri somnium, qui, pro suo in ritus Ca-
 tholicorum odio, scripsit cereorum in ecclesia lumi-
 numque gestationem, a Gregorio tanquam a genti-
 libus mutuatum, reprehendi. Non vidit vir bonus,
 quod vidit hic ipse Montacutius, et approbavit super-
 rius ad num. 16. Deinde plura hic recenseri, quorum
 alia prohibita, quia mala sunt, alia non item; tum,
 quod palmare est, de cereis in ecclesiis templisque
 non loqui Theologum; sed de cereis in domibus,
 ubi profano gaudio, quasi in ethnicorum triumphis
 comotationes inter et comessiones noctem funa-
 lia vincebant. Locus per se patet, nec ullatenus
 adversatur sibi Gregorius.

(79) *τὴν οἰκουμένην*. Tres Collb. et Pass. τὴν
 οἰκίαν, « domum, » quæ lectio nobis arripet. Matth.
 v, 15.

(80) *Μόνον*. Pass. μόνοι.

(81) Ἀλλὰ. Ita omnes mss. Deest in edit.

A nemus, nec visibili lumine splendescant domus, nec
 tibicinum cantu plausibusque personent; hoc enim
 more gentiles novæ lunæ festum celebrant. At nos
 ne committamus, ut ad hunc modum Deum **171**
 honoremus, ac præsens tempus iis rebus quæ mini-
 me decent, extollamus; verum animi puritate et
 mentis hilaritate, et lucernis totum Ecclesiæ corpus
 illustrantibus, hoc est, divinis contemplationibus et
 cogitationibus, supra sanctum candelabrum excita-
 tis, quæ universum terrarum orbem luce perfundant.
 Parva, meo quidem iudicio, si cum hoc lumine
 comparentur, ea omnia lumina sunt, quæ homines,
 qui festos dies agunt, privatim publiceque accen-
 dunt. Unguentum quoque ipse quoddam habeo⁴, sed
 quo sacerdotes solum ac reges unguuntur, utpote va-
 rio et exquisito, ac nostra causa effuso, sed magni
 unguentarii arte confectum. Atque utiham mihi
 suavem huius unguenti odorem Deo offerre contin-
 gat! Mensam etiam habeo, spiritualem hanc scilicet
 ac divinam, quam Dominus paravit mihi, adver-
 sus eos qui tribulant me⁵, in qua reficior, et deliciar,
 nec propter saturitatem quidquam petulantius ago :
 quin potius quidquid insurgit turbidarum animi per-
 motionum consopio. Habeo etiam flores, vernis om-
 nibus virentiores magisque durabiles, agri nempe
 illius pleni, cui Dominus benedixit⁶, sacros scilicet
 et suaviter olentes⁷ pastores ac magistros, et quid-
 quid in plebeio ordine purum est atque eximium.
 His redimi, ac pompam agere cupio, posteaquam
 bonum certamen certavero, et cursum consumma-
 vero, fidemque, instar sacri Apostoli, servavero⁸.
 Hymnos pro tympanis assumamus, psalmodiam pro
 foedis modulationibus et cantibus, plausum grati
 animi iudicem et canoram manuum actionem pro
 theatricis plausibus, modestiam pro risu, pruden-
 tem rationem pro ebrietate, gravitatem pro lasciva.
 Quod si te etiam, ut lætæ celebritatis et festo-
 II Cor. ii, 15. ἄ II Tim. iv, 7.

(82) *Εὐωδίαν*. « Fragrantiam. »

(83) *Ἐξεναντίας*. Sic communis mss., non divi-
 sim, ἐξ ἐναντίας, ut in Par. ed.

(84) *Ἐξυβρίζω*. Ed. Par. addit αἰσχυρῶν, quoa
 non exhibent codd. Billius vertit, ἐξυβρίζω, « pe-
 tulantia efflor; » et paulo post, ἐπανάστασιν,
 « impetum. »

(85) *Εὐανθέστερά τε καὶ μονιμώτερα*. « Virentio-
 res magisque durabiles. » Sic tres Regg. et editi.
 Alii, ἀνθηρότερα τε καὶ, etc. Alii denum, quos se-
 quitur Billius, et Elias, ἀνθηρότερα τε καὶ εὐωδέ-
 στερα, « virentiores et fragrantiores. »

(86) *Τοὺς ἱεροὺς*. Ita septem Regg., Pass., Or.
 1, Sav., Comb. et ipse Billius in ora libri sui,
 quamvis reddiderit, ac veluti legisset, ἱερεῖς, « sa-
 cerdotes, » ut in edit. Par.

(87) *Λυγισμάτων τε*. Ita mss. Quod vertit Comb.
 « cum foedis gestibus et cantionibus; utrisque, in-
 quit, sic ad libidinem compositis, ut non solum
 verborum lenocinio, sed et fractis illis motibus ac
 gesticulationibus castitatem evertant; forte etiam,
 fractæ vocis inflexionibus. »

(88) *Σύνοιον*. « Modestiam, gravitatem. » Comb.
 « Serii animi ac secum cogitabundi disciplinam. »

(89) *Λόγον*. Ita mss. Sav. γρ. λογισμόν.

(90) *Ἐπὶ τῇ καταπαύσει*, etc. « In deductione ar-
 cæ ad requiem. »

rum amantem saltare oportet, salta tu quidem, sed non inhonestæ illius Herodialis saltationem, quæ Baptistæ necem attulit⁹: verum Davidis ob arcæ requiem¹⁰, qua quidem Deo gratam incessionem, existimo. Atque hæc quidem prima et maxima nostræ admonitionis pars est.

XXXVI. Quod autem ad secundam attinet, non equidem dubito, quin plerique, 172 quod dicturus sum, non libenter accipiant (etenim ita moribus comparatum videmus, ut qui referendæ injuriæ potestatem nactus sit, præsertim si ob ea quæ perpressus est justam irascendi causam habeat, sermonis, iram reprimentis, freno minime pareat), dignum tamen est, quod audiatur et admittatur. Ne immodice atque insolenter tempore abutamur; ne in potestate licentia luxuriemus; ne iis, a quibus læsi sumus, acerbos et amarulentos nos præbeamus; ne, quæ prius reprehendebamus, ea ipsi faciamus. Verum hoc uno fructu ex rerum mutatione percepto, quod molestias et acerbitates effugimus, quidquid ad referendam vicem spectat, detestemur. Satis enim magna pœna censi debet, hominibus utique probis ac moderatis, cum ii qui molestiam intulerunt, metu concutiuntur, meritasque pœnas exspectant, propriæque conscientiæ cruciati afficiuntur. Nam quæ quisque, ut jamjam perpressurus, timet, hæc passus est, etiamsi non patitur; graviusque a se ipso fortasse, quam ab iis qui sui supplicium illaturi sunt, torquetur. Proinde ne iram metiri in animam inducamus, nec leviores, quam pro criminum atrocitate, pœnas inferre videamur: verum quoniam pœnas omnes exigere non possumus, omnes condonemus: hac ratione iis, a quibus injurias accepimus, meliores ac sublimiores doceant, quid rursum Christus nos erudiat, qui cum per ea quæ passus est, gloriam ac splendorem habeat, non minus tamen per id superavit, quod ea, quæ poterat, non fecit. Unum hoc Deo, in grati animi significationem referamus: mysterium benignitate augeamus, ad eam rem temporis coramditate utamur.

XXXVII. Eos, a quibus tyranniæ oppressi sumus, mansuetudine vincamus; ac maxime quidem nos benignitas ad ignoscendum adducat, visque mandati, eamdem benignitatem nobis in iis rebus, in quibus ea opus habemus, remetiens. Quæ enim in mensura metiemur, eandem quoque nobis remensum iri perspectum habemus¹¹. Quod si quis animo admodum acerbo atque importuno est, Deo, ac futuro tribunali eos qui nos læserunt, relinquamus: nihil de futura pœna per nostram manum detrahimus. Ne bonorum proscriptionem cogitemus, ne ad judicium subsellia trahamus, ne patriis sedibus pella-

την ἡγοῦμαι τῆς εὐκινήτου καὶ πολυστρόφου καταθεδὸν (91) πορείας εἶναι μυστήριον. Πρῶτον μὲν διὰ τοῦτο καὶ μέγιστον τῆς ἐμῆς παραινήσεως ἀγιλίτητι πρᾶξιμῃ καὶ versatilibus mystice designari existimo.

ΑΓ'. Δεύτερον δὲ χαλεπὸν μὲν (92) οἶδα λόγον ἐρώων καὶ δυσπαράδεκτον τοῖς πολλοῖς· φιλεῖ γὰρ ἐν ἐξουσίᾳ τοῦ ἀντιδρᾶν κακῶς γενόμενος ἄνθρωπος, ἄλλως τε καὶ δικαίαν ἔχων (93) τὴν ὀργὴν ἐξ ὧν πέπονθεν, ἥκιστα λόγου πείθεσθαι χαλινοῖς τὸν θυμὸν ἀνακόπτοντος· ἀκουσθῆναι δὲ ὁμῶς καὶ προσδεχθῆναι ἄξιον. Μὴ ἀπλήστως χρησώμεθα τῷ καιρῷ, μὴ κατατροφῶμεν τῆς ἐξουσίας, μὴ πικροὶ γενώμεθα τοῖς ἑδικηκόσι, μὴ ὧν κατέγνωμεν (94), ταῦτα πράξωμεν· ἀλλ' ὅσον φυγεῖν τὰ δεινὰ τῆς μετοβολῆς ἀπολαύσαντες (95), ὅσον εἰς ἀντίδοσιμν ἔχει, μισησωμεν. Αὐτάρκῃς δίκη τοῖς γε μετριοῖς τὸ τῶν λελυπηκότων δέος, καὶ τὸ προσδοκῆσαι ταῦτα παθεῖν, ὧν εἰσιν ἄξιοι, καὶ οἰκείῃ συνειδότητι βασανισθῆναι· ἃ γὰρ τις ὡς πεισόμενος δέδοικε, ταῦτα πέπονθε, καὶ μὴ πάθη, καὶ πλείω παρ' ἐαυτοῦ τυχὸν ἢ τῶν δρασόντων κολάζεται. Μὴ τοίνυν θελήσωμεν τὴν ὀργὴν μετρηθῆναι, μηδὲ φανῶμεν ἐλάττους κολαστὰς τῆς ἀξίας· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πᾶν εἰσπράξασθαι μὴ δυνατόμεθα, τὸ πᾶν συγχωρήσωμεν· γενώμεθα τούτῳ κρείττους τῶν ἑδικηκότων καὶ ὑψηλότεροι· δειξώμεν τί μὲν διδάσκουσιν ἐκείνους οἱ δαίμονες, τί δαὶ (96) ἡμᾶς ἐκπαιδεύει Χριστὸς, ὅς, οἷς πέπονθε τὸ εὐδόκιμον (97) ἔχων, οὐχ ἤττον νενίκηκεν οἷς δυνάμενος οὐ πεποίηκεν. Ἐν ἀντιδῶμεν τῷ θεῷ χαριστήριον· αὐξήσωμεν χρηστότητι τὸ μυστήριον· εἰς τοῦτο τῷ καιρῷ χρησώμεθα (98).

nos præstemus. Ostendamus, quid illos demones cum per ea quæ passus est, gloriam ac splendorem habet, non minus tamen per id superavit, quod ea, quæ poterat, non fecit. Unum hoc Deo, in grati animi significationem referamus: mysterium benignitate augeamus, ad eam rem temporis coramditate utamur.

ΑΖ'. Νικήσωμεν ἐπιεικείᾳ τοὺς τυραννήσαντας, καὶ μάλιστα μὲν φιλανθρωπία ἔστω τὸ συγχωροῦν, καὶ ἢ τῆς ἐντολῆς δύναμις, τὴν ἴσῃν ἀντιτιδοῦσα φιλανθρωπίαν ἡμῖν, ἐν οἷς αὐτοὶ χρῆζομεν· ὅ γὰρ μετρωμετροῦμεν, ἀντιμετρεῖσθαι γινώσκομεν· εἰ δὲ καὶ λίαν τις πικρῶς ἔχει, ἀφῶμεν θεῷ τοὺς λελυπηκότας, καὶ τῷ ἐκείθεν δικαστηρίῳ· μηδὲν τῆς μελλούσης ὀργῆς διὰ τῆς ἡμετέρας χειρὸς ἐλαττώσωμεν. Μὴ δήμευσιν ἐνοήσωμεν, μὴ βήμασι παραστήσωμεν, μὴ πατριδος ὑπερορῶμεν, μὴ μάστιξιν αἰκισώμεθα, μηδὲ τι τῶν ὅσα πεπόνθαμεν, ἐν εἴπω συτόμως, δράσωμεν. Ποιήσωμεν κάκεινους ἐπιει-

⁹ Math. xiv, 1 et seq.; Marc. vi, 14 et seq. ¹⁰ II Reg. vi, 14. ¹¹ Math. vii, 2; Marc. iv, 24.

(91) Τῆς εὐκινήτου καὶ πολυστρόφου κατὰ θεόν, etc. « Qua quidem ex Dei rationibus institutam incessionem agilitate celerem significari puto. »

(92) Χαλεπὸν μὲν. Ita quatuor Regg., Or. 1, Pass. etc. Deest μὲν, in ed.

(93) Ἄλλως τε καὶ δικαίαν ἔχων. Ita Regg. plures, Or. 1, et Pass. Editi vero, ἄλλως τε δὲ, καὶ δικαίαν ἔχῃ.

(94) Κατέγνωμεν. Coll. k, κατεγνώμων.

(95) Ἀπολαύσαντες. Coll. k, ἀπό.

(96) Τὸ δαῖ. Ait, τί δέ.

(97) Τὸ εὐδόκιμον. Tres Regg. et h. δοκιμῆν, « Qui quibus ulcisci licebat »

(98) Χρησώμεθα. Duo Regg., Pass. γρ. καταχρησώμεθα. Is addit, « ἰσομενοι. »

ρους. ἀν ἄρα δυνατὸν (99), τῷ καθ' ἡμᾶς ὑποδείγματι. **E**ἰ τῷ (1) πέπονθεν υἱὸς, εἰ τῷ πατὴρ, εἰ τῷ γυνή, συγγενής (2), φίλος, ἢ ἄλλος τις τῶν τιμῶν, πᾶσι τὸ παθεῖν ἔμμισθον καταστήσωμεν (3), διὰ τοῦ πείσαι φέρειν καρτερῶς ἂ πεπόνθασι· τοῦτο μείζον αὐτοῖς ἢ ἄλλο τι χαριούμεθα (4). Εἶπω καὶ τὸ μέγιστον ὧν εὔ πάσχομεν; δῆμοις καταβοῶνται καὶ πόλεις οἱ διώξαντες, ἐν θεάτροις, ἐν ἀγοραῖς, ἐν συλλόγοις· τὰ παλαιὰ μακαρίζεται, τὰ νέα στηλιτεύεται, καὶ παρ' αὐτῶν τῶν συνδιωξάντων, ὃ καὶ παράδοξον, αὐτὰ καθέλλονται παρ' αὐτῶν μετὰ πάσης καταδοήσεως (5) οἱ θεοὶ, ὡς πολλὸν αὐτοὺς ἀπατήσαντες (6) χρόνον, καὶ ὀψέ ποτε (7) τῆς ἀπάτης ἐληλεγμένης· καὶ ὁ χθὲς προσκυνήτης σήμερον ὑβριστής. Τούτων τί μείζον ἐπιζητούμεν; Νῦν ταῦτα καὶ ἔσως μικρὰ τοῖς ἀθλοῖσι. Ἔσται καιρὸς, ἦνίκα ἔσφομαι τοὺς ἔμοιους ὑβριστάς, καὶ τὸν μέγαν τούτων (8) καθηγητήν, τὴν ἑαυτῶν ἀποκλεισθένους κακίαν, ἦνίκα ἂν πᾶσα κρίνηται καὶ βασανίζηται πονηρία.

Eripites deturbantur: isque, qui hesternam luce adorator erat, hodierna est conviciator. His quid majus, quid gravius exposcimus? Ac nunc quidem ista, et, ut fortasse miseri homines arbitrantur, exigua. Erit tempus, cum eos, a quibus contumelia affectus sum, ac magnum eorum ducem, improbitatem suam deplorantes videbo; tum nimirum, cum omnis iniquitas expendetur et examinabitur.

Aἦ. Ἐὖ τὰ θεῖα καὶ τὰ ἡμέτερα, καὶ τὰς καθ' ἡμᾶς (9) ἐκεῖθεν ἀποκειμένας μάστιγας· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοὺς σοὺς ἐλόθῃ (10) λόγους καὶ φθόβους οὐ ποιηταῖς μόνον (11), ἰάλλὰ καὶ ἀνδράσι φιλοσόφοις ἀρῆσκοντας, τοὺς Πυριφλεγέθοντάς (12) σου, καὶ τοὺς Κωκυτοὺς, καὶ τοὺς Ἀχέροντας, οἷς ἀδικίαν (13) κολάζουσι, Τάνταλος, Τιτυδς, Ἴξϊον. Ἰουλιανὸς ταύτης ὁ βασιλεὺς ὑμῶν τῆς φρατρίας, μετ' ἐκείνων ἀριθμηθήσεται, καὶ πρὸ ἐκείνων, κατὰ γε τὸν ἐμὸν λόγον καὶ ὄρον (14)· οὐ δὲψῃ κολαζόμενος ἐν λίμναις ἐπιγενεῖσις, ἢ κορυφῆς ὑπερτέλλοντα δαιμαίνων πέτρον (15), ὡς τῆ τραγωδίᾳ δοκεῖ, ἀεὶ μὲν ἀνωθούμενον, ἀεὶ δὲ κατασυρόμενον· οὐδὲ ροιζουμένῳ (16) τροχῷ συγκυκλούμενος, οὐδὲ ὄρνισι τὸ ἦπαρ κειρόμενος, οὐποτε λείπον, ἀεὶ δὲ πληρούμενον· εἴτε ἀληθεῖα ταῦτά ἐστιν, εἴτε μῦθος, παραδεικνύς τὴν ἀληθεῖαν ἐν τοῖς πλάσμασιν· ἀλλ' ὀψόμεθα τίσι καὶ οἷσις

Amus, ne flagris cruciemus, ne denique, ut brevi complectar, quidquam eorum quæ perpessi sumus, faciamus. Eos quoque, si modo id possint, exemplo nostro faciliores ac benigniores. **173** reddamus. Si cui filius passus est, si cui pater, si cui uxor, aut cognatus, aut amicus, aut alius quispiam nobis charus, denius operam, ut cuique eorum mercedem cruciatus afferat, ipsis nimirum persuadentes, ut forti animo ferant quæ passi sunt. Hoc beneficio nullum majus ipsis dare possumus. Vultis beneficium omnium, quæ accepimus, maximum commemorem? Vulgi et civitatum clamoribus exagitantur, qui nos persecuti sunt, in theatris, in foro, in conventibus. Vetera beata prædicantur, nova maledictis omnibus ad infamiam sempiternam configurantur; quodque mirandum est, ab iis etiam qui persecutionis socii fuerunt, ipsimet dii, ut qui eos longo tempore deceperint, sero tandem deprehensa fraude atque impostura, ab ip-sis cum omni clamore præ-

Bicipites deturbantur: isque, qui hesternam luce adorator erat, hodierna est conviciator. His quid majus, quid gravius exposcimus? Ac nunc quidem ista, et, ut fortasse miseri homines arbitrantur, exigua. Erit tempus, cum eos, a quibus contumelia affectus sum, ac magnum eorum ducem, improbitatem suam deplorantes videbo; tum nimirum, cum omnis iniquitas expendetur et examinabitur.

CXXXVIII. Mitto divina et nostra, eaque flagra, quæ juxta doctrinam nostram impios illic manent. Sed ad tuos tu sermones et terrores te confer, non poetis modo, sed philosophis quoque placentes; Pyriphlegethontes, inquam, tuos, et Cocytos, et Acherontes, per quos injustitiam puniunt, Tantalus, Cithytus, Ixion. Julianus imperator vester hujus sodalitiis est, ac cum illis, imo, ut quidem ipse statuo, ante illos recensebitur: non ille quidem sitis cruciatum in stagnis ad barbam usque prominentibus perpetuens, aut, ut tragædiæ videtur, saxum expavescens grande cervici imminens, quod ut sursum semper impellitur, ita etiam semper deorsum labitur: aut hanc pœnam luens, ut magno impetu cum rota stridente volvatur, vel ipsius jecur ab avibus depascatur, nec tamen unquam deficiat, sed semper impleatur; sive veritas hæc sint, sive fabula,

(99) Δυνατόν. Qui ἐυνηθῶσι.
 (1) Τῷ. Sine accen-
 (2) Συγγενής, εἰ φίλος, ἢ, etc.
 (3) Τὸ παθεῖν. mus operam ut e injuriæ, nec mer
 (4) Χαριούμεθα. elio videtur op
 (5) Καταδοή. etc. In noni
 (6) Ἀπατή. τας, ε injuria
 (7) Ὀψέ ποτε. ἄν ποτὶ in edit.
 (8) Τοῦ. μίσους, ε defring
 in tri

3. Or. 1, Pass. sita sunt.) Correx. Billius. Reg. 1, Colb. 3, Coisl. 2. Oxon., καθ' ἡμῶν ἐπαναστάσεις, καὶ καθ' ἡμᾶς ἐκεῖθεν ἀποκειμένας μάστιγας.
 (10) Ἐπὶ τοὺς σοὺς ἐλόθῃ. In Pass. aliisque nonnullis, deest ἐπὶ, et pro ἐλόθῃ legitur διέλωθῃ. In quibusdam, ἐπὶ et διέλωθῃ simul occurrunt; sed vacat ἐπὶ, servato διέλωθῃ.
 (11) Μόνον. Sic plerique codd. Editi vero, μόνον.
 Πυριφλεγέθοντα. Sic rectius mss. dit. pro τοὺς ponitur καὶ. Pyriphlegethon et Acheron inferorum fluvii, juxta
 etc. « Quibus injustitiam com-
 ment, pœnæ suæ exemplo, Tanta-
 me interpretatur Elias. De Tantali,
 cruciatibus, vide Ovid. *Metamorph.*
 etc. Tres Regg., Colb. k, Or. 1, κα-
 ὶν ὄρον καὶ λόγον· οὐ δὲψῃ, etc.
 ἢν πέτρον. Verba sunt Euripidis in
 μένω. Colb. k, ροιζουμένω.
 23

rum amantem saltare oportet, salta tu quidem, sed non inhonestæ illius Herodiadis saltationem, quæ Baptistæ necem attulit⁹: verum Davidis ob arcæ requiem¹⁰, qua quidem Deo gratam incessionem, agilitate præditam et versatilem mystice designari existimo. Atque hæc quidem prima et maxima nostræ admonitionis pars est.

XXXVI. Quod autem ad secundam attinet, non equidem dubito, quin plerique, 172 quod dicturus sum, non libenter accipiant (etenim ita moribus comparatum videmus, ut qui referendæ injuriæ potestatem nactus sit, præsertim si ob ea quæ perpressus est justam irascendi causam habeat, sermonis, iram reprimentis, freno minime pareat), dignum tamen est, quod audiatur et admittatur. Ne immodice atque insolenter tempore abutamur; ne in potestate licentia luxuriemus; ne iis, a quibus læsi sumus, acerbos et amarulentos nos præbeamus; ne, quæ prius reprehendebamus, ea ipsi faciamus. Verum hoc uno fructu ex rerum mutatione percepto, quod molestias et acerbitates effugimus, quidquid ad referendam vicem spectat, detestemur. Satis enim magna pœna censeri debet, hominibus utique probis ac moderatis, cum ii qui molestiam intulerunt, metu concutiuntur, meritasque pœnas expectant, propriæque conscientiæ cruciatu afficiuntur. Nam quæ quisque, ut iamjam perpressurus, timet, hæc passus est, etiamsi non patitur; graviusque a se ipso fortasse, quam ab iis qui supplicium illaturi sunt, torquetur. Proinde ne iram metiri in animam inducamus, nec leviores, quam pro criminum atrocitate, pœnas inferre videamur: verum quoniam pœnas omnes exigere non possumus, omnes condonemus: hac ratione iis, a quibus injurias accepimus, meliores ac sublimiores doceant, quid rursum Christus nos erudiat, qui cum per ea quæ passus est, gloriam ac splendorem habeat, non minus tamen per id superavit, quod ea, quæ poterat, non fecit. Unum hoc Deo, in grati animi significationem referamus: mysterium benignitate augeamus, ad eam rem temporis commo-

ditate utamur. XXXVII. Eos, a quibus tyrannice oppressi sumus, mansuetudine vincamus; ac maxime quidem nos benignitas ad ignoscendum adducat, visque mandati, eandem benignitatem nobis in iis rebus, in quibus ea opus habemus, remetens. Qua enim mensura metiemur, eadem quoque nobis remensum iri perspectum habemus¹¹. Quod si quis animo admodum acerbo atque importuno est, Deo, ac futuro tribunali eos qui nos læserunt, relinquamus: nihil de futura pœna per nostram manum detrahimus. Ne bonorum proscriptionem cogitemus, ne ad judicium subsellia trahamus, ne patriis sedibus pella-

Α· Θ· Η· Ι· Κ· Λ· Μ· Ν· Ξ· Ο· Π· Ρ· Σ· Τ· Υ· Φ· Χ· Ψ· Ω· ΘΕΩΝ (91) πορείας εἶναι μυστήριον. Πρῶτον μὲν δὴ τοῦτο καὶ μέγιστον τῆς ἐμῆς παραίνεσεως ἀγιλίτητι πρæditὰ ἐκείνην ἐπισημαίνοντα ἀπολαύσαντες (95), ὅσον εἰς ἀντιδοξίαν ἦκει, μισήσωμεν. Αὐτάρχης δίκῃ τοῖς γε μετρίοις τὸ τῶν λελυπηκότων θέος, καὶ τὸ προσδοκῆσαι ταῦτα παθεῖν, ὧν εἰσιν ἄξιοι, καὶ οἰκίῃ συνειδῶν βασιανισθῆναι· ἃ γὰρ τις ὡς πεισόμενος δέδοικε, ταῦτα πέπονθε, καὶ μὴ πάθῃ, καὶ πλείω παρ' ἑαυτοῦ τυχὸν ἢ τῶν δρασόντων κολάζεται. Μὴ τοίνυν θελήσωμεν τὴν ὀργὴν μετρηθῆναι, μηδὲ φανῶμεν ἐλάττους κολασταὶ τῆς ἀξίας· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πᾶν εἰσπράξασθαι μὴ δυνάμεθα, τὸ πᾶν συγχωρήσωμεν· γενώμεθα τοῦτω κρείττους τῶν ἡδονηκότων καὶ ὑψηλότεροι· δεῖξωμεν τὴν διδασκαλίαν ἐκείνου· οἱ δαίμονες, τί δαὶ (96) ἡμᾶς ἐκπαιδεύει Χριστὸς, ὅς, οἷς πέπονθε τὸ εὐδόκιμον (97) ἔχον, οὐχ ἤττον νενίκηκεν οἷς δυνάμενος οὐ πεποίηκεν. Ἐν ἀντιδῶμεν τῷ Θεῷ χαριστήριον· αὐξήσωμεν χρηστότητι τὸ μυστήριον· εἰς τοῦτο τῷ καιρῷ χρῆσώμεθα (98).

ΑΖ'. Νικήσωμεν ἐπιχειρεῖ τοὺς τυραννήσαντας, καὶ μάλιστα μὲν φιλοφροσύνῃ ἐστω τὸ συγχωροῦν, καὶ ἡ τῆς ἐντολῆς δύναμις, τὴν ἰσὴν ἀντιδοξία φιλοφροσύνῃ ἡμῶν, ἐν οἷς αὐτοὶ χρησόμεν· ὅτι γὰρ μέτρον μετροῦμεν, ἀντιμετρεῖσθαι γινώσκωμεν· εἰ δὲ καὶ ἄλλαν τινος πικρῶς ἔχει, ἀφῶμεν Θεῷ τοὺς λελυπηκότας, καὶ τῷ ἐκείθεν δικαστηρίῳ· μηδὲν τῆς μελλούσης ὀργῆς διὰ τῆς ἡμετέρας χειρὸς ἐλαττώσωμεν. Μὴ δήμευσιν ἐννοήσωμεν, μὴ βήμασι παραστήσωμεν, μὴ πατριδος ὑπερορῶμεν, μὴ μάστιξιν αἰκισώμεθα, μηδὲ τι τῶν ὅσα πεπόνθαμεν, ἔν' εἴπω συντόμως, δράσωμεν. Ποιήσωμεν κάκελους ἐπιχειρεστέ-

⁹ Matth. xiv, 1 et seq.; Marc. vi, 14 et seq. ¹⁰ II Reg. vi, 14. ¹¹ Matth. vii, 2; Marc. iv, 24.

(91) Τῆς εὐκινήτου καὶ πολυστρόφου κατὰ Θεόν, etc. « Qua quidem ex Dei rationibus institutionum incessionem agilitate celerem significari puto. »

(92) Χαλεπὸν μὲν. Ita quatuor Regg., Or. 1, Pass. etc. Deest μὲν, in ed.

(93) Ἄλλως τε καὶ δικαίαν ἔχων. Ita Regg. plures, Or. 1, et Pass. Editi vero, ἄλλως τε δὲ, καὶ δικαίαν ἔχον.

(94) Κατέγνωμεν. Colb. k, κατεγνώκαμεν.

(95) Ἀπολαύσαντες. Colb. k, ἀπολαύσωμεν.

(96) Τί δαί. Αἰῶ, τί δέ.

(97) Τὸ εὐδόκιμον. Tres Regg. et Mont. γρ. τὸ εὐδοκίμειν, « Qui quibus ulcisci licebat, » etc.

(98) Χρησώμεθα. Duo Regg., Pass., Comb., Mont. γρ. καταχρησώμεθα. Is addit, « forte etiam, χρῆσόμενοι. »

ρους, ἂν ἄρα δυνατὸν (99), τῷ καθ' ἡμᾶς ὑποδείγματι. A Eὶ τῷ (1) πέπονθεν υἱός, εἴ τῷ πατὴρ, εἴ τῷ γυνή, συγγενής; (2), φίλος, ἢ ἄλλος τις τῶν τιμίων, πᾶσι τὸ παθεῖν ἔμμισθον καταστήσωμεν (3), διὰ τοῦ πείσαι φέρειν καρτερώς ἃ πεπόνθασι· τοῦτο μείζον αὐτοῖς ἢ ἄλλο τι χαριούμεθα (4). Εἴπω καὶ τὸ μέγιστον ὧν εὖ πάσχομεν; δῆμοι καταβοῶνται καὶ πόλεσιν οἱ θιώξαντες, ἐν θεάτροις, ἐν ἀγοραῖς, ἐν συλλόγοις· τὰ παλαιὰ μακαρίζεται, τὰ νέα στηλιτεύεται, καὶ παρ' αὐτῶν τῶν συνδιωζάντων, ὃ καὶ παράδοξον, αὐτοὶ καθέλκονται παρ' αὐτῶν μετὰ πάσης καταβοήσεως (5) οἱ θεοὶ, ὡς πολὺν αὐτοὺς ἀπατήσαντες (6) χρόνον, καὶ ὄψέ ποτε (7) τῆς ἀπάτης ἐληλεγκμένης· καὶ ὁ χθὲς προσκυνητῆς σημερον ὕδριστός. Τούτων τί μείζον ἐπιζητούμεν; Νῦν ταῦτα καὶ ἴσως μικρὰ τοῖς ἀθλοῖς. Ἔσται καιρὸς, ἥνικα ὄψομαι τοὺς ἐμοὺς ὕδριστάς, καὶ τὸν μέγαν τούτων (8) καθηγῆτην, τὴν ἑαυτῶν ἀποκλειομένους κακίαν, ἥνικα ἂν πᾶσα κρίνηται καὶ βασανίζηται πονηρία.

capites deturbantur : isque, qui hesterni luce adorator erat, hodierna est conviciator. His quid majus, quid gravius exposcimus? Ac nunc quidem ista, et, ut fortasse miseri homines arbitrantur, exigua. Erit tempus, cum eos, a quibus contumelia affectus sum, ac magnum eorum ducem, improbitatem suam deplorantes videbo; tum nimirum, cum omnis iniquitas expendetur et examinabitur.

AH'. Ἐὼ τὰ θεῖα καὶ τὰ ἡμέτερα, καὶ τὰς καθ' ἡμᾶς (9) ἐκείθεν ἀποκειμένας μάστιγας· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοὺς σοὺς ἐλθέ (10) λόγους καὶ φόβους οὐ ποιηταῖς μόνον (11), ἀλλὰ καὶ ἀνδράσι φιλοσόφοις ἀρέσκοντας, τοὺς Πυριφλεγέθοντάς (12) σου, καὶ τοὺς Κωκυτούς, καὶ τοὺς Ἀχέροντας, οἷς ἀδικίαν (13) κολάζουσι, Τάνταλος, Τιτύς, Ἴξιων. Ἰουλιανὸς ταύτης ὁ βασιλεὺς ὑμῶν τῆς φρατρίας, μετ' ἐκείνων ἀριθμηθήσεται, καὶ πρὸ ἐκείνων, κατὰ γε τὸν ἐμὸν λόγον καὶ ἔρον (14)· οὐ δέηη κολαζόμενος ἐν λίμναις ἐπιγενεῖσις, ἢ κορυφῆς ὑπερέλλοντα δειμαίνων πέτρον (15), ὡς τῇ τραγῳδίᾳ δοκεῖ, ἀεὶ μὲν ἀνωθούμενον, ἀεὶ δὲ κατασυρόμενον· οὐδὲ ροιζούμενον (16) τροχῷ συγκυκλούμενος, οὐδὲ ὄρνις τὸ ἦπαρ κειρόμενος, οὐποτε λείπον, ἀεὶ δὲ πληρούμενον· εἴτε ἀλήθεια ταῦτά ἐστιν, εἴτε μῦθος, παραδεικνύς τὴν ἀλήθειαν ἐν τοῖς πλάσμασιν· ἀλλ' ὄψομεθα τίσι καὶ οἷσι

mus, ne flagris cruciennus, ne denique, ut brevi complectar, quidquam eorum quæ perpessi sumus, faciamus. Eos quoque, si modo id possint, exemplo nostro faciliores ac benigniores reddamus. Si cui filius passus est, si cui pater, si cui uxor, aut cognatus, aut amicus, aut alius quispiam nobis charus, denus operam, ut cuique eorum mercedem cruciatus afferat, ipsis nimirum persuadentes, ut forti animo ferant quæ passi sunt. Hoc beneficio nullum majus ipsis dare possumus. Vultis beneficium omnium, quæ accepimus, maximum commemorare? Vulgi et civitatum clamoribus exagitantur, qui nos persecuti sunt, in theatris, in foro, in conventibus. Vetera beata prædicantur, nova maledictis omnibus ad infamiam sempiternam configuntur; quodque mirandum est, ab iis etiam qui persecutionis socii fuerunt, ipsimet dii, ut qui eos longo tempore deceperint, sero tandem deprehensa fraude atque impostura, ab ipsis cum omni clamore præcipites deturbantur : isque, qui hesterni luce adorator erat, hodierna est conviciator. His quid majus, quid gravius exposcimus? Ac nunc quidem ista, et, ut fortasse miseri homines arbitrantur, exigua. Erit tempus, cum eos, a quibus contumelia affectus sum, ac magnum eorum ducem, improbitatem suam deplorantes videbo; tum nimirum, cum omnis iniquitas expendetur et examinabitur.

XXXVIII. Mitto divina et nostra, eaque flagra, quæ juxta doctrinam nostram impios illic manent. Sed ad tuos tu sermones et terrores te confer, non poetis modo, sed philosophis quoque placentes; Pyriphlegethones, inquam, tuos, et Cocytos, et Acherontes, per quos injustitiam puniunt, Tantalus, Tityus, Ixion. Julianus imperator vester hujus sodalitiis est, ac cum illis, imo, ut quidem ipse statuo, ante illos recensebitur : non ille quidem sitis cruciatum in stagnis ad barbam usque prominentibus perpetuens, aut, ut tragœdiæ videtur, saxum expavescens grande cervici imminens, quod ut sursum semper impellitur, ita etiam semper deorsum labitur : aut hanc pœnam luens, ut magno impetu cum rota stridente volvatur, vel ipsius jecur ab avibus depascatur, nec tamen unquam deficiat, sed semper impleatur; sive veritas hæc sint, sive fabula,

(99) *Δυνατόν*. Quinque Reg., Colb. 3, Or. 1, Pass. *δυνατόσι*.

(1) *Τῷ*. Sine accentu, pro τινί, « cui, alicui. »

(2) *Συγγενής*, etc. Colb. 3, Pass. ἢ συγγενής, ἢ φίλος, ἢ, etc.

(3) *Τὸ παθεῖν ἔμμισθον καταστήσωμεν*. « Demus operam ut cuique eorum bene cedant acceptæ injuriæ, nec mercede careant. »

(4) *Χαριούμεθα*. Mont. γρ. χαρισόμεθα.

(5) *Καταβοήσεως*. Pass. *κακοβοήσεως*. Quæ lectio videtur optima.

(6) *Ἀπατήσαντες*. Ita Reg. hu, Coisl. 2, Pass., etc. In nonnullis tamen, ut in editis, *ἀδικήσαντες*, « injuria afflicientes. »

(7) *Ὀψέ ποτε*. Sic Pass., Sav., Combef., etc. Deest potè in edit.

(8) *Τούτων*. Herv. *τούτων*. Paulo post ἀποκλειομένων, « deplorantes, » duo Regg. ἀποκλειομένους, « defringentes. » Et mox, ἥνικα ἂν πᾶσα. Deest ἂν in tribus Regg. et Pass.

(9) *Καθ' ἡμᾶς*. Sic Pass. et alii plures. Tres vero Regg. καθ' ἡμῶν. « Sed falsa, » inquit Montac., « non enim nobis ista, sed Juliano et similibus repo-

sita sunt. » Correxit Billius. Reg. 1, Colb. 3, Coisl. 2. *Ὀκον*, καθ' ἡμῶν ἐπαναστάσεις, καὶ καθ' ἡμᾶς ἐκείθεν ἀποκειμένας μάστιγας.

(10) *Ἐπὶ τοὺς σοὺς ἐλθέ*. In Pass. aliisque nonnullis, deest ἐπὶ, et pro ἐλθέ legitur *διέλθε*. In quibusdam, ἐπὶ et διέλθε simul occurrunt; sed vacat ἐπὶ, servato διέλθε.

(11) *Μόρον*. Sic plerique codd. Editi vero, *μόνοις*.

(12) *Τοὺς Πυριφλεγέθοντας*. Sic rectius mss. codices. In edit. pro τοὺς ponitur καὶ. Pyriphlegethon, Cocytus et Acheron inferorum fluvii, juxta poetas.

(13) *Οἷς ἀδικίαν*, etc. « Quibus injustitiam comprimant, coercent, pœnæ suæ exemplo, Tantalus, » etc., ut bene interpretatur Elias. De Tantalus, Tityi et Ixionis cruciatibus, vide Ovid. *Metamorph.* iv, 5.

(14) *Κατὰ γε*, etc. Tres Regg., Colb. k, Or. 1, κατὰ γ' οὖν τὸν ἐμὸν ἔρον καὶ λόγον· οὐ δέηται, etc.

(15) *Δειμαίνων πέτρον*. Verba sunt Euripidis in *Orestæ*.

(16) *Ροιζούμενον*. Colb. k, *ροιζομένον*.

veritatem in augmentis indicans: 174 verum, quibus A tum et quantis poenis afficiatur, videlicet, quamque his gravioribus et acerbioribus, siquidem scelerum magnitudini ultiones et supplicia respondent.

XXXIX. Hoc tibi pro pede sit hospitale munus, vir optime, et sagacissime, ut te tuis verbis alloquar. Hæc nos, qui per magnam et admirandam legem tuam a sermonibus atque litteris exclusi fuimus. Videsne jam quod non futurum erat ut perpetuo taceremus, nec per decreta tua sermonibus ac litteris multaremur, sed liberam tandem vocem mitteremus, quæ soliditatem tuam refutaret? Ut enim nec cataractæ Nilii ab Æthiopia in Ægyptum cadentes, ulla arte inhiberi possunt, nec solis radius, tametsi nube aliquantisper obducatur; sic nec Christianorum lingua præpediri, ne res vestras insectetur atque traducat. Hæc tibi Basilus et Gregorius, conatus tui adversarii artisque amuli, quemadmodum et ipse arbitraberis, et aliis persuadebas, per ea quæ minabar, nos ornans, acriusque ad pietatem acuens, quos cum et vita, et sermone, et mutua concordia claros et celebres jam inde a Græcia esse nosset, Cyclopico honore afficiebas. postremoque ad persecutionem reservabas, ac fortasse tanquam triumphale quoddam ingens et magnificentum munus dæmonibus excogitabas, si te a Perside redeuntem excepissent, aut etiam ad barathrum tuum una abripere sperabas, improbe hoc tibi opinione fingens.

XL. Neque enim adolescentibus istis ignaviores sumus, qui in flammis rore perfusi sunt, et belluas C per fidem vicerunt, et cum forti matre, et fortiori sacerdote alacri animo periculis sese objecerunt; illudque planum ac perspicuum fecerunt, fidem unam ex omnibus rebus esse, quæ nulla vi expugnari queat: aut his, te imperante, juvenibus, 175 quorum alter, cum deorum tuorum matri contu-

(17) Τῶν ἀμαρτανομένων αἱ τίσεις καὶ ἀντιδόσεις. Ita magno consensu codices. Ed. Par. τῶν ἀμαρτανόντων. Pass. αἰτήσεις. Reg. h, ἀναποδόσεις.

(18) Ἄρτι ποδὸς ξεινήιον. « Hoc tibi pro pede sit hospitale munus, » id est, ut interpretatur Elias: « Hic tibi a nobis sermo, atque hæc pœnæ, pro ea, qua in Christiano usus es, crudelitate ac sævitia, te excipient. » Quod autem addit Gregorius: « ut te tuis verbis alloquar, » idcirco dixit, quod hæc D verba ex Homero, *Odyss.* xxii, vers. 290, sint desumpta. Unus enim e proci Penelopes, Ctesippus nomine, Ulysssem paupertatem simulantem bovis pede percusserat; cum vero proci caderentur, Ulyssis bubulcus hunc Ctesippum hæc ictu interemit, his eum verbis compellans:

Τοῦτό τοι ἀρτι ποδὸς ξεινήιον, ὃν ποτ' ἔδωκας Ἀρτιάκῳ Ὀδυσσῆϊ δόμον κατ' ἀληθέοντι.

Hoc tibi pro pede hospitale munus, quem nuper [dedisti

Divino Ulyssi domi suæ mendicanti.

quæ verba videntur a Gregorio usurpata, instar proberbii, pro « malum malo rependere. »

(19) Οὐδὲ ἀλογίαν. Billius: « silentio. »

(20) Ῥήξιν. Oxon. ῤῆξιν.

(21) Ἐλευθέριον. Sic mss. non pauci. Herv. et Par. Ἐλευθέριον.

τηνικαῦτα κολαζόμενος, καὶ ὡς πολὺ τούτων χαλεπότεροι, εἴπερ πρὸς μέτρον τῶν ἀμαρτανομένων αἰτίσεις καὶ ἀντιδόσεις (17).

Λθ'. Τοῦτό τοι ἀρτι ποδὸς ξεινήιον (18), ὃ λῶστε καὶ συνετώτατε, ἵνα σε προσεῖπω τοῖς σοῖς· ταῦτα οἱ τῶν λόγων ἀποκλεισθέντες ἡμεῖς, κατὰ τὴν μεγάλην καὶ θαυμαστὴν σου νομοθεσίαν. Ὁρῶς, ὡς οὐκ εἰς τέλος ἐμέλλομεν σιωπῆσθαι, οὐδὲ ἀλογίαν (19) κατακριθῆσθαι τοῖς σοῖς δόγμασιν, ἀλλὰ ῤῆξιν (20) φωνὴν ἐλευθέραν (21), καὶ τῆς σῆς ἐλεγχτικὴν ἀλογίας; Οὐτε τοὺς Νειλῖους (22) καταβράκτας ἐπισχεῖν μηχανή τις, τοὺς ἀπ' Αἰθιοπίας ὑπὲρ Αἰγύπτου (23) πίπτοντας, οὔτε ἠλιακὴν ἀκτίνα, κἄν πρὸς ὀλίγον νέφει καλύπτῃται· οὔτε Χριστιανῶν γλώσσαν πεδήσαι; B τὰ ὑμέτερα στηλιτεύουσαν. Ταῦτά σοι Βασίλειος καὶ Γρηγόριος, οἱ τῆς σῆς ἐγχειρήσεως ἀντιθετοὶ καὶ ἀντίτεχνοι, ὡς αὐτός τε φων, καὶ τοὺς ἄλλους ἐπειθεῖς, ἀποσεμνύων ἡμᾶς οἷς ἠπειλεῖς, καὶ θήγων πλέον πρὸς τὴν εὐσέβειαν, οὗς καὶ βίῳ, καὶ λόγῳ, καὶ τῇ πρὸς ἀλλήλους ὁμολογίᾳ περιφανεῖς, καὶ γνωρίμους ἐστ' ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος εἰδῶς, τὴν Κυκλώπειον ἐτίμας τμήν (24), καὶ τελευταίου ἐταμίμου τῷ διωγμῷ (25), καὶ δῶρον ἐπινίκιον Ἰσως ἐπενόεις (26) τοῖς δαίμοσι μέγα τι καὶ μεγαλοπρεπές, εἰ σε ἀπὸ τῆς Περσίδος ὑποδεξώμεθα (27) ἐπανήκοντα, ἣ καὶ συναρπάσειν πρὸς τὸ σὸν βάραθρον ἠλπίσας, κακῶς οἰόμενος.

M'. Οὐ γὰρ ἀγεννέστεροι τῶν νεανίσκων ἐκείνων ἡμεῖς, τῶν ἐν πυρὶ δροισθέντων καὶ θῆρας νικησάντων ἐκ πίστεως, καὶ μητρὶ γενναίᾳ, καὶ ἱερῇ γενναϊοτέρῳ προθύμῳ συγχινδυνευσάντων (28), καὶ δειξάντων, ὅτι μόνον τῶν ἀπάντων πίστις ἀνάλωτον (29)· ἣ τούτων δὴ τῶν ἐπὶ σοῦ νεανίσκων (30), ὧν ὁ μὲν τὴν μητέρα τῶν σῶν θεῶν καθυδρίσας, καὶ βωμὸν διασπείρας, προσήχθη μὲν ὡς κατάκριτος.

(22) Νειλῖους. Pass., Νελῖους. Heins., Νελίου.

(23) Αἰγύπτου. Reg. a, Αἰγύπτω.

(24) Τὴν Κυκλώπειον, etc. « Cyclopico honore afficiebas. » Cyclops Polyphemus, ut videtur est *Odyss.* ix, vers. 366, Ulyssi hospitale munus poscenti, quod promiserat pro dulci vino, respondit se ei hoc hospitale munus daturum, quod eum postremum omnium comederet.

Ὅστιν ἐγὼ πύματον ἔδομαι μετὰ οἷς ἐτάροισι, τοὺς δ' ἄλλους πρόσθεν· τὸ δὲ τοι ξεινήιον ἔσται.

Neminem (id est Ulysssem) ego extremum edam [post suos socios,

Alios vero prius: hoc tibi hospitale munus erit.

(25) Διωγμῷ. Vocem hanc restituumus codicum omnium auctoritate. Billius legit; κινδύνῳ, et vertit: « ad periculum. »

(26) Ἐπενόεις. Alter codex, ἐπενόεις.

(27) Ὑποδεξώμεθα. Duo Regg. et Or. 1, ὑποδεξάμεθα. Quidam, ὑποδεξόμεθα. Alii, ὑποδέξωνται, « dæmones » nimirum. Quæ lectio, quam sequitur interpres, satis composita.

(28) Συγχινδυνευσάντων. Reg. a, συγχινδυνευοντων.

(29) Ἀνάλωτον. Reg. a, ἀνάλωτος.

(30) Νεανίσκων. Sic quique Reg., Colb. k, Or. 4, et Sav. in Reg. b, γρ. νεανεισζαμένων, quod se-

εισηλθε (31) δὲ ὡς νικηφόρος, καὶ πολλά σου τῆς Α αλουργίδος καὶ τῶν λόγων καταγλάσας, ὡς ψηφολογικῶν καὶ γελοίων, μετὰ πλείονος ἐξήλθε τῆς παρρησίας, ὡς εἴ τις (32) ἀπὸ δειπνοῦ ἐπαστραφέντων καὶ λαμπρῶς ἐστιάσεως· ὁ δὲ πᾶν (33) τὸ σῶμα δορκάλιοι καταξάνθεις εἰς βάλθος, καὶ μικρὰ πνέων ἐπι τοῖς τραύμασι, τοσοῦτον ἀπειχεν ἐνδιδόναι πρὸς τὰς βασάνους, ἢ δεινόν τι τῶν παρόντων νομίζειν, ὥστε, ἐπειδὴ τι τοῦ σώματος εἶδεν ἀνεπηρέαστον ταῖς πληγαῖς, καὶ προσητιάτο τοὺς βασανιστάς, ὡς ὕβριστάς, καὶ οὐ πᾶν τὸ σῶμα τιμήσαντας, ἀλλὰ τι παρέντας ἄξαντον καὶ ἀνιέρων· παραδεικνύς ἅμα τὴν κνήμην, ὡς μόνην διαφυγοῦσαν τοὺς ὄνυχας, καὶ μηδὲ ταύτης φεῖδεσθαι διακελευόμενος.

nime affectissent, verum aliquid non laceratum nec monstrans, ut quæ sola unguilas effugisset, eosque, ut MA'. Οὗτος ὁ λόγος (34) σοι τῶν Πορφυρίου Β ψευσμάτων καὶ ληρημάτων, οἷς ὑμεῖς ὡς θεαίαι φωναῖς ἀγάλασθε, ἢ τῷ σου *Μισοπάγωνος*, εἴτ' οὖν Ἀντιοχικῷ (ἀμφοτέρω γὰρ ἐπιγράφεις τῷ λόγῳ), οὗ τι (35) Χριστιανοῖς ἀτιμότερον· ὃν τότε μὲν ἡ πορφυρὸς μέγαν ἐποίησε, καὶ οἱ πάντα τὰ σά θαυμάζοντες κόλακας· νῦν δὲ πῶγων ἐστὶ περιφερόμενος (36) καὶ περισυρόμενος, καὶ τοῖς συμπεπονηκόσιν (37) ὁμοῦ γελώμενος, ἐν ᾧ σὺ μὲν ἀπειριτω τοῦ σώματος, καὶ τῷ μηδεπώποτε (38) τυχεῖν ἀπεπτῆσας ἐξ ἀπληστίας, μέγα φουσῆς (39), ὡς δὴ τι θαυμάσιον λέγων· ὅτι δὲ Χριστιανοὺς ἤλασας οὕτω πικρῶς, καὶ τοσοῦτον ἔθνος καὶ οὕτως ἱερὸν παρανάλωσας, ἐκὼν παρατρέχεις. Καίτοι γε ἐνὸς μὲν ἀνδρὸς ἀπεπτῆσαντος, ἢ ἐρυγᾶς φυσικᾶς ἀφέντος, τί παρὰ τοῦτο τῷ κοινῷ βλάβος; τοσοῦτον δὲ διωγμοῦ κινήθεις, καὶ τοσαύτης καινοτομηθείσης συγχύσεως, πῶς οὐκ ἀνάγκη (40) πᾶτα τὰ Ῥωμαίων ἔχειν κακῶς, ὥσπερ οὖν καὶ ἐσχληκῶτα φαίνεται;

quitur Billus, et vertit, et aut his scilicet, qui te imperante strenuum animum præstiterunt. Quinam autem fuerint illi duo juvenes Christiani, ignoratur. Putat Elias hic mentionem fieri de Marco Arethusa, et de Eusebio Samosatense. Verum, ut cætera omnia, quæ huic opinioni adversantur, omittam, nunquam Gregorius eos, νεανίσκους, et juvenes, appellasset. Probabilius est forsitan unum ex his fuisse Theodorum, quem anno 362 Antiochiæ Julianus Salustio præfecto cruciandum tradidit. Favet Augustinus, qui lib. xviii *De civ. Dei*, c. 52, hunc martyrem et juvenem appellat.

(31) *Εἰσηλθε*. Lectionem hanc inveniunt mss. non pauci. Tres tamen Regg. habent ἤλθε. In Savil. gr. προσήλθε.

(32) *Ὡς εἴ τις*. Ita melioris notæ codices. Nonnulli et Par. ed. ἢ εἴ τις.

(33) *Πᾶν*. Sic tres Regg. et Or. 1, Herv. et Par., ἅπαν.

(34) *Ὁὗτος ὁ λόγος*, etc. et Epilogus hæc sunt, inquit Elias, et ac brevis quædam et summaria eorum, quæ dicta sunt, collectio. Porphyrii libros hic insectatur Gregorius. Porphyrius enim, de quo sæpe Augustinus lib. *De civ. Dei*, Christianæ fidei, ut Julianus, desertor et hostis infensissimus, libros quindecim adversus Christianam doctrinam, mendacis et delirius plenos, ita ore pestifero evomuerat, ut præstantissimi pietatis laude imperatores eos igni concremari jusserint. Julianus vero,

meliam intulisset, atque ipsius aram diruisset, adductus quidem est ut nocens ac facinorosus, ingressus est autem ut laureatus, ac purpuram tuam, et sermones, ut inanes et futiles, ingenti risu prosecutus, cum majori libertate ac fiducia exiit, non secus ac si quis a cæna et splendido epulo rediret: alter, loris toto corpore ad intimas usque partes laceratus, ac præ vulneribus exiguum quiddam spirans, tantum tamen ab eo abfuit ut tormentis succumberet, aut præsentium quidquam gravè atque æcerbum existimaret, ut, cum quamdam corporis partem a plagis intactam et inoffensam vidisset, tortores etiam ipsos, tanquam contumeliosos, accusaret, ut qui totum ipsius corpus honore minime affectum reliquissent: tibiam simul de-

ne huic quoque parcerent, inhortans. XLI. Hæc oratio, Porphyrii mendacis et delirantis, quibus vos tanquam divinis vocibus exultatis, aut etiam pro *Misopogone* tuo, seu *Antiochico* (nam utroque modo orationem inscribis), apud Christianos haudquaquam vilior est et contemptior. Quam tuam orationem purpura tum magnam reddebat, et adultores illi, qui tua omnia laudibus in cælum vehebant: nunc autem ea mera barba est, quæ corrumpitur et raptatur, ac simul cum iis a quibus elaborata est, irridetur, in qua tu quidem ob frugalem minimeque supervacaneum corporis victum cultumque, et quod nunquam ex nimia saturitate cruditatem contraxeris, magnopere te inflas, tanquam scilicet admirandum quiddam narrans: quod autem Christianos tam acerbe vexaveris, tantamque gentem tamque sacram obriveris ac pene confeceris, consulto præteris. Verum cum vir unus cruditate laboravit, aut naturales ructus emisit, quid inde respublica detrimenti accipit? cum autem **176** tanta persecutio commota est, tantaque rerum

cum adversus Persas profectus Antiochiam venisset, orationem una cum magistro suo Libanio scripsit contra Antiochenses, qui hircinam ipsius barbam cavillis incesserant. Hanc orationem duplici titulo, *Misopogone* et *Antiochicum* inscripsit. Ad hæc igitur scripta alludit Gregorius, quasi diceret, ut cum Elia loquar: et Oratio, nuper a me edita, tuaque flagitia traducens, Porphyrii mendacis et delirius, aut *Misopogone*, Christianorum quidem iudicio, neutiquam inferior est, et contemptior. Hunc locum non male reddit Pirchimerus: et Sit tibi hic sermo pro Porphyrii mendacis... pro sermone tuo quem Osorem barbæ... quo nihil Christianis est contemptibilis, etc. Videtur legisse, ἀντὶ Πορφυρίου ψευσμάτων, quæ lectio commoda, et acrius Julianum ferit, ut observat Billius.

(35) *Ὁὗ τι*. Elias legit, οὗ τι, quod Billius sequitur.

(36) *Περιφερόμενος*. Sic Elias, Pass., etc., quam lectionem exhibet Par. ed. Billius tamen, ea posthabita, legit, περιφερειρόμενος, et quæ corrumpitur. (37) *Συμπεπονηκόσιν*. Pass. πεπονηκόσιν.

(38) *Μηδεπώποτε*. Regg. a, bm, μηδέποτε.

(39) *Φουσῆς*. Sic Regg. bm, Pass., Sav. et Combef. Par. ed. φουσῆσας.

(40) *Πῶς οὐκ ἀνάγκη*, etc. et Nonne erat necesse, ut res omnes Romanorum male se haberent. Bill.: et Quidnam afferri potest, quin Romanorum res omnes male atque incommode se habeant. et

perturbatio inducta, qui fieri potest, ut Romanorum res omnes non male se habeant, quemadmodum etiam se habuisse cernuntur

XLII. Hæc tibi a nobis columna, Herculeis columnis sublimior et splendidior. Nam illæ uno tantummodo loco fixæ sunt, ab iisque duntaxat qui eo se conferunt, conspici possunt; hæc autem fieri non potest quin motu prædita ubique atque omnibus nota et clara sit: quam etiam futurum tempus, mihi crede, suscipiet, te tuaque scelera proscindentem, cæterosque omnes, ne hujusmodi quamdam adversus Deum rebellionem aggrediantur, erudentem et admonentem, ne alioqui eadem perpetrantes, eadem quoque recipiant.

(41) Πανταχοῦ καί. Reg. hm, Savil., Pass. πάντα τε καί.

A MB. Αὕτη σοι παρ' ἡμῶν στήλη, τῶν Ἑρακλεῶν στηλῶν ὑψηλότερα τε καὶ περιφανεστέρα· αἱ μὲν γὰρ ἐφ' ἑνὸς τόπου πεπηγάσι, καὶ μόνοις εἰσι θεαταὶ τοῖς ἐκεῖσε ἀφικνουμένοις· τὴν δὲ οὐκ ἔστι μὴ πανταχοῦ καὶ (41) πᾶσι γνωρίζεσθαι κινουμένην, ἣν καὶ ὁ μέλλων ὑπολήψεται (42) χρόνος, εὖ οἶδα, σέ τε καὶ τὰ σὰ στηλιτεύουσαν, καὶ τοὺς λοιποὺς πάντας παιδεύουσαν, μὴ τινα τοιαύτην κατὰ Θεοῦ τολμᾶν ἐπανάστασιν, ἵνα μὴ, τὰ ὅμοια δράζαντες, τῶν Ἰσων καὶ ἀντιτύχωσιν.

(42) Ὑπολήψεται. Reg. hm, ὑπολειφεται.

177 MONITUM IN ORATIONEM VI.

I. Gregorius, Theologi nostri pater, vir alioqui optimus, et veræ catholicæque religionis defensor studiosissimus, Arianorum fraudes, qua erat simplicitate, minus animadvertens, quosdam hoc veneno affatos benigne susceperat, et cuidam impiæ eorum sententiæ subscripserat. Quæ res tanta indignatione monachorum animos permovit, ut confestim ab ipsius communiione sese removerint, suoque exemplo magnam populi partem ad se pertraxerint. Hinc latissima Arianis ad oppugnandos Catholicos aperta est via; malumque multo longius serpsisset, nisi Theologi nostri cura restitisset, fidemque suam ipsius pater Gregorius aperte professus esset, petissetque sibi condonari quidquid in ea re per imprudentiam deliquerat. Tum monachi cum episcopo suo facile in gratiam redierunt. Pace igitur composito, hanc Gregorius noster orationem habuit, qua primum officii sui causas reddit, ac, occasione data, vitæ monasticæ formam elegantissime describit; deinde pro accepto beneficio gratias Deo agit; et, ad inflammandos majori concordie studio Nazianzenos, pacis laudes atque utilitates exponit, easque cum discordiæ incommodis conferendo, mirum in modum amplificat. Postea eos hortatur, ne deinceps tam facile aberrantium fratrum societate se separent, sed eos potius humana fraternaque charitate corrigant. Demum patri suo de monachorum reditu gratulatus, orationem catholica Trinitatis confessione concludit.

II. Hanc autem orationem sic auspicatur Gregorius: «Linguam meam solvit alacritas, legemque humanam propter Spiritus legem contemno; ac sermonem, quem nondum ulli concessi, paci dono offero.» Postrema hæc verba: «quem nondum ulli concessi,» in errorem inducere virum alioqui non ineruditum (43), ut hanc esse omnium Gregorii orationum primam crederet, quamvis certum sit geminas *Adversus Julianum* invectivas fuisse Nazianzeni schismatis tempore scriptas (44). Præterea orationem *De Pascha et tarditate*, et alteram *De fuga in Pontum*, jam tum habitas fuisse, invictis, ni fallimur, argumentis demonstravimus, idque ipsæ per se orationes loquuntur. Itaque cum Gregorius ait se «nondum ulli sermonem concessisse,» non nisi de eo loquitur tempore, quo «discissa Christi tunica,» ut ejus verbis utar, imo «lacerato corpore, sermonis ipsius radios, veluti nubes quædam, dolor obtegebat;» unde, reddita pacis serenitate, silentium exiit, atque orationem coram populo habuit.

III. Paulo aliter censet doctissimus Tillemontius, qui tamen ipse hoc etiam ordine orationem, de qua agitur, collocat. Etenim veritus Nazianzenum schisma rejicere post Gregorii sacerdotium, huc pene inclinatus, ut «sermonem nondum ulli» priorem isto «concessum» a Gregorio fuisse credat. Nobis vero nullam hic esse difficultatem videtur, cum, in *Vita Gregorii*, non nisi postquam ordinatus est presbyter Theologus, ortum esse Nazianzenæ Ecclesiæ schisma, validissimis argumentis probaverimus. Quo vero 178 tempore fuerit istius luctuosi schismatis exordium, definire non facile est. Constat tamen nullum in Nazianzena Ecclesia fuisse dissidium, cum tres primas orationes habuit Gregorius. Felix namque et amantissimum pacis concordieque donum vigeat adhuc anno 362, omnesque mutæ charitatis vinculo jungentur. Prodiit igitur monachorum schisma intra fines anni 363 (45). Etenim exiunte hoc eodem anno, jam tum eruperat, cum in Pontica solitudine primam invectivam scriberet Gregorius, et ad sequentis anni 364 primordia perseverasse videtur. Duravit per breve et exiguum tempus, vel, ut cum Gregorio loquar, «quatenus per dissidium, pacis bonum dissidentes intelligerent.» Hi

(43) *Bibl. univ.*, tom. XVIII, an. 1690, art. 1.

(44) *Vid. Mon. in Orat. I et III.*

(45) *Vid. Or. IV, n. 10.*

sunt limites intra quos Nazianzenum schisma concludi debet. Cæterum in illo compescendo, singularem uterque Gregorius prudentiam adhibuit, admirabilem charitatem exhibuit, eamque mansuetudinem et moderationem, quam omnibus retro sæculis exemplo esse pastoribus ad componendas controverſias, animosque flectendos, optandum esset.

ΛΟΓΟΣ Γ'.

A

ORATIO VI*.

Ειρηνικός Α' (46), ἐπὶ τῇ ἐνώσει τῶν μοναζόντων, μετὰ τὴν σιωπὴν (47), ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ (48).

Α'. Λυεῖ μου (49) τὴν γλῶτταν ἢ προθυμία, καὶ περιφρονῶ τὸν ἀνθρώπινον νόμον διὰ τὸν νόμον τοῦ Πνεύματος· καὶ δίδωμι τῇ εἰρήνῃ τὸν λόγον, οὕτω πρότερον οὐδενὶ συγχωρήσας. Πρότερον μὲν γὰρ ἤνικα ἑσπασίαζε πρὸς ἡμᾶς τὰ μέλη, καὶ τὸ μέγα καὶ τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ διηρείτο (50) καὶ διεκόπτετο, ὡς μικροῦ καὶ διασκορπιζέσθαι τὰ ὀστέα ἡμῶν παρὰ τὸν ἕδην, οἷον γῆς βάθος ἀρότρῳ ῥηγγύμενον (51), καὶ κατὰ γῆς σχεδαννόμενον, καὶ τὸν ἄτμητον, καὶ ἀμέριστον, καὶ ὑφαντὸν δι' ὄλου χιτῶνα κατατεμῶν ὁ πονηρὸς ὄλον ἑαυτοῦ πεποίητο. τοῦτο δι' ἡμῶν δυνηθεὶς, ὃ διὰ τῶν τὸν Χριστὸν (52) σταυρωσάντων οὐκ ἴσχυσεν· τότε μὲν δὴ φυλακὴν ἐθέμην (53) τοῖς χεῖλεσιν, οὐδ' ἄλλως (54) προθύμοις οὔσι περὶ τὸν λόγον, ὅτι τῇ δι' ἔργων φιλοσοφίᾳ καθάραι πρῶτον ἑμαυτὸν (55), εἶτα τὸ στόμα τῆς διανοίας ἀνοίξας ἐλκῦσαι πνεῦμα, εἶτα ἐξερεύξασθαι λόγον ἀγαθόν, καὶ λαλεῖν Θεοῦ σοφίαν τελείαν ἐν τοῖς τελείοις, ἀκολουθίας εἶναι πνευματικῆς ὑπελάμβανον· καὶ ὡσπερ καιρὸς ἐπὶ (56) παντὶ πράγματι καὶ μικρῷ καὶ μεγάλῳ (τὸ γὰρ τοῦ Σολομῶντος εὐ ἔχει καὶ λίαν ἐπισκευμένους), οὕτω καὶ λόγου καὶ σιωπῆς, εἰ καὶ τις ἄλλος, καιρὸν ἐγίνωσκον.

ac perquam considerate hoc a Salomone dictum est), sic sermonis et silentii tempus esse¹⁵, ut si quis alius, cognitum et exploratum haberem.

Β'. Διὰ τοῦτο ἐκωφώθην καὶ ἐταπεινώθην, πόρρω C παντὸς ἀγαθοῦ γενόμενος· καὶ οἷόν τι νέφος τὴν ἐμὴν καρδίαν ὑποδραμὸν συνεχάλυψε τὴν ἀκτίνα τοῦ λόγου, καὶ τὸ ἀληγμά μου νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἀνεκαινίζετο. Καὶ πάντα μοι ἦν ὑπεκκαύματα καὶ ὑπομήματα τῆς τῶν ἀδελφῶν διαζεύξεως (57), ἀγρυπνίας, νηστειᾶς, προσευχῆς, δάκρυα, τύλοι γονάτων, στηθῶν,

¹⁵ Psal. cxl. 7. ¹⁶ Joan. xix. 24. ¹⁷ Psal. xxxviii, 2. ¹⁸ Psal. cxviii, 131. ¹⁹ Psal. xlii, 1. ²⁰ I Cor. ii, 6. ²¹ Eccle. iii, 1. ²² Psal. xxxviii, 5.

(46) *Ειρηνικός α'*. « Prima de pace oratio. » Reg. hu, πρῶτος. Colb. maximus in marg. Ἐρρέθη οὗτος ἐπὶ τῇ ἐνώσει τῶν μοναζόντων. Reg. Medic. εἰς τὴν σύμβασιν, ἣν μετὰ τὴν σάξιν πεποιήκαμεν οἱ ὁμόδοχοι. « De pace, quam post dissidium iniiimus, qui ejusdem fidei eramus. » Cæterum inter Gregorii orationes, sunt et aliae duæ, nempe vicesima secunda et vicesima tertia in hoc nostro ordine, quæ itidem « de pace » inscribuntur. Idcirco hæc oratio sexta *ειρηνικός α'*, id est « prima de pace, » inscribitur, quia nimirum prior respectu temporis habita est.

(47) *Μετὰ τὴν σιωπὴν*. Desunt in Jes.

(48) *Αὐτοῦ*. Deest in Reg. a.

(49) *Μου*. Regg. a, bm, hu, Or. 1, Jes., etc. μοι.

(50) *Τοῦ Χριστοῦ διηρείτο*. Deest τοῦ, in Regg. bm, hu, Or. 1, et Jes. In aliis, pro διηρείτο, legitur,

Prima de pace, ob monachorum reconciliationem, post silentium, presente patre.

I. Linguam meam solvit alacritas, legemque humanam propter Spiritus legem contemno; ac sermonem, quem nondum ulli prius concessi, paci dono offero. Nam cum prius a nobis membra dissiderent, ac magnum illud et pretiosum Christi corpus ita divideretur, et discinderetur, ut pene etiam secus infernum ossa nostra dissiparentur¹⁵, non secus ac terræ profunditas aratro discissa, et in terram fusa; cumque insectam illam et divisionis expertem tunicam, ac per totum contextam¹⁶, in multas jam partes conscissam, pravus ille prorsus sibi vindicasset, hoc scilicet per nos assecutus, quod per eos, qui Christum in crucem sustulerunt, haudquaquam potuit; tum quidem labiis meis custodiam posui¹⁷, alioqui nec ad sermonem admodum promptis, quod scilicet hoc spiritalem rerum seriem postulare existimarem, ut per eam philosophiam, quæ in actione posita est, me primum ipse purgarem, deinde aperto animi ore spiritum traherem¹⁸, atque ita demum eructarem verbum bonum¹⁹, ac perfectam Dei sapientiam apud perfectos loquerer²⁰: et quemadmodum 179 cuivis alii rei, tam parvæ quam magnæ suum tempus est (recte enim)

II. Ob hanc causam obmutui, et humiliatus sum, præcul ab omni bono remotus; ac velut nubes quædam cor meum subiens, sermonis radios obtegit, dolorque meus die ac nocte renovabatur²⁰. Omnia enim, fomites quidam mihi erant, dissidiique fraterni monumenta, vigiliæ nempe, jejunia, preces, lacrymæ, callosa genua, pectoris converberationes,

διεσκέδαστο, « dissipatum erat. »

(51) *ῤηγγύμενον*. Sic plerique codices. Par. ed. ἀγγύμενον, « fracta. »

(52) *Τὸν Χριστόν*. Regg. bm, hu, Or. 1, Jes. omittunt τόν.

(53) *Φυλακὴν ἐθέμην*. Sic Reg. hu, et Or. 1. Par. ed. ἐθέμην φυλακὴν.

(54) *Οὐδ' ἄλλως*. Regg. bm, hu, et Jes. οὐδὲ ἄλλως.

(55) *Πρῶτον ἑμαυτόν*. Reg. hu, duo Colb., Or. 1, πρότερον. Reg. a, et Jes. πρότερον ἑαυτόν.

(56) *Καιρὸς ἐπὶ*. Mallen, καιρὸς ἐστι, uti in pluribus mss. legitur.

(57) *Διαζεύξεως*. Sequitur in Reg. hu, et Coisl. 1, ἐν ἀλλοτρίοις δρώμενα. Billius sic legit et vertit, « quæ in aliis cernebam. »

* Alias 12, quæ autem 6 erat, nunc 11. — Habita in eunte anno 364.

auspirium ex imo manans, pernox statio, mentis ad Deum peregrinatio, tenuis inter orandum fletus, audientium animos ad compunctionem incitans, psallentes, Dei gloriam celebrantes, legem Domini diu noctuque meditantes⁵⁰, exaltationes Dei in gutturibus⁵¹ ferentes: atque hæc etiam vitæ Deo gratæ pulchra indicia et argumenta, tacitique præcones, sordida nimirum et squalida coma, pedes nudi, et apostolicos imitantes, nihil mortuum ferentes, apta et moderata tonsura, amictus fastum castigans, zona ob inelegantiam elegans, tunicam nonnihil restringens, ita ut restringere minime videatur, gressus constans, oculus minime vagus, subrisus blandus, vel potius subrisionis motus quidam risus petulantiam castigans, sermo a ratione profectus, silentium sermone præstantius, laudatio sale condita, non ad blanditias comparata, sed ad meliora dirigens, objurgatio laudatione optabilior, modus tristitiæ et animorum relaxationis, atque utriusque permistio et temperamentum; mollities fortitudine, austeritas verecundia temperata sic ut neutra ab altera lædatur, sed utraque alterius opera laudem consequatur; modus tum in commune prodendi, tum secedendi, illud ad alios instituendos, hoc ut ipsi Spiritus mysteriis imbuantur; atque ita utrumque, ut, et in communi solitudinem, et in solitudine fraternam benevolentiam et charitatem servent; et, quæ his adhuc majora et sublimiora sunt, opes in paupertate, possessio in peregrinatione, gloria in contemptu, potentia in infirmitate, fecunditas in cælibatu (siquidem præstantiores fetus illi sunt, qui secundum Deum existunt, quam qui a carne ortum ducunt): qui deliciis minime studere pro 180 deliciis habent, qui regni cælestis causa humiles sunt, qui in mundo nihil habent, et supra mundum existunt, qui etiam in carne extra carnem vivunt, qui pro portione Dominum habent, qui propter regnum inopia laborant, et propter inopiam regnant.

III. Mi me, opes, inquam, ac præclaræ deliciæ meæ, et præsentis splendidum atque illustrem reddebant, et absentes mœrore contrahebant. Hæc mihi animum premebant, et conturbabant. Hinc ego lugens et contristatus ingrediebar⁵². Ob eam causam cum aliis jucundis rebus sermonem quoque abjeci: quoniam dilecti recalcitrarunt⁵³, et verterunt ad me terga et non facies⁵⁴, factique sunt

⁵⁰ Psal. 1, 2. ⁵¹ Psal. cxlix, 6. ⁵² Psal. xxxiv, 14.

(58) Ἐπιτιμήσεις. Reg. a, ἐπιτίμησις.

(59) Τοῦ κατὰ Θεὸν βίου. Leuvenkl. « vitæ ex Dei præscripto institutæ. »

(60) Ἀκόσμη κοσμία, etc. Billius, « ob ornatus neglectum culta et ornata. »

(61) Χιτώνας. « Tunicam. » Nec bene Billius « pallium; » siquidem brevia palliola humeros tegerent. Quæ cingulo astringi nihil opus erat, gestabant monachi.

(62) Οὐ πρὸς θωπείαν, etc. « Non ad assentationem comparata, sed ad virtutem dirigens. »

(63) Τῷ γενναίῳ. Tres Colb., Oxon., Or. 1, Jes. σὺν τῷ γενναίῳ.

(64) Παραβιάπτεσθαι. Reg. a, tres Colb. Or. 1,

ἐπιτιμήσεις (58), στέναγμός ἐκ βάθους ἀναπεμπόμενος, στάσις πάννουχος, νοῦ πρὸς Θεὸν ἐκδημία, θρήνος ἐν δεήσει λεπτός, φάρμακον τοῖς ἀκούουσι κατανύξεως, οἱ ψάλλοντες, οἱ δοξάζοντες, οἱ μελετώντες τὸν νόμον Κυρίου ἡμέρας καὶ νυκτός, οἱ τὰς ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ ἐν τοῖς λάρυγι φέροντες· καὶ ταῦτα δὴ τὰ κατὰ τοῦ κατὰ Θεὸν βίου (59) προγράμματα καὶ μηνύματα, οἱ σιωπῶντες κήρυκες, ἀχμῶσα καὶ πιναρὰ κόμη, πόδες γυμνοὶ καὶ τοῖς ἀποστολικοῖς ἐπόμενοι, μηδὲν νεκρὸν φέροντες, κουρὰ σύμμετρος, περιβολὴ τύφον κολάζουσα, ζώνη τῷ ἀκόσμῳ κοσμία (60); μικρόν τι τοῦ χιτῶνος (61) ἀναστέλλουσα, καὶ ὅσον μὴ ἀναστέλλειν, βάδισμα εὐσταθὲς, ὀφθαλμὸς οὐ πλανώμενος, μειδίαμα προσηγνές, μᾶλλον δὲ ὀρμητὴ μειδιάματος, ἀκρασίαν γέλωτος σωφρονίζουσα, λόγος τῷ λόγῳ κινούμενος, σιωπῇ λόγου τιμιωτέρα, ἔπαινος ἄλατι ἥρτυμένος, οὐ πρὸς θωπείαν (62), ἀλλ' ὀδηγίαν τοῦ κρείττονος, ἐπίπληξις εὐφημίας ποθεινοτέρα, μέτρα κατηφείας καὶ ἀνέσεως, καὶ ἡ δι' ἀμφοτέρων μίξις καὶ κράσις, τὸ ἀπαλὸν τῷ γενναίῳ (63), τὸ αὐστηρὸν αἰδοῦ σύγκρατον, ὡς μηδ' ἕτερον ὑπὸ τοῦ ἑτέρου παραβιάπτεσθαι (64), ἀλλ' ἀμφοτέρα δι' ἀλλήλων εὐδοκίμειν· μέτρα τῆς εἰς τὸ κοινὸν ἐπιμιξίας (65) καὶ ὑποχωρήσεως, τῆς μὲν τοὺς ἄλλους παιδαγωγούσης, τῆς δὲ τῷ Πνεύματι μυσταγωγούσης, καὶ τῆς μὲν ἐν τῷ κοινῷ τὸ ἄκοινον φυλαττούσης, τῆς δὲ ἐν τῷ ἀμίχτῳ τὸ φιλάδελφον καὶ φιλόφιλον καὶ ἀμείζω τοῦτων εἶναι καὶ ὑψηλότερα, ὁ ἐν πενήτῳ πλοῦτος, ἡ ἐν παροικίᾳ κατάτρυξις, ἡ ἐν ἀμίχτῳ δόξα, ἡ ἐν ἀσθενείᾳ δύναμις, ἡ ἐν ἀγαμίᾳ καλλιτεχνία (εἴπερ κρείττονα τῶν ἀπὸ σαρκὸς ἀρχομένων (66) τὰ κατὰ Θεὸν γεννημάτων)· οἱ τρυφῶντες τῷ μὴ (67) τρυφᾶν, οἱ ταπεινοὶ ὑπὲρ τῶν (68) οὐρανίων· οἱ μηδὲν ἐν κόσμῳ, καὶ ὑπὲρ τὸν κόσμον· οἱ σαρκὸς ἔξω καὶ ἐν σαρκί, ὧν μερὶς Κύριος, οἱ πτωχοὶ διὰ βασιλείαν, καὶ διὰ πτωχείαν βασιλεύοντες.

Γ'. Οὗτοί με καὶ παρόντες λαμπρὸν ἐποίησαν, ἡ ἐμὴ περιουσία, τὸ ἐμὸν ἀγαθὸν (69) ἐντρύφημα, καὶ ἀπόντες συνέστειλλον. Ταῦτά μοι συνεῖχε τὴν ψυχὴν ταῦτα ἐτάρασσαν. Ἐκ τούτων ἐγὼ πενθῶν καὶ σκυθρωπάζων ἐπορευόμην· διὰ ταῦτα μετὰ τῶν ἄλλων τερπνῶν καὶ τὸν λόγον ἀπεσεισάμην (70)· ὅτι ἀπελάχτισαν οἱ ἡγαπημένοι, καὶ ἔστρεψαν ἐπ' ἐμὲ νῦτα αὐτῶν καὶ οὐ πρόσωπον, καὶ γεγόνασιν ποίμνιον ἐλευ-

⁵³ Deut. xxxii, 15. ⁵⁴ Jer. ii, 27.

καταβιάπτεσθαι.

(65) Εἰς τὸ κοινὸν ἐπιμιξίας. Leuvenkl. « (modus conversationis in publico, et secessionis. »

(66) Ἀρχομένων. Reg. hu, Coisl. 1, duo Colb., Jes., Or. 1, ἐρχομένων.

(67) Τῷ μὴ. Reg. hu, Coisl. 3, Or. 1, τὸ μὴ.

(68) Ὑπὲρ τῶν... οἱ. Sic Regg. bn, hu, Or. 1, Jes. « humiles qui supra caelos, qui nihil sunt, » etc. Editi vero, ὑπὲρ τοῦ... οἷς.

(69) Ἀγαθόν. « Præclaræ deliciæ. » Deest in Regg. bn, hu, tribus Colb., Or. 1, Jes. et Oxon. Præmissum etiam a Billio.

(70) Ἀπεσεισάμην, etc. « Abjeceram, quoniam dilecti recalcitraverant et verterant, » etc.

θεριώτερον τοῦ ποιμαίνοντος (71), ἵνα μὴ εἶπω νεανικώτερον (72)· ὅτι ἐστράφη εἰς πικρίαν ἐμοὶ ἡ ἀμπειλος ἢ ἀληθινή, καὶ τῷ καλῷ γεωργῷ κάλλιστα καταθρυμένῃ, καὶ ταῖς θεαῖς ληνοῖς (73) γεωργοῦσα τὸ καλὸν γεώργιον· ὅτι οἱ φίλοι μου καὶ οἱ πλησίον μου ἐξ ἐναντίας μου (74) ἤγγισαν καὶ ἔστησαν, καὶ οἱ ἔγγιστά μου ἀπὸ μακρόθεν ἔστησαν· ὅτι διειλόμεθα (75) τὸν Χριστὸν, οἱ λίαν φιλόθεοι καὶ φιλόχριστοι, καὶ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀλλήλων καταψεύσάμεθα, καὶ διὰ τὴν ἀγάπην μίσος ἐμελετήσαμεν, καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀκρογωνιαίου διελύθημεν, καὶ ὑπὲρ τῆς πέτρας ἐσείσθημεν· ὅτι πλέον ἢ καλῶς εἶχεν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης ἐπολεμήσαμεν, καὶ ὑπὲρ τοῦ ὑψωθέντος ἐπὶ τὸ ξύλον κατενηγέμεθα (76), καὶ ὑπὲρ τοῦ ταφέντος καὶ ἀναστάντος ἐθανατώθημεν.

Δ'. Πρῶτον μὲν ταῦτα· καὶ τί ἂν τις (77) ἐν καιρῷ φαιδρότητος ἀναξαινοίη τὴν ἀηδῖαν, ἐνδιατρίβων τοῖς λυπηροῖς, ὧν ἀπευκταῖα (78) μὲν ἡ πείρα, φευκτὴ δὲ ἡ μνήμη; Κρεῖττων δὲ σιωπῆ λόγου, τὸ συμπεσὸν ἡμῖν θραῦσμα λήθης βάθει συγκαλύπτουσα· πλὴν εἰ τις διὰ (79) τοῦτο καὶ μόνον ἀνακινούῃ τὴν μνήμην τῶν λυπηρῶν, ἵνα τῷ ὑποδείγματι παιδεύωμεθα, καὶ ὡσπερ ἐν τοῖς νοσήμασι φεύγωμεν τὰς αἰτίας, ἐξ ὧν εἰς ταῦτα ὑπήχθημεν. Νυνὶ δὲ ἡνίκα ἀπέδρα ὁδύνη, καὶ λύπη, καὶ στεναγμός· ἡνίκα γεγόναμεν οἱ τοῦ ἐνός ἐν, καὶ οἱ τῆς Τριάδος (80) συμφυεῖς, καὶ ὁμόψυχοι, καὶ ὁμότιμοι· οἱ τοῦ Λόγου (81) τῆς ἀλογίας ἐκτός· οἱ τοῦ Πνεύματος οὐ κατ' ἀλλήλων, ἀλλὰ σὺν ἀλλήλοις ζέοντες· οἱ τῆς Ἀληθείας τὸ αὐτὸ φρονούντες καὶ λέγοντες· οἱ τῆς Σοφίας εὐσύνετοι· οἱ τοῦ Φωτὸς ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημονούντες· οἱ τῆς Ὁδοῦ πάντες εὐθυποροῦντες· οἱ τῆς Θύρας πάντες ἐντός· οἱ τοῦ Προβάτου καὶ τοῦ Ποιμένου προβατοὶ, καὶ τῆς αὐτῆς μάνδρας, καὶ ποιμένος ἐνός· οὐκ ἐν σκεύεσι ποιμένος ἀπείρου ποιμαίνοντος, οὐδὲ καταφθειρόντος τὰ πρόβατα τῆς νομῆς, οὐδὲ προτιμένου τοῖς λύκοις καὶ τοῖς κρημνοῖς, ἀλλὰ καὶ λίαν περισεχεμμένου καὶ ἐπιστήμονος· ἡνίκα γεγόναμεν οἱ τοῦ παθόντος (82) ὑπὲρ ἡμῶν συμπαθεῖς, καὶ ἀλλήλους τὰ βάρη συνεπικουφίζοντες· οἱ τῆς Κεφαλῆς, σῶμα ἐν συναρμοστούμενο· (83) καὶ συμβιβαζόμενοι κατὰ πᾶσαν συνάφειαν τῆν ἐν Πνεύματι ἡνίκα ὁ ποιὼν πάντα καὶ μετασκευάζων πρὸς τὸ λυσιτελέστερον ἔστρεψε τὸν κοπετὸν εἰς χαρὰν ἡμῖν, καὶ τοῦ σάκκου τὴν εὐφροσύνην ἀντέδωκε, τῆνικαῦτα συναπόδομαι τοῖς παρελοῦσι

⁷⁵ Psal. xxxvii, 12. ⁷⁶ Isa. xxxv, 40. ⁷⁷ Rom. xii, 11. ⁷⁸ ibid. 16. ⁷⁹ Rom. xii, 13. ⁸⁰ Zach. xi, 15. ⁸¹ Colos. ii, 19.

(71) Ποιμαίνοντος. Mont. ποιμένος.

(72) Νεανικώτερον. Mont. et Schol. ὑπερφανώτερον, « petulantius, majori superbia. »

(73) Ληνοῖς. « Torcularia, » minus recte Billius, « horrea. »

(74) Ἐξ ἐναντίας μου. Sic Regg. a, hu, Or. 4, Jes.

(75) Διειλόμεθα. Reg. hm, et Jes. διειλάμεθα.

(76) Κατενηγέμεθα. Billius addit : πτώμα δακρύων ἄξιον, « casu lacrymis digno. » Id glossema videtur; non enim apparet in mss. nec agnoscit Rufinus.

(77) Τι ἂν τις, etc. Billius : « quid tandem hilaritatis tempore molestiam quispiam reduceret, acerbis rebus immerans, » etc.

ovile pastore Hibernis, ne dicam audacius : quoniam vinea illa vera, atque a bono agricola optime purgata, et quæ pulchram vindemiam in divina torcularia inferre solebat, in amaritudinem mihi versa est : quoniam amici mihi et proximi mei adversum me appropinquaverunt et steterunt, et qui juxta me erant, a longe steterunt ⁷⁵ : quoniam, qui Deum et Christum majorem in modum amabamus, Christum divisimus, ob veritatem mendacis nosipos mutuo incessivimus, ob charitatem odium exercuimus, ob angularem lapidem soluti, ob petram concussi sumus; quoniam ob pacem amplius quam æquum pugnavimus, ob eum, qui in lignum elatus est, dejecti sumus, atque ob eum, qui sepultus est, ac surrexit, morte affecti sumus.

IV. Ac prius quidem ista; et quid attinet hilaritatis tempore res molestas refricare immorando, quarum non modo detestanda est experientia, sed memoria etiam ipsa fugienda? Præstat enim sermone silentium, obortam nobis calamitatem profunda oblivione contegens atque obruens; nisi quis tamen hanc unam ob causam acerbarum rerum memoriam renovandam putet, ut exemplo erudiamur, ac, velut in morbis, causas, ex quibus in hæc mala incidimus, fugiamus. Nunc vero postquam effugit dolor, et mæror, et gemitus ⁷⁶; postquam, qui unius sumus, unum effecti sumus; **181** qui Trinitatis, concordēs, unanimes, et honore pares; qui Verbi, a temeritate alieni: qui Spiritus, non jam alii adversus alios, sed simul ferventes ⁷⁷; qui Veritatis, idem sentientes ⁷⁸ et loquentes; qui Sapientiæ, solertes; qui Lucis, ut in die honeste ⁷⁹ nos gerentes; qui Viri, omnes rectum iter tenentes; qui Ostii, omnes intus; qui Ovis et Pastoris, mansueti et ejusdem caulæ, ac pastoris unius, non in pastoris imperiti vasis ⁸⁰ gregem pascentis, aut pascentis oves interimentis, aut lupis et præcipitiis objicientis, sed magnopere circumspecti, ac periti: postquam ejus, qui pro nobis passus est, facti sumus, miserationis affectu, alii aliorum onera sublevantes; qui Capituli, unum corpus constructum et coagmentatum juxta omnem, quæ in Spiritu est, connexionem atque compagem ⁸¹: postquam is, qui omnia facit, atque in id quod utilius est immutat, D planctum nostrum in gaudium convertit, ac pro

(78) Ἀπευκταῖα. Alii, ἀπευκτέα.

(79) Εἰ τις διὰ. Mont. καὶ διὰ.

(80) Καὶ οἱ τῆς Τριάδος, etc. « Et qui Trinitatis, sumus concordēs, conjuncti naturis et animis, honore æquales, » etc.; alludit Gregorius ad æqualitatem Personarum divinarum.

(81) Οἱ τοῦ Λόγου. « Qui rationis rationabiles. »

(82) Οἱ τοῦ παθόντος. Billius : « Postquam, qui Christi pro nobis passi, misericordes facti sumus, aliique alii onera, » etc. Mox Reg. hu, συμπαθεῖς καὶ ἄλλοις.

(83) Σῶμα ἐν συναρμοστούμενοι. Sic Reg. hm, hu, Cmsl. 4 et 2, Or. 1, et Jes. Par. ed. σῶμα ἐναρμοστούμενοι.

vacco lætitiæ nobis retribuit²², nunc demum ipse quoque una cum iis, quæ præterierunt, silentium exuo, atque huic tempori, vobisque, imo Deo potius sermonem grati animi testem offero, maxime proprium sacrificium, donum auro purius, eximiis gemmis præstantius, texturis magnificentius, legali sacrificio sanctius, primogenitorum primitiis sacratius, placens Deo super vitulum novellum²³, cornibus adhuc et unguibus imperfectum et sensu carentem, super incensum, super holocaustum, super multa pinguium arietum millia, quibus lex rudis infantem Israellem tenebat, per cruenta sacrificia futurum adumbrans.

V. Hoc Deo offero, hoc appendo ac consecro, quod unum mihi superest, quo uno dives sum. Nam cætera quidem mandato et Spiritui reliqui; ac pretiosam margaritam cum omnibus iis, quæ quondam habebam, commutavi, factusque sum, aut, ut rectius loquar, fieri opto magnus ille negotiator, qui exiguis rebus, atque omnino perituris, magna et æterna emit²⁴. Solum autem sermonem complector, utpote Verbi minister, neque unquam libens hanc possessionem neglexerim: quin potius eam, et in pretio habeo, et exoseolor, ex eaque majorem voluptatem, capio, quam ex omnibus aliis rebus in unum coactis, quibus plerique delectantur. **182** Atque hunc mihi totius vitæ socium, et probum consiliarium, atque congerronem, ducentemque viæ in cælum ferentis, ac promptum commixtionem ascisco. Et quia jucunditatem omnem humi sitam aspernor, in eum omnis meus amor post Deum effusus est; vel potius in hunc quoque, quoniam ad Deum cum prudentia evehit, per quem scilicet etiam solum, Deus sincere percipitur, et conservatur, atque in nobis adolescit. *Dixi Sapientiæ: Soror mea es*²⁵: eamque colui, et, quantum potui, complexus sum: ac quæro capiti meo coronam gratiarum et deliciarum, hoc est, sapientiæ dona, et rationis nobis insitæ, partem eam, quæ principatum in nobis tenet, sus illuminantis.

VI. Hoc iræ impetum freno, hoc tabem afferentem invidiam consopio, hoc mœrorem, cordis vinculum, sedo, hoc profusam voluptatem coerceo, hoc inimicitiam metior, non amicitiam; illi enim modum præscribere oportet, hujus autem nullum terminum agnoscere. Hic me, et opibus abundantem modestum reddit, et pauperem fortem ac magna-

τὴν σωτηρίαν, καὶ προσάγει τῷ παρόντι καιρῷ καὶ ὑμῶν τὸν λόγον, μᾶλλον δὲ τῷ Θεῷ (84) χαριστήριον θυσίαν οἰκειωτάτην, δῶρον χρυσοῦ καθαρώτερον, λίθων πολυτελῶν (85) τιμαλφέστερον, ὑφασμάτων πολυτελέστερον, θυσίας νομικῆς ἀγιώτερον, πρωτοτόκων ἀπαρχῆς ἱερώτερον, ἀρέσκων Θεῷ ὑπὲρ μόσχον νέον, κέρασι καὶ ὀπλαῖς ἀτελῆ καὶ ἀναίσθητον ὑπὲρ θυμίαμα, ὑπὲρ ὀλοκαύτωμα (86) ὑπὲρ μυριάδας ἀρνῶν πιόνων, οἷς ὁ στοιχειώδης (87) νόμος ἐκράτει τὸν ἔτι νῆπιον Ἰσραὴλ, ταῖς ἐναίμοις θυσίαις σκιαγραφῶν τὴν μέλλουσαν.

Ε'. Τοῦτο προσφέρω Θεῷ, τοῦτο ἀνατίθημι ὁ μόνον ἐμαυτῷ κατέλιπον, ᾧ πλουτῶ μόνω. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα παρῆκα τῇ ἐντολῇ καὶ τῷ Πνεύματι· καὶ τὸν πολύτιμον μαργαρίτην πάντων ὧν εἶχόν ποτε ἀντηλλαξάμην (88), καὶ γέγονα μεγάλεμπορος, μᾶλλον δὲ γενέσθαι δι' εὐχῆς ἔχω τῶν μικρῶν, καὶ πάντως φθαρσομένων ὠνησάμενος τὰ μεγάλα καὶ μὴ λυόμενα· τοῦ Λόγου δὲ περιέχουμαι μόνου, ὡς Λόγου θεραπευτῆς, καὶ οὐκ ἂν ποτε ἐκὼν τούτου τοῦ κτήματος ἀμελήσαιμι· ἀλλὰ καὶ τιμῶ, καὶ ἀσπάζομαι, καὶ χαίρω μᾶλλον ἢ πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις, οἷς οἱ πολλοὶ χαίρουσιν· καὶ ποιῶμαι παντὸς τοῦ βίου κοινωνὸν, καὶ σύμβουλον ἀγαθὸν καὶ συνόμιλον, καὶ ἡγεμόνα τῆς ἐπὶ τὰ ἄνω ὁδοῦ, καὶ συναγωνιστὴν πρόθυμον· καὶ ἐπειδὴ πᾶν ἀτιμάζω τεπιτόν κάτω μένον, εἰς τοῦτό (89) μοι πᾶν ἐκενώθη τὸ φίλτρον μετὰ Θεόν· μᾶλλον δὲ καὶ εἰς τοῦτον· ὅτι πρὸς Θεὸν φέρει μετὰ συνέσεως ᾧ δὴ καὶ μόνω (90) Θεὸς καταλαμβάνεται γησίως, καὶ τηρεῖται, καὶ ἐν ἡμῖν αὖξεται (91). *Ἐλπὼν τὴν Σοφίαν ἐμήν ἀδελφὴν εἶναι*· καὶ ἐτίμησα ταύτην, καὶ περιέλαβον, ὡς ἦν ἐφικτὸν ἐμοί· καὶ ζητῶ τῇ ἐμῇ κεφαλῇ τὸν στέφανον τῶν χαρίτων καὶ τῆς τρυφῆς, ἃ δὴ σοφίας χαρίσματα, καὶ λόγου τοῦ ἐν ἡμῖν (92) τὸ ἡγεμονικὸν καταλάμποντες, καὶ φωτίζαντος ἡμῖν (93) τὰ κατὰ Θεὸν διαθήματα.

Γ'. Τοῦτω χαλινῷ θυμὸν ἐκπερόμενον, τοῦτω κοιλίῳ φθόνον τήχοντα, τοῦτω προσαναπαύω λύπην, δεσμὸν καρδίας, τοῦτω σωφρονίζω διάχυσιν ἡδονῆς, τοῦτω μετρῶ μῖσος, ἀλλ' οὐ φιλιαν· τὸ μὲν γὰρ μετρεῖσθαι δεῖ, τῆς δὲ μηδένα γινώσκειν ὄρον. Οὗτος εὐποροῦντά με ποιεῖ μέτριοι, καὶ πένητα μεγάλου ψυχον· οὗτος εὐδρομοῦντί με πεῖθει συντρέχειν, καὶ

²² Psal. xxix, 12. ²³ Psal. lxxviii, 32. ²⁴ Matth.

(84) *Τῷ Θεῷ*. Deest τῷ, in Regg. bm, hu, Or. 2, et Jes.

(85) *Πολυτελῶν*. Deest in Regg. bm, hu, tribus Colb., Or. 2, et Jes.

(86) *Ὀλοκαύτωμα*. Montan. ὀλοκαυτώματα.

(87) *Στοιχειώδης*. Regg. bm, hu, Or. 2, Jes. στοιχειώδης.

(88) *Ἀντηλλαξάμην*. Regg. bm, hu, tres Colb., Or. 2, Jes. ἠλλαξάμην.

(89) *Εἰς τοῦτο*. « In illud. » Sic vertendum suadet repetitio, seu correctio quæ sequitur, μᾶλλον δὲ καὶ εἰς τοῦτον. Reg. bni, tres Colb., Or. 2, pro εἰς

τοῦτο, habent εἰς τοῦτον. Leuvenkl. refert ad κτήμα. Rectius forte ad φίλτρον.

(90) *ᾧ δὴ καὶ μόνω*. Subaud. λόγῳ. Ita Regg. bm, hu, tres Colb., Or. 2, Jes., etc. Editi vero, ἢ δὴ καὶ μόνω.

(91) *Αὖξεται*. Sic Regg. a, bm, et Jes. Prave in Par. ἀόξεται.

(92) *Καὶ λόγου τοῦ ἐν ἡμῖν*. « Et rationis quæ est in nobis, ut Verbum Dei intelligatur; » vel, « et Verbi quod in nobis est; » de « Verbo » enim exprimit Elias.

(93) *Ἐμῖν*. Coisl. 1, ἡμῶν.

πίπτοντι χεῖρα ὀρέγειν, καὶ ἀσθενοῦντι συνασβε-
νεῖν (94), καὶ ἰσχύοντι συνευφραίνεσθαι. Μετὰ τούτου
πατρὶς καὶ ξένη τὸ ἴσον ἐμοί, καὶ τόπων μετὰστασις
ἀλλοτρῶν ὁμοίως, ἀλλ' οὐκ ἐμῶν (95). Οὗτός μοι
δαιρεῖ κόσμους, καὶ τοῦ μὲν ἀπάγει, τῷ δὲ προστί-
θησιν· οὗτός με καὶ διὰ τῶν δεξιῶν ὄπλων διεξάγει
τῆς δικαιοσύνης οὐκ ἐπαίρομενον, κἂν τοῖς ἀριστεροῖς
καὶ τραχυτέροις (96) συμφιλοσοφεῖ, τὴν οὐ κατα-
σχύνουσαν ἐλπίδα παραζευγῆς καὶ τὸ παρὸν κουφι-
ζῶν τῷ μέλλοντι (97). Τούτῳ καὶ νῦν δεξιοῦμαι τοὺς
ἐμούς φίλους καὶ ἀδελφούς, καὶ προτίθημι (98) τρά-
πεζαν λογικὴν, καὶ κρατῆρα πνευματικὴν καὶ ἀέν-
ναον (99)· οὐχ οἷς ἡ κάτω (1) τράπεζα κολακεύει τὴν
καταργουμένην γαστέρα, καὶ ἀθεράπευτον.

Z. Ἐσιώπησα, μὴ καὶ ἀεὶ σιωπήσομαι; Ἐκαρτέ-
ρησα ὡσεὶ τίκτουσα (2), μὴ καρτερήσω διαπαντός;
Τῷ μὲν γὰρ Ζαχαρίᾳ λύει τὴν σιωπὴν γεννηθεὶς ὁ
Ἰωάννης· καὶ γὰρ οὐκ ἔπρεπε τὸν πατέρα τῆς φωνῆς
σιωπᾶν, ταύτης προελθούσης· ἀλλ' ὡσπερ ἀπιστη-
θεῖσα τὴν γλῶσσαν ἔδησεν, οὕτω φανερωθεῖσα δοῦναι
τῷ πατρὶ τὴν ἐλευθερίαν, ᾧ καὶ εὐηγγελισθῆ, καὶ
ἐγενήθη φωνὴ καὶ λύχνος, Λόγου (3) καὶ φωτὸς
πρόδρομος· ἐμοὶ δὲ λύει τὴν γλῶσσαν, καὶ ὑψοῖ τὴν
φωνήν, ὡς σάλπιγγος, ἡ παρούσα εὐεργεσία, καὶ τὸ
κάλλιστον τοῦτο θέατρον, τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ διεσκορ-
πισμένα (4), συνηγμένα εἰς ἓν, καὶ ὑπὸ τὰς αὐτὰς
ἀναπαυόμενα πτέρυγας, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ
πορευόμενα ἐν ὁμοίᾳ, καὶ μίαν ἀρμονίαν ἠρμουςμένα
τὴν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος· ὅτε οὐκ ἔτι φέρο-
μεν ἀλλήλους καὶ ἄγομεν, τοσοῦτον ὑπὸ τοῦ πονη-
ροῦ κλαπέντες, ἢ βιασθέντες, καὶ κατατοξευθέντες (5)
ἐν σκοτομήνῃ τὸν νοῦν, ἣν αὐτὸς ἡμῖν ἐπήγειρεν·
καὶ οὐκ οἶδ' ὅτι χρὴ λέγειν, ὥστε καὶ τοῖς ἀλλήλων
κακοῖς ἐπευφραίνεσθαι, καὶ μὴ νομίζειν τοῦ παντὸς
εἶναι ζημίαν τὴν ἀλλήλων κατάλυσιν· ὅτε Ἰούδας καὶ
Ἰσραὴλ τίθενται ἑαυτοῖς ἀρχὴν μίαν, καὶ Ἱερουσα-
λήμ καὶ Σαμάρεια πρὸς μίαν τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ
συνάγονται, καὶ οὐκ ἔτι Παύλου, καὶ Ἀπολλῶ, καὶ
Κηφᾶ, ὑπὲρ ὧν, καὶ καθ' ὧν ἡ φυσίωσις (6), πάντες
δὲ Χριστοῦ γεγόναμεν.

A nimum. Hic mihi, ut et cum eo, qui secundo cursu
fertur, curram, et labenti manum porrigam, et cum
infirmo infirmitate afficiar, et cum firmo et valente
gaudeam, persuadet. Cum hoc idem mihi patria et
externa regio est, ac locorum mutatio, alienorum
æque, non autem meorum. Hic mihi mundos dis-
tinguit, atque ab altero abductum alteri adjungit.
Hic me et per dextra justitiæ arma ⁹⁶ dirigit mi-
nime me efferentem, et in sinistris et asperis re-
bus necum philosophatur, spem quæ non confun-
dit ⁹⁷, adnectens, ac præsens per futurum levans.
Hoc nunc etiam amicos meos et fratres excipio, ac
rationalem mensam propono ⁹⁸, et spirituale ac
perenne poculum statuo; non ea quibus terrena
hæc mensa ventri, qui destruitur ⁹⁹, nec curari po-
test, blanditur.

VII. Tacui, num etiam semper tacebo? Sustinui
sicut pariens ⁹⁹, num in perpetuum sustinebo? Ete-
nim Zachariæ quidem silentium editus in lucem
Joannes solvit ⁴¹, nec enim Vocis patrem, ea prole-
eunte, silere conveniebat; verum ut non credita
linguam constrinxerat, ita etiam æquum erat, **183**
ut declarata libertatem patri daret, cui annuntiata
fuerat, nataque est vox et lucerna, Verbi Lucisque
prævia. Mihi vero linguæ vinculum solvit, ac vocem,
tubæ instar, attollit præsens beneficium, et pul-
cherrimum hoc theatrum, Dei filii, qui prius dis-
persi erant, nunc in unum congregati ⁴², et sub
iisdem alis requiescentes, atque in domum Dei co-
sistentibus animis ambulantes ⁴³, unoque virtutis
ac Spiritus concertu inter se concordēs : quando
non jam alii adversus alios dictis factisque pugna-
mus, a pravo illo usque adeo decepti, vel coacti,
atque in ea caligine, quam ipse nobis excitavit,
mente tanquam sagittis quibusdam confixi; atque
quo verbo utendum sit, nescio, ut etiam ex mutuis
malis voluptatem caperemus, neque illud existima-
remus, mutuam eversionem, totius corporis detri-
mentum ac perniciem esse : quando Judas et Israel
principatum unum sibi ponunt ⁴⁴, ac Hierusalem et
Samararia ad unam supernam Hierusalem colligun-
tur, nec jam Pauli, et Apollo, et Cephæ ⁴⁵ propter
quos, et de quibus inflabantur animi, verum Christi
omnes facti sumus.

D

⁹⁹ II Cor. vi, 7. ⁹⁷ Rom. v, 5. ⁹⁸ Prov. ix, 2. ⁹⁹ I Cor. vi, 13. ⁴¹ Isa. xlii, 14. ⁴² Luc. i, 20.
⁴³ Joan. xi, 52. ⁴⁴ Psal. lvi, 15. ⁴⁵ Ose. i, 11. ⁴⁶ I Cor. iii, 4.

(94) *Συνασθερεῖν*. « Cum infirmo infirmus sim
infirmum me exhibeam. »

(95) *Ἀλλ' οὐκ ἐμῶν*. Reg. hu, καὶ οὐκ.

(96) *Καὶ τραχυτέροις*. Deest in Coisl. 1.

(97) *Τῷ μέλλοντι*. « Futuri spe et expecta-
tione. »

(98) *Προτίθημι*, etc. « Sermonum spiritualem
mensam arpono. » Sic Nobilius ex Symmacho,
Prov. ix, 2, ubi semel et iterum προσέθηκε, pro
προέθηκε. In Reg. a, deest λογικὴν.

(99) *Ἀέναον*. Reg. bm, et Coisl. 1, ἀέναον.

(1) *Ἡ κάτω*. « Terrena. » Billius, « inferior. »

(2) *ὡσεὶ τίκτουσα*. Reg. hu, Coisl. 1, Oxon. Or.
ὡς ἡ.

(3) *Λόγου*. Regg. a, et hu, τοῦ Λόγου.

(4) *Διεσκορπισμένα*. Tres Colb., Or. etc. τὰ
διεσκορπισμένα.

(5) *Καὶ κατατοξευθέντες*. Hæc et sequentia ne-
que ad ὡστε, etc., desunt in Reg. bm, tribus Colb.
et Or.

(6) *Ἐπὲρ ὧν, καὶ καθ' ὧν*, etc. « De quibus in-
flatio, et cujus inflationis illi occasio. » Hoc enim
sensu Æschines et Demosthenes usi sunt, et passim
utuntur dialectici. Non igitur bene Billius, « adversus
quos, » nec Leuvenklains, « contra quos, » — « Nam, »
ut ait Elias, « pars quælibet pro suo doctore infla-
batur. »

VIII. Quoniam autem, et me, et sermonem habetis, ac propter charitatem haud invito ac repugnanti vim attulistis, loquar, etsi ægre, quando ita jubetis: et quidem ea loquar, quæ ad grati animi significationem et admonitionem spectent. Ac gratiarum quidem actio erit hujusmodi. *Quis loquetur potentias Domini*⁴⁶? Quis laudem omnibus communem, in omnium auribus deliget? quoniam facta sunt utraque unum, et medius paries maceris dissolutus est⁴⁷. Quoniam fecisti, ut jam non simus parabola in gentibus, commotio capitibus in populis⁴⁸: quoniam hactenus nos affixisti, ut per dissidium, quantum pacis bonum esset intelligeremus; atque illato dolore, in pristinum statum nos restituisti: o novam et mirandam medendi rationem! utpote qui per odium, quod statim detestationi habuimus, ad pacem nos erudiveris, ac contrarium per contrarium procuraveris, perinde atque hac de causa disjungi nos passus, ut ferventioribus animis ad nos ipsos accederemus: non secus ac plantæ, quæ si manibus per vim in diversum trahantur ac deinde laxentur, rursum **184** ad sese et primam suam naturam recurrunt, idque sibi proprium esse ostendunt, ut vi quidem inflectantur, sponte autem erigantur, quoniam non jam manus oculum, nec oculum manum contemnit; quoniam caput non jam adversus pedes insurgit, nec pedes a capite abalienantur, non tam detrimentum inferentes, quam accipientes ex ordinis atque imperii perturbatione, quæ corpus universum confundit et evertit; verum naturæ ordine ac lege, quæ mutuo nexu omnia inter se devinxit, atque conservat, id ipsum pro invicem sollicita sunt membra⁴⁹, admodum et in una spe vocationis vocati sumus⁵⁰.

IX. Propterea laudabit te populus pauper, ex inope jam dives effectus⁵¹: quoniam mirificasti super nos misericordias tuas⁵², atque ad veteres narrationes aliquid accessit. *Ubi enim abundavit iniquitas, superabundavit gratia*⁵³, quoniam, cum granum seminasset, spicas recepi; cum oves lugerem, pastores insuper [adeptus sum]: nec dubito, quin pastorum præstantissimum assumpturus sim,

⁴⁶ Psal. cv, 2. ⁴⁷ Ephes. ii, 14. ⁴⁸ Psal. xliii, 15. ⁴⁹ Psal. lxxiii, 21. ⁵⁰ Psal. xvi, 7. ⁵¹ Rom. v, 20

(7) *Kal diá.* Omittitur *καί*, in Reg. bm, tribus Colb., Or. 1 et 2.

(8) *Τοιαύτη.* Deest in Regg. a, -bm, tribus Colb. et Coisl. 3.

(9) *Ἐπὶ πάντων.* « Omnibus communem; » eo quod omnes ac singuli placide convenerint. Non bene Billius: « omnibus de causis debitam. »

(10) *μισθθέντος.* Sic Regg. a, bm, hu, Coisl. 1, Or. 2, etc. Quæ lectio melior videtur. Hanc lectionem Billius in prima editione secutus, reddiderat: « per odium nos statim tibi ob eam rem exosos ad pacem instruens. » etc. Editi, *μισθθέντας.*

(11) *Ἀπορθύμενα.* Or. 1 et 2, ἀποσπώμενα, « abstrahantur. »

(12) *μηδ' ὀφθαλμός.* Reg. bm, μηδὲ ὀφθαλμός.

(13) *Ὁὐ μᾶλλον,* etc. Billius: « hac perturbatione imperii que repudiatione, quæ corpus universum confundit et evertit, non plus detrimenti afferentes, quam accipientes, » etc.

H'. 'Αλλ' ἐπειδὴ κάμει, καὶ τὸν λόγον ἔχετε, καὶ διὰ (7) τῆς ἀγάπης οὐκ ἄκοντα τυραννήσαντες, φθέγγομαι μὲν, εἰ καὶ μόλις, ἐπειδὴ τοῦτο κελεύετε· φθέγγομαι δὲ εὐχαριστίας καὶ νοουθεσίας ῥήματα. Ἡ μὲν οὖν εὐχαριστία τοιαύτη (8). *Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας τοῦ Κυρίου;* Τίς δὲ πάσαις ἀκοαῖς παραστήσει τὴν ἐπὶ πάντων (9) αἴνεσιν; ὅτι γέγονε τὰ ἀμφοτέρωθεν ἓν, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ διαλέλυται· ὅτι ἔπαυσας ἡμᾶς ὄντας παραβολὴν ἐν τοῖς ἔθνεσι, κίνησιν κεφαλῆς ἐν τοῖς λαοῖς· ὅτι τοσοῦτον ἡμᾶς ἐκάκωσας, ὅσον τὸ τῆς εἰρήνης ἀγαθὸν τῇ διαστάσει γνωρίσαι, καὶ ἀλγεῖν ποιήσας· πάλιν ἀποκατέστησας· ὡς τοῦ παραδόξου τῆς ἰατρείας! παιδεύσας εἰς εἰρήνην διὰ τοῦ μίσους μισθθέντος (10) ὡς τάχιστα, καὶ τῷ ἐναντίῳ τὸ ἐναντίον οἰκονομήσας, καὶ τοσοῦτον ἡμᾶς διαζεύξας, ὅσον θερμότερους προσδραμεῖν ἀλλήλοις· καθάπερ τῶν φυτῶν ἃ βίβη χειρὶ μετασπώμενα, εἴτα ἀφιέμενα, πρὸς ἑαυτὰ πάλιν ἀνατρέχει, καὶ τὴν πρώτην ἑαυτῶν φύσιν, καὶ δείκνυσι τὸ οἰκεῖον, βίβη μὲν ἀποκλινώμενα, οὐ βίβη δὲ ἀνορθούμενα (11)· ὅτι μηκέτι χεῖρ τὸν ὀφθαλμὸν περιφρονεῖ, μηδ' ὀφθαλμὸς (12) χεῖρα· ὅτι μηκέτι ποδῶν κατεξάνισταται κεφαλῆ, μηδὲ κεφαλῆς ἀλλοτριῶνται πόδες, οὐ μᾶλλον (13) βλαπτοντες ἢ βλαπτόμενοι τῇ ἀταξίᾳ καὶ ἀναρχίᾳ, ἢ καὶ (14) τοῦ παντός ἐστι σύγχυσις καὶ διάλυσις· ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι τὰ μέλη τάξει καὶ θεσμῷ φύσεως, τῷ (15) δι' ἀλλήλων τὰ πάντα συνῴσαντι καὶ φυλάξαντι· καὶ πεφῆγαμεν ἐν σῶμα καὶ πνεῦμα ἓν, καθὼς καὶ κεκλήμεθα ἐν

corpore que unum, et spiritus unus existimus, queni-

θ'. Διὰ τοῦτο ὁ λαὸς ὁ πτωχὸς αἰνέσει σε, πλούσιος ἐξ ἀπόρου γενόμενος (16) ὅτι ἐθαυμάστως πᾶ ἐφ' ἡμᾶς ἐλέη σου, καὶ προστίθεται τι (17) τοῖς παλαιαῖς διηγήμασιν. *Ὁὐ γὰρ ἐπλεόνασεν ἡ ἀμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις*· ὅτι, κόκκον καταβαλὼν (18), στάχυν ἐκομισάμην· ὅτι, πρόβατα πενθῶν, ποιμένας (19) προσεκτησάμην· καὶ προσήγομαι γε, εὖ οἶδα, τῶν ποιμένων τὸν τιμιώτα-

⁵⁰ I Cor. xii, 25. ⁵¹ Ephes. iv, 4. ⁵² Isa. xlv, 3;

(14) *Ἀναρχία, ἢ καί.* Sic Or. 2, Ed. ἀναρχία ἢ καί.

(15) *Τῷ.* Deest in Reg. bm.

(16) *Γενόμενος.* Sic Regg. a, bm, hu. Par. edit. γινόμενος.

(17) *Τι.* Deest in Reg. a, et Or. 1 et 2.

(18) *Καταβαλὼν.* « Cum sevissem, seminasset. » Sic constanter legunt codices, idque « grani ac spicæ » metaphora videtur postulare. Billius tamen Eliam secutus legit, ἀποβαλὼν, et vertit, « cum granum amisissem. »

(19) *Ποιμένας.* Intelligit hic Gregorius quosdam ex iis monachis, qui a Gregorio patre secesserant, quique schismatis tempore in « sacerdotium » ordinem evecti fuerant, « sacerdotum, » inquam, non vero « episcoporum, » ut Billius ex Elia minus recte tradit; nisi secum pugnet Eliam, qui infra num. 11 hos monachos « in sacerdotium ordinem cooptatos » discrete scribit.

τον (20), εἰ καὶ λόγοις τισὶ πνευματικοῖς τὴν ποιμαντικὴν ἀναβάλλεται (21), πιστευθέντα μὲν τὸ Πνεῦμα καὶ τῶν ταλάντων τὴν ἐργασίαν, καὶ τοῦ ποιμνίου τὴν ἐπιμέλειαν, καὶ χρισθέντα τῷ χρισματι τῆς ἱερωσύνης καὶ τελειώσεως, ἔτι δὲ ἀναβαλλόμενον τὴν ἐπιστάσιαν ὑπὸ σοφίας, καὶ τὸν λύχνον ὑπὸ τῷ μοδίῳ κατέχοντα (ὅν θήσει μετ' ὀλίγον ἐπὶ τὴν λυχνίαν, πᾶσαν τὴν (22) τῆς Ἐκκλησίας ψυχὴν περιλάμποντα, καὶ φῶς ταῖς τριβίαις ἡμῶν ἐσόμενον), ἔτι περισκοποῦντα νάπας, καὶ ὄρη, καὶ νάματα, καὶ τοὺς ἄρπαξαι τῶν ψυχῶν λύκοις ἐπινοοῦντα θήρατρα, ἴν' ἐν καιρῷ εὐθέτω καὶ τὴν βραχτηρίαν δέξεται, καὶ συμποικιμαίνῃ τῷ ἀληθινῷ ποιμένι (23) τὰ λογικὰ τοῦτο ποιμνιον, ἐν τότῳ χλόης κατασκηνῶν τοῖς ἀειθαλέσι τοῦ Θεοῦ λόγοις (24) καὶ ἐκτρέφων ὑδατι ἀναπαύσεως, εἶπου Πνεύματι. Τοῦτο μὲν οὖν καὶ ἐλπίζομεν καὶ εὐχόμεθα· ἐμοὶ δὲ ἤδη καιρὸς προσθεῖναι τῇ εὐχαριστίᾳ καὶ τὴν παραίνεσιν· ποιήσομαι δὲ καὶ ταύτην, ὡς οἶδόν τε, βραχυτάτην, ἐπειδὴ τὸ πλεῖστον τῆς νοθεσίας διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν προσιλήφατε (25) καὶ οὐ μακροτέρων δεῖ λόγων τοῖς πείρα πεπαιδευμένοις.

Γ. Ἔδει μὲν, ἀδελφοί, μήτε διαιρεθῆναι τὸ πρῶτον, μήτε τὸ παλαιὸν ἡμῖν καταλυθῆναι ἀξίωμα καὶ καλλώπισμα· ἦ, καίτοι μικρὰν (26) οὖσαν ἡμῶν τὴν ποιμνίαν, καὶ μηδ' ὀνομάζεσθαι ἀξίαν (27) ἐν ποιμνίοις ἀριθμουμένοις, τοῖς μεγίστοις ἐξ Ἰσου εἶχον καὶ πλατυτάτοις· ἔστι δ' ὧν καὶ προετίθουν (28) ἐν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος. Καὶ γὰρ εὐτως εἶχεν (29), ἄλλου μὲν ἄλλο τι καλλώπισμα ἢ μικρὸν, ἢ μείζον, τῆς δὲ ἡμετέρας ποιμνίας ἰδιώτατον ἦν (30) τὸ ἀβήρητον τε καὶ ἀστασίστατον· ὥστε δὲ (31) καὶ τὴν Νῦν κισωτὸν πολλάκις (32) ὀνομασθῆναι, μόνην διαφυγοῦσαν τὴν τοῦ κόσμου παντὸς ἐπίκλυσιν, καὶ τὰ σπέρματα τῆς εὐσεβείας ἐν αὐτῇ (33) διασώζουσαν. Ἐπειδὴ δὲ (34) ἠλέγχθημεν ὄντες ἄνθρωποι, καὶ οὐ πάντῃ διεφύγομεν τοῦ πονηροῦ τὸν φθόνον, οὐδὲ τῆς πάντα κατεχούσης νόσου κρείττους πεφθήκαμεν· ἀλλὰ τῆς κοινῆς συμφορᾶς μέρος, καὶ αὐτὸ μετελήφαμεν, καὶ τὴν καλὴν καὶ πατρῶαν κληρονομίαν, τὸ τῆς ὁμοιοῦς ἀγαθόν, οὐκ εἰς τέλος διεφυλάξαμεν, οὐ μικρὸν μὲν κἀνταῦθα τοὺς ἄλλους ἐπλεονεκτήσαμεν (εἰ τι δεῖ καὶ καυχῆσθαι κατὰ τῆς ἡμετέρας ἐχθρας Χριστῷ θαβήσαντας), τὸ καὶ τελευταῖο ταῦτα παθεῖν, καὶ πρῶτον διορθωθῆναι. Τὸ μὲν γὰρ ἀβήρωστέστι τῆς

²⁶ Matth. v, 15. ²⁸ Psal. xxii, 2.

(20) *Tōr ποιμένων τὸν τιμώτατον.* Juxta Scho-liastam et Eliam, Basilium hic intelligendus, qui adhuc « sacerdos, » et nondum « episcopus, » ut vult Elias, in Ponti solitudinem se receperat, ut multo-ru « invidiam cederet.

(21) *Ei καὶ λόγοις... ἀναβάλλεται.* Hæc desunt in Reg. hm, tribus Colb., Or. 1, etc.

(22) *Πᾶσαν τὴν.* Deest τὴν, in Regg. a, hm.

(23) *Ἀληθινῷ ποιμένι.* Hic Gregorium patrem, Nazian. Ecclesiæ episcopum, significat; vel potius, Christum.

(24) *Λόγοις.* Reg. a, Coisl. 3, Or. 1, Montac. λογίοις. « oraculis. »

(25) *Προσιλήφατε.* Gadv. προσιλήφαμεν. Billius,

A tametsi spiritualibus quibusdam rationibus pastoris munus adhuc suscipere detrectet, et cum creditum sibi Spiritum ac talentorum negotiationem atque ovilis curam commissam habeat, oleoque sacerdotii et perfectionis delibutus sit, adhuc tamen pro sua sapientia regendo gregi præesse cunctetur, lucernamque sub modio retineat (brevis illam quidem super candelabrum collocandam ²⁶, quo omnes Ecclesiæ animas splendore afficiat, semitasque nostras illuminet), ac montes adhuc, et saltus, et fluentia circumspiciat, lupisque animarum raptoribus laqueos excogitet, quo tempestive pedum quoque ipsam accipiat, et cum vero Pastore gregem hinc ratione præditum pascat, in loco ²⁸ pascua, hoc est, perpetuo virentibus Dei sermonibus eum collocans, ac refectionis aqua, id est Spiritu sancto educans. Atque hoc quidem, et speramus, et optamus. Mibi vero jam tempus est, ut gratiarum actioni admonitionem adjungam; hanc autem quam potero brevissime perstringam, quandoquidem vos jam maxima ex parte admonitionem ipsis operibus **185** prævertistis; nec longiore illi oratione opus habent, quos experientia ipsa erudit.

X. Providendum quidem primum nobis erat, fratres, ne divideremur, ac vetus illud nostrum decus et ornamentum deleretur; ob quod gregem hunc, cæteroqui parvum, vixque dignum, qui inter celebres greges numeretur, cum maximis et amplissimis adæquabam; imo etiam quibusdam in Spiritus virtute præferbam. Sic namque se res habebat, ut cum alii alio quodam ornamento, vel majori, vel minori præditi sint, nostri ovilis hoc maxime proprium esset, quod separari ac dividi non posset, atque ab omni dissidio abhorreret: ita ut persæpe arca Noe vocati simus, ut quæ sola orbis universi diluvium effugisset, ac pietatis semina in nobis conservasset. Quoniam autem homines esse comperti sumus, nec pravi illius invidiam omnino effugimus, nec morbo eo, qui omnia occupabat, superiores existimus; verum publicæ calamitatis partem ipsi quoque accepimus, nec præclaram et paternam hæreditatem, hoc est, concordie bonum, ad extremum usque retinimus, non parum tamen hic quoque alios superavimus (si quid etiam adversus inimicitiam nostram gloriari oportet, Christo fretos), quod in hanc fraudem ultimi prolapsi, primi erecti sumus. Nam quod in morbum inciderimus, communis na-

« maxima jam ex parte vos opera ipsa monuerunt. »

(26) *Μικρὰν*, etc. Reg. a, μικρὰν ἡμῶν οὖσαν

(27) *Ἀξίαν*, etc. Duo Or. ἐν ποιμνίοις ἀξίαν.

(28) *Δ' ὧν καὶ προετίθουν.* Regg. bm, hu, Or. 1, δὲ ὧν. Coisl. 1, προετίθην.

(29) *Εἶχεν.* Coisl. 1, εἶχον.

(30) *Ἰδιώτατον ἦν.* Deest in pluribus codicibus.

(31) *Δέ.* Deest in Regg. bm, hu.

(32) *Πολτάκις.* Reg. a, et Or. 1 addunt, ἡμᾶς, quod secutus est Billius.

(33) *Ἐν αὐτῇ.* Reg. hu, Or. 1, ἐν αὐτῇ, « in seipsa. »

(34) *Ἐπειδὴ δέ.* Reg. hu, Or. 1, Ἐπεὶ δέ,

turæ est et humanæ infirmitatis, quæ omnes, etiam A animo et corpore valentissimos, attingit; quod autem morbum depulerimus, [atque ad concordiam inter nos redierimus, id rationis munus est, gratiæque divinæ, quæ pulchre et æque, ac melius quam optabamus aut alii futurum sperabant, causam uostram disceptavit.

XI. Nam et nos data præcisæ parti capita, velut pro pietate, atque ad rectæ doctrinæ laborantis subsidium designata, cum gaudio suscepimus, nec ut hostes defugimus, verum ut fratres, qui fraterne quidem, non vero malitiose pro paterna hæreditate paululum contendissent, amplexi sumus: atque ut illorum dissensionem haudquaquam laudavimus, ita rursus eorum zelum comprobavimus; melior enim est contentio pietatis causa suscepta, quam vitiosa B concordia. Ac proinde subductionem 186 accessionem nostram fecimus, consilium adversum nos initum charitate dissimulantes, atque ordinem eatenus immutantes, ut non electionem gratia, sed gratiam electio sequeretur, eamque ad rem alienis manibus uteremur, paululum quiddam a Spiritu præventi. Et vos, rursus, abjecta sinistra ea suspicionem, quam scriptum illud afferre potuit, ad spiritum accurristis; atque ut simplicitatem nostram ob eum sensum, quem verba præ se ferebant, minime probastis, ita impietatem nobis nunquam objecistis: verum perspectum habuistis, Trinitatem apud nos firmam et immotam, non minus quam in sua natura manere, ac nobis idem plane esse, Trium horum aliquid præcidere, aut abalienare, quod totum submovere, ac de medio tollere, nudoque capite adversus divinitatem grassari. Atque hæc, vigente etiam ipso dissidio mutuo de nobis, quandoque et apud quosdam homines, prædicabamus, quod scilicet maximum etiam veritatis argumentum erat; quippe cum ipsa ne a tempore quidem vinceretur, nec inimicitia, charitatis ejus, quæ in nobis erat, igniculum prorsus exstingeret: propterea quod nobis, etiam dissidentibus, id, quod maximum erat, nimirum eadem de fide sententia suberat; illiusque nobis conscii eramus, nos in veritatis negotio mi-

κοινῆς φύσεως, καὶ τῆς ἀσθενείας τῆς ἀνθρωπίνης, ἢ (35) πάντων ἄπτεται, καὶ τῶν λαν ἰσχυρῶν τὸ σῶμα καὶ τὴν διάνοιαν· τὸ δὲ θεραπευθῆναι, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐπανελθεῖν (36), τοῦ λογισμοῦ καὶ τῆς χάριτος, ἢ καλῶς ἡμῖν (37) καὶ δικαίως ἐθράβησσε, καὶ κρείττον ἢ κατὰ τὰς ἡμετέρας εὐχάς, καὶ τὰς τῶν ἄλλων ἐλπιδας.

IA. Ἡμεῖς τε γὰρ τὰς δοθείσας τῷ τμήματι κεφαλὰς, ὡς ὑπὲρ εὐσεβείας καινοτομηθείσας, καὶ εἰς βοήθειαν τοῦ ἔρθου λόγου κάμνοντες, ἐν χάριτι προσηκόμεθα, καὶ οὐχ ὡς ἐχθροὺς ἀπεστράφημεν, ἀλλ' ὡς ἀδελφοὺς περιεπτυσάμεθα μικρὸν ὑπὲρ κλήρου πατρικοῦ στασιάσαντας ἀδελφικῶς, ἀλλ' οὐ πονηρῶς· καὶ τῆς μὲν ἐχθρας οὐκ ἐπηρέσαμεν, τοῦ ζήλου δὲ ἀπεδεξάμεθα· κρείσων γὰρ ἐμπαθοῦς B ὁμονοίας ἢ ὑπὲρ (38) εὐσεβείας διάστασις· καὶ διὰ τοῦτο προσθήκην ἑαυτῶν (39) τὴν ὑφαίρειν ποιήμεθα, κλέψαντες ἀγάπῃ τὴν καθ' ἡμῶν ἐπινοίαν (40), καὶ τοσοῦτον τῆς τάξεως ἐναλλάξαντες, ὅσον μὴ τῇ ψήφῳ τὴν χάριν ἀκολουθεῖσαι, τὴν δὲ ψήφον τῇ χάριτι, καὶ χερσὶν ἄλλοτριαις εἰς ταύτην προσχρήσασθαι, μικρὸν τι προληφθέντες ὑπὸ τοῦ Πνεύματος· εἰς τε, τὴν κατὰ τοῦ γράμματος (41) ἀφέντες ὑπόνοιαν, τῷ πνεύματι προσεδράμετε· τῆς μὲν ἀπλότητος οὐκ ἐπαινέσαντες ἐπὶ τῷ φαινομένῳ τῶν ῥημάτων, ἀσέβειαν δὲ οὐκ ἐννοήσαντες (42)· ἀλλ' εἰδότες, ὅτι ἄπτως παρ' ἡμῖν ἡ Τριάς καὶ ἀσάλευτος, οὐδὲν γε ἤττον ἢ (43) ἐν αὐτῇ τῇ φύσει, καὶ τὸ περικόψαι τι τῶν τριῶν ἢ ἀποξενῶσαι ἴσον ἢ μῖν καὶ τὸ πᾶν ἀνελεῖν, καὶ κατὰ πάσης χωρῆσαι C γυμνῇ τε (44) κεφαλῇ τῆς θεότητος. Καὶ ταῦτα παρ' αὐτὴν ἀλλήλων ὑπεραπολογούμεθα (45) τὴν διάστασιν, ἔστιν ὅτε καὶ παρ' οἷς ἀνθρώπων, ὅπερ (46) δὴ καὶ μέγιστος τῆς ἀληθείας ἐλεγχος, οὐδὲ ὑπὸ τοῦ καιροῦ νικωμένης, οὐδὲ τῆς ἐχθρας παντελῶς τὸν σπινθήρα τῆς ἐν ἡμῖν ἀγάπης καταλουούσης· ὅτι τὸ μέγιστον ὑπὴν ἡμῖν καὶ στασιάζουσι ἢ ὁμοδοξία, καὶ τὸ συνειδέναι μὴ ἑτεροζυγοῦσαι περὶ (47) τὴν ἀλήθειαν, μηδ' (48) ἐναντίως διαχειμένοις, ἀλλὰ τῷ αὐτῷ χαρακτῆρι μεμορφωμένοις τῆς πίστεως, καὶ τῆς πρώτης ἡμῶν ἐλπίδος.

(35) Ἀνθρωπίνης, ἢ. Sic Regg. a, bm, et Or. 1. Editi vero, ἀνθρωπίνης, ἢ.

(36) Καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐπανελθεῖν. Hæc non vertit Bill.

(37) Ἡ καλῶς ἡμῖν, etc. Sic Regg. a, bm, Or. In edit. ἢ καλῶς καὶ δικαίως ἡμῖν.

(38) Ὁμονοίας, ἢ ὑπὲρ. Sic Reg. hu, et Or. 1. In editis, ὁμονοίας ἢ ὑπὲρ.

(39) Προσθήκην ἑαυτῶν, etc. « Accessionem suam fecit » Gregorius senior, cum dissidentes monachos, et eos ex ipsis, qui, præter ipsius voluntatem, et contra ecclesiastici canonis præscriptum, alterius episcopi suffragio sacerdotes ordinati fuerant, benigne lubenterque post reditum in concordiam recepit, atque etiam in sacerdotes agnovit. Quamobrem « non electionem gratia, sed gratiam electio secuta est; » quia nimirum, non proprii episcopi suffragio delecti fuerant, licet postea, reddita pace per indulgentiam probati.

(40) Ἐπινοίαν. « Sinistram suspicionem. »

(41) Κατὰ τοῦ γράμματος. Intelligit scriptum cui

D Gregorius senior subscripserat; verum subtiliori sensu alludit ad hæc verba: *Littera occidit*, etc. (1) *Cor.* iii, 6), adeoque vertendum, « vos vero, missa littera, quæ pravam suspicionem injecit, ad spiritum confugistis; » id est, « ad latentem sub littera pietatem. »

(42) Ἐννοήσαντες. « Cogitastis. » Coisl. 1, ἐνκαλέσαντες. Reg. hu, ad marg. γρ. καὶ ἐγκαλέσαντες.

(43) Ἄπτον ἢ. Sic Regg. a, bm, hu, Or. In editis, ἢ.

(44) Γυμνῇ τε. Reg. hu, tres Colb., Or., γυμνῇ τῇ.

(45) Ὑπεραπολογούμεθα. Or. ὑπεραπελογούμεθα.

(46) Ὅπερ. Or. ὡςπερ. Herv. ὅσπερ. « Quod maximum jam tum argumentum erat, nec a tempore quidem victam esse veritatem, nec ab inimicitia extinctos penitus esse illius, quæ in nobis erat, charitatis igniculos. »

(47) Περὶ. Reg. hu, Or., Oxon. πρὸς.

(48) Μηδ'. Regg. a, hu, Or. μηδέ.

nime inter nos dissentire, æ contrario modo affici, verum eodem fidei et primæ nostræ spei charactero formatos et consignatos esse.

IB'. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἰσχυρὸν εἰς ὁμόνοιαν τοῖς Ἀ γνησίοις (49) τὰ πρὸς τὸν Θεὸν, ὡς ἡ περὶ Θεοῦ συμφωνία· καὶ οὐδὲν οὕτως ἔπιμοιον εἰς διάστασιν, ὡς ἡ περὶ τοῦτο (50) διαφωνία. Καὶ γὰρ ὁ τὰ ἄλλα (51) ἐπιεικέστατος περὶ τοῦτο θερμότητος, καὶ ὁ πραῦς (52) ὄντως γίνεται μαχητῆς, ὅταν ἴδῃ μακροθυμίαν Θεὸν ζημιούμενος (53), μᾶλλον δὲ Θεὸν ζημιῶν τῷ ἑαυτοῦ πτώματι, τὸν ἡμᾶς πλουτοῦντά τε καὶ πλουτίζοντα. Οὕτω μὲν οὖν, ὅπερ εἶπον, ἡμεῖς καὶ τὴν διάστασιν μετριώτερον· ὡς περιφανέστεραν γενέσθαι καὶ τὴν ὁμόνοιαν τῆς διαζεύξεως, καὶ μικροῦ τὸ μέσον κλαπῆναι τοῖς ἀμφοτέρωθεν δεξιῶς· ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐφαρκεῖ τὸ τάχος τῆς εἰρήνης πρὸς τὴν ἀσφάλειαν, εἰ μὴ τις καὶ λόγος ὁ ταύτην κρατῶν φανεῖται (54), καὶ Θεὸς ἔλθοι τῷ λόγῳ σύμμαχος, παρ' οὗ καλὸν ἅπαν καὶ ἀρχεται, καὶ εἰς τέλος ἔρχεται· φέρε καὶ δι' εὐχῶν, καὶ διὰ λογισμῶν βεβαιωσώμεθα ταύτην εἰς δύναμιν· ἐκεῖνο πρῶτον ἐνθυμηθέντες, ὅτι κάλλιστον μὲν τῶν ὄντων καὶ ὑψηλότερον Θεὸς, εἰ μὴ τῷ φίλον καὶ ὑπὲρ τὴν οὐσίαν ἀγειν αὐτόν, ἢ ὅλον ἐν αὐτῷ τιθέναί τὸ εἶναι, παρ' οὗ καὶ τοῖς ἄλλοις· δευτέρον δὲ ὅσα ἐκ Θεοῦ πρῶτα καὶ περὶ Θεοῦ, τὰς ἀγγελικὰς λέγω δυνάμεις καὶ οὐρανίους, αἱ, πρῶται σπῶσαι τοῦ πρώτου φωτὸς, καὶ τῷ τῆς ἀληθείας λόγῳ τρανοῦμεναι, φῶς εἰσι καὶ αὐταὶ τελείου φωτὸς ἀπαυγάσματα· τούτων δὲ οὐδὲν (55) οὕτως ἴδιον, ὡς τὸ ἀμαχόν τε καὶ ἀστασίαστον. Οὕτε γὰρ ἐν θεότητι στάσις, ὅτι μὴδὲ λύσις (56)· λύσις γὰρ στάσεως ἔχονον· ἀλλὰ τοσούτον τὸ τῆς ὁμοιότητος καὶ πρὸς ἑαυτὴν, καὶ πρὸς τὰ δευτέρα, ὥστε καὶ προσηγορίαν τῷ Θεῷ γενέσθαι μετὰ τῶν ἄλλων, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων, οἷς χαίρει καλούμενος, τοῦτο τὸ πλεονέκτημα. Εἰρήνη γὰρ καὶ ἀγάπη, καὶ τὰ τοιαῦτα ὀνομάζονται, ἡμῖν παρέχων διὰ τῶν ὀνομάτων ὡς Θεοῦ τούτων (57) μεταποιεῖσθαι τῶν ἀρετῶν.

præter alia, imo ante alia nomina, quibus Deus petur. Pax enim et charitas, atque id genus que vocabula nos admoneat, ut hasce virtutes, quæ

II'. Ἀγγέλων δὲ ὁ μὲν στασιάσαι· τολμήσας, καὶ ὑπὲρ τὴν ἀξίαν ἀρθῆναι κατέναντι Κυρίου παντοκράτορος τραχηλιάσας, καὶ τὴν ὑπὲρ τὰ νύφη καθέδραν ἐπινοῶν, ὡς ὁ τοῦ προφήτου (58) λόγος, εἶκην > ἔδωκε τῆς ἀπονοίας ἀξίαν, σκότος ἀντὶ φωτὸς εἶναι κατακριθεὶς (59), ἢ τό γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, ὑφ'

⁵⁶ Ephes. II, 14. ⁵⁷ I Joan. IV, 8, 16. ⁵⁸ Isa. XIV, 14.

(49) Τοῖς γνησίοις. Col. 1, γνησίως.

(50) Τοῦτο. Col. 1, τοῦτο.

(51) Τὰ ἄλλα. Reg. h, et Mont. τ' ἄλλα.

(52) Ὁ πραῦς, etc. Alludit ad hæc Joel. III, 14, ὁ πραῦς ἔστω μαχητῆς. « Qui mansuetus est, sit pugilator. »

(53) Ἴδῃ μακροθυμίαν Θεὸν ζημιούμενος. Regg. a, hu, Or. Ἴδῃ Θεὸν ζημιούμενος τῇ μακροθυμίᾳ.

(54) Εἰ μὴ τις καὶ λόγος ὁ ταύτην κρατῶν φανεῖται. « Nisi aliqua, quæ ipsam confirmet, ratio appareat. »

(55) Δὲ οὐδέν. Sic Reg. bm, et Or. Par. edit., δ'

XII. Nihil enim eos, qui sincero animi affectu Deum colunt, æque inter se conciliat, atque consentiens de Deo doctrina; quemadmodum contra nihil ad dissidium ita promptum ac paratum est, ut diversa in hac re animorum sententia. Hic enim, etiam qui aliis in rebus æquissimus et facillimus est, ferventissimus existit; ac mansuetus vere pugnax efficitur, cum se per lenitatem Dei iacturam facere, imo, ut rectius loquar, per prolapsionem suam, Deum, qui nos, et pro divitiis habet, et divites reddit, damno afficere conspiciat. Sic igitur, ut a me dictum est, nos in ipsa quoque contentione moderatius nosipsos gessimus; adeo ut concordia ipsa disjunctione **187** clarior fuerit, ac per ea, quæ utrinque læta et commoda exstiterunt, id, quod in medio contigit, pene subreptum et obscuratum. At quoniam pacis celeritas ad firmitatem haud sufficit, nisi oratio etiam aliqua, quæ hanc teneat, existat, ac Deus, a quo bonum omne initium ducit, atque ad finem perducitur, orationi optulatur accedat, age, et votis, et rationibus, eam pro virili nostra confirmemus: illud primum cum animis nostris reputantes Deum, omnium, quæ sunt, pulcherrimum et sublimissimum esse, nisi quis tamen eum malit supra omnem essentiam ponere, aut in ipso, quidquid id est, collocare, utpote a quo alia quoque, ut sint, acceperint; deinde autem quæcunque ex Deo prima, et circa Deum, hoc est angelicas et cælestes virtutes, quæ primæ primum lumen haurientes, ac veritatis verbo illustratæ, lumen quoque ipsæ sunt, ac perfecti illius luminis radii. His porro nihil tam proprium est, quam pugnas et dissidia nescire. Nam nec in deitate dissidium est, quemadmodum nec solutio: dissidii quippe filia est solutio; verum adeo et secum ipsa, et cum inferioribus rebus concors et pacata est, ut appellari gaudet, hac quoque prærogativa nuncuominibus appellatur, quo videlicet per ipsa quæ propria Dei sunt, comparare studeamus.

XIII. Ex angelis autem, is, qui seditonem concitare, ac supra dignitatem suam sese efferre, cervicemque adversus Dominum omnipotentem attollere, atque, ut Scriptura testatur, supra nubes sedem sibi ipsi excogitare ausus est, dignas arrogantia sua pœnas dedit, lucis loco tenebris multatus, aut ut

οὐδέν.

(56) Ὅτι μὴδὲ λύσις. « Quandoquidem nec dissolutio. »

(57) Ὁς Θεοῦ τούτων. Billius, « ut has virtutes tanquam Deum consequi studeamus. » Lenvenkl. refert ad nomina: « quibus vocabulis, uti quæ Dei sint, nos admonet, ut virtutes hasce comparemus. »

(58) Τοῦ προφήτου. Deest in Regg. a, bp, hu, tribus Colb., Oxon. et Or.

(59) Σκότος ἀντὶ φωτὸς εἶναι κατακριθεὶς. « Ut lucis loco caligo sit, damnatus. »

verius loquar, a seipso caligo effectus. Reliqui vero in sua dignitate perstant, cujus primum illud est, quod pacati sunt ac dissidii expertes, quippe qui a sancta et laudanda Trinitate hoc acceperint, ut unum sint, quemadmodum et ab eadem illuminationem acceperunt. Nam et illa Deus unus est, et esse creditur, non minus propter concordiam, quam propter eandem essentiam. Itaque omnes ii, qui pacis bonum amplectuntur, eique contrariam discordiam et seditionem infense oderunt, ad Deum et divinas mentes accedunt: qui vero bellicosus sunt meribus, et famam novitate captant, atque ignominia sua gloriantur, adversam partem auxpleantur. Nam ille quoque et secum ipse pugnat, et hoc ipsum in aliis, tum multiplici specie, tum vitiosis perturbationibus (utpote ab initio et homicida, et boni inimicus), operatur, ut commune Ecclesiae corpus in occulto sagittet, sub seditionis caligine sese occultans; quemadmodum, ni fallor, ad unumquemque nostrum captiose ut plurimum ac subdole accedit, ac velut locum sibi ipsi furtim aperiens, ut totus, non secus ac strenuus quispiam et fortis bellator in exercitum, per disjectam muri partem aut hostilem aciem, irrumpat.

XIV. Atque hoc unum est, et quidem tale, ut nos ad benevolentiae concordiaeque studium necessario adducere debeat, nimirum Dei ac superiorum imitationem, in qua sola animae ad Dei imaginem creatae, imitari tutum est, ut per propensionem ad ea, quantum ipsi assequi datur, atque eorum imitationem, nobilitatem ipsa suam sartam tectamque tueatur. Alterum est, ut divinae voci obtemperantes, in caelum sursum, et in terram deorsum aspiciamus, atque conditarum rerum leges animadvertamus: quemadmodum videlicet caelum, et terra, et mare, ac denique universus hic mundus, magnum, inquam, hoc et celebre Dei elementum, quo etiam Deus declaratur, tacitaque voce praedicatur, quamdiu, secum pacatus et tranquillus est, seque naturae suae finibus continet, nec quidquam adversus alterum insurgit, atque ex iis benevolentiae vinculis, quibus ab artifice Verbo rerum universitas constricta est, excedit, mundus vere est, ut appellatur, et incomparabilis pulchritudo, nec aliquid unquam opus, quod quidem materia constet, illustrius aut

¹⁰ Prov. xxv, 3.

(60) *Ταυτότητα*. « Identitatem substantiae. »

(61) *Τῆς δ'*. Reg. bm, τῆς δέ.

(62) *Ἐπει*, etc. Billius, « Nam ille quoque, tum multiplici specie, tum vitiosis perturbationibus, et secum ipse pugnat, et, ut ab initio homicida, bonique odio percitus, hoc ipsum in aliis operatur. » In hac versione, inverso verborum ordine, invertitur etiam sensus.

(63) *Ταυτό*. Sic quidam codd. et ed. Alii, *ταύτόν*.

(64) *Ἰν'*. Regg. bin, hu, ἴνα.

(65) *Ὀλως*. Or. ὅλος. Sic legit Billius.

(66) *Ἀριστεύς στρατῶ*. Ita Reg. hu, qui omisso *κατά*, sic proseguitur, *τῷ παραβήγγυμένῳ*, « ut fortis bellator in exercitum, per disjectam muri partem, irrumpat. » Billius legit, *ἀριστεύς στρα-*

αυτοῦ γενόμενος· οἱ δὲ λοιποὶ μένουσιν ἐπὶ τῆς αὐτῶν ἀξίας, ἧς πρῶτον τὸ εἰρηναῖον καὶ ἀστασιαστον, τὸ ἐν εἶναι λαβόντες παρὰ τῆς ἐπαινετῆς καὶ ἀγίας Τριάδος, παρ' ἧς καὶ τὴν Ἐλλαμψιν. Ἐπει κάκεινη εἰς Θεός ἐστὶ τε καὶ εἶναι πιστεύεται, οὐχ ἦττον διὰ τὴν ὁμόνοιαν ἢ τὴν τῆς οὐσίας ταυτότητα (60)· ὥστε Θεοῦ μὲν καὶ τῶν θείων ἐγγύς, ὅσοι τὸ τῆς εἰρήνης ἀγαθὸν ἀσπαζόμενοι φαίνονται, καὶ τῷ ἐναντίῳ τῇ στάσει ἀπεχθανόμενοι τε καὶ δυσχεραίνοντες· τῆς δ' (61) ἀντικειμένης μερίδος ὅσοι πολέμικοι τὸν τρόπον, καὶ τὸ εὐδόκιμον τῷ καινῷ θηρώμενοι, καὶ τῇ αὐτῶν αἰσχύνῃ καλλωπιζόμενοι· ἐπει (62) κάκεινος αὐτὸς τε στασιάζει πρὸς αὐτὸν; καὶ τῷ πολυειδεῖ, καὶ τοῖς πάθεσι, κἀν τοῖς ἄλλοις, ταυτὸ (63) τοῦτο ἐνεργεῖ, ὡς ἀνθρωποκτόνος ἀπ' ἀρχῆς καὶ μισόκαλος, ἔν' (64) ἐν σκοτομήνῃ κατατοξεύῃ τὸ κοινὸν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, τῷ ζῶφῳ τῆς στάσεως αὐτὸν ἐγκρύπτειν, ὥσπερ οἶμαι, καὶ τοῖς καθ' ἕκαστον πρόσεισι σοφιστικῶς τὰ πολλὰ καὶ πανούργως, καὶ οἷον χῶραν ἐν ἡμῖν ὑπανοίγει· αὐτῷ διὰ τῆς τέχνης, ἔν' ὅλως (65) εἰσπέση, καθὰ περ ἀριστεύς στρατῶ (66) κατὰ τὸ παραβήγγυμένον τοῦ τειχοῦ ἢ τῆς παρατάξεως.

IA'. Ἐν μὲν δὴ τοῦτο, καὶ τοσοῦτον εἰς εὐνοίας (67) τε καὶ συμφωνίας ἀνάγκη, ἢ Θεοῦ καὶ τῶν θείων (68) μίμησις· πρὸς ἃ βλέπειν ἀσφαλὲς μόνον τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενομένην ψυχὴν, ἔν' ὡς μάλιστα τὸ εὐγενὲς αὐτῇ διασώζεται διὰ τῆς πρὸς αὐτὰ νεύσεως, καὶ ὡς ἐφικτὸν ὁμοιώσεως (69)· δεύτερον δὲ (70) ἀναδιέψωμεν εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω, καὶ εἰς τὴν γῆν κάτω, θείας φωνῆς ἀκούσαντες (71), καὶ καταμάθωμεν νόμους κτίσεως· ὅτι οὐρανός, καὶ γῆ, καὶ θάλασσα, καὶ ὁ σύμπας οὗτος κόσμος, τὸ μέγα τοῦ Θεοῦ στοιχεῖον καὶ περιβόητον, ᾧ καὶ δηλοῦται Θεὸς σωπῆ κηρυττόμενος, ἕως μὲν εὐσταθεῖ (72) καὶ εἰρηνεύει πρὸς αὐτὸν, ἐν τοῖς ἰδίῳ ὅροις μένων τῆς φύσεως, καὶ οὐδὲν τοῦ ἐτέρου κατεξάνισταται, οὐδὲ τῶν τῆς εὐνοίας ἐκβαίνει (73) δεσμῶν, οἷς ὁ τεχνίτης Λόγος τὸ πᾶν συνέδησε, κόσμος τέ ἐστιν; ὥσπερ λέγεται, καὶ κάλλος ἀπρόστονον, καὶ οὐδὲν μὴ ποτε τούτου τις ἐπινοήσειε (74) λαμπρότερον (75) ἢ μεγαλοπρεπέστερον. Ὁμοῦ δὲ τοῦ εἰρηνεύειν πέπαιται, καὶ τοῦ εἶναι κόσμος. Ἡ γὰρ οὐ δοκεῖ σοι οὐρανός μὲν εὐτάκτως ἀέρι καὶ γῆ κοινω-

τός, « strenuus exercitus. » Quae lectio nobis non placet. Neque enim Gregorius diabolum cum « exercitu, » sed cum « forti bellatore » confert.

(67) *Εἰς εὐνοίας*. Sic Regg. a, bin, hu, Or. Deest εἰς in Par. edit.

(68) *Ἐν ἑλίω*. « Rerum divinarum. »

(69) *Ὁμοιώσεως*. « Similitudinem. »

(70) *Δέ*. Deest in Reg. bin, et Or.

(71) *Ἀκούσαντες*. Coisl. 1, ἀκούοντες. Or. ἀκούοντες.

(72) *Εὐσταθεῖ*. Coisl. 1, εὐσταθῆ καὶ εἰρηνεύῃ.

(73) *Ἐκβαίνει*. Reg. bin, ἐκβαίνῃ.

(74) *Ἐπινοήσειε*. Reg. hu, ἐπινοήσῃ.

(75) *Λαμπρότερον*. Addit Coisl. 1, ὕλης ἔργον. Sic legit Billius. Favent scholiastae alique nouum illi codices.

νῶν, τῷ μὲν φωτὸς, τῇ δὲ ὑετῶν, εὐνοίας κρατεῖσθαι νόμῳ; γῆ δὲ καὶ ἀήρ, ἢ μὲν τροφὰς, ὁ δὲ τὸ ἀναπνεῖν χαριζόμενοι ζώοις ἅπασιν, καὶ διὰ τοῦτο (76) τὸ ζῆν συνέχοντος, γονέων ἀπομιμῆσθαι φιλοστοργίαν; lentiæ legibus teneri videtur? Nonne terra et aer, cum, illa quidem cibis, iste autem respirandi facultatem cunctis animantibus largiuntur, atque per animorem imitari?

IE'. Ὄρται δὲ ἡμέρως κινράμεναι, καὶ κατὰ μικρὸν ἀλλήλαις ὑπέξιούσαι, καὶ τὸ τῶν ἄκρων (77) αὐστηρὸν τῇ μεσότητι τιθασσεύουσαι, πρὸς τε ἡδονὴν ἅμα καὶ χρεῖαν ἐπιτηδεύεις εἰρήνῃ βραβεύεσθαι; Τί δαί (78) ἡμέρα καὶ νύξ, ἰσομοιρίαν πρὸς ἀλλήλας λαχούσαι καὶ περιτροπὴν ἔμμετρον, καὶ ἡ μὲν εἰς ἔργον ἡμᾶς ἐγείρουσα, ἡ δὲ ἀναπαύουσα; Τί δαί ἥλιος, καὶ σελήνη, καὶ κάλλος ἀστέρων καὶ πλῆθος, ἐν τάξει φαινομένων τε καὶ ὑπανιόντων; Θάλασσα ἐξ καὶ γῆ πρῶτος ἀλλήλαις ἐπιμιγνύμενα, καὶ διαδιδόντα χρησιῶς, καὶ ἀντιλαμβάνοντα (79) φιλανθρώπως τὸν ἀνθρωπὸν τρέφει, καὶ ἀνθρώπῳ τὰ παρ' ἑαυτῶν χορηγούντα πλουσίως καὶ φιλοτιμίως; Ποταμοὶ δὲ δι' ὀρέων καὶ πεδίων ἐλκόμενοι, καὶ οὐχ ὑπερβαίνοντες, ὅτι μὴ πρὸς τὸ χρησίμου, οὐδὲ ἐπιστρέφοντες καλύψαι τὴν γῆν; Στοιχεῖων δὲ (80) μίξεις καὶ κράσεις (81), καὶ μελῶν συμμετρίαι καὶ συμφωνίαι; ζῶων δὲ τροφαί, καὶ γενέσεις, καὶ οἰκήσεις μεμερισμένα; καὶ τὰ κρατούντα καὶ τὰ κρατούμενα, καὶ τὰ ὑπεξευγμένα ἡμῖν, καὶ τὰ ἐλεύθερα; Ταῦτα πάντα οὕτως ἔχοντα, καὶ κατὰ τὰς πρώτας αἰτίας τῆς ἀρμονίας, εἴτ' οὖν (82) συρρόλας τε καὶ συμπολάς, εὐθύνόμενά τε καὶ διεξαγόμενα, τί ποτ' ἐχρήν (83) δοκεῖν ἕτερον ἢ φιλίας τε (84) καὶ ὁμοιότητος εἶναι κηρύγματα, καὶ νομοθετεῖν ἀνθρώπως δι' ἑαυτῶν τὸ δρόφυγον (85);

existimandum est, quam quod ea amicitiam concordiamque proclamant, suoque exemplo mortalium animorum consensum quasi lata lege indicant?

IC'. Ὅταν δὲ στασιάζῃ πρὸς ἑαυτὴν ἡ ὕλη, καὶ δυσκἀθεκτος γένηται, μελετώσα τὴν λύσιν διὰ τῆς στάσεως, ἢ θεὸς τὴν παρασταλεύσῃ τῆς ἀρμονίας (86) εἰς φόβον τῶν ἀμαρτανόντων καὶ κόλασιν, ἢ θαλάσσης ὑπέξιούσης (87), ἢ γῆς βρασσομένης (88), ἢ ξένων ὑετῶν φερομένων, ἢ συγκαλυφθέντος ἡλίου, ἢ πλεοναζούσης ὕρας, ἢ πυρὸς ὑπερβλύζοντος (89), ἀκοσμία (90) κατὰ τοῦτο, καὶ φόβος περὶ τὸ πᾶν, καὶ τὸ τῆς εἰρήνης ἀγαθὸν τῇ στάσει δεικνύται. Καὶ ἵνα παρῶ δῆμους, καὶ πόλεις, καὶ βασιλείας, εἰ

A magnificentius excogitari potest. At simul atque pacatus et quietus esse desiit, mundus quoque esse desinit. Quid enim? Cum cælum rato ordine, aer lucem, terræ pluvias impertit, nonne tibi benevolentiam cunctis animantibus largiuntur, atque per hæc vitam conservant, videntur parentum erga filios

XV. Nonne manifestum est, anni partes, cum placide inter se miscentur, sensimque sibi invicem succedunt, et extremorum asperitatem medioeritate mitigant, ad hominum utilitatem simul et voluptatem, convenienter et pacifice gubernari? Quid autem de die ac nocte, quibus quasi sortè obtigit æquales inter se habere partes, et moderatam conversionem, ut ille quidem nos ad opus faciendum excitet, ista vero quiete recreet ac restitiat? Quid de sole et luna, siderumque ordine lucentium seseque subducentium, multitudinem et pulchritudinem? Quid de terra et mari, quæ leniter inter se juncta, benigneque sese mutuis muneribus afficientia, liberaliter hominem alunt, eique copiose et magnifice, quæ habent, suppeditant? Quid de annibus, per montes et campos fluentibus, nec, nisi quatenus id expedit, redundantibus, nec se ad operiendam terram convertentibus? Quid de elementorum permistione ac temperatione, membrorumque proportione et concinnitate? Quid de animalium alimonia, et ortu, distinctaque habitatione? Quid quod alia imperant, alia imperio tenentur: quædam nobis subjecta sunt, quædam libera? Quæ cum ita se habeant, ac secundum primas concordie, sive confluxionis et conspirationis causas regantur et gubernentur, quid tandem aliud

XVI. At cum materia secum ipsa dissidet, nec cohiberi potest, dissolutionem scilicet per seditioem medians; aut Deus ad metu percellendos, vel etiam puniendos peccatores aliquid hujusce concinnitatis luxaverit, nimirum vel exundante mari, vel terra dehiscente, vel novis et inusitatis imbribus cadentibus, vel obducto nubibus sole, vel quadam anni parte modum excedente, vel effluentibus se ignibus; tum vero perturbatio, et de hoc universo terror oritur, et quantum sit pacis bonum dissidio

(76) Διὰ τοῦτο. Regg. hm, hu, Or. τούτων.

(77) Τῶν ἄκρων. Minus recte Billius: « utriusque extremi. » Sunt enim quatuor anni partes.

(78) Τί δαί... τί δαί. Regg. a, hm, τὶ δέ.

(79) Καὶ ἀντιλαμβάνοντα... τρέφει... χορηγούντα. Hæc verba deerant in editis. Leguntur tamen in Coisl. 1, cujus auctoritate depravatam hunc locum emendavimus. Combef. pro χορηγούντα, legit χορηγεῖ τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ, etc. « Et copiose ac magnifice humanæ vitæ quæ penes se habent, suppeditant. » Billius, qui pleraque verba quæ restituit, in suo libro deleverat, Latine tamen reddidit.

(80) Στοιχείων δέ. Reg. a, et Or. στοιχείων τε.

(81) Μίξεις καὶ κράσεις. Reg. hm. μίξις καὶ κράσις.

(82) Εἴτ' οὖν. Or. εἴτ' οὖν. Par. εἴπου.

D (83) Τί ποτ' ἐχρήν. Reg. hm, Or. τί ποτε χρήν.

(84) Φιλίας τε. Deest τέ in Regg. hm, hu.

(85) Ὁμόφυγον. Coisl. 1, ὁμότυπον.

(86) Ἀρμονίως. Montac. ὁμοιότης.

(87) Ὑπέξιούσης. Reg. a, ἐξιούσης, Reg. hu, et Or. ἐπεξιούσης.

(88) Βρασσομένης. « Concussa. succussa; æstus vi subsultante. »

(89) Ὑπερβλύζοντος. Sic Regg. hm, hu, tres Colb. et Coisl. 3. Coisl. vero 1, ὑπερβλύσαντος. Par. edit. ὑπερβλύζοντος.

(90) Ἀκοσμία, etc. Billius, « Tum vero in hac rerum perturbatione et confusione orbi universo terror injicitur, quantumque in pace boni iusit, ex ipsa seditione perspicitur. »

ostenditur. Atque, ut populos, et urbes, et imperia A
præteream, ut cœtus, exercitus, familias, naves.
vectoribus plenas, conjugia, sodalitia, quæ omnia,¹
ut pace conservantur, ita dissidio 190 funditus
evertuntur, ad Israelitas orationem convertam, ac
posteaquam vobis eorum calamitates, et dispersio-
nem, qua nunc sedibus suis pulsati vagam et mise-
ram vitam persequuntur, diutissimeque, ut mihi
edita de illis vaticinia fidem faciunt persequuntur,
exposuero, tum demum ex vobis, qui perfecte no-
stis quænam sit harum calamitatum causa, sciscitabor, ut aliorum mal's ad concordiam erudia-
mur.

XVII. Quandiu igitur illi pacem, et inter se, et
cum Deo habuerunt, Ægyptiaca videlicet tyranni-
de, hoc est, ferrea fornace oppressi, ac per com-
munem afflictionem conjuncti atque collecti (non-
nunquam enim afflictio quoque ipsa commodum est
ad salutem pharmacum), plebs sancta vocabantur,
et portio Domini, ac regale sacerdotium⁶⁰. Nec
vero hoc dici potest, nomina quidem ampla et ma-
gnifica fuisse, cæterum nominibus res ipsas hand-
quaquam respondiisse. Nam et ducibus a Deo ductis
utebantur, et per columnam ignis et nubis diu
nocturne deducebantur⁶¹; et fugientibus mare di-
videbatur⁶², et fame laborantibus cœlum cibos
subministrabat⁶³, et sitientibus petra usum fontis
præbebat⁶⁴, et pugnantibus manuum extensio in-
numerabilium copiarum instar, erat orationis opera
tropæa erigens, viamque ulterius aperiens⁶⁵;
fluvii etiam, cognatum mare imitantes, cedebant,
et elementa consistebant, ac muri tubis quatieban-
tur⁶⁶. Quid enim Ægyptiorum plagas in eorum gra-
tiam inflictas commemorare attinet⁶⁷? Quid Dei
voces e monte auditas⁶⁸? Quid duplicem legem,
alteram litteralem, spiritualem alteram? Quid cæ-
teros honores, quos Israel meritis suis longe am-
pliores olim consecutus est? At postquam ægrotare,
et in seipsum mutuo furere, atque in multas partes
dividi cœperunt (cruce nimirum, et dementia, qua
adversus Deum et Salvatorem nostrum, ejus divini-
tatem in humanitate minime agnoscentes, insanie-
runt, eos ad extremum exitium adigente), virgamque ferream, hoc est, principatum et imperium,
quod nunc rerum summam tenet, multo ante illis denuntiata, in seipsum attraxerunt, quid accidit?
quidque perpassi sunt?

XVIII. Jeremias quidem eos ob priores calami-
tates luget, atque captivitatem Babylonicam deplorat;
erant enim revera hæc lacrymis et gemitibus
digna; qui vero non maximis digna lamentis, ex-
cisa mœnia, urbs solo æquata, sacrarium eversum,
votiva dona compilata, profani pedes et manus
pedes quidem in loca non adeunda irruimpentes;

δὲ χοροὺς, καὶ στρατοὺς, καὶ οἰκούς, καὶ νῆων πλη-
ρώματα, καὶ συζυγίας, καὶ εταιρείας, ὑπὸ μὲν εἰρη-
νης συνεχόμενας, ὑπὸ δὲ στάσεως καταλυόμενας, ἐπὶ
τὸν Ἰσραὴλ εἶμι τῷ λόγῳ, καὶ τῶν ἐκείνου παθῶν
ὑπομνήσας ὑμᾶς, καὶ τῆς διασπορᾶς, καὶ τῆς ἄλλης,
ἣν τε νῦν ἔχουσι, καὶ ἣν ἐπὶ πλείστον (91) ἔξωσι,
πεῖθομαι γὰρ ταῖς περὶ αὐτῶν προρρήσεσιν, ἔπειτα
ἐρήσσομαι ἀκριβῶς εἰδόμενος ὑμᾶς, τί τὸ τῶν συμφορῶν
τούτων αἴτιον, ἵνα παιδευθῶμεν τοῖς τῶν ἄλλων κα-
κοῖς τὴν ὁμόνοιαν.

IZ. Οὐχ (92) ἕως μὲν εἰρηνην ἔχον καὶ πρὸς ἀλ-
λήλους καὶ πρὸς Θεὸν, Αἰγύπτῳ τῇ καμίνῳ τῇ σιδη-
ρᾷ πιεζόμενοι, καὶ ὑπὸ τῆς κοινῆς (93) θλίψεως συν-
αγόμενοι (ἔστι γὰρ ὅτε καὶ τοῦτο φάρμακον ἀγαθὸν
εἰς σωτηρίαν ἢ θλίψις), λαὸς τε ἅγιος ἤκουον, καὶ
μερὶς Κυρίου, καὶ βασιλεῖον ἱεράτευμα. Καὶ οὐ τοῖς
μὲν ὀνόμασιν οὕτω (94), τοῖς δὲ ἔργοις ἐτέρως· ἀλλὰ
καὶ στρατηγῶς ἤγοντο ἀγομένοις ὑπὸ Θεοῦ, καὶ στυ-
λῳ πυρὸς καὶ νεφέλης ὠδηγοῦντο νυκτὸς καὶ ἡμέρας·
καὶ θάλασσα μὲν αὐτοῖς διέστατο φεύγουσι, πενῶσι
δὲ οὐρανὸς ἐχορήγει τροφὴν, πέτρα δὲ διψῶσιν ἐπή-
γαξε, πολεμοῦσι δὲ χειρῶν ἔκτασις ἀντὶ μυριάδων
ἦν, δι' εὐχῆς ἐγείρουσα τρόπαια, καὶ ὁδοποιούσα τὰ
ἐμπροσθεν· ποταμοὶ δὲ ὑπεχώρουν τὴν συγγενῆ μι-
μούμενοι θάλασσαν, καὶ στοιχεῖα ἴστατο, καὶ τεῖχη
σάλπιγγι κατεσείετο. Καὶ τί δεῖ λέγειν Αἰγυπτίων
πληγὰς (95) τούτοις χαριζόμενας, καὶ Θεοῦ φωνῆς
ἐξ ὄρους ἀκουόμενας, καὶ νομοθεσίαν διπλῆν, τὴν μὲν
ἐν γράμματι, τὴν δὲ ἐν πνεύματι, καὶ τὰλλα οἷς ἐτι-
μῶντο· πάλαι παρὰ τὴν ἑαυτῶν ἀξίαν ὁ Ἰσραὴλ.
Ἐπεὶ δὲ νοσεῖν ἤρξαντο, καὶ κατ' ἀλλήλων ἐμάνησαν
καὶ διέστησαν εἰς μέρη πολλὰ (τοῦ σταυροῦ πρὸς τὴν
ἐσχάτην ἀπώλειαν (96) αὐτοὺς συνελαύνοντος, καὶ
τῆς ἀπονομίας ἦν κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν
ἀπενοθήσαν, τὸν ἐν ἀνθρώπῳ Θεὸν ἀγνοήσαντες),
καὶ τὴν ῥάβδον τὴν σιδηρὰν πᾶρῶθεν ἀπειλουμένην
αὐτοῖς ἐφ' ἑαυτοὺς εἴλκυσαν, τὴν νῦν ἐπικρατούσαν
ἀρχὴν λέγω καὶ βασιλείαν, τί γίνεται; καὶ τί πεπόν-
θασι;

III. Θρηνεῖ μὲν αὐτοὺς Ἰερεμίας ἐπὶ τοῖς προτέ-
ροις πάθεσι, καὶ τὴν ἐπὶ Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίαν
ἰδύρεται· καὶ γὰρ ἦν θνητὸς κάκεινα θρήνων καὶ
ἄδουρμῶν ἄξια· πῶς δὲ οὐ τῶν μεγίστων τεύχη κα-
εσκαμμένα, πόλις ἡδραφισμένη, ἀχλίσμα καθρηγμέ-
νον, ἀναθήματα σεσυλημένα, πόδες βέβηλοι καὶ χεῖ-
ρες· οἱ μὲν τοῖς ἀβάτοις ἐμβατεύοντες, αἱ δὲ κα-

⁶⁰ Exod. xix, 6; I Petr. ii, 9. ⁶¹ Exod. xiii, 21, seqq. ⁶² Exod. xiv, 22. ⁶³ Exod. xv, 12 seqq.
⁶⁴ Exod. xvi, 6. ⁶⁵ ibid. 13. ⁶⁶ Jos. iii, 17; vi, 20. ⁶⁷ Exod. vii-xi. ⁶⁸ Exod. xix, 16 seqq.

(91) Πλείστον. Bas. πλείον, id est ἀντὶ τοῦ
αἰεὶ, quasi diceret « semper. »
(92) Οὐχ. Vel legendum, οὐκοῦν, vel per interro-
gationem vertendum: « nonne? annen? »
(93) Κοινή. Elias, πολλῆς, « multam afflictio-

nem. »
(94) Οὕτω. Regg. a, bm, οὕτως.
(95) Πληγὰς. Nonnulli codd. σφῆκας, « νεκρὰς
erabrones. »
(96) Ἀπώλειαν. Dcest in Par editione.

των (97) ἀφάιστων κατατρυφῶσαι, προφήται σιγῶν-
τες, ἱερεῖς ἀγόμενοι, πρεσβῦται μὴ ἑλεούμενοι, παρ-
θῆνοι καθυβρίζομενοι, νεότης πίπτουσα, πῦρ ἀλλό-
τριον (98) καὶ πολέμιον, αἵματος ποταμοὶ ἀντὶ τοῦ
ὄστου πυρός καὶ αἵματος, Ναζαραῖοι κατασυρόμενοι,
θρήνοι τοῖς ὕμνοις ἀντεγειρόμενοι· καὶ ἐν' ἑξ' αὐτῶν
εἶπω τι τῶν Ἱερειμίου Θρηνην, οἱ υἱοὶ (99) Σιών, οἱ
τίμιοι καὶ ἀντιτιθέμενοι χρυσίῳ, οἱ τρυφεροὶ καὶ κα-
κῶν ἀπαθεῖς, ξένην ὁδὸν ὀδεύοντες· καὶ ὁδοὶ Σιών
πενθοῦσαι (1) παρὰ τὸ μὴ εἶναι τοὺς ἑορτάζοντας·
καὶ μικρὸν πρὸ τούτων· χεῖρες γυναικῶν οἰκτιρῶ-
νων, οὐ τροφήν ὀρέγουσαι τέκνοις, τῆς πολιορκίας
ἐπικρατούσης, ἀλλ' ἐπὶ τροφήν ταῦτα σπαράττουσαι,
καὶ λιμοῦ φάρμακον τὰ ἑαυτῶν ποιοῦμεναι φίλτατα,
Ταῦτα πῶς οὐ δεινὰ καὶ πέρα δεινῶν, οὐ τοῖς πά-
γοις τότε μόνον, ἀλλὰ καὶ νῦν τοῖς ἀκούουσιν; Ἐγὼ
γούν θσάκις ἂν ταύτην ἀναλάβω τὴν βίβλον, καὶ τοῖς
Θρηνηνοῖς συγγίνομαι, συγγίνομαι δ' (2) θσάκις ἂν εὐ-
ημερίαν σωφρονίσει· ἐβλήσω τῷ ἀναγνώσματι, ἐγ-
κόπτομαι τὴν φωνήν, καὶ συγγέρομαι δάκρυσι, καὶ
οἶον ὑπ' ἔψιν μοι τὴ πάθος ἔρχεται, καὶ συνθρηνηῶ
τῷ θρηνησαντι. Τὴν δὲ τελευταίαν αὐτῶν πληγὴν τε
καὶ μετανάστασιν (3), καὶ τὸν νῦν ἐπικείμενον αὐ-
τοῖς τῆς δουλείας ζυγόν, καὶ τὴν περιβόητον ὑπὸ
Ῥωμαίοις ταπεινωσιν, ἧς οὐδὲν οὕτως ὡς ἡ στάσις
αἰτίον, τίς θρηνησεί πρὸς ἀξίαν τῶν θρηνηνοῦν γρά-
φειν (4) εἰδότων, καὶ λόγον ἐξισοῦν (5) πάθει; Ποῖαι
βίβλοι ταῦτα χωρήσουσι; Μία στήλη (6) τούτοις τῆς
συμφωρᾶς ἢ οἰκουμένη πάσα καθ' ἧς ἐσπάρησαν, καὶ
ἡ λατρεία πεπαυμένη, καὶ αὐτῆς τῆς Ἱερουσαλήμ τὸ
ἔδαφος μόγις (7) γινωσκόμενον, ἧς τοσοῦτον ἐπιβα-
τὸν αὐτοῖς ἐστὶ μόνον, καὶ τοσοῦτον ἀπολαύουσι τῆς
ποτε αὐτῶν δόξης, ὅσον ἐν ἡμέρᾳ φανέντες (8) θρηνη-
σαι τὴν ἐρημίαν.

Ἄλλο Hierosolymitanæ urbis solum, quod vix jam agnoscitur, atque hactenus duntaxat illis patet, id-
que duntaxat fructus ex vetere sua gloria et amplitudine capiunt, ut per diem conspicui facti solitu-
dinem lugeant.

10. Δεινοῦ δὲ ὄντος οὕτως τοῦ στασιάζειν, καὶ
τοσοῦτων αἰτίου κακῶν, ὡς τὰ τε εἰρημένα δείκνυσι,
καὶ διὰ πλείονων ὑποδειγμάτων ἐστὶ μαθεῖν, ἔτι πολ-
λῶ δεινότερον τὸ, καταλύσαντας μικροψυχίαν (9),
καὶ τῶν τῆς εἰρήνης γεωσαμένους καλῶν, πρὸς τὴν
αὐτὴν νόσον πάλιν ὑπενεχθῆναι, καὶ πρὸς τὴν ἑδίον
ἔμετον ἐπιστρέψαι, τὸ δὴ λεγόμενον (10), μὴδ' ὁ τοὺς
ἀνεήτους παιδεύει τῇ πειρᾷ σωφρονισθέντας. Καὶ γὰρ
ὄρω κούφους καὶ ἀνοήτους οὐ τούτους ὑπολαμβανον-

98 Thren. iv, 2. 99 Thren. i, 4. 10 Thren. iv, 10.

(97) Καὶ τῶν. Deest καὶ, in Reg. a et Or.

(98) Πῦρ ἀλλότριον. Illum intelligit ignem, quo Nabuzardan Hierosolymam inflammavit.

(99) Οἱ υἱοὶ, etc. Sic Reg. hu et Or. Deest οἱ, in Par. edit. Billius vertit «pretiosi illi filii,» etc.

(1) Πενθοῦσαι. Codices nonnulli, πενθοῦσι.

(2) Δ'. Regg. bm, hu, Or. δέ.

(3) Μετανάστασιν. Coll. 3 et Mon'ac. ἀνάστασιν. Non male, quidquid dicat variarum lectionum collector. Nam ἀνάστασις, «desolatio» est et «eversio,» ut recte observat Budæus, notumque est, nisi quis valde in Græcis sit peregrinus.

(4) Γράφειν. Comb. legit συγγράφειν.

(5) Ἐξισοῦν. Oxon. ἐξισοῦντα τῷ πάθει.

(6) Στήλη. «Columna.» Quemadmodum, inquit

PATROL. GR. XXXV.

manus vero 191 circa res eas, quas tangere nefas erat, luxuriantes, prophetae silentes, sacerdotes abducti, senes absque misericordia habiti, constupratae virgines, juvenus cadens, flamma aliena et hostilis, sanguinis fluvii pro sancto igne ac cruore, Nazaræi raptati, luctus canticis subrogati: atque, ut ex ipsis Jeremiæ Threnis aliquid producatur, incluti illi filii Sion 69, et auro æquandi, illi inquam delicati atque a malis immunes, insuetam viam obeuntes: et viæ Sion lugentes, eo quod nulli sint qui festos dies celebrent 69; ac paulo ante: manus mulierum misericordium 70, invalescente obsidione, non victum filii porrigentes, sed potius ad cibum sibi parandum eos lacerantes, atque ex clarissimis suis pignoribus medicinam adversus grassantem famem quærentes? An non hæc gravia et plusquam gravia, non iis solum, qui tum ea pertulerunt, sed iis quoque qui nunc audiunt? Equidem, ut de me loquar, quoties hunc libellum in manus sumo, Threnosque lectito (id autem facio quoties secundarum rerum insolentiam coercere hujusmodi lectione studeo), vocem mihi intercludi sentio, lacrymisque obruor, eamque calamitatem velut ob oculos positam videre videor, ac Jeremiæ collamentor. At vero postremam eorum plagam, et e sedibus suis migrationem, ac servitutis jugum eorum capiti nunc incumbens, celebremque illam sub Romanis depressionem, quam nulla res æque ac seditio peperit, equis eorum, qui lamentationes conscribere, atque oratione calamitatem adæquare norunt, satis digne deplorabit? Quinam libri eam capient? Una utique illis calamitatis columna totus terrarum orbis est, per quem varie fusi sparsique sunt, divinusque cultus compressus et extinctus, ipsumque

XIX. Porro autem, cum dissidiis laborare, tam grave sit, ac tot mala conflēt, quemadmodum, et ex iis quæ diximus, liquet, et pluribus exemplis discere licet, tum vero multo gravius est, depositis inimicitias, pacisque bonis degustatis, 192 in eumdem rursus morbum provolvi, atque ad suum, ut dici solet, vomitum redire, ac ne ipsa quidem experientia, quæ stultorum magistra est, emendari. Etenim eos levitatis ac stultitiæ opinionem subire

Elias, ære, aut ex lapide excitatæ columnæ, aut aliquorum ærumnas, aut vituperationes prætereuntibus exhibent, sic totus terrarum orbis, per quem dispersi sunt Judæi, instar columnæ, quæcumque horrenda ipsis acciderint, prædicat.

(7) Μόγις. Regg. a, bm, μόλις.

(8) Φανέντες. «Apparentes.» Romani imperatoris, Adriani, ni fallor, lege, Judæis campos ubi urbis Hierosolymitana fuerat, per unum diem ex certo spatio videndi licentia dabatur. Comb. legendum putat, φανέντος.

(9) Καταλύσαντας μικροψυχίαν. «Deposita pugillanimitate.»

(10) Τὸ δὴ λεγόμενον. Deest in Regg. a, hu, Or. Mox Or. et tres Coll. μὴδὲ δ, pro μὴδ' δ.

comperlo, non qui in vitio aliquo permanent, sed A qui, instar auræ subinde se immutantis, aut reciprocentium Euriporum, aut instabilium maris fluctuum, facili momento in contrarias sententias feruntur ac revolvuntur. Atque illud insuper mecum considero, iis, qui dissidiis conflictantur, spem saltem concordiae solatium afferre, calamitatesque ipsorum maxima ex parte levare. Spes enim mutationis, ac melior rerum status ante oculos positus, maximam opem afflictis hominibus afferre solet. Qui vero sæpe quidem in concordiam redierunt, semper autem ad vitium relapsi sunt, his una cum aliis rebus, melior quoque spes adempta est; ut qui non minus pacem ipsam, quam dissensionem, semper metuant, neutrique earum propter fidant.

XX. Nec vero hæc eo a me dici quisquam suspi- B cetur, quod pacem omnem amandam et completendam esse existimem; nam ut optimam quamdam dissensionem, ita perniciosissimam quamdam concordiam esse perspectum habeo; sed eam demum, quæ bona est, et boni causa initur, ac Deo copulat. Atque, ut hæc brevi distinctione explicentur, ita sentio; haud bonum esse, ut quis segnior sit, aut fervidior quam par est, ita ut vel omnibus ob levitatem acquiescat, vel ob temeritatem et insolentiam ab omnibus se removeat. Æque enim et inefficax segnitias est, et mobilitas atque inconstantia a societate et communione aliena. Verum ubi aperte se prodit impietas, tum vero, nobis faciendum esse, ut adversus ignem et ferrum, et tempora, et principes, ac denique prius adversus C cætera simul omnia feramur, quam ut mali fermenti participes efficiamur, ac male affectis assentiamur: nec quidquam perinde metuendum est, ut ne quid magis quam Deum metuamus, ac propterea, cum veritati serviamus, fidei et veritatis doctrinam perfide deseramus. At cum suspicio sola animum nostrum male habet, metusque non satis exploratus, tum vero lenitatem potius quam celeritatem, et indulgentiam 193 potius quam arrogantiam et contumaciam adhibere convenit; multoque melius et conducibilis est, ut in communi corpore manentes, mutuo nos ipsos, tanquam alii aliorum membra, corrigamus atque corrigamur, quam ut præiudicio per secessionem facto, et auctoritate per separationem amissa, ex edicto postea, velut tyranni ac non fratres, correctionem imperemus.

XXI. Quæ cum cognita et explorata habeamus, D fratres, complectamur nos mutuo, et exosculemur, unum vere efficiamur, et eum, qui medium maceris parietem solvit⁷¹, ac per sanguinem suum omnia

⁷¹ Ephes. 11, 14.

(11) *Ὁὄτω γινώσκω.... πασι συμφέρεσθαι.* Billius, « sic statuo; nec segniores queniquam esse debere, quam par sit, nec ferventiores, ita ut, vel ob levitatem ad omnes se aggreget, » etc.

(12) *Εὐκίνητον.* In editis sequitur, καί, quod, auctoritate melioris notæ codicum, delevimus.

(13) *Πρόδηλα.* Regg. a, hm, et tres Colb. πρόδηλον.

(14) *Ἀπάντων φοβητέον.* Or., Coisl. 1, πάντων. Idem Coisl. 1, Hervag., Combef. εὐλαβητέον, « cavendum, fugiendum. »

μένους, οἱ ἂν κακῶ τινι παραμένωσιν, ἀλλὰ τοὺς ῥα- δίως ἐπ' ἀμφοτέρα φερομένους καὶ μεταβρέοντας, καθάπερ αὖρας μεταπιπτούσας, ἢ μεταβολὰς καὶ παλιβρόλας Εὐρίπων, ἢ θαλάσσης ἀστατα κύματα. Σκοπῶ δὲ κάκεινο, ὅτι τοὺς μὲν ἐπὶ τῆς στάσεως μένοντα· ἡ γοῦν ἐλπὶς τῆς ὁμοιοῦς ῥάου ποιεῖ, καὶ τὸ πλεῖστον αὐτοῖς ἐπικουφίζει τῆς συμφορᾶς· μεγίστη γὰρ ἐπικουρία τοῖς ἀτυχοῦσι μεταβολῆς ἐλπὶς, καὶ τὸ κρεῖττον ἐν ὀφθαλμοῖς κείμενον· οἱ δὲ πολλάκις μὲν ὁμοιοῦσαντες, αἰεὶ δὲ πρὸς τὴν κακίαν παλινδρομοῦσαντες, ἀφῆρηται μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦ κρεῖττονος τὴν ἐλπίδα· οὐχ ἤττον τῆς στάσεως δεδοικότες αἰεὶ τὴν ὁμοιοῦσαν, καὶ μηδ' ἐτέρῳ θαβρῶντες, διὰ τὸ ἐν ἀμφοτέροις εὐκίνητον καὶ ἀστάθμητον

utriusque levitatem et inconstantiam magnopere K'. Καὶ μηδεὶς οἰέσθω με λέγειν, ὅτι πᾶσαν εἰρήνην ἀγαπητέον· ὅδα γὰρ ὡσπερ στάσιν τινὰ βελτίστην, οὕτω καὶ βλαβερωτάτην ὁμοιοῦσαν· ἀλλὰ τὴν γε καλὴν καὶ ἐπὶ καλῶ καὶ θεῶ συνάπτουσαν. Εἰ δὲ δεῖ συντόμως διελέσθαι περὶ αὐτῶν, οὕτω γινώσκω (11), οὔτε νοθέστερον εἶναι τοῦ μετρίου καλὸν, οὔτε θερμότερον, ὡς ἡ δι' εὐκολίαν πᾶσι συμφέρεσθαι, ἢ δι' ἀταξίαν πάντων ἀποστατεῖν· ὁμοίως γὰρ καὶ τὸ νοθέδες ἀπρακτον, καὶ τὸ εὐκίνητον (12) ἀκοινωνητον. Ἄλλ' οὐ μὲν ἂν ἢ πρόδηλα (13) τὰ τῆς ἀσεβείας, καὶ πυρὶ, καὶ σιδηρῷ, καὶ καιροῖς, καὶ δυνάσταις, καὶ πᾶσι πρότερον ὁμοσε χωρητέον, ἢ τῆς ζύμης μεθεκτέον τῆς πονηρᾶς, καὶ συγκαταθετέον τοῖς κακῶς ἔχουσι, καὶ οὐδὲν οὕτω τῶν ἀπάντων φοβητέον (14), ὡς ἄλλο τι πρὸ Θεοῦ φοβηθῆναι, καὶ διὰ τοῦτο προδοῦναι περὶ τῆς πίστεως λόγους (15) καὶ τῆς ἀληθείας, ἀληθεῖα δουλεύοντας· οὐ δὲ τὸ λυποῦν ὑπόνοια καὶ φόβος ἀνεξέταστος (16), βελτίων τοῦ τάχους ἢ μακροθυμία, καὶ τῆς αὐθαδείας ἢ συγκατάβασις (17), καὶ πολλῶ κρεῖττον καὶ λυσιτελέστερον, ἐν τῷ κοινῷ σώματι μένοντας, καταρτίζειν ἀλλήλους ὡς ἀλλήλων μέλη, καὶ καταρτίζεσθαι, ἢ προκαταγρόντας διὰ τῆς ἀποστάσεως, καὶ τὸ ἀξιώπιστον τῷ χωρισμῷ λύσαντας, ἔπειτα ἐξ ἐπιτάγματος, ὡσπερ τυράννου, ἀλλ' οὐκ ἀδελφούς, νομοθετεῖν τὴν εὐδρθωσιν.

conducibilis est, ut in communi corpore manentes,

KA'. Ταῦτα εἰδότες, ἀδελφοί, περιλάβωμεν ἀλλήλους, περιπτύξωμεθα, γενώμεθα γνησίως ἐν, μιμησώμεθα τὸν τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσαντα, καὶ διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ πάντα συναγαγόντα, καὶ εἰ-

(15) *Περὶ τῆς πίστεως λόγους.* Reg. hu, Or., etc. τοὺς περὶ πίστεως λόγους.

(16) *Φόβος ἀνεξέταστος.* « Metus non satis exploratus, qui, » ut ait optime Basil. Schol., « in iuncta inquisitione, est depellendus: » ὅν διὰ τῆς ἐμμελοῦς ἐξετάσεως ἐκβλητέον. Billius: « timor que nullis certis argumentis innixus. »

(17) *Συγκατάβασις.* Billius, « indulgens demissio. » Leuvenklaius: « in concordiam reditio. »

ρηνεύσαντα· εἰπωμεν τῷ κοινῷ Πατρὶ τούτῳ, τῇ A
 σεμνῇ πολιᾷ, τῷ πρᾶμ καὶ ἡπίω ποιμένι· Ὁρᾶς τὰ
 ἐπίχειρα τῆς ἐπιεικειᾶς; Ἄρον κύκλω τοὺς ὀφθαλ-
 μούς σου, καὶ ἴδε ἐπισυνγμένα τὰ τέκνα σου, ὃν
 ῥόπον ἐπόθεις, καὶ ὁ (18) προσεβήγαί σοι μόνον
 ἡμεῖς νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἔν' ἐν γῆρα καλῶ καταλύ-
 σης τὴν παροικίαν· ἰδοὺ πάντες ἤκατι πρὸς σέ, καὶ
 ὑπὸ τᾶς σᾶς ἀναπαύονται πτέρυγας, καὶ τὸ ἐαυτῶν
 κυκλοῦσι θυσιαστήριον, μετὰ δακρύων ἀποφοιτήσαν-
 τες, καὶ μετ' εὐφροσύνης προστρέχοντες (19). Χαῖρε
 καὶ κατατέρπου, πατέρων ἀριστε καὶ φιλοτεκνότατε,
 ὅτι πάντας αὐτοὺς ἐνέδδουσαι καὶ περιβέβλησαι, ὡς
 κόσμον νύμφη. Φθέγγαι καὶ σὺ πρὸς ἡμᾶς· Ἰδοὺ
 ἐγὼ καὶ τὰ παιδία ἃ μοι ἔδωκεν (20) ὁ Θεός. Πρόσ-
 θες καὶ ἄλλην φωνὴν δεσποτικὴν καὶ μάλα οἰκείαν·
 Οὗς δέδωκάς μοι ἐρύλαξαι, καὶ οὐκ ἀπόλωσα ἐξ
 αὐτῶν οὐδένα.

KB. Μηδὲ γε ἀπόλοιτο μηδεὶς (21), ἀλλὰ πάντες
 μένωμεν ἐν ἐνὶ πνεύματι, μιᾷ ψυχῇ συναθλοῦντες
 τῇ πίστει τοῦ Εὐαγγελίου, σύμφυχοι, τὸ ἐν φρονού-
 ντες, ὠπλισμένοι τῷ θυρεῷ τῆς πίστεως, περιεζω-
 σμένοι τὴν ὄσφυν ἐν ἀληθείᾳ, ἕνα μόνον εἰδότες τὴν
 κατὰ τοῦ πονηροῦ (22) πόλεμον, καὶ τῶν ὑπ' ἐκείνου
 στρατηγουμένων, μὴ φοβούμενοι τοὺς δυναμένους
 ἀποκτείνειν τὸ σῶμα, τῆς δὲ ψυχῆς λαβέσθαι μὴ δυ-
 ναμένους, φοβούμενοι δὲ τὸν καὶ ψυχῆς καὶ σώματος
 Κύριον· φυλάσσοντες τὴν καλὴν παρακαταθήκην, ἣν
 παρὰ τῶν Πατέρων εἰλήφραμεν, προσκυνῶντες Πατέ-
 ρα, καὶ Υἱὸν, καὶ ἄγιον Πνεῦμα· ἐν Υἱῷ τὸν Πατέ-
 ρα, ἐν Πνεύματι τὸν Υἱὸν γινώσκοντες, εἰς ἃ βεβα-
 πτίσμεθα, εἰς ἃ πεπιστεύκαμεν, οἷς συντετάγμεθα,
 πρὶν συνάψαι διαιροῦντες (23), καὶ πρὶν διαιρεῖν
 (24) συνάπτοντες, οὕτε τὰ τρία ὡς ἕνα (25) (οὐ γὰρ
 ἀνωπόστατα (26), ἢ κατὰ μιᾶς ὑποστάσεως (27), ὡς
 εἶναι τὸν πλοῦτον ἡμῖν ἐν ὀνόμασιν, ἀλλ' οὐ πρᾶ-
 γμασι), καὶ τὰ τρία ἐν. Ἐν γὰρ οὐχ ὑποστάσει (28),
 ἀλλὰ θεότητι· μόνος ἐν Τριάδι προσκυνουμένη, καὶ
 Τριάς εἰς μονάδα ἀνακεφαλαιουμένη (29), πᾶσα
 προσκυνητὴ, βασιλικὴ πᾶσα, ὁμόθρονος, ὁμόδοξος,
 ὑπερκόσμιος, ὑπέρχρνος, ἀκτιστος, ἀράτος, ἀν-
 αφής, ἀπερίληπτος, πρὸς μὲν ἑαυτὴν ὅπως ἔχει (30)
 τάξεως, αὐτῇ μόνῃ (31) γινωσκομένη (32), σεπτῇ δ'
 ἡμῖν ὁμοίως καὶ λατρευτῇ, καὶ μόνῃ τοῖς Ἁγίοις τῶν
 ἁγίων ἐμβατεύουσα. τὴν δὲ χτίσιν πᾶσαν ἐκτὸς ἐῶ-

A conciliavit, et pacavit⁷², imitemur. Dicamus com-
 muni huic Patri, venerabili canitiei, mansueto et
 placido Pastori: Vides moderationis tuæ præmia?
 Tolle per circuitum oculos tuos, et collectos filios
 tuos vide⁷³, quemadmodum cupiebas, quodque
 unum ut tibi contingeret, noctes diesque postulabas,
 ut in senectute bona peregrinationis tuæ dies con-
 cluderes. En omnes ad te venerunt, ac sub pennis
 tuis requiescunt, suumque altare cingunt, cum la-
 crymis illi quidem egressi, cum gaudio autem re-
 currentes. Gaude et oblectare, patrum optime ac
 filiorum amatissime, quoniam his omnibus, non
 secus ac sponsa mundo suo, indutus et amictus es.
 Ioquere tu quoque ad nos: *Ecce ego, et pueri
 mei, quos dedit mihi Dominus*⁷⁴. Adde aliam
 B quoque Domini vocem valde congruentem: *Quos
 dedisti mihi custodivi, et non perdi ex eis quem-
 quam*⁷⁵.

XXII. Atque utinam nemo pereat, sed omnes in
 uno spiritu maneamus, una mente collaborantes
 fidei Evangelii, unanimes, unum idemque sentien-
 tes⁷⁶, fidei clypeo armati, succincti lumbos in ve-
 ritate⁷⁷, solum unum istud bellum scientes, quod
 adversus pravum illum, et eos, qui ipsius ductu et
 auspiciis pugnant, geritur: Non eos timentes, qui
 corporis quidem necandi potestatem habent, cæte-
 rum animam arripere nequeunt; sed eum, cui ir-
 corpora animasque nostras jus et imperium est,
 formidantes⁷⁸: præclarum depositum, quod a Pa-
 C tribus nostris accepimus, custodientes⁷⁹; adorantes
 Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum; in Fi-
 lio Patrem, in Spiritu Filium cognoscentes, in
 quorum nomine baptismi aqua tincti sumus, in
 quos credidimus, quibus nomen dedimus, prius eos
 dividentes, quam conjunxerimus, priusque conjun-
 gentes, **194** quam distinxerimus, nec tria tanquam
 unum accipientes (neque enim ejusmodi sunt hæc
 nomina, ut per se non subsistant, aut de una tan-
 tum persona prædicentur, quasi opes nostræ in no-
 minibus, non autem in rebus sitæ sint), et tria
 unum esse credentes. Unum enim sunt, non perso-
 næ, sed divinitatis ratione. Unitas in Trinitate
 adorata, et Trinitas in unitatem collecta, tota ado-
 randa, tota regia, ejusdem throni et gloriæ, mundo
 D sublimior, in tempore superior, increata, invisibilis,

⁷² Coloss. i, 19. ⁷³ Isa. lx, 4. ⁷⁴ Isa. viii, 18. ⁷⁵ Joan. xvii, 12. ⁷⁶ Philipp. i, 27; ii, 2. ⁷⁷ Ephes.
 vi, 14. ⁷⁸ Matth. x, 28. ⁷⁹ II Tim. i, 14.

(18) Καὶ ὁ Combef. καὶ ἃ. nempre, τέκνα, « filios. » D
 (19) Προστρέχοντες. Sic Or. Editi vero, προτρέ-
 χοντες.

(20) Ἐδωκεν. Reg. hu, Or. δέδωκεν.

(21) Μηδεὶς. Regg. a, hm, hu, Or., etc. μηδὲ εἷς.

(22) Τοῦ πονηροῦ. « Diaboli. »

(23) Διαροῦντες. His verbis, Sabellium, qui per-
 sonas divinas confundebat, carpit Gregorius.

(24) Διαρεῖν. Reg. hm, tres Colbert., Or. δι-
 ελεῖν.

(25) Οὕτε τὰ τρία ὡς ἕνα. Coisl. I οὕτε τὰ τρία
 εἰς ἕν.

(26) Ἀνωπόστατα. Coisl. I addit, τὰ ὀνόματα,
 « nomina; » quæ vox ita subaudienda; vel, si mavis,
 πρόσωπα. « personæ. »

(27) Ἡ κατὰ μιᾶς ὑποστάσεως. « Aut de una
 substantia, » sen, « subsistentia. » Billius reddit hanc
 vocem, Ὑποστάσεως, hic et alibi, per, « Personam; »
 quod non satis nobis Gregorii ac Orientalium menti
 congruum videtur.

(28) Οὐχ ὑποστάσει, etc. « Non ratione subsi-
 stendi, sed divinitate. »

(29) Ἀνακεφαλαιουμένη. « Recapitulata, com-
 prehensa. »

(30) Ἐχει. Regg. hm, hu, ἔχη.

(31) Αὐτῇ μόνῃ. Sic Regg. hm, hu, et Or. In
 Par. edit. αὐτῇ μόνῃ, etc., quod veritè Billius: « sola
 quidem, quo erga se ordinè sit, intelligens. »

(32) Γινωσκομένη. Combef. legit, γινώσκουσα,
 Sic etiam Hervæg. et Reg. hm, sed recentiori manu.

tactus et comprehensionis expers, secundum vero A
 ordinem qui in se est, sibi soli cognita, nobis tamen
 ex æquo veneranda et adoranda, sola etiam in
 Sancta sanctorum penetrans, res autem omnes con-
 ditas foris relinquens, alias primo velo, alias secun-
 do interclusas atque diremptas: primo nimirum,
 cœlestes et angelicas a deitate, altero vero, natu-
 ram nostram a cœlestibus. Hæc, fratres, agamus,
 hoc animo sumus; eosque, qui aliter sentiunt, ut
 veritatis labem et corruptelam, quoad quidem lice-
 bit, assumamus atque curemus; incurabili autem
 morbo laborantes aversemur: ne alioqui morbum
 eorum ante contrahamus, quam illis sanitatem nostram impertiamus. Ac Deus pacis ³³, illius in-
 quam pacis quæ intellectum omnem exsuperat ³⁴, nobiscum erit, in Christo Jesu Domino nostro.
 Amen.

³³ II Cor. xiii, 11. ³⁴ Philipp. iv, .

(33) *Λύμην*. Reg. hm, λοίμην.

(34) *Δ' ἔχοντας*. Regg. hm, hu, Or. δὲ ἔχοντας.

(35) *Μεθ' ἡμῶν*. Sic tres Regg. ac tres Colb. Par.
 μεθ' ἡμῶν.

(36) *Ἡμῶν*. *Ἀμήν*. Sic desinunt plerique codi-
 ces, his omissis quæ in Par. edit. leguntur: ἢ ἡ
 δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων, « cui gloria in
 sæcula sæculorum. »

195 MONITUM IN ORATIONEM VII.

I. Cæsarius, cujus immatura mors est præcipuus istius orationis scopus, erat Gregorii
 Theologi frater natus minimus. Is paterna domo una cum Gregorio, studiorum causa, pro-
 fectus, relicto in Palæstinæ scholis fratre, Alexandriam petiit (n. 6). Illic brevi tempore
 eam mathematicarum artium ac medicæ peritiam est adeptus (n. 8), quam postea « urbs
 princeps » Constantinopolis admirata, publicis dignitatum ornamentis, ipsoque senatorio
 gradu honorare voluit. Verum Cæsarius, spretis his omnibus honorum titulis, Gregorio
 fratri suo, qui Athenis digressus, in hanc urbem venerat, itineris socium se adjungens, in
 patriam reversus est.

II. Cum autem ibi aliquandiu moratus esset, inde iterum Constantinopolim repetens,
 « statim primum inter medicos gradum obtinuit, atque in amicorum numero apud Con-
 stantium imperatorem habitus, amplissimis honoribus est cumulatus (n. 10). » Nec minori
 in pretio fuit apud Julianum, qui, licet plerosque decessoris sui Constantii ministros
 valere jussisset, Cæsarium tamen libere ac publicè coram Apostata Christi fidem profiten-
 tem nullatenus eiecit. Clarior adhuc, Joviano, ac subinde Valentiniano et Valente impe-
 rantibus, exstitit. Majorum etiam dignitatum quasi præludium erat præfectura, qua in
 Bithynia fungebatur, cum urbs Nicæna terræ motu subversa est. In hac calamitate ipse
 pene oppressus fuit Cæsarius. At « ipsa ruina, » rectius dixerim, divina virtute « protectus,
 solus propemodum incolumis evasit (n. 15). »

III. Interea parentes et amici, qui moleste ferebant tam illustrem animam in sæculi ne-
 gotiis versari, arrepta hujus terræ motus occasione, eum, ut aulæ ac dignitatibus valedice-
 ret, vehementius hortari cœperunt. Eorum votis annuit Cæsarius, seque aulam derelictu-
 rum, per litteras Gregorio fratri significavit. Sed, heu! nimium cita mors ex adverso
 occurrit, et qui « terræ motu superior fuerat, morbo non item, » ut scribit Gregorius
 (ibid.); ex quibus colligunt eruditi (Bar. ad an. 368; Bolland. ad diem 25 Febr.; Tillemon-
 tius), non nisi brevissimum temporis spatium, inter terræ motum et Cæsarii mortem, in-
 tercessisse.

IV. Hæc sunt, quibus Gregorius oratorie amplificatis, suum ipsius et piorum parentum
 dolorem lenit ac sublevat. Inter Gregorianas orationes hanc specialiter accenset Hierony-
 mus (37). Verisimile est habitam fuisse statim post Cæsarii obitum, id est, cum ejus exu-
 viæ Nazianzum delectæ, in sepulcro, quod sibi ipsis parentes longævi opportune parave-
 rant, conditæ fuerunt. Non enim in patria sua mortuus est Cæsarius, ut contendit Baro-
 nius. Id autem nusquam legitur. Idcirco hæc funebris oratio in anno 368 exaunte, vel
 potius ineunte 369, collocanda videtur. Nam terræ motus, post quem Cæsarium
 obiisse diximus, idem ipse est, quem v Idus Octobris, Valentiniano et Valente con-
 sulibus, in Bithynia contigisse narrat Socrates (38); quod in annum vulgarem 368 re-
 cidit.

(37) *De script. eccl.* edit. Basil. 1529, p. 149.

(38) *Hist. l. iv, c. 11.*

196 V. Sunt in hac oratione nonnulla a Theologo relata, quæ eruditis nonnihil negotii facessunt. Etenim de Cæsario loquens Gregorius, ait : « In Bithynia degebat, præfecturam ab imperatore haud postremam administrans. Ea autem erat exigere pro imperatore pecunias, ac thesaurorum curam gerere (ibid.). » Hærent hic eruditi, et dubitant quamnam hæc verba præfecturam significant; num « quæstoris munus, » ut Billius interpretatur; num « comitivam sacrarum largitionum, » aut « rerum privatarum » alteram, ut contendit Gothofredus (39); num denique « simplicem » in ea provincia « præfectum, » vel « comitem thesaurorum, » qui sub illustri viro comite sacrarum largitionum esset, ut volunt Bollandistæ (40) ac Tillemontius.

VI. Nihil certe immorabimur, ut hanc Billii interpretationem : « Quæstoris munere fungebatur, » refellamus. Etenim, ut observat Gothofredus, « quæstoris appellatione Græca vox, ταμειεύειν, perperam hoc ævo exprimitur, quo quæstor non, ut olim, erat qui pecuniæ publicæ præerat; verum quem hodie ferme cancellarium dicimus, penes quem legum dicendarum pro principe, et rescriptorum ad preces supplicum jus erat, ut patet ex Claudiano et notitia imperii. » Nihil etiam fere de Gothofredi, Bollandistarum ac Tillemontii opinione dicemus. Suam quisque sententiam variis momentis confirmare nititur. Verum non magnum est utrinque rationum pondus ac firmitas. Ipse clarissimus vir Tillemontius fatetur, harum quamlibet dignitatum, Gregorii verbis, significari posse; atque etiam cum Gothofredi opinione mirum in modum consentire, quod ait Gregorius : « Provinciam scilicet Cæsario creditam, non postremum inter imperii dignitates locum obtinere. » Dubitat autem vir doctus, num comitiva tanta « præludium » ad ampliores gradus dici possit. Deinde, num Cæsarius in ea dignitate ab anno 364 ad annum 369 hæere debuerit, nec ad majora interea promoveri. At, pace doctissimi viri, dicere liceat, nullum de primo enasci posse dubium. Hanc enim præfecturam ipse Gregorius « quasi præludium » vocat. Quod autem ad secundum attinet, posito, quod contendit Tillemontius, « Cæsarium ad majora nunquam promotum, » si quid inde sequitur, nihil aliud sane, nisi quod Cæsarii dignitas non e tantulis, sed ex insignioribus aliqua fuerit, in qua pluribus annis eum hæere permiserit, ejus promovendi cupidissimus erat imperator. Neque vero id concedit Gothofredus, qui deinceps Cæsarium a Valente præfectura urbis Constantinopolitanæ auctum fuisse affirmat, ejusque meminisse Ammianum Marcellinum in gestis anni 365, et Zosimum lib. IV, quod et Leuvenklaius ad Zosinum annotavit.

VII. In tanta opinionum varietate, non facile, quæ tenenda sit via, dignoscitur. Tutius igitur erit Gregorii vestigiis adhærere; et cum ipse non meminerit ullius præfecturæ illa amplioris, quam in Bithynia administravit Cæsarius, atque etiam administrabat, cum morte sublatus est, commissam ipsi fuisse Constantinopolitanæ urbis præfecturam asserere nobis non licet; imo vix concedere possumus eum « rei privatæ comitem » fuisse. Diu namque habitavit in provincia, in quibus singulis, ut notat Pancirolus, erant thesaurorum præfecti. Præterea, comitiva rei privatæ, una erat e primariis tribus imperii dignitatibus, ac proinde gradus ad 197 majora, aut « præludium » dici non debuit, nec reipsa fuit. Repugnat enim Gregorii verbis, Cæsarium fratrem primo « comitem rei privatæ ac thesaurorum, » deinde « præfectum, » aut etiam « quæstorem » fuisse designatum. Si ita esset, longe profecto a majoribus ad minora descendisset, nedum prælusisset amplioribus. Id autem forte doctissimos viros in errorem induxit, quod non satis attenderint, non unum his temporibus existitisse Cæsarium. Fuit namque Cæsarius, alter a Cæsario Gregorii fratre, vir potens, cui duas epistolas, quæ inter Gregorianas reperiuntur, inscripsit Gregorius. Is forte fuit anno 364 « rei privatæ comes, » ac deinceps « magister officiorum, prætorii præfectus, » atque etiam « consul, » nisi majora hæc munera duos inter Cæsarios partiri.

VIII. Observare juvat Gregorium, in hac funebri Cæsarii laudatione, ne verbum quidem facere de scriptis, quæ ejus nomine circumferuntur. Quod silentium satis esse videtur, ut quatuor dialogos, qui sibi Cæsarii nomen præscribunt, ipsi falso ascriptos esse existimemus. Auctor siquidem dialogorum laudat Maximum, qui longo post Cæsarium tempore floruit, nempe sæculo septimo, adeoque recentior. Ridendus sane potius quam refellendus serio Leuvenklaius, qui mavult credere testimonia, quæ passim de Maximo in dialogis occurrunt, temere a quopiam assuta esse, quam Cæsario abjudicare dialogos.

IX. Deinde, dialogi præ se ferunt epigraphen, quæ ipsa dialogos Cæsarii setum esse non posse prædicat; quippe quæ hujusmodi est, tum apud Leuvenklaium, tum in Bibliothecis Patrum, ut quæstiones tum propositas significet, cum Cæsarius « a secretis erat, » et Constantinopoli docens viginti totos annos commemorabatur. » Quæ de Cæsario dici nequaquam possunt. Nec enim aut « docens, » aut « a secretis » unquam legitur, multoque minus « viginti totos annos Constantinopoli docere » potuit, qui in ea urbe, ne quidem decem, aut etiam octo annis versatus est. Et certe Theologus aperte satis indicat nihil a fratre Cæsario, de arte oratoria, de medica, de mathesi, de philosophia, etc., in publicam lucem editum. Potuisset sane de his artibus cum laude disserere; non vero de theologia, qua in palæstra non desudarat homo catechumenus. Unde dubitari merito potest, utrum hos dia-

(39) *Cod. Theod.* tit. 1, l. VIII, tom. III, p. 385 et 386.

(40) Febr. p. 496.

logos legerint, qui eos Cæsario ascribunt. Etenim cuilibet legenti patet dialogorum auctorem fuisse virum theologice in rebus maxime versatum, et fama notissimum. Nam qui interrogant, profitentur (41) « se absurdarum fluctibus opinionum exhaustos, ad magistri benignitatem, velut ad portum quemdam, se conferre, quo de adoranda Trinitate, aliisque sacrarum litterarum capitibus vera doceantur; Patrisque filiorum studiosissimi » nomine « doctorem » compellant. Quæ quidem appellatio sacerdotem, eumque theologiarum rerum peritia insignem, significat. Ac re quidem ipsa doctor disputationem altera die abrumpens ait: « (42) Quia nos modo ratio temporis ad peragenda mysteria, sancto cœtu nos expectante, compellit, » etc. Quisquis ergo hos dialogos Cæsario velit ascribere, necesse est ut idem medicum in theologum, catechumenum in sacerdotem, nova et plane admiranda metamorphosi, transmutet.

198 X. Demum auctor dialogorum Origenem appellat (43) « vanum nugatorem, scriptorum impiissimum, » et ejus dogmata « venenata et pestifera, quæ simpliciores decipiant. » Itane, amabo, de Origene locutus fuisset Gregorii frater, nedum Gregorius ipse, qui longo post tempore Origenis excerpta, « velut Basilii ac sui ipsius monumentum, » ad Theodorum mittebat (44)? Quo penitus subvertitur inepta scriptoris cujusdam (45) opinio, qui dialogos ab ipso Theologo, Cæsario fuisse suppositos voluit; idque ex perturbato quodam et obscurato Photii (46), qui, ne id quidem somnians, cogitavit, textu astruere conatur. Unum duntaxat ex Photii dictis colligitur, dialogorum auctorem, cujus meminit, Photio, qui sæculo nono vixit, esse antiquiorem.

(41) Lib. i *Bibl. PP.* 1624, t. XI, p. 545.

(42) *Quæst.* 114.

(43) *Quæst.* 140 et 147.

(44) *Epist.* 87.

(45) *Labb. Script. eccles.*, t. I, p. 217.

(46) *Phot.*, c. 210, p. 540.

ORATIO VII^a.

ΛΟΓΟΣ Ζ

Funeris in laudem Cæsarii fratris oratio, super- **A** *Εἰς Κασάριον τὸν ἑαυτοῦ (47) ἀδελφὸν ἐπιτά-*
stitibus adhuc parentibus. *φιος, περιόντων ἔτι τῶν γονέων.*

I. Existimatis fortasse, o amici, et fratres, et patres, non re duntaxat, sed nomine quoque ipso dulces, me cupide ad dicendum prodire, ut eum qui discessit, lacrymis ac luctibus prosequare, aut longam et elegantem orationem, qua plerique gaudent, habeam. Et quidem vos, tanquam mihi mœroris ac luctus socii futuri, comparastis, ut in meo casu vestros casus deploretis, si quibus hujusmodi quidpiam accidit, et in amici calamitatibus dolere condiscatis; alii vero ut aures pascatis, animosque oblectetis. Oportere si quidem nos ex calamitate quoque ipsa ostentationis ansam arripere, ejusmodi quondam erat nostra ratio, cum et in cæteris perquam redundantes, ac terrenis rebus addicti essemus, et in sermonibus ambitiosi; priusquam scilicet ad verum et supremum sermonem oculos sustulissemus, Deoque, a quo omnia, rebus omnibus donatis, Deum pro omnibus rebus accepissemus. Ne, quæso, id de nobis existimetis, si quid dextri existimare vultis. Nam nec eum qui discessit, amplius quam par sit, lugebimus, ut qui ne in aliis quidem talia probare soleamus; nec in eo laudando modum ac decorum excedemus, quanquam gratum, ac, si quod aliud, maxime congruum munus est eloquenti viro oratio, et ei qui sermones

A'. Οἰεσθὲ με ἴσως, ὦ φίλοι, καὶ ἀδελφοί, καὶ κατέρες, τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα, θρήνους ἐπιβαλοῦντα τῷ ἀπελθόντι καὶ ὀδυρμούς, ὑποδέχεται προθύμως τὸν λόγον, ἢ μακροὺς ἀποτενοῦντα καὶ κομψοὺς λόγους, οἷς οἱ πολλοὶ χαίρουσιν. Καὶ οἱ μὲν ὡς συμπενηθόντες, καὶ συνθηρηθόντες παρεσκεύασθε, ἔν ἐν (48) τῷ ἐμῷ πάθει τὰ οἰκεία δακρύσητε, ὅσοις τι τοιοῦτόν ἐστι, καὶ σφιγθήσθε τὸ ἀλγοῦν ἐν φιλικαῖς πάθεισιν· οἱ δὲ ὡς τὴν ἀκοὴν ἐστιάσοντες, καὶ ἡδῖους ἐσόμενοι. Χρῆναι γὰρ ἡμᾶς ἐπίδειξιν ποιήσασθαι καὶ τὴν συμφορὰν, ὅτι ποτε ἦν τὰ ἡμέτερα, ἡνίκα τᾶλλα ἦμεν ἰκανῶς περιττοὶ καὶ τῆς ὕλης (49), καὶ τὰ περὶ λόγους φιλότιμοι· πρὶν ἀναβλέψαι πρὸς τὸν ἀληθῆ λόγον καὶ ἀνωτάτω, καὶ πάντα δόντες (50) Θεῷ, παρ' οὗ τὰ πάντα, Θεὸν ἀντὶ πάντων λαβεῖν. Μηδαμῶς, μὴ τοῦτο περὶ ἡμῶν ὑπολάβητε, εἰ τι ὑπολαμβάνειν βούλεσθε δεξιόν. Οὕτε γὰρ (51) θρηνησομεν τὸν ἀπελθόντα πλέον ἢ καλῶς ἔχει, οἱ γὰρ μὴδὲ τῶν ἄλλων τὰ τοιαῦτα ἀποδεχόμεθα, οὔτε ἐπαινεσόμεθα πέρα τοῦ μέτρου καὶ πρέποντος (52), καίτοι γὰρ δῶρον φίλον καὶ οἰκειότατον, εἴπερ τι ἄλλο τῷ λογίῳ λόγος, καὶ τῷ διαφερόντως ἀγαπήσαντι τοὺς ἐμοὺς λόγους ἢ εὐφημία· καὶ οὐ δῶρον μόνον, ἀλλὰ καὶ χρέος ἀπάντων χρεῶν δικαιοτάτων. Ἄλλ' ὅσον ἀφοσιώσασθαι τὸν περὶ ταῦτα νόμον καὶ

^a Alias X; quæ autem 7 erat, nunc 9. — Habita C exempli anno 568 vel ineunte 569.

(47) *Ἐαυτοῦ*. Deest in Regg. a, ph, duobus Colb., Or. 1, Jes., etc. In aliis desunt, *περιόντων ἔτι τῶν γονέων*.

(48) *Ἴν' ἐν*. Reg. bm, Coisl. 1, Or. 1, ἴνα ἐν.

(49) *Καὶ τῆς ὕλης*. Billius: « Ac rebus ex materia concretis. » Scholiastes antiquus observat hyperbatum hic esse, et sic legendum: Ἡνίκα καὶ τᾶλ-

λα τῆς ὕλης ἦμεν περιττοί, etc. « Cum cæteris rebus terrenis, atque iis maxime quæ corporis sunt, excelleremus, dicentique copia et sermonibus ambitiosi essemus, » etc.

(50) *Δόντες*. In Or. 1, γρ. δόντας.

(51) *Γάρ*. Deest in Reg. ph, Or. 1 et Jes.

(52) *Καὶ πρέποντος*. Desunt in Regg. bm, ph, tribus Colb., Or. 1 et Jes.

δακρύσαντες καὶ θαυμάσαντες (οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἔξω
τῆς καθ' ἡμᾶς φιλοσοφίας· *Μνήμη* τε γὰρ *δικαιώ-*
μετ' ἐγκωμίων· καὶ, *Ἐπὶ νεκρῷ*, φησί, *κατάγει*
δάκρυα, καὶ ὡς *δεινὰ πάσχω*ν *ἐπαρξαι θρήνου*·
Ἴσον (53) ἀναλγησίας χωρίζωμ ἡμᾶς καὶ ἀμετρίας),
τὸ μετὰ τοῦτο ἤδη τῆς τε ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν
ἀσθένειαν ἐπιδείξομεν, καὶ τοῦ τῆς ψυχῆς ἀξιώματος
ὑπομνήσομεν, καὶ τὴν ὀφειλομένην τοῖς ἀλγοῦσι
παράκλησιν ἐπιθήσομεν (54), καὶ μεταθήσομεν τὴν
λύπην ἀπὸ τῆς σαρκὸς καὶ τῶν προκαίρων ἐπὶ τὰ
πνευματικά καὶ αἰδία.

animæ dignitatem vobis in mentem revocabimus,
lionem imponemus, et mœrorem a carne ac rebus

B'. Καίσαριῳ πατέρες μὲν, ἐν' ἐντεῦθεν ἀρξωμαι Β
ὄθεν ἡμῖν πρεπωδέστατον (55), οὓς πάντες γινώσκε-
τε, καὶ ὧν τὴν ἀρετὴν καὶ ὁρῶντες καὶ ἀκούοντες
ζηλοῦτε (56), καὶ θαυμάζετε, καὶ διηγείσθε τοῖς ἀγνο-
οῦσιν, εἴπερ τινὲς εἰσιν ἀνθρώπων, ἄλλος ἄλλο τι μέ-
ρος ἀπολαβόντες· ἐπεὶ μὴ πάντα τὸν αὐτὸν οἶόν τε,
μηδὲ μιᾶς γλώσσης τὸ ἔργον, κἂν σφόδρα τις ἦ τῶν
φιλοπονημάτων καὶ φιλοτιμιῶν· οἷς πολλῶν καὶ με-
γάλων ὑπαρχόντων εἰς εὐφημίαν (εἰ μὴ τῷ περιτ-
τῆς (57) εἶναι δοκῶ τὰ οὐκ εἶτα θαυμάζων), ἐν μέγιστον
ἀπάντων, καὶ ὡσπερ ἄλλο τι ἐπίσημόν ἐστιν ἡ εὐσέ-
βεια· τοὺς σεμνοὺς τοῦσδε λέγω καὶ πολιούς, καὶ οὐχ
ἤττον δι' ἀρετὴν αἰδεσίμους (58) ἢ διὰ γῆρας· ὧν τὰ
μὲν σώματα χρόνῳ κέκμηκεν, αἱ ψυχαὶ δὲ Θεῷ νεά-
ζουσιν.

virtutis quam senectutis nomine venerandos : quorum corpora quidem tempore fracta et d

Γ'. Πατὴρ μὲν ἐκ τῆς ἀγριελαίου καλῶς ἐγκεντρι- C
σθεὶς εἰς τὴν καλλιέλιον, καὶ τοσοῦτον κοινωνήσας
τῆς πίστητος, ὥστε καὶ ἄλλους ἐγκεντρίζειν πι-
στευθῆναι, (59) καὶ θεραπείαν ἐγγειρισθῆναι ψυχῶν,
ὑψηλὸς ὑψηλῶς τοῦ λαοῦ τοῦδε προκαθεζόμενος, Ἀα-
ρῶν τιςδεύτερος, ἢ Μωϋσῆς, Θεῷ πλησιάζειν ἤξιω-
μένος, καὶ θεῖαν φωνὴν χορηγεῖν, τοῖς ἄλλοις ἰστα-
μένοις πῶρόσθεν, πρῶτος, ἀόργητος, γαληνὸς τὸ εἶ-
δος (60), θερμὸς τὸ πνεῦμα, πολὺς τὸ φαινόμενον (61),
πλουσιώτερος τὸ κρυπτόμενον. Τί ἂν ὑμῖν ἀναξωγρα-
φοίην τὸν γινωσκόμενον; Οὐδὲ γὰρ εἰ μακρὸν ἀποτε-
νοίμεν λόγον, εἴποιμεν ἂν τι τοσοῦτον ὅσον ἄξιον,
καὶ ὅσον ἕκαστος συνεπίσταται (62) τε καὶ ἀπαιτεῖ
τὸν λόγον· καὶ βέλτιον ταῖς ὑπονοαῖς παραχωρεῖν
(63) ἢ τῷ λόγῳ τὸ πολὺ περικόπτειν τοῦ θαύμα-
τος.

lationibus relinquere, quam 200 sermone meo
Δ'. Μήτηρ δὲ ἀνωθεν μὲν καὶ ἐκ προγόνων καθιε-

⁵³ Prov. x, 7. ⁵⁴ Eccli. xxxviii, 16.

(53) Ἴσον. Reg. α, Coisl. 4, ἴσως, « fortasse. »
(54) Ἐπιθήσομεν. Sic Reg. ph, tres Colb., Coisl.
1 et 2, Or. 1, et Hervag. Par. ediii. ἐπιδείξομεν,
« ostendemus. »

(55) Πρεπωδέστατον. Reg. ph, πρεπωδέστερον.
(56) Ζηλοῦτε. Reg. ph., Or. 1, et Jes. ζηλοῦ-
τέ τε.

(57) Περιττός. « Nimius, immoderatus. »
(58) Αἰδεσίμους. Reg. ph, tres Colb., Or. 1, et
Jes. ὀμοσίμους.

meos unice amavit, laudatio; nec munus duntaxat,
sed etiam debitum omnium debitorum justissimum.
Verum cum hactenus ipsum lacrymis et laudibus
prosecuti fuerimus, ut ne legem 199 eam, quæ in
hujusmodi rebus viget, neglexisse videamur (ne-
que enim hoc a nostra philosophia est alienum :
Memoria quippe justorum, inquit ille, cum laudi-
bus⁵³; et, Super mortuum plora, et quasi dira pas-
sus incipe plorare⁵⁴; æque scilicet nos et ab indo-
lentia, et ab immodico luctu disjungens), postea
et debitam iis, qui in dolore versantur, consola-
tionem ad spiritualia et æterna transferemus.

II. Cæsarius igitur, ut hinc incipiam unde me
maxime decet, parentes eos habuit, quos omnes
nostis, quorumque virtutem oculis atque auribus
usurpantes æmulamini, mirificis laudibus in cælum
effertis, aliisque, quibus ea ignota est, si qui ta-
men sint, narratis, alius aliam quamdam partem
accipientes. Neque enim fieri potest ut unus omnia
exponat, nec unius lingua hoc opus est, quantum-
vis aliquis labore ac diligentia valeat, ac summum
animi studium et contentionem adhibeat. Quibus
cum multa et magna laudum argumenta suppe-
tant (nisi fortasse cuipiam inepte facere videor,
qui domesticas laudes prædicem), una tamen eos
res potissimum nobilitat, et insignes reddit, nem-
pe pietas. Hos graves et canos dico, nec minus
quorum corpora quidem tempore fracta et d

III. Pater quidem ex oleastro in fructiferam oli-
vam pulchre insitus, pinguedinisque usque adeo
particeps factus, ut alios quoque inserendi curæ
ipsi commissa, et animarum cultura mandata sit,
excelsus excelsæ huic populo præsidens, alter
Aaron, aut Moses, hanc dignitatem consecutus, ut
ad Deum appropinquet, ac vocem divinam aliis
procul stantibus subministret, mansuetus, ab
ira alienus, vultu tranquillus, spiritu fervidus, di-
ves his rebus quæ oculis cernuntur, ditior iis quæ
tectæ et absconditæ sunt. Quid autem vobis eum,
qui notus est, describere aggredior? Neque enim,
etiamsi sermonem in longum protraherem, parem
tamen illius virtuti orationem afferrem, quantum-
que unusquisque vestrum novit ac postulat, dice-
D rem. Ac præstat id in opinionibus vestris et cogi-
tationibus magnam miraculi partem amputare.

IV. Mater autem antiquitus quidem atque ab

(59) Ὅστε... πιστευθῆναι. Billius : « Ut aliorum
quoque insitio ipsi commissa. »

(60) Τὸ εἶδος. Reg. ph, τὸ ἦθος, « moribus. »

(61) Πολὺς τὸ φαινόμενον, etc. « Dives externis
dotibus ac virtutibus, quæ oculis conspiciuntur;
ditior iis quæ latent. » Sic intelligenda hæc Grego-
rii verba monet Elias.

(62) Συνεπίσταται. Coisl. 4, συνεπίσταται.

(63) Παραχωρεῖν. Reg. ph, tres Colb., Or. 1, et
Jes. συγχωρεῖν.

ipsis proavis Deo consecrata, pietatem, Instar necessarizæ cujusdam hæreditatis, non ad scipsam tantummodo, sed ad liberos quoque deducens, ex sanctis primitiis vere sancta conspersio. Quam etiam tantum auxit et amplificavit, ut ne mariti quidem perfectionem (dicam enim, etiamsi hic sermo temeritate non careat), alii ulli, quam ipsi, ascribendam esse nonnulli credant, ac prædicent; eamque, o rem miram! pro pietatis præmio majorem ac perfectiorem pietatem accepisse. Ambo filiorum simul et Christi amantes, id quod summa admiratione dignum est, imo Christi amantiores quam liberorum; quippe qui unum hunc ex liberis fructum caperent, ut a Christo agnoscerentur, nomenque ducerent, solaque virtute, atque cum eo, quod præstantius est, velut conjunctione ac necessitudine se prole felices definirent: ambo humani, misericordes, multa tinea, et latronibus, et mundi principi eripientes, ab incolatu ad habitationem eos transferentes, maximamque hæreditatem, hoc est, futuræ vitæ splendorem, filiis coacervantes. Sic illi ad altam senectutem pervenerunt, virtute atque annis inter se pares, ac pleni dierum, tam qui manent quam qui fluunt ac dilabuntur: uterque primas inter mortales habiturus, nisi mutuo ipsi sese principatu prohiberent. Denique omnes felicitatis numeros expleverunt, excepta hac postrema, ut quispiam existimare queat, sive probatione, sive dispensatione: hoc est, meo quidem judicio, ut præmisso eo filio, cui propter ætatis lubricum magis timendum erat, ita jam ipsi domo ad superna transferantur.

V. Atque hæc exposui, non ut illorum laudes prædicarem, aut quod essem nescius vix quemquam etiam tota oratione de eorum laudibus instituta, materiæ dignitatem assequi posse: verum ut illud ostenderem a patribus debitam Cæsario virtutem fuisse, nec mirum vobis aut incredibile videri debere, si tales parentes nactus talibus laudibus se dignum præbuit; sed illud potius, si, neglectis domesticis et propinquis exemplis, alios sibi spectandos proponisset. Atque initia quidem ejusmodi fuerunt, et qualia esse vere ingenuis conveniebat, ac recte et honeste victuris. Ut autem media incidam, hoc est, pulchritudinem, magnitudinem, atque illius in omnibus rebus gratiam, et velut in sonis concentum (quandoquidem nec nostrum est res hujusmodi mirari, tametsi aliis non parvæ esse videantur), ad ea quæ deinceps sequuntur, et quæ, ne si cupiam quidem, facile prætermittere possum, orationem conferam.

(64) *Μόνον*. Coisl. 1, *μόνην*.

(65) *Αὐτὸ αὐξήσασα*. Reg. hm, *αὐτήν*. Reg. ph, tres Colb., Or. 1, et Jes. *φύραμα*, ἢ τὸν αὐτὸν (νεμπε, κληρον) αὐξήσασα.

(66) *Τελειότεραν*. Or. 1, *τελειώτεραν*.

(67) *Κρείττον*. Hac voce « Deum » intelligere videtur Gregorius, ac proinde vertendum, « cum Deo conjunctione et necessitudine. » Billius in prima editione sic varterat: « sola virtute conjunctioneque cum Deo atque consortio, felicem liberorum procreationem definirent. »

ρωμένη Θεῷ, καὶ κληρον ἀναγκαῖον οὐκ εἰς ἑαυτὴν μόνον (64), ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ αὐτῆς κατάγουσα τὴν εὐσέβειαν, ἐξ ἀγίας ἀπαρχῆς ὄντως βίον φύραμα τοσοῦτον δὲ αὐτὸ αὐξήσασα (65) τε καὶ πλεονάσασα ὥστε ἦδη τισὶ (φθέγγομαι γὰρ, εἰ καὶ τολμηρὸς ὁ λόγος), μὴδὲ τὴν τοῦ ἀνδρὸς τελειότητα ἐτέρου τινὸς ἢ ταύτης ἔργον γενέσθαι, πιστευθῆναι τε καὶ βῆθῆναι· καὶ, ὡ τοῦ θαύματος! ἄθλον εὐσεβείας δοθῆναι μείζονα καὶ τελειότεραν (66) εὐσέβειαν. Φιλόπαιδες ἄμφω καὶ φιλόχριστοι, τὸ παραδοξότατον, μᾶλλον δὲ φιλόχριστοι πλέον ἢ φιλόπαιδες· οἷς γε καὶ τῶν τέκνων μία τις ἀπόλαυσις ἦν, τὸ ἀπὸ Χριστοῦ καὶ γνωρίζεσθαι, καὶ ὀνομάζεσθαι, καὶ εἶς εὐπαιθίας ὄρος ἢ ἀρετῆ, καὶ ἡ πρὸς τὸ κρείττον (67) οικειώσεις· εὐσπλαγχνοὶ, συμπαιθεῖς, ἀρπάζοντες τὰ πολλὰ σπητῶν, καὶ ληστῶν, καὶ τοῦ κοσμοκράτορος, ἐκ τῆς παροικίας εἰς τὴν κατοικίαν μετασκευαζόμενοι, καὶ κληρον μέγιστον τοῖς παισὶ τὴν ἐκείθεν λαμπρότητα θησαυρίζοντες. Οὕτω τοι καὶ εἰς λιπαρὸν (68) ἐφθασαν γῆρας, ὁμότιμοι καὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἡλικίαν, καὶ πλήρεις ἡμερῶν, τῶν τε μενουσῶν ὁμοίως καὶ τῶν λυομένων· παρὰ τοσοῦτον ἐκάτερος οὐκ ἔχων τὰ πρῶτα τῶν ἐπὶ γῆς, παρ' ὅσον ὑπ' ἀλλήλων εἰς τὸ πρῶτον ἐκωλύοντο, καὶ πάσης εὐδαιμονίας μέτρον ἐπλήρωσαν, πλὴν τῆς τελευταίας ταύτης, ὡς ἂν οἰηθεῖ τις, εἴτε δοκιμασίας χρῆθῆναι, εἴτε οικονομίας· ἡ δὲ ἐστίν, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, τὸν σφαιρωτέρων τῶν παίδων δι' ἡλικίαν προπεμφάντες, οὕτως ἦδη καταλύσαι τὸν βίον ἐν ἀσφαλείᾳ (69), καὶ πρὸς τὰ ἄνω πανοικεσία μετατεθῆναι (70).

securo animo vitam claudant, et cum universa E'. Καὶ ταῦτα διήλθον, οὐ τοὺτους ἐγκωμιάσαι βουλόμενος, οὐδὲ ἀγνοῶν, ὅτι μόλις ἂν τις τῆς ἀξίας ἐφίκοιτο, καὶ ὄλην ὑπόθεσιν λόγου τὸν τούτων ἔπαινον ἐνστησάμενος (71), ἀλλὰ ἔν' ἐπιδείξαιμι ἐκ κατέρων ὑφειλομένην Καισαρίῃ τὴν ἀρετὴν, καὶ φηθὲν θυμάζητε, μὴδὲ ἀπιστοῦτε, εἰ, τοιοῦτων τυχῶν γεννητόρων, τοιοῦτων ἑαυτὸν παρέσχεον ἔπαινων ἄξιον· ἀλλὰ τοῦναντίον, εἰ πρὸς ἐτέρους εἶδε, τῶν οικείων καὶ τῶν ἐγγύθεν ἀμελήσας ὑποδειγμάτων. Τὰ μὲν δὴ πρῶτα τοιαῦτα, οἷα προσήκειν εἶναι τοῖς ὄντως (72) εὐγεγονόσι, καὶ καλῶς βιώσεσθαι μέλουσιν. Ἴνα δὲ τὰ ἐν μέσῳ συντέμω, κάλλος, καὶ μέγεθος, καὶ τὴν ἐπὶ πᾶσι τοῦ ἀνδρὸς χάριν, καὶ ὡσπερ ἐν φθόγγοις εὐαρμοσίαν (ὅτι μὴδὲ πρὸς ἡμῶν (73) τὰ τοιαῦτα θαυμάζειν, εἰ καὶ τοῖς ἄλλοις οὐ μικρὰ φαίνεται), πρὸς τὰ ἐφεξῆς (74) βαδιοῦμαι τοῦ λόγου, καὶ ἄ μὴδὲ βουλομένην παραλιπεῖν βῆδιον.

securo animo vitam claudant, et cum universa

(68) *Εἰς λιπαρὸν*. « Ad uberem beatamque senectutem. »

(69) *Ἐν ἀσφαλείᾳ*. Tres Regg., totidem Colb. et Or. 1, *σὺν ἀσφαλείᾳ*, « cum securitate. »

(70) *Μετατεθῆναι*. Sic Reg. hu. Par. μεταδεθῆναι.

(71) *Ἐνστησάμενος*. Coisl. 1, *συστησάμενος*.

(72) *Ὀντως*. Deest in pluribus codd. nec redidit Billius.

(73) *Πρὸς ἡμῶν*. Sic tres Regg., tres Colb., Or. 1, et Jes. Editi vero, ὡμῶν.

(74) *Τὰ ἐφεξῆς*. Reg. 2, τὰ ἐξῆς.

Γ'. Ὑπὸ δὴ τοιοῦτοις ἦθεσι τραφέντες καὶ παι- A δευθέντες (75), καὶ τοῖς ἐνταῦθα μαθήμασιν ἰκανῶς ἔνασκηθέντες, ἐν οἷς ἐκεῖνος (76) τάχει τε καὶ μεγέθει φύσεως οὐδ' ἂν εἴποι τις ὅσον ὑπὲρ τοῦ πολλοῦς ἦν· ὦ πῶς ἀδακρυτὶ τὴν τούτων παρέλθω μνήμην, καὶ μὴ με ἀφιλόσοφον ἐλέγξῃ τὸ πάθος παρὰ τὴν ὑπόσχεσιν! ἀλλ' ἐπειδὴ γε ἀποδημίας και- ρὸς ἐδόκει, καὶ τότε πρῶτον ἀπ' ἀλλήλων ἐσχίσθη- μεν· ἐγὼ μὲν τοῖς κατὰ Παλαιστίνην ἐγκαταμείνας (77) παιδευτηρίοις, ἀνθοῦσι τότε κατὰ ῥητορικῆς ἔρωτα, ὁ δὲ τὴν Ἀλεξάνδρου πόλιν καταλαβὼν, παν- τοίας παιδεύσεως καὶ τότε καὶ νῦν οὐσάν τε καὶ δο- κοῦσαν ἐργαστήριον. Τί πρῶτον, ἢ τί μέγιστον εἶπω τῶν ἐκείνου καλῶν; Τί δὲ (78) παρεῖς, μὴ τῷ μεγί- στω ζημιώσω τὸν λόγον; Τίς μὲν ἐκείνου διδασκάλους πιστότερος; Τίς δὲ ἤλιξι προσφιλέτερος; Τίς μὲν B μᾶλλον ἀπέφυγε (79) τὴν τῶν μοχθηρῶν ἑταιρίαν καὶ ὁμίλιαν; Τίς δὲ τῇ τῶν βελτίστων ἑαυτὸν προσέθηκε πλείον (80), ἄλλοις τε καὶ τῶν ἐκ τῆς πατρίδος τοῖς εὐδοκιμωτάτοις καὶ γνωριμωτάτοις, εἰδῶς οὐδὲ τοῦτο φέρειν μικρὸν εἰς ἀρετὴν ἢ κακίαν τὰς συνουσίας; Ἐξ ὧν τίς μὲν ἀρχοῦσιν ἐκείνου τιμώτερος; τίς δὲ τῇ πόλει πάσῃ, καίτοι γε (81) διὰ τὸ μέγεθος πάντων ἐγκρυπτομένων, ἢ ἐπὶ σωφροσύνῃ γνωριμότερος (82), ἢ ἐπὶ συνέσει περιφανέστερος;

urbī (quamvis sublimior prorsus ac abstrusior ipsius doctrina), aut ob temperantiam clarior, aut ob ingenii sagacitatem illustrior?

Ζ'. Ποῖον μὲν εἶδος οὐκ ἐπῆλθε παιδεύσεως; μᾶλ- λον δὲ ποῖον, ὡς οὐδὲ μόνον ἕτερος; Τίνοι δὲ παρῆκεν ἐγγύς αὐτοῦ γενέσθαι, καὶ κατὰ μικρὸν (83), μὴ ὅτι τῶν καθ' ἑαυτὸν καὶ τῆς αὐτῆς ἡλικίας, ἀλλὰ καὶ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ παλαιότερων ἐν τοῖς μαθήμασι; καὶ C πάντα ὡς ἐν ἐξασχέσας, καὶ ἀντὶ πάντων ἕκαστον· τοὺς μὲν πτηνοὺς τὴν φύσιν φιλοπονία νικήσας, τοὺς δὲ γενναίους τὴν ἀσκήσιν διανοίας ὀξύτητι· μᾶλλον δὲ τάχει μὲν τοὺς ταχεῖς, σπουδῇ δὲ τοὺς φιλοπόνους ὑπερβαλὼν, καὶ τοὺς κατ' ἄμφω δεξιούς ἀμφοτέροις. Γνωμητρίας μὲν γε καὶ ἀστρονομίας, καὶ τῆς ἐπιμιν- δύνου τοῖς ἄλλοις παιδεύσεως, ὅσον χρήσιμον ἐκλεξά- μενος, τοῦτο δὲ ἦν ἐκ τῆς τῶν οὐρανίων εὐαρμοστίας καὶ τάξεως τὴν δημιουργὸν θαυμάσαι, ὅσον βλαβερὸν ταύτης διέφυγεν· οὐ τῇ φορᾷ τῶν ἄστρον διδύς τὰ θνητά καὶ τὰ γινόμενα, ὡς οἱ τὴν ὁμόδουλον ἑαυτοῖς (84) κτίσιν ἐπανιστάντες τῷ κτίσαντι, Θεῷ δὲ καὶ τᾶλλα πάντα, ὡσπερ εἰκός, ἀνατιθείς, καὶ τὴν τούτων κίνησιν· ἀριθμῶν δὲ καὶ λογισμῶν, καὶ τῆς θαυμα- σίας λατρικῆς, ὅση τὰ περὶ φύσεις, καὶ κράσεις, καὶ τὰς ἀρχὰς τῶν νοσημάτων φιλοσοφεῖ, ὥστε ταῖς ῥίζαις ἀναιρουμέναις συνεκκόπτειν καὶ τὰ βλαστήματα, τίς οὕτως ἀμαθὴς ἢ φιλονεικος, ὡς ἐκείνῳ δοῦναι τὰ δεύτερα, καὶ μὴ ἀγαπᾶν, εἰ μετ' ἐκείνον εὐθύς ἀρι-

VI. Nos igitur sub hujusmodi moribus educati et instituti, atque in hujusce loci disciplinis, satia exercitati et exculi, in quibus ille ingenii celeritate ac magnitudine dici non potest quam longo intervallo plerosque post se relinqueret; o quoniam pacto harum rerum memoriam sine lacrymis præteribo, nec me, contra quam pollicitus sum, parum fortis animi esse dolor ostendet! cum jam peregrinationis tempus esse videretur, ac tum primum alter ab altero distracti sumus: ego nimirum ob artis oratoricæ amorem, in Palæstinæ scholis, tum florentibus, moratus; ille autem Alexandriam profectus, urbem, et tunc et nunc quoque, tum vere tum hominum existimatione, doctrinæ omnis officinam. Quid primum, aut quid maximum ex illius laudibus commemorem? Aut quid sine gravissimo orationis damno prætermittam? Quis illo præceptoribus fidelior? Quis æqualibus jucundior? Quis improborum societatem et consuetudinem magis vitavit? Quis optimorum virorum, cum aliorum, tum celeberrimi cujusque ex patria et nobilissimi familiaritati sese magis adjunxit? Non ignorabat sane, ad virtutem aut vitium permagni referre, cum quibus quispiam consuescit. Atque idcirco, quis apud præsides honoratior? Imo quis universæ ipsius doctrina), aut ob temperantiam clarior, aut

VII. Quodnam doctrinæ genus non peragravit? imo quodnam est, quod non ut ne unum quidem alius? Cuiam autem concessit, ut ad ipsum, vel tantillum appropinquaret, non sodalium tantum et æqualium, sed etiam majorum natu, et qui plus temporis in litterarum studiis consumperant? Nam et omnia ut unum excoluerat, et singula rursus ut omnia. Ac ut volucri ingenio præditos, studio et diligentia, ita studiosos et industrios ingenii celeritate superabat: vel, ut rectius loquar, 202 ingeniosos ingenio, et laboriosos studio, et eos qui utraque re pollebant, utraque præcallebat. Atque ex geometria quidem, et astronomia, et doctrina aliis periculosa, cum, quidquid utile erat, collegisset, hoc est, ut ex corporum cælestium centu atque ordine Creatorem admiraretur, quidquid noxium et exitiosum erat, effugit; nempe ea quæ sunt, ac fiunt, ad siderum motum haudquaquam referens, quemadmodum ii qui conservam suam creaturam adversus Creatorem concitant; verum, ut alia omnia, sic eorum quoque motum, ut par est, divinæ providentiæ attribuens. In numeris autem et supputationibus, atque ea eximia artis medicæ parte, quæ in naturis ac tempera-

(75) Καὶ παιδευθέντες. Deest in Reg. a.

(76) Ἐν οἷς ἐκεῖνος. Ita Reg. hu, Cuisl. 1 et 2, Or. 1, aliique plures. Edit. ἐν οἷς ἐκεῖνος.

(77) Ἐγκαταμείνας. Tres Regg., tres Colb., etc. ἐμμείνας.

(78) Τί δέ. Or. 1, τί δαί. In edit. deest δέ.

(79) Μᾶλλον ἀπέφυγε. Reg. bm, Jes. ἀπέφυγε μᾶλλον.

(80) Προσέθηκε πλείον. Jes. προσέθηκε πλέον.

(81) Καίτοι γε, etc. Billius, « quamvis alioqui ab ipsius magnitudinem omnes obscuri atque incogniti essent. »

(82) Γνωριμότερος. Or. 1, γνωριμώτερος.

(83) Κατὰ μικρόν. Combef. παρὰ μικρόν.

(84) Ἐαυτοῖς. Sic Regg. a, bm, Or. 1, et Jes. Editi, ἑαυτῶς.

mentis, causisque morborum inquirendis versatur, ut succisis radicibus rami quoque simul ampuentur, quis ita ineptus et pervicax erat, ut secundas ipsi daret, ac non bene secum agi duceret, si proximum illi numerum obtineret, ac primas inter secundos ferret? Neque vero hæc sermo quidam sunt, nullo testimonio suffultus, verum et orientalis, et occidentalis ora, et denique omnes ex regionibus, quas postea perlustravit, insignes ipsius doctrinæ columnæ sunt.

VIII. Cum autem, ut omnis generis mercibus in ingentem navium onerariam, sic ipse omni virtutis ac disciplinæ genere in animam suam collecto, in propriam urbem navigaret, ut pulchras doctrinæ suæ merces aliis etiam impertiret, hic quoque admirabilis quædam res accidit, quam, quia ejus recordatio me omnium maxime delectat, vobisque etiam voluptatem afferre queat, non alienum fuerit paucis exponere. Mater nostra, materno quodam voto, atque amoris erga filios pleno, hoc optabat, quemadmodum ambos eodem tempore miserat, sic ambos quoque simul redeuntes videret. Eramus enim, si non aliis, matri quidem certe, cum simul conspiceremur, par quoddam votis exoptandum, atque visendum, licet nunc ab invidia male dissolutum. Et ecce Dei impulsu, qui justas preces audit, et parentum erga probos filios amorem in pretio habet, nec ex consilio ullo, nec ex compacto, ille Alexandria, ego ex Græcia, alter a terra, alter mari, eodem tempore in eandem civitatem appulimus. Hæc autem erat Byzantium, urbs totius Europæ principatum nunc tenens; in qua tantam brevi gloriam Cæsarius adeptus est, ut publici honores, nobileque matrimonium, ac senatoria dignitas ei oblata fuerit, communique decreto a magno imperatore per legatos **203** petitum sit, ut principem urbem viro eruditorem principe ornari atque honestari vellet (siquidem hoc ipsi curæ esset, ut vere primaria, nomineque suo digna existeret), atque ad cæteras ipsius laudes hanc accedere, ut Cæsario, et medico, et cive ornaretur: quamvis alioqui præter cæterum splendorem, viris, tam in philosophia quam in aliis artium generibus, eximiis abundet. Sed de hac re satis. Illud autem, quod tum contigit, licet aliis temere ac fortuito contigisse videretur, cujusmodi multa fert casus in rebus humanis, apud pios tamen perquam manifestum erat, non alia de causa rem evenisse, quam piorum parentum, ad unius voti summam explendam, filios, tum terra, tum mari in unum colligentium.

(85) Ὁμοῦ λήξας. Reg. bm, Or. 1, Jes. λήξας ὁμοῦ.

(86) Πόλιν. Reg. bm, et Jes. πόλιν, « rursus. » Sic etiam Billius legerat.

(87) Καὶ γὰρ ἐμέ γε. Sic Reg. hu, duo Colb. et Or. 1. Deest γὰρ in edit.

(88) Ἐδοκοῦμεν. « Videbamur. »

(89) Δὲ ἦν. Reg. bm, δ' ἦν. Deest ἦν in Reg. hu, et Or. 1.

(90) Σταλήναι. Deest in Regg. bm, hu, tribus Colb., Or. 1, et Jes.

(91) Μέλειν. Reg. hu, μέλον. Tres Colb. et Jes. μέλειν. Heinsius, « forte, » εἰ τι μέλει.

(92) Τῷ. Reg. hu, tres Colb. et Or. 1, τό.

θμοῖτο, τὸ πρεσβεῖον ἐν τοῖς δευτέροις φερόμενος. Καὶ ταῦτα οὐ λόγος ἐστὶν ἀμάρτυρος, ἀλλ' ἕψα τε ὁμοῦ λήξας (85) καὶ ἐσπέριος, καὶ ὄσσην ἐκεῖνος ἐπιήλθεν ὕστερον, ἐπίστημοι στήλαι τῆς ἐκείνου παιδεύσεως.

sunt, nullo testimonio suffultus, verum et orientalis, et occidentalis ora, et denique omnes ex regionibus, quas postea perlustravit, insignes ipsius doctrinæ columnæ sunt.

H. Ἐπει δὲ, πᾶσαν ἀρετὴν τε καὶ μάθησιν, ὥσπερ μεγάλη φορτὶς παντοδαπὴν ἐμπορίαν, εἰς μίαν τὴν ἐαυτοῦ ψυχὴν συλλεξάμενος, ἐπὶ τὴν ἐαυτοῦ πόλιν (86) ἐστέλλετο, ὡς ἂν καὶ τοῖς ἄλλοις μεταδοῆ τῶν καλῶν ἀγωγίμων τῆς ἐαυτοῦ παιδεύσεως, ἐνταῦθα τι καὶ συνηγήθη πρᾶγμα θαυμάσιον, οὐδὲν δὲ ὄσσην, καὶ γὰρ ἐμέ γε (87) μάλιστα πάντων εὐφραίνει τοῦτο μνημονεύθην, καὶ ὑμᾶς ἂν ἡδίους ποιήσειεν, ἐν βραχεῖ διηγῆσασθαι. Ἡύχετο μὲν ἡ μήτηρ εὐχὴν μητρικὴν τινα καὶ φιλόπαιδα, ὥσπερ ἐξέπεμψεν ἀμφοτέρους, οὕτω καὶ σὺν ἀλλήλοις ἐπανεληθόντας ἰδεῖν. Συνωρὶς γὰρ ἐδοκοῦμέν (88) τις, καὶ εἰ μὴ τοῖς ἄλλοις, μητρὶ γ' οὖν, εὐχῆς καὶ θεᾶς ἀξία, σὺν ἀλλήλοις ὀρώμενοι, ἡ νῦν κακῶς ὑπὸ τοῦ φθόνου διαλυθεῖσα· Θεοῦ δὲ οὕτω κινήσαντος, ὃς ἀκούει δικαίας εὐχῆς, καὶ φίλτρον τιμᾶ γονέων εἰς παῖδας εὐγνώμονας, ἐξ οὐδεμιᾶς ἐπινοίας, οὐδὲ συνθήματος, ὁ μὲν ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας, ὁ δὲ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν ὁ μὲν ἀπὸ γῆς, ὁ δὲ ἀπὸ θαλάσσης κατήραμεν. Ἡ πόλις δὲ ἦν (89) τὸ Βυζάντιον, ἡ νῦν προκαθεζομένη τῆς Εὐρώπης πόλις, ἐν ἣ τοσοῦτον Καῖσάριος κλέος οὐ πολλοῦ χρόνου διεληθόντος ἠνέγκαστο, ὥστε δημοσίας τιμᾶς αὐτῷ, καὶ γάμον τῶν εὐδοκίμων, καὶ τῆς συγκλήτου βουλῆς μετουσίαν προτεθῆναι, καὶ πρὸς βασιλέα πρεσβεῖαν σταλῆναι (90), τὸν μέγαν ἀπὸ κοινοῦ δόγματος, τὴν πρώτην πόλιν τῷ πρώτῳ λογίῳ κοσμηθῆναι τε καὶ τιμηθῆναι (εἰ τι μέλειν (91) αὐτῷ τοῦ πρώτου ἀληθῶς εἶναι, καὶ τῆς ἐπωνυμίας ἀξίαν), καὶ τοῦτο προστεθῆναι πᾶσι τοῖς ὑπὲρ αὐτῆς διηγῆμασι, τῷ (92) Καῖσαρίῳ καλωπιζέσθαι, καὶ ἱατρῷ, καὶ οἰκίῳ· καίτοι γε μετὰ τῆς ἄλλης λαμπρότητος πολλοῖς καὶ μεγάλοις εὐθουνομένην (93) ἀνδράσι κατὰ τε φιλοσοφίαν κατὰ τε τὴν ἄλλην παιδευσιν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἰκανῶς. Τότε δ' οὖν τὸ γενόμενον τοῖς μὲν ἄλλοις συντυχία τις ἐδοξεν ἄλογος καὶ ἀνάτιος, οἷα φέρει πολλὰ τὸ αὐτόματον (94) ἐν τοῖς ἡμετέροις, τοῖς δὲ φιλοθέοις καὶ λίαν εὐδελῶν ἦν μὴ ἄλλο τι συμβᾶν εἶναι ἢ γονέων θεοφιλῶν ἔργων ἐκ γῆς καὶ θαλάττης τοὺς παῖδας συναγόντων (95) εἰς μίαν εὐχῆς ἐκπλήρωσιν.

(93) Εὐθουνομένην. Reg. hu, Or. 1, et Jes. εὐθουνομένην.

(94) Τὸ αὐτόματον. Schol. Τὸ αὐτόματον ἐκάλεσαν ὁ Πατήρ, ὁ, συγχωροῦντος Θεοῦ, ἐξ αὐτῆς τῆς φυσικῆς ἀκολουθίας πραγμάτων, οὐκ ἐκ τινος ἐπιτηδεύσεως συμβαίνειν εἰθῆν· οὐ γὰρ ὡς τινῶν ἀπρονοήτως γινομένων, μὴ γένοιτο· πῶς γὰρ ὁ οὕτω φιλόθεος τοῦτο ἂν εἶπεν; « Casum appellavit Pater, quod ex naturali rerum ordine, Deo permittente, non vero cujusquam industria et consilio contingere solet; non enim quod temere contingat quidquam, absit. Qui vir bonus hoc dixisset? »

(95) Συναγόντων. Reg. hu, συναγαγόντων.

Θ'. Φέρε μηδὲ τοῦτο τῶν Καισαρίου καλῶν παρέλ-
θωμεν, ὃ τοῖς μὲν ἄλλοις ἴσως μικρὸν, καὶ οὐδὲ μνή-
μης ἄξιον, ἐμοὶ δὲ καὶ τότε καὶ νῦν μέγιστον ἔδοξεν,
εἴπερ τῶν ἐπαινετῶν ἡ φιλαδελφία, καὶ οὐ παύσομαι
τιθεὶς ἐν πρώτοις, ὁσάντις ἂν τὰ ἐκείνου ἐκδιηγῶμαι.
Κατεῖχε μὲν αὐτὸν αἷς εἶπον τιμαῖς ἡ πόλις, καὶ οὐδ'
ἂν εἴ τι (96) γένοιτο μεθῆσειν ἔφασκεν· ἐγὼ δὲ ἀνθ-
έλκων Ἰσχυσα, ὃ πάντα Καισαρίῳ πολὺς καὶ τίμιος,
καὶ τοῖς γονεῦσι τὴν εὐχὴν πληρῶσαι, καὶ τῇ πατρίδι
τὸ χρέος, καὶ ἑμαυτῷ τὸν πόνον· λαθὼν τῆς ὁδοῦ
κοινωνῶν καὶ συνέμπορον, καὶ προτιμηθεὶς οὐ πόλεων
καὶ δῆμων μόνον, οὐδὲ τιμῶν καὶ πόρων, οἱ πολλοὶ
καὶ πολλαχόθεν οἱ μὲν συνέβρον ἐκείνῳ, οἱ δὲ ἡλι-
ζοντο, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ βασιλείῃς σπεδόν, καὶ τῶν
ἐκείθεν ἐπιταγμάτων (97). Ἐντεῦθεν ἐγὼ μὲν φιλο-
σοφεῖν διέγνων, καὶ πρὸς τὸν ἄνω βίον μεθαρμοσθῆ-
σαι, ὡσπερ τινὰ βαρὺν δεσπότην καὶ ἀρρώστημα χα-
λεπόν, πᾶσαν φιλοτιμίαν ἀποσεισάμενος· μᾶλλον δὲ
ὁ μὲν πόνος πρῶτος, ὁ δὲ βίος ὑστερος· τὸν δὲ
τὰ πρῶτα τῆς παιδεύσεως ἀναθέντα τῇ ἑαυτοῦ πα-
τρίδι, καὶ θαυμασθέντα τῶν πόνων ἀξίως, μετὰ τοῦ-
το δόξης ἐπιθυμία καὶ τοῦ προστατεύειν (98) τῆς πό-
λεως, ὡς ἐμέ γε συνέπειθε, τοῖς βασιλεῖσι δίδωσιν,
οὐ πᾶν μὲν ἡμῖν φίλα ποιῶντα, καὶ κατὰ γνώ-
μην (99)· καὶ γὰρ ἀπολογησομαι πρὸς ὑμᾶς, ὅτι
πολλοστὸν τετάχθαι παρὰ Θεῷ κρεῖττον εἶναι δοκεῖ
τε (1) καὶ ὑψηλότερον ἢ παρὰ τῷ κάτω βασιλεῖ τὰ
πρῶτα φέρεσθαι, οὐ μὴν ἀξίως (2) γε μέμψεως. Φι-
λοσοφεῖν μὲν γὰρ ὅσω μέγιστον, τοσοῦτω καὶ χαλε-
πώτατον, καὶ οὐ πολλῶν τὸ ἐγγεῖρημα, οὐδ' ἄλλων ἢ
τῶν ὑπὸ τῆς θείας προκεκλημένων (3) μεγαλονόων,
ἢ τοῖς προηρημένους (4) καλῶς χεῖρα δίδωσιν· οὐ μι-
κρὸν δὲ εἴ τις, τὸν δεύτερον προσησάμενος βίον, κα-
λοκάγαθίας μεταποιῶτο, καὶ πλείω λόγον ἔχει Θεοῦ
καὶ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας ἢ τῆς κάτω λαμπρότητος·
καὶ τὴν μὲν (5) ὡς σκηνὴν προβάλλοιτο, ἢ τι προσ-
ωπεῖον τῶν πολλῶν καὶ προσκαίρων, τὸ τοῦ κόσμου
τούτου δρᾶμα ὑποκρινόμενος, αὐτὸς δὲ ζῆσι Θεῷ με-
τὰ τῆς εἰκόνης, ἣν οἶδε παρ' ἐκείνου λαθὼν καὶ ὀφεί-
λων τῷ δεδωκότι· ὅπερ ἀμέλει καὶ Καισάριον δια-
νοηθέντα γινώσκομεν.

rem Dei salutisque suæ, quam terreni splendoris, rationem habeat; atque hunc quidem tanquam scenam, aut personam quamdam ex multis et caducis præferat, hujus mundi fabulam agens, ipse autem Deo cum imagine, quam se ab eo accepisse, eique debere novit, vitam ducat. Quem quidem scilicet animum Cæsario fuisse compertum habemus.

I'. Τάττεται μὲν γὰρ τὴν πρώτην ἐν ἰατροῖς τά-
ξιν, οὐδὲ πολλοῦ πόνου προσδεθεις, ἀλλ' ἐπιδείξας
μόνον τὴν παιδευσιν, μᾶλλον δὲ βραχύν τινα τῆς παι-
δεύσεως οἶον πρόλογον (6), κἂν τοῖς φίλοις τοῦ βασι-

(96) Οὐδ' ἄρ εἴ τι. Reg. hu, Or. 1, οὐδὲ εἴ τι.

(97) Ἐπιταγμάτων. Billius, « ejusque edictis. »

(98) Προστατεύειν. Reg. bm, tres Colb., Coisl. 3, et Jes. προστάττειν.

(99) Φίλα ποιῶντα, καὶ κατὰ γνώμην. Com-
hēf. ποιῶν. Prætermisit Billius, καὶ κατὰ γνώ-
μην. Elias vertit, « et ex animi mei sententia. »

(1) Εἶναι δοκεῖ τε. Hæc desunt in Reg. bun, tri-
bus Colb. et Or. 1.

(2) Ἀξίως. Or. 3, et Jes. ἀξίως, « digne, n:cri-
to. »

IX. Age, ne hanc quidem Cæsarii laudem præ-
tereamus, quæ, quamvis aliorum judicio exigua
fortasse, ac ne commemoratione quidem digna sit,
mibi tamen maxima, et tunc visa est, et nunc item
videtur, si modo fraternus amor laudem meretur,
neque unquam eam inter primas collocare desinam,
quoties mihi de illius rebus narratio instituta fue-
rit. Nam cum civitas, iis, quos diximus, honoribus
eum retineret, negaretque se illi ulla ratione po-
testatem discedendi facturam, ego tamen, cujus
auctoritatem Cæsarius in omnibus rebus plurimi
faciebat, in contrarium nitens, hoc sum consecu-
tus, ut nec parentes voto suo, nec patria debito sibi
officio, nec denique ego desiderio meo frustrarer.
Itineris enim socium comitemque se mihi adjunxit;
meque non urbibus solum et populis, non honori-
bus et proventibus, qui multi ad eum undique par-
tim confluebant, partim in spe atque expectatione
erant, verum propemodum ipsi quoque imperatori
ejusque jussis anteposuit. Hinc ego, excussa omni
ambitione, non secus ac gravi quodam domino, et
molesto morbo, philosophari, atque ad supernæ
vitæ studium meipsum transferre constitui; vel
potius antiquior quidem cupiditas fuit, vita au-
tem posterior. At vero Cæsarius, cum doctrinæ
suæ primitias patriæ consecrasset, dignamque
laboribus admirationem sui commovisset, postea
gloriæ cupiditate ductus, 204 atque, ut mihi qui-
dem fidem faciebat, quo urbi præsidio esset, in aul-
am se contulit, non ille sane, meo quidem judicio,
rem admodum gratam nobis faciens (non enim
apud vos diffitebor, inter postremos apud Deum
censeri, satius et sublimius esse, quam apud ter-
renum imperatorem primas ferre), non tamen
reprehensione dignam. Philosophari enim, ut
maximum, ita etiam difficillimum est, nec id aggredi
multorum est; nec aliorum, quam quos divina men-
tis magnitudo, quæ probæ hominum voluntati ma-
num porrigere solet, advocavit. Non parvum au-
tem hoc quoque æstimandum est, si quis secundum
vitæ genus complexus, probitati studeat, ac majore

X. Nam cum non magno negotio ac labore opus
habuisset, verum doctrinam duntaxat suam, vel
potius breve quoddam doctrinæ specimen ostendis-
set, primum statim inter medicos dignitatis gra-

(3) Προκεκλημένω. Jes. προσκεκλημένων. Sic
etiam legit Comb. et vertit, « quos divina providen-
tia magnos aspirans animos provocaverit. »

(4) Προηρημένους. Non male Percheimerus,
« prædeterminatis. » Jes. προεξηρημένους.

(5) Καὶ τὴν μὲν. etc. Hæc usque ad ὅπερ ἀμέ-
λει, etc., desunt in Reg. bm, in tribus Colb., Or. 1,
Elia et Jes.

(6) Οἶον πρόλογον. Sic Regg. bm, hu, tres Colb.,
Coisl. 3, Or. 1, et Jes. Dcest οἶον in editis.

dum obtinuit, atque in amicorum numero apud imperatorem habitus, amplissimis honoribus affectus est. Gratuitam porro artis humanitatem proceribus proposuit, illud nimirum exploratum habens, nihil esse, quod hominem ad altiora proveheret, quam virtutem, et famam honestis rationibus collectam. Et quibus gradu inferior erat, eosdem gloria longe superabat. Qui cum ob pudicitiam et temperantiam omnibus charus esset, eaque de causa pretiosarum rerum curam susciperet, nec adjutore Hippocrate ullo modo opus haberet, adeo ut nihil prorsus esset Crætetis simplicitas, si cum illius simplicitate conferretur : omnibus rursus magis quam pro dignitatis ipsius gradu venerabilis erat. Cumque magnis quotidie dignitatibus ornaretur, majoribus tamen, ac jam in spe positus, dignus habebatur, tum ab ipsis imperatoribus, tum ab omnibus iis qui primas secundum eos tenebant. Quodque maximum censendum est, non commisit, ut a gloria, aut ab iis, inter quas versabatur, deliciis, animæ suæ nobilitas corrumpetur. Quin potius cum multa et magna ipsi suppetent, ad dignitatem tamen hoc primum erat, quod Christianus et esset et nominaretur ; sic ut alia omnia cum hoc uno collata, ludus quidam ac nugæ ipsi essent. Alia enim ab aliis etiam luduntur, non serus atque in scena, quæ celerrime, et quam constituitur ; ut ex multis hujus vitæ mutationibus, et prosperitate sursum ac deorsum labente, perspicere licet : pietatem vero bonum unum proprium esse, quodque tuto permaneat.

XI. Hæc Cæsarii, et in chlamyde, philosophia erat ; in his cogitationibus, et vixit, et vita cessit, majorem, quantum ad absconditum hominem, Deo pietatem ostendens et exhibens, quam quæ in publico spectabatur. Atque ut alia omnia prætermissam, propinquorum nempe, qui in calamitatem aliquam inciderant, curam et præsidium, fastus contemptum, æquabilitatem inter amicos, auctoritatem apud præsides, certamina, quæ pro veritate suscepit, sermones, quos multos et cum multis habuit, non argutos solum, sed etiam admodum pios et ardentes, rem unam pro omnibus dicam, qua nihil in ipsius vita celebrius est, magisque pervulgatum. Furebat adversus nos infandus imperator, et cum in seipsum primum, Christianæ fidei ejuratione, insaniisset, jam aliis quoque intolerabilis erat ; ne cæterorum quidem Christi hostium in modum magno animo impietatem probitens, verum humanitatis obtentu persecutionem celans ; atque instar flexuosi illius serpentis, qui ipsius animum

λέως εὐθὺς ἀριθμούμενος, τὰς μεγίστας καρπούται τιμάς· ἀμισθον δὲ τὴν τῆς τέχνης φιλανθρωπίαν τοῖς ἐν τέλει προτίθησιν (7), εἰδὼς οὐδὲν οὕτως (8) ὡς ἀρετὴν καὶ τὸ ἐπὶ τοῖς καλλίστοις (9) γινώσκεισθαι προάγειν εἰς τὸ ἔμπροσθεν. Καὶ ὢν τῆ τάξει δευτέρος ἦν, τούτων κατὰ πολὺ περιτῆν τῇ δόξῃ· πᾶσι μὲν ὢν διὰ σωφροσύνην ἐπέραστος, καὶ διὰ τοῦτο τὰ τίμια πιστευόμενος (10), καὶ μηδὲν Ἴπποκράτους ὀρκιστοῦ προσδεόμενος, ὡς μηδὲν εἶναι καὶ τὴν Κράτητος ἀπλότητα (11) πρὸς τὴν ἐκείνου θεωρουμένην· πᾶσι δὲ πλεον ἢ κατὰ τὴν ἀξίαν αἰδέσιμος, μεγάλων μὲν ἀεὶ τῶν παρόντων ἀξιούμενος, μειζόνων δὲ ἀξιος εἶναι τῶν ἐλπιζομένων κρινόμενος τοῖς τε βασιλεῦσιν αὐτοῖς, καὶ ὅσοι τὰ πρῶτα μετ' ἐκείνους ἔχουσιν· τὸ δὲ μέγιστον, ὅτι μήτε ὑπὸ τῆς δόξης μήτε ὑπὸ τῆς ἐν μέσῳ τρυφῆς τὴν τῆς ψυχῆς εὐγένειαν διεφθάρη· ἀλλὰ πολλῶν καὶ μεγάλων ὑπαρχόντων αὐτῷ, πρῶτον ἦν εἰς ἀξίωμα Χριστιανὸν καὶ εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι καὶ πάντα ὁμοῦ παιδιὰ τις ἐκείνῳ καὶ λῆρος πρὸς ἐν τοῦτο κρινόμενα. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα ὡς ἐπὶ σκηνῆς καὶ ἄλλοις παίζεσθαι τάχιστα πηγυμένης τε καὶ καταλυομένης, τάχα δὲ φθειρομένης βῆσιν ἢ συνισταμένης, ὡς εἶναι ἰδεῖν ἐκ τῶν πολλῶν τοῦ βίου μεταβολῶν, καὶ τῆς ἄνω καὶ κάτω μεταπιπτούσης εὐετηρίας· μόνον δὲ ἴδιον ἀγαθὸν εἶναι καὶ παραμένον ἀσφαλῶς τὴν εὐσέθειαν.

figitur, et dissolvitur, imo facilius fortasse deletur, et prosperitate sursum ac deorsum labente, perspicere licet : pietatem vero bonum unum proprium esse, quodque tuto permaneat.

IA'. Ταῦτα Καισαρίῳ ἐφιλοσοφεῖτο (12) κὰν τῇ χλανίδι· ταῦταις καὶ συνέζησε ταῖς ἐννοαίαις, καὶ συναπῆλθε (13), μείζω τῆς φαινομένης εἰς τὸ κοινὸν εὐσεβείας, Θεῷ γνωρίζων καὶ παριστάς τὴν κατὰ τὸν κρυπτὸν ἄνθρωπον. Καὶ εἰ με δεῖ, πάντα παρέντα, τὴν προστασίαν τῶν ἐκ γένους ἀτυχεσάντων, τὴν ὑπεροψίαν τοῦ τύφου, τὴν πρὸς τοὺς φίλους ἰσοτιμίαν, τὴν πρὸς τοὺς ἀρχοντας παβήσιαν, τοὺς ὑπὲρ ἀληθείας ἀγῶνας καὶ λόγους, οὓς πολλοὺς (14) καὶ πρὸς πολλοὺς συνεστήσατο, οὐ λογικῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ λίαν εὐσεβῶς τε καὶ διαπύρως, ἐν ἀντι πάντων εἰπεῖν τῶν ἐκείνου τὸ γνωριμώτατον. Ἐλύσσα καθ' ἡμῶν βασιλεὺς ὁ δυσώνυμος, καὶ καθ' (15) ἑαυτοῦ πρῶτον μαγεὶς ἐκ τῆς εἰς Χριστὸν ἀθετήσεως, ἀφόρητος ἦδῃ καὶ τοῖς ἄλλοις ἦν, οὐδ' ἐν ἴσῳ (16) τοῖς λοιποῖς Χριστομαχῶς μεγαλοψύχως (17) ἀπογραφόμενος εἰς τὴν ἀσεβείαν, ἀλλὰ κλέπτων τὸν διωγμὸν ἐν ἐπιεικειᾷ πλάσματι· καὶ κατὰ τὸν σχολιῶν ὄφιν, ὃς τὴν ἐκείνου κατέσχε ψυχὴν, παντοίαις μηχαναῖς ὑποσπῶν τοὺς ἀθλοὺς εἰς τὸ ἑαυτοῦ βά-

Cæsarius, etiam in chlamyde, versatus est. »

(13) *Συναπῆλθε*. Or. 1, ἀπῆλθε.

(14) *Ὅς πολλοὺς*. Sic Regg. a, hu, tres Colb. et Or. 1, sic etiam Billius. Editi, οὓς πολλάκις, « quos sæpe. »

(15) *Καὶ καθ'*. Ita Regg. bm, hu, tres Colb. et Or. 1. In edit. deest καί.

(16) *Οὐδ' ἐν ἴσῳ*. Reg. a, οὐδὲ ἐν ἴσῳ. Jes. οὐδὲν ἐν ἴσῳ.

(17) *Μεγαλοψύχως*. Coisl. 1, μεγαλόψυχος.

(7) *Προτίθησιν*. Sic Regg. a, hu, tres Colb., Coisl. 1, et Jes. Editi *προτόθησιν*.

(8) *Οὕτως*. Or. 1, ἴσως, « æque, fortasse. »

(9) *Καλλίστοις*. Reg. hm, καλοῖς.

(10) *Τὰ τίμια πιστευόμενος*. « Cum ejus fidei clara pignora, » uxorum nempe et liberorum corpora, quibus curandis pudicitia maxime necessaria est, « committerentur. »

(11) *Ἀπλότητα*. Coisl. 1, ἀκαλότητα. « mollities. »

(12) *Ἐφιλοσοφεῖτο*. etc. Billius, « in his studiis

ραβρον. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον αὐτῷ (18) τέχνασμα τε ἅ
καὶ σόφισμα (19), ἵνα μὴδὲ τῆς ἐπὶ τοῖς ἀθλοῖς τι-
μῆς τυγχάνωμεν (ἐφθόνει γὰρ καὶ ταύτης Χριστιαν-
οῖς ὁ γεννάδας), πάσχοντας ὡς Χριστιανούς, ὡς
κακούργους κολάζεσθαι· τὸ δὲ δευτέρον πειθοῦς
ἕνομα προσεῖναι τῷ γινομένῳ, μὴ τυραννίδος, ὡς
ἂν μεῖζον ἢ τοῦ κινδύνου τὸ τῆς αἰσχύνης, αὐθαιρέ-
τως χωροῦσι πρὸς τὴν ἀσέβειαν. Καὶ τοὺς μὲν χρή-
μασι, τοὺς δὲ ἀξιώμασι, τοὺς δὲ ὑποσχέσει, τοὺς
δὲ παντοίαις τιμαῖς ὑπελκόμενος (20), ἃς οὐδὲ βασι-
λικῶς προσῆγεν, ἀλλὰ καὶ λίαν δουλοπρεπῶς ἐν ταῖς
ἀπάντων ἔψεσι, πάντας δὲ τῆ γοητεία τῶν λόγων (21)
καὶ τῷ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματι, ἐπὶ πολλοῖς πειρᾶ-
ται καὶ Καίσαριον. Φεῦ τῆς παραπληξίας καὶ τῆς
ἀνοίας, εἰ Καίσαρίον τε ἦντα, καὶ ἀδελφὸν ἐμὸν, καὶ
τῶν γονέων τούτων συλῆσειν ἤλπισεν!

amentiam, 206 si spem habuit fore, ut et Cæsarium, et fratrem meum, et his parentibus natum prædaretur!

IB. Ἄλλ', ἵνα μικρὸν προσδιετρήσω τῷ λόγῳ, καὶ
κατατροφήσω τοῦ διηγήματος, ὡς οἱ παρόντες τοῦ
θαύματος (22), εἰσῆει μὲν ὁ γεννάδας ἐκεῖνος, τῷ τοῦ
Χριστοῦ σημεῖον φραζόμενος, καὶ τὸν μέγαν λόγον
ἑαυτοῦ προβαλλόμενος, πρὸς τὸν πολὺν ἐν ὄπλοις, καὶ
μέγαν ἐν λόγων δεινότητι· οὐδὲν δὲ καταπλαγεὶς
πρὸς τὴν ἔψιν, οὐδὲ θωπεῖα τι καταβαλὼν τοῦ φρο-
νήματος, ἀθλητῆς ἔτοιμος ἦν, καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ,
πρὸς τὸν ἐν ἀμφοτέροις δυνατὸν ἀγωνίζεσθαι. Τὸ
μὲν οὖν στάδιον τοιοῦτον, καὶ ὁ τῆς εὐσεβείας ἀγω-
νιστῆς τοσοῦτος· καὶ ἀγωνοθέτης (23), ἔνθεν μὲν
Χριστὸς τοῖς ἑαυτοῦ πάθει τὸν ἀθλητὴν ἐξοπλίζων,
ἐκεῖθεν δὲ δεινὸς τύραννος τῆ τῶν λόγων οικειότητι
προσσαινων, καὶ τῷ τῆς ἐξουσίας ὄγκῳ δεδιτόμε-
νος· θέατρον δὲ ἀμφοτέρωθεν, τῶν τε τῆ εὐσεβεία C
λειπομένων ἔτι, καὶ τῶν ὑπ' ἐκείνου συνηρασμένων,
ὅπη νεύση (24) τὰ κατ' αὐτοὺς ἀποσκοπούντων, ὅστις
νικήσειε πλείω τὴν ἀγωνίαν (25) ἐχόντων ἢ περὶ οὗς
τὸ θέατρον.

utram in partem eorum certamen inclinaret, spectantium, atque, uter vinceret, magis laborantium, quam illi ipsi, quos spectabant.

II. Ἄρ' οὐκ ἔδειξας περὶ Καίσαριον, μῆτι πάθῃ
τῆς προθυμίας ἀνάξιον; Ἄλλὰ θαρσαῖτε· μετὰ
Χριστοῦ γὰρ ἡ νίκη τοῦ τὸν κόσμον νικήσαντος. Τὰ
μὲν οὖν καθ' ἕκαστον τῶν τότε μνηθέντων ἢ προτε-
θέντων ἐκδιηγείσθαι τὰ νῦν ἐγὼ μὲν, εὖ ἴστε, τοῦ
παντὸς ἂν ἐπιμησάμην· καὶ γὰρ καὶ λογικὰς τι-
νας (26) ἐστὶν ἃς ἔχει στροφὰς καὶ κομψείας ὁ λό-
γος (27), ἐμοὶ γοῦν οὐκ ἀπείδεις εἰς μνήμην· ἔξω δ' B

²⁰ Joan. xvi, 33.

(18) Αὐτῷ. Sic Reg. hm Editi, αὐτοῦ.

(19) Σόφισμα, etc. Locus iste in Reg. hu, sic legitur: Σόφισμα, πάσχοντας ὡς Χριστιανούς, ὡς κακούργους κολάζεσθαι, ἵνα μὴδὲ τῆς ἐπὶ τοῖς ἀθλοῖς τιμῆς τυγχάνωμεν· ἐφθόνει γὰρ καὶ ταύτης Χριστιανοῖς ὁ γεννάδας· τὸ δὲ δευτέρον, etc. Eodem modo legit Savilius, nisi quod delei, πάσχοντας ὡς Χριστιανούς, et pro τυγχάνωμεν, habet, τυγχάνοιεν.

(20) Ὑπελκόμενος. Id est, ὑποσπυρόμενος. Reg. hm, ὑπελόμενος, « subtrahens, subducens. »

(21) Τῶν λόγων. Unus Regius addit, παρασύρων, « abstrahens, pervertens. »

obsidebat, omni machinarum genere in voraginem suam miseris callide pertrahens. Ac, ne eos honores, qui martyribus haberi solent, consequeremur (hos enim Christianis vir egregius invadebat), primum illius artificium hoc fuit, ut qui Christi causa patiebantur, tanquam fontes et facinorosi cruciati afficerentur; alterum, quod huic rei, non tyrannidis, sed persuasionis nomen imponebat: quod scilicet major eorum infamia, quam periculum esset, qui sponte ad impietatem se conferebant. Cumque alio: pecuniis, alios dignitatibus, alios promissis, alios variis honorum generibus, quos ne regie quidem, sed perquam serviliter in omnium aspectu deferrebat, omnes denique verborum præstigiis ac suo exemplo ad se alliceret, post multos

Cæsarium quoque aggreditur. Proh stuporem et

XII. Verum (ut in hoc sermone paululum immorer, atque ex hac narratione delicias capiam, quemadmodum e re mira ii qui tum affuerunt), ingrediebatur vir ille fortis, Christi signo munitus, clypeique vice magnum verbum obtinens, ad hominem multum in armis, et magnum in dicendi facultate. Nec vero ad illius aspectum ullo metu percussus est, nec ob verborum blanditias de animi magnitudine quidquam abiecit; verum promptus et paratus athleta erat ad decertandum, tum sermone, tum opere, adversus eum, qui in utroque genere viribus pollebat. Ac tale quidem erat stadium, tantusque pietatis propugnator. Atque certaminis præses, hinc quidem Christus, per passiones suas pugilem armans, illinc autem gravis tyrannus, tum verborum illecebris athletam mulcens, tum potentiae mole territans. Quin etiam utrinque theatrum erat, hoc est, et eorum qui in fidei pietate adhuc remanserant, et eorum qui ab illo abrepti fuerant, disputatio continet: verum intempestivum prorsus

(22) Θαύματος. Comb. et Billius legunt, θεάματος, « ex spectaculo. » Quæ lectio placeret, si codicum auctoritate niteretur.

(23) Ἀγωνοθέτης. Nicetas (« Julianum, » Billius « diabolum » intelligit; Julianus quippe erat antagonista, non vero certaminis præses.

(24) Νεύση. Colb. 6, νεύσει.

(25) Πλῆλω τὴν ἀγωνίαν. « Magis animi anxii ac sollicitis. »

(26) Τίνας. Deest in Reg. hu, Or. 1, et Jes.

(27) Ὁ λόγος. Deest in Regg. hm, hu, Or. 4, et Jes.

hoc foret, et ab orationis instituto alienum. Ut autem Cæsarius, cunctis verborum illius dissolutis nexibus, et conatibus omnibus, tam apertis quam obscuris, ludi cuiuspiam instar propulsatis, magna et clara voce Christianiam se et esse et semper fore pronuntiavit, ne sic quidem prorsus ejcitur : mire etenim imperator Cæsarii doctrina frui atque exornari gestiebat : quo etiam tempore celeberrimum illud cunctis audientibus prolocutus est : *O felicem patrem, o infelices liberos!* Nam nos quoque ignominie societate ornandos duxit, quorum et eruditionem et pietatem Athenis cognoverat, verum ad secundum adventum **207** reservatus (commodum enim illum Deus justitie præses adversus Persas armabat), ad nos redit, exsul beatus, et victor incruentus, atque ob ignominiam clarior, quam ob splendorem et gloriam.

XIV. Hanc ego victoriam magna illius manu, et sublimi purpura, et ingentis pretii diademate longe sublimiorem et excellentiorem esse censeo. Hac narratione magis effero, quam si universum imperium cum eo partitus esset. Malis igitur temporibus cedit, in eoque legi nostræ obtemperat, quæ hoc sancit, ut urgente quidem tempore pro veritate periculum adeamus, nec pietatem per ignaviam prodamus : quoad licet, pericula ipsa ne provocemus⁸⁵, sive animarum nostrarum metu, sive ut iis consulatur, qui periculum nobis inferunt. Posteaquam autem hæc caligo discussa est, externaque regio causam recte discrepavit, ac vibratus gladius iupium prostravit, resque ad Christianos redierunt, quid dicere necesse est, quanto cum honore et gloria, aut cum quot et quantis testimoniis ac velut ipse beneficium potius dans, quam accipiens, in aulam rursus receptus sit, prioremque honorem secundus exceperit? Ac tempus quidem imperatores subinde commutavit, Cæsario autem gloria, et auctoritatis apud eos principatus haudquaquam convulsus ac dissolutus est : quin potius de eo inter imperatores certamen erat, quisnam Cæsarium magis sibi adjungeret, et cuiusnam ille magis amicus et familiaris diceretur. Talis Cæsarii pietas, talia pietatis præmia. Audiant juvenes, audiant viri, ac per eandem virtutem ad eundem splendorem contendant (*Bonorum enim laborum gloriosus est fructus*⁸⁶), quicumque hoc etiam ambiunt, atque in felicitatis parte collocant.

XV. Jam vero quale hoc quoque ipsius miracu-

⁸⁵ Matth. x, 23. ⁸⁶ Sap. iii, 15.

(28) *Πάσας αὐτοῦ*, etc. Or. 1, αὐτοῖς. Jes. πάσας αὐτοῖς, οὐ τὰς ἐν τοῖς.

(29) *Τούτο*. Or. 1, ad marg. ἐκεῖνο.

(30) *Τῶν*. Deest in reg. hm, Or. 1, et Jes.

(31) *ἤξιωσε*. In Or. 1, ad marg. γρ. ἀξίως ἐτίμησε.

(32) *Δευτέρῳ δὲ εἰσόδῳ ταμιευθεῖς*. « Ad secundum adventum reservatus ; » haud quidem a Juliano, sed a divina providentia, ut iterum aulam adiret, regiamque ingrederetur. Quod post Juliani mortem contigit.

Α ἂν εἴη παντελῶς τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ λόγου. Ὡς δὲ πάσας αὐτοῦ (28) τὰς ἐν τοῖς λόγοις πλοκάς διαλύσας, καὶ πείραν ἄπασαν ἀφανῆ τε καὶ φανεράν, ὡς περ τινὰ παιδῖν παρωσάμενος, μεγάλη καὶ λαμπρᾷ τῇ φωνῇ τὸ Χριστιανὸς εἶναι τε καὶ μένειν ἀνεκέρυξεν, οὐδὲ οὕτω μὲν παντελῶς ἀποπέμπεται· καὶ γὰρ δεινὸς ἔρωσ εἶχε τὸν βασιλέα τῆ Καισαρίου παιδεύσει συνεῖναι καὶ καλλωπίζεσθαι ἠγνίκα καὶ τὸ περιβόητον τοῦτο (29) ἐν ταῖς τῶν (30) πάντων ἀκοαῖς ἐφθέξατο· Ὁ πατὴρ εὐτυχῶς, ὡ παιδῶν δυστυχῶν! Ἐπειδὴ καὶ ἡμᾶς ἤξιωσε (31) τιμῆσαι τῇ κοινωνίᾳ τῆς ἀτιμίας, ὧν καὶ τὴν παιδείουσιν Ἀθηνησιν ἔγνω καὶ τὴν εὐσέβειαν, δευτέρῳ δὲ εἰσόδῳ ταμιευθεῖς (32) (ἐπειδὴ γε κατὰ Περωσῶν ἐκεῖνον ἡ δίκη καλῶς ἐξώπλισεν [33]), ἐπάνεισι πρὸς ἡμᾶς φυγὰς μακάριος, καὶ τροπαιοῦχος ἀναίμακτος, καὶ περιφανέστερος τὴν ἀτιμίαν ἢ τὴν λαμπρότητα.

Β I'. Ταύτην ἐγὼ τὴν νίκην τῆς πολλῆς ἐκεῖνου χειρὸς, καὶ τῆς ὑψηλῆς ἀλουργίδος, καὶ τοῦ πολυτελοῦς διαδήματος ὑψηλοτέραν κρίνω μακρῶ καὶ τιμιωτέραν· τούτῳ τῷ διγηγήματι πλέον ἐπαίρομαι, ἢ εἰ πᾶσαν ἐκεῖνῳ τὴν βασιλείαν ἀπεμερίσατο. Τοῖς μὲν οὖν πονηροῖς ὑποχωρεῖ χρόνοις, καὶ τοῦτο κατὰ τὴν ἡμετέραν νομοθεσίαν· ἐνστάτος μὲν καιροῦ διακινδυνεύειν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, καὶ μὴ προδιδόναι δειλίᾳ τὴν εὐσέβειαν· ἕως δ' ἂν ἐξῆ, μὴ προκαλεῖσθαι (34) τοὺς κινδύνους κελεύουσας, εἴτε δέει τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, εἴτε φειδοῖ τῶν ἐπαγόντων τὸν κίνδυνον. Ἐπεὶ δὲ ὁ ζόφος ἐλύθη, καὶ ἡ ὑπεροχὴ καλῶς ἐδίχασε, καὶ ἡ στιλωθεῖσα ῥομφαία τὸν ἀσεβῆ κατέβαλε, καὶ Χριστιανοῖς ἐπανῆλθε τὰ πράγματα, εἰ δεῖ λέγειν μεθ' οἴας δόξης τε καὶ τιμῆς, ἢ τῶν μαρτυρίων οἶων καὶ ὄσων, καὶ ὡς διδοὺς χάριν μᾶλλον ἢ κομιζόμενος, τοῖς βασιλείοις αὐθις ἀναλαμβάνεται, καὶ διαδέχεται τὴν προτέραν τιμὴν ἢ δευτέρα; Καὶ βασιλεῖς μὲν ὁ χρόνος παρήμειψε (35), Καισαρῶν δὲ τὸ τῆς εὐδοξίας ἄλυτον (36), καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς πρωταίων· καὶ ἀγῶν βασιλεύουσιν, ὅστις μᾶλλον Καισάριον οἰκειώσεται (37), καὶ οὐ μᾶλλον ἐκεῖνος ὀνομασθῆ φίλος καὶ γνώριμος. Τοιαῦτα Καισαρῶν τὰ τῆς εὐσεβείας, καὶ παρὰ (38) τῆς εὐσεβείας. Ἀκουέτωσαν καὶ νέοι (39), καὶ ἄνδρες, καὶ διὰ τῆς αὐτῆς ἀρετῆς πρὸς τὴν αὐτὴν ἐπιφάνειαν (40) ἐπειγέσθωσαν (Ἀγαθὸν γὰρ πόνων καρπὸς ἐπιφάνειαν), ὅσοις καὶ τοῦτο διὰ σπουδῆς καὶ μέρος εὐδαιμονίας ὑπολαμβάνεται.

IE'. Ἄλλ' οἶον δὴ καὶ τοῦτο τῶν περὶ αὐτὸν θεο.

(33) *Ἐξώπλισεν*. « Ut in Persas arma verteret impulit. » Hesych. ἐξοπλίζειν κελεύσας.

(34) *Προκαλεῖσθαι*. Regg. hm, προκαλεῖσθαι.

(35) *Παρήμειψε*. Reg. hm, ἀντήμειψε.

(36) *Τὸ τῆς εὐδοξίας ἄλυτον*. Sic Regg. hm, hu, etc. Editii. ὁ... ἄλυτος.

(37) *Οἰκειώσεται*. Or. 1, οἰκειῶσαι.

(38) *Καὶ παρὰ*. Comb. καὶ ἔργα, « et præmia. »

(39) *Καὶ νέοι*. Deest καὶ, in pluribus.

(40) *Ἐπιφάνειαν*. Reg. hm, Coisl. 1, et Jes περιφάνειαν.

μάτων, ὁμοῦ τε τῆς τῶν γονέων θεοσεβείας καὶ τῆς Ἀ ἐκείνου μεγίστην ἀπόδειξιν ἔχον; Διέτριβε μὲν ἐν τῇ Βιθυνῶν, τὴν οὐ πολλοστήν ἀπὸ βασιλέως διέπῳν ἀρχὴν· ἡ δὲ ἦν ταμειεῖν βασιλεῖ τὰ χρήματα, καὶ τῶν θησαυρῶν ἔχειν τὴν ἐπιμέλειαν. Ἐντεῦθεν γὰρ αὐτῷ τὰς μείζους ἀρχὰς βασιλεὺς προοιμιάζεται· τοῦ δὲ πρώην συνεγεχθέντος ἐν Νικαίᾳ σεισμοῦ (41), ὃς δὴ χαλεπώτατος τῶν πώποτε μνημονευομένων γε- γονέναι λέγεται, μικροῦ τοὺς πάντας ἐγκαταλαβόντος, καὶ τῷ τῆς πόλεως κάλλει συναφανίσαντος, μόνος τῶν ἐπιφανῶν, ἡ κομιδῇ σὺν ὀλίγοις, ἐκ τοῦ κινδύ- νου περισώζεται, καὶ σωτηρίαν ἀπιστουμένην αὐτῷ σκεπασθεὶς τῷ συμπτώματι, καὶ μικρὰ σημεῖα τοῦ κινδύνου φερόμενος, ὅσον τὸν φόβον παιδαγωγῶν λα- θεῖν τῆς μείζονος σωτηρίας, καὶ ὅπως τῆς ἀνω γε- νέσθαι μοίρας, μεταθέμενος τὴν στρατείαν ἐκ τῶν Β κινουμένων (42), καὶ ἀμείψας ἑαυτῷ τὰ βασίλεια. Τοῦτο μὲν οὖν καὶ διανοεῖτο, καὶ κατὰ σπουδὴν ἑαυτῷ συνῆχετο, ὡς πρὸς ἐμὲ γράφων ἔπειθεν, ἀρπάσαντα τὸν καιρὸν εἰς νοουθήτην· ὅπερ οὐδ' ἄλ- λοτε (43) ποιῶν ἐπαυσάμην, ζηλοτυπῶν τὸ ἐκείνου μεγαλοφυῆς στρεφόμενον ἐν τοῖς χεῖροσι, καὶ τὴν φι- λόσοφον οὕτω ψυχὴν ἐν τοῖς δημοσίοις καλινδομέ- νην, καὶ ὡς περ ἥλιον νέφει συγκαλυπτόμενον. Ἄλλὰ τοῦ μὲν σεισμοῦ κρείττων ἐγένετο, τῆς νόσου δὲ οὐκ ἔτι (44)· καὶ γὰρ ἦν ἀνθρωπος. Καὶ τὸ μὲν ἴδιον ἐκείνου, τὸ δὲ κοινὸν πρὸς τοὺς ἄλλους. Καὶ τὸ μὲν τῆς εὐσεβείας, τὸ δὲ τῆς φύσεως. Καὶ προύλαθεν ἡ παραμυθία τὸ πάθος, ἵνα τῷ θανάτῳ σεισθέντες, τῷ παραδόξῳ τῆς τότε σωτηρίας ἐγκαυχησώμεθα. Καὶ νῦν ἡμῖν ὁ πολὺς Καισάριος ἀποσέσωσται (45), κόνις C τιμία, νεκρὸς ἐπαινούμενος, ὕμνοις (46) ἐξ ὕμνων παραπεμπόμενος, μαρτύρων βήμασι πομπευσόμενος, γονέων χερσὶν ὁσίων τιμώμενος, μητρὸς λαμπροφο- ρία (47) τῷ πάθει τὴν εὐσέβειαν ἀντισαγοῦσης, δά- κρυσις ἠττωμένοις φιλοσοφίᾳ, ψαλμῳδίας κοιμιζού- σαις ἰοῦς θρήνους, καὶ τῆς νεοκτίστου (48) ψυχῆς, ἦν τὸ Πνεῦμα δι' ὕδατος ἀνεμόρφωσεν, ἄξια τὰ γέρα καρπούμενος.

ΙC'. Τοῦτ' σοι, Καισάριε, παρ' ἐμοῦ τὸ ἐντάφιον· αὐταὶ τῶν ἐμῶν λόγων αἱ ἀπαρχαί, οὐς κρυπτομέ- νους πολλάκις πεμφάμενος, ἐπὶ σεαυτὸν γυμνώ- σαι (49) ἔμελλες. Οὗτος ὁ παρ' ἐμοῦ κόσμος· σοὶ δὲ κόσμου παντός, εὖ οἶδα, φιλάτος (50), οὐ σερῶν περιρρέοντα, καὶ μαλακὰ νήματα, οἷς οὐδὲ περιῶν D ἔχαιρες κατὰ τοὺς πολλοὺς, ἀρετῇ μόνῃ κοσμούμενος, οὐδὲ λίνου διαφανοῦς ὑφάσματα, οὐδὲ μύρων πολυ-

lum est, quod simul, et parentum, et ipsius pietatis maximum argumentum habet? In Bithynia degebat, præfecturam ab imperatore haud postremam admi- nistrans. Ea autem erat exigere pro imperatore pecunias, ac thesaurorum curam gerere. Hoc enim illi majorum dignitatum velut præludium esse imperator voluit. Cum autem Nicææ terræ motus, post hominum memoriam maximus, exortus, 208 omnes pene invasisset, atque una cum urbis pul- chritudine delevisset, solus ipse ex illustribus viris, aut certe cum admodum paucis e periculo salvus et incolumis evadit, idque modo quodam incredibili, hoc est ipsa ruina protectus, ac parvas quasdam periculi notas referens : hactenus videlicet, ut timorem majoris salutis magistrum caperet, totum- que sese supernæ parti adjungeret, translata militia rebus motui obnoxiiis, ac commutata sibi ipsi aula. Atque hoc quidem et in animo habebat, et summo studio exoptabat, quemadmodum mihi per litteras persuadebat, cum hanc ad eum monendum occasionem arripissem (epist. 20) : quod nec unquam facere destitit, moleste ferens illius indolis magnitudinem in deterioribus rebus versari, animamque adeo philosophicam in publicis negotiis volutari, ac velut solem nubibus obduci. Verum terræ motu quidem superior fuit, morbo vero non item : homo enim erat. Atque illud proprium illi fuit, hoc cum aliis commune. Illud pietatis, hoc naturæ. Atque consolatio calamitatem avertit, ut ipsius morte concussi, ob admirandum tunc salutis genus gloriemur. Ac nunc nobis magnus ille Cæsarius servatus est, cinis pretiosus, mortuus laudatus, hyninis sibi succedentibus deductus, ad martyrum sacra et eum pompa ductus, sanctis parentum manibus hono- ratus, matre candida veste induta pietatem mærori subrogante, lacrymis a philosophia superatis, psalmodiis luctum sedantibus, ac denique dignos anima recens creata, quam Spiritus per baptismum reformavit, honores percipiens.

XVI. Hoc tibi a me, Cæsari, funebre munus : hæc meorum primitiæ sermonum, quos occultari per- sæpe questus, in te ipsum detecturus eras. Hoc tibi a me ornamentum ; tibi quidem, sat scio, omni ornamen- to cæsius, non sericæ ac molles et circumfluentes telæ, quibus nec, dum adhuc superstes esses, multorum more delectabar, utpote virtute sola ornatus, nec lini pellucidi textures, nec pretio-

(41) Σεισμοῦ, etc. Locus iste. in Reg. hu et Coisl. 1 sic legitur : Σεισμοῦ, καὶ πᾶσαν μικροῦ τὴν πόλιν κατενέγκαντος, ὃς δὴ χαλεπώτατος τῶν πώποτε μνημονευομένων γεγονέναι λέγεται. Μικροῦ, etc.

(42) Κινουμένων. Or. 1, κινδύνων, « periculis. »

(43) Οὐδ' ἄλλοτε. Regg. bin, hu, Or. 1, Jes. οὐδὲ ἄλλοτε.

(44) Οὐκ ἔτι. Reg. hu, οὐκέτι.

(45) Ἀποσέσωσται. Hic, de Cæsarii exuvijs in patriam delatis, sermo est. Itaque, ἀποσέσωσται idem est ac si diceretur : « a nobis receptus est Cæsa- rius.

(46) Ὑμνοῖς, etc. Billius : « ex hymnis ad hy- mnis transmissus. »

(47) Μητρὸς λαμπροφορία, etc. Billius vertendo : « materna cereorum gestatione, pietatem mærori subrogante, » videtur legisse, λαμπαδηφορία. Verum « vestium candor, » ob spem resurrectionis, hic certe potius debet intelligi, quam unius « cerei tædæque gestatio ; » idque vox ipsa sonat.

(48) Τῆς νεοκτίστου, etc. « Ob recens susce- ptum baptismum, hujus ætatis ritu. »

(49) Γυμνώσειν. Mallet Combefisius, γυμνάσειν. (50) Φιλάτος. Coisl. 1, τιμώτερος, « pretio- sior. »

orum unguentorum infusiones, quas prius etiam A ad gynæcea remittebas, et quarum fragrantiam dies unus solvit, nec 209 denique aliud quidquam parvorum, et quæ apud parvos in pretio sunt, quæ quidem omnia hodierno die amarus hic lapis una cum pulchro corpore contexisset. Valeant gentilium certamina, et figmenta, per quæ miseri juvenes ornati sunt, exigua exiguorum certaminum proposita habentes præmia; et quibuscumque rebus per libamina, et primitias, et coronas, ac recens decerptos flores, hominibus vita functis parentant, patriæ legi potius, et stolido mœrori, quam rationi servientes. Meum munus est oratio, quod etiam fortasse futurum tempus excepturum est, perpetuo motu præditum, nec eum, qui hinc migravit, prorsus abscedere sinens: verum auribus animisque hominem, quem ornandum suscepit, semper conservans, ac desiderati simulacrum expressius quam in tabula spectandum proponens.

XVII. Ac talia quidem sunt, quæ a nobis offeruntur: si autem parva et meritis tuis inferiora, Deo quoque gratum est, quod sit pro viribus. Atque alia quidem persolvimus, alia vero dabimus, anniversarios honores et commemorationes offerentes, ii quidem certe, qui superstites erunt. At tu, divinum et sacrum caput, utinam cælos penetres, atque in Abrahamæ sinu, quicumque tandem ille est, conquiescas, et angelorum choream, ac beatorum virorum gloriam et splendorem spectes; vel potius una tripudies et exsules, omnia quæ hic sunt, ex alto deridens, nimirum et divitias, ut appellantur, et abjectas dignitates, et falsos honores, et imposturam quam sensus faciunt, et hujus vitæ jactationem, ac tanquam in nocturna pugna confusionem et ignorantiam, magno illi regi astans, atque illinc emicante lumine impletus; cujus exiguo rivulo hic suscepto, quantum scilicet in speculis et ænigmatibus adumbrare atque conspici possimus, utinam ad ipsam fontem postea perveniamus, pura mente puram veritatem intuentes, atque hanc laboris in virtutis studio exhausti mercedem inveniamus, ut perfectius illic summi boni consortio et contemplatione fruamur; quem quidem sacræ nostræ disciplinæ finem, tum libri, tum animæ theologiæ laude florentes, esse profitentur.

210 XVIII. Quid adhuc superest? nihil aliud eerie nisi ut sermonis medicinam, iis, qui in dolore

(51) *Γυναικωρίζουσιν.* « Mulierum conclave, sodalium. »

(52) *Οὐδ' ἄλλο τι.* Regg. bm, lu, Or. 1, οὐδὲ ἄλλο τι.

(53) *Προτιθέντες.* Non recte Billius, « præmia proponentes. » Siquidem vox ista, προτιθέντες, non ad ἐφηβοὶ « juvenes, » sed ad ἀγῶνες « certamina, » referri debet. Non enim juvenes præmia in certaminibus proponebant, sed proposita consequentur.

(54) *Ἀφωσιῶνται.* Reg. lu, Or. 1, Jes. ἀφωσιῶνται.

(55) *Ἀλογία πάθους.* Coisl. 1, ἀλογίαν πάθους. Reg. cod. ἀλογία πλήθους, « stolidæ plebi. »

(56) *Κινούμενον... ἐόν... φυλάσσον.* Sic Regg. bm, lu, tres Colb., Coisl. 1, Or. 1, et Jes. Edit. κινού-

πύμων ἐπιχύσεις, ἃ ταῖς γυναικωρίζουσιν (51) ἀπεπέμου καὶ πρότερον, καὶ ὡν ἡμέρα μία λυεῖ τὴν εὐωδίαν, οὐδ' ἄλλο τι (52) τῶν μικρῶν καὶ τοῖς μικροῖς τιμῶν, ἃ πάντα κατέκρυψεν ἂν σήμερον ὁ πικρὸς λίθος οὗτος μετὰ τοῦ καλοῦ σώματος. Ἐρρέτωσάν μοι καὶ ἀγῶνες Ἑλληνικαὶ καὶ μῦθοι, δι' ὧν ἐφηβοὶ δυστυχεῖς ἐτιμήθησαν, μικρὰ μικρῶν ἀγωνισμάτων προτιθέντες (53) τὰ ἐπαθλα· καὶ ὅσα διὰ χῶν τε καὶ ἀπαργμάτων, ἢ στεμμάτων τε καὶ ἀνθρώπων νεκρέπτων, ἀφωσιῶνται (54) τοὺς ἀπειθόντας ἀνθρώπους, νόμῳ πατρίῳ μᾶλλον καὶ ἀλογίᾳ πάθους (55) ἢ λόγῳ δουλεύοντες. Τὸ δὲ ἐμὸν δῶρον λόγος, ὃ τάχα καὶ ὁ μέλλον ὑπολήψεται χρόνος, ἀεὶ κινούμενον καὶ οὐκ ἔδν εἰς τὸ παντελὲς ἀπελθεῖν τὸν ἐνθὲνδε μεταχωρήσαντα, φυλάσσον (56) δὲ ἀεὶ καὶ ἀκοαῖς καὶ ψυχῆς τὸν τιμώμενον, καὶ πινάκων ἐναργεστέρην προτιθεῖς τὴν εἰκόνα τοῦ ποθομένου.

in tabula spectandum proponens.

IZ'. Τὰ μὲν οὖν παρ' ἡμῶν τοιαῦτα· εἰ δὲ μικρὰ, καὶ τῆς ἀξίας ἐλάττω, καὶ Θεῷ φίλον τὸ κατὰ δύναμιν. Καὶ τὰ μὲν ἀποδεδώκαμεν (57), τὰ δὲ δώσομεν, τὰς δι' ἔτους προσφέροντες τιμὰς τε καὶ μνήμας, οἷ γε τῷ βίῳ περιλειπόμενοι. Σὺ δὲ ἡμῖν οὐρανοῦς ἐμβατεύουσιν, ὡς θεῖα καὶ ἐπερὰ κεφαλῇ, καὶ ἐν κόλποις Ἀθραάμ, οἷτινες δὴ οὗτοί εἰσιν, ἀναπαύσαιο (58), καὶ ἀγγέλων ἐποπτεύουσιν χορεῖαν, καὶ μακαρῶν ἀνδρῶν δόξας τε καὶ λαμπρότητας· μᾶλλον δὲ συγχερούς καὶ συναγάλλιοι, πάντα διαγεγῶν τὰ τῆδε ἀφ' ὕψους, τοὺς τε καλουμένους πλοῦτους, καὶ τὰς ἐρήμιμμένας ἀξίας, καὶ τὰς ψευδομένας τιμὰς (59), καὶ τὴν διὰ τῶν ἀισθησῶν πλάνην, καὶ τὴν τοῦ βίου τούτου περιφορὰν, καὶ τὴν ὡσπερ ἐν νυκτομαχίᾳ σύγχυσίν τε καὶ ἀγνοίαν, βασιλεῖ τῷ μεγάλῳ περιστάμενος, καὶ τοῦ ἐκεῖθεν φωτὸς πληρούμενος· οὐ μικρὰν ἀπόρροην ἐντεῦθεν δεξάμενοι, ὅσον ἐν ἐσόπτροις φαντάζεσθαι (60) καὶ αἰνίγμασιν, αὐτῇ τῇ πηγῇ τοῦ καλοῦ μετὰ ταῦτα ἐντύχοιμεν, καθαρῶν νῦν καθαρὰν τὴν ἀλήθειαν ἐποπτεύοντες, καὶ τούτον μισθὸν εὐρισκόμενοι (61) τῆς περὶ τὸ καλὸν ἐνταῦθα φιλοπονίας, τὴν τελευτέρην ἐκείσε τοῦ καλοῦ μετουσίαν καὶ θεωρίαν· ὅπερ δὴ τῆς ἡμετέρας τέλος μυσταγωγίας βίβλοι τε καὶ ψυχῆ θεολόγοι θεσπίζουσιν.

D

II' Τί λοιπὸν ἔτι (62); τὴν ἐκ λόγου θεραπείαν τοῖς ἀλγοῦσι προσενεγκεῖν. Μέγα δὲ ταῖς πενθοῦσι (63)

μενος... ἐὼν... φυλάσσων.

(57) Ἀποδεδώκαμεν. Reg. lu, ἐπέδωκαμεν. Coisl. 1, et Jes. δεδώκαμεν.

(58) Ἀναπαύσαιο. Regg. bm, lu, tres Colb., Jes. ἀναπαύση.

(59) Καὶ τὰς ψευδομένας τιμὰς. Hæc desunt in Reg. bm.

(60) Φαντάζεσθαι. Reg. bm, Coisl. 2, Or. 1, φαντάζεται· « hactenus ut in speculis et ænigmatibus informemur, cogitemus. »

(61) Εὐρισκόμενοι. Reg. a, lu, et Or. 1, εὐρίσκοιμεν. Quæ lectio melior videtur.

(62) Τί λοιπὸν ἔτι; Comb. Τί οὖν ἔτι; « Quid ergo superest? nempe, » etc.

(63) Τοῖς πενθοῦσι. Deest in duobus Regg., tribus Colb., Or. 1, et Jes.

τὸ παρὰ τῶν συναλγοῦντων φάρμακον· καὶ οἱ τὸ ἴσον τοῦ πάθους ἔχοντες πλεόν εἰσὶν εἰς παραμυθίαν τοῖς πάσχουσιν. Μάλιστα μὲν οὖν πρὸς τοιοῦτους ἐστὶν ἡμῖν ὁ λόγος· ὑπὲρ ὧν ἀσχυρομένην ἄν, εἰ μὴ καθάπερ ἄλλων παντὸς τῶν καλῶν, οὕτω καὶ καρτερίας τὰ πρῶτα φέροντο. Καὶ γὰρ εἰ φιλόπαιδες πάντων μᾶλλον, ἀλλὰ καὶ πάντων μᾶλλον φιλόσοφοι (64) καὶ φιλόχριστοι, καὶ τὴν ἐντεῦθεν μετάδασιν ἐκ πλείονος αὐτοὶ τε μελετήσαντες, καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν διδάξαντες· μᾶλλον δὲ τὸν βίον ὅλον μελέτην λύσεως ἐνστησάμενοι. Εἰ δὲ ἔτι τὸ πάθος ἐπισκοπεῖ τοῖς λογισμοῖς, καὶ καθάπερ λήμη τις τὸν ὀφθαλμὸν ὑπελοῦσα, καθαρῶς συνιδεῖν οὐκ ἔα τὸ δέον· φέρε, δέξασθε παράκλησιν, οἱ πρεσβύτεροι τοῦ νέου, καὶ τοῦ παιδὸς οἱ πατέρες, καὶ τοῦ νοουθετεῖσθαι παρὰ τῶν τηλικούτων ὀφειλοντες, οἱ πολλοὺς νοουθετήσαντες, καὶ τῷ πολλῷ χρόνῳ τὴν ἐμπειρίαν συλλέξαντες. Θαυμάσητε δὲ μὴδὲν, εἰ νέος νουθετῶ γέροντας· καὶ τοῦτο ὑμέτερον, εἰ τι πολὺς ἄμεινον συνορᾶν ἔχω. Πόσον ἔτι βιωσώμεθα (65) χρόνον, ὃ τίμει· πολιαι, καὶ Θεῷ πλησιάζουσαι; Πόσον ἐνταῦθα κακοπαθήσωμεν (66); Οὐδὲ ὁ πᾶς ἀνθρώπων βίος μακρὸς, ὡς τῇ θεῷ φύσει καὶ ἀτελευτήτῳ παραβαλεῖν (67), μὴ ὅτι τὸ τῆς ζωῆς λείψανον, καὶ ἡ λύσις, ὡς ἂν εἴποιμεν, τῆς ἀνθρωπίνης πνοῆς, καὶ τοῦ προσηλαίου βίου τὰ τελευταῖα. Πόσον ἡμᾶς ἐφθὴ Καιτάριος; Πόσον ἔτι τὸν ἀπελθόντα πενήτησωμεν; Οὐ πρὸς τὴν αὐτὴν ἐπιειγόμεθα μονῆν; Οὐ τὸν αὐτὸν ὑποδυσώμεθα λίθον αὐτίκα; Οὐχ ἡ αὐτὴ κόνις μετὰ μικρὸν ἐσόμεθα; Οὐ τοσοῦτον κερδανοῦμεν ἐν ταῖς μικραῖς ταῦταις ἡμέραις, ὅσον πλείω κακὰ, τὰ μὲν ἰδόντες, τὰ δὲ παθόντες, τὰ δὲ καὶ πράξαντες ἴσως, λειτουργῆσαι τῷ τῆς φύσεως νόμῳ τὴν κοινὴν εἰσφορὰν καὶ ἀσάλευτον, καὶ τοῖς μὲν ἐπαπελθεῖν, τῶν δὲ προσηλαίουθεῖν, καὶ τοὺς μὲν κλαῦσαι, ὑπὸ δὲ τῶν θρηνηθῆναι, καὶ παρ' ἄλλων ἀντιλαθεῖν ὄν (68) προσηλαίουμεν ἄλλοις τῶν ἁκρῶν ἔρανον;

ΙΘ'. Τοιοῦτος ὁ βίος ἡμῶν, ἀδελφοί, τῶν ζώντων πρόσκαιρα· τοιοῦτο τὸ ἐπὶ γῆς παίγιον· οὐκ ὄντας γενέσθαι, καὶ γενομένους ἀναλυθῆναι. "Ὅναρ ἐσμέν οὐχ ἰστάμενον, φάσμα τι μὴ κρατούμενον, πετῆσις ὀρνέου παρερχομένου, ναὺς ἐπὶ θαλάσσης ἔχρος οὐκ ἔχουσα, κόνις, ἀτμίς, ἐωθινὴ δρόσος, ἄνθος καιρῷ φερόμενον (69), καὶ καιρῷ λυόμενον. "Ἀνθρωπος, ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ, ὡσεὶ ἄνθος τοῦ ἀγροῦ, οὕτως ἐξανθήσει· καλῶς ὁ θεὸς Δαβὶδ περὶ τῆς ἀσθενείας ἡμῶν ἐφιλοσόφησεν καὶ ἐν ἐκείνοις πάλιν τοῖς ῥήμασι· *Τὴν ὀλιγότιστα τῶν ἡμερῶν μου ἀνάγγελόν μοι· καὶ πάλαιστων μέτρον τὰς ἀνθρωπίνας ἡμέρας ἔριζεται.* Τι δ' ἂν εἴποις πρὸς ⁶⁷ Job xx, 8. ⁶⁸ Sap. v, 10, 12; Ose. xiii, 3.

(64) *Πάντων μᾶλλον φιλόσοφοι.* « Qui prae omnibus philosophari in malis norunt. »
(65) *Βιωσώμεθα.* Reg. lu, Or. 1, Jes. βιωσώμεθα.

(66) *Κακοπαθήσωμεν.* Tres Regg., Jes. κακοπαθήσωμεν.

(67) *Ὡς τῇ θεῷ.* παραβαλεῖν. Reg. lm, Or. 1,

PATROL. GR. XXXV.

A versantur, adhibeamus. Magnum porro lugentibus pharmacum illud est, quod ab iis, qui eodem dolore affecti sunt, porrigitur, et qui pari calamitate prementur, majorem apud eos, qui cruciantur, ad consolandum auctoritatem habent. Ad eos ergo potissimum oratio nobis erat : quorum causa pudore profecto suffunderer, si non, ut aliarum omnium virtutum, sic etiam patientiae primas ferrent. Nam etsi amore erga filios mortales omnes superant, at etiam sapientia et Christi amore cunctos antecedunt, ac migrationem ex hac vita jam pridem et ipsi meditati sunt, et liberos docuerunt, vel, ut rectius loquar, totam vitam ita instituerunt, ut nihil aliud, quam mortis meditatio sit. Quod si quid tenebrarum rationi dolor offundit, ac lippitudinis cujusdam instar oculos subiens, clare videre non sinit id quod est officii ; agedum, juvenis exhortationem senes accipite, et filii parentes, et ejus, qui a talibus admonendus est, vos, qui multos admonuistis, ac longo tempore rerum usum collegistis. Nec vero mirum vobis videatur, si juvenis senes moneam : nam hoc quoque vestrum est, si quid canitie rectius prospicere possum. Quantum adhuc temporis vivemus, venerandi senes atque ad Deum appropinquantes? Quamdiu hic afflictabimur? Ne tota quidem hominum vita longa est, si cum divina et sempiterna natura comparetur, nedum hae vitae reliquiae, atque, ut ita dicam, spirationis humanae solutio, ac fluxae et caducae vitae finis. Quantum nos antevertit Caesarius? Quamdiu adhuc ejus discessu angemur? Nonne ad eandem sedem propeparamus? Nonne eundem lapidem statim subibimus? Nonne idem pulvis paulo post erimus? Nonne ex paucis his diebus, qui restant, hoc lucri faciemus, ut plura mala partim videamus, partim patiamur, partim etiam fortasse faciamus, atque ita tandem ipsi quoque naturae legi commune ac firmum et stabile tributum pendamus, atque alios sequamur, alios praecedamus, atque alios quidem lugeamus, ab aliis lugeamur, munusque lacrymarum, quod aliis contulimus, ab aliis recipiamus?

XIX. Ejusmodi vita nostra est, fratres, qui fluxam vitam ducimus : ejusmodi in terra ludus : ut cum non simus, nascamur, cum nati sumus, rursus dissolvamur. **211** Insomniis sumus minime consistens ⁶⁷, spectrum quoddam, quod teneri non potest, avis praetereuntis volatus, navis in mari vestigium non habens, pulvis, vapor, ros matutinus, flos momento nascens, et momento marcescens ⁶⁸. *Homo, sicut fenum dies ejus, tanquam flos agri, sic effloret* ⁶⁹. Pulchre divus David his verbis de nostra imbecillitate philosophatus est, quemadmodum et in illis : *Pauca diebus nuntia mihi* ⁶⁹. Quin ⁶⁹ Psal. cii, 15. ⁶⁹ Psal. ci, 24.

Jes. παραβάλλειν. « Ut cum divina illa et sempiterna natura conjungamur : ut ad divinam hanc naturam accedamus. »

(68) "Ὁρ. Coisl. 2, ὧν.

(69) *Καιρῷ φερόμενον*, etc. Billius : « suo tempore nascens, et suo tempore marcescens. »

etiam dies nomanos palmi mensuram esse definit ⁹¹. A Quid autem de Jeremia dixeris, qui etiam matri succenset, se in lucem editum dolens, idque propter aliena peccata ⁹²? *Omnia vidi*, ait Ecclesiastes ⁹³, humana omnia cogitatione peragravi, opes, delicias, potentiam, instabilem gloriam, sapientiam quæ magis suffugit, quam teneatur; delicias iterum, sapientiam iterum, eadem sæpius revolvens, ventris voluptates, hortos, famulorum greges, possessionum copiam, pincernas utriusque sexus, cantores et cantatrices, arma, satellites, gentes ad genua procumbentes, collecta tributa, regni supercilium, omnia denique, tam ad vitæ usum necessaria, quam superflua, quibus reges omnes, qui ante me fuerunt, superavi. Et quid post hæc omnia? *Omnia vanitas vanitatum, omnia vanitas, et præsumptio spiritus* ⁹⁴, hoc est, inconsideratus quidam animi impetus, et distractio hominis, ob veterem fortasse lapsam hac pœna mulctati. Verum *Sermonis finis*, inquit, *omnia audi: Deum time* ⁹⁵: hic enim dubitationi finem imponit; atque ex hac vita hoc duntaxat commodi cape, ut per rerum, quæ videntur et fluctuant, perturbationem, ad res fixas et stabiles deducaris.

XX. Non igitur Cæsarium lugeamus, quibus malis ereptus sit, non ignorantes, sed nos ipsos, ob ea mala quibus relictus sumus, et quæ nobis aggeremus, nisi sinceris animis nos Deo addicamus, ac præteritis iis, quæ ipsa nos prætereunt, ad supernam vitam properemus, terramque, etiam adhuc in terra versantes, relinquamus, ac Spiritum in cœlum ferentem bona fide sequamur. Hæc, ut ignavis gravia, ita forti animo præditis levia sunt. Quin ad hunc quoque modum consideremus: Non imperabit Cæsarius? At nec sub aliorum imperio erit. Non terrorem quibusdam incutiet? At nec gravem dominum **212** pertimescet, ne dignum quidem plerumque, cui imperetur. Non opes cumulabit? At nec invidiam metuet, aut animæ detrimento afficietur, male colligens; atque eo plura quotidie assumere studens, quo plura jam adeptus sit. Hujusmodi quippe divitiarum morbus est, ut plura appetere non desinat, sed sitis medicinam in perpetuo potu sitam esse arbitretur. Non sermones ostentabit? At a sermonibus admiratione afficietur. Non Hippocratis, et Galeni, et eorum, qui ipsis adversantur, placita pertractabit? At ne-

⁹¹ Psal. xxxviii, 6. ⁹² Jer. xv, 10. ⁹³ Eccle. i, 14. ⁹⁴ ibid. ⁹⁵ Eccle. xii, 13.

(70) Καὶ τῆ μητρὶ. Ita Regg. bm, hu, Coisl. 1, Or. et Jes. In ed. deest τῆ.

(71) Πταίσμασι. Colb. 3, πτώμασι.

(72) Τοῦ βίου. Sic Reg. bm, Coisl. 2, et Jes. In ed. deest τοῦ.

(73) Τὰ πάντα ματαιότης. Hæc desunt in Regg. bm, hu, tribus Colb., Coisl. 2, et Jes.

(74) Ἐτε' οὖν. Coisl. 1, ἔτ' οὖν.

(75) Τῆς ταραχῆς, etc. Billius, « per earum rerum quæ sub oculorum aspectum cadunt, perpetuoque motu agitantur, confusionem. »

(76) Ζημιωθήσεται. Coisl. 1, duo Colb., Or. 1,

Ἰερεμίαν, ὃς καὶ τῆ μητρὶ (70) μέμφεται τῆς γεννήσεως ἀλγῶν, καὶ ταῦτα ἐπ' ἀλλοτρίοις πταίσμασι (71); Πάντα εἶδον, φησὶν ὁ Ἐκκλησιαστής, πάντα ἐπῆλθον λογισμῶ τὰ ἀνθρώπινα, πλοῦτον, τρυφήν, δυναστείαν, δόξαν τὴν ἄστατον, σοφίαν τὴν ὑποφεύγουσαν πλεόν ἢ κρατουμένην· πάλιν τρυφήν, σοφίαν πάλιν, ἐπὶ τὰ αὐτὰ πολλάκις ἀνακυκλούμενος, γαστρὸς ἡδονάς, παραδείσους, πλήθος οικητῶν, πλήθος κτημάτων, οἰνοχόους καὶ οἰνοχόας, ἄδοντας καὶ ἄδούσας, ὄπλα, δορυφόρους, ἔθνη προσπίπτοντα, φόρους συλλεγομένους, ὄφρὺν βασιλείας, ὅσα περιττὰ τοῦ βίου (72), ὅσα τῶν ἀναγκαίων, οἷς ὑπὲρ πάντας ἦλθον βασιλεῖς τοὺς ἔμπροσθεν· καὶ τί ἐπὶ πᾶσι τούτοις; Πάντα ματαιότης ματαιότητων, τὰ πάντα ματαιότης (73), καὶ προαίρεσις πνεύματος, εἴτε οὖν (74) ὄρμη τις ψυχῆς ἀλόγιστος, καὶ περισπασμὸς ἀνθρώπου τοῦτο κατακριθέντος, ἴσως ἐκ τοῦ παλαιοῦ πτώματος. Ἀλλὰ τέλος λόγου, φησὶ, τὸ πᾶν ἄκουε· τὸν Θεὸν φοβοῦ· ἐνταῦθα τῆς ἀπορίας ἵσταται· καὶ τοῦτο σοὶ μόνον τῆς ἐνταῦθα ζωῆς τὸ κέρδος, ὀδηγηθῆναι διὰ τῆς ταραχῆς (75) τῶν ὀρωμένων καὶ σαλευομένων ἐπὶ τὰ ἐστῶτα καὶ μὴ κινούμενα.

Κ'. Μὴ τοίνυν πενθῶμεν Καيسάριον, οἷον ἀπηλλάγη κακῶν εἰδότες, ἀλλ' ἡμᾶς αὐτοὺς, οἷοις ὑπελείφθημεν, καὶ οἷα θησαυρίσομεν, εἰ μὴ, γνησίως Θεῷ προσθέμενοι, καὶ παραδραμόντες τὰ παρατρέχοντα, πρὸς τὴν ἄνω ζωὴν ἐπειγοίμεθα· ἔτι ὑπὲρ γῆς ὄντες, καταλιπόντες τὴν γῆν, καὶ τῷ Πνεύματι φέροντι πρὸς τὰ ἄνω γνησίως ἀκολουθήσαντες. Ταῦτα καὶ ἀλγεῖνὰ τοῖς ὀλιγοψύχοις, καὶ κοῦφα τοῖς ἀνδρικοῖς τὴν διάνοιαν. Σκοπῶμεν δὲ οὕτως· Οὐκ ἄρξει Καيسάριος; Ἀλλ' οὐδὲ ἀρχοθήσεται πρὸς ἄλλων. Οὐ φοβήσεται τινάς; Ἀλλ' οὐδὲ δεῖσαι βαρὺν δεσπότην, πολλάκις τὸν οὐδὲ ἀρχεσθαι ἄξιον. Οὐ συνάξει πλοῦτον; Ἀλλ' οὐδὲ ὑπόψεται φόδον, ἢ ψυχὴν ζημιωθήσεται (76) κακῶς συνάξει· καὶ τοσοῦτον ἀεὶ προσλαμβάνειν ζητῶν, ὅσον ἐκτήσατο. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ πλουτεῖν νόσος, ὅρον τοῦ δεῖσθαι (77) πλείονος οὐκ ἔχουσα, ἀλλὰ τὸ ποτὸν ἀεὶ δίψους ἔτι ποιουμένη (78) φάρμακον. Οὐκ ἐπιδείξεται λόγους; Ἀλλ' ὑπὸ λόγων γε (79) θαυμασθήσεται. Οὐ φιλοσοφήσει τὰ Ἰπποκράτους (80) καὶ Γαληνοῦ, καὶ τῶν ἀντιθέτων ἐκείνοις; Ἀλλ' οὐδὲ κακοπαθήσει νόσους, ἰδίας ἐπ' ἀλλοτρίαις συμφοραῖς λύπας καρπούμενος. Οὐκ ἀποδείξει τὰ Εὐκλείδου, καὶ Πτολεμαίου, καὶ Ἡρωνος; Ἀλλ'

Jes. ζημιωσεται.

(77) Ὅρον τοῦ δεῖσθαι, etc. Billius, « ut finem appetendi plura nesciat. » In Reg. bm, Coisl. 1, et Jes. legitur, ὅσον τοῦ πλείονος οὐκ εἰδὼς, ἀλλά, etc.

(78) Δίψους ἔτι ποιουμένη. Addidimus ἔτι, ex Regg. bm, hu, duobus Colb. et Jes. Iidem codices pro ποιουμένη habent ποιούμενος. Coisl. 1, δίψους αἵτιον, « sitis causa. »

(79) Λόγων γε. Deest γε in pluribus.

(80) Τὰ Ἰπποκράτους. Billius, « Hippocratis dogmata. »

οὐδὲ ἀλγῆσει τοῖς ἀπαιδεύτοις φυσῶσι μελίζονα (81). Οὐ καλλωπιοεῖται (82) τοῖς Πλάτωνος, καὶ Ἀριστοτέλους, καὶ Πύρρωνος, καὶ Δημοκρίτους δὴ τισι, καὶ Ἡρακλείτους, καὶ Ἀναξαγόραις, Κλεάνθαις τε (83) καὶ Ἐπικούροις, καὶ οὐκ οἶδ' οἴσται (84) τῶν ἐκ τῆς σεμνῆς στοᾶς καὶ ἀκαδημίας; Ἄλλ' οὐδὲ φροντίζει ὅπως διαλύσῃ (85) τούτων τὰς πιθανότητας. Τί με δεῖ μνημονεύειν τῶν ἄλλων; Ἄλλὰ ταῦτα δὴ τὰ τίμια πᾶσι καὶ περισπούδαστα· οὐ παραστήσεται γαμετήν; οὐ παῖδας (86); Ἄλλ' οὐδὲ θρηνήσει τούτους, ἢ θρηνηθήσεται ὑπὸ τούτων, ἢ καταλιπὼν ἄλλοις, ἢ καταλειφθεὶς συμφορᾶς ὑπόμνημα. Οὐ κληρονομήσει χρημάτων; Ἄλλὰ κληρονομηθήσεται ὑφ' ὧν χρησιμώτατον, καὶ ὧν αὐτὸς ἠθέλησεν, ἵνα πλούσιος ἐνθένδε μεταναστῇ, πάντα μεθ' ἑαυτοῦ φερόμενος. Ὡ τῆς φιλοτιμίας! Ὡ τῆς καινῆς παρακλήσεως! Ὡ τῆς μεγαλοφυχίας τῶν ἐπιδαλλομένων (87)! Ἥκούσθη κήρυγμα πάσης ἀκοῆς ἄξιον, καὶ μητρὸς πάθος κενοῦται δι' ὑποσχέσεως καλῆς καὶ ἁσίας, δοῦναι τὰ πάντα τῷ παιδί τὸν ἐκείνου πλοῦτον ὑπὲρ ἐκείνου δῶρον ἐντάφιον (88), καὶ μηδὲν ὑπολειφθῆναι τοῖς προσδοκῆσασιν.

et sanctam pollicitationem exhauritur, qua omnes filii opes pro eo se in sepulchrale munus daturam

recepit, ut nihil iis, qui exspectabant, relictum sit. KA'. Οὐπω ταῦτα ἱκανὰ πρὸς παραμυθίαν; Προσείσω τὸ μεῖζον φάρμακον. Πείθομαι σοφῶν λόγους, ὅτι ψυχὴ πᾶσα (89) καλὴ τε καὶ θεοφιλῆς, ἐπειδὴν τοῦ συνδεμένου συνείσα σώματος, ἐνθένδε ἀπαλλαγῆ, εὐθὺς μὲν ἐν συναισθήσει καὶ θεωρίᾳ τοῦ μένοντος αὐτὴν καλοῦ γενομένη (90), (ἄτε τοῦ ἐπισκοποῦντος ἀνακαθαρθέντος, ἢ ἀποτεθέντος, ἢ οὐκ οἶδ' ὅ τι καὶ λέγειν χρῆ·) θαυμασίαν τινὰ ἠδονὴν ἤδεται, καὶ ἀγάλλεται, καὶ ἕλωσ (91) χωρεῖ πρὸς τὸν ἑαυτῆς Δεσπότην, ὡσπερ τι δεσμοτήριον χαλεπὸν τὸν ἐνταῦθα βίον ἀποφυγοῦσα, καὶ τὰς περικειμένας ἀποσεισαμένη πέδας, ὑφ' ὧν τὸ τῆς διανοίας πτερὸν καθέλκετο, καὶ οἶον (92) ἤδη τῇ φαντασίᾳ καρποῦται τὴν ἀποκειμένην μακαριότητα· μικρὸν δ' ὕστερον, καὶ τὸ συγγενὲς σαρκίον ἀπολαβοῦσα, ᾗ τὰ ἐκεῖθεν (93) συνεφιλοσόφησε, παρὰ τῆς καὶ δούσης καὶ πιστευ-

A que morbis vexabitur, ex aliorum calamitatibus proprias molestias capiens. Non Euclidis, Ptolemæi, et Heronis scripta demonstrationibus explicabit? At neque, ob imperitos homines tumidores animos gerentes, dolorem concipiet. Non Platonis, et Aristotelis, et Pyrrhonis, et Democriti cujusdam, et Heracliti, et Anaxagoræ, et Cleanthis, et Epicuri, et nescio quorum Stoicorum et Academicorum placitis sese venditabit? At neque, quonam pacto illorum argutias dissolvat, laborabit. Quid alia commemorare necesse est? At hæc, quæ præclara omnibus et expetenda censentur: non uxorem habebit? non filios? At, nec eos lugebit, aut ab illis lugebitur, aliis relinquens, vel ipse calamitatis monumentum relictus. Non opes hæreditate accipiet? At hæredes ipse habebit, quos habere commodissimum est, et quos voluit, ut dives hinc migraret, omnia secum ferens. O ingentem munificentiam! o novam consolationem! o singularem eorum, quibus testamenti exsequendi cura commissa est, liberalitatem! Auditum est præconium omni auditione dignum, ac matris luctus ob præclaram

XXI. An hæc ad consolationem nondum sufficiunt? Majus pharmacum adhibebo. Sapientum verbis adducor ut credam, pulchram omnem animam et Deo 213 charam, posteaquam corporis vinculis soluta, hinc excesserit, protinus bonum, quod eam manet, persentientem et contemplantem, (utpote eo, quod tenebras offundebat, vel purgato, vel deposito, vel, quo verbo ea res appellanda sit, nescio;) mirabili quadam voluptate affici, et exultare, atque hac vita, tanquam gravi quodam ergastulo liberatam, compedibusque illis, quibus mentis alæ deprimebantur, solutam, placide ad Dominum suum tendere, ac recondita frui beatitudine, qualem jam per imaginem perceperat; post etiam aliquanto, cum cognatam carnem a terra, quæ et dederat, et in fidem acceperat, receperit (quod

(81) Φυσῶσι μελίζονα. « Majora crepantes, uccis crepantibus venditantes. » His Augustini verbis Græca Gregorii verba apte reddi posse videntur.

(82) Καλλωπιοεῖται. Reg. hm, duo Coisl. et Jes. D καλλωπιεῖται.

(83) Κλεάνθαις τε. Coisl. 1, Κλεάνθεσι τε.

(84) Οἶδ' οἴσται, etc. Reg. hm, or. 1, οἶδα οἷς ἐκ τῆς σεμνῆς στοᾶς. « Nescio quorum venerabilium. » Id per ironiam dictum.

(85) Διαλύσῃ. Reg. hu, διαλύσει.

(86) Οὐ παῖδας. Reg. hu, ἢ παῖδας.

(87) Τῶν ἐπιδαλλομένων. Combef. « Suppeditantium; » nimirum δαπανήματα, « sumptus. Nam Cæsarii parentes, » ut cum Elia loquar, « ne exiguæ quidem ulli rei pepercerunt; verum præconium, dignum quod ab omnibus audiat, proposuerunt, nempe quod nihil sibi reliqui fecerunt, sed omnia pauperibus distribuerunt. » Cæterum præclatum Cæsarii testamentum exstat in Basilii epist. 32, novæ ed. ad Sophronium. « Volo, inquit, omnia mea ad pauperes devenire. » Cui ipsius extremæ voluntati optinui parentes libentissimo animo paruerunt. Bilijus, « qui hanc rem aggressi sunt. »

(88) Δῶρον ἐντάφιον. Mallem, has distinguendo voces, sic vertere: « pro eo sepulchralis muneris instar, dono daturam. »

(89) Ὅτι ψυχὴ πᾶσα. Vetus schol. Ὅτι ὁ ἐν τεῦθεν ἀπαλλαγείς εὐθὺς ἐν θεωρίᾳ γίνεται τοῦ μένοντος αὐτὸν καλοῦ. « Is, qui e vivis excessit, statim hujus, quod eum manet, boni contemplatione fruatur. » Hanc sententiam, inter alios, Dionysio Elias ascribit.

(90) Γενομένη. Jes. γινομένη.

(91) Καὶ ἕλωσ. Billius, « summa cum hilaritate. »

(92) Καὶ οἶον, etc. Deest καί, in Regg. hm, hu, Or. 1, et Jes. Combef. vertit, « velut jam certa representatione ac imagine, reposita frui beatitudine. » Quod per emphasis dictum, atque, teste Elia, eam mentis impressionem significat, quam anima, Deo in ipsam illabente, experitur. Bill. « reconditam beatitudinem jam velut per imaginem et simulacrum percipere. »

: (93) ᾗ τὰ ἐκεῖθεν, etc. « Quam, cum hic philosopharetur, sociam habuit. » Quæ quidem ratio est, cur in ipsam quoque carnem beatitudinis præmiium refundatur.

quo modo fiet, Deus novit, qui ea inter se conjunxit atque dissolvit), tum demum eam quoque ad gloriae caelestis hereditatem secum admissuram; et quemadmodum ob naturae conjunctionem ærumnarum ipsius particeps fuerat, sic etiam jucunditates suas cum ipsa communicaturam, totum videlicet corpus in se ipsam absorbentem, et cum eo unum effectam, et spiritum, et mentem, et deum, absorpto nimirum a vita eo, quod mortale et caducum erat. Audi quid de ossium et nervorum compactione divinus Ezechiel disserat⁹⁶; quid post illum Apostolus de tabernaculo terrestri, et domo non manu facta, illo, inquam, fluxo ac dissolvendo, hac vero in crelis recondita; qui etiam discessum a corpore præsentiæ apud Deum esse affirmat, vitam autem corpoream ut peregrinationem deplorat⁹⁷, atque adeo quamprimum dissolvi cupit⁹⁸. Quid ad res in spe positas elanguesco? Quid temporarius fio? Expectabo archangeli vocem⁹⁹, extremam tubam, cœli transformationem, terræ immutationem¹, elementorum libertatem, totius mundi renovationem². Tunc Cæsarium videbo, non jam peregrinantem, nec qui jam ab aliis feratur, et lugeatur ac miserationi sit, sed clarum, illustrem, excelsum; qualis sæpe mihi in somnis visus es, o fratrum charissime et fratrum amantissime, sive voluntate mea, sive ipsa veritate hoc informantem.

214. XXII. Nunc autem, omissis luctibus, me ipsum inspiciam, ne quid luctu dignum necum insciens feram, ac meas ipse res explorabo. *Filii hominum*, ad vos enim transit oratio, *quousque gravi corde, et crasso animo eritis? utquid diligitis vanitatem, et queritis mendacium?* magnum aliquid hanc vitam, et paucos hos dies multos esse judicantes, ac suavem hanc et amplectendam separationem, ut grave quidpiam et horrendum aversantes? Non nos ipsos noscemus? Non ea, quæ oculis cernuntur, abijciemus? Non ad ea, quæ mente et intelligentia comprehenduntur, oculos convertemus? Non, si quid etiam mœroris concipiendum est, idcirco potius mœrorem suscipiemus, quod incolatus noster prolongetur³ (Davidis illius instar, qui res hujus vitæ, tenebrarum tabernacula, et afflictionis locum, et profundi limbum, et mortis umbram, appellat⁴), quod in sepulcris iis, quæ circumferimus, diutius hæreamus, quod, ut homines, peccati

θείσης γῆς, τρέπον ὃν οἶδεν ὁ ταῦτα συνδήσας καὶ διαλύσας θεὸς, τοῦτω συγκληρονομεῖ τῆς ἐκεῖθεν δόξης· καὶ καθάπερ τῶν μοχθηρῶν αὐτοῦ μετέσχε διὰ τὴν συμφύριαν, οὕτω καὶ τῶν τερπνῶν ἐλευθῆς μεταδίδωσιν, ἕλον εἰς ἐαυτὴν ἀναλώσασα (94), καὶ γενομένη σὺν τούτῳ ἔν καὶ πνεῦμα, καὶ νοῦς, καὶ θεὸς, καταποθέντος ὑπὸ τῆς ζωῆς τοῦ θνητοῦ τε καὶ βέοντος. Ἄκουε γούν οἶα περὶ συμπήξεως ὁσῶν τε καὶ νεύρων φιλοσοφεῖται τῷ θεῷ Ἰεζεκιήλ· ὅσα μετ' ἐκεῖνον τῷ θεῷ Παύλῳ περὶ σκηνώματος ἐπιγείου, καὶ οἰκίας ἀχειροποίητου, τοῦ μὲν καταλυθισομένου, τῆς δὲ ἀποκειμένης ἐν οὐρανοῖς· καὶ τὴν μὲν ἀπὸ τοῦ σώματος ἐκδημίαν ἐνδημίαν (95) πρὸς τὸν Κύριον εἶναι φάσκοντος, τὴν δὲ σὺν τούτῳ ζωὴν ὡς ἐκδημίαν ὀδυρομένου, καὶ διὰ τοῦτο ποθοῦντος καὶ σπεύδοντος τὴν ἀνάλυσιν. Τί μικροψυχῶ περὶ τὰς ἐλπίδας; Τί γίνομαι πρόσκαιρος; Ἀναμένω τὴν τοῦ ἀρχαγγέλου φωνὴν, τὴν ἐσχάτην σάλπιγγα, τὸν οὐρανοῦ μετασχηματισμὸν, τὴν γῆς μεταποίησιν, τὴν τῶν στοιχείων ἐλευθερίαν, τὴν κόσμου παντὸς ἀνακαίνισιν. Τότε (96) Καεσάρων αὐτὸν δέφομαι, μηκέτι ἐκδημοῦντα, μηκέτι φερόμενον (97), μηκέτι πενθούμενον, μηκέτι ἐλεούμενον, λαμπρὸν, ἔνδοξον, ὑψηλόν· οἶός μοι καὶ κατ' ἐναρ ὤφθης πολλάκις, ὡ φιλῆτατε ἀδελφῶν ἐμοί, καὶ φιλαδελφότατε, εἰτε τοῦ βούλεσθαι τοῦτο ἀνατυπῶντος, εἰτε τῆς ἀληθείας.

ΚΒ'. Νυνὶ δὲ, ἀφεις τοὺς θρήνους, εἰς ἐμαυτὸν βλέψω, μὴ τι θρήνων ἄξιον λάθω φέρων, καὶ τὰ ἐμαυτοῦ περισκέφομαι. *Υἱοὶ ἀνθρώπων*, μέτεισι γὰρ πρὸς ὑμᾶς ὁ λόγος, ἕως πότῃ βαρυκάρδιοι, καὶ παχεῖς τὴν διάνοιν; *ἴνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα, καὶ ζητεῖτε ψεῦδος;* μέγα τι τὸν ἐνταῦθα βίον, καὶ τὰς ὀλίγας ταύτας ἡμέρας πολλὰς (98) ὑπολαμβάνοντες, καὶ τὴν διάζευξιν ταύτην, τὴν ἀσπαστήν καὶ ἡδέϊαν, ὡς δὴ τι βαρὺ καὶ φορικῶδες ἀποστρεφόμενοι; Οὐ γνωσώμεθα (99) ἡμᾶς αὐτούς; Οὐ τὰ φαινόμενα ριψώμεν; Οὐ πρὸς τὰ νοούμενα βλέψωμεν; Οὐκ εἴ τι καὶ λυπεῖσθαι χρῆ, τούναντιον ἀνιασώμεθα τῇ παροιμίᾳ μηχανομένη (1), κατὰ τὸν θεὸν Δαβὶδ, σκηνώματα σκοτασμοῦ, καὶ τόπον κακώσεως, καὶ ἰλὺν βουθοῦ, καὶ σκιάν θανάτου τὰ τῆδε ἀποκαλοῦντα (2)· ὅτι βραδύνομεν ἐν τοῖς τάφοις οἷς περιφέρμεν, ὅτι ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκομεν τὸν τῆς ἀμαρτίας θάνατον, θεοὶ γεγονότες; Τοῦτον ἐγὼ φοβοῦμαι τὸν φόβον, τοῦτω καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν σὺν-

⁹⁶ Ezech. xxxvii, 5, et sqq. ⁹⁷ II Cor. v, 1, 6.

⁹⁸ II Petr. iii, 10. ⁹⁹ Psal. iv, 5. ¹ Psal. cxix, 5.

(94) Ὁλον εἰς ἐαυτὴν ἀναλώσασα. Colb. et schol. οὐκ ἀναιρεῖσθαι ἢ συγχέεισθαι τὸ σῶμα λέγει· μὴ γένοιτο! ἀλλὰ διὰ τὴν ἀτρεψίαν καὶ ἀπαθῆς τοῦ σώματος. « Non ait tolli et confundi corpus: absit; sed jam mutationi et ærumnis non esse obnoxium. » Corpus enim, excussa mortali crassitie, incorruptum et quasi spirituale, animæque affine erit, salva tamen atque integra ipsius substantia.

(95) Ἐνδημίαν. Sic Regg. bm, hu, tres Colb., Coisl. 1, Or. 1, et Jes. Editi, ἐκδημίαν, « discessum. »

(96) Ἀνακαίνισιν. Τότε. Regg. bm, hu, Or. 1, ἀνακαίνωσιν. Reg. a, Coisl. 1, τότε καί.

⁹⁸ Philipp. i, 25. ⁹⁹ II Thess. iv, 15. ¹ I Cor. xv, 52. ² Psal. lxxviii, 3; cxxiii, 20.

(97) Φερόμενον. « Cujus funus deducatur, efferratur. »

(98) Πολλάς. Deest in Regg. bm, hu, tribus Colb., Or. 1, etc.

(99) Γνωσώμεθα... ριψώμεν... βλέψωμεν... ἀνιασώμεθα. Reg. hu, et Or. 1, γνωσώμεθα... ριψομεν... βλέψομεν... ἀνιασώμεθα.

(1) Τῇ παροιμίᾳ μηχανομένη. Coisl. 1, τῆς παροικίας μηχανομένης.

(2) Ἀποκαλοῦντα. Sic optime Reg. h. Prave in ed. ἀποκαλοῦντος. Billius tamen emendaverat. Coisl. 2, et Or. 1, ἀποκαλοῦντες.

εἰμι· καὶ οὐκ ἔβ' με ἀναπνεῖν ἢ ἐκείθεν δόξα, καὶ τὰ ἐκείσε δικαιοτήρια· ὧν τῆς μὲν ἐφίεμαι· μέχρι καὶ τοῦ (3) δύνασθαι λέγειν· Ἐκλείπει εἰς τὸ σωτήριόν σου ἢ ψυχῇ μου, τὰ δὲ φρίττω καὶ ἀποστρέφομαι. Ἐκεῖνο δὲ οὐ δέδοικα, μὴ μοι τὸ σῶμα τοῦτο, διαβρῦν καὶ διαφθαρῆν, παντελῶς οὐχίσηται (4)· ἀλλὰ μὴ τὸ τοῦ Θεοῦ πλάσμα τὸ ἐνδοξον (ἔνδοξον γὰρ κατορθοῦν, ὡσπερ αἰτιμον ἀμαρτάνον), ἐν ᾧ λόγος, νόμος, ἐλπίς, τὴν αὐτὴν τοῖς ἀλόγοις ἀτιμίαν κατακριθῆ, καὶ μηδὲν πλέον ἢ μετὰ τὴν διάζευξιν· ὡς φερόν γε τοῖς πονηροῖς, καὶ τοῦ ἐκείθεν πυρὸς ἀξίους.

quæ rationis expertia sunt, Ignominia mulctetur, nihiloque meliore post mortem conditione sit : quemadmodum improbis hominibus, atque igne illo dignis, optandum esset.

ΚΓ'. Εἴθε νεκρώσαιμι τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς! Εἴθε πάντα τῷ πνεύματι δαπανῆσαιμι, τὴν στενὴν καὶ ὀλίγοις βατὴν ἑδέουσαν, μὴ τὴν πλατεῖαν καὶ ἀνετον! Ὡς τὰ γε μετὰ τοῦτο λαμπρὰ καὶ μεγάλα, καὶ μελίων ἢ κατὰ (5) τὴν ἀξίαν ἐλπίς. *Τί ἐστιν ἄνθρωπος, ὅτι μιμνήσκῃ* (6) αὐτοῦ; Τί τὸ καινὸν τοῦτο περὶ ἐμὲ μυστήριον; Μικρὸς εἰμι καὶ μέγας, ταπεινὸς καὶ ὑψηλός, θνητὸς καὶ ἀθάνατος, ἐπίγειος καὶ οὐράνιος. Ἐκεῖνα μετὰ τοῦ κάτω κόσμου, ταῦτα μετὰ τοῦ Θεοῦ· ἐκεῖνα μετὰ τῆς σαρκὸς, ταῦτα μετὰ τοῦ πνεύματος. Χριστῷ συνταφῆναι με δεῖ, Χριστῷ συναναστῆναι, συγκληρονομησαί Χριστῷ, οὐδὲν γενέσθαι Θεοῦ, Θεὸν αὐτόν (7). Ὁρᾶτε ποῖ προῖων (8) ἀνήγαγεν ἡμᾶς ὁ λόγος. Μικροῦ καὶ χάριν ὁμολογῶ τῷ πάθει, ᾧ τοιαῦτα ἐφιλοσόφησα, καὶ δι' ὃ μᾶλλον ἐραστέης ἐγενόμην τῆς ἐνθὲν ἀναστασίας. Τοῦτο ἡμῖν τὸ μέγα μυστήριον βούλεται· τοῦτο ἡμῖν ὁ ἐνανθρωπήσας δι' ἡμᾶς καὶ πτωχέυσας Θεός, ἵνα ἀναστήσῃ τὴν σάρκα, καὶ ἀνασώσῃται τὴν εἰκόνα (9), καὶ ἀναπλάσῃ τὸν ἄνθρωπον, ἵνα γενώμεθα οἱ πάντες ἐν ἑν Χριστῷ γενομένῳ τὰ πάντα ἐν πᾶσιν ἡμῖν τελείως, ὅσα πέρ ἐστιν αὐτοῦ (10), ἵνα μηκέτι ὤμεν ἄβρην καὶ θῆλυ, βάρβαρος, Σκύθης, δοῦλος, ἐλεύθερος, τὰ τῆς σαρκὸς γνωρίσματα, μόνον δὲ φέρωμεν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς τὸν θεῖον (11) χαρακτήρα, παρ' οὗ καὶ εἰς ἕν γεγονάμεν, τοσοῦτον ἀπ' αὐτοῦ μορφωθέντες καὶ τυπωθέντες, ὥστε καὶ ἀπὸ μόνου γινώσκεσθαι.

ΚΔ'. Καὶ εἴη μὲν γε ὑπερ ἐλπίζομεν, κατὰ τὴν μεγάλην Θεοῦ τοῦ μεγαλοδώρου φιλανθρωπίαν· ὅς, μικρὰ αἰτῶν, μεγάλα χαρίζεται νῦν τε καὶ εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον τοῖς γνησίως αὐτὸν ἀγαπῶσι· πάντα

⁶ Psal. cxviii, 81. ⁷ Coloss. iii, 5. ⁸ Matth. vii, 14. ⁹ ibid. 15. ¹⁰ Psal. viii, 5. ¹¹ Gal. iii, 28.

(3) *Μέχρι καὶ τοῦ*. Reg. hu, Or. 4, μέχρι τοῦ καί.
(4) *Οὐχίσηται*. Reg. hu, tres Colb., Or. 4, οὐχίσηται.

(5) *Μελίων ἢ κατὰ*. Reg. hu, et Or. 4, μελίων ἢ κατὰ.

(6) *Μιμνήσκῃ*. Sic Regg. bm, hu, tres Colb. et Or. 4. *Επιμνήσκει*.

(7) *Θεὸν αὐτόν*. Coisl. 4 addit κληθῆναι, « vocari. »

(8) *Ποῖ προῖων*. Reg. hu, tres Colb. Or. 4, οἱ προῖων.

A morte moriamur, cum dii facti simus? Illic me timor exagitat, hic dies noctesque mecum versatur; nec me liberum spiritum ducere sinunt, hinc futura gloria, hinc futurum tribunal: ex quibus illam quidem adeo appeto, ut dicere possim: *Deficit in salutare tuum anima mea* ⁶, hoc autem horreo et aversor. Nec vero illud timeo, ne mihi corpus hoc, cum semel deluxerit ac corruptum fuerit, prorsus extinguitur, sed ne nobile illud Dei signum (nobile enim est, cum officii sui numeros probe explet, quemadmodum contra infame, cum peccat), in quo est ratio, lex, spes, eadem, qua ea animalia, quæ rationis expertia sunt, Ignominia mulctetur, nihiloque meliore post mortem conditione sit: quemadmodum improbis hominibus, atque igne illo dignis, optandum esset.

XXIII. Utinam membra, quæ super terram sunt, mortificem! Utinam omnia per spiritum absumam, arcta via, et qua pauci gradiuntur ⁸, non autem lata et facili incedens ⁹! Magna enim profecto et luculenta sunt ea, quæ postea sequuntur, ac spes meritum nostrum et dignitatem excedit. *Quid est homo, quod memor es ejus* ¹⁰? Quodnam hoc novum circum me mysterium? Parvus sum et magnus, humilis et excelsus, mortalis et immortalis, terrenus et cælestis. Illa cum inferiori hoc mundo, hæc cum Deo; illa cum carne, hæc cum spiritu. Oportet me cum Christo sepeliri, **215** cum Christo resurgere, Christi cohæredem esse, filium Dei fieri, atque adeo Deum ipsum. Videte quo nos oratio progrediens tandem evexerit. Parum adest, quin calamitati gratias etiam habeam, in cuius gratiam hæc disserui, et quæ mihi majus ex hac vita mihi grandi desiderium injecit. Hoc nobis magnum illud mysterium designat: hoc nobis Deus, qui nostra causa humanitatem suscepit, ac pauper factus est, ut jacentem carnem erigeret, et incolumitatem imagini afferret, hominemque instauraret, ut omnes unum efficiamur in Christo, qui perfecte factus est in omnibus nobis omnia quæcunque ipse est; ut jam non simus masculus et femina, barbarus et Scytha, servus et liber ¹¹, quæ sunt carnis insignia et discrimina, sed solam Dei, a quo et ob quem creati sumus, notam in nobis geramus, tantum ab eo informati et impressi, ut ex ipso solo agnoscamur.

D XXIV. Atque utinam quidem simus quod speramus, secundum magnam munifici Dei benignitatem; qui parva petens, maxima iis, qui sincero animi affectu eum amant, et nunc et in futuro ævo largi-

(9) *Ἐκείνη μετὰ τῆς σαρκὸς*. « Imaginem salvaret. »

(10) *Ὅσα πέρ ἐστιν αὐτός*. « Quæcunque ipse est. » Id ommissum a Billio. Coisl. 4: *ἀπέσταιν*.

(11) *Τὸν θεῖον*, etc. Comb. « divinam figuram, per quam et in cuius finem conditi sumus; tantum inde formati atque impressi, ut ex ipsa sola agnoscamur. » Ut hæc omnia ipsum referant characterem, qui sit divina in nobis impressio et nota, ex qua agnoscamur.

tur; pro nostra erga ipsum charitate et spe, omnia afferentes, omnia sustinentes ¹²; propter omnia, tam dextra, quam sinistra, hoc est, tam laeta, quam tristia, gratias agentes (quandoquidem hæc quoque persæpe salutis arma esse verbum novit), nostras et eorum, qui, tanquam in communi via, paratiores, ad hospitium prius pervenerunt, animas ipsi commendantes. Quo quidem officio nos etiam functi, finem dicendi, ut et vos quoque lacrymandi, faciemus, jam ad sepulcrum vestrum properantes, quod solum ac triste donum Cæsarius a vobis habet, parentibus quidem et senectuti opportune paratum, filio autem ac juvenili ætati donatum, præpostere quidem, ac non absurde apud eum, qui res nostras administrat. O omnium Domine, et effector, ac præcipue hujus signimenti! O Deus tuorum hominum, et pater, ac gubernator! O vitæ et mortis arbiter! O nostrarum animarum custos et benefactor! O qui omnia facis, et tempestive, atque, ut ipse pro sapientiæ tuæ et administrationis altitudine nosti, artifice Verbo transmutas ¹³, **216** nunc quidem Cæsarium, discessus nostri primitias, quaeso, suscipe. Quod si postremum natu, primum, tuis rationibus, quibus omnia reguntur, cedimus: nos vero post quoque opportuno tempore suscipe, tandiu in carne vitam nostram moderatus, quandiu conducibile fuerit: et quidem suscipe, ob metum tuum paratos, et non turbatos ¹⁴, neque in extremo die terga vertentes, atque invito animo, quemadmodum solent qui mundo et carni addicti sunt, hinc abstractos et avulsos, sed prompte et alacriter ad beatam illam et longævam vitam proficiscentes, quæ est in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

¹² I Cor. xiii, 7. ¹³ Amos v, 8. ¹⁴ Psal. cxviii, 60.

(12) Λόγος. Billius, « sermo. » Combef., « scriptura. » Forte rectius, « ratio. »

(13) Παρακατατιθέμενοι. Eodem sensu vox illa intelligenda est, ac ista, I Petr. iv, 19, παρατιθέσθωσαν, « commendent. » Hoc enim vult Gregorius, ut dum resurrectionem exspectamus, animas nostras, veluti quoddam depositum, Deo committamus.

(14) Ὅ δὴ καὶ αὐτοὶ ποιήσαντες. Hæc desunt in Reg. bm, tribus Colb. et Or. 1.

στέγοντες, πάντα ὑπομένοντες διὰ τὴν εἰς αὐτὸν ἀγάπην τε καὶ ἐλπίδα· ἐπὶ πᾶσιν εὐχαριστοῦντες δεξιῶς τε ὁμοίως καὶ ἀριστεροῖς, ἡδέσι λέγω καὶ ἄνιστοις, ἐπειδὴ καὶ ταῦτα σωτηρίας ὄπλα πολλάκις οἶδεν ὁ λόγος (12), αὐτῷ παρακατατιθέμενοι (13) τὰς ἡμετέρας ψυχὰς, τὰς τῶν προκαταλόντων, ὡσπερ ἐν ὁδῷ κοινῇ τῶν ἐτοιμοτέρων. Ὅ δὴ καὶ αὐτοὶ ποιήσαντες (14), ἐνταῦθα τοῦ λόγου λήξωμεν (15), ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς τῶν δακρύων, ἐπὶ τὸν τάρον ἤδη σπεύδοντες τὸν ὑμέτερον, ὃν δῶρον παρ' ὑμῶν ἔχει Καῖσάριος, λυπηρόν τε καὶ μόνιμον (16), γονυῖσι μὲν ἐτοιμασθέντα καὶ γήρᾳ κατὰ καιρὸν, παιδὶ δὲ καὶ νεότητι δωρηθέντα παρὰ τὸ εἰκὸς, καὶ οὐκ ἀπεικὸς τῷ διεπόντι τὰ ἡμέτερα. Ὁ Δέσποτα πάντων καὶ ποιητὰ, καὶ διαφερόντως τοῦδε τοῦ πλάσματος! Ὁ Θεὸς τῶν σῶν ἀνθρώπων, καὶ πάτερ, καὶ κυβερνήτα! Ὁ ζωῆς καὶ θανάτου Κύριε! Ὁ ψυχῶν ἡμετέρων ταμία καὶ εὐεργέτα! Ὁ ποιῶν τὰ πάντα, καὶ μετασκευάζων τῷ τεχνίτῃ (17) Λόγῳ κατὰ καιρὸν, καὶ ὡς αὐτὸς ἐπίστασαι τῷ βάθει τῆς σῆς (18) σοφίας καὶ διοικήσεως, νῦν μὲν δέχοιο Καῖσάριον, ἀπαρχὴν τῆς ἡμετέρας ἀποδημίας· εἰ δὲ τὸν τελευταῖον πρῶτον συγχωροῦμεν τοῖς σοῖς λόγοις οἷς τὸ πᾶν φέρεται· δέχοιο δὲ καὶ ἡμεῖς ὕστερον ἐν καιρῷ εὐθέτῳ, οἰκονομήσας ἐν τῇ σαρχὶ ἐφ' ὅσον ἂν ἡ συμφέρον· καὶ δέχοιό γε διὰ τὸν σὸν φόβον ἐτοιμασθέντας, καὶ οὐ ταρασσομένους, οὐδὲ ὑποχωροῦντας ἐν ἡμέρᾳ τῇ τελευταίᾳ, καὶ βίᾳ τῶν ἐντεῦθεν ἀποσπυμένων, ὃ τῶν φιλοκόσμων ψυχῶν πάθος καὶ φιλοσάρκων, ἀλλὰ προθύμως (19) πρὸς τὴν αὐτόθεν (20) ζωὴν τὴν μακραίωνά τε καὶ μακαρίαν, τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ἣ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων (21). Ἀμήν.

(15) Λήξωμεν. Reg. hu, λήξομεν.

(16) Μόνιμον. « Stable. » Billius legit, μόνον, « solum, » quod habent Regg. bm, hu, tres Colb. et Or. 1.

(17) Τῷ τεχνίτῃ. « Artifice Verbo. » Sic Aug. Billius, « artifice sermone. »

(18) Τῆς σῆς. Sic Reg. hu, tres Colb., Or. 1.

(19) Προθύμως. Reg. hu, προθύμους.

(20) Αὐτόθεν. Coisl. 1, αὐτόθι.

(21) Αἰώνων. Deest in Regg. hu.

D

217 MONITUM IN ORATIONEM VIII.

I. Sicut Cæsario fratri, ita et Gorgoniæ sorori funebre munus persolvit Gregorius. Quo autem anno Gorgonia terrestrem hanc vitam cum æterna commutarit, certo definire non possumus. Constat tamen ex ipsius Theologi verbis, eam Cæsario fuisse superstitem. Sic enim loquitur (n. 23): « Nostram quoque orationem, pro multis ac præ multis funebribus donis accipias velim, quam Cæsario ante te, et tibi post illum persolvimus. » Quandiu autem superfuert Gorgonia, id etiam incertum. Unum affirmare licet, eam utrique parenti, qui anno 374 vel anno proxime elapso e vivis excesserunt, prævisse. Gregorius certe « in carmine primo » (v. 108 et seq.) germanum utrumque morte sublataui luget, seque « solum e liberis relictum » parentibus testatur. Ex eodem Gregorio liquet (22), Cæsarium et

(22) Or. xviii, n. 43.

Gorgoniam « florente ætate » decessisse; Gorgonia tamen non sine liberis, imo non sine nepotibus, quos omnes, una cum conjugē, per baptismum purgatos, Deo ante mortem obtulit (n. 8); ipsa vero recens, nec multo ante, hoc initiata sacramento (n. 20). Id autem non sic intelligendum, ut in ipso credatur baptizata morbo, qui eam sustulit. Etenim cum jam antea gravi quadam corporis ægritudine laboraret (n. 18), « desperatis aliis omnibus auxiliis, ad mortalium omnium medicum confugit, atque intempesta nocte captata, ad altare cum fide procumbit; et cum, quidquid antityporum pretiosi corporis et sanguinis manus ejus recondiderat » (quæ nondum baptizatis ne quidem oculis licebat, nedum manibus attingere), « lacrymis admiscuisset, hoc statim pharmaco morbo liberata discessit. »

II. Maritum habuit Gorgonia, si Eliæ fides, Iconii natum, dignumque « conjugē virum (n. 20). » Sic uno verbo ejus elogium absolvit Gregorius, qui eundem superioris (n. 8), « non importunum uxoris dominum, sed bonum conservum » appellarat. Illius nomen penitus ignotum, nisi hunc esse velis Meletium, qui eo nomine in Gregorii testamento vocatur. Baronio (23) namque assentiri nequaquam possumus, cui Gorgoniæ conjux is dicitur Vitalianus, de quo tam dissimilia in Gregorii epistolis et carminibus leguntur. Quisquis tamen ille fuerit, geminos ex eo filios ac tres filias suscepit Gorgonia. « Par filiorum Deo consecratum (n. 11), » sc, Elia teste, ambo ad episcopatus fastigium eVecti. Horum quoque nomina ignorantur. Eos Petrum et Phocam Baronius nominat. Fuere etiam Gorgoniæ filia tres, Alypiana, Eugenia, et Nonna, quarum omnium mentio fit in Gregorii testamento. Alyoiana Nicobulo nupsit; ex quibus nati sunt Nicobulus junior, et Alypiana virgo.

III. Iconii in patria mariti degebat Gorgonia, quæ ibi « plena dierum in Domino obdormivit [n. 21]. » Non enim Nazianzi mortuam ex ipso Gregorio discimus, qui Gorgoniæ « pastorem » seu episcopum, « spiritualem patrem, » imo « pietatis commilitonem » vocat ac « magistrum (n. 11). » Arbitratur Elias hæc Gregorii verba, « o sacra illius ovīs pastor (n. 16) ! » ad Gregorium patrem dirigi. Verum idem Elias postea per « patrem spiritualem » Iconii præsulem intelligi fatetur. 218 At manifeste falsum est quod subjicit, illum Iconii præsulem fuisse Amphiloichium : quandoquidem is Amphiloichius nonnisi anno 373 ad sedem Iconiensem proVectus est; ac proinde Gorgonia, non Amphiloichii, sed Faustini, qui Iconii episcopus erat, cum ibi mortua est, « ovīs » ac « filia » nuncupanda est.

IV. Quo tempore, et quo loco habita sit hæc oratio, incertum. Scholiasta quidam scribit « dictam esse Ariane Cappadociæ oppido, unde oriundi erant, et ubi jacent : Ἐρρέθη ἐν Ἀριανζῷ τῆς Καππαδοκίᾳ ἐπαρχίας, ἀφ' ἧς ὠρμῶντο δὴ, καὶ κείναι. » Verum id nullibi reperitur. Ut ut sit, egregias piissimæ sororis dotes, virtutemque supra feminam, sic piissimus ipse frater hac eloquentissima oratione prosequitur, ut ad imitationem simul et admirationem moveat. Digna plane femina, quæ fidelibus et honori esset et exemplo. Ac re ipsa in Martyrologio Romano, Gorgoniæ festus dies, V Idus Decembris assignatus legitur. Laudat ibidem Baronius Græcos, qui idem astruunt. In Menæis tamen ad hunc diem nihil hujusmodi comparat, sicut nec in Ughello, neque in Canisio. At Nicephorus in Historia sua (24) hæc scribit : « Πάντες δὲ οὗτοι τῷ τῆς πολιτείας σεμνῷ τῆς ἀγιστοσύνης κατηξιώθησαν, ὡς περ δῆτα καὶ Γρηγορίου Καيسάρειος, καὶ ἡ Γοργονία. Omnes autem illi, » Basilius nempe et ejus fratres, « propter vitæ integritatem in sanctorum numerum sunt relati; quemadmodum sane et Gregorii frater Cæsius, et Gorgonia soror. »

(23) Bar. ad an. 389, p. 598.

(24) Hist. eccl. l. xi, c. 49.

ΛΟΓΟΣ Η.

ORATIO VIII^a.

Εἰς τὴν ἀδελφὴν ἑαυτοῦ Γοργονίαν (25) ἐπιτάχιος. A Funeris oratio in laudem sororis suæ Gorgoniæ.

A. Ἀδελφὴν ἐπαινῶν, τὰ οἰκεία θαυμάσομαι· οὐ μὴν ὅτι οἰκεία, διὰ τοῦτο ψευδῶς· ἀλλ' ὅτι ἀληθῆ, διὰ τοῦτο ἐπαινετῶς· ἀληθῆ δὲ, οὐχ ὅτι δίκαια (26) μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ γινωσκόμενα. Καὶ τὸ πρὸς χάριν οὐ συγχωρεῖται, κὰν ἐθελήσωμεν· ἀλλὰ μέσος ἴσταται, οἷόν τις βραβευτῆς ἔντεχνος (27), τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀληθείας ὁ ἀκρατῆς, οὔτε τὸ παρ' ἀξίαν ἐπαινῶν, καὶ τὸ κατ' ἀξίαν ἀπαιτῶν, ὃ γὰρ δίκαιος. Ὡστε οὐ τοῦτον ἐγὼ φοβοῦμαι τὸν φόβον, μὴ τι τὴν ἀλη-

I. Sororem laudans, domestica prædicabo : non tamen quia domestica, ideo falso, sed quia vera, ideo laudabiliter : vera autem, non modo quia justa, verum etiam quia nota. Nec vero ad gratiam, etiamsi cupiamus, loqui conceditur : quippe cum auditor, tanquam peritus quidam arbiter, inter orationem et veritatem stet, ut immeritas laudes improbans, ita meritas efflagitans, si modo probus et æquus sit. Quocirca non hoc vereror, ne ultra ἐντέχνως.

(25) Ἐαυτοῦ Γοργονίαν. Hæc desunt in Reg. bu, verum Reg. a addit, ἀδελφὴν τὴν ἰδίαν.

(26) Δίκαια. Reg. a, δίκαιον.

(27) Ἐντέχνος. Sic Reg. lu, Coisl. 1, etc. Ed.

« Alias 11, quæ autem 8 erat, nunc 12. — Παβίτα circiter anno 370.

veritatis metas prosiliam, sed illud contra, ne infra veritatem subsistam, ac procul a rei dignitate remotus, laudatione mea gloriam ipsius imminuam; quandoquidem difficile est, tum actionem, tum sermonem, ipsius recte factis adæquare; nec igitur, quidquid alienum est, laudetur, quod incongruum foret: nec quidquid proprium et domesticum est, contemnatur, si honestum et eximium; ne illi quidem lucro sit, alienum esse, huic vero 219 propinquitatis detrimento cedat. Utrunque enim æquiritatis ratio læderetur, si et illi laude afficerentur, et hi silentio premerentur; veritate autem, tanquam regula et canone, uidentes, atque ipsam solam spectantes, nec quidquam aliud considerantes ex iis, quæ vulgus hominum et venales animæ solent, ita

II. Illud autem omnium absurdissimum fuerit, si, cum propinquos aliqua re fraudare, vel conviciis incessere, vel accusare, vel quoquo modo sive in magnis, sive in minimis lædere, minime pium esse censeamus: imo, et in homines genere conjunctissimos delinquere, scelus omnium maximum esse judicemus; nos tamen eos oratione fraudulentæ (quæ lionis viris maxime debetur, et per quam immortalæ eorum memoriæ reddere queamus), tum æqui aliquid facere arbitremur, majoremque improborum, qui nos ad gratiam loqui criminantur, quam honorum, qui meritas laudes exposcunt, rationem habeamus. Et certe, cum nos ab externis laudibus prædicandis ea causa non deterreat, quod eorum virtus nobis haudquaquam perspecta et testata sit (quantum ad multo æquius foret), amicitia etiam, ac subeundæ multorum invidiæ metus, non impediēt, quominus notos laudemus, eosque potissimum, qui gratiam inire studere nimis jam serum sit; quippe qui, ut alia omnia, ita laudatores etiam et vituperatores reliquerunt.

III. Quoniam autem de his rebus purgandi nostri causa satis multa diximus, nobisque orationem hanc necessario institutam esse demonstravimus, age, ad ipsas jam laudes accedamus, dictionis quidem venustatem et elegantiam contemnescentes (nam hæc quoque, quam laudamus, minime compta et expolita erat, atque ornatus neglectum pulchritudinem esse statuebat), debitum pietatis munus, quasi æs quoddam alienum perquam necessarium exsolventes, simulque multos ad ejusdem virtutis zelum et imitationem erudientes, quoniam hoc nobis in omni sermone atque actione propositum est, ut eos, qui fidei nostræ commissi sunt, perfectos reddamus. Igitur alius quidem defunctæ patriam ac genus laudet, encomiorum videlicet leges religiose

(28) Ἐλλείπωμεν. Reg. hu, Or. 4, ἐλλίπωμεν.

(29) Ἦ. Reg. hu, τδ.

(30) Ὁ μὴ δίκαιον. Billius, « si iniqum sit. »

(31) Μῆτε. Sic Reg. hu. Editi, μηδέ.

(32) Ὅτι οἱ πολλοί, etc. Billius, « quæ plerique et viles homines, » etc.

(33) Πάντων δ'. Reg. hu, et Or. 4, Πάντων δέ.

(34) Ἐ. Coisl. 4, ἦ.

(35) Λόγον. Reg. hm., duo Colb., λόγον.

θεῖαν ὑπερδράμωμεν· ἀλλὰ] τὸναντίον, μὴ τι τῆς ἀληθείας ἐλλείπωμεν (28), καὶ παρὰ πολὺ τῆς ἀξίας ἐλθόντες, ἐλαττώσωμεν τὴν δόξαν τοῖς ἐγκωμοῖς· ἐπειδὴ χαλεπὸν καὶ πρῶξιν ἐξισώσει καὶ λόγον τοῖς ἐκείνης καλοῖς· μῆτε οὖν τι (29) ἀλλότριον ἐπαινεῖσθω πᾶν, ὃ μὴ δίκαιον (30)· μῆτε (31) ἀτιμαζέσθω τὸ οἰκεῖον, εἰ τίμιον· ἵνα μὴ τῷ μὲν κέρδος ἢ ἀλλοτριότης ἦ, τῷ δὲ εἰς ζημίαν περιεστῆ τὸ τῆς οἰκειότητος. Ἀμφοτέρως γὰρ ἂν ὁ τοῦ δικαίου βλάπτοιο λόγος, κάκεινών ἐπαινουμένων, καὶ τούτων σιωπημένων· ὅρῳ δὲ καὶ κανόνι τῇ ἀληθείᾳ χρώμενοι, καὶ πρὸς ταύτην βλέποντες μόνον, ἄλλο δὲ οὐδὲν σκόπουντες, ὧν οἱ πολλοί (32) τε καὶ εὐωνοὶ, οὕτω καὶ ἐπαινεσόμεθα καὶ σιωπησόμεθα τὰ ἐπαίνων ἢ σιωπῆς ἀξία.

B. Πάντων δ' (33) ἀποπώτατον, εἰ (34) ἀποστερεῖν μὲν τι τοὺς ἰδίους, ἢ λοιδορεῖσθαι, ἢ κατηγορεῖν, ἢ ἄλλο τι ἀδικεῖν ἢ μικρὸν ἢ μείζον, οὐκ εὐαγὲς εἶναι θήσομεν, ἀλλὰ καὶ πάντων κάκιστον τὴν κατὰ τῶν οἰκειοτάτων παρανομίαν· λόγου (35) δὲ ἀποστεροῦντες, ὃ πάντων μάλιστα τοῖς ἀγαθοῖς ἐστὶν ὀφειλόμενον, καὶ ὃ τὴν μνήμην ἂν αὐτοῖς ἀθάνατον καταστήσαιμεν, ἔπειτα δίκαιόν τι ποιεῖν οἰησόμεθα, καὶ πλείω λόγον ἐξημεν τῶν πονηρῶν τὸ πρὸς χάριν αἰτωμένων ἢ τῶν ἐπιεικῶν ἀπαιτούντων τὸ πρὸς ἀξίαν. Καὶ τοὺς μὲν ἐξωθεν ἐπαινεῖν οὐ κωλύει τὸ ἀγνωστον καὶ ἀμάρτυρον (καίτοι γε πολλῷ δικαιοτέρον ἦν), τοὺς γινωσκομένους (36) δὲ ἡ φιλία κωλύσει, καὶ ἡ παρὰ τῶν πολλῶν φθόνος, καὶ τούτων μάλιστα τοὺς ἐνθύνδε ἀπὸ γλαυγμένους, καὶ οἷς (37) ἄωρον τὸ χαρίζεσθαι, καταλιποῦσι μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοὺς ἐπαινοῦντας ἢ ψέγοντας.

C. extremum vitæ diem cluserunt, et a quibus gratiam, ut alia omnia, ita laudatores etiam et vituperatores reliquerunt.

Γ. Ἐπεὶ δὲ ἱκανῶς ὑπὲρ τούτων ἀπολελογημέθα, καὶ ἀναγκαῖον ἡμῖν αὐτοῖς ἀπεδείξαμεν ὄντα τὸν λόγον, φέρε, προσθῶμεν ἥδη τοῖς ἐγκωμοῖς, τὸ μὲν περὶ τὴν λέξιν γλαφυρὸν καὶ κομψὸν διαπτύσαντες (38) (ἐπειδὴ καὶ ἀκαλλώπιστος ἢ ἐπαινουμένη, καὶ τοῦτο κάλλος αὐτῇ τὸ ἀκοσμον), τὴν δὲ ὀφειλόμεν ὅσταν ὡς ἄλλο τι χρέος τῶν ἀναγκαιοτάτων ἀποπληροῦντες, καὶ ἅμα τοὺς πολλοὺς εἰς ζῆλον καὶ μίμησιν τῆς αὐτῆς ἀρετῆς ἐκπαιδεύοντες, ἐπειδὴ τούτο ἡμῖν ἐν παντὶ καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ σπουδάζεται καταρτίζεῖν οὗς ἐπισθεύθημεν. Ἄλλος μὲν οὖν πατριδα τῆς ἀπελθούσης ἐπαινεῖτω καὶ γένος, νόμους ἐγκωμίων αἰδοῦμενος (39)· πάντως δὲ οὐκ ἀπορήσει πολλῶν καὶ καλῶν λόγων, εἰ βούλοιο ταύτην κοσμεῖν καὶ τοῖς ἐξωθεν, ὡσπερ μορφήν τιμίαν τε καὶ

(36) Γινωσκομένους. Hic « domesticos, » seu « parentes, » de quibus quæstio est, intelligit Gregorius.

(37) Καὶ οἷς. Ita Regg. bm, hu, tres Colb., Coisl. 5, Or. 4, et Jes. Editi, καὶ εἰς.

(38) Διαπτύσαντες. Reg. hu, et Or. 4, διαπτύοντες.

(39) Αἰδοῦμενος. Billius, « honore prosequens. »

καλὴν χρυσῶν, καὶ λίθους, καὶ τοῖς ἐκ τέχνης καὶ ἁ
χειρὸς ὠραῖσμάσιν· ἃ τὴν μὲν αἰσχροὺς ἐλέγχει τῇ
παραθέσει, τῇ καλῇ δὲ οὐ προσθήκη κάλλους ἐστὶν
ἡ-τεώμενα. Ἐγὼ δὲ τοσοῦτον τῷ περὶ ταῦτα προσ-
χρησάμενος νόμῳ, ὅσον τῶν κοινῶν γονέων ἐπιμη-
σθῆναι (καὶ γὰρ οὐδὲ ὅσιον παραδραμεῖν ἀγαθοῦ το-
σοῦτου γεννητοράς τε καὶ διδασκάλους), ἐπ' αὐτὴν ὡς
τάχιστα τρέψω τὸν λόγον, καὶ οὐ ζημιώσω τῶν τὰ
ἐκείνης ἐπιζητούντων τὸν πόθον.

solei, hactenus parvero, ut communium parentum mentionem faciam (neque enim fas est tanti boni parentes ac magistros præterire), ad ipsam confestim orationem convertam, nec eorum, qui rerum illius narrationem a me requirunt, desiderium frustrabor.

Δ'. Τίς οὖν οὐκ οἶδε τὸν νέον ἡμῶν Ἀβραάμ, καὶ τὴν
ἐφ' ἡμῶν Σάρραν; Γρηγόριον λέγω καὶ Νόνναν, τῇ
τοῦδε σύζυγον (καλὸν γὰρ μὴδὲ τὰ ὀνόματα παρελθεῖν, B
ὡς ἀρετῆς παράκλησιν), τὸν πίστει δικαιοθέντα, καὶ
τῇ τῷ πιστῷ συνοικήσαντα τὴν πατέρα πολλῶν ἐθνῶν
παρ' ἑλπίδα, καὶ τὴν πνευματικῶς ὠδίνουσαν· τὸν φυ-
γόντα πατρῶων θεῶν δουλείαν, καὶ τὴν θυγατέρα καὶ
μητέρα τῶν ἐλευθέρων· τὸν ἐξελθόντα συγγενείας
καὶ οἴκου διὰ τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας (40), καὶ τὴν αἰ-
τίαν τῆς ἐκδημίας (τοῦτο γὰρ ἐκεῖνη (41) μόνον, ἵνα
τι τοιμήσω, καὶ ὑπὲρ τὴν Σάρραν)· τὸν παροική-
σαντα καλῶς, καὶ τὴν προθύμως συμπαροικήσαντα·
τὸν τῷ Κυρίῳ προσθήμενον, καὶ τὴν κύριον τὸν ἑαυ-
τῆς ἀνδρα καὶ προσαγορεύουσαν καὶ νομίζουσαν, καὶ
μέρος τι διὰ τοῦτο δικαιοθεῖσαν· ὣν ἡ ἐπαγγελία,
καὶ ὣν ὁ Ἰσαὰκ, ὅσον τὸ ἐπ' αὐτοῖς, καὶ ὣν τὸ (42)
δώρημα.

propterea justitiæ laudem quadam ex parte consecuta est; quorum pollicitatio, et quorum Isaac, quantum quidem in ipsis fuit, et quorum donatio.

Ε'. Ἦς ὁ ποιμὴν (43) ὁ καλὸς εὐξάμενης τε καὶ C
ὀδηγησάσης, καὶ παρ' ἧς ὁ τύπος τοῦ καλῶς ποιμα-
νεσθαι· οὐ τὸ φυγεῖν τὰ εἰδῶλια γνησίως, εἴτα καὶ
φυγαδεύειν δαίμονας· καὶ ἧς τὸ μὴ ἄλῶν (44) ποτε
κοινωνῆσαι τοῖς ἐξ εἰδῶλων· τὴν ὁμότιμον, καὶ ὁμό-
φρονα, καὶ ὁμόψυχον, καὶ οὐχ ἤττον ἀρετῆς καὶ τῆς
πρὸς Θεὸν οἰκειώσεως ἢ σαρκὸς συζυγίαν· ἴσον μὲν
μῆκει βίου καὶ πολιαίς (45), ἴσον δὲ φρονήσει καὶ
λάμπει, κατ' ἀλλήλους (46) ἀμιλλωμένους, καὶ τῶν
λοιπῶν ὑπεραίροντας· σαρκὶ μὲν ὀλίγα κατεχομένους,
πνεύματι δὲ μετενηνεγμένους, καὶ πρὸ τῆς διαζεύ-
ξεως· ὣν οὐχ ὁ κόσμος, καὶ ὣν ὁ κόσμος· ὁ μὲν ὑπερ-
ορώμενος, ὁ δὲ προτιμώμενος· ὣν τὸ ἀποπλου-
τεῖαν (47), καὶ ὣν τὸ πλουτεῖαν διὰ τὴν καλὴν πραγμα-
τεῖαν· τὰ μὲν τῆδε διαπεύοντων, τὰ δὲ ἐκεῖθεν
ἀντωνουμένων· ὣν βραχὺ μὲν τὸ τῆς ζωῆς ταύτης

¹⁵ Gen. xii, 1.

(40) Τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Schol. Ὅτι γῆ D
τῆς ἐπαγγελίας ἡ εἰς Χριστὸν πίστις, ἢ quod promissio-
sionis terra, Christi fides est.

(41) Ἐκεῖνη. Nonnulli, αὐτῆ.

(42) Καὶ ὣν τὸ. Sic Reg. bm, tres Colh. et Or. 1.
Deest ὣν in editis. Mox, post δώρημα, Regg. a, hu,
Coisl. 1, et Jes. addunt, Αὐτολογικὸν σφάγιον, καὶ
ὁ ἀντεισαχθεὶς ἀμνός, καὶ ὁ τύπος τοῦ κρείσσονος·
ἧς ὁ, etc. : ἢ et per se rationalis victima, et suppo-
sitionis agnus, et signa præstantioris, ἢ etc. Hæc
de Gregorio nostro sunt intelligenda, qui, ut Isaac,
ex promissione procreatus est, et ἢ Deo donator
consecratus. ἢ Coisl. 1, ἀντιδιωρθῆν δώρημα.

observans; multis autem pulchrisque sermonibus
minime prorsus destituetur; si eam quoque ex iis
quæ sunt exterius exornare voluerit, non secus at-
que præstantem quamdam 220 et eximiam formam
auro et gemmis, atque ab arte et manu profectis
ornamentis: quæ deformem quidem adnotu ipso
produunt, pulchræ autem nullum pulchritudinis in-
crementum afferendo, ab ea vinci deprehenduntur.

Ego vero, cum huic legi, quæ in iis rebus observari
solei, hactenus parvero, ut communium parentum
mentionem faciam (neque enim fas est tanti boni
parentes ac magistros præterire), ad ipsam confestim
orationem convertam, nec eorum, qui rerum illius
narrationem a me requirunt, desiderium frustrabor.

IV. Equis est igitur, qui novum nostrum Abra-
ham, ac nostræ a-tatis Saram ignoret? Gregorium
dico, et hujus uxorem Nonnam (nam ne nomina
quidem ipsa prætereunda sunt, ut quæ ad virtutem
exhortentur), illum per fidem justificatum, et hanc
matrimonio cum fideli viro copulatam; illum mul-
tarium gentium patrem insperato effectum, hanc
spiritualiter parturientem: illum ex paternorum
deorum servitute fuga elapsam, hanc ingenuorum
filiam et parentem: illum ex cognatione et domo
sua ob promissionis terram egressum ¹⁵, hanc
dissessionis hujus auctorem (hoc enim uno nomine,
si ita loqui fas est, Saram quoque ipsam superavit):
illum, qui pulchre peregrinatus est, hanc, quæ
prompto animo peregrinationis sociam se ipsi præ-
buit: illum, qui Domino sese adiunxit, hanc, quæ
virum suum dominum et appellat, et existimat, ac

quorum pollicitatio, et quorum Isaac, quantum quidem in ipsis fuit, et quorum donatio.

V. Atque uxoris quidem bonus ille pastor (cum
scilicet vota fecisset, eumque deluxisset), et ab ea
recte pascendi exemplum; viri autem, idola sincero
animo fugisse, ac postea etiam dæmones fugare:
uxoris rursum, quod ne salem quidem cum idolo-
rum cultoribus commune habuerit: hoc honore par
et concors, atque unanime, nec minus virtutis con-
junctionisque cum Deo, quam carnis conjugium:
hos quidem, tum vitæ longitudine et canitie, tum
prudentia et splendore pares, inter se certantes,
ac reliquos omnes superantes; carne quidem paulu-
lum detentos, spiritu autem, etiam ante disjunctio-
nem, inde translatos: quorum non est mundus, et
quorum est mundus, ille nimirum contemptus, hic
antepositus: quorum est opibus labi, et quorum
per honestam 221 negotiandi rationem opibus

(43) Ἦς ὁ ποιμὴν, etc. ἢ Atque uxoris quidem
et orantis et deducantis, ἢ id est, ἢ (viam demon-
strantis) bonus ille Pastor, tum recte pasci forma et
exemplum, ἢ vel, ἢ ab uxore consecutus est, ut recte
pasci forma et exemplum esset.

(44) Μὴ ἄλῶν. Reg. hu, μὴδὲ ἄλῶν.

(45) Πολιαις. Jes. πολιαίς.

(46) Κατ' ἀλλήλους. Regg. bm, hu, tres Col., Or.
1, καὶ ἀλλήλους. In quibusdam, καὶ ἀλλήλους, omissa
κατά.

(47) Ἀποπλουτεῖν. ἢ Divitias abjicere, profun-
dere. ἢ

affluere; nempe bona hujus vitæ despicientium, eo-
rumque loco cælestia ementium : quorum breves
quidem hujusce vitæ reliquiæ, et quantulum illud
est, quod pietas reliquum fecit, multa vero et lon-
gæva illa vita, ob quam laboribus confecti sunt.
Unum adhuc ad ea, quæ de ipsis dixi, adjungam;
nempe quod hi utrique sexui pulchre ac juste divisi
ornamentum esset, nec ornamentum solum, verum

VI. Ab his Gorgonia et vitam et gloriam accep-
pit : ab his pietatis semina; ab his, et quod honeste
vixit, et quod hilaris, ac cum meliore spe abscessit.
Præclara quidem hæc quoque sunt, atque ejusmodi,
ut plerisque eorum, qui nobilitatis nomine magnopere
gloriantur, atque ob majorum splendorem tumidos
animos gerunt, non facile suppetant. At si de ipsa
sapientius et sublimius disserendum est, Gorgonia
patria quidem fuit superna Hierusalem, civitas, inquam,
illa, quæ oculis minime cernitur, verum animo et mente
intelligitur : in quam cives ascripti sumus, et ad quam
properamus; cuius civis Christus est, et concives, frequens
ille cætus, et Ecclesia primitivorum, qui in cælis descripti
sunt ¹⁶, et circum magnum urbis conditorem per gloriæ
contemplationem festos dies celebrant, ac sempiternam
chorem agitant : nobilitas autem, divinæ imaginis
conservatio, atque archetypi imitatio, quam ratio et
virtus efficiunt, purumque desiderium, eos, qui
supernarum rerum vere studiosi sunt, quotidie magis
ac magis, quantum ad Deum attinet, informans, ac
denique cognitum habere, a quo, et quinam, et quam
ob causam facti sumus.

VII. Ac mea quidem de his rebus hæc est sententia.
Ob eamque causam omnibus, quæ ab ortu solis sunt
¹⁷, nobiliorem illius animam esse, et scio, et prædico,
sublimiori utique, quam pro vulgi more, nobilitatis
et ignobilitatis canone ac regula utens, nec genere,
sed moribus utramque designans, nec per tribus ac
familias eos, qui laudantur aut vituperantur, expen-
dens, verum se junctim et sigillatim. Et quia mihi
apud eos est oratio, quibus illius virtutes cognitæ
ac perspectæ sunt, alius proinde aliud quidpiam
conferat, ac sermoni optuletur. Neque enim fieri
potest, ut unus, quantumvis **222** auribus et mente
pollens, omnia complectatur.

¹⁶ Hebr. xii, 22, 23. ¹⁷ Job i, 3.

(48) *Εὐδόκιμον*. Coisl. 1, εὐδοκιμεῖν.

(49) *Ἰλεως*. Regg. hm, hu, Ἰλεων. Or. 1, et Jes. ¹⁶

(50) *Ἰπάρχει*. Deest in Regg. hm, hu, et Orat. 1.

(51) *Ἄνωθεν*. Regg. a, hu, Coisl. 1, κάτωθεν, « ab imo. »

(52) *Φιλοσοφώτερον*. « Religiosius. »

(53) *Πολιτευόμεθα*. Billius, « in qua civium munere fungimur. »

(54) *Ἐξομοίωσις*. « Cum archetypo similitudo. »

(55) *Τὰ κατὰ Θεόν*, etc. Combef. « divinis rationibus ac dotibus informans. » In Reg. hu, deest τὰ.

(56) *Γνησιος*. Or. 1, γνησιως.

(57) *Τὸν ἀπ' ἡλίου*, etc. « Que ab ortu solis sunt. » Alludit forte Gregorius ad hæc verba Job

λειψανον, καὶ ὅσον ὑπελειφθη τῇ εὐσεβείᾳ, πολλὴ δὲ ἡ ζωὴ καὶ μακράων ἢ προκεκμηκασιν. Ἐν ἔτι προσθήσω τοῖς περὶ αὐτῶν λόγοις· οἱ καλῶς καὶ δικαίως ἀμφοτέροις τοῖς γένεσιν ἐμερίσθησαν· ὁ μὲν ἀνδρῶν εἶναι κόσμος, ἡ δὲ γυναικῶν, καὶ οὐ κόσμος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀρετῆς ὑπόδειγμα.

sint; ille quidem, ut virorum, hæc vero feminarum etiam virtutis exemplar.

Σ'. Παρὰ τούτων Γοργονίᾳ καὶ τὸ εἶναι, καὶ τὸ εὐδόκιμον (48)· ἐντεῦθεν αὐτῇ τὰ τῆς εὐσεβείας σπέρματα· παρὰ τούτων καὶ τὸ ζῆσαι καλῶς, καὶ τὸ ἀπελθεῖν Ἰλεως (49) μετὰ τῶν χρηστοτέρων ἐλπίδων. Καλὰ μὲν δὴ καὶ ταῦτα, καὶ οἷα μὴ πολλοῖς βῆδῶς ὑπάρχει (50) τῶν ἐπ' εὐγενείᾳ μέγα κομώωντων, καὶ φυσωμένων τοῖς ἀνωθεν (51)· εἰ δὲ δεῖ φιλοσοφώτερον (52) καὶ ὑψηλότερον περὶ αὐτῆς διελθεῖν, Γοργονίᾳ πατρὶς μὲν ἡ ἀνω Ἱερουσαλήμ, ἡ μὴ βλεπομένη, νοσημένη δὲ πόλις, ἐν ἣ πολιτευόμεθα (53), καὶ πρὸς ἣν ἐπειγόμεθα· ἥς πολιτὴς Χριστὸς, καὶ συμπολιτὴς πανηγυρις καὶ Ἐκκλησία πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς, καὶ περὶ τὸν μέγαν πόλιστήν ἐορταζόντων τῇ θεωρίᾳ τῆς δόξης, καὶ χορευόντων χορεῖαν τὴν ἀκατάλυτον· εὐγένεια δὲ ἡ τῆς εἰκότος τήρησις, καὶ ἡ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ἐξομοίωσις (54), ἣν ἐργάζεται λόγος καὶ ἀρετὴ, καὶ καθαρὸς πόθος, ἀεὶ καὶ μᾶλλον μορφῶν τὰ κατὰ Θεόν (55), τοὺς γνησίους (56) τῶν ἀνω μύστας, καὶ τὸ γιγνώσκειν ὅθεν, καὶ τίνες, καὶ εἰς ὃ γεγόναμεν.

Z'. Οὕτως ἐγὼ περὶ τούτων γινώσκω· καὶ διὰ τοῦτο εὐγενεστέρων τῶν ἀπ' ἡλίου (57) ἀνατολῶν τὴν ἐκείνης ψυχῆν καὶ οἶδα καὶ ὀνομάζω, κρείττονι ἢ κατὰ τοὺς πολλοὺς εὐγενείας καὶ δυσγενείας κινῶν καὶ στάθμη χρώμενος· καὶ οὐχ αἵμασιν, ἀλλὰ τρόπῳ τινὶ ταῦτα χαρακτηρίζων· οὐδὲ κατὰ φρατρίδας κρίνων τοὺς ἐπαινουμένους ἢ φεγομένους, ἀλλὰ καθ' ἕκαστον. Ἐν εἰδῶσι δὲ ὁ λόγος (58) ὑπὲρ τῶν ἐκείνης καλῶν, καὶ ἄλλος ἄλλο τι συνεισφέρειτω, καὶ βοηθήτω τῷ λόγῳ. Ἐπειδὴ (59) μὴ πάντα περιλαθεῖν ἐνὶ δυνατῶν, μηδὲ τῷ (60) ἴλιαν δυνατῶ καὶ ἀκοῆν καὶ διάνοιαν.

D e. 1, v. 3, « erat vir ille (Job) magnus inter Orientales. »

(58) *Καθ' ἕκαστον*. Ἐν εἰδῶσι δὲ ὁ λόγος. Sic Regg. hm, hu, Comb. vero καθ' ἕκαστον. Εἰ δ' ἐν εἰδῶσιν ὁ λόγος. Quod eodem recidit, ac eundem sensum efficit; qui quidem melior videtur, quod præcedentia cum sequentibus magis cohæreant. Postquam enim Gregorius dixit, « se ad eos, qui Gorgoniae virtutes norunt, verba facere, » addit, « auditores alium aliud collaturos, et sermoni optulaturus. » Or. 1, tres Colb., Coisl. 2, habent καθ' ἕκαστον ἐν εἰδῶσι. Εἰ δὲ ὁ λόγος. Ita etiam legunt Coisl. 1 et 3, nisi quoniam εἰδῶσι habent pro Εἰ δὲ ὁ. Par. eil. καθ' ἕκαστον εἰδῶσι ὁ λόγος, etc. Mox βοηθήτω. Par. συνεισθέτω.

(59) *Ἐπειδὴ*. Regg. a, qu, Or. 1, et Jes. Ἐπέφ.

(60) *Μηδὲ τῷ*. Regg. a et Jes. καὶ τῷ.

Η'. Σωφροσύνη μὲν γε τοσοῦτον διήνεγκε, καὶ το-
 σοῦτον ὑπερῆρε τὰς κατ' αὐτὴν (61) ἀπάσας, ἵνα μὴ
 λέγω τὰς παλαιάς, ὧν ὁ πολὺς ἐπὶ σωφροσύνη λόγος,
 ὥστε εἰς δύο ταῦτα διηρημένον πᾶσι τοῦ βίου, γάμου
 λέγω καὶ ἀγαμίας, καὶ τῆς μὲν οὐσης ὑψηλοτέρας (62)
 τε καὶ θειοτέρας, ἐπιπονυτέρας δὲ καὶ σφαλερωτέ-
 ρας, τοῦ δὲ ταπεινοτέρου τε καὶ ἀσφαλεστέρου, ἀμφο-
 τέρων φυγοῦσα τὸ ἀηδὲς (63), ὅσον κάλλιστόν ἐστιν
 ἐν ἀμφοτέροις ἐκλέξασθαι, καὶ εἰς ἓν ἀγαγεῖν, τῆς
 μὲν τὸ ὕψος, τοῦ δὲ τὴν ἀσφάλειαν, καὶ γενέσθαι σώ-
 φρων ἄνθρωπος, τῷ γάμῳ τὸ τῆς (64) ἀγαμίας καλὸν
 κεράσασα, καὶ δεῖξασα, ὅτι μὴθ' ἕτερον (65) τούτων
 ἢ Θεῷ πάντως, ἢ κόσμῳ συνδεῖ, καὶ διίστησι πάλιν·
 ὥστε εἶναι τὸ μὲν παντὶ (66) φευκτὸν κατὰ τὴν ἰδίαν
 φύσιν, τὸ δὲ τελείως ἐπαινετόν· ἀλλὰ νοῦς ἐστὶν ὁ καὶ
 γάμῳ καὶ παρθενίᾳ καλῶς ἐπιστατών, καὶ, ὡσπερ
 ὕλη τις (67), ταῦτα τῷ τεχνίτῃ λόγῳ βυθιμίζεται καὶ
 δημιουργεῖται πρὸς ἀρετὴν. Οὐ γὰρ ἐπεὶ σαρκὶ συν-
 ἦρθη, διὰ τοῦτο ἐχωρίσθη τοῦ πνεύματος· οὐδ' ὅτι
 κεφαλὴν ἔσχε τὸν ἄνδρα, διὰ τοῦτο τὴν πρώτην κε-
 φαλὴν ἠγνόησεν· ἀλλ' ὀλίγα λειτουργήσασα κόσμῳ
 καὶ φύσει, καὶ ὅσον ὁ τῆς σαρκὸς ἐβούλετο νόμος,
 μᾶλλον δὲ ὁ τῆ σαρκὶ ταῦτα νομοθετήσας, Θεῷ τὸ
 πᾶν ἑαυτὴν καθιέρωσεν. Ὁ δὲ κάλλιστον καὶ σεμνό-
 τaton, ὅτι καὶ τὸν ἄνδρα πρὸς ἑαυτῆς ἐποίησατο, καὶ
 οὐ δεσπότην ἄτοπον, ἀλλ' ὁμόδουλον ἀγαθὸν προσ-
 εκτήσατο. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τὸν τοῦ σώματος
 καρπὸν, τὰ τέκνα λέγω, καὶ τέκνα τέκνων, καρπὸν
 τοῦ πνεύματος ἐποίησατο, γένος ὅλον καὶ οἰκίαν ὅλην
 ἀντὶ μιᾶς ψυχῆς Θεῷ καθαγνίσασα, καὶ ποιήσασα
 γάμον ἐπαινετόν διὰ τῆς ἐν γάμῳ εὐαρεστήσεως,
 καὶ τῆς καλῆς ἐντεῦθεν καρποφορίας· ἑαυτὴν μὲν,
 ἕως ἔζη, ὑπόδειγμα καλοῦ παντὸς τοῖς ἐξ ἑαυτῆς
 προστήσασα· ἐπεὶ δὲ προσεκλήθη, τὸ θέλημα τῷ
 οἴκῳ μετ' αὐτὴν ἐγκαταλιπούσα σιωπῶσαν παραί-
 νουσι

Θ'. Ὁ μὲν δὴ θεῖος Σολομῶν ἐν τῇ παιδαγωγικῇ
 σοφίᾳ, ταῖς Παροιμίαις λέγω (68), ἐπαινεῖ καὶ οἰκου-
 ρίαν γυναικὸς καὶ φιλανδρίαν, καὶ ἀντιτίθησι τῇ ἕξω
 περιπλανωμένῃ, καὶ ἀκρατῆτι, καὶ ἀτίμῳ (69), καὶ
 τιμίων ψυχᾶς ἀγρευοσῆν ἐν πορνικαῖς καὶ σχήμασι
 καὶ ὀνόμασι, τὴν ἔσω καλῶς ἀναστρεφομένην, καὶ
 ἀνδριζομένην τὰ γυναικὸς, πρὸς ἄτρακτον (70) μὲν
 αἰεὶ τὰς χεῖρας ἐρείδουσας, καὶ δισάσας τῷ ἀνδρὶ
 χλαίνας παρασκευάζουσας (71)· ὠνούμενην δὲ κατὰ
 καιρὸν γεώργιον, σιτηγοῦσαν δὲ καλῶς τοῖς οἰκέταις,
 πλήρει δὲ τραπέζῃ τοὺς φίλους δεξιουμένην, καὶ
 τᾶλλα ὅσα τὴν σώφρονα καὶ φιλεργὸν ἐκείνος ἀνύμνη-

¹⁸ Prov. xxxi, 10 seqq.

(61) Κατ' αὐτὴν. Regg. bm, hu, Or. 1, Jes. καθ' ἑαυτὴν.

(62) Ὑψηλοτέρας τε. Regg. bm, hu, Jes. ὑψηλο-
 τέρας μὲν.

(63) Ἀηδὲς. Reg. bm, ἀειδὲς.

(64) Τὸ τῆς. Sic Regg. a, bm, hu, et Or. 1. Deest
 τὸ. in editis.

(65) Μήθ' ἕτερον. Reg. bm, et Or. 1, μὴ τὸ
 ἕτερον.

VIII. Pudicitiae quidem laude adeo excelluit,
 adeoque omnes ætatis suæ mulieres, ne dicam pri-
 scas, quarum ingens ob pudicitiam fama est, su-
 peravit, ut eum in hæc duo cunctis vita divisa sit,
 nempe in matrimonium et cælibatum, atque hic
 quidem sublimior et diviniior sit, verum laboriosior
 et periculosior, illud autem humilium, sed tamen
 tutius, vitatis utriusque molestiis, quidquid in utro-
 que pulcherrimum erat, elegerit, atque in unum
 copularit, alterius nimirum sublimitatem, alterius
 securitatem, fueritque sine fastu pudica, cælibatus
 bonum matrimonio admiscens, illudque ostendens,
 neutrum horum, aut Deo nos penitus, aut mundo
 astringere, aut ab eo dirimere; ita ut alterum na-
 tura sua prorsus fugiendum sit, alterum omni ex
 parte laudandum et amplectendum; verum mentem
 esse, quæ et conjugium et virginitatem pulchre re-
 gat et moderetur, atque hæc, instar materiæ cuius-
 dam, ab artifice Verbo dirigi, et ad virtutem elabo-
 rari. Non enim, quia carni copulata erat, idcirco a
 spiritu disjuncta est; nec quia caput virum habebat,
 ideo primum caput ignoravit: sed cum mundo et
 naturæ paululum ministrasset, et quantum carnis
 lex volebat, vel is potius, qui hanc carni legem
 indixit, totam se Deo consecravit. Quodque pul-
 cherrimum et honestissimum est, maritum etiam
 ad se pertraxit, ac non importunum dominum, sed
 bonum conservum ascivit. Nec id duntaxat, verum
 corporis quoque fructum, hoc est filios et nepotes,
 spiritus fructum effecit, ut quæ genus totum, et do-
 mum totam haud aliter ac animam unam Deo puri-
 ficaverit, ac matrimonium ipsum per vitam in matri-
 monio Deo gratam et acceptam pulchramque, quæ
 inde prodiit, sobolem, laudabile reddiderit, atque
 seipsam quidem, dum vixit, virtutis omnis exemplar
 liberis suis proposuerit; posteaquam autem accita
 est, voluntatem suam domui suæ velut tacitam co-
 hortationem post se reliquerit.

IX. Enimvero divinus Salomon in pædagogica
 sapientia, hoc est in Proverbiis ¹⁸, feminam domi
 manentem, virumque amantem laudat, ac foris ob-
 erranti et petulanti, atque infami, meretriciisque
 gestibus et nominibus pretiosas animas captanti,
 eam opponit, quæ honeste intus versatur ac mu-
 liebria officia virili animo exsequitur, **223** semper-
 que ad susum manus obfirmat, et duplices marito
 vestes conficit: atque tempestive agrum emit, et
 famulis cibos sedulo suppeditat, ac plena mensa
 amicos excipit, cæteraque omnia præstat, quæ ille
 de honesta et industria matrona prædicavit. Ego

(66) Ὅστε εἶναι... παντὶ. Or. 1, ὡς εἶναι. Reg.
 du, Coisl. 1 et 3, πάντῃ.

(67) Τις. Deest. in Coisl. 1, et Jes.

(68) Λέγω. Deest in Regg. a, bm, hu, et Jes.

(69) Ἀτίμῳ. Coisl. 1, ἡτιμωμένην.

(70) Ἄτρακτον. Or. 4, et Jes., ἀτράκτιν.

(71) Παρασκευάζουσας. Reg. hu, κατασκευάζου-
 σαν.

vero, si ab his rebus sororem laudem, perinde faciam, ut si ab umbra statuam, aut ab unguibus leonem laudem, relictis majoribus rebus et perfectioribus. Quænam unquam dignior fuit, quæ videretur? Quænam tamen minus visa est, utpote quæ se viro- rum obtutibus inaccessam servaret? Quænam mœstitiæ atque hilaritatis modum melius cognovit, ut nec mœstitia inhumana, nec mollities lasciva videretur, verum altera prudentiæ, altera lenitatis laudem obtineret, atque hoc modestiæ velut norma esset, nimirum humanitate cum animi magnitudine conjuncta et temperata? Audite, mulieres, quæcunque nimio ostentationis studio et desidia laboratis, ac pudoris velum contemnitis. Quænam oculos ita frenavit? Quænam risum ita irrisit, adeo ut vel leniter subrisisse, nimum pene ipsi videretur? Quænam auribus januas magis patefecit? Quænam rursus eas divino sermoni magis patefecit, vel potius, quænam linguæ, ad enarrandas Dei justificationes, mentem ducem magis præfecit? Quænam ordinem labiis æque præscripsit?

X. Vultis ex illius laudibus hoc quoque dicam; quod illa quidem nihil æstimabat, quemadmodum nec quæcunque vere pudicæ atque honestis moribus præditæ sunt; factum est tamen earum vitio quæ ornatus et elegantiae nimio studio ducuntur, nec eorum, qui ab his rebus abstinere docent, sermone purgantur, ut hoc magnum et præclarum esse videatur. Non illam aurum arte ad eximiam pulchritudinem elaboratum ornavit, non flavæ comæ, tum pellucentes, tum sublucentes, non erinimum nodi, et imposturæ, pretiosum caput summa cum infamia scenam efficiunt, non circumfundentis et pellucidæ vestis magnificentia, non lapidum splendor et gratiæ, propinquum aerem colorantes, ac formam lumine circumfundentes; non pictorum artes et præstigiae, **224** ac vilis et parvo constans pulchritudo, terrenusque fictor, in contrarium fabricans, insidiosisque coloribus Dei figmentum obducens, et per honorem infamiam inurens, ac divinam formam meretricium procacibus oculis idolum proponens, ut adulterina pulchritudo naturalem imaginem, quæ Deo ac futuro ævo servatur, subripit. Verum cum externos multos et varios mulierum ornatus cognitos haberet, nullum tamen moribus

σεν. Ἐγὼ δὲ εἰ ἀπο τούτων ἐπαινοῖν (72) τὴν ἀδελφὴν, ἀπὸ τῆς σκιάς (73) ἂν ἐπαινοῖν τὸν ἀνδριάντα, ἢ ἀπὸ τῶν ὀνύχων τὸν λέοντα, παρὰ τὰ μείζω καὶ τελειότερα. Τίς μὲν ἦν φαίνεσθαι μᾶλλον ἀξία; Τίς δὲ ἤττον ἐφάνη, καὶ ἀπρόσιτον (74) ἐτήρησεν ἑαυτὴν ἀνδρῶν ὄψεσιν; Τίς μᾶλλον ἔγνω μέτρα κατηφείας τε καὶ φαιδρότητος, ὡς μήτε τὸ (75) κατηφές ἀπάνθρωπον δοκεῖν, μήτε τὸ καθ' ἀπαλὸν (76) ἀκόλαστον, ἀλλὰ τὸ μὲν συνετὸν, τὸ δὲ ἡμερον, καὶ ὄρον τοῦτο εἶναι κοσμιότητος, κραθέντος τοῦ φιλανθρώπου τῷ ἀναστήματι; Ἀκούετε τῶν γυναικῶν ὅσαι λίαν ἐπιδεικτικαὶ καὶ ῥάθυμοι (77), καὶ τὸ κάλυμμα τῆς αἰδοῦς ἀτιμᾶζουσαι. Τίς μὲν οὕτως ὀφθαλμῶν ἐσωφρόνισεν; Τίς δὲ τοσοῦτον γέλωτος κατεγέλασεν, ὡς μέγα δοκεῖν ἐκελεῖν καὶ ὀρμὴν (78) μειδιάματος; Τίς μᾶλλον ἀκοῆ ὀύρας ἐπέθηκεν; τίς δὲ τοῖς θεοῖς λόγοις ἠνέωξε, μᾶλλον δὲ, τίς νοῦν (79) ἐπέστησεν ἡγεμόνα γλώσσης λαλεῖν (80) τὰ τοῦ Θεοῦ δικαίωματα; Τίς τάξιν οὕτως ἐστελεωτο χεῖρασιν;

I. Ἐγὼ καὶ τοῦτο βούλεσθε τῶν ἐκελεῖς καλῶν· ὅτι τῇ μὲν ἄξιον οὐδενός (81) ἐδόκει, οὐδ' ὅσαι σίφρονες ἀληθῶς καὶ κόσμιαί τὸν τρόπον· μέγα δὲ δοκεῖν πεποιθῆσθαι αἱ λίαν φιλόκοσμοι καὶ φιλόκαλοι· καὶ οὐδὲ λόγῳ καθαιρόμεναι τῶν τὰ τοιαῦτα ἐκπαιδευόντων (82). Οὐ χρυσὸς ἐκελεῖν ἐκόσμησε τέχνη πονηθεὶς εἰς κάλλος περιουσίαν, οὐ ξανθαὶ πλοκαμίδες διαφανόμεναι (83) τε καὶ ὑποφαινόμεναι, καὶ βοστρύχων ἔλικες, καὶ σφρίσματα σκηνοποιούντων τὴν τιμᾶν κεφαλὴν ἀτιμώτατα, οὐκ ἐσθῆτος περιβρέουσας καὶ διαφανούς πολυτέλεια, οὐ λίθων αἰγάλα καὶ χάριτες χρωμῶσαι τὴν πλησίον ἀέρα, καὶ τὰς μορφάς (84) περιλάμπουσαι· οὐ ζωγράφων τέχνη (85) καὶ γοητεύματα, καὶ τὸ εὐωνοὺν κάλλος, καὶ ὁ κάτωθεν πλάστης (86) ἀντιδημιουργῶν, καὶ κατακρύπτων τὸ τοῦ Θεοῦ πλάσμα ἐπιβούλους χρώμασι, καὶ διὰ τῆς τιμῆς αἰσχύνων, καὶ προτιθεὶς (87) τὴν θεῖαν μορφήν εἰδωλὸν πορνικῶν λίχνος ὀμμασιν, ἵνα κλέψῃ τὸ νόθον κάλλος τὴν φυσικὴν εἰκόνα τρυφωμένην Θεῷ καὶ τῷ μέλλοντι. Ἀλλὰ πολλοὺς μὲν ᾄδει καὶ παντοῖους γυναικῶν κόσμους τοὺς ἔξωθεν, τιμώτερον δὲ (88) οὐδένα τοῦ ἑαυτῆς τρόπου, καὶ τῆς ἔνδον ἀποκειμένης λαμπρότητος. Ἐν μὲν ἔρευθος ἐκελεῖν φίλον, τὸ τῆς αἰδοῦς· μία δὲ λευκότης, ἢ παρὰ τῆς ἐγκρατείας. Τὰς δὲ γρα-

(72) Ἐπαινοῖν. Ita Regg. bm, hu, tres Colb. et Or. 1. Par. ed. ἐπαινοῖμην.

(73) Σκιάς. Reg. a, et Coisl. 1, addunt, ἐπει.

(74) Καὶ ἀπρόσιτον, etc. Hæc ab editoribus omis- sa, quamvis a Billio reddita in prima editione.

(75) Μήτε τό. Sic Reg. hu, Or. 1, et Jes. Deest τὸ in ed.

(76) Καθ' ἀπαλόν. Deest καθ' in Regg. bm, hu, in tribus Colb., Or. 1, et Jes.

(77) Ῥάθυμοι. Reg. bm, et Jes. πρῶθυμοι, « afacitate. »

(78) Ὀρμὴν. Sic Reg. hu, et Coisl. 1. Editi, ὀρμή.

(79) ἠνέωξε, μᾶλλον δὲ, τίς νοῦν. Regg. bm, hu, Or. 1, Jes. ἤνοιξε. Deest δὲ in Reg. bm, hu, et Or. 1. Alii, ἠνέωξε μᾶλλον; τίς δὲ νοῦν.

(80) Λαλεῖν. Billius: « ad exponendas. » Or. 1, et

Jes. addunt, καὶ κλεῖν, « celebrandis. »

(81) Ἄξιον οὐδενός. Reg. hu, Or. 1, Jes. οὐδε- νός ἄξιον.

(82) Ἐκπαιδευόντων. « Qui hæc parva esse do- cent. »

(83) Διαφανόμεναι. Billius, « apparentes. »

(84) Τὰς μορφάς, etc. « Formas lumine collu- strantes. »

(85) Τέχνη. Reg. hu, et Or. 1, τέχνη.

(86) Κάτωθεν πλάστης. « Qui novos colores in- ducere non verentur, et veluti θεομαχεῖν, dum su- perni fictoris partes assumunt, novasque facies effin- gere moliantur. »

(87) Προτιθεὶς, etc. In Or. 1, γρ. προτιθεὶς τῇ θεῖα μορφῇ.

(88) Τιμώτερον δὲ. Sic Regg. bm, hu, Or. 1 et Jes. Editi, τιμώτερον δ'.

φὰς καὶ ὑπογραφὰς, καὶ τοὺς ζῶντας πίνακας, καὶ τὴν βέουσαν εὐμορφίαν, ταῖς ἐπὶ θεάτρων παρῆκε καὶ τῶν τριόδων, καὶ ὄσαις αἰσχύνῃ καὶ θνείδος τὸ αἰσχύνεσθαι.

IA'. Ταῦτα μὲν δὴ τοιαῦτα · τῆς δὲ φρονήσεως καὶ τῆς εὐσεβείας οὐκ ἔστιν (81) ὅστις ἂν ἐφικτολόγος, ἢ πολλὰ ἂν εὐρεθῆναι τὰ παραδείγματα, πλὴν τῶν ἐκείνης καὶ κατὰ σάρκα καὶ κατὰ πνεῦμα πατέρων, πρὸς οὓς μόνους ὄρωσα, καὶ ὧν οὐδὲν ἐλαττωμένη τὴν ἀρετὴν, ἐνὶ τούτῳ καὶ μόνον ἤττατο καὶ πάνυ προθύμως, ὅτι παρ' ἐκείνων τὸ ἀγαθόν, κάκεινους βίβαν καὶ ἤδει καὶ ὠμολογεῖ τῆς οικείας ἐλλάμψεως. Τί μὲν τῆς διανοίας ἐκείνης ὀξύτερον, ἦν γε καὶ κοινὴν σύμβουλον οὐχ οἱ ἐκ γένους μόνον, οὐδ' οἱ (90) ἐκ τοῦ αὐτοῦ λαοῦ, καὶ τῆς μιᾶς (91) μάνδρας, ἀλλὰ καὶ οἱ κύκλω δὲ πάντες ἐγίνωσκον, καὶ νόμον ἄλυτον τὰς ἐκείνης ἐποιοῦντο (92) ὑπόθεκας καὶ παραίνεσεις; Τί δὲ (93) τῶν λόγων ἐκείνων εὐστοχότερον; τί δὲ τῆς σιωπῆς συνετώτερον; Ἄλλ' ἐπειδὴ γε σιωπῆς ἐμνήσθη, προσθήσω τὸ οικειότατον (94) ἐκείνης, καὶ γυναξὶ προπεδέστατον, καὶ τῷ παρόντι καιρῷ χρησιμώτατον. Τίς μὲν ἔγνω τὰ περὶ Θεοῦ μᾶλλον ἐκ τε τῶν θείων λογίων καὶ τῆς οικείας συνέσεως; Τίς δὲ ἤττον ἐφθέγγετο ἐν τοῖς γυναικείοις (95) ὄροις τῆς εὐσεβείας μείνασα; Ὁ δ' οὖν ὠφέλιετο τῇ γε ἀληθείᾳ εὐσεβεῖν ἐγνωνκυῖα, καὶ οὐ καλῆ μόνον ἢ ἀπληστία, τίς μὲν ἀναθήμασιν οὕτω ναοὺς κατεκόσμησεν, ἄλλους τε καὶ τὸν (96) οὐκ οἶδ' εἰ (97) μετ' ἐκείνην κοσμηθῆσόμενον; Μᾶλλον δὲ, τίς οὕτω ναὸν ἑαυτὸν (98) τῷ Θεῷ ζῶντα παρέστησεν; Τίς δὲ τοσοῦτον ἐδόξασεν ἱερέας, ἄλλους τε καὶ τὸν (99) ἐκείνη τῆς εὐσεβείας συναγωνιστὴν καὶ διδάσκαλον, οὐ τὰ καλὰ σπέρματα καὶ ἡ καθιερωμένη τῶν τέκνων τῷ Θεῷ συζυγία (1);

tatis commilitonem et magistrum habuit, illum, rum Deo consecratum?

IB'. Τίς δὲ τὸν οἶκον ἑαυτῆς μᾶλλον προῦθηκε τοῖς ζῶσι κατὰ Θεὸν (2), τὴν καλὴν δεξιῶσιν καὶ πλουτίζουσαν (3); Καὶ ὁ τούτου μεζῶν ἔστι, τίς οὕτως ἐδεξιούτο τῇ αἰδοῖ καὶ τοῖς κατὰ Θεὸν διαθήμασιν; Καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις, τίς μὲν νοῦν ἐδειξεν ἀπαθέστερον ἐν τοῖς πάθεσι (4); τίς δὲ συμπαθεσιέραν ψυχῇ τοῖς κάμνουσι; τίς χεῖρα θαψιλεστέραν τοῖς δεομέ-

suis, atque intus condito splendore, præstantiorem agnoscebat. Unus illi rubor placebat, quem pudor affert: unus candor, quem parit continentia. Nam pigmenta, et fucos, ac vivas tabulas, et fluxam fornice venustatem scenicis et trivialibus relinquebat, quibusque probrum ac dedecus est erubescere.

XI. Atque hæc quidem talia. Prudentiam autem ipsius ac pietatem nemo est qui verbis ullis assequi possit; nec multa exempla reperiri queant, præter illius, tum secundum corpus, tum secundum spiritum, parentes, in quos solos intuens, et quibus virtute neutiquam inferior cum esset, hoc uno tamen nomine perquam libenter cedebat, quod ab his hoc bonum accepisset, eosque illuminationis suæ radicem et agnosceret et fateretur. Jam vero quid illius ingenio acutius, quippe cujus consilio non ii tantum, qui genere ipsam attingebant, et qui ex eadem plebe atque eadem caula erant, sed vicini etiam omnes communiter utebantur, ejusque præcepta et exhortationes pro firma et inviolabili lege ducebant? Quid illius sermonibus solertius? Quid silentio prudentius? Et quoniam in silentii mentionem incidi, addam id, quod maxime proprium ipsi fuit, quoque mulieribus admodum congruit, atque huic temporari permagnam utilitatem attulerit. Quænam res divinas, tum ex divinis oraculis, tum ex propria intelligentia et sagacitate, magis cognovit? Quænam rursus minus locuta est, muliebribus pietatis finibus sese continens? Jam, quod mulieris erat, quæ vere pietati studere animum induxisset, et in quo solo satietatem nescire præclarum est, quænam tot donariis, cum alia templa, tum hoc quoque ornavit, haud scio an post eam ornandum et honestandum? Jam vero quænam perinde 225 seipsam templum vivum Deo exhibuit? Quænam pari honore sacerdotes complexa est, eumque præsertim, quem pie- inquam, cujus pulchra semina sunt, et par filio

XII. Quænam domum suam piis hominibus magis proposuit, pulchram, inquam, exceptionem, ac divitias conciliantem? Et, quod est præstantius, quænam pudore, ac Deo gratis incessibus occurrendo, eos ita excipiebat? Quænam præterea tranquillior in calamitatibus mentem prætulit? Quænam rursus animum ad eorum, qui laborabant,

(89) *Εὐσεβείας οὐκ ἔστιν*. Deest οὐκ in Reg. hu, in duobus Coll., or. 1, et Jes. Scholiastes Coll., detracto οὐκ, monet s c interrogative legendum esse hunc locum, « prudentiam autem et pietatem illius, estne aliquis, qui verbis ullis assequi possit? »

(90) *Οὐδ' οἱ*. Reg. hu, Or. 1, Jes. οὐδὲ οἱ.

(91) *Τῆς μιᾶς*. Reg. hu, τῆς αὐτῆς μιᾶς, « ex una eadem. »

(92) *Ἐποιοῦντο*. Deest in Reg. bm, Or. 1, aliisque pluribus codicibus.

(93) *Τί δὲ*. Reg. hu, et Or. 1, *Τί δα!* Mox ἐκείνων. Forte ἐκείνης.

(94) *Οικειότατον*. Regg. bm, hu, Or. 1, *ιδιώτατον*.

(95) *Γυναικείοις*. Sic plerique codices, et ipse Billius. Editi tamen habent *οικείοις*, « domesticis. »

(96) *Καὶ τόν*. « Et istud. » Si hæc oratio Arianzi

D habita est, non certe Nazianzenum templum intelligit Gregorius, ut vult Elias.

(97) *Οἶδ'*. Regg. bm, hu, Or. 1, Jes. οἶδα.

(98) *Ἐαυτὸν*. Legendum videtur, ἑαυτὴν. Sic legit Billius.

(99) *Καὶ τόν*, etc. Is spiritualis Pater ac magister fuit Faustinus, tunc Iconii episcopus. Vide Monit. in hanc orat., n. iii.

(1) *Συζυγία*. « Par sacrum filiorum, » id est, duo Gorgoniæ filii, qui episcopi fuerunt, juxta Eliam. Vide Mon. n. ii.

(2) *Τοῖς ζῶσι κατὰ Θεόν*. Sic Reg. hu, Or. 1, et Jes. Editi, *τοῖς κατὰ Θεὸν ζῶσι*.

(3) *Πλουτίζουσαν*. Gregorius hic mihi videtur, non « ditantem, » sed « largam, liberalem, munificam exceptionem » significare.

(4) *Πάθει*. Coisl. 1, *παθήμασι*.

vicem dolendam propensio-
rem egentibus manus porrexit? Equidem Jobi
quoque verba de ea jactare non dubitem: *Ostium
ejus viatori omni patebat, nec foris manebat peregri-
nus*¹⁹. *Cæcorum oculus erat, claudorum pes, pupil-
lorum mater*²⁰. De ipsius porro erga viduas huma-
nitate ac misericordia quid majus dicere necesse
est, quam quod hinc fructum hunc tulit, ut vidua
minime vocata sit? Illius domus propinquis inopia
laborantibus hospitii communis loco erat. Illius
opes pauperibus omnibus non minus communes
erant, quam suæ cuique facultates. *Dispersit, dedit
pauperibus*²¹: atque ob divini promissi firmitatem
summamque veritatem multa in cælestia horrea
condidit, ac persæpe de multis bene merendo,
Christum ipsum excepit. Quodque præclarissimum
est, non magis optima videri, quam revera esse
studebat: quin potius in abscondito, apud eum,
qui abscondita intuetur, pietatem luculenter exco-
lebat. Omnia mundi principi eripuit; omnia in tuta
illa horrea transtulit. Nihil terræ præter corpus
reliquit: omnia cum alterius vitæ spe commutavit:

has unas liberis suis opes reliquit, nempe sui im-
tationem, et ejusdem laudis studium.

XIII. Nec vero tanta quidem ipsius, tamque in-
credibilis animi magnitudo fuit, verum deliciis et
effrenatis ventris voluptatibus, rabido, inquam, et
hiananti cani, corpus tradidit, tanquam scilicet libe-
ralitati suæ ac beneficentiæ confidens, quemadmodum
plerique facere solent, qui misericordia erga
pauperes luxum ac delicias redimunt, ac non bono
malum sanant, sed pro bono malum recipiunt; aut
pulverem quidem jejuniis subegit, alii autem cha-
meuniæ, **226** hoc est, *humi dormitionis*, pharma-
cum reliquit; aut id quidem animæ subsidium
excogitavit, verum somno minus, quam quispiam
alius, moderata est; aut hanc quidem legem, vel
corporis expers, sibi indixit, cæterum aliis recto
corpore insomnem noctem ducentibus, quod quidem
certamen maxime philosophicorum virorum est, in
terram sese inflexit; aut hac quidem in re non
mulieres tantum, sed etiam fortissimos viros animi
magnitudine superavit, vel utrum prudenti psalmodiæ
tono, vel divinorum oraculorum lectione et expli-
catione, vel tempestitiva memoria, vel genuum, quæ
labore occalluerant, et quasi solo adhærebant, in-
clinatione, vel lacrymis animæ labes expiantibus in
corde contrito et spiritu humilitatis, vel oratione
sursum collocante, vel mente sublata, et minime

¹⁹ Job xxxi, 32. ²⁰ Job xxix, 15, 16. ²¹ Psal. cxi, 9.

(5) *Αὐτήν*. Regg. a, bm, hu, Or., Sav. αὐτῆ.

(6) *Ἠνέφακτο*. Jes. ἀνέφακτο.

(7) *Ἀρησίς*. « Torcularibus. »

(8) *Δοκεῖν*. Addit Reg. hu, ἦν, « non opinionem
pluris quam veritatem faciebat. »

(9) *Καλῶς*. « Egregie. »

(10) *Παρέδωκε*. Regg. a, bni, hu, tres Coll., Jes.
καθῆκε, « immisit, submisit. »

(11) *Χοῦν*. « Corpus » intelligit Gregorius.

(12) *Μέτρον ἦττον*, etc. Or. μέτρον ἐτέρου τινὸς
ἦττον.

(13) *Τὸ ἀγώνισμα*. Deest τὸ in pluribus codici-

bus. A νοις; Ὡς ἔγωγε καὶ τὰ τοῦ Ἰὼβ ἄν ἐπ' αὐτῆς (5)
θαβήσας καλλωπισαίμην. Θύρα δὲ αὐτῆς παντὶ
ἐλθόντι ἠνέφακτο (6). Ἐξω δὲ οὐκ ἠύλλετο ξένος.
Ὁφθαλμὸς ἦν τυφλῶν, ποῦς δὲ χλωῶν, μήτηρ
δὲ ὄρφανῶν. Τῆς δὲ εἰς χήρας εὐσπλαγχνίας τί χρεῖ
μεῖζον εἰπεῖν, ἢ ὅτι τὸ μὴ χήρα κληθῆναι καρπὸν
ἠνέγκατο; Κοινὸν μὲν ἦν ἡ ἐκεῖνης ἐστία τοῖς πενο-
μένοις ἀφ' αἵματος καταγώγιον· κοινὰ δὲ τὰ θνη-
τῶσι τοῖς θεομένοις οὐχ ἦττον ἢ ἐκάστοις τὰ ἑαυτῶν.
Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησι· καὶ διὰ τὸ τῆς
ἐπαγγείλιας ἄπτωτον καὶ ἀψευδέστατον πολλὰ ταῖς
ἐκεῖθεν ληνοῖς (7) ἐναπέθετο, πολλὰ Χριστὸν καὶ διὰ
πολλῶν τῶν εὐ παθόντων ἐδεξιόσατο· καὶ τὸ κάλλι-
στον, ὅτι μὴ τὸ δοκεῖν (8) παρ' αὐτῆ πλείον τῆς ἀλη-
θείας· ἀλλ' ἐν τῷ κρυπτῷ καλῶς (9) ἐγεώργει τῷ
βλέποντι τὰ κρυπτὰ τῆν εὐσέβειαν. Πάντα τοῦ κοσμο-
κράτορος ἤρπασεν· πάντα μετήνεγκεν εἰς τὰς ἀσφα-
λεῖς ἀποθήκας. Οὐδὲν ἀφῆκε τῆ γῆ πλήν τοῦ σώμα-
τος. Πάντων ἠλλάξατο τὰς ἐκεῖθεν ἐλπίδας· ἕνα τοῖς
παισὶ πλοῦτον ἀφῆκε, τὴν μίμησιν καὶ τὴν ἐπὶ τού-
τοις φιλοτιμίαν.

III. Καὶ οὐ τὰ μὲν τῆς μεγαλοφυχίας τοιαῦτα καὶ
οὕτως ἄπιστα, τὸ δὲ σῶμα παρέδωκε (10) τῇ τρυφῇ,
καὶ ταῖς ἀκαθέκτοις τῆς γαστρὸς ἡδοναῖς, τῷ λυσ-
σύντι κυνὶ καὶ σπαράττοντι, ὡς ἂν θαρροῦσα ταῖς
εὐποιαις, ὅπερ πάσχουσιν οἱ πολλοὶ, τῆς εἰς τοὺς πέ-
νητας εὐσπλαγχνίας τὸ τρυφᾶν ἐξουνοῦμενοι, καὶ οὐ
καλῶ τὸ κακὸν ἰώμενοι, καλοῦ δὲ τὸ φαῦλον ἀντι-
λαμβάνοντες· ἡ νηστείας μὲν τὸν χοῦν (11) κατε-
πάλαισεν, ἐτέρω δὲ τὸ τῆς χαμεινίας παρήκε φάρμα-
κον· ἡ τοῦτο μὲν ἐξεύρε τῆ ψυχῆ τὸ βοηθημα, ὑπνῷ
δὲ μέτρον ἦττον (12) ἐτέρου τινὸς ἐπέθεκεν· ἡ τοῦτο
μὲν ἐνομοθέτησεν ὡς περ ἀσώματος, ἐκλήθη δὲ εἰς
γῆν, ἐτέρων παννυχιδόντων ἐν ὀρθῷ σώματι, ὃ δὴ
μάλιστα φιλοσόφων ἀνδρῶν τὸ ἀγώνισμα (13)· ἡ
τοῦτο μὲν οὐ μόνον (14) γυναικῶν, ἀλλὰ καὶ ἀνδρῶν
ὤρθη τῶν γενναιοτάτων ἀνδρικώτερα, ψαλμῳδίας ἐξ
τόνον ἔμφρονα, ἡ θείων λογίων ἐντευξιν, ἡ ἀνάπτου-
ξιν (15), ἡ μνήμην εὐκαιρον, ἡ κλίσειν γονάτων κατε-
σκληρότων, ἡ ὡς περ (16) τῷ ἐδάφει συμπεφυκότων,
ἡ δάκρυον ῥύπου καθάρσιον ἐν καρδίᾳ συντετριμμένη
καὶ πνεύματι ταπεινώσεως, ἡ εὐχὴν ἀνω τιθεῖσαν (17),
καὶ νοῦν ἀπλανῆ καὶ μετάρσιον· ταῦτα πάντα,
ἡ τούτων (18) τί ἐστὶν ὅστις ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν
ἐκεῖνην ὑπερβεθηκέναι καυχῆσαιτο (19); Ἄλλ' ἐκεῖ-
νο μέγα μὲν εἰπεῖν, ἀληθὲς δὲ, ὅτι τὸ μὲν ἐξέγλου

bus.

(14) *Μόνον*. Deest in Reg. bm.

(15) *Ἐντευξιν ἢ ἀνάπτουξιν*. Assiduum scriptu-
rarum lectionem intelligit; libros sacros diurna no-
cturnaue manu versando,volvendo et revolve-
ndo.

(16) *Ἡ ὡς περ*. Reg. bm, Or., Jes. καὶ ὡς περ.

(17) *Τιθεῖσαν*. Coisl. 1, μετατιθεῖσαν.

(18) *Ἡ τούτων*. Reg. hu, ἢ τι τούτων, τίς ἐστὶν
ὅστις.

(19) *Καυχῆσαιτο*. Coisl. 1, κατεκαυχῆσατο.

τῶν καλῶν, τοῦ δὲ ἦν ζῆλος· καὶ τὸ μὲν εὔρε, τὸ δὲ ἐνίκησεν. Καὶ εἰ καθ' ἓν τι τούτων ἔσχε τὸ ἀμιλλώμενον (20), ἀλλὰ τῷ γε μία (21) τὰ πάντα συλλαβεῖν, πάντων ἐκράτησεν. Οὕτω μὲν τὰ πάντα κατορθώσασα, ὡς οὐδεὶς (22) ἄλλος ἐν καὶ μετρίως· οὕτω δ' εἰς ἄκρον ἕκαστον, ὥστε καὶ ἀντὶ πάντων ἐν ἑξαρχεῖν καὶ μόνον.

aliqua virtute cum ipsa contenderent, at hoc certe nomine omnes vicit, quod una virtutes omnes complexa sit. Sic enim omnia præstitit, ut ne mediocriter quidem unum quisquam alius : sic autem ad aunimum singula, ut vel unum solum pro omnibus abunde sufficeret.

ΙΔ'. Ὁ πιναροῦ σώματος καὶ ἐνδύματος, ἀρετῆ μόνον ἀνοῦντος! Ὁ ψυχῆς διακρατούσης τὸ σῶμα, καὶ δίχα τροφῆς σχεδόν, ὥσπερ αὐλον! μᾶλλον δὲ σώματος βιασσαμένου νεκρωθῆναι καὶ πρὸ τῆς διαζεύξεως, ἔν' (23) ἐλευθερίαν λάβῃ ψυχῆ, καὶ μὴ παραποδίζηται ταῖς αἰσθήσεσιν! Ὁ νυκτῶν ἀσπνων, καὶ ψαλμωδίας, καὶ στάσεως ἕξ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀποληγούσης! Ὁ Δαβὶδ, ταῖς πισταῖς μόνον ψυχαῖς οὐ μακρὰ μελωδήσας! Ὁ μελῶν ἀπαλότητος ἐπὶ γῆς ἑρριμμένων, καὶ παρὰ τὴν φύσιν τραχυνομένων (24)! Ὁ πηγαὶ δακρύων σπειρομένων ἐκ θλίψεως, ἔν' ἐν ἀγαλλιάσει θερίσαιεν (25)! Ὁ βοῆς νυκτερινῆς νεφέλας διερχομένης, καὶ φθανούσης πρὸς τὸν οὐράνιον (26)! Ὁ θερμότητος (27) πνεύματος, κυνῶν κατατολμώσης νυκτερινῶν δι' ἐπιθυμίαν εὐχῆς, καὶ κρυμῶν, καὶ ὑετῶν, καὶ βροντῶν, καὶ χαλάζης, καὶ ἀωρίας! Ὁ γυναικεία φύσις τὴν ἀνδρείαν νίκησασα διὰ τὸν κοινὸν ἀγῶνα τῆς σωτηρίας, καὶ σώματος διαφορὰν οὐ ψυχῆς τὸ θῆλυ καὶ τὸ ἄρρεν ἐλέγξασα! Ὁ τῆς μετὰ λουτρῶν (28) ἀγγελίας, καὶ τῆς νύμφης Χριστοῦ ψυχῆς ἐν καθαρῷ νυμφῶνι τῷ σώματι! Ὁ πικρὰ γεύσις, καὶ εὖα μήτερ καὶ γένους καὶ ἀμαρτίας, καὶ ἕφι πλάνε καὶ θάνατε, τῇ ἐκείνης ἐγκρατεῖα (29) νενικημένα! Ὁ Χριστοῦ κένωσις, καὶ δούλου μορφή, καὶ παθήματα, τῇ ἐκείνης νεκρώσει τετιμημένα!

ΙΕ'. Ὁ! πῶς ἦ καταριθμησομαι (30) τὰ ἐκείνης ἅπαντα, ἢ τὰ πλείω παρὲς μὴ ζημιώσω τοὺς ἀγνωσύντας; Ἀλλὰ μοι καλὸν ἦβη προσθεῖναι (31) τῆς εὐσεβείας καὶ τὰ ἐπιχειρεῖα· καὶ γὰρ μοι ποθεῖν πάλαι δοκεῖτε καὶ ζητεῖν ἐν τῷ λόγῳ, οἱ τὰ ἐκείνης καλῶς εἰδότες, οὐ τὰ παρόντα μόνον, οὐδὲ οἷς νῦν ἐκεῖθεν ἀγάλλεται, ἀ κρείττω καὶ διανοίας, καὶ ἀκοῆς ἀνθρωπίνης, καὶ ὄψεως, ἀλλὰ καὶ οἷς ἐντεῦθεν αὐτὴν ὁ δίκαιος μισθοποδότης ἡμείψατο· ἔπει καὶ τοῦτο ποιεῖ πολλάκις εἰς οἰκοδομὴν τῶν ἀπίστων, τοῖς μικροῖς τὰ μεγάλα πιστούμενος, καὶ τοῖς ὀρωμένοις τὰ

²² Psal. cxxv, 5.

(20) *Τὸ ἀμιλλώμενον*. Regg. bm, hv, τὸν ἀμιλλώμενον. Coisl. 1, τῶν ἀμιλλωμένων.

(21) *Mia*. Sic Reg. hu, Or. et Combef. Fditi, μιᾶ.

(22) *Ὁς οὐδεὶς*. Sic Reg. hu, et Coisl. 1. Ed. δς οὐδεὶς.

(23) *Ἔν'*. Reg. hu, ἔνα.

(24) *Τραχυνομένων*. « Horrentia. »

(25) *Θερίσαιεν*. Coisl. 1, θερισθεῖεν, « meterentur. »

(26) *Τὸν οὐράνιον*. Reg. hu Coisl. 1, αὐτὸν οὐράνιον, « Cælum ipsum. »

vagante; his inquam omnibus rebus, aut narum aliqua, quisnam virorum aut mulierum est, qui eam a se superatam esse gloriari queat? Ac de ipsa non minus vere quam magnifice prædicari potest, quod virtutum alias imitata sit, aliarum exemplum fuerit : atque alias quidem invenerit, alias autem superaverit. Et ut quosdam fuisse demus, qui una

nomine omnes vicit, quod una virtutes omnes complexa sit. Sic enim omnia præstitit, ut ne mediocriter quidem unum quisquam alius : sic autem ad aunimum singula, ut vel unum solum pro omnibus abunde sufficeret.

XIV. O squalidum corpus, et indumentum virtute sola florens! O animam, corpus pene etiam sine cibo, velut materiæ expers, retinentem! vel, ut rectius loquar, o corpus, etiam ante disjunctionem, mori coactum, ut anima libertatem nancisceretur, nec a sensibus impeditenti quidquam acciperet! O noctes insomnes, et psalmodiarum cantus, et stationem ex die in diem productam! O David, quam tu piis duntaxat animabus haud prolixè cecinisti! O tenera membra humi prostrata, ac præter naturam sese exasperantia! O lacrymarum fontes, quæ ex afflictione seminabantur, ut in exsultatione meterent! O nocturnum clamorem nubes penetrantem, atque ad Deum pervadentem! O spiritus fervorem, ob orationis desiderium, nec canes nocturnos, nec frigora, nec imbres, nec tonitrua, nec grandinem, nec tenebras formidantem! O femineum sexum, qui propter commune salutis certamen virilem sexum superasti, atque illud conspicuum fecisti masculum et feminam, corporis, non item animæ, discrimen esse! O post baptismum castitatem, et sponsam Christi animam in puro corporis thalamo! O amarum gustum, et Evam, tum generis nostri, tum peccati matrem, et impostorem serpentem, et mortem, illius continentia superata! O Christi exinanitionem, et servi formam, et passiones, ipsius mortificatione honoratas!

XV. O! quonam pacto, vel omnia illius enumerabo, vel majorem eorum partem prætermittens, eos, quibus ea ignota sunt, detrimento non affliciam? Sed jam pulchrum fuerit pietatis quoque præmia nunc adjicere. Vos enim, qui vitam illius probe nostis, mihi jampridem cupere, atque in oratione mea requirere videmini, non præsentia duntaxat, et ob quæ nunc illic exultat, quæ et aurium, et humanæ mentis, et oculorum captum excedunt, sed etiam ea, quæ justus ille retributor in hac vita ipsi rependit; nam hoc quoque sævenero ad

(27) *Ὁ θερμότητος*. Sic Jes. Eamti vero, ὃ θερμότης.

(28) *Ὁ τῆς μετὰ λουτρῶν*, etc. « O castitatem post baptismum. » Schol. Cod. Reg. Medic. Ἔοικε μὴ προσελθοῦσα τῷ ἀνδρὶ μετὰ τὸ βάπτισμα, οὐ πρὸ πολλοῦ τῆς κοιμήσεως βαπτισθεῖσα. « Videtur (Gonionia) ad mæritum non accessisse post baptismum, quod non longo ante mortem tempore suscepit. »

(29) *Ἐγκρατεῖα*, « jejunio, abstinentia. »

(30) *Καταριθμησομαι*. Or. 1, καταριθμησομαι.

(31) *Προσθεῖναι*. Jes. προσθεῖναι.

eorum qui dubia fide sunt, ædificationem facit, per exigua scilicet et in aspectum cadentia, majoribus et invisibilibus fidem astruens. Narrabo autem partim omnibus nota, partim plerisque arcana et ignota; nimirum hoc quoque ipsa studio habebat, de gratiarum donis nimium se jactare atque gloriari. Mulas illas furore percitas nostis, et vehiculi abreptionem, infaustamque illam subversionem, et horrendam raptationem, ac malas confractiones, atque hinc ortam hominibus a fide alienis offensionem, quod nempe justī ad hunc modum tradantur, ac celerem infidelitatis correctionem; quoniam illa ossibus omnibus et membris, tam conspicuis, quam ab aspectu remotis, contrita et concisa, ne medicum quidem alium præter eum, qui eam tradiderat, habere sustinuit; tum quod virorum oculos et manus erubesceret (modestiam enim et verecundiam in ipsis quoque doloribus retinuit), tum quod ab eo defensionem quæreret, cujus permissu in hanc calamitatem inciderat, nec ab ullo alio, quam ab eo salutem est consecuta. Quo factum est, ut quidam non magis hac calamitate percussī, quam ex insperato sanitatis restitutæ miraculo stupore percussī fuerint, atque ob eam causam hæc tragedia contigisse visa sit, ut gloriam et splendorem ex calamitatibus consequeretur; nimirum illa quidem dolore affecta ut homo, præstantius autem, quam humana conditio ferre videretur, sanata posterisque narrationem præberet, maximam illam quidem ad fidei in afflictionibus, et constantiæ in gravibus et periculosis rebus argumentum, majorem autem ad divinæ erga hujusmodi homines benignitatis demonstrationem. Ad id enim, quod de justo viro recte dictum est: *Cum ceciderit, non collidetur*²², magis novum aliquid adjunctum est: Etiamsi collisus fuerit, celerrime sanabitur, gloriaque afficietur²³. Nam si, præterquam æquum esse videbatur, ægrotavit, at etiam præterquam fieri posse videbatur, ad se rediit, adeo ut morbus a sanitate propemodum subreptus sit, clariorque curatio, quam plaga fuerit.

XVI. O laudabilem et admirandam calamitatem! O passionem incolumitate sublimiorem! O quam hæc verba, *Percutiet et turundam adhibebit, et sanabit, et tertia die suscitabit*²⁴, licet ad alius quiddam magis que mysticum temperent, ut sane tenebatur, nihilosecuius tamen hujus quoque calamitati pulchre conveniunt! Sed hoc omnibus, etiam procul a nobis dissitis, notum; ad omnes enim hujus miraculi fama permanavit, atque hæc historia una cum admirandis aliis Dei operibus, et potentiis, in omnium linguis auribusque versatur. Quod autem in vulgus adhuc ob eam, quam dixi, sapientiam, et pietatem a fastu atque ostentatione alienam, ignotum et obscurum est, visne jam in medium profe-

²² Psal. xxxvi, 24. ²³ Psal. cxlv, 8. ²⁴ Ose. vi, 2.

(32) Ὁρώμενα. Coisl. 1, βλέπομενα.

(33) Φιλοσοφησάσης. « Cum hoc religiose cavere. »

(34) Καὶ μέλη. Reg. hu, Coisl. 1, καὶ ἀρμονίας, « compages. »

(35) Ὡς μὴ μάλλον, etc. « Ut non magis casus acerbitate percellerentur, quam inaudito restitutæ salutis miraculo stuperent. »

(36) Ὁρθώθησεται. « Erigetur. »

μη ὀρώμενα (32). Ἐρῶ δὲ τὰ μὲν γνώριμα τοῖς πᾶσι, τὰ δὲ ἀπόρρητα τοῖς πολλοῖς· καὶ τοῦτο ἐκείνης φιλοσοφησάσης (33), τὸ μὴ καλλωπίζεσθαι τοῖς χαρίσμασιν. Ἴστε τὰς μανείσας ἡμίονους, καὶ τὴν συναρπαγὴν τοῦ ὄχηματος, καὶ τὴν ἀπευκτὴν ἐκείνην περιτροπὴν, καὶ τὴν ἀποτοπὴν ἔλξιν, καὶ τὰ πονηρὰ συντρίμματα, καὶ τὸ γενόμενον ἐντεῦθεν σκάνδαλον τοῖς ἀπίστοις, εἰ οὕτω δίκαιοι παραδίδονται, καὶ τὴν ταχέϊαν τῆς ἀπιστίας διόρθωσιν· ὅτι πάντα συντριβείσα καὶ συγκοπείσα καὶ ὀστᾶ καὶ μέλη (34), καὶ ἀφανῆ καὶ φαινόμενα, καὶ οὕτε λατρῶν ἄλλον πλὴν τοῦ παραδόντος ἠγάγετο· ὁμοῦ μὲν καὶ ἔβην ἀνδρῶν αἰδουμένη καὶ χεῖρας (τὸ γὰρ κόσμιον κἂν τοῖς πάθεσι διεσώσατο)· ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν ἀπολογίαν ζητοῦσα παρὰ τοῦ ταῦτα παθεῖν συγχωρήσαντος, οὕτε παρ' ἄλλου τινὸς ἢ ἐκείνου τῆς σωτηρίας ἔτυχε· ὡς καὶ μὴ μάλλον (35) ἐπὶ τῷ πάθει πληγῆναι τινος, ἢ ἐπὶ τῷ παραδόξῳ τῆς ὑγείας καταπλαγῆναι, καὶ διὰ τοῦτο δοξᾶν συμβῆναι τὴν τραγωδίαν, ἢ ἐνδοξασθῆναι τοῖς πάθεσι· παθοῦσα μὲν ὡς ἄνθρωπος, λαθεῖσα δὲ ὑπὲρ ἄνθρωπον, καὶ διήγημα δοῦσα τοῖς ὑστερον, μέγιστον μὲν εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἐν τοῖς πάθεσι πίστεως, καὶ τῆς πρὸς τὰ δεινὰ καρτερίας, μεῖζον δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ τοὺς τοιοῦτους φιλανθρωπίας. Τῷ γὰρ, Ὅτε ἂν πέση κύ καταβράχθησεται, περὶ τοῦ δικαίου καλῶς εἰρημένῳ, προσετέθη καινότερον, τὸ κἂν καταβράχῃ, τάχιστα ὀρθωθήσεται (36), καὶ δοξασθήσεται. Εἰ γὰρ παρὰ τὸ εἰκὸς ἔπαθεν (37), ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὸ εἰκὸς ἐπανήλθε πρὸς ἑαυτὴν, ὡς μικροῦ (38) κλαπήναι τῆ ὑγείᾳ τὸ πάθος, καὶ περιφανεστέραν γενέσθαι τὴν

θεραπείαν ἢ τὴν πληγὴν.

ICV. Ὡς συμφορᾶς ἐπαινουμένης καὶ θαυμασίας! Ὡς πάθους ἀπαθείας ὑψηλοτέρου! Ὡς τοῦ, Πατάξει καὶ μοτώσει, καὶ ὑγιάσει, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστήσει, φέροντος μὲν (39) εἰς μεῖζον καὶ μυστικώτερον, ὡσπερ οὖν ἤγεγεν, οὐχ ἤττον δὲ τοῖς ταῦ τῆς (40) ἀρμύζοντος πάθει! Τοῦτο μὲν οὖν, ὃ πᾶσι πρόδηλον καὶ τοῖς πόρρωθεν, ἐπεὶ καὶ εἰς πάντας τὸ θαῦμα διήλθε, καὶ ἐν ταῖς πάντων κείται (41) γλῶσσαις καὶ ἀκοαῖς· τὸ διήγημα μετὰ τῶν ἄλλων τοῦ Θεοῦ θαυμασίων τε καὶ δυνάμεων. Τὸ δὲ μέχρι νῦν ἀγνοούμενον τοῖς πολλοῖς καὶ κρυπτόμενον δι' ἣν εἶπον φιλοσοφίαν, καὶ τὸ τῆς εὐσεβείας ἀτυφόν τε καὶ ἀκαλλώπιστον, εἶπω κελεύεις, ὡ ποιμένων ἄριστοι καὶ τελεώτατε, ὁ τοῦ ἱεροῦ προδάτου ἐκείνου ποι

(37) Ἐπαθεν. « Passa est. »

(38) Ὡς μικροῦ, etc. « Ut mali vis subita sanitate prope subrepta sit. »

(39) Φέροντος μὲν. Sic Regg. bm, hu, et Or. Deest μὲν, in eu.

(40) Τοῖς ταύτης. Sic melioris uolæ codd. Ed. τῆς ταύτης.

(41) Κείται. Deest in pluribus codicibus.

μήν (42), καὶ τοῦτο νεύεις λοιπόν; Ἐπειδὴ καὶ μόνοι Α τὸ μυστήριον ἐπιστεύθημεν, καὶ μάρτυρες ἀλλήλοις ἐσμὲν (43) τοῦ θαύματος· ἢ εἶ τι ἄπελθούση τὴν πίστιν φυλάξωμεν (44); Ἄλλὰ μοι δοκεῖ, ὡσπερ τότε καιρὸς (45) εἶναι τῆς σωτῆς, οὗτω νῦν τῆς ἐξαγορεύσεως, οὐ μόνον εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν, ἀλλὰ καὶ εἰς παράκλησιν τῶν ἐν θλίψεσιν.

IZ'. Ἐκαμμεν αὐτῇ τὸ σῶμα, καὶ διέκειτο πονή-
ρωσ, καὶ ἡ νόσος ἦν τῶν ἀθίων καὶ ἀλλοκώτων· πύ-
ρωσις μὲν ἀθρόα παντὸς τοῦ σώματος, καὶ οἶον
βρασμός τις, καὶ ζέσις αἵματος, εἶτα πήξις τούτου,
καὶ νάρκη, καὶ ὠχρίασις ἀπιστος, καὶ νοῦ καὶ μελῶν
παράλυσις· καὶ τοῦτο οὐκ ἐκ μακρῶν τῶν διαστη-
μάτων, ἀλλ' ἦν ὅτε καὶ λίαν συνεχῶς (46)· καὶ τὸ
κακὸν οὐκ ἀνθρώπινον ἐνομιζέτο, καὶ οὔτε ἰατρῶν
ἤρχον τέχνην λίαν ἐπιμελῶς διασκεπτομένων περὶ
τοῦ πάθους, καὶ καθ' ἑαυτὸν ἐκάστου, καὶ σὺν ἀλλή-
λοις, ὅτε γονέων δάκρυα, πολλὰ ἀλλότιστα δαδνημένα,
οὔτε πάνδημοι λιταὶ καὶ ἱκεσίαι, ἄς, ὡς ὑπὲρ τῆς
ἑαυτοῦ σωτηρίας ἕκαστος, ἐποιοῦντο πᾶς ὁ λαός· καὶ
γὰρ ἦν ἅπασι σωτηρία τὸ ἐκεῖνην σώζεσθαι, ὡσ-
περ τούναντιον, πάθος κοινὸν τὸ τῇ ἀβρώστει κα-
κοπαθεῖν.

III'. Τί σὺν ἡ μεγάλη καὶ τῶν μεγίστων (47) ἀξία
ψυχῆ, καὶ τίς ἡ ἰατρία τοῦ πάθους; Ἐνταῦθα γὰρ
ἔδη καὶ τὸ ἀπόρρητον. Πάντων ἀπογοῦσα τῶν
ἄλλων, ἐπὶ τὸν πάντων ἰατρὸν καταφεύγει, καὶ νοκτὸς
ἀωρίαν τήρησασα, μικρὸν ἐνδοῦσης αὐτῇ τῆς νόσου,
τῷ θυσιαστηρίῳ προσπίπτει μετὰ τῆς πίστεως, καὶ
τὸν ἐπ' αὐτῇ τιμώμενον (48) ἀνακαλουμένη μεγάλη τῇ
βοῇ, καὶ πάσαις ταῖς κλήσεσι, καὶ πασῶν αὐτῶν τῶν
πῦποτε (49) δυνάμεων ὑπομνήσασα (σοφῆ γὰρ ἐκεῖνη
καὶ τὰ παλαιὰ καὶ τὰ νέα), τέλος εὐσεβῆ τινα καὶ
καλὴν ἀναισχυντίαν ἀναισχυντεῖ· μιμνεῖται τὴν τοῖς
κρυσπέδοις Χριστοῦ ξηράνασαν πηγὴν αἵματος. Καὶ
τί ποιεῖ; τῷ θυσιαστηρίῳ τὴν κεφαλὴν ἑαυτῆς προσ-
θεῖσα (50) μετὰ τῆς ἰσῆς βοῆς, καὶ δάκρυσι τοῦτο
πλουσίως, ὡσπερ τις πάλαι τοὺς πόδας Χριστοῦ (51)
καταβρέχουσα, καὶ μὴ πρότερον ἀνήσειν ἢ τῆς ὑγιείας
τυχεῖν ἀπειλοῦσα (52)· εἶτα τῷ παρ' ἑαυτῆς φαρμάκῳ
τούτῳ τὸ σῶμα πᾶν ἐπαλείφουσα, καὶ εἰ πού τι τῶν
ἀντιτύπων (53) τοῦ τιμίου σώματος ἢ τοῦ αἵματος ἢ
χεῖρ ἔθησαύρισε, τοῦτο καταμιγνῦσα (54) τοῖς δά-
²⁶ Matth. ix, 20. ²⁷ Luc. vii, 38.

(42) Ἐκεῖνον ποιμήν. Reg. hu, Or. et Jes. ποι-
μήν ἐκεῖνου.

(43) Ἐσμέν. Deest in Regg. a, bm, hu, Or. Jes.

(44) Φυλάξωμεν. Reg. hu, φυλάξομεν.

(45) Καιρός. Reg. hu, Coisl. 1, καιρόν.

(46) Συνεχῶς. Regg. bin, hu, tres Colb. Or. συν-
εχῶν.

(47) Τῶν μεγίστων. Hæc de parentibus Gorgo-
niæ possunt intelligi.

(48) Καὶ τὸν ἐπ' αὐτῇ τιμώμενον. Chrysost. pas-
sim utitur his vocibus, κεῖσθαι et κείμενον. Galli
vero, « reposer sur l'autel. » Quibus verbis, Chri-
sti in Eucharistia supra altare realis præsentia si-
gnificatur.

ram, o pastorum optime et perfectissime, et sacræ
illius ovis pastor, idque nunc demum annuis? Quan-
doquidem nobis solis hoc arcanum commissum est,
atque hujus miraculi testes nobisipsi mutuo sumus,
an fidem defunctæ datam diutius servabimus? Mibi
vero, ut tum silentio premendæ, ita nunc efferendæ
ac prædicandæ hujus rei tempus esse videtur, non
solum ad Dei gloriam, sed ad eorum etiam, qui ca-
lamitatibus premuntur, consolationem.

XVII. Adversa corporis valetudine tenebatur,
graviterque laborabat, eratque insolens quoddam et
prodigiosum morbi genus: subita nimirum totius
corporis inflammatio, ac velut ebullitio quædam,
et fervor sanguinis, ac deinde ejusdem concretio,
et torpor, pallorque incredibilis, et mentis ac mem-
brorum dissolutio: idque non per longa intervalla,
sed nonnunquam etiam admodum crebra et assidua;
malumque ²²⁹ istud haud humanum esse judica-
batur, nec medicorum, tum separatim, tum etiam
inter se de morbo sedulo consultantium, artes, ad
propulsandum dolorem, pares esse poterant, nec
parentum lacrymæ, quæ multum sæpe valuerant,
nec publicæ preces et supplices orationes, quas, ut
pro sua quisque salute, populus universus faciebat.
Omnes enim eo animo erant, ut illius salutem suam es-
se salutem ducerent, quemadmodum contra illius mor-
bum, communem omnium morbum et calamitatem.

XVIII. Quid igitur magna illa, maximisque rebus
digna anima facit, et quam dolori medicinam ad-
hibet? Hic enim jam arcanum situm est. Desperatis
omnibus aliis auxiliis, ad mortalium omnium medi-
cum confugit, atque intempesta nocte captata, cum
morbus nonnihil remisisset, ad altare cum fide
procumbit, eumque qui super ipso honoratur cum
ingenti clamore invocans, omnibusque nominibus
appellans, atque omnia ea, quæ unquam mirifice
gesserat, velut in memoriam ei revocans (nam, et
veteres, et novas historias callebat), tandem pia et
præclara quadam impudentia effertur. Eam, quæ
Christi simbria sanguinis profluvium compresser-
at ²⁶, imitatur. Quid enim agit? Cum caput suum
pari cum clamore, lacrymisque, quibus abundabat,
mulieris illius instar, quæ olim Christi pedes rig-
gavit ²⁷, altari admovisset; nec se prius istud di-
missuram esse denuntiasset, quam sanitatem obti-
nuisset; ac deinde hoc suo pharmaco corpus totum
perfudisset; et si quid uspiam antityporum pretiosi

(49) Πῦποτε. Regg. a, hu, Jes. ποτε.

(50) Προθεῖσα. Coisl. 1, προθεῖσα. « Cum altari
caput admovisset, atque illud lacrymarum copia,
velut quædam olim mulier Christi pedes affatim ri-
gans, perfudisset. »

(51) Χριστοῦ. Reg. hu, τοῦ Χριστοῦ.

(52) Ἀπειλοῦσα. Coisl. 1, ἐπαπειλοῦσα. Quasi
« minitabunda, » vel « novens, » ut intelligit Elias.

(53) Ἀντιτύπων. Per ἀντίτυπα, recte Elias ip-
sam Eucharistiam intelligit, et ipsum vere corpus
Christi exponit.

(54) Τοῦτο καταμιγνῦσα τοῖς δάκρυσι. Hæc de-
sunt in Reg. bm, tribus Colb. Or. Jes.

corporis aut sanguinis manus recondiderat, id lacrymis admiscuisset, (o rem admirandam!) statim liberatam se morbo sentit, atque et corpore, et animo, et mente levis discedit, pro spei mercede, id, quod speraverat, consecuta, et per animæ robur corporis vires accipiens. Magna quidem hæc sunt, non tamen falsa. His omnes, tam sani, quam ægri, fidem adhibete: ut sanitatem, alii habeatis, alii recipiatis. Quodque non jactantiæ specimen hæc narratio sit, hinc liquido constat, quod hanc rem, quaudiu ipsa vixit, tectam et silentio compressam, nunc demum patefecit. Ac ne nunc quidem eam evulgassem, nisi timor quidam animum incessisset, si tantum miraculum, et fidelibus, et infidelibus, et

230 XIX. Atque hujusmodi quidem ipsius vita fuit: compluraque etiam, ne modum oratio excederet, nosque inexplibili quadam ipsius laudandæ aviditate teneri videremur, prætermisimus. Piæ autem et celebri ipsius morti fortasse injuriam fecerimus, nisi ipsius quoque laudes commemoremus; cum præsertim eam ita cuperet ac requireret. Commemorabo autem, quam fieri poterit brevissime. Dissolvi cupiebat ²⁸ (multam quippe apud eum, a quo vocabatur, fiduciam obtinebat), ac cum Christo esse, omnibus terræ commodis præponebat: nec quisquam eorum, qui ad amorem valde propensi sunt, atque ægre retineri possunt, ita corpus adamat, ut illa, excussis his compedibus, atque hac fæce, cum qua vivimus, superata, cum pulchro illo pure coniungi, eumque totum, quem amabat, auctam etiam a quo amabatur, complecti gestiebat, cujus nunc videlicet exiguis radiis colustramur, et a quo, quatenus cognosci potest, sejuncti sumus. Nec vero tam sublimi ac divino desiderio fraudatur; quodque eo majus est, per prænationem ac longam vigiliam bonum illud præcipit. Hanc enim somnii suavis excipit, visioque una præstituta tempore discessum e vita complectens, diemque adeo ipsum indicans; Deo nimirum hoc constituente, ut parata, et non turbata esset.

XX. Nam quod ad purgationis et initiationis bonum attinet, quod commune donum, et secundæ vitæ fundamentum a Deo omnes acceptum habemus, recens id acceperat. Imo vero tota vita nihil illi aliud erat, quam purgatio, et perfectio: ac regenerationem quidem a Spiritu sancto habebat; ipsius autem securitas ex anteaacta vita. Atque soli ei pene, ut audacter loquar, baptismus, non gratia,

²⁸ Philipp. 1, 23.

(55) Ὑγιαίνω. Reg. bm, ὕγιαν.

(56) Ἀπολάθητε. Coisl. 1, ἀπολάθοιτε.

(57) Τοσοῦτον. Reg. lu, Or. Jes. τοσοῦτο.

(58) Προετίθει. Coisl. 1, προσετίθη.

(59) Βιωτεύομεν. Regg. a, lu, Or. βιοτεύομεν.

(60) Καὶ ὅσον γινώσκεις, οὐ κεχωρισμέθα. Billius, « atque hactenus, ut, a quo disjuncti sumus, agnoscamus. »

(61) Προπρολαύει. « Præcipit, in antecessum bono fruatur. »

(62) Ἐκδημιαν. Quæ sequuntur, usque ad αὐτῆ μέν, desunt in Regg. bm, lu, Coisl. 2, Jes., etc.

(63) Ὑπόγυιον. Schol. τὸ νεωστὶ καὶ προσφάτως

κρυσιν, (ὡ τοῦ θαύματος!) ἀπῆλθεν εὐθὺς αἰσθημένη τῆς σωτηρίας. κοῦρη καὶ σῶμα, καὶ ψυχὴν, καὶ διανοίαν, μισθὸν ἐλπίδος λαβοῦσα τὸ ἐλπίζόμενον, καὶ τῆ τῆς ψυχῆς εὐρωστία κομισαμένη τὴν τοῦ σώματος. Ταῦτα μεγάλα μὲν, οὐ ψευδῆ δέ. Τούτοις πιστεύετε ἅπαντες, καὶ νοσοῦντες, καὶ ὑγιαίνοντες· ἐν οἷ μὲν ἔχητε τὴν ὑγίειαν (55), οἱ δὲ ἀπολάθητε (56). Καὶ ὅτι μὴ κόμπος τὸ διήγημα, ὄθλον ἐξ ὧν ζώσης κατασιγήσας, νῦν ἐξεκάλυψα· καὶ οὐδ' ἂν νῦν ἐδημοσίευσσ, εὐ ἴσθε, εἰ μὴ τις ἔσχε με φόβος θαῦμα τοσοῦτον (57) κατακρύψαι καὶ πιστοῖς καὶ ἀπίστοις, καὶ τοῖς νῦν καὶ τοῖς ὕστερον.

B 10' Τὰ μὲν δὴ τοῦ βίου τοιαῦτα· καὶ τὰ πλείω παραλειοῦπαμεν διὰ τὴν συμμετρίαν τοῦ λόγου, καὶ τοῦ μὴ δοκεῖν ἀπλήστως ἔχειν περὶ τὴν εὐφημίαν· τάχα δ' ἂν ἀδικοῦμεν τελευτὴν ὅσταν καὶ περιδότηον, εἰ μὴ καὶ τῶν ταύτης καλῶν ἐπιμνησθειμένων· καὶ ταῦτα οὕτως ἐκείνης ποθομένης τε καὶ ζητούμενης. Μνησθήσομαι δὲ, ὡς ἂν οἶδον τε ἢ συντομώτατα. Ἐπόθει μὲν τὴν ἀνάλασιν (καὶ γὰρ εἶχε πολλὴν πρὸς τὸν καλοῦντα τὴν παρῆρησίαν), καὶ τὸ σὺν Χριστῷ εἶναι πάντων προετίθει (58) τῶν ὑπὲρ γῆς· καὶ οὐδεις οὕτως ἐρᾷ σώματος τῶν λίαν ἐρωτικῶν τε καὶ δυσκαθίεκτων, ὡς ἐκείνη τὰς πέδας ἀπορρίψασα ταύτας, καὶ τὴν ἰλίαν ὑπερβάσα, μεθ' ἧς βιωτεύομεν (59), μετὰ τοῦ καλοῦ καθαρώς γενέσθαι, καὶ τὸν ἐρώμενον ἀπολαβεῖν ὄλον, προσθήσω δ' ὅτι καὶ τὸν ἐραστήν, οὐ νῦν μικραῖς ἐλλαμπόμεθα ταῖς αὐγαῖς, καὶ ὅσον γινώσκεις, οὐ κεχωρισμέθα (60). Διαμαρτάνει δὲ οὐδὲ ταύτης τῆς ἐπιθυμίας, οὕτως οὐσης ἐνθέου καὶ ὑψηλῆς, καὶ ὁ τοῦτου μεῖζόν ἐστι, προαπολαύει (61) τοῦ καλοῦ διὰ τῆς προγνώσεως καὶ τῆς πολλῆς ἀγρυπνίας. Ταύτην εἰς ὕπνον τῶν ἡδίστων ἀμείβετα, καὶ ὕψις μία προθεσμίᾳ περιλαβοῦσα τὴν ἐκδημίαν (62), καὶ τὴν ἡμέραν ταύτην γνωρίσασα, ὡς ἂν τὸ ἐτοιμασθῆναι καὶ μὴ παραχθῆναι τοῦ θεοῦ πρυτανεύοντος.

K' Αὐτῆ μὲν οὖν υπογυιον (63) τὸ τῆς καθαρσεως καὶ τελειώσεως ἦν ἀγαθόν, ἦν κοινὴν δωρεάν, καὶ δευτέρου βίου κρηπίδα παρὰ θεοῦ πάντες (64) λαβόντες ἔχομεν. Μᾶλλον δὲ πᾶς ὁ βίος καθαρσις ἦν αὐτῆ καὶ τελειώσις· καὶ τὸ μὲν τῆς ἀναγεννήσεως εἶχεν (65) ἐκ τοῦ Πνεύματος, τὸ δ' ἀσφαλὲς ταύτης ἐκ τῶν προβεδωμένων. Καὶ μόνῃ σχεδόν, ἐν εἴπω τομῆσας, σφραγίς, ἀλλ' οὐ χάρισμα ἦν τὸ μυστήριον.

γενόμενον· « Quod nuper ac recentèr contigit, id est, Gorgonia recens baptisata. » Mirum profecto videbitur, Gorgoniam singulari pietate præditam sanctisque editam parentibus, « purgationis et initiationis bonum » tamdiu distulisse. Constat tamen, ni fallor, eam certe baptismum suscepisse, priusquam sanitatem, de qua superius, n. 18, mirabili modo recepisset. Unde enim domi recondita habuisset « corporis et sanguinis Domini antitypa, » quæ catechumenis attrahere non licebat?

(64) Πάρτες. Deest in quibusdam Regg. et Jes.

(65) Ἐίχετ. Deest in plerisque codicibus.

Ἐν δὲ τοῖς παῖσι προστεθῆναι ζητοῦσα τὴν τοῦ ἀνδρός A
τελειώσιν (βούλεσθε γράψω τὸν ἀνδρα συντόμως ;
ἀνδρὸς ἐκείνης, καὶ οὐκ οἶδ' ὅ τι χρὴ πλεόν εἰπεῖν),
ἐν ὄλω τῷ σώματι Θεῶν καθιερωθῆ, καὶ μὴ ἐξ ἡμι-
σείας ἀπέλθῃ τετελεσμένη, μηδ' ὑπολείπηται τι τῶν
ἑαυτῆς ἀτελεῖς, οὐδὲ ταύτης διαμαρτάνει τῆς δεήσεως
παρὰ τοῦ θέλημα τῶν φοβουμένων αὐτὸν ποιούντος,
καὶ εἰς πέρας ἄγοντος τὰ αἰτήματα.

KA'. Ὡς δὲ ἅπαντα εἶχεν αὐτῇ κατὰ νοῦν, καὶ
οὐδὲν ἐνέδει τῶν ποθουμένων, καὶ ἡ κυρία (66) πλησίον,
οὕτως ἦδη τῷ θανάτῳ συσκευάζεται καὶ τῇ ἐκδημίᾳ,
καὶ πληροὶ τὸν περὶ ταῦτα νόμον διὰ τῆς κατακλί-
σεως (67). Ἐπισκήψασα (68) δὲ καὶ ἀνδρὶ, καὶ τέ-
κνοις, καὶ φίλοις, ὅσα εἰκὸς τὴν φιλανδρον, καὶ φιλό-
τεκνον, καὶ φιλάδελφον, καὶ λαμπρῶς περὶ τῶν ἐκεῖ-
θεν φιλοσοφῆσασα, καὶ πανηγύρεως ἡμέραν ποιησα-
μένη τὴν τελευταίαν, κοιμᾶται, πλήρης μὲν οὐ τῶν
κατὰ ἀνθρώπον ἡμερῶν, ὅ τι μὴδὲ συνήχετο (69),
ταύτας ἑαυτῇ πονηρὰς εἰδύσα, καὶ τὰ πολλὰ μετὰ
τοῦ χόδς (70) καὶ τῆς πλάνης, τῶν δὲ κατὰ Θεὸν καὶ
λίαν πλήρης, ὡς οὐκ οἶδ' εἴ τις βρῶδως τῶν ἐν πλου-
σίᾳ τῇ πολιᾷ καταλυσάντων, καὶ πολλὰς ἐτῶν πε-
ριόδους ἀριθμησάντων. Οὕτως ἐκείνη λύεται, ἢ
προσλαμβάνεται, κρεῖσσον εἰπεῖν, ἢ ἀφίπταται, ἢ
μετοιχίζεται, ἢ μικρὸν προαποδημῆ τοῦ σώμα-
τος (71).

KB'. Ἄλλ' οἶδ' ἂν με μικρὸν (72) τῶν ἐκείνης παρ-
έδραμεν! τάχα δ' ἂν οὐ συνεχώρησας, ὡ σὺ πάτερ
ἐκείνης πνευματικῆ, ὅ καὶ τηρήσας ἀκριβῶς τὸ θαῦ-
μα, καὶ ἡμῖν γνωρίσας· μέγα μὲν εἰς φιλοτιμίαν
ἐκείνη, μέγα δὲ ἡμῖν εἰς ὑπόμνησιν ἀρετῆς, καὶ
πόθον τῆς αὐτῆς ἀναλύσεως. Καὶ με φρίκη τις ὑπο-
τρέχει, καὶ δάκρυον ὄμοῦ, μεμνημένον τοῦ θαύμα-
τος. Ἐλύετο μὲν ἦδη καὶ ἀνέπνει τὰ τελευταῖα, καὶ
χορὸς περὶ αὐτὴν οἰκείων τε καὶ ξένων χαριζομένων
τὰ προπεμπτήρια· καὶ μητρὸς γηραιᾶς ἐπίνευσις (75),
καὶ ψυχῆς παραγωγὸς ζηλοτυπίας τὴν ἐκδημίαν,
καὶ φίλτρον ἀπάντων ἀγωνία σύγκρατον, τῶν μὲν
ὅ τι ἀκούσωσι (74) ποθούτων, μνήμης ἐμπύρευμα,
τῶν δὲ ὅτι φθέγγονται (75), τολμῶντος δὲ (76) οὐδενός.
Καὶ κωφὰ τὰ δάκρυα, καὶ ἡ τῆς λύπης ὄδιν ἀθερά-
πτως (οὐδὲ γὰρ ὄσιον ἐδόκει θρηνοῖς τιμᾶν τὴν
οὕτω χωριζομένην), σιγῇ δὲ βαθεῖα, καὶ τελετή τις

⁹⁹ Psal. cxxiv, 19.

(66) Ἡ κυρία. Schol., ἡ ὁρισθεῖσα τοῦ θανάτου
ἡμέρα, « constitutus mortis dies. »

(67) Τῆς κατακλίσεως. Coisl. 1, τῆς ἐσχάτης κα-
τακλίσεως, « ultimum se lectulo componit. »

(68) Ἐπισκήψασα. Malim : « cum pluribus ser-
monibus obtestata esset, injunxisset, mandasset, »
etc.

(69) Συνήχετο. Reg. hm, συνεύχετο.

(70) Μετὰ τοῦ χόδς, etc. Billius « cum pulvere a
noie atque impostura. »

(71) Προαποδημῆ τοῦ σώματος. « Corpore abs-
cedit. »

(72) Μικρὸν. Reg. a, Coisl. 1, Jes. et Combef.,

sed sigillum erat. Porro cum unum aoc ad omnia
accedere cuperet, ut maritus quoque perficeretur
(vultis uno verbo virum describam? vir illius :
nec enim scio, quid amplius dicere necesse sit), ut
sic toto corpore Deo consecraretur, ac non dimidia
tantum ex parte perfecta discederet, ipsiusque ali-
quid imperfectum relinqueretur, hoc quoque pre-
cibus ab eo, qui voluntatem timentium se facit ⁹⁹,
ac petitiones eorum ad finem perducit, impetra-
vit.

231 XXI. Cum autem omnia ex ipsius animi sen-
tentia sese haberent, nec quidquam eorum, quæ cu-
piebat, abesset, jamque præstitutus dies immineret,
ita jam ad mortem et exitum se comparat, atque, ut
legem, quæ in hujusmodi rebus viget, expleret, in le-
ctum se conjicit. Cumque ad virum, et filios, et amicos,
sermones habuisset, quos mulierem, viri, et filio-
rum, et fratrum amore præditam habere par erat,
ac de altera vita præclare disseruisset, diemque ex-
tremum festum diem fecisset, ita demum obdor-
miscit, plena, non humanorum dierum, quos ne
ipsa quidem exoptabat, utpote quos sibi malos, et
ut plurimum cum pulvere et errore conjunctos
esse non ignoraret; sed dierum secundum Deum
ita plena, ut haud scio an perinde quisquam eo-
rum, qui in ditissima senectute mortem obierunt,
ac multos annorum orbis numerarunt, exstiterit.
Sic illa solvitur, aut, ut melius loquar, assumitur,
aut avolat, aut transmigrat, aut paululum ante cor-
pus abscedit.

XXII. Verum enimvero qualis ipsius laus mihi
propemodum excidit! fortasse autem ne tu quidem
id passus fuisses, o spiritualis illius pater, qui
etiam miraculum istud accurate observasti, nobisque
indicasti: magnum sane, ut ipsi ad gloriam, ita
nobis ad virtutis monumentum atque ejusdem dis-
solutionis desiderium. Ac mihi horror quidam sub-
sit, lacrymæque simul, hoc miraculum recordanti.
Jam solvebatur, atque extremos spiritus efflabat, ac
circum eam tum propinquorum, tum exterorum
chorus erat, prosecutionis officia ipsi præstantium;
et vetulæ matris observatio, animæque distortio
exitum zelotypia prosequenti, et mirus omnium
amor anxietate permistus, quorum alii, ad excus-
sitandam in eorum animis ipsius memoriam, ali-
quid audire gestiebant, alii vero loqui cupiebant,
nec tamen audebant. Ac mutæ lacrymæ, mæror-

μικροῦ.

(75) Ἐπίνευσις. « Observatio, propensio. » Ad-
stabat enim longæva mater, inclinato corpore, pro-
nis oculis, observans, ut fieri solet, extremos Gorgo-
niæ halius, Elias, quem Billius sequitur, pro ἐπί-
νευσις, habet ἐπίνευσις, « spiratio; » quæ voces,
juxta Combefisium, hic parum differunt.

(74) Ὁ τι ἀκούσωσι. Combef., ὅ τι ἀκουσούσι.

(75) Δὲ ὅ τι φθέγγονται. Coisl. 1 et Jes. ὅ ὅ τι
φθέγγονται.

(76) Τολμῶντος δέ, etc. Si præcedat punctum
ita vertendum : « nemine vero audente, mutæ flue-
bant lacrymæ, » etc.

que incurabilis (nec enim pium videbatur, eam, A quæ ita discederet, luctu prosequi), altumque silentium erat, ac mors illius sacræ cujusdam cærimonix speciem habebat. Illa autem, quantum quidem ex aspectu conjici poterat, nec spirabat, nec movebatur, nec sonum ullum edebat, silentiumque illud fracti et dissoluti corporis opinionem omnibus afferebat; perinde videlicet atque vocis instrumenta, ob animæ, qua movebantur, excessum, jam oppressa **232** et extincta essent. At cum pastor ille, qui propter miraculum, quod omnibus rebus elucebat, facta dictaque illius omnia diligenter observabat, labia ipsius leniter moveri sensisset, auremque propius admovisset (fidentem enim eum, cum sui mores, tum commiseratio ipsa faciebat,) quin tu ipse hujus silentii mysterium exponis? Nemo quippe tibi narranti fidem abrogabit. Psalmodia erat, id quod submussitabat, ac psalmodix verba ad exitum pertinentia: et, si vere loquendum est, libertatis illius ac fiducix, cum qua hinc excedebat, testimonium. Ac beatus ille, qui cum verbis illis extremum vitæ spiritum claudet: *In pace in idipsum dormiam et requiescam* ²⁰. Hæc, et a te, o mulierum præstantissima, canebantur, et tibi contingebant; ac psalmodia, id erat, quod fiebat, conjunctumque cum discessu epitaphium erat: quippe quæ mentem a vitiosis peremotionibus rite pascatam habueris, ac præter communem soporem, debitum quoque Deo charis hominibus somnum acciperis, quemadmodum eam par erat, quæ in pietatis verbis, et vixerat, et abscesserat.

XXIII. Equidem non dubito, quin iis, quæ oculis C cernuntur, multo præstantiora sint ea, quibus nunc fruieris, nempe sonus epulantium ²¹, angelorum chorea, cælestis ordo, gloriæ contemplatio, cum alterius, tum supremæ Trinitatis purior et perfectior illuminatio, non jam viactam mentem ac per sensus diffusam suffugientis, sed totam sese toti menti contemplandam et tenendam præbentis, totoque divinitatis lumine animis nostris affulgentis. Omnino, inquam, his fruieris quorum, etiam dum adhuc in terra esses, ob sinceram ad ea mentis erectionem, rivulos habebas. Quod si quid eos quoque, qui tibi a nobis habentur, honores curas, atque hoc præmii sanctis animis divinitus contingit, ut ista sentiant, nostram quoque orationem pro multis, ac præ multis funebribus donis accipias velim, quam Cæsario ante te, et tibi post illum persolvimus, quandoquidem fratrum funeribus oratione prosequendis sumus reservati. An vero nos quoque post vos pari honore quispiam affecturus

²⁰ Psal. iv, 10 ²¹ Psal. xli, 5.

(77) *Ἐγχώρησιν*. Duo Coisl., tres Colb., Jes., εὐχώρησιν.

(78) *Ποιμήν*, etc. Is spiritualis Gorgonix pastor erat, non Amphilocheus, ut arbitratur Elias, sed Faustinus tunc Iconii episcopus. Vide monitum in hanc orationem, n. 3. Idcirco pastor ille omnes morientis Gorgonix motus studiose observabat, « quod nihil in illis non esset mirandum. »

(79) *Ὅτι ποτε ἦν καὶ ὄλον*. Combef. legit, *ποῖον*. « Quid tandem, ac cujusmodi fuerit, exponere. »

(80) *Ἐξόδια*. Jes. ἐξόδια.

(81) *Ἀναπαύεται*. Reg. bm, Coisl. 1, Jes., ἀνα-

ὁ θάνατος. Ἡ δὲ ἀπνοῦς τε καὶ ἀκίνητος, καὶ ἀφθογος, τὸ φαινόμενον, καὶ ἡ σιωπὴ τοῦ σώματος ἐδίδκει παράλυσιν, ὡς ἤδη τῶν φωνητικῶν ὀργάνων νενεκρωμένον, διὰ τὴν τοῦ κινουμένου ἐγχώρησιν (77). Ἡρέμα δὲ τῶν χειλέων κινουμένων αἰσθόμενος ὁ πάντα τηρῶν τὰ ἐκείνης ἐπιμελῶς ποιμὴν (78), διὰ τὸ ἐν πᾶσι θαῦμα, καὶ παραθεὶς τὰ ὄντα τοῖς χειλεσι (τὸ γὰρ θαρρῆν εἶχε καὶ παρὰ τοῦ τρόπου καὶ παρὰ τῆς συμπαθείας), αὐτὸς διήγησαι τὸ τῆς ἡσυχίας μυστήριον, ὃ τί ποτε ἦν καὶ ὄλον (79)· οὐδεὶς ἀπιστήσαι σοῦ λέγοντος. Ψαλμῳδία τὸ ὑπολαλούμενον ἦν, καὶ ψαλμῳδίας τὰ ἐξόδια (80) ῥήματα· εἰ δὲ χρὴ τάληθὲς εἰπεῖν, μαρτυρία τῆς παρρησίας, μεθ' ἧς ἡ ἐξοδος. Καὶ μακάριος ὅστις μετ' ἐκείνων ἀναπαύεται (81) τῶν ῥημάτων· Ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ **B** κοιμηθήσομαι καὶ ὑπνώσω. Ταῦτα καὶ ἐψάλλετό σοι, καλλίστη γυναικῶν, καὶ συνέβαιεν· καὶ ἡ ψαλμῳδία τὸ γινόμενον ἦν, καὶ μετὰ τῆς ἐκδημίας ὁ ἐπιτάφιός· ὧ καλῶς ἀπὸ τῶν παθῶν εἰρηνεύσασα σὺ, καὶ τὸν ὀφειλόμενον τοῖς ἀγαπητοῖς ὕπνον ἀπολαβοῦσα πρὸς τῷ κοινῷ τῆς κοιμήσεως, ὡς εἶκός τὴν καὶ ζήσασαν καὶ ἀπελαβοῦσαν ἐν τοῖς τῆς εὐσεβείας ῥήμασιν.

ΚΓ'. Κρείσσω μὲν οὖν εὐ οἶδα καὶ μακρῷ τιμώτερα τὰ παρόντα σοι νῦν ἢ κατὰ τὰ ὀρώμενα, ἦχος ἑορταζόντων, ἀγγέλων χορεία, τάξις οὐρανία, δόξης θεωρία, τῆς τε ἄλλης καὶ τῆς ἀνωτάτω Τριάδος ἑλλαμψίς καθαρωτέρα τε καὶ τελειωτέρα, μηκέτι υποφευγούσης τὸν δέσμιον νοῦν καὶ διαχεόμενον ταῖς αἰσθήσεσιν, ἀλλ' ὅλης ὄψιν νοῖ θεωρουμένης τε καὶ κρατουμένης, καὶ προσαστραπτούσης ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς ἐλεῖ τῷ φωτὶ τῆς θεότητος. Πάντων ἀπολαύσις (82), ὣν ἐτι ὑπὲρ γῆς εἶχες τὰς ἀπορροίας διὰ τὸ γνήσιον τῆς πρὸς αὐτὰ νεύσεως (83). Εἰ δὲ τίς σοι (84) καὶ τῶν ἡμετέρων ἐστὶ (85) λόγος, καὶ τοῦτο ταῖς ὁσiais ψυχαῖς ἐκ θεοῦ γέρας, τῶν τοιοῦτων ἐπαισθάνεσθαι, δέχοιο καὶ τὸν ἡμέτερον λόγον (86) ἀντὶ πολλῶν καὶ πρὸ πολλῶν ἐνταφίων, ὃν Καίσαριον **D** μὲν (87) πρὸ σοῦ, καὶ σοὶ μετ' ἐκείνων ἀποδεδώκαμεν, ἐπειδὴ γὰρ ἀδελφῶν ἐπιταφίους ἐταμιεύθημεν. Εἰ δὲ καὶ ἡμᾶς τιμῆσειε (88) τις μεθ' ὡμᾶς τοῖς ἴσοις, οὐκ ἔχω λέγειν· πλην τιμηθεῖμέν γε μόνον τὴν ἐν θεῷ τιμὴν, καὶ παροικούντες (89) καὶ κατοικούντες

παύσεται.

(82) *Ἀπολαύσις*. Coisl. 1, ἀπολαύσις.

(83) *Νεύσεως*. « Inclinationem, intentionem »

(84) *Εἰ δὲ τίς σοι*, etc. « Si qua nostrorum tibi cura est; si nostrorum aliquid ad te pertinet. » Coisl. 1, addit τιμῶν. Sic etiam legit Billius.

(85) *Ἐστὶ*. Deest in Reg. bm, et Jes.

(86) *Λόγον*. Deest in Reg. bm.

(87) *Μέν*. Deest in Reg. bm, et Jes.

(88) *Τιμήσειε*. Reg. bm, et Jes., τιμήσει.

(89) *Καὶ παροικούντες*, etc. Id est, « pro præsentī ac futuro. » Hic nobis incolatus, hic peregrinamur. Habitatio in patria est.

ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τῷ Πατρὶ σὺν ἁγίῳ Πνεύματι εἰς (90) τοῦς αἰῶνας. *nore, qui Deo gratus sit, afficiamur, tum peregrinantes, tum habitantes, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et Patri cum Spiritu sancto in sæcula sæculorum. Amen.*

(90) Δόξα ... εἰς. Interjecta desunt in Reg. bm, et Jes.

233 MONITUM IN ORATIONES IX, X ET XI.

I. In plerisque melioris notæ codicibus, et in ipsis etiam interpretibus, hoc ordine istæ tres collocantur orationes. Sasima spectant, id est, Gregorii ad Sasimorum episcopatum ordinationem; ideoque eodem anno, medio scilicet 372, pronuntiatae sunt. Prior quidem habita est, cum longævi patris reverentia, Basilii amicitia, ac timore victus, novo Sasimorum episcopatu « cervicem, » ut ipse loquitur Gregorius (91), « non animum inflexit. » Altera, cum e fuga, quam post consecrationem capesserat, rediit, se « in Christo viuctum, non catenis ferreis, sed tenacissimis spiritus vinculis constrictum, senectute et amicitia duci » profitetur (92). Posterior denique non diu post, coram Gregorio Nyseno, quem ad Gregorium nostrum Basilius miserat, ut « ipsius afflictum ob consecrationem animum consolaretur (93). »

II. Harum trium orationum idem scopus idemque argumentum est. Priorem, si Tillemontio fides, post susceptam manuum impositionem, dictam fuisse existimabimus. Verum de hac re inter se discrepant interpretes ac eruditi. Sunt enim qui aliter ac Tillemontius sentiant. Leuvenklaius siquidem hunc servans istius orationis titulum, e membranis forsan erutum, sic vertit: « Oratio ad patrem suum magnumque Basilium habita, cum hic eum Sasimorum antistitem esset creaturus. » Elias quoque in argumento sic interpretatur: « Quo tempore Sasimorum antistes creandus erat. » Bilibaldus etiam in orationis epigraphe ait: « cum in episcopum Sasimorum fuisset creatus, non adhuc inauguratus. » Ex quibus conicere licet, ea quæ hic dicuntur, non de peracta jam, sed de designata moxque futura ordinatione intelligi posse; ac proinde nihil omnino vetat asserere, solum Gregorii in suam ordinationem consensum hac oratione exprimi. Et vero, iste Theologi consensus non certe parva res est, nec indigna, quæ speciali oratione celebretur. Hinc enim quietis ac solitudinis amor superandus; hinc adversus honores, maxime sacros et ecclesiasticos, trepidatio et reverentia; hinc denique loci et circumstantiarum rationes, quæ omnia Gregorii animum magnopere deterrebant. Nihil ergo mirum, quod tam tarde, tamque ægre consensum istum præbuerit.

III. Quæritur autem utrum Sasimis, an Cæsareæ, an Nazianzi Gregorius consecratus fuerit. Nihil erit negotii de hac re pronuntiare. Non certe Sasimis; ipse enim Theologus aperte fateatur (94), « se nunquam datam sibi Sasimensem ecclesiam attingisse, nec illic sacrum unicum obiisse, nec cum plebe Deo preces adhibuisse, nec denique cuiquam manus imposuisse. » Id profecto dicere non potuisset, si in Sasimensi ecclesia fuisset consecratus. Res per se patet. Non etiam Cæsareæ; ac primo quidem huic consecrationi aderat Gregorius senior, cujus extrema ætas non sinebat ut Cæsaream se conferret; deinde si illuc se contulisset, id procul dubio silentio 234 non præterisset Theologus. Ipsius in hac re silentium maximum argumentum est, eum Cæsareæ non fuisse consecratum. Nazianzi igitur Sasimensis Ecclesiæ antistes inauguratus est, ipsique Basilius ibi manus imposuit. Id manifestum videtur ex his Gregorii verbis (95): « Accessit ad nos mihi maxime charus Basilius, alius mihi multo durior pater, » etc.

IV. Unctum fuisse a Basilio Gregorium, vel ab initio prodit oratio decima. Ipsi adfuit Gregorius senior. Adfuere etiam nonnulli alii consecratores præsules, ut ex his orationis nonæ (n. 6) verbis: « Me, et mecum sacrum hunc gregem pascite, » colligitur. Imo, ex isto contextu conicit Tillemontius quosdam e Sasimensibus ad id delegatos, « gregis » vicem gerentes, Gregorii consecrationi interfuisse. Verum, id interim ut demus, duo vel tres delegati « gregis » nomine nunquam significari possunt, maxime in majori multitudine permisti et confusi, in qua vix numerum faciunt. Laudata igitur a Tillemontio verba, non de Sasimensibus præsentibus, si tandem nonnulli interfuerint, sed de iis generatim, qui ejus fidei ab episcopis committebantur, ut Sasimenses quidem, quamvis non necessario præsentis, intelligenda sunt. Hinc scholiastes, qui hunc commentatur ejusdem orationis nonæ (n. 3) locum: « Ut Spiritus me ministro uteretur, ad populi hujus perfectionem, » etc., demonstrantem articulum, « hujus, » expungit, ut, remota illius vocis ambiguitate, propositio generatim sumatur. Fatemur tamen orationem decimam, apud Leuvenklaium, esse inscriptam: « Ad Sasimenses. » Sed manifestus error est, ex

(91) Carm. 2, vers. 487.

(92) Or. x, n. 1.

(93) Or. xi, n. 3.

(94) Carm. 2, vers. 529.

(95) Ibid. 386.

iis quæ diximus, sat superque confutatus. Aliam inquit viam doctissimus Petalidier (96); vult enim Sasimensibus scriptam tantum, non dictam fuisse hanc decimam orationem. At tanta est harum inter se orationum convenientia et connexio, ut, si unam non fuisse licitam concesseris, nullam omnino dictam concedere cogaris. Id autem repugnat istis Gregorii verbis (97): « En sermonem ipsum quem tibi (Basilio) cognitum exposcebas. » Et alibi (98): « Ne his quidem meis amantissimis fratribus sermones impertire sustinebam; » ex quibus has Gregorii orationes vere fuisse pronuntiatas manifestum est.

(96) Tom. III, not. in *Bibl. eccl.*, pag. 24.

(97) Or. IX, n. 4.

(98) Or. X, n. 1.

ORATIO IX.

ΛΟΓΟΣ Θ'.

Apologeticus ad patrem suum Gregorium, presente A *Basilio magno, cum episcopus Sasimorum creatus est.* *Ἀπολογητικὸς εἰς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα Γρηγόριον, συμπαιρόντος αὐτῷ Βασιλείου, ἤρξικα ἐπισκοπος ἐχριστοτορήθη Σασίμων (99).*

I. Rursum super me unctio et Spiritus : et rursum ego lugens et tristis incedo ²². Nec vero id vobis mirum videri debet; nam ipse quoque Isaias ²³, priusquam Domini gloriam, thronumque illum sublimem **235** et excelsum, et seraphinos ipsum cingentes conspexisset, nihil huiusmodi loquitur, nec renititur, nec metu concutitur : verum in Israelitas quidem magno clamore invehitur, sibi autem parcat, atque a se tanquam ab insonte abstinet. Postea vero quam hæc vidit, ac vocem illam sanctam et arcanam auribus usurpavit, tum demum velut seipsum magis agnoscens : Me miserum, inquit, quia compunctus sum, et quæ deinceps sequuntur; ne quid ominosi habeat oratio. Occurrunt etiam hinc antiquus ille iudex Manue, hinc deinde Petrus, Ecclesiæ columen : quorum alter, cum præstantiorem quam natura ipsius viresque ferrent, visionem sensisset, *Perimus*, inquit, *mulier, Deum vidimus* ²⁴ : alter Salvatoris præsentiam vimque illam et facultatem, cuius specimen illis, qui simul navigabant, in piscatione præbuerat, ferre non poterat, ac proinde, licet admiratione correptus, ipsum tamen a navi amandabat, colloquio sese indignum fateretur ²⁵.

II. Jam vero cum in Evangelio centurionem audio, Christi quidem potentiam requirentem, præsentiam autem deprecantem, utpote cuius tectum angustius esset, quam ut divinam magnitudinem ac dignitatem capere posset ²⁶, equidem timiditatis hu-

A. Πάλιν (1) ἐπ' ἐμὲ χρίσμα καὶ Πνεῦμα · καὶ πά-
λιν ἐγὼ πενθῶν καὶ σκυθρωπάζων πορεύομαι. Θαυ-
μάζετε (2) Ἰσως · καὶ Ἥσαϊας, πρὶν μὲν ἰδεῖν τὴν
δόξαν Κυρίου, καὶ τὸν θρόνον τὸν ὑψηλὸν τε καὶ ἐπιρ-
μένον, καὶ τὰ περὶ αὐτὸν σεραφίμ, οὐδὲν τοιοῦτον
φθέγγεται, οὔτε ἀποδυσπετεῖ (3), οὔτε δέδοικεν · ἀλλὰ
τοῦ μὲν Ἰσραὴλ καταδοξά, ἑαυτοῦ δὲ φοβέται καὶ
ἀπέχεται, ὡς οὐδὲν ὑπατίου. Ἐπεὶ δὲ ταῦτ' εἶδε,
καὶ τῆς φωνῆς ἤκουσε τῆς ἁγίας καὶ μουσικῆς, ὡ-
περ τι μᾶλλον ἑαυτοῦ συναισθόμενος (4) · Ὡ τάλας,
φησὶν, ἐγὼ, ὅτι κατανένυγμαί, καὶ ὅσα ἐξῆς τοῦ
λόγου, ἵνα φύγω (5) τὴν βλασφημίαν. Εὐδρίσχω δὲ
καὶ Μανουὲ τὸν παλαιὸν ἐκείνον ἐν τοῖς κριταῖς,
καὶ Πέτρον ὑστερον, τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἑρεῖσμα ·
τὸν μὲν, Ἀπολώλαμεν, ὧ γύναι (6), λέγοντα, Θεὸν
ἐωράκαμεν, ἐπειδὴ κρείττονος β΄ψως ἦσθετο ἡ κατὰ
τὴν ἑαυτοῦ φύσιν καὶ δύναμιν · τὸν δὲ οὐκ ἐνεγκόντα
τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιστάσιαν τε καὶ ἐνέργειαν, ἣν
ἐν τῇ ἀλείψ τοῖς συμπλέουσιν ἐπεδείξατο, καὶ διὰ
τοῦτο θαυμάζοντα μὲν, ἀποπέμποντα δὲ τοῦ πλοίου,
καὶ τὴν αἰτίαν προστιθέντα, ὅτι μὴ εἴη ἄξιος θείας
ἐπιφανείας (7) καὶ ὀμιλίαις.

B. Καὶ τοῦ ἑκατοντάρχου δὲ ὅταν ἀκούω ἐν τοῖς
Εὐαγγελίοις, τὴν μὲν δύναμιν ἀπαιτοῦντος, τὴν δὲ
παρουσίαν παραιτουμένου, ὡς οὐ χωρούσης αὐτοῦ
τῆς στέγης θεῖον ἄξιωμα τε καὶ μέγεθος, οὐκ ἔχω
μέμφεσθαι τῆς δειλίας ἑμαυτὸν ταύτης καὶ τῆς σκυ-

²² Psal. xxxiv, 14. ²³ Isa. vi, 1 sqq. ²⁴ Judic. xiii, 22, sqq. ²⁵ Luc. v, 8 sqq. ²⁶ Matth. viii, 8.

* Alias VII, quæ autem 9 erat, nunc 19. — Habita medio circiter anno 372.

(99) *Σασίμων*. Amplissimus codex, olim Colbertinus, erudita manu exaratus, Or. 2, aliique addunt : Ναζιανζοῦ γὰρ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἦν, ἧς καὶ αὐτὸς ἤρξε μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς Ἐκκλησίας, μᾶλλον δὲ καὶ ἐτι περιόντος τοῦ πατρὸς · « Nam pater ejus Nazianzi erat episcopus; cui ipse præfuit Ecclesiæ post mortem patris, imo dum adhuc viveret. » Hæc ut falsa respuit variarum lectionum collector dicens : « Fuit (Gregorius) suffraganeus quidam et coadjutor patri, non episcopus. » Inepta sane hæc ratio. Verba enim quæ falsi insimulat, Gregorium Nazianzenæ Ecclesiæ vere episcopum fuisse nullatenus significant, sed tantum patri suo ejus Ecclesiæ episcopo operam navasse dum viveret, eoque extincto, ejusdem Ecclesiæ curam aliquandiu susce-

pisse, donec ipsi præficeretur episcopus.

(1) *Πάλιν*, etc. « Rursum super me unctio. » Sic loquitur Gregorius, quia jam per unctionem creatus fuerat sacerdos.

(2) *Θαυμάζετε*. Reg. hu, θαυμάζεται.

(3) *Οὔτε ἀποδυσπετεῖ*. Billius, « nec animo languet. »

(4) *Συναισθόμενος*. « Ac veluti seipsum magis sentiens. »

(5) *Ἰνα φύγω*, etc. « Ut sine offensione loquar; ut vitæ quod possit offendere; ne quemquam contumeliis lacessam. »

(6) *Ὡ γύναι*. Or. 2, γύναι.

(7) *Ἐπιφανείας*. Non bene Billius, « adventu. » Neque enim hic de « Incarnatione, » sed de « præsentia » et conspectu Salvatoris agitur.

θρωπότητος. Ὁφθαλμοῦ μὲν γὰρ ἀτονίαν ἦλιος, ψυχῆς δὲ ἀρρώστειαν (8) ἐλέγχει Θεὸς ἐπιδημῶν· καὶ τοῖς μὲν ἔστι φῶς, τοῖς δὲ πῦρ, ἐκάστῳ κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην τε καὶ ποιότητα. Τί ὑπολαμβάνομεν περὶ τοῦ Σαούλ; Ἐχρίσθη μὲν γὰρ, καὶ μετέσχε τοῦ Πνεύματος, καὶ ἦν τότε πνευματικὸς. οὐδ' ἂν ἐγὼ περὶ αὐτοῦ φάινῃ ἐτέρως, ἀλλὰ καὶ προεφῆτευσεν (9), καὶ οὕτω παρ' ἐλπίδα καὶ τὸ εἰκὸς (10), ὥστε καὶ προομιᾶν γενέσθαι τὸ θαῦμα ἐκεῖνο· *Ei καὶ Σαούλ ἐν προφήταις*; εἰς ἔτι καὶ νῦν λεγόμενον τε καὶ ἀκουόμενον. Ἐπεὶ δὲ οὐχ ὅλον (11) ἑαυτὸν ἐμπαρέσχε τῷ Πνεύματι, οὐδὲ ἐστράφη καθαρῶς εἰς ἄνδρα ἄλλον, ὡς κερημάτιστο, ἀλλ' ἐνέμεινέ τι τοῦ παλαιοῦ τῆς κακίας σπινθῆρος, καὶ τοῦ πονηροῦ σπέρματος, καὶ ἦν ἐν αὐτῷ μάχη πνεύματος καὶ σαρκός· τί χρὴ πάντα ἐκτραγωδεῖν τὰ ἐκεῖνου; Ἰστε τὸ ἐναντίον πνεῦμα, καὶ τὸν ψάλτην, ᾧ κατεπήδωτο (12). Πλὴν ἐκεῖνο κἀνεῦθεν γινώριμον. ὅτι, κἂν μὴ τῶν ἀναξίων (13) ἡ χάρις ἄπτηται (14), μηδὲ πονηροῦ καὶ ἀναρμόστου παντελῶς τοῦ ὄργάνου (εἰς γὰρ κακότεχνον ψυχὴν μὴ εἰσελεύσεσθαι σοφίαν εἴρηται καλῶς, κἀγὼ πεύομαι), ἀλλὰ φυλάξαι γε τὴν ἔξιν καὶ τὴν ἀρμονίαν, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, ἔργον οὐκ ἔλαττον, ἢ ἀπαρχῆς ἀρμοσθῆναι καλῶς καὶ ἀξιοθῆναι, διὰ τὸ τρεπτόν καὶ ἀλλοιωτόν τῆς ἀνθρωπίνης ἕξεώς τε καὶ φύσεως· ἢ γε (15) καὶ ἡ χάρις αὐτὴ πολλάκις, ἴν' εἶπω τῶν ἡμετέρων κακῶν τὸ σχετικώτατόν τε καὶ παραδοξότατον, τύπον ἐμποιήσασα καὶ μετειωρίσασα, κατήνεγκεν ἀπὸ Θεοῦ τοὺς οὐ καλῶς προσεγγίσαντας, καὶ κατεβλήθημεν (16) ἐν τῷ ἐπαρθῆναι, ἵνα γένηται κατ' ὑπερβολὴν ἀμαρτωλὸς ἢ ἀμαρτία, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ μοι κατεργαζομένη θάνατον.

riat, sicque, a Deo, ad quem non, ut decuit, accessimus, exturbet ac deiciat, atque ita dum extollimur, corruamus, ut fiat supra modum peccans peccatum, nimirum per id quod bonum est, necem mihi afferens ⁴⁰.

Γ. Ταῦτά ἐστιν, ἃ ἐγὼ δεδοικὸς, πικρίας ἐνεπλήσθην καὶ κατηφείας, καὶ τι τοιοῦτον ἔπαθον, ὅλον πρὸς τὰς ἀστραπὰς οἱ παῖδες, ἡδονὴν ἐκπλήξει μὴ γινόντες ἐκ τοῦ θεάματος· ἠγάπησά τε ὁμοῦ τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐφοβήθην· καὶ χρόνου τινὸς ἐδεήθην, εἰς ἐμψυτὴν συστραφεῖς, ἐκνήψαι (17) καὶ γενέσθαι τῆς ἀσφαλεστέρας μοίρας καὶ κρείττονος, ἵνα, τοῦ λυποῦντος ὑπεξεληθόντος, ὡσπερ ζιζανίων ἐν σπέρματι, καὶ τῶν φαύλων λογισμῶν εἰξάντων τοὺς ἀμεινωσι, νικῆσῃ καθαρῶς τὸ Πνεῦμα, καὶ με λαβὼν (18) ἔγῃ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ διακονίαν καὶ λειτουργίαν, πρὸς τὴν καταρτισμὸν (19) τοῦ λαοῦ τούτου, πρὸς ψυχῶν κυβέρ-

³⁷ I Reg. x, 12. ³⁸ I Reg. xvi, 14, sqq. ³⁹ Sap.

(8) Ἀρρώστειαν, etc. Billius, « animæ morbum advenit suo indicat. »

(9) Προεφῆτευσεν. Or. 2, προεφῆτευσεν.

(10) Καὶ τὸ εἰκός. « Præter spem ac probabilitatem. »

(11) Οὐχ ὅλον. Sic tres Colb., Coisl. 1, Or. 1, et Jes. Editi vero, οὐχ ὅλος.

(12) Κατεπήδωτο. Bill. « fugabatur. » Comb. « excañabatur. »

(13) Κἂν μὴ τῶν ἀναξίων, etc. Hic de « gratia sacramentali » loquitur Gregorius, ea nimirum, quæ in Ordinis sacramento non nisi rite dispositis con-

A Jus tristitiæque nomine mihi succensere nequeo. Nam quemadmodum sol oculorum imbecillitatem prodit, eodem modo Deus animæ infirmitatem præsentia sua coarguit; atque aliis quidem lux, aliis ignis est, unicuique videlicet ratione subjectæ materiæ atque qualitatis. Quid de Saule existimamus? Nam et unctus est, et Spiritum percepit, ac tum spiritualis erat, non enim de eo secus dixerim, atque etiam prophetavit, idque adeo præter hominum spem atque opinionem, ut ex illo miraculo proverbium hoc fluxerit, quod nunc quoque referri atque audiri solet: *Num et Saul inter prophetas* ³⁷? Quoniam autem se totum Spiritui utendum non præbuit, nec pure atque integre, ut oraculum ferebat, in alium virum mutatus est; sed pristini improbitatis fomitis pravique seminis non nihil supererat, atque in eo cum spiritu caro congligebat; quid omnes illius calamitates tragica oratione prosequi necesse est? Nostis adversarium illum spiritum, et Psaltem, cujus cantu demulcebatur ³⁸. Itaque hinc quoque illud perspicue ostenditur, tametsi divina gratia in indignos minime **236** influat, nec in malum omniique prorsus harmonia destitutum organum (in malignam enim animam non ingressuram sapientiam recte dictum est ³⁹, atque ita persuasum habeo), tamen ob humanæ habitudinis et naturæ mutabilitatem et inconstantiam, non minoris, ut quidem ipse existimo, negotii est, dignitatem suam concordiamque tueri et conservare, quam a principio ad concordiam recte perducere, ac dignitatem consequi: quippe cum sæpe gratia ipsa (ut quod omnium malorum nostrorum miserrimum est maximeque mirandum, dicam), fastum nobis et elationem par-

B
C
D

III. Hæc sunt, quæ ego metuens, acerbitate ac mœstitia impletus sum, eodemque modo affectus, quo pueri ad fulgetra, ex quorum spectaculo conjunctam cum admiratione ac stupore voluptatem capiunt. Spiritum enim simul et amavi, et extimui: nonnulloque temporis spatio opus habui, ut me ipse colligerem et excitarem, ac meliori tutiorique parti adjungerem; ut, subducente sese mœnore, non secus ac zizanias in semine, malisque cogitationibus meliori consilio cedentibus, Spiritus jam plane vinceret, meque ad famulatum suum: et ministerium uteretur, ad populi hujus perfectionem, I, 4. ⁴⁰ Rom. vii, 13.

fertur. Potest etiam intelligi locus iste de « gratia justificante, » quæ in adultis prævias dispositiones requirit.

(14) Ἀπτηται. Jes. ἄπτεται.

(15) Ἢ γε. Coisl. 1. ὡς γε.

(16) Κατεβλήθημεν, etc. Videtur alludere Gregorius ad verba Ps. LXXI, 13, « dejecisti eos dum allevarentur. »

(17) Ἐκνήψαι. « Ut animos reciperem. »

(18) Λαβὼν. Jes. ed. aliique nonnulli, λαβὼν.

(19) Καταρτισμὸν. « Institutionem, » vel, « perfectionem, » ut in vulgata. Minus propria videtur

ad animarum gubernationem, ad utrumque doctrinae genus, tam quod in sermone, quam quod in opere vitæque exemplo consistit, per arma justitiæ a dextris et a sinistris ⁴¹, ad idoneam pascendi gregis rationem, quæ a mundo abstrahat, ad Deum adducat, exhauriat corpus, spiritum augeat, tenebras effugiat, luce gaudeat, propellat feras, ovile colligat, præcipitia ei desertas solitudines caveat, dum ad montes et edita loca greges impellit. De quibus mihi locutus videtur eximius Michæas, cum nos his verbis ex humo ad fastigia nostra pertraheret : Appropinquate montibus æternis. Exsurge et ambula, quoniam hic tibi, hoc est, in rebus abjectis, et quæ deorsum volvuntur, non est requies ⁴², licet aliter quibusdam videatur.

IV. Hanc regendi gregis artem mihi tradite, **237** amici, jam deinceps mihi pastores et collegæ. Hujus mihi tesseras date, et tu, communis Pater, qui multos pastores in tam longa ætate instruxisti, ac commutasti, et tu philosophiæ meæ explorator, et iudex. An vero (benigne, quæso, quod dicam accipe) fieri potest ut, cum in media tempestate jactemur, fluctuumque strepitu undique obtundamur, perite gregem curemus et pascamus? Te, inquam, appello, qui humanior eras inter oves (nisi quid te offendit hæc oratio), cum pascui bruti participes una essemus, quam nunc inter pastores, posteaquam divino beneficio ad spirituale pascuum acciti sumus. En, quod tibi in votis erat, in potestate jam me habes, atque insuperabilem superasti. En præter alia omnia sermonem quoque ipsum, quem tibi cognitum exposcebas, et quem, laudibus alioqui efferens, cessantem tamen, crebris densisque verborum nivibus impetebas.

V. Verum nonnihil habeo, quod amico objiciam. Quis ex communibus amicis causam meam discerptabit? Aut quis integer erit iudex, ut justam sententiam ferat, ac non, quod plerique facere solent, plus gratiæ quam veritati tribuat? Vis crimeum proferam; nec propterea orationis tuæ aculeum in me rursus immittes? Fuit quoddam tibi nobiscum arcanum, vir admirande, arcanum vere atque incredi-

⁴¹ II Cor. vi, 7. ⁴² Mich. ii, 10.

vox « instaurationem » qua Billius utitur. Non enim instauratur, nisi quod depravatum est. Quis vero dixerit depravatam Nazianzenarum plebem, quam Gregorius senior tam longo tempore verbo et exemplo formaverat?

(20) *Μάρδραρ*. Reg. hu, μάνδρα.

(21) *Ὅρεσι καὶ ὕψει*. Schol. Colb., πρὸς ὄρη πνευματικῶν, τὴν ὁρθῶς ἔχουσαν πίστιν, τὰ νοητὰ πρόβατα συνελαύνουσιν. « Ad spirituales montes, certam scilicet fidem, spirituales oves compellentem. »

(22) *Ἀρέλων*. Reg. hu, ἔλων.

(23) *Ποιμὲρας καὶ συμποιμῆρας*. Hic, præter Gregorium seniore et Basilium, qui certe ipsius consecrationi aderant, alios etiam nonnullos consecratos præsertim intelligimus. Vide Monit. n. iv.

(24) *Παραμεύσας*. Sic Basilii commentator : « Ἡ τῶν πολλῶν χρόνῳ ἀρχιερεὶς ἀποθνήσκοντας ἡμεῖς πλείστους ἐν μητροπόλει. » « Quia plurimos in metropolitana sede sibi succedentes episcopos viderat, aut suffragio collocarat. »

νησιν, πρὸς διδασκαλίαν τὴν ἐν λόγῳ, καὶ τὴν ἐν ἔργῳ, καὶ ὑποδείγματι, διὰ τῶν ὄπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν, πρὸς ποιμαντικὴν εὐθετον, ἀποσπῶσαν κόσμου, Θεῷ προσάγουσαν, δαπανῶσαν σῶμα, πνεύματι προστιθείσαν, σκότος φεύγουσαν, φωτὶ χαίρουσαν, θήρας ἐλαύνουσαν, μάνδραν (20) συνάγουσαν, κρημνοὺς φυλασσομένην καὶ ἐρημίαν, ἔρεσι καὶ ὕψει (21) προσελαύνουσαν. Περὶ ὧν μοι δοκεῖ καὶ ὁ θαυμασιώτατος Μιχαίας λέγειν, χαμόθεν ἡμᾶς ἀνέλκων (22) ἐπὶ τὰ ἡμέτερα ὕψη. Ἐγγίσατε ἔρεσιν αἰωνίοις. Ἀνάστα καὶ πορεύου, ὅτι οὐκ ἔστι σοι αὕτη ἀνάπαυσις, κἄν δοκῇ τισιν εἶναι τὰ χαμαιπετῆ καὶ κάτω στρεφόμενα.

Δ'. Ταύτην με διδάξατε τὴν ποιμαντικὴν, ὦ φίλοι, λοιπὸν ἐμοὶ ποιμένες καὶ συμποιμένες (23). Ταύτης δότε μοι τὰ συνθήματα, σύ τε ὁ κοινὸς Πατήρ, καὶ πολλοὺς τῷ χρόνῳ καταρτίσας καὶ παραμεύσας (24) ποιμένας, σύ τε ὁ τῆς ἐμῆς φιλοσοφίας βασανιστῆς καὶ κριτῆς. Ἄλλ' (ὅπως μοι φιλοσόφως δέξῃ τὸν λόγον [25]), ἡ δυνάμεθα, καὶ ἐν μέσῃ ζῆλῃ στρεφόμενοι καὶ περιηγούμενοι, ποιμαίνειν ἐπιστημόνως, καὶ ἐκτρέφειν τὸ ποιμνιον; Ὁ φιλανθρωπότερος (26) ἐν προβάτοις (εἰ μὴ μοι δυσχεραίνης [27]), ἦνίκα τῆς ἀλόγου νομῆς (28) μετείχομεν, ἢ ἐν ποιμέσιν, ἦνίκα τῆς πνευματικῆς ἠξιώθημεν. Ἔχεις μὲν, ὅπερ ἐπόθεις, ὑπὸ χεῖρας ἡμᾶς, καὶ νενίκηκας τὸν ἀήττητον· καὶ ἰδοὺ σοι μετὰ καὶ (29) τῶν ἄλλων ὁ λόγος, ὃν εἰδῶς ἐπεζήτεις, καὶ ὃν ἐπαινῶν, ἔβαλλες ἀργαῦντα πολλαῖς τῶν σῶν λόγων καὶ πυκναῖς ταῖς νιφάσιν (30).

Ε'. Ἄλλ' ἔχω τι τῇ φίλῃ καὶ μέμφασθαι· τίς δικάσει μοι τῶν κοινῶν φίλων; ἢ τίς ἀδέκαστος ἔσται κριτῆς, ἵνα τὴν δικαίαν ἐνέγκῃ ψῆφον, ἀλλὰ μὴ τὸ τῶν πολλῶν πάθῃ, καὶ λάθῃ (31) ἐν κρίσει πρόσωπον; Εἶπω καλεῖεις τὴν μέμφιν, καὶ οὐκ ἐπαφήσεις μοι πάλιν τὸν λόγον; Ἐγένετό τι καὶ σοὶ πρὸς ἡμᾶς ἀπόρρητον, ὃ θαυμάσιε, πρᾶγμα δυνως (32) ἀπόρρητόν τε καὶ ἀπιστόν, καὶ οὕτω (33) πρότερον περὶ

(25) *Λόγον, ἢ*. Tres Regg. et Or. 2, λόγον, εἰ.

(26) *Φιλανθρωπότερος*. Coisl. 1, φιλανθρωπότατος.

(27) *Δυσχεραίνης*. Regg. hu, hu. Or. 2, Jes. δυσχεραίνεις.

(28) *Ἀλόγου νομῆς*. Gregorius « irrationalia pascua » appellat omnes profanas disciplinas; quæ vero Christianæ sunt, « spiritualia » nominat.

(29) *Καὶ*. Deest in Regg. hu, hu, tribus Colb. et Or. 2.

(30) *Πυκναῖς ταῖς νιφάσιν*. Metaphora ex Homero, *Il. Γ*, petita. Hac voce utuntur Græci, cum magnam rei alicujus copiam significare volunt.

(31) *Καὶ λάθῃ*, etc. Malim cum Vulgata, « personam in judicio accipiat. »

(32) *Ὅντως*, etc. « Res plane arcana et incredibilis. » Vim illam intelligit, juxta Eliam, qua Sasiensium Ecclesiam suscipere coactus fuit.

(33) *Καὶ οὕτω*. Sic duo Regg., tres Colb., Or. 2, Hervag. etc. Editi. καὶ οὕτω.

τῶν ἀκουσθέν. Οὐκ ἐπεισθημεν, ἀλλ' ἐδιδάσθημεν. Ὡ τοῦ θαύματος! Ὡς γέγονε πάντα καινά! Καὶ ὅσον διέστησεν ἡμᾶς! τί βούλει καὶ εἶπω, τὸν θρόνον, ἢ τὸ τῆς χάριτος μέγεθος; Πλὴν ἡγοῦ, καὶ κατευοδῶ, καὶ βασιλευε, καὶ ποιμαίνε ἡμᾶς ποιμαίνοντας. Ὡ; ἔτοιμοί γε ἡμέτεροι ἐπεσθαι, καὶ ὑπὸ τῆς σῆς ποιμαντικῆς ψυχῆς (34) ἀγεσθαι τῆς ὑψηλῆς καὶ ἐν-θέου· εἰρήσεται γὰρ τάληθές, εἴ τι καὶ παρὰ τὸν νόμον ἐξ ἀγάπης τετολμήκαμεν (35). Δίδαξον (36) τὴν σὴν ἀγάπην περὶ τὰ ποιμνία, τὸ σὸν ἐπιμελές τε ὁμοῦ καὶ εὐσύνετον, τὴν ἐπιστάσιαν, τὰς ἀγρυπνίας, τὴν τῶν σῶν σαρκῶν ὑποχώρησιν, ἣν τῷ πνεύματι ὑπεχώρησαν, τὸ τοῦ σοῦ χρώματος ἄνθος τῆ ποιμνιῆς κάμνοντος, τὸ ἐν πραϋτητι σύντονον, τὸ ἐν τῷ πρακτικῷ γαληνῶν τε καὶ ἡμερον (πράγμα οὐκ ἐν πολλοῖς εὐρίσκόμενον, οὐδὲ πολλὰ ἔχον τὰ παραδείγματα), τοὺς ὑπὲρ τῆς ποιμνιῆς πολέμους, τὰς νίκας ἃς ἐν Χριστῷ οὐ νενίκηκας.

Γ'. Εἰπέτε τίσι τῶν νομῶν προσακτέον, ἐπὶ ποίας πηγᾶς ἰτέον, καὶ τίνας φευκτέον, ἢ νομάς, ἢ νόματα· τίνας ποιμαντέον τῆ βακτηρία, τίνας τῆ σύριγγι· πότε ἀκτέον ἐπὶ νομάς, καὶ πότε ἀνακλητέον (37) ἀπὸ νομῶν· πῶς πολεμητέον τοῖς λύκοις, καὶ πῶς τοῖς ποιμέσιν οὐ πολεμητέον· καὶ μάλιστα ἐν τῷ νῦν καιρῷ, ὅτε ποιμένες ἤφρονεῦσαντο, καὶ διέσπειραν τὰ πρόβατα τῆς νομῆς, ἵνα τοῖς ἀγρωτάτοις προφήταις τὰ αὐτὰ συνοδύρωμαι. Πῶς τὸ ἀσθενές ἐνισχύσει, καὶ τὸ πεπτωκὸς ἀναστήσω, καὶ τὸ πλανώμενον ἐπιστρέψω, καὶ τὸ ἀπολωλὸς ἐκζητήσω, καὶ φυλάξω τὸ ἰσχυρόν; Πῶς ταῦτα καὶ μάθω, καὶ φυλάξω κατὰ τὸν ὄρθον τῆς ποιμαντικῆς λόγον, καὶ τὸν ὑμέτερον (38)· ἀλλὰ μὴ γένοιμαί κακὸς ποιμὴν, τὸ γάλα κατεσθίω, καὶ τὰ ἔρια περιβαλλόμενος, καὶ τὰ παχύτερα κατασφάζω (39) ἢ ἀπεμπολῶν, καὶ τὰ ἄλλα παρεῖς τοῖς θηρίοις καὶ τοῖς κρημνοῖς, ποιμνίων ἐμαυτῶν, οὐ τὰ πρόβατα, ὅπερ ὠνεῖδίζοντο οἱ πάλαι προεσιῶτες τοῦ Ἰσραήλ. Ταῦτα διδάσκειτέ με, καὶ τούτοις στηρίζετε τοὺς λόγους, καὶ μετὰ τούτων ποιμαίνετε καὶ συμποιμαίνετε (40) τῶν παραγγελμάτων, καὶ σώζετε, ὡς περ τῆ διδασκαλίᾳ, οὕτω καὶ ταῖς εὐχαῖς, ἐμέ τε καὶ τὸ ἱερόν τοῦτο ποιμνιον, εἰς ἀσφάλειαν ἐμοί, εἰς καύχημα ὑμῖν ἐν ἡμέρᾳ ἐπιφανείας καὶ ἀποκαλύψεως τοῦ μεγάλου Θεοῦ, καὶ ἀρχιποιμένος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ ἡ δόξα Πατρὶ παντοκράτορι σὺν τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ (41) Πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

³⁴ Isa. XLIII, 19. ³⁵ Hebr. IV, 16. ³⁶ Psal. XLIV, 5. ³⁷ Jer. X, 21. ³⁸ Ezech. XXXIV, 4. ³⁹ Philipp. II, 16; I Cor. I, 8; I Petr. V, 4.

(34) Ψυχῆς. Deest in duobus Regg., tribus Colb., Coisl. 1, et Jes.

(35) Τετολμήκαμεν. Tres Regg., Or. 2, et Jes. κατετολμήκαμεν. Elias, « si quid per legem amicitiar, » etc.

(36) Δίδαξον. Reg. a, addit, ἡμᾶς:

(37) Ἀνακλητέον. Reg. a. ἀνακτέον.

(38) Ὑμέτερον. Combelsius legit, ἡμέτερον, et vertit: « nostrarque ratio. » Cum enim Gregorius

A hile negotium, nec antehac de nobis unquam fando auditum. Non suasionem inducti, sed coacti sumus. O rem miram! Quam nova facta sunt omnia ³⁴! Et quantum nos disjuncti! thronus, dicam, an gratiæ ³⁵ magnitudo? Sed tamen præi, prospere procede, et regna ³⁶, nosque pastores pasce. Parati quidem nos, ut tua sequamur vestigia, atque pastoralis necnon sublimis et divinæ animæ tuæ nutibus ducamur. Vera enim eloquar, etiamsi præ amore audacius quidpiam præter legem protulerimus. Nos doce tuam erga gregem charitatem, tuam simul et curam et solertiam, sollicitudinem, vigiliis, illud obsequium a carne tua spiritui præstitum, illum coloris tui florem, qui pro grege contabescit, illud ingenii acumen lenitate temperatum, illam in rebus gerendis serenitatem et mansuetudinem (quæ res haudquaquam **238** in multis reperitur, rarique est exempli), bella illa pro gregis salute suscepta, victorias illas quas in Christo retulisti.

VI. Dic, quæ pascua petenda, qui fontes adeundi, ac rursum quæ pascua vitanda, qui latices: qui baculo regendi, qui fistula: quo tempore ad pascua ducendus grex, et quo rursum a pascuis revocandus: quo modo bellum lupis inferendum, quo modo non lacessendi pastores; hac præsertim tempestate, qua pastores stulte sese gesserunt, atque oves pascuæ disperserunt ³⁶, ut eadem, quæ sanctissimi prophetæ, iisdem verbis deplem. Quo modo, quod infirmum est, roborabo, quod lapsum est erigam, quod oberrat in viam reducam, quod periit conquiram, quod integris viribus est conservabo? Quo, inquam, modo hæc addiscam, atque ita, ut recta pastoralis artis vestraque ratio postulat, custodiam; ac non, quod scelerati pastoris est, lac comedam, et lana induar ³⁷, et pinguissima quæque jugulem aut vendam, reliqua autem bestiiis et præcipitiis relinquam, me ipsum pascens, non gregem, quemadmodum olim Israelitarum præfectis objiciebatur. Hæc me, quæso, docete, his sermonibus fulcite, his præceptis, et me, et mecum sacrum hunc gregem pascite, atque, ut doctrina, ita precibus etiam servate, mihi quidem ad securitatem, vobis autem ad gloriationem in die adventus ac revelationis magni Dei et principis pastoris nostri Jesu Christi ³⁸, per quem et cum quo gloria Patri omnipotenti, cum sancto et vivifico Spiritu et nunc, et in sæcula sæculorum. Amen.

jam ipse pastor esset, ratio gregis regendi ipsi cum aliis pastoribus communis erat.

(39) Κατασφάζω. Reg. hu, et Jes. κατασφάζω.

(40) Καὶ συμποιμαίνετε. Deest in Jes. « H. s. præceptis ac documentis pascite, pascendique sociam operam navate, atque, ut doctrina, ita precibus me pariter, et sacrum hunc gregem servate. »

(41) Ζωοποιῷ. Regg. a, hu, Coisl. 1, et Or. 1, ἀγαθῷ.

ORATIO X^a.

ΛΟΓΟΣ Ι΄.

239 *In seipsum, ad patrem et Basilium magnum, A* *post reditum e fuga.*

I. Nihil senectute fortius, nihil amicitia venerabilius. Ab his ego ad vos ductus sum, vincetus in Christo⁴⁹, non catenis ferreis, sed tenacissimis Spiritus vinculis constrictus. Equidem ipse mihi antea invicto quodam animi robore pollere videbar, atque, o stoliditatem! ne his quidem meis amantissimis ac fratribus sermones impertire sustinebam, utpote qui volentibus omnia reliquissim, ut ab omni negotio feriatas, tranquille philosopharer, mecumque ipse et cum Spiritu colloquium haberem. Eliæ Carmelium animo agitabam, et Joannis desertum, et caelestem eorum, qui hoc philosophiæ genus profitentur, vivendi rationem: atque res præsentis, tempestatis instar, existimabam, ac rupem aliquam, aut præruptum quemdam locum, aut exiguum murum conquirebam, quibus obtegi possem. Aliorum, inquietabam, sint labores et honores, aliorum bella et palmæ: mihi autem hoc sufficiat, ut bella fugiens, atque oculos in meipsum conjiciens, sic vitam, ut potero, instituam, velut tenui rate parvum quoddam pelagus trajiciens, ac per inopem et exiguam vitæ functionem, parvum in altero ævo mansionem mihi comparans. Abjectionum quidem fortasse hoc rum æquo intervallo, et a summo fastigio, et a

II. Hæc ipse mecum, quandiu umbras adhuc et insomnia pingere, atque inanibus figmentis animum pascere licebat. Quid autem nunc? Amicitia me subegit, patris canities me subdidit: prudentiæ, inquam, senectus, vitæ limes, portus tutior, atque illius amicitia, qui et apud Deum dives est, et alios ditat. Jam enim iram abjicio (*audiant mansueti et lætentur*⁵⁰): manumque hanc, quæ mihi vim attulit, placido vultu conspicio, ac Spiritu arrideo, mihi que commotum pectus sedatur, reditque ratio; atque amicitia, velut flamma quædam, consopita et extincta, rursus ex parvo igniculo reviviscit et excitatur. Renuerat consolari anima mea, et anxietate affliciebatur in me spiritus meus⁵¹. Dixi, Nunquam in posterum amicitia fidem habebō. Et cur tandem in **240** *homine spem meam collochem? cum omnis D* *homo fraudulenter incedat, ac frater omnis proximum suum omni arte supplantet*⁵², atque omnes ex

Eis eautōn (42), καὶ εἰς τὸν πατέρα καὶ Βασίλειον τὸν μέγαν, μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἐκ φυγῆς.

A'. Οὐδὲν ἰσχυρότερον γῆρας, καὶ οὐδὲν φιλίας αἰδεσιμώτερον. Ὑπὸ τούτων ἤχθην ὑμῖν ἐγὼ δέσμιος ἐν Χριστῷ, δεθείς οὐκ ἀλύσειαι σιδηραῖς, ἀλλὰ τοῖς ἀλύτοις δεσμοῖς τοῦ Πνεύματος. Τέως δὲ ὄμην ἰσχυρὸς εἶναι τις καὶ ἀήττητος, καὶ, ὡς τῆς ἀλογίας! οὐκ ἐδίδουν τοὺς λόγους οὐδὲ τοῖς ἐμοῖς ἐρασταῖς τούτοις καὶ ἀδελφοῖς, ἵν' ἔχω τὴν ἀπραγμοσύνην, καὶ τὸ φιλοσοφεῖν ἐν ἡσυχίᾳ, πάντα παρ᾽ εἰς τοῖς βουλομένοις. Ἐμαυτῷ δὲ (43) προσλαλῶν καὶ τῷ Πνεύματι. Ἡλίου περιενόουον τὸν Κάρμηλον, καὶ Ἰωάννου τὴν ἔρημον, καὶ τῶν οὕτω φιλοσοφούντων τὸ ὑπερκόσμον· καὶ ζάλην τὰ παρόντα ἐνόμιζον, καὶ πέτραν τινα ἐξήτουν, ἢ κρημνὸν, ἢ τειχιόν, ὑφ' οἷς σκεπασθήσομαι. Ἄλλων, ἔλεγον, ἔστωσαν αἱ τιμαὶ καὶ οἱ πόνοι, ἄλλων οἱ πόλεμοι καὶ τὰ νικητήρια· ἐμοὶ δὲ ἀρκείτω φεύγοντι τοὺς πολέμους, εἰς ἑμαυτὸν βλέποντι ζῆν οὕτως, ὅπως ἂν δύνωμαι, καθάπερ ἐπὶ λεπτῆς σχεδίας διαπεραιουμένῳ μικρὸν τι πέλαγος· καὶ μικρὰν τὴν ἐκείθεν μονήν, τῷ πενήχρῳ (44) τῆς ἐντεῦθεν πολιτείας κατακτωμένῳ. Ταπεινότερων (45) ὁ λογισμὸς ἴσως, ἀλλ' οὖν ἀσφαλεστέρων· ἴσον (46) ἀπ᾽ ἔχειν καὶ ὑψους καὶ πτώματος.

consilium, verum tutius sibi prospicientium: nimicasu distare.

B'. Ταῦτα ἔως ἐξῆν γράφειν ἐτι σκιάς καὶ οὐνοῖα, καὶ τοῖς ματαιοῖς ἀναπλασμοῖς ἐστιᾶν τὴν διάνοιαν· νῦν δὲ τί; Φιλία παρεστήσατό (47) με, καὶ πολὺ πατὴρ ἐχειρῶσατο· γῆρας φρονήσεως, προθεσμία βίου, λιμὴν ἀσφαλέστερος, καὶ φιλία πλουτοῦντος Θεοῦ, καὶ πλουτιζόντος. Ἦδη γὰρ ἀποπέμποιμαι τὴν ὀργὴν (*ἀκουσάτωσαν πραεῖς, καὶ εὐφρανθήτωσαν*)· καὶ πρὸς τὴν χεῖρα ἡμερον βλέπω τὴν τυραννήσαν, καὶ προσγελῶ τῷ Πνεύματι, καὶ ἡ καρδία καθίσταται μοι, καὶ ὁ λογισμὸς ἐπανεργεῖται, καὶ ἡ φιλία, καθάπερ τις φλῆξ, κατασθεθεῖσα καὶ ἀπομαρανθεῖσα, πάλιν ἐκ μικροῦ σπινθῆρος ἀναζῆ καὶ ἀνάπτεται. Ἀπηνήματο παρακληθῆναι ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἠκηδίασεν ἐπ' ἐμὲ τὸ πνευμά (48) μου. Εἶπα· Οὐ μὴ προσθῶ ἐτι πιστεῦσαι φιλίᾳ. Καὶ ἴνα τί μοι ἐπιτίθειν ἐπ' ἄνθρωπον; ὅτι πᾶς ἄνθρωπος δολίως πορεύεται, καὶ πᾶς ἀδελφὸς πτέρην περνεῖ τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ πάντες ἡμεν (49) τοῦ αὐτοῦ

⁴⁹ Ephes. iv, 5. ⁵⁰ Psal. cxxiii, 3. ⁵¹ Psal. lxxvi, 3. ⁵² Jer. ix, 4.

^a Alias 5, quæ autem 10 erat, nunc 7. — Habita medio circiter anno 372.

(42) *Eis eautōn*. In Jes. cod. sic titulus: *Eis τὸν πατέρα αὐτοῦ, καὶ εἰς τὸν Βασίλειον μέγαν, ἡνίκα ἐμελλον χειροτονεῖν αὐτὸν ἐπίσκοπον*. « Ad patrem suum, et ad Basilium magnum, cum episcopum eum essent consecraturi. »

(43) *Ἐμαυτῷ δέ*. Sic Regg. bm, hu, et Or. 2, *Deest δέ in Par. ed.*

(44) *Τῷ πενήχρῳ*, etc. Combef. « vitæ hic pau-

pere cultu ac disciplina. »

(45) *Ταπεινότερων*. Duo Regg. ταπεινότερον.

(46) *Ἰσον*. Reg. hu, ὅσον.

(47) *Παρεστήσατο*. Basil. τοῦτ' ἐστιν, ἡχημαλώτευσσε, id est, « in captivitate abduxit. »

(48) *Τὸ πνεῦμα*. Sic duo Regg. et Jes. *Deest τὸ in ed.*

(49) *ἡμεν*, etc. Coisl. 1, ἐσμέν τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ καὶ κράματος, « sumus ex eodem luto et massa concreti. »

χοδος και φυραματος, και του αυτου ξυλου της κα-
κίας γεγευμεθα (50) · σκηνην δε άλλος άλλην εϋπρε-
πεστεραν προεβληται ; και τι μοι της φιλιας εκεινης
οφελος, ελεγον, της ζηλωτης (51) και περιθοητου,
αρξαμένης απο κόσμου, και προελθούσης εις πνευ-
μα ; Τι δαι (52) της μιας στεγης τε και τραπέζης ;
η τι των κοινων παιδευτων τε και παιδευμάτων ; τι
δαι της υπερ αδελφους ανακράσεως, η της γνησιας
συμποιας υστερον, ει μηδε τοσουτον υπηρξέ μοι κά-
τω μένειν εν καιρω δυναστειας και υψους, οποτε
το (53) εναντιον τοις πολλοις σπουδάζεται και επι-
τυγχάνεται, το παραδυναστευειν λέγω, και της των
φιλων μετέχειν ευημεριας (54) ;

Γ'. Τι μοι πάντα λέγειν τα της λυπης και της Β
ακηδίας, ην ζόφον εγω καλώ, του νοϋ ευρήματα (55) ;
Και γαρ ταυτα, και τούτων ην αποπώτερα · κατηγο-
ρήσω γαρ αυτος εγω της εμης ειτε απονοιας ειτε
ανοιας. 'Αλλά νυν μεταλαμβάνω και μεθαρμόζομαι
ως πολυ τούτων και άλλωστερα, και ημιν περτωδέ-
στερα. Και ινα ειδης (56) το γνήσιον της ημετέρας
μεταβολης, ω θαυμάσιε, ου λυεις μονον την σιωπήν
ην εμέμψω, και ης πολλα κατεβόσας, αλλά και συν-
ηγούρου· εχεις τους λόγους. Τουτο μεν ηδη της ημετέρας
φιλιας καθαρωσ, και του εν ημιν Πνεύματος. 'Αλλά τίς
η συνηγορια ; και ει τι αμαρτάνω (57), αυτος επανόρ-
θου, ωσπερ και πάλλα εβωσας. Ουκ ηνεγκας το πνευ-
μα της φιλιας ποιησαι δευτερον · επιε των μεν άλλων
Ισως ημεις, ημυν δε το Πνευμά σοι (58) πολλω τι-
μώτερον. Ουκ ηνεγκας εν τη γη κατακεκρυφθαι και
κατωρύχθαι (59) το τάλατον · ουκ ηνεγκας επι πολυ
τον λύγων τω μοδιω περικαλύπτεσθαι, οτι δη τουτο
το εμιν φως, και την εμην εργασίαν υπολαμβάνεις.
'Εξήτησας τω Παύλω σοι προστεθῆναι και τον
Βαρνάβαν· εξήτησας Σιλουανω και Τιμοθέω προ-
γενέσθαι : και Τίτον (60), ινα σοι τρέχη το χάρισμα δια
των γνησιως υπερ σου μεριμνώντων, και κύκλω απο
'Ιερουσαλημ μέχρι του 'Ιλλυρικου πληρώσης το Εύ-
αγγέλιον.

opera, qui tua causa sollicitudinem non fictam suscipiunt, divina gratia longius latiusque a te 241
propagetur : atque ab Hierosolymis ad Illyricum usque per circuitum Evangelium impleas⁵⁶.

Δ'. Δια τουτο εις μέσον θεις, και υποχωρούν- D
τος λαμβάνη (61), και παρα σεαυτον καθίζεις · τουτο
το εμιν αδίκημα, φαίης αν, και κοινωνον ποιη των
φροντιδων και των στεφάνων. Δια τουτο χριεις αρ-
χιερέα (62), και περιβάλλεις τον ποδηρη, και περι-
τιθης (63) την κίδαριν, και προσάγεις τω θυσιαστη-
ριω της πνευματικης ολοκαυτώσεως, και θεις τον

⁵⁰ Math. xxv, 18. ⁵¹ Luc. xi, 33. ⁵² Gal. ii, 1.

(50) Γεγευμεθα. Jes. γεγευσαμεθα.

(51) Της ζηλωτης. « Invidenda. »

(52) Τι δαι. Reg. hm, Jes. Τι δε.

(53) 'Οποτε το. Sic tres Regg. et Jes. Coisl. 1, οποτε δ. In eil. deest το.

(54) Ευημεριας. Sic tres Regg. sublato της.

(55) Ευρηματα. Reg. hu, ευρηματα.

(56) 'Ινα ειδης. Ita Jes. In ed. εν ειδης.

(57) Και ει τι αμαρτάνω. Reg. hu, και η τι. Jes. δικαιμαρτάνω.

(58) Σοι. Reg. hu, σου.

A eadem terra et massa coagmentati simus, eamdem-
que vitii arborem gustaverimus : utcuque alius
alio speciosiore larvam praeferat ? Quid vero,
dicebam, mihi fructu attulerit praecleara illa et cele-
bris amicitia, quae a mundo exorsa, ad spiritum
progressa est ? Quid idem tectum, eandem mensam
habuisse ? Quid eosdem praeceptores, easdem artes
et disciplinas ? Quid denique illa nostra fratrum
amorem superans temperatio, aut haec etiam, quae
postea secuta est, sincera animorum consensio, si
ne hoc quidem mihi licuit, ut imperii sublimitatis-
que tempore humili loco manerem ; cum praesertim
in contrarium multi incumbant, votique sui compo-
tes fiant, hoc est, ut proximam potestatem habeant
atque in amicorum felicitatis partem veniant ?

III. Quid cuncta ea referre attinet, quae moeror
aninique consternatio, quam ego mentis tenebras
appello, excogitabat ? Haec enim erant, atque etiam
his absurdiora : meam enim ipsemet accusabo, sive
contumaciam eam dicere oportet, sive dentiam.
Nunc vero orationem retexo, ac reconcinno, eaque
dicam, quae et his multo veriora sunt, et nobis
digniora. Atque ut intelligas, vir praecclare, quam
sincera sit haec nostra mutatio ; non id duntaxat
consecutus es, ut silentium nostrum solveres, cujus
nomine magnis me clamoribus exagitabas : verum
sermones quoque ipsos defensores habes. Id quod
amicitiae nostrae. Spiritusque in nobis habitantis,
certissimum est argumentum. Cujusmodi autem est
hoc patrocinium ? Ac si forte erravero, erratum
hoc, ut caetera soles, corrige. Spiritum amicitiae
posthabere minime sustinuisti : quandoquidem te
nos pluris fortasse, quam alios omnes ducis, ita
rursus Spiritum nobis longe anteponis. Non passus
es talentum in terra defossum atque obrutum late-
re⁵². Non passus es lucernam modio diutius obdu-
ci⁵³ : hoc enim lumen meum meamque negotiatio-
nem esse existimas. Id studuisti, ut tibi Paulo Bar-
nabas adjungeretur⁵⁴. Id studuisti, ut Silvano et
Timotheo tertius accederet Titus, nimirum ut eorum

IV. Idcirco me in medium producis, et suffugienti
manum injicis, ac juxta te collocas : haec videlicet
est illa tibi a me irrogata injuria, inquires, atque
curarum simul et coronarum socium asciscis.
Idcirco me pontificem ungis, ac podere cingis, capi-
tisque cidarim imponis⁵⁷, atque holocausti spiri-
tualis altari admoves, et initiationis vitulum mactas,

⁵⁶ Rom. xv, 19. ⁵⁷ Exod. xxxix, 1 seqq.

(59) Κατωρύχθαι. Reg. hu, et Jes. κατορωρύχθαι.

(60) Τω Παύλω... Βαρνάβαν... Σιλουανω... Τιμο-
θέω... Τίτον. Gregorius hic, juxta Eliam. per « Paulum » intelligit Basilium magnum, per « Barnabam » et Titum, » se ipsum, per « Silvanum, » Gregorium Nyssenum, et per « Timotheum, » Petrum, ambo Basilii fratres.

(61) Λαμβάνη. Coisl. 1. λαμβάνεις.

(62) 'Αρχιερέα. Sic duo Regg. sublato τον.

(63) Περιτιθης. Reg. hm. περιτιθείς.

manusque spiritui consecras, et Sancta sanctorum A spectatum introducis, verique illius tabernaculi, quod non homo, sed Dominus fixit ⁶⁰, ministrum efflicis: dignumne vero, et vobis qui ungitis, et eo, propter quem peragitur, et in quem tendit hæc unctio, perspectum hoc habet Pater veri illius ac genuini Christi, quem exultationis oleo præ con sortibus suis ⁶¹ perfudit, cum humanitatem divinitate unxit, ut faceret utraque unum ⁶²: perspectum etiam Deus ipse ac Dominus noster Jesus Christus, per quem reconciliationem obtinuimus, Spiritusque sanctus, qui nos huic muneri præfecit, in quo et stamus, et gloriamur, ob spem gloriæ Domini nostri Jesu Christi, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

⁶⁰ Hebr. viii, 2. ⁶¹ Psal. xliii, 8. ⁶² Eph. ii, 14.

(64) Ὁ Κύριος καὶ. Sic Reg. hm. Deest καὶ in Par. ed.

(65) Ἰησοῦς Χριστός. Sic Regg. hm, et hu. Deest ἡ in Par. ed.

μόσχον τῆς τελειώσεως, καὶ τελειοῖς τὰς χεῖρας τῶ Πνεύματι, καὶ εἰσάγεις εἰς τὰ Ἁγία τῶν ἁγίων ἐπι- οπτεύσοντα, καὶ ποιεῖς λειτουργὸν τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς, ἣν ἐπηξεν ὁ Κύριος καὶ, (64) οὐκ ἄνθρω- πος. Εἰ δὲ καὶ ἄξιον ὑμῶν τε τῶν χριόντων, καὶ ὑπὲρ οὗ, καὶ εἰς ὃν ἡ χριστός (65), οἶδε τοῦτο ὁ Πα- τὴρ τοῦ ἀληθινοῦ καὶ ὄντως Χριστοῦ, ὃν ἔχρισεν ἑλαίον ἀγαλλιᾶσεως παρὰ τοὺς μετόχους αὐτοῦ, χρι- στας τῆς ἀνθρωπότητα τῆ θεότητι, ὥστε ποιῆσαι τὰ ἀμφοτέρωθεν ἓν· καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς καὶ Κύριος (66) ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὴν καταλλαγὴν ἐσχήκαμεν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ ἔθετο ἡμᾶς εἰς τὴν δια- κολίαν ταύτην, ἐν ἣ καὶ ἐσθήκαμεν, καὶ καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι (67) τῆς δόξης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

B Ἀμήν.

(66) Ὁ Θεὸς καὶ Κύριος. Sic duo Reg. Deest καὶ in Par. ed.

(67) Ἐπ' ἐλπίδι. Sic tres Regg. et Jes. Deest ἐπ' in Par. ed.

ORATIO XI.

ΛΟΓΟΣ ΙΑ΄.

Ejusdem, ad Gregorium Nyssenum, Basilii maqui fratrem cui post illius consecrationem advenerat.

I. Amico fideli nulla est comparatio, nec ulla est digna ponderatio contra bonitatem illius. Amicus fidelis, protectio fortis ⁶¹, et munitum palatium. Amicus fidelis, vivus thesaurus. Amicus fidelis, super aurum et lapidem pretiosum multum ⁶². Amicus fidelis, hortus conclusus, fons signatus ⁶³, qui opportune aperiuntur et communicantur. Amicus fidelis, solatii portus. Quod si prudentia etiam et iudicio excellat, quanti hoc faciendum? Quod si præterea summa doctrina instructus sit, et quidem omnis generis **242** doctrina, hoc est tam nostra, quam ea quæ quondam nostra erat, quanto tandem istud luculentius? Quod si ad has quoque dotes id accedat, ut lucis sit filius ⁶⁴, aut homo Dei ⁶⁵, aut ad Deum propius accedens ⁶⁶, aut vir desideriorum ⁶⁷ bonorum, aut quibusdam id genus nominibus dignus, quibus homines divinos et excelsos ac supernæ partis exornat Scriptura, id vero Dei jam donum est, meritumque nostrum prorsus excedit. Quod si insuper ab amico ad nos veniat, eoque, nec virtute, nec amore erga nos, inferiori, hoc utique adhuc gratius atque jucundius, unguentoque illo, fragrantius.

⁶¹ Eccli. vi, 14 15. ⁶² Psal. xviii, 41. ⁶³ Cant. iv, 12. ⁶⁴ Joan. xii 36; Eph. v. 8. ⁶⁵ IV Reg. i, 9; I Tim. vi, 2. ⁶⁶ Ezech. xliii, 19. ⁶⁷ Dan. ix, 23. ⁶⁸ Psal. cxxxii, 2.

^a Alias 6, quæ autem 11 erat, nunc 8. — Habita D requaverit, medio circiter anno 572.

(68) Τοῦ αὐτοῦ. Sic Reg. hm. In tribus aliis Regg. hunc legimus titulum: Εἰς Γρηγόριον ἀδελ- φὸν Βασιλείου ἐπιστάνα μετὰ τὴν χειροτονίαν. « Ad Gregorium Basilii fratrem, » etc.

(69) Οὐκ ἔστιν etc. « Nulla rerum digna est commutatio, nec ulla ponderatio probitatem illius

τοῦ αὐτοῦ (68), εἰς Γρηγόριον Νύσσης, τὸν τοῦ με- γάλου Βασιλείου ἀδελφόν, ἐπιστάνα μετὰ τὴν χειροτονίαν.

A. Φίλου πιστοῦ οὐκ ἔστιν (69) ἀντάλλαγμα τῶν ὄντων οὐδὲν, οὐδὲ τις στυβὸς τῆς καλλονῆς (70) αὐτοῦ. Φίλος πιστὸς σκέπη κραταῖα, καὶ ὠχυρωμένον βασιλεῖον. Φίλος πιστὸς θησαυρὸς ἐμψυχος (71). Φίλος πιστὸς ὑπὲρ χρυσοῦ καὶ λίθων τιμίον πολλόν. Φίλος πιστὸς κῆπος κεκλεισμένος, πηγὴ ἐσφραγισμένη, κατὰ καιρὸν ἀνοιγόμενά τε καὶ μεταλαμβανόμενα. Φίλος πιστὸς λιμὴν ἀναψύξεως (72). Ἄν δὲ καὶ συνέσει διαφέρῃ, πηλίκον; Εἰ δὲ καὶ παιδείαν ἄκρος, καὶ παιδείαν παντοίαν, τὴν τε ἡμετέραν λέγω καὶ τὴν ποτε ἡμετέραν, ὅσω λαμπρότερον; Εἰ δὲ καὶ υἱὸς φωτὸς, ἢ ἀνθρωπος τοῦ Θεοῦ, ἢ ἐγ- γίζων Θεῷ, ἢ ἀνὴρ ἐπιθυμιῶν (73) τῶν κρείττωνων. ἢ τι τῶν τοιούτων ὀνομάζεσθαι ἄξιος, οἷς (74) ἡ Γραφὴ τιμᾷ τοὺς ἐνθέους, καὶ ὑψηλοῦς, καὶ τῆς ἀνω μερίδος, τοῦτο μὲν ἦδη δῶρον Θεοῦ, καὶ φανερωῦ ὑπὲρ τὴν ἀξίαν τὴν ἡμετέραν. Εἰ δὲ καὶ παρὰ φίλου πρὸς ἡμᾶς ἦκων, καὶ τούτου τὴν τε ἀρετὴν ὁμοσίμου, καὶ τὴν φιλίαν τὴν ἡμετέραν, ἔτι τερπνότερόν τε καὶ χαριέστερον, καὶ μύρου τοῦ κοσμοῦντος πώγωνά τε ἱερέως καὶ ὡν ἐνδύματος εὐωδέστερον.

sacerdotis barbam et vestimenti oram ⁶⁸ decorante,

(70) Καλλονῆς. Pass. καλονῆς.

(71) Φίλος πιστὸς θησαυρὸς ἐμψυχος. Hæc de- sunt in duobus Regg.

(72) Ἀναψύξεως. « Refrigerationis. »

(73) Ἐπιθυμιῶν. Sic quatuor Regg. et duode- cim Colb. Ed. ἐπιθυμιῶν.

(74) Οἷς. Sic tres Regg. Par. ed. οἷς.

B. Ἄρ' οὖν ἰκανὰ ταῦτα, καὶ μετρίως (75) ὑμῖν ἄνδρα ὁ λόγος ἔγραψεν; Ἡ δεῖ, καθάπερ τοὺς ἐπιμελεῖς τῶν ζωγράφων, πολλάκις ἐπιβάλλειν τὰ χρώματα, ἵνα τελευτέραν ὑμῖν (76) τὴν τοῦ λόγου γραφὴν παραστήσωμεν; Καὶ δὴ γράψομεν (77) ὑμῖν τελευτέρον τε καὶ σαφέστερον. Τίς νομοθετῶν ἐπιφανέστατος; Μωϋσῆς. Τίς ἱερέων ἀγιώτατος; Ἀαρὼν· οὐχ ἦττον ἀδελφοὶ τὴν εὐσέβειαν ἢ τὰ σώματα· μᾶλλον δὲ ὁ μὲν Θεὸς Φαραὼ, καὶ τοῦ Ἰσραὴλ προστάτης (78) καὶ νομοθέτης, καὶ τῆς νεφέλης εἰσωχωρῶν, καὶ θείων μυστηρίων ἐπόπτης τε καὶ μυσταγωγός (79), καὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς τεχνίτης, ἦν ἐπηξεν ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἄνθρωπος· ἱερεῖς δὲ ὁμοίως ἀμφοτέροι. Μωϋσῆς γάρ, φησὶ, καὶ Ἀαρὼν ἐν τοῖς (80) ἱερεῦσιν αὐτοῦ· ὁ μὲν ἀρχὼν ἀρχόντων, καὶ ἱερεὺς ἱερέων, χρώμενος μὲν ὅσα γλώσση τῷ Ἀαρὼν, αὐτὸς δὲ τὰ πρὸς Θεὸν ἐκείνῳ γινόμενος· ὁ δὲ μετ' ἐκείνου μὲν εὐθύς, πολὺ δὲ πρὸ τῶν ἄλλων ἀξίξ τε καὶ τῇ πρὸς Θεὸν ἐγγύτητι. Ἀμφοτέροι βασιλεύοντες Αἴγυπτον, θάλασσαν τέμνοντες, τὸν Ἰσραὴλ διεξάγοντες, τοὺς ἐχθροὺς βαπτίζοντες, ἄρτον ἀνωθεν ἔλκοντες, ὕδωρ ἀπιστον ἐν ἐρήμῳ, τὸ μὲν ἐκδιδόντες, τὸ δὲ γλυκαίνοντες· ἀμφοτέροι καταπολεμοῦντες (81) τὸν Ἀμαλὴκ ἐκτάσει χειρῶν ἀγίξ, καὶ τύπῳ μυστηρίου μελίζοντες· ἀμφοτέροι πρὸς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, καὶ ὁδηγοῦντες καὶ σπεύδοντες. Μὴ τι γνωριμώτερον (82) τῆς εἰκόνης; Οὐ σαφέως ὑμῖν τὸν ὁμῶνυμον (83) ἐμοὶ καὶ ὁμόψυχον (84) ὁ ζωγράφος λόγος ἀνετυπώσατο·

Γ. Τούτων ὁ μὲν ἔχρισεν ἡμᾶς, καὶ κρυπτομένους εἰς μέσον ἤγαγεν· οὐκ οἶδ' ὅ τι παθῶν, ἢ πῶς κινήσει ἀναξίως τοῦ ἐν αὐτῷ πνεύματος· καὶ γὰρ εἰ τραχύτερος ὁ λόγος, ὅμως (85) εἰρησέται· πάντα οὐσιφιλίᾳ καὶ πάσχουσα καὶ ἀκούουσα. Ὁ δὲ παρακαλέσων ἦκει, καὶ συμβιβάσων, καὶ προσημερώσων (86) τῷ Πνεύματι. Μέγα μὲν, ὅτι καὶ νῦν, ἐμοὶ (πῶς δὲ οὐ μέγιστον; ὅς γε παντὸς ἡμᾶς τοῦ βίου προσοτησάμεν)· μέφομαι δὲ, ὅτι τῆς χρείας ὕστερος (87). Πῶς μετὰ τὴν ἦτταν καὶ καταδρομὴν ἢ συμμαχία, ἢ φίλων ἀριστε καὶ συμμάχων; καὶ μετὰ τὴν ζάλην ὁ κυβερνήτης, καὶ μετὰ τὴν οὐλήν τὸ φάρμακον; Πότερον ὡς φιλάδελφος ἠσχύθης τὴν τυραννίδα; Ἡ καὶ αὐτὸς ὡς δυνάστης ἐδυσχέρανας τὴν ἀπειθείαν; Ποτέρῳ τῶν ἀδελφῶν ἐγκαταλείς, καὶ πότερον ἀπειλὴς (88) τῆς μέμψεως; Φθέγξομαι τι (89) πρὸς σὲ

⁶⁹ Exod. vii, 1. ⁷⁰ Hebr. viii, 2. ⁷¹ Psal. xcvi, 6. ⁷² Exod. iv, 16. ⁷³ Exod. xvii, 12.

(75) *Μετρίως*. « Mediocriter, parcius. »

(76) Ἰμῖν. Reg. bm, ἡμῖν.

(77) *Γράψομεν*. Duo Regg. γράψωμεν.

(78) *Προστάτης*. Or. 2. παραστάτης.

(79) *Ἐπόπτης τε καὶ μυσταγωγός*. Combef.

« Mysteriorum inspector et initiator. »

(80) *Ἐν τοῖς*. Sic Regg. quatuor et Pass. In ed. Par. deest ἐν.

(81) *Καταπολεμοῦντες*. « Expugnantes, debellantes. »

(82) *Γνωριμώτερον*. Pass. addit ὁμῖν.

(83) *Τὸν ὁμῶνυμον*. Gregorium Nyssenum hic intelligit.

(84) *Καὶ ὁμόψυχον*. Coisl. 2, ὁμόζυγον, « et hunc

II. An vero hæc sufficiunt, atque abunde vobis hunc virum oratio depinxit? An nobis potius sedulos ac diligentes pictores imitari convenit, sæpiusque colores inducere, quo perfectiorem vobis sermonis picturam ob oculos ponamus? Et vero clarius exactiusque vobis hominem describemus. Quis legislatorum illustrissimus? Moyses. Quis sacerdotum sanctissimus? Aaron: non minus pietate, quam corporibus fratres; vel potius, ille quidem Pharaonis Deus ⁶⁹, et Israelitarum antistes et legislator, et nubem ingrediens, et divinorum mysteriorum spectator et præsul, et tabernaculi illius veri fabricator, quod a Deo, non ab homine constructum est ⁷⁰: ambo autem æque sacerdotes. Moses enim, ait ille, et Aaron, inter sacerdotes ejus ⁷¹. Ille principum princeps, et sacerdotum sacerdos, Aarone pro lingua utens, ipsique vicissim in iis rebus operam navans, quæ ad Deum pertinebant ⁷²: hic illi statim secundus, alios autem dignitate et propinquitate ad Deum longe antecedens. Ambo Ægyptum vexantes, mare scindentes, Israelitæ trajicientes, hostes demergentes, panem superie trahentes, aquam hominum fidem superantem in deserto partim profundentes, partim edulcantes: ambo per sanctam manuum extensionem ⁷³, sublimioris mysteriorum figuram, Amalecitas opprimentes: ambo ad promissam terram duces viæ se præbentes, ac properantes. Ecquid hac imagine notius apertiusque cogitari potest? Nonne perspicue cognominem memm parique animo præditum, pictrix oratio «flinxit?

III. Horum alter nos unxit, ac latentes **243** in medium produxit: quod, quid ei acciderit, ut faceret, aut quid eum ad hanc rem impulerit, haud scio, certe, non ut dignum erat eo spiritu, qui in ipso est; dicam enim, etsi asperior hic sermo sit; omnia feret amicitia, tum perpetiens, tum audiens. Alter hanc causam huc venienti habuit, ut nos consoletur, ac confirmet, Spirituque manus faciat. Quem quidem etsi nunc quoque venisse, plurimum duco (nec mirum, cum vos vitæ meæ omni semper proposuerim): hoc tamen molestum est, quod serius quam res postularet, accesserit. Quoniam modo post cladem et hostilem impetum, supplicii, amicorum et commilitonum præstantissime? Quoniam modo post tempestatem, gubernator, post cicatricem, medicina? Utrum te, ut fratris amantem, vis

animo mihi conjunctissimum, unanimum. » Crediderim hac voce significari Basilium magnum, ob superiora istius n. verba, « non minus pietate quam corporibus fratres. »

(85) Ὅμως. Combef. legit, ἀλλ' ὅμως.

(86) *Καὶ προσημερώσων*. Sic restitimus auctoritate trium Regg. codd., Coisl. 1, et 2, Or. 2, Jes. et Par. Agnoscit et verit ipse Billius.

(87) Ὑστερος. Regg. d, ph, et quinque Colb. ὕστερον.

(88) Ἀπειλὴς. Tres Regg. ἀφίξ.

(89) *Φθέγξομαι τι*. Ita tres Reggii, plures Colb., Coisl. uterque et Or. 2. Deest τι in ed.

nobis illatae p̄duuit? An ipse quoque, ut imperium gerens, inobedientiam nostram et contumaciam iniquo animo tulisti? Utrum tandem fratrum accusas, utrum culpa liberas? Atque, ut Jobi verbis ad te utar, ninirum ipse quoque dolore affectus, et ad amicum loquens, etsi non talem, nec ob easdem calamitates: Utri adhæres? Aut cui opem afferre paras? An non ei, qui viribus pollet? An non ei, qui sapientia et doctrina abundat⁷⁴? Hoc enim permultis ætatis nostræ iudiciis usu venire conspicio, qui magnis et excelsis viris gravissima quæque facilius condonarint, quam humilibus et abjectis quidquam vel levissimi momenti. Sed hoc quidem ipse videris. Neque enim mihi de te, quem virtutum omnium normam atque exemplar esse statuo, quidquam, quod ab honesto alienum sit, pronuntiare fas est. Ac præterea, ne præpropere iudicem, Scripturæ lege mihi interdictum est⁷⁵. Ego vero pro amicitiae jure, et tibi, et quibusvis aliis, sive inobedientiæ meæ, ut nonnulli fortasse dixerint, sive, ut mihi persuadeo, prudentiæ et cautionis amicum habere, qui non omnino præpostere et inscite agat; sed qui possit quædam acutius, quam plerique, perspicere, ac in iis quidem rebus, in general, timeat vero ubi est timor, et ea præsertim, quæ non timere cordati viri summopere reformulant.

IV. Quidnam igitur placet, et quidnam potius expedit? An ut vobis facti mei rationes reddam, jubetis, nec tempus hoc (est autem festivi cœtus, non forensis disceptationis), tanquam parum idoneum, 244 repudiatis? An potius, ut hanc causam in tempus aliud conciliumque rejiciamus? Longiorem enim orationem ea res postulat, quam præsentis temporis ratio patitur. Quid igitur hoc festo atque hac hominum frequentia dignum proferemus, ne vos inedia laborantes dimittamus, cum præsertim convivoris munere fungamur? Purificemus nosmetipsos martyribus, fratres, vel ei potius, cui ipsi quoque cruoris ac veritatis confessione purificati et expiati sunt. Mundemur ab omni inquinamento carnis et spiritus⁷⁶. Lavemur, mundi efficiamur⁷⁷, exhibeamus nos etiam corpora nostra et animas, hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabilem nostram precationem⁷⁸. Neque enim purus tanto in pretio quidquam habet, quam puritatem, aut purgationem. Certenus propter athletas; vincamus propter victores; testimonium

⁷⁴ Job xxvi, 2 seqq. ⁷⁵ Matth. vii, 1; I Cor. iv,

(90) Καὶ πρὸς. Sic plerique codd. Deest καὶ in ed.

(91) Πολλὴ ἰσχύς. Reg. c. et Or. 2, πολλὴ ἢ ἰσχύς.

(92) Μὴ ταχὺς εἶναι, etc. « Ne sim velox ad iudicandum Scriptura admonet. »

(93) Ὑπὸ τῆς Γραφῆς. Reg. c, παρὰ τῆς Γραφῆς.

(94) Νενουτέθημαι. Or. 2, νενουτέθημαι.

(95) Καὶ παντὶ βουλομένῳ. « Et quibusvis aliis presentibus. »

(96) Πάντη. Regg. c, d, et Coisl. 1, πάντα.

(97) Μικρότερος. Sic plures Regg., Coisl. uterque, Pass., Jes., Par. etc. Editi μικρότερος, « brevior. »

τῶν τοῦ Ἰὼβ βημάτων, καὶ αὐτὸς ἀλγῶν, καὶ πρὸς (90) φίλον, εἰ καὶ μὴ τοιοῦτος, μηδὲ ἐφ' ὁμοίους τοὺς πάθεισιν. Ποτέρῳ πρόσκεισαι; Ἥ τίνι μέλλεις βοηθεῖν; Ἄρ' οὐχ ὅτι πολλὴ ἰσχύς (91); Οὐχ ὅτι πολλὴ σοφία καὶ ἐπιστήμη; Τοῦτο γὰρ ὁρῶ πολλοὺς τῶν νῦν κριτῶν πάσχοντας, οἱ ῥῶον ἂν τοῖς ὑψηλοῖς τὰ μέγιστα συγχωρήσαιεν ἢ τοῖς ταπεινοῖς; τὰ ἐλάχιστα. Τοῦτο μὲν οὖν αὐτὸς ἂν εἰδείης· οὐ γὰρ ἐμοὶ τι θέμις περὶ σοῦ τῶν οὐ καλῶν ἀποφαίνεσθαι, ὅς σε καλοῦ παντὸς ἔρον καὶ κανόνα τίθεμαι· καὶ ἅμα μὴ ταχὺς εἶναι (92) εἰς κρίσιν, ὑπὸ τῆς Γραφῆς (93) νενουτέθημαι (94). Ἐγὼ δὲ τὸν λόγον ὑποσχέιν ἔτοιμος, καὶ σοι, καὶ παντὶ τῷ βουλομένῳ (95) διὰ φίλιαν, τῆς ἐμῆς, εἴτε ἀπειθείας, ὡς ἂν τινες ὀνομάσαιεν, εἴτε προμηθείας, ὡς ἐμαυτὸν πεῖθω, καὶ ἀσφαλείας, ὡς ἂν εἰδείης μὴ πάντη (96) ἀτόπῳ φίλῳ χρώμενος καὶ ἀμαθεῖ· ἀλλ' ἔστιν ἃ καὶ συνορᾶν δυναμένῳ τῶν πολλῶν ἄμεινον, καὶ θαρρόντι μὲν ἃ θαρρόειν ἄξιον, φοβουμένῳ δὲ οὐ ἔστι φόβος, καὶ ἃ μηδὲ φοβεῖσθαι τοῖς νοῦν ἔχουσι φοβερώτερον.

rationem reddere paratus sum, ut intelligas te quibus fiducia nisi convenit, fidentem animum

Δ'. Τί οὖν δοκεῖ, καὶ τί βέλτερον; Νῦν ὑπόσχωμεν τὰς εὐθύνας ὑμῖν, τοῦτο κελεύετε, καὶ οὐκ ἀποδοκίμαζετε τὸν καιρὸν; (Ὁ δὲ ἔστι πανηγυρις, ἀλλ' οὐ δικαστήριον.) Ἥ τοῦτο μὲν εἰς ἄλλον καιρὸν καὶ οὐλόγον ἀποθώμεθα; Καὶ γὰρ ἔστι μακρότερος (97), ἢ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν ὁ λόγος. Ἡμεῖς δὲ τί φθεγγόμεθα πρὸς ὑμᾶς; τῆς πανηγύρεως ἄξιον, ἵνα μὴ νῆσταις ὑμᾶς ἀπολύσωμεν αὐτοὶ, καὶ ταῦτα ὄντες οἱ ἐστιάτορες; Ἀγνίσωμεν ἡμᾶς αὐτούς, ἀδελφοί, τοῖς μάρτυσι· μᾶλλον δὲ, ὅτι κάκεινοι δι' αἵματος καὶ τῆς ἀληθείας ἠγνίσθησαν. Ἐλευθερωθῶμεν (98) παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος· νιψόμεθα, καθαροὶ γενόμεθα· παραστήσωμεν καὶ αὐτοὶ τὰ σώματα ἡμῶν καὶ τὰς ψυχὰς, θυσίαν ζώσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν (99) ταύτην ἡμῶν καὶ ἔντευξιν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω τῷ καθαρῷ (1) τίμιον, ὡς καθαρότης ἢ καθαρις. Ἀθλήσωμεν διὰ τοὺς ἀθλητάς (2)· νικήσωμεν διὰ τοὺς νικητάς· μαρτυρήσωμεν τῇ ἀληθείᾳ διὰ τοὺς μάρτυρας. Τοῦτο τοῖς ἀθλοῖς αὐτῶν χαρισώμεθα, τὸ καὶ αὐτοὶ στεφανῆναι γενέσθαι, καὶ τῆς αὐτῆς κληρονόμοι δόξης, τῆς τε παρ' 5. ⁷⁶ II Cor. vii, 1. ⁷⁷ Isa. i, 16. ⁷⁸ Rom. xii, 1.

(98) Ἐλευθερωθῶμεν. « Immunes nos reddamus. » Gregorius mutavit Apostoli vocem, quam Bilius in versione retinuit.

(99) Λατρείαν. Malim cum Vulgata: « rationale obsequium nostrum. » Coisl. 1, ἔντευξιν καὶ λατρείαν. Deest λατρείαν, in tribus Regg. et decem Colb. Observat Nicetas Gregorium vocem, ἔντευξιν, subrogasse voci, λατρείαν, quæ in Epist. ad Rom. c. xii, 1, legitur. Sed utraque vox in Gregorii textu exstat, seu glossema irrepreserit, seu Gregorius Apostoli mentem explicare voluerit.

(1) Τῷ καθαρῷ. « Purus, » nempe « Deus, » qui ipsa est puritas.

(2) Διὰ τοὺς ἀθλητάς. « In athletarum gratiam. »

ἡμῶν (3) ὑπαρχούσης αὐτοῖς καὶ τῆς ἐν οὐρανοῖς ἀποκειμένης, ἧς ὑπομνήματα καὶ χαρακτηῖρες μικροί τινες τὰ δρώμενα. Πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας ἀγωνισώμεθα, πρὸς τοὺς ἀφανεῖς διώκτας τε καὶ τυράννους, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος (4) τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανοῖς, καὶ περὶ τὰ οὐράνια πρὸς τὸν ἔνδοξον καὶ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς τὸν ἐν τοῖς πάθεσι πόλεμον, πρὸς τὰς καθ' ἑκάστην ἡμέραν τῶν ἐξωθεν συμπιπτόντων ἐπαναστάσεις.

quæ circa cœlestia feruntur, adversus domesticum atque intestinum bellum, quod in animi perturbationibus situm est, adversus quotidianos earum, quæ externe accidunt, rerum impetus.

Ε'. Ἐνέγκωμεν θυμὸν ὡς θηρίον, καὶ γλωσσαν ὡς τομὸν (5) ξίφος, καὶ ἤδονην ὡς πῦρ κατασβέσωμεν. Θύομεθα ταῖς ἀκοαῖς θύρας, καλῶς ἀνοιγομένας καὶ κλειομένας· καὶ τὸν ὀφθαλμὸν σωρρονίσωμεν· παιδαγωγήσωμεν ἀφὴν λυσώσωμεν, καὶ γεῦσιν σπαρττούσαν, μὴ θάνατος ἀναβῆθι διὰ τῶν θυρίδων ἡμῶν· οὕτω γὰρ ἡγοῦμαι καλεῖσθαι τὰ αἰσθητήρια· καὶ γέλωτος ἀμετρίας καταγελάσωμεν (6). Μὴ κάμφωμεν γόνυ τῇ Βαὰλ διὰ τὴν χρεῖαν, μηδὲ διὰ φόβον (7) τῇ εἰκόνι τῇ χρυσῇ προσκυνήσωμεν. Ἐν φοβηθῶμεν μόνον, τὸ φοβηθῆναι τι Θεοῦ πλεον, καὶ καθυβρίσαι τὴν εἰκόνα διὰ κακίας. Ἐν πᾶσι τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως ἀναλάβωμεν, καὶ πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ διαφύγωμεν. Καὶ οὗτος δεινὸς ὁ πόλεμος, καὶ αὕτη παράταξις μεγάλη, καὶ τοῦτο μέγα τρόπαον. Εἰ οὕτως συνελθύθαμεν (8), ἢ συντρέχομεν, ὄντως κατὰ Χριστὸν ἢ πανήγυρις, ὄντως τοὺς μάρτυρας τετιμῆκαμεν, ἢ τιμῆσομεν (9), ὄντως χορεύομεν ἐπινίκια. Εἰ δὲ γαστρὸς ἡδοναῖς χαριστούμενοι, καὶ τρυφήσοντας πρόσκαιρα, καὶ εἰσοίσοντες τὰ κενούμενα (10), καὶ κραιπάλης χωρὶα ταῦτα, οὐ σωφροσύνης ὑπολαμβάνοντες, καὶ πραγματεῶν καιρῶς καὶ πραγμάτων, ἀλλ' οὐκ ἀναβάσεως ἢ θεώσεως (11), ἐν οὕτως εἰπεῖν τολμήσω, ἧς οἱ μάρτυρες μεσιτεύουσι (12), πρῶτον μὲν οὐδὲ τὸν καιρὸν ἐπιγινώσκω. Τί γὰρ τὰ ἄχυρα πρὸς τὸν σίτον; Τί δὲ (13) θρύψις σαρκὸς πρὸς μαρτύρων παλαίσματα; Ἐκεῖνα τῶν θεάτρων, ταῦτα τῶν ἐμῶν συλλόγων· ἐκεῖνα τῶν ἀκολάστων, ταῦτα τῶν σωφρονούντων· ἐκεῖνα τῶν φιλοσάρκων, ταῦτα τῶν λυομένων ἀπὸ (14) τοῦ σώματος. Ἐπειτα βούλομαι μὲν εἰπεῖν τι καὶ τολμηρότερον, φεῖδομαι δὲ τῆς βλασφημίας αἰδοῖ τῆς ἡμέρας· πλὴν οὐ ταῦτα ἀπαιτοῦσι παρ'

A dicamus veritati propter martyres. Hoc illorum certaminibus demus, ut ipsi quoque palmam assequamur, atque ejusdem gloriæ hæredes simus, tam illius quam a nobis accipiunt, quam illius quæ in cœlis recondita est, cujus monumenta quædam et exigua signa sunt, quæ oculis cernuntur. Certamen ineamus adversus principatus et potestates, adversus invisibiles illos persecutores et tyrannos, adversus mundi rectores tenebrarum hujus sæculi, adversus spiritualia nequitiae in cœlestibus ⁷⁹, et quæ circa cœlestia feruntur, adversus domesticum atque intestinum bellum, quod in animi perturbationibus situm est, adversus quotidianos earum, quæ externe accidunt, rerum impetus.

B V. Iram, velut belluam quamdam, linguam, velut præacutum gladium sustineamus, et voluptatem, velut ignem extinguamus. Auribus nostris januas apponamus, quæ tempestive aperiantur et claudantur : oculis frenum injiciamus : tactum rabie laborantem, et gustum vellicentem coerceamus, ne alioqui mors per fenestras nostras ascendat ⁸⁰ ; hoc enim nomine sensuum sedes vocari existimo. Effusum et petulantem risum irrideamus. Ne ob rerum penuriam ante Baal genua flectamus ⁸¹, nec ob metum auream imaginem adoremus ⁸². Hoc unum timeamus, ne quid magis quam Deum timeamus, divinæque imagini per improbam vivendi rationem probrium inferamus. In omnibus fidei **245** scutum assumamus, atque omnia diaboli tela effugiamus ⁸³. Nam hoc quoque bellum grave ac periculosum est, hæc quoque dimicatio magna, et amplum hoc trophæum. Si ita convenimus, aut concurrimus, revera festum hunc diem, ut Christo gratum est, celebremus, revera martyres honore affecimus, aut afficiemus, revera triumphalem choream agimus. Sin autem eo convenimus, ut ventris voluptatibus indulgeamus, et fluxis ac brevi perituris deliciis fruamur, eaque, quæ mox evacuantur, inferemus ; atque hæc loca, non temperantiæ, sed crapulæ, et hæc tempora, non spiritualis ascensus, ac (nisi hoc a me audacius dictum videatur), divinitatis consequendæ, cujus mediatores sunt martyres, sed rerum gerendarum et negotiationum tempora esse arbitremur ; primum quidem, quod id hoc tempori conveniat, haud agnosco. Quid enim paleæ cum tritico ? Quid carnis voluptati cum martyrum certaminibus ? Illa theatris congruunt, hæc meis conventibus ; illa

⁷⁹ Eph. vi, 12. ⁸⁰ Jer. ix, 21. ⁸¹ III Reg. xix, 18. ⁸² Dan. iii, 18. ⁸³ Eph. vi, 16.

(5) Παρ' ἡμῶν. Sic tres Regg., totidem Colb. et Or. 2. Par. et. παρ' ἡμῶν.

(4) Τοῦ αἰῶνος. Deest in Regg. bm, ph, Or. 2, Coisl. 1.

(5) Ὡς τομὸν. Reg. ph, Coisl. 1, et Comb. διστομον, « ancipitem. »

(6) Καὶ γέλωτος ἀμετρίας καταγελάσωμεν. Hæc desunt in duobus Regiis. Coisl. 1, præ ἀμετρίας habet, ἀμετρίαν.

(7) Διὰ φόβον. Or. 2, διὰ τὸν φόβον.

(8) Συνελθύθαμεν. Billius, « si ad hunc modum collimus, aut confluumus. »

(9) Τιμῆσομεν. Reg. ph. Coisl. 1. τιμῆσωμεν.

(10) Κενούμενα. Sic Regg. et Colb. plerique. Male in editis καινούμενα, « innovantur. »

(11) Ἡ θεώσεως. Reg. bm, καὶ θεώσεως.

(12) Ἡς οἱ μάρτυρες μεσιτεύουσι. Id Nicetas sic exponit : Ἡς μεσίται γίνονται οἱ ἄγιοι, τὸν μὲν λαὸν παρακαλοῦντες ἀναβαίνειν καὶ θεοῦσθαι, τὸν δὲ θεὸν ἱκετεύοντες ἐπικλιθεῖσθαι καὶ βοηθεῖν. « Cujus mediatores sunt sancti martyres, hortando quidem populum ut ascendat ac veluti Deus efficiatur ; Deum autem rogando, ut inclinet se atque opem ferat. »

(13) Τί δέ. Reg. z, τί δαί.

(14) Ἀπό. Deest in Reg. a, et Or. 2.

libidinosi, hæc castitatis et temperantiæ studiosi; Α ἡμῶν (15) οἱ μάρτυρες· οὕτω γὰρ εἰπεῖν μετριώ-
 illa carni addictis, hæc iis qui corporis vinculis
 solvuntur. Deinde, gestit quidem animus audacius aliquid proferre, sed diei hujus reverentia cohibeor,
 ne quid infesti atque asperi dicam. Cæterum, ut mitius loquar, haudquaquam hæc a nobis martyr- s
 exposcunt.

VI. Demus igitur operam, fratres, ne sancta im-
 pure, et sublimia demisse, et honore digna turpi-
 ter, et, ut uno verbo complectar, spiritualia ter-
 rene celebremus. Festos quidem dies Judæus etiam
 agit, verum secundum litteram; festos dies item
 gentilis, verum ut dæmonibus placet. At nobis,
 quemadmodum spiritualia omnia sunt, actio, motus,
 voluntas, sermo, incessus denique et vestis, atque
 adeo ipse oculus nutus, ratione scilicet ad omnia
 pertinent, atque hominem, eum qui secundum
 Deum est, componente ac moderante; sic etiam
 spiritualis est festorum celebrandorum animorum-
 que oblectandorum ratio. Non enim animi relaxa-
 tionem interdictam volo, sed petulantiam coerceo.
 Si nos ad hunc modum conveniamus, ac festa ce-
 lebremus, magnum quidem fuerit affirmare, nos
 eadem præmia et ejusdem gloriæ hæreditatem per-
 cepturos: quæ enim nec oculus vidit, nec auris
 audivit, nec humanus intellectus pro potestate at-
 que arbitrio **246** beatitudinem fingens, unquam
 informavit ⁸⁴, hæc eos, qui per cruorem purgati
 fuerint, Christiane sacrificium sibi imitandum pro-
 posuerint, manere judicamus: at illud certe nobis
 continget, ut sanctorum martyrum splendorem
 cernamus, quod quidem, mea sententia, leve cen-
 seri non debet, atque in ejusdem Domini gaudium
 intremus, clariusque et purius beatæ ac principis
 Trinitatis lumine collustremur, in quam credidimus,
 quam colimus, et coram Deo atque hominibus con-
 fitemur, nihil timentes, neminem verentes, non ex-
 ternos hostes, non eos, qui inter nos agunt, falsos
 Christianos, sanctique Spiritus hostes. Atque utinam
 ad extremum usque vitæ spiritum cum magna li-
 bertate consteantur præclarum illud sanctorum Pa-
 trum, qui Christo, nascentique fidei propinquiore
 exsisterunt, depositum, confessionem illam quam
 simul cum lacte inbibimus, quam primam. prolucuti sumus, et cum qua utinam postremo ex hac
 vita migremus, si nihil aliud, hinc certe pietatem nobiscum efferentes.

VII. Deus autem pacis, qui nos sibi per crucem D
 reconciliavit ⁸⁵, cum prius per peccatum hostes ei
 facti essemus; qui faustum pacis nuntium, tum his
 qui prope erant, tum his qui longe ⁸⁶, hoc est tum

Γ'. Μὴ τοίνυν ἀνάγκως τελῶμεν, ἀδελφοί, τὰ
 ἅγια, μηδὲ τὰ ὑψηλὰ ταπεινῶς, μηδ' ἀτίμως τὰ τί-
 μα, μηδὲ, συνελόντα εἰπεῖν, χοικῶς τὰ τοῦ πνεύ-
 ματος. Πανηγυρίζει καὶ Ἰουδαῖος, ἀλλὰ κατὰ τὸ
 γράμμα· ἑορτάζει καὶ Ἕλληγ, ἀλλ' ὡς ἀρέσκει τοῖς
 δαίμοσιν. Ἡμῖν δὲ, ὡς πάντα πνευματικὰ, πρᾶξις,
 κίνημα, βούλημα, λόγος, ἄχρι καὶ βαδίσματος καὶ
 ἐνδύματος, ἄχρι καὶ νεύματος, εἰς πάντα τοῦ λόγου
 φθάνοντος καὶ βυθιζόντος τὴν κατὰ Θεὸν ἄνθρωπον·
 οὕτω καὶ (16) τὴ πανηγυρίζειν, καὶ τὸ φαιδρύνεσθαι.
 Οὐ γὰρ κωλύω τὴν ἄνεσιν, ἀλλὰ κολάζω τὴν ἀμε-
 τριάν (17). Ἄν οὕτω συνῶμεν, καὶ οὕτω πανηγυρίζω-
 μεν, μέγα μὲν, ὅτι καὶ αὐτοῦ τευξόμεθα τῶν αὐτῶν
 ἄθλων, εἰπεῖν, καὶ τῆς αὐτῆς ἐδύσεως κληρονομήσο-
 μεν· ἃ γὰρ οὕτε (18) ὀφθαλμὸς εἶδεν, οὕτε οὐς ἤκου-
 σεν, οὕτε ἀνθρώπινός ποτε (19) νοῦς ἀνετυπώτατο,
 κατ' ἐξουσίαν πλάττων μακαριότητα, ταῦτα νομίζο-
 μεν (20) ἀποκεῖσθαι τοῖς καθηραμένοις δι' αἵματος,
 καὶ τὴν Χριστοῦ θυσίαν μιμησαμένοις· ἀλλὰ τὴν γε
 λαμπρότητα τῶν ἁγίων μαρτύρων ὀψόμεθα, οὐδὲ
 γὰρ τοῦτο μικρὸν, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, καὶ εἰς τὴν χα-
 ράν τοῦ αὐτοῦ Κυρίου εἰσελευσόμεθα, καὶ τῷ φωτὶ
 τῆς μακαρίας καὶ ἀρχικῆς (21) Τριάδος, εὖ οἶδ', ὅτι
 ἐλλαμψήσόμεθα τρανότερόν τε (22) καὶ καθαρώτε-
 ρον, εἰς τὴν πεπιστεύκαμεν, καὶ ἡ λατρεύομεν (23),
 καὶ τὴν ὁμολογοῦμεν ἔμπροσθεν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων,
 μηδὲν δεδοικότες, μηδὲν (24) αἰσχυρόμενοι, μὴ τοὺς
 ἐξῶθεν ἐχθροὺς, μὴ (25) τοὺς ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ψευ-
 δοχριστοὺς καὶ πολεμίους τοῦ Πνεύματος. Καὶ ὁμο-
 λογηθῆμεν μέχρι τῆς ἐσχάτης (26) ἀναπνοῆς ἐν πολλῇ
 παρῆσι τὴν καλὴν παρακαταθήκην τῶν ἁγίων Πα-
 τέρων, τῶν ἐγγυτέρω Χριστοῦ, καὶ τῆς πρώτης πί-
 στεως, τὴν σύντροφον ἡμῖν ἐκ παιδῶν ὁμολογίαν, τὴν
 πρώτην (27) ἐφθεγγόμεθα, καὶ ἡ τελευταῖον συν-
 ἀπέλθοιμεν, τοῦτο, εἰ μὴ τι ἄλλο, ἐντεῦθεν ἀποφερό-
 μενοι τὴν εὐσέβειαν.

Z'. Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης, ὁ καταλλάξας ἡμᾶς
 ἑαυτῷ διὰ τοῦ σταυροῦ, διὰ τῆς ἁμαρτίας πολεμω-
 θέντας· ὁ εὐαγγελισάμενος εἰρήνην τοῖς ἐγγύς, καὶ
 τοῖς μακρὰν, τοῖς τε ὑπὸ νόμον καὶ τοῖς ἐξω νόμου·

⁸⁴ Isa. LXIV, 4; I Cor. II, 9. ⁸⁵ II Cor. v, 18. ⁸⁶ Ephes. II, 17.

(15) Παρ' ἡμῶν. Sic tres Regg. In quibusdam, παρ' ὁμῶν, « a volis. »

(16) Οὕτω καὶ. Cuisl. I, Οὕτως ἐνθεον ἔστω καὶ τὸ πανηγυρίζειν· « Sic etiam divina et sacra sit festorum celebrandorum ratio. » Concinit Nicetas, οὕτω καὶ ἐν ταῖς ἑορταῖς ἔστω φαιδρότης, « talis sit et in festis lætitia. »

(17) Ἀμετρίαν. « Sed eam, quæ modum exce-
 dit, reprehendo. »

(18) Οὕτε. Reg. ph, οὕτ'.

(19) Ποτε. Decst in Or. 2.

(20) Νομίζομεν. Reg. ph, νομίζομεν. « Credamus hæc reposita esse. » etc.

(21) Μακαρίας καὶ ἀρχικῆς Τριάδος. Pass. addit, καὶ ἁγίας.

(22) Τρανότερόν τε. Or. 2, τρανώτερον.

(23) Καὶ ἡ λατρεύομεν. Hæc desunt in Regg. a, c.

(24) Μηδέν. Tres Regg. et octo Colb. μηδένα.

(25) Μή. Reg. d, μηδέ.

(26) Ἐσχάτης. Adhlt Jes. ἡμῶν.

(27) Πρώτην. Pass. πρώτων.

ὁ τῆς ἀγάπης πατήρ, ἡ ἀγάπη· ταῦτα γὰρ πρὸ τῶν ἄλλων χαίρει καλούμενος, ἕνα νομοθετήσῃ (28) καὶ τοῖς ὀνόμασι τὸ φιλάδελφον, ὁ τὴν καινὴν ἐντολὴν θεοῦ ἐν τῷ τοσοῦτον ἀγαπᾶν ἀλλήλους, ὅσον καὶ ἡγαπήμεθα· ὁ δοῦς καὶ τυραννεῖν καλῶς, καὶ τυραννεῖσθαι διὰ τὸν φόβον, καὶ ἀναδύεσθαι σὺν λόγῳ (29), καὶ θαρρῆν πάλιν διὰ τὸν λόγον· ὁ καὶ τὰ μεγάλα ποιμνία καταρτίζων, καὶ τὰ μικρὰ μεγαλύνων διὰ τῆς χάριτος, αὐτὸς, κατὰ τὸ πλῆθος τῆς ἑαυτοῦ χρηστότητος, ἡμᾶς μὲν παρακαλέσας παρακλήσει πολλῇ, καὶ εἰς τὰ ἔμπροσθεν (30) ἄγοι συμποιμαίνων καὶ διασώζων τὸ ποιμνιον· ὑμᾶς δὲ καταρτίσειεν εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν, καὶ πνευματικῶς πανηγυρίζειν τοῖς μάρτυσι περὶ σε, καὶ τῆς ἐκεῖθεν τρυφῆς καταξιώσειεν, ἔνθα (31) πάντων εὐφραينوμένων ἡ κατοικία, καὶ ὀφθέντας ἐν δικαιοσύνῃ τῆς ἑαυτοῦ δόξης κορέσειεν, ἐποφθείσης ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ (32) τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, ἡ τιμὴ καὶ ἡ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria, et potentia, et honor, et adoratio in sæcula sæculorum. Amen.

²⁷ I Joān. iv, 16. ²⁸ Joan. xiii, 34. ²⁹ Philipp. i, 6. ³⁰ Psal. lxxxvi, 7. ³¹ Psal. xvi, 15.

(28) *Νομοθετήσῃ.* « Ut fraternam, mutuum charitatem sanciat. »

(29) *Ἐν λόγῳ.* Reg. ph, συλλόγῳ.

(30) *Καὶ εἰς τὰ ἔμπροσθεν.* Billius : « ad ea quæ a fronte sunt, » etc.

(31) *Ἐνθα.* « Ubi. »

(32) *Ἐποφθείσης ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.* Quæ in editis sequuntur, desunt in tribus Regg., qui addunt tantum Ἀμήν. Ita Coisl. 2, resecto etiam Ἀμήν. Alii addunt, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν, « cui gloria in sæcula. Amen.

247 MONITUM IN ORATIONEM XII.

I. Inaugurantium manibus « cervicem, non animum flexerat » Gregorius (33). Itaque, postquam ordinatus est episcopus, quemadmodum jam antea post collatum sibi sacerdotii ordinem, fugam, quam sub ipsa pene manuum impositione meditabatur, arripuit. Non tantum solitudinis amor, verum etiam contentionum timor, hanc ipsi fugam suasit. Jam enim magnum eruperat dissidium inter Basilium et Anthimum, quorum alter Cæsareæ, alter Tyanæ erat antistes. Cappadocia siquidem in duas provincias, seu, in primam et secundam Cappadociam nuperrime divisa, factum est, ut in duas quoque metropoles divisa sit spiritualis potestas. Primæ autem Cappadociæ præerat Basilium, secundæ vero Anthimus. Hinc dissidorum origo. « Plurima » enim « ex priori novæ metropoli adjungebantur (34). » De Sasimis præcipue litigabant ambo præsules. Idcirco a Basilio Theologus noster creatus est Sasimorum episcopus. Cum autem vir pacis amans timeret ne pro Sasimensi sede bellum gerere videretur, « concitus in montem fugit, ut charæ solitudinis deliciis frueretur, sequæ totum philosophiæ (35), » id est solitariæ et monasticæ vitæ exercitationi « daret. »

II. Verum Gregorius, « aliis in rebus constans, » ut de se ipse testatur (36), « in eo erat ignavus, quod patris iram ferre non posset. » Cessit igitur parenti, et cito e fuga rediit. Tum pater iterum atque iterum filium vehementius hortari cœpit, ut Sasimensis Ecclesiæ regimen susciperet. Ipse vero, constanter in proposito perseverans, prorsus recusavit. Tunc demum pater, tum precibus, tum minis, tum auctoritate, tum rationibus, obtinuit, ut filius una secum « collaborans Nazianzenæ Ecclesiæ curam gereret, ac velut magnæ cuidam aquilæ, et altissime volanti, pullus non inutilis e propinquo circum assidue volaret (37); » ea tamen conditione, ut ne invitus huic alligaretur Ecclesiæ, et, parente mortuo, discedendi, et quo vellet liberam haberet abeundi facultatem.

III. Hac igitur occasione, et hoc ipso tempore, exeunte nimirum anno 372, duodecimam hanc orationem habuit. In ea debitas Gregorio patri laudes tribuit, qui, etsi quovis alio « valentior ac fervidior (n. 3), » adjutorem tamen sibi quæreret, nec homi-

(33) Carm. 2, vers. 487.

(34) Or. XLIII, n. 58.

(35) Carm. 2, vers. 490.

(36) Ibid., vers. 493.

(37) Or. XII, n. 5.

num judicia metueret, eo præsertim tempore, quo « episcopalis dignitas, multorum vitio, mirificæ cujusdam voluptatis plena judicabatur (n. 3). » Exponit deinde, hinc suum solitudinis quietisque desiderium, illinc metum quo percullitur, ne Deo vocanti, atque Ecclesiæ utilitati desit. Quos inter affectus, « timorem » scilicet « et cupiditatem, ita medium quoddam iter sequitur, ut partim cupiditati, partim spiritui satisfaciatur (n. 5); » ac ita paciscitur, ut neque se Ecclesiæ penitus negaret, neque etiam a dilectæ solitudinis desiderio descisceret, si aliquando ipsam repeterè per se licuerit. Unde suæ libertatis recuperandæ tempus ad parentis obitum præstituit; atque hanc conditionem, tam clare, tamque diserte enuntiat, ut mirum sit exstare, aut etiam exstitisse unquam aliquem, qui Theologum nostrum Nazianzenæ Ecclesiæ episcopum dixerit, aut crederit.

ORATIO XII^a.

ΛΟΓΟΣ ΙΒ'.

248 Ad patrem, cum ei Nazianzenæ Ecclesiæ curam commisisset.

Α Εἰς τὸν πατέρα (38) ἑαυτοῦ, ἣν κ' ἐπέτρῳψεν αὐτὸν φροντίζειν τῆς Ναζιανζοῦ Ἐκκλησίας.

I. Os meum aperui, et attraxi Spiritum ⁹², ac mea omnia, meque adeo ipsum Spiritui dono offero, actionem ac sermonem, otium ac silentium: tantum me habeat, ac ducat, atque et manum, et mentem, et linguam ad ea quæ oportet et vult, moveat; rursusque ab iis abducat, a quibus decet, et abstinere præstat. Organum divinum ipse sum, organum ratione præditum, organum quod a præclaro artifice, hoc est, a Spiritu sancto, concors redditur ac pulsatur. Heri silentium operabatur? silentio studebam. Hodie mentem pulsatur? sermonis sonum edam, ac loqui studebo. Nec vero, aut tanta loquacitate sum, ut verba facere cupiam, cum Spiritus in me silentium efficit: aut tam supina taciturnitate et inscitia, ut cum loqui commodum est, labiis meis custodiam ponam ⁹³; sed ad Mentis, et Verbi, et Spiritus, quorum una et eadem est natura vel aperio.

Α'. Τὸ στόμα μου ἤνοιξα, καὶ εἴλκυσα Πνεῦμα, καὶ δίδωμι τὰ ἑμαυτοῦ πάντα, καὶ ἑμαυτὸν τῷ Πνεύματι, καὶ πράξιν, καὶ λόγον, καὶ ἀπραξίαν, καὶ σιωπῆν· μόνον ἐχέτω με, καὶ ἀγέτω, καὶ κινεῖτω καὶ χεῖρα, καὶ νοῦν, καὶ γλῶσσαν, ἐφ' ἃ δεῖ καὶ βούλεται (39)· καὶ ἀπαγέτω πάλιν ἀφ' ὧν (40) δεῖ, καὶ ὧν ἄμεινον. Ὅργανόν εἰμι θεῖον, ὄργανον λογικόν, ὄργανον καλῶ τεχνίτη τῷ Πνεύματι ἀρμοζόμενον καὶ (41) κρούμενον. Χθὲς ἐνήργει τὴν σιωπῆν; τὸ μὴ λέγειν ἐφιλοσόφουν. Σήμερον κρούει τὸν νοῦν; ἤχησεν τὸν λόγον, καὶ φιλοσοφῆσεν τὸ φθέγγεσθαι. Καὶ οὔτε ἄλλος (42) οὕτως εἰμι, ὡς λέγειν ἐπιθυμεῖν, τὸ σιωπῆν ἐνεργούμενος· οὔτε σιωπηλὸς οὕτω καὶ ἀμαθής, ὡς ἐν καιρῷ λόγου (43) τιθέσθαι φυλακὴν τοῖς χειλεσιν· ἀλλὰ καὶ κλείω καὶ ἀνοίγω τὴν ἐμὴν θύραν Νῶ, καὶ Λόγῳ, καὶ Πνεύματι, τῇ μὲν συμφύτῃ καὶ θεότητι. et divinitas, arbitrium, vel januam meam claudio

I. Loquar igitur, quanco ita jubeor; et quidem ad bonum hunc pastorem, et ad vos, gregem sacrosanctum, sermonem habeo, eaque dicam quæ hodierno die, et mihi dicu, et vobis auditu meliora esse arbitrator. Quid tibi accidit, ut collega opus haberes? A te enim initium ducam, o charum mihi que venerandum caput, nec illo Aaronis capite inferius, in quod usque ad barbam et vestem unguentum illud spirituale ac sacerdotale defluit ⁹⁴. Quid causæ est, quamobrem cum adhuc multos fulcire ac ducere queas, atque adeo Spiritus viribus ducas, spiritualibus tamen muneribus et actionibus bacillum et adminiculum subjicis? An quia te minime fugit, cum Aarone illo perillustri viro, Eleazarum

Β'. Φθέγγομαι μὲν οὖν, ἐπειδὴ τοῦτο κελευομαι, φθέγγομαι δὲ πρὸς τε τὸν ἀγαθὸν τοῦτον ποιμένα, καὶ τὴν ἱερὰν ποίμνην ὑμᾶς, ἃ μοι δοκεῖ βέλτιον εἶναι, ἐμὲ τε εἰπεῖν, καὶ ὑμᾶς ἀκούσαι σήμερον. Τί τοῦ συμποικιμαίνοντος ἔδεηθης; Ἀπὸ σοῦ γὰρ ὁ λόγος ἄρξεται, ὃ φίλη καὶ τιμία μοι κεφαλὴ, καὶ τῆς Ἀαρὼν ἐκείνης ἀξία, καθ' ἣς στάζει τὸ πνευματικόν τε καὶ ἱερατικόν ἐκεῖνο μύρον ἄχρι πώγωνος καὶ ἐνδύματος. Τί ὅτι (44), πολλοὺς στηρίζειν ἐτι καὶ χειραγωγεῖν δυνάμενος, καὶ μέντοι καὶ χειραγωγῶν ἐν τῇ ἰσχυρί τοῦ Πνεύματος, βακτηρίαν ὑποβάλλη τοῖς πνευματικοῖς ἔργοις καὶ ἔρεσιμα; Ἡ τοῦτο εἰδὼς καὶ ἀκούων, ὅτι καὶ μετὰ Ἀαρὼν ἐκείνου τοῦ πάνυ ἐχρίσθησαν Ἐλεάζαρ καὶ Ἰθάμαρ οἱ υἱοὶ Ἀα-

⁹² Psal. cxviii, 131. ⁹³ Psal. cxl, 3. ⁹⁴ Psal. cxxxii, 2.

^a Alias VIII; quæ autem 12 erat, nunc 6.—Habita circa annum 372 exeuntem.

(38) *Εἰς τὸν πατέρα*, etc. Varius in variis codicibus est hujus orationis titulus. Tres Colb. habent: *Εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς γέροντα*. « In seipsum et ad senem. » In Reg. hm, pro *ἐπέτρῳψεν*, legitur *ἐπετρέψην*. In Reg. lu, *ἐπετρέπη φροντίζειν*.

(39) *Δεῖ καὶ βούλεται*. Billius: « quæ honesta sunt ipsique grata. »

(40) *Ἀφ' ὧν*, etc. Bill. « A quibus abstinere præstat. »

(41) *Ἀρμοζόμενον καὶ*, etc. « Organum præclaro artificio aptatum, et quod ab illo pulsatur. »

(42) *Ἄλλος*. « Nec vero ita sum garrulus... cum silentium afflatu indicitur. »

(43) *Ἐν καιρῷ λόγου*. « Cum tempus est loquendi. »

(44) *Τί ὅτι*. Sic Colbert. c, et Herv. Deest ὅτι, in ed.

ρῶν; τὸν γὰρ Ναδάβ καὶ Ἀβιοὺδ ἕκων ὑπερβήσομαι, ἅ κει τῆς βλασφημίας· καὶ Μωϋσῆς ἀνθ' ἑαυτοῦ τὸν Ἰησοῦν ἀναδείκνυσιν ἐτι ζῶν ἀντὶ νομοθέτου καὶ στρατηγοῦ (45), τοῖς ἐπὶ τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἐπειγομένοις; Καὶ τὸ μὲν γὰρ (46) τοῦ Ἀαρῶν καὶ τοῦ ὄρου, ἔν' (47) ὁ Ἀμαλήκ καταπολεμηθῆ (48) τῷ σταυρῷ, πόρρωθεν σκιαγραφουμένῳ καὶ τυπουμένῳ, δοκῶ (49) μοι παρήσειν ἕκων, ὡς οὐ σφόδρα οἰκεῖον ἡμῖν καὶ πρόσφορον· οὐ γὰρ συννομοθέτας ἤρετο (50) τοῦτους Μωϋσῆς, ἀλλ' εὐχῆς βοηθοὺς, καὶ καμάτου χειρῶν ἐρείσματα.

Γ'. Σοὶ δὲ τί πάσχει; τί κάμνει; Τὸ σῶμα; Ὑποστηρίζειν ἔτοιμος (51)· ἀλλὰ καὶ ὑπεστήριξα, καὶ ἐστηρίχθην, ὡς ὁ Ἰακώβ ἐκείνος, πατρικαῖς εὐλογίαις. Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα; Τίς ἰσχυρότερος (52), καὶ θερμότερος, καὶ νῦν μάλιστα, ὅσῳ τὰ τῆς σαρκὸς ὑποβαίνει καὶ ὑπεξίσταται (53), ὥσπερ φωτὶ, τὸ ἀντιφράττον καὶ ἀντικείμενον, καὶ κωλύον τὴν λαμπρότητα; Φιλεῖ γὰρ ὡς τὰ πολλὰ ἀντιπολεμεῖν ταῦτα ἀλλήλοισι καὶ ἀντικαθέζεσθαι (54)· καὶ σῶμα μὲν εὐεκτηῖν, καμνύσης ψυχῆς, ψυχὴν δὲ (55) θάλλειν καὶ ἀνω βλέπειν, τῶν ἡδονῶν ὑποδαινοῦσάν καὶ συναπομαραινόμενῳ τῷ σῶματι. Σοῦ δὲ καὶ ἄλλως ἐθαύμασα τὸ ἀρχαῖκόν (56) καὶ γενναῖον, πῶς οὐδὲ τοῦτο ἔδεισας (57), σφόδρα τῶν νῦν ὑπάρχον καιρῶν (58), μὴ σοι τὸ πνεῦμα πρόφασιν νομισθῆ, καὶ σαρκικῶς ταῦτα λαμβάνειν δοκῶμεν τοῖς πολλοῖς, πνευματικῶς προσποιούμενοι. Ἐπειδὴ μέγα τὸ πρᾶγμα καὶ τυραννικόν, καὶ θαυμασίαν οἶαν ἔχον ἀπόλαυσιν, οἱ πολλοὶ νομίζεσθαι πεποιθήκασιν· κἂν ἐτι στενοτέρας τις (59) ἢ κατὰ ταύτην προστατῆ καὶ ἐξηγῆται ποιμνης, καὶ πλεον φεροῦσης τῶν ἡδέων τὰ μογηρά. Τοῦτο μὲν δὴ τῆς σῆς εἴτε ἀπλότῳ εἴτε φιλοτεχνίας (60), ὑφ' ἧς οὔτε τι τῶν πονηρῶν, οὔτε αὐτὸς παραδέχῃ, οὔτε περὶ τῶν ἄλλων βραδίως ὑπολαμβάνεις· (βραδύ γὰρ εἰς ὑπόνοιαν κακοῦ τὸ πρὸς κακίαν δυσκίνητον) ἐμοὶ δὲ καὶ δεύτερον πρὸς τὸν εἴτε σὸν εἴτε καὶ ἐκὼν λαὸν τοῦτον βραχέα διαλεγθῆναι.

actur, qui non facile ad malum impellitur), hæc tuum, vel etiam meum, hunc populum orationem habeam.

Δ'. Τετυραννήμεθα, ὦ φίλοι καὶ ἀδελφοί· ὑμᾶς δὲ γὰρ, εἰ καὶ μὴ τότε, ἰδέσθαι νῦν ἐπιδοσόμεθα· τετυ-

etiam et Ithamarum Aaronis filios sacerdotii oleo fuisse delibutos⁵⁵? Nadab enim et Abiud⁵⁶, ne quid mali omnis importet oratio, consulto præteribo. Moysen insuper, cum adhuc vitæ usura fructur, suo loco Jesum designasse, qui Judæis ad promissionis terram properantibus pro legislatore ac rei militaris præfecto esset? (Nam illud Aaronis atque Hur, qui Moysis manus in monte 249 suffulciebant, ut per crucem tanto ante adumbratam, Amalec opprimeretur⁵⁷, non invitæ prætermittam, velut nobis haudquaquam aptum atque appositum. Neque enim eos in legum institutione socios Moyses habebat, sed in orationis adjumentum, languentiumque manuum levamen asciscerat.)

III. Quid autem tibi condolet? quid fatiscit? An ne corpus? Paratus quidem ego ut illud fulciam; imo jam fulcivi, atque ipse vicissim, non secus ac Jacob ille, paternis benedictionibus fultus sum⁵⁸. An spiritus? Quis valentior, atque fervidior, hæc præsertim ætate, qua carnis affectus subsidit, ceditque, velut lumini, id quod objectu suo adversatur, splendorique impedimentum affert? Hæc enim bellum inter se ut plurimum gerunt, castraque ex adverso habent: et corpus quidem ægrotante anima belle habet; anima autem floret, atque erectos in cælum oculos habet, cum voluptates decedunt, atque una cum corpore marcescunt. Quin tuam quoque veterem simplicitatem animique generositatem demirari mihi subit, qui ne hoc quidem, quod his temporibus admodum frequens est, providendum tibi duxeris, ne spiritus, quo moveris, fucus quidam esse existimetur, ac nos plerique carnali modo hæc accipere videamur, tametsi spiritali accipere, præ nobis feramus. Quandoquidem multorum vitio factum est, ut hæc dignitas, ampla et regia, mirificæque cujusdam voluptatis plena esse judicetur: quamlibet etiam angustiori, quam sit hic noster, gregi quispiam præsit, plusque molestiarum quam voluptatum afferenti. Ac de tua quidem sive animi simplicitate, sive paterna dilectione, qua fit ut nec ipse quidquam turpe admittas, nec de aliis temerè suspiceris (nec enim is facile de alio malum suspicari dicta sufficiant. Sequitur jam, ut brevem ad

IV. Vis nobis allata est, fratres et amici; vestram enim fidem, si non eo tempore, nunc quidem

⁵⁵ Levit. viii, 2. ⁵⁶ Levit. i, 1. ⁵⁷ Exod. xvii, 12. ⁵⁸ Gen. xxvii, 28.

(45) Ἀντὶ νομοθέτου καὶ στρατηγοῦ. « Qui legislatoris et imperatoris partes expleret. »

(46) Καὶ τὸ μὲν γὰρ. Ita Regg. hm et hu. In Coisl. 1. Τοῦ μὲν γὰρ τοῦ. Deest τό in ed.

(47) Ἰρ'. Or. 1, ἴνα.

(48) Καταπολεμηθῆ. « Vinceretur, expugnaretur. »

(49) Δοκῶ. Nonnulli codices, δοκεῖ μοι.

(50) ἤρετο. « Elegerat. »

(51) Ὑποστηρίζειν ἔτοιμος. Billius, « at nihil fuisse dico, quominus illud fulciam. »

(52) Τίς ἰσχυρότερος. Reg. a, καὶ τό.

(53) Ὑπεξίσταται. Reg. a, ἐξίσταται.

(54) Ἀντικαθέζεσθαι. Reg. hu, ἀντικαθίστασθαι. Ad marg. γρ. καὶ καθέζεσθαι.

(55) Ψυχὴν δὲ. Reg. hu et Or. 1, ψυχὴ δὲ.

(56) Τὸ ἀρχαῖκόν. Coisl. 1, ἀρχικόν.

(57) Πῶς οὐδὲ τοῦτο ἔδεισας. « Qui hoc veritus non sis, ne » etc.

(58) Τῶν νῦν... καιρῶν. Coisl. 1, τῶν νῦν... καιρῶν.

(59) Στενοτέρας τις. Sic duo Coisl., quorum unus, στενωτέρας τις. Deest τις in editis.

(60) Εἴτε φιλοτεχνίας. Sic Coisl. 1 et 3. Sic etiam legit Billius, quamvis editi. Par. habeat φιλοτεχνίας.

certe implorabo; vim, inquam, nobis attulit, tum patris senectus, tum amici, ut leniter dicam, benignitas. Ac mihi, quæso, pro vestra quisque facultate, opem afferite, ac manum porrigite oppresso, atque a cupiditate et spiritu varie **250** distracto. Illa fugam, et montes, et solitudines, et corporis atque animi quietem, mentique in seipsam sessionem, et a sensibus collectionem suadet, ut omnibus maculis vacuus consuetudinem cum Deo habeam, Spiritusque splendore pure collustrer, nulla scilicet terrena et turbida re se admiscente, atque in lumen divinum incidente, quousque ad ipsum tandem radiorum hujus vitæ fontem perveniamus, ac depulsis a veritate speculis, desiderio nostro cupiditatisque finem imponamus. Hic contra, hortatur ut in medium prodeam, publicæque utilitati consulam, atque alios juvando meipsum juvem, divinumque splendorem in publicum proferam, et ad Deum adducam eximium populum, gentem sanctam, regale sacerdotium ⁹⁹, atque imaginem in pluribus purgatam. Ut enim hortus præstantior est quam stirps una, et cælum universum cum suis ornamentis, quam unica stella, et corpus quam unicum membrum; ita apud Deum præstabiliorem esse istam Ecclesiam recte compositam, uno homine, qui officio suo probe fungitur: atque etiam oportere, non sua quemque duntaxat commoda spectare, sed et aliorum rationem habere. Nam ipse quoque Christus, cui cum in suo honore ac deitate manere ¹⁰⁰ liceret, non solum usque ad servi formam seipsum exinanivit ¹, sed etiam, contempta ignominia, crucis supplicium subiit, ut per ea quæ perferbat, peccatum deleteret, ac morte sua mortem de medio tolleret ². Illa cupiditatis figmenta sunt, hæc Spiritus documenta. Porro inter cupiditatem spiritumque constitutus, atque addubitans utri potius favere debeam, quod mihi optimum tutissimumque reperisse videor, vobis exponam, ut id quale sit, mecum expendatis, meumque consilium simul adjuvetis

V. Mihi igitur optimum atque a periculo remotissimum visum est, medium quoddam iter, cupiditatem inter et timorem sequi, ac partim cupiditati partim spiritui satisfacere. Id autem sic fieri posse, si nec sacrum munus omnino defugiam, ne, quod periculosum est, gratiam rejiciam: nec rursus, quod molestum et acerbum est, graviorem quam vires ferant, sarcinam humeris tollam. Illud enim alterius capitis esse, hoc aliarum virium: imo utrumque animi parum sani. Pii autem viri, simulque securitati suæ consulentis esse, functionem sacram viribus metiri; ut scilicet, tanquam in

⁹⁹ I Petr. II, 9. ¹ Philipp. XI, 7. ² Hebr. XII, 2.

(61) Καὶ φίλον. Basilium intelligit. Unde Schol. τὸν φίλον λέγειν οἶμαι, τὸν Βασίλειον χειροτονήσαντα. « Amicum, ut arbitror, appellat Basilium, qui ipsi ad episcopatum manus imposuerat. »

(62) Βούλεται. Sic plerique codices. Deest in edit.

(63) Πλάσματα. Herv. παλαίσματα, « artificiosæ luctationes. »

(64) Χαρίσσομαι. Reg. hm et Or. I, χαρίσσομαι.

(65) Συλλάβησθε, etc. Reg. a, Coisl. I, συλλά-

βαννήμεθα γάρ, πατρὸς καὶ φίλου (61), ἵνα μετρίως εἶπω, χρηστότητι. Καὶ μοι βοηθεῖτε, ὅστις ἂν οἶδς τὴν ἡ, καὶ δότε χεῖρα πιεζομένῳ, καὶ διελκομένῳ ὑπὸ πόθου καὶ πνεύματος· ὁ μὲν εἰσηγεῖται δρασμοὺς, καὶ ὄρη, καὶ ἐρημίας, καὶ ἡσυχίαν ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ τὸν νοῦν εἰς ἑαυτὸν ἀναχωρήσας, καὶ συστραφῆναι ἀπὸ τῶν αἰσθησέων, ὥστε ὁμιλεῖν ἀκηλιδῶτως Θεῷ, καὶ ταῖς τοῦ Πνεύματος ἀγαθαῖς καθαρῶς ἐναστράπτεσθαι, μηδενὸς ἐπιμιγνυμένου τῶν κάτω καὶ θολερῶν, μηδὲ τῷ θειῷ φωτὶ παρεμπόπτοντος, ἕως ἂν ἐπὶ τὴν πηγὴν ἔλωμεν τῶν τῆδε ἀπαυγασμάτων, καὶ σῶμεν τοῦ πόθου καὶ τῆς ἐφέσεως, λυθέντων τῶν ἐσόπτρων τῇ ἀληθείᾳ. Βούλεται (62) τὸ δὲ εἰς μέσον ἄγειν, καὶ καρποφορεῖν τῷ κοινῷ βούλεται, καὶ τοῦτο ὠφελεῖσθαι, τὸ ὠφελεῖν ἀλλήλους, καὶ δημοσιεύειν τὴν ἔλλαμψιν, καὶ προσάγειν Θεῷ λαὸν περιούσιον, ἔθνος ἅγιον, βασιλείον ἱεράτευμα, ἐν πλείοσι εἰκόνα κεκαθαυμένην. Κρεῖσσον γὰρ εἶναι καὶ πλεῖον, ὡσπερ φωτὸς παραδείσον, καὶ ἀστέροισιν ἐνὸς οὐρανοῦ ὅλον σὺν τοῖς ἑαυτοῦ κάλλεσι, καὶ μέλους σῶμα, οὕτω καὶ Θεῷ κατορθοῦντος ἐνὸς ὅλην Ἐκκλησίαν κατηρτισμένην· καὶ χρῆναι μὴ τὸ ἑαυτοῦ μόνον σκοπεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ τῶν ἄλλων. Ἐπεὶ καὶ Χριστὸς οὕτως, ᾧ μένειν ἐξὴν ἐπὶ τῆς ἰδίας τιμῆς καὶ θεότητος, οὐ μόνον ἐκέκωσεν ἑαυτὸν μέχρι τῆς τοῦ δούλου μορφῆς, ἀλλὰ καὶ σταυρὸν ὑπέμεινεν αἰσχύνης καταφρονήσας, ἵν' ἐν τοῖς ἑαυτοῦ πάθεισιν ἀναλώσῃ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ἀποκτείνῃ τῷ θανάτῳ τὸν θάνατον. Ἐκεῖνα μὲν δὴ τῆς ἐπιθυμίας τὰ πλάσματα (63), ταῦτα δὲ τοῦ Πνεύματος τὰ διδάγματα. Μέσος δὲ ὢν πόθου καὶ πνεύματος, καὶ οὐκ ἔχων τίνε τὸ πλεόν χαρίσσομαι (64), ὃ μοι δοκῶ κάλλιστον εὐρηκεῖναι καὶ ἀσφαλέστατον, κοινύσομαι καὶ ὁμῖν, ἵνα μοι συνδοκιμάσητε καὶ συλλάβησθε (65) τοῦ βουλεύματος.

Ε'. Ἐδοξέ μοι κράτιστον εἶναι καὶ ἀκινδυνότατον, μέσῃ τινὰ τραπέσθαι τοῦ πόθου καὶ τῆς δειλίας, καὶ τὸ μὲν τῇ ἐπιθυμίᾳ δοῦναι, τὸ δὲ τῷ πνεύματι· τοῦτο δὲ ἂν γενέσθαι, μήτε πάντῃ φυγόντος τὴν λειτουργίαν, ὥστε ἀθετησῆαι τὴν χάριν, ἐπισφαλὲς γὰρ, μήτε μείζον ἢ κατ' ἑμαυτὸν ἀραμένον (66) φορτίον, βαρὺ γὰρ· καὶ τὸ μὲν κεφαλῆς ἄλλου (67), τὸ δὲ δυνάμει· μάλλον δὲ ἀπονοίας ἀμφοτέρω. Εὐσεβείας δὲ εἶναι ἅμα καὶ ἀσφαλείας (68) μετρήσας τῇ δυνάμει τὴν λειτουργίαν· καὶ ὡσπερ τροφῆς τὴν μὲν κατὰ δύναμιν προτίσθαι, τὴν δὲ ὑπὲρ δύναμιν ἀποπέμψασθαι· οὕτω γὰρ (69) σώματι μὲν εὐεξίαν παραγί-

θητε. « Mihique ad ineundum consilium opem feratis. » Billius: « exploretis. »

(66) Ἀραμένον. Or. I, ἀραμένον.

(67) Κεφαλῆς ἄλλου. Coimbef. κεφαλῆς φαύλου,

« imbecilli capitis. »

(68) Ἀσφαλείας. « Tuto ac caute incedentis. »

Billius, « tranquillitati consulentis. »

(69) Γάρ. Deest in duobus Regg.

γασθαι, ψυχῆ δὲ ἀσφάλειαν (70) τῷ μετριάζειν ἐν ἀμφοτέροις. Διὰ τοῦτο νῦν μὲν δέχομαι τῷ καλῷ πατρὶ συνδιαφέρειν τὴν ἐπιμέλειαν, ὡσπερ ἀετῷ μεγάλῳ καὶ ὑψιπέτῃ (71) νεοσσὸς οὐκ ἀχρηστος (72) ἐγγύθεν συμπαριπτάμενος· μετὰ δὲ τοῦτο δώσω τῷ Πνεύματι τὴν ἐμὴν πτέρυγα φέρειν ἢ βούλεται, καὶ ὡς βούλεται· καὶ οὐδεὶς ὁ βιασόμενος, οὐδὲ ἀπάξων ἐτέρωθι, μετὰ τοῦτο βουλευόμενος. Ἡδὺ μὲν γὰρ πατρός πόνοι κληρονομούμενοι, καὶ τὸ συνθέστερον ποίμνιον τοῦ ξένου καὶ ἀλλοτρίου· προσθεῖη δ' ἂν, ὅτι καὶ Θεῷ τιμιώτερον, εἰ μὴ με ἀπατᾷ τὸ φιλτρον, καὶ κλέπτει τὴν ἀσθησιν ἢ συνήθεια· οὐπω δὲ (73) χρησιμώτερον τοῦ ἐκόντας ἐκόντων ἀρχεῖν, οὐδὲ ἀσφαλέστερον· ἐπειδὴ μὴ πρὸς βίαν ἀγειν τοῦ ἡμέτερου νόμου (74), μηδὲ ἀναγκαστῶς, ἀλλ' ἐκουσίως. Τοῦτο μὲν γὰρ (75) οὐδ' ἂν ἄλλην ἀρχὴν συστήσειεν, ἐπειδὴ φιλεῖ τὸ βίᾳ κρατούμενον ἐλευθεριάζειν ποτὲ (76) καιροῦ λαβόμενον· τὴν δὲ ἡμέτεραν οὐκ ἀρχὴν, ἀλλὰ παιδαγωγίαν, καὶ πάντων (77) μάλιστα συντηρεῖ τὸ ἐκούσιον. Βουλομένων γὰρ, οὐ τυραννομένων, τὸ τῆς εὐσεβείας (78) μυστήριον. *non dicam imperium, sed magisterium, quod nulla re aequae ac voluntatis libertate conservatur. Volentium enim, non coactorum, pietatis sacramentum est.*

Γ'. Οὗτος ὁ παρ' ἐμοῦ λόγος ὑμῖν, ὦ ἄνδρες, ἀπλῶς τε (79) καὶ μετὰ πάσης εὐνοίας εἰρημένος, καὶ τοῦτο τὸ τῆς ἐμῆς διανοίας μυστήριον. Νικῶν δὲ ὁ τι ἂν καὶ ὑμῖν καὶ ἡμῖν μέλλῃ συνοίσειν, τοῦ Πνεύματος ἄγοντος τὰ ἡμέτερα (πάλιν γὰρ εἰς ταυτὸν ὁ λόγος ἀνέρχεται [80]), ᾧ δεδωκαμεν ἡμᾶς αὐτοὺς, καὶ τὴν χρισθεῖσαν κεφαλὴν τῷ ἐλαίῳ τῆς τελειώσεως ἐν Πατρὶ παντοκράτορι, καὶ τῷ μονογενεῖ Λόγῳ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ Θεῷ. Μέχρι γὰρ τίνος τῷ μοδίῳ τὴν λύχον περικαλύψομεν (81), καὶ φθονήσομεν τοῖς ἄλλοις τῆς τελείας θεϊότητος, δέον ἐπὶ τὴν λυχνίαν ἤδη τιθέσθαι καὶ λάμπειν πάσαις Ἐκκλησίαις τε καὶ ψυχαῖς, καὶ παντὶ τῷ τῆς οἰκουμένης (82) πληρώματι, μηκέτι εἰκαζόμενον, μηδὲ τῇ διανοίᾳ σκιαγραφούμενον, ἀλλὰ καὶ φανερώς ἐκλαλούμενον; Ἡπερ δὴ τελειωτῆ τῆς θεολογίας ἀπόδειξις τοῖς ταύτης ἡξιωμένοις τῆς χάριτος ἐν αὐτῷ Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα, τιμὴ, κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

(70) Ἀσφάλειαν. Reg. a, tres Colb. et Coisl. 1, ἀσφάλεια, « securitas. »

(71) Ὑψιπέτη. Reg. a et Or. 2, ὑψιπέτετ.

(72) Οὐκ ἀχρηστος. Billius, « non incommodus. »
(73) Οὐπω δέ, etc. « Non tamen conducibilis est, volentibus præesse, nec tutius. »

(74) Τοῦ ἡμέτερου νόμου. Billius, « neminem vi duci vult lex nostra, coactaque ac non sponte gubernari. » Alludit Gregorius ad hæc verba 1 Petr. v, 2, « Pascite, qui in vobis est, gregem Dei, providentes non coacte, sed spontaneæ. »

(75) Τοῦτο μὲν γὰρ, etc. Billius, « hoc enim modo ne alia quidem imperia contineri ac conservari possunt, quod ita natura comparatum sit, ut quidquid vi tenetur, arrepta occasione statim se in libertatem asserat. »

(76) Ποτέ. Sic Coisl. 1. Deest in editis.

(77) Καὶ πάντων. Coisl. 1, δ καὶ πάντων.

(78) Εὐσεβείας. Regg. a, lu, quatuor Colb. Coisl. 1 et 2, Or. 1, σωτηρίας, « salutis mysterium. »

A cibis, eam admittamus, cui pares esse possumus, eam autem, quæ vires nostras superat, repudiamus. Sic enim 251 fore, ut et corpori sanitas, et animæ tranquillitas constet, si in utrisque medicritas teneatur. Ac proinde nunc quidem cum præclaro parente curam hanc suscipere non recuso, velut magnæ aquilæ et altissime volanti pullus non inutilis e propinquo advolans. Postea vero penum meam Spiritui, quo volet, et quoquo modo volet, ferendam dabo : nec quisquam erit, qui me cogere, aut alio sum traducere possit, cum eo consultantem. Nam etsi paternis laboribus succedere dulce sit, ac noto et familiari gregi præesse jucundius, quam externo et alieno ; addam etiam Deo charius, nisi me fallit amor, et sensum surripit consuetudo ; non tamen conducibilis est, nec tutius, quam ut volentes volentibus præsent. Quandoquidem legis nostræ non est, vi et coacte, sed sponte gubernari. Hoc enim ne aliud quidem imperium continere possit, quandoquidem quod vi cogitur, oblata occasione, ad libertatem redire consuevit, ne lumen nostrum, æquæ ac voluntatis libertate conservatur. Volentium enim, non coactorum, pietatis sacramentum est.

VI. Hæc habui, viri Nazianzeni, quæ simplici animo benevolentiaque pleno ad vos dicerem ; atque hoc est animi mei arcanum. Vincat autem velim, quod vobis mihi que profuturum est, Spiritu nimirum res nostras moderante (nam eodem rursus ascendit oratio), cui nos ipsos dono dedimus, et caput sacræ initiationis oleo perfusum, in Patre omnipotente, et Filio unigenito, et Spiritu sancto ac Deo. Quousque enim lucernam modio contegemus, ac plenam numerisque absolutam divinitatem aliis invidemus, cum jam supra candelabrum collocanda sit, ut cunctis ille Ecclesiis et animis, ac denique universo orbi luceat, non jam imagine quadam notatus, ac cogitatione adumbratus, sed plane aperteque prædicatus ? Quod quidem perfectissimum theologiæ argumentum est, apud eos utique, qui hanc gratiam consecuti sunt in eodem Christo Jesu Domino nostro, cui gloria, honor et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

(79) Ἀπλῶς. Coisl. 1, ἀπλοῦς.

(80) Ἀνέρχεται. Coisl. 1, ἐπανέρχεται.

(81) Περικαλύψομεν, etc. Reg. bu, περικαλύψομεν καὶ φθονήσωμεν.

(82) Τῆς οἰκουμένης. Coisl. 1 addit Ἐκκλησίας, « universo Ecclesiæ cœtui. » Quæ quidem theologiæ, deitatis nimirum doctrinæ ac trinitatis, absolutissima professio est. Apud Græcos, θεῖα λόγια, « sacra Scriptura, » nuncupatur « theologia ; » et « theologi » dicuntur, qui huic incumbunt studio, nempe qui vel scripto vel sermone « divinitatis doctrinam » prosequuntur. Hinc Gregorius, solus ex Patribus, « Theologus » est appellatus, quod nullus hanc materiam sublimiori et graviore stylo pertractarit. Itaque qui « de Christi divinitate » sermonem instituit, is « in theologia versari » dicitur. Si autem « de Christi humanitate et incarnatione » sermo fiat, « œconomia » appellatur. Τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Θεοῦ Λόγου καλούμεν οἰκονομίαν, « incarnationem Dei, œconomiam Verbi appellamus. »

252 MONITUM IN ORATIONEM XIII.

I. E Doarensi sede (83), juxta Tillemontium (84), a Catholicis ejectus fuerat hæreticus antistes, cujus nomen ignoratur. In ea Gregorius uterque Eulalium, virum integritate morum, ac vita præstantissimum, qui, pertractatis antea cum laude sæcularibus negotiis, magnam sibi gloriam conquisierat, collocarunt. De hoc Eulalio inter se dissentiunt interpretes. Hallucinatur Elias, qui eum esse putat, ad quem plures exstant Gregorii epistolæ. Is enim Eulalium longo post tempore Nazianzi episcopus a Theologo jam senes est ordinatus. Alter vero, de quo hic agitur, Doarensis sedem occupavit, cum ipse Theologus noster recens Sasimorum præsul esset creatus. Huic Eulalii ordinationi interfuerunt Gregorius senior, alique nonnulli episcopi. Non interfuit Basilius, ac ne quidem videtur expectatus; neque enim forte tempus sinebat, cum periculum esset ne cunctando hæc ordinatio ab Arianis turbaretur. Hinc Gregorius in hac oratione de Basilio loquens: « Non venimus, inquit, ut mittamus gladium, sed pacem; non venimus in magni illius pastoris contemptum et ignominiam, qui splendidæ civitati præsidet. Honorabilem scimus, caput agnoscimus, sanctum vocamus.... sacerdotes et præsules augere studuimus, non subtrahere; hæreticos evertere, non orthodoxos imminuere. » Nondum enim dissidium inter Basilius et Anthimum, de Cappadociæ in duas provincias divisione, erat compositum. Basilius namque totius provinciæ, id est utriusque Cappadociæ, caput haberi volebat. Id non ægre agnoscit Gregorius; ideoque purgat se quod Basili præsentiam, aut saltem ab eo Eulalii ordinationis confirmationem non expectaverit.

II. Doaris, in secundæ Cappadociæ oppido, habita est hæc decima tertia oratio, circa annum 373. Maxima namque persecutionis procella jactata fuerat Doarensis Ecclesia, multumque intestino bello exagitata. Quamobrem a gratiarum actione incipit orator, et populo de sedatis fluctuum voluminibus et bellis gratulatur. Tum, paucis de Basilio, et in hæreticos ac perturbatores ejectos, prolatis, ad novum pastorem orationem convertit, quem et monitis instruit, et debitis laudibus exornat. Cæterum Gregorius in hac oratione episcopum quemdam vehementer exagitat, « eum Dathanis et Abironis filium » appellans (n. 3) Censet Elias de Anthimo Tyanensi episcopo loqui Theologum. Verum, ut recte observat Billius, « id non satis ex hujus orationis verbis colligi potest. Imo quædam sunt, quæ hanc expositionem respuere videantur. Hæc enim verba: οὐτε τῷ ποιμένι τῷ σὸν μέγα τι ἔχαρισω, in eum quadrant, qui frustra aliquem vexare studuit, ut a quodam alio gratiam iniret, non autem in Anthimum, qui cum infestissimum se hostem Basilio præbuerit, non video quonam pacto hæc verba ei convenire possint. Dicendum enim potius 253 fuisset, οὐτε τὸν ποιμένα τὸν σὸν μέγα τι ἔβλαψας, nec pastori tuo magnum aliquod detrimentum attulisti, quam, οὐτε τῷ ποιμένι τῷ σὸν μέγα τι ἔχαρισω, nec a pastore tuo ingentem aliquam gratiam iniisti. » Addeamus ne quidem dici posse in priore Billii sensu, « pastori tuo, » quem « suum » jam Anthimus non agnoscebat, ex quo Tyanensis sedes in metropolim erecta esset.

(83) Auctor novæ ed. Op. sancti Basili contendit, adversus Tillemontium, tunc primum Doarensis sedem constitutam fuisse, nec, ante Eulalium, ullum alium episcopum Doaris fuisse ordinatum. Vide

Basili Vitam, tom. III novæ edit., c. 24, n. 3, pag. 116.

(84) Orationis argumentum. Tillem. tom. IX, pag. 394.

ORATIO XIII^a.

ΛΟΓΟΣ ΙΓ΄.

Habita in consecratione Eulalii Doarensium episcopi.

I. Fratres, orationem nostram accipite, quamvis perexiguam, atque a dignitate materiæ procul remotam; sed tamen Dominus Deus justo judicio misericordiam expendere solet^a. Nam et Pauli plantationem accipit, ut Pauli, et rigationem Apollo^b,

^a Isa. xxviii, 17. ^b I Cor. iii, 6.

^a Alias XXX; quæ autem 15 erat, nunc 25. — Habita circa annum 373.

(85) *Εἰς τὴν*, etc. In quibusdam: Προσφώνησις ἐκδοθεῖσα ἐπὶ τῇ χειροτονίᾳ Εὐλαλίου ἐπισκόπου Δοαρῶν. « Allocutio in Eulalii Doarensium episcopi

Α Εἰς τὴν (85) *χειροτονίαν Δοαρῶν ὀμιλία ἐκδοθεῖσα Εὐλαλίῳ ἐπισκόπῳ.*

A'. Δέξασθε τὸν ἡμέτερον λόγον, ἀδελφοί, κἀν ἐλάχιστος ἦ, κἀν παρὰ πολὺ τῆς ἀξίας λειπόμενος· πλὴν ὁμῶς σταθμίζειν οἶδεν ὁ Δεσπότης Θεὸς τῇ δικαίᾳ κρίσει τὸν ἔλεον (86)· δέχεται γὰρ καὶ Παύλου (87) τὴν φυτεῖαν, ὡς Παύλου, καὶ Ἀπολλῶ τῆν

ordinationem habita. »

(86) *Τὸν ἔλεον*. « Misericordiam. » Gregorius hic per « misericordiam, » intelligit mercedem illam, quam Deus nobis rependit.

(87) *Ἐς Παύλου*. Hæc in quibusdam Germanicæ

ἡρώδαν, καὶ τὰ δύο λεπτά τῆς χήρας, καὶ τοῦ τελώ-
ρου τὴν ταπεινώσιν, καὶ τοῦ Μανασσή τὴν ἐξαγόρευ-
σιν. Δέξασθε λόγον νεόκτιστον (88) ἐπὶ νεοκτίστῳ
ποιμένι (89)· δέξασθε φωνὴν εὐχαριστήριον ἐπὶ τοῖς
ἡρωμένοις θαύμασι. Μικροὶ μὲν ἡμεῖς καὶ ἐλάχιστοι
ἐν οἴοις Ἰσραὴλ· εὐχαριστεῖν δὲ πλουσίως οὐδὲν κω-
λύει (90) καὶ τοὺς μικροὺς. Τὴν μὲν οὖν τελευτέραν
εὐφημίαν ἀποδώσομαι τῷ Θεῷ πάντως οἱ τελευτέροι
ἡμεῖς δὲ τὴν κατὰ δύναμιν εἰσοίσωμεν σήμερον.
Τοιγαροῦν ἴσατε τῷ Κυρίῳ ἕσμα καινόν· ὅτι θαυ-
μαστὰ ἐποίησεν· Ἐκυμαινόμεθα, ἐπολεμούμεθα, ἐξ-
ωθούμεθα· τὰ μὲν ἤδη παρῆν τῶν δεινῶν, τὰ δὲ ἤμελλ-
εν. Ἄλλὰ τίς ἔστησε τὴν καταγίδια εἰς αὐραν; Τίς
συνέτριψεν ὄπλον, καὶ ῥομφαίαν, καὶ πόλεμον; Τίς
τοὺς ἐξωσμένους (91) καὶ ἀπερρίμμένους ἡμᾶς (92)
εἰσεδέξατο; Οὐχὶ σὺ ὁ Θεός, ὁ ἐνεργήσας ταῦτα; Β
Κύριος κραταῖος καὶ δυνατός, Κύριος δυνατός ἐν
πολέμῳ.

Β'. Οὗτος ἔτεμε θάλασσαν· οὗτος ἔτρεψεν ἐν ἐρήμῳ
λαὸν φυγάδα, ξένον ὑετὸν χαρισάμενος· οὗτος πε-
τραν ἐπήγασεν· οὗτος κατεπολέμησε τὸν Ἀμαλῆκ,
χειρῶν ἀπορρήτῳ (93) καὶ μυστικῷ σχήματι. Τοῦτο
γὰρ Ἰσχυσαν ἱερέως χεῖρες ἐπὶ τοῦ ἕρους αἰρόμεναι,
καὶ εἰς εὐχὴν τυπούμεναι, ὃ πολλὰι μυριάδες οὐκ
Ἰσχυσαν. Οὗτος τέλη κατέσεισεν ἀμάχως καὶ ἀπολέ-
μως· καὶ, ἵνα τὰ τελευταῖα λέγω, οὗτος κατήνεγκε
τὸν Γολιάθ (94) κατὰ τοῦ μεγάλου Δαβὶδ τολμήσαν-
τα, τὸν ἐπηρμένον, καὶ ἀλαζόνα, καὶ ἀπόγονον τῶν
γαγιάντων. Διὰ ταῦτα οὖν (95) ὁμοθυμαδὸν λέγωμεν·
Εὐλογητὸς Κύριος, ὃς οὐκ ἔδωκεν ἡμᾶς εἰς θή-
ραν τοῖς ὁδοῦσιν αὐτῶν· καὶ, Χειμαῖρον διήλθεν C
ἢ ψυχὴ ἡμῶν· ὡς στρουθίον ἐβρύσθη ἐκ τῆς πα-
γίδος τῶν θηρευόντων· ἄλλα τε ὅσα ψυχὴ περιχα-
ρῆς ἐπὶ Θεοῦ μεγαλοδωρεῖ φέγγεται. Οὐκ ἤλθομεν
βάλλειν (96) μάχαιραν, ἀλλ' εἰρήνην. Οὐκ ἤλθομεν
ἐπ' ἀτιμίᾳ τοῦ μεγάλου ποιμένος (97), τοῦ τῆς λαμ-
πρᾶς προκαθεζομένου πόλεως· τίμιον ἴσμεν, κεφα-
λὴν γινώσκομεν, ἅγιον καλοῦμεν, καὶ ἀδικούμε-
νοι (98)· μόνον ἔστω φιλότεχνος, καὶ πάτης προνοῶν
Ἐκκλησίας. Προσθήκη ἱερέων ἐπραγματευσάμεθα,
οὐχ ὑφαίρεισιν· αἰρετικῶν ἀνατροπῆν, οὐκ ὀρθοδόξων
ἐλάττωσιν.

patrem filii se præbeat, totique Ecclesiæ sedulo prospiciat. Sacerdotes et præules augere studiu-
mus, non subtrahere; hæreticos evertere, non orthodoxos imminuere

Γ'. Τί φῆς, ὦ παῖ Δαθάν (99) καὶ Ἀβειρών, καὶ D III. Quid ais, Fili Dathan et Abiron, et dux mi-

⁸ Luc. xxi, 2. ⁹ Luc. xviii, 15. ⁷ II Paral. xxiii, 33. ⁸ Psal. xcvi, 1. ⁹ Psal. cvi, 29. ¹⁰ Psal. lxxv, 4.
¹¹ Isa. xlv, 7. ¹² Psal. xxiii, 8. ¹³ Exod. xiv, 21; xvi, 15; xvii, 6 sqq. ¹⁴ Josue vi, 16. ¹⁵ I Reg.
xvii, 49. ¹⁶ Psal. cxxiii, 6. ¹⁷ ibid. 5, 7. ¹⁸ Luc. xii, 51.

codicibus desunt, atque respicit Leuvenklaius; Bil-
lius autem ea agnoscit, et quidem merito, cum in
plerisque codd. legantur.

(88) Νεόκτιστον. Or. 1, νεώκτιστον.

(89) Νεοκτίστῳ ποιμένι. « Propter recens crea-
tum pastorem. »

(90) Κωλύει. Coisl. 1, κωλύσει.

(91) Ἐξωσμένους. Sic tres Regg., duo Coisl. et
Or. 1. In ed. ἐξωσμένους.

(92) Ἡμᾶς. Sic duo Regg. et Comb. Editi, ὑμᾶς.

(93) Ἀπορρήτῳ. Coisl. 1 ἀπορρήτων ἐκστᾶσει
καὶ, etc.

(94.) Γολιάθ. Sic duo Regg. et Or. 1. Editi Γολιάθ.

et duo viduæ minuta⁸, et Publicani dejectionem⁹,
et Manassis confessionem⁷. Novam propter novum
pastorem orationem accipite. Vocem, ob ea quæ
cernimus miracula, gratias agentem, accipite.
Parvi quidem ipsi sumus, et minimi inter filios
Israel: at nihil prohibet, quominus parvi quoque
affatim et copiose gratias agant. Deo sane perfectio-
rem laudem perfectiores reddent: nos autem pro
viribus hanc hodie offeremus. Quamobrem *cantate*.
*Domino canticum novum, quia mirabilia fecit*⁹.
Fluctibus jactabamur, bello premebamur, extrude-
bamur, calamitates acerbitatesque multæ, partim
urgebant, partim impendebant. Verum quis pro-
cellam in auram statuit, atque compressit⁹? Quis
confregit scutum, gladium et bellum¹⁰? Quis nos
expulsos atque projectos suscepit? *Nonne tu, Deus,*
*quæ hæc effecisti*¹¹? *Dominus fortis et potens, Do-*
*minus potens in bello*¹².

II. Hic mare scidit. Hic profugum populum in
deserto aluit, novam atque inauditam pluviæ elar-
gitus; hic, ut petra fontis ritu scaturret, fecit; hic
per arcanam et mysticam manuum figuram Ama-
lectitarum copias fregit ac profligavit¹³. Hoc enim
sacerdotis manus in monte sublata, atque ad pre-
cationem compositæ, potuerunt, quod multa homi-
num millia perficere nequiverunt. Hic urbium mœ-
nia **254** et propugnacula sine bello ullo et certa-
mine concussit ac dejecit¹⁴. Et, ut postrema com-
memorem, hic superbum illum et arrogantem
Goliath, atque a gigantibus oriundum, adversus
magnum Davidem pugnam inire ausum, prostravit¹⁵.

Ac proinde omnes uno animo dicamus: *Benedictus*.
Dominus qui non dedit nos in captionem dentibus
*eorum*¹⁶, et, *Torrentem pertransiit anima nostra*:
*quasi passer erepta est de laqueo venantium*¹⁷: alia-
que omnia, quæ anima, ob Dei munificentiam in-
genti lætitiæ perfusa proloquitur. Non venimus, ut
gladium mittamus, sed ut pacem¹⁸. Non venimus
in magni illius pastoris contemptum et ignominiam,
qui splendide civitati præsidet. Honorabilem sci-
mus, caput agnoscimus, sanctum vocamus, tametsi
injuria affecti. Tantum, indulgentem et humanum

(95) Οὐν. Addidimus codicum auctoritate.

(96) Βάλλειν. Tres Regg. Or. 1, et Combef. βα-
λεῖν.

(97) Μεγάλου ποιμένος. Putamus hic « Basilium
Magnum » intelligi.

(98) Ἀδικούμενοι. Refert Gregorius « ideo se
injuria affectum » a Basilio, quod eum Basilius Sa-
simorum episcopum creasset: eadem in pluribus
locis commemorat.

(99) Ὁ παῖ Δαθάν, etc. Quem hic designet Gre-
gorius, ambiguum. Elias Anthimum esse putat;
immerito quidem, ut in Mon., n. 2, declaratur. Bil-
lius, quemdam episcopum Anthimum addictum. No-

litaris contumax, qui adversus Moysem insurgere ausus es ¹⁹, qui manus in nos, quemadmodum illi linguas in magnum illum Dei servum, immisisti? Non cohorrui? Non pudore suffusus es? Non hæc animo agitanti carnes in terram collapsæ sunt? Et postea manus has sursum ad Deum tendes? Postea dona offeres? Postea orationes pro populo fundes? Vereor equidem ne Dei gladius tamdiu rubiginem contrahat, et conquiescat. Nec a pastore tuo ingentem aliquam gratiam iniisti, et te ipsum maximo detrimento mulcasti, te ipsum videlicet a Dei gratia extraneum reddens.

IV. Ac nunc, o pastorum optime et præstantissime, adesdum, ac nobiscum, imo ante nos populum tuum accipe, quem Spiritus sanctus tibi commisit, quem angeli offerunt, quem et vita, et morum probitas, fidei tuæ creditit. Quod si per tentationes et impedimenta throni hæreditatem consequeris, non est cur tibi hoc mirum videri debeat. Nulla res magna probationis et anxietatis est expers. Natura enim ita comparatum est, ut res humiles et abjectæ facili negotio parentur, res autem sublimes et excelsæ, non nisi summo studio et difficultate. Audisti Paulum dicentem: **255** *Oportere nos per multas tribulationes introire in regnum cælorum* ²⁰. Sic ipse quoque: *Transivimus per ignem et aquam, et eduxisti nos in refrigerium* ²¹. O insigne miraculum: *Ad vesperam demoralatus est stetus, et ad matulinum latititia* ²². Sine eos, qui bellam gerunt, nugari atque ineptire, ac diducto rictu hiare, ut canes frustra oblatrantes: nos autem ne bello vexemur. Doce adorare Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, in tribus personis, in una gloria et splendore. Quod periit, exquire: quod infirmum est, corroborare: quod firmum est, servare ²³. Tantam a te in spiritualibus rebus laudem nominisque gloriam efflagitamus, quantam in terrenis negotiis cognovimus. Pericliorem armaturam a majoribus ducibus accipies, per quam poteris ignita diaboli tela extinguere ²⁴, ac sistere Domino plebem peculiarem, gentem sanctam, regale sacerdotium ²⁵, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

¹⁹ Num. xvi, 1. ²⁰ Act. xiv, 21. ²¹ Psal. lxx, 12. ²² Psal. xxix, 6. ²³ Ezech. xxxiv, 4. ²⁴ Ephes. vi, 16. ²⁵ I Petr. ii, 9.

vus operum S. Basilii editor, in ejus Vita tom. III, D c. 24, n. 5. p. 116, probabilius certe, presbyterum quemdam Tyanensem, qui contra Basilium pugnaverit, et in ipsum etiam Gregorium injecerat manus, ut ab Anthimo gratiam iniret. Huic Dei gladium impetrari videtur Theologus, « ut in hac vita, inquit Elias, audaciæ suæ pœnas luens, æternis suppliciis eximatur. »

(1) *Τῷ μεγάλῳ*. Sic tres Regg. et Or. 1. Deest τῷ in ed.

στρατηγῆ ἀσωφρόνιστε, ὁ κατὰ Μωϋσεὺς τολμήσας, καὶ χεῖρας ἐπαφείς ἡμῖν, ὡσπερ ἐκεῖνοι τὰς γλώσσας τῷ μεγάλῳ (1) θεράποντι; Οὐκ ἐφριξας; Οὐκ ἐνετραπέης; Οὐκ ἐβήρευσάν σοι ταῦτα διανοουμένῳ κατὰ γῆς αἱ σάρκες; Εἶτα τὰς χεῖρας ταύτας ἀνατείνεις τῷ Θεῷ; Εἶτα δῶρα προσάξεις; Εἶτα ὑπερεύξη λαοῦ; Φοβοῦμαι μὴ ποτε τοσοῦτον ἡ βομφαλα τοῦ Θεοῦ κατωθῆ (2), καὶ ἡρεμήσειεν. Οὔτε τῷ ποιμένι τῷ σῶ μέγα τι ἐχαρίσω, καὶ σαυτὸν τὰ μέγιστα ἐζημίωσας, ἀλλοτριώσας (3) σεαυτὸν τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος.

Δ'. Νῦν δὲ, ὦ ποιμένων ἀριστε καὶ τελεώτατε, δεῦρό μοι καὶ τὸν σὸν ἀπολάμβανε λαὸν σὺν ἡμῖν τε καὶ πρὸ ἡμῶν, ὃν ἐνεχείρισέ σοι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃν προσάγουσιν ἄγγελοι, ὃν ὁ βίος καὶ ὁ τρόπος ἐπίστευσεν. Εἰ δὲ διὰ πειρασμῶν καὶ κωλυμάτων τὸν θρόνον κληρονομεῖς, μὴ θαυμάσης· οὐδὲν τῶν μεγάλων ἀδόκιμον, οὐδὲν ἀβασάνιστον. Ἐπειτα γὰρ φύσει τοῖς μὲν ταπεινοῖς τὸ βῆδιον, τοῖς δὲ ὑψηλοῖς τὸ δύσκτητον. Ἦκουσας τοῦ εἰπόντος, Ὅτι δεῖ ἡμᾶς διὰ πολλῶν θλίψεων εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· εἶπε καὶ αὐτός· Διήλομεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος, καὶ ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχήν. Ὁ τοῦ θαύματος! Τὸ ἐσπέρας ἠέλιος κλυθμός, καὶ εἰς τὸ πρωὶ ἀγαλλίασις. Ἐὰ ληρεῖν τοὺς πολεμοῦντας καὶ περιχάσκειν, ὡς κύνας ὑλακτοῦντας διακενής· ἡμεῖς δὲ μὴ πολεμώμεθα. Αἰδᾶσθε προσκυνεῖν Θεὸν τὸν Πατέρα, Θεὸν τὸν Υἱὸν, Θεὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν, ἐν μιᾷ δόξῃ (4) τε καὶ λαμπρότητι. Τὸ ἀπολωλὸς ἐκζητεῖ· τὸ ἀσθενὲς ἐνίσχυε· τὸ ἰσχυρὸν φύλασσε. Τοσαύτην ἀπαιτούμεν σε τὴν ἐν τοῖς πνευματικοῖς εὐδοκίμησιν, ὄσσην ἐπὶ τῶν κοσμικῶν συνέγνωμεν. Τὴν μὲν οὖν τελεωτέραν ὄπλισιν δέχοιο (5) παρὰ τῶν μειζόνων στρατηγῶν, δι' ἧς δυνήσῃ τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπτρωμένα σβέσαι, καὶ παραστήσαι τῷ Κυρίῳ λαὸν περιούσιον, ἔθνος ἅγιον, βασιλεῖον ἱεράτευμα, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν (6), ᾧ ἡ δόξα (7) εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

(2) *Κατωθῆ*. Rectius quam κάτω θῆ, ut Billius primum legerat et reddiderat, « deorsum Dei gladius propendeat. »

(3) *Ἀλλοτριώσας*. « Dei gratia te excludens. »

(4) *Ἐν μιᾷ δόξῃ*. « In una majestate. »

(5) *Δέχοιο*. « Accipito. »

(6) *Ἡμῶν*. Sic in pluribus codd. Deest in editis.

(7) *Δόξα*. Addunt nonnulli, καὶ τὸ κράτος, « et imperium. »

256 MONITUM IN ORATIONEM XIV.

I. Quamvis in plerisque manu exaratis codicibus, hæc oratio istum præ se ferat titulum: *Περὶ πτωχοπροφίας, De alendis pauperibus*; prætulimus tamen cum Hieronymo (8), (8) Hier. *De script. eccl.*, ed. Bas. 1529, pag. 149.

Gabrielio, aliisque compluribus retinere : *Περὶ φιλοπτωχίας, De pauperum amore.* Gregorius namque, si ad hujusce orationis initium attendamus, videtur per se ipse hanc eandem inscriptionem orationi imponere : *Δέξασθε*, inquit (n. 1), *τὸν περὶ φιλοπτωχίας λόγον*, « Hanc de pauperum amore orationem accipite. » Ultram autem sententiam teneamus, « nihil ferme refert, inquit Gabrielius. Utraque enim oratoris propositum clare ostendit, quod quidem est, ut doceat pauperes benevolentia et benignitate complectendos esse.... Id autem tanta Theologus doctrina et gravitate, tantaque pariter eloquentia et vi dicendi præstitit, ut qui ea non admodum afficiatur et commoveatur, is plane durus, ferreus et inhumanus dici possit. » Ita etiam sentiunt alii qui de hac oratione tractarunt, si Clericum (9) excipias. Verum contemnendus potius, quam serio refellendus est ille fastidiosus ac malevolus censor, qui « ordinem et materiam unitatem » in hac oratione desiderat, quique « digressiones et excursus » oratori objicit. Oratio ipsa, si attente legatur, tam iniquum hac de re judicium confutabit.

II. Hanc orationem Cæsareæ habitam fuisse una fere voce consentiunt eruditi. Si autem annum quæras, iidem ipsi inter se dissentiunt; idque, fateamur, non nisi conjiciendo licet assequi. Vix enim ullam in insigni hac oratione temporis notam reperire est. Nonnullam tamen Gabrielius (collatis inter se his duobus Gregorii locis (n. 10) : « Proponitur nobis ob oculos grave et miserandum spectaculum, nec nisi iis, qui morunt, credibile, homines mortui ac viventes, » etc. Et alibi (10) : « Non jam oculis nostris triste et miserandum spectaculum proponitur, homines ante mortem mortui, etc.), » videre sibi visus est, atque colligit, « satis perspicuum esse, nondum a Basilio ædificatum fuisse, » τὸ τῆς εὐσεβείας ταμεῖον, illud pietatis promptuarium, « cum præclara hæc et luculenta haberetur oratio; atque probabiliter conjici posse, non parum ipsam quoque ponderis ad opus tam pium perficiendum attulisse. » A Gabrielio autem dissentiunt Nicetas et Basilius scholiasta. Primus quidem ait (11) : « Eorum causa potissimum habitata est oratio, qui in Basiliadis valetudinario, sacro morbo (*lepra*) laborabant; quod quidem Basilius Magnus extruxerat, ibique collectos ægrotos curabat. » Secundus vero, id est, Basilius scholiasta, sic loquitur (12) : *τὸν προκείμενον τοῦτον περὶ φιλοπτωχίας λόγον ἐν τῷ πτωχείῳ ἱερῶν νησθαὶ φασὶ, τῷ ἐν Βασιλειάδῃ ὑπὸ τοῦ Μεγάλου τρυφαῖτα δομηθῆναι; Βασιλείου ἀπικρῦ Καισαρείας.* « Eum quem explicandum aggredimur de pauperum amore sermonem, pronuntiatum ferunt in pauperum domo, quæ in Basiliadi erat, a Basilio Magno, e regione Cæsareæ tum temporis ædificata. »

III. In hac opinionum discrepantia, perpensis undequaque rationibus ac 257 momentis, Nicetæ et Basilius sententiam tutiorem arbitramur, utpote quæ firmioribus mixta videatur argumentis. Ac primo quidem, nihil certe clarius ac disertius ac Niceta et Basilio dici potuit, qui procul dubio, quod traditum acceperant hic narrare censendi sunt. Deinde illorum sententia magis cum historiæ monumentis congruit. Difficultatis enim nodus in eo potissimum consistit, ut verè ac præcisè assignetur tempus in quo a Basilio Magno extructum fuit « istud pietatis ædificium. » Probabilis autem videtur eruditus illud fuisse inchoatum anno 370, vel ad summum 371. Id probatur ex eo ipso quod anno 372, in hac domo exceptus sit Heraclides, ac proinde quod illa pauperum domus hoc ipso anno fuerit hospitibus suscipiendis idonea. Constat præterea Gregorium nostrum nullam ad Cæsarienses habuisse orationem, nisi postquam ordinatus est episcopus; quod quidem contigit, ut jam vidimus (13), circa festum Paschæ anni 372. Unde non malo colligere licet hanc orationem pronuntiatam fuisse anno circiter 373.

IV. Si autem prævaleret Gabrielii sententia, certe quidem ante annum 371, ac proinde ante Gregorii ordinationem collocanda esset hæc oratio; quod sane ex dictis fieri nullatenus potuit. Itaque ex collatis a Gabrielio Gregorii locis conjicere forsitan licuerit, ceptum jam tunc celeberrimum istud toto orbe Nosocomium; at non ita perfectum, ut « universos morbo laborantes, curatores, medicos, jumenta, deductores (14), » etc., continere posset. Unde Gregorius in hac oratione optime ac vere dicere potuit (15) : « proponitur vobis ob oculos grave et miserandum spectaculum, » etc. Et rursus in Basili Magni laudatione, absolutis omnibus, et undequaque coactis sacro morbo laborantibus, licuit etiam gratulari, quod (16) « miserandum illud ac triste spectaculum » jam abesset. Non negamus tamen mirum sane videri, quod in hac oratione, nihil, nec de ædificanda illa pauperum domo, neque ædificata aut perfecta, reperiatur. Id ne verbo quidem attigit Gregorius. Unde probabiliter fieri potest, Gabrielium, propter istud Theologi de hac re silentium, in oppositam sententiam abiisse.

(9) *Bibl. univ.* tom. XVIII, p. 68.(10) *Or.* XLIII, n. 63.(11) *Comment.* in hanc orat.(12) *Initio comment.* in hanc orat.(13) *Monit.* in orat. 9.(14) *Basil.*, ep. 94.(15) *Or.* XIV, n. 10.(16) *Or.* XLIII, n. 63.

ΛΟΓΟΣ ΙΔ΄.

Περὶ φιλοπτωχίας.

A

Α'. Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ συμπλήνῆτες, πτωχοὶ γὰρ

ORATIO XIV^a.*De pauperum amore.*

I. Viri fratres ac paupertatis socii (quamvis

• Alias 16 : quæ autem 1½ erat, nunc 22. — Habita anno circiter 573.

enim, parvis adhibitis mensuris, alius alium antecellere videatur, pauperes tamen omnes reverasumus, gratiaque divina indigemus), hanc de pauperum amore orationem non anguste et jejune, sed ample et magnifice accipite, ut regni opes assequamini; ac simul orate, ut eam copiose vobis subministremus, et sermone animos vestros alamus, panemque spirituales fame laborantibus frangamus, sive prisci illius **258** Moysis in morem, cibum e caelo pluentes ²⁶, atque angelorum panem largientes ²⁷; sive paucis panibus multa etiam hominum millia in deserto ad saturitatem usque pascentes ²⁸, velut postea Jesus fecit, verus, inquam, ille panis, et veræ vitæ auctor. Est quidem haud admodum promptum et facile inter virtutes, eam, quæ cæteras vincat, invenire, eique primas ac palmam dare: quemadmodum etiam in prato quodam plurimum et suavis modis referto florem omnium pulcherrimum et flagrantissimum reperire, alio nimirum alias olfactum et aspectum ad se distrahente, atque tamen ipse assequi possum, ita res distinguenda et

II. Pulchra res est, fides, spes, charitas, tria hæc ²⁹; ac fidei quidem testis est Abraham, qui justitiæ laudem ex fide consecutus est ³⁰; spei, Enos, qui primus spe adductus est, ut Domini nomen invocaret ³¹, justique etiam omnes, qui propter opem ærumnas sufferunt; charitatis, divinus Apostolus, qui Israelis causa gravior aliquid adversus se proloqui non dubitavit ³²; ac Deus etiam ipse, qui charitas appellatur ³³. Pulchra res hospitalitas; ac testis inter justos quidem Loth Sodomita ³⁴, moribus tamen haudquaquam Sodomita; inter peccatores autem Raab meretrix ³⁵, non tamen ex proposito meretrix, cui bene de hospitibus merendi studium, et laudi fuit, et salutis. Pulchra res fraternus amor, ejusque rei Jesum testem habemus, qui non modo frater noster vocari, sed etiam salutis nostræ causa supplicio affici sustinuit. Pulchra res benevolentia erga homines, ac testis est idem Jesus, qui non solum hominem propter opera bona creavit ³⁶, atque imaginem, quæ ad optima quæque dux esset, ac superna bona conciliaret, carni copulavit, sed nostri etiam causa homo factus est. Pulchra res longanimitas, quemadmodum idem ipse testatur, qui non solum angelorum legiones adver-

²⁶ Exod. xvi, 14 sqq. ²⁷ Psal. lxxvii, 25. ²⁸ Matth. xiv, 15 sqq. ²⁹ I Cor. xiii, 13. ³⁰ Gen. xv, 6. ³¹ Gen. iv, 26. ³² Rom. ix, 3. ³³ I Joan. iv, 8. ³⁴ Gen. xix, 3. ³⁵ Jos. ii, 1 sqq. ³⁶ Ephes. ii, 10.

(17) *Περὶ φιλοπτωχίας*. Ita Reg. hm. Or. 2, εἰς φιλοπτωχίαν. Alii, *περὶ πτωχοτροφίας*, « de alendis pauperibus. »

(18) *Πλουτήσητε*. Regg. hm, ph, et Or. 2, πλουτήσητε. »

(19) *Υορτας*. Gloss. βρέχοντας.

(20) *Πρεσβεία*. Gloss. πρώτα.

(21) *Λειμώνι*. Gloss. λιβάδιον.

(22) *Διελέσθαι*. Reg. hu ἐλέσθαι. Reg. rh διαλέγεσθαι. In Oxon. desunt hæc verba: Ὡς δ' οὖν ἡμεῖς, περὶ τούτων διελέσθαι σκεπτέον οὕτως.

(23) Ὡς πρώτος, etc. « Qui primus spe adductus, ut Dei nomine vocaretur; » nempe « ut sui vocarentur filii Dei. » Sic vertit Combefisius passive

A πάντες, καὶ τῆς θείας χάριτος ἐπιδεδεῖς, καὶ ἄλλος ἄλλου προέχειν δοκῆ, μικροῖς μέτροις μετρούμενος, δέξασθε τὸν περὶ φιλοπτωχίας (17) λόγον, μὴ πενιχρῶς, ἀλλὰ φιλοτιμῶς, ἵνα βασιλείαν πλουτήσητε (18)· συνευξασθε δὲ καὶ ἡμᾶς πλουσιῶς τοῦτον ὑμῖν χορηγήσῃ, καὶ θρέψῃ τῷ λόγῳ τὰς ὑμετέρας ψυχὰς, καὶ διαθρύψῃ πεινώσῃ τὸν πνευματικὸν ἄρτον· εἰτε ἀπ' οὐρανοῦ τροφὴν ὄντας (19), καθάπερ Μωϋσῆς ὁ παλαιὸς ἐκεῖνος, καὶ ἄρτον ὀγγέλων χαριζομένους· εἰτε ἄρτοις ὀλγοῖς ἐν ἐρημίᾳ τρέφοντας μέχρι κόρου καὶ μυριάδας, καθάπερ Ἰησοῦς ὕστερον, ὁ ἀληθινὸς ἄρτος, καὶ τῆς ἀληθινῆς ζωῆς αἴτιος. Ἔστι μὲν οὖν οὐ πᾶν τι βῆδιον τῶν ἀρετῶν τὴν νικῶσαν εὐρεῖν, καὶ ταύτη δοῦναι τὰ πρεσβεῖα (20) καὶ τὰ νικητήρια· ὥσπερ οὐδὲ ἐν λειμῶνι (21) πολυανθεῖ καὶ εὐώδει, τῶν ἀνθρώπων τὸ κάλλιστον καὶ εὐωδέστατον, ἄλλοτε ἄλλου τὴν ὄσφρησιν καὶ τὴν ὄσιν πρὸς ἑαυτὸ μεθέλκοντος, καὶ πρώτον δρέπεσθαι πείθοντος. Ὡς δ' οὖν ἡμεῖς, περὶ τούτων διελέσθαι (22) σκεπτέον οὕτως.

ad primum eum decerpendum alliciente. Quantum consideranda est.

B'. Καλὸν πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· καὶ μάρτυς τῆς πίστεως Ἀβραάμ, δικαιοῦς ἐκ πίστεως· τῆς ἐλπίδος, Ἐνὼς, ὃς πρῶτος (23) ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸν Κύριον, καὶ πάντες (24) οἱ δίκαιοι διὰ τὴν ἐλπίδα κακοπαθοῦντες· τῆς ἀγάπης, ὁ θεὸς Ἀπόστολος, τομῆσας τι καὶ καθ' ἑαυτοῦ διὰ τὸν Ἰσραὴλ φθέγγασθαι· καὶ ὁ θεὸς αὐτὸς, ἀγάπη καλούμενος. Καλὸν ἡ φιλοξενία· καὶ μάρτυς ἐν μὲν δίκαιοις, Ἐπεὶ ὁ Σοδομίτης, καὶ οὐ Σοδομίτης τὸν τρόπον· ἐν δὲ ἀμαρτωλοῖς, Ραὰβ ἡ πόρνη, καὶ οὐ πόρνη τὴν προαίρεσιν (25), διὰ φιλοξενίαν ἐπαινεθεῖσά (26) τε καὶ σωθεῖσα. Καλὸν ἡ φιλαδελφία, καὶ μάρτυς Ἰησοῦς, οὐκ ἀδελφὸς ἡμῶν κληθῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνασχόμενος. Καλὸν ἡ φιλανθρωπία· καὶ μάρτυς ὁ αὐτὸς Ἰησοῦς, οὐ ποιήσας μόνον τὸν ἄνθρωπον ἐπ' ἔργοις ἀγαθοῖς, καὶ τὴν εἰκόνα (27) τῷ χεῖρ σὺς εὐξας ὁδηγὸν τῶν καλλίστων, καὶ τῶν ἄνω πρόξενον, ἀλλὰ καὶ γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν ἄνθρωπος. Καλὸν ἡ μακροθυμία, καὶ ὁ αὐτὸς μάρτυς, οὐ τὰς λεγεῖνας μόνον τῶν ἀγγέλων παραιτησάμενος κατὰ τῶν ἐπαινοτάμενων καὶ τυραννούντων, οὐδὲ τῷ Πέτρῳ μόνον ἐπιτιμήσας αἰρομένῳ (28) τὴν μάχαιραν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὠτίον ἀποκαταστήσας τῷ πεπληγῶτι. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ Στέφανος ὕστερον ὁ τοῦ Χριστοῦ μαθητῆς.

accipiendo vocem ἐπικαλεῖσθαι. Huic interpretationi, etsi recedat a communi sententia, ut ipse fatetur, favent Aquila et Theodoretus, nec non vox hebræa κληθῆναι. Et certe Adamus invocavit nomen Domini; invocavit etiam Abel, priusquam invocaretur ab Enos. Non ergo « primus » Enos « cœperit invocare. »

(24) *Καὶ πάντες*. Reg. ο, πάντες δὲ.

(25) *Τὴν προαίρεσιν*. Billius: « animi inductione. »

(26) *Ἐπαινεθεῖσα*, etc. « Laudata et servata. »

(27) *Τὴν εἰκόνα*. « Imaginem, » id est, « animam. »

(28) *Αἰρομένῳ*. Reg. ph, αἰρομένῳ.

ὅπερ τῶν λιθαζόντων αὐτὸν προσευχόμενος. Καλὸν ἂν ἡ πραότης, καὶ μαρτυροῦσι Μωϋσῆς καὶ Δαβὶδ, τοῦτο πρὸ τῶν ἄλλων μαρτυρηθέντες, καὶ ὁ τούτων διδάσκαλος, οὐκ ἐρίζων, οὐδὲ κραυγάζων, οὐδὲ ἐν ταῖς πλατεταῖς φωνῆν προϊέμενος, οὐδὲ ζυγομαχῶν πρὸς τοὺς ἀγῶνας.

Pulchra res **259** mansuetudo, testes sunt Moyses ⁴¹ et David ⁴², quibus præ cæteris ea laus Scripturæ testimonio tributa est; atque horum magister, non contendens, nec clamans, nec in plateis vocem emitters ⁴³, nec iis, a quibus ducebatur, oblectans.

I'. Καλὸν ὁ ζῆλος, καὶ μαρτυρεῖ Φινεὲς, τὴν Μαδιανίτιν (29) τῷ Ἰσραηλίτῃ συνεκκενθήσας, ἵνα (30) ἐξέλῃ δνεῖδος ἐξ υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ ὀνομασθεῖς (31) ἐκ τῆς προαιρέσεως· καὶ μετ' ἐκείνων, οἱ λέγοντες· *Ζηλῶν ἐξήλωκα τῷ Κυρίῳ* (32)· καὶ, *Ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζήλω*· καὶ, *Ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου καταφάγεται με*· καὶ οὐ λέγοντες τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ πάσχοντες. Καλὸν ὑποπιασμός (33) σώματος· καὶ πειθέτω σε Παῦλος, ἑαυτὸν ἔτι παιδαγωγῶν, καὶ φοβῶν διὰ τοῦ Ἰσραὴλ τοὺς ἑαυτοῖς θαρρόυντας καὶ ἐφιέντας (34) τῷ σώματι· καὶ Ἰησοῦς αὐτὸς νηστεύων, καὶ πειραζόμενος, καὶ νικῶν τὸν πειράζοντα. Καλὸν προσευχὴ καὶ ἀγρυπνία· καὶ πειθέτω σε Θεὸς ἀγρυπνῶν πρὸ τοῦ πάθους, καὶ προσευχόμενος. Καλὸν ἀγνεία, καὶ παρθενία· καὶ πειθέτω σε Παῦλος περὶ τούτων νομοθετῶν, καὶ βραβεύων δικαίως γάμῳ καὶ ἀγαμίᾳ, καὶ Ἰησοῦς αὐτὸς ἐκ Παρθένου γεννώμενος, ἵνα καὶ γέννησιν τιμήσῃ, καὶ προτιμήσῃ παρθενίαν. Καλὸν ἐγκράτεια· καὶ πειθέτω σε Δαβὶδ, ἦνικα τοῦ ἐν Βηθλεὲμ ἐκράτησε φρέατος, μὴ πιῶν, ἀλλὰ σπεισας μόνον τοῦ ὕδατος, καὶ μὴδὲ ἀνασχόμενος ἴδιον πληρῶσαι πάθος ἐν ἀλλοτρίῳ αἵματι.

facta est, minime bibit ⁴⁴, verum aquam tantum libavit, nec adduci potuit: ut sitim suam per alienam cruorem expleret.

Δ'. Καλὸν ἐρημία καὶ ἡσυχία (35)· καὶ διδάσκει με ὁ Κάρμηλος Ἠλλῶ, ἢ Ἐρημος Ἰωάννου, Ἰησοῦ τὸ ὄρος, εἰς ὃ πολλάκις ἀναχωρῶν φαίνεται, καὶ καθ' ἡσυχίαν ἑαυτῷ συγγινόμενος (36). Καλὸν ἡ εὐτέλεια (37)· καὶ διδάσκει με Ἠλίας ἀναπαύμενος παρὰ χήρα, Ἰωάννης θριβὶ καμήλου σκεπόμενος, Πέτρος ἀσσαρίου θέρμοις τρεφόμενος. Καλὸν ἡ ταπεινοφροσύνη, καὶ πολλὰ ταύτης, καὶ πολλαχόθεν τὰ ὑποδείγματα, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων, ὁ πάντων Σωτὴρ καὶ Δεσπότης, οὐ ταπεινώσας ἑαυτὸν μόνον μέχρι δούλου μορφῆς, οὐδὲ τὸ πρόσωπον αἰσχύνῃ ὑποθεῖς ἐμπυτισμάτων, καὶ μετὰ τῶν ἀνόμων λογισθεῖς, ὁ τὸν

⁴¹ Matth. xvi, 53. ⁴² Luc. xii, 50. ⁴³ *ibid.* 54. ⁴⁴ Act. vii, 59. ⁴⁵ Num. xii, 3. ⁴⁶ Psal. cxxxi, f. ⁴⁷ Isa. xlii, 2; liii, 7. ⁴⁸ Num. xxv, 7. ⁴⁹ III Reg. xix, 14. ⁵⁰ II Cor. xi, 2. ⁵¹ Psal. lxxviii, 40. ⁵² I Cor. ix, 27. ⁵³ Matth. iv, 1 sqq. ⁵⁴ Matth. xxvi, 36. ⁵⁵ Cor. vii, 25. ⁵⁶ II Reg. xxiii, 15 sqq. ⁵⁷ III Reg. xviii, 42. ⁵⁸ Luc. i, 80. ⁵⁹ Matth. xiv, 25. ⁶⁰ III Reg. xvii, 9. ⁶¹ Matth. iii, 4. ⁶² Philipp. ii, 6.

(29) *Μαδιανίτιν*. Or. 2, Μαδιανίτιν.

(30) *Ἰρα*. Reg. ph, f'.

(31) *Καὶ ὀνομασθεῖς*, etc. « Ac inde nomen sibi fecit: inclytus, celebris evasit. »

(32) *Κυρίῳ*. Or. 2 addit, παντοκράτορι, « omnipotente. » Ita etiam legit Billius.

(33) *ὑποπιασμός*. Sic omnes codices, vel etiam in quibusdam, ὑποπιασμός. In editis vero, ὑποπιασμός.

(34) *Ἐφιέντας*. Sic plures Regg. et Colbert., Or. 2, et Jes. Quæ lectio, ut vulgatio, ita et probabilior

sus eos, qui impetum in ipsum faciebant, ac vim ei afferebant, recusavit ⁴⁷, nec Petrum solum, quod gladium sustulisset, objurgavit ⁴⁸, verum ei etiam, qui percussus fuerat, aurem restituit ⁴⁹. Quod etiam ipsum postea Stephanus item Christi discipulus præstitit, cum pro iis, a quibus lapidabatur, preces

III. Pulchra res zelus, testis Phinees, qui Madianitidem unam cum Israelita gladio trajecit ⁴⁵, ut Israelis filios a probro et infamia vindicaret, atque ex animi instituto nomen traxit: testes etiam post eum illi, qui his verbis utebantur: *Zelo zelatus sum pro Domino omnipotente* ⁴⁶; et, *Æmulor vos Dei æmulatione* ⁴⁶; et, *Zelus domus tuæ comedit me* ⁴⁷: nec solum hoc dicebant, sed etiam sentiebant. Pulchra res corporis castigatio; id tibi Paulus persuadeat, seipsum adhuc domans et cocercens ⁴⁸, ac per Israeliam, iis, qui sibi ipsis fidunt, corporique indulgent, terrore injiciens; atque adeo Jesus ipse jejunans, atque tentationem subiens, et tentatorem superans ⁴⁹. Pulchra res oratio et vigilia: hujus rei fidem tibi faciat Jesus, ante passionem vigilans precibusque incumbens ⁵⁰. Pulchra res castimonia et virginitas; fidem Paulo arroga, de his rebus leges statuenti, ac matrimonii et virginitatis controversiam æquissime disceptanti ⁵¹, ipsique etiam Jesu, ex virgine nascenti, ut et generationem honore afficiat, et virginitatem honore præferat. Pulchra res continentia; moveat te Davidis auctoritas, qui, ut Bethleemiticæ cisternæ copia ipsi

IV. Pulchra res solitudo et quies; idque me docet Eliæ Carmelus ⁵², Joannis desertum ⁵³, ac mons ⁵⁴ denique ille, in quem Jesum sæpe secessisse, secumque silentio versatum esse constat. Pulchra res victus tenuitas; documento mihi est Elias ⁵⁵, qui apud viduam reficiebatur, Joannes ⁵⁶, qui cameli pilis tegebatur, Petrus, qui lupinis unico asse emptis alebatur. Pulchra res humilitas, ejusque multa exempla passim exstant, ac præ aliis omnium

D Saluator ac Dominus, qui non modo seipsum ad usque servi formam dejecit ⁵⁷, ac sputorum probro et contumeliæ faciem supposit, et cum sceleratis

videtur. Ed., ἐπαφιέντας.

(35) *Ἐρημία καὶ ἡσυχία*. Nicetas: ἡ ἐν μονῳσσει ἡσυχία, « in solitudine quies. »

(36) *Καὶ καθ' ἡσυχίαν ἑαυτῷ συγγινόμενος*. « Silentio secum, per solitudinis tranquillitatem, versatum. » Non bene Billius, « animo quieto. » Christus enim certe fuit semper « animo quieto, » sive extra, sive intra solitudinem.

(37) *Εὐτέλεια*. « Parcimonia, vilitas, tenuitas, » non in victu tantum, sed etiam in vestitu, ut alla exempla demonstrant.

reputatus est ⁵⁹, is, inquam, qui mundum a peccati A maculis expiabat, sed etiam discipulorum pedes in habitu servili abluit ⁶⁰. Pulchra res inopia et pecuniarum contemptio **260**; testis est Zachæus, atque etiam Christus : ille, dum Christo domum suam ingredientis omnes propemodum opes suas dono obtulit ⁶¹; hic dum diviti illi perfectam vitam hæc re definivit ⁶². Atque, ut compendiosius adhuc de his rebus loquar, pulchra res est contemplatio, pulchra item actio; illa hinc assurgens atque ad Sancta sanctorum contendens, mentemque nostram ad id, quod ipsi cognatum est, reducens; hæc vero Christum excipiens, eique inserviens, ac vim amoris per opera indicans.

V. Horum unumquodque una quædam salutis B via est, atque ad aliquam omnino beatarum illarum et æternarum mansionum ducens : quandoquidem ut varii vitarum delectus, ita multæ quoque apud Deum mansiones sunt ⁶³, quæ cuique pro merito suo et dignitate dividuntur et distribuuntur. Ac proinde alius hanc virtutem excolat, alius illam, alius plures, alius, si fieri potest, omnes : hoc tantum agat, ut gradiatur, atque ulterius progredi studeat, ejusque, qui viam recte præmonstrat gressusque nostros regit, ac per angustam viam et portam ad cælestis beatitudinis latitudinem ducit, vestigiis insistat. Si tamen, ex Pauli, atque ipsius etiam Christi sententia et autoritate, charitas, ut summa legis et prophetarum finis, præceptorum omnium primum maximumque censenda est ⁶⁴, hujus præcipuam partem in eo sitam esse comperio, ut pauperes amore ac benevolentia complectamur, atque eorum, qui nobis cognatione conjuncti sunt, calamitatibus moveamur, et doleamus. Neque enim ullus omnino cultus Deo perinde gratus est, ut misericordia (quandoquidem nec aliud quidquam est, quod Deo magis conveniat, utpote, quem misericordia et veritas præcedant ⁶⁵, et cui misericordia potius, quam benignitati benignitas ab eo rependitur, qui juste remittitur, atque in pondere et mensura misericordiam ponit ⁶⁷.

VI. Porro cum juxta præceptum illud, quod et cum gaudentibus gaudere, et cum flentibus flere jubet ⁶⁶, omnibus pauperibus, quacunquæ de causa D ærumnis et incommodis premantur, viscera aperire : et cum homines ipsi sumus, benignitatis stipem hominibus prius conferre debeamus, sive ob viduitatem ea opus habeant, sive ob omissos parentes, sive ob exsilium, sive ob dominorum **261**

κόσμον καθαίρων τῆς ἁμαρτίας, ἀλλὰ καὶ τῶν μαθητῶν νίπτων τοὺς πόδας ἐν δουλικῷ τῷ σχήματι. Καλὸν ἡ ἀκτημοσύνη καὶ χρημάτων ὑπεροψία· καὶ μαρτυρεῖ Ζαχαρίας, καὶ Χριστὸς αὐτός· ὁ μὲν, τῇ εἰσόδῳ Χριστοῦ, μικροῦ πάντα καρποφορήσας· ὁ δὲ, τῷ πλουσίῳ τὸ τέλειον ἐν τούτῳ περιορίσας. Καὶ συντομώτερον ἐστὶ περὶ τούτων εἰπεῖν, καλὸν θεωρία, καὶ καλὸν πράξις· ἡ μὲν, ἐντεῦθεν ἐπανιστάσα (38), καὶ εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων χωροῦσα, καὶ τὸν νοῦν ἡμῶν πρὸς τὸ συγγενὲς ἐπανάγουσα (39)· ἡ δὲ, Χριστὸν ὑποδεχομένη, καὶ θεραπεύουσα, καὶ τοῖς ἔργοις (40) τὸ φίλτρον ἐλέγγουσα.

Ε'. Τούτων ἕκαστον μία τις (41) σωτηρίας ὁδὸς, καὶ πρὸς τινὰ τῶν μονῶν πάντως φέρουσα τῶν αἰωνίων καὶ μακαρίων· ἐπειδὴ ὡς περὶ διάφοροι βίων αἱρέσεις, οὕτω καὶ μοναὶ (42) πολλαὶ παρὰ Θεῷ, κατὰ τὴν ἀξίαν ἕκαστῳ μεριζόμεναι τε καὶ διαιρούμεναι· καὶ ὁ μὲν τῆνδε κατορθούτῃ τὴν ἀρετὴν, ὁ δὲ τῆνδε, ὁ δὲ πλείους, ὁ δὲ τὰς πάσας, εἰ οἶόν τε· μόνον ὀδεύετω, καὶ ἐφιέσθω τοῦ πρόσω, καὶ κατὰ πόδας ἐπέσθω τῷ κλωῶς ὀδηγῶντι, καὶ κατευθύνοντι, καὶ διὰ τῆς στενῆς ὁδοῦ καὶ πύλης ἐπὶ τὸ πλάτος ἄγοντι τῆς ἐκείθεν μακαριότητος. Εἰ δὲ δεῖ Παύλῳ καὶ αὐτῷ Χριστῷ πειθόμενον, πρῶτῃ τῶν ἐντολῶν καὶ μεγίστῃ, ὡς κεφάλαιον νόμου καὶ προφητῶν τὴν ἀγάπην ὑπολαμβάνειν, ταύτης τὴ κράτιστον ἐδρίσχω φιλοπρωχίαν, καὶ τὴν περὶ τὸ συγγενὲς εὐσπλαγγίαν τε καὶ συμπάθειαν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω τῶν πάντων (43), ὡς ἐλέφ, Θεὸς θεραπεύεται, ὅτι μηδὲ οικειότερον ἄλλο τούτου Θεῷ, οὐ ἔλεος καὶ ἀλήθεια προπορεύονται (44), καὶ ᾧ προσοιστέον (45) τὸν ἔλεον πρὸ τῆς κρίσεως· οὐδὲ ἄλλῳ τινὲ μᾶλλον, ἢ φιλανθρωπίᾳ τὸ φιλάνθρωπον ἀντιδίδοται παρὰ τοῦ δικαίως ἀντιμετρούμετος, καὶ τιθέντος ἐν ζυγῷ καὶ σταθμῷ τὸν ἔλεον.

ante iudicium offerenda sit ⁶⁶) : nec ulla alii rei C
 ἢ . Πᾶσι μὲν δὴ πτωχοῖς ἀνοικτέον τὰ σπλάγγνα, καὶ τοῖς καθ' ἡντιναοῦν αἰτίαν κακοπαθοῦσι, κατὰ τὴν, χαίρειν μετὰ χαιρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων, κελεύουσιν ἐντολήν· καὶ προεισενεχτέον (46) ἀνθρώπους ὄντας ἀνθρώποις τὸν ἔρανον (47) τῆς χρηστότητος, εἴτε διὰ χρεῖαν χρῆζοιεν ταύτης, εἴτε δι' ὀρφανίαν, εἴτε ἀποξένωσιν πατρίδος, εἴτε ὠμότητα δεσποτῶν, εἴτε ἀρχόντων θράσος, εἴτε φο-

⁵⁹ Isa. I, 6; LIII, 42. ⁶⁰ Joan. XIII, 5. ⁶¹ Luc. XI, 8. ⁶² Matth. XIX, 21. ⁶³ Joan. XIV 2. ⁶⁴ Matth. XII, 36 sqq. ⁶⁵ Psal. LXXXVIII, 15. ⁶⁶ Ose. XII, 6. ⁶⁷ Isa. XXVIII, 17. ⁶⁸ Rom. XII, 15.

(38) Ἐπανιστάσα. Plures Regg., Or. 2, et Nicet., ἐπανιστάσα. Recte quidem. « A terrenis abducens, » ut ait Nicetas, καὶ εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων χωροῦσα, « et in Sancta sanctorum penetrans. » Alii, ἐπανιστάσα. Ed., ἀπανιστάσα.

(39) Ἐπανάγουσα. « Elevans, elevans, reducens ad superiora, quæ illi sunt cognata. »

(40) Τοῖς ἔργοις. Gab., Mont., τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις, « per bona opera. »

(41) Τις. Reg. bm, τῆς.

(42) Μοναί. Sic plures Regg., duo Coisl. et Bas. Editi vero, μονῶν.

(43) Πάντων. Reg. c, ἀπάντων.

(44) Προπορεύονται. Or. 2, προπορεύεται.

(45) Προσοιστέον. Or. 2, προσαιτέον.

(46) Προεισενεχτέον. Reg. lu, προσενεχτέον.

(47) Τὸν ἔρανον. « Humanitatis symbolum. »

ρολόγων ἀπανθρωπίαν, εἴτε ληστῶν μαιφονίαν, εἴτε κλεπτῶν ἀπληστίαν, εἴτε δήμευσιν, εἴτε ναυάγιον· πάντες γὰρ ὁμοίως ἐλεεινοί, καὶ οὕτω (48) βλέποντες εἰς τὰς ἡμετέρας χεῖρας, ὡς ἡμεῖς εἰς τὰς τοῦ Θεοῦ, περὶ ὧν ἂν δεώμεθα· καὶ τούτων αὐτῶν οἱ παρ' ἀξίαν (49) κακοπαθοῦντες, τῶν ἐν ἔθει τοῦ δυστυχεῖν ὄντων ἐλεεινότεροι· ἐξαίρετως δὲ τοῖς ὑπὸ τῆς ἱερᾶς νόσου διεφθαρμένοις, καὶ μέχρι σαρκῶν, καὶ ὀστέων, καὶ μυελῶν, ὡς ἡ κατὰ τινῶν ἀπειλή, βεβρωμένοις, καὶ προδομένοις ὑπὸ τοῦ μοχθηροῦ, καὶ ταπεινοῦ, καὶ ἀπίστου (50) τούτου σώματος· ὅπως πῶς συνεζύγη, οὐκ οἶδα· καὶ πῶς εἰκῶν τέ εἴμι Θεοῦ, καὶ τῷ πηλῷ συμφύρομαι (51)· ὁ καὶ εὐεκτοῦν πολεμεῖ, καὶ ἀνιᾶ πολεμούμενον· ὁ καὶ ὡς σύνδουλον ἀγαπῶ, καὶ ὡς ἐχθρὸν ἀποστρέφομαι· ὁ καὶ ὡς δεσμὸν φεύγω, καὶ ὡς συγκληρονόμον αἰσχύνομαι· τῆξαι φιλονεικῶ, B καὶ οὐκ ἔχω τίνι συνεργῷ πρὸς τὰ κάλλιστα χρῆσμαι (52), ὡς εἰδῶς εἰς ὃ γέγονα, καὶ ὅτι δεῖ με πρὸς Θεὸν ἀναβῆναι διὰ τῶν πράξεων (53).

et cum bello premitur, inærore me afficit : quod, et ut conservum amo, et ut inimicuzn odi atque aversor : quod, et ut vinculum fugio, et ut cohæres veneror. Si debilitare illud et conficere studeo, jam non habeo, quo socio et opitulatore ad res præclarissimas utar, nimirum haud ignorans quam ob causam procreatus sim, quodque me per actiones

Z'. Φεῖδομαι ὡς συνεργοῦ, καὶ οὐκ ἔχω πῶς φύγω τὴν ἐπανάστασιν, ἣ πῶς μὴ ἀπὸ Θεοῦ πέσω βαρηθεις ταῖς πέδαις κατασπύσασαις, ἣ κατεχούσαις εἰς ἔδαφος. Ἐχθρὸς ἐστὶν εὐμενῆς, καὶ φίλος ἐπίβουλος. Ὡ (54) τῆς συζυγίας καὶ τῆς ἀλλοτριώσεως! Ὁ φοδοῦμαι περιέπω (55), καὶ ὁ στέργω δέδοικα· πρὶν πολεμῆσαι, καταλλάσσομαι· καὶ πρὶν εἰρηνεῦσαι, C δίδοταμαι. Τίς ἡ περὶ ἐμὲ σοφία; καὶ τί τὸ μέγα τοῦτο μυστήριον (56); Ἡ βούλεται μοῖραν ἡμᾶς ὄντας Θεοῦ, καὶ ἄνωθεν βρούσαντας, ἵνα μὴ διὰ τὴν ἀξίαν ἐπαιρόμενοι καὶ μετewριζόμενοι (57) καταφρονῶμεν τοῦ κτίσαντος, ἐν τῇ πρὸς τὸ σῶμα πάλη καὶ μάχῃ πρὸς αὐτὸν ἀεὶ βλέπειν, καὶ τὴν συνεζευγμένην ἀσθένειαν παιδαγωγίαν εἶναι τοῦ ἀξιώματος· ἵνα εἰδῶμεν (58) οἱ αὐτοὶ μέγιστοι τε ὄντες καὶ ταπεινότεροι, ἐπίγειοι καὶ οὐράνιοι, πρόσκαιροι καὶ ἀθάνατοι, κληρονόμοι φωτὸς καὶ πυρὸς, εἰτ' οὖν σκότους, ὀποτέρως (59) ἂν νεύσωμεν; Τοιοῦτον τὸ κρᾶμα ἡμῶν, καὶ διὰ ταῦτα, ὡς γοῦν ἐμοὶ καταφαίνεται, ἐν ὅταν ἐπαιρώμεθα διὰ τὴν εἰκόνα, διὰ τὸν χοῦν συστελλώμεθα. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ βουλόμενος (60) φιλοσοφείτω, καὶ ἡμεῖς γε συμφιλοσοφῆσομεν (61) εὐκαί- D ρότερον.

⁶⁰ Isa. 1, 18.

(48) Οὕτω. In pluribus, οὕτως.

(49) Οἱ παρ' ἀξίαν. Nicetas : παρὰ τὴν τύχην ἧς ἦσαν ποτε, « præter eam fortunæ conditionem in qua quondam versabantur. » Docet hic Gregorius, eos qui ex altiori dignitatis et fortunæ gradu in miseriam delapsi sunt, majori miseratione dignos, quam eos qui rebus adversis sunt assueti. « Nihil enim est tam miserabile, » ait Cicero, « quam ex beato miser. » Bill. « præter dignitatem. »

(50) Ἀπίστου. Colb. 1, ἀπλήστου, « insatiabilis. »

(51) Συμφύρομαι. « Commiscear. »

(52) Χρήσωμαι. Sic Reg. hu. Alii, χρῆσομαι.

(53) Διὰ τῶν πράξεων. Reg. hu et Gabr., δι' ἀγα-

A sævitiā, sive ob præsidum acerbitalē, sive ob eorum, qui legendis tributis præsumt, inhumanitatem et importunitatem, sive ob cruentam prædonum immanitatem, sive ob inexplebilem furum aviditatem, sive ob bonorum proscriptionem, sive ob naufragium; omnes enim similiter miserabiles sunt, sicque in manus nostras intuentur, ut nos in Dei manus, cum re aliqua egemus; atque ex ipsis rursus, ii qui indigne afflictantur, miserabiliores sunt quam ii qui calamitatibus assueverunt: tum vero nos ii præcipuo quodam miserationis affectu permovere debent, qui sacro morbo corrupti sunt, et ad carnem usque, atque ossa, et medullas (quod quibusdam Scriptura ⁶⁰ minatur) exesi consumptique, atque ab hoc ærumnoso, et abjecto, ac infido corpore prodi: cui quoniam modo conjunctus sim, haud equidem scio: nec quo etiam pacto simul et imago Dei sim, et cum cæno voluter: quod, et cum pulchra valetudine gaudet, bello me lacessit, et ut conservum amo, et ut inimicuzn odi atque aversor. Si debilitare illud et conficere studeo, nimirum haud ignorans quam ob causam procreatus sim, quodque me per actiones ad Deum ascendere oporteat

VII. Sin contra ut cum socio et adjutore mitius agam, nulla jam ratio occurrit, qua rebellantis impetum fugiam, atque a Deo non excilam, compedibus degravatus, vel in terram detrahentibus, vel in ea detinentibus. Hostis est blandus et placidus, insidiosus amicus. O miram conjunctionem et alienationem! Quod metuo, amplector; quod amo, pertimesco. Antequam bellum gesserim, in gratiam redeo; antequam pace fruam, ab eo dissideo. Quanam sapientia, quoniam magno et arcano consilio mihi hoc accidere dicam? An hoc Deus agit, ut cum ipsius pars simus, atque superne fluxerimus, ne ob dignitatem nostram nosipsos efflentes atque attollentes, Creatorem contemnamus, in ea, quæ nobis adversus corpus est, lucta et dimicatione, ab eo nunquam oculos dejiciamus; atque ita infirmitas illa, quæ nobis copulata est, dignitatem nostram frenet atque coerceat; ut intelligamus nos maximos simul atque 262 abjectissimos esse, terrenos et cælestes, caducos et immortales, lucis et ignis, sive etiam tenebrarum hæredes, prout in hoc vel illud nobis propendere contigerit? Hæc nostra temperatio est, atque ob has causas, quantum quidem ipse

Θῶν πράξεων, « per bona opera. »

(54) Ὡ. Sic Reg. hu. Editi vero, ὦ.

(55) Περιέπω. « Foveo, curo. »

(56) Τί τὸ μέγα τοῦτο μυστήριον; « Quodnam hoc magnum mysterium? »

(57) Καὶ μετewριζόμενοι. Hæc desunt in Reg. c.

(58) Ἴρα εἰδῶμεν. Reg. quatuor, ἐν' εἰδῶμεν.

(59) Ὄποτέρως. Or. 2, ὀποτέρως [haud emendate].

(60) Ὁ βουλόμενος. Sic quatuor Regii. Deest ὁ in ed.

(61) Συμφιλοσοφῆσομεν. Reg. hm, συμφιλοσοφῆσομεν.

prospicere possum, ut cum imaginis dignitas nobis animos extulerit, pulvis eosdem deprimat contra-

hatque. Sed de his qui volet philosophetur, nosque VIII. Nunc vero, quod carni meæ, meæque infirmitati in aliorum calamitatibus condolens, dicere institueram, faciendum nobis est, fratres, ut cognatum et conservum corpus curemus; etsi enim illud ut inimicum accusaverim ob eas quas affert animi perturbationes, tamen propter connexionis hujus auctorem, velut amicum complector. Et quidem curemus non minus aliorum corpora, quam suum quisque corpus, seu commoda valetudine sit, seu eodem morbo consumatur. *Omnes enim unum in Domino sumus, sive dives, sive pauper, sive servus, sive liber* ⁹⁰, sive sanus, sive æger corpore, atque unum omnium caput, ex quo omnia, Christus. Quodque membra inter se sunt, hoc quisque alteri, atque omnibus omnes. Ac proinde minime committendum est, ut eos, qui prius in communem infirmitatem inciderunt, contemnamus et negligamus; nec magis gaudendum nobis est, quod commoda valetudine utimur, quam lugendum, quod fratres misera et afflicta. Quin potius animo ita existimare debemus, carnis et animalium nostrarum salutem in hoc dia prosequamur. Sic autem consideremus.

IX. Alii quidem hoc solo nomine miserabiles sunt, quod inopia laborent, quam fortasse, vel tempus, vel labor, vel amicus, vel propinquus, vel temporis mutatio sustulerit: his autem nihilominus hæc quoque gravis est, imo eo etiam gravior, quod una cum carne, et laboris suscipiendi, et sibi ad necessarios vitæ usus opem ferendi facultas erepta sit, magisque semper apud ipsos prævaleat morbi metus, quam spes sanitatis. Ex quo efficitur, ut parum admodum auxilii illis spes afferat quæ afflicti et calamitosi unum esse remedium. Ad paupertatem accedit morbus, alterum malum, et quidem atrocissimum, ac votis omnibus aversandum, atque ejusmodi, ut **263** apud multos, cum aliquid mali cuipiam imprecari cupiunt, nihil sit expromptius. Tertium, quod plerique eos nec adire nec intueri susinent, sed fugiunt, horrent, et aversantur; atque id morbo ipso illis acerbius est, cum ob calamitatem exosos etiam et invisos se esse sentiunt. Equidem ipse eorum miseriam non sine lacrymis fero, ac recordatione ipsa perturbor. Idemque vobis accidat, velim, ut lacrymis lacrymas fugiatis. Nec vero dubito, quin ex his, qui adsunt,

⁹⁰ Rom. xii, 5.

(62) *El γάρ και ως έχθρου κατηγορησά δια τὸ πάθος*, etc. A Gregorii mente et textu videtur aberrare Billius, qui locum hunc sic interpretatur: «Etsi enim me animi affectus eo abripuit, ut illud tanquam inimicum et infestum accusarem,» etc.

(63) *Τὰ τῶν*. In quibusdam, τὰ τοῦ.

(64) *Ἡ ἕκαστος*. Or. 2, Reg. c, ἡ ἕκαστῶ.

(65) *Αὐτῆς*. Deest in Or. 2.

(66) *Εὖ ἡμῖν ἔχει*. Plerique codices, ἡμῖν εὖ ἔχει.

(67) *Τάχ' ἄν*. Tres Regg., τάχα ἄν.

(68) *Λύσαιεν*. Or. 2, λύσετε.

(69) *Οὐκ ἔχουσιν*. Hæc desunt in Regg: bm, ph,

etiam commodiore tempore simul philosophabimur.

H'. Νυνὶ δὲ, ὁ μοι λέγειν ὁ λόγος ὤρμησε, τῶν ἐμῶν περιαλοῦντι σαρκῶν, και τῆς ἐμῆς ἀσθενείας ἐν ἀλλοτρίοις πάθει, θεραπευτέον, ἀδελφοί, τὸ συγγενὲς και ὁμόδουλον. Εἰ γάρ και ὡς ἐχθροῦ κατηγορησα διὰ τὸ πάθος (62), ἀλλὰ και ὡς φίλου περιέχονται διὰ τὸν συνδήσαντα· και θεραπευτέον οὐχ ἦττον τὰ τῶν (63) πλησίον, ἢ ἕκαστον (64) τὸ ἑαυτοῦ, τῶν τε ὑγιαίνόντων, και τῶν ὑπὸ τῆς αὐτῆς (65) νόσου δαπανωμένων. Πάντες γάρ ἐν ἑσμεν ἐν Κυρίῳ, εἴτε πλούσιος, εἴτε πένης, εἴτε δοῦλος, εἴτε ἐλεύθερος, εἴτε ὑγιαίνων, εἴτε πονηρῶς ἔχων τοῦ σώματος· και μία κεφαλὴ πάντων, ἐξ οὗ τὰ πάντα, Χριστός· και ὅπερ ἐστὶν ἀλλήλοισ τὰ μέλη, τοῦτο ἕκαστος ἕκαστῶ, και πᾶσιν ἅπαντες· οὐκ οὖν περιοπτεόν, οὐδὲ ἀμελητέον τῶν προεμπροσόντων εἰς τὴν κοινὴν ἀσθένειαν· οὐδὲ ἀγαπητέον μᾶλλον, ὅτι εὖ ἡμῖν ἔχει (66) τὰ σώματα, ἢ πενητέον, ὅτι ἀθλίως τοῖς ἀδελφοῖς· και ἠγεῖσθαι μίαν ἀσφάλειαν εἶναι τῶν ἡμετέρων σαρκῶν και ψυχῶν, τὴν εἰς ἐκείνους φιλεῖν θρωπιαν· σκοπῶμεν δὲ οὕτως.

uno positam esse, ut eos humanitate ac misericor-

Θ. Τοῖς μὲν ἄλλοις ἐν μόνον ἐλεεινὸν, τὸ τῆς ἀπορίας· ὁ τάχ' ἄν (67) ἢ χρόνος, ἢ πόνος, ἢ φίλος, ἢ συγγενής, ἢ καιροῦ μεταβολὴ λύσαιεν (68). Τοῖς δὲ τοῦτο μὲν οὐδενὸς ἦττον, εἰ μὴ και μᾶλλον, ὅσῳ τοῦ πονεῖν και βοηθεῖν ἑαυτοῖς οὐκ ἔχουσιν (69), εἰς τὰ ἀναγκαῖα μετὰ τῶν σαρκῶν ἀφήρηται, και μείζων αἰε τῆς ἀσθενείας αὐτοῖς μᾶλλον ὁ φόβος, ἢ ἡ τῆς ὕγίας (70) ἐλπίς· ὥστε μικρὸν γοῦν τι (71) βοηθεῖσθαι παρὰ τῆς ἐλπίδος, ἢ μόνον (72) τοῖς ἀτυχοῦσιν ἐστι (73) φάρμακον. Πρὸς δὲ τῇ πενίᾳ, και ἡ νόσος καινὴ δεύτερον, και καινὴ τὸ ἀπευκτότατον, και βαρύτερον, και εἰς κατάραν τοῖς πολλοῖς προχειρότατον. Και τρίτον, τὸ μὴ (74) προσιτοῦς αὐτοῦς εἶναι, μηδὲ θεατοῦς τοῖς πλείοσιν, ἀλλὰ φευκτοῦς, και βδελυκτοῦς, και οἷον ἀποτροπαίους· ὁ και τῆς νόσου τοῦτοις βαρύτερον, ὅταν αἰσθωνται διὰ τὴν συμφορὰν και μισοῦμενοι. Ἐγὼ μὲν οὐδὲ ἀδακρυτὶ φέρω τὸ τούτων πάθος, και τῇ μνήμῃ συγγέομαι· πάσχετε (75) δὲ και ὑμεῖς ταυτὸν, ἵνα τοῖς δάκρυσι τὰ δάκρυα φύγητε· και πάσχουσί γε, οἶδ' ὅτι, τῶν παρόντων ὅσοι φιλόχριστοι και φιλόπτωχοι, και Θεοῦ, και παρὰ Θεοῦ (76) τὸ ἐλεεῖν ἔχοντες· μάρτυρες δὲ και ὑμεῖς (77) τοῦ πάθους.

D aliisque melioris notæ codicibus, non male; his enim omissis, planior sit oratio.

(70) Ὑγίαιας. Plures codd., ὕγειαας.

(71) *Ti*. Deest in Reg. a, bm, ph.

(72) Ἡ μόνον. Reg. c, ἡ μόνη. In Par. ed., ἡ μόνον [male].

(73) Ἐστι. Deest in pluribus Regg. et Or. 2.

(74) Μή. Or. 2, μηδέ.

(75) Πάσχετε. Reg. bm. Mont., συμπάσχετε.

(76) *Και Θεοῦ, και παρὰ Θεοῦ*. «Dei erga se, et Dei erga alios.» Ita in notis Sancyyg.

(77) Ὑμεῖς. Sic Reg. ph, Or. 2, etc. Male in ed.; ἡμεῖς.

perinde afficiantur, quicumque Christi ac pauperum amantes sunt, Deique, et a Deo misericordiam habent. At calamitosis etiam testes vos ipsi estis.

Γ. Πρόκειται τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν θέαμα δεινὸν καὶ ἔλεεινόν, καὶ πᾶσι, πλην τῶν εἰδόντων, ἄπιστον, ἀνθρώποι νεκροὶ καὶ ζῶντες, ἠκρωτηριασμένοι τοῖς κλειστοῖς τοῦ σώματος μέρεσι (78), μήθ' (78') οἰτινές ποτε ἦσαν, μηδὲ θθενεῖσι μικροῦ γινωσκόμενοι· μᾶλλον δὲ τῶν ποτε ἀνθρώπων ἄθλια λείψανα· πατέρας (79), καὶ μητέρας, καὶ ἀδελφούς, καὶ τόπους, ἑαυτῶν γνωρίσματα λέγοντες· Ἐγὼ τοῦ δεῖνος, καὶ ἡ δεῖνά μοι μήτηρ, καὶ τότε μοι δνομα, καὶ σύ μοι φίλος ποτὲ καὶ γνώριμος. Καὶ τοῦτο πράττουσιν, οὐ γὰρ ἔχουσι τῷ παλαιῷ χαρακτῆρι γινώσκεσθαι (80)· ἀνθρώποι περιεκομμένοι, καὶ περιηρημένοι χρήματα (81), συγγένειαν, φίλους, αὐτὰ τὰ σώματα· ἀνθρώποι μόνοι τῶν πάντων (82) ἑλεοῦντές τε ἑαυτούς, καὶ μισοῦντες ὁμοίως· οὐκ ἔχοντες πότερα μᾶλλον θρηγήσῃσι (83), τὰ μηκέτ' ὄντα τοῦ σώματος, ἢ τὰ μένοντα (84)· ὅσα προσάλωσεν ἡ νόσος, ἢ ὅσα τῇ νόσῳ λείπεται. Τὰ μὲν γὰρ ἀνήλωται (85) δυστυχῶς, τὰ δὲ σώζεται δυστυχέστερον· τὰ μὲν οἴχεται πρὸ τῶν τάφων, τὰ δὲ οὐκ ἔστιν ὁ παραδύσων ταφῆ (86). Καὶ γὰρ ὁ λίαν χρηστὸς καὶ φιλόανθρωπος, τοῦτοις ἐστὶν ἀναγνητότατος· κἀναυθα μόνον ἐπελαθόμεθα σάρκες ὄντες, καὶ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως περιεκείμενοι· καὶ τοσοῦτου δέομεν (87) θεραπεύειν τὸ συγγενές, ὥστε καὶ τῶν ἡμετέρων σωμάτων ἀσφάλειαν τὴν τούτων φυγῆν νομίζομεν. Καὶ νεκρῷ μὲν ἤδη προσῆλθέ τις παλαιῷ, καὶ τούτῳ τυχὸν ὀδωδότη, καὶ ζῶων ἀλόγων ἠνεγκεν ὀδωδῶτα σώματα, καὶ βορβόρου πλησθεὶς ἠνέσχετο· τούτους δὲ κατὰ κράτος φεύγομεν (ὡ τῆς ἀπανθρωπίας!), ὅτι καὶ τὸν αὐτὸν αὐτοῖς σπῶμεν ἄερα, μικροῦ δυσχεραίνοντες.

reantur, brutorumque animantium corpora tetro odore plena ferant, ac caeno perfusi æquo animo id ferant : nos contra hos maxima celeritate fugimus 264 (o ingentem inhumanitatem !), pene etiam, quod eumdem cum ipsis aerem trahamus, indigne ferentes

ΙΑ'. Τί πατρὸς γνησιώτερον ; καὶ τί μητρὸς συμπαθέστερον ; Ἄλλ' ἀπεκλείσθη γε τούτοις καὶ ἡ φύσις· καὶ πατὴρ παῖδα τὸν ἑαυτοῦ, ὃν ἐγέννησεν, ὃν ἀνέθρεψεν, ὃν ὀφθαλμῶν βίου μόνον ἔχειν ἐνόμισεν, ὑπὲρ οὗ πολλὰ θεῷ καὶ πολλάκις προσηύξατο, τοῦτον ὀδύρεται μὲν, ἀπελαύνει δὲ, τὸ μὲν ἐκὼν, τὸ δὲ τυραννόμενος. Καὶ μήτηρ μέμνηται μὲν τῶν ὀδίνων, καὶ τὰ σπλάγχνα σπαράσσεται, καὶ ἀνακαλεῖται λίαν ἑλεεινῶς, καὶ προθεῖσα θρηγεῖ, καθάπερ τεθνηκότα τὸν ζῶντα (88)· Τέκνον, λέγουσα, δυστυχὲς καὶ ἀθλιὰς μητρὸς, ὃ μοι συνεμερίσατο πικρῶς ἡ νόσος· τέκνον ἑλεεινόν, τέκνον οὐ γνωριζόμενον, τέκνον, ὃ κρημνοῖς καὶ ὄρεσι καὶ ἐρημίαις ἀνεθρεψάμην (89)·

¹¹ Gen. vi, 3.

(78) *Μέρεσι*. Forte, μέλεσι. Edit.

(78') *Μήθ'*. Reg. bm, ph. Or. 2, μηδ' [rectius].

(79) *Πατέρας*. Coisl. 1 addit, καὶ πάππους.

(80) *Γινώσκεσθαι*. Reg. c, Mont., γνωρίζεσθαι.

(81) *Χρήματα*. Reg. c, κτήματα, « prædiis »

(82) *Πάντων*. Or. 2, ἀπάντων.

(83) *Θρηγήσῃσι*. Reg. a, Or. 2, θρηγήσουσι, [male.]

(84) *Μένοντα*. Or. 2, μέιναντα.

X. Proponitur nobis ob oculos grave et miserandum spectaculum, nec nisi iis, qui norunt, credibile, homines mortui ac viventes, plurimis corporis partibus mutilati, sicque affecti, ut fere, nec quoniam olim fuerint, nec unde, agnoscatur ; imo, ut rectius loquar, miseræ veterum hominum reliquæ ; patres, et matres, et fratres, ac loca ex quibus agnosci queant, proferentes : ego illo patre natus sum, hac matre procreatus, hoc mihi nomen est, tu mihi quondam amicus et familiaris : idque idcirco faciunt, quod ex veteribus oris lineamentis jam agnosci nequeant : homines accisi, ac pecuniis, genere, amicis, adeoque corporibus ipsis spoliati ; homines soli ex omnibus mortalibus æque sese et misericordia et odio prosequentes ; nec satis constitutum habentes, utras tandem corporis partes magis deplorent, præcisasne et exstinctas, an in corpore adhuc remanentes ; easne, quas inorbus absumpsit, an eas, quæ morbo reliquæ sunt. Illæ quippe misere absumptæ atque confectæ sunt ; hæc vero miserius conservantur : illæ ante sepulcrum interierunt ; hæc nemo est qui sepulcro condat. Nam optimus et humanissimus quisque, his durissimum atque inhumanissimum se præbet ; atque hic solum nos carnem esse ¹¹, et humilitatis corpus gerere obliviscimur : tantumque ab eo absumus, ut eos, qui cognationis vinculo nobiscum conjuncti sunt, euremus, ut corporum quoque nostrorum salutem in eorum fuga atque aversione positam esse existimemus. Cumque non desint, qui ad vetus atque etiam fortasse fœtidum cadaver accedere non ve-

XI. Quid patre sincerius ? Quid matre ad miserationem propensius ? At his ipsa quoque natura præclusa est : ac pater filium suum, quem genuit, quem educavit, quem se unicum vitæ oculum habere existimavit, pro quo multas ad Deum sæpenumero preces fudit ; hunc, inquam, luget quidem ille, cæterum abigit, partim libens, partim invitus. Ac rursum mater suos quidem in pariendo dolores recordatur, ac visceribus dilaniatur, et miseranda admodum voce natum appellat, atque ob oculos positum, vivum tanquam mortuum luget : Fili miser, inquam, et miseræ matris, quem morbus mecum acerbe partitus est : filii miser, filii jam ignote,

D (85) *Ἀνήλωται*. Reg. a, c, d, Or. 2, etc., ἀνάλωται.

(86) *Ταφῆ*. Or. 2, τῇ ταφῆ. Billius : « sepultura afficiat. »

(87) *Τοσοῦτου δέομεν*. Ita Reg. c. Alii, τοσοῦτῳ [minus recte]. Or. 2 et Mont., τοσοῦτον ἀποδέομεν.

(88) *Τὸν ζῶντα*. Ita plerique Reg. et Coisl. 1. Editi, τὰ ζῶντα.

(89) *Ἀνεθρεψάμην*. Reg. a, c, d, ἐθρεψάμην.

fili, quem præcipitiis et montibus ac solitudinibus alui; cum feris habitabis, tibi que petra tectum erit, atque ex mortalibus ii duntaxat te aspicient, qui pietate excellent. Atque etiam miserabilia hæc Jobi verba inclamat: Quare in matris vulva creatus es, atque ex ventre egressus es, ac non statim peristi⁷⁴, ut mors cum ortu concurreret? Quare non præmature abscessisti, priusquam hujus vitæ mala degustares? Quare exceptus genibus? Cur lactatus uberibus⁷⁵, cum miseram vitam ac morte gravio-rem acturus esses? Atque his verbis utitur, vimque lacrymarum profundit; ac complecti quidem eum et exoculari misera cupit, sed filii carnem ut inimicæ et hostilem pertimescit. Ab universa autem plebe clamores et insectationes, non adversus ini- quos et sceleratos, sed adversus miserum et calamito- sos excitantur. Ac cædis quidem crimine constri- ctum non deest qui conturbantem sibi adsciscat, et qui adulterum non solum tecto excipiat, sed etiam ad mensam admittat, ac sacrilegum vitæ socium adhibeat, cum iisque, a quibus malo aliquo affec- tus est, amicitia sævus ineat: hujus contra, a quo nullam injuriam accepit, morbum, non secus ac crimen quoddam, aversatur. Ita melior vitii quam homine dignam amplectimur, humanitatem autem namur.

XII. Urbibus ejiciantur, arcantur ædibus, foro, conciliis, viis, publicis conventibus, conviviiis, o ingentem calamitatem! ipsa **265** etiam aqua; nec ipsis quidem fluunt fontes, aliis hominibus commu- nes, nec flumina ipsa nihil spurcitiæ ab his contra- here creduntur; quodque maxime mirandum est, quos ut piacula submovemus, eosdem, ut nihil nobis molestiæ inferentes, ad nos rursus conver- timus, non domicilium ipsis tribuentes, non neces- sarios cibos, non vulneribus medicinam, non veste morbum eorum pro viribus obtegentes. Ac proinde noctu et diu vagantur, inopes, et nudi, ac tecto carentes, morbum ostendentes, vetera commemo- rantes, Creatoris opem implorantes, alii aliorum membris, pro iis quibus carent, mutuo utentes, cantus ad misericordiam pertrahentis artifices, paululum quiddam panis postulantes, aut parumper obsonii, aut lacerum aliquem et detritum pannum,

⁷⁴ Job iii, 11. ⁷⁵ ibid. 12.

(90) Πέτρα. Reg. c, πέτραι.

(91) Εὐσεδέστατοι. Eremitas et solitarios in de- sertis vitam agentes intelligit Gregorius.

(92) Ἐκ γαστρός. Reg. a, ἐκ κοιλίας.

(93) Εὐθύς. In quibusdam, εὐθέως.

(94) Τί δέ σοι συνήτησε, etc. Reg. c, συνή- τησάν σοι. Bill. « quare tibi genua inter se juxta sunt? Quorum ubera susisti? » Elegantem Vulgatæ interpretationem prætulimus.

(95) Ἀθλίως. Reg. c addit, οὕτως.

(96) Περιπτύξασθαι. Or. 2, περιπτύξασθαι [ma- le].

(97) Κατά. Sic Reg. hu, Coisl. 1, et Or. 2. Deest κατά in pluribus Regg. Ed., μετά.

(98) Διατρεθεικόσι. Reg. d, διατρεθείσι.

(99) Ἀπεστράφη. In quibusdam, ἀντεστράφη [male].

μετὰ θηρίων οἰκήσεις, καὶ σκέπη σοι πέτρα (90), καὶ τῶν ἀνθρώπων μόνον βίονται σε οἱ εὐσεδέστατοι (91)· καὶ ταῦτα δὴ τὰ τοῦ Ἰὼβ ἐλεεινὰ ῥήματα ἐπιφθέγ- γεται· Ἴνα τί γὰρ ἐπλάσθης ἐν κοιλίᾳ μητρὸς, ἐκ γαστρὸς (92) δὲ ἐξήλθες, καὶ οὐκ εὐθύς (93) ἀπώλου, ὡς συνδραμεῖν τῇ γεννήσει τὸν θάνατον; Ἴνα τί δὲ οὐκ ἀπῆλθες ἄωρος, πρὶν γεύσασθαι τῶν τοῦ βίου κακῶν; Ἴνα τί δέ σοι συνήτησε (94) γόνατα; Τί δέ σοι τὸ θηλάσαι μαστοῦς, ἀθλίως (95) ζήσε- σθαι μέλλοντι, καὶ ζῶν θανάτου χαλεπωτέραν; Καὶ ταῦτα λέγει, καὶ ἐπαφίησι πηγὰς δακρυῶν, καὶ περι- πτύξασθαι (96) βούλεται μὲν ἡ δυστυχῆς, φοβεῖται δὲ τὰς τοῦ παιδὸς σάρκας ὡς πολεμίας. Πάνδημοι δὲ κα- ταθοήσεις τε καὶ διώξεις, οὐ κατὰ τῶν ἀδικούντων, ἀλλὰ κατὰ (97) τῶν δυστυχοῦντων γίνονται. Καὶ φο- νέα μὲν ἦδη τις συνήκισατο, καὶ μοιχῶ μετέδωκεν, οὐ στέγης μόνον, ἀλλὰ καὶ τραπέζης, καὶ βίου κοι- νωνῶν τὸν ἱερὸςυλον εἴλετο, καὶ τοῖς αὐτόν τι διατε- θεικόσι (98) κακὸν ἐσπέισατο· τοῦ δὲ τὸ πάθος, ὡς ἔγκλημα, μὴδὲν λυπήσαντος ἀπεστράφη (99). Καὶ πλέον (1) ἔχει νόσου κακία· καὶ τὸ μὲν ἀπάνθρω- πον ὡς ἐλευθέριον ἠσπασάμεθα, τὸ δὲ συμπαθὲς ὡς αἰσχρὸν ἠτιμάσαμεν.

morbi conditio est; atque inhumanitatem ut libero et misericordiam, ut turpem et inhonestam, asper-

IB'. Ἀπελαύνονται πόλεων, ἀπελαύνονται οἰκιῶν, ἀγορᾶς (2), συλλόγων, ὁδῶν, πανηγύρεων, συμποσίων, (ὡ τοῦ πάθους!) αὐτοῦ τοῦ ὕδατος· οὕτω πηγὰς ῥέ- ουσαι, τούτοις κοιναὶ πρὸς (3) τοὺς ἄλλους ἀνθρώ- πους, οὕτε ποταμοὶ πιστεύονται μὴδὲν ἐφέλκεσθαι τοῦ μολύσματος· καὶ τὸ παραδοξότατον (4), ὡς ἀγῆ μὲν ἀπελαύνομεν, ὡς δὲ οὐδὲν λυποῦντας πάλιν πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἐπιστρέφομεν (5), οὐκ οἰκητὴν ἀπονέ- μοντες, οὐ τὰς ἀναγκαίας τροφὰς, οὐ θεραπείαν τοῖς τραύμασιν, οὐ σκέπη τὴν νόσον εἰς δύναμιν περιστέλ- λοντες. Διὰ τοῦτο περιπλαῦνται νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἀποροὶ, καὶ γυμνοὶ, καὶ ἀνέστιοι, τὴν νόσον ἐπιδει- κνύντες, τὰ ἀρχαῖα ἐκδιηγούμενοι, τὸν Πλάστην ἐπι- δοώμενοι, χρώμενοι τοῖς ἀλλήλων μέλεσιν ἀντὶ τῶν λειπόντων, σοφιστὰι μελῶν ἐλκόντων ἔλεον, ἄρτου τι μικρὸν αἰτουῦντες, ἢ ὄψου τι (6) βραχύτατον, ἢ ῥάκος τι τρύχινον, βοήθημα τῆς αἰσχύνης, ἢ παραμυθίαν τοῖς ἔλκεσι (7). Καὶ φιλόανθρωπος οὗτος αὐτοῖς, οὐχ

D (1) Πλέον. Or. 2, κλεῖον [f. pro πλεῖον].

(2) Ἀγορᾶς. Chrys., ἀγορῶν.

(3) Πηγὰς ῥέουσai, τούτοις κοιναὶ πρὸς ... Ver- tit interpres quasi legisset: Πηγὰς ῥέουσι τούτοις, κοιναὶ πρὸς ... Edit.

(4) Παραδοξότατον. Or. 2 addit: οὐ δ' ἂν ὦσιν· et Gab. ὅπου ἂν ὦσιν, « ubicunque fuerint, ut pestem horremus, » etc.

(5) Ἐπιστρέφομεν. Schol.: Δι' ὧν οὐ ποιούμεθα αὐτῶν πρόνοιαν, πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἀναγκάζομεν ἐπιστρέφειν· « Eo quod eorum curam non gerimus, illos ad nos redire compellimus. »

(6) Ἡ ὄψου τι. Unus Reg., ἢ ὄψον τι. In Par., ἢ ὄψου τό, etc.

(7) Βοήθημα ... ἔλκεσι. Billius, « quo pudendis corporis partibus auxilium, aut ulceribus solatium ferant. »

ὅς πρὸς τὴν χρεῖαν ἤρκεσεν, ἀλλ' ὅστις μὴ πικρῶς ἀπεπέμψατο. Οἱ πολλοὶ δὲ αὐτῶν οὐδὲ ὑπ' αἰσχύνης τὰς πανηγύρεις φεύγουσιν, αὐτὸ (8) μὲν οὖν τούναντιον εἰς ταύτας ὠθοῦνται διὰ τὴν χρεῖαν· ταύτας δὲ λέγω τὰς πανδημίας (9) καὶ ἱεράς, ἃς ἡμεῖς ἐπὶ θεραπειᾷ τῶν ψυχῶν ἐξεύρομεν (10), ἢ κατὰ τι μυστήριον συνιόντες, ἢ τοῖς μάρτυσι τῆς ἀληθείας πανηγυρίζοντες, ἢ ὧν τοὺς ἀγῶνας τιμῶμεν, μιμώμεθα καὶ τὴν εὐσέβειαν. Καὶ αἰσχύνονται μὲν τοὺς ἀνθρώπους διὰ τὴν συμφορὰν, ὄντες ἄνθρωποι, καὶ βούλονται ἂν ὄρεσιν, ἢ κρημνοῖς, ἢ ὕλαις, ἢ τὸ τελευταῖον νυκτὶ καὶ σκότῳ περικαλύπτεσθαι· ῥιπτοῦνται δὲ ὁμοῦ εἰς μέσον, φόρτος ἐλσεινδῶς, καὶ δακρῶν ἀξίως. Τοῦτο μὲν ἴσως κατὰ λόγον, ἵνα ἡμῖν ὥσι τῆς ἀσθενείας ἡμῶν ὑπομνήματα, καὶ πείθῃσι μηδενὶ τῶν παρόντων καὶ ὀρωμένων, ὡς ἐστῶτι (11), προστίθεσθαι. Ῥιπτοῦνται δὲ, οἱ μὲν ἐπιθυμίᾳ φωνῆς ἀνθρωπίνης, οἱ δὲ προσόψεως, οἱ δὲ ἵνα βραχέα ζωῆς ἐφόδια παρὰ τῶν τρυφόντων συλλέξωνται, πάντες δὲ ἵνα τι πρᾶγος γεύωνται (12) τοὺς ἑαυτῶν θρήνους δημοσιεύσαντες.

Irrumpunt autem, alii, ut optatam hominum vocem audiant : alii, ut eorum ora aspiciant : alii, ut exigna vitæ subsidia ab iis, qui luxu deliciisque luctibus suis nonnullum hinc levamen persentiant.

II. Τίς οὐ κατακλάται τούτων τοῖς ὄδυρμοῖς, ολικτρὰν ξυναυλίαν ἀρμοζομένων; τίς ἀκοῇ φέρει τὸ ἄκουσμα; τίς ὄψις χωρεῖ τὸ θέαμα; Οἱ μὲν κείνται μετ' ἀλλήλων, κακῶς ὑπὸ τῆς νόσου συνεζευγμένοι, καὶ ἄλλος ἄλλο τι τῆς συμφορᾶς πρὸς τὸ ἐλσεινδὸν ἐραρίζοντες· καὶ εἰσὶν ἀλλήλοις προσθήκη τοῦ πάθους, ἐλσεινοὶ τῆς ἀβήρωστας, τῆς συμπαθείας (13) ἐλσεινότεροι. Περισταταὶ (14) δὲ αὐτοὺς θέατρον συμμιγῆς, συναλούντων μὲν, ἀλλὰ πρόσκαιρα. Οἱ δὲ κυλινδοῦνται πρὸς τοῖς ποσὶ τῶν ἀνθρώπων ἡλίω καὶ κόνει· ἔστι δὲ ὅτε καὶ κρυμοῖς ἀγρίοις, καὶ ἄμβροισι, καὶ παραχαῖς ἀνέμων τλαιπωροῦμενοι, παρὰ τοσοῦτον οὐ (15) συμπατούμενοι, παρ' ὅσον (16) καὶ ψάσειν αὐτῶν (17) βδελυσσόμεθα. Ἀντάδει δὲ τοῖς ἱεροῖς ἔνδον μέλεσιν ὁ τῶν αἰτήσεων ὄδυρμος, καὶ ταῖς μυστικαῖς φωναῖς θρήνος ἐλσεινδῶς ἀντεγέρεται. Τί δεῖ πᾶσαν αὐτῶν προτιθέναι τὴν συμφορὰν ἀνθρώποις πανηγυρίζουσιν; ἴσως ἂν καὶ ὁμῖν κινήσαιμι θρήνον, εἰ πάντα ἐκτραγηδοῖην ἐπιμελῶς, καὶ νικήσει τὴν ἑορτὴν τὸ πάθος. Λέγω γὰρ οὖν ταῦτα, ἐπεὶ μηδέπω δύναμαι πείθειν ὑμᾶς, ὡς ἔστι ποτὲ ἡδονῆς λύπη τιμιωτέρα, καὶ κατήφεια πανηγύρεως, καὶ γέλωτος οὐ καλοῦ δάκρυον ἔπαινούμενον.

idcirco dico, quia nondum vobis hoc persuadere possum, molestiam nonnunquam voluptate, et castitiam letitia, et laudabiles lacrymas turpi atque obsceno risu præstantiores esse.

¹ Eccl. vii, 3.

(8) Ἀυτό. Or. 2. αὐτοί [male].

(9) Τὰς πανδημίας. Sic quinq. Regg. Deest τὰς in edit.

(10) Ἐξεύρομεν. Or. 2, ἐξεύραμεν. Oxon., ἐξηύρομεν.

(11) Ἐστῶτι. Unus Regg., ἐστῶσι.

(12) Πρᾶγος γεύωνται. Sic legendum arbitramur, pro ῥάγος γένωνται, quod in editis legitur, in quibus certe mendum irrepit, exciso π in prima voce, et mutato υ in ν in secunda. Ita legisse et intellexisse videntur Billius et Gabrielus. Primus in notis vertit : « ut aliquid levationis sentiant. » Alter

A quo pudorem tueantur, et ulcera foveant. Ac benignus ipsis ille est, non qui, quod eis opus erat, suppeditavit, sed qui non acerbe eos ablegavit. Multi autem eorum ne pudore quidem a publicis conventibus deterrentur, quin potius in eos sese ob necessitatem intrudunt; hos, inquam, publicos et sacros conventus, quos ob animarum curationem excogitavimus, aut mysterii enjuspiani celebrandi causa coeuntes, aut ob veritatis martyres diem festum agitantes, ut, quorum certamina honore prosequimur, eorum quoque pietatem imitemur. Et quanvis hominum ora, cum homines ipsi sint, propter calamitatem erubescant, ac montibus, aut præruptis locis, aut silvis, aut denique nocte ac tenebris obtegi cupiant : in medium tamen irrumpunt, sarcina miserabilis, et lacrymarum digna. Id quoque fortasse non temere ac sine ratione faciunt, nimirum ut nos infirmitatis nostræ subimoneant, illudque nobis persuadeant, ut nulli rerum præsentium atque in oculorum sensum cadentium, velut firmæ et stabili, animum adiciamus. Irrumpunt autem, alii, ut optatam hominum vocem audiant : alii, ut eorum ora aspiciant : alii, ut exigna vitæ subsidia ab iis, qui luxu deliciisque

XIII. Quis non eorum, miseram cationem concinnantium, genitibus frangitur? Quæ auris hujusmodi auditionem ferre, quis oculus spectaculum hoc capere potest? Jacent illi simul, male a morbo consociati, atque alii aliud quoddam calamitatis genus ad misericordiam ciendam conferentes; suntque sibi invicem doloris additamentum, illi quidem ob ipsum morbum miserabiles, ob mutuam vero commiserationem miserabiliores. Circumstat autem eos promiscuum theatrum, condolentium quidem, sed ad breve tempus. Hi porro ad hominum pedes volutantur, cum solis æstu et pulvere; nonnunquam etiam cum asperimis frigoribus ac pluviiis, ventorumque tumultibus conflictantes, pedibusque etiam jamjam percalcandi, nisi vel tantillum eos tangere exhorresceremus. Porro petitionum genitus internis templi cantibus ex adverso respondet, atque adversus mysticas voces miserabilis luctus excitatur. Quid vero universam horum calamitatem hominibus festum diem celebrantibus proponere attinet? Vobis quoque fortasse, si omnia sedulo et tragice amplificem, lacrymas movero, ac dolor festum superabit. Hæc etiam molestiam nonnunquam voluptate, et castitiam letitia, et laudabiles lacrymas turpi atque obsceno risu præstantiores esse.

in textu : « ut nonnihil levantur. » [Forte legendum, πρᾶγος (pro πρᾶγος) γένωνται.]

(13) Συμπαθείας. « Ob ejusdem morbi communicationem. » Hic enim συμπάθεια significat, « cum plura simul membra doleant. »

(14) Περισταταί. Coisl. 1, περιστανταί.

(15) Παρὰ τοσοῦτον οὐ. Sic Coisl. 2. Edit., παρατοσοῦτον καί.

(16) Παρ' ὅσον. Sic plures Reggii. Edit. conjunctim, παρῶσον.

(17) Ἀυτῶν. Coisl. 2 addit, ἀεί, « semper. »

XIV. Atque hæc quidem illi, multoque his, quæ a diximus, miseriora perferunt, illi, inquam, nostri secundum Deum fratres, etiamsi nolitis, qui eandem nobiscum naturam nacti sunt, atque ex eodem luto formati, ex quo nos primum creati sumus, et qui nervis atque ossibus perinde ac nos compacti, qui pellibus et carne æque ac reliqui omnes induti, velut quodam loco ait divus Job, in calamitatibus philosophans, atque eam nostri partem, quæ in aspectum cadit, elevans ac despiciens; quique etiam, ut majora dicam, imaginem divinam, perinde ac nos, acceperunt, meliusque fortasse, quam nos, tumentur atque conservant, etiamsi alioqui corporibus labefactati atque corrupti sint; qui eundem Christum secundum internum hominem induerunt, atque idem Spiritus pignus fidei suæ commissum habent: qui nobiscum participes facti sunt earumdem legum, eorundem oraculorum, testamentorum, conventuum, mysteriorum, ejusdem spei: pro quibus Christus, qui totius mundi peccatum tollit⁷⁵, æque mortem subiit: qui cœlestis vitæ coheredes sunt⁷⁶, etiamsi prorsus terrena felicitate ad vitam redeunt⁷⁷: siquidem compatiuntur, ut et

267 XV. Quid autem nos, quibus magnum illud ac novum nomen obtigit, ut a Christo nominemur, gens sancta, regale sacerdotium, populus selectus et peculiaris⁷⁸, honorum et salutarium operum sectator⁷⁹; qui Christi discipuli sumus, mitis, inquam, illius et benigni⁸¹, qui infirmitates nostras portavit⁸², qui usque ad conspersionem nostram sese dejecit, qui propter nos carnis hujus terrenique tabernaculi paupertatem subivit, et nostra causa in doloribus et languoribus versatus est, ut nos divinitatis opes consequamur⁸³: quid nos, inquam, qui tantum misericordiæ et commiserationis exemplum accepimus; quid de his cogitabimus, et quid faciemus? An eos contemnemus? an præteribimus? an ut mortuos, ut execrabiles, ut perniciosissimos quosque serpentes ac feras deseremus? Nequaquam, fratres. Alienum hoc a nobis est, qui Christi oves sumus⁸⁴, boni illius Pastoris, qui errantem ovem reducit, et perditam conquirat⁸⁵, et infirmam corroborat⁸⁶: alienum item ab humana natura, quæ commiserationem veluti lata lege sanxit, utpote ex eadem infirmitate ad pietatem et humanitatem erudi-

XVI. Quid autem? Illine sub dio vexabuntur,

⁷⁵ Joan. 1, 29. ⁷⁶ 1 Cor. viii, 11. ⁷⁷ Coloss. ii, 12. ⁷⁸ Rom. viii, 17. ⁷⁹ 1 Pet. ii, 9. ⁸⁰ Tit. ii, 14. ⁸¹ Matth. xi, 29. ⁸² Isa. liii, 4. ⁸³ 1 Cor. viii, 9. ⁸⁴ Joan. x, 11. ⁸⁵ Matth. xviii, 12; Luc. xv, 4. ⁸⁶ Ezech. xxxiv, 4.

(18) *Ἐρειψόμενοι*. Sic plures Regg. et Colb. Alii, *ἐνηρημένοι*.

(19) *Ἡμῶν*. Sic plerique codd. In aliis, *ὁμῶν*.

(20) *τὸ κατ' εἰκόνα*. « Animam » intelligit Gregorius.

(21) *Παραπολύ*, etc. In quibusdam, *παρὰ πολὺ*. « Ab hujus, nempe præsentis vitæ felicitate longissime aberrarunt. » Bill. « Ab hac longissime aberrarunt. »

(22) *Χριστῷ*. Or. 2 addit, *διὰ βαπτίσματος*, « per

1A'. Οὔτοι μὲν οὖν ταῦτα, καὶ πολλῶν γε ὧν εἶπον ἀθλιώτερα, οἱ κατὰ θεὸν ἡμῶν ἀδελφοί, κἄν μὴ βούλησθε, οἱ τὴν αὐτὴν ἡμῖν λαχόντες φύσιν, οἱ ἐκ τοῦ αὐτοῦ πηλοῦ διηρτισμένοι, ἐξ οὗ τὸ πρῶτον γεγόναμεν, οἱ νεύροις καὶ ὀστέοις ἐνειρημένοι (18) παραπλησίως ἡμῖν, οἱ δέρμα καὶ κρέας ἐνδεδυμένοι πᾶσιν ὁμοίως, ὡς ποῦ φησιν ὁ θεὸς Ἰὼβ ἐμφιλοσοφῶν τοῖς πάθεσι, καὶ διαπτύων ἡμῶν (19) τὸ φαινόμενον· μάλλον δὲ, εἰ χρὴ τὸ μείζονεῖπειν, οἱ τὸ κατ' εἰκόνα (20) καὶ λαχόντες ὁμοίως ἡμῖν, καὶ φυλάσσοντες ἴσως ὑπὲρ ἡμᾶς, εἰ καὶ τὰ σώματα διεφθάρσαν· οἱ τὸν αὐτὸν ἐνδεδυμένοι Χριστὸν κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον, καὶ τὸν αὐτὸν ἡμῖν πιστευθέντες ἀββάδωνα τοῦ Πνεύματος· οἱ τῶν αὐτῶν ἡμῖν μετασχόντες νόμων, λογίων, διαθηκῶν, συνάξεων, μυστηρίων, ἐλπίδων· ὑπὲρ ὧν Χριστὸς ὁμοίως ἀπέθανεν, ὁ παντὸς αἵρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· οἱ συγκληρονόμοι τῆς ἄνω ζωῆς, καὶ εἰ παραπολύ (21) τῆς ἐνταῦθα διήμαρτον· οἱ συνθαπτόμενοι Χριστῷ (22), καὶ συνανιστάμενοι· εἴπερ συμπάσχουσιν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶσιν.

destituti: qui cum Christo sepeliuntur, ac cum eo conglorificantur⁷⁸.

1E'. Τί δὲ (23) ἡμεῖς, οἱ τὸ μέγα καὶ καινὸν ὄνομα κεκληρωμένοι, τὸ καλεῖσθαι ἀπὸ Χριστοῦ, τὸ ἅγιον ἔθνος, τὸ βασιλείον ἱεράτευμα, ὁ περιούσιος λαὸς (24) καὶ ἐξαιρετός, ὁ ζηλωτῆς καλῶν ἔργων καὶ σωτηρίων, οἱ Χριστοῦ μαθηταὶ τοῦ πρώου καὶ φιλανθρώπου, καὶ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν βεστάσαντος, τοῦ ταπεινώσαντος ἑαυτὸν μέχρι τοῦ ἡμετέρου φουράματος, τοῦ δι' ἡμᾶς πτωχεύσαντος τὴν σάρκα ταύτην καὶ τὸ γεῶδες σκῆνος, καὶ ὀδυνηθέντος καὶ μαλακισθέντος ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἡμεῖς (25) πλουτήσωμεν τὴν θεότητα (26); Τί οὖν ἡμεῖς, οἱ τοσοῦτον εὐσπλαγγίας καὶ συμπαιθείας λαβόντες ὑπόδειγμα· τί διανοησόμεθα περὶ τούτων, καὶ τί ποιήσωμεν; Περιεσφόμεθα; παραβραμούμεθα; Καταλείψομεν ὡς νεκροὺς, ὡς ἐβδελυμένους, ὡς ἐρπετῶν καὶ θηρίων τὰ πονηρότατα; Μηδαμῶς, ἀδελφοί· οὔτε πρὸς ἡμῶν ταῦτα, τοῦ (27) Χριστοῦ θρημμάτων, τοῦ ἀγαθοῦ Ποιμένου, τοῦ τὸ πλανώμενον ἐπιστρέφοντος, καὶ τὸ ἀπολωλὸς ἐκζητοῦντος, καὶ τὸ ἀσθενὲς ἐνισχύοντος· οὔτε πρὸς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἣ τὸ συμπαθὲς ἐνομοθέτησεν, ἐκ τῆς ἴσης ἀσθενείας μαθοῦσα τὸ εὐσεβὲς καὶ φιλάνθρωπον.

1G'. Ἄλλ' οἱ μὲν ὑπαιθοῖοι ταλαιπωρήσουσιν,

baptismum. »

(23) *Τί δέ*. Regg. c, ph, *Τί δαί*.

(24) *Περιούσιος λαός*. Schol.: *περιπεποιημένος, συνηγμένος, ἴδιος, « populus acquisitus, collectus, proprius. »*

(25) *Ἴνα ἡμεῖς*. Regg. bm, ph, *ἵν' ἡμεῖς*.

(26) *τὴν θεότητα*. Reg. c, etc., *τὴν ἐκείνου θεότητα*. In Or. 2 deest τὴν.

(27) *Τοῦ*. Regg. a, bm, ph, Bas., τῶν.

ἡμεῖς δὲ οἰκῆσομεν οἰκίας ὑπεράλαμπρους, λίθοις παντοίοις διηρθισμένας, καὶ χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ καταστραπτούσας, καὶ ψηφίδος λεπτῆς διαθέσει, καὶ ποικιλίᾳ γραφῆς, ὀφθαλμῶν ἀπατηλοῖς δελεάσμασι; Καὶ τὰς μὲν οἰκῆσομεν, τὰς δὲ οἰκοδομήσομεν, τίσιν; Οὐδὲ κληρονόμοις ἴσως ἡμῶν, ἀλλὰ ξένους καὶ ἀλλοτριούς, καὶ τούτων ἴσως οὐδὲ τοῖς ἀγαπῶσιν ἡμᾶς, ἀλλὰ τοῖς ἀπεχθεστάτοις καὶ φθονερωτάτοις, ὃ κακῶν ἔσχατον. Καὶ οἱ μὲν βίγῳσσοισιν ἐν τρυχίνοισι καὶ διεσπασμένοις (28) ῥάκεσι, μᾶλλον δὲ οὐδὲ τούτων τυχόν εὐπορήσοισιν· ἡμεῖς δὲ θρούψομεν ἡμᾶς αὐτοὺς ἐσθῆτι (29) μαλακῇ καὶ περιβήσουση, καὶ τοῖς ἐκ λίνου καὶ σηρῶν ἀερίοις (30) ὑφάσμασι, καὶ τοῖς μὲν ἐνασχημονήσομεν μᾶλλον, ἢ περ ἐμπρέφομεν (οὕτω γὰρ ἐγὼ καλῶ πᾶν τὸ περιττὸν καὶ περιεργον), τὰ δὲ ἔνδον ἡμῖν ἀποκείσεται φροντὶς ἀχρηστος καὶ ἀνόητος (31), σιγῶν (32) δαπάνη καὶ χρόνου τοῦ τὰ πάντα καταναλισκόντος· καὶ οἱ μὲν, οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας τροφῆς εὐπορήσοισιν. (ὦ τῆς ἐμῆς τρυφῆς, καὶ τῆς ἐκείνων ταλαιπωρίας!) ἀλλὰ κείσονται πρὸ τῶν ἡμετέρων θυρῶν, ἐκλυόμενοι καὶ λιμῶντοντες, οὐδὲ τὰς πρὸς τὴν αἰτήσιν ἀφορμὰς παρὰ τοῦ σώματος ἔχοντες, ἐστερημένοι φωνῶν μὲν, εἰς τὸ ὀδυρεσθαι, χειρῶν δὲ, εἰς τὸ προτείνειν ἐφ' ἑκείῃ, ποδῶν δὲ, εἰς τὸ προσιέναι τοῖς ἔχουσιν, ἀναπνοῶν δὲ, εἰς εὐτονίαν τῆς θρηνηδίας, τὸ βαρύτερον (33) τῶν κακῶν κουφότερον κρινόντες, τοῖς ὀφθαλμοῖς μόνον εὐχαριστοῦντες, ὅτι μὴ τὴν ἐκπτῶν λύθην βλέποισιν;

IZ. Καὶ οἱ μὲν οὕτως· ἡμεῖς δὲ ἀνακεισόμεθα (34) λαμπροὶ λαμπρῶς ἐπὶ στιβάδος ὑψηλῆς τε καὶ μετεώρου, καὶ τῶν περιττῶν καὶ ἀψύστων ἐπιβλημάτων, καὶ φωνῆς ἀκούσιωμεν τῶν αἰτήσεων (35) δυσχεραίνοντες. Δεῖ δὲ ἡμῖν τὸ μὲν ἔδαφος εὐωδεῖν ἀνθεσι, πολλάκις καὶ τῆς ὕρας ἕξω, τὴν δὲ τράπεζαν κατεβράνθαι μύροις, καὶ μύρων τοῖς εὐωδεστάτοις τε (36) καὶ πολυτελεστάτοις, ἴνα καὶ μᾶλλον ἐκθρηνησόμεθα· παῖδας δὲ παρεστάναι, τοὺς μὲν ἐν κόσμῳ καὶ ἐφ' ἑξῆς, ἀνέτους τὰς κόμας καὶ θηλυδρίας, καὶ τῇ κατὰ πρόσωπον κορυβῆ περιεργασμένους, πλεῖον ἢ ὅσον

(28) *Διεσπασμένοις*. Sic plures Regg. Coisl. 2. D Or. 2. et Oxon. « In laceris et concisissis pannis rigebunt. » Editi, *διεσπαρμένοις*, « sparsis. »

(29) *Ἐσθῆτι*. Reg. c., et Combef., ἐν ἐσθῆτι.

(30) *Ἀερίοις*. Gabr. : « Aerii, ex lino ac serico contextis, velis, » id est « aeri perviis, » vel, ut Hieron. in *Esai.* 4, 6, « aerii coloris. »

(31) *Ἀνόητος*. Sic Regg. a, bm, ph. Editi, ἀνόητος, « insanam. »

(32) *Σιγῶν*. Sic plures Regg., plures Collb., Coisl. 2, et Or. 2. In editis, ζητῶν, « quærens. »

(33) *Τὸ βαρύτερον... βλεπούσιν*. Locus iste certe difficilis, et interpretēs plurimum torsit. Sufficiat nobis varias eorum interpretationes referre. Nicetas : « Oculis quoque capti sunt; id quod levissimum censent, etiamsi ipsi acerbissimum esse videatur; quod nimirum, extincto propter morbum aspectu, labem suam minime conspiciant. » Gabrielius : « Id quod omnium malorum gravissimum est, levissimum ipsi quidem existimantes, solis nimirum oculis gratiam habentes, quod ipsorum cata-

A nobis vero erunt splendidissimæ domus, omnigenis lapidibus exornatæ, atque coruscantes auro et argento, ac tenuium calculorum dispositione, varioque picturæ artificio, quæ fallaces sunt oculorum illecebræ; atque alias quidem incolemus, alias vero extruemus? Quibusnam autem? ne hæredibus quidem fortasse nostris, sed exteris et alienis, iisque ne amicis quidem fortasse nostris, sed inimicissimis, maximaque in nos invidia flagrantibus, quod quidem malorum omnium extremum est. Quid? Illine in asperis et laceris pannis obrigescent, imo ne eos quidem fortasse habebunt: nos autem in mollibus et circumfluentibus vestibus, telisque ex tenuissimo lino ac serico contextis lasciviemus; atque in aliis quidem indecore potius quam honeste atque ornate nos ipsos geremus (sic enim quidquid superfluum et curiosum est, voco), alias autem in arcis recondemus, curam inutilem et incommodam, a tineis exedendas, et a tempore, quod omnia conficit, absumendas; atque illis ne necessaria quidem alimenta suppetent: (o delicias meas! o gravem illorum afflictionem!) 268 verum pro foribus nostris jacebunt, languentes et fame laborantes, ac ne instrumenta quidem ad petendum a corpore habentes; vocibus privati, quibus miseriam suam lugeant; manibus, quas supplicandi causa protendant; pedibus, quibus ad divites accedant; respiratione, qua fortiter lamenta sua edant; atque, quod malorum omnium acerbissimum est, levissimum esse judicantes, oculisque duntaxat gratiam habentes, quod ipsorum labem minime videant.

XVII. Atque hi quidem ad hunc modum: nos autem in altis et sublimibus lectis, eximiisque et quæ pene tangere nefas sit, stragulis, splendidi splendidi recumbemus, si vel solam petitionum vocem audiamus, stomachantes. Atque etiam illud oportebit, ut et pavimentum nostrum floribus, plerumque etiam extra tempus, fragret, et mensa suavisissimis et sumptuosissimis unguentis perfundatur, quo magis etiam effinemur; ut pueri etiam astent, alii ornate ac suo quisque ordine, comis soluti et effeminati. ac cæsarie ad faciem expoliti, magisque

mitatem minus videant. » Unde in scholiis addit: « Argute Theologus, Elephantiorum calamitatem amplificans, facit eos gratiam habentes oculis, qui ita essent affecti, ut minus possent ipsorum ærumnas aspicere. In extrema nimirum miseria eum omnino versari necesse est, cui id levissimum sit, quod aliis est gravissimum. » Combelsius vero contendit hunc Gregorii locum sic vertendum: « Quod malorum omnium acerbissimum est, levissimum esse judicantes, et oculis tantum gratiam habentes, quod suam ipsi labem minime videant. » Quia scilicet hæc oculorum natura, ut, cum omnia videant, se ipsi videre nequeunt. Improbat doctissimus vir Billii interpretationem, qui ægratos, de quibus agitur, cæcos fuisse existimasse videtur.

(34) *Ἀνακεισόμεθα*. Par., ἀνακησόμεθα, « ascendemus. »

(35) *Τῶν αἰτήσεων*. Deest in Par.

(36) *Εὐωδεστάτοις τε*. Sic Regg. a, d. Deest τε in edit.

quam impudicis oculis condat, exornati; alii, A pocula extremis digitis tenentes, quam fieri potest elegantissime simul ac tutissime; alii, follibus ventum super caput artificiose excitantes, atque auris manu conflatis molem carnis refrigerantes; ut mensa insuper carnibus redundet, elementis omnibus nobis proluxe et copiose subministrantibus, aere nempe, terra, aqua; nosque coquorum, et eorum, qui epulas instruunt, lenociniis comprimamur; omnesque de eo concertent, equis avido et ingrato ventri quam maxime blandiatur, gravi omnino sarcinæ, et malorum auctori, belluæ prorsus insaturabili, ac perquam infidæ, huic, inquam, qui cum cibis qui abolerentur, jamjam ipse abolendus. Et quidem illi præclare secum agi putabunt, si vel aqua expleantur. B Nos autem vini pocula usque ad temulentiam hauriemus, imo etiam ultra temulentiam, saltem ii, qui majore intemperantia laborant; atque ex pluribus vinis alia rejiciemus, alia, ut suavia et grata, probabimus, de aliis etiam philosophabimur, atque in detrimento ponemus, nisi 269 ad patrium vinum, exoticum etiam quoddam maxime celebratum, velut tyrannus, accedat. Nos quippe lautos et delicatos, et profusiores quam usus exigit, aut esse, aut haberi oportet, perinde atque vereamur, ne non pravi existimemur, ac ventris, et eorum, quæ sub

veritate sunt, mancipia. XVIII. Quis hæc, o amici et fratres? quid nos C quoque animorum morbo tenemur, morbo longe graviore, quam quo corpora premuntur? Hic etenim præter voluntatem existit, ille vero a voluntate manat; hic una cum hac vita desinit, ille, cum hinc migramus, nobiscum abscedit; hic miserationi, ille odio est, apud eos quidem, qui sanæ mentis sunt compotes. Cur naturæ, dum tempus habemus, non succurrimus? Cur, cum caro simus, carnis humilitatem non contegimus? Cur in fratrum calamitatis delictis studemus? Absit hoc a me, ut vel opibus abundem, his inopia rerum laborantibus; vel commoda valetudine fruam, nisi horum vulneribus opem feram; vel victum atque amictum satis amplum habeam, ac sub tecto requiescam, nisi et panem iis pro facultatum modulo porrigam, et vestem impertiar, eosque tecto excipiam. Verum, vel omnia propter Christum deponenda, ut sincere, sublata humeris cruce, ipsum sequamur, simulque leves ac expediti, nec ab ulla re in deorsum attracti, ad supernum mundum convolemus, atque per humilitatem exaltati, et per egestatem ditati, Christum

συμφέρει λίχνους ὀφθαλμοῖς κεκοσμημένους· τοὺς δὲ τὰς κύλικας ἐπ' ἄκρων δακτύλων ἔχοντας, ὡς οἶόν τε εὐπρεπέστατά τε ὁμοῦ καὶ ἀσφαλέστατα· τοὺς δὲ ὑπὲρ κεφαλῆς ἀνεμον ταῖς ῥίπτισι σοφισζόμενους, καὶ ταῖς ἐκ χειρῶν αὐραῖς τὸ πλῆθος τῶν σαρκῶν ἀναψύχοντας· καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις, πλῆθειν μὲν κρεῶν τὴν τράπεζαν, πάντων χορηγοῦντων ἡμῖν τῶν στοιχείων πλουσίως, ἀέρος, γῆς, ὕδατος· καὶ στενωχωρεῖσθαι (37) τοῖς μαγεύρων καὶ ὀφιοῦν μαγγανεύμασιν, ἀγῶνα δὲ εἶναι πᾶσιν, ὅστις ὡς μάλιστα τὴν λίχνην (38) ἡμῖν καὶ ἀχάριστον κολακεύσει γαστέρα, τὸ βαρὺ φορτίον καὶ ἀρχέκακον, τὸ ἀπληστότατον θηρίον καὶ ἀπιστότατον, τὴν καταργουμένην αὐτίκα σὺν τοῖς καταργουμένοις βρώμασι. Καὶ τοῖς μὲν πολὺ τι κόρου καὶ ὕδατος, ἡμῖν δὲ καὶ μέτριος μέρους οἱ τοῦ οἴνου κρατῆρες, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τὴν μέθην, τοῖς γε ἀκολαστοτέροις· καὶ τὸν μὲν ἀποπεμφόμεθα τῶν οἴνων, τὸν δὲ ἐγκρινοῦμεν ὡς ἀνοσμίαν (39), περὶ δὲ τοῦ φιλοσοφῆσομεν, ζημία δὲ, εἰ μὴ προσέσται τῷ ἐγχαρῶ καὶ τῶν ὀνομαζομένων ξένων (40) τις, ὡσπερ τύραννος. Δεῖ γὰρ ἡμᾶς ἀβροῦς καὶ τῆς χρεῖας περιττοτέρους, ἢ εἶναι, ἢ νομίζεσθαι, ὡσπερ αἰσχνομένους, εἰ μὴ κακοὶ νομιζόμεθα, καὶ δούλοι γαστρῶς, καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα.

IH. Τί ταῦτα, ὦ φίλοι καὶ ἀδελφοί; τί νοσοῦμεν καὶ αὐτοὶ τὰς ψυχὰς (41), νόσον πολὺ τῆς τῶν σωματιῶν (42) χαλεπωτέραν; Ὅσῳ τὴν μὲν ἀκούσιον οἶδα, τὴν δὲ ἐρχομένην ἐκ προαιρέσεως· καὶ τὴν μὲν εἴη ζωῆ ταύτῃ συγκαταλυομένην, τὴν δὲ συναπιούσαν ἡμῖν μεθισταμένους (43)· καὶ τὴν μὲν ἐλεουμένην, τὴν δὲ μισουμένην, τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν. Τί μὴ βοηθοῦμεν τῇ φύσει καιρὸν ἔχοντες (44); τί μὴ περιστελλόμεν, σάρκες ὄντες, τῆς σαρκὸς τὴν ταπεινώσιν; τί τρυφῶμεν ἐν τοῖς τῶν ἀδελφῶν δυστυχίμασι; Μὴ μοι γένοιτο, μήτε πλουτεῖν, τούτων ἀπορουμένων· μήτε εὐεκτηῖν, εἰ μὴ βοηθοῖην (45) τοῖς τούτων τραύμασι· μὴ τροφῆς ἱκανῶς ἔχειν, μὴ σκέπης, μὴ ὑπὸ στέγην ἀναπαύεσθαι, εἰ μὴ καὶ ἄρτον ὀρέξαιμι, καὶ μεταδοῖην ἐσθῆτος εἰς δύναμιν, καὶ ὑπὸ στέγην ἀναπαύσαιμι. D Ἄλλ' ἤτοι πάντα ἀποθετόν Χριστῷ, ἵνα γνησίως ἀκολουθήσωμεν αὐτῷ, τὸν σταυρὸν ἀράμενοι, καὶ ἀναπτῶμεν ὡς κοῦφοι (46) πρὸς τὸν ἄνω κόσμον, καὶ εὐσταλεῖς ὑπὸ μηδενὸς καθελκόμενοι, καὶ κερδήσωμεν ἀντὶ πάντων Χριστῶν, διὰ ταπεινώσιν ὑψωθέντες, καὶ διὰ πένιαν πλουτήσαντες· ἢ Χριστῷ τὰ ὄντα συμμεριστέον, ἵνα (47) πῶς καὶ τὸ ἔχειν,

(37) *Στενωχωρεῖσθαι*. « Ferculis delicatis, cupediis angustiemur; » præ multitudinem scilicet, ut in mensa locus non supersit.

(38) *Λίχνην*. Regii plures, *λίχνον*.

(39) *Ἀνοσμίαν*. Interpretatur : « vinum bono colore simul et odore præditum. »

(40) *Ξένων*. Or. 2, ξένων [male].

(41) *Ψυχὰς*. Unus codex addit, *καί*.

(42) *Σωμάτων*. Or. 2 addit, τούτων.

(43) *Μεθισταμένοις*. Sic omnes codd. Editi, μεθισταμένους.

(44) *Καιρὸν ἔχοντες*. Hæc desunt in pluribus

codd.

(45) *Βοηθοῖην*. Sic duo Regg. et Or. 2. Alii, βοηθεῖην [perperam].

(46) *Ὡς κοῦφοι*. Deest ὡς in pluribus codd. Hic locus in Or. 2, aliisque permultis sic legitur : κοῦφοι καὶ εὐσταλεῖς πρὸς τὸν ἄνω, etc. In aliis vero, ut in editis.

(47) *Ἴνα πῶς καὶ τὸ ἔχειν*, etc., « ut aliquo modo id etiam quod habemus, propterea quod recte habeamus, et communicemus cum iis qui non habent, sanctificetur; » nempe honestæ possessionis atque officii ratione.

διὰ τοῦ καλῶς ἔχειν, ἀγίασθῃ, καὶ τοῦ κοινοῦ τοῖς ἄλλοις μὴ ἔχουσιν. Εἰ δὲ καὶ σπείραιμι ἐμαυτῷ μόνῳ, σπείριμι ἄρα, καὶ ἄλλοι φάγοιεν (48)· καὶ ἵνα πάλιν εἴπω τὸ τοῦ Ἰώβ· Ἄντι πυροῦ ἐξέλθοι μοι κριθή, ἀντι δὲ κριθῆς βῆτος· καύσων δὲ ἄνεμος ὑπολάβοι, καὶ ὑφέλοιτο λαίλαψ τοῖς ἐμοῦς πόνους, ἵνα εἰς κενὸν κοπιᾶσαιμι. Εἰ δὲ καὶ ἀποθήκας οἰκοδομήσαιμι ἐκ τῶν (49) μαμωνᾶ θησαυρίζων, καὶ μαμωνᾶ, ταύτη τῇ νυκτὶ τὴν ψυχὴν (50) ἀπαιτηθῆην, λόγον ὑφέξων, ὧν κακῶς ἐθησαύρισα.

μαμωνᾶ cumulus, non recuso quominus hac re redditurus, quæ male aggressi.

Θ'. Οὐ σωφρονήσομεν (51) ὄψὲ γούν; οὐ καταβαλοῦμεν τὴν ἀναγκασίαν, ἵνα μὴ λέγω μικρολογίαν (52); οὐ τὰ ἀνθρώπινα λογιούμεθα (53); οὐκ ἐν τοῖς ἐτέρων κακοῖς τὰ ἡμέτερα εὐ θησόμεθα; Φύσει μὲν γὰρ οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων βέβαιο, οὐδὲ ὁμαλόν, οὐδὲ αὐταρκές, οὐδὲ ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἰστάμενον· ἀλλὰ κύκλος τις τῶν ἡμετέρων περιτρέχει πραγμάτων, ἄλλοτε ἄλλας ἐπὶ μιᾷς ἡμέρας πολλακίς, ἔστι δ' ὅτε καὶ ὥρας, φέρον μεταβολάς· καὶ αὖραις μᾶλλον ἔστι πιστεύειν οὐκ ἰσταμέναις, καὶ νηδὺς πομποροῦστος ἔχνεσι, καὶ νυκτὸς ἀπαιτλοῖς ὄνειρασι, ὧν πρὸς ὀλίγον ἡ χάρις, καὶ ὅσα κατὰ ψαμάθων (54) παῖδες τυποῦσι παίζοντες, ἢ ἀνθρώπων εὐήμερίᾳ· σῶφρονες δὲ, οἱ διὰ τὸ μὴ πιστεύειν τοῖς παροῦσι, τὸ μέλλον ἑαυτοῖς θησαυρίζοντες· καὶ διὰ τὸ τῆς ἀνθρωπίνης εὐπραγίας ἄστατον καὶ ἀνόμαλον, τὴν οὐ πίπτουσαν ἀγαπῶντες χρηστότητα, ἵνα τριῶν ἐν γέ τι πάντως κερδάνωσιν· ἢ τὸ μὴ ποτε πρᾶξαι κακῶς, ἐπεὶ καὶ τοῖς (55) ἐντεῦθεν χρηστοῖς πολλακίς δεξιούται τὸ θεῖον τοῦς εὐσεβεῖς, χρηστότητι τὸ συμπαθές προκαλούμενον· ἢ τὸ παρβήσιαν ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς πρὸς θεόν, ὡς οὐ διὰ κακίαν, ἀλλὰ διὰ τινὰ (56) οἰκονομίαν κακοπαθήσαντες· ἢ, τὸ τελευταῖον, ὡς ὀφειλομένην ἀπαιτεῖν τὴν παρὰ τῶν εὐπρακτῶν φιλοanthropίαν, ἣν τοῖς χηρῶν προεισηνεγκαν, δεξιῶς αὐτοὶ πράττοντες.

versentur; vel denique humanitatem eam et beneficentiam, quam, dum secundis rebus uterentur, egentibus prius contulerunt, ab iis, quibus res prospere fluunt, suo quodam jure reposeant.

Κ'. Μὴ καυχᾶσθω, φησὶν, ὁ σοφὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, μηδὲ ὁ πλούσιος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτοῦ, μηδὲ ὁ δυνατὸς ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ· καὶ εἰς τὸ ἄκρον ὧσιν ἐληλακότες, ὁ μὲν σοφίας, ὁ δὲ περιουσίας, ὁ δὲ δυνάμεως. Ἐγὼ δὲ προσθήσω καὶ αὐτοῖς ἔπειτα· Μηδὲ ὁ περίβλεπτος ἐν τῇ δόξῃ, μηδὲ ὁ εὐεκτὸς ἐν τῇ ὑγιείᾳ (57), μηδὲ ὁ καλὸς ἐν τῇ ὥρᾳ, μηδὲ ὁ νέος ἐν τῇ νεότητι, μηδὲ ἐν ἄλλῃ μηδενὶ τῶν ἐνταῦθα ἐπαινουμένων, εἰ δεῖ συνελόντα εἰπεῖν, ὁ ὑπὸ τούτου φουσῶμενος (58)· ἀλλ' ἢ ἐν τούτῳ καυ-

⁶⁷ Job xxxi, 40. ⁶⁸ Luc. xii, 20. ⁶⁹ Jerem. ix, 25.

(48) *Φάγοιεν*. Duo Regg. et Or. 2, *φάγοισαν*.

(49) *Τῶν*. In quibusdam, τοῦ.

(50) *Ψυχῆν*. Or. 2 addit, μου.

(51) *Σωφρονήσομεν*. Reg. hm. σωφρονήσωμεν.

(52) *Μικρολογίαν*. Or. 2, μικροψυχίαν, « pusillanimitatem. »

(53) *Λογιούμεθα*. Caisl. 1, λογισώμεθα.

(54) *Ψαμάθων*. Or. 2, ψάμμων.

(55) *Ἐπεὶ καὶ τοῖς*, etc. Billius : « Quandoqui-

dem secundis quoque hujus vitæ rebus Deus homines pietate præditos sæpe complectitur, ut benignitate sua eos ad sublevandas aliorum miseras invitet. »

A loco omnium rerum elucemur; vel certe Christo opes nostræ communicandæ, ut ipsæ honeste possessæ, et pauperibus earum in partem vocatis, sanetitate quadam imbuantur. Quod si mihi ipsi soli seram, ita seram velim, verum ut alii etiam fructus edant; atque, ut Jobi verbis rursus utar : *Pro tritico oriatur mihi urtica, pro hordeo autem rubus*⁶⁷; ventus etiam urens et turbo labores meos excipiant ac surripiant, ut in vanum laboraverim. Quod si etiam horrea exstruam, thesauros ex mammona, et quoque nocte animam reposear⁶⁸, rationem eorum

XIX. Non tandem aliquando resipiscemus? Non stuporem atque indolentiam, ne dicam **270** lenacitatem, abjiciemus? Non res humanas cum animis nostris considerabimus? Non in aliorum malis rebus nostris consulemus? Natura quippe nihil est in rebus humanis firmum et æquabile, nihil sufficiens, nihil in eodem statu constanter permanens; verum res nostræ, velut orbis quidam, volvuntur, alias alio tempore, sæpe etiam uno eodemque die, atque etiam interdum eadem hora, mutationes ferentes: adeo ut instabilibus ventis, ac navis per mare iter facientis vestigiis, et fallacibus noctis insomniis, brevem voluptatem afferentibus, iisque figuris, quas pueri per ludum in arena fingunt, fides potius haberi possit, quam hominum prosperitati. Sapientiores autem habendi sunt ii, qui, cum præsentibus minime fidant, futurâ sibi coacervant; atque ob humanæ prosperitatis incertitudinem et inæquabilitatem, benignitatis nunquam collapsuræ studium amplexantur, ut ex tribus his commodis unum saltem omnino adipiscantur; nimirum, vel ut nunquam in mala incidant, quandoquidem sæpe Deus hujusce vitæ bonis viros pios cumulat, beneficentia beneficentiam provocans; vel fiduciam in seipsis apud Deum habeant, ut qui non propter scelus ac flagitium, sed propter dispensationem quamdam in calamitate

XX. *Ne gloriatur sapiens*, inquit ille, *in sapientia sua, nec dives in opibus suis, nec fortis in viribus suis*⁶⁹; etiamsi ad summum quidem, alius sapientiæ, alius divitiarum, alius potentie fastigium pervenerint. Ego vero ea, quæ his consentanea sunt, adjiciam: *Nec clarus et celebris in gloria; nec qui incolumi valetudine gaudet, in sanitate; nec pulcher, in formæ præstantia; nec juvenis, in juvenili ætate; nec, ut rem uno verbo complectar, in ulla alia re ex iis, quæ apud mortales laudi ducuntur, elatus*

dem secundis quoque hujus vitæ rebus Deus homines pietate præditos sæpe complectitur, ut benignitate sua eos ad sublevandas aliorum miseras invitet. »

(56) *Διὰ τινὰ*. Deest διὰ in tribus Regg.

(57) *Ἵγεια*. Regg. hm, et Or. 2, ὑγεία.

(58) *Φουσῶμετος*. Billius : « is, qui in ea intumescit. »

quisquam et inflatus gloriatur; verum qui gloriatur, hac una in re gloriatur, quod Deum agnoscat ac requirat⁹⁹, et calamitosorum vicem doleat, atque ad futuram vitam boni quidpiam sibi recondat. Cætera enim omnia fluxa et fragilia sunt, ac, velut in calculatorum ludo, alias ad alios jactantur et transferuntur; nec quidquam est ita possidentis proprium, quod non vel temporis tractu finem capiat, vel livore ad alios traducatur; hæc vero certa et fixa sunt, **271** nec unquam recedunt ac dilabuntur, nec specorum, qui fiduciam in his collocarunt, frustrantur. Ac mihi hæc quoque causa esse videtur, cur nullum hujusce vitæ bonum hominibus certum sit ac diuturnum, atque hoc, ut si quid aliud, recte ab artifice Verbo, et Sapientia illa mentem omnem superante, factum esse, ut nos in iis, quæ in aspectum cadunt, atque alias aliter mutantur, et mutant, ac sursum deorsumque feruntur et invertuntur, ac priusquam manu teneantur, abeunt et effugiunt, eludamur, ut, perspecta eorum instabilitate ac varietate, ad futuræ vitæ portum contendamus. Quid enim egissemus, si prosperitas nobis firma esset, cuni, licet fluxa et fragilis sit, usque eo tamen ipsi tanquam vinculis quibusdam astricti simus, ejusque voluptate atque impostura in hanc servitutem redacti, ut nihil præsentibus rebus melius atque excellentius cogitare possimus, idque cum ad Dei imaginem, quæ et sursum est, et ad se trahit, creatos nos esse audiamus, ac persuasum habeamus?

XXI. Quis sapiens, et intelligit hæc¹⁰¹? Quis prætereuntia præteribit? quis stabilibus incumbet? quis de præsentibus rebus, tanquam de abeuntibus, cogitabit? quis de his, quæ in spe posita sunt, tanquam de certis et constantibus? quis ea, quæ vere sunt, ab his, quæ apparent, distinguet, atque illa quidem sequetur, hæc vero contemnet ac pro nihilo reputabit? quis picturam a veritate? quis terrenum tabernaculum a cælesti civitate; quis peregrinationem ab habitatione; quis tenebras a luce; quis limum profundum a terra sancta; quis carnem a spiritu? quis Deum a mundi principe; quis mortis umbram a vita sempiterna discernet; quis præsentibus rebus futuras emet; quis fluxis opibus opes constantes et perennes; quis rebus iis, quæ aspectui subijciuntur, ea quæ ab oculorum sensu remota sunt? Beatus quidem ille, qui hæc, Verbi gladio meliora a deterioribus serante, secernens ac dividens, ascensiones in corde suo disponit¹⁰², ut quodam loco divinus David loquitur, atque hanc lacrymarum vallem totis viribus fugiens, quæ sursum sunt, quaerit¹⁰³, ac mundo una cum Christo cruci-

⁹⁹ Jerem. ix, 24. ¹⁰¹ Ose. xiv 10. ¹⁰² Psal. lxxxiii, 6 ¹⁰³ Coloss. iii, 1.

(59) *Καυχώμενος*. Deest in pluribus Regg. et Or. 2.

(60) *Παυθῆναι*. Sic Regg. a, c, d, ph, etc. Edit., *παυσθῆναι*.

(61) *Μεθορμισώμεθα*. Regg. a, c, d, *μεθορμισώμεθα*.

(62) *Δύνασθαι*. Deest in Or. 2.

(63) *Τῆν αἰώνιον*. Deest τῆν in pluribus.

χάσθω ὁ καυχώμενος (39) μόνον, ἐν τῷ συνιεῖν καὶ ἐκζητεῖν τὸν Θεόν, καὶ συναλγεῖν τοῖς πάσχουσι, καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἐαυτῷ τι χρηστόν ἀποσείθεσθαι. Τὰ μὲν γὰρ ἔστι βρυστὰ καὶ πρόσκαιρα, καὶ, ὡς περ ἐν παιδιᾷ ψήφων, ἄλλοτε εἰς ἄλλους μεταρρίπτούμενα, καὶ μετατιθέμενα· καὶ οὐδὲν οὕτω τοῦ κατέχοντος ἴδιον, ὡς ἡ μὴ χρόνῳ παυθῆναι (60), ἢ εὐθὺς μετατεθῆναι· τὰ δὲ ἑστῶτα καὶ μένοντα, καὶ οὐποτε ὑποχωροῦντα, οὐδὲ μεταπίπτοντα, οὐδὲ σφάλλοντα τὰς τῶν πεπιστευκότων ἐλπίδας. Ἄλλ' ἐμοὶ μὲν καὶ διὰ τοῦτο δοκεῖ, μηδὲν τῶν ἐνταῦθα ἀγαθῶν εἶναι πιστὸν τοῖς ἀνθρώποις. μηδὲ πολυχρόνιον· ἀλλ' εἴπερ τι ἄλλο, καὶ τοῦτο καλῶς τῷ τεχνίτῃ Λόγῳ καὶ τῇ πάντα νοῦν ὑπερεχούσῃ Σοφίᾳ μεμηχανῆσθαι, παίζεσθαι ἡμᾶς ἐν τοῖς ὀρωμένοις, ἄλλοτε ἄλλως μεταβαλλομένοις καὶ μεταβάλλουσι, καὶ ἄνω καὶ κάτω φερομένοις τε καὶ περιτρεπομένοις, καὶ πρὶν ληφθῆναι ἀπιούσι καὶ φεύγουσιν· ἵνα τὸ ἐν τούτοις ἄστατον καὶ ἀνύμालον θεωρήσαντες, πρὸς τὸ μέλλον μεθορμισώμεθα (61). Τί γὰρ ἂν ἐποιήσαμεν, ἐστῶτος τοῦ εὖ πράττειν ἡμῖν, ὁπότε, οὐ μένοντος, τοσοῦτον αὐτῷ προσδεδέμεθα, καὶ οὕτως ἡμᾶς ἡ περὶ τοῦτο ἡδονὴ καὶ ἀπάτη ἔχει δουλώσασα, ὥστε μηδὲν κρεῖττον, μηδὲ ὑψηλότερον τῶν παρόντων διανοεῖσθαι δύνασθαι (62), καὶ ταῦτα κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγονέναι καὶ ἀκούοντας καὶ πιστεύοντας, τὴν ἄνω τε οὔσαν καὶ πρὸς ἐαυτὴν ἔλκουσαν;

ΚΑ'. Τίς σοφός, καὶ συνήσει ταῦτα; Τίς παραδραμεῖται τὰ παρατρέχοντα; τίς προσθήσεται τοῖς ἐπιμένουσι; τίς περὶ τῶν παρόντων, ὡς ἀπόντων διανοηθήσεται; τίς περὶ τῶν ἐλπιζομένων, ὡς ἱσταμένων; τίς διαιρήσει τὰ ὄντα καὶ τὰ φαινόμενα, καὶ τοῖς μὲν ἔψεται, τῶν δὲ ὑπερόψεται; τίς γραφὴν καὶ ἀλήθειαν; τίς τὴν κάτω σπηνὴν, καὶ τὴν ἄνω πόλιν; τίς παροικίαν καὶ κατοικίαν; τίς σκότος ἀπὸ τοῦ φωτός; τίς ἰλὸν βουθὸν καὶ ἀγίαν γῆν; τίς σάρκα καὶ πνεῦμα; τίς Θεὸν καὶ κοσμοκράτορα; τίς θανάτου σκιάν, καὶ ζωῆν τὴν αἰώνιον (63); τίς τοῖς παρούσι τὸ μέλλον ὠνήσεται; τίς τῷ βέοντι πλοῦτι τὸν μὴ λυόμενον; τίς τοῖς ὀρωμένοις τὰ μὴ βλεπόμενα; Μακάριος μὲν οὖν, ὅστις ταῦτα διακρίνων, καὶ διακρίων τῇ τομῇ τοῦ Λόγου, τῇ διαίρουσῃ τὸ κρεῖττον ἀπὸ τοῦ χειρόνος (64), ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ διατίθεται, ὡς πού φησιν ὁ θεὸς Δαβὶδ, καὶ τὴν κοιλίαν τοῦ κλαυθμῶνος ταύτην (65) φεύγων, ὁπόσῃ δύναμις (66), τὰ ἄνω ζητεῖ, καὶ σταυρούμενος κόσμῳ μετὰ Χριστοῦ, Χριστῷ συνίσταται, καὶ Χριστῷ συνανέρχεται, τῆς οὐκέτι μεταπιπτούσης ζωῆς οὐδὲ ἀπατηλῆς κληρονομίας· οὐ (67) μηκέτι δάκνων

(64) *Κρεῖττον ἀπὸ τοῦ χειρόνος*. Billius, « virtutem a vitio secante distinguens, » etc.

(65) *Κοιλίαν τοῦ κλαυθμῶνος ταύτην*. Regg. a, c, d, etc., *κοιλίαν ταύτην τοῦ κλαυθμῶνος*.

(66) *Ἐπίση δύναμις*. Billius, « quam celerrime potest. »

(67) *Οὐ*. Sic Regg. a, bm, ph, etc. Edit., οὐ [perneram].

ἄρις ἐπὶ ὁδοῦ, οὐδὲ (68) τηρῶν πτέρναν, καὶ κεφαλὴν ἀπηρέμενος. Τοῖς δὲ λοιποῖς ἡμῖν καλῶς ὁ αὐτὸς ἐμβροῆ Δαβὶδ, ὡσπερ τις μεγαλοφυωνότατος κήρυξ ἀπὸ ὑψηλοῦ καὶ πανδήμου κηρύγματος, βαρυνκαρδίους τε ἀποκαλῶν, καὶ ἀγαπῶντας ψεύδος, μὴ σφόδρα περιέχεσθαι τῶν ὀρωμένων, μηδὲ ἄλλο τι ἢ κόρον (69) σίτου καὶ οἴνου τῶν φθειρομένων, πᾶσαν τὴν ἐντεῦθεν εὐδαιμονίαν ὑπολαμβάνειν. Καὶ τάχα ποῦ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος ἐνοῶν Μιχαίας (70), καὶ τῶν χαμαὶ ἐρχομένων καὶ δοκούντων ἀγαθῶν κατεξανισταμένους, Ἐγγίσσατε, φησὶν, ἄριστοι αἰωνίου ἀνάστα καὶ πορεύου, ὅτι οὐκ ἐστὶ σοι αὕτη ἀνάπαυσις· τοῦτο μὲν οὖν (71) ἤδη καὶ τοῖς βήμασιν αὐτοῖς μικροῦ συμφωνον, οἷς ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν διακελεύεται, τί λέγων (72); Ἐγείρεσθε (73), ἀγῶμεν ἐντεῦθεν· οὐ τοὺς τότε μαθητὰς μόνον ἐξ ἐκείνου μόνου τοῦ τόπου μετατιθεῖς, ὡς ἀν οἰηθείη τις, ἀλλ' αἰεὶ καὶ πάντας τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς ἀπὸ γῆς (74) καὶ τῶν περὶ γῆν εἰς οὐρανοῦς ἔλκων καὶ τὰ οὐράνια. non eos tantum, quos tunc discipulos habebat, ex illo duntaxat loco transferens, quemadmodum quis discipulos suos, a terra rebusque terrenis ad caelos et res caelestes pertrahens.

ΚΒ'. Τοιγαροῦν, ἀκολουθήσωμεν ἡδὴ τῷ λόγῳ, ζητήσωμεν τὴν ἐκεῖθεν ἀνάπαυσιν, βίβωμεν τὴν ἐντεῦθεν περιουσίαν· ὃ καλὸν ἐστὶ ταύτης, τοῦτο μόνον κερδάνωμεν, κτησώμεθα τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς ἐν ἐλεημοσύναις, μεταδῶμεν τῶν ἧτων τοῖς πένησιν, ἵνα τὰ ἐκεῖθεν πλουτήσωμεν. Δὲς μερίδα καὶ τῆ ψυχῆ, μὴ τῆ σαρκὶ μόνον· δὲς μερίδα καὶ τῷ Θεῷ, μὴ τῷ κόσμῳ μόνον· ὑπελέ (75) τι τῆς γαστρὸς, τῷ πνεύματι καθιέρωσον· ἀρπασὸν τι τοῦ πυρὸς, ἀπόθου μακρὰν ἀπὸ τῆς κάτω (76) νεμομένης φλογός· ἀρπασον τοῦ τυράννου, καταπίστευσον τῷ Δεσπότῃ. Δὲς μερίδα τοῖς ἐκτά, τῷ βίῳ τοῦτον, καὶ γε τοῖς ἐκτός, τῷ μετὰ τοῦτον ἡμᾶς ἐκδεξιμένῳ· δὲς ὄλιγον, παρ' οὗ τὸ πλεῖον (77) ἔχεις· δὲς καὶ τὸ πᾶν, τῷ τὰ πάντα (78) χαρισσώμεν. Οὐδέποτε νικήσεις μεγαλοδωρεῶν Θεοῦ, κὰν πάντα πρόη (79) τὰ ὄντα, κὰν τοῖς οὐσι σεστῶν (80) προσθῆς. Καὶ τοῦτο γὰρ ἐστὶ λαβεῖν, τὸ τῷ Θεῷ δοθῆναι· ὅσον ἐὰν (81) εἰσενέγκῃς, πλεῖον αἰεὶ τὸ λειπόμενον· καὶ οὐδὲν δώσεις ἰδίῳ, ὅτι τὰ πάντα (82) παρὰ Θεοῦ. Καὶ ὡσπερ οὐκ ἐστὶν ὑπερβῆναι τὴν ἑαυτοῦ σκίαν ὑποχωροῦσαν καθόσον πρόειμεν (83), καὶ τὸ ἴσον αἰεὶ προέχουσαν· οὐδὲ ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν γενέσθαι σώματος μέγεθος ὑπερακείμενην

⁶⁸ Gen. xlix, 17. ⁶⁹ Gen. iii, 15. ⁷⁰ Psal. iv, 3 xi, 2.

(68) Οὐδέ. In pluribus, μηδέ.

(69) Μηδὲ ἄλλο τι ἢ κόρον, etc. Gabriellus : « Neve aliud, quam frumenti et vini, quæ facile corrumpuntur, salietatem esse putemus totam hujusce vite felicitatem. »

(70) Μιχαίας. Sic omnes codd. Male in editis, Ἀμώς.

(71) Οὖν. Deest in Or. 2.

(72) Διακελεύεται, τί λέγων; Reg. c, διαλέγεται, « sermoinatur. » Gabr. ei Comb. legunt : τί; λέγων, « quid? dicens. »

(73) Ἐγείρεσθε. Or. 2, ἐγείρεσθαι.

(74) Ἀπὸ γῆς. Reg. d, ἀπὸ τῆς γῆς.

(75) Ὑπελέ. Or. 2, ὑφελίε.

(76) Ἀπὸ τῆς κάτω, etc. « A flamma quæ sub-

fixus, cum Christo resurgit, et cum Christo simul ascendit, vitæ non jam caducæ ac fallacis hæres : ubi non jam coluber mordens in via⁶⁸, nec calcaneum observans⁶⁹, quemadmodum ipsius caput observatur. Superstitibus autem nobis eleganter **272** idem David, velut quispiam præco maxima voce præditus, ab excelso et publico præconio in-clamat, graves corde nos appellans, ac mendacium diligentes⁷⁰, monensque, ne rebus iis, quæ oculis cernuntur, animum nostrum magnopere adjungamus, nec frumenti solum ac vini, quæ facile corrumpuntur, saturitate omnem hujus vitæ beatitudinem metiamur. Quod etiam ipsum, ut opinor, beatus Míchæas animadvertens, atque humi reptantibus, ac boni tantum specimen habentibus insultans : *Appropinquate*, inquit, *ad montes æternos : surge et ambula, quia non est tibi hic requies*⁷¹; iisdem prope-modum verbis utens, quibus nos Dominus noster ac Salvator inhortatur, dicens : *Surgite, eamus hinc*⁷²; illo duntaxat loco transferens, quemadmodum quis discipulos suos, a terra rebusque terrenis ad caelos

XXII. Quocirca Verbum jam sequamur, illam requiem queramus, hujus vitæ opes et copias abjiciamus; hoc solum, quod in ipsis boni est, lucremur, nempe ut animas nostras in eleemosynis acquiramus, facultates nostras pauperibus impertiamur, ut caelestibus ditemur. Animæ quoque partem da, non carni duntaxat; Deo quoque partem da, non mundo tantum; ventri aliquid subtrahe, et spiritui consecra; igni aliquid eripe, ac procul a depascente flamma reconde; a tyranno eripe, ac Domino committe. *Da partem septem*, hoc est huic vitæ, *atque etiam octo*⁷³, id est, ei quæ post hanc nos excipiet: da exiguum ei, a quo multum habes: da etiam omnia ei, qui omnia donavit. Nunquam Dei munificentiam vinces, etiamsi omnia tua bona projicias, etiamsi te etiam ipsum bonis tuis adjungas. Nam hoc quoque ipsum accipere est, nempe Deo donari. Quantumcunque contuleris, plura tamen tibi reliqua erunt: nec quidquam tuum dabis, quandoquidem omnia a Deo manant. Et quemadmodum nemo umbram suam prægredi potest, ut quæ, quantum progredimur, tantum etiam se subducat, parique semper intervallo nos antecedit; nec corporis magnitudo

seqq. ⁷¹ Mich. ii, 9, 10. ⁷² Joan. xiv, 51. ⁷³ Eccle. tus depascitur. » Sic Regg. a, c, d, bm, ph, aliique plures. Deest κάτω in editis.

(77) Ηλιόν. Regg. a, c, d, ph, et Or. 2, κλέον [f. pro πλέον].

(78) Τὰ πάντα. Deest τὰ in Regg. a, bm, ph, etc.

(79) Πρόη. In pluribus, προῆ.

(80) Σευτόν. Sic Regg. bm, ph, et Or. 2. In ed., σουτόν.

(81) Ἐάρ. Sic Regg. bm, ph. In edit., ἄν.

(82) Τὰ πάντα. Sic Regg. a, c, d, bm. Deest τὰ in edit.

(83) Ἠρόμεν. Ita Regg. bm, ph, etc., in quibus tamen legitur, πρόμεν. Alii, πρότεμεν [male. EDIT.]

supra caput sese efferre potest, utpote quod supra corpus semper emineat: eodem modo **273** nec Deus muneribus nostris vinci potest. Neque enim quidquam, quod extra illius bona sit, nec quod illius liberalitatem superet, damus.

XXIII. Agnosce unde habes quod sis, quod spires, quod intelligas et sapias, quodque maximum est, quod Deum cognoscas, speres cœlorum regnum, honoris æqualitatem cum angelis, gloriæ contemplationem, nunc quidem in speculis et ænigmatibus, tunc autem pleniorum ac puriorum; quod Dei filius, Christi cohæres, atque, ut audacter loquar, deus etiam factus sis: unde tibi hæc omnia, et a quo? Aut, ut parva hæc, oculisque subjecta dicam, cuius munere ac beneficio intueris cœli pulchritudinem, cursorum solis, lunæ orbem, siderum multitudinem, eumque, qui in his omnibus, velut in lyra elucet, concentum atque ordinem, semper eodem modo se habentem; partium anni vicissitudines, temporum mutationes, annorum conversiones, diei noctisque æquas portiones, terræ productiones, aeris fusionem, maris, fluxi simul ac stabilis, immensam latitudinem, fluminum profunditatem, ventorum profluvia? Quis tibi pluvias dedit, agriculturam, cibos, artes, domicilia, leges, respublicas, vitam mitem et humanitate excultam, amicitiâ et familiaritatem cum eo, cum quo tibi cognatio intercedit? Unde habes quod animantia partim cicurata, tibi que subjecta sint, partim in cibum tradita? Quis te omnium rerum, quæ in terra sunt, dominum et regem constituit? Quis, ne singula commemorem, ea omnia, quibus homo cæteris animantibus præstat, largitus est? Nonne Deus, qui nunc præ omnibus, et pro omnibus rebus benignitatem a te vicissim postulat? An vero nos non pudebit, cum tot tantaque ab eo, partim acceperimus, partim speremus, nec hoc quidem unum ipsi conferre, nimirum benignitatem? An cum ille nos a feris disjunxerit, solosque, ex omnibus iis quæ in terra sunt, ratione ornauerit, ipsi contra nosmetipsos offerabimus, tantumque a voluptatibus et deliciis corrumpemur, aut furore afficiemur, aut, quo verbo id exprimam, nescio, ut simul cum maza et surfuribus, quæ male fortasse collegimus, nos quoque præstantiore natura esse quam ipsi sunt, existinemus? **274** Et, quemadmodum olim, ut poetæ fabulantur, genus quoddam

ἀεὶ τοῦ σώματος· οὕτως οὐδὲ οἷς δίδομεν νικῆσαι θεόν. Οὐ γὰρ ἔξω τι τῶν αὐτοῦ δίδομεν, οὐδὲ ὑπὲρ τὴν ἐκεῖνου φιλοτιμίαν.

KΓ. Γνώθι πόθεν σοι τὸ εἶναι, τὸ ἀναπνεῖν, τὸ φρονεῖν, αὐτὸ τὸ μέγιστον, τὸ γινώσκειν θεόν, βασιλείαν οὐρανῶν ἐλπίζειν, ἀγγέλων ἰσοτιμίαν, δόξης θεωρίαν, νῦν μὲν τὴν ἐν ἐσόπτροις τε (84) καὶ αἰνίγμασι, τότε δὲ τὴν τελευτέραν τε καὶ καθαρωτέραν· οὐδὲν γενέσθαι θεοῦ, συγκληρονόμον Χριστοῦ, τολμήσας εἶπαι, καὶ θεὸν αὐτόν; Πόθεν σοι ταῦτα πάντα, καὶ παρὰ τίνας; Ἡ, ἵνα τὰ μικρὰ λέγω καὶ τὰ ὀρώμενα, τίς ἔδωκέ σοι κάλλος οὐρανοῦ βλέπειν, ἥλιου ὄρθρον, σελήνης (85) κύκλον, ἀστέρων πλήθος, καὶ τὴν ἐν τοῦτοις πᾶσιν, ὡσπερ ἐν λύρα, εὐαρμοσίαν καὶ τάξιν ὡσαύτως ἔχουσιν, ὠρῶν ἀλλαγὰς, μεταβολὰς καιρῶν, ἐνιαυτῶν περιόδους, ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἰσομοίραν, γῆς ἐκφύσεις, ἀέρος χύσιν, πλάτη (86) θαλάττης λευμένης καὶ ἰσταμένης, βάθη ποταμῶν, ἀνέμων βέυματα; Τίς ὑπέτους, γεωργίαν, τροφὰς, τέχνας, οἰκίσεις, νόμους, πολιτείας (87), βίον ἡμέρον, οἰκίωσιν πρὸς τὸ συγγενές; Πόθεν σοι τῶν ζώων τὰ μὲν ἡμέρωται καὶ ὑπέξευκται, τὰ δὲ τροφῇ παραδεδόται; Τίς σε κύριον καὶ βασιλεῖα πάντων κατέστησε (88) τῶν ἐπὶ τῆς γῆς; Τίς, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον λέγω, πάντα, οἷς προέχει τῶν ἄλλων ἄνθρωπος, ἐδώρησατο; Οὐχ ὅστος, ὅς νῦν πρὸ πάντων καὶ ἀντὶ πάντων ἀεὶ παρὰ σοῦ τὸ φιλόανθρωπον; Εἴτα οὐκ αἰσχυρόμεθα, εἰ τσαῦτα παρ' αὐτοῦ, τὰ μὲν λαβόντες, τὰ δὲ ἐλπίζοντες, μηδὲ ἐν τούτῳ εἰσοίσωμεν τῷ θεῷ, τὸ φιλόανθρωπον (89); Ἄλλ' ὁ μὲν τῶν θηρίων ἡμᾶς ἐχώρισε (90), καὶ λόγῳ μόνους τῶν ἐπὶ γῆς ἐτίμησεν· ἡμεῖς δὲ ἡμᾶς αὐτοὺς θηριώσωμεν, καὶ τοσοῦτον ὑπὸ τῆς τρωφῆς διεφθάρμεθα, ἢ μεμῆναμεν, ἢ, οὐκ ἔχω τί λέγειν, ὥστε ἡμοῦ τῇ μάτῃ καὶ τοῖς πτύροις, ἃ (91) κακῶς ἴσως ἐπορισάμεθα (92), καὶ τὴν φύσιν εἶναι βελτίους αὐτῶν οἰησόμεθα; Καὶ ὡσπερ ἦν τι τὸ παλαιὸν, ὅσον ἐπὶ τοῖς μύθοις (93), γένος γιγάντων καὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων· οὕτω καὶ ἡμεῖς τοῦτοις ἐσόμεθα ὑψηλοὶ τε καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων, οἷον Νεβρώδ (94) ἐκεῖνος, ἢ τοῦ Ἐνάχ γένους, ἐκθλιβὼν πάλαι τὸν (95) Ἰσραήλ, ἢ οὐς ὁ κατακλυσμός τὴν γῆν ἐκάθηρεν; Καὶ ὁ μὲν οὐκ αἰσχυνέται (96) Πατὴρ ἡμῶν καλεῖσθαι, θεὸς ὢν καὶ δεσπότης· ἡμεῖς δὲ καὶ τὸ συγγενές ἀνησώμεθα;

(84) *Τε.* Deest in quatuor Regg.

(85) *Σελήνης.* Reg. a, ἢ σελήνης.

(86) *Πλάτη.* Reg. bm, πλάτος. « Latitudinem maris sese effundentis et sustinentis. » Hunc locum Nicetas rite exponit: « Unde tibi... quod mare, ob naturalem quidem humiditatem solutum, ac rursus intra terminos suos consistens, atque arenam pro limite habens, nec eam propter creatoris Jussum transiliens? »

(87) *Πολιτείας.* Regg. a, c, d, et Or. 2, πολιτεῖαν.

(88) *Πάντων κατέστησε.* Sic Regg. a, c, d, bm, rh, etc. In edit., κατέστησε πάντων.

(89) *Φιλόανθρωπον.* Reg. a, φιλάδελφον.

(90) *Ἐχώρισε.* Reg. bm, et Or. 2, ἐχώρησε [περ-

peram].

(91) *A.* Regg. a, c, d, οἷς.

(92) *Ἐπορισάμεθα.* Sic plures Regg. Editi vero, ἐμπορισάμεθα.

(93) *Μύθοις.* Or. 2 addit, ὡς ἀκούομεν, « ut audimus, » quodque reperitur in Basil. editi, et agnoscit Gabriellus. Non solum enim gigantum meminere poetæ, sed ipsa etiam sacra Scriptura, Gen. vi, 4; unde illi hauserunt, et gigantes fluxere monstruosos quosdam animantes.

(94) *Νεβρώδ.* Reg. ph, Νεμρώδ.

(95) *Ἐκθλιβὼν πάλαι τόν.* Sic Regg. a, c, d, et Or. 2. Editi, ἐκθλιβὼν πάλαι τό.

(96) *Αἰσχυνέται.* Reg. d, ἐπειχύνεται.

erat gigantum et reliquorum hominum, sic nos quoque sublimes et humana conditione majores apud ipsos erimus, velut ille Nembroth¹, aut genus Enach², quod Israelitas olim opprimebat, aut illi, quorum scelere factum est, ut diluvium terram purgaret? An cum ille, Deus licet ac Dominus, Pater noster vocari non erubescat, nos contra cognatos quoque nostros abnegabimus?

ΚΔ'. Μηδαμῶς, ὧ (97) φίλοι καὶ ἀδελφοί, μὴ γε- A
νώμεθα κακοὶ τῶν δοθέντων ἡμῖν οἰκονόμοι, ἵνα μὴ ἀκούωμεν Πέτρου λέγοντος· *Αἰσχύνθητε, οἱ κατέχοντες τὰ ἀλλότρια, καὶ μιμήσασθε ἰσότητα Θεοῦ, καὶ οὐδεὶς ἔσται πένης*. Μὴ κάμνωμεν θησαυρίζοντες καὶ φιλάσσουντες, ἄλλων πενίαν καμνόντων, μὴ ὀνειδίῃ (98) καὶ ἀπειλήσῃ πικρῶς ἡμῖν, ἔνθεν μὲν ὁ θεὸς Ἀμῶς (99) ἐν τοῦτοις τοῖς βήμασιν· *Ἄγε νῦν, οἱ λέγοντες· Πότε διελεύσεται ὁ μῆν, καὶ ἐμπωλήσωμεν· καὶ τὰ Σάββατα, καὶ ἀνοίξωμεν* (1) *θησαυροῦς*; καὶ τὰ ἐπὶ τοῦτοις, δι' ὧν τοῖς μέγα καὶ μικρὸν στάθμιον κτωμένοις, τὴν τοῦ Θεοῦ μῆνιν ἐπανατείνεται· ἔνθεν δὲ ὁ μακάριος Μιχαίας (2), *τάχα μὲν καὶ αὐτὴν τὴν τρυφὴν ἐπικόπτων, ὡς τοῦ κόρου τὴν ὕδριν τίκτοντος, καὶ τὸ κατασπαταλᾶν ἐπὶ κλινῶν ἐλεφαντίνων, καὶ τοῖς πρώτοις τῶν μύρων θρόπτεσθαι, μόσχοις τε ἀπαλοῖς ἐκ βουκολίων καὶ ἐρίφοις ἐκ ποιμνίων πταίνεσθαι, καὶ πρὸς τὴν φωνὴν τῶν ὀργάνων ἐπικροτεῖν, καὶ ἔτι μᾶλλον τὸ οἰεσθαι στάσιμόν τι τοῦτων εἶναι καὶ μόνιμον· τάχα δὲ οὐχ οὕτω ταῦτα δεινὰ νομίζων, ὡς τὸ μηδὲν πάσχειν ἐπὶ τῇ συντριβῇ τοῦ Ἰωσήφ αὐτοῦς τρυφῶντας· τοῦτο γὰρ τῇ τῆς πλησμονῆς κατηγορίᾳ προστίθησιν· ὁ μὴ πάθωμεν νῦν (3) ἡμεῖς, μηδὲ τοσοῦτον τρυφήσωμεν, ὥστε καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλοπρωπίας καταφρονεῖν τοῦτοις δυσχεραίνοντος, κἂν μὴ παρὰ πόδας, μηδὲ ὁμοῦ τῇ κακίᾳ τὴν ὕργην ἐπάγῃ τοῖς ἀμαρτάνουσιν.*

ΚΕ'. Μιμησώμεθα νόμον Θεοῦ τὸν ἀνωτάτω καὶ πρῶτον, ὃς βρέχει μὲν ἐπὶ δικαίους καὶ ἀμαρτωλοὺς, ἀνατέλλει δὲ πᾶσιν ὁμοίως τὸν ἥλιον· γῆν δὲ χερσαίοις πᾶσιν ἠπλώσεν ἀνετον, καὶ κρήνας, καὶ ποταμούς, καὶ ὕλας· ἀέρα δὲ πτηναῖς φύσει, καὶ ὕδωρ ὄσοις ὁ βίος ἐνυδρός, καὶ τὰς πρώτας τοῦ ζῆν ἀφορμὰς ἀφθόνους ἅπασιν ἐχαρίσατο, οὐ δυναστεία κρατουμένας, οὐ νόμῳ περιγραφόμενας, οὐχ ὀρίοις διειργόμενας (4)· ἀλλὰ καὶ κοινὰς τὰς αὐτὰς καὶ πλουσίας, καὶ οὐδὲν παρὰ τοῦτο ἐνδεεστεράς προέβηκεν· τὸ τε τῆς φύσεως ὁμοτιμον ἰσότητι τῆς δωρεᾶς αἰμῶν (5), καὶ δεικνύς τὸν πλοῦτον τῆς ἐαυτοῦ χρηστότητος· *Ἄνθρωποι δὲ χρυσὸν, καὶ ἄργυρον, καὶ τῆς ἐσθῆτος ὄση μᾶλαχθ, καὶ ὑπὲρ τὴν χρεῖαν, καὶ τῶν λίθων τοὺς διαυγεῖς κατορύξαντες, εἴτε τι ἄλλο τοιοῦτον, ἃ πολέμου, καὶ στάσεως (6), καὶ τῆς πρώτης τυραννίδος ἐστὶ γνωρίσματα (7), ἔπειτα αἴρουν*

¹ Gen. x, 8. ² Num. xiii, 29. ³ Ex Apost. const. ⁴ Matth. v, 45.

(97) Ὡ. Deest in Reg. hm. et Or. 2.

(98) Ὀνειδίση. Or. 2, ὀνειδίζει [male].

(99) Ἀμῶς. Reg. hm, Μιχαίας. sed perperam.

(1) Ἐμπωλήσωμεν... ἀνοίξωμεν. Plures Regg. et Or. 2, ἐμπωλήσωμεν... ἀνοίξωμεν, i negotiabi-
mur.. aperiemus.

(2) Μιχαίας. Sic mss. et edit. Verba tamen sunt Anns. Idcirco, vel Gregorius memoria lapsus est, vel antiquarius scribendo aberravit.

XXIV. Minime, fratres et amici mei, minime committamus, ut res divino munere nobis concessas male administremus, ne alioqui Petrum dicentem audiamus: *Erubescite, qui aliena detinetis, Deique aequitatem vobis imitandam proponite, et nemo erit pauper*¹. Ne congerendis asservandisque pecuniis laboremus, aliis inopia laborantibus, ne alioqui nos acerba et minaci oratione insectetur, hinc divus Amos, ad hunc modum loquens: *Agite jam, qui dicitis: Quando effluet mensis, ut vendamus; et Sabata, ut thesauros aperimus*²? et cætera, quibus iis, qui magnam et parvam trutinam habent, iram Dei munitur: hinc rursum beatus Michæas, eundem quoque fortasse luxum reprimens (trinquam scilicet saturitas petulantiam pareret), et quod in lectis eburneis lascivirent³, ac fragrantissimis unguentis effeminate perfunderentur, atque teneris vitulis ex armentis, et hœdis ex gregibus saginarentur, et ad musicorum organorum vocem applauderent, vel potius etiam quod quidquam harum rerum firmum ac stabile esse ducerent; fortasse autem hæc non tam gravia esse existimans, quam quod, cum ipsi luxui dediti essent, super contritione Joseph nihil paterentur⁴: hoc enim ad saturitalis crimen adjungit. Quod utinam nunc nobis ne accidat, nec deliciis usque adeo studeamus, ut Dei quoque; res eas indignè ferentis, benignitatem contemnamus, etiamsi non evesugio, nec simul cum scelere iram suam peccatoribus immittat.

XXV. Supremam illam et primam Dei legem imitemur, qui pluit super justos et peccatores, et solem omnibus æque oriri facit⁵; ac patentem terram, et fontes, et annes, et silvas terrestribus omnibus animantibus expandit; aerem autem avibus, et aquam iis quæ in aquis vivunt, primaque vitæ subsidia omnibus copiosissime largitus est, non cuiusquam imperio detenta, **275** non lege circumscripta, non finibus distincta; sed et communia eadem, et ampla atque copiosa, nec ulla propterea ex parte deficientia proposuit; tum ut æqualem naturæ dignitatem muneris æqualitate ornaret, tum ut benignitatis suæ opes ostenderet. At homines, si aurum et argentum et mollissimas quasque ac superfluas vestes, gemmasque pellucidas, cæteraque id genus, quæ belli ac dissidiorum, primæque tyrannidibus argumenta sunt, in terram abdiderint, stant

Clementis. ⁵ Amos viii, 5. ⁶ Amos vi, 4. ⁶ ibid. G.

(3) Νῦν. Sic Regg. plures, et Or. 2. Deest in editis.

(4) Διεργόμενας. Coisl. 1, διεργόμενας.

(5) Τιμῶν. Ita omnes codices. Mendose in edit., ἡμῶν.

(6) Τοιούτων... στασεως. Sic Regg. a, hm, ph. In editis, τοιούτων... στάσεων. In quibusdam, τοσοῦτων

(7) Γνωρίσματα. Or. 2, γνώσιμα.

tim supercilium præ amentia tollunt, calamitosisque cognatis misericordiam occludunt, cum nec ex superfluis quidem rebus ad necessarios vitæ usus opem ipsis ferre in animum inducant, (o ingentem stultitiam! o singularem vecordiam!) nec, si nihil aliud, illud quidem cogitent, quod paupertas et divitiæ, libertasque, ut appellamus, et servitus, ac cætera hujus generis nomina, postea in hominum genus, simul cum vitio irrepserunt, non secus ac communes morbi quidam, illapsa, atque ab illo inventa. *A principio autem*, inquit ille, *non fuit sic* : verum is, qui hominem primum creavit, liberum eum, sui que arbitrii reliquit, sola mandati lege coercitum, atque in paradisi deliciis opulentum : idemque reliquo mortalium generi per unum illud primum semen largitus est. Libertas porro et divitiæ in sola mandati observatione sitæ erant ; vera autem paupertas et servitus in illius transgressione.

XXVI. Ex quo autem invidia et contentiones, et subdola serpentis tyrannis, per voluptatis illecebras furtim nos semper attrahens, atque audaciores adversus infirmiores concitans, in vitam irrepserunt, ab eo tempore in nominum diversitates cognatum genus dissectum est, ac naturæ nobilitatem avaritia discidit, legem etiam assumens, potentia atque imperii adjutricem. At tu primam illam æquabilitatem, non postremam divisionem, intueri ; Creatoris, non potentioris, legem tibi propone. Naturæ pro viribus succurre, veterem libertatem honore prosequere, teipsum verere, ignominiam generi tuo contege, morbo subveni, egestatî solatium affer : qui firmo corpore es, opibusque circumfluis, ægrotanti et inopi ; qui minime 276 offendisti, collapso et comminuto ; qui læto et hilari animo es, mœrenti et afflicto ; qui rebus secundis uteris, adversis laboranti. Deo gratitudinis causa aliquid tribue, quod ex eorum numero sis, qui de aliis bene mereri possunt, non qui aliorum beneficentia opus habeant ; quod non in alienas manus oculos conjecto habeas, sed alii in tuas. Da operam, ut non solum opibus, sed etiam pietate, non solum auro, sed etiam virtute, imo virtute sola sis locuples. Cura ut proximo tuo idcirco præstantior sis, quia benignior. Fac calamitoso sis deus, Dei misericordiam imitando.

XXVII. Nihil enim tam divinum homo habet,

* Matth. xix, 8.

(8) Ὑπό. Reg. d, από.

(9) Κοινά τινα. Sic plures Regg. plures Colb., Or. 2, etc. Deest τινα in nonnullis, et κοινά in edit.

(10) Κάκείνης ὄντα ἐπινοήματα. Hæc desunt in Reg. a.

(11) Μόρη. Deest in pluribus codd.

(12) Ἀφ' οὗ δέ. Sic Regg. bm, ph, Or. 2, etc. Billius supplet, παρεφθάρησαν, « in vitam irrepserunt, » [imo, in vitium delapsi sunt,] quod non habent codices.

(13) Ἐπανιστώσα. Regg. a, bm, et Jes.. ἐπανιστώσα.

(14) Πλεονεξία, etc. « Iniqua vis, habendi cupi-

την ὄφρὸν ὑπὸ (8) ἀνοίας, καὶ τοῖς ἀτυχοῦσι τῶν συγγενῶν τὸν ἔλεον ἀποκλείουσιν, οὐδὲ τοῖς περιττοῖς εἰς τὰ ἀναγκαῖα βοηθεῖν θέλοντες, (ὦ τῆς ἀπαιδεύσεως! ὦ τῆς σκαυότητος!) οὐδ' εἰ μὴ τι ἄλλο, ἐκείνῳ γε ἐνθυμούμενοι, ὅτι πενία καὶ πλοῦτος, ἐλευθερία τε, ἦν φαμεν, καὶ δουλεία, καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ὀνομάτων, ὅστερον ἐπεισῆλθε τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, ὡσπερ ἀβύσιστα ματα κοινά τινα (9) τῇ κακίᾳ συνεισπεσόντα, κάκείνης ὄντα ἐπινοήματα (10). Ἀφ' ἀρχῆς δέ, φησὶν, οὐ γέγονεν οὕτως· ἀλλ' ὁ πλάσας ἀπ' ἀρχῆς τὸν ἀνθρώπον, ἐλευθερον ἀφῆκε καὶ αὐτεξούσιον, νόμῳ τῷ τῆς ἐντολῆς μόνῳ κρατούμενον, καὶ πλούσιον ἐν παραδείσῳ τρυφῇ· τοῦτο καὶ τῷ λοιπῷ γένει τῶν ἀνθρώπων βουληθεὶς τε καὶ χαρισάμενος δι' ἐνός τοῦ πρώτου σπέρματος· Ἐλευθερία δὲ καὶ πλοῦτος, ἡ τῆς ἐντολῆς μόνη (11) τήρησις ἦν· πενία δὲ ἀληθὴς καὶ δουλεία, ἡ ταύτης παράδοσις.

KΓ'. Ἀφ' οὗ δὲ (12) καὶ φθόνοι, καὶ ἐριδες, καὶ ἡ δουλερὰ τοῦ ὄφους τυραννίς, ἀεὶ τῷ λίχνῳ τῆς ἡδονῆς ὑποσύρουσα, καὶ ἐπανιστώσα (13) τοῖς ἀσθεγεστέροις τοὺς θραστετέρους, ἐβράβη τὸ συγγενὲς εἰς ὀνομάτων ἀλλοτριότητος, καὶ τὸ τῆς φύσεως εὐγενὲς πλεονεξία (14) κατέτεμε, προσλαβοῦσα καὶ νόμον, τῆς δυναστείας ἐπίκουρον. Ἀλλὰ σὺ βλέπε μοι τὴν πρώτην ἰσονομίαν (15), μὴ τὴν τελευταίαν διαίρεσιν· μὴ τὸν τοῦ κρατήσαντος νόμον, ἀλλὰ τὸν τοῦ κτίσαντος. Βοήθησον κατὰ δύναμιν τῇ φύσει, τὴν ἀρχαίαν ἐλευθερίαν τίμησον, αἰδέσθητι σαυτὸν, συγκάλυψον τῷ γένει τὴν ἀτιμίαν, ἐπάρακσον τῇ νόσῳ, τὴν ἐνδειαν παραμύθησαι· ὁ εὐρωστῶν (16), ὁ πλουτῶν, τὴν τοῦ νοσοῦντος, τὴν (17) τοῦ πενομένου· ὁ μὴ προσπτίζεις, τὴν τοῦ πεσόντος καὶ συντριβέντος· ὁ εὐθυμῶν, τὴν τοῦ ἀθυμοῦντος· ὁ τοῖς δεξιῶς εὐθηνούμενος (18), τοῦ τοῖς ἀριστεροῖς κάμνοντος. Δὲς τι τῷ (19) Θεῷ χαριστήριον, ὅτι τῶν εὖ ποιεῖν δυναμένων ἐγένου, ἀλλ' οὐ τῶν εὖ παθεῖν δεομένων· ὅτι μὴ βλέπεις (20) εἰς ἀλλοτρίας χεῖρας, ἀλλ' εἰς τὰς σὰς ἑτεροί. Πλούτησον μὴ περιουσίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ εὐσέβειαν· μὴ τὸ χρυσίον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρετὴν, μᾶλλον δὲ ταύτην μόνον (21). Γενοῦ τοῦ πλεονεξίου τιμιώτερος, ἔκ τῳ φανῆναι χρηστότερος· γενοῦ τῷ ἀτυχοῦντι θεδός, τὸν ἔλεον Θεοῦ μιμησάμενος.

D

KZ'. Οὐδὲν γὰρ οὕτως, ὡς τὸ εὖ ποιεῖν, ἀνθρώπος

ditas. » Hic enim sermo est de vi publica, qua privata libertas oppressa est.

(15) Ἰσονομίαν. Regg. a, c, d, ἰσοτομίαν [lege ἰστομίαν].

(16) Εὐρωστῶν. Regg. a, c, d, εὐβρωστῶν [male].

(17) Τῆν. Deest in Regg. a, bm, ph.

(18) Εὐθηνούμενος. Sic Regg. a, c, d, bm, ph, Coisl. 3, et Jes. Editi, εὐθυνοῦμενος [male].

(19) Τῷ. Deest in pluribus.

(20) Βλέπεις. Sic Regg. a, bm, c, d, et Or. 2. In edit. βλέπης [perperam].

(21) Μᾶλλον δὲ ταύτην μόνον. Hæc desunt in plerisque codd.

ἔχει Θεοῦ· κἄν ὁ (22) μὲν μερίζω, καὶ ὁ δὲ ἐλάττω A εὐεργετῆ, ἐκάτερος, οἶμαι, κατὰ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν. Ὁ μὲν ἠποίησε, καὶ (23) λύσας συνάγει (24) πάλιν· σὺ δὲ πεσόντα μὴ παρίδης (25). Ὁ μὲν ἠλέησεν εἰς τὰ μέγιστα, δούς ἐπὶ πᾶσι νόμον, προφήτας, καὶ πρὸ τούτων, τὸν φυσικὸν νόμον ἀγραφον, τῶν παραττομένων ἐξεταστὴν, ἐλέγξας, νοθετήσας, παιδαγωγήσας· τὸ τελευταῖον, λύτρον ἑαυτὸν παραδούς ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς· χαρισάμενος ἀποστόλους, εὐαγγελιστάς, διδασκάλους, ποιμένας, ἱερεῖς, τέρατα, ἐπάνοδον πρὸς ζωὴν, θανάτου κατέλυσιν, τρόπαιον κατὰ τοῦ νικῆσαντος, διαθήκην τὴν ἐν σικίᾳ, διαθήκην τὴν ἐν ἀληθείᾳ, Πνεύματος ἁγίου μερισμούς, τὸ τῆς καινῆς σωτηρίας μυστήριον. Σὺ δὲ, εἰ μὲν καὶ (26) τὰ μερίζω δυνατὸς εἶ, καὶ οἷς εὐεργετῆται ψυχὴ (πεποίηκε γὰρ σε καὶ ταῦτα πλούσιον ὁ Θεός, εἰ θελήσειας), μὴδὲ ταῦτα εὖ ποιεῖν ἀπόσχη τὸν ἐνδεῆ (27)· μᾶλλον δὲ πρῶτα καὶ μάλιστα τῷ αἰτοῦντι· σε εἶδου, καὶ πρὶν αἰτηθῆναι, ὄλην τὴν ἡμέραν ἐλεῶν καὶ δανείζων (28) τὸν λόγον, καὶ ἀπαιτῶν φιλοπόνως τὸ δάνειον μετὰ τόκου τῆς τοῦ ὠφελημένου (29) προσθήκης. ἦν αἰετῶ λόγῳ προστίθῃσιν, αὐξῶν ἑαυτῷ (30) κατὰ μικρὸν τὰ τῆς εὐσεβείας σπέρματα. Εἰ δὲ μὴ, τὰ γε (31) δευτέρα καὶ μικρότερα (32), καὶ ὅσα εἰς δύναμιν ἔχει τὴν σὴν· ἐπικουρήσον, ὄρεξον τροφὴν, ὄρεξον βράχος, προσένεγκε φάρμακον, κατὰδῃσον τραύματα, ἐρώτησόν τι περὶ τῆς συμφορᾶς, περὶ καρτερίας φιλοσόφῃσον, θάρσησον, πρόσελθε· οὐ μὴ χεῖρόν τι σεαυτοῦ παρά τοῦτο γένη· οὐ μὴ μεταλάβοις (33) τοῦ πάθους, κἄν οἱ λίαν ἀβροὶ τοῦτο νομίζωσι λόγοις ματαίοις ἠπατημένοι· μᾶλλον δὲ C ταύτην προβάλλονται τῆς ἑαυτῶν εἴτε εὐλαβείας (34), εἴτε ἀσεβείας ἀπολογίαν, ἐπὶ τὴν δειλίαν, ὡς δὴ τὴν ῥάγα καὶ σοφὸν καταφεύγοντες. Τοῦτο πειθέτωσάν σε καὶ οἱ λόγοι, καὶ ἱατρῶν παῖδες (35), καὶ σύνοικοι (36) τούτων θεραπευταί, ὧν οὐδεὶς πω τοῖς τοιούτοις προσῶν ἐκινδύνευσε. Σὺ τοίνυν, εἰ καὶ τὸ πρᾶγμα φοβερὸν καὶ ὑπονοίας ἄξιον, ὧ δούλε Χριστοῦ, καὶ φιλόθεε, καὶ φιλάνθρωπε, μὴ πάθῃς μηδὲν ἀγεννές· τῆ πίστει θάρσησον· νικησάτω τὴν δειλίαν ὁ οἶκτος, ὁ τοῦ Θεοῦ φόδος τὴν ἀπαλόνητα· στήτω πρὸ τῶν φιλοσάρκων λογισμῶν ἡ εὐσέβεια· μὴ παρίδης, μὴ παραδράμῃς τὸν ἀδελφόν, μὴ ἀποστραφῆς ὡς ἄγος, ὡς μίσημα, ὡς ἄλλο τι τῶν φευκτῶν καὶ ἀπειρημένων· σὸν ἐστὶ μέλος, καὶ εἰ τῆ συμφορᾶ κάμ-

* Ephes. iv, 11.

(22) Ὁ. Sic Regg. a, bm, ph, etc. Deest in edittis.

(23) Καλ. Deest in pluribus.

(24) Συνάγει. Jes., συνεισάγει.

(25) Παρίδης. Reg. bm, παρείδης.

(26) Καί. Sic Regg. a, bm, c, ph, et Or. 2. Deest in edit.

(27) Ἐνδεῆ. Reg. ph, ἐνδέα [lege, ἐνδεᾶ].

(28) Δανείζων. Or. 1 et 2, δανίζων.

(29) Ὀφελημένον. Reg. bm, ὠφελουμένου.

(30) Αὐξῶν ἑαυτῷ, etc. Reg. a, Or. 2, et Gabr., vovneχῶς αὐξῶν ἐν ἑαυτῷ, « qui prudenter in seipso pietatis semina sensim adauget. »

(31) Τὰ γε. Reg. ph, τάχα, « fortasse. »

A quam de aliis bene mereri : tametsi ille majora, hic minora beneficia conferat, uterque opinor, pro suis viribus. Ille hominem condidit, ac solum rursus colligit : tu lapsus ne despicias. Ille eum maximis in rebus commiseratus est, cum ei, præter cætera, legem, prophetas, ac prius etiam, naturalem legem, non scriptam, eorum quæ geruntur, censorem, dedit, arguens, admonens, castigans ; postremo seipsum pro mundi redemptione tradens ; atque insuper apostolos tribuens, evangelistas, doctores, pastores⁹, morborum curationes, portenta, mortis destructionem, trophæum adversus eum qui vicerat, fœdus in umbra, fœdus in veritate, Spiritus sancti distributiones, novæ salutis mysterium : tu vero, si quidem majora quoque potes, et quibus anima beneficio afficitur (nam his etiam rebus divitem te, si volueris, Deus fecit), no his quoque de indigente bene mereri absiste. Imo primum ac potissimum hæc ei, qui abs te petit, tribue, priusque etiam quam postulet, tota die miserans ac sermonem commodans, debitumque cum fenore sedulo exigens, hoc est, ejus, cui utilitas affertur, incrementum, quod quidem doctrinæ semper adjungit, dum pietatis semina in seipso paulatim auget. Sin hæc largiri nequis, at certe hæc secunda et minora, et quæ sub facultatem tuam cadunt, præsta : subvencum, cibum præbe, detritum pannum porrige, medicamentum adhibe, vulnus alliga, de calamitate aliquid percunctare, de patientia orationem habe, bono animo esto, accede ; haudquaquam 277 ex ea re deterior teipso eris ; haudquaquam morbum contrahas, etiamsi homines nimium delicati, inanibus decepti rationibus, hoc existiment ; vel potius hoc sive mollitiei, sive impietati suæ prætexant, ad timiditatem, velut ad magnum aliquid et prudens, confugientes. Hoc tibi persuadeant, et rationes, et medici, et contubernales qui eos curant, ex quibus nondum ullus ea de causa in periculum incidit, quod ad eos accesserit. Atque ut demus rem hanc metu et suspicione non carere, tu tamen, o serve Christi, Deique et hominum amator, ne propterea degenerem atque ignavum animum geras : verum confidito ; timiditatem misericordia, Dei metus mollitiem vincat ; rationes eas, quæ carni favent, pietas superet. Ne fratrem despicias, ne prætereas,

(32) Καὶ μικρότερα. Deest in Reg. ph.

(33) Μεταλάβοις. Regg. a, d, et Or. 2, μεταλάβης.

(34) Εὐλαβείας. Regg. a, c, d, duo Coisl. et Or. 2, πλακειας [f. βλακειας], « sociordix, sive impietatis excusationem prætexant. »

(35) Λόγοι, καὶ ἱατρῶν παῖδες. Regg. bm, οἱ λόγοι. « Rationes, et medicorum filii, » id est, medici. Sic Gregorius, orat. 1, de filio, « Græcos » appellat, Ἑλλήνων παῖδας. Sic sacra Scriptura : « Palpebræ ejus interrogant filios hominum, » id est, homines (Ps. x, 5).

(36) Σύνοικοι. Regg. a, bm, ph, οἱ σύνοικοι.

ne, ut scelus, ut piaculum, ut aliud quiddam fugiendum et execrandum averseris. Membrum tuum est, tametsi calamitate curvetur : ut Deo, tibi *dere-lictus est pauper*¹⁰, licet animo admodum forti prætereas ; his enim verbis pudore te fortasse afficiam. Humanitatis tibi argumentum proponitur, etiamsi

XXVIII. Quisquis navigat, naufragio propinquus est, eoque magis, quo audacius navigat : et quisquis corpus gerit, corporis malis propinquus est, eoque magis, quo erectior incedit, nec eos, qui ante se jarent, intuetur. Dum secundo vento navigas, ei qui naufragium facit, manum porrige : dum sanus es et locuples, afflicto fer opem. Ne exspectes, dum, quantum malum sit inhumanitas, in teipso discas, quantumque bonum viscera egentibus aperire. Ne experiri velis Deum manum extendentem adversus eos, qui cervicem attollunt, ac pauperes prætereunt. In aliena calamitatibus hæc disce ; egenti parvum aliquid tribue ; neque enim parvum est ei, qui omnibus rebus caret, imo ne ipsi quidem Deo, modo viribus non impar. Sit tibi summi muneris loco animi alacritas : si nihil habes, illacryma. Magnum calamitoso remedium est miseratio ex animo collata : ac vere et sincere condolere, calamitatem magna ex parte levat. Homo apud te jumento **278** vilior non est, o homo, quod cum in foveam incidit, aut aberravit, erigere, ac reducere tibi lex præscribit¹¹. Si quid autem profundius aliud, et magis arcanum occultet, ejusmodi sunt multa legalis profunditatis ac duplicis sensus, non est meum nosse, verum Spiritus omnia perscrutantis et cognoscentis : quantum vero ipse ratione atque intelligentia consequi possum, hoc ideo sanxit, ut nos ab humanitate, quam in rebus parvis adhibemus, ad majorem pleniorisque benignitatem exerceat. Quanta enim, quæso, his, qui ejusdem nobiscum generis atque honoris sunt, debetur, quæ vel usque ad ea, quæ ratione carent, exigitur ?

XXIX. Atque hæc quidem suadent ratio, et lex, et hominum moderatissimi quique, apud quos præstabilius habetur beneficium dare quam accipere, majorique studio est misericordia, quam lucrum. Quid vero de nostris sapientibus dixeris ? Nihil enim de exteris dico, qui vitiis suis patronos deos exco-

¹⁰ Psal. x, 14, sec. Hebr. ¹¹ Deut. xxii, 1 seqq.

(57) Ἐγκαταλέλειπται. Reg. hm, εγκαταλείπειται.

(58) Παρατρέχεις. Sic Regg. a, hm, c, d, et Or. 2. Ed., παρατρέχεις.

(59) Ἀλλότριος. « Alienus, » nempe, « Diabolus. »

(40) Τόσω. In quibusdam, τοσοῦτω.

(41) Πλήγης. In aliis, πλεξίς [rectius].

(42) Εὐεχτεῖς καὶ πλουτεῖς. Regg. a, c, d, Or. 2. Montac., εὐεχτεῖς καὶ πλουτεῖς.

(43) Μὴ βουληθῆς ἐπάραι χεῖρα Θεού. (Par., μὴ βουληθῆς ἐπαράραι χεῖρα Θεῷ [corrupte].) « Ne committas ut Deus manum extendat in eos, » etc.

(44) Τοὺς πένητας. Hæc desunt in Reg. hm.

(45) Τί καί. Desunt in nonnullis codicibus.

(46) Τῷ. Sic Regg. a, c, d, et Orat. 2. Deest in edit.

(47) Εἰ μὴδὲν ἔχης. Regg. d, hm, εἰ δὲ μὴδὲν ἔχης.

(48) Δάψυον. Regg. a, c, d, et Orat. 2, δά-

πτεται. Σοὶ ἐγκαταλέλειπται (57) ὁ πτωχός, ὡς Θεῷ, καὶ εἰ λαν παρατρέχεις (58) μεγαλοψύχως, τάχα γὰρ σε τοῦτοις δυσωπήσω τοῖς ῥήμασι. Σοὶ πρόκειται φιλανθρωπίας ὑπόθεσις, καὶ εἰ ἀλλοτριῶς σε τοῦ εὖ παθεῖν ὁ ἀλλότριος (59).

te a beneficio accipiendo alienum avertat et alienet.

KH'. Πᾶς ὁ πλέων ἐγγύς ἐστι τοῦ ναυαγίου, καὶ τόσω μᾶλλον, ὅσῳ περ ἂν τολμηρότερον πλήη · καὶ πᾶς ὁ σώμα περιχειμενος ἐγγύς ἐστι τῶν τοῦ σώματος κακῶν, καὶ τόσω (40) μᾶλλον, ὅσῳ περ ἀνδρόως βαδίζῃ, καὶ μὴ βλέπῃ τοὺς περ αὐτοῦ κειμένους. Ἔως πλήγης (41) ἐξ ὠρίας, τῷ ναυαγοῦντι ὄδς χεῖρα· ἔως εὐεχτεῖς καὶ πλουτεῖς (42), τῷ κακοπαθοῦντι βοήθησον. Μὴ ἀναμεινῆς ἐπὶ σεαυτοῦ μαθεῖν, ὅσον ἐστὶ κακὸν ἀπανθρωπία, καὶ ὅσον ἀγαθὸν σπλάγγνα τοῖς χρῆζουσιν ἀνοιγόμενα. Μὴ βουληθῆς ἐπάραι χεῖρα Θεοῦ (43) κατὰ τῶν ὑψαυγενοῦντων, καὶ παρατρέχοντων τοὺς πένητας (44). Ἐν ἀλλοτρίαις συμφοραῖς ταῦτα παιδεύθητι· ὄδς τι καὶ (45) μικρὸν τῷ θεομένῳ· οὐ γὰρ μικρὸν τῷ πάντων ἐπιδειεῖ, ἀλλ' οὐδὲ τῷ (46) Θεῷ, ἂν ἢ κατὰ δύναμιν. Δὲς ἀντὶ μεγάλου τὴν προθυμίαν· εἰ μὴδὲν ἔχης (47), δάκρυσον (48)· μέγα τῷ (49) ἀτυχοῦντι φάρμακον, ἔλεος ἀπὸ ψυχῆς εἰσφερόμενος· καὶ τὸ συναλγεῖν γνησίως, πολὺ τι κουφίζει τῆς συμφορᾶς. Οὐκ ἐστὶν ἀτιμώτερός σοι τοῦ κτήνους ὁ ἀνθρώπος, ὡ (50) ἀνθρώπε, ὃ πεσὼν εἰς βόθρον, ἢ πλανηθὲν, ἀνεγείρειν σοι καὶ ἐπανάγειν ὁ νόμος διακελεύεται· εἰ μὲν τι καὶ ἄλλο κρῖπτον ἀπορρήτοτερον καὶ βαθύτερον, ὅσα τὰ πολλὰ (51) τοῦ νομικοῦ βάθους καὶ τῆς διπλῆς, οὐκ ἐμὸν τοῦτο εἰδέναι, ἀλλὰ τοῦ πάντα ἐρευνῶντος καὶ γινώσκοντος Πνεύματος· ὃ δ' οὖν ἐγὼ (52) καταλαμβάνω, καὶ ὅσον εἰς τὸν ἐμὸν ἔχει λόγον, γυμνάζω ἡμᾶς ἀπὸ τῆς εἰς τὰ μικρὰ φιλανθρωπίας, ἐπὶ τὴν τελειότεραν (53) καὶ μεῖζονα. Πόση γὰρ ὀφείλεται τοῖς ὁμοφύλοις καὶ ὁμοτίμοις ἢ καὶ μέχρι τῶν ἀλόγων ἀπαιτούμενη ;

KΘ'. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ λόγος, καὶ ὁ νόμος, καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ μετριώτατοι, παρ' οἷς τὸ εὖ ποιεῖν τοῦ πάσχειν τιμώτερον, καὶ περισπουδασιότερος κέρδους ἔλεος. Τί δ' ἂν εἴποις περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς σοφῶν ; Ἐὼ γὰρ λέγειν τοὺς ἐξωθεν, οἱ συνηγόρους τοῖς πάθεσι θεοῦς εὐρίσκοντες, καὶ τῷ Κερδάω (54), ᾧ (55)

D χρυον.

(49) Τῷ. Sic Regg. a, nm. Deest in edit.

(50) Ἦ. Deest in pluribus.

(51) Ὅσα τὰ πολλὰ, etc. « Cujusmodi sunt multa legalis profunditatis, ac duplicis sensus, » nempe, « spiritualis et allegorici. » Non bene igitur Billius : « Cujusmodi plerasque legalis profunditas sensuumque duplicitas habet. »

(52) Ὁ δ' οὖν ἐγὼ. Ita Regg. a, hm, et Or. 2. In quibusdam, ὡς δ' οὖν ἐγὼ. Deest ἐγὼ in edit.

(53) Τελειότεραν. Regg. a, c, d, et Or. 2, τελειότεραν.

(54) Κερδάω. « Lucrio, Mercurio. » Regg. hm, c, d, κέρδει, « lucio »

(55) Ἦ. Deest in Reg. c. Et certo, eo sublato commodior est lectio, ac sic verti potest : « In eo vero, quod adhuc pejus est, lege et more sauxerunt, » etc.

τὰ πρῶτα νεμουσιν· ἤδη δὲ, καὶ ὁ τοῦτου χειρὸν ἔστι, καὶ ἀνθρωποκτονεῖν νομίζουσιν ἔστιν οἷς δαιμόνων, καὶ παρ' οἷς ἔθνεσι, καὶ μέρος εὐσεβείας αὐτοῖς ἢ ἀπανθρωπία, καὶ ταῖς τοιαύταις θυσίαις αὐτοὶ τὴν χαίρουσι, καὶ τοὺς θεοὺς αὐτῶν οἴονται, πονηροὶ πονηρῶν ἱερεῖς καὶ μύσται γινόμενοι. Ἄλλ' εἰσὶ τῶν ἡμετέρων τινὲς, ὃ καὶ δακρῦειν ἄξιον, οἱ τοσοῦτον ἀπέχουσι συναλγεῖν καὶ βοηθεῖν τοῖς κάμουσιν, ὥστε καὶ προσονειδίξουσι πικρῶς, καὶ (56) προσεπεμβαίνουσι (57), καὶ φιλοσοφοῦσι κενὰ καὶ μάταια, καὶ φωνοῦσιν ὄντως ἐκ γῆς, καὶ εἰς ἀέρα λαλοῦσιν, καὶ οὐκ εἰς ἀκοῆς εὐσυνέτους, καὶ θεοὺς συνειθισμένους (58) δόγμασι, καὶ τολμῶσι λέγειν· Παρὰ Θεοῦ τὸ τάλαιπωρεῖν ἐκείνοις, παρὰ Θεοῦ τὸ εὖ πράττειν ἡμῖν· καὶ τίς εἰμι ἐγὼ δόγμα λύειν Θεοῦ, καὶ Θεοῦ φανῆναι χρηστότερος; Καμνέτωσαν, τάλαιπωρεῖτωσαν (59), δυστυχεῖτωσαν· οὕτως ἔδοξεν. Κάνταῦθα μόνον εἰσὶ φιλόθεοι, οὗ δὲ φιλάττειν τοὺς ὀλοοὺς, καὶ κατὰ τῶν ἀθλίων νεανιεῦσθαι. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ (60) ἐκ τοῦ (61) Θεοῦ τὸ εὖ πράττειν αὐτοῖς (62) εἶναι νομίζουσι, δηλοῦσι σαφῶς ἐξ ὧν λέγουσι. Τίς γὰρ ἂν οὕτω διανοηθεῖ περὶ τῶν δεομένων, Θεὸν εἰδὼς χωρηγόν (63) ὧν κέκτηται; Τῶν γὰρ αὐτῶν ἔστιν ἔχειν τέ τι παρὰ Θεοῦ, καὶ κεχρησθαι κατὰ Θεὸν ὁσπερ ἔχουσιν.

Α'. Εἰ δὲ καὶ παρὰ Θεοῦ τὸ κακοπαθεῖν ἐκείνοις, οὐπω δῆλον, ἕως ἂν καὶ παρ' ἑαυτῆς ἢ ὕλη φέρῃ (64) τὸ ἀτακτον, ὥσπερ ἐν βρέματι. Καὶ τίς οἶδεν, εἰ ὁ μὲν διὰ κακίαν κολάζεται, ὁ δὲ ὡς ἐπαινούμενος ἀρετῆς· ἀλλὰ μὴ τούναντιον, ὁ μὲν διὰ πονηρίαν ὑφούται, ὁ δὲ δι' ἀρετὴν δοκιμάζεται; ὁ μὲν πλεῖον (65) ἐπαιρόμενος, ἵνα καὶ πέση χαλεπώτερον, ὄλην ἐώμενος πρότερον, ὥσπερ τινὰ νόσον, ἐκρῆξαι τὴν ἑαυτοῦ κακίαν, ἵνα καὶ κολασθῇ δικαιότερον· ὁ δὲ καὶ παρὰ δόξαν πιεζόμενος, ἵνα ὥσπερ χρυσὸς ἐν καμίνῳ δοκιμασθεῖς, τῆς κακίας, εἰ τι καὶ μικρὸν ἔχει, τοῦτο (66) ἐκτῆξῃ· καθαρὸς γὰρ ἀπὸ ρύπου παντελῶς οὐδεὶς, οὐκ οὖν (67) ἐν γεννητῇ φύσει, ὥσπερ ἤκουσαμεν, εἰ καὶ φανῇ δοκιμώτερος. Εὐρίσχω γὰρ τι καὶ τοιοῦτο (68) ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ μυστήριον· καὶ μικρὸν ἂν εἴη πάσας ἀπαριθμῆναι τοῦ Πνεύματος τῆς φωνῆς, αἶ με (69) πρὸς τοῦτο φέρουσιν. Ἄλλὰ τίς ἂν ψάμμον θαλασσῶν, καὶ (70) σταγόνας ὕδατος, καὶ βυθοῦ μήκος ἀναμετρήσασθαι; τίς δ' ἂν τοῦ Θεοῦ τῆς περὶ πάντα σοφίας τὸ βάθος ἐξιχνιάσειεν, ὑφ' ἧς

¹² Isa. xxi, 4. ¹³ Job xxv 4.

(56) Καὶ. Deest in tribus Regg.

(57) Προσεπεμβαίνουσι. Sic Regg. hm, pl, et Or. 2. Par., προσεπεμβαίνοντες. Editi, ἐπεμβάιουσι.

(58) Συνειθισμένους. Sic Regg. a, c, d, et Or. 2. In edit. συνηθισμένους.

(59) Τάλαιπωρεῖτωσαν. Or. 2, τάλαιπωρήτωσαν [memore].

(60) Οὐκ. Addidimus οὐκ auctoritate plurimū cōid. Coisl. 1 et 2, Or. 2, Par., etc.

(61) Τοῦ. Deest in tribus Regg.

(62) Αὐτοῖς. Sic Regg. hm, et ph. Editi, αὐτός.

A gitant, et Lucio primas tribuunt; et, quod eo sceleratius est, nonnullis quoque dæmonibus apud quasdam nationes homines necare in more habent, atque in pietatis parte crudelitatem ponunt, sacrificisque hujusmodi, et ipsi delectantur, et deos suos delectari putant, mali utique malorum sacerdotes et mystæ. Verum ex nostris quoque nonnulli sunt, id quod lacrymis dignum est, qui tantum abest ut laborantium vicem doleant, ipsisque opem ferant, ut eos etiam acerbis probris insectentur, ipsisque insultent; ac vane et inaniter philosophantur, verique ex terra vocem mittunt¹², et in aerem loquuntur, non in sagaces aures divinisque dogmatibus assuetas, eoque audaciæ progrediuntur, ut dicant: A Deo illis est afflictio, a Deo nobis prosperitas. Et quis ego sum, qui Dei decretum rescindam, ac Deo benigniorem me præbeam? Ægrotent, afflicentur, in calamitate versentur: ita Deo visum est. Atque hic solum Dei amoreni præ se ferunt, ubi obolos custodire, ac miseris insultare oportet. Sane quod isti se prosperitatem a Deo habere minime arbitrentur, per ea quæ loquuntur, aperte indicant. Quis enim de indigentibus ita statuerit, qui quidem suorum 279 omnium bonorum auctorem et largitorem Deum agnoscat? Eorumdem quippe est, et a Deo aliquid habere, et iis, quæ habent, pie ac secundum Deum uti.

XXX. An autem a Deo quoque fiat, ut illi divexentur, nondum perspicuum est, quandiu terrena hæc moles perturbationem a seipsa, velut in fluctibus, tulerit. Cuiusnam vero exploratum est, num ille ob vitium crucietur, hic rursus ut bonus ac laude dignus, evehatur; et non econtrario, ille ob improbitatem attollatur, hic ob virtutem exploretur? Ille, inquam, altius evectus, ut gravius corruat, ac tantisper exspectatus, quoad universa ipsius improbitas, morbi cuiuspiam instar, prius eruperit, ut justius etiam postea puniatur: hic rursus, præter opinionem oppressus, ut, non secus atque aurum in fornace, probatus, si quid vitii paululum in se habeat, eliquet; nemo enim, saltem in natura generatione procreata, omnino a sorde purus est, ut audivimus¹³, licet ille probatior videatur. Nam hujusmodi quoque aliquid mysterium in Scriptura reperio; ac longum utique esset omnes Spiritus voces, quæ huc spectant, recensere. Sed quis arenam maris, et pluvix guttas, et abyssi profundita-

(63) Χωρηγόν. Or. 2, χορηγόν.

(64) Ἡ ὕλη φέρῃ. Reg. pl, et Or. 2, φέρει. «Terrena hæc moles, » nil est, « corpus corruptibile.»

(65) Πλεῖον, etc. Tres Regg., πλεόν. In Reg. c sic legitur: πλεῖον ἐπαιρόμενος, ὥσπερ τινὰ νόσον ἐκρῆξαι τὴν ἑαυτοῦ κακίαν συγχωρηθεὶς, ἵνα πέση χαλεπώτερον.

(66) Τοῦτο. Regg. c, d, τοιοῦτο.

(67) Οὐκ οὖν. Forte, οὐ γούν. Edit.

(68) Τοιοῦτο. Regg. hm, et pl, τοιοῦτον.

(69) Με. Or. 2, μοι.

(70) Καὶ. Reg. d, ἢ.

tem metiri ¹⁴; quis divinæ in omnibus rebus sapientia profunditatem, per quam et omnia creavit, et ea, quemadmodum ipse vult ac novit, moderatur, investigare queat? Satis enim nobis est, Apostoli exemplo, ipsius conjiciendæ et contemplandæ difficultatem admirando solum pertransire: *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus* ¹⁵! Et, *Quis novit mentem Domini* ¹⁶? *Quis*, ut cum Job loquar, *ad summum sapientiæ ejus accessit* ¹⁷? *Quis sapiens, et intelliget hæc* ¹⁸, ac non per id, quod percipi non potest, id, quod supra mensuram est, metietur?

XXXI. Alius igitur in his rebus temerarius et audax sit, vel potius nemo sit: ego autem, vel hujus vitæ cruciatum improbitati, vel res lætas et secundas pietati omnino ascribere vereor; imo vero nonnunquam, et hoc ob aliquam utilitatem contingit, nempe ut vel per improborum calamitatem vitii cursus reprimatur, vel per bonorum felicitatem virtuti via muniatur; sed id non semper, nec omnino, verum hoc **280** futuro tempori tantum reservatur, in quo alii virtutis præmiis, alii scelorum pœniis afficiuntur. *Resurgent enim*, inquit, *hi in resurrectionem vitæ, illi in resurrectionem judicii* ¹⁹. Rerum autem hujus ævi alia forma est, aliaque gubernatio, tametsi omnia eo ferant, atque apud Deum æquabile quiddam procul dubio habeat id quod nobis inæquale esse videtur: haud aliter atque in corporibus eminentes ac demissæ partes, magnitudines item et parvitates, atque in terra, tam ea quæ alte se efferunt, quam quæ subsidunt, ex quibus pulchritudo mutua inter se habitudine conflatur ac perspicitur; quandoquidem quod inordinatum et inæquale est in prima artificis circa materiam adumbratione, valde tamen artificiosum foret, si ad operis cujusdam structuram accommodaretur: id quod tum demum intelligimus atque fatemur, cum elaborati operis elegantiam undique perfectam, ut nos sumus; nec res hujus vitæ propterea temere rationes non habemus.

XXXII. Sed et si quædam ejus, qua laboramus, affectionis imago exhibenda est, non multum iis, qui nausea et vertigine laborant, dissimiles sumus, qui omnia sursum deorsumque verti putant, cum ipsi vertantur. Idem etiam his, de quibus loquimur, accidit. Neque enim Deum sapientiosem se esse sus-

¹⁴ Eccli. 1, 2. ¹⁵ Rom. xi, 33. ¹⁶ ibid. 34. ¹⁷ Job xv, 8. ¹⁸ Ose. xiv, 10. ¹⁹ Joan. v, 29.

(71) *Ἀρεξίγηλαστοί*. Sic Regg. bm, ph, Or. 2, Apost., etc. Editi, ἀνίγηλαστοί.

(72) *Καὶ οὐχὶ τῷ ἀνεφίκτῳ*, etc. « Ac non per id, quod assequi non licet, id metietur quod supra mensuram est? » Vel cum Gabrielio: « Ac non potius incomprehensibilitate metietur, id quod est supra mensuram? »

(73) *Οἱ δὲ τὰ τῆς κακίας ἐπιτίμια*. Sic Regg. a, c, d, bm, ph, etc. Or. 2, κακίας τὰ ἐπιτιμώματα. Edit., οἱ δὲ τῆς κακίας τὰ ἐπιτίμια.

(74) *Ἐπεὶ καὶ τεχνίτου*, etc. Billius: « Quandoquidem opificis quoque materia, quæ prius inæquabilis atque incondita erat, perquam tamen artificio-

καὶ πεποίηκε τὰ πάντα, καὶ διοικεῖ τρόπον, ὃν αὐτὸς καὶ βούλεται καὶ ἐπίσταται; Ἄρκει γὰρ, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, θαυμάσαντας μόνον τὸ ταύτης δυστέχμαρτον καὶ δυσθεώρητον παρελθεῖν· Ὁ βάθος πλοῦτου, καὶ σοφίας, καὶ γνώσεως Θεοῦ! ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι (71) αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! καὶ, *Τίς ἐγνώ νουν Κυρίου; Εἰς δὲ τὰ ἔσχατα τῆς σοφίας αὐτοῦ τίς ἀφίκετο*; φησὶν ὁ Ἰώβ. *Τίς σοφός, καὶ συνήσει ταῦτα*, καὶ οὐχὶ τῷ ἀνεφίκτῳ (72) μετρήσει τὸ ὑπὲρ μέτρῃσιν·

« ΛΑ'. Ἄλλος μὲν οὖν εἶη περὶ ταῦτα τολημῆδος καὶ γεννάδας, μᾶλλον δὲ εἰη μηδεὶς· ἐγὼ δὲ ὄκνῳ κακίᾳ δοῦναι πάντως τὴν ἐντεῦθεν κόλασιν, ἢ εὐσεβεῖα τὴν ἀνεσιν· ἀλλ' ἔστι μὲν ὅτε καὶ πρὸς τι χρήσιμον, ἢ κακίας ἐγκοπτομένης δυσπαθεία τῶν πονηρῶν, ἢ ἀρετῆς ὁδοποιουμένης εὐπαθεία τῶν βελτιόνων· οὐκ αἰεὶ δὲ, οὐδὲ πάντως, ἀλλ' εἶναι τοῦτο μόνον καιροῦ τοῦ μέλλοντος, καὶ ὃν οἱ μὲν τὰ τῆς ἀρετῆς ἄλλα, οἱ δὲ τὰ τῆς κακίας ἐπιτίμια (73) δέξονται. Ἀναστῆσοντι γὰρ οὗτοι, φησὶν, εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, καὶ οὗτοι εἰς ἀνάστασιν κρίσεως· τὰ δὲ ἐντεῦθεν ἐτέρου τύπου εἶναι, καὶ ἀγωγῆς ἐτέρας, πάντα ἐκείσε φέροντα, ἐχούσης ὁμαλὸν τὴν παρά Θεοῦ πάντως καὶ τῆς δοκούσης ἡμῖν ἀνωμαλίας· ὡσπερ ἐν σώματι τὰς ἐξοχὰς τε καὶ εἰσοχὰς, μεγέθη τε καὶ μικρότητας, καὶ γῆς ἐπαναστάσεις τε καὶ ὑφέσεις ἐξ ὧν τὸ κάλλος τῆ πρὸς ἄλλα σχέσει συνιστάμενόν τε καὶ θεωρούμενον· ἐπεὶ καὶ τεχνίτου (74) τὸ περὶ τὴν ὕλην τέως ἀτακτον καὶ ἀνώμαλον, λίαν ἐντεχνον ἦν, ἀν πρὸς τινος ἔργου κατασκευῆν εὐτρεπίσταιτο (75)· τότε καὶ ἡμῖν καταλαμβανόμενόν τε καὶ ὁμολογούμενον, ὅταν τὸ (76) ἀποτελεσθὲν κάλλος τοῦ δημιουργήματος θεωρήσωμεν. Ἄλλ' οὕτε ἐκεῖνος ἀτεχνος ἦ (77) ὡς ἡμεῖς, οὕτε ταῦτα διοικεῖται ἀτάκτως, ὅτι μὴ καὶ ἡμῖν ὁ λόγος γνώριμος.

absolutam intuemur. At nec ille artis inscius est, atque incondite gubernantur, quia exploratas earum

« ΛΒ'. Ἄλλ' εἰ τινα (78) δεῖ καὶ εἰκόνα λαβεῖν τοῦ ἡμετέρου πάθους, οὐ πόρρω τῶν ναυτιώντων ἐσμέν καὶ ἰλιγγιώντων, οἱ στρέφεσθαι (79) τὰ πάντα δοκοῦσιν, αὐτοὶ στρεφόμενοι· ὡς δὲ καὶ οὗτοι, περὶ ὧν ὁ λόγος. Οὐ γὰρ ἀνέχονται σοφώτερον αὐτῶν εἶναι τὸν Θεόν, ἀν πρὸς τι τῶν συμβαινόντων ἰλιγγιάσωσιν· ἢ

sa esset, » etc.

(73) *Εὐτρεπίσταιτο*. Sic Regg. a, c, d, bm, ph. Or. 2, Jes., etc. Editi, εὐτρεπίσταιται.

(76) *Τὸ*. Sic Regg. a, bm, ph, Or. 2, etc. Deest in editis.

(77) *Ἦ*. Deest in tribus Regg.

(78) *Ἄλλ' εἰ τινα*, etc. Billius: « quin potius, ut animi nostri affectum imagine quadam exprimam, » etc.

(79) *Οἱ στρέφεσθαι*, etc. Reg. u, ὡς στρέφεσθαι τὰ πάντα δοκεῖ αὐτοῖς στρεφόμενοι. Quæ quidem lectio optima, et syntaxi magis consona.

καμῖν περὶ τὸν λόγον δέον, ὡς τάχ' ἂν τῇ φιλοπονίᾳ Ἀ
δοξησομένης τῆς ἀληθείας, ἢ σοφωτέροις ἑαυτῶν
ταῦτα συμφιλοσοφεῖν καὶ πνευματικωτέροις, ἐπει-
δὴ (80) καὶ τοῦτο χάρισμα ἐν, καὶ οὐχὶ πάντων ἡ
γνώσις, ἢ καθάρσει βίου ταύτην θηρεύειν, καὶ παρὰ
τῆς ὄντως Σοφίας σοφίαν ἐπιζητεῖν. Οἱ δὲ (ὡ τῆς
ἀπαιδευσίας!) ἐπὶ τὸ ἐτοιμότερον τρέπονται, καὶ
ἀλογίαν τοῦ παντὸς καταψεύδονται, αὐτοὶ τὸν λόγον
οὐκ ἐπιστάμενοι· καὶ εἰσὶ δι' ἀπαιδευσίαν σοφοί, ἢ
διὰ σοφίαν, ἵνα οὕτως εἶπω, τὴν περιττὴν, ἄσσοι
καὶ ἀσύνητοι (81). Ἐντεῦθεν οἱ μὲν (82) τύχην καὶ
τὸ αὐτόματον ἐδογματίσαν, ὄντως αὐτόματα καὶ ὡς
ἔτυχεν ἀναπλασθέντα ἐπινοήματα· οἱ δὲ ἀστέρων τι-
νὰ δυναστείαν ἄλογόν τε καὶ ἄλυτον πλεχόντων, ὡς
ἂν βούλωνται (83), τὰ ἡμέτερα, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτὸ
τὸ πλέκειν συνηναγκασμένων· καὶ πλανητῶν δὴ τι-
νων καὶ ἀπλανῶν συνόδους καὶ ὑποχωρήσεις, καὶ κυ-
ρίαν τοῦ παντὸς κίνησιν. Οἱ δὲ, ὅ τι ἂν (84) ἕκαστος
ἐφραντάσθησαν, τῷ τάλαιπῶρῳ γένει τῶν ἀνθρώπων
φέρουτες, ἐπισήγαγον, ὅσον αὐτοῖς (85) τῆς Προνοίας
ὀνείφιτόν τε καὶ ἀθεώρητον, εἰς διαφόρους δόξας καὶ
προσηγορίας καταμερίσαντες. Εἰσὶ δὲ οἱ καὶ πενίαν
πολλὴν τῆς Προνοίας κατέγνωσαν, τὰ μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς
ταύτη διοικεῖσθαι νομίσαντες, ἀχρι δ' ἡμῶν τῶν καὶ
μάλιστα δεομένων καταγίνει αὐτὴν ἀποκνήσαντες, ὡς-
περ δεδουκότες, μὴ τῷ πλείονα (86) εὐεργετῆσθαι,
ἀγαθώτερον ἀποφῆναι τὸν εὐεργέτην, ἢ ἀποκάμναι
αὐτοῖς (87) ὁ Θεὸς εὖ ποιῶν πλείονα.

ab ipsa regi atque gubernari iudicant, cæterum
demittere gravati sunt; perinde ac vererentur, ne,
exhiberent benefactorem, aut ne Deus bene de pluribus

merendo defatigaretur.
ΑΓ'. Ἄλλ' οὕτω μὲν, ὅπερ εἶπον, ἐβρίθων, ἐπεὶ C
καὶ καλῶς αὐτοὺς προλαβῶν ὁ λόγος ἡμῖν αὐτοῖς· Ἐμα-
ταιώθη γὰρ, φησὶν, ἡ ἀσύνητος αὐτῶν καρδία·
φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράθησαν, καὶ ἡλλα-
ξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφάρτου (88) Θεοῦ, μύθοις
τις καὶ σκιαῖς τὴν διὰ πάντων Πρόνοιαν καθυβρι-
σαντες. Ἡμεῖς δὲ μήτε αὐτοὶ ταῦτα τερατεύμεθα,
εἴπερ τι μέλει τοῦ λόγου λογιχοῖς οὖσιν ἡμῖν, καὶ λό-
γου θεραπευταῖς· μήτε (89) τοὺς οἰομένου ἀποδεχί-
μεθα, ἂν εὐδρομῶσι τὴν γλῶτταν ἐν τοῖς ἀτόποις
λόγοις καὶ δόγμασι, καὶ τῷ καινῷ (90) τέρωσι.
Ἄλλὰ καὶ Θεὸν εἶναι τὸν πάντων ποιητὴν (91) καὶ
δημιουργὸν πιστεύωμεν· πῶς γὰρ ἂν (92) ὑπέστη τὸ
πᾶν, μὴ τινος οὐσιώσαντός τε καὶ συναρμόσαντος;
Καὶ Πρόνοιαν συνεισάγωμεν, τὴν τοῦδε τοῦ παντὸς
συνεκτικὴν τε καὶ συνδετικὴν· ἐπεὶ καὶ προνοητῆν D

⁸⁰ Rom. 1, 21 seqq.

(80) Ἐπειδὴ. Sic Regg. a, bm, ph, et Or. 2. Editi vero, ἐπειδὴ περ.

(81) Ἀσύνητοι. Regg. a, c, d, et Jes., ἀπαιδευ-
τοί.

(82) Ἐντεῦθεν οἱ μὲν, etc. « Hinc alii quidem
Fortunam et casum instituerunt, inventa vere casu
et fortuito excogitata atque afflicta.»

(83) Βούλωνται. Sic Regg. d, bm, ph, et Or. 2.
Alii, βούλονται.

(84) Ὅ τι ἂν. Regg. a, bm, ph, ὅτι δ' ἂν.

(85) Αὐτοῖς. Sic Regg. a, bm, ph, et Or. 2. Editi,
αὐτῆς.

(86) Μὴ τῷ πλείονα, etc. Billius: « ne benefa-

torum meliorem esse pronuntiarent, quod plures
beneficiis afficeret.
(87) Αὐτοῖς. « Ipsis defatigaretur, defatigatum
dicere viderentur.»
(88) Ἀφάρτου Θεοῦ. Or. 2 addit: ἐν ὁμοίωματι
εἰκόνοσ φάρτου ἀνθρώπου· « in similitudinem iua-
ginis corruptibilis hominis.»
(89) Μήτε. Sic Regg. a, bm, ph. In ed., μηδέ.
(90) Καινῷ. Or. 2, καινῷ, « communionē.»
(91) Τὸν πάντων ποιητὴν. Sic Regg. a, et ph. In
Reg. bm, τῶν πάντων. Deest τὸν in ed.
(92) Ἄν. Deest in Or. 2.

tinent; statim ut inopinatum quid acciderit, quazi
vertigine correpti hærent, cum econtra oporteret
eos, vel in indaganda ratione laborare, ut cura ac
diligentia veritatem fortasse consequi possint: vel
de his rebus sapientiores viros magisque spirituales
consulere, quandoquidem id quoque inter Spiritus
dona numeratur, nec omnium est scientia: vel eam
denique per vitæ purgationem aucupari, atque a
vera Sapientia sapientiam postulare. Isti vero) o
miram stultitiam:) ad id quod paratius et procli-
vius est, se conferunt, nec ratione mundum guber-
nari falso asserunt, cum ipsi rationem ignorent:
atque ita propter incertitiam sapientes sunt, aut
propter supervacaneam sapientiam, ut ita loquar,
insipientes ac stolidi. Hinc alii quidem casum atque
fortunam, fortuito sane temereque confictam, in-
dlexerunt; alii siderum principatum quemdam rati-
onis expertem atque 281 indissolubilem, quæ res
nostras arbitrato suo, imo etiam necessario, conue-
ctant, et errantium quarundam atque fixarum stel-
larum congressus et recessiones, ac motum, omni-
bus in rebus dominantem confinxerunt; alii, quod
quisque secum excogitavit, ærumnoso hominum
generi invexerunt; quidquid nimirum ex ipsa Pro-
videntia comprehendere conspicique nequit, in varias
opinionis, variaque nomina dividentes. Nec defue-
runt, qui magnæ quoque paupertatis Providentiam
damnant, dum ea quidem, quæ supra nos sunt,
eam ad nos usque, qui ea vel maxime indigemus,
si plures beneficiis afficerentur, nimis beneficium

XXXIII. Verum hos, ut dixi, valere sinamus,
quippe quos jam Scriptura egregie ulta sit: *Evanuit
enim, inquit, insipiens cor eorum; dicentes se esse
sapientes, stulti facti sunt, Deique incorruptibilis
gloriam immutarunt* ⁸⁰, signentis quibusdam atque
umbris Providentiam ad omnia sese porrigentem
contumeliose proscindentes. Nos autem, neque hu-
jusmodi dogmatum portentia confingamus, si quid
nobis, qui ratione utimur, ac summæ rationis cul-
tum profitemur, ratio curæ est, ne iis, qui hæc
putant, assentiamur; tametsi in absurdis sermoni-
bus et dogmatibus celerem et expeditam linguam
habeant, et novitate delectent. Qu in potius, et Deum
rerum omnium effectorem et architectum creda-
mus. Quonam enim modo universum hoc existitis-
set, nisi ab aliquo procreatum atque concinnatum

factorum meliorem esse pronuntiarent, quod plures
beneficiis afficeret.

(87) Αὐτοῖς. « Ipsis defatigaretur, defatigatum
dicere viderentur.»

(88) Ἀφάρτου Θεοῦ. Or. 2 addit: ἐν ὁμοίωματι
εἰκόνοσ φάρτου ἀνθρώπου· « in similitudinem iua-
ginis corruptibilis hominis.»

(89) Μήτε. Sic Regg. a, bm, ph. In ed., μηδέ.

(90) Καινῷ. Or. 2, καινῷ, « communionē.»

(91) Τὸν πάντων ποιητὴν. Sic Regg. a, et ph. In
Reg. bm, τῶν πάντων. Deest τὸν in ed.

(92) Ἄν. Deest in Or. 2.

fuisse? Et Providentiam, quæ universam hanc rerum machinam contineat, velutque vinculis astringat, simul inducamus; quandoquidem, quarum rerum conditor est, earum quoque moderator sit necesse est. Alioqui si mundus casu feratur, primo quoque tempore, velut navis a venti turbine, propter materiæ perturbationem, dissolvetur ac distrahetur, atque ad veterem confusionem indigestamque congeriem reducetur. Ac nostris præsertim rebus, nostrum, sive factorem, sive factorem appellare mavis, præesse credamus; etiamsi vita nostra per contraria gubernetur, ob id fortasse nobis ignota, ut quia eorum cognitionem vix omnino **282** consequi possumus, rationem omnia superantem admiremur. Quidquid enim facile percipitur, facile quoque in contemptum venit. Quod autem supra nos est, quo majore cum difficultate percipi potest, eo etiam majorem admirationem movet; atque id omne, quod appetitum nostrum fugit, desiderium exercet.

XXXIV. Idcirco, nec sanitatem omnem admiremur, nec morbum omnem respuamus, nec fluentibus divitiis cor apponamus, fluxis, plus quam par sit, adhærentes, ac velut partem quamdam animæ cum eis absumentes: nec rursus paupertatem, ut detestabilem omnino ac damnatam, et invisam, insectemur. Verum et insipientem sanitatem, cujus fructus est peccatum, despiciere, et morbum sanctum in pretio habere sciamus, eos, qui per dolorem et cruciatum victoriam adepti sunt, venerantes, ne forte Job quispiam inter ægrotantes lateat, multo utique iis, qui corpore sano sunt, præstantior ac venerabilior, etiamsi saniem radat²¹, etiamsi diu ac noctu sub dio vexetur, tum a plaga, tum ab uxore, tum ab amicis in arctum adductus. Atque iniquas opes, propter quas merito dives ille in flamma cruciatur, et exiguam aquæ guttam, qua linguam refrigeret²², supplex petit, repudiemus: et rursus paupertatem cum grati animi affectu et virtute conjunctam laudemus, cum qua Lazarus salutem assequitur, atque illa in Abrahæ sinu re-

XXXV. At mihi quidem hoc quoque nomine necessaria esse benignitas et misericordia erga pauperes videtur, ut iis, qui de illis ita sentiunt, os obstruamus, nec inanibus verbis cedamus, crudelitatis legem adversus nosmetipsos sancientes; atque mandato omnium maximo et exemplo moveamur. Quodnam porro hoc mandatum est? Ac videte, quæso, quam constans sit atque sincerum: neque enim homines Spiritu sancto afflatis, cum semel aut bis de pauperibus sermonem habuissent, desierunt; D

²¹ Job 11, 8. ²² Luc. xvi, 24.

(93) *Τοῖς*. Sic Regg. a, bm, ph, et Or. 2. Deest in edit.

(94) *Ἡμῖν*. Nicet., ἡμῶν.

(95) *Τῷ δυσθεωρητῷ*. « Propter cognoscendi difficultatem. »

(96) *Ἄπαν*. Sic Regg. a, c, d, et Or. 2. Deest in edit.

(97) *Καρδίᾳ*. « Corde inhærentes. » Par. et Coultel., *καρδίαν*.

(98) *Καρπός*. Or. 2. ὁ καρπός.

(99) *Ἄμαρτια*. Rcg. d, ἡ ἀμαρτία.

εἶναι τούτων, ὧν ποιητὴν εἶναι ἀναγκαῖον· εἰ μὴ μέλλοι τὸ πᾶν τῷ αὐτομάτῳ φερόμενον, ὡσπερ ὑπὸ λαίλαπος ναῦς, αὐτίκα λυθῆσθεσθαι τε καὶ διασπασθῆσθεσθαι διὰ τὴν ἀταξίαν τῆς ὕλης, καὶ πρὸς τὴν ἀρχαίαν σύγγυσίν τε καὶ ἀκοσμίαν ἐπαναχθῆσθεσθαι. Καὶ τοῖς (93) ἡμετέροις μάλιστα ἐπιστατεῖν δεξώμεθα τὸν ἡμέτερον, εἴτε ποιητὴν, εἴτε πλάστην βούλει καλεῖν· κἄν διὰ τῶν ἐναντίων ὁ βίος ἡμῶν (94) διεξάγῃται, διὰ τοῦτο τυχόν καὶ ἀγνοουμένων, ἵνα τῷ δυσθεωρητῷ (95) τὸν ὑπὲρ πάντα λόγον θαυμάζωμεν. Ἐπειδὴ τὸ μὲν βῆδῶς ληπτὸν, ἅπαν εὐκαταφρόνητον· τὸ δὲ ὑπὲρ ἡμᾶς, ὅσῳ δυσσεφικότερον, τοσοῦτον θαυμασιώτερον· καὶ γυμνάζει τὸν πόθον ἅπαν (96) τὸ διαφεύγον τὴν ἔρρασιν.

ΛΔ'. Διὰ τοῦτο μῆτε ὑγίειαν πᾶσαν θαυμάζωμεν, μῆτε νόσον διαπτύωμεν, μῆτε πλοῦτον βέροντι προστιθώμεθα *καρδίᾳ* (97), πλέον ἢ καλῶς ἔχει, τῇ βόῃ προσκειμένοι, καὶ οἶον τῆς ψυχῆς τι ταύτη προσαναλίσκοντες· μῆτε πενίας κατεξανιστώμεθα, ὡς ἀποπτύστου πάντη καὶ κατακρίτου, καὶ τῆς μισουμένης μερίδος· ἀλλ' εἰδῶμεν καὶ ὑγίειαν περιφρονεῖν ἀσυνετον, ἧς καρπός (98) ἀμαρτία (99), καὶ νόσον τιμῆν ὄσταν (1), αἰδοῦμενοι τοὺς διὰ πάθους νικῆσαντας, μὴ πού τις καὶ Ἰὼβ τοῖς νοσοῦσιν ἐγκέκρυπται, πολὺ τι τῶν ὑγιαιόντων αἰδεσιμώτερος, κἄν τὸν ἰχῶρα (2) ζῆν (3), κἄν τάλαιπωρῆ νυκτὸς καὶ ἡμέρας αἰθρῶς, καὶ πληγῆ, καὶ γυναικί, καὶ φίλοις στενωχωρούμενος· ὡς δὲ καὶ πλοῦτον ἄδικον ἀποπέμπεσθαι, δι' ὃν κάμνει δικαίως ὁ ἐν τῇ φλογὶ πλούσιος, καὶ προσαιτεῖ βανίδα μικρὰν ἀναψύξεως, καὶ πενίαν ἐπαινεῖν εὐχάριστον καὶ φιλόσοφον (4), μεθ' ἧς Λάζαρος σώζεται, καὶ πλουτεῖ τὴν ἐν κόλποις Ἀβραάμ ἀνάπαυσιν.

ΛΕ'. Ἄλλ' ἐμοὶ μὲν καὶ διὰ τοῦτο δοκεῖ ἀναγκαῖα τυγχάνειν ἡ φιλανθρωπία, καὶ τὸ πρὸς τοὺς δεομένους εὐσπλαγχνον, ἵνα τοὺς οὕτως ἔχοντας περὶ τοῦτων ἐπιστομίζωμεν, καὶ μὴ λόγοις ματαίοις παραχωρῶμεν, νομοθετοῦντες καθ' ἡμῶν αὐτῶν τὴν ὁμότητα· πάντων δὲ τὴν ἐντολὴν αἰδώμεθα πλέον, καὶ τὸ ὑπόδειγμα. Τίς ἡ ἐντολή; καὶ σκοπεῖτε τὸ ἐπίμονον (5) αὐτῆς, καὶ τὸ γνήσιον. Οὐ γὰρ ἅπαξ, οὐδὲ δις εἰπόντες τι περὶ τῶν δεομένων, οἱ τοῦ Πνεύματος ἀπῆλλάγησαν· οὐδὲ οἱ μὲν, οἱ δὲ οὐ, ἢ μᾶλλον τινες,

(1) *Ἰόσαν*. Or. 2, ὄσιον.

(2) *τὸν ἰχῶρα*. Sic Regg. a, c, d, bm, et ph. Editi vero, et Coult. 1, τις ἰχῶρα.

(3) *ζῆν*. Editi, ζῆν. « Sanie scateat, ferveat. »

(4) *Εὐχάριστον καὶ φιλόσοφον*. « Gratias agentem ac patientem. » Vocat hic Gregorius « paupertatem, » φιλόσοφον, id est, philosopho Christiano dignam, cujus est omnia hujus vitæ incommoda patienter ferre, ac Deo gratias agere.

(5) *τὸ ἐπίμονον*. Coult. 2, τὸ ἐπίσημον, « insinuat. »

οὐ δὲ ἤττον, ὡς ἂν μὴ περὶ μεγάλου τινός, μηδὲ τῶν σφόδρα κατεπειγόντων, ἀλλὰ καὶ πάντες, καὶ μετὰ σπουδῆς ἕκαστος, ἢ πρῶτον, ἢ ἐν πρώτοις, τοῦτο διακαλυόμενοι, καὶ ποτὲ μὲν προτρέποντες, ποτὲ δὲ ἀπειλοῦντες, ποτὲ δὲ οὐκ ἐπιδοῦντες· ἐστὶ δὲ ὅτε καὶ τοὺς κατορθοῦντας ἀποδεχόμενοι, ὡς ἂν τῷ συνεχεῖ μὲν τῆς ὑπομνήσεως τὴν ἐντολήν ἐνεργήσωσιν. Ἔτεκεν τῆς ἐπιδοῦντος τῶν πτωχῶν, καὶ τοῦ στεναγμοῦ τῶν πενήτων ἡ ἀνάστασις, φησὶ (6), λέγει Κύριος. Τίς οὐ δέδοικεν ἀνιστάμενον Κύριον; Καὶ, Ἀνάστηθι, Κύριε ὁ Θεός μου (7), ὑψωθήτω ἡ χεὶρ σου· μὴ ἐπιλάβῃ τῶν πενήτων (8). Ἀπευξώμεθα τὴν τοιαύτην ὑψωσιν, καὶ μὴ βουληθῶμεν ἰδεῖν ἐπαιρομένην χεῖρα κατὰ τῶν ἀπειθούντων, ἔτι δὲ μᾶλλον ἐπαφιεμένην τοῖς σκληροτέροις (9). Καὶ οὐκ ἐπιλάθετο τῆς κραυγῆς τῶν πενήτων· Καὶ, Οὐκ εἰς τέλος ἐπιλησθήσεται (10) ὁ πτωχός· καὶ, Ὁφθαλμοὶ μὲν αὐτοῦ ἐπὶ τὸν κέρητα ἐπιβλέπουσιν (δὲ τοῦ βλεφάρου κρείττον καὶ κυριώτερον [11]), τὰ βλέφαρα δὲ αὐτοῦ ἐξετάζει τοῦς νιότης τῶν ἀνθρώπων· ἢ ἐλάσων, ὡς ἂν εἴποι τις, ἐπισκοπῆ καὶ δευτέρα (12). palpebris melius est, ac præstantius; palpebra autem ejus interroquant oculos hominum 17; id est, minor, ut ita dicam, et secundaria inspectio.

ΑΓ'. Τάχα ἂν εἴποι τις· Ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων ταῦτα πτωχῶν καὶ πενήτων. Οὐ διαφέρομαι (13)· ἀλλὰ σέ γε κεντριζέτω (14) καὶ τοῦτο πρὸς τὸ φιλάνθρωπον. Ἐν γὰρ ἀδικουμένῳ τοσοῦτος ὁ λόγος, τούτων καὶ εὖ πασχόντων δηλαδὴ πλείων (15) ἢ χάρις. Εἰ γὰρ ὁ ἀτιμῶν πένητα, παροξύνει τὸν ποιήσαντα αὐτὸν, τιμᾶ τὸν ποιητὴν ὁ περιέπων τὸ ποιεῖν. Πάλιν (16) δὲ ὅταν ἀκούης (17)· Πένης καὶ πλοῦσιος συνήτησαν ἀλλήλοις, ἀμφοτέρους δὲ ὁ Κύριος ἐποίησεν· μὴ τὸν μὲν πένητα, τὸν δὲ πλούσιον ὑπολάβῃς, ἵνα καὶ μᾶλλον κατεξαναστῆς τοῦ πένητος; οὐ γὰρ δῆλον, εἰ θεόθεν ἢ τοιαύτη διαίρεσις· πλάσμα δὲ Θεοῦ, φησὶν, ὁμοίως ἀμφοτέρω, καὶ εἰ τὰ ἐξωθεν ἄνισα. Τοῦτο σε δυσωπεῖτω (18) πρὸς τὸ συμπαθὲς καὶ φιλάδελφον, ἵνα ὅταν ὑπὲρ ἐκείνων ἐπαρθῆς, ὑπὸ τούτου (19) συσταλῆς, καὶ γένησαι αὐτοῦ μετριώτερος. Τί ἔτι; Ὁ ἐλεῶν πτωχόν, Θεὸς δαρείζει, φησὶν (20). Τίς οὐ δέχεται τοιοῦτον χρεώστην, ἀποδώσοντα ἐν καιρῷ μετὰ τῆς ἐπιχαρπίας τὸ δάνειον; Καὶ πάλιν (21)· Ἐλεημοσύνας καὶ λύσεις ἀποκαθαίρονται ἀμαρτίαι (22)

13 Psal. xi, 6. 14 Psal. ix, 35. 15 ibid. 13. 16 ibid. 19. 17 Psal. x, 5. 18 Prov. xvii, 5. 19 Prov. xii, 2. 20 Prov. xix, 17. 21 Prov. xv, 27.

(6) Φησὶ. Deest in Reg. c.

(7) Ὁ Θεός μου. Hæc desunt in Reg. bm.

(8) Πενήτων. Colbert. 4 addit, εἰς τέλος, εἰ in finem.

(9) Σκληροτέροις. Regg. a, b, c, bm, ph, σκληροίς.

(10) Ἐπιλησθήσεται. Sic Regg. bm, ph, et Or. 2. Alii, ἐπιληθῆσεται.

(11) Κυριώτερον. Coisl. 2, et Jes., τιμώτερον.

(12) Καὶ δευτέρα. Deest καὶ in Colb. 1. Bill. posterior.

(13) Οὐ διαφέρομαι. Billius, εἰ sit ita sane: nam

PATROL. GR. XXXV.

nec quidam duntaxat de his rebus verba fecerunt, reliqui minime, aut alii copiosius, alii parcus, vel de re non ita magna, nec admodum necessaria; verum, et omnes in univsum, et sedulo quisque, vel primum, vel in primis ad eam rem nos cohortantur, nunc admonentes, nunc comminantes, nunc exprobrantes; nonnunquam etiam eos, qui virtutis hujusce munere funguntur, laudibus efferentes, nimirum ut per admonitionis assiduitatem eo nos adducant, ut hoc mandatum exsequamur. Propter miseriam inopum et gemitum pauperum nunc exurgam, dicit Dominus 23. Quis exurgentem Dominum non extimescat? Et alio loco: Exsurge, Domine Deus meus, et exaltetur manus tua: ne obliviscaris pauperum 24. Elationem hujusmodi deprecemur, et ne velimus cernere manum illam adversus inobedientes et contumaces sese attolentem, quodque eo gravius est, in duros et pertinaces inmissam. Et rursus: Non est oblitus clamorem pauperum 25; et, Non in finem oblitio erit pauperis 26; et, Oculi ejus in pauperem respiciunt: (quod quidem autem ejus interroquant oculos hominum 27; id est,

XXXVI. Vetum dixerit fortasse aliquis: Hæc pro pauperibus illis et inopibus dicta sunt, qui injuria afficiuntur. Non contradico; at hoc quoque tamē ad colenda humanitatis officia te exstimulet. Quorum enim, si quid eis injuriæ inferatur, tanta ratio habetur, iisdem certe beneficio affectis, amplior et uberior est gratia. Nam si, qui pauperem despicit, eum a quo factus est, ad iram concitat 28; non dubium est, quin opificem honore afficiat, qui ipsius opus complectitur. Rursus cum audis: Pauper et dives occurrerunt sibi, utrumque autem creavit Dominus 29; ne illum quidem pauperem, hunc autem divitem ab eo creatum intelligas, atque ex ea re in pauperem insurgendi ansam arripas; neque enim constat, an a Deo hujusmodi distinctio profecta sit. Verum Dei signum, inquit, uterque æque est, tametsi, quod ad res externas attinet, dispari conditione sint. Hoc te ad commiserationem et claritatem inflectat, ut cum cogitatio illa tibi animos extulerit, hæc eosdem demittat, teque moderationem efficiat. Quid præterea? Qui miseretur pauperis, inquit, Deo feneratur 30. Quis hujusmodi debitorem recuset, debitum in tempore non sine fenore redditurum? Et rursus: Per misericordiam et fidem peccata purgantur 31.

D de hoc litem nullam movebo.

(14) Κεντριζέτω. Or. 2, ἐκκεντριζέτω.

(15) Πλείων. Sic Regg. a, c, bm, et ph. Eoit. vero, κλειών

(16) Πάλιν. Reg. ph. addit, δέ.

(17) Ἀκούης. Regg. bm, ph, ἀκούσης.

(18) Τοῦτό σε δυσωπεῖτω. Regg. a, c., τρωτῶ σε δυσωπῶν.

(19) Τούτου. Jes., τούτων.

(20) Φησὶν. Deest in Reg. bm, et Or. 2.

(21) Καὶ πάλιν. Deest in tribus Regiis, et Or. 2.

(22) Ἀμαρτίαι. In pluribus, et ἀμαρτίαι.

XXXVII. Purgemur itaque per misericordiæ officia, labesque et sordes animæ pulchra illa herba extergamus, ac dealbemur, alii ut lana, alii ut nix, pro misericordiæ videlicet proportione. Atque aliquid magis formidandum dicam; si nulla est tibi confractio, nec livor, nec plaga tumens²³, nec ulla animæ lepra, aut significationis tactus, aut albor²⁴, quæ a lege quidem exigue curabantur, medicam autem Christi manum requirunt; at eum certe, qui salutis nostræ causa vulneratus et attritus est, reverere. Reverbereris autem, si te Christi membro benignum atque humanum præbeas. Quod si te fortasse animarum nostrarum prædo et tyrannus, vel a Jerusalem in Jericho descendentem, vel alibi uspiam inermem et imparatum nactus, usque adeo sauciavit, ut merito his verbis uti queas: *Pu- B truerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ*²⁵: siquidem ita affectus es, ut ne medicinam quidem expetas, ne morbi curandi rationem intelligas, heu plagam sane gravissimam, calamitatemque altissimam grassantem! Sin salus tua nondum plane deplorata est, nec immedicabili morbo laboras, ad medicum accede, obsecra, vulneribus per vulnera medere, simile per simile acquirere, vel potius, minoribus remediis graviore morbo depelle. *Dicit animæ tuæ: Salus tua sum ego*²⁶; et, *Fides tua salvum te fecit*²⁷; et, *Ecce sanus factus es*²⁸; atque humanissimis quibusque verbis te alloquetur, modo te iis, qui in dolore versantur benignum et humanum esse videat.

XXXVIII. *Beati misericordes*, inquit, *quoniam ipsi misericordiam consequentur*²⁹. Non in postremis beatitudinibus est misericordia. Et, *Beatus, qui intelligit super egenum et pauperem*³⁰. Ac rursus: *Benignus homo, qui miseretur et commodat*³¹. Et alio loco: *Tota die justus miseretur et commodat*³². Beneficentem arripiamus, intelligentes vocemur, benigni simus. Ne nox quidem misericordiæ officia tibi interrumpat. *Ne dixeris: Rediens redi et crastino die dabo tibi*³³. Ne quid inter propositum tuum et beneficium intercedat. Sola enim beneficentia moram non admittit. *Frange esurienti panem tuum, et egenos vagosque induc in domum tuam*³⁴, idque læto atque alacri animo. *Qui enim miseretur*, inquit ille, *in hilaritate*³⁵: ac beneficii gratia promptitudine et celeritate tibi conduplicatur. Nam quod mæsto vel coacto animo defertur, ingratum est, minimeque

²³ Isa. i, 6.

²⁴ Levit. xiii, 2.

²⁵ Psal. xxxvii, 6.

²⁶ Matth. v, 7.

²⁷ Psal. xl, 1.

²⁸ Psal. cxl, 5.

²⁹ Rom. xii, 8.

(23) *Ὁὐδὲ*. Quinque Regg. et Or. 2, 7.

(24) *Ἡ ἀφὴ*, etc. « Significationis tactus; » id est, « macula lepram significans, » seu, « macula, quæ ad tactum suspicionem ingerat lepræ. » Augustinus, quæst. 44, « tactum » vocat ipsam lepram. Unde, juxta Nobilem, nonnulli vocem ἀφὴ, non « tactum, » sed « maculam » interpretati sunt.

(25) *Δεῖται*. Or. 2, δεῖται [mendose].

(26) *Θεραπεύσονται*. Duo Regg. et Nicet., θεραπεύονται.

(27) *Ἄγ*. Regg. bm, ph, et Or. 2, ἐάν.

(28) *Ἐχης*. Quatuor Regg., ἐχεις.

ΛΖ'. Καθαρθῶμεν οὖν ἐλεήσαντες, ῥύψωμεν τῇ καλῇ πότῃ τὰ τῶν ψυχῶν ῥύπη τε καὶ μολυσματὰ· καὶ λευκανθῶμεν, οἱ μὲν ὡς ἔριον, οἱ δὲ ὡς χιών, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς εὐσπλαγγίας. Εἶπω τι καὶ φοβερώτερον· Εἰ μὲν οὐδὲν ἐστὶ σοὶ σύντριμμα, οὐδὲ (23) μώλωψ, οὐδὲ πληγὴ φλεγμαίνουσα, οὐδὲ λέπρα τις ψυχῆς, ἢ ἀφὴ (24) σημασίας, ἢ τηλαυγῆς, ἃ μικρῶς μὲν ὁ νόμος ἐκάθηρεν, δεῖται (25) δὲ Χριστοῦ θεραπεύσοντος (26)· ἀλλὰ σὺ γε τὸν ὑπὲρ ἡμῶν τραυματισθέντα καὶ μαλακισθέντα αἰδέσθητι· αἰδέσθησθαι δὲ, ἂν (27) φαίη τῷ Χριστοῦ μέλει χρηστὸς καὶ φιλόανθρωπος. Εἰ δὲ τοσοῦτόν σε κατετραυμάτισε τυχὸν ὁ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ληστής καὶ τύραννος, ἢ ἀπὸ Ἱερουσαλήμ εἰς Ἱερὶχὸν καταβαίνοντα, ἢ καὶ ἀλλοθὶ που λαβῶν ἄσπλον τε καὶ ἀπαράσκευον, ὡς· ἂν εἰκότως εἰπεῖν ἐκεῖνα· *Προσώψισαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μώλωπές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου*· εἰ μὲν οὕτως ἔχης (28), ὡς μὴδὲ τὴν θεραπείαν ἐπιζητεῖν, μὴδὲ τὸν τρόπον εἰδέναι τῆς σῆς (29) λύσεως, φεῦ τῆς πληγῆς ὄντως, καὶ τῆς εἰς βάθος τάλαιπωρίας! Εἰ δὲ μή πως παντελῶς ἀπέγνωσαι, μὴδὲ ἀνιάτως ἔχης, πρόσσελθε τῷ θεραπευτῇ, δεήθητι, θεραπεύσον τὰ τραύματα διὰ τῶν τραυμάτων, κτήσαι τῷ ὁμοίῳ τὸ ὁμοιον, μᾶλλον δὲ, τοῖς ἐλάττωσι τὰ μεῖζονα θεραπεύθητι. *Ἐρεῖ τῇ ψυχῇ σου· Σωτηρία σου εἰμι ἐγώ· καὶ, Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε· καὶ, Ἴδου ὑγίης γέγονας· καὶ πάντα τὰ τῆς φιλανθρωπίας ῥήματα, μόνον ἂν ἴθι σε τοῖς ἀλγοῦσι φιλόανθρωπον.*

ΑΗ'. *Μακάριοι*, φησὶν, *οἱ ἐλεήμονες*, *ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται*. Οὐ πολλοστὸς ἐν τοῖς μακαρισμοῖς ὁ ἔλεος. Καὶ, *Μακάριος ὁ συνίων, ἐπὶ πτωχῶν καὶ πένητα· καὶ, Χρηστὸς ἄνθρωπος (30) ὁ οἰκτεῖρων καὶ κυχρῶν· καὶ, Ὁ λὴν τῆν ἡμέραν ἐλεεῖ καὶ δυνάξει ὁ δίκαιος*. Ἀρπάσωμεν τὸν μακαρισμὸν, συνιέντες κληθῶμεν, χρηστοὶ γυνώμεθα. Μὴ διακατάτω σου μὴδὲ νύξ τὸν ἔλεον. *Μὴ εἰπῆς (31)· Ἐκυνελοῶν ἐσάνηκε, καὶ αἰθριον δώσω σοι· μή τι μέσον γένηται τῆς ὁρμῆς καὶ τῆς εὐσργεσίας· τοῦτο μόνον, οὐδέχεται (32) ἀναβολὴν ἢ φιλανθρωπία. Διάθρυπτε πεινῶντι τὸν ἄρτον σου, καὶ πτωχοὺς ἀστέρους (33) εἰσάγαγε εἰς τὸν οἶκόν σου, καὶ ταῦτα μετὰ προθυμίας. Ὁ γὰρ ἔλεων, φησὶν, ἐν Ἰλαρότητι· καὶ διπλασιάζεται σοὶ (34) τὸ ἀγαθὸν τῇ ἐτοιμότητι. Τὸ γὰρ ἐκ λύπης, ἢ ἐξ ἀνάγκης, ἄχαρι τε καὶ ἀκαλλώπιστον. Πανηγυριστέον δὲ, οὐ θρηνητέον τὴν*

³⁰ Psal. xxxiv, 3.

³¹ Matth. ix, 22.

³² Joan. v, 14.

³³ Psal. xxxvi, 26.

³⁴ Prov. iii, 28.

³⁵ Isa. lvi, 7.

(29) *Σῆς*. Deest in Reg. ph.

(30) *Χρηστὸς ἄνθρωπος*. Vulgata, « jucundus homo. » August., « suavis vir. » Theod. et Symmach., « αγαθός, « bonus vir. »

(31) *Μὴ εἰπῆς*, etc. Idem, ac pene iisdem verbis habes in hoc versiculo, qui Phocylidi tribuitur: *Πτωχῷ δ' εὐθὺ δίδου, μὴδ' αἰθριον ἐλόμμεν εἰπῆς. Cito da pauperi, neque dicas, cras redi.*

(32) *Ὁὐδέχεται*. Or. 2, οὐκ ἐκδέχεται.

(33) *Ἀστέρους*. « Sine tecto. » Mox, εἰσάγαγε. Or. 2, εἰσαγε.

(34) *Σοὶ*. Deest in Regg. bm et ph.

εὐπρίαν. Ἐὰν ἀρέλης (35) σύνδεσμον, φησι, καὶ χειροτονίαν, μικρολογίαν δὴ λέγω (56) τοῦτο καὶ δοκιμασίαν, εἴτ' οὖν ἀμφιβολίαν, καὶ βῆμα γογγυσμοῦ, τί γενήσεται (57); Ὡς μέγα τι καὶ θαυμάσιον (58) ὡς (39) καὶ ὅσος ὁ τούτου μισθός! Παρήσεται πρόμιον τὸ φῶς σου, καὶ τὰ λάματα σου ταχὺ ἀνατελεῖ. Τίς οὖν οὐκ ἐψίχεται φωτὸς καὶ ἰσσεως;

ΛΘ'. Αἰδοῦμαι δὲ καὶ τὸ Χριστοῦ γλωσσόκομον, ὁ πρὸς πτωχοτροφίαν ἡμᾶς παρακαλεῖ· καὶ τὴν Παύλου καὶ Πέτρου συμφωνίαν, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον διελόμενοι, τοὺς πτωχοὺς κοινωνοὺς (40) ἐποίησαντο· καὶ τὴν τοῦ νέου τελείωσιν ἐν τῷ τὰ βῆματα δοῦναι πτωχοῖς ὀρισθεῖσάν τε καὶ νομοθετηθεῖσαν. Οἶμαι μὴ ἀνάγκην εἶναι σοι τῆς φιλανθρωπίας, ἀλλ' αἴρσεις; μηδὲ νόμον, ἀλλὰ παραίνεις; Σπρόδρα καὶ αὐτὸς ἐβουλόμην τοῦτο, καὶ ὑπελάμβανον· ἀλλὰ φοβεῖ με ἡ ἀριστερὰ χεῖρ, καὶ οἱ ἔριφοι, καὶ ἂ παρὰ τοῦ στήσαντος ὀνειδίζονται· οὐχ ὅτι διεπράχασιν, οὐθ' ὅτι ἀσευλήχασιν, ἢ μεμοιχεύχασιν, ἢ ἄλλο τι τῶν ἀπηγορευμένων πεποιήχασιν, ταύτην τὴν τάξιν κατακριθέντες, ἀλλ' ὅτι μὴ Χριστὸν διὰ τῶν δεομένων θεραπεύχασιν, aut aliud quiddam ex aliis, quæ interdicta sunt, per pauperes minime curarunt.

Μ'. Εἴ τι οὖν (41) ἐμοὶ πείθεσθε, δοῦλοι Χριστοῦ, καὶ ἀδελφοὶ, καὶ συγγληρονόμοι, ἕως ἐστὶ καιρὸς, Χριστὸν ἐπισκεψόμεθα, Χριστὸν θεραπεύσωμεν (42), Χριστὸν θρέψωμεν, Χριστὸν ἐνδύσωμεν (43), Χριστὸν συναγάγωμεν, Χριστὸν τιμήσωμεν· μὴ τραπέζη μόνον, ὡς τινες· μηδὲ μύροις, ὡς ἡ Μαρία· μηδὲ τάφῳ μόνον (44), ὡς Ἰωσήφ ὁ Ἀριμαθαῖος· μηδὲ τοῖς πρὸς τὴν ταφὴν, ὡς Νικόδημος ὁ ἐξ ἡμισείας φιλόχριστος· μηδὲ χρυσῷ καὶ λιθάνῳ καὶ σμύρῃ, ὡς οἱ μάγοι πρὸ τῶν εἰρημένων· ἀλλ' ἐπειδὴ ἔλεον θέλει καὶ οὐ θυσίαν ὁ πάντων Δεσπότης, καὶ ὑπὲρ μυριάδας ἀρνῶν πιόνων (45) ἢ εὐσπλαγγχία, ταύτην εἰσφέρωμεν αὐτῷ διὰ τῶν δεομένων, καὶ χαμαὶ σήμερον ἐβρίμμενων, ἵνα, ὅταν ἐνθῆνδε ἀπαλλαγῶμεν, δέξωται ἡμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς, ἐν αὐτῷ Χριστῷ (46) τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα (47) εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν

³⁵ Isa. LVIII, 6. ³⁶ ibid. 8. ³⁷ Joan. XII, 6. ³⁸ Galat. II, 9 et seq. ³⁹ Matth. XIX, 21. ⁴⁰ Luc. VII, 36. ⁴¹ Joan. XII, 3. ⁴² Joan. XIX, 38 et seq. ⁴³ Matth. II, 11. ⁴⁴ Matth. IX, 13. ⁴⁵ Dan. III, 40.

(35) Ἐὰν ἀρέλης, etc. Gabrieliis : « Si abstuleris colligationem et suffragationem. » Deinde in schol. ait : « Si usquam alibi, hoc loco certe admiratus sum Gregorii solertiam et acumen, quo Propheta dictum in rem de qua agebat, aptissime accommodavit, et multo quidem latius atque apertius in laudem patris. » Et sane or. XVIII, n. 20, Gregorius ipse σύνδεσμον et χειροτονίαν, interpretatur etiam μικρολογίαν et δοκιμασίαν, id est, « nimiam parcitatem, et quamdam inquisitionem, » ut, quemadmodum in suffragiis ferendis, ita in hospitibus recipiendis, nimio studio exquiratur an quis dignus sit, necne. Verum multo melius est, eorum causa, qui digni sint, eleemosynam etiam indignis erogare, ut observat Gabrieliis, quam, timore largiendi indignis, dignos præterire.

(56) Λέγω. Par., λέγων.

(57) Γενήσεται. Alii, Regg. a, bm, ph. Sic, γνήσεται.

A 285 præclarum. Lætandum est autem, non lugendum, cum beneficium damus. Si vinculum et electionem sustuleris, inquit ille ⁴⁵, hoc est, tenacitatem et probationem, siue hæsitationem, ac verbum murmurationis, quid futurum est? Quam magnum et admirandum! Qualis quantaque hujus rei pierces! Erumpet matutinum lumen tuum, et sanitas tua cito oriatur ⁴⁶. Quis ergo est, qui lucem et sanitatem non expetat?

XXXIX. Quin me quoque movet Christi crumena ⁴⁷, quæ nos ad pauperes alendos exhortatur; Petrique etiam et Pauli conventio, qui Evangelii promulgationem ita inter se partiti sunt, ut pauperes interim communi animorum studio complecterentur ⁴⁸: ac denique juvenis illius perfectio in eo definita et constituta, ut bona sua pauperibus daret ⁴⁹. An tu benignitatem, non necessarium, sed tibi liberam esse putas? Ac non legem, sed consilium? Hoc quoque ipse magnopere vellem et existimarem; sed me sinistra illa manus terret, et hædi, et probra, quæ ab eo, a quo illic collocati sunt, conjiciuntur; non quia manus alienis bonis attulerunt, nec quia templa diripuerunt, aut adulterium perpetraverunt, sed quia Christum admiserunt, hoc ordine multati, sed quia Christum

XL. Quocirca, si quid mihi auscultandum putatis, servi Christi, et fratres, et cohæredes, Christum, quandiu licet, visitemus, Christum curemus, Christum alamus, Christum vestiamus, Christum colligamus, Christum honoremus, non mensa solum, ut quidam ⁵⁰, nec unguentis, ut Maria ⁵¹, nec sepulcro duntaxat, ut Joseph Arimathæus, nec rebus quæ ad sepulturam pertinent, ut ille dimidia tantum ex parte Christum amans Nicodemus ⁵², nec denique auro, thure, et myrrha, ut Magi ⁵³ ante eos omnes, quos diximus; sed quoniam omnium Dominus misericordiam vult non sacrificium ⁵⁴, ac pinguium agnorum myriades commiseratio superat ⁵⁵, hanc per pauperes huiusmodi die provolutos ipsi conferamus, ut cum hinc excesserimus, in æterna tabernacula nos recipiant, in ipso Christo Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

(38) Καὶ θαυμάσιον. Deest καὶ in Reg. ph. Pro θαυμάσιον, Οὐκ, θαυμαστόν.

(39) Οἶον. Gabr. οἶος [rectius].

(40) Τοὺς πτωχοὺς κοινωνοὺς, etc. Reg. bm, κοινόν. Jes., πτωχοὺς ἔργον κοινὸν ἐποίησαντο, « pauperes commune opus facerent. » In quibusdam, ἔργῳ κοινωνοὺς. Nicet., τῶν δὲ πτωχῶν φροντίδα κοινὴν ἔχομεν, « pauperum autem curam communem habemus. » Non satis exprimit Billius dicens : « ut pauperes communi animorum studio complecterentur. »

(41) Εἴ τι οὖν. In pluribus, εἴ τι δ' οὖν.

(42) Χριστὸν θεραπεύσωμεν. Hæc desunt in quatuor Regiis.

(43) Χριστὸν ἐνδύσωμεν [pro ἐνδυσώμεθα.]. Billius : « Christum induamus. »

(44) Μύροις. Regg. a, c, et Or. 2, μόνῳ.

(45) Πιόνων. Sic omnes codices. Ed., τόνων.

(46) Αὐτῷ Χριστῷ. Reg. bm, αὐτῷ τῷ Χριστῷ.

(47) Ἡ δόξα. Addunt nonnulli : καὶ τὸ κράτος.

286 MONITUM IN ORATIONEM XV.

I. Gregorius, in hac oratione, præclara Eleazaris senis, septemque fratrum Machabæorum, ac eorum generosæ supra feminam matris verba, facinora et victorias enarrans, illorum triumphum omnibus eloquentiæ Christianæ ac religiosæ coloribus exornat. Quasi ex abrupto sic incipit orator (n. 1) : *Τί δὲ οἱ Μακκαβαῖοι*; « Quid autem Machabæi? » Qua interrogatione significatur, ut optime observat Basilius scholiasta, a nonnullis quæsitum esse ac dubitatum, « utrum in martyrum numero censendi essent Machabæi, utrumne etiam pari essent cum eis honore prosequendi, necne. » Quæstionem hanc subtiliter, hoc incipiendi modo, et proponit, et solvit Theologus. Prius enim quam Machabæorum laudes attingat, expensis obiter ac diserte diversis utrinque rationibus, asserit ideo laudandos esse Machabæos (n. 2), non præcise quod « ante crucem tales exstiterint, sed quod ad crucis normam vitæ suæ rationem exegerint. » Fatetur tamen apud multos non honorari; eos vero dignos judicial, qui ab omnibus honore afficiantur.

II. Quo anno, quoque in loco habita sit hæc oratio, certo definire non possumus. Nihil, nec in ista oratione, nec in interpretibus occurrit, quo exploratam hac de re sententiam habeamus. Hoc tantum conijcere licet, eam ex iis unam esse (48), quarum « argumenta » Gregorio Basilius nonnunquam « suppedibat. » Idcirco hanc coram Cæsariensibus, anno forsitan ac verisimiliter 373 pronuntiatam fuisse non male existimabimus. Nicetas tamen eam Constantinopoli dictam scribit; sed nullis monumentis ipsius sententia fulcitur; ideoque profecto hanc, non nisi conijciendo, in medium producere potuit; hinc pro nihilo reputanda.

(48) Or. XIII, n. 1.

ORATIO XV^a.

In Machabæorum laudem.

A

ΛΟΓΟΣ ΙΕ' (49).

Εἰς τοὺς (50) Μακκαβαίων.

I. Quid autem Machabæi? Horum enim nomina diem hunc festum agitamus; qui quamvis apud multos non honorentur, quia non post Christum decertarunt, digni tamen sunt qui ab omnibus honore afficiantur, quoniam pro legibus institutisque patriis fortem animum præstiterunt. Qui porro ante Christi passiones martyrium subierunt, quid tandem facturi erant, si post Christum persecutionem passi fuissent, ejusque mortem nostræ salutis causa susceptam ad imitandum propositam habuissent? **287** Nam qui sine hujusmodi exemplo tanta virtutis laude floruerunt, an non multo fortiores se præbuisent, si cum exemplo periculum adire ipsis contigisset? Ac simul mysticus et arcanus hic sermo **B** est, mihi quidem, atque omnibus Dei amore præditis, admodum probabilis: neminem videlicet eo-

A'. *Τί δὲ (51) οἱ Μακκαβαῖοι*; τούτων γὰρ ἡ παροῦσα πανήγυρις, οὐ παρὰ πολλοῖς μὲν τιμωμένων, οὐ μὴ μετὰ Χριστὸν ἢ ἀθλήσις· πᾶσι δὲ τιμᾶσθαι ἀξίων, ὅτι περὶ τῶν πατρῶν (52) ἡ καρτερία· καὶ οἱ πρὸ τῶν Χριστοῦ παθῶν μαρτυρήσαντες, τί ποτε δράσειν ἐμελλον μετὰ Χριστὸν διωκόμενοι, καὶ τὸν ἐκείνου ὑπὲρ ἡμῶν μιμούμενοι θάνατον; Οἱ γὰρ χιρὶς ὑποδείγματος τοιοῦτου, τοσοῦτοι τὴν ἀρετὴν, πῶς οὐκ ἂν ὤφθησαν γενναῖότεροι, μετὰ τοῦ ὑποδείγματος κινδυνεύοντες; Καὶ ἅμα μυστικός τις καὶ ἀπόρητος οὗτος ὁ λόγος, καὶ (53) σφόδρα πιθανὸς ἐμοὶ γούν καὶ πᾶσι τοῖς φιλοθέοις· μηδένα τῶν πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας τελευθέντων (54), διχα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως τοῦτου τυχεῖν. Ὁ γὰρ λόγος (55) ἐπαρρησιάζεσθαι μὲν ὑστερον καιροῖς ἰδοῖς, ἐγνωρισθῆ (56) δὲ καὶ πρότερον τοῖς καθαροῖς τὴν διά-

« Alias XXII, quæ autem 15 erat, nunc 16. — Habita circa annum 373.

νῶν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας αἰώνων. Ἀμήν » et potestas, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen. »

(49) *Λόγος*. Nicetas aliique addunt: *λεχθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει*, « Constantinopoli habita, » sed perperam. Vide Monitum.

(50) *Τοὺς*. Chrysan. codex, et Or. 2 addunt, ἀγίους, « sanctos. »

(51) *Τί δέ*, etc. Regg. et Colb. plures, Or. 2. Pass., Comb., *Τί δα*, etc. Quod sic exponit Nicetas: *Οὐκ ἄξιοί εἰσι τοῦ παρὰ πάντων τιμᾶσθαι*, ὡς μάρτυ-

ρε; « Nonne digni sunt qui ab omnibus, ut martyres, colantur? »

(52) *Πατρῶν*. Sic omnes codices. In ed., *παρῶν*.

(53) *Καὶ*. Sic Reg. a. Deest in ed.

(54) *Τελευθέντων*. « Qui sancto fine defuncti sunt, consummati. » Hæc est vis hujus vocis, etsic est accipienda, cum de Machabæis sit sermo.

(55) *Λόγος*. « Verbum, » id est, « Christi fides, Evangelium. »

(56) *Ἐγνωρισθῆ*, etc. Idem docet Aug. passim *De civit. Dei*. l. x, c. 25, scilicet omnes sanctius sub lege, ac prioribus sæculis Christi fide iustificatos. Idem sanctus Leo, etc.

νοϊαν. ὡς ἐκ πολλῶν δῆλον τῶν πρὸ ἐκείνου τετιμη- A rum, qui ante Christi adventum numeros omnes μένων. virtutis impleverunt, id citra Christi fidem esse consecretum. Quamquam enim Verbum suo postea tempore libere promulgatum est, puris tamen animis etiam ante innotuit, quemadmodum ex multis, qui ante ipsum honoribus affecti sunt, liquido percipi potest.

B' Οὐκουν, ὅτι πρὸ τοῦ σταυροῦ, τοιοῦτοι περι- οπτέοι· ἀλλ' ὅτι κατὰ τὸν σταυρὸν, ἐπαινετέοι (57), καὶ τῆς ἐκ τῶν λόγων τιμῆς ἄξιοι· οὐχ ἵνα προσθή- κτην ἢ δόξαν λάβοιεν· (τίνα γὰρ (58) ὧν ἡ πρᾶξις ἔχει τὸ ἔνδοξον;) ἀλλ' ἵνα δοξασθῶσιν οἱ εὐφημοῦντες, καὶ ζηλώσωσι τὴν ἀρετὴν οἱ ἀκούοντες, ὡς περ κέν- τρω τῇ μνήμῃ πρὸς τὰ ἴσα διανειστώμενοι. Οὗτοι τίνες μὲν ὄντες, καὶ ὄθεν, καὶ ἐξ οἷας ὀρμώμενοι τὸ ἀπαρ- χῆς ἀγωγῆς καὶ παιδεύσεως, εἰς τοσοῦτον ἀρετῆς τε (59) καὶ δόξης προελήλυθασιν, ὥστε καὶ ταῖς ἐπι- στοῖς ταύταις τιμᾶσθαι· πομπαῖς τε καὶ πανηγύρεσι, B καὶ μεζήτοια τῶν ὀρμῶμενων τῆν περὶ αὐτῶν δόξαν ἐν- αποκεῖσθαι ταῖς ἀπάντων ψυχαῖς, ἢ περὶ αὐτῶν βί- βλος (60) δηλώσει τοῖς φιλομαθεῖσι καὶ φιλοπόνοις, ἢ περὶ τοῦ αὐτοκράτορα εἶναι τῶν παθῶν τὸν λογισμὸν φιλοσοφοῦσα, καὶ κύριον τῆς ἐπ' ἄμφω βροπῆς, ἀρε- τῆν τέ φημι καὶ κακίαν (61). "Ἄλλοις τε γὰρ οὐκ ὀλίγοις ἐχρήσατο μαρτυροῖς, καὶ δὴ καὶ τοῖς τούτων ἀλλήμασιν· ἐμοὶ δὲ τοσοῦτον εἰπεῖν ἐξαρκέ- σει (62).

est, vel ad virtutem, vel ad vitium propendamus. Nam libelli illius auctor, tum pleraque alia testi- monia, tum horum quoque diminationes ad hujus tantum d cere sufficiet.

C Γ'. Ἐλεάζαρ ἐνταῦθα, τῶν πρὸ Χριστοῦ παθόντων C III. Hic Eleazar ⁶⁴, primitiæ eorum, qui ante Christum passi sunt, quemadmodum Stephanus ⁶⁷ eorum, qui post Christum, vir sacerdos et natu grandis, tum capillis tum prudentia canus : prius quidem pro populo sacrificia et preces adhibens, nunc autem seipsum quoque Deo offerens, perfectis- simam **288** hostiam, ac totius populi expiatri- cem, faustum certaminis præludium, loquens pari- ter ac tacens cohortatio : septemque insuper filios offerens, institutionis suæ fructum, hostiam viven- tem, sanctam, Deo placentem ⁶⁸, omni legali sacrifi- cio clariorem et puriorem. Filiorum enim virtutes parentibus ascribere, æquissimum ac justissimum D est. Ibi fortes et magnanimi filii, nobilis matris no-

⁶⁴ II Mach. vi, 48. ⁶⁷ Act. vii, 58. ⁶⁸ Rom. xii, 1.

(57) Ἐπαινετέοι. Sic Regg. quinque, noven: Colb. et Or. 2. Eiliii, ἐπαινετοί.

(58) Ἡ δόξαν λάβοιεν· τίνα γὰρ. Quinque Regg., duo Coisl., Or. 2, et Combef., ἢ δόξα λάβοι· τίτων γὰρ. Par., τίς γὰρ.

(59) Τε. Sic plures mss. Deest in edit.

(60) Ἡ περὶ αὐτῶν βίβλος. « Liber de his tra- ctans. » Gregorius hic intelligit Josephi librum, Περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ, De imperatrice ratio- ne; quod ratio passionibus imperet, in quo libro totam Machabæorum historiam exponit.

(61) Ἀρετῆν... κακίαν. Duo Regg., Coisl. 1, Or. 2, Par., ἀρετῆς... κακίας.

(62) Ἐξορκέσει. Duo Regg., Par., Combef., ἀρ- κέσει.

(63) Ἀπαρχή. Coisl. 1, κορωνίς, « fastigium. » Observat Billius, « primitiarum nomine appellari, non id solum quod ordine, sed id etiam quod pretio et dignitate primum est. Primitiæ itaque dicitur

Eleazarus, non ut ordine primus, cum ante eum multi prophetæ ac justi viri pro pietate mortem subierunt, sed ut præstantissimus. »

(64) Στέφανος. Coisl. 1 præmittit, ἀπαρχή.

(65) Θῦμα. Coisl. 1, αἷμα, « sanguinem. »

(66) Φεγγομένη καὶ σιωπῶσα. Intelligit eos, qui, non solum oratione et doctrina, sed etiam integerimæ vitæ exemplo, homines ad virtutis studium excitant.

(67) Παῖδας. « Filios, » nempe, « spirituales. »

(68) Ἐαυτοῦ. Reg. bin, Comb., Sav., αὐτοῦ.

(69) Τὰ γὰρ τῶν παιδῶν, etc. Coisl. 1. Τὰ γὰρ τῶν μαθητῶν δῆπου τῷ διδασκάλῳ λογιζέσθαι. Nicetas in expositione utrumque junxit : Τὰ γὰρ τῶν παιδῶν καὶ μαθητῶν κατορθώματα τῷ πατρὶ καὶ τῷ διδασκάλῳ ἀνατίθεσθαι δίκαιον. « Filiorum enim et discipulorum virtutes parentibus et magistris ascribere æquissimum est. »

(70) Ἐκεῖ. Par., ἐκεῖνοι, « illi filii. »

• bilis soboles, alacres veritatis pugiles, Antiochi A temporibus sublimiores, sinceri Mosaicæ legis discipuli, seduli patriorum rituum custodes numero septem, qui numerus apud Hebræos in laude est, ὅποτε septenariæ quietis mysterio coornatus, unum spirantes, unum spectantes, unum ad vitam iter, hoc est mortem pro lege Dei oppetitam, agnoscentes, non minus animis quam corporibus fratres, mortis causa inter se æmuli (o rem admirabilem!), tormenta, nonsecus ac thesauros quosdam, præripientes, ac pro magistra lege periculum suscipientes: admota tormenta non magis formidantes, quam quæ supererant, requirentes: unum hoc metuentes, ne fessus tyrannus finem cruciandi faceret, sicque nonnulli ex ipsis coronæ expertes abscederent, atque a fratribus inviti disjungerentur, ac malam victoriam referrent, eo videlicet adducti, ut periculum esset, ne non cruciarentur.

IV. Illic fortis et strenua mater, filiorum simul et Dei amans, atque ita affecta, ut materna ipsis viscera præter naturæ morem distorquerentur. Non enim filiorum, qui supplicio afficiebantur, vicem dolebat: verum sollicito atque anxio animo erat, ne non ipsis supplicium inferretur: nec eos, qui excesserant, magis desiderabat, quam reliquos illis adjungi optabat: ac de his in majori cura erat, quam de illis, qui jam e vita migrarant. Florum enim dubium atque anceps certamen erat: illorum autem securus vitæ exitus. Atque illos quidem jam Deo commendarat, hos autem ut Deus acciperet, laborabat. O virilem animum in muliebri corpore! O præclarum et admirandum munus! O sacrificium. 289 Abrabæ sacrificio (vereor ne hoc a me audacious dicatur) majus ac præstantius! Ille enim unum alacri animo obtulit, quanquam unigenitum, et divinitus promissum, imo ad quem promissio ipsa referebatur; quodque majus est, quia non generis tantum sui, verum omnium etiam hujusmodi hostiarum primitiæ, et radix exstitit: hæc autem populum universorum filiorum Deo consecravit; in

γαλόψυχοι, μητρὸς εὐγενοῦς εὐγενῆ βλαστήματα, φιλότιμοι τῆς ἀληθείας ἀγωνισταί, τῶν Ἀντιόχου (71) καιρῶν ὑψηλότεροι, τοῦ Μωϋσέως νόμου (72) μαθηταὶ γνήσιοι, τῶν πατρῶν ἐθῶν ἀκριβεῖς φύλακες. ἀριθμὸς τῶν παρ' Ἑβραίοις ἐπαινουμένων, τῷ τῆς (73) ἑβδοματικῆς ἀναπαύσεως μυστηρίῳ τιμώμενος, ἐν πνεόντες, πρὸς ἐν βλέποντες, μιᾶν ζωῆς ἔδον εἰδότες (74), τὸν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ (75) θάνατον, οὐχ ἤτρον ἀδελφοὶ τὰς ψυχὰς ἢ τὰ σώματα, ξηλοῦσπόντες ἀλλήλους (76) τῆς τελευτῆς, (ὦ τοῦ θαύματος!) προαρπάζοντες ὡσπερ θησαυροὺς τὰς βασάνους, τοῦ παιδαγωγοῦ νόμου προκινδυνεύοντες, οὐ τὰς προσαγομένας τῶν βασάνων (77) μᾶλλον φοβούμενοι, ἢ τὰς λειπομένας ἐπιζητούντες. ἐν τούτῳ φοβούμενοι (78) μόνον, μὴ ἀπειπῆ κολάζων ὁ τυραννος, καὶ ἀπέλιθωσιν τινες αὐτῶν ἀστεφάνωτοι, καὶ διασευχθῶσιν τῶν ἀδελφῶν ἄκοιτες, καὶ τὴν κακὴν νίκην (79) νικήσωσιν τὸ μὴ παθεῖν κινδυνεύσαντες (80).

Δ'. Μητέρα ἔχει (81) νεανική καὶ γενναία, φιλόπαις ὁμοῦ καὶ φιλόθεος, καὶ τὰ μητρῶα σπλάγγνα σπαρασσομένη παρα τὸ εἰκὸς τῆς φύσεως. Οὐ γὰρ πάσχοντας ἠλέει τοὺς παῖδας, ἀλλ' ἠγωνία τὸ μὴ παθεῖν· οὐδὲ τοὺς ἀπελθόντας ἐπέθει μᾶλλον, ἢ προστεθῆναι τοὺς ὑπολειφθέντας ἤυχετο· καὶ τούτων ἦν αὐτῇ πλείων ὁ λόγος, ἢ τῶν μεταστάντων. Τῶν μὲν γὰρ ἀμφίβολος ἡ πάλῃ, τῶν δὲ ἀσφαλῆς ἡ κατάλυσις· καὶ τοὺς μὲν ἤδη Θεῷ παρετίθετο, τοὺς δὲ ὅπως λάβῃ Θεὸς ἐφρόντιζεν. Ἡ ψυχῆς ἀνδρείας ἐν γυναικειῷ τῷ σώματι! ὦ θαυμασίας ἐπιδόσεως καὶ μεγαλοψύχου (82)! ὦ τῆς Ἀβραμιαίου (83) θυσίας ἐκεῖνης εἰ μὴ τι τολμητέον, καὶ μεῖζον (84)! Ὁ μὲν γὰρ ἕνα προσάγει προθύμως, εἰ καὶ τὸν μονογενῆ, καὶ τὸν ἐκ τῆς ἐπαγγελίας, καὶ εἰς ὃν ἡ ἐπαγγελία· καὶ τὸ μεῖζον, ὅτι μὴ τοῦ γένους μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν τοιούτων θυμάτων, ἀπαρχὴ καὶ ρίζα καθίσταται· ἡ δὲ δῆμον ὄλων (85) παίδων καθιέρωσε τῷ Θεῷ, νικήσασα καὶ μητέρας, καὶ ἱερέας, τοῖς θύμασι (86) προθύμοις εἰς σφαγὴν, ὀλοκαυτώμασι λογικοῖς, ἱερείοις ἐπειγομένοις· ἢ μαστοῦς παρεδείκνυ (87), καὶ ἀνατροφῆς ὑπερίμνησκε, καὶ προέτεινε τὴν πολιάν, καὶ

(71) Ἀντιόχου. Is Antiochus Epiphanes.

(72) Τοῦ Μωϋσέως νόμου. Al., τοῦ Μωϋσέως νόμων.

(73) Τῆς. Male, τῶν, in edit.

(74) Εἰδότες. Coisl. 1, Gabr., ὀδεύσαντες, « iter facientes. »

(75) Θεοῦ. Pass., Χριστοῦ.

(76) Ἀλλήλους. In quibusdam, ἀλλήλους ἄλλοι. In aliis, ἀλλήλων τελευτῆν.

(77) Τῶν βασάνων. Deest in sex Reg. et Coisl. 2. Pass., βασάνους.

(78) Φοβούμενοι. Quinque Regg., Coisl. 2, Or. 2, Par., Pass., Gabr., Comb., εὐλαδοῦμενοι.

(79) Νίκην. Sic sex Regg., Coisl. 1, Pass., Par., Comb. Deest in edit.

(80) Κινδυνεύσαντες. In quibusdam, κινδυνεύοντες.

(81) Ἐκεί. Par., ἐκεῖνη, « hæc. »

(82) Μεγαλοψύχου. « Magnifici animi, profusæ liberalitatis. »

(83) Ἀβραμιαίου. Reg. c, Or. 2, Sav., Comb.,

Ἀβραμιαίας. — De voce hæc vide quæ plene doctissimeque disseruit C. B. Hase in Stephani *Thesaurus* edit. Didot, sub voce. ΕΒΙΤ.

(84) Μεῖζον. Sic Reg. a, ph, Par., Gabr. In ed., μεῖζων.

(85) Ὀλων. Or. 2, Par., Comb., ὄλων [longe melius], « universum populum filiorum, » id est, « omnes filios. »

(86) Τοῖς θύμασι, etc. Billius: « Victimarum ad necem prompte, atque alacriter accedentium, holocaustorum ratione præditorum, hostiarumque omni festinatione ad lanienam properantium multitudo superavit. »

(87) Μαστοῦς παρεδείκνυ, etc. Hæc a Gregorio mutuata videntur ex Homer. *Iliad.* xxii, vers. 79, et seq., ubi Hecuba Hectorem filium, ne cum Achille certamen ineat, dehortatur:

Μήτηρ ε' αὐθ' ἐτέρωθεν ἐδύρετο δακρυχέουσα,

[etc.]

Mater autem rursus ex alia parte lugebat lacrymans,

[etc.]

τὸ γῆρας ἀνθ' (88) ἰκετηρίας προὔβάλλετο· οὐ σωτηρίαν ζητοῦσα, τὸ δὲ παθεῖν ἐπείγουσα, καὶ κινδύνον ἠγομένη τὴν ἀναβολὴν, οὐ τὸν θάνατον· ἦν οὐδὲν ἑκαμψεν, οὐδὲ ἐμαλάκισεν (89), οὐδὲ ἀτολμότεραν (90) ἐποίησεν· οὐκ ἀρθρέμβολα (91) προτεινόμενα, οὐ τροχοὶ προβαλλόμενοι, οὐ τροχαντήρες, οὐ καταπέλται, οὐκ ἀκμαὶ σιδηρῶν ὀνύχων, οὐ ξίφη θηγόμενα, οὐ λέβητες ζέοντες (92), οὐ πῦρ ἐγειρόμενον, οὐ τύραννος ἀπειλῶν, οὐ δῆμος, οὐ δορυφόρος κατεπέλιγων (93), οὐ γένος ὀρώμενον, οὐ μέλη διασπώμενα, οὐ σάρκες ξαινόμεναι, οὐκ αἵματος ὀχετοὶ ῥέοντες, οὐ νεότης δαπανωμένη, οὐ τὰ παρόντα δεινά, οὐ τὰ ποροδοκώμενα χαλεπά (94)· καὶ ὁ τοῖς ἄλλοις βαρύντατός ἐστιν (95) ἐν τοῖς τοιοῦτοις, ἢ τοῦ κινδύνου παρέκτασις, τοῦτο ἐκείνη τὸ κουφότατον ἦν· ἐνετρώφα γὰρ τῷ θεάματι· καὶ γὰρ πῶς καὶ τριβὴν ἐνεποιεῖται

τοῖς πάθεσιν, οὐ τὸ ποικίλον τῶν προσαγομένων βασάνων μόνον, ὡν πασῶν, ὡς οὐδὲ εἰς μίαν, κατεφρόνουν· ἀλλὰ καὶ οἱ τοῦ διώκτου λόγοι πολυειδεῖς ὄντες, ὀβριζόντος, ἀπειλοῦντος, θωπεύοντος· τί γὰρ οὐ κινουῦντος πρὸς τὸ τυχεῖν ὡν ἤλιπτις ;

absimulabatur, non præsentia mala, non impendentes alii in hujusmodi rebus gravissima esse solet, levissima illi videbatur. Ex hoc enim spectaculo incredibili quadam voluptate perfundebatur. Moram quippe supplicii quodammodo afferebat, non ipsa tantum tormentorum, quæ admovebantur, varietas, quæ omnia illi animosius aspernabantur, quam quivis alius unum eorum vel levius tolerasset : verum etiam multiplices tyranni sermones, nunc contumeliosis utentis, nunc minas intentantis, nunc blanditijs adhibentis : quid enim non movit, ut id, quod sperabat, assequeretur ?

E. Καὶ μέντοι καὶ τῶν παίδων αἱ πρὸς τὸν τύραννον ἀποκρίσεις, τοσοῦτον ἔχουσαι τὸ σοφὸν ὁμοῦ (96) καὶ γενναῖον, ὥστε μικρά (97) μὲν εἶναι πρὸς τὴν ἐκείνων καρτερίαν ἅπαντα τὰ τῶν ἄλλων κατὰ εἰς ἐν συναχθέντα· μικράν δὲ τὴν καρτερίαν πρὸς τὴν ἐκείνων ἐν λόγοις σύνεσιν· καὶ τῶν αὐτῶν εἶναι μόνων, πᾶσχειν τε οὕτω καὶ φιλοσοφεῖν ἐν ταῖς ἀποκρίσεσι πρὸς τὰς τοῦ διώκοντος ἀπειλάς, καὶ τοὺς προτεινομένους φόβους, ὧν οὐδενὸς ἤττωντο οἱ γενναῖοι παῖδες, καὶ ἡ γενναιοτέρα τεκοῦσα· πάντων δὲ ἑαυτὴν ὑπεράνω θεῖσα, καὶ τῷ φίλτρῳ τὸν θυμὸν μίξασα, καλὸν ἐντάφιον δίδωσι τοῖς παισὶν ἑαυτὴν, ἐπαπελθούσα τοῖς προαπελθούσι· καὶ τοῦτο πῶς ; ἐκουσίως ἐπὶ τοὺς κινδύνους χωρήσασα (98)· καὶ μεθ' οἴων τῶν ἐπιταφίων ; Καλοὶ μὲν γὰρ καὶ οἱ τῶν παίδων πρὸς τὸν τύραννον λόγοι, καὶ καλῶν κάλλιστοι· πῶς γὰρ οὐ ; μεθ' ὧν παρετάξαντο, καὶ οἷς τὸν τύραννον ἔβαλον (99)· καλλίου δὲ

A quo sane, tum matres, tum sacerdotes, victimis ad necem alacribus, holocaustis ratione præditis, hostiis ad lanienam properantibus, superavit. Atque ubera quidem illis ostentabat, et puerilem educationem in memoriam revocabat, canitiamque ipsam protendebat, ac seniles annos, supplicis cujusdam orationis loco, proferebat ; non, ut illi vitæ suæ consulere, quærens, sed ad subeundos cruciatus adurgens, ac mortis dilationem, non autem mortem, periculosam esse existimans. Cujus animi robur atque constantiam nihil flectere et emollire ac debilitare potuit ; non instrumenta luxandis artibus accommodata, quæ in medium proferebantur, non rotæ quæ proponerentur, non exquisitissima quæque tormentorum genera, non ferrearum unguicularum acies, non enses qui acuebantur, non ferventes ollæ, non ignis qui excitabatur, non tyranni minæ, non populus, non urgens satelles, non generis aspectus, non membra quæ discerpebantur, non carnes quæ lacerabantur, non sanguinis defluentes rivi, non juvenilis ætas quæ acerbitates. Quinetiam, ipsa periculi mora, quæ

C V. At vero in filiorum ad tyrannum responsis tantum sapientiæ animique magnitudinis inerat, ut et aliorum omnium præclara 290 facinora in unum locum collata, præ eorum constantia et fortitudine, perexigua et minuta videri necesse sit : et rursus fortitudinis atque constantiæ laus parva futura sit, si cum sapientissimis eorum sermonibus comparetur : adeo ut illorum hæc laus propria sit, quod iidem, et ita cruciatus exceperint, et tantam sapientiam exercuerint in responsionibus ad persecutoris minas, injectosque suppliciorum terrores, quorum nulli, nec fortes filii, nec fortior mater succubuit. Quin potius ipsa supra omnia sese collocans, impetunque animi cum amore commiscens, pulchri cujusdam funebriis muneris loco, seipsam liberis obtulit, ac prægressos secuta est : idque quoniam pacto ? sua sponte ad supplicia gradiens : et cum

(88) Ἀνθ'. Ita sex Reg., Coisl. 1, Or. 2, Pass., Par., Jes. In Par. ed. deest.

(89) Ἐμαλάκισεν. Sav., ἐμαλάκισεν.

(90) Ἀτολμότεραν. Par., ἀπαλωτέραν. [mendose]. Montiac., ἀπαλωτέραν.

(91) Οὐκ ἀρθρέμβολα. « Non fidiculæ : οὐ τροχοί, non rotæ : οὐ τροχαντήρες, non trochantores : οὐ καταπέλται, non catapultæ. » Quæ omnia textoria instrumenta.

(92) Λέβητες ζέοντες. In uno cod., οὐ λέβητες, οὐ θῆρες ζέοντες, « non lebetes, non furentes bestiæ. » Sic etiam reddiderat Billius, quavis nulla sit bestiarii mentio in Machabæis.

(93) Οὐ δῆμος, οὐ δορυφόρος κατεπέλιγων. R. g. a, c, d, Coisl. 2, et Or. 2, abstracto δορυφόρος, habent, οὐ δῆμος κατεπέλιγων, « non urgens carni-

sex. » Non male. « Carnificum » enim erat urgere, ut Antiochi jussa perficerentur ; non certe ipsa turba Machabæos urgebat.

(94) Χαλεπά. Deest in plerisque.

(95) Ἔστιν. Deest in sex Reg., Coisl. 2, Or. 2, etc.

(96) Ὁμοῦ. Sic sex Reg., plures Coll., Coisl. 2, Or. 2, etc. In ed., ἐμαί.

(97) Μικρά. Quinque Reg. et Coisl. 2, μικράν

(98) Χωρήσασα. In editis sequitur : ὡς ἂν μετὰ σῶμα φάσειεν ἀναγνὼν ἀγνοῦ καὶ γενναίου σώματος· « ne primum ac generosum corpus ab impuro corpore atrectaretur. » Sed hæc tenuere hic sunt assuta.

(99) Ἐβαλον. In quibusdam, ἔβαλλον.

quibus epitaphiis? Quavis enim pulchri quoque, A atque adeo pulcherrimi filiorum ad tyrannum sermones fuerint, cum quibus aciem instruxerunt, et quibus tyrannum conflixerunt: pulchriores tamen matris sermones fuerunt, quibus eos prius ad martyrium cohortata est, ac deinde funus eorum exornavit. Quinam igitur filiorum sermones fuerunt? Commodum enim fuerit eos quoque vobis commemorare, ut quemadmodum certaminis, ita sermonum etiam, qui martyres deceant, exemplum habeatis, si in eadem tempora incideritis. Alii quidem alio sermonis genere utebantur, prout quemque, vel tyranni verba, vel periculorum ordo, vel animi alacritas armabat. Cæterum, ut summatim eos complectar, tales erant: « Nobis, o Antioche, cæterique qui adestis, Rex unus est Deus, a quo procreati sumus, et ad quem revertemur. Unus legislator Moyses, quem non prodemus, nec contumelia afficiemus; non per ea pericula, quæ vir ille virtutis causa suscepit, ac miracula quæ plurima patravit, ne si alius quidem Antiochus te atrocior nobis minitetur. Unum præsidium, divini mandati observatio, ac ne lex, qua obsepti sumus, infringatur. Una porro gloria, ut pro tantis rebus gloriam omnem contemnamus. Solæ denique opes et divitiæ, bona ea, quæ in spe habemus. Nec vero quidquam aliud nobis formidabile est, quam ne quid magis quam Deum formidemus. Cum his rationibus in aciem prodimus: his armis instructi sumus: cum huiusmodi juvenibus tibi sermo ac negotium est. Jocundus quidem et suavis hic mundus est, et patrium solum, et amici, et cognati, et æquales, et templum hoc, cuius magnum ac celebre nomen est, et patria festa, et mysteria, atque cætera, 291 ob quæ mortales omnes antecellere videmur. Verum ista, Deo periculisque iis, quæ pro virtute adeuntur, haudquaquam suaviora sunt: cave id existimes. Alius enim nobis mundus est, omnibus rebus, quæ oculis cernuntur, longe sublimior ac diuturnior. Patria autem, superna Jerusalem⁹⁷, quam nullus

VI. « Quocirca res parvas nulliusque pretii nobis D polliceri desine. Nec enim turpibus et ignominiosis honoribus affici sustinebimus, nec cum detrimento

καὶ (1) οἱ τῆς μητρὸς, καὶ παρακλητικοὶ πρότερον, καὶ ὑστερον ἐπιτάφιοι. Τίνες οὖν οἱ τῶν παιδῶν λόγοι; Καλὸν γὰρ (2) ἀπομνημονεύσαι καὶ τοῦτον ἡμῖν, ἐν ἔχητε τύπον, ὡσπερ ἀθλήσεως, οὕτω καὶ λόγων μαρτυρικῶν ἐν τοῖς τοιούτοις καιροῖς. Ἄλλου μὲν ἄλλοι, καὶ ὡς ἕκαστον οἱ τοῦ διώκοντος λόγοι, ἢ τῶν κινδύνων ἢ τάξις, ἢ τῆς ψυχῆς τὸ φιλότιμον ὠπλιζεν· ὡς δ' οὖν τύπῳ περιλαβεῖν (3), ἦσαν τοιοῦτοι· « Ἡμῖν, Ἀντίοχε, καὶ πάντες οἱ περιεσχηκότες, εἰς μὲν βασιλεὺς ὁ Θεὸς, παρ' οὗ γεγόναμεν, καὶ πρὸς ὃν ἐπιστρέφομεν. Εἰς δὲ νομοθέτης ὁ Μωϋσῆς, ὃν οὐ προδώσομεν, οὐδὲ καθυβρίσομεν· οὐ μὰ τοὺς (4) ὑπὲρ ἀρετῆς τοῦ ἀνδρὸς κινδύνους, καὶ τὰ πολλὰ θαύματα, οὐδ' ἂν ἡμῖν ἄλλος Ἀντίοχος ἀπειλῆ σου χαλεπώτερος. Μία δὲ ἀσφάλεια, τῆς ἐντολῆς ἢ τήρησις, καὶ τὸ μὴ βραγῆναι τὸν νόμον, ᾧ τετελιχίσαμεθα. Μία δὲ δόξα, τὸ δόξης ἀπάσης ὑπεριδεῖν (5) ἐπὶ τηλικούτοις. Εἰς δὲ πλούτος, τὰ ἐλπίζόμενα· φοβερόν δὲ οὐδὲν, ἢ τὸ φοβηθῆναι τι πρὸ Θεοῦ. Μετὰ τούτων παρατετάγμεθα τῶν λογισμῶν, καὶ οὕτως ὠπλισμεθα· πρὸς τοιοῦτους σοὶ νεανίας ὁ λόγος. Ἡδὴ μὲν καὶ ὁ κόσμος οὗτος, καὶ τὸ πατρῶον ἕδαφος, καὶ φίλοι, καὶ συγγενεῖς, καὶ ἡλικιώται, καὶ ὁ ναὸς οὗτος τὸ μέγα καὶ περιβόητον ὄνομα, καὶ πανηγύρεις πατρικαί, καὶ μυστήρια, καὶ πάντα οἷς ἡμεῖς τῶν ἄλλων διαφέρειν δοκοῦμεν. Οὕτω δὲ ἡδῶν Θεοῦ, καὶ τῶν ὑπὲρ τοῦ καλοῦ κινδύνων· μὴ τοῦτο νομίσης. Κόσμος τε (6) γὰρ ἄλλος ἡμῖν, πολὺ τῶν ἑρωμένων ὑψηλότερός τε καὶ μονιμώτερος· πατρὶς τε (7) ἡ ἀνω Ἱερουσαλὴμ, ἣν οὐδεὶς Ἀντίοχος πολιορκήσει, οὐδὲ προσδοκῆσει παραστήσεσθαι, ἢ καρτερὰ καὶ ἀνάλωτος. Συγγένεια δὲ, ἢ ἐμπνευσις, καὶ οἱ κατ' ἀρετὴν γεννηθέντες. Φίλοι δὲ, προφῆται, καὶ πατριάρχαι, παρ' ὧν ἡμῖν καὶ ὁ τύπος τῆς εὐσεβείας. Ἡλικιώται δὲ, οἱ σήμερον ἡμῖν συγκινδυνεύοντες, καὶ τὴν καρτερίαν ὁμόχρονοι. Ναοῦ δὲ, οὐράνης μεγαλοπρεπέστερος, πανήγυρις δὲ, ἀγγέλων χοροστασία (8)· καὶ μυστήριον ἐν μέγα, καὶ μέγιστον, καὶ τοῖς πολλοῖς ἀπόκρυφον, ὁ Θεὸς, πρὸς ὃν βιέπει καὶ τὰ τῆδε μυστήρια.

Antiochus expugnabit, nec spem habebit fore, ut et inexpugnabilem. Cognatio item, inspiratio illa⁹⁸, et qui secundum virtutem progeniti sunt. Amici porro, prophetæ et patriarchæ, a quibus pietatis nostræ mysteria referuntur.

Σ'. « Παῦσαι· τοίνυν ὑπισχνόμενος ἡμῖν (9) τὰ μικρὰ, καὶ τοῦ μηδενὸς ἄξια. Οὐ γὰρ τιμησόμεθα τοῖς ἀτίμοις, οὐδὲ κερδανόμεν ἐπιζήμια· οὐχ οὕτως

⁹⁷ Galat. iv, 26. ⁹⁸ Gen. ii, 7.

(1) Καλ. Sic tres Reg. et Or. 2. Deest in ed.

(2) Γὰρ. Deest in nonnullis.

(3) Τύπῳ περιλαβεῖν. Billius: « ut formula quadam eos complectar. »

(4) Οὐ μὰ τοὺς, etc. « Non per ea pericula. » Hæc est quedam jurandi formula. Sic Joseph, Gen. xlii, 15, « per salutem Pharaonis non egrediemini hinc ... exploratores estis. »

(5) Ὑπεριδεῖν. Reg. d, ὑπερορᾶν.

(6) Τε. Deest in nonnullis.

(7) Τε. In quibusdam, δέ.

(8) Χοροστασία. Reg. d, χοροστασία.

(9) Ὑπισχνόμενος ἡμῖν. Sic Reg. a, c, d, Or. 2. Deest ἡμῖν in multis. Editi, ὑπισχνόμενος ἡμῖν.

ἀθλίως ἐμπροσεύμεθα. Παῦσαι καὶ (10) ἀπειλῶν, ἢ ἀνταπειλήσομεν, ἐλέγξειν (11) σου τὴν ἀσθένειαν, καὶ πρὸς τοῦτω τὰ (12) ἡμέτερα κολαστήρια· ἔχομεν καὶ ἡμεῖς πῦρ, ᾧ τοὺς διώκτας κολάζομεν. Οἶσι πρὸς ἔθνη καὶ πόλεις εἶναι σοι (13) τὸν ἀγῶνα, καὶ βασιλέων τοὺς ἀνανδροτάτους, ὧν οἱ μὲν κρατῆσουσιν, οἱ ἔξ ἰσως ἤττηθήσονται; οὐδὲ γὰρ περὶ τηλικούτων αὐτοῖς ὁ κίνδυνος. Πρὸς νόμον Θεοῦ παρατάσῃ, πρὸς πλάκας θεογαράκτους, πρὸς πάτρια καὶ λόγῳ (14) καὶ χρόνῳ τετιμημένα, πρὸς ἀδελφοῦς ἑπτὰ μιᾶ ψυχῇ συνδεδεμένους, ἑπτὰ τροπαίους σε στηλιτεύοντας· ὧν κρατῆσαι μὲν οὐ μέγα, ἤττηθῆναι δὲ καὶ λίαν αἰσχρὸν. Ἐκείνων ἐσμέν καὶ γένος καὶ μαθηταί, οὗς στύλος πρὸς καὶ νεφέλης ὠδήγει (15), οἷς θάλασσα διόστατο, καὶ ποταμὸς ἴστατο (16), καὶ ἥλιος ἀνεκόπτετο, καὶ ἄρτος ἕστο, καὶ χειρῶν ἔκτασις ἐτροπούτο (17) μυριάδας, δι' εὐχῶν (18) βάλλουσα· ὧν θῆρες ἤττωντο, καὶ πῦρ οὐχ ἤπτετο, καὶ βασιλεῖς ἀπήσαν (19), τὸ γενναῖον θαυμάζοντες. Εἰπωμέν τι καὶ τῶν σοῦ γνωρίμων· Ἐλεάζαρου μύσται ἡμεῖς, οὗ τὴν ἀνδρείαν (20) ἔγνωσ. Προηγωνίσαστο πατήρ, ἐπαγωνιοῦνται παῖδες· ἀπῆλθεν ὁ ἱερεὺς, ἐπακολουθήσει τὰ θύματα· πολλὰ δεδίτῃ, πρὸς πλείω παρεσκευάσαμεθα. Τί καὶ δράσεις ἡμᾶς, ὑπερήφανε (21), ταῖς ἀπειλαῖς; τί καὶ πεισόμεθα; Οὐδὲν ἰσχυρότερον τῶν πάντα παθεῖν ἐτοίμων. Ὡ δῆμοι (22), τί μέλλετε; τί δὲ ἀναδύεσθε; τί τὸ πρόσταγμα τὸ χρηστὸν ἀναμένετε; Ποῦ τὰ ξίφη; τοῦ τὰ (23) δεσμά; ζητῶ τὸ τάχος. Πλείον ἀναπέσσω τὸ πῦρ, οἱ θῆρες ἐνεργέστεροι, αἱ στρέβλαι περιεργότεραι (24)· πάντα ἔστω βασιλικά καὶ πολυτελέστερα. Ἐγὼ πρωτότοκός εἰμι, πρῶτόν με καθιέρωσον· ἐγὼ τελευταῖος, ἡ τάξις ἐναμφίθητω; ἔστω τις καὶ τῶν μέσων ἐν πρώτοις, ἵνα τιμηθῶμεν ἰσομοίρῃ. Φεῖδῃ δέ; προσδοκᾷς τι τυχόν (25) καὶ τῶν ἐναντίων; Πάλιν καὶ πολλάκις ἐροῦμεν τὸν αὐτὸν λόγον· οὐκ ἠμιαροχῆσομεν, οὐκ ἐνδώσομεν (26). Θᾶπτον σὺ σεβασθήσῃ τὰ ἡμέτερα, ἢ τοῖς σοῖς ἡμεῖς εἴξωμεν (27). Κεφάλαιον τοῦ λόγου· Ἡ καινότερα ἐπινόησον κολαστήρια, ἢ τὰ παρόντα ἔσθι καταφρονούμενα. »

prodancantur, exquisitoria tormenta proferantur, sint omnia regia et splendida. Primus natu ego sum, primum me consecra. Ego postremus, ordinis ratio immutetur : sit quoque quispiam eorum, qui mediæ sunt ætatis, in primorum ordine, ut sic æquas honoris portiones obtineamus. Quid parcis? Expectas fortasse aliquid contrarium? Imo vero iterum ac tertio sæpiusque eundem sermonem repetemus :

⁴¹ Exod. xiii, 21. ⁴² Exod. xiv, 16. ⁴³ Jos. iii, 16. ⁴⁴ Jos. x, 13. ⁴⁵ Exod. xvii, 11. ⁴⁶ Exod. xvi, 41 seqq. ⁴⁷ Dan. xvi, 30; iii, 15 seqq. ⁴⁸ II Machab. vi, 18 seqq.

(10) Καὶ. Deest in Reg. d.

(11) Ἐλέγξειν. Pass., ἐλέγξει [haud recte].

(12) Πρὸς τοῦτω τὰ. Coisl. 1, πρὸς τοῦτο ἐστὶ τὰ.

(13) Σοι. Deest in Reg. a, c.

(14) Λόγῳ. Duo Coisl., νόμῳ, « lege. »

(15) Ὄδήγει. Quinque Reg., Coisl. 1, Or. 2, Pass., ὠδήγουν.

(16) Ποταμὸς ἴστατο, etc. Pass., ποταμὸς ἀνεκόπτετο, καὶ ἥλιος ἴστατο.

(17) Ἐτροπούτο. Duo Reg., Coisl. 1 et 2, ἐτρέπτετο [mendose]. Alii, ἐτρέπτετο [perperam].

(18) Δι' εὐχῶν. Coisl. 2, Or. 1, Par., δι' εὐχῶν.

(19) Ἀπήσαν. Sic plures Reg., Chrysan., Coisl. 2, Or. 1, Par., etc. Editi, ἀνήσαν.

D (20) Ἀνδρείαν. Sic quinque Reg. et Or. 1. Editi vero, ἀνδρείαν.

(21) Ὑπερήφανε. Sic plures Reg., Chrysan., Coisl. 1 et 2, Pass. In ed., ὑπερήφα.

(22) Δῆμοι. Sic sex Reg., Chrysan., Coisl. 1 et 2, Comb. Male in ed., δῆμοι, « populi. »

(23) Τὰ. Sic Reg. a, c, d, et Comb. Deest in editi.

(24) Περιεργότεραι. Reg. hm, περιεργότεροι.

(25) Προδοκᾷς τι τυχόν, etc. Sic tres Reg., Coisl. 2, Par., Comb., etc. In editi, τυχών. Billius : « expectas fortasse, ut orationem retexamus. »

(26) Ἐνδώσομεν. Sic Reg. c, d, Coisl. 2, Or. 2, Par., Jes., et Comb. In editi, ἐκδώσομεν.

(27) Εἴξωμεν. Quinque Reg., εἴξωμεν [rectius].

Non impuris cibis vescemur, non manus dabimus. Citius nostra veneraberis, quam ut nos tuum ceda-
mus. Verbo dicam; aut nova tormentorum genera excogita, aut hæc, quæ in promptu sunt, a nobis
contemni pro certo habe.

VII. Hæc quidem fuit illorum ad tyrannum oratio. Jam vero quæ inter se cohortandi causa dicebant, quæque spectanda præbebant, quam præclara, quam sacra, piisque hominibus quovis alio spectaculo atque auditu jucundiora! Equidem ipse ea memoria recolens, incredibili voluptate diffundor, ac mente et cogitatione cum ipsis athleticis versor, mirabiliterque in hac narratione mihi placeo. Amplectebantur se mutuo, atque exosculabantur, non minus lætis animis, quam si jam ad certaminum finem ventum esset. « Eamus ad pericula, fratres, clamabant; eamus, properemus, quandiu frater adversum nos tyrannus, ne forte molliatur, atque ita salutis jacturam faciamus. Proponuntur epulæ instructissimæ: iis intersimus. Pulchra quidem res est, cum fratres simul habitant, simul epulantur, seque invicem constipant, ac protegunt: pulchrior autem, cum virtutis causa simul periclitantur. Ac quidem, si fieri potuisset, corporibus quoque pro patriis ritibus et institutis depugnavissemus; nam hoc quoque mortis genus laude non caret. Quoniam autem temporis ratio id non tulit, ipsa certe corpora offeramus. Quid enim? Etiam si hoc tempore non moriamur, an non omnino moriemur? An non debito nativitati munere perfungemur? Quod necessario, id gloriose faciamus; mori discamus: quod commune est, proprium efficiamus; morte vitam emamus. Nemo nostrum hujus vitæ cupidus sit, nemo ignavus ac timidus. Perficiamus, ut cum in nos tyrannus incidit, de cæteris desperet. Periculis ille quidem ordinem imponat, nos vero finem persecutioni imponemus; nec de ea re ob alacritatis fervorem inter nos contendamus. Nam et prius aliis via erit, et postremus certaminis sigillum. Cæterum hoc nobis fixum certumque sit, ut omnes sine ulla exceptione coronam adipiscamur, nec persecutor ullam e nobis partem accipiat, ac scelere tumens, perinde de uno superato gloriatur, ac si omnium constantiam infregisset. Demus operam, ut quemadmodum ortu, ita etiam morte fratres

(28) *Διεκελεύοντο*. Coisl. 4 addit, ὡς ἐν παρατάξει περιπορώνοντες, « ut in acie mutuo se cohortantes. »

(29) *Μετ' αὐτῶν*. Quatuor Reg., μετὰ τῶν.

(30) *Περίεβαλλον*. Reg. hm, περιέβαλον. Par., περιελάμβανον.

(31) *Ποιήσωμεν ... ἐπὶ τὴν διάλυσιν*. Billius, « quamobrem necessitatem in animi alacritatem ac promptitudinem convertamus: dissolutionem eludamus. » Pircheimerus: « ex necessitate gloriam faciamus: solerti consilio dissolutionis nostræ negotium transigamus, » id est, « honeste decumbamus, alioqui necessario serius ocium morituri; sapienter efficiamus, ut dissolutio in nostram utilitatem cedat. »

(32) *Ἡμεῖς δὲ ἐπιθήσομεν τέλος τοῖς διωκομένοις*. Hæc desunt in pluribus Reg., duobus Coisl., Or. 2, Par., etc., nec vertit Billius, imo in Bas., edit. Græca delevit. Vertenda tamen, « nos autem persecutioni finem faciamus, imponamus, » id est, constantia nostra efficiendo, ut victus tyrannus incepto desistat. Quod quidem satis consonum verbis

Z'. Ταῦτα μὲν πρὸς τὸν τύραννον. Ἄ δὲ ἀλλήλοις διεκελεύοντο (28), ἃ δὲ παρεῖχον ὄραν, ὡς καλὰ τε καὶ ἱερὰ, καὶ παντὸς ἄλλου θεάματος καὶ ἀκούσματος ἡδίων τοῖς φιλοθεοῖς! "Ἐγὼ" οὖν αὐτοὺς ἡδονῆς ἐμπίπλαμαι μνημονεύων, καὶ μετ' αὐτῶν (29) ἀθλούντων εἰμι τῇ διανοίᾳ, καὶ τῷ διγρηματι καλλωπίζομαι. Περιέβαλλον (30) ἀλλήλους, περιεπτύσσοντο, πανηγυρίζοντες, ὡς ἐπ' ἄλλοις τετελεσμένοις: « Ἴωμεν, ἀδελφοί, πρὸς τοὺς κινδύνους, ἐδῶν, ἴωμεν, ἐπειγόμεθα, ἕως ζέει καθ' ἡμῶν ὁ τύραννος, μὴ τι μαλακισθῆ, καὶ ζημιωθῶμεν τὴν σωτηρίαν. Πανδαισία πρόκειται: μὴ ἀπολειφθῶμεν. Καλὸν μὲν καὶ συνοικοῦντες ἀλλήλοις ἀδελφοί, καὶ συμποσιάζοντες, καὶ συνασιζοντες: κάλλιον δὲ ὑπὲρ ἀρετῆς συγκινδυνεύοντες. Εἰ μὲν οἶόν τε ἦν, καὶ τοῖς σώμασιν ἂν ἠγωνισάμεθα ὑπὲρ τῶν πατρίων. Ἔστι καὶ οὗτος τῶν ἐπαινετῶν ὁ θάνατος. Ἐπεὶ δὲ οὐ τοῦτου καιρὸς, αὐτὰ τὰ σώματα εἰσενέγκωμεν. Τί γάρ; Κἂν μὴ νῦν ἀποθάνωμεν, οὐ τεθνηξόμεθα πάντως; οὐ τῇ γενέσει τὰ ὀφειλόμενα λειτουργήσομεν. Ποιήσωμεν τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν· σοφισώμεθα τὴν διάλυσιν (31): τὴ κοινὸν ἴδιον ποιησώμεθα· θανάτῳ ζῶν ὠνησώμεθα. Μὴ τις οὖν ἡμῶν ἔστω φιλόψυχος, μὴδὲ ἀτολμος. Ἀπογνώτω καὶ τῶν ἄλλων ὁ τύραννος, ἡμῖν ἐντυχόν. Τοῖς μὲν κινδύνοις τὴν τάξιν αὐτοὺς ἐπιθήσει, ἡμεῖς δὲ ἐπιθήσομεν τέλος τοῖς διωκομένοις (32): μὴδὲν περὶ τοῦτου διαφέρωμεθα τῇ ζήσει τῆς προθυμίας. Καὶ ὁ πρῶτος ἔσται (33) τοῖς ἄλλοις ὁδός, καὶ ὁ τελευταῖος σφραγὶς ἀθλήσεως. Ἡμῖν δὲ τοῦτο ἐμπειρήθῃω πᾶσιν ὁμοίως, πανοικεσίᾳ στεφανωθῆναι, καὶ μὴ τινα λαβεῖν μέριδα ἐξ ἡμῶν τὸν διώκτην, ἢ ὡς πᾶσιν ἐγκαυχῆσθαι τῷ ἐνί, φλεγμαίνων τῇ πονηρίᾳ. Φανῶμεν ἀλλήλων ἀδελφοί, καὶ τῇ γενέσει, καὶ τῇ μεταστάσει: καὶ πάντες, ὡς εἰς, κινδυνεύσωμεν, καὶ ἀντὶ πάντων ἕκαστος (34). Ἐλεάζαρ, ὑπέδειξαι: μήτηρ (35), ἐπακολούθησον· Ἱερουσαλήμ, θάψον τοὺς ἑαυτῆς νεκροὺς μεγαλοπρεπῶς, ἂν τι τοῖς τάφοις ὑπολειφθῆ (36). Διηγῶ τὰ ἡμέτερα, καὶ τοῖς ὕστερον δείκνυ (37), καὶ τοῖς σοῖς ἑρασταῖς τὸ τῆς μᾶς γαστροῦ εὐσεβῆς πολυάνδριον (38). »

quæ præcedunt, ἀπογνώτω, etc.

(33) *Ἔσται*. Par., ἔστω.

(34) *Καὶ ἀντὶ πάντων ἕκαστος*. Nicetas exponit: ὑπὲρ ἀλλήλων ἀποθνήσκοντες: « alii pro aliis, quisque pro omnibus moriatur. »

(35) *Μήτηρ*. Sic Pass. in editis, μήτηρ.

(36) *Υπολειφθῆ*. Pass., ἀπολειφθῆ.

(37) *Δείκνυ*. Pass. et Par., δείκνυε.

(38) *Πολυάνδριον*. Πολυάνδρια sunt loca publica, ubi pauperes et inferioris conditionis homines communiter sepeliebantur, ut bene monuit Perizonius ad Ælian. *Var. hist.* xii, 21. Livio, xxxiii, 6, sunt « tumuli. » Bæhr ad Plutarch. *Vit. Flamin.*, p. 95 sq. Cur autem hic πολυάνδριον dixerit noster, more paganorum et Judæorum (v. Biel. *Thesaur.* s. v.), non κοιμητήριον, more Christianorum, patebit tibi, si memineras Machabæos Judæos fuisse. Legas omnino S. Chrysostomi homiliam in appellationem « cœmeterii, » t. II, p. 397 sq. ed. Montfaucon. LUB. DE SINNER.

appareamus. Omnes tanquam unus, et singuli tanquam omnes periculum subeamus. Eleazare, suscipe; mater, sequere; Jerusalem, mortuos tuos magna sepultura affice, si quid tamen reliquum fuerit, quod sepulturæ mandari possit. Res nostras commemora, posterisque, ac tui studiosis, pium unius ventris sepulcretum ostende. »

Η. Οἱ μὲν δὴ ταῦτα καὶ εἰπόντες, καὶ πράξαντες, καὶ ὡς συνὼν ὀδόντες ἀλλήλους θήξαντες ἐν τάξει τῆς ἡλικίας, καὶ ἰσότητι τῆς προθυμίας διεκαρτέρουν. Ἡδονῆ καὶ θαῦμα τοῖς ὁμοφύλοις· φόβος καὶ κατάπληξις (39) τοῖς διώκουσιν, οἱ κατὰ παντὸς τοῦ ἔθνους στρατεύσαντες, ἀδελφῶν ἐπὶ τῆς συμψυχίας ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγωνιζομένων (40), τοσοῦτον ἠτήθησαν, ὥστε μὴδὲ περὶ τῶν ἄλλων ἔχειν ἔτι χριστὰς τὰς ἐλπίδας. Ἦ δὲ γενναία μήτηρ, καὶ ὄντως ἐκεῖνων τῶν τοσοῦτων καὶ τοσοῦτων τὴν ἀρετὴν, τὸ μέγα τοῦ νόμου θρέμμα καὶ μεγαλόψυχον, τέως μὲν χαρᾶ καὶ φόβῳ σύμμικτος ἦν, καὶ δύο (41) παθῶν ἐν μεταίχμιῳ· χαρᾶ, διὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὰ ὀρώμενα· φόβῳ, διὰ τὸ μέλλον, καὶ τὴν ὑπερβολὴν τῶν κολάσεων· καὶ ὡς νεοσσούς (42) ὄρνις, ὕψους προσερχομένης, ἢ τινοῦ ἄλλου τῶν ἐπιβούλων, περιπίπτατο, περιέτρυζεν, ἠγνισθῆναι, συνηγωνίζετο, τί μὲν οὐ λέγουσα; τί δὲ οὐ πράττουσα τῶν πρὸς νίκην ἐπαλειφόντων; Ἡρπαζε τὰς βάνιδας τοῦ αἵματος, ὑπεδέχετο τὰ λακίσματα τῶν μελῶν, προσεκύνηε τὰ λείψανα· τὸν μὲν συνέλεγε, τὸν δὲ παρείδου, τὸν δὲ παρασκεύαζεν. Ἐπειφώνει πᾶσιν. « Εὐγε, ὦ παῖδες, εὐγε, ἀριστεῖς ἐμοί, εὐγε, ἀσώματοι σχεδὸν ἐν σώμασιν, εὐγε, προστάται τοῦ Νόμου, καὶ τῆς ἐμῆς πόλεως, καὶ τῆς θεραψαμένης ἡμᾶς (43) πόλεως, καὶ εἰς τὸδε ἀρετῆς προαγούσης (44). Ἐτι μικρόν, καὶ νενικήκαμεν. Κεκμηχασιν ἡ βασιανιστά, τοῦτο φοβούμαι μόνον. Ἐτι μικρόν, καὶ μακαρία μὲν ἐν μητρῶνι ἐγὼ, μακάριοι δὲ ὑμεῖς ἐν νέοις. Ἀλλὰ ποθεῖτε τὴν μητέρα; Οὐκ ἀπολείψομαι ὑμῶν (45), τοῦτο ὑμῖν ὑπισχνούμαι· οὐ οὕτως ἐγὼ μισότεχνος. »

propugnaculum. Paululum adhuc, et vicinus. Defatigantur carnifices, hoc unum extimesco. Paululum adhuc, et ego inter mulieres beata, et vos inter adolescentes beati. At fortasse matris vos desiderium angit? Nequaquam vos deseram, hoc vobis polliceor: non tam liberos meos odi. »

Θ. Ἐπεὶ δὲ τελειωθέντας εἶδεν (46), καὶ τὸ ἀσφαλὲς εἶχεν ἐκ τῆς συμπληρώσεως, διάρασα τὴν κεφαλὴν μόλα φαδρῶς, ὡσπερ τις (47) Ὀλυμπιονίκης, ἐν ὑψηλῷ τῷ φρονήματι (48), καὶ τὰς χεῖρας ἐκτείνασα, μεγάλη καὶ λαμπρῆ τῇ φωνῇ· « Εὐχαριστῶ σοι, φησὶ, Πάτερ ἅγιε, καὶ σοὶ, παιδευτὰ νόμῳ, καὶ σοὶ πάτερ ἡμῶν καὶ προαγωνιστὰ τῶν τέκνων τῶν σῶν Ἐλεάζαρ, ὅτι τὸν τῶν ἐμῶν ὀδίνων καρπὸν παρέδξασθε, καὶ ὅτι μήτηρ ἐγενόμην παστῶν μητέρων ἱερωτέρα. Οὐδὲν ὑπελιπόμην (49) κόσμου, πάντα Θεῷ

(39) Κατάπληξις. In aliis, παράπληξις.

(40) Ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγωνιζομένων. Hæc desunt in pluribus Reg., Coisl. 2, Or. 2 et Par.

(41) Καὶ δύο, etc. Billius, « atque in duorum affectuum confinio posita erat. »

(42) Καὶ ὡς νεοσσός, etc. Billius: « ac proinde illos, non secus atque avicula, pullos suos arripiente angue, » etc. Hanc similitudinem Gregorius sumpsisse videtur ab Homero, *Iliad.* II, vers. 515: *Μήτηρ δ' ἀμφοποτάτο ὀδυρομένη φίλιυ τέκνα,*

| etc.

Mater autem circumvolabat, lugens dilectos filios,
| etc.

VIII. Quæ cum dixissent ac egissent, seque, velut aprorum dentes, invicem acuiscent, pro ætatis ordine quisque, in eadem animi promptitudine perseverabant. Atque ea res ut contribulibus voluptatem et admirationem afferebat; ita metu atque terrore persecutorum animos consternabat, qui cum expeditionem suscepissent adversus universam nationem, a septem fratribus, concordi animo pro pietate dimicantibus, ita facile superati sunt, ut jam ne de cæteris quidem spem lætam haberent. At vero strenua mater, et vere illorum tanta et tali virtute præditorum parens, illa, inquam, præclara et magna anima legis alumna, prius quidem gaudio simul ac timore afficiebatur, et anxia duos inter affectus hærebat. Nam ut eorum fortitudine, atque iis quæ cernebat, 294 delectabatur; ita rursus, cum incertum pugnae eventum incredibilemque tormentorum magnitudinem secum reputaret, timore angebatur; ac proinde pullos suos, non secus atque avicula, arreptente angue, aut alia quapiam insidiosa fera, circumvolabat, stridebat, obsecrabat, una cum ipsis certabat. Quid enim tum verbo, tum opere non egit, ut illos ad victoriam paratiores alacrioresque redderet? Cruoris guttas rapiebat, fragmenta membrorum excipiebat, reliquias venerabatur; hunc colligebat, illum porrigebat, alium parabat. Omnibus acclamabat: « Euge, filii mei, euge, strenui mei milites, euge, in corporibus ferme incorporei, euge, legis, canæque senectutis meæ, atque civitatis, quæ vos aluit, et ad eam virtutis magnitudinem evexit, præsidium ac

IX. Postquam autem omnes martyrio perfunctos esse, seque ob eorum mortem metu omni liberatam vidit, tum vero erecto capite, ingenti cum hilaritate, non secus ac quispiam in Olympiis victor, sublimi animo, extensisque manibus, magna et clara voce hæc verba habuit: « Gratias tibi ago, Pater sancte, et tibi, magistra lex, tibi que, parens noster et filiorum tuorum in certamine antecessor Eleazare, quoniam meorum in pariendo dolorum fructum accepistis, atque mater omnium matrum

(43) Ὑμᾶς. Sic plerique codd. In ed., ἡμᾶς.

(44) Προαγούσης. Quatuor Reg. et Comb., προαγαγούσης.

(45) Ὑμῶν. Deest in quinque Reg. aliisque pluribus.

(46) Εἶδεν. Addunt nonnulli, τοὺς παῖδας, « filios. »

(47) Τις. Ita sex Reg., Coisl. 2, Or. 2, Par. et Jes. In Par. ed., τῆ.

(48) Φρονήματι. Reg. c, κηρύγματι, « præconio. »

(49) Ὑπελιπόμην. Sic Reg. c, d, et Or. 2. Alii, ὑπελεπόμην.

sacratissima efferta sum. Nihil mundo reliqui, A omnia Deo tradidi, thesaurum meum, spes senectutis meae altrices. Quam magnifice honorata sum! Quam excellenter senectus mea exulta et curata est! Habeo educationis vestrae premia, o filii! Vos omnes virtutis causa decertantes vidi, vos omnes victores aspexi. Carnifices, velut benefactores, intueor; nihilque propius fit, quam ut hoc nomine tyranno gratias habeam, quod hunc suppliciorum ordinem tenuerit, ut me ultimam ad pericula reservarit; quo, postquam partum meum prius spectavi, atque in unoquoque filiorum dimicavi, sic demum cum perfecta securitate post perfectas victimas hinc excedam. Non comam 295 avelam, non vestes scindam, non carnes unguibus lacerabo, non luctum excitabo, non luctus socias accersam, non tenebras concludam, ut ipse quoque ser merum luceat, non consolatores expectabo, non lugubrem panem arponam. Hæc enim ignavis, abjectique animi matribus conveniunt, quæ carnis duntaxat matres sunt, quibus filii sine ulla re memoratu digna intereunt. Mihi vero, charissimi filii, handquaquam mortui et extincti, sed Deo oblatis estis: nec defecistis, sed alio migrastis: nec lacerati, sed compacti et coagmentati estis. Non fera vos rapuit, non fluctus obruit, non latro jugulavit, non morbus oppressit, non vis belli, non denique rerum humanarum aliud quidquam vel parvum vel magnum sustulit. In maximis equidem luctibus fuissem, si quid horum vobis accidisset. Tum vero lacrymando, ut nunc lacrymas comprimendo, materni amoris specimen edidissem. Sed hæc adhuc parva. Vere igitur vicem vestram deplorassem, si male servati, si tormentis fracti fuissetis, si quem vestrum persecutores superassent, quemadmodum ipsi superati sunt. At nunc, quæ vobis contigerunt, ejusmodi sunt, ut laudes, gaudium, gloriam, choreas, ac lætitiā omnem et hilaritatem iis, qui superstites relictī fuerint, excitare debeant. Nam ipsa post vos delibor. Jam cum Phinees collocabimur 69, cum Anna celebrabimur 70: nisi fortasse eo etiam magis, quod ille unus erat; vos contra multi zelo præditi estis, ac scortatorum interfectores, non corporum, sed animarum scortationem gladio confodientes. Rursus illa unum duntaxat, divino beneficio sibi concessum eumque infantem; ego

Α παραδέδωκα, τὸν ἐμὸν θησαυρὸν, τὰς ἐμὰς γηροκόμους ἐλπιδας. Ὡς μεγαλοπρεπῶς τετίμημαι! ὡς ὑπερβαλλόντως γεγηροκόμημαι (50)! Ἀπέχω τὰ τροφεῖα, ὧ παῖδες. Εἶδον ὑπὲρ ἀρετῆς ἀγωνιζομένους ὑμᾶς, πάντας στεφανίτας θεασάμην. Ὡς εὐεργέτας ὄρω τοὺς βασανιστάς· μικροῦ καὶ τῷ τυράννῳ χάριτας ὁμολογῶ τῆς τάξεως, ὅτι με τελευταίαν ἐταμιεύσατο τοῖς κινδύνοις· ἵνα τὸν ἐμὸν τόκον πρότερον θεατρίσασα (51), καὶ καθ' ἕκαστον τῶν παίδων ἀθλίσασα, οὕτως ἐπαπέλθω σὺν ἀτφαλεῖα τελείῃ τελείοις θύμασιν. Οὐ σπαράζομαι κόμην, οὐ διαβρέξω χιτῶνα, οὐ ξανῶ σάρκα δυξίζιν, οὐκ ἐγερω θρήνον, οὐ καλέσω τὰς συνθηρούσας. οὐ συγκλείσω εἰς σκότος (52), ἵνα καὶ ἄτηρ συνθρηνήσῃ μοι, οὐκ ἀναμηνῶ παρακλήτορας, οὐκ ἄστον πένητον παραθήσομαι. Ταῦτα γὰρ τῶν ἀγεννῶν (53) μητέρων, αἱ σαρκῶν μόνον εἰσὶ μητέρες, αἷς σθονται παῖδες ἄνευ (54) σεμοῦ τινος διηγῆματος. Ἐμοὶ δὲ οὐ θεονήκατε, φιλατοι παίδων, ἀλλ' ἕκαρποφορήθητε· οὐκ ἐκλειοίπατε, ἀλλὰ μετετλήθητε· οὐ κατεξάνθητε, ἀλλὰ συνεπάγητε· οὐ θηρίον ἔρπασεν ὑμᾶς, οὐ κύμα ἐπέκλυσεν (55), οὐ ληστής διέφθειρεν, οὐ νόσος διέλυσεν, οὐ πόλεμος παρανάλωσεν, οὐκ ἄλλο οὐδὲν ἢ μικρὸν ἢ μέζον τῶν ἀνθρωπίνων. Ἐθρήνησα ἂν καὶ μάλα σφοδρῶς, εἰ τι τούτων ὑμῖν συνέπεσεν (56). Ἐφάνην ἂν τότε τοῖς δάκρυσι, ὡς νῦν τῷ μὴ δακρῦσαι, φιλότενον. Ἐτι καὶ ταῦτα μικρά. Ὅντως ἂν ὑμᾶς ἀπεκλαυσάμην, εἰ κακῶς ἐπόθητε, εἰ τῶν βασάνων ἠττήθητε (57), εἰ τινος ὑμῶν ἐκράτησαν, ὡς ἠττήθησαν νῦν οἱ διώκοντες. Τὰ δὲ νῦν, εὐφημία, χαρὰ, ἔλξα, χοροσασαίαι, φαιδρότητες τοῖς ὑπολειφθεῖσιν. Ἐγὼ γὰρ ὑμῖν ἐπισπένδομαι. Μετὰ Φινεὺς ταχθισόμεθα, μετὰ Ἀννης δοξασησόμεθα. Πιῆν ὅσον ὁ μὲν εἰς, ὑμεῖς (58) δὲ τοσούτοις ζηλωταὶ πορονοχτόνοι, οὐ σωματῶν πορνεῖν, ἀλλὰ ψυχῶν ἐγκεντησαντες (59). Καὶ ἡ μὲν, ἕνα θεόδοτον, ἀριτενη καὶ τοῦτον· ἐγὼ δὲ ἄνδρας ἑπτὰ, καὶ τούτους ἔχοντας Θεῷ καθιέρωσα. Συμπληροῦτω μοι καὶ Ἱερεμίας τὸν ἐπιτάφιον, οὐ θρηνῶν, ἀλλ' εὐφημῶν (60) τελευτήν ὄσαν. Ὑπὲρ χιτῶνα ἐλάμψατε, ὑπὲρ γάλα ἐτυρώθητε, ὑπὲρ λίθον σάπφειρον (61) τὸ σύνταγμα ὑμῶν, Θεῷ καὶ γεγεννημένων καὶ δεδομένων. Τί ἔτι; Πρόσθε, ὧ τύραννε, κάμει τοῖς παισίν, εἰ τις καὶ παρ' ἐχθρῶν χάρις, ἵν' ἢ σοι σεμνότερον τὸ ἀγώνισμα. Εἴθε μὲν καὶ διὰ πασῶν ἤλθοι τῶν κολάσεων, ἵνα ἀναμίξω (62) τοὺς ἐμοὺς ἰχῶρας τοῖς ἐκείνων

69 Num. xxv, 7 seqq. 70 I Reg. i, 22 seqq.

(50) Γηροκόμους ... γεγηροκόμημαι. Reg. c, d, etc., γηροκόμους ... γεγηροκόμημαι.

(51) Θεατρίσασα. Nicetas sic recte exponit: «postquam meam sobolem in theatro pomphaque produxi, atque in singulorum liberorum agone desudavi.»

(52) Εἰς σκότος. Deest εἰς in plerisque codicibus. Qui gravi dolore premuntur, se quandoque in cubiculum includunt, aditus obstruunt, et intra tenebras se excruciant.

(53) Ἀγεννῶν. Reg. bm, ἀγενῶν.

(54) Ἄνευ, etc. Billius, «sine ulla gravi atque honesta narratione.»

(55) Ἐπέκλυσεν. Par., ἐπέκλεισεν [male].

(56) Εἰ τι τούτων ὑμῖν συνέπεσεν. Sic plures Reg., etc. Editt: εἰ τούτων ὑμῖν τι συνέπεσεν.

(57) Εἰ τῶν βασάνων ἠττήθητε. Hæc desunt in Reg. c.

(58) Ὑμεῖς. Tres Reg., ἡμεῖς.

(59) Ἐγκεντησαντες. Reg. bm, et Coisl. 2, ἐκκεντήσαντες.

(60) Εὐφημῶν. Sic quinque Reg., Chrysas., Coisl. 2, Pass., etc. Editt, εὐφητῶν

(61) Λίθον σάπφειρον. Reg. bm, λίθου σαπφειρού.

(62) Ἀναμίξω. Pass., μίξω

ἰχώροι, καὶ ταῖς σαρκὶ τὰς γηραιὰς σάρκας. Ἀγαπῶ δὲ τοὺς παῖδας καὶ τὰ κολαστήρια· εἰ δὲ μὴ τοῦτο, ἀλλὰ τὴν γὰρ κόνιν τῆ κόνει, καὶ τάφος εἰς ἡμᾶς ὑποδέξεται (63). Μὴ φθονήσης τελευταῖης ὁμοτίμου, τοῖς ὁμοτίμοις τὴν ἀρετὴν. Χαίρετε, ὦ μητέρες, χαίρετε, ὦ παῖδες. Οὕτως ἐκτρέφετε τοὺς ἐξ ὑμῶν προελθόντας· οὕτως ἐκτρέφεσθε. Καλὸν ὑπόδειγμα δεδώκαμεν ὑμῖν· ἀγωνίζεσθε (64).»

hostes quoque gratiæ locus est, ut illustrius tibi hoc certamen evadat. Atque utinam mihi per omnia ea supplicia, quibus illi affecti sunt, grassari contingat, ut saniem meam cum eorum sanie, et carnes pietate confectas cum carnibus commisceam. Nam ipsa quoque suppliciorum instrumenta propter filios amo. Quod si mihi non concedatur, at illud certe optarim, ut cineres cum cineribus conjungantur, nosque **296** unum idemque monumentum excipiat. Noli iis qui pari virtute præditi sunt, par mortis genus invidere. Valete, matres, valete, filii. Sic a vobis prognatos educate : sic ipsi educemini. Pulchrum vobis exemplum dedimus; certate. »

Γ. Ταῦτα ἔλεγε, καὶ προσετίθει (65) τοῖς παισὶν ἑαυτὴν. Τίνα τρόπον; Ὡς ἐπὶ νυμφῶνα τὴν πυρκαϊάν δραμούσα (ταῦτην γὰρ νατεκρίθη), καὶ οὐδὲ τοὺς ἄγνους ἀναμείνασα, ἴνα μὴδὲ σῶμα ψαύσειεν ἀναγνόν ἀγνοῦ καὶ γενναίου σώματος. Οὕτως ἀπέλαυσε τῆς ἱερωσύνης Ἐλεάζαρ, μηθεὶς καὶ μήσας τὰ ἐπουράνια, καὶ οὐ τοῖς ἐξωθεν βάντισμοῖς τὸν Ἰσραὴλ ἀγιάσας, ἀλλ' οἰκτιροῦς αἱμασι, καὶ ποιήσας τὴν τελευταίην τελευταίων μυστήριον (66)· οὕτω τῆς νεότητος οἱ παῖδες, οὐ ταῖς ἡδοναῖς δουλεύσαντες, ἀλλὰ τῶν παθῶν κυριεύσαντες, καὶ τὸ σῶμα καθαγνίσαντες, καὶ πρὸς τὴν ἀπαθῆ ζῶην μεταθέμενοι. Οὕτως ἀπέλαυσε τῆς πολυτεκνίας ἡ μήτηρ· οὕτω καὶ ζῶσιν ἐκαλλυπίσατο, καὶ ἀπελθοῦσι συνανεπαύσατο· οὐς ἐγέννησε κόσμῳ, θεῶ παραστῆσασα, καὶ τὰς ἑαυτῆς ὠδίνας τοῖς ἀλοῖς ἀπαριθμήσασα (67), καὶ τοῦ τόκου τὴν ἀκολουθίαν τοῖς θανάτοις γνωρίσασα. Ἀπὸ γὰρ τοῦ πρώτου τῶν παιδῶν μέχρι τοῦ τελευταίου τὰ τῆς ἀθλήσεως, καὶ ὡς περ ἐν κυμάτων ἐπαναστάσσειν, ἄλλος ἐπ' ἄλλῳ τὴν ἀρετὴν ἐπεδείκνυτο, καὶ εἰς τὸ πάσχειν (68) ἦν προθυμότερος, τοῖς τοῦ προεληφθότος κινδύνους στομούμενος· ὥστε ἀγαπᾶν τὸν τύραννον, ὅτι μὴ πλείονων ἐγεγονεὶ μήτηρ· μᾶλλον γὰρ ἂν ἀπῆλθε κατησχυμμένος, καὶ ἡττημένος. Καὶ τότε πρώτον ἔγνω, μὴ πάντα τοῖς ὀπλοῖς ἰσχύων, ἑπὶ τὰς παισὶν ἀόπλοις προσέβωλεν, ἐνὶ μόνῳ, τῇ εὐσεβείᾳ, καθωπλισμένοις, καὶ τῷ πάντα πάσχειν προθυμοτέροις (69), ἢ δρᾶν ἐκείνο· (70) παρεσκευάζετο.

Ac tum primum se non omnia vi atque armis consequi posse cognovit, cum inermes pueros oppugnare aggressus est, solis pietatis armis instructos, atque ita affectos, ut ad quævis tormenta perpetuenda, quam ille ad inferenda, paratiores essent.

ΙΑ'. Τοῦτο τῆς Ἰεφθᾶ θυσιᾶς ἀσφαλέστερον, καὶ
71 Thren. iv, 7. 72 Judic. xi, 30 seqq.

(63) Ὑποδέξεται. Or. 2, Pass., Combef., ὑποδέξεται.

(64) Δεδώκαμεν ὑμῖν· ἀγωνίζεσθε. Sic plures Regg., tredecim Coll., Coisl. 1 et 2, etc., omisiss his vocibus, πρὸς τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἀγωνίζεσθαί, « ut bonum certamen certetis, » quæ in editis leguntur.

(65) Προσετίθει. Reg. hm, προσετίθη.

(66) Τελευταίην τελευταίων μυστήριον. Sic Reg. plures, undecim Coll., Coisl. 2. Or. 2 et Pass. Bililius pro τελευταίην, legit cum editis, τελευταίαν ἡμέραν, « extremam vitæ diem. »

A contra septem viros, eosque volentes Deo consecravi. Atque, ut Jeremias quoque ipse mihi elogium funebre concludat, non lugens, sed laudibus ac faustis omnibus pium vitæ exitum prosequens. Super nivem splendivistis, super lac coagulati estis, super sapphirum cætus vester ⁷¹, quippe qui Deo progeniti atque oblatis estis. Quid jam superest? Adjunge me, quæso, filiis, o tyrannæ, si quis apud

X. Hac oratione habita, filiis scipsam adjecit. Quonam pacto? Sic nempe, ut ad rognum (hoc enim supplicii genere multata fuerat), non secus atque ad nuptialem thalamum curreret, ac ne carnicifex quidem exspectaret, ne sanctum et generosum corpus profani homines contingereat. Hunc sacerdotii fructum cepit Eleazarus, qui cœlestia mysteria didicerat ac docuerat, atque Israel non externis aspersionibus, sed proprio cruore lustraverat, et mortem extremum mysterium fecerat. Hunc juvenutis fructum tulerunt filii, qui non voluptatibus inservierunt, sed turbulentos animi motus rationis imperio compresserunt, corpusque a peccati sordibus purum servarunt, atque ad vitam a vitiosis animorum permotionibus liberam transiati sunt.

Hoc commodi ex multiplici sobole cepit mater: sic et vivis gloriata est, et cum ipsis diem vitæ ultimum clausit; non ante tamen, quam, quos mundo procreaverat, Deo exhibuisset, dolorisque quos in pariendo pertulerat, certaminum numero recensuisset, partuumque seriem ex ipsorum morte recognovisset. A primo enim ad ultimum usque, omnes dimicant, aliusque alii, velut in fluctuum jactatione, succedens, virtutis suæ specimen exhibebat, majorumque ad referendos dolores alacritatem afferebat, ejus nimirum, qui præcesserat, periculis incitatus et exacutus: adeo ut tyrannus commode secum agi duceret, quod non plures illa liberos peperisset; sic enim majori cum dedecore et clade discessisset.

XI. Hoc facinus, Jephthe sacrificio ⁷² cautius at-

(67) Ἀπαριθμήσασα. Reg. d, ἀριθμήσασα.

(68) Καὶ εἰς τὸ πάσχειν, etc. Deest εἰς, in quatuor Regg., et in Or. 2 Alii legunt, καὶ εἰς τῷ πάσχειν [perperam]. Nicetas in expositione: Ἐἰς τὸ πάσχειν τοῖς τοῦ προεληφθότος κινδύνους στομούμενος· « Præcedentibus periculis roboratus, obfirmatus, ad referenda alacrior. »

(69) Προθυμότεροις. Sic Coisl. 2, et Or. 2. In aliis, προθυμοτέρως. Editi, προθυμότερον.

(70) Ἐκείνος. Sic sex Regg., Coisl. 1, Or. 2, et Pass. Editi, ἐκείνοισ.

que magnificentius. Neque enim, ut illic, pollicitationis fervor, ac desperatæ victoriæ cupiditas votum solvendi necessitatem imponebat; sed a libera voluntate sacrificium proficiscebatur, et quidem 297 ejusmodi, ut iis tantum, quæ in spe posita sunt, præmiis niteretur. Hoc Danielis certaminibus haudquaquam inferius, qui leonibus in escam objectus est ⁷², ac per manuum extensionem belluas superavit. Hoc juvenum in Assyria captivorum luctationibus haudquaquam cedit ⁷³, quos, cum nullis rationibus adduci potuissent, ut patrias leges violarent, cibumque profanum admitterent, angelus in mediis flammis refrigeravit. Hoc denique victimis illis, quæ postea pro Christo cæsæ sunt, nequaquam minorem laudem gloriamque promeretur. Hii enim, quemadmodum orationis initio a nobis dictum est, Christi sanguinem sequebantur; Deumque, qui tantum tamque admirabile munus salutis nostræ causa obtulit, ad hujusmodi certamina ducem habebant: his autem nec multa, nec talia virtutis exempla contigerunt. Horum fortitudinem et constantiam universa Judæa admirata est, atque exsultabat animisque erigebatur, perinde ac si ipsa coronam consecuta esset. Etenim certamen istud erat omnium certaminum, quibus unquam implicata civitas fuerat, maximum, ut illo die, aut legis auctoritas everteretur, aut gloriam ac splendorem consequeretur: atque eo loci tota Hebræorum natio adducta erat, ut omnis rerum ipsorum status hujus certaminis periculo contineretur, atque, ut dici consuevit, in novaculæ acie staret. Ipse quoque Antiochus, minis in admirationem conversis, æmiratus est. Nam virorum fortium virtutem hostes quoque ipsi admirari norunt, cum, sellata iracundia, res ipsa in se expenditur. Quare infectis rebus discessit, Seleucum quidem patrem, qui plurimos honores huic nationi tribuerat, templumque magnificis donis exornaverat, nullis laudibus prosequens: Simoni vero, qui eum ad hanc expeditionem suscipiendam induxerat, valde succensens, ut qui crudelitatis ipsius ignominiamque acceptæ auctor exstitisset ⁷⁴.

XII. Hos igitur, et sacerdotes, et matres, et filii, æmulemur. Sacerdotes quidem, in Eleazari spiritualis parentis honorem, qui non modo sermone, sed etiam opere, quod optimum erat, ostendit ac docuit ⁷⁵: matres autem, in generosæ matris honorem, verum amoris erga filios argumentum edentes, ac Christo liberos vestros exhibentes, ut per hujusmodi sacrificium matrimonio quoque sanctitas comparetur: filii denique, sacrosanctos filios reverentes, atque adolescentiam non in turpibus et sædis

⁷² Dan. vi, 16. ⁷³ Dan. iii, 23 seqq. ⁷⁴ II Mach. iii, 5

(71) Ἀπεγνωσμένης. Reg. d, ἀπεγνωσμένος.
(72) Θυμάτων. Coisl. 2, παθημάτων. Pass., θαυμάτων.

(73) Θεός ... εἰσενεγκών. Pass., Χριστός ... ἐνεγκών.

(74) Καὶ γὰρ ἦν ἀγών, etc. Billius: « maximum enim civitati propositum erat certamen, utrum eo die legis auctoritas, » etc.

(75) Περισχόντων. Coisl. 2, περισχόντων.

(76) Ἐπὶ ξυροῦ τὰ πράγματα εἰστίηκει. Proverbum fluxit ex Homer. *Iliad.* K, 473: Νῦν γὰρ δὴ πάντες σὶν ἐπὶ ξυροῦ ἴσταται ἀχ-

μής

A μεγαλοπρεπέστερον. Θὺ γὰρ ἀναγκαίαν ἐποίει τὴν ἐπίδοσιν, ὡσπερ ἐκεῖ, ἐπαγγελίας θερμότης, καὶ νίκης ἔρωσ ἀπεγνωσμένης (71)· ἀλλ' ἐκούσιος ἱερουργία, καὶ μισθὸν ἔχουσα μόνα τὰ ἐλπίζόμενα. Τοῦτο τῶν Δανιὴλ ἄθλων οὐκ ἀτιμότερον, παραδοθέντος εἰς βορρὰν λέουσι, καὶ τῇ τῶν χειρῶν ἐκτάσει τοὺς θῆρας νικήσαντος. Τοῦτο τῶν ἐν Ἀσσυρίᾳ νεανίσκων οὐ δεύτερον, οὗς ἄγγελος ἀνέψυξεν ἐν πυρὶ, τὸν πατρῶον νόμον μὴ καταλύσαντας, μηδὲ τροφὴν προσειμένους βέβηλον καὶ ἀνέρον. Τοῦτο τῶν ὑστερον ὑπὲρ Χριστοῦ θυμάτων (72), εἰς φιλοτιμίαν οὐκ ἔλαττον. Οἱ μὲν γὰρ, δ καὶ ἀρχόμενος εἶπον τοῦ λόγου, τῷ Χριστοῦ κατηκολούθησαν αἵματι· καὶ θεὸς ἦν ὁδηγὸς τῶν τοιοῦτων ἄθλων, τοσαύτην ὑπὲρ ἡμῶν εἰσενεγκῶν (73) εἰσφορὰν καὶ οὕτω παράδοξον· τοῖς δὲ, οὐ πολλά, οὐδὲ τοιαῦτα τὰ τῆς ἀρετῆς ὑποδείγματα. Τούτων τὴν καρτερίαν θαύμασε μὲν ἡ Ἰουδαία πᾶσα, καὶ ὡς αὐτὴ στεφανωθείσα ἠγάλλετο καὶ διανίστατο. Καὶ γὰρ ἦν ἀγώνιστος, καὶ ἀγώνων μέγιστος τῶν (74) πώποτε περισχόντων (75) τὴν πόλιν, ἢ καταλυθῆναι τὸν νόμον κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκίνητη, ἢ δοξασθῆναι· καὶ ὡς ἐπὶ ξυροῦ τὰ πράγματα εἰστίηκει (76) τότε παντὶ τῶν Ἑβραίων γένει, τὰ τῆς ἐκείνων ἀθλῆσεως. Ἠγάθη δὲ καὶ Ἀντίοχος, οὕτω μεταβαλὼν εἰς θαῦμα τὴν ἀπειλήν. Ἰσασι γὰρ θαυμάζειν ἀνδρῶν ἀρετὴν καὶ πολέμοιοι, ὅταν (77), τοῦ θυμοῦ λήξαντος, ἢ πρᾶξις ἐφ' ἑαυτῆς (78) δοκιμάζηται (79). Ὡστε καὶ ἀπῆλθεν ἀπρακτος, πολλὰ μὲν τὸν πατέρα Σέλευκον ἐπαινέσας τῆς εἰς τὸ (80) ἔθνος τιμῆς, καὶ τῆς εἰς τὸ ἱερὸν μεγαλοφυχίας· πολλὰ δὲ Σίμωνα τὸν ἐπαγαγόντα μεμψάμενος, ὡς καὶ τῆς ἀπανθρωπίας αἰτιον καὶ τῆς ἀδοξίας.

IB'. Τούτους μιμούμεθα (81), καὶ ἱερεῖς, καὶ μητέρες, καὶ παῖδες· οἱ μὲν, εἰς τὴν Ἐλεαζάρου τιμὴν τοῦ πνευματικοῦ πατρὸς, καὶ λόγῳ, καὶ ἔργῳ τὸ βέλτιστον παραδείξαντος· αἱ δὲ, τῆς γενναίας μητρὸς, ἀληθῶς φιλότεκνοι φανεῖσαι, καὶ Χριστῷ τοὺς ἐξ αὐτῶν παραστήσασαι, ἵνα καὶ γάμος ἁγιασθῇ διὰ τῆς τοιαύτης θυσίας· οἱ δὲ, τοὺς ἱερούς αἰδούμενοι παῖδας, καὶ τὴν νεότητά δαπανῶντες, οὐκ ἐν τοῖς αἰσχροῖς πάθεσιν, ἀλλ' ἐν τοῖς κατὰ τῶν παθῶν ἀγωνίσμασι, καὶ πρὸς τὸν καθ' ἡμέραν Ἀντίοχον γενναίως ἀνδρ-

⁷⁶ II Mach. vi, 18 seqq.

Ἡ μάλα λυγρὸς δὲσθρος Ἀχαιοῖς, ἠὲ βιώναι.

Ibi Heyn.: « Ἐπὶ ἀκμῆς ξυροῦ ἴστασθαι, « in acie novaculæ stare, ductum est a momento quo culter tonsorius jam admotus est cuti. » V. Dogenian. Centur. 4, 41, ubi legas Leutschii notam. Coll. Boissonad. ad Theognid. 557. SINNER.

(77) Ὁταν. Sic Reg. hm, ph. In ed., ὅτ' ἄν.

(78) Ἐφ' ἑαυτῆς. Coisl. 2, ἐφ' ἑαυτήν.

(79) Δοκιμάζηται. Or. 2, δοκιμάζεται.

(80) Τό. Sic quatuor Regg. et Pass. Deest in ed.

(81) Μιμούμεθα. Or. 2, μιμούμεθα. Alibi, μιμησώμεθα.

ζόμενοι πᾶσι μέλεσι πολεμοῦντα (82), καὶ διαφό-
 ρως (83) διώκοντα. Ποθῶ γὰρ ἀθλητὰς ἔχειν, κατὰ
 πάντα καιρὸν καὶ τρόπον, καὶ γένος ἅπαν, καὶ ἡλι-
 κίαν ἅπασαν, καὶ φανερώς πολεμουμένην, καὶ ἀφα-
 νῶς ἐπιβουλευμένην· καὶ βοηθεῖσθαι μὲν τοῖς πα-
 λαίους διηγῆμασι, βοηθεῖσθαι δὲ καὶ τοῖς νέοις, καὶ
 πανταχόθεν, ὥσπερ αἱ μέλισσαι, συλλέγειν (84) τὰ
 χρησιμώτατα εἰς ἐνὸς κηρίου φιλοτεχνίαν καὶ γλυ-
 κασμὸν, ἵνα καὶ διὰ Παλαιᾶς καὶ Νέας εὐδοκίμῃ (85)
 Θεὸς ἐν ἡμῖν, ὁ ἐν Υἱῷ καὶ Πνεύματι δοξαζόμενος,
 καὶ γινώσκων τοὺς ἰδίους, καὶ γινωσκόμενος ὑπὸ τῶν
 ἰδίων, ὁμολογούμενός τε καὶ ὁμολογῶν, δοξαζόμενός
 τε καὶ δοξάζων, ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ, ᾧ ἡ δόξα (86)
 εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων (87). Ἄμην.

glorificantes glorificat ⁷⁹, in ipso Christo, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

⁷⁷ Joan. x, 14. ⁷⁸ Matth. x, 32. ⁷⁹ I Reg. ii, 50.

(82) Πολεμοῦντα. Jes., τυραννοῦντα.

(83) Διαφόρως. Chrysan. et Jes., ἄλλοτε ἄλλως
 καὶ διαφόρως.

(84) Συλλέγειν. In quibusdam, συνάγειν.

A cupiditatibus, sed in certaminibus adversus pravas
 affectiones susceptis ²⁹⁸ consumentes, strenueque
 cum quotidiano nostro Antiocho confligentes, qui
 membris omnibus bellum infert, eaque variis mo-
 dis persequitur. Athletas enim quovis tempore ac
 modo, ex omni sexu et ætate, sive aperto bello la-
 cessantur, sive occultis insidiis appetantur, habere
 cupio; ac tum priscis tum recentibus historiis ad-
 juvari, atque apum ritu ad solertem unius favi
 confectionem, et suavitatem, utilis-sima quæque
 colligere, ut et per Vetus et per Novum Testamen-
 tum Deus in nobis celebretur, qui in Filio, Spiritu-
 que sancto glorificatur, et cognoscit suos, et a suis
 cognoscitur ⁷⁷, et confitentes se confitetur ⁷⁸, et glo-

(85) Εὐδοκίμῃ. Pass., εὐδοκίμησθαι.

(86) Δόξα. Or. 2 addit, καὶ τὸ κράτος, et impe-
 rium. »

(87) Τῶν αἰώνων. Sic Reg. bm. Deest in ed.

299 MONITUM IN ORATIONEM XVI.

I. Cum Tiberina regio, ubi Arianzi pagus, Gregorii natale solum, plurimis ac gravis-
 simis afflictata esset calamitatibus, in miseriam cumulum, vineas et maturas jam fruges
 tristis grandio demessuerat. Tot tantisque territa periculis Nazianzena plebs ad utrumque
 Gregorium, tanquam ad tutissimum portum, convolvavit. Has autem calamitates cum Gre-
 gorius senior, ob populi scelera, immissas doleret, stupens ipse præ mœstitia silebat.
 Theologus vero, licet invitus, plebis suasu in medium prodians, hanc ad Nazianzenos
 orationem habuit. Optasset quidem silere, patrem autem loqui; idque ipso orationis
 exordio proficitur. Verum, ubi frustra tentavit, ipse ad investigandas calamitatis causas
 convertitur, easque longa ac multiplici peccatorum, quæ Dei iram excitaverant, enume-
 ratione, exponit. Deinde Nazianzenos hortatur, ut, peccati fuga, lacrymis, compunctione
 cordis ac precibus ad divinam benignitatem confugiant. Demum, conversa ad patrem
 oratione, eum rogat, ut ipse populum erudiat, doceatque « illa pietatis ac misericordiæ
 officia, quibus Deus magis quam pluribus oblationibus delectatur (n. 20). »

II. Moralis est et suasoria hæc oratio. Mira in ea elucet dicendi copia, eximiusque
 verborum et sententiarum in rem suam ex Scripturis delectus. Dicta videtur medio
 circiter anno 373: quippe quæ incæpto jam eodem anno, et saltem ante medium anni
 374, haberi debuit. Gregorius siquidem noster in hac oratione episcopum aperte se prodit:
 « loquere, » inquit Patrem alloquens (n. 4), « loquere, quæso, etsi pauca.... Hunc po-
 pulum mihi compone, alumno disciplinæ tuæ, deinde pastori, nunc autem pastorum
 quoque principi. » Unde profecto manifestum est, hanc a Gregorio scriptam dictamque
 orationem, non tantum postquam consecratus est episcopus, anno scilicet medio 372;
 verum etiam post susceptam ab eo Nazianzenæ Ecclesiæ una cum patre administratio-
 nem, quod quidem contigit exeunte anno 372, vel potius ineunte 373. Non potest etiam
 differri ultra medium annum 374. Etenim Gregorio filio dicenti interfuit Gregorius pater,
 qui sequenti mense Martio vel Aprili anni 374 obiit. Hæc igitur oratio ad annum cir-
 citer medio 373 merito pertinere videtur.

ΛΟΓΟΣ ΙΓ.

Εἰς τὸν (88) πατέρα σιωπῶντα διὰ τὴν πληγὴν Β
 τῆς χαλάρης.

A'. Τί λύετε τάξιν ἐπαινουμένην; τί βιάζεσθε γλώσ-

« Alias XV, quæ autem 16 erat, nunc 14. —
 Habita medio circiter anno 373.

ORATIO XVI.

In patrem tacentem propter plagam grandinis.

I. Quid laudabilem ordinem solvitis? Quid lingua

(88) Εἰς τὸν, etc. Sic Reg. bm, ph.

legi servienti vim affertis? Quid sermonem spiritui cedentem provocatis? Quid, relicto capite, ad pedes accurritis? Quid Aaronem prætereuntes, Eleazarum **300** in medium producitis? Non patior fontem obstrui, et torrentem currere; solem occultari, et stellam lucere; canitiem se subducere, et juvenilem ætatem leges ferre; sapientiam silere, et imperitiam insolenter se jactare. Nam profecto nec major pluvix vis minore utilior est. Quid enim? Si vehementior fuerit, terram abstrahit, et agricolæ fructus summatum comminuit; hæc autem sensim ac leniter labens, et ad ima usque penetrans, agrum pinguem reddit, atque agricolam commodo afficit, spicamque ad maturum fructum alit. Nec item in sermonibus, is, qui dicendi copia præstat, sapientiore fructuosior et conducibilior est. Ille enim, cum auditorem exigua forsitan voluptate affecerit, abscessit, simulque cum percusso aere solutus est, nihil aliud supra hoc virium habens ac per linguæ leporem avidis auribus tanquam præstigias quasdam offudit. Ille autem in mentem penetravit, ac dilatatum os Spiritu implevit, ortuque suo major apparuit, atque ingentem paucis syllabis segetem edidit.

II. Nondum de vera illa et prima sapientia loquor, cujus præclarus hic pastor et agricola principatum tenet. Prima autem sapientia, est vita proba, et honesta, Deoque perpurgata, vel certe se purgans; Deo, inquam, qui purissimus et splendidissimus est, solumque purgationis sacrificium a nobis requirit, quod quidem cor contritum⁹⁰, et laudis sacrificium⁹¹, et novam in Christo creaturam⁹², et novum hominem⁹³, aliaque id genus, appellare Scriptura consuevit. Prima sapientia est, sapientiam in sermone ac dictionum strophis, atque adulteris et supervacaneis figuris sitam aspernari. Mihi autem utinam potius quinque verba cum prudentia eloqui contingat, quam decem millia in lingua et voce tubæ sine sensu⁹⁴; haudquaquam nilitem moueri ad spirituale bellum excitante. Hanc ego sapientiam laudo, hanc complector, per quam ignobiles gloriam consecuti sunt, et ad quam ii, qui nullo in pretio erant, cæteris prælati sunt, et cum qua piscatores universum orbem Evangelii vinculis, tanquam retibus, implicuerunt, ac per consummatum et abbreviatum verbum⁹⁵, sapientiam eam quæ destruitur⁹⁶ superarunt. Nec enim qui in sermone

⁹⁰ Psal. i, 19. ⁹¹ Psal. xlix, 25. ⁹² II Cor. v, 17. ⁹³ Ephes. iv, 24. ⁹⁴ I Cor. xiv, 19. ⁹⁵ Rom ix, 28. ⁹⁶ I Cor. ii, 6.

(89) Προκαλεῖσθε. Reg. ph. προσκαλεῖσθε.

(90) Ἐσπεύσατε. Sic Reg. a, c, d, hm, Coisl. 1, Or. 1, etc. In aliis vero non paucis, σπεύδετε. Quæ lectio non minus placet. Editi, ἀπεύσατε.

(91) Τί γάρ, etc. Billius, « quoniam enim pacto, cum illa ob vehementiam suam terram abstrahat, atque ipsa etiam forte agricolam mulset, » etc.

(92) Ὅτε ἐν, etc. Or. 1, Ὅτε ὁ ἐν Fortasse legendum, οὕτως οὔτε ὁ ἐν λόγοις διαψιλέστερος.

(93) Ὀλίγον. Reg. c, ὀλίγα.

(94) Ὁψθη μακρότερος. « Sublimior, grandior apparuit. » Billius: « longior exstitit. »

(95) Ἀντιθέσεων. « Antithesibus. » Billius, « dis-

σαν νόμῳ δουλεύουσιν; τί προκαλεῖσθε (89) λέγον εἰκοντα πνεύματι; τί τὴν κεφαλὴν ἀφέντες, ἐπὶ τοὺς πόδας ἐσπεύσατε (90); τί τὸν Ἀαρὼν παρατρέχοντες, τὸν Ἐλεάζαρ προβάλλεσθε; Οὐδέχομαι πηγὴν φράσσεσθαι, καὶ χεῖμαρρον φέρεσθαι· ἤλιον κρύπτεσθαι, καὶ ἀστέρα δεῖκνυσθαι· τὴν πολιὴν ὑποχωρεῖν, καὶ τὴν νεότητά νομοθετεῖν τὴν σοφίαν σιωπῆν, καὶ τὴν ἀπειρίαν νεανιεύεσθαι. Οὕτε ὑετοῦ πάντως ὁ πλείων, τοῦ ἐλάττονος χρησιμώτερος· τί γάρ (91); Εἰ ὁ μὲν σφοδρότερος ὢν, παρασύρει τὴν γῆν, καὶ προσζημοῖ τῷ κεφαλαίῳ τὸν γεωργόν· ὁ δὲ ἡρέμα χεόμενος, καὶ εἰς τὰ βάθη δυόμενος, πιαίνει τὴν ἄρουραν, καὶ δνίνησι τὸν ἀρόσαντα, καὶ τρέφει στάχυν εἰς καρπὸν ὤριμον. Οὕτε ἐν (92) λόγοις ὁ διαψιλέστερος, τοῦ σοφωτέρου λυσιτελέστερος. Ὁ μὲν γάρ ἴσως ὀλίγον (93) εὐφράνας ἀπήθε, καὶ ὁμοῦ τῷ πληγέντι ἀέρι διελύθη, μηδὲν δυνηθεὶς ὑπὲρ τοῦτο, κοῖ τὴν λίχνον ἀκοὴν τῆ εὐγλωττία κατεγοήτευεν. Ὁ δὲ εἰς τὸν νοῦν διέβη καὶ πλατύσας τὸ στόμα ἐπλήρωσε Πνεύματος, καὶ τῆς γεννήσεως ὠφθη μακρότερος (94), καὶ πολλὰ ἐν ὀλίγοις συλλαβαῖς ἐγεώργησε

B'. Καὶ οὕτω λέγω τὴν ἀληθινὴν σοφίαν καὶ πρώτην, ἣν ὁ θαυμασιος ὁδὸς γεωργός καὶ ποιμὴν τὰ πρῶτα φέρεται. Σοφία πρώτη, βίος ἐπαινετός καὶ θεῶν κεκαθαρμένος, ἢ καθαρῶν, τῶν καθαρῶν καὶ λαμπροτάτων, καὶ μόνῃν ἀπαιτοῦντι παρ' ἡμῶν θυσίαν, τὴν κάθαρσιν, ἣν δὲ καρδίαν συντετριμμένην, καὶ θυσίαν ἀνέσσεως, καὶ καινὴν ἐν Χριστῷ κελσιν, καὶ νέον ἄνθρωπον, καὶ τὰ τοιαῦτα, τῇ Γραφῇ καλεῖν φίλον. Σοφία πρώτη, σοφίας ὑπεροπῆς ἐν λόγῳ κειμένης, καὶ στροφαιῶν λέξεων, καὶ ταῖς κισθόλοις καὶ περιτταῖς ἀντιθέσεων (95). Ἐμοὶ δὲ γένοιτο πάντε λόγους ἐν ἐκκλησίᾳ λαλῆσαι μετὰ συνέσεως, ἢ μυρίους (96) ἐν γλώσσῃ, καὶ φωνῇ σάλπιγγος ἀσήμῳ, τὸν ἐμὸν ὀπλίτην οὐκ ἐγειροῦσιν πρὸς τὸν πνευματικὸν πόλεμον. Τούτην ἐπαίνῳ τὴν σοφίαν ἐγώ, ταύτην ἀσπάζομαι, δι' ἣν ἀγενεῖς ἐδοξάσθησαν (97), καὶ εἰς ἣν ἐξουθενήμενοι (98) προετιμήθησαν, καὶ μεθ' ἧς ἀλείψις τὴν οἰκουμένην ὅλην τοῖς τοῦ Εὐαγγελίου δεσμοῖς ἐσαγήνευσαν, τῷ συντελεσμένῳ καὶ συντετριμμένῳ λόγῳ, τὴν καταργουμένην σοφίαν νικῆσαντες. Οὐ γάρ ὁ ἐν λόγῳ σοφός, οὗτος ἐμοὶ σοφός, οὐδὲ ὅστις γλώσσαν μὲν εὐστροφον ἔχει, ψυχὴν δὲ ἄστατον καὶ (99) ἀπαίδευτον, ὥστε

putationibus, »

(96) Ἡ μυρίους, etc. Reg. a, ἡ μυρίους λόγους, « decem millia verborum. » Sic in Epist. I ad Cor. xiv, 19: « Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui, ut et alios instruam, quam decem millia verborum in lingua. » Billius: « quam sexcenta in lingua et voce tubæ obscura. »

(97) Ἐδοξάσθησαν. Ita plerique codd. in editis, ἀδοξάσθησαν, « ignominia affecti sunt. »

(98) Ἐξουθενήμενοι. Sic Reg. ph, Chrys., Coisl. 1, Or. 1, etc. In ed., ἐξουδενωμένοι.

(99) Ἄστατον καὶ. Sic Reg. c. ph, Coisl. 1, et Par. In edit. deest.

τῶν τάφων, ὅσοι τὰ ἐξῴθεν ὄντες εὐπρεπεῖς καὶ ὠρατοί, μυδῶσι νεκροῖς τὰ ἔνδον, καὶ πολλὴν δυσωδίαν περικαλύπτουσιν· ἀλλ' ὅστις ὀλίγα μὲν περὶ ἀρετῆς φθέγγεται, πολλὰ δὲ οἷς ἐνεργεῖ παραδείκνυσσι, καὶ τὸ ἀξιώπιστον τῷ λόγῳ διὰ τοῦ βίου προστίθεται.

Γ'. Κρείσων ἐμοὶ εὐμορρία θεωρουμένη τῆς ἐν (1) λόγῳ ζωγραφουμένης· καὶ πλοῦτος, ὃν αἱ χεῖρες ἔχουσιν, ἢ ὃν οἱ ἄνθρωποι πλάττουσιν· καὶ σοφία, οὐχ ἢ τῷ λόγῳ (2) λαμπρουμένη, ἀλλ' ἢ διὰ τῶν ἔργων ἐλεγχόμενη. *Σύνεσις γὰρ ἀγαθὴ πᾶσι τοῖς ποιούσιν αὐτήν*, φησὶν, ἀλλ' οὐ τοῖς κηρύττουσιν ταύτης δὲ βάσανος ἀκριβεστάτῃ τῆς σοφίας χρόνος, καὶ στέφανος ὄντως γῆρας καυχῆσεως. Εἰ γὰρ οὐχ ἢ μακαρίζειν περὶ τελευτῆς ἄνθρωπον, ὡς Σολομῶνι· κάμολι δοκεῖ, καὶ ἀδύλον δὲ παρὰ τῆς ἐπιούσης τεχθήσεται, πολλὰς στροφὰς ἐχούσης ἡμῶν τῆς κάτω ζωῆς, καὶ τοῦ τῆς ταπεινώσεως σώματος ἄνω καὶ κάτω κινουμένου (3) καὶ μεταπίπτοντος· πῶς οὐχὶ καὶ ὁ τὸ πολὺ τοῦ βίου (4) κενώσας ἀμέμπτως, καὶ οἶον ἦδη πρὸς λιμέσιν ὦν τοῦ κοινοῦ τῆς ζωῆς πελάγους, τοῦ πολὺν ἔχοντος ἔτι· τὸν πλοῦν ἀσφαλέστερος, καὶ διὰ τοῦτο μακαριώτερος;

Δ'. Μὴ τοίνυν ἀποκλείσης γλῶσσαν τὴν πολλὰ φθεγγαμένην καλῶς, ἧς οἱ καρποὶ πολλοὶ, καὶ πολλὰ τὰ τῆς δικαιοσύνης γεννήματα· ἧς πόσα τὰ τέκνα, καὶ ἴνες οἱ θησαυροὶ, *ἄρον κύκλω τοὺς ὀφθαλμοὺς σου, καὶ ἴδε· πᾶς ὁ λαὸς οὗτος*, ὃν ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγέννησας. Μὴ δὴ φθονήσῃς ἡμῖν τῶν χρηστών πλεόν ἢ ὀλίγων βήματων, μηδὲ τῆς μελλούσης ζημίας (5) ἡδὴ δῶς τὸ προσέμιον. Φθέγγεται, βραχέα μὲν, ἀλλ' ἐμοὶ φίλα καὶ ἡδίστα (6)· οὐκ ἀκουστά (7) μὲν, ἀλλὰ τῇ πνευματικῇ βοῇ (8) γνωσκόμενα, καθ' ἣν καὶ σιωπῶντος ἀκούει Μωσέως Θεός (9)· καὶ, *Τὴ βοῆς πρὸς μέ* (10); τῷ νοερώς ἐντυγχάνοντι λέγεται. Κατάρτισαί μοι τὸν λαόν (11) τῷ σῶ θρέμματι. καὶ μετὰ τοῦτο ποιμήνι, νῦν δὲ καὶ ἀρχιποιμήνι (12). Δίδαξον ἐμέ τι περὶ ποιμαντικῆς, τὸν λαόν τοῦτον περὶ εὐπειθείας· περὶ τῆς παρουσίας τι πληγῆς (13) φιλοσφρησον, περὶ τῶν δικαίων τοῦ Θεοῦ κριμάτων, ἂν τε καταλαμβάνωμεν ἡμεῖς, ἂν τε ἀγνωθῶμεν τὴν πολλὴν ἄβυσσον. Πῶς καὶ ἡ ἐλεημοσύνη εἰς σταθμούς (14).

¹⁷ Matth. xxiii, 27. ¹⁸ Psal. cx, 40. ¹⁹ Prov. xvi, 31. ²⁰ Eccli. xi, 31. ²¹ Prov. xxvii, 1. ²² Isa. lxi, 48. ²³ I Cor. iv, 15. ²⁴ Exod. xiv, 15.

(1) Ἐν. Sic Reg. ph. Deest in ed.

(2) *Οἱ ἄνθρωποι ... τῷ λόγῳ*. Ita nonnulli codd. Desunt οἱ εἰ τῷ in ed.

(3) *Κινουμένου*. Reg. bin, Or. 1, Jes., δονουμένου, « arguetur. »

(4) *Βίου*. Or. 1 addit, τούτου, « vitæ hujus. »

(5) *Μελλούσης ζημίας*. Hic, per « impendens detrimentum, » seu « periculum, » intelligit Gregorius mortem patris, quæ longe abesse non poterat præ longæva ejus senectute.

(6) *Καὶ ἡδίστα*. Sic Regii plures. Coisl. vero 2, Jes., aliique non pauci, πλείστα, « plurima. » Sic etiam legit Billius.

(7) *Οὐκ ἀκουστά*. Reg. ph, Coisl. 1, Or. 1, οὐκ

PATR. GR. XXXV.

sapientia præstat, hic mihi sapiens est, nec quæ volubilem quidem linguam, instabilem vero et imperitum animum habet, illis utique sepulcris non absimilis, quæ, cum foris pulchra et decora sint, intus tamen cadaveribus scatent²⁷, atque ingentem fetorem obtegunt: verum is, qui pauca quidem de virtutibus auctoritatem sermoni suo per vitam conciliat.

III. Præstantior, meo quidem judicio, est pulchritudo ea quæ oculis cernitur, quam quæ sermone pingitur; et divitiæ quas manus tenent, quam quæ per somnia effinguntur; et sapientia quæ per opera demonstratur, quam quæ sermone nitet ac splendescit. *Intellectus enim bonus*, inquit ille, *omnibus facientibus eum*²⁸, non autem prædicantibus. Hujus porro sapientiæ certissimus explorator tempus est, ac vere gloriationis corona senectus²⁹. Nam si, ut ego cum Salomone sentio, hominem ante mortem beatum prædicare non oportet³⁰, incertumque est quid superventura dies paritura sit³¹, propterea quod terrena nostra vita multas conversiones habeat, atque humilitatis corpus sursum et deorsum moveatur ac subinde immutetur; quid afferri potest, quin is, qui magnam vitæ partem sine reprehensione confecit, et jam communis hujus vitæ maris velut in portu est, tutior ac proinde beatior sit, quam is cui longa adhuc navigatio superest?

IV. Ne igitur linguam claudas, quæ multa recte locuta est, quæ fructus multos, ac multos justitiæ fetus edidit; cujus quot filii, et quinam thesauri sunt, *leva in circuitu oculos tuos, et vide*³², totus hic est populus, quem in Christo per Evangelium genuisti³³. Quocirca ne nobis, non tam paucos, quam suaves sermones invidetas, nec jam impendentis detrimenti prælium præbeas. Loquere, quæso, etsi pauca, at mihi clara et dulcissima; etsi minus audiri possint, at quæ tamen per spiritualem clamorem cognoscantur, per quem Deus tacentem quoque Moysem audivit; cui etiam sola mente colloquenti dictum est: *Quid ad me clamas*³⁴? Hunc populum mihi compone, hoc est, alumno disciplinæ tuæ, deinde pastori, nunc autem pastorum quoque principi. Me de pascenti gregis ratione, populum hunc de obedientia aliquid doce: quidpiam de præsentī plaga philosophare, **302** de justis Dei judiciis; sive nos ea comprehendamus,

ἐξάκουστα.

(8) *Βοῆ*. Coisl. 2, βοῆ, « per spirituale fluentum. »

(9) *Μωσέως Θεός*. Reg. ph, ὁ Θεός Μωυσέως.

(10) *Πρὸς μέ*. Coisl. 1 addit, φησί.

(11) *Τὸν λαόν*. Montac. addit, τούτον.

(12) *Νῦν δὲ καὶ ἀρχιποιμήνι*. Sic exponit Niceitas: « Ex sacerdote jam episcopus, et tuo jussu ἀρχιερατεύων, summus sacerdos Nazianzenæ Ecclesiæ. »

(13) *Παρούσης τι πληγῆς*. Sic Reg. 3, α. Deest in ed.

(14) *Εἰς σταθμούς*. Coisl. 1, ἐν σταθμοῖς, καὶ κατὰ, etc.

sive ingentem eorum abyssum ignoremus. Doce A quomodo et misericordia, ut est apud sanctum Isaiam, ad libram expōndatur¹⁵ (neque enim indiscreta bonitas est, licet iis aliter visum sit, qui priores in vinea laborarunt¹⁶, nec in mercedis paritate, imparem laborandi rationem intellexerunt), et quomodo ira, quæ appellatur calix in manu Domini¹⁷; et, calix ruinæ qui ebibitur¹⁸, peccatis proportionē respondeat, tametsi omnibus de meritæ pœnæ atrocitate aliquid detrahat, atque iræ meracum benignitate temperet; ita ut ex severitate ad lenitatem et gratiam iis inclinet, qui metu erudiuntur, et ex parva calamitate concipiunt, ac morum correctionem parturiunt, perfectumque salutis spiritum pariunt¹⁹: fœcem autem, hoc est, id quod in ira extremum est, asservet, ut eam B tam in illos effundat, qui benignitate atque clementia minime sanantur, imò etiam obdurantur, quemadmodum ille cordis duritiâ laborans Pharaô², et in operibus indicendis acerbus³, ad diviniæ adversus impios potentiæ specimen edendum reservatus⁴.

V. Expone, unde hujusmodi plagæ et flagra oriantur, et quæ sit eorum ratio? Utrum inordi natus quidam ac præposterus et gubernationis omnis expers universitatis motus, ac cæca temeritas, tanquam videlicet nemo sit qui rebus moderandis præsit, et denique casus hæc ferat, ut placet hominibus stulte sapientibus, et iis, qui a præcipiti et tenebroso spiritu temere feruntur; an potius universa hæc rerum moles, ut ratione atque ordine primum creata, atque concinne et ornate temperata, et colligata, et mota est, velut is solus novit, qui motum attulit, sic etiam, Providentiæ freno eam ducente, in diversum moveatur, et collocetur? Unde sterilitates, et a ventis invecctæ labes, et grândines, præsens nostra plaga et admonitio? Unde aeris corruptiones, et morbi, et æstuantis terræ motus, et maris sese in altum attollentis impetus, et cœlitus orti terrores? Et quonam pacto creatura, ad hominum usum et commoditatem effecta, communes, inquam, et æquales deliciae, ad impiorum pœnam immutetur, ut, quibus 303 ornati gratias non egimus, iis etiam erudiamur, atque ex his quæ patimur, potentiam agnoscamus, quandoquidem ex acceptis beneficiis eam laudatquam agnovimus? Quonam modo aliis de manu Domini duplicia peccata tribuuntur⁵, ac vitii mensura per duplum impletur, secundum quam

κατὰ τὸν ἕγιον Ἡσαΐαν (οὐδὲ γὰρ τὸ ἀγαθὸν ἀκρι- τον, εἰ καὶ τοῖς ἐν τῷ ἀμπελῶνι προκεκμηκό- σιν, ἔδοξε, μὴ συνιεῖσι (15) τὸ ἐν τῇ ἰσότητι ἀν- ισον), καὶ ἡ ὀργὴ κατὰ λόγον τῶν ἀμαρτημά- των, ποτῆριον ἐν χειρὶ Κυρίου προσαγορευομένη, καὶ κόνδου πτώσεως (16) ἐκπινόμενον, εἰ καὶ πᾶσιν ὑφαι- ρεῖται τι τῆς ἀξίας, καὶ τὸ τῆς ὀργῆς ἀκρατον φιλαν- θρωπία κίρνησιν· κλίτων μὲν ἐκ τοῦ (17) ἀποτόμου πρὸς τὸ ἐνδόσιμον τοῖς φόβῳ παιδευομένοις, καὶ τοῖς ἐκ τῆς μικρᾶς θλίψεως (18) συλλαμβάνουσι καὶ ὠδίνουσιν ἐπιστροφῆν, καὶ πνεῦμα σωτηρίας τέλειον ἀποτίκτου- σιν· ὑποτηρῶν δὲ ὁμῶς τρυγίαν, τὸ τῆς ὀργῆς ἔσχα- τον, ἵν' ὅλον κενώσῃ τοῖς μὴ θεραπευομένοις ἐκ τῆς χρηστότητος, ἀλλὰ καὶ (19) σκληρυνομένοις κατὰ τὸν βαρυκάρδιον Φαραῶ, καὶ πικρὸν ἐργοδότην, εἰς δεῖγμα ταμειυθέντα τῆς τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν ἀσεβῶν δυνάμεως.

Εἰπέ, πόθεν αἱ τοιαῦται πληγαὶ καὶ μάλιστα; καὶ τίς ὁ περὶ ταῦτα λόγος; Πότερον κινήσις τις τοῦ παντὸς ἀτακτος, καὶ ἀνώμαλος, καὶ ἀκυβέρνητος φορά τε καὶ ἀλογία, ὡς οὐδενὸς τοῖς οὐσιν ἐπιστατοῦντος, καὶ τὸ αὐτόματον ταῦτα φέρει, ὡς δοκεῖ τοῖς ἀσόφως σοφοῖς, καὶ τοῖς εἰκῆ φερομένοις ὑπὸ τοῦ ἀτάκτου καὶ σκοτεινοῦ πνεύματος· ἢ λόγῳ τινὶ καὶ τάξει, ὡς περ ὑπέστη τὸ πᾶν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐκράθη (20), καὶ συνεδέθη, καὶ ἐκινήθη κοσμίως, ὡς μόνῳ τῷ κινή- σαντι γνῶριμον, οὕτω καὶ μετακινεῖται καὶ μετατί- θεται Προνοίας χαλινοῖς ὀδηγούμενον; Πόθεν ἀφορταί, καὶ ἀνεμοφθοραί, καὶ χάλασαι, ἢ νῦν ἡμετέρα πληγῆ καὶ νοθεσία; Πόθεν ἀέρων φθοραί, καὶ νόσοι, καὶ βρασμοὶ γῆς, καὶ θαλάσσης ἐπαναστάσεις, καὶ τὰ ἐξ οὐρανοῦ ζεῖματα (21); Καὶ πῶς ἡ εἰς ἀπόλαυσιν ἀνθρώπων δημιουργηθεῖσα κτίσις, τὸ κοινὸν ἐντρύ- φημα (22) καὶ ἰσότημον, εἰς τὴν τῶν ἀσεβῶν κόλασιν μεταβάλλεται, ἵν' οἷς τιμηθέντες οὐκ ἠὲ χαριστήσασμεν, τούτοις καὶ παιδευθῶμεν, καὶ γνῶμεν τὴν δύναμιν ἐξ ὧν πάσχομεν, ἐπεὶ μὴ ἐγνωμεν (23) ἐξ ὧν εὐ πε- πόνθαμεν; Πῶς τοῖς μὲν (24) ἐκ χειρὸς Κυρίου διπλᾶ τὰ ἀμαρτήματα (25) δίδδεται, καὶ ἀναπληροῦται τὸ τῆς κακίας μέτρον τῇ διπλάσι (26), καθ' ἣν καὶ ὁ Ἰσραὴλ συφρονίζεται· τοῖς δὲ, διὰ τῆς ἐπταπλασίας εἰς τὸν κόλπον ἀποδιδόμενης, κενοῦται τὰ ἀμαρτήμα- τα; Καὶ τί τὸ τῶν Ἀμορραίων μέτρον οὕτω πτελη- ρωμένων; Καὶ πῶς ὁ ἀμαρτωλὸς ἢ ἀφίεται, ἢ κολά-

¹⁵ Isa. xxviii, 17.

¹⁶ Matth. xv, 42.

¹⁷ Psal.

¹⁸ Exod. v, 6; vii, 22.

¹⁹ Exod. i, 9.

² Rom. ix, 17.

lxxiv, 9.

²² Ezech. xliii, 33.

²³ Isa. xxvi, 18.

⁴ Isa. xl, 2.

(15) *Μὴ συνιεῖσι*, etc. Sic exponit Nicetas: « Etsi iniquum videbatur postremos primis exæquare, non tamen iniquum erat; postremorum enim voluntas id, quod labori deerat, supplevit. »

(16) *Πτώσεως*. Or. 2, πόσεως.

(17) *Ἐκ τοῦ*. Or. 2, ἀπὸ τοῦ.

(18) *Μικρᾶς θλίψεως*. Coisl. 1, μικρᾶς, « diuturna calamitate. » Coisl. 2, μικρᾶς πίστεως, « modica fide. »

(19) *Καὶ*. Deest in Reg. a.

(20) *Ἐκράθη*. Sic Regg. bm, ph, etc. In ed. ἐκράτη.

(21) *Ζεῖματα*. Sic Regg. bm, ph., Or. 2, etc. Sic etiam legit Billius. In ed. *δείγματα*, « exempla. »

(22) *Ἐντρύφημα*. Sic Regg. bm, ph, Or. 2, Par. In ed., ἀντρύφημα.

(23) *Ἐγνωμεν*. Montac. ἐγνωκαμεν.

(24) *Τοῖς μὲν*. Sic plures Regg., Coisl. 1 Or. 2, Par. In ed., τοῖς ἄν.

(25) *Διπλᾶ τὰ ἀμαρτήματα*. « Duplicia peccata, » id est, « duplices pro peccatis pœnas. »

(26) *Διπλάσι*. Billius: « per duplicitatem. » Vox hic æquivoca, quia *διπλάσια* aliud sonat Latine quam Græce.

ζεται πάλιν· τὸ μὲν, ἐκεῖθεν τυχὸν τηρούμενος, τὸ δὲ, ἐντεῦθεν λατρευόμενος; Καὶ πῶς ὁ δίκαιος, ἢ κακοπαθεῖ πειραζόμενος; ἴσως, ἢ εὐπαθεῖ συντηρούμενος, ἄνπερ ἢ πτωχὸς τὴν διάνοιαν, καὶ μὴ σφόδρα ὑπεράνω (27) τῶν ὀρωμένων, καὶ ὡς τὸ συνειδὸς διδάσκει τούτων ἑκάτερον, τὸ οἰκεῖον καὶ ἀψευδὲς κριτήριον; Τίς ἢ πληγὴ, καὶ πόθεν; Πότερον ἀρετῆς ἔλεγχος, ἢ κακίας βάσανος, καὶ ἔτι κρεῖττον ὡς κολάσει κάμπτεσθαι, κἄν μὴ οὕτως ἔχη, καὶ ὑπὸ τὴν κραταιὰν τοῦ Θεοῦ χεῖρα ταπεινοῦσθαι, ἢ ὡς δοκιμασίᾳ μετεωρίζεσθαι. Ταῦτα διδάξον καὶ νουθέτησον, μὴ σφόδρα τῇ παρούσῃ πληγῇ δυσφορεῖν ἡμᾶς (28), ἢ εἰς κακῶν βάθος ἐμπροσόντας (29) καταφρονεῖν (ἔστι γάρ τι καὶ τοιοῦτο (30) πάθημα ἐν τοῖς πολλοῖς), ἀλλὰ σωφρόνως ἔχειν πρὸς τὴν νουθεσίαν, καὶ μὴ τὴν μείζω προκαλεῖσθαι, διὰ τῆς πρὸς ταύτην ἀναι-

A etiam Israel castigatur; aliis rursus per septuplum in sinu redditum peccata exhauriuntur? Quænam Amorrhæorum mensura nondum cumulata? Quonam pacto peccator, aut dimittitur, aut rursus supplicio afficitur; illud, quia fortasse ad alteram vitam reservatur, hoc, ut ea ratione ad sanitatem revocetur? Quonam item pacto vir justus, vel ærumnis premitur, ut fortasse tentetur, vel læta omnia habet, ut conservetur, modo sit animo pauper, nec supra ea, quæ in oculorum sensum cadunt, admodum erectus, sicut etiam conscientia, hoc est, domesticum et verum tribunal, horum utrumque docet? Quænam hæc plaga, et unde? Utrum ut virtus nostra exploretur, an ut improbitas vindicetur? Quamquam præstat velut ob pœnam (etiam si aliter res se habeat) animos demittere, ac sub potenti manu Dei humiliari, quam velut ob probationem in altum

elferri. Hæc doce, atque admone, ne ob præsentem plagam gravius discruciemur, aut in profundum malorum prolapsi, eam contemnamus (id enim plerisque ita etiam evenit), verum prudenter in hac castigatione nos geramus, ne, animi stupiditate ac sine sensu eam excipiendo, majorem accersamus.

Γ'. Δεινὸν ἀφορία γῆς, καὶ καρπῶν ἀπύλεια· πῶς δὲ οὐ, ἤδη ταῖς ἐλλείπειν εὐφραϊνόντων, καὶ ταῖς ἀποθήκαις πλησιαζόντων; Καὶ δεινὸν ἄωρος θερισμὸς, καὶ γεωργοὶ τοῖς πόνοις ἐπιστυγνάζοντες, καὶ οἶον νεκροῖς (32) παρακαθήμενοι τοῖς γεννήμασιν, ἃ ὑετὸς ἐξέθρεψεν ἡμερος, καὶ ἄγριος ἐξεθέρει· ὦν οὐκ ἐπλήρωσε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ὁ θερίζων, καὶ τὸν κόλπον αὐτοῦ ὁ τὰ δράγματα συλλέγων· οὐδὲ τῆς εὐλογίας ἐπ' αὐτοῖς ἔτυχεν, ἣν χαρίζονται γεωργοῖς οἱ παράγοντες. Καὶ θέαμα ἔλεινόν, γῆ καθυδρισμένη, καὶ ἀποκειραμένη, καὶ τὸν ἑαυτῆς κόσμον οὐκ ἔχουσα. Ὁ θρηνεῖ μὲν ὁ μακάριος Ἰωὴλ, γῆς καταφθοράν, καὶ λιμοῦ βάσανον, εἰ καὶ τις ἄλλος, ἐκτραγωδήσας· θρηνεῖ δὲ προφήτης ἔτερος (33), τῇ πρότερον εὐκοσμίᾳ τὴν τελευταίαν ἀκοσμίαν ἀντιτιθεῖς, ἐν οἷς φησι περὶ ὀργῆς Κυρίου διαλεγόμενος, θαυόντος γῆν· Τὰ ἔμπροσθεν αὐτοῦ παράδεισος τρυφῆς, καὶ τὰ ὀπίσθεν (34) πεδίων ἀφανισμοῦ. Δεινὰ μὲν ὧν ταῦτα, καὶ πέρα δεινῶν, ἕως μόνον λυπεῖ τὰ (35) παρόντα, καὶ ὀπίω χαλεπωτέρας ἀνιᾶ πληγῆς ἀσθησι· ἐπειδὴ, καθάπερ ἐν τοῖς νοσήμασι, τὸ λυπῶν ἀεὶ πάθος τοῦ μὴ παρόντος ἀνιαιρότερον· δεινότερα δ' ἔτι τούτων οἱ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ θησαυροὶ παρ' ἑαυτοῖς κατέχουσιν, ὧν μὴ γένοιτο πείραν ὑμᾶς (36) λαθεῖν· οὐδέ γε λήψασθε πρὸς τοὺς οἰκτιρισμοὺς τοῦ Θεοῦ καταφεύγοντες, καὶ τὸν θλιπτήν (37) τοῦ ἐλέους τοῖς δάκρυσιν ἔλκοντες, καὶ τὸ ἐξῆς τῆς ὀργῆς διὰ τῆς ἐπιστροφῆς ἀποστρέφοντες. Ἔτι πράξης ταῦτα, καὶ φιλανθρωπία, καὶ παιδείσεις ἡμερος, καὶ στοιχεῖα

VI. Acerba res est, terræ sterilitas, et fructuum jactura; quidni autem, cum jam spe oblectarent, atque horreis appropinquant? Acerba res, præmatura messis, et agricolæ labores suos luctu prosequentes, ac germinibus, tanquam mortuis assidentes, quæ mitis imber aluit, ac ferus et immanis demessuit; quibus non implevit manum suam qui metit, et sinum suum qui manipulos colligit; nec propterea benedictionem eam, quam, qui præterent, agricolis impertire solent, consecutus est. Miserum spectaculum, terra clade affecta, et detonsa, suoque ornatu spoliata. Quod et beatus Joel deplorat, cantu lugubri, ut si quis alius, terræ corruptionem et famis cruciatum exaggerans; et item alter propheta luget, pristinae pulchritudini posteriorem deformitatem opponens, cum videlicet de Domini ira terram percipientis ita verba faciens, in hunc modum loquitur: *Anteriora ejus, hortus voluptatis, posteriora autem, campus extermiini*. Gravia quidem hæc sunt, ac plusquam gravia, quandiu præsentia sola molestiam afferunt, nec atrocioris plagæ sensus incrore adhuc animum pulsant; quandoquidem, non secus atque in morbis, calamitas præsens semper molestior est, quam ea, quæ procul abest. At his adhuc graviora divina iræ thesauri apud se continent, quæ utinam vobis experiri minime contingat: nec vero experiemini, modo ad Dei miserationes confugiatis, eumque, qui vult misericordiam, lacrymis per-

¹ Psal. lxxviii, 12. ² Gen. xv, 16. ³ 1 Petr. v, 6. ⁴ Psal. cxxviii, 7. ⁵ Joel 1, 10. ⁶ Joel 11, 3. ⁷ Deut. xxxii, 34. ⁸ Ose. vi, 6.

(27) Ὑπεράνω. Sic tres Regg. In editis divisim, ὑπερ ἄνω.

(28) Ἡμᾶς. Sic plures codd. Deest in ed.

(29) Ἐμπροσόντας. Comb. addit, ὃ δὴ λέγεται, « quod dici solet. »

(30) Τοιοῦτο. Sic Coisl. 1, et Par. in ed., τοιούτον.

(31) Καὶ μὴ ... ἀναισθησίας. Billius, « ne ad hæc obstupescentes, majorem accersamus. »

(32) Νεκροῖς. Reg. ph addit. τισι.

(33) Ἐτερος. « Alter. » Forte, ἐτέρως, « aliter; » vel, ἐτέρωθεν, « alibi. » Nam verba sunt ejusdem Joel 11, 3.

(34) Καὶ τὰ ὀπίσθεν. Coisl. 1, καὶ τ' ὀπίσω.

(35) Τὰ. Sic Reg. ph. Deest in ed.

(36) Ὑμᾶς. Deest in pluribus.

(37) Τὸν θλιπτήν. Or. 2, τὸν τελέτην.

trahatis, ac per morum emendationem, quidquid A deinceps iræ sequitur, avertatis. Adhuc lenitas et benignitas hæc sunt, et blanda castigatio, plagarumque elementa, quæ puerilem ætatem coercent : adhuc iræ fumus¹³, tormentorum præludium : nondum autem ignis comburens¹⁴, hoc est, acerrima commotio; nec succensi carbones¹⁵, id est, ultimæ partes supplicii, quod partim comminatus est, partim intentavit, partim vi compressit, partim etiam iuduxit; æque nimirum, et per plagam, et per comminationem nos erudiens, ac pro incredibili quadam bonitatis magnitudine, semitæ iræ suæ ne asperioribus uti necesse habeat; cæterum per majora etiam erudiens, si ad ea adigatur.

VII. Scio refulgentem frameam, et gladium B ebrum in cœlo, qui jugulare, in nihilum redigere, liberis orbare, ac ne carni quidem, et medullis atque ossibus parcere jubetur¹⁷. Scio eum, qui perturbatione omni vacat, ursæ fame laboranti, ac pardo similem, in Assyriorum via occurrere¹⁸; non eorum tantum qui tum erant, sed eorum etiam qui vitæ improbitate Assyrium nunc referunt; nec iræ ipsius vim et celeritatem fugere cuiquam licere, cum ad impia nostra facinora vigiliaverit, ac zelus, qui adversarios devorare novit, ipsius hostes persecutus fuerit. Scio concussionem, et excussionem, et ebullitionem, cordisque confractio- nem, ac genuum dissolutionem¹⁹, atque ejusmodi supplicia, quibus impiorum scelera vindicantur. Mitto enim dicere futuræ vitæ tribunalia, quibus hujusce vitæ indulgentia et impunitas eos tradit; ita ut satius sit nunc castigari ac purgari, quam ad cruciatum illum 305 transmitti, cum jam pœnæ tempus erit, non purgationis. Quemadmodum enim, ut a Davide optime dictum est²⁰, morte superior est, qui hic Dei memor est, ita non est mortuus in inferno confessio, nec morum correctio. Hic enim Deus vitam et actionem, illic autem rerum gestarum censuram conclusit.

VIII. Quid faciemus in die inductionis²¹, qua terret me quidam prophetarum, sive cum nobiscum Deus judicia loquetur, sive in montibus et collibus, quemadmodum audivimus, sive quæcunque tandem illa, et quocumque loco futura sit, cum nos coar- puet, atque ex adverso stabit, peccata nostra, acer-

πληγῆς (58), νηπιότητα παιδαγωγούσης· ἔτι καπνὸς ὀργῆς, βασάνων προοίμιον· οὐπω δὲ πῦρ καταγλύ- γόμενον (59), ἡ ἀκμή (40) τῆς κινήσεως· οὐδ' ἀν- θρακες ἀναπτόμενοι, τὰ τελευταῖα τῆς μάστιγος· ἥς τὸ μὲν ἠπερίλησε, τὸ δ' ἀνετελέωτο, τὸ δὲ βίβη κατέσχε, τὸ δὲ ἐπήγαγεν· ὁμοίως καὶ τῇ πληγῇ παιδεύων καὶ τῇ ἀπειλῇ, καὶ ὁδοποιῶν (41) τρίβον τῇ ὀργῇ αὐτοῦ, δι' ὑπερβολὴν ἀγαθότητος· ἀπὸ μὲν τῶν ἐλαττόνων ἀρχόμενος, ὥστε μὴ δεηθῆναι τῶν σφοδροτέρων παιδεύων δὲ καὶ τοῖς μέλλουσιν, εἰ πρὸς ταῦτα ἐκ- διασθεῖη.

viam sternens¹⁶ : a minoribus quidem incipiens,

Z'. Οἶδα στυλομένην ῥομφαίαν, καὶ μεθύουσαν μάχαιραν ἐν τῷ οὐρανῷ, σφάζειν, ἐξουθενεῖν (42), ἀτεκνοῦν κελουμένην, ἕως (45) σαρκῶν, καὶ μυελῶν, καὶ ὀστέων μὴ φεῖδεσθαι. Οἶδα, ὡς ἀρκτον ἀπορου- μένην (44), τὸν ἀπαθῆ, καὶ ὡς πάρδαλιν ἀπαντῶντα κατὰ τὴν ὁδὸν Ἀσσυρίων, οὐ τῶν τότε μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰ τις νῦν (45) τὴν κακίαν Ἀσσύριος· καὶ οὐκ ἐνὸν φυγεῖν τὸ κράτος τῆς ὀργῆς αὐτοῦ καὶ τὸ τάχος, ὅταν γρηγορήσῃ ἐπὶ τὰ ἀσεβήματα ἡμῶν, καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ καταδιώκῃ ζῆλος, ἐσθλεῖν εἰδῶς τοὺς ὑπερναντίους. Οἶδα ἐκτιναγμὸν, καὶ ἀνατιναγμὸν, καὶ βρασμὸν, καὶ καρδίης θρασυμὸν, καὶ παράλουςιν γονάτων, καὶ τοιαῦτα ὄντα τὰ τῶν ἀσεβῶν ἐπιτίμια· ἐγὼ γὰρ λέγειν τὰ ἐκείθεν δικαιοτήρια, οἷς ἡ ἐνταῦθα φειδῶ παραδίδωσιν, ὡς βέλτιον εἶναι· νῦν παιδευθῆναι C καὶ καθαρῆναι, ἢ τῇ (46) ἐκείθεν βασάνῳ παρα- πεμφθῆναι, ἡνίκα κολάσεως καιρὸς, οὐ καθάρσεως. Ὅσπερ γὰρ θανάτου κρείττων ὁ ἐνταῦθα Θεοῦ μνημονεύων, καὶ κάλλιστα τῷ θεῷ Δαβὶδ τοῦτο πεφιλοσόφηται· οὕτως οὐκ ἔστιν ἐν ᾗδῃ τοῖς ἀπελ- θούσιν ἐξομολόγησις καὶ διόρθωσις. Συνέκλεισε γὰρ ὁ Θεὸς ἐνταῦθα μὲν καὶ βίον καὶ πρᾶξιν, ἐκεῖ δὲ τὴν τῶν πεπραγμένων ἐξέτασιν.

H'. Τί ποιήσομεν ἐν ἡμέρᾳ ἐπαγωγῆς, ἢ με ἐκφοβεῖ (47) τις τῶν προφητῶν, εἴτε δικαιολογίας (48) τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμᾶς, εἴτε τῆς ἐπὶ τῶν ὀρέων καὶ βουνῶν, ὅπερ ἠκούσαμεν, εἴτε τῆς ὁποιασοῦν καὶ ἐφ' ὧν δῆποτε γινομένης ὅταν διελέγχῃ (49) τε πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἀντικαθιστῆται (50) κατὰ πρόσωπον ἡμῶν

¹³ Psal. xvii, 9. ¹⁴ Psal. civ, 32. ¹⁵ Psal. xvii, 9. ¹⁶ Psal. lxxvii, 50. ¹⁷ Ezech. xxi, 9. ¹⁸ Ose. xiii, 7, 8. ¹⁹ Nahum ii, 10. ²⁰ Psal. vi, 6. ²¹ Isa. x, 3.

(58) *Στοιχεῖα πληγῆς*. « Plagæ elementa. » Quemadmodum pueris primum elementa traduntur, deinde syllabæ, etc. : ita Deus primum nos per « minores ac leviores plagas, » velut pueros, ducit; deinde « graviore » adhibet.

(39) *Καταφλεγόμενον*. Plures codd., καταφλέγον.

(40) *Ἀκμή*. « Primitiæ, acies commotionis. »

(41) *Ὁδοποιῶν*. Pass., ὁδοποιῶντι.

(42) *Ἐξουθενεῖν*. Nonnulli habent, ἐξουθενεῖν.

(43) *Ἔως*. Or. 2, καὶ ἔως.

(44) *Ἀρκτον ἀπορουμένην*. uigata : « quasi nra raptis catulis, » etc. Reg. bm, et Nicet., ἀρ- xon [mendose].

(45) *Εἰ τις νῦν*. Coisl. 4, et Or. 2, εἰ τις εἴη νῦν. In quibusdam deest νῦν.

(46) *Τῇ*. Sic Regg. bm, ph, et Coisl. 4. In ed., τῆς.

(47) *Ἐκφοβεῖ*. In quibusdam, φοβεῖ. In nonnullis, φοβῆ.

(48) *Εἴτε δικαιολογίας*, etc. « Sive justi Dei erga nos iudicii. » Billius : « Hoc est divinæ ad nos expostulationis. »

(49) *Διελέγχῃ*. Regg. a, c, ph, Coisl. 4, Or. 2, διελέγχεται.

(50) *Ἀντικαθιστῆται*. Sic Reg. a, et Coisl. 4. In editis vero, ἀντικαθιστάται.

ἰστὰς τὰ ἁμαρτήματα, τοὺς πικροὺς κατηγοροῦντες, καὶ ἄλλοις εὐπεπόνθαμεν, ἃ ἠνομήσαμεν ἀντεξάγων, καὶ λογισμῷ λογισμὸν πλησσων, καὶ πράξειν πράξιν εὐθύνων, καὶ τὸ τῆς εἰκόνης ἀπαιτῶν ἀξίωμα, τῇ κακίᾳ συνθολωθείσης καὶ συγχυθείσης, τὸ τελευταῖον ἀπάγει (51) αὐτοὺς ὑφ' ἑαυτῶν κατεγνωσμένους, καὶ κατακεκριμένους, καὶ οὐδὲ ὡς ἄδικα πάσχομεν (52) εἰπεῖν ἔχοντας, ὅπερ ἐνταῦθα τοῖς πάσχουσιν ἔστιν ὅτε ἰκανὸν εἰς παραμυθίαν τῆς κατακρίσεως;

eos, qui reenas luunt, nonnunquam hanc vim habet, ut eorum condemnationem et cruciatum lenial.

Θ'. Ἐκεῖ δὲ τίς συνήγορος; ποῖα σκῆψις; τίς ψευδὴς ἀπολογία; ποῖα πιθανότης ἐντεχνος; τίς ἐπίνοια κατὰ τῆς ἀληθείας παραλογίζεται τὸ δικαστήριον, καὶ κλέψει τὴν ὀρθὴν κρίσιν, καὶ τοῖς πᾶσι πάντα ἐν ζυγῷ τιθεῖσαν, καὶ πράξιν, καὶ λόγον, καὶ διανόημα, καὶ ἀντιστηκούσαν (53) τοῖς πονηροῖς τὰ βελτίονα, ἵνα τὸ βέπον νικήσῃ, καὶ μετὰ τοῦ πλείονος ἡ ψῆφος γένηται, μεθ' ἧν οὐκ ἔφεσις, οὐ κριτὴς ὑψηλότερος, οὐκ ἀπολογία δι' ἔργων δευτέρων, οὐκ εἰσιον παρὰ τῶν φρονιμῶν παρθένων, ἢ τῶν παλουόντων, ταῖς ἐκλειπούσαις λαμπάσι, οὐ μεταμέλεια πλουσίου φλογὶ τηχομένου, καὶ τοῖς οἰκείοις ἐπιζητούντος διόρθωσιν, οὐ προθεσμία μεταποιήσεως· ἀλλὰ καὶ μόνον, καὶ τελευταῖον, καὶ φοβερόν τὸ κριτήριον, καὶ δίκαιον πλέον ἢ ὅσον ἐπίφοβον, μᾶλλον δὲ διὰ τοῦτο καὶ (54) φοβερώτερον, ὅτι καὶ δίκαιον; Ἦνίκα θρόνοι προτίθενται, καὶ Παλαιὸς ἡμερῶν προκαθέζεται, καὶ βίβλοι ἀνοίγονται (55), καὶ ποταμὸς πυρὸς ἔλκεται, καὶ τὸ φῶς ἔμπροσθεν, καὶ τὸ σκότος ἡτοιμασμένον· καὶ πορεύονται (56) οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, τῆς ἐν Χριστῷ νῦν κρυπτομένης, καὶ ὕστερον αὐτῷ συμφανερούμενης· οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως, ἣν ἤδη παρὰ τοῦ κρίνοντος αὐτοὺς λόγου οἱ μὴ πιστεύσαντες (57) κατακρίθησαν· καὶ τοὺς μὲν τὸ ἄφραστον φῶς διαδέξεται (58), καὶ ἡ τῆς ἀγίας καὶ βασιλικῆς θεωρία Τριάδος ἐλλαμπούσης τρανώτερόν τε καὶ καθαρώτερον, καὶ ὅλης ὀλῆ νοῦ μιγνυμένης, ἣν δὴ καὶ μόνην μάλιστα βασιλείαν ὀρανῶν ἐγὼ τιθεμαι· τοῖς (59) δὲ μετὰ τῶν ἄλλων βάσανος, μᾶλλον δὲ πρὸ τῶν ἄλλων, τὸ ἀπερρίφθαι Θεοῦ, καὶ ἦ ἐν τῷ συνειδῶτι αἰσχύνῃ πέρας οὐκ ἔχουσα. Καὶ ταῦτα μὲν ὕστερον.

regnum cœlorum positum esse censeo; hos autem, simul cum aliis, vel potius ante alia, istud excruciat, quod a Deo projecti sint, atque inustam in conscientia sempiternæ ignominie notam gerant. Verum hæc posterius.

Γ'. Νῦν δὲ τί ποιήσωμεν (60), ἀδελφοί, συντετριμμένοι, καὶ τεταπεινωμένοι, καὶ μεθύνοντες, οὐκ ἀπὸ σίκερα, οὐδὲ ἀπὸ οἴνου, τοῦ πρὸς ὄλιγον σαλεύοντος καὶ σκοτιζόντος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς πληγῆς ἣν ἐπήγαγε

bos et amarulentos accusatores, nobis in faciem statuens⁵¹, acceptaque beneficia cum iis, quæ inique admissionem, ex adverso conferens, et cogitatione cogitationem verberans, et actione actionem exquirens, et vitio contaminatæ atque confusæ imaginis dignitatem a nobis exposcens, nos demum abducet, a nobismetipsis iudicatos et condemnatos, hucque abductos, ut ne id quidem dicere queamus, nos inique supplicio affici? Quod quidem hic apud

IX. Illic autem quis patronus? quis speciosus titulus? quæ fucata defensio? quæ artificiosa veritatis similitudo? Quæ consilii adversus veritatem solertia tribunal illud circumveniet, ac rectum iudicium eludet, omnia omnibus in statera collocans, actionem, sermonem, cogitationem, virtutesque cum vitiis ex æquo rependens, ut, quod propendet, victoriam obtineat, atque ab ampliore parte sententia stet, post quam non jam provocatio superest, non sublimior iudex, non alia opera, per quæ quispiam pœnam deprecetur, non, deficientibus lampadibus, oleum, a prudentibus virginibus, aut a vendentibus acceptum⁵², non divitis illius pœnitentia, flammæ cruciatu liquescentis⁵³, ac propinquis suis correctionem requirentis, non denique præstitutum vitæ in melius commutandæ tempus; sed et solum, et postrevium, ac formidabile illud tribunal erit, magisque etiam justum quam formidabile; imo, ut rectius dicam, idcirco formidabilis, quia justum? Quo quidem tempore throni proponentur, et Antiquus dierum sedebit, et libri aperientur, et **306** igneus fluvius volvetur, et lux a fronte, et paratæ tenebræ⁵⁴: ac procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ⁵⁵, nunc quidem in Christo absconditæ⁵⁶, verum postea simul cum ipso manifestandæ: qui autem mala egerunt in resurrectionem iudicii⁵⁷, quo etiam ii qui non credunt, a verbo eos iudicante jam condemnati sunt: atque i hos quidem lux omni sermone præstantior excipiet, et sanctæ regniæque Trinitatis purius iam et clarius illuminantis, totamque se cum tota mente

D miscentis, contemplatio, in qua ego, vel sola præ-

X. Nunc autem quid faciemus, fratres, contriti, et humiliati, et ebrui, non a sicera, nec a vino⁵⁸, quod ad breve tempus animum agitat, eique tenebras offundit, sed a plaga, quam Dominus innox;

⁵¹ Psal. xlix, 21. ⁵² Matth. xxv, 8 sqq. ⁵³ Luc. xvi, 24. ⁵⁴ Dan. vii, 9 sqq. ⁵⁵ Joan. v, 29. ⁵⁶ Coloss. iii, 3. ⁵⁷ Joan. v, 29. ⁵⁸ Isa. xlix, 9.

(51) Ἀπάγει. Regg. a, c, bm, ph, Or. 2, ἀπάγη.

(52) Πάσχομεν, etc. Pass., πάσχοντας εἰπεῖν ἔχομεν.

(53) Ἀντιστηκούσαν. Montac., ἀντεισάγουσαν.

(54) Καί. Deest in pluribus.

(55) Ἀνοίγονται. Montac., διανοίγονται.

(56) Πορεύονται. Sic Regg. a, bni. Editi vero,

πορεύονται.

(57) Πιστεύσαντες. Regg. c, ph, πιστεύοντες.

(58) Διαδέξεται. Sic duo Regg. In ed., διαδέχεται.

(59) Τοῖς. Bas., τοῦς.

(60) Ποιήσωμεν. Reg. ph, ποιήσομεν.

Ille, inquam, qui dicit : Et tu, cor, movere ac tituba²⁰; quique mœroris et compunctionis spiritu contemptores potat²¹; ad quos etiam dicitur : *Videte, contemptores. et aspiciete, et admiramini, et disperdimini*²²? Quonam modo ejus redargutiones feremus? Aut quid responsi dabimus, cum præter beneficiorum multitudinem, quibus acceptis, ingrati permansimus, plagas etiam insuper nobis probro vertet, ac medicinæ genera, quibus sanati non sumus, recensebit? Atque nos quidem prolem vocans, verum improbam²³, et filios quidem, sed alienos²⁴, et a semitis nostris ob summam viæ difficultatem et asperitatem claudicantes, sic alloquetur : Quonam modo, et quanam ratione, vos erudiri oportebat, qua non erudierim? An per molliora medicamenta? At ea adhibui. *Ægyptium sanguinem*²⁵, qui ex fontibus, et fluviis, et ex omni aquarum collectione bibebatur, hoc est, primam plagam, præterivi. Ranas etiam, et cinipbes, ac cœnomyias, quæ deinceps sequebantur, prætermisi. A quinta, id est, a jumentis, et bobus, et ovibus incœpi; ac ratione præditis adhuc parcens, in bruta sola impetum feci. Vos eam calamitatem nihil curastis; verum iis etiam, quæ percussa sunt, atolidiores atque a ratione alieniores vos ipsos mihi præbuitis. *Pluviam a vobis suspendi : pars una compluta est : pars autem ea, cui pluviam negavi, exaruit*²⁶; ac dixistis : *Fortiter nos geremus*²⁷. Grandinem vobis immisi, **307** contraria videlicet plaga vos castigans, vineas vestras, fruteta et germina

XI. Quin etiam ad me quoque, qui ne plagis quidem melior fio, fortasse his verbis utetur : *Scio quia durus es tu, et nervus ferreus cervix tua*²⁸. Qui spernebat, spernit; qui inique agebat, inique agit : nihil superna admonitio profuit, nihil flagra. *Defecit sufflatorium, defecit plumbum*²⁹, quod prius quoque per Jeremiam vobis exprobravi : *Incassum argentum conflat argentarius : scelera vestra non sunt liquefacta*³⁰. Num me iratum sustinebitis, dicit Dominus? Annon mea manus alias quoque plagas inferre potest? Adhuc penes me vesicae sunt ebullientes a camini fuligine³¹, quam Moyses, aut si quis illi similis iræ divinæ minister, in cœlum spargens, Ægyptum per morbum castigat. Adhuc locusta, et tenebræ palpabiles, et plaga illa, ordine quidem postrema, dolore autem ac potentia prima, nempe primogenitorum strages et internecio, quam ut effugiamus, et exterminatorem a nobis avertamus, animi postes, contemplationem et actionem, magno illo et salutari signaculo, nimirum Novi

Κύριος, ὁ λέγων· Καὶ σὺ, καρδία, σείσθητι· καὶ σαλεύθητι· καὶ ποτίζων τοὺς καταφρονητὰς πνεῦμα λύτης καὶ κατανούξεως· πρὸς οὓς καὶ λέγεται· Ἴδετε, οἱ καταφρονηταὶ, καὶ ἐπιβλέψατε, καὶ θανατώσατε (61), καὶ ἀφηνίσητε; Πῶς ὄσομεν αὐτοῦ τοὺς ἐλεγμούς; ἢ τίνα δύσομεν τὴν ἀπόκρισιν, ὅταν ἐπὶ τῷ πλήθει τῶν εὐεργεσιῶν, ἐφ' αἷς ἀχάριστοι μεμενήκαμεν, ἔτι καὶ τὰς πληγὰς ἡμῖν ὀνειδίξῃ, καὶ ἀπαριθμῆται τὴν ἰατρειάν, ἐξ ἧς οὐ τεθεραπεύμεθα; Καὶ τέκνα μὲν, ἀλλὰ μωμητὰ καλῶν λέγει, καὶ υἱοὺς μὲν, ἀλλ' ἄλλοτρίους καὶ χωλάναντας ἀπὸ τῶν τριῶν αὐτῶν (62) δι' ἀνοδίαν τε καὶ τραχύτητα· Πῶς ἔδει, καὶ πόθεν ὑμᾶς παιδευθῆναι, καὶ οὐ πεπαλθεῖν; Δι' ἀπαλωτέρων φαρμάκων; ἐπήγαγον. Παρήκα τὸ Αἰγύπτιον αἶμα πινόμενον ἐκ τηγῶν καὶ ποταμῶν καὶ πάσης συναγωγῆς ὕδατος, τὴν πρώτην πληγὴν. Παρήλθον τοὺς βατράχους, καὶ τὸν σκνίπα (63), καὶ τὴν κυνόμυξαν, τὰς ἐξῆς μάστιγας (64)· ἀπὸ δὲ τῶν κτηνῶν, καὶ τῶν βοῶν, καὶ τῶν προβάτων ἠρξάμην, τῆς πέμπτης πληγῆς, καὶ τοῖς ἀλόγοις ἐπέσκηψα, ἔτι τῶν λογικῶν φειδόμενος. Οὐδὲν πρὸς ὑμᾶς ἡ θραύσις· ἀλλὰ γεγόνατέ μοι καὶ τῶν πληγέντων ἀλογώτεροι, καὶ ἀπαιδευτότεροι. Ἀρέσχορον ἐξ ὕμῶν τὸν ὑετόν· μερὶς μία ἐβράχῃ καὶ μερὶς ἐφ' ἣν οὐκ ἔβρεξα, ἐξηράνθη· καὶ εἶπατε· Ἀνδριούμεθα. Ἐπήγαγον ὑμῖν χάλαζαν, τῇ ἐναντίᾳ (65) πληγῇ παιδεύων, ἀμπελώνας ὑμῶν καὶ δρυμῶνας καὶ γεννήματα (66) ὑμῶν ἐξεθέρισα· καὶ τὴν κακίαν ὑμῶν οὐ συνέτριψα.

demessui; nec tamen improbitatem vestram obtrivi. IA'. Γινώσκω (67), ὅτι σκληρὸς εἶ, καὶ τεῦρον σιδηροῦν ὁ τράχηλός σου· ταῦτα τυχὸν ἐρεῖ πρὸς ἐμὲ, τὸν μὴ δὲ ταῖς πληγαῖς νοουθετούμενον (68)· ὁ ἀθετῶν ἀθετεῖ· ὁ ἀνομῶν ἀνομιεῖ· οὐδὲν ἡ ἀνοθεν (69) νοουθεσία· οὐδὲν αἱ μάστιγες. Ἐξέλιπε φρονητήρ, ἐξέλιπε μόλιθος, ἃ καὶ διὰ Ἱερεμίου πρότερον ὑμῖν ὀνειδίσα· εἰς κενὸν ἀργυροκόπος ἀργυροκοπεῖ· πονηροὶ αὐτῶν οὐκ ἐτάχθησαν. Μὴ ἐμὲ ὑπομενεῖτε, λέγει Κύριος, ὠργισμένον; Ἡ οὐκ ἰσχύει ἡ χεὶρ μου καὶ ἄλλας ἐπιενεργεῖν πληγὰς (70); Ἐτι παρ' ἐμοὶ καὶ φλυκτίδες ἀναξέουσιν ἀπὸ χαμνιαιᾶς, (71) αἰθάλης, ἣν πάσσω εἰς οὐρανὸν Μωϋσῆς, ἢ εἰ τις κατ' ἐκεῖνον ὑπῆρέτης Θεοῦ κινήσεως, παιδεύει νόσω τὴν Αἴγυπτον. Ἐτι καὶ ἀχρῖς, καὶ σκότος ψηλαφῆτόν, καὶ ἡ τελευταία πληγὴ τῇ τάξει, πρώτῃ δὲ τῷ πόνῳ καὶ τῇ δυνάμει, ἡ τῶν πρωτοτόκων φθορὰ (72) καὶ ἀπώλεια, ἣν ὥστε φυγεῖν, καὶ ἀποστρέψαι τὸν Ἰσραὴλ, χρεῖσαι τὰς τοῦ νοῦ φιλίας ἄμεινον, θεωρίαν καὶ προᾶξιν, τῇ μεγάλῃ καὶ σωτηρίῳ σφραγίδι, τῷ τῆς Καινῆς Διαθήκης αἵματι, Χριστῷ καὶ συσταυ-

²⁰ Psal. cvi, 27. ²¹ Psal. lxx, 5. ²² Act. xiii, 41. ²³ Deut. xxxii, 5. ²⁴ Psal. xvii, 46. ²⁵ Exod. vii, 29. ²⁶ Amos iv, 7. ²⁷ Jer. xviii, 12. ²⁸ Isa. xlviii, 4. ²⁹ Jer. vi, 29. ³⁰ ibid. ³¹ Exod. ix, 10 sqq.

(61) *Θανατώσατε*. Coisl. 2 addit, θουμασία, « admiratione. »

(62) *Αἰθῶρ*. Montac., αὐτοῦ.

(63) *Σκνίπα*. Reg. a, et Jes., σκνίφα.

(64) *Μάστιγας*. Duo Regg., πληγὰς, « plagas. »

(65) *Ἐναντία*. Coisl. 2, ἐνάτη, « nona. »

(66) *Γεννήματα*. « Germina. » Mallet : « natas fruges. »

(67) *Γινώσκω*. Montac., γινώσκων.

(68) *Νουθετούμενον*. Coisl. 2 addit, μήτε [I. μηδέ] ταῖς ἀπειλαῖς, « nec minis. »

(69) Ἐνωθεν. « Antecedens, superior correctio. »

(70) *Πληγὰς*. Or. 2, μάστιγας, « flagella. »

(71) *Χαμνιαιᾶς*. Regg. ph, Or. 2, χαμνιαιᾶς.

(72) *Φθορὰ*. Or. 2 addit, τε.

ρουμένους, και συναποθνήσκοντας, ὥστε και ανανα-
στήναι, και συνδοξασθῆναι, και συμβασιλεύσαι (73),
νῦν τε και κατά τὴν τελευταίαν αὐτοῦ φανέρωσιν·
ἀλλὰ μὴ θραυσθῆναι, μηδὲ συντριβῆναι, μηδὲ θρη-
νῆσαι, πλήσσοιτος ἡμᾶς ἀωρίᾳ. και ἐν τῷ σκοτεινῷ
τούτῳ βίῳ τοῦ Πονηροῦ, και ὀλοβρεύαντος τὰ πρωτό-
τοκα, και Θεῷ καθιερωμένα (74) τῆς ζωῆς ἡμῶν
γεννήματα και κινήματα.

IB. Μὴ μοι γένοιτο μετὰ τῶν ἄλλων πληγῶν, και
ταῦτα ἐνειδισθῆναι παρὰ τοῦ Ἁγαθοῦ, πορευομένου
πρὸς μὲ θυμῷ πλαγίῳ διὰ τὴν ἐμὴν πλαγιότητα (75).
Ἐπάταξα ὑμᾶς ἐν ἰκτέρφ, και ἐν πυρώσει, και
σφακελισμῷ (76)· και οὐδὲν πλέορ. Ἐξωθεν ἠτέ-
κνωσεν ὑμᾶς μάχαιρα, και οὐδ' ὡς ἐπεστρέψα-
τε (77) πρὸς μὲ, λέγει· Κύριος. Μὴ γένοιμην ἀμπε-
λῶν τοῦ ἡγαπημένου, μετὰ τὸ φυτευθῆναι και χαρα-
κωθῆναι, και φραγμῷ, και πύργῳ. και πᾶσιν ἀσφα-
λισθῆναι, ὡς ἐντὴν μάλιστα, χειρσομανῶν και ἀκαν-
θοφόρων, και διὰ τοῦτο καταφρονούμενος, ὡς καθαί-
ρεθῆναι τὸν πύργον, και περιαιρεθῆναι τὸν φραγμὸν,
και μὴ τμηθῆναι, μηδὲ σκαφθῆναι, ἀλλὰ γενέσθαι
πᾶσιν εἰς διαρπαγὴν, και κοινήν ὕδριν, και καταπά-
τημα. Ταῦτα μὲν ὁ ἐμὸς φόβος και λόγος· και οὕτως
ἐγὼ δυσφορῶ πρὸς τὴν πληγὴν, και τοιαύτην εὐχο-
μαι τὴν εὐχὴν, ἣν και προσθήσω τοῖς εἰρημίοις·
Ἠμάρτομεν, ἠνομήσαμεν, ἠσεθήσαμεν, ὅτι ἐπε-
λαθόμεθα (78) τῶν ἐντολῶν σου, και ὅπισω τῆς δια-
νοίας ἡμῶν τῆς πονηρᾶς ἐπαυθήμεν· ὅτι ἀναξίως
τῆς κλήσεως και τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ σου
καπολιτευόμεθα, και τῶν ἁγίων αὐτοῦ παθημάτων,
και τῆς ὑπὲρ ἡμῶν κενώσεως· ὅτι ἐγενήθημεν δνει-
δος τῷ ἁγαπητῷ σου. Ἰερεὺς και λαὸς ἐξέστημεν (79)
ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πάντες ἐξεκλίναμεν, ἅμα ἠχρεώθημεν.
Οὐκ ἔστι ποιῶν κρῖμα καὶ δικαιοσύνην, οὐκ ἔστι
ἕως ἐνός. Ἀπεκλείσαμεν τοὺς οἰκτιρμοὺς σου, και
τὴν φιλανθρωπίαν σου, και σπλάγχνα ἐλέους Θεοῦ
ἡμῶν, διὰ τὴν κακίαν ἡμῶν, και τὴν πονηρίαν τῶν
ἐπιτηδευμάτων ἡμῶν, μεθ' ἧς ἀνεστράφημεν (80).
Σὺ χρηστός, ἀλλ' ἡμεῖς ἠνομήσαμεν· σὺ μακρόθυμος,
ἀλλ' ἡμεῖς πληγῶν ἄξιοι. Γινώσκομέν σου τὴν ἀγαθό-
τητα, καίπερ ἀσυνετοῦντες· ὀλίγα ὦν ἡμάρτομεν
μεμαστιγώμεθα. Σὺ φοβερός, και τίς ἀντιστήσε-
ταί σοι· τρόμος λήφεται ἀπὸ σοῦ ὄρη, και μεγέθει
βραχιόνος σου τίς ἀντερίσει (81); Ἐὰν κλέσης τὸν
ὄρανόν, τίς ἀνοίξει; και ἐὰν λύσης τοὺς καταρράχτας
σου, τίς συνέξει (82); Κοῦφον ἐν ὀφθαλμοῖς σου πτω-

A Testamenti sanguine, unxisse satius fuerit, atque
una cum Christo erucifigi, ac mortem obire, ut si-
mul quoque eum eo, et nunc et in postrema ipsius
apparitione resurgamus, et gloria afficiamur, et simul
regnemus; non autem perfringamur, et obteramur, ac
lugeamus, cum Prævus ille, intempesta nocte, et in
caliginosa vita, nos percusserit, ac primogenitos, et
Deo consecratos vitæ nostræ fetus motusque deleverit.

XII. Absit, ut una cum aliis plagis, hæc quoque
a Bono illo, ob meam obliquitatem in ira obliqua
adversum me gradiente, mihi exprobrentur: Per-
cussi vos aurigine, et inflammatione, et putredine;
nec quidquam profeci. Externe filius vos orbavit gla-
dius; nec sic tamen ad me conversi estis, dicit Do-
minus 43. Absit ut dilecti illius vinea sim 44, quæ
B posteaquam plantata fuit, et vallo munita, mace-
riaque 308 et turri, cæterisque rebus, quoad
ejus fieri potuit, firmata, vastitate postea borre-
scit, et spinas profert, ob causam causam in id
contemptus venit, ut et turris dejiciatur, et mace-
ria diruatur, nec jam putetur atque fodiatur, sed fiat
omnibus in direptionem, et communem contumeliam
et conculcationem. Hic meus timor est, hic sermo:
sic ad hanc plagam discrucior, atque has preces
adhibeo, quas etiam ad ea, quæ a me dicta sunt,
adjungam: Peccavimus, inique egimus, impietatem
fecimus 45, quoniam obliti sumus mandatorum tuo-
rum, et post cogitationes nostras pravas ambula-
vimus 46; quoniam non, ut Christi tui vocatione et
Evangelio dignum erat, sanctisque ipsius crucia-
tibus, et ea exinanitione, quam nostra causa subi-
iit, vitæ nostræ rationes institutas habuimus;
quoniam dilecto tuo probro ac dedecori exstiti-
mus; sacerdos simul et populus a te descivimus,
omnes declinavimus, simul inutiles facti sumus;
non est qui judicium et justitiam faciat, non est
usque ad unum 47. Miserationes tuas, et clemen-
tiam tuam, et viscera misericordiæ Dei nostri, ob
improbitatem nostram, et consiliorum nostrorum
perversitatem, qua retro ivimus, nobis præclusi-
mus. Tu bonus, at nos inique egimus. Tu lenis, at
nos verberibus digni. Bonitatem tuam agnoscimus,
tamei insipientes. Paucis pro peccatorum nostro-
rum atrocitate vapulavimus. Tu terribilis, et quis
resistet tibi 47? A timore tuo montes contremiscent:
et magnitudini brachii tui quis resistet? Si cœ-

43 Amos iv, 9 sqq. 44 Isa. v, 1. 45 Baruch ii, 12. 46 Isa. lxxv, 2. 47 Psal. xliii, 5. 48 Psal. lxxv, 8.

(73) Καὶ συμβασιλεύσαι. Sic Coisl. 1, et Or. 2.
Drest in ed.
(74) Καθιερωμένα. Or. 2, καθιερούμενα.
(75) Διὰ τὴν ἐμὴν πλαγιότητα. « Ob meam obli-
quitatem. » Juxta Billium, « obliquitas » est aversio
a recta via mandatorum Dei. « Ira » autem « obli-
qua » est vehementior pœna. Unde, qui obliquo ensis
icui feriunt, acrius vulnerant; et leo furore suc-
census oblique impetum facit. Sic Dens, cum nos a
recta mandatorum ipsius semita deflectimur, ipse
quoque se avertit, et in nos visitationis oculum
oblique torquet; quod irascentium proprium est.
(76) Καὶ σφακελισμῷ. Or. 2, και ἐν σφακε-
λισμῷ. Id a Gregorio additum verbis Amos. Pluri-

ma de eo morbo ex medicis et Plinio leguntur in
Thesaur.
(77) Οὐδ' ὡς ἐπεστρέψατε. Coisl. 2 et Or. 2.
οὐδ' οὕτως ἐπεστρέψατε. Montacutius præfert, ὑπε-
στρέψατε.
(78) Ἐπελαθόμεθα. Sic duo Itegg. et Or. 2. In ed.,
ἀπελαθόμεθα.
(79) Ἐξέστημεν. « Prævaricati sumus. »
(80) Μεθ' ἧς ἀνεστράφημεν. « Qua conversati
sumus, in contrarium acti sumus. » Itæc ab inter-
prete ommissa.
(81) Ἄντερίσει. Coisl. 2 et Jes., ἀντερεῖται.
(82) Καὶ ἐὰν... συνέξει. Itæc desunt in Or. 2.

lum clausuris, quis aperiet? Si cataractas tuas solveris, quis cohibebit? Facile est in oculis tuis pauperem facere et ditare, mortificare et vivificare, percutere et sanare; tuque voluntas, perfecta est actio. *Tu iratus es, et nos peccavimus*⁸³, ait ex veteribus quidam, confitens. At jam tempus est, ut ego in contrarium dicam: Nos peccavimus, et tu iratus es. Idcirco vicinis nostris opprobrium facti sumus. Avertisti faciem tuam, et ignominia opleti sumus⁸⁴. Verum quiesce, Domine, remitte, Domine, propitius esto, Domine: ne nos propter iniquitates nostras in perpetuum tradas; nec alios per supplicia nostra erudias, cum nos aliorum pœnis emendari liceat. Quorum scilicet? Gentium, quæ te non noverunt, et regnorum³⁰⁹ quæ imperio tuo minime subjecta sunt. At nos populus tuus, Domine, et virga hæreditatis tuæ⁸⁵. Proinde castiga nos, verum in mansuetudine, ac non in ira tua, ne paucissimos nos facias, et contemptissimos omnium qui habitant terram⁸⁶.

XIII. His ego sermonibus misericordiam capto. Quod si holocaustis etiam aut sacrificiis iram ipsius placare liceret, ne his quidem pepercissem. Vos vero, ipsi quoque timidum sacerdotem imitemini. Ita facite, dilecti filii; ita, inquam, facite vos, quos divinæ increpationis et benignitatis socios et consortes habeo. In lacrymis animas vestras possidete, divinam iram sedate, vestra vitæ studia et instituta in melius commutantes. *Sanctificate jejunium, proclamare curationem*; quemadmodum vos mecum heatus Joel cohortatur⁸⁷, *Congregate seniores, infantes ubera sugentes*, ætatem miserabilem, ac Dei misericordia imprimis dignam. Nec vero me fugit, quænam mihi quoque, Domini ministro, et vobis, qui eundem honorem consecuti estis, præcipiat; nimirum ut cum ciliciis templum ingrediamur, ac diu noctuque inter gradus et altare pectora tundamus, gestu ipso ac specie miserabiles, vocibus miserabiliores; tum nostra, tum populi causa, intente ac prolixè clamantes, non labori, non sermoni, non ullis aliis rebus parcentes, quibus Dei indignatio sedatur, dicentes: *Parce, Domine, populo tuo, ne des hæreditatem tuam in opprobrium*⁸⁸, et quæ in ea oratione postea sequuntur; tantoque majorem afflictionis partem sentientes, quanto dignitate superiores sumus, nostro exemplo plebem ad compunctionem, improbæque vitæ correctionem, suam utique Dei lenitas virgæque suspensio comitatur, erudientes.

XIV. *Venite igitur omnes, o fratres, adoremus, et procidamus, et ploremus coram Domino, qui se-*

Α χίζαι καὶ πλουτίζαι, ζωῶσαι καὶ θανατῶσαι, πατάξαι καὶ ἰάσασθαι· καὶ τὸ θελῆσαι (83) σου, πρᾶξις ἐστὶ συντελεσμένη. Σὺ ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν, λέγει τις τῶν πάλαι ἀνομολογούμενος. Ἐμοὶ δὲ καὶ τὸ ἐναντίον καιρὸς εἰπεῖν· Ἡμεῖς ἡμάρτομεν, καὶ σὺ ὠργίσθης· διὰ τοῦτο ἐγενήθημεν ὄνειδος τοῖς γείτοσιν ἡμῶν. Ἀπέστρεψας τὸ πρόσωπόν σου, καὶ ἀτιμίας ἐπέλθθημεν. Ἀλλὰ κόπασον, Κύριε· ἄνες. Κύριε· ἰλάσθητι, Κύριε· μὴ (84) παραδῶς (85) ἡμᾶς εἰς τέλος διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν, μηδὲ διὰ τῶν ἡμετέρων παιδεύσεως ἄλλους μαστίγων, ἐνὸν ἡμᾶς διὰ τῆς ἐτέρων βασάνου σωφρονισθῆναι· τίνων τούτων; Ἐθνῶν τῶν οὐ (86) γινωσκόντων σε, καὶ βασιλειῶν, αἱ τῷ σὺ κράτει οὐχ ὑπετάγησαν. Ἡμεῖς δὲ λαός σου, Κύριε. καὶ ῥάβδος κληρονομίας σου. Διὰ τοῦτο πά-
B δευσον ἡμᾶς, πλὴν ἐν χρηστότητι, καὶ μὴ ἐν τῷ (87) θυμῷ σου· ἵνα μὴ ὀλιγοστοὺς ἡμᾶς ποιήσης, καὶ παρὰ πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν, ἐξουδένωμα (88).

ΠΓ. Τούτοις ἐγὼ τοῖς λόγοις ἔλκω τὸν ἕλεον· εἰ δὲ καὶ ὀλοκαυτώμασιν ἢ θυσίαις ἦν ἐξιλάσασθαι περὶ τῆς ὀργῆς, οὐδὲ τούτων ἂν ἐφεισάμην. Ὑμεῖς δὲ καὶ αὐτοὶ μιμησασθε δεῖδιν ἱερέα· ναὶ, τέκνα ἀγαπητὰ, ναὶ, θείας κοινωνοὶ καὶ νοθεσίαις καὶ φιλανθρωπίας. Κτήσασθε τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἐν δάκρυσι· στήσατε τὴν ὀργὴν, βελτίονα ποιήσαντες τὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν. Ἀγάσατε ῥηστειαν, κηρύξατε θεραπείαν· ταῦθ' ὑμῖν διακελεύεται μεθ' ἡμῶν Ἰωὴλ ὁ μακάριος. *Συνυγῆγετε πρεσβυτέρους, νήπια θηλάζοντα μαστοῦς*, ἡλικίαν ἐλεεινήν, καὶ μάλιστα τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἀξίαν. Οἶδα δὲ, ἃ κάμοι τοῖς λειτουργῶ Κυρίου καὶ ὑμῖν ἐντέλλεται (89), τοῖς τῆς αὐτῆς δόξης ἔξιωμένοις, εἰσελθεῖν ἐν σάκκοις (90), καὶ κόπτεσθαι νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἀνὰ μέσον (91) τῆς κρηπίδος καὶ τοῦ θυσιαστηρίου, ἐλεεινοὺς τῷ σχήματι, ἐλεεινοτέρους ταῖς φωναῖς, βῶντας ἐκτενωῶς ὑπὲρ τε ἑαυτῶν καὶ τοῦ λαοῦ, φειδομένους μηδενὸς, μὴ κόπου, μὴ βήματος, οἷς Θεὸς ἐξιλάσκεται· *Φείσαι, Κύριε, τοῦ λαοῦ σου*, λέγοντας, καὶ μὴ δῶς τὴν κληρονομίαν σου εἰς ὄνειδος, καὶ ὅσα ἐξῆς τῆς δεήσεως· τοσοῦτον πλέον ἔχοντας τῆς ὀλίψεως, ὅσον καὶ τῆς ἀξίας, δι' ἑαυτῶν παιδεύοντας τὸν λαὸν πρὸς κατάνυξιν, καὶ τῆς καχίας διόρθωσιν, καὶ τὴν ἐπομένην τούτοις τοῦ Θεοῦ μακροθυμίαν, καὶ ἀνοχὴν τῆς μαστίγος.

ΙΔ. Δεῦτε οὖν πάντες, ἀδελφοί, προσκυνήσωμεν, καὶ προσπέσωμεν (92), καὶ κλαύσωμεν ἐναντίον

⁸³ Isa. LXIV, 5. ⁸⁴ Psal. LXXVIII, 4. ⁸⁵ ibid. 6, 13.

⁸⁶ Jer. x, 24, 25. ⁸⁷ Joel I, 14. ⁸⁸ Joel II, 17.

(83) *Τὸ θελῆσαι*. Coisl. 1, τὸ θέλημα.

(84) *Μή*. Coisl. 1, Or. 2, καὶ μή.

(85) *Παραδῶς*. Coisl 1, παραδῶξ.

(86) *Οὐ*. Or. 2, μή.

(87) *Ἐν τῷ*. Deest in Regg. a, c, et in Gr. 2.

(88) *Ἐξουδένωμα*. Plures Regg. et Coisl. 1, ἐξουθένημα.

(89) *Ἐντέλλεται*. Reg. ph, ἐντέταται, « mandavit. » Mont., ἐντέταται, « ordinavit, constituit. »

(90) *Ἐν σάκκοις*. Or. 2, ἐν σάκκῳ.

(91) *Ἀνὰ μέσον*. Reg. ph conjunctim, ἀναμέσον.

(92) *Προσπέσωμεν*. Coisl. 1, Or. 2, et Montac. addunt, αὐτῷ.

Κυριου του ποιησαντος ημῶς. Στησώμεθα κοινὸν πένθος, κατὰ τε ηλικίας (95) καὶ γένη διαιρεθέντες. Ὑψώσωμεν τὴν φωνὴν τῆς ἰκεσίας (94)· ἀντὶ τῆς μισουμένης αὐτῷ κραυγῆς, ταύτην εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαβαὼθ ἀνεπέγκωμεν (95)· Προφθάσωμεν αὐτοῦ τὴν ἔργην ἐν ἐξομολογήσει. Βουλθώμεν αὐτὸν ἰδεῖν. ὡς περ ὠργισμένον, οὕτως καὶ μετατιθήμενον. Τίς οἶδε, φησὶν, εἰ ἐπιστρέψει, καὶ μετανοήσῃ (96), καὶ ὑπολείψεται (97) εὐλογίαν; Οἶδα τοῦτο σαφῶς ἐγὼ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἐγγυτήτης. Καὶ ὁ παρὰ φύσιν ἐστὶν αὐτῷ, τῆς ὀργῆς ἀφείς, ἐπὶ τὸ κατὰ φύσιν χωρήσει, τὸν ἔλεον. Εἰς ἐκεῖνο μὲν γὰρ ὑφ' ἡμῶν βιάζεται· πρὸς δὲ τοῦτο τὴν ὀρμὴν ἔχει. Καὶ εἰ πατάσει βιαζόμενος, πῶς οὐκ ἀνήσει; (98) τῇ φύσει χρώμενος; Μόνον ἡμᾶς αὐτοὺς ἐλεήσωμεν, τοῖς δικαίοις τοῦ Πατρὸς (99) σπλάγγνοις ὁδὸν (1) ἀνοίξαντες. Σπεῖρωμεν ἐν δάκρυσιν, ἔν' ἐν ἀγαλλιᾶται θεριώμεν. Γενώμεθα Νινευίται, μὴ Σοδομίται· θεραπεύσωμεν τὴν κακίαν, μὴ τῇ κακίᾳ συντελεσθῶμεν. Ἀκούσωμεν Ἰωνᾶ κηρύσσοντος, μὴ πυρὶ καὶ θεῖῳ κατακλυσθῶμεν. Κἂν ἐξέλθωμεν (2) Σόδομα, προσθῶμεν τῷ ὄρει, καταφύγωμεν εἰς Σεγὼρ (5), ἀνίσχοι· συνεισέλθωμεν (4) τῷ ἔλιῳ. Μὴ στῶμεν ἐν πάσῃ τῇ περιχώρῳ μὴ περιβλεψώμεθα (5), μὴ παγῶμεν εἰς στήλην ἄλλδς, στήλην ὄντως ἀθάνατον, καὶ κατηγορίαν ψυχῆς εἰς κακίαν ἐπιστροφούσας.

ΙΕ'. Γνώμεν, ὅτι τὸ μὲν μηδὲν ἁμαρτεῖν (6), ἔντως ὑπὲρ ἀνθρώπων, καὶ μόνου Θεοῦ· ἐὼ γὰρ περὶ ἀγγέλων τι λέγειν, μὴ ὀμνεν καιρὸν τοῖς πάθεσι, καὶ θύραν (7) πονηραῖς ἀντιβήσσει· τὸ δὲ (8) ἀθεράπευτον, τῆς πονηρᾶς καὶ ἀντικειμένης ἐστὶ (9) φύσεως, καὶ τῶν ὑπ' ἐκεῖνης ἐνεργουμένων. Τὸ δὲ ἁμαρτάνοντας ἐπιστρέφειν, ἀνθρώπων μὲν, ἀλλ' ἐπεικῶν, καὶ τῆς σωζομένης (10) μερίδος. Εἰ γὰρ καὶ ὁ χοῦς ἐπισύρεται τι τῆς κακίας, καὶ τὸ γεῶδες σκῆνος βριθεῖ τὸν νοῦν ἄνω φερόμενον, ἢ ἄνω φέρεσθαι δεδημιουργημένον· ἀλλ' ἡ (11) εἰκὼν ἀνακαθαιρέτω τὴν κλῖν, καὶ ἄνω τιθέτω (12) τὴν ὀμύζυγον σάρκα, τοῖς τοῦ λόγου πτεροῖς κουφίζουσα. Καὶ (13) κρεῖττον μὲν, μῆτε δεθῆναι τοιαύτης καθάρσεως, μῆτε καθαρῆναι, τοῦ πρώτου μένοντος ἡμῖν ἀξιώματος,

⁹⁵ Psal. xciv, 6. ⁹⁶ ibid. 7. ⁹⁷ Joel II, 14. ⁹⁸ Psal. cxxv, 5. ⁹⁹ Gen. xix, 17, 25.

(95) Κατὰ τε ηλικίας. Regg. a, hm, pu, Pass., D ἡλικίαν. Deest τε in nounullis.

(94) Ἰκεσίας. Or. 2, et alii, ἰκετίας.

(95) Ἀνεπέγκωμεν. Reg. a, εἰσενέγκωμεν

(96) Ἐπιστρέψει, καὶ μετανοήσῃ. Jes., ἐπιστρέψῃ, καὶ μετανοήσῃ.

(97) Ὑπολείψεται. Reg. p, ὑπολείψεται. Pa s., ὑπολείπεται. Montac., ὑπολίπεται [i. ὑπολίπηται]. Coisl. 4, aliique nonnulli, ὑπολείψεται ὀπίσω αὐτοῦ.

(98) Πῶς οὐκ ἀνήσει, etc. Billius : « Quid afferri potest, quin boni natura utens, indulgentem se nobis praebiturus sit? »

(99) Τοῦ Πατρὸς. Or. 2, τοῦ Θεοῦ, « Dei. »

(1) Ὀδὸν. Or. 2, θύραν, « januam. »

(2) Ἐξέλθωμεν. Sic Regg. hm, Or. 2, Pass. In ed., ἐξέλημεν.

(3) Σεγὼρ. Duo Regg. et Or. 2, Σηγωρ.

(4) Συνεισέλθωμεν. Or. 2, συνανέλθωμεν.

cit nos⁹⁵. Pro ætatum ac generum ratione distincti, supplicationis vocem attollamus; pro invisio ipsi clamore-hunc ad aures Domini Sabaoth evehimus: *Iram illius in confessione præoccupemus*⁹⁶: ipsum denique, ut iratum, ita etiam mutatum et sedatum intueri velimus. *Quis scit*, inquit ille, *an convertetur, et pœnitentia ducetur, ac benedictionem relinquet?* Ego vero id plane scio, ego divinæ misericordiæ sponsor. Nam certe missa facta ira, quæ ipsius naturæ repugnat, ad misericordiam, quæ ipsius naturæ consentanea **310** est, se conferet. Ad illud enim a nobis vi adigitur, ad hoc autem suapte natura fertur. Quod si vi ad id adactus percutit, quomodo propensionem secutus non remittet⁹⁷? Tantum nos ipsos commiseremur, piis Patris visceribus viam aperientes. In lacrymis seminemus, ut in exultatione metamus⁹⁷. Nimitas initemur, non Sodomitas. Improbitali medicinam adhibeamus, ne cum improbitate consumamur. Jonam concionantem audiamus, ne igne et sulphure velut aquis obruamur. Quod si e Sodomis excesserimus, ad montem ascendamus, ad oppidum Segor confugiamus, ad solis ortum illuc ingrediamur⁹⁸. Ne in ulla vicinæ regionis parte pedem figamus; ne circumspiciamus, ne alioqui in salis columnam conrescamus, columnam, inquam, vere immortalem, animæque in vitium relabentis accusatricem.

XV. Illud cognitum habeamus, quod omni vitio carere, vere hominis modulum excedit, soliusque Dei est. Nihil enim de angelis dico, ne vitiosis affectionibus occasianem demus, atque improbis contentionibus januam aperiāmus. Perditæ autem et incurabiliter ægrotare, pravæ illius et adversariæ naturæ est, atque eorum, qui ab ea afflantur. At vero post peccatum ad meliorem mentem redire, hominum esse, verum proborum, et qui ex ea classe sint, quæ salutem consequitur. Nam etsi pulvis hic improbitatis aliquid secum trahit, ac terrenum hoc tabernaculum mentem sursum tendentem, aut certe ad hoc creatam, ut sursum tendat, deprimit: at imago tamen limum repurget, ac sociali jugo conjunctam carnem, rationis pen-

(5) Περιβλεψώμεθα. Coisl. 4 addit, εἰς τα ὀπίσω. Comb., εἰς τοῦπίσω.

(6) Μηδὲν ἁμαρτεῖν, etc. « Solius Dei est non peccare. » Solon, apud Demosth. or. *De corona*, ait: Μηδὲν ἁμαρτεῖν ἐστὶ θεῶν, καὶ πάντα κατορθοῦν « Deorum est nihil peccare, et omnia præclare agere. » Deest ὄντως in Reg. ph.

(7) Θύραν. Billius: « fenestram. » Combef. addit, ἀνοίξωμεν, « ostium aperiāmus. » Ruf., « aditum reserāmus. »

(8) Τὸ δέ. Sic Regg. hm, ph, Or. 2. In ed., τὸ μὲν.

(9) Ἐστὶ. Sic Or. 2 et Comb. Deest in ed.

(10) Σωζομένης. Coisl. 4, σωζομένων.

(11) Ἡ. Sic Regg. a, hm, ph, et Or. 2. Deest in ed.

(12) Ἄνω τιθέτω. Montac. ἀνατιθέτω.

(13) Κουφίζουσα. Kal: In quibusdam, κουφίζομένην. Deest καὶ in Or. 2.

mis sublevatam, in sublimi collocet. Melius quidem nobiscum ageretur, si nec huiusmodi purgatione opus haberemus, nec omnino purgati fuissetus, integra videlicet atque incolumi nobis manente dignitate illa, ad quam etiam per huiusce vitæ disciplinam properamus; nec per ainarum peccati gustum a vitæ ligno excidissemus. At illud item melius ac præstantius est, ut, cum peccamus, in nos **311** animadvertatur, quam ut labentes minime castigemur. Quem enim amat Dominus, castigat⁶⁹, paternæque benevolentiae argumentum est increpatio: contra omnis anima, quæ admonitionis et castigationis expers est, incurabilis manet. Quocirca non grave est plagis affici, sed plaga meliorem non fieri gravissimum et acerbissimum est. Atque eo nomine propheta quidam de duro illo ac corde incircumciso Israele verba faciens, ita loquebatur: *Domine, percussisti eos, et non doluerunt: corripuisti eos, et tenuerunt accipere disciplinam*⁷⁰; ac rursus, *Et populus non est conversus, quoad percussus est*⁷¹; et alio loco, *Quare aversus est populus meus aversione prava*⁷², ob quam prorsus obteretur et exstinguetur?

XVI. Horrendum est, fratres, in Dei viventis manus incidere⁶⁹. Horrendus vultus Domini super facientes mala⁶⁴, vitiumque funditus evertens ac delens. Horrenda auris Domini, Abelis vocem⁶⁵ etiam per tacitum cruorem sentiens. Horrendi pedes, improbitatem cursu assequentes. Horrenda universi orbis impletio, ita ut nemini usquam Dei commotionem effugere liceat⁶⁶; non si in cælum avolaverit, non si in infernum se contulerit, non si ad orientem profugerit, non si in profundos et extremos maris sinus sese abdidit⁶⁷. Quin etiam ante me Nahum ille Elcesæus Ninivitarum onus prædicans⁶⁸, zeloten Deum, et Dominum cum furore adversarios suos ulciscentem, tantamque severitatis magnitudinem adhibentem perhorrescit, ut ne secundam quidem adversus sceleratos ultionem sibi reliquam faciat. Nam cum Isaiam audio Sodomorum populo ac Gomorrhæ principibus minitantem, et dicentem: *Ut quid ultra percutiemini, addentes prævaricationem*⁶⁹? minimum abest, quin toto corpore contremiscam, lacrymisque perfundar. Sceleris, inquit, accessioni nulla jam poenæ accessio excogitari potest: ita per omnia grassati estis, atque omne plagarum genus exhaustis, novam subinde poenam per improbitatem vestram accersentes. *Non est vulnus, non livor, non plaga tumens: toto corpore, inquit, fusa est plaga, prorsusque incurabilis. Non enim malagma imponere est, non oleum, non alligaturam*⁷⁰. Ac, quæ deinceps in ea comminatione sequuntur, prætereo, ne præsentis plaga vobis acerbior existam.

Α εις ὁ καὶ σπεύδομεν ἐκ τῆς ἐνταῦθα (14) παιδαγωγίας, μηδὲ (15) τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἐκπεσεῖν τῆ πικρᾶ γεύσει τῆς ἁμαρτίας· κρείσσον δὲ, τοῦ μὴ (16) παιδεύεσθαι πταίοντα, τὸ ἁμαρτάνοντα ἐπιστρέφειν. Ὅν μὲν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει, καὶ πατρικὸν τὸ τῆς ἐπιτιμῆσεως ψυχῆ δὲ πᾶσα ἀνουδέεττος. ἀθεράπευτος. Θυκοῦν οὐ πληγῆναι χαλεπὸν, ἀλλὰ μὴ σωφρονισθῆναι (17) τῆ πληγῆ χαλεπώτερον. Φησὶ τις τῶν προφητῶν, περὶ τοῦ Ἰσραὴλ λέγων, τοῦ σκληροῦ καὶ ἀπεριτμήτου τὴν καρδίαν· Κύριε, ἔμαστιγώσας αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἐπόνεσαν ἐπαίδευσας αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἠθέλησαν δέξασθαι παιδεῖαν καὶ πάλιν, Καὶ ὁ λαὸς οὐκ ἐπεστράφη (18), ἕως ἐπληγῆ καὶ, Τί (19) ὅτι ἀπεστράφη ὁ λαὸς μου ἀποστροφῆν πονηρὰν, ἐξ ἧς τέλεον συντριβῆσεται, καὶ καταφθαρήσεται;

19'. Φοβερὸν μὲν οὖν, ἀδελφοί, τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος· φοβερὸν δὲ τὸ πρόσωπον Κυρίου ἐπὶ ποιῶντας κακὰ, καὶ πανωλεθρία τὴν κακίαν ἐξαφανίζον· φοβερὰ (20) δὲ ἀκοή Θεοῦ, καὶ τῆς Ἄβελ φωνῆς αἰσθανομένη διὰ τοῦ σιγῶντος αἵματος· φοβεροὶ δὲ πόδες πονηρίαν καταλαμβάνοντες· φοβερὰ δὲ τοῦ παντὸς πλήρωσις (21), ὡς μὴ εἶναι μηδαμῶ φεῖν Θεοῦ κίνησιν, μὴ εἰς οὐρανὸν ἀναπτάντα, μὴ εἰς ἄδου χωρήσαντα, μὴ πρὸς (22) ἀνατολὰς ἀποδράντα, μὴ θαλάσσης ἐναποκορυβέντα βυθοῖς ἢ πέρασιν. Φοβεῖται δὲ πρὸ ἐμοῦ καὶ Ναοῦ ὁ Ἑλκεσαῖος, ἐν οἷς τὸ κατὰ Νινευτ (23) λήμμα δημοσιεύει, τὸν ζηλωτὴν Θεὸν, καὶ ἐκδικοῦντα Κύριον μετὰ θυμοῦ τοὺς ὑπεναντίους, καὶ τοσαύτη χρώμενον ἀποτομίας περιουσίᾳ, ὡς μηδὲ δευτέραν ὑπολείπεσθαι κατὰ τῶν πονηρῶν ἐκδίκησιν. Ἡσαίου μὲν γὰρ ὅταν ἀκούσω, τῷ λαῷ Σοδόμων καὶ τοῖς ἄρχουσιν Γομόρρας ἀπειλοῦντος, καὶ λέγοντος· Τί ἐστὶ πληγῆτε (24), προστιθέντες ἀνομίαν; μικροὺ καὶ φρικτὰς πληροῦμαι, καὶ συγχείρομαι δάκρυσιν. Οὐκ ἔστι, φησὶ, τῆ προσθήκῃ τῆς ἁμαρτίας προσθήκην πληγῆς ἐξευρεῖν· οὕτω πάντα διεξηγηλύθητε, καὶ πᾶν εἶδος πληγῆς ἐκενώσατε, ἀεὶ τινα καινοτέραν διὰ τῆς κακίας τῆς (25) ἐαυτῶν προκαλούμενοι. Οὐκ ἔστι τραῦμα, οὐδὲ μάλωψ, οὐτὲ πληγῆ φλεγμάλουσα· ὀλοσώματος, φησὶν, ἡ πληγῆ, ἀλλὰ καὶ ἀθεράπευτος. Οὐ γὰρ ἔστι μάλωμα ἐπιθεῖναι, οὕτε ἔλαιον, οὕτε καταδέσμονος. Καὶ παρίημι τὰ ἐξῆς τῆς ἀπειλῆς, ἵνα μὴ τῆς παρουσίας ὑμῶν (26) πληγῆς βαρύτερος γένομαι

⁶⁹ Prov. iii, 12 ⁶⁶ Jer. v, 3. ⁶⁵ Isa. ix, 13. ⁶⁴ Jer. viii, 5. ⁶³ Hebr. x, 51. ⁶² Psal. xxxiii, 17. ⁶¹ Gen. iv, 10. ⁶⁰ Jer. xxxii, 24. ⁵⁹ Psal. cxxxviii, 7 sqq. ⁵⁸ Nahum i, 1. ⁵⁷ Isa. i, 5. ⁵⁶ Isa. i, 6.

(14) Ἐνταῦθα. Coisl. 1 et Or. 2, ἐντεῦθεν.

(15) Μηδὲ. Reg. bm, μήτε.

(16) Μή. Deest in Or. 2.

(17) Σωφρονισθῆναι. Regg. bm, ph, Montac., σωφρονίζεσθαι.

(18) Ἐπεστράφη. In quibusdam, ἀπεστράφη.

(19) Τί. Deest in Reg. a, et Or. 2.

(20) Φοβερᾶ. Pass., φοβερόν.

(21) Παντὸς πλήρωσις. Coisl. 2, aliique nonnulli,

παντὸς κόσμου συμπλήρωσις.

(22) Πρὸς. Or. 2, εἰς.

(23) Νινευτ. Reg. ph, Νινευθ.

(24) Πληγῆτε. Sic Regg. a, c, ph, Jes. In ed., πληγῆτε.

(25) Τῆς. Sic plures Regg. et Or. 2. Deest in ed.

(26) Παρουσίας ὑμῶν, etc. Sic Regg. a, c, bm.

12'. Πλὴν ἐπιγνώμεν τοῦ κακοῦ τὴν ὑποθεσιν. Πόθεν ἐξηράνθησαν γεωργίαι (27), ἡσχύνθησαν ἀποθήκαι, καὶ νομῆ ποιμνίων ἐξέλιπεν, ὠλιγώθη (28) τὰ ὠραία τῆς γῆς, οὐκ ἐπλήσθη τὰ πεδία πύθης, ἀλλὰ κατηφέλας· οὐκ ἐπλήθυναν αἱ κοιλιάδες σίτον, ἀλλ' ἐκλαύθησαν· οὐκ ἐστάλαξε (29) τὰ ὄρη γλυκασμῶν, ὡς ὑστερον τοῖς δικαίοις, ἀλλ' ἀπεκοσμήθη καὶ ἤτιμάσθη, καὶ τὴν Γελβουὲ κατάραν ἐκ τῶν ἐναντιῶν ἐδέξατο; Γέγονεν ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς πᾶσα ἡ γῆ, πρὶν κοσμηθῆναι τοῖς ἑαυτῆς κάλλεσιν. Ἐπεσοκέψω μὲν τὴν γῆν, καὶ ἐμέθυσας αὐτήν, ἀλλ' ἐπισκοπήν πονηρὰν καὶ μέθην ὀλέθριον. Φεῦ τοῦ θεάματος! ἐν καλᾷ τὰ τῆς εὐφορίας ἡμῖν, καὶ μικροῖς λευψάνοις ἡ σπορὰ γνωρίζεται, καὶ μόλις ἀπαρχὰς Κυρίῳ τὸ θέρος ἡμῶν καρποφορεῖ, μηδὲ μᾶλλον (30) ἡ δράγμασι καταλαμβανόμενον. Τοιοῦτος ὁ πλοῦτος τῶν ἀσεβῶν, τοιαῦτα τὰ τῶν κακῶς σπειρόντων γεωργίαι· ἐπιβλέψαι, ὡς ἡ παλαίκα κατάρρα, πλείονα, καὶ εἰσενεγκεῖν ὀλίγα· σπειραὶ, καὶ μὴ ἀμῆσαι· φυτεῦσαι, καὶ μὴ ἐκθλίψαι· οὐ ἐργῶνται δέκα ζεύγη βοῶν, ποιήσαι κεράμιον ἔν· καὶ παρ' ἄλλοις ἀκούειν τὴν εὐκαρτίαν, αὐτοὺς ἐνδεῖα (31) πιεζομένους. Πόθεν ταῦτα, καὶ τίς ἡ αἰτία τοῦ θραύσματος; Μὴ ἀναμείνωμεν ὑπ' ἄλλων ἐλεγχθῆναι· ἡμῶν αὐτῶν ἐξετασταὶ γενώμεθα. Μέγα κακίας φάρμακον, καὶ ὁμολογία, καὶ φυγὴ τοῦ πταίσματος. Ἐγὼ πρῶτος, ὡς περ ἀνήγγεिला (32) τῷ λαῷ μου ἄνωθεν, καὶ τὸ τοῦ σκοποῦ ἔργον πεπλήρωκα. (33) (οὐ γὰρ ἔκρυψα τὴν ἐρχομένην ῥομφαίαν, ἵνα καὶ τὴν ἐμαυτοῦ ψυχὴν, καὶ τὰς τῶν ἀκουόντων περιποιησώμαι)· οὕτως ἀναγγεῶν καὶ τοῦ λαοῦ μου τὴν ἀπεθείαν, ἐμαυτοῦ τὰ ἐκείνου ποιοῦμενος· εἰ πως ἂν οὕτω τύχοιμι τινος φιλανθρωπίας καὶ ἀναψύξεως.

pro meis ducens. Sic enim fortasse futurum est, ut consequar.

13'. Ὁ μὲν τις ἡμῶν ἐξέθλιψε (34) πένητα, καὶ μοῖραν γῆς παρεσπάσατο, καὶ ὄριον ὑπερέβη κακῶς, ἢ κλέψας, ἢ τυραννήσας, καὶ συνήψεν οἰκίαν πρὸς οἰκίαν, καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν, ἵνα τι τοῦ πλησίον ἀφέλῃται· καὶ μηδένα ἔχειν ἐφίλονεῖν γείτονα, ὡς μόνος οἰκῆσων ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁ δὲ τόκοις καὶ πλεονασμοῖς τὴν γῆν ἐμίανε (35), καὶ συνάγων ὄθεν οὐκ ἔσπειρε, καὶ θερίζων ὅπου μὴ διεσχόρπισε· γεωργῶν οὐ τὴν γῆν, ἀλλὰ τὴν χρεῖαν τῶν δεομένων. Ὁ δὲ ἀπαρχὰς ἄλυνος καὶ ληνοῦ τὸν πάντα δεδωκότα Θεὸν ἀπεστέρησε, καὶ γέγονεν ἀχάριστος τε ὁμοῦ καὶ ἀνόητος· οὐτε ὑπὲρ ὧν ἔσχεν εὐχαριστήσας, οὐτε τὸ μέλλον (36), εἰ μὴ τι ἄλλο, διὰ τῆς εὐγνωμοσύνης

¹¹ II Reg. 1, 21. ¹² Psal. LXIV, 10. ¹³ Agg. 1, 9.

ph, etc. In ed., παρούσης πληγῆς βαρύτερος ὑμῖν γένωμαί.

(27) Γεωργίαι. Reg. a, ἀγροί. Reg. hm, γεωργοί.

(28) Ὀλιγώθη. Duo Colb., ὠλιγώθησαν.

(29) Ἐστάλαξε. Regg. a, c, ἐστάλαξαν.

(30) Μηδὲ μᾶλλον, etc. = Ex mensibus potius, etc.; id est, = non ex manipulorum acervis, sed ex mensium ratione, messis dignosci potest.

(31) Τὴν εὐκαρτίαν, αὐτοῦς ἐνδεῖα. Coisl. 1, τὰ

312 XVII. Sed tamen hujus calamitatis causam agnoscamus. Cur segetes exaruerunt, horrea confusa sunt, pascua ovium defecerunt, extenuata sunt speciosa terræ, campi non pinguedine, sed mæore perfusi sunt; valles non frumento abundarunt, sed deploratæ sunt; montes nobis, quemadmodum postes justis viris, dulcedinem non stillarunt, sed ornatum suum exverunt, ignominiaque affecti sunt, ac montium Gelboe maledictionem contrario modo acceperunt ¹¹? Facta est universa terra ut a principio, cum nondum pulchritudine sua exornata esset. *Visitasti terram, et inebriasti eam* ¹²; sed visitatione mala, et pestifera ebrietate. Proh triste spectaculum! in culmo fertilitas nobis est, et sementis ex parvis reliquiis agnoscitur, ac vix primitias Domino messis nostra edit, atque ex mensibus potius quam ex manipulis percipitur. Tales impiorum divitiæ sunt, tales mem seminantium messes: nimirum, juxta veterem maledictionem, respicere ad multa, et pauca inferre ¹³; seminare, et non metere; plantare, et non exprimere ¹⁴; ubi decem juga bouum operantur, lagunculam unam facere ¹⁵; atque apud alios frugum ubertatem audire, cum interim ipsi rerum penuria premanant. Unde hæc tandem, et quæ nobis hujusce calamitatis causa est? Ne exspectemus, ut ab aliis coarguamur: ipsimet in nos inquiramus. Magna vitii medicina est confessio, et peccati fuga. Primus ego, sicut populo meo ante denuntiavi, ac speculatoris munere functus sum. Non enim venientem gladium celavi ¹⁶, ut et meam ipsius, et eorum qui audiunt, animas elucrarer. Sic nunc quoque populi mei inobedientiam exponam, peccata illius ut misericordiam aliquam et ærummæ levationem

XVIII. Alius nostrum pauperem oppressit, ac terræ partem ipsi abstraxit, maleque, vel per fraudem, vel per vim, terminum transgressus est, et domum ad domum conjunxit, et agrum agro copulavit, ut proximo aliquid eriperet; ac vicinum nullum habere studuit, perinde ac solus habitaturus in terra. Alius usuris et scænoribus terram contaminavit, colligens ubi non seminarat, ac metens ubi non sparserat; non ex terræ cultu, sed ex pauperum inopia et penuria, commoda sua **313** comparans. Alius aræ ac torcularis primitiis Deum, qui omnia donaverat, fraudavit, simulque, et ingratum et dementem se præbuit; ut qui, nec pro iis, quæ ha-

¹¹ Soph. 1, 13. ¹² Isa. v, 10. ¹³ Ezech. XXXIII, 3.

τῆς εὐκαρτίας αὐτοῦς ἐνδεῖα.

(32) Ἀνήγγεिला. Reg. a, ἀπήγγεिला.

(33) Πεπλήρωκα. Regg. a, c, hm, ph, Or. 2, ἐπλήρωσα.

(34) Ἐξέθλιψε. = Affixit, vexavit.

(35) Ἐμίανε. Sequitur in ed. καί, quod codicum auctoritate deleuimus.

(36) Τὸ μέλλον. In Coisl. 1 sequitur, ὅπως ἀσφαλῶς ἔξη φροντίσας, καὶ εἰ, etc., = nec postea cogitavit quomodo secure possideret.

buit, gratias egerit, nec, si nihil aliud, futurum A certe, per probi et grati animi officium, sibi ipsi procurarit. Alius nec viduam nec orphanum miseratus est, nec panem et exiguum alimentum miserari, vel Christo potius, qui per illos etiam parce nutritos alitur, impertit; et quidem cum multa fortasse habeat, ac præter spem (nam hoc demum iniquissimum est), atque in multis horreis angustia laboret, eaque partim impleat, partim evertat, ut ad futuros fructus condendos ampliora exstruat, illud ignorans fore, ut priusquam spei suæ compos fiat, morte abripiatur, rationemque reddendam habeat, tum opum quibus hic abundavit, tum earum rerum quas auirao et cogitatione sibi finxit, ut qui aliena bona male administrarit. Alius viam humilium declinavit ⁷⁷, et justum injustis rationibus circumvenit ⁷⁸. Alius corripientem in portis odio habuit, ac sanctum sermonem abominatus est ⁷⁹. Alius reti suo multa colligenti immolavit ⁸⁰, ac pauperis prædam domi habens, aut Dei memoriam ex animo eiecit, aut certe illius male recordatus est, dicens: Benedictus Dominus, quoniam divites facti sumus ⁸¹; et iniquitatem suspicatus est, velut opes illas ipsius beneficio possideret, a quo pœna afficietur. Ob hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiae ⁸². Ob hæc, vel clauditur cœlum, vel male aperitur; eoque magis, si, ne percussi quidem, respiscamus, atque ad eum, qui natura sua e vicino est, accedamus.

XIX. Quid ad hæc dicemus, qui frumentum emimus et vendimus, ac temporum difficultates observamus, ut opes nobis comparemus, et in alienis calamitatibus delicias capiamus, atque neque ut Joseph Ægyptiorum facultates ⁸³ majoris dispensationis causa (utrumque enim norat, nimirum et recte colligere, et recte annonam tribuere, quemadmodum etiam, et famem prospicere, et eminus ei obsistere), sed, ut iniqui et conscelerati, popularium nostrorum opes acquiramus, qui dicimus: Quando transibit mensis, ut vendamus; et Sabbata, ut araria recludamus ⁸⁴? qui duplicibus mensuris, et stateris justitiam corrumpimus ⁸⁵, ac plumbeam iniquitatis mensuram in nos ipsos inclinamus ⁸⁶? Quid ad **314** hæc dicemus, qui nullum augendum opum finem novimus; qui aurum et argentum, non secus atque illi olim Baal et Astarten, et execrandum illum Chamos ⁸⁷ adoramus; qui lapidum lux et splendores consecramur, vestesque

πραγματευσάμενος. Ὁ δὲ χήραν καὶ ὄρφανὸν οὐκ ἠλέησεν, οὐδὲ μετέδωκεν ἄρτου καὶ τροφῆς ὀλίγης τῷ δεομένῳ, μᾶλλον δὲ Χριστῷ τῷ τρεφομένῳ (37) διὰ τῶν καὶ μικρῶς τρεφομένων· ὁ τὰ πολλὰ ἔχων ἰσως, καὶ παρ' ἐλπίδα, (τοῦτο γὰρ ἔδη τὸ ἀδικώτατον) καὶ ταῖς πολλαῖς ἀποθήκαις στενοχωρούμενος, καὶ τῆς μὲν πληρῶν, τὰς δὲ καθαιρῶν, ἵνα τοῖς μέλλουσι καρποῖς οἰκοδομήσῃ μείζονας, ἀγνοῶν, ὅτι τῶν ἐλπίδων προαναρπάζεται, καὶ λόγον ὑπέξει τῆς ἐνταῦθα εὐπορίας (38) καὶ τῆς (39) φαντασίας, κακῶς οἰκονόμος ἀγαθῶν ἀλλοτριῶν γενόμενος. Ὁ δὲ ὀδὸν ταπεινῶν ἐξέκλινε, καὶ ἐπλάγιασεν ἐν ἀδίκοις δίκαιον. Ὁ δὲ ἐμίσησεν ἐν πύλαις ἐλέγχοντα, καὶ λόγον ὄσιον ἐβδελύσατο. Ὁ δὲ ἔθυσεν τῇ ἑαυτοῦ σαγήνῃ πολλὰ συναγοῦση (40), καὶ τὴν ἀρπαγὴν τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἴκοις ἔχων, ἢ οὐκ ἐμνήσθη Θεοῦ, ἢ κακῶς ἐμνήσθη, Εὐλόγητός Κύριος, εἰπὼν, ὅτι πεπλουτήκαμεν· καὶ ὑπέλαβεν (41) ἀνομίαν, ὡς παρ' αὐτοῦ ταῦτα ἔχων, ἐξ οὗ κολασθήσεται. Διὰ ταῦτα γὰρ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς (42) τῆς ἀπειθείας· διὰ ταῦτα, ἢ κλειεται οὐρανός, ἢ κακῶς ἀνοίγεται· καὶ πολλῶ μᾶλλον, εἰ μὴδὲ πληγέντες ἐπιστρέφοιμεθα, καὶ τῷ ἐγγίζοντι φυσικῶς πλησιάζοιμεν.

18'. Τί πρὸς ταῦτα ἐροῦμεν, οἱ (43) σιτῶναι, καὶ σιτοκάπηλοι, καὶ τηροῦντες τὰς τῶν καιρῶν δυσκολίας, ἢ εὐπορήσωμεν, καὶ ταῖς ἀλλοτριαῖς (44) συμφοραῖς ἐντροφῆσωμεν, καὶ κτησώμεθα, μὴ ὡς Ἰωσήφ τὰ τῶν Αἰγυπτίων, ἐπ' οἰκονομίᾳ μείζονι (ἐκεῖνος γὰρ ᾔδει καὶ συναγαγεῖν καὶ σιτοδοτῆσαι καλῶς, ὡς περ καὶ προγῶναι τὸν λιμὸν, καὶ σῆσαι πρὸς αὐτὸν πόρρωθεν (45), ἀλλ' ὡς παράνομοι τὰ τῶν δημοφύλων, οἱ λέγοντες· Πότε διελεύσεται ὁ μῆν, καὶ ἐμπωλήσομεν [46])· καὶ τὰ Σάββατα, καὶ ἀνοίξομεν θησαυρούς; οἱ τοῖς δισσοῖς μέτροις καὶ σταθμίαις τὸ δίκαιον διαφθειρόμεντες, καὶ τὸ μολιθδοῦν (47) μέτρον τῆς ἀνομίας ἐφ' ἑαυτοὺς κλίνοντες; Τί πρὸς ταῦτα ἐροῦμεν, οἱ μὴδὲν πέρας (48) εἰδότες κτήσεως· οἱ προσκυνοῦντες τὸν χρυσοῦν καὶ τὸν ἄργυρον, ὡς περ τὴν Βάαλ οἱ Πάλαι, καὶ τὴν Ἀστάρτην, καὶ τὸ Χαμῶς βδελύγμα· οἱ περιέποντες τῶν λήθων τὰς πολυτελείας καὶ διαυγείας, καὶ τῆς ἐσθῆτος τὴν μαλακίην τε καὶ περιβρέουσιν, σιτῶν δαπάνην, καὶ ληστῶν,

⁷⁷ Amos II, 7. ⁷⁸ Isa. XXI, 21. ⁷⁹ Amos V, 10. ⁸⁰ Habac. I, 15. ⁸¹ Zach. XI, 5. ⁸² Ephes. V, 6. ⁸³ Gen. XLII, 39 sqq. ⁸⁴ Amos VIII, 5. ⁸⁵ Deut. XXV, 15. ⁸⁶ Zach. V, 7. ⁸⁷ III Reg. XI, 35.

(37) Τῷ τρεφομένῳ, etc. Nonnulli Regg. et Coisl. I, τῷ καὶ διὰ τῶν μικρῶν τρεφομένῳ, « Christo qui ei nec parvulos alitur. »

(38) Εὐπορίας. Reg. hm et Montac., εὐφορίας.

(39) Τῆς. Sic plures Regg. Deest in ed.

(40) Συναγοῦση. Plures Regg. et Or. 2, συναγαγοῦση.

(41) Καὶ ὑπέλαβεν, etc. Binns, « opesque ipsius beneficio se consecutum inique existimavit, a quo, » etc.

(42) Ἐπὶ τοὺς υἱούς. Coisl. I ἐφ' ἡμᾶς τοὺς υἱούς, « super nos filios inobedientes. »

(45) Ol. Sic Regg. hm, ph, Jes., Pass. In ed., ei.

(44) Ἀλλοτριας. Or. 2, ἀλλοτριῶν.

(45) Ὡς περ... πόρρωθεν. Sic Coisl. I, aliique codd. Hæc in Græcis ommissa, licet a Billio Latine reddita.

(46) Ἐμπωλήσομεν. Reg. ph, et Par., απεμπωλήσομεν. Bas., εὐπωλήσομεν.

(47) Μολιθδοῦν. Regg. hm, ph, et Bas., μολιθοῦν.

(48) Μὴδὲν πέρας. Idem scripsit Solon: Πλοῦτου δ' οὐδὲν τέρμα πεφασμένον ἀνδράσι κείτοι· « Nullas opum mortalibus fixus est limes. »

καὶ τυράννων, καὶ κλεπτῶν θησαυρίσματα· οἱ πλῆθει γαυριῶντες ἀνδραπόδων καὶ τετραπόδων· οἱ τοῖς πεδίοις ἐμπλατυνόμενοι καὶ τοῖς ὄρεσι, καὶ τὰ μὲν ἔχοντες, τὰ δὲ προσλαμβάνοντες, τὰ δὲ μέλλοντες, κατὰ τὴν Σολομόντειον βδέλλαν ἐμπλησθῆναι μὴ δυναμένην, ὁμοίως ἄδη, καὶ γῆ, καὶ πυρὶ, καὶ ὕδατι, καὶ ζητούντες οἰκουμένην ἑτέραν εἰς κτῆσιν, καὶ τοῖς τοῦ Θεοῦ ὄροις καταμεμφόμενοι ὡς μικροτέροις ἢ κατὰ τὴν ἑαυτῶν ἐπιθυμίαν καὶ ἀπλησίαν; Τί δαί (49), οἱ τοῖς ὑψηλοῖς θρόνοις ἐγκαθεζόμενοι, καὶ τὴν ἀρχικὴν σκηνὴν ἀφροντες, καὶ τὴν ὄφρυν τῶν θεάτρων ὑψηλοτέραν, καὶ μὴ λογιζόμενοι τὸν ἐπὶ πᾶσι Θεὸν, καὶ τὸ ἀπρόσιτον ὕψος τῆς ἀληθινῆς βασιλείας, ἐν ὧς ὁμοδοῦλῶν τῶν ὑπάρχων ἀρχωσιν, οἱ τῆς ἰσῆς δεόμενοι φιλανθρωπίας; Σκόπει δὲ μοι καὶ τοὺς κατασπαταλῶντας ἐπὶ κλιῶν ἐλεφαντίνων, ὧν καλῶς ὁ θεὸς Ἄμώς καθάπτεται, καὶ τὰ πρῶτα μύρα χρισμένους, καὶ τῆ φωνῆ τῶν ὀργάνων ἐπικροτούντας, καὶ τῶν φευγόντων ὡς ἰσταμένων ἐξηρημένους· ἀλλὰ μὴ τῆ συντριβῆ τοῦ Ἰωσήφ συναλγοῦντάς τε καὶ συμπάσχοντας· ἔξον χρηστὸς εἶναι τοῖς προσεπεσοῦσι, καὶ τῷ ἐλέφ κτᾶσθαι τὸν ἔλεον· ὀλοῦζειν πίτυν, ὅτι πέπτωκε κέδρος, καὶ (50) νοθετεῖσθαι τῆ τῶν πλησίων πληγῆ, καὶ διὰ τῶν ἀλλοτρίων κακῶν τὰ οἰκεία εὐτίθεσθαι, τοσοῦτον πλεόν ἔχοντας τῶν προεπιληφτότων, ὅσον αὐτοὺς δι' ἐκείνων σωθῆναι (51), ἀλλὰ μὴ δι' αὐτῶν ἑτέρους σωφρονισθῆναι.

aliena mala rebus suis probe consulere; ut qui ii, qui praeceperunt, quod ipsi per alios salutem

Κ'. Ταῦτα συμφιλοφροσιν ἡμῖν, ὧ θεὰ καὶ ἱερὰ C κεραλή, καὶ πολλῆν ἐμπερίαν τῷ μακρῷ (52) χροῖνυ συλλεξαμένη, ἐξ ἧς σοφία γίνεται. Τοῦτοις τὸν λαόν σου κατέρτισαι. Δίδασκον διαθρύπτειν πεινώσι (53) τὸν ἄρτον, καὶ πτωχοὺς ἀστέγους συνάγειν (54), καὶ γυμνότητα περιστέλλειν, καὶ μὴ περιορᾶν τοὺς ἀφ' αἵματος· καὶ νῦν μάλιστα, ἐν ἧ τὸ ἀγαθὸν ἡμῶν ἐκ τῆς χρείας, μὴ τοῦ περισσεύματος· ἢ μᾶλλον καρποφορίᾳ Θεοῦ εὐφραίνεται, ἢ πλῆθει τῆς εἰσφορᾶς καὶ μεγέθει τῆς ἐπιδόσεως. Ἐπὶ τούτοις, καὶ πρὸ τούτων, γενοῦ μοι Μωσῆς, ἢ Φινεὲς σήμερον. Στῆθι περὶ ἡμῶν (55), καὶ ἐξίλασαι· καὶ κοπασάτω ἡ θραύσις, εἴτε διὰ θυσίας πνευματικῆς (56), εἴτε δι' εὐχῆς καὶ λογικῆς ἐντεύξεως (57). Ἐπίσχες τὴν ὀργὴν Κυρίου τῆ μεσιτεία (58)· στήσον τὴν ἀκολουθίαν τῆς μαστιγῆς. Οἶδεν αἰδεῖσθαι πατρός· πολὺν D ὑπὲρ τέκνων πρεσβεύουσαν. Δεήθητι περὶ τῆς παρελθούσης κακίας· τὸ μέλλον ἐγγύησαι. Προσάγαγε

⁴⁹ Prov. xxx, 15. ⁵⁰ Amos vi, 4 sqq. ⁵¹ Zach. xi, 2. ⁵² Isa. lvm, 7. ⁵³ Exod. xxxii, 11. ⁵⁴ Psal. cv, 23, 30.

(49) *Cal. Regg. hm, ph*

(50) *Cal. Deest in Regg. a, c, hm, ph, et Or. 2.*

(51) *Σωθῆναι*. Billius: « consecuti sint. » Non recte: salutem enim non sunt consecuti, sed perniciem; nec ex aliorum pœnis eruditi sunt, ut innox exponit Gregorius.

(52) *Μακρῷ*. Reg. hm, πολλῷ.

(53) *Πεινώσι*. Sic Or. 2. In ed., πεινῶντι.

(54) *Συνάγειν*. In quibusdam, συναγαγεῖν.

(55) *Ἐπὶ ἡμῶν*. Reg. c, μεθ' ἡμῶν.

A molles et diffuētes, quæ a tineis absumuntur, et prædonibus, ac tyrannis, furibusque reconduntur, qui ob servorum et quadrupedum greges insolescimus: qui in campis et montibus dilatamur, atque alia jam habemus, alia adjungimus, aliaque jam adepturi sumus, instar illius sanguisugæ, cujus meminit Salomon ⁴⁹, quæ expleri nequit, quemadmodum nec infernus, nec terra, nec ignis, nec aqua; novumque orbem, quem possideamus, quærimus, ac Dei terminis, ut insaturabili nostra cupiditate minoribus, succensemus? Quid vero illi, qui in sublimioribus thronis sedent, atque imperii scenam attollunt, ac supercilium theatris ipsis altius; nec Deum, qui super omnia est, nec inaccessible illud veri regni fastigium considerant, ut sub-

ditis, tanquam conservis, imperent, qui eadem benignitate opus habent? Jam eos quoque spectes velim, quos divinus Amos pulchre perstringit, qui in eburneis lectis lascivunt, pretiosissimisque unguentis perfunduntur, atque ad musicorum instrumentorum sonos applaudunt, rebusque fugientibus, ut firmis et stabilibus, addicti sunt; non autem ob Josephi contritionem dolorem ac molestiam concipiunt ⁵⁰. Atqui oportebat, ut eos, qui priores in calamitatem inciderant, benignitate complecterentur, ac misericordia misericordiam sibi conciliarent: oportebat, inquam, abietem ululare, quia cœcidit cedrus ⁵¹, ac vicinorum plaga erudiri, atque per hoc utique nomine potiori conditione essent, quam consequi potuerint, non autem alii per ipsos eruditi.

XX. Hæc nobiscum philosophare, vir divine et sacrosancte, quippe longo temporis spatio ingeniter rerum usum, ex quo sapientia nascitur, collegisti. His populum tuum instrue. Doce panem esurienti frangere ⁵², et pauperes tecto carentes colligere, et nuditatem tegere, nec consanguineus despicere; ac nunc præsertim, ut bonum nostrum ex penuria sit, non ex abundantia: quo munere Deus, magis **315** quam multis oblationibus magnisque largitionibus, delectatur. Post hæc, imo ante hæc, esto mihi hodierno die Moyses et Phinees ⁵³. Sta pro nobis, et placa; et cesset quassatio ⁵⁴, sive per spirituale sacrificium, sive per orationem ac rationalem intercessionem. Domini iracundiam interveni tuo reprime; plagas deinceps sequentes comverte. Patris canitie pro filiis obsecrantis permoveri solet. Pro præterita improbitate ora; meliora in posterum de nobis pollicere. Offer populum ca-

(56) *Διὰ θυσίας πνευματικῆς*. « Per spirituale sacrificium. » Nicetus exponit per τὴν τεροουργίαν, id est, « missæ sacrificium. »

(57) *Λογικῆς ἐντεύξεως*. Sic passim Gregorius mutat quod Paulus, Rom. xii, 1, vocat λογικῆς λατρίας. Cæterum λογικῆ ἐντεύξις videtur esse « oratio, » quæ fit verbo ac mente, « deprecatio, intercessio. »

(58) *Τῆ μεσιτεία*. Sic Regg. a, c, Par., etc. In editis, μεσιτατα.

lamine ac metu purgatum. Corpoream alimoniam A pete; angelicam etiam e caelo descendente prius pete. Hoc si feceris, Deum nobis conciliabis, caelum mitigabis, matutinam et serotinam pluviam reddes. *Dominus dabit benignitatem, et terra nostra dabit fructum suum* : haec, inquam, inferior, quotidianum; carnis autem nostrae terra, sempiternum, quem divinis horreis per te, et nos et munera nostra offerentem, imponemus, in Christo Jesu Domino nostro, cui sit gloria in saecula. Amen.

⁹⁴ Joel II, 23. ⁹⁵ Psal. LXXXIV, 13.

(59) Πληγῆ. Sic Regg. hm, ph, Coisl. 1, Or. 2, etc. Male in editis, πληγῆς.

(60) Θεός. Reg. ph, Θεῶ.

(61) Προσάγοντος. Nonnulli codices, προσάγοντες, « offerentes. »

λαὸν πληγῆ (59) καὶ φόβῳ κεκαθαρμένον. Αἰτησάται τὴν σωματικὴν τροφήν· αἰτησάται πρὸς ταύτης καὶ τὴν ἀγγελικὴν ἐξ οὐρανοῦ καταβαλνουσάν. Ἄν τοῦτο ποιήσῃς, οἰκειώσεις Θεόν (60). ἡμερώσεις οὐρανόν, ἀποδώσεις δέ τὸν πρῶτόν τε καὶ ἕψυμον· Ὁ Κύριος δώσει χρηστότητα, καὶ ἡ γῆ ἡμῶν δώσει τὸν καρπὸν αὐτῆς, ἡ κάτω γε, τὸν ἐφήμερον, καὶ ὁ χοῦς ἡμῶν, τὸν αἰώνιον, ὃν ταῖς θείαις ληνοῖς ἐναποθησόμεθα διὰ σοῦ, προσάγοντος (61) ἡμᾶς τε καὶ τὰ ἡμέτερα, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα (62) εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἄμην.

(62) Δόξα. Duo Regg. addunt, καὶ τὸ κράτος ἅμα Πατρὶ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, « cui gloria et potestas una cum Patre et sancto Spiritu in saecula saeculorum. »

316 MONITUM IN ORATIONEM XVII.

I. Nazianzi habita est haec oratio, circa finem anni 373. In cujus rei confirmationem, iisdem rationibus, quibus in praecedenti monito (63), utimur. Vivebat adhuc Gregorius senior, et Theologus noster episcopali jam unctione erat consecratus. Hanc orationem in duas veluti partes dividit orator. Prima pars ad Nazianzenos, secunda ad magistratus dirigitur. Quenam autem fuerit Nazianzenorum culpa, non satis in hac oratione declaratur. Conjicit Billius Nazianzenos; edicto quodam, aut tributorum et vectigalium gravitate offensos, signa quaedam animorum ad seditionem spectantium dedisse. At verisimile est non ita grave fuisse Nazianzenorum crimen; alioquin multo acriorem ad eos habiturus fuisset orationem Gregorius, si non tantum in animo habuissent, sed etiam reipsa seditionem excitassent. In hac enim oratione neutiquam Nazianzenos increpat orator; sed eos blande consolatur, et ad patientiam revocat. Hortatur etiam ut Dei memores sint, si consolationem et delectationem in malis consequi velint; nec obliviscantur homines saepe « a Deo per contraria erudiri (n. 4), » ac proinde Deo, sive benefaciat, sive corripiat, pari studio ac voluntate subjiciendos, neque Deo solum, sed iis etiam qui imperium in terra gerunt. Alia hujusmodi plurima, ac digna quae legantur, Theologus ad populum Nazianzenum concionatur.

II. In secunda parte magistratus alloquitur, et praecipue praefectum; non quidem Julianum tributorum duntaxat exaequatorem, ut arbitratur Nicetas, sed alium totius provinciae procuratorem, seu praefectum, utpote qui « a Deo gladium acceperat (n. 9). » Hunc modis omnibus aggreditur Gregorius, ut ipsius iratum animum sedet ac leniat. « Vos quoque, » inquit (*ibid.*), « imperio meo ac throno lex Christi subjicit. Imperium enim nos quoque gerimus, addo etiam praestantius ac perfectius... nec dubito (praefectum compellens) quin hanc dicendi libertatem in optimam partem accepturus sis, utpote sacra sacri mei gregis ovis... A Christo gladium accepisti, non tam ut eo utaris, quam ut mineris et terreas. Imago Dei es, Dei quoque imagini imperas.... Flectat te naturae cognatio, » etc. His aliisque pluribus admonitum officii praefectum ad clementiam et mansuetudinem revocare conatur Gregorius. Deinde his etiam canitiam Patris, cleri reverentiam, imo ipsius Christi in carne dispensationem, et sacram mensam adjungens, mira arte hominem urget, ut lenitatem terrori admisceat, ut minas spe temperet, ut denique nihil, nec « tempus, » nec « princeps, » nec « majorum dignitatum spes » a misericordia et benignitate eum remoretur, ac detorqueat (n., 10).

(63) Monit. ad. or. xvi, n. 2.

ORATIO XVII^a.

ΛΟΓΟΣ ΙΖ

317 Ad cives Nazianzenos gravi timore percussos, B πρὸς τοὺς πολιτευομένους Ναζιανζοῦ (64) ἀγωνιώτα, καὶ τὸν ἀρχόντα ἐργάζμενον.

I. Ventrem meum, ventrem meum doleo, et sensus

Α'. Τὴν κοιλίαν μου, τὴν κοιλίαν μου ἀλγῶ,

« Alias et nunc 17. — Habita circa finem anni 373.

(64) Ναζιανζοῦ. Deest in Or. 2 et Par.

καὶ τὰ αἰσθητήριον τῆς καρδίας μου μαιμάσσει (65), φησί που τῶν ἑαυτοῦ λόγων Ἱερεμίας, ὁ τῶν προφητῶν συμπαθέστατος, ἀποκλαιόμενος (66) τὸν Ἰσραὴλ ἀπειθοῦντα, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἀλλοτριούμενον, κοιλιαν αὐτοῦ (67) τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὀνομάζων, κατὰ τοὺς τῆς τροπῆς νόμους. Οὕτω (68) γὰρ εὐρίσκω πολλαχού τῆς Γραφῆς, εἶτε ὡς ἀπόκρυφον καὶ ἀόρατον (τὸ γὰρ αὐτὸ καὶ ψυχῆς καὶ γαστροῦ τὸ κρύπτεσθαι), εἶτε ὡς χωρητικὴν καὶ ἀναδοτικὴν, ἢ οὕτως εἶπω, τῶν ἐκ τοῦ λόγου τροφῶν· ὁ γὰρ ἔστιν ἐν σώματι (69) τροφή, τοῦτο ἐν ψυχῇ λόγος. Αἰσθητήρια δὲ τάχα μὲν τὰ τῆς ψυχῆς κινήματα καὶ διανοήματα, καὶ τούτων μάλιστα, ὅσα ἐκ τῆς αἰσθήσεως, οἷς ὁ δίκαιος σπαράσσεται, καὶ θερμαίνεται, καὶ ὀρμητικῶς ἔχει, καὶ οὐδὲ καθεκτός ἐστι διὰ τὴν ζέσιν τοῦ Πνεύματος· τοῦτο γὰρ τὸ μαιμάσσειν, ὅσον προθυμία τις θυμῷ σύγκρατος. Εἰ δὲ καὶ τῶν σωματικῶν ἔστιν ἡ λαμβάνουσα τῆς αἰσθητηρίων (70), οὐκ ἀπὸ σκοποῦ λήφεται· καὶ ὀφθαλμῶν, καὶ ὠτων, οὐ μόνον ἀθρομένων τοῖς χεῖροσι καὶ θεάμασι καὶ ἀκούσμασι, ἀλλὰ καὶ τὰ βελτίω ποθοῦντων καὶ ἰδεῖν καὶ ἀκοῦσαι διὰ τὸ εὐσπλαγχνον. Πλὴν ὅπως ἂν νοηταῖα ταῦτα, ὁ δίκαιος ἀλγεῖ καὶ μαιμάσσει, καὶ οὐ μετρίως φέρει τὰ πάθη τοῦ Ἰσραὴλ, ὁποτέρως βούλει ταῦτα νοεῖν· εἶτε τὰ σωματικά, καὶ τοῦ σωματικῶς ἑρωμένου, εἶτε τὰ πνευματικά, καὶ τοῦ νοουμένου (71) πνευματικῶς. Ἐπεὶ καὶ πηγὴν δακρύων ὁ αὐτὸς προφήτης ἐπιζητεῖ, καὶ σταθμὸν ἔσχατον ἐπιποθεῖ, καὶ ἐρημίαν ἀσπάζεται, ἵνα κενώσῃ τὸ πολὺ τῆς λύπης, καὶ κουφισθῆ τῆς ἐνδοῦ πληγῆς, καθ' ἡσυχίαν θρηνησας τὸν Ἰσραὴλ.

magnam mœroris sui partem exnauriat, atque, terna plaga quodammodo levetur.

B. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ ὁ θεὸς Δαβὶδ, οὐ μικρὸν ἐμπροσθεν ἐπὶ τοῖς καθ' ἑαυτὸν δυσγεραίνων, *Τίς δώσει μοι, φησί, πτέρυγας ὡσεὶ περιστέρως, καὶ πετασθήσομαι, καὶ καταπαύσω;* Περιστέρως ἐπιζητεῖ πτέρυγας, εἶτε ὡς κουφοτέρως καὶ ταχυτέρας· τοιοῦτος γὰρ ἅπας δίκαιος· εἶτε ὡς τὸ Πνεῦμα σκιαγραφούσας (72), ἢ μόνω τὰ δεινὰ φεύγομεν, ἢ ὡς πορρωτάτω γέννηται ἀπὸ παρόντων (73) κακῶν. Εἶτα τὸ ἐν τοῖς στενοῖς φάρμακον, ἢ ἐλπίς· *Προσδεχόμεν, φησί, τὸν Θεὸν τὸν σώζοντά με ἀπὸ ὀλιγοψυχίας καὶ ἀπὸ καταγίγδος.* Ὅπερ οὖν καὶ ἀλλαχού ποιῶν φαίνεται, τάχιστα τῷ λυπούντι τὸ λαμὰ προστιθεῖς, καὶ ἀγαθὸν ἡμῖν παρέχων παιδεύμα καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ τῆς πρὸς τὰ δεινὰ μεγαλοψυχίας· *Ἀπηγήνατο, φησί (74), πυροκληθῆναι ἢ ψυχὴ μου.* Ὅρξ ἀκτ-

cordis mei turbati sunt in me, ait quodam sermonum suorum loco Jeremias⁶⁵, prophetarum omnium ad commiserationem propensissimus, contumacem Israel, atque a Dei benignitate se avertentem deplorans, et suam quidem ipsius animam, juxta allegorix leges, ventrem nominans. Hoc enim sensu persæpe hanc vocem in Scripturis acceptam reperio; vel quod abdita sit, atque oculorum obtutum fugiat (id enim habet anima cum ventre commune), vel quod sermonis alimenta capiat, atque, ut sic loquar, digerat. Quod enim corpori cibus est, hoc in animo est sermo. Per sensus autem, fortasse impulsiones animæ, cogitationesque intelligit, easque potissimum, quæ a sensibus profliciscuntur, quibus justus percillitur et incalescit, atque impetu fertur, nec jam præ Spiritus æstu cohiberi potest; hoc enim verbum μαιμάσσειν promptitudinem quamdam iracundia permistam indicat. Quod si quis hæc ad ipsius etiam corporis sensus referat, a scopo non aberrabit: quandoquidem oculi et aures, non modo tristi visu et auditu discruciantur, verum etiam ob commiserationem lætiora videre atque audire concupiscunt. Quocumque vero sensu hæc accipiuntur, perspicuum est utique prophetam gravi dolore affici, et incitari, atque Israelis calamitates molestissime ferre; sive corporeas illas intelligas, ejusque, qui corporeo modo cernitur, sive spirituales, ejusque, qui spirituali modo percipitur. Nam et alio loco lacrymarum fontem⁶⁷ idem propheta requirit, atque extremum quemdam recessum exoptat, solitudinemque amplectitur, ut posteaquam Israeleni in silentio deplorarit, ab in-

C II. Consimilem in modum divinus etiam David haud paulo ante calamitates suas acerbè ferens: *Quis, inquit, mihi dabit pennas sicut columbæ, et volabo, et requiescam*⁶⁸? 318 Columbæ pennas expetit (vel quod leviores ac velociores sint, talis enim est quisquis justitiam colit, vel quod Spiritum adumbrent, cujus unius auxilii pericula fugimus), ut quam longissime se a præsentibus malis removeat. Sequitur deinde spes, in augustis rebus medicina: *Expectabam, inquit, Deum, qui saluum me fecit a pusillanimitate et tempestate*⁶⁹. Quod etiam ipsum alio loco facere perspicitur, ubi confestim dolori remedium adjungit, probumque nobis, et verbo et opere, magnitudinis animi adversus res D graves et periculosas documentum præbet: *Renuit,*

⁶⁵ Jer. iv, 19. ⁶⁷ Jer. ix, 1. ⁶⁸ Psal. lrv, 7. ⁶⁹ ibid. 9.

(65) *Μαιμάσσει*. Schol.: φουσεῖ, προθυμεῖ, πηδᾶ, καχλάζει, quæ sunt hujus vocis interpretationes.

(66) *Ἀποκλαιόμενος*. Regg. bm, hu, ἀποκλαιών.

(67) *Κοιλίαν μέρ*, etc. Billius: « Ventris quidem nomine suam ipsius animam intelligit. » Verba autem, κατὰ τοὺς τῆς τροπῆς νόμους, « juxta allegorix leges, » vel a Billio non reddita, vel a typo-grapho ommissa.

(68) *Ὅτω*. Reg. bm, τοῦτο.

(69) *Ἐν σώματι*. Sic plures Regg., Coisl. 1, Or. 2, etc. Deest ἐν in ed.

(70) *Εἰ δὲ καὶ τῶν σωματικῶν ἔστιν ἡ λαμβάνουσα*

τῆς αἰσθητηρίων. Sic Regg. a, bm, tres Colb., Or. 2, Par., et Jes. In edit., εἰ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν σωματικῶν αἰσθητηρίων λαμβάνου τις. Nonnulli, pro λαμβάνου, habent, λαμβάνει.

(71) *Νοουμένου*. Reg. a, ὀρωμένου.

(72) *Σκιαγραφούσας*. Regius bm, σκιαγραφούσας.

(73) *Ἀπὸ παρόντων*. Deest ἀπὸ in Regg. a et bm. Alii, sublato ἀπὸ, habent, τῶν παρόντων [melius].

(74) *Ἀπηγήνατο, φησί*. Sic plures Regg. et Colb., Or. 2, etc. Deest φησί in ed.

inquit, *consolari anima mea*¹. Audisne anxietatis et desperationis verba? Num quis te Davidis causa timor invasit, quasi incurabili morbo laboraret? Quid ais? Non admittis consolationem? Negas tibi solatii spem ullam superstitem esse? Nihilne tibi medebitur? Non sermo, non amicus, non propinquus, non monitor, non doloris socium se præbens, non res suas adversas exponens, non vetera commemorans, non præsentia cum illis comparans atque ostendens, quam multi homines etiam ex atrocioribus malis evaserint? Siccine projecta sunt, interierunt, concisa sunt omnia? Siccine spes omnis periiit? Nec quidquam aliud superest, quam ut jacentes et supini sinem expectemus? Hæc magnus ille David, qui alioqui in tribulationibus dilatatur²; qui, vel mortis umbra circumfusus³, Dei tamen ope obnixus, adversus eam exurgit. Quidnam igitur me facere par est, me parvum et imbecillum, me terrenum, nec tanta spiritus facultate præditum? David æsmat, neque habet quo se vertat, et quis salvus esse poterit? Quæ res mihi laboranti, vel subsidio, vel solatio futura est? Ad quem in angustias redactus fugiam? Tibi responsum præbet David, magnus ille medicus, ac malos etiam spiritus per Spiritum in ipso habitantem incantans⁴. Ad quem confugies ex me scire cupis, nec per te ipse intelligis? Quis est, qui languidas manus roborat, et genua dissoluta confirmat⁵, et per ignem ducit, et per aquam salutem affert? Nihil, inquit, instructa acie opus est, non armis, non sagittariis, non equitibus, non consultoribus, non amicis, non externo subsidio. Auxiliares copias in teipso habes, quæ, et tibi, et mihi, et cuivis in promptu sunt. Velle tantum oportet, animique impetum afferre. In propinquo est consolatio, in ore tuo, et in corde tuo. *Memor sui Dei*, inquit, *et delectatus sum*⁶. Quid memoria paratus? **319** Tu quoque memor esto, et delectare. O facilem medicinam! O celerem curandi rationem! O ingentem beneficii magnitudinem! Non modo animi imbecillitatem mæstitiamque sedat Dei recordatio, sed et delectationem parit.

III. Vis alia insuper divinæ erga humanum genus benevolentia testimonia producam? Si, inquit, *consersus ad Dominum ingrueris, tunc salvus eris*⁷. Videtisne quemadmodum salus cum genitu conjuncta sit? Et adhuc te loquente dicit: *Ecce adsum*⁸; et loquetur animæ tuæ: *Salus tua ego sum*⁹. Nihil inter petitionem et impetrationem intercedit; non aurum, non argentum, non splendidæ et eximiae gemmæ, non cætera quibus hominum mentes ad lenitatem et clementiam inflectuntur. Postquam dixit Sophonias, tanquam ex Dei irati et

διάς ῥήματα (75) καὶ ἀπογνώσεως; Ἄρ' οὐκ ἐδεῖσας ὡς περὶ ἀθεραπέυτου τοῦ Δαβὶδ; Τί λέγεις; Οὐ δέχη παράκλησιν; ἀπελπίζεις παραμυθίαν; οὐδεὶς θεραπεύσει (76) σε; οὐ λόγος, οὐ φίλος, οὐ συγγενής, οὐ συμβουλευών, οὐ συναλγῶν, οὐ τὰ καθ' ἑαυτὸν διηγούμενος, οὐ τὰ ἀρχαῖα λέγων, οὐ τὰ νῦν παρατιθεῖς, ὅσοι καὶ ἀπὸ χαλεπωτέρων κακῶν διεσώθησαν; Ἐβρίπτται πάντα; οἴχεται; περιέκοπται; ἀπόλωλε πᾶσα ἐλπίς; κείσθαι δεῖ μόνον, τὸ τέλος ἐκδεχομένους; Ταῦτα ὁ μέγας Δαβὶδ, ὁ ἐν θλίψει πλατυνόμενος· ὁ καὶ σκιᾶς θανάτου κυκλούσῃ μετὰ τοῦ Θεοῦ κατεξανιστάμενος. Τί οὖν ἐγὼ πάθω, ὁ μικρὸς, ὁ ἀσθενής, ὁ γῆϊνος, ὁ μὴ τοσοῦτος τῷ πνεύματι; Δαβὶδ ἰλιγγιᾷ, καὶ τίς σώζεται; Τίνα βοήθειαν εὐροίμι (77) κακοπαθῶν, ἢ τίνα παράκλησιν; πρὸς τίνα καταφύγω στενοχωρούμενος; Ἀποκρίνεται σοι Δαβὶδ ὁ μέγας θεραπευτής, ὁ καὶ πνευμάτων πονηρῶν κατεπάδων διὰ τοῦ ἐν αὐτῷ Πνεύματος. Πρὸς τίνα καταφύξῃ (78) πρὸ ἐμοῦ βούλει μαθεῖν, αὐτὸς δὲ οὐκ ἐπίστασαι; Τίς ὁ τὰς παρειμένας ἐνισχύων χεῖρας, καὶ γόνατα παραλελυμένα παρακαλῶν (79), καὶ διὰ πυρὸς ἄγων, καὶ σώζων δι' ὕδατος; Οὐδὲν δεῖ σοι παρατάξεως, φησὶν, οὐχ ἔπλων, οὐ τοξοτῶν, οὐχ ἰππέων, οὐ συμβούλων, οὐ φίλων, οὐχ ἐπικουρίας τῆς ἐξωθεν. Ἐχεις ἐν σεαυτῷ τὴν συμμαχίαν, ἣν καγὼ καὶ πᾶς ὁ βουλόμενος. Θελῆσαι δεῖ μόνον, ὀρμῆσαι μόνον. Ἐγγὺς ἡ παράκλησις, ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Ἐμνήσθη τὸν Θεοῦ, φησὶ, καὶ εὐφράνθη. Τί μνήμης ἐτοιμότερον; Μνήσθητι καὶ σὺ, καὶ εὐφράνθητι. Ὡ τοῦ εὐπορίστου τῆς ἰατρείας! Ὡ τοῦ τάχους τῆς θεραπείας! Ὡ τοῦ μεγέθους τῆς δωρεᾶς! Οὐ κοιμίζει μόνον ὀλιγοψυχίαν καὶ λύπην μνημονευθεὶς ὁ (80) Θεός, ἀλλὰ καὶ εὐφροσύνην ἐργάζεται.

Γ'. Βούλει καὶ ἄλλων ἀκούσαι φιλανθρωπίας ῥημάτων; Ἐὰν ἐπιστραφεῖς, φησὶ, πρὸς Κύριον (81) στενάξῃς, τότε σωθήσῃ. Ὁρᾶτε τῷ στεναγμῷ τὴν σωτηρίαν συνεξευγμένην; Καὶ ἐτι λαλοῦντός σου, ἔρει· Ἰδοὺ ἀρείμι· καὶ φθέγγεται τῇ ψυχῇ σου· Σωτηρία σου εἰμὶ ἐγώ. Οὐδὲν μέσον τῆς αἰτήσεως καὶ τῆς ἐπιτεύξεως· οὐ χρυσοῦς, οὐκ ἄργυρος, οὐ λίθοι τῶν διαφανῶν καὶ τιμίων, οὐχ ὅσοις ἄνθρωποι κάμπτονται πρὸς τὸ ἥμερον. Ὅταν εἴπη (82) Σοφονίας, ὡς παρὰ τοῦ Θεοῦ λέγων ὀργισμένου καὶ χαλεπαίνοντος· Ἐξεργήσω τὰς ὁδοὺς αὐτῶν τὸ πά-

¹ Psal. lxxvi, 5. ² Psal. iv, 2. ³ Psal. xxii, 4. Isa. xxx, 15. ⁴ Isa. lviii, 9. ⁵ Psal. xxxiv, 3.

(75) Ῥήματα. Sic Reg. hu. Or. 2, Par., Jes., etc. Deest in ed.

(76) Θεραπεύσει. Reg. a, et tres Colb., θεραπεύει.

(77) Εὐροίμι. Reg. h, Colbert. 2, Orat. 2, εὐρωμαι.

(78) Καταφύξῃ. Sic Reg. a, et Coisl. 4. In ed. aliusque pluribus codd. deest.

⁶ 1 Reg. xvi, 25. ⁷ Isa. xxxv, 5. ⁸ Psal. lxxvi, 4.

(79) Παρακαλῶν. « Consolatur, » quod durius videtur ad metaphoram.

(80) Ὁ. Deest in Regg. a, hm.

(81) Πρὸς Κύριον. In LXX deest.

(82) Ὅταν εἴπη, etc. Billius, « postquam iratus atque infensus Deus per Sophoniam sic locutus est. » Hic nulla ratione Gregorii phrasim invertit interpres.

ράπαν, τοῦ μὴ διοδεύειν. Ἐξέλιπον (85) αἱ πόλεις αὐτῶν διὰ τὸ μὴ ὑπάρχειν, μηδὲ κατοικεῖσθαι· ὅταν ἀπειλήσῃ τὰ φρικωδέστατα, ὅταν καταβάλλῃ τῇ ἀθυμίᾳ (84), ὅταν ζῶπον ἐργάσῃται (85) διὰ τῆς ἀπειλῆς, εὐθύς ἐπάγει καὶ τὸ τῆς χρηστοτέρας ἐλπίδος φῶς, καὶ ἀνακτᾶται (86) με τούτοις τοῖς βήμασι· Πλήρ' εἶπα· Φοβεῖσθέ με, καὶ δέξασθε παιδείαν, καὶ οὐ μὴ ἐξολοθρευθῆτε ἐξ ὀφθαλμῶν αὐτῆς· καὶ ἔτι φαιδρότεροις μικρὸν προῖον καὶ φιλανθρωποτέροις· Ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἔρει Κύριος· Θάρσει, Σιών, μὴ παρεισθωσαν αἱ χεῖρες σου. Κύριος ὁ Θεός σου ἐν σοί, δυνατὸς ὡσαύτως (87) σε καὶ ἐπάξει ἐπὶ σὲ εὐφροσύνην, καὶ καιριεῖ (88) σε ἐν τῇ ἀγαπήσει αὐτοῦ, καὶ συναΐξει τοὺς συντετριμμένους, καὶ σώσει τοὺς ἐκπεπισμένους, καὶ τοὺς ἀπωσμένους εἰσδέξεται. Ταῦτα καὶ οἱ ἅγιοι καὶ οἱ λογισμοὶ βούλονται, καὶ ὁ ἐμὸς ἀπαιτεῖ λόγος. Ἀλλὰ δέξασθε λόγους φρονήσεως, ὡς (89) φησὶν ὁ θεῖος Σολομῶν, ἵνα μὴ ἐμπεσόντες εἰς κακῶν βλάβος καταφρονήσῃτε (90), μηδὲ ὑπὸ τῆς ἰδίας ἀμαθίας (91) μᾶλλον ἢ τῆς κατεχούσης δυσχερείας καταποθήτε.

Δ'. Κύκλος τίς ἐστίν, ἀδελφοί, τῶν ἀνθρωπίνων (92) πραγμάτων, καὶ παιδεύει διὰ τῶν ἐναντίων ἡμᾶς ὁ Θεός· ὡσπερ συνεστήσατο τὰ πάντα σοφῶς καὶ συνέδησεν, οὕτω σοφῶς τὸ πᾶν διεξάγων καὶ κυβερνῶν τοῖς ἀνεφίκοις (93) αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνιάστοις κρίμασιν, ἐν δὲ τοῖς πᾶσι καὶ τὰ ἡμέτερα. Κινεῖται γάρ (94), ἔν' οὕτως εἶπω, τὸ πᾶν περὶ τὸν ἀκίνητον, καὶ σαλεύεται, λόγῳ μὲν οὐδαμῶς (95) (ὁ γὰρ αὐτὸς ἐν πᾶσιν ἐστὼς καὶ ἀκίνητος, κἂν διαφεύγῃ τὴν ἡμέτεραν ἀσθένειαν [96]), τοῖς δὲ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀπαντῶσι τε καὶ συμπίπτουσιν. Καὶ τοῦτό ἐστι δόγμα Θεοῦ παλαιόν τε καὶ πάγιον, σκοπὸς εἶναι ἀποκρυφῆν αὐτοῦ πρὸ τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν (97) κεχυμένων· καὶ τὰ πολλὰ μὴ καθορᾶσθαι τῆς αὐτοῦ διοικήσεως, πλὴν ὅσον ἐν ἀμυδροῖς αἰνίγμασι καὶ φαντάσμασιν· εἶτε τὸν τύφον ἡμῶν συστέλλοντος, ἔν' εἰδῶμεν τὸ μηδὲν ὄντες πρὸς τὴν ἀληθινὴν σοφίαν καὶ πρῶτην, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν νεύομεν μόνον, καὶ ζητῶμεν αἰετὰς ἐκεῖθεν αὐγαῖς ἐναστράπτεισθαι· εἶτε δὲ τῆς ἀνωμαλίας τῶν ὀρωμένων καὶ περιτρεπομένων μετὰ γοντος ἡμᾶς ἐπὶ τὰ ἐστῶτα καὶ μένοντα. Πλὴν οὐδὲν ἀκίνητον, ὅπερ ἔφη, οὐδὲ ὀμαλδν, οὐδὲ ἀσταρκες, οὐδὲ εἰς τέλος ὅμοιον, ὅτε τὸ εὐθυμεῖν, οὐτε τὸ ἀθυμεῖν, οὐ πλοῦτος, οὐ πένια, οὐ δύναμις,

¹⁰ Sophon. iii, 6. ¹¹ *ibid.* 7. ¹² *ibid.* 16 sq. ¹³ Prov. i, 3.

(83) Ἐξέλιπον, etc. Billius : « Postquam iratus atque infensus Deus per Sophoniam sic locutus est. Hic nulla ratione Gregorii phrasim invertit interpretis.

(84) Τῇ ἀθυμίᾳ. In pluribus, ταῖς ἀθυμίαις.

(85) Ἐργάσῃται. Combef., ἐργάσατο [perperam].

(86) Ἀνακτᾶται. Reg. hu, Or. 2, ἀνακαλεῖται.

(87) Σώσαι. Reg. hu, Or. 2, σώσει.

(88) Καιριεῖ. Or. 2, ἀνακαιριεῖ.

(89) Ὡς. Deest in Regg. a, bm, Or. 2, etc.

(90) Καταφρονήσῃτε. Regg. bin, hu, καταφρονήτε.

(91) Ἀμαθίας. Combef. post Eliam præfert, ἀθυ-

A indignantis persona loquens ¹⁰ : Penitus desertas faciam vias eorum, ut non sit qui ingrediatur. Defecerunt civitates eorum, eo quod nullus supersit, nec inhabiten. ur; postquam acerbissima quæque minatus est, postquam summo mœrore animos consternavit, ac minarum caliginem offudit, spei melioris lumen statim inducit, neque hujusmodi oratione recreat et reficit : Veruntamen dixi : Timeate me, et accipite disciplinam, et non disperdemini de oculis ejus ¹¹. Aliquantoque ulterius progressus, lætioribus adhuc humanioribusque verbis utitur : In tempore illo dicit Dominus : Bono animo esto, Sion, ne languescant manus tue. Dominus Deus tuus in te est, qui te salvam facere potest : et inducet super te jucunditatem, et innovabit te per dilectionem suam, et contritos colliget, et oppressos servabit, et ejectos admittet ¹². Hæc sancti viri, hæc rationes volunt, hæc mea postulat oratio. Vos autem suscipite sermones prudentiæ, ut est apud Salomonem ¹³, ne tandem in profundum malorum prolapsi, contemptis, atque ab imperitia vestra potius quam a molestia et difficultate. in qua nunc estis, absorbea mini.

IV. Res humanæ, velut orbis quidam, volvantur, fratres, ac Deus per contraria nos erudit; ut sapienter omnia coagmentavit, et quasi vinculis ætrinxit, sic non minori sapientia, inaccessis et inscrutabilibus **320** judiciis, tum universam rerum machinam, tum res quoque nostras regit ac gubernat. Movetur enim, ut sic dicam, ac fluctuat universitas rerum circa immobilem, haud quidem quantum ad rationem (nam ea ipsa inter omnia firma et immobilis stat, etiamsi nostram infirmitatem atque animorum hebetudinem effugiat), verum quantum ad ea quæ singulis diebus nobis occurrunt et eveniunt. Atque hoc vetus fixumque Dei decretum est, tenebras oculis nostris undique affusas, ipsius latibulum esse : permultaque in ipsius gubernatione hanc rationem habere, ut a nobis, nisi in obscuris ænigmatibus ac veluti spectris perspicere nequeant; sive hac ratione fastum nostrum et arrogantiam coercere velit, ut intelligamus nos nihil esse, si cum prima illa et vera sapientia conferamur; eamque ob rem ad ipsum unum tendamus, nec quidquam aliud queramus, quam ut proimantibus illinc radiis collustremur; sive per earum rerum, quæ oculis cernuntur, ac conversioni

μίας, « molestia, animi defectio. »

(92) Ἀνθρωπίνων. In quibusdam, ἡμετέρων.

(93) Τοῖς ἀνεφίκοις, etc. Billius : « Ut inaccessa sunt illius judicia, minimeque humana mente pervestigari possunt, » etc.

(94) Κινεῖται γάρ. In quibusdam, κινεῖται μὲν γάρ.

(95) Οὐδαμῶς. Duo Coisl. addunt, τῷ καθ' ἡμᾶς.

(96) Διαφεύγῃ τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν. In quibusdam, διαφύγῃ. Coisl. 1, αἰσθησίν, « sensum nostrum effugiat; » quæ forsitan genuina est lectio.

(97) Πρὸ τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν. Sic Reg. bm. In ed., πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἡμετέρων.

subjectæ sunt, inconstantiam, ad ea, quæ stabilia A et æterna sunt, revocare. Cæterum nihil immotum est, ut diximus, nihil planum et æquabile, atque in finem usque sibi simile, non hilaritas, non mœstitia, non opes, non paupertas, non vires, non infirmitas, non humilitas, non potentia, non præsens tempus, non futurum, non res nostræ, non alienæ, non parvum, non majus, nec denique quidquid dicere quispiam possit. Atque hoc unum æquale inæquabilitas habet, nempe in omnibus rebus mutationem. Omnia enim facile in orbem feruntur, atque in diversum migrant, sibi que invicem adversantur; ut ventis tutius, aut litteris in aqua scriptis fides haberi posse videatur, quam hominum felicitati. Ac livor quidem res secundas, misericordia autem calamitatem sistit. Idque meo quidem iudicio sapienter et admirande, ne vel adversitas solatio, vel prosperitas freno et disciplina careat.

V. Prudenter vero illi faciunt, qui calamitatibus B erudiuntur, ac dum illis, velut aurum igne, purgantur, Davidicum illud in ore habent: *Bonum mihi, quia humiliasti me, ut discam justificationes tuas*¹⁴. Quod videlicet ea res justificationum Dei cognitionem pariat, quique Petrum imitantur, Salvatoris opem, cum jam pene mergeretur¹⁵, implorantem: qui denique ob dolorem ad Deum sese magis adjungunt, **321** ac beneficiorum omnium auctorem per afflictionem sibi conciliant. Quandoquidem ægra anima Deo propinqua est; ac penuria ipsa efficit, ut ad Deum, qui largiendi potestatem habet, nosmetipsos conferamus, qui alioqui fortasse ob effusam liberalitatem contemnitur. Quocirca, fratres, oculos in cælum erectos habeamus, in omni tempore atque omni adverso rerum eventu bonam spem præferamus, neque vel in prosperis rebus timorem, vel in adversis spem abjiciamus. Memores simus, tum tempestatibus in tranquillitate, tum gubernatoris in tempestate: nec in afflictionibus frangamur animis ac debilitemur, nec improbos servos imitemur, qui confitentur quidem Domino cum benefacit eis, verum eidem corripienti nequaquam pari studio et voluntate adjunguntur; cum tamen interdum accidat, ut dolor sanitate, et patientia remissione atque indulgentia, et visitatio neglectu, et castigatio venia melior sit et præstabilior. Atque, ut rem in pauca conferam, sic nos instituamus, ut nec propter calamitates concidamus, nec propter saturitatem insolentia efferamur.

VI. Submittamus nos, tum Deo, tum alii aliis, D tum iis qui imperium in terra gerunt: Deo quidem, omnibus de causis: alii autem aliis, propter

¹⁴ Psal. cxviii, 71. ¹⁵ Matth. xiv, 30.

(98) *Καθαυρόμενοι*. Sic Coisl. 1, alii que. In ed., καθαυρόμενοι.

(99) *Ὅπως ἂν μάθω τὰ δικαιώματά σου*. Sic Coisl. 1, 2, etc. Desunt in ed.

(1) *Πάσχουσιν*. Sic Regg. a, hm, Coisl. 3, Jes., etc. In ed., *πάσχωσιν*.

(2) *Καὶ μᾶλλον τι προσχωροῦσι Θεῷ*. Sic Regg. a, hu, Coisl. 3, Jes., etc. In ed., καὶ προσχωροῦσι μᾶλλον τι Θεῷ.

(3) *Ὀικειοῦνται*. Sic Regg. hu, Coisl. 2, Jes., etc. In ed., οικειώνται.

(4) *Τὸ χρῆζειν*. Ita Regg. a, hm, Jes., etc. In ed., τῷ χρῆζειν.

(5) *Ἄνω νεύωμεν*. Regg. hm, ἀνανεύωμεν.

(6) *Προβαλλόμεθα*. Regg. hm, προβαλλόμεθα, et hō-

οὐκ ἀσθένεια, οὐ ταπεινότης, οὐ δυναστεία, οὐ τὸ παρὸν, οὐ τὸ μέλλον, οὐ τὸ ἡμέτερον, οὐ τὸ ἀλλότριον, οὐ μικρὸν, οὐ μείζον, οὐχ ὅτι ἂν εἴποι τις. Καὶ τοῦτο ἴσον ἢ ἀνίσότης ἔχει, τὴν περὶ πάντα μεταβολήν. Περιχωρεῖ γὰρ τὰ πάντα βῆδως, καὶ μεταχωρεῖ, καὶ ἀντικαθίσταται: ὡς ἀβραῖς εἶναι μᾶλλον πιστεύειν καὶ γράμμασι τοῖς καθ' ὕδατος, ἢ ἀνθρώπων εὐημερίᾳ. Καὶ φθόνος μὲν εὐπραξίαν, συμφορὰν δὲ ἔλεος ἴστησιν: καὶ τοῦτο σοφῶς, κατὰ γε τὸν ἐμὸν λόγον, καὶ θαυμασίως, ἵνα μήτε τὸ ἀλγεῖν ἀπαραμύθητον ᾖ, μήτε τὸ εὐ πράττειν ἀπαιδαγωγῆτον.

E'. *Σωφρόνων δὲ ἀνδρῶν, οἵτινες παιδεύονται ταῖς συμφοραῖς, καὶ ὡς χρυσὸς πυρὶ καθαιρόμενοι* (98) λέγουσιν: *Ἄγαθόν μοι, διὲ ταπεινώσάς με, ὅπως ἂν μάθω τὰ δικαιώματά σου* (99): ὡς τιχοῦσης τῆς ταπεινώσεως τὸ γινώσκειν τὰ δικαιώματα. Καὶ τὸ τοῦ Πέτρου πάσχουσιν (1), ἐπικαλεσαμένου τὴν σωτηρίαν ἐν τῷ μέλλειν καταδύεσθαι: καὶ μᾶλλον τι προσχωροῦσι Θεῷ (2) διὰ τὸ ἀλγεῖν, καὶ τὸν εὐεργέτην οικειοῦνται (3) διὰ τῆς θλίψεως. Ἐπειδὴ κάμνουσα ψυχὴ ἐγγύς ἐστι Θεοῦ, καὶ τὸ χρῆζειν (4) ἐπιστρέφει πρὸς τὸν δοῦνα δύναμενον, τῷ ἀφθόνῳ τῆς δωρεᾶς τυχὸν καὶ καταφρονούμενον. Διὰ τοῦτο ἄνω νεύωμεν (5), ἀδελφοί, ἐν παντὶ καιρῷ καὶ περιστάσει πάση προβαλλόμεθα (6) τὴν καλὴν ἐλπίδα, μήτε ἐν ταῖς εὐθυμίαις ἀποβαλλόμεν τὸν φόβον, μήτε ἐν τοῖς λυπηροῖς τὸ εὐέλπι. Μνησθῶμεν καὶ ἐν εὐδία τῆς ζήλης, καὶ ἐν χειμῶνι τοῦ κυβερνήτου: ἀλλὰ μὴ ταῖς θλίψεσιν ἐπακαθίσωμεν, μηδὲ γενόμεθα (7) δοῦλοι κακοί, ἀγαθύνοντι μὲν ἐξομολογούμενοι τῷ Δεσπότη, παιδεύοντι δὲ μὴ προστιθέμενοι: καίτοι ποτὲ κρείσσων ὑγείας (8) πόνος (9), καὶ ὑπομονὴ (10) ἀνέσεως, καὶ ἐπίσκεψις ἀμελείας, καὶ ἐπιστροφή συγχωρήσεως. Εἶπω συντόμως, μήτε διὰ τὰς συμφορὰς πίπτωμεν, μήτε διὰ τὸν κόρον ὑβρίζωμεν

Γ'. *Ἰποτασσόμεθα καὶ Θεῷ καὶ ἀλλήλοις, καὶ τοῖς ἐπὶ γῆς ἄρχουσιν: Θεῷ διὰ πάντα, διὰ τὴν φιλαδελφίαν ἀλλήλοις, δι' εὐταξίαν τοῖς ἄρχουσιν: καὶ*

nam spem præferamus. Quæ verba ostendunt, voces has, *περιστάσει πάση*, non de « opibus et paupertate, » de « gloria et ignominia, » ut vult Elias, sed de « quibusvis casibus adversis, » esse intelligendas. Sic apud Chrysostomum frequens hæc phrasis, *τοῖς ἐν περιστάσεσιν οὖσα παρίστασθαι*, « iis qui adversis casibus conflantur præsto esse. »

(7) *Ενόμεθα*. Regg. hm, γινόμεθα.

(8) *Ἰγείας*. Regg. hm, ὑγείας.

(9) *Πόνος*. In pluribus, νόσος, « morbus. »

(10) *Ἰπομονή*. « Malorum tolerantia, patientia. » Regg. hm, Coisl. 2, et Jes., ὑπόμνησις. Sic videntur legisse Billius et Leuvenklaius, qui reddunt, « admonitio, submonitio. »

τοσούτῳ μᾶλλον, ὡς περ ἂν ὧσιν ἡμερώτεροι καὶ ἁριστότεροι (11). Δεινὸν ἐπιείκειαν δαπανῆσαι τῷ συνεχεῖ τῆς συγγνώμης, ἵνα μὴ καὶ τῆς ἐκείνων τραχύτητος (12) αὐτοὶ δίκας ἀπαιτηθῶμεν, γαλήνην πνεύματι λύσαντες, καὶ φωτὶ ζῶφον ἐπάγοντες, καὶ μέλιτι καταμιγνύοντες ἀψίνθιον. Ἔστι καὶ οὗτος εἰς τῶν ἡμετέρων νόμων, καὶ οὗτος τῶν ἐπαινουμένων, καὶ κάλλιστα διατεταγμένων τῷ Πνεύματι, τὸ δυνάτον μετὰ τοῦ καλοῦ δοκιμάσαντι, καὶ νομοθετήσαντι, ὡς περ δούλους ὑπακοῦειν δεσπόταις, καὶ γυναῖκας ἀνδράσι, καὶ Κυρίῳ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ μαθητὰς ποιμέσι καὶ διδασκάλοις· οὕτω δὲ καὶ πάσαις ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνειδήσιν, ὡς ὑποτελεῖς φόρου τυγχάνοντας· καὶ μὴ κακοποιούντας μισεῖν τὸν νόμον, μηδὲ ἀναμένειν τὴν μάχαιραν, ἀλλὰ τῷ φόβῳ

καθαιρομένους ἐπαινεῖσθαι ὑπὸ τῆς ἐξουσίας. **B** solum propter iram, sed etiam propter conscientiam ¹⁶, ut qui pendendo tributo simus obnoxii; nec committamus, ut ob scelera nostra legem odio habeamus ¹⁹, ac vindicem gladium expectemus; quin potius id agamus, ut per timorem purgati, laudem a potestate consequamur.

Z. Μία καὶ ἡ αὐτὴ στάθμη· ἀλλὰ φεῖδεσθε· μὲν τοῦ ὄρθου, περικόπτει δὲ τὸ περιτόν. Εἰς ἥλιος· ἀλλὰ φωτίζει μὲν τὴν ὑγιαίνουσαν ὄψιν, ἀμαυροῖ δὲ τὴν ἀσθενοῦσαν. Βούλει τι καὶ τῶν ἡμετέρων εἶπω θαρβήσας; Εἰς Χριστός· ἀλλ' εἰς πτώσιν κείται καὶ ἀνάστασιν (13)· πτώσιν μὲν τοῖς ἀπίστοις, ἀνάστασιν δὲ τοῖς πιστεύουσι· καὶ τοῖς μὲν ἔστι πέτρα προσκόμματος, καὶ πέτρα (14) σκανδάλου, ὅσοι μὴ ἔγνωσαν, οὐδὲ συνῆκαν, ἀλλ' ἐν σκότει διαπορεύονται, εἴτε εἰδῶλοις θρησκευόντες, εἴτε μέχρι τοῦ γράμματος διαβλέποντες, καὶ ὑπὲρ τοῦτο αὐγασθῆναι μήτε θέλοντες (15), μήτε ἰσχύοντες· τοῖς δὲ λίθος ἀπρογωναῖος, καὶ πέτρα ἐπαινουμένη, ὅσοι συνδεσμοῦνται τῷ λόγῳ, καὶ ἐπ' αὐτῆς βεβήκασιν· εἰ βούλει δὲ, ὁ μαργαρίτης ἐκείνος, ὃν πάντων ὧν ἔχει ὠνεῖται ὁ καλὸς ἔμπορος. Ἡμεῖς δὲ τοιοῦτόν τι πάσχομεν, ἀδελφοί, μὴ τὰ ἑαυτῶν κατορθοῦντες, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐξουσίαν δυσχεραίνοντες· ὡς περ ἂν εἴ τις αἰτιῶτο (16) τὸν ἀγωνοθέτην ὡς μοχθηρὸν, αὐτὸς ἐκ παλαιῶν ἢ τὸν ἱατρὸν ὡς (17) ἀμαθῆ καὶ θρασύν ταῖς τομαῖς καὶ ταῖς καύσεσι κεχρημένον (18), αὐτὸς πονήρως διακείμενος, καὶ τῶν αὐστηροτέρων δέμμενος φαρμάκων. Ταῦτά μοι πρὸς τοὺς ἀρχαίους παραμυθία τε ἅμα καὶ νοθεσία· ταῦτα ὁ πενιχρὸς ποιμὴν καταρτίζων τὸ μικρὸν ποίμνιον, ᾧ χαίροντι συνευθυμεῖν, καὶ σκυθρωπάζοντι (19) συστενάζειν, τῆς ἐμῆς ποιμαντικῆς ὁ (20) νόμος.

D gaudente gaudere, et nocente ingemiscere, pastoralis meæ legis præscripto jubeor.

charitatis foedus; principibus demique, propter ordinem publicæque disciplinæ rationem; idque tanto etiam magis, quanto facillioribus illis ac benignioribus utimur. Grave ac periculosum est, ignoscendi assiduitate clementiam exhaurire, ne alioqui illorum acerbioris præniæ a nobis expetantur, ut qui ventis invectis tranquillitatem sustulerimus, et luci caliginem induxerimus, mellique absinthium admiscuerimus. Jam vero inter cæteras nostræ doctrinæ leges, hanc quoque habemus cumprimis laudandam, et a Spiritu, qui id, quod præstare possumus, cum eo quod pulchrum et honestum est, exploravit, legeque sanxit, præclare constitutam; qua, ut servi heris suis ¹⁶, et uxores viris, et Ecclesia Christo, et discipuli magistris ac pastoribus obtemperare jubentur ¹⁷, ita nobis etiam præscribitur, ut sublimioribus potestatibus pareamus, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam ¹⁶, ut qui pendendo tributo simus obnoxii; nec committamus, ut ob scelera nostra legem odio habeamus ¹⁹, ac vindicem gladium expectemus; quin potius id agamus, ut per timorem purgati, laudem a potestate consequamur.

322 VII. Una atque eadem est regula: et tamen recto parcit, quod autem superfluum est, resecat. Unus itidem sol: et tamen, ut sanis oculis splendorem affert, ita ægros et imbecilles obscurat. Vis ex nostra doctrina quidpiam audacter proferram? Unus est Christus: idem tamen in ruinam et resurrectionem positus est ¹⁸; in ruinam nimirum incredulis, in resurrectionem autem credentibus: et aliis quidem petra offensionis est, ac lapis scandalii ¹¹, iis nempe, qui nescierunt neque intellexerunt, verum in tenebris ambulant ²²; quales illi sunt, qui vel idolis cultum adhibent, vel ad litteram usque duntaxat prospiciunt, nec quidquam præterea splendoris haurire vel cupiunt, vel possunt; aliis contra, lapis angularis ²³, et petra laudata, iis videlicet qui verbi divini vinculo constringuntur, eique insident; aut, si navis, margarita illa, quam bonus negotiator omnibus suis facultatibus emercatur ²⁴. At nos, fratres, dum officium ipsi deserentes, magistratus potestatem iniquo animo ferimus, perinde utique facimus, ac si quis certaminis præsidem ut improbum accuset, cum ipse in palestræ leges peccet, aut medicum ut indoctum et audacem, quod sectionibus et cauteriis utatur, cum ipse gravi morbo laboret, asperioribusque remediis indigeat. Atque hæc mihi ad subditos, partim monendi, partim consolandi gratia, dicta sint; mihi, inquam, pauperi pastori, qui parvum hunc gregem compono ac instruo, cum quo gaudente gaudere, et nocente ingemiscere, pastoralis meæ legis præscripto jubeor.

¹⁶ Ephes. vi, 5; Col. iii, 22. ¹⁷ Hebr. xiii, 17. ¹⁸ Rom. xiii, 1. ¹⁹ Amos v, 10. ²⁰ Luc. ii, 34. ²¹ I Petr. ii, 8. ²² Psal. lxxxi, 5. ²³ Ephes. ii, 20. ²⁴ Matth. xiii, 46.

(11) Καὶ ἁριστότεροι. Hæc desunt in Reg. bm.
(12) Τραχύτητος. Coisl. i, et Par., θρασύτητος, « audaciae. »
(13) Καὶ ἀνάστασιν. Reg. bm καὶ εἰς ἀνάστασιν.
(14) Πέτρα. Regg. a, bm, λίθος, « lapis. »
(15) Μήτε θέλοντες. Regius bin κτ' ἐθέλοντες.

(16) Αἰτιῶτο. Sic Regg. a, bm, Coisl. i, et tres Colb. In ed., αἰτιῶ.
(17) Ὀς. Sic Reg. bm. Deest in ed.
(18) Κεχρημένον. Deest in Regg. a et bm.
(19) Σκυθρωπάζοντι. Sic Regg. a, bin, duo Coisl. et tres Colb. In ed., σκυθρωπάζον.
(20) Ὁ. Sic Coisl. i, et tres Colb. Deest in editis.

III. Quid autem vos, principes et præfecti? Ad A vos enim jam nostra se convertit oratio; ne alioqui inique omnino facere videamur, atque his quidem, quæ ipsorum officii sunt, suadere, vestrae autem dignitati et potentiaē cedere, quasi vel pudore, vel metu, libere, ut Christianum decet, loqui non audeamus; aut illorum quidem commodis consulere, vos autem negligere, quorum curam eo majorem gerere par est, quod ea res plus in utramque partem momenti habeat, majorque inde utilitas promanet, si negotium prospere successerit. Contrarium enim, tum a nobis absit, tum ab oratione nostra. Quid igitur dicitis? Aut quid inter nos convenit? An me libere loquentem æquo animo feretis? Nam vos quoque imperio meo ac throno lex Christi subjecit. Imperium enim 323 nos quoque gerimus; addo etiam præstantius ac perfectius: nisi vero æquum sit spiritum carni, et cælestia terrenis cedere. Hanc dicendi libertatem in optimam partem accipies, certo scio, utpote sacra sacri mei gregis ovis, magnique Pastoris alumna, recteque jam olim a Spiritu ducta et instituta, sanctæque et beatæ Trinitatis lumine, æque ac nos ipsi, collustrata. Proinde brevis nihii ad te erit oratio.

IX. Cum Christo imperium geris, cum Christo munus hoc administras. Ab illo gladium accepisti, non tam ut eo utaris, quam ut mineris ac terras. Quare tibi videndum est, ut illum, tanquam donarium quoddam purum et integrum, ei, qui dedit, serves. Imago Dei es: verum Dei quoque imagini imperas; quæ quidem hic certa dispensatione gubernatur, ad aliam autem vitam migrat, ad quam omnes quoque concedemus, posteaquam in hoc vita carcere, vel stadio, vel præsignatione, vel adumbratione, aliquantisper luserimus. Flectat te naturæ cognitio; moveat te exemplar tuum; ad Deum te adijunge, non ad mundi principem; ad benignum Dominum, non ad acerbum tyrannum. *Ille homicida erat ab initio*²⁵. Ille, et primo homini per mandati transgressionem vulnus infixit, et ærumnosam vitam innoxit, et tum inferendæ, tum subeundæ poenæ legem per peccatum induxit²⁶. Tibi vero, homo Dei, in mentem veniat, quis te fluxerit, quo voceris, quot quantaque habeas, quot nominibus obstrictus sis, a quo rationem, legem, prophetas acceperis, a quo hoc ipsum quod Deum cognoscis, quod bona in expectatione posita non desperas. Quocirca Dei

²⁵ Joan. viii, 44. ²⁶ Gen. iii, 1 sqq.

(21) *Τὰ εἰκότα*. Billius: « quæ in rem futura sint, » etc.

(22) *Ἐκκλινοῦντες*. Reg. a, κλίνοντες. « inflectentes. » Billius: « Christianam nostram libertatem demittentes. »

(23) *Ἀπειλή*. Coisl. 1, ἀπειλή.

(24) *Ἡ δεῖ τὸ πνεῦμα*, etc. Coisl. 1, εἰ δεῖ τῷ πνεύματι ὑποχωρήσαι τὴν σάρκα, καὶ τὰ γήινα τοῖς ἐπουρανίοις, « siquidem par est ut caro cedat spiritui, et terrena cælestibus. »

(25) *Et*. Deest in Reg. hm.

(26) *Τοῦ μεγάλου Ποιμένος*. « Patrem suum » intelligit.

Ἡ'. Τί δὲ ὑμεῖς, οἱ δυνάσται καὶ ἀρχόντες; Ἡδὴ γὰρ πρὸς ὑμᾶς ὁ λόγος μέτευσιν, ἵνα μὴ δόξωμεν πάντῃ τυγχάνειν ἄνισοι, καὶ τοῖς μὲν τὰ εἰκότα (21) παραινέειν, ὑμῶν δὲ τῇ δυναστείᾳ παραχωρεῖν, ὥσπερ αἰδοῖ τὴν κατὰ Χριστὸν ἡμῶν ἐλευθερίαν, ἣ δέει ἐκκλίνοντες (22) ἢ τῶν μὲν κήδεσθαι μᾶλλον, ὑμῶν δ' ἀμελεῖν, ὧν καὶ μᾶλλον φρονεῖζεν ἄξιον, ὅσῳ καὶ εἰς μείζω φέρουσα ἡ ῥοπή ὀποτέρως ἂν ἔχη. καὶ πλείον τὸ κατορθοῦμενον· τὸ γὰρ ἐναντίον ἀπειλή (23), καὶ ἡμῶν, καὶ τοῦ λόγου. Τί οὖν φατε; καὶ τί διομολογοῦμεθα πρὸς ἀλλήλους; Ἄρα δέξεσθε σὺν παρρησίᾳ τὸν λόγον; Καὶ ὁ τοῦ Χριστοῦ νόμος ὑποτίθησιν ὑμᾶς τῇ ἐμῇ δυναστείᾳ καὶ τῷ ἐμῷ βήματι. Ἀρχομεν γὰρ καὶ αὐτοί· προσθήσω δὲ, ὅτι καὶ τὴν μείζονα καὶ τελευτέραν ἀρχὴν· ἣ δεῖ τὸ πνεῦμα (24) ὑποχωρῆσαι τῇ σαρκί, καὶ τοῖς γήινοις τὰ ἐπουράνια. Δέξῃ τὴν παρρησίαν, οἶδ', ὅτι πρόβατον εἶ (25) τῆς ἐμῆς ποιμνῆς, τῆς ἱερᾶς ἱερῶν, καὶ θρέμμα τοῦ μεγάλου Ποιμένος (26), καὶ καλῶς ἄνωθεν ἡγμένον ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, καὶ τῷ φωτὶ τῆς ἀγίας καὶ μακαρίας (27) Τριάδος ὁμοίως ἡμῖν ἐλλαμπόμενον. Διὰ τοῦτο μοι καὶ βραχύς ὁ πρὸς σὲ λόγος καὶ σύντομος.

Θ'. Χριστῷ συνάρχεις, Χριστῷ καὶ (28) συνδιοικεῖς· παρ' ἐκείνου σοι τὸ ξίφος, οὐκ εἰς ἔργον, ἀλλ' εἰς ἀπειλήν· ὃ καθαρὸν ἀνάθημα τῷ δεδωκότι φυλάσσοιτο. Εἰκὼν εἶ τοῦ (29) Θεοῦ· καὶ εἰκόνα διὰ χειρὸς ἄγεις (30), ἐνταῦθα οἰκονομώμενην, καὶ πρὸς βίον ἄλλον μεθισταμένην, εἰς ὃν πάντας μεταθιστόμεθα, μικρὰ παίζαντες ἐν τῷ τῆς ζωῆς τούτῳ, εἴτε δεσμοτρίβῳ, εἴτε σταδίῳ, εἴτε προχαράγματι, εἴτε οκιάσματι. Τίμησον τὴν συμφυλίαν· αἰδέσθητι τὸ ἀρχέτυπον· γενοῦ μετὰ τοῦ Θεοῦ, μὴ τοῦ κοσμοκράτορος· μετὰ τοῦ χρηστοῦ (31) Δεσπότη, μὴ τοῦ πικροῦ τυράννου. Ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς· ἐκεῖνος καὶ τὸν πρῶτον ἄνθρωπον διὰ τῆς παρακοῆς ἐπληξε, καὶ τὴν ἐπίμοχθον ζωὴν ἐπειτήγαγε, καὶ τὸ κολάζειν, καὶ τὸ κολάζεσθαι διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐνομοθέτησε. Σὺ δὲ, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, μνησθήτη τίνοσ εἰ ποίημα, καὶ τοῦ καλῆ, καὶ πόσα ἔχεις, καὶ πόσον ὀφείλεις, παρὰ τίνος σοι λόγος, νόμος (32), προφήται, αὐτὸ τὸ εἰδέναι Θεόν, τὸ μὴ ἀπελπίζειν τὰ προσδοκώμενα. Μίμησαι διὰ ταῦτα Θεοῦ φιανθρωπίαν. Τοῦτο ἔχει (33) μάλιστα θεῖον ἄνθρωπος, τὸ εὖ ποιεῖν. Ἐξεστὶ σοι Θεὸν γενέσθαι μηδὲν πονήσαντι (34)· μὴ πρόη τὸν καιρὸν τῆς θεώσεως.

(27) *Καὶ μακαρίας*. Hæc desunt in Reg. bin, et Or 2.

(28) *Καί*. Deest in Reg. bin.

(29) *Τοῦ*. Deest in Regg. a, hm.

(30) *Διὰ χειρὸς ἄγεις*. « In manu, in potestate habes Dei imaginem. »

(31) *Χρηστοῦ*. Sic duo Coisl., tres Colb., et Or. 2. In ed., Χριστοῦ, « Christum. »

(32) *Λόγος, νόμος*. Sic Reg. hm, et Or. 2 « Evangelium. »

(33) *Τοῦτο ἔχει*, etc. « Nulla re propius accedit homo ad Deum, quam beneficentia. »

(34) *Πονήσαντι*. Sic duo Coisl. In ed., ποιήσαντι.

humanitatem et misericordiam æmulare. Nihil tam divinum homo habet, quam benignitatem ac beneficentiam. Licet tibi nullo labore Deum fieri : noli divinitatis consequendæ occasionem abjicere.

Γ. Ἄλλοι χρήματα κενούσιν, ἄλλοι σάρκας τῷ πνεύματι, καὶ νεκροῦνται Χριστῷ (35), καὶ κόσμου παντελῶς ἀπανίστανται· ἄλλοι καθιερῶσι Θεῷ τὰ φίλτατα. Καὶ τὴν Ἀβραάμ θυσίαν πάντως ἀκήκασ· δς προθυμότερον ἔδωκε τῷ Θεῷ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τῆς ἐπαγγελίας, καὶ εἰς ὃν ἡ ἐπαγγελία, ἥ (36) παρὰ Θεοῦ τὸ ἀπ' ἀρχῆς ἐκομίσατο. Σὲ δὲ τούτων οὐδὲν αἰτούμεν· ἐν ἀντὶ πάντων εἰσένεγκε, τὴν φιλανθρωπίαν· ἥ χαίρει Θεὸς μᾶλλον, ἢ πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις· δῶρον βιον, δῶρον ἁμωμον, δῶρον φιλοτιμίαν Θεοῦ προκαλούμενον (37). Μῖζον τῷ φόβῳ τὴν ἐπεικείαν· κέρασον τῇ ἀπειλῇ τὴν ἐλπίδα. Πολλὰ καὶ χρηστότητα κατορθοῦσαν (38) οἶδα, δυσωποῦσαν εἰς ὀφειλομένην ἀντίδοσιν, ὅταν βιάζεσθαι παρὸν συγχαρήσαντες, δυσωπήσωμεν εὐνοίᾳ τὸν ἐλεούμενον. Μηδὲν εἶναι σε πειθέτω τῆς ἀρχῆς ἀνάξιον· μηδὲν ἀποκλειέτω τὸν οἶκτον καὶ τὴν ἡμερότητα, μὴ κειρὸς, μὴ δυνάστης, μὴ φόδος, μὴ μεζόνων ἀρχῶν ἐλπίς (39), μὴ θρασύτης (40) τὸ πλεόν ἔχουσα. Κτήσαι τὴν εὐνοίαν ἐν τοῖς ἀναγκαίοις καιροῖς (41), τὴν ἄνω χρῆσον Θεῷ τὸν ἔλεον. Οὐδέεις μετέγνω τῶν Θεῷ τι προεισενεγκάντων (42). Πολὺς ἐστὶν εἰς ἀντίδοσιν, μάλιστα μὲν τοῖς ἐκαίθεον ἀγαθοῖς ἀμειβόμενος τοὺς προκαταβαλόντας τι, καὶ προχρήσαντας· ἔστι δὲ ὅτε καὶ τοῖς ἐνταῦθα πρὸς πίστιν τῶν ὑστερον.

Ad necessaria tempora supernæ benevolentiae tibi minime unquam Deo aliquid prius obtulisse pœnituit. In beneficio referendo copiosus est, maxime ille quidem caelestia bona, iis, a quibus ipsi ante quiddam collatum mutuoque datum fuerit, rependens ; nonnunquam autem hujus quoque vitæ commoda refundens, ut de futuris fidem faciat.

ΙΑ. Ἐτι μικρὸν, καὶ ὁ κόσμος παρέρχεται, καὶ ἡ σκηνή (43) καταλύεται. Πραγματευσώμεθα τὸν καιρὸν· τοῖς οὐχ ἔστωσι τὰ μένοντα ὠνησώμεθα. Ἐκαστος ἡμῶν ἐστὶν ἐν ἐπιτιμίοις· καὶ ὁ χροῦς πολλὰ φέρει τὰ ὀφλήματα. Συγχαρήσωμεν, ἵνα συγχαρηθῶμεν· ἀφώμεν, ἵνα αἰτήσωμεν ἄρεσιν. Ὅραξ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· Χρεωφειλέτης εἰσάγεται (44) τις πολλῶν ταλάντων, καὶ ἀφίεται τοῦ χρέους· προσάγεται γὰρ ἀγαθῷ δεσπότη. Καὶ συγχαρεῖται μὲν, οὐ συγχαρεῖ δὲ· δοῦλος γὰρ ἐστὶ καὶ τὴν προαίρεσιν (45)· ἀλλ' ἥς ἔτυχε φιλανθρωπίας περὶ τὸ πλεῖον, ταύτης οὐ μεταδίωσι τῷ ὁμοδούλῳ περὶ τὸ ἔλαττον, οὐδὲ, εἰ μὴ τι ἀλλω. τῷ τῆς μεγαλοφυχίας ἐπόμενος ὑποδείγματι περὶ τὸ ἄλλοτριον· καὶ ὁ δεσπότης ἀγανακτεῖ. Καὶ τὸ ἐξῆς σωπήσομαι· πλὴν ἄμεινον τῷ παντὶ,

³⁷ Gen. xii, 2 sqq. ³⁸ Matth. xviii, 23 sqq.

(35) Χριστῷ. Regg. a, bm, duo Coisl., tres Colb., Or. 2, διὰ Χριστόν.

(36) Ἡ. Coisl. 1, ἦν.

(37) Προκαλούμενον. Sic Regg. bm, tres Colb., Coisl. 1, Or. 2, et Jes. In ed., προκαλοῦμεν.

(38) Κατορθοῦσαν. Regg. a, bm, Orat. 2, κατορθοῦν.

(39) Μεζόνων ἀρχῶν ἐλπίς. Sic Regg. a, bm, duo Coisl. et Or. 2. Alii resecant, μεζόνων, alii, ἀρχῶν. In ed. deest ἐλπίς.

(40) Μὴ θρασύτης, etc. « Non temeritas plus sibi tribuens, quæ modum excedit. » Vel cum Leuven-

X. Alii opes suas effundunt, alii exhaustam carnem spiritui mancipant, ac propter Christum emoriuntur, atque omnino a mundo se remouent. Alii charissima quæque sibi pignora Deo consecrant. Nec vero tibi Abrahamæ sacrificium inauditum est, qui unicum filium, divinitusque promissum, imo ad quem ipsa promissio referebatur, Deo libentius obtulit³⁷, quam ab eo primum accepserat. Horum nihil a te postulamus : pro omnibus hoc unum offer, nempe benignitatem, qua Deus magis, quam cunctis aliis rebus in unum collatis, delectatur ; donum proprium, donum omni labe vacuum, donum Dei liberalitatem et munificentiam invitans. Lenitatem terrori admisce : minas spe tempera. Multa quoque humanitate ac benignitate perfici scio, ut quæ ad debitam gratiam referendam pudore ipso compellat ; cum videlicet oblata ulciscendi atque animadvertendi potestate noxam condonantes, ei, cui misericordiam impertimur, benevolentia nostra pudorem incutimus. Nihil tibi tanti sit, ut propterea inducas in animum aliquid admittere, quod te magistratu indignum reddat. Nihil misericordiam et mansuetudinem excludat, non tempus, non princeps, non metus, non majorum dignitatum spes, non temeritas quæ sui juris nimium retinet.

præsidium para ; misericordiam Deo commoda. Nemine unquam Deo aliquid prius obtulisse pœnituit. In beneficio referendo copiosus est, maxime ille quidem caelestia bona, iis, a quibus ipsi ante quiddam collatum mutuoque datum fuerit, rependens ; nonnunquam autem hujus quoque vitæ commoda refundens, ut de futuris fidem faciat.

XI. Adhuc paululum, et mundus transibit, et hoc tabernaculum dissolvetur. Temporis commoditate ad quæstum utamur ; Duxis et fragilibus æterna coenamus. Unusquisque nostrum in correptione est ; ac lutea hæc massa plurimum æris alieni secum circumfert. Alienis ergo peccatis veniam demus, ut nostris impetremus ; remittamus, ut vicissim nobis remitti postulemus. Vides in Evangelio quemadmodum quidam multorum talentorum debitor adducatur, ac debito liberetur³⁸ ; ad bonum enim et facilem dominum accesserat. At non, ut ei debitum remissum fuerat, ita ipse quoque remittit ; nam animi etiam proposito servus erat ; nec misericordiam, quam in majori pecuniæ summa consecutus fuerat, in minori pecunia conseruo suo imper-

D klaiο : « Non audacia meliori rerum suarum conditione freta. » Billius : « Non audacia et importunitas potiora omnia habens. »

(41) Καιροῖς. Deest in Reg. bm, et tribus Colb.

(42) Προεισενεγκάντων. Regg. a, bm, et Or. 2, προσενεγκάντων.

(43) Καὶ ἡ σκηνή, etc. Billius : « Ascena dissolvetur. »

(44) Εἰσάγεται. Reg. bm, tres Colb., Or. 2, προσάγεται. « Judiciο sistitur ad reddendam rationem. »

(45) Τὴν προαίρεσιν. Billius : « Animi inductione. »

tur, nec, si nihil aliud, propositum sibi certe liberalis erga alios animi exemplum sequitur. Quam ob causam dominus ira commovetur. Nam quæ postea conducibilis omnino esse, ut priusquam in altero sæculo vitæ rationes referamus, hujus vitæ benignitatem impendamus.

325 XII. Quid ais? Num te his sermonibus captum tenemus, quorum te amore inflammari sæpe confessus es, præfectorum optime, atque, utinam addere liceat, clementissime? Num tibi præterea supplicis cujusdam libelli loco canities hæc offerenda erit, atque annorum numerus, diurnumque et labis expers hoc sacerdotium, quod ipsi quoque angeli, puri purissimi Dei cultores, tanquam ipsorum cultui minime impar, fortasse veneratione prosequuntur. Num hæc te permovent? An majus aliquid audendum erit? Audacem autem me dolor efficit. Christum tibi offero, Christi pro nobis inanitionem, et impatibilis passiones, et crucem, et clavos, quibus peccato solutus sum, et sanguinem, et sepulturam, et resurrectionem, et ascensionem, atque adeo mensam hanc, ad quam communiter accedimus, salutisque meæ typos, quos eodem ore perago, quo hanc ad te deprecationem obo, hoc, inquam, sacrosanctum atque in cælum nos evehens mysterium.

XIII. Quod si non propter unum ex his, saltem propter omnia, da hanc gratiam, et nobis, et tibi ipsi, et domesticæ Ecclesiæ tuæ, atque huic pulchro Christi cœtui; de quo ita velim existimes, eum tibi nobiscum supplicem esse, tametsi obeundæ legationis munere nobis cedat, ut majorem apud te, ob sacerdotii dignitatem, qua a Deo ornati sumus, auctoritatem habituris; ne illud etiam dicam, quod imperii lege prohibetur. Hac una re pulchre vincaris; benignitate nos supera. En tibi, coram Deo, et angelis, et regno cælorum, illisque vitæ præmiis, supplices meos offero. Fidem meam honora, quam mihi commissam aliis commisi: ita fiet, ut et tua

A προσισφῆρειν τοῦ ἐκεῖσε λόγου (46) τὴν ἐντεῦθεν χρηστικότητα.

sequuntur, silentio præteribo. Tantum hoc dicam, IΒ'. Τί φῆς; Ἐχομέν σε τοῖς λόγοις τούτοις, ὧν ἔραστής εἶναι πολλάκις καθωμολόγησας, ὧ κάλλιστε ἀρχόντων, εἴη δὲ προσθεῖναι (47), καὶ ἡμερώτατε; Ἡ δὲ, καὶ τὴν πολιάν (48) σοὶ ταύτην ἀνθ' ἰκετηρίας προσαγαγεῖν, καὶ τὸν τῶν ἐτῶν ἀριθμὸν, καὶ τὴν μακρὰν ἰερωσύνην καὶ ἀσπιλον ταύτην, ἣν αἰδοῦνται τυχόν καὶ ἄγγελοι, καθαρῶς τῷ καθαρωτάτῳ λατρεύοντες, ὡς τῆς ἑαυτῶν λατρείας ἀξίαν. Πείθει ταῦτα; ἢ τί τολμήσω μεῖζον (49); τολμηρὸν δέ με ποιεῖ τὸ ἀλγεῖν. Χριστὸν προσάγω σοι (50), καὶ τὴν Χριστοῦ κένωσιν τὴν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ τὰ τοῦ ἀπαθοῦς πάθη, καὶ τὸν σταυρὸν, καὶ τοὺς ἤλους, οἷς ἐλύθην ἐγὼ τῆς ἀμαρτίας· καὶ τὸ αἷμα, καὶ τὴν ταφήν, καὶ τὴν ἀνάστασιν (51), καὶ τὴν ἄνοδον, ἣ καὶ τὴν τράπεζαν ταύτην, ἣ κοινῇ πρόσμιμιν· καὶ τοὺς τύπους (52) τῆς ἐμῆς σωτηρίας, οὗς ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ τελῶ στόματος, ἀφ' οὗ ταῦτα πρὸς σέ προσθεύω, τὴν ἱεράν καὶ ἄνω φέρουσαν ἡμᾶς μυσταγωγίαν

ΙΓ'. Εἰ καὶ μὴ δι' ἐν (53) τούτοις, ἀλλ' οὖν (54) διὰ πάντα, ὅς καὶ ἡμῖν καὶ σεαυτῷ (55) τὴν χάριν, καὶ τῇ (56) κατ' οἶκόν σου Ἐκκλησίᾳ, καὶ τῷ καλῷ τούτῳ Χριστοῦ πληρώματι· ὃ νόμισον ἡμῖν συμπερσεύειν, εἰ καὶ ἡμῖν παραχωρεῖ τῆς πρεσβείας, ὡς αἰδεσιμωτέροις (57) διὰ τὸν τιμήσαντα, καὶ ἅμα τῷ τῆς ἀρχῆς (58) νόμῳ καταλείρεται. Ἐν τούτῳ καλῶς ἡττήθητι· νίκησον ἡμᾶς φιλανθρωπίᾳ. Ἴδου προσάγω σοὶ τοὺς ἐμοὺς ἰκέτας ἐναντίον Θεοῦ, καὶ ἀγγέλων, καὶ βασιλείας οὐρανῶν, καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἀνταποδόσεως. Τίμησον τὴν ἐμὴν πίστιν (59), ἣν ἐπιστεύθην τε καὶ ἐπίστευσα· ὡς ἂν καὶ ἡ σὴ (60) τιμηθεῖη περὶ τὰ μεῖζω καὶ τελεώτερα. Κεφάλαιον

(46) Λόγου. Unus Regius, ἐλέου, « misericordia. »

(47) Προσθεῖναι. Or. 2 addit, ὅτι.

(48) Τὴν πολιάν, « canitiem, » etc. His verbis « vultem suum » indicat Gregorius.

(49) Μεῖζον. Or. 2, καὶ μεῖζον.

(50) Προσάγω σοι. Sic tres Colb., Coisl. 1, Or. 2, etc. In ed., προσάγωσι [perperam].

(51) Τὴν ἀνάστασιν. Billius, « reditum ad vitam. »

(52) Καὶ τοὺς τύπους, etc., « et salutis meæ typos. » Nullum scrupulum movere debent hæc verba. « Typi » quidem sunt et « signa; » sed « signa » rerum præsentium. His vocibus usi sunt SS. Patres, et « nihil aliud intelligunt, » inquit Billius, « quam partem sacramenti quæ in oculorum sensum cadit. » Sic in Eucharistia, species panis et vini sunt « typi » seu « signa » corporis et sanguinis Christi realiter et substantialiter præsentis. Item alia omnia sacramenta ita sunt « typi » vel « signa » salutis, ut eam simul efficiant et significant. »

(53) Εἰ καὶ μὴ δι' ἐν, etc. Billius: « Quod si hæc singula minus apud te valent, at universa certe valent. »

(54) Οὖν. Deest in Regg. a, hm, et Or. 2.

(55) Σεαυτῷ. Sic Or. 2. In ed., σεαυτῷ.

(56) Καὶ τῇ, etc. Sic codd.: « et domesticæ Ecclesiæ tuæ. » Hic præfecti « familiar, » quæ, numero et pietate, Ecclesiæ formam exhibebat, significare videtur Gregorius, non « Nazianzenam Ecclesiam, » ut putat Elias. Siquidem in his sequentibus verbis, καὶ τῷ καλῷ τούτῳ Χριστοῦ πληρώματι, « et huic pulchro Christi cœtui, » ipsa designatur Nazianzena Ecclesia. In editis, τὴν τῇ, etc.

(57) Ὡς αἰδεσιμωτέροις, etc. Non bene Billius, « ut majorem apud te, a quo honore affecti sumus, auctoritatem habituris. » Ascribit siquidem præfecto id, quod Gregorius Deo tribuit.

(58) Τῷ τῆς ἀρχῆς, etc. Vetabat lex prætoria, ne « populus legationis munere fungeretur, quia non permittebat, » inquit Elias, « ut quisquam ordinis sui fines transiliret. »

(59) Τίμησον τὴν ἐμὴν πίστιν, etc. « Honora fidem meam; secundum quam, » juxta Eliam, « fidelis ac verax esse huic populo creditus sum, cum dicerem omnino te nobis obtemperaturum, quæque fide credidi te nos exauditurum, ut et tua fides honoretur, quæ fiduciam concepisti, majora te bona consecuturum credens. »

(60) Ἡ σὴ. Sic Reg. hm, Coisl. 1 et 2, Or. 2, et Par. Deest in editis.

δὲ (61) τοῦ λόγου, ἔχεις καὶ αὐτὸς ἐν οὐρανῷ Κύριον· τοιοῦτου τύχους περιζήσαυτὸν τοῦ χριστοῦ, οἷόσπερ (62) ἀν αὐτὸς γένη τοῖς ἀρχομένοις. Τύχοιμεν δὲ πάντες, καὶ τῶν ἐντεῦθεν χρηστῶν, καὶ τῶν ἐκεῖθεν ἀνεκτοτέρων, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα (63) καὶ τὸ κράτος, ᾧ τιμὴ καὶ βασιλεία, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ὡσπερ ἦν, καὶ προῆν, καὶ ἔσται, καὶ νῦν (64), καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

(61) Δέ. Deest in Or. 2.

(62) Οἷόσπερ. Sic Reg. bm, Coisl. 2, Jes., Par., etc. In ed., οἷς ὅς περ.

A quoque in majoribus et perfectioribus honoretur. Atque, ut uno verbo rem complectar, Dominum ipse quoque in caelo habes. Hunc tibi talem erga te judicem experiri contingat, qualem te his 326 qui imperio tuo subsunt, praestiteris. Utinam autem nobis, et in hac vita mitia et benigna cuncta contingant, et in altero saeculo leviora, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium, et honor, et regnum, cum Patre et sancto Spiritu, sicut erat, et erit, et nunc est, in saecula saeculorum. Amen.

(63) Ἡ δόξα, etc. Reg. a, et Or. 2, ᾧ κράτος, δόξα, τιμὴ, βασιλεία.

(64) Καὶ νῦν. Jes. addit, καὶ ἀεὶ, « et semper. »

327 MONITUM IN ORATIONEM XVIII.

. « Hac oratione, » inquit **Basilus**, « primum Basilium Magnum alloquitur, eique velut argumentum quoddam orationis subministrat. Deinde paternae vitae historiam exordiens, ostendit quemadmodum, portentosa quadam atque impia superstitione abjecta, Christianam fidem amplexus sit, idque miris modis exornat, ac simul captata occasione laudem matris annectit. Tum ad orationis institutum rediens, miracula quaedam narrat, quae in illius baptismo contigerant. Hinc ad episcopatum ejus transit, ubi varias ejus laudes prosequitur, ac pietatem quidem illius et fidei constantiam per collationem amplificat, eumque obiter purgat, quod imprudens falso cuidam et sacrilego haereticorum dogmati subscripsisset. Mox ejusdem liberalitatem benignitatemque in complectendis pauperibus, gloriaeque humanae contemptum laudat; et, quibusdam virtutibus per congeriem enumeratis, ad humilitatis laudem redit, eamque eleganter pertractat. Cui ignoscendi facilitatem subjungit, atque injuriarum oblivionem, eximiamque humanitatem cum mira in rebus gerendis dexteritate conjunctam. Ita demum exponit, quemadmodum eum duplici miraculo Deus celebravit, dum, et eos, a quibus fuerat offensus, ultio divina statim secuta est, et eumdem a medicis comploratum, praeter omnium spem, ipse pristinae valetudini restituit; et quia his rebus hominum sanctimonia perspicue declaratur, addit quemadmodum mater gravissimo et atrocissimo morbo laborans, repente sanitatem receperit; ac praeterea quonam modo ipse periculosa tempestate jactatus, parentum precibus, certissimum mortis periculum effugerit. Hinc ad fortitudinis constantiaeque laudem se confert. Qua pluribus exemplis demonstrata, patris encomio finem imponit, atque ad matrem jam senio confectam orationem convertens, eam elegantissimo et doctissime consolatur. »

II. Nazianzi medio circiter anno 374 habita est haec oratio. Mense enim Martio vel Aprili hujusce anni, juxta eruditos, obierat Gregorius senior. Id etiam nonnullis monumentis probari potest. Ac primo quidem constat mortuum jam fuisse Gregorium patrem, cum ad Iconiensem sedem assumptus est Amphilocheus. Etenim quo tempore is ordinatus fuit Iconii episcopus, Gregorius noster in luctu de parentis funere versabatur, ut ipsemet scribit ad Amphilocheum patrem: « An te quidem, » inquit (65), « in mœrorem conjicit filius, quod ob virtutem arripiatur, et honore afficiatur... me autem non discruciat pater, qui postremam a nobis peregrinationem iniiit, ex qua non jam ad nos revertetur, nec a nobis conspicietur? » Praeterea Faustinus, cui successit Amphilocheus, vita functus erat anno 373. Basilus namque ad Eusebium Samosatensem episcopum scribens, ait (66): « Iconium civitas est Pisidiæ... Ipsa nos invitat, ut se invisamus, ut episcopum ei demus. Mortuus est enim Faustinus. » Hanc autem epistolam scriptam anno 373 consentiunt eruditi. Utrum vero Amphilocheus proxime Faustino successerit, an haereticus quidam, qui 328 brevi defunctus aut pulsus est, medius Faustinum inter et Amphilocheum sederit, ut arbitrantur nonnulli, non satis liquet. Quidquid sit, certum est Amphilocheum Iconiensis Ecclesiae administrationem suscepisse anno 374. Hunc enim ordinatum episcopum datis litteris eodem anno Basilus consolatur his verbis (67): « Benedictus Deus, qui sibi placentes in singulis aetatibus elegit, electionisque secernit vasa, et his utitur ad ministerium sanctorum: qui nunc etiam te cum fugeres, ut tumet dixisti, non nos, sed vocationem quam per nos futuram suspicabaris, inevitabilibus gratiae retribus illigavit, ac in mediam Pisidiam deduxit, ut homines Deo capias, » etc. Cum ergo et ordinationis Amphilochei et Gregorii senioris obitus tempora con-

(65) Epist. 63.

(66) Epist. 158.

(67) Epist. 161.

veniant, atque illius ordinationi sin minus, istius certe funeri affuerit Basilius, non male conijcitur, Gregorii patris obitum funusque post hiemem anni 374 collocari posse. Nec movere debet quod in Menæis (p. 19) legitur, nempe, Kalendis Januarii « recolli memoriam Gregorii patris hac die in pace quiescentis. » Infirmum prorsus id argumenti genus, quod ex jam dictis satis confutatur.

III. Superest adhuc ut unum et alterum istius orationis locum difficiliorem, quam ut intra notarum angustias solvi possit, enucleemus. Ac primum quidem de Hypsistariis, in quorum errore versabatur Gregorius senior, priusquam Christo nomen daret, aliquid dicamus. Rara apud veteres Hypsistariorum mentio. Nihil, juxta Suicerum, apud Epiphanium, Augustinum, Theodoretum, Damascenum et alios, qui olim de hæresibus scripserunt, legitur. Horum quidem meminere, præter Gregorium nostrum et Nyssenium, Hesychius et Suidas. Verum isti nihil afferunt præter nominis rationem, ac Hypsistarios sic dictos volunt, quod « Summum, » seu « Supremum colerent et invocarent. » Nyssenus vero id unum habet (68), quod ipsi quidem « Deum esse confiterentur, quem Altissimum, vel Omnipotentem vocabant, Patrem autem ipsum esse non admittebant. » Si tamen Theologum audiamus, ex duabus rebus maxime oppositis conflatus erat Hypsistariorum error, partim scilicet ex gentili errore, partim ex legali vanitate. Hypsistarii siquidem idola et sacrificia rejicientes, « ignem » tamen et « lucernas » cum gentilibus colebant; « circumcisionem » vero aspernantes, « Sabbatum et jejunam quamdam a nonnullis cibis abstinentiam » cum Judæis observabant. Unde hi abjecti et aspernandi homines Hypsistariorum nomen sibi tribuebant, quod solum « Supremum, » seu, « Altissimum » agnoscerent ac venerarentur. Epiphanius, licet de Hypsistariis nullam, ut jam vidimus, mentionem fecerit, quiddam tamen fere simile de Euphemitis, seu Massalianis, narrat. Ait enim (69), « eos ex gentilibus ortos, nec Judaismo, nec Christianismo attendere; deos quidem dicere, nullum tamen adorare, sed unum solum venerari, eumque Omnipotentem vocare. » Addit etiam, « eos cum lucernarum igne, » (quod *λυχναιαν* vocat), « conventus habere. » Quæ quidem ab iis, quæ de « Hypsistariis » veteres scripserunt, non multum discrepant.

IV. Altera de iisdem Hypsistariis occurrit difficultas. Mirum Clerico videtur (70), quod Gregorius noster, cum in hac oratione Hypsistarios « idola » coluisse neget, et Gregorium patrem « in eorum hæresi natum » dicat, fateatur tamen carmine primo, « eum animalium simulacris paruisse. » Id Clericus 329 pugnare existimat. Egregium sane artis criticæ magistrum! cui una tantum nodi solvendi ratio succurrit, Gregorium scilicet nostrum, « vel memoriæ lapsu, vel zeli fervidioris impulsu contraria locutum esse; nisi forte, in eo quod de animalium idolis dixit, ab hyperbole pro more suo adhibita, excusandus esse videatur. » Quis hæc audiendo non indignetur? Vel, quæ sibi malevolo aut imperito interpreti habenda? Audacior ille censor, qui tam peritus sibi videtur, et tam temere quam arroganter de Gregorio aliisque doctissimis ac sanctissimis scriptoribus plerumque judicat, nullatenus hic Gregorii mentem assecutus est. Hæc sunt enim Theologi verba, carin. 1, vers. 125:

Ἀπὸρ δὲ ἀγριέλαιος, ὑπὲρ εἰδώλοις πάρος ἦν
ζώων, etc.

At ille quidem (pater) agrestis oliva, sub simulacris antea erat
Vivens, etc.

Nihil in hoc contextu de animalium idolis dictum. Falsa vocis ζώων interpretatio Clericum in errorem induxit, dum « animalium idola » videre se putat, ubi Theologus, nulla animalium mentione facta, patrem « sub simulacris viventem » exhibuit. Vox enim ζώων non est, ut loquuntur grammatici, genitivus pluralis nominis ζῷον, « animal; » sed participium præsens verbi ζῶω poetice pro ζῶν, « vivo. » Sæpissime illam vocem, « viventis » tantum significatione gaudentem, apud Homerum, Hesiodum, Herodotum aliosque usurpatam reperimus. Mirum sane id a Clerico ignoratum, vel potius dissimulatum. Præterea, hæc « idolorum » seu « simulacrorum » voce utens Gregorius, non idcirco deorum aut animalium simulacra significare voluit; verum ea tantum generatim, quæ superstitionis gentilitatis propria, veri Dei cultores summopere respuunt, cujusmodi fuerunt « ignis et lucernarum » elementa, quæ Hypsistarii religiose colebant. Cum igitur Gregorius pater, etsi non supremo, supersticioso tamen cultu hæc elementa veneraretur, potuit dicere Theologus patrem sub « idolis » seu « simulacris » vixisse, id est, « sub sensibilibus elementis. » Quo etiam sensu intelligendum est, quod Gregorius presbyter in *Vita* Theologi scribit (71): « Pater quidem Gregorii, » inquit, « idolis relictis, ad pietatis cultum migravit; et excussa Hypsistariorum superstitione, sincerus divinæ gratiæ discipulus eluxit. » Non ergo Theologus, dum de Hypsistario patre sermonem habuit, memoria lapsus est, nec nimio zelo abreptus, nec etiam hyperbole usus, a qua Clericus ejus excusationem erui posse videtur.

V. Ex hujusce orationis textu alia etiam exurgit difficultas; an scilicet Gregorius pater « in cubiculo suo, » ut volunt nonnulli, « privatam sacrum peregerit. » Rem sic

(68) Or. 2 contra Eunom., t. II, pag. 440.

(69) Hæres. LXXV, pag. 450.

(70) *Bibl. univ.*, an. 1690, tom. XVIII, p. 3 et 4.

(71) *Greg. Presb. in Greg. Vita*, n. 4.

narrat Theologus (n. 29) : « *Mysterii tempus aderat... cum ille (Gregorius pater) ab eo, qui mortuos ad vitam revocat, excitatur. Primo paululum se movet, deinde firmius, mox exigua admodum et obscura voce famulum... vestem porrigere, manumque subjicere jubet. Qui cum non sine stupore adesset, prompteque obsequeretur, ipse manu tanquam baculo ductus, Moysen illum in monte orantem imitatur; fractisque ac debilitatis manibus ad orationem compositis, 330* alacri animo pro populo mysteria concelebrat, aut præcelebrat, paucis quidem, et quibus poterat, verbis, mente autem, ut mihi videtur, perquam integra. Rem miram sine sacrario in sacrario, sine altari sacrificus, sacerdos a mysteriis remotus... Postea, cum gratiarum actionis verba, ita ut consuetudo fert, effatus esset, ac populum benedixisset, in lectulum rursus se conjecit. » Ex quo contextu quidam eruditi, inter quos doctissimus ac piissimus cardinalis Bona (72), mysterii voce decepti, Gregorium patrem e lectulo surrexisse, et privatum sacrum in cubiculo peregissee, existimarunt. Verum si serio perpendamus Theologi verba, non verum ac reale, sed mysticum tantum, menteque conceptum in Gregorii facto sacrificium deprehendemus. « Nam, » ut ait Elias (73), « festa quidem olim, ob ea, quæ in his mystice peragebantur, mysteria appellabant : hoc autem loco eum (Theologum), per mysterium, ipsum sacri conventus tempus intelligere existimo, in quo mysticas quoque preces sacerdotes celebrant. Cui sententiæ ea etiam, quæ sequuntur, favent... Ergo mysteria quidem pro populo concelebrat, utpote una cum iis qui hæc in altari celebrabant spiritu præsens, etiamvis corpore, propter corporis infirmitatem, abesset; præcelebrat autem, ut compendiose quodammodo ac breviter ea prius absolvens. » Eodem modo interpretantur Basilius, Billius, Tillæmontius, etc. Non ergo « privatum sacrum in cubiculo peregit » Gregorius senior, cum ibi ea, quæ ad verum sacrificium requiruntur, ornamenta scilicet, altare, panis et calix consecrandi, abessent. Etenim ex Theologi contextu sequitur tantum, Gregorium patrem, solemnè Paschatis die, præ morbo jacentem, e lectulo surrexisse, et in cubiculo, manibus ad orationem compositis, liturgiæ preces, « paucis quidem, et quibus poterat verbis, » recitasse; ac proinde verbo tantum, ut ita loquar, obtulisse, gratias egisse, benedixisse, etc. Quibus peractis, in lectulum rursus se conjecit.

(72) *Liturg.* lib. I, c. 14, p. 96 ed. Rom. an. 1671.

(73) *In Comment.*

ΛΟΓΟΣ ΙΗ΄.

RATIO XVIII.

Ἐπιτάφιος (74) εἰς τὸν πατέρα, παρόντος (75) Ἀ
Βασιλίου.

Funeris oratio in patrem, præsentè Basilio

A'. Ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, καὶ πιστὲ θεράπων, καὶ οἰκονόμος τῶν τοῦ Θεοῦ μυστηρίων, καὶ ἄνερ ἐπιθυμιῶν τῶν τοῦ Πνεύματος· οὕτω γὰρ ἡ Γραφή καλεῖ τοὺς διαβεβηκότας καὶ ὑψηλοὺς, καὶ ὑπεράνω (76) τῶν ὀρωμένων. Καλῶ δὲ σε καὶ Θεὸν Φαραὼ πάσης Αἰγυπτιακῆς καὶ ἀντικειμένης δυνάμεως, καὶ στύλον, καὶ ἑδραίωμα τῆς Ἐκκλησίας, καὶ θέλημα Κυρίου, καὶ φωστῆρα ἐν κόσμῳ λόγον ζωῆς ἐπέχοντα, καὶ πίστεως ἔρεισμα, καὶ Πνεύματος καταγωγήιον. Καὶ τί ἂν πάσας ἀπαριθμοίμην τὰς προσηγορίας, ὅσας ἡ ἀρετὴ σοι πεποίηκεν, ἄλλη τις ἄλλην οἰκειουσά τε καὶ προσάγουσα;

B'. Πλὴν εἰπέ· πόθεν πάρσι; καὶ τίς σου ἡ ἐργασία; καὶ τί χαριζόμενος ἤχεις ἡμῖν; Ἐπειδὴ πάντα σε σὺν Θεῷ, καὶ παρὰ Θεοῦ κινούμενον ἔγνων, καὶ ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῶν δεχομένων. Ἥκεις ἡμᾶς ἐποπτέωσαν (77), ἢ τὸν ποιμένα ζητήσω, ἢ τὸ ποιμνιον ἐποψόμενος; Ἥμᾶς μὲν οὐκ ἔτι ὄντας, ἀλλὰ τῷ

⁷⁶ Josue xiv, 6. ⁷⁷ Num. xii, 7. ⁷⁸ I Cor. iv, 1.

⁷⁹ Isa. lxxi, 4. ⁸⁰ Philipp. ii, 16.

(74) Ἐπιτάφιος, etc. Sic titulus in plerisque codd., brevior sane et clarior quam iste a Billio usurpatus: Εἰς τὸν ἐαυτοῦ πατέρα, ἐν ᾧ καὶ εἰς Νόνναν μητέρα παραμυθητικός. Εἴρηται δὲ ἐπὶ παρουσίᾳ Βασιλίου, εἰς δὲ καὶ τὸ προοίμιον ποιῆται τοῦ λόγου· Sancti Gregorii oratio, partim funebris in laudem patris sui mortui, partim consolatoria ad matrem Nonnam, habita præsentè Basilio, ad quem et principium orationis spectat.

I. Homo (78) Dei⁷⁹, et fidelis serve⁸⁰, et mysterium Dei dispensator⁸¹, et vir desideriorum Spiritus⁸²; hoc enim nomine virtute provector et excelsos viros, et supra ea, quæ oculis cernuntur, positos Scriptura vocat. Quin te quoque Pharaonis, hoc est, omnis Ægyptiacæ atque adversariæ potestatis Deum appello⁸³, et Ecclesiæ columnam ac firmamentum⁸⁴, et Domini voluntatem⁸⁵, et luminare in mundo verbum vitæ sustinens⁸⁶, et fidei adminiculum, ac 331 Spiritus domicilium. Et quid nomina ea omnia, quæ tibi tua virtus peperit, alia aliud tibi concilians atque offerens, enumerem?

II. Cæterum dic, quæso, unde ades et quænam tua opera, quidque largiturus ad nos venis? Quandoquidem omnibus in rebus te, cum Deo, et a Deo, ad eorum, qui te excipiunt, commodum et utilitatem moveri compertum habeo. Venisne ut nos invisas? An ut pastorem quæras? An ut gregem inspi-

⁸² Dan. ix, 23. ⁸³ Exod. vii, 1. ⁸⁴ I Tim. iii, 15.

(75) Παρόντος. In quibusdam, ἐπὶ παρουσίᾳ, « in presentia. »

(76) Ὑπεράνω. Sic Or. 1 et 2. In ed. divisim, ὑπὲρ ἄνω.

(77) Ἐποπτέωσαν. Or. 1 et 2, ἐπισκεψόμενος. Ad marginem vero ut in ed

⁸⁰ Alias XIX, quæ autem 18 erat, nunc 24. — Habita medio circiter anno 571.

(78) Basilium compellat.

estas? Nos quidem non jam superstites, verum A maxima ex parte una cum eo vita functos, atque afflictionis locum moleste ferentes, ac nunc praesertim, cum scitum gubernatorem, aut vitae nostrae facem, in quam, salutis lumen nobis e sublimi ostentantem, intuentes, dirigebamur, amissimus; illam autem cum omni virtute, ac pastoralis disciplina, quam diuturno tempore collegerat, peregre profectum, dierum simul ac prudentiae plenum, et, si Salomonis verbis utendum est, gloriae senectute coronatum; gregem denique consilii inopia laborantem et consternatum, summoque, ut vides, dolore ac maestitia confectum⁷⁷, non jam in loco pascuae requiescentem, nec refectiois aqua educatum⁷⁸, sed praecipitia, et solitudines, et voragines, in quas dispergatur et intereat, quaerentem; num alium quoque solertem ac prudentem pastorem aliquando consecuturus sit, diffidentem, illud quidem certe et quidem valde sibi persuadentem, quod minime talem, beneque secum agi existimantem, si non multo inferiorem.

III. Porro cum tria haec, ut dixi, atque omnia ex æquo, tibi huc veniendi necessitatem attulerint, nos scilicet, et grex, et pastor, age, pro eo curatiois spiritu, quo praeditus es, eam, quae cuique apta sit, medicinam adhibe, ac sermonem cum iudicio dispone, quo te sapientiae nomine magis admiremur. Quonam autem modo dispones? Ad pastorem quod attinet, si illum ob virtutem, ut par est, laudaveris, non solum ut puro puram orationem, instar funebrius cuiusdam muneris, inferas; sed ut etiam aliis illius vitae rationem, tanquam pietatis formam et admonitionem, proponas. Nos vero quod spectat, si de vita et morte, de animae atque corporis conjunctione ac disjunctione, de duobus mundis, hoc est de praesenti ac fluxu et fragili, et de eo, qui animo et mente intelligitur ac manet, pauca disserueris; nobisque persnaseris, ut alterius quidem imposturam et perturbationem atque inconstantiam, **332** ac, velut in undis, sursum deorsumque jactationem contemnamus; ad alterum autem, qui firmus et stabilis, ac divinus, semperque sui similis est, atque omni perturbatione et confusione vacat, totos nos adjuugamus. Sic enim ii, qui hinc prius excesserint, minus nobis mœroris attulerint; imo etiam lætitia nos affecerint, si nos oratio hinc abductos sursum collocet, atque id, quod in praesenti molestum est, in futuri expectatione occultet, nobisque illud persuadeat, quod ipsi quoque ad bonum Dominum properemus, atque

⁷⁷ Prov. xvi, 31. ⁷⁸ Psal. cxii, 2.

(79) Ἀπηυθινόμεθα. Sic Reg. c. In ed., ἀπευθινόμεθα.

(80) Στεφανούμενος. Reg. a, στεφανούμενον.

(81) Ἡπορημένος, καί. « Gregem pastore destitutum, » etc. Sic Reg. a, tres Colb. et Or. 1. Deest καί in ed.

(82) Ἐναπαυόμενον. Sic Or. 1. In ed., ἐναπαυόμενον.

(83) Ἀγαπῶν. Coisl. 1, et Par. ἀγαπή

πλείστον μέρει συναπελθόντας, κα. τῷ τόπῳ τῆς κακώσεως δυσχεραίνοντας· καὶ νῦν μάλιστα, ἤνικα τὸν ἐπιστήμονα κυβερνήτην, ἢ τὸν λαμπτήρα τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀποβεβλήκαμεν, πρὸς ὃν ἀπηυθινόμεθα (79) βλέποντες, ἄνωθεν ἡμῖν τὴν σωτηρίαν πρρσεύοντα· ἐκείνον μετὰ τοῦ καλοῦ παντός ἐκδημήσαντα, καὶ πάτης τῆς ποιμαντικῆς εὐταξίας, ἢ χρόνῳ μακρῷ συνελέξατο, πλήρης ἡμερῶν τε ὁμοῦ καὶ φρονήσεως, καὶ τῷ τῆς καυχήσεως γήρα, εἰ δεῖ τὸ τοῦ Σολομῶντος εἰπεῖν, στεφανούμενος (80). Ποιμνιον ἠπορημένον, καὶ (81) καταβεβλημένον, καὶ ὄρξας ὄσης γέμον ἀθυμίας καὶ κατηφείας· οὐκ ἔτι τόπῳ χλόης ἐναπαυόμενον (82), οὐδὲ ὕδατι ἀναπαύσεως ἐκτρεφόμενον· ζητοῦν κρημνοὺς, καὶ ἐρημίας, καὶ βάραθρα, καθ' ὧν σπαρήσεται, καὶ διαφθαρήσεται· B ἀπιστοῦν εἰ ποτε καὶ ἄλλου ποιμένος συνετοῦ ἐπιτεύξεται, ὅτι μὲν οὐ τοιοῦτου, καὶ λίαν πεπειμμένου, ἀγαπῶν (83) δ' ἄν, καὶ εἰ μὴ παραπολὺ χείρωνος.

Γ. Τριῶν δὲ ὄντων, ὅπερ ἔφην, ἃ σοι τὴν παρουσίαν ἀναγκαίαν ποιεῖ, καὶ πάντων ἐξ ἰσῆς, ἡμῶν, τοῦ ποιμένος, τῆς ποιμνῆς· φέρε, κατὰ τὸ ἐν σοὶ πνεῦμα τῆς θεραπείας, ἀπόδος ἐκάστῳ τὸ πρόσφορον, καὶ οἰκονόμησον ἐν κρίσει τὸν λόγον, ἵνα σε καὶ μᾶλλον τῆς σοφίας θαυμάσωμεν. Οἰκονομήσεις δὲ πῶς; Τὸν μὲν ἐπαινέσας τῆς ἀρετῆς τὰ εἰκότα, οὐ μόνον ἴν' ἐντάριον τῷ καθαρῷ καθαρὸν ἐπιβάλῃς τὸν λόγον, ἀλλ' ἵνα καὶ τοῖς ἄλλοις εὐσεβείας χαρακτηριστῆρα, τὴν ἐκείνου προθεῖης πολιτείαν τε καὶ παραίνεσιν (84). Ἡμῖν δὲ περὶ ζωῆς καὶ θανάτου βραχέα φιλοσοφῆσας, καὶ τῆς κατὰ σῶμα καὶ ψυχὴν συζυγίας καὶ διαζεύξεως, καὶ τῶν δύο κόσμων, τοῦ τε παρόντος καὶ οὐχ ἔστώτος, καὶ τοῦ νοουμένου καὶ μέλλοντος· καὶ πείσας, τοῦ μὲν περιφρονεῖν τὸ ἀπατηλὸν, καὶ ἄτακτον, καὶ ἀνώμαλον, καὶ, ὡς περ ἐν κύμασιν, ἄνω καὶ κάτω φέρον τε καὶ φερόμενον (85)· τοῦ δὲ προστίθεσθαι τῷ παγίῳ, καὶ σταθερῷ, καὶ θεοειδεῖ, καὶ ὡσαύτως ἔχοντι, καὶ πάσης ἐλευθέρῳ παραχῆς καὶ συγχύσεως. Οὕτω γὰρ ἂν ἤττον ἀνιῶεν ἡμᾶς οἱ προεκοδημήσαντες· ἀλλὰ καὶ ἤδοιεν, εἰ ἐνθὲνδε ἀπάγων (86) ἡμᾶς ὁ λόγος, ἄνω τιθεῖν, καὶ τὸ παρὸν ἀηδὲς ἐναποκρύπτει τοῦ μέλλοντι, καὶ πείθει, ὅτι καὶ αὐτὸ παρά δεσπότην D ἀγαθὸν ἐπειγόμεθα, καὶ βελτίων ἢ κατοικία τῆς παροικίας· καὶ ὅπερ ἐστὶ τοῖς πλείουσι λιμὴν εὐδίας, τοῦτο τοῖς ἐνταῦθα χειμαζομένοις ἢ ἐκεῖσε μεταστάσις καὶ μετάθεσις (87)· ἢ ὡς περ οἱ μακρὰν ὁδὸν προκαταλύσαντες, τῶν ὁδοιπορούντων καὶ μοχλοῦν-

(84) Πυρραίνεσιν. Coisl. 1, προαίρεσιν, « propositum. »

(85) Φέρον τε καὶ φερόμενον. « Qua ferat et feratur. »

(86) Ἀπάγων. Reg. a, ἀπαγαγών.

(87) Καὶ μετάθεσις. « Et transpositio. permutatio. » Deest in Reg. a. Vox sane superflua. nec a Billio reddita.

των ἔτι βῆσους καὶ ἀπονώτεροι· οὕτως οἱ (88) ἐπι-
 τυχόντες τοῦ ἐκεῖ καταλύματος, τῶν ἔτι τὴν σκο-
 λῶν καὶ κρημνῶν τοῦ βίου τούτου τερμόντων ὁδῶν,
 ἀμείνους καὶ ἀνεκτότεροι.

qui longum iter priores confecerunt, minus difficultatis ac molestiæ habent, quam qui adhuc iter faciunt, atque in labore versantur; ita tolerabilior et melior eorum conditio sit, qui ad illud hospitium jam pervenerunt, quam qui sinuosum adhuc et præceps hujus vitæ iter emetiuntur

Δ'. Ἡμᾶς μὲν οὕτω παραμυθῆσθαι τὴν ποίμνην δὲ πῶς; Πρῶτον μὲν τὴν σὴν ὑποσχόμενος ἐπιστάσαν καὶ ἡγεμονίαν, οὗ πάσι καλὸν ὑπὸ τὰς πτέρυγας ἀναπαύεσθαι, καὶ οὗ διψῶμεν τῆς φωνῆς μᾶλλον, ἢ πηγῆς τῆς καθαρωτάτης οἱ διψεῖ κάμνοντες. Δεύτερον δὲ πείσας, ὡς οὐδὲ νῦν ἡμᾶς ἀπολείπειν ὁ Ποιμὴν ὁ καλὸς, ὁ τιθεὶς τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων· ἀλλὰ καὶ πάρεστι, καὶ ποιμαίνει, B καὶ ὁδηγεῖ, καὶ γινώσκει τὰ ἴδια, καὶ γινώσκεται ὑπὸ τῶν ἰδίων· σωματικῶς μὲν οὐχ ὁρώμενος, πνευματικῶς δὲ συγγινόμενος, καὶ προπολεμῶν τῆς ποίμνης κατὰ τῶν λύκων, καὶ οὐδενὶ συγχωρῶν διὰ τῆς αὐτῆς ὑπερβαίνοντι ληστρικῶς τε καὶ ἐπιβουλώως, ξένη φωνῆ κατασφύρει καὶ διακλέπτειν ψυχὰς τῇ ἀληθείᾳ καλῶς ἡγμένας. Πείθομαι δ', ὅτι καὶ τῇ πρεσβείᾳ νῦν μᾶλλον, ἢ πρότερον τῇ διδασκαλίᾳ, ὅσῳ καὶ μᾶλλον ἐγγίζει θεῷ, τὰς σωματικὰς πέδας ἀποσεισάμενος, καὶ τῆς ἐπιβολοῦσης τὸν νοῦν ἰλύος ἀπηλλαγμένος, καὶ γυμνῷ γυμνὸς ἐντυγχάνων τῷ πρῶτῳ καὶ καθαρωτάτῳ νοῦ, τάξεως καὶ παρρησίας ἀγγελικῆς, εἰ μὴ τολμηρὸν τοῦτο εἰπεῖν, ἀξιούμενος. Ταῦτα μὲν οὖν (89) αὐτὸς διαθήσεις καὶ φιλοσοφῆσεις ἀμεινον ἢ ὡς ἂν αὐτὸς παραδείξαιμι, καὶ C λόγου δυνάμει καὶ πνεύματος. Ἴνα δὲ μὴ δι' ἄγνοίαν τῶν ἐκείνου καλῶν παραπολῶ τῆς ἀξίας ὁ λόγος ἐλαττωθῆ, βραχέα τῆς ἐψημίας, ἐξ ὧν αὐτὸς συνεπίσταμαι τῷ ἀπελθόντι, σκιαγραφῆσω (90), καὶ προχαράξω, καὶ παραδώσω σοι, τῷ καλῷ τῶν τοιούτων γραφεῖ, τῆς ἀρετῆς τῆς ἐκείνου τὸ κάλλος ἀπακριβῶσαι, καὶ παραδοῦναι ταῖς πάντων ἀκοαῖς τε καὶ διανοαῖς.

lineabo, atque adumbrabo, ac tibi perito hujusmodi rerum pictori, virtutis illius pulchritudinem accuratius expoliendam, atque omnium mortalium auribus et animis tradendam, dabo.

Ε'. Ἐκεῖνος τοίνυν (ἵνα πατρίδα, καὶ γένος, καὶ D σώματος εὐφυῖαν (91), καὶ τὴν ἔξωθεν περιφάνειαν, καὶ τὰλλα οἷς μέγα φρονοῦσιν ἄνθρωποι, τοῖς τῶν ἐγκωμίων νόμοις παρῆς, ἐκ τῶν ἡμῖν πρῶτων καὶ οἰκειοτάτων ἀρξωμαι), βίτης ἐγένετο βλάστημα οὐκ ἐπαινετῆς, οὐδὲ εὐφυοῦς εἰς εὐσέθειαν (οὐ γὰρ αἰσχύνομαι τοῖς πρώτοις, τοῖς τελευταίοις θαρβῶν), οὐδὲ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ θεοῦ πεφυτευμένης, ἀλλὰ καὶ λίαν ἀτόπου καὶ ἀλλοκότου (92), ἐκ δυοῖν τοῖν ἐναντιωτάτοις συγκεκραμένης, Ἑλληνικῆς τε πλάνης, καὶ νομικῆς τραπετείας· ὧν ἀμφοτέρων τὰ (93) μέρη φυγῶν, ἐκ μερῶν συνετέθη. Τῆς μὲν γὰρ τὰ εἰδῶλα καὶ τὰς θυσίας ἀποπεμπόμενοι, τιμῶσι τὸ

⁸⁹ Joan. x, 11

(88) *Ol.* Sic Reg. a, et Or. 1. Deest in ed.

(89) *Ouv.* Deest in Regg. a, bm, et Or. 1.

(90) *Σκιαγραφῆσω.* Sic Regg. a, bm. In ed., σκιαγραφῆσω.

(91) *Σώματος εὐφυῖαν.* « Ad omnia naturalia

A habitatio peregrinatione melior et præstantior sit; quodque navigantibus tranquillus portus est, hoc iis, qui hujus vitæ procellis agitantur, migratio ad alteram vitam existat: aut etiam quemadmodum

IV. Ac nos quidem ad hunc modum consolaberis. Quonam autem pacto gregem? Primum si curam tuam et ductum tuum, hoc est, ejus viri, sub cujus pennis requiescere omnibus pulchrum ac præclarum est, et cujus vocem magis sitimus quam purissimos fontes, ii, qui siti laborant, non futurum pollicearis. Deinde si nos eo adduxeris, ut ab illo bono Pastore, qui pro ovibus animam suam posuit⁸⁹, nos ne nunc quidem relictos esse confidamus; quin potius eum, et adesse, et pascere, et deducere, et oves suas cognoscere, et a suis cognosci, non illum quidem corporeo modo sese spectandum præbentem, sed spiritualem in modum nobiscum versantem, ac pro grege adversus lupos pugnantem, nec quemquam, prædonum more, ac per insidias, caulam transilire, atque animas veritate recte institutas peregrina voce distrahere ac subripere sinentem. Nec dubito quin hoc nunc quoque tanto magis deprecatione sua, quam prius doctrina, præstet, quanto nunc magis Deo appropinquat, ut qui corporeas compedes excusserit, ac limo illo mentis puritatem inficiente, liberatus sit, nudusque cum nuda principe et purissima mente versetur, angelici ordinis dignitatem et fiduciam (nisi hoc dictu auidax est) consecutus. Ac tu quidem pro ea sermonis et spiritus facultate, qua polles, rectius ipse per te, quam tibi ego indicare possim, constitues ac philosophaberis. Ne autem ob virtutum illius ignorance oratio **333** infra dignitatem longe subsistat, breves quasdam encomii partes, ex iis, quæ in defuncto agnovi, delineabo, atque adumbrabo, ac tibi perito hujusmodi rerum pictori, virtutis illius pulchritudinem accuratius expoliendam, atque omnium mortalium auribus et animis tradendam, dabo.

V. Ille igitur (ut patriam, genus, corporis dotes, externum splendorem, et alia, ob quæ homines magnifice de se sentiunt, ad encomiorum leges remittam, atque ab his, quæ nobis prima et maxime propria sunt, initium ducam) ex radice ortus est minime laudabilis, nec ad pietatem recte comparata (non enim priorum me pudet, postremis confidentem); nec in domo Dei plantata, verum admodum absurda et prodigiosa, ex duabus rebus maxime contrariis, hoc est, ex gentili errore et legali vanitate conflata; quarum utriusque partes quasdam fugiens, ex quibusdam partibus conflata et constituta est. Etenim illius quidem

corporis dexteritatem.»

(92) *Ἀλλοκότου.* Gloss., ἐναντίας, ξένης, «adversa, peregrina.»

(93) *Τὰ.* Deest in Reg. bm.

idola et sacrificia rejicientes, ignem et lucernas colunt; hujus autem Sabbatum et jejunam quamdam a nonnullis cibis abstinentiam observantes, circumcisionem aspernantur. Atque humiles et abjecti homines Hypsistariorum nomen sibi tribuunt, ac soli Omnipotenti venerationem adhibent. Hoc ille modo cum ad impietatem biformis quodammodo esset, quidnam ex quonam existit? Equidem ignoro, num gratiam illam, a qua vocatus est, an illius voluntatem animique propositum magis laudare debeam. Utcunque sit, usque adeo mentis oculum ab iis levis, quæ ipsi insidebant, repurgavit, ac tanta celeritate ad veritatem accurrit, ut quod cœlestis Patris ac veræ hæreditatis causa, et matre, et facultatibus, aliquandiu carere sustinuerit, atque hanc ignominiam, æquius et facilius quam alii summos honores, tulerit, minus ipse mirer, licet alioqui res ea non parva admiratione digna sit. Quid ita? Quoniam hæc gloria illi cum multis aliis communis est, omnesque magna illa Dei sævena includi, ac piscatorum sermonibus irriti oportet; tametsi alii citius, alii serius ab ipsius rebus potissimum admirari subit, hoc necessario dicendum est.

VI. Ille, ante etiam quam ad nostram caulam se contulisset, noster erat. Mores **334** quippe ipsum nobis asciscabant. Ut enim multi ex nostris nobiscum non sunt, quos scilicet a communi corpore vita remouet: sic contra multi ex ærorum ad nos spectant, quicunque nimirum fidem moribus antevertiant, ac solo nomine carent, cum rem ipsam teneant. Quo in numero meus quoque pater erat, ramus quidem ille alienus, cæterum vita et moribus ad nos propendens. Ac pudicitia quidem laude adeo excelluit, ut idem simul, et amabilissimus, et castissimus esset, quæ duo haud facile in unum concurrunt. Justitiæ autem, quod majus et illustrius argumentum afferri potest, quam quod, in magnis reipublicæ muneribus versatus, ne teruncio quidem facultates suas auxerit, idque cum alios cerneret publicis bonis Briarei manus, ut dici solet, injicientes, ac malis lucris turgentes? Sic enim opes injuste collectas voco. Prudentiæ porro quanquam hæc quoque non exigua indicia sunt, plura tamen oratio longius progressa declarabit. Pro his rebus fidem quoque, ut opinor, præmii loco retulit. Id vero quo pacto contingerit (neque enim res tanta silentio prætereunda est), perspicuum faciemus.

VII. Divinam Scripturam dicentem audivi: *Mulierem sortem quis inveniet* ⁴⁰? Ac donum istud divi-

⁴⁰ Prov. xxxi, 10.

(94) *Βρώματα ἔστιν ἄ.* Sic Reg. bm, Coisl. 2, Or. 1. Mendose in editis, πρόβατα ἔς τινα.

(95) *Τῆς ἐπιχειμένης.* Or. 1, τῆς περιχειμένης.

(96) *Λήμης.* Gloss.: Λήμη, τὸ συνιστάμενον ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς λευκὸν ἔστι. «Lippitudo,» id est, «tibi quædam species, quod lippientium oculis adhæret.»

(97) *Τάχει.* Coisl. 1, τάχιον.

(98) *Αὐτῷ.* Sic Or. 1. In ed., αὐτό.

(99) *Φιλοτίμημα.* Reg. a, φιλότιμον.

πῶρ καὶ τὰ λύχνα· τῆς δὲ τὸ *Σάββατον* αἰδοῦμενοι, καὶ τὴν περὶ τὰ βρώματα ἔστιν **ἄ(94)** μικρολογίαν, τὴν περιτομὴν ἀτιμάζουσιν. Ὑψιστάριοι τοῖς ταπεινοῖς ὄνομα, καὶ ὁ Παντοκράτωρ δὴ μόνος αὐτοῖς σεβάσμιος. Καὶ οὕτω διφυῆς τις ὦν εἰς ἀσέβειαν, ἐκ τίνος τί γίνεται; Οὐκ οἶδα, πότερον τὴν καλέσασαν αὐτὸν χάριν ἐπαινέσω πλεον, ἢ τὴν ἐκείνου προαιρεσιν. Πλὴν οὕτω τὸν τῆς διανοίας ὀφθαλμὸν τῆς ἐπιχειμένης (95) αὐτῷ λήμης (96) ἀνεκαθάρθη, καὶ τοσοῦτῃ τάχει (97) τῇ ἀληθείᾳ προσέδραμεν, ὥστε ὅτι μὲν καὶ μητρὸς, καὶ οὐσίας ἐπέπεσεν ἄχρι τινός, ὑπὲρ τοῦ ἄνω Πατρὸς καὶ τῆς ἀληθινῆς κληρονομίας ἠνέσχετο, καὶ ῥῆθον ἤνεγκε τὴν ἀτιμίαν ταύτην, ἢ τὰς μεγίστας τιμὰς ἕτεροι, τοῦτο μὲν ἤττον θαυμάζω, καίτοι λίαν ὄν θαυμαστόν. Διὰ τί; Ὅτι κοινὸν αὐτῷ (98) πρὸς πολλοὺς ἄλλους τὸ φιλοτίμημα (99), καὶ πάντας εἰσω γενέσθαι δεῖ τῆς μεγάλης τοῦ Θεοῦ σαγήνης, καὶ τοῖς τῶν ἀλιέων λόγοις σαγηνευθῆναι, καὶ οἱ μὲν πρότερον, οἱ δὲ ὕστερον τῷ Εὐαγγελίῳ περιληφθῶσιν. Ὅ δὲ μάλιστα μοι τῶν ἐκείνου θαυμάζειν ἔπεισι, τοῦτο εἰπεῖν ἀναγκαῖον.

Evangelio comprehendantur. Quod autem mihi ex

Γ'. Ἐκεῖνος καὶ πρὸ τῆς ημετέρας αὐλῆς ἦν ἡμέτερος· εἰσπολεῖ γὰρ αὐτὸν ἡμῖν ὁ τρόπος. Ὅσπερ γὰρ πολλοὶ τῶν ημετέρων οὐ μεθ' ἡμῶν εἰσιν, οὗς ὁ βίος ἀλλοτριῶι τοῦ κοινου σώματος· οὕτω πολλοὶ τῶν ἐξωθεν πρὸς ἡμῶν, ἔσοι τῷ τρόπῳ τὴν πίστιν φθάνουσι, καὶ δέονται τοῦ ὀνόματος, τὸ ἔργον ἔχοντες. Τοῦτων καὶ ὁ ἐμὸς ἦν πατήρ, πτόρθος ἀλλότριος, τῷ (1) βίῳ πρὸς ἡμᾶς ἐπικλίνων. Σωφροσύνη μὲν γε τοσοῦτον διήνεγκεν, ὥστε ὁ αὐτὸς ἐρασιμώτατός τε ἅμα γενέσθαι καὶ κοσμιώτατος· ἃ χαλεπὸν ἀμφοτέρα συνδραμεῖν. Δικαιοσύνης δὲ τί μείζον γνώρισμα καὶ περιφανέστερον, ἢ ὅτι πολιτείας οὐ τὰ δεύτερα ἐσχχικῶς, οὐδὲ μὲ δρχμῆ πλείω τὴν οὐσίαν πεποίηκε, καίτοιγε τοὺς ἄλλους ὄρων τὰς Βριάρεω χειρας ἐπιβάλλοντας τοῖς δημοσίοις, καὶ τοῖς κακοῖς πόροις φλεγμαινοντας; οὕτω γὰρ ἐγὼ καλῶ τὴν ἀδικον εὐπορίαν. Φρονήσεως δὲ, μικρὰ μὲν οὐδὲ ταῦτα γνωρίσματα, δηλώσει δὲ τὰ πλείω προῖδν ὁ λόγος. Τοῦτων καὶ μισθὸν (2), οἶμαι, τὴν πίστιν ἠνέγκατο. Τὸ δὲ ὅπως (οὐδὲ γὰρ ἄξιον σιωπᾶσθαι πρᾶγμα τοσοῦτον), αὐτοῖς παραστήσωμεν (3).

Z'. *Γυναῖκα μὲν ἀνδρείαν τις εὐρήσει;* τῆς θείας ἡκουσα λεγούσης Γραφῆς· καὶ τὸ δῶρον θε-

(1) *Τῷ.* Sic Reg. bm, et Or. 1. Deest in ed.

(2) *Τούτων καὶ μισθόν,* etc. Hæc verba non sic intelligenda sunt, nec intellexisse censendus est Gregorius, quasi quispiam ullis moralium virtutum officii fidem mereri possit. Est enim fides donum Dei, non operum merces. Improprie tamen potuit «mercedem» dicere, pro congrua quadam ad fidem præparatione, et quasi non repugnantia; quæ nec ipsa Dei munere vacare censenda est.

(3) *Παραστήσωμεν.* Or. 1, παραστήσομεν.

θεν ειναι, τὴν ἀγαθὴν παρὰ τοῦ Κυρίου συζυγίαν ἀρμόδιασθαι. Τὸ δ' αὐτὸ (4) δοκεῖ καὶ τοῖς ἔξωθεν εἶπερ ἐκεῖνων (5) τὸ, *Γυναικὸς ἀνὴρ χρῆμ' οὐδὲν ληϊζεται κάλλιον ἐσθλῆς, οὐδὲ χεῖρον τῆς ἐναρτίας*. Τοῦ δὲ οὐκ ἔστιν εἶπειν, ὅστις κατὰ τοῦτο εὐδαιμονέστερος. Οἶμαι γὰρ, εἰ τις ἐκ περάτων γῆς, καὶ παντὸς γένους ἀνθρώπων, τὴν ἀρίστην ἀρμόδιασθαι συζυγίαν ἐσπούδασεν, οὐκ εἶναι ταύτης εὐρεῖν ἀμείνω καὶ ἀρμοδιωτέραν. Οὕτω γὰρ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν εἰς ἓν συνῆλθε τὰ κράτιστα, ὥστε οὐκ ἦττον ἀρετῆς ἢ σωμάτων γενέσθαι συζυγίαν τὸν γάμον· ἐπεὶ τῶν ἄλλων κρατοῦντες, ἀλλήλων κρατεῖν οὐκ εἶχον, διὰ τὸ τῆς ἀρετῆς ἰσόρροπον καὶ ὁμοτιμον (6)

H. Καὶ τῷ μὲν Ἀδὰμ ἡ δοθεῖσα κατ' αὐτὸν βοη-
θὸς (ἐπισηθὴ καλὸν ἦν μὴ μόνον εἶναι τὸν ἀνθρώπον), ἀντὶ συνεργοῦ πολέμια κατέστη, καὶ οὐκ ὁμόζυγος, ἀλλ' ἀντίθετος· κλέψασα τὸν ἀνδρα δι' ἡδονῆς. καὶ τῷ ξύλῳ τῆς γνώσεως τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἀλλοτριώσασα. Τῷ δὲ οὐ συνεργὸς μόνον ἢ παρὰ Θεοῦ δοθεῖσα (ἦττον γὰρ τοῦτο θαυμαστόν), ἀλλὰ καὶ ἀρχηγὸς γίνεται, ἔργῳ τε καὶ λόγῳ πρὸς τὰ κράτιστα δι' ἑαυτῆς ἄγουσα· καὶ τὰ μὲν ἄλλα τοῦ ἀνδρὸς κρατεῖσθαι νόμῳ συζυγίας ἀριστον εἶναι κρίνουσα, τῆς εὐσεβείας δὲ οὐκ αἰσχυνομένη παρέχειν ἑαυτὴν καὶ διδάσκαλον. Ὁ θαυμάζειν μὲν ἐκεῖνης ἀξίον, θαυμάζειν δὲ πλεόν τὸν ἔκοντι ἠττώμενον (7). Ἐκεῖνη γὰρ ἔστιν ἡ, τῶν ἄλλων γυναικῶν κάλλι φιλοτιμουμένων καὶ ὑψουμένων, ὅσον τε φυσικὸν καὶ ὅσον ἐπιπλαστον, ἐν ἐπισταμένη κάλλος, τὸ τῆς ψυχῆς, καὶ τὸ τὴν θεῖαν εἰκόνα ἢ συντηρεῖν, ἢ ἀνακαθαίρειν εἰς δύναμιν· τοὺς δὲ γραπτοὺς (8) καὶ τεχνητοὺς κόσμους. ταῖς ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀποβρίψασα. Μίαν δὲ ἀληθινὴν εὐγένειαν γινώσκουσα, τὴν εὐσεβείαν, καὶ τὸ εἰδέναι πῶθεν τε γεγόναμεν, καὶ ποῖ καταστήσομεν. Ἐνα δὲ πλοῦτον ἀσφαλῆ τε καὶ ἄσυλον, τὸ ἀποπλουτεῖν Θεῷ, καὶ τοῖς πένησι, καὶ μάλιστα τῶν ἐκ γένους (9) τοῖς ἀπανθήσασιν· οἷς τὸ μὲν ἄχρι τῆς χρείας ἐπαρκεῖν, οὐ λύσιν τῆς συμφορᾶς, ἀλλ' ὑπόμνησιν ἔχειν ἐνόμιζεν· τὸ δὲ ἐλευθεριώτερον εὐποιεῖν, τοῦτο εἶναι τιμῆς βεβαίας καὶ παραμυθίας τελεωτάτης. Καὶ τῶν μὲν τῇ οἰκωφελείᾳ προσχοσῶν, τῶν δὲ τῇ εὐσεβείᾳ (καὶ γὰρ χαλεπὸν ἀμφοτέρων ἐπιτυχεῖν), ἀμφοτέροις ἀπάσας νικήσασα, καὶ τῷ περὶ ἑκάτερον ἄκρῳ, καὶ τῷ μόνῃ τὰ δύο συναγαγεῖν. Οὕτω μὲν τὸν οἶκον συναύξουσα ταῖς ἑαυτῆς ἐπιμελείαις καὶ περινοίαις, κατὰ τοὺς Σολομῶντος περὶ τῆς ἀνδρείας γυναικὸς ὅρους καὶ νό-

⁴ Gen. II, 18.

(4) *Αὐτό*. Sic Reg. hm, Coisl. I, et Or. I. in e-l., αὐτόν.

(5) *Ἐκεῖνων*. « Illorum, » id est, « unius ex ipsi, » nempe Hesiodi, lib. *Operum et dierum*, vers. 700, *cujus hæc sunt verba* :

Οὐ μὲν γάρ τι γυναικὸς ἀνὴρ ληϊζέτ' ἄμεινον τῆς ἀγαθῆς, τῆς δ' αὐτῆς κακῆς οὐ βέλγιον ἄλλο.
Nihil enim vir melius sortiri potest muliere bona, rursus vero mala non durius aliud.

nitus esse, bonumque conjugium a Domino conciliari. Quæ in sententia externi quoque sunt; siquidem illorum hoc est: *Nullam proba uxore meliorem rem cuiquam obvenire posse, nec rursus improba pejorem*. Hac porro in re dici non potest quis eo felicior exstiterit. Sic enim existimo, si quis ab ultimis terrarum finibus, atque ex universo hominum genere, præstantissimum conjugium conciliare studisset, nullum usquam hoc præstantius aptiusque reperiri potuisse. Ita enim virorum ac mulierum optima et præclarissima quæque in unum confluerant, ut hoc matrimonium, non minus virtutis, quam corporum, nexus esset. Nam cum alios vincere, tamen ob virtutis æqualitatem neuter alteri victoriam eripere poterat

VIII. Et quidem illa, quæ Adamo, adjumenti causa, similis illi data fuerat (nec enim hominem solum esse bonum erat ⁴¹), pro socia hostem se præbuit, pro conjuge adversariam; ut quæ voluptatis illecebraz 335 maritum in fraudem induxerit, ac per scientiæ lignum a vitæ ligno averterit. Huic contra mulier Dei beneficio concessa, non modo adjutrix (minus enim id laudis et admirationis haberet), sed et dux, et antesignana fuit, utpote quæ eum vita et sermone ad optima quæque per seipsam ducens, ac cæteris quidem in rebus, ut matrimonii leges ferebant, viro suo parere optimum esse judicans, sibi autem et pietatis magistræ quoque se præbere hautquaquam erubuit. Quam quidem cum hoc nomine admirari par sit, tum vero maritum amplius admirari convenit, qui sponte cedebat. Illa enim est, quæ cum aliæ mulieres ob formæ elegantiam, tam nativam, quam fictam et ascititiam, gloriari atque animis efferrî soleant, ipsa contra hanc unam, quæ in anima divinaque imagine, sive tuenda, sive pro viribus repurganda, posita est, pulchritudinem agnoscebat; pictos autem et arte quesitos ornatus ad scenicas mulierculas alijciebat. Unam item nobilitatem in pietate sitam esse censebat, atque in eo, ut unde ortum habuimus, et quo tandem perventuri simus, intelligamus. Solas insuper has tutas atque ab omni subreptione immunes opes ducebat, nimirum Deo et pauperibus opes effundere, ac præsertim consanguineis, qui fortunis suis, tanquam flore quodam, excidissent; quibus, quod necesse esset, duntaxat præbere, non calamitatis depulsione, sed monumentum esse judicabat: liberalius autem et prolixius eos juvare, id demum firmi honoris ac perfectissimi solatii esse. Jam cum aliæ rei

(6) *Ἰσόρροπον καὶ ὁμοτιμον*. « Ob æquales virtutis lauces, paræmq; præstantiam »

(7) *Ἐκοντι ἠττώμενον*. Jes., ἔκον τῇ ἠττώμενον [mendose].

(8) *Γραπτῶς*. Jes., κρυπτοῦς, « occultos. »

(9) *Ἐκ γένους*. « Consanguineos. » Elias « homines nobili et claro genere ortos » intelligit. Ita etiam Basilus: ἐκ γένους, τοῦτέστι ἐξ εὐγενείας καὶ πλοῦτου· πεπρωκότες· « consanguineos, » id est, « qui a nobilitate et fortuna desciverunt. »

familiaris augendæ laude, aliæ pietatis gloria excellent (utrumque enim assequi difficile est), utroque nomine mulieres omnes superavit : tum quod utrumque horum ad summum usque præsterit, tum quod sola duo ista complexa fuerit. Rem enim domesticam industria et solertia sua, juxta leges pietatem colere nesciret : Deo rursum ac divinis rebus ita sese addixit, tanquam a rerum domesticarum procuracione plurimum abesset : neque ab alterutro horum quidquam impedita est, quominus alterum impleret, quin potius utrumque alterius ope

fulcivit et confirmavit.

IX. Quodnam orationis tempus, equis locus eam latuit? Nihil enim toto die erat, ad quod prius impelleretur. Imo vero quænam unquam parem spem habuit fore, ut simul atque aliquid petisset, statim, quod peteret, consequeretur? Quænam sacerdotum manum vultumque ita verita est, aut omne philosophiæ genus coluit? 336 Quænam jejuniis et vigiliis carnem magis tenuavit, aut diurnis ac nocturnis psalmodiis columnæ instar fixa stetit? Quænam virginitatem majore in admiratione habuit, quamvis connubii vinculum sustinens? Quænam orphanis ac viduis majori præsidio fuit? Quænam lugentibus calamitates æque sublevavit? Atque hæc insuper, quæ parva quidem fortasse sunt, atque a nonnullis etiam contemnuntur, quod plerisque non facile pateant (sit enim fere, ut quod quispiam assequi non potest, id ob invidiam ne credibile quidem esse putet), apud me tamen in magno pretio sunt, quoniam fidei inventa erant et spiritualis fervoris conatus. Quo in genere illud est, quod in sacris conventibus aut locis nunquam illius vox audita sit, si necessarias et mysticas excipiamus.

X. Quod si olim magnum atque amplum altari erat, quod super ipsum nec securis ascendisset, nec viza nec audita ascia esset⁴² (quo nimirum sublimius aliquid significabatur, nempe nativum et simplex, artisque ac fuci expertus esse debere, quidquid Deo consecratur), cur non illi quoque ad laudem magnum sit, quod silentio sancta honorarit, quod venerandæ mensæ nunquam terga obverterit, nec in divinum pavementum exspuerit; quod nullius unquam gentilis feminæ, quanvis alioqui honestissimæ ac propinquissimæ, manibus manum injecerit, aut labra labris miscuerit; imo nec cum his, qui a profana et impura mensa veniebant, non modo sponte, sed ne coacta quidem sal commune habuerit, nec impuram et sacrilegam domum adversus conscientiæ legem, aut pertransire unquam aut

α μους, ὡς εὐσεβεῖν οὐκ εἰδυῖα· οὕτω δὲ προσκειμένη Θεῷ καὶ τοῖς θεοῖς, ὡς οἰκουρίας πλείστον ἀπέχουσα· καὶ οὐδὲν ὑπὸ (10) τοῦ ἐτέρου παραβλαπτομένη πρὸς θάτερον, ἀμφοτέρω δὲ δι' ἀλλήλων κρατύνουσα.

mulieri forti a Salomone statutas, ita auxit, quas fulcivit et confirmavit.

Θ. Τίς μὲν ἔλαθεν ἐκείνην, εὐχῆς ἢ καιρῶς, ἢ τόπου; δ (11) καὶ πρῶτον ἦν αὐτῇ πάντων τῆς ἡμέρας κίνημα. Μᾶλλον δὲ τίς οὕτως ἔχειν ὁμοῦ τῷ αἰτεῖν (12) τὸ αἰτούμενον ἤλπισεν; Τίς δὲ ἱερέων οὕτως ἠδέσθη χεῖρα καὶ πρόσωπον, ἢ πᾶν εἶδος φιλοσοφίας ἐτίμησεν; Τίς δὲ μᾶλλον νηστείας καὶ ἀγρυνίας τὰς σάρκας ὑπέσπασεν, ἢ ψαλμωδίας ἑαυτὴν ἐστήλωσε (13) παννύχιος τε καὶ ἡμερησίαις; Τίς μὲν παρθενίαν ἠγάσθη πλέον, καίπερ ἀνασχομένη δέσσεως; Τίς δὲ ὄρφανῶν καὶ χηρῶν ἀμείνων ἐγένετο παραστάτις (14); τίς δὲ πενθοῦσι τὰς συμφορὰς οὕτω συνυπεκούφισε (15); Καὶ ταῦτα δὴ, τὰ μικρὰ μὲν ἴσως, τυχὸν δὲ τίσι καὶ διαπτύμενα, ὅτι μὴδὲ προσεῖτα ῥαδίως τοῖς πλείοσι (τὸ γὰρ οὐκ ἐφικτὸν οὐδὲ πιστόν πω· διὰ τὸν φθόνον), ἐμοὶ δὲ καὶ λίαν τιμώμενα, ὅτι πίστεως ἦν εὐρήματα, καὶ πνευματικῆς ζέσεως ἐγχειρήματα. Οἷον τὸ μῆποτε φωνὴν αὐτῆς ἐν ἱεροῖς ἀκουσθῆναι συλλόγοις, ἢ τόποις, ἔξω τῶν ἀναγκαίων (16) καὶ μυστικῶν.

quod in sacris conventibus aut locis nunquam illius

Κ. Καὶ εἰ μέγα τῷ θυσιαστηρίῳ ποτὲ τὸ μὴ πέλειον ἐπ' αὐτὸ ἀναθῆναι, μὴδὲ ὀφθῆναι, ἢ ἀκουσθῆναι λαξευτήριον (λόγῳ μερίζονι, ὡς δέον φυσικὸν καὶ ἀτεχνον εἶναι πᾶν τῷ Θεῷ καθιερούμενον), πῶς οὐχὶ καὶ παρ' ἐκείνης μέγα, τὸ σιωπῇ τιμᾶσθαι τὰ ἄγια, τὸ μῆποτε νῶτα δοθῆναι τῇ σεβασμῷ (17) τραπέζῃ, μὴδὲ καταπτυσθῆναι θεῖον ἕδαφος, τὸ μῆποτε δεξιὰν ἐμβληθῆναι ἢ χεῖλην μιγῆναι χερσίν Ἑλληνικαῖς ἢ χεῖλεσι μὴδὲ τῆς τᾶλλα κοσμηωτάτης γυναικὸς καὶ οικειοτάτης; ἀλλὰ μὴδὲ ἄλων κοινωῆσαι, μὴ ὅτι ἐκούσαν, ἀλλὰ μὴδὲ βιασθεῖσαν, τοῖς ἀπὸ τῆς βεβήλου καὶ ἀνάγνου τραπέζης· μὴδὲ μιὰρὸν οἶκον ἢ παρελθεῖν ποτε, ἢ ἰδεῖν ἀνασχέσθαι, παρὰ τὴν τοῦ συνειδότης νομοθεσίαν· μὴδὲ διηγῆμασιν Ἑλληνικοῖς, ἢ ἕσμασι θεατρικοῖς καταμολυνθῆναι τὴν ἀκοήν, ἢ τὴν γλώσσαν, τὴν τὰ θεῖα δεχομένην ἢ φεγγομένην (οὐδὲν γὰρ ἱεροῖς πρέπειν ἀνίερων)· καὶ ὁ τούτων θαυμασιώτερον, τὸ μῆποτε τοσοῦτον δοῦναι πένθει σωματικῷ, καίτοιγε διαφερόντως καμπτομένην καὶ τοῖς τῶν ξένων πάθεσιν, ὥστε ἢ γοεράν ποτε πρὸ

⁴² Deut. xxvii, 5.

(10) Ὑπό. Or. 1, ἀπό.

(11) Τόπος; δ. Jes., τόπος. Coisl. 1, ἦ.

(12) Τῷ αἰτεῖν. Coisl. 1, τὸ αἰτεῖν.

(13) Ἐστήλωσε. Billius : « Columnæ instar seipsam ædificavit. »

(14) Παραστάτις. In quibusdam. προστάτις.

(15) Συνυπεκούφισε. Or. 1, συνεκούφισε.

(16) Ἀναγκαίων, etc. Per « voces necessarias et mysticas. » eas intelligit Elias, quibus plebs tota sacerdotibus accinebat, quales sunt, ut in scholio legitur, voces : « Amen, et cum Spiritu tuo : Sanctus, sanctus, et similia : » Ἀμὴν· καὶ τῷ Πνεύματι σου· καὶ τὸ, Ἄγιος, ἄγιος, καὶ τὰ τοιαῦτα

(17) Σεβασμῷ. Or. 1, σεβασμῷ.

τῆς εὐχαριστίας (18) βραγῆναι φωνὴν, ἣ δάκρυον ἐκ-
πεσεῖν βλεφάρου μουσικῶς σφραγισθέντος, ἢ σχῆμα
πένθιμον παραμένειν, καίτοιγε πολλῶν πολλαῖς
συμπεσόντων αὐτῇ λυπηρῶν, λαμπρᾶς (19) παρού-
σης ἡμέρας. Ψυχῆς γὰρ εἶναι θεοφιλοῦς ὑποκλίνειν
τοῖς θεοῖς ἅπαν ἀνθρώπων.

adesset, quanvis ipsi multæ persæpe molestiæ acciderint, lugubris habitus permaneret. Pia enim ac
Deo chara animæ esse censebat, divinis rebus humana omnia submittere.

IA. Καὶ σιωπῶ τὰ τοῦτων ἀποβρίττοτερα, ὧν θεὸς
μάρτυς, καὶ τῶν πιστῶν (20) θεραπευιδῶν αἷς τὰ
τοιαῦτα ἐπίστευσε. Τὸ γὰρ καθ' ἡμᾶς ἴσως οὐδὲ
μνήμης ἀξιοτέον, ὡς ἀναξίου τοῦ ἐλπισθέντος· εἰ
κάκεινῃ μέγα τὸ ἐπιχείρημα (21), ὅτι καὶ πρὸ γενέ-
σεως ἡμᾶς καθυπέσχετο τῷ Θεῷ, μηδὲν τὸ μέλλον
εὐλαθηθεῖσα, καὶ γεννηθέντας εὐθύς ἀνέθηκε. Θεοῦ
δὲ τὸ μὴ πάντῃ διαμαρτεῖν αὐτὴν τῆς εὐχῆς, μηδὲ
ἀπωσθῆναι τὸ καλλιέρημα (22). Τούτων μὲν οὖν τὰ
μὲν παρῆν ἦδη, τὰ δὲ ἐμελλε, ταῖς κατὰ μέρος προσ-
θήκαις αὐξόμενα. Καὶ καθάπερ ἦλιος ἤδιστον ταῖς
ἐπιθιναῖς προσβάλλων ἄκτισι, ταῖς μεσημβριναῖς θερ-
μότερος ἴσταιται καὶ φαιδρότερος· οὕτω καὶ αὐτῇ, οὐ
μικρὰ τὰ τῆς εὐσεβείας ἀπ' ἀρχῆς ὑποφαίνουσα (23),
τῷ τελευταίῳ φωτὶ πλέον ἐξέλαμψε. Τότε δ' οὖν
κέντρον οὐ μικρὸν εὐσεβείας οἴκοθεν εἶχεν αὐτὴν ὁ
εἰσοικισάμενος, ἀνωθεν μὲν, καὶ ἐκ προγόνων φιλό-
θεν τε καὶ φιλόχριστον, καὶ πατρῶον κληρὸν δια-
δεξαμένην τὸν τῆς ἀρετῆς· ἄλλ' οὐκ ἐκ τῆς ἀγρι-
ελαίου, καθὼς ἐκεῖνος, ἐγκεντριθεῖσαν εἰς καλλι-
έλαιον, οὐ φέρουσαν δὲ τὸ ἑτεροζυγεῖν δι' ὑπερβολὴν
πίστεως· ἀλλὰ τοῦτο μόνον φιλοσοφῆσαι μὴ δυνα-
μένην, τᾶλλα καρτερικωτάτην οὖσαν γυναικῶν καὶ
ἀνδρικωτάτην (24), τὸ ἐξ ἡμισείας ἠνώσθαι τῷ Θεῷ
διὰ τὴν τοῦ τμήματος ἁλλοτριώσιν, ἀλλὰ μὴ προστε-
θῆναι τῇ σωματικῇ συναφεῖα τὴν συμφύτην τοῦ πνεύ-
ματος· καὶ διὰ τοῦτο προσπίπτουσαν μὲν τῷ Θεῷ
νυκτὸς καὶ ἡμέρας, καὶ παρ' αὐτοῦ τὴν σωτηρίαν
τῆς κεφαλῆς αἰτουμένην ἐν πολλαῖς νηστεῖαις καὶ
δάκρυσι, προσκειμένην δὲ τῷ ἀνδρὶ φιλοπόνως, καὶ
πολυτρόπως αὐτὸν ἐμπορευομένην, ὀνειδισμοῖς, νου-
θεσίαις, θεραπείαις, ἀλλοτριώσεσι, τὸ μέγιστον, τῷ
οικεῖῳ τρόπῳ, καὶ τῷ θερμότερῳ περὶ τὴν εὐλάβειαν,
ἢ μάλιστα ψυχὴ κίμπεται καὶ μαλάσσεται, πρὸς
ἀρετὴν ἔκουσίως βιαζομένη. Ἐμελλε δὲ ἄρα κοιλαί-
νειν (25) τὴν πέτραν ἢ τοῦ ὕδατος βάνις ἀεὶ πλήτ-
τουσα, καὶ χρόνῳ διανύσειν τὸ σπουδαζόμενον· δηλοῖ
δὲ τὰ ἐφεξῆς.

sinum re anima flectitur et emollitur, ac voluntarie ad virtutem pertrahitur. Nec vero aliter fieri pote-
rat, quin assiduis tandem ictibus gutta lapidem excavaret, ac progressu temporis, quod sudebat,

nire statuebat); nec, quod majori admirationi esse
debet, corporeo luctui tantum uiquam indulserit,
licet alioqui vel externorum calamitatibus majorem
in modum commoveretur, ut luctuosa vox ei prius,
quam gratiarum actio erumperet, aut ex palpebris
mystice signatis lacryma flueret, aut cum dies se-
tus habitus permaneret. Pia enim ac

337 XI. Ac, quæ his occultiora sunt, taceo,
quorum testis est Deus, et ancillæ, quarum fidei
res hujusmodi committebat. Nam illud, quod ad
nos attinet, ne commemoratione quidem fortasse
dignum est, utpote qui ipsius spei haudquaquam
responderimus; quanquam magnus ipsi hic con-
atus fuit, quod nos etiam ante ortum Deo, futurum
nihil reformidans, promisit, atque in lucem editos
statim consecravit. Dei autem beneficium illud
fuit, quod voto suo non omnino exciderit, nec victi-
ma ea, quam obtulerat, repudiata fuerit. Atque
hæc quidem, partim jam aderant, partim adventa-
bant, tacitis incrementis paulatim augescentia. Et
quemadmodum sol, matutinis radiis in oculos sua-
vissime incidens, meridianis fervidior et splendi-
dior stat; eodem modo illa, cum haud parva pietatis
officia primum subobscurè ostendisset, postremo
lumine magis exsplenduit. Tum igitur haud exi-
guum pietatis stimulum domi habebat, qui eam sibi
matrimonio junxerat, quippe quæ antiquitas, atque
a majoribus suis, Dei et Christi amore prædita
esset, ac virtutis hæreditatem a patribus accepis-
set; non autem, ut ille, ex oleastro in olivam in-
serta fuisset, nec, propter incredibilem quamdam
fidei magnitudinem, cum diversæ religionis homine
jægum ducere sustineret; verum, quanvis alioqui
mulieres omnes patientiæ ac fortitudinis laude super-
raret, hoc unum æquo animo ferre non posset, se
dimidia tantum ex parte, ob segmenti sui aversio-
nem, Deo copulari, et non ad corporum con-
junctionem spiritus etiam unionem adungi; ac
propterea dies noctesque ad Dei pedes accideret,
atque pro capitis sui salute cum multis jejuniis et
lacrymis eum obsecraret, atque viro etiam sedulo
instaret, eumque variis modis lucrari contenderet,
probris, admonitionibus, obsequiis, simultatibus, et,
quod maximi momenti erat, morum suorum probi-
tate ac ferventi erga pietatem studio, qua potis-
simum re anima flectitur et emollitur, ac voluntarie ad virtutem pertrahitur. Nec vero aliter fieri pote-
rat, quin assiduis tandem ictibus gutta lapidem excavaret, ac progressu temporis, quod sudebat,

(18) *Εὐχαριστίας*. Regg. plures, tres Colb. Or. 1, Jes., εὐχαριστηρίον.

(19) *Λαμπρᾶς*, etc. Billius: « Splendido die præ-
sente. »

(20) *τῶν πιστῶν*. Deest in Reg. bm.

(21) *Ἐπιχείρημα*. Reg. a, Or. 1, ἐγγχείρημα.

(22) *Καλλιέρημα*. « Sacra litata, » a καλλισρέω,
« lito, sacra facio. » Hinc Schol.: Χριστιανοὶ μὲν
ποτε καλλιερῶσι, ὅταν ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ προσάγα-
γῶσι πνεύματι συντετριμμένῳ, καὶ καρδίᾳ τεταπεινω-
μένῳ· « Christiani quidem tunc sacra faciunt, cum
seipsos Deo offerunt spiritu contrito, et humiliato

corde. »

(23) *ὑποφαίνουσα*. Coisl. 1, ὑφαίνουσα, « te
xuisset. »

(24) *Ἀνδρικωτάτην*. Regg. a, bm, Coisl. 1, Or.
1, ἀνδρειοτάτην.

(25) *Κοιλαίνειν*, etc. Notum est apud Græcos
istud proverbium: Κοιλαίνει πέτραν βάνις ὕδατος
ἐνδεδελεῖη· « Aquæ gutta assidue cadendo cavat
lapidem. » Aut istud etiam huic simile: Πολλαῖσι
πληγαῖς δρῶς στερεὰ δαμάσσεται· « Prædura quercus
crebris ictibus cedit. »

XII. Hæc igitur ipsa petebat, et in spe habebat, A ut quæ fide magis, quam juventute, 338 ferveret. Neque enim quisquam præsentibus rebus perinde, ut illa rebus in spe positis, confidebat; nec mirum, cum divinæ liberalitatis ac munificentiae periculum jam fecisset. Huic autem ad salutem adjumento erat, tum ratio ipsa, curationem paulatim admit- tens, tum iusomniorum etiam visio, per quæ Deus animam salute dignam sæpenumero juvat. Quænam autem hæc visio erat? Hic mihi jucundissima totius narrationis pars sita est. Putabat se, quod ante nunquam fecerat, quamvis uxor frequens in ora- tione esset, ex Davidis Psalmis eam partem canere: *Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus*⁴². Novus et insuetus hic cautus erat, ac desiderium simul cum cantu ingreditur. Quod B ubi mulier audit, voti jam compos facta, occa- sionem arripit, visionem hanc in jucundissimam partem vera conjectura interpretans, beneficiique magnitudine: animi lætitia declarans, ac salutem adurgens, ne quid, quod vocationi obstaret, inter- cederet, negotiumque, in quod summo studio in- cumbebat, abrumperet. Et certe, cum res ita tum nata fuisset, ut complures episcopi Nicæam con- tenderent, quo Aarii furori obsisterent, cum recens orta esset hæc hæresis quæ divinitatem scindebat, Deo sese ac veritatis præconibus tradit, et deside- rium confitetur, communisque salutis auxilium ab iis poscit; inter quos insignis quoque ille Leontius erat, qui tum metropolim nostram gubernabat. Miraculum autem, quod hic quoque divina gratia C editum est, si reticero, magnam profecto ipsi gratiæ injuriam fecero. Hujus porro testes sunt non pauci. Spirituale quoddam erratum accuratio- ris disciplinæ magistri admittunt, idque, quod futurum erat, gratia præsignat, ac sacerdotii forma cum catechesi miscetur. O initiationem minime spontaneam! Etenim in genu inclinatus, ita cate- chesis sermonibus imbuitur, adeo ut multi, qui ad- erant, non tantum ingenii solertia præditi, sed etiam ipsi rudes, haud obscuris signis confirmati,

XIII. Non multum temporis interfluxerat, cum huic miraculo miraculum 339 aliud adjungitur: hunc autem sermonem piis auribus commendabo; nam apud profanas animas nihil vulcri fidem in-

⁴² Psal. cxxi, 1.

(26) Ἐθάρρει. Reg. a, Or. 1, θάρρει.

(27) Συνείργει μὲν... συνείργει δέ. Coisl. 1, et Or. 1, συνήργει, etc.

(28) Ἀξίαν τοῦ σώζεσθαι. «Salute dignam.» Id cum congruentia quadam intelligendum est; nullum enim ante fidem potest esse meritum.

(29) Πορευσόμεθα. Reg. a, πορευσόμεθα.

(30) Μετὰ τῆς ἀληθείας. «Cum veritate.»

(31) Κλήσει. Sic Coisl. 1 et 2, Jes., etc. In ed. κλίσει.

(32) Δῆ. Sic Reg. Im, Coisl. 1 et 2, Or. 1, etc. In ed., τῆ.

(33) Σπεύδειν. Sic plures Regg., et Colb., Coisl. 1 et 2, Or. 1, Jes. In ed., σπευδῆν, [mendose.]

(34) Ἦν ὁ πάνυ, etc. Coisl. 1, ἦν ὁ τότε Πόντου, ὅτις καθ' ἡμᾶς.

IB. Ἡ μὲν καὶ ἤτει ταῦτα καὶ ἠλπίζεν, ἅτε τῆ πίστει μᾶλλον ἢ τῆ νεότητι ζέουσα. Καὶ γὰρ οὐδεις οὕτως ἐθάρρει (26) τοῖς παροῦσιν, ὡς αὐτῇ τοῖς ἐλ- πισθεῖσι, πείρα μαθοῦσα τοῦ Θεοῦ τὸ φιλόδωρον. Τῷ δὲ συνείργει μὲν πρὸς σωτηρίαν καὶ ὁ λογισμὸς, κατὰ μικρὸν τὴν θεραπείαν παραδεχόμενος· συνείργει δὲ (27) καὶ ὄνειράτων ἕψις, οἷς εὐεργετεῖ πολλάκις Θεὸς ψυχὴν ἀξίαν τοῦ σώζεσθαι (28). Ἄλλὰ τίς ἡ ἕψις; Ἐνταῦθά μοι καὶ τὸ τοῦ διηγήματος ἡδιστον· Ἐδο- ξεν, ὃ μῆτιν πρότερον, καίτοι πολλάκις τῆς γυναι- κὸς ἰκετευσούσης καὶ δεομένης, ψάλλειν ἐκ τῶν τοῦ Θεοῦ Δαβὶδ ἐκεῖνο τὸ μέρος· *Εὐφράνθη ἐπὶ τοῖς εἰρηκόσι μοι· εἰς οἶκον Κυρίου πορευσόμεθα* (29). Καὶ ἡ ψαλμωδία ξένη, καὶ ὁ πόθος τῆ ὄψῃ συνει- ἔργεται. Καὶ ὡς ἤκουσεν ἡ τῆς εὐχῆς ἐπιτυχούσα, τὸν καιρὸν ἀρπάζει, ὑποκρινάμενη τε τὴν ἕψιν πρὸς τὸ ἡδιστον μετὰ τῆς ἀληθείας (30), καὶ τῆ χαρᾶ δρῶσα τῆς εὐεργεσίας τὸ μέγεθος, καὶ τὴν σωτη- ρίαν ἐπιταχύνουσα, μὴ τι παρεμπεσὸν ἐμποδίσῃ τῆ κλήσει (31), καὶ λύση τὸ σπουδαζόμενον. Καὶ δὴ (32) συμβᾶν τηλικαῦτα πλείους ἀρχιερεῖς ἐπὶ τὴν Νικαίαν σπεύδειν (33), ἵνα κατὰ τῆς Ἀρείου στώσι μανίας, ἀρτι τοῦ κακοῦ φρομένου, καὶ τὴν θεότητα τέμνον- τος, δίδωσι μὲν ἑαυτὸν τῷ Θεῷ καὶ τοῖς κήρυξι τῆς ἀληθείας, καὶ τὸν πόθον ὁμολογεῖ, καὶ ζητεῖ παρ' αὐτῶν τὴν κοινὴν σωτηρίαν, ὣν εἰς Λεόντιος ἦν ὁ πάνυ (34), ὃ τότε τῆς καθ' ἡμᾶς μητροπόλεως ἐξ- ηγούμενος. Ὁ δὲ κἀνταῦθα παρὰ τῆς χάριτος ἀπήν- τησε θαῦμα, σφόδρα ἂν ἀδικοῖην τὴν χάριν, εἰ σωπῆ παρέλοιμι· μάρτυρες δὲ οὐκ ὀλίγοι τοῦ θαύματος· Πλανῶνται τινα πλάνην πνευματικὴν οἱ τῆς ἀκρι- βείας διδάσκαλοι (35), καὶ προτυποῦν τὸ μέλλον ἢ χά- ρις, καὶ τύπος ἱερωσύνης τῆ κατηχήσει μίγνυται. Ὡ τῆς ἀκουσίου μυσσεως! Ἐπὶ γὰρ γόνυ κλιθεῖς, οὕτω τοῖς λόγοις τῆς κατηχήσεως καταρτίζεται, ὥστε πολλοὺς τῶν παρόντων προφητεῦσαι τὸ μέλλον, ὅ τῶν ὑψηλοτέρων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ταπεινοτέρων εἰς σύνεσιν, οὐκ ἀμυδροῖς σημεῖοις πιστωθέντας πρὸς τὸ ἐσόμενον.

etiam ipsi rudes, haud obscuris signis confirmati,

III. Μικρὸν τὸ ἐν μέσῳ, καὶ τῷ θαύματι θαῦμα συνάπτεται· παραθήσομαι δὲ πιστῶν ἀκοαῖς τὸν λό- γον· ψυχαῖς γὰρ βεβήλοις οὐδὲν τῶν καλῶν ἀξιώπι- στον. Πρόσεισι μὲν τῆ δι' ὕδατος (36) ἀναγεννήσει

D (35) Οἱ τῆς ἀκριβείας διδάσκαλοι. «Accuratio- ris disciplinæ magistri.» Billius, «sinceræ disci- plinæ.» Juxta hanc disciplinam, ut habet scho- lium, «non genua flectebant catechumeni, sed aures tantum oleo perfundendas præbebant. Grego- rius autem senior, contra hanc legem, cum sacris initiaretur, genuflexit; et qui catechistæ munere fungebatur, item ipse errore lapsus, non catechesis, sed sacerdoti orationem protulit.» Ἐτι τῶν κατη- χουμένων οὐκ εἰωθῶτων κλίνειν τὰ γόνατα, ἀλλὰ μόνον τῷ ἐλαίῳ χρίεσθαι τὰ ὦτα, αὐτὸς παρὰ τὸν νόμον κατηχήσεως ἔκλινε κατηχούμενος· καὶ ἐτι ὁ κατηχήσας πλανηθεῖς, οὐ κατηχήσεως, ἀλλὰ ἱερωσύ- νης εὐχὴν ἐποίησεν.

(36) Τῆ δι' ὕδατος. Reg. a, τῆ τοῦ ὕδατος.

καὶ Πνεύματος, δι' ἧς ὁμολογοῦμεν θεῶ τὴν τοῦ κατὰ Χριστὸν ἀνθρώπου μύρωσίν τε καὶ τελείωσιν, καὶ τοῦ χοϊκοῦ πρὸς τὸ πνεῦμα μεταθείσιν καὶ ἀνάπλασιν· καὶ πρόσσεισι μετὰ θερμῆς τῆς ἐπιθυμίας, καὶ λαμπρῶς τῆς ἐλπίδος, τῷ λουτρῷ προκαθήρας (37) ἑαυτὸν εἰς δύναμιν, καὶ ψυχῇ καὶ σώματι καθαρῶς πολλῶ μᾶλλον, ἢ οἱ τὰς πλάκας παρὰ Μωϋσέως (38) δέξασθαι μέλλοντες. Τοῖς μὲν γὰρ μέχρις ἐσθῆτος ὁ ἀγνισμὸς, καὶ γαστρὸς μικρὰ στένωσις, καὶ σωφροσύνη τις σχεδίου (39)· τῷ δὲ πᾶς ὁ ἐν μέσῳ βίος παρασκευὴ τῆς ἐλλάμψεως ἦν, καὶ πρὸ τῆς καθάρσεως κάθαρσις ἀσφαλιζομένη τὴν δωρεάν (40), ἵνα ἡ τελειότης τῆς καθαρότητι πιστευθῆ, καὶ μὴ κινδυνεύσῃ τὸ ἀγαθὸν ἐν ἔξει τολμῶσι μετὰ τῆς χάριτος (41). Ἐξελθὼντα δὲ αὐτὸν ἐκ τοῦ ὕδατος, φῶς περιεστράπτει καὶ δόξα τῆς διαθέσεως ἀξία, μεθ' ἧς προσήλθε τῷ χαρίσματι τῆς πίστεως· ἔστι μὲν οἷς καὶ τῶν ἄλλων ἐπίδηλος, οἱ τότε μὲν σιωπῇ τὸ θαῦμα κἀσχόν, ἐξεπιεῖν οὐ θαρρήσαντες (καὶ γὰρ αὐτοῦ μόνου ταύτην εἶναι τὴν δύναμιν ἕκαστος ᾔσχετο), μικρὸν δὲ ὑστερον ἄλλήλοις διέδωκαν· τῷ δὲ βαπτιστῇ καὶ τελειωτῇ (42) τοσοῦτον ἐναργῆς τε καὶ γνώριμος, ὥστε μὴδὲ (43) κατασεῖν δυνθῆναι τὸ μυστήριον, ἀλλὰ καὶ δημοσίᾳ ῥῆξαι φωνὴν, ὅτι τὸν ἑαυτοῦ (44) διάδοχον τῷ πνεύματι χρίσειεν.

ΙΔ'. Καὶ τοῦτο οὐδεὶς ἀπιστήσειε τῶν ἀκηκόωντων τε καὶ γινωσκόντων, ὅτι Μωϋσῆς (45) μὲν ἔτι μικρὸς ὢν τοῖς πολλοῖς, καὶ οὐπω λόγου τινὸς ἀξιούμενος, ἐκ τῆς βάτου καλεῖται, καιομένης μὲν, οὐκ ἀναλίσκομένης δὲ, μᾶλλον δὲ τοῦ ἐν τῇ βάτῳ φανταζομένου, καὶ πιστοῦται τῷ πρώτῳ θαύματι· Μωϋσῆς ἐκείνος, ᾧ θάλασσα τέμνεται, καὶ ἄρτος ἕεται, καὶ πέτρα πηγάζει, καὶ στύλος πυρὸς καὶ νεφέλης ὁδοῦ γούσι, μετ' ἄλλῶν ἰστάμενοι (46), καὶ χειρῶν ἔκτασις τρόπαιον ἱστίσι, καὶ νικᾷ πολλὰς μυριάδας, τὸν σταυρὸν σχηματίζουσα. Ἡσαίας δὲ, ὁ τῆς δόξης καὶ τῶν σεραφίμ θεατῆς, καὶ μετ' ἐκείνων Ἱερεμίας, ὁ τὴν μεγάλην κατ' ἔθνων καὶ βασιλέων πιστευθεὶς δύναμιν· ὁ μὲν ἀκούει θείας φωνῆς, καὶ τῆς προφητείας τῷ ἄνθρωπῳ προκαθαίρεται· ὁ δὲ πρὸ τῆς (47) διαπλάσεως γινώσκειται, καὶ πρὸ γεννήσεως ἀγιάζεται. Παῦλος δὲ διώκτης ὢν ἔτι, ὁ μέγας τῆς ἀληθείας κῆρυξ, ὁ τῶν ἐθνῶν ἐν πίστει διδάσκα-

A venire potest. Ad eam regenerationem, quæ per aquam et Spiritum efficitur, ipse accedit, per quam hominis, qui secundum Christum est, formationem et perfectionem, terrenique ad spiritum immutationem et reflectionem Deo confitemur: et quidem cum ardenti desiderio et splendida spe ad lavacrum accedit, cum se pro viribus suis prius purgasset, atque tum animo, tum corpore, multo magis, quam qui olim a Moysse tabulas accepturi erant⁴⁴, purificasset. Illis enim non ultra vestem, et exiguam ventris compressionem, ac brevem quandam corporis castimoniam purificatione sese porrigebat: ipsi autem ad divinam illuminationem superior omnis vita præparatio quædam erat, et ante purgationem purgatio, quæ donum in tuto poneret, ut perfectio puritati committeretur, bonumque minime periclitaretur in habitu, qui gratiæ auxilio præsideret. Ipsum autem ex aqua egressum lumen circumfulget, et gloria hac animi affectione, cum qua ad fidei gratiam accessit, digna: nonnullis quidem etiam aliis conspicua, qui tum miraculum illud apud se continebant, idcirco enuntiare minime audentes, quod unusquisque visionem hanc sibi duntaxat contigisse crederet, paulo post autem illud inter se disseminarunt: at ei, qui baptizabat et inquit, adeo clara et cognita, ut ne mysterium quidem pectore clausum tenere potuerit, sed palam clamaverit se successorem suum spiritu unxisse.

XIV. Nec vero quisquam huic rei fidem adhibere detrectaverit, qui audierit et noverit, quemadmodum Moyses, cum apud multos adhuc parvus esset, nec vulgi iudicio ulla fama celebraretur, e rubo qui ardebat quidem, sed non assumebatur⁴⁵, vel ab eo potius, qui in rubo apparebat, vocatus sit, ac primo illo miraculo confirmatus: Moyses, inquam, ille, cui mare scinditur⁴⁶, panis pluit⁴⁷, petra scaturit⁴⁸, ignis et nubis columna alternis vicibus stantes⁴⁹, iter præmonstrant, et manuum extensio⁵⁰, crucem adumbrans, tropæum statuit, ac multa hominum millia superat. Isaias autem, ille, inquam, gloriæ et seraphinorum spectator⁵¹; ac post eum Jeremias, qui 340 magnam adversus gentes et reges potentiam accepit⁵²; alter divinam vocem audit, atque priusquam prophetiæ munus obeat, per carbonem purgatur⁵³; alter ante formationem cognoscitur, et ante ortum sanctificatur⁵⁴. Paulus

⁴⁴ Exod. xix, 10. ⁴⁵ Exod. iii, 4. ⁴⁶ Exod. xiv, 22. ⁴⁷ Exod. xvii, 11, 47. ⁵¹ Isa. vi, 1. ⁵² Jerem. i, 10.

⁴⁷ Exod. xvi, 4. ⁴⁸ Exod. xvii, 6. ⁴⁹ Exod. xiii, 2. ⁵⁰ Isa. vi, 6. ⁵¹ Jer. i, 5.

(37) Προκαθήρας. Or. 1, προκαθάρας.

(38) Μωϋσέως. Or. 1, Μωσέως.

(39) Καὶ σωφροσύνη τις σχεδίου. « Brevis quædam et ad tempus ab uxoriibus continentia. » Aut, ut in Elin, « castitas. »

(40) Ἀσφαλιζομένη τὴν δωρεάν. Billius: « firmitatem dono afferens. »

(41) Μετὰ τῆς χάριτος. Billius legit, κατὰ τῆς χάριτος, et vertit, « in animi habitu adversus gratiam audaci. » Sic etiam legitur in Bas. ed., Or. 1, aliisque nonnullis codicibus. Nobis tamen retinenda videtur lectio, quæ habet, ἐν ἔξει τολμῶσι μετὰ τῆς χάριτος, « in habitu, qui gratiæ auxilio præsideret. » Quis enim ille est « habitus adversus gra-

tiam audax, » in quo « bonum, » id est, « baptismi gratia, non periclitetur? »

(42) Τελειωτῇ. Sic Reg. bm. et Or. 1. In ed., τελειότη.

(43) Μηδέ. Regz. a, hm, Or. 1, μήτε.

(44) Ὅτι τὸν ἑαυτοῦ, etc. Billius, « sed eum quem inungebat, sibi in episcopatu successorum palam ac publice clamaverit. »

(45) Μωϋσῆς. Reg. bm, et Or. 1, Μωσῆς.

(46) Μετ' ἄλλῶν ἰστάμενοι. Hæc ab interprete ommissa. « Alternis vicibus stantes, » id est, « altera in usum diei, altera in usum noctis. »

(47) Τῆς. S c Reg. bm. Deest in ed.

etiam, magnus, inquam, ille veritatis præco, et A gentium in fide magister, cum adhuc persecutor esset, lumine circumfunditur⁴⁸, eumque, quem persequeretur, cognoscit, magnumque ministerium sibi creditum suscipit, atque omnium aures et animos Evangelio implet.

XV. Quid autem omnes eos enumerare attinet, qui a Deo advocati sunt, talibusque miraculis ascripti, qualibus ille etiam ad fidei pietatem confirmatus est? Nec vero talia quidem, tamque incredibilia et admiranda initia fuerunt, per ea autem, quæ postea secuta sunt, aliquid eorum, quæ præcesserunt, probro et dedecore affecit, quemadmodum quispiam ex iis, qui honestarum rerum saturitatem et fastidium cito concipiunt, nec ulterius progredi curant, vel etiam ad vitium omnino relabuntur. Non, inquam, hoc cuiquam dicere licet; verum, et sibi admodum constitit, et pristinis vestigiis hæsit, adeo ut inter se utraque pulchre convenirent, nempe et ea, quæ sacerdotium præcesserant, cum his, quæ in sacerdotio recte ac præclare gessit, et ea quæ post susceptum sacerdotium secuta sunt, cum iis, quæ præcesserant: nec aliter incipere deceat, quam quomodo ipse finivit, nec rursus in alium finem progredi, quam unde is exordium duxerat. Sacerdotium autem suscipit, non ea facilitate ac confusione, quæ nunc viget, sed nonnullo interjecto temporis spatio, quo nimirum ad sui purgationem aliorum quoque purgandorum videlicet spiritualis ordinis lex poscit. Postquam autem suscepit, gratia magis celebratur, ut revera Dei gratia, non autem hominum, nec ut, quod ait Ecclesiastes, impetus quidam solutus, et præsumptio spiritus⁴⁹.

XVI. Nam cum silvosam et agrestem Ecclesiam C accepisset, non longo ante tempore episcopali cura gubernatam, sed ab uno tantum ex antecessoribus suis exornatam, quique, ut admirandis atque angelicis moribus erat præditus, ita simplicior, 341 quam qui nunc populo præsent, habebatur; eo autem celerrime in cælum assumpto, per diu rursus neglectam, et ob antistitis inopiam squalore affectam, atque in vepres redactam, primum quidem feriosos hominum mores haud magno negotio mitigavit, tum pastoralis artis sermonibus, tum etiam quod se, velut spiritualem quamdam statuam ad optimæ cuiusque actionis pulchritudinem expolitam, ad imitandum proponeret. Deinde in sacrarum litterarum meditatione, summa cum animi contentione versatus, quamvis serius ad huiusmodi studia sese contulisset, tantum eruditionis brevi collegit, ut nec

⁴⁸ Act. ix, 3. ⁴⁹ Eccle. i, 17.

(48) *Οἷς*. Or. 1, οἷς.

(49) *Ἄλλως*, etc. Montac., ἄλλοις ἄλλως. ἔτελευτήσαν ἐκεῖνος. Verum hæ voces ἄλλοις, et ἐκεῖνος, quæ in nullo reperiuntur codice, nobis superflue, ideoque rejiciendæ videntur.

(50) *Ἡ οὗ προήρξατο*. Billius: «quam ut ipse incepit.»

(51) *Ὅπερ*. Regg. a, bm, ὅπερ. Billius videtur legisse, ὥπερ.

(52) *Καὶ προαίρεσις πνεύματος*. «Præsumptio, afflictio spiritus.» Sic LXX. In Hebræo autem ser-

λος, καὶ φωτὶ περιλαμπεται, καὶ γνωρίζει τὸν διωκόμενον, καὶ τὴν μεγάλην διακονίαν πιστεύεται, καὶ πληροὶ τοῦ Εὐαγγελίου πᾶσαν ἀκοήν καὶ διάνοιαν.

IE'. Τί δεῖ πάντας ἀπαριθμεῖσθαι τοὺς ὑπὸ Θεοῦ προσκληθέντας, καὶ τοιοῦτοις οἰκειωθέντας θαύμασιν, οἷς (48) κάκεινος ἐθεσθαιώθη πρὸς τὴν εὐσέθειαν; Καὶ οὐ τὰ μὲν πρῶτα τοιαῦτα, καὶ οὕτως ἄπιστα καὶ παράδοξα, κατήσχυε δέ τι τῶν προσηγγμένων τοῖς ὕστερον, ὡς ἂν τις τῶν τάχιστα κόρον τοῦ καλοῦ λαμβανόντων, εἶτα τοῦ πρόσω καταφρονούντων, ἢ καὶ παντάπασι πρὸς κακίαν παλινδρομούντων· οὐκ ἔστι τοῦτο εἰπεῖν· ἀλλὰ καὶ λίαν ἑαυτοῦ καὶ τῶν προειληφότων ἔχεται, ὥστε ἀμφοτέρα συναρμόζειν ἀλλήλοις, τὰ τε πρὸ τῆς ἱερωσύνης τοῖς ἐκεῖνης καλοῖς, καὶ τὰ μετ' αὐτὴν τοῖς πρότερον· καὶ μήτε ἄλλως (49) ἄρξασθαι πρέπειν ἢ οὐ ἐτελεύτησε, μήτε εἰς ἄλλο προελθεῖν τέλος ἢ οὐ προήρξατο (50). Πιστεύεται μὲν γε τὴν ἱερωσύνην, οὐ κατὰ τὴν νῦν εὐκολίαν καὶ ἀταξίαν, ἀλλὰ μικρόν τι διαλιπὼν, ὥστε τῇ καθάρσει προστεθῆναι καὶ τὴν τοῦ καθαίρειν ἐμπειρίαν καὶ δύναμιν, ὅπερ (51) δὴ νόμος ἀκολουθίας πνευματικῆς. Ἐπεὶ δὲ πιστεύεται, πλεόν ἢ χάρις δοξάζεται, ὡς περ ὅπως Θεοῦ χάρις, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπων, οὐδὲ, ὃ φησὶν ὁ Ἐκκλησιαστής, ὄρμη τις αὐτόνομος, καὶ προαίρεσις πνεύματος (52).

peritiam et facultatem adjungeret, quemadmodum

IE'. Παραλαβὼν γὰρ τὴν Ἐκκλησίαν ὕλῳδῃ καὶ ἀπηγροικισμένην, οὐ πόρρωθεν μὲν ἐπισκοπῇ ποιμανθεῖσαν, ἀλλ' ὅσον ἐνὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ κοσμηθῆναι, καὶ τούτῳ θαυμασίῳ μὲν καὶ ἀγγελικῷ τὸν τρόπον, ἀπλουστέρῳ δὲ ἢ κατὰ τοὺς νῦν τῶν λαῶν προστάτας· τούτου δὲ τάχιστα προσληφθέντος, ἐπιπολὺ πάλιν ραθυμηθεῖσάν τε καὶ χερσομανήσασαν ἐξ ἀναρχίας· πρῶτον μὲν τὰ ἦθη τῶν ἀνθρώπων οὐ χαλεπῶς ἐξημέρωσε λόγοις τε ποιμαντικῆς (53) ἐπιστήμης, καὶ τῷ προθεῖναι (54) τύπον ἑαυτοῦ, ὡς περ ἀνδριάντα πνευματικὸν, εἰς κάλλος ἀπεξεσμένον πάσης ἀρίστης πράξεως. Ἐπειτα τοῖς θεοῖς λόγοις συντόμως ἐμμελητήσας, καίπερ ὀψιμαθῆς τῶν τοιούτων τυγχάνων, τσαυτὴν ἐντὸς ὀλίγου χρόνου σοφίαν συνελέξατο, ὥστε τὰ τε ἄλλα μὲν ὅσους λείπεσθαι τῶν ἐπὶ πλείστον πεπονηκότων, καὶ χάριν ἐκ Θεοῦ ταύτην λαβεῖν ἐξαιρετον, ὀρθοδοξίας γενέσθαι πατὴρ καὶ διδάσκαλος·

mone, 117 1177, «depastio venti.» Unde Schol. pro προαίρεσις πνεύματος, habet, νομῆ ἀνέμου, «depastio venti,» ut apud Hebræos. Cæterum Gregorius hic nihil aliud intellexit, nisi quod expresserunt interpretes, cum hæc Eccle. i, 17, verba interpretati sunt, nempe Gregorium patrem nec præcipiti motu, nec inani gloria ductum, ad sacerdotium accessisse.

(53) *Ποιμαντικῆς*. Sic Regg. a, bm, etc. In ed., ποιμαντικοῖς.

(54) *Προθεῖναι*. Reg. bm, προσθεῖναι.

οὐ κατὰ τοὺς νῦν σοφοὺς τοῖς καιροῖς συγκληνόμενος, οὐδὲ μέσως καὶ τεχνικῶς τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου προϊστάμενος, ὡς ἂν οἱ μὴ πῆξιν ἔχοντες πίστεως, ἢ καπνεύοντες τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' ἦν τῶν μὲν λόγῳ δυνατῶν εὐσεβέστερος, τῶν ὀρθῶν δὲ τὴν διάνοιαν λογικώτερος· μάλλον δὲ λόγου τὰ δεύτερα φέρων, εὐσεβεῖα πάντων ἐκράτει. Ἐνα μὲν Θεὸν εἰδὼς ἐν Τριάδι προσκυνούμενον, τρία δὲ εἰς μίαν θεότητα συναγόμενα· καὶ οὕτε τῶ ἐνὶ Σαβελλιζῶν, οὕτε τοῖς τρισὶν Ἀρειανίζων, ἢ τῶ συστέλλειν θεότητα καὶ ἀναλύειν (55) ἀθέως, ἢ τῶ κατατέμνειν ἀνίσους ἀλλοτριότησιν, ἢ μεγέθους, ἢ φύσεως. Οὐ γὰρ ἕκαστον ἀκατάληπτον καὶ ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν ἐπίνοιαν, πῶς ἐνταῦθα τὸ ὑπεραῖρον ἢ νοηθῆσεται, ἢ δογματισθῆσεται; Ποῦ δὲ μετρεῖται τὸ ἀπειρον, ἴν' ὁ τῶν περατουμένων ἐστὶ, τοῦτο πάθη θεότης, βαθμοῖς μετρομένη καὶ ὑποβάσειν (56);

sciendendo. Ubi enim unumquodque mentis nostræ atque ingenii captum excedit, quonam modo illic, id quod præcellit, poterit vel mente percipi, vel doceri? Quænam item immensæ rei dimetiendæ ratio futura est, ut, quod rebus finitis convenit, idem: divinitati quoque accidat, graduumque ac descensuum mensuræ subjiçiatur?

IZ. Ταῦτα ἐννοῶν ὁ μέγας ἐκεῖνος (57) ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀληθῶς Θεολόγος, καὶ μετὰ τοῦ Πνεύματος περὶ τούτων κινούμενος, τί χρὴ λέγειν ἕτερον, ἢ ὅτι νέαν Ἱερουσαλήμ καὶ κιβωτὸν ἄλλην ὑπὲρ ὁδῶν φερομένην, ὡσπερ ὁ μέγας ἐκεῖνος Νῶε, καὶ τοῦ δευτέρου τούτου κόσμου πατήρ, τήνδε τὴν Ἐκκλησίαν καλεῖσθαι πεποίηκε· τοῦτό τε κατακλυσμοῦ τῶν ψυχῶν, καὶ τῆς τῶν αἰρετικῶν ἐπιηρείας σαφῶς ὑπεραίρουσαν· καὶ ὅσῳ πλήθει τῶν ἄλλων ἐλείπετο, τοσοῦτον εὐδοξία κρατοῦσαν· καὶ τὸ τῆς ἱερᾶς πάσχουσαν Βηθλεὲμ, ἣν οὐδὲν ἐκώλυσε καὶ μικρὰν εἶναι πόλιν, καὶ τῆς οἰκουμένης μητρόπολιν, ὡς Χριστοῦ καὶ (58) τροφὸν καὶ μητέρα, τοῦ τὸν κόσμον καὶ ποιήσαντος καὶ νικῆσαντος;

III. Τεκμηριον δὲ τοῦ λόγου· Καὶ γὰρ ἦν ἵκα παρὰ τοῦ θερμότερου μέρους τῆς Ἐκκλησίας κατεστασιάζοιμεν (59), γράμματι κλαπέντες καὶ ρήμασι τεχνικοῖς εἰς πονηρὰν κοινωνίαν, μόνος μὲν ἐπιστεύθη τὴν διάνοιαν ἄτρωτον ἔχειν, καὶ μὴ τῶ μέλανι τὴν ψυχὴν συμμελαίνεσθαι, εἰ καὶ ἀπλότῃ συνηρπάσθη, καὶ τὸν δόλον ἐκ τοῦ τῆς ψυχῆς ἀδόλου μὴ ἐφυλάξατο· μόνος δὲ, μᾶλλον δὲ πρῶτος, τὸ στασιάζον πρὸς ἡμᾶς, ζήλῳ τῆς εὐσεβείας ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς ἄλλοις κατήλλαξε, τελευταῖόν τ' (60) ἀποδραμὸν, καὶ πρῶτον προσδραμὸν, αἰδοῖ τε τοῦ ἀνδρός, καὶ τῆ τοῦ δόγματος καθαρότητι· ὥστε καὶ τὸν πολὺν σάλον τῶν

A aliis in rebus quoquam eorum, qui diuturno temporis spatio laboraverant, inferior esset; ac præterea singularem hanc a Deo gratiam acciperet, ut orthodoxæ doctrinæ pater et magister efficeretur; non, ut hujus temporis sapientes, una cum temporibus se inflectens, nec fidem nostram medio quodam et artificioso modo defendens, ut ii, qui fidei firmitatem non habent, aut veritatem cauponum more adulterant; sed ita se comparabat, ut et eruditus pietate, et pius eruditionis laude superaret, imo potius, ita secundas doctrinæ ferebat, ut tamen pietatis primas obtineret. Unum quippe Deum, qui in Trinitate adoratur, tria autem, quæ in unam deitatem colliguntur, agnoscebat: ac neque aut per unum, Sabellio, aut per tria, Ario favebat; nempe vel deitatem impie contrahendo et resolvendo, vel per dispares magnitudinis aut naturæ gradus concidendo.

Ubi enim unumquodque mentis nostræ atque ingenii captum excedit, quonam modo illic, id quod præcellit, poterit vel mente percipi, vel doceri? Quænam item immensæ rei dimetiendæ ratio futura est, ut, quod rebus finitis convenit, idem: divinitati quoque accidat, graduumque ac descensuum mensuræ subjiçiatur?

XVII. Hac cum magnus ille homo Dei, vereque Theologus, ac de his rebus una cum Spiritu sancto incitatus et agitatus, secum reputaret, quid aliud dicendum est, quam quod hoc effecerit, ut nova Jerusalem, ac secunda quædam arca undis emens, quemadmodum illa magni illius Noe, secundique hujus mundi parentis, hæc Ecclesia vocaretur; quippe quæ illud animarum diluvium, quod tum grassabatur, atque hæreticorum impressiones plane superaret, quantumque aliis numero 342 cedebat, tanto eas nominis celebritate vinceret; idemque ipsi usu veniret, quod Bethlehem accidisse videmus, quam nulla res prohibuit, quominus simul et parva civitas esset, et totius terræ metropolis, utpote quæ Christi, orbis conditoris ac victoris, parens atque nutrix exstiterit?

XVIII. Illud autem hinc conjicitur. Nam cum a ferventiore Ecclesiæ parte ob eam causam seditio in nos excitata esset, quod scripto quodam, et artificiosis verbis circumscripti, in pravam societatem pertracti fuisset, solus ipse illasam mentem minimeque simul cum atramento infectam animam habere creditus est, tametsi per animi simplicitatem abreptus fuisset, dolumque ob animi sinceritatem ab omni dolo alienam minime cavisset. Quin etiam solus, aut, ut rectius dicam, primus, eos, qui a nobis ob pietatis zelum dissidebant, et sibi, et cæteris reconciliavit, postremos a nobis sejunctos, et primos

(55) Καὶ ἀναλύειν. Billius: « et confundendo. » Verum sic vertendo, vim vocis non reddit. Impugnata enim hic Gregorius novum Sabellianismum Marcellianorum, qui Filium ac Spiritum sanctum a Patre productos esse concedentes, eos tamen in persona vere subsistere negabant. Unde, eis ἐν, ἢ μηδὲν, inquit Basilii, « in unam, vel potius nullam personam resolvebant. » Et Scholiastes, εἰς τρία ὀνόματα, « in tria nomina Trinitatem resolvebant. » (56) Βαθμοῖς μετρομένη καὶ ὑποβάσειν. « Graduum superiorum et inferiorum mensuræ obnoxia. »

D In sublimiori gradu Patrem collocabant hæretici, Filium in inferiori, Spiritum in infimo.

(57) Ὁ μέγας ἐκεῖνος. Sic Reg. a, et Or. 2. In ed., ἐκεῖνος ὁ μέγας.

(58) Καὶ. Deest in Reg. a, et Or. 1.

(59) Κατεστασιάζοιμεν. Sic 3 Colb., Coisl. 4 et 2, Or. 1, Jes., etc. Mendose in editis, κατεστασιάζοιμεν.

(60) Τελευταῖόν τ'. Regg. a, bm, et Or. 1 τελευταῖόν τε.

reversos, tum ob ipsius reverentiam, tum ob dogmatis puritatem, ita ut gravis Ecclesiarum tempestas extincta sit, ac procella in auram redacta, ipsius precibus et admonitionibus soluta, nobis interim (si quid juvenili more jactabunde loqui fas est), et pietatis et operæ sociis, qui cum ad omne bonum adjutores ipsi et comites essemus, ac velut a latere curreremus, hic Dei beneficio multo maximam laboris studiique partem contulimus. Verum serino de his rebus, ordinem suum nonnihil antegressus,

XIX. Quis autem tot illius virtutes, aut enumerando recenseat, aut multa præterire cupiens, quid prætereundum sit, facile reperire queat? Sæpe enim quidquid animum subit, præstantius iis, quæ præcesserunt, esse videtur: idque amplector: magisque ipse, quid mihi omittendum sit, quam alii laudatores, quid dicere debeant, addubito. Ita sit, ut mihi copia quodammodo in detrimentum cedat, mensque ipsa exploretur, dum illius laudes explorare aggreditur, nec inter æqualia præstantius nihil invenire potest. Nam quod in tranquillis undis evenire cernimus, ut cum injectus lapis centrum effecerit, alius super alium circulus excitetur, continenterque in superficiem agitata externum circum semper dissolvat, id mihi plane hic quoque accidit. Aliud enim in mentem venit, aliud supervenit, aliud sese subduxit; atque in delectu laboro, **343** dum id, quod prius arripui, ei, quod postea in animum influit, loco cedit.

XX. Quis enim illo in publicis negotiis studiosior? Quis in rebus domesticis sapientior, quandoquidem ipsi, et domum, et opes satis amplas, Deus, qui omnia recte ac varie administrat, largitus est? Quis pauperibus, hoc est, abjectissimæ parti nature, cui idem debetur honor, vel animo condolentior, vel manu largior et profusior? Nam revera tanquam alienorum bonorum procurator, de bonis suis cogitabat, pauperum inopiam quam maxime poterat, sublevans, nec superflua duntaxat, sed necessaria quoque in eam rem insumens, quod quidem charitatis erga pauperes apertissimum argumentum est, partemque dans, non septem duntaxat, velut Salomonis lex præscribit ⁸⁷, verum si octavus etiam accederet, ne hic tamen restricti ac sordidi animi vitio laborans, sed libentius sua profundens, quam alii acquirant: vinculum et electionem tolens ⁸⁸ (hoc est, ut quidem interpretor, tenacitatem, et explorationem ejus, qui accepturus est, sitne videlicet dignus, necne), ac murmuris ver-

⁸⁷ Eccle. xi, 2. ⁸⁸ Isa. lvm, 9.

(61) *Νεανιεύσασθαι*. Or. 1, νεανιεύσθαι.

(62) *Παρτέον*. Sic Reg. hm, tres Colb., Or. 1, Jcs. In ed., παρεθέν.

(63) *Μετά τούτου*. Regg. a, hm, et Or. 1, μετ' αὐτοῦ.

(64) *Πλείον*. Tres Colb., et Montac., πλείων.

(65) *Ἡ ἀπορία*. Reg. a, ἀπειρία, « imperitia. »

(66) *Τὸ νικῶν εὐρεῖν τοῖς ὁμοτίμοις*. Reg. hm, et Or. 1, τὸ νικῶν [bene]. Idem Reg. hm, et tres Colb., ἐν τοῖς ὁμοτίμοις, [optime]. Quod sic optime

Ἐκκλησιῶν κατασεσθῆναι, καὶ στήναι τὴν καταγίδια εἰς αὐραν, ταῖς ἐκείνου λυθεῖσαν εὐχαῖς τε καὶ παραινέσεσιν, εἰ τι δεῖ καὶ νεανιεύσασθαι (61), μεθ ἡμῶν κοινωνῶν καὶ τῆς εὐσεβείας, καὶ τῆς ἐνεργείας· οἱ πρὸς πᾶν ἀγαθὸν αὐτῷ συναίρομενοι, καὶ οἷον παρομαρτοῦντες καὶ παραθέοντες, ἐνταῦθα πλεῖστον μέρος συνεισενεγκεῖν ἠξιώθημεν. Ἄλλ' ὁ μὲν περὶ τούτων λόγος, μικρὸν τι προεκδραμῶν, ἐνταῦθα μεινάτω.

hoc loco conquiescat.

19. Τίς δ' ἂν τῶν ἐκείνου καλῶν ἢ τὸ πλῆθος ἐξαριθμῆσαιτο, ἢ τὰ πλείω παραδραμεῖν ἐθέλων, μὴ χαλεπῶς εὐροὶ τὸ παρετόν (62); Ἄεὶ γὰρ τὸ τῆς διάνοιαν ἐπεισιδόν, κρεῖττον τῶν προσηληφότων φαίνεται· καὶ μετὰ τούτου (63) γίνομαι· καὶ πλείον (64) ἔμοι τοῦ τί χρῆ παραλιπεῖν, ἢ τοῖς ἄλλοις ἐπαινέται τοῦ τί χρῆ λέγειν ἢ ἀπορία (65)· ὥστε μοι τρόπον τινα ζημίαν γίνεσθαι τὴν περιουσίαν, καὶ δοκιμάζεσθαι τὴν διάνοιαν, τὰ ἐκείνου δοκιμάζειν ἐπιχειροῦσαν καὶ οὐκ ἔχουσαν τὸ νικῶν εὐρεῖν τοῖς ὁμοτίμοις (66) Ὅπερ γὰρ ἐπὶ τῶν σταθερῶν ὕδατιν ὀρῶμεν συμβαίνει, ὅταν ψηφίς ἐμπεσοῦσα κέντρον γένηται, ἄλλο ἐπ' ἄλλω κύκλος ἐγειρόμενος καὶ συνεχῶς ἐπιφρίσων ἀεὶ λύει τὸν ἔξωθεν· τοῦτο καὶ αὐτῷ μοι συμβέβηκεν ἀντικρυς. Τὸ μὲν ἐπὶ νοῦν ἦλθε, τὸ δὲ ἐπεισῆλθε, τὸ δὲ ὑπεχώρησεν· καὶ κάμνω περὶ τὴν αἴρεσιν, ἀεὶ τοῦ προκαταλαβόντος (67) ὑπεξισταμένου τῆς ἐπεισρέοντι.

20. Τίς μὲν γὰρ ἐκείνου περὶ τὰ κοινὰ σπουδαιότερος; τίς δὲ τὰ οἴκοι φιλοσοφώτερος (68), ἐπειδὴ καὶ οἶκον ἐμέρισεν αὐτῷ, καὶ κτήσιν σύμμετρον, ὃ πάντα καλῶς καὶ ποικίλως οἰκονομῶν θεός; Τίς δὲ πένησι, τῷ ἀτιμωτάτῳ μέρει τῆς ὁμοτίμου φύσεως, ἢ τὴν ψυχὴν συμπαθέστερος, ἢ τὴν χεῖρα δαφιλέστερος; τῷ ὄντι γὰρ ὡς οἰκονόμος ἀλλοτριῶν διεννοεῖτο περὶ τῶν ἰδίων, ἐπικουφίζων τὴν πενίαν εἰς δύναμιν, καὶ δαπανώμενος, οὐ τοῖς περιττοῖς μόνον, ἀλλὰ δὴ καὶ τοῖς ἀναγκαίοις, ἤπερ δὴ σαφεστάτη φιλοπρωχίας ἀπόδειξις, καὶ διδοὺς μερίδα, οὐ τοῖς ἐπὶ μόνον, κατὰ τὴν τοῦ Σολομῶντος νομοθεσίαν, ἀλλ' εἰ προσέλθοι καὶ ἄγδοος, μηδὲ ἐνταῦθα μικρολογούμενος, ἀλλ' ἡδίων ἀποκτώμενος, ἢ κτωμένους ἄλλους γινώσκομεν· ἀναίρων σύνδεσμον καὶ χειροτονίαν (ὅπερ ἐμοὶ δύναται μικρολογεῖν καὶ δοκιμασίαν τοῦ ληψομένου, ὅστις τε δέξις, καὶ ὅστις οὐ [68]), καὶ ῥηματογυγμοῦ μετὰ τῆς ἐπιδόσεως. Ὅπερ πάσχουσιν οἱ πολλοὶ, διδόντες μὲν, τὸ δὲ προθύμως οὐ προστιθέντες· ὃ τοῦ παρέχειν μεῖζόν ἐστι καὶ τελεώτερον. Πολλῷ γὰρ βέλτιον (69)

interpretatur Elias: « nec quid præstet invenire queat, cum omnia sint æqualia. »

(67) *Προκαταλαβόντος*. Reg. a, Or. 1, προλαβόντος.

(68) *Φιλοσοφώτερος*. « Æqui justique tenacior. »

(68') Verba in parenthesi inclusa, Scholion nobis esse videntur, quod e margine cod. ms. in textum irrepserit. EDIT.

(69) *Πολλῷ γὰρ βέλτιον*. Præclara hæc σοφ. e. i.

εἶναι διὰ τοὺς ἀξίους ὄρω, ἢ καὶ τοῖς ἀναξίοις, ἢ τοὺς ἀξίους ἀποστερεῖν δεῖ τῶν ἀναξίων. Καὶ τοῦτο εἶναι φαίνεται, τὸ χρῆναι πέμπειν τὸν ἄρτον ἑαυτοῦ καὶ καθ' ὕδατος, ὡς οὐ παρασυρησόμενον, οὐδὲ ἀπολούμενον τῷ δικαίῳ τούτων ἐξεταστῇ (70), ἀλλ' ἐνταῦθα καταντήσονται, οὐ πάντα κείσεται τὰ ἡμέτερα, καὶ ἀπαντήσονται (71) ἐν καιρῷ, κἂν ἡμεῖς μὴ τοῦτο νομίζωμεν.

aquam quoque mittendum esse⁶⁹; non ut distrahatur, aut pereat apud justum harum rerum aestimatorem, sed eo perveniat, ubi omnia nostra collocabuntur, atque in tempore occurrent, utcumque aliter existimemus.

KA'. Τὸ δὲ κάλλιστόν τε καὶ μέγιστον, ὅτι τῷ μεγαλοφύχῳ προσῆν καὶ τὸ ἀφιλότιμον. Ὅσον δὲ καὶ οἶον, δηλώσω ἐρχομαι. Τὰ μὲν γὰρ χρήματα κοινὰ, καὶ ἡ προθυμία τοῦ παρέχειν, αὐτῷ τε καὶ τῇ ὁμοζύγῳ πρὸς τὰ κάλλιστον ἀμιλλωμένοις· τῆς ἐπιδόσεως δὲ τὸ πλεῖστον τῇ ἐκείνης χειρὶ παρήκεν, ὡς ἀρίστης οἰκονόμου τῶν τοιούτων καὶ πιστοτάτης. Τίνος δὲ γυναικὸς λέγω, καὶ οἴας, ἢ μὴδὲ τὸ Ἀτλαντικὸν πέλαγος, ἢ εἴ τι ἄλλο τῶν μεγίστων, ἤρκεσεν ἂν ἀπαντλούμενον; τοσοῦτος ἔρωσ τοῦ παρέχειν αὐτῇ, καὶ οὕτως ἀμετρος· ἢ τὴν Σολομώντειον βδέλλαν εἰς τούναντιον ἐξήλωσε, τῇ περὶ τὸ κρεῖττον ἀπληστία τὴν εἰς τὸ χεῖρον (72) νικήσασα, καὶ κόρον οὐκ ἔχουσα τῆς περὶ τὸ εὖ ποιεῖν προθυμίας· ἢ μὴ ὅτι γε τὴν οὐσίαν ἔπασαν, ὅση τε ἦν αὐτοῖς, καὶ ὅση προσεγένετο, μικροτέραν ἠγάτεο τῆς οἰκείας ἐφέσεως (73)· ἀλλὰ καὶ ἑαυτὴν καὶ τοὺς παῖδας ἐτοίμως ἀπέδοτο ἂν, εἴ πως ἐνῆν, ὃ καὶ πολλάκις αὐτῆς λεγούσης ἤκουσα, ὥστε ἐκδαπανηθῆναι τοῖς πένησι. Ταύτη τὰς ἡμέρας δὲ ἀπαφήκε τῆς ἐπιδόσεως. Ὁ καὶ παραδείγματος ἕμου γοῦν κρεῖττον ὑπολαμβάνεται. Τὸ μὲν γὰρ εἰς χρήματα μεγαλόψυχον, καὶ παρ' ἄλλοις οὐ χαλεπῶς εὐροί τις ἂν, ὅσα τε εἰς τὰς κοινὰς καὶ πολιτικὰς ἀπόλλυται φιλοτιμίας, ὅσα τε τῷ Θεῷ διὰ τῶν πενήτων δανείζεται, καὶ μόνον τοῖς ἀναλίσκουσι θησαυρίζεται· τῆς δὲ ἐπὶ τούτῳ (74) δόξης, οὐκ ἔστιν ὄντινα παραχωρήσαντα βραδίως εὐρίσχομεν. Τοῦ μὲν γὰρ δαπανᾶν, καὶ ἡ φιλοδοξία τοῖς πολλοῖς παρέχει τὸ πρῶτον· οὐ δὲ ἀφανῆς (75) ἡ ἐπίδοσις, ἐκεῖ καὶ τὸ παρέχειν ἀμειλίτερον.

diuntur: at qui gloriam ex ea re collectam alteri siquidem ad sumptus prompto animo faciendos sola honoris cupiditate ducuntur. Ubi autem largitio arbitris caret, illic quoque largitio languescit, et obtunditur.

KP'. Ἡ μὲν οὖν χεῖρ τοσαύτη· καὶ τὰ πλεῖστα τοῖς εἰδόσι παρήσομεν, ὥστε, εἴ τι καὶ ἡμῖν μαρτυρεῖται τοιοῦτον, ἐξ ἐκείνης εἶναι τῆς πηγῆς, κάκεινου μότρων τοῦ δούματος. Τίς δὲ μετὰ Θεοῦ μάλλον, ἢ τῷ

⁶⁹ Eccle. xi, 4. ⁷⁰ Prov. xxx, 15.

tie apud Demosthen. Or. de Corona: Βέλτιον διὰ τοὺς ἀξίους τιμᾶν τοὺς ἀναξίους, ἢ τοὺς ἀξίους ἀποστερεῖν τῆς προσήκουσας τιμῆς διὰ τοὺς ἀναξίους· Præstat indignos propter dignos honorare, quam dignos, propter indignos, merito honore spoliare.

(70) Ἐξεταστῇ. Sic Regg. a, bm, Or. 1, etc. In ed., ἐξετασθῇ.

Abum cum largitione. Id profecto plerisque accidit, qui tribuunt quidem, verum hoc non adjiciunt, ut prompte ac libenter tribuant, quod certe majus et perfectius est, quam præbere. Multo enim satius est ob eos, quibus digni sunt, indignis quoque largiri, quam, dum metuimus ne de indignis bene mereamur, dignos etiam beneficio defraudare. Atque huc pertinere videtur, quod ait Scriptura, panem in

quod ait Scriptura, panem in

XXI. Quod autem maximum et pulcherrimum est, ad animi magnitudinem gloriæ quoque contemptum adjungebat. Quantus autem et qualis fuerit, ostendam. Quamvis enim opes ipsi essent cum uxore communes, itemque largiendi promptitudo, quippe qui de pulcherrima quaque virtute contendere; majorem tamen ipse largitionis partem ei, ut optima et fidelissimam hujusmodi rerum dispensatrici, relinquebat. Quam autem et qualem mulierem dico, cui ne Atlanticum quidem pelagus, aut si quid aliud maximum est, ad exhauriendum sufficere potuisset? Tantus tamque immodicus ipsi inerat largiendi amor!

344 Quæ Salomonis sanguisugam⁶⁹ in contrarium æmulata est, nimirum per inexplebilem ad bonum cupiditatem, insaturabilem ad malum aviditatem vincens, tantaque ad bene merendum alacritate prædita, ut ea saturari non posset; quæ denique non opes solum omnes, quas vel ab initio habuit, vel postea consecuta est, cupiditate sua minores existimabat: sed seipsam quoque, si fieri potuisset, et liberos, ut ex ipsa sæpe audivi, prompte ac libenter vendidisset, ut in pauperum usus expendere. Huic totas largitionis habenas ille permisit. Quæ res, mea quidem sententia, omni exemplo præstantior ac sublimior est. Nam animi quidem in pecuniis magnitudinem apud alios quoque facile reperire est, sive eas spectes, quæ in publicas et politicas cupiditates perditæ effunduntur, sive quæ Deo per pauperes ferri dantur, solæque iis, qui eas expendunt, reconcesserit, haud ita facile reperiemus. Permulti honoris cupiditate ducuntur. Ubi autem largitio ar-

XXII. Tanta quidem ac talis fuit illius liberalitas; pluraque etiam scientibus relinquemus, adeo ut, si tale quid a nobis commemoretur, illud ex eo fonte promanare, illiusque profuvii partem esse,

(71) Ἀπαντήσονται. Reg. bm, et Or. 1, ἀπαντήσονται.

(72) Εἰς τὸ χεῖρον. Reg. a, et Or. 1, εἰς τὰ χεῖρα.

(73) Ἐφέσεως. Regg. a, bm, Or. 1, ἐπιθυμίας.

(74) Ἐπὶ τούτῳ. Coisl. 1, ἐπὶ τούτων.

(75) Οὐ δὲ ἀφανῆς. Sic Coisl. 1, Or. 1, Jes., etc. Male in edit., οὐδὲ ἀφανῆς.

intelligatur. Quis autem unquam magis cum Deo, A vel homines sacrario obtulit, vel ob injurias ipsi factas zelo exarsit, aut sacram mensam profanis hominibus cum metu repurgavit? Quis pari animi firmitate atque constantia, paribusque justitiæ ponderibus, vel controversias disceptavit, vel improbitatem odio habuit, vel virtutem honore prosecutus est, vel optimos viros antetulit? Quis pari facilitate peccantibus ignovit, aut recte currentibus cursus socium se præbuit? Quis, cum et virgæ et baculi tempus optime nosset, baculo tamen plus tribuit? Cujus porro oculi magis ad fideles terræ⁶¹, et, inter alios, ad eos præsertim, qui in solitaria et cælibe

βήματι προσήγαγεν (76), ἢ τὰς κατ' αὐτοῦ (77) ὕβρεις ἐζηλοτύπησεν, ἢ τῶν ἀνιέρων σὺν φόβῳ τὴν ἱερὰν ἐκάθηρε τράπεζαν; Τίς δ' οὕτως ἀβρέπει γνώμη, καὶ σταθμοῖς δικαιοσύνης, ἢ δίκην (78) ἔκριεν, ἢ κακίαν ἐμίσησεν, ἢ ἀρετὴν ἐτίμησεν, ἢ τοὺς ἀρίστους προὔτιμησεν; Τίς μὲν οὕτω συγγνώμων τοῖς ἀμαρτάνουσι, ἢ τοῖς εὐδρομοῦσι σύνδρομος; τίς δὲ μᾶλλον βάδου καὶ βακτηρίας (79) καιρὸν ἐπιστάμενος, τῇ βακτηρίᾳ τὸ πλεόν ἐνεμεν; Τίνας δὲ οἱ (80) ὀφθαλμοὶ μᾶλλον ἐπὶ τοὺς πιστοὺς τῆς γῆς, τοὺς τε ἄλλους, καὶ ὅσοι Θεῷ ζῶσιν ἐν μοναδικῷ βίῳ καὶ ἄζυγι, γῆν καὶ τὰ περὶ τὴν (81) γῆν ἀτιμάσαντες;

vita Deo vivunt, ac terram resque terrenas pro ni-

XXIII. Jam quis magis, aut fastum 345 coer- B cuit, aut humilitatem anavit, eamque non flicte ac leviter, quemadmodum plerique ex his, qui nunc virtutis larvam præferunt, atque in speciem sciti et elegantes sunt, stultissimis utique mulierculis haud dissimiles, quæ nativa pulchritudine destitutæ, ad colores confugiunt, atque honeste quodammodo et ornate, ut sic loquar, tanquam in theatris se ostentant, ob venustatem invenustæ, atque ob sceditatem deformiores? Non enim in veste, sed in animi constantia, humilitas ipsi sita erat; nec colli depressio, aut vocis demissio, aut vultus inclinatio, aut promissa barba, aut capitis ad cutem usque rasi exornatio, aut certus incedendi modus humilitatem effingebat, quæ, ut ad breve quoddam tempus exprimi possunt, ita quam celerrime sese produunt; C nihil enim simulatum constans ac diuturnum est. Verum ille, et vita maxime sublimis, et animo perquam humilis erat: et quidem ad ipsius virtutem nemo aspirare poterat, ad ejusdem autem congressum perfacilis omnibus aditus patebat. Cumque vulgari et usitato vestitus genere uteretur, a fastu scilicet ac sordibus æque abhorrens, ratione tamen interni splendoris supra multos assurgebat. Et cum ventris morbum atque inexplabilem aviditatem, ut si quis alius, domaret et comprimeret, id tamen non ostendebat; illud quidem, ut se purum custodiret, istud vero, ne, rei novitate gloriam captans, animo efferretur. Etenim hominis quidem mundi

ΚΓ'. Τίς δὲ πλεόν, ἢ τῶπον ἐκόλασεν, ἢ ταπεινοφροσύνην ἠγάπησε, καὶ ταύτην οὐκ ἐπιπλάστως, οὐδὲ ἐξ ἐπιπολῆς, ὡς οἱ πολλοὶ τῶν νῦν προσποιουμένων φιλοσοφεῖν, καὶ κομφοὶ τὸ φαινόμενον, κατὰ τὰς ἀφρονεστάτας τῶν γυναικῶν, αἱ ἀποροῦσαι κάλλους οἰκεῖου πρὸς τὰ χρώματα καταφεύγουσι, καὶ εἰσι πως, ὡς ἂν εἴποιμι (82), κοσμίως θεατριζόμεναι, δι' εὐσημοσύνην ἀσχήμενες, καὶ δι' αἰσχος (83) αἱ σχροτέραί; Οὐ γὰρ ἐν ἐσθῆτι τὸ ταπεινὸν ἦν αὐτῷ, ἀλλ' ἐν ψυχῆς καταστάματι· οὐδὲ θρύψις αὐχένος (84), ἢ φωνῆς ὕψεις, ἢ προσώπου νεύσις (85), ἢ βάθος ὑπῆνης, ἢ κεφαλῆς ἐν χρῶ κόσμησις, ἢ βαδίσματος ἦθος τὸ ταπεινὸν ὑπεκρίνετο, τὰ πρὸς ὀλίγον τυπούμενα, καὶ τάχιστα ἐλεγχόμενα· πᾶν γὰρ εἰ προσποιητὸν, οὐδὲ μόνιμον. Ἄλλ' ἦν ὁ αὐτὸς ὑψηλότητος μὲν τῷ (86) βίῳ, ταπεινότητος δὲ τῷ φρονήματι· καὶ τὴν μὲν ἀρετὴν ἀπρόσιτος, τὴν συνουσίαν δὲ καὶ λίαν εὐπρόσιτος. Καὶ συνήθης μὲν τὴν ἀμπεχόνην, ἐπίσης φεύγων καὶ τὸ ὑψηλὸν καὶ τὸ ταπεινόν· ὑπὲρ δὲ πολλοὺς τὴν ἔνδον λαμπρότητα. Καὶ γαστρὸς νόσον, καὶ ἀπληστίαν δαμάζων μὲν, εἰ καὶ τις ἄλλος, οὐ δοκῶν δέ· τὸ μὲν ἵνα καθαίρηται (87) τὸ δὲ ἵνα μὴ ὑπεραίρηται, τῷ καινῷ θηρώμενος τὸ εὐδόκιμον. Πολιτικῷ μὲν γὰρ ἔργον εἶναι πάντα ποιεῖν καὶ λέγειν, ἐξ ὧν εὐδοκίμησαι παρὰ τοῖς ἐξωθεν, ὧ μὴδέ· ἔστι τοῦ παρόντος βίου μακαριώτερον· πνευματικῷ δὲ καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς, πρὸς ἐν μόνον βλέπειν, τῆ σωτηρίαν, καὶ ὁ μὲν ἂν εἰς τοῦτο φέρῃ, μέγα οἰεσθαι, ὁ δ' ἂν μὴ, διαπτεύειν ὡς μὴδενός (88) ἄξιον· καὶ

⁶¹ Psal. c, 6.

(76) Ἡ κατ' αὐτοῦ προσήγαγεν. « Vel homines sacrario obtulit. » Mallem, « admovit. » Testatur Billius se ita vertisse, eo quod ad veteris codicis marginem hæc verba legerit: Περὶ κληρικῶν καὶ Θεοῦ λειτουργῶν ὁ λόγος· « De clericis ac Dei ministris sermo est. » Itaque quotiescunque Gregorius dicit, τοὺς τοῦ βήματος, vel, τοὺς περὶ τὸ βῆμα, idem est ac si diceret, τοὺς πρεσβυτέρους καὶ τῷ Θεῷ λειτουργούντας, « presbyteros et Dei ministros. »

(77) Κατ' αὐτοῦ. Regg. a, bm, Or. 1, κατ' αὐτῶν.

(78) Ἡ δίκην. Regg. a, bm, Or. 1, Jes., ἢ δίκαις.

(79) Βάδου καὶ βακτηρίας. Schol.: Βάδου νοήσεις τὴν ἐπιφερομένην τοῖς ἀμαρτάνουσι πληγὴν· βακτηρίαν δὲ, λογικῶν προβάτων λόγον, ὧ τὰ νοητὰ πρόβατα ρυθμίζεται καὶ ποιμαίνεται· « Per virgam pœnas indictas peccatoribus intelliges; per baculum autem sermones, quibus compotes rationis

D oves erudiuntur et pascuntur. » In altero Schol. legitur: Διαφέρει βάδου βακτηρία· ἢ μὲν γὰρ παιδεύει, ἢ δὲ ὑπηρείδει· « Differt virga a baculo: illa enim castigat, hic vero sustentat. »

(80) Οἱ. Sic Regg. a, bm, tres Colb., et Or. 1. Deest in ed.

(81) Τῆν. Deest in Or. 1.

(82) Ὡς ἂν εἴποιμι. Hæc a Billio, vel a typographo prætermittitur. Deest ὡς in Reg. a, et Or. 1.

(83) Αἰσχος. Reg. bm, Coisl. 1, Or. 1, αἰσχος.

(84) Θρύψις αὐχένος. « Mollis fractaque cervicis inflexio. »

(85) Νεύσις. Reg. bm, tres Colb., Or. 1, δέσις.

(86) Τῷ. Sic Reg. a. In ed. deest.

(87) Καθαίρηται. Sic Or. 1. In ed., καθαίρεται.

(88) Μὴδενός. Sic Regg. a, bm, Or. 1, etc. In ed., τοῦ ὑπερβόλου. Delevimus τοῦ auctoritate cudicum.

διὰ τοῦτο, τὸ μὲν ὀρώμενον (89) ἀτιμάζειν, ὅπως δ' ἂν ἐντός (90) κάλλιστα ἔχοι, τοῦτο μόνον σκοπεῖν, καὶ ταῦτα περὶ πολλοῦ ποιῆσθαι, ἐξ ὧν αὐτός τε πλείστου ἀξίος ἔσται, καὶ τοὺς ἄλλους ἔλξει δι' ἑαυτοῦ πρὸς τὸ βέλτιστον.

atque ea, quæ ad hanc ducant, plurimi facere, quæ autem ad eam nihil adjumenti afferant, ut vilia, nulliusque pretii, aspernari; ob eamque causam, id quidem, quod in aspectum cadit, pro nihilo putare, id autem unum spectare, atque in eo elaborare, ut interna optimo et pulcherrimo statu sint, eaque magni æstimare, ex quibus et ipse quam optimus futurus sit, et alios exemplo suo ad optima quæque pertracturus

ΚΔ'. Ὁ δὲ κάλλιστον τῶν ἐκείνου καὶ ιδιώτατον (91), καὶ οὐδὲ τοῖς πολλοῖς ἀγνοούμενον, ἡ ἀπλότης, καὶ τὸ τοῦ ἡθους ἀδολὸν τε καὶ ἀμνησίκακον. Ἄλλος μὲν γὰρ ἄλλο τι τῶν παλαιῶν ἢ τῶν νέων κατορθωκέναί πιστεύεται, ὡς ἕκαστος ἔτυχεν ἐκ Θεοῦ χάριτός τινος ἡξιωμένος. Ἰωσὶ, τὸ ἐν τοῖς πάθεσι καρτερικὸν καὶ ἀνάλωτον · Μωσῆς καὶ Δαβὶδ, τὸ πρῶτον · Σαμουὴλ τὸ χρηματίσαι, βλέπων τὰ ἐμπροσθεν · Φινεὲς τὸν ζῆλον, ἀφ' οὗ καὶ ὀνομάζεται · Πέτρος καὶ Παῦλος (92), τὸ σύντονον τοῦ κηρύγματος · οἱ τοῦ Ζεβεδαίου τὸ μεγαλόφρονον, δ' (93) καὶ βροντηῆς υἱοὺς αὐτοὺς προσηγόρευσεν · καὶ τί ἂν καταριθμοίην (94) ἅπαντας; ἐν γὰρ εἰδῶσιν ὁ λόγος. Στεφάνου δὲ (95) καὶ τοῦ ἐμοῦ πατρὸς, οὐδὲν οὕτως, ὡς τὸ ἀπόντηρον γνῶρισμα. Ὁ μὲν γὰρ οὐδὲ κινδυνεύων ἐμίσει τοὺς βιάλλοντας, ἀλλ' ἐλιθάζετο μὲν, ὑπὲρ δὲ τῶν λειθαζόντων ἠῆχετο, ὡς Χριστοῦ μαθητῆς, ὑπὲρ οὗ καὶ τὸ πάσχειν ἦν αὐτῷ, μείζον τοῦ θανάτου καρποφορῶν τῷ Θεῷ, τὴν μακροθυμίαν · τῷ δὲ οὐδὲν μέσον ἦν τῆς ἐπιπληξέως καὶ τῆς ἀφέσεως, ὡς μικροῦ καὶ κλέπτεσθαι τὸ λυποῦν τῷ τάχει τῆς συγχωρήσεως.

offerens, nempe longanimitatem; hic autem nullum tempore momentum inter objurgationem et veniam fluere pattebatur; adeo ut ignoscendi celeritate moror

ΚΕ'. Θεοῦ μὲν ὀργῆς τρυγίαν τινα καὶ πιστεύομεν καὶ ἀκούομεν, τὸ λείμμα (96) τῆς κατὰ τῶν ἀξίων κινήσεως · ἐπειδὴ Θεὸς ἐκδικήσεων Κύριος. Εἰ γὰρ καὶ κλίνει διὰ φιλανθρωπίαν ἐκ τοῦ ἀποτόμου πρὸς τὸ ἐνδόσιμον, ἀλλ' οὐ πάντῃ συγχωρεῖ τοῖς ἀμαρτάνουσιν, ἵνα μὴ τῇ ἠρηστοτήτῃ χεῖρους γίνωνται. Ὁ δὲ οὐδὲν ὑπεκράτει (97) τοῖς παρεξόνουσιν, καίτοιγε οὐδὲ παντάπασιν ἄτρωτος ἦν θυμῷ, κἀν τοῖς πνευματικοῖς μάλιστα τῷ (98) ζήλῳ νικῶμενος · πλὴν εἴπου τύχοι παρεσκευασμένος καὶ ὥπλισμένος, καὶ ὡς πρὸς ἀντίπαλον τὸ λυπήσων πόρρωθεν παρατεταγμένος. Οὕτω δὲ οὐδ' ἂν μυριάσι μετεκινήθη, τὸ δὴ λεγόμενον, καὶ τοῦτο ἐκείνου γλυκὺ τὸ πάθος. Ὁ μὲν γὰρ θυμὸς ἦν αὐτῷ, οὐ κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ὄφραως, ἔδοθεν ὑποσμύχων, καὶ πρὸς ἀμυναν εὐτρεπῆς, οὐδὲ εἰς ὀργὴν φθάνων ἐκ τοῦ πρώτου κινήματος, καὶ ἀντιδόσεως ἔφεσιν, ἀλλὰ κατὰ τὸ κέντρον τῆς με-

⁸⁹ Job i, 21. ⁹⁰ Num. xii, 3; Psal. cxxxi, 4. ⁹¹ Marc. iiii, 17. ⁹² Act. vii, 59. ⁹³ Psal. lxxiv, 9.

(89) Ὁρώμενον. Sic Regg. a, bm, duo Coisl., et Or. 1. In ed., ὀρώμενα.

(90) Ἐντός. Or. 1, τὰ ἐντός.

(91) Ἰδιώτατον. Duo Collb., ἰδιαίτατον.

(92) Πέτρος καὶ Παῦλος. Or. 1, Παῦλος καὶ Πέτρος.

(93) Ὁ. Or. 1, φ

Allecebris irretiti esse arbitrabatur, dicta factaque sua omnia huc referre, ut gloriam et splendorem apud exteros assequatur, quippe qui presentī vita nihil beatius esse ducat: spiritualis autem et Christiani, unam tantum salutem ob oculos sibi proponere, atque ea, quæ ad hanc ducant, plurimi facere, quæ autem ad eam nihil adjumenti afferant, ut vilia, nulliusque pretii, aspernari; ob eamque causam, id quidem, quod in aspectum cadit, pro nihilo putare, id autem unum spectare, atque in eo elaborare, ut interna optimo et pulcherrimo statu sint, eaque magni æstimare, ex quibus et ipse quam optimus futurus sit, et alios exemplo suo ad optima quæque pertracturus

XXIV. Sed inter omnia ipsius ornamenta nihil æque pulchrum, eique proprium, ac multitudini etiam cognitum erat, ut simplicitas, et mores doli expertes, atque injuriarum oblivio. Etenim alius quidem antiquorum aut recentiorum hominum propria quadam virtute emicuisse creditur, pro ea scilicet gratia, quam quisque a Deo consecutus est. Emicuit Job magna invictaque in malis patientia ⁸⁹, Moyses et David mansuetudine ⁹⁰, Samuel vaticiniis, quod futura prænuntiaret ⁹¹, Phinees zelo ⁹², quo magnam sibi famam peperit, Petrus et Paulus animi contentione in Evangelio prædicando ⁹³, filii Zebedæi grandiloquentia, unde et filii tonitruī appellati sunt ⁹⁴; et quid omnes enumerem? Apud eos enim, qui hæc norunt, orationem habeo. At Stephanum aut patrem meum nulla res perinde nobiles et insignes redidit, ac morum placiditas et innocentia. Ille quippe, nec in periculum quidem vitæ adductus, eos, a quibus impetebatur, oderat, verum cum lapidaretur, pro lapidantibus orabat ⁹⁵, ut Christi discipulus, pro quo etiam cruciatum sufferebat, majus aliquid morte Christo temporis momentum inter objurgationem et veniam quoque ipse pene subriperetur.

XXV. Ac nos quidem quamdam iræ divinæ sæcem ⁹⁶, et credimus, et audimus, hoc est, commotionis adversus eos, qui ea digni sunt, residuum; quandoquidem Deus ultionum Dominus ⁹⁷. Licet enim pro sua benignitate atque clementia ex severitate ad facilitatem et veniam inclinet, peccantibus tamen non omnino ignoscit, ne benignitate deteriores fiant. At pater iis a quibus concitabatur, nihil reservabat, vir alioqui ab iracundiæ vulneribus non prorsus immunis, ac præsertim in rebus spiritualibus, in quibus a zelo vincebatur; nisi forte paratus et armatus esset, atque adversus id, quod molestiam allaturum erat, tanquam adversus hostem a longinquo instructus et expeditus. Sic enim ne a myriadibus quidem, ut dici solet, emotus fuisset, quin suavis quoque hic illius animi motus erat. Furor enim ipsi non secundum similitudinem ser-

⁸⁹ I Reg. ix, 9. ⁹⁰ Num. xxxv, 7. ⁹¹ Galat. ii, 7. ⁹² Psal. xciii, 4.

(94) Καταριθμολῆν. Or. 1, καταριθμολογην.

(95) Στεφάνου δέ, etc. In nonnullis, Στέφανον δὲ καὶ τὸν ἐμὸν πατέρα.

(96) Λείμμα. Reg. a, secunda manu, sed antiqua, λῆμμα.

(97) Ὑπεκράτει. Reg. a, ἐπεκράτει.

(98) Τῷ. Deest in Reg. bm, et Or. 1.

pentis ⁷¹ erat, animum internæ-incendens, et ad ultionem paratus, atque ex primo motu ad iram et vindictam progrediens; verum apud aculeo similis qui ita pungit, ut mortem non afferat: at tanta erat ipsius benignitas, quanta nec ab homine postulanda videtur. Rotas et flagra sæpe minabatur, ac præsto erant, qui hæc exhiberent; periculum autem, vel in aurium compressionem, vel in genarum contumeliam, vel in impactas pugnis alapas, desinebat. Sic minæ solvebantur. **347** Vestis et calceamenta detrahebantur, atque humi stratus jacebat, qui facinus aliquod perpetrarat: postea iracundia non in eum, qui iniustitiam fecerat, sed in eum, qui prompte atque impigre observierat, ut malorum ministrum, se convertebat. Quoniam autem modo quisquam benignior videri potuisset, aut dignior, qui dona Deo offerret? Sæpe enim vix commoveri cœperat, cum eum, a quo commotus fuerat, statim excusabat, ob illius peccata, non secus atque ob sua, erubescens.

XXVI. Ros potius solem matutinos radios diffundentem sustinisset, quam ut quid iracundiæ in ipsius animo resideret. Simul enim atque loquebatur, protinus indignatio cum verbis abscedebat, solum prohibitatis amorem infixum relinquens, nec tardius unquam sole occumbens; nec iram, quæ prudentibus etiam viris exitium affert, fovens, aut aliquam vitii sui notam corpori imprimens, utpote cui, in ipsa quoque animi perturbatione, sua constaret serenitas. Hoc igitur, quod maxime mirandum est, ipsi contingebat, non quidem ut solus objurgaret, sed ut solus iis etiam, quibus succensebat, et aniori et admirationi esset, benignitate videlicet fervorem superante: ac profecto, a viro justo corripit satius est, quam ab improbo inungi; illius enim asperitas etiam propter utilitatem suavis est, hujus contra ob morum perversitatem benignitas quoque suspecta. Quanquam autem animo ita comparatus esset, ac divina quadam morum simplicitate præditus, contumeliosus tamen et petulantibus hominibus ob pietatem terrori erat; imo, ut rectius loquar, nulla res alia ipsis adeo gravis erat, quam contempta simplicitas. Non enim fieri poterat, cum cuiquam fausta vel infausta precaretur, quin ei statim, vel diuturnum aliquod bonum, vel brevem molestiam afferret. Illud enim ab intimo pectore proficiscebatur; istud autem in extremis tantum labiis situm erat, ac paternæ cujusdam objurgationis rationem habebat. Multis quidem certe ex iis, a quibus offen-

⁷¹ Psal. lvi, 5.

(99) *Τὸν πλησσομένον.* Reg. a, tres Colb., D πλησσον. Or. 1, πλησσω.

(1) *Ἰστων.* Reg. a, et Or. 1, νότων, « dorsii. »

(2) *Παρειῶν ὕβρις.* Reg. a, et Or. 1, ὕβρις. « Genarum contumelia, » vel, « impacta maxillæ alapa. » Juxta Eliam, « per genarum contumeliam, percussiones in maxillas intelliguntur; per pugnum autem ictus in malam, aut res eadem, aut quodammodo dispar. Illud enim expansis digitis fit, hoc autem contractis. »

(3) *Διελύετο.* Coisl. 1, συνελύετο.

(4) *Ἡδίκηκότα.* « In eum qui iniustitiam fecerat. » Non bene Billius: « a quo læsus fuerat; » quasi Gregorius ipse suas ultus fuisset injurias.

λίσης *εἶχα* τοῦ θανατοῦν τὸν πλησσομένον (99)· τὸ δὲ φιλόανθρωπον ὑπὲρ ἀνθρώπων. Τροχὸν πολλάκις ἠπειλοῦντο καὶ μάστιγες, καὶ οἱ παραστησόμενοι πλησίον· καὶ ὁ κίνδυνος ἦν ὤτων (1) θλίψις, ἢ παρειῶν ὕβρις (2), ἢ πύξ κατὰ χόρρης· οὕτω τὴν ἀπειλήν διελύετο (3). Ἐσθῆς περιηρέϊτο καὶ ὑποδήματα, καὶ κατὰ γῆς ὁ κακοῦργος· εἶτα ὁ θυμὸς οὐκ ἐπὶ τὸν ἡδίκηκότα (4), τὸν δὲ προθύμως ὑποοργήσαντα, ὡς κακῶν ὑπὴρέτην. Πῶς ἂν τις μᾶλλον ἐφάνη χρηστός ὢν, ἢ Θεῷ δῶρα προσφέρειν ἄξιος; Οὐ γὰρ ἐφθανε κεκινημένος πολλάκις, καὶ ὑπεραπελογοῦετο τοῦ κινήσαντος, ἐρυθριῶν ὡς οἰκείοις, τοῖς ἐκείνου πταίσμασι.

ΚΓ'. Ἀρόσος ὑφίσταται μᾶλλον ἠλιακὴν ἀκτίνα ἔωθινὰ βάλλουσαν, ἢ τι παρέμενεν ἐκείνῳ θυμοῦ λείψανον· ἀλλ' ὁμοῦ τε ἐφθέγγετο, καὶ ὁ χόλος (5) τοῖς βήμασι συναπῆρχετο, μόνον ἀφείς τὸ φιλάγαθον, καὶ οὐποτε ἡλλοῦ φανείς μακρότερος· οὐδὲ τὴν ἀπολλύουσαν καὶ φρονίμους ὀργὴν γεωργήσας, ἢ τι τῆς ἐαυτοῦ κακίας ἐνησημίνας τῷ σώματι, τὸ δὲ γαληνὸν διασώζων κἂν τῷ κινήματι. Τοιγαροῦν συνέβαιεν ἐκείνῳ τὸ παραδοξότατον, οὐ μόνῳ μὲν ἐπιτιμᾶν, μόνῳ δὲ ὑπὸ τῶν ἐγκαλουμένων ἀγαπᾶσθαι τε καὶ θαυμάζεσθαι, νικῶντος τοῦ χρηστοῦ (6) τὴν θερμότητα· καὶ ἔντως τιμιώτερον εἶναι τὸ (7) τῷ δικαίῳ παιδεύεσθαι, ἢ τῷ πονηρῷ καταλείφεσθαι· τοῦ μὲν γὰρ καὶ τὸ τραχὺ προσηγὸς διὰ τὴν ὠφέλειαν, τοῦ δὲ καὶ τὸ χρηστὸν ὑποπτον διὰ τὸ κακότητος. Καίπερ δὲ οὕτως ἔχων ψυχῆς καὶ ἡθους ἀπλοικοῦ καὶ θεοειδοῦς, ὅμως (8) τι τοῖς ὕβρισταις καὶ φοβεροῖς ἦν διὰ τὴν εὐσέθειαν· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἄλλο τι τὸ πλεῖστον ἦν, ἢ ἀπλότης καταφρονουμένη. Οὐ γὰρ ἦν αὐτὸν εὐχῆς, ἢ κατάρτας προέσθαι βήμα, καὶ μὴ τι δοῦναι παραυτίκα, ἢ ἀγαθὸν διαρκές, ἢ λυπηρὸν πρόσκαιρον· τὸ μὲν γὰρ ἦν ἐκ βάθους ψυχῆς, τὸ δὲ ἐπὶ χεῖλεσι μόνον, καὶ πατρικὴ τις ἐπίπληξις. Πολλοῖς γέ τοι τῶν λελυπηκότων οὐδὲ ὑπερήμερος ἀπήντησεν ἡ ἀντιδοσις, οὐδὲ ὀπισθόπους ἢ δίκη, τοῦτο δὲ τὸ (9) ποιητικόν· ἀλλὰ παρ' αὐτὰ τῆς κινήσεως ἐπλήγησαν, ἐπεστράφησαν, προσῆλθον, ἐγονυπέτησαν, συγγνώμης ἔτυχον, ἀπῆλθον, ἡττημένοι καλῶς, ἀμείνους ἐγένοντο, καὶ σωφρονισθέντες, καὶ συγγνωσθέντες. Ἐπεὶ

non sane sibi, sed aliis illatas, et Deo maxime, cujus vindex et ultor erat episcopus, sic plectebat.

(5) *Ὁ χόλος.* Plerumque eodd., ὁ λόγος. Inerpta lectio. Præsertim Combef., ὁ θυμός, quod et ego malim. Siquidem χόλος « iram diuturnam » significat, qualis Gregorii ira non fuit.

(6) *Τοῦ χρηστοῦ.* Sic duo Coisl., Or. 1, Jes., etc. Male in ed., Χριστοῦ.

(7) *Τό.* In pluribus deest.

(8) *Ὅμως.* Reg. a, ὁμοίως.

(9) *Τοῦτο δὲ τὸ ποιητικόν.* Sic Regg. a, Im. Alii omittunt, τό, male. Elias, « ut Pindari verbis utar. »

καὶ τὸ σύγγνωμον πολλάκις μέγα πρὸς σωτηρίαν, αἰδοῖ καταίρων τὸν ἀδικήσαντα, καὶ μετάνοιαν εἰς φιλοτρον ἐκ φόβου τὴν ἀσφαλεστέρην εὐνοίαν. Ἐπαιδεύθησαν δὲ, οἱ μὲν ὑπὸ βροῶν ἀναβρίφεντες τῆς ζεύγλης τετροχωμένων, καὶ ἀπαντησάντων ἀθρόως, οὕτω τοῦτο πρότερον πεπονθῶτων· οἱ δὲ ἔπιοις σφενδονηθέντες, καὶ συμπληθέντες, τῶν εὐπειθεστάτων τε καὶ ἡμερωτάτων· οἱ δὲ πυρετοῖς ἀστέτοις καταληφθέντες, καὶ φαντασίαις ὧν τετολμηχασιν· οἱ δὲ ἄλλοι (10) ἄλλο τι παιδαγωγηθέντες, καὶ μαθόντες τὴν ὑπακοὴν ἐξ ὧν ἔπαθον.

jactati a huius jugo vexatis et afflictis, ac repente incursantibus, cum nunquam prius hoc ipsis accidisset; alii ab equis, etiam mansuetissimis et obsequentissimis, excussi et protritii; alii intolerandis febrilibus correpti, atque objecta facinorum suorum specie perturbati; alii aliis modis eruditi, atque ex his, quæ perpressi fuerant, obedientiam edocti.

KZ'. Ἄρ' οὖν τὸ μὲν ἐπιεικὲς τοσοῦτον αὐτῷ καὶ οὕτω γινώριμον· ἐντελείας (11) δὲ καὶ τῆς (12) περὶ τὸ πρακτικὸν ἀρετῆς παρῆκεν ἑτέρῳ τὸ πλεόν ἔχειν; Οὐ μὲν οὖν· ἀλλ' ἦν ὁ αὐτὸς ἡμέρος μὲν, εἰ καὶ τις ἄλλος, ἐνεργὸς δὲ κατὰ τὸ ἡμέρον. Δύο γὰρ τούτων ὡς τὰ πολλὰ μαχομένων ἀλλήλοις καὶ ἀντικαθισταμένων, ἀπλότητος καὶ τρυφήτος, καὶ τῆς μὲν τὸ ἡμέρον ἐχούσης μετὰ τοῦ ἀπράκτου, τῆς δὲ τὸ πρακτικὸν δίχα τοῦ φιλανθρώπου, ἐκείνῳ συνῆλθε θαυμασίως ἀμφοτέρα· πράττειν μὲν, ὡς αὐστηρῶ μετὰ τῆς ἡμερότητος· ὑφίστασθαι δὲ, ὡς ἀπράκτῳ μετὰ τῆς ἐντελείας, ἐν προστασίαις, ἐν παρρησίαις, ἐν εἰδει παντὶ κυβερνήσεως. Τὸ γὰρ τοῦ ὕψους φρόνιμον περὶ τὸ κακὸν τῷ τῆς περισσευρᾶς ἀκρατῶ περὶ τὸ καλὸν ἀναμείξας, οὕτε τὸ φρόνιμον εἴασε κακοῦργον γενέσθαι, οὕτε τὸ ἀπλοῦν ἀνόητον· ἀλλ' ἐν ἀρετῆς εἶδος, ὡς μάλιστα ἐνῆν, ἐξ ἀμφοτέρων ἀπηκριβώσατο. Τὸν δὲ τοιοῦτον μὲν γεγονότα, οὕτω δὲ τῆς ἱερωσύνης προσταντά, τοιαύτης δὲ παρὰ πᾶσι δόξης τετυχηκότα, τί θαυμαστὸν καὶ σημεῖον ἀξιωθῆναι, οἷς βεβαίως θεὸς τὴν εὐσέβειαν;

fiere poterat, unam virtutis speciem efficeret, numeris omnibus perfectam et absolutam. Hunc igitur, cum talem se præhisset, atque ita sacerdotio præfuisse, tantamque apud omnes gloriam obtinuisse, quid mirum signis etiam, quibus Deus pietatem confirmat, dignum habitum fuisse?

KH'. Ἐν δὲ τῶν περὶ ἐκείνων θαυμάτων Ἐχαμνεν ἀβρωσία, καὶ πονηρὸς εἶχε τοῦ σώματος. Καὶ τί θαυμαστὸν, εἰ κακοπαθοῦσι καὶ ἄγιοι, εἴτε εἰς κάθαρσιν καὶ τῆς μικρᾶς λύσης, εἴτε εἰς βάσανον ἀρετῆς καὶ πείραν φιλοσοφίας, εἴτε εἰς παιδείαν τῶν ἀσθενεστέρων ἐν ἐκείνοις μανθανόντων τὸ καρτερεῖν, ἀλλὰ μὴ ἔκκαεῖν τοῖς πάθεσιν; Ἐχαμνεν οὖν, καὶ ὁ καιρὸς ἦν τὸ ἅγιον Πάσχα καὶ περιβήτων (13), ἡ βασιλεύουσα τῶν ἡμερῶν ἡμέρα, καὶ ἡ λαμπρὰ νύξ λύουσα τὸ σκότος τῆς ἀμαρτίας, καθ' ἣν ἡμεῖς ὑπὸ πλουσίῳ φωτὶ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν αὐτῶν ἐορτάζομεν, καὶ τῷ φωτὶ δι' ἡμᾶς νεκρωθέντι συννεκρωθέντες, καὶ ἀνισταμένη συνανιστάμεθα. Ἐνταῦθα μὲν δὲ τοῦ καιροῦ τὸ πάθος· τὸ δὲ ἦν, ὡς ἐν βραχεὶ διηγῆσασθαι· Πυρετὸς μὲν σφοδρὸς καὶ διακαχὴς πᾶν τὸ βῆθος συνέφλεγεν, ἡ δὲ δύναμις ἐπελελοίπει, τῶν σιτίων δὲ (14)

A sus fuerat, ne sera quidem ac pedissequa, ut poetico verbo utar, vis illa scelerum ultrix occurrit; sed in ipso iræ articulo percussi sunt, resipuerunt, ad eum accesserunt, ad genua prociderunt, veniam impetrarunt, pulchre vici discesserunt, atque, tum ob castigationem, tum ob veniam, meliores facti sunt. 348 Quandoquidem etiam persæpe magni ad salutem momenti est noxarum condonatio, ut quæ eum, qui injuriam intulit, pudore coerceat, atque a metu ad amorem, hoc est tutiorem benevolentiam, trahat. Castigati porro sunt, alii sursum

B XXVII. Sed fuerit sane tanta tamque illustri morum facilitate; industria vero, eaque virtute, quæ in rebus gerendis versatur, num cuiquam alii cedebat? Minime. Verum idem ipse et lenis ac placidus, ut si quis alius, erat, et ad agendum peracque aptus et appositus. Quamvis enim hæc duæ res fere inter se pugnent et opponantur, simplicitas nimirum et asperitas, alteraque mansuetudinem cum inertia conjunctam habeat, altera rebus quidem gerendis apta sit, verum humanitate careat, in illo tamen mirifice hæc duo in unum convenerunt, nempe ut et tanquam asper ac vehemens rebus gerendis cum mansuetudine incumberet, et tanquam a rebus gerendis alienis sese cum industria submitteret, in præsidiis ferendis, in sermonibus ad

C omni metu liberis, in omni denique gubernationis genere. Nam cum serpentis ad malum prudentiam cum columbæ ad bonum simplicitate conjunxisset, ita se comparavit, ut nec prudentiam in versutam improbitatem, nec simplicitatem in stoliditatem degenerare sineret; verum ex ambabus, quoad ejus

XXVIII. Horum porro miraculorum, quæ in eo edita sunt, hoc unum est: Morbo laborabat, ac aegro corpore erat. Quid autem mirandum, si sancti quoque viri malis premantur, sive ad limi quantumvis exigui purgationem, sive ad virtutis explorationem et philosophiæ documentum, sive denique ad imbecilliorum eruditionem, qui in illis fortiter adversa perferre, et calamitosis rebus minime frangi ac debilitari condisunt? Morbo igitur laborabat, ac morbi tempus erat sanctum et celebre

349 Pascha, dies dierum rex, ac splendida illa nox, peccati tenebras solvens, in qua nos cum magna luminis copia salutis nostræ festum celebramus, atque cum mortua pro nobis luce morte simul affecti, et cum eadem excitata simul excitamur. Hoc tempore morbus urgebat. Is autem, ut breve

(10) Ἄλλοι. Regg. a, bm, 3 Colb., Or. 4, ἄλλος.

(11) Ἐντελείας. Nonne, ἐντρεχείας, ut Bill. videtur legisse?

(12) Τῆς. Deest in Reg. hm.

(13) Περιβήτων. Reg. a, περιβόητος.

(14) Σιτίων δέ. Coisl. 4 additi, ἅπαν, et omnino. >

faciam, talis erat : Vehemens quædam et ardens febris intimas omnes corporis partes exurebat, vires defecerant, a cibis exclusus erat, somnus abcesserat, quo se verteret nesciebat, atque ob cordis palpitationes animo subinde linquebatur. Jam omnia oris interiora, et palatum ipsum, et quidquid superius pendet, tot tamque acerbis et continuis ulceribus scatebant, ut ne aquæ quidem facilis et periculo expers meatus esset. Nec vero aut medicorum artes, aut propinquorum vel necessariorum quamlibet assiduæ preces, aut ullum curationis genus morbo depellendo par esse poterat. Atque hic eo statu erat, exiguum quiddam et desperatum spirans, ac ne præsentem quidem agnoscens, verum totus in discessum intentus, atque in ea, quæ jampridem expetebat, quæque ipsi præparata erant. Nos vero in templo eramus, mystæ simul et supplices (desperatis videlicet omnibus aliis remediis, ad magnum medicum, et noctis illius potentiam, tanquam ad extremam opem et auxilium, confugientes) ; quid dicam? Festumne ut ageremus, an ut lugeremus? Lætitiæ ut ex diei celebritate caperemus, an ut eum, qui non jam hic esset, funebribus honoribus afficeremus? O lacrymas illas, quas tum universa plebs fudit! O voces et clamores, qui psalmodum cantibus admiscebantur! A templo sacerdotem, a mysterio sacrorum antistitem, a Deo dignum astitem requirebant: idque præcinente mea Maria, tympanumque, non triumphale, sed supplex pulsante ¹⁵, ac tum primum pudorem præ dolore deponente, popululumque simul ac Deum magnis clamoribus implorante; illum nempe, ut dolenti condoleret, certatimque cum ea lacrymas profunderet; hunc autem, ut orantes exaudiret, ac miraculorum omnium, quæ prius ediderat (magnam enim ad inveniendum vim dolor habet), submonente.

XXIX. Quid igitur noctis illius, et jacentis **350** Deus? Mibi ad eorum, quæ sequuntur, narrationem progredienti, cohorescere subit; ac vos etiam cohorescatis velim, non autem fidem orationi detrahatis: neque enim fas est, cum et nos, et de illo, verba faciamus. Mysteriorum tempus aderat, et veneranda statio, atque ordo, ad ea quæ celebrabantur, quietem et silentium tenens, cum ille ab eo, qui mortuos ad vitam revocat, et a nocte sacrosancta excitatur. Primo paululum se movet, deinde firmius: mox exigua admodum et obscura voce famulum quemdam ex iis, qui ei assistebant, nominatim accitum præsto esse, ac vestem porrigere, manumque

¹⁵ Exod. xv, 20.

(15) Ὑπεραιώρηται. Reg. a, Coisl. 1, ὑπερώρηται. Or. 1, ὑπερῶρηται [pro ὑπερῶρηται], quod Combesio placet. Montac., ὑπερῶρηται: « quidquid sub illo (palato) pendet, quo potissimum « linguam palato subjectam » significat.

(16) Ὑπηρεπισμένων. Or. 1, εὐηρεπισμένων.

(17) Μύστας, etc. « Sacrorum antistites simul et supplices. » Ipse intelligendus est Theologus, qui patris vices agebat. Elias: « festum agentes. »

(18) Καὶ ὕμνων. Hæc desunt in Regg. a, bm, et Or. 1.

(19) Μαρίας. Juxta Eliam, Nonnam matrem intellegit Gregorius.

ἀποκλείστο, ὕπνος δὲ ἀπελήλατο, ἀπορία δὲ εἶχεν, καὶ παλμοὶς συνεκόπτετο. Τὰ δὲ εἰσω τοῦ στόματος ἅπαντα, ἢ τε ὑπερίψα, καὶ ὅσον ὑπεραιώρηται (15), τοσοῦτοις ἔλκεσιν ἐξηθήκει, καὶ οὕτω πικροὺς τε καὶ συνεχέσιν, ὥστε μηδὲ ὕδατι βῆδιον εἶναι τὴν πόρον, μηδὲ ἀκίνδυνον. Ἦρχον δὲ οὐτε ἱατρῶν τέχνη, οὐτε οἰκείων εὐχαὶ καὶ λίαν προσλιπαρούντων, οὐτε θεραπεία πᾶσα προσαγομένη. Ὁ μὲν οὖν ἐν τούτοις ἦν, πνέων μικρὰ καὶ ἀπεγνωσμένα, καὶ μηδὲ τῶν παρόντων ἐπαιθανόμενος, ἀλλ' ὄλος τῆς ἐκδημίας ὢν, καὶ τῶν πάλαι ποθομένων αὐτῷ καὶ τύτρεπισμένων (16). Ἡμᾶς δὲ εἶχε τὸ ἱερὸν, μύστας ὁμοῦ (17) καὶ ἱκέτας (ἐπειδὴ τῶν ἄλλων ἀπεγνωσμένοι ἄπάντων), πρὸς τὸν μέγαν ἱατρὸν καὶ τὴν τῆς νυκτὸς ἐκείνης δύναμιν καταφεύγοντας, καὶ τὴν τελευταίαν ἐπικουρίαν· τί καὶ φῶ; ἐορτάσοντας, ἢ θρηνησοντας; πανηγυρίσοντας, ἢ τιμησοντας τὸν οὐκέτι ἐνταῦθα τὰ ἐπιτάφια; ἢ τῶν δακρύων ἐκείνων, ἃ παρὰ παντὸς ἐχέθη τοῦ λαοῦ τηνικαῦτα ὡ φωνῶν, καὶ βοῶν, καὶ ὕμνων (18) ταῖς ψαλμωδίας συγχιριναμένων! Ἐξήτουν παρὰ τοῦ ἱεροῦ τὸν ἱερέα, παρὰ τοῦ μυστηρίου τὸν μυσταγωγὸν, παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸν ἀξίον παραστάτην· καὶ ταῦτα ἦν, ἐξαρκούσης τῆς ἐμῆς Μαρίας (19), καὶ ἀνακρουομένης τὸ τύμπανον, οὐ τὸ ἐπινίκιον, ἀλλὰ τὸ ἱεσίον, καὶ τότε πρῶτον ἀναιχοντεῖν μαθούσης ὑπὸ τοῦ πάθους, καὶ καταβούσης τοῦ λαοῦ τε ὁμοίως καὶ τοῦ Θεοῦ· τοῦ μὲν, συναλγεῖν πασχούση (20), καὶ προσφιλοτιμείσθαι τοῖς δάκρυσι· τοῦ δὲ, εἰσακούειν τῶν δεομένων, πάντων αὐτῶν τῶν πρὸ τούτου θαυμάτων (21) (καὶ γὰρ

C εὐρετικὸν τὸ πάσχειν) ὑπομιμνησκούσα.

ΚΘ. Τί οὖν ἐνταῦθα (22) ὁ τῆς νυκτὸς ἐκείνης καὶ τοῦ κειμένου Θεός; Φρίττειν ἐπέρχεται μοι τοῖς ἐξῆς προσίντι τοῦ διηγῆματος (23) (φρίττοιτε δὲ καὶ οὐ μείζ, οἱ ἀκούοντες, μὴ ἀπιστοίητε δὲ· οὐ γὰρ ὄσιον, ἡμῶν (24) καὶ περὶ ἐκείνου διηγουμένων). Παρῆν ὁ τοῦ μυστηρίου καιρὸς, καὶ ἡ σεβάσιμος στάσις, καὶ τάξις, τοῖς τελουμένοις ἐφησυχάζουσα· ὁ δὲ παρὰ τοῦ ζωοποιούντος τοὺς νεκροὺς καὶ τῆς ἱερᾶς νυκτὸς διανίσταται. Μικρὸν ὑποκινεῖται πρῶτον, εἶτα στερότερον· εἶτα καλέσας τῶν παραμενόντων τινὰ θεραπευτήν (25) ἐξ ὀνόματος, μικρὰ πάνυ καὶ ἀμυδρᾶ τῆ φωνῆ, παρῆναι τε καὶ ὀρέγειν ἐσθῆτα, καὶ χεῖρα ὑπέχειν ἐκέλευεν. Καὶ ὅς παρῆν μετ' ἐκπέψξας, καὶ

(20) Πασχούση. Jes., παρασχούση.

(21) Αὐτὸν τῶν πρὸ τούτου θαυμάτων. Reg. bm, αὐτῶν, [melius] Coisl. 2, πρὸ τοῦ [pro προτοῦ] θαυμάτων. Bill. in secunda versione: « miracula omnia in memoriam ipsi redigente. » Verum, hac posthabita, priorem restitui.

(22) Τί οὖν ἐνταῦθα, etc. « Quid hic igitur noctis illius, et jacentis agruti facit Deus? » Sic Billius in prima versione.

(23) Διηγῆματος. Coisl. 1, θάματος.

(24) Ἡμῶν. Coisl. 1, ὕμνων.

(25) Θεραπευτήν. Reg. a, Coisl. 1, θεραπευτῶν.

ὑπηρετεῖ προθύμως· καὶ ὅς (26) ὡς βακτηρίᾳ τῇ χειραγωγίᾳ χρῆσάμενος, μιμῆται τὸν ἐπὶ τοῦ ὄρους Μωϋσέα (27), καὶ τὰς παρειμένας χεῖρας εἰς εὐχὴν σχηματίσας, συντελεῖ προθύμως ἢ προτελεῖ τοῦ (28) λαοῦ τὰ μυστήρια, ῥήμασι μὲν ὀλίγοις καὶ ὄσοις ἔσθενεν, διανοία δὲ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, καὶ λταν τελεωτάτη (ὡ τοῦ θαύματος!), ἀνευ βήματος ἐπὶ βήματος, ἀνευ θυσιαστηρίου θύτης, ἱερέως πόρρω τῶν τελουμένων· καὶ ταῦτα παρῆν αὐτῷ παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, αὐτῷ μὲν γινωσκόμενα, τοῖς παροῦσι δὲ οὐχ ὁρώμενα. Εἶτα ἐπειτῶν τὰ τῆς εὐχαριστίας ῥήματα (29) ἵκτως, ὡς σύνθητες, καὶ τὸν λαὸν κατευλογήσας, πάλιν τῆς κλίνης γίνεται, τροφῆς τε μικρὸν τι προσέμενος (30), καὶ ὑπνου μεταλαβὼν, ἀνακαλεῖται τὸ πνεῦμα· καὶ ταῖς κατὰ μικρὸν προσθήκαις τῆς ὕγειας (31) συναυξηθείσης, ἢ καινῆ παρῆν (32) ἡμέρα τῆς ἑορτῆς (ἦν οὕτως ὀνομάζομεν πρῶτην Κυριακὴν, μετὰ τὴν ἀναστάσιμον ταύτην ἔχοντες)· καὶ τὸ ἐρὸν καταλαβὼν σὺν παντὶ τῷ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματι ἐγκαινίζει τὴν σωτηρίαν, καὶ θύει τὰ χαριστήρια. Καὶ μοὶ τι τοῦτο (33) τὸ ἔργον τοῦ περὶ τὸν Ἐσχίαν θαύματος οὐκ ἀτιμότερον (34)· ὃν ἀσθενήσαντα καὶ δεθθέντα, προσθήκη ζωῆς ὁ Θεὸς ἐδόξαεν· καὶ τοῦτο ἐγνώρισεν τῇ σικῆ τῶν ἀναθαβμῶν ἐπιαναχθείσῃ (35), κατὰ τὸν αὐτοῦ τοῦ σωθέντος ἀφαιτησιν· ἴμου τε τῇ χάριτι καὶ τῷ σημείῳ τὸν βασιλεῖα τιμῶν, καὶ τῇ προσθήκῃ τῆς ἡμέρας τὴν τῶν ἡμερῶν προσθήκην πιστούμενος.

Α'. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ περὶ τὴν μητέρα τὴν ἐμὴν συν-
 ἠνέχθη θαῦμα, οὐ μικρὸν ὑστερον· ἄξιον δὲ μηδὲ
 τοῦτο παραδραμεῖν· ταύτην τε γὰρ τὰ εἰκότα τιμή-
 σομεν, εἴπερ τινὰ οὖσαν τιμῆς ἄξιαν, ἐκείνῳ τε χα-
 ριούμεθα τὴν κοινωνίαν (36) τοῦ διηγῆματος. Ἄπτε-
 ται κάκεινης ἀρρώστια τῆς πάντα καρτερικῆς (37),
 καὶ γενναίας, καὶ ἀνόσου τὸν ἅπαντα χρόνον. Πολ-
 λῶν δὲ ὄντων τῶν λυπούντων, ἵνα μὴ μακρὸν ἀποτεί-
 ῳ λόγον, ἢ (38) ἀτροφία τὸ βαρύτερον ἦν ἐπὶ συχνὰς
 ἡμέρας τοῦτο κινδυνεύουσα, καὶ μηδὲν εὐρισκούσα
 τοῦ κακοῦ φάρμακον. Πῶς οὖν τρέφει ταύτην Θεός;
 Οὐ μάννα βρέξας, ὡς τὸ πάλαι τῷ Ἰσραὴλ· ἢ πέ-

¹⁹ IV Reg. xi, 9; Isa. xxxviii, 8. ²⁰ Exod. xvi, 17.

(26) Καὶ ὅς. In nonnullis, καὶ ὁ.

(27) Μωϋσέα. Reg. hm, et Or. 1, Μωσέα.

(28) Προτελεῖ τοῦ λαοῦ, etc. « Pro populo mysteria peragit. » Billius: « ante populum mysteria peragit. » Non recte: vox enim προτελεῖν hic idem sonat ac προσύγεσθαι τοῦ λαοῦ, « orare pro populo, » quod apud eundem Gregorium reperitur. Ceterum in Monito probavimus Gregorium seniore non vere sacra peragisse.

(29) Ἐπειτῶν τὰ τῆς εὐχαριστίας ῥήματα. Billius: « cum eucharistiæ verba effatus esset. » Verum in notis observat, per « eucharistiæ verba, » vel ea intelligi posse, quibus consecratio perficitur; vel ea, quibus sub Missæ finem a sacerdote, ob sacrosanctum epulum, Deo gratiæ agebantur. Hæc posterior expositio ipsi, ob ea, quæ de populi benedictione mox subiungit Gregorius, magis aridet.

(30) Προσέμενος. In nonnullis, προσέμενος.

subjicere jubet. Qui cum non sine stupore adesset, prompteque obsequeretur, ipse manu tanquam baculo ductus, Moysen illum in monte orantem imitatur, fractisque ac debilitatis manibus ad orationem compositis, alacri animo cum populo, vel pro populo mysteria peragit, paucis quidem, et quibus poterat, verbis, mente autem, ut mihi videtur, perquam integra; rem miram! sine sacrario in sacrario, sine altari sacrificus, sacerdos a mysteriis procul remotus. Atque hæc quoque illi a Spiritu sancto aderant, ipsi quidem cognita, præsentibus autem haudquaquam perspecta. Postea, cum gratiarum actionis verba, ita ut consuetudo fert, protulisset, ac populum benedixisset, in lectulum rursus se conjicit. Cumque paululum quiddam cibi admisisset, ac somni particeps factus fuisset, spiritum revocat; auctaque paulatim sanitate, cum novus ille festi dies (ita eum appellamus, quod post resurrectionem Dominicam primum eum habeamus,) jam adesset, in templum se confert, ac cum omni Ecclesiæ agmine salutis encænna celebrat, atque in grati animi significationem sacrificium offert. Quæ quidem res miraculo illo, quod in Ezechia editum est, meo quidem iudicio, nequaquam inferior haberi debet; quem, cum in morbum incidisset, et precibus adhibuisset, Deus vitæ incremento donavit; idque indicavit per retroactam graduum umbram, prout petierat²¹, qui salutem accepit, regem scilicet gratia simul et signo honorans, atque **351** per diei augmentum, dierum augmentum confirmans.

XXX. Idem autem miraculum in matre aliquanto post contigit, quod etiam ipsum commemorare operæ pretium est, ut et eam honore, si qua alia, dignam, ut par est, honoremus, et ab illo per narrationis societatem gratiam ineamus. Hanc quoque morbus invadit, fortem ac generosam alicui feminam, quæ per omne vitæ tempus commoda valetudine fuerat. In multis autem doloribus, ne sermonem longius producam, nihil perinde grave erat, atque inedia, qua multos jam dies periculose laborabat, neque hujus mali remedium ullum inveniebat. Quoniam igitur modo Deus eam alit? Non manna pluens²²,

D (31) ὕγεια. Reg. hm, ὑγείας.

(32) Ἡ καινὴ παρῆν, etc. « Novus solemnitatis dies aderat, quem sic appellamus, quod post Resurrectionis Dominicæ diem, primum Dominicum hunc diem habeamus. » Octavus Paschæ dies, quem « in Albis » vocamus, apud Græcos « Dominica nova » appellabatur. Hanc Dominicam insigni oratione celebravit Gregorius. Vide Or. xlii.

(33) Καὶ μοὶ τι τοῦτο. Deest τι in Reg. hm, et tribus Coll. Coisl. I habet, καὶ τοί τι τοῦτο.

(34) Θαύματος οὐκ ἀτιμότερον. Sic Reg. hm. Or. 1, Jes., etc. Sic ipse legit Billius, etsi οὐκ in editis desit.

(35) Ἀναθαβμῶν ἐπιαναχθείσῃ. Reg. hm, βαθμῶν. Coisl. 1, ἐπιαναδεχθείσῃ.

(36) Τὴν κοινωνίαν. Coisl. 1, τῇ κοινωνίᾳ.

(37) Κυρτερικῆς. Sic Reg. hm, tres Coll., Coisl. 1, Or. 1, etc. In ed., καρτερικῆς.

(38) Ἡ. Sic Or. 1, in ed., ἦ.

ut olim Israeli, aut petram frangens, ut sitiēti A populo aquam funderet⁷⁵, aut per corvos pascens, ut illum Eliam⁷⁶, aut per prophetam in sublimē raptum satians, ut Danielem antea, cum fame in lacu premeretur⁷⁷. Quōnam igitur modo? Visum est ipsi, me, quem charissimum habebat (neque enim quemquam alium nostrum, ne in somnis quidem, mihi praeferbat), noctu repente supervenientem, cum canistro, panibusque inprimis candidis pro meo more benedictis, atque cruce consignatis, eam aluisse, et confortasse, ac sic vires collegisse. Et certe nocturna illa visio veritatis opus erat. Ab eo enim tempore ad se rediit, spemque meliorem concepit. Id autem aperto et perspicuo argumento manifestum est. Nam cum postridie mane ad eam ingressus, primum hilariorē eam, quam antea, B conspexissem; deinde hęc consueta: Ut se noctu habuisset, erqua re opus haberet, quæsissem; Tu me, respondit illa, o filii, prompte admodum ac benigne aluisti, et postea rogas, eequid valeam? perquam egregie et quieta mente. Simulque capitis nutu mihi ancillæ significabant, ne contradicerem, sed statim responsum hoc acciperem, ne, patefacta veritate, mœrore consterneretur. Unum adhuc ambobus commune adjungam.

XXXI. Cum Alexandria per mare Parthenicum in Græciam navigarem (navigabam autem in Ægina navi, intempestivo prorsus tempore, ut mihi sic suadebat cupiditas; nam id me vel maxime impellebat, quod in nautas mihi familiares incidissem); 352 cum, inquam, navigarem, paululumque jam processissem, gravis tempestas exorta est, et quales haud multas prius meminissent, ut aiebant, qui mecum vehebantur. Hic cum omnes communem mortem metuerent, mihi contra mors animæ majorem formidinem afferebat. In periculum enim miser veneram, ne non initiatus e vita discederem, spiritualem aquam inter exitiosas et mortiferas undas desiderans. Ac proinde clamabam, obsecrabam, breve quoddam temporis spatium expetebam: conclamabant etiam, in communi licet vitæ discrimine, qui simul navigabant, sic ut nec quidam e necessariis æque, humani videlicet hospites, atque ex periculis ad commiserationem eruditi. Hoc porro ego quidem patiebar, compatiebantur autem parentes mei, per nocturnum visum periculo participantes, atque e terra opem ferebant, vim fluctuum precibus velut incantantes, quemad-

τραν ῥήξας, ἵνα πηγάζῃ λαὸν θεψῶντι· ἡ κόραξιν ἐστιάσας, ὡς τὸν Ἕλιαν ἐκείνον· ἢ προφήτη μεταρσίῳ κορέσας, ὡς τὸν Δανιὴλ πρότερον ἐν λάκκῳ λιμῶντωντα. Τίνα δὲ τρόπον; Ἐδοξεν ἐμὲ τὸν αὐτῆ φιλτατον (προετιμᾶτο γὰρ ἡμῶν ἄλλος (39) οὐδ' ἐν δουερῷ), ἀθρόως ἐπιστάντα νυκτὸς, μετὰ κανοῦ, καὶ ἀρτων τῶν λαμπροτάτων, ἐπευξάμενόν τε αὐτοῖς, καὶ σφραγίσαντα, ὡσπερ φίλον ἡμῖν, θρέψαι τε καὶ ῥῶσαι, καὶ συναγαγεῖν τὴν δύναμιν. Καὶ ἡ τῆς νυκτὸς ὕψις, ἔργον ἦν ἀληθείας· ἐξ ἐκείνου γὰρ ἐαυτῆς γίνεται καὶ τῆς χρηστοτέρας ἐλπίδος· τῷ τοῦτο δήλον (40) ἐναργεῖ καὶ φανερῶ (41) γνωρίσματι. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς ἡμέρας ἐπιλαθοῦσης, εἰσελθὼν τότε πρὸς αὐτὴν ἕρθρισ, πρῶτον μὲν φαιδροτέραν ἢ πρόσθεν θεασάμην· ἔπειτα, πῶς ἡ νύξ, καὶ οὗτο δέοιτο, τὰ B συνήθη δὴ ταῦτα ἐπυθανόμην· Σὺ με ἔθρεψας, φησὶν, ὦ τέκνον, μάλα ἐτοίμως καὶ φιλανθρώπως, ἔπειτα ἐρωτᾷς τὸ, πῶς ἔχοιμι; λίαν καλῶς τε καὶ γαληνῶς (42). Καὶ ἅμα κατένευον αἱ θεραπεύτριαι πρὸς τοῦτο μὴ ἀντιτείνειν, ἀλλ' ἐτοίμως δέχεσθαι τὴν ἀπόκρισιν· μὴ ἀθυμῆα καταβληθεῖη, γυμνωθείσης τῆς ἀληθείας. Ἐν ἔτι προσθήσω τῶν κοινῶν ἀμφοτέρους.

ΛΑ'. Πλέοντι μοι τὸ Παρθενικὸν (43) πέλαιος ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρέων, ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα· ἐπλεον δὲ παντελῶς ἔξω τῆς ὥρας, οὕτω τοῦ πόθου πειθοντος, ἐπὶ νηὸς Αἰγίνας· τοῦτο γὰρ με καὶ μάλιστα προὔτρειπεν ὡς οικεῖοις προσδραμόντα τοῖς ἄξουσι· πλέοντι δ' οὖν, ὡς ὀλίγον ἀνήχθημεν, δευτὸς συμπίπτει χειμῶν, καὶ οἶον (44) μὴ πολλῶν πρότερον μνημονεύειν εἶχον, ὡς ἔρασκον, οἱ συμπλέοντες. Πάντων δὲ τὸν κοινὸν θάνατον δεδοικότων, ὁ τῆς ψυχῆς ἦν ἐμοὶ φοβερώτερος. Ἐκινδύνεον γὰρ ἀβίλιος ἀπελθεῖν καὶ ἀτέλεστος, ποθῶν τὸ πνευματικὸν ὑδὼρ ἐν τοῖς φονικαῖς ὕδασι. Καὶ (45) διὰ τοῦτο ἐθέλων, ἰκέτευσον, ἐπόθουν μικρὰν προθεσίαν· καὶ συνεθῶν οἱ συμπλέοντες, καὶ τοῦτο ἐν τοῖς κοινοῖς κινδύνου, ὡς οὐδὲ τῶν ἐπιτηδείων τινὲς, ξένοι φιλάνθρωποι, τὸ συναγαγεῖν μαθόντες ἐκ τῶν κινδύνων. Τοῦτο ἔρασκον μὲν ἐγὼ, συνέρασκον δὲ οἱ γεννήτορες, διὰ νυκτερινῆς φαντασίας τοῦ κινδύνου μετέχοντες, καὶ ἀπὸ γῆς ἐδοήθουν, τῶν κυμάτων δι' εὐχῆς κατεπέδοντες, ὡς ὕστερον D συμβαλόντες ἔγνωμεν τὸν καιρὸν, ἠνίκα ἐπανήλθομεν. Τοῦτο καὶ ἡμῖν ἐδήλωσεν ὕπνος σωτήριος, ἐπειδὴ ποτε τοῦτον ἔγνωμεν, μικρὸν ὑπενάντος τοῦ κλύδωνος. Ἐριννύος (46) ἐκράτουν ἐγὼ, φοβερὸν βλε-

⁷⁵ Ecod. xvi, 6. ⁷⁶ III Reg. xvii, 6. ⁷⁷ Dan. xiv, 33.

(39) Ἄλλος. Sic Regg. a, bm, Coisl. 1, Or. 1, Bas., etc. In ed., ἄλλως.

(40) Τῷ τοῦτο δήλον. Pro τῷ, quod nihil hic significare potest, nisi addas, γενέσθαι, legendum forte, καί, vel, τοῦτο δὲ δῆλ. Evid.

(41) Φανερῶ. Coisl. 1 et Bas. addunt, γενέσθαι.

(42) Μάλα ἐτοίμως καὶ φιλανθρώπως... λίαν καλῶς τε καὶ γαληνῶς. Ut recte incedat oratio, sic legendum putamus, licet codd. et ed. habeant: μάλα ἐτοίμως καὶ γαληνῶς... λίαν καλῶς τε καὶ φιλανθρώπως. Billius. omisso hoc posteriori membro,

primum ad matrem referens, sic vertit: « prompte admodum et tranquillo vultu. » Elias pro φιλανθρώπως habet ἡμέρως, quod ad filium refert. Verum hæc ultima verba rectius videntur matris responsum, quæ interrogata, « quomodo se habeat, » respondet, « Optime. »

(43) Παρθενικόν. Or. 1, Παρθένιον.

(44) Οἶον. I.egr., οἶον. Evid.

(45) Καί. Sic Or. 1. Drest in ed.

(46) Ἐριννύος. Schol., Δαίμονος τιμωρητικῶς. « dæmonem crudelem. »

πούσης, καὶ ἀπειλούσης τὸν κίνδυνον· ταύτην γὰρ ἡμῖν σαφῶς ἢ νύξ ὑπέγραψεν. Ἄλλος ἐδόκει τῶν ἐμπλεόντων (ἦν δὲ παῖς (47) τῶν εὐνουστάτων ἐμοὶ καὶ φιλάτων, καὶ ὑπεραγωνιώντων, οὕτως ἔχοντας), τὴν μητέρα τὴν ἐμὴν ἐπιβάσαν τῆς θαλάσσης, καὶ τῆς νηὸς λαβομένην ἐξέλκειν ταύτην ἐπὶ τὴν γῆν, οὐ σὺν πολλῶ τῷ πόνῳ. Καὶ ἡ ἤψις ἐπιστεύετο· ἡμεροῦτο γὰρ ἡ θάλασσα, καὶ Ῥόδος εἶχεν ἡμᾶς αὐτίκα οὐ πολὺ τὸ ἐν μέσῳ κακοπαθήσαντας. Ἐκείνου τοῦ κινδύου καὶ ἡμεῖς δῶρον γεγόναμεν· καθυποσχόμενοι, εἰ σωθεῖμεν, ἡμᾶς αὐτοὺς τῷ Θεῷ, καὶ δεδωκότες ὡς (48) ἀπεσώθημεν.

inveniebat hæc visio. Sedabatur enim mare, statimque citra multam ærumnam Rhodum appulimus. Hujus ipsi periculi donum exstitimus. Ut enim nos Deo voveramus, si discrimen effugeremus, ita, postquam evasimus, nos ei etiam dono dedimus.

ΑΒ. Τὰ μὲν δὴ κοινὰ τοιαῦτα. Πάλαι δὲ οἶμαι θαυμάζειν τινὰς τῶν τὰ ἐκείνου σαφῶς ἐγνωκότων, ὅτι περὶ μὲν τούτων οὕτω καταγεγόναμεν, ὡς μόνα πρὸς εὐφημίαν ἔχοντες· τῆς δὲ τῶν καιρῶν δυσχερείας τὴν μνήμην ἀνεθέμεθα (49), πρὸς οὓς παραταξάμενος ἐκείνος φαίνεται, ὥσπερ ἡ ἀγνοήσαντες ταῦτα, ἢ μὴ μεγάλα νομίζοντες (50). Φέρε οὖν καὶ ταῦτα προσθῶμεν τοῖς ἐιρημένους· Ἦνεγχεν ὁ καθ' ἡμᾶς καιρὸς πρῶτον κακόν, οἶμαι δὲ καὶ τελευταῖον, τὸν ἀποστάτην καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν λογισμῶν βασιλέα· ὃς μικρόν μὲν ἔργον ἠγησάμενος εἶναι Πέρσας χειρώσασθαι, μέγα δὲ τὸ Χριστιανούς παραστήσασθαι, καὶ ἅμα τῶν ἀγόντων αὐτὸν δαιμόνων τοῦτο πειθόντων, οὐδὲν εἶδος ἀσεβείας ἐνέλειπε (51), πειθῶν, ἀπειλῶν, σοφιστόμενος, ἔλκων πρὸς ἑαυτὸν, οὐ μόνον οἷς ἐτεχνάζετο, ἀλλὰ καὶ οἷς ἐδιάζετο. Οὐ μὴν λαθεῖν οἷός τε ἦν κλέπτων τὸν διωγμὸν σοφιστικαῖς ἐπινοίαις, οὐδὲ μὴν καὶ φανερώς τῆ δυναστείᾳ χρώμενος· ἴν' ἐνὶ γὰρ τῷ τρόπῳ πάντως ἀλώμεν, ἢ κακουργηθέντες, ἢ βιασθέντες. Τοῦτον τίς μάλλον ἢ περιφρονήσας, ἢ καταλύσας εὐρίσκειται; Τῆς (52) μὲν οὖν περιφρονήσεως πρὸς πολλοὺς ἄλλοις ἐκείνο σημεῖον, ὃ τὸ τοξόται, καὶ ὁ τούτων στρατηγὸς, οὓς ἐπήγεεν ἐκείνος τοῖς ἱεροῖς οἴκοις ἡμῶν, ὡς ἡ παραληψόμενος, ἢ καταστρεψόμενος (53). Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὺς προσθαλῶν ἄλλοις, κἀνταῦθα ἤκεν μετὰ τοῦ Ἰσοῦ φρονήματος, καὶ τὸ ἱερὸν ἐζήτει μετὰ τῶν προσταγμάτων, τοσοῦτον ἀποσχέσθαι (54) τοῦ τι καταπράξασθαι ὧν ἐβούλετο, ὥστε, εἰ μὴ θᾶπτον ὑπεκλίθη τῷ ἐμῷ (55) πατρὶ, ἢ παρ' ἑαυτοῦ συνελθῆ, ἢ τινος συμβουλευέσαντος (56) ἀκούσας, κἀν τοὺς πόδας ξανθεὶς ἀπηλλάγη (57), ζέταντος ἐπ' αὐτὸν θυμῷ καὶ ζήλῳ περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ ἱερέως. Τὴν κατάλυσιν δὲ πῶς ἂν τὴς μάλλον φανερῆ πραγματευσάμενος, ἢ δημοσίᾳ μὲν εὐχαίς καὶ δεή-

modum postea, subducta temporis ratione, domum reversi cognovimus. Id etiam nobis salutaris somnus indicavit, cum tandem aliquando eum, remittente nonnihil tempestate, cepissemus. Furiam enim mihi tenere videbar, horrendum vultum præferentem, ac periculum minitantem : hanc enim nox aperte nobis adumbrabat. Alius ex vectoribus (puer is erat singulari erga me studio et benevolentia , meaque causa vehementer anxius, cum ita se res haberet,) matrem meam sibi videre videbatur, quæ mare ingressa, prehensam navem haud magno labore ad terram pertraheret. Fidemque

XXXII. Hæc quidem erant utrique communia. Mirari autem jampridem nonnullos eorum arbitrator, quibus res illius apprimè cognitæ sunt, quid sit, cur, cum in his rebus ita moram fecerimus, ac si sola hæc ad laudem haberemus, difficultatis tamen temporum, adversus quæ ipse velut aciem instruixisse conspicitur, mentionem facere distulderimus, velut si ea vel ignoraverimus, vel non ita magna existimaverimus. Age igitur, hæc quoque superioribus adjungamus : Tulit nostra ætas primum, et, ut opinor, postremum malum, hoc est, imperatorem, qui et a Deo, et a mente defecit; qui parvum quidem opus esse arbitratus, Persas imperio suo acditioni 353 subijcere, magnum autem Christianos in potestatem redigere, cum ipsi simul dæmones, a quibus ducebatur, ita suaderent, nullum impietatis genus prætermittēbat, nunc alliciendo, nunc comminando, nunc fallendo, nunc etiam non solum callidis artibus, sed vi quoque homines ad se pertrahendo. Nec vero ita obscura ejus consilia esse poterant, quin appareret eum versutis ac sophisticis artificii persecutionem tegere; nec rursus potentia sua aperte utebatur, quo nempe utrovīs modo prorsus caperemur, vel improbe decepti, vel coacti. Quis porro reperietur, qui hunc magis aut contempserit, aut opprēsserit? Contemptionis quidem, inter multa alia signa, testes sunt sagittarii illi, eorumque præfectus, quos in ecclesias nostras immiserat, ut eas vel deditione acciperet, vel armis subigeret. Nam cum multos alios adortus, huc quoque pari cum audacia venisset ac cum imperatoris jussu templum sibi tradi exposceret, tantum abfuit ut quidpiam eorum, quæ cupiebat, perficeret, ut, nisi patri meo, vel suoapte consilio, vel

(47) Παῖς. Sic plures Reg. et Colb., duo Coisl., Or. 1, Jes., etc. Deest in ed.

(48) Ὡς. Sic Regg. a, bm, Coisl. 2, et Jes. Deest in ed.

(49) Ἀνεθέμεθα. Regg. a, bm, Coisl. 3, Or. 1, Jes., ἀνεβαλόμεθα.

(50) Νομίζοντες. In nonnullis, νομίσαντες.

(51) Ἐνέλειπε. Reg. a, ἐνέλιπε.

(52) Τῆς. Sic Regg. a, bm, et 2 Coisl. Prave Τίς in ed.

(53) Ὡς ἡ παραληψόμενος, ἢ καταστρεψόμενος. « Ut vel eas acciperet, (ab episcopo

nimirum, aut a civibus traditas,) vel illas, iis obnitentibus, everteret. » Coisl. 1, κατασκευάμενος [perperam].

(54) Ἀποσχέσθαι. Regg. a, bm, Coisl. 3, Or. 1, Jes., ἀπέσχετο.

(55) Τῷ ἐμῷ. Reg. bm, τῷ μῷ.

(56) Συμβουλευέσαντος. Or. 1, συμβουλευόντος.

(57) Τοὺς πόδας ξανθεὶς ἀπηλλάγη. Billius in Elia: « pedibus contusus abiisset. » Mendose in ed., ἀπηλλάγης.

cujusdam admonitu, protinus cessisset, calcibus A
etiam cæsus discessurus fuerit; ita in illum fu-
rore ac templi zelo sacerdos æstuebat! Quis autem
ipsi exitium magis comparasse videri queat, quam
ille, qui publice quidem conjunctis totius populi
votis et precibus impurum illum et sacrilegum im-
peteret, ac ne tempus quoque metueret; privatim
autem, nocturnam adversus enim aciem opponeret,
atque et humi cubando seniles illas et roscidas car-
nes conficeret, et lacrymis pavementum perfunderet,
in annum etiam ferme integrum, idque ei duntaxat,
cui res occultæ cognitæ sunt, præstans, nobis au-
tem ob pietatem ab ostentatione, ut jam dixi, alienam, celare studens? Ac certe omnino celasset, nisi
ipse aliquando cubiculum subito ingressus, chameunizæque signa conspicatus, atque ex quodam
ipsius famulo, quidnam hoc esset percontatus, noctis arcanum intellexissem.

XXXIII. Alteram ejusdem temporis ejusdemque B
fortitudinis narrationem accipite. Cæsareæ cives de
episcopi creatione inter se contendebant: nam
alter excesserat, alter requirebatur, acrisque seditio
erat, et quæ non facile comprimi ac sedari 354
posset. Præter id enim, quod natura sua, in hac re
præsertim, ob fidei fervorem ad seditionem pro-
clivis est ea civitas, cathedræ insuper illius splen-
dor et gloria majorem contentionis cumulum affe-
rebat. Atque hoc statu res erat: ac nonnulli epi-
scopi aderant, ut antistitem darent. Sed cum in
plures sententias multitudo distraheretur, alii-
que alium proponerent, quemadmodum in hujus-
modi rebus fieri consuevit, prout quisque vel bene-
volentia erga aliquem, vel pietate erga Deum duce-
batur: tandem plebs tota uno consensu primarii C
ordinis virum unum, vita quidem et moribus exi-
mium, divino tamen baptismo nondum consignat-
um, invitum et repugnantem corripientes, simul-
que militaribus copiis, quæ tum in urbe erant,
opem afferentibus, in sacrario collocarunt, et epi-
scopis obtulerunt, ab iisque petere instituerunt, ut
eum initiarent, et antistitem proclamarent, vim
interim suasioni admiscentes: non id quidem ad-
modum modeste atque composite, admodum tamen
pie atque ardentem. Neque hic dicendum, quisnam
eo, vel clarior, vel pietate præstantior existitit:
id tempus ostendit. Quid enim sit, et quo seditio
progressa est? Coacti illi eum purificarunt, antistit-
em renuntiarunt, in throno collocarunt, manu
tamen potius, quam voluntate animique affectu, D
velut postea declaratum est. Ut enim lubentibus
animis discesserunt, ac sententiam suam in arbi-
trio suo et potestate habuerunt, consilium inter se
ineunt, haud scio an Spiritus impulsu, sed ineunt
tamen, nempe ut nihil eorum, quæ gesta fuerant,

σεσι πανόημιος βάλλων τὸν αἰτητηρῖον, καὶ οὐδὲ τὸν
καιρὸν εὐλαβοῦμενος· ἰδίᾳ δὲ τὴν νυκτερινὴν παράτα-
ξιν κατ' αὐτοῦ προβαλλόμενος· ἰδιᾳ μὲν τὰς
γεραϊὰς (59) ἐκεῖνας καὶ δροσερὰς κατατρύχων σάρ-
κας, δάκρυσι δὲ πηγάζων τὸ ἔδαφος, μικροῦ (60) καὶ
εἰς ἐνιαυτὸν ἔλον· καὶ τοῦτο τῷ (61) τῶν κρυπτῶν
γνώσῃ μόνῃ φιλοσοφῶν, ἡμᾶς δὲ λανθάνειν ἐπιχει-
ρῶν διὰ τὸ ἀνεπίδεικτον, ὡσπερ ἔφη, τῆς εὐλαβείας;
καὶ λαθῶν ἂν ἦν παντάσῃσι, εἰ μὴ ποτε ἀθρόως
ἐπεισελθῶν ἐγὼ, καὶ (62) χαμευνίας σύμβολα θεα-
σάμενος, καὶ τῶν περὶ αὐτὸν πυθόμενος, τίνα ταῦτ'
ἦν, ἔγνω τῆς νυκτὸς τὸ μυστήριον.

ΛΓ'. Ἐτερον δὲ τοῦ αὐτοῦ καιροῦ καὶ τῆς αὐτῆς
ἀνδρείας (63) διήγημα· ἑστασίαζεν ἡ Καισαρέων πόλις
περὶ προβολῆν ἀρχιερέως (64), τοῦ μὲν ὑπεξελθόντος,
τοῦ δὲ ἐπιζητουμένου, καὶ ἡ στάσις θερμῆ, καὶ μὴ
βραδίαν τὴν λύσιν ἔχουσα. Φύσει τε γὰρ περὶ τοῦτο
μάλιστα στασιώδης ἡ πόλις, διὰ (65) θερμότητα πί-
στεως, καὶ τὸ τῆς καθέδρας ἐπίδοξον, πλείω τὴν φι-
λονεικίαν εἰργάζετο. Ταῦτα ἦν, καὶ παρῆσαν τῶν
ἐπισκόπων τινὲς τὸν ἀρχιερέα δώσοντες· ὡς δὲ εἰς
πλείους τοῦ δήμου διαίρεθέντος, καὶ ἄλλων ἄλλων
προβαλλομένων, ὅπερ ἐν τοῖς τοιούτοις φιλεῖ συμβαί-
νειν, ὡς ἕκαστος ἔτυχεν ἢ φιλίας πρὸς τινὰς ἔχων, ἢ
πρὸς Θεὸν εὐλαβείας, τέλος συμφρονήσας ὁ δῆμος
ἄπας, τῶν πρώτων (66) παρ' αὐτοῖς ἕνα, βίβη μὲν ἐξ-
ελεγμένον, οὕτω δὲ τῷ θεῷ βαπτίσματι κατεσφρα-
γισμένον, τοῦτον ἀκοντα συναρπάσαντες, καὶ ἅμα
στρατιωτικῆς χειρὸς συλλαβομένης αὐτοῖς τηλικαῦτα
ἐπιδημούσης ἐπὶ τὸ βῆμα ἔθεσαν, καὶ τοῖς ἐπισκό-
ποις προσήγαγον, τελεσθῆναι τε ἠξίου καὶ κηρυχθῆ-
ναι, πειθοὶ βίαν ἀναμίξαντες· οὐ λίαν μὲν εὐτάκτως,
λίαν δὲ πιστῶς καὶ διαπύρως. Κάνταῦθα οὐκ ἔστιν
εἰπεῖν, ὄντινα εὐδοκιμώτερον ἐκείνου καὶ θεοσεβέστε-
ρον διέδειξεν ὁ καιρὸς. Τί γὰρ γίνεται, καὶ ποῖ προ-
ῆλθεν ἡ στάσις; Ἐδιάσθησαν, ἤγγισαν, ἀνεκῆρυξαν,
ἐπὶ τὸν θρόνον ἔθεσαν, χειρὶ μᾶλλον ἢ γνώμῃ καὶ
διαθέσει πνεύματος· ἐδηλώθη δὲ τοῖς μετὰ ταῦτα.
Ὡς γὰρ ἀππλάγησαν ἄσμενοι, καὶ γνώμης ἐγένοντο
κύριοι, βουλὴν βουλευόνται σὺν ἀλλήλοις, οὐκ οἶδα
μὲν εἰ πνευματικὴν (67), βουλευόνται ὁ δὲ ὅμως, μηδὲν
κύριον ἡγεῖσθαι τῶν πεπραγμένων, μηδὲ τὴν κατά-
στασιν ἔγκριτον· τὴν τε βίαν ἐπικαλοῦντες αὐτῷ,
μηδὲν ἤττον βιασθέντι, καὶ ῥημάτων λαμβανόμενοι
τινων, ὡς εἰρημένων τηλικαῦτα προπετέστερον ἢ σο-
φώτερον. Οὐ μὴν ὁ μέγας ἀρχιερεὺς, καὶ δίκαιος τῶν
πραγμάτων ἐξεταστὴς, ἢ συναπήχθη τοῖς ταῦτα βου-
λευομένοις, ἢ τὴν γνώμην ἐπήνεσεν· ἀλλ' ἔμεινεν

(58) *Χαμευνία*. Sic Coisl. 1, Jes., etc. In ed.,
χαμευνία.

(59) *Τὰς γεραϊὰς*. Or. 1 et alii, τὰς γη-
ραϊὰς.

(60) *Μικροῦ*. Reg. a, μικρόν.

(61) *Τῷ*. Sic Reg. hm, et Jes. Deest in ed.

(62) *Καί*. Deest in Reg. hm, et Or. 1.

(63) *Ἀνδρείας*. Sic plerique codd. Coisl. 3,
et Or. 1, ἀνδρείας. Prave in ed., ἀνανδρείας, ἰγνα-

vir. »

(64) *Ἀρχιερέως*. « Summi sacerdotis, » id est,
« episcopi. » Bill. « archiepiscopi, » quæ vox non-
dum erat in usu.

(65) *Διά*. Sic Regg. a, hm, duo Coisl., Jes., etc.
In ed. deest.

(66) *Τῶν πρώτων*. Sic Coisl. 1, Or. 1, Jes. et
Combef. In ed., τὸν πρώτων.

(67) *Εἰ πνευματικῆς*. Billius : « an spirituale. »

ἀκλινῆς καὶ ἀηττητος, οὐδὲν γὰρ ἦττον ἢ μηδὲ βιασθεὶς ὄλωσ. Ἄρῃται γὰρ, κοινῆς (68) οὐσης τῆς βίας, ἢ κατηγοροῦντας ἀντικατηγορεῖσθαι, ἢ ἀφιέντας ἀφείσθαι, ἢ τὸ γὰρ δικαιοτέρων, μήτ' (69) ἀφιέντας ἀφείσθαι. Εἰ μὲν γὰρ αὐτοὺς εἶναι συγγνώμης ἀξίους, κάκεινον πάντως· εἰ δὲ μηδαμῶς ἐκείνον, σχολῇ γὰρ ἂν αὐτοῦς. Πολλῶ γὰρ βέλτιον εἶναι, τότε κινδυνεύειν καὶ ἀντιτείνειν μέχρι παντός, ἢ ὕστερον ἐπιβουλεύειν, κἀν τούτῳ τῷ καιρῷ (70) μάλιστα, ἤνίκα καὶ τὰς οὐσας ἐχθρας καταλύειν ἄμεινον ἦν, ἢ τὰς οὐκ οὐσας περινοεῖν· εἶχε γὰρ οὕτως.

absolventes absolverentur; aut, quod justius erat, ne absolventes quidem absolverentur. Si enim ipsis venia deberetur, utique et illi: sin illi nullo modo ignoscendum esset, multo certe minus ipsis. Longe enim satius fuisset, ut ipsi tum temporis periculum adirent, atque ad extremum usque obsisterent, quam ut postea insidias compararent, eoque 355 præsertim tempore, quo ortæ jam inimicitia potius essent deponendæ, quam novæ excogitandæ. Sic enim res se habebat.

ΑΔ'. Παρῆν μὲν ὁ βασιλεὺς βρέμων Χριστιανοῖς, Β αὐτῶν δὲ ἡ χειροτονία, ἠπειλείτο δὲ ὁ προβληθεὶς ἐπὶ ξυροῦ (71) δὲ ἡ πόλις, ἢ μηκέτ' εἶναι μετὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἢ περισσῶθαι, καὶ τινος φιλανθρωπίας τυχεῖν. Προσεγεγόνει γὰρ οἷς παρῶζοντο περὶ τῆς Τύχης, ἐν καιρῷ τῆς εὐτυχίας περιλυθείσης, καὶ ἡ περὶ τὸν ἀνδρα καινοτομία, ὡς τῶν δημοσίων σεσλημένων. Ἐζήτει δὲ ὁ τοῦ ἔθνους ἄρχων ὅ τι χρῆσαιτο τῷ καιρῷ, κάκεινον τί διαθεῖται κακόν, οὐδὲ ἄλλως πρὸς αὐτὸν ἔχων ἐπιτηδεύς, ἀλλ' ὡς ἐξ ἀντιπολιτείας διάφορος ὤν. Ἐχάλει δὲ δι' ἐπιστολῶν τοὺς χειροτονήσαντας ὡς κατηγορήσαντας, οὐκ ἔτι ἀπραγμόνως, ἀλλ' ἦδη τι καὶ ἀπειλῆς (72) προστιθείς, ὡς τοῦτο ἀπαιτοῦντος (73) τοῦ βασιλέως. Τότε τοίνυν καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλθοῦσης ἐπιστολῆς, οὐδὲν δέσας, οὐδὲ μικρὸν ἐπισχῶν (σκοπῶμεν τὴν παρῆρσιν, ὅση καὶ μεθ' ὅσου τοῦ πνεύματος, ἐκ τῶν ἀντεπεσταλμένων), Ἡμεῖς, φησὶν, ὦ κράτιστε ἡγεμῶν (74), πάντων τῶν πραττομένων ἔχομεν ἐξεταστὴν ἕνα καὶ βασιλέα, τὸν νῦν πολεμοῦμενον· ἐκεῖνος καὶ τὴν νῦν ἐξετάσει χειροτονίαν, ἣν ἐνθεσμον (75) καὶ φιλίαν αὐτῷ πεποιήμεθα. Ὑμῖν δὲ ἄλλο μὲν τι βιάζεσθαι βουλομένοις, καὶ πᾶν βῆστον· τοῦτο δὲ οὐδεὶς ἡμῶς ἀφαιρήσεται, τὸ συνηγορεῖν, ὡς ὀρθῶς καὶ δικαίως πεπραγμένοις, τοῖς πεπραγμένοις· εἰ μὴ καὶ τοῦτον θεῖτε τὸν νόμον, οἷς (76) οὐ θεμιτὸν παρακύπτειν εἰς τὰ ἡμέτερα. Τοῦτο τὸ γράμμα καὶ αὐτὸς ἐθαύμασεν ὁ δεξάμενος, εἰ καὶ πρὸς ὄλιγον ἐγαλέπηεν, ὡς οἱ πολλοὶ τῶν (77) τὰ ἐκείνου καλῶς γινωσκόντων (78) ἀπήγγελλον· τοῦτο καὶ βασιλέως τὴν ὀρμὴν ἔστησε, καὶ τοῦ κινδύνου τὴν πόλιν ἀπήλλαξεν, οὐ φαύλως δ' ἂν προσθεῖην, ὅτι καὶ τῆς αἰσχύνης ἡμῶς. Τούτου τοῦ μικροπολίτου τὸ ἔργον, καὶ τῆς καθέδρας

A ratum ac firmum esse ducerent, nec institutionem legitimam: vim ei objicientes, qui non minorem ipse vim passus fuerat, ac sermones quosdam arripientes, ut petulantur magis quam sapienter eo tempore prolatis. At antisies, et æquus rerum æstimator, nec cum iis, qui hujusmodi consilium inibant, abductus est, nec eorum sententiam comprobavit, verum constans atque invictus permansit, non minus quam si nulla omnino vis ipsi adhibita fuisset. Nam cum vis communis esset, oporteret, ut aut accusantes vicissim accusarentur, aut absolventes absolverentur; aut, quod justius erat, ne absolventes quidem absolverentur. Si enim ipsis venia deberetur, utique et illi: sin illi nullo modo ignoscendum esset, multo certe minus ipsis. Longe enim satius fuisset, ut ipsi tum temporis periculum adirent, atque ad extremum usque obsisterent, quam ut postea insidias compararent, eoque 355 præsertim tempore, quo ortæ jam inimicitia potius essent deponendæ, quam novæ excogitandæ. Sic enim res se habebat.

B XXXIV. Aderat imperator adversus Christianos fremens; hanc autem ordinationem irato atque incenso animo ferebat, gravia vero in eum, qui promotus fuerat, minabatur: atque in novaculæ acie civitas erat, utrum post illum diem esse desineret, an e periculo evaderet, atque humanitatis aliquid consequeretur. Ad eum enim dolorem, quem ob Fortunæ templum felicitatis tempore dirutum et eversum, capiebat, viri illius ordinatio accedebat, quam publicarum rerum convulsionem ac velut expilationem esse interpretabatur. Is autem, qui provinciæ præerat, rationes exquirebat, quibus tempore obsecundaret, atque ipsum malo aliquo multaret, ut qui nec alioqui amico ac benevolo in eum animo esset, verum ob contraria in republicæ administratione studia ab eo dissideret. Quocirca eos, a quibus ordinatus fuerat, velut ipsum accusaturos, per litteras accerserat, non jam leniter et remisse, sed minarum etiam aliquid adjungens, tanquam imperator hoc exigeret. Cum igitur pater quoque tum ab eo epistolam accepisset, nihil veritus, nec moram ullam interponens (consideremus, quæso, ex iis, quæ respondit, quanta ipsius in dicendo libertas, et quanto cum spiritu conjuncta fuerit): Nos, inquit, potentissime præses, rerum omnium, quæ geruntur, censorem unum ac regem habemus, qui nunc oppugnatur. Is et præsentem ordinationem expendet, quam nos rite ac legitime, atque ut ipsi gratum est, fecimus. Vos autem alia quidem aliqua in re nobis, si animus ita tulerit, vim afferre perfacile potestis: id autem nemo unquam nobis adimet, quia ea, quæ facta sunt, ut recte ac iuste facta, defendamus; nisi forte hanc quoque

(68) Κοινῆς. Schol.: Δηλονότι τῷ χειροτονηθέντι, καὶ τοῖς χειροτονήσανσι· «Tum scilicet qui ordinatus fuerat, et iis qui ordinaverant.»

(69) Μήτ'. Reg. bin, et Or. 1, μηδέ.

(70) Τῷ καιρῷ. Regg. a, bm, et Or. 1, τοῦ καιροῦ.

(71) Ἐπὶ ξυροῦ. «Quæ in summo periculo sunt,» inquit Billius, «ea, proverbiali locutione, in novaculæ acie stare dicuntur.» Illud adagium est ab Homero ductum, qui, *Iliad.* lib. x, vers. 173, ait:

Νῦν γὰρ διὴ πάντεσσιν ἐπὶ ξυροῦ ἴσταται ἀκμῆς.

Nunc enim omnibus in novaculæ acie sita res est.

(72) Ἀπειλῆς. Coisl. 1, ἀπειλάς.

(73) Ἀπαιτοῦντος. Coisl. 1, ἀπειλοῦντος, «iniulantis.»

(74) Ἡγεμῶν. In quibusdam, ἡγεμον.

(75) Χειροτονίαν, ἢ ἐνθεσμον. «Ordinationem, quam legitime,» etc. Quatenus scilicet, ἤγεισαν, ἀνεκήρυξαν, ἐπὶ θρόνον ἔθεσαν, «purificaverunt, proclamaverunt, in throno collocarunt.»

(76) Οἷς. Reg. a, ὡς.

(77) Τῶν. Sic Or. 1. Deest in ed.

(78) Γινωσκόντων. Reg. bin, γινωσκόντων.

regem statuas, quibus ne in nostras quidem res Δ
prospicere fas est. Has litteras ille etiam ipse ad-
miratus est, qui accepit, etiamsi parumper stoma-
chatus sit, quemadmodum ex multis intellectum est,
qui res illius perspectissimas habebant. Atque hoc
periculo liberavit, non male autem addiderim, quod nos
quoque ab infamia vindicavit. Hoc exiguae urbis
episcopi opus, et cathedræ secundas tenentis. Annon
autem multo melius est principatum ita te-
nere, quam e sublimioribus thronis declamare, ac

356 XXXV. Jam quod in illius rebus gestis
ordine quidem postremum est, vi autem et facultate
primum et maximum, quis tam ab orbe nostro
remotus est, ut nesciat? Rursus eadem civitas
eamdem ohi causam seditione laborabat, eo nimirum,
cui recte vis illata fuerat, celerrime vita
functo et ad Deum, pro quo fortiter ac strenue in
persecutionibus decertarat, profecto. Atque ea sedi-
tio quanto acrior et ferventior, tanto etiam stultior
et absurdior erat. Non enim ignorabatur quis
præcelleret, quemadmodum nec sol inter sidera,
sed perquam etiam conspicuum erat, cum aliis
omnibus, tum selectissimæ præsertim ac puris-
simæ populi parti, hoc est et iis qui altare cir-
cumstant et nostratibus Nazaræis, quibus solis,
vel certe potissimum, electiones huiusmodi com-
mitti oportebat (sic enim nunquam Ecclesiis male
esset), ac non iis qui opibus ac potentia pollent,
aut plebis impetui et temeritati, atque etiam ple-
beiorum vilissimo et contemptissimo cuique. Nunc
vero parum abest, quin popularia imperia meliori
ordine ac disciplina constare existimeim, quam
nostra, quibus divina gratia omnium voce attribuitur,
ac res huiusmodi timore melius, quam ratione
administrari credam. Nam nisi ita esset, quisnam
sanæ mentis, te relicto, o divinum et sacrum caput,
ad alium se contulisset, te, inquam, relicto,
qui in manibus Domini depictus es, qui connubii
jugum nescis, qui nihil possides, qui carne prope-
modum et sanguine cares, qui litterarum laude et
eloquio post Verbum secundas tenes, inter philoso-
phos sapiens, inter mundanos mundo sublimior,
sodalis ac socius meus, atque, ut audacius aliquid
dicam, animæ meæ dimidium, ac vitæ et doctrinæ
consors? Vellem libertatem oratio haberet, apud
alios te pingens, ac non te præseute hæc expendere-
rentur, ubi laudes tuas majori ex parte imminuere
cogor, ne in adulationis suspicionem incurram.
Verum, ut ad institutum sermonem redeam, Spiri-

τὰ δεύτερα ἔχοντος. Ἄρ' οὐ πολλῶ βέλτιον οὕτω
πρωτεύειν, ἢ ἀπὸ τῶν ὑψηλοτέρων θρόνων φθέγγε-
σθαι, καὶ κρατεῖν ἐν (79) τοῖς πράγμασι μᾶλλον ἢ
τοῖς δόγμασιν;

et imperatoris impetum compressit, et civitatem pe-
riculo liberavit, non male autem addiderim, quod nos
quoque ab infamia vindicavit. Hoc exiguae urbis
episcopi opus, et cathedræ secundas tenentis. Annon
autem multo melius est principatum ita te-
nere, quam e sublimioribus thronis declamare, ac

ΔΕ'. Ὁ δὲ τελευταῖον μὲν τῶν ἐκείνου τῆ τάξει,
πρῶτον δὲ τῆ δυνάμει καὶ μέγιστον, τίς οὕτως ἔξω
τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης, ὥστε ἀγνοεῖν; Ἐστασίαζε
πάλιν ἡ αὐτὴ πόλις ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς, τάχιστα προσ-
ληφθέντος (80) τοῦ καλῶς (81) βιασθέντος, καὶ πρὸς
θεὸν (82) ἐκδημήσαντος (83), ὑπὲρ οὗ γενναίως καὶ
ἀνδρικῶς ἐν τοῖς διωγμοῖς ἠγωνίσαστο. Καὶ ἡ στάσις
ἦν, ὅση θερμότερα, τοσοῦτη καὶ ἀλογωτέρα. Οὐ γὰρ
ἠγνοεῖτο τὸ ὑπεραῖρον, ὡς περ οὐδ' ἐν ἀστράσιν ἤλιος·
ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπίδηλον ἦν, τοῖς τε ἄλλοις ἄπασι, καὶ
τοῦ λαοῦ μάλιστα (84) τῷ ἔγκριτῳ τε καὶ καθαρωτά-
τῳ, ὅσον τε περὶ τὸ βῆμα (85), καὶ ὅσον ἐν τοῖς καθ'
ἡμᾶς Ναζιραίοις (86)· ἐπ' οἷς ἔδει τὰς τοιαύτας προ-
βολὰς κεῖσθαι μόνοις, ἢ ὅτι μάλιστα, καὶ οὐδὲν ἂν ἦν
ταῖς Ἐκκλησίαις κακόν· ἀλλὰ μὴ τοῖς εὐπορωτάτοις
τε καὶ δυνατωτάτοις, ἢ φορᾷ δήμου καὶ ἀλογίᾳ, καὶ
τούτων αὐτῶν μάλιστα τοῖς εὐνοτοτάτοις (87). Νῦν δὲ
κινδυνεύω τὰς δημοσίας ἀρχὰς εὐτακτωτέρας ὑπο-
λαμβάνειν τῶν ἡμετέρων, αἷς ἡ θεία χάρις ἐπιφρημι-
ζεται· καὶ βελτίω τῶν τοιούτων διοικητῶν φόβον, ἢ
λόγον. Ἐπεὶ τίς ἂν ἐπ' ἄλλον ἦλθε τῶν εὐ φρονούν-
των, σὲ παραλιπῶν (88), ὃ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, τὸν
ἐπὶ τῶν χειρῶν Κυρίου ἐξωγραφημένον, τὸν ἀΐζυγα,
τὸν ἀκτῆμονα, τὸν ἄσαρκον μικροῦ καὶ ἀναίμονα, τὸν
ἐν λόγοις μετὰ τὸν Λόγον, τὸν ἐν φιλοσόφοις σοφόν,
τὸν ἐν κοσμικοῖς ὑπερκόσμιον, τὸν ἐμὸν εταῖρον καὶ
συνεργόν, τὸν συμμεριστὴν τῆς ψυχῆς, ἔν' εἶπω τι
τολμηρότερον, καὶ βίωσι κοινωνὸν καὶ παιδεύσεως;
Ἐβουλόμην ἐλευθερίαν ἔχειν τὸν λόγον, ἐν ἄλλοις σε
γράφτων, ἀλλὰ μὴ παρόντος σου τὰ τοιαῦτα ἐξετάζε-
σθαι, καὶ ὑφίστασθαι τὰ πλείω διὰ κολακείας ὑπόνοιαν.
Ἄλλ' ὁ μοι λέγειν ὁ λόγος ὤρμησε, τὸ Πνεῦμα μὲν
ᾄδει τὸν ἐξουτοῦ (πῶς γὰρ οὐ;)· ἀντεστάται δὲ ὁ φόβος·
τὸ δὲ ὦν, ἀισχύνομαι λέγειν· εἴθε δὲ μὴδ' (89)
ἄλλων λεγόντων ἀκοῦειν ἦν, καὶ κωμωποῦντων ἐπι-
μελῶς τὰ ἡμέτερα. Τοῦτο μὲν οὖν, καθάπερ οἱ ποτα-
μοὶ τῶν πετρῶν τὰς ἐν μέσῳ τῷ βέβυματι, παραδρά-
μωμεν, σιωπῇ τιμῶντες τὰ λήθης ἀξία· αὐτοὶ δὲ
πρὸς τὰ ἐξῆς τοῦ λόγου προΐωμεν.

(79) Ἐν. Deest in Reg. a, et Or. 1.

(80) Προσληφθέντος. Reg. bn, προσληφθέντος.

(81) Τοῦ καλῶς. « Recte. » Reg. bn, τοῦ κα-
κῶς, « male. » Utraque lectio admitti potest; sci-
licet, καλῶς, ratione fidei ac virtutis illius qui
deposebatur, et cui vis inferebatur; κακῶς autem,
ratione popularis tumultus.

(82) Θεόν. Reg. bn, Κύριον.

(85) Ἐκδημήσαντος. Or. 1, ἐκδημήσαντος.

(84) Μάλιστα. Deest in Reg. bn.

(85) Ὅσον τε περὶ τὸ βῆμα. Illic clerici, et ii
qui sacerdotalis sunt ordinis intelliguntur.

(86) Τοῖς καθ' ἡμᾶς Ναζιραίοις. « Nostratibus
Nazaræis, » id est, « iis nostræ provinciæ, » qui cum

Basilio versati, vel ab eo sunt instituti. De monachis
hic præcipue mentio est. Illos Nazaræos vocat Gre-
gorius, utpote Deo consecratos. « Penes illos solos,
inquit Elias, huiusmodi electiones sitas esse oportebat,
non copiosissimis quibusque et potentissimis,
et vulgi temeritati atque stultitiæ committi. »

(87) Εὐνοτοτάτοις. « Sic appellat eos, qui ad
quorumlibet laudes, inquit Elias, facile se conferunt,
ac quæstus exigui causa veritatem adulterant. »

(88) Σὲ παραλιπῶν. « Te relicto. » Schol. :
Πρὸς τὸν Μέγαν στρέφεται καὶ ταῦτα λέγει Βα-
σιλειον· Ad Basilium Magnum conversa oratione
hæc loquitur. »

(89) Μηδ'. Reg. bn, Or. 1, μήτ'.

tus quidem norat, qui suus esset (quidni enim?) At invidia obsistebat; quorum autem, dicere pudet: atque utinam nec ex aliorum sermone, qui res nostras studiose proscindunt, id audire liceret. Sed hæc, ut illa fluvii saxa, quæ in medio fluente occurrunt, prætereamus, atque ea, 357 quæ oblivione digna sunt, silentio premamus, et ad ea, quæ deinceps sequuntur, progrediamur.

ΑΓ'. Ἦδει τὰ τοῦ Πνεύματος ἀκριβῶς ὁ τοῦ Πνεύματος· καὶ διὰ τοῦτο μὴδὲν ταπεινὸν φρονεῖν ᾔθετο δεῖν, μὴδὲ κατὰ συστάσεις (90) καὶ προλήψεις μάχεσθαι, χάριτι πλέον ἢ Θεῷ νέμοντας· ἀλλὰ πρὸς ἐν βλέπειν μόνον, τὸ τῶν Ἐκκλησιῶν ὄφελος, καὶ τὴν κοινὴν σωτηρίαν. Διὰ τοῦτο ἔγραψεν, ἐνουθέτει, συνήρμοζε τὸν λαόν, τοὺς ἱερέας (91), τοὺς τε ἄλλους καὶ ὅσοι τοῦ βήματος, διεμαρτύρητο, ἐψηφίζετο (92), ἐχειροτόνει καὶ μὴπω παρῶν· ἐίδου τῇ πολιᾷ τὸ ἐναυθεντεῖν, ὡς οικεῖοις, τοῖς ἄλλοτριῶσι. Καὶ τέλος, ἐπειδὴ κανονικὴν ἔδει γενέσθαι τὴν χειροτονίαν (93) αὐτῷ, λείποντος ἑνὸς (94) τῷ ἀριθμῷ τῶν ἀνακτρυζόντων, τοῦ σκίμπος ἐαυτὸν ἀποσπάσας, γήρῃ καὶ νόσῳ συντετριμμένος (95), ἐπὶ τὴν πόλιν νεανικῶς ἔεται· μᾶλλον δὲ φέρεται νεκρῷ τῷ σώματι, καὶ μικρὰ πνεύοντι· καλὸν ἐντάφιον αὐτῷ, κἂν εἰ τι δεοὶ παθεῖν, τὴν σπουδὴν ἔδειξεν ἐσεσθαι πεπεισμένους. Γίνεται δέ τι κἀνταῦθα σημεῖον οὐκ ἀπιστούμενον· Ῥώννυται τῷ πόνῳ, νεάζει τῇ προθυμίᾳ, οἰκονομεῖ, παρατάσσεται, τίθεισιν ἐπὶ τοῦ θρόνου (96), προπέμπεται, οὐκ ἔτι σορῶ τῷ φορεῖν, κιβωτῷ δὲ εἰς ἀχρησάμενος. Ἦν δὲ ἄρτι μακροθυμίαν ἔπαινον ἐπαυσάμενη, ταύτην ἐνταῦθα καὶ πλέον δείκνυσιν. Οὐ γὰρ φερόντων τῶν συλλειτουργῶν τὴν ἀσχύνην τῆς ἡττης, καὶ τὴν ἐν τοῖς πράγμασι τοῦ γέροντος δυναστείαν, καὶ διὰ τοῦτο δυσχεραίνοντων αὐτῷ καὶ λοιδορουμένων, ἴσχυσεν οἷς ἔκαρτέρει καὶ τούτων ὑπεράνω γενέσθαι, μέγιστον εὐρὼν εἰς συμμαχίαν τὴν ἐπιεικειαν, καὶ τὸ μὴ ἀντιλοιδορεῖν λοιδορούμενον (97). Τί γὰρ εἶναι δεῖνόν, εἰ τοῖς πράγμασι νικήσας, φέροι τῇ γλώσσῃ νικώμενος, Τοιγαροῦν οὕτω κακείνους εἴλε τῇ μακροθυμίᾳ, προσλαβὼν καὶ τὸν χρόνον τῆς γνώμης σύμμαχον, ὥστε ἀπελογοῦντο, προσέπιπτον, μεταβάλλοντες εἰς θαῦμα τὴν ἀγανάκτησιν. Ἠσχύνοντο τοῖς προτέροις, ἐχρῶντο πατριάρχῃ, καὶ νομοθέτῃ, καὶ δικαστῇ, τὸ μισεῖν ἀποθρήσκοντες.

gna se vicini pateretur? Quamobrem sic eos quoque lenitate sua et patientia cepit, ascito præsertim ad sententiæ suæ auxilium tempore, ut indignationem in admirationem convertentes, sese ipsi excusarent, genibus 358 advolverentur, pudore, ob ea quæ prius admiserant, suffunderentur, abjectisque odiis, eo patriarcha, legislatore et iudice uterentur.

ΑΖ'. Τοῦ δὲ αὐτοῦ ζήλου καὶ ἡ κατὰ τῶν αἰρετι-

(90) *Συστάσεις*. Sic Reg. a, bm, duo Coisl., Or. 1. In ed. Par., *συστάσεως*.

(91) *Τοὺς ἱερέας*, etc. Billius, « Sacerdotes, tum alios, tum eos qui altaris sunt. » Displicet hæc interpretatio, quasi duplex esset sacerdotum genus, quorum alii sint altaris, alii non sint. Nam, ut recte observat Elias, per « sacerdotum » vocabulum, non solos sacerdotes intelligit Gregorius; sed etiam diaconos, subdiaconos, lectores, etc. « Quocirca, inquit, merito sacerdotum nomine sacros omnes ordines comprehendit, ut qui sacri catalogi sint. » Omnes enim, tum sacerdotes tum clerici, cum episcopo, unusquisque in ordine suo, sacris operam dabant.

(92) *Ἐψηφίζετο*. Billius: « decernebat. »

(93) *Χειροτονίαν*. « Ordinationem, consecrationem. » Sic ex sacro Ecclesiæ usu vertendum. Mi-

XXXVI. Probe sciebat vir spiritualis quæ Spiritus erant; ob idque demissos omnes et abjectos animi sensus abjiciendos esse judicabat, nec conventiculis et anticipatis opinionibus certandum, nec plus favori, quam Deo, tribuendum; sed unam tantum Ecclesiæ utilitatem, ac communem omnium salutem ob oculos ponendam. Ac proinde litteras scribebat, monebat, conciliabat populum, sacerdotes et reliquos, quotquot erant clerici, testimonium dicebat, suffragium ferebat, ordinabat etiam adhuc absens, senectuti hoc dabat, ut apud alienos, tanquam apud suos, auctoritate uteretur. Denique, quoniam ordinationem canonicam esse oportebat, cum unus ex eorum numero, qui episcopum proclamaturi erant, desideraretur, senectute et morbo fractus, e lectulo se abstrahit, atque ad urbem juvenili vigore contendit; vel potius mortuo corpore, ac paululum spirante fertur, præclari funeris loco studium istud ac diligentiam sibi fore persuadens, etiam si quid mali ipsi fortuito accidisset. Hic quoque signum quoddam editur, cui fides minime abroganda est. Ex labore robur comparat, alacritate vigescit, negotium administrat, ad conflictum se parat, in throno collocat, domum reducit, vehiculo, non jam ut tumulo, sed ut arca divina usus. Quam autem lenitatem modo laudare desii, eam hic quoque amplius demonstravit. Cum enim ipsius collegæ contentionis illius, in qua victi fuerant, ignominiam, eamque, quam senex ille omnibus in rebus obtinebat, auctoritatem et potentiam iniquo animo ferrent, ob idque ipsi infensi essent, ac conviciis eum incesserent, eos quoque patientia sua superavit, maximum subsidium nactus, scilicet mansuetudinem et quod maledictis lacessitus maledicta non regereret. Quid enim ipsi grave esset, si, cum rebus vicisset, lin-

XXXVII. Ejusdem porro zeli ea illius contentio

rum cur Billius, vir doctus ac pius, posthabito Ecclesiæ usu, ubique vertat: « electionem, » ut Calvinistæ interpretari amant.

(94) *Λείποντος ἑνός*, etc. Ex conc. Nicæn. can. 4, tres requirebantur episcopi ad præsulis ordinationem, scilicet ad solemnitatem, non vero ad ordinationis essentiam. Cum igitur ad consecrandum Basilium, unus deesset, advolvit Gregorius pater, sive ut tertius adesset, sive ne episcopi qui præ invidia Basilio adversabantur, numero prævalerent.

(95) *Συντετριμμένος*. Coisl. 1, *συντετριμμένον*.

(96) *Τοῦ θρόνου*. Reg. a, bm, Coisl. 1, *τὸν θρόνον*.

(97) *Λοιδορούμενον*. Coisl. 1, *λοιδορούμενος*.

fuit, qua se hæreticis tum opposuit, cum illi una cum imperatoria impietate expeditionem adversus nos susceperunt, tanquam nos quoque in potestatem suam redacturi, aliisque, jam fere omnibus servitute oppressis, adjuncturi. Nam hic quoque non parvo nobis adjumento fuit, tum per se ipse, tum per nos etiam fortasse, quos, tanquam non ignavos ac degeneres catulos, in illos, velut in sævissimas feras immittebat, ad pietatem nimirum hac ratione nos exercens. Unam habeo, quod utrique succenseam; ac peto a vobis, ne meam hanc dicendi libertatem ægre feratis; expromam enim animi dolorem, etiamsi gravis ac molestus hic sermo futurus sit; nempe quod me hujus vitæ mala iniquo animo ferentem, ac solitudinis amore flagrantem, quo haud scio an quisquam nostræ ætatis alius, communemque hanc tempestatem et pulverem, quam celerrime poteram, vitare, atque in tutum locum confugere obnixo studio contendentem, nescio quo pacto in hoc grave et insidiosum animarum forum per speciosum sacerdotii nomen intulistis. Qua ex re multa mihi mala, partim jam contigerunt, partim imminent. Nam qui jam aliquid passus est, idem etiam de futuro quodammodo diffidit, etiam si ratio, meliora suggerens, aliud quiddam persuadeat.

XXXVIII. Nec vero hanc quoque ipsius laudem omiserim. Erat quidem ille in omnibus rebus fortis, ac corporis integumento superior: postremo autem morbo laborans, qui simul cum senectute impetum faciebat, eoque diuturno et periculoso, illud quidem cum aliis hominibus commune habuit, quod ægrotaret; hoc autem non item commune, sed admodum peculiare, aliisque miraculis consentaneum. Nam cum nunquam non dolore premere-tur et quidem persæpe singulis diebus, atque interdum etiam horis, ex sola liturgia robur concipiebat, ac morbus tanquam ex edicto fugatus, se subducebat. Cum autem centum ferme annos vixisset, hoc est, ultra Davidicos de temporis nostri spatium terminos, ex iisque in sacerdotio quinque et quadraginta, quæ fere 359 humanæ vitæ mensura est, exegisset, ita demum in bona senectute vitam claudit. Quonam modo? In orationis verbis et habitu, nullum quidem vitii vestigium, plurima vero virtutum monumenta relinquens. Quocirca major quoque, quam hominis conditio ferre videatur, ipsius veneratio in omnium linguis et mentibus sita est; nec facile reperire est, qui illius memoriam

(98) Ἐπεστράτευσαν. Sic Reg. a, tres Colb., Or. 1, Jes. In ed., ἀπεστράτευσαν.

(99) Μηδέν. Reg. a, Or. 1, μη.

(1) Τὸ λυπούν. « Dolorem. » Perpetua fuit Theologi querela, ob impositum sibi sacerdotium.

(2) Τῶν ψυχῶν ἀγορᾶ. « Foro, inquit Elias, animarum curam comparavit Gregorius, ob eorum qui se regendis humanis animis præesse profiterentur, temeritatem et petulantiam, et quia ipsi pene animas vendunt ac produnt. »

(3) Παραδεδώκατε. Or. 1, παρεδώκατε.

(4) Τοῦτο. Sic Reg. a et Or. 1. In ed., mendose, τούτοι.

κῶν ἔνστασις, ἠνίκα ἐπεστράτευσαν (98) ἡμῖν μετὰ τῆς βασιλικῆς ἀσθεσίας, ὡς καταστρεφόμενοι καὶ ἡμᾶς, καὶ τοῖς ἄλλοις προσθήσονται, ἤδη σχεδὸν πᾶσι δεδουλωμένοις. Οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα μικρὸν τι μέρος ἡμῖν συνεισήνεγκε, καὶ παρ' ἑαυτοῦ καὶ παρ' ἡμῶν ἴσως· οὗς ἐπῆγεν ἐκεῖνοις, ὡς πικροτάτοις θηρίοις, οὐκ ἀγενεῖς σκύλακας, γυμνάζων πρὸς τὴν εὐσέθειαν. Ἐν ἀμφοτέροις μέμφομαι (καὶ μοι μηδὲν (99) δυσχεράνητε τῆς παρῆρσις· ἐκρήξω γὰρ τὸ λυπούν (1), εἰ καὶ φορτικώτερον), ὅτι με τοῖς τοῦ βίου κακοῖς δυσχεραίνοντα, καὶ τῆς ἐρημίας ἐρώντα, ὡς οὐκ οἶδ' εἰ τις ἄλλος τῶν καθ' ἡμᾶς, καὶ τὴν κοινήν ταύτην ζάλην καὶ κόνιν, ὡς ἔγω τάχους, ἐκκλίνειν φιλονεικοῦντα, καὶ εἰς τὸ ἀσφαλὲς ἀποσύζεσθαι, οὐκ οἶδ' ὅπως τῇ φορτικῇ καὶ ἐπιβούλῃ τῶν ψυχῶν ἀγορᾶ (2) ταύτῃ φέροντες παραδεδώκατε (3), δι' εὐπεπτοῦς ὀνόματος τῆς ἱερωσύνης. Ἐξ ὧν ἦδη μοι τὰ μέν συνέβη κακὰ, τὰ δὲ ἐλπίζεται. Τὸ γὰρ ἦδη παθεῖν, καὶ πρὸς τὸ μέλλον πως δύσελπι, κἂν ὁ λογισμὸς ἄλλο τι πείθῃ, τὸ κρεῖττον ὑποτιθέμενος.

partim jam contigerunt, partim imminent. Nam qui jam aliquid passus est, idem etiam de futuro quodammodo diffidit, etiam si ratio, meliora suggerens, aliud quiddam persuadeat.

ΔΗ'. Οὐκ ἂν οὐδὲ τοῦτο (4) τῶν ἐκεῖνου καλῶν παρέλθοιμι. Πάντα μὲν ἦν καρτερικὸς, καὶ κρεῖττων τοῦ περιβλήματος (5)· τῇ τελευταίᾳ δὲ νόσῳ κακοπαθῶν, ἢ τῷ γήρᾳ συνεπέθετο (6), καὶ ταύτῃ χρονίᾳ καὶ σφαλερᾷ, τὸ μὲν ἀρρώστησαι κοινὸν πρὸς τοὺς ἄλλους ἔσχεν ἀνθρώπους· τοῦτο δὲ, οὐκ ἔτι κοινόν, ἀλλὰ σφόδρα ἐκεῖνου, καὶ τοῖς ἄλλοις ἀκόλουθον θαύμασιν. Οὐ γὰρ ἔστιν ὅτε μή τῷ πάθει στενοχωρούμενος, καὶ πολλὰκις γε τῆς ἡμέρας, ἔστι δὲ ὅτε καὶ ὄρας, ὑπὸ μόνῃς ἐβρόννυτο τῆς λειτουργίας· καὶ ὑπεχώρει τὸ πάθος, ὥστερ ἐξ ἐντολῆς φυγαδεύμενον. Ζήσας δὲ σχεδὸν τι περὶ τὰ ἑκατὸν ἔτη, πέρα τῶν Δαυιδικῶν (7) ὄρων, περὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου, καὶ τούτων αὐτῶν ἐν τῇ ἱερωσύνῃ πέντε καὶ τεσσαράκοντα, μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἔπειτα ἐν γήρᾳ καλῶ καταλύει τὸν βίον. Καὶ τοῦτο, πῶς; Ἐν τοῖς τῆς εὐχῆς βήμασι τε καὶ σχήμασιν, οὐδὲν μὲν κακίας ἔχνος, πλεῖστα δὲ ἀρετῆς καταλιπὼν ὑπομνήματα. Τοιγαροῦν καὶ τὸ σέβας αὐτῷ πλείον (8) ἢ κατὰ ἀνθρώπων, ἐν ταῖς ἀπάντων (9) γλώσσαις καὶ διαβολαῖς· καὶ οὐκ ἔστι βῆδλιος εὐρεῖν, ὅστις ἐκεῖνου μεμνημένος, οὐχὶ καὶ τὴν φαντασίαν ἀσπάσεται, τοῦτο δὲ τῆς Γραφῆς, χεῖρα θεῖς ἐπὶ στόμα-

(5) Κρεῖττων τοῦ περιβλήματος. « Corporis integumento, » id est, « necessitatibus corporis superior. » Sic Reg. bm, etc. Deest τοῦ, in ed.

(6) Κακοπαθῶν, ἢ τῷ γήρᾳ συνεπέθετο. Sic Or. 1. In Coisl. 1, ἢ τὸ γήρας συναπέθετο. In ed., ἢ τῷ γήρᾳ, etc.

(7) Δαυιδικῶν. Or. 1, Δαυιτικῶν. Alludit Gregorius ad hæc verba psal. LXXXIX, 10 : « Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni, » etc.

(8) Πλείον. Reg. bm, πλέον.

(9) Ἀπάντων. Sic Regius a. In editis, πάντων.

τι. Τοιοῦτος μὲν ὁ βίος αὐτῶ, τοιαύτη δὲ ἡ τοῦ βίου A
συμπλήρωσις καὶ τελειώσις.

ΛΘ. Ἐπεὶ δὲ καὶ μνημόσυνον τῆς ἐκείνου μεγα-
λοφυχίας (10) ἔδει τῷ βίῳ καταλειφθῆναι, τί μᾶλλον
ἔδει, ἢ τὸν νεῶν τούτων, ὃν Θεῶ τε ἤγειρε καὶ ἡμῖν,
ἐλίγα μὲν τῷ λαῷ προσχρησάμενος, τὰ πλείω δὲ
οἴκοθεν εἰσνεγκῶν; Ἔργον οὐ σιωπῆς ἄξιον, μεγέ-
θει μὲν ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς, κάλλιε δὲ σχεδὸν ὑπὲρ
ἅπαντας· ὁκτῶ μὲν ἰσοπλευροῦς εὐθείαις εἰς ἑαυτὸν
ἀπαντῶντα. κίωνων δὲ καὶ στοῶν κάλλεσι διωρόφων
(11) εἰς ὕψος αἰρόμενον, καὶ τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν πλά-
σμασιν οὐ λειπομένους (12) τῆς φύσεως· οὐρανῷ δὲ
(13) ἄνωθεν καταστράπτοντα, πηγαῖς δὲ φωτὸς πλου-
σίαις τὰς ὕψεις περιουγάζοντα, ὡσπερ ἀληθῶς φω-
τὸς οἰκητήριον· δρόμοις τε (14) ἀμφιδέτοις ὕλης τῆς
ἀμπεροτάτης ἰσογωνίους κυκλούμενον, καὶ πολὺν τὸν
ἐν μέσῳ τόπον περιλαμβάνουσι· πολὺν δὲ καὶ προ-
πυλαίων προλάμποντα χάρισι, καὶ πόρρωθεν τοὺς
προσιόντας δεξιούμενον. Καὶ οὕτω λέγω τὸν ἔξωθεν
κόσμον, λίθου τετραπέδου, καὶ εἰς τρίχα (15) συνηρ-
μοσμένου κάλλος καὶ μέγεθος, ὅσος τε καὶ μαρμάρους
(16) ἐν ἔδραις καὶ κεφαλῶν (17), αἱ τὰς γωνίας διει-
λήφασι, καὶ ὅσος ἐπιχώριος μηδὲν τοῦ ξένου λειπ-
μένος· ζῶνας τε πολυειδεῖς καὶ ποικίλας προθεβλη-
μένας τε καὶ ἐνυφασμένας, ἀπὸ κρηπίδος εἰς κορυ-
φῆν, ἢ ζῆμοι τὸν θεατῆν, τὴν ὕψιν ὀρίζουσα. Πῶς
ἂν ὁ (18) λόγος ἔργον τοσούτου χρόνου, καὶ πόνου,
καὶ τοσαύτης χειρὸς οὕτως ἐν βραχεῖ παραστήσειεν; C
Ἡ τοσούτον εἰπεῖν ἀρκέσει, ὅτι πολλὸν τὰς ἄλλας
πόλεις κοσμοῦντων ἔργων, ἰδίῳν τε καὶ δημοσίων,
τούτου καὶ μόνου ἰσχυροῦ διαβοήτους ἡμᾶς καταστήσαι
τοῖς πλείοσιν. Ἄλλ' ὁ μὲν ναὸς οὕτως ἔχων. Ἐπεὶ δὲ
καὶ ἱερέως ἔδει, καὶ τοῦτον οἴκοθεν ἐπιδίδωσιν· εἰ
μὲν κατὰ τὸν ναὸν, οὐκ ἔχω λέγειν, πλὴν ἐπιδίδωσιν.
Ἐπεὶ δὲ καὶ θυμάτων ἔδει, καὶ ταῦτα προστίθῃσι,
τὰ πάθη τοῦ παιδός, καὶ τὴν ἐν τοῖς δεινοῖς καρτε-
ριαν· ἐν ἔχῃ παρ' αὐτοῦ Θεός (19) ὀλοκάρπωμα (20)
λογικόν, ἱερεῖον πνευματικὸν ἀντὶ νομικοῦ θύματος
καλῶς δαπανώμενον.

quidem autem victimæ quoque requirebantur, has etiam adjungit, nempe filii calamitates, atque in
rebus acerbis patientiam, ut Deus ab eo rationale holocaustum habeat, victimam spiritualem, quæ
legalis victimæ loco pulchre consumatur.

M. Τί φῆς, ὦ πάτερ; ἱκανὰ ταῦτα, καὶ ἀπέχεις D
τῶν πόνων τὰς ἀμοιβὰς, οὓς ἐπὶ τοῖς ἑμοῖς λόγοις

⁷⁰ Job xxxix, 34.

(10) Μεγαλοφυχίας. Schol.: Τὴν εἰς τοὺς ἐλεει-
νοὺς μεγαλοφυχίαν, etc.: « Magnificentiam in pau-
peres ac miseros alibi passim appellat Gregorius. »

(11) Διωρόφων. Sic mss. In ed., δι' ἑρό-
φων. Billius: « per laquearia. »

(12) Πλάσμασιν οὐ λειπομένοις, etc. Billius:
« et quidem ejusmodi picturis ornata, ut nec
naturæ ipsi concedant. » Coisl. 1 et Or. 1, λει-
πομένης.

(13) Οὐρανῷ δέ, etc. « Fornice desuper col-
lustrante. » Sic enim in ædificiis vocant οὐρα-
νὸν, ut recte observat Elias.

(14) Ἀρόμοις τε, etc. « Circumjectis ambula-

usurpans, non etiam posita, ut Scripturæ verbo
utar ⁷⁰, ad os manu, speciem quoque ipsam am-
plectatur. Sic ipsius vitæ fuit perfectio et consum-
matio.

XXXIX. Quoniam autem magnanimitatis ipsius
monimentum quoque posteris relinqui oportebat,
quidnam aliud potius conveniebat, quam hoc tem-
plum, quod Deo et nobis exstruxit, populi sane
largitione nonnihil adjunctis, majorem autem par-
tem e suo impendens? Opus profecto baud silentio
dignum, cum magnitudine quidem plurima, pul-
chritudine vero cætera omnia pene superet. Nam
et octo æquilateris rectis in se occurrit, et col-
umnarum ac porticum duplex tabulatum habentium
elegantia, sublimi culmine assurgens, et qui-
dem impositis stauis, quæ nec naturæ cedant;
cælo autem desuper collustratur, uberrimisque lu-
cis fontibus spectantium oculis irradiat, ut vere
lucis domicilium. Adhuc etiam circumjectis æquian-
gulis splendidissimæ materiæ ambulacris, atque
ingentem in medio locum ambientibus cingitur, ac
portarum et vestibulorum venustate præluet,
atque accedentes eminus excipit. Nondum de ex-
terno ornatu loquor, de quadrati lapidis, atque
trifariam concinnati pulchritudine et magnitudine,
tam qui marmoreus est, nempe in basibus et ca-
pitellis, quibus anguli intercipiuntur, quam qui
patrius, nulla in re extero cedens. Nondum de va-
riis et multiplicibus zonis, a fundamentis ad ca-
cumen usque protensis et intextis, quod spectato-
rem damno afficit, visum circumscribens. Quo-
nam modo sermo, paucis quidem, tanti temporis et
laboris, tantæque manus opificium exornare poterit?
An hoc dixisse satis fuerit, quod cum multa
opera, tum privata, tum publica, urbibus aliis
ornamento 360 sint, hoc, vel solum, eam vim
habuit, ut nos apud complures claros et celebres
redderet? Ac templum quidem ad hunc modum se
habet. Quoniam autem sacerdote etiam opus erat,
hunc quoque ex suo largitur; templone dignum,
dicere haud queo, sed tamen largitur. Quando-

quidem autem victimæ quoque requirebantur, has etiam adjungit, nempe filii calamitates, atque in
holocaustum habeat, victimam spiritualem, quæ
legalis victimæ loco pulchre consumatur.

XL. Quid ais, o pater? Hæcne sufficiunt, atque
hanc laudationem, quæ vel te prosequatur, vel

cris, » et quasi solariis. Hæc Græci κατηχού-
μενα appellant. Ubi mulieres præcipue sacris ad-
erant, et per cancellos in templum prospicieban:
Billius: « Orbicularibus cursibus. »

(15) Εἰς τρίχα. Reg. hm, εἰς τριχας. Billius, « in
crinem. »

(16) Μαρμάρους. Coisl. 1, μαρμάρειος.

(17) Κεφαλῶν. Billius: « capitibus. »

(18) Ὁ. ideest in Reg. a et Or. 1.

(19) Παρ' αὐτοῦ Θεός. Sic Or. 1. In ed., Θεός
παρ' αὐτοῦ.

(20) Ὀλοκάρπωμα. Or. 1, κάρπωμα, « oblativum,
victimam, munus. »

funus tuum ornet, ita accipis, quasi laborum eorum, quos ob mea doctrinae studia suscepisti, fructum tuleris? Num, pro veteri more, pacem orationi tribuis, eique, ne modum excedat, finem praescribis? An potius aliquid uberius desideras? Sed haud dubie praescribis; satis enim longam orationem habuimus. Hoc vero mihi, pace tua, adjicere liceat. Fac sciamus, quam in gloria sis, quod lumen te circumstet, atque uxorem tuam aliquanto post, et liberos, quorum funus deduxisti, ac me quoque, aut nihil adhuc, aut certe parum hujus vitae malis affictum, iisdem tabernaculis excipe: atque ante tabernacula, hoc dulci lapide, quem ambobus nobis statuisti, videlicet hic quoque sacerdotem tuum et cognominem honore afficiens, et sermoni praetermisso, et in tui gratiam assumpto, ignosce: ac denique, cum gregem universum, et pontifices omnes, quorum pater vocatus es, tum me praesertim, paterne ac spiritualiter coactum, periculi securus gubernata, ne vin mihi abs te illatam usquequaque accussem.

XLl. At tu, quid censes, o sermonum meorum et agitationum judex? Si haec sat commode et copiose, atque ut cupiditate tua dignum erat, dicta sunt, hoc calculo tuo confirma, et accipiemus. Nam profecto Dei calculus tuus calculus est. Sin autem longe infra ipsius gloriam et spem tuam substitimus, in promptu est qui suppetias 361 ferat. Vocem tuam, opportunae pluviae instar, expetitam illius laudibus immitte. Ac sane ipse maximis te nominibus sibi obnoxium et obstrictum habet, nempe et ut pastor pastorem, et ut pater filium, quod quidem ad gratiam atinet. Quid vero mirandum, si, qui terrarum orbi per te intonuit, idem nunc fructum quoque aliquem ex tua voce capiat? Restat jam, ut cum spirituali Sara, magni nostri patris Abrahæ conjuge, atque ejusdem ætatis, de iis, quæ ad funus spectant, disseram.

XLII. Non est, o mater, eadem Dei et hominum natura; aut, ut in genere loquar, superiorum et terrestrium. Apud illos enim constans et immortale est, tum ipsum esse, tum quæcumque ad illud pertinent. Firmorum enim res firmæ sunt. Res

(21) Ὁμόζυγα. Sic Reg. a, hm, Or. 1, Jes. In ed., ὁμόζυγον.

(22) Προκατέθαψας. « Quos tumulo composuisti. » Reg. a, duo Colb., Or. 1, Jes., ipse Billius, προκατέλαβες, « in antecessum, prævertens accepisti, prius occupasti. »

(23) Τῷ γλυκεῖ λόγῳ. Id est, inquit Elias, « Sepulero, quo corpus tuum tegitur, quod et tibi ipsi et mihi statuisti. » Mox, τὸ σὸν ἱερόν, « victimam tuam. » Sic Combefisius libenter legeret. Billius legisse videtur, ἱερέα, « sacerdotem. »

(24) Καὶ τοῦ λόγου. Duo Coisl., tres Colb., Or. 1, Jes., et Elias, καὶ τοῦ λαοῦ, « et populo. » Hinc Schol.: Παρεθέντα λαόν, τὸν Σασίμων λέγει, προσληθέντα δὲ τὸν Ναζιανζοῦ. « Populum dimissum, seu relictum, Sasimorum plebem dicit; assumptum vero, Nazianzenum. » Quæ quidem lectio melior videtur. Petit Theologus, extincto jam patre, utriusque plebis cura liberari, tum Sasimorum, quam prius reliquerat, tum Nazianzenæ, quam in patris gratiam, ac donec is vitæ superstes esset, in se re-

ἔμόχθησας, τὸν εἶτε προπεμπτήριον, εἶτε ἐπιτάριον τοῦτον ἔπαινον; καὶ δίδως εἰρήνην τῷ λόγῳ, τὸν παλαῖον τρόπον, κἀνταῦθα τοῦτον ὀρίζεις, φεύγων τὸν κῆρον, ὡς ἂν εἴη σύμμετρος; ἢ τίνα προσθήκην ἐπιζητεῖς; Ὅριζεις, οἶδ' ὅτι καὶ γὰρ αὐτάρχης. Ἐκεῖνο δὲ προσθεῖναι συγχώρησον. Γνώρισον ἡμῖν ποῦ ποτε εἰ δόξης, καὶ τὸ περὶ σὲ φῶς, καὶ τὴν σὴν μετ' ὄλιγον ὁμόζυγα (21), καὶ τῶν τέκνων, ἃ προκατέθαψας (22)· κἀμὲ ταῖς αὐταῖς δέξαι σκηναῖς, ἢ μηδὲν εἶτι, ἢ μικρὰ τῷ βίῳ τούτῳ κακοπαθήσοντα· καὶ πρὸ τῶν σκηνῶν, τῷ γλυκεῖ λόγῳ (23) τούτῳ, ὃν ἀμφοτέρους ἔστησας, τιμῶν κἀνταῦθα τὸν σὸν ἱερόν καὶ ὁμόνυμον· καὶ τοῦ λόγου (24) συγγνώμην ἔχει, τοῦ τε παρεθέντος, καὶ τοῦ προσληθέντος σὴν χάριν. Καὶ διεξάγεις ἀκινδύνως (25), μάλιστα μὲν ἅπασαν ποιμνὴν καὶ πάντας ἀρχιερέας, ὧν ἐκλήθης πατήρ, ἐξαιρέτως δὲ τὸν ὑπὸ σοῦ βιασθέντα, καὶ τυραννηθέντα πατρικῶς τε καὶ πνευματικῶς, ὡς ἂν μὴ πάντα σε μεμφομένη τῆς τυραννίδος.

MA'. Σοὶ δὲ (26) τί δοκοῦμεν, ὦ χριτὰ τῶν ἐμῶν λόγων καὶ κινήμάτων; Εἰ μὲν αὐτάρκως διελεσται ταῦτα, καὶ τῆς σῆς ἐπιθυμίας ἀξίως, τοῦτο ἐπιψήφισον (27), καὶ δεχόμεθα· πάντως δὲ Θεοῦ ψῆφος ἢ σῆ. Εἰ δὲ παρὰ πολὺ τῆς ἐκεῖνου δόξης, καὶ τῆς σῆς ἐλπίδος, ἐγγὺς δὲ σύμμυχος. Ἐπαφες τὴν σὴν φωνὴν τοῖς ἐκεῖνου καλοῖς προσδοκωμένην, ὡς ὑπερὸν ὄριμον (28)· πάντως δὲ ὑπόχρεων ἔχει σε τῶν μεγίστων, καὶ ὡς ποιμένα ποιμῆν, καὶ ὡς πατὴρ υἱὸν τὸν ἐν χάριτι. Τί θαυμαστόν, εἰ διὰ (29) σοῦ βροντήσας τῇ αἰκουμένη, καὶ αὐτὸς τε τῆς σῆς φωνῆς ἀπολαύσειεν; Τί δεῖ λοιπόν; Τῇ πνευματικῇ Σάρρα, τῇ τοῦ μεγάλου πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ, καὶ ὁμοζύγῳ, καὶ ἰσοχρόνῳ, συμπιλοσοφῆσαι τὰ ἐπιχθήδια (30).

MB'. Οὐχ ἡ αὐτὴ φύσις, ὦ μήτερ, Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων (31)· μᾶλλον δὲ ὅλως τῶν θείων καὶ τῶν ἐπιγείων. Παρ' ἐκεῖνους μὲν τὸ ἄτρεπτον καὶ ἀθάνατον, αὐτοῦ τε τοῦ εἶναι, καὶ τῶν ὅσα τοῦ εἶναι· τῶν γὰρ παγίων τὰ πάγια. Τὰ δὲ ἡμέτερα πῶς ἔχει;

D ceperat. Sic ergo reddiderim: « da veniam, plebisque tum ejus quæ a me relicta est, tum ejus quam in tui gratiam suscepi, » etc.

(25) Ἀκινδύνως. « Citra periculum, periculi securus. » A Billio omissum.

(26) Σοὶ δέ. Schol.: Πρὸς τὸν μέγαν Βασίλειον· « Magnum Basilium alloquitur. »

(27) Ἐπιψήφισον. Reg. a, hm, Or. 1, ἐπιψήφισαι.

(28) Ὅριμον. Billius: « maturæ. »

(29) Εἰ διὰ, etc. Sic Reg. hm, Coisl. 1, Or. 1. In ed. ἢ διὰ. « Quid autem mirandum, inquit Elias, si is, qui universo orbi salutarem doctrinam per te intonuit, utpote qui tibi manus imposuerit, ipse quoque ex voce tua fructum aliquem capiat? » Basilium siquidem, qui pia doctrina orbem replebat, Gregorii patris studio et opera, Cæsariensis episcopus creatus fuerat.

(30) Τὰ ἐπιχθήδια. Or. 1, τὰ ἐπιχθήδια.

(31) Ἀνθρώπων. In nonnullis, ἀνθρώπου.

ῥεῖ τε καὶ φθείρεται (32), καὶ ἄλλοτε ἄλλην λαμβάνει μεταβολήν. Ζωὴ γούν καὶ θάνατος, ταύθ' ἄπερ λέγεται, πλείστον ἀλλήλων διαφέρειν δοκοῦντα, εἰς ἄλληλα περιχωρεῖ πως καὶ ἀντικαθίσταται. Ἡ μὲν γὰρ ἐκ φθορᾶς ἀρχομένη τῆς μητρὸς ἡμῶν, καὶ διὰ φθορᾶς ὀδεύουσα τῆς ἀεὶ τοῦ παρόντος ἐκστάσεως, εἰς φθορὴν καταστρέφει τὴν τοῦ βίου τούτου κατάλυσιν· ὁ δὲ τῶν ἐνταῦθα κακῶν ἀπαλλαγὴν ἔχων, καὶ πρὸς τὴν ἄνω πολλάκις μετὰ γων ζῶν, οὐκ οἶδα εἰ κυριῶς προσαγορεύοιτο θάνατος, ἐν ὀνόματι μᾶλλον ἢ πράγματι τὸ φοβερὸν ἔχων· καὶ κινδυνεύομεν πάσχειν πως ἄλογον πάθος, ἃ μὲν ἔστιν οὐ φοβερὰ δεδοκίχτες, ἃ δὲ φοβεῖσθαι ἄξιον ὡς αἰρετώτερα περιέποντες. Μία ζωὴ, πρὸς τὴν ζῶν βλέπειν· εἰς θάνατος, ἢ ἁμαρτία· ψυχῆς γὰρ ἄθερος. Τάλλα δὲ, οἷς μέγα φρονούσι τινες, ὀνειράτων ἐφίς ἐστὶ κατὰ τῶν ὄντων παίζουσα, καὶ ψυχῆς ἀπατηλὰ φάσματα. Ἄν οὕτως ἔχωμεν, ὦ μητέρα, οὐτε τῇ ζωῇ (33) μέγα φρονήσομεν, οὐτε τῷ θανάτῳ λίαν ἀνιασόμεθα. Τί τοίνυν δεινὸν πεπόνθαμεν, εἰ πρὸς τὴν ἀληθινὴν ζῶν ἐνθὺνδε μεταθεθήκαμεν; εἰ στροφῶν (34), καὶ ἰλιγγων, καὶ κόρων, καὶ τῆς αἰσχροῦς φορολογίας ἀπηλλαγμένοι, μετὰ τῶν ἐσώτων καὶ οὐ βρόντων ἐσόμεθα φῶτα μικρὰ, φῶς τὸ μέγα περιχορεύοντες;

illis, ac turpi illa tributū exactione liberatī, cum parva lumina futuri sumus, circum lumen illud magnū tripudiantes?

ΜΓ'. Ἀλλὰ λυπεῖ σε τὸ τῆς διαζεύξεως; ἀλλ' εὐφραίνεται τὸ τῆς ἐλπίδος. Ἀλλὰ δεινὸν ἢ χηρεία (35); ἐκεῖνο (36) δὲ οὐ δεινόν. Καὶ ποῦ τὸ τῆς ἀγάπης ἀγαθόν, ἐαυτῷ τὰ ῥᾶα διδόντα, τῷ πλησίον ἀποπέμειν τὰ προσαντέστερα; Τί δὲ καὶ δεινὸν ὄλως τῇ λυθησομένη μετὰ μικρόν; Ἐγγύς ἢ προθεσμία, τὸ λυπηρὸν οὐκ ἐπίμονον. Μὴ φορτίζωμεν (37) ἀγεννέσι λογισμοῖς τὰ κουφάτατα. Μεγάλων ἐστερήμεθα καὶ γὰρ τετυχήκαμεν· τὸ μὲν στερεῖσθαι, πάντων, τὸ δὲ τυχεῖν, οὐ πολλῶν. Μὴ τοῦτο καμπτέτω, ἀλλ' ἐκεῖνο παραμυθεῖσθω (38). Τὸ γὰρ κρείττον, νικᾷν εὐλογώτερον. Ἦνεγκας παίδων ἀποβολήν, τῶν ὤραιων ἔτι, καὶ τῷ ζῆν (39) ἐπιτηδείων, ἀνδρικώτατα καὶ φιλοσφώτατα· ἔνεγκε καὶ γηραιῷ κατὰθεσιν σώματος ἕξθι τῷ βίῳ κάμωντος, εἰ καὶ τὰς αἰσθήσεις ἀπαθεστάτας ὁ τῆς ψυχῆς τόνος αὐτῷ (40) συνετήρησεν. Ἀλλὰ δέη τοῦ κηδεμόνος; ποῦ δὲ ὁ σὸς οὗτος Ἰσαάκ, ὃν ἀντὶ πάντων σοὶ καταλείοιπεν; Αἴται παρ' αὐτοῦ τὰ μικρὰ, τὴν χειραγωγίαν καὶ τὴν δουλείαν· ἀντιδίδου τὰ μεῖζονα, τὴν μητρικὴν εὐλογίαν, καὶ τὰς εὐχάς, καὶ τὴν ἐκείθεν ἐλευθερίαν. Ἀγανακτεῖς νοσητουμένη; τοῦτο ἐπαινώ· καὶ γὰρ πολλοὺς νενοσθήτηκας, ὅσους ὁ πολὺς χρόνος ὑπὸ τὴν σὴν ἡγαγε σύνεσιν. Οὐδὲν ὁ λόγος πρὸς σὲ τὴν φιλο-

A autem nostræ quo pacto se habent? Finunt et corrumpuntur, atque alias aliam mutationem capiunt. Vita quippe et mors, quod dicitur, tametsi plurimum inter se dissidere videantur, inter se tamen quodammodo immeant, atque altera in alterius locum subit. Illa enim a corruptione, matre nostra, incipiens, ac per corruptionem, hoc est, perpetuum ejus, quod præsens est, excessum, gradiens, in corruptionem tandem, hoc est, in hujus vitæ finem desinit; hæc autem, quæ præsentibus malis liberat, atque etiam sæpe ad supernam vitam traducit, haud scio an proprie mors appellari queat, utpote nomine magis quam re formidabilis. Atque absurde quodammodo et præpostere affecti esse videmur, qui ea, quæ minime horrenda sunt, extimemus, quæ autem metuenda sunt, ut optabiliora, complectimur. Una vita est, ad vitam respicere. Una mors, peccatum; est enim animæ interitus. Alla autem, ob quæ nonnulli animis efferuntur, insomniorum visio sunt, veris rebus illudens, et fallacia animæ spectra. Si hac mente fuerimus, o mater, nec ob vitam animos attollemus, nec ob mortem nimium angemur. Quid igitur grave nobis accidit, si hinc ad veram vitam migravimus? Si vicissitudinibus, fallaciis, fastidabilibus rebus, minimeque fluxis et caducis,

XLIII. At disjunctio te angit? Spes te oblectet. At gravis res est viduitas? 362 Sed illi non gravis. Ubi porro charitatis bonum erit, si faciliora quispiam sibi ipsi dans, asperiora proximo tribuat? Imo quid est omnino, quod ei, quæ paulo post dissolvenda est, grave videri debeat? Instat præstitutus dies; diuturna molestia non erit. Ne committamus, ut ignavis cogitationibus res levissimas oneremus. Magnis rebus privati sumus; at etiam iis nobis frui contigit. Privari porro omnium est; frui paucorum. Quare ne mentem nostram illud dejiciat, verum hoc potius consoletur. Æquius enim est, ut, quod melius est, vincat. Filiorum amissionem, qui, florentes adhuc ætate, longiorē vitam acturi videbantur, fortissime ac sapientissime tulisti; age, senilis etiam corporis, jam vivendo defatigati, depositionem feras, etiamsi animi vigor integerrimos ipsi sensus conservavit. At deest, qui tui curam gerat? Ubinam ergo hic tuus Isaac, quem tibi ille, omnium instar, reliquit? Parva illa ab eo pete, nempe ut te manu ducat, tibi que serviat: majora repende, hoc est, maternam benedictionem, orationes, atque illius ævi libertatem. Moneri te indignaris? Id vero lau-

(32) Φθείρεται. Reg. bm, et Or. 1, φέρεται, «feruntur, voluntur.»

(33) Τῇ ζωῇ. Reg. a, duo Coisl., Or. 1, Combef., τῷ ζῆν τοῦτω. Idem codices λίαν sequens non agnoscunt.

(34) Εἰ στροφῶν, etc. Sic Reg. a, duo Coisl., Or. 1. «Si rerum humanarum vicissitudinibus,» etc. In ed., εἰς τροφῶν. Billius, «Si conversionibus, vertiginibus, saturitatibus,» etc.

(35) Χηρεία. Sic Reg. a, bm. Alii, χηρία.

(36) Ἐκεῖνο. Coisl. 1, ἐκεῖνο, «id autem non grave.»

(37) Φορτίζωμεν. Coisl. 1, φροντίζωμεν, «curemus.»

(38) Παραμυθεῖσθω. Coisl. 1, παραμυθεῖτω.

(39) Τῷ ζῆν, etc. Coisl. 1, τοῦ ζῆν. Billius, «ad vivendum aptum.»

(40) Αὐτῷ. Reg. a, Coisl. 1, Das., σοί.

do : nam multos ipsa monuisti, nimirum eos omnes, **A** σοφωτάτην ἔστω κοινὸν τοῖς πενθοῦσι παραμυθίας φάρμακον, ὡς ἂν εἶδῃεν (41) ἀνθρώπους ἀνθρώποι προπέμποντες.

qui in tam longo temporis spatio ad tuam prudentiam sese contulerunt. Quare ad te feminam in primis sapientem, nihil hæc oratio pertinet : sit autem mœrentibus communis solatii medicina, ut sciant mortales, se mortalium funus deducere.

(41) Ὡς ἂν εἶδῃεν, etc. Sic Or. 1. Alii, εἶδοιεν. Colsl. 1, εἶδωσι. Billius : « ut homines illud intelligant, homines a se præmitti. » Hunc locum sic exponit Elias, « ut discant homines, qui mortales sunt se mortales quoque homines præmittere, quorum cor-

pora quidem tumuli, animas autem, quæ immortales sunt, loci quidam actionibus congruentes suspiciunt, usque ad futuram resurrectionem, in qua unaquæque anima, corpus suum recipiens, aut lucis aut ignis hæres existet. »

363 MONITUM IN ORATIONEM XIX.

I. Gregorius, post patris obitum, in dilectam solitudinem sese recipere parabat. Inter has moras, Julianus, non Apostata, qui jam e vivis excesserat, sed alter Gregorii nostri amicorum et æqualium optimus, eadem cum Theologo patriæ natus, iisdemque usus magistris ac imbutus disciplinis, quique etiam jam in jure dicendo, eximium sibi æquitatis ac probitatis nomen compararat, exæquandis tum tributis Nazianzi præficitur. Hunc confestim Gregorius ad misericordiam et benignitatem erga pauperes, clericos et philosophos, id est monachos, tum litteris (42), tum carmine (43) incidere nititur. Lubenter petitus annuit Julianus, ea tamen lege ut ipse vicissim sermonem, tributis loco, penderet. Fuit Theologo gravis hæc imposita lex. Sed omnia vicit iusius erga pauperes amor : et vero, licet repugnans, hanc subinde habuit orationem.

II. Exorditur orator « a tyrannide, qua ex charitate assidue premitur. » Ipse enim per omnem vitæ cursum, huic mundo emori, et vitam in Christo absconditam ducere peroptabat. Amisso patre, silentium amplectitur; quo in proposito invictum se ratus, victum se postea fatetur; atque iis in angustiis positus, aliquid silentio præstabilius dicere expetit. Arrepta igitur oblatæ martyrum festivitatis occasione, eorum exemplis, ab humanarum rerum contemptu ad celestia, modis omnibus, auditores evehit. Postquam autem plurima de benignitate, misericordia cæterisque virtutibus disseruit, docet (n. 11) « reddenda Cæsari quæ sunt Cæsaris, et quæ sunt Dei, Deo. » Deinde ad Julianum orationem transfert, eumque hortatur, ut, qui tributa in publicas rationes referat, hæc æqua lance describat, atque Christum ipsomet descriptionis tempore natum præ oculis habeat, sese benignum et facilem conservis suis præbeat.

III. Hæc est analytica hujus orationis synopsis. Dictam credimus eo temporis spatio, quod ab obitu Gregorii senioris usque ad Theologi in Isauriam secessum effluxit. Cum enim Theologus hac in oratione Gregorium patrem, ne semel quidem, ut in aliis consueverat, nominaverit, eo jam vita functo habitam esse nullatenus dubitandum. Obiit autem Gregorius senior, ut in Monito præcedenti vidimus, medio circiter anno 374, et Theologus in Isauriam anno sequenti secessit, ut ex rerum inde gestarum serie colligitur. Præterea Julianus, juxta Tillemontium (44), hoc ipso anno 374 exæquandis tributis præfectus est. Unde non male conjicitur, hanc pro pauperibus, clericis et monachis orationem, exeunte anno 374, vel ineunte 375, recitatam fuisse.

(42) Epist. 67.

(43) Carm. ad Jul.

(44) Art. XLII, p. 401.

ORATIO XIX^a.

ΛΟΓΟΣ ΙΘ'.

364 De suis sermonibus, et ad Julianum tributorum **B** Εἰς τοὺς λόγους, καὶ εἰς τὸν ἐξισωτήν Ἰουλιανόν (45).

I. Quænam hæc tyrannis est, qua ex charitate assidue premimur? Quænam sapientia nostra et scientia, ob quam festis omnibus diebus oppugnamur? Equidem undique meipsum explorans et excutiens, nullam omnino invenio. Cæterum hoc unum

A'. Τίς ἡ τυραννίς, ἣν ἐξ ἀγάπης ἀεὶ τυραννοῦμεθα; τίς ἡ ἐμὴ σοφία καὶ ἐπιστήμη, δι' ἣν κατ' ἐκάστην πανήγυριν πολεμοῦμεθα; Ἐγὼ μὲν γὰρ οὐδεμίαν εὕρισκω, πανταχόθεν ἐμᾶντων διεξάγων (46) καὶ διευθύνων. Πλὴν ἔν γε τοῦτο ἐμαυτῷ συνεπίστα-

^a Alias IX, quæ autem 19 erat, nunc 18.—Habita exeunte anno 374, vel, ineunte 375.

(45) Ἰουλιανόν. Reg. a, Jes., aliique nonnulli addunt, συμφορητήν αὐτοῦ γενόμενον, καὶ ἐκδικὸν Ναζιανζοῦ, « qui ipsius fuerat condiscipulus, et

Nazianzi exactor erat. » Alter codex addit, καὶ εἰς τὴν ἀπογραφὴν, « in descriptionem, » seu, « censum. »

(46) Διεξάγων, etc. Nicetas exponit : ἐξετάζων, καὶ διερευνῶν, « inquirens et iudicans. »

μαι, καὶ ἴσως οὐ φαῦλον, κἄν τινες εὐήθειαν ὀνομά-
ζωσιν. Ἐβουλήθη ἐν καιρῷ μὲν παντὶ νεκρωθῆναι
τῷ βίῳ, καὶ ζῆσαι τὴν ἐν Χριστῷ κεκρυμμένην
ζωὴν, καὶ γενέσθαι τις μεγαλέμπορος, πάντων ὧν
ἔχει τὸν τίμιον ὠνησάμενος μαργαρίτην, καὶ ἀντι-
δοῦς (47) τὰ βέοντα καὶ συρόμενα τῶν ἐστῶτων καὶ
οὐρανίων· ἤπερ δὴ πραγματείων μεγίστη καὶ βε-
βαιότατη τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν· εἰ δ' οὐκ (48), ἀλλὰ
τοῦτο γε καρτερῆσαι, παραχωρῆσαι τῶν θρόνων (49)
τοῖς βουλομένοις, αὐτὸς δὲ διὰ βίου (50) παῖς εἶναι
καὶ μαθητῆς, μέχρις ἂν τοῖς ποτίμας τῶν λόγων τοῦς
ἀλμυροῦς ἀποκλύσωμαι. Ἐν μὲν δὴ τοῦτο τῆς ἐμῆς
ἔστω. (51) φιλοσοφίας, εἴτε εὐθείας, καὶ πρῶτον·
δεύτερον δὲ, ὃ καὶ μέγιστον.

ram doctrinam eluissem. Hæc autem mæx, sive philosophiæ, sive stoliditatis, prima causa exstitit; alteram vero, eamque gravissimam, nunc audite.

Β'. Ἐπειδὴ λόγῳ τὸν τῶν πολλῶν λόγων ἐπισεῖν
οὐκ οἶός τε ἐγενόμην, καὶ τὴν νῦν κατέχουσαν πάν-
τας φορὰν καὶ προθυμίαν, εἰς τὸ διδάσκειν τε καὶ
λαλεῖν τὰ τοῦ Πνεύματος χωρὶς Πνεύματος· ἑτέραν
ἤλθον, ὡς ἑμαυτὸν πείθω, βελτίω τε καὶ ἀπονωτέραν
ὁδὸν, παιδεύσαι πρὸς ἡσυχίαν ἅπαντας τῷ ἀρχετύπῳ
τῆς σωπῆς· εἰ μὲν τι μέγα περὶ ἡμῶν οἴονται, τὴν
ὑπεροχὴν αἰδουμένους· εἰ δὲ μικρόν τε καὶ ὅσον (52)
ἄξιον, τῷ ὁμοτίμῳ συμμετριάζοντας. Οὗτος ὁ λόγος
τῆς ἐμῆς σωπῆς· τοῦτο τῆς καρτερίας (53) ἡμῶν
τὸ μυστήριον.

Γ'. Ἀλλὰ τί πάθω; Ὁ μὲν ἔνθεν (54), ὁ δὲ ἔνθεν
διέλκουσιν ἡμᾶς καὶ σπαράττουσι, καὶ ὑπὲρ τῶν
ἐμῶν δικάζονται πόνων, ὡσπερ ἄλλο τι χρέος τὸν
λόγον ἀπαραιτήτως εἰσπράττοντες, καὶ ἀγαπῶσι
μᾶλλον ἢ αὐτὸς ἑμαυτὸν· καὶ εἰσι πάντες ἐμοῦ
σοφώτεροι, πλεον ἢ ἐγὼ γινώσκοντες καιρὸν λόγου
ἢ (55) σωπῆς· καὶ φασι οὐκ ἀνήσειν, ὡσπερ σιδήρῳ
πυρῖτιν (56) λίθον, παλοντες ἡμᾶς τοῖς ὀνειδέσειν,
ἕως ἂν ἐκ μικροῦ σπινθῆρος τὸν τῶν λόγων πυρσὸν
ἀνάψωσιν. Ἦδη δὲ τινες αὐτῶν καὶ ὑπισχνούνται
χρηστότερα, καὶ μέγала προτιθέασιν ἅθλα· τοῖς λό-
γοις· πρῶτον μὲν ἑαυτοῦς εὐποίησιν, δόντες τῷ Θεῷ
καὶ ἡμῖν εἰς τὸν λόγον καρποφορήσαι· ἔπειτα καὶ
τούσδε πάντας, διὰ τῆς ἀπογραφῆς (57), τὸν ἐμὸν
κλήρον, εἴπερ ἐμὸς ὁ πατρικὸς, τὸ ἐμὸν ποίμνιον,
οὐς λίαν ἀδικοῖην, μὴ πάντα τρόπον εὐεργετεῖν προ-

⁷⁹ Coloss. iii, 3. ⁸⁰ Matth. xii, 45 seqq.

(47) Ἀντιδοῦς. Jes., ἀντιδοῦς.

(48) Ὁδκ. Reg. hm, οὐν.

(49) Τῶν θρόνων. Coisl. 1, τὸν θρόνον. Sic etiam Nicetas, qui didascalicon id est, « magistri cathedram, » ex episcopali munere, exponit.

(50) Διὰ βίου. « Per totam vitam. » Sic Nicetas interpretatur: δι' ὅλης μου τῆς ζωῆς. Neque enim mirum videri debet, Gregorium tanto humilitatis amore præditum, inter pueros ac discipulos totam vitam transigere desiderasse, quoad dulci doctrina salsam et amaram eluisset. Unde satis indicat tum morum tum doctrinæ puritatem toto vitæ tempore vix comparari posse. Ejus silentium non « stoliditas, » sed « prudentia potius ac modestia » appellari debet. Non igitur bene Billius, qui διὰ βίου per « tantisper » reddit. Quis enim ignorat, nullum

A mihi conscius sum, ac fortasse non improbum et reprehendendum, quantumvis nonnulli stultitiam id appellent. Illud optabam, maxime quidem per omnem vitæ cursum, huic mundo emori, vitamque in Christo absconditam ⁷⁹ ducere, ac magni cujusdam negotiatoris instar, rebus meis omnibus, pretiosam illam margaritam emere ⁸⁰, fluxasque et fragiles opes cum firmis et cœlestibus commutare: quæ quidem negotiatio sana mente præditis longe maxima est ac certissima; quod si minus consequi possem, me certe ita continere, ut sublimes sedes iis, qui earum cupiditate ducerentur, concederem; ipse vero per totam vitam inter pueros et discipulos censerer, quoad dulci doctrina salsam et amaram philosophiæ, sive stoliditatis, prima causa exstitit;

B II. Quoniam enim multorum hominum loquacitatem sermone reprimere non potui, nec promptitudinem illam animique impetum, quo nunc omnes ad ea quæ Spiritus sunt, sine Spiritu docenda et exponenda præcipites feruntur, alteram viam, et, ut mihi persuadeo, meliorem minusque laboriosam, ingressus sum, ut proposito silentii exemplo cæteros ad silentium erudirem: si quidem de nobis honorifice sentiant, præstantiam honore ac reverentia prosequentes; sin autem parum magnificam ac perinde ut dignum est, æqualis sui mediocritatem imitantes. Hæc mæx taciturnitatis ratio; hæc obfirmati propositi nostri consilium.

III. At quid faciam? Alii aliunde me trahunt et lacerant, ac de meis laboribus mihi litem creant, sermonem, non secus ac **365** debitum quoddam, rigide flagitantes, meque vehementius, quam ego meipsum, diligentes, ac me omnes sapientia vincunt, ut qui sermonis silentiique tempus magis quam ego, cognitum et exploratum habeant. Quin etiam negant se ante, ut silicem ferro, sic me conviciis tundendi finem facturos, quam ex parva scintilla ingentem sermonum flammam excitarint. Jam vero quidam etiam jucundiora promittunt, meisque sermonibus præmia magna proponunt; primum quidem, ut de seipsis optime mereantur, Deo nimirum ac nobis hoc dantes, ut suus orationi nostræ fructus constet: deinde ut descriptione hos etiam omnes juvent; hos, inquam, sortem meam, si modo

D esse inter homines, qui « tantisper » discipulus esse non debeat?

(51) Ἐστω. Deest in Pass. Reg. c. habet, εἴτε, [melius.]

(52) Καὶ ὅσον. Sic tres Regg., etc. In ed., καὶ οὐκ ὅσον, « nec perinde atque dignum est, » ut Billius interpretatur.

(53) Καρτερίας. Coisl. 2, σωτηρίας, « salutis. »

(54) Ὁ μὲν ἔρθει, etc. « Alius hinc, alius illic, » etc.

(55) Ἡ. Nonnulli, καί.

(56) Πυρῖτιν. Reg. hm, et Coisl. 1, πυρῖ-
την.

(57) Διὰ τῆς ἀπογραφῆς. « Per descriptionem, » nimirum Juliani opera, tributorum exæquatoris, Gregorio amicissimè.

quæ paterna sors, mea censenda est, meum, inquam, gregem, quem quidem nisi omnibus beneficiis augere studerem, iniquissime facerem. In quo etiam illud est præclarissimum, quod, ut a me sermonem impetrent, hoc ipsum offerunt, quod ut consequeretur, magnus mihi labor in dicendo suscipiendus fuisset. O præclaram contentionem, qua me vincere adnituntur! o insignem liberalitatem! Videte quid silentium nostrum effecerit: majus in vobis sermonum ipsorum desiderium excitavit. Utinam quantum utilitatis silentium attulit, tantum sermones ipsi afferant.

IV. Quoniam igitur placet, atque invictum vicistis, ac de nostra philosophia tropæum statulistis, age, aliquid ad vos dicam silentio melius ac præstabilius. Nihil igitur molle ac remissum, nihil numerosa concinnitate multitudini jucundum eloquar; non enim eximiam gratiam mei amantibus rependerem, hoc orationis genere utens; verum admodum robusta et acris ac vehementi dicendi ratione utar, et qua ipsi fortasse meliores efficiamini, nimirum a carne ad spiritum translati, animisque in altum abunde subvecti. *Filii hominum, usquequo gravi corde?* (initium enim a Davide ducant; propheta in dicendo maxime sublimi;) *ut quid diligitis vanitatem, et quæritis mendaciam*⁵¹? Hanc scilicet vitam, et delicias, et exiguum gloriolam, et humilem potentiam, et falsam prosperitatem, magnam aliquid et amplum esse existimantes. Hæc tamen non magis eorum qui ea possident, quam eorum qui ea in spe habent, propria; neque horum rursus magis, quam illorum apud quos ne in expectatione quidem unquam fuerunt: verum **366** ut pulvis a turbine⁵², sic ea ab aliis ad alios subinde ventilantur atque jaclantur, et sicut fumus dilabuntur⁵³, et tanquam insomnium homines deludunt⁵⁴, umbræque instar, manibus teneri nequeunt; ac denique ita comparata sunt, ut nec, cum absunt, de iis consequendis desperent, qui non habent; nec cum adsunt, habentibus fida et certa sint.

V. Non in cælum sursum suspiciemus? Non expergiscemus? Non lemas ex oculis detrahemus? Non, quænam veræ divitiæ sunt, intelligemus? Qui verus splendor? Ubi dignitas mutationis expers? Quæ finem nesciens beatitudo? Ubi bonum illud nec fluctuans, nec alio migrans, nec insidiis obnoxium? Non hæc multis laboribus, sudoribusque, si ita contingat, adipiscemur? Non, si quid deliciis in hac vita dandum est, rerum futurarum spes pro deliciis habebimus? Non animadvertemus, tum omnes sanctos martyres, qui, velut communes quidam nodi, universum terrarum orbem complexi sunt, tum hos etiam quorum nomine festum hunc diem agitamus? Quam ob causam vulnera, vincula, cruci-

⁵¹ Psal. 1v, 3. ⁵² Sap. v, 15. ⁵³ Job xxi, 18. ⁵⁴ Eccl. xxiv, 1.

(58) *Τῆς ἀδοξίας τῆς ἡμετέρας*. Billius: « mei nominis obscuritas gloriæque contemptio. » Non recte; cum potius, ob nominis claritatem, sermones ab eo poscebantur, eo quod dicendi copia insignis habebatur.

(59) *Ἀήττητον*. « Invictum. » Addit Billius: « ut ipse quidem sibi videbatur. » Quæ cum a Græco absint, delenda judicavimus.

(60) *Ἐστήσατε*. Pass., ἐστήσασθε.

θυμούμενος. Τὸ δὲ κάλλιστον, ὅτι, ὃ πολλὰ πονήσαντας ἔδει κατορθῶσαι τοὺς λόγους, τοῦτο ὑπὲρ τῶν λόγων αὐτῶν εἰσφέρουσιν. Ἦν ἐμὲ νικῆσαι φιλονεικοῦσιν! Ἦ τῆς ἐπαινετῆς ἐπιδόσεως! Ὅρατε πηλίκον τὸ ἔργον τῆς ἐμῆς σιωπῆς· αὐτοὺς ὑμῖν πεποίηκε τοὺς λόγους ποθεινοτέρους. Ὅρατε τὸν καρπὸν τῆς ἀδοξίας τῆς ἡμετέρας (58). Ἐθε τι γένοιτο καὶ τῶν λόγων τοσοῦτον ὕψελος, ὅσον τῆς σιωπῆς.

Videte quem fructum meus gloriæ contemptus tantum sermones ipsi afferant.

Δ'. Οὐκοῦν ἐπειδὴ ταῦτα δοκεῖ, καὶ νενικήκατε τὸν ἀήττητον (59), καὶ τρόπαιον ἐστήσατε (60) κατὰ τῆς ἐμῆς φιλοσοφίας, φέρε τι φθέγγωμαι (61) πρὸς ὑμᾶς, τῆς σιωπῆς ἄμεινον. Φθέγγωμαι τοιγαροῦν, οὐ μαλακὸν τι καὶ ἀναβεβλημένον, οὐδὲ τῆς ἡδίστης τοῖς πολλοῖς ἀρμονίας (οὐδὲ γὰρ ἂν καλῶς ἀμειβομένην τοὺς ἔμοὺς ἑραστάς, οὕτω διαλεγόμενος), ἀλλὰ καὶ λίαν ἀνδρικόν τε καὶ σύντονον (62), καὶ ᾧ τάχα ἂν ἀμείνους γένοισθε, ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐπὶ τὸ πνεῦμα μετενεχθέντες, καὶ ὑψωθέντες ἱκανῶς τὴν διάνοιαν. *Ποὶ ἀνθρώπων, ἕως πότε βυρναῖοι* (προσιμᾶσσομαι γὰρ πρὸς ὑμᾶς ἐκ τοῦ μεγαλοφωνοτάτου Δαβὶδ); *Ἦν τι ἀγαπᾷτε ματαιότητα, καὶ ζητεῖτε ψεῦδος*, μέγα τι τὸν ἐνταῦθα βίον, καὶ τὴν τρυφήν, καὶ τὸ μικρὸν δοξάριον, καὶ τὴν ταπεινὴν δυναστείαν, καὶ τὴν ψευδομένην εὐήμεριαν ὑπολαμβάνοντες; Ἄ μὴ τῶν ἐχόντων μάλλον ἐστὶν ἢ τῶν ἐπισιάντων, οὐδὲ τούτων μάλλον ἢ τῶν οὐδὲ προσδοκησάντων· ὥστερ

C *χοῦς ὑπὸ λαίλαπος ἄλλοτε εἰς ἄλλους ριπιζόμενά τε καὶ μεταρριπτούμενα, ἢ ὥστερ καπνὸς διαρρέοντα, καὶ ὡς ἄναρ πλιζοντα, καὶ ὡς σκιά μὴ κρατούμενα· οὔτε ἀπόντα δυσέλπιστα τοῖς οὐ κεκτημένοις, οὔτε παρόντα πιστὰ τοῖς ἔχουσιν.*

Ε'. Οὐκ ἀναβλέψομεν εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω; οὐκ ἐκνήψομεν; οὐ τῶν ὀφθαλμῶν τὴν λήμνην περιαιρήσομεν; οὐκ εἰσόμμεθα, τίς ὁ ἀληθινὸς πλοῦτος, καὶ τίς ἡ ὄντως λαμπρότης, καὶ ποῦ τὸ μὴ διαπίπτον (63) ἀξίωμα; τίς ἡ ἀπέραντος εὐδαιμονία, καὶ ποῦ τὸ ἀσάλευτον ἀγαθόν (64), μὴδὲ μεθιστάμενον, ἢ ἐπιβουλεύμενον; Οὐ κτησόμεθα ταῦτα πολλοῖς ἰδρώσι καὶ πόνοις, ἂν οὕτω συμβαίη; οὐκ, εἰ τι δεῖ τρυφᾶν ἐντεῦθεν, ἐν ταῖς ἐλπίσι τρυφήσομεν; οὐ γνωσόμεθα τοὺς ἁγίους μάρτυρας, τοὺς τε ἄλλους πάντας (65), οἱ πάσαν διελήφασι τὴν οἰκουμένην, ὥστερ τινὲς κοινοὶ σύνδεσμοι, καὶ ὧν ἡ παρούσα πανήγυρις; Ὑπὲρ τίνος τραύματα, καὶ δεσμά, καὶ στρεβλώσεις, καὶ πυρὸς ἀπειλήν, καὶ ξιφῶν ἀκμήν, καὶ

(61) *Φθέγγωμαι*. Sic Reg. d. Alii, φθέγγωμαι.

(62) *Σύντονον*. Coisl. 1, εὔτονον.

(63) *Διαπίπτον*. Quinque Regg., et decem Colb., μεταπίπτον.

(64) *Τὸ ἀσάλευτον ἀγαθόν*. Coisl. 2, τὸ μὴ ἀλλοτριον ἀγαθόν.

(65) *Πάντας*. Reg. d, ἅπαντας.

θηρῶν ἀγριοτητα, καὶ σκότος, καὶ λιμὸν, καὶ βάραιθρα, καὶ χρημάτων ἀρπαγὰς, καὶ μελῶν ἀποβολὰς, καὶ θανάτους τὸ τελευταῖον, καὶ πάντα προθύμως ὑπέστησαν, ὡσπερ ἐν ἀλλοτρίοις ἀγωνιζόμενοι σώμασιν; ἵνα τί γέωνται, καὶ τίνα (66) κληρονομήσωσιν, ἢ (67) πᾶσι δῆλα, κἂν ἡμεῖς μὴ λέγωμεν; Οὐ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐλπίδος, ὑπὸ τῷ αὐτῷ βραβευτῇ καὶ ἀγωνοθέτῃ, πρὸς τὸν αὐτὸν παραταξόμεθα τύραννον, τὸν πικρὸν καὶ τότε καὶ νῦν τῶν ψυχῶν διώκτην, τὸν ἀράρατον ἐχθρὸν καὶ πολέμιον; Οὐκ ἀνδριούμεθα (68) παραπλησίως ὡσπερ ἐν κοινῷ θεάτρῳ τῷδε τῷ κόσμῳ, εἰ καὶ μὴ ἀκμῇ (69) τοῦ κινδύνου ταχέειν ἐχούση καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν, ἀλλὰ τοὺς γε καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀγωνίσασιν καὶ παλαίσμασιν, ἵνα καὶ τῶν αὐτῶν στεφάνων ἀξιωθῶμεν, ἢ ὅτι ἐγγυτάτω (70);

Γ'. Ἐγὼ μὲν παντὶ διακελεύομαι, καὶ ἀνδρὶ καὶ γυναικί, καὶ πρεσβύτῃ καὶ νέῳ, ἀστικῷ τε αὐ καὶ ἀγροίκῳ, ἰδιώτῃ καὶ ἄρχοντι, πλουσίῳ καὶ πένητι (καὶ γὰρ ὁ αὐτὸς ἀγὼν καλεῖ πάντας), πρὸς τοῦτον ἀποδύεσθαι προθύμως, καὶ μὴ μαλακίσεσθαι, μηδὲ μέλλειν, μηδὲ προῖεσθαι τὸν καιρὸν, οὐ πάλιν τυχεῖν ἀμύχανον. Ἐργασίας γὰρ ὁ παρῶν (71), ὁ δὲ μέλλων ἀναποδόσεως. Ἐγείρεσθε (72), ἄγωμεν ἐντεῦθεν, ἠκούσατε τοῦ Σωτῆρος λέγοντος, οὐ μᾶλλον τι τοὺς τότε μαθητὰς ἐκ τοῦ τόπου τῆς Ἰουδαίας ἀπάγοντος, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὕστερον ἀπακτας ἐντεῦθεν ἀπανιστάντος (73), καὶ πρὸς ἑαυτὸν ὑφούμενον ἔλκοντος, ὡς ἡ ὑπόσχεσις. Ἀκολουθήσωμεν ἀγαθῷ Δεσπότη· φύγωμεν τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας, φύγωμεν τὸν πλάνον κόσμον καὶ κοσμοκράτορα, γενόμεθα καθαρῶν (74) τοῦ ποιήσαντος, τιμῆσωμεν τὴν εἰκόνα, αἰδεσθῶμεν τὴν κλῆσιν, μεταθώμεθα τὴν ζωὴν. Τί ποιοῦμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ταπεινοὺς, ὑψηλοὶ γεγονότες; Τί τοὺς ὀρωμένους ἐγκαταμένομεν (75); divinam imaginem honore complectamur, vocationem temus. Quid nosmetipsos sponte dejicimus, cum aspectum cadentibus inhaeremus?

Ζ'. Ἐκαστος, ὃ τι ἂν οἶός τε ἦ, καρποφορεῖτω (76) τῷ Θεῷ ἐν καιρῷ παντὶ, καὶ ἰδέα πάση καὶ βίῳ (77) καὶ περιστάσει, κατὰ τὸ μέτρον τῆς παρουσίας αὐτῇ δυνάμει, κατὰ τὸ δοθὲν αὐτῷ χάρισμα· ἵνα πᾶσι μέτροις τῆς ἀρετῆς, πάσας τὰς ἐκείθεν μονὰς πληρώσωμεν, τοσοῦτον θερίσαντες (78), ὅσον ἐσπεύραμεν, μᾶλλον δὲ τοσοῦτον ἐναποθέμενοι ταῖς θελαῖς ληνοῖς, ὅσον ἐγεωργήσαμεν (79). Εἰσφερέτω τις, ὃ μὲν χρή-

⁶⁶ Joan. xiv, 31. ⁶⁸ Joan. xii, 32.

(66) *Tira*. Reg. c. τί.

(67) *H*. Sic duo Regg, et Comb. In ed., ἢ.

(68) *Ἀνδριούμεθα*. Duo Regg., ἀνδριεούμεθα.

(69) *Ἀκμῇ*. Duo Reg., ἐν ἀκμῇ. « Periculi flammam » solet dicere Tullius. Gregorius vero vocat « periculi aciem, » cum statim, aceruo quodam mortis genere, vita piis viris tollitur; cui, ut ait Nicetas, opponit τοὺς ἀσχητικὸς πόνους, « sanctæ » scilicet « et religiosæ vitæ labores, qui in longum temporis spatium porrigitur. »

(70) *Ἐγγυτάτω*. Reg. bim et Coisl. 1, ἐγγύτατα. Mox pro ἐγὼ μὲν, Or. 1 habet, ἐγὼ δέ.

(71) *Παρῶν*. Nempe, καιρός, « tempus. »

Aciam, ignis minas, gladiatorum aciem, belluarum furorem, tenebras, famem, voragines, pecuniarum direptiones, membrorum abjectiones, mortem denique atque extrema omnia prompto et alacri animo, tanquam in alienis corporibus dimicantes, sustinuerunt? Utquid essent, utquid consequerentur, nonne omnibus utique in prospectu esset, vel nobis tacentibus? Non igitur nos etiam, cum eadem spe, sub eodem certaminis iudice ac præmii arbitro, adversus eundem tyrannum aciem instruemus, truculentum, inquam, illum, et tunc, et nunc etiam, animarum persecutorem, invisibilem hostem et adversarium? Non pari virtute in hoc mundo, quasi in communi theatro, certabimus, si non periculi acie, et qua protinus defungi liceat, at in quod

B tidianis saltem dimicationibus et palæstris, ut easdem coronas, aut his proximis, consequamur?
VI. Equidem omnes, tam viros quam feminas, tam senes quam juvenes, tam urbanos quam rusticos, tam privatos quam principes, tam divites quam pauperes, hortor, (idem enim certamen omnibus propositum est,) ut ad pugnam cum hoc hoste conserendam impigre se accingant, ac non **367** ignavia laborent, aut moras nectant, atque occasionem, quam nulla postea ratione nancisci liceat, abjiciant. Laboris enim præsens hoc tempus est; futurum, præmiorum. Audistis Salvatorem dicentem, *Surgite, abeamus hinc*⁶⁶: quibus verbis non solum discipulos quos tunc habebat a Judææ loco abducebat, sed etiam omnes qui postea ipsius discipuli futuri erant hinc abstrahabat, et ad seipsum, in altum evectum, quemadmodum se facturum promiserat⁶⁸, pertrahebat. Quocirca bonum Dominum sequamur; fugiamus terrenas cupiditates, fugiamus impostorem mundum, et mundi principem, pura mente Creatori nos addicamus, nostram revereamur, vitam in melius communis sublimes et excelsi creati simus? Quid rebus in

VII. Unusquisque Deo, quod poterit, offerat, quovis tempore, quovis genere vitæ et fortunæ, pro præsentis facultatis modulo, pro gratia sibi concessa, ut, per omnes virtutis modos, omnes cælestis regni mansiones impleamus, tantum scilicet metentes, quantum severinus; vel ut exactius loquar, tantum in divinis horreis reconditum habentes, quantum messuerimus. Conferat quidem, hic

(72) *Ἐγείρεσθε*. Pass., ἐγείρωμεν.

(73) *Ἀπανιστάντος*. Reg. c, et Combef., ἀπανιστώντος.

(74) *Καθαρῶς*, etc. Coisl. 1 et unus Colb., καθαρὸν τῷ ποιήσαντι ἡμᾶς, « puri efficiamur Creatori nostro. » Pass., καθαρῶς τῷ ποιήσαντι.

(75) *Ἐγκαταμένομεν*. Coisl. 1, ἐναπομένομεν. Pass., ἐναπομένομεν.

(76) *Καρποφορεῖτω*. Or. 1, καρποφορήτω [prave].

(77) *Βίῳ*. Or. 1, βίον.

(78) *Θερίσαντες*. Or. 1, τήρησαντες, « servantes. »

(79) *Ὅσον ἐγεωργήσαμεν*. « Quantum messuerimus. » Billius: « quantum araverimus. » Non

pecunias, ille hoc ipsum quod nihil habeat; hic A propensam ad bene de proximo merendum voluntatem, ille bonam alterius voluntatem suscipiendo; hic honestam actionem, ille scitam et solertem contemplationem; hic tempestivum et commodum sermonem, ille cum ratione conjunctum silentium; hic inoffensam doctrinam vitamque minime contrariam, ille obsequentem et candidam aurem; hic castam virginitatem, et a mundo penitus abscedentem, ille pudicas nuptias, nec prorsus a Deo disjungentes; hic jejuniis fastus expertus, ille epulas ab intemperantia et petulantia remotas; hic attentionem et assiduitatem in orationibus et spiritualibus hymnis, ille pauperum curam et praesidium: omnes autem lacrymas, omnes purgationem, omnes ascensum, atque extensionem ad ea quae priora sunt⁸⁷.

VIII. Praeclarum quoque munus est simplicitas, B et risum coercere, iram reprimere, oculum cohibere, menti vagandi potestatem **368** negare. Nihil eorum quae Deo offeruntur, tam parvum est, quamvis etiam minimi momenti sit, quamvis longe infra illius dignitatem, quod non omnino accipiat, gratumque habeat, tametsi justo iudicio misericordiam ponderare soleat⁸⁸. Accipit ille, et Pauli plantationem, ut Pauli, et rigationem Apollo⁸⁹, et duo viduae minuta⁹⁰, publicani humilitatem⁹¹, et Manassis confessionem⁹². Moyses tabernaculum illud, ad caelestium exemplar constructum, in terra sigebat; et omnes, quod cuique denuntiatum fuerat, conferebant. Quin etiam suapte sponte alii aurum, alii argentum, alii gemmas pretiosas ad superhumeralis ornatum erogabant: mulieres partim byssum retortam, partim coccinum textum, partim purpuram, partim arietum pelles rubricatas, partim caprarum pilos, rem vilissimam, ad opus tabernaculi⁹³; alii, quod quisque aut quaeque habebat; caeterum omnes afferebant, nec quisquam immunis erat, ne tenuiorum quidem. Consimilem nos quoque in modum pretioso Dei tabernaculo, hoc est, hujus Ecclesiae, quod non ab homine, sed a Deo fixum est⁹⁴, quodque variis virtutum ornamentis construitur, alius minus quiddam, alius maius, omnes tamen citra exceptionem offeramus, in opus perfectum, in habitaculum Christi, in templum sanctum⁹⁵, architectonica Spiritus arte constructi, et coagmentati. Illud quidem minime dubium est, quin, etiamsi omnia contulerimus, minus ta-

ματα, ὁ δὲ τὸ μηδὲν ἔχειν (80) · ὁ μὲν τὸ προθυμεῖσθαι, ὁ δὲ τὸ τὸν προθυμοῦμενον (81) ἀποδέχεσθαι · ὁ μὲν πρᾶξιν ἐπαινετὴν, ὁ δὲ θεωρίαν εὐστοχον · ὁ μὲν λόγον καίριον, ὁ δὲ σωπὴν εὐλογον · ὁ μὲν τις διδασκαλίαν ἀπταιστον καὶ βίον μὴ ἀνθιστάμενον, ὁ δὲ ἀκοήν εὐπειθῆ καὶ (82) εὐγνώμονα · ὁ μὲν παρθενίαν ἀγνήν καὶ κόσμου παντελῶς ἀποτέμνουσαν, ὁ δὲ γάμον σεμνὸν καὶ μὴ πάντῃ Θεοῦ χωρίζοντα · ὁ μὲν νηστείαν ἄτυφον, ὁ δὲ ἀπόλαυσιν μὴ ἀκόλαστον · ἄλλος τὸ ἐν προσευχαίς ἀπερίσπαστον καὶ ὕμνοις πνευματικοῖς, ἄλλος τὸ ἐν προστασίᾳ (83) πάντων δεομένων · πάντες δάκρυα, πάντες κάθαρσιν, ἀνάβασιν πάντες καὶ τὸ τοῖς ἔμπροσθεν ἐπεκτείνεσθαι.

Ἡ. Καλὴ καὶ ἀπλότης καρποφορία, καὶ γέλως σωφρονιζόμενος, καὶ θυμὸς κολαζόμενος, καὶ ὄμμα παιδαγωγούμενον, καὶ νοῦς πλανᾶσθαι μὴ συγχωρούμενος. Οὐδὲν οὕτω μικρὸν τῶν εἰσφερομένων Θεῷ, κἂν ἐλάχιστον ἦ, κἂν παρὰ (84) πολὺ τῆς ἀξίας λειπομένον (85), ὃ μὴ προσίεται πάντως καὶ ἀποδέχεται, εἰ καὶ σταθμίζειν οἶδε τῇ δικαίᾳ κρίσει τὸ ἔλεος. Δέχεται καὶ Παύλου τὴν φυτεῖαν, ὡς Παύλου, καὶ Ἀπολλῶ τὴν ἀρβείαν, καὶ τὰ δύο λεπτὰ τῆς χήρας, καὶ τοῦ τελέωνου τὴν ταπεινώσιν, καὶ τοῦ Μανασῆ τὴν ἐξαγόρευσιν. Μωσῆς ἐπέγγυτο τὴν σκηνὴν (86) κάτω, τὴν τῶν οὐρανῶν ἀντίτυπον, καὶ πάντες εἰσέφερον τὸ κηρυχθὲν αὐτοῖς. Οἱ δὲ καὶ αὐτεπάγγελτοι, οἱ μὲν (87) χρυσόν, οἱ δὲ ἄργυρον, οἱ δὲ λίθους τιμίους εἰς τὴν ἐπιπέδα· αἱ δὲ βύσσον διακεκλωσμένην, αἱ δὲ κόκκινον νενησμένον, οἱ δὲ πορφύραν, οἱ δὲ δέρματα κριῶν ἠεροδοσανόμενα· αἱ δὲ καὶ τρίχας αἰγείας εἰς τὰ κάτεργα τῆς σκηνῆς, τὸ φαυλότατον· οἱ δὲ ὅ τι (88) ἕκαστος, ἢ ἐκάστη τύχου ἐχόντες· πάντες δὲ ἔφερον, καὶ οὐδεὶς ἦν ἀσυντελής, οὐδὲ τῶν πνευστάτων. Οὕτω καὶ ἡμεῖς τῇ τιμῇ τοῦ Θεοῦ σκηνῆ τῆσδε τῆς Ἐκκλησίας, ἣν ὁ Κύριος ἐπηξε, καὶ (89) οὐκ ἀνθρώπος, ἢ διαφόροις ἀρετῆς συνοικοδομεῖται· κάλλεσιν, ὃ μὲν μικρὸν, ὃ δὲ μείζον, πάντες δὲ ὁμοίως εἰσφέρωμεν εἰς ἔργον τέλειον, εἰς κατοικητήριον Χριστοῦ (90), εἰς ναὸν ἅγιον, συντιθέμενοι, καὶ συναρμολογούμενοι (91) τῇ ἀρχιτεκτονικῇ τοῦ Πνεύματος. Πάντως δὲ οὐδὲν εἰσίσωμεν τοσοῦτον, ὅσον εἰλήφαμεν, κἂν πάντα εἰσφέρωμεν. Ἐπεὶ καὶ τὸ εἶναι ἡμῖν ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ εἰδέναι Θεόν, καὶ αὐτὸ τὸ ἔχειν ὃ εἰσενέγκωμεν. Τὸ δὲ κάλλιστον καὶ φιλανθρωπότατον, ὅτι μὴ

⁸⁷ Philipp. iii, 13. ⁸⁸ Isa. xxviii, 17. ⁸⁹ I Cor. iii, 6. ⁹⁰ Luc. xxi, 2. ⁹¹ Luc. xviii, 13. ⁹² II Paral. xxxiii, 12 sqq. ⁹³ Exod. xxv, 5 sqq.; xxxv, 22 sqq. ⁹⁴ Hebr. viii, 2. ⁹⁵ Ephes. ii, 21.

recte quidem. Etenim post messem fruges in horreis reconduuntur.

(80) *Τὸ μηδὲν ἔχειν*. Billius: « paupertatem. »
(81) *Τὸ τὸν προθυμοῦμενον*, etc. Billius nimis paraphrasticè: « hominis eo affectu praediti laudem et commendationem. »

(82) *Καί*. Sic decem Colb., Or. 1, et Pass. Deest in ed.

(83) *Ἐν προστασίᾳ*. Coisl. 3 et Or. 1, ἐν ταῖς προστασίαις.

(84) *Παρά*. Sic Reg. pl. Deest in ed.

(85) *Λειπόμενον*. Coisl. 1, ἀπολείπομενον.

(86) *Τὴν σκηνήν*. Billius, « arcam. » In prima

editione verterat, « tabernaculum, » quod sane rectius videtur. Aliud enim erat « arca, » aliud « tabernaculum. »

(87) *Οἱ μέρ*. Duo Regg. et Or. 1, ὁ μὲν.

(88) *Ὅ τι*. Pass., εἴ τι.

(89) *Καί*. Sic Pass. Deest in ed.

(90) *Χριστοῦ*. Colb. 1, Θεοῦ.

(91) *Συντιθέμενοι καὶ συναρμολογούμενοι*. Billius: « constructum et coagmentatum. » Id refert « ad templum, » cum ad nos ipsos referri debeat. Nos enim ipsi sumus, qui, architectonica Spiritus sancti arte, « in templum Dei construimur, et coagmentamur. »

τῇ ἀξίᾳ τοῦ δεδομένου, τῇ δὲ δυνάμει καὶ τῇ A
διαθέσει τοῦ καρποφοροῦντος, ueτρει Θεὸς τὴν ἐπί-
δοσιν.

Atque illud pulcherrimum humanissimumque censendum est, quod Deus largitionem, non oblatæ rei pretio et dignitate, sed offerentis affectu et facultate metiatur.

Θ'. Μὴ οὖν ἀναμείνης γενέσθαι χρηστὸς, ἀλλ' ἤδη γενοῦ· μηδὲ ὅτι τῆς ἀξίας λείπη, τὸ πᾶν ἐλλίπη; (92). Ἄλλὰ τὸ μὲν εἰσένεγκε, τὸ δὲ προθυμήθητι (93), ὑπὲρ δὲ τοῦ δεήθητι δοθῆναι συγγνώμην τῇ ἀσθενείᾳ. Οὐκ ὀρθήσῃ, φησι, κενὸς ἐνυρτίον μου. Μηδεὶς ἔστω κενὸς, μηδὲ ἀκαρπος, μηδὲ τις στείρα ψυχὴ καὶ ἄγονος. Ἐκαστος ἐκ τῶν παρόντων καρποφορεῖτω Θεῷ, καὶ ἐκ τῶν οικειῶν (94)· ὁ ἀμαρτάνων τὴν μεταβολὴν, ὁ καλῶς τρέχων, τὴν εὐτονίαν, ὁ νέος τὴν ἐγκράτειαν, ἡ πολὺὰ τὴν φρόνησιν, ὁ πλοῦσιος τὴν μετὰδοσιν, ὁ πένης τὴν εὐχαριστίαν, ὁ ἐν ἐξουσίᾳ τὴν ἀτυχίαν, ὁ εἰσπράττων τὴν ἡμερότητα. Οἱ ἱερεῖς, ἐνδύσασθε δικαιοσύνην, ἢ, τὸ γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, ἐνδυσώμεθα· μὴ διασπείρωμεν τὰ πρόβατα τῆς νομῆς, καὶ διαφθειρώμεν, ὑπὲρ ὧν ἔθηκε τὴν ψυχὴν ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, ὁ γινώσκων τὰ ἴδια, καὶ γινωσκόμενος ὑπὸ τῶν ἰδίων, καὶ καλῶν κατ' ἄνομα, καὶ εἰσάγων αὐτὰ, καὶ ἐξάγων ἀπὸ τε ἀπιστίας εἰς πίστιν, καὶ ἀπὸ τῆς ζωῆς ταύτης ἐπὶ τὴν ἐκεῖθεν ἀνάπαυσιν. Φοβηθῶμεν, μὴ ἀφ' ἡμῶν ἀρξῆται τὸ κρῖμα, κατὰ τὴν ἀπειλήν· μὴ λάθωμεν ἐκ χειρὸς Κυρίου διπλᾶ τὰ ἀμαρτήματα (95), αὐτοὶ τε οὐκ εἰσιόντες, καὶ τοὺς εἰσελθεῖν δυναμένους κωλύοντες.

peccata accipiamus², non modo ipsi non introeuntes, sed etiam et eos qui introire possunt, prohibentes³.

Γ'. Τὰ πρόβατα, μὴ ποιμαίνετε τοὺς ποιμένας, C
μηδὲ ὑπὲρ τοὺς ἑαυτῶν ὄρους ἐπαίρεσθε· ἀρκεῖ γὰρ ὑμῖν, ἂν καλῶς ποιμαίνησθε (96). Μὴ κρίνετε τοὺς κριτὰς, μηδὲ νομοθετεῖτε τοῖς νομοθέταις· οὐ γὰρ ἔστι Θεὸς ἀκαταστασία· καὶ ἀταξία, ἀλλ' εἰρήνης καὶ τάξεως. Μὴ τὸίνυν ἔστω τις κεφαλὴ, μόγις που χεῖρ τυγχάνων, ἢ ποὺς, ἢ ἄλλο τι τῶν εὐτελεστέρων μελῶν (97) τοῦ σώματος· ἀλλ' ἕκαστος ἐν ᾗ τῆς κρείττονος ἀξίος· ἐν ᾧ στέργει (98) τὴν παρούσαν, πλέον εὐδοκιμῶν, ἢ ἐν τῷ ζητεῖν ἦν οὐκ ἔλαβεν. Μὴ τις, ἐνδὸν ἀκινδύνως ἔπασθαι, ἀρχεῖν ἐπικινδύνως ἐπιθυμῆτω· μηδὲ ὁ τῆς ὑποταγῆς νόμος καταλυέσθω, ἢ καὶ τὰ ἐπίγεια συνέχει καὶ τὰ οὐράνια· μηδὲ ποιῶμεν ἀναρχίαν τὴν πολυαρχίαν. Οἱ περὶ λόγους, μὴ σφῶδρα τοῖς λόγοις θαρβῆτε, μηδὲ σοφίζεσθε περισσὰ καὶ ὑπὲρ τὸν λόγον, μηδὲ νικᾶν ἐπιθυμεῖτε πάντα κακῶς, ἀλλ' ἔστιν ἃ καὶ ἠττάσθαι καλῶς ἀνέχεσθε (99). Δότε τῷ Λόγῳ τὸν λόγον· ποιήσατε δικαιοσύνης ὄπλον, μὴ θανάτου, τὴν παιδείου.

⁹⁶ Exod. xxiii, 15. ⁹⁷ Psal. cxxxi, 16. ⁹⁸ Ezech. xxxiv, 5, 6. ⁹⁹ Joan. x, 11 sqq. ¹ I Petr. iv, 17. ² Isa. xl, 2. ³ Matth. xxiii, 13. ⁴ I Cor. xiv, 33.

(92) Ἑλλίπη; Or. 1, ἐλλείπη; [male].

(93) Τὸ δὲ προθυμήθητι. Sic quinque Regg., decem Coll., Or. 1, Pass., quorum auctoritate resertavimus μὴ αἰτε προθυμήθητι, quod in editis reperitur.

(94) Καὶ ἐκ τῶν οικειῶν. Sic plures codd. Deest ex in ed. Billius veritū : « et quod Deo convenit. »

(95) Διπλᾶ τὰ ἀμαρτήματα. « Duplicia peccata, » id est, « duplices peccatorum pœnas. »

quidem divini beneficii est, quod sumus, quod Deum cognoscimus, quodque etiam, quod offeramus, habemus. Atque illud pulcherrimum humanissimumque censendum est, quod Deus largitionem, non oblatæ rei pretio et dignitate, sed offerentis affectu et facultate metiatur.

IX. Proinde ne benignus esse cuncteris, sed jam esto; nec, quia satis dignum munus offerre non potes, idcirco officium omnino desere. Quin potius ita te compara, ut alia statim offeras, alia prompta ac propensa voluntate offerre exoptes, de aliis infirmitati tuæ veniam petas. Non apparebis, inquit, coram me vacuus⁹⁶. Nemo igitur vacuus, et infructuosus sit, nec anima ulla sterilis et infecunda. Unusquisque Deo quæ suppetunt, et quæ propria sunt, 369 muneris loco offerat : qui peccat, vitæ mutationem; qui recte currit, in cursu constantiam; adolescens continentiam, senex prudentiam, dives largitionem, pauper gratiarum actionem; qui potentia pollet, modestiam; qui exigit, mansuetudinem. Sacerdotes, induite iustitiam⁹⁷ aut, ut verius dicam, induamus : pascuæ oves ne dispergamus et jugulemus⁹⁸, pro quibus bonus ille Pastor animam suam posuit, qui oves suas cognoscit, et a suis cognoscitur, et eas vocat, et introducit atque educit⁹⁹, tum ab impietate ad fidem, tum ab hac vita ad futuram requiem. Timeamus, ne, quod Scriptura comminatur, a nobis Dei iudicium incipiat¹; ne de manu Domini duplicia peccata accipiamus², non modo ipsi non introeuntes, sed etiam et eos qui introire possunt, prohibentes³.

X. Oves, pastores ne pascite, nec supra fines vestros assurgite; satis enim vobis est, si recte pascamini. Nolite iudicare iudices, nec legislatoribus leges præscribite. Non est enim dissensionis et confusionis Deus, sed pacis et ordinis⁴. Ne quis igitur caput sit, qui vix aut manus, aut pes, aut vilis quoddam aliud corporis membrum est : verum, quo vocatus est, in eo gradu quisque maneat, etiamsi alioqui præstantiori dignus sit; plus utique laudis habiturus ex eo quod præsentī gradu acquiescit, quam si eum quærat, quem non accipit. Ne quis, cum sine periculo alium sequi liceat, præire cum periculo expetat; nec obedientiæ lex, quæ tam terrena quam cœlestia tuetur atque conservat, infringatur : neque committamus, ut præfectorum multitudo in dissolutam sine ullis præfectis vivendi licentiam recidat. Qui litteris operam datis, ne doctrinæ atque eloquentiæ vestræ magnopere confidatis, nec immodice et plus quam ratio postulat, sapientes sitis, nec omnibus in rebus

(96) Ποιμαίνησθε. Reg. ph. et Coisl. 1, ποιμαίνουσισθε.

(97) Μελῶν. Reg. ph, Coisl. 1, octo Coll., Or. 1, μερῶν, « pars. »

(98) Ἐρ ᾧ στέργει. Forsan, ἐν τῷ στέργειν.

(99) Ἀρέχεσθε. Coisl. 1, ἀνέχεσθαι.

vincere male cupiatis, sed in quibusdam etiam honeste vinci æquo animo feratis. Verbo sermones date. Curate, ut doctrina, non mortis, sed justitiæ vobis instrumentum sit.

XI. *Militēs, contenti estote vestris stipendiis*, nec A quidquam præter id quod vobis constitutum est, exposcite ⁹. Hoc mecum vobis faciendum præscribit magnus ille veritatis præco Joannes, vox illa Verbi prævia. Quid stipendium appellat? Regiam certe annonam, atque munera illa, quæ iis, qui **370** dignitates obtinent, lege constituta sunt. Quod autem superfluum est, cujusnam sit? Ipse quidem vereor dicere, ne quid sinistri ominis hic sermo habeat: sed ipsi certe satis per vos intelligitis, quamvis dicere supersedeam. Quia a reipublicæ administratione nomen ducitis, *quæ Cæsaris sunt, Cæsari reddite, et quæ Dei, Deo* ⁶; illi vectigal, huic timorem; timorem autem cum dico, expilationem prohibeo. Quid vero magni, fortasse dicturi estis, ex ea re lucrabimur? Rem omnium maximam; neque, si ita vultis, mediatore, nimirum spes faustas, ac primas superæ civitalis, non hujus exiguæ minimæque inter civitates, cujus ne imperium quidem tenere, ut in altricis meæ gratiam parcissime loquar, admodum amplum est ac gloriosum. Illic primas tenere cupiamus; illius vitæ splendorem assequi studeamus; pro miseratione in hac vita calamitosis exhibita, in Abrahæ sinu requiescamus; justum judicium judicemus; pauperem et egenum eripiamus: viduæ et orphano misericordiam impertiamur; eos, qui ad necem trahuntur, redimamus; aut, ut levissime dicam, manus ipsis ne afferamus: eum qui nostram, etiam usque ad mensæ micas ⁷, opem implorat, ne despiciamus: ulcerosum et pro foribus nostris jacentem ne prætereamus: laborantibus aliis, atque in calamitate constitutis, luxui ne studeamus; nec conservum nostrum exhorrescamus. Ne, quæso, fratres et amici, a divitiis illius partibus stemus, nec flammis cruciemur, nec vasto hiatus a piorum cœtu dirimamur: nec cum Lazaro paupere illo supplices agamus, ut nostram linguam ignis ardoribus exustam, extremo digito refrigeret, ac ne id quidem impetremus. Simus benigni, misericordes, humani: Magistri nostri bonitatem æmulemur, qui solem oriri facit, non minus super malos, quam super bonos, pluviamque sua omnes æque alit ⁸. Ne ex aliorum egestate rem familiarem augere sus-

⁹ Luc. iii, 14. ⁶ Matth. xxii, 21. ⁷ Luc. xvi, 20 sqq. ⁸ Matth. v, 45.

(1) *H.* Sic duo Regg. In ed., η.

(2) *Ti λέγων ἑφώνιον.* Hæc et quæ sequuntur, usque ad hæc verba, τὸ δὲ περισσόν, τίνος; non sunt, juxta Montacutum, Gregorii verba, sed scholiastæ cujusdam glossema, quod in textum irrepsit. Miratur id a nemine observatum. Nicetas tamen ut genuinam Gregorii sententiam explicat.

(3) *Τὸ δὲ περισσόν, τίνος;* Alludit Gregorius, inquit Nicetas, ad illud Christi, apud Matth. v, 37: « Quod autem his abundantius est, a malo est. » Eodem modo innuit Theologus, ea, quæ necessariis vitæ usibus supersunt, ab impuro spiritu esse; id tamen eloqui non audet, ne quid tristioris ominis habeat oratio.

(4) *Οἶδ' ἔτι.* Sic omnes codices. Sic legit Pirchy-

IA'. *Ἀρκείσθε τοῖς ἰδοῖς ἐφώνιοις, οἱ στρατιῶται,* καὶ μὴδὲν ὑπὲρ τὸ διατεταγμένον ἀπαιτεῖτε. Ταῦτα ὑμῖν διακελεύεται μεθ' ἡμῶν Ἰωάννης, ὁ μέγας τῆς ἀληθείας κήρυξ, ἡ (1) πρὸδρομος τοῦ Λόγου φωνή. *Τί λέγων ἐφώνιον* (2); Τὸ βασιλικὸν σιτηρέσιον δηλονότι, καὶ τὰς ὑπαρχούσας ἐκ νόμου τοῖς ἀξιωμασίοι δωρεάς. Τὸ δὲ περισσόν, τίνος (3); Ἐγὼ μὲν ὀκνῶ λέγειν τὸ βλάσφημον· ὁ μὲις δὲ, οἶδ' ὅτι (4) συνίετε, κἀν ἐγὼ φεβώμαι. *Ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ*· τῷ μὲν τὸ τέλος, τῷ δὲ τὸν φόβον, ὁ μὲις οἱ τῆς πολιτείας ἐπόνυμοι· φόβον δὲ ὅταν εἶπω, κωλύω τὴν πλεονεξίαν. Τί οὖν ἡμεῖς κερδανοῦμεν, τάχα ἂν εἴποιτε, μέγα; Τὸ πάντων μέγιστον· καὶ εἰ βούλεσθε, δι' ἐμοῦ μεσίτου, τὰς χρηστέας ἐλπίδας, καὶ τὰ πρωτεῖα τῆς ἄνω πόλεως, οὐ τῆς μικρᾶς ταύτης καὶ ἐλαχίστης ἐν πόλεσιν, ἧς οὐδὲ τὸ ἀρχεῖν, ἵνα μετρίως εἶπω τιμῶν ὡς θρεψαμένην, πάνυ τι σεμνὸν καὶ ὑπέρλαμπρον. Ἐκεῖ γενέσθαι πρῶτο: θελήσωμεν· μεταποιηθῶμεν τῆς ἐκεῖθεν λαμπρότητος· ἐν κόλπῳ· ἄντι τῆς ἐντεῦθεν εὐσπλαγγίας, ἀναπαυώμεθα· κρίμα δίκαιον κρίνωμεν· ἐξελώμεθα πένητα καὶ πτωχόν· χήραν καὶ ὄρφανόν ἐλεήσωμεν· ἐκπριώμεθα κτεινομένους, ἢ τό γε μετριώτατον (5) εἶπειν, μὴ αὐτοὶ κτεινώμεν· μὴ παρίδωμεν τὸν δεόμενον ἡμῶν, μέχρι καὶ τῶν ἀπὸ τραπέζης ψυχίων (6)· καὶ μὴ παραδράμωμεν τὸν ἠλωκωμένον (7), καὶ βεβλημένον ἐν τοῖς ἡμετέροις πυλῶσιν· μὴ τρυφήσωμεν, ἄλλων κακοπαθούτων· μὴ βδελυξώμεθα τὸν ὀμόδουλον· μὴ, φίλοι καὶ ἀδελφοί, γενώμεθα τῆς τοῦ πλουσίου μερίδος, μὴδὲ ὀδυνηθῶμεν ἐν τῇ φλογί, μὴδὲ τῷ χάσματι διαστώμεν ἀπὸ τῶν ὁσίων, μὴδὲ δεηθῶμεν Λαζάρου τοῦ (8) πένητος, ἄκρω δακτύλῳ (9) καταψύξαι τὴν γλῶσσαν ἡμῶν φεγομένην, καὶ μὴδὲ τοσοῦτου τυγχάνωμεν. Γενώμεθα χρηστοί, εὐσπλαγχοί, συμπαθεῖς· μιμησώμεθα τοῦ δεσπότου τὴν ἀγαθότητα, ὃς ἀνατέλλει τὸν ἥλιον ἀγαθοῖς καὶ πονηροῖς (10), καὶ τρέφει τῇ βροχῇ πάντας ὁμοίως. Μὴ δεξιώμεθα πλουτεῖν διὰ τῆς τῶν ἄλλων πενίας· μὴ παρὰ τοσοῦτον ἔλωμεν τῆς θείας ἰσότητος· μὴδὲ μίξωμεν τὸν ἡμέτερον πλοῦτον ἄλλοτριῶσι δάκρυσιν, ὃφ' ὧν ὡς τοῦ καὶ σῆτος ἐκδαπανηθήσεται, ἢ, τό γε τῆς Γραφῆς εἶπειν, ἐξεμεθήσεται. Ἀλλὰ ἐσμεν τοῦ δέοντος ἀποπληστότεροι (11); ἔστι καὶ πλεονεκτήσαι καλῶς.

D merus, qui reddit: « Vos autem, recte novi, intelligitis. » Deest οἶδα in ed.

(5) *Μετριώτατον.* Tres Regg., quatuor Collb., Or. 1, Pass., μετριώτερον.

(6) *Ψυχίων.* Tres Regg. Or. 1, Pass., ψυχῶν.

(7) *Τὸν ἠλωκωμένον.* Sic tres Regg., duo Coisl., duo Collb., et Or. 1. in Par. ed., εἰλωκωμένον.

(8) *Τοῦ.* Sic quinque Regg., Coisl. 1, Or. 1, Pass. Deest in ed.

(9) *Δακτύλῳ.* Plures codices, δακτύλου.

(10) *Ἀγαθοῖς καὶ πονηροῖς.* Pass., ἐπὶ ἀγαθοῖς καὶ πονηροῖς.

(11) *Ἀποπληστότεροι;* Sic Reg. hm, ph, cum interrogationis nota. In editis, ἀπληστότεροι.

Δωμῶν τι μικρὸν ἐντεύθεν, ἢ ἐκεῖθεν πλουτήσωμεν. **A** tineaamus; absit ut tam longe a divina æquitate recedamus; nec divitias nostras cum aliorum lacrymis misceamus, a quibus tanquam a rubigine ac tinea consumentur, aut, ut Scripturæ verbo utar, evomentur⁹. Verum ad rem avidiores sumus, quam par sit? Nihil prohibet, quominus laudabili avaritia teneamur. Paululum quiddam hic demus, ut illic divites et copiosi simus.

ΙΒ'. Ταῦτα μὲν οὖν (12) ἤδη κοινὰ πρὸς πάντας, οὐ τοὺς (13) ἐν πολιτείᾳ μόνον, τὰ παραγγέλματα κοινὰ γὰρ καὶ κοινῆς ἀρρώστιας τὰ φάρμακα. Σὺ δὲ ἀπόγραφε δικαίως ἡμᾶς, ὁ τῶν ἡμετέρων φόρων ἀπογραφεὺς (14) ἀπόγραφε, μὴ τοὺς ἐμούς λόγους ἐπιμελώσ, ὣν οὐδὲν, ἢ μικρὸν τὸ κέρδος, ἢ εἰς (15) ἀκοῆς χάριν καὶ ἡδονῆν, ἀλλὰ τὸν ἐμὸν λαὸν ὀσίως καὶ φιλανθρώπως· αἰδεσθεῖς, εἰ μὴ τι ἄλλο, ἢ τὸν καιρὸν αὐτῶν, ὅτι καὶ ὁ Σωτὴρ ἐν ἀπογραφῇ τίττεται. **Ε**ξ-ἤλθε γὰρ δόγμα, φησὶ, παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου, τοῦ ἀπογράφεσθαι (16) πᾶσαν τὴν οἰκουμένην· καὶ ἀπεγράφετο. Ἀνέβη δὲ καὶ Ἰωσήφ ἐν Βηθλεὲμ σὺν Μαρίας τῇ μεμνηστευμένη αὐτῷ γυναίκα (17) ἀπογράψασθαι, διὰ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς Δαβὶδ. Καὶ τῆνικαῦτα ὁ Σωτὴρ τίττεται, τὸ θαυμάσιον, ὁ πάντων δημιουργὸς (18) καὶ δεσπότης, ἐν φαύλῳ (19) καὶ μικρῷ καταλύματι. Φοβηθῶμεν τὸ μυστήριον· αἰδεσθῶμεν τὴν οἰκουμένην (20), καὶ οὗτοι τῷ καιρῷ τι συνεισενέγκωμεν. Νῦν ἄγγελοι χαίρουσι, νῦν ποιμένες περιεστράπονται, νῦν ἀστὴρ ἐξ Ἀνατολῶν τρέχει πρὸς τὸ μέγιστον φῶς καὶ ἀπρόσιτον· νῦν μάγοι προσπίπτουσι, καὶ ἠεροφοροῦσι, καὶ τὸν πάντων βασιλέα γινώσκουσι, καὶ καλῶς τῷ ἀστέρι τεκμαίρονται τὸν οὐράνιον· **C** σουλ τε Ἡρώδης μαίνεται, καὶ παιδοφορεῖ, καὶ διὰ τὸν ἐλευθερωτὴν, ἀναρεῖ τοὺς τῆς ἐλευθερίας τυγχάνειν ὀφειλοντας. Ἄλλ' ἡμεῖς γε μετὰ τῶν προσκυνοῦντων γενώμεθα, καὶ προσενέγκωμεν τῷ δι' ἡμᾶς πασχέσαντι μέχρι καὶ σώματος, μὴ λίβανον, μηδὲ χρυσόν, μηδὲ σμύρναν· τὸν μὲν ὡς Θεῷ (21), τὸν δὲ ὡς βασιλεῖ, τὴν δὲ ὡς γευσισμένῳ δι' ἡμᾶς νεκρότῳ (22)· ἀλλὰ δῶρα μυσταῖκά, καὶ ὑπὲρ τὸ φαινώμενον· τό γε μηδὲν λαβεῖν, μηδὲ τὸ πλοῦτον τι συχωρῆσαι κατὰ πένιας, μηδ' ἀδικῆσαι τὸ πλάσμα διὰ τοῦ πλάσματος.

tur, sublimiora; nimirum, ut nihil accipiamus, nec minus, nec Dei creaturam per aliam creaturam injuria

afficiamus. **Π**'. Σὺν Χριστῷ γράφεις, σὺν Χριστῷ ταλαντεύεις, σὺν τῇ κεφαλῇ δοκιμάζεις, μετὰ τοῦ λόγου λογίζῃ. **D** Χριστὸς ἄρτι γεννᾶται σοι, καὶ Θεὸς ἐστι, καὶ ἄνθρωπος γίνεται, καὶ ἀνθρώποις συναναστρέφεται. Τί τοῦ λόγου δηλοῦντος; Ἔμοι δοκεῖ (23), εἰς νοθεσίαν τῶν τὰ τοιαῦτα πιστευομένων (24), ὅτι ταῖς μερίταις τῶν διοικήσεων Θεὸς ἀεὶ συνεισέρχεται. Καὶ

⁹ Job xx, 15. ¹⁰ Luc. II, 1 sqq. ¹¹ ibid. 9 sqq.

(12) Οὐν. Deest in ed.

(13) Τοὺς. Pass., τοῖς.

(14) Φόρων ἀπογραφεύς. Sic Coisl. 1. In Cois. 2, et e.l., γραφεύς. Deest φόρων in ed.

(15) Εἰς. Deest in Regg. c, d, et Coisl. 1.

(16) Ἀπογράφεσθαι. Tres Reg., Coisl. 1, Pass., ἀπογράψασθαι.

(17) Γυναίκα. Sic Reg. c. Deest in ed.

(18) Δημιουργός. Or. 1, ποτῆς, « factor. »

(19) Ἐν φαύλῳ. Reg. ph. et Coisl. 1, ἐν φά-

371 XII. Hæc quidem præcepta non ad eos solum, qui rempublicam gerunt, sed etiam ad omnes communiter spectant. Communis enim morbi communia quoque medicamenta sunt. Tu vero qui tributa nostra in publicas rationes refers, fac nos juste describas; id age, non ut sedulo et accurate orationes meas, quarum, vel nulla, vel parva utilitas est, vel auribus tantum grata atque jucunda, sed populum memm sancte et humane describas: si nihil aliud, ut certe tempus hoc reverentia prosecutus; quandoquidem ipse quoque Salvator descriptionis tempore nascitur. *Exiit enim, inquit, edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis; et quidem describebatur. Ascendit autem et Joseph in Bethlehem, ut cum Maria desponsata sibi uxore profiteretur, eo quod esset de domo et familia David*¹⁰. Atque eo tempore salutis auctor in lucem prodiit, res admiranda! omnium rerum opifex et dominus, in exiguo et ignobili diversorio. Mysterium hoc timeamus; Christi incarnationem revereamur; in gratiam temporis nos quoque aliquid erogemus. Nunc angeli gaudent, pastores luminis fulgore perstringuntur¹¹: nunc ab Oriente ad lucem maximam et inaccessibilem stella currit; nunc magi procumbunt, ac dona offerunt, omniumque Regem agnoscunt, et ex sideris aspectu cælestem egregie conjectura assequuntur. Nunc Herodes furit, et pueros obtruncat, et propter libertatis nostræ vindicem, eos, qui in libertatem asserendi erant, de medio tollit¹². At nos ab adorantibus stemus; eique qui nostræ salutis causa eo paupertatis se demisit, ut corpus etiam acciperet; non thus, non aurum, non myrrham, primum ut Deo, secundum ut regi, tertium, ut ei qui nostra causa mortem degustavit, offeramus; sed mystica dona, iisque, quæ oculis cernundivitiis quidquam adversus paupertatem conceda-

afficiamus. **XIII.** Cum Christo describis, cum Christo tributum expendis, cum capite censuram facis, cum Verbo rationem subducis. Nunc Christus tibi nascitur, et Deus est, et homo efficitur, et cum hominibus conversatur. Quid autem sibi vult hic sermo? Sane, nisi me sententia fallit, eos, **372** quibus hujusmodi munera commissa sunt, admonet, Deum

¹² Matth. II, 1 sqq.

την, « in præsepio. »

(20) Οἰκουμένην. Billius: « humanitatem assumptam. »

(21) Τὸν μὲν ὡς Θεῷ, etc. Billius: « partim ut Deo, partim ut Regi, partim, » etc.

(22) Νεκρότῳ. Pass., νεκρώσεως, « mortalitatem. »

(23) Δοκεῖ. Sic Coisl. 1. In ed., δοκῶν.

(24) Πιστευομένων. Regg. c, d, et Coisl. 1, πιστευομένων.

una semper maximis rerum administrationibus commitem interesse. Et quidem, ut descriptores pudore quodam afficiat, ac commoveat, eo tempore carnem assumit, et cum hominibus versatur; ut autem servituti nostræ solatium afferat, animique aequitatem veluti lege sanciat (nam ne id quidem contemptum prætereundum est), non modo suo, sed etiam Petri, discipulorum omnium charissimi, nomine didrachmum pendit ¹³. Nam propter nos homo factus erat, servique formam suscepit ¹⁴, et pro iniquitatibus nostris ad mortem ductus est ¹⁵. Hæc Salvator fecit, idque cum voluntate sola nobis, utpote Deus, salutem afferre posset, quemadmodum et universam rerum machinam solo jussu atque imperio procreavit. Majus autem, et ad incutiendum pudorem accommodatius nobis contulit, nempe pietatem ac misericordiam, atque honoris æqualitatem. Quid vero nos, Christi discipuli, illius, inquam, mitis et benigni, et qui nobis usque adeo ministravit? Non magistri pietatem nobis imitandam proponemus? Non benignos ac faciles nos ipsos conservis præbehimus, ut talem ipsi quoque dominum experiamur, nobis videlicet eadem mensura, qua mensi fuerimus, repensurum ¹⁶? Non animas nostras lenitate redimemus? Satis superque grave est liberis hominibus servitute premi, tantumque inter eos, qui ex eadem terræ massa coagmentati sunt, interesse, ut alii imperent, alii imperio teneantur; alii tributa constituant, alii tributi causa describantur; alii injurias inferre, maloque afficere impune possint, alii intendant; eaque circa unam et eandem imaginem, circa unam et eandem dignitatis præstantiam contingere, circa ejusdem vitæ hæredes, et pro quibus Christus æque mortuus est. Satis, inquam, hæc liberis hominibus molesta sunt; ne quid huic jugo ponderis addatur, ne quid pœnæ illi, qua primum nostrum peccatum mulctatum est, acerbatis accedat.

XIV. Utinam funditus pereat vitium, et primum illius semen, ac pravus ille, qui, dormientibus nobis, zizania superseminavit ¹⁷, ut mali principium ex boni incuria nasceretur, non secus ac tenebrarum principium, est lucis secessio. Hæc nobis lignum illud invexit, et amarus esus, et invidus serpens, et lex violata, quæ **373** hanc pœnam irrogavit, ut in sudore vultus nobis victus sit parandus ¹⁸. Hinc ego nudus et indecorus, et nuditate cognovi, et pelliceam vestem indui, et e paradiso dejectus sum, atque ad terram, ex qua sumptus fueram, aversus sum, id unum deliciarum loco habens, quod calamitates meas cognitatas habeam: et pro exigua voluptate, perpetuo mœrore damnatus sum; eamque pœnam pendo, ut mihi cum eo, qui male in

¹³ Matth. xvii, 26. ¹⁴ Philipp. ii, 7. ¹⁵ Isa. lxi, 5. ¹⁶ Luc. vi, 38. ¹⁷ Matth. xiii, 25. ¹⁸ Gen. iii, 19.

(25) Καταδέσσει. Plures Regg. et Coisl. 1, καταδέσει. Plurimi Colb., καταδήσει.

(26) Ἀρεδέξατο. Quatuor Regg. et Or. 1, ἀελαβε.

(27) Εἰσήμεγεν... τὸ ὁμότιμον. Coisl. 3, τὸ ὁμόδουλον, «servitutis æqualitatem.» Hæc Gregorii verba non male interpretatur Nicetas de humanis affectibus, quos induit Christus, nostram assumens naturam, nobisque per omnia, præter peccatum, factus similis: Διὰ τοῦτο γέγονεν ἄνθρωπος, συμπα-

ἴνα μὲν καταδέσσει (25) τοὺς ἀπογράφοντας, τῆν-καῦτα ὁμιλεῖ σαρκὶ καὶ ἀνθρώποις· ἴνα δὲ παραμυθῆσται τῆς δουλείας ἡμᾶς, καὶ τὴν εὐγκωμοσύνην νομοθετήσῃ (οὐδὲ γὰρ τοῦτο παροπτέον), τελεῖ καὶ αὐτὸς τὸ δίδραχμον, καὶ οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ Πέτρον τοῦ τιμιωτάτου τῶν μαθητῶν· ἐπεὶ καὶ ἄνθρωπος ἐγένετο δι' ἡμᾶς, καὶ δούλου μορφὴν ἀνεδέξατο (26), καὶ ὑπὲρ τῶν ἀνομιῶν ἡμῶν ἤχηθ' εἰς θάνατον. Ταῦτα μὲν ὁ Σωτὴρ, καὶ τῷ θελήματι μόνον, ὡς θεὸς, σῶσαι δυνάμενος, ἐπεὶ καὶ τὰ πάντα προστατάγματι συνεστήσατο· μείζον δὲ καὶ δυσωπητικώτερον εἰσήνεγκεν ἡμῖν, τὴν συμπάθειαν καὶ τὸ ὁμότιμον (27). Τί δὲ ἡμεῖς οἱ Χριστοῦ μαθηταὶ τοῦ πράου καὶ φιλανθρώπου, καὶ τοσοῦτον ἡμῖν λειτουργήσαντος; Οὐ μισησόμεθα τοῦ Δεσπότη τοῦ ἐὶσπλαγγνίαν; οὐχ ἐσόμεθα χρῆστοὶ τοῖς ὁμοδόμοις, ἴνα τοιοῦτου τύχωμεν καὶ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου μετροῦντος, ὡς ἂν μετρήσωμεν; οὐ κτησόμεθα τὰς ἐαυτῶν ψυχὰς, διὰ τῆς ἡμερότητος; Ἄρκει δουλεύειν τοῖς ἐλευθέροις, καὶ τοσοῦτον εἶναι τὸ διάφορον, ὥστε τοῦ αὐτοῦ χροῦς. τὸ μὲν κρατεῖν, τὸ δὲ ἀρχεσθαι· καὶ τὸ μὲν τάσσειν φόρους, τὸ δὲ ἀπογράφεσθαι· καὶ τοῖς μὲν ἀδικεῖν ἐξεῖναι καὶ ποιεῖν κακῶς, τοῖς δὲ (28) ὑπὲρ τοῦ μὴ (29) παθεῖν δεῖσθαι καὶ ἀγωνίζεσθαι· καὶ ταῦτα εἶναι περὶ τὴν μίαν εἰκόνα, καὶ τὸ ἐν ἀξίωμα, τοὺς τῆς αὐτῆς ζωῆς κληρονόμους, ὑπὲρ ὧν Χριστὸς ἐμοίως ἀπέθανεν. Ἄρκει ταῦτα τοῖς ἐλευθέροις· μὴ βαρυνέσθω δὲ ὁ ζυγὸς, μηδὲ τῆς πρώτης ἡμῶν ἁμαρτίας τὸ ἐπιτίμιον.

alii, ne quid patientur, labore, ac precibus contendant, circa unam et eandem dignitatis præstantiam contingere, circa ejusdem vitæ hæredes, et pro quibus Christus æque mortuus est. Satis, inquam, hæc liberis hominibus molesta sunt; ne quid huic jugo ponderis addatur, ne quid pœnæ illi, qua primum nostrum peccatum mulctatum est, acerbatis accedat.

13'. Ὡς ἀπόλοιτο ἡ κακία, καὶ ἡ πρώτη ταύτης καταβολή, καὶ ὁ καθεύδουσιν ἡμῖν ἐπισπίρας τὰ ζιζάνια Πονηρὸς, ἐν ἀρχῇ τοῦ κακοῦ γένηται τὸ ἀμελῆσαι τοῦ ἀγαθοῦ, ὡσπερ καὶ σκότους ἢ τοῦ φωτὸς ὑποχώρησις. Ταῦτα τὸ ξύλον, καὶ ἡ πικρὰ γεύσις, καὶ ὁ βάσκανος ὄφις, καὶ ἡ παρακοὴ ἐν ἰδρύτι τοῦ προσώπου ζῆν κατακρίνασα. Ἐντεῦθεν γυμνὸς ἐγὼ καὶ ἀσχῆμων, καὶ τὴν γυμνωσιν ἐγγων, καὶ τὸν δερμάτινον χιτῶνα ἡμφιασάμην, καὶ τοῦ παραδείσου διέπεσον (30), καὶ εἰς τὴν γῆν ἀπεστράφη, ὅθεν ἐλήφθη, ἐν τοῦτο ἀντὶ τρυφῆς ἔχων, τὰ ἑαυτοῦ γινώσκειν κακὰ· καὶ λύπην κατεκρίθη ἀπαυστον ἀντὶ τῆς μικρᾶς (31) ἡδονῆς, καὶ πόλεμον πρὸς τὸν φιλωθέντα κακῶς, καὶ διὰ τῆς γεύσεως ὑποσπάσαντα.

D Ταῦτα τῆς κακίας ἐμοὶ τὰ ἐπιχειρα· ἐντεῦθεν τὸ

θῆσας ἡμῖν, καὶ ὁμότιμος γενόμενος, ἴνα ταῦτα δυσωπούμενοι φιλανθρωπεύωμεθα· «Propterea factus est homo, affectus nostros in se recipiens, perinde ac nos malis obnoxius, ut nos pudore perfusi humaniores essemus.»

(28) Τοῖς δέ. Or. 1, τοὺς δέ.

(29) Μὴ. Deest in Pass.

(30) Διέπεσον. Comb., ἐξέπεσον.

(31) Μικρᾶς. Colb. 1, πικρᾶς, «acerba.»

γενᾶσθαι (32) μόθῳ, καὶ ζῆν, καὶ λύεσθαι. Αὕτη A
 μήτηρ χρείας, ἢ δὲ πλεονεξίας, ἢ δὲ πολέμων, πόλε-
 μοι δὲ φόρων (33) πατέρες, οἱ δὲ τῆς κατακρίσεως τὸ
 βαρύτερον. Ἄλλ' ἡμεῖς γε μὴ τὸ πρόστιμον ἐπιτελεί-
 ωμεν, ὑπὸ τὴν αὐτὴν κείμενοι καταδίκην, μηδὲ ἄλ-
 λους κακοὶ γενώμεθα. Φιλανθρωπίαν ἡμᾶς τὴν εἰς
 ἀλλήλους ἀπαιτεῖ θεὸς, κἄν ὑπ' αὐτοῦ κολαζώ-
 μεθα.

eidem poenæ obnoxii simus, nec male cum aliis agamus. Mutuam erga nos ipsos benignitatem Deus a nobis exproscit, etiamsi ab ipso puniamur.

IE'. Ἔσται καὶ ἄλλη τις ἐγγραφή, καὶ ἄλλος ἀπο-
 γραφεύς· εἴ τινα βιβλίον ζώντων ἀκούεις, καὶ βιβλίον
 οὐ σωζομένων. Ἐκεῖ πάντες ἐγγραφισόμεθα, μάλ-
 λον δὲ ἤδη γεγράμμεθα κατ' ἀξίαν τῶν ἐνταῦθα βε-
 βιωμένων (34) ἕκαστος. Οὐ πλοῦτος ἔχει τὸ πλεόν B
 ἐκεῖ, οὐ πενία τὸ ἐλαττον, οὐ χάρις, οὐκ ἔχθρα, οὐκ
 ἄλλο τι τῶν ἀπάντων, οἷς ἐνταῦθα τὸ δίκαιον κλέ-
 πτεται. Δακτύλῳ θεοῦ πάντες γεγράμμεθα, καὶ ἀνοι-
 γήσεται ἡμῖν βιβλὸς ἐν ἡμέρᾳ ἀποκαλύψεως. Μικρὸς
 μὲν καὶ μέγας ἐκεῖ ἐστὶ, καὶ θεράπων ὁμοῦ δεσπότη, τὸ
 Σολομῶντος φθέγγεται (35), καὶ βασιλεὺς ἀρχο-
 μένω, καὶ ἀπογραφεύς (36) ἀπογραφομένη, καὶ ἡ
 λαμπρότης ἐγγύθεν. Καὶ τὸ δύσφημον σιωπήσομαι·
 πλὴν ὅσα γράφομεν, τοιαῦτα καὶ γραφισόμεθα. Ταύ-
 τὴν ποιήσων σεαυτῷ τὴν ἐγγραφήν χρηστοτέραν,
 ἡμῖν φανείς χρηστὸς καὶ φιλόανθρωπος.

nur. Hanc inscriptionem si facilem et commodam experiri cupis, fac te commodum nobis et humanum præbeas.

IG'. Τί πρὸς ταῦτα λέγεις; Τί γράφεις, ὧ φίλων C
 ἀριστὸν καὶ ἡλίκων καὶ παιδευτῶν ἡμῖν κοινῶν καὶ
 παιδευμάτων, εἰ καὶ νῦν ἡμᾶς εἰς τὴν κρείττω μοί-
 ραν ὁ θεὸς ἔταξεν, ὑμᾶς ταῦτα παιδεύειν τοὺς ἐν
 ἐξουσίᾳ (ὀκνῶ γὰρ εἰπεῖν βαρυτέραν); Ἦ πατριδος
 εὐσεβοῦς (37) καὶ γένους, ὧ γονέων ἱερῶν ἱερὸν φυ-
 τὸν, ὧ ρίζα τέκνων ἱερωτέρων (38), πῶς ποτε ἀπο-
 δέχηται τοὺς ἐμοὺς λόγους; Ἄρα τι πείθομεν, ἢ δεήσει
 κατεπάρδειν μακρότερα; Τοῦτο μὲν οὐκ εἰκάζειν,
 ἀλλ' εὖ εἰδέναι χρὴ, ὅτι σε οἱ παρ' ἐμοῦ λόγοι ἐκ
 πλεονος ἔχουσιν. Καὶ γὰρ εἰ μὴ τινα ἄλλω θαρρῆεν
 εἶχομεν (39), ἀλλὰ τοῖς (40) λόγοις αὐτοῖς. οἱ σε ἀεὶ
 πρὸς τὰ κατὰ βράδιως ἄγουσιν, ἢ ἀρχόμενον, ἢ ἐπό-
 μενον· τοῦτο γὰρ ἐστίν, ᾧ τῶν πολλῶν οἱ σοφοὶ δια-
 φέρουσιν. Ἐγὼ δὲ μικρὸν ἐτι προσθήσω τοῖς εἰρη-
 μένοις· σὺ μὲν ἔδωκας μισθὸν τοῖς ἐμοῖς λόγοις, ὄν-
 τινα δέδωκας· οἱ δὲ σοὶ διδάσκει καὶ προσάγουσι πέ-
 νητας, πάντα χορὸν ἱερέων, χορὸν φιλοσόφων, οὐδενὶ
 δεσμῷ κάτω κατεχομένων, μόνῃ κεκτημένων τὰ σώ-
 ματα, καὶ οὐδ' αὐτὰ παντελῶς· οὐδὲν ἔχοντων Καί-
 σαρ, πάντα θεῶν, ὕμνους, εὐχὰς, ἀγρυπνίας, δάκρυα,

¹⁹ Job III, 19.

(32) Ἐντεῦθεν τὸ γενᾶσθαι, etc. Sic exponit
 Nicetas: Ἄνθρωπος γεννᾶται μόθῳ, καὶ ζῆ ἐν
 λύπῃ· Ἄνθρωπος in labore nascitur, in ærumna vi-
 vit.

(33) Φόρων. Coisl. 1, et Or. 1, φόρων, « cædes,
 homicidia. »

(34) Τῶν ἐνταῦθα βεβιωμένων. Sic Coisl. 1 et
 Jes., quod etiam Combelisio placet. In ed., τῶν ἤδη
 βεβαιωμένων.

(35) Σολομῶντος φθέγγεται. Pass., προσφθέγγ-

A meam amicitiam irrepsit, ac per arboris gustum in
 fraudem me induxit, bellum gerere sit necesse.
 Hoc mihi peccati præmium. Hinc factum est, ut
 in labore et ærumna nascar, et vivam, ac moriar.
 Hinc indigentia nata est; ex indigentia cupiditas,
 ex cupiditate bella, ex bellis porro tributa, quibus
 in divina condemnatione nihil gravius est et acer-
 bius. At nos saltem, ne multam augeamus, cum

XV. Erit alia quoque descriptio, et descriptor
 alius: nisi forte de quodam viventium pereuntium-
 que libro nihil unquam audisti. Illic omnes in-
 scribemur, vel, ut rectius dicam, jam inscripti sum-
 mus, pro merito quo quisque hic vitam confecit.
 Illic non meliori conditione sunt divitiæ, nec deter-
 iori paupertas, non gratia, non odium, non denique
 alia omnia quibus judiciorum fides ac religio hic
 subripitur et labefactatur. Omnes Dei digito descri-
 pti sumus, nobisque in revelationis die liber ape-
 rietur. Illic parvus et magnus est, et servus una
 cum hero¹⁹, ut est apud Salomonem [Job], et rex
 una cum subdito, et descriptor una cum proficiente,
 et splendor in propinquo; nam quod dictu ominos-
 sum est, silentio præteribo. Cæterum quo modo
 alios descriperimus, eodem ipsi quoque describe-
 mur.

XVI. Quid ad hæc dicis? Quid scribis, amicorum
 et æqualium optime, atque iisdem nobiscum use
 magistris et disciplinis? Tametsi nunc præstantiori
 gradu atque ordine (vereor enim dicere, graviori),
 nos Deus collocarit, ut vos, qui magistratum geri-
 tis, ista doceamus. O tu, qui pia patria et familia
 ortus es, o sancta sanctorum parentum planta, o
 sanctorum liberorum radix! Quo pacto nunc ser-
 mones meos 374 excipis? Nunquid te flectunt?
 An longiori oratione mihi deliniendus ac velut iu-
 cantandus eris? Equidem te jamdiu sermonibus
 meis correptum teneri, non conjectura quadam as-
 sequor, sed certum et exploratum habeo; fretus
 quidem, si nulla alia re, litteris certe ipsis et do-
 ctrina, quæ te facile semper ad optima quæque ducit,
 vel tua ipsius sponte incedentem, vel alios
 sequentem. Hoc enim est, quo sapientes vulgus su-
 perant. Ego vero nonnihil etiam ad ea, quæ jam
 dixi, adjiciam. Tu quidem orationi meæ mercedem
 persolvisti, quamcunque tandem, persolvisti; at illa
 tibi dono pauperes offert, totum sacerdotum chorum

ἔχει. Lapsus memoria hic videtur Gregorius, dum
 Salomoni tribuit verba quæ in libro Job occur-
 runt.

(36) Ἀπογραφεύς. Sic Coisl. 1 et 2, decem
 Colb., Or. 1, Jes., etc. In Par. ed. deest.

(37) Εὐσεβοῦς. Coisl. 3, εὐγενοῦς, « celebri. »

(38) Ἱερωτέρων. Coisl. 1, ἱερωτάτων.

(39) Εἶχομεν. Pass., ἔχομεν. In aliis, ἔχομεν.

(40) Τοῖς. Deest in Reg. hm et Or. 1.

ac philosophorum cœtum, qui nullo vinculo humi tenentur, qui sola corpora, ac ne ea quidem tota, possident; qui Cæsari nihil habent, Deo omnia tribuunt, hymnos, preces, vigiliis, lacrymas, opes, quæ manibus arripi nequeunt, mundo emori, Christo vivere, carnem macerare, animam a corpore abstrahere. Ilis parcens, aut etiam omnino Deo reddens divini nominis famulos et mysteriorum conscios, cœlestiumque rerum inspectores, has, inquam, generis nostri primitias, hæc columnina, has fidei coronas, has pretiosas margaritas, hos templi illius, præclari, inquam, Ecclesiæ costus, lapides, cuius fundamentum et lapis angularis est Christus: pulcherrime utique, et ipsis, et tibi, et nobis omnibus consulueris. Ac tibi has potius a nobis thesauros, qui nunc existunt, ac paulo post non erunt.

XVII. Habetis orationis meæ munus, si spe vestra inferius, at certe quale offerre potuimus. Vos vero mihi pro hac mea erogatione, quod majus est, rependite, nempe tractabiles et obsequentes animos. Sic ad alia commoda hoc quoque accedat, ut sermonibus meis minus opus habeatis, nimirum mutuo vos ipsos considerantes ad provocationem charitatis, et honorum operum²²; atque ita tandem in cœlis facilem et benignam in illo ævo descriptionem consecuti, et circum omnium Regem tripudiantes (quod unum agunt qui illic descripti sunt), laudem Deo ministremus, unam et eandem Patris et Filii et Spiritus sancti divinitatis gloriam et splendorem intuentes, laudibusque exaltantes, cui gloria, et honor, et adoratio in sæcula sæculorum. Amen.

²² Hebr. x, 21.

(41) Ἀποθαρεῖν κόσμῳ, etc. Billius: « qui mundo mortui sunt, » etc. Minus recte; nam hæc sunt « philosophorum, » seu, « monachorum » divitiæ, quas enumerat Gregorius, nempe, « mundo emori, Christo vivere, » etc.

(42) Ἀποδιδοῦς. Quinque Regg., et Coisl. 1, ἀποδοῦς.

α κτῆσιν οὐ κρατουμένην. ἀποθαρεῖν κόσμῳ (41), ζῆσαι Χριστῷ, σάρκα κενῶσαι, ψυχὴν ἐλκυῖσαι ἀπὸ τοῦ σώματος. Τούτων φειδόμενος, ἢ καὶ καθαρῶς ἀποδιδοῦς (42) τῷ Θεῷ τοὺς θεραπευτὰς τοῦ Θεοῦ καὶ μύστας. καὶ τῶν οὐρανίων ἐπόπτας, τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ἡμετέρου γένους, τὸ ἔρεισμα τοὺς τῆς πίστεως στεφάνους, τοὺς μαργαρίτας τοὺς τιμίους, τοὺς τοῦ ναοῦ λίθους, οὗ θεμέλιος καὶ ἀκρογωνιαίος Χριστὸς, τοῦ καλοῦ λέγω τῆς Ἐκκλησίας πληρώματος· καὶ (43) κάλλιστα ἂν καὶ τούτοις, καὶ σεαυτῷ, καὶ πᾶσιν ἡμῖν βουλευσαίῃ. Καὶ σοὶ εἶχῃμαι τοῦτον παρ' ἡμῶν τὸν πλοῦτον γενέσθαι μᾶλλον, ἢ πολλοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργυρίου θησαυροῦς, νῦν ὑπάρχοντας, καὶ μετ' ὄλιγον οὐκ ἔσομένους.

divitiis optarim, quam magnos auri atque argenti thesauros.

B IZ'. Αὕτη τῶν ἐμῶν λόγων ὁμῖν (44) ἡ καρποφορία, εἰ καὶ τῆς ἐλπίδος ἐλάττων, ἀλλὰ κατὰ γε τὴν ἡμετέραν δύναμιν. Ὑμεῖς δὲ ἀντιδοίητέ μοι τῆς ἐμῆς εἰσφορᾶς τὸ μείζον, τὴν εὐπειθειαν· ὡς ἂν τά τε ἄλλα καὶ ἤττον δέησθε τῶν ἐμῶν λόγων, ἀλλήλους κατανοοῦντες εἰς παροξυσμὸν ἀγάπης καὶ καλῶν ἔργων· ὡς ἂν χρηστῆς καὶ φιλανθρώπου τῆς ἐκαῖθεν γραφῆς τυχόντες, καὶ περὶ τὸν πάντων βασιλέα χορεύοντες, ὃ μόνον ἔργον ἐστὶ (45) τοῖς ἐκεῖ γεγραμμένοις, λειτουργῶμεν Θεῷ τὴν αἴνεσιν, τὴν μίαν Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, καὶ θεωροῦντες καὶ ἀνυψοῦντες τὴν (46) τῆς θεότητος δόξαν τε καὶ λαμπρότητα, ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

C

(43) Καί. Sic Regg. bm, ph, Or. 1, et Pass. Deest in editis.

(44) Ὑμῖν. Sic duo Regg., et Pass. Sic etiam videtur legisse Billius. In ed., ἡμῖν.

(45) Ἐστὶ. Sic Reg. ph. Deest in ed.

(46) Ἀνυψοῦντες τὴν. Sic duo Regg. In Coisl. 1, ἀνυμνοῦντες, « celebrantes. » Deest τὴν in ed.

375 MONITUM IN ORATIONEM XX.

I. Defunctis Gregorii parentibus, ipse, juxta probabiliorem opinionem, abdicata Nazianzenæ Ecclesiæ cura, anno 375 Seleuciam se contulit. Ibi per triennium solitudini, vigiliis ac rerum cœlestium contemplationi deditus, hominibus fere incognitus mansit. Verum, ob sanctitatis et eloquentiæ famam, plurimorum præsulum votis expeditus, et a Theodosio Magno in Constantinopolitana sede, circa annum 379, collocatus, eadem doctrinæ ac pietatis semina in navem sibi creditam plebem sparsit. Invaserat tunc temporis Constantinopolim incredibilis quædam quasi errorum cohors. Non tantum hæretici, sed ipsi etiam Catholici novas et periculosas de rebus divinis quæstiones agitabant. Ex opinionum diversitate oriebantur rixæ et dissensiones; tantaque erat animorum vis, et linguarum prurigo, ut de rebus sacris non solum templa, sed et fora et ædes continuo personarent.

II. Hanc lemeritatem retundit Theologus, ac primo quidem eos præcipue carpit, qui, nec sacrarum litterarum cognitione instructi, nec vitæ sanctitate commendabiles, sibi theologorum nomen arroganter ascribebant. Pluribus exemplis ex Scriptura prolatis ostendit, non cuique licitum esse Sancta sanctorum adire, vel spectare, vel attingere, sed illis tantum qui a Deo sunt vocati, et seipsos hostiam viventem, imo ipsum Dei

vivi templum exhibuerint, Deinde fuse de sanctissima Trinitate disserit, et impia Sabellii Ariique dogmata, doctrinæ simul ac fidei gladio, deturbat. Naturæ unitatem in Deo cum personarum distinctione invicte asserit; ac diserte exposita divinæ humanæque generationis differentia, monet Filii a Patre generationem, et sancti Spiritus processionem a theologis non curiosius inquirendam. Unde sapienter concludit (n. 12): « Vis theologus fieri? Serva mandata; per Dei præcepta incede; actio enim gradus est ad contemplationem. »

III. Inscibitur hæc oratio: « De dogmate et constitutione episcoporum. » Verum inscriptio hæc non satis accurata videtur. Nihil enim, aut fere nihil, hic « de episcoporum constitutione » agit. Inscriptionem tamen non immutamus, cum in plerisque codicibus sola reperiat. De hac re monuisse sufficiat Cæterum, teste Elia, Constantinopoli habitata est. Id etiam probatur rerum circumstantiis et annalium monumentis. Quo autem anno pronuntiata fuerit, id non satis iisdem testimoniis declaratur. Juxta Billium, in Eliæ Commentariis (forsan manuscriptis) collocatur post secundam *De theologia* orationem. At, ut observat idem Billius, huic ordini repugnant omnes, uno Eliano excepto, quos viderit codices. Verisimile videtur habitam fuisse anno 379. Utrum autem primum debeat obtinere locum inter Gregorianas quæ Constantinopoli habitæ sunt, affirmare veremur. Hanc tamen aliis præmittendam conjicimus, quod scilicet aliarum, ac præcipue theologiarum, Gregorii orationum, veluti procæmium ab eruditis habeatur.

ΛΟΓΟΣ Κ.

376 ORATIO XX^a.

Περὶ δόγματος (47) καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων. Α

De dogmate et constitutione episcoporum.

A. Ὅταν ἴδω τὴν νῦν γλωσσαλίαν, καὶ τοὺς ἀθημερινοὺς σοφοὺς, καὶ τοὺς χειροτονητοὺς θεολόγους, οἷς ἀρκεῖ τὸ θελῆσαι μόνον πρὸς τὸ εἶναι σοφοῖς· ποθῶ τὴν ἀνωτάτω φιλοσοφίαν, καὶ σταθμὸν ἔσχατον ἐπιζητῶ, κατὰ τὸν Ἱερεμίαν, καὶ ἐμαυτῷ μόνῃ συγγενέσθαι βούλομαι. Οὐδὲν γὰρ μοι δοκεῖ τοιοῦτον (48), ὅλον μύσαντα τὰς αἰσθήσεις, ἔξω σαρκὸς καὶ κόσμου γενόμενον, μηδενὸς τῶν ἀνθρωπίνων προσπατόμενον, ὅτι μὴ πᾶσα ἀνάγκη, ἐαυτῷ προσλαλοῦντα καὶ τῷ Θεῷ, ζῆν ὑπὲρ τὰ δρώμενα, καὶ αἰετὰς θείας ἐμφάσεις καθαρὰς ἐν ἐαυτῷ φέρειν (49) ἀμιγεῖς τῶν κάτω χαρακτήρων καὶ πλανωμένων, ὅλον ἔσοπτον ἀκηλίδωτον Θεοῦ καὶ τῶν θείων, καὶ ὄν, καὶ αἰετὸν γινόμενον (50), φωτὶ προσλαμβάνοντα φῶς, καὶ ἀμαυροτέρῳ τρανότερον, μέχρις ἂν πρὸς τὴν πηγὴν ἔλθωμεν τῶν τῆδε ἀπαυγασμάτων (51), καὶ τυχωμεν τοῦ μακαρίου τέλους, λυθέντων (52) τῶν ἐσόπτρων τῆ ἀληθείας· ὡς μόλις ἂν τις ἐαυτὸν, ἢ μακρὰ φιλοσοφία παιδαγωγήσας, καὶ ἀπορρήγνυς κατὰ μικρὸν τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενές, καὶ φωτοειδές, τοῦ ταπεινοῦ καὶ σκότῳ συναυγασμένου, ἢ Θεοῦ τυχῶν ὄσων, ἢ καὶ ἀμφω ταῦτα, καὶ μελέτην ὅτι μάλιστα ποιούμενος ἄνω βλέπειν (53), τῆς κατασπώσης ὕλης ἐπικρατήσῃ. Πρὶν δὲ ταύτην ὑπερσχεῖν, ὅση δύναμις, καὶ ἀνακαθάραι ἱκανῶς, τὰ τε ὄσα καὶ τὴν διά-

I. Cum linguæ pruriginem hac tempestate vigentem conspicio, sapientesque diei unius momento exortos, atque theologos electione ac suffragio effectos, quibus ad eruditionem comparandam satis est, si voluntatem solam afferant, philosophiæ supremæ desiderio teneor, ac, juxta Jeremiam²¹, extremum quemdam secussum requiro, mecum ipse solus vitæ consuetudinem habere concupisco. Nihil enim potius mihi videtur, quam si, sensibus compressis, extra mundum et carnem positus, nihil rerum humanarum contingens, nisi summa necessitate coactus, mecum ipse et cum Deo colloquens, sublimiorem iis rebus, quæ aspectu sentiuntur, vitam traducam, ac divinas rerum species et imagines puras semper, atque ab omnibus terrenis et errabundis simulacris immunes in me circumferam, ac efficiar, semperque existam, velut purissimum quoddam Dei rerumque divinarum speculum, ut lumen lumine, et clarius obscuriori excipiam, donec tandem ad radiorum vitæ hujus fontem perveniam, ac, solutis per veritatem speculis, heatum finem assequamur; adeo ut vix quispian, etiamsi seipsum vel diuturna philosophia ac disciplina exercent, animæque nobilitatem et splendorem ab humilis et caliginosi corporis contagione

²¹ Jeremi. ix, 2.

(47) *Περὶ δόγματος*. Plures habent, *Περὶ δογμάτων*. Alii, *Περὶ δογμάτων, ἢ τοῦ περὶ θεολογίας, ἢ τοῦ τοῦ Dogmatibus, seu de Theologia.* Alii, *Περὶ δογμάτων, καὶ κατὰ ἐπισκόπων, ἢ τοῦ τοῦ Dogmatibus, et contra Episcopos.*

(48) *Τοιοῦτον*. Sic duo Regg., et Or. 1. In ed., τοιοῦτο.

(49) *Φέρειν*. Combef., φέρει, ἢ in seipso fert.

(50) *Καὶ ὄν, καὶ αἰετὸν γινόμενον*. Sic editi. At Coisl. 1, et Par., καὶ ὄν, καὶ αἰετὸν γινόμενος. Edit.

(51) *Τῶν τῆδε ἀπαυγασμάτων*. Gregorius, per vitæ hujus radiorum fontem, intelligit Deum, qui in hac vita, veluti radios claritatis suæ in homines

C immittit, ita ut semper in se « divinas species seu imagines circumferant. » Quo sensu efficitur purissimum quoddam Dei rerumque divinarum speculum, in quo omnibus contemplari licet illius claritatis radios, cujus Deus fons est, ut omnis desiderii nostri impetus magis magisque ad illum fontem dirigatur.

(52) *Αυθέντων*. Coisl. 3 et Par. addunt, ἡμῖν.

(53) *Καὶ μελέτην ὅτι μάλιστα ποιούμενος ἄνω βλέπειν*. Hæc desunt in duobus Regg., et Or. 1.

^a Alias xxix, quæ autem 20 erat, nunc 43. — Habita anno 379.

paulatim abrumpat, vel divinum numen propitium A sentiat, aut utrumque horum habeat, ac mentem maxima cum diligentia ad cœlestia dirigat, vix, inquam, terrenam hanc molem deorsum trahentem superare poterit. Priusquam autem eam, quantum fieri potest, superaverimus, auresque nostras et mentis aciem satis repurgaverimus, animarum curam suscipere, aut ad rerum divinarum pertractationem accedere haudquaquam tutum esse duco.

II. Ac ne me forte timidiorem, quam par sit, existimetis, sed consilium potius nostrum prudentiamque comprobetis, unde in hunc metum inductus fuerim, exponam. Primum igitur ex ipso Moyse²² audio, quo 377 tempore oracula ei Deus *εἶπεν*, quamvis ad montem multi acciti essent, quorum unus erat ipse Aaron, cum duobus filiis, iisque sacerdotibus, tamen ceteros omnes eminus adorare iussos esse, Moysen autem solum ad eum propius accessisse, populum vero ne simul quidem ascendisse. Atque, ut item aliquanto superius narrat, alios fulgura, tonitrua, tubarum clangor, et mons fumus circumfusus²³, et horrendæ comminationes, atque huiusmodi terrores deorsum sistebant, adeo ut ipsi præclare secum agi arbitrarentur, quod vel solam Dei vocem audirent, idque hac lege, ut summo prius studio seipsos ab omni labe purgarent. At Moyses, et ascendit, et accipit, iis quidem, qui e vulgo sunt, litteralem, iis autem, qui supra vulgus assurgunt, spiritua-

III. Tum etiam illud, quod Heli sacerdoti²⁴, atque aliquanto post Osæ²⁵ accidit, cognitum et exploratum habeo: quorum alter sceleris etiam illius, quod filii adversus sacrificia committebant, pœnas solvit, idque cum eorum impietatem non modo non probasset, verum etiam multum ac sæpenumero ipsos hoc nomine objurgasset; alter, quod arcam solum a bove distractam, tangere ausus esset; eam quidem incolumem servavit, ipse vero interiit; sic nimirum Deus venerationem arcæ suæ debitam tuebatur. Quin illud quoque mihi perspectum est, ne parietes quidem templi promiscuæ multitudini contingere licuisse, eaque de causa parietibus aliis, quibus illi cingerentur, opus fuisse: nec sacrificia ipsa a quibus, aut quando, aut ubi non conveniebat, consumi solita esse: nedum cuivis, aut Sancta sanctorum, aut velamen, aut propitiatorium, aut arcam denique adire, vel spectare, vel attingere, liberum fuisse.

IV. Quæ cum ipse norim, illudque præterea, neminem magno Deo, et sacrificio, et pontifice di-

²² Exod. xix, 3. ²³ ibid. 16. ²⁴ I Reg. iv, 12 sqq.

(54) *Μή με*. Sic duo Regg., duo Colb., Or. 1, et Combef. In ed., *μήτε*.

(55) *Δηλαδή* Deest in pluribus colb.

(56) *Ἐδεήθησαν*. Duo Regg., tres Colb., et Or. 1, *εδέησαν*.

(57) *Ἦ*. Deest in duobus Regg., totidem Colb., et Or. 1.

(58) Synodus CP., anno 1156 habita, inter testimonia contra hæresim Soterichii scholion affert Basilii minimi ad hunc locum, qui sic se habet: *Τοῦ Θεολόγου ἐκ τοῦ λόγου τοῦ « Περὶ θεολογίας, καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων. »* Καίμενον. « Τὸν μεγάλου Θεοῦ καὶ θύματος καὶ ἀρχιερέως. » Ἐρμηνεία τοῦ ἐλαχίστου Βασιλείου. « Μεγάλου μὲν Θεοῦ τοῦ Κυρίου

νοτιαν, ἢ ψυχῆς ἐπιστάσιαν δέξασθαι, ἢ θεολογία προσβαλεῖν, οὐκ ἀσφαλές εἶναι γινώσκω.

Β. Καὶ ὄθεν εἰς τοῦτο ὑπήχθη τὸ θεός, ἵνα μὴ με (54) τοῦ δέοντος δειλότερον ὑπολάβοιτε, ἀλλὰ καὶ ἐπαινήτε τῆς προμηθείας, ἀκούω μὲν αὐτοῦ Μωυσεώς, ἡνίκα ἐχρημάτιζεν αὐτῷ ὁ Θεός, ὅτι πλειόνων εἰς τὸ ὄρος προσκεκλημένων, ὧν εἰς τὴν καὶ Ἀαρὼν σὺν τοῖς παισὶν αὐτοῦ τοῖς δύο τοῖς ἱερεῦσιν, οἱ μὲν λοιποὶ πάντες προσκυνῆσαι πόρρωθεν ἐκελεύσθησαν, ἐγγίσει δὲ Μωυσῆς μόνος, οὐ συναναβῆναι δὲ ὁ λαός. Καὶ μικρὸν πρὸ τούτων, τοὺς μὲν ἄλλους ἀστραπαὶ, καὶ βρονταὶ, καὶ σάλπιγγες, καὶ ὄλον καπνιζόμενον τὸ ὄρος, καὶ ἀπειλαὶ φρικώδεις, καὶ τοιαῦτα δειγματα ἔστη κάτω· καὶ μέγα ἦν αὐτοῖς ἀκούσαι τῆς τοῦ Θεοῦ φωνῆς μόνον, καὶ ταῦτα εὐ μάλα ἀγνισαμένοις. Μωυσῆς δὲ καὶ ἀνεισι, καὶ τῆς νεφέλης εἰσω χωρεῖ, καὶ Θεῷ συγγίγεται, καὶ δέχεται νόμον, τοῖς μὲν πολλοῖς τὸν τοῦ γράμματος, τοῖς δὲ ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς τὸν τοῦ πνεύματος.

nubem penetrat, et cum Deo congregitur, et legem

Γ. Γινώσκω δὲ Ἠλεὶ τὸν ἱερέα, καὶ μικρὸν ὕστερον Ὀζᾶν τινα· τὸν μὲν καὶ ὑπὲρ τῆς τῶν παιδῶν παρανομίας ἀπαιτηθέντα δίκην, ἣν ἐτόλμων κατὰ τῶν θυσιῶν, καὶ ταῦτα οὐκ ἀποδεχόμενον αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν, ἀλλὰ πολλὰ πολλά ἐπιτιμήσαντα· τὸν δὲ, ὅτι τῆς κιβωτοῦ ψάσαι τολμήσας μόνον, περισπασθείσης ὑπὸ τοῦ μόχου, τὴν μὲν περισώσατο, αὐτὸς δὲ ἀπόλετο, φυλάσσοντος δηλαδή (55) τοῦ Θεοῦ τῆς κιβωτῆς τὸ σεβάσιμον. Οἶδα δ' ἐγὼ μηδὲ τῶν τοίχων τοῦ ἱεροῦ ψάσαι τοῖς πολλοῖς ὃν ἀσφαλές, καὶ διὰ τοῦτο ἐτέρων ἐδεήθησαν (56) τοίχων τῶν ἐξωθεν· μηδὲ τὰς θυσίας αὐτάς, ὅφ' ὄν, καὶ ὅτε, καὶ οὐ μὴ καθῆκον ἦν, ἀναλίσκεσθαι· τοσούτου δεῖν πρὸς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων προσφοιτῆν θαμβοῦντα, ἢ (57) τὸ καταπέτασμα, ἢ τὸ ἱαστήριον, ἢ τὴν κιβωτὴν, ἢ προσβλέπειν εἶναι παντὸς, ἢ προσάπτεσθαι.

Δ. Ταῦτα οὖν εἰδὼς ἐγὼ, καὶ ὅτι μηδεὶς ἀξίος τοῦ

μεγάλου Θεοῦ, καὶ θύματος (58), καὶ ἀρχιερέως, ὅς

²⁵ II Reg. vi, 6.

ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ λέγει, ἀλλ' οὐκ τοῦ Πατρὸς νῦν· τοῦτο σημειούμεθα πρὸς τοὺς τὸ Μεγάλον τῷ Πατρὶ μόνῳ περιγράφοντας, τῷ δ' Ἰῶ τὰ δευτεραῖα διδόντας· θύματος δὲ καὶ ἀρχιερέως τὸ μὲν ὡς σφαιασθέντος, καὶ ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας προσενεχθέντος σωτηρίας· τὸ δὲ ὡς οὐχ ὑπ' ἄλλου, ὅφ' ἑαυτοῦ ἐξ ἑαυτῶν τεθυκότος, καὶ εἰς σφαγὴν ἐκούσιον προτεθεικότος. Theologi ex oratione De theologia et episcoporum constitutione. Textus: « Magni Dei et hostiæ et pontificis. » Basilii minimi interpretatio: « Magnum quidem Deum, Dominum nostrum Jesum Christum dicit, non tamen nunc Patrem. Hoc adnotamus adversus illos qui vocabulum Magni Patri tantum ascribunt, Filio autem partes se-

μη πρότερον ἑαυτὸν παρέστησε τῷ Θεῷ θυσίαν ζῶσαν, μᾶλλον δὲ, ναὸς ἅγιος ἐγένετο Θεοῦ ζῶντος καὶ ζῶν· πῶς ἢ αὐτὸς προχείρωσ ἐγχειρήσασθαι τοῖς περὶ Θεοῦ λόγοις, ἢ ἀποδέξωμαι (59) τὸν ἐγχειροῦντα θραπέως; Οὐκ ἐπαινετὸς ὁ πόθος· φοβερὸν τὸ ἐγχειρήμα. Καὶ διὰ τοῦτο καθαρέτεον ἑαυτὸν πρῶτον, εἶτα τῷ καθαρῷ προσομιλητέον· εἰ μὴ μέλλοιμεν τὸ τοῦ Μανουὲ πέψασθαι, καὶ λέξω (60) ἐν φαντασίᾳ Θεοῦ γενόμενοι (61)· Ἀπολώλαμεν, ὡ γύναι, Θεὸν ἐωράκαμεν, ἢ, ὡς Πέτρος, ἀποπέμψασθαι (62) τοῦ πλοίου τὸν Ἰησοῦν, ὡς οὐκ ἄξιοι τοιαύτης ἐπιδημίας· ἢ, ὡς ὁ ἐκατόνταρχος ἐκεῖνος, τὴν μὲν θραπέλαιαν ἀπαιτήσιν (63), τὸν θεραπευτὴν δὲ οὐκ εἰσδέξασθαι. Λεγέτω τις καὶ ἡμῶν, ἕως ἔστιν ἐκατόνταρχος, καὶ πλειόνων ἐν κακίᾳ κρατῶν, καὶ ἐτι στρατευόμενος Καίσαρι τῷ κοσμοκράτορι τῶν κάτω συρομένων· Οὐκ εἰμι Ικανός, Ἴνα μου ὑπὸ τὴν στέγην εἰσέλθῃς. Ὅταν δὲ Ἰησοῦν θεάσωμαι, καίτοι μικρὸς ὢν τὴν πνευματικὴν ἡλικίαν, ὡς ὁ Ζαχαρίας τὸ ἐκείνου, καὶ ὑπὲρ τὴν συκομορέαν ἀρθῶ, νεκρώσας ἐκ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ μαράνας (64) τὸ σῶμα τῆς σαπεινώσεως· τότε καὶ Ἰησοῦν εἰσδέξωμαι, καὶ ἀκούσομαι· Σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ· καὶ τῆς σωτηρίας τεύξομαι, καὶ φιλοσοφήσω τὰ τελεώτερα, σκορπίζων καλῶς ἂ κακῶς συνήγαγον, εἴτε χρήματα, εἴτε δόγματα.

corpore reformato²², tum vero et Jesum excipiam, et adipiscar, et perfectiora illa officia curabo collegeram, sive pecunias, sive dogmata.

Ε'. Ἐπεὶ δὲ ἀνεκαθήραμεν τῷ λόγῳ τὸν θεολογόν, C φέρει δὴ καὶ περὶ Θεοῦ ὡς ἐν βραχεὶ διαλεχθῶμεν, αὐτῷ τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι θαρρήσαντες, περὶ ὧν ὁ λόγος. Εὐχομαι δὲ τὸ τοῦ Σολομῶντος παθεῖν, μηδὲν ἴδιον ἐννοήσαι περὶ Θεοῦ, μηδὲ φθέγγασθαι. Ὅταν γὰρ λέγῃ, Ἀφρονέστατος γὰρ εἰμι πάντων ἀνθρώπων, καὶ φρόνησις ἀνθρώπου οὐκ ἔστιν ἐμοί (65). οὐκ (66) ἀσυνεσία ἐαυτοῦ δήπου καταγιγνώσκων τοῦτο φησιν. Πῶς γὰρ, ὅς γε τοῦτο καὶ (67) ἤτησε παρὰ Θεοῦ πρὸ παντὸς ἄλλου, καὶ ἔλαθε σοφίαν, καὶ θεωρίαν, καὶ πλάτος καρδίας, ψάμμου πλουσιώτερον τε καὶ δαψιλέστερον; Καὶ ὁ τοσοῦτον σοφός, καὶ τοιαύτης τετυχηκῶς δωρεᾶς, πῶς ἀφρονέστατος ἑαυτὸν πάντων (68) ὀνομάζει; Ὡς οὐκ ἔχων ἴδιαν δηλαδὴ φρόνησιν, ἐνεργούμενος δὲ τὴν θεϊαν τε καὶ τελεωτέραν. Καὶ γὰρ ὁ Παῦλος λέγων, Ζῶ δὲ, οὐκ ἐτι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοί Χριστός, οὐχ ὡς περὶ νεκροῦ πάντως ἑαυτοῦ διελέγετο, ἀλλ' ὡς ζῶντος κρείσσονα τῶν πολλῶν ζῶν, τῷ μετεπιληφέναι τῆς ὄντως ζωῆς, καὶ μηδενὶ θανάτῳ περα-

²² Rom. xii. 1. ²³ II Cor. vi. 16. ²⁴ Judic. xiii. 22. ²⁵ Luc. v. 8. ²⁶ Matth. viii. 8. ²⁷ Luc. xix. 2 seqq. ²⁸ Coloss. iii. 5. ²⁹ Philipp. iii. 21. ³⁰ Luc. xix. 9. ³¹ Prov. xxx. 2. ³² Galat. ii. 20.

cundas dant. Hostiam porro et pontificem appellant, illud quidem ob passionem et pro nostra salute oblationem; alterum autem, quia non ab alio sed propria voluntate immolatus fuit, et ad voluntariam mortem accessit. » *M. II Spicileg. Rom. X. 37.*

(59) Ἀποδέξωμαι. Reg. bm, ἀποδέξομαι.

(60) Λέξω. Or. 1, λέγειν.

(61) Γενόμενοι. Combef., γενομένου.

(62) Ὡς Πέτρος ἀποπέμψασθαι. Reg. bm, ὡς ὁ Πέτρος. Or. 1, recentiori manu, ἀποπέμψασθαι.

A gnium esse, qui quidem prius Deo hostiam viventem seipsum non exhibuerit²², aut, ut rectius loquar, Dei vivi templum sanctum ac vivum²⁷ factus sit; qui tandem fieri possit, ut vel ipse prompto animo de Deo disputationem habere aggrediar, vel temere aggredientem probem? Laudanda non est hæc cupiditas; periculosus ac metuendus hic conatus. Ac proinde purgari nos ante oportet, atque ita deinde in illius, qui purus est, congressum et colloquium venire; ne alioqui nobis idem quod Manue, accidat, ac Dei visione perstrictis oculis, dicamus: *Perimus, mulier; 378 Deum vidimus*²⁵: aut, Petri instar²⁶, Jesum a navigio ablegemus, tanquam hujusmodi præsentia minime digni: atque denique, ut centurio ille medicinam quidem exposcamus, medicum autem minime admittamus. Dicit etiam quisquam nostrum, quandiu centurio est, vitique imperium inter multos tenet, adhucque sub Cæsare, hoc est, mundi principe, atque eorum, qui humi serpunt imperatore, stipendia facit: *Non sum dignus, ut intres sub tectum meum*²⁹. Cum autem Jesum conspexero, quamvis spirituali statura parvus, ut ille Zachæus, ac super sycomorum evectus fuero³¹, mortificatis nimirum membris, quæ sunt super terram³², atque humilitatis et audiam: *Hodie, salus huic domui*³⁰; et salutaque exsequar, præclare aspergens quæ scelerate

V. Quoniam autem sermone Theologum repurgavimus, age jam de Deo paucis disseramus, ipsius Patris Filii que et sancti Spiritus, de quibus verba facturi sumus, auxilio freti atque subnixi. Optarim autem idem mihi contingere quod Salomoni, hoc est, ut de Deo nihil meum ac proprium, vel cogitem, vel loquar. Nam cum his verbis utitur: *Stultissimus sum omnium hominum, et prudentia hominis non est in me*³³, haudquaquam scilicet hæc eo dicit, quod stoliditatis seipsum condemnet. (Qui enim istud, cum eam præ aliis omnibus rebus a Deo postulasset, ac sapientiam et contemplationem, et cordis latitudinem arena maris uberiores atque copiosiores accepisset?) Qui sit igitur, ut vir usque adeo sapiens, atque hujusmodi beneficium consecutus, omnium stultissimum se appellat? Hoc vult nimirum, propriam se nullam prudentiam habere, sed divina et perfectiori sapientia affari. Siquidem et Paulus, cum aiebat: *Vivo autem, non jam ego, vivit vero in me Christus*³⁴;

(63) Θεραπειᾶν ἀπαιτήσιν. Coisl. 1, θεραπεῖαν ἐπιζητήσιν. Par., θεραπεῖας ἐπιζητήσιν.

(64) Μαράνας. Par., μωράνας. Reg. Chry. ὑπερανάδας, « transcenso humilitatis corpore. »

(65) Ἐμοί. Reg. a, Or. 1, Par., ἐν ἐμοί.

(66) Οὐκ. Sic Coisl. 1, Or. 1, et Par. In ed., οὐκ.

(67) Τοῦτο καί. Sic plures codices. In ed., καὶ τοῦτο.

(68) Πάντων. Deest in Reg. a.

non utique de serpe, tanquam de mortuo, loquebatur, sed tanquam de eo, qui præstantiorem, quam vulgus mortalium soleat, vitam ageret, utpote qui veræ vitæ, nulloque mortis fine circumscriptæ, particeps esset. Patrem igitur, et Filium, et Spiritum sanctum adoramus, proprietates quidem distinguentes, divinitatem autem copulantes: neque aut tria in unum contrahimus, ne Sabellii morbo laboremus; aut 379 rursus in tria diversa et aliena separamus, ne in Arii furorem incidamus. Quid enim necesse est ut, velut plantam in alteram partem propendentem, ad alteram partem per vim inflectamus, ac distorsionem per distorsionem corrigamus, non autem potius eam ad medium dirigentes, intra pietatis fideique orthodoxæ fines consistamus

VI. Porro cum medium dico, veritatem dico, quam recte solam præ oculis propositam habemus. Repudiamus itaque, tum malam contractionem, tum hac absurdioram divisionem; ne, vel ob multitudinis deorum metum, in unam personam contracta oratio, nuda nobis et inania nomina relinquat, unum videlicet et eundem Patrem ac Filium et Spiritum sanctum existimantibus, ac non magis hæc omnia unum, quam unumquodque nihil esse statutibus (desierint enim id esse quod sunt, inter se mutuo transuentia et migrantia); vel rursus in tres, aut peregrinas et dispartes atque distractas naturas separata, juxta Arii recte nominatum furorem, aut principatus expertes et inordinatas, divinitatique, ut sic loquar, contrarias; partim in Judaicam quamdam parvitatem concludatur, si ingenito solo divinitatem circumscribamus, partim in oppositum quidem, non minus tamen perniciosum malum provolvatur, si tria principia tresque Deos constituerimus, quod superiori etiam errore absurdius est. Nam profecto, nec quosdam ita Patris amantes esse oportet, ut illi quod Pater sit adimant; cuius enim Pater fuerit, si Filii ab eo natura diversus dicatur, atque una cum reliquis creaturis abalienatur? Nec rursus ita Christi amantes, ut ne Filii quidem nomen ei integrum servant; cuius enim, queso, Filius fuerit, nisi ad Patrem, tanquam ad principium, referatur? Nec denique Patri principii dignitatem imminuere, quam ut pater et genitor habet; parvorum etenim certe, ipsoque indignorem principium fuerit, nisi deitatis ejus, quæ in Filio et Spiritu sancto consideratur, causa sit.

Α τουμένης. Προσκυνοῦμεν ὄν Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τὰς μὲν ἰδιότητας χωρίζοντες, ἐνοῦντες (69) δὲ τὴν θεότητα· καὶ οὐτε εἰς ἓν τὰ τρία συναλείφομεν, ἵνα μὴ τὴν Σαβελλίου νόσον νοσήσωμεν· οὐτε διαιροῦμεν εἰς τρία ἔκφυλα καὶ ἀλλότρια, ἵνα μὴ τὰ Ἀρείου μαῶμεν. Τί (70) γὰρ δεῖ, καθάπερ φυτὸν ἑτεροκλινὲς πάντῃ καμπτόμενον, βίβη μετὰγειν ἐπὶ τὸ ἕτερον μέρος, διαστροφῇ τὴν διαστροφὴν διορθουμένου, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὸ μέσον εὐθύνοντας, ἐν ὁρισί ἰστασθαι τῆς θεοσεβείας;

Β Γ'. Μεσότητα (71) δὲ ὅταν εἶπω, τὴν ἀλήθειαν λέγω, πρὸς τὴν βλέπειν καλῶς ἔχομεν μόνην· καὶ τὴν φαύλην συναίρεσιν παραιτούμενοι (72), καὶ τὴν ἀποικωτέραν διαίρεσιν· ὡς μήτε εἰς μίαν ὑπόστασιν συναιρεθέντα τὸν λόγον, δεῖ πολυθείας, φιλά ἡμῖν καταλιπεῖν τὰ ὀνόματα, τὸν αὐτὸν Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον ὑπολαμβάνουσι, καὶ μὴ μάλλον ἐν τὰ πάντα, ἢ μηδὲν ἕκαστον εἶναι ὀριζομένοις (φεύγοι γὰρ ἂν εἶναι ἀπερ ἐστίν, εἰς ἀλλήλα μεταχωροῦντα καὶ μεταδαινόντα)· μήτε εἰς τρεῖς ἢ ξένους (73) καὶ ἀνομολοῦς (74) οὐσίας καὶ ἀπεβήρηγμένας διαιρεθέντα, κατὰ τὴν Ἀρείου καλῶς ὀνομασθεῖσαν μανίαν, ἢ ἀνάρχους καὶ ἀτάκτους, καὶ ὅσον εἰπεῖν, ἀντιθέου· τῷ μὲν εἰς Ἰουδαϊκὴν σμικρολογίαν κατακλεισθῆναι (75), μόνῃ τῷ ἀγεννήτῳ (76) τὴν θεότητα περιγράφοντας· τῷ δὲ εἰς ἐναντίον μὲν, κακὸν δὲ ἴσον πεσεῖν, τρεῖς ἀρχὰς ὑποτιθεμένους, καὶ τρεῖς Θεοὺς, ὃ τῶν προειρημένων ἀποικωτέρον· δέον μήτε οὕτως εἶναι τινὰς (77) φιλοπάτορας, ὡς καὶ τὸ εἶναι Πατέρα περιαιρεῖν (τίνος γὰρ ἂν καὶ εἴη Πατὴρ, τοῦ Υἱοῦ τὴν φύσιν ἀπεξενωμένου καὶ ἀπηλλοτριωμένου μετὰ τῆς κτίσεως;)· μήθ' οὕτω φιλοχρίστους, ὡς μήτε τοῦτο φυλάττειν (78), τὸ εἶναι Υἱόν (τίνος γὰρ ἂν καὶ εἴη Υἱός, μὴ πρὸς αἰτιον (79) ἀναφερόμενος τὸν Πατέρα;) μήτε τῷ Πατρὶ τὸ τῆς ἀρχῆς κατασμικρύνειν ἄξιωμα, τῆς ὡς Πατρὶ καὶ γεννήτορι· μικρῶν γὰρ ἂν εἴη καὶ ἀναξίων ἀρχῆ, μὴ θεότητος ὧν αἴτιος (80) τῆς ἐν Υἱῷ καὶ Πνεύματι θεωρουμένης. Ἐπειδὴ χρὴ καὶ τὸν ἕνα Θεὸν τηρεῖν, καὶ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ὁμολογεῖν, εἴτ' ὄν τρία πρόσωπα, καὶ ἕκαστην μετὰ τῆς ἰδιότητος.

(69) Ἐνοῦντες. « Unam autem divinitatem preflentes. »

(70) Τί. Combef., οὐ.

(71) Μεσότητα. Billius: « mediocritatem. »

(72) Παραιτούμενοι. Sic duo Regg., duo Coisl., Or. 3, Combef. In ed., παραιτούμενοι.

(73) Τρεῖς ἢ ξένους. Combef. delet ἢ.

(74) Ἀνομολοῦς. Reg. hm., ἀνομοουστους.

(75) Κατακλεισθῆναι. Sic tres Colb., Or. 4, Par. In ed., κατακλεισθῆναι.

(76) Ἀγεννήτῳ. Reg. Cyr., ἀνάρχῳ. Non male, cum hic Gregorius totus sit in « principii » ratione: ἢ ἀνάρχους τρεῖς ἀρχάς, etc.

(77) Τινὰς. Or. 4, τίνα.

(78) Μήτε τοῦτο, etc. Sic tres Colb., Or. 4, Jes., Bas. Alii, μήτε τό. Coisl. 3, Par., etc., μήτε

τούτῳ, « ut ei integram nos servant, quod Filius ait. »

(79) Πρὸς αἴτιον. « Tanquam ad principium. » Gregorius, inquit Billius in Scholiis, « vocat Patrem » principium, « ut qui sit causa naturalis. Ob idque cum dixisset: » imminuunt Patri principii decus, « statim subiecit, » ejus « inquam, » Principii, quod Pater sit et genitor; « ne quis scilicet suspicaretur, ipsum Patri principii appellationem tribuere, tanquam ei, qui majestate ac dignitate præstet. »

(80) Αἴτιος. « Causa, » id est, « origo. » Sic enim Patres Græcos, cum de divinis relationibus agunt, interpretantur theologi. Vide Estium in 1, dist. 29, § 2.

Quandoquidem et unus Deus retinendus est, et tres hypostases, sive tres personæ, confitendæ, et quidem unaquæque cum sua proprietate.

Z'. Τηροῖτο δ' ἄν, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, εἰς μὲν Θεὸς, A εἰς ἔν αἰτιον καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀναφερομένων, οὐ συντιθεμένων, οὐδὲ συναλειφομένων (81)· καὶ κατὰ τὸ ἔν καὶ ταυτὸ τῆς θεότητος, ἵνα οὕτως ὀνομάσω, κίνημά τε καὶ βούλημα, καὶ τὴν τῆς οὐσίας ταυτότητα. Αἱ δὲ τρεῖς ὑποστάσεις, μηδεμιᾶς ἐπινοουμένης συναλοιφῆς (82), ἢ ἀναλύσεως, ἢ συγχύσεως, ἵνα μὴ τὸ πᾶν καταλυθῆ, δι' ὧν τὸ ἔν σεμνύεται πλέον ἢ καλῶς ἔχει. Αἱ δὲ ἰδιότητες, Πατρὸς μὲν, καὶ ἀνάρχου (83), καὶ ἀρχῆς ἐπινοουμένου καὶ λεγομένου (ἀρχῆς δὲ, ὡς αἰτιου, καὶ ὡς πηγῆς, καὶ ὡς ἀδίου φωτός (84))· Υἱοῦ δὲ, ἀνάρχου μὲν οὐδαμῶς, ἀρχῆς δὲ τῶν ὄλων· ἀρχὴν δὲ ὅταν εἶπω, μὴ χρόνον παρενθῆς, μηδὲ μέσον τι τάξης τοῦ γεγεννηκότος καὶ τοῦ γεννήματος, μηδὲ διέλης τὴν φύσιν τῷ κακῶς παρενθεθέντι τοῖς συναϊδοῖς καὶ B συνημμένοις. Εἰ γὰρ χρόνος Υἱοῦ πρεσβύτερος (85), ἐκείνου δηλαδὴ πρῶτως ἂν εἴη (86) αἰτιος ὁ Πατήρ. Καὶ πῶς ποιητῆς χρόνων ὁ ὑπὸ χρόνον; Πῶς δὲ καὶ Κύριος πάντων, εἰ ὑπὸ χρόνου προεληπτὰ τε καὶ κυριεύεται; Ἄναρχος οὖν ὁ Πατήρ· οὐ γὰρ ἐτέρωθεν αὐτῷ, οὐδὲ παρ' ἑαυτοῦ (87) τὸ εἶναι. Ὁ δὲ Υἱός, ἔν μὲν ὡς αἰτιον τὸν Πατέρα λαμβάνης. οὐκ ἀναρχος· ἀρχὴ γὰρ Υἱοῦ Πατρὸς ὡς αἰτιος (88)· ἔν δὲ τὴν ἀπὸ χρόνου νοῆς ἀρχὴν, καὶ ἀναρχος· οὐκ ἀρχεται γὰρ ὑπὸ χρόνου ὁ χρόνον Δεσπότης.

nec enim aliunde, nec a se ipso esse habet. Filius quaquam principio caret; principium enim Filii intellexeris, principii quoque omnis est expertus. C

H'. Εἰ δὲ, ὅτι τὰ σώματα ὑπὸ χρόνον, διὰ τοῦτο D ἀξιώσεις κείσθαι καὶ τὸν Υἱὸν ὑπὸ χρόνον, περιθῆσεις καὶ σῶμα τῷ ἀσωμάτῳ· καὶ εἰ ὅτι τὰ παρ' ἡμῖν γεννώμενα, οὐκ ὄντα ποτὲ, εἶτα γινόμενα, διὰ τοῦτο καὶ τὸν Υἱὸν ἀναγκάσεις ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παρεληλυθέναι, συγκρίνεις (89) τὰ ἀσύγκριτα, Θεὸν καὶ ἄνθρωπον, σῶμα καὶ τὰ ἀσώματον· οὐκοῦν καὶ πείσεται καὶ λυθῆσεται, ὅτι καὶ τὰ ἡμέτερα σώματα. Σὺ μὲν οὖν ἀξιολίξ διὰ τοῦτο οὕτω γεννᾶσθαι Θεὸν, διότι τὰ σώματα· ἐγὼ δὲ διὰ τοῦτο οὐκ οὕτως,

⁸¹ Hebr. 1, 2. ⁸² Rom. x, 12.

(81) Ὁ συντιθεμένων, οὐδὲ συναλειφομένων. Hæc desunt in Or. 1.

(82) Συναλοιφῆς. Duo Regg., et duo Colb., συναλειφῆς.

(83) Ἀνάρχου. « Principii expertem. » Theologi Græci duas proprietates Patri tribuunt, τὸ ἀναρχον, et τὸ ἀγέννητον, quibus eum a Filio et Spiritu sancto distinguunt. Hic autem ἀναρχον, non de tempore accipiunt, aliqui enim Filium et Spiritum sanctum, non minus ἀναρχοι, id est, « principii expertes » sunt, quam Pater, sed de causa. Atque in hac significatione hoc vocabulum soli Patri convenit, qui a nullo est, cum Filius et Spiritus ex Patre sint, atque ad eum, tanquam ad causam, referantur. Per causam autem Græci nihil aliud quam « originem, » ac velut essentialē fontem intelligunt. Ita exponit Billius.

(84) Ἀδίου φωτός. Reg. Cypr., ἀγεννήτου φωτός. Hæc lectio apta videtur Combesio, et proprie Patri convenit. Nam Filius et Spiritus sanctus, ἀδίου.

VII. Sic enim, mea quidem sententia, Deus unus retinebitur, si Filium 380 et Spiritum sanctum ad unam causam referamus, non autem componamus nec commisceamus; et si unam atque eandem Divinitatis, ut ita loquar, motionem et voluntatem, essentialique identitatem intelligamus. Tres autem personas ita tenebimus, si nulla commixtio, aut resolutio, aut confusio excogitetur, ne alioqui universum per eos evertatur, qui impensius, quam par sit, unitatem extollunt. Postremo ita nobis proprietatum ratio constabit, si Patrem quidem, et principii expertem, et principium cogitemus, ac prædicemus (principium, inquam, ut causam, et ut fontem, lumenque sempiternum); Filium vero, minime quidem principii expertem, omnium autem rerum principium asseramus; principium porro cum dico, ne tempus interjicias, nec inter genitorem et genitum medium aliquid constituas, nec per id, quod inter ea, quæ eandem æternitatem habent, et conjuncta sunt, male interponis, naturam divides. Nam si tempus Filio est antiquius, illius procul dubio primum Pater causa fuerit necesse est. Quod si ita est, quo tandem modo temporum factor erit ⁸⁷, qui sub tempus cadit? Quo item modo Dominus omnium ⁸⁸, si eum tempus præcesserit, eique dominetur? Principii igitur expertus est Pater: autem, siquidem Patrem ut causam accipias, nec Pater est, ut causa; sin de tempore principium Neque enim temporum Dominus temporis subjectus.

VIII. Quod si, quia corpora tempori subjacent, idcirco Filium quoque tempori subesse statuas, tunc rei incorporeæ corpus attribues; et si, quoniam ea quæ apud nos gignuntur, eum ante non essent, postea orta sunt, ideo Filium quoque necessario ex nihilo in rerum naturam prodidisse contendis, comparas ea, quæ comparationem omnem respuunt, Deum nempe et hominem, corpus, et id quod corpore vacat. Ergo et patietur, et dissolvetur, atque interibit, quemadmodum et nostra

ἀναρχον φῶς sunt, perinde ac Pater, id est, « sempiternum lumen. » Unus autem Pater est « ingentus. »

(85) Πρεσβύτερος. Reg. hm, Bas., πρεσβύτερον.

(87) Πρῶτως ἂν εἴη. Sic Reg. hm, Or. 1, Par., Comb., etc., « primum. » Mendose in ed., πρῶτος ἂν ἦ. Billius, « primus. »

(88) Οὐδὲ παρ' ἑαυτοῦ. « Nec a seipso, » etc. « Si enim a seipso, » inquit Elias, « ortus esset, a seipso quoque separari posset; atque ita unus esset, duo, quorum alter præexistisset, alter postea ortus esset; aut ita divideretur, ut dimidia parte esset, dimidia rursus ex parte non esset. » Coisl. 1, pro οὐδὲ παρ' ἑαυτοῦ, habet, ἀλλὰ παρ' ἑαυτοῦ, « sed a seipso, » etc.

(88) Αἰτιος. Reg. hm, duo Colb., Or. 1, Bas., αἰτιον.

(89) Συγκρίνεις. Reg. Cypr., συγκρινεῖς.

corpore. Tu quidem idcirco Deum ita generari censeres, quod corpora ita generentur: **381** ego vero ob id non ita gigni affirmo, quod ea sit corporum gignendorum ratio (quorum enim natura diversa est, horum dispar quoque generandi modus); nisi eum in omnibus aliis quoque rebus corporeæ materiæ servire contendas, hoc est, ut patiat, et in mœrore versetur, et fame ac siti laboret, omnes denique eas affectiones, quibus, vel corporis, vel experiat. Hæc enim vero mens tua non admittit. tionem aliter quam ut divinam admittit.

IX. Verum si generatus est, inquis, quomodo generatus est? Responde tu quoque mihi, o acute et invictè sophista. Si creatus est, quomodo creatus est? Ac postea ex me sciscitare, quomodo generatus sit? Passio est, inquis, circa generationem? Est et passio etiam, inquam ego, circa creationem. (An non enim passionis rationem habet informatio, et cura, et ejus rei, quæ tota simul ac repente cogitata est, in partes extensio?) Tempus, addes, circa generationem? In tempore etiam sunt quæ creantur. Locus illic? Hæc quoque locus. Spei frustratio circa generationem? Creatio quoque interdum spem frustratur. Hæc a vobis disserentibus audivi; etenim quæ mens delineavit, ea plerumque manus perficere non potuit. At dices: verbo et voluntate omnia condidit: *Ipse enim dixit, et facta sunt: ipse mandavit, et creata sunt* ⁹⁰. Atqui, cum ais omnia Dei verbo creata fuisse, non humanam scilicet creationem inducis; nec enim quisquam nostrum, ea, quæ fiunt, verbo efficit. Nihil quippe nobis sublimius ac præstantius esset, minusque laboriosum, si sermone solo aliquid conficere possemus. Quamobrem, etsi Deus, ea, quæ creantur, verbo creat, non tamen humana est ejus creandi ratio. Aut enim hominem quoque sermone aliquid efficientem ostende: aut mihi concede Deum non humano more creare. Quod si secus existimas, age, voluntate civitatem describe, et statim civitas repræsentetur. Opta tibi filium nasci, et protinus tibi puer existat. Velis aliud quidpiam eorum, quæ manibus efficiuntur, et confestim voluntas in opus prodeat. Quod si quidem nihil horum voluntatem nostram sequatur, Dei vero voluntas actio sit; perspicuum utique est, alio quidem modo hominem creare, alio autem rerum omnium creatorem Deum. Quæ igitur est hæc ratio, ut cum Deus alio quam humano more procreet, humano tamen more gignere cogatur? Tu quidem, cum prius non esses, deinde factus es, postea **382**

⁹⁰ Psal. cxlviii, 5.

(90) *Ἐλάττα δουλεύσει*. Reg. bm, tres Colb., Or. 4, τὰ ἄλλα δουλεύσει.

(91) *Πάθος*. = Passio. In sensu scholasticorum hanc vocem intelligimus. Affectum quemdam exprimit.

(92) *Ἐγενήθησαν*. Sic duo Regg. et Or. 4. Ita legendum, licet plerique codices et editi habeant, ἐγενήθησαν.

(93) *Ἀυτῶ τὸ κτίθειν*. Hæc desunt in Coisl. 3

ἄτι οὕτω τὰ σώματα. Ὅν γὰρ τὸ εἶναι οὐχ ὅμοιον τούτων οὐδὲ τὸ γενεῖν ὅμοιον· εἰ μὴ καὶ τὰλλα δουλεύσει (90) ταῖς ὕλαις, οἷον πάσχων, καὶ λυπούμενος, καὶ πεινῶν, καὶ διψῶν, καὶ ὅσα ἢ σώματος, ἢ τοῦ συναμφοτέρου πάθη. Ἄλλὰ ταῦτα οὐ παραδέχεται σου ὁ νοῦς· περὶ Θεοῦ γὰρ ὁ λόγος. Μὴ τοίνυν μηδὲ τὴν γέννησιν ἄλλως, ἢ ὡς θεϊκὴν παραδέχου.

conjunctionim utriusque partis natura subjecta est, De Deo quippe sermo est. Ne tu igitur genera-

Θ. Ἄλλ' εἰ γεγεννηται, πῶς γεγέννηται, φησὶν; Ἀπόκριναί μοι, ὡ διαλεκτικῆ σὺ καὶ ἀφυκτε. Εἰ ἐκτισται, πῶς ἐκτισται; κίμπε ἀπαίτει τὸ, Πῶς γεγέννηται; Πάθος (91) περὶ τὴν γέννησιν; Πάθος καὶ περὶ τὴν κτίσιν· ἢ γὰρ οὐ πάθος ἢ ἀνατύπωσις, καὶ ἢ φροντίς, καὶ ἢ τοῦ νοηθέντος ἀθρόως εἰς τὸ κατὰ μέρος ἐξάπλωσις; Χρόνος περὶ τὴν γέννησιν; Ἐν χρόνῳ καὶ τὰ κτιζόμενα. Τόπος ἐναυθα; Τόπος ἐκεῖ. Ἀποτυχία περὶ τὴν γέννησιν; Ἀποτυχία καὶ περὶ τὴν κτίσιν. Ταῦτα ἤκουσα φιλοσοφούντων ὑμῶν· ἃ γὰρ ὁ νοῦς ὑπέγραψε, πολλάκις ταῦτα ἢ χεῖρ οὐκ ἐτέλεσεν. Ἄλλὰ λόγῳ, φησὶ, τὸ πᾶν ὑπέστησε καὶ βουλήματι. Αὐτὸς γὰρ εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν (92)· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. Ὅταν εἶπης τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ τὰ πάντα ἐκτίσθαι, οὐ τὴν ἀνθρωπίνην κτίσιν εἰσάγεις· οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν λόγῳ πράττει τὰ γινόμενα. Οὐδὲν γὰρ ἂν ἦν ὑψηλότερον ἡμῶν, οὐδὲ ἀπονώτερον, εἰ τὸ λέγειν ἔργου συμπλήρωσις ἦν· ὥστε εἰ καὶ λόγῳ κτίζει Θεὸς τὰ κτιζόμενα, οὐκ ἀνθρώπινον αὐτῷ τὸ κτίζειν (93). Ἢ γὰρ δεῖξον καὶ ἀνθρώπον λόγῳ τι πράττοντα· ἢ δέξαι, ὅτι οὐχ ὡς ἀνθρώπος κτίζει Θεός. Ἐπεὶ διάγραφον βουλήματι πόλιν, καὶ παραστήτω (94) πόλις· θέλησον γενέσθαι σοι (95) οὐδὲν, καὶ παραστήτω παῖς· θέλησον ἄλλο τι τῶν πραττομένων, καὶ εἰς ἔργον ἢ βούλησις χωρησάτω. Εἰ δὲ τούτων οὐδὲν ἔπεται τῷ βούλεσθαι, Θεοῦ δὲ τὸ βούλεσθαι πράξις ἐστίν, ἄλλως μὲν ἀνθρώπος κτίζει, ἄλλως δὲ ὁ πάντων κτίστης Θεός. Πῶς οὖν κτίζει μὲν οὐκ ἀνθρωπικῶς, γενεῖν δὲ ἀναγκάζεται ἀνθρωπικῶς; Σὺ μὲν οὐκ ὦν, ἔπειτα ἐγένου, εἶτα γενεῖς· διὰ τοῦτο οὐκ ὄντα εἰς τὸ εἶναι παράγεις. Ἢ, ἵνα τι βαθύτερον εἶπω, τάχα οὐδὲ (96) αὐτὸς ἐξ οὐκ ὄντων παράγεις· ἐπεὶ καὶ ὁ Λεὺτ, φησὶν, Ἐτι ἐν τῇ ὄσφύϊ (97) τοῦ πατρὸς ἦν, πρὶν εἰς τὸ εἶναι παρελθεῖν. Καὶ μηδεὶς ἐπηρεάζετω τῷ λόγῳ. Οὐ γὰρ οὕτως ἐκ τοῦ Πατρὸς φημι τὸν Ἰῶν ὑπάρχειν, ὡς ἐν τῷ Πατρὶ πρότερον ὄντα, μετὰ δὲ τοῦτο εἰς τὸ εἶναι ὀδεύσαντα· οὐδὲ γὰρ ἀτελῆ πρότερον, εἶτα τέλειον, ὡσπερ νόμος τῆς ἡμετέρας γεννήσεως (98).

et Or. 4.

(94) *Παραστήτω*. Comb., παραστήται. = Præsto sit civitas.

(95) *Σοι*. Deest in duobus Regg. et Or. 4.

(96) *Τάχα οὐδέ*. In quibusdam, τάχα δὲ οὐδέ.

(97) *Ἐν τῇ ὄσφύϊ*. = In lumbis. = Potentia mirum, non actu, inquit Billius in notis.

(98) *Γεννήσεως*. Reg. a, Coisl. 5, tres Colb., Pag., κνήσεως, = conceptus.

gignis; ac proinde, enim qui non erat, in rerum naturam producis. Aut, ut profundius aliquid dicam, fortasse ne ipse quidem ex nihilo producis; quandoquidem et Levi, ut ille ait, adhuc in lumbis patris erat, antequam in lucem prodiret⁴⁰. Nec vero quisquam huic orationi calumniam conflet. Non enim Filium ita ex Patre existere dico, quasi in Patre prius quidem fuerit, postea autem in esse prodierit. Neque enim imperfectum prius, ac postea perfectum dico, quemadmodum fert lex nostræ generationis.

Γ'. Ταῦτα τῶν ἐπιπρωδῶντων ἐστίν· ταῦτα τῶν ἐπιπρωδῶντων προχειρῶς πᾶσι τοῖς λεγομένοις. Ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτω φρονοῦμεν, οὐχ οὕτω δοξάζομεν· ἀλλ' ἑμοῦ τῶ τὸν Πατέρα εἶναι (99) ἀγεννήτως (ἀεὶ δὲ ἦν, οὐχ ὑπερπίπτει (1) γὰρ εἰς τὸ μὴ εἶναι ποτε ὁ νοῦς), καὶ ὁ Υἱὸς ἦν γεννητῶς. Ὡστε συντρέχει τὸ εἶναι τοῦ Πατρὸς τῶ γεγενῆσθαι τοῦ Μονογενοῦς, ἐξ αὐτοῦ τε ὑπάρχοντος, καὶ οὐ μετ' αὐτὸν, ἢ ἐπινοία (2) μόνῃ τῇ τῆς ἀρχῆς· ἀρχῆς δὲ, ὡς αἰτίου. Πολλακίς γὰρ τὸν αὐτὸν ἀναστρέφω λόγον, τὸ παχὺ σου καὶ ὑλικὸν τῆς διανοίας φοβούμενος (3). Εἰ δὲ οὐ πολυπραγμονεῖς τὴν τοῦ Υἱοῦ, εἰτε γέννησιν χρὴ λέγειν, εἰτε ὑπόστασιν, εἰτε τι ἄλλο κυριώτερον τούτων ἐπινοεῖ τις (νικᾷ γὰρ τὴν ἑμὴν γλῶτταν τὸ νοούμενον καὶ λεγόμενον)· μηδὲ τοῦ Πνεύματος περιεργάζου τὴν πρόδοον. Ἀκοῦμαι ἀκούειν, ὅτι Υἱὸς, καὶ ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς· καὶ ὅτι ὁ μὲν Πατήρ, ὁ δὲ Υἱός· καὶ οὐδὲν παρὰ τοῦτο περιεργάζομαι, μὴ ταυτὸ πάθωταῖς φωναῖς, αἶ τῶ ὑπερφωνεῖσθαι παντελῶς διαπίπτουσιν, ἢ τῇ ἔψει τεινούση (4) πρὸς ἡλιακὴν ἀκτίνα. Ὅσα γὰρ ἂν πλεῖον καὶ ἀκριβέστερον ἰδεῖν ἐθέλοι τις, τοσούτω τὴν αἰσθησὶν παραβλάπτεται, καὶ τὸ ὅπως οὖν ὄρα ἄποστερεῖται, διὰ τοῦ πλείονος νικῶντος τὴν ἔσπιν τοῦ ὁρωμένου ἐν ὅλον ἰδεῖν ἐθελήσῃ, καὶ μὴ ὅσον ὄρα ἄσφαλές.

adversum solem intuentibus. Nam quo quis amplius et accuratius eum cernere cupit, eo magis sensum lædit, ac idem etiam quoquo modo cernendi facultate privatur, quia nimirum id, quod cernitur, oculorum aciem superat, cum quispiam totum conspiciere voluerit, ac non quantum tuto cernere licet.

ΙΑ'. Ἀκούεις γέννησιν; Τὸ πῶς μὴ περιεργάζου. Ἀκούεις ὅτι τὸ Πνεῦμα προῖδον ἐκ τοῦ Πατρὸς; Τὸ ὅπως μὴ πολυπραγμονεῖ. Εἰ δὲ πολυπραγμονεῖς Υἱοῦ γέννησιν, καὶ Πνεύματος πρόδοον, κάγω σου πολυπραγμονῶ τὸ κρᾶμα ψυχῆς καὶ σώματος· Πῶς εἰ χροῦς, καὶ εἰκῶν Θεοῦ; Τί τὸ κινεῖ σε, ἢ τί τὸ κινούμενον; Πῶς τὸ αὐτὸ καὶ κινεῖ καὶ κινεῖται; Πῶς ἢ αἰσθησὶς ἐν τῷ αὐτῷ μένει, καὶ τὸ ἐκτὸς ἐπισπᾶται; Πῶς ὁ νοῦς ἐν σοὶ μένει, καὶ γεννᾷ λόγον ἐν ἄλλῳ νοῖ (5); Πῶς λόγῳ νόημα διαδίδεται (6); Καὶ ὅπως τὰ μείζονα λέγω· Τίς οὐρανοῦ περιφορά; Τίς ἀστέρων κίνησις, ἢ τάξις, ἢ μέτρα, ἢ σύνοδος, ἢ ἀπόστασις; Τίνες δ' ὄροι θαλάσσης; Πόθεν δὲ ἀνέμων ρεύματα, ἢ ὥρων περιτροπᾶ; ἢ ὄμβρων ἐπιχύσεις; Εἰ τούτων μηδὲν κατενόησας, ὡ ἄνθρωπε (κα-

⁴⁰ Hebr. vii, 10.

(99) Ὁμοῦ τῶ τὸν Πατέρα εἶναι. Duo Regg., Coisl. 1, Par., ἑμοῦ τὸ εἶναι τὸν Πατέρα. Tres Collb., τῶ εἶναι τὸν ἀναρχον (Πατέρα) ἀγεννήτως, « absque generatione. »

(1) Ὑπερπίπτει. Par., ὑποπίπτει..

(2) Ἡ ἐπινοία, etc. Huic phrasi consonat explicatio, qua Filius dicitur Patre posterior, non « natura, » neque « tempore, » sed « originis » duntaxat « ratione. » Vide Estium in 1, dist. 9, § 3, et dist.

X. Hæc sunt eorum, qui obtreccatione et calumniis gaudent : hæc eorum, qui adversus omnia, quæ dicuntur, prompte insiliunt. Nos autem non ita sentimus, non ita ceusemus : verum hoc docemus, et profiteamur, quod simul atque Pater ingenito modo erat (semper autem erat, nec enim eum aliquando non fuisse concipit mens nostra, quantumvis se altissime efferat), et Filius quoque per generationem erat; ita ut Patris essentia concurrat cum Unigeniti generatione, qui ex ipso quidem est, non autem post ipsum, aut saltem sola principii cogitatione. Principium vero hic pro causa accipio. Identidem enim eadem verba repeto, ut animi tui hebetudini et crassitie occurram. Quod si curiosius non scruteris Filii, sive generationem dicere convenit, sive substantiam, sive quod aliud vocabulum magis proprium atque appositum cuiuspiam in mentem venit (linguam enim meam superat id, quod cogito ac dico), ne quoque Spiritus sancti processionem anxie inquire. Mihi audire satis est : quod Filius est, et quod ex Patre : tum quod ille Pater est, hic Filius; nihil præter ea investigo ac perscrutor; ne mihi idem quod vocibus accidat, quæ immodica contentione franguntur, ac prorsus concidunt, aut idem quod oculis

XI. Audis generationem? Modum curiosius ne inquires. Audis Spiritum ex Patre procedere? Id, quomodo fiat, ne anxio studio perscruteris. Quod si in Filii generatione et Spiritus processione pervestiganda **383** curiosum te præbes, ego quoque pari curiositate tuam animæ corporisque conjunctionem et temperamentum inquiram : quo modo pulvis es, et Dei imago? Quid est, quod te moveat, aut quid quod moveatur? Quo modo idem movet et movetur? Quo modo sensus in eodem manet, et externa attrahit? Quo modo mens in te manet, et in alia mente sermonem gignit? Quo modo cogitatio per sermonem impertitur? Nondum majora profero. Quæ cæli conversio? Quis siderum motus, aut ordo, aut modus? Quæ conjunctio aut distantia? Qui

16, § 2.

(3) Διαβολας φοβούμενος. Sic Reg. hm, plures Collb., Par., Combef., « crassitatem ac stupiditatem ingenii tui metuens. » In ed. deest φοβούμενος.

(4) Ὁψει τεινούση. Sic tres Regg., Bas., Par., Tillem., etc. Mendose in ed., ὄψη τεινούση.

(5) Νοῖ. In nonnullis, νῶ.

(6) Διαδίδεται. Tres Regg., Coisl. 1, Or. 1, δέδασαι.

iaaris termini? Unde veni profuerunt? Unde partium anni revolutiones, aut pluviarum effusiones? Si nihil horum intellectu percepisti, o homo (percipies autem fortasse aliquando, cum perfectionem consecutus fueris: Videbo enim, inquit ille, caelos, opera digitorum tuorum⁴¹; ut conjicere possimus, ea, quæ nunc cernimus, non veritatem ipsam esse, sed quædam dumtaxat veritatis simulacra); si te ipsum non nosti, quisquis es, qui de his rebus disputas, si hæc nondum intellectu comprehendisti, quorum sensus ipse testis est, quo tandem modo,

XII. Quocirca si quid mihi obtemperas, hoc est, theologo minime audaci, ut nonnulla jam percepisti, ita etiam ea, quæ supersunt, ut percipias, roga. Ea parte, quæ in te manet, contentus esto: altera in supernis thesauris recondita maneat. Per vitæ probitatem ascende: per purgationem, eum, qui purus est, adipiscere. Vis theologus aliquando fieri, ac divinitate dignus? Serva mandata; per Dei præcepta incede; actio enim gradus est ad contemplationem: ex corpore operam animæ nava. An quisquam est mortalium, qui ad eam sublimitatem efferi possit, ut ad Pauli mensuram perveniat? At ille tamen videre se per speculum et ænigma dicit⁴², tempusque affore, quo facie ad faciem visurus sit. Tune aliis quidem in disputando sublimior? At Deo haud dubie inferior es. Tune aliis fortasse acutior et perspicacior? At certe veritate tanto posterior es, **384** quanto essentia Dei essentiam tuam antecellit. Pollicitationem habemus fore, ut aliquando tantum cognoscamus, quantum cogniti sumus⁴³. Si fieri non potest, ut perfectam in hac vita rerum cognitionem assequamur, quid mihi reliquum est? Quid in spe positum? Regnum cælorum, procul dubio inquires. Atqui illud nihil aliud esse existimo, quam ejus, quod purissimum et perfectissimum est, adeptionem. Perfectissima porro rerum omnium est Dei cognitio. Veram eam, partim teneamus, partim, quamdiu in terra versamur, percipere studeamus, partim in futurum ævum reservemus, ut hunc laboris industriæque nostræ

⁴¹ Psal. viii, 4. ⁴² I Cor. xiii, 12. ⁴³ Ibid.

(7) Ἔργως. In quibusdam, ἐπέργως.

(8) Καταλαμβάνει. Tres Colb., et Or. 1, καταλαβεῖν.

(9) Ἄνω. Sic plures Regg., et Colb., Coisl. 1, et Or. 1. In ed. deest.

(10) Διὰ καθάρσεως, etc. His verbis docet Gregorius, ad divinæ sapientiæ studium puritatem requiri, nec nisi qui purus est, ad Deum posse pertinere. Hinc Casaubonus in Præfatione epist. vii, sancti Gregorii Nysseni ad Eustathiam, Ambrosiam et Basilissam, hæc habet: « Non alia sententia fuit, tum aliorum veteris Ecclesiæ Patrum, tum Gregorii Nazianzeni, viri sine controversia maximi, et qui ob exquisitam rerum divinarum notitiam cum pari facundia et eruditione junctam, gloriosissimum Theologi nomen tulit. Hic igitur vir tantus gravissimum et vere gemmeum libellum, quo de divinæ sapientiæ studio disputat, ita concludit ut oportere dicat: διὰ καθάρσεως κτήσαι τὸ καθαρὸν, « per purgationem, eum, qui purus est, adipiscere. » Deinde autem iter affectantibus ad Dei divinarumque rerum notitiam, doctor fidelissimus hanc compendiarium viam

αναφορῆσαι δὲ ἰσως ποτε, δταν ἀπολάβῃς τὸ τέλειον. Ὅψομαι γὰρ, φησὶ, τοὺς οὐρανοὺς, ἔργα τῶν δακτύλων σου· ὡς ὑπονοεῖσθαι τὰ νῦν δρώμενα μὴ εἶναι τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ τῆς ἀληθείας ἰσβάματα)· εἰ σαυτὸν οὐκ ἔγνως (7), ὅστις εἰ ὁ περὶ τούτων διαλεγόμενος, εἰ ταῦτα οὐ κατέλαβες, ὧν καὶ ἡ ἀισθησις μάρτυς, πῶς θεὸν ἀκριβῶς, ἔπερ τε καὶ ὅσον ἐστὶν, εἰδέναι ὑπολαμβάνεις; Πολλῆς τοῦτο τῆς ἀλογίας.

quorum sensus ipse testis est, quo tandem modo, arbitraris? Magnæ profecto id stultitiæ est.

IB. Ἄλλ' εἰ τι ἐμοὶ περὶ, τῷ μὴ θρασεῖ θεολόγῳ, τὸ μὲν κατέλαβες, τὸ δὲ καταλαμβάνειν (8) δεήθητι. Τὸ μὲν ἀγάπησον ἐν σοὶ μένον, τὸ δὲ ἐν τοῖς ἄνω (9) θησαυροῖς μαινάτω. Διὰ πολιτείας, ἀνελθε· διὰ καθάρσεως (10), κτήσαι τὸ καθαρὸν. Βούλει θεολόγος γενέσθαι ποτὲ, καὶ τῆς θεότητος ἄξιος; τὰς ἐντολὰς φύλασσε· διὰ τῶν προσταγμάτων (11) ὀδεύσον· πρᾶξις γὰρ ἐπιβασίς θεωρίας· ἐκ τοῦ σώματος τῇ ψυχῇ φιλοπύνησον (12). Ἄρα τίς ἐστὶν ἀνθρώπων, ὃς (13) ἀρθῆναι τοσοῦτον δύναται, ὥστε εἰς τὸ Παύλου μέτρον ἐλθεῖν; Ἄλλ' ὄμως φησὶ βλέπειν δι' ἐσόπτρου καὶ ἀνίγματος, καὶ εἶναι καιρὸν, ὅτε ἔψεται πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Ἄλλου μὲν (14) εἰ φιλοσοφώτερος ἐν λόγοις; Θεοῦ δὲ πάντως (15) κατώτερος. Ἄλλου μὲν τυχόν (16) συνετώτερος; τὸ δὲ ἀληθείας (17) τοσοῦτον λείπη (18), ὅσον τὸ εἶναι σου δεύτερον τοῦ εἶναι Θεοῦ. Ἐχομεν ἐπαγγελίαν γινώσσεσθαι ποτε, ὅσον ἐγκώσματα. Εἰ μὴ δυνατὸν ἐν ταῦθα ἔχειν τελείαν τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν, τί μοι (19) τὸ λειπόμενον; Τί τὸ ἐλπίζόμενον; Βασιλείαν οὐρανῶν, πάντως (20) ἔρεις. Ἦγοῦμαι δὲ μὴ ἄλλο τε τοῦτο εἶναι, ἢ τὸ τυχεῖν τοῦ καθαρωτάτου τε καὶ τελειωτάτου· τελειωτάτου δὲ τῶν ὄντων, γνῶσις Θεοῦ. Ἄλλὰ τὸ μὲν κατάσχωμεν, τὸ δὲ καταλάβωμεν, ἕως ἔσμεν ὑπὲρ γῆς· τὸ δὲ ἐκεῖθεν ταμειωσώμεθα, ἵνα ταύτην σχώμεν τῆς φιλοπονίας τὴν ἐπιχαρτίαν, ὅλην τῆς ἁγίας Τριάδος τὴν ἑλλαμψίν, ἥτις ἐστὶ, καὶ οἶα, καὶ ὄση, εἰ θέμις τοῦτο εἰπεῖν, ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος (21) εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ostendit, ut per Domini mandata iter capessant, si ad veram sapientiam pervenire velint. Actiones namque sunt veluti gradus quibus ad ecclesiam veritatem ascenditur. » Βούλει θεολόγος γενέσθαι; etc.

(11) Προσταγμάτων. Or. 1, πραγμάτων.

(12) Φιλοπύνησον. Reg. Cyrp., φιλοσώφησον.

(13) Ὅς. Sic Or. 1, et Bas. In edit., ὡς.

(14) Ἄλλου μέρ. Reg. Cyrp., ἄλλος μὲν ἄλλου.

(15) Πάντως. Deest in Or. 1.

(16) Τυχόν. Reg. Cyrp., εἰ τυχόν.

(17) Τὸ δὲ ἀληθείας. Or. 1, τῆς δὲ ἀληθείας.

(18) Τοσοῦτον λείπη. Reg. Cyrp., τοσοῦτο λείπει.

(19) Τί μοι, etc. Billius vertendo: « id, quod restat, honore afficere, » videtur legisse, τίμα [προτιμῆν, vel τίμα]. Sic legit Leuvenklaius, et reddit, « venerat id quod tibi deest. »

(20) Πάντως. Regg. a, bm, Or 1, Par., ἰσως, « fortasse. » Alii, ἰσως πάντως.

(21) Καὶ τὸ κράτος. Hæc desunt in Reg. a, duobus Colb., et Or. 1.

fructum habeamus, nimirum totam sanctæ Trinitatis illuminationem, quæcunque tandem, et qualis, et quanta illa sit, si ita loqui fas est, in ipso Christo Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

385 MONITUM IN ORATIONEM XXI.

I. In hac panegyrica oratione, cujus meminit Hieronymus (22), quamque Eulogius Alexandrinus honorifice commendat (23), magni Athanasii laudes prosequitur Gregorius. Tanta siquidem erat ipsius sanctitatis fama, ut orator ipsomet exordio, se, « Athanasium laudando, virtutem laudare » profiteatur. Et certe, sanctissimum antistitem cum eximiis Veteris ac Novi Testamenti viris conferens, eum nullatenus ipsorum virtutibus imparem exhibet. « Alios enim, » inquit (n. 4), « æquavit, ab aliis paululum abfuit, nonnullos etiam antecessit. » Et deinde præcipua ipsius vitæ capita pertractans, ostendit quanta et quam præclara adversus Arii errores in Nicæna synodo præstiterit, quot exsilia ejus invicta fides subierit, quanto apparatu, quantoque hominum concursu in urbe, ab exsilio redux, exceptus fuerit; atque, ut uno verbo absolvam, tot et tam eximia Athanasii facta hæc oratio complectitur, ut, quam invictissimi hujus catholicæ fidei propugnatoris historiam describere optaverat, eam perditam aut non scriptam vix desiderare liceat. Plura etiam de Constantii ac Juliani imperatorum vita et moribus, de Arii audacia, dignoque ipsius impietatis exitu commemorat; et quidquid de vera ac sanctissima Trinitate sentiendum sit, Athanasii laudibus mirifice innectens, Sabellii Ariique sequaces undequaque confundit et exagitat.

II. Hanc orationem Constantinopoli habitam fuisse existimant eruditi. Sic censent Nicetas et Tillemontius (24). Atque id colligitur ex his Theologi verbis (n. 5): « Neque pium, » inquit, « neque tutum est, cum impiorum hominum vita memoriæ prodatur, eximios pietate viros silentio prætermittere; in ea præsertim civitate, quam vix etiam multa pietatis exempla servare possint; quippe quæ, ut circos et theatra, ita res quoque divinas pro ludo habeat. » Sic enim his ultimis verbis altera Roma designatur. Præterea eodem modo loquitur Gregorius in oratione xxii, *De pace* (n. 8), quam Constantinopoli pronuntiatam fuisse nemo dubitat. Hæc etiam optime consonant cum iis quæ de Constantinopoli tradunt historiæ monumenta (25). Credimus quoque dictam sexto Nonas Maii, quo die a Græcis pariter et Latinis Athanasii memoria celebratur. Constat enim, ut in Cypriani encomio testatur Gregorius, martyrum memoriam fuisse annuis ac solemnibus festis celebratam. Unde licet conicere hanc orationem in anniversario Athanasii festo habitam fuisse. Quo autem anno, non ita perspicuum est. Si Tillemontio habeatur fides (26), is videtur annus 379. Illud tamen non ita fidenter asserimus, ut in sequentem annum differri non posse existimemus.

(22) *De script. eccles.*, ed. Bas. 1529, pag. 449.

(23) In Photii *Bibl.*, cod. ccxxvi.

(24) Tom. IX, p. 439.

(25) *Socr. Hist.* lib. v, c. 7 et seq.; *Theod. Hist.* lib. iv, c. 24; Gregorii or. xxiv, n. 1.

(26) Tom. IX, p. 439.

ΛΟΓΟΣ ΚΑ'.

Εἰς τὸν μέγαν (27) Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας.

A. Ἀθανάσιον ἐπαινῶν, ἀρετὴν ἐπαινέσομαι. Ταυτὸν γάρ, ἐκείνόν τε εἰπεῖν (28), καὶ ἀρετὴν ἐπαινέσαι, ὅτι πᾶσαν ἐν ἑαυτῷ συλλαβῶν εἶχε τὴν ἀρετὴν, ἥ, τό γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, ἔχει. Θεῷ γὰρ ζῶσι πάντες οἱ κατὰ Θεὸν ζήσαντες, καὶ ἐνθὲνδε ἀπαλλα-

(27) *Εἰς τὸν μέγαν*, etc. Reg. Chrys., Ἐγκώμιον εἰς τὸν μέγαν Ἀθανάσιον. « Encomium in magnum Athanasium. » Reg. bin. Ἐπιτάφιος λόγος εἰς Ἀθανάσιον ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας. « Funeris in Athanasium Alexandriæ episcopum oratio. » Verum hic titulus perperam inscribitur. « Hæc enim oratio, » juxta Nicetam, « non funebris, ut quidam existimarunt, sed pure panegyrica est. Nullas siquidem lamentationes aut consolationes continet,

ORATIO XXI.

A 386 In laudem magni Athanasii episcopi Alexandrini.

I. Athanasium laudans, virtutem laudabo. Idem enim est illum dicere, quod virtutem laudibus efferre, quoniam virtutes omnes in unum collectas tenebat, vel, ut verius loquar, tenet. Deo quippe vivunt omnes, qui secundum Deum vixerunt, etiam

nec ad Athanasii sepulcrum pronuntiata est. Nam cum Gregorius in Constantinopolitana urbe commemoraretur, imperante Theodosio, hanc orationem conscripsit. Magnus autem Athanasius antea, Valente imperium obtinente, ad Deum migraverat. »

(28) *Εἰπεῖν*. Coisl. 1, ἐπαινεῖν, « laudare. »

^a Alias, et nunc xxi. — Habita die secunda Maii anni 379.

si ex hac vita migrarint. Unde et Deus, Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob dicitur, ut viventium Deus, non mortuorum⁴⁴. Virtutem autem laudans, Deum laudabo, a quo virtus hominibus fluit, illudque, ut per cognatam illuminationem ad eum evehantur, vel potius reducantur. Nam cum multa et magna sint, atque adeo tot et tanta, ut nemo ea sermone complecti possit, quæ nos a Deo jam habemus, jamjamque habituri sumus; maximum tamen et humanissimum est, propensio ad eum atque familiaritas. Nam quod rebus sensibilibus est sol, hoc iis, quæ animo et ratione intelliguntur, est Deus. Ille enim mundum hunc aspectabilem collustrat, hic invisibilem; ille corporis oculos ita afficit, ut lumen ipsius intueri possint, hic mentes divinas reddit. Atque ut ille, cum, et iis quæ oculorum sensu prædita sunt, et iis quæ aspectu sentiuntur, hanc vim tribuat, ut et illa videre, et hæc visu percipi possint, interim tamen ipse omnia, quæ oculis subjecta sunt, pulchritudine antecellit: eodem modo Deus, cum tam iis, quæ intelligentia videntur, quam quæ mente et intellectu comprehenduntur, hoc asserat, ut illa et intelligant, et hæc intelligentia percipiantur, ipse tamen intelligibilem omnium summus est vertex, in quo desiderium omne consistit ac deligitur, et nequaquam supra aut omnino habebit mens ulla, quantumvis philosophica sit, et altissime tendens, ac summe curiosa. Hoc etenim rerum omnium expetendarum extremum est, quo cum pervenerimus, omnis speculatio conquiescet.

II. Cuicumque igitur terrena mole per rationem et contemplationem perrupta, solutaque hac carnali, sive nubes, sive obvelatio dicenda est, cum Deo commercium habere, ac purissimæ luci, quantum humanæ naturæ datum est, commisceri licuerit, is duplici nomine beatus prædicari debet; tum quod hinc sursum ascenderit, tum quod deificationem illam sit consecutus, quam verum et sincerum philosophiæ studium conciliat, ac mentis supra terrenum binarium elatio, propter eam, quam in Trinitate intelligimus, unitatem. Qui autem ob animæ cum corpore conjunctionem deterior factus est, ac luto usque adeo hæsit, ut nec in veritatis radios mentis aciem intendere, nec supra inferiora hæc assurgere queat, idque cum desuper originem traxerit, et ad supera vocetur, illum hac cæcitate miserum existimo, etiamsi res hujusce vitæ illi ex animi sententia fluant, tantoque etiam miserorem, quanto magis a secundo ac felici fluxu delu-

⁴⁴ Matth. xii, 32.

(29) Θεός, ὡς εὐ νεκρῶν Θεός, ἀλλὰ ζώντων. « Non ut mortuorum Deus, sed viventium. » Sic Regg. plures, duo Coisl., Or. 1, etc. Deest in ed., ὡς οὐ νεκρῶν Θεός. In quibusdam legitur, ὡς οὐχ νεκρῶν Θεός.

(30) Συγγενοῦς. Or. 1 addit ἡμῖν.

(31) Αὐτόν. Sic Regg. a, c, d, undecim Colb., Jes., etc. In ed., αὐτό.

(32) Ἡλιοειδείς... θεοειδεῖς. « Solem videntes... Deum videntes. » Hæc utriusque vocis esse videtur significatio. Quare hic locus sic reddi potest: « ille efficit, ut corporis oculi sole m videant,

γῶσι. Καθ' ὃ καὶ Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ ἀκούει Θεός, ὁ Θεός, ὡς οὐ νεκρῶν Θεός, ἀλλὰ ζώντων (29). Ἀρετὴν δὲ ἐπαινῶν, Θεὸν ἐπαινεῖσθαι, παρ' οὗ τοῖς ἀνθρώποις ἡ ἀρετὴ, καὶ τὸ πρὸς αὐτὸν ἀνάγεσθαι, ἢ ἐπανάγεσθαι διὰ τῆς συγγενοῦς (30) ἐλλάμψεως. Πολλῶν γὰρ ὄντων ἡμῖν καὶ μεγάλων, οὐ μὲν οὖν εἶποι τις ἂν ἡλικῶν καὶ ὄσων, ὡν ἐκ Θεοῦ ἔχομέν τε καὶ ἔχομεν· τοῦτο μέγιστον καὶ φιλανθρωπότερον, ἢ πρὸς αὐτὸν (31) νεύσις τε καὶ οἰκείωσις. Ὅπερ γὰρ ἐστὶ τοῖς αἰσθητοῖς ἥλιος, τοῦτο τοῖς νοητοῖς Θεός. Ὁ μὲν γὰρ τὸν ὁρώμενον φωτίζει κόσμον, ὁ δὲ τὸν ἀόρατον· καὶ ὁ μὲν τὰς σωματικὰς ὄψεις ἡλιοειδεῖς, ὁ δὲ τὰς νοερὰς φύσεις θεοειδεῖς (32) ἀπεργάζεται. Καὶ ὡσπερ οὗτος τοῖς τε (33) ὀρώσι καὶ τοῖς ὁρωμένοις, τοῖς μὲν τὴν τοῦ ὀρῶν, τοῖς δὲ τὴν τοῦ ὀραθῆναι παρέχων δύναμιν, αὐτὸς τῶν ὁρωμένων ἐστὶ τὸ κάλλιστον· οὕτω Θεός τοῖς νοοῦσι καὶ τοῖς νοουμένοις, τοῖς μὲν τὸ νοεῖν, τοῖς δὲ τὸ νοεῖσθαι δημιουργῶν. αὐτὸς τῶν νοουμένων ἐστὶ τὸ ἀκρότατον, εἰς ὃν πᾶσα ἔφευξις ἵσταται, καὶ ὑπὲρ ὃν οὐδαμοῦ φέρεται. Οὐδὲ γὰρ ἔχει τι ὑψηλότερον, ἢ ὅπως ἔξει (34), οὐδὲ ὁ φιλοσοφώτατος νοῦς καὶ διαβατικώτατος, ἢ πολυπραγμονέστατος. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ τῶν ὀρεκτῶν ἐσχάτον, καὶ οὐ γενομένοις πάσης θεωρίας ἀνάπαυσις.

eum fertur. Nec enim quidquam sublimius habet eum fertur. Nec enim quidquam sublimius habet eum fertur. Nec enim quidquam sublimius habet eum fertur. Nec enim quidquam sublimius habet eum fertur.

B. Ὡς μὲν οὖν ἐξεγένετο, διὰ λόγου καὶ θεωρίας διασχόντι τὴν ὕλην καὶ τὸ σαρκικὸν τοῦτο, εἴτε νέφος χρῆ λέγειν, εἴτε προκάλυμμα (35), Θεῷ συγγενέσθαι, καὶ τῷ ἀκραιφνεστάτῳ φωτὶ κραθῆναι, καθόσον ἐφικτὸν ἀνθρωπίνῃ φύσει· μακάριος οὗτος, τῆς τε ἐντεῦθεν ἀναβάσεως, καὶ τῆς ἐκεῖσε (36) θεώσεως, ἣν τὸ γνησίως φιλοσοφῆσαι χαρίζεται, καὶ τὸ ὑπὲρ τὴν ὕλικὴν δυνάμιν γενέσθαι, διὰ τὴν ἐν τῇ Τριάδι νοουμένην ἐνδοτήτα. Ὅστις δὲ ὑπὸ τῆς (37) συζυγίας χεῖρων ἐγένετο, καὶ τοσοῦτον τῷ πηλῷ συνεσχέθη, ὡς μὴ δυνηθῆναι ἐμβλέψαι πρὸς τὰς τῆς ἀληθείας αὐγάς, μηδὲ ὑπὲρ τὰ κάτω γενέσθαι, γεγωνῶς ἀνοθεν, καὶ πρὸς τὰ ἄνω καλούμενος· ἄλλιος οὗτος ἐμὲ τῆς τυφλώσεως, ἂν εὐρῆ τοῖς ἐνταῦθα· καὶ τοσοῦτον πλέον, ὅσῳπερ ἂν μᾶλλον ὑπὸ τῆς εὐροίας παίζηται, καὶ πεῖθηται ἄλλο τι καλὸν εἶναι πρὸ τοῦ ὄντος καλοῦ, πονηρὸν πονηρὰς δόξης καρπὸν δρεπόμενος, ἢ ζῆφον κατακριθῆναι, ἢ ὡς πῦρ ἰδεῖν, ὃν ὡς φῶς οὐκ ἐγνώρισεν.

hic quoque efficit, ut naturæ rationis compotes Deum videant.

(33) Τε. Sic quatuor Regg. Deest in ed.

(34) Ἐξει. Sic Regg. quinque, octo Colb., Coisl. 1, Pass. Ita etiam legit Billius. Combesius tamen præfert, ἔχει, ut in editis reperitur.

(35) Προκάλυμμα. Coisl. 1 addit, διαπτύσαντι.

(36) Ἐκεῖσε. In nonnullis, ἐκεῖθεν.

(37) Τῆς. Sic quinque Regg. et Coisl. 1. Deest in edit.

sus fuerit, sibi que aliud quoddam bonum, vero bono præstabilius esse persuaserit, malam utique malæ opinionis fructum decerpens, nimirum, ut vel tenebris muletetur, vel eum tanquam ignem videat, quem ut lucem minime cognovit.

Γ'. Ταῦτα ὀλίγοις μὲν ἐφοισοφῆθη, καὶ τῶν νῦν, Α καὶ τῶν πάλαι (ὀλίγοι γὰρ οἱ τοῦ Θεοῦ, εἰ καὶ πάντες πλάσματα), νομοθέταις, στρατηγῶις, ἱερεῦσι, προφήταις, εὐαγγελισταῖς, ἀποστόλοις, ποιμέσι, διδασκάλοις, καὶ (38) παντὶ πνευματικῷ πληρώματι καὶ συστήματι, ἐν δὲ τοῖς πᾶσι, καὶ τῷ νῦν ἐπαινουμένῳ. Τίνας δὴ λέγω τούτους; Οἷον τὸν Ἐνὼχ ἐκεῖνον, τὸν Νῶε, τὸν Ἀβραάμ, τὸν Ἰσαάκ, τὸν Ἰακώβ, τοὺς δώδεκα πατριάρχας, τὸν Μωϋσέα (39), τὸν Ἀαρών, τὸν Ἰησοῦν, τοὺς Κριτὰς, τὸν Σαμουὴλ, τὸν Δαβὶδ, τὸν Σολομῶντα μέχρι τινός, τὸν Ἥλιαν, τὸν Ἐλισσαῖον, τοὺς πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας προφήτας, τοὺς μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν· καὶ (40) τὰ τελευταῖα δὴ ταῦτα τῇ τάξει, καὶ πρῶτα τῇ (41) ἀληθείᾳ, ὅσα περὶ τὴν Χριστοῦ ἀρχικωσίαν, ἤτοι πρὸς Ἰησοῦν, τὸν πρὸ τοῦ φωτὸς λύχνον, τὴν πρὸ τοῦ Λόγου φωνήν, τὸν πρὸ τοῦ

Π. Hæc paucis, tam nostræ tempestatis, quam priscis hominibus curæ ac studio fuerunt (pauci enim Dei sunt, quamvis omnes ipsius signa sint), legislatoribus, bellicis ducibus, sacerdotibus, prophetis, evangelistis, apostolis, pastoribus, doctoribus, omnique spirituali cœtui atque agnini, inter omnes autem eos huic quoque, in cuius laudem hæc a nobis habetur oratio. Quos tandem hos dico? Enoch illum, Noe, Abraham, Isaac, Jacob, duodecim patriarchas, Moysen, Aaronem, Josue, Judices, Samuelen, Davidem, Salomonem aliquantisper, Eliam, Elisæum, prophetas, qui vel captivitatem antecesserunt, vel post eam exstiterunt. Atque hæc, ordine quidem postrema, cæterum revera prima, quæ circa Christi Incarnationem, seu humanitatis assumptionem, contigerunt, nimirum lucernam illam ante Lucem, vocem ante Verbum, mediatorem ante Mediatorem, hoc est, eximium illum Joannem, qui medius inter Vetus et Novum Testamentum exstitit, Christi discipulos, eos denique, qui post Christum vel plebi præfuerunt, vel per sermonem ac doctrinam in conspiciuum venerunt, vel per miracula nobilitati sunt,

Δ'. Τούτων Ἀθανάσιος, τοῖς μὲν ἡμιλλήθη, τῶν δὲ μικρὸν ἀπελείφθη, ἔστι δὲ οὗς καὶ ὑπερέσχευ, εἰ μὴ τολμηρὸν εἰπεῖν· καὶ τῶν μὲν τὸν λόγον, τῶν δὲ τὴν πράξιν, τῶν δὲ τὸ πρᾶον, τῶν δὲ τὸν ζῆλον, τῶν δὲ τοὺς κινδύνους, τῶν δὲ τὰ πλεῖω, τῶν δὲ τὰ (43) ἅπαντα μιμησάμενος, καὶ ἄλλο ἀπ' ἄλλου κάλλος λαθὼν, ὥσπερ οἱ τὰς μορφὰς μεθ' ὑπερβολῆς γράφοντες, καὶ εἰς μίαν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν συναγαγὼν, ἐν ἀρετῆς εἶδος ἐκ πάντων ἀπηκριβώσατο, τοὺς μὲν ἐν λόγῳ δεῖνους τῇ πράξει, τοὺς πρακτικὸς δὲ τῷ λόγῳ νικήσας· εἰ βούλει δὲ, λόγῳ μὲν τοὺς εὐδοκίμους ἐν λόγῳ, πράξει δὲ τοὺς πρακτικωτάτους ὑπερβαλῶν· καὶ τοὺς μὲν κατ' ἀμφοτέρω μέσους ἔχοντας, τῷ περὶ τὸ ἕτερον ὑπερβάλλοντι· τοὺς δὲ καθ' ἕτερον (44) ἄκρους, τοῖς ἀμφοτέροις παραδραμῶν. Καὶ εἰ μέγα τοῖς προλαβοῦσι, τὸ παράδειγμα τοῦτω γενέσθαι τῆς ἀρετῆς, οὐχ ἤττον εἰς εὐφημίαν τῷ ἡμετέρῳ καλῶ, τὸ τοῖς μετ' αὐτὸν γενέσθαι παράδειγμα.

iis, qui altero duntaxat genere summo opere eminebant, hoc nomine præstaret, quod utraque virtute polleret. Quod si his qui ipsum ætate præcesserunt, virtutis exemplum ipsi præbuisse magnum et honorificum est, non minus certe huic nostro præclarum censeri debet, quod posteris exemplum ipse fuerit.

Ε'. Πάντα μὲν δὴ τὰ ἐκεῖνου λέγειν τε καὶ θαυμάζειν μακρότερον ἂν εἴη τυχόν, ἢ κατὰ τὴν παρούσαν ὁρμὴν τοῦ λόγου, καὶ ἱστορίας ἔργον, οὐκ εὐφημίας· ἢ καὶ ἰδίᾳ παραδοῦναι· γραφῇ παιδευμᾶ τε καὶ ἡδυσμα τοῖς εἰς ὕστερον, εὐχῆς ἔργον ἐμοί, ὥσπερ ὅν

388 IV. Ex his Athanasius alios exæquavit, ab aliis paululum abfuit, nonnullos etiam, nisi hoc audacius a me dictum videatur, antecessit: atque aliorum sermonem et eruditionem, aliorum actionem, aliorum mansuetudinem, aliorum zelum, aliorum dimicationem, aliorum multa, aliorum omnia imitando consecutus, atque aliud ab alio mutuatus, quemadmodum qui formas seu imagines singulari studio et elegantia pingunt, atque in unam sui ipsius animam complexus, unum ex omnibus perfectum virtutis simulacrum edidit: sic videlicet se comparans, ut et disertis actione, et rerum gerendarum facultate præditos eruditione atque eloquentia vinceret; aut si mavis, et doctrinæ gloria florentes, doctrina, et rebus gerendis aptissimos, actione superaret: atque, et iis, qui mediocre in utroque genere laudem habebant, eo superior esset, quod in altero horum summe excelleret; et rursus,

V. Atque omnem quidem illius vitam sermone prosequi ac laudibus efferre longius fortasse fuerit, quam hujus orationis institutum ferat, ac non tam encomii opus quam historiæ; quam etiam ut posteris documento atque oblectationi futuram peculiari

(38) Καί. Sic Reg. a, bm, ph. Deest in ed.

(39) Μωϋσέα. In pluribus, Μωσέα.

(40) Καί. Deest in nonnullis.

(41) Τῇ. Sic quatuor Regg. et Combef. In edit., δῆ.

(42) Διὰ λόγου φανερωθέντας, ἢ διὰ σημείων γνωρισθέντας. Quinque Regg. et Combef., διὰ σημείων γνωρισθέντας, ἢ διὰ λόγου φανερωθέντας.

(43) Τά. Deest in quatuor Regg. et Or. 1.

(44) Καθ' ἕτερον. Coisl. 1, καθ' ἑκάτεον.

scripto mandare cum primis optarem, quemadmodum ipse divi Antonii vitam conscripsit, monasticæ nempe vitæ præcepta sub narrationis specie tanquam lata lege promulgans. Verum cum pauca ex multis illius rebus, quæque nunc nobis, ut notiora et insigniora, ulro memoria suppeditat, commemoravimus (ut simul et cupiditati nostræ satisfaciamus, et officium huic festo debitum persolvamus), plura his, quibus ea cognita sunt, relinquemus. Neque enim alioqui pium, nec tutum est, cum impiorum hominum vita memoriæ prodatur, eximios pietate viros silentio præmittere; idque in ea civitate, quam vix etiam multa virtutis exempla servare possint, quippe quæ, ut circos et theatra,

389 VI. Ille igitur in divinis moribus ac disciplinis statim educatus est, cum liberalibus artibus per exiguum temporis spatium tribuisset, ne videlicet huiusmodi rerum omnino rudis et ignarus, eaque nescire, quæ sibi contemnenda duxerat, videretur. Neque enim nobilem et egregiam animi indolem vanis studiis occupari sustinuit, eodemque modo affici, quo imperiti athletæ, qui dum aerem plus quam corpora feriunt, præmiorum spe frustrantur. Atque, et Veteris et Novi Testamenti libros omnes ita permeditatus, ut ne unum quidem quispiam alius, non modo contemplatione, sed etiam morum ac vitæ splendore ditatur, ac mirifice utrumque connectit, catenam vere auream, et quæ a plerisque minime neci queat: hanc nimirum rationem iniens, ut et vita duce ad contemplationem uteretur, et contemplatione vitam obsignaret. Nam et timor Domini principium est sapientiæ, velut primum quoddam incunabulum; et sapientia, cum timorem excesserit, atque ad charitatem nos subve-

VII. Sic porro educatus et institutus (ut nunc quoque eos oporteret, qui plebis antistites futuri, magnamque Christi corpus tractaturi sunt, secundum magnum Dei consilium ac præscientiam, quæ magnarum rerum materiam longe ante præstruit), in magnum hunc sacerdotum ordinem cooptatur, atque in eorum, qui appropinquant Deo appropinquant, numerum ascribitur, ac sacrosanctæ stationis et ordinis honore afficitur, cunctisque ecclesiasticorum graduum muneribus deinceps perfunctus (ut quæ media sunt resece), Alexandrino populo, quod idem est ac si dixissem universo terrarum orbi, præficatur. Neque satis constituere possum, virtutis præmium, an, ut esset Ecclesiæ fons ac vita, huiusmodi dignitatem acceperit. Hanc enim

(45) Ἀντωνίου τοῦ θεοῦ βίου . . . ἐν πλάσματι διηγήσεως. Nicetas: Σχηματισάμενος διηγεῖσθαι τὴν τοῦ θεοῦ Ἀντωνίου, κανόνας ἐξέθετο μοναδικούς: « Prætexens Antonii res gestas narrare, vitæ monasticæ regulas conscripsit. » Et Scholiasta codicis Cyprii monet cavendum, ne fictio existimetur, quod ἐν πλάσματι διηγήσεως, « sub narrationis specie, » dicatur Athanasius Antonii vitam scripsisse, vir a mendacio remotissimus; sed Antonii vitam ab Athanasio scriptam, esse monasticæ vitæ normam ac disciplinam: Ἐν πλάσματι, οὐχ ὅτι ἐπλάσαστο λέγει τὴν κατὰ Ἀντωνίου ἱστορίαν· μὴ λέγοιτο [ἐ. γένοιτο!] . . . ἀλλ' ὁ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Ἡ τοῦ

ἑκείνου Ἀντωνίου τοῦ θεοῦ βίου συνέγραφε, τοῦ μοναδικοῦ βίου νομοθεσίαν, ἐν πλάσματι διηγήσεως (45). Ὀλίγα δὲ ἐκ πολλῶν τῶν ἐκείνου διεξεληθόντες, καὶ ὅσα σχεδιάζει ἡμῖν νῦν (46) ἡ μνήμη ὡς γνωριμώτερα, ἵνα τὸν τε ἡμέτερον ἀφοσιώμεθα πόθον, καὶ τῇ πανηγύρει τὸ εἶκος ἐκπληρώσωμεν (47), τὰ πλείω τοῖς εἰδόσι παρήσομεν. Οὐδὲ γὰρ ἄλλως ὄσιον, οὐδὲ ἀσφαλές, ἀσεβῶν μὲν βίους τιμᾶσθαι ταῖς μνήμαις, τοὺς δὲ εὐσεβεῖα διενεγκόντας, σιωπῇ παραπέμψασθαι (48)· καὶ ταῦτα ἐν πόλει, ἣν μόλις ἂν καὶ πολλὰ τῆς ἀρετῆς ὑποδείγματα σώσειεν, ὥσπερ τοὺς ἱππικούς καὶ τὰ θεάτρα, οὕτω δὴ καὶ τὰ θεῖα παίζουσαν.

ita res quoque divinas pro ludo habeat.

Γ. Ἐκεῖνος ἐτράφη μὲν εὐθύς ἐν τοῖς θεοῖς ἤθεσε καὶ παιδεύμασιν, ὀλίγα τῶν ἐγκυκλίων φιλοσοφίας, τοῦ μὴ δοκεῖν παντάπασι τῶν τοιοῦτων ἀπείρωσιν ἔχειν, μηδὲ ἀγνοεῖν ὧν ὑπεριδεῖν ἐδοκίμασεν. Οὐδὲ (49) γὰρ ἠνέσχετο τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενὲς καὶ φιλότιμον ἐν τοῖς ματαίοις ἀσχοληθῆναι, οὐδὲ ταυτὸν παθεῖν τῶν ἀθλητῶν τοῖς ἀπείροις, οἱ τὸν ἀέρα πλείω παίοντες ἢ τὰ σώματα, τῶν ἀθλῶν ἀποτυγχάνουσι. Καὶ πᾶσαν μὲν Παλαιὰν Βίβλον, πᾶσαν δὲ Νέαν ἐκμελέτησας, ὡς οὐδὲ μίαν ἕτερος, πλουτεῖ μὲν θεωρίαν, πλουτεῖ δὲ βίου λαμπρότητα, καὶ πλέκει θαυμασιώως ἀμρότητα, τὴν χρυσὴν ὄντως σειρὰν, καὶ τοῖς πολλοῖς ἀπλοκον· βίῳ μὲν ὀδηγῶ θεωρίας, θεωρίᾳ δὲ σφραγίδι βίου χρυσάμενος. Ἀρχὴ τε γὰρ σοφίας φόβος Κυρίου, οἷόν τι πρῶτον σπάργανον· καὶ σοφία τὸν φόβον ὑπερβάσσει, καὶ εἰς τὴν ἀγάπην ἀναδιβάσσει, Θεοῦ φίλους ἡμᾶς καὶ υἱοὺς ἀντιδούλων ἐργάζεται.

timorem excesserit, atque ad charitatem nos subve-

Ζ. Τραφεῖς δὲ οὕτω καὶ παιδευθεῖς, ὡς εἶδε γε καὶ νῦν τοὺς λαοῦ προσθήσεσθαι μέλλοντας, καὶ τὸ μέγα τοῦ Χριστοῦ (50) σῶμα μεταχειρίζεσθαι, κατὰ τὴν μεγάλην τοῦ Θεοῦ βουλήν τε καὶ πρόβλεψιν, ἣ πρόβλεψιν καταβάλλεται τῶν μεγάλων πραγμάτων τὰς ὑποθέσεις, τῷ μεγάλῳ βήματι τοῦτ' ἐγκαταλέγεται, καὶ τῶν ἐγγιζόντων εἰς τὴν ἐγγίζοντι Θεῷ γίνεται, καὶ τῆς ἱερᾶς ἀξιοῦται στάσεώς τε καὶ τάξεως, καὶ πᾶσαν τὴν τῶν βαθμῶν ἀκολουθίαν διεξεληθῶν, ἵνα τὰ ἐν μέσῳ συντέμω, τὴν τοῦ (50) λαοῦ προεδρίαν πιστευέται, ταυτὸν δὲ εἰπεῖν, τῆς οἰκουμένης πάσης ἐπιστάσιαν. Καὶ οὐκ ἔχω λέγειν, πότερον ἀρετῆς ἀθλον, ἢ τῆς Ἐκκλησίας πηγὴν καὶ ζωὴν, τὴν ἱερωσύνην λαμβάνει. Ἔδει γὰρ ἐκλείπουσαν ταύτην τῷ διέφει τῆς ἀληθείας, ὥσπερ τὸν Ἰσαμῆλ, ποτισθῆναι, ἀγίου Ἀντωνίου βίου συγγραφῆ, νομοθεσίᾳ ἦν τοῦ μοναδικοῦ βίου, εἰε.

(46) Νῦν. Deest in quinque Regg. et Or. 1.

(47) Ἐκπληρώσωμεν. Uuus Regg., ἐκπληρώσαντες.

(48) Παραπέμψασθαι. Regg. c, d, octo Colb., Or. 2, παραπέμπεσθαι.

(49) Οὐδέ. Sic sex Regg. et Or. 1. In ed., οὐ.

(50) Τοῦ Χριστοῦ. Per « Christi corpus, » inest igitur, vel « Ecclesie cœtus, » cuius caput est Christus, vel « sacra Eucharistia. »

(50) Interpres legisse videtur, τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας λαοῦ. Ebit.

ἦ, ὡσπερ τὸν (51) Ἥλιον, ἐκ τοῦ χειμάρρου, κατεψυγμένης ἀνομβρίᾳ τῆς γῆς (52), ἀναψύξει, καὶ μὲν πνέουσαν ἀναζωοποιήθη, καὶ σπέρμα τῷ Ἰσραὴλ ὑπολειφθῆναι· ἵνα μὴ γενώμεθα ὡς Σόδομα καὶ Γόμορρα (53), ὧν περιβόητος μὲν ἡ κακία, περιβοητοτέρα δὲ ἡ ἀπώλεια, πυρὶ καὶ θείῳ κατακλυσθέντων (54). Διὰ τοῦτο ἠγέρθη κέρας σωτηρίας ἡμῖν ἡδὴ κειμένοις (55), καὶ λίθος ἀπρογυναιῶτος, συνδέων ἑαυτῷ τε καὶ ἀλλήλοις ἡμᾶς, ἐνεβλήθη κατὰ καιρὸν, ἣ πῦρ καθαρτήριον τῆς φάουλῃς ὕλης καὶ μοχθηρᾶς, ἣ πτύον γεωργικὸν, ᾧ τὸ κούφον τῶν δογμάτων καὶ τὸ βαρὺ διακρίνεται, ἣ μάχαιρα τὰς τῆς κακίας βρίζας ἐκτέμνουσα· καὶ ὁ Λόγος εὕρισκει τὸν ἑαυτοῦ σύμμαχον, καὶ τὸ Πνεῦμα καταλαμβάνει τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ πνεύσοντα.

Η'. Οὕτω μὲν οὖν καὶ διὰ ταῦτα, ψήφῳ τοῦ λαοῦ παντὸς, οὐ κατὰ τὸν ὕστερον νικήσαντα πονηρὸν τύπον, οὐδὲ φονικῶς τε καὶ τυραννικῶς, ἀλλ' ἀπόσταλικῶς τε καὶ πνευματικῶς, ἐπὶ τὴν Μάρκου θρόνον ἀνάγεται, οὐχ ἤτερον τῆς εὐσεβείας, ἣ τῆς προεδρίας (56) διάδοχος· τῇ μὲν γὰρ πολλοστὸς ἀπ' ἐκείνου, τῇ δὲ εὐθύς μετ' ἐκείνου εὕρισκεται· ἦν δὴ καὶ κυρίως ὑποληπτέον διαδοχὴν. Τὸ μὲν γὰρ ὁμόγνωμον καὶ ὁμόθρονον, τὸ δὲ ἀντίδοξον καὶ ἀντίθρονον· καὶ ἣ μὲν προσηγορίαν (57), ἣ δὲ ἀλήθειαν ἔχει διαδοχῆς. Οὐ γὰρ ὁ βιασάμενος, ἀλλ' ὁ βιασθεὶς διάδοχος· οὐδὲ ὁ παρανομήσας, ἀλλ' ὁ προβληθεὶς ἐνόμως· οὐδὲ ὁ τάναντια δοξάζων, ἀλλ' ὁ τῆς αὐτῆς πίστεως· εἰ μὴ οὕτω τις λέγοι διάδοχον, ὡς νόσον ὑγιείας (58), καὶ φωτὸς σκότος, καὶ ζάλην γαλήνης, καὶ συνέσεως ἔκστασιν.

contraria dogmata tenet, sed qui eadem fide præditus est; nisi quis fortasse ita successorem dicat, quemadmodum morbum sanitati, et tenebras luci, et tempestatem tranquillitati, et mentis alienationem prudentiæ succedere dicimus.

Θ'. Ἐπεὶ δὲ οὕτω προβάλλεται, οὕτω καὶ τὴν ἀρχὴν (59) διατίθεται. Οὐ γὰρ ὁμοῦ τε καταλαμβάνει τὸν θρόνον, ὡσπερ οἱ τυραννίδα τινὰ, ἣ κληρονομίαν παρὰ δόξαν (60) ἀρπάσαντες, καὶ ὑδρίζει διὰ τὸν κόρον. Ταῦτα γὰρ τῶν νόθων καὶ παραγγράπτων ἱερέων (61) ἐστὶ, καὶ τοῦ ἐπαγγέλματος ἀναξίων· οἱ μὴδὲν τῇ ἱερωσύνῃ προεισνεγκόντες, μὴδὲ τοῦ καλοῦ προταλαιπωρήσαντες, ὁμοῦ τε μαθηταὶ καὶ διδασκάλοι τῆς εὐσεβείας ἀναδείκνυνται, καὶ πρὶν καθαρθῆναι καθαίρουσι· χθὲς ἱερόσουλαι, καὶ σήμερον ἱερεῖς· χθὲς τῶν ἁγίων ἔξω, καὶ μυσταγωγὸι σήμερον· παλαιοὶ τὴν κακίαν, καὶ σθένει τὴν εὐσέβειαν·

(51) Τόν. Deest in pluribus eodd.

(52) Κατεψυγμένης ... τῆς γῆς. Coisl. 1 et Par., κατεψυγμένην τὴν γῆν.

(53) Καὶ Γόμορρα. Reg. Cyp., καὶ τὰ τῆς Γομόρρας πάθωμεν.

(54) Κατακλυσθέντων. In quibusdam, κατακαυσθέντων.

(55) Ἡδὴ κειμένοις. Sic Regg. plures, Coisl. 2, Pass. Sic etiam legunt Nicet. et Bill. In ed. Par., ἡδηκείμενοις, « in injuria affectis. »

(56) Προεδρίας. Or. 1 addit, ἐκείνου, « non minus pietatis, quam sedis illius successor. »

A oportebat, veritatis siti languentem ac prope conlectam, Ismaelis instar, potione refici, aut, velut Eliam, retriggerata per siccitatem terra, e torrente refocillari, paululumque spirantem ad vitam revocari, ac semen Israel relinqui; ne ut Sodoma et Gomorrha efficeremur, quarum celebris quidem est improbitas, celebrior autem interitus, incolis nempe igni et sulphure oppressis atque obrutis. Propterea nobis jam jacentibus cornu salutis erectum est, lapisque angularis, nos, et sibi, et inter nos constringens, opportune 390 injectus est, aut ignis malæ et vitiosæ materiæ purgator, aut rusticum ventilabrum, quo, inter dogmata, levia a gravibus discernuntur, aut gladius vitii radices excindens: atque adeo Verbum belli socium invenit, et Spiritus B hominem, qui pro se spiret, nanciscitur.

VIII. Sic igitur, atque ob eas causas, totius populi suffragiis, non autem secundum pravum exemplum, quod postea inolevit, neque per vim ac cædem, sed apostolico et spirituali modo ad Marci thronum evehitur, non minus pietatis quam sedis successor; tempore quidem ab eo remotissimus, pietate autem illi proximus invenitur; quæ quidem proprie successio existimanda est. Nam qui eandem fidei doctrinam profitetur, ejusdem quoque throni socius est: qui autem contrariam sententiam tuetur, adversarius quoque in throno censeri debet. Atque hæc quidem nomen, illa vero rem ipsam et veritatem habet successionis. Neque enim qui per vim irrupit, successor habendus est, sed qui vim peressus est: nec qui leges violavit, sed qui modo legibus consentaneo creatus est: nec qui

IX. Posteaquam autem ad hunc modum præsul designatus est, ad hunc quoque protinus modum imperium administrat. Non enim simul atque ad thronum pervenit, velut qui tyrannidem quamdam aut hæreditatem præter spem arripuerunt, statim ob saturitatem in petulantiam prorupit; hoc enim adulterinorum sacerdotum est, et eorum qui obrepserunt, quique munere quod profitentur, indigni sunt: qui cum nihil prius ad sacerdotium attulerint, nullas ærumnas virtutis causa pertulerint, discipuli simul magistrique pietatis creantur, aliosque ante purgant, quam ipsi purgati fuerint: heri

D (57) Καὶ ἡ μὲν προσηγορίαν, etc. Reg. a, καὶ ἡ μὲν προσηγορία, ἣ δὲ ἀλήθεια ἐδείχθη διαδοχῆς.

(58) Ὑγιείας. Reg. bm, ὑσείας.

(59) Ἀρχὴν. Nicetas, ἀξίαν, « sic munere fungitur. »

(60) Παρὰ δόξαν. Reg. pb, Bas., Till., παράδοξον.

(61) Ἱερόσουλαι. Billius, « Præsulum. » Non male; hic namque agitur « de adulterinis sacerdotibus, » qui, nulla virtute, imo cum multis vitiis, « ad thronum perveniunt. »

sacrilegi, hodie sacerdotes; heri, profani, hodie A
sacrorum antistites; veteres vitio, pietate rudes
et recentes; quod gratiæ ac favoris humani, non
Spiritus opus est; qui cum cætera omnia violenter
pervaserint, ad extremum ipsam quoque pietatem
tyrannide premunt: quorum non mores dignitati,
sed dignitas 391 moribus fidem astruit, ordine
admodum præpostero: qui denique plura pro suis,
quam pro populi ignorantibus 44, sacrificia debent;
ac prorsus duorum alterum peccant, vel quia venia
ipsi opus habent, ultra modum aliis ignoscentes,
ut sic vitium non modo non reprimatur, sed etiam
doceatur, vel quia imperii acerbitate peccata sua
obtegunt: quorum utrumque fugiens Athanasius, vita
quidem sublimis erat, verum animo humilis: atque ea
quidem virtute, ut B nemo ad eam aspirare posset,
cæterum ea comitate, ut ad ejus congressum facilis
omnibus aditus pateret, mansuetus, ab ira alienus,
ad miserationem propensus, sermone jucundus,
moribus jucundior, facie angelicus, animo magis
angelicus; in increpando placidus, in laudando
erudiendi vim habens; sic utrumque temperans,
ut neutrum horum per immoderationem labefactaret,
verum et increpatione paternam charitatem, et
laudatio imperio dignam gravitatem obtineret; nec
aut mollities dissoluta, aut severitas rigida et
tetrica esset; quin potius illa facilitatis et
benignitatis, hæc prudentiæ nomen haberet,
utraque vero sapientiæ laudem consequeretur;
ita denique se comparans, ut nec sermone
propter mores abunde ad institutionem
sufficientes, magnopere opus haberet; nec
rursus, propter vim facultatemque dicendi,
virga admodum egeret; sectione porro multo
minus, ob virgum moderate ferientem.

X. Quid autem vobis hominem describere
attinet? Hunc Paulus antevergens depinxit; sive
cum pontificem illum magnum, qui cælos penetravit
45, deprædicat (huc enim usque progredi non
dubitabit oratio, cum Scriptura eos, qui
secundum Christum vivunt, pro Christi agnoscat);
sive cum Timotheo, in epistola quam ad eum
scribit, leges imponit, eum, qui Ecclesiæ
antistes futurus est, sermone fingens atque
informans 47. Nam si legem eam, velut
regulam quandam, ei, qui ab his rebus
laudatur, admoveris, quam recta ea sit,
liquide perspicies. Agite igitur, ac
in eum laudationis munus suscipite. Nam
circa orationem laboro, ac multa quidem
prætermittere cupio; verum alias ab alio
detineor, neque, quod præcellit, reperire
queo, velut in corpore undequaque æquali
atque eleganti. Mihi enim, ut quidque
occurrit, ita pulchrius ac præstantius
videtur, et orationem ad se rapit. Facite
igitur, quicumque laudum illius præcones
ac testes estis, ut virtutes illius inter
vos partiamini, ac præclarum 392 certamen
inter vos inestis, viri

44 Hebr. ix, 7. 45 Hebr. iv, 14. 47 I Tim. iii, 2 sqq.

(62) Γαληνός ... παιδευτικός. Regg. plures optima
notæ, γαληνός ... παιδευτικός. « Placide increpando,
laudando salubriter. »

(63) Φιλοσοφίας. Nicetas, ἀρετήν, « virtutem. »

(64) Καλεῖν ἢ Γραφή. Hæc desunt in Regg. 2, d, et Bas.

(65) Πρὸς αὐτόν. Deest in Reg. d.

(66) Ἐπισκοπῆς. Coisl. 2, aliique, τῆς επισκο-

δ ἔργον χάριτος ἀνθρωπίνης, οὐ τῆς τοῦ Πνεύματος
οἱ, ὅταν πάντα διεξέλθωσι βιαζόμενοι, τελευταῖον
τυραννοῦσι καὶ τὴν εὐσέβειαν· ὣν οὐχ ὁ τρόπος τὸν
βαθμὸν, ὁ βαθμὸς δὲ τὸν τρόπον πιστεύεται, παρὰ
τολὴ τῆς τάξεως ἐναλλαττομένης· οἱ πλείους ὑπὲρ
ἐαυτῶν, ἢ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγονημάτων, τὰς θυσίας
ὀφείλουσι· καὶ πάντως τῶν δῶν τὸ ἕτερον ἀμαρτάνου-
σιν, ἢ τῷ δεῖσθαι συγγνώμης, ἄμετρα συγγνώ-
σκοντες, ὡς ἂν μήτε ἀνακόπτοιο κακία, ἀλλὰ καὶ
διδάσχοιτο, ἢ τῇ τραχύτητι τῆς ἀρχῆς, τὰ ἐαυτῶν
συγκαλύπτοντες. Ἐν οὐδέτερον ἐκεῖνος· ἀλλ' ἦν ὑψη-
λὸς μὲν τοῖς ἔργοις, ταπεινὸς δὲ τῷ φρονήματι· καὶ
τὴν μὲν ἀρετὴν ἀπρόσιτος, τὴν ἐντυχίαν δὲ καὶ λίαν
εὐπρόσιτος, πρῶτος, ἀόργητος, συμπαθὴς, ἡδὺς τὸν
λόγον, ἡδίως τὸν τρόπον, ἀγγελικὸς τὸ εἶδος, ἀγγε-
λικώτερος τὴν διάνοιαν, ἐπιτιμῆσαι γαληνός, ἐπαινε-
σαι παιδευτικός (62)· καὶ μηδέτερον τῶν καλῶν τῇ
ἀμετρῶ λυμήνασθαι, ἀλλὰ ποιῆσαι καὶ τὴν ἐπιτιμη-
σιν πατρικὴν, καὶ τὸν ἐπαινο ἀρχικόν· μήτε τὸ
ἀπαλὸν ἐκλυτο, μήτε στυφὸν τὸ αὐστηρόν· ἀλλὰ τὸ
μὲν ἐπιείκειαν, τὸ δὲ φρόνησιν, καὶ φιλοσοφίαν (63)
ἀμφοτέρα· ἐλάχιστα μὲν λόγου διὰ τὸν τρόπον δεόμε-
νος ἀρκοῦντα πρὸς παιδαγωγίαν· ἐλάχιστα δὲ ῥάβδου
διὰ τὸν λόγον· ἔτι δὲ ἐλάττω τομῆς, διὰ τὴν ῥάβδον
μετρῶς πλήττουσαν.

C I. TI ἂν ὑμῖν ἀναζωγραφοῖν τὸν ἄνδρα; Παῦλος
προλαβὼν ἔγραψε· τοῦτο μὲν, ἐν οἷς τὸν ἀρχιερεῖα
τὸν μέγαν, τὸν διεληλυθότα τοὺς οὐρανοὺς ἀνυμνεῖ
(τολήσει γὰρ μοι καὶ μέχρι τούτων ὁ λόγος, ἐπειθὴ
Χριστοὺς οἶδε καλεῖν ἢ Γραφή (64) τοὺς ζῶντας κατὰ
Χριστόν)· τοῦτο δὲ, ἐν οἷς Τιμοθέω πρὸς αὐτόν (65)
γράφων νομοθετεῖ, τυπῶν τῷ λόγῳ τὸν ἐπισκο-
πῆς (66) προστησόμενον. Εἰ γὰρ ὡς κανόνα τὸν νό-
μον παραθείης τῷ ταῦτα ἐπαινομένῳ, γνώση σα-
φῶς τὴν εὐθύτητα. Δεῦρο δὲ συμπανηγυριστέ μοι
περὶ τὴν λόγον κάμνοντι, καὶ τὰ μὲν πλείω πατρῶ-
χειν ἐθέλοντι, ἄλλοτε δὲ ὑπ' ἄλλου κατεχομένῳ, καὶ
οὐκ ἔχοντι τὸ νικῶν (67) εὐρεῖν, ὥσπερ ἐν σώματι
πανταχόθεν ἴσῳ τε καὶ καλῶ· αἰεὶ γὰρ μοι τὸ προσπε-
σὸν κάλλιον φαίνεται, καὶ τοῦτο συναρπάζει τὸν λό-
γον. Δεῦρο οὖν μοι διέλεσθε (68) τὰ ἐκεῖνου καλὰ,
δοσι τῶν ἐκεῖνου ἐπαινέται καὶ μάρτυρες, καὶ ἀγῶνα
καλὸν ἀγωνίσασθε πρὸς ἀλλήλους, ἄνδρες ὁμοῦ καὶ
γυναῖκες, νεανίσκοι καὶ παρθένοι, πρεσβῦται (69)
μετὰ νεωτέρων, ἱερεῖς καὶ λαὸς, οἱ μοναδικοὶ καὶ
μιγάδες, οἱ τῆς ἀπλότητος καὶ τῆς ἀκριβείας, ὅσοι

πῆς.

(67) Νικῶν. Jes., νικῶν.

(68) Μοι διέλεσθε. Deest μοι in Reg. ph. In aliis
autem, pro διέλεσθε, legitur, διέλεθε, « enarrel-
lis. »

(69) Πρεσβῦται. Reg. hu, et Combef., πρεσβύ-
τεροι, « senes cum junioribus. »

τῆς θεωρίας, καὶ ὅσοι τῆς πράξεως. Ὁ μὲν ἐπαινέτω τὸ ἐν νηστεαῖς καὶ προσευχαῖς, οἷον ἀσωμάτων τε καὶ αὐλον· ὁ δὲ τὸ ἐν ἀγρυπνίαις τε καὶ ψαλμωδίαῖς εὐτόνον τε (70) καὶ ἀήτητον· ἄλλος τὸ ἐν προστασίᾳ τῶν δεομένων, ἄλλος τὴν πρὸς τὸ ὑπερέγον ἀντιτυπῆσαν (71), ἢ πρὸς τὸ ταπεινὸν συγκατάβασιν. Αἱ παρθένου, τὸν νυμφαγωγόν· αἱ ὑπὸ ζυγόν, τὸν σωφρονιστήν· οἱ τῆς ἐρημίας, τὸν πτερωτὴν (72)· οἱ τῆς ἐπιμύθιας, τὸν νομοθέτην· οἱ τῆς ἀπλότητος, τὸν ὀδηγόν· οἱ τῆς θεωρίας, τὸν θεολόγον· οἱ ἐν εὐθυμίας (73), τὸν χαλινόν· οἱ ἐν συμφοραῖς, τὴν παράκλησιν· τὴν βακτηρίαν, ἢ πολιὰ· τὴν παιδαγωγίαν, ἢ νεότης· ἢ πηνία, τὸν ποριστήν (74)· ἢ εὐπορία, τὸν οἰκονόμον. Δοκοῦσι μοι καὶ χῆραι τὸν προστάτην ἐπαινέσασθαι· καὶ ὄρφανὸν, τὸν πατέρα· καὶ πτωχοὶ, τὸν φιλόπτωχον· καὶ τὸν φιλόξενον, οἱ ξένοι· καὶ ἀδελφοί, τὸν φιλάδελφον· οἱ νοσοῦντες, τὸν ἱατρὸν, ἢ βούλει νόσον καὶ ἱατροίαν· οἱ ὑγιαίνοντες, τὸν φύλακα τῆς ὑγείας (75)· οἱ πάντες, τὸν πᾶσι πάντα γινόμενον (76), ἢ κερδάνη τοὺς πάντας, ἢ πλεονασ. pauperes, pauperum studiosum; et peregrini, hospitem, et fratres, fratrum amantem; ægrotantes, medicum, idque cuiuscunque morbi ac medicamenti volueris; sani, valetudinis custodem; omnes denique eum, qui omnia omnibus factus est, ut omnes, vel quam plurimos lucrifaceret ⁴².

ΙΑ'. Ταῦτα μὲν οὖν, ὅπερ εἶπον, ἄλλοι θαυμαζέτωσαν τε καὶ ἀνυμνεύωσαν, οἷς σχολὴ τὰ μικρὰ τῶν ἐκείνου θαυμάζειν. Μικρὰ δὲ ὅταν εἴπω, αὐτὸν ἑαυτῷ συγκρίνων λέγω, καὶ τὰ ἐκείνου τοῖς ἐκείνου παρεξτάζων (οὐ γὰρ δεδόξασται (77) τὸ δεδόξασμένον, κἂν ἢ λίαν λαμπρὸν, ἔνεκεν (78) τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης, ὡσπερ ἠκούσαμεν)· ἐπεὶ καὶ ὀλίγα τῶν τούτου, ἐτέροις αὐτάρκῃ πρὸς εὐδοκίμησιν. Ἡμῖν δὲ (οὐ γὰρ ἀνεκτὸν καταλείπουσι (79) τὸν λόγον, διακονεῖν τοῖς ἐλάττωσιν), ἐπ' αὐτὸ τὸ κυριώτατον (80) τῶν ἐκείνου τρεπτέον. Θεοῦ δὲ ἔργον, ὑπὲρ οὗ καὶ ὁ λόγος, εἰπεῖν τι τῆς ἐκείνου μεγαληγορίας καὶ ψυχῆς ἄξιον.

Deo vero, cuius causa hunc quoque sermonem instituimus, acceptum referendum erit, si quidpiam virtuti respondeat.

ΙΒ'. Ἦν ὅτε ἤμαρξες τὰ ἡμέτερα, καὶ καλῶς εἶχεν, ἤνικα τὸ μὲν περιττὸν τοῦτο, καὶ κατεγλωτισμένον τῆς θεολογίας καὶ ἔντεχον, οὐδὲ πάροδον εἶχεν εἰς τὰς θείας αὐλάς, ἀλλὰ ταυτὸν ἦν ψήφοις τε παίζειν, τὴν ὄψιν κλεπτούσας τῷ τάχει τῆς μεταθέσεως, ἢ κατορχεῖσθαι τῶν θεατῶν παντοίοις καὶ ἀνδρογύνοις λυγίσμασι, καὶ περὶ Θεοῦ λέγειν τι καὶ ἀκούειν καινότερον καὶ (81) περιεργον· τὸ δὲ ἀπλοῦν

⁴² I Cor. ix, 22. ⁴³ II Cor. iii, 10.

(70) *Te. Deest in quinque Regg. et Or. 1.*

(71) *Πρὸς τὸ ὑπερέγον ἀντιτυπῆσαν.* « Ut elatis restiterit, » id est, « Præcellentibus, Imperatoribus, Præfectis, pietatis ac fidei hostibus, Hæreticis, Ethnicis, etc. »

(72) *Τὸν πτερωτὴν.* « Alas addentem, sublimi volatu excitantem. »

(73) *Εὐθυμίας.* Jes., εὐθυμία.

(74) *Τὸν ποριστήν.* « Qui victui necessaria subministrat. »

(75) *Υγείας.* Duo Regg., ὑγείας.

(76) *Γινόμενον.* Quatuor Regg., Or. 2, Comb., γινόμενον.

(77) *Οὐ γὰρ δεδόξασται,* etc. Alludit Theologus ad hæc verba Apost. II Cor. iii, 10 : « Nam nec

A simul et feminæ, adolescentes et virgines, senes et juvenes, sacerdotes et populus, monachi et in sodalitia viventes, qui simplicitatis alumni estis, et qui exactioris vitæ studiosi, omnes denique, quorum vita, vel in contemplatione, vel in rebus gerendis versatur. Hic illius, velut corpore vacantis ac materiæ expertis, in jejuniis atque orationibus assiduitatem laudibus evelat, ille insuperabilem in vigiliis ac psalmodiis vigorem. Alius egentium curam et præsidium, alius, ut vel superbis et elatis restiterit, vel ad humiles se demiserit, narret. Virgines pronubum laudent; quæ matrimonii jago constrictæ sunt, moderatoem; qui solitariam vitam agunt, excitatorem et erectorem; qui in sodalitia vivunt, legislatorem; simplices, deductorem; speculationi dediti, theologum; præcipites, frenum; calamitosi, consolatorem; canities, baculum; juvenus, pædagogum; paupertas, largitorem; divitiæ, dispensatorem. Quin mihi videntur, et viduæ patronum laudaturæ, et pupilli, patrem; et hospitalem, et fratres, fratrum amantem; ægrotantes, medicum, idque cuiuscunque morbi ac medicamenti volueris; sani, valetudinis custodem; ut omnes, vel quam plurimos lucrifaceret ⁴².

XI. Hæc igitur, ut diximus, alii mirentur et prædicent, quibus tantum otii suppetit, ut exiguas illius virtutes laudibus prosequantur. Exiguas porro cum dico, ipsum secum comparans dico, ipsiusque virtutes cum ipsius virtutibus conferens (neque enim id quod glorificatum est, glorificatum est ⁴³, etiam si valde sit splendidum, propter exuberantem gloriam, velut litteris sacris proditum est); alioqui pauca etiam illius ornamenta ejusmodi sunt, ut ad nominis celebritatem aliis abunde esse queant. Nobis autem (nec enim ferendum est, nos, relicto verbo, rebus levioris momenti ministrare), ad id, quod laudum ipsius caput est, convertenda est oratio.

393 XII. Fuit quondam tempus, cum res nostræ florerent, ac præclare se haberent, cum nimirum superflua hæc, et verborum lepore atque arte fucata tractandæ theologiæ ratio, ad divinas caulas ne aditum quidem habebat: verum idem erat calculus ludere, inversionis celeritate oculorum obtutum fallentibus, aut omnigenis et lascivis corporis flexibus spectatores ludificari, quod novi quidpiam

glorificatum est, quod claruit in hac parte propter excellentem gloriam; » etc. Ea siquidem ad Athanasii laudes accommodans, significat illius virtutes, quas prius per congeriem enumeraverat, quamvis maxima laude dignæ sint, parvas tamen haberi posse, si cum iis, quas mox allaturus est, comparentur.

(78) *Ἐνεκεν.* Plures codd., εὐνεκεν.

(79) *Καταλείπουσι.* Reg. d, Or. 1, Combef., καταλιπούσι. Alludit Gregorius ad hæc Petri verba, Act. vi, 2 : « Non est æquum nos derelinquere verbum Dei, et ministrare mensis. »

(80) *Κυριώτατον.* Par., καιριώτατον.

(81) *Καινότερον καὶ.* Hæc desunt in plerisque codd.

ac curiosi de Deo vel dicere vel audire : simplex A
contra ingenuusque sermo atque doctrina, pietas
existimabatur. Verum posteaquam Sexti, et Pyr-
rhones, et contradicendi libidine incitata lingua,
velut gravis quidam ac malignus morbus, in Eccle-
sias nostras magno nostro malo irrepserunt, ac
nugacitas doctrinæ atque eruditionis opinionem
tulit quodque Actuum liber de Atheniensibus nar-
rat⁸², ad nihil aliud vacamus, quam ut novi aliquid
dicamus vel audiamus. O quis Jeremias confusionem nostram caliginemque deplorabit? Ipse solus
lamentationes calamitatibus exæquare novit.

XIII. Huic furori Arius quidem ille, a furore
nomen habens, initium dedit; qui etiam petulantis
et effrenatæ linguæ pœnas expendit, in oliscenis et
impuris locis extinctus, atque orationis, non mor-
bi, viribus oppressus, ac Judæ instar⁸³ ob eandem B
Verbi proditorem disruptus. Verum alii hunc mor-
bum excipientes, impietatis artem condiderunt,
nimirum qui divinitatem Ingenito circumscribentes,
non modo genitum, sed etiam procedentem, divinæ
naturæ finibus exturbarunt, nominis tantum socie-
tate Trinitatem honorantes, imo ne hoc quidem
ipsi integrum conservantes. At non eodem modo
beatus ille, et vere homo Dei, ac magna veritatis
tuba. Quin potius, cum illud perspectum haberet,
et tria hæc in numerum unum contrahere, impii
erroris esse, novique dogmatis Sabellii, qui primus
divinitatis contractionem excogitavit : et rursus
tria, quantum ad naturam, distrahere, nihil aliud
esse, quam portentosam divinitatis sectionem intro-
ducere; hanc rationem tenuit, ut unum, quantum
ad divinitatem, pulchre servaret, et tria, quantum
ad proprietates, pie doceret, nec aut per unum dei-
tatem confunderet, aut per tria distraheret, sed
utramque partem inclinationem et oppositionem
vitans.

XIV. Atque idcirco primum in sancto 394
Concilio Nicææ habito, atque illo trecentorum et
duodeviginti lectissimorum virorum numero quos
Spiritus sanctus in unum coegerat, quantum in
ipso fuit, morbum compressit; nondum ille quidem
in episcoporum numerum allectus, verum primas
tenens inter eos qui convenerant. Nam is tum
rerum status erat, ut non minus virtute, quam
graduam dignitate, honoris præstantia censeretur.
Deinde cum hoc malum pravi illius follibus jam
excitatum atque inflammatum esset, majoremque
orbis partem invaderet (hic enimvero tragœdiæ
⁸⁴ Act. xvii, 21. ⁸⁵ Act. i, 18.

(82) *Σέξτοι καὶ Πύρρωνες*. Sextus et Pyrrho
erant philosophi, cæteris omnibus philosophis op-
positi, qui, aliorum placita impugnant, nihil certi
esse contendebant.

(83) *Καιρότερον*. Coisl. 1, κενὸν καὶ ἀνώνητον,
« vanum et inutile. »

(84) *Ὀδυρεῖται*. Sic Tillem. Combef., ὀδύρατο,
« deploraverit. » Alii, ὀδύραται.

(85) *Εὐχῆς ἔργον*. « Orationis viribus. » Theodo-
retus, lib. 1, c. 4 narrat quomodo Arius, orante
Alexandro Constantinopolitano præsule, miserabi-
liter interierit.

(86) *Καινοτομίας*. Coisl. 1 addit, Ἰδιον. « Pro-
prium invecetæ novitatis a Sabellio. »

τε καὶ εὐγενὲς τοῦ λόγου, εὐσέβεια ἐνομιζέτο. Ἄφ'
οὐ δὲ Σέξτοι, καὶ Πύρρωνες (82), καὶ ἡ ἀντίθετος
γλώσσα, ὡσπερ τι νόσημα δεινὸν καὶ κακὸν, ταῖς
Ἐκκλησίαις ἡμῶν εἰσεφάρθη· καὶ ἡ φλυαρία παι-
δευσίς ἔδοξε, καὶ, ὃ φησὶ περὶ Ἀθηναίων ἡ βίβλος
πῶν Πράξεων, εἰς οὐδὲν ἄλλο εὐκαιροῦμεν, ἢ λέγειν
τι καὶ ἀκούειν καινότερον (83). Ὡς τὶς Ἱερραίας ὀδυ-
ρεῖται (84) τὴν ἡμετέραν σύγχυσιν καὶ σκοτόμαιναν,
ὃ μόνος εἰδὼς ἐξισοῦθ ἰσθμῶν πάθεισι!

II. Ταύτης τῆς λύσεως ἤρξατο μὲν Ἄρειος, ὃ
τῆς μανίας ἐπάνυμος, ὃς καὶ δίκην ἔδωκεν ἀκολά-
στου γλώσσης, τὴν ἐν βεβήλοις τόποις κατάλυσιν,
εὐχῆς ἔργον (85), οὐ νόσου γενόμενος, καὶ τὴν Ἰουδα
βῆξιν ὑποστάς, ἐπ' ἰσθμῶν προδοσίᾳ τοῦ λόγου. Διαδε-
ξάμενος δὲ ἄλλοι τὴν νόσον, τέχνην ἀσεβείας ἐδη-
μισοβργησαν· οἱ, τῷ ἀγεννήτῳ τὴν θεότητα περι-
γράφαντες, τὸ γεννητὸν, οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τὸ
ἐκπορευτὸν ἐξώρισαν τῆς θεότητος, ἰνόματος κοι-
νωνία μόνον τὴν Τριάδα τιμήσαντες, ἢ μηδὲ τοῦτο
αὐτῇ τήρησαντες. Ἄλλ' οὐχ ὃ μακάριος ἐκεῖνος, καὶ
ὄντως ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ, καὶ μεγάλη σάλπιγξ τῆς
ἀληθείας. Ἄλλ' εἰδὼς, τὸ μὲν εἰς ἀριθμὸν ἕνα τὰ
τρία συστῆλλειν, ἀθεότητος ὄν, καὶ τῆς Σαβελλίου
καινοτομίας (86), ὃς πρῶτος θεότητος συστολὴν
ἐπενόησε· τὸ δὲ τὰ τρία διαιρεῖν φύσει, κατα-
τομὴν θεότητος ἐκφυλόν· καὶ τὸ ἐν καλῶς ἐτήρησε,
θεότητι γάρ· καὶ τὰ τρία εὐσεβῶς ἐδίδαξεν, ἰδιότησι
γάρ· οὐτε τῷ ἐνὶ συγχέας, οὐτε τοῖς τρισὶ διαστή-
σας, ἀλλ' ἐν ὅροις μείνας τῆς εὐσεβείας, τῷ φυ-
γεῖν τὴν ἀμετρον ἐπὶ θάτερα κλίσιν τε καὶ ἀντί-
θεσιν.

intra pietatis metas consisteret, immodicam in
vitans.

IA'. Καὶ διὰ τοῦτο πρῶτον μὲν ἐν τῇ κατὰ Νί-
καιαν ἀγίᾳ (87) ταυτη συνόδῳ, καὶ τῷ τῶν τρια-
κοσίων ὀκτώ καὶ δέκα ἀριθμῷ ἀνδρῶν λογάδων (88),
οὓς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς ἕν ἤγαγεν (89), ὅσον ἦν ἐπ'
αὐτῷ, τὴν νόσον ἔστησεν· οὐπω μὲν τεταγμένους ἐν
ἐπισκόποις, τὰ πρῶτα δὲ (90) τεταγμένους τῶν
συνεληλυθόντων· καὶ γὰρ ἦν ἀρετῆς οὐχ ἦττον ἢ
βαθμῶν ἢ προτιμήσις. Ἐπειτα τοῦ κακοῦ βίπι-
σθέντος ἤδη ταῖς αὐραῖς τοῦ πονηροῦ, καὶ τὸ
πλεῖον ἐπιλαμπάνοντος (ἐνταῦθά μοι καὶ τὰ δρά-
ματα, ὧν πάσα μικροῦ πλήρης γῆ τε καὶ θάλασσα),
πολύς μὲν περὶ αὐτὸν ὁ πόλεμος, ὡς γενναῖον προ-

(87) Ἄγία. Deest in quinque Reg. et Or. 1.

(88) Καὶ τῷ τῶν τριακοσίων ὀκτώ καὶ δέκα ἀρι-
θμῷ ἀνδρῶν λογάδων. Sic Coisl. 1, duo Colb.,
Par., Jes. Hæc etiam a Billio reddita, licet in
Græcis ommissa. In ed., καὶ τῷ τῶν λογάδων ἀρι-
θμῷ. Cætera desunt.

(89) Ἐγαγεν. Coisl. 1 et Par., συνήγαγεν.

(90) Τὰ πρῶτα δέ, etc. Billius : « verum primi
inter eos, qui simul cum ipsis eo perrexerant, ordi-
nis. » Per hanc interpretationem conjicit Billius
Athanasium, non inter ipsos concilii Patres, sed
inter secundi ordinis theologos primas tenuisse.
Nicetas vero aliter interpretatur, et innuit Athana-
sium sedisse, ἐν τοῖς πρωταγωνισταῖς εὐσεβείας,

στάτην τοῦ Λόγου· (πρὸς γὰρ τὸ ἀντιτείνον μάλιστα ἡ παράταξις, καὶ ἄλλοθεν ἄλλο τι τῶν δευνῶν περιβρέον (91)· εὐρέτις (92) γὰρ κακῶν ἡ ἀσέβεια, καὶ λίαν τολμηρὸν εἰς ἐγγείρησιν· πῶς δὲ ἀνθρώπων ἔμελλον φεῖσθαι, οἱ θεότητος μὴ φεισάμενοι;) μία δὲ προσβολῶν καὶ (95) χαλεπωτάτη. Συνεισφέρω τι καὶ αὐτὸς τῷ δράματι· ἀλλὰ μοι παρητήσθω (94) τὸ φίλον ἔδαφος ἡ πατρὶς· οὐ γὰρ τῆς ἐνεγκούσης, ἀλλὰ τῶν προσελομένων (95) ἡ πονηρία. Ἡ μὲν γὰρ ἱερά τε καὶ πᾶσιν ἐπ' εὐσεβεῖα γνώριμος· οἱ δὲ ἀνάξιοι τῆς τεκούσης αὐτοὺς Ἐκκλησίας. Φύεσθαι δὲ καὶ ἐν ἀμπέλῳ (96) βάτον ἤκούσατε· καὶ Ἰούδας, τῶν μαθητῶν εἰς, ὁ προδοῦντος.

tam velim : improbitus enim, non patriæ, sed iis, qui animi inductione ipsam elegerunt, assignand^a est. Illa enim quippe sacra, et apud omnes pietatis laude clara et illustris est ; hi autem Ecclesia matre indigni. Porro in vinea quoque spinam nasci audistis⁵¹ : ac Judas, qui in discipulorum numero erat, proditor fuit⁵².

IE'. Εἰσὶ μὲν οὖν, οἱ μὴδὲ τὸν δμώνυμον (97) ἔμοι τῆς αἰτίας ἀφίπασιν· ὅς κατὰ παιδεύσεως ἔρωσα, τῇ Ἀλεξανδρέων ἐπιδημῶν τότε πόλει, καὶ πάσης παρ' αὐτοῦ τυχῶν δεξιώσεως, Ἰσα καὶ παίδων ὁ τιμωτάτος, καὶ τῶν τὰ μέγιστα πιστευομένων εἰς ὧν, ἐπανάστασιν, ὡς φασι, βουλευέται τῷ πατρὶ καὶ προστάτῃ (98). Καὶ ἦν τὸ μὲν δράμα ἐτέρων, ἡ δὲ χεῖρ Ἀθεσσαλῶν μετ' αὐτῶν, ὡς ὁ λόγος. Εἰ τις ὕμῶν οἶδε (99) τὴν χεῖρα, ἦν ὁ ἅγιος καταψεύσθη, καὶ τὸν ζῶντα νεκρὸν, καὶ τὴν ἄδικον ἐξοριαν, οἶδεν ὁ λέγω. Πλην τοῦτο μὲν ἐκὼν ἐπιλήσομαι. Καὶ γὰρ οὕτως ἔχω ἐν τοῖς ἀμφιβόλοις, νεύειν χρῆναι πρὸς τὸ φιλόδηρον, καὶ ἀπογινώσκειν μᾶλλον, ἢ καταγινώσκειν τῶν ὑπαιτίων. Ὁ μὲν γὰρ κακὸς τάχιστα ἂν καταγνοῖη καὶ τοῦ ἀγαθοῦ· ὁ ἀγαθὸς δὲ οὐδὲ τοῦ κακοῦ βραδίως. Τὸ γὰρ εἰς κακίαν οὐχ ἔτοιμον, οὐδὲ εἰς ὑπόνοιαν εὐχερές. Ὁ δὲ οὐκ ἔτι λόγος, ἀλλ' ἔργον ἐστίν, οὐδὲ ὑπόνοιά τις ἀνεξέταστος, ἀλλὰ πίστις κεκρυγμένη.

ne malum quidem facile condemnaverit. Qui enim ad vitium minime proclivis est, is nec facile ad male de alio suspicandum movetur. Quod autem jam non sermo, sed res est, nec inexplorata quædam suspicio, sed certissimis argumentis nixa persuasio, id etiam narrabo.

IC'. Τέρας τι Καππαδόκιον, ἐκ τῶν ἐσχατιῶν τῶν ἡμετέρων ὀρμώμενον, πονηρὸν τὸ γένος, πονηρότερον τὴν διάνοιαν, οὐδὲ παντελῶς ἐλεύθερον, ἀλλ' ἐπίμικτον, οἶον τὸ τῶν ἡμιόνων γινώσκωμεν·

⁵¹ Prov. xxvi, 9. ⁵² Luc. vi, 16. ⁵³ Il Reg. xv, 5.

« inter primos pietatis pugiles ac defensores, » id est, « inter concilii Patres. » Unde Gregorius hanc rationem reddit, quod scilicet, « non minus virtute, quam graduum dignitate, honoris præstantia censeretur. »

(91) *Περιβρέον*. Or. 1, περιβρέων. Reg. a, d, ἐπιβρέον.

(92) *Εὐρέτις*. Coisl. 1 et Combef., εὐρετικόν.

(95) *Καί*. Quatuor Reg., undecim Colb., Or. 4, ἡ. Unus Reg., καὶ ἡ.

(94) *Παρητήσθω*. Sic Reg. bm, ph, undecim Coll., Or. 1. Alii, παρητίσθω, mendose. Edit.

(95) *Προελομένων*. Sic quinque Reg., Or. 1, Combef. In ed., προσελομένων. Hæc observat Theologus propter Georgium, qui Cappadox erat, et infensissimus Athanasii hostis, qui ejus etiam sedem occupavit.

A illæ initium capiunt, quarum fama terram pene ac mare implevit), varium illi quidem ac multiplex, ut strenuo Verbi defensori bellum inferitur : (adversus eum enim qui obsistit, ac contra nititur, infestissima esse acies hostilis solet, atque aliunde aliud quoddam periculum influit; solers quippe et ingeniosa ad excogitanda mala est impietas, atque ad aliquid aggrediendum mire audax : quonam autem modo hominibus parcerent, qui divinitati non pepercerant?) Unus tamen hic impetus atrocissimus fuit. Nam ipse quoque ad hanc tragœdiam nonnihil confero. Atque hic mihi charissimum solum, patriam, inquam, meam, omni crimine solutam velim : improbitus enim, non patriæ, sed iis, qui animi inductione ipsam elegerunt, assignand^a est. Illa enim quippe sacra, et apud omnes pietatis laude clara et illustris est ; hi autem Ecclesia matre indigni. Porro in vinea quoque spinam nasci audistis⁵¹ : ac Judas, qui in discipulorum numero erat, proditor fuit⁵².

XV. Nec vero desunt, qui ne meum quidem cognominem culpa liberent; qui doctrinæ amore ac studio tum temporis Alexandriae peregre agens, cum ab ipso humanissime, non secus ac filiorum charissimus, acceptus esset, tantamque apud eum gratiam et auctoritatem obtinisset, ut res ei maximi ponderis committerentur, consilium, ut hominum sermo est, capit, adversus patrem et patrum insurgendi. Et quanquam alii tragœdiæ hujus auctores essent, manus tamen Absalonis, ut dicitur, cum illis erat⁵³. Si quis vestrum est, qui manum illam, ex qua sancto viro falsum crimen conflatum est, et mortuum illum viventem, et injustum exsilium norit, quid dicam intelligit. Verum hoc lubens obliviscar. Si enim existimo, in dubiis et incertis rebus faciendum nobis esse, ut ad benignitatem et humanitatem propensiores simus, et crimini obnoxios absolvamus potius, quam condemnemus. Malus enim celerrime adducitur, ut bonum etiam virum condemnet; contra vir probus

incertis rebus faciendum nobis esse, ut ad benignitatem et humanitatem propensiores simus, et crimini obnoxios absolvamus potius, quam condemnemus. Malus enim celerrime adducitur, ut bonum etiam virum condemnet; contra vir probus

XVI. Cappadox quoddam monstrum, ex ultimis terræ nostræ finibus oriundum, malum genere, animo pejus, ne omni quidem ex parte liberum, sed dubium ac permistum, cujusmodi mularum

(96) *Ἐν ἀμπέλῳ*. Sic Reg. ph, Or. 1 et Par. Coisl. 1, ἐν ἀμπέλων. Deest ἐν in ed.

(97) *Ὁμώνυμον*. Gregorium quemdam intelligit Theologus, qui, pulso Athanasio, in ejus sedem ab Arianis subrogatus fuerat; qui etiam postea amoverunt, atque in ejus locum Georgium Cappadoxem instituerunt.

(98) *Προστάτῃ*. Reg. c et Combef., δεσπότη.

(99) *Εἰ τις ὕμῶν οἶδε*, etc. Juxta Ruff., *Hist. lib. x, c. 17*, et Soer., lib. 1, c. 29, Athanasio ab Arianis objectum fuit, quod, magicæ artis causa, Arsenio cuidam brachium amputasset. Verum statum hæc fraus detecta est. Nam ipse Arsenius, quem falso ab Athanasio interfectum dicitabant, se episcopus, qui Tyrum anno 335 convenerant, vivum et incolumem ostendit.

genus esse constat; primum alienæ mensæ mancipium, atque offa venale, sicque comparatum et edoctum, ut omnia ad ventris gratiam tum faceret, tum loqueretur; tandem cum ad rempublicam gerendam pestifere se contulisset, atque extremo et sordidissimo illius muneri, hoc est, suillis carnibus, quibus turba militaris alitur, suscipiendis præfectus fuisset, atque in commisso sibi negotio infidum se præbuisset, totamque muneris sui administrationem ad ventrem retulisset, posteaquam nihil illi præter corpus reliqui fuit, profugiendi consilium capit, atque aliam ex alia regionem ac civitatem, ut fugitivorum mos est, subinde permutans, postremo, ad communem Ecclesiæ perniciem, instar cujusdam Ægyptiacæ plagæ, Alexandriam venit. Hic vagari desinit, improbitatem autem et versutiam auspicatur. Cæterum nullius quidem pretii erat, non liberalibus disciplinis imbutus, non in congressu et colloquio facetus, non pietatis larvam saltem et inanem speciem præferens, ve-

τὰ μὲν πρῶτα τραπέζης ἀλλοτρίας δοῦλον, καὶ μάζης ὄνιον, πάντα καὶ ποιεῖν καὶ λέγειν ἐπὶ τῆ γαστρὶ μεμαθηκός· τὰ τελευταῖα δὲ καὶ πολιτεία παρεισφθαρὲν, καὶ πιστευθὲν ταύτης τὰ ἔσχατα, ὅσον ὑείων κρεῖων ὑποδοχέα γενέσθαι, οἷς τὸ στρατιωτικὸν τρέφεται· εἶτα κακὸν περὶ τὴν πίστιν γενόμενον, καὶ τῆ γαστρὶ πολιτευσάμενον, ἐπειδὴ τὸ σῶμα ὑπελείπετο μόνον, δρασμὸν ἔννοεῖ, καὶ ἄλλην ἐξ ἄλλης ἀμείβων χώραν καὶ πόλιν, οἷα τὰ τῶν φυγᾶδων, τέλος ἐπὶ κακῷ τοῦ κοινοῦ τῆς Ἐκκλησίας, οἷόν τις Αἰγυπτιακῆ πληγῆ, τὴν Ἀλεξανδρέων καταλαμβάνει. Ἐνταῦθα τῆς ἄλλης ἵσταται, καὶ τῆς κακουργίας ἄρχεται. Καὶ ἦν τᾶλλα μὲν οὐδεὶς ἀξίος, οὐ λόγων ἐλευθερίων μετεσχηκός, οὐ τὴν συνουσίαν στωμύλος, οὐκ εὐλαβείας τῆμα γοῦν τι καὶ πλάσμα κενὸν (1) περικείμενος, κακουργῆσαι δὲ (2), καὶ συγγέαι πράγματα πάντων δεινότερος.

larvam saltem et inanem speciem præferens, ve-

appositissimus.

XVII. Nostis omnes, ac commemoratis, qualia adversus sanctum virum insolenter perpetravit. Persæpe enim impiorum manibus ac potestati viri justii deduntur⁶⁴, non ut illis honor habeatur, sed ut horum virtus exploraretur: et quamquam improhorum mors pessima sit⁶⁵, quemadmodum Scriptura testatur, deridentur tamen interim in hac vita pietatis cultores, dum Dei benignitas tantisper occultatur, ac latent etiam **396** magna earum rerum promptuaria, quæ in posterum utrisque reconduuntur: tum cum et sermo, et actio, et cogitatio justa Dei trutina expendentur; cum scilicet ipse ad judicandam terram surrexerit, consilium et opera colligens, atque ea quæ apud ipsum condita et obsignata sunt, detegens, et in medium profert. Hæc tibi, tum sermone suo, tum cruciatu Job persuadeat, qui cum homo esset veritatis cultor, reprehensione immunis, justus, pius, et quæcunque illi, Scripturæ testimonio, tribuuntur, ab eo tamen, qui ipsum depoposcerat, tot tamque densis et copiosis assultibus quatitur, ut, cum multi sæpe ex omni hominum memoria in ærumnas inciderint, nonnulli etiam, ut probabile est, vexati et afflicti fuerint, nemo tamen cum illius calamitatibus comparari queat. Non enim pecunias tantum et prædia, splendidam ac numerosam prolem, quæ res ab

IZ'. Ἴστε καὶ διηγείσθε πάντες, οἷα κατὰ τοῦ ἀγίου νεανεύεται. Παραδίδονται γὰρ καὶ δίκαιοι κολλάκις εἰς χεῖρας ἀσεβῶν, οὐχ ἵνα ἐκεῖνοι τιμηθῶσιν, ἀλλ' ἵνα οὗτοι δοκιμασθῶσι· καὶ φαῦλοι μὲν (3) ἐν θανάτῳ ἐξαισῶν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καταγελῶνται δὲ ὁμῶς πρὸς τὸ παρὸν εὐσεβεῖς, ἕως ἢ χρηστότης τοῦ Θεοῦ κρύπτεται (4), καὶ τὰ μεγάλα ταμεία τῶν ὑστερον (5) ἐκατέροις ἀποκειμένων· ἡνίκα καὶ λόγος, καὶ πράξις, καὶ διανόημα, τοῖς δικαίοις σταθμοῖς τοῦ Θεοῦ ταλαντεύεται (6)· ὅταν ἀναστῆ κρίναι τὴν γῆν, τὴν βουλήν καὶ τὰ ἔργα συνάγων, καὶ γυμῶν τὰ ἐσφραγισμένα παρ' αὐτῷ καὶ σωζόμενα. Ταῦτα πειθέτω σε καὶ λέγων καὶ πάσχων Ἰώβ· ὅς ἦν μὲν (7) ἀνθρωπος ἀληθινός, ἀμειμπτος, δίκαιος, θεοσεβής, καὶ ὅσα μεμαρτύρηται· τοσαύταις δὲ πλήσεται παρὰ τοῦ ἐξηγηκότες ταῖς προσβολαῖς (8), καὶ οὕτως ἄλλεπαλλήλοις καὶ φιλοτίμοις, ὥστε πολλῶν κολλάκις ἐκ τοῦ παντός αἰῶνος κακοπαθησάντων, τῶν δὲ ὡς εἰκὸς καὶ ταλαιπωρησάντων (9), μηδένα εἶναι ταῖς ἐκεῖνου παραβαλεῖν συμφοραῖς. Οὐ γὰρ μόνον χρήματα, κτήματα εὐτεχνίαν, πολυτεχνίαν, ἀ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐστὶ περισπούδαστα· οὐ ταῦτα ζημιούται μόνον, ὡς μὴδὲ θρηνοῖς γενέσθαι χώραν διὰ τὸ συνεχὲς τῶν κακῶν· ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα τελευταῖον πληγείς πληγῆν ἀνιάτον τε καὶ δυσθεώρητον, εἶχε μὲν προσθήκην

⁶⁴ Job ix, 24; xii, 4. ⁶⁵ Ps. xxxiii, 22.

(1) *Κενόν*. In nonnullis, καινόν, « novam. »

(2) *Δέ*. Sic quatuor Regg., Or. 1, Comb. Deest in ed.

(3) *Μέν*. Deest in pluribus codic.

(4) *Κρύπτεται*. Sic quatuor Regg. et Combef. Alii, κρύπτηται. Ed. it.

(5) *Ταμεία τῶν ὑστερον*. Sic tres Regg., tredicim Colb., Coisl. 1, Or. 1, Combef., etc. In ed., ταμεία εἰς ὑστερον.

(6) *Ταλαντεύεται*. Sic nos cum Combef. Alii, ταλαντεύεται.

(7) *Ὅς ἦν μέν*. Sic quatuor Regg. et Combef. Deest μὲν in ed.

(8) *Ταῖς προσβολαῖς*. Sic quatuor Regg., et Or. 1. In ed. ταῖς legitur post καὶ οὕτως, quod auctoritate codicum immutavimus.

(9) *Κακοπαθησάντων .. καὶ ταλαιπωρησάντων*. Quamvis hæ voces, apud Suidam, fere idem sonent, manifestum est tamen, in Gregorii mente, postreinam aliquid ad primam addere. Credimus igitur Gregorium voluisse significare eos, qui non tantum malis vexati sunt, sed etiam eos, qui ad mala et plagas animam induraverunt; vel etiam eos, qui spontaneos labores non susceperunt, sed illata ab aliis mala perpessi sunt.

τῆς συμφορᾶς τὴν γυναῖκα παραμυθουμένην τοῖς A
χειροῖσι (πληγῆναι γὰρ ἐφιλονεῖκει, καὶ τὴν ψυχὴν
πρὸς τῷ σώματι)· εἶχε δὲ καὶ τῶν φίλων τοὺς γνη-
σιωτάτους παρακλήτορας κακῶν· ὡς αὐτὸς φησιν,
οὐ θεραπευτάς· οἱ τὸ μὲν πάθος ἐώρων, τὸ δὲ τοῦ
πάθους ἀγνοοῦντες μυστήριον, οὐ βάσανον ἀρετῆς,
ἀλλὰ κακίας εἰσπραξιν, τὴν πληγὴν ὑπελάμβανον.
Καὶ οὐκ ἐνόμιζον μόνον, ἀλλ' οὐδὲ ἡσχύνοντο τὸ
δεινὸν ὀνειδίζοντες (10), ὅποτε καὶ εἰ διὰ κακίαν
ἔπασχε, σοφίζεσθαι τὸ λυποῦν ἔδει παραμυθίας
ῥήμασιν.

ipsius dolorem perspicerent, nec doloris arcanum
virtutis explorandæ, sed vindicandi sceleris causa, hanc illi
plagam inflictam esse existimarent. Quid
dico? existimarent? Imo nec calamitatem ei exprobrare
verebantur; idque eo tempore, cum, etiam si
Peccati pœnam lueret, ejus tamen angorem blandis

sermonibus fallere ac mitigare conveniebat. B
IH'. Οὕτω μὲν οὖν ὁ Ἰωβ, καὶ τὰ πρῶτα τῆς
περὶ αὐτὸν πραγματείας. Ἄγων γὰρ ἦν ἀρετῆς (11)
καὶ φθόνου· τοῦ μὲν, ὅπως τοῦ καλοῦ κρατήσῃ (12),
φιλονεικοῦντος· τῆς δὲ, ὅπως ἀήττητος διαμείνῃ,
πάντα φεροῦσης· καὶ τοῦ μὲν, ὅπως εὐοδώσῃ κα-
κίαν, ἀγωνιζομένου, διὰ τῆς τῶν κατορθούτων κο-
λάσεως· τῆς δὲ, ὅπως κατάσχη τὸς ἀγαθοὺς, κἂν
ταῖς συμφοραῖς τὸ πλεόν (13) ἔχοντας. Τί δαί (14)
ὁ πρὸς αὐτὸν χρηματίζων διὰ λαίλαπος καὶ νεφῶν,
ὁ βραδὺς εἰς κόλασιν, καὶ ταχὺς εἰς ἀντιληψίν, ὁ μὴ
παντελῶς ἐπαφίει βράβδον ἀμαρτωλῶν κλήρω δι-
καίαν, ἵνα μὴ κακίαν δίκαιου μάθωσιν; Ἐπὶ τέλει
τῶν ἀθλῶν ἀναγορεύει τὸν ἀθλητὴν λαμπρῶ τῷ
κηρύγματι, καὶ γυμνοὶ τῆς πληγῆς τὸ ἀπόρρητον,
Οἶσι με ἄλλως σοι (15) *κεχρηματικέναι*, λέγων,
ἢ ἵνα ἀταραγῆς δίκαιος; Τοῦτο τῶν τραυμάτων
τὸ φάρμακον, οὗτος τῆς ἀγωνίας ὁ στέφανος, αὐτῆ
τῆς ὑπομονῆς ἡ ἀντίδοσις. Τὰ γὰρ ἐξῆς ἴσως καὶ (16)
μικρὰ, κἂν μεγάλα τισὶ δοκῆ, καὶ μικρῶν ἔνεκεν
οἰκονομηθέντα, καὶ εἰ διπλασίω (17) τῶν ἀφηρημέ-
νων ἀντιλαμβάνει.

IO'. Οὐκοῦν οὐδὲ ἐνταῦθα θαυμαστὸν, εἰ (18)
Ἀθανασίου πλεόν ἔσχε Γεώργιος· ἀλλ' ἐκεῖνό γε (19)
θαυμασιώτερον, εἰ μὴ ἐπυρώθη ταῖς ἐπιρραῖς ὁ
δίκαιος. Οὐδὲ τοῦτο θαυμαστὸν ἄγαν, ἀλλ' εἰ (20)
ἐπὶ πλεόν αἱ φλόγες ἤρκεσαν. Ἐντεῦθεν ὁ μὲν ἦν
ἐκ ποδῶν, καὶ τὴν φυγαδεῖαν (21) ὡς κάλλιστα δια-
τίθεται. Τοῖς γὰρ ἱεροῖς καὶ θεοῖς τῶν κατ' Αἰγυ-
πτον (22) φροντιστηρίοις φέρων ἑαυτὸν δίδωσιν·
οἱ κόσμου χωρίζοντες ἑαυτοὺς, καὶ τὴν ἔρημον
ἀσπαζόμενοι, ζῶσι Θεῶ, πάντων μᾶλλον τῶν στρε-
⁵⁶ Job II, 7 et seq. ⁵⁷ Job. XVI, 2. ⁵⁸ Psal. CXXIV,

(10) *Τὸ δεινὸν ὀνειδίζοντες*. « Impietatem, » non
« calamitatem » Jobo objiciebant uxor et amici; at-
que contendebant, eum his malis ac miseriis affici,
quod esset alicujus sceleris reus.

(11) *Ἦν ἀρετῆς*. Sic quatuor Regg. In ed., ἀρε-
τῆς ἦν.

(12) *Κρατήσῃ*. Regg. rh, et Combef., κρατήσῃ.

(13) *Πλεόν*. Quatuor Regg., πλεόν.

(14) *Δαί*. Duo Regg., δέ.

(15) *Οἶσι με ἄλλως σοι*, etc. Nobil. « Putas, in-
quit, me aliter tibi respondisse, quam ut justus
appareas. »

(16) *Καί*. Deest in tribus Regg. et Or. 1.

omnibus hominibus vehementer expetuntur; non
hæc, inquam, duntaxat amittit, et quidem ita, ut
nec luctibus ipsis ob malorum connexionem locus
esset; sed postremo in ipso quoque corpore, incu-
rabili ac visu etiam tetra et horribili plaga affe-
ctus⁵⁶, pro calamitatis cumulo uxorem habebat,
pejoribus et gravioribus eum consolantem. Id
enim obnoxie agebat, ut ad corporis plagam ani-
mæ vulnus accederet. Quin sincerissimos etiam
amicos suos malorum, ut ipsius verbis utar⁵⁷,
consolatores habebat, non depulsores; qui cum
intelligerent, in ea opinione versabantur, ut non
illi plagam inflictam esse existimarent. Quid
dico? existimarent? Imo nec calamitatem ei exprobrare
verebantur; idque eo tempore, cum, etiam si
sermonibus fallere ac mitigare conveniebat.

XVIII. Hoc ipso quidem statu erat Job, ac divinæ
circa eum actionis principia hoc modo se habe-
bant. Virtus enim cum invido spiritu decertabat.
Hic, ut virtutem superaret, omni ope contendebat;
illa, ut invicta permaneret, omnia perferibat.
Atque hic, ut per justorum cruciatum vitio facilem
viam strueret, laborabat; hæc contra, ut bonos
retineret, etiam in calamitatibus superiores. Quid
vero is, qui 397 ad eum per turbinem et nubes
oracula edebat, qui ad inferendam pœnam tardus
est, et ad opem ferendam celer, qui virgam pecca-
torum in sortem justorum⁵⁸ non omnino immittit,
ne justii improbitatem addiscant? In fine certaminis
illustri præconio athletam suum victorem pronun-
tiat, atque afflictionis arcanum aperit: *Num tu*
C *censes*, inquit, *me aliam ob causam hæc in te decre-*
*visse, quam ut justitia tua elucescat*⁵⁹? Hæc vulne-
rum medicina, hæc certaminis corona, hoc patienti-
æ præmium. Nam quæ deinde secuta sunt, parva
fortasse, quamvis nonnullis magna videantur, et
parvorum hominum causa constituta, tametsi alio-
qui duplo majora, quam quæ ipsi adempta fuerant,
recepit.

XIX. Proinde ne hic quidem mirum videri de-
bet, si Georgius meliori, quam Athanasius condi-
tione fuerit: sed illud mirabilius videri debuisse,
si injuriarum et calumniarum ignibus vir justus
minime exploratus fuisset. Imo ne hoc quidem val-
de mirandum; verum illud potius admirationem
habuisset, si longa his flammis mora producta
fuisset. Hinc ille solum veritit, ac de exilio quam
præclarissime statuit. Nam ad sacra illa et divina
Ægypti monasteria se confert; in quibus homines
3. ⁵⁹ Job XI, 5.

(17) *Διπλασίω*. Coisl. 2, διπλασία.

(18) *Et*. Sic tres Regg., Or. 1, Par. Jes., etc. Deest
in ed.

(19) *Γε*. Sic Regg. a. Deest in ed.

(20) *Et*. Sic Regg. a, c, d, Coisl. 1, Or. 1, Par.
et Combef. Deest in ed.

(21) *Φυγαδεῖαν*. Sic quatuor Regg., Basil., etc.
In ed., φυγαδεῖαν.

(22) *Τῶν κατ' Αἰγυπτῶν*. Addit Nicetas, ἀσκη-
τῶν. « Exercendæ pietatis gymnasia. » Non male;
Gregorius siquidem hac voce « solitarios et crema-
tas designat. »

a mundo se distrahentes, ac solitudinem amplectentes, Deo vivunt, magis quam cæteri omnes, qui in corpore versantur. Alii quidem vitam prorsus solitariam, et ab hominum societate remotam agunt, sui ipsorum tantum et Dei colloquio fruentes, atque hanc duntaxat terræ partem pro mundo habentes, quam in solitudine cognitam habent. Alii autem charitatis legem per communionem et societatem colentes, solitarii simul et cœnobitæ sunt, ac mortui quidem cæteris hominibus, et negotiis omnibus, quæ in mediovolvuntur, versantque simul et versantur, ac nobis per repentinas et crebras mutationes imposturam faciunt, sibi ipsis autem invicem mundi loco sunt, ac per comparationem mutuo inter se virtutem acuunt et exstimulant. Cum his consuetudinem habens magnus Athanasius, ut omnium aliarum rerum sequester et conciliator erat, illius scilicet exemplum sequens, **398** qui per sanguinem suum ea, quæ inter se dissidebant, pacificavit, ita solitariam quoque vitam cum cœnobiaca in gratiam reducit; illud nimirum ostendens, et sacerdotium philosophiæ minime expers esse, et philosophiam sacri antistitis institutione opus habere.

XX. Sic enim hæc duo, hoc est, tranquillam actionem et actuosam tranquillitatem consociavit et copulavit, ut persuasum omnibus redderet, monasticæ vitæ professionem morum potius gravitate et constantia, quam corporis secessionem exprimi atque insigniri. In quam etiam sententiam magnus ille David simul et rebus agendis summopere deditus erat, et perquam solitarius; si cui tamen illud: *Singulariter sum ego, donec trans-* **C** *eam* ⁶⁶, ad hujus dicti comprobationem confirmationemque pondus magnum habere videatur. Quamobrem, qui alios virtute anteibant, iidem ab illius mente longiori intervallo aberant, quam quo reliquos antecederant; atque ad sacerdotii perfectionem pauca conferentes, multo plura ad philosophiæ utilitatem recipiebant, tantumque ei tribuebant, ut quidquid ipsi placuisset, pro lege haberent, ac rursus vitium sibi atque interdictum, quidquid ille sententia sua improbasset, existimarent, illiusque decreta pro Mosaicis tabulis ducerent, ac majori, quam quæ sanctis viris deberi videatur, ipsius veneratione afficerentur. Nam cum quidam eo se contulissent, ut pium virum, perinde ac feram quamdam, vestigarent, nec eum passim **D** quæsitum invenirent, ne alloquendos quidem eos, qui missi fuerant, duxerunt; verum cervices gladiis objiciebant, velut pro Christo periclitantes, atque ita animo comparati, ut si acerbissimi aliquid pro eo perferrent, magni id ad philosophiam momenti esse judicarent, diuturnisque jejuniis, et chameuniis, cæterisque corporis afflictationibus, quas pro perpetuis deliciis habent, multo sublinius ac divinius.

⁶⁶ Psal. cxi. 40.

(23) *Τῆ κοινωνίᾳ*. Par., τὴν κοινωνίαν.

(24) *Περιφέρεται*. In nonnullis, περιφθείρεται, « corrumpuntur. »

(25) *Ἀθανάσιος*. Sic Coisl. 1, et Par. In editis deest.

(26) *Ἐρημικόν*. Sic plures Reg., duodecim Colb., Par., Combef., etc. In editis, εἰρηνικόν, « pacificam. »

(27) *Ἱερωσύνη*. Billius: « episcopatum. »

αφομένων ἐν σώματι· οἱ μὲν τὸν πάντη μοναδικὸν τε καὶ ἄμικτον διαθλοῦντες βίον, ἑαυτοῖς μόνους προσλαλοῦντες καὶ τῷ Θεῷ, καὶ τοῦτο μόνον κόσμον εὐδοτεῖς, ὅσον ἐν τῇ ἐρημίᾳ γνωρίζουσιν· οἱ δὲ νόμον ἀγάπης τῇ κοινωνίᾳ (23) στέργοντες, ἐρημικοὶ τε ὁμοῦ καὶ μιγάδες, τοῖς μὲν ἄλλοις τεθνηκότες ἀνθρώποις καὶ πράγμασιν, ὅσα ἐν μέσῳ περιφέρεται (24), στροβοῦντά τε καὶ στροβοῦμενα, καὶ παίζοντα ἡμᾶς ταῖς ἀγχιστροφίαις μεταβολαῖς, ἀλλήλοις δὲ κόσμος ὄντες, καὶ τῇ παραθέσει τὴν ἀρετὴν θήγοντες. Τούτοις ὀμιλήσας ὁ μέγας Ἀθανάσιος (25), ὡς περ τῶν ἄλλων ἀπάντων μεσότης καὶ διαλλακτῆς ἦν, τὸν εἰρηνοποιήσαντα τῷ αἵματι τὰ διεστώτα μιμούμενος· οὕτω καὶ τὸν ἐρημικὸν (26) βίον τῷ κοινωνικῷ καταλλάττει· δεικνύς, ὅτι ἔστι· καὶ ἱερωσύνη (27) φιλόσοφος, καὶ φιλοσοφία δεομένη μυσταγωγίας.

K'. Οὕτω γὰρ ἀμφοτέρω συνηρόσατο, καὶ εἰς ἓν ἤγαγε (28), καὶ πρᾶξιν ἠσύχιον, καὶ ἠσυχίαν ἐμπρακτον (29), ὥστε πείσαι τὸ μονάζειν ἐν τῇ εὐσταθείᾳ τοῦ τρόπου μᾶλλον, ἢ τῇ τοῦ σώματος ἀναχωρήσει χαρακτηρίζεσθαι. Καθ' ὃ καὶ Δαβὶδ ὁ μέγας (30) πρακτικώτατός τε ἦν ὁ αὐτὸς καὶ μονώτατος· εἴ τῃ τὸ, *Καταμόνας εἰμι ἐγὼ, ἕως ἂν παρέλθω, μέγα πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ λόγου καὶ ἀξιόπιστον*. Διὰ τοῦτο, τῶν ἄλλων ἀρετῇ κρατοῦντες, τῆς ἐκείνου διανοίας πλέον ἠτῶντο, ἢ ὅσον ἐκράτουν τῶν ἄλλων· καὶ ὀλίγα πρὸς ἱερωσύνης τελείωσιν συνεισφέροντες, πλεῖω πρὸς φιλοσοφίας συντέλειαν ἀντελάμβανον· καὶ τοῦτο ἦν νόμος αὐτοῖς, ὃ τι ἐκείνῳ ἐδόκει· καὶ τοῦτο ἀπώμοτον (31) πάλιν, ὃ μὴ ἐδόκει, καὶ πλάκες Μωϋσέως αὐτοῖς τὰ ἐκείνου δόγματα, καὶ πλεῖον τὸ σέβας, ἢ παρὰ ἀνθρώπων τοῖς ἁγίοις ὀφείλεται. Οἱ γὰρ καὶ ἠνίκα παρῆσαν τινες, ὡς περ θῆρα (32), τὸν ἅγιον ἀνιχνεύοντες, ἐπειδὴ πανταχοῦ τοῦτον ἀναζητοῦντες οὐχ εὗρισκον, λόγου μὲν οὐδενὸς τοῦς πεμφθέντας ἤξιωσαν· προὔτεινον δὲ τοῖς ξίφεσι τοὺς αὐχένας, ὡς ὑπὲρ Χριστοῦ κινδυνεύοντες, καὶ τὸ παθεῖν τι τῶν ἀνηκέστων ὑπὲρ ἐκείνου μεγίστην μοῖραν εἰς φιλοσοφίαν νομίζοντες, καὶ πολὺ τῶν μακρῶν νηστειῶν, καὶ χαμευνιῶν, καὶ τῆς ἄλλης κακοπαθείας, ἣν ἐκείνοι τρυφῶσιν ἀεὶ, ἐνθεώτερόν τε καὶ ὑψηλότερον.

(28) *Ἦγαγε*. In nonnullis, συνήγαγε.

(29) *Ἐμπρακτον*. In quibusdam, εὐπρακτον.

(30) *Δαβὶδ ὁ μέγας*. Sic quinque Reg., Coisl. 1, et Or. 1. Deest ὁμοῦ ed. Bill.: « David simul et rerum gerendarum facultate præstabat, et maxime solus erat. »

(31) *Ἀπώμοτον*. Coisl. 1, ἀνομώτατον.

(32) *Θῆρα*. Chrys. et Coisl. 1, θῆρες.

KA'. Ὁ μὲν οὖν ἐν τούτοις ἦν, καὶ τὸ τοῦ Σολομῶντος ἐπῆνει, καιρὸν εἶναι παντὶ πράγματι φιλοσοφῆσαντος. Καὶ διὰ τοῦτο ἀπεκρύπτετο μικρὸν, ὅσον τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν διαφεύγων (33), ἵνα συναναφανῆ τῷ τῆς εἰρήνης ἤκοντι· ἔπερ οὖν καὶ γίνεται μικρὸν ὕστερον. Ὁ δὲ, κατὰ πολλὴν ἡδὴ τοῦ κωλύσαντος ἐρημίαν, κατατρέχει μὲν Αἴγυπτον, ληΐζεται δὲ Συρίαν τῷ κράτει τῆς ἀσεβείας (34)· ἐπιλαμβάνεται δὲ καὶ (35) τῆς ἐφ' ἧς ὅσον ἐδύνατο, τὸ ἀβρωστοῦν ἀεὶ προσλαμβάνων, ὥσπερ οἱ χειμαρῶροι τὰ συρρέοντα, καὶ τοῖς κουφοτέροις, ἢ δειλοτέροις ἐπιφυόμενος. Οἰκειοῦται δὲ τὴν βασιλείως ἀπλότητα· οὕτω γὰρ ἐγὼ (36) καλῶ τὴν κουφότητα, αἰδούμενος τὴν εὐλάβειαν. Καὶ γὰρ ἦν, εἰ δεῖ τάληθες εἰπεῖν, ζῆλον μὲν ἔχων, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν. Ἐξωνεῖται δὲ τῶν ἐν τέλει τοὺς φιλοχρῆστους μᾶλλον ἢ φιλοχρίστους (εὐπορία γὰρ ἦν αὐτῷ τὰ τῶν πονητῶν, κακῶς δαπανώμενα), καὶ τούτων μάλιστα τοὺς γυναικώδεις (37) τε καὶ ἐν ἀνδράσιν ἀνάνδρους, καὶ ἀμφιδόλους μὲν τὸ γένος, προδήλους δὲ τὴν ἀσεβειαν· οἷς οὐδ' ὅπως καὶ ὅθεν οἱ Ῥωμαίων βασιλεῖς, τὰ τῶν (38) γυναικῶν πιστευόμενοι, τὰ τῶν ἀνδρῶν ἐγγχειρίζουσι. Καὶ ταῦτα Ἰσχυσεν ὁ τοῦ πονηροῦ θεράπων, ὁ τῶν ζιζανίων σπορευτής, ὁ τοῦ Ἀντιχρίστου πρόδρομος· χρώμενος μὲν ὅσα γλώσση τῶν τότε λόγιων ἐν ἐπισκόποις (39) τῷ πρώτῳ (εἴ τῳ (40) λόγιον φίλον καλεῖν τὸν οὐχ οὕτως ἀσεβῆ δογματιστήν, ὅσον ἐχθρὸν καὶ φιλόνοιον· τὸ γὰρ ὄνομα ἐκὼν ὑπερβήσομαι)· αὐτὸς δὲ ἀντὶ χειρὸς ὧν τῷ συστήματι, καὶ παρασύρων τῷ χρυσῷ τὴν ἀλήθειαν, ὃν δι' εὐσεβείαν συναγόμενον, ὄργανον ἀσεβείας οἱ πονηροὶ πεποίηται.

KB'. Ταύτης ἀποτέλεσμα τῆς δυναστείας, ἢ πρότερον μὲν τὴν τῆς ἀγίας καὶ καλλιπαρθένου Θέκλας (41) Σελεύκειαν, μετὰ δὲ τοῦτο τὴν μεγαλόπολιν ταύτην καταλαβοῦσα σύνοδος (42), ἧς ἐπὶ τοῖς καλλίστοις τέως γνωριζομένας, ἐπὶ τοῖς ἀσχιστοῖς ὀνομαστὰς πεποίηκεν· εἴτε τὸν Χαλάνης πύργον, ὃς καλῶς τὰς γλώσσας ἐμέρισεν (ὡς ὤφελόν γε κάκεινας! ἐπὶ κακῷ γὰρ ἢ συμφωνίᾳ), εἴτε τὸ Καϊάφα συνέδριον, ᾧ Χριστὸς κατακρίνεται, εἴτε τι ἄλλο τοιοῦτο· τὴν σύνοδον ἐκείνην ὀνομαστέον, ἢ πάντα ἀνέτρεψε καὶ συνέχεεν. Τὸ μὲν εὐσεβὲς δόγμα καὶ

⁴¹ Eccli. iii, 1. ⁴² Rom. x, 2. ⁴³ Gen. xi, 4. ⁴⁴ Joan. xi, 47 et seqq.

(33) Διαφεύγων. Tres Regg. et Savil., δια-

φέρων.
(34) Κράτει τῆς ἀσεβείας. Sic designat Gregorius, et nefarium Georgium, et eos, qui ipsi atque Arianæ impietati favebant.

(35) Καί. Deest in quatuor Regg. et Or. 1. Mox, pro ἐδύνατο, in nonnullis, ἡδύνατο.

(36) Οὕτω γὰρ ἐγὼ, etc. Bill. : « Pietate enim ipsius dinoveor, ne levitatem dicam. » Existimavit Gregorius Constantium imperatorem simplicitate potius atque ignorantia, quam infesto religionis odio, Arianis fuisse.

(37) Τοῖς γυναικώδεις. Sic quinque Regg., Or. 1, Combef. Deest τοῖς in ed. Hic Gregorius « Eunuchos » intelligit, et inter eos maxime « Eusebium, » quem magnis muneribus ad suas partes traduxerat

XXI. Atque hic in his studiis versabatur, illud Salomonis comprobans, quo suum cuique rei tempus esse docuit⁴¹. Ac proinde aliquantisper belli tempus fugiens latitabat, ut cum adventante pacis tempore colluceret, quemadmodum et paulo post contigit. At Georgius, nemine jam ipsius impetum propellente, Ægyptum incursionibus vastat, atque impietatis robore Syriam populatur. Orientis etiam quantum **399** potest arripit, remissos et languidos quotidie, quemadmodum torrentes ea quæ simul voluntur, assumens, ac leviores aut ignaviores adoriens. Quin etiam imperatoris simplicitatem sibi conciliat; sic enim ego levitatem appello, pietatem venerans. Nam si vere dicendum est, zelum habebat, verum non secundum scientiam⁴². Tum ex proceribus eos sibi pecunia comparat, qui auri amorem Christi amori præferabant (ipsi etenim opes et copiarum, bona pauperum erant, in flagitiosos usus insumpta), atque ex his potissimum muliebres homines, et inter viros minime viros, sexu quidem dubios, impietate autem apertos et perspicuos; quibus cum feminarum cura committatur, haud scio qui fiat, ut imperatores Romani eosdem virorum officii muneribusque præficiant. Tantum valuit ille diaboli administer, ille zizaniorum sator, ille Antichristi præcursor; ita negotium partiens, ut episcopo quodam, ea tempestate disertissimo, linguæ vice uteretur (si cui tamen disertum eum appellare libeat, qui non tam impius sectarius fuit, quam inimicus et contentionis studio flagrans: nomen enim consulto præteribo); ipse autem, manus instar, cohorti suæ esset, ac veritatem auro convelleret, quod quidem ob pios usus collectum, impietatis instrumentum pravi homines effecerunt.

XXII. Hujus potentiae operi concilium illud fuit, quod Seleuciæ primum, ubi fanum est sanctæ et egregiæ virgini Theclæ, deinde in hac amplissima civitate coactum est, quas urbes pulcherrimis antea nominibus claras, turpissimarum rerum notis celebres illustresque reddidit; sive Chalanæ turrim⁴³, quæ linguas pulchre divisit; utinam illas queque, in malum nempe concordēs! sive Caiphæ concilium, quo Christus condemnatur⁴⁴, sive quocunque tandem alio nomine conventus hic appellandus est, qui omnia evertit ac perturbavit. Piam enim

D Georgius.

(38) Τῶν. Deest in sex Regg., Or. 1, et Combef.

(39) Ἐν ἐπισκόποις. Alii, cum Niceta, Eusebium Nicomediæ, alii Eusebium Pamphili episcopi, Ariani agminis coryphæum, intelligunt. Annon Acaus posset intelligi?

(40) Εἴ τῳ. In nonnullis, εἴτε τῳ sine accentu pro τινί.

(41) Θέκλας. In pluribus, Θέκλης

(42) Σύνοδος. Schol. : Οὐ τὴν τῶν ἑκατὸν πενήκοντα ἁγίων Πατέρων λέγει, ἀλλὰ προγενεστέραν· « Non illam dicit centum quinquaginta Sanctorum Patrum synodum, sed eam, quæ prius habita fuerat, » scilicet anno 360, quo tempore synodus Ariminensis in Occidente habebatur.

et veterem doctrinam, ac Trinitatis patronam, in-
terjecto vallo; ac machinis impulsa et labefactata
Consubstantialis voce, sustulit: impietati autem,
per scripti dogmatis ambiguitatem, januam **400**
aperuit: hoc quidem prætextu, quasi Scripturam
revereretur, ac probatissimarum vocum usum am-
plexeretur, re autem vera Arianismum, nullo
Scripturæ loco proditum, in ipsius locum substi-
tuens. Hæc enim verba: *Simile secundum Scriptu-
ras*, simplicioribus hominibus illecebra erant, im-
pietatis hamo circumjecta, imago ad omnes pertrans-
euntes sese obvertens, communis utriusque pedis
cotburnus, cribratio ad omnem ventum⁶⁶, ex recens
scripta fraude, consilioque adversus veritatem ex-
cogitato, licentiam atque auctoritatem assecuta.
*Sapientes enim erant ad male agendum: at benefa-
cere non norant*⁶⁷.

XXIII. Hinc subdola illa et captiosa hæretico-
rum condemnatio, quos, ut plausibilior eorum
conatus esset, verbis quidem ab Ecclesia proscript-
perunt, re ipsa autem in medium produxerunt:
sic videlicet cum illis agentes, ut non immanis
cujusdam impietatis, sed scriptionis immodicæ
crimen ipsis impingerent. Hinc profani sanctorum
judices, et nova atque inusitata mistio, mysticæ
nempe quæstiones spectante vulgo tractatæ, atque
iniqua rerum gestarum inquisitio, et pretio con-
ducti sycophantæ, et sententiæ stata mercede pro-
nuntiata. Hinc alii ab Ecclesiarum thronis injuste
pellebantur: alii in eorum locum subrogabantur;
sic tamen, ut ab iis impietatis chirographa, non
secus atque aliud quidpiam necessarium, exige-
rent. Atque in promptu atramentum erat, et cal-
umniator a tergo. Ea res permultos e nobis, in-
victos alioqui viros, in fraudem impulit; qui quam-
vis mente haudquaquam prolapsi fuerint, subscri-
ptione tamen transversa acti sunt, atque cum illis,
utroque nomine improbis, consenserunt; ac, si non
flammæ, fumi certe participes fuerunt. Quod
impietatem eam quæ tunc longe lateque manabat,
adversus orthodoxam doctrinam excitata est, conspiciens.

XXIV. Nam procul dubio *stulte egerunt pastores*,
ut cum Scriptura loquar, *et pastores multi vineam
meam pervastaverunt, ac desiderabilem partem*⁶⁸,
hoc est, Dei Ecclesiam, multis sudoribus, et victi-

⁶⁶ Eccli. v, 11. ⁶⁷ Jer. iv, 22. ⁶⁸ Jer. x, 21.

(43) *Θύραν ἀνοίξασα.* « Impietati januam ape-
ruit; » edita scilicet ambigua fidei confessione, quæ
pie simul et impie intelligi posset, quam etiam
« iuicque, sive Catholico, sive Ariano, in suam par-
tem trahere liceret. Quapropter Theologus hanc
confessionem vocat, « communem utriusque pedis
cotburnum. »

(44) *Τῶν ἀμφοτέρων.* Sic sex Regg. In ed., ἀμφο-
τέρων τῶν.

(45) *Νεόγραφον.* Or. 1, et Bas., ἔγγραφον.

(46) *Σοφιστική,* etc. Ariani, ficto subdoloque ani-
mo, Aetium damnarunt, ut fidem facerent, se ortho-
doxæ assentiri doctrinæ.

(47) *Ἐπιχείρημα.* Reg. Cyr., ἐγχείρημα.

παλαιὴν, καὶ τῆς Τριᾶδος συνήγορον καταλύσασα,
τῷ βαλεῖν χάρακα, καὶ μηχανήμασι κατασεῖσαι τὸ
δομοῦσιον· τῇ δὲ ἀσεβείᾳ θύραν ἀνοίξασα (43), διὰ
τῆς τῶν γεγραμμένων μεσότητος· πρόφασιν μὲν
αἰδοῖ τῆς Γραφῆς, καὶ τῆς τῶν ἐγκρίτων ὀνομάτων
χρήσεως, τὸ δὲ ἀληθές, τὸν ἄγραφον Ἀρειανισμὸν
ἀντεισάγουσα. Τὸ γὰρ, *Ὅμοιον κατὰ τὰς Γραφάς,*
τεῖς ἀπλουστέροις δέλεαρ ἦν τῷ τῆς ἀσεβείας χαλκῷ
περικείμενον, ἢ πρὸς πάντας ὁρώσα τοὺς παριόντας
εἰκῶν, ὁ κοινὸς τῶν ἀμφοτέρων (44) ποδῶν κόθου-
ρος, ἢ κατὰ πάντα ἄνεμον λίξησις, ἐξουσίαν λα-
βοῦσα τὴν νεόγραφον (45) κακουργίαν, καὶ τὴν κατὰ
τῆς ἀληθείας ἐπίνοιαν. *Σοφοὶ γὰρ ἐγένοντο εἰς τὸ
κακοποιῆσαι· τὸ δὲ καλὸν ποιῆσαι οὐκ ἔγνω-
σαν.*

ΚΓ'. Ἐντεῦθεν ἡ σοφιστικὴ (46) τῶν αἰρετικῶν
κατάρξεις, οὗς λόγῳ μὲν ἀπεκέρυξαν, ἐν ἡ πι-
θανὸν αὐτοῖς τὸ ἐπιχείρημα (47), ἔργῳ δὲ προήγα-
γον (48) εἰς τὸ εμπροσθεν· οὐδὲ ἀσέβειαν ἀμετρον,
ἀλλὰ συγγραφὴν ἀπληστον ἐγκαλέσαντες. Ἐντεῦθεν
οἱ βέβηλοι τῶν ὁσίων κριταί, καὶ ἡ καινὴ μίξις,
ἕως δημοσία, καὶ μυστικὰ προβλήματα, καὶ ἡ πα-
ράνομος τῶν βεβιωμένων ἐξέτασις, καὶ οἱ μισθοῦ-
μενοι συκοφάνται, καὶ ἡ ἐπὶ ῥητοῖς (49) κρίσις.
Καὶ οἱ μὲν ἐξωθούμενοι τῶν θρόνων ἀδίκως· οἱ δὲ
ἀντεισαγόμενοι, καὶ τὰ χειρόγραφα τῆς ἀσεβείας
ἀπαιτούμενοι, ὡσπερ τι ἄλλο τῶν ἀναγκαίων· καὶ
τὸ μέλαν ἔτοιμον, καὶ ὁ συκοφάντης ἐγγύς. Ὁ δὲ
καὶ ἡμῶν τῶν ἀηττήτων οἱ πλείστοι πεπόνθασι,
διανοία μὲν οὐ πεσόντες (50), γράμματι δὲ πα-
ρὰ χθόντες, καὶ εἰς ἐν ἐλθόντες (51) τοῖς πονηροῖς κατ'
ἀμφοτέρα· καὶ τοῦ καπνοῦ (52) γε, εἰ καὶ μὴ τοῦ
πυρὸς μετασχόντες. Ὁ πολλάκις ἐδάκρυσα, ὁρῶν
τὴν τότε χύσιν (53) τῆς ἀσεβείας, καὶ τὴν νῦν ἐπανα-
στάντα διωγμὸν τῷ ὀρθῷ λόγῳ παρὰ τῶν προστα-
τῶν τοῦ Λόγου.

ΚΔ'. Τῷ ὄντι γὰρ, *Ποιμένες ἠφρονεύσαντο*,
κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ ποιμένες πολλοὶ δι-
έφθειραν τὸν ἀμπελῶνά μου, ἤσχυραν μερίδα
ἐπιθυμητῆρ, τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ λέγω, πολ-

(48) *Προήγαγον.* Combef., προσηγαγον. « Reipsa
autem magis promoverunt, » ipsum scilicet Actii
dogma confirmando, et modum duntaxat scribendi,
velut contentionum causam, reprehendendo.

(49) *Ἐπὶ ῥητοῖς.* Coisl. 1 et Jes., ἐπίρρητοι.

(50) *Πεσόντες.* Reg. c, Combef., κλαπέντες,
« quasi furtim spoliati. » Mox, pro γράμματι, Regg.
c, d, γράμμασι.

(51) *Ἐλθόντες.* Reg. c, Or. 1, Combef., συνελ-
θόντες.

(52) *Τοῦ καπνοῦ.* Sic plerique codices. Deest
τοῦ in ed. Per « fimum » autem « subscriptionem »
intelligit.

(53) *Χύσιν.* Jes., σύχυσιν.

λοῖς ἰδρῶσι καὶ σφαγίοις συνειλεγμένην, τοῖς πρὸ Χριστοῦ τε (54) καὶ μετὰ Χριστὸν, καὶ αὐτοῖς τοῖς μεγάλοις τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν πάθει. Πλὴν γὰρ ὀλίγων ἄγαν, καὶ τούτων ὅσοι διὰ σμικρότητα παρεβρίησαν, ἢ διὰ ἀρετὴν ἀντέστησαν, οὐς ἔδει σπέρμα καὶ ῥίζαν ὑπολειφθῆναι τῷ Ἰσραὴλ, ἵνα ἀναθάλη πάλιν, καὶ ἀναβιώσῃ ταῖς ἐπιβροίαις τοῦ Πνεύματος, πάντες τοῦ καιροῦ γεγόνασι, τοσοῦτον ἀλλήλων διενεγκόντες, ὅσον τοὺς μὲν πρότερον, τοὺς δὲ ὕστερον τοῦτο παθεῖν· καὶ τοὺς μὲν προαγωνιστάς καὶ προστάτας γενέσθαι τῆς ἀσεβείας, τοὺς δὲ ταχθῆναι τὰ δευτέρα, ἢ φόβῳ κατασεισθέντας, ἢ χρεῖα δουλωθέντας, ἢ κολακεία δελασθέντας, ἢ ἀγνοία κλαπέντας, τὸ μετριώτατον· εἴ τῳ καὶ τοῦτο αὐταρκές εἰς ἀπολογίαὶν τῶν λαοῦ προστάται πεπιστευμένων. Ὅσπερ γὰρ οὐχ αἱ αὐταὶ λεόντων τε καὶ τῶν ἄλλων ζῶων ὄρμα, οὐδὲ ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν, ἢ πρεσβυτέρων ἢ νεωτέρων, ἀλλ' ἔστι καὶ ἡλικιωῶν καὶ γενῶν οὐ μικρὸν τὸ διάφορον· οὕτως οὐδὲ ἀρχόντων ἢ ἀρχομένων. Τοῖς μὲν γὰρ τοῦ λαοῦ τάχα ἂν καὶ συγγινώσκοιμεν τοῦτο πάσχουσιν, οὐς σώζει πολλάκις τὸ ἀθασάνιστον· διδασκάλῳ δὲ πῶς τοῦτο δώσομεν, ὅς καὶ τὰς τῶν ἄλλων ἀγνοίας ἐπανορθοῖ, ἅνπερ ἢ μὴ ψευδώνυμος (55); Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον, Ῥωμαίων μὲν νόμον μηδὲν ἀγνοεῖν ἐξεῖναι, μὴδ' ἂν σφόδρα ἢ τις ἀγροικίας καὶ ἀμαθέστατος, μὴδὲ εἶναι νόμον τὸν βοηθοῦντα τοῖς πρᾶττομένοις δι' ἀγνοίαν (56)· τοὺς δὲ τῆς σωτηρίας ἀγνοεῖν μυσταγωγούς τὰς τῆς σωτηρίας ἀρχάς, κἄν ἄλλα τυγχάνωσι τῶν ἀπλουστέρων ὄντες, καὶ μὴ βαθεῖς τὴν διάνοιαν; Πλὴν ἔστι συγγνώμη τοῖς δι' ἀγνοίαν κατακολουθήσασιν. Τί δ' ἂν εἴποις περὶ τῶν ἄλλων, ὅσοι καὶ ἀγχνολογίας μεταποιούμενοι, δι' ἃς εἴπον αἰτίας, τῶν κρατούντων ἠτήθησαν (57). καὶ τὴν τῆς εὐσεβείας σκηνὴν ἐπὶ πολλῷ παίξαντες, ὡς ἐφάνη τι τῶν ἐλεγχόντων, καὶ κατηνέχθησαν;

de aliis dixeris, qui etiam ingenii laudem sibi vindicantes, ob eas tamen, quas commemoravimus, causas, imperatoribus manus dederunt, et cum pietatis personam diuturno tempore tanquam per ludum gessissent, simul ac aliqua supervenit tentatio, qua convinci atque coargui possent, protinus corruerunt?

ΚΕ'. Ἔτι μὲν ἅπαξ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν σεισθήσεσθαι (58), τῆς Γραφῆς ἀκούω λεγούσης, ὡς δὴ τοῦτο παθόντων καὶ πρότερον· οὕτω δηλουμένης, οἶμαι, τῆς ἐπιφανοῦς τῶν πραγμάτων καινοτομίας. Καὶ τὸν τελευταῖον σεισμὸν Παύλῳ πιστευτέον λέγοντι, μὴ ἄλλον εἶναι ἢ τὴν δευτέραν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν, καὶ τὴν τοῦδε τοῦ παντὸς μεταποίησιν καὶ μετάθεσιν εἰς τὸ ἀκίνητον καὶ ἀσάλευτον. Τὸν δὲ νῦν τοῦτον σεισμὸν οὐδενὸς ἐλάττω τῶν προγε-

66 Jer. xii, 10. 67 Isa. i, 9. 70 Agg. ii, 7.

(54) *Πρὸ Χριστοῦ τε*. Tres Regg. et Comb., *πρὸ τε τοῦ Χριστοῦ*.

(55) Ἄνπερ ἢ μὴ ψευδώνυμος. Tres Regg., ἅνπερ μὴ ψευδώνυμος ἢ. Combef., ψευδόμενος ἢ, « nisi sit mendax. »

(56) *Δι' ἀγνοίαν*. Sic quinque Regg., undecim Comb. et Or. 1. In ed., *δι' ἀγνοίας*.

(57) *Τῶν κρατούντων*. « Imperatoribus. » Sic maxime tritus est hujus vocis usus. Billius : « Hæreti-

A mis tam ante Christum quam post Christum cæsis, ac denique magnis ipsius Dei pro salute nostra cruciatibus collectam, probro ac dedecore affecerunt⁶⁶. Nam si perpauca exceperis, qui, vel ob nominis obscuritatem contemptui habiti fuerunt, vel ob virtutem restiterunt, quos Israeli seminis et radicis loco relinqui⁶⁷ oportebat, ut per Spiritus influxiones rursus effloresceret atque ad vitam revocaretur, omnes temporibus obsecuti sunt: hoc tantum inter eos discriminis fuit, quod alii citius, alii serius in eam fraudem inciderunt; atque alii quidem impietatis duces antistitesque se præbuerunt, alii autem in secundo ordine locati sunt, nempe vel timore perculsi vel quæstu atque utilitate subacti, vel blanditiis inescati, vel denique ignorantia circumventi ac circumscripti, quod omnium levissimum est; si cui tamen id quoque ad eorum, quibus populi cura commissa est, purgationem sufficere videatur. Nam quemadmodum leonum cæterorumque animantium non iidem sunt motus atque impetus, nec virorum et mulierum, nec senum ac juvenum, verum et ætatum et sexuum haud exiguum discrimen est; sic nec præfectorum et subditorum. Nam e vulgo hominibus, qui per errorem id admiserint, ignoscendum fortasse fuerit, quibus illud plerumque salutis est, quod animum a curiosa exploratione alienum habent; at doctori quo tandem modo idem concedemus, qui aliorum etiam inscitias emendat, nisi id falso sibi nomen arroget? Nam cum Romanorum legem nemini, quamlibet rustico et indocto, ignorare liceat, nec lex ulla exstet, quæ criminibus per ignorantiam commissis opem ferat, nonne absurdum est salutis doctores et antistites salutis principia nescire, etiamsi alioqui simpliciores sint, hebetiorique animo? Verum his sane ignoscatur, qui impiis dogmatibus per ignorantiam assensum præbuerunt. Quid autem

XXV. Semel quidem adhuc futurum Scriptura pronuntiat, ut cælum et terra moveantur⁷⁰, tanquam id quoque ipsis antea jam contigerit; quibus verbis, mea quidem sententia, illustris rerum mutatio significatur. 402 Atque etiam Paulo fides habenda est, postremum terræ motum nihil aliud fore affirmanti, quam secundum Christi adventum, mundi que hujus immutationem, atque in tranquillum statum, et ab omni motu et agitatione liberum, trans-

cis rerum potentibus. »

(58) *Σεισθήσεσθαι*. Semel et iterum Billius « de terræ motu » intelligit, atque interpretatur Aggei locum, qui tamen intelligendus videtur « de commotione et concussione magna. » Id namque sic reddunt omnes Scripturæ interpretes. Loquitur Gregorius de turbulentissima illa tempestate, quæ contigit, cum Constantius et Ariani, ejus auxilio freti, tot in Ecclesia strages ediderunt.

lationem ⁷¹. Ego vero terræ motum hunc, nostra tempestate coortum, nullo eorum, qui jam existerunt, inferiorem esse existimo, per quem omnes philosophiæ dediti ac Dei amore præditi, atque ante tempus in cælis civium munere fungentes, a nobis dimoventur. Qui tametsi aliqui pacati ac moderati sint, hac tamen in re lenes et faciles esse non sustinent, cum per silentium et quietem Dei causa proditur: verum hic admodum bellaces sunt, atque in confiligendo acres et feroces (hujusmodi enim zeli æstus est), citiusque aliquid, quod non oporteat, emoverint, quam, quod ex officio sit, prætermiserint. Eodem motu non minima quoque populi qui prius avolarant, avolat, ac ne nunc quidem simul

XXVI. Sic se res habebant, quandiu Athanasius, illa Ecclesiæ columna, nobiscum versabatur; et sic se habuere, postquam improborum hominum conatibus cessit. Quemadmodum enim qui firmam quamdam arcem expugnare in animum induxerunt, si eam accessu captuque difficilem esse perspexerint, ad artem se conferunt. Quid postea? Arcis præfectum pecuniis aut fraude ad suas partes pertrahunt, sicque nullo jam negotio et labore arcem quoque ipsam in ditionem redigunt. Aut, si mavis, quemadmodum qui Sampsoni insidias struxerant, crinem prius, in quo vires positas habebat, abstulerunt, atque ita demum Judicem in potestatem acceperunt, et deinde ipsi arbitrato suo insultarunt, pristinaeque ipsius potentiaæ parem ex adverso potestatem adepti sunt; sic quoque alienigenæ nostri, submoto atque e medio sublato nostro robore, ac detonsa Ecclesiæ gloria, ita jam in impietatis dogmatibus et actionibus sese oblectabant. Hic vitam cum morte commutat adversarii pastoris confirmator, et patronus, qui malum haud malo imperio caput præfererat, atque inutili, ut ferunt, pœnitentia in extremo vitæ spiritu affectus, cum nimirum, ob alterius sæculi tribunal, **403** æquus rerum suarum unusquisque iudex est. Tria enim hæc esse aiunt, ob quæ tanquam imperio suo indigna, pœnitentia ductus fuerit: primum, quod propinquis suis necem intulisset: alterum, quod Julianum Apostatam Cæsarem nominasset: postremum quod novis fidei dogmatibus studisset: simulque cum his vocibus e vita discessisse fertur. Rursum autem veritatis doctrina potestatem ac licentiam accipit, atque ii, qui vexati atque oppressi fuerant, solutam liberta-

⁷¹ Hebr. xii, 26 et seq.

(59) *Κινεῖται μὲν ἀφ' ἡμῶν*. De monachis, qui fidei zelo a Gregorio patre discesserant, hæc dicta videri possunt.

(60) *Θεὸν προδιδόναι*, etc. « Ut per silentium et solitudinem (instituti tenaciores) Dei causam prodant. »

(61) *Δύσμαχοι*. Combef., *δυσμαχώτατοι*. Or. 4, *μαχιμώτατοι*.

(62) *Συναριστάμενον*. Sic plerique codices, et ita legit Billius. In ed., *συναριστάμενον*.

(63) *Βουλευθέντες*. Quatuor Regg., *decem Colb.*, et Or. 4, *βουληθέντες*.

(64) *τὴν ἰσχυρὴν..... τηρικαῦτα*. Quatuor Regg.,

γεννημένων ὑπολαμβάνων· καθ' ὃν κινεῖται μὲν ἀφ' ἡμῶν (59) ὅσον φιλόσοφον καὶ φιλόθεον, καὶ πρὸ καιροῦ τοῖς ἄνω πολιτευόμενον. Οἱ, καὶ ἄλλα ὡσιν εἰρηνικοὶ τε καὶ μέτριοι, τοῦτο γὰρ οὐ φέρουσιν ἐπιεικεῖς εἶναι, Θεὸν προδιδόναι (60) διὰ τῆς ἡσυχίας· ἀλλὰ καὶ λίαν εἰσὶν ἐνταῦθα πολεμικοὶ τε καὶ δύσμαχοι (61) (τοιούτων γὰρ ἡ τοῦ ζῆλου θερμότης), καὶ θάπτον ἂν τι μὴ δέον παρακινήσαιεν, ἢ δέον παραλίποιεν. Συναπορόρηγνυται δὲ καὶ τῶν λαῶν οὐκ ἐλάχιστον, ὡσπερ ἐν ὀρνίθων ἀγέλῃ, τοῖς προαναπτᾶσι συναναπτᾶν, καὶ οὐδὲ νῦν ἐτι λήγει συνα-

pars abrumpitur, velut in avium grege, qui cum his avolandi finem facit.

ΚΓ'. Τοῦτο Ἀθανάσιος ἡμῖν, ἕως παρῆν, ὁ στόλος τῆς Ἐκκλησίας· καὶ τοῦτο, ἐπειδὴ γὰρ ταῖς ἐπιτρεφίαις τῶν πονηρῶν ὑπεχώρησεν. Ὄσπερ γὰρ οἱ φρούριόν τι τῶν καρτερῶν ἐξελεῖν βουλευθέντες (65), ἐπειδὴν ἄλλως ἴδωσι δυσπρόσιτον καὶ δυσάλωτον, ἐπὶ τὴν τέχνην χωροῦσιν· εἶτα τί; χρήμασιν, ἢ δόλῳ τὸν φρούραρχον ὑποσπάσαντες, οὕτως ἦδη σὺν οὐδενὶ πόνῳ καὶ τῆς φρουρᾶς ἐκράτησαν· εἰ βούλει δὲ, ὡσπερ οἱ τῷ Σαμψὼν ἐπιβουλεύσαντες, τὴν κόμην πρότερον, ἐν ἧ τὴν ἰσχυρὴν εἶχε, περιελόντες, τηρικαῦτα (64) ὑπὸ χεῖρα τὸν Κριτὴν ἔλαθον, εἶτα ἐνέπειζον ὅσα βουλομένοις ἦν, τῆς πρὶν τοῦ ἀνδρὸς δυναστείας ἀντιβόσπα· οὕτω καὶ οἱ καθ' ἡμᾶς ἀλλόφυλοι, τὸ ἡμέτερον κράτος ἐκποδῶν ποιησάμενοι, καὶ τὴν δόξαν τῆς Ἐκκλησίας ἀποκαίραντες, οὕτως ἦδη τοῖς τῆς ἀσεβείας ἐνεργύφων δόγμασι τε καὶ πράγμασι. Ταῦτη καὶ μεταλλάττει μὲν τὸν βίον ὁ τοῦ ἀντιθέτου (65) ποιμένος βεβαιωτῆς καὶ προστατῆς, κακὸν οὐ κακῆ (66) βασιλείᾳ τὸ κεφάλαιον ἐπιθεῖς, καὶ ἀνόνητα μεταγνοῦς, ὡς φασιν, ἐπὶ ταῖς τελευταῖαις ἀναπνοαῖς, ἤνικα εὐγνώμων ἕκαστος τῶν ἑαυτοῦ (67) κριτῆς, διὰ τὸ ἐκεῖ δικαστήριον. Τρία γὰρ ταῦτα οἱ συνεγνωκέναι κακὰ, καὶ τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας ἀνάξια, τὸν τοῦ γένους φόνον, καὶ τὴν (68) ἀνάβρῃσιν τοῦ Ἀποστάτου, καὶ τὴν καινοτομίαν τῆς πίστεως· καὶ ταῦταις συναπελθεῖν λέγεται ταῖς φωναῖς. Ἐξουσίαν δὲ αὐτοῖς ὁ τῆς ἀληθείας λόγος λαμβάνει, καὶ παρβῆσιν οἱ βιασθέντες αὐτόνομον, τοῦ ζῆλου τὸν θυμὸν θήγοντος. Ὅ δὲ καὶ ὁ (69) τῶν Ἀλεξανδρέων ἔπαθε δῆμος, ὅσος ἐκεῖνος περὶ τοὺς ὕβριστάς, οὐκ ἐνεγκόντες τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἀμυστρίαν, καὶ διὰ τοῦτο ξένῳ μὲν θανάτῳ τὴν πανηρίαν, ξένη δὲ ὕβρις τὸν θάνατον στραλιτεύσαντες.

decem Colb. et Or. 1, τὸ ἰσχυρὸν..... τὸ τηρικαῦτα.

(65) *Ἀντιθέτου*. Reg. Im, Jes., Comb., ἀντιθέου, « Deo adversantibus. »

(66) *Κακὸν οὐ κακῆ*, etc. « Malum non malo imperio caput præficiens, » Julianum scilicet Apostatam, quem successorem suum instituerat Constantinus. Billius: « malum haud malo imperio finem imponens. »

(67) *τῶν ἑαυτοῦ*. In nonnullis, οἱ ἑαυτῶ

(68) *Καὶ τὴν*, etc. Julianus apostata Cæsar a Constantio imperatore creatus fuerat anno 355.

(69) Ὅ. Sic plures Regg. et Or. 1. Deest in ed

ἴσπε τὴν κάμηλον (70) ἐκείνην, καὶ τὸν ξένον φόρον, καὶ τὸ καινὸν ὕψος, καὶ τὴν πρώτην περίοδον, οἶμαι δὲ, καὶ μόνην, τὰ μέχρι καὶ νῦν τοῖς ὑβρισταῖς ἀπειλούμενα.

animis ferentes, tum novo dedecore mortem notandam atque infamandam duxerunt. Notus est vobis camelus ille, atque insueta sarcina, et nova altitudo, primaque illa, ac, nisi me opinio fallit, sola circumductio, quæ etiamnum contumeliosis hominibus minaciter denuntiatur.

KZ'. Ἐπεὶ δὲ ὁ τυφῶν (71) τῆς ἀδικίας, ὁ τῆς εὐσεβείας φθορεὺς, ὁ τοῦ πονηροῦ πρόδρομος, ταύτην εἰσπράττεται τὴν δίκην, ἐμοὶ μὲν οὐκ ἐπαινετὴν (οὐ γὰρ ἂ παθεῖν ἐκείνον ἐχρῆν, ἀλλ' ἂ (72) ποιεῖν ἡμᾶς ἔδει σκοπεῖν), εἰσπράττεται δ' οὖν, ὀργῆς πανδήμου καὶ φορέας ἔργον (73) γενόμενος· ἐπάγει μὲν ἐκ τῆς καλῆς ἐκδημίας ὁ ἀθλητῆς (οὕτω γὰρ ἐγὼ καλῶ τὴν ἐκείνου διὰ τὴν Τριάδα καὶ μετὰ τῆς Τριάδος B φυγὴν), οὕτω δὲ ἀσμένους προσπίπτει (74) τοῖς ἐν τῇ πόλει, καὶ μικροῦ τῇ Αἰγύπτῳ πάσῃ, καὶ πανταχόθεν εἰς ταυτὸ συνδραμοῦση, καὶ ἀπ' ἄκρου παντοῦ (75), ἵν' οἱ μὲν φωνῆς Ἀθανασίου μόνης, οἱ δὲ τοῦ εἶδους ἐμφορηθῶσιν, οἱ δὲ, ὃ περὶ τῶν ἀποστόλων ἠκούσαμεν, τῇ σικῆ γούν ἁγιασθῶσι μόνῃ, καὶ τῷ κενῷ (76) τύπῳ τοῦ σώματος· ὥστε πολλῶν πολυλάκεις καὶ πολλοῖς ἤδη γενημένοιον ἐκ τοῦ παντὸς χρόνου τιμῶν τε καὶ ὑπαντήσεων, οὐκ ἄρχουσι μόνον δημοσίοις καὶ ἱερεῦσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν οἰκείων τοῖς ἐπιφανεστάτοις, μηδὲ μίαν ταύτης μνημονεύεσθαι πολυανθρωποτέραν καὶ λαμπροτέραν. Ἐν δὲ εἶναι ταύτῃ μόνον παραβάλλειν αὐτὸν Ἀθανάσιον, καὶ τὴν αὐτῷ προτέραν (77) συνθεθεῖσαν ἐπὶ τῇ προτέρᾳ ταύτης εἰσόδῳ τιμῆν, ἡνίκα ἐκ τῆς αὐτῆς καὶ ἐπὶ C τοῖς αὐτοῖς ἐπαγγείσει φυγῆς.

ingressum ornatus 404 fuerat, cum ex eadem fuga, iisdemque de causis inita, Alexandriam re-
terret.

KH'. Φέρεται καὶ τοιοῦτός τις ἐπ' ἐκείνῃ τῇ τιμῇ λόγος· λεγέσθω γὰρ, εἰ καὶ περιττότερος, οἷον ἡδυσμά τι τῷ λόγῳ, καὶ ἄνθος εἰσόδιον (78). Εἰσῆλυνέ τις τῶν δισυπάρχων (79) μετ' ἐκείνην τὴν εἰσοδον. Ἡμέτερος οὗτος ἦν· Καππαδόκης γὰρ, καὶ τῶν πάντων. Τὸν Φιλάγριον ἐκείνον οἶδ' ὅτι πάντες ἀκούετε. Καὶ τὸ φίλτρον, οἷον οὐκ ἄλλο, καὶ περὶ ἄλλον, καὶ ἡ τιμὴ κατὰ τὸ φίλτρον· ἵνα μικρῷ λόγῳ παραστήσω τὸ πᾶν γινώρισμα· ὧ (80) καὶ ἡ ἀρχή, πρεσβεῖα τε τῆς πόλεως, καὶ ψήφῳ τοῦ βασιλέως, αὐτοῖς ἐγγειροσθεῖσα. Τοῦτων οὖν τίνα τοῦ δήμου (81), ὧ φανῶ-
79 Act. v, 15.

(70) Ἰστε τὴν κάμηλον, etc. Intelligit Gregorius D necatus.)
(71) Ὁ τυφῶν. Schol. : Ὁ μέγας ἄνεμος λέγει Georgium,) quem Alexandrini, mortuo Constantio, crudelissima morte affecerunt, ac deinde membratim dissectum camelo imposerunt, atque per totam urbem circumduxerunt.

(72) Ὁ τυφῶν. Schol. : Ὁ μέγας ἄνεμος λέγει Γεώργιον· εἰ Validus ventus; Georgium designat.)
(73) Ὁργῆς πανδήμου καὶ φορέας ἔργον.) Furore totius populi atque impetu occisus est.) Hæc est enim vis hujus vocis ἔργον. Tritum enim est : ἔργον λιμοῦ, λοιμοῦ, πόλεμου.) fame, peste, bellu

(74) Ἀσμένους προσπίπτει. Sic quinque Regg.,

(75) Καὶ ἀπ' ἄκρου παντός. Billius : « atque ab editis omnibus locis. »
(76) Κενῷ. Sic Reg. a. In ed., καινῷ, « nova. »
(77) Προτέρᾳ. Duo Regg., πρότερον. Primus ille Athanasii in urbem Alexandriam adventus, is fuit, cum extincto magno Constantino, a quo in exsilium missus fuerat, rediit.
(78) Ἄνθος εἰσόδιον. Mos erat, ut in hujusmodi festis flores spargerent.
(79) Δισυπάρχων. Or. 1, δισυπάτων, « iterum consul. »
(80) Ὡ. In nonnullis, οἶ.
(81) Δήμου. Reg. ph addit, ἐπαίδηοι.

A tem, zero nempe iracundiam acuate. Quod etiam ipsum Alexandrinis accidit, qui, ut in eos, a quibus contumeliam acceperunt, acerbissimi esse solent, importunam hominis audaciam indignissimis

illius pietatis labes et corruptela, ille pravi illius præcursor, hujusmodi supplicio mulctatus est, meo quidem judicio, haud recte (nec enim quid cum pati, sed quid nos facere decebat, spectandum fuit), sed mulctatus est tamen, totiusque populi impetum atque iracundiam subiit; tum quidem nobilis ille athleta ex præclara peregrinatione (sic enim ipsius fugam pro Trinitate et cum Trinitate susceptam appello) in urbem redit, atque ita lætos et alacres civis offendit, imo etiam universam prope Ægyptum undequaque, et ab extremis totius Ægypti finibus, in unum concurrentem, ut alii sola Athanasii voce, alii forma et aspectu saturarentur, alii, quod de apostolis prædicatur, ex umbra saltem ipsa 79, et vana corporis figura sanctitatem contraherent, ut, cum multis jam sæpenumero ex omni hominum memoria honores habiti sint, multis etiam obviam præditum sit, idque non præfectis tantum publicis et episcopis, sed familiarium quoque amplissimis quibusque et clarissimis, nullus tamen occursus frequentia et splendore major unquam fuisse memoretur. Unus duntaxat honor huic comparari potest, ille scilicet, quo Athanasius ipse ad priorem urbis

XXVIII. Quin et de honore illo hujusmodi quispian sermo circumfertur : dicam enim, supervacaneus licet videri possit, ac velut condimentum, adventitiumque florem orationi adjungam. Post illius adventum quidam in urbem vehebatur, alteram jam præfecturam gereus : noster hic erat, quippe Cappadox, vir imprimis clarus; nec mihi dubium est, quin Philagrius illum a me nominari sentiat. Ea porro civium erga illum amoris flamma, ut nec ulla alia par, nec erga alium, honor autem, ut rem totam paucis verbis complectar, amoris ma-

D necatus.)

(74) Ἀσμένους προσπίπτει. Sic quinque Regg., Par. etc. In ed., ἀσμένως προσπίπτει. Or. 1, προσπίπτοι.

(75) Καὶ ἀπ' ἄκρου παντός. Billius : « atque ab editis omnibus locis. »

(76) Κενῷ. Sic Reg. a. In ed., καινῷ, « nova. »

(77) Προτέρᾳ. Duo Regg., πρότερον. Primus ille Athanasii in urbem Alexandriam adventus, is fuit, cum extincto magno Constantino, a quo in exsilium missus fuerat, rediit.

(78) Ἄνθος εἰσόδιον. Mos erat, ut in hujusmodi festis flores spargerent.

(79) Δισυπάρχων. Or. 1, δισυπάτων, « iterum consul. »

(80) Ὡ. In nonnullis, οἶ.

(81) Δήμου. Reg. ph addit, ἐπαίδηοι.

gnitudini respondens; cui etiam urbis administratio, A tum civium rogatu, tum imperatoris calculo et sententia, rursus mandata fuerat. Tum igitur e vulgo quispiam, cui infinita multitudo videbatur, ac velut pelagus quoddam oculis baudquaquam circumscriptum, ad amicum quemdam et familiarem, ut in hujusmodi rebus accidere solet, ita locutus esse fertur: « Dic mihi, vir optime, tantamne unquam populi multitudinem vidisti, tamque concordibus animis ad unum hominem ornandum effusa? Minime, inquit juvenis. Ac ne Constantium quidem ipsum pari honorificentia exceptum fuisse opinor: » tanquam videlicet per imperatoris nomen summus honoris vertex significaretur. Tum ille perquam suaviter aridens: « Quid ais, inquit, quasi magnum aliquid et admirandum dicas? Imo magnum quoque illum Athanasium pari honore introductum fuisse, vix adduci possum ut credam: » simulque patrium quoddam jusjurandum ad id, quod dixerat, confirmandum adjuunxit. Eo autem hic sermo spectabat, quemadmodum etiam vobis perspicuum esse arbitror, ut imperatori quoque ipsi Athanasium anteferreret.

XXIX. Tanta erat apud omnes viri hujus veneratio, tantoque stupori fuit ille, cuius nunc meminimus, ingressus. Nam per sexus, et ætates, atque artes divisi, (solet enim maxime civitas illa ad hunc inodum instrui, cum publico honore afficiendum aliquem suscipit; quonam vero modo spectaculi illius magnitudinem oratione referre queam?) fluvius unus omnes erant; Nilum etiam poeta quispiam diceret, illum, 405 inquam, vere aurifluum, et spicis uberem, ab urbe ad Chæreum retroacto cursu fluentem, diei unius itinere, atque eo amplius. Liceat mihi, per vos, quæso, paululum adhuc in hac narratione me oblectare. Illic enim animus versatur, nec sermonem ab ea solemnitate revocare facile possum. Pullus ipsum vehebat (ac peto a vobis, ne me amentia accusetis), non secus fere, ac Jesum meum pullus ille 78; sive gentilem populum, quem ignorantia vinculis singulari beneficio solum con-

78 Luc. xix, 35 seqq.

(82) Ὀπίζωρ. Reg. Cypr., ὀρίζων. Nicet. et Tillem., ὀρίζωμενον.

(83) Ἐμφύχον. Coisl. 1 et Jes., εὐψυχον.

(84) Αὐτός... Κωνσταντίας. Unus Colb. et Bas., αὐτόν... Κωνσταντίου.

(85) Λέγων μέγα καὶ θαυμαστόν. Alii, μέγα λέγων καὶ θαυμαστόν. Alii, μέγα λέγων καὶ μέγα θαυ-

(86) Προσθεῖραι. Or. 4, προσθεῖναι.

(87) Μνημονευομένης. Reg. Cypr., μνημονευθεῖσης. « Tanto stupore fuit, » etc. Hinc Nicet.: Τοσοῦτον πάντας κατέπληξεν ἡ τοῦ ἀγίου εἰς τὴν πόλιν εἰσέλευσις: « Usque adeo hujus sancti in urbem ingressus omnes percussit. » Billius: « Tanto stupore ingressus ejus memoria hominum mentes etiamnum defixas tenet! »

(88) Ἐύσταχυν. Reg. c addit, καὶ μετροῦντα τὴν εὐδαιμονίαν τοῖς πύξεσιν, « quique felicitatem multitudine metitur. »

(89) Ἀπὸ τῆς πόλεως, etc. « Hoc, » inquit Nicetas, « inter Nilum et populum Alexandrinum intererat, quod Nilus a Chæreo, quæ terra hoc nomen a quodam habitatore consecuta est, in urbem induit; at popularis ille fluvius tunc sancto Athanasio sese effundens, in contrarium a civitate ad

ναὶ τὸ πλῆθος ἀπειρον, καὶ οἶόν τι πέλαγος οὐχ ὀρίζον (82) τοῖς ὀφθαλμοῖς, πρὸς τινα λέγεται τῶν αὐτοῦ συνήθων καὶ φίλων, ὃ φιλεῖ συμβαίνειν ἐν τοῖς τοιοῦτοις, εἰπεῖν· « Εἰπέ μοι, ὦ βέλαιτε· Ἦδη ποτὲ τεθέασαι δῆμον τοσοῦτον καὶ οὕτως ἐμφύχον (83), ἐφ' ἑνὸς ἀνθρώπου τιμῇ χυθέντα; — Οὐ, » φάναι τὸν νεανίαν· « ἀλλ' ἐμοὶ μὲν δόξαι, μηδ' ἂν αὐτὸς ταύτης τυχεῖν Κωνσταντίας (84)· » ὡς τοῦ ἀκροτάτου τῆς τιμῆς δηλουμένου διὰ τοῦ βασιλέως. Καὶ τὸν γελάσαντα μάλα κομφὸν καὶ ἡδύ· « Τί τοῦτο ἐφης, » εἰπεῖν, « ὡς δὴ τι λέγων μέγα καὶ θαυμαστόν (85); Μόλις ἂν οἶμαι καὶ Ἀθανάσιον οὕτως εἰσαχθῆναι τὸν μέγαν· » καὶ ἅμα ὄρκον τινὰ προσθεῖναι (86) τῶν ἐπιχωρίων εἰς τὴν τοῦ λόγου βεβαίωσιν. Ἐβούλετο δὲ ὁ λόγος αὐτῷ, ὃ καὶ ὑμῖν οἶμαι δῆλον, καὶ βασιλέως αὐτοῦ ἐμπροσθεν ἄγειν τὸν νῦν εὐφημούμενον.

ΚΘ. Τοσοῦτον ἦν παρα πᾶσι τὸ τοῦ ἀνδρὸς τούτου σέβας· καὶ τοσαύτη τῆς μνημονευομένης (87) εἰσόδου νῦν ἡ κατάπληξις. Κατὰ γὰρ γένη, καὶ ἡλικίας, καὶ τέχνας διαιρεθέντες, (φιλοῦσι γὰρ μάλιστα ἡ πόλις αὕτη οὕτω διασκευάζεσθαι, ὅταν τι πλέκωσι τιμὴν δημοσίαν· πῶς ἂν παρασθῆσαι μὴ τῷ λόγῳ τὸ μέγα ἐκεῖνο θέαμα;) ποταμοὶ ἦσαν εἰς, ποιητοῦ δὲ ἦν ἄρα καὶ τὸν Νεῖλον εἰπεῖν, τὸν χρυσοβόρον ὄντως καὶ εὐσταχυν (88), ἐμπλαῖν ἀπὸ τῆς πόλεως (89) ἐπὶ τὴν Χαίρεος ῥέοντα, ἡμερησίαν ὁδὸν οἶμαι, καὶ περαιτέρω. Δότε μοι μικρὸν ἔτι ἐντροφῆσαι τῷ διηγήματι. Ἐκεῖσε γὰρ εἶμι, καὶ οὐδὲ ἀπαχθῆναι τὸν λόγον τῆς τελετῆς ἐκεῖνης ῥάδιον. Πῶλος μὲν ἦγεν αὐτὸν (καὶ μὴ μοι τῆς ἀπονοίας (90) μέμφησθε), ὡς μικροῦ τὸν ἐμὸν Ἰησοῦν ὁ πῶλος ἐκεῖνος (εἶτ' οὖν ὁ (91) ἐξ ἐθνῶν λαὸς, ὃν εὐ ποιῶν (92) ἐπιθαίνει, τῶν τῆς ἀγνοίας δεσμῶν λυόμενον, εἶτε τι ἄλλο βούλεται παραδηλοῦν ὁ λόγος)· κλάδοι δὲ αὐτὸν ὑποδέχονται (93),

Chæreum fluens, diei unius iter, et eo amplius extentus est. »

(90) Ἀπονοίας. Nicet., τόλμης, « audaciæ. »

(91) Ὁ. Sic quatuor Regg. Deest in ed.

(92) Εὐ ποιῶν. « Singulari beneficio afficiens; » quod scilicet ejus ignorantia vincula solvere dignaretur. Billius, « percommode. »

(93) Κλάδοι δὲ αὐτὸν ὑποδέχονται, etc. Billius, Nicetam secutus, sic vertit: « Hoc nnum interfuit, quod Christum rami susceperunt, et varia indumenta, multiplicique florum genere constricta, ante ipsum projecta sunt: excelsa autem et magnifico viro Athanasio nihil tale factum est. In eoque uno impares honoris partes habuit. » Verum, illorum pace dixerim, uterque a Gregorii mente aberrat. Quod enim Theologus ad Athanasium, ipsi ad Christum referunt. Scopus tamen oratoris in hoc tendit, ut ostendat illam similitudinis affinitatem, quæ reperitur inter Christi Jerosolymam introitum, et Athanasii Alexandriam reditum. Uterque pullo insidet: uterque a populo faustis acclamationibus excipitur; ante utriusque pedes sternuntur etiam rami et indumenta; nec deerant, qui præirent clamantes, etc. Hæc Græca ipsa præ se ferunt. Claudicat igitur Billii versio, quæ ad Christum re-

καὶ στρώσεις ἱματίων πολυανθῶν καὶ ποικίλων προ-
 ριπτουμένων τε καὶ ὑπορριπτουμένων· ἐνταῦθα μό-
 νον ἀτιμασθέντος τοῦ ὕψηλου καὶ πολυτελοῦς, καὶ τὸ
 ἴσον μὴ ἔχοντος. Εἰκῶν καὶ αὐτῆ τῆς ἐπιδημίας Χρι-
 στοῦ, καὶ οἱ προδοῦντες, καὶ οἱ (94) προχορεύοντες·
 πλὴν ὅσον οὐ παίδων ὄμιλος μόνον τὸ εὐφημοῦν ἦν,
 ἀλλὰ καὶ πᾶσα γλῶσσα σύμφωνος καὶ ἀντίθετος,
 νικᾶν ἀλλήλους ἐπειγομένον. Ἐὼ γὰρ λέγειν χρό-
 τους πανδήμους, καὶ μύρων ἐκχύσεις, καὶ παννυχί-
 δας, καὶ πᾶσαν φωτὶ καταστραπτομένην τὴν πόλιν,
 καὶ δημοσίας (95) ἐστιάζεις καὶ οἰκιδίας, καὶ ὅσοις
 αἱ πόλεις τὸ φαιδρὸν ἐπισημαίνουσιν· ἂ τότε μεθ'
 ὑπερβολῆς ἐκείνῳ, καὶ παρὰ τὸ εἰκὸς ἐχαρίζοντο (96).
 Οὕτω τὴν ἑαυτοῦ πόλιν ὁ θαυμάσιος ἐκείνος, καὶ
 μετὰ τοιαύτης καταλαμβάνει τῆς πανηγύρεως.
 et supra quam credi queat, conferebantur. Sic vir
 suam ingreditur.

Α'. Ἄρ' οὖν ἐβίω (97) μὲν, ὡσπερ εἰκὸς τοὺς λαοῦ
 τοσοῦτου προστησομένους (98); ἐδίδαξε δὲ, οὐχ ὡς βε-
 βίωσκεν; ἠγωνίσταί δὲ, οὐχ ὡς ἐδίδαξεν; ἐκινδύνευσεν
 δὲ τῶν ὑπὲρ τοῦ λόγου τινὸς ἠγωνισμένων ἐλάττω;
 τετίμηται δὲ ὡς ἠγωνίσταί μεῖον (99); κατήσχυεν δὲ
 τῶν τῆς εἰσόδου μετὰ τὴν εἰσόδον; Οὐδαμῶς. Πάντα
 δὲ ἀλλήλων ἐχόμενα, ὡσπερ ἐν λύρᾳ μιξ, καὶ τῆς
 αὐτῆς ἀρμονίας, ὁ βίος, ὁ λόγος, οἱ ἀγῶνες, οἱ κίν-
 δυνοὶ, τὰ τῆς ἐπανάδου, τὰ μετὰ τὴν ἐπανάδον. Ὁμοῦ
 τε γὰρ τὴν Ἐκκλησίαν καταλαμβάνει, καὶ οὐ πάσχει
 ταυτὸν τοῖς δι' ἀμετρίαν ὀργῆς τυφλώττωσι, καὶ ὁ
 τι ἂν παραπέση, τοῦτο πρῶτων (1) περιωθοῦσιν ἢ
 παλοῦσι, κἂν τι τῶν φειδοῦς ἀξίῳ ὅν τύχοι (2), τοῦ
 θυμοῦ δυναστεύοντος. Ἀλλὰ τοῦτον μάλιστα εὐδοκι-
 μήσεως αὐτῷ καιρὸν εἶναι νομίσας (ἐπειδὴ τὸ μὲν
 πάσχον κακῶς, ἀεὶ μετρίωτερον· τὸ δὲ ἐν ἐξουσίᾳ
 τοῦ ἀντιδρᾶν, ἀκρατέστερον), οὕτω πρῶτος καὶ ἡπίως
 τὰ τῶν λελυπηκότων μεταχειρίζεται, ὡς μηδὲ αὐτοῖς
 ἐκείνοις, εἰ οἶόν τε τοῦτο εἰπεῖν (3), ἀηδὴ γενέσθαι
 τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἐπανάδον.

ad nominis celebritatem et gloriam idoneum sibi esse arbitratus (quandoquidem fere fit, ut qui in
 calamitate versatur, moderatiorem se praebeat, qui autem referendæ injuriæ potestatem nactus est,
 insolentius se gerat), tanta lenitate atque humanitate res eorum, a quibus læsus fuerat, administra-
 vit, ut ne iis quidem ipsis, si hoc dici potest, ipsius reditus molestus fuerit.

ΛΑ'. Καθαίρει μὲν γε (4) τὸ ἱερὸν τῶν θεοκαπή-
 λων, καὶ χριστεμπόρων, ἵνα καὶ τοῦτο τῶν Χριστοῦ
 μιμήσῃται· πλὴν ὅσον οὐ φραγελλῶ πλεκτῶ, λόγῳ
 δὲ πιθανῶ τοῦτο ἐργάζεται· καταλλάττει δὲ τὸ στα-

A scendit; sive quid aliud Scriptura significare velit.
 Illum etiam rami, et varia variis picta coloribus in-
 dumenta ante eum projecta et substrata excipiunt;
 hic solum spreta pretiosa suppellectili, ac cujus ma-
 guificentia nihil par erat. Christi quoque adventus
 imago fuisse, tum qui præeundo clamabat, tum qui
 choreas agitabant; nisi quod non puerilis duntaxat
 turba faustis illum acclamationibus excipiebat, ve-
 rum etiam omnis lingua concors et adversaria ho-
 minum, qui sese mutuo superare contendebant.
 Nam omnium publicos plausus, et unguentorum pro-
 fusiones, et nocturnas festivitates, et totam urbem
 lumine coruscantem, publica item et privata con-
 vivia, cæteraque per quæ urbes lætitiæ atque hila-
 ritalis argumenta edunt, quæ tum illi amplissime,
 eximius, ac cum tali pompa et celebritate civitatem

B XXX. Esto igitur, vitæ rationes ita instituerit,
 ut eos decet, qui tantæ hominum multitudini
 præesse debent, verum parumne vitæ doctrinam
 attulit? Decertavit quidem, num ut docuit? Num
 minus quam quivis eorum, qui pro recta
 408 doctrina certamen adierunt, periclitatus est? Num
 minores, quam pro certaminum merito, honores
 consecutus est? Num denique honoribus illis, qui-
 bus in ingressu ornatus est, post ingressum dede-
 cori atque ignominia fuit? Minime gentium. Verum
 omnia, non secus atque in cithara, inter se apta et
 connexa erant, pulchreque congruebant, tum vita
 et doctrina, tum certamina et pericula, tum redi-
 tus, et qua reditus sunt consecuta. Nam simul
 atque ad Ecclesiam pervenit, non eodem modo
 affectus est, quo ii solent, qui per iræ impotentiam
 cæcutiunt, et, ut quidque primum occurrit, ita
 illud, quamlibet etiam dignum, a quo manus absti-
 neantur, protrudunt aut feriunt, usque adeo sunt
 in iram præcipites. Verum hoc potissimum tempus
 in iram præcipites. Verum hoc potissimum tempus
 esse arbitratus (quandoquidem fere fit, ut qui in

XXXI. Ac templum quidem sacrilegis nundina-
 toribus, iisque qui Christo ad quæstum abuteban-
 tur, repurgat, in hoc quoque scilicet Christum
 referens: nisi quod non texto flagello⁷⁴, sed pro-

⁷⁴ Joan. II, 15.

fert, quod Theologus ad Athanasiam. Et certe,
 tanta erat Alexandrinorum lætitia circa Athanasium
 ab exsilio redeuntem, ut non tantum rami gesta-
 rentur, aut flores spargerentur, sed etiam quidquid,
 in pictis tapetibus et stragulis, pretiosius ac ma-
 gnificentius erat, sperneretur, et ante ipsius pedes,
 honoris causa, projiceretur. Idcirco hanc similitu-
 dinem inter utrumque necit Gregorius; sed ne
 hæc similitudo, ob reverentiam quæ Christo de-
 betur, quorumdam aures offendere posset, ab au-
 ditoribus petit, ne, talia proferendo, amentia aut
 audaciae accusetur.

(94) *Ol.* Sic quatuor Regg. et Or. I. Deest in ed.

(95) *Δημοσίας.* Ita sex Regg., et or. I. In ed.,

D δημοσίους.

(96) *Ἐχαρίζοντο.* Oxon. apud Montac., ἱρανί-
 ζοντο, « colligebantur. »

(97) *Ἐβίω.* Duo Regg., Chrys. et Bas., ἐβίω.

(98) *Προστησομένους.* Or. I, τὸν προστησόμε-
 νον.

(99) *Μεῖον.* Reg. ph, μεῖζον, « majores. » Coisl.
 I, et Or. I, πλεῖστον.

(1) *Πρῶτων.* Deest in Or. I.

(2) *Τύχοι.* Quinque Regg., τύχη.

(3) *Εἰ οἶόν τε τοῦτο εἰπεῖν.* Sic Regg. bm, ph,
 Or. I, Jes., etc. Deest et in ed. Nonnulli habent ποιεῖν
 pro εἰπεῖν. Alii omittunt, τοῦτο.

(4) *Μὲν γε.* Sic Regg. bu, ph. In ed., μὲν γάρ.

babilibus argumentis atque ad persuadendum accommodatis id efficit. Tum eos, qui et inter se, et cum ipso simultates gerebant, in concordiam reducit; et quidem ita, ut nullius pacificatoris opera ad eam rem opus haberet. Præterea injuria affectos tyrannide liberat, nullum eorum, qui ipsius causæ studebant, et eorum, qui adversas partes sequebantur, delectum habens. Prolapsam insuper fidei doctrinam erigit, ac libere rursus Trinitas prædicatur, super candelabrum posita, splendidoque unius divinitatis lumine animas omnes collustrans. Leges etiam rursus orbi terrarum præscribit, atque omnium mentes ad se convertit, aliis epistolas mittens, alios accersens, nonnullos etiam ultro accedentes erudiens, omnibusque liberam voluntatem pro lege proponens. Hoc enim solum ad præmonstrandum virtutis iter sufficere censebat. Ut autem in summa dicam, duorum laudabilium lapidum naturam imitatur. Nam et percutientibus adamans efficitur, et dissidentibus magnes, occulta naturæ vi ferrum trahens, ac durissimam omnium materiam sibi asciscens.

407 XXXII. Verum enim fieri non poterat, ut invidia hæc ferret, atque Ecclesiam pristinae gloriæ suæ veterique sanitati restitutam, videre sustineret, dissectis nimirum partibus celerrima cicatrice, velut in corpore, obductis. Quamobrem imperatorem adversus eum excitat, in eodem, quo ipse, defectionis crimine versantem, atque improbitate parem, tempore solo posteriorem; qui primus Christianorum imperatorum adversus Christum furore percitus, atque impietatis basiliscum, quem multo ante parturiebat, oblata occasione, subito perfundens, simul atque imperator declaratus est, statim, et erga imperatorem, qui ipsius fidei imperium commiserat, improbe, et erga Deum, cui salutem debebat, improbius se gerit, ac persecutionem omnium, quæ unquam fuerunt, teterrimam excogitat; quatenus persuasionem et sermonis blanditias tyrannidi adjungens (nam eos etiam honores, qui ob certamina tribui solent, martyribus invidebat), fortitudinis laudem in dubium revocabat, verborum nempe captiones et argutias ad mores suos transferens, aut, ut verius loquar, a moribus et ingenii vafricie ad ea scelera studium conferens, dæmonisque, qui in ipsius pectore domicilium habebat, artem, multiplicemque versutiam imitans. Ille quidem parum amplum atque præclarum esse arbitratus est, universam Christianorum nationem imperio suo subjicere; magnum autem et gloriosum fore, si Athanasium ejusque in Christiana

αἰζῶν πρὸς τε αὐτὸ καὶ ἑαυτὸ (5), οὐδενὸς τῶν συναγόντων (6) προσδεηθείς· λυεῖ δὲ τοῖς ἡδικοημένοις τὰς τυραννίδας, οὐδὲν διελὼν τοὺς τῆς ἑαυτοῦ (7) μερίδος, καὶ τῆς ἐναντίας· ἀνίστησι δὲ πεπτωκότα τὸν λόγον (8)· παρῆρσιάζεται δὲ ἡ Τριάς πάλιν (9), ἐπὶ τὴν λυχνίαν τεθείσα, καὶ λαμπρῶ τῷ φωτὶ τῆς μίαις θεότητος ταῖς πάντων ψυχαῖς ἐναστράπτουσα. Νομοθετεῖ δὲ τῇ οἰκουμένη πάλιν· ἐπιστρέφει δὲ πρὸς ἑαυτὸν πᾶσαν διάνοιαν, τοῖς μὲν ἐπιστέλλων, τοὺς δὲ καλῶν· ἔστι δὲ οὗς καὶ ἀκλήτους προσιόντας σοφίζων, πᾶσι δὲ νόμον ἕνα προθεῖς τὸ βούλεσθαι· καὶ γὰρ τοῦτο μόνον ἐξήκει πρὸς ὁδηγίαν τοῦ κρείττονος. Ἐν κεφαλαίῳ δὲ εἰπεῖν, δύο λίθων μιμεῖται φύσεις ἐπαινουμένων. Γίνεται γὰρ τοῖς μὲν παύουσιν ἀδάμας, τοῖς δὲ στασιάζουσι μαγνήτις, ἀρρήτῳ φύσεως βίβη τὸν σίδηρον ἔλκουσα, καὶ τὸ (10) στερεότατον ἐν ὕλαις οἰκειομένη.

AB'. Ἄλλ' οὐ γὰρ ἔμελλε ταῦτα οἴσειν ὁ φθόνος, οὐδὲ τὴν Ἐκκλησίαν ὀρῶν ἀνέξεσθαι πάλιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς δόξης, καὶ τῆς παλαιᾶς ὑγείας, τάχιστα τοῦ διεσπῶτος συνουλωθέντος, ὡσπερ ἐν σώματι (11). Διὰ τοῦτο ἐπανίστησιν αὐτῷ τὸν συναποστάτην (12) ἑαυτῷ βασιλέα, καὶ τὴν κακίαν ὁμότιμον, χρόνῳ μόνῳ λειπόμενον· ὃς (13) πρῶτος Χριστιανῶν βασιλέων κατὰ Χριστοῦ μανεῖς, καὶ ὃν ὤδινε πόρρωθεν ἐν ἑαυτῷ βασιλίσκον τῆς ἀσεβείας ἀναρρήξας ἀθρώως, ἐπειδὴ καιρὸν ἔλαβεν, ὁμοῦ τε αὐτοκράτωρ ἀναδείκνυται, καὶ κακὸς μὲν περὶ τὸ πιστεύσαντα βασιλεῖα τὰ βασιλεία (14) γίνεται, κακίων δὲ περὶ τὸν σεσωκότα Θεόν· καὶ διωγμὸν ἐννοεῖ τῶν πρόποτε γενομένων ἀπανθρωπώτατον, ὅσῳ τὸ πιθανὸν τῇ τυραννίδι μίξας (ἐφθόνη γὰρ τοῖς πάσχουσι καὶ τῆς ἐπὶ τοῖς ἀθλοῖς τιμῆς), ἀμφίβολον ἐποίησε καὶ τῆς ἀνδρείας φιλότιμον· τὰς ἐν τοῖς λόγοις στροφὰς καὶ πλοκάς ἐπὶ τὸν τρόπον (15) μετενεγκῶν, ἢ, τό γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, ἀπὸ τοῦ τρόπου, καὶ περὶ ἐκεῖνα σπουδάσας, καὶ τὸν ἔνοικον αὐτῷ πονηρὸν τῆς πολυτεχνίας μιμούμενος. Οὕτως μικρὸν μὲν ἔργον ἐνόμισεν εἶναι τὸ πᾶν τῶν Χριστιανῶν παραστήσασθαι (16) γένος· μέγα δὲ τὸ Ἀθανασίου κρατῆσαι, καὶ τῆς ἐκείνου περὶ τὸν λόγον ἡμῶν δυνάμεως. Καὶ γὰρ ἔώρα μὴδὲν ὃν αὐτῷ πλέον (17) τῆς καθ' ἡμῶν ἐπινοίας, διὰ τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἀντιπαράταξιν καὶ ἀντιθεσιν· αἰεὶ τοῦ κενουμένου Χριστιανῶν ἀναπληρουμένου, διὰ τῆς Ἑλληνικῆς προσθήκης, καὶ τῆς ἐκείνου συνέσεως, ὃ καὶ παράδοξον. Ταῦτ' οὖν ἐννοῶν,

(5) Ἐαυτό. Sic melioris notæ codices et Nicetas. In ed., ἑαυτὸν [recte].

(6) Συναγόντων. Nonnulli addunt, πολλῶν ὄντων.

(7) Ἐαυτοῦ. Sic tres Regg. et Savil. In ed., αὐτοῦ.

(8) Πεπτωκότα τὸν λόγον. Sic quiaque Regg. In quibusdam, τὰ πεπτωκότα τοῦ λόγου. In ed., πεπτωκότα λόγον.

(9) Τριάς πάλιν. Tres Regg., πάλιν Τριάς.

(10) Τό. In nonnullis, τόν.

(11) Σώματι. Regg. d, ph, Or. 1, σώματι.

(12) Συναποστάτην. Schol. : Ἰουλιανὸν λέγει·

« Julianum dicit »

(13) Ὅς. Sic duo Regg. et novem Colb. In ed., ὃ.

(14) Τὰ βασιλεία. Nicetas : Τὴν τοῦ Καίσαρος ἀρχὴν· « Cesaris dignitatem. » Vox illa deest in multis colld. Retinenda tamen videtur, quidquid dicat variarum lectionum collector.

(15) Ἐπὶ τὸν τρόπον. « Ad ingenium indolemque transferens. »

(16) Παραστήσασθαι. Sic Reg. d. Alii, παραστήσασθαι, minus recte. Edit.

(17) Hic deesse videtur, ἐκ. Edit.

καὶ ὄρων ὁ δεινὸς ἐκεῖνος παραλογιστὴς καὶ διώκτης, οὐδὲ ἐπὶ τοῦ πλάσματος ἔτι μένει καὶ τῆς σοφιστικῆς ἀνελευθερίας· ἀλλὰ τὴν πονηρίαν γυμνῶσας, φανερώς ὑπερορίζει τὸν ἄνδρα τῆς πῦλω. Ἐδεῖ γὰρ τρισὶ παλαίσμασι (18) τὸν γεννάδα νικῆσαντα, τελείας τυχεῖν καὶ τῆς ἀναβήσεως.

randum erat. Quæ cum callidus ille impostor et persecutor animadverteret et cerneret, ne personam quidem diutius ferre, ac sophistica et servili dissimulatione uti sustinuit; verum animi perversitate detecta, palam aperteque hominem e civitate exturbat. Egregium enim virum triplici certamine vincere oportebat, ut perfectum etiam præconium consequeretur.

ΑΓ'. Μικρὸν τὸ ἐν μέσῳ, καὶ Πέρσαις μὲν ἡ δίκη δοῦσα τὸν ἀλιτήριον, ἐκεῖ δικάζει· καὶ βασιλεῖα φιλότιμον παραπέμφασα, νεκρὸν ἐπανάγει, μηδὲ ἐλεούμενον· ὡς δὲ ἐγὼ τινός σοι (19) ἤκουσα, μηδὲ τῷ τάφῳ προσλαμβανόμενον, ἀλλ' ὑπὸ τῆς σεισθείσης εἰ' αὐτὸν γῆς ἀποσειόμενον καὶ ἀναβρασσόμενον· προοίμιον, οἶμαι, τῆς ἐκεῖθεν κολάσεως. Ἀνίσταται δὲ βασιλεὺς ἕτερος (20), οὐκ ἀναδῆς τῷ προσώπῳ κατὰ τὸν προειρημένον, οὐδὲ τοῖς πονηροῖς ἔργοις καὶ ἐπιστάταις ἐκθλίβων τὸν Ἰσραὴλ, ἀλλὰ καὶ λίαν εὐσεβῆς τε καὶ ἡμερὸς· ὅς, ἵνα ἀρίστην ἐαυτῷ καταστήσῃται (21) τὴν τῆς βασιλείας κρηπίδα, καὶ ὄθεν δεῖ (22), τῆς εὐνομίας ἀρξῆται, λύει μὲν τοῖς ἐπισκόποις τὴν ἐξορίαν, τοῖς τε ἄλλοις ἅπασι, καὶ πρὸ πάντων τῷ πρὸ πάντων τὴν ἀρετὴν, καὶ προδήλως (23) ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας πολεμηθέντι. Ζητεῖ δὲ τῆς καθ' ἡμᾶς πίστεως τὴν ἀλήθειαν, ὑπὸ πολλῶν διασπαρθεῖσαν καὶ συγχυθεῖσαν, καὶ εἰς πολλὰς δόξας καὶ μοίρας νεμεμημένην· ὥστε μάλιστα μὲν τὸν κόσμον ὄλον, εἰ οἶόν τε, συμφωνῆσαι (24), καὶ εἰς ἓν ἔλθειν τῇ συνεργίᾳ τοῦ Πνεύματος· εἰ δὲ οὐ, ἀλλ' αὐτόν (25) γε μετὰ τῆς βελτίστης γενέσθαι, κάκεινη παρασχεῖν τὸ κράτος, καὶ παρ' ἐκείνης ἀντιλαβεῖν, λίαν ὑψηλῶς τε καὶ μεγαλοπρεπῶς περὶ τῶν μεγίστων διανοούμενος. Ἔνθα δὴ καὶ μάλιστα διεδείχθη τοῦ ἀνδρός ἡ καθαρότης, καὶ τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Τῶν γὰρ ἄλλων ἀπάντων, ὅσοι τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου, τριχῆ νεμεμημένων, καὶ πολλῶν μὲν ὄντων τῶν περὶ τὸν Υἱὸν ἀρρωστούντων, πλείονων δὲ τῶν περὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐνθα καὶ τὸ (26) ἤττον ἀσεβεῖν εὐσεβεία ἐνομισθῆ, ὀλίγου (27) δὲ τῶν κατ' ἀμφοτέρα ὑγαίνοντος· πρῶτος καὶ μόνος, ἡ κομιδῆ σὺν ὀλίγοις ἀποτολμᾷ τὴν ἀλήθειαν σαφῶς οὕτως καὶ διαβήθη, τῶν τριῶν μίαν θεότητα καὶ οὐσίαν ἐγγράφως ὁμολογήσας (28)· καὶ ὁ τῷ πολλῷ τῶν Πατέρων ἀριθμῷ (29) περὶ τὸν Υἱὸν ἐχαρίσθη πρότερον, τοῦτο

A doctrina vim et facultatem superaret. Perspiciebatur enim nihil sibi ex suis in nos consiliis accedere, quod adversus eum in acie staret Athanasius, ejusque conatibus obsisteret. Id enim, quod ex Christianis decebat, gentilium accessione ipsiusque prudentia quotidie supplebatur, id quod sane mirandum erat. Quæ cum callidus ille impostor et persecutor animadverteret et cerneret, ne personam quidem diutius ferre, ac sophistica et servili dissimulatione uti sustinuit; verum animi perversitate detecta, palam aperteque hominem e civitate exturbat. Egregium enim virum triplici certamine vincere oportebat, ut perfectum etiam præconium consequeretur.

XXXIII. Non multum temporis intercesserat, cum impium illum et sacrilegum ad Persas vis numinis ultrix ablegat, illicque causam discepiat: et quem magnificum et honoris cupiditate flagrantem transmiserat, eundem mortuum reducit, 408 ne miseratione quidem quemquam permoventem: imo, ut mihi quispiam narravit, nec ad sepulturam assumptum, sed a terra, quæ ipsius causa turbata fuerat, excussum, æstuque vehementi projectum: insequentis, ut opinor, supplicii præludium. Surgit autem alter imperator, facie minime impudens, quemadmodum is, de quo ante verba fecimus, nec pravis operibus et operum præfectis Israellem opprimens, sed mira pietate animique lenitate præditus; qui, ut pulcherrimum imperii sui fundamentum jaceret, rectamque legum sanctionem, unde conveniebat, auspicaretur, cum omnes alios episcopos, tum eum ante omnes, qui omnibus virtute præstabat, ac citra dubitationem ullam pietatis causa oppugnatus fuerat, ab exsilio revocat. Quin etiam fidei nostræ veritatem a multis laceratam et perturbatam, atque in sexcentas opiniones partesque distractam, quærît, ut maxime quidem univ ersus orbis, si fieri posset, in fidei negotio consentiret, Spiritusque auxilio in unum coiret: sin minus, ipse certe optimæ parti sese adjungeret, simulque et ei robur afferret, et ab ea vicissim acciperet, excelsæ simul et magnificæ de rebus maximis cogitans. Atque hic potissimum Athanasius puritatis sæ fideique in Christum firmæ et constantis specimen edidit. Nam cum cæteri omnes, qui doctrinam nostram profitebantur, trifariam divisi essent, ac multi circa Filium, plures etiam circa Spiritum sanctum ægram fidem haberent (ibi levior impletas pietatis opinionem ferebat), pauci autem utrinque sani et incolumes essent, primus ille et

(18) Τρισὶ παλαίσμασι. « Triplici certamine. » Tria subiit exsilia Athanasius. Primum, sub Constantino; secundum, sub Constantio; tertium, sub Juliano.

(19) Σοι. Deest in Coisl. 1, Or. 1, aliisque pluribus.

(20) Βασιλεὺς ἕτερος. Schol.: Ἰοβιανός, « Jovianus. »

(21) Καταστήσῃται. Sic optimæ notæ codices. Reg. a, καταστήσῃ. Alii cum editis, προκαταστήσῃται.

(22) Δεῖ. Sic plures Regg., duo Coisl., et Or. 1. In ed., δῆ.

(23) Προδήλως. Par., προθύμως.

(24) Εἰ οἶόν τε, συμφωνῆσαι. Sic Regg. a, c,

d, Or. 1, Jes., etc., cum illo tantum discrimine, quod, pro συμφωνῆσαι, habeant, συμφρονῆσαι. In ed. deest ei, et pro τε, legitur, τι.

(25) Εἰ δὲ οὐ, ἀλλ' αὐτόν. Regg. bm, ph, decem Colb., αὐτός. In ed. et quibusdam aliis, εἰ δ' οὐ, ἀλλ' αὐτόν.

(26) ἤττον. Sic quatuor Regg. Deest τό in ed.

(27) Ὀλίγου, etc. Alii, ὀλίγων δὲ τῶν... ὑγαίνόντων. Alii, ὀλίγου δὲ τοῦ ὑγαίνοντος. Neutrum displicet Combellsio.

(28) Ἐγγράφως ὁμολογήσας. Scriptum illud videtur esse synodica Ἐπιστολὰ ἀπὸ Jovianum, de qua Theodoretus, Hist., lib. iv, c. 3.

(29) Πολλῷ τῶν Πατέρων ἀριθμῷ. Hæc de Patribus concilii Nicæni intelligit Nicetas.

solus, aut cum admodum paucis, veritatem palam aperitque verbis promulgare non dubitavit, unam trium personarum divinitatem et essentiam scripto confessus : et quod multis illis Patribus circa Filium prius concessum fuerat, idem ipse postea in asserenda Spiritus sancti divinitate superno afflatu consecutus. Atque imperatori donum vere regium et adversus novum dogma nusquam in Scriptura expressum : ut sic et imperatorem imperator, et doctrinam doctrina, et libellum libellus frangeret atque opprimeret.

409 XXXIV. Mihi hujus confessionis auctoritate permoti videntur, tum Occidentales, tum quidquid in Oriente vitale est ; alii quidem animo tenus pietatem colunt, si quid ipsorum verbis fidei habendum est, ulterius autem eam non proferunt, velut mortuum quemdam fetum, in materno utero extinctum ; alii vero eam, igniculi cujusdam instar, nonnihil accendunt, hactenus scilicet, ut temporari, atque ferventioribus ortholoxis, aut piæ plebi utcumque satisfaciant ; alii denique tota verborum libertate veritatem prædicant, a qua parte utinam ipse stem : nec enim majus quiddam jactare audeo ; non jam timiditati meæ, sicut nec aliorum ignaviæ ac mentis imbecillitati consulam (satis etenim superque dispensavimus, non modo alienos nobis non adjungentes, sed nostros etiam corruptentes, quod sane malorum dispensatorum est) ; verum partum in lucem efferam et accurate

XXXV. Sed hoc in illo minus admirationis mereri videtur. Nam qui re ipsa pro veritatis defensione periculis se objecerat, quid mirum, si eandem scripto confessus sit? Quod vero mihi in ipso maxime mirari subit, quodque non citra damnum silentio præteriri potest, hac præsertim tempestate, qua multæ contentiones dissidiaque gignuntur, hoc adhuc superioribus adjiciam. Nam his quoque, qui nunc vivunt, hæc actio doctrina esse queat, si ipsum nobis imitandum proponamus. Quemadmodum enim ab una et eadem aqua non tantum ea pars disjungitur, quam manus inter hauriendum reliquit, verum id etiam quod manu comprehensum, per digitos effluit : eodem modo a nobis non impiæ solum doctrinæ cultores, verum etiam qui pietatis laude in primis excellent, præciduntur, idque non in parvis duntaxat et contemnendis dogmatibus (minus enim hoc grave esset), verum etiam in verbis, quæ ad eundem omnino sensum tendebant. Nam cum essentia una, et tres hypostases a

περι τοῦ ἁγίου Πνεύματος αὐτὸς ἐμπνευσθεὶς ὑπερον, καὶ ὄρον βασιλικὸν ὄντως καὶ μεγαλοπρεπὲς τῷ βασιλεῖ προσενεγκῶν, ἔγγραφον τὴν εὐσέθειαν κατὰ τῆς ἀγράφου καινοτομίας (30)· ἵνα βασιλεῖ μὲν βασιλεὺς, λόγῳ δὲ λόγος, γράμματι δὲ γράμμα καταπαλαίηται.

magnificum offert, scriptam nimirum fidei confessionem : ut sic et imperatorem imperator, et doctrinam doctrina, et libellum libellus frangeret atque opprimeret.

ΛΔ'. Ταύτην μοι δοκοῦσιν αἰδοῦμενοι τὴν ὁμολογίαν, οἱ τε τῆς ἐσπερίας, καὶ τῆς ἐφύας, ὅσον βιώσιμον· οἱ μὲν μέχρι διανοίας ἀγειν τὸ εὐσεβὲς, εἴ τι λέγουσιν αὐτοῖς πιστευτέον, περαιτέρω δὲ μὴ προάγειν (31), ὡσπερ τι νεκρὸν κύημα ταῖς μητέραςιν ἐναποθῆσκον· οἱ δὲ (32) μικρὸν ἐξάπτειν, ὡσπερ σπινθῆρας (33), ὅσον ἀφοσιοῦσθαι τὸν καιρὸν, ἢ τῶν ὀρθοδόξων τοὺς θερμότερους, ἢ τῶν λαῶν τὸ φιλόθεον· οἱ δὲ καὶ παρῆρασιάζεσθαι τὴν ἀλήθειαν, ἥς ἂν εἴην ἐγὼ μερίδος· οὐ γὰρ τολμῶ τι πλεόν (34) καυχῆσθαι, μηκέτι τὴν ἐμὴν δειλίαν οἰκονομῶν, ὡς δὴ τὴν τῶν σαυροτέρων διανοίαν (ἱκανῶς γὰρ ὠκονομήσαμεν, μήτε τὸ ἀλλότριον προσλαμβάνοντες, καὶ τὸ ἡμέτερον φθειρόντες, ὃ κακῶν ὄντως ἐστὶν οἰκονομῶν)· ἀλλ' εἰς φῶς ἄγων τὸν τόκον, καὶ μετὰ σπουδῆς ἐκτρέφω, καὶ ταῖς ἀπάντων ὕψει προτιθεὶς (35), αἰεὶ τελειοῦμενον.

ΛΕ'. Τοῦτο μὲν οὖν (36) ἤττον τῶν ἐκείνου θαυμάζειν ἄξιον. Ὁ γὰρ ἔργῳ τῆς ἀληθείας προκινδυνεύσας, τί θαυμαστὸν εἰ γράμματι ταύτην καθωμολόγησεν; Ὁ δὲ μοι μάστιγα τοῦ ἀνδρὸς θαυμάζειν ἔπεισαι (καὶ ζημίαι τὸ σιωπᾶν, διὰ τὸν καιρὸν μάστιγα, πολλὰς φύοντα (37) τὰς διαστάσεις), τοῦτο ἐτι προσθήσω τοῖς εἰρημονέοις· γένοιτο γὰρ ἂν τι παιδεῦμα καὶ τοῖς νῦν ἢ πρῶξις, εἰ πρὸς ἐκεῖνον βλέπομεν. Ὡς γὰρ ὕδατος ἐνὸς τέμνεται οὐ (38) τοῦτο μόνον, ὅσον ἡ χεὶρ ἀφήκεν ἀρουμένη, ἀλλὰ καὶ ὅσον τῇ χειρὶ περιεσχέθη τῶν δακτύλων ἐκρέον· οὕτω καὶ ἡμῶν οὐχ ὅσον ἀσεβὲς σχίζεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅσον εὐσεβέστερον, οὐ περὶ δογμάτων μόνον μικρῶν καὶ παρορσῶν ἀξίων (ἤττον γὰρ ἂν ἦν τοῦτο δεινὸν [39]), ἀλλ' ἡδὴ καὶ περὶ ῥημάτων εἰς τὴν αὐτὴν φερόντων διάνοιαν. Τῆς γὰρ μιᾶς οὐσίας, καὶ τῶν τριῶν ὑποστάσεων λεγομένων μὲν ὑφ' ἡμῶν εὐσεβῶς (τὸ μὲν γὰρ τὴν φύσιν δηλοῖ τῆς θεότητος, τὸ δὲ τὰς τῶν τριῶν ἰδιότητος), νοουμένων δὲ καὶ παρὰ τοῖς Ἰταλοῖς (40) ὁμοίως, ἀλλ' οὐ δυναμένους διὰ στενότητα

(30) Κατὰ τῆς ἀγράφου καινοτομίας. In nonnullis exemplaribus, ut annotat Nicetas, scribitur, non ἀγράφου, sed, ἔγγραφου καινοτομίας. Quamobrem, si ἀγράφου legatur, id intelligit Gregorius, vocem ὁμοιοῦσιον, quam Ariani introducebant, nullo Scripturæ loco contineri. Si autem legatur, ἔγγραφου, intelligit scriptam illam fidei formulam, cui subscribendi necessitatem Constantius omnibus imponebat.

(31) Προάγειν. Sic sex Regg., duo Coisl., Or. 1, Comb. In ed., προάγων.

(32) Δέ. Tres Regg., et Or. 1 addunt, τε.

(33) Σπινθῆρας. Sic tres Regg. In eu., σπινθῆρα.

(34) Πλεόν. Tres Regg., πλεϊον.

(35) Προτιθεὶς. Reg. u, προστιθεὶς.

(36) Οὐρ. Deest in Or. 1.

(37) Φύοντα. Sic sex Regg., duo Coisl., Jes.,

Combef., etc. In ed., ποιοῦντα.

(38) Οὐ. Deest in Reg. lum.

(39) Δεινόν. Tres Regg., δεινῶν.

(40) Παρὰ τοῖς Ἰταλοῖς. Billius, e apud Romanos. i

τῆς παρ' αὐτοῖς γλώττης, καὶ ὀνομάτων πενίαν, δι-
 ελεῖν ἀπὸ τῆς οὐσίας τὴν ὑπόστασιν, καὶ διὰ τοῦτο
 ἀντεισαγοῦσης τὰ πρόσωπα, ἵνα μὴ τρεῖς οὐσίαι πα-
 ραδεχθῶσι (41), τί γίνεται; Ὡς ἴαν γελοῖον, ἢ ἐλει-
 νόν. Πίστεις ἔδοξε διαφορά ἢ περὶ τὸν ἥχον σμικρο-
 λογία (42). Εἶτα Σαβελλισμός (43) ἐνταῦθα ἐπενοήθη
 τοῖς τρεῖς προσώποις, καὶ Ἀρειανισμός ταῖς τρεῖς
 ὑποστάσεσι, τὰ τῆς φιλονεικίας ἀναπλάσματα. Εἶτα
 τί; Προστιθεμένου μικροῦ τινος ἀεὶ τοῦ λυποῦντος
 (ὁ λυπηρὸν ἢ φιλονεικία ποιεῖ), κινδυνεύει συναπορ-
 ραγῆναι ταῖς συλλαβαῖς τὰ πέρατα. Ταῦτ' οὖν ὄρων
 καὶ ἀκούων ὁ μακάριος ἐκεῖνος, καὶ ὡς ἀληθῶς ἄν-
 θρωπος τοῦ Θεοῦ, καὶ μέγας τῶν ψυχῶν οἰκονόμος,
 οὐκ ὤφθη δεῖν παριδεῖν τὴν ἀτοπον οὕτω καὶ ἄλογον
 τοῦ Λόγου κατατομήν (44) · τὸ δὲ παρ' ἑαυτοῦ φάρ-
 μακον ἐπάγει τῷ ἀβρώστῃματι. Πῶς οὖν τοῦτο ποιεῖ;
 Προσαλεσάμενος ἀμφοτέρω τὰ μέρη οὕτως πρῶτως
 καὶ φιλανθρώπως, καὶ τὸν νοῦν τῶν λεγομένων ἀκρι-
 βῶς ἐξετάσας, ἐπειδὴ συμφρονοῦντας εὔρε καὶ οὐδὲν
 διεστῶτας κατὰ τὸν λόγον, τὰ ὀνόματα συγχωρήσας,
 συνδεῖ (45) τοῖς πράγμασιν.

et a ratione alienam Verbi sectionem dissimulandam ac negligendam non putavit; verum medicinam morbo quamprimum adhibet. Quoniam autem modo id facit? Utraque parte leniter et benigne accita, verborumque sententia diligenter et accurate perpensa, posteaquam concordēs reperit, nec, quantum ad doctrinam, ullo modo inter se dissidentes, ita negotium transegit, ut nominum usum concedens, rebus eos constringeret.

ΛΓ'. Τοῦτο τῶν μακρῶν πόνων καὶ λόγων λυστε-
 λέστερον, οὓς πάντες ἤδη λογογραφοῦσιν · οἷς τι καὶ
 φιλοτιμίας (46) συνέζευκται, καὶ διὰ τοῦτο ἴσως τι
 καὶ καινοτομεῖται περὶ τὸν λόγον. Τοῦτο τῶν πολ-
 λῶν ἀγρυπνιῶν καὶ χαμεινῶν προτιμότερον, ὧν μέ-
 χρι τῶν κατορθούντων τὸ κέρδος. Τοῦτο τῶν αἰοδί-
 μων ἐξοριῶν καὶ φυγῶν τοῦ ἀνδρός ἐπάξιον · ὑπὲρ
 γὰρ ὧν εἴλετο πάσχειν ἐκεῖνα, ταῦτα καὶ (47) μετὰ
 τὸ παθεῖν ἐσπουδάζετο. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ τοῖς ἄλλοις
 ποιῶν διετέλει · τοὺς μὲν ἐπαινῶν, τοὺς δὲ πλήττων
 μετρίως · καὶ τῶν μὲν τὸ καθρὸν διεγείρων, τῶν δὲ
 τὸ θερμὸν κατείρων · καὶ τῶν μὲν, ὅπως μὴ πταί-
 σωσι, προμηθεύμενος · τοὺς δὲ, ὅπως διορθωθεῖεν
 πταίσαντες (48), μηχανώμενος · ἀπλοῦς τὸν τρόπον,
 πολυειδῆς τὴν κυβένησιν · σοφὸς τὸν λόγον, σοφώτε-
 ρος τὴν διάνοιαν · πεζὸς τοῖς ταπεινότεροις, ὑψηλό-
 τερος τοῖς μετεωροτέροις · φιλόξενος, ἰκέσιος (49),

(41) Παραδεχθῶσι. Sic Regg. a, c, d, Or. 1, Combef. In ed., παραδειχθῶσι.

(42) Σμικρολογία. Sic Regg. a, c, d. In ed., μικρολογία.

(43) Σαβελλισμός, etc. Quod Latini per « tres personas, » id Græci per « tres hypostases » exprimebant, atque hæc voces idem significabant. Cum autem Latini « tres hypostases » dicere recusarent, Orientalibus visū sunt Sabellii errorem sequi. Sabellius enim « tres personas » rejiciens, assererat unam tantum esse, quæ tribus appellaretur nominibus. Orientales vero cum « tres hypostases » perseveranter retinerent, nec earum loco « tres personas » admittere vellent, in suspitionem Latinis venerunt, quasi Ariano dogmati assentirentur. Arius enim « tres hypostases » natura inter se distinctas agnoscebat, « tres » autem « personas » unius naturæ non recipiebat. Qui hanc Græcos inter et Latinos litem plenius nosse cupit, legat Hiero-

A nobis pie dicerentur (alterum enim divinitatis nature, alterum trium personarum proprietates declarat), atque eodem quidem modo apud Latinos intelligerentur, cæterum ob linguæ illius angustiam et verborum inopiam, hypostasim ab essentia distinguere non possent, eoque factum esset, ut pro ea, ne tres substantias admittere viderentur, personarum 410 vocabulum inducerent, quid tandem contigit? Res profecto ridicula, vel potius miseranda. Diversæ fidei speciem præbuit levis illa et jejuna de vocum sono altercatio. Hic deinde et Sabellismus ob tres personas excogitatus est, et Arianismus ob tres hypostases, quorum utrumque pertinax contendendi studium effinxerat. Quid postea? Cum exigua res aliqua quotidie accederet,

B quæ molestiam afferret (molestiam enim contentio parit), eo tandem res adducta est, ut periculum esset, ne orbis terrarum fines una cum syllabis abrumperentur. Quæ cum beatus ille vir, et vere homo Dei, magnusque animarum dispensator, oculis auribusque usurparet, sibi tam absurdam ac negligendam non putavit; verum medicinam morbo quamprimum adhibet. Quoniam autem modo id facit? Utraque parte leniter et benigne accita, verborumque sententia diligenter et accurate perpensa, posteaquam concordēs reperit,

C XXXVI. Hoc diuturnis illis laboribus et sermonibus, quos jam omnes litteris mandant, longe utilius est; utpote qui ambitione non vacant, ob eamque fortasse causam circa fidei doctrinam quidquam innovatur. Hoc multis vigiliis et chameuniis præstantius, quarum utilitas in his, qui hæc præstant, defigitur, nec latius manat. Hoc per vulgatis atque omni fama celebratis ipsius exsiliis et fugis nihilo inferius existimandum est. In eadem quippe studia, ob quæ calamitates illas sibi perferendas duxerat, post calamitates ipsas incumberebat. Quin id etiam ipsum in aliis facere non desinebat, alios quidem laudibus vehens, alios vero parce leviterque feriens; aliorum socordiam excitans, aliorum fervorem reprinens; aliis, ne laberentur, providens, alii ut lapsi erigerentur, rationem iniens; moribus simplex, gubernandi arte multi-

nymi epistolam LVII ad Damasum. Legat etiam Petavium, tom. II, lib. IV, c. 4, n. 9 et seq., pag. 343 et 345.

(44) Λόγου κατατομήν. « Verbi sectionem, » id est, « doctrinæ fideique circa Verbum sectionem. »

(45) Συνδεῖ, etc. Id actum in concilio Alexandrino, anno 362, cui præerat Athanasius. Vide Epist. ad Antiochenes, apud Athan. tom. I, p. 770, et Socrat., lib. III, c. 7.

(46) Φιλοτιμίας. Sic tres Regg., Or. 1, Jes., Par., Comb., etc. In ed., φιλοτιμία.

(47) Καί. Sic tres Regg., et Or. 1. Deest in ed.

(48) Διορθώσεις πταίσαντας. Or. 1 et Jes., διορθώσεις πταίσαντας, « ut lapsus erigeret. »

(49) Φιλόξενος, ἰκέσιος, etc. In quibusdam, φίλιος, ξένιος, ἰκέσιος. In aliis inverso ordine. Observat Nicetas Jovem a Gentilibus appellari, φίλιον, ξένιον, ἰκέσιον. ut amicitiae, hospitalitatis et sup-

plex; verbis sapiens, animo sapientior; si cum humilioribus ipsi res esset, ad eorum caput se demittens; si cum sublimiori mente præditis, altius assurgens; hospitium præses, 411 supplex, malorum depulsor, unus universa ea vere complexus, quæ singulatim diis suis gentiles tribuunt. Ad dam et conjugatorum, et virginum patronum, et pacificum, et reconciliatorem, et eorum, qui ex hac vita ad alteram properant, deductorem. O quantam nominum copiam mihi virtus ipsius sup-
peditat, dum undecunque cognomentum ipsi captare volo!

XXXVII. Cum autem eum vitæ cursum tenuisset, atque ita institutus fuisset, aliosque instituisset, ut et vita ipsius morumque ratio episcopatus norma esset, et ipsius dogmata pro fidei orthodoxæ lege haberentur, quod tandem pietatis præmium capit? Neque enim hoc neglectum transmittendum est. In bona senectute vitam claudit, patribusque suis, patriarchis, et prophetis, et apostolis, ac martyribus, qui pro veritate dimicaverant, adiungitur. Atque, ut epitaphium quoddam paucis complectar, excellentiori honore in discessu afficitur, quam quo in civitatis ingressibus ornatus fuerat; multas quidem lacrymas excitavit, majorem autem iis rebus, quæ in aspectum cadunt, nominis sui gloriam in omnium animis recondidit. At, o clarum et sacrum caput, tu, inquam, qui præter cæteras tuas laudes sermonis et silentii modum eximie coluisti, Orationi quidem nostræ finem hic constitue, quæ, si virtutum tuarum præstantiam haudquaquam assecuta sit, at viribus certe nostris minime inferior est. Nos autem utinam ipse benignus desuper et placidus aspicias, atque hunc populum gubernes, perfectum perfectæ Trinitatis, quæ in Patre, et Filio, et Spiritu sancto intelligitur et colitur, adoratorem: neque, si quidem res pacatæ futuræ sint, in vita teneas, gregemque mecum pascas; sin autem Ecclesia bellis flagratura similibus colloces, tametsi magnum sit quod gloria, honor, et imperium in sæcula. Amen.

plicum præsidem. Sic de aliis. His autem omnibus nominibus Athanasius ob virtutem a Gregorio appellatur. « Pilius » enim dicitur, quod eos diligit, qui amore digni sunt. « Xenius, » quod peregrinos hospitio excipiat. « Supplex, » quod preces pro populi salute fundat. « Zygus » etiam et « Parthenius, » quod matrimonio et virginitati leges condat ac perscribat.

(50) *Δόγματα*. Par., *διδάγματα*, « documenta. »

ἀποτρόπατος, πάντα εἰς ἀληθῶς, ὅσα μεμεριζμένως τοῖς ἑαυτῶν θεοῖς Ἑλλήνων παῖδες ἐπιφημίζουσι. Προσθήσω δὲ καὶ ζύγιον, καὶ παρθένιον, καὶ εἰρηναῖον, καὶ διαλλακτῆριον, καὶ πομπαῖον τοῖς ἐντεῦθεν ἐπιεγομένοις. Ὡ πόσας μοι ποιεῖ κλήσεις ἡ τοῦ ἀνδρός ἀρετῆ, πανταχόθεν καλεῖν ἐθέλοντι!

ΔΖ'. Ζήσας δὲ οὕτω, καὶ παιδευθεὶς καὶ παιδεύσας, ὥστε ὄρον μὲν ἐπισκοπῆς εἶναι τὸν ἐκείνου βίον καὶ τρόπον, νόμον δὲ ὀρθοδοξίας τὰ ἐκείνου δόγματα (50), τίνα μισθὸν τῆς εὐσεβείας κομίζεται; οὐδὲ γὰρ τοῦτο παριδεῖν ἄξιον. Ἐν γήρῃ καλῶ καταλύει τὸν βίον, καὶ προστίθεται τοῖς πατράσιν αὐτοῦ, πατριάρχαις, καὶ προφήταις, καὶ ἀποστόλοις, καὶ μάρτυσι, τοῖς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἠγωνισμένοις. Καὶ, ἵνα εἴπω τίνα βραχὺν (51) ἐπιτάφαιον, τιμᾶται τῶν εισοδίων τιμῶν τὴν ἐξόδιον πολυτελεστέραν· πολλὰ μὲν κινήσας δάκρυα, μείζονα δὲ τῶν ὀρωμένων τὴν περὶ αὐτοῦ δόξαν ταῖς ἀπάντων διανοαῖς ἐναποθέμενος. Ἄλλ', ὦ φίλη καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, ὃ καὶ λόγου καὶ σωπῆς μέτρα (52), μετὰ τῶν ἄλλων σου καλῶν, διαφερόντως τιμήσας, ἡμῖν μὲν ἐνταῦθα στήσας τὸν λόγον, εἰ καὶ τῆς ἀληθείας ἐνδεέστερον, ἀλλὰ τοῦ γε πρὸς δύναν μὴ οὐ λειπόμενον· αὐτὸς δὲ ἀνωθεν ἡμᾶς ἐποπτεύσεις ἴλαως, καὶ τὴν λαὸν τόνδε διεξάγοις τέλειον τελείας τῆς (53) Τριάδος προσκυνητῆν, τῆς ἐν Πατρὶ, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι θεωρουμένης καὶ σεβομένης· καὶ ἡμᾶς, εἰ μὲν εἰρηνικῶς, κατέχοις καὶ συμποικαίνουσι· εἰ δὲ πολεμικῶς, ἐπανάγοις ἢ προσλαμβάνουσι, καὶ στήσας μετὰ σεαυτοῦ καὶ τῶν οἴος σὺ, καὶ μέγα ἦ τὸ αἰτούμενον, ἐν αὐτῷ (54) Χριστῷ (55) τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ᾧ πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ (56) κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας (57). Ἄμην.

est, reducas, aut assumas, tecumque, et cum tui postulo, in ipso Christo Domino nostro, cui omnis

(51) *Τινὰ βραχύν*. In nonnullis codd., *τι βραχύ*.

(52) *Μέτρα*. In ed. sequitur, *καί*, quod codicum auctoritate delevimus.

(53) *Τῆς*. Deest in duobus Regg.

(54) *Αὐτῷ*. Sic codd. In ed., αὐτοῦ.

(55) *Χριστῷ*. Nonnulli codd. addunt, Ἰησοῦ.

(56) *Καί*. Sic duo Regg., Or. 1. In ed. deest.

(57) *Αἰῶνας*. Or. 1 addit, αἰῶνων.

412 MONITUM IN ORATIONES XXII ET XXIII.

I. Orationes istæ « De pace » inscribuntur. Aliam itidem « De pace » inscriptam jam Nazianzi pronuntiaverat Gregorius (58), cum monachi, ob subscriptam a Gregorio patre formulam, quæ Arianam fraudem redolebat, ab eo distracti, ad unitatem redissent. Nunc autem non eadem causa Theologi zelum inflammat. Etenim præter bellum adversus hæreticos, luctuosum etiam vigeat his temporibus schisma inter ipsos Catholicos, quorum alii « ad Paulum (59), » alii « ad Apollo » trahere Gregorium conabantur. Per « Paulum et Apollo » hic merito quidem ab eruditissimis intelliguntur Melitius et Paulinus, qui de

(58) Or. vi.

(59) Carm. *De vita sua*, vers. 680.

Antiocheno episcopatu contendebant, et quorum causa, non Oriens modo, sed universus orbis miserandum in modum in contrarias partes scindebatur. Inter hæc dissidiorum incendia, medias partes sequitur Gregorius, ac vehementi genere dicendi utens, ablegatam pacem totis viribus revocare conatur (n. 1): « Pax Dei, inquit, et Deus pacis, pax amica, bonum ab omnibus quidem laudatum, a paucis autem conservatum, ubinam nos tanto jam temporis spatio reliquisti? Quando ad nos reditura es? » Tum in præsentem rerum statum invehens, ostendit, quot et quanta secum incommoda discordia afferat, Christianis præcipue, quorum Deus charitas est. Dissidentium levitatem increpat (n. 5), qua fit, ut, « qui heri, velut Elias aut Joannes prædicabatur, hodie, ut Judas aut Caïphas habeatur. » Deinde ad fidei doctrinam orationem convertens, docet quid in doctrina cavendum; atque insuper admonet quædam esse, ne quidem omnino investiganda, quædam autem contentiosis hominibus relinquenda, quædam vero, « non armis et ferro (n. 11), » sed ratione propugnanda. Unde caute prudenterque colligit (n. 12), « omnes superfluos quæstionum surculos prorsus esse amputandos, cum pietatis regula in tuto est, et fidei caput semel est constitutum. »

II. Non multo post, inita jam pace, atque Meletio et Paulino, dissidentium etiam votis et suffragio, in Antiochena sede collocatis, ea lege, « ut, altero contententium demortuo, alter qui superstes esset, episcopus ab omnibus agnosceretur (60), » alteram orationem habuit Theologus. Hic iterum pacis utilitatem et delicias obiter attingens, insurgit maxime adversus hæreticos, qui, obtentu religionis et charitatis specie, Catholicorum dissensiones acriter criminabantur. Eos in testimonium appellat et provocat orator (61). « Vos, inquit, arcanorum nostrorum participes estote. Ad concilium vos, etiam exosi, vocamus; arbitris hostibus utimur, ut pudore suffusi vinctique recedatis. Dissensus quidem (62), non de deitate, sed de ordine et disciplina.... Hoc nostrum erratum fuit, quod nimio pastoris amore affecti sumus, nec ex duobus eximiis præsulibus, uter magis expetendus esset, reperire potuimus, quoadusque in hoc convenimus, ut utrumque pari in laude et admiratione poneremus. » Tales sunt, quas hic affert Gregorius, dissensionis **413** causæ, et pacis conditiones. Peccarunt quidem, sed nimio tantum pastoris amore. Inter duos pastores, vita pariter, moribus et doctrina conspicuos, incerti ac dissentientes hæserunt, donec tandem in hoc convenerunt, ut pari utrumque in laude et admiratione ponerent. Nam « de fide et divinitate, una erat omnium vox et labium unum (63). » Præterea pacem, quam se in priori oratione optare prædicaverat Theologus, nunc in ista compositam gratulatur, simulque hæreticis probat, tantam non fuisse inter Catholicos dissensionem, quanta ipsis videbatur. Unde ipsorum invidiam et hypocrisim exagitat, atque contutatis illorum de Trinitate erroribus, pro eorum salute amanter exorat, et theologicas orationes pollicetur.

III. Has orationes Constantinopoli habitas, circa medium annum 379, ut verisimilius, cum Tillemontio (64) arbitramur. De priori quidem nullum est dubium; et titulum, quem præ se ferunt codices, id etiam confirmat. De posteriori vero dissentienti eruditi. Elias siquidem, Billius et Papebrochius (65) Nazianzi, Gregorio patre adhuc superstite, dictam existimarunt. Unde in editis primum locum obtinet. Nihil tamen ex hac oratione colligi potest, quod eorum sententiæ faveat. Ac primo quidem, quandiu Gregorius senior Nazianzenæ Ecclesiæ curam gessit, nullum unquam fuit dissidium inter Gregorium patrem et Gregorium filium, ac proinde nulla reconciliationis necessitas fingi potest. Deinde, si quod exstitit inter utrumque Gregorium et monachos certamen, illud « ad fidem », non « ad ordinem et disciplinam (66), » de quibus hic tantum agitur, pertinebat. Nondum etiam his temporibus, Nazianzi ad id temeritatis et arrogantiae venerant hæretici, ut Theologo opus fuerit, ad retundendam illorum audaciam, eos tam acriter tamque frequenter iisdem de rebus arguere et insectari, ac insuper uti « duris solidisque, » ut loquitur (67), « de Trinitate disputationibus; » quo nomine theologicæ, quas promiserat, designantur orationes. Nec quemquam moveat, quod ait Theologus (68), « de benigno patre, ejusque obsequenti filio, una sedentibus, mutuumque sibi ornamentum afferentibus, » quod forsitan Eliæ cæterisque fucum fecit. Illud enim, ut ex dictis manifestum est, ad utrumque Gregorium nullatenus referri potest. Merito, juxta Tillemontium, intelligitur vel de quodam episcopo, qui dissidentium partibus præerat, quique forte Gregorio nostro dignitate præstabat, quem honoris causa, « patrem » appellat, seque ipse « filium » nominat; vel potius, ac verisimilius, ipse Theologus « pater » est, et « filii » nomine designat unum e sacerdotibus, quem, etiamsi dissidentium agmen Constantinopoli duxisset, composita pace, in gratiam recipit; cujus pacis ut fidem facerent, necesse fuit, ut ambo una sederent, mutuas coram populo dexteram jungerent, atque una anima et uno ore sermonem separatim uterque pronuntiaret.

(60) Socrat. lib. v, c. 5.

(61) Or. xxiii, n. 3.

(62) Ibid., n. 4.

(63) Or. xxiii, n. 4.

(64) Tom. IX art. 57, p. 436.

(65) Bolland., 9 Maii, pag. 403.

(66) Or. xxiii, n. 3.

(67) Ibid., n. 14.

(68) Ibid., n. 5.

ORATIO XXII (a).

ΛΟΓΟΣ ΚΒ'.

414 *Secunda de pace, in Constantini urbe habita, ab orlam in populo contentionem, de quibusdam episcopis inter se dissidentibus.*

I. Pax amica, non re duntaxat, sed nomine quoque ipso jucunda, quam nunc populo dedi, ac recepi; haud scio an sinceram ab omnibus vocem, Spirituque dignam, ac non potius publica pacta, Deo teste, violata, ut gravior sit nostra condemnatio. Pax amica, meditatio mea, et decus meum, quam Dei, et cujus Deum, ei: quam Deum esse audimus, velut in illis Apostoli verbis: *Pax Dei* 75; et, *Deus pacis* 76; et, *Ipse est pax nostra* 77; ac ne sic quidem eam reveremur. Pax amica, bonum ab omnibus quidem laudatum, a paucis autem conservatum, ubinam nos tanto jam temporis spatio reliquisti? Quando ad nos reditura es? Equidem te supra mortales omnes cubito et exosculator, ac praesentem complector, et absentem multis luctibus et lacrymis revoco, qualibus nec patriarcha ille Jacob Josephum, a fratribus quidem venditum, 78 a fera autem raptum, ut ipse existimabat; nec David amicum suum Jonathan in bello interemptum, aut postea filium Absalonem 79. Quorum alter pateruis visceribus laceratus clamabat: *Fera Josephum rapuit* 80, fera mala et immitis; cruentamque pueri vestem proferens, quasi filii carnes, osculabatur, eadem re scilicet et dolorem suum incendens, et mitigans: alter nunc montibus illis, in quibus praelium commissum fuerat, dira omnia imprecatur: *Montes Gelboe, dicens, super vos nec pluvia, nec ros cadat* 81. Ac rursus: *Quomodo Jonathan excus et vires ceciderunt* 82? Nunc parricidam, quasi eum non laesisset, excusat, ac cum mortuo in gratiam redit: hoc quoque fortasse nomine pro filio dolens, quod manus adversus patrem intenterat (hujusmodi quippe paternus affectus est), quemque bellum sibi, ut hostem, inferentem propulerat ac profligarat, eundem exanimem velut amicum desiderat: sic natura, qua nihil est violentius, inimicitiam superat.

415 II. Miseranda quoque res erat, arca ab exteris occupata 83, et solo aequata, atque a gentibus conculcata Jerusalem; filiique Sion, inclyti, inquam, illi, et auro adaequandi, in captivitate abeuntes, ac nunc etiam dispersi, eoque redacti, ut

75 Philipp. iv, 7. 76 II Cor. xiv, 11. 77 Eph. ii, 14. 78 Gen. xxxvii, 28 sqq. 79 II Reg. xviii, 33, sqq. 80 Gen. xxxvii, 33. 81 II Reg. i, 21. 82 ibid. 25. 83 I Reg. iv, 11.

(a) Alias XIV, quae autem 22 erat, nunc 15, habita circa medium annum 379.

(69) *Ειρηνικός β'*. Codex, quem a Cypro attulit Vensleb., habet, *Ειρηνικός α'*. In ed., *Ειρηνικός γ'*.

(70) *Ὁ νῦν ἔδωκα*, etc. In Liturgia Graeca, sicut et in Latina, sacerdos populo, et populus sacerdoti pacem precatur.

(71) *Μὴ δημοσίας*. Deest μὴ in quibusdam codicibus. Reg. hu, et Or. 1, habent, *δημοσίας*.

(72) *Ἀπτόθεον*. Sic Reg. hu, et Montac. In ed.

Ειρηνικός β' (69), *λεχθεὶς ἐν Κωνσταντίνου πόλει, ἐπὶ τῇ γενομένῃ τῷ λαῷ φιλονεικίᾳ. περὶ ἐπισκόπων τινῶν διενεχθέντων πρὸς ἀλλήλους.*

A'. Ειρήνη φίλη, τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα, ὃ νῦν ἔδωκα (70) τῷ λαῷ καὶ ἀντέλαθον· οὐκ οἶδα εἰ παρὰ πάντων γνησίαν φωνὴν καὶ ἀξίαν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ μὴ δημοσίας (71) συνθήκας ἀθετουμένας ὑπὸ Θεῷ μάρτυρι, ὥστε καὶ μείζον εἶναι ἡμῖν τὸ κατὰκριμα. Ειρήνη φίλη, τὸ ἐμὸν μελέτημα καὶ καλλώπισμα, ἣν Θεοῦ τε εἶναι ἀκούομεν, καὶ ἧς Θεὸν, τὸν Θεὸν καὶ αὐτόθεον (72), ὡς ἐν τῷ· *Ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ· καὶ, Ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης· καὶ, Αὐτὸς ἔστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν· καὶ οὐδ' οὕτως αἰδοῦμεθα. Εἰρήνη φίλη, τὸ παρὰ πάντων μὲν ἐπαινούμενον ἀγαθὸν, ὑπ' ὀλίγων δὲ φυλασσόμενον, ποῦ ποτε ἀπέλιπες ἡμᾶς, τοσοῦτος ἐξ οὗ χρόνος ἤδη; καὶ πότε ἐπανήξεις ἡμῖν; Ὡς λίαν (73) σε ποθῶ καὶ ἀσπάζομαι διαφερόντως τῶν ἄλλων ἀνθρώπων· καὶ παροῦσαν περιέπω, καὶ ἀποῦσαν ἀνακαλοῦμαι πολλοῖς θρήνοις καὶ δάκρυσιν, οἷος οὔτε Ἰακώβ καὶ τὸν Ἰωσήφ ἐκείνον ὁ πατριάρχης, ὑπὸ μὲν τῶν ἀδελφῶν πεπραμένον, ὑπὸ δὲ θηρίου ἥρπασμένον, ὡς ἔρετο· οὔτε Δαβὶδ Ἰωνάθαν τὸν αὐτοῦ φίλον, ἔργον πολέμου γεγόμενον, ἢ τὸν υἱὸν Ἀβεσσαλώμ ὕστερον. Ὡς ὁ μὲν πλάγχθοις πατρικοῖς σπαρασσόμενος, *θηρίον ἥρπασεν, ἐβόα, τὸν Ἰωσήφ, θηρίον πονηρὸν καὶ ἀνήμερον, καὶ τὴν τοῦ παιδὸς ἐσθῆτα ἡμαγμένην* προθεῖς, ὡς τὰς τοῦ παιδὸς σάρκας περιεπτύσσετο, τῷ αὐτῷ καὶ φλεγόμενος τὸν παραμυθούμενος. Ὁ δὲ, νῦν μὲν τοῖς ἕρεσι καταρᾶται, καὶ ὧν ὁ πόλεμος, *Ὅρη τὰ Γελβουὲ, λέγων, μὴ πέσοι ἐφ' ὑμᾶς μὴθ' ὑετός, μὴτε δρόσος· καὶ, Πῶς ἔπεσε τόξον (74) Ἰωνάθαν καὶ δύναμις; Νῦν δ' ἀπολογεῖται ὡς οὐδὲν ἡδικηκᾶτι τῷ πατροφόνῳ, καὶ τῷ νεκρῷ σπένδεται· ἴσως καὶ κατὰ τοῦτο ὑπεραλγῶν τοῦ παιδὸς, ὅτι κατὰ τοῦ πατρὸς ἀνετείνετο χεῖρα (75). Τοιοῦτο (76) γὰρ καὶ ὁ πατὴρ· ὃν ὡς ἐχθρὸν ἡμίνατο πολεμοῦντα, ὡς φίλον ποθεῖ (77) τεθνηκότα· καὶ νικᾷ τὴν ἐχθραν ἢ φύσει, ἧς οὐδὲν βιαιότερον.**

B'. Ἐλεεινὸν δὲ καὶ ἡ κιβωτὸς ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων κατεχομένη· καὶ Ἱερουσαλήμ ἡδραρισμένη καὶ ὑπὸ ἔθνῶν κατουμένη (78)· καὶ υἱοὶ Σιών, οἱ τίμοι καὶ ἰσοστάσιοι χρυσίῳ, πορευόμενοι ἐν αἰχμαλωσίᾳ, καὶ νῦν ἐτι διεσπαρμένοι, καὶ λαὸς ὄντες τῆς

divisim, αὐτὸ Θεόν.

D (75) *Λίαν*. Deest in nonnullis codicibus.

(74) *Ἐπεσε τόξον*. Sic Reg. hu. In ed., *τόξον ἔπεσεν*.

(75) *Χεῖρα*. Reg. bm, Or. 1, etc., *χεῖρας*.

(76) *Τοιοῦτο*. Duo Regg., *τοιούτον*.

(77) *Ποθεῖ*. Montac., *πευθεῖ, i. iugel.*

(78) *Πατουμένη*. In quibusdam, *καταπατουμένη*. Prave in ed., *παδουμένη*.

οικουμένης ξένο· καὶ πάροικος. Δεινὸν δὲ καὶ τὰ νῦν δρώμενά τε καὶ ἀκουόμενα· πατριδὲς ἀνιστάμεναι (79), καὶ μυριάδες πίπτουσα·, καὶ κάμνουσα γῆ τοῖς αἵμασι καὶ τοῖς πτώμασι, καὶ λαὸς ἀλλόγλωσσος ὡς οἰκεῖαν διατρέχων τὴν ἀλλοτριαν· οὐ δι' ἀνανδρίαν τῶν προμαχομένων κατηγορεῖται μηδεὶς· οὔτοι γὰρ εἰσιν οἱ μικροῦ πάσαν τὴν οἰκουμένην παραστησάμενοι· ἀλλὰ διὰ τὴν ἡμέτεραν κακίαν, καὶ τὴν ἐπικρατοῦσαν κατὰ τῆς Τριάδος ἀσέβειαν. Δεινὰ ταῦτα, καὶ πέρα δεινῶν. Τίς ἀντρεῖ τῶν συμφορᾶς δοκιμάζειν εἰδῶτων ἐξ ὧν πεπνύθασιν, ἢ συμπεπνύθασιν; Ἄλλ' οὔτω τοσοῦτον οὐδὲν, ὅσον εἰρήνη δειωγμένη, καὶ ἡ τῆς Ἐκκλησίας εὐπρέπεια περιηρημένη, καὶ τὸ παλαιὸν ἀξίωμα καταλελυμένον· καὶ παρὰ τοσοῦτον ἡ τάξις ἀντετραμμένη, ὥστε πρότερον μὲν ἐξ οὐ λαοῦ λαὸς, καὶ ἐξ οὐ ἔθνους ἔθνος γεγονάμεν· νῦν δὲ κινδυνεύομεν ἐκ λαοῦ μεγίστου καὶ ἔθνους, εἰς οὐ λαὸν πάλιν καὶ οὐκ ἔθνος ἀναλυθέντες γενέσθαι, ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, ὅτε οὐκ ἤρξας ἡμῶν, οὐδ' εἰς ἓν ὄνομα καὶ τάγμα συνεληλύθειμεν (80).

et non gentem redigamur, atque in veterem illum statum redeamus, in quo eramus, cum nobis non imperares, atque in unum nomen et classem unam convenissemus.

Γ'. Καὶ ὅντως κινδυνεύει ῥᾶπον εἶναι δυσπραγίαν ἐνεγκεῖν, ἢ εὐπραγίαν (81) διαψῶσασθαι· ὅποτε καὶ ἡμεῖς, ἠνίκα ἐπολεμούμεθα, τοῖς βιωγμοῖς βωσθέντες καὶ συναχθέντες, ἠνίκα συνήχθημεν, διελύθημεν. Τίς γὰρ οὐκ ἂν δόυρατο εὖ φρονῶν τὰ παρόντα; Τίς δὲ λόγον εὐρήσει τῇ συμφορᾷ παρισούμενον; Ληστὰς μὲν εἰρηνεύειν, οὐς κακία συνέδησε, καὶ τοὺς τυραννίδι συντεταγμένους, ἢ κλοπῆς κοινωνοὺς, ἢ στάσεως συνωμότας, ἢ μοιχείας συλλήπτορας, ἔτι δὲ χορῶν συστήματα, καὶ στρατῶν τάγματα, καὶ νηῶν πληρώματα (82)· ἐὼ γὰρ λέγειν κληρῶν ἐξ Ἰσοῦ θιαυρούμενους, καὶ πολιτείας ἀντιθέτους, καὶ διαδοχὰς λειτουργιῶν καὶ ἀρχῶν (83), τάξεις προϊούσας καὶ νόμῳ, καὶ τὴν πολυύμητον δὴ ταύτην σοφιστικὴν, ἢ γραμματικὴν, ἵνα μὴ λέγω φιλοσοφίαν, περὶ ἣν νέων φιλότητι λυσοῦν τε καὶ μέμνην· ταύτην μὲν ὄρῃν ὀλίγα μὲν στασιάζουσας, τὰ πλεῖον δὲ εἰρηνεύουσας· ἡμᾶς δὲ ἀσυνθέτους εἶναι καὶ ἀσυνδέτους, καὶ μήποτε δύνασθαι εἰς ταυτὸν ἐλθεῖν, μηδέ τινα λόγον φανῆναι τῆς νόσου ταύτης θεραπευτήν, ἀλλ' ὥσπερ κακίας μυσταγωγὸς καὶ μύστας ὄντας, οὐκ ἀρετῆς, πολλὰ μὲν ποιέσθαι τὰ τῆς διαστάσεως ὑπεκκαύματα, μικρὰ δὲ, ἢ μηδὲλως τῆς ὁμοιοῦσας φροντίζειν (84). Καίτοι τούτων μὲν στασιάζόντων, οὐκ εἰς μέγα ἡ στάσις φέρει· τινὰς τε καὶ στασιάζειν ἢ συμφρονεῖν ἄμεινον· τὰς γὰρ ἐπὶ κακῷ συστάσει τίς ἂν ἐπαινεύσειεν εὖ φρονῶν;

autem, imo nullam omnino concordiae curam gerimus. Et certe illorum contentiones et dissidia non multum incommodi secum vehunt: imo etiam quosdam dissidere, quam inter se consentire praestat; quis enim, nisi mentis experts, in malum initas conspirationes comprobabit?

(79) Ἀνιστάμεναι. Schol.: Ἀνάστατοι γενόμεναι. καὶ πορθούμεναι.

(80) Συνεληλύθειμεν. Sic Reg. hu, Or. 1, etc. In ed., συνεληλύθαμεν.

(81) Εὐπραγίαν. Reg. b, εὐπραξίαν. Reg. hu, συμπραξίαν. Montac., ἐκκαλεῖν εὐπραξίαν.

(82) Καὶ νηῶν πληρώματα. « Classiaris militi-

A per totum orbem hospites sicut, et peregrini. Gravia sunt insuper, quæ nunc et cernimus, et audimus: patriæ funditus eversæ, innumerabiles copiarum cadentes, terra sanguine et cadaveribus gravata, extera natio alteram regionem velut suam percursans ac populans; non eam quisquam ob defensorum ignaviam criminetur: nam illi ipsi sunt, qui universum pene terrarum orbem bello atque armis subegerunt: sed ob improbitatem nostram, vigentemque adversus Trinitatem impietatem. Sunt hæc sane gravia, et plus quam gravia. Quis eorum inflicias iverit, qui ex his, quæ vel ipsi passi, vel aliis compassi sunt, calamitates æstimare norunt? Sed nihil perinde grave atque acerbum est, ut pax pulsa et fugata, et Ecclesia decore suo spoliata, priscaque dignitas et amplitudo sublata et exstincta; atque adeo inversa ordinis ratio, ut qui prius ex non populo populus, et ex non gente gens facti fuera-

B mus, nunc in eo periculo versemur, ut verendum sit, ne ex populo maximo et gente, in non populum et non gentem redigamur, atque in veterem illum statum redeamus, in quo eramus, cum nobis non imperares, atque in unum nomen et classem unam convenissemus.

III. Ac profecto facilius esse videtur adversam fortunam ferre, quam secundam conservare: quippe cum nos etiam, qui, cum bello premeremur, ex persecutionibus robur comparavimus, atque in unum collecti sumus, iidem, posteaquam collecti sumus, diffluximus ac dilapsi sumus. Quis enim modo sanæ mentis, præsentem rerum statum non deploret? Quis sermonem huic calamitati parem invenire queat? Pacem colunt latrones, quos scelus inter se devinxit, et tyrannidis socii, aut furti consortes, aut ad seditionem conjurati, aut adulterii participes, atque insuper chororum sodalitia, et exercituum ordines, et qui navibus vehuntur; mitto enim dicere hæreditates ex æquo divisas, et contrarias in rebus publicis gerendis rationes, et civilium munerum successiones, et magistratus lege atque ordine progredientes; atque adeo celebratissimam hanc sophisticen aut grammaticen, ne dicam philosophiam, in quam insano quodam impetu juvenum ambitio furit, quam tamen parum admodum dissidiis agitatam, imo ut plurimum quietam et pacatam videmus; nos autem nullo concordiae sædere ac vinculo constringi, nec unquam in unum coire possumus, nec ratio ulla exstat, quæ huic morbo medeatur; quin potius, quasi vitii, non virtutis, doctores ac discipuli, multos quidem discordiæ igniculos subjicimus, parvam autem, imo nullam omnino concordiae curam gerimus. Et certe illorum contentiones et dissidia non multum incommodi secum vehunt: imo etiam quosdam dissidere, quam inter se consentire præstat; quis enim, nisi mentis experts, in malum initas conspirationes comprobabit?

bus, » vel, « vectoribus plenas. » Significat etiam « publicas naves omni hominum genere onustas. »

(83) Ἀρχῶν. Sic Reg. hu, Or. 1, et Combef. In ed., ἀρχᾶς.

(84) Φροντίζειν. Coisl. 1 addit, βούλεσθαι. Sic etiam Hervag.

IV. Nos autem si quis roget: Quidnam est quod colitis atque adoratis? promptum est respondere, quod sit charitas. Etenim ut a Spiritu sancto pronuntiatum est: *Deus noster charitas est*⁶⁴, eoque nomine magis, quam quovis alio, delectatur. Quod si præterea ex nobis sciscitetur, quæ legis ac prophetarum summa sit⁶⁵? haud quidquam aliud, quam charitatem, evangelista nos respondere sinet. Quid igitur tandem causæ est, cur, qui charitatem colimus, mutuis odiis flagramus? Qui pacem, implacabile et inexpiabile bellum gerimus? Qui angularem lapidem, dirimimur ac distrahimur? Qui petram, concutimur? Qui lucem, caligamus? Qui Verbum, tanto sumus silentio, aut stoliditate, aut stupore atque vecordia, aut, quo verbo utar, nescio, pleni, ut cum cibi, et somni, et cantus, rerumque obscenissimarum, ut aiunt, satietas sit, omniumque, non modo molestarum, sed etiam jucundissimarum rerum saturitas et fastidium tandem oboriatur, cunctaque inter se vicissim immeent, et convertantur; nobis tamen nec finis, nec modus sit ullus, tum inferendorum, tum accipiendorum vulnorum, non iis duntaxat, qui diversa sentiant, atque in fidei doctrina dissident, (minus enim acerbum id esset, ac zelus, res laudabilis, modo intra fines suos consistat, id excusaret;) verum iis quoque qui eandem fidem profitentur, atque adversus eosdem et pro iisdem conflictantur. Hoc enim illud est omnium improbissimum, aut maxime miserandum.

V. Et quæ hujus rei causa est? Dominandi amor fortasse, vel opum cupiditas, vel livor, vel odium, vel superbia, vel aliquid eorum, quibus ne eos quidem, qui Deum nullum putant, laborare conspiciamus. **¶** Quodque scitum et lepidum est, ipsa calculorum inversio est. Nam cum deprehendimur, pii atque orthodoxi sumus, saloquoque ad veritatem confugimus, tanquam pro fide contententes: idque unum, ut in malis, laude dignum, imo turpe admodum facimus, quod vitium erubescences, ad speciosius honestiusque nomen, hoc est, ad pietatem, transimus. Attonite et versipellis, dixerit quispiam, et pravi illius, ac vitii architecti signum, quisquis es, qui ita afficeris, aut, ut verius loquar, amentissime: hic tibi hesterno die pius erat; quoniam igitur pacto hodie impius est, cum nec verbo, nec re, quidquam vel addiderit, vel detraxerit, sed in eadem fidei sententia hæreat, eundem aerem exhalet, iisdem oculis eundem solem inspicat? Aut, si mavis, tanquam de numeris aut men-

⁶⁴ I Joan. iv, 16. ⁶⁵ Matth. xxii, 36 sqq

(85) Ἀκούων, ἢ τι ἄλλο, ὁ Θεός. Sic Reg. hu, et Or. 1. In ed., ἀκούων ὁ Θεός, ἢ τι ἄλλο.

(86) Συγχωρήσεις. Sic nos cum Montac. Or. 1, συγχωρήσαι, prave. Alii, συγχωρήσει. Edit.

(87) Οὕτω deest in quibusdam codd.

(88) Ἀκήρυκτα. Reg. hm præmittit, καί.

(89) Γὰρ ἂν ἦν. Sic nos cum Or. 1. Editi omittunt, ἂν. Edit.

(90) Ἀπολογία πραγμάτων. Montac., ἐν ἀπολογία πρᾶγμα τῶν.

Δ'. Ἡμᾶς δὲ εἰ τις ἐρωτήσει, τί τὸ τιμώμενον ὑμῖν καὶ προσκυνούμενον; πρόχειρον εἰπεῖν· Ἡ ἀγάπη. Ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν ἡ ἀγάπη ἐστίν. Τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καὶ τοῦτο χαίρει μᾶλλον ἀκούων, ἢ τι ἄλλο, ὁ Θεός (85). Τί δαί νόμου καὶ προφητῶν κεφάλαιον; οὐκ ἄλλο ἢ τοῦτο συγχωρήσειεν (86) ὁ εὐαγγελιστῆς ἀποκρίνασθαι. Τί δήποτε οὖν οἱ τῆς ἀγάπης, οὕτω (87) μισοῦμέν τε καὶ μισούμεθα; καὶ οἱ τῆς εἰρήνης, πολεμοῦμεν ἀκήρυκτά (88) τε καὶ ἀκατάλλακτα; καὶ οἱ τοῦ ἀκρογωνιαίου, διισταμέθα; καὶ οἱ τῆς πέτρας, σειόμεθα; καὶ οἱ τοῦ φωτός, ἐσκοτισμέθα; καὶ οἱ τοῦ Λόγου, τοσαύτης ἐσμέν σιγῆς, ἢ ἀλογίας, ἢ παραπληξίας, ἢ, οὐκ οἶδ' ὅ τι καὶ ὀνομάσω, μεστοί· ὥστε τροφῆς μὲν, καὶ ὕπνου, καὶ ἠδῆς κόρος ἐστίν, καὶ τῶν αἰσχίστων, ὡς λέγουσι· καὶ πληρομῆ πάντων, οὐ τῶν ἀλγεινῶν μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ τῶν ἡδίστων, καὶ πάντα εἰς ἀλλήλα περιχωρεῖ τε καὶ περιτρέπεται· ἡμῖν δ' οὐδεὶς ὄρος τοῦ βάλλειν καὶ βάλλεσθαι, οὐ τοῖς ἑτεροδοξοῦσι μόνον, καὶ κατὰ τὸν τῆς πίστεως λόγον διεστηκόσιν (ἦττον γὰρ ἂν ἦν (89) ἀλγεινὸν, καὶ ὁ ζῆλος, ἀπολογία πραγμάτων (90) ἐπαινουμένων, ἐὰν ἐν ὄροις ἰσθῆται [91]· ἦδη δὲ καὶ τοῖς ὁμοδόξοις (92), καὶ πρὸς τοὺς αὐτοὺς, καὶ ὑπὲρ τῶν αὐτῶν στασιάζουσι (τοῦτο γὰρ τὸ μοχθηρότατον, ἢ ἐλεεινότατον).

Ε'. Καὶ τὸ αἴτιον τί; Φιλार्χία τυχόν, ἢ φιλοχρηματία, ἢ φθόνος, ἢ μίσος, ἢ ὑπεροψία (93), ἢ τι τῶν, ὅσα μὴδὲ τοὺς ἀθέους ὀρώμεν πάσχοντας· καὶ τὸ χάριεν, ἢ τῶν ψήφων μετάθεσις (94). Ὅταν ἀλώμεν, εὐσεβεῖς ἐσμεν καὶ ὀρθόδοξοι, καὶ καταφεύγομεν ψευδῶ; ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν, ὡς ὑπὲρ πίστεως στασιάζοντες· καὶ τοῦτο μόνον ἐπαινετὸν ποιοῦμεν, ὡς ἐν κακοῖς, εἰ μὴ καὶ λίαν αἰσχρὸν, ὅτι τὴν κακίαν ἐρυθρῶντες, ἐπὶ σεμνότερον ὄνομα μεταβαίνομεν, τὴν εὐσέβειαν (95). Ἐμβρόντητε καὶ πολύτροπε, εἴποι τις ἂν, καὶ πλάσμα τοῦ Πονηροῦ καὶ τοῦ σοφιστοῦ τῆς κακίας, ὅστις ποτε εἰ ὁ τοῦτο πάσχων, ἢ, τὸ γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, ἀνοητότατε· οὗτός σοι χθὲς ἦν εὐσεθῆς, καὶ πῶς ἀσεθῆς σήμερον, μὴδὲν προσθεῖς, μὴδὲ ἀφελῶν, μῆτε βήματι, μῆτε πράγματι (96), ἀλλ' ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἰστάμενος· ὅς ἀναπνεῖ τὸν αὐτὸν ἀέρα, καὶ τοῖς αὐτοῖς ὄμμασι προσδλέπει (97) τὸν αὐτὸν ἥλιον· εἰ βούλει δὲ, ὡς περὶ ἀριθμῶν ἢ μέτρων ἐρωτηθεῖς, οὐκ ἄλλο τι ἢ ταυτὸν ἀποκρίνεται; Ἀλλὰ καὶ πόρνος σοι σήμερον, ὁ χθὲς Ἰωσήφ (προβαίνει

(91) Ἰσθῆται. Reg. hm, ἰσταται.

(92) Ὀμοδόξοις. Montac., ὀρθόδοξοις.

(93) Ὑπεροψία. Coisl. 1, ὑποψία.

(94) Ψήφων μετάθεσις. Hic intelligit Gregorius iudicia, quæ per calculos olim ferebantur.

(95) Τὴν εὐσέβειαν. Or. 1, εἰς τὴν εὐσέβειαν.

(96) Βήματι... πράγματι. Or. 1, βήμα τι... πρᾶγμα τι. Jes., γράμμα τι.

(97) Προσδλέπει. Sic Reg. hu, et Or. 1. In ed., προδλέπει.

γάρ καὶ μέχρι τούτων ἡ ἔρις, ὡσπερ τις φλῆξ διὰ κα-
λάμης θέουσα, καὶ τὰ κύκλω περιλαμβάνουσα) · καὶ
Ἰούδας σήμερον, ἡ Καϊάφας, ὁ χθὲς Ἠλίας, ἡ
Ἰωάννης, ἡ τις ἄλλος τῶν μετὰ Χριστοῦ τεταγμέ-
νων, καὶ τὴν αὐτὴν ζώνην περικειμένων, καὶ τὸ αὐτὸ
ἀμπεχομένων φαιδν ἢ μέλαν τριβώνιον, ὃ σεμνότης
βίου προβάλλεται (98), κατὰ γε τὸν ἐμὸν νόμον καὶ
λόγον (99). Καὶ τὸ καλὸν ἄνθος τῶν ὑψηλῶν, τὴν
ὠχρότητα, ἡ τὸ τῆς φωνῆς εὐτακτον καὶ ἡσύχιον, ἡ
τὸ τοῦ βαδίσματος ἐμβριθές τε καὶ ἡμερον, χθὲς μὲν
φιλοσοφίαν, σήμερον δὲ κενοδοξίαν προσηγορεύσαμεν·
καὶ τὴν αὐτὴν κατὰ πνευμάτων ἢ νόσων δύναμιν,
ποτὲ μὲν τῷ Ἰησοῦ, ποτὲ δὲ τῷ Βεελζεβούλ προσ-
εθήκαμεν, καὶ χρώμεθα (1) τούτων οὐ δικαίᾳ στάθμῃ,
τῇ φιλονεικίᾳ καὶ τῷ θυμῷ
et iniqua rerum harum regula, hoc est, contentione

auris interrogatus, idem plane respondeat? At etiam
hodie libidinosus et scortator tibi est, qui hesternodie
Joseph erat (huc enim usque contentio progreditur,
quasi flamma quaedam per stipulam currens, ac
finitima comprehendens); et Judas hodie, vel
Caiphas, qui heri Elias, aut Joannes, aut alius
quispiam ex his, qui ad Christi partes se adjunxerunt,
et eadem zona accincti sunt, atque eodem, vel fusco,
vel atro pallio cincti, quale vita sancta et gravis,
mea quidem lege ac sententia, prætendit. Quin etiam
pulchrum illum sublimium virorem florem, hoc est,
pallorem, aut compositam et quietam loquendi rationem,
aut inaccessam gravitatem cum mansuetudine conjunctam,
heri philosophiam, hodie inanis gloriæ studium appellamus;
potentiam, nunc Jesu, nunc Beelzebub ascribimus,
atque iracundia, utimur.

Γ'. Καὶ ὡσπερ ἡ αὐτὴ γῆ ἔστηκε μὲν τοῖς ἐρβώ-
μένοις καὶ οὐ πεπονθόσι, κινεῖται δὲ τοῖς λιγγιώσι
καὶ περιτρεπομένοις, τοῦ τῶν ὀρότων πάθους ἐπὶ
τὸ ὀρώμενον μεταβαίνοντος · εἰ βούλει δὲ, ὡσπερ τὸ
αὐτὸ τῶν κιδῶν διάστημα, πλεον μὲν τοῖς ἐγγυτέρω
καὶ προσεχέσιν, ἔλαττον δὲ τοῖς πορρωτέρω (2) φαί-
νεται, κλεπτομένου τοῦ ἀέρος τῷ διαστήματι, καὶ
συναπτούσης τῆς ὕψους τὰ παχύτερα · οὕτω καὶ
ἡμεῖς ραδίως ἐξαπατώμεθα (3) διὰ τὴν ἐχθραν, καὶ
περὶ τῶν αὐτῶν οὐ τὰ αὐτὰ (4), φίλοι τε ὄντες καὶ
μὴ, γινώσκομεν · καὶ χειροτονεῖ ραδίως ἡμῖν πολ-
λοὺς μὲν ἀγίους, πολλοὺς δ' ἀθέους παρὰ τὸ εἶδος ὁ
καιρὸς (5), μᾶλλον δὲ πάντας ἀθλίους · οὐ μόνον τῷ
πρὸς πονηρὸν παράδειγμα (6) βλέπειν ἡμᾶς (ἐπειδὴ
πρόχειρον (7) ἡ κακία καὶ δίχα τοῦ ἔλκοντος), ἀλλ'
ὅτι καὶ πᾶσι πάντα συγχωροῦμεν ἐτοιμῶς ὑπὲρ ἐνὸς
τοῦ συμμαίνεισθαι (8). Καὶ πρότερον μὲν οὐδὲ ῥῆμα
τῶν περιττῶν τι φθέγγεσθαι τῶν ἀκινδύνων ἦν, νῦν
δὲ λοιδοροῦμεθα καὶ τοῖς εὐσεβεστάτοις · καὶ ποτὲ μὲν
οὐδ' ἀναγινώσκων ἐξω νόμον (9) ἐξῆν, οὐδ' ὁμολογίας
ἐπικαλεῖσθαι (τὸ δὲ ἐστίν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, τὴν τοῦ
λαοῦ συγκατάθεσιν) · νῦν δὲ καὶ τῶν ἀπορρήτων τοῖς
βεβήλοις χρώμεθα διαιτηταῖς, ριπτοῦντες τὰ ἄγια
τοῖς κυσί, καὶ βάλλοντες τοὺς μαργαρίτας ἐμ-
προσθεν τῶν χοίρων. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ τὰς
ἀκοὰς αὐτῶν ἐστιῶμεν ταῖς κατ' ἀλλήλων ὑβρῶσι ·
καὶ οὐδ' ἐκεῖνο δυνάμεθα συνορᾶν, ὅτι οὐκ ἀσφαλὲς
ὄπλον ἐχθρῶ πιστεύειν, οὐδὲ μισοῦντι Χριστιανοὺς
κατὰ Χριστιανοῦ λόγον. Ὁ γὰρ σήμερον ὠνειδίσα-
μεν, ἀβρίον ὠνειδίσθημεν · καὶ σαίνει τὸ λεγόμενον
ὁ ἐχθρὸς, οὐχ ὅτι ἐπαινεῖ, ἀλλ' ὅτι θησαυρίζει πι-
κρῶς, ἢ ἐν καιρῷ τὸν ἰδὼν ἐμέσῃ κατὰ τοῦ πιστεύ-
σαντος

VI. Et quemadmodum eadem terra sanis qui-
dem ac minime læsis fixa et stabilis est, his autem
qui circumaguntur ac vertigine laborant, movetur,
nimirum aspicientium vitio ad rem aspectam trans-
eunte: aut si mavis, quemadmodum idem colum-
narum intervallum his, qui propius, majus, iis
autem qui longius remoti sunt, minus videtur,
aere nempe ob interstitium velut surrepto, ac viso,
ea, quæ crassiora sunt, connectente; ad eundem
nos quoque modum ob inimicitiam facile decipi-
mur, nec de iisdem rebus eadem, **418** amantes et
non amantes, judicamus: ac tempus, præter quod
par est, multos sanctos, et multos atheos nobis
facile designat, vel potius omnes miseros; non hoc
tantum nomine, quod nos intuendo, malum exem-
plar intuentur (quandoquidem in proclivi est vi-
tium, etiam nullo tractente), sed etiam quia liben-
ter omnibus omnia concedimus, hac lege et condi-
tione, ut nobiscum insaniant. Ac prius quidem nec
supervacaneum aliquod verbum proloqui ⁶⁶ periculo
carebat, nunc autem etiam summa pietate præditos
conviciis proscindimus; imo, cum ne legem quidem
foris legere cuiquam fas esset, nec confessiones,
hoc est, ut mihi videtur, populi assensum expo-
scere, nunc contra arcana quoque ipsa profanorum
hominum arbitrio permittimus, *canibus videlicet
sancta projicientes, ac margaritas ante porcos mit-
tententes* ⁶⁷. Neque id solum, verum etiam ipsorum aures
mutuis in nos ipsos probris et contumeliis asci-
mus: ac ne illud quidem perspicere possumus, mi-
nime tutum esse arma hosti committere, nec ei,
qui Christianos odit, sermonem adversus Christia-
num. Nam quod hodie probro objecimus, idem no-

⁹⁸ Matt. xii, 36. ⁹⁹ Matth. vii, 6.

(98) Προβάλλεται. Montac., περιβάλλεται.
(99) Καὶ λόγον. Reg. hm, Montac., ἡ λό-
γον.

(1) Χρώμεθα. Reg. hm, χρωμάτων.

(2) Πορρωτέρω. Reg. hu, et Or. 1, πόρρω

(3) Ἐξαπατώμεθα. Reg. hm, ἐξαπτόμεθα

(4) Τὰ αὐτὰ. Coisl. 1 addit, διανοούμεθα. Idem

Coisl. 1, pro γινώσκωμεν, quod prope sequitur, ha-
bet, γινωσκόμενοι. Sic etiam legit Combefisius, et

vertit: « ac de iisdem non eadem sentimus, qui
amicine simus, an inimici prodamus. »

(5) Ὁ καιρὸς. « Tempus, » id est, « occasio »

(6) Παράδειγμα. Coisl. 1, ὑπόδειγμα.

(7) Πρόχειρον. Reg. c, πρόχειρος

(8) Συμμαίνεσθαι. Sic Coisl. 1. Ita legit Billius.

In ed., συμβαίνεσθαι, « ut nobiscum convensial. »

(9) Νόμον. Coisl. 1, νόμων.

bis postero die objicietur; atque ad id, quod dicitur, hostis arripet, non quod probet, sed quod amaro animo recoudat, ut tempestive adversus eum ipsum, qui concredidit, virus evomat.

VII. Quid hæc committimus, fratres, et quandiu commitemus? Quando ab hac crapula emergemus, aut hanc oculorum lemam detrahemus, atque ad veritatis lucem suspiciemus? Quæ hæc caligo est? Quis hic nocturnus conflictus? Quæ hæc tempestas, amicos ab hostibus non internoscens? Cur vicinis nostris opprobrium facti sumus, subsannatio et derisio his, qui in circuitu nostro sunt⁹⁹? Quodnam hoc tam obnixum mali studium? Quid tam immortalis labore fatigamur? quid autem dico fatigamur? imo ex ipso malo, ut furiosi solent, robur comparamus, et, cum absumimur, gaudemus: nec usquam est ratio, nec amicus, nec socius; nec medicus qui morbum vel medicamentis pellat, vel amputet; nec opitulator angelus, nec Deus; verum præter alia, Dei quoque benignitatem nobis præclusimus. *Ut quid, Domine, recessisti longe? Quomodo averteris in finem⁹⁹?* Quando nos visitabis? Quonam hæc progredientur, et ubi consistent? Equidem vereor, ne præsens rerum status ignis illius in expectatione positi sumus quidam sit, ne his Antichristus superveniat, **419** ac nostros lapsus et morbos in principatus sui occasionem arripiat. Non enim sanos, ut opinor, nec charitate septos adoriatur; verum regnum in seipsum prius dividi oportet, atque ita fortem, eam, inquam, rationem, quæ in nobis est, tentari et ligari, ac tum vasa diripi⁹⁹, nobisque eadem accidere, quæ unuc hosti nostro a Christo accidere perspicimus.

VIII. Idcirco ego ploro, ait Jeremias in Lamentationibus⁹¹, atque oculis meis lacrymarum fontes huic calamitati pares quæro, ac sapientes mulieres voco, ut luctum excitent, aut certe adjuvent; ventris etiam dolore afficior, et sensuum organis vellicor, nec, quo modo quibusque verbis dolorem leniam, habeo. Idcirco vetera silentur, nova comico more sugillantur. Comædia enim est hostibus mea tragedia. Idcirco non parum Ecclesiis detraximus, ac scenæ adjunximus, idque in hujusmodi civitate, quæ data opera, ut aliis, ita divinis rebus illudit, quæque potius præclarum aliquid et laude dignum riserit, quam ut ridiculum aliquid non derisum prætereat: ut mihi mirum futurum sit, si me quoque, hoc est advenam pietatis præconem, hæc dicentem, ac non ridenda omnia, sed quædam studiose tractanda esse docentem, non riserit. Quid dico riserit? Mirabor, nisi pænæ etiam a me expectantur, dum prodesse cupio. Talis enim est rerum nostrarum status, ut nec mihi mœrorem afferant, aut Ecclesiæ occupata (id quod fortasse cuipiam

Z. Τί ταῦτα πάσχομεν, ὧ οὔτοι, καὶ μεχρὶ τίνος; Πότε δὲ τῆς μέθης ἐκνήψομεν (10), ἢ τῶν ὀφθαλμῶν τὴν λήμην περιαιρήσομεν, καὶ πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας φῶς ἀναβλέψομεν; Ποία σκοτόμαινα ταῦτα; τίς νυκτομαχία; τίς ζάλη, φθῶν καὶ πολεμίων ἔβην οὐ διακρίνουσα; Διατί γεγόνασμεν θρῆσκῶς τοῖς γειτοσιν ἡμῶν, μνηκτικισμὸς καὶ χλευασμὸς τοῖς κύκλῳ ἡμῶν; Τίς ἡ φιλοτιμία τοῦ κακοῦ; Πόθεν οὕτως ἀθάνατα κάμνομεν; μᾶλλον δὲ οὐδὲ κάμνομεν, ἀλλ' ἐδρώμεθα τῷ κακῷ, μαινομένων τὸ πάθος, καὶ ἡδόμεθα δαπανώμενοι. Καὶ οὐδαμοῦ λόγος, οὐ φίλος, οὐ σύμμαχος, οὐκ ἱατρὸς, ἢ φαρμακεύων, ἢ ἐκτέμνων τὸ πάθος· οὐ παραστάτης ἄγγελος, οὐ Θεὸς· ἀλλὰ πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν ἡμῖν αὐτοῖς ἀπεκλείσαμεν. **B** *Ἰνα τί, Κύριε, ἀφέστηκας μακρόθεν; καὶ πῶς ἀποστρέψῃ εἰς τέλος;* Καὶ πότε ἐπισκοπήν ἡμῶν ποιήσῃ; καὶ ποῦ προδθήσεται; ταῦτα καὶ στήσεται; Δέδοικα μὴ καπνὸς ἢ τοῦ προσδοκωμένου πυρὸς τὰ παρόντα, μὴ τούτοις ὁ Ἄντιχριστός (11) ἐπιστῇ, καὶ καιρὸν λάβῃ τῆς ἑαυτοῦ δυναστείας τὰ ἡμέτερα πταίσματά τε καὶ ἀβῶσταῖματτα. Οὐ γὰρ ὑγιαίνουσι προσβαλεῖ (12) τυχόν, οὐδὲ τῇ ἀγάπῃ πεπυκνωμένοι· ἀλλὰ δεῖ μερισθῆναι τὴν βασιλείαν ἐφ' ἑαυτὴν, εἶτα πειρασθῆναι καὶ δεθῆναι τὸν ἰσχυρὸν ἐν ἡμῖν λογισμῶν, εἶτα τὰ σκεύη διαρπαγῆναι, καὶ ταῦτα παθεῖν ἡμᾶς, ἃ νῦν ὀρώμεν τὸν ἐχθρὸν παρὰ Χριστοῦ πάσχοντα.

H. Διὰ ταῦτα ἐγὼ κλαίω, φησὶν Ἰερემίας ἐν Θρήνοις, καὶ ζητῶ τοῖς ὀφθαλμοῖς μου πηγὰς δακρῶν ἀρκούσας τῷ πάθει, καὶ καλῶ τὰς σοφὰς, ἵνα τὸν θρήνον ἐργάσωνται, ἢ συνεργάσωνται· καὶ τὴν κοιλίαν ἀλγῶ, καὶ μαιμάσω τὰ αἰσθητήρια, καὶ οὐκ ἔχω, πῶς κουφίσω τὸ ἀλγούν, καὶ τίσι τοῖς ῥήμασι. Διὰ ταῦτα σιωπᾶται τὰ παλαιὰ, καὶ κωμψοῦνται τὰ νέα (κωμψοῖα γὰρ τοῖς ἐχθροῖς ἢ ἐμῇ τραγωδία)· διὰ τοῦτο τῶν Ἐκκλησιῶν ὑφειλομεν (13) οὐκ ὀλίγον, καὶ τῇ σκηπῇ προσεθήκαμεν· καὶ ταῦτα ἐν τοιαύτῃ πόλει, ἢ σπουδάζει τὸ τὰ θεῖα παιζειν, ὡσπερ τι ἕτερον, καὶ θάπτον ἂν τι τῶν ἐπινοουμένων γελάσειεν, ἢ παρ' ἰδοι τι τῶν γελοίων ἀγέλαστον. Ὅστε θαυμάσαιμι ἂν (14), εἰ μὴ κάμει γέλασαι σήμερον τὸν ταῦτα λέγοντα, τὸν εὐσεβεῖας ἐπηλυν κήρυκα (15), καὶ μὴ πάντα γελᾶν, ἀλλ' ἔστιν ἃ καὶ σπουδάζειν διδάσκοντα. Καὶ τί γελᾶν λέγω; Θαυμαστόν, εἰ μὴ καὶ δίκας ἀπαιτηθεῖν, εὐεργετεῖν βουλόμενος. Τοιαῦτα γὰρ τὰ ἡμέτερα, ὡς ἐμέ γε οὐ λυποῦσιν (16), οὐτ' Ἐκκλησίαι κατεχόμεναι, ὃ εἶπα ἂν τις πάθοι τῶν μικροπρεπῶν τὴν διάνοιαν, οὔτε χρυσὸς ἄλλοις βέων, οὔτε

⁹⁹ Ps. LXXVIII, 4. ⁹⁹ Ps. IX, 22; LXXXVIII, 47. ⁹⁹ Luc. XI, 21 sqq. ⁹¹ Thren. I, 16 sqq.

(10) Ἐκνήψομεν. Reg. hm. ἐκνήψωμεν, et sic in sequentibus, περιαιρήσωμεν, ἀναβλέψωμεν.

(11) Ἄντιχριστός. Coisl. 4, ἀντίδικος.

(12) Προσβαλεῖ. Sic Reg. a, et Hervag. In ed., προσβάλλει.

(13) Ὑφειλομεν. Sic Reg. hu, Coisl. 4, Or. 2. Mendose in ed. Par., ὀφειλομεν.

(14) Θαυμάσαιμι ἂν. Sic Reg. hu, Or. 1, et Jes.

In ed., θαυμάσαι μ' ἂν.

(15) Ἐπηλυν κήρυκα. « Advenam pietatis præconem. » His verbis recte conjicitur, Gregorium recens Constantinopolim advenisse. Id etiam confirmatur iis quæ sequuntur: « Ecclesiæ occupatæ, » scilicet ab hæreticis.

(16) Οὐ λυποῦσιν. Sic Reg. hu, Or. 2, Jes., etc. Deest οὐ in ed.

γλώσσαι πονηραὶ, τὸ ἑαυτῶν ποιουῖσαι, λέγουσαι κα-
κῶς, ἐπειδὴ καλῶς οὐκ ἔμαθον.

sum est facientes, male videlicet loquentes, quoniam

Θ. Οὐ γὰρ δέος, μήποτε τόπω περιγράφεται τὸ
θεῖον, ἢ ὄνιον γένηται, ἐν ὄλον ἢ τῶν εὐπωρωτέρων.

Ἐμέ τε οὐκ ἀμείψουσιν οἱ εὐφημοῦντες, ἢ δυσφη-
μοῦντες (ὡς περ οἱ βορβόρω μύρον ἀναμιγνύοντες, ἢ
μύρω βορβορον, καὶ τὰς ποιότητας τῇ ἐπιμιξίᾳ
συγγέοντες), ἵνα δυτχεράνω τὰς βλασφημίας ὡς μεθ-
ιστάμενος. Ἡ πολλὰ ἂν κατέβαλον χρήματα τοῖς
ἐπαινέταις, εἰ με βελτίω τοῖς ἐπαινοῖς εἰργάζοντο.
Nūn δὲ οὐχ οὕτω τοῦτο ἔχει, πόθεν; ἀλλ' ὅπερ εἰμι,
τοῦτο μένω, καὶ δυσφημούμενος, καὶ θαυμαζόμενος.
Βροτὸς δ' ἄλλως ρήγεται (17) λόγοις, φησὶν Ἰωδ.
B Ἐὰν ὅσα πέτραν περιβρέων ἀφρός, ἢ πίτυν αὔραι, ἢ
τινα τῶν δασέων καὶ ὑψηλῶν · τσαυτὰ αἱ γλώσσαι
με περιβρέουσι, καὶ ἅμα φιλοσοφῶ τι τοιοῦτο πρὸς
ἑμαυτόν · ὡς εἰ μὲν ψευδὴς ὁ κατηγορῶν (18), οὐκ
ἐμοῦ μᾶλλον ὁ λόγος, ἢ ἐκεῖνου τὸ λεγόμενον ἄπτεται,
καὶ ἐμὲ ὀνόματι βλασφημῆ · εἰ δ' ἀληθὴς (19), ἐμαυ-
τὸν μᾶλλον ἢ τὸν λέγοντα αἰτιάσομαι (παρ' ἐμοῦ γὰρ
ἐκεῖνός τὸ λέγειν, οὐκ ἐμοὶ τὸ εἶναι τοιοῦτον) (20) παρὰ
τοῦ λέγοντος) · καὶ παραδραμῶν τὰς φωνάς, ὡς οὐδὲν
οὖσας, ἐμαυτοῦ γενήσομαι, τοῦτο μόνον αὐτῶν κερ-
δαίνων τῆς μοχθηρίας, τὸ βίον ἀσφαλέστερον. Τρί-
τον δ', ὃ καὶ μέγιστον ἔχει τι καὶ μεγαλοπρεπές, ἢ
λοιδορία, ὅτι μετὰ θεοῦ βλασφημούμεθα · οἱ γὰρ αὐ-
τοὶ θεότητά τε ἀθετοῦσι, καὶ τὸν θεολόγον ὑβρίζουσιν.
Οὐκοῦν τούτων οὐδὲν δεινόν, καὶ οἱ πολλοὶ νομίζου-
σιν · ἀλλ' ὅτι μηδεὶς ἔτι πιστεύεται πιστὸς εἶναι,
μηδὲ τὴν ἀρετὴν ἀτεχνος (21) καὶ σκηνῆς ἐλεύθερος,
μηδ' ἂν σφόδρα ἢ τὴν ψυχὴν ἐβρωμένους, καὶ γνήσιος
εἰς εὐσέβειαν · ἀλλ' ὁ μὲν καὶ φανερώς κακὸς, ὁ δὲ
πλάσμα καὶ χρώμα ἔχει τὴν ἐπιείκειαν, ἵνα κλέπτῃ
τῷ φαινομένῳ.

lis et virtute simplex, atque a furo et simulatione
firmitate ac sincera pietate præditus sit; sed alius quidem aperte quoque malus est, alius vero pro-

larva tantum et colore quodam morum facilitatem
habet, ut virtutis specie fallat.
P. Καὶ οἱ μὲν οὐ δοκοῦσι μέλανες διὰ τινὰς τοιού-
τους · οὐδὲ δυσγενεῖς, ἢ δυσσεβεῖς, ἢ ἀνανδροὶ, ἢ
ἀκόλαστοι, πλειόνων οὕτως ἐχόντων · ἀλλὰ καθ' ἑαυ-
τὸν ἕκαστος κρίνεται, καὶ οὐ κοινοῦται, οὔτε τῶν
φεγομένων οὐδὲν, οὔτε τῶν ἐπαινουμένων. Τὸ δὲ τῆς
κακίας εἰς πάντας (22) χεῖται βραδίως, καὶ κοινὴ κατ-
ηγορία τοῦ παντός, μὴ ὅτι τὸ τῶν πολλῶν, ἀλλὰ καὶ
τὸ τινῶν γίνεται. Καὶ τὸ δεινότερον, ὅτι μὴ μέχρις
ἡμῶν ἴσταται μόνον, ἀλλ' ἐπὶ τὸ μέγα καὶ σεμνόν (23)
ἡμῶν διαθαίνει μυστήριον. Τῶν γὰρ τὰ ἡμέτερα κρι-
νόντων, ὃ πᾶσι μικροῦ συμβαίνει, τοῖς τῶν ἄλλοτρῶν
κριταῖς, οἱ μὲν ἐπιεικῶς εἰσὶν ἡμεροὶ καὶ φιλόανθρω-
ποι, οἱ δὲ καὶ λίαν πικροὶ καὶ ἀγνώμονες. Οἱ μὲν
* Job xvi, 3.

(17) Βροτὸς δ' ἄλλως ρήγεται. Hæc sic Elias
exponit: « Homo temere laudatoriis verbis intumescit, attollitur. » Hinc etiam Schol. habet, θρασύνεται.

(18) Κατηγορῶν. In quibusdam, κακηγορῶν, « detrectator, maledicus. » Quæ lectio vera Combellsio videtur. Reg. Cypri., κακήγορος.

(19) Ἀληθής. Sic Reg. hu, et Or. 1. In ed.,

A ex iis, qui imbecilliore animo sunt, accidere queat),
aut aurum aliis fluens, aut pravæ linguæ, quod
bene loqui non didicerunt.

IX. Neque enim metuendum est, ne Deus loco
circumscribatur, aut venalis existat, ut totus di-
tiorum sit. Nec item me vel laudatores, vel vitu-
peratores immutabunt (quemadmodum qui cæno
unguentum, aut unguento cænum admisceant, ac
per mixturem qualitates confundunt), ut maledicos
sermone, tanquam a meipso mutatus, graviter et
iniquo animo feram. Nam multas profecto pecunias
laudatoribus numerarem, si me laudando melio-
rem efficerent. Nunc autem aliter se res habet. Quod enim sum, hoc mæneo, sive maledictis
afficiar, sive laudibus in cœlum ferar. Homo autem
temere verbis natal, inquit Job 22; ac quantum
petram spuma, aut pinum, vel aliquam aliam den-
sam et proceram arborem auræ, tantum me linguæ
circumfluunt, simulque hujusmodi quiddam mecum
commentor: Si falsa objicit accusator, non me
magis, quam eum, qui loquitur, hic sermo attingit,
etiamsi me nominatim conviciis petat; si autem
vera, meipsum potius, quam eum, qui loquitur,
accusabo (a me enim illi sermonis materia
subministratur, non autem illius sermo causa est
cur talis sim), ac vocibus præteritis, ut quæ nihil
sint, mei ipsius ero, hoc unum ex eorum improbi-
tate commodi capiens, ut cautius vitam instituam.

C Tertium autem, in quo etiam maximum aliquid
atque in primis magnificentum habet hæc maledicen-
tia, istud est, quod una cum Deo maledictis im-
petimur. Idem enim et dignitatem rejiciunt, et dei-
tatis præconem contumeliis afficiunt. Quamobrem
nihil horum grave est, tametsi id plerique existi-
ment; verum illud molestum, quod jam nemo fide-
lis immunis esse credatur, quantumvis etiam animi
immunis esse credatur, quantumvis etiam animi
habet, ut virtutis specie fallat.

X. Et certe non ideo statim omnes nigri judi-
cantur, quia nonnulli tales sint, nec ignobiles aut
desformes, aut ignavi, vel intemperantes et libidi-
nosi, quod plures ita se habeant: verum per se
quisque ac privatim expenditur, nec eorum quid-
quam, quæ vel vitio, vel laudi dantur, communiter
omnibus attribuitur: hic contra vitium ad omnes
facile diffunditur, atque ob multorum, vel etiam
quorumdam culpam, universus ordo in invidiam et
crimen vocatur. Quodque omnium gravissimum est,
hæc criminatio non in nobis tantum sistit, verum
ad magnum et venerandum nostrum mysterium
transit. Etenim ex iis, qui res nostras expendunt

X. Et certe non ideo statim omnes nigri judi-
cantur, quia nonnulli tales sint, nec ignobiles aut
desformes, aut ignavi, vel intemperantes et libidi-
nosi, quod plures ita se habeant: verum per se
quisque ac privatim expenditur, nec eorum quid-
quam, quæ vel vitio, vel laudi dantur, communiter
omnibus attribuitur: hic contra vitium ad omnes
facile diffunditur, atque ob multorum, vel etiam
quorumdam culpam, universus ordo in invidiam et
crimen vocatur. Quodque omnium gravissimum est,
hæc criminatio non in nobis tantum sistit, verum
ad magnum et venerandum nostrum mysterium
transit. Etenim ex iis, qui res nostras expendunt

ἀληθές.

(20) Τοιοῦτον. Coisl. 1, τοιοῦτο.

(21) Ἀτεχνος. Reg. hm, ἔντεχνος. Ad marg.:
γρ. εὐτεχνος καὶ μηδὲ σκηνῆς.

(22) Εἰς πάντας. Reg. hu, et Or. 1, εἰς
πάντα.

(23) Σεμνόν. Reg. hu, et Or. 1 σεβάσιμον.

(quod iis omnibus pene contingit, qui de rebus alienis iudicium sibi arroganti), alii admodum lenes et humani sunt, alii perquam acerbi et maligni. Illi enim improbitatem nostram ita vituperant, ut interim fidei doctrinam omni reprehensione liberent; hi autem in legem quoque ipsam, quasi vitii magistram, culpam conferunt, idque praesertim, cum in multos improbos antistites inciderint.

421 XI. Quid hæc, o viri, et quandiam insaniamus? Non saltem sero sapiemus? Non expergiscemur? Non erubescemus? Non, si nihil aliud, hostium certe linguas, quæ falsa etiam crimina facile affligunt, vitabimus? Non immodico huic contentionis studio finem imponemus? Non cognoscemus, quænam quæstiones, et quatenus a nobis percipi possint, quænam vero vires nostras superent? Quænam sint huius temporis ac terrenæ confusionis, quæ menti nostræ tenebras offundit: quænam autem futuri sæculi et coelestis libertatis, ut tandiu aliis contenti simus, aliis vero purgemur, donec tandem postea perfectionem adipiscamur, ac desiderii finem consequamur? Non apud nos ipsos discernemus, quænam ne quærenda quidem omnino sint, quænam mediocriter, quænam contentiosis hominibus concedenda et relinquenda, quoquo modo se habeant, utpote quæ nullum doctrinæ nostræ detrimentum afferant? Quænam fidei soli, quænam etiam rationationibus donanda? Pro quibus denique alacriter, non ferro et armis, sed rationibus pugnandum? Nam adversas quoque manus atque iis, qui nobis infensi sunt, abjiciendum.

XII. Non unam hanc pietatis regulam nobis propositam esse ducemus, ut Patrem, Filium et Spiritum sanctum, unam in tribus personis deitatem et potentiam adoremus, nihil supercolentes, nec subcolentes; (libet enim nonnihil eos imitari, qui in his rebus sapienter se gerunt; alterum enim impossibile, alterum nefarium et impium est;) nec magnitudinem unam per nominum novitatem discindentes? Non enim quidquam seipso majus aut minus est. Hoc quippe posito et constituto, cæteris etiam in rebus consentiamus, saltem qui eandem Trinitatem colimus, atque ejusdem pene dogmatis et corporis sumus, ac superfluos et inutiles quæstionum hujusce tempestatis stolones ac deflexus, tanquam communem quemdam morbum, excindemus, ac de medio tollemus. An vero, ut ea, quæ

ἄ γὰρ ἡμᾶς αὐτοὺς κακίζουσι τῆς μοχθηρίας, ἀφιέντες τὸ δόγμα τῆς μέψεως· οἱ δὲ κατατιώνται τὸν νόμον αὐτῶν, ὡς κακίας διδάσκαλον, καὶ μάλιστα θῆσαν (24) πολλοὶς ἐντύχῳσι πονηροῖς τῶν προστασίας ἡζωμένων

ΙΑ'. Τί ταῦτα, ὦ οὔτοι, καὶ μέχρι τίνας; Οὐ συμφρονήσομεν (25) ὀψέ γούν; Οὐκ ἐκνήψομεν; Οὐκ αἰσχυνόμεθα; Οὐκ, εἰ μή τι ἄλλο, τῆς τῶν ἐχθρῶν φυλαξόμεθα γλώσσας, ἀλλ' καὶ τὰ ψευδῆ θάρδιως ἐπηρεάζουσι; Οὐ παυσόμεθα τῆς ἀγῶν φιλονεικίας; Οὐ γνωσόμεθα, τίνα μὲν ἡμῖν ἐφικτὰ τῶν ζητουμένων, καὶ μέχρι τίνας· τίνα δὲ ὑπὲρ τῆν ἡμετέραν δύναμιν; Καὶ τίνα μὲν τοῦ παρόντος καιροῦ, καὶ τῆς ἀκτῶ συγχύσεως ἐπισκοπούσης (26) τῆ διανοίξ· τίνα δὲ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, καὶ τῆς ἐκείθεν ἐλευθερίας· ἵνα τὰ μὲν στέργωμεν τέως, τοῖς δὲ καθαιρώμεθα ὡς ὑστερον τελεσθῆσάμενοι (27) καὶ στησόμενοι τῆς ἐφέσεως; Οὐ διαιρήσομεν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, τίνα μὲν οὐδὲ ζητητέον παντάπασι, τίνα δ' ὑπὲρ ὧν μετρίως, τίνα δὲ συγχωρητέον καὶ παρετέον τοῖς φιλέρισιν (28), ὅπως ἂν ἔχη, ὡς οὐδὲν τὸν λόγον ἡμῶν παραβλάπτοντα; Καὶ τίνα μὲν τῆ πίστει δοτέον μόνῃ, τίνα δὲ καὶ τοῖς λογισμοῖς; Ὑπὲρ δὲ τίνων καὶ πολεμητέον ἐκθύμῳς, λογικῶς, ἀλλ' οὐχ ὀλιτικῶς; Τὸ γὰρ καὶ χεῖρας ἀνταίρειν, παντελῶς ἔξω τῆς ἡμετέρας ἀλήθης, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς ἀπορρήπτέον. attollere, prorsus a caula nostra alienum est,

IB'. Οὐχ ἓνα μὲν ὄρον εὐσεβείας ἡγησόμεθα, προσκυνεῖν Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον (29), τὴν μίαν ἐν τοῖς τρισὶ θεότητά τε καὶ δύναμιν, μηδὲν ὑπερσέβοντες, μηδὲ ὑποσέβοντες (30) (ἵνα μικρὸν τι καὶ αὐτὸς μιμήσῃται τοὺς περὶ ταῦτα σοφούς· τὸ μὲν γὰρ ἀδύνατον, τὸ δὲ ἀσεβές), μηδὲ μέγεθος ἐν ὀνομάτων καινότησι διακόπτοντες; Οὐδὲν γὰρ ἑαυτοῦ μειζόν, ἢ ἑλαττον. Τούτου γούν ὠρισμένου, καὶ τὰλλα ὁμοήσομεν, οἱ γούν τῆς αὐτῆς Τριάδος, καὶ τοῦ αὐτοῦ σχεδὸν δόγματός τε καὶ σώματος· τὰς τε περιττὰς καὶ ἀχρήστους παραφουάδας καὶ παρεξέδους τῶν νῦν ζητημάτων, ὥσπερ τὴ νόσημα κοινὸν (31), ἐκκόψομεν τε καὶ ἀναιρήσομεν. Ἡ οὐκ ἔρκει μοι (τὰ γὰρ ἔτι (32) πόρρωθεν ἐῷ λέγειν) τὸ Μοντανῶ πονηρὸν πνεῦμα κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἡ Νουάτου (33) θρασύτης, ἐπ'

(24) Καὶ μάλιστα θῆσαν. Sic Reg. lu. In ed., καὶ γὰρ αὐτοῖς θῆσαν.

(25) Συμφρονήσομεν. Reg. hm, συμφρονήσωμεν, et sic deinceps, ἐκνήψομεν... φυλαξόμεθα... παυσώμεθα... γνωσώμεθα.

(26) Ἐπισκοπούσης. Sic Regg. bm, lu. In ed., ἐπισκοπούσης.

(27) Τελεσθῆσάμενοι. Sic plures Regg., Coisl. 1, Or. 1. Male in ed., τελευσθῆσάμενοι, « initiandi. »

(28) Παρετέον τοῖς φιλέρισιν. Sic optime Reg. du, Or. 1, Jes., etc. In ed., παρατιττέον τοῖς φιλέρισιν.

(29) Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Sic Regg. plures, Or. 1, etc. In ed., καὶ ἅγιον Πνεῦμα.

(30) Μηδὲν ὑπερσέβοντες, μηδὲ ὑποσέβοντες. Sic Reg. lu, et Or. 1. In ed., μηδ' ὑπερσέβοντες, μηδ', etc. Gregorius his verbis perstringit Eunomium, qui gradus in Trinitate conatus est inducere, docens « Patrem excellentiori enlu, ὑπερσέβειν, adorandum; inferiori vero, ὑποσέβειν, Filium ac Spiritum sanctum. » Sed impium est, honorem vel amplioiorem, vel minorem iis deferre, qui essentia et natura non differunt.

(31) Κοινόν. Reg. a, καινόν, « novum. »

(32) ἔτι. Sic Coisl. 1, et Or. 1. Deest in ed.

(33) Νουάτου. Sic Reg. Cyp. In ed., Ναυάτου. De Montani et Novati erroribus agit Theologus in Or. xxv, in laudem Hieronis, n. 15; Novatiani « Catharos, » seu « puros » se vocabant.

οὖν (34) ἀκάθαρτος καθάρτης, τῇ τοῦ ῥήματος εὐ-
πρεπείᾳ τοὺς πολλοὺς δελεάζουσα· καὶ ἡ Φρυγῶν (35)
εἰσέτι καὶ νῦν μανία, τελούντων τε καὶ τελουμένων
μικροῦ τοῖς παλαιοῖς παραπλήσια· καὶ ἡ Γαλατῶν
ἀνοια (36) πλουτούντων ἐν πολλοῖς τῆς ἀσεβείας
ὀνόματι, καὶ ἡ Σαβελλίου συναίρεσις, καὶ ἡ Ἀρείου
διαίρεσις, καὶ ἡ τῶν νῦν σοφιστῶν (37) ἐντεῦθεν
ὑποδιαίρεσις, τοσοῦτον διαφερόντων, ὅσον γλῶσσα
λάλος τῆς ἀργότερας; Ἄλλ' ἔτι καὶ ἡμεῖς πρὸς
ἡμᾶς αὐτοὺς σχεδόν τι διαφερόμεθα, οἱ περὶ τὸ κε-
φάλαιον ὑγιαίνοντες, καὶ ὑπὲρ τῶν αὐτῶν καὶ πρὸς
τοὺς αὐτοὺς στασιάζοντες.

Π'. Λέγω δὴ τὴν Ἐναγχος ἡμῖν ἐπαναστάσαν ζυ-
γομαχίαν ἀδελφικὴν (38), ἐξ ἧς καὶ θεὸς ἀτιμάζε-
ται (39), καὶ ἄνθρωπος. Ὁ μὲν οὐδὲ γεννηθεὶς ὑπὲρ
ἡμῶν ὄλωσ, οὐδὲ τῷ σταυρῷ προσηλωθεὶς· δῆλον
δὲ, ὅτι οὐτε ταφεὶς, οὐτε ἀναστάς, ὃ τισιν ἔδοξε τῶν
κακῶς φιλοχρίστων· ἀλλ' ἐνταῦθα (40) μόνον τι-
μώμενος, οὗ τὸ τῆς τιμῆς ἀτιμία καθέστηκε (41),
καὶ διὰ τοῦτο εἰς δύο υἱοὺς τεμνόμενος, ἢ συντιθέ-
μενος· ὃ δὲ οὐ τελῶς προσλαβανόμενος, ἢ τιμώ-
μενος, ἀλλὰ τῷ μεγίστῳ παραβριπτόμενος καὶ
ἀποξενούμενος, εἴπερ μέγιστον ἐν ἀνθρώπου φύσει
τὸ κατ' εἰκόνα, καὶ ἡ τοῦ νοῦ δύναμις. Ἐχρῆν γὰρ,
ἐπειδὴ θεότης ἦνται (42), διαριεῖσθαι τὴν ἀνθρω-
πότητα, καὶ περὶ τὸν νοῦν ἀνοηταίνειν τοὺς πᾶσα
σοφούς· καὶ μὴ ὄλον με σώζεσθαι, ὄλον παύσαντα
καὶ κατακρίθηντα ἐκ τῆς τοῦ πρωτοπλάστου (43)
παρακοῆς, καὶ κλοπῆς τοῦ ἀντικειμένου· ὡς ἐλατ-
τοῦσθαι τῷ μὲν Θεῷ τὴν χάριν, ἡμῖν δὲ τὴν σωτη-
ρίαν. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλ' ὅτι καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἡμῖν
ὃ πόλεμος τοῖς παρὰ θεοῦ σεωσυσμένοις, καὶ τοσοῦτον
τὸ περιὸν ἡμῖν τοῦ στασιώδους, ὥστε καὶ ταῖς τῶν
ἄλλων φιλοτιμίαις τοῦτο ἐχρήσαμεν, καὶ ὑπὲρ (44)
ἄλλοτριῶν θρόνων ἰδίας ἐχθρας ἀναιρούμεθα· δύο τὰ
μέγιστα περὶ ἐν ἐξαμαρτάνοντες, ἐκεῖνων τε τὸ φιλα-
ρχον ὑπεκκαίοντες, καὶ αὐτοὶ τοῦ οἴκελου πάθους
ἔρεισμα τοῦτο λαμβάνοντες, καθάπερ οἱ κρημιζό-
μενοι τὰς πλῆσιν πέτρας, ἢ τῶν θάμνων τὰς στεφ-
ρότερας.

34) *Εἶτ' οὖν*. Sic Or. 1. In Reg. bm, ἦτ' οὖν. In
ed., εἶπου.

35) *Καὶ ἡ Φρυγῶν*, etc. « Et Phrygum, » etc. In
ea regione Montanus suos errores sparsit. Unde
ejus discipuli « Cataphryges » sunt appellati.

36) *Ἡ Γαλατῶν ἀνοια*. Hic « Marcellianus » si-
gnificare videtur, qui personarum Trinitatem cum
Sabellio negabant. Marcellus autem erat Galata; et
alludit Gregorius ad hæc Pauli verba ad Gal. III, 1,
« O insensati Galatæ, » etc.

37) *Σοφιστῶν*. Ad marginem Regii cod. hu. posi-
tur, *Ἐνόμιανῶν*. Sic quidem Elias; Billio autem non
placet. Certe Gregorius eos intelligit, qui paulo mi-
nus dividebant, quam Arius. Non enim per διαφε-
ρόντων intelliguntur ii, qui Arianos « superant, » ut
interpretatur Billius, sed qui ab eis « discrepant »
et « dissident. »

38) *Ζυγομαχίαν ἀδελφικὴν*. Intelligenda hæc
de « Apollinari, » quem mitius tractat Gregorius,
quod cum aliquando ad saniozem mentem reditu-
rum speraret.

A adhuc longius remota sunt, præteream, non mihi
sufficiebat pravus adversus Spiritum sanctum Mon-
tani spiritus, et Novati audacia, sive impura
puritas, quæ nominis honestate multitudinem in-
escat, et Phrygum adhuc vigens initiantium et ini-
tatorum furor, fere veterum furori similis, et Ga-
latarum, impietatis nominibus affluentium, demen-
tia, et Sabellii contractio, et Arii divisio, atque
hinc nata sophistarum hujus temporis subdivisio,
qui tantum ab illis, quantum loquax lingua a tarda
et inertis, discrepant? At nos etiam adversus nos
ipsos pene contendimus, qui, quantum ad caput
attinet, belle valeamus, ac pro lisdem et adversus
eosdem contendimus.

XIII. De fraterno illo dissidio, quod nuper inter
nos exstitit, loquor, ex quo et Deus et homo
ignominia afficiuntur; ille videlicet nec pro nobis
quidem omnino genitus, et cruci affixus, ac proinde
nec sepultus, nec a morte revocatus, quemadmodum
nonnullis Christum præpostere amantibus
placuit; verum hic tantum honoratus, ubi honor in
dedecus et contemptum recidit, atque ob eam cau-
sam in duos filios dissectus aut compositus: hic
autem non perfecte assumptus, aut honore affectus,
sed maxima ex parte abjectus et abalienatus, si-
quidem maximum quid in hominis natura est di-
vina imago et mentis facultas. Oportebat enim
scilicet, posteaquam deitas unita esset, humanita-
tem dividi, ac circa mentem homines, alioqui sa-
pientes, insipientes evadere, meque, qui totus ca-
cidi, atque ob primi hominis inobedientiam et
diaboli fraudem condemnatus sum, non omni ex
parte salutem consequi, ut ita et Dei beneficium,
et nostra salus imminuatur. Ad quam indignitatem
illud etiam accedit, quod qui a Deo salute donati
sumus, hominum causa bellum gerimus, tantumque
in nobis contendendi studium exuberat, ut ipsum
quoque aliorum ambitionibus commodemus, ac pro
alienis thronis proprias inimicitias suscipiamus, in
una re duo gravissima peccata committentes, cum
nimirum et eorum ambitionem inflammeimus, et
ipsi vitiosæ nostræ affectionis hoc adminiculum

(39) *Ἀτιμάζεται*. Plures Regg. et Or. 1, ἀτιμού-
ται.

(40) *Κακῶς φιλοχρίστων ἀλλ' ἐνταῦθα*, etc. Sic
designantur Apollinaristæ, qui contendebant,
Christum a Catholicis in duos filios dividi, quod
duas naturas, divinam scilicet et humanam, in-
tegras in eo admitterent.

(41) *Καθέστηκες*. Deest in Reg. bm, et Or. 1.

(42) *Ἦνται*. Elias interpretatur: « unita est
carni. » Recte quidem, licet aliter sentiat Billius.
Hic enim Gregorius exagitat Apollinaristas, qui
animam a Christo assumptam non fuisse, at-
que Verbum animæ vices supplevisse volebant,
quod Theologus appellat, *περὶ τὸν νοῦν ἀνοη-
ταίνειν*, « circa mentem insanire. »

(43) *Πρωτοπλάστου*. Reg. hu, Or. 1, Jes., πρώ-
του.

(44) *Καὶ νεερ*, etc. Hic designat Gregorius An-
tiochenam sedem, de qua contendebant Meletius et
Paulinus.

accipiamus, quemadmodum, qui 423 in præceps feruntur, propinquas petras aut firmiores fructices.

XIV. Verum nobis potius curandum erat, ut eos A per quietem nostram imbecilliores redderemus. Sic enim rectius ipsis, quam pro ipsis dimicantes, consuleremus. At nunc alii, mea quidem sententia, perquam misere se belli socios aliis adjungunt, et vicissim belli socios accipiunt, adeo ut mundus, qui diuturno labore vix tandem et paulatim, nec sine multorum sanguine collectus fuerat, in duas jam contrarias partes divisus sit: quicumque autem paci student, mediosque se profitentur, ab utrisque male mulctantur, utpote qui vel contemptui sint, vel etiam bello lacesantur. A qua parte cum nos quoque hodierno die stemus, qui hæc reprehendimus, ac propterea cathedram certaminis et invidiæ plenam accipimus, haud mirandum erit, si ab utrisque conteramur, ac post multos labores et sudores B de medio submoveamur; ut sublato intermedio pariete atque omni impedimento, cominus jam atque omni animorum impetu sese mutuo convulnerent. Enimvero hæc sedare atque comprimere, maxime quidem Dei fuerit, qui omnia tanquam vinculis quibusdam constringit; deinde autem etiam hominum eorum, qui honestatem colunt, atque concordiam bonum cognitum et perspecturæ habent; illud quidem bonum a Trinitate exorditur, cui nihil æque proprium est, ac naturæ unitas, et in seipsa concordia; cujus boni participes sunt angeli, et diviniæ potestates, quæ et cum Deo, et secum pacifice se gerunt; progreditur etiam ad res omnes creatas, quarum ornamentum in concordia situm est; apud nos denique versatur, quoad animam quidem per mutuum virtutum comitatum et aut elementorum inter se concinnitatem atque proportionem, quarum altera pulchritudo, altera san-

itas, et est, et appellatur.

XV. Quanquam autem illud quoque Salomonis prædicem, qui, ut aliis omnibus rebus, ita bello etiam ac paci tempus statuit⁹²; hoc unum tamen adjiciam, utriusque quidem rei tempus observandum esse (quandoquidem, juxta illius legem et sermonem, honeste interdum bellum geri potest), quando autem licet, propensiores ad pacem esse debemus, hoc enim sublimius est et divinius. Absurdum quippe fuerit existimare, concordiam privatim quidem optimam 424 rem esse, at publice non perinde utilem et fructuosam: ac domum quidem illam et civitatem optime gubernari, quæ vel nullis omnino, vel certe minimis dissidiis laboret, aut si laboret, quamprimum ad se redeat, morboque li-

⁹² Eccle. iii, 8.

(45) *Συμμαχοῦσι καὶ συμμαχοῦνται*. Billius, « simul pugnant, et simul oppugnantur. » Non recte quidem. Etenim vocis Græcæ hæc est vera notio, *συμαγέω*, « arma consocio, sum in belli societate; » *συμμαχοῦμαι*, « belli socios habeo. » Hæc ad Antiochenum schisma referri videntur.

(46) *Ὅσοις*. Reg. Cyp., et hu, ὄς.

(47) *Ἀρξάμερον*. Reg. Cyp., ἀρχόμενον.

(48) *Προελθὼν δέ*. Sic nos cum Reg. hu. Editi omittunt δέ. Edit.

ΙΑ'. Δέον κάκεινους ποιεῖν διὰ τῆς ἐαυτῶν ἀπραγμοσύνης ἀσθενεστέρους. Οὕτω γὰρ ἂν μάλλον αὐτοῖς, ἢ πολεμοῦντες ὑπὲρ αὐτῶν ἐχαριζόμεθα. Νῦν δὲ οἱ μὲν συμμαχοῦσι καὶ συμμαχοῦνται (45) λίαν ἐλεεινῶς, ὡς γοῦν ἐμοὶ δοκεῖ· ὥστε καὶ εἰς δύο μοίρας ἀντιπάλους ἤδη τὸν κόσμον ἀποκριθῆναι, καὶ τοῦτο σὺν πόνῳ μόγις, καὶ κατὰ μικρὸν συναχθέντα, καὶ πολλῶν αἱμασιν. Ὅσον δὲ εἰρηνικὸν τε καὶ μέσον, ὑπ' ἀμφοτέρων πάσχει κακῶς, ἢ καταφρονούμενον, ἢ καὶ πολεμούμενον. Ὡν καὶ ἡμεῖς ὄντες σήμερον οἱ ταῦτα κατηγοροῦντες, καὶ διὰ τοῦτο τὴν καθέδραν ταύτην δεξάμενοι, τὴν ἐπίμαχον καὶ ἐπίφθορον· θαυμαστὸν οὐδὲν, εἰ ὑπ' ἀμφοτέρων ἐκτριβήμεν, καὶ σταθῆμεν ἐκ τοῦ μέσου μετὰ τοὺς πολλοὺς ἰδρώτας καὶ πόνους, ἔν' ἐγγύθεν ἀλλήλους βάλλωσι, καὶ παντὶ τῷ θυμῷ, μηδενὸς ὄντος ἐν μέσῳ διατεχίσματος καὶ κωλύματος. Ταῦτα οὖν ὀρίσαι καὶ στήσαι μάλιστα μὲν Θεοῦ, τοῦ πάντα συνδέοντος· ἔπειτα δὲ καὶ ἀνθρώπων, ὅσοις (46) τὸ καλὸν διεσπούδασται, καὶ τὸ τῆς ὁμοιοῦς ἀγαθὸν γυωρίζεται· ἀπὸ μὲν τῆς Τριάδος ἀρξάμενον (47), ἧς οὐδὲν οὕτως ἴδιον ὡς τὸ ἐν τῇ φύσει, καὶ πρὸς ἐαυτὴν εἰρηναῖον· μεταληφθὲν δὲ ὑπὸ τῶν ἀγγελικῶν καὶ θείων δυνάμεων, αἱ καὶ πρὸς Θεὸν καὶ πρὸς ἀλλήλας εἰρηνικῶς ἔχουσι· προελθὼν δὲ (48) μέχρι πάσης τῆς κτίσεως, ἧς κόσμος τὸ ἀστασίαστον· ἐν ἡμῖν δὲ πολιτευσάμενον (49), κατὰ μὲν ψυχὴν τῇ τῶν ἀρετῶν ἀντακολουθήσει καὶ κοινωνίᾳ, κατὰ δὲ σῶμα τῇ τῶν μελῶν ἢ τῶν στοιχείων πρὸς ἀλλήλα εὐαρμωστίᾳ καὶ συμμετρίᾳ· ὧν τὸ μὲν κάλλος, τὸ δὲ ὑγίεια ἐστὶ τε καὶ ὀνομάζεται.

C societatem; quoad corpus autem, per membrorum

ΙΕ'. Ἐπαινῶ (50) δὲ εγωγε καὶ τὸ τοῦ Σολομῶντος, ὡσπερ παντὶ πράγματι, οὕτω δὲ καὶ πολέμῳ καὶ εἰρήνῃ νομοθετοῦντος καιρόν. Ἐκεῖνο προσθήσω μόνον, ἀμφοτέρων μὲν τὸν καιρὸν τηρητέον, ἐπειδὴ καὶ πολεμεῖν ἐστὶ ποτὲ καλῶς (51), κατὰ τὸν ἐκείνου νόμον καὶ λόγον· ἕως δ' ἂν ἐξῆ, πρὸς τὴν εἰρήνην μάλλον ἀποκλιπέον· τοῦτο γὰρ ὑψηλότερόν τε καὶ θεοειδέστερον. Ὡς ἐστὶν ἄποπον, ἰδίᾳ μὲν ἀριστον ὑπολαμβάνειν τὸ τῆς ὁμοιοῦς, δημοσίᾳ δὲ μὴ λυσιτελέστατον. Καὶ οἰκίαν μὲν καὶ πόλιν ταύτην ἀριστα D διοικεῖσθαι, ἧτις ἂν μηδὲν ἢ ὡς ἐλάχιστα στασιάζη (52) πρὸς ἐαυτὴν, ἢ τοῦτο πάσχουσα, τάχιστα ἐπανή (53) καὶ θεραπεύηται· τῷ δὲ κοινῷ τῆς Ἐκκλησίας ἄλλο τι βέλτιον εἶναι καὶ πρεπωδέστερον.

(49) *Πολιτευσάμενον*. Reg. hu, et Or. 1, πολιτευόμενον.

(50) *Ἐπαινῶ*. Reg. hu, ἐπαινῶν.

(51) *Καλῶς*. Deest in Reg. hm.

(52) *Στασιάζη*. Reg. hu, et Or. 1, στασιάζου.

(53) *Ἐπανή*. Sic nos cum Or. 1. Reg. hm, ἐπενείη. Apud Montac., ἐπανήκη. Editi, ἐπανλοι. Edit.

Καὶ αὐτὸν μὲν ἕκαστον, ὅπως ἂν πρὸς αὐτὸν εἰρη-
νεύῃ, σπουδάζειν (εἰρήνην δὲ τὸ (54) καθ' ἕκαστον
αἰρετόν, καὶ ἡ κατὰ τῶν παθῶν δεσποτεία)· πρὸς δὲ
τοὺς ἄλλους μὴ τὸν αὐτὸν φαίνεσθαι, ἀλλ' ἡγείσθαι
δόξαν ἑαυτοῦ, τὴν τοῦ πλησίον κατάλυσιν. Καὶ τὸν
μὲν Θεὸν ἀφιέναι (55) κελεύειν καὶ τοῖς ἁμαρτάνοις
εἰς ἡμᾶς, μὴ ὅτι ἐπτάκις, ἀλλὰ καὶ πολλακίς
τοσοῦτον, ὡς τοῦ ἀφιέναι τὸ ἀφιέσθαι προξενούντος·
ἡμᾶς δὲ καὶ τοῖς οὐδὲν ἀδικουσι προθυμότερον ἐπι-
ηρεάζειν, ἢ παρ' ἄλλων εὐεργετεῖσθαι. Καὶ τοσαύτην
μὲν (56) εἰδέναι τοῖς εἰρηνοποιοῖς ἀποκειμένην μα-
καριότητα, ὥστε καὶ υἱὸς Θεοῦ προσαγορεύεσθαι
μόνους ἐν τῇ τάξει τῶν σωζομένων (57)· αὐτοὺς δὲ
καὶ φιλέθρως ἔχοντας, ἔπειτα οἰεσθαι καὶ (58) φιλα-
πράκτειν Θεῷ, τῷ παθόντι (59) δι' ἡμᾶς, ἵνα πρὸς
ἑαυτὸν εἰρηνεύσῃ, καὶ καταλύσῃ τὸν ἐν ἡμῖν πόλε-

μον.
autem, dum inimicitiarum et simulatum amore tenemur, in ea tamen opinione versemur, ut Deo, qui pro nobis, ut nos secum in gratiam reduceret, bellumque nostrum intestinum exstingeret, supplicio affectus est, rem gratiam facere arbitremur

16. Μηδαμῶς, ὧ φίλοι καὶ ἀδελφοί, οὕτω δια-
νοώμεθα. Αἰδεσθῶμεν τὸ δῶρον τοῦ εἰρηνικοῦ, τὴν
εἰρήνην, ἣν ἐνθένδε ἀπιὼν ἀφήκεν ἡμῖν, ὡσπερ ἄλλο
τι ἐξῆτιριον (60). Ἐνα πόλεμον εἰδῶμεν, τὸν κατὰ
τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως. Εἰπόμεν ἀδελφοί καὶ
τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς, ἂν ἄρα δέχωνται. Συγχωρήσωμέν
τι μικρὸν, ἵνα τὸ (61) μεῖζον ἀντιλάβωμεν, τὴν ὁμό-
νοιαν. Ἦττηθῶμεν, ἵνα νικήσωμεν. Ὅρατε νόμους
ἀθλήσεως, καὶ παλαιστῶν ἀγωνίσματα, οἱ τῷ κάτω
κεῖσθαι πολλακίς νικῶσι τοὺς ὑπερκειμένους. Τοῦ-
τους ζηλώσωμεν, μὴ τῶν δαιτυμόνων τοὺς ἀπληστο-
τέρους, ἢ τῶν ἐμπόρων· ὧν οἱ μὲν ἀμέτρως ἐμφο-
ρηθέντες τῶν προκειμένων, οἱ δὲ τὴν ναῦν φορτί-
σαντες, θάπτον ἐβράγησαν καὶ συγκατέδυσαν, ἢ τι
τῆς ἀπληστίας ἀπέλαυσαν, ἵνα μικρὰ κερδάνωσι, τὰ
μεγὰ ζημιωθέντες. Ἐγὼ μὲν οὖν ταῦτα καὶ βοῶ καὶ
διαμαρτύρομαι, καὶ τὸ τῆς Γραφῆς ποιῶν οὐ παύσο-
μαι· *Διὰ Σιών οὐ σιωπήσομαι, καὶ διὰ Ἱερουσα-*
λὴμ οὐκ ἀνήσω· καὶ γὰρ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου
ἐπὶ τοῖς ἀναιρουμένοις, οἵτινες οὐ τραυματῖαι μαχα-
ρας, οὐδὲ τραυματῖαι λιμοῦ γινόμεθα (62), τραυμα-
τῖαι δὲ φιλοδοξίας ἢ φιλαρχίας· ὡς μηδὲ τὸ ἐλεεῖσθαι
μᾶλλον ἢ τὸ μισεῖσθαι (63) συμβαίνειν τοῖς πίπτουσιν.
Ἔμεῖς δὲ, εἰ μὲν δέχοισθε τοὺς ἐμοὺς λόγους, τοῦτο
ἔμεινον ἀμφοτέροις· εἰ δὲ διαπτύοιτε καὶ ἀποπέμ-
ποισθε, νικῶντος τοῦ πάθους τὸν λογισμὸν, ἐμοὶ μὲν
ἐκτανῶς ἀφωσῶται καὶ τὰ πρὸς Θεόν, καὶ τὰ πρὸς ἀν-
θρώπους· οὐδὲν γὰρ, οἴμαι, πλέον ζητήσῃ τις, οὐδὲ
τῶν σφόδρα εἰρηνικῶν τε καὶ φιλοθῶν· ὑμεῖς δ' ἂν
εἰδείητε τὰ ἐξῆς (64). Οὐ γὰρ ἐγὼ τι προσθήσω τῶν

⁹⁴ Matth. xviii, 22. ⁹⁵ Matth. v, 9. ⁹⁶ Joan. xiv, 27. ⁹⁷ Isa. lxii, 1. ⁹⁸ Jer. iv, 31.

(54) *Εἰρήνην δὲ τὸ*, etc. Reg. hu, εἰρήνην δὲ ἡ τοῦ, etc.

(55) *Ἀφιέναι*. Sic plerique codd. In ed., παρ-
ιέναι.

(56) *Μέν*. Sic Regg. bm, hu, Or. 1, etc. Deest in ed.

(57) *Τῶν σωζομένων*. Billius : « eorum qui salu-
tem consequuntur. »

(58) *Καί*. Deest in Regg. bm, hu, et Or. 1.

beretur; reipublicæ autem ecclesiasticæ aliud quid-
quam bono pacis melius ac præstabilius esse : et
unumquemque quidem, ut secum pacatus sit, omne
studium adhibere (pax enim illud est, quod quis-
que privatim expetit, atque in turbulentas animi
permotiones imperium); erga alios autem non
eumdem se præbere, verum proximi oppressionem
gloriam suam ducere : id etiam absurdum fuerit
existimare, quod, cum Deus quidem iis, a quibus
læsi fuerimus, non solum septies, sed sæpius, ac
toties noxas remittere jubeat, quod videlicet re-
missio remissionem conciliet ⁹⁴: nobis autem licitum
sit, eos etiam, a quibus nulla nobis injuria
illata est, libentiori animo divexare, quam ab aliis
beneficio affici : ac cum tantam quidem beatitudi-
nem pacificis reconditam esse perspectum sit, ut
in electorum ordine, soli filii Dei vocentur ⁹⁵; nos

AVI. Absit a nobis, o fratres et amici, hæc ani-
mi sententia. Pacifici illius munus, hoc est pacem,
revereamur, quam nobis hinc discedens quasi
aliud quoddam legatum reliquit ⁹⁶. Unum hoc bel-
lum agnoscamus, quod cum adversariis potestati-
bus committitur. Eos quoque, qui nobis infesti
sunt, fratrum nomine appellemus, si tamen id æquo
animo patiantur. Exiguam quiddam concedamus,
ut, quod majus est, recipiamus, nimirum concor-
diam. Vinci nos sinamus, ut vincamus. Videte λα-
στραῖς leges, et athletarum certamina, qui ex eo
plerumque, quod humi jacent, iis, qui supra siti
sunt, victoriam extorquent. Hos æmulemur, non
inexplebiliores convivas aut mercatores, qui partim
immoderate appositis epulis ingurgitati, partim ni-
nisiis mercibus onerata nave, ventrem potius disrup-
perint, ac navim secum demerserint, quam ut ex
hac inexplebili aviditate fructum ullum cœperint,
amissis maximis ut exigua tuerentur. Atque ipse
quidem hæc clamo et contestor, nec, quod ait
Scriptura, facere desinam : *Propter Sion non tace-*
bo, et propter Jerusalem non quiescam ⁹⁷. **425** *Def-*
icit anima mea propter interfectos ⁹⁸, quos quidem
non gladius aut fames, sed gloriæ et imperii amor
sauciavit; ita ut, qui cadunt, non miserationem
magis quam odium sui excitent. Vos autem, si
sermonibus meis parueritis, melius utrisque id
fuerit; sin autem, affectu rationem superante, con-
temnendos eos et repudiandos duxeritis, ipse qui-
dem, et quantum ad Deum, et quantum ad homi-

(59) *Τῷ παθόντι*. Reg. hu, τῷ καὶ παθόντι.

(60) *Ἐξῆτιριον*. « Extremum abeuntis manda-
tum. »

(61) *Τό*. Deest in tribus Regg., et Or. 1.

(62) *Γινόμεθα*. Ita Regg. plures, et Or. 1. Alii,
γενόμεθα, prave. Edir.

(63) *Μᾶλλον ἢ τὸ μισεῖσθαι*. Hæc desunt in
Or. 1.

(64) *Τὰ ἐξῆς*. Reg. hu, et Or. 1. τὸ ἐξῆς.

nes, officio meo satisfeci; neque enim quisquam, A tametsi pacis admodum studiosus Deique amore præditus, a me, ut opinor, amplius aliquid requiret; vos vero, quæ deinde sequentur, videritis. Nec enim asperius aliquid adjiciam, quandoquidem illis parere lex paterna est. Utinam autem magnum illum judicem propitium et pacatum vobis experiri contingat, et nunc, et in die retributionis, in ipso Christo Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

(65) Τύχοιτε. Sic Reg. hu, Coisl. 1, Or. 1, etc. In ed. τύχοι.

(66) Καὶ τὸ κράτος. Hæc desunt in plerisque

codd.

(67) Τῶν αἰώνων. Sic Regg. bm, hu, etc. Deest in ed.

ORATIO XXIII (a).

ΛΟΓΟΣ ΚΓ'.

Tertia de pace, quam post dissidium composuimus B *Ελληνικός γ' (68) εἰς τὴν σύμβασιν, ἣν μετὰ τὴν σύστασιν (69) ἐποιήσαμεθα οἱ δρόμοδοχοι (70).*

I. Zelus est fervidus, Spiritus lenis, charitas benigna, vel potius ipsamet benignitas, spes longanimitas: zelus accendit, Spiritus mitigat, spes expectat, charitas constringit, nec bonum, quod in nobis est, dissipari ac diffluere sinit, quamvis alioqui fluxæ fragilibusque nature simus: atque e tribus unum, aut cum est, manet, aut cum mota et convulsa est, in integrum restituitur, aut cum abscessit, revertitur; non secus ac planta, quæ manibus per vim in diversum tractæ, simul atque dimituntur, statim ad sese, primamque suam naturam recurrunt, idque sibi proprium esse ostendunt, ut invitæ quidem inflectantur, non invitæ autem erigantur. Vitium enim est natura quidem in promptu, et facilis ad malum cursus, et funda in præceps labens, aut etiam festuca quædam, quæ ad scintillam et ventum facile succenditur et inflammatur, et una cum suo fetu absumitur. 426 Flamma quippe materiæ fetus est, ac materiam ipsam, non aliter atque improbos homines improbitas, absumit, tandemque cum suo alimento evanescit. Si quis tamen ad boni alicujus habitum pervenerit, eoque penitus imbutus fuerit, huic jam in vitium labi difficilior erit, quam ab initio bonum fieri. Quandoquidem bonum omne, tempore ac ratione confirmatum, naturæ vim obtinet, velut nec quoque animis nostris infixæ charitas, cum qua veram charitatem colimus, et quam charitate complexi sumus, atque totius vitæ præsidem et moderatricem nobis statuimus.

II. Ubi sunt igitur, qui res nostras, tam bene, D quam male se habentes, studiose ac diligenter observant, non ut judicent, sed ut improbent; nec ut nobis gratulentur, sed ut insultent; et ut bona quidem calunnientur, mala autem tragicis verbis

a Alias XIII. Quæ autem 23 erat, nunc 25. — Habita post præcedentem, circa medium annum 379.

(68) Ελληνικός γ'. Sic postulat rerum series, quas in præcedenti Monito exposuimus. In ed., Ελληνικός β'.

(69) Σύστασιν. Or. 1, στίχων.

(70) Οἱ δρόμοδοχοι. Reg. hu, et Coisl. 1, οἱ ὁρθόδοχοι.

(71) Ἡ ἀγάπη συνδέει. Hæc verba in Reg. hu, et Or. 1, transferuntur infra post φύσεως.

(72) Καὶ τὴν πρώτην ἐαυτῶν φύσιν. Hæc desunt

A'. Θερμὸς ὁ ζῆλος, πρᾶον τὸ Πνεῦμα, φιλόανθρωπον ἢ ἀγάπη, μᾶλλον δ' αὐτοφιλόανθρωπία· μακρόθυμον ἢ ἐλπίς. Ὁ ζῆλος ἀνάπτει, τὸ Πνεῦμα πραΰνει, ἢ ἐλπίς ἀναμένει, ἢ ἀγάπη συνδέει (71), καὶ οὐκ ἐξ σκεδασθῆναι τὸ ἐν ἡμῖν καλόν, καὶ εἰ σκεδαστῆς ἐσμεν φύσεως, καὶ τριῶν ἐν, ἢ οὐσα μένει, ἢ κινηθεῖσα καθίσταται, ἢ ἀπελθοῦσα ἐπάνεισι· καθάπερ τῶν φυτῶν ἢ βίβ' χερσὶ μετασπώμενα, εἴτ' ἀφιέμενα, πρὸς ἑαυτὰ πάλιν ἐπανατρέχει καὶ τὴν πρώτην ἑαυτῶν φύσιν (72), καὶ δείκνυσι τὸ οἰκεῖον, βίβ' μὲν ἀποκλινόμενα, οὐ βίβ' δὲ ἀνορθούμενα. Φύσει μὲν γὰρ πρόχειρον (73) ἢ κακία, καὶ πολὺς ἐπὶ τὸ χεῖρον ὁ δρόμος, βούς κατὰ πρᾶνοὺς τρέχων, ἢ καλάμη τις πρὸς σπινθῆρα καὶ ἄνεμον βράδιως ἐξαπτομένη, καὶ γινομένη φλόξ, καὶ συνδαπανωμένη τῷ οἰκεῖω (74) γεννήματι. Πῦρ γὰρ ὕλης γέννημα, καὶ δαπανᾷ τὴν ὕλην, ὡς τοὺς κακοὺς ἢ κακία, καὶ τῇ τροφῇ συναπέρχεται. Εἰ δὲ τις ἐν ἔξει καλοῦ τινος γένοιτο, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ποιωθεῖται, τὸ μεταπεσεῖν ἐργωδέστερον, ἢ γενέσθαι ἀπ' ἀρχῆς ἀγαθόν. Ἐπειδὴ καὶ χρόνω (75) καὶ λόγῳ βεβαιωθὲν ἅπαν καλόν, φύσις καθίσταται, καθάπερ καὶ ἢ ἐν ἡμῖν ἀγάπη, μεθ' ἧς λατρεύομεν τῇ ὀντως ἀγάπῃ, καὶ ἣν ἱγαπήσαμεν, καὶ παντὸς τοῦ βίου προσετησάμεθα.

B'. Ποῦ τοίνυν οἱ τὰ ἡμέτερα τηροῦντες ἐπιμελῶς, εὐ τε καὶ ὡς ἐτέρως ἔχοντα, οὐχ ἵνα κρίνωσιν, ἀλλ' ἵνα κακίσωσιν· οὐδ' ἵνα συνησθῶσιν, ἀλλ' ἵνα ἐφησθῶσι, καὶ τὰ μὲν καλὰ συκοφαντήσωσι, τὰ δὲ φαῦλα ἐκτραγηθῶσιν, καὶ ἀπολογίαν ἔχωσι τῶν οἰκειῶν κα-

in Or. 1.

(73) Πρόχειρον. Or. 1, πρόχειρος. Billius, « Quamquam enim in proclivi sit vitium, ingensque ad malum cursus pateat, atque undæ in præceps celerissime labenti simile sit, aut etiam festucæ cuiuspiam, quæ ad scintillam et ventum facili momento succenditur, flammaque efflecta, una demum, » etc.

(74) Τῷ οἰκεῖω. Reg. hu, et Or. 1, τῷ ἰδίω.

(75) Καὶ χρόνω. Sic Regg. a, hu, et Or. 1. Deest in ed.

κῶν, τὰ τῶν πλησίον τραύματα (76); εἶθε δικαίως ἄ
 κρίνοντες! Ἦν γάρ ἄν τι καὶ χολῆς ὄφελος, κατὰ τὴν
 παροιμίαν (77), εἰ φόβῳ τῶν ἐχθρῶν ὑπῆρχεν εἶναι
 ἀσφαλεστέρους· νῦν δὲ μετὰ τῆς ἐχθρας, καὶ τῆς
 ἐπισκοτούσης τοῖς λογισμοῖς κακίας, ὑφ' ἧς οὐδὲ ὁ
 φόβος ἔχει τὸ ἀξιοπίστον. Ποῦ τοίνυν οἱ μισοῦντες
 ἐπίσης καὶ θεότητα καὶ ἡμᾶς; τοῦτο γὰρ ὧν πάσχο-
 μεν τὸ μεγαλοπεπέστατον, ὅτι μετὰ Θεοῦ κινδυνεύο-
 μεν. Ποῦ ποτε ἡμῖν οἱ τῶν ἰδίων πρόδοι κριταί, τῶν
 δὲ ἀλλοτρίων ἀκριβεῖς ἔξετασταί, ἵνα πάντα ὕθα ψεύ-
 δωνται τὴν ἀλήθειαν; Ποῦ ποτε ἡμῖν οἱ τὰ τραύματα
 ἔχοντες, καὶ τοὺς μύλωνας ὄνειδίζοντες; οἱ τὰ προσ-
 κόμματα διασύροντες, καὶ τὰ πτώματα αὐτοὶ πά-
 σχοντες; οἱ τῷ βορβόρῳ ἐγκαλινδούμενοι, καὶ τοῖς
 σπύλοις ἡμῶν ἐπευφραϊνόμενοι; οἱ ταῖς δοκοῖς τυ-
 φλώττοντες, καὶ τὰ κάρφη προφέροντες, ἃ μῆτε λυπεῖ
 ἴλιαν ἐγκείμενα, μῆτε χαλεπὸν ἀποσκευασθῆναι καὶ
 ἀποφουσηθῆναι τῆς ὄψεως
 insidentes magnum dolorem afferunt, et facile depelli atque emari ab oculis possunt, cum interim
 ipsi trabium mole oppressi caligent⁹⁹?

Γ'. Δεῦρο μετάσχετε τῶν ἀπορρήτων τῶν ἡμετέ-
 ρων· καλοῦμεν ὑμᾶς εἰς τὸ συνέδριον, καὶ μισοῦμε-
 νοι· χρώμεθα διαιτηταῖς τοῖς ἐχθροῖς, (ὡ τῆς αὐ-
 θαδειας, ἢ τῆς παρβήσιας!) ἢ ἀπέλθῃτε ἡσχυμμένοι
 καὶ ἡττημένοι, (τί τούτων (78) παραδοξότερον;) μα-
 θόντες ἡμῶν τὴν ὑγίειαν ἐξ ὧν ἠρρώσθησαμεν. Οὐ
 γὰρ περὶ θεότητος διηλέχθημεν, ἀλλ' ὑπὲρ εὐταξίας
 ἡγωνισάμεθα· οὐδ' ὀποτέραν δεῖ τῶν ἀσθεσιῶν (79)
 ἐλῆσθαι μάλλον ἡμφισβητήσαμεν, εἴτε τὴν συναυροῦ-
 σαν Θεὸν, ἢ τὴν τέμνουσαν, εἴτε (80) τὸ Πνεῦμα μό-
 νον ἀπὸ τῆς θεϊκῆς οὐσίας, εἴτε καὶ (81) τὸν Υἱὸν
 πρὸς τῷ Πνεύματι, τὴν μίαν μοῖραν, ἢ τὰς δύο τῆς
 ἀσθεσίας. Ταῦτα γὰρ, ὡς ἐν (82) κεφαλαίῳ περιλα-
 θεῖν, τὰ νῦν ἀρρώσθημα· ἐπειδὴ ἀναβάσεις ἐν τῇ
 καρδίᾳ τίθενται (83), οὐχ ὁμολογίας, ἀλλ' ἀρνή-
 σεως (84)· οὐδὲ θεολογίας, ἀλλὰ βλασφημίας. Ἄλλος
 γὰρ ἄλλου φιλοτιμότερος ἐν τῷ πλούτῳ τῆς ἀσθεσίας,
 ὡς περ δεδοικότες, οὐ τὸ ἀσθεῖν, ἀλλὰ τὸ μέτρια καὶ
 ἐτέρων φιλανθρωπότερα.

liberalior ac profusior est, perinde atque non id
 sed ne hac in re moderatiores atque humaniores sint, quam cæteri.

Δ'. Ἡμεῖς δ' οὐχ εὐτως. Ἄλλ' ὑπὲρ μὲν θεότητος
 συμφρονουμέν τε καὶ συμβαίνομεν, οὐχ ἤττον ἢ πρὸς
 ἑαυτὴν ἢ θεότης, εἰ μὴ μέγα τοῦτο εἰπεῖν, καὶ γεγό-
 ναμεν χεῖλος ἐν καὶ φωνὴ μία, ἐναντίως ἢ οἱ τὸν
 πύργον οἰκοδομοῦντες τὸ πρότερον. Οἱ μὲν γὰρ ἐπὶ
 κακῷ συμφρόνουσιν· ἡμῖν δὲ ἐπὶ παντὶ βελτίστῳ τὰ
 τῆς ὁμοιοῦσας, ἢ ὁμοθυμαδὸν ἐν ἐνὶ στόματι δοξάζω-
 μεν τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα,
 καὶ τοῦτο λέγεται περὶ ἡμῶν, ὅτι ἦντως ὁ Θεὸς ἐν
 ἡμῖν ἐστίν, ὁ τοὺς ἐνοῦντας αὐτὸν (85) ἐνὼν, καὶ δο-

⁹⁹ Matth. vii, 4. ¹ Psal. lxxxiii, 6. ² Gen. xi, 4

(76) *Τὰ τῶν πλησίον τραύματα*. Elias, τὰ τῶν
 ἀλλοτρίων πτώματα. Plures codd. pro τραύματα le-
 gunt πταίσματα.

(77) *Κατὰ τὴν παροιμίαν*. «Ut est in proverbio.»
 «Usurpatur hoc proverbium,» inquit Elias, «de il-
 lis qui inde capiunt utilitatem, unde utilitas nulla
 expectabatur.»

(78) *Τί τούτων*. Reg. bm, tres Colb., Jes., τί
 τούτων.

exaggerent, atque ab alienis lapsibus excusationem
 vitilis suis quærant? Utinam recte judicarent! Esset
 enim aliqua etiam bilis utilitas, ut est in proverbio,
 si inimicorum metu cautiore efficere: nunc
 autem cum odio et animi improbitate, quæ rationi
 tenebras offundit, et ob quam ne vituperatio qui-
 dem ullam auctoritatem habet, ad judicandum ac-
 cedunt. Ubi sunt igitur, qui divinitatem pariter et
 nos oderunt? Hoc enim ex omnibus, quæ patimur,
 illustrissimum et magnificentissimum est, quod
 cum Deo periclitamur. Ubi sunt, qui suorum qui-
 dem mansueti et placidi iudices sunt, alienorum
 autem severi censores, ut hic quoque fucum veri-
 tati faciant? Ubi sunt, qui vibices nobis probrum ver-
 tunt, cum ipsi vulnera habeant? Qui offendicula
 nostra exagitant, cum turpiter ipsi prolabantur?
 Qui maculis nostris gaudent, cum ipsi in cæno
 volutentur? Qui festucas nobis objiciunt, quæ nec

III. Agite igitur, estote arcanorum nostrorum
 participes; ad concilium vos, etiam exosi, voca-
 mus; arbitris hostibus utimur, (o insignem arro-
 gantiam, vel potius fiduciam!) ut pudore suffusi
 victique recedatis, (quo quid magis novum ac mi-
 rum fingi potest?) cognita nimirum, ex eo ipso
 quod ægrotavimus, nostra sanitate. Non enim de
 deitate dissensimus, sed ordinis ac disciplinæ causa
 certavimus; nec de eo inter nos contentio exstitit,
 C utra impietas potius eligenda esset, eane,
 quæ Deum contrahit, an illa quæ vel Spiritum
 sanctum duntaxat, vel Filium quoque ipsum una
 cum Spiritu a divina essentia distrahit: alteramne,
 inquam, an utramque impietatis partem amplecte-
 remur. Hi enim, ut in genere dicam, hujusce tem-
 pestatis morbi sunt; cum quidam sint homines,
 qui ascensiones in corde suo ponunt¹, non con-
 fessionis, sed abjuratōnis: non theologix, sed
 blasphemix. Alius enim alio in impietatis opibus
 metuunt, ne impiis erroribus sese coustringant,

IV. Nostra autem non eadem est ratio. Nam
 quod ad divinitatem attinet, non minus quam ipsa
 secum divinitas, nisi magnum hoc dictu sit, inter
 nos consentimus atque concordamus; labiumque
 D unum et vox una sumus², contra tamen atque ii,
 qui turrim olim exstruebant. Illi enim in malum
 conspirabant, nos autem ob pulcherrima quæque
 concordiam colimus, ut unanimis atque uno ore
 Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum glorificemus,
 idque de nobis prædicetur, quod vere in no-

(79) *Τῶν ἀσθεσιῶν*. Oxon., τὴν ἀσθένειαν.

(80) *Ἡ τὴν τέμνουσαν, εἴτε*, etc. Plures codi-
 ces habent, εἴτε τέμνουσαν, καὶ τέμνουσαν, εἴτε, etc.

(81) *Εἴτε καὶ*. Sic plures codd. Deest καὶ in ed.

(82) *Ἐρ*. Deest in Reg. bm, et Or. 1.

(83) *Τίθενται*. Montac., διατίθενται.

(84) *Ἀρνήσεως*. Coisl. 1, ἀρνήσεις.

(85) *Ἐνοῦντας αὐτόν*. Deest αὐτόν in non-
 nullis codicibus. Coisl. 1 habet, ἀνοῦντας αὐτῶν.

bis sit Deus⁴, eos a quibus unitur, uniens, et eos, a quibus gloria afficitur, gloria afficiens; nec tantum prædicetur, sed etiam credatur. Verum aliis de rebus contentio inter nos fuit: male etiam id quidem, non enim inficiabor (nec enim diabolo aditum ullum aut ansam, nec improbis linguis licentiam dari oportuit); non tamen tanta, quanta iis videtur, qui res nostras per calumniam insectantur. Nam cum fieri non posset, quin aliquid peccarem, ut homines, nostrum hoc erratum fuit, quod nimio pastoris amore affecti sumus, nec ex duobus eximiis, uter magis expetendus esset, reperire potuimus, quoadusque in hoc convenimus, ut utrumque pari in laude et admiratione poneremus. Hoc nostrum crimen est. Hoc nomine, qui volet, nos condemnet, aut absolvat. Hoc hæreticorum præsidium est. Præter hoc nihil habetis, etiamsi maxime cupiatis. *Muscæ*, inquit ille, *cum in oleo moriuntur ac putrescunt, ipsius suavitatem corrumpunt*: livor quidem ea, quæ recta sunt, inficere volet, sed non poterit. *Omnium etenim rerum fortissima est veritas*, ut mihi et Esdræ videtur⁵.

428 V. Nos igitur quidem dissidia nostra inter nos composuimus, ac componemus. Nec enim fieri potest, ut filii parentibus inique jus dicant, interveniente præsertim communi Trinitate, pro qua bello impetitur, et propter quam bellum haud geremus. Ego pacis sponsor sum, tantillus videlicet tantæ rei, quoniam Deus humilibus dat gratiam⁶, sublimes autem usque ad terram deprimit⁷. Quid vobis illud proderit, o communes nostri pacificatores? Pacificatores namque estis, idque beneficii nobis inviti conferitis. Non enim vos propterea pii estis, si quid nos aliqua in re vel parva vel magna peccemus; nos quidem ob vitium haud laudandi, si quid peccemus, vos autem nihilominus impii estis, quamvis nos peccemus; nisi etiam eo magis, quod laboribus acerbiores estis. Atque ut nos omnibus in rebus unanimes esse perspiciatis, ex eoque perpetuam etiam hanc concordiam fore intelligatis, tametsi hujus rei fidem jam, ut opinor, vobis ea, quæ videtis fecerint, probus nimirum ac benignus pater, et filius obsequens, una sedentes, mutuamque sibi ipsis ornamentum afferentes; a quibus, si qui in vobis benevolentiam concordiamque fomites

ξάζων τοὺς δοξάζοντας· καὶ μὴ λέγεται μόνον, ἀλλὰ καὶ πιστεύεται. Ἄλλα δὲ ἐστὶν ὑπὲρ ὠν-διηρέθη-μεν· κακῶς μὲν καὶ περὶ τούτων, οὐ γὰρ ἀρνήσομαι (ἐχρῆν γὰρ μηδεμίαν δίδόναι τῷ πονηρῷ πάροδον ἢ λαθῆν (86), μηδὲ ταῖς πονηραῖς γλώσσαις ἐλευθερίαν), πλὴν οὐ τοσοῦτον, ὅσον δοκεῖ τοῖς τὰ ἡμέτερα ἀπαβάλλουσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔδει τι καὶ ἀμαρτάνειν (87), ὄντας ἀνθρώπους, τοῦτό ἐστιν ὃ ἐπταίσαμεν, λίαν φιλοπολιμενες (88) γεγόναμεν, καὶ οὐκ ἔχομεν εὐρεῖν ἀγαθῶν θεοῦ τὸ αἰρετώτερον, ἕως συνέδημεν ἀμφοτέρα ἐπίσης θαυμάζειν. Τοῦτο ἡμῶν τὸ ἔγκλημα· περὶ τούτων ἡμᾶς ὁ βουλόμενος εὐθυνοῦτω ἢ ἀφιέτω· τοῦτο τῶν αἰρετικῶν ἡ ἀσφάλεια· ὑπὲρ δὲ τοῦτο οὐδὲν, οὐδ' ἂν σφῶδρα βούλησθε. *Μυῖαι σκαπιοῦσιν ἐλαιον*, φησὶν ὁ εἰπὼν, *ἐντραφεύμεναι τε καὶ ἐνοσηπόμεναι*· τὰ δὲ κατὰ ὃ φθόνος βουλήσεται μὲν, οὐ δυνήσεται δέ. *Πάντων γὰρ ἰσχυρότατον*, ὡς τῷ Ἐσδρα κάμολ δοκεῖ, ἡ ἀλήθεια.

E'. Tὰ μὲν οὖν ἡμέτερα ἡμεῖς ἐν ἡμῖν αὐτοῖς καὶ διαλελύμεθα, καὶ διαλυσόμεθα. Οὐ γὰρ οἷόν τε παῖδας πατράσι δικάζαι κακῶς (89), καὶ ἅμα τῆς κοινῆς Τριάδος μεσιτευοῦσας, ὑπὲρ ἧς πολεμοῦμεθα, καὶ δι' ἣν οὐ πολεμήσομεν. Ἐγὼ τῆς εἰρήνης ἐγγυητής (90), ὁ μικρὸς τοῦ τοσαύτου πράγματος, ἐπειδὴ ταπεινοῖς δίδωσι χάριν ὁ Κύριος, ταπεινοὶ δ' ὑψηλοὺς ἕως γῆς (91). Ὑμῖν δὲ τί τοῦτο τοῖς κοινοῖς ἡμῶν διαλλακταῖς; διαλλακταὶ γὰρ ἐστε, καὶ ἀκουσίως (92) τοῦτο χαρίζεσθε. Οὐ γὰρ ὑμεῖς εὐσεβεῖς, εἰ κακοὶ περὶ τι μικρὸν ἢ μεῖζον ἡμεῖς (93)· ἀλλ' ἡμεῖς μὲν οὐκ ἐπαινέτοί τῆς κακίας, εἴπερ τι πταίομεν, ὑμεῖς δὲ οὐδὲν ἤττον ἀσεβεῖς, κἂν ἡμεῖς ἀμαρτάνωμεν, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, ὅσω καὶ πταίωντων ἐστὲ βαρύτεροι. Καὶ ἴν' εἰδῆτε τὰ πάντα συμφρονούντας (94) ἡμᾶς, καὶ διὰ τούτων ὅτι καὶ αἰεὶ συμφρονήσομεν μάθητε, πέπεικε μὲν, ὡς οἶμαι, καὶ τὸ ὀρώμενον, πατὴρ εὐγνώμων (95), καὶ παῖς εὐπειθής, ἀλλήλοις συγκαθεζόμενοι καὶ συμπρέποντες· καὶ εἰ τι ζώπυρον ἐν ὑμῖν ὑπῆρχεν εὐνοίας τε καὶ συμπνοίας, τοῦτο ἀνᾶψαντες, πεπιθῆτω δὲ καὶ ὁ λόγος. Τοῦ (96) μὲν οὖν ἀκηκόατε, καὶ τὸ θαῦμα ἐνηχον ἐτι (97) ταῖς ἐμαῖς ἀκοαῖς· καὶ οἶδ', ὅτι μεῖζον ἐν ὑμῖν τοῦ εἰς τὸν ἀέ-

⁴ I Cor. xiv, 25. ⁵ Eccle. x, 1. ⁶ III Esdr. iv, 55. ⁷ Jac. iv, 6. ⁸ Psal. cxlvi, 6.

(86) *Ἡ λαθῆν*. Deest in pluribus Regg., et D Or. 1.
 (87) *Ἀμαρτάνειν*. Reg. hu, tres Colb., et Or. 1, ἀμαρτεῖν.
 (88) *Λίαν φιλοπολιμενες*, etc. Hic aperte videntur dissensisse Catholici, diverso pastorum (Meletii et Paulini) studio abrepti. Ex duobus namque eximiis pastoribus reperire non poterant uter magis expetendus esset. Unde hæc intelligenda sunt generatim de Catholicis, qui hac de causa Constantino- poli dissentiebant; non vero de Nazianzenis, ut falso putat Elias.
 (89) *Παῖδας πατράσι δικάζαι κακῶς*. « Ut filii parentibus inique jus dicant. » Sic primo verterat Billius; sed postea Eliam secutus, tam contra syntaxim, quam contra rem ipsam, ad parentes δι- κάσαι retulit, ac reddidit: « ut parentes filiis inique jus dicant. »
 (90) *Ἐγγυητής*. Sic omnes codd. In ed., ἐγγυ- τής.
 (91) *Ἐως γῆς*. Plures Regg., Coisl. 3, Or. 1, ἔχρι γῆς.
 (92) *Καὶ ἀκουσίως*. Reg. hu, et ἀκουσίως.
 (93) *Ἡμεῖς*. Sic Regg., a, bm, hu, Coisl. 2, Jes., etc. In ed., ὑμεῖς.
 (94) *Συμφρονούντας*. Reg. bm, συμφωνούντας, « concordés. »
 (95) *Πατὴρ εὐγνώμων*, etc. Billius: « candidus pater, » etc. Quinam hic designentur, in Monito dictum est n. 3.
 (96) *Τοῦ*. Reg. bm, τοῦτο.
 (97) *Ἐτι*. Reg. Cypr., ἐστί.

ρα χεθέντος, τὸ ἐν ταῖς ψυχαῖς ἀποκείμενον ἡμῶν δὲ ἀκούσεσθε πάλιν, εἰ πάλιν ποθεῖτε· καὶ εἰ μὴ τῷ πρὸς ἀπόδειξιν ἱκανὰ τὰ δημοσιευθέντα πολλάκις, καὶ οἱ πειρασμοί, καὶ οἱ λιθασμοὶ (98), οὓς τε ἤδη πεπόνθαμεν, καὶ οἷς ἡὑπερτίσμεθα, οὐ τὸ παθεῖν ζημίαν, τὸ δὲ μὴ παθεῖν κρίνοντες· καὶ τοσοῦτω μάλλον, ὅσῳ τῶν ὑπὲρ Χριστοῦ κινδύνων γεγεύσμεθα (99), ὧν καὶ καρπὸν ἀριστον ἠνεγκάμεθα, τὴν τοῦ λαοῦ τοῦδε συναύξησιν.

perituliinus, et perferre parati sumus, non detrimento ducentes pati, sed potius non pati: idque eo magis, quod periculorum, quæ pro Christo tolerantur, gustum cepimus, ex quibus etiam optimum retulimus fructum, nempe populi hujus incrementum.

Γ'. Τί οὖν βούλεσθε; Πέπεισθε τοῦτο, καὶ οὐδὲν δεῖ πραγμάτων ἡμῖν, οὐδὲ θεολογίας δευτέρας, καὶ φείδεσθε τῆς ἐμῆς ἀσθενείας, ὑφ' ἧς ὑμῖν καὶ ταῦτα μόλις φθέγγομαι; ἢ δεῖ, καθάπερ ταῖς βαρείαις τῶν ἀκοῶν, πολλάκις τὸν αὐτὸν ἐνηγεῖν λόγον, ἵνα τῷ ἐπιμόνῳ γοῦν τῆς φωνῆς, εἰς ὧτα λαλήσωμεν ἀκούοντων; δοκεῖτέ μοι τὸν λόγον προκαλεῖσθαι διὰ τῆς ἡσυχίας. Καὶ γὰρ τὴν σιωπὴν συγκατάθεσιν εἶναι, διδάσκει καὶ ἡ παροιμία (1). Οὐκοῦν δέξασθε λόγον ἀμφοτέρων, ἐκ μιᾶς ψυχῆς καὶ ἐνδὸς στόματος. Ἄχθομαι δὲ, ὅτι μὴ ἐπὶ τι ὄρος τῶν ὑψηλῶν ἀνελθῶν, μηδὲ φωνὴν λαβῶν τῆς ἐπιθυμίας ἀξίαν, πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς φρονούσι κακῶς ταῦτα φθέγγομαι, ὥσπερ ἐν κοινῷ θεάτρῳ τῇ οἰκουμένῃ (2)· Ὑιοὶ ἀνθρώπων, ἕως πότε βαρυκάρδιοι; Ἴνα τι ἀγαπᾶτε μεταίωτητα, καὶ ζητεῖτε ψεῦδος, οὐ μίαν, οὐδ' ἀπλήν θεότητος φύσιν εἰσάγοντες, ἀλλ' ἦτοι τρεῖς ἀπεξενομημένας ἀλλήλων καὶ διεσπασμένας, οὐ θαυμαστὸν δὲ εἰπεῖν, καὶ μαχομένας ὑπερβολαῖς καὶ ἐλλείψεσιν· ἢ μίαν μὲν, μικροπρῆπῆ δὲ τινα καὶ στενὴν, οὐκ ἔχουσαν τὸ μεγάλων εἶναι ἀρχὴν, ὥσπερ οὐ δυνθεῖσαν, ἢ οὐ θελήσαν· καὶ τοῦτο διχῶς, ἢ διὰ φόβον, ἢ διὰ φθόνον· τὸ μὲν, ἵνα μὴ τι ὁμότιμον συνεισάγῃται, τὸ δὲ, ἵνα μὴ ἐχθρὸν καὶ μαχόμενον; Καίτοι ὅσῳ τιμώτερον Θεὸς κτισμάτων, τοσοῦτω μεγαλοπρεπέστερον τῇ πρώτῃ αἰτίᾳ, θεότητος εἶναι ἀρχὴν, ἢ κτισμάτων· καὶ διὰ θεότητος μέσης ἐλθεῖν ἐπὶ τὰ κτίσματα, ἢ τοῦναντίον (3), τούτων ἕνεκεν ὑποσηῖναι θεότητα, ὃ δοκεῖ τοῖς λίαν ἐξεταστικοῖς τε καὶ μετεώροις.

quam rerum creatarum, principium esse, ac per interpositam deitatem ad res creatas venire, quam ut contra, harum causa, deitas condita fuerit, quemadmodum sublimibus istis, nimisque ad indagandum propensis placet.

Z. E! μὲν γὰρ ἐμέλλομεν, Υἱοῦ καὶ Πνεύματος τὴν ἀξίαν ὁμολογούντες, ἢ ἀναρχα ταῦτα εἰσάγειν, ἢ εἰς ἑτέραν ἀρχὴν ἀνάγειν, δέος ἂν ἦν ὅπως μὴ ἀτιμασθῇ Θεὸς, ἢ κινδυνεύσῃ παρ' ἡμῶν τὸ ἀντίθεον. Εἰ δὲ ὅσον ἂν ἐξαίρης (4) τὸν Υἱόν, ἢ τὸ Πνεῦμα,

^a Psal. iv, 5.

(98) *Οἱ λιθασμοί*. Lapidibus nonnisi in urbe Constantinopolitana petitis est Gregorius; ac proinde hanc Orationem post « lapidationem, » cujus in ea meminit, habitam fuisse constare debet. Non ergo Nazianzi, ut volunt Elias et Billius, sed Constantinopoli pronuntiata est.

(99) *Γεγεύσμεθα*. Reg. hu, Or. 4, etc., γεγεύμεθα.

(1) *Παροιμία*. Sic proverbium istud: « Qui tacet, consentire videtur. »

erant, exsuscitati sunt; tamen id quoque sermo persuadeat. Illum quidem jam audistis, meisque auribus sermonem ipsius admiratio etiam insonat: nec dubito quin majus illud sit, quod in animis vestris reconditum est, quam quod in aerem fusum: nos autem rursus audietis, si rursus expectitis; et si cui nondum ad probationem sufficiunt, quæ sæpenumero publice prædicata sunt, id perficiant tentationes illæ ac lapidationes, quas et jam

VI. Quid igitur vultis? Vosne hoc convictos tenet, et nihil opus est, ut nos hac de re gravemur, nec secundam de deitate orationem habeamus, nostræque infirmitati parcitis, quæ tanta est, ut vix hæc ipsa vobis eloquar? An potius oportet, velut gravioribus auribus, eundem sermonem sæpius insonare, ut diuturna saltem vocis contentione in audientium aures tandem loquamur? Sed me hac vestra quiete et silentio ad dicendum invitare videminus. Nam silentium parcemia quoque consensum esse docet. Proinde utriusque sermonem ex una anima atque ex uno ore accipite. Illud demum molestum est, quod hæc, in sublimem quemdam montem evectus, vocemque desiderio parem nactus, ad omnes eos simul, qui de religione male sentiunt, in universo orbe, velut communi quodam theatro, proloqui nequeo: *Filii hominum; usquequo gravi corde? Ut quid diligitis vanitatem, et quæritis mendaciam*, dum non unam, nec simplicem deitatis naturam inducitis, verum aut tres a se invicem alienas et distractas, nec mirum si dixerim, defectibus etiam et excessibus pugnantibus; aut unam quidem, sed jejunam et angustam, quæ non habeat, ut magnorum causa sit, perinde atque vel non potuerit, vel noluerit: idque duplici de causa, nempe vel ob invidiam, vel ob metum: illud quidem, ne quid æquale; hoc vero, ne quid inimicum et pugnant inducatur? Itaque, quanto Deus rebus creatis antecedit, tanto utique primæ causæ magnificentius est, divinitatis, quemadmodum sublimibus istis, nimisque ad indagandum propensis placet.

VII. Etenim si Filii et Spiritus sancti dignitatem constitentes, eos vel principii expertes induceremus, vel ad alterum principium referremus, timendum revera esset, ne Deus contemptu afficeretur, aut Deo contrarium aliquid invehetur. Cum autem

(2) *Τῇ οἰκουμένῃ*. Coisl. 3, τῆς οἰκουμένης.

(3) *Ἐ τὸν τάρτιον*, etc. Hæc erat, juxta Niceph. lib. viii, c. 8, sacrilega Arianorum vox, Filium scilicet propter nos factum vel creatum fuisse, ut nos Deus per ipsum, velut per instrumentum quoddam, crearet; unde si Deus homines creare noluisse, non creasset Filium.

(4) *Ἐξαίρης*. Regg. bm, hu, et Or. 4, ἐξαίρης.

quantumlibet Filium aut Spiritum extuleris, nunquam tamen eos supra Patrem ponas, nec a causa removeas: verum illuc præclaram generationem, et admirabilem processionem referas. Percontabor paululum ex te, qui ingenti et anarchi, hoc est, principii expertis, amorem tantopere præ te fers, uter tandem Deum magis contemnat, isne qui ipsum talium, quales tu inducis, principium constituat, an qui non talium, sed natura et gloria æqualium, et quales doctrina nostra proficitur? An vero tibi ad honorem amplum, atque adeo amplissimum erit, quod filium habeas, idque eo magis, si patrem in omnibus rebus referat, verumque genitoris sui simulacrum gerat, tibi que sexcentis servis imperare **430** minus jucundum futurum est, quam unius filii parentem esse: Deo autem quidpiam majus ac præstabilius erit, quam Filii Patrem esse, quod quidem gloriæ accessio est, non decessio, quemadmodum et Spiritus productorem esse? An te illud fugit, cum Deum, Filii, ac Spiritus, velut creaturarum, principium statuis, nec principium abs te honorari, et quæ ex eo manant, ignominia affici? Illud, quia vilium, et exiguum, ac deitate indignorum principium constituis; hæc, quia parva, nec creata tantum, sed omnium etiam, quæ creata sunt, contemptissima et abjectissima facis: siquidem horum causa, et aliquando condita sunt non secus ac instrumenta ab artifice, quæ ante artifices non erant, nec alias exstitissent, nisi quid eorum opera Deus creare voluisset, perinde videlicet ac voluntas ipsa nequaquam sufficeret. Quicquid enim alicujus rei causa factum est, abjectius est eo, propter quod factum est.

VIII. At ego deitatis principium, temporis ex-
pers, inseparabile, atque infinitum statuens, et principium, et ea, quæ a principio manant, pari honore prosequor: illud, quia talium est principium, hæc, quia tali modo, et talia, et ex tali, nec tempore, nec natura, nec cultu et veneratione distincta, unum divisim existentia, et conjunctim divisa (dictu licet mirum), non minus ob relationem, quam inter se habent, laudanda, quam si unumquodque per se privatim acceptum et intellectum esset: perfectam ex tribus perfectis Trinitatem, unitate quidem ob divitias mota, binario autem superato, propterea quod deitas supra materiam et formam sit, ex quibus corpora constant, Trinitate vero propter perfectionem definita (hæc enim prima binarii compositionem superat), ut nec deitas angusta maneat, nec in infinitum diffunda-

(5) Ἀνάγκη. Regg. hm, hu, Coisl. 1, Or. 1, Jes., ἀνάγκη, et ἀπρόσμενος.

(6) Ὅτις τὴν ἀρχὴν τιμᾶς. Sic plures Regg., duo Coisl., et Or. 1. In ed. legitur τὴν ἀρχὴν, ante λέγω δὴ.

(7) Τεχνικῶν. Putat Combefisius emendandum, τεχνικῶν. Sic videtur etiam legisse Leuvenklaius, qui pro « ante artifices, » reddit: « ante res factas. »

(8) Θεότητος ἀρχὴν, etc. Cum Gregorius Patrem appellat « principium deitatis, » id est Filii et Spiritus sancti, vox illa ἀρχὴν, non de tempore, sed de causa est accipienda. Nam, ut sæpe jam dictum est, non minus principio carent Filius et Spiritus sanctus, quam Pater, si ad tempus referatur. Sed si de

οὐχ ὑπὲρ τὸν Πατέρα θήσεις, οὐδὲ τῆς αἰτίας ἀποξενώσεις, ἀλλ' ἐκείσε ἀνάγκη (5) τὸ καλὸν γέννημα, καὶ τὴν θαυμασίαν πρόβδον· προσερίσσομαι σε ὀλίγον, φιλαγέννητε σὺ καὶ φιλόναρχε, πότερος Θεὸς ἀτιμάζεις μᾶλλον, ὁ τοιούτων τιθεὶς ἀρχὴν, ὧν αὐτὸς εἰσαίγει, ἢ ὁ μὴ τοιούτων, ἀλλ' ὁμοίων τὴν φύσιν, καὶ ὁμοδόξων, καὶ ὧν ὁ ἡμέτερος βούλεται λόγος; Ἀλλὰ σὺ μὲν εἰς τιμὴν μέγα καὶ μέγιστον ὁ σὸς υἱός, καὶ τοσοῦτῳ μᾶλλον, ὅσῳ περ ἂν τὰ πάντα πατρῴω, καὶ χαρακτήρ ἢ γνήσιος τοῦ γεννήσαντος, καὶ οὐκ ἂν δέξαιο μυρίων ἀνδραπόδων εἶναι μᾶλλον δεσπότης, ἢ ἐνὸς γεννήτωρ παιδός· τῷ Θεῷ δὲ ἄλλο τι μεῖζον, ἢ Υἱοῦ τυγχάνειν Πατέρα, ὃ προσβήκη δόξης ἐστίν, οὐχ ὑφαίρεσις, ὡς δὲ καὶ προβολέα Πνεύματος; Ἡ ἀγνοεῖς, ὅτι σὺ μὲν κτισμάτων τιθεὶς ἀρχὴν, λέγω δὴ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, οὕτε τὴν ἀρχὴν τιμᾶς (6), καὶ ἀτιμάζεις τὰ ἐξ αὐτῆς; Τὴν μὲν, ὅτι μικρῶν εἰσαίγει ἀρχὴν, καὶ ἀναξίω θεότητος· τὰ δὲ, ὅτι μικρά, καὶ μὴ κτίσματα μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων κτισμάτων ποιεῖς ἀτιμότερα· εἰ γε τούτων ἔνεκεν ὑπέστη, καὶ ποτὲ, ὡς περ ὄργανα τεχνίτη πρὸ τῶν τεχνιτῶν (7) πρότερον οὐκ ἦντα, οὐδ' ἂν ἄλλως γενόμενα, εἰ μὴ τι κτίσαι δι' αὐτῶν ἐβουλήθη Θεός, ὡς οὐκ ἀρκοῦντος τοῦ βούλεσθαι. Πᾶν γὰρ ὃ τινος ἔνεκεν, ἀτιμότερον ἐκείνου δι' ὃ γεγέννηται.

siquidem horum causa, et aliquando condita sunt. eorum opera Deus creare voluisset, perinde videlicet ac voluntas ipsa nequaquam sufficeret. Quicquid enim alicujus rei causa factum est, abjectius est eo, propter quod factum est.

H'. Ἐγὼ δὲ θεότητος ἀρχὴν (8) εἰσάγων ἄχρονον, καὶ ἀχώριστον, καὶ ἀόριστον, τὴν τε ἀρχὴν τιμῶν, καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐπίσης· τὴν μὲν, ὅτι τοιούτων ἀρχὴ· τὰ δὲ, ὅτι οὕτως καὶ τοιαῦτα, καὶ ἐκ (9) τοιοῦτου, μήτε τῷ ποτὲ, μήτε τῇ φύσει, μήτε τῷ σεπτῷ διεργόμενα· ἐν ἦντα διηρημένως, καὶ διαιρούμενα συνημένως, εἰ καὶ παράδοξον τοῦτο εἰπεῖν· οὐχ ἦτον ἐπαινετὰ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως, ἢ καὶ' ἑαυτὸν ἐκαστον νοουμένον τε καὶ λαμβανόμενον. Τριάδα τελείαν ἐκ τελείων τριῶν, μονάδος μὲν κινήσεως διὰ τὸ πλούσιον, δυάδος δὲ ὑπερβαθείσης (10) (ὑπὲρ γὰρ τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος), ἐξ ὧν τὰ σώματα, Τριάδος δὲ ὀρισθείσης διὰ τὸ τέλειον, πρώτη γὰρ ὑπερβαίνει δυάδος σύνθεσιν, ἵνα μήτε στενὴ μένη ἡ θεότης, μήτε εἰς ἀπειρον χέηται. Τὸ μὲν γὰρ ἀφιλότημον, τὸ δὲ ἀτακτον· καὶ τὸ μὲν Ἰουδαϊκὸν παντελῶς, τὸ δὲ Ἑλληνικὸν καὶ πολυθεον.

causa quæstio sit, Pater est principium, seu origo Filii et Spiritus sancti; atque ut trium personarum proprietates distinguantur, Pater est « ingenuus, » Filius « genitus, » et Spiritus sanctus « procedens. » Cæterum ut nulla sit de Gregorio nostro hac de re suspicio, vide or. xx, n. 7, ad hæc verba: 'Εάν μὲν ὡς αἴτιον τὸν Πατέρα, etc.

(9) Καὶ ἐκ. Sic Regg. hm, hu, Coisl. 1, et Or. 1. Deest καὶ in ed.

(10) Δυάδος δὲ ὑπερβαθείσης, etc. « Binario autem superato. » Per « binarium » intelligit Gregorius « materiam et formam » quibus corpora constant. Unde in naturis corporeis perfectio sita videtur in hoc binario, ut patet in creatione primo. om parentum, qui perfecti creati sunt.

tur. Illud enim parcum ac jejunum, hoc confusum; Illud Judaicum prorsus, hoc ethaicum, ac multorum decorum cultum redolens.

Θ. Σκοπῶ δὲ κάκεινο, καὶ Ἰσως οὐκ ἀπαιδεύτως, οὐδὲ ἀμαθῶς, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπεσκεμμένως, ὅτι σοὶ μὲν κίνδυνος οὐδὲ εἰς γεννητὸν εἰσαγόντι τὸν Υἱόν. Οὐ γὰρ μὴ πάθῃ τι γεννῶν ὁ ἀγέννητος τῶν σωματικῶν τε καὶ ὕλικῶν, ὅτι μηδὲ σῶμα, καὶ τοῦτο αἰ κοινὰ περὶ Θεοῦ παραχωροῦσιν ὑπολήψεις. Ὡστε τί φοβούμεθα φόβον οὐ μὴ ἔστι φόβος, καὶ ἀσεβοῦμεν διακενής, ὃ δὴ λέγεται; Ἐμολ δὲ κίνδυνος ζημιωθῆναι θεότητα, εἰ τὸ κτίσμα παραδεχοίμην. Οὐ γὰρ θεὸς τὸ κτιζόμενον, οὐδὲ δεσποτικὸν τὸ ὁμόδουλον, κἂν τὰ πρῶτα φέρηται δουλείας καὶ κτίσεως, καὶ τοῦτο μόνον φιλανθρωπεύεται ὑβριζόμενον. Ὁ γὰρ τῆς ὀφειλομένης ἀποστερῶν τιμῆς, οὐ μᾶλλον τιμᾶ τῷ διδομένῳ, ἢ ἀτιμάζει τῷ ἀφαιρουμένῳ (11), κἂν προσποιήσιν ἔχη (12) τιμῆς τὸ γινόμενον (13).

melia humanius aliquanto tractetur. Nam qui eum debito honore fraudat, non magis ipsum, per id quod tribuit, honore afficit, quam per id, quod eripit, ignominiam ei inurit, utcunque res ea honoris speciem et obtentum habeat.

Γ. Καὶ εἰ σοὶ πλάττεται πάθῃ περὶ τὴν γέννησιν, κάμωι περὶ τὴν κτίσιν· οὐδὲ γὰρ τὸ κτιζόμενον (14) ἀπαθῶς οἶδα κτιζόμενον. Εἰ δὲ μὴ γεγέννηται κατὰ σὲ (15), μηδὲ ἔκτισαι κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον (16), δέξαι τοῦ λόγου σοὶ τὸ λειπόμενον, ὃ μικροῦ τὸ ἴσον λέγειν τολμῶν διὰ τῆς προσηγορίας τοῦ κτισματος (17). Σὺ μὲν οὖν οὐδὲν ἀνεπιχείρητον, οὐδὲ ἀτόλμητον τῷ κακῷ βραθευτῇ καὶ διατητῇ τῆς θεότητος· οὐ γὰρ εἶχες ἄλλως εὐδοκιμεῖν, ἢ μακρὰν ἐκβάλλων θεὸν δεσποτείας, ὡσπερ ἐνταῦθα οἱ τυραννικοὶ τὸν τρόπον, καὶ πλεονεκτικοὶ τοὺς ἀσθενεστέρους. Ἐγὼ δὲ μίαν φωνὴν, τὴν αὐτὴν καὶ σύντομον φθέγγομαι. Τριάς ὡς ἀληθῶς ἡ Τριάς, ἀδελφοί. Τριάς δὲ, οὐ πραγμάτων ἀνίσων (18) ἀπαριθμησις (ἢ τί κωλύει, καὶ δεκάδα, καὶ ἑκατοντάδα, καὶ μυριάδα ὀνομάζειν μετὰ τοσούτων συντιθεμένην; πολλὰ γὰρ τὰ ἀριθμούμενα (19), καὶ πλείω τούτων), ἀλλ' Ἰσῶν καὶ ὁμοτίμων σύλληψις, ἐνούσης τῆς προσηγορίας τὰ ἠνωμένα ἐκ φύσεως, καὶ οὐκ ἐώσης σκεδασθῆναι ἀριθμῷ λυομένων τὰ μὴ

ludimenta cadunt); sed æqualium et honore parium unita sunt, connectat, nec, quæ solutionem nesciunt, defluente numero dissipari sinat.

ΙΑ'. Οὕτως φρονούμεν, καὶ οὕτως ἔχομεν, ὥστε ὅπως μὲν ἔχει (20) ταῦτα πρὸς ἄλληλα σχέσεώς τε καὶ τάξεως, αὐτῇ μόνῃ τῇ Τριάδι συγχωρεῖν εἰδέναι, καὶ οἷς ἂν ἡ Τριάς ἀποκαλύψῃ κεκαθαρμένοις, ἢ νῦν, ἢ ὑστερον· αὐτοὶ δὲ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν εἰδέναι φύσιν θεότητος, ἀνάρχῳ, καὶ γεννήσει, καὶ προόδῳ γνωριζομένην, ὡς νῦν τῷ ἐν ἡμῖν, καὶ λόγῳ, καὶ πνεύματι

IX. Quin hoc quoque, nec inscite fortasse atque imperite, sed perquam etiam prudenter et circumspicte mecum reputo, tibi quidem nihil periculi ex eo imminere, si Filium genitum asserueris. Non enim verendum est, ne ingenitus aliquid eorum, quæ corporibus ac materiæ conveniunt, in 431 gignendo patiat, cum ne corpus quidem sit, idque vel communes ipsæ de Deo notiones facile concedunt. Quare, quid nobis timorem fingimus, ubi non est timor, ac sine causa, ut vulgo dici solet, impii sumus? At vero mihi periculum est, ne deitatis jacturam faciam, si creaturam admisero. Nec enim, qui creatur, Deus est; nec qui conservos et res creatas ferat, atque hac una re in contumelia humanius aliquanto tractetur. Nam qui eum debito honore fraudat, non magis ipsum, per id quod tribuit, honore afficit, quam per id, quod eripit, ignominiam ei inurit, utcunque res ea honoris speciem et obtentum habeat.

X. Quod si passiones circa generationem tibi fingis, ego quoque idem circa creationem mihi fingam. Nam ne id quidem, quod creatur, citra passionem creatur. Quod si nec genitus est, ut ipse sentis, nec creatus, quod veritas sentit, quod tibi reliquum est, accipe, qui per creaturæ nomen eo pene audaciæ prorumpis, ut idem dicas. Ac tu quidem, male deitatis iudex atque arbiter, nihil intentatum relinquis; nihil non audes; non enim alia ratione nomen tuum illustrare poteris, quam si, ut qui tyrannicis sunt moribus, atque ad alienas facultates eripiendas propensi, infirmiores homines, eodem tu quoque modo Deum ab imperio et dominatione procul submoveres. Ego contra, unam vocem, eamque brevem et compendiosam, habeo.

C Trinitas vere Trinitas est, fratres. Trinitas porro non inæqualium rerum enumeratio est (quid enim alioqui prohibeat, quin, et decadem, et centuriam, ac myriadem nominemus, si cum tot numeris componatur? Multa quippe, multoque his plura in numero complexio, cum scilicet nomen ea, quæ natura

XI. Sic sentimus, sic animo affecti sumus, ita tamen, ut, quam relationem atque ordinem hæc inter se habeant, Trinitati ipsi soli, ac purgata mente hominibus, quibus, vel in hac vita, vel in posterum Trinitas id patefecerit, noscendum relinquamus. Nos autem unam et eandem deitatis naturam teneamus. quæ ex principii experte, et

(11) Ἀφαιρουμένῳ. Regg. bm, hu, ὑφαιρουμένῳ.

(12) Ἐχη. Sic Regg. bm, hu, et Or. 1. In ed., ἔχει.

(13) Τὸ γινόμενον. Coisl. 1, τὸ διδομένον.

(14) Οὐδὲ γὰρ τὸ κτιζόμενον. Combefisius vertit: « ne id quidem quod creat, citra passionem creat. » Cæterum id fusius in Or. xx De dogmate explicatur.

(15) Γεγέννηται κατὰ σέ. Sic codd. Ita legit ac vertit Billius. Deest κατὰ σέ in ed.

(16) Κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον. Sic Reg. hu, Coisl. 1, etc. Hæc desunt in edit., quamvis a Billio red-dita.

(17) Κτισματος. Coisl. 1 addit, ὅτι μηδὲ εἶδει ἐνὶ κατασκευάζεται, « quod nec uni formæ instruat-tur. »

(18) Ἀριστων. Billius: « diversarum. »

(19) Τὰ ἀριθμούμενα. Sic Regg. bm, hu, et Or. 1. Deest τὰ in edit.

(20) Ἐχει. Ita Reg. hu, et Or. 1. Alii, ἔχη.

generatione, et processione agnoscitur, quemadmodum id quod nobis inest, mente, sermone, ac spiritu **432** intelligitur (quantam quidem ex sensibilibus, ea, quæ animo et ratione intelliguntur, atque ex parvis maxima conjicere possumus, quandoquidem nulla imago veritatem assequi potest), ipsam secum concordem, semper eandem, semper perfectam, qualitatis, quantitatis, temporis expertem, increatam, atque ejusmodi, ut nec ei quidquam unquam defuerit, nec defuturum sit, incomprehensibilem, nunquam se deserentem, nec deserturam: vitas et vitam, lumina et lumen, bona et bonum, glorias et gloriam, verum et veritatem, ac spiritum veritatis, sancta et ipsammet sanctitatem: Deum unumquodque, si separatim consideretur, mente videlicet, ea quæ separari nequeunt, separante: Deum rursus hæc tria, si quidem simul intelligantur, ob eundem motum et eandem naturam: eam rationem habentem, ut nec supra se quidquam reliquerit, aut aliud quidquam superarit; nihil enim erat: nec rursus quidquam post se relictura aut superatura sit; nihil enim futurum est: nec denique secum aliquid æquale admittat; nihil enim est ex omnibus rebus creatis, et servis, et participantibus, ac circumscriptis, quod increatam illam, et dominam, et participatam, atque infinitam naturam assequatur. Verum alia longo prorsus ab ea intervallo distant, alia propius quodammodo ad eam accedunt, atque accessura sunt; idque non vi naturæ, sed gratiæ, nempe cum servitus Trinitati recte præstita, supra servitutem assurre erit: nisi tamen hoc quoque ipsum libertas et regnum est, dominationem probe agnoscere, nec ea, quæ inter se distincta sunt, per animi abjectionem confundere ac permiscere. Porro quibus tantum, tamque honorificum est serviisse, quanta tandem horum dominatio censenda est? Et cum cognitio ipsa beatitudo sit, quantum, quæso, illud est, quod cognoscitur?

XII. Hoc nobis magnum illud mysterium vult; C hoc nostra in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, ac commune nomen, fides et regeneratio, atheiæ abjuratio et deitatis confessio. Nam hoc commune illud nomen est. Quocirca trium aliquid contemnere, aut separare, confessionem ipsam contemnere est, hoc est, regenerationem, divinitatem, deificationem, spem. Videte qualia Spiritus nobis, cum Deum ipsum prædicamus, largiatur; et quibus rebus nos muletet, cum spernitur ac rejicitur. Mitto enim dicere terrorem atque **433** iram, cujus minæ non in cultores, sed in contemptores intenduntur. Atque hæc nobis ad vos breviter, non disputandi, sed docendi modo; non Aristotelico, sed piscatorio; non improbe ac veteratorie, sed spiritualiter; non circumforanee, sed concionatorie et ecclesiastice; non ad ostentationem, sed uti-

(21) *Ὅποτε λείπουσιν*, etc. « Quæ sibi nunquam defuit, nec defutura est. »

(22) *Καταλείψουσιν*. Sic Reg. hu, et Or. 1. Sic legit et expressit Billius. In ed., *καταλείπουσαν*.

(23) *Μεταληπτικῆς*. Sic plerique codd. Reg. hu, Coisl. 2, Or. 1, *μεταληπτικῆς*. In Par. ed., *μεταληπτικῆς*, [mendose].

(24) *Τὸ δουλεύσαι*. Reg. hu, et Or. 1, τῷ δουλεύσαι.

(25) *Καὶ ἡ βασιλεία*. Sic Reg. hu. Deest ἡ in edit.

(δσον εικάσαι τοῖς αἰσθητοῖς τὰ νοητὰ, καὶ τοῖς μικροῖς τὰ μέγιστα, ἐπειδὴ μηδεμίαν εἰκὼν φθάνει πρὸς τὴν ἀληθειαν), αὐτὴν ἑαυτῇ συμβαίνουσαν, αἶψα τὴν αὐτὴν, αἶψα τελείαν, ἀποικον, ἀποικον, ἀχρονον, ἀκτιστον, ἀπεριληπτον, οὐποτε λείπουσαν (21) ἑαυτῆς, οὐτε λείψουσιν· ζωὰς καὶ ζώην, φῶτα καὶ φῶς, ἀγαθὰ καὶ ἀγαθόν, δόξας καὶ δόξαν, ἀληθινὸν καὶ ἀληθειαν, καὶ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ἅγια καὶ αὐτοαγαθήτητα· Θεὸν ἕκαστον, ἀν θεωρῆται μόνον, τοῦ νοῦ χωρίζοντος τὰ ἀχώριστα· Θεὸν τὰ τρία, μετ' ἀλλήλων νοούμενα τῷ ταυτῷ τῆς κινήσεως καὶ τῆς φύσεως· οὐτε ὑπὲρ ἑαυτὴν τι καταλιπούσαν, ἢ ὑπερβάσαν ἄλλο τι· οὐ γὰρ ἦν· οὐτε μεθ' ἑαυτὴν τι καταλείψουσιν (22), ἢ ὑπερβησομένην· οὐκ ἔστι γὰρ· οὐτε μεθ' ἑαυτῆς τι παραδεχομένην ὁμότιμον· οὐ γὰρ ἐφικνεῖται τι τῶν κτιστῶν, καὶ δούλων, καὶ μεταχόντων, καὶ περιγραπτῶν τῆς ἀκτίστου, καὶ δεσποτικῆς, καὶ μεταληπτικῆς (23), καὶ ἀπείρου φύσεως. Τὰ μὲν γὰρ πάντῃ πῶρῳ, τὰ δὲ ποσῶς πλησιάζοντα καὶ πλησιάζοντα· καὶ τοῦτο οὐ φύσει, ἀλλὰ μεταλήψει, καὶ πηγάς, ὅταν τὸ δουλεύσαι (24) κολῶς τῇ Τριάδι, ὑπὲρ τὴν δουλείαν γένηται· εἴπερ μὴ καὶ τοῦτο αὐτὸ ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ βασιλεία (25), τὸ γινῶναι καλῶς δεσποτεῖαν, ἀλλὰ μὴ φύρειν τὰ διεστῶτα, νοῦ ταπεινότητι. Οἷς δὲ τὸ δουλεύσαι τοσοῦτον, πηλίκῃ τούτων ἡ δεσποτεῖα; καὶ εἰ τὸ γινῶναι μακαριότης (26), πηλίκον τὸ γινωσκόμενον;

IB. Τοῦτο ἡμῖν τὸ μέγα μυστήριον βούλεται· τοῦτο, ἡ εἰς Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ τὸ κοινὸν ὄνομα, πίστις καὶ ἀναγέννησις, ἀρνησις ἀθεΐας (27) καὶ ὁμολογία θεότητος. Τοῦτο γὰρ τὸ κοινὸν ὄνομα. Ὅστε τὸ ἀτιμάζειν τι τῶν τριῶν ἢ χωρίζειν, ἀτιμάζειν ἐστὶ τὴν ὁμολογίαν, τὸ μὲν τὴν ἀναγέννησιν, τὸ δὲ τὴν θεότητα· τὸ μὲν τὴν θέωσιν, τὸ δὲ τὴν ἐλπίδα. Ὅρατε οὖν ἅα χαρίζεται ἡμῖν τὸ Πνεῦμα θεολογούμενον, καὶ οἷα ζημιοῖ ἀθετούμενον. Ἐγὼ γὰρ λέγειν τὸν φόβον, καὶ τὴν ἠπειλημένην ὀργὴν, οὐ τοῖς τιμῶσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀτιμάζουσιν. Ταῦτα ὡς ἐν βραχέσι πεφίλοσώφηται πρὸς ὑμᾶς (28) δογματικῶς, ἀλλ' οὐκ ἀντιλογικῶς· ἀλλετυτικῶς, ἀλλ' οὐκ Ἀριστοτελικῶς· πνευματικῶς, ἀλλ' οὐκ ἀγοραϊκῶς· ὠφελίμως, ἀλλ' οὐκ ἐπιδεικτικῶς· ἵνα γινώτε τὸ αὐτὸ φρονούντας ἡμᾶς, οἱ καθ' ἡμῶν δημηγοροῦντες, καὶ πα-

(26) *Εἰ τὸ γινῶναι μακαριότης*, etc. Alludit Gregorius ad hæc Joannis verba xvii, 3: « Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum, » in qua cognitione consistit certe vera beatitudo, quæ in æterna vita reperitur.

(27) *Ἀρνησις ἀθεΐας*. « Abjuratio atheiæ, seu impietatis, qua Deus tollitur. »

(28) *Πεφίλοσώφηται πρὸς ὑμᾶς*. Hæc desunt in Reg. hu, et Or. 1.

νηγυρίζοντες, καὶ τοῦτο μόνον ὁμοουόντες, ἐν ἐμπνεομένους, ἐν πνεόντας· καὶ μὴ, καθάπερ οἱ λιμύττοντες, σπερμολογῆτε τὰ μικρὰ ἡμῶν, εἴτε παλαίματα χρῆ λέγειν, εἴτε καὶ παίγνια· ὡς ἔστι τῆς ἀκρας καυχδοαιμονίας, μὴ ἐν τοῖς ἰδίοις ἰσχυροῖς τὸ ἀσφαλὲς ἔχειν, ἀλλ' ἐν τοῖς ἐτέρων σαθροῖς (29).

Π'. Ἰδοὺ δεξιὰς δίδομεν ἀλλήλοις ἐν ταῖς ὑμετέραις ὕψεσι. Ἰδοὺ τῆς Τριτῆος τὰ ἔργα, τῆς ὁμοίας ἡμῖν δοξαζομένης τε καὶ προσκυνουμένης. Τοῦτο ὑμᾶς χρηστοτέρους ποιήσει (30) καὶ ὀρθοδοξοτέρους. Ὡς ὄφελόν γε καὶ ἀκουσθῆναι, καὶ γένοιτο τὴν ἡμέραν ταύτην, ἡμέραν γενέσθαι κλητὴν, ἀγίαν, μὴ ἀντιλογίας, ἀλλ' εὐρυχωρίας· μὴ πειρασμοῦ μνημόσυνον, ἀλλ' ἑορτὴν ἐπινίκιον· ἵνα τὸ ἡμᾶς συμφρονεῖν ἀλλήλοις, καὶ μικροῦ πάσαν τὴν οἰκουμένην, ἥς τὰ μὲν ὑγιῶς εἶχε, τὰ δὲ νῦν ἀπέλαθε τὴν ὑγίειαν, τὰ δὲ ὑγιαίνειν ἀρχεται, τοῦτο καὶ ὑμῖν αἰτιον γένηται σωτηρίας, καὶ ἀναπλάσεως. Ὡ Τριάς ἀγία, καὶ προσκυνητῆ, καὶ μακροβίω· μακροβίωμος γὰρ ἡ ἐπὶ τοσοῦτον ἀνασχομένη τῶν σὲ τεμνόντων. Ὡ Τριάς, ἥς ἐγὼ κατηξιώθην, καὶ λάτρησ εἶναι, καὶ κῆρυξ ἐκ πλειονος ἀνυπόκριτος! Ὡ Τριάς ἡ πᾶσι (31) ποτε γνωσθησομένη, τοῖς μὲν τῇ ἐλλάμψει, τοῖς δὲ τῇ κολλάσει! Δέχοιο καὶ τούτους προσκυνητὰς, τοὺς νῦν ὑβριστάς· καὶ μηδένα ζημωθῆναι, μηδὲν τῶν ἐλαχίστων, κἂν ἐμέ τι ζημωθῆναι δεοί (32) τῆς χάριτος· οὐ γὰρ ταμῶ τοσοῦτον ὅσον ὁ Ἀπόστολος (33) φθέγγασθαι.

ΙΔ'. Ἄλλ' οὐ ταῦτα φρα ὑμῖν; σπαράσσεται δὲ ἡ γλῶσσα, καὶ ὠδίνει τὴν ἀντιρήσιν; Ὁψόμεθα καὶ ταύτην ποτὲ, ἢ οἷς μάλλον ἡμῶν σχολῆ περιεσσιγνυσόμεθα καὶ τὰ κομψὰ ὑμῶν γεννήματα, ἢ ἐξαμβλώματα, ἐπειδὴν τὰ ὡὰ τῶν ἀσιπίδων βήξαντες ἢ συντρίψαντες λόγῳ σκληρῷ καὶ ἀντιτύπῳ, οὐρία (34) καὶ ἀνεμαῖα ταῦτα ἐλέγξωμεν, καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς τῆς ἀσεβείας κρυπτόμενον βασιλίσκον εἰς μέσον ἀγάγωμεν (35)· εἰ καὶ βασιλίσκον, ἀλλὰ νεκρὸν τε καὶ ἀτελή, καὶ ἀκίνητον, ταῖς ὠδίσιν ἐναποθανόντα, καὶ πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ὄντα (36), καθ' ὑμᾶς εἰπεῖν, ἵνα τι μικρὸν ὑμῖν καὶ χαρίσωμαι· οὐ μάλλον μισητὸν τῆς συλλήψεως, ἢ ἐλεεινὸν τῆς ἀμβλώσεως. Τοῦτο δώσει ἡμῖν, οἷδ' ὅτι, ὁ δοὺς ἐπὶ ἀσιπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιβαίνειν, καὶ περιπατεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων· ὅς καὶ συντρίψει τὸν Σατανᾶν ἐν τάχει ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν, εἴτε ὡς ἀστραπὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα διὰ τὴν παλαιὰν λαμπρότητα, εἴτε ὡς ὄφιν φεύγοντα διὰ τὴν ὑστερον σχολιότητα, καὶ τὴν εἰς τὸ χαμπετὲς μεταποίησιν, ἵνα μικρὸν τι τῶν κακῶν

⁹ Rom. ix, 3. ¹⁰ Psal. xc, 13; Luc. x, 19. ¹¹ Luc. x, 18.

(29) Σαθροῖς. Coisl. 1, σταθμοῖς.

(30) Ποιήσει. Reg. Cyrp., ποιήσοι.

(31) Πᾶσι. Jes., πάντῃ.

(32) Δέοι. Combef., δέη.

(33) Ὅσον ὁ Ἀπόστολος. Alludit hic Gregorius ad hæc Apostoli verba, Rom. ix, 3: « Optabam enim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, » etc.

A liter dicta sint: ut qui adversum nos conciones habetis, et in publicis conventibus vos ipsos jactatis, atque in hoc uno concordis estis, nos idem sentire, eodem modo inspirari, idem spirare intelligatis; nec, ut qui fame premuntur, exigua nostra, sive peccata, sive ludicra dicenda sunt, colligatis atque in vulgus spargatis. Extremæ quippe miseræ est, non propriis viribus, sed aliorum imbecillitate niti atque confidere.

XIII. En mutuas dextras, inspectantibus vobis, jungimus. En quid Trinitas, quam nos æque celebramus et adoramus, effecerit. Hoc vos benigniores rectiusque de religione sentientes efficiet. Utinam sane exaudiamur, atque hic dies, qui vocatur sanctus, fiat dies, non contradictionis, sed latitudinis; non tentationis monumentum, sed triumphale festum; ut mutua nostra concordia, totiusque pene terrarum orbis, qui partim jam ante sanus erat, partim sanitatem nunc recepit, partim sanus esse incipit, vobis quoque salutis atque instaurationis causa sit. O sancta, et adoranda, et longanimis Trinitas! longanimis enim es, quæ eos, a quibus scinderis, tandiu toleras. O Trinitas, cujus ego, ut cultor ac sincerus præco essem, jampridem dignus habitus sum! O Trinitas omnibus agnoscendo, vel per illuminationem, vel per poenam agnoscenda! Utinam hos quoque, qui nunc contumeliis te afficiunt, adoratores accipias, nec quemquam, ne ex minimis quidem amittamus, vel etiam si mihi propterea aliqua gratiæ jactura facienda sit: non enim tantum dicere audeo, quantum Apostolus.

XIV. Quid? Hæc vobis minus grata sunt, ac lingua distorquetur, et confutationem parturit? Hanc quoque aliquando videbimus, cum vobis plus otii, quam nobis, suppetat; ac lepidos et elegantes vestros fetus, imo abortus cognoscemus, cum ruptis aspidum ovibus, aut dura et solida disputatione confRACTIS, irrita ea et ~~434~~ evanida esse aperte demonstraverimus, abditumque in ipsis impietatis basiliscum in medium protulerimus; basiliscum quidem illum, cæterum mortuum, et imperfectum ac motu carentem, ipsisque partus doloribus immortuum, ac, priusquam gignatur, non existentem (libet enim verbis vestris uti, ut nonnihil gratiæ apud vos ineam), ob conceptionem non minus detestabilem, quam ob abortum miserabilem. Hoc nobis, mihi credite, daturus est ille, qui potestatem nobis dedit super aspidem et basiliscum ambulandi, et calcandi supra serpentes et scorpiones¹⁰; qui etiam Satanam, vel tanquam fulgur e cælo lapsum¹¹, ob antiquum splendorem, vel serpentis

(34) Οὐρία. Coisl. 1, οὐρατα.

(35) Ἀγάγωμεν. Reg. lu, Or. 1, ἄγωμεν.

(36) Οὐκ ὄντα. Hic notat vocem, seu blasphemiam Arianorum, qui de Filio dicebant: « Non erat priusquam gigneretur, aut nasceretur. » Quaræ οὐκ ὄντα videtur sic reddendum: « non existentem. » Billius reddit: « extinctum. »

inatar fugientem, ob posteriorem obliquitatem, et A ἀναπνεύσωμεν, ἀποδρασάσης (37) παντελῶς ὀδύνης, καὶ λύπης, καὶ στεναγμοῦ, νῦν τε καὶ ὑστερον, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας, τῶν αἰῶνων (38). Ἀμήν.

in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

(37) Ἀποδρασάσης. Sic Coisl. 1. In ed., ἀποδράσης.

(38) Καὶ τὸ κράτος... τῶν αἰῶνων. Hæc desunt in Regg. bm, hu, Coisl. 1, et tribus Colb

435 MONITUM IN ORATIONEM XXIV.

I. Antequam ad hujus orationis argumentum deveniamus, expendendum nobis est, quis sit ille Cyprianus, cujus laudes hic tam magnifice prosequitur Gregorius. Non mediocris enim versatur hac de re inter eruditos controversia. Alii pro Cypriano Carthaginensi, alii pro Antiocheno militant; et perquam arduum videtur in tanta opinionum varietate inter discordes pacem constituere. Etenim si attendatur ad hæc Theologi verba (n. 6) : « Hic Cyprianus, magnum quondam Carthaginensium, nunc autem totius orbis nomen, etc. » et alibi (n. 12) : « Pastor creatur... Neque enim Carthaginensi tantum Ecclesiæ, nec Africæ, ab eo, et propter eum etiam nunc claræ et celebri præficitur, verum etiam, etc. » videbitur sane Theologum Cypriani Carthaginensis nomen celebrare voluisse. Verum orationis series plura exhibet, quæ huic Cypriano nullatenus congruere possint, imo quæ repugnent. Dicendumne igitur errasse Gregorium, ac duos Cyprianos confudisse? Id animadvertit Billius (39); et ut Gregorium nostrum ab errore aut memoriæ lapsu vindicet, geminum Cyprianum Carthaginæ natum fingit; nec absurdum putat duos ejusdem nominis viros, in eadem urbe natos, diverso tempore eandem sedem occupasse. Sed subinde fatetur, quod, « velut in gemellis fratribus interdum, formæ similitudine decepti, alterum pro altero accipimus; ita Gregorius in duobus ejusdem nominis viris, multarumque virtutum similitudine conjunctis, Antiocheno nonnulla tribuerit, quæ Carthaginensi conveniebant. » Idem difficultatis nodus diu incertum tenuit eruditum Oxoniensem Cypriani Carthaginensis editorem (40); sed aliam nodi solvendi viam aggreditur. Fellus namque, pari, ac Billius, erga Gregorium nostrum veneratione ductus, ne in hæc culparetur Theologus, unicum duntaxat agnoscit Cyprianum, eumque Carthaginensem, sed quæ de Antiocheno feruntur, inter fabulas numerat. Quin etiam aperte declarat, Gregorium tam oscitanter errare non potuisse, ut episcopum Antiochenum cum Carthaginensi confunderet.

II. Verum supersunt vetustissima monumenta quibus plane demonstratur Cyprianum, Antiochiæ in Phœnicia episcopum, vere existitisse. Constat enim apud eruditos Cypriani Antiocheni et Justinæ res gestas statim post illorum martyrium fuisse conscriptas. Exstat etiam nunc opus in tres partes seu libros divisum. Primæ pars mirabilem Cypriani et Justinæ conversionem complectitur. In secunda Cyprianus vitæ suæ ac criminum confessionem, necnon et magicarum artium seriem textit. In tertia denique utriusque martyrium describitur. Hujus operis secunda pars, jam Latine in Bodleiana bibliotheca reperta, a Fello fuerat Oxoniæ excusa anno 1700. Geminas vero partes, nempe primam et tertiam, quæ nondum prodierant, in vetusto codice S. Andoeni Rothomagensis etiam Latine repertas, ediderunt in suo *Anecdotorum thesauro* (41) eruditi antiquitatis indagatores nostri domnus Edmundus 436 Martene et domnus Ursinus Durand, addita secunda parte, quæ jam ab Oxoniensi editore pervulgata fuerat. Primitivus quidem primæ et tertię partis textus desideratur. Secunda vero pars, Cypriani scilicet confessio, ad nos usque Græcæ integra pervenit. Hanc suppeditavit bibliotheca Colbertina. Sed postquam vetus interpretatio Latina a Fello edita, cum Græco textu fuit collata, tot tantisque nævis ac erroribus scatere visa est, ut necesse fuerit novam hujus operis interpretationem Latine edere. Hunc laborem suscepit D. Prudentius Maran; et Cypriani Antiocheni confessionem, et eadem, ac Eudocia, de illo commemorat. « Quis ergo, » inquit D. Prudentius Maran (43), « eum nunquam existitisse sibi persuadeat, de quo exstant monumenta illius temporis, quo vixisse dicitur, pene æqualia? Fabulæ in remotis ætatibus

III. Præterea Eudocia Augusta, Theodosii junioris uxor, heroico carmine, teste Photio (42), tribus itidem libris, et eodem ordine quem modo retulimus, Cypriani et Justinæ Acta, non ad artis licentiam, sed ad historiæ fidem, conscripsit. Gregorius ipse citat Cypriani confessionem, et eadem, ac Eudocia, de illo commemorat. « Quis ergo, » inquit D. Prudentius Maran (43), « eum nunquam existitisse sibi persuadeat, de quo exstant monumenta illius temporis, quo vixisse dicitur, pene æqualia? Fabulæ in remotis ætatibus

(39) Argum. in hanc orat.

(40) Fell. Oxon. Cypr. ed., t. II, p. 196, *Monit.*

(41) T. III, p. 1618.

(42) Cod. clxxxiv, p. 416.

(43) *Vita Cypr.*, in nova ed. p. xxxviii.

latebras quærent; nec quisquam tam inepte mentitur, ut quæ nemo vidisse se aut audivisse meminit, ea nuper in clarissima luce et omnium oculis evenisse fingat. » Sed dum fatetur vir eruditus, negari non posse exstitisse Cyprianum Antiochenum, detinetur tamen quominus assentiat, tum Gregorio, tum Tillemontio et aliis, qui confessionem istam ab ipso martyre scriptam existimaverunt. Plura refert, quæ profecto sententiam suam confirmare videntur. Nam confessio ista, præter quosdam magicæ artis effectus fabulam redolentes, complectitur etiam longam magicarum artium descriptionem, et exquisitas ac frigiditas de singulis vitiorum formis ambages, quæ curiosum magis animum quam peccati dolore affectum indicant. Sed quamvis dubitet utrum id opus sit vere genuinum Cypriani fetus, putat tamen illius conversionem fabulis non esse ascribendam, nec, si quis egregium istud martyris factum elegerit, in quo ornando et amplificando elaboraret, idcirco historiam summam in suspicionem vocandam; cum præsertim scriptor ille uti poterit antiquioribus monumentis, quæ « Cypriani et Justinæ Acta, » ut legitur sub finem libelli de utriusque passione, « ab initio usque in finem scripta continebant. »

IV. His igitur monumentis cuique constare debet vere exstitisse Cyprianum Antiochenum. Tanta et tam perspicua hac de re supersunt testimonia, ut ea vir prudens nullo modo rejicere possit. Unde eruditi, ac præcipue Tillemontius (44) et D. Prudentius Maran (45), censent duos distinguendos esse Cyprianos, alterum Carthaginensem, Antiochenum alterum; quorum primus quidem martyrium Carthagine subiit, anno 258, decimo octavo Kalendas Octobris sub Valeriano et Gallieno principibus; alter vero Nicomediæ, sexto Nonas Octobris anni 304, sub Diocletiano et Maximiano imperatoribus, ut testatur Eudocia, cui hac in re, ut observat Tillemontius, major debetur fides, quam Gregorio nostro, qui « sub Decio » Cyprianum exsulas scribit (n. 14). Insuper Antiochenum, utpote qui esset Orientalibus notior, et Gregorii temporibus vicinior, in hac oratione laudatum existimamus; 437 atque cum Tillemontio et D. Prudentio Maran modeste fatemur hic errasse Gregorium, qui plura Antiocheno, quæ ad Carthaginensem spectabant, ita retulerit, ut ex duobus Cyprianis unum efformasse videatur. Quo autem pacto in hunc errorem incidere, mira res est; nisi forte, ut ait D. Prudentius Maran (46), « hæc nobis illius excusandi ratio verisimilior videatur, nempe cum ei recens admodum cum iis quos alloquitur intercederet consuetudo, et post aliquot dierum secessum attemperate ad ipsum diem festum rediisset, ut ipse testatur, satis proclive fuit in tam augustis ad res accurate didicendas spatiis labi et errare. »

V. Cæterum hic error nihil de istius orationis laude detrahit. In ea viget illa ingenii vis et facundia, quæ in cæteris orationibus suspicitur. Cypriani ac Justinæ res gestas mirum in modum exhibet ac prosequitur orator; et auditorum mentes ad illorum simul admirationem et imitationem provocat. Notanda quoque est illa præclara Justinæ, in ipso tentationis discrimine, ad Deiparam Virginem invocatio (n. 11), qua, « ut Virgo periclitanti virgini openi ferret, » orabat. Nullibi enim, quarto scilicet sæculo, tam disertè tamque perspicue quam in ista oratione, beatæ virginis Mariæ auxilium ac protectio commendatur. Fatentes adversarios habemus. Clericus ipse, qui sæpe Gregorium rhetoricæ plus æquo indulsisse conquestus est, ad solitum non ausus confugere diverticulum, ait (47): « Nulla hic in verbis Gregorii, ubi Cyprianum invocat, et Justinæ in Maria invocanda studium exprimit, nulla, inquam, rhetoricæ figuræ, nulla fictio est, contra ac putavit unus e nostris, Caveus' nomine. » Quo autem anno, quove in loco habita fuerit hæc oratio, facile, tum ex diversis titulis, tum ex orationis serie colligere est. Mirum sane videtur Nicetam Nazianzi dictam existimasse. Constat enim Gregorium « brevem ac recentem » cum iis, quos alloquitur, « consuetudinem » habuisse, *βραχεία συνίθια*, ut ipse loquitur (n. 2), ac proinde Nazianzenis nullatenus convenire posse. Id vero Constantinopolitanis apprime congruit. Deinde Theologus hanc orationem vocat (n. 19) « sermonum suorum primitias, » ut significet a se tunc primum sanctum martyrem laudari. Concludendum igitur Constantinopoli habitam fuisse, et, quantum ex dictis conjicere possumus, mense Octobri anni 379.

(44) T. V, p. 329 et 719.

(45) In nova ed. Cypr. Carth. p. xxxvii et cxxxii.

(46) *Vita Cypriani*, p. xxxviii.(47) *Bibl. univ. t. XVIII*, p. 121.

ΛΟΓΟΣ ΚΔ'.

ORATIO XXIV^a.

Εἰς τὸν ἄγιον (48) *ἱερομάρτυρα Κυπριανόν, ἐξ Ἀ* *In laudem S. martyris Cypriani, cum postmodum illius*
ἀγροῦ μετὰ μίαν τῆς μελας ἡμέραν ἐπαν-
ήκοτος. *solemnis memoriæ rure rediisset Gregorius.*

A'. Μικροῦ Κυπριανὸς διέφυγεν ἡμᾶς. ὦ τῆς ζη-

(48) *Εἰς τὸν ἄγιον*, etc. Varius in variis codicibus legitur hujus orationis titulus. In Reg. a: *Εἰς τὸν ἄγιον Κυπριανόν, ἐξ ἀγροῦ ἐπανήκων*. Reg. d: *Εἰς μάρτυρα Κυπριανόν*. Reg. pl: *Εἰς Κυπριανόν*

I. Cyprianus fere nos effugit: o ingens damnum!

τὸν μάρτυρα, ἐξ ἀγροῦ ἐπιστάς μετὰ τὴν ἡμέραν τῆς
μελας. Alter Reg. 2302: *Λόγος ἐπιτάριος καὶ ἐγ*
• Alias XVIII. Quæ autem 24 erat, nunc 34. —
Habita mense Octobri anni 379.

idque vos passi estis, qui eum omnium maxime A suspicitis, annisque honoribus ac publicis conventibus celebratis. 438 Cyprianus, inquam, cuius, vel etiamsi alioqui oblivionis vitio laboraremus, meminisse tamen necesse fuerat; siquidem optimi potissimum viri memoria colendi sunt, iique, quorum meminisse non modo pium est, sed etiam utile ac fructuosum. Verum hoc debitam cum lenore dissolvamus; si tamen pares rei facultates habemus, ac non rerum omnium egestate et penuria conflictamur. Quod si etiam admodum pauperes inveniamur, non dubito, quin vir ille, ut in omnibus rebus animi magnitudine ac modestia præditus, tum nostræ moræ, tum inopiæ, facile sit veniam daturus; modo hoc nomine gratias Deo agamus, quod memoria ipsius ex animis nostris haudquaquam effugerit. Vere gratias Deo agamus: id enim æquum est; atque ut hinc initium ducamus, quam commode, pulchrisque Dei mensuris, qui omnia cum pondere et mensura constituit ac moderatur¹², ad vos redimus, a silentio et solitudine ad sermonem, a martyrum studiosa ad martyres, a corporea relaxatione ad spirituales epulas!

II. Desiderabamus vos, o filii, et pari desiderio affectu a vobis expetebamur; id enim mihi persuasit. Videte paterni animi candorem; nam et quod meum est narro, et vestro erga me affectui testimonium præbeo, atque hactenus inter nos disjuncti, ut desiderium nostrum utrinque agnoscere, ac ipsa locorum distantia et intervallo, quemadmodum pictores tabulas, explorare possemus, rursus convenimus. Quam magnus memoriæ fomes est, vel brevis amicorum familiaritas et consuetudo, iis utique qui moribus sunt ad amandum propensi, quique Dei erga genus humanum anorem imitantur! Quidni autem, eum Christi, qui propter nos ad formam usque servilem seipsum exinanivit, et a cælestibus alienos et peregrinos ad se collegit, discipulos nos profiteamur, quidni, inquam, mutuo amoris complexu inter nos hæreremus, spiritusque tarum mysterium, seu caput est, servaremus?

III. Jam igitur hoc unum et primum beneficium habemus, quod ipsi quam celerrime ad mutuam amplexus accurrimus. Neque enim zelus moram patitur; totiusque vitæ instar est unius dieculæ D

¹² Sap. xi, 21. ¹³ Ephes. iv, 3.

κωμιαστικός εις τοὺς ἁγίους Κυπριανὸν καὶ Ἰουστίνην τοὺς φιλοσόφους καὶ μάρτυρας: « Oratio funebris et panegyrica in sanctos Cyprianum et Justinam philosophos et martyres. » Par.: Εἰς τὸν ἅγιον Κυπριανόν. Nicetas in *Comment.*: Μετὰ γοῦν μίαν ἡμέραν τῆς τοῦ μάρτυρος μνήμης παραγενόμενος, τὸ παρὸν εἰς αὐτὸν ἐγκώμιον ἐξεφώνησεν: « Postridie illius diei, quo martyris commemoratio celebrari solebat, rure reversus, hanc in ipsius laudem orationem habuit. »

(49) Κυπριανός. Sic Reg. ph, Coisl. 2, etc. In ed., Κυπριανόν.

(50) Εὐπορούντες. Sic Regg. bm, ph, Coisl. 1 et 2, Bas. Ita etiam videtur legisse Billius. In ed. εὐφρονούντες.

(51) Ἰακρημελιός. « Procrastinationis. »

μίας! καὶ ὑμεῖς ἡμέσχεθε, οἱ πάντων μᾶλλον τὸν ἄνδρα θαυμάζοντες, καὶ ταῖς δι' ἔτους τιμῶντες ἐκεῖνον τιμαῖς τε καὶ πανηγύρεσι· Κυπριανός (49), οὗ, καὶ τοῖς ἄλλα ἐπιλήσμοσι, μεμνήσθαι τῶν ἀναγκαίων· εἴπερ τῶν ἀρίστων μάλιστα μνημονευτέον, καὶ ὧν τὸ μεμνησθαι δοῖόν τε ὁμοῦ καὶ ὠφέλιμον. Ἄλλ' ἀποδῶμεν σὺν τόκῳ τὸ χρέος, ἂν ἄρα τοσούτων εὐποροῦντες (50) φανῶμεν, ἀλλὰ μὴ πάντα ὤμεν ἐνδεεῖς τε καὶ πένητες. Ἄν δὲ καὶ λίαν πένητες, οἷδ' ὅτι: συγγνώστα ἡμῖν καὶ τῆς ὑπερημερίας (51), καὶ τῆς πενίας, ἐπεὶ καὶ πάντα μεγαλόψυχος ὁ ἀνὴρ καὶ φιλόσοφος· μόνον ἂν, ὅτι μὴ διέφυγεν ἡμᾶς, εὐχαριστήσωμεν. Εὐχαριστήσωμεν (52) δέ· καὶ γὰρ ἄξιον. Ἀρκτέον δὲ οὕτως, ὡς εἰς καλὸν ὕμνῳ ἐπανήκομεν, καὶ καλοῖς μέτροις Θεοῦ, τοῦ πάντα ἐν σταθμῶ καὶ B μέτρῳ διορίζοντός τε καὶ διευθύνοντος, ἐκ τῆς ἡσυχίας ἐπὶ τὸν λόγον, ἐκ τῆς φιλομάτρυρος (53) ἐπὶ μάρτυρας, ἐκ τῆς σωματικῆς ἀνέσεως ἐπὶ τὴν πνευματικὴν ἐστίασιν.

B'. Ἐποθοῦμεν ὑμᾶς, ὡ τέκνα, καὶ ἀντεποθοῦμεθα τοῖς ἴσοις μέτροις (54)· πείθομαι γάρ. Ὅρατε πατρός εὐγνωμοσύνην· καὶ τὸ ἐμαυτοῦ λέγω, καὶ τὸ ὑμέτερον μαρτυρῶ, καὶ τοσούτων διαζευχθέντες ἀλλήλων, ὅσον τὸν πόθον γνωρίσαι καὶ δοκιμάσαι τῇ ἀποστάσει, καθάπερ οἱ ζωγράφοι (55) τοὺς πίνακας, πάλιν συνήλθομεν. Ὡς μέγα μνήμης ἐμπύρευμα (56), καὶ βραχεῖα συνήθεια φίλων (57), τοῖς τε ἀγαπητικοῖς τὸν τρόπον, καὶ Θεοῦ μιμουμένοις φιλανθρωπίαν! Πῶς δὲ οὐκ ἐμέλλομεν, οἱ Χριστοῦ μαθηταί, τοῦ κενωθέντος δι' ἡμᾶς μέχρι δούλου μορφῆς, καὶ ξένους ὄντας τῶν οὐρανίων πρὸς ἑαυτὸν συναγαγόντος, ἀνθ' ἔξεσθαι τε καὶ περιέξεσθαι ἀλλήλων, καὶ τηρήσειν τὴν ἐνότητά τοῦ πνεύματος ἐν τῷ συνδεσμῶ τῆς εἰρήνης, ἡ νόμου καὶ προφητῶν ἐστὶ μυστήριον, εἰς' οὗν (58) κεφάλαιον;

unitatem in vinculo pacis¹², quæ legis et propue-

Γ'. Ἐν μὲν δὴ τοῦτο τῆς εὐεργεσίας καὶ πρώτων, τὸ ὡς τάχιστα προσδραμεῖν ἀλλήλοις καὶ περιπτύζεσθαι. Οὐδὲ γὰρ φέρει τὴν ἀναβολὴν ὁ ζῆλος· καὶ βίος ὅλος ἡμέρα μία τοῖς πόθῳ κάμνουσιν. Δεύτερον δὲ, δ

(52) Εὐχαριστήσωμεν. Deest in pluribus codi.

(53) Φιλομάτρυρος. Piam quamdam matronam intelligere videtur Gregorius.

(54) Τοῖς ἴσοις μέτροις. Hæc desunt in Regg. bm, ph, Par., cæterisque melioris notæ codd.

(55) Καθάπερ οἱ ζωγράφοι. « Ut pictores, inquit Nicetas, ex intervallo tabulas melius perspicimus, atque expendunt, quam si propius intueantur: sic mutuus amor sejunctione melius, quam perpetua vitæ consuetudine exploratur. »

(56) Ἐμπύρευμα. Regius Cypr., ἐμπόρευμα, « negotiatio. »

(57) Συνήθεια φίλων. Sic Reg. a. Deest φίλων in ed.

(58) Μυστήριον, εἰς' οὗν. Hæc desunt in Regg. a, c, d, bm, Coisl. 2, Or. 1, Par., Oxon., etc.

καὶ μέγιστον, τὸ μὴ κατόπιν (59) ἐορτῆς δραμεῖν, μηδὲ μαρτύρων μυσταγωγίας ἀπολειφθῆναι, καὶ τῆς ἐν-
 τεύθεν ἐγγινομένης ἡμῖν τρυφῆς τε καὶ ἀναψύξει ς.
 Ἐγὼ γὰρ ἔλλα μὲν ὁμολογῶ παντὸς εἶναι νωθέστε-
 ρος· καὶ πάντα πόθον ἀπεσεισάμην, ἀφ' οὗ Χριστῷ
 συνεταξάμην, καὶ οὐδὲν ἀρεῖ με τῶν ὅσα τερπνὰ
 τοῖς ἄλλοις καὶ περισπούδαστα· οὐ πλοῦτος ὁ κάτω
 συρόμενος καὶ περιτρεπόμενος, οὐ γαστρὸς ἡδοναί,
 καὶ κόρος πατῆρ ὕδρευς, οὐκ ἐσθῆς μαλακῆ τε καὶ
 περιβρέουσα, οὐ λίθων διαύγειαι καὶ χάριτες, οὐκ
 ἀκοή γοητεύουσα, οὐκ ὁσφρησις ἐκθηλύνουσα, οὐ κρέ-
 τοι δῆμων καὶ θεάτρων ἐκμαίνοντες, ὧν πάσαι τοῖς
 βουλομένοις παρεχρῆσάμεν· οὐκ ὅσα τῆς πρώτης
 γέυσεως (60) ἡμῶν, ἐξ ἧς ἀποκόλωμα, ἔκγονα· ἀλ-
 λά καὶ πολλὴν εὐθήθειαν καταγινώσκω τῶν κρατεῖσθαι
 τούτους ἀνεχομένων, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενὲς δια-
 φθεῖρειν τῇ περὶ ταῦτα μικροπρεπείᾳ, καὶ ὡς ἐστῶσι
 προστιθεμένων τοῖς φεύγουσιν. Ἐκείνου δὲ λίαν
 ἀπλήστως ἔχω καὶ περιέχομαι, καὶ τοῦ πάθους ἑμαυ-
 τὴν ἀποδέχομαι· μαρτύρων τιμαῖς ἐπιτέρπομαι, καὶ
 ἀθλητῶν αἵμασιν ἐπαγάλλομαι· καὶ ἄλλων μὲν οἱ
 ἄθλοι καὶ τὸ κρατεῖν, ἐμοὶ δὲ οἱ στέφανοι. Τοσοῦτον
 προαρπάξω τὴν εὐκοσμίαν (61), καὶ οὕτως αἰκλιού-
 μαι τὰ κατορθώματα!

ius vero rei inexplabili quadam aviditate teneor, nec ab ea unquam divelli possum, mihi que etiam hunc affectum inesse facile patior; martyrum honoribus oblector, pugilum cruoribus exulto; atque aliorum quidem certamina et victoriae sunt, coronae autem meae. Usque eo gloriam hanc praeripio, et eorum egregia facinora mea esse duco!

Δ'. Πᾶσι μὲν δὴ μάρτυσι πανηγυριστέον, καὶ πᾶσιν
 ἀνοικτέον ἐτοίμως καὶ γλώσσαν, καὶ ἀκοήν, καὶ διέ-
 νοιαν, καὶ λέγοντάς τε προθύμως περὶ αὐτῶν καὶ
 ἀκούοντας, καὶ πάντα ἐλάττω νομίζοντας τῆς ἐκει-
 νων ἀθλήσεως. Καὶ γὰρ οὕτως ἔχει, πολλῶν ὄντων
 ἡμῖν εἰς ὁδηγίαν τοῦ κρείττονος (62), καὶ πολλῶν
 τῶν πρὸς ἀρετὴν παιδευμάτων, λόγου (63), νόμου,
 προφητῶν, ἀποστόλων, αὐτῶν τῶν Χριστοῦ παθη-
 μάτων, τοῦ πρώτου μάρτυρος ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἀνελ-
 θόντος, καὶ μετὰ συναγαγόντος, ἵνα προσηλώσῃ τὴν ἐμὴν
 ἁμαρτίαν, καὶ τὸν ὄφιν θριαμβεύσῃ, καὶ τὸ ξύλον
 ἀγιάσῃ, καὶ τὴν ἡδονὴν νικήσῃ, καὶ τὸν Ἀδὰμ ἀνα-
 σώσῃ, καὶ τὴν εἰκόνα πεσοῦσαν ἀνακαλέσθῃ· τοσο-
 οῦτων ὄντων ἡμῖν καὶ τοιοῦτων, οὐδὲν ἔλαττον ἡμῖν
 εἰς παιδαγωγίαν (64) οἱ μάρτυρες, ὀλοκαυτώματα
 λογικὰ, θύματα τέλεια, προσφοραὶ δεκταί, τῆς ἀλη-
 θείας κηρύγματα, τοῦ ψεύδους στηλιτεύματα, νόμου
 συμπλήρωσις, τοῦ γε πνευματικῶς νοουμένου, πλάνης
 κατάλυσις, κακίας διωγμὸς, ἁμαρτίας κατακλυσμὸς,
 κόσμου καθάρσιον.

Ε'. Σὺ δὲ μοι, Κυπριανέ, τὸ τιμιώτατόν μοι καὶ
 πρᾶγμα καὶ ὄνομα, πλέον ἢ κατὰ τοὺς ἄλλους μάρτυ-
 ρας (φθόνος γὰρ οὐδεὶς παρὰ μαρτύρων μάρτυσιν).

(59) Τὸ μὴ κατόπιν, etc. Hoc proverbio notan-
 tur, qui serius ad rem aliquam occurrunt.

(60) Γέυσεως. Colb. 4, ῥέυσεως, «prima fluxione;»
 nimirum peccato originali, ex quo tot mala fluxere,
 terrisque incubuere.

(61) Εὐκοσμίαν. Regg. a, c, d, hm, duodecim
 Colb., Or. 1, etc., εὐδοξίαν.

*A spatium desiderio laborantibus. Alterum est, idque maximum, quod non post festum accessimus, 439
 seriusque, quam ut martyrum sacris interesse
 queamus, eoque oblectamento animique jucunditate
 frui, quae hinc nobis comparatur. Nam caeteris
 quidem in rebus me quovis homine segniore esse
 non inficior; omnem enim cupiditatem abjeci, ex
 quo Christo nomen dedi, neque ex omnibus rebus,
 quae aliis jucundae atque expetendae videri solent,
 ulla teneor; non opibus quae fluxae et caducae sunt,
 ac sursum deorsumque voluntur, non ventris vo-
 luptatibus, non saturitate, quae libidinem parit, non
 veste molli et diffuente, non gemmarum splendore
 et gratia, non auditu praestigias offundente, non
 olfactu animum effeminante, non vulgi ac theatri
 B plausibus, qui furorem excitant, quos jampridem
 iis, qui ejus rei desiderio afficiuntur, haud grava-
 tim reliquimus, nec denique his omnibus quae ex
 primo illo gustu, qui nobis interitum attulit, origi-
 nem traxerunt: quin potius magna eos in stoliditate
 versari existimo, qui ab hujusmodi rebus sese
 vinci patiuntur, ac vili et sordido circa eas studio
 nobilitatem animae inficiunt, fluxisque et fugacibus,
 quasi certis et stabilibus, totos se addicunt. Hu-*

nec ab ea unquam divelli possum, mihi que etiam hunc affectum inesse facile patior; martyrum honoribus oblector, pugilum cruoribus exulto; atque aliorum quidem certamina et victoriae sunt, coronae autem meae. Usque eo gloriam hanc praeripio, et eorum egregia facinora mea esse duco!

IV. Omnium quidem martyrum memoria cele-
 branda est, omnibusque, et linguae, et aures, et
 mentes prompte aperiendae, ut de eorum laudibus
 libenter aliquid dicamus et audiamus, omniaque
 alia eorum certaminibus inferiora esse censeamus.
 Nam cum multa nos ad melioris vitae studium du-
 cant, atque ad virtutem erudiant, ratio, lex, pro-
 phetae, apostoli, Christi cruciatus, Christi, inquam,
 primi martyris, qui crucem conscendit, meque se-
 cum duxit, ut peccatum meum affigeret, et de
 serpente triumpharet, et sanctitatem ligno afferret,
 et voluptatem vinceret, et Adamum primae incolumi-
 tati restitueret, ac prolapsam imaginem erigeret
 atque instauraret: cum tot, inquam, tantaque habe-
 mus, non minus tamen ad vitam recte instituen-
 dam nobis utilitatis afferunt martyres, haec holo-
 causta ratione praedita, victimae perfectae, obla-
 tiones Deo gratae et acceptae, veritatis praeconia,
 mendacii 440 proscissiones, legis, quae spirituali
 modo intelligitur, expletio, erroris oppressio, vitii
 insectatio, peccati diluvium, mundi lustratio.

V. Tum tu mihi, Cypriane, et re et nomine cha-
 rissime, supra caeteros martyres celebrandus oc-
 curris (nec enim verendum est, ne martyres mar-

(62) Εἰς ὁδηγίαν τοῦ κρείττονος. «Quae nos ad
 Deum vitamque meliorem ducant, » Utrumque son-
 nat vox ὁδηγία.

(63) Λόγου. Deest in Oxon.

(64) Παιδαγωγίαν. «Ad institutionem, » scilicet
 tam fidei quam morum.

tyribus invadeant), atque et virtute tua majorem in modum afficior, et memoria recreor, ac præ gaudio quasi lymphatus feror, et quodammodo in eodem tecum martyrio versor, dimicationisque socius et particeps sum, ac totus ad te transeo: sive me tibi doctrina et eloquentia conciliet, qua tu tanto reliquos mortales anteibas, quanto ratione prædita brutis animantibus præstant (sit enim, nescio quo pacto, ut, non minus inter eos, qui studii cujusdam atque instituti nomine inter se conjuncti, quam qui affinitatis et consanguinitatis vinculo inter se devincti sunt, amor coalescat); sive id repentinae et admirabili mutationi tuae, quæ vim omnem orationis excedit, omnique exemplo præstantior est, assignari debeat. Nam sol etiam post nubem, qua prius obducebatur, jucundior illucescit; et ver post hiemis tristitiam dulcius est; suavior etiam apparet ridens tranquillitas, et expansum ac pacatum mare, cum, post ventorum tumultum, et tumescentes

VI. Ille Cyprianus, o viri (ut et qui nostis, ex ipsa commemoratione majorem voluptatem capiat, et qui ignoratis, historiam omnium nostrarum pulcherrimam, commune Christianorum decus, atque ornamentum discatis), hic, inquam, Cyprianus, magnum quondam Carthaginensium, nunc autem totius orbis nomen, opibus conspicuus, potentia illustri, genere clarus (siquidem maximum nobilitatis argumentum est, senatorem esse, primariamque in eo ordine sedem obtinere), hos juventutis, elaboratum naturæ opus, doctrinæ principatus, tam philosophicæ, quam cujusvis alterius generis disciplinæ, idque quacunque parte eas spectare volueris; adeo ut in eo, et variarum artium cognitio mirabilior esset, quam singularum exacta et perfecta scientia, et rursus singularum exquisita et modis omnibus absoluta perceptio plus admirationis vel, ut apertiori distinctione hæc explicem, alios utraque laude, omnes autem omnino superaret.

VII. Ac eruditionem quidem libri ipsi testantur, quos ille complures et luculentos pro nobis conscripsit, posteaquam Dei, qui omnia facit, et mutat¹⁴, benignitate, doctrinam suam in melius transtulit, atque stoliditatem rationi subjecit. Quænam autem hinc mihi jam dicenti ratio tenenda sit, et quo me vertam, plane incertus sum. Vereor enim, ne nimis longum ac prorsus intempestivum sermonem habeam, si Cypriani omnia commemoranda suscepero; et rursus, ne maximo eos, qui adsunt, detrimento mulctem, si quid præteriero. Ut igitur medium quemdam, inter temporis brevi-

¹⁴ Amos v, 8.

(65) Ὀλος. In nonnullis. ὄλος.

(66) Ὁ κρείττον. Sic Regg. a, c, d, ph, etc. In ed., κρείττων.

(67) Ὀδίνοντα. Interiores videtur legiase, οὐδίνοντα.

(68) Γέννησθε. Savil., γένουσθε.

(69) Τῆς φύσεως ἀγαλμα. Vernacula lingua dicimus: « Chef-d'œuvre de la nature. »

(70) Πολυμαθίας. Sic plures codd. In Regg. ς, d, hm, mh, πολυμαθείας. In ed., φιλομαθίας,

καὶ σοῦ διαφερόντως ἤτημα τε τῆς ἀρετῆς, καὶ τῆ μνήμη κουφίζομαι, καὶ ὡς περ ἐνθους ὑφ' ἡδονῆς γίνομαι, καὶ τινα τρόπον σύνεμι τε τῆ μαρτυρίᾳ, καὶ κοινῶν τῆς ἀθήσεως, καὶ ὄλος (65) πρὸς σὲ μετανίσταμαι· τάχα μὲν διὰ τὴν τῶν λόγων οἰκείωσιν, οἷς τοσοῦτον τῶν ἄλλων ἐκράτεις, ὅσον τὰ λογικὰ τῆς ἀλόγου φύσεως (συνεισέρχεται γὰρ, οὐκ οἶδ' ὅπως, φίλτρον τοῖς κατὰ τὴ συναπτομένους, οὐκ ἤττον τοῖς λοιποῖς πράγμασιν, ἢ τοῖς περὶ ἀγχιστεῖαν αἵματος)· τάχα δὲ διὰ τὸ τῆς μεταβολῆς ἀθρόον τε καὶ παράδοξον, ὃ κρείττον (66) λόγου καὶ παραδείγματος. Ἐπεὶ γλυκὺ μὲν ἥλιος μετὰ νέφος, ᾧ τέως συνεκαλύπτετο· γλυκίον δὲ τὸ ἔαρ, ὅτι μετὰ χειμῶνος κατήφειαν· ἡδίων δὲ μειδιῶσα γαλήνη, καὶ θάλασσα ἠπλωμένη, καὶ ταῖς ἀκαταῖς προσπαίζουσα μετὰ πνευμάτων στάσιν, καὶ ὠδίνοντα (67) κύματα.

fluctus, littoribus alludit.

Γ'. Οὗτος Κυπριανός, ὃ ἄνδρες (ἵνα οἱ μὲν εἰδότες, ἡδῖους γέννησθε (68) τῆ ὑπομνήσει, οἱ δὲ ἀγνοοῦντες, μάθητε τὸ κάλλιστον τῶν ἡμετέρων διηγημάτων, καὶ τὴν κοινὴν Χριστιανῶν φιλοτιμίαν), οὗτος ἐκεῖνος, τὸ μέγα ποτὲ Καρχηδονίων νομομα, νῦν δὲ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης, ὃ πλούτῳ περιφανῆς, καὶ δυναστείας περιβλεπτός, καὶ γένει γνῶριμος (εἰ γε μέγιστον εἰς εὐγενείας ἀπόδειξιν, συγκλήτου βουλῆς μετουσία καὶ προεδρία), τὸ τῆς νεότητος ἄνθος, τὸ τῆς φύσεως ἀγαλμα (69), τὸ τῶν λόγων κράτος, τῶν τε κατὰ φιλοσοφίαν, καὶ ὅσοι τῆς ἄλλης παιδεύσεως, καὶ τούτων ὃ βούλει μέρος· ὡς μᾶλλον μὲν τὸ ποικίλον ἢ τὰ ἄκρον ἐν ἐκάστῳ θαυμάζεσθαι, μᾶλλον δὲ τὸ εὐδύκιμον ἐν ἐκάστῳ τῆς περὶ πάντα πολυμαθίας (70)· ἢ, ἵνα διέλω σαφέστερον, τῶν μὲν τῷ ποικίλῳ, τῶν δὲ τῷ ἄκρῳ· ἔστι δὲ ὡν ἀμφοτέρους, πᾶσι δὲ πάντων ἐκράτει. haberet, quam variarum artium collecta scientia: multiplici, alios profunda rerum cognitione, alios

Z'. Τῶν μὲν οὖν λόγων καὶ οἱ λόγοι μαρτυρες, οὓς πολλοὺς καὶ λαμπροὺς ἐκεῖνος ὑπὲρ ἡμῶν κατεδάλετο, ἐπειδὴ γέ μετήνεγκε Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ τῆ παιδευσίν, τοῦ ποιούντος τὰ πάντα καὶ μετασκευάζοντος, πρὸς τὸ βέλτιον (71), καὶ τῷ λόγῳ τὴν ἀλογίαν ὑπέκλινεν· τὸ δὲ ἐντεῦθεν, οὐκ οἶδ' ὅπως χρῆσθαι (72), τῷ λόγῳ καὶ τίς γένομαι· πῶς μὲν μὴ μακρὸν ἀποτελεῖν λόγον, καὶ παντελῶς ἔξω τοῦ καιροῦ, πάντων τῶν Κυπριανοῦ μεμνημένος· πῶς δὲ μὴ τὰ μέγιστα ζημιῶσω τοὺς παρόντας τοῖς σιωπῶμενοις. Ἴν' οὖν μέσην βαδίωσιν ταῦ καιροῦ, καὶ τοῦ πόντου τῶν ἀκούοντων, οὕτω μοι δοκεῖ ποιητέον εἶναι·

« discendi cupiditas. »

(71) Πρὸς τὸ βέλτιον. « Doctrinam in melius transtulit. » Sic vertendum existimamus. Hæc enim verba referimus ad μετήνεγκε, quod superius legitur. Billius autem ea refert ad μετασκευάζοντος, quanvis in propheta Amos non occurrant, et reddit, « atque in melius commutat. »

(72) Χρήσθαι. Regg. d, ph, et Or. 1, χρῆσθαι.

τὰ μὲν ἄλλα παρῆναι τοῖς εἰδόσιν, ἐκδιδάσκειν τοὺς ἀγνοοῦντας, εἴπερ εἰσὶ τινες, ἵν' ἀμφοτέροι εὐεργετῶνται ὁμοίως, καὶ οἱ διδάσκοντες τὰ ἐκείνου, καὶ οἱ μανθάνοντες (ἐπειδὴ καὶ τὸ μεμνησθαι τοῦ ἀνδρός, ἀγίαςμὸς, καὶ μέγιστον εἰς παράκλησιν ἀρετῆς ὁ λόγος)· ἐνὸς δὲ ἢ δύο τῶν ἐκείνου διὰ βραχέων ἐπιμνησθῆναι, καὶ τούτων ὅσα μηδὲ βουλομένῳ παρ-

tutis studium habet oratio); ego vero ex illius etiam hujus generis sunt, ut ea, ne si maxime quidem

Η'. Μνησθήσομαι δὲ τοῦ προτέρου βίου, καὶ ἦτις αὐτῷ γέγονε σωτηρίας ὁδός, καὶ τίς ἡ κλήσις, καὶ ἡ πρὸς τὸ κρεῖττον μετέθεσις. Ἐκείνο μὲν γε ἴδαν ἀγεννὲς καὶ μικρόψυχον, οἴεσθαι καθυβρίζεσθαι τὸν ἀθλήτην τῇ μνήμῃ τῶν σκαιωτέρων. Ἐπεὶ οὕτω καὶ Παῦλος ἡμῖν οὐκ ἐπαινετὸς ὁ μέγας, καὶ Ματθαῖος ὁ τελώνης ἐν τοῖς χαλίστοις, καὶ Κυπριανὸς αὐτός· ὁ μὲν τῶν προτέρων ἑαυτοῦ διωγμῶν μεμνημένος, καὶ τῆς τοῦ ζήλου μεταθέσεως, ἵν' ἐκ τοῦ παραλλήλου (73) μᾶλλον δοξάσῃ τὸν εὐεργέτην· ὁ δὲ τὸν *Τελώνην* ἑαυτῷ προστιθεὶς ἐν τῇ τῶν μαθητῶν ἀπφριθιμῆσει, ὡσπερ ἄλλο τι τῶν τιμῶν ἐπίσημον· ὁ δὲ καὶ μακρῷ λόγῳ στηλιτεῦσαν τὴν προτέραν ἑαυτοῦ κακίαν, ἵνα καὶ τοῦτο Θεῷ καρποφορήσῃ, τὴν ἐξαγόρευσιν, καὶ πολλοῖς ὁδὸς γένηται τῆς χρηστοτέρας ἐλπίδος τῶν ἀπὸ κακίας ἐπιστρεφόντων. Τίς οὖν ἡ κακία, καὶ σκοπεῖτε, ὅση καὶ ἡλίκη τὸ μέγεθος· Δαιμόνων ἦν θεραπευτής, ὁ Χριστοῦ μαθητῆς ὑστερον· καὶ διώκτης πικρότατος, ὁ μέγας τῆς ἀληθείας ἀγωνιστής· καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ παράσσω τὴν ἡμέτεραν ὁδόν, διὰ τὸ ἐν ἀμφοτέροις κράτος. ὁ κρᾶτιστος ἀμφοτέρα μετὰ τοῦτο Χριστιανούς. Ὅσον κακὸν καὶ γοητεία τοῦτοσι προστιθεμένη, τῶν ἐκείνου (74) τὸ γνωριμώτατον! ὅση δεινότερον καὶ ἀπληστία σώματος, ἢ καὶ τοὺς τᾶλλα σοφοῦς ἐκμαίνειν δύναται, καὶ χεῖρον φρονεῖν βιάζεται, καθάπερ ὑβριστὴς πῦλος, τὸν λογισμὸν συναρπάζουσα! *stianis operam dedit*. Jam quantum ex arte magica, a huic malo cumulus accedebat! quantum item hæc crimina exaggerabat corporis intemperantia et libido, quæ tantam vim habet, ut quandoque sapientes etiam viros furore afficiat, deteriusque sentire cogat, equulei petulantis et indomiti more, rationem secum arripiens!

Θ. Ἦκει δὲ ἡμῖν ἐπ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιον ὁ λόγος. Καὶ μὴ πρὸς τὰ πρῶτὰ τις ὁρῶν Κυπριανοῦ, ταῖς ἡδοναῖς ἐφιέτω· τοῖς δὲ τελευταίοις σωφρονιζέσθω. Παρθένος τις ἦν (75) τῶν εὐπατρίδων, καὶ κοσμίων.

¹¹ I Tim. i, 13. ¹² Matth. x, 3.

(73) *Παράλληλου*. Sic Regg. bm, ph. In ed. divi- sim, παρ' ἀλλήλου.

(74) *Ἵν' ἐκείνου*, etc. Combessius sic vertit: « Ars magica, qua maxime in notitiam hominum venerat, quanto in ejus malis hæc primas tenebat? » Improbatur interpretationem Billii, qui ὅση δεινότερον jungit cum his verbis quæ sequuntur, καὶ ἀπληστία σώματος. Si admittatur Combessii interpretatio, sic his interpunctionibus distinguenda erit phrasis: Τῶν ἐκείνου τὸ γνωριμώτατον, ὅση δεινότερον; ἢ ἀπληστία, etc.: « Qua arte et notior, et quanto ad scelus immanior? Ad hæc libido insatiabilis, » etc.

(75) *Παρθένος τις ἦν*, etc. In Coisl. 1 et Hervæg, ed. sic additur: Κάλλιε περιβλεπτος, τῶν εὐπατρι-

latem et auditorum cupiditatem, cursum teneam, hæc mihi ineunda ratio videtur: cætera quidem scientibus relinquam, ut iis, qui ea ignorant, si qui tamen tales sunt, exponant, atque ex ea re utrique parem utilitatem capiant, tum qui illius virtutes docent, tum qui addiscunt (quandoquidem hujus quoque viri vel sola recordatio sanctitate animam imbuat, maximumque pondus ad excitandum viribus unum aut alterum breviter exponam, quæ velim, præterire queam.

VIII. Dicam porro, quæ prioris ipsius vitæ ratio fuerit, quæ salutis via, quæ vocatio, quæ in meliorem vitæ statum mutatio. Equidem eos admodum ignavi atque abjecti animi esse existimo, qui martyri, rerum minus laudabilium commemoratione, contumeliam inferri arbitrantur. Mac enim ratione nec magnus ipse Paulus laudem mereatur, et Mattheus publicanus in sceleratissimorum hominum numero habendus fuerit, ac noster etiam Cyprianus. Ille quidem pristinorum suarum persecutionum, et mutati zeli mentionem facit ¹¹, ut videlicet ex utriusque collatione Dei beneficentiam magis concelebrat: alter vero in discipulorum enumeratione sibi ipsi *Publicani* cognomentum, perinde atque aliud quoddam nobilitatis insigne et ornamentum, adjungit ¹²; hic denique superioris vitæ turpitudinem longa oratione proscindit, ut ipsam quoque scelerum confessionem Deo muneris loco offerat, ac multis eorum, qui ab improba et flagitiosa vivendi ratione animum revocant, ad melius sperandum via existat. Quæ igitur illius improbitas fuerit, quamque magna et gravis, expendite: Dæmonum cultor erat, qui Christi postea discipulus fuit: et persecutor acerbissimus, qui postea **442** magnus veritatis propugnator exstitit; et verbo et opere, utpote in utroque pollens, viam nostram turbabat, qui postea utraque re peregrinam Christianam qua potissimum ad hominum famam pervenerat, qua

IX. Ad ipsum autem jam mali caput se confert oratio. Nec vero quisquam primas vitæ Cypriani partes intuens, voluptatibus indulgeat; verum ultimis ad pudicitiam revocetur. Virgo quædam erat

δων καὶ κοσμίων, εὐπρεπῆς μὲν τὴν ὄραν τοῦ σώματος. ζηλωτὴ δὲ τὸν τρόπον τὴν γὰρ μορφήν ἀξίεραστός ἦν, καὶ ψυχῆς ἀρετὴν ἀξιάγαστος. Ταῦτα γὰρ ἡ φήμη διήγγελλε, καὶ τὸν νεανίαν ἐξέπληττεν, ὁρῶντα μὲν κάλλος ἐξαισίον, ἀκούοντα δὲ τρόπον ἐφάμιλλον. Ἀκούετε, παρθένος, etc.: « Virgo quædam erat pulchritudine et genere insignis, ingenua, præstanti corporis forma, ob morum excellentiam imitatione digna. Forma namque erat amabilis, animi autem virtute longe admirabilior. Hæc fama nuntiabat. Confestim juvenem sauciavit, qui formam nulli parem conspiciebat; verum cum paribus conjunctam moribus audiebat. Audite, virginæ, » etc.

patricio genere nata, honestisque moribus prædita. Audite, virgines, ac simul exsultate, imo etiam quæcunque pudicitiam in matrimonio, et pudicitiae amantes colitis: nam utrisque communi ornamento est ista narratio. Virgo hæc forma erat perquam liberali et egregia. Accinat huic nobiscum David: *Omnis gloria filiae regis ab intus* ¹⁷, vera Christi sponsa, pulchritudo recondita, viva status, donavium sacrilegas manus non metuens, sanum inaccessum, hortus conclusus, fons signatus ¹⁸ (ut Salomon quoque aliquid ipsi accinat), soli Christo servata. Magnus Cyprianus, unde, et quo modo, haud scio, hujus virginis omni ex parte tutæ, ac morum gravitate præditæ amore captus est. Nam voraces et avidi oculi, ea etiam, quæ attingere nefas est, attingunt, organum nempe omnium promptissimum atque avidissimum. Nec tantum captus est, sed ejus quoque pudicitiam tentabat. O singularem stultitiam; si quidem futurum sperabat, ut eam diriperet, vel potius, o ingentem illius impudentiam, qui res hujusmodi audebat, atque ad audendum impellebat! Ille etiam in paradysum adversus eum, qui primus effictus est, ab initio irrepsit ¹⁹: et medius inter angelos stat, Jobum ad cruciatum deprecans ²⁰: ac postremo Dominum ipsam, qui eum oppressurus et morte affecturus erat, adoriri non dubitat, eique, qui nulli tentationi obnoxius est, tentationem admovet ²¹ (quoniam alterum, in externa Dei facie, **443** Adamum videbat), quasi ipsum quoque superaturus. Nesciebat enim fore ut humanitatem aggressus, in divinitatem incideret. Quid igitur mirum, si ipse etiam per Cyprianum sanctam animam, atque intactum corpus aggreditur?

X. Cæterum ipse quidem eam sollicitabat, ac pro lenone, non vetula quadam muliercula ad hujusmodi res idonea, sed dæmone quodam, corporum ac voluptatis amante, utitur. Rebelles siquidem et invidiæ potestates ad obeunda bujus generis ministeria celeres esse solent, multos nimirum ruinæ suæ socios quærentes. Hujus porro lenocinii merces, victimæ et libamina erant, affinitasque ea, quæ per sanguinem et sacrificiorum nidorem cum eo contrahitur. Talem enim iis mercedem pendi oportebat, qui hujusmodi beneficia contulissent. At puella simul atque malum persensit, et insidias intellexit (puræ etenim ac divinæ animæ diaboli technas celerrime deprehendunt, quamlibet alioqui versipellis ille sit, atque in conatibus suis varius ac multiplex), quid facit, et quid adversus vitii opificem molitur? Desperatis omnibus aliis remediis, ad Deum confugit, atque adversus detestabilem amorem sponsum suum patronum ac defensorem assu-

A Ἀκούετε, παρθένοι, καὶ συναγάλλεσθε, μᾶλλον δὲ καὶ τῶν ὑπὸ ζυγὸν ἔσαι σῶφρονές τε καὶ φιλοσώφρονες (76)· κοινὸν γὰρ ἀμφοτέραις καλλώπισμα τὸ διήγημα. Καὶ ἡ παρθένος καλῆ τῷ εἶδει σφόδρα· προσφδέτω ταύτη μεθ' ἡμῶν ὁ θεὸς Δαβὶδ, Πᾶσα ἡ δόξα, λέγων, τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως ἔσωθεν, νύμφη Χριστοῦ γνησία, κάλλος ἀπόθετον, ἀγαλμα ἔμψυχον, ἀνάθημα ἄσυλον, τέμενος ἀνεπίβατον, κῆπος μεκλεισμένος, πηγὴ ἐσφραγισμένη (προσφδέτω γὰρ τι καὶ Σολομὼν), μόνῃ Χριστῷ τηρουμένη. Ταύτης ὁ μέγας ἦλω Κυπριανὸς, οὐκ οἶδ' ὅθεν καὶ ὅπως, τῆς πάντα ἀσφαλούς καὶ κοσμίας (77). Ψάουσι γὰρ ὀφθαλμοὶ λίγνοι καὶ τῶν ἀψάυστων, τὸ προχειρότατον ὀργάνων (78) καὶ ἀπληστότατον. Καὶ οὐχ ἦλω μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπέιρα. Ἐ τῆς εὐθειας, εἰ ταύτην συλήσειν ἤλπιδε, μᾶλλον δὲ τῆς ἀναισχυντίας τοῦ τὰ τοιαῦτα τολμῶντός τε καὶ τολμᾶν πείθοντος! Ἐκεῖνος καὶ εἰς τὸν παράδεισον ἀπ' ἀρχῆς παρέδω (79) κατὰ τοῦ πρώτου πλάσματος· καὶ μέσος ἀγγέλων ἴσταται τὸν Ἰῶβ ἐξαιτήσων· καὶ τὸ τελευταῖον, κατ' αὐτοῦ τολμᾶ τοῦ Δεσπότου, τοῦ καταλύσοντος (80) αὐτὸν καὶ θανατώσοντος, καὶ πείραν προσάγει τῷ ἀπειράστῳ (ἐπειδὴ δεύτερον Ἀδὰμ εἶδε τοῦ Θεοῦ τὸ φαινόμενον), ὡς καὶ τοῦτον καταπαλαίσων. Ἦγνοε γὰρ, ὅτι περιπεσεῖται θεότητι, προσδραμῶν ἀνθρωπότητι. Τί οὖν θαυμαστόν, εἰ καὶ διὰ Κυπριανὸν περιβάται τῆς ἁγίας (81) ψυχῆς, καὶ τοῦ ἀνεπάφου σώματος;

C Γ. Πλὴν ὁ μὲν ἐπέιρα, καὶ προαγωγῶ χρεῖται, οὐ γυναίκα τινὲ παλαιῶ τῶν πρὸς ταῦτα ἐπιτηδείων, ἀλλὰ δαιμόνων τινὲ τῶν φιλοσωμάτων καὶ φιληδόνων· ἐπειδὴ ταχέια πρὸς τὴν τῶν τοιούτων ὑπηρεσίαν αἱ ἀποστατικά δυνάμεις καὶ φθονεραὶ, πολλοὺς κοινωνοὺς ζητοῦσαι τοῦ πτώματος. Καὶ ὁ μισθὸς τῆς προαγωγίας, θυσία τε καὶ (82) σπονδαί, καὶ ἡ δι' αἱμάτων καὶ κνίσσης οἰκείωσις· τοιούτους γὰρ ἔδει μισθοὺς εἶναι τοῖς τὰ τοιαῦτα χαριζομένοις. Ἡ δὲ ὡς ἤσθετο τοῦ κακοῦ, καὶ τὴν ἐπιβουλήν ἔγνω (ταχύτεραι γὰρ αἱ καθαραὶ ψυχαὶ καὶ θεοειδεῖς πρὸς θῆραν τοῦ ἐνεργούντος, κἂν ὅτι μάλιστα σοφιστικῶς ἦ καὶ ποικίλος τὴν ἐπιχειρήσιν), τί ποιεῖ, καὶ τί ἀντιτεχνᾶται τῷ δημιουργῶ τῆς κακίας; Πάντων ἀπογοῦσα τῶν ἄλλων, ἐπὶ τὸν Θεὸν καταφεύγει, καὶ προστάτην ποιεῖται κατὰ τοῦ μισητοῦ πόθου (83) τὴν ἑαυτῆς νυμφίον, ὃς καὶ Σωάνναν ἐβρύσατο. καὶ Θέκλαν διέσωσεν· τὴν μὲν ἀπὸ πικρῶν πρεσβυτέρων (84), τὴν δὲ ἀπὸ τυράννου μνηστήρος, καὶ τυ-

¹⁷ Psal. XLIV, 14. ¹⁸ Cant. IV, 12. ¹⁹ Gen. III, 4. ²⁰ Job I, 6 sqq. ²¹ Matth. IV, 1 sqq.

(76) *Τε καὶ φιλοσώφρονες.* Hæc desunt in Reg. d.

(77) *Κοσμίας.* Reg. d, ταμίας.

(78) *Ὀργάνων.* Reg. c, τῶν ὀργάνων. Par., ὄργανον.

(79) *Παρέδω.* Reg. c, εἰσέδω.

(80) *Τοῦ καταλύσοντος.* Sic Reg. bm, et Or. I. *Deest* τοῦ in edit.

(81) *Ἁγίας.* Reg. c addit, ἐκείνης.

(82) *Θυσία τε καὶ, etc.* Regg. a, d, θυσία σπονδαί δι' αἱμάτων καὶ κνίσσης, « qua cruoribus et sacrificiorum nidore fit conciliatio. »

(83) *Πόθου.* Sic Regg. a, c, d, bm, ph, Jes., Combel., etc. In ed., πόθος.

(84) *Ἀπὸ πικρῶν πρεσβυτέρων.* Bill. : « a sævis

nit. Ingeniosus enim ac solers esse solet, quisquis A premitur. Quænam autem depellendi mali ratio fuit? Ad Justinæ Deum, quemadmodum, Saul ad Davidis citharam fidiumque pulsus⁹⁴, confugit: ad hujus Pastorem se confert; atque, ut amore per acceptam plagam, ita malo spiritu per fidem in Christum purgatur, amoreque commutat. Diu tamen episcopus ipsi fidem abrogavit, eumque repulit. Incredibile enim, ac miraculi simile ei videbatur, Cyprianum aliquando inter Christianos ascribendum esse, etiamsi omnes homines ad fidem pervenirent. At revera mutatus erat, et perspicuum mutationis argumentum edit. Magicos enim libros publice proponit, ac de pravi thesauri imbecillitate triumphum agit: amentiam prædicat, ingentem ex illis flammam excitat, et diurnam imposturam, quæ ne uni quidem carnis flammæ opem 445 afferre poterat, igne assumit: a demonibus secedit, Deo adjungitur. O mirificam gratiæ potentiam! Per improbum amorem ac spiritum, Deum invenit, et sacra sacri gregis ovis efficitur, atque etiam, quemadmodum a quodam accepti, ædituus, idque multis quoque precibus ab eo adhibitis, ut ad prioris arrogantis purgationem humilitatem exerceret. Pastor deinde creatur, ac pastorum optimus et probatissimus. Neque enim Carthaginensi tantum Ecclesiæ, nec Africæ, ab eo, et propter eum etiam nunc claræ et celebri, præficitur, verum etiam occiduis omnibus regionibus, ac prope etiam oræ, quocunque illius fama et admiratio pervagata

XIII. Hæc signorum et prodigiorum Deus facit: C hæc, inquam, ille, qui Josephum, iniquo fratrum scelere venditum, in Ægyptum duxit⁹⁵, et in femina exploravit⁹⁶, et in frumenti largitione nobilitavit, et in somniorum scientia erudit, ut in extera regione fidem et auctoritatem obtineret, atque a Pharaone honore afficeretur, paterque maximarum illarum copiarum fieret⁹⁷, propter quas Ægyptus cruciatur⁹⁸, mare scinditur⁹⁹, panis, instar pluvie, funditur¹⁰⁰, solis cursus inhibetur¹⁰¹, promissa terra per sortem distribuitur¹⁰². Divina enim sapientia magnarum rerum fundamenta multo ante jacere, ac contraria per contraria procurare novit, ut majorem sui admirationem mortalibus

⁹⁴ I Reg. xvi, 23. ⁹⁵ Gen. xxxvii, 28 sqq. ⁹⁶ Gen. xxxix, 7 sqq. ⁹⁷ Gen. xli, 40 sqq. ⁹⁸ Exod. vii, 17 sqq. ⁹⁹ Exod. xiv, 21 sqq. ¹⁰⁰ Exod. xvi, 14 sqq. ¹⁰¹ Jos. x, 12 sqq. ¹⁰² Jos. xiii, 1 sqq.

(94) *Κιθάραν*. « Citharam. » Sic omnes codd. In D ed., *κιθάραν*.

(95) *Κρούσματα*. Regg. a, d, Coisl. 1, Par., etc., *κρούματα*.

(96) *Ποιμένι*. « Pastori, » nimirum « Anthimo Antiochenæ Ecclesiæ episcopo. »

(97) *Καί*. Deest in Regg. a, bm, ph. At in Or. 1, *καί ἡ*.

(98) *Νεωκόρος*. « Minister templum everrens ac repurgans. »

(99) *Ὁ κράτιστός τε*, etc. Regg. bm, ph, Coisl. 2, Or. 1, Par., ὁ τι κράτιστόν τε καί δοκιμώτατον.

(1) *Μέχρι νῦν*. Reg. d, *μέχρι τοῦ νῦν*.

(2) *Ἐφας*. Reg. bm, *ἔω*.

(3) *Νοτίου*. Regg. bm, ph, *νοτίου*.

χانون γὰρ ἅπαν τὸ πειζόμενον. Τίς ἡ λύσις; Ἐπὶ τὸν τῆς παρθένου καταφεύγει Θεόν, ὡς περ Σαούλ ἐπὶ τὴν κινύραν (94) τοῦ Δαβὶδ καὶ τὰ κρούσματα (95)· πρόβεισι τῷ ταύτης Ποιμένι (96)· καθάιρεται, ὡς περ τοῦ πόθου διὰ τῆς πληγῆς, οὕτω τοῦ πονηροῦ πνεύματος διὰ τῆς ἐξ Χριστὸν πίστεως· μετατίθεται τὸν πόθον· ἐπὶ πολὺ μὲν ἀπιστοῦμενος καὶ ἀποπεμπόμενος· καὶ γὰρ ἐδόκει τὸ πρᾶγμα τῶν ἀπίστων εἶναι καὶ θαυμασίον, Κυπριανὸν ἐν Χριστιανοῖς ἀριθμηθῆναι ποτε, εἰ καὶ πάντες ἄνθρωποι· μετατίθεται δ' οὖν, καὶ (97) ἀπόδειξις τῆς μεταβολῆς ἐναργῆς· Προτίθησι δημοσίᾳ τὰς γοητικὰς βίβλους· θριαμβεύει τοῦ πονηροῦ θησαυροῦ τὴν ἀσθένειαν· κηρύσσει τὴν ἀνοιαν, λαμπρὰν ἐξ αὐτῶν ἀφρεὶ τὴν φλόγα, περὶ δαπανᾶ τὴν μακρὰν ἀπάτην, ἡ μιᾶ φλογὶ σαρκὸς οὐκ ἐπήμυνεν· ἀπίσταται τῶν δαιμόνων, οικειοῦται Θεῷ. Ὡ τῆς χάριτος! Ὅση Θεὸν εὐρίσκει πονηρῶ πόθῳ καὶ πνεύματι, πρόβατον ἱερὸν τῆς ἱερᾶς γίνεταί ποίμνης. ὡς δὲ ἐγὼ τινος ἤκουσα, καὶ νεωκόρος (98), πολλὰ δεηθεὶς, ἵνα φιλοσοφῆσθαι τὸ ταπεινὸν εἰς κάθαρσιν τῆς προτέρας ἀλαζονείας. Εἶτα ποιμὴν, καὶ ποιμένων ὁ κράτιστός τε (99) καὶ δοκιμώτατος. Οὐ γὰρ τῆς Καρχηδονίων προκαθίσταται μόνον Ἐκκλησίας, οὐδὲ τῆς ἐξ ἐκείνου καὶ δι' ἐκείνον περιβοήτου μέχρι νῦν (1) Ἀφρικῆς, ἀλλὰ καὶ πάσης τῆς ἐσπερίου, σχεδὸν δὲ καὶ τῆς ἑώρας (2) αὐτῆς, νοτίου (3) τε καὶ βορείου λήξεως, ἐφ' ὅσα ἐκεῖνος ἦλθε τῷ θαύματι. Οὕτω (4) Κυπριανὸς ἡμέτερος γίνεται.

orientali omni, atque australi et septentrionali est. Sic Cyprianus noster efficitur.

II. Ταῦτα ὁ τῶν σημείων καὶ τῶν (5) τεράτων Θεός· ταῦτα, ὁ τὸν Ἰωσήφ ἀγαγὼν εἰς Αἴγυπτον ὄνιον διὰ ἀδελφῶν ἐπηρείας, καὶ ἐν γυναικὶ δοκιμάσας, καὶ ἐν σιτοδοσίᾳ (6) δοξάσας, καὶ ἐν ἐνυπνίοις σοφίας (7), ἵν' ἐπὶ ξένης πιστευθῆ, καὶ ὑπὸ Φαραὼ τιμηθῆ, καὶ πατὴρ γένηται πολλῶν μυριάδων, δι' ἃς Αἴγυπτος βασανίζεται, θάλασσα τέμνεται, ἄρτος ἕεται, ἥλιος ἴσταται, γῆ τῆς ἐπαγγελίας κληροδοτεῖται. Οἶδε γὰρ πόρρωθεν καταβάλλεσθαι τῶν μεγάλων πραγμάτων ἡ σοφία τὰς ὑποθέσεις, καὶ διὰ τῶν ἐναντίων (8) τὰ ἐναντία οἰκονομεῖσθαι, ἵνα καὶ μᾶλλον θαυμάζηται. Ἀπόρηξ (9) καὶ ταῦτα τῶν του (10) Κυπριανοῦ καλῶν εἰς μέτρον εὐφημίας τελεωτάτης. Νῦν δὲ τοσαῦτά ἐστι τὰ λειπόμενα καὶ τοιαῦτα,

(4) *Ὅτω*. In ima unius Colb. pagina legitur: Ὅτω πρὸς Χριστὸν μετατίθεται· « Sic ad Christum transfertur; » seu sit varia lectio, seu glossema.

(5) *Καὶ τῶν*. Sic Regg. bm, ph et Or. 1. Deest τῶν in ed.

(6) *Σιτοδοσία*. Reg. a et æs., *σιτοδεία*, «penu-ria.»

(7) *Ἐν ἐνυπνίοις σοφίας*. Billins: « per insomnia. » Non recte. Hic siquidem agitur de somniorum scientia, qua Joseph edoctus est, ut somnia sua intelligeret, et aliorum interpretaretur.

(8) *Διὰ τῶν ἐναντίων*, etc. « Per contraria, » etc. Sic Joseph per servitutem et ignominiam ad gloriam pervenit.

(9) *Ἀπόρηξ*. Gloss., ἀρκεῖ.

(10) *Τῶν τοῦ*. Sic Coisl. 1. Deest τῶν in ed.

ὥστε εἰ καὶ μηδὲν αὐτῶ τῶν προσηρημένων ὑπῆρχεν A εἰς ἑπαινόν, ἐξαρκεῖν τοῖς ἐξῆς νεκρῶν ἅπαντας. Ἴνα γὰρ τὰ ἐν μέσῳ συντέμω, τὴν τῶν χρημάτων περιφρόνησιν, τὴν τοῦ τύφου κατάλυσιν, τὴν τοῦ σώματος παιδαγωγίαν καὶ καθαρότητα τῶν προτέρων ὁρμῶν ἀντίπαλον, τὸ περὶ τὴν ἐσθῆτα φιλόσοφον (11), τὸ περὶ τὰς ἐντεύξεις ὑψηλὸν τε ὁμοῦ καὶ φιλόανθρωπον, ὡς Ἰσον (12) ἀπέχειν εὐτελείας καὶ αὐθαδείας· τὰς χαμευνίας, τὰς ἀγρυπνίας, ὅς (15), καίτοι τῶν τοιοῦτων ἄψιμαθῆς ὢν, κατὰ πολὺ τῶν προειληφότων ἐκράτει· τὴν περὶ λόγους φιλοτιμίαν, ἐξ ὧν ἦθος ἅπαν ἐπαίδευσεν, καὶ δογματῶν ἀπαιδευσίαν ἐκάθηρε, καὶ ἀνδρῶν βίους ἐκόσμησε, καὶ τῆς ἀρχικῆς καὶ βασιλικῆς Τριᾶδος τὴν θεότητα τεμονομένην, ἔστι δὲ ὑφ' ὧν καὶ συναλειφομένην. εἰς τὸ ἀρχαῖον ἐπανήγαγεν, ἐν ὅροις μείνας εὐσεβοῦς ἐνώσεώς τε καὶ συναριθμήσεως· ἵνα ταῦτα συνῆλω διὰ τὴν ἀμετρίαν, τῆ τοῦ βίου καταλύσει συγκαταλύσῃ τὸν λόγον. B

exornavit, et principis ac regiae Trinitatis divinitatem, quam nonnulli scindebant, nonnulli rursum contrahebant, ad veterem statum reduxit, piæ videlicet unionis et connumerationis finibus sese continens : ut hæc, inquam, omnia, ne modum oratio excedat, contraham, una cum vitæ ipsius fine, dicendi finem faciam.

1Δ'. Ἐμáινετο καθ' ἡμῶν Δέκιος (14), καὶ πάσας 1δᾶς κολάσεων ἐπενόει, καὶ τὰ μὲν ἦδη παρῆν τῶν δεινῶν, τὰ δὲ ἐμελλεν· Ἰσον δὲ ἀγώνισμα ποιεῖται, καὶ Χριστιανούς ἐλεῖν, καὶ τοὺς πρὸ αὐτοῦ διώκτας ὑπερβαλεῖν, μᾶλλον δὲ, ἢ Χριστιανούς πάντας, ἢ Κυπριανὸν μόνον ἐλεῖν τε καὶ παραστήσασθαι. Ὅσῳ γὰρ εὐσεβείᾳ τε καὶ δόξῃ διαφέρειν τὸν ἄνδρα ἐγίνωσκε, τοσοῦτῳ (15) καὶ τὴν νίκην ἐαυτῷ περιφανέστεραν ἐώρα καὶ λαμπροτέραν, εἰ τούτου κρατήσσειεν. Ἐκείνως (16) μὲν γὰρ Χριστιανῶν μόνον (17) C ὑπάρχειν κρατεῖν, οὕτω δὲ καὶ φιλοσοφίας αὐτῆς, καὶ λόγων. Καὶ τὴν γλῶσσαν περιελεῖν πρότερον, εἶτα ἀφώνους ἀπαγαγεῖν (18) καὶ ἀλόγους τοὺς ὑπ' ἐκείνης ἐρειδομένους, ἀρίστης εἶναι στρατηγίας ἐνόμιζεν· οὐκ ὀρθῶς μὲν, οὐδὲ εὐσεβῶς ταῦτα διανοούμενος, οὐ μὴν παντάσῃν ἀλογίστως, πρὸς γε τὴν ἐαυτοῦ βούλησιν καὶ ἐπιχείρησιν· ἔδειξε δὲ τὸ ἔργον. Ἐπειδὴ γὰρ ἅπασαν προσβολὴν τε καὶ πείραν ἀνδρικῶς τε καὶ γενναίως ἀποσεσάμενος, ὥσπερ τις πῆτρα παράλιος (19) κινάμετων ἐπιδρομᾶς, τέλος ἐξορίαν ὑπ' αὐτοῦ κατακρίνεται· οὐ τὸ καθ' ἑαυτὸν ἔστεργεν ὁ γεννάδας, οὐδὲ ἡγάπα σωζόμενος· οὐδὲ ἀσφάλειαν τῷ σώματι μᾶλλον τὴν ἀτιμίαν ἐνόμιζεν, ἢ ψυχῆς κίνδυνον τὴν ἡσυχίαν, καὶ τὸ περιορᾶν τοὺς ἄλλους τῷ καιρῷ (20) κινδυνεύοντας, οὐκ ὄντος D τοῦ παιδοτριβοῦντος, καὶ πρὸς τὸν ἀγῶνα θαρβύνοντος. Οὐ γὰρ μικρὸν δύνασθαι καὶ λόγον εἰς ἀνδρείας προσθήκησιν τοῖς ἀποδομομένοις πρὸς τὸ τῆς ἀρετῆς στάδιον.

(11) Φιλόσοφον. Coisl. 4, φιλότιμον.

(12) Ὡς Ἰσον. Sic duo Coisl. In ed., ὡς Ἰσον.

(13) Ὅς. Fortasse legendum sit, αἶς, nempe χαμευνίας καὶ ἀγρυπνίας. Ed. 1.

(14) Δέκιος. Non sub Decio, sed sub Diocletiano et Maximiano passus est Cyprianus, anno 304. Vide Monitum, p. 4.

(15) Τοσοῦτῳ. Reg. ph et Coisl. 4, τοσοῦτο.

A excitet. Sufficiunt quidem hæc quoque Cypriani decora ad omnes perfectissimæ laudationis numeros explendos. Nunc autem tot tantaque mihi dicenda supersunt ut etiam si nihil eorum, quæ prius commemorata sunt, ipsi ad laudem snppeteret, his tamen, quæ sequuntur, omnes superare posset. Nam, ut media incidam, pecuniarum contemptum, fastus compressionem, corporis frenationem et puritatem cum prioribus cupiditatibus pugnantem, in vestitu philosophiam, in congressibus gravitatem cum humanitate conjunctam, pari intervallo a vilitate atque arrogantia remotam, chameunnias et vigiliis, quibus homo, licet hujusmodi rerum studium sero ingressus, eos tamen, qui priores hoc vitæ genus amplexi fuerant, multum facilique

446 superabat; ut etiam doctrinæ copiam et ubertatem sileam, qua et omnium mores instruxit, et dogmatum incusitiam sustulit, et clarorum hominum vitam

XIV. Furebat adversus nos Decius, omniaque tormentorum genera conquirebat, ac gravissima quæque supplicia partim jam inferebat, partim intentabat; pari etiam contentione in utrumque horum incumbibat, ut et Christianos opprimeret, et priores omnes persecutores crudelitate superaret, imo potius, ut vel Christianos omnes, vel Cyprianum unum vinceret, atque in potestate redigeret. Nam quanto illum pietate et gloria reliquis præstare intelligebat, tanto quoque clariorem et illustriorem sibi victoriam fore perspiciebat, si eum devicisset. Ilo enim modo putabat se perficere posse, ut Christianos vinceret; hæc autem ratione, ut philosophiam quoque ipsam et doctrinam exstingeret. Porro linguam prius amputare, atque ita mutos et elingues eos, qui ab ea fulciebantur, abducere, præstantissimæ cujusdam militaris astutiæ esse censebat; non recte quidem ille nec pie hæc cogitans, non tamen omnino temere et inconsulte, quantum quidem ad ipsius consilium et conatum attinebat, quemadmodum res ipsa declaravit. Nam cum, ut scopolus quidam incursantes fluctus, sic ille impetus omnes et assultus magno strenuoque animo propulsasset, ac tandem ab eo in exsilium actus esset, haudquaquam in privata salute sua vir egregius acquiescebat, aut præclare secum agi putabat, quod vita ipsi erepta non fuisset, nec securitatem corporis potius hanc ignominiam, quam animæ periculum interpretabatur, si otio et silentio indul-

(16) Ἐκείνως. Sic Regg. a, c, d, bm, ph, decem Colb., Coisl. 4, Par., etc. In ed., ἐκαίνως.

(17) Μόνον. Regg. a, c et Or. 4, μόνων.

(18) Ἀπαγαγεῖν. Sic fere omnes codd. In ed., ἐπαναγαγεῖν.

(19) Παράλιος. Reg. c addit, πολλός.

(20) Καιρῷ. « Tempore persecutionis, » cum scilicet in Christianos sæviret imperator.

geret, eorumque salutem negligeret, qui gravissimo tempore periclitabantur, ut qui neminem haberent, qui ipsos ad certamen erudiret, animisque obfirmaret. Nec enim, ad augendum animi robur, leve momentum iis affert oratio, qui ad virtutis stadium accinguntur.

XV. Proinde quamvis corpore abesset, spiritu A tamen aderat, in eodemque cum his, qui pugnant, certamine versabatur: et quibus lingua opitulari non poterat, iisdem 447 per litteras succurrebat. Quo pacto? Aliptem enim, tanetsi in exilio positus, sese præstat, cohortatorias orationes conscribens, pietatemque litterarum monumentis prodens: ac plures propemodum solus ipse per epistolas ad subeundum martyrium inducit, quam cæteri per se omnes, qui tum dimicantibus præsto erant. Admonet enim, ne patriam, ne genus, ne facultates et copias, ne opes et potentiam, aut aliud quidpiam eorum, quæ humi strata et caduca sunt, veritati præmissisque illis, quæ virtutis causa periculum adeuntibus in cælo recondita sunt, anteponamus. Hanc enim negotiationem omnium præstantissimam esse, qua exigui sanguinis pretio cæleste regnum emitur, ac brevia et fragilia bona cum sempiterna gloria commutantur. Unam enim magnis et excelsis viris patriam esse, nempe Jerusalem illam quæ mente percipitur, non eas, quas hic angustis finibus circumscriptas esse, atque ab aliis aliisque hominibus subinde incolæ videntur: unum item generis splendorem in eo consistere, ut divinam imaginem conservemus, atque exemplar nostrum imitemur, quantum quidem iis assequi datur, qui carnis vinculis astricti sunt, ac perexiguos duntaxat primarii boni rivulos accipere queunt: unum porro principatum in hoc positum esse, ut palmam adversus improbum illam obducamus, ac ne in iis certaminibus, quæ pietatis causa suscipiuntur, animos nostros frangi atque expugnari sinamus, ubi vitium cum virtute confligit, et fluxus ac fragilis mundus cum firmo et stabili; et acerbus ac truculentus certaminis præses cum fortibus athleticis, et Belial adversus Christum aciem instruit. Ob easque causas et gladios contemnere, et frigidum ignem, ac feras quamlibet immanes et truculentas, mites existimare, et famem pro summis deliciis ducere, amicorum autem et propinquorum lacrymas, et luctus, et gemitus, ut diaboli illecebras, viæque ad Deum ferentis impedimenta, præterire suadebat. Hæc enim virilium et strenuarum animarum, atque prudentis consilii esse ducebat. Harum autem rebus propinquum exemplum ille ipse erat, qui hæc dicebat ac scribebat, utpote qui omnia pro stercorebus duxisset, ut Christum lucraretur²⁸.

XVI. Hoc animo præditus Cyprianus, atque huiusmodi sermonibus Christianos ad certamen armans, permultos ad mortem pro Christi nomine

²⁸ Philipp. iii, 8.

(21) Πώς; « Quomodo? » A Billio omissum.

(22) Ἐκείνος. Deest in Reg. Cypr.

(23) Ποιῖται. Or. 1, ποιῖ.

(24) Τῆς ἀληθείας. Sic Regg. a, c, bm, ph. Deest τῆς in ed.

(25) Τὴν ἀρίστην. Sic Reg. d, et Comb. Deest τῆν in ed.

(26) Εὐσεβείας. Sic Regg. bm, ph, Coisl. 2 et Or. 1. Prave in ed.. ἀσεβείας, « impietatis. »

IE'. Διὰ τοῦτο τῷ σώματι μὲν ἀπῆν, τῷ πνεύματι δὲ παρῆν, καὶ τοῖς ἀθλοῦσι συνηγωνίζετο· καὶ τῇ γλύσσει μὲν βοηθεῖν οὐκ εἶχεν, βοηθεῖ δὲ τῷ γράμματι. Πῶς (21); Ἀλείπτῃς ὑπερόριος γίνεται, τοὺς προτρεπτικούς συγγράφων, καὶ λογογραφῶν τὴν εὐσεβείαν, καὶ πλείους ἐκεῖνος (22) σχεδὸν ἐξ ἐπιστολῶν ποιεῖται (23) μάρτυρας μόνος, ἢ πάντες δι' ἑαυτῶν οἱ παρόντες τοῖς τότε κάμνουσι. Πείθει γάρ, μὴ πατριδα, μὴ γένος, μὴ περιουσίαν, μὴ δυναστείαν, μὴ ἄλλο τι τῶν χαμαὶ κειμένων, ἐμπροσθεν ἄγειν τῆς ἀληθείας (24), καὶ τῶν ἐκείθεν ἀποκειμένων ἄλλων τῆς ἀρετῆς, τοῖς ὑπὲρ τοῦ καλοῦ κινδυνεύουσι. Καὶ ταύτην εἶναι πραγματείων τὴν ἀρίστην (25), αἵματος ὀλίγου βασιλείαν οὐρανῶν ὠνήσασθαι, καὶ δόξης ἀδιότητα τῶν προσκαίρων ἀντιλαβεῖν ἀγαθῶν. Μίαν μὲν γὰρ εἶναι πατριδα τοῖς ὑψηλοῖς, τὴν νοουμένην Ἱερουσαλήμ, οὐ τὰς μικροῖς ὁρίοις ἐναυθὰ διειλημμένης, καὶ πολλοὺς ἀμειδούσας οἰκήτορας· μίαν δὲ γένους λαμπρότητα, τὴν τῆς εἰκότος τήρησιν, καὶ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ἐξομολῶσιν, ὅσον ἐρικτὸν τοῖς σαρκοῦς δεσμίοις, καὶ βραχείαν ἀπορροήν τοῦ καλοῦ δέχεσθαι δυναμένους· μίαν δὲ δυναστείαν, τὸ κατὰ τοῦ πονηροῦ κράτος, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ἀνάλωτον καὶ ἀήττητον ἐν τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας (26) ἀγῶσιν, ἥνικα κακία πρὸς ἀρετὴν ἀγωνίζεται (27), καὶ κόσμος πρὸς κόσμον, ὃ λυόμενος πρὸς τὸν ἐστῶτα (28), καὶ πικρὸς ἀγωνοθέτης πρὸς γενναίους ἀγωνιστὰς, καὶ Βελίαρ πρὸς Χριστὸν παρατάσσεται (29). Διὰ ταῦτα καταφρονεῖν μὲν ξιφῶν ἀνέπειθε, ψυχρὸν δὲ νομίζειν τὸ πῦρ, ἡμέρους δὲ οἰεσθαι θηρῶν τοὺς ἀγριωτάτους, λιμῶν δὲ ὑπολαμβάνειν τὴν ἀνωτάτω τρυφήν, δάκρυα δὲ τῶν (30) οἰκείων, καὶ θρήνους, καὶ οἰμωγὰς παρατρέχειν, ὡς τοῦ πονηροῦ δελεάσματα, καὶ κυλύματα τῆς θείας ὁδοπορίας. Ταῦτα γὰρ εἶναι ἀνδρικῶν ψυχῶν καὶ γενναίων, καὶ λογισμοῦ σώφρονος. Καὶ τὸ παράδειγμα ἐγγύθεν αὐτὸς ὁ ταῦτα λέγων καὶ γράφων, πάντα ἡγησάμενος σκύβαλα, ἵνα Χριστὸν κερδήσῃ.

Denique ferentis impedimenta, præterire suadebat. Hæc enim virilium et strenuarum animarum, atque prudentis consilii esse ducebat. Harum autem rebus propinquum exemplum ille ipse erat, qui hæc dicebat ac scribebat, utpote qui omnia pro

IG'. Οὕτω διανοούμενος Κυπριανός, καὶ οὕτως ὀπλιζῶν τοῖς λόγοις πρὸς τὸν ἀγῶνα, πολλοὺς ἀθλητὰς ἀπειργάζετο (31). Καὶ τίνα μισθὸν τούτων κο-

(27) Ἀγωνίζεται. Sic Regg. a, c, d et Or. 1. In ed., ἀγωνίζηται.

(28) Ἐστῶτα. Reg. d, ἐνεστῶτα.

(29) Παρατάσσεται. Sic Regg. a, bm, ph, et Or. 1. in ed., παρατάσσηται.

(30) Τῶν. Sic codd. Prave in ed., τόν.

(31) Ἀπειργάζετο. In quibusdam, ἀπεργάζεται. In aliis, ἀπειργάσατο.

μίζεται; Ὡς θαυλιῆ καὶ φιλότιμον! Μάρτυς ἐπὶ Ἀ πασὶν οἷς προέπεμψε γίνεται, ξίφει τὴν κεφαλὴν τμηθεὶς (32) καὶ ταῖς πολλαῖς βασάνοις ταύτην ἐπιτέθησι τὴν (33) κορωνίδα. Οὕτω Χριστῷ προσάγεται, οὕτω πρὸς Χριστὸν μετατίθεται, ὁ πολὺς ἐν ἀσεβείᾳ, καὶ πλείων ἐν εὐσεβείᾳ Κυπριανός, ὁ μέγας καὶ διώκτης καὶ στεφανίτης, ὁ τὴν μεταβολὴν οὐχ ἤττον ἢ τὴν ἀρετὴν θαυμάσιος. Οὐ γὰρ οὕτω μέγα τύπον ἀγαθοῦ διασώσασθαι, ὡς τὸ καινοτομηθῆαι θεοσέβειαν. Τὸ μὲν γὰρ τῆς συνηθείας (34), τὸ δὲ τῆς εὐβουλίας καὶ τὸ μὲν τῶν πολλοῖς ὑπαρχόντων, τοῦ δὲ ὀλίγα τὰ παραδείγματα (35) contulisse. Illud enim consuetudinis est, hoc probi et prudentis consilii; illud frequens ac vulgare, hoc rari omnino exempli.

IZ. Ἄλλ' ὅσον δὴ κάκεινον τῶν ἐκείνου θαυμά- B
των; Μικρὸν (36) ἔτι τῷ λόγῳ προσκαρτερήσωμεν, ἵνα τῷ ἀθλητῇ χαρισώμεθα. Τοιαύτη μὲν ἡ τοῦ ἀνδρὸς πολιτεία, τοιοῦτος δὲ ὁ τῆς ἀθλήσεως τρόπος. Ἐπεὶ δὲ καταλείπει τὸν βίον (εἰ θέμις τοῦτο εἰπεῖν, ἀλλὰ μὴ πρὸς Θεὸν ἐκδηλῶσαι ὄνομασίαν τὸ ἐκεῖνον παράγμα, ἢ πῶθου πληρωσιν, ἢ δεσμῶν λύσιν, ἢ βάρους διάξυσιν), θαυματουργεῖται τι κἀνταῦθα τῶν προειληφότων ἄξιον· τὸ μὲν ὄνομα πολὺ παρὰ πᾶσι Κυπριανοῦ, καὶ οὐ Χριστιανοῦς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς τὴν ἐναντίαν (37) ἡμῖν τεταγμένοις (πᾶσι γὰρ ὁμοίως (38) τὸ καλὸν αἰδέσιμον)· τὸ σῶμα δὲ ἀφανὲς ἦν (39), καὶ ὁ θησαυρὸς παρὰ τινι γυναίκῳ τῶν θερμῶν εἰς εὐσέβειαν, καὶ τοῦτο ἐπὶ μακρόν· οὐκ οἶδ' (40) ἔτε τιμῶντος τοῦ Θεοῦ τὴν φιλόθεον (41), καὶ διὰ τοῦτο περιεχομένην (42) τοῦ C
μάρτυρος, ἔτε τὸν πῶθον ἡμῶν γυμνάζοντος, εἰ μὴ φέροιμεν ζημιούμενοι, καὶ τῶν ἁγίων λευψάτων ἀποστερούμενοι. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἠνέσχετο τὸ πάντων ἀγαθὸν ἴσθαι ποιῆσαι τινος ὁ τῶν μαρτύρων Θεός, οὐδὲ τὸ κοινὸν ζημιῶσαι τῇ πρὸς ἐκεῖνην χάριτι, δημοσιεύει τὸ σῶμα δι' ἀποκαλύψεως, καὶ ταύτην γυναίκα τινὲ (43) τῶν ἀξίων τὴν τιμὴν καταθέμενος· ἴν' ἀγιασθῶσι καὶ γυναῖκες, ὡσπερ τὸν Χριστὸν καὶ τεκοῦσαι (44) πρότερον, καὶ τοῖς μαθηταῖς ἀπαγγεῖλαι μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, οὕτω καὶ νῦν Κυπριανὸν, ἢ μὲν παραδείξασα, ἢ δὲ παραδοῦσα τὸ κοινὸν ὄφελος. Τοῦτο τῶν ἐκείνου καλῶν τὸ τελευταῖον. Οὕτως εἰς μέσον ἔρχεται ὁ τοῦ μὴ λαθεῖν (45) ἄξιος, καὶ οὐ συγχωρεῖται φιλοσοφῆσαι τὴν ἑαυτοῦ κλοπὴν, ἐπειδὴ καὶ τῶν ἐπὶ τοῖς σώμασι τιμῶν κρείστων (46) ἐκεῖνος καὶ ὑψηλότερος.

³² Luc. xxiv. 9.

(32) Τμηθεὶς. Coisl. 2, ἀποτμηθεὶς.

(33) Τὴν. Deest in quibus Regg.

(34) Τὸ μὲν γὰρ τῆς συνηθείας. « Pujusmodi enim virtutis habitus longa consuetudine acquiritur, » vel, « id commune est, non rarum et insuetum. » Sic Græcæ interpres.

(35) Τὰ παραδείγματα. Sic Regg. a, c, d, bm et undecim Colb. In ed. deest τὰ.

(36) Μικρὸν. Sic plures Regg., Coisl. 1, Or. 1, Par. In ed., μακρόν. « multum. »

(37) Καὶ τοῖς τὴν ἐναντίαν. Coisl. 2, καὶ τοῖς ἐναντίοις.

(38) Ὅμοίως. Deest in pluribus.

(39) Ἀφανὲς ἦν. Bill. : « obscurum erat. »

oppetendam impellebat. Quodnam autem hujus rei præmiū 448 tulit? Quam copiosum atque profusum! Post eos enim omnes, quos præmiserat, capitis obruncatione martyrii palmam adipiscitur, multisque tormentis hanc coronidem imponit. Sic Christo offertur, sic ad Christum migrat ille magnus in impietate, major autem in pietate Cyprianus; ille, inquam, magnus tum persecutor, tum victor; non minus ob vitæ mutationem, quam ob virtutem admirandus. Neque enim tam amplum ac præclarum est boni formam incolumem servasse, quam mutata vitæ ratione animum ad pietatis studium et prudentis consilii; illud frequens ac vulgare,

XVII. Jam quale illud quoque ipsius miraculum est? Parum enim adhuc in hac oratione immorabimur, ut a martyre gratiam ineamus. Hæc fuit ipsius vitæ ratio, hic dimicationis modus. Cum autem extremum vitæ diem egisset (si tamen hoc verbo uti fas est, ac non potius res ea, vel discensus ad Deum, vel desiderii cumulus, vel vinculo-rum solutio, vel oneris excussio appellanda est), hic quoque dignum vitæ sanctissime transactæ miraculum designatur. Nam quanquam Cypriani nomen apud omnes, non modo Christianos, verum etiam eos, qui adversæ classis erant, clarissimum ac celeberrimum esset (virtus enim omnibus similiter venerationi est): corpus tamen latebat, atque hic thesaurus apud mulierem quamdam pietate fervidam occultabatur, idque per diuturno tempore; sive quod Deus hac ratione piam matronam honore affici vellet, ac propterea illa martyrem complexu suo teneret; sive etiam ut desiderium nostrum exerceret, num scilicet hoc damno angeremur, acerbique ferreus nos sacrosanctis reliquiis privari. At vero posteaquam ille martyrur Deus commune omnium bonum alicui privatim concedere, ac singulari erga illam gratia, publicis commodis detrimentum afferre minime sustinuit, per revelationem corpus in lucem edit, atque hunc rursus honorem probæ cuidam mulieri confert; ut mulieres quoque ex eo sanctificentur, quod quemadmodum Christum ante pepererunt, resurrectionisque ipsius nuntium discipulis attulerunt ³⁹, ita nunc etiam Cyprianum, hoc est publicum orbis bonum, altera quidem indicavit, altera vero tradidit. Hæc laudum illius vobrestima est. Sic in me-

(40) Οὐκ οἶδ'. « Haud scio. » Hæc desunt in pluribus Regg.

(41) Φιλόθεον. In quibusdam, φιλόχριστον.

(42) Περιεχομένην. In nonnullis, περιεχομένην.

(43) Γυναίκα τινι. Sic Regg. a, c, d, bm et Or. . Deest τινὶ in ed. Ceterum « Rufinam » dicunt hanc mulierem atque e Claudii imperatoris genere.

(44) Τεκοῦσαι. Forte, τρέφουσαι, vel, εδρουσαι, « quæ priores ad Christum cucurrerunt, » vel, « Christum invenerunt. »

(45) Λαθεῖν. « Quem dignum non erat in obscuro latere. » Mendose in ed. παθεῖν.

(46) Κρείστων. Reg. c addit μέν.

dium prodit, 449 qui indignus erat, ut in obscuro jaceret, nec sui furtum tolerare siniter, quandoquidem his honoribus, quibus corpora affici solent, ipse præstantior ac sublimior erat.

XVIII. Hæc sunt, quæ dicenda habuimus, atque A
 haud scio an plura dicere opus sit. Neque enim, etiansi orationem in longum produxerimus, quidquam tamen asserere queamus, quod illius virtutibus et estimatiōni, quam de eo unusquisque concepit, ulla ex parte respondeat. Atque hæc etiam eo disseruimus, ut debitum illi honoris tributum utcunque persolveremus. Vestrum est jam ea quæ supersunt a vobismetipsis adjungere, ut nonnullum ipsi quoque martyri munus offeratis, dæmonum nimirum oppressionem, morborum depulsionem, futurarum rerum prænotionem; quæ quidem omnia vel ipsi cineres Cypriani, modo adsit fides, efficiunt, quemadmodum norunt, qui hujus rei periculum fecerunt, ac miraculum ad nos usque transmissum tradituri sunt. Immo vero his majora offerite, qualiaque eos offerre par est, qui eum vere ac sincere colunt; corporis scilicet macerationem, animæ progressionem, vitii fugam, virtutis incrementum; virgines carnis maciem; uxores virtutis potius quam corporis conciuinitatem et elegantiam, juvenes in comprimendis animi perturbationibus fortitudinem, senes consilium et prudentiam, proceres in constituendis legibus æquitatem, rei militaris duces mansuetudinem, doctrinæ atque eloquentiæ studiosi aptam et rationi consentaneam orationem; atque, ut de rebus nostris aliquid dicam, sacerdotes rerum sacrarum disciplinam, plebs obedientiam, qui in mœrore estis consolationem, qui in florenti rerum statu timorem, divites largitionem, pauperes gratiarum actionem; omnes denique, muneris cujusdam instar, dimicationem aduersus prayum illum et sævum persecutorem offerant, ut nec sperte nos vulneret, nec occulte sagittis impetat, nec ut caligo bellum inferat; nec ut lucis angelus fallat, furtimque ad sempiterni exitii barathrum trahat.

XIX. Grave ac periculosum est per oculos capi, C
 per linguam sauciari, per aures inescari, per ebullientem iram inflammari, per gustum dejici, per tactum emolliri, atque arma salutis in mortis arma convertere; 450 cum oporteat econtra, ut fidei clypeo communiti⁴⁰, adversus diaboli astutias in procinctu stemus, victoriamque cum Christo assecuti, et pari ac martyres certamine perfuncti, magnam illam vocem audiamus: Venite, benedicti Patris mei, regnum vobis promissum hæreditate percipite⁴¹, in quo lætantium omnium choreamque sempiternam agentium habitatio est⁴²: in quo so-

⁴⁰ Ephes. vi, 16. ⁴¹ Matth. xxv, 54. ⁴² Psal. lxxxvi, 7.

(47) *Asi.* Deest in Reg. a.

(48) *Ἀποτίναμεν.* In nonnullis, ἀποτίνοιμεν.

(49) *Ἀνάστασις.* Reg. Cypri. et pl., ἀναβλῶσιν, et animæ resurrectionem. Billius: et animæ ascensionem.

(50) *Τὴν ἀσάρκταν.* et Carnis maciem, id est, et angelicam vitæ rationem, et carnis pene expertem.

(51) *Σώματος.* Reg. d, τοῦ σώματος.

(52) *Ἀνδρίαν.* Regg. c, bm, pl et Or. 1, ἀνδρίαν.

Ἡ'. Τὰ μὲν οὖν παρ' ἡμῶν τοσαῦτα, καὶ οὐκ οἶδ',
 ὅτι δεῖ (47) πλεονα λέγειν. Οὐδὲ γὰρ, εἰ μακρὸν
 ἀποτείναιμὲν (48) λόγον, εἰποιμεν ἂν τι τῶν ἐκείνων
 προσδόντων ἄξιον, καὶ ὧν ἕκαστος περὶ τοῦ ἀνδρὸς
 ὑπεβλήφεν. Καὶ ταῦτα, ὅσον ἀφοσιώσασθαι τὴν ὀφει-
 λομένην ἐκείνῳ τιμὴν, διήλομεν· τὰ δὲ λοιπὰ παρ'
 ὑμῶν αὐτῶν προσθετέον, ἵνα τι καὶ αὐτοὶ τῷ μάρτυ-
 ρι προσενέγκητε, τὴν τῶν δαιμονίων καθαίρεσιν, τὴν
 τῶν νόσων κατάλυσιν, τὴν τοῦ μέλλοντος πρόγνωσιν·
 ἃ πάντα δύναται Κοπριανοῦ καὶ ἡ κόνις μετὰ τῆς
 πίστεως, ὡς ἴσασιν οἱ πεπειραμένοι, καὶ τὸ θαῦμα
 μέχρις ἡμῶν παραπέμφαντες, καὶ τῷ μέλλοντι πα-
 ραδώσοντες χρόνον. Μᾶλλον δὲ τὰ μείζω τούτων προ-
 εισενέγκατε, καὶ οἶα τοὺς ἐκείνων γνησίως τιμώντας
 εἰκός, σώματος κένωσιν, ψυχῆς ἀνάβασιν (49), κακίας
 ἀποφυγὴν, ἀρετῆς ἐπίδοσιν· αἱ παρθένου τὴν ἀσάρ-
 κταν (50), αἱ γυναῖκες τὴν εὐκοσμίαν ἀρετῆς μᾶλλον
 ἢ σώματος (51), οἱ νέοι τὴν κατὰ τῶν παθῶν ἀν-
 δρίαν (52), οἱ πρεσβῦται τὴν εὐδουλίαν, οἱ ἐν δυ-
 ναστείᾳ τὴν εὐνομίαν, οἱ ἐν στρατηγίᾳ (53) τὴν ἡμερό-
 τητα, οἱ ἐν λόγοις τὸ εὐλογον· εἴπω τι καὶ τῶν ἡμε-
 τέρων, οἱ ἱερεῖς τὴν μυσταγωγίαν (54), οἱ τοῦ λαοῦ
 τὴν εὐπέθειαν, οἱ ἐν πένθει τὴν παράκλησιν, οἱ ἐν
 εὐημερίᾳ τὸν φόβον, οἱ πλοῦσοι τὴν μετάδοσιν, οἱ
 πένητες τὴν εὐχαριστίαν· πάντες τὴν κατὰ τοῦ πο-
 νηροῦ καὶ πικροῦ διώκτου παράταξιν, ἵνα μὴ φαινό-
 μενος βάλῃ, μὴ τοξεύῃ κρυπτόμενος, μὴ ὡς σκότος
 πολεμῇ, μὴ ὡς ἄγγελος φωτὸς παίξῃ, καὶ κλέπτῃ
 πρὸς τὸ τῆς ἀπωλείας βάραθρον.

10'. Δεινὸν ὀφθαλμοῖς ἄλῃναι, καὶ γλώσση τρωθῆ-
 ναι, καὶ ἀκοῇ δελεασθῆναι, καὶ διὰ θυμοῦ ζέσαντος
 ἐμπρησθῆναι, καὶ γεύσει κατενεχθῆναι, καὶ ἀφῆ μα-
 λακισθῆναι, καὶ τοῖς ὄπλοις τῆς σωτηρίας, ὄπλοις
 θανάτου χρήσασθαι· δεόν τῷ θυρεῷ φραξαμένους τῆς
 πίστεως, στήναι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ Πονηροῦ·
 καὶ μετὰ Χριστοῦ νικήσαντας, καὶ μετὰ τῶν μαρτύ-
 ρων (55) ἀθλήσαντας, τῆς μεγάλης ἐκείνης ἀκοῦσαι
 φωνῆς· Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κλη-
 ρονομήσατε τὴν ἐπηγγελμένην (56) ὑμῖν βασιλείαν,
 ἐνθα εὐφραينوμένων πάντων ἡ κατοικία, καὶ χορευόν-
 των χορεῖαν τὴν ἀκατάλυτον· ἐνθα ἦχος ἑορταζόν-

D (53) *Οἱ ἐν στρατηγίᾳ.* Regg. a, c, d et ph, erasa priori scriptura, οἱ ἐν στρατείᾳ. Coisl. 2 et Par., στρατία. et Homines militares, tum duces, tum milites, quibus pariter commendanda est lenitas.

(54) *Μυσταγωγίαν.* Nicetas exponit, δικαιοσύνην, et iustitiam.

(55) *Καὶ μετὰ τῶν μαρτύρων.* Bill. : et simulque cum martyribus collectati. Deest τῶν in pluribus Regg. et in Or. 1.

(56) *Ἐπηγγελμένην.* Coisl. 1 et Or. 1, ἡτοιμασμένην, et paratum.

των, καὶ φωνὴ ἀγαλλιάσεως, καὶ θεότητος Ἑλλαμψί A
 τελευτέρα καὶ καθωτέρα, ἥς νῦν ἐν ἀνίγμασι καὶ
 σκιαῖς ἢ ἀπόδουσις. Τούτοις Κυπριανὸς χαίρει μᾶλ-
 λον τιμώμενος, ἢ πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις· ταῦτα καὶ
 παρὼν ἐφιλοσόφει τῷ βίῳ (57), καὶ ἀπὼν πᾶσι δια-
 κελεύεται διὰ τῆς ἡμετέρας φωνῆς· ἦν μηδαμῶς ἀτι-
 μάσητε, εἴπερ τι μέλει τῆς ἐκείνου καρτερίας ὑμῖν,
 καὶ τῶν ἐκείνου περὶ τῆς ἀληθείας ἀγωνισμάτων.
 κάμου τοῦ ταῦτα πρεσβεύοντος (58). Αὐτὰ σοι τῶν
 ἐμῶν λόγων αἰ ἀπαρχαί (59), ὧ θεία καὶ ἱερὰ κεφαλῆ·
 τοῦτό σοι καὶ τῶν λόγων γέρας καὶ τῆς ἀθλήσεως·
 οὐ κότινος Ὀλυμπιακός, οὔτε μῆλα Δελφικὰ παίγνια,
 οὔδὲ Ἰσθμικὴ πίτυς, οὔδὲ Νεμαίας (60) σέλινα, δι-
 ὧν ἐφηβοὶ δυστυχεῖς ἐτιμήθησαν· ἀλλὰ λόγος, τὸ
 πάντων οἰκιστάτον τοῖς Λόγου θεραπευταῖς· εἰ δὲ
 καὶ τῶν σῶν ἄθλων καὶ λόγων ἄξιον, τοῦ Λόγου τὸ B
 δῶρον. Σὺ δὲ ἡμᾶς ἐποπτεύεις ἄνωθεν ὄλεως, καὶ τὸν
 ἡμέτερον διεξάγεις λόγον καὶ βίον, καὶ τὸ ἱερὸν τοῦ-
 το ποιμνιον ποιμαίνεις, ἢ συμποιμαίνεις (61), τὰ τε
 ἄλλα εὐθύνων ὡς οἶδόν τε πρὸς τὸ βέλτιστον (62), καὶ
 τοὺς βαρεῖς λύκους ἀποπεμπόμενος, τοὺς θηρευτὰς
 τῶν συλλαβῶν καὶ τῶν λέξεων (63)· καὶ τὴν τῆς ἀγίας
 Τριάδος Ἑλλαμψίν, ἥς σὺ νῦν παραστάτης, τελευτέ-
 ραν τε καὶ λαμπροτέραν ἡμῖν χαρίζόμενος, ἦν προσ-
 κυνοῦμεν, ἦν δοξάζομεν, ἢ συμπολιτευόμεθα (64),
 προσκυνοῦντες Πατέρα ἐν Ἰῶν, Ἰῶν ἐν ἀγίῳ Πνεύ-
 ματι, ἢ καὶ παρασταίμεν ὑστερον εἰλικρινεῖς καὶ
 ἀπρόσκοποι, ἥς καὶ μεταλάβοιμεν τέλειοι τελείως, ἐν
 αὐτῷ Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ πᾶσα δόξα (65),
 τιμὴ καὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. C
 Ἀμήν.

puri, et an omni offendiculo liberi, astemus, eaque perfecti perfecte fruamur, in ipso Christo Domino
 nostro, cui omnis gloria, honor et imperium in
 sæcula sæculorum. Amen.

⁴³ Psal. xli, 5.

(57) *Τῷ βίῳ*. Coisl. 1, τῷ λόγῳ ἅμα δὲ καὶ τῷ D
 βίῳ.

(58) *Πρεσβεύοντος*. Sic Reg. Chrys., Or. 1, Jes.,
 Par., etc. In ed., πρεσβεύοντες.

(59) *Ἀπαρχαί*. Hanc orationem « primitias » ap-
 pellat Gregorius; quo nomine Cyprianum tunc pri-
 mum a se laudari significat. Billius aliter exponit.
 « Veteres, » inquit in notis, « mortuis sacrificia
 peragebant, eaque primitias appellabant; ac præ-
 terea varia certaminum genera instituebant, in qui-
 bus victores præmia referebant, » ut describit

Theologus.

(60) *Νεμαίας*. Or. 1, Νεμάς. Jes., Νεμαία.

(61) *Ποιμαίνεις, ἢ συμποιμαίνεις*. « Pascas, aut
 pascentem adjuves. » Sic Bill. in prima editione.

(62) *Βέλτιστον*. Reg. a, βέλτιον.

(63) *Λέξεων*. Sic Regg. a, c, d, Coisl. 2, etc. In
 ed., συλλέξεων.

(64) *Συμπολιτευόμεθα*. Billius, « cui munere
 nostro fungimur. »

(65) *ᾧ πᾶσα δόξα*, etc. In quibusdam, ᾧ δόξα,
 καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

451 MONITUM IN ORATIONEM XXV.

I. Elsi constet hic Maximum a Gregorio fuisse celebratum, istius tamen orationis titulum non immutamus. Omnes enim, quos saltem vidimus, codices, nullo excepto, nullo etiam reclamante scholiasta aut interprete, inscriptum, non « Maximi, » sed « Heronis » nomen exhibent. Idecirco receptam inscriptionis lectionem religiose retinendam arbitramur. Quænam autem fuerit de hac inscriptione eruditorum mens, investigare operæ pretium est. Hieronymus asserit (66), Gregorium in hac oratione Maximi philosophi laudes decantasse, et aperte declarat « falso Heronis nomen a quodam fuisse superscriptum; » idque contigisse, « quod alius esset liber ejusdem Maximi vituperationem continens,

(66) *Scrip. eccl. Basil. ed.*, p. 149.

PATR. GR. XXXV.

38

quasi, » addit sanctus Doctor, « non licuerit eundem et laudare et vituperare pro tempore. » Billius vero (67), quamvis non diffiteatur Maximi laudes hac oratione comprehendere, censet tamen, non ab alio quodam, sed ab ipso Gregorio Maximi nomen consulto mutatum fuisse, « ne, » inquit, « ingratiissimi hominis nomen in suis monumentis exstaret; » illudque ab Elia non observatum miratur. Verum debile prorsus ac infirmum videtur istud argumenti genus; præsertim, cum Gregorius ipse, ut alia omittamus, alibi « se Maximum laudasse » non inficietur (68). Coniiciunt alii, inter quos Tillemontius, philosophum istum binominem fuisse, ac apud Ægyptios, unde oriundus erat, Heronis, et Constantinopoli, ubi nimis clarus evasit, Maximi nomine nuncupatum. Verisimilior forsitan videri posset hæc doctissimorum virorum conjectura; sed nos tam expresse consignata Hieronymi sententia suspensos adhuc detinet. Nam, si binominis revera fuisset Maximus, quis credat, ut observat ipse Tillemontius (68*), Hieronymum, qui cum Gregorio Constantinopoli tam familiariter versabatur, id ignorasse?

II. Cyrillus Scythopolitanus, in *Vita sancti Euthymii et sancti Sabæ*, inter chronologos, post Hippolytum et Epiphanium, collocat « Heronem » quemdam « philosophum et confessorem. » Hinc Cotelierius sic coniiciendo adnotat (69): « Neque pudet me nescire, quod a viris longe doctissimis fuit ignoratum; neque tacebo conjecturam meam, aut si velis, hariolationem, num Hero iste philosophus et confessor sit Maximus Cynicus, quem iis sub nominibus laudat oratione Gregorius Theologus; qui quæ scripsit, teste Hieronymo, insignem librum *adversus Arianos*, et forte alia reliquit ingenii sui monumenta, atque alicubi operum inseruit nonnihil chronologicum, ob quod ab auctore nostro una cum Hippolyto et Epiphanio citetur. » Verum huic conjecturæ ultro ascribendum non putamus, cum nihil apud Hieronymum, de hac Maximi seu Heronis chronologia reperitur. Prius quippe probandum esset, Heronem, qui a Cyrillo inter chronologos citatur, ipsum revera fuisse Maximum 452 Cynicum; quod probatu certe nobis perquam difficile, ne dicamus impossibile, videtur. Mirum quidem non esset, quosdam Maximos, seu Herones philosophos et confessores, iisdem fere temporibus exstitisse; sed quod maxime mirandum est, Gregorium, qui in aliis, tum Athanasii, tum Cypriani encomiis, eos sæpius proprio nomine compellat, ne semel quidem in hac oratione, vel Maximum, vel Heronem nominasse. Forsan igitur satius esset, Hieronymi sententiæ simpliciter adhærere, quam conjecturis jugiter inhiare.

III. Objici etiam potest, utrum Maximus a Gregorio laudatus, idem sit ac ille ad quem honorificæ Athanasii et Basilii exstant epistolæ. Quod ad Athanasium attinet, non omnino assentimur nostris, qui novam sancti Doctoris Operum editionem adornarunt. Illi siquidem hac de re sic admonent (70): « Hic Maximus philosophus, ad quem epistolam mittit sanctus Athanasius, non alius profecto videtur esse, quam Alexandrinus ille, cujus laudes oratione celebrat Gregorius, cujus nomine postea suppresso, falsum Heronis nomen superscriptum fuisse narrat Hieronymus. » Verum, si attente perpendantur, tum ipsamet Athanasii epistola, tum temporis et rerum circumstantiæ, plura occurrent quæ illorum sententiæ minime faveant. Ac primo quidem nullum est dubium, quin iste Maximus, in libro quem ad Athanasium misit, plurima, non tantum adversus Arianos, sed etiam adversus gentiles, Judæos, Manichæos aliosque hæreticos, docuerit. Id ex ipsa Athanasii responsione colligitur. Fatetur enim sanctus Doctor, se, responsum dictando, ex ipso libro mutuari quæcunque de Christi divinitate pertractat. Maximi quoque scripto nihil addendum arbitratur. « Satis sunt, » inquit (71), « quæ vobis scripsisti. Tu autem infideles, ἀπίστοις, rite perdoce. Forte enim futurum est, ut, relicta inscitia, ad veritatis cognitionem perveniant. » Laudat insuper Maximi pietatem, doctriam et ardens pro veritate studium; quæ profecto ad Cynicum nostrum referri non possunt. Deinde Athanasius ad Maximum suum scribebat, ut nostris visum est, anno 371, et e vivis excessit anno 373. Nondum autem tunc temporis pietatis larvam induerat Maximus Cynicus, cum nonnisi anno 379, ab exilio redux, Constantinopoli a Gregorio exceptus fuerit. Non igitur ad Maximum Cynicum scripsit Athanasius, ut falso putarunt ipsius editores.

IV. Multo minus difficultatis occurrit circa Maximum illum ad quem scripsit sanctus Basilius. Ut penitus solvatur nodus, satis erit utriusque Maximi mores et indolem aperire. Basilii Maximus fuit quidem philosophus, non Cynicus, vel e Porticu, sed Christianus. « Ex aliena radice, » inquit Basilius (71*), « ex ampla familia et illustri genere, ad evangelicam translatus vitam » (id est in ora sanctorum Patrum, ad monasticam vitam), « ratione juventutem refrenabat, carnis libidinem rationis imperio subiciebat, et consentaneam Christiano humilitatem amplexabatur. » Tanta ipsi inerat pietas, tantum virtutis ac religionis studium, ut Basilius ipse, ni fuisset senio et infirmitate gravatus, variisque Ecclesiæ curis impeditus, ad eum visendi desiderio se contulisset. En Basilii Maximus. Quantum autem ab illo discrepat Maximus 453 alter, seu Hero, quem celebravit Gregorius! Iste enim, genere Ægyptius, patria Alexandrinus, nulla sanguinis nobilitate clarus, licet parentes habuerit, non solum Christianos, sed etiam, si scelesto filio fides addenda

(67) In orationis argumento.

(68) *Carm. de vita sua*, vers. 965.

(68*) *Art. lxx*, p. 443 et 712.

(69) *Monum. Eccl. Græc.*, t. II, in not., p. 640.

(70) Nova Athan. ed., admon. in *Epist. ad Mus. phil.*, tom. I, n. 2, p. 817.

(71) *Id.*, *ibid.*, p. 920.

(71*) *Opp. t. III*, *epist. 277*, p. 421.

est, Christi martyres, fuit professione philosophus, non profecto Christianus, sed Cynicus. Nihil enim dicemus de ipsius inverecundis moribus, edacitate, ingluvie et ignorantia, de quibus Gregorius, *Carminē de vita sua* (72), fuse recitando pertractat. Ille quidem, ob turpia quædam facinora, virgis cæsus circa annum 374, in Oasim insulam postea deportatus est; unde post quadriennium elapsus, ac multum vagatus, ubique scelestorum suorum vestigia relinquens, Constantinopolim tandem appulit anno 379. Pietatis ac religionis simulacro oblectus, Gregorium adit, fingitque se pro Christi nomine virgas et exsilium subiisse. Ipsius dolis ac simulationibus deceptus Theologus, eum amanter exceptum, in familiarium numero ascripsit, atque istam subinde orationem in illius laudem habuit.

V. Mirum sane cuique videri debet, quantum Gregorius fuerit a Maximo delusus. Nam, si nulla alia exstarent de isto Cynico contraria monumenta, præclare quidem de illo sentiendum foret. Sic enim exorditur orator: « Philosophum laudabo, » et, philosophiæ commodis atque utilitate breviter expositis, præsentem Maximum compellans, prosequitur (n. 2): « Huc ades, o philosophorum, imo et veritatis martyrum præstantissime... Huc ades, adulterinæ sapientiæ confutator... Huc ades, qui in alieno habitu nostra profiteris... Huc ades, et ad mensam mysticam propius accede... Huc ades, te coronis nostris devinciam, ac clara voce, non in media Olympia, nec in exiguo Græciæ theatro, sed coram Deo, et angelis, et universo Ecclesiæ cætu victorem proclamabo. » Quis, talia audiendo, Maximum, ut veritatis athletam, fidei clypeum, Ecclesiæ columnam, acerrimum erroris hostem, et firmissimum divinitatis propugnaculum non admiretur? Deinde Theologus (n. 3), non « sanguinis, » sed « pietatis illius ac morum nobilitatem » extollit; et percurrrens quascunque pro Christo subiisse dicitur hypocrita afflictiones et exsilia, eum, ut Christi martyrem, et virtutum omnium exemplar auditoribus repræsentat. Verum ignoscendus profecto Gregorii error, in quem eo facilius lapsus est, quo ipse esset candidior. Etenim viri probi bonum facile credunt; ad suspicandum vero aliquid mali, segnes sunt et tardiores. Ignoscendus, inquam, error, cujus sic Gregorium pœnituit, ut, non solum laudes, quibus Maximum celebrarat, recantaverit, verum etiam « linguam præcidendam obtulerit (73), » seque ipse silentio damnaverit, si ipsi venia denegaretur. Cæterum in hac oratione plura interserit orator de Ecclesiæ persecutione sub Arianis principibus, digniora certe, quam quæ de Cynico celebravit. Constantinopoli dictam exeunte anno 379 cum eruditis existimamus.

(72) Vers. 750 et seq.

(73) *Carm. de vita sua*, vers. 994 et seq.

ΛΟΓΟΣ ΚΕ΄.

Εἰς Ἡρώνα τὸν φιλόσοφον (74).

A

A'. Τὸν φιλόσοφον ἐπαινέσομαι, καὶ εἰ κάμνω (75) τῷ σώματι· φιλόσοφον γὰρ· ἐπαινέσομαι δὲ καὶ ψυχῆς εἰκότως. Ὁ μὲν γὰρ φιλόσοφος, ἐγὼ δὲ σοφίας θεραπευτής· ὥστε μοι καὶ πρὸς λόγον ὁ Ἕπαινος, ἴν', εἰ μὴ τι ἄλλο, τοῦτό γε φιλοσοφῆσω, τὸ θαυμάζειν φιλόσοφον. Ἡ γὰρ φιλοσοφία, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, ἡ τιμητικὸν φιλοσοφίαν, εἴπερ μὴ μέλλοιμεν παντελῶς ἔξω τοῦ καλοῦ πίπτειν, μηδὲ ἀλογίαν κατακριθῆσθαι λογικοὶ γεγονότες, καὶ διὰ λόγου πρὸς Λόγον σπεύδοντες. Φιλοσοφεῖτω δὲ ἡμῖν ὡς ἐν τῶν ἄλλων ὁ ἀνήρ, τὸ ἐπαινέσθαι, καὶ καρτερεῖτω τὴν εὐφημίαν. Οὐ γὰρ ἵνα χαρισώμεθα ἐπαινεσώμεθα (ἴσμεν τοῦ φιλοσόφου τὸ ἀφιλότιμον, καὶ πρὸς γε οὐδὲν ἂν ὁ λόγος προσθεῖη τοῖς πράγμασι (76), ὅτι μὴ καὶ τῆς ἀξίας ἐλαττώσῃ (77) διὰ τῆς ἀσθενείας τῆς ἑαυτοῦ), ἀλλ' ἴν' ἡμᾶς αὐτοὺς ὠφελήσωμεν. Τοῦτο γὰρ οὐκ

* Alias xxxiii: quæ autem 25 erat, nunc 33.— Habita Constantinopoli, exeunte anno 379.

(74) *Εἰς Ἡρώνα τὸν φιλόσοφον*. Sic plerique codices. Reg. hu addit: Ἀλεξάνδρεια, ἐξορισθέντα διὰ τὴν πίστιν, καὶ ἐπανελθόντα μετὰ τριετῆ χρόνον. Ἐρρόθη ἐν Κωνσταντινουπόλει· « In laudem Heronis philosophi Alexandrini, ob fidem in exsilium missi, ac post triennium reversi. Dicta Constantinopoli. » Sic Billius vertit, quamvis in editis legatur tantum:

ORATIO XXV^a.

454 In laudem Heronis philosophi.

I. Philosophum laudabo, tametsi corpore æger: id enim philosophicum est: laudabo autem admodum merito. Ille enim philosophus est, ego vero sapientiæ cultor. Ac proinde non incongrue hoc laudis munus suscipit, ut, si nihil aliud, hoc certe nomine philosopher, quod philosophum laudem atque admirer. Aut enim philosophiæ operam dare oportet, ut ego censeo, aut philosophiam honore complecti; ne alioqui a recto atque honesto prorsus excidamus, ac brutæ cujusdam vecordiæ damnemur, qui rationis participes creati sumus, ac per rationem ad Verbum properamus. Philosophice quoque, ut alia, vir hic ferat se laudari, ac virtutum suarum prædicationem æquo animo accipiat. Non enim ut ab ipso gratiam ineamus, eum laudabimus (neque nos fugit, quam ab honoris cupiditate philosophi

Εἰς Ἡρώνα τὸν φιλόσοφον ἀπὸ τῆς ἐξορίας ἐπανελθόντα: « In laudem Heronis philosophi ab exilio reversi. » Cæterum in monito probavimus, non Heronem, sed Maximum philosophum Cynicum in hac oratione a Gregorio fuisse laudatum.

(75) *Κάμνω*. Coisl. 1, κάμνων.

(76) *Πράγμασι*. Coisl. 1 et alii, θαύμασι, « miris rebus. »

(77) *Ἐλαττώσῃ*. Forte, ἐλαττώσει. Edit.

hujus animus abhorreat, ac præterea ne cumulum A quidem ullum rebus oratio afferret, imo etiam, ob imbecillitatem suam aliquid de dignitate detrahat) ; verum ut nobis ipsis proximus. Hoc enim philosophia non jam contemnet, ac pro nihilo putabit, quippe cujus hoc munus et studium sit, ut de vita humana præclare mereatur. Prima porro bene merendi ratio est, rerum honestarum commendatio. Laus enim zelum parit : zelus autem virtutem : virtus porro beatitudinem : hæc vero rerum expectandarum culmen est, ad quod omnis probi viri agitatio tendit.

II. Adesdum igitur, philosophorum, addam etiam, veritatis martyrum, optime ac præstantissime. Adesdum, confutator adulterinæ illius sapientiæ, quæ in verbis sita est, ac per linguæ lenocinia velut præstigias offundit, supra hoc autem attolli nec vult nec potest. Adesdum, virtute dexter, tam quam in B contemplatione, quam quæ in actione versatur, qui in alieno habitu nostra profliteris ; ac ne in alieno quidem fortasse, siquidem angelicum est, vestitus candor et splendor, cum corporæ forma 455 pinguntur ; ad designandam, ni fallor, naturalem ipsorum puritatem. Adesdum, philosophe et sapiens : quousque enim ille sapientiæ amor jactabitur, si nusquam sit sapientia ? Adesdum, canis, non impudentia, sed oris libertate ; non ingluvie, sed quia in diem vivis ; non latratu, sed boni custodia, ac vigiliis pro animarum salute susceptis, atque etiam, quia virtutis quidem familiares ac domesticos mulces, alienis autem oblatras. Adesdum, ad sacra hæc, et mensam hanc mysticam, atque ad me, qui per hæc sacrum deificationis munus oboeo, propius C accede, ad quæ sermo, et vita, et purgatio est, quæ per cruciatu comparatur, te adducunt. Adesdum, te coronis nostris devinciam, ac clara voce, non in media Olympiæ, nec in exiguo Græciæ theatro, sed coram Deo, et angelis, et universo Ecclesiæ cœtu victorem proclamabo ; ut qui, non paneratio, aut cestu, aut cursu, aut alio quodam parvo, atque ob parva præmia inito, certaminis genere dimicaris, nec ad heroum cuspisiam aut dæmonum honorem, quibus calamitates tantum et fabulæ nominis celebritatem pepererunt (hujusmodi enim sunt, quæ de illis honorifice prædicantur, posteaquam in stultitiæ

Ετι περιφρονήσει φιλοσοφία, ἥ γε τὸ εὖ ποιεῖν τι τὸν ἡμέτερον βίον, ἔργον καὶ σπουδαίον. Πρώτη δὲ τῶν εὐεργεσιῶν, τὸ ἐπαινεῖσθαι τὰ καλὰ. Ζήλου γὰρ (78) ὁ ἑπαινοῦ πρόξενος· ζῆλος δὲ, ἀρετῆς· ἀρετὴ δὲ, μακαριότητος· ἡ δὲ, τὸ ἀκρον τῶν ἐφετῶν. καὶ πρὸς δὲ τείνει πᾶσα σπουδαίου κίνησις.

B'. Δεῦρο δὴ οὖν, ὧ φιλοσοφῶν ἀριστε καὶ τελειώτατε· προσθήσω δὲ, ὅτι καὶ μαρτύρων τῆς ἀληθείας. Δεῦρό μοι τῆς νόθου σοφίας ἑλεγχε, τῆς ἐν λόγῳ κειμένης, καὶ δι' εὐγλωττίας (79) γοητευούσης, ὑπὲρ δὲ τοῦτο μηδὲν διαρῆθῃναι, μήτε δυναμένης, μήτε θεολούσης· ὁ περιδέξιος τὴν ἀρετὴν, ὅση τε θεωρίας, καὶ ὅση πράξεως· ὁ τὰ ἡμέτερα φιλοσοφῶν ἐν ἀλλοτρίῳ τῷ σχήματι· τάχα δὲ οὐδὲ ἀλλοτρίῳ, εἴπερ ἀγγελικὸν (80), ἢ λαμπροφροῖα, καὶ ἢ φαιδρότης (81), ὅταν τυπῶνται σωματικῶς· σύμβολον, οἶμαι, τοῦτο τῆς κατὰ τὴν φύσιν αὐτῶν καθαρότητος. Δεῦρό μοι, φιλόσοφε, καὶ σοφὲ, (μέχρι γὰρ τίνος τὸ φιλεῖν σοφίαν, εἰ μῆδαμῶ σοφία ;) καὶ κύων (82), οὐ τὴν ἀναισχυντίαν, ἀλλὰ τὴν παρῆρσην· οὐδὲ τὸ γαστρίμαργον, ἀλλὰ τὸ ἐφήμερον· οὐδὲ τὴν ὕλακην, ἀλλὰ τὴν φυλακὴν τοῦ καλοῦ, καὶ τὸ ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἀγρυπνον, καὶ τὸ σαίνειν μὲν ὅσον κατ' ἀρετὴν οἰκεῖον, ὕλακτεῖν δὲ ὅσον ἀλλότριον. Δεῦρό μοι στήθε τῶν ἱερῶν (83) πλησίον, καὶ τῆς μυστικῆς ταύτης τραπέζης, κάμου τοῦ διὰ τούτων μυσταγωγούτος τὴν θέωσιν, οἷς σε προσάγει λόγος καὶ βίος, καὶ ἡ διὰ τοῦ παθεῖν κάθαρσις. Δεῦρό σε ἀναδήσω τοῖς ἡμετέροις στεφάνοις, καὶ ἀνακηρύξω λαμπρῶ τῆ φωνῆ, οὐκ ἐν Ὀλυμπίᾳ μέση, οὐδὲ ἐν θεάτρῳ μικρῷ τῆς Ἑλλάδος, οὐδὲ ἡγωνισμένον παγκράτιον, ἢ πυγμῆν, ἢ δίαυλον, ἢ τι τῶν μικρῶν ἀγωνισμάτων, καὶ ἐπὶ μικροῖς τοῖς ἀθλοῖς, οὐδὲ εἰς τιμὴν ἡρώων τινὸς (84) ἢ δαιμόνων, συμφορῶν καὶ μύθῳ τετιμημένων (τοιαῦτα γὰρ ἐκείνων τὰ σεμνὰ ἐπὶ καὶ τίμια, χροῖον προσλαβόντα (85) τῆς ἀνοίας τεκίουρον, καὶ συνθήθειαν ἔννομον)· ἀλλ' ἐναντίον Θεοῦ, καὶ ἀγγέλων, καὶ παντὸς τοῦ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματος· καὶ νενικηκότα ψεῦδος αἰρέσεων, εἰς τιμὴν Θεοῦ ζῶντος, καὶ τὸ πα-

(78) Ζήλου γὰρ, etc. « Laus enim parit zelum. » Schol. : Κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν, καὶ ἐν τῷ ἐπιταφίῳ τοῦ μεγάλου Βασιλείου φησὶν· Ὅν γὰρ τοὺς ἐπαινοῦς οἶδα, τούτων σαφῶς καὶ τὰς ἐπιδόσεις· « Juxta eandem sententiam, in funebri quoque Basilii Magni oratione ait : Quorum enim novi laudes, horum quoque palam incrementa explorata habeo. » Hæc ultima scholii verba reperiuntur Or. 43, n. 1.

(79) Δι' εὐγλωττίας. « Per linguæ lenocinia, » id est, « per sermonis elegantiam et illecebras. » Bill., « per linguæ facundiam. »

(80) Εἴπερ ἀγγελικόν, etc. Reg. lu, Coisl. 1, Pass., etc., habent : Ἐπεὶ Ναζιραίων μὲν ἡ κόμη, καὶ ἡ τῆς κεφαλῆς καθιέρωσις, ὡν σίδηρον ἀπήγαγεν, ὡσπερ καὶ θυσιαστηρίων, ὁ νόμος. Ἀγγελικὴ δὲ ἡ λαμπροφροῖα, καί, etc. : « Siquidem coma et capitis consecratio Nazaræorum est, a quibus, velut ab altari, lex ferrum amovebat, » etc. Maximus, tametsi Christianam religionem profiteretur, philosophicum tamen habitum non exuerat.

(81) Φαιδρότης. In quibusdam, λαμπρότης.

(82) Κύων. Reg. a, κύων. « O canis. » Philosophi cynici sic vocabantur, quod canum voracitatem, ingluviem et oblatrandi libidinem, etc., æmularentur. Cum Maximus esset cynicus, ac cynico habitu indueretur, utpote qui et comam aleret, et vestem albam gereret, opponit hic Gregorius cynicorum vitiiis veri philosophi notas. Unde Maximus « canis » appellatur, inquit Elias, « non ob impudentiam, ut canes, sed ob libertatem ; non ob ingluviem, sed quod in diem vivat, » etc.

(83) Στήθε τῶν ἱερῶν, etc. Videtur Theologus his verbis Cynicum hortari ad sacerdotium, cui, tum vita, tum doctrina eum esse idoneum arbitrabatur.

(84) Τινὸς. Coisl. 1, et Pass., τινῶν.

(85) Χροῖον προσλαβόντα, etc. Billius, « Posteaquam temporibus ac legitimæ consuetudinis auxilium assumpserunt, » Rectius quidem in prima editione reddiderat : « Posteaquam temporis antiquitas, vimque legis obtinens consuetudo, stultitiæ opem tulit. »

θεῖν τοῖς οικείοις πάθειν ἐκδιδάσκοντος, καὶ ὧν ἄθλον, οὐρανῶν βασιλεία, καὶ θεὸν γενέσθαι τοῦ πα-

θεῖν ὑψηλότερον.

Γ'. Ἀλλὰ τίς ἡ ἀνάβρῃσις; Εἰ μὲν τὴν συντομωτέραν ποθεῖτε καὶ γνωριμωτέραν· Οὗτος τῆς ἀληθείας ἀγωνιστῆς ἀψευδέστατος, καὶ τῆς Τριάδος ὑπέρμαχος ἀχρις αἵματος, καὶ τῶν διωκόντων τῷ ποιεῖν κακῶς, τῷ πάσχειν προθύμως διώκτης· οὐδὲν γὰρ οὕτω νικᾷ τὸν διώκοντα, ὡς προθυμία τοῦ πάσχοντος. Εἰ δὲ τὴν τελεωτέραν (86) καὶ πλατυτέραν· Οὗτος ἀριστος μὲν ἐξ ἀρίστων, καὶ ἐξ εὐγενῶν εὐγενέστατος. Εὐγένειαν δὲ λέγω, οὐχ ἦν οἱ πολλοὶ νομίζουσιν· ἄπαγε! Οὐ πρὸς ἡμῶν οὕτω θαυμάζειν (87), οὐδὲ φιλόσοφον, τὴν ἐκ μύθων καὶ τάφων ἐρχομένην καὶ πάλαι σεσηπυίας ὄφρυός· οὐδὲ τὴν ἐξ αἰμάτων καὶ γραμμάτων (88) προσγινομένην, ἦν νύκτες (89) χαρίζονται, καὶ βασιλέων ἴσως οὐδὲ εὐγενῶν χεῖρες, προστασσόντων, ὡσπερ ἄλλο τι, τὴν εὐγένειαν· ἀλλ' ἦν εὐσέβεια χαρακτηριστικῆ καὶ τρόπος, καὶ ἡ πρὸς τὸ πρῶτον ἀγαθὸν ἀνοδος, ὅθεν γεγόναμεν. Ταύτης ἀπόδειξις μία τῆς εὐγενείας. Οὐ γὰρ ἀληθῆς μόνον ἡμῖν ὁ γεννάδας, ἀλλὰ καὶ ἐκ μαρτύρων· ὥστε οἰκοθεν αὐτῷ τὸ τῆς ἀρετῆς παράδειγμα. Πολίτης δὲ, σοφία μὲν, τῆς οἰκουμένης ἀπάσης (οὐδὲ γὰρ ἀνέχεται μικροὶς ὄροις Κυρικῆ περιγράφεσθαι)· σώματι δὲ, τῆς Ἀλεξανδρέων πόλεως, τῆς σὺν ὑμῖν (90), ἢ μεθ' ὑμᾶς (91) εὐθέως ἀριθμουμένης· ἧς πᾶσι πάντων κρατούσης, θερμότης τὸ ἰδιαιτάτον (92), καὶ ταύτης τὸ κάλλιστον, Χριστιανισμός, καὶ ἡ περὶ τοῦτο (93) διάθεσις, ἐκ προαιρέσεως μὲν ἀρχομένη, τῇ δὲ φύσει βεβαιουμένη. Τῇ γὰρ εὐσέβειᾳ τὸ θερμὸν προσχωρήσαν, ζῆλος ἐγένετο· ζῆλος δὲ, ἀσφάλεια πῖστεως.

in eo præclarissimum est, acerrimum erga Christianam religionem studium, a voluntate quidem atque animi proposito principium ducens, cæterum a natura postea confirmatum. Animi enim fervor, cum ad pietatem accesserit, zelum parit: zelus autem fidei præsidium est.

Δ'. Τραφεὶς δὲ οὕτω καὶ παιδευθεὶς, ὡς εἰκόσ τὸν ἐκ τοιοῦτων γεγονότα καὶ τοιοῦτον ἐσόμενον, ἐπειδὴ βίων (94) αἰρέσεως καιρὸς ἐδόκει (ἦν κρηπίδα τοῦ πράττειν εὖ ἢ κακῶς ἐγὼ τίθεμαι), εἶδὲ (95) τι μέγα, καὶ νεανικόν, καὶ τῶν πολλῶν ὑψηλότερον. Τρυφὴν μὲν ἀτιμάζει καὶ περιουσίαν, καὶ δυνάστειαν πλέον, ἢ τοὺς ἄλλους οἱ ταῦτα προέχοντες· καὶ τὴν μὲν ὡς πρῶτην κακοπάθειαν, τὴν δὲ ὡς ἐσχάτην πενίαν, τὴν δὲ ὡς ἀσθένειαν τὴν ἀνωτάτω, διαπτύει καὶ ἀποπέμπεται. Οὐδὲν γὰρ ἀγαθὸν εἶναι, ὃ μῆτε βελτίους ποιεῖ τοὺς κεκτημένους, ἀλλὰ καὶ χεῖρους ὡς τὰ πολλὰ· μῆτε διὰ τέλους παραμένει τοῖς ἔχουσι. Φιλοσοφίαν δὲ προῖσταται τὴν δέσποιναν τῶν παθῶν καὶ τῷ καλῷ προσβαίνει νεανικῶς, καὶ ἀπὸ τῆς ὕλης τέ-

(86) *Τελεωτέραν*. In nonnullis, *τελεωτέραν τε*.

(87) *Θαυμάζειν*. Coisl. 1, φιλοσοφεῖν.

(88) *Γραμμάτων*. «Litteris.» Hic observare juvat, inter varias nobilitatis species, eam a Gregorio numerari, quæ principum favore et diplomati-bus comparatur.

(89) *Νύκτες*. Schol. : Νυκτεριναι σωματων συνουσιαι.

A patrociniū, tempus, et pro re legitima consuetudinem assumpserunt); verum hæresum mendacium deviceris, in honorem Dei viventis, qui nos quoque quorum etiam certaminum præmium, cæli regnum est, ac Deum effici, omni doloris sensu sublimiorem.

III. Quodnam autem hoc præconium est? Siquidem brevius et notius quæritis, erit hujusmodi: Hic est veritatis athleta verissimus, et Trinitatis ad sanguinem usque propugnator, atque eorum, qui ipsum, injuriæ inferendæ causa, persequerentur, per patienti alacritatem persecutor. Nihil enim persecutorem ita superat, ut patientis alacritas. Si vero perfectius et laetus postulatis, tale erit: Hic ex optimis optimus, et ex nobilibus nobilissimus.

Nobilitatem autem dico, non 456 quam plerique existimant: absit! Non enim nostrum est, nec philosophicum, eam admirari, quæ a fabulis et sepulcris, ac supercilio jampridem putrefacto manat: nec eam, quæ ex sanguinibus et litteris oritur, quam noctes largiuntur, ac regum ignobilium quoque fortasse manus, nobilitatem, velut quiddam aliud, jubentium: sed quam pietas et mores notant atque indicant, et ad primum illud bonum, ex quo originem traximus, ascensus. Hujus nobilitatis hoc unum argumentum est. Etenim non tantum martyr ipse generosus existit, sed etiam ex martyribus. Itaque virtutis exemplum ipse domi habuit. Jam, quod ad civitatem attinet, si quidem sapientiæ ratio habeatur, totius orbis terrarum est civis: nec enim cynicismus exiguis finibus circumscribi sustinet; si vero corpus spectemus, Alexandria ortus est, ex ea nimirum civitate, quæ vel cum vestra, vel certe statim post eam numeratur: quæ, cum omnibus rebus urbes omnes antecellat, nihil tamen tam proprium habet, quam animorum fervorem, et, quod

IV. Enimvero cum ita, ut eum decebat, qui talibus ortus, ac talis futurus erat, educatus institutusque fuisset, jamque tempus postulare videretur, ut certum sibi vitæ genus constitueret (quod ego tanti momenti esse duco, ut totius vitæ, vel recte, vel male traducendæ fundamentum in eo positum esse putem), majus quiddam atque excelsius, quam vulgus soleat, animo agitare cœpit. Delicias enim, et opes, et potentiam magis aspernatur, quam alios aspernari solent ii, qui his rebus excellent. Ac delicias quidem, ut primam ærurnam et afflictionem, opes autem, ut extremam paupertatem, potentiam vero, ut summam imbecillitatem despicit, atque amollitur. Neque enim quidquam boni nomen obti-

(90) *Ἐμῖν*. Sic Reg. bm, Coisl. 1, Elias et Combeff. Ita legit Billius. In ed., ἡμῖν.

(91) *Μεθ' ὑμᾶς*. Sic Reg. bm, et Coisl. 1. In ed., ἡμᾶς.

(92) *Ἰδιαιτάτον*. Coisl. 1, ἰδιότατον.

(93) *Τούτο*. Coisl. 1, τούτου.

(94) *Βίωσ*. Forte, βίου. Edit.

(95) *Εἶδε*. Reg. Cypr., ἴδε, «vide, » etc.

nere posse statuebat, quod dominos suos haudquaquam meliores, imo etiam persæpe deteriores efficeret, nec constanter cum his, a quibus possidetur, maneret. Philosophiam autem perturbationum animi dominam sibi præficit, strenueque ad virtutem contendit, atque, antequam a corporis mole disjungatur, a corporis mole sese absciindit, ac supra ea, quæ oculis cernuntur, **457** assurgit, totum sese, indolis magnitudine, ac voluntatis generositate, rebus firmis et stabilibus addicens. Posteaquam ita animo constituit, id ne quidem in deliberationem admisit, utram potius philosophiam sequeretur, externamque ac profanam, atque in philosophiæ habitu et obtentu veritatis umbras assimilantem, an vero nostram, humilem illam quidem in specie et abjectam, cæterum in occulto sublimem, atque ad Deum ducentem; verum nostram omnibus, ut ita dicam, suffragiis statim eligit, nequaquam passus mentem suam ad deteriora transversam agi, aut compæ rationis elegantia distrahi, ob quam ii, qui gentilium placita profitentur, animos attollunt. Hoc autem primum philosophatur, ut, ex duobus nostris vitæ generibus, utrum præstantius sit, atque, et sibi, et omnibus Christianis fructuosius, intelligat. Etenim perfectissimi ac sapientissimi animi esse iudicabat, privatæ utilitatis cum publicis commodis conjunctam habere rationem. Neque enim quemquam nostrum sibi soli natum esse, sed omnibus etiam, qui ejusdem naturæ participes sunt, atque ab eodem, et ad eadem procreati sunt.

V. Cum autem privatam vitam et solitariam, atque a vulgi commercio semotam et alienam, magnam quidem et præclaram, atque humanis rebus sublimiorem esse videret, cæterum intra eos, qui hoc vitæ genere cum laude fungerentur, delixam esse, atque charitatis communionem et humanitatem repudiare, quam in præstantissimarum virtutum numero esse sciebat; idque præterea incommodi habere, quod eorum virtus, qui sic viverent, explorari non posset, quippe quæ nec in rebus gerendis exerceretur, nec cum aliis in comparationem veniret: eam contra, quæ hominum societate et frequentia gaudet, præterquam quod multa quotidie occurrunt, in quibus virtutis suæ periculum facere queat, ad multorum utilitatem etiam esse diffusam, atque ad divinam dispensationem prope accedere, quæ universam rerum molem condidit, smicitiaque vinculis constrinxit, genusque nostrum propter vitii accessum a bono deturbatum atque dejectum, per familiaritatem illam vitæque consuetudinem, quam nobiscum habuit, ad pristinam dignitatem revocavit: hæc, inquam, cum animo volveret ac perpenderet, simulque Græcorum, qui pallio et promissa barba, gravitatis speciem præ se operæ pretium esse censeret: quidnam facit, et

(96) Πρὶν διαζευχθῆναι. Ita Reg., et Colb. plures, Coisl. 1 et 2, Or. 1, Par., Pass. « A terrenis se absciindit ante disjunctionem a corpore. » Deest πρὶν in edit.

(97) Ἡ τήν. Sic tres Reg., duo Coisl., et Or. 1. Deest ἢ in edit.

(98) Ἡ μέγα φρονοῦσιν. Sic Or. 2, et Pass. Deest μέγα in edit.

(99) Τῶν ἡμετέρων. Sic Reg. a, bm, Or. 1, Pass. Deest τῶν in edit.

μνεται, πρὶν διαζευχθῆναι (96) τῆς ὕλης· καὶ τῶν ὀρωμένων κατεξανίσταται, μεγέθει φύσεως καὶ προαιρέσεως εὐγενείᾳ, τοῖς ἐστῶσι προσθήμενος. Ἐπειδὴ οὕτω διανοήθη, τοῦτο μὲν οὐδὲ βουλῆς ἠξίωσε, ποτέραν δὲ τῶν φιλοσοφιῶν ἐλέσθαι μᾶλλον, τὴν ἔξω καὶ παίζουσαν τὰς τῆς ἀληθείας σκιάς ἐν τῷ τῆς φιλοσοφίας σχήματι καὶ προβλήματι, ἢ τὴν (97) ἡμετέραν καὶ ταπεινὴν μὲν τῷ φαινομένῳ, ὑψηλὴν δὲ τῷ κρυπτομένῳ, καὶ πρὸς Θεὸν ἀγούσαν· ἀλλὰ πάσαις ψήφοις αἰρεῖται τὴν ἡμετέραν, μηδὲν ὄλωσ ἐπὶ τὰ χεῖρω παρατραπείς τὴν διάνοιαν, μηδὲ ὑπὸ τῆς τῶν λόγων κομφείας παρασυρεῖς, ἢ μέγα φρονοῦσιν (98) οἱ τὰ Ἑλλήνων φιλοσοφοῦντες. Ἐκεῖνο δὲ πρῶτον φιλοσοφεῖ, γνῶναι τῶν ἡμετέρων (99) ὁδὸν τὴν αἰρετωτέραν τε καὶ λυσιτελεστοτέραν ἐπίσης αὐτῷ τε καὶ πᾶσι Χριστιανοῖς. Πανταχοῦ γὰρ τῷ καθ' ἑαυτὸν καὶ τὸν κοινὸν συλλαμβάνειν, ψυχῆς εἶναι τελεωτάτης τε καὶ φιλοσοφωτάτης ἐνόμιζεν. Οὐδὲ γὰρ ἑαυτῷ γεγενῆσθαι (1) μόνον ἕκαστον ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν, ὅσοι τῆς αὐτῆς μετέχουσι φύσεως, καὶ παρὰ τοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς γεγόνασιν.

E. Ὅρων δὲ τὸν μὲν ἐρημικὸν βίον καὶ ἰδιάζοντα, καὶ τῶν πολλῶν ἔκφυλον καὶ ἀλλότριον, μέγαν μὲν καὶ ὑψηλόν, καὶ ὑπὲρ τὰ ἀνθρώπινα, μέχρις αὐτῶν δὲ μόνων τῶν κατορθούτων ἰστάμενον, καὶ τὸ τῆς ἀγάπης κοινωνικόν (2) καὶ φιλάνθρωπον ἀπαρνούμενον, ἦν ἐν πρώτοις εἶνα: τῶν ἐπαινουμένων ἐγίνωσκε· πρὸς δὲ καὶ ἀδοκίμαστον, ὡς οὕτε ἐν τοῖς πράγμασι γυμναζόμενον, οὕτε ἄλλοις παραμετρούμενον· τὸ δὲ κοινωνικὸν καὶ ἐπίμικτον, πρὸς τῇ βασιάνῳ τῆς ἀρετῆς, ἔτι καὶ εἰς τοὺς πολλοὺς διατεῖνον, καὶ θείας οἰκονομίας ἐγγύς (3), ἢ καὶ πεποίηκε τὸ πᾶν, καὶ φιλιὰ (4) συνέδησε, καὶ τὸ ἡμέτερον γένος ἐκπεσὸν τοῦ καλοῦ διὰ τὴν ἐπεισελευσάν κακίαν, ἐκ τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐπιμιξίας καὶ ὁμιλίας πάλιν ἀνεκαλέσατο· ταῦτα διανοηθεὶς τε καὶ διελόμενος (5), καὶ ἅμα τὸν Ἑλληνικὸν τύπον κολάσαι τῶν καλῶν εἶναι νομίσας, οἱ τῷ τρίβωνι καὶ τῇ ὑπήνῃ τὸ σεμνὸν ὑποδύονται (6)· τί ποιεῖ, καὶ πῶς τὴν φιλοσοφίαν μεταχειρίζεται; Μέσσην τινὰ χωρεῖ τῆς τε ἐκείνων ἀλαζονείας, καὶ τῆς ἡμετέρας σοφίας, καὶ τῶν μὲν τὸ σχῆμα καὶ τὴν σκητὴν, ἡμῶν δὲ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ὕψος φιλοσοφεῖ.

pallio et promissa barba, gravitatis speciem præ se operæ pretium esse censeret: quidnam facit, et

(1) Γεγενῆσθαι. Duo Reg., γεγεννησθαι.

(2) Κοινωνικόν. Reg. Cyrp. addit, καὶ ἐπίμικτον, « mistamque charitatis societatem. »

(3) Ἐγγύς. Pass. addit, ἦκον.

(4) Φιλιὰ. Or. 1, φιλάνθρωπιὰ, « humanitate. »

(5) Καὶ διελόμενος. Sic quatuor Colb., duo Coisl., Or. 1, Pass., Hervag., etc. In ed., καὶ ἀνελόμενος.

(6) Ὑποδύονται. Pass., ἀποδύονται.

q̄ onam pacto philosophiam tractat? Medius quodammodo inter illorum vanitatem, et nostram sapientiam incedit, atque illorum quidem habitum et larvam, nostrorum autem veritatem et sublimitatem proficitur.

Γ. Διὰ τοῦτο Περιπάτους μὲν, καὶ Ἀκαδημίας, A καὶ τὴν σεμνὴν Στοᾶν, καὶ τὸ αὐτόματον Ἐπικούρου μετὰ τῶν ἀτόμων καὶ τῆς ἡδονῆς, ἐρίῳ στέψας (7), ὡς τις ἐκείνων τὸν ποιητὴν (8), ὡς πορρωτάτῳ πέμπει καὶ ἀποκρούεται. Κυνικῆς δὲ, τὸ μὲν ἄθεον διαπτύσας, τὸ δὲ ἀπέριττον ἐπαινέσας, τοῦτο ἐστὶν ὁ νῦν ὁρᾶτε (9), κύων κατὰ τῶν ὄντως κυνῶν, καὶ φιλόσοφος κατὰ τῶν ἀσώφων, καὶ Χριστιανὸς ὑπὲρ πάντων, καὶ νικῶν τὴν μὲν ἐκείνων αὐθάδειαν τῇ τοῦ σχήματος ὁμοιότητι, τῶν δὲ παρ' ἡμῖν ἐστὶν ὡν τὴν ἀπειροκαλίαν τῇ καινότητι τοῦ ἐνδύματος, δεικνύς, ὅτι μὴ ἐν μικροῖς τὸ εὐσεβές, μηδὲ ἐν τῷ κατηρεῖ τὸ φιλόσοφον, ἀλλ' ἐν ψυχῆς σεβρότητι καὶ διανοίας καθαρότητι, καὶ γνησίᾳ τῇ πρὸς τὸ καλὸν νεύσει, ὅπως ἂν τοῦ σχήματος ἔχωμεν, καὶ οἴσισιν ἂν ὁμιλώμεν. εἴτε ἡμῖν αὐτοῖς μόνοις συστέλλοντες τὸν νοῦν B ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων, εἴτε τοῖς (10) πολλοῖς τε καὶ δημοφύλοις ἰδιάζοντες ἐν τῷ κοινῷ, καὶ φιλοσοφούντες ἐν οὐ φιλοσοφούσιν (ὡς ἡ Νῶε κιωτὸς ἐκείνη, ἐν κατακλυσμῷ κατακλυσμοῦ (11) κουφοτέρα· καὶ ἡ τοῦ ἔρους βῆτος, ἣν καίον τὸ πῦρ οὐ κατέκαιε, τὸ μέγα Μωυσέως ὄραμα [12]), οὔτε αὐτοὶ τι (13) πάσχοντες τοῖς πολλοῖς, οὐ μᾶλλον γε ἢ ἀδάμας τοῖς παύουσι, καὶ δι' ἑαυτῶν τοὺς ἄλλους βελτίους ποιοῦντες εἰς δύναμιν. Ταύτης καρπὸς τῆς φιλοσοφίας, οὐ λόγῳ (14) πλατῶμεναι πλῆεις (σκινδαφοὶ τινες, ὡς αὐτοὶ φασί, καὶ τραγέλαφοι (15), ἃ γλώσσα μόνῃ συντίθησιν)· οὐδὲ κατηγορεῖται τινές, καὶ ἀναλύσεις, καὶ μίξεις· οὐδὲ συμβάματα (16) καὶ παρασυμβάματα, καὶ ἡ τεχνολογουμένη σοφία· οὐδὲ γραμματικὴ οὐδαμῶν κείμενα, οὐδὲ ἀστέρων πλοκαὶ καὶ σχήματα κατὰ τῆς C Προνοίας ἐπίνοούμενα. Ταῦτα μὲν γὰρ αὐτῷ δευτέρου λόγου καὶ πάρεργα, καὶ τοσοῦτον παιζόμενα (17), ὅσον μὴ παιζεσθαι παρὰ τῶν εἰδέναι προσποιουμένων.

VI. Quamodrem Peripateticorum scholas, et Academicas, et venerandam Stoam, et Epicuri casum ac temeritatem una cum atomis et voluptate, corona lanca cingens (quemadmodum quidam ipsorum poetam ornavit), quam longissime ablegat et repellit. Cynicæ autem sectæ, impietatem quidem et numinis contemptum execratus, frugalitatem autem laudibus prosecutus, hoc est quod cernitis, canis adversus veros canes, et philosophus adversus insipientes, et Christianus ad bene de omnibus merendum paratus, atque illorum quidem arrogantiam per habitus similitudinem, nonnullorum autem ex nostris ineptiam per vestis novitatem refutans: illud scilicet ostendens, nec pietatem in exiguis rebus, nec philosophiam in vultus tristitia, verum B in animi firmitate ac mentis puritate, sinceraque ad bonum propensione consistere: nihil referre, quo habitu simus, et cum quibus consuetudinem habeamus, modo nos ita comparemus, ut sive soli simus, mentem a sensibus contrahamus, sive cum aliis versemur, in communi hominum cœtu tanquam in secreto vivamus, atque inter eos qui minime philosophantur, philosophiæ studia colamus. Et quemadmodum arca illa Noe ⁴⁴, quæ in diluvio vini diluvii evasit; atque ingens illud Moysis spectaculum, hoc est, ille montis rubus ⁴⁵, quem ignis urens non perurebat, eodem modo nos quoque, nec ex vulgi contagione detrimentum ullum contrahamus, quemadmodum nec adamas ab iis, a quibus percutitur, et pro virili nostra curemus, ut alii per nos meliores efficiantur. Hujus philosophiæ fructus, non sermone fictæ civitates (scindapsi quidam, ut ipsi aiunt, et tragelaphi, quæ lingua sola construit), nec categoriæ quædam et analyses, ac mistiones, nec symbamata et parasymbamata, et argutatrix sapientia, nec lineæ quædam nusquam existentes, nec siderum nexus, et figura ⁴⁵⁹ adversus Dei providentiam excogitata. Hæc enim ille secundo loco semper habuit, obiterque ac velut per ludum attigit, hactenusque duntaxat, ne ab illis, qui se earum rerum scientiam tenere profiterentur, illud atque exagitari posset.

⁴⁴ Gen. vi, 14. ⁴⁵ Exou. II, 2.

(7) *Στέψας*. Or. 1, et Pass., *στεφανώσας*. Addi posset, καὶ μύρω ἀλειψας, « et unguento ungens. » D Utriusque enim coronæ, et « impositionis et unctionis » meminuit Plato, lib. III *De republ.*

(8) *Ὡς τις ἐκείνων τὸν ποιητὴν*. « Ut quidam ipsorum poetam ornavit. » Plato ipse est, qui Homerum, ne juvenibus noxius et exitiosus esset, lana coronari et dimitti statuit. Hac similitudine utitur Gregorius, ut sublimem Maximi philosophiam extollat, qui, scholas Peripateticorum, Academicorum, Stoicorum et Epicuri corona lanca cingens, quam longissime ablegat et repellit.

(9) *Ὁρᾶτε*. Or. 1, ὁρᾶται.

(10) *Εἴτε τοῖς*. In nonnullis, εἴτε σὺν τοῖς.

(11) *Κατακλυσμῷ κατακλυσμοῦ*. Sic Regii et Colbertini plures, Coisl. 1 et 2, etc. In ed. deest κατακλυσμοῦ.

(12) *Ὁραμα*. Coisl. 1, θέαμα.

(13) *Αὐτοὶ τι*. Sic quatuor Colb., duo Coisl., Pass., etc. Sic etiam habet Hervag., ad cuius marginem scripsit Billius: *forte αὐτὸν τι*.

(14) *Ὁὐ λόγῳ*, etc. Hic Platonem carpit, qui lib. II *De rep.* sermone civitatem construxit.

(15) *Σκινδαφοὶ ... τραγέλαφοι*. Apollonii interpres tradit scindapsus esse plantæ genus, quod apud Nyssum in India nascitur. Cum autem hæc planta nusquam alibi reperitur, putat Gregorius, hanc vocem inanem esse, et nihil significare. Tragelaphus vero, est animal ex hirco et cervo conflatum, quod etiam a multis nunquam existisse creditur. De tragelapho tamen mentio est in Deuter. xiv, 5; et in libro Job, juxta Septuaginta, xxxix, 1.

(16) *Συμβάματα*, etc. Propositiones, quæ sensum integrum efficiunt, « symbamata » vocantur; quæ vero sensum integrum non efficiunt, « parasymbamata. » Alludit Gregorius ad Chrysippum, quem, inter alios, Lucianus in dialogo *De auctione philosophorum* irridet, et stulta ipsorum dogmata, atque in verbis novandis curiositatem deridendam propinat.

(17) *Παιζόμενα*. Or., *παιζοντα*.

VII. Quodnam autem fuit primum et antiquissimum ipsius studium? Pro jure et æquo cum præsidibus expostulare, apud reges sermonis libertatem adhibere, quemadmodum eximus ille David, qui loquebatur in conspectu regum, et non confundebatur⁴⁶, popularis turbae fluctuum instar agitatae stoliditatem compescere, ferocientium, procerum licentiam, domorum inter se dissidentium morbum, indoctorum rusticitatem, doctorum arrogantiam, divitias insolenter sese efferentes, avaritatem petulantem et contumeliose se gerentem, paupertatem ad maleficia proclivem, iracundiam præcipitem, ac rationem secum efferentem, voluptatem modum excedentem, risum petulantem, mœroris anxietatem coercere, juventutis inconstantiam, senectutis ignaviam, animique imbecillitatem, viduitatis solitudinem, orbitatis desperationem committere. Hæc vero nonne syllogismis, et lineis, et hiant in stellis obtutui multum anteponeat, quisquis mente sana fuerit? Illud secum reputans, quod si ad syllogismorum conclusionem, vel ad geometriam, aut astronomiam, omnes studium suum atque operam contulerint, nihil ea res vitæ humanæ profutura sit, quin potius omnia dissolvi ac labefactari necesse erit: contra si ea officia, quæ a me commemorata sunt, de medio sublata fuerint, summa omnium rerum perturbatio et confusio sit. Hæc quanto Antisthenis vanitate, et Diogenis ingluvie, et communi Cratetis matrimonio, sublimiora et nominis eorum reverentiam his quoque parcamus, philosophia capiant. Nos autem, ut mediâ incidamus, pudicitiam nempe, continentiam, modestiam, morum suavitatem, affabilitatem, humanitatem, cæterasque virtutes, quibus ipse mortales omnes superat, ad id, quod ordine quidem prostremum, dignitate autem et facultate principem locum obtinet, orationem convertamus.

VIII. Fuit quondam illud tempus, cum ab hæresum procellis tranquilla omnia habebamus, cum videlicet Simones, et Marciones, 460 et Valentiniani, et Basilidæ, et Cerdones, Cerinthis etiam, et Carpocrates, atque omnes illorum nugæ ac præstigiarum, posteaquam rerum omnium Deum perditurno tempore secuisent, bellumque pro Bono adversus Creatorem gessissent, suomet tandem, ut æquum erat, profundo absorptæ, ac silentio traditæ fuerunt. Nam Montani quoque malus spiritus, et Manis tenebræ, et Novati temeritas, aut puritas, et Sabellii mala monarchiæ assertio, cesserant, seseque subduxerant, altera nimirum in contrariam

⁴⁶ Psal. cxxviii, 46.

(18) Βασιλεῖς. Pass., βασιλέας.

(19) Τὸν λογισμὸν. Coisl. 1, et Or. 1, τῶν λογισμῶν.

(20) Φειδόμεθα. Or. 1, et Combef., φειδώμεθα. Ita legit Billius.

(21) Ἰρα. Deest in Reg. bm.

(22) Τρεψόμεθα. Combef., τρεψόμενα.

(23) Ἦν. « Fuit. » Sic Combef. in ed., ἦν.

(24) Ἐπὶ πλείστον. Reg. a, καὶ ἐπὶ πλείστον.

(25) Βυθῷ καὶ τῇ σιγῇ. « Profundo ac silentio. » Sic enim Latine sonant hæc voces. Plures hæretici, ac præcipue Valentinus, « Bytho » et « Sigæ » inter Æuous suos, primas tribuebant. Unde Tertullianus

Z'. Τί δὲ τὸ πρῶτον καὶ σπουδαζόμενον; Ἡ πρὸς ἀρχοντας δικαιολογία, ἢ πρὸς βασιλεῖς (18) παρθήσια, κατὰ τὸν θεῖον Δαβὶδ λαλοῦντα ἐναντίον βασιλέων καὶ μὴ αἰσχυρόμενον, δῆμων ἀλογίαν συστειλαὶ κυμαινομένων, δυναστῶν ἐξουσίαν ἀγραιοπόντων, οἰκῶν ἀβρωσίαν στασιαζόντων, ἀπαιδευτῶν ἀγροικίαν, πεπαιδευμένων ἀλαζονείαν, πλοῦτον ἐπαιρόμενον, κόρον ὑβρίζοντα, πενίαν κακοουργοῦσαν, θυμὸν ἐκφερόμενον καὶ τὸν λογισμὸν (19) ἐκφέροντα, ἡδονῆς ἀμετρίαν, γέλωτος ἀκρασίαν, λύπης ἀδημονίαν παύσαι, νεότητος ἀνωμαλίαν, γήρως μικροφυλίαν, χηρείας ἐρημίαν, ὀρφανίας ἀπόγνωσιν. Ταῦτα τῶν συλλογισμῶν καὶ τῶν γραμμῶν, καὶ τοῦ κεχηνῆναι πρὸς τοὺς ἀπτέρας, ἄρ' οὐ μακρῷ προτιμήσει τις εὖ φρονῶν; ἐκεῖνο ἐνθυμηθεῖς, ὅτι συναγόντων μὲν πάντων, ἢ γεωμετρούντων, ἢ ἀστρονομούντων, οὐδὲν ἂν ὁ βίος ἡμῶν παρὰ τοῦτο ὠφελήθει, ὅτι μὴ καὶ τὰ πάντα λυθῆσεται· τοῦτων δὲ ὡς εἶπον ἀναιρουμένων, ἀταξία τὸ πᾶν καὶ σύγχυσις. Ταῦτα τῆς Ἀντισθένης ἀλαζονείας, καὶ τῆς Διογένηος ὀλοφαγίας, καὶ τῆς Κράττητος κοινογαμίας, τί χρὴ λέγειν ὅσω κρείττω καὶ ὑψηλότερα; Πλὴν φειδόμεθα (20) κάκεινων αἰδοῦ τῆς προσηγορίας, ἵνα τι τοῦ ἀνδρὸς ἀπολαύσωσιν. Ἡμεῖς δὲ, ἵνα (21) τὰ ἐν μέσῳ συνέλωμεν, τὸ σῶφρον, τὸ ἐγκρατὲς, τὸ ἀτυφον, τὸ ἐπιχαρι, τὸ κοινωνικόν, τὸ φιλόφρονον, τὰλλα οἷς ὑπὲρ ἅπαντας ὁ ἀνὴρ, ἐπὶ τὸ τελευταῖον μὲν τῇ τάξει, πρῶτον δὲ τῇ δυνάμει τρεψόμεθα (22).

præstantiora sint, quid dicere attinet? Verum ob ut nonnullum ipsi quoque fructum ex hujus viri pudicitiam nempe, continentiam, modestiam, morum suavitatem, affabilitatem, humanitatem, cæterasque virtutes, quibus ipse mortales omnes superat, ad id, quod ordine quidem prostremum, dignitate autem et facultate principem locum obtinet, orationem convertamus.

C H'. Ἦν (23) ὅτε γαλήνην εἰχομεν ἀπὸ τῶν αἰρέσεων, ἡνίκα Σίμωνες μὲν, καὶ Μαρκίωνα, Οὐαλεντινοὶ τέ τινες, καὶ Βασιλεῖδαι, καὶ Κέρδωνα, Κήρινθοι τε καὶ Καρποκράταις, καὶ πᾶσα ἡ περὶ ἐκείνους φλυαρία τε καὶ τερατεία, ἐπὶ πλείστον (24) τῶν τῶν ὄλων θεῶν τεμόντες, καὶ ὑπὲρ τοῦ Ἀγαθοῦ τῷ Δημιουργῷ πολεμήσαντες, ἔπειτα κατεπόθησαν τῷ ἑαυτῶν βυθῷ καὶ τῇ σιγῇ (25) παραδοθέντες, ὡσπερ ἦν ἄξιον. Μοντανῶ δὲ τὸ πονηρὸν πνεῦμα, καὶ τὸ Μανῶ σκοτός, καὶ ἡ Ναυάτου θρασύτης, ἢ καθαρότης, Σαβελλίου τε ἢ κακῆ συνήγορίας τῆς μοναρχίας εἶξε, καὶ ὑπεχώρησεν, ἢ μὲν εἰς ἀντίπαλον (26) μοῖραν ἀποκριθεῖσα, ἢ δὲ καὶ πάντῃ περιφρονηθεῖσα

D Valentinus stuporem notat, quod « Byti » nomen dedisset illi, quem in sublimi loco sedere diceret. Gregorius etiam, ad illorum nomina festive alludens, ait, hæc errorum monstra « profundo et silentio » tradita fuisse.

(26) Εἰς ἀντίπαλον, etc. Schol. : Τὴν Νοβατου, οἶμαι, λέγει αἰρεσιν, ὡσπερ καὶ ἡ πείρα ἕως τοῦ νῦν δείκνυσσι· « Novati hæresim, ut opinor, significat, quemadmodum huc usque experientia probat. » Quid Gregorius et Scholiastes velint, liquido non patet. Num intelligunt, contrariam in partem, ac in mitiorem disciplinam mutatam fuisse Novati severitatem? Supererant enim tunc temporis Constan-

καὶ παραβρίβεισα διὰ τὸ ἀσθενές· ἄλλο δὲ οὐδὲν ἄ-
παρελύπει τὴν Ἐκκλησίαν. Οἱ γὰρ διωγμοὶ καὶ λαμ-
πρότερην αὐτὴν ἐποιοῦν τοῖς πάθεσιν. Οὐ πολὺ τὸ ἐν
μέσῳ, καὶ δευτέρα ζάλη κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐγείρε-
ται, ἄτυφόν τῆς ἀδικίας, τὸ πλήρωμα τῆς ἀσεθείας,
ὁ λεγῶν τῶν πνευμάτων, ἡ ἀντίχριστος γλῶσσα, ὁ
ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος λαλήσας νοῦς, ἡ κατατομή τῆς
θεότητος· οὐ δεινὴ μὲν ἢ ἐγγείρησις, δεινότερα δὲ ἢ
τελευτῆ, καὶ τῆς (27) Ἰουδα προδοσίας ἀζία, ἢ
ἐκαίνοσ κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐτόλμησεν, Ἄρειος,
ὁ καλῶς μετὰ τῆς μανίας ὀνομαζόμενος. Οὗτος ἀπὸ
τῆς Ἀλεξανδρέων ἀρξάμενος πόλεως, κάκει τὸ δεινὸν
ἐκμελετήσας (28), ἔπειτα, ὥσπερ τις ἀγρία φλῶξ,
ἀπὸ μικροῦ τοῦ σπινθῆρος τὸ πολὺ τῆς οἰκουμένης
ἐπιδραμῶν, ὑπὸ τῶν Πατέρων ἡμῶν καταλύεται, καὶ
τοῦ εὐσεβοῦς ἀριθμοῦ τοῦ τότε καταλαβόντος τὴν
Νίκαιαν, καὶ εἰσω περιγραπτῶν ὄρων τε καὶ ρημά-
των τὴν θεολογίαν στήσαντος.

ab exigua scintilla magnaq[ue] orbis terrarum partem
illo numero, qui tum Nicæam se contulit, certisque finibus ac
verbis divinitatis doctrinam circum-

scripsit, oppressus et extinctus est.
Θ. Πάλιν πονηρὰ βασιλεία (29), καὶ πάλιν ἀναζῆ (30)
τὸ κακὸν, καὶ ὥσπερ τὰ ὕπουλα τῶν τραυμάτων
ἀναστομοῦται καὶ ἀναρρήγνυται. Καὶ λύκοι βα-
ρεῖς, ἄλλοσ ἄλλοθεν διαλαβόντες ἡμᾶς, τὴν Ἐκκλη-
σίαν σπαράττουσιν. Ἰερεῖς τε κατὰ ἱερῶν ἐξοπι-
σθέντες, καὶ δῆμοι δῆμοις ἐπιμανέντες· καὶ βασι-
λεὺς ἀσεβεῖς διδοὺς παρῆρησίαν, καὶ κατὰ τῆς ὀρθῆς
δόξης νομοθετῶν (31)· καὶ οἱ μῆτε ἄνδρες, μῆτε γυ-
ναῖκες, παρ' αὐτῶν δυναστεύοντες. Τίς ἂν τὰ τότε
κακὰ πρὸς ἀξίαν ἐκτραγωδήσειε; τὰς φυγὰς, τὰς δη-
μεύσεις, τὰς ἀτιμίας, τὰς ἐπὶ τῆς ἐρημίας συν-
άξεις, μυριάδων ὄλων καὶ πόλεων ὑπαιθρίων ταλαιπω-
ρουμένων, καὶ ὑετοῖς καὶ χειμῶσι πιεζομένων; τὰς
ἐντῆσθεν ἐπαναστάσεις (οὐδὲ γὰρ τὴν ἐρημίαν εἶχον
ἀκίνδυνον); τὰ ἐπι τοῦτων χαλεπώτερα, τοὺς αἰκι-
σμοὺς, τοὺς θανάτους, τὰς θριαμβεῦσεις ἐπισκόπων,
φιλοσόφων, ἀνδρῶν, γυναικῶν, νέων, γεγηραχότων;
τοὺς ἐπινοοῦντας τὰ δεινὰ, τοὺς προσπεινοῦντας (32),
τοὺς ὑπηρετομένους τῇ ἀσεθείᾳ δυνάστας, οἷς
τοῦτο μόνον (33) πολλάκις εἰς εὐδοκίμησιν ἤρκεσε,
τὸ πικροτέρους φανῆναι τῆς τοῦ κρατοῦντος βουλή-
σεως;

tormenta excogitabant, modo in ea, quæ excogitata
fuerant, acerbiora aliquid addebant, seseque im-
pietatis ministros præbebant, quibus hoc unum plerumque ad
gloriam nominisque splendorem

abunde fuit, quod imperatoris voluntatem sua crudelitate
superassent?

I. Ἄρει μὲν ὁ λαμπρὸς διωγμὸς εἶχε πέρας, καὶ

⁴⁷ Luc. viii, 30. ⁴⁸ Psal. lxxii, 8.

tinopoli Novati erroris reliquias; sed quia Verbi
consubstantialitatem agnoscebant, mitius, quam alii
hæretici, habiti sunt.

(27) Τῆς. Sic Or. 1. In ed., τοῦ.
(28) Ἐκμελετήσας. «Meditatus esset, in se con-
cepisset.» Non ab alio quidem pestiferum dogma
didicerat Arius; auctor enim ipse fuit. Male igitur in
editis «didicisset.» Nec tamen culpandus est Billius,
cum in prima editione legatur, «meditatus esset.»
(29) Πονηρὰ βασιλεία. Schol.: Οἶμαι τὴν Κων-
σταντίου λέγειν αὐτόν· ἐπιφέρει γὰρ τὴν ἐξῆς Ἰου-
λιανοῦ καὶ Οὐάλεντος. Σκοπῶ οὖν τινι ἐν τοῖς κατὰ

partem secreta, altera prorsus etiam ob ipsius im-
becillitatem contempta atque projecta. Nec vero
quidquam aliud Ecclesiæ molestiam exhibebat. Nam
persecutiones illustriorem quoque ipsam splendi-
dioremque per supplicia reddebant. Non multum
autem temporis intercessit, cum altera tempestas
adversus Ecclesiam excitatur, id est, ille injustitiæ
turbo, illud impietatis complementum, illa spiri-
tuum legio ⁴⁷, illa Christi adversaria lingua, illa iniquitatem in
excelsum locuta mens ⁴⁸, ille divini-
tatis sector, cujus gravis quidem et horrendus co-
natus, gravior autem magisque horrenda mors, et
Judæ proditione digna, quam ille adversus nostræ
salutis auctorem moliri ac perpetrare non dubita-
vit, Arius, inquam, a furore pulchre nomen habens.
Hic cum ab Alexandrina civitate initium duxisset,
illicque pestiferum dogma in se concepisset, ac

B deinde, immitis cujusdam et rapidæ flammæ instar,
percurrisset, tandem a Patribus nostris, pioque

IX. Rursus malum imperium, et rursus ma-
lum reviviscit, ac velut subputridum maleque obductum
vulnus aperitur, et erumpit; gravesque lupi, alii
aliunde nos intercipientes, Ecclesiam discerpunt.
Armantur sacerdotes adversus sacerdotes, plebs
adversus plebem furibundo impetu fertur; impera-
tor ipse impietati auctoritatem præbet, **461** atque
adversus orthodoxam doctrinam leges instituit; ii-
que præterea, qui nec in virorum nec in mulierum
numero censendi sunt, quorum magna erat apud
eum potentia. Quis vero temporis illius mala pro
dignitate deplorare queat? Exsilia, bonorum pro-
scriptiones, ignominia notas, infinitam hominum
multitudinem, atque adeo integras civitates, quæ
in desertis locis conventus habebant, et sub dio
ærumnis premebantur, ac pluviis et frigore con-
flictabantur, atque etiam illinc pedem efferre coge-
bantur? Nam ne solitudo quidem eos a periculi
metu vindicabat. Quis, ut graviora proferam, cru-
ciatus, mortes, actos de episcopis, monachis, viris,
mulieribus, adolescentibus, ac senibus triumphos?
Nam quid de proceribus illis dicam, qui modo nova
fuerant, acerbiora aliquid addebant, seseque im-
pietatis ministros præbebant, quibus hoc unum plerumque ad
gloriam nominisque splendorem

X. Sed jam interim splendida persecutio finem

Ἰουλιανοῦ ἐπαίνει Κωνσταντίου· «Puto eum de
Constantii imperio loqui; nam in sequentibus addit
Juliani et Valentis imperium. Certo itaque consi-
lio, in Orationibus adversus Julianum, Constantium
laudat.»

(30) Ἀναζῆ. Tres Regg., et Or. 1, ἀναζει.
(31) Νομοθετῶν. Constantius impiam legem san-
xit, qua voci ὁμοουσίῳ, vocem ὁμοιοῦστον subroga-
vit.
(32) Τὰ δεινὰ, τοὺς προσπεινοῦντας. Hæc de-
sunt in Reg. bm.
(33) Μόνον. Decet in Pass.

accepit, recteque Persia causam nostram disceptavit, oppresso nimirum et extincto impio illo et exsecrando, ac multorum sanguinum pœnis ab uno sanguine repetitis. Nunc autem turpis et indecora persecutio cooritur, quæ, Christianorum patrocinium ad defensionem impietatis suæ prætexens, veros Christianos aggreditur : hoc utique nomine superiore persecutione acerbius, quod tum quidem minime dubia et obscura erat martyrum decertatio, nunc vero res eo rediit, ut cruciatus quoque ipsi laude careant, saltem apud iniquos cruciatuum iudices. Vultis omnibus qui adsunt, atque huic etiam fortasse, quamlibet insigni animi robore ac tolerantia prædito, perturbationibusque animi sublimiori, unius duntaxat ex his, quæ tum perpetrata sunt, narratione, lacrymas extundam? Testes autem hujus sermonis permultos habeo. Nam ad multos hujus supplicii tragœdia dimanavit : illiusque etiam temporis historiam, nisi me opinio fallit, omnium sæculorum posteritas exceptura est. Navis, presbyterum unum portans, eumque non sceleris ullius, sed fidei causa periclitantem, mari committitur, non ut vectorem servet, sed ut perdat. Atque is quidem qui veliebatur, utpote vir pietate præstans, animo erat prompto et alacri. Comes autem illi ignis adiungitur : ac novitate pœnæ **462** majorem in modum lætatur persecutor. Proh spectaculum grave! Proh gravem tragœdiam! Navis mari fertur : spectantium multitudo ad littus effunditur; alii quidem lætantur, alii autem lugent. Quonam pacto rem tantam paucis exprimam atque in aspectu colloca-bo? Ignis accenditur, navis una cum onere suo absumitur, ignis aquæ miscetur, resque inter se contrariæ ad pii viri supplicium concurrunt, duoque elementa corpus unum partiuntur, et novo atque inaudito more fax super mare attollitur : ad quam, ut benignam et humanam, fortasse quispiam accessit; propior autem factus, miserandum atque incredibile spectaculum reperit, navigationem sine gubernatore, naufragium sine tempestate. Sic presbyter cinis efficitur, imo ne cinis quidem, utpote in aquis sparsus. Nec vero sacerdotii dignitas tanti fuit, ut honestiorem saltem mortem consequeretur; aut si non mortem, ac certe sepulturam, quæ impiis etiam et sacrilegis hominibus debetur. Hæc impii hominis marina expeditio fuit : hic pii viri finis. Nec usquam de cœlo descendit sacer ignis, nec ab eo, qui hujusmodi facem navigantibus præferebat, pœnas sumpsit!

XI. Sed quid externa colligo? Ad dimicationem tuam jam accedendum est, atque ad tua pietatis causa tolerata certamina, quæ pristinis tuis virtutibus, tanquam præclarum quoddam sigillum, imposuisti. Vigeat hæresis malum in tua civitate, a

A Περὶς καλῶς ἡμῖν ἐδίκασε τὸν ἀλιτῆριον καταλύσα-
σα, καὶ πολλῶν αἱμάτων εἰσπραξαμένη δίκην δι'
ἐνὸς αἵματος· ἄρι δὲ ὁ ἀπρεπῆς ἀρχεται, καὶ τὸ ἀμύ-
νειν Χριστιανοὶς πρόσχημα ἔχων τῆς ἀσεβείας, τοῖς
ἀληθῶς Χριστιανοῖς ἐπιφύεται· καὶ τοσοῦτον ἐκείνου
χαλεπώτερος γίνεται, ὅσῳ τότε μὲν ἡ ἀθλήσις περι-
φανεστέρα καὶ λαμπροτέρα, νῦν δὲ καὶ τὸ παθεῖν
ἀφιλότιμον, παρά γε τοῖς οὐ δικαίοις τῶν παθῶν λο-
γισταῖς. Βούλεσθε δάκρυα τῷ θεάτρῳ κινήσω (34),
καὶ αὐτῷ γε ἰσως τῷ καρτερικωτάτῳ, καὶ τῶν πα-
θῶν κρείσσονι, ἐνὸς τῶν τότε γενομένων ἐπιμηθηθεὶς;
Μάρτυρες δὲ πολλοὶ τοῦ λόγου· καὶ (35) γὰρ καὶ εἰς
πολλοὺς ἦλθεν ἡ τραγῳδία τοῦ πάθους· οἶμαι δὲ καὶ
ὁ μέλλων ὑπολήφεται χρόνος τοῦ καιροῦ τὸ διήγημα.
B Ναὺς φόρτον ἔχουσα τῶν πρεσβυτέρων ἓνα (36), καὶ
τοῦτον οὐδὲ ὑπὲρ κακοῦ τινος, ἀλλ' ὑπὲρ πίστεως
κινδυνεύοντα, κατὰ πελάγους ἀφίεται (37), οὐχ ἵνα
σώσῃ τὸν ἐπιβάτην, ἀλλ' ἵνα ἀπολέσῃ. Καὶ ὁ φόρτος
πρόθυμος· εὐσεβῆς γάρ. Καὶ πῦρ τῷ φόρτῳ συνέμ-
πορον· καὶ τρυφᾷ τὸ καινὸν (38) τῆς κολάσεως ὁ
διώκτης. Φεῦ τοῦ θεάματος! Φεῦ τοῦ δράματος!
Ἡ ναὺς πελάγιος· τὸ θέατρον ἐπὶ ταῖς ἀκταῖς, τῶν μὲν
ἐφηδομένων, τῶν δὲ ὀδυρομένων. Πῶς ἂν ἐν ὀλίγῳ τὸ
πολὺ παραστήσαιμι; ἀνάπτεται τὸ πῦρ, δαπανᾶται
ἡ ναὺς, συνδαπανᾶται ὁ φόρτος, πῦρ ὕδατι μίγνυται,
καὶ συντρέχει τὰ ἐναντία εἰς εὐσεβοῦς κόλασιν, καὶ
δύο στοιχεῖα ἐν σώμα μερίζεται, καὶ πυρρὸς ὑπὲρ
θαλάσσης αἱρεται ξένος. Ἡ προσῆλθε μὲν τάχα τις,
ὡς ἡμέρῳ καὶ φιλανθρωπῶ· προσελθὼν δὲ, εὔρε θεά-
μα ἐλεεινὸν τε καὶ ἀπιστον, ἀνευ κυβερνήτου πλοῦν,
ἀνευ χειμῶνος ναυάγιον· καὶ ὁ πρεσβύτερος κόνις,
καὶ οὐδὲ κόνις, σπαιεὶς ἐν τοῖς ὕδασι. Καὶ οὐδὲ το-
σοῦτον ἡ ἱερωσύνη (39), ὅσον τελευτῆς γούν εὐσχη-
μονεστέρας τυχεῖν· εἰ δὲ μὴ τελευτῆς, ἀλλὰ ταφῆς
γὲ πάντως, ἢ καὶ τοῖς ἀσεβέσιν ὀφείλεται. Τοιοῦτος
ὁ τοῦ ἀσεβοῦς στόλος· τοιοῦτον τοῦ εὐσεβοῦς τὸ τέ-
λος· καὶ οὐδαμοῦ πῦρ (40) ἀνωθεν εὐαγέστερον, οὐδὲ
κολαστικὸν τοῦ τοιαῦτα πυρρῶντος.

D **IA'**. Ἄλλὰ τί μοι τῶν ἔξωθεν; Ἐπ' αὐτὴν ἦδη
βαδιστέον τὴν σὴν ἀθλήσιν, καὶ τοὺς σοὺς ὑπὲρ εὐ-
σεβείας (41) ἀγῶνας, οὓς πᾶσι τοῖς προλαβοῦσιν,
ὡσπερ τινὰ σφραγίδα καλὴν, ἐπέθηκας. Ἡκμαζε μὲν
ἐν τῇ σῇ πόλει τὸ τῆς ἀπρέσεως ταύτης κακὸν, ὅθεν

(34) *Κινήσω*. Sic plures Regg., Coisl. 1, Or. 1, Par., etc. In edit., *νικήσω*.

(35) *Kal*. Deest in Or. 1, et Pass.

(36) *Τῶν πρεσβυτέρων ἓνα*. Schol. Colb. : Οἱ καέντες ἐν τῷ πλοίῳ, Ἡλιόδωρος πρεσβύτερος περι-
οδευτῆς, καὶ Θεόδουλος πρεσβύτερος. Ἀπέτμηθησαν
δὲ ἄλλοι β' ἀναγνώσται καὶ ψάλται· « Qui in navī com-
busti sunt, fuere Heliodorus presbyter circuitor, »
id est, *inspector, visitator*, « et Theodulus presby-
ter. Cæsi sunt etiam, abscissis capitibus, alii duo
lectores et cantores. »

(37) *Κατὰ πελάγους ἀφίεται*. Bill. : « in mare demittitur. »

(38) *Τὸ καινόν*. Nonnulli codd., τῷ καινῷ.

(39) *ἱερωσύνη*. Sic plures codd. In ed., *ιερω-
σύνη*.

(40) *Καὶ οὐδαμοῦ πῦρ*, etc. Elias : « Nec desuper
usquam ignis sanctus ac justus, et vindex ejus, qui
ad hunc modum navigantibus illucebat. » Sic etiam
Billius.

(41) *Εὐσεβείας*. Pass., τῆς εὐσεβείας.

καὶ ἤρξατο. Ἐπεὶ δὲ τὸν μὲν ἀγιώτατον τῆς οἰκου-
μένης ὀφθαλμὸν, καὶ ἀρχιερέα τῶν ἱερῶν, τὸν τῆς
σῆς ὁμολογίας καθηγητὴν καὶ διδάσκαλον τοῖς ἑαυτοῦ
περὶ τῆς εὐσεβείας ἀγῶσι, τὴν μεγάλην φωνὴν, τὸ
τῆς πίστεως ἔρεισμα, τὸν δεύτερον Χριστοῦ λύχον
καὶ πρόδρομον, εἰ θέμις τοῦτο εἰπεῖν, ἐν γῆρα καλῶ
κοιμηθέντα, καὶ πλήρη τῶν κατὰ Θεὸν ἡμερῶν, μετὰ
τάς συκοφαντίας, μετὰ τοὺς ἄθλους, μετὰ τὴν περι-
δόητον χεῖρα (42), μετὰ τοὺς ζῶντας νεκρούς, ἡ
Τριάς πρὸς ἑαυτὴν μετατίθησιν, ἢ συνέζησε, καὶ
ὑπὲρ ἧς ἐκινδύνουσαν ('Αθανάσιον οἶδ' ὅτι πάντες ἐν
τοῖς λόγοις ἀνέγνωτε)· δευτέρα δὲ τις Αἰγύπτου
πληγὴ καὶ μάστιξ (43) ἑαυτὸν ἐπεισάγει τῇ Ἐκκλη-
σίᾳ ὁ τῆς ἀληθείας προδότης, ὁ τῶν λύχων ποιμὴν, ὁ
διὰ τῆς αὐλῆς ὑπερβαίνων ληστής, ὁ δεύτερος Ἄρειος,
ἡ θολερὰ καὶ ἀποτος (44) ἀνατροπὴ, ὁ τῆς ἀθέου πη-
γῆς δαψιλέστερος ποταμὸς· ὄκνῳ μὲν τὰς τότε παρα-
νομίαις εἰπεῖν καὶ μαιφρονίας, μεθ' ὧν τὸν ἅγιον κα-
ταλαμβάνει θρόνον ὁ θῆρ, καὶ τῆς πονηρᾶς εἰσόδου
τὰ προτελέσματα· ὀδύρομαι δ' ὅμως ὀλίγα ἐκ πολ-
λῶν (ἃ καὶ ὑμεῖς ὀδύρεσθε) (45) τε καὶ προωδύρα-
σθε), τῷ θεῷ Δαβὶδ συγχρησάμενος (46)· Ὁ Θεός,
ἤλθοσαν ἔθνη εἰς τὴν κληρονομίαν σου, ἐμίλαν
τὸν ναὸν τὸν ἁγίον σου, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις· Ἔθε-
ρο το τὰ θνησιμαῖα (47) τῶν δούλων σου, πετεινῶν
βρώματα, καὶ θηρίων σπαράγματα. Προσθήσω δὲ
παρ' αὐτοῦ κάκεινα ἐξ ἄλλου θρήνου καὶ ἐτέρας
ψόδῃς· Ὅσα ἐπονηρεύσατο ὁ ἐχθρὸς ἐν τῷ ἁγίῳ
σου, καὶ ἐνεκαυχήσαντο οἱ μουσῶντες σε ἐν μέ-
σῳ τῆς ἐορτῆς σου. Πῶς γὰρ οὐκ ἐνεκαυχήσαντο;
πῶς δὲ οὐκ ἐμίλαν τὸν ναὸν τὸν ἁγίον σου (48)
συμποραῖς πολυτρόποις καὶ παντοίοις κακοῖς;
C *sancto tuo, et gloriati sunt qui oderunt te, in medio
solemnitatis tuæ* 50. Quid enim? An non gloriantur
tuum variis calamitatibus, atque omni malorum genere
contaminarunt?

IB. Ἐστρατήγει μὲν ἀνὴρ ἄθεος (49) καὶ παρά-
νομος, οὐδὲ ὄνομα Χριστιανοῦ (50) περικείμενος
(τοῦτο γὰρ τῆς ὕβρεως τὸ δεινότατον), ἀλλ' ἐκ τῶν
εἰδῶλων ἐπὶ τὸν τοῦ Θεοῦ ναὸν ἐπειγόμενος, ἐκ τῶν
ἀκαθάρτων αἱμάτων ἐπὶ τὰ μυσσάρτερά τε καὶ βδε-
λυκότερα, καὶ τοῦτο ἱερούργων ἰσως τὴν καθ' ἡμῶν
ὑβριν τοῖς δαίμοσι· παρετάσσετο δὲ δύναμις θυμῷ
ζέουσα, στρατὸς ἀλλόκοτος (51) καὶ ἀνήμερος κατὰ
τῶν ἀόπλων καὶ ἀπολέμων. Ἐξωθεῖτο (52) μὲν ὁ τοῦ
ἁγίου διάδοχος ἱερεὺς, ὁ νόμος καὶ τάξις Πνεύματος
κεχρισμένους (53), καὶ πολλὰ καὶ φρονήσει τετιμημέ-
νος (54)· ἔβασίλευε δὲ Ταβέηλ (55), ὁ κληρονόμος
40 Psal. LXXVIII, 1, 2. 50 Psal. LXXIII, 3, 4.

(42) Μετὰ τὴν περιδότητον χεῖρα, etc. Significat
hic Gregorius suppositam Arsenii manum, quam
falso ab Athanasio amputatam dicitur ab Ariani.

(43) Καὶ μάστιξ. «Et flagellum.» Schol.: Λού-
κιον, οἶμαι, λέγειν, τὸν ἐπὶ Πέτρον μετὰ τὸν Ἀθα-
νάσιον εἰσελθόντα· «Lucium, opinor, intelligit, qui
Petri successoris Athanasii sedem occupavit.»

(44) Ἄποτος. Sic Reg. Cyr., Par., Pass., Com-
hef. Sic ipse Billius videtur legisse. In edit. 4to
πος.

(45) Ὀδύρεσθε. Reg. Cyr., προωδύρεσθε, «prio-
res ipsi deploratis.»

(46) Συγχρησάμενος. Coisl. 1, συγχρησάμενος.

(47) Θνησιμαῖα. Sic LXX. In ed., θνισιμαῖα.

(48) Ἄγιον σου. Sic Reg. hm. Deest σου in ed.

A qua etiam ortum duxerat. Postquam autem san-
ctissimum illum orbis oculum, et sacerdotum anti-
stitem, illum tuæ confessionis, per ea pericula, quæ
pro fidei orthodoxæ defensione suscepit, duceum et
magistrum, illam sublimem vocem, illud fidei colu-
men, secundam illam Christi lucernam et præcur-
sorem, si ita loqui fas est, in bona senectute mor-
tuum, ac dierum eorum, qui secundum Deum sunt,
plenum, post calumnias, post certamina, post illam
omnium ore celebratam manum, post viventes
mortuos, Trinitas, quam per omne vitæ tempus
coluerat, et pro qua periculis sese objecerat, ad
se transtulit (non est apud me dubium, quin
ex his verbis Athanasium agnoscatis); tum
secunda quædam Ægypti plaga et flagellum, ille,
inquam, veritatis proditor, ille luporum pastor, ille
per caulam transcendens latro, secundus ille Arius,
turbida illa et amara eversio, ille impio fonte ube-
rior fluvius, seipsum in Ecclesiam introduxit. Pi-
get equidem flagitia ea, quæ tunc designata sunt,
et 463 nefarias cædes, cum quibus fera illa sacro-
sanctum solium invasit, ac pestiferi ingressus prælu-
dia referre: ex multis tamen pauca deploro, quæ
vos quoque mecum deploratis, et jam ante deplora-
stis, divini Davidis verbis utens 49: *Deus, ve-
nerunt gentes in hæreditatem tuam: polluerunt tem-
plum sanctum tuum; et quæ sequuntur: Posuerunt
morticina servorum tuorum escam volatilibus, et
feris in lacerationem.* Quin illud insuper adjiciam,
quod idem propheta in altera lamentatione alioque
psalmo cecinit: *Quanta malignatus est inimicus in
sancto tuo, et gloriati sunt qui oderunt te, in medio*

XII. Ducis munere fungebatur vir impius et
consceleratus, ne Christiani quidem nomen gerens
(hoc enim totius contumeliæ indignissimum est).
verum ab idolis ad Dei templum, ab impuris cruo-
ribus ad execrabiliores et detestabiliores prope-
rans; ac fortasse hujusmodi adversus nos contu-
melia, quasi victima quadam, dæmonibus litans.
Prodebant in aciem copiarum, furore ardentes, imma-
nis et ferus exercitus adversus inermes homines,
ac rei bellicæ ignaros. Expellebatur sacerdos, viri
sancti successor, legitime, atque, ut Sacris ordo
postulabat, inunctus, ac canitiæ et prudentia orna-

(49) Ἄνθρωπος ἄθεος. Sic designatur Palladius qui-
dam, vir impius et gentilis, qui, ut ab imperatore
et ab Arianis gratiam iniret, adversus Orthodoxos
crudeliter sæviebat.

(50) Χριστιανοῦ. Coisl. 1, Χριστιανισμοῦ.

(51) Ἀλλόκοτος. Reg., Cyr. et Or. 1, ἀλλοκώ-
τατος.

(52) Ἐξωθεῖτο. Hic intelligitur Petrus Alexan-
drinus Athanasii successor, qui e sede a Lucio ex-
pulsus est. Tota hæc tragœdia ab ipso Petro depicta
legitur apud Niceph., lib. ix, c. 28.

(53) Κεχρισμένους. Sic plures Reg., et Coll.,
Coisl. 1, Or. 1, etc. In ed., κεχρημένους.

(54) Τετιμημένους. Pass., κεχοσμήνους.

(55) Ἐβασίλευε δὲ Ταβέηλ. Lucius hic designa-

tus. Regnabat autem Tabeel, alienæ sedis hæres. Adversus sanctos arma, adversus res eas, quas diripi nefas erat, impuræ manus, adversus psalmos tubarum clangor. Jam quæ sequuntur considera, cadentes viros in locis sanctis, pedibus protritras mulieres, nonnullas etiam cum naturæ onere, præmaturus partus, vel, ut aptius dicam, non partus; virgines miserabilem in modum distractas, foedius etiam cruciatas (nam et ob feminas, et ob viros, pudore impediior, quominus crudelitatis modum exponam, atque occulta dedecoris sermone denudem, utpote ob quas etiam tum denudatas erubescam); alias in interiores templi puteos sese **464** dejicientes, alias ex editiore loco se in præceps dantes, propter earum rerum, quas cernebant, indignitatem, alias denique super eas, quæ jacebant, acervatim collabentes; adde cædes cædibus, casus casibus succedentes, sancta profanis pedibus calcata, altaria probro habita per obscenos gestus et impudicas cantiones, atque, ut audio, (hocce lingua audax profert?) super ea saltationes et tripudia; adde blasphemias linguas in sacrosanctis thronis concionantes, mysteria sugillata, psalmodias silentio compressas, gemitus in eorum locum excitatos, fluentes sanguinis rivos, lacrymarum fontes, sacerdotes per vim obductos, monachos laceratos, expressam denique incursionis illius imaginem, qua quondam Assyrii sanctam Jerusalem populati sunt⁵¹; quam nec oratio, ut dignum est, exprimere, nec auris capere potest; ita ut alter Jeremias ad eam calamitatem pro dignitate complorandam adhibendus sit; qui etiam viros ob eandem calamitatem ad luctum homines nullos, a quibus festa celebrentur, adducant⁵².

XIII. Hanc tragœdiam Oriens quidem vidit, at Occidens quoque deflevit, cui immanitatis hujusce signa fugitivus antistes publice spectanda proposuit. Quo pacto? Pro cadaveribus cruentas vestes Ecclesiæ Romanæ protulit, ac per tacitam accusationem omnibus lacrymas movit, ut calamitatis magnitudinem in oculis et aspectu deligeret, atque auxilium nancisceretur, quemadmodum etiam nactum esse scimus. Fit enim fere, ut qui opibus ac potentia præcellit, ad infirmi afflictique miseriam sublevandam maxime inflectatur, ac spontaneo benevolentiae affectu, ad eum, qui dignitate imminutus est, se adjungat. Hoc quidem omnes pii viri gravissime tulerunt; tu vero, tanto magis commotus es, quanto et dicendi facultate atque doctrina, et zeli fervore cæteris antecellebas. Quocirca ut pro Verbo bellum geris, ita etiam ab impietate bellum

¹ Jer. ix, 1. ² Thren. i, 1 sqq.

tur. Alludit enim Gregorius ad hæc Isaiaë verba, vii, 6: *Ascendamus ad Judam, et suscitemus eum, et arellamus eum ad nos, et ponamus regem in medio ejus filium Tabeel.*

(56) Ὑπερφῶν. « E superioribus locis, » et quasi cœnaculis, unde Sacris intererant; vel, e cancellis per quos audiebant.

(57) Ὁ θυγάς ἱερῶς. Schol. : Πέτρος ὁ μετ' Ἀθανάσιον. « Petrus Athanasii successor, » qui e

τῶν ἀλλοτρίων. Κατὰ τῶν ἀγίων ὄπλα, κατὰ τῶν ἀσύλων μαχαί χεῖρες, κατὰ τῶν ὁδῶν σάλπιγγες. Σκόπει μοι τὰ τοῦτοις ἐπόμυνα, πίπτοντας ἄνδρας ἐν τοῖς ἀγίοις, συμπατουμένας γυναῖκας, ἔστιν ἄς καὶ μετὰ τοῦ φόρτου τῆς φύτειας, τοὺς προύρους τόκους καὶ ἀτόκους, εἰπεῖν οἰκειότερον· διελοκόμενας παρθένους οἰκτρῶς, αἰκιζόμενας αἰσχρότερον (αἰσχύνομαι καὶ γυναῖκας καὶ ἄνδρας εἰπεῖν τὸν τρόπον, καὶ γυνῶσαι τῷ λόγῳ τὰ κρυπτά τῆς αἰσχύνης, οἷς καὶ τότε γυμνωθεῖσιν αἰσχύνομαι), τὰς μὲν κατὰ φρεάτων φερομένας τῶν ἐνδον τοῦ ἱεροῦ, τὰς δὲ ἐκ τῶν ὑπερφῶν (56) κρημνιζόμενας ἐπὶ τῇ ἀτοπία τῶν ὀρωμένων, τὰς δὲ ταῖς κειμένας ἐπισωρευόμενας· τοὺς ἐπὶ τοῖς φόνοις φόνους, τὰ ἐπὶ τοῖς πτώμασι πτώματα, πατούμενα βεβήλοις ποσὶ τὰ ἅγια, θυσιαστήρια καθυβριζόμενα σχήμασιν ἀσελγείαι καὶ ἄσματος, ὡς δὲ ἀκούω, (τί τοῦτο ἡ τολμηρὰ γλώσσα φθέγγεται;) καὶ τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν ὀρχήμασι καὶ λυγίσμασι· δημηγορούσας ἐπὶ τῶν ἱερῶν θρόνων γλώσσας βλασφημίας, μυστήρια κομψοῦμένα, σιωπωμένας ψαλμῶδίας, οἰμωγὰς ἀντεγειρομένας, αἱμάτων ὀχέτους, δακρῶν πηγὰς, ἱερεῖς ἀγομένους, μονοτρόπους σπαρασσομένους, πᾶσαν τῆς Ἀσσυρίων καταδρομῆς τὴν εἰκόνα, ἣν ποτε τὴν ἁγίαν Ἰερουσαλήμ κατέδραμον· ἣν μῆτε λόγος ἀξίως παραστήσαι, μῆτε ἀκοὴ χωρῆσαι δύναται, μόνης δὲ τῆς Ἰερεμίου καὶ ψυχῆς καὶ φωνῆς πρὸς ἀξίαν δούρασθαι· ὅς καὶ πηγὰς δακρῶν ἐπιζῆται, καὶ ἐκ τειχῶν προκαλεῖται θρήνον ἐπὶ τοιούτοις πάθεσι, καὶ ὁδοῖς Σιών ἐπιβάλλει πένθος, οὐκ ἀγούσαις τοὺς ἑορτάζοντας.

lacrymarum fontes exposcit, atque ex urbis mœnibus hortatur, viisque Sion luctum indicit, eo quod

C Π'. Τοῦτο τὸ δρᾶμα εἶδε μὲν ἐφ' ἀληθείας, ἐθρήνησε δὲ καὶ ἑσπέριος, ἧ τὰ σύμβολα τῆς ἀπονοίας ὁ θυγάς ἱερῶς (57) ἐθριάμβευσε. Τίνα τρόπον; Προβλήθη τῇ Ἐκκλησίᾳ Ῥωμαίων, ἀντὶ τῶν νεκρῶν, τὴν ἤμαθ' ἐσθῆτα, καὶ κινεῖ πάνδημα δάκρυα διὰ τῆς σιωπῆς κατηγορίας, ἵνα καὶ παραστήσῃ τὸ πάθος, καὶ τῶν δεινῶν ἐπίκουρον (58) λάβῃ, ὡς περ οὖν καὶ εἰληφόρα ἐγνωμεν· ἐπειδὴ φιλεῖ μάλιστα κάμπτεσθαι τὸ προέχον πρὸς τὸ ἀσθενές, καὶ δι' εὐνοίας ἐκουσίῳ τῷ ἐλαττωμένῳ προστίθεσθαι. Τοῦτο ἤνεγκε μὲν οὐδὲ τῶν ἄλλων εὐσεβῶν οὐδὲ εἰς· σὲ δὲ κινεῖ καὶ πλέον, ὅσω καὶ τὸν λόγον τελειώτερος, καὶ τὸν ζῆλον θερμότερος. Διὰ τοῦτο πολεμεῖς μὲν ὑπὲρ τοῦ Λόγου, πολεμῆ δὲ ὑπὸ τῆς ἀσεβείας (59)· καὶ πρὸς πολλοῖς ἄλλοις, οἷς ὑπὲρ τοῦ καλοῦ πράττων καὶ λέγων ἠγωνίῳσαι, διδάσκων, νοουθετῶν, ἐξαιρούμενος, ἐλέγχων, ἐπιτιμῶν, συγ-

sede ejectus, Romam petiit; unde post Valentis mortem, Alexandriam reversus est, non sine Damasi litteris ad Alexandrinos.

(58) τῶν δεινῶν ἐπίκουρον. Damasus Romæ pontifex hic designatur, qui Petrum benigne excepit.

(59) Ὑπὸ τῆς ἀσεβείας. In nonnullis, ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας, « pictatis causa impuguaris. »

χέων, ἰδιώτας, ἀρχοντας, ἰδίᾳ, δημοσίᾳ, κατὰ πάντα A
καιρὸν καὶ τόπον· τέλος, μανίᾳ συναρπασθεὶς δυσσε-
βοῦς ἐξουσίας, (ὦ τῆς εὐγενοῦς (60) συμφορᾶς! ὦ τῶν
ἱερῶν σου τραυμάτων!) ξαίνῃ μὲν τὸ καλὸν σῶμα
ταῖς μᾶστιξιν, ὡσπερ δὲ (61) ἄλλου θεατῆς πάσχον-
τος· καὶ κάμπτη μὲν τὸ ὀρώμενον, οὐ καταβάλλῃ δὲ
τὸ νοούμενον· στηλιτεύεις (62) τὴν ἀνδρείαν ἐν ταῖς
ἀπάντων ὕψει· γίνῃ δὲ καὶ σιγῶν τῆς καρτε-
ρίας διδάσκαλος, ἐπειδὴ γε ἡ γλώσσα παρήκε τὸ
φθέγγεσθαι.

percipitur, haudquaquam dejiceris : quin potius fortitudinem ob omnium oculos tanquam in co-
lumna sculpis; atque etiam tacens, (neque enim munus jam suum exsequi lingua poterat,) constan-
tiae magistrum te praebes.

1Δ'. Ἐἴτα τί; Τῆς πατρίδος ὑπερορίξῃ, ὁ μηδε- B
μίαν (63) εἰδῶς οικεῖαν καὶ ἀλλοτριαν, ἐμοὶ δοκεῖν,
ἵνα καὶ ἄλλοι παιδευθῶσι διὰ σοῦ τὴν εὐσέθειαν·
"Οἴσος σοι (64) τὸ φυγαδευτήριον, ἡ ἀπάνθρωπος
ἐρημία, τὸ διὰ σὲ λοιπὸν εὐαγὲς (65) χωρίον. Μετά-
δος ἡμῖν καὶ τῶν τῆς ὑπερορίας σου καλῶν, ἐπειδὴ
γε τῶν τῆς ἐπανάδου μετέδωκας. Ποίησον ἡμῖν θέα-
τρον τὴν ἐπανάδου. Τίνας ἐκεῖ φιλοσοφεῖν ἐδίδαξας;
τίνας ἐκάθηρας τῶν ἀσεβῶν ὑπολήψεις; τίνας τῆ
εὐσεβείᾳ προσήγαγες; Ὅρα μὲν μοι δοκῶ τὸ ἐκεῖ παι-
δευτήριον, τὴν περὶ σὲ τελετήν (66) καὶ πανηγυριν.
Εἰπέ καὶ τοῦτο· Εἶχες τίνα παραμυθίαν τοῖς λειψά-
νοις τοῦ σώματος; ἢ καὶ τὴν (67) πενίαν ἐφιλοσό-
φεις; Εἶχες τίνας κοινωνοὺς τῆς ἀθλήσεως; ἢ καὶ
τοῦτο πενόμενος ἤνεγκας; Ἐπόθεις τὰς ἀδελφάς, τὰς
κοινωνούς σοι καὶ τῆς ἀγνείας, καὶ τῆς καρτερίας; C
ἢ καὶ τῆς τοῦτων συνηθείας ἧς ὕψηλότερος; Ἐξαμ-
πτέ σε γηραιῶς μητρὸς ἐρημία; ἢ καὶ λίαν ἐθάρρηεις,
ὡς μέγιστον εἰς ἀσφάλειαν καταλιπὼν αὐταῖς τὴν
εὐσέθειαν; Ἄλλ' ἐπειδὴ γε καλῶς ποιῶν ἐπανήχρεις
ἡμῖν, καὶ σε τοῖς ποθοῦσι ποθοῦντα πάλιν ἀπέδωκεν
ὁ δοξάζων τοὺς δοξάζοντας αὐτὸν, καὶ παραζηλῶν
τοὺς παραζηλοῦντας, ὁ θέλημα τῶν φοβουμένων αὐ-
τὸν ποιῶν, καὶ τοῖς νεκροῖς ἐμπνέων ἀνάστασιν· ὁ
Λάζαρον μὲν τετραήμερον, σὲ δὲ τετραετὴ ζωοποιῶν
παρ' ἐλπίδας, καὶ συνάγων ὅσα τὰ πρὸς ὄσα, καὶ
ἀρμονίαν πρὸς ἀρμονίαν, τὴν Ἰεζεχιήλ ὕψιν, τοῦ
προφητῶν θαυμασιωτάτου καὶ ὕψηλοτάτου· ἔχου μοι
πάλιν τῆς αὐτῆς ἐργασίας, καὶ παρήρησίας, ἵνα μὴ
δόξης ἐγκεκρόφθαι τοῖς πάθεσι, μηδὲ προδιδόναι δει-
λίᾳ (68) τὴν φιλοσοφίαν.

omnium maxime admirabilis et excelsi, visionem, ossa cum ossibus, et compagem cum compage con-
nectit ⁷⁷, desiderantibus nobis desiderantem te reddidit : fac in iisdem vitæ studiis, et eadem oris
libertate perseveres, ne alioqui calamitatibus fractus ac debilitatus esse, ac philosophiam ob igna-
viam prodidisse videaris.

⁷⁷ I Reg. II, 30. ⁷⁸ Deut. xxxii, 21. ⁷⁹ Psal. cxliv, 19. ⁸⁰ Joan. xi, 59. ⁸¹ Ezech. xxxvii, 4.

(60) Εὐγενοῦς. Reg. hm, συγγενοῦς, « consan-
guineam. »

(61) Ὅσπερ δέ. Sic tres Regg., Or. 1, Combef.
Beest dé in edit.

(62) Στηλιτεύεις. Sic Reg. a, Or. 1, Pass., Com-
bef., Bas. In edit., στηλιτεύσεις.

(63) Ὁ μηδεμίαν, etc. Pulchre Augustinus tom.
V, pag. 1247, hac de re in natali Cypriani sic
loquitur : « Si quaeris exsilium, quo Christianus
jubeatur ire : prius, si potes, inveniri unde Christianus

tibi infertur : ac praeter alia multa certamina, quæ
honesti causa, opere et sermone subiisti, dum pri-
vatos et principes, privatim et publice, quovis de-
nique tempore et loco doces, admones, arguis, in-
crepas, confundis; ad extremum impiæ potestatis
furore comprehensus (o nobilem calamitatem! o
sacra tua vulnera!), virgis quidem eleganti **465** ac
decore corpore laceraris, sed ita, ac si vapulantem
alterum spectares : et quanquam ea tui parte, quam
in aspectum cadit, inflectaris, ea tamen, quæ mento

XIV. Quid postea? E patriæ finibus extermina-
ris, qui nec propriam ullam, nec alienam agnoscis,
ut alii, mea quidem sententia, per te ad pietatis
studium erudiantur. Oasis, inhumana, inquam, illa
solitudo, sed jam propter te sancta sedes, ad exsu-
landum tibi decernitur. Age igitur, quando reditus
tibi bona erogasti, fac exsilii quoque in bona nobis
impertiaris. Reditum tuum in theatrum nobis con-
verte. Quosnam illic philosophari docuisti? Quos-
nam ab impiis opinionibus repurgasti? Quosnam
ad pietatem adduxisti? Videre mihi equidem
videor scholam illam, et cæremoniam, maxi-
mamque circa te hominum frequentiam. Illud
etiam dicas mihi velim : Praestote tibi erant, qui
corporis tui reliquiis solatii aliquid afferrent? An
etiam paupertatem colebas? Utrum certaminis so-
cios habebas? An hujus quoque rei penuriam æquo
animo ferebas? Utrum sororum, quas, et castitatis
et fortitudinis atque constantiæ socias habe-
bas, desiderio tenebaris? An contra sublimiore
animo eras, quam ut earum consuetudinem atque
convictum requireres? Utrum te matris ætate con-
fectæ solitudo flectebat? An potius firmum ac præ-
sidentem animum gerebas, ut qui pietatem, tanquam
maximum vitæ præsidium, illi reliquisses? Enim-
vero, quando te, ut par erat, ad nos recepisti, at-
que ille, qui glorificantes se glorificat ⁸², et irri-
tantes se irritat ⁸³; et, voluntatem timentium se
facit ⁸⁴, et mortuis rursus vitam inspirat; qui, ut
Lazarum, quadriduo postquam e vita migraverat ⁸⁵,
D sic te post quadriennium præter omnium spem ad
vitam revocavit, qui, juxta Ezechielis, prophetarum

cogatur exire. De patria sua in alienam te arbi-
traris excludere hominem Dei, in Christo nusquam
exsulem, in carne ubique peregrinum. »
(64) Σοι. Coisl. 1 et Pass. addunt ἦν.
(65) Εὐαγές. Or. 1 et Pass., εὐγενές, et ad
marg., εὐαγές.
(66) Τελετήν. Sic duo Regg., Coisl. 1, Or. 1,
Pass., et Combef. In edit., τελευτήν.
(67) Καὶ τῆν. In quibusdam, κάκει τῆν.
(68) Δειλίᾳ. Pass. addit τινί.

466 XV. Gentilium superstitionem, et eorum A qui plures deos colunt, impietatem, ut prius, confuta, et veteres ac novos deos, et obscenas fabulas, et obsceniora sacrificia. eorum qui luto lutum purgant, ut ex quodam illorum audiui, brutorum instar animantium corporibus corpora sua purgantium, et veneranda signenta, et indecoras præstigijs; quibus, si divinitatem deserviunt, o miseros et perditos homines! si autem eam designant, o infelicitatis cumulum! si autem indicant, o singularem stultitiam! Doceant enim, quæ ratio, quod turpitudinis illius, qua in huiusmodi rebus utuntur, arcanum? Debent enim ipsæ quoque rerum honestarum significationes et species turpitudine vacare. Quod si aliud quiddam præterea esse contendunt, quid hoc sit probent, quibusque ex libris et theologis hauserint, ostendant? Jam insurgentium etiam hæresum impetus frange, idque eo etiam acrius, quod jam antehac in cruciatibus versatus es. Philosophicus enim animus ex eo, quod passus sit, generosior redditur, atque, ut candens ferrum aqua frigida, ita periculis obdurescit. Quin pietatis nostræ doctrinam præscribe, sic nos instituens, ut Deum unum ingenuum agnoscamus, hoc est, Patrem: unum item genitum Dominum, Filium videlicet, qui Deus quidem appellatur, cum de eo separatim sermo est, Dominus autem, quando cum Patre nominatur; illud propter naturam, hoc propter unicum divinitatis principatum: unum denique Spiritum sanctum, a Patre procedentem aut etiam prodeuntem, Deum quoque ipsum, apud eos, C qui ea, quæ propinqua sunt, apprime intelligunt, cum ab impijs quidem etiam oppugnatur, ab iis autem, qui supra eos assurgunt, animo et mente concipitur, ab iis vero, qui magis spiritalis sunt, etiam prædicatur. Illud item præscribe, ut nec Patri principium tribuamus, ne quid primo prius inducamus, ex quo etiam id, quod primum est, perire necesse sit; nec Filium et Spiritum sanctum principii expertes esse astruamus, ne Patri, id quod ipsi proprium est, adimamus. Illi quippe et principio minime carent, et quodam modo dicant: quod sane dictu mirum est. Non enim, quantum ad causam, **467** principio carent: ex Deo enim sunt, licet non post ipsum, quemadmodum ex sole lumen: sed quantum ad tempus, principii sunt expertes. Nec enim temporis subjecti sunt, ne quod fluxum est, iis quæ stabilia sunt, et quod non est, iis quæ sunt, prius atque antiquius sit.

XVI. Nec item tria principia constituamus, ne

IG. Μητε αρχάς τρεις, ἵνα μὴ Ἑλληνικὸν, ἢ τὸ

(69) *Tiroc*. Heraclitum intelligit.

(70) *Πλάσματα*. Reg. a, παλαιάσματα.

(71) *Εἰ μὲν τὸ Θεῖον*, etc. Hic obiter Gregorius perstringit absurdissimam gentilium theologiam, qui sub fabularum involucro Deitatem adumbrabant.

(72) *Τοῖς νοητῶς*, etc. Qui solerti ingenio, mentis acuminis ea intelligunt, quæ conjuncta sunt et cohererent, Deitatis scilicet personas, sic nobis una serie propositas; ex quibus passim Gregorius, sicut et Basilus probant, Filium et Spiritum sanctum Deum pariter esse, sicuti Pater.

(73) *ὑπὸ ἀρχῆν*, etc. Ne Patrem principio subesse statuamus.

(74) *Τὴ πρῶτον*. Hic πρῶτον idem sonat ac πρότερον, quod Græcis familiare est. Mox, εἰσαγάγωμεν. duo Regg. et Pass., εἰσαγάγωμεν.

(75) *Ἐξ οὗ καὶ τὸ εἶναι*, etc. : ex quo id,

IE. Σύγχει μὲν καὶ τὴν Ἑλλήνων δεισιδαιμονίαν, ὡς πρότερον, καὶ τὴν πολυθεὸν αὐτῶν ἀθειαν, καὶ τοὺς παλαιούς θεοὺς καὶ τοὺς νέους, καὶ τοὺς αἰσχροὺς μύθους, καὶ τὰς αἰσχροτέρας θυσίας πηλῶ πηλὸν καθαιρόντων, ὡς αὐτῶν τινας (69) λέγοντος ἤκουσα, λέγω δὴ σώμασι σώματα τοῖς τῶν ἀλόγων ζῶων τὰ ἑαυτῶν, καὶ τὰ σεμνὰ πλάσματα (70), καὶ τὰ ἀσχημονα τερατεύματα. οἷς εἰ μὲν τὸ Θεῖον (71) ὀρίζονται, τῆς κακοδαιμονίας. εἰ δὲ παραδεικνύουσι, τῆς εὐθηθείας. Διδασκέτωσαν γὰρ, τίς ὁ λόγος, καὶ τί τὸ τῆς ἀσχημοσύνης τῆς περὶ ταῦτα μυστήριον; δεῖ γὰρ μηδὲ τὰς ἐμφάσεις τῶν καλῶν, τὸ αἰσχροὺν ἔχειν. Εἰ δὲ ἄλλο τι παρὰ ταῦτα εἶναι φασι, τί τοῦτο, πειθέτωσαν, καὶ ἐκ ποιῶν λόγων, ἢ θεολόγων. Σύγχει δὲ καὶ τὰς τῶν αἱρέσεων ἐπαναστάσεις, καὶ τοσοῦτον θερμότερον, ὅσῃ προπέπονθας. Γενναιότερον γὰρ ἐκ τοῦ παθεῖν τὸ φιλόσοφον, ὡσπερ ψυχρῶ σίδηρος ἔμπυρος, οὕτω τοῖς κινδύνοις στομούμενον. Ὀρίξου δὲ καὶ τὴν ἡμετέραν εὐσέθειαν, διδάσκων ἕνα μὲν εἰδέναι Θεὸν ἀγέννητον, τὸν Πατέρα. ἕνα δὲ γεννητὸν Κύριον, τὸν Υἱόν. Θεὸν μὲν, ὅταν καθ' ἑαυτὸν λέγῃται, προσαγορευόμενον. Κύριον δὲ, ὅταν μετὰ Πατρὸς ὀνομάζῃται. τὸ μὲν διὰ τὴν φύσιν, τὸ δὲ διὰ τὴν μοναρχίαν. Ἐν δὲ Πνεύμα ἄγιον, προσελθὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἢ καὶ προῖόν. Θεὸν, τοῖς νοητῶς (72) νοοῦσι τὰ παρακείμενα. τοῖς μὲν ἀσεβέσι καὶ πολεμούμενον, τοῖς δὲ ὑπὲρ τοῦτους νοούμενον, τοῖς πνευματικωτέροις δὲ καὶ λεγόμενον. Μῆτε ὑπὸ ἀρχῆν (73) ποιεῖν τὸν Πατέρα, ἵνα μὴ τοῦ πρώτου τι πρῶτον (74) εἰσαγάγωμεν, ἐξ οὗ καὶ τὸ εἶναι (75) πρῶτον περιτραπήσεται. μῆτε ἀναρχὸν τὸν Υἱὸν ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα μὴ τὸ Πατρὸς (76) ἴδιον περιέλωμεν. Οὐκ ἀναρχα γὰρ, καὶ ἀναρχά πως. ὁ καὶ παράδοξον. Οὐκ ἀναρχα μὲν γὰρ τῷ αἰτίῳ (77) ἐκ Θεοῦ γὰρ, εἰ καὶ μὴ μετ' αὐτὸν, ὡς ἐξ ἡλίου φῶς. ἀναρχα δὲ τῷ χρόνῳ. Οὐ γὰρ ὑπὸ χρόνον, ἵνα μὴ τὸ βέρον ἢ τῶν ἐστῶτων πρεσβύτερον, καὶ τῶν οὐσιῶν τὸ ἀνούσιον.

D quod primum est, originem traxisse necesse sit.

(76) *Τὸ Πατρὸς*. Reg. hu, Or. 1, Pass., τὸ τοῦ Πατρὸς.

(77) *Τῷ αἰτίῳ*. Quantum ad causam. Licet ab hac voce absterneant Latini, nihil tamen est dissidii, quoad rem et sensum, inter Græcos et Latinos. Quod enim Græci « cause et causati » nomine intelligunt, nos idem « principii et principiatii » nomine intelligimus. Unde sanctus Thomas opusc. contra errores Græcorum c. 1, ait: « Apud Latinos non est consuetum, quod Pater dicatur causa Filii, vel Spiritus sancti, sed solum principium, vel auctor... Græci, qui cause et causati nomine utuntur in divinis personis, non intendunt diversitatem nature inducere, aut Filium esse creaturam; sed per hoc volunt ostendere solam originem personarum, sicut nos nomine principii. »

πολύθεον· μήτε μίαν μὲν, Ἰουδαϊκὴν δὲ στενήν τινα, ἅ
καὶ φθονερὰν, καὶ ἀδύνατον· ἢ τῷ ἀναλίσκειν εἰς
ἑαυτὴν θεότητα, ὃ τοῖς προάγουσι μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς
τὸν Υἱὸν, εἰς αὐτὸν δὲ πάλιν ἀναλύουσιν ἤρπασεν· ἢ τῷ
κακαβάλλειν τὰς φύσεις, καὶ ἀλλοτριῶν θεότητος, ὃ
τοῖς νῦν ἀρέσκει σοφοῖς, ὡσπερ δεδοικυῖαν μὴ ἀντεξ-
άγωνται (78), ἢ μηδὲν δυναμένην ὑπὲρ τὰ κτίσμα-
τα. Μῆτε ἀγέννητον τὸν Υἱὸν, εἰς γὰρ ὁ Πατὴρ· μήτε
Υἱὸν τὸ Πνεῦμα, εἰς γὰρ ὁ Μονογενὴς· ἵνα καὶ τοῦτο
θεῖον ἔχουσι τὸ μοναδικόν, ὃ μὲν τῆς υἰότητος, τὸ
δὲ τῆς προόδου, καὶ οὐχ υἰότητος. Ἀληθῶς πατέρα
τὸν Πατέρα, καὶ πολὺ γε τῶν παρ' ἡμῖν ἀληθέστερον,
ὅτι μόνως, ἰδιοτρόπως γὰρ, καὶ οὐχ ὡς τὰ σώματα·
καὶ μόνος, οὐ γὰρ μετὰ συζυγίας· καὶ μόνου, Μο-
νογενοῦς γὰρ· καὶ μόνου, οὐ γὰρ Υἱὸς πρότερον·
καὶ ὅλον Πατὴρ, καὶ ὅλου, τὸ γὰρ ἡμέτερον ἐδήλον·
καὶ ἀπ' ἀρχῆς, οὐ γὰρ ὕστερον. Ἀληθῶς υἰὸν τὸν
Υἱὸν, ὅτι μόνος, καὶ μόνου, καὶ μόνως, καὶ μόνον·
οὐ γὰρ καὶ Πατὴρ, καὶ ὅλον Υἱὸς, καὶ ὅλου, καὶ ἀπ'
ἀρχῆς, οὐποτε τοῦ εἶναι Υἱὸς ἡργμένος· οὐ γὰρ ἐκ
μεταμελείας ἢ θεότης, οὐδὲ ἐκ προκοπῆς ἢ θέσεως,
ἵνα λείπη ποτὲ, τῷ μὲν τὸ εἶναι (79) Πατρί, τῷ δὲ τὸ
εἶναι Υἱῷ. Ἀληθῶς ἅγιον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὐ γὰρ
καὶ ἄλλο τοιοῦτον (80), οὐδὲ οὕτως. οὐδὲ ἐκ προσθήκης ὃ
ἀγιασμός, ἀλλ' αὐτοαγιαστῆς· οὐδὲ μᾶλλον καὶ ἤττον,
οὐδὲ ἀρξάμενον χρονικῶς ἢ παυσόμενον. Κοινὸν γὰρ
Πατρί μὲν καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι, τὸ μὴ γε-
γονέναι, καὶ ἡ θεότης· Υἱῷ δὲ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι,
τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς. Ἴδιον δὲ Πατρὸς μὲν, ἡ ἀγγεννη-
σία· Υἱοῦ δὲ, ἡ γέννησις· Πνεύματος δὲ, ἡ ἔκπεμ-
ψις (81). Εἰ δὲ τὸν τρόπον ἐπιζητήεις, τί καταλείψεις
τοῖς μόνους γινώσκειν ἄλληλα, καὶ γινώσκεισθαι ὑπ'
ἀλλήλων μαρτυρομένοις (82), ἢ καὶ ἡμῶν τοῖς ἐκεῖ-
θεν ἐλλαμφοθησομένοις ὕστερον;

unquam habuit, nec finem habiturus est. Hoc enim Patri et Filio et Spiritui sancto commune est, quo-
minime creati sunt, atque ipsa divinitas. Hoc autem Filio et Spiritui sancto, quod uterque eorum
ex Patre est. At vero Patris proprietates hæc est, quod ingenitus sit: Filii, quod genitus: Spiritus
sancti, quod procedat. Quod si modum quaeris, quid iis relicturus es, quos solos mutuo se
cognoscere⁸⁰, atque a se mutuo cognosci Scriptura testatur⁸¹, aut iis etiam nostrum, qui postea divi-
nitus illuminabuntur?

17. Γενοῦ τι τῶν εἰρημένων (85) πρότερον, ἢ
τοιοῦτος, καὶ τότε γνώση τοσοῦτον, ὅσον (84) ὑπ'
ἀλλήλων γινώσκεισθαι (85). Νῦν δὲ δίδασκει τοσοῦτον
εἰδέναι μόνον, μονάδα ἐν Τριάδι, καὶ Τριάδα ἐν μο-
νάδι προσκυνουμένην, παράδοξον ἔχουσαν καὶ τὴν
ἐκείνην καὶ τὴν ἑνωσιν. Μὴ φοβηθῆς τὰ πάθη,
γέννησιν ὁμολογῶν. Ἀπαθὲς γὰρ τὸ Θεῖον, καὶ εἰ γε-
γέννηκεν. Ἐγὼ σοι τοῦτου ἐγγυητής, ὅτι θεϊκῶς, ἀλλ'
οὐκ ἀνθρωπικῶς. Οὐδὲ γὰρ τὸ εἶναι αὐτῷ ἀνθρώπι-
νον. Φοβήθητι δὲ (86) χρόνον καὶ κτίσιν. Οὐ γὰρ

⁸⁰ Joan. xvii, 25. ⁸¹ I Cor. xiii, 12.

(78) Ἀρτεξάγωνται. Schol.: Μὴ στασιάζουσιν αἱ
ὑποστάσεις Υἱοῦ καὶ Πνεύματος· «Ne Filii et Spi-
ritus personæ contra se insurgant.»

(79) Τὸ εἶναι. Sic Regg. bm, hu, Coisl. 1 et Or.
1. Deest τὸ ἐν edit.

(80) Τοιοῦτον. Coisl. 1, τοιοῦτο.

(81) Ἐκπεμψις. «Emissio.» Hic idem sonat ac
ἐκπέρευσις, «processio.»

in gentilem deorum multitudinem incidamus: nec
rursus unum quidem, sed Judaicum quoddam, et
angustum, atque invidium et imbecillum; nempe
vel deitatem in seipsam absumendo, quemadmodum
iis placuit, qui Filium quidem ex Patre produciunt,
eundem autem rursum in Patrem resolvunt; vel
naturas dejiciendo, atque a divinitate alienando,
ut sapientibus hujus temporis videtur, perinde at-
que ipsa hoc metuat, ne ipsæ adversum se insur-
gant, aut supra res conditas nihil possit. Nec rur-
sum ingenitum Filium, unus enim Pater ingenitus:
nec Spiritum sanctum Filium, unus enim est Uni-
genitus; ut hoc quoque divinum habeant, singula-
ritatem nimirum, ille filiationis, hic processionis,
non autem filiationis. Patrem vere patrem, ac multo
quidem verius quam qui apud nos id nomen obte-
nent, tum quia proprio et singulari modo pater
est, non autem sicut corpora; tum quia solus, non
enim ex conjunctione; tum quia solius, nempe Uni-
geniti; tum quia solum, nec enim ipse priusquam
pater esset, Filius fuit; tum quia in totum et totius
Pater, quod de nobis certe affirmari nequit; tum
quia ab initio, nec enim posterius Pater esse cœ-
pit. Filium vere filium, quod et solus sit, et solius,
ac singulari modo, et solum; non enim Pater quo-
que simul est, et in totum Filius, et totius, et a
principio, hanc scilicet rationem habens, ut nun-
quam Filius esse cœperit; non enim ex consilii mu-
tatione est deitas, neque ex progressu deificatio, ut
ille aliquando Pater, hic aliquando Filius esse de-
sinat. Spiritum sanctum vere sanctum: neque enim
alius talis est, nec eodem modo, neque ex acces-
sione sanctitatem habet, sed est ipsamet sanctitas,
nec magis et minus, nec, quoad tempus, originem

Patri et Filio et Spiritui sancto commune est, quo-
minime creati sunt, atque ipsa divinitas. Hoc autem Filio et Spiritui sancto, quod uterque eorum
ex Patre est. At vero Patris proprietates hæc est, quod ingenitus sit: Filii, quod genitus: Spiritus
sancti, quod procedat. Quod si modum quaeris, quid iis relicturus es, quos solos mutuo se
cognoscere⁸⁰, atque a se mutuo cognosci Scriptura testatur⁸¹, aut iis etiam nostrum, qui postea divi-
nitus illuminabuntur?

XVII. Fac sis prius quiddam eorum, quæ com-
memoravimus, aut certe talis: ac tum tantum co-
gnosces, quantum hæc mutuo a seipsis cognoscun-
tur. Nunc vero doce, ut hoc duntaxat sciamus,
nempe Trinitatem in unitate et unitatem in Trini-
tate adorandam, cujus et divisio et conjunctio
plane admirabilis sit. Ne passiones metuas, dum
generationem confiteris. Deus enim ab omni pas-
sione liber est, etiamsi genuit. Hoc tibi spondeo,
eum divino, non autem humano modo genuisse:

(82) Μαρτυρομένοις. Reg. bm, μαρτυροῦμένοις.

(83) Εἰρημένως. Reg. bm, προειρημένων.

(84) Ὅσον. Sic tres Regg., Coisl. 3, Par., Com-
bef. In edit., ὅσον.

(85) Γινώσκεισθαι. Tres Regg., Par., Combef.,
γινώσκειται. Pass., γινώσκονται.

(86) Φοβήθητι δὲ. Sic duo Regg., Pass., Com-
bef. Deest δὲ in edit.

nec mirum, cum etiam ipsius esse minime humana sit. Verum illud demum metue, ne tempus illi tribuas, eumque creatum contendas. Non enim profecto Deus erit, si creatus fuerit, ac ne Dei patrocinium incassum suscipiens, Deum tollas, conservum tuum eum faciens, qui simul Deus est, et qui te quoque ex ærvice in libertatem vindicat, si modo vere et sincere dominium confitearis. Processionem ne timeas : nec enim Deo necesse est non producere, aut simili ratione producere, utpote qui in omnibus dives est; verum alienationem non qui Spiritum sanctum Deum esse profitentur, sed qui eum contumeliis afficiunt.

XVIII. Cave, ne unius imperium male colas, divinitatem contrahens aut circumcidens; nec tritheie crimen tibi pudorem moveat, quandiu alius quoque eadem ratione in ditheie periculo versatur. Aut enim cum illo crimen objectum dilues: aut cum illo hærebis: aut ille quidem simul cum rationibus suis divinitatis naufragium faciet, tibi vero incolumis divinitas permanebit. Ac si ratio ipsa Imbecillitate laborarit, satius est in rationibus laborare, dum Spiritum ducem sequamur, quam impiis dogmatibus facile assentiri, dum otio nostro et desidie consulumus. Instantias et oppositiones, novamque pietatem, et jejunam ac minutam sapientiam contemne, et quidem magis, quam araneorum telas, quæ muscas quidem retinent, a vespis autem perrumpuntur, ne dicam a digitis, aut alio quopiam graviore corpore. Hoc unum nos timeri doce, nimirum ne in argutiis et captationibus fidem solvamus. Sermone victum esse minime grave atque acerbum est, non enim omnium est ærme: at vero grave et acerbum est deitatis jacturam fecisse, omnium enim est spes. Verum hæc ipse per te, sat scio, promptius et perfectius philosophaberis; id mihi vulnera tua spondent, corpusque istud, quod pro pietate permultos labores exantlavit; nosque etiam una tecum pro virili nostra philosophabimur.

XIX. At tu, cum egregiam peregrinationem obieris, Trinitatis, in tabernaculis habitantis, si tamen Deus omnino in manufactis habitat, minor esto, messisque hujus exiguæ, non ex parvis quidem pietatis seminibus, parvæ tamen adhuc et exilis, et quæ paulatim colligatur. Facti enim sumus sicut qui stipulam in messe colligunt, ut cum Propheta opportune loquar, et racemulos in viademia, cum

(87) Ἐν γνησίως. Sic plerique codd. In editis, mendose, ἀγνησίως.

(88) Οὐ γὰρ ἀνάγκη, etc. Billius: « Nec enim Deo vel producere vel non producere necesse est, utpote in omnibus diviti. » Sic etiam Nicetas. Verum non videntur Gregorii mentem assecuti. Hæc enim dicta sunt de Spiritu sancti processione, quæ tunc a pluribus impugnabatur. Unde Gregorius ait: « Ne timeas processionem: nec enim Deo necesse est, non producere, aut simili modo producere, » quasi unicum in Deo esset producendi genus, scilicet per generationem, ita ut Spiritus sanctus, cum ex Deo sit, deberet quoque esse genitus, sicut Filius; quod quidem est contra Deitatis divitias.

(89) Τριθείας. Pass., Τριάδος. Hæc Macedoniorum cavillatio, qui Filium quidem Deum dicebant, non vero Spiritum sanctum.

(90) Καὶ ἄλλος. Or. 1, καὶ ἄλλω.

(91) Καμῖν. Colis. 1, et Pass., κάμνειν. Male in

θεός, εἰ γέγονε, μὴ θεῶ συνηγορῶν διακενῆς, θεὸν ἀνέλῃς, ὁμόδουλον ποιῶν τὸ ἐμόθεον, ὃ καὶ σὲ τῆς δουλείας ἐλευθεροῖ, ἀν γνησίως (87) ὁμολογῆς δεσποτείαν. Μὴ φοβηθῆς τὴν πρόδον· οὐ γὰρ ἀνάγκη (88) ἔχει θεός, ἢ μὴ προβάλλειν, ἢ προβάλλειν ὁμοίως, ὃ πάντα πλούσιος· φοβηθῆτι δὲ τὴν ἀλλοτριώσιν, καὶ τὴν κειμένην ἀπειλήν, οὐ τοῖς θεολογοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς βλασφημοῦσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

non producere, aut simili ratione producere, utpote qui in omnibus dives est; verum alienationem non qui Spiritum sanctum Deum esse profitentur, sed qui eum contumeliis afficiunt.

IX. Μῆτε τὴν μοναρχίαν κακῶς τιμήσης, συναϊρῶν ἢ περικόπτων θεότητα· μῆτε τὸ τῆς τριθείας (89) ἔγκλημα ἀσχυρθῆς, ἕως ἀν καὶ ἄλλος (90) κινδυνεύῃ τὴν διθεταν. Ἡ γὰρ συνέλευσας, ἢ συνήπóρησας, ἢ ὁ μὲν ἐναύαργησε μετὰ τῶν λογισμῶν καὶ θεότητα, σοὶ δὲ παρέμεινε θεότης. Καὶ εἰ ὁ λόγος ἠσθένησε, κρεῖσσον καμῖν (91) ἐν τοῖς λογισμοῖς μετὰ τῆς ὁδηγίας τοῦ Πνεύματος, ἢ προχείρως ἀσεθῆσαι τὴν ῥησιωτῶν διώκοντα. Διάπτει μοι τὰς ἐνστάσεις, καὶ τὰς ἀντιθέσεις, καὶ τὴν νέαν (92) εὐσέθειαν, καὶ τὴν μικρολόγον σοφίαν· καὶ διάπτει πλέον ἢ τὰ τῶν ἀραχνίων νήματα, μύλας καὶ κρατοῦντα, σφῆξι δὲ ῥηγιόμενα, οὕτω λέγω δακτύλους, οὐδὲ ἄλλω τινι τῶν βαρυτέρων σωμάτων. Ἐν δίδασκε φοβεῖσθαι μόνον, τὸ λύειν τὴν πίστιν ἐν τοῖς σοφισμασιν. Οὐ δεῖν ἡττηθῆναι λόγῳ, οὐ γὰρ πάντων ὁ λόγος· δεῖν δὲ ζημιωθῆναι θεότητα, πάντων γὰρ ἡ ἐλπίς. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ κατὰ σεαυτὸν φιλοσοφήσειν, οἷδ' ὅτι, προθυμότερόν τε (93) καὶ τελειότερον· ἐγγυᾶται μοι (94) τὰ σὰ τραύματα, καὶ τὸ σὸν σῶμα ὑπὲρ εὐσεβείας πεπονηκός· καὶ ἡμεῖς δὲ συμφιλοσοφῆσομεν, ὅση (95) δύναμις.

etiam una tecum pro virili nostra philosophabimur.

X. Σὺ δὲ ὅταν (96) ἐκδημήσης τὴν καλὴν ἐκδημίαν, μέμνησό μοι τῆς Τριάδος ἐν σκηναῖς κατοικοῦσης (97), εἶπερ ὄλως ἐν χειροποιήτοις οἰκεῖ (98) θεός, καὶ τοῦ μικροῦ τούτου θέρους, οὐκ ἐκ μικρῶν μὲν τῶν τῆς εὐσεβείας σπερμάτων, πλὴν ἔτι μικροῦ τε καὶ πενιχροῦ, καὶ κατ' ὀλίγον συναγομένου. Ἐγενήθημεν (99) γὰρ ὡς συνάγοντες καλάμην ἐν ἀμῆτι, εἰ δεῖ τὸ τοῦ Προφήτου εἶπεῖν ἐν καιρῷ, καὶ ὡς ἐπι-

edit., κάμειν.

(92) Καὶ τὴν νέαν. Sic tres Regg., Or. 1, Pass. Deest καὶ in edit.

(93) Προθυμότερόν τε. Sic tres Regg. et Pass. In ed., προθυμότερόν τι.

(94) Ἐγγυᾶται μοι. In quibusdam, ἐγγυᾶτέ μοι.

(95) Ὅση. Pass., ὡς ἡ.

(96) Σὺ δὲ ὅταν, etc. Maximum hic compellat Gregorius, atque eum rogat, ut, cum Alexandriam, confessionis gloria decoratus, reversus fuerit, illic sibi suoque gregi faveat apud Alexandrinum antistitem, cujus magna erat in Constantinopolitana Ecclesia auctoritas. Sed sua Gregorium spes fefellit, ut mox videbimus.

(97) Ἐν σκηναῖς κατοικοῦσης. Hic significare videtur Gregorius, Ecclesias adhuc esse in hæreticorum potestate.

(98) Οἰκεῖ. Pass., κατοικεῖ.

(99) Ἐγενήθημεν. Pass., ἐγενόμεθα.

φυλλίδα ἐν τρυφήτῳ, οὐχ ὑπάρχοντος βότρυος. Ὅραξ A nulli sint botri⁹⁹. Vides quanta sit hæc collectio : τὴν συλλογὴν ὄση (1) καὶ διὰ τοῦτο σπούδαζε πλουσιω- ac proinde in eam curam incumbere, ut area nobis τέραν ποιεῖν ἡμῖν (2) τὴν ἄλιν, καὶ τὴν ληνὸν πληρεστέ- copiosior fiat, torcularque plenius. Narra, tum vo- ραν. Διήγησαι καὶ τὴν ἡμετέραν κλησιν, καὶ τὴν ἔπι- cationem nostram, tum incredibilem nostram pe- στον ἐπιδημίαν, ἣν οὐχ ὥστε συντρυφᾶν, ἀλλ' ὥστε συ- regrinationem, quam, non ut luxus et deliciarum, κακοπαθεῖν, πεποιημέθα ἵνα τῶν δεινῶν μετασχόντες, sed ut ærumnarum socii essemus, inivimus; ut pe- καὶ τῆς δόξης μετασχωμεν. Τοῦτόν σοι (3) τὸν λαὸν riculorum et acerbitatum participes facti, in gloriæ ἔχεις συλλήπτορα ταῖς εὐχαῖς, τοῦτον συνέδεγμον, τὸ quoque partem aliquando veniamus. Hanc plebem στενὸν ἀριθμῷ ποίμνιον, καὶ οὐ στενὸν εὐσεβεῖα· οὐ plebem habes votis faventem, hanc peregrinationis comi- πλεὸν αἰδοῦμαι τὴν στένωσιν, ἣ τὴν ἐτέρων πλατύ- tem; hunc, inquam, gregem, numero quidem an- τητα. Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· μετὰ τοῦτου gustum, at pietate nequaquam angustum: cujus καὶ πῦρ διαθήσῃ, καὶ θήρας κοιμίσεις, καὶ ἡμερώσεις ipse angustiam magis, quam aliorum ampliudinem δυνάστας. Οὕτως ἐδεγήμην, οὕτω στέλλεσθαι, καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐπανήκειν πάλιν, πλουσιῶς πλούσιος, δεύτερος στεφανίτης, καὶ μεθ' ἡμῶν ἄσων τὸν ἐπι- B nos nos rursus redi, eximie dives, secundo laureatus, νίκιον, νῦν τε καὶ ὑστερον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυ- et in posterum in Christo Jesu, Domino nostro, cui ρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας (4). Ἄμην. ac nobiscum triumphale carmen cantaturus, et nunc, et gloria in sæcula. Amen.

⁹⁹ Mich. vii, 1. ⁹¹ Psal. lxxv, 12. ⁹² Luc. x, 19.

(1) Ὅση. Reg. hu, ὄση; cum interrogationis nota : « Vides quanta sit? »

(2) Ποιεῖν ἡμῖν. Sic tres Regg., Or. 1, Pass. Deest ἡμῖν in edit.

(3) Τοῦτόν σοι. Reg. a, τοῦτον οὖν.

(4) Αἰῶνας. Duo Regg. addunt, αἰώνων, « sæculorum. »

470 MONITUM IN ORATIONEM XXVI.

I. Prava Maximi, quem in præcedenti oratione a Gregorio publice laudatum vidimus, non diu latuere consilia. Brevi e cineribus erupit ignis, et « Ægyptium illud spectrum, » ut loquitur Gregorius (5), cito nimis venenatum « aspidis fetum produxit. » Invidia namque et ambitione flagrans, eo impietatis et audaciæ adductus est, ut sedis Constantinopolitanæ dignitatem, legitimo pastore de throno exturbato, ad se transferret. Idcirco primum sibi flagitiorum consortem asciscit unum e Gregorii sacerdotibus, qui secum pariter Theologi domus, mensæ ac intimæ familiaritatis particeps erat. Ingrati ambo ac factiosi homines ex Ægypto accersunt, vel potius, pecunia emunt seditiosos et ad quodlibet facinus expeditos viros, quorum subinde opera, missis insuper ab ipso Petro Alexandrino episcopis, qui clam Maximum consecrarent, noctu ecclesiam invadunt. Horrenda hæc, quamvis ad lucem usque producta, nondum perfecta erant, cum ad cleri notitiam venerent. Ubi primum hæc pervulgata sunt, tota infremuit civitas. Ad ecclesiam advolant magistratus, cives, exteri, ac ipsi etiam hæretici. Omnes unanimi indignatione permoti, summo cum dedecore et ignominia consecratum et consecratores extrudunt; nec tali opprobrio sapientiores evasere. In nequissimo enim proposito obstinate perseverantes, tibicinis cujusdam domum ingressi, infandum opus peragunt.

II. Interea Gregorius, non in suburbano, ut putarunt Billius (6) et Baronius (7), sed Constantinopoli, quemadmodum e *Carmine de vita sua* colligitur, morbo laborabat. Cum autem tot tantorumque facinorum seriem audivit, subito ac intimo animi dolore percussus, fugam cogitat; et sacrum Anastasiæ templum, quasi universæ Christianæ plebi extremum vale dicturus, ingreditur. Sed assiduus totius gregis precibus et lacrymis permotus, se tandem non discessurum promittit. Ut autem debilitas corporis et animi vires instauraret, in proximam villam aliquantulum concessit; unde non multo post redux hanc orationem habuit. Illam Baronius, perperam certe, « Invectivam in Maximum » vocat. Conjicit etiam vir doctus, hanc ipsam esse « vituperationum librum » cujus meminit Hieronymus. Verum huic sententiæ adversantur tum inscriptio ipsa, tum oratoris scopus. Neque enim hæc oratio liber ille esse potest, in qua ne Maximus quidem nominatur. Non negamus tamen pluribus in locis Maximum ac ipsius sectatores obiter tectisque verbis hic a Gregorio designari et perstringi; sed non inde sequitur hanc esse in Maximum Invectivam. Et certe si liber de quo loquitur Hieronymus (8), differt ab iis quæ Gregorius *Carmine de vita sua* adversus Maximum scripsit, hunc jam non exstare affirmare licet, cum nullibi supersit istius libri vestigium.

(5) *Carm. de vita sua*, vers. 751 et 822.

(6) Bill. or. arg.

(7) Baron. *Annal. t. V*, edit. Lucae, fol. 1759, p.

483, n. 31.

(8) Hier., *Script. eccl.*, Basil. edit. p. 149.

III. Constantinopoli dictam hanc orationem circa medium annum 380 conjiciunt eruditi. Mirus in ea statim ab exordio se prodit pastoris erga 471 oves amor. « Desiderabam vos, inquit (n. 1), filii, et pari a vobis desiderio expetebar.... Quorum enim communis est spiritus, horum quoque communis est affectus.... Quamobrem a vobis diutius abesse minime sustinui. » Nec vero sola mutuae dilectionis ratio Gregorium ad celerem reditum impulit. Metuebat etiam adhuc (n. 3) pro dilecto grege, et « luporum » voracitatem, et « latronum » insidias, et « canum » rabiem, qui jam, irrita licet impetu, in pastores irruerant, atque oves diripere, mactare aut dispergere tentaverant. Tum fidei ac doctrinae rationem a grege exigit (n. 5); neque « mutuum » duntaxat exposcit, sed etiam « fenus; » nec « talentum » solum, sed et « talenti quæstum; » ne forte quis, talento in terra defosso et occultato, creditorem, « ut durum et asperum, » falso criminetur. Hinc fidem sine operibus mortuam esse ostendit, et ab auditoribus postulat, num sedulo bonis operibus studuerint; atque dilucida pertractatis variis vitæ Christianæ officii, ipse quoque rationem reddit de omnibus, quæ absens secum philosophatus est. Quod ut assequatur, amplum et magnificum veri philosophi exemplar eo loci ob oculos ponit, et eadem quæ Chrysostomus postmodum in oratione, « Nemo læditur nisi a se ipso (9), » tractavit, ipse verbis et exemplis egregie demonstrat.

(9) Chrysost., t. III, p. 444.

ORATIO XXVI^a.

ΛΟΓΟΣ ΚΓ.

In seipsum, cum rure rediisset, post ea quæ a Maximo perpetrata fuerant.

Εἰς ἑαυτὸν (10), ἐξ ἀγροῦ ἐπαρήκοντα (11) μετὰ τὰ κατὰ Μάξιμον.

I. Desiderabam vos, filii, et pari a vobis desiderio expetebar. Persuasum enim id habeo; ac si ad eam rem jusjurandum interponendum est, *Juro, fratres, per vestram gloriationem, quam habeo in Christo Jesu Domino nostro*⁶³. Hanc enim jusjurandi formam mihi condidit Spiritus sanctus, cujus numine atque afflatu ad vos venimus, ut Domino populum eximium et peculiarem comparemus⁶⁴. Ac fidei magnitudinem, quæso, perspicite. Nam et animi mei affectum vobis persuasum reddo, et de vestro erga me animo affirmo et assevero. Nec id sane mirum videri debet. Quorum enim communis est Spiritus, horum affectus quoque communis: quibus autem idem affectus est, idem etiam ad credendum æque propensi sunt. Nam quod in seipso aliquis minime sensit, is nec alteri id de se affirmanti unquam crediderit: qui autem ita aliquando se affectum sensit, is profecto ad assentiendum facillior se præbebit, utpote invisibilis affectionis invisibilis testis, formæque alienæ proprium speculum. Quamobrem a vobis 472 diutius abesse minime sustinui, quanquam alioqui res hasce ægre ac molesto animo ferens; non solum quas civitates ferunt (popularem scilicet multitudinem, tumultus, forum, spectacula, saturitates, contume-

⁶³ I Cor. xv, 31. ⁶⁴ Deut. vii, 6.

(*) Alias 28, quæ autem 26 erat, nunc 52. — C Habita circa medium annum 380.

(10) *Εἰς ἑαυτὸν*. « In seipsum. » Addunt nonnulli, *καὶ τὸν λαόν, καὶ τοὺς ποιμένας, « et populum et pastores. »*

(11) *Ἐπαρήκοντα*. Plures codices habent, *ἐπιστάνα*. Nonnulli, *ἐπιστάς*.

(12) *Νῆ τὴν ὕμετέραν*. « Per vestram. » Sic Vulgata, sic pene omnes codices, sic Patrum pars maxima, quibus posthabitis, mirum est Billium Complutense exemplar secutum, vertisse, « per nostram. »

(13) *Ἀδελφοί*. Deest in Reg. bm.

(14) *Τό*. Deest in tribus Regg. et quatuor Colb.

A. A'. Ἐπόθουν ὑμᾶς, ὡ τέκνα, καὶ ἀντεποθούμην τοῖς ἰσοῖς μέτροις. Πείθομαι γάρ, εἰ δεῖ καὶ πίστιν προσθεῖναι τῷ λόγῳ, *Ναὶ ῥῆ τὴν ὕμετέραν* (12) *καύχησιν, ἀδελφοί* (13), *ἦν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν*. Τοῦτον γάρ μοι πεποίηκε τὸν θεόν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ᾧ πρὸς ὑμᾶς κενικήμεθα, ἵνα κατασκευάσωμεν Κυρίῳ λαὸν περιούσιον. Σκοπεῖτε τὴν πίστιν ὅση· καὶ τὸ ἐμαυτοῦ πείθω, καὶ τὸ (14) ὑπὲρ ὑμῶν (15) διατεινομαι. Καὶ θαυμαστὸν οὐδέν. Ὡν γὰρ κοινὸν τὸ Πνεῦμα, κοινὸν καὶ τὸ πάθος· οἷς δὲ τὸ πάσχειν ἴσον, ἴσον καὶ τὸ πιστεύειν. Ὁ γὰρ μὴ τις πέπονθεν, οὐδ' ἂν ἐτέρῳ πιστεύσειεν (16)· ὁ δὲ παθὼν, εἰς συγκατάθεσιν ἐτοιμότερος, μάρτυς ἀόρατος ἀοράτου πάθους, μορφῆς ἀλλοτρίας οἰκεῖον ἔσοπτρον. Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἠνεσχόμεν ἀποφοιτῆσαι ὑμῶν μακρότερα, καίτοιγε ἰκανῶς τοῖς ἐνταῦθα δυσχεραίνων τε καὶ ἀχθόμενος· οὐχ οἷς αἱ πόλεις φέρουσι (17) μόνον (δήμοις, θορύβοις, ἀγοραῖς, θεάτροις, πληθμοναῖς, ὕβρεσιν, ἀγροῦσι καὶ ἀγομμένοις, ζημιοῦσι καὶ ζημιουμένοις, πειθοῦσι καὶ πενθουμένοις, κλαίουσι, χαίρουσι, γαμοῦσι, θάπτουσι, εὐφημουμένοις, βλασφημουμένοις, ὕλη κακίας, κόσμου βράσματι, ταῖς ἀγχιστρόφοις μεταβολαῖς, ὡσπερ ἐν Εὐρίπῳ καὶ πνεύμασιν), ἀλλὰ καὶ τούτοις ἤδη τοῖς σεμνοτέροις καὶ τιμωτέροις, τοῖς περὶ τὸ βῆμα (18)

(15) *Ἰμῶν*. Reg. bm et Savil., ἡμῶν.

(16) *Πιστεύσειεν*. Comb., πιστεύουσι.

(17) *Φέρουσι*. Nonnulli codd., χαίρουσι.

(18) *Τοῖς περὶ τὸ βῆμα*, etc. « Sacrarium et sacram mensam. » Hæc enim sunt « venerabiliora et præstantiora » illa, quæ sibi displicere ait Gregorius, non vero ii, « qui sacrarium et sacram mensam cingunt, » ut vertit Billius, contra Theologi mentem, qui fidelem plebem deliniebant, et mutuum ei amore gratulabatur. Ipsi displicebant, tum quæ jam a Maximo in sacrario perpetrata fuerant, tum onus, quod fere invito susceperat, tum dignitas, quæ tot tantasque curas afferebat, et plurimorum invidiam conciliabat.

τοῦτο λέγω, καὶ τὴν ἀγίαν τράπεζαν· ὧν ἡμεῖς τὸ ἀράτος ἔχειν δοκοῦντες, καὶ τῶν ἐγγιζόντων ἦντες Θεῷ, δέδοικα μὴ κακῶς ἐγγιζώμεν, καὶ, ὡς καλάμη πύρι, πῦρ οὐ φέροντες.

hanc, inquam, vitii silvam, mundi fervorem, subitas et repentinas, velut in Euripo et ventorum agitatione, mutationes), verum etiam venerabiliora hæc et præstantiora, sacrarium nempe et sacram mensam; quorum cum ipsi principatum tenere videamur, et in eorum, qui ad Deum appropinquant, numero simus, vereor ne male appropinquemus, et, tanquam stipula ad ignem, ignis vim ferre nequeamus.

B. Πλὴν ἐπανήλθον ὑμῖν, βία μὲν ἀποδραμῶν, οὐ βία δὲ προσδραμῶν, ὁλλὰ καὶ μάλα προθύμως, καὶ αὐτομάτοις ποσὶ, τὸ τοῦ λόγου, τοῦ Πνεύματος οὕτως ἀγοντος, καθάπερ τι ρεῦμα, πρὸς μὲν τὸ ἀναντες (19) βιαζόμενον, εἰς δὲ τὸ πρηνές (20) ἐπειγόμενον. Ὁντως ἡμέρα μία, βίος ὅλος ἀνθρώπου, τοῖς πόθῳ κάμνουσιν. Τὸ γὰρ τοῦ Ἰακώβ ἐτέρως (21) ἔχειν μοι φαίνεται· ὃς ἔτη δεκατέσσαρα δουλεύων τῷ Σύρῳ Λάβαν ὑπὲρ τῶν δύο παρθένων οὐκ ἔκαμνε· Ἦσαν γὰρ αὐτῷ, φησὶν, αἱ πᾶσαι ἡμέραι, ὡς ἡμέρα μία, διὰ τὸ ἀγαπᾶν αὐτάς. Ἴσως ὅτι ἐν ὕψει ἦν τὸ ποθοῦμενον, ἢ ὅτι κοῦφον τὸ κάμνειν ἔρωτι, κἂν ἡ ἀναβολὴ τὸ λυπηρὸν ἔχη (22). Οὕτως τὸ ἔτοιμον (23) εἰς ἐξουσίαν, ἀργὸν εἰς ἐπιθυμίαν, ὡς τις ἐφη τῶν πρὸ ἡμῶν. Ἐγὼ γοῦν ἦνίκα μὲν παρήμην, ἐλάχιστα τοῦ πάθους ἐπαισθανόμενος, ἦνίκα δὲ (24) ἐχωρίσθην, ἔγνων τὸν πόθον τὸν γλυκύν τύραννον· καινὸν (25) δὲ οὐδέν. Εἰ γὰρ τοσοῦτον ὀδύρεται καὶ βουκόλος μόσχον τῆς ἀγέλης ἀποφοιτήσαντα, καὶ ποιμὴν πρόβατον ἐλλεῖψαν δεκάδι, καὶ ὄρνεον νεοσσίαν, ἣν πρὸς ὀλίγον ἀπέλιπεν (26), ὥστε οἱ μὲν τὰς σύριγγας λαβόντες, ἐπὶ τινα σκοπιὰν ἀνελθόντες, πληροῦσι τῆς ἀθυμίας τοὺς θόνακας, καὶ ἀνακαλοῦνται, ὡς λογικά, τὰ πλανώμενα· κἂν ὑπακούσῃσι, χαίρουσι μᾶλλον ἢ πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις, ὧν οὐκ ἐφρόντισαν· τὸ δὲ τρύζον ἐπὶ τὴν καλιὰν ἵεται, καὶ τρύζουσι προσπίπτει τοῖς νεοσσοῖς, καὶ περιέπει ταῖς πτέρυξι· πηλίκον ἂν εἴη δεξιῶ ποιμὴν λογικά θρέμματα, καὶ ὧν τι προσκινδύνουσεν, ἐπεὶ καὶ τοῦτο τῷ φίλτρῳ (27) προστίθησιν;

ac si paruerint, majorem ex illis, quam ex reliquis universis de quibus solliciti non fuerant, delectationem percipiant; hæc vero stridens ad nidum convolet, pullisque stridentibus allabatur, eosque pen- nis foveat: quanto tandem chariores esse par est apud bonum ac pervigilem pastorem oves ratione præditas, et pro quarum salute nonnihil periculi subiit, cum hoc quoque acriores amoris flammæ excitei?

Γ. Ὡς ἐγὼ δέδοικα μὲν τοὺς βαρεῖς λύκους, μὴ δὲ τὴν σκοτόμαιναν (28) ἡμῶν τηρήσαντες, τὴν ποιμνὴν σπαράξωσι λόγοις συνασπαστικοῖς τε (29) καὶ βιαίοις·

²⁸ Gen. xxvii, 26.

(19) Ἄναντες. Sic plerique codd. Prave in edit., ἀνακτος.

(20) Πρηνές. Sic tres Regg., Coisl. 1, et Combef. In ed., τρανές.

(21) Ἐτέρως. Coisl. 1, οὐχ ἐτέρως. Sic etiam legit Rufinus.

(22) Ἦ δὲ... λυπηρὸν ἔχη. Hæc desunt in pluribus codd. Nec tamen a Gregorio nostro aliena. Augustinus enim lib. De bono viduitatis, tom. VI, pag. 384, eandem fere sententiam habet: « Nullo modo, inquit, sunt onerosi labores amantium... Nam in eo quod amat, aut non laboratur, aut et labor amatur. »

A lias, eos qui ducunt, et qui ducuntur, eos qui damnum inferunt, et qui patiuntur, eos qui lugent, et qui lugentur, eos qui plorant, gaudent, matrimonium ineunt, sepeliunt, laudantur, vituperantur,

hanc, inquam, vitii silvam, mundi fervorem, subitas et repentinas, velut in Euripo et ventorum agitatione, mutationes), verum etiam venerabiliora hæc et præstantiora, sacrarium nempe et sacram mensam; quorum cum ipsi principatum tenere videamur, et in eorum, qui ad Deum appropinquant, numero simus, vereor ne male appropinquemus, et, tanquam stipula ad ignem, ignis vim ferre nequeamus.

II. Cæterum ad vos redii, et qui a vobis invitatus discesseram, idem non invitatus, sed animo perquam alacri, spontaneisque, ut dici solet, pedibus accurri, Spiritu scilicet me, fluvii cujusdam in modum, agente, qui per accliviam quidem non nisi coactus fertur, per prona autem et declivia celerrime labitur. Ac profecto vel unicus dies totius vitæ humanæ instar est desiderio laborantibus. Nam illud patriarchæ Jacob mihi alio modo se habere videbatur, qui pro duabus virginibus quatuordecim annis Laban Syro serviens, haudquaquam labore frangebatur. Erant enim, inquit, omnes illi dies quasi dies unus, quod earum amore flagraret²⁸. Cujus rei hæc fortasse causa erat, quia rei expetitæ consecutus fruebatur: vel etiam, quia levis est amori labor, tametsi dilatio ipsa molestiam afferat. Sic videlicet natura comparatum est, ut ea segnius appetamus, quibus facile libereque frui licet, quemadmodum veterum quidam affirmavit. Equidem ipse, qui, cum adessem, vim hujus affectus parum admodum sentiebam, posteaquam a vobis disjunctus sum, cupiditatem amoremque, dulcem tyrannum, agnoscere cœpi; quod quidem non est cur novum videatur. Etenim si vel bubulcus ob vitulum unum ab armento aberrantem, vel pastor ob pecudem ex denario numero deficientem, vel avis ob nidulum, quem ad breve tempus reliquit, usque adeo discruciar solent, ut et illi, arreptis fistulis, **473** in speculam quamdam evecti, mæstos inflent calamos, et palantia animalia, quasi ratione prædita, evocent;

ac si paruerint, majorem ex illis, quam ex reliquis universis de quibus solliciti non fuerant, delectationem percipiant; hæc vero stridens ad nidum convolet, pullisque stridentibus allabatur, eosque pen- nis foveat: quanto tandem chariores esse par est apud bonum ac pervigilem pastorem oves ratione præditas, et pro quarum salute nonnihil periculi subiit, cum hoc quoque acriores amoris flammæ excitei?

III. Equidem ipse graves et atroces lupos timeo, ne, caligine nostra observata, rapaci ac violenta doctrina gregem dilacerent. Intempestam enim no-

(23) Οὕτως το ἔτοιμον, etc. Plinius epist. 20, lib. viii, ait: « Omnium rerum cupido languescit, cum facilis occasio est. »

(24) Ἦνίκα μὲν... ἦνίκα δὲ. Sic plures codd. In ed. desunt μὲν et δὲ.

(25) Καινόν. Reg. bm, καὶ καινόν.

(26) Ἀπέλιπεν. Reg. bm, κατέλιπεν.

(27) Τῷ φίλτρῳ. Sic Reg. bm, Or. 1 et Comb. Deest τῷ in edit.

(28) Σκοτόμαιναν. Leuv. vertit, « interlunium. »

(29) Συνασπαστικοῖς τε. Reg. bm, σπαρασπιτικοῖς. Deest τε in duobus Regg.

ctem captant, quod palam aperteque nihil efficere possint. Fures etiam ac latrones metuo, ne per caulam transilientes, aut impudenti atque aperto impetu oves diripiant, aut furtim intercipient, ut mactent, et jugulent, ac perdant ⁶⁶, rapientes rapinas, et animas comedentes, ut propheta quispiam cecinit ⁶⁷. Quinetiam illud vereor, ne quis eorum, qui heri et nudiustertius a nobis stabant, angustius ostium baud clausum nactus, ac per familiaritatis speciem ingressus, jam ut alienus insidias moliat. Multæ enim variæque ejus, qui hujusmodi res in hominum animos immittit, artes et insidiæ sunt; nec quisquam tam solers est rerum variarum architectus, quam peritus vitii artifex est noster adversarius. Jam mihi quoque timorem injiciunt canes, per vim in pastorum classem irrompentes, idque, quod absurdum valde est, cum ad pastoralis muneris administrationem nihil omnino aliud contulerint, quam quod comam, cui ornamæ et alendæ turpiter studuerant, raserunt; qui nec in canum ordine manserunt, nec pastores facti sunt, nisi ut lanient et dispergant, atque aliorum labores infringant. Quandoquidem facilius semper est labefactare ac perdere, quam conservare: et labori quidem homo nascitur, quemadmodum ait Job ⁶⁸, et navis exstruitur, et domus ædificatur; interficere autem, aut evertere, aut incendere quivis facile potest. Ac proinde ne nunc quidem insolentius sese efferant, qui canes adversus gregem concitarunt, qui ne oviculum quidem unam proferre possunt, quam adduxerint, vel conservarint. Nec enim recte facere didicerunt, cum improbitatem studiosè coluerunt. **474** Quod si gregem perturbant, idem et parva tempestas efficere potest, idem et exiguus morbus, idem et bestia ignominia sua gloriandi ansam arripiunt; atque improbitati suæ, si quidem possint, finem imponentes, adorent, et procidant, et plorent coram quo quot non sunt omnino insanabiles.

IV. Hoc ego ille timidus pastor et circumspectus, eamque ob causam cautionis, tanquam ignaviæ notam subiens. Non enim pastor sum ex eorum numero quispiam, qui lac comedunt, et lanis operiuntur, et quod crassum est jugulant ⁷⁰, ac labore efficiunt, aut vendunt, et dicunt: *Benedictus Dominus, quia divites facti sumus* ⁷¹; qui seipsos pascent, et non oves, si prophetarum voces recordamini, quibus illi in malos pastores invehuntur; verum ex illis potius, qui cum Paulo dicere possunt: *Quis infirmatur, et non infirmor? Quis scan-*

⁶⁶ Joan. x, 10. ⁶⁷ Ezech. xii, 25. ⁶⁸ Job v, 7, xi, 5.

(30) *Τὰς ἀκαιρίας*. « Intempesta tempora. » Intelligit Gregorius Catholicorum inter se dissidia.

(31) *Χθὲς ἡμετέρων*. Notat eos, qui cum Maximo contra ipsum insurrexerant.

(32) *Καὶ κύνες*, etc. Hic alludit ad Maximum Cynicum. Vox enim « Cynicus » a cauum latratu desumitur; quod philosophi cynici undequaque oblatrabant, et comæ alendæ et ornamæ turpiter nudebant.

(33) *Καὶ τό*. Reg. bm, δ καί.

(34) *Οἱ μῆτε κύνες*, etc. « Qui nec in cauum or-

ἀπειθὴ τὰς ἀκαιρίας (30) τηροῦσι, τὸ φανερῶς ἰσχύειν οὐκ ἔχοντες. Δέδοικα δὲ τοὺς ληστὰς καὶ κλέπτας, μὴ διὰ τῆς αὐλῆς ὑπερβάνας, ἢ ἀναιδέως συλῆσθωσιν, ἢ δι' ἀπάτης κλέψωσιν, ὥστε θῦσαι, καὶ ἀποκτείναι, καὶ ἀπολέσαι, ἀρπάζοντες ἀρπάγματα, ψυχὰς κατεσθίοντες, ὡς τις ἔφη τῶν προφητῶν. Δέδοικα δὲ τὴν παράθυρον, μὴ τις ἀκλειστον εὐρῶν τῶν χθὲς ἡμετέρων (31) καὶ πρῶην, εἶτα ὡς ἴδιος εἰσεσθίων, ἐπιβουλεύσῃ ὡς ἀλλότριος. Πολλὰ γὰρ καὶ ποικίλαι τοῦ τὰ τοιαῦτα ἐνεργούντος αἱ μεθοδεῖαι· καὶ οὐδεὶς οὕτως ἀρχιτέκτων οὐδὲνδὲ τῶν ποικίλων, ὡς σοφιστῆς κακίας ὁ ἀντικείμενος. Δέδοικα δὲ ἦδη καὶ κύνας (32), ποιμένας εἶναι βιαζομένους, καὶ τὸ (33) παράδοξον, οὐδὲν εἰς ποιμαντικὴν εἰσενεγκόντας, ἢ τὸ κείραι κόμας, ἃς κακῶς ἤσκησαν· οἱ μῆτε κύνες (34) ἔμειναν, μῆτε ποιμένες γεγόνασι, πλὴν τοῦ σπαράξαι, καὶ διασπείραι (35), καὶ διαλύσαι κόπον ἀλλότριον. Ἐπειδὴ ῥῆον αἰεὶ τὸ διαφθεῖρειν τοῦ συντηρεῖν· καὶ γεννᾶται μὲν ἀνθρώπος κόπω, φησὶν ὁ Ἰὼβ, καὶ ναυηγεῖται ναῦς, καὶ οἰκία συνίσταται· ἀποκτείναι δὲ, ἢ καταλύσαι (36), ἢ ἐμπρῆσαι, τοῦ βουλομένου παντός. Ὡστε μὴδὲ νῦν μέγα φρονεῖτωσαν οἱ τῇ ποίμνῃ τοὺς κύνες ἐπαναστήσαντες, οἱ πρόβατον μὲν ἐν οὐκ ἂν ἔχοιεν εἰπεῖν, ὡς προσήγαγον, ἢ διέσωσαν· οὐ γὰρ ἔμαθον καλὸν ποιεῖν, πονηρίαν ἀσκήσαντες. Εἰ δὲ τὴν ποίμνην ταράσσουσι, τοῦτο καὶ ζῆλη μικρὰ, τοῦτο καὶ νόσος ὀλίγη, τοῦτο καὶ θηρίον ἐν ἀθρώω ἐπιπεσόν. Στήτωσαν οὖν οἱ τῇ ἑαυτῶν ἀσχύνη μεγαλαυχούμενοι· καὶ παυσάμενοι τῆς κακίας, ἂν ἄρα δύνωνται, προσκνησάτωσαν, καὶ προσπεσέτωσαν, καὶ κλαυσάτωσαν ἐναντίον Κυρίου τοῦ ποιήσαντος αὐτοὺς, καὶ τῇ ποίμνῃ μυχθήτωσαν, ὅσοι μὴ παντελῶς ἀνάτοιοι.

una repente irruens. Colhibeant ergo se, qui ex improbitati suæ, si quidem possint, finem imponentes, Domino qui fecit ens ⁶⁹, gregique adjungantur,

Δ'. Ταῦτα ὁ δειλὸς ἐγὼ ποιμὴν καὶ περιεσκεμμένος, καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἀσφάλειαν ὡς βραθυμίαν ἐγκαλούμενος. Οὐ γὰρ εἶμι ποιμὴν ἐκείνων τις τῶν τὸ γάλα κατεσθίωντων, καὶ τὰ ἔρια περιβαλλομένων, καὶ τὸ παχὺ σφαζόντων, καὶ μόχθῳ κατεργαζομένων, ἢ ἀπεμπωλούντων (37) καὶ λεγόντων· *Ἐλόγητος Κύριος, καὶ πεπλοτηκίμεν*· ποιμαίνοντων ἑαυτοὺς, οὐ τὰ πρόβατα, εἰ τι τῶν προφητικῶν φωνῶν μέμνησθε (38), δι' ὧν ἐκεῖνοι τοὺς κακοὺς ποιμένας ἐλαύνουσιν· ἀλλ' ἐκείνων μᾶλλον τῶν δυναμένων εἰπεῖν μετὰ Παύλου· *Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ* ⁶⁹ Psal. xciv, 6. ⁷⁰ Ezech. xxiiv, 3. ⁷¹ Zach.

dine manserunt, » etc., id est, inquit Elias, « nec Cynicus mansit, nec vere Christianus effectus est, » scilicet Maximus.

(35) *Διασπείραι*. Tres Collb., *διαφθεῖραι*, « corrumpere, labefactare. » Sic quoque legit Rufinus.

(36) *Καταλύσαι*. Dno Regg., quatuor Collb., Or. 1, etc., *καταδῶσαι*.

(37) *Ἀπεμπωλούντων*. Reg. b, *ἀπεμπολούντων*.

(38) *Μέμνησθε*. In quibusdam, νῦν μεμνήσθαι. In aliis, μεμνήσθαι δεῖ ὧν.

ἀσθενῶ; τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐμὴ πύρωσις, ἢ φροντίς (39); Οὐ γὰρ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλ' ὑμᾶς. Καί· Ἐγενόμεν ὑποκαίμενος (40) τῷ καύσωνι τῆς ἡμέρας, καὶ τῷ παγετῷ τῆς νυκτός· κισιζόμενος· πατριάρχου φωνῆ ποιμένος, οὗ τὰ ἐπίσημα πρόβατα, καὶ ταῖς ἐκεῖθεν ληνοῖς ἐγκισσῶν μελετήσαντα. Οὕτω μὲν οὖν, καὶ διὰ ταῦτα ἐπέστην ὑμῖν, καὶ οὕτως ἔχουσιν. Ἐπεὶ δὲ ἐπέστην, δῶμεν λόγον ἀλλήλοις, ὧν μεταξὺ κατωρθώσαμεν. Ἐπειδὴ καλὸν μὴ ῥήματος μόνον καὶ πράξεως, ἀλλὰ καὶ καιροῦ παντός, καὶ ὥρας αὐτῆς τοῦ ἀκαριαίου καὶ λεπτοτάτου οἰεσθαι λόγον ἀπαιτεῖσθαι ὑμᾶς. Ὑμεῖς μὲν (41) ἀπαγγελάτε μοι τὴν ἐργασίαν τὴν ὑμετέραν· ἐγὼ δὲ εἰς μέσον θήσω, ἃ καθ' ἡσυχίαν ἐμαυτῷ συγγενόμενος ἐφιλοσόφησα.

Ε'. Τίνα μὲν θεωρίαν τῶν ὑψηλῶν, ἢ παρ' ἐμοῦ λαθόντες ἐφυλάξατε, ἢ παρ' ὑμῶν αὐτῶν εἰσηνέγκατε, ἢ περὶ θεολογίας, ἢ περὶ τῶν ἄλλων δογμάτων, ἃ πολλὰ καὶ πολλάκις ὑμῖν παρεθέμην; Ζητῶ γὰρ οὐ τὸ δάνειον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν τόκον· οὐ τὸ τάλαντον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐργασίαν· μὴ τις κατακρύψας καὶ καταχύσας τὸ πιστευθὲν, ἐτι καὶ καταψεύδεται τοῦ πιστεύσαντος, ὡς σκληροῦ τε καὶ τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμοῦντος. Τίνα δὲ πρᾶξιν τῶν ἐπαινουμένων, ἢ μὴδὲ τῆς ἀριστερεῶς γινωσκούσης, ἐκαρποφορήσατε, ἢ ὥστε λάμπειν τὸ φῶς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων· ἔν' ἐκ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον δειχθῆ, καὶ διὰ τῶν μαθητῶν ὁ διδάσκαλος (42) γνωρισθῆ, καὶ εἴπη τις τῶν ἐποπτευόντων τὰ ἡμέτερα (πολλοὶ δὲ εἰσιν, οἱ μὲν δι' εὐδοχίαν, οἱ δὲ καὶ περιέργως), ὅτι ὄντως ὁ Θεὸς ἐν ὑμῖν (43) ἔστιν, οὐ κηρυσσόμενος ὑγιῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ λατρευόμενος; Ὡς γὰρ οὐκ ἔστι χωρὶς πίστεως πρᾶξις ἔγκριτος (ἐπειδὴ καὶ δόξης ἔνεκεν οἱ πολλοὶ τὸ καλὸν ἐπιτηδεύουσι, καὶ φύσεως οὕτως ἔχοντες)· οὕτω καὶ ἡ πίστις χωρὶς ἔργων νεκρά. Καὶ μὴ τις ὑμᾶς ἀπατάτω κενοῖς λόγοις τῶν πάντα συγχωροῦντων ἐτοίμως, ὑπὲρ ἐνός τοῦ ἀσεβεῖν ἐν τοῖς δόγμασι, καὶ φαῦλον καταβαλλόντων μισθὸν φαύλου πράγματος. Δεῖξατε οὖν ἐκ τῶν ἔργων τὴν πίστιν, τῆς χάρας ὑμῶν τὸ γόνιμον, εἰ μὴ εἰς κενὸν ἐσπείραμεν, εἰ δράγμα τι ἐν ὑμῖν, τοῦ ποιῆσαι ἄλευρα ἰσχύον ἔχον, καὶ ἀποθηκῶν ἄξιον, ἵνα καὶ προθυμότερον ὑμᾶς γεωργήσωμεν. Τίς εἰς ἑκατὸν καρποτοκεῖ, τίς εἰς ἐξήκοντα, τίς τὸ τελευταῖον κἂν εἰς τριάκοντα· ἢ τίς ἐμπαλιν ἀπὸ τοῦ τριάκοντα εἰς τὸν ἐξήκοντα προελθὼν (ἔχομεν γὰρ καὶ ταύτην ἐν τοῖς εὐαγγελίοις τὴν τάξιν), εἰς τὸν ἑκατὸν ἐτελεύτησεν· ἵνα προβαίνων, ὡς ὁ Ἰσαὰκ, μέγας γένηται, πορευόμενος ἐκ δυνάμεως εἰς δύναμιν, καὶ τὰς ψῆδας τῶν Ἀναβαθμῶν (44) ἄδων, καὶ ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ τιθέμενος;

³⁹ II Cor. xi, 29. ⁴⁰ II Cor. xii, 14. ⁴¹ Gen. xxxi, 40. ⁴² Gen. xxx, 32, et seq. ⁴³ Matth. xxv, 18, et seq. ⁴⁴ Matth. vi, 3. ⁴⁵ Matth. v, 16. ⁴⁶ Matth. vii, 16. ⁴⁷ I Cor. xiv, 25. ⁴⁸ Jac. ii, 20.

(39) Πύρωσις, ἢ φροντίς. Sic Reg. d. In edit., πύρωσις ἢ φροντίς.

(40) ὑποκαίμενος. Reg. bm et quinque Colb., συμφιλεγόμενος.

(41) Ὑμεῖς μὲν, etc. « Vos igitur negotiationem vestram exponite, meam ego vicissim in medium

A *dalizatur, et ego non uror, et cura disctructo* ⁷⁹? Non enim quæ vestra sunt quæro, sed vos ⁷⁸. Et: *Perustus sum æstu diei, et nocturna glacie vexatus*, inquit patriarcha Jacob ⁷⁴, cuius sunt oves ille signatæ ⁷⁵, et quæ in cœlestibus canalibus concipere didicerunt. Sic igitur, atque his de causis, ad vos, ad hunc modum affectos, accessi. Posteaquam autem accessi, age, inter nos ea subducamus, quæ interea recte et cum virtute gessimus. Præclarum enim est nos in hac opinione versari, ut non modo sermonis, aut actionis, sed totius etiam temporis, atque adeo tenuissimi et brevissimi cuiusque horæ momenti rationem a nobis reposci existimemus. Facite igitur, ut mihi operam vestram et studium exponatis: et ipse vicissim in medium afferam, B quæ mecum ipse, cum solus essem, philosophatus sum.

V. *Æquam rerum sublimium contemplationem, aut a me acceptam animis vestris retinistis, aut a vobis ipsis contulistis, vel de divinitatis doctrina, vel de aliis fidei capitibus, quæ ego per multa et persæpe vobis apposui? Neque enim mutuum duntaxat quæro, verum etiam fenus; nec talentum solum, sed et talenti quæstum* ⁷⁶: ne quis forte, cum in terra id, quod ipsi commissum est, occultarit, et defoderit, creditorem insuper falso, ut durum et acerbum, atque alienarum rerum cupiditate **475** flagrantem criminetur. Quam honestam et laudabilem actionem protulistis, vel ita occulte, ut ne sinistra quidem manus sciat ⁷⁷, vel etiam aperte, ut lux vestra coram hominibus luceat ⁷⁸, et arbor ex fructu agnoscat ⁷⁹, et magister per discipulos innoscat, ac dicat quispiam eorum, qui vitæ nostræ rationes inspectant (id quod multi faciunt, alii benigna voluntate ducti, alii curiositate impulsæ), quod vere Deus in vobis sit ⁸⁰, non modo sane ac sincere prædicatus, sed etiam cultus et adoratus? Ut enim actio sine fide non est accepta (quandoquidem multi gloriæ studio, atque etiam a natura ita informati, virtutem colunt), ita fides sine operibus mortua est ⁸¹. Ac videte, ne quis eorum vos inanibus verbis decipiat, qui omnia omnibus hac una de causa facile concedunt, ut impia dogmata homines complexentur, malamque rei malæ mercedem persolvunt. Ex operibus ergo fidem, terræque vestræ fecunditatem ostendite, ut perspicuum fiat, an frustra semen- tem fecerimus, an manipulus quidam in vobis reperiat, ex quo confici farina queat, dignusque qui in horreum inferatur, quo alacrioribus animis vos in posterum excolamus. Quis centesimum fructum edit? Quis sexagesimum? Quis postremo tri-

proferam.»

(42) Διδάσκαλος. Or. 1 addit, ὑμῶν.

(43) Ὑμῖν. Reg. a, ἡμῖν.

(44) Τὰς ψῆδας τῶν Ἀναβαθμῶν. « Graduum cantica. Sic dicuntur, inquit Elias, Psalmi numero quindecim, pares gradibus illis qui erant in terræ

cesinum ⁶²? Aut converso ordine, quis a tricesimo ad sexagesimum progressus (hunc quoque in Evangelii ordinem habemus), in centesimum desiit, ut novos subinde progressus faciens, velut Isaac ⁶³, magnus tandem fiat, de virtute in virtutem ambulans ⁶⁴, et cantica Graduum canens, atque ascensiones in corde suo ponens ⁶⁵?

VI. Quæro enim fructum abundantem in rationem A vestram. Vestrum enim lucrum est, non meum: quanquam meum quoque, quoniam vestrum, cum utilitas a vobis ad nos, ut in radiorum solarium reflexione accidere videmus, sese reflectat. Num pauperes aluistis? Num hospitio excepistis? Num sanctorum pedes abluistis ⁶⁶? Num ventris, qui destruitur ⁶⁷, voluptatibus indulgentes (detur hoc enim), id etiam egistis, ut in mandatis divinis delicias positas haberetis? Nam profecto nec delicia ullæ his meliores sunt, nec diuturniores et stabiliiores iis qui in deliciis vitam transigere volunt. Num quosdam ex his, qui altari ministrant, et pulchre inopes sunt (licet enim mihi hoc dicere), pro viribus recreastis, ut, animis minus distractis, altari magis **476** assideant, ac honorum vestrorum participes facti, sua quoque vicissim vobis conferant? Turpe sane est, hæc et nos exposcere et vos non elargiri. Nec vero ideo hanc admonitionem habui, ut ita in me fiat (melius enim est mihi mori, quam ut gloriatio mea evacuetur ⁶⁸, ac mihi prædicati Evangelii merces pereat, si hic laborum messem fecero. Evangelii enim prædicatio necessitatis est; munificentia autem et laus in eo sita est, ut gratis hoc munus obeamus ⁶⁹); verum eo hæc oratio spectat, ut de Christo bene mereri discatis: quod quidem vobis continget, si vel in unum ex parvis ⁷⁰ et abjectis hominibus benignitatis aliquid conferatis. Quemadmodum enim ille salutis meæ causa, omnia, quæcunque sum ego, peccato excepto, factus est, ita vel minima mea officia in se recipit; sive tecto pauperem donaveris, sive in vincula conjectum inviseris, sive ægrotantem adieris, sive denique, quod vilissimum est, hominis siti oppressi linguam solo frigidæ poculo refrigeraveris, quod a paupere La-
zaro exposcebat dives ille, qui in flamma torquebatur, ac pro hujus vitæ voluptatibus, et delicis, Lazarique esurientis et ulcerosi contemptu, hanc mercedem referebat, ut illic Lazarum rogaret, nec tamen ejus opem impetraret ⁷¹.

VII. Hæc quidem sunt, quæ a vobis exigimus; ac pro certo habeo, minime id vobis pudori esse, quod vitæ rationes a vobis reposecamus, nec etiam fore, cum eas extremo illo die referendas habebitis, ad

Γ'. Ζητώ τὸν καρπὸν πλεονάζοντα (45) εἰς λόγον ὑμῶν. Ὑμέτερον γὰρ, οὐκ ἐμὸν, τὸ κέρδος· εἰ δὲ καὶ ἡμέτερον, ὅτι ὑμέτερον, ἀντιστροφῆς τῆς ὠφελείας ἀφ' ὑμῶν εἰς ἡμᾶς, ὡσπερ ἐν ταῖς αὐγαῖς τῶν ἀγνανακλάσεων. Εἰ ἐπιτωχοτροφήσατε, εἰ ἐξενδοχήσατε, εἰ ἀγίων πόδας ἐνίψατε, εἰ τρυφῶντες τῇ καταργουμένη γαστρὶ (δεδοσθῶ γὰρ), καὶ διὰ τῶν ἐντολῶν ἐτρυφήσατε; ὡς οὐκ ἔστι ταύτης τρυφῆ τις ἀμείνων, οὐδὲ μονιμωτέρα τοῖς τρυφᾶν ἐθέλουσιν. Εἰ τινὰς (46) τῶν λειτουργούντων τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ καλῶς πενομένων (δοτε γὰρ μοι καὶ τοῦτο εἰπεῖν), εἰς δύναμιν ἀνεπαύσατε, ἵν' ἀπερισπάστως (47) μᾶλλον τῷ θυσιαστηρίῳ παρεδρεύωσι (48), καὶ μεταλαμβάνοντες τῶν ὑμετέρων, τὰ παρ' ἑαυτῶν ἀντιστροφῶσιν; ὡς αἰσχρὸν ταῦτα καὶ ἡμᾶς ἀπαιτεῖν, καὶ μὴ παρέχειν ὑμᾶς. Οὐκ ἐνουθέτησθε δὲ ταῦτα, ἵνα οὕτως ἐν ἐμοὶ γένηται (καλὸν γὰρ μοι μᾶλλον ἀποθανεῖν, ἢ κενωθῆναι μοι τὸ καύχημα, καὶ ἀμισθὸν μοι γεῖσθαι τὸ Εὐαγγέλιον ἐνταῦθα καρπωσαμένων. Τὸ μὲν γὰρ εὐαγγελισασθαι (49), τῆς ἀνάγκης· ἡ φιλοτιμία δὲ, τὸ ἀδάπανον· ἀλλ' ἵν' ὑμεῖς μάθητε Χριστὸν εὖ ποιεῖν, διὰ τοῦ καὶ τῶν μικρῶν τινα εὖ ποιεῖν. Ἐπειδὴ, ὡς πάντα ὅσα ἐγὼ, πλην ἁμαρτίας, ἐγένετο δι' ἐμέ· οὕτω καὶ τὰ ἐλάχιστα τῶν ἐμῶν εἰς ἑαυτὸν ἀναδέχεται· κἂν στέγης (50) μεταδῶς, κἂν ἐνδύματος, κἂν ἐν φυλακῇ ἐπισκέψῃ, κἂν ἀρρωστοῦντα ἴδῃς· τὸ φαυλότατον, κἂν ποτηρίῳ ψυχροῦ μόνῳ καταψύξης γλώσσαν πιεζομένου (51), ὡσπερ ἔδειτο Λαζάρου τοῦ πένητος ὁ κάμων ἐν τῇ φλογὶ πλούσιος, καὶ τι (52) τῆς ἐνταῦθα τρυφῆς ἀντιλαβῶν, καὶ τοῦ περιορᾶν Λάζαρον πεινῶντα καὶ ἢλωμένον, τὸ ἐκεῖθεν δεῖσθαι (53) Λαζάρου, καὶ μὴ τυγχάνειν.

Z'. Ἄ μὲν οὖν ὑμᾶς ἀπαιτοῦμεν, ταῦτά ἐστι· καὶ οἶδ', ὅτι οὐκ αἰσχύνεσθε, οὕτε παρ' ἡμῶν (54) ἀπαιτούμενοι λόγον, οὕτε παρὰ (55) τῆς τελευταίας ἡμέρας, εἰς ἣν πάντα συνάγεται τὰ ἡμέτερα, κατὰ

⁶² Matth. xiii, 8. ⁶³ Gen. xxvi, 13. ⁶⁴ Psal. lxxxiii, 6, 8. ⁶⁵ ibid. 8. ⁶⁶ I Tim. v, 10. ⁶⁷ I Cor. vi, 13. ⁶⁸ I Cor. ix, 15. ⁶⁹ I Cor. ix, 18. ⁷⁰ Matth. xxv, 40. ⁷¹ Luc. xvi, 24 sqq.

Jerosolymitano, in quos ascendentes illi, qui ad D cantandos hymnos erant ordinati, hæc ipsa cantica concinebant. Hæc autem cantica tractant de ascensu et reditu Judæorum e Babylone in Jerusalem. Unde mystico sensu ii dicuntur Graduum cantica concinere, qui virtute proficiunt. »

(15) Πλεονάζοντα. Or. 1, πλείον.

(46) Τινὰς. Duo Regg., τινα.

(47) Ἀπερισπάστως. Or. 1, ἀπερισπάτως [grave].

(48) Παρεδρεύωσι. Duo Regg. et Or. 1, προσεδρεύωσι.

(49) Εὐαγγελισασθαι. Duo Colb., εὐαγγελίσασθαι.

(50) Στέγης. Coisl. 1 addit, τινί· « sive tecto aliquem exceperis, sive vestimento donaveris. »

(51) Πιεζομένου. Coisl. 1 et Sav., πιεζομένην, « ærentem siti linguam refrigeraveris. »

(52) Καὶ τι. Sic quinque Colb., Coisl. 1 et Comb. In ed., καὶ τις.

(53) Ἐκεῖθεν δεῖσθαι, etc. Bill.: « ut illic Lazaro opus haberet. »

(54) Ἡμῶν. Sic Reg. bm et quinque Colb. In edit., ὑμῶν.

(55) Οὕτε παρὰ. Sic septem Regg. In edit., οὐ παρὰ.

τὸ εἰρημένον· *Κατ' ἔρχομαι τὰ βουλευόμενα καὶ ἅ τὰς πράξεις ὑμῶν συναγαγεῖν*· καὶ, Ἰδοὺ ἄνθρωπος (56), καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ. Τὰ δὲ ἡμέτερα, καὶ ἅ παρὰ τῆς ἐρημίας ὑμῖν κομίζομεν. Ἐπειδὴ καὶ Ἡλίας ἡδέως ἐνεφιλοσόφει τῷ Καρμῆλῳ, καὶ Ἰωάννης τῇ ἐρήμῳ, καὶ Ἰησοῦς αὐτὸς, τὰς μὲν πράξεις τοῖς ἄλλοις, τὰς εὐχὰς δὲ τῇ σχολῇ καὶ ταῖς ἐρημίαις, ὡς τὰ πολλὰ, προσέειπεν. Τί νομοθετῶν; Ὡς οἶμαι, τὸ χρῆναι τι καὶ ἡσυχάζειν, ὥστε ἀθολώτως προσμιλεῖν τῷ Θεῷ, καὶ μικρὸν ἐπανάγειν τὸν νοῦν ἀπὸ τῶν πλανωμένων. Οὐ γὰρ αὐτὸς ἐδεῖτο ἀναχωρήσεως (οὐδὲ γὰρ εἶχεν εἰς ὃ τι συσταλῆ, Θεὸς ὢν, καὶ πάντα πληρῶν), ἀλλ' ἔν' ἡμεῖς μάθωμεν καὶ πράξεως καιρὸν, καὶ ἀσχολίας ὑψηλοτέρας. Τίνα οὖν τὰ τῆς ἐμῆς (57) ἐρημίας; Βούλομαι γὰρ, ὡς ἀγαθὸς ἐμπορος καὶ πανταχόθεν κερδαίνων, κἀντεῦθεν τι προσενεγκεῖν ὑμῖν ἀγώγιμον.

fructus exstitit? Libet enim, instar boni negotiatoris et vobis nonnihil mercium offeram.

Η'. Ἐβάδιζον οὕτω κατ' ἐμαυτὸν, ἥδη κλινοῦσης ἡμέρας. Ἀκτὴ δὲ ἦν ὁ περίπατος· καὶ γὰρ πως εἰωθα τοὺς πότους ἀεὶ ταῖς τοιαύταις διαλύειν ἀνεσσειν· ἐπεὶ μὴδὲ νευρὰ φέροι τὸ σύντονον ἀεὶ τεινομένη, καὶ δεῖται τι μικρὸν τῶν γλυφίδων (58) ἐκλύεσθαι, εἰ μέλλοι ταθῆσεσθαι πάλιν, καὶ μὴ ἀχρηστος ἕσεσθαι τῷ τοξότη, μὴδὲ ἀνόνητος ἐν καιρῷ χρήσεως. Ἐβάδιζον οὖν, καὶ οἱ μὲν πόδες ἐφέροντο, ἡ δὲ ὄψις εἶχε τὴν θάλασσαν. Ἡ δὲ ἦν θέαμα οὐχ ἡδῶ, καίτοιγε ἄλλως ἡδιστον οὖσα, ὅταν γαλήνη πορφύρηται, καὶ προσπαίξῃ ταῖς ἀκταῖς ἡδὴ τι καὶ ἡμερον. Ἄλλα τί τότε (φθέγγομαι (59) γὰρ ἡδέως καὶ (60) τὰ ῥήματα τῆς Γραφῆς); Ἀνέμου μεγάλου πνέοντος, διηγείρετό τε καὶ ἐπαυρέτο· τῶν δὲ κυμάτων, ὃ φιλεῖ συμβαίνειν ἐν τοῖς τοιοῦτοις κινήμασι (61), τὰ μὲν πόρρωθεν ἀνιστάμενα, καὶ κατὰ μικρὸν κορυφούμενα, εἴτ' ἐλαττούμενα, πρὸς ταῖς ἀκταῖς ἐλύετο (62)· τὰ δὲ ταῖς γείτοσι πέτραις προσπίπτοντα καὶ ἀποκρούμενα, εἰς ἀχλὴν ἀφρώδη καὶ ψιλὴν (63) ἐσκορπίζετο. Ἐνθα κάχληκες μὲν, καὶ ψυχία, καὶ κήρυκες, καὶ τῶν ὀστρέων τὰ ἐλαφρότατα ἐξωθεῖτο καὶ ἀπεπτύετο· ἔστι δὲ ἅ καὶ ἠρπάζετο πάλιν, ἀναχωροῦντος τοῦ κύματος. Αἱ δὲ ἦσαν ἀσειστοὶ καὶ ἀτίνακτοι, οὐδὲν γε ἦττον ἢ διοχλοῦντος οὐδενὸς, πληγὴν ὅσον τοῖς κύμασι βάλλεσθαι.

Θ'. Ἐντεῦθεν οἶδ' αὖ τι πρὸς φιλοσοφίαν ὠφελῆθεις, καὶ (οἷός ἐγὼ πάντα συντείνων (64) πρὸς ἐμαυτὸν, καὶ μάλιστα εἰ τύχοιμι πρὸς τι τῶν συμβαινόντων

⁵⁶ Isa. LXVI, 18. ⁵⁷ Isa. XL, 10. ⁵⁸ III Reg. XVIII, 19. ⁵⁹ Luc. I, 80. ⁶⁰ Luc. V, 16. ⁶¹ Joan. VI, 15.

(56) Ἄνθρωπος. Sacer textus, Κύριος. Vulgata, « Dominus. »

(57) Ἐμῆς. Deest in duobus Regg., quatuor Colb. et Or. 1.

(58) Γλυφίδων. « Arcus cornua, » id est, « crenas, » seu « incisuras » in extrema arcus parte, quibus nervus inseritur.

(59) Φθέγγομαι. Reg. bm, φθέγγομαι.

quem omnia nostra colliguntur, quemadmodum his verbis Scriptura testatur: *Et ego venio, ut consilia vestra et actiones congregem* ⁵⁶. Et, *Ecce homo, et opus ejus, et merces ejus cum eo* ⁵⁷. Jam nostra exponamus, atque ea, quæ a solitudine vobis afferimus. Nam et Elias libenter in Carmelo philosophatur ⁵⁸ et Joannes in deserto ⁵⁹, et Jesus ipse ⁶⁰, ut actiones multitudini hominumque frequentia, ita preces quieti locisque ab hominum commercio semotis fere tribuebat. Quid hinc, velut lata lege, statuit? Nempe nobis quoque, ut opinor, nonnihil quiescendum esse, ut animo minime turbido cum Deo versemur, mentemque ab erroneis hisce rebus paululum reducamus. Neque enim ipsi secessione opus erat (non enim habebat quo se contraheret, cum Deus esset, et omnia impleret); verum ut et actionis, et sublimioris occupationis tempus esse disceremus. Quis ergo solitudinis nostræ **477** quæstum undecunque facitantis, ut hinc quoque

VIII. Inambulabam ego solus, vergente jam in occasum sole. Locus porro in quo spatiabar, maris ripa erat. Semper enim soleo hujusmodi oblectamenti labores dissolvere et relaxare; quandoquidem nec perpetuam contentionem nervus ferre potest, sed laxari nonnunquam arcus cornua oportet, si quidem rursus intendendus sit, ac non sagittario inutilis tum futurus, cum eo utendum erit. Inambulabam igitur, atque ita pedibus ferebar, ut oculi maris aspectu fruerentur. Nec vero spectaculum illud lætium ac jucundum erat, quanquam aliqui jucundissimum esse soleat, cum tranquillitate purpascit, ac littoribus blandum quiddam et suave alludit. Sed quid tum? Mare (libenter enim utor Scripturæ verbis), vento magno flante, excitabatur et infremebat ⁶¹; fluctus autem, ut in talibus rebus fieri consuevit, modo procul exsurgentes, seseque paulatim in summam altitudinem efferentes, ac postea decrescentes ad ripam solvebantur; modo in propinquas petras incidentes, atque inde repulsi, in spumosas ac tenuem asperginem dilabebantur. Hic et lapilli, et algæ, et murices, et levissima ostrea extrudebantur et quasi exspuebantur; nonnulla etiam unda recedente rursus abripiebantur. Petræ autem interim non minus immotæ et inconcussæ remanebant, quam si nulla omnino vis ipsis admo-veretur, nisi quod fluctuum ictibus verberabantur.

IX. Ex hoc spectaculo nonnihil utilitatis ad philosophiam percepisse me sensi, et (ut omnia ad me ipsum referre atque dirigere soleo, ac potissimum

(60) Kal. Deest in Reg. a.

(61) Κινήμασι. Deest in pluribus Regg. et Or. 1. Nec Billius agnoscit.

(62) Ἐλύετο. In quibusdam, διελύετο.

(63) Ψιλήν. Sic plerique codd. et Bas. Mendose in ed., ὑψηλήν.

(64) Συντείνων. Or. 1 cum aliis pluribus, συντείνω.

si ad aliquem rerum eventum animus meus æstuet, A et tanquam vertigine afficiatur, ut mihi nunc accidit) non obiter et negligenter id, quod oculis observabatur, accepi; et in doctrinam mihi hoc spectaculum cessit. Annon enim, inquebam, mare, vita hæc nostra est, et res humanæ? Nam hic quoque multum est amaritudinis et instabilitatis. Annon venti, tentationes ingruentes, et inopinati rerum eventus? Quod mihi animadvertisse videtur David, cum diceret: *Salvum me fac, Domine, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam* 478 *meam*⁹⁸. Et, *Liberame, de profundis aquarum*⁹⁹. *Etrusus, Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me*¹. Porro eorum, qui tentantur, alii mihi, velut levissima quædam corpora et spiritus expertia, abripi distrahique videbantur, ac ne tantillum quidem adversarum rerum impetum sustinere; nec enim robur et firmitatem habent, neque pondus prudentis et cordatæ rationis, quæ fortuitis casibus obluetur; alii autem petrae instar esse, ac petra illa², supra quam stamus, et quam colimus, digni, quicunque nimirum philosophica ratione utuntur, ac supra vulgi humilitatem evecti, humana omnia immoto et firmo animo ferunt, atque eos quidem, qui talibus rebus quatiantur, irrideat, vel miserantur (illud ob philosophici animi generositatem, hoc propter humanitatem et commiserationem); ipsi autem turpe esse statuunt, res graves et acerbas, cum absunt, contemnere, ac ne graves quidem illas existimare, cum autem adsunt, succumbere, perinde scilicet atque eæ non fluxæ, sed firmæ ac stabiles sint; atque extra tempus quidem philosophari, cum autem opus est, philosophiæ expertes appa-

X. Quoniam porro in hos sermones semel incidi, alteram mihi quoque imaginem, præsentibus rebus admodum congruentem, proposui. Forsan me velut delirantem senem ac fabulatorem habebitis, si hanc etiam vobis exposuero; exponam tamen, quandoquidem et Scriptura plerumque ad res dilucidius explicandas huiusmodi exemplis uti consuevit. Est quædam in fabulis arbor, quæ cum cæditur viret, et adversus ferrum certat; ac, si de re nova novo more loquendam est, morte vivit, et sectione pul-

λιγγιάσας, ὃ καὶ νῦν πέπονθα) οὐ παρέργως ἐδεξάμην τὸ δρώμενον· καὶ μοι τὸ θέαμα παιδεύμα γίνεται. Ἡ γὰρ οὐκ, ἔφην ἐγὼ, θάλασσα μὲν ὁ ἡμέτερος βίος καὶ τὰ ἀνθρώπινα (πολὺ γὰρ κὰν τούτῳ τὸ ἀλμυρὸν καὶ ἄστατον), πνεύματα δὲ οἱ προσπίπτοντες πειρασμοὶ καὶ ὅσα τῶν ἀδοκίμων; "Ὁ μοι δοκεῖ καὶ ὁ θαυμασιώτατος Δαβὶδ κατανοήσας, *Σώσον με, Κύριε, λέγειν, ὅτι εἰσήλθοσαν ὕδατα ἕως ψυχῆς μου* καὶ, *Ῥῦσαι μὲ ἐκ τῶν βαθῶν τῶν ὑδάτων*· Ἡλθοῦν δὲ εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης. καὶ καταγίγ καταπέπτισέ μὲ. Τῶν δὲ πειραζομένων οἱ μὲν ἐδόκουν μοι ὡς τὰ κουφότατα καὶ ἄπνοα παρασύρεσθαι, καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀντέχειν πρὸς τὰς ἐπιθρῆας· οὐδὲ γὰρ ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς στερότητα, καὶ βάρος λογισμοῦ σὺφρονος, καὶ ταῖς προσπίπτουσιν ἀντιβαίνοντος· οἱ δὲ εἶναι πέτρα, τῆς πέτρας ἐκείνης ἀξιοί. ἐφ' ἧς βεθήκαμεν, καὶ ἡ λατρεύομεν, ὅσοι φιλοσόφῳ χρώμενοι λόγῳ, καὶ ὑπεραναβεθηκότες τὴν τῶν πολλῶν ταπεινότητα, πάντα φέρουσιν ἀσειστος καὶ ἀτινάκτως, καὶ διαγελῶσι μὲν (65), ἢ ἔλεοῦσι τοὺς σειομένους (τὸ μὲν ὑπὸ φιλοσοφίας, τὸ δὲ ὑπὸ φιλανθρωπίας)· αὐτοὶ δὲ τῶν αἰσχυρῶν τίθενται, ἀπόντα μὲν τὰ δεινὰ περιφρονεῖν, μᾶλλον δὲ μὴδὲ δεινὰ ὀφείσαι, παρόντων δὲ ἠττάσθαι, καὶ ταῦτα, τίνων; τῶν παρερχομένων, ὡς ἱσταμένων (66)· καὶ τοῦ καιροῦ μὲν ἔξω φιλοσοφεῖν, ἐν δὲ ταῖς χρείαις ἀφιλοσόφους φαίνεσθαι· ὡς περ ἂν εἰ τις ἄριστον ἑαυτὸν νομίζοι (67) τῶν ἀθλητῶν, μὴδὲ καταβαίνειν εἰς στάδιον (68)· ἢ κυβερνήτην τῶν εὐδοκίμων, ἐν μὲν ταῖς εὐδαιαῖς τῆ τέχῃ μέγα φρονούντα (69), ἐν δὲ ταῖς ζάλαις μεθιέντα τοὺς οἴακας.

cum autem opus est, philosophiæ expertes appa-

I. Ἐπεὶ δὲ ἀπαξ εἰς τούτους κατέστην τοὺς λόγους (70), καὶ πρὸς ἑτέραν ἦλθον εἰκόνα, σφόδρα τοῖς παροῦσι συμβαίνουσαν. Τάχα με γέροντα καὶ μυθολόγον νομίσετε, ἂν (71) καὶ ὑμῖν ταύτην γνωρίσω (72)· γνωριστέον δ' οὖν, ἐπεὶ καὶ τὴν Γραφὴν οἶδα πολλάκις τοιοῦτος χρωμένῃν εἰς σαφεστέρην διήγησιν (73). Ἔστι τι μῦθος (74) φυτὸν, ὃ θάλλει τεμνόμενον, καὶ πρὸς τὸν σίδηρον ἀγωνίζεται· καὶ εἰ δεῖ παραδόξως εἰπεῖν περὶ παραδόξου πράγματος, θανάτῳ ζῆ, καὶ τομῇ φύεται, καὶ αὐξεται δαπανώ-

⁹⁸ Psal. LXXVI, 2. ⁹⁹ ibid. 13. ¹ ibid. 3. ² I Cor. x, 4.

(65) Διαγελῶσι μὲν. Reg. a et Or. 1, διαγελῶσι μᾶλλον.

(66) Τῶν παρερχομένων, ὡς ἱσταμένων. Elias: «tanquam durabilibus, cum transeant, nec in eodem statu permaneant.» Leuv. c. Præsertim quæ transeant, ac minime fixæ sint.

(67) Νομίζοι. Coisl. 4, ὄπλαλαμβάνοι.

(68) Εἰς στάδιον. In nonnullis, εἰς τὸ στάδιον.

(69) Μέγα φρονούντα. Reg. b, Coisl. 1 et Or. 1, μεγαλοφρονούντα.

(70) Λόγους. Ruf., λογισμούς.

(71) Νομίσετε, ἄν. Sic tres Regg., tres Colb., Or. 1, etc. In Coisl. 4, νομίστε' ἄν. In ed., νομίσαν-

τες ἄν.

(72) Ταύτην γνωρίσω. In quibusdam, ταῦτα γνωρίσω.

(73) Διήγησιν. Duo Regg., Coisl. 1, Or. 1, διήλωσιν. Alludit hic ad parabolas, quæ in sacris Scripturis reperiuntur.

(74) Ἔστι τι μῦθος. Reg. hm, Ἔστι τι παρὰ μῦθος. Huc referri potest quod de ilice Horatius lib. iv, ode 4, scripsit:

*Duris ut ilex tonsa bipennibus,
Nigræ feraci frondis in Algidō,
Per damna, per cades, ab ipso
Ducit opes animumque ferro.*

μενον. Ταῦτα μὲν οὖν (75) ὁ μῦθος, καὶ ἡ αὐτονομία τοῦ πλάσματος (76)· ἐμοὶ δὲ δοκεῖ σαφῶς (77) τοιοῦτον εἶναι τι ὁ φιλόσοφος. Εὐδοκιμεῖ (78) τοῖς πάθεσι, καὶ ὕλην ἀρετῆς ποιεῖται τὰ λυπηρά, καὶ τοῖς ἐναντίοις ἐγκαλλωπίζεται· μήτε τοῖς δεξιῶς ὄπλοις τῆς δικαιοσύνης αἰρόμενος, μήτε τοῖς ἀριστεροῖς καμπτόμενος· ἀλλ' ὁ αὐτὸς οὐκ ἐν τοῖς αὐτοῖς ἀεὶ διαμένων, ἢ καὶ δοκιμώτερος, ὥσπερ ἐν καμίνῳ χρυσοῦς, εὐρισκόμενος. Σκοπῶμεν δὲ οὕτως· Εὐπατριδὸς ἐστίν; ἀντεπιδείξεται (79) τὴν εὐτροπίαν τῷ αἵματι· ὥστε διχόθεν εὐδοκιμεῖν, καὶ γενεαλογούμενος (80), καὶ ὀρώμενος. Δυσγενὴς τὸν ἀνδριάντα καὶ τὸν πηλὸν (εἴπερ τι μέγα πηλὸς πηλοῦ διαφέρει); ἀντεισοῖσει τὴν νοουμένην εὐγένειαν, καὶ ἦν ἕκαστος ἑαυτὸν διαπλάττει πρὸς τὸ χεῖρον ἢ βέλτιον (81)· τὴν δὲ ἄλλην παραγράφεται, ὅση σπείρεται ἢ γράφεται, ὡς οὐδενὸς ἀξίαν καὶ κίβδηλον. Ἔστι γάρ τι γένος τρισσόν· τὸ μὲν ἄνωθεν ἠργημένον, ὃ πάντες ἐσμὲν εὐγενεῖς ἐπ' Ἰσῆς (82), ἐπεὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγονάμεν· τὸ δὲ ἀπὸ σαρκὸς ἐρχόμενον (83), οὐκ οἶδ' εἴ τις εὐγενὴς, τοῦτο φθορᾷ συνιστάμενον· τὸ δὲ ἀπὸ κακίας ἢ ἀρετῆς γνωριζόμενον, οὐ μᾶλλον καὶ ἥττον μεταλαμβάνομεν, ὅσον ἄν, οἶμαι, ἢ τηρήσωμεν τὴν εἰκόνα, ἢ διαφθείρωμεν. Ταύτην ἀγαπήσει (84) τὴν εὐγένειαν ὄγε ἀληθῶς σοφὸς καὶ φιλόσοφος. Τὸ γὰρ τέταρτον γένος, τότε ἀξιώσω λόγου, τὸ ἐν γράμμασι καὶ προστάγμασι, ὅταν καὶ κάλλος (85) ἀποδέξωμαι τὸ ἐν χρώμασι, καὶ πίθηκον αἰδεσθῶ λέοντα εἶναι κεκελευσμένον.

cujus vel uberius vel exilius participes efficimur, vaverimus, vel corruperimus. Atque hanc demum philosophus fuerit. Nam quartum illud nobilitatis consistit, tum ullo loco ac pretio habeo, cum simiamque ob id venerari cœpero, quod leo esse jussa sit.

IA'. Νέος ἐστὶ; Κατὰ τῶν παθῶν ἀνδρισησεται, καὶ τοῦτο ἀπολαύσει τῆς νεότητος, τὸ μὴ τὰ νέων παθεῖν, ἀλλὰ δεῖξαι πρεσβυτικὴν φρόνησιν ἐν ἀκμαίῳ τῷ σώματι· καὶ χαιρήσει τῇ νίκῃ πλέον ἢ οἱ ἐν Ὀλυμπίᾳ στεφανούμενοι· νικήσει γὰρ ἐν κοινῷ θεάτρῳ τῇ οἰκουμένῃ, καὶ νικῆν ἔπρατον. Νεύει πρὸς γῆρας; Ἄλλ' οὐχὶ γηράσει καὶ τὴν ψυχὴν· δέξεται τὴν διάλυσιν, ὡς προθεσμίαν ἀναγκαίας ἐλευθερίας· ἠδέως (86) πρὸς τὰ ἐξῆς μεταθήσεται, ἐνθα οὐκ ἐστὶν ἄωρος, οὐδὲ πρεσβύτης, ἀλλὰ πάντες τὴν πνευματικὴν ἡλικίαν τέλειοι. Ὁρας ἔλαχεν; Ἄντιστῆλψει· τὸ κάλλος τῷ κάλλει, τὸ τῆς ψυχῆς τῷ τοῦ σώματος. Παρῆλθε τὸ ἄνθος ἀνεπηρέαστον; νεύει πρὸς ἑαυτὸν, οὐδὲ οἶδεν ὀρώμενος. Αἰσχρὸς (87) τὸ φαινόμε-

¹ Gen. 1, 27.

(75) Ταῦτα μὲν οὖν. Hæc desunt in Or. 1.

(76) Ἡ αὐτονομία τοῦ πλάσματος. Sic. Or. 1. In ed., αὐτονομία πλάσματος.

(77) Σαφῶς. Sic plures Regg. et Colb. In ed., σαφές. Desit in Reg. hm.

(78) Εὐδοκιμεῖ. Duo Regg., Coisl. 1 et Comb., ἐνεδοκιμεῖ.

(79) Ἀντεπιδείξεται, etc. « Probatem morum ex adverso generis claritati respondentem ostendet. »

(80) Γενεαλογούμενος, etc. « Tum majorum, tum per se et propria virtute conspicuus. »

(81) Βέλτιον. Plures Regg. et Or. 1 addunt : Ταύ-

A lulat, atque, cum assumitur, crescit. Habetis fabulam, jure suo quidvis libere confluentem. Mihi vero hujusmodi quiddam plane esse vir philosophus videtur. Floret enim inter cruciatus, ac 479 vitæ molestias velut virtutis segetem existimat, atque in adversis gestit et gloriatur; nec ob dextra justitiæ arma effertur, nec ob sinistra inflectitur; sed in diversis rebus idem semper suisque similis permanet, atque adeo probatur, tanquam aurum in fornace, reperitur. Quod ut perspicuum fiat, ita rem expendamus. Nobili loco natus est? Probitatem morum generis splendori opponet, atque ex adverso spectandam producet. Ita duplici nomine clarus erit; nempe et majorum imaginibus, et propria virtute inspectus. Obscuro et ignobili genere

B ortus est, quantum ad statuam et lutum attinet? (Si quid tamen magni inter lutum ac lutum interest.) At spiritualem nobilitatem illius loco afferet, et quam sibi quisque, vel in melius, vel in deterius effingit: reliquas autem nobilitates, quæ vel feruntur, vel principum diplomatibus comparantur, ut viles et adulterinas, nulloque in pretio habendas, procul submovebit. Est enim triplex genus. Unum, quod superne originem traxit, quod quidem si consideremus, omnes peræque nobiles sumus, quippe ad imaginem Dei creati¹. Alterum, quod a sanguine proficiscitur, cujus ratione haud quidem scio, an quisquam nobilis dici possit, cum corruptione

connet. Tertium a virtute aut vitio agnoscitur, prout, opinor, divinam imaginem vel integram ser-nobilitatem amplectetur, quisquis vere sapiens ac genus, quod in principum diplomatibus et edictis sitam in coloribus pulchritudinem amplexus fuero

C XI. Juvenis est? Adversus vitiosos animi motus viriliter se geret, atque hoc commodi ex juvenili ætate percipiet, ut iis affectibus, quibus hæc ætas obnoxia est, non indulgeat, sed in viginti corpore senilem prudentiam exhibeat, majoremque ex hac victoria voluptatis sensum capiet, quam qui coronam in Olympiis adipiscuntur. Victoriæ enim feret in communi orbis terræ theatro, et quidem victoriæ minime venalem. Ad senectutem vergit? At non animo quoque senescet; dissolutionem, ut præstitutum necessariæ libertatis tempus, accipiet: libens ad ea, quæ hanc vitam sequuntur, migrabit, ubi nemo est immaturus, 480 nemo senex, sed D omnes in spirituali ætate perfecti. Pulcher est? Id

τὴν ἀγαπήσει τῆς εὐγένειαν ὄγε ἀληθῶς σοφὸς καὶ φιλόσοφος· « Illam nobilitatem diligit ille vere sapiens et philosophus. »

(82) Ἐπ' Ἰσῆς. Or. 1 conjunctim, ἐπίσῆς.

(83) Ἐρχόμενον. Or. 1, ἀρχόμενον.

(84) Ταύτην ἀγαπήσει, etc. Hæc usque ad τὸ γάρ, desunt in quibusdam Regg. et Or. 1.

(85) Κάλλος, etc. Bill.: « cum picam quoque pulchritudinem laudandam duxero. »

(86) ἠδέως. Regg. a, b et Coisl. 1, ἰδέως.

(87) Αἰσχρὸς. In quibusdam additur ἐστι.

aget, ut pulchritudo animæ corporis pulchritudini A
ex adverso refulgeat. Inoffensus flos præterit? In
seipsum vergit, ac ne spectari quidem se novit. De-
formis est quantum ad id quod in aspectum cadit? At
ea parte formosus et elegans, quæ oculorum
aciem fugit; rosæ non absimilis, quæ in bacca nec
florida, nec odore grata, florida tamen ipsa est sua-
vissimumque odorem emittit. *Speciosus forma præ filiis
hominum* ⁴? Ne spatium quidem, id, quod externum
est, aspiciendi concedit, quippe qui spectatorem ad
internum hominem convertit. Proba valetudine est?
Ad optima quæque sanitate utetur; admonabit, in-
crepabit, verborum aculeis punget, insomnes noctes
ducet, in nuda humo dormiet, corporis molem exte-
nuabit, terrena et cælestia speculabitur, summo
studio mortem meditabitur. Morbo laborat? Pugna-
bit. Quod si victus fuerit, vincet, hoc scilicet asse-
cutus, ut non jam amplius pugnet. Dives est? Id
studio habebit, ut opibus minuatur: pauperem ho-
norum suorum participem faciet, tanquam alienorum
et ipse ad Deum colligatur, nihil præter crucem et
bebit, et divites irridebit, ut qui, licet facultates
quia pluribus indigent, bibuntque, ut majori siti

XII. Fame vexatur? Cum avibus aletur, quibus
victus sationis et arationis expers est: cum Elia
apud Sarephthanam vivet: *Lecythus olei non defi-
ciet, et hydria farinae non minuetur* ⁵. Ille, fontis
instar, semper scaturiet; hæc fructum copiose pro-
feret, ut vidua hospitum studiosa honoretur, ac nutri-
x nutritur. Siti angitur? Fontes ei et flumina
potum suppeditabunt, et quidem potum non in-
ebriantem, nec dimensum. Quod si omnia propter
nimiam siccitatem deficiant, torrentis aqua fortasse
siti sedabit. Algebit? Idem quoque Paulo accidit ⁶;
sed quandiu? Est et quoddam petrae indumentum;
fidem tibi Job faciat, his verbis utens: *Eo quod
veste carerent, petra induti sunt* ⁷. Jam, quæ perfe-
ctiora sunt, considera. Maledictis lacerabitur? Vin-
cet non regerendo maledicta. Persecutionem patietur?
Sustinebit. Blasphemabitur? Obscurabit. Calum-
niis premetur? **481** Orabit. Percutietur in
dextram maxillam? Præbebit et alteram; tertiam
etiam, si haberet, objecturus, quo magis ad lenita-
tem percussorem erudiat, opere docens, quæ ser-
mone non potest. Probris impetetur? Et Christus
quoque: afflictionis societate ornabitur. Quamvis
etiam Samaritanus vocetur ⁸, quamvis ei objiciatur,
quod dæmonium habeat ⁹, cum Deo omnia suscipiet.
Et licet multa toleraverit, multa adhuc ipsi super-

μενον; ἀλλ' εὐφύης τὸ κρυπτόμενον, ὡσπερ ἐν κά-
λυκι ῥόδον ἀνθηρὸν οὐκ ἀνθηρᾷ καὶ ἀνέδμῳ τὸ
εὐωδέστατον. Ὁραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν
ἀνθρώπων; οὐδὲ καιρὸν διδωσι τὸ ἐκτὸς καθορᾶσθαι,
μεταστρέφον τὸν θεατὴν πρὸς τὸν ἐντὸς (88) ἀνθρω-
πον. Εὐεκτηί; Χρησεται τῇ ὑγιείᾳ πρὸς τὸ βέλτιστον
νουθετήσεται, πλήξει, λόγῳ παρῆρσιάζεται, ἀγρυπνή-
σει, χαμεινήσεται, νηστεύσεται, κενώσεται τὴν ὕλην,
θεωρήσεται τὰ ἐπίγεια καὶ τὰ οὐράνια, κατὰ πᾶσαν
σπουδὴν μελετήσεται τὸν θάνατον. Ἀβρώστησεται; Μα-
χησεται: ἂν δὲ ἡττηθῆ, νικήσεται λαβὼν τὸ μηκέτι
μάχεσθαι. Πλούσιός ἐστι; Φιλοσοφῆσει τὸ ἀποπλου-
τεῖν, μεταδώσεται τῷ δεομένῳ τῶν ὄντων, ὡς οἰκονό-
μος τῶν ἀλλοτρίων· ἴν' ἐκεῖνός τε εὖ πάθῃ τῇ μετα-
λήψει, καὶ αὐτὸς πρὸς Θεὸν συναχθῆ, μηδὲν ἔχων
B πλήν τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ σώματος. Πένεται; Πλου-
τήσεται Θεὸν, καὶ τὸ καταγεῖν τῶν ἐχόντων, ὡς ἀεὶ
μὲν κτωμένων, ἀεὶ δὲ πενομένων, τῷ δεῖσθαι τοῦ
πλεόνος, καὶ πινόντων ἵνα πλεόν (89) διψήσωσιν.
dispensator, ut et ille hac perceptione juvetur,
corpus habens. Pauper est? Pro divitiis Deum ha-
suss quotidie augeant, semper tamen pauperes sint
inflammantur.

IB. Πεινᾷ; Μετὰ τῶν ὀρνέων (90) τραφήσεται,
οἷς ὁ βίος ἀσπορος καὶ ἀνήροτος· μετὰ Ἡλίου ζήσε-
ται παρὰ τῇ Σαραφθίᾳ· Ὁ καμψάκης τοῦ ἐλαίου
οὐκ ἐκλείψει, καὶ ἡ ὕδρις τοῦ ἀλεύρου οὐκ ἐλατ-
τορήσεται· ὁ μὲν ἀεὶ πηγάζει, ἡ δὲ γεωργήσεται πλου-
σιως, ἵνα τιμηθῆ χηρὰ φιλόξενος, καὶ τρέφῃ τὸν
τρέφοντα (91). Διψήσεται; Κρῆναι τούτῳ καὶ ποταμοὶ
C τὸ ποτὸν, ποτὸν οὐ μεθύσκον, οὐδὲ μετρούμενον· ἂν
πάντα ἐπιλήπῃ (92) δι' ἀνομβρίαν, χεῖμάρῳ τυχὸν
ποτισθήσεται. Ῥιγώσεται; Τοῦτο καὶ Παῦλος, ἀλλ' ἐπὶ
πόσον (93); Ἔστι τι καὶ πέτρας ἐνδύμα· πειθέτω σε
ὁ Ἰὼβ λέγων· Παρὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτοὺς (94) σκέ-
πην, πέτραν περιβάλλορτο. Σκόπει μοι καὶ τὰ τε-
λειώτερα. Λοιδορθήσεται; νικήσεται τῷ μὴ ἀντιλοι-
δορεῖσθαι. Δωροθήσεται; ἀνέξεται. Βλασφημηθήσε-
ται; παρακλέσει. Διαβληθήσεται; προσεύξεται.
Τὴν δεξιὰν ῥαπισθήσεται σιαγόνα (95); παρέξει καὶ
τὴν ἑτέραν (96)· εἰ τρίτην εἶχε, καὶ ταύτην ἂν προ-
εβάλετο, ἵνα μᾶλλον διδάξῃ μακροθυμεῖν τὸν παλόντα,
ἐργῶ παιδεύων, ἢ μὴ λόγῳ δυνατὸς ἦν. Ὀνειδισθή-
D σεται; τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς· τιμηθήσεται τῇ κοινω-
νίᾳ τοῦ πάθους. Κἂν Σωμαρείτης ἀκούσῃ, κἂν δαι-
μονᾶν ἐγκληθῆ, μετὰ Θεοῦ πάντα δέξεται. Πολλὰ ἐπι-
λείψει, κἂν πολλὰ πάθῃ, ὄξος, χολή, στέφανος ἀκάν-
θινος, σκῆπτρον καλάμινον, χλαμὺς κοκκίνη, σταυ-
ρὸς, ἧλοι, λησταὶ συσταυρούμενοι, παριόντες ὕδρι-

⁴ Psal. XLIV, 3. ⁵ III Reg. XVII, 9, 14. ⁶ II Cor. XI, 27. ⁷ Job XXIV, 8. ⁸ Joan. VIII, 48. ⁹ ibid.

(88) Ἐντὸς. Sic Reg. bm, quinque Colb., Coisl. 1, etc. Male in ed., ἐκτὸς.

(89) Πλεόν. In nonnullis, πλεῖον.

(90) Μετὰ τῶν ἰρνέων, etc. Alludit Gregorius ad verba Matth. VI, 26. « Respicite volatilia cæli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea. »

(91) Καὶ τρέφῃ τὸν τρέφοντα. « Nutrientem nutriat, » nempe, « Eliam prophetam. »

(92) Ἐπιλήπῃ. Reg. bm et Combef., ἐπι-
λείπῃ.

(93) Ἄλλ' ἐπὶ πόσον. Legendum sine interro-
gatione censet Combef.: ἀλλ' ἐπὶ πόσον, sed algebit
aliquandiu. Ita etiam legit Leuv.

(94) Αὐτοῦς. Deest in Reg. a.

(95) Σιαγόνα. Deest in pluribus codd.

(96) Ἐτέραν. In nonnullis, ἀριστεράν, « sinistra-
stram. »

ζοντες. Δεῖ γὰρ (97) πλέον ἔχειν Θεόν, ἐν τῷ πλέονι Δ φέρειν ἀτιμαζόμενον. *erunt, quæ perferat, acetum rēmpē, sel, corona spinea, sceptrum arundineum, chlamys coccinea, crux, clavi, latrones simul cruci affixi, prætereuntium contumeliæ*¹⁰. *Primas enim Deum habere par est, quod plus ignominia pertulerit.*

Γ'. Οὐδὲν ἀναλωτότερον φιλοσοφίας, οὐδὲν ἀληπτότερον. Πάντα ἐνδύσει πρότερον, ἢ φιλόσοφος. "Ὅρος ἐστὶν ἄγριος ἐν ἐρήμῳ, φησὶν ὁ Ἰώβ, ἀνετος καὶ ἐλεύθερος, καταγελῶν πολυοχλας πόλεως, μέμψιν φορολόγου μὴ ἀκούων. Μονόκερως ἐστὶ, ζῶον αὐτόνομον. *El βουλήσεται σοι δουλεύσαι; εἰ δήσεις αὐτὸν ἐπὶ φάτνης; εἰ ὑπὸ ζυγὸν ἀχθήσεται* (98); "Ὅταν πάντων ἐξελεργηταὶ τῶν ἐπὶ γῆς, κατεσκέασται αὐτῷ πτέρυγες ὡσπερ ἀετοῦ, ἐπιστρέψει εἰς τὸν οἶκον τοῦ προσετηκότος (99) αὐτοῦ, πρὸς Θεὸν ἀναπτήσεται. *Εἶπω τι κεφάλαιον· δύο ταῦτα δυσκράτητα, Θεὸς καὶ ἄγγελος· καὶ τὸ τρίτον φιλόσοφος, αἴλος ἐν ὕλῃ, ἐν σώματι ἀπεργραπτός, ἐπὶ γῆς οὐράνιος, ἐν πάθει ἀπαθής, πάντα ἡττώμενος πλὴν φρονήματος, νικῶν τῷ νικᾶσθαι τοὺς κρατεῖν νομίζοντας.* Ἐπεὶ δὲ τὸν φιλόσοφον ἡμῖν ὁ λόγος ἔγραψεν, ὅθεν εἶπον, ἀρξάμενος, φέρε, παρὰ τοῦτον τὰ ἡμέτερα θεωρήσωμεν (δοκῶ γὰρ κἀγὼ (1) Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν, καὶ εἰ τι τούτων τρωτὸς ἐγὼ καὶ ἀλώσιμος)· ἴν' εἰ μὲν ἡττώμενον εὐρίσκειον οἱ μισοῦντες καὶ πολεμοῦντες, συγγινώσκοντο γοῦν τῆς ἐγχειρήσεως, εἰ καὶ μὴ τῆς προαιρέσεως· εἰ δὲ κρείττονα τῶν πολεμούντων καὶ ὑψηλότερον, ἢ τῆς κακίας ἀπαλλαγείν, ἢ καινότεραν ὁδὸν τῆς ἀδικίας ἐπινοήσαιεν, ὡς τῆς παρούσης καταφρονουμένης, καὶ μὴ πρὸς τῇ κακίᾳ καὶ ἀνοίαν ἐγκαλοῖντο, ὡς ἀνομοῦντες διακενής, καὶ οὐδὲ εἰδότες (2) ἀδικεῖν ὁ σπουδάζουσιν.

excogitent, ne aſioqui præter improbitatem, amentiaẽ quitatem frustra perpetrantes, **482** ac ne injuriam Incumbant.

ΙΔ'. Τί γὰρ (3) δὴ καὶ λυπήσουσιν ἐπὶ πάντα ἐλθόντες; "Ἰδωμεν ὅσα ἀν ἀδικηθεῖ παρὰ ἀνθρώπων ἀνθρώπος. Ἀπαίθευτον ὀνομάσουσιν; Μίαν σοφίαν οἶδα, τὸ φοβεῖσθαι Θεὸν (Ἄρχὴ τε γὰρ σοφίας, φόβος Κυρίου· καὶ τέλος λόγου, τὸ πᾶν ἀκουε, τὸν Θεὸν φοβοῦ. Ταῦτα Σολομὸν ὁ σοφώτατος. Δειξάτωσαν οὖν ἄφοβον, καὶ νικησάτωσαν [4])· τῆς δὲ ἄλλης σοφίας, τὴν μὲν παρέδραμον, τὴν δὲ προσλαβῆν εὐχομαι καὶ ἐπιζῶ, αἰσθῶν τῷ Πνεύματι. Πενίαν ἐγκαλέσουσι, τὴν ἐμὴν περιουσίαν; εἶθε γὰρ (5) ἀποδοσαίμην καὶ τὰ ῥάκια ταῦτα, ἵνα γυμνὸς διαδράμω τὰς ἀκάνθας τοῦ βίου· εἶθε καὶ τὸν βαρὺν (6)

¹⁰ Matth. xxvi; xxvii, passim. ¹¹ Job xxxix, 5 seq.

(97) Δεῖ γὰρ, etc. Billius: « Superiora enim Deum habere oportet, eo nomine in contemptum venientem, quod plures cruciatus ferat. »

(98) *El βουλήσεται... ἀχθήσεται.* Totus hic locus in Billii et Leuve klaii interpretatione depravatus legitur. Sic vertit Bill.: « Si tibi servire animum induxerit, videbis eum in præsepi: si sub jugum ducatur: si » etc.

(99) *Τὸ προσετηκότος.* Sic duo Regg. et Or. 1. Deest τοῦ in ed.

(1) *Κἀγὼ.* Deest in Or. 1.

(2) *Εἰδότες.* Reg. a addit, ἐκκαλεῖν καί.

XIII. Nihil philosophia fortius est, inexpugnabilis nihil. Omnia prius cedent, quam ut manus det philosophus. *Onager est in deserto, ut cum Job loquar*¹¹, *solutus et liber, urbis tumultus videns, exactoris clamorem non audiens. Unicornis est, animal suis legibus vivens. Num tibi servire volet? Num ligabis eum ad præsepe? Num sub jugum ducetur?* Si omnibus terræ commodis prohibeatur, paratæ sunt ipsi alæ sicut aquilæ; ad patroni sui domum se conferet; ad Deum convolabit. Ut in summa dicam: Duo hæc superari nequeunt, Deus et angelus; tertium est philosophus, in materia materiae expers, in corpore incircumscrip-tus, in terra cœlestis, in passionibus impatibilis, omnibus rebus vinci se facile ferens, præterquam animi magnitudine, eo ipso quod vinci se patitur, devincens eos, qui superiores sibi esse videntur. Quoniam autem philosophum nobis depinxit oratio, unde dixi, exorsa, age, jam ad ejus normam res nostras expendamus (nam ipse quoque Spiritum Dei habere videor¹², etsi me cupiam eorum, quæ dixi, ad vulnus patere, ab eoque superari non diffitear); ut si me quidem inferiorem inveniant, qui mihi infesti sunt, ac bellum inferunt, etsi non pravæ voluntatis, ac certe conatus sui veniam consequantur: sin autem iis, qui me bello lacerandum duxerunt, præstantiorem ac sublimiorem; aut ab improbitate sua discedant, aut novam certe (nam præsentem contemnimus) lædendi viam etiam et stoliditatis notam subeant, velut iniquidem inferre scientes, cum in id summo studio

XIV. Quid enim me, obsecro, lædere queant, cum omnia tentarint? Singula, in quibus homo ab hominibus injuriam accipere potest, inspiciamus. Indoctum nominabunt? Unam hanc sapientiam scio, quæ in timore Dei sita est. (Nam et principium sapientia, timor Domini¹³; et finis sermonis, omnia audi, Deum time¹⁴. Hæc sapientissimi illius Salomonis verba sunt. Probrum me timoris expertem esse, et vicerint.) Reliquam autem sapientiam atque doctrinam, partim præterii, partim assumere opto, atque etiam, Spiritus sancti ope fretus, in spe habeo. Paupertatem objicient, meas scilicet opes, et

¹² I Cor. vii, 40. ¹³ Prov. i, 7. ¹⁴ Eccle. xii, 13.

(3) *Τί γὰρ,* etc. « Ecqua enim nos in parte læsuri sunt videamus, singula percurrentes, in quibus homo ab hominibus lædi potest. »

(4) *Νικησάτωσαν.* In nonnullis, νικᾶτωσαν.

(5) *Εἶθε γὰρ.* Quinque Colb., Or. 1, alii que et γάρ.

(6) *Εἶθε καὶ τὸν βαρὺν,* etc. Reg. hm, Coisl. 1, Or. 1, alii que optimæ notæ codd., εἰ γὰρ καὶ τὸν βαρὺν ἀπεθέμην χιτῶνα, « si enim esset possibile, grave corporis istius indumentum citius deponerem. » In ed., εἶθε καὶ τὸν βραχύν, « sive hanc etiam brevem, exiguam tunicam, » etc.

copias? Atque utinam et pannos hosce exuere possent, ut hujus vitæ spinas nudus percurrerem: utinam et gravem hanc tunicam quam celerrime abjicerem, vel leviozem acciperem. Exsulem vocabunt? Quam demisse de nobis sentiunt homines vere contumeliosi, et peregrinorum inimici! Estne enim mihi, o viri, circumscripta patria, cui et omnis terra, et nulla terra patria est? Tu vero annon hospes es, et advena? Equidem habitationem tuam laud laudo, si ita animo afficeris, ne a vera patria excidas, ad quam omnis vitæ conversatio referenda est. Nonne senectutem et valetudinis infirmitatem mihi ut probrum objicies? Ut autem arcanorum meorum quidpiam intelligas, non est hoc totum carneæ ejus molis et naturæ opus; quiddam etiam ratio absumpsit, libet enim paululum aliquid gloriari. Ne tu quidem mihi jucundum spectaculum præbes, ita vegetus et corpulentus. Atque utinam tibi quoque canitie et palloris quidpiam affusum esset, ut fidem saltem et existimationem prudentiæ ac philosophiæ colligeres.

XV. Quid præterea? Episcopatum abrogabunt, ac B thronis dejicient? Et quos tandem, aut nunc, aut antea, prompto atque hilari animo conscendi? An vero eos, qui ascendunt, beatos prædicare soleo? Tunc mihi eos suaves et jucundos reddis, ita indigne conscendens? Quid? Ne hæc quidem quæ nuper acciderunt, animi mei sententiam vobis declararunt? An illa quoque deliciæ quædam et jocus erant, atque vestri erga me amoris et desiderii exploratio? Vafri homines facile adducuntur, ut vitia sua de aliis, partim suspicentur, 483 partim loquantur. Quid vero illa oppressio? Quid illæ imprecationes, quas adversus nos ipsos publice concepimus? Quid illæ lacrymæ, quæ vos etiam ad misericordiam moverunt, quamvis alioqui propter oblutationem odio pene essemus? Primariæ sedis dignitatem nobis eripient? Quisquam mente præditus hanc admiratus est? Nunc autem etiam, ut mihi quidem videtur, prudentissimus est, quisquis eam fugit. Propter hanc enim, res omnes nostræ jactantur ac concutiuntur; propter hanc, fines orbis terræ suspicione et bello flagrant, eoque obscuro et ignobili; propter hanc, periculum est, ne, qui a Deo creati sumus, hominibus subjiciamur, ac magnum illud, et novum nomen amittamus. Utinam potius ne ullus quidem sedis principatus esset, nec ulla loci prælatio, et tyrannica prærogativa! ut ex sola virtute cognosceremur. Nunc autem dextrum hoc, et sinistrum, ac medium latus, et sublimior atque inferior gradus, et præcedere, et simul incedere, multas nobis collisiones incassum pepererunt, ac multos in foveam impulerunt, atque ad hircorum regionem abduxerunt, non plebeiorum tantum, sed etiam pastorum, qui, cum magistri Israelis essent 10 hæc ignoraverunt.

XVI. Quid postea? Ab altaribus arcebut? At D altare aliud scio, cujus figuræ sunt ea, quæ nunc oculis cernimus: super quod nec ascia, nec manus ascendit, nec ferrum, nec ullum artificum instru-

¹⁰ Joan. III, 10.

(7) Γῆρας. Plerique codd., τὸ γῆρας.

(8) Οὐδὲ σύ. Reg. a, σύ δὲ οὐ.

(9) Ἦδὺ θέαμα. In nonnullis, μέγα θέαμα.

(10) Ἦδεῖς. Plures Regg. et Colb., etc., ἡδέως.

χιτῶνα τοῦτων ὡς τάχιστα, ἵνα λάβω κουφότερον. Φυγόπατριν ἀποκαλέσουσιν; ὡς μικρὰ φρονοῦσι περὶ ἡμῶν ὄντως ὕβρισται καὶ μισόξενοι! Ἔστι γὰρ μοι πατρις, ὡ οὔτοι, περιγρηπτός, ᾧ πᾶσα πατρις, καὶ οὐδεμία; Σὺ δὲ οὐ ξένος καὶ παρεπιδημος; Οὐκ ἐπαινώ σου τὴν κατοικίαν, ἂν οὕτως ἔχης, μὴ τῆς ἀληθινῆς πατρίδος ἐκπέσης, εἰς ἣν ἀποτίθεσθαι χρὴ τὸ πολίτευμα. Γῆρας (7) δὲ οὐκ ὀνειδίσεις ἡμῖν καὶ τὸ νοσῶδες; οὐχ ὅλον τοῦτο τῆς ὕλης καὶ τῆς φύσεως, ἵνα εἰδῆς τι τῶν ἐμῶν ἀπορρήτων· ἔστιν δὲ καὶ ὁ λογισμὸς ἐσαπάνησεν, ἵνα μικρόν τι καυχῶμαι. Οὐδὲ σὺ (8) σφριγῶν μοι καὶ σαρκτοροφῶν, ἡδὺ θέαμα (9). Εἶθε τι καὶ πολιτῆς ἐπήνθει σοι καὶ ὠχρότητος, ἵνα πιστευθῆς γοῦν εἶναι συνετὸς καὶ φιλόσοφος.

Ne tu quidem mihi jucundum spectaculum præbes, ita vegetus et corpulentus. Atque utinam tibi quoque canitie et palloris quidpiam affusum esset, ut fidem saltem et existimationem prudentiæ ac philosophiæ colligeres.

IE. Τί ἐτι; Θρόνον καθαιρήσουσιν; Τίνων ἄρ' ὦν ἡδέως ἐπέβην, ἢ νῦν, ἢ πρότερον; μακαρίζω δὲ τοὺς ἐπιβαίνοντας; Σὺ δὲ μοι τούτους ἡδεῖς (10) ποιεῖς, οὕτως ἐπιβαίνων ἀναξίως; Οὐδὲ τὰ πρώην συμβάντα τὴν ἐμὴν γνώμην ὑμῖν ἐδήλωσεν; ἢ κάκιστα θρύψις τις ἦν, καὶ τοῦ πῶθου δοκιμασία; Πάντα ἂν οἱ τεχνικοί περὶ ἄλλων, τὰ ἐαυτῶν, τὰ μὲν ὑπονοήσαιεν, τὰ δὲ εἴποιεν. Τί δαί ἢ συντριβὴ (11); τί δαί αἱ ἀραι, ἃς δημοσίᾳ καθ' ἡμῶν αὐτῶν πεποιημένα; τί δαί τὰ δάκρυα, καὶ τὸ ἐλεεινὸς γενέσθαι ὑμῖν μικροῦ, καὶ μισουμένου διὰ τὴν ἔνστασιν; Προεδρία ἀποστερήσουσιν; ἦν πότε καὶ τίς τῶν εὔφρονούντων ἐθαύμασε; νῦν δὲ καὶ τὸ φεῦγειν, ὡς γοῦν ἐμοὶ δοκεῖ, πρῶτον συνέσεως· δι' ἣν πάντα δονεῖται καὶ σείεται τὰ ἡμέτερα· δι' ἣν τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ἐν ὑποψίᾳ, καὶ πολέμῳ κωφῶ τινι καὶ οὐδὲ ὄνομα ἔχοντι· δι' ἣν κινδυνεύομεν ἀνθρώπων εἶναι, παρὰ Θεοῦ γεγονότες, καὶ τὸ μέγα καὶ καινὸν ἀποβαλεῖν ὄνομα. Ὡς ὕφελόν γε μηδὲ ἦν προεδρία, μηδὲ τις τόπου προτιμήσις, καὶ τυραννικὴ προνομία! Ἴν' ἐξ ἀρετῆς μόνης ἐγνωσκόμεθα (12). Νῦν δὲ τὸ δεξιὸν τοῦτο, καὶ τὸ ἀριστερὸν, καὶ τὸ μέσον, καὶ τὸ ὑψηλότερον, καὶ τὸ χαμαλιώτερον, καὶ τὸ προβαδίζεῖν ἢ συμβαδίζεῖν, πολλὰ πεπότηκε τὰ συντριμματα ἡμῶν διακενής, καὶ πολλοὺς εἰς βόθρον ὤσε, καὶ εἰς τὴν τῶν ἐρίφων χώραν ἀπήγαγεν· οὐ τῶν κάτω μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ τῶν ποιμένων, οἱ διδάσκαλοι τοῦ Ἰσραὴλ ὄντες. ταῦτα ἠγνόησαν.

ac multos in foveam impulerunt, atque ad hircorum etiam pastorum, qui, cum magistri Israelis essent 10

IG'. Θυσιαστηρίων εἰρξουσιν; Ἄλλ' οἶδα καὶ ἄλλο (13) θυσιαστήριον, οὗ τύποι τὰ νῦν ὀρώμενα· ἐφ' ὃ λαξευτήριον οὐκ ἀναβέθηκεν, οὐδὲ χεῖρ, οὐδὲ ἡχοῦσθη σίδηρος, ἢ τι (14-15) τῶν τεχνιτῶν καὶ

(11) Ἡ συντριβὴ. Colb. 4, αἱ συντριβαί.

(12) Ἐγνωσκόμεθα. Savil., ἐπιγνωσκόμεθα.

(13) Καὶ ἄλλο. Deest καὶ in Reg. bm.

(14-15) Ἡ τι. Plures Regg. et Colb., οὔτε τι.

ποικίλων, ἀλλ' ἔλον (16) τοῦ νοῦ τὸ ἔργον, καὶ διὰ θεωρίας ἢ ἀνάβασις (17). Τοῦτῃ παραστήσομαι, τοῦτῃ θύσω δεκτὰ, θυσίαν, καὶ προσφορὰν, καὶ ὀλοκαυτώματα, κρείττονα τῶν νῦν προσαγομένων, ὅσῳ κρείττον σκιάς ἀλήθεια· περὶ οὗ μοι δοκεῖ καὶ Δαβὶδ ὁ μέγας φιλοσοφεῖν, λέγων· *Καὶ εἰσελεύσομαι πρὸς τὸ θυσιαστήριον τοῦ Θεοῦ, τοῦ εὐφραίνοντος τὴν πνευματικὴν μου νεότητα*. Τοῦτου μὲν οὐκ ἀπάξει με τοῦ θυσιαστηρίου πᾶς ὁ βουλούμενος. Πόλεως ἀπελάσουσιν; ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῆς ἄνω καιμένης. Τοῦτο ἑνηθητῶσαν οἱ μισοῦντες ἡμᾶς, καὶ ὄντως πεπολημέχασιν· ἕως δ' ἂν μὴ τοῦτο (18) δύνωνται, βάνισι βάλλουσιν, ἢ αὔραις παίουσιν, ἢ παίζουσιν ἐνύπνια· οὕτως αὐτῶν ἐγὼ βλέπω τὸν πόλεμον. Χρημάτων περιαιρήσουσιν; Τίνων; Εἰ μὲν τῶν ἐμῶν, καὶ τῶν πεπερῶν περικοπέτωσαν, ὧν οὐκ ἐπιθέβλημαι· εἰ δὲ τῶν τῆς Ἐκκλησίας, τοῦτό ἐστιν ὑπὲρ οὗ πᾶς ὁ πόλεμος· δι' ἃ ζηλοῦσιν (19) τὸ γλωσσόκομον ὁ κλέπτης, καὶ τὸν Θεὸν προδίδωσι τριάκοντα ἀργυρίων, τὸ δεινότατον. Τοσοῦτου (20) γὰρ, οὐχ ὁ προδιδόμενος, ἀλλ' ὁ προδιδοὺς ἄξιός.

17. Οἰκίας ἀποκλείουσιν; Τρυφᾶς (21) περικόψουσι; Φίλους ἀλλοτριώσουσι; Πάνυ γὰρ, ὡς ὄρεξ, πλείστον (22) κατεναρχήσαμεν, καίτοιγε προκαλουμένων (23) (οὗ γὰρ ἀχαριστήσομεν)· εἰ δὲ καὶ κατεναρχήσαμεν, τῷ φείδεσθαι μᾶλλον ἢ τῷ προσέειθαι. Τὸ δὲ αἴτιον, οἰκός τις ἀνέπαυσεν ἡμᾶς εὐσεβῆς καὶ φιλόθεος, καὶ οἶος τὸν Ἐλισσαῖον ὁ τῆς Σουναμιτιδος, συγγενῶν τὸ σῶμα, συγγενῶν τὸ πνεῦμα, πάντα φιλότιμος· παρ' οἷς καὶ ὁ λαὸς οὗτος ἐπάγη, κλέπτων ἔτι τὴν ὀνομαζομένην εὐσεβειαν, οὐκ ἀδεῶς, οὐδὲ ἀκινδύνως. Ἀντιμετρήσαι αὐτῷ Κύριος ἐν ἡμέρᾳ ἀνταποδόσεως! Τρυφῆν δὲ εἰ διώκομεν (24), τρυφήσαιεν καθ' ἡμῶν οἱ μισοῦντες ἡμᾶς· οὐ γὰρ ἄλλο τι μείζον ἐμαυτῷ καταράσομαι. Φίλων δὲ, οἱ μὲν οὐδὲ πάσχοντες κακῶς, εὐ ὁδῶ, φεύξονται ἡμᾶς (τὸ γὰρ συναδικεῖσθαι, καὶ συναλαγεῖν πεποίηκε)· τῶν δὲ ἤδη γεγυμνάσμεθα καὶ ὑπερρωόμενοι φέρειν τὴν ὑπεροψίαν. Τῶν γὰρ φίλων καὶ τῶν πλησίων (25), οἱ μὲν καὶ φανερώς ἐξ ἐναντίας (26) ἠγγισαν καὶ ἔστησαν· οἱ δὲ, τὸ φιλανθρωπώτατον, ἀπὸ μικρόθεν ἔστησαν, καὶ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ πάντες ἐσκανδαλίθησαν. Μικροῦ καὶ Πέτρος (27) ἠρνήσατό με· καὶ τυχὸν οὐδὲ κλαίει πικρῶς, ἵνα θεραπεύσῃ τὴν ἀμαρτίαν.

quaverunt, et steterunt²¹: alii, et quidem ii, qui

mentum auditum est¹⁶, sed mentis totum hoc opus est, eoque per contemplationem subvehimur. Huic astabo, super illud grata immolabo, sacrificium nempe, et oblationem, et holocausta, tanto iis, quæ nunc offeruntur, excellentiora, quanto veritas umbræ antecellit. De quo mihi quoque David philosophari videtur, cum ait: *Et introibo ad altare Dei, qui spirituales meam juventutem letificat*¹⁷. Ab hoc altari me non abstrahet, quisquis volet. E civitate ejicient? Verum non ita ex ea, quæ in cælo sita est. Hoc si efficere possent ii, qui nos invisos habent, vere bellum inferrent. Quandiu autem minime poterint, guttulis aquæ me petunt, aut ventis feriant, aut in somnis ludunt. Sic enim eorum bellum interpretor. Pecunias eripient? Quas tandem? Si meas quidem, ipsi eadem opera pennas etiam, quibus minime indutus sum, abscondant. Si autem Ecclesiæ, illud quippe est, pro quo bellum omne geritur. Ob pecunias fur ille zelotypia erga crumenam æstuat¹⁸, ac Deum prodit, et, quod gravissimum est, triginta argenteis vendit¹⁹. **484** Hoc enim pretio dignus erat, non qui prodebat, sed qui prodebat.

XVII. At domo excludent? Delicias resecaunt? Amicorum animos a nobis avertent? Permultos videlicet gravavimus, quamvis ab ipsis invitati (non enim ingrati animi vitio laboravimus). Quod si gravavimus, id parcendo potius, quam accipiendo fuit. Hujus rei si causam quæritis, domus quædam pia Deique amore flagrans, non secus atque Eliseum Sunamitidis domus²⁰, nos refocillavit, domus, inquam, hominum, qui tum corporis, tum spiritus cognatione mecum conjuncti sunt, ac singulari liberalitate præditi, apud quos hic quoque populus compactus est, cum exagitata et vexata fidei pietatem adhuc surriperet, nequaquam libere, nec sine periculo. Rependat illi Dominus in die retributionis! Delicias autem si consecamur, efferantur adversus nos, qui nobis inimicitias indixerunt; nec enim gravius aliud quidquam imprecor. Quod autem ad amicos attinet, alii, sat scio, ne læsi quidem, nos fugient (nam ii denum doloris socios se præbent, qui injuria simul afficiuntur): aliorum autem arrogantiam nostrique contemptum æquo animo ferre diuturno jam usu didicimus. Ex amicis enim et proximis meis, alii haud obscure *adversum me appropin-*

¹⁶ Ill Reg. vi, 7. ¹⁷ Psal. xlii, 4. ¹⁸ Joan. xii, 6. ¹⁹ Matth. xxvi, 15. ²⁰ IV Reg. iv, 8. ²¹ Psal. xxxvii, 12. ²² ibid. 15.

(16) Ὀλον. Sic Reg. hm et Or. 1. In ed., ἔλον.

(17) Ἡ ἀνάβασις. Deest in Or. 1. Ed., ἢ ἀνάβασις.

(18) Μὴ τοῦτο. Sic Reg. hm. Deest τοῦτο in ed.

(19) Ζηλοῦσιν. Sic Reg. hm. Maximum designare videtur.

(20) Τοσοῦτου. Sic Reg. hm et Coisl. 1. In ed., τοσοῦτον.

(21) Τρυφᾶς. Coisl. 1, τροφᾶς, « alimentis ».

(22) Πλείστον. Reg. a, πλείστον.

(23) Προκαλουμένων. In nonnullis, προσκαλουμένων.

(24) Εἰ διώκομεν. Reg. hm, εἰ ἐδιώκομεν.

(25) Φίλων καὶ τῶν πλησίων. Duo Regg. et Or. 1, φίλων μου καὶ τῶν πλησίων.

(26) Ἐξ ἐναντίας. Reg. a addit, μου.

(27) Πέτρος. Alludit forsitan ad Petrum Alexandrum præsulem, qui aliquandiu Maximo favere visus est. Elias id refert ad quendam e discipulis sibi familiarissimum.

in nocte hæc omnes scandalum passi sunt²³. Nihil propius factum est, quam ut Petrus etiam me abjureret²⁴ : ac nequaquam fortasse flet amare, ut peccato medeatur.

XVIII. Unus ego audax, ut apparet, ac temeritatis plenus, unus in rebus horrendis spe bona subnixus, unus constanter adversa tolerans, et publice propositus, et privatim contemptus, et ex bellis, quæ mihi inferuntur, Orienti et Occidenti notus. O insignem audaciam ! Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum. Si exurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo²⁵. Ac tantum abest, ut quidquam humanarum et præsentium rerum acerbum et formidolosum existimem, ut meipsum missum faciens, eos lugeam, qui mihi molestiam exhibuerunt. O membra olim Christi, membra mihi clara, etsi nunc corrupta, 485 membra hujus gregis, quem prius etiam fere, quam collecti essetis, prodidistis. Quomodo distracti estis, ac distractis, quasi tenelli boves vinculis soluti ? quomodo altare adversus altare existis ? quomodo repente in dissolutionem ac vastitatem facti estis²⁶ ? quomodo, e ipsi per hanc sectionem morte affecti estis, et nobis dolorem inussistis ? quomodo pastorum simplicitate ad gregis dissolutionem et exitium abusi estis ? Non enim eos ob imperitiam reprehendam, sed vestram improbitatem accusabo. *Corruptelæ tuæ, Israel, quis succurret*²⁷ ? Quod medicamentum nanciscar, cicatricis obducendæ vim habens ? quæ fascia vulnus lacrymis, quibus precibus huic calamitati medebor ? an hoc fortasse modo ?

XIX. Trinitas sancta, et adoranda, et perfecta, et quæ recte a nobis conjungeris atque religiose coleris, tum hoc opus est, tua conciliandi hujus negotii laus. Utinam tu hos nobis restituas, hactenus a nobis diremptos, ut per ipsam disjunctionem ad concordiam et pacis studium erudiantur : ac nobis pro hujus vitæ laboribus et ærumnis cælestia bona, et ab omni dissidio immunia, rependas. Horum autem primarium illud est, et maximum, ut purius pleniusque a te illuminati, sciamus, quomodo eadem, et unitas intelligeris, et Trinitas reperiris ; quomodo ingenuus, genitus, et procedens, una sit natura, tres proprietates, *Unus Deus, qui es super omnia, et per omnia, et in omnibus*²⁸ : qui nec superiori nec inferiori gradu collocaris, nec decrescis, nec sectionem admittis ; ac partim quidem jam comprehenderis, partim inquireris, aliquando autem fortasse, quantum es, percipieris, nimirum ab iis, qui per vitæ improbitatem et contemplationem te in hoc sæculo

²³ Matth. xxvi, 31. ²⁴ ibid. 69-75. ²⁵ Psal. xxvi, 3. ²⁶ Psal. lxxii, 19. ²⁷ Ose. xiii, 9. ²⁸ Ephes. iv, 6.

(28) *Μέλη Χριστοῦ.* « Membra Christi. » Illic designat eos, qui cum ab eo nihil læsi fuissent, partes Maximi secuti erant, atque eum pontificem creaverant, altari adversus altare erecto.

(29) *Εὐ και.* Sic Reg. bm. In ed., καὶ εὐ.

(30) *Βοῦδια.* « Buculi. »

(31) *Πῶς ἀπλότητι ποιμένων.* Si Eliæ fides, Gregorius hic de se plurali numero loquitur. Verum hæc interpretatio cum sequentibus minime

III'. Μόνος τολμηρὸς ἐγὼ, καὶ θράσους γέμων, ὡς εἴοικε· μόνος εὐελπίς ἐν τοῖς φοβεροῖς, μόνος καρτερικὸς, καὶ δημοσίᾳ προτιθέμενος, καὶ ἰδίᾳ καταφρονούμενος, καὶ Ἀνατολῇ καὶ Δύσει τῷ πολεμεισθαι γνωριζόμενος. Τῆς ἀπονοίας ! Ἐὰν παρατάξῃται ἐπ' ἐμὲ παρεμβολή, οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδία μου· ἐὰν ἐπαναστῇ ἐπ' ἐμὲ πόλεμος, ἐν ταύτῃ ἐγὼ ἐλλίξω. Τοσοῦτον ἀπέχω τοῦ φοβερὸν ἡγεῖσθαι τι τῶν παρόντων, ὥστε τὸ κατ' ἐμαυτὸν ἀρεῖς, θρηγῶ τοὺς λυπήσαντας. Μέλη Χριστοῦ (28) ποτε, μέλη τίμια ἐμοί, εἰ καὶ (29) νῦν διεφθαρμένα, μέλη τῆς ποιμνῆς ταύτης, ἢν προδεδώκατε μικροῦ, καὶ πρὶν συναχθῆναι. Πῶς διεσπάσθητε καὶ διεσπάσατε, ὡς βοῦδια (30) ἐκ δεσμῶν ἀνειμένα ; πῶς θυσιαστηρίῳ θυσιαστήριον ἀντηγήρατε ; πῶς ἐγένεσθε εἰς ἐρημωσιν ἐξάπινα ; πῶς καὶ αὐτοὶ νενέκρωσθε τῇ τομῇ, καὶ ἡμᾶς ἀλγεῖν πεποιθήκατε ; πῶς ἀπλότητι ποιμένων (31) εἰς ποιμνῆς διάλυσιν κατεχρήσασθε ; Οὐδὲ γὰρ ἐκείνους μέμφομαι τῆς ἀπειρίας, ἀλλ' ὑμᾶς αἰτιάζομαι τῆς κακίας. Τῇ διασθορᾷ σου, Ἰσραὴλ, τίς βοηθήσει ; Τὸ φάρμακον εὐρωμαι (32) συνουλικόν ; ποῖον ἐπίδεσμον ; πῶς συνάψω τὰ διεστώτα ; τίσι δάκρυσι, τίσι λόγοις, τίσιν εὐχαῖς θεραπεύσω τὸ σύντριμμα ; ἢ τάχα τὸν τοῦτον τρόπον ;

obligabo ? quomodo disjuncta connectam ? quibus

IV'. Τριάς ἀγία, καὶ προσκυνητῆ, καὶ τελεία, καὶ καλῶς ὑφ' ἡμῶν συναγομένη τε καὶ σεβομένη, σὸν τὸ ἔργον, σὸν τὸ κατόρθωμα. Σὺ τούτους τε πάλιν ἀποκαταστήσῃς ἡμῖν, τοσοῦτον διαστάντας, ὅσον παιδευθῆναι τῷ χωρισμῷ πρὸς ὁμόνοιαν· καὶ ἡμῖν τῶν ἐντεῦθεν μόθων ἀντιδοίης τὰ ἐπουράνια τε καὶ ἀστασίαστα. Τῶν δὲ ἐστὶ τὸ πρῶτον (33) καὶ μέγιστον, ἐλλαμφθῆναι σοι τελειώτερον τε (34) καὶ καθαρώτερον, πῶς ἡ αὐτῆ, καὶ μονὰς νοῆ, καὶ Τριάς εὐρίσκη· πῶς τὸ ἀγέννητον, καὶ τὸ γεννητὸν, καὶ τὸ προῖόν, μία φύσις, τρεῖς ιδιότητες, *Εἰς Θεός, ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν*· οὔτε ὑπερτιθέμενος (35), οὔτε μετατιθέμενος, οὔτε μειούμενος, οὔτε τεμνόμενος· τὸ μὲν ἄρτι καταλαμβανόμενος, τὸ δὲ ζητούμενος, ποτὲ δὲ, ὅσον εἶ, τυχὸν καταληφθῆσόμενος τοῖς ἐνταῦθα καλῶς ζητήσῃσι (36) διὰ βίου καὶ θεωρίας· ᾧ πᾶσα δόξα, τιμὴ, κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

recte quasi verit : cui omnis gloria, honor et impe-

congruit.

(32) *Εὐρωμαι.* Reg. b, εὐρωμαι.

(33) *Τὸ πρῶτον.* Deest τὸ in Or. 1.

(34) *Τελειώτερόν τε.* Sic duo Regg. et tres Colb. Deest τε in ed.

(35) *Οὔτε ὑπερτιθέμενος,* etc. Bill. : « qui nec superponeris, nec transponeris. »

(36) *Ζητήσῃσι.* Reg. a, ἐκζητήσῃσι.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. GREGORIUS THEOLOGUS, ARCHIEPISCOPUS CONSTANTINOPOLITANUS.

PREFATIO GENERALIS.	9
PARS PRIMA.	9
§ I. — De variis S. Gregorii operum editionibus.	9
§ II. — Quid nostri in hac editione operum Gregorii adornanda præstiterint exposuit.	23
§ III. — Nolitia veterum codicum, ad quos Gregorii orationes emendavimus.	26
PARS SECUNDA. — <i>Defensio Gregoriana.</i>	34
§ I. — Defensio Gregorii adversus Tollium.	34
§ II. — Perpetua Gregorii virginitas contra Beveregium et Muratorium asseritur.	46
§ III. — De vita monastica quam professus est Gregorius.	54
§ IV. — Cujusnam Ecclesiæ episcopus habendus dicendusque sit Gregorius, qui vulgo Nazianzenus appellatur, investigatur.	66
§ V. — De Amphilochio, cum patre, tum filio, episcopo Iconiensi, totaque Gregorii materna cognatione ad quam pertinere Amphilochius demonstratur.	82
PARS TERTIA. — <i>De variis Gregorianæ doctrinæ capitulis.</i>	91
De Deo.	94
De Trinitate.	97
De Patre.	101
De Filio.	102
De Spiritu sancto.	103
De Incarnatione.	107
De angelis.	109
De anima ejusque immortalitate et origine.	110
Peccatum originale.	111
De baptismo et confirmatione.	112
De eucharistia.	115
De pœnitentia.	118
De ordinis sacramento.	119
De sacramento matrimonii	122
De gratia.	124
De fide.	150
De lectione librorum ethnicorum.	151
De potestate temporali et ecclesiastica.	152
De hierarchia et cœlibatu presbyterorum.	153
De causis ecclesiasticis.	154
De virginibus et monachis.	156
Observationes circa Ecclesiæ disciplinam ex Gregorii scriptis.	158
Circa morum regulas.	141
VITA S. GREGORII ex ipsius potissimum scriptis adornata.	147
I. — Gregorii patria : an Nazianzum, an Arianzum pagus.	147
II. — Mala veterum de Cappadociæ incolis opinio.	148

III. — Parentes Gregorii.	150
IV. — Hæresis Hypsistariorum.	150
V. — Mores Gregorii patris.	151
VI, VII. — Gregorius pater baptismum suscipit ab episcopo Nazianzeno. — Patriam fugere cogitur ab irata matre.	151
VIII. — Episcopus creatur.	152
IX. — Nonna, mater Gregorii, e radice sancta prodiit.	152
X. — Quo anno natus sit Gregorius.	153
XI-XIII. — Bollandi sententia de anno, quo natus est Gregorius. — Quot annis Gregorius Athenis eloquentiæ operam dedit. — Refellit opinio Bollandi.	153
XIV. — Imberbis Gregorius rediit Athenis.	155
XV. — Objecta Bollandi.	156
XVI. — In sententia Tillemontii gravissima est difficultas.	157
XVII. — Contrariæ opinionis incommoda.	157
XVIII. — Baronii sententia.	158
XIX. — Quælibet opinio suis laborat difficultatibus. Minoribus urgetur quæ statui Gregorium patre Christiano, sed nondum episcopo natum.	159
XX. — Alia verborum Gregorii patris interpretatio ex Memor. Trev. 1707.	159
XXI. — Gregorii verbis mendacii nota non debet iniri.	160
XXII. — Patre nondum episcopo natus est Gregorius.	160
XXIII. — Gregorius nascitur. Prima educatio in domo paterna.	161
XXIV. — Ardor servandæ pudicitiæ.	161
XXV. — Visum nocturnum quo castitatis amore accenditur.	162
XXVI. — Piorum virorum consuetudinem expetit.	162
XXVII. — Gregorii studia extra limen proferuntur.	162
XXVIII. — Cæsaream Cappadociæ proficiscitur.	163
XXIX. — In Cappadocia primum amicitiam cum Basilio junxit Gregorius.	163
XXX. — Cæsarea Cappadociæ litteris fuit insignis.	164
XXXI. — Litterarum amore in Palæstinam se confert.	163
XXXII. — Alexandriam petit.	163
XXXIII, XXXIV. — Atheas navigat et gravi tempestate jactatur. — Validitas baptismi per laicos collati non satis nota Græcis.	163
XXXV, XXXVI. — Promittit Gregorius se Deo victurum si sospes evadat. — Parentum se precibus servatum agnoscit.	166
XXXVII. — Athenas advenit circa annum 350.	167
XXXVIII-XL. — Stoïdo ritui subducit Basilium Gregorius. — Opem fert contra Armenios. — Arcissima Basilium inter et Gregorium necessitudo.	168
XLI, XLII. — Crescit amicitia inter Gregorium et Basilium. Una utrique anima esse videbatur. Unum utrique studium erat virtus.	168

- XLIII, XLV. — In sacris domibus assidui, Christiani et esse et nominari volunt. Pestiferæ aliis Athenæ, nihil illis nocent, sed ad fidem confirmant. 169
- XLVI. — Præceptores quibus usus est Athenis. 170
- XLVII. — De Juliano Gregorii augurium. 170
- XLVIII. — Reditum in patriam meditatur. 170
- XLIX. — Ad parentes cum fratre Cæsario simul redit. 171
- L, LI. — Rogatus a parentibus et civibus, mundo aliquantulum temporis impendit. Pietas erga parentes domi retinet Gregorium, ibique monasticam vitam agit. 171
- LII. — Vitam monasticam se amplexurum, etiam voto se astrinxerat. 172
- LIII. — Baptisma suscipit. Quo tempore, non constat. 173
- LIV. — Nonquam jurandi legem sibi indicit et servat. 173
- LV. — Non affectu tantum, sed reipsa se exiit Gregorius. 174
- LVI, LVII. — Omnia, litteras quoque, Christo dimisit. Alia vana, alia est utilis eloquentia, famula verbi. Hanc sibi et amicis exoptat Gregorius. Hanc solam complectitur: hæc quam maxime delectatur. 174
- LVIII. — Fidem datam Deo non fefellit Gregorius: quomodo datam Basilio fefellerit? 175
- LIX. — Vitam quoque solitariam egisse Gregorium, in Tiberina, in qua situm erat Arianzum, credibile est. 175
- LX-LXII. — Nihil minus esse videbatur Gregorius in domo paterna, quam quod reipsa erat. Molestias parit Gregorio rei familiaris cura. Basilium invitat ut ad se veniat, ut omnia sint communia. 176
- LXIII. — Basilium, exstructo monasterio, Gregorium allicere conatur. 177
- LXIV. — In solitudinem ad Basilium se confert: ambo vitam asceticam agunt. Vitæ austeritas, rerum inopia, manuum labor, etc. 177
- LXV. — Studio sacrarum litterarum incumbit, eoque studio mirifice delectatur Gregorius. 178
- LXVI. — Philocalia et Regulæ monasticæ sunt fructus studiorum Basilii et Gregorii. 178
- LXVII. — Voti compos fit Gregorius, mediam carpens viam inter anachoretas et mygades. 179
- LXVIII. — Gregorium ab eremi deliciis in domum paternam revocat pietas erga parentes. 179
- LXIX. — Gregorium revocare conatur Basilium. 179
- LXX, LXXI. — Presbyter creatur, et fugit in Pontum. Revertitur ad diem festum Paschæ. primamque habet orationem. In longiori postea, fugæ et reditus rationem reddidit. 180
- LXXII. — Bis e solitudine avulsus Gregorius. 180
- LXXIII-LXXV. — Turbas Ariani excitant. Fraus Arianorum. Multos in fraudem impellunt. 181
- LXXVI. — Formulæ Ariminensi post medium annum 362 subscripsit Theologi pater. 182
- LXXVII, LXXVIII. — Schisma monachorum ob subscriptionem Gregorii patris non contigit sub Constantio. Brevis fuit hæc discordia. 182
- LXXIX. — Sub Juliani finem subscripsit impiæ formulæ, sed illæsum cor servavit. 184
- LXXX. — Theologus loquitur perinde ac si reus ipse foret, quod pietati erga patrem tribuendum est. 184
- LXXXI. — Præclara Gregorii in hanc rem sententia. 185
- LXXXII. — Nascenti in Ecclesia Cæsariensi discordiæ moderi satagit Gregorius, et orationes in Julianum elaborat. 185
- LXXXIII. — Ad spirituales conventum sive ad diem festum ab Eusebio invitatur Gregorius. 187
- LXXXIV. — Inter Eusebium et Basilium pacem componit Gregorius. 187
- LXXXV. — Ætas et morbi parentum abesse Gregorium non sinunt. 188
- LXXXVI. — Ingentem Gregorio dolorem parit Cæsarii fratris mors; et post ejus obitum molestissimis est obrutus negatius. 189
- LXXXVII. — Gregorius Basilium minus caute electioni Cæsariensis episcopi providentem reprehendit. 189
- LXXXVIII, LXXXIX. — Gregorius uterque operam navat, ut Basilium Ecclesiæ Cæsariensi prædicatur. Nihil ab iis prætermisum ut res prospere cederet. 190
- XC. — Eusebium Samosatensem accersunt ab Oriente. 191
- XCI. — Basilium electus est Cæsariensis episcopus Gregorius utriusque opera. 191
- XCII. — Gregorius nec electioni Basilii interfuit, nec eum post electionem invisit; Basilio querenti se neglectum respondit. 192
- XCIII. — De Valente adversus Ecclesiam Nazianzenam impetum faciente, una cum patre victoriam reportat. 193
- XCIV. — Adversus eundem Valentem certanti Basilio socius est Gregorius. 193
- XCV. — In aliis Basilii præliis partes suas agit Gregorius. 194
- XCVI. — Operam suam offert Basilio adversus Anthimum Tyanensem. 196
- XCVII. — Gregorius Cæsaream venit, Basilio addit se socium, et interest pugnæ prope Sasima contra Anthimum. 196
- XCVIII. — Gregorius Sasimorum episcopus consecratur Nazianzi, non Cæsareæ, anno 372. 197
- XCIX. — Invisitur a Gregorio Nyssæno, quem misit Basilium. 197
- C. — Querelæ Basilii contra Gregorium, et Gregorii contra Basilium. 198
- CI, CII. — Queritur Gregorius fraudem sibi factam. A pluribus culpatur Basilium. 198
- CIII. — Gregorius de solitudine revocatus a patre, Basilio instante, coram utroque habet orationem. 200
- CIV. — Gregorius in oratione sua mutatum se profiteatur. Anthimus in suas partes Gregorium pertrahere frustra conatur. 200
- CV. — Novas Basilii querelas aliis Gregorius querellis repellit. 201
- CVI. — Abjectis Sasimis Gregorius repetit solitudinem. 202
- CVII. — Sasimorum descriptio. 202
- CVIII. — Gregorius Nazianzenæ Ecclesiæ regimen suscipit, jubente patre, ea conditione ut eo mortuo liber sit abire quo velit. 203
- CIX. — Gregorius Basilium defendit, a quodam monacho accusatum, quod Spiritum sanctum Deum non appellasset. 203
- CX, CXI. — Gregorius Basilio controversiam ejus causa susceptam significat, rogans ut ipse doceat quousque liceat uti œconomia, ut contradicentes possit repellere. Epistolam Gregorii pejorem in partem accipit Basilium. 204
- CXII. — Gregorius Basilio scribit eum immerito litteris suis offensum. 205
- CXIII. — Quis ille sit hostis, contra quem rogat Gregorium Basilium, ut veniat auxilium laturus. 205
- CXIV. — Ille hostis, non Valens. 206
- CXV. — Eustathius Sebastenus intelligendus est Basilio infensus. 206
- CXVI. — Episcopum tunc fuisse Gregorium constat. 207
- CXVII. — In epistola 26 Gregorii fit mentio orationis 12 quo constat post orationem scriptam esse epistolam. 208
- CXVIII. — Mors Gregorii senioris et Nonnæ ejus conjugis. 208
- CXIX. — Parentibus orbatus Seleuciam se confert Gregorius. 209
- CXX. — Basilii morte cumulus accedit ad Gregorii calamitates. 210
- CXXI. — Gregorius proficiscitur Constantinopolim, abs Thraciæ episcopis et orthodoxis accersitus. 210
- CXXII. — Deploratur Constantinopolitanæ Ecclesiæ status. 212
- CXXIII. — Ariani late dominantur in urbe: templa occupant: alia commutata in sepulcra. 212
- CXXIV. — Variæ hæreses Constantinopoli grassabantur præter Arianam. 215

CXXV. — Quibus armis pugnatorum contra hæreticos instructus venit Gregorius.	213
CXXVI. — A cognatis hospitio exceptus. Pla erat domus, in quam conveniebant orthodoxi.	213
CXXVII. — Exiguus ille locus, ob restitutam fidem dictus postea Anastasia.	214
CXXVIII. — Ita crescit Anastasia, ut brevi omnes Constantinopolitanas amplitudine et magnificentia superet ecclesias. In hac nova Bethlehem omnes hæreticos oppugnat fuga:que Gregorius.	214
CXXIX. — Fidei causam egregie defendit Gregorius. Tali defensore tempus egebat.	215
CXXX. CXXXI. — Qua ratione res divinas tractat Gregorius. Gregorii ratio disputandi contra hæreticos: placido animo disputat, mira urbanitate demulcet. Nihil de veritate deterit, leniter disputando.	215
CXXXII. — Accurritur ab universis Catholicis, hæreticis, iudæilibus, ad ejus sermones.	216
CXXXIII. — Non tantum fidei dogmata confirmat, et errores refellit Gregorius, sed morum quoque præcepta tradit.	216
CXXXIV. CXXXV. — Ad verba oratoris accedente exemplo, et ad orationes vitæ sanctitate, viros habet fructus; hos se fructus habiturum speraverat, ipsique Deus forsitan ostenderat.	217
CXXXVI. — Hi fructus non eloquentiæ, quæ tamen maxima erat, sed oratoris pietati et patientiæ tribuendi. Tales fructus unius justi persecutione vexati precibus aliquando Deus concedit.	217
CXXXVII. — Permotus Gregorii fama Hieronymus, e Syria Constantinopolim venit, ut ejus fiat discipulus.	218
CXXXVIII. — Orti inter orthodoxos dissidii occasione, hæretici ipsi insultandi ansam arripiunt, quos Gregorius refellit.	219
CXXXIX. — Maximus philosophus Constantinopolim venit. Quis et qualis Maximus. Benignissime excipitur a Gregorio, quem dolis et mendacis ita decipit, ut in ejus laudem habuerit orationem.	219
CXL. CXL I. — Gregorium e sua sede deturbare eamque invadere tentat Maximus. Cum suum scelus perdidisset Maximus, operique incumberet, deprehensus, ejectus est civitate.	220
CXLII. — Percussus dolore Gregorius, solabatur spe discedendi copiam se consecutorum.	221
CXLIII-CXLV. — Theodosius Constantinopolim venit. Honorifice Gregorium excipit: Demophilum ejicit: ecclesias Catholicis restituit. Majorem basilicam ingreditur Gregorius una cum Theodosio: cælum quod antea nubilum erat, serenatur ad ingressum Gregorii in templum.	221
CXLVI, CXLVII. — Episcopale solum ut conscenderet, quamvis omnes peterent, cogi non potest. In sede Constantinopolitana Gregorius collocatur.	222
CXLVIII. — Summo consensu Gregorius in sede Constantinopolitana collocatus, nullius pene suffragium defuit.	222
CLIX. — Gemens et clamans, non tamen plane repugnans, collocatur Gregorius.	222
CL. — Gregoriana gesta in urbe Constantinopolitana.	223
CLI. — Concilium generale convocat Theodosius anno 381.	223
CLII. — In eo concilio Maximi irrita ordinatio declaratur. Maximus ab Ecclesia ejectus. Electio Gregorii confirmata. Præfuit concilio, saltem post Meletii mortem. Mors Meletii.	225
CLIII-CLV. — Gregorius in hac erat sententiâ, ut Meletio successor non ordinaretur. Sed adeo non persuasit, ut omnium pene odia in se concitaverit. Vincit juniorum factio episcoporum, qui etiam seniores in suam pertrahunt sententiam: et Flavianus presbyter Antiochenus Meletii successor electus est. Orientales et Occidentales episcopi, variis de causis, Gregorio sedem suam relinquere volenti, non adversantur.	226
CLVI-CLVIII. — Gregorius abdicat se episcopatu. Facilitatem discedendi a Theodosio facillius obtinet Gregorius. Non sine lacrymis quisquam legerit extremum vale, quod gregi suo lacrymis perfusus dixit Gregorius in oratione coram episcopis, nunc 42.	227

CLIX-CLX. — Anno 381, labente mense Julio, Constantinopolim reliquit. Fuere episcopi qui id ægre tulerunt, auresque obstruxerunt, et effugerunt ne alium in throno Gregorii sedentem cernerent.	228
CLXI. — Testamentum condidit Gregorius.	228
CLXII. — Nazianzum revertitur Gregorius.	229
CLXIII. — Episcopum Nazianzi constituere frustra conatur.	229
CLXIV. — Arianzum se recipit, et inde Cæsaream se confert.	230
CLXV. — Quid in solitudine ageret.	230
CLXVI. — Calamitates quibus tunc temporis afflictabatur Ecclesia.	231
CLXVII. — Ecclesiæ Nazianzenæ curam gerit.	232
CLXVIII. — Patriam ab ingenti periculo liberat Gregorius.	233
CLXIX. — Eulalium Nazianzi episcopum præfeci curat.	233
CLXX. — Vita Gregorii in solitudine.	234
CLXXI. — Nectario scribit adversus Apollinaristas.	235
CLXXII. — Scribendis epistolis et condendis versibus occupatur.	235
CLXXIII. — Moritur Gregorius.	236
CLXXIV. CLXXV. — Qua statura corporis fuerit Gregorius. Dies festus Gregorii.	237
CLXXVI. — Quanta apud omnes Gregorii existimatio.	237
CLXXVII. — Translatio.	238
CLXXVIII. — Altera translatio corporis Gregorii CP. Romam.	238
CLXXIX. — Translatio corporis Gregorii facta a Gregorio XIII summo pontifice.	239
CLXXX. — Sanctorum Basilii et Gregorii characteres adumbrantur.	239
<i>Monitum in Vitam sequentem.</i>	241
Vita S. Gregorii a Gregorio presbytero Græce conscripta.	243
Selecta veterum et recentiorum testimonia in laudem S. Gregorii.	305
Præfationes Jacobi Billii.	313
Præfatio Joannis Leuvenklai.	343
Proœmia Fed. Morelli:	360
Præfatio Montacutii.	367
Epistola Gilberti Genebrardi dedicataria.	369
Elogium Jacobi Billii.	373
Sknilia ex operibus Gregorii collecta.	387
ORATIONES S. GREGORII.	
<i>Monitum in primam orationem.</i>	393
Oratio I. — In sanctum Pascha et in tarditatem.	395
<i>Monitum in orationem II.</i>	401
Oratio II. — Apologetica, in qua causas exponit, ob quas, post sibi impositam sacerdotii dignitatem, in Pontum fugerit, ac rursus Nazianzum redierit, et quæ sit sacerdotis professio.	407
<i>Monitum in orationem III.</i>	515
Oratio III. — Ad eos qui ipsum acciverant, nec occurrerant.	518
<i>Monitum in orationes IV et V.</i>	525
Oratio IV. — Adversus Julianum imperatorem prior Invectiva.	531
Oratio V. — Secunda in Julianum imperatorem Invectiva	663
<i>Monitum in orationem VI.</i>	719
Oratio VI. — Prima de pace, ob monachorum reconciliationem, post silentium, præseate patre.	722
<i>Monitum in orationem VII.</i>	751
Oratio VII. — Funebris in laudem Cæsarii fratris, superstitibus adhuc parentibus.	753
<i>Monitum in orationem VIII.</i>	787
Oratio VIII. — Funebris in laudem sororis suæ Gorgoniæ.	789
<i>Monitum in orationes IX, X et XI.</i>	817

Oratio IX. — Apologeticus ad patrem suum Gregorium, præsentem Basilio Magno, cum episcopus Sasimorum creatus est.	891	<i>Monitum in orationem XVIII.</i>	981
Oratio X. — In seipsum, ad patrem et Basilium Magnum, post reditum e fuga.	837	Oratio XVIII. — Funeris in patrem, præsentem Basilio.	986
Oratio XI. — Ad Gregorium Nyssenum, Basilii Magni fratrem, qui post illius consecrationem advenerat.	851	<i>Monitum in orationem XIX.</i>	1043
<i>Monitum in orationem XII.</i>	841	Oratio XIX. — De suis sermonibus, et ad Julianum tributorem exæquatorem.	1044
Oratio XII. — Ad patrem, cum ei Nazianzenæ Ecclesiæ curam commisisset.	845	<i>Monitum in orationem XX.</i>	1065
<i>Monitum in orationem XIII.</i>	851	Oratio XX. — De dogmate et constitutione episcoporum.	1066
Oratio XIII. — In consecratione Eulalii Doarensium episcopi.	852	<i>Monitum in orationem XXI.</i>	1081
<i>Monitum in orationem XIV.</i>	855	Oratio XXI. — In laudem magni Athanasii episcopi Alexandrini.	1082
Oratio XIV. — De pauperum amore.	858	<i>Monitum in orationes XXII et XXIII.</i>	1137
<i>Monitum in orationem XV.</i>	911	Oratio XXII. — De pace II.	1151
Oratio XV. — In Machabæorum laudem.	911	Oratio XXIII. — De pace III.	1151
<i>Monitum in orationem XVI.</i>	953	<i>Monitum in orationem XXIV.</i>	1 67
Oratio XVI. — In patrem tacentem propter plagam grandinis.	954	Oratio XXIV. — De pace IV.	1169
<i>Monitum in orationem XVII.</i>	963	<i>Monitum in orationem XXV.</i>	1195
Oratio XVII. — Ad cives Nazianzenos gravi timore percussos, et præfectum irascentem.	963	Oratio XXV. — In laudem Heronis philosophi.	1198
		<i>Monitum in orationem XXVI.</i>	1225
		Oratio XXVI. — In seipsum.	1227

FINIS TOMI TRIGESIMI QUINTI.

PRINCETON UNIVERSITY LIBRARY

DUPL>

32101 013202625

